

+

Ex Libris Casimiri Lepkowski

Anno 1661 Die 7 Januarij

Casimirus Michałowski

M. TVLLII CICERONIS

Operum

TOMVS SECVNDVS.

AVRELIÆ ALLOBROGVM,

Excudebat Petrus de la Rouiere,

CIↃ DCVII.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS.

Liber I. ad P. Lentulum.

M. T. C. P. LENTVLO PRO-COS. S. D. 1

EGO omni officio, A ac potiùs pietate erga te ceteris satisfacio omnibus: mihi ipse numquã satisfacio. Tanta enim magnitudo est tuorũ erga me meritorum, vt, quoniã tu, nisi perfecta re, de me non cõquiesti: ego, quia non idẽ in tua causa efficio, vitã mihi esse acerbam putem. In causa hæc sunt. Ammonius, regis legatus, apertè pecunia nos oppugnat. Res agitur per eosdem creditores, per quos, cùm tu aderas agebatur. Regis causa, si qui sunt, qui velint, qui pauci sunt, omnes rem ad Pompeiũ deferri volunt. Senatus religionis calumniam non religione, sed malevolentia, & illius regiæ largitionis inuidia comprobat. Pompeiũ & hortari, & orare, & iã liberiùs accusare, & monere, vt magnã infamiã fugiat non desistimus. B Sed plenè nec precibus nostris, admonitionibus reliquit locum. Nam cùm in sermone quotidiano, tum in senatu palàm sic egit causam tuam, vt neque eloquentia maiore quisquã, neque grauitate, nec studio, nec contentione agere potuerit, cũ summa testificatione tuorũ in me officiorũ, & amoris erga te sui. Marcellinum tibi esse iratum scis. Is, hac regia causa excepta, ceteris in rebus se acerrimum tui defensorẽ fore ostendit. Quod dat, accepimus: quod instituit referre de religione, & sæpè iã retulit, ab eo deduci non potest. Res ante Idus acta sic est. nam hæc idib. manè scripsi. Hortẽsij, & mea, & Luculli sententia cedit religioni de exercitu (teneri enim res aliter non potest) sed ex illo senatusconsulto quod te referente factum est, tibi decernit, vt regẽ reducas: quod commodo reip. facere possis. vt exercitũ religio tollat, te auctorẽ senatus retineat. C Crassus treis legatos decernit, nec excludit Pompeium, censet enim etiã ex iis, qui cum imperio sunt. Bibulus treis legatos ex iis, qui priuati sunt. Huic assentiuntur reliqui consulares, præter Seruiliũ A qui omnino reduci negat oportere: & Volcatiũ, qui, Lupo referẽte, Pompeium decernit: & Afranium, qui assentitur Volcatio: quæ res auget suspicionẽ Pompeii voluntatis. nã aduertebatur, Põpeii familiares assentire Volcatio. Laboratur vehemẽter. inclinata res est. Libonis, & Hypsæi non obscura cõcursatio, & contentio, omniũmq. Pompeii familiariũ studium, in eam opinionẽ rem adduxerunt. vt Pompeius cupere videatur: cui qui nolũt, iidem tibi, quòd eum ornasti, nõ sunt amici. Nec in causa auctoritatẽ eo minorem habemus, quod tibi debemus. Græciam autem nostrã extinguit hominum suspicio, quòd Pompeio se gratificari putãt. Vt in reb. multò antè, quàm profectus es: ab ipso rege, & ab intimis, ac domesticis Pompeii clã exulceratis, deinde palã à cõsularib. exagitatis, & in summam inuidiã adductis, ita versamur. Nostram fidẽ omnes, amorem tui absentis præsentes B tui cognoscent. Si esset in iis fides, in quibus summa esse debebat, non laboraremus.

M. T. C. S. D. P. LENTVLO PROCONSVLI. 2

IDIBVS Ianuariis in senatu nihil est cõsectũ, propterea quòd dies magna ex parte cõsumtus est altercatione Lentuli consulis, & Caninii tribuni pl. Eo die nos quoq. multa verba fecimus: maximeq visi sumus senatum commemoratione tuæ voluntatis erga illum ordinem commouere. Itaque postridie placuit, vt breuiter sentẽtias diceremus. videbatur enim reconciliata nobis voluntas senatus esse: quod tum dicendo, tum singulis appellandis, rogandisque perspexeram. Itaque cùm sententia prima Bibuli pronuntiata esset, vt tres legati regem reducerent: secunda Hortensii, vt tu sine exercitu reduceres: tertia C Volcatii, vt Pompeius reduceret: postulatum est: vt Bibuli sententia diuideretur. Quatenus de religione dicebat, rei ei iam obsisti non poterat, Bibulo assensum est, de tribus legatis frequẽtes ierunt in alia omnia Proxima erat Hortensii sententia, cùm Lupus, tribunus pl.

quòd ipse de Pompeio retulisset, contende-
re cœpit, antè se oportere discessionom face-
re quàm consules. Eius orationi vehementer
ab omnibus reclamatum est. erat enim & ini-
qua,& noua. Cōsules neque concedebant, ne-
que valde repugnabant, diem consumi vole-
bant: id quod est factum. Perspiciebant enim,
in Hortensij sententiam multis partibus plu-
reis ituros: quamquam apertè Volcatio assen-
tirentur. Multi rogabuntur, atque idipsum cō-
sulibus inuitis. nā ij Bibuli sententiam valere
cupierunt. Hac controuersia vsque ad noctem
ducta, senatus est dimissus: & ego eo die casu a-
pud Pompeiū cœnaui: nactúsque tempus hoc
magis idoneum, quàm vmquam antea, quòd
post tuū discessum, is dies primus honestissi-
mus nobis fuerat in senatu: ita sum cū illo lo-
cutus, vt mihi viderer animū hominis ab om-
ni alia cogitatione ad tuā dignitatem tradu-
cere: quem ego ipsum cùm audio, prorsus eum
B libero omni suspicione cupiditatis. cùm au-
tem eius familiareis omnium ordinum video,
perspicio, id quod iam omnibus est apertum,
totam rem istam iampridem à certis homini-
bus, non inuito rege ipso, consiliariisque eius,
esse corruptam. Hæc scripsi ad XVI. kal. Febr.
ante lucem. Eo die senatus erat futurus. Nos
in senatu, quemadmodum spero, dignitatem
nostram, vt potest in tanta hominū perfidia,
& iniquitate retinebimus. Quod ad popularé
rationem attinet, hoc videmur esse consecuti,
vt nequid agi cum populo aut saluis auspi-
ciis, aut saluis legibus, aut deniq; sine vi pos-
sit. De his rebus pridiè, quàm hæc scripsi, sena-
tus auctoritas grauissima intercesserat: cui
cùm Cato, & Carninius intercessissent, tamen
est perscripta. Eam ad te missam esse arbitror.
De ceteris rebus, quidquid erit actum, scribā
ad te: & vt quàm rectissimè agātur, omni mea
cura, opera, diligentia, gratia prouidebo.
C Vale.

M. T. C. P. LENTVLO,
S. D. 3

AVLO Trebonio, qui in tua prouincia ma-
gna negotia, & ampla, & expedita habet,
multos annos vtor valde familiariter. Is cum
antea semper & suo splendore, & nostra cete-
rorúmque amicorum commendatione gratis-
simus in prouincia fuit: tum hoc tépore pro-
pter tuum in me amorem, nostrámque neces-
situdinem vehementer confidit his meis li-
teris, se apud te gratiosum fore: quæ ne spes
eum fallat, vehementer te rogo: commendóq;
tibi eius omnia negotia, libertos, procurato-
res, familiam: in primísque, vt, quæ T. Ampius
de eius re decreuit, ea comprobes, omnibúsq-
que rebus eum ita tractes, vt intelligat, no-
stram commendationem non vulgarem fuis-
D se. Vale.

M. T. C. S. D. P. LENTVLO
PRO CONS. 4

AD XVI. KAL. Feb. cùm in senatu pulcher-
rimè staremus, quòd iam illam sententiā
Bibuli de tribus legatis, pridie eius diei fre-
geramus: vnúmque certamen esset relictum,
sententia Volcatij: res ab aduersariis nostris
A extracta est variis calumniis. causam enim fru-
quéti senatu, in magna varietate, magnáque
inuidia eorum, qui à te causam regiam aliò
transferebant, obtinebamus. Eo die acerbum
habuimus Curionem: Bibulū multò iustio-
ré, pænè etiam amicū. Caninius, & Cato nega-
runt se legem vllā ante comitia esse laturos.
Senatus haberi ante Kalendas Febr. per legē
Pupiam, id quod scis non potest: neq. men-
se Feb. toto, nisi perfectis, aut reiectis legatio-
nibus. Hæc tamen opinio est populi R. à tuis
inuidis, atque obtrectatoribus nomen indu-
ctum fictę religionis nō tam vt te impedirét,
quā vt me quis propter exercitus cupiditaté
Alexandriam vellet ire. Dignitatis autem
tuæ nemo est, quin existimet habitā esse ra-
tioné ab senatu. Nemo est enim, qui nesciat
quo minùs discessio fieret, per aduersarios
tuos esse factum: qui nūc populi R. nomine,
re autem vera, sceleratissimo latrocinio, si
B quæ sonabuntur agere, satis prouium est, vt
nequid salutis auspiciis, aut legibus, aut iam
sine vi agere possint. Ego neq. de meo studio,
neque de nonnullorum iniuria scribendum
mihi esse arbitror. Quid enim aut me osten-
té? qui si vitā pro tua dignitate profundam,
nullā partem videar tuorū meritorū assecu-
tus: aut de aliorum iniuriis querar? quod sine
summo dolore facere non possum. Ego tibi à
vi, hac præsertim imbecillitate magistratuū,
præstare nihil possum. vi excepta, possum
confirmare te, & senatus, & populi R. summo
studio, amplitudiné tuam retenturum. Vale.

M. T. C. S. D. P. LENTVLO
PRO CONS. 5

TAMESTI nihil mihi fuit optatius, quā
vt primùm abs te ipso, deinde à ceteris
omnibus, quā grauissimus erga te esse cogno-
scerer, tamé afficior summo dolore, eiusmo-
C di tempora post tuam profectioné consecuta
esse, vt & meam, & ceterorum erga te fidé, &
beneuolentiam absens experire. Te autem
videre, & sentire, eandem fidem esse hominū
in tua dignitate, quā ego in mea salute sum
expertus, ex tuis literis intellexi. Nos cū ma-
ximè consilio, studio, labore, gratia, de causā
regia niteremur, subitò exorta est nefaria Ca-
tonis promulgatio, quæ nostra studia impedi-
ret, & animos à minore cura ad summum ti-
morem traduceret. Sed tamen in eiusmodi
rerum perturbatione quamquam omnia sunt
metuenda, nihil magis, quam perfidiā time-
mus: & Catoni quidé (quoquo modo sese res
habeat) profectò resistimus. De Alexandrina
re, causaq. regia, tantum habeo polliceri, me
tibi absenti, tuisque præsentib. cumulatè sa-
tisfacturum. Sed vereor, ne aut eripiatur no-
bis regia causa, aut deseratur: quorum vtrum
minùs velim, non facilè possum existimare.
D Sed, si res coget, est quiddā tertium: quod ne-
que Selicio, nec mihi displicebat: vt neque
iacere regem pateremur, nec, nobis repu-
gnantibus, ad eum deferri, ad qué propè iam
delatum esse existimatur. A nobis agentur
omnia diligenter: vt nec, si quid obtineri po-
terit, nō cōtendamus: nec, si quid nō obtinue-
rimus, repulsi esse videamur. Tuæ sapientiæ,
magnitudinisque animi est, omnem amplitu-
dinem, & dignitatem tuam in virtute, atq. in
rebus

rebus gestis tuis, atque in tua grauitate positā
existimare. Si quid ex iis rebus, quas tibi for-
tuna elargita est, nonnullorū hominum perfi-
dia detraxerit, id maiori illis fraudi, quàm ti-
bi, futurum. A me nullū tēpus prætermittitur
de tuis rebus & agendi, & cogitanti, vtórque
ad omnia Q. Selicio neque enim prudentiorē
quemquā ex tuis, neque fide maiorē esse iudi-
co, neque amantiorem tui. Hic quæ agantur,
quæque acta sint, ea te, & literis multorum, &
nuntiis cognoscere arbitror: quæ autē posita
sunt in cōiectura, quæque mihi videtur fore,
ea puto tibi à me scribi oportere. Posteaquā
Pompeius apud populū ad VIII. Idus Febr. cū
pro Milone diceret, clamore, conuicióque ia-
ctatus est, in senatúque à Catone asperè, & a-
cerbè, omnium magno silentio est accusatus;
visus est mihi vehementer esse perturbatus.
Itaque Alexandrina causa, quæ nobis adhuc
integra est (nihil enim tibi detraxit senatus,
nisi id, quod per eandē religionem dari alteri
nō potest) videtur ab illo planè esse deposita.
Nunc id speramus, idq; molimur, vt cùm rex
intelligat, sese, id quod cogitabat, vt à Pom-
peio reducatur, assequi nō posse: &, nisi per te
sit restitutus: desertū se, atque abiectum fore,
ne, si proficiscatur ad te. Quod sine vlla dubitatio-
ne, si Pōpeius paulū modò ostenderit sibi pla-
cere, faciet. Sed nosti hominis tarditatē, & ta-
citurnitatē. Nos tamen nihil, quod ad eam rē
pertineat, prætermittimus. Ceteris iniuriis,
quæ propositæ sunt à Catone, facilè, vt spero
resistemus. Amicū ex consularibus neminē tibi
esse video, præter Hortensium, & Lucullum:
ceteri sunt partim obscuriùs iniqui, partim
non dissimulanter irati. Tu fac animo forti,
magnóque sis: speréisque fore, vt fracto impetu
leuissimi hominis, tuam pristinā dignitatē, &
gloriam consequare.

M. T. C. P. LENTVLO PRO
CONS. S. D. 6

QVAE gerantur, accipies ex Pollione: qui
omnibus negotiis non interfuit solùm,
sed præfuit. Me in summo dolore, quē in tuis
rebus capio, maximè scilicet consolatur spes,
quòd valde suspicor, fore, vt infringatur ho-
minum improbitas, & consiliis tuorum a-
micorum & ipsa die: qua debilitantur co-
gitationes & inimicorum, & proditorum.
Facilè secundo loco me consolatur recorda-
tio meorum temporū; quorum imaginem vi-
deo in rebus tuis. Nam etsi minore in re vio-
latur tua dignitas, quàm mea salus afflicta sit:
tamen est tanta similitudo, vt sperem, te mihi
ignoscere, si ea non timuerim, quæ ne tu qui-
dē vmquam timenda duxisti. Sed præsta te eū,
qui mihi à teneris (vt Græci dicunt) vnguicu-
lis es cognitus. Illustrabit (mihi crede) tuam
amplitudinem hominem iniuria. A me omnia
summa in te studia, officiaque expecta. nō fal-
lam opinionem tuam. Vale.

M. T. C. P. LENTVLO PRO-
CONS. S. D. 7

LEGI tuas literas: quibus ad me scribis gra
tum tibi esse, quòd crebrò certior per me
fias de omnibus rebus, & meam erga te bene-
A uolentiam facilè perspicias: quorum alterum
mihi, vt te plurimùm diligam, facere necesse
est, si volo is esse, quem tu me esse voluisti: al-
terum facio libenter: vt, quoniam interuallo
locorum, & temporum disiuncti sumus, per
literas tecū quàm sæpissime colloquar. Quòd
si rariùs fiet, quàm tu exspectabis, id erit cau-
sa, quōd non eius generis meæ literæ sunt, vt
eas audeam temere committere. Quoties mihi
certorum hominum facultas erit, quibus re-
ctè dem, non prætermittā. Quòd scire vis, qua
quisque in te fide sit, & voluntate: difficile di-
ctu est de singulis. Vnū illud audeo, quod an-
tea tibi sæpe significaui, nunc quoque re per-
specta, & cognita, scribere: vehementer quos-
dam homines, & eos maximè, qui te & maxi-
mè debuerunt, & plurimum iuuare potuerunt
inuidisse dignitati tuæ: simillimámque in re
dissimili, tui temporis nunc, & nostri quondā
fuisse rationem: vt, quos tu reip. causa læseras,
B palàm te oppugnarent, quorum auctoritatē,
dignitatem, voluntatémque defenderas, non
tam memores essent virtutis tuæ, quàm laudis
inimici. Quo quidem tempore, vt perscripsi
ad te anteà, cognoui Hortensium percupidum
tui, studiosum Lucullum: ex magistratibus au-
tem L. Racilium & fide, & animo in te singu-
lari. Nam nostra propugnatio, ac defensio di-
gnitatis tuæ, propter magnitudinem benefi-
cij tui fortasse plerisque officij maiorem au-
ctoritatem habere videatur, quam sententiæ.
Præterea quidē de consularibus nemini pos-
sum aut studij erga te, aut officij, aut amici a-
nimi esse testis. Etenim pompeiū, qui mecum
sæpissimè, non solùm à me prouocatus, sed e-
tiā sua sponte de te cōmunicare solet, scis tē-
poribus illis nō sæpe in senatu fuisse. Cui qui-
dē literæ tuæ, quas proximè miseras, quo fa-
cilè intellexerim, periucundæ fuerunt. Mihi
quidem humanitas tua, vel summa potius sa-
C pientia, non iucunda solùm, sed etiam admi-
rabilis visa est. Virum enim excellentē, & tibi
tua præstanti in eum liberalitate deuinctum,
nonnihil suspicantem, propter aliquorum o-
pinionem suæ cupiditatis, te ab se abaliena-
tū, illa epistola retinuisti. qui mihi cùm sem-
per tuæ laudi fauere visus est, etiam ipso su-
spiciosissimo tempore Caniniano: tū verò, le-
ctis tuis literis, perspectus est à me, toto ani-
mo de te, ac de tuis ornamentis, & commodis
cogitare. Quare ea quæ scribā, sic habeto, me,
cū illo, re sæpe communicata, de illius ad te
sententia, atque auctoritas scribere: Quoniam
senatusconsultum nullum extat, quo reductio
regis Alexandrini tibi adempta sit: eáque, quæ
de ea scripta est, auctoritas, cui scis interces-
sum esse, vt ne quis omnino regem reduce-
ret, tantam vim habet, magis iratorum ho-
minum studium, quàm constantis senatus con-
silium esse videatur: te posse perspicere, qui
D Ciliciam, Cyprúmque teneas, quid efficere, &
quid consequi possis: &, si res facultatem ha-
bitura videatur, vt Alexandriā, atque AEgy-
ptum tenere possis: esse & tuæ, & nostri impe-
rij dignitatis, Ptolemaide, aut aliquo propin-
quo loco rege collocato, te cū classe, atque e-
xercitu proficisci Alexandriam: vt cùm eā pa-
ce præsidiisque firmaris, Ptolemæus redeat in
regnū: ita fore, vt & per te restituatur, quem-
admodum senatus initiò censuit: & sine multi-

tudine reducatur, quemadmodum homines religiosi Sybillæ placere dixerunt. Sed hæc sententia sic & illi, & nobis probabatur, vt ex euentu homines de tuo consilio existimaturos videremus, si cecidisset vt volumus, & optamus: omneis te & sapienter, & fortiter: sin aliquid offensum esset: eosdem illos & cupidè & temere fecisse dicturos. Quare quid assequi possis, non tam facilè est nobis, quàm tibi, cuius propè in cõspectu AEgyptus est, iudicari. Nos quidem hoc sentimus: si exploratum tibi sit, posse te illius regni potiri, non esse cunctandum: sin dubium, non esse conandum. Illud tibi affirmo, si rem istam ex sentẽtia gesseris, fore, vt absens à multis, cùm redieris, ab omnibus collaudère. offensionem esse periculosam propter interpositam auctoritatem, religionémque video. Sed ego, te vt ad certã laudem adhortor, sic à dimicatione deterreo: redeóque ad illud, quod initiò scripsi, totius facti tui iudicium non tam ex cõsilio tuo, quàm ex euentu homines esse facturos. Quod si hæc ratio rei gerẽdæ, periculosa, tibi esse videbitur, placebat illud, vt, si rex amicis tuis, qui per prouinciã imperij tui pecunias ei credidissent: fidẽ suã præstitisset: & auxiliis eum tuis, & copiis adiuuares. eã esse naturam, & regionẽ prouinciæ tuæ, vt illius reditum vel adiuuando confirmares, vel neglegẽdo impedires. In hac ratione quid res, quid causa, quid tẽpus ferat tu facillimè, optiméq; perspicies: quid nobis placuisset, ex me potissimùm putaui te scire oportere. Quòd mihi de nostro statu, de Milonis familiaritate, de leuitate, & imbecillitate Clodij gratularis: minimè miramur, te tuis, vt egregiũ artificem, præclaris operibus lætari: quamquã est incredibilis hominũ peruersitas (grauiori enim verbo vti non libet) qui nos, quos fouendo in cõmuni causa retinere potuerunt, inuidendo ab alienauerunt: quorum maleuolentissimis obtrectationibus nos scito de vetere illa nostra, diuturnáque sententia propè iam esse depulsos nõ nos quidẽ vt vestræ dignitatis simus obliti, sed vt habeamus rationem aliquando etiam salutis. Poterat vtrumque præclarè, si esset fides, si grauitas in hominibus cõsularibus. sed tanta est in plerisq; leuitas, vt eos nõ tã cõstantia in rep. nostra delectet, quàm splẽdor offendat. Quod eo liberius ad te scribo, quòd tu non solùm temporibus iis, quæ per te sum adeptus, sed etiam olim nascenti prorè nostræ laudi, dignitati, virtutique præfuisti: simul quòd video, non, vt antehac putabam, nouitati esse inuisum meæ: in te enim homine omnium nobilissimo similia inuidorum vitia perspexi: quem tamen illi esse in principibus facilè sunt passi, euolare altius certè noluerũt. Gaudeo tuam dissimilem fuisse fortunam. multum enim interest, vtrùm laus imminuatur, an salus deseratur. Me meæ tamẽ ne nimis pœniteret, tua virtute perfectũ est. Curasti enim, vt plus additum ad memoriam nominis nostri, quàm ademptum de fortuna videretur. Te vero moneo cùm beneficiis tuis, tum amore incitatus meo, vt omnem gloriam, ad quam a pueritia inflãmatus fuisti, omni cura, atque industria consequare: magnitudinémque animi tui, quam ego semper sum admiratus, sempérque amaui ne vn-

A quam inflectas cuiusquam iniuria. Magna est hominum opinio de te, magna commendatio liberalitatis, magna memoria consulatus tui. Hæc profectò vides quanto expressiora, quantóque illustriora futura sint, cùm aliquantum ex prouincia, atque ex imperio, laudis accesserit. Quamquam te ita gerere volo, quæ per exercitum atque imperium gerenda sunt, vt hæc multò antè meditere, huc te pares, hæc cogites, ad hæc te exerceas: sentiasq; id, quod quia semper sperasti, non dubito quin adeptus intelligas te facillimè posse obtinere summum, atque altissimum gradum ciuitatis. Quæ quidem mea cohortatio, ne tibi inanis aut sine causa suscepta videatur, illa me ratio mouit, vt te ex nostris euentis communibus admonendum putarem, vt considerares, in omni reliqua tua vita, quibus crederes, quos caueres. Quòd scribis te velle scire, qui sit reip. status. summa dissentio est, sed contentio B dispar. Nam qui plus opibus, armis, potentia valent, profecisse tantùm mihi videntur stultitia, & inconstantia aduersariorũ, vt iam etiã auctoritate plus valerent. Itaque, perpaucis aduersantibus, omnia, quæ ne per populum quidẽ sine seditione se assequi posse arbitrabantur, per senatum consecuti sunt. nam & stipendium Cæsari decretũ est, & decem legati: & ne lege Sempronia succederetur, facilè perfectũ est. K. Quod ego ad te breuiùs scribo, quia me status hic reip. non delectat: scribo tamen, vt te admoneam, quod ipse literis omnibus à pueritia deditus, experiendo tamẽ magis, quã discẽdo, cognoui, id vt tu, rebus tuis integris, discas, neque salutis nostræ rationem habendam esse sine dignitate, neque dignitatis sine salute. Quòd mihi de filia, & de Crassipede gratularis, agnosco humanitatem tuam, speróque, & opto, nobis hanc coniunctionem C voluptati fore. Lentulum nostrũ eximia spe summæ virtutis adolescẽtem, cùm ceteris artibus, quibus studuisti semper ipse, tũ in primis imitatione tui fac erudias. nulla enim erit hac præstantior disciplina: quem nos, & quia tuus, & quia te dignus est filius, & quia nos diligit, sempérque dilexit, in primis amamus, carúmque habemus.

M. T. C. P. LENTVLO PRO-COS. S. D. 8

DE omnibus rebus, quæ ad te pertinent, quid actum, quid constitutũ sit, quid Pompeius susceperit, optimè ex Emplatorio cognosces: qui nõ solùm interfuit his rebus, sed etiam præfuit: neque vllum officium erga te hominis amantissimi prudentissimi, diligentissimi prætermisit. Ex eodem de toto statu rerum communiũ cognosces: quæ quales sint D non facile est scribere. Sunt quidem certè in amicorum nostrorum potestate, atque ita, vt nullam mutationem vmquam hac hominum ætate habitura res esse videatur. Ego quidem vt debeo, & vt tete mihi præcepisti & vi me dignitas, vtilitásque cogit, me ad eius rationes adiungo, quem tu in meis rationib. tibi esse adiungendum putasti. Sed te non præterit, quàm sit difficile, sensum in rep. præsertim rectum & confirmatum deponere. Veruntamen ipse me confirmo ad eius voluntatem, à quo hone-

honestè dissentire non possum: neque id facio, A vt forsitan quibusdam videor, simulatione. tantùm enim animi inductio, & mehercule amor erga Pompeium apud me valet, vt, quæ illi vtilia sunt, & quæ ille vult, ea mihi, omnia iam & recta, & vera videantur Neque (vt ego arbitror) errarent, ne aduersarij quidem eius. si cùm pares esse nõ possent, pugnare desisterent. Me quidẽ etiam illa res consolatur, quòd ego is sum, cui vel maximè concedant omnes, vt vel ea defendã, quæ Pompeius velit, vel taceam, vel etiam, id quod mihi maximè lubet, ad nostra me studia. referam literarum: quod profecto faciam, si mihi per eiusdẽ amicitiam licebit. Quæ enim proposita fuerãt nobis, cùm & honoribus amplissimis, & laboribus maximis perfuncti essemus, dignitas in sententiis dicẽdis. libertas in rep. capessenda, ea sublata tota: sed nec mihi magis, quàm omnibus. Nam aut assentiendum est nulla cum grauitate paucis: aut frustra dissentiendũ. Hæc B ego ad te ob eam causam maximè scribo, vt iam de tua quoque ratione meditere. Commutata tota ratio est senatus, iudiciorum, rei totiûs publicæ, otium nobis exoptandum est: quod ij, propiuntur rerum præstaturi videntur, si quidem homines patientiùs eorum potentiam, ferre potuerint. Dignitatem quidem illam consularem fortis, & constantis senatoris, nihil est quòd cogitemus, amissa est, culpa eorum, qui a senatu & ordinem cõiunctissimum, & hominem clarissimum abalienarunt. Sed, vt ad ea, quæ ad coniunctiora rebus tuis sunt, reuertar, Pompeium tibi valde amicum esse cognoui: &, eo tu consule, quantum ego perspicio, omnia, quæ voles, obtinebis: quibus in rebus me sibi ille affixum habebit: neque a me vlla res, quæ ad te pertineat, negligetur. Neque enim verebor, ne sim ei molestus: cui iucundum erit etiam propter ipsum, quòd me esse gratum videbit. Tu velim C tibi ita persuadeas, nullã rem esse minimam, quæ ad te pertineat, quæ mihi non carior sit, quàm meæ res omnes, idque cùm sentiam sedulitate mihimet ipse satisfacere possum: re quidem ipsa ideò mihi non satisfacio, quòd nullam partem tuorum meritorũ non modo referenda, sed ne cogitanda quidẽ gratia consequi possum. Rem te valde bene gessisse rumor erat. Exspectabantur literæ tuæ: de quibus eramus iam cum Pompeio locuti: quæ si erunt allatæ, nostrum studium exstabit in conueniẽdis magistratibus, & senatoribus. Cetera, quæ ad te pertinebunt, cùm etiam plus contenderimus, quàm possimus, minus tamen faciemus, quàm debemus.

M. T. CICERO P. LENTVLO PROCOS. S. D. 9

PERIVCVNDÆ mihi fuerũt literæ D tuæ: quibus intellexi te perspicere meam in te pietatem: quid enim dicam beneuolentiam, cùm illud ipsum grauissimũ, & sanctissimum nomẽ pietatis, leuius mihi meritis erga me tuis esse videatur. Quod autem grata tibi mea erga te studia scribis esse, facis tu quidem abundantia quadã amoris, vt etiam grata sint ea, quæ prætermitti sine nefario scelere nõ possunt. Tibi autem multò notior,

atque illustrior meus in te animus esset, si hoc tẽpore omni quo seiuncti fuimus, vnà & Romæ fuissemus. Nam in eo ipso, quod te ostendis esse facturũ, quódque & in primis potes, & ego à te vehementer exspecto: in sententiis senatoriis, & in omni actione, atq; administratione reip. floruissemus. De qua ostendã equidẽ paulo post, qui sit meus sensus, & status: & rescribã tibi ad omnia quę requis: sed certè & ego te auctore amicissimo, ac sapientissimo, & tu me cõsiliario fortasse, non imperitissimo, fideli quidẽ, & beniuolo certè, vsus esses: quãquam tua quidem causa te esse imperatorem, prouinciámque bene gestis rebus cum exercitu victore obtinere, vt debeo, lætor. Sed certè qui tibi ex me fructus debentur, eos vberiores, & præstantiores præsens capere potuisses. In eis verò vlciscendis, quos tibi partim inimicos esse intelligis propter tuã propugnationẽ salutis meæ, partim inuidere pro- B pter illius actionis amplitudinem & gloriam mirificum me tibi comitem præbuissem: quãquam ille perennis inimicus amicorũ suorum, qui tuis maximis beneficiis ornatus, in te potissimùm fractam illam? & debilitatem vim suam contulit, nostrã vicem vltus est ipse sese, ea est enim conatus, quibus patefactis, nullam sibi in posterũ, non modò dignitatis, sed ne libertatis quidem partem reliquit. Te autem etsi mallem in meis reb. expertũ, quàm etiam in tuis, tamen in molestia gaudeo eandem fidem cognoscere hominum, non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cognoram. De qua ratione tota iam videtur mihi exponendi tempus dari, vt tibi rescribam ad ea, quæ quæris. Certiorem te per literas scribis esse factum, me cum Cæsare, & cũ Appio esse in gratia: téque id non reprehendere adscribis. Vatinium autẽ scire te velle ostendis, quibus rebus adductus defenderim, & lau- C darim. Quòd tibi vt planiùs exponam, altiùs paulo rationem meorum consiliorum repetã, necesse est. Ego me, Lentule, initio rerum, atque actionum tuarum non solùm meis, sed etiam reip. restitutum putabam, &, quoniam tibi incredibilem quendam amorem, & omnia in te ipsum summa ac singularia studia deberem, reip. quæ te in me restituendo multum adiuuisset, eum certè me animum merito ipsius debere arbitrabar. quẽ antea tantummodò communi officio ciuium, non aliquo erga me singulari beneficio debitum præstitissem. Hac me mente fuisse, & senatus ex me, te cõsule, audiuit; & tu in nostris sermonibus, collocutionibúsque ipse vidisti. Etsi iã primis tẽporibus illis, multis rebus meus offendebatur animus: cùm, te agẽte de reliqua nostra dignitate, aut occulta nonnullorum odia aut obscura in me studia cernebam. Nam neque de monumentis meis ab iis adiutus es, à quibus D debuisti neque de vi nefaria, qua cum fratre erã domo expulsus, neque hercule in iis ipsis rebus, quæ quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessariæ, tamen à me minimi putabantur, in meis damnis ex auctoritate senatus resarciendis, eam voluntatem, quam exspectaram præstiterunt. Quæ cùm viderem (neque enim erant obscura) non tamen acerba mihi hæc accidebant, quàm erant illa grata, quæ fecerant. Itaque quam

quam & Pompeio plurimùm, te quidem ipso prædicatore, ac teste, debebam, & eum nō solùm beneficio, sed amore etiam, & perpetuo quodam iudicio meo diligebam: tamen non reputans, quid ille vellet, in omnibus meis sententiis de rep. pristinis permanebam. Ego sedente Cn. Pompeio, cùm, vt laudaret Pompeium, P. Sextius introisset in vrbem dixissétque testis Vatinius, me fortuna, & felicitate C. Cæsaris commotũ, illi amicum esse cœpisse: dixi, me eam Bibuli fortunam, quam ille afflictam putaret, omnium triumphis, victorı́sque anteferre: dixique eodem teste, alio loco eosdem esse, qui Bibulum exire domo prohibuissent, & qui me coegissent. tota verò interrogatio mea nihil habuit aliud, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate animóque maximo, de vi, de auspiciis, de donatione regnorum. Neque vero hac in causa modò, sed cōstanter sæpe in senatu quin etiam Marcellino, & Philippo, consulibus, nonis April. mihi est senatus assensus, vt de agro Campano, frequenti senatu, idibus Maiis referretur. Non potui magis in arcem illius causæ inuadere, aut magis obliuisci temporum meorum, & meminisse actionum. Hac à me sententia dicta, magnus animorum motus est factus, cùm eorum, quorum oportuit, tum illorum etiam, quorum numquam putaram. Nam hoc senatusconsulto in meam sententiam facto, Pompeius, cùm nihil mihi ostendisset se esse offensum, in Sardiniã, & in Africam profectus est, eóque itinere Lucam ad Cæsarem venit, vbi multa de mea sententia questus est Cæsar, quippe qui etiam Rauennæ Crassum antè vidisset, ab eóque in me esset incensus. Sanè molestè Pōpeium id ferre id constabat. quod ego cùm audissem ex aliis, maximè ex meo fratre cognoui: quẽ cùm in Sardinia Pompeius paucis post diebus, quàm Luca discesserat, conuenisset: Te inquit, ipsum cupio: nihil opportunius potuit accidere, nisi cum Marco fratre diligenter egeris, dependendum tibi est, quod mihi pro illo spopondisti. Quid multa questus est grauiter: sua merita commemorauit: quid egisset sæpissimè de actis Cæsaris cum ipso meo fratre, quidque sibi is de me recepisset, in memoriã redegit: séque quæ de mea salute egisset, voluntate, Cæsaris egisse, ipsum meum fratrẽ testatus est: cuius causam, dignitatémque mihi vt cōmendaret, rogauit, vt eam ne oppugnarem, si nollem, aut non possem tueri. Hæc cùm ad me frater pertulisset, & cùm antè tamen Pompeius ad me cum mandatis Vibullium misisset, vt integrum mihi de causa Campana ad suum reditum reseruarem: collegi ipse me, & cum ipsa quasi rep. sum collocutus: vt mihi tam multa pro se perpesso, atque perfuncto, concederet, vt officium meum, memorémque in benemeritos animum, fidéque fratris mei præstarem: cúmque, quem bonum ciuẽ semper habuisset, bonum virum esse pateretur. In illis autem meis actionibus, sententiisque omnibus. quæ Pompeium videbantur offendere, certorum hominum, quos iam debes suspicare, sermones referebantur ad me; qui cum illa sentirem in repub. que ego agebam sempérque sensissent: me tamen non satisfacere. Pompeio, Cæsa-

A rémque inimicissimum mihi futurum gaudere se aiebant. Erat hoc mihi dolendum sed multo magis illud, quod inimicum meum (meum autem? immò verò legum, iudiciorũ otij, patriæ, bonorum omnium) sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fouebant, sic me præsente osculabantur: non illi quidem, vt mihi stomachum facerent, quem funditus perdidi, sed certè vt facere se arbitrarentur. Hic ego, quantum humano consilio efficere potui, circumspectis rebus omnibus, rationibúsque subductis, summam feci cogitationum mearum omnium: quam tibi, si potero, breuiter exponam. Ego, si ab improbis & perditis ciuibus rempub. teneri viderem, sicut & meis temporibus scimus, & nonnullis aliis accidisse accepimus: non modò non præmiis, quæ apud me minimum valent, sed ne periculis quidem compulsus

B vllis, quibus tamen mouentur etiam fortissimi viri ad eorum causam me adiungerem: ne si summa quidem eorum in me merita constarent. Cùm autem in repub. Cn. Pompeius princeps esset, vir is, qui hanc potentiam, & gloriam maximis in remp. meritis præstantissimisque rebus gestis esset consecutus, cuiúsque ego dignitas ab adolescentia fautor, in prætura autem, & in consulatu adiutor etiam extitissem: cúmque idem auctoritate, & sententia, per se, consiliis, & studiis, tecum me adiuuisset: meúmque inimicum vnum in ciuitate haberet inimicum: non putaui famam inconstantiæ mihi pertimescendam, si quibusdam in sententiis paulum me immutassem, meámque voluntatem ad summi viri, de méque optimè meriti dignitatem aggregassem. In hac sententia complectendus erat mihi Cæsar, vt vides, P. in coniuncta & causa & dignitate. Hic multum va-

C luit cùm vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi, & Q. fratri cum Cæsare fuisse, tum humanitas eius, ac liberalitas, breui tempore & literis, & officiis perspecta nobis, & cognita, vehementer etiam res ipsa publica me monit, quæ mihi videbatur, contentionem præsertim maximis rebus à Cæsare gestis, cũ illis viris nolle fieri: &, ne fieret, vehementer recusare. Grauissimè autem me in hanc mentem impulit & Pompeij fides, quam de me Cæsari dederat: & fratris mei, quam Pompeio. Erant præterea hæc animaduertenda in ciuitate, quæ sunt apud Platonem nostrum scripta diuinitus. QVALES IN REPVBLICA PRINCIPES essent, taleis reliquos solere esse ciues. Tenebam memoria, nobis consulibus, ea fundamenta iacta ex Kalendis Ianuarijs confirmandi senatus, vt neminem mirari oporteret? nonis Decemb. tantum vel animi fuisse in illo ordine, vel auctorita-

D tis. Idémque memineram, nobis priuatis vsque ad Cæsarẽ, & Bibulũ consules, cùm sententiæ nostræ magnũ in senatu pondus haberent, vnũ ferè sensum fuisse bonorũ omnium. posteà cũ Hispaniã citeriorẽ cũ imperio obtineres, neque, respub. consules haberet, sed mercatores prouinciarũ, & seditionũ seruos, ac ministros: iecit quidã casus caput meũ, quasi certaminis causa in mediam contentionem, dissensionémque ciuilem. Quo in discrimine cùm mirifica senatus, incredibilis Italiæ totius,

singularis

singularis bonorum omnium cõsensio in me- A
tuendo exstitisset: non dicam, quid acciderit
(multorum est enim, & varia culpa) tantùm
dicam breui, non mihi exercitum, sed duces
defuisse. In quo, vt iam sit in iis culpa, qui
me non defenderunt: non minor est in iis, qui
reliquerũt: & si accusandi sunt, qui pertimue-
runt, magis etiam reprehendendi, qui se ti-
mere simularunt. Illud quidem certè nostrum
consilium iure laudandum est, quod meos ci-
ueis & à me conseruatos, & me seruare cu-
pienteis, spoliatos ducibus, seruis armatis ob-
iici noluerim: declararique maluerim quanta
vis esse potuisset in consensu bonorum, si iis
pro me stante, pugnare licuisset, cùm af-
flictum excitare potuissent. Quorum quidem
animum tu non perspexisti solùm, cùm de me
ageres, sed etiam confirmasti, atque tenuisti.
Qua in causa non modò non negabo, sed etiã
semper & meminero, & prædicabo libenter,
vsus es quibusdam nobilissimis hominibus, B
fortioribus in me restituendo, quàm fuerant
iidem in tenendo: qua in sententia si consta-
re voluissent, suam auctoritatem simul cum
salute mea recuperassent. Recreatis enim bo-
nis viris consulatu tuo, & constantissimis, at-
que optimis actionibus tuis excitatis, Cn. Põ-
peio præsertim ad causam adiuncto, cùm etiã
Cæsar, rebus maximis gestis, singularibus or-
natus, & nouis honoribus, ac iudiciis sena-
tus, ad auctoritatem eius ordinis adiungere-
tur: nulli improbo ciui locus ad remp. violan-
dam esse potuisset. Sed attende quęso, quæ sint
consecuta. Primùm illa furta muliebrium re-
ligionum: qui non pluris fecerat Bonam
deam, quàm treis sorores: impunitatem est, eo-
rum sententiis assecutus, qui, cùm tribunus
pleb. pœnas à seditioso ciue per bonos viros
in iudicio persequi vellet, exemplum præcla-
rissimum in posterum vindicandæ seditionis
de repub. sustulerunt: iidémque postea non
meum monumentum (non enim illæ manubiæ C
meæ, sed operis locatio mea fuerat) monu-
mentum verò senatus, hostili nomine, & cruẽ-
tis inustum literis esse passi sunt. Qui me ho-
mines, quòd saluum esse voluerunt, est mihi
gratissimum: sed vellem non solùm salutis
meæ, quemadmodum medici: sed etiam, vt a-
liptæ, virium, & coloris rationẽ habere vo-
luissent. Nunc, vt Apelles Veneris caput, &
summa pectoris politissima arte perfecit, re-
liquam partem corporis inchoatam reliquit:
sic quidam homines in capite meo solùm ela-
borarunt: reliquum corpus imperfectum, ac
rude reliquerunt. In quo ego spem fefelli nõ
modò inuidorum, sed etiam inimicorũ meo-
rum: qui de vno acerrimo, & fortissimo viro,
meoque iudicio, omnium magnitudine ani-
mi, & constantia præstantissimo Qu. Marcello,
Lucii filio, quondam falsam opinionem acce-
perunt: quem post reditum dictitant fracto a-
nimo, & demisso fuisse. Est verò probandum, D
qui & summa voluntate cesserit, & egregia
animi alacritate abfuerit, neque sanè redire
curarit, eum ob id ipsum fractum fuisse ani-
mo: in quo cùm omnes homines, tum M. illũ
Scaurum, singularem virum, constãtia, & gra-
uitate superasset. Sed, quod de illo acceperãt,
aut etiam suspicabantur, de me idem cogita-
bãt, abiectiore animo me futurum: cùm resp.
maiorem etiam mihi animum, quàm vnquam
habuissem, daret. quæ iam declarasset, sese nõ
potuisse me vno ciue carere: cùmque Q. Me-
tellum vnius tribuni plebis rogatio, me vni-
uersa resp. duce senatu, comitante Italia, pro-
mulgantibus omnibus, referente consule, cõ-
mitiis centuriatis, cunctis ordinibus, homini-
búsque incumbentibus, omnibus denique suis
viribus recuperasset. Neq; verò ego mihi po-
steà quidquam assumsi: neque hodie assumo,
quod quenquam maleuolentissimum iure pos-
sit offendere. tantùm enitor, vt neque amicis,
neque etiam alienioribus, opera, consilio, la-
bore desim. Hic meæ vitæ cursus offendit eos
fortasse, qui splendorem, & speciem huius vi-
tæ intuentur: sollicitudinem autem, & labo-
rem perspicere non possunt. Illud verò nõ ob-
scurè queruntur in meis sententiis, quibus or-
nem Cæsarẽ, quasi desciuerim à pristina cau-
sa. Ego autem cùm illa sequor, quæ paulò an-
tè proposui, tum hoc non in postremis, de quo
cœperam exponere. Non offendes eundem
bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti:
qui confirmatus consulatu nostro, nonnum-
quam postea interruptus, & afflictus ante te cõ-
sulem, recreatus abs te totus est: nunc ab iis, à
quibus tuendus fuerat, derelictus: idque non
solum fronte, atque vultu, quibus simulatio
facillimè sustinetur, ii declarant, qui tum no-
stro illo statu optimates nominabantur: sed
etiam sensu sæpe iam, tabellaque docuerunt.
Itaque tota iam sapientium ciuium, qualẽ me
& esse, & numerari volo, & sententia, & vo-
luntas, mutata esse debet: id enim iubet idem
ille Plato, quem ego auctorem vehementer
sequor. TANTVM contendere in republ.
quantum probare tuis ciuibus possis. Vim
neque parenti, neque patriæ afferre oporte-
re. Atque hanc quidem ille causam sibi ait
non attingendæ reipubl. fuisse, quòd, cùm of-
fendisset populum Atheniensem propè iam
desipientem senectute, cùmque eum nec per-
suadendo, nec cogendo regi posse vidisset,
cùm persuaderi posse diffideret, cogi fas esse
nõ arbitraretur. Mea ratio fuit alia. quòd ne-
que desipiente populo, neque integra re mihi
ad consulendum, capesserénne remp. impli-
catus tenebar. Sed lætatus tamen sum, quòd
mihi liceret in eadem causa & mihi vtilia, &
cuiuis bono recta defendere. Huc accessit
commemoranda quædam, & diuina Cæsaris
in me, fratrémque meum liberalitas: qui mi-
hi, qualecumque res gereret, tuendus esset.
Nunc in tanta felicitate, tantisque victoriis
etiam si in nos non is esset, qui est, tamen or-
nandus videretur. Sic enim te existimare ve-
lim: cùm à vobis meæ salutis auctoribus, di-
scesserim, neminem esse, cuius officiis me tam
esse deuinctum non solùm confitear, sed etiam
gaudeam. Quod quoniam tibi exposui, faci-
lia sunt ea, quæ à me de Vatinio, & de Crasso
requiris. Nam de Appio quod scribis, sicut
de Cæsare, te non reprehendere: gaudeo tibi
consilium probari meum. De Vatinio autem,
primum reditus intercesserat in gratiam per
Pompeium, statim vt ille Prætor est factus,
cùm quidem ego eius petitionem grauissimis
in senatu sententiis oppugnassem, neque tam
illius lædendi causa, quàm defendendi, atque
ornandi Catonis. post autem, Cæsaris, vt il-

lum defenderem, mira contentio est consecu- A
ta. Cur autem laudarim,peto à te, vt id à me
néve in hoc reo, néve in aliis requiras ne ti-
bi ego idem reponam, cùm veneris: tametsi
possum vel absenti. Recordare enim,quibus
laudationem ex vltimis terris miseris, nec
hoc pertimueris.nam è meipso laudantur, *&*
laudabuntur iidem. Sed tamen defendendi Va-
tinii fuit etiam ille stimulus, de quo in iudi-
cio, cùm illum defenderem, dixi me facere
quiddam, quod in Eunucho parasitus, suade-
ret militi.

Vbi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuo & quando ille dicet. Phædriam
Intromittamus comessatum tuPamphilam
Cantatum prouocemus, si laudabit hæc
Illius formam: tu huius contrà. denique
Par pari referto quod eam mordeat.

Sic petiui à iudicibus, vt quoniam quidam
nobiles homines, & de me optimè meriti, ni- B
mis amarent inimicum meum: méque inspe-
ctante sæpe eum in senatu modò seuerè sedu-
cerent, modò familiariter, atque hilarè am-
plexarentur: quoniámque illi haberent suum
Publium: darent mihi ipsi alium Publium, in
quo possem eorum animos, mediocriter laces-
situs, leuiter repungere. Neque solùm dixi: sed
etiam sæpe facio, diis, hominibúsque appro-
bátibus. Habes de Vatinio: cognosce de Cras-
so. Ego cùm mihi cum illo magna iam gratias
esset, quod eius omneis grauissimas iniurias,
communis concordiæ causa, voluntaria quadã
obliuione contriueram, repentinam eius de-
fensionẽ Gabinii, quẽ proximis superioribus
diebus acerrimè oppugnasset, tamẽ, si sine vl-
la mea contumelia suscepisset tulissem: sed,
cùm me disputantem, non lacessentem lasis-
set: exarsi, non solùm præsenti, credo, iracun-
dia (nam ea tam vehemens fortasse nõ fuisset)
sed, cùm inclusum illud odium multarum eius C
in me iniuriarum, quod ego effudisse me o-
mne arbitrabar, residuum tamen, insciente
me fuisse: omne repente apparuit. Quo quidẽ
tempore ipso, quidam homines, & iidem illi,
quos sæpè nutu, significationéque appello,
cùm se maximum, fructum cepisse dicerent. ex
libertate mea, méque tum denique sibi esse
visum reipubl. qualis fuissem, restitutũ, cúmq;
ea contentio mihi magnum etiam foris fru-
ctum tulisset: gaudere se dicebant, mihi & illũ
inimicum, & eos, qui in eadẽ causa essent, nun-
quam amicos futuros. Quorum iniqui sermo-
nes cũ ad me per homines honestissimos per-
ferrentur: cúmque Põpeius ita contendisset, vt
nihil vnquam magis, vt cum Crasso redirẽ in
gratiã, Cæsárq; per literas maxima se mole-
stia ex illa cõtentione affectum ostenderet. ha-
bui nõ temporum solùm rationẽ meorum, sed
etiam naturæ: Crassúsque, vt quasi testata pop.
Ro. esset nostra gratia, penè à meis laribus in
prouinciam est profectus. Nã cùm mihi cõdi- D
xisset, cœnauit apud me in mei generi Crassi-
pedis hortis. Quamobrẽ eius causam (quod te
scribis audiisse) magna illius commendatione
susceptã, defendi in senatu, sicut mea fides po-
stulabat. Accepisti quibus rebus adductus,
quamq; rem, causámque defenderim: quique
meus in repub. sit pro mea parte capessenda,
status. De quo sic velim statuas, me hęc eadem
sensurũ fuisse, si mihi integra omnia, ac libera

fuissent. Nam neq; pugnandum arbitrarer cõ-
tra tantas opes: neque delendum etiam si id
fieri posset, summorum ciuium principatum:
neq; permanendum in vna sententia, conuer-
sis rebus, ac bonorum voluntatibus immuta-
tis: sed tẽporibus assentiendum. NVMQVAM
ENIM PRAESTANTIBVS IN repu.
gubernãda viris laudata est in vna sententia per-
petua permansio: sed vt in nauigando tempesta-
ti obsequi artis est, etiamsi portum tenere nõ
queas: cùm verò id possis mutata velificatione
assequi, stultum est eum tenere cum periculo
cursum, quem ceperis, potius quàm, eo com-
mutato, quàm velis, tandem peruenire: sic,
cùm omnibus nobis in administranda rep.
propositũ esse debeat id, quod à me sæpissimè
dictum est. CVM DIGNITATE O-
TIVM: NON idem semper dicere, sed
idem semper spectare debemus. Quamobrẽ,
vt paulò antè posui, si essent omnia mihi solu-
tissima, tamen in repub. non alius essem, at-
que nunc sum. Cùm verò in hunc sensum &
alliciar beneficiis hominum, & compellar in-
iuriis: facilè patior, ea me de repub. sentire,
ac dicere, quæ maximè cùm mihi, tum etiam
reipub. rationibus putem conducere. Apert iis
autẽ hæc ego, ac sæpius, quòd & Quintus frater
meus legatus est Cæsaris, & nullum meum mi-
nimum dictum, non modò factum, pro Cæsare
intercessit, quòd ille non ita illustri gratia ex-
ceperit, vt ego eum mihi deuinctum putarem.
Itaque eius omni & gratia, quæ summa est. &
opibus, quas intelligis esse maximas, sic fruor,
vt meis. Nec mihi aliter potuisse videor ho-
minum perditorum de me consilia frangere,
nisi cùm præsidiis iis, quæ semper habui, nunc
etiam potentium beniuolentiam cõiunxissem,
His ego cõsiliis, si te præsentem habuissem, vt
opinio mea fert, essem vsus eisdem. noui enim
temperantiam, & moderationem naturæ tuæ:
noui animum cum mihi amicissimum, tum
nulla in ceteros maleuolentia suffusum: cõtrà-
que cùm magnum, & excelsum, tum etiam a-
pertum & simplicem. Vidi ego quosdam in te
taleis, qualeis tu eosdem in me videre potui-
sti. Quæ me mouerunt, mouissent eadẽ te pro-
fectò. Sed quocunque tempore mihi potestas
præsentis tui fuerit, tu eris omnium modera-
tor consiliorum meorum. tibi erit idem, cui
salus mea fuit, etiam dignitas curæ. Me qui-
dem certè tuarum actionum, sentẽtiarum, vo-
luntatum, rerum denique omnium socium,
comitémque habebis: neque mihi in omni
vita res tam erit vlla proposita, quàm vt quo-
tidie vehementiùs te de me optimè meritum
esse lætere. Quod rogas, vt mea tibi scripta
mittam. quæ post discessum tuum scripserim:
sunt orationes quædam, quas Menocrito da-
bo: neque ita multæ, vt pertimescas. Scripsi
etiam (nam etiam ab orationibus disiungo me
ferè, referóque ad mansuetiores Musas: quæ
me maximè, sicut iam à prima adolescentia
delectarunt) scripsi igitur Aristoteleo more,
quemadmodum quidem volui, treis libros in
disputatione, ac dialogo de Oratore, quos ar-
bitror Lentulo fore non inutileis. Abhor-
rent enim à communibus præceptis: & omnẽ
antiquorum, & Aristoteleã, & Isocrateam ra-
tionem, oratoriam complectuntur. Scripsi e-
tiam versibus treis libros de tẽporibus meis

quos

A præbere debebis. Sed de literis hactenus, non enim vereor, ne non scribendo te expleam: præsertim si in eo genere studium meum non aspernabere. Ego te abfuisse tamdiu à nobis & doleo, quòd carui fructu iucundissimæ consuetudinis tuæ: & lætor, quòd absens omnia cum maxima dignitate es consecutus: quódque in omnibus tuis rebus, meis optatis fortuna respondit. Breue est, quòd me tibi præcipere meus incredibilis in te amor cogit. tanta est exspectatio vel animi, vel ingenij tui, vt ego te obsecrare, obtestarique non dubitē, sic ad nos confirmatus reuertare, vt, quam exspectationem tui concitasti, hanc sustinere, ac tueri possis. Et, quoniam meam tuorum erga me meritorum memoriam nulla vmquam delebit obliuio, te rogo, vt memineris, quantæcumque tibi accessiones fient & fortunæ, & dignitatis, eas te non potuisse consequi, nisi meis puer olim fidelissimis, atque amantissimis consiliis paruisses. Quare hoc animo in nos esse debebis, vt ætas nostra iam ingrauescens, in amore atque in adolescentia conquiescat tua. Vale.

M.T.C. C. CVRIONI, S.D. 2

GRAVI teste priuatus sum amoris summi erga te mei, patre tuo, clarissimo viro: qui cùm suis laudibus, tum verò te filio superasset omnium fortunam, si ei contigisset, vt te antè videret, quàm è vita discederet. Sed spero nostram amicitiam non egere testibus. Tibi patrimonium dij fortunent. Me certè habebis, cui & carus æquè sis, & periucundus, ac fuisti patri.

M.T.CICERO C. CVRIONI, S.D. 3

C RVPAE studium meum non defuit declarandorum munerum tuo nomine: sed nec mihi placuit, nec cuiquam tuorum, quidquam, te absente, fieri, quod tibi, cùm venisses, non esset integrum. Meam quidem sententiam aut scribam, ad te postea pluribus, aut, ne ad eam meditere, imparatum te offendam, coràmque contra istam tuam rationem meam dicam: vt aut te in meam sententiam adducam: aut certè testatum apud animum tuum relinquam, quid senserim: vt, si quando (quod nolim) displicere tibi tuum consilium cœperit, possis meum recordari. Breui tamē sic habeto, in eum statum temporum tuum reditum incidere, vt iis bonis, quæ tibi natura, studio, fortuna data sunt, faciliùs omnia, quæ sunt in rep. amplissima, consequi possis, quàm muneribus: quorum neque facultatē quisquā admiratur (est enim copiarum, non virtutis) neq; quisquam est, quin satietate iā defessus sit. Sed D aliter, atque ostenderam, facio, qui ingrediar ad explicandam rationē sententiæ meæ. Quare omnem hanc disputationem in aduentum tuum differo. Summa scito in exspectatione te esse, eaque à te expectari, quæ à summa virtute, summóque ingenio exspectanda sunt: ad quæ si es, vt debes, paratus (quod ita esse confido) plurimis, maximisque muneribus, & nos amicos, & ciueis tuos vniuersos, & Remp. afficies. Illud profectò cognosces, mihi te neque cariorem, neque iucundiorem esse quemquam.

M.T.CICERO C.CVRIONI, S.D. 4

EPISTOLARVM genera multa esse nō ignoras: sed vnum illud certissimum, cuius causa inuenta res ipsa est, vt certiores faceremus absenteis, si quid esset, quod eos scire, aut nostra, aut ipsorum interesset. Huius generis literas à me profectò non exspectas. domesticarum enim rerum tuarum habes & scriptores, & nuntios. In meis autem rebus nihil est sanè noui. Reliqua sunt epistolarum genera duo, quæ me magnopere delectant: vnū familiare, & iocosum: alterum seuerum, & graue. Vtro me minùs deceat vti, non intelligo. Iocerne tecum per literas? ciuem mehercule nō B puto esse, qui temporibus his ridere possit. An grauius aliquid scribam? qui est, quod possit grauiter à Cicerone scribi ad Curionem, nisi de rep.? Atque in hoc genere hæc mea causa est, vt neque ea, quæ nunc sentio, velim scribere. Quamobrem, quoniam mihi nullū scribendi argumentum relictum est, vtar ea clausula, qua soleo téque ad studium summæ laudis cohortabor. Est enim tibi grauis aduersaria constituta, & parata, incredibilis quædam exspectatio: quam tu vna re facillimè vinces, si hoc statueris, QVARVM LAVDVM gloriam adamaris: quibus artibus eæ laudes comparantur, in iis esse elaborandum in hanc sententiam scriberem plura, nisi te tua sponte satis incitatum esse confiderem: & hoc quidquid attigi, non feci inflammandi tui causa, sed testificandi amoris mei. Vale.

M.T. CICERO C. CVRIONI, S.P.D. 5

HAEC negotia quomodo se habeant, ne epistola quidem narrare audeo tibi, etsi vbicunque es (vt scripsi ad te antea) in eadem es naui: tamen quod abes, gratulor, vel quia non vides ea, quæ nos: vel quòd excelso, & illustri loco sita sit laus tua, in plurimorum & sociorum, & ciuium conspectu: quæ ad nos nec obscuro, nec vario sermone, sed & clarissima, & vna omnium voce perfertur. Vnum illud nescio, gratulérne tibi, an timeam, quòd mirabilis est exspectatio reditus tui: non quò verear, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat: sed mehercule, ne, cùm veneris, non habeas iam, quod cures: ita sunt omnia debilitata, & iam propè exstincta. Sed hæc ipsa nescio, rectène sint literis commissa. quare cetera cognosces ex aliis. Tu tamen, siue habes aliquam spem de rep. siue desperas: ea para, meditare, cogita, quæ esse in eo ciue, ac viro debent, qui sit remp. afflictā, & oppressam miseris temporibus, ac perditis moribus, in veterem libertatem, ac dignitatem vindicaturus.

M.T. CICERO C. CVRIONI, S.P.D. 6

NONDVM erat auditum, te ad Italiam aduentare, cùm Sextum Iulium, Milonis ami-

mei familiarem, cum his ad te literis misi: sed tamen cum appropinquare tuus aduentus putaretur, & te iam ex Asia Romam versus profectum esse constaret, magnitudo rei fecit, vt nō vereremur, ne nimis citò mitteremus, cùm has ad te quàm primùm perferri literas magnopere vellemus. Ego, si mea in te essent officia solùm, Curio, tanta, quanta magis à teipso prædicari, quàm à me ponderari solent: verecūdius à te, si qua magna res mihi petenda esset, contenderem. GRAVE EST ENIM *homini pudenti petere aliquid magnum ab eo, de quo se bene meritum putet: ne id, quod petat, exigere magis, quàm rogare: & in mercedis potiùs, quàm beneficij loco numerare videatur.* Sed quia tua in me vel nota omnibus, vel ipsa nouitate meorum tēporum clarissima, & maxima beneficia extiterunt: ESTQVE & ANIMI *ingenui, cui multum debeas, eidem plurimùm velle debere*: non dubitaui id à te per literas petere, quod mihi omnium esset maximum, maximéque necessarium. Neque enim sum veritus, ne sustinere tua in me vel innumerabilia beneficia non possem: cùm præsertim confiderem, nullam esse gratiam tantam, quā nō vel capere animus meus accipiendo, vel remunerando, cumulandóque illustrare possit. Ego omnia mea studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem in Milonis consulatu fixi, & locaui: statuique in eo me non officii solùm fructum, sed etiam pietatis laudem debere quærere. Neque verò cuiquam salutem, ac fortunas suas tantæ curæ fuisse vmquam puto, quantæ mihi sit honos eius, in quo omnia mea posita esse decreui. Huic te vnum tanto adiumento esse, si volueris, posse intelligo, vt nihil sit præterea nobis requirendum. Habemus hæc omnia: bonorum studium conciliatum ex tribunatu propter nostram (vt spero te intelligere) causam: vulgi, ac multitudinis propter magnificentiam munerum, liberalitatémque naturæ, iuuentutis, & gratiosorum in suffragiis, propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam: nostram suffragationem, si minùs potentem, approbatam tamen, & iustam, & debitam, & propterea fortasse etiam gratiosam. Dux nobis, & auctor opus est, & eorum ventorum, quos proposui moderator quidam, & quasi gubernator: qui si ex omnibus vnus optandus esset: quem tecum conferre possemus, non haberemus. Quamobrem si me memorem, si gratum, si bonum virum vel ex hoc ipso: quòd tam vehementer de Milone laborem, existimare potes: si dignum denique tuis beneficiis iudicas: hoc à te peto, vt subuenias huic meæ solicitudini, vt huic meæ laudi, vel (vt veriùs dicam) propè saluti tuum studium dices. De ipso T. Annio tantùm tibi polliceor, te maioris animi, grauitatis, constantiæ, beneuolentiæ erga te, si complecti hominem volueris, habiturū esse neminem. Mihi verò tantum decoris, tantum dignitatis adiunxeris, vt eundem te facilè agnoscam fuisse in laude mea, qui fueris in salute. Ego ni te videre scirem, cùm hæc ad te scriberem, quantum officii sustinerem, quantopere mihi esset in hac petitione Milonis omni non modò contentione, sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. Nunc A tibi omnem rem, atque causam, méque totum commendo, atque trado. Vnum hoc sic habeno, si à te hanc rem impetraro, me penè plus tibi, quàm ipsi Miloni debiturum. non enim mihi tam mea salus cara fuit: in qua præcipuè sum ab illo adiutus, quàm pietas erit in referenda gratia, iucunda. eam autē tui vnius studio me assequi posse confido. Vale.

M. T. C. PROCONSVL, C. CVRIONI, TRIBVNO PL. S. D. 7

SERA gratulatio reprehendi non solet, præsertim si nulla negligentia prætermissa est. longè enim absum: audio serò. Sed & tibi gratulor: &, vt sempiternæ laudi tibi sit iste tribunatus, exopto: téque hortor, vt omnia gubernes, & moderere prudentia tua: ne te auferant aliorum consilia. Nemo est, qui sapientiùs tibi suadere possit teipso: numquam B labere, si te audies. Non scribo hoc temerè: cui scribam, video: noui animum, noui consilium tuum. non vereor, ne quid timidè, ne quid stultè facias, si ea defendes, quæ ipse recta esse senties. Quòd in id reip. tempus non incideris, sed veneris (iudicio enim tuo, non casu in ipsum discrimen rerum contulisti tribunatum tuum) profectò vides, quanta vis in rep. temporum sit, quanta varietas rerum, quàm incerti exitus, quàm flexibiles hominum voluntates: quid insidiarum, quid vanitatis in vita non dubito, quin cogites. Sed, amabo te, cura, & cogita. nihil noui, sed illud idem, quod initiò scripsi, tecum loquere: te adhibe in consilium: te audi: tibi obtempera, alteri qui melius dare consilium possit, quàm tu, nō facilè inueniri potest: tibi verò ipsi certè nemo melius dabit. Dij immortales, cur ego non adsum vel spectator laudum tuarum: vel particeps, vel socius, vel minister cōsiliorum? C tametsi hoc minimè tibi deest, sed tamen efficeret magnitudo, & vis amoris mei, consilio te vt possem iuuare. Scribā ad te plura aliàs. paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios: vt, quoniam sanè feliciter, & ex mea sententia remp. gessimus, vnis literis totius æstatis res gestas ad senatum perscriberem. De sacerdotio tuo quantam curam adhibuerim, quámque difficili in re, atque causa, cognosces ex iis literis, quas Thrasoni, liberto tuo dedi. Te, mi Curio, pro tua incredibili in me beneuolentia, meaq; itē in te singulari, rogo, atq; oro, ne patiare mihi quidquā ad hāc prouincialē molestiam temporis prorogari. Præsens tecum egi, cùm te tribunum pleb. isto anno fore non putarem: itémq; petiui sæpius per literas: sed tum quasi à senatore nobilissimo, & adolescēte gratiosissimo: nunc à tribuno pleb. & à Curione tribuno: non vt decernatur aliquid noui: quod solet esse diffi- D ciliùs: sed vt ne quid noui decernatur: & vt senatusconsultum, & leges defendas: eaque mihi conditio maneat, qua profectus sum. Hoc te vehementer etiam, atque etiam rogo. Vale.

M. T. C. PROCONSVL M. COELIO S. D. 8

QVID tu me hoc tibi mandasse existimas, vt mihi gladiatorum cōpositiones,

vt vadimonia dilata, & Chresti compilatio- A
nem mitteres, & ea quæ nobis, cùm Romę su-
mus, narrare nemo audeat? Vide, quantum ti-
bi meo iudicio tribuam (nec mehercule iniu-
ria πολιτικώτερον enim te adhuc neminem
cognoui) ne illa quidem curo mihi scribas,
quæ maximis in rebus reip. geruntur quoti-
diè, nisi quid ad me ipsum pertinebit, scribēt
alij multi nuntiabunt: perferet etiam multa
ipse rumor. Quare ego nec præterita nec præ-
sentia abs te, sed vt ab homine longè in po-
sterum prospiciente, futura exspecto, vt ex
tuis literis, cùm formam reip. viderim, quale
ædificium futurum sit, scire possim. Neque ta-
men adhuc habeo, quod te accusem, neque e-
nim fuit quod tu plus prouidere posses quàm
quiuis nostrum. in primisque ego, qui cùm
Pompeio complureis dies nullis in aliis, nisi
de rep. sermonibus versatus sum: quæ nec pos-
sunt scribi, nec scribenda sunt. Tantùm ha-
beto. ciuem egregium esse Pompeium, & ad
omnia, quæ prouidenda sunt in rep. & animo, B
& consilio paratum. Quare da te homini: cō-
plectetur, mihi crede. Iā iidem illi & boni,
& mali ciues videntur, qui nobis videri so-
lent. Ego cùm Athenis decem ipsos dies fuis-
sem, multùmque mecum Gallus noster Cani-
nius, proficiscebatur inde prid. nonas Quint.
cùm hoc ad te literarum dedi. Tibi cùm o-
mnia mea commendatissima esse cupio, tum
nihil magis, quàm ne tempus nobis prouin-
ciæ prorogetur. in eo mihi sunt omnia. Quod,
quanto, & quomodo, & per quos agendum sit,
tu optimè constitues. Vale.

M. T. C. COELIO RVFO, AEDI-
LI CVRVLI DESI-
GNATO S.D. 9

PLVRIMVM tibi, vt debeo, gratulor,
lætórque cùm præsenti, tum etiam spera- C
ta tua dignitate, seriùs, non negligentia mea,
sed ignoratione rerum omnium. in his enim
sum locis, quò & propter longinquitatem, &
propter latrocinia, tardissimè omnia perfe-
runtur. Et cùm gratulor, tum verò quibus
verbis tibi gratias agam, non reperio, quòd
ita factum sit, vt dederis nobis, quemadmo-
dum scripseras ad me, quem semper ridere
possemus. Itaque cùm primùm audiui, ego il-
le ipse factus sum. scis quem dicam: egique o-
mneis illos adolescenteis, quos ille iactita-
bar, difficile est loqui. Te autem contemplans
absentem, & quasi tecum coràm loquor. Non
ædepol, quantam egeris rem, neque quantum
facinus feceris. Quod quia præter opinionem
mihi acciderat, referebam me ad illud: *In-
credibile hoc factu obiicitur. repentę verò in-
cessi omnibus lætitiis.* in quo cùm obiurgaret,
quod nimio gaudio pene desiperem: ita me
defendebam: *Ego voluptatem animi nimiam.* D
Quid quæris? dum illum rideo, penè sum fa-
ctus ille. Sed hæc pluribus: multaque alia &
de te, & ad te, cùm primùm ero aliquid otij
nactus. Te verò, mi Rufe, diligo. quem mihi
fortuna dedit amplificatorem dignitatis meę,
vltorem non modo inimicorum, sed etiam
inuidorum meorum: vt eos partim scele-
rum suorum, partim etiam ineptiarum pœni-
teret. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO RVFO,
AEDILI CVRVLI DE-
SIGN. S.D. 10

TV vide, quàm ad me literæ non perfe-
rantur, non enim adduci possum, vt abs
te, posteaquàm ædilis factus es, nullas putem
datas: præsertim cùm esset tanta res, tantæ
gratulationes: de te, quia quod sperabam: de
Hillo (balbus enim sum) quod non putaram.
Atqui sic habeto, nullam me epistolam acce-
pisse tuam post comitia ista præclara: quæ me
lætitia extulerunt: ex quo vereor, ne idem e-
ueniat in meas literas. Equidem nunquam
domum misi vnam epistolam, quin esset ad te
altera: nec mihi est te iucundius quidquam,
nec carius. Sed balbi non sumus. ad rem re-
deamus. Vt optasti, ita est. Velles enim, ais,
tantummodò vt haberem negotij, quod esset
ad laureolam satis. Parthos times, quia diffi-
dis copiis nostris. ergo ita accidit. Nam Par-
thico bello nuntiato, locorum quibusdam an-
gustiis, & natura montium fretus, ad Amanum
exercitum adduxi, satis probè ornatum auxi-
liis, & quadam auctoritate apud eos, qui me
non norant, nominis nostri. Multum est enim
in his locis. Hiccine est ille, qui vrbem? quem
senatus? nosti cetera. Cùm venissem ad Ama-
num, qui mons mihi cum Bibulo communis
est, diuisus aquarum diuortiis: Cassius noster,
quod mihi magnæ voluptati fuit, feliciter ab
Antiochia hostem reiecerat. Bibulus prouin-
ciam acceperat. Interea cum meis copiis o-
mnibus, vexaui Amanienseis, hosteis sempi-
ternos, multi occisi, capti: reliqui dissipati: ca-
stella munita, improuiso aduentu capta, & in-
censa. Ita victoria iusta imperator appella-
tus apud Issum (quo in loco sæpe, vt ex te au-
diui, Clitarchus tibi narrauit, Darium ab
Alexandro esse superatum) abduxi exerci-
tum ad infestissimam Ciliciæ partem. Ibi
quintum, & vigesimum iam diem aggeribus,
vineis, turribus oppugnabam oppidum muni-
tissimum, Pindenissum, tantis opibus, tanto-
que negotio, vt mihi ad summam gloriam ni-
hil desit, nisi nomen oppidi: quod si, vt spero,
cepero: tum verò literas publicè mittam. Hæc
ad te in præsenti scripsi, vt speres, te assequi
id, quod optasses. Sed, vt redeam ad Parthos,
hæc æstas habuit hunc exitum satis felicem.
Ea, quæ sequitur, magno est in timore. Quare,
mi Rufe, vigila: primùm vt mihi succedatur:
sin id erit, vt scribis, &, vt ego arbitror, spis-
sius illud, quod facile est, ne quid mihi tem-
poris prorogetur. De rep. ex tuis literis, vt
antea tibi scripsi, cùm præsentia, tum etiam
futura magis exspecto. Quare, vt ad me omnia
quàm diligentissimè perscribas, te vehemen-
ter rogo. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO AEDI-
LI CVRVLI, S.D. 11

PVTARESNE vmquam accidere posse,
vt mihi verba deessent, neque solùm ista
vestra oratoria, sed hæc etiam leuia nostratia?
Desunt autem propter hanc causam, quòd mi-
rificè sum sollicitus, quidnam de prouinciis
decernatur. Mirum me desiderium tenet vr-
bis, incredibile meorum, atque inprimis tui:
satietas autē prouinciæ: vel quia videmur eam
famam

famam consecuti, vt non tam accessio quæré-
da, quàm fortuna metuenda sit: vel quia totú
negotium non est dignum viribus nostris, qui
maiora in rep. onera sustinere & possimus, &
soleamus: vel quia belli magni timor impen-
det, quod videmur effugere, si ad constitutam
diem decedemus. De pantheris, per eos, qui
venari solent, agitur mandato meo diligen-
ter: sed mira paucitas est: & eas quæ sunt val-
de aiunt queri, quod nihil cuiquam insidia-
rum in mea prouincia, nisi sibi fiat. Itaque cō-
stituisse dicuntur in Cariam ex nostra prouin-
cia decedere. Sed tamen sedulò fit, & in primis
à Patisco. Quidquid erit, tibi erit, sed quid
planè esset, nesciebamus. Mihi, mehercule,
magnæ curæ est ædilitas tua, ipsa dies admo-
nebat. scripsi enim hæc ipsis Megalensibus. Tu
velim ad me de omni reip. statu quàm diligé-
tissimè perscribas, ea enim certissima putabo
quæ ex te cognouero. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO AEDI-
LI CVRVLI S.D. 12

SOLLICITVS equidem eram de rebus
vrbanis: ita tumultuosæ cóciones, ita mo-
lestæ Quinquatrus afferebantur: nam citeriora
nondum audiebamus. Sed tamen nihil me
magis sollicitabat, quàm in his molestiis non
me, si qua ridenda essent, ridere tecum. sunt
enim multa, sed ea non audeo scribere. Illud
molestè fero, nihil me adhuc his de rebus ha-
bere tuarum literarum. Quare etsi cùm tu hæc
leges, ego iam annuum munus confecero: ta-
men obuiæ mihi velim sint literæ tuæ, quæ
me erudiant de omni rep. ne hospes planè ve-
niam. hoc meliùs, quàm tu, facere nemo po-
test. Diogenes tuus, homo modestus, à me cum
Philone Pessinunte discessit. iter habebant ad
Deiotarum regem: quamquam omnia nec be-
nigna, nec copiosa cognorant, Vrbem, mi Ru-
fe, cole, & in ista luce viue. Omnis enim pere-
grinatio (quod ego ab adolescentia iudicaui)
obscura, & sordida est iis, quorum industria
Romæ potest illustris esse. Quod cùm probè
scirem, vtinam in sentétia permansissem. Cum
vna mehercule ambulatiuncula, atque vno
sermone nostro omneis fructus prouinciæ nō
confero. Spero me integritatis laudem conse-
cutum. non erat minor ex contemnenda,
quàm ex conseruata prouincia spes trium-
phi inquis? satis gloriosè triumpharem, si non
essem tandiu quidem in desiderio rerum mihi
carissimarum. Sed (vt spero) propediem te vi-
debo, tu mihi obuiam mitte epistolas te di-
gnas. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO AEDI-
LI CVRVLI S.D. 13

RARAS tuas quidem (fortasse enim non
perferuntur) sed suaueis accipio literas:
D vel quas proximè acceperam, quàm pruden-
teis? quàm multi & officij, & consilij? Etsi o-
mnia sic constitueram mihi agenda, vt tu ad-
monebas: tamen confirmantur nostra consilia,
cum sentimus, prudentibus, fideliterque sua-
dentibus idem videri. Ego Appium (vt sæpe
tecum locutus sum) valde diligo, méque ab eo
diligi statim cœptum esse, vt simultatem de-

A posuimus, sensi. Nam & honorificus in me cō-
sul fuit, & suauis amicus, & studiosus studio-
rum etiam meorum. Mea verò officia ei non
defuisse, vt es testis: quoniam χωμικὸς μάρ-
τυς (vt opinor) accidit Phania, & mehercule
etiam pluris eum feci, quòd te amari ab eo
sensi. Iam me Pompeij totum esse scis. Brutum
à me amari intelligis. Quid est causæ, cur mi-
hi non sit in optatis complecti hominem, flo-
rentem ætate, opibus, honoribus, ingenio, li-
beris, propinquis, affinibus, amicis: collegam
meum præsertim, & in ipsa collegij laude, &
scientia, studiosum mei? Hæc eò pluribus scri-
psi, quòd mihi significabant tuæ literæ subdu-
bitare te, qua essem erga illum volútate. Cre-
do te audisse aliquid falsum est, mihi crede, si
quid audisti. Genus institutorum, & rationum
mearum, dissimilitudinem nonnullam habet
cum illius administratione prouinciæ. Ex eo
B quidam suspicari fortasse sunt, animorú con-
tentione, non opinionum dissentione, me ab
eo discrepare. Nihil autem feci vmquam, ne-
que dixi, quod contra illius existimationé es-
se vellem. Post hoc negotium autem, & teme-
ritatem nostri Dolabellæ, deprecatorem me
pro illius periculo præbeo. Erat in eadé epi-
stola veternus ciuitatis. gaudebam sanè, & cō-
gelasse nostrum amicum lætabar otio. Extre-
ma pagella pupugit me tuo chirographo. Quid
ais? Cæsarem nunc defendit Curio? quis hoc
putaret præter me? nam ita in vita putaui. Dii
immortales: quàm ego risum nostrum deside-
ro. Mihi erat in animo: quoniam iurisdictio-
nem confeceram: ciuitates locupletaram, pu-
blicanis, etiam superioris lustri reliqua, sine
sociorum vlla querela, conseruaram: priuatis,
summis, infimis fueram iucundus: proficisci
in Ciliciam nonis Maij: & cùm primùm æstiua
attigissem, militarémque rem collocassem, de-
C cedere ex senatusconsulto. Cupio te ædilé vi-
dere, miróque desiderio me vrbs efficit, & o-
mnes mei, túque in primis. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO AEDI-
LI CVRVLI. S.D. 14

MARCO Fabio, viro optimo, & homine
doctissimo, familiarissimè vtor, mirificé-
que eum diligo cùm propter summum inge-
nium eius, summamque doctrinam, tú propter
singularem modestiam. Eius negotium sic ve-
lim suscipias, vt si esset res mea. Noui ego vos
magnos patronos hominem occidat oportet,
qui vestra opera vti velit. sed in hoc homine
nullam accipio excusationem. Omnia relin-
ques, si me amabis, cùm tua opera Fabius vti
volet. Ego res Romanas vehementer expecto,
& desidero: in primisque, quid ágas, scire cu-
pio. nam iamdiu, propter hyemis magnitudi-
nem, nihil noui ad nos afferebatur. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO AEDI-
LI CVRVLI S.P.D. 15

NON potuit accuratiùs agi neque pru-
dentiùs, quàm actum est à te cum Curio-
ne de supplicatione: & mehercule, confecta
res est ex sententia mea, cùm celeritate, tum
quòd is, qui erat iratus, competitor tuus, &
idem meus, assensus est ei, qui ornauit res no-

stras diuinis laudibus. Quare scito me sperare ea, quæ sequuntur: ad quæ tu te para. Dolabellam à te gaudeo primùm laudari, deinde etiam amari. Nam ea, quæ speras Tulliæ meæ prudentia temperari posse, scio cui epistolæ tuæ respondeant. Quid si meam legas, quam ego tum ex tuis literis misi ad Appium? Sed quid agas? sic viuitur. Quod actum est, dii approbent. Spero fore iucundo generum nobis. multum in eo tua nos humanitas adiuuabit. Resp. me valde sollicitat, faueo Curioni, Cæsarem honestum esse cupio, pro Pōpeio emori possum. sed tamen ipsa rep. nihil mihi est carius, in qua tu non valde te iactas. districtus enim mihi videris esse, quòd & bonus ciuis, & bonus amicus es. Ego de prouincia decedens, quæstorem Cœlium præposui prouinciæ. Puerum? inquis. At quæstorem, at nobilem adolescentem, at omnium ferè exemplo, neque erat superiore honore vsus, quem præficerem. Pomtinus multò antè discesserat. à Quincto fratre impetrari non poterat: quem tamen si reliquissem, dicerent iniqui, non me planè post annum, vt senatus voluisset, ex prouincia decessisse: quoniam alterum me reliquissem. Fortasse & illud adderent, senatū eos voluisse prouinciis præesse, qui antea non præfuissent: fratrem meum triennium Asiæ præfuisse. Denique nunc sollicitus non sum: si fratrem reliquissem, omnia timerem. Postremo non tam mea sponte, quàm potentissimorum virorum exemplo, qui omneis Cassios, Antoniósq; cōplexi sunt, hominem adolescentem non tam allicere volui, quàm alienare nolui. Hoc tu meum consilium laudes necesse est: mutari enim non potest. De Ocella parum planè ad me scripseras, & in actis non erat. Tuæ res gestæ ita notæ sunt, vt trans montem Taurum etiam de matrimonio sit auditū. Ego nisi quid me Etesię morabuntur, celeriter (vt spero) vos videbo. Vale.

M. T. C. IMP. M. COELIO AEDILI CVRVLI, S.P.D. 16

MAGNO dolore me affecissent tuæ literæ, nisi iā & ratio ipsa depulisset omneis molestias, & diuturna desperatione rerum obduruisset animus ad dolorem nouum. Sed tamen quare acciderit, vt ex meis superioribus literis id suspicarere, quòd scribis, nescio quid enim fuit in illis, præter querelam tēporum, quæ non animum meum magis sollicitum haberet quàm tuum! Nam non eam cognoui aciē ingenij tui, quod ipse videam, te id vt non putem videre. Illud miror, adduci potuisse te, qui me penitus nosse deberes, vt me existimares aut tam improuidum, qui ab excitata fortuna ad inclinatam, & propè iacentem desciscerem: aut tam inconstantem, vt collectā gratiam florentissimi hominis effunderem, vt à méque ipse deficerem, &, quod initio, sempérque fugi, ciuili bello interessem. Quod est igitur meum triste consilium? vt discederem fortasse in aliquas solitudines? nosti enim non modò stomachi mei, cuius tu similem quondā habebas, sed etiam oculorum, in hominum insolentium indignitate, fastidium. Accedit etiam molesta hæc pompa lictorum meorum, noménque imperii, quo appellor. Eo si onere

A carerem, quamuis paruis Italiæ latebris contentus essem. Sed incurrit hæc nostra laurus non solùm in oculos, sed iam etiam in voculas maleuolorum. Quod cùm ita esset, nihil tamen vnquā de profectione, nisi vobis approbātibus, cogitaui. Sed mea prædiola tibi nota sunt. in his mihi necesse est esse, ne amicis molestus sim. Quod autē in maritimis sum facillimè, moueo nonnullis suspicionem, velle me nauigare: quod tamen fortasse nō nollem, si possem ad otium, nā ad bellum quidē qui conuenit? præsertim cōtra eum, cui spero me satis fecisse: ab eo, cui tamen satis fieri nullo modo potest? Deinde sententiam meā tu facillimè perspicere potuisti iam ab illo tempore, cùm in Cumanum mihi obuiam venisti. non enim te celaui. Sed nouisse tū prouidisti, quam abhorrerem ab vrbe relinquenda? Quod cùm audissem, nonne tibi affirmaui, quiduis me potius perpessurum, quàm ex Italia ad bellum B ciuile exiturum? Quid ergo accidit, cur consilium mutarē? nonne omnia potius, vt in sententia permanerē? Credas hoc mihi velim, quod puto te existimare, ex his miseriis nihil aliud me quærere, nisi vt homines aliquando intelligāt, me nihil maluisse, quàm pacē: ea desperata, nihil tā fugisse, quā arma ciuilia. Huius me cōstantiæ puto fore, vt numquā pœniteat. Etenim memini, in hoc genere gloriari solitum esse familiarem nostrum, Q. Hortensium, quòd numquam bello ciuili interfuisset. Hoc nostra laus erit illustrior, quòd illi tribuebatur ignauiæ: de nobis id existimari posse non arbitror. Nec me ista terrent, quæ mihi à te ad timorē fidissimè, atq; amantissimè proponuntur. Nulla est enim acerbitas, quæ non omnibus, hac orbis terrarum perturbatione, impendere videatur: quam quidē ego à reip. meis priuatis, & domesticis incommodis libētissimè, vel istis ipsis, quæ tu me mones, vt caueam, redemissem. Filio meo, quē tibi carū esse gaudeo, C si erit vlla resp. satis amplum patrimonium relinquam, memoriam nominis mei, sin autē nulla erit: nihil accidet ei separatim à reliquis ciuibus. Nā quod rogas, vt respiciam generum meum, adolescentē optimum, mihique carissimum: an dubitas, cùm scias quanti cùm illum, tum verò Tulliam meam faciam, quin ea me cura vehemētissimè sollicitet? & eò magis, quod in cōmunibus miseriis hac tantum oblectabar specula. Dolabellā meum, vel potius nostrū videbā fore ab iis molestiis, quas liberalitate sua contraxerat, liberum. Velim quæras, quos ille dies sustinuerit, in vrbe dum fuit: quam acerbos sibi, quam mihi ipsi socero non honestos. Itaque, neq; ego hunc Hispaniensem casum expecto, de quo mihi exploratum est ita esse, vt tu scribis: neq; quidquam astutè cogito. Si quando erit ciuitas, erit profectò nobis locus. sin autē non erit: in easdē solitudines tu ipse (vt arbitror) venies, in quibus D nos concedisse audies. Sed ego fortasse vaticinor & hæc omnia meliores habebunt exitus. Recordor enim desperationes eorum, qui senes erant, adolescēte me. Eos ego fortasse nūc imitor & vtor ætatis vitio. Velim ita sit. Sed tamen rogam prætextam texi Oppio, puto te audisse. nam Curtius noster dibaphum cogitat: sed eum infector moratur. Hæc adspersi, vt scires, me tamen in stomacho solere ridere.

De Po-

De Dolabella, quod scriptæ, suadeo. Videas, tanquam si res tua agatur. Extremũ illud erit: nos nihil turbulenter, nihil temerè faciemus. Te tamen oramus, quibuscumque erimus in terris, vt nos liberósque nostros ita tueare, vt amicitia nostra, & tua fides postulabit. Vale.

M.T.C. IMP. CANINIO SALLVSTIANO PROPRAETORI, S.D. 17

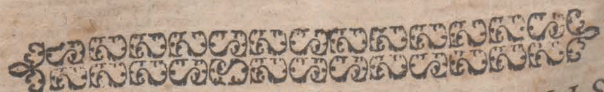
LITERAS à te mihi stator tuus reddidit Tarsi ad XVI. Kal. Sextileis. His ergo ordine, vt videris velle, respondebo. De successore meo nihil audiui, nec quẽquam fore arbitror. Quin ad diem decedam, nulla causa est, præsertim sublato metu Parthico. Commoraturum me nusquam sanè arbitror. Rhodum Ciceronum causa puerorum, accessurum puto, neque id tamen certum. Ad vrbem velim quam primùm venire: sed tamen iter meum, reip. & rerum vrbanarum ratio gubernabit. Successor tuus non potest ita maturare vllo modo, vt tu me in Asia possis conuenire. De rationibus referendis, non erat incommodum, te nullam referre: quam tibi scribis à Bibulo fieri potestatem. Sed id vix mihi videris per legem Iuliam facere posse: quam Bibulus certa quadam ratione non seruat: tibi magnopere seruandum censeo. Quòd scribis, Apamea præsidium deduci non oportuisse videbam idem ceteros existimare: molestéque ferebam, de ea re minùs commodos sermones maleuolorum fuisse. Parthi transierint, néne, præter te, video dubitare neminem. Itaque omnia præsidia, quæ magna, & firma parauerã, commotus hominum non dubio sermone, dimisi. Rationes mei quæstoris, nec verum fuit me tibi mittere, nec tum erant confectæ. eas nos Apameæ deponere cogitabamus. De præda mea, præter quæstores vrbanos, id est, populum Ro. teruncium, nec attigit, tacturus est quisquam. Laodiceæ me prædes accepturum arbitror omnis pecuniæ publicæ, vt & mihi, & populo cautum sit sine vecturæ periculo. Quòd scribis ad me de drachmis CCCLIII. nihil est, quod in genere cuiquam possim commodare. Omnis enim pecunia ita tractatur, vt præda à præfectis: quæ autem mihi attributa est, à quæstore curetur. Quòd quæris, quid existimem de legionibus, quæ decretę sunt in Syriam: antea dubitabam, venturæne essent: nunc mihi non est dubium, quin, si antea auditum erit, otium esse in Syria, venturæ non sint. Marium quidem successorem tardè video esse venturum, propterea quòd senatus ita decreuit, vt cum legionibus iret. Vni epistolæ respondi: venio ad alteram. Petis à me, vt Bibulo te quam diligentissimè commendem: in quo mihi voluntas non deest: sed locus videtur esse tecum expostulandi. Solus enim tu ex omnibus qui cum Bibulo sunt, certiorem me numquam fecisti, quàm valde Bibuli voluntas à me sine causa abhorrerent. Permulti enim ad me detulerũt, cùm magnus Antiochiæ metus esset, & magna spes in me, atque in exercitu meo, solitum dicere, quiduis se perpeti malle, quàm videri eguisse auxilio meo, quod ego officio quæstorio te adductum, reticere de prætore tuo, non molestè ferebam: quamquam quemadmodum tractarere, audiebam. Ille autem, cùm ad Thermum de Parthico bello scriberet, ad me literam numquam misit: ad quem intelligebat, eius belli, periculum pertinere. Tantùm de auguratu filij sui scripsit ad me: in quo ego misericordia commotus, & quod semper amicissimus Bibulo fui, dedi operam, vt ei quàm humanissimè scriberem. Ille si omnibus est maleuolus (quod numquam existimaui) minus offendor in me, sin à me est alienior: nihil tibi literæ meæ proderunt. Nam, ad senatum quas Bibulus literas misit, in iis, quod mihi cum illo erat commune, sibi soli attribuit. se ait curasse, vt cum quæstu populi pecunia permutaretur quid autem meum erat proprium, vt alariis transpadanis vti negarem, id etiam populo se remisisse scribit. quod verò illius erat solius, id mecum communicat. EQVITIBVS AVXILIARIIS, inquit, CVM AMPLIVS FRVMENTI POSTVLAREMVS. Illud verò pusilli animi, & ipsa maleuolentia ieiuni atque inanis, quòd Ariobarzanem, quem senatus per me regem appellauit, mihique commendauit, iste in literis nõ regem, sed regis Ariobarzanis filium appellat. Hoc animo qui sunt deteriores fiunt rogati. Sed tibi morem gessi: literas ad eum scripsi, quas cùm acceperis, facies quod voles. Vale.

M.T.C. IMP. Q. THERMO PROPRAETORI, S.D.

OFFICIVM meum erga Rhodonẽ, ceteráque mea studia, quæ tibi ac tuis præstiti, tibi, homini gratissimo, grata esse vehementer gaudeo: mihique scito in dies maiori curæ esse dignitatem tuam: quæ quidem à te ipso integritate, & clementia tua sic amplificata est, vt nihil addi posse videatur. Sed mihi magis, magisque quotidie de rationibus tuis cogitanti, placet illud meum consilium, quod initiò Aristoni nostro, vt ad me venit, ostendi, graueis te suscepturum inimicitias, si adolescens potens, & nobilis à te ignominia affectus esset. & hercle sine dubio erit ignominia. habes enim neminem honoris gradu superiorẽ. Ille autem, vt omittam nobilitatem, hoc ipso vincit viros optimos, hominésq; innocentissimos, legatos tuos, quòd & quæstor est, & quæstor tuus. Nocere tibi iratum neminem posse perspicio: sed tamen treis fratres, summo loco natos, promtos, non indisertos, te nolo habere iratos, præsertim iure quos video deinceps tribunos pl. per triennium fore. Tẽpora autem reip. qualia futura sint, quis scit? mihi quidem turbulenta videntur fore. Cur ego te velim incidere in terrores tribunitios, præsertim cum sine cuiusquam reprehensione legatis quæstorem possis anteferre? Qui si dignum se maioribus suis præbuerit (vt spero, & opto) tua laus ex aliqua parte fuerit. sin quid offenderit: sibi totum, nihil tibi offenderit. Quæ mihi veniebant in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabar, quòd in Ciliciam proficiscebar, existimaui me ad te oportere scribere. Tu, quod egeris, id velim dij approbent. Sed, si me audies, vitabis inimicitias, & posteritati otio consules. Vale.

M. T. C. IMP. C. COELIO L. F.
CALDO QVAESTORI
DES. S. D. 29

CVM optatissimum nuntium accepissem,
te mihi quæstorem obtigisse, eo iucundio-
rem mihi eam sortem sperabam fore, quò
diutiùs in prouincia mecum fuisses. Magni e-
nim videbatur interesse, ad eam necessitudi-
nem, quàm nobis sors tribuisset, consuetudinẽ
quoque accedere. Posteà, cùm mihi nihil neq;
à te ipso, neque ab vllo alio de aduento tuo
scriberetur: verebar, ne id ita caderet (quod
etiam nunc vereor) ne antè quã tu in prouin-
ciam venisses, ego de prouincia decederem.
Accepi autem à te missas literas, in Cilicia, cũ
essem in castris, ad. x. Kal. Quintileis, scriptas
humanissimè: quibus facile & officium, & in-
genium tuum perspici possit. sed neque vnde,
neque quo die datæ essent, aut quo tempore te
expectarem, significabant: nec is, qui attule-
B rat, à te acceperat, vt ex eo scirem, quo ex lo-
A co, aut quo tẽpore, essent datæ. Quæ cũ essent
in certa, existimaui tamen esse faciendũ, vt ad
te statores meos, & lictores cum literis mitte-
rem: quas si satis opportuno tẽpore acceperis,
gratissimum mihi feceris, si ad me Ciliciam
quamprimùm veneris. Nam quòd ad me Cu-
rius, consobrinus tuus, mihi (vt scis) maximè
necessarius: quod item C. Virginius, propin-
quus tuus, familiarissimus noster, de te accu-
ratissimè scripsit: valet id quidem apud me
multum, sicuti debet hominum amicissimorũ
diligens commendatio: sed tuæ literæ de tua
præsertim dignitate, & de nostra coniunctio-
ne, maximi sunt apud me ponderis. Mihi quę-
stor optatior obtingere nemo potuit. Quam-
obrem, quęcunque à me ornamenta ad te pro-
ficiscentur, elaborabo, vt omnes intelligãt,
à me habitam esse rationem tuæ, maiorũm-
que tuorum dignitatis. Sed id iam faciliùs
consequar, si ad me in Ciliciam veneris: quod
ego & mea, & reip. & maximè tua interesse ar-
bitror. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPIST. LIBER TERTIVS,

AD APPIVM CLAVDIVM Pulchrum.

M. T. C. APPIO PVLCHRO
IMP. S. D. 1

SI ipsa resp. tibi narrare
posset, quo modo se habe-
ret, non faciliùs ex ea co-
gnoscere posses, & quam
ex liberto tuo Phania: ita
est homo non modò pru-
dens, verũ etiam (quod vi-
di) curiosus. quapropter
ille tibi omnia explanabit. id enim mihi &
ab breuitatẽ est aptius, & ad reliquas res pro-
uidentius. De mea autẽ beniuolentia erga te
etsi potes ex eodẽ Phania cognoscere, tamen
videntur etiam aliquæ meæ partes. Sic enim
tibi persuade, carissimum te mihi esse, cùm
propter multas suauitates ingenij, officij, hu-
manitatis, tuæ, tum quòd ex literis tuis, & ex
multorum sermonibus intelligo, omnia, quæ
à me profecta sunt in te, tibi accidisse gratis-
D sima. Quòd cùm ita sit, perficiam profectò, vt
longi temporis vsuram, qua caruimus, inter-
missa nostra consuetudine, & gratia: & crebri-
tate: & magnitudine officiorũ meorum sarciã:
idque me (quoniam tu ita vis) puto non inuita
Minerua esse facturum: quã quidẽ ego, si fortè
de tuis sumsero, non solùm Pallada, sed etiam
Appiada nominabo. Cilix, libertus tuus, an-
tea mihi minus fuit notus: sed vt mihi reddi-
dit à te literas, plenas & amoris, & officii, mi-
C rificè ipse suo sermone subsecutus est huma-
nitatem literarum tuarum. Iucunda mihi eius
oratio fuit, cùm de animo tuo, cùm de ser-
monibus, quos de me haberes quotidie, mihi
narraret. Quid quæris? biduo factus est mihi
familiaris: ita tamẽ, vt Phaniã valde sim desi-
deraturus: quem cùm Romam remittes, quod
(vt putabamus) celeriter eas facturus, omni-
bus ei de rebus, quas agi, quas curari à me vo-
les, mandata des velim. L. Valerium iuriscon-
sultum, valde tibi commendo: sed ita etiam,
si non est iurisconsultus. Melius enim ei ca-
uere volo, quam ipse aliis solet. Valde homi-
nem diligo. est ex meis domesticis, atque inti-
mis familiaribus. omninò tibi agit gratias:
sed idem scribit, meas literas maximum apud
te pondus habituras. Id eum ne fallat, te etiã,
atque etiam rogo. Vale.

M. T. C. PROCONSVL, APPIO
PVLCHRO, IMP. S. D. 2

CVM & contra voluntatem meam, & præ-
ter opinionem accidisset, vt mihi cũ im-
perio in prouinciam proficisci necesse esset: in
multis, & variis molestiis cogitationibusque
meis, hæc vna consolatio occurrebat, quod
neque tibi amicior, quam ego sum, quisquam
posset succedere: neque ego ab vllo prouin-
ciam accipere, qui mallet eã mihi quam ma-
ximè aptã, explicatamque tradere. Quòd si tu
quoque

quoque eandẽ de mea voluntate erga te spem A habes, ea te profectò numquam fallet. A te maximopere pro nostra summa cõiunctione, tuaque singulari humanitate, etiam atque etiam peto, & quæso, vt, quibuscunque rebus poteris (poteris autem plurimis) prospicias, & consulas rationibus meis. Vides ex senatusconsulto prouinciam esse habendam, si eam (quoad eius facere potueris) quàm expeditissimam mihi tradideris facilior erit mihi quasi decursus mei temporis. Quid in eo genere efficere possis, tui consilii est. Ego te, quod tibi veniet in mentem mea interesse, valde rogo. Pluribus verbis ad te scriberem, si aut tua humanitas longiorem orationem exspectaret, aut id fieri nostra amicitia pateretur: aut res verba desideraret, ac non pro se ipsa loqueretur. Hoc velim tibi persuadeas, si rationibus meis à te prouisum esse intellexero, magnam te ex eo, & perpetuam voluptatem esse capturum. Vale. B

M. T. C. APPIO PVL-
CHRO, S. D. 3

AD XI. Kalendas Iunias Brundisium cùm venissem, Qu. Fabius, legatus tuus, mihi præstò fuit, eaque me ex tuis mandatis monuit, quæ nõ modo mihi, ad quem pertinebãt, sed vniuerso senatui venerant in mentẽ, præsidio firmiori opus esse ad istam prouinciam. Censebant enim omnes ferè, vt in Italia supplementum meis, & Bibuli legionibus scriberetur. Id cùm Sulpicius, consul, passurum se negaret, multa nos quidem questi sumus: sed tantus consensus senatus fuit, vt maturè proficisceremur, parendum vt fuerit: itaque fecimus. Nunc, quod à te petij literis iis, quas Romæ tabellariis tuis dedi, velim tibi curæ sit, vt, quæ successori coniunctissimo, & amicissimo commodare potest is, qui prouinciam tradit, ea pro nostra consociatissima volun- C tate erga te, cura, ac diligentia tua complectare: vt omnes intelligant, nec me beneuolentiori cuiquam succedere, nec te amiciori potuisse prouinciam tradere. Ex iis literis, quarum exemplum ad me misisti, quas in senatu recitari voluisti, sic intellexeram, permultos à te milites esse dimissos: sed mihi Fabius idem demonstrauit, id te cogitasse facere: sed, cùm ipse à te discederet, integrũ militum numerum fuisse. Id si ita est, pergratum mihi feceris, si istas exiguas copias, quas habuisti, quàm minimum imminueris: qua de re senatusconsulta quæ facta sunt, ad te missa esse arbitror. Equidem pro eo quanti te facio, quidquid feceris, approbabo. Sed te quoque confido ea esse facturum quæ mihi intelliges maximè esse accommodata. Ego C. Pontinum, legatum meum, Brundisij expectabã: eumque ante Kalendas Iunias Brundisium venturum arbitror. Qui cùm venerit, quæ D primum nauigandi nobis facultas data erit, ea vtemur. Vale.

M. T. C. APPIO PVL-
CHRO, S. D. 4

PRIDIE nonas Iun. cùm essem Brundisij, literas tuas accepi: quibus erat scri- A ptum te L. Clodio mandasse, quæ illum mecum loqui velles. Eum sanè exspectabam, vt ea, quæ à te afferret, quàm primùm cognoscerem. Meum studiũ erga te, & officium tametsi multis iam rebus spero tibi esse cognitum, tamen in iis maximè declarabo, quibus plurimùm significare potero, tuam mihi existimationem, & dignitatem carissimam esse. Mihi, & Q. Fabius Virgilianus, & C. Flac. L. filius, & diligentissimè M. Octauius, Cn. filius demonstrauit, me à te plurimi fieri: quod egomet multis argumentis iam antea iudicaram; maximéque illo libro augurali, quem ad me amantissimè scriptum suauissimum misisti. Mea in te omnia summa necessitudinis officia constabunt. Nam cùm te ipsum, ex quo tempore tu me diligere cœpisti, quotidie pluris feci, tum accesserunt etiam coniunctiones necessariorum tuorum: duos enim duarum ætatum plurimi facio; Cn. Pompeium, filiæ tuæ B socerum, & M. Brutum generum tuum. Collegij quoque coniunctio, præsertim tam honorificè à te approbata, non mediocre vinculum mihi quidem attulisse videtur, ad voluntates nostras copulandas. Sed si Clodium conuenero, ex illius sermone ad te scribam plura: & ipse operam dabo, vt te quàm primùm videã. Quòd scribis, manendi tibi caussam eam fuisse, vt me conuenires, id mihi, ne mentiar, gratum est. Vale.

M. T. C. APPIO PVL-
CHRO S. D. 5

THRALEIS veni ad VI. Kal. Sextileis. ibi mihi præstò fuit L. Lucilius cum literis mandatisque tuis: quo quidem homine neminem potuisti, nec mihi amiciorem, nec (vt arbitror) ad ea cognoscenda, quæ scire volebã, aptiorem, prudentioremve mittere. Ego autẽ & tuas literas legi libenter, & audiui Luciliũ C diligenter. Nunc, quoniã & tu ita sentis (scribis enim, quę de nostris officiis ego ad te scripserim, etsi ea tibi iucunda fuerint, tamẽ, quoniam ex alto repetita sint, non necessaria te putasse) & re vera, confirmata amicitia, & perspecta fide, commemoratio officiorum superuacanea est, eam partem orationis prætermittam, tibi tamen agam, vt debeo, gratias. Animaduerti enim, & didici ex tuis literis, te omnibus in rebus habuisse rationem, vt mihi consuleres, restitueré sque, & præparares quodammodo omnia, quò mea ratio facilior, & solutior esse posset. Hoc tuum officium cùm mihi gratissimum esse dicam, sequitur illud, vt te existimare velim, mihi magnæ curæ fore, atque esse iam primùm, vt ipse tu, tuique omnes: deinde etiam vt reliqui scire possint me tibi esse amicissimum. Quod quibus adhuc non satis est perspectum, ij mihi nolle magis, hoc animo nos esse, quàm D non intelligere videntur. sed profectò intelligent. neque enim obscuris personis, nec paruis in caussis res agetur. Sed hoc fieri meliùs quàm dici aut scribi volo. Quòd itinerum meorum ratio te nonnullam in dubitationem videtur adducere, visurúsque me sis in prouincia: ea res sic habet. Brundisij cùm loquerer cum Phania, liberto tuo veni in eum sermonem, vt dicerem, me licen-

oer ad eam partem prouinciæ primū esse ven- A
mirum, quò te maximè velle arbitrarer. tunc
mihi ille dixit. classe te velle decedere: perfo-
se accommodatum tibi, si ad Sidam, mariti-
mam partem prouinciæ, nauibus accessissem.
Dixi me esse facturum: itaque fecissem, nisi
mihi L. Clodius noster Corcyræ dixisset, mi-
nimè id esse faciendum: te Laodiceæ fore ad
meum aduentum. Erat id mihi multo breuius,
multóque commodius, cùm præsertim te ita
malle arbitrarer. Tua ratio postea est com-
mutata. Nunc, quid fieri possit, tu facillimè
statues. ego tibi meum consilium exponam
pridie Kalen. Sextil. puto me Laodiceæ fore:
vbi perpaucos dies, dum pecunia accipitur,
quæ mihi ex publica permutatione debetur,
commorabor. Deinde iter faciam ad exerci-
tum, vt circiter Idus Sextil. putem me ad Ico-
nium fore. Sed si quid nunc me fallit in scri-
bendo (procul enim aberam ab re ipsa & lo- B
cis) simul ac progredi cœpero, quàm celerri-
mis potero, & quàm creberrimis literis fa-
ciam, vt tibi nota sit omnis ratio dierum, at-
que itinerum meorum. Oneris tibi imponere
nec audeo quidquam, nec debeo. Sed, quod
tuo commodo fieri possit, vtriusque nostrum
magni interest, priùs, vt te conueniam, quàm
decedas. Quam facultatē si quis casus eripue-
rit, mea tamen in te omnia officia constabūt,
non secus, ac si te vidissem. Tibi de nostris re-
bus nihil sum antè mandaturus per literas,
quàm desperaro coram me tecum agere pos-
se. Quòd te à Scæuula petiisse dicis, vt, dum tu
abesses, ante aduentum meum, prouinciæ præ-
esset: cum ego Ephesi vidi, fuitque mecum fa-
miliariter triduum illud, quod ego Ephesi
commoratus sum: nec ex eo quidquam audi-
ui, quod sibi à te mandatum diceret. Sanè
vellem potuisset obsequi voluntati tuæ, non
enim arbitror noluisse. Vale.

M. T. C. APPIO PVL-
CHRO, S. D. 6

CVm meum factum cum tuo comparo, et-
si non magis mihi faueo in nostra ami-
citia tuenda, quàm tibi: tamen multò ma-
gis meo facto delor, quàm tuo. Ego enim
Brundisij quæsiui ex Phania, cuius mihi vi-
debar & fidelitatem erga te perspexisse, &
nosse locum, quem apud te is teneret: quam
in partem prouinciæ maximè putaret te vel-
le, vt in succedendo primùm venirem. Cùm
ille mihi respondisset. nihil me tibi gratius
facere posse, quàm si ad Sidam nauigassem:
etsi minus dignitatis habebat ille aduentus,
& ad multas res mihi minùs erat aptus, ta-
men me ita dixi esse facturum. Idem ego cùm
L. Clodium Corcyræ conuenissem, hominem
ita tibi coniunctum, vt mihi, cum illo cùm
loquerer, tecum loqui verer: dixi ei, me ita
facturum esse, vt in eam partem, quam Pha-
nia rogasse, primùm venirem, Tunc mihi ille
cùm gratias egisset, magnopere à me petiuit,
vt Laodiceam protinus irem: te in prima pro-
uincia velle esse, vt quàm primùm decederes:
quin, nisi ego successor essem, quem tu cu-
peres videre, te antea, quàm tibi successum es-
set, decessurum fuisse: quod quidē erat consen-

A taneum cum iis literis, quas ego Romæ acce-
peram: ex quibus perspexisse mihi videbar,
quàm festinares decedere. Respondi Clodio,
me ita esse facturum, ac multò quidem liben-
tiùs, quàm, si illud esset faciendum, quod pro-
miserā Phaniæ. Itaque & consilium mutaui, &
ad te statim mea manu scriptas literas misi.
quas quidē ex tuis literis intellexi satis ma-
turè ad te esse perlatas. Hoc ego meo facto
valde delector. nihil enim potuit fieri aman-
tiùs. Considera nunc vicissim tuum. Nō modo
ibi non fuisti, vbi me quàm primum videre
posses, sed eò discessisti, quò ego te ne persequi
quidem possem triginta diebus, qui tibi ad de-
cedendum lege (vt opinor) Cornelia consti-
tuti essent: vt tuum factum illis, qui, quo ani-
mo inter nos simus, ignorant, alieni hominis
(vt leuissimè dicam) & fugientis congressum:
meum verò, coniunctissimi, & amicissimi esse
videatur. Ac mihi tamen antè, quàm in pro-
uinciam venirem, reditæ sunt a te litteræ: qui-
B bus etsi te Tarsum proficisci demonstrabas,
tamen mihi non dubiam spem mei conue-
niendi afferebas: cùm interea, credo equidē
maleuoli homines (latè enim patet hoc vi-
tium, & est in multis) sed tamen probabilem
materiem nacti sermonis, ignari meæ con-
stantiæ, conabantur alienare à te volunta-
tem meam: qui te forum Tarsi agere, statuere
multa decernere, iudicare dicerent, cùm pos-
ses iam suspicari, tibi esse successum, quæ ne
ab iis quidem fieri solerent, qui breui tēpore
sibi successum iri putarent. Horum ego ser-
mone non mouebar. quinetiam (credas mihi
velim) si quid tu agere, leuari me putabā mo-
lestia: & ex annua prouincia, quæ mihi longa
videretur, propè iam vndecim mensium pro-
uinciam factam esse gaudebam, si absenti mi-
hi vnius mēsis labor detractus esset. Illud (ve-
rè dicam) me mouet, in tanta militum pauci-
tate abesse treis cohorteis, quæ sint plenissi-
C mæ: nec me scire vbi sint. Molestissimè autem
fero, quòd, te vbi visurus sim, nescio: eóque ad
te tardiùs scripsi, quòd quotidie te ipsum ex-
spectabam: cùm interea ne literas quidem vl-
las accepi, quæ me docerent, quid ageres, aut
vbi te visurus essem. Itaque virum fortem mi-
hique in primis probatum, Antonium, præfe-
ctum euocatorum, misi ad te, cui, si tibi vide-
retur, cohorteis traderes: vt dum tempus anni
esset idoneum, aliquid negotii gerere possem.
In quo, tuo consilio vt me sperarem esse vsu-
rum, & amicitia nostra, & literæ tuæ fecerant:
quod ego ne nunc quidem despero. Sed pla-
nè, quando, aut vbi te visurus sim, nisi ad me
scripseris, ne suspicari quidem possum. Ego
vt me tibi amicissimum esse & æqui, & iniqui
intelligant, curabo. De tuo in me animo ini-
quis secus existimandi videris nonnihil loci
dedisse. id si correxeris, mihi valdè gratum e-
rit. Et, vt habere rationem possis, quo loco
me, salua lege Cornelia, conuenias, ego in
prouinciam veni pridie Kalendas Sextileis.
iter in Ciliciam facio per Cappadociam. ca-
stra moui ab Iconio pridie Kalendas Sexti-
leis. Nunc tu & ex diebus, & ex ratione itine-
ris, si putabis me esse conueniendum, consti-
tues, quo loco id commodissimè fieri possit, &
quo die. Vale.

M. T. C. S. D. APPIO. PVLCHRO. 7

PLVRIBVS verbis ad te scribam, cùm plus otij nactus ero. Hæc scribi subitò, cũ Bruti pueri Laodiceæ me conuenissent, & se Romam properare dixissent. Itaque nullas iis, præterquam ad te, & ad Brutum, dedi literas. Legati Appiani mihi volumen à te, plenum querelæ iniquissimæ, reddiderunt, quod eorum ædificationem literis meis impedissem. Eadẽ epistola petebat, vt eos, quàm primum, ne in hyemem inciderent, ad facultatem ædificandi, liberarem, & simul peracutè querebare, quòd eos tributa exigere vetarem, prius, quàm ego, re cognita, permisissem, genus enim quoddam fuisse impediendi, cùm ego cognoscere non possem, nisi cùm ad hyemem me ex Cilicia recepissem. Ad omnia accipe: & cognosce æquitatem expostulationis tuæ. Primum, cùm ad me aditum esset ab iis, qui dicerent, à se intolerabilia tributa exigi: quid habuit iniquitatis, me scribere, ne facerent, antequàm ego rem, causámque cognoscerem? Non poteram, credo, ante hyemem. sic enim scribis. Quasi verò ad cognoscendum ego ad illos, non illi ad me venire debuerint. Tam longè? inquis. Quid? cùm dabas iis literas, per quas mecum agebas, ne eos impedirem, quo minùs ante hyemem ædificarent, non eos ad me venturos arbitrabare? Tametsi id quidem fecerunt ridiculè. quas enim literas afferebant, vt opus æstate facere possent, eas mihi post brumam reddiderunt. Sed scito, & multò plureis esse, qui de tributis recusent, quàm qui exigi velint, & me tamen, quod te velle existimem, esse facturum. De Appianis hactenus. A Pausania, Lentuli liberto accenso meo, audiui, cùm diceret, te secum esse questum, quòd tibi obuiam non prodissem. Scilicet contempsi: te nec potest fieri me quidquam superbius. Cùm puer tuus ad me secunda ferè vigilia venisset, isque te ante lucem Iconium mihi venturum nuntiasset, incertúmque, vtra via, cùm essent duæ: altera Varronem tuum familiarissimum, altera Q. Leptam, præfectum fabrum meum, tibi obuiã misi. mandaui vtrique eorum, vt antè ad me excurrerent, vt tibi obuiam prodire possem. Currens Lepta venit, mihique nuntiauit, te iam castra prætergressum esse. confestim Iconium veni. cætera iam tibi nota sunt. An ego tibi obuiam non prodirem? primùm Appio Claudio? deinde, imperatori? deinde, more maiorum? deinde, quod caput est, amico? præsertim cùm in isto genere multò etiam ambitiosius facere soleam, quàm honos meus, & dignitas postulat. Sed hæc hactenus. Illud idẽ Pausania dicebat, te dixisse: Quidni? (Appius Lentulo, Lentulus Appio processit obuiam: Cicero Appio noluit? Quæso, etiamne tu has ineptias, homo (mea sententia) summa prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerum vsu, addo vrbanitatem, quæ est virtus, vt Stoici rectissimè putant: vllam Appietatem, aut Lentulitatem, valere apud me plus, quàm ornamenta virtutis, existimas? Cùm ea consecutus nondum eram, quæ sunt hominum opinionibus amplissima, tamen ista vestra nomina nunquam sum admiratus: viros

A eos, qui ea vobis reliquissent, magnos arbitrabar. Postea verò, quàm ita & cepi, & gessi maxima imperia, vt mihi nihil neque ad honorem, neque ad gloriam acquirendum putarem: superiorem quidem nunquam, sed parem vobis me speraui esse factum. Nec, mehercule, aliter vidi existimare, vel Cn. Pompeium, quem omnibus, qui vmquam fuerunt, vel P. Lentulum, quem mihi ipsi antepono. Tu si aliter existimas, nisi errabis, si paulò diligentiùs (vt quid sit ἐξοχὴ, quid sit εὐγένεια, intelligas) Athenodorus, Sandonis filius. quid de his rebus dicat, attenderis. Sed, vt ad rem redeam, me tibi non amicum modò, verùm etiam amicissimum existimes velim. profectò omnibus meis officiis efficiam, vt ita esse verè possis iudicare. Tu autem si id agis, vt minùs mea causa, dum ego absum debere videaris, quàm ego tua laborarim: libero te ista cura παρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι. Οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς. B Si autem natura es φιλαίτιος illud non perficies, quominùs tua causa velim. hoc assequere, vt, quam in partem accipias, minus laborem. Hæc ad te scripsi liberiùs, fretus conscientia officij mei, beniuolentiæque: quàm à me certo iudicio susceptam, quoad tu voles, conseruabo. Vale.

M.T.C. PROCONS. S. D. APPIO PVLCHRO IMP.

ETSI, quantum ex literis tuis intelligere potui, videbam, te hanc epistolam, cùm ad vrbem esses, esse lecturum, refrigerato iam leuissimo sermone hominum prouincialium: tamen, cùm tu tam multis verbis ad me de improborum oratione scripsisses, faciendum mihi putaui, vt tuis literis breui responderem. Sed prima duo capita epistolæ tuæ, tacita mihi quodammodo relinquenda sunt. C Nihil enim habent, quod aut definitum sit, aut certum: nisi me vultu, & taciturnitate significasse, tibi non esse amicum, idque pro tribunali, cùm aliquid ageretur, & nonnullis in conuiuiis intelligi potuisse. Hoc totum nihil esse, possum intelligere: sed cum sit nihil nec quid dicatur quidem, intelligo. Illud quidem scio. meos multos, & illustreis, &. ex superiore: & ex æquo loco sermones habitos cum tua summa laude, & cum magna significatione nostræ familiaritatis, ad te verè potuisse deferri. Nam, quod ad legatos attinet, quid à me fieri potuit aut elegantius, aut iustius, quàm vt sumtus egentissimarum ciuitatum minuerem sine vlla imminutione dignitatis tuæ, præsertim ipsis ciuitatibus postulantibus? Nam mihi totum genus legationum tuo nomine proficiscentium, notum non erat. Apameæ cùm essem, multarum ciuitatum principes ad me detulerunt, sumtus decerni legatis nimis magnos, D cùm soluendo ciuitates nõ essent. Hic ego multa simul cogitaui. primùm te hominem, non solum sapientem, verùm etiam (vt nunc loquimur) vrbanum non arbitrabar genere isto legationum delectari: idque me arbitror Synnadis pro tribunali, multis verbis disputauisse: primùm, Appium Claudium, senatui populóque Ro. non Myndensium testimonio (de ea cum

ciuitate mentio facta est.) sed sua sponte, esse A
laudatum: deinde me ista vidisse multis acci-
dere, vt eorum causa legationes Romam ve-
nirent: sed his legationibus non meminisse vl-
lum tempus laudandi, aut locum dari: studia
mihi eorum placere, quod in te bene merito
grati essent: consilium totum videri minimè
necessarium. Si autem vellent declarare in eo
officium suum, laudaturũ me, si quis suo sum-
tu functus esset officio concessurum, si legiti-
mo: non permissurum, si infinito. Quid enim
reprehendi potest, nisi quòd addis, esse visum
quibusdam, edictum meum, quasi consulto ad
istas legationes impediendas esse accommo-
datum? Iam non tam mihi videntur iniuriam
facere ii, qui hæc disputant, quàm si cuius
aures ad hanc disputationem patent. Romæ
composui edictum: nihil addidi, nisi quòd
publicani me rogarunt, cùm Samũ ad me ve-
nissent, vt de tuo edicto totidem verbis trans-
ferrem in meum. Diligentissimè scriptum ca-
put est, quod pertinet ad minuendos sumtus
ciuitatum: quo in capite sunt quædam no-
ua, salutaria ciuitatibus: quibus ego magno-
pere, delector. Hoc vero ex quo suspicio na-
ta est, me exquisiuisse aliquid, in quo te of-
fenderem, tralatitium est. Neque enim eram
tam desipiens, vt priuatæ rei causa legari pu-
tarem, qui & tibi non priuato, & pro re non
priuata sua, sed publica: non in priuato, sed in
publico orbis terræ consilio, id est, in senatu
vt gratias agerent, mittebantur: neque cùm
edixi, ne quis iniussu meo proficisceretur,
exclusi eos qui me in castra, & qui trans Tau-
rum persequi non possent. Nam id est maxi-
mè in tuis literis ridendum. Quid enim erat,
quod me persequerentur in castra, Taurúmve
transirent, cùm ego Laodicea vsque ad Ico-
nium iter ita fecerim, vt me omnium illarum
diœcesium, quæ cis Taurum sunt, omniúm- C
que earum ciuitatum magistratus, legationés-
que conuenirent; Nisi fortè postea cœperunt
legare, quàm ego Taurum transgressus sum,
quod certè non ita est. Cùm enim Laodiceæ,
cùm Apameæ, cùm Synnadis, cùm Philome-
li, cùm Iconii essem, quibus in oppidis o-
mnibus commoratus sum: omnes iam istius
generis rogationes erant constitutæ. Atque
hoc tamen te scire volo, me de isto sumtu le-
gationum aut minuendo, aut remittendo de-
creuisse nihil, nisi quod principes ciuitatum à
me postulassent, ne in venditionem tributo-
rum, & illam acerbissimam exactionem (quã
tu non ignoras) capitum, atque ostiorum in-
ducerentur sumtus minimè necessarii. Ego
autem cùm hoc suscepissem, non solùm iusti-
tia, sed etiam misericordia adductus, vt leua-
rem miseriis perditas ciuitates, & perditas
maximè per magistratus suos, non potui in il-
lo sumtu non necessario negligens esse. Tu
cùm, istiusmodi sermones ad te delati de me
sunt non debuisti credere. Si autem eo gene-
re delectaris, vt, quæ tibi in mentem veniant
aliis attribuas: genus sermonis inducis in a-
micitiam minimè liberale. Ego si in prouin-
cia de tua fama detrahere vmquam cogitas-
sem, non ad generum tuum Lentulum, neque
ad libertum tuum Brundisii, neque ad præfe-
ctum fabrum Corcyræ, quẽ in locum me ve-
nire velles, retulissem. Quare potes, doctissi-
mis hominibus auctoribus, quorum sunt de A
amicitia gerenda præclarissimè scripti libri
genus hoc totum orationis tollere, DISPV-
TABANT, EGO CONTRA DIS-
SEREBAM. DICEBANT: EGO
NEGABAM. An mihi de te nihil esse di-
ctum vmquam putas? ne hoc quidem, quòd,
cùm me Laodiceam venire voluisses, Taurum
ipsi transisti? quòd iisdem diebus meus con-
uentus erat Apameæ, Synnadis, Philomeli:
tuus Tharsi? Non dicam, plura, ne, in quo
te obiurgem, idipsum videar imitari. Illud
dicã, vt sentio si ista, quæ alios loqui dicis,
ipse sentis: tua summa culpa est. sin autẽ alii
tecum hæc loquuntur: tua tamen, quod au-
dis, culpa nonnulla est. Mea ratio in tota a-
micitia nostra, constans & grauis reperietur.
Quòd si quis me astutiorem fingit: quid po-
test esse callidius, quàm cùm te absentem
semper defenderim, cum præsertim mihi vsu
B venturum non arbitrarer, vt ego quoque
absens à te defendendus essem: nunc com-
mittere, vt tu iure optimo me absentem de-
serere posses? Vnum genus excipio sermonis,
in quo persæpe aliquid dicitur, quod te pu-
tem nolle dici: si aut legatorum tuorum cui-
piam, aut præfectorum, aut tribunorum mi-
litum malè dicitur: quod tamen ipsum non
mehercule adhuc accidit me audiente, vt aut
grauius diceretur, aut in plureis, quàm me-
cum Corcyræ Clodius est locutus: cùm in eo
genere maximè quereretur te aliorum im-
probitate minùs felicem fuisse. Hos ego ser-
mones, quod & multi sunt & tuam existima-
tionem, vt ego sentio, non offendunt, lacessi-
ui numquam, sed non valde repressi. Si quis
est, qui neminem bona fide in gratiam putet
redire posse: non nostram is perfidiam coar-
guit, sed indicat suam: simúlque non de me
is peiùs, quàm de te existimat. Sin autẽ quem-
C quam mea instituta in prouincia non dele-
ctant: & quadam dissimilitudine institutorum
meorum, ac tuorum lædi se putat, cùm
vterque nostrum rectè fecerit, sed non idem
vterque secutus sit: hunc ego amicum habere
non curo. Liberalitas tua, vt hominis nobi-
lissimi, latiùs in prouincia patuit. Nostra si
angustior erit, etsi de tua prolixa, beneficá-
que natura limauit aliquid posterior annus,
propter quandam tristitiam temporum non
debent mirari homines, cùm & natura sem-
per ad largiendum ex alieno fuerim restri-
ctior, & temporibus, quibus alii mouentur,
iisdem ego moueor: me esse acerbum sibi, vt
sim dulcis mihi. De rebus vrbanis quod me
certiorem fecisti, cùm per se mihi gratũ fuit,
tum quod significasti, tibi omnia mea manda-
ta curæ fore. In quibus vnum illud te præci-
puè rogo, vt cures, nequid mihi ad hoc nego-
tii aut oneris accedat, aut temporis: Horten-
D siúmque, nostrum collegam, & familiarem, ro-
ges vt: si vmquam mea causa quidquam aut
sensit, aut fecit, de hac quoque sententia bi-
ma decedat: qua mihi nihil potest esse inimi-
cius. De nostris rebus quòd scire vis: Tarso
nonis Octobr. Amanum versus profecti su-
mus. Hæc scripsi postridie eius diei, cùm ca-
stra haberem in agro Mopsustiæ. Si quid
egero, scribam ad te: neque domum vm-
quam ad meos literas mittam, quin adiũgam

cas

eas, quas tibi reddi velim. De Parthis quòd A quæris, fuisse nullos puto. Arabes qui fuerũt, admisto Parthico ornatu, dicuntur omnes reuertisse. Hostem esse in Syria negant in vllũ. Tu velim ad me quàm sæpissimè & de tuis rebus scribas, & de meis, & de omni reipublicæ statu: de quo sum sollicitus eo magis, quòd ex tuis literis cognoui, Pompeium nostrum in Hispaniam iturum. Vale.

M. T. C. APPIO PVL-
CHRO, S. D. 9

VIX tandem legi literas dignas Appio Clodio, plenas humanitatis, officii, diligentiæ. Adspectus videlicet vrbi tibi tuam pristinam vrbanitatem reddidit. Nam, quas ex itinere ante, quàm ex Asia egressus es, ad me literas misisti, vnas de legatis à me prohibitis proficisci, alteras de Apameorum ædifica- B tione impedita, legi perinuitus. Itaque conscientia meæ constantis erga te voluntatis, rescripsi tibi subiratus. Iis verò literis lectis, quas Philotimo liberto meo dedisti, cognoui, intellexique, in prouincia multos fuisse, qui nos, quo animo inter nos sumus, esse nollent: ad vrbem verò vt accesseris, vel potiùs vt primum tuos videris, cognosse te ex iis, qua in te absentem fide, qua in omnibus officiis tuendis erga te obseruantia, & constantia fuissem. Itaque quanti illud me æstimare putas, quod est in tuis literis scriptum: si quid acciderit, quod ad meam dignitatẽ pertineat, etsi vix fieri possit, tamen te parẽ mihi gratiã relaturum? Tu verò facilè facies. nihil est enim, quod studio, & beniuolentia, vel amore potius, effici non possit. Ego, etsi & ipse ita iudicabam, & fiebã crebro à meis per literas certior: tamen maximã lætitiam cepi ex tuis literis de spe minimè dubia, & planè explorata triumphi tui: neque verò ob eam causam, C quo ipse facilius consequerer (nam id quidem Epicureum est) sed mehercule, quòd tua dignitas, atque amplitudo mihi est ipsa cara per se. Quare quoniam plureis tu habes, quàm ceteri, quos scias in hanc prouinciam proficisci, quòd te adeunt ferè omnes, si quid velis: gratissimum mihi feceris, si ad me, simul atque adeptus eris quod & tu confidis, & ego opto, literas miseris. Longi subsellii (vt noster Pompeius appellat) iudicatio, & mora, si quem tibi item vnum, alterúmve diem abstulerit (quid enim potest amplius?) tua tamen dignitas suum locum obtinebit. Sed, si me diligis, si à me diligi vis, ad me literas, vt quàm primum lætitia afficiar, mittito. Et velim, reliquum quod est promissi, ac muneris tui, mihi persoluas. Cùm ipsam cognitionem iuris auguralis cõsequi cupio, tum mehercule tuis incredibiliter studiis erga me, muneribúsque delector. Quòd autem à me tale quiddam de- D sideras, sanè mihi considerandum est, quonam te remunerer potissimum genere: nam profectò non est meum, qui in scribendo (vt soles admirari) tantum industriæ ponam, committere, vt in scribendo negligens fuisse videar: præsertim cùm id non modo negligentis, sed etiam ingrati animi crimen futurum sit. verùm hæc videbimus. Illud, quod polliceris, velim pro tua fide, diligentiáque, & pro nostra non instituta, sed iam inueterata amicitia, cures, enitare, vt supplicatio nobis quàm honorificentissimè, quàm primùm decernatur. Omnino seriùs misi literas, quàm vellem: in quo cùm difficultas nauigandi fuit odiosa, tùm in ipsum discessum senatus incidisse credo meas literas. Sed id feci adductus auctoritate, & consilio tuo: idque à me rectè factum puto, quòd non statim vt imperator appellatus sim, sed aliis rebus additis, æstiuisque confectis, literas miserim. Hæc igitur tibi erunt curæ, quemadmodũ ostendis: méque totum, & meas & meos commendatos habebis. Vale.

M. T. C. APPIO PVL-
CHRO, S. D. 10

CVM est ad nos allatum de temeritate eorum, qui tibi negotium facesserent, etsi grauiter primo nuntio commotus sum, quòd nihil tam præter opinionem meam accidere potuit: tamen, vt me collegi, cetera mihi facillima videbantur, quòd & in te ipso maximam spem, & in tuis magnam habebam: multáque mihi veniebant in mentem quamobrem istum laborem tibi etiam honori putarem fore. Illud planè molestè tuli, quòd certissimum, & iustissimum triumphum, hoc inuidorum consilio esse tibi ereptum videbam. Quod tu si tanti facies, quanti ego semper iudicaui faciendum esse, facies sapienter, & ages victor ex inimicorum dolore triumphum iustissimum. Ego enim planè video fore, neruis opus, sapientiáque tua vehementer, vt inimicos tuos pœniteat intemperantiæ suæ. De me tibi sic, contestans omneis deos, promitto atque confirmo, me pro tua dignitate (malo enim dicere quàm pro salute) in hac prouincia, cui tu præfuisti, rogando, deprecatoris: laborando, propinqui, auctoritate, cari hominis (vt spero) apud ciuitates: grauitate imperatoris suscepturum officia, atque parteis. Omnia volo à me & postules, & expectes: vincam meis officiis cogitationes tuas. Q. Seruilius perbreueis à te mihi literas reddidit, quæ mihi tamen nimis longæ visæ sunt. Iniuriam enim mihi fieri putabam, cùm rogabar. Nollem accidisset tempus, in quo perspicere posses, quanti ego te, quanti Pompeium, quem vnum ex omnibus facio, vt debeo, plurimi, quanti Brutum facerem: quamquam in consuetudine quotidiana perspexisses, sicut perspicies: sed quoniam accidit, si quid à me prætermissum fuerit, commissum facinus, & admissum dedecus confitebor. Pontinius, qui à te tractatus est præstanti, ac singulari fide, cuius tui beneficij sum ego testis, præstat tibi memoriam beneuolentiámque quam debet: qui, cùm maximis rebus suis coactus à me inuitissimè decessisset: tamen, vt vidit tua interesse, conscendens iam nauem, Epheso Laodiceam reuertit. Talia cùm te studia videam habiturum esse innumerabilia planè dubitare non possum, quin tibi amplitudini ista sollicitudo futura sit. Si vero effeceris, vt censor creeris, & si ita gesseris censuram, vt & debes, & potes: non tibi solùm, sed tuis omnibus video, in perpetuum summo te præsidio futurum. Illud pugna, & enitere, ne quid

nobis temporis prorogetur: vt, cùm hic tibi satis fecerimus istic quoque nostram in te beneuolentiam nauare possimus. Quæ de hominum, atque ordinum omnium erga te studiis scribis ad me, minimè mihi miranda & maximè iucunda acciderunt: eadémque ad me perscripta sunt à familiaribus meis. Itaque capio magnam voluptatem, cùm tibi, cuius mihi amicitia non solùm ampla, sed etiam iucunda est, ea tribui video, quæ debeantur: tum verò etiam nunc remanere in ciuitate nostra studia propè omnium consensu erga forteis, & industrios viros: quæ mihi ipsi vna semper tributa merces est laborum, & vigiliarum mearum. Illud verò mihi permirum accidit, tantam temeritatem fuisse in eo adolescente, cuius ego salutem duobus capitis iudiciis summa cõtentione defendi: vt, tuis inimicitiis suscipiendis, obliuisceretur patroni omnium fortunarum, ac rationũ suarum: præsertim cùm tu omnibus vel ornamentis, vel præsidiis redundares: B illi (vt leuissimè dicam) multa deessent. cuius sermo stultus, & puerilis erat, iam antea ad me à M. Cœlio, familiari nostro, perscriptus: de quo item sermone multa scripta sunt abs te. Ego autem citius cum eo, qui tuas inimicitias suscepisset, veterem coniunctionem diremissem, quàm nouã conciliassem. Neque enim de meo erga te studio dubitare debes: neque id est obscurum cuiquam in prouincia, nec Romæ fuit. Sed tamen significatur in tuis literis suspicio quædam & dubitatio tua: de qua alienum tempus est mihi tecum expostulandi: purgandi autem mei, necessarium. Vbi enim ego cuiquam legationi fuit impedimento, quo minùs Romam ad laudem tuam mitteretur? Aut ni quo potui, si te palam odissem, minùs quod tibi obesset, facere? si clàm, magis apertè inimicus esse? Quod si essem ea perfidia, qua sunt ij, qui in nos hæc conferunt: tamẽ ea stultitia certè nõ fuissem, vt aut in obscuro o- C dio apertas inimicitias: aut, in quo tibi nihil nocerem summam ostenderem voluntatẽ nocendi. Ad me adire quosdam memini, qui dicerent, nimis magnos sumptus legatis decerni: quibus ego non tam imperaui, quam censui, sumtus legatis quàm maximè ad legem Corneliã decernendos. Atque in eo ipso me non perseuerasse, testes sunt rationes ciuitatũ: in quibus quãtum quæque voluit legatis tuis datum induxit. Te autẽ quibus mendaciis homines leuissimi onerarunt? non modò sublatos sumtus, sed etiam à procuratoribus eorũ, qui iam profecti essent, repetitos, & ablatos: eámque causam multis omnino nõ eundi fuisse. Quererer tecum, atque expostularẽ, nisi (vt suprà scripsi) purgare me tibi hoc tuo tẽpore, quàm accusare te mallem: idque putarem esse rectius. Itaque nihil de te, quòd credideris de me, quamobrem nõ debueris credere pauca dicam. Nam si me virum bonum, si dignũ D iis studiis, eáque doctrina, cui me a pueritia dedi: si satis magni animi, non minimi consilii in maximis rebus perspectum habes nihil in me non modò perfidiosum, & insidiosum, & fallax in amicitia, sed ne humile quidem, aut ieiunum debes agnoscere. Sin autem me assumtum, & occultum lubet fingere: quid est, quod minùs cadere in eiusmodi naturam posset, quàm aut florentissimi hominis aspernari

A beneuolentiam, aut eius existimationem oppugnare in prouincia, cuius laudem domi defenderis? aut in ea re animum ostendere inimicum, in qua nihil obsis? aut id eligere ad perfidiam, quod ad indicandum odium apertissimum sit: ad nocendum, leuissimum? Quid erat autem, cur ego in te tam implacabilis essem, cùm te ex fratre meo ne tunc quidem, cùm tibi propè necesse esset eas agere parteis, inimicum mihi fuisse cognouissem? Cùm verò reditum nostrum in gratiam vterque expetisset: quid in consulatu tuo frustra mecum egisti, quod me aut facere, aut sentire voluisses? Quid mihi mandasti, cùm te Puteolis prosequerer, in quo non expectationem tuam diligentia mea vicerim? Quòd si id est maximè astuti, omnia ad suam vtilitatem referre: quid mihi tãdem erat vtilius, quid commodis meis aptius, quàm hominis nobilissimi, atque honoratissimi coniunctio: cuius opes, ingenium, B liberi, affines propinqui, mihi magno vel ornamento, vel præsidio esse possent? Quæ tamen ego omnia in expetenda amicitia tua, non astutia quadam, sed aliqua potiùs sapientia, secutus sum. Quid? illa vincula, quibus quidem libentissimè adstringor, quanta sunt? studiorum similitudo, suauitas consuetudinis, delectatio vitæ, atque victus, sermonis societas, literæ interiores. Atque hæc domestica. Quid illa tandem popularia? reditus illustris in gratiam? in quo ne per imprudentiam quidem errari potest sine suspicione perfidiæ amplissimi sacerdotij collegium? in quo non modò amicitiam violari apud maiores nostros fas non erat, sed ne cooptari quidem sacerdotem licebat, qui cuiquam ex collegio esset inimicus. Quæ vt omittam tam multa, atque tanta: quis vnquam tanti quemquam confecit, aut facere potuit, aut debuit, quanti ego Cn. Pompeium, socerum filiæ tuæ? C Etenim si merita valent: patriam, liberos, salutem, dignitatem, memetipsum mihi per illum restitutum puto. si consuetudinis iucunditas: quæ fuit vnquam amicitia consularium in nostra ciuitate coniunctior? si vlla amoris, atque officij signa: quid mihi ille nõ commisit? quid non mecum communicauit? quid de se in senatu, cùm ipse abesset, per quemquam agi maluit? quibus ille me rebus non ornatum voluit amplissimè? qua denique illa facilitate, qua humanitate tulit contentionem meam pro Milone, aduersantem interdum actionibus suis? quo studio prouidit, ne qua me illius temporis inuidia attingeret, cùm me consilio, cùm auctoritate, cùm armis denique texit suis? quibus quidem temporibus hæc in eo grauitas, hæc animi altitudo fuit, non modò vt Phrygi alicui, aut Lycaoni, quod tu in legatis fecisti: sed ne summorum quidem hominum maleuolis de D me sermonibus crederet. Huius igitur filius cùm sit gener tuus, cùmque, præter hanc coniunctionem affinitatis, quàm sis Cn. Pompeio carus, quámque iucundus, intelligam: quo tandem animo in te esse debeo? cùm præsertim eas ad me is literas miserit, quibus, etiam si tibi, cui sum amicissimus, hostis essem, placarer tamen: totúmque me ad eius viri, ita de me meriti, voluntatem, nutúmque conuerterem. Sed hæc hactenus. pluribus enim etiam

fortasse

fortasse verbis, quàm necesse fuit, scripta sunt, A Nunc ea, quæ à me profecta, quæque instituta sunt, cognosce.

Non pauca desiderantur quæ fortaßis ab ipso Cic. detracta sunt.

Atque hæc agimus, & agemus magis pro dignitate, quàm pro periculo tuo. Te enim (vt spero) propediem censorem audiemus: cuius magistratus officia: quæ sunt maximi animi summique consilij, tibi diligentiùs, & accuratiùs, quàm hæc, quæ nos de te agimus, cogitãda esse censeo. Vale.

M. T. C. APPIO PVLCHRO (VT SPERO) CENSORI, S. D. 11

CVM essem in castris ad fluuium Pyramũ, redditæ mihi sunt vno tempore à te epistolæ duæ, quas ad me Q. Seruilius Tarso miserat. Earũ in altera dies erat adscripta nonarum Aprilium: in altera, quæ mihi recentior videbatur, dies non erat. Respondebo igitur B superiori priùs: in qua scribis ad me de absolutione maiestatis, de qua etsi permultum antè certior factus eram literis, nuntiis, fama denique ipsa (nihil enim fuit clarius. non quo quisquam aliter putasset: se nihil de insignibus ad laudem viris obscurè nuntiari solet) tamen eadem illa lætiora fecerunt mihi tuæ literæ: non solum quia planiùs loquebantur, & vberiùs, quàm vulgi sermo: sed etiam quia magis tibi videbar gratulari, cùm de te ex teipso audiebam. Complexus igitur sum cogitatione te absentem: epistolam verò osculatus, etiam ipse mihi gratulatus sum. Quæ enim à cuncto populo, à senatu, à iudicibus, ingenio, industriæ, & virtuti tribuuntur: quia mihi ipse assentior fortasse cùm ea esse in me fingo: mihi quoque ipsi tribui puto. Nec tam gloriosum exitum tui iudicij exstitisse, sed tam prauam inimicorum tuorum mentem fuisse mirabar. De ambitu verò quid C interest, inquies, an de maiestate? Ad rem nihil. alterum enim non attigisti: alteram auxisti. Veruntamen est maiestas (vt Sylla voluit) ne in quemuis impunè declamare liceret. Ambitus verò, ita apertam vim habet, vt aut accusetur improbè, aut defendatur. qui enim facta, aut non facta largitio ignorari potest? Tuorum autem honorum cursus, cui suspectus vnquam fuit? Me miserum qui non affuerim, quos ego risus excitassem? Sed de maiestatis iudicio duo mihi illa ex tuis literis iucundissima fuerunt vnum, quòd te ab ipsa rep. defensum scribis: quæ quidem, etiam in summa bonorum, & fortium ciuium copia, tueri taleis viros deberet: nunc verò eo magis, quod tãta penuria est in omni vel honoris, vel ætatis gradu, vt tam orba ciuitas taleis tutores complecti debeat: alterum: quod Pompeij, & Bruti fidem, beneuolentiamque mirificè laudas. Lætor virtute, & officio cùm D tuorum necessariorum, meorum amicissimorum: tum maximè alterius omnium sæculorum, & gentium principis: alterius, iampridẽ iuuentutis, celeriter (vt spero) ciuitatis. De mercenariis testibus à suis ciuitatibus notandis, nisi iam aliquid factum est per Flaccum, fiet à me, cùm per Asiam decedam. Nunc ad alteram epistolam venio. Quòd ad me quasi formam communium temporum, & totius reip. misisti expressam: prudentia literarum tuarum valde est mihi grata. Video enim & pericula leuiora, quàm timebam, & maiora præsidia, si quidem (vt scribis) omnes vires ciuitatis se ad Pompeij ductum applicauerũt tuúmque simul promptum animum, & alacrẽ perspexi ad defendendam rempu. mirificámque cepi voluptatem ex hac tua diligentia, quòd in summis tuis occupationibus, mihi tamen reipu. statum per te notum esse voluisti. Nã auguraleis libros ad commune vtriusque nostrum otium serua. Ego enim à te, cùm tua promissa per literas flagitabam, ad vrbem te otiosissimum esse arbitrabar. nunc tamen, vt ipse polliceris, pro auguralibus libris, orationes tuas confectas omneis exspectabo. Tullius, cui mandata ad me dederat, non conuenerat me: nec erat iam quisquam mecum tuorum, præter omneis meos, qui sunt omneis tui. Stomachosiores meas literas quas dicas esse, non intelligo. bis ad te scripsi, me purgans diligenter: te leuiter accusans in eo, quòd de me citò credidisses: quod genus querelæ mihi quid videbatur esse amici. Sin tibi displicet: non vtar eo posthac. Sed si, vt scribis, hæ literæ non fuerunt disertæ, scito meas non fuisse. Vt enim Aristarchus Homeri versum negat, quem non probat: sic tu (libet enim mihi iocari) quod disertum non erit, ne putaris meum. Vale. & in censura, si iam es censor (vt spero) de proauo multùm cogitato tuo.

M. T. C. APPIO PVLCHRO, S. D. 12

GRATVLATOR tibi priùs (ita enim rerum ordo postulat) deinde ad me conuertar. Ego verò vehementer gratulor de iudicio ambitus: neque id, quod nemini dubium fuit absolutum te esse: sed illud, quòd, quo melior ciuis, quo vir clarior, quo fortior amicus es, quóque plura virtutis, & industriæ ornamenta in te sunt, eò mirandũ est magis, nullam ne in tabellæ quidem latebra fuisse absconditam maleuolentiã, quæ te impugnare auderet: non horum temporum, non horũ hominum, atque meorum negotiorum: nihil iam sum pridem admiratus magis. De me autem, suscipe paulisper meas parteis, & cum te esse finge, qui ego sum: si facilè inueneris quod dicas, noli ignoscere hæsitationi meæ. Ego verò velim mihi Tulliæque meæ (sicut tu amicissimè, & suauissimè optas) prosperè euenire ea, quæ, me insciente, facta sunt à meis: sed ita cecidisse, vt agerentur eo tempore spero omnino cum aliqua felicitate, & opto: veruntamen plus me in hac spe, tua sapiẽtia & humanitas consolatur, quam opportunitas temporis. Itaque, quemadmodum expediã exitum huius instituta orationis, nõ reperio, neque enim tristius dicere quidquã debeo ea de re quam tu ipse ominibus optimis prosequeris: neque non me tamen mordet aliquid: in quo vnum vereor, ne tu parum perspicias ea, quæ gesta sunt, ab illis esse gesta, quibus ego ita mandaram, vt cùm tam longè absuturus essem, ad me ne referrent; agerent, quod probassent. In hoc autem mihi illud oc-

currit. Quid tu igitur si affuisses? Ré probas- A
sem : de tempore, nihil, te inuitio, nihil sine
consilio egissem tuo. Vides me, sudare iādu-
dum loborantem, quomodo ea tuear, quæ mi-
hi tuenda sunt, & te non offendam, leua me
igitur hoc onere. numquā enim mihi videor
tractasse causam difficiliorem. Sed tamen sic
habeto: nisi iam tunc omnia negotia cū sum-
ma tua dignitate diligentissimè confecissem,
tametsi nihil videbatur ad meum erga te pri-
stinum studiū addi posse: tamen, hac mihi af-
finitate renuntiata, non maiore equidem stu-
dio, sed acriùs, apertiùs, significantiùs dignita-
tem tuam defendissem. Decernenti mihi, &
iam imperio annuo terminato, ante diem in
Nonas Sextileis, cùm ad Sidam naui accede-
rem, & meum Q. Seruilius esset, literæ à meis
sunt redditæ. dixi statim Seruilio (etenim vi-
debatur esse commotus) vt omnia à me ma-
iora exspectaret. quid multa? beneuolentior
tibi, quàm fui nihilo sum factus: diligentior B
quidem ad declarandā beneuolentiam mul-
to. Nam, vt vetus nostra simultas antea stimu-
labat me, vt cauerem, ne cui suspicionem fi-
ctè reconciliatæ gratiæ darem: sic affinitas
nouā curam mihi affert cauendi, ne quid de
summo meo erga te amore detractum esse vi-
deatur. Vale.

M. T. C. APPIO PVL-
CHRO, S. P. D. 5

QVASI diuinaré, tali in officio fore mihi
aliquando expetendum studium tuum:
sic, cùm de tuis rebus gestis agebatur, inser-
ui-bā honori tuo. Dicā tamé veré, plus, quàm
acceperas, reddidisti. Quis enim ad me non
perscripsit, te non solùm auctoritate oratio-
nis sententia tua, quibus ego à tali viro con-
tentus eram: sed etiam opera, consilio, domū
veniendo, côueniendis meis, nullū ouus officij
cuiquā reliquum fecisse? Hæc mihi ampliora
multò sunt, quàm illa ipsa, propter quæ hæc
elaborantur. Insignia enim virtutis multi etiā
sine virtute assecuti sunt: taliū virorum tanta
studia assequi sola virtutis potest. Itaque mihi
propono fructum amicitiæ nostræ: ipsam ami-
citiam: qua nihil est vberius, præsertim in iis
studiis, quibus vterque nostrum deuinctus est.
Nam tibi me profiteor & in rep. sociū, de qua
idem sentimus: & quotidiana vita coniunctū
cum iis artibus, studiisq;, quæ colimus. Velim
ita fortuna tulisset, vt, quāti ego omneis tuos
facio, tanti tui meos facere posses: quod tamé
ipsum, nescio qua permotus animi diuinatio-
ne, non despero. Sed hoc nihil ad te: nostrum
est onus. Illum velim sic habeas, quod intelli-
ges, hac re nouata, additum potiùs aliquid ad
meū erga te studiū, cui nihil videbatur addi
posse, quàm quidquā esse detractū. Cùm hæc
scribebā, cēsoré iam te esse sperabam. eo bre-
uior est hæc epistola, &, vt aduersus magistrū
morum, modestior. Vale.

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM LIBER
QVARTVS, AD SER.
Sulpitium.

M. T. C. SER. SVLPI-
TIO, S. D. 1

CAIVS Trebatius, fa-
miliaris meus ad me
scripsit, te ex se quæsis-
se, quibus in locis es-
sem: molestéque te fer-
re, quòd me propter va
letudinem tuam, cùm
ad vrbem accessissem,
non vidisses: & hoc té-
pore velle te mecū, si propiùs accessissem: de
officio vtriusque nostrùm communicare. Vti-
nam, Serui, saluis rebus (sic enim est dicendū)
colloqui potuissemus inter nos. profectò ali-
quid opis occidenti reip. tulissemus. Cognorā
enim iā absens, te hæc mala multò ante pro-
uidentem, defensoré pacis & in consulatu tuo,
& post consulatum fuisse. Ego autem cùm cō-
silium tuum probarem & idem ipse sentirem, D
nihil proficiebam. Sero enim veneram: solus

C eram: rudis esse videbar in causa: incideram in
hominū pugnandi cupidorum insanias. Nunc,
quoniā nihil iā videmur posse opitulari rei-
pub. si quid est, in quo nobismetipsis cōsulere
possimus, non vt aliquid ex pristino statu no-
stro retineamus, sed vt quàm honestissimè lu-
geamus: nemo est omniū, qui cum potius mi-
hi, quàm tecum, communicandum putē. Nec
enim clarissimorum virorum, quorum similes
esse debemus, exempla: neque doctissimorum
quos semper coluisti, præcepta te fugiunt.
Atque ipse antea ad te scripsissem, te frustrà
in senatum, siue potiùs in conuentum senato-
rum esse venturum, ni veritus essem, ne eius
animum offenderem, qui à me, vt te imita-
rer, petebat. Cui quidem ego, cùm me roga-
ret, vt eadem in senatu, eadem omnia, quæ
à te de pace, & de Hispaniis dicta sunt, osten-
di me esse dicturum. Rem vides, quomodo
se habeat: orbem terrarum, imperiis distri-
butis, ardere bello: vrbem sine legibus, sine iu- D
diciis, sine iure, sine fide relictam direptioni
& incen-

& incendiis. Itaque mihi venire in mentem nihil potest, non modò quod sperem: sed vix iam quod audeam optare. Sin autem tibi, homini prudentissimo, videtur vtile esse, nos colloqui: quamquam longiùs etiam cogitabam ab vrbe discedere, cuius iam etiam nomen inuitus audio: tamen propiùs accedam: Threbatio mãdaui, vti, si quid tu eum velles ad me mittere, ne recusaret: idque vt facias, velim: aut, si quem tuorum fideliũ voles ad me mittas: ne aut tibi exire ex vrbe necesse sit, aut mihi accedere. Ego tibi tantum tribuo quantum mihi fortasse arrogo, vt exploratum habeam, quidquid nos communi sententia statuerimus, id omneis homines probaturos. Vale.

M. T. C. SER. SVLPITIO, S. D. 2

AD III. Kal. Maias cùm essem in Cumano, accepi tuas literas: quibus lectis, cognoui, non satis prudenter fecisse Philolimũ, qui, cùm abs te mandata haberet, vt scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, literas tuas misisset: quas intellexi breuiores fuisse: quòd eum perlatorum putasses. Sed tamen, postquam literas tuas legi, Postumia tua me conuenit, & Seruius noster. His placuit, vt tu in Cumanum venires: quod etiam mecum, vt ad te scriberem, egerunt. Quòd meum consilium exquiris: id est tale, vt capere facilius ipse possim, quàm alteri dare. Quid enim est, quod audeam suadere tibi, homini summa auctoritate, summáque prudentia? Si, quid rectissimum sit, quærimus: perspicuum est. si, quid maximè expediat, obscurum. sin ii sumus, qui profectò esse debemus, vt nihil arbitremur expedire, nisi quod rectum, honestúmque sit: non potest esse dubium, quid faciendum nobis sit. Quòd existimas, meam causam coniunctam esse cum tua: certè similis in vtroque nostrum, cùm optimè sentiremus, error fuit. Nam omnia vtriusque consilia ad concordiam spectauerunt: quia cùm ipsi Cæsari nihil esset vtilius, gratiam quoque nos inire ab eo, defendenda pace, arbitramur. Quantum noc fefellerit, & quem in locum res deducta sit, vides. Neque solùm ea perspicis, quæ gerũtur, quæque iam gesta sunt, sed etiam, qui cursus rerum, qui exitus futurus sit. Ergo aut probare oportet ea, quæ fiunt: aut interesse, etiam si non probes: quorum altera mihi turpis altera etiam periculosa ratio videtur. Restat, vt discedendum putem. In quo reliqua videtur esse deliberatio, quod consilium in discessu, quæ loca sequamur. Omnino cùm miserior res numquam accidit, tum ne deliberatio quidem difficilior. Nihil enim constitui potest, quod non incurrat in magnam aliquam difficultatem. Tu, si videbitur, ita censeo facias: vt, si habes statutum, quid tibi agendum putes, in quo non sit coniunctum consilium meum cum tuo; supersedeas hoc labore itineris. sin autem est quod mecum communicare velis: ego te exspectabo, Tu quod tuo commodo fiat, quàm primum, velim venias, sicut intellexi & Seruio, & Postumiæ placere. Vale.

M. T. C. SER. SVLPITIO, S. D. 3

VEHEMENTER te esse sollicitum, & in cõmunibus miseriis præcipuo quodam dolore augi, multi ad nos quotidie deferũt. Quod quãquã maximè miror? & meũ quodammodo agnosco. doleo tamen te sapientia præditum propè singulari, non tuis bonis delectari potiùs, quàm alienis malis laborare. Me quidem, etsi nemini concedo, qui maiorem ex peruicie, & peste reipu. molestiam traxerit: tàmen multa iam consolantur, maximéque cõscientia consiliorum meorum. Multò enim antè, tanquam ex aliqua specula, prospexi tempestatem futuram: neque id solùm mea sponte, sed multò etiam magis, monente, & denuntiante te. Etsi enim absui magnam partem consulatus tui, tamẽ & absens cognoscebam quæ esset tua in hoc pestifero bello cauendo, & prædicendo sententia, & ipse affui primis temporibus tui consulatus, cùm accuratissimè monuisti senatum, collectis omnibus bellis ciuilibus, vt & illa timerent, quæ meminissent: & scirent cùm superiores, nullo tali exemplo antea in rep. cognito, tã crudeles fuissent: quicũque postea remp. oppressisset armis multò intolerabiliorem futurum. NAM, quod exemplo fit, id etiam iure fieri putant: & aliquid, atque adeò multa addunt, & afferunt de suo. Quare meminisse debes, eos, qui auctoritatem, & consilium tuum nõ sunt secuti, sua stultitia occidisse, cùm tua prudentia salui esse potuissent. Dices: Quid me ista res consolatur in tantis tenebris, & quasi parietinis reip.? Est omnino vix consolabilis dolor: tanta est omnium rerum amissio, & desperatio recuperandi. Sed tamen & Cæsar ipse ita de te iudicat: & omnes ciues sic axistimãt: quasi lumen aliquod, exstinctis ceteris, elucere sanctitatem, & prudentiam, & dignitatem tuam. Hæc tibi ad leuandas molestias magna esse debent. Quòd autem à tuis abes: id eo leuiùs ferendũ est, quòd eodem tempore à multis, ac magnis molestiis abes: quas ad te omneis perscriberẽ, nisi vererer, ne ea cognosceres absens, quæ quia non vides, mihi videris meliore esse conditione, quàm nos, qui videmus. Hactenus existimo nostram consolationem rectè adhibitam esse, quo ad certior ab homine amicissimo fieres iis de rebus, quibus leuari possent molestiæ tuæ. Reliqua sunt in te ipso, neque mihi ignota, nec minima solatia. &, vt quidem ego sentio, multò maxima: quæ ego ipse experiens quotidie, sic probo, vt eã mihi salutem afferre videantur. Te autẽ ab initio ætatis memoria teneo summè omnium doctrinarum studiosum fuisse, omniaque, quæ à sapientissimis ad bene viuendum tradita essent, summo studio, curaque didicisse: quæ quidem vel optimis rebus & vsui, & delectationi esse possent. his verò temporibus habemus aliud nihil, in quo acquiescamus. Nihil faciam insolenter: neque te tali vel sciẽtia, vel natura præditum, hortabor, vt ad eas te referas arteis, quibus à primis temporibus ætatis studium tuum dedisti. Tantùm dicam, quod te spero approbaturum, me posteà quam illi arti, cui studueram, nihil esse loci neque in curia, neque in foro vide-

rim, omnem meam curam, atque operam ad A
philosophiam contulisse Tuæ scientiæ excel-
lenti, ac singulari non multò plus, quem no-
stræ relictum est loci. Quare non equidem te
moneo: sed mihi ita persuasi, te quoque in
iisdem versari rebus, quæ, etiam si minus pro-
dessent, animum tamen à sollicitudine abdu-
cerent. Seruius quidem tuus in omnibus in-
genuis artibus, in primisque in hac, in qua
ego me scripsi aquiescere, ita versatur, vt ex-
cellat. A me verò sic diligitur, vt tibi vni cō-
cedam, præterea nemini: mihique ab eo gra-
tia refertur: in quo ille existimat, quod fa-
cilè appareat, quòd me colat, & obseruet, tibi-
que in eo se facere gratissimum. Vale.

M. T. C. S. D. SER. SVLPITIO. 4

ACCIPIO excusationē tuam qua vsus
es cur sæpius ad me literas vno exemplo B
dedisses: sed accipio ex ea parte, quatenus
aut negligentia, aut improbitate eorum, qui
epistolas accipiant, fieri scribis, ne ad nos per-
ferantur. illā partē excusationis, qua te scri-
bis orationis paupertate (sic enim appellas)
iisdem verbis epistolas sæpius mittere, nec a-
gnosco: nec probo. Et ego ipse, quem tu per
iocū (sic enim accipio) diuitias orationis ha-
bere dicis, me non esse verborum admodum
inopem agnosco: εἰρωνεύεσθαι enim non ne-
cesse est: sed tamen idē (nec hoc εἰρωνευόμενος)
facilè credo tuorum scriptorum subtilitati, &
elegantiæ. Consilium tuum, quo te vsum scri-
bis hoc Achaicum negotium non recusauisse,
cùm semper probauissem, tum multo magis
probaui, lectis tuis proximis literis. Omnes e-
nim causæ, quas cōmemoras, iustissimæ sunt,
tuaque & auctoritate, & prudētia dignissimæ.
Quòd aliter cecidisse rem existimes, atque o-
pinatus sis: id tibi nullo modo assentior. Sed C
quia tanta perturbatio, & confusio est rerum
ita perculsa, & prostrata fœdissimo bello ia-
cent omnia, vt is cuique locus, vbi ipse sit, vt
sibi quisq. miserrimus esse videatur: propterea
& tui te cōsilij pœnitet: & nos, qui domi sumus,
tibi beati videmur: at cōtrà nobis, non tu qui-
dem vacuus molestiis, sed præ nobis beatus.
Atque hoc ipso melior est tua, quàm nostra
conditio, quòd tu, quid doleas, scribere au-
des: nos ne id quidem tutò possumus: nec vi-
ctoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius
victoriæ, *quæ ciuilibus bellis semper est insolens.*
Vno te vicimus: quòd de Marcelli, collegæ
tui, salute paulò antè, quàm tu, cognoui-
mus: etiam mehercule, quòd quemadmodum
ea res ageretur, vidimus. Nam sic fac existi-
mes: post has miserias, id est, postquàm armis
disceptari cœptum est de iure publico, ni-
hil esse actum aliud cū dignitate. Nam & ipse
Cæsar, accusata acerbitate Marcelli (sic enim D
appellabat) laudataque honorificentissimè &
æquitate tua, & prudētia, repente, præter spē
dixit, se senatui roganti de Mercello, ne ho-
minis quidem causa negaturum. Fecerat autē
hoc senatus, vt, cùm à L. Pisone mentio esset
facta de Marcello: & cùm C. Marcellus se ad
Cæsaris pedes abiecisset, cunctus consurge-
ret, & ad Cæsarem supplex accederet. Noli
quærere. ita mihi pulcher hic dies visus est, vt

speciē aliquā viderer vidēre quasi reuiuiscē-
tis reip. Itaq; cùm omneis ante me rogati gra-
tias Cæsari egissent, præter Volcatium (is e-
nim, si eo loco esset, negauit se facturū fuisse)
ego rogatus, mutaui meum consilium. Nam
statueram, non mehercule, inertia, sed deside-
rio pristinæ dignitatis, in perpetuum tacere.
Fregit hoc meum consilium, & Cæsaris ma-
gnitudo animi, & senatus officiū. Itaque plu-
ribus verbis egi Cæsari gratias: meq; metuo,
ne etiam in ceteris rebus honesto otio priua-
rim: quòd erat vnicum solatium in malis.
Sed tamen, quod effugi eius offensionem qui
fortasse arbitraretur, me hanc remp. non
putare, si perpetuò tacerem: modicè hoc fa-
ciam: aut etiam intra modum, vt & illius vo-
luntati, & meis studiis seruiam. Nec etsi à pri-
ma ætate me omnis ars, & doctrina liberalis
& maximè philosophia delectauit: tamen
hoc studium quotidie ingrauescit, credo &
ætatis maturitate ad prudentiam, & his tem-
porum vitiis, vt nulla res alia leuare animum
molestiis possit. A quo studio te abduci ne-
gotiis intelligo ex tuis literis: sed tamen ali-
quid iam noctes te adiuuabunt. Seruius tuus,
vel potiùs noster, summa me obseruantia co-
lit: cuius ego cùm omni probitate, summaque
virtute: tum studiis: doctrinaque delector. Is
mecum sæpe de tua mansione, aut decessione
communnicat. Adhuc in hac sum sententia,
nihil vt faciamus, nisi quòd maximè Cæsar
velle videatur. Res sunt eiusmodi, vt, si Romæ
sis, nihil te, præter tuos, delectare possit. De
reliquis, nihil melius ipso est. Ceteris & cete-
ra, eiusmodi, vt si alterum necesse sit, audire
ea malis, quàm videre. Hoc nostrum consiliū
nobis minimè iucundum est, qui te videre cu-
pimus: sed consulimus tibi. Vale.

SER. SVLPICIVS M. T. CICERONI, S. D. 5

POSTEA quàm mihi renuntiatum est de
obitu Tulliæ filiæ tuæ, sanè quàm pro eo,
ac debui, grauiter, molestéque tuli, commu-
némque eam calamitatem existimaui. qui si
istic affuissem: neque tibi defuissem, coramque
meum dolorem tibi declarassem. Etsi ge-
nus hoc consolationis miserum, atque acer-
bum est, propterea quia, per quos id fieri de-
bet, propinquos, ac familiareis, ipsi pari mo-
lestiā afficiuntur neque sine lacrymis mul-
tis id conari queunt: vt magis ipsi videantur
aliorum consolatione indigere, quàm aliis
posse suum officium præstare: tamen quæ in
præsentia mihi in mentem venerunt, decreui
breui ad te perscribere: non quod ea te fuge-
re existimem: sed quod forsitan dolore im-
peditus minùs ea perspicias. Quid est, quòd
tantopere te commoueat tuus dolor intesti-
nus? cogita, quemadmodum adhuc fortuna
nobiscū egerit: ea nobis erepta esse, quæ ho-
minibus non minùs, quàm liberi, cara esse de-
bent: patriā, honestatem, dignitatem, hono-
res omneis. Hoc vno incommodo addito,
quid ad dolorem adiungi potuit? aut qui non
in aliis rebus exercitatus animus callere iam
debet, atque omnia minoris æstimare? An il-
lius vicem (credo) doles? Quoties in eam
cogitationem necesse est vt tu veneris, & nos
sæpe incidimus, hisce temporibus non pessi-
me cum

mè cum iis esse actum, quibus sine dolore li- A
citum est mortē cum vita cōmutare? Quid autē
fuit quod illa hoc tēpore ad viuendū magno-
pere inuitare posset? quæ res? quæ spes? quod a-
nimi solatiū? Vt cum aliquo adolescente pri-
mario coniunctam ætatem ageret? Licitum est
tibi (credo) pro tua dignitate ex hac iuuētute
generum deligere cuius fidei liberos tuos te
tutò committere putares? An vt ea liberos ex
se pareret: quos cùm florenteis videret, læta-
retur? qui rē à parente traditam per se tenere
possent? honores ordinatim reip. petituri es-
sent? in amicorum negotiis liberalitate sua
vterentur? Quid horū fuit, quod non priùs,
quàm datum, ademptum sit? At verò malum
est liberos amittere. Malū, nisi hoc peius sit,
hæc sufferre, & perpeti. Quæ res mihi nō me-
diocrem consolationem attulit, volo tibi cō-
memorare, si forè eadem res tibi minuere do-
lorem possit. Ex Asia rediens cùm ab Aegina
Megaram versus nauigarē, cœpi regiones cir- B
cumcirca prospicere. post me erat Aegina: an-
te Megara: dextra Piræus: sinistra Corin-
thus: quæ oppida quodam tempore floren-
tissima fuerunt, nunc prostrata, & diruta ante
oculos iacent. cœpi egomet mecum sic cogi-
tare. Hem, nos homunculi indignamur, si quis
nostrum interiit, aut occisus est, quorum vita
breuior esse debet, cùm vno loco tot oppido-
rum cadauera proiecta iaceāt? Visne tu te,
Serui, cohibere, & meminisse, hominem te
esse natum? Crede mihi: cogitatione ea non
mediocriter sum cōfirmatus. Hoc idem, si
tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas.
Modò vno tempore tot viri clarissimi interie-
runt: de imperio præterea tanta diminutio
facta est: omnes prouinciæ conquassatæ sunt.
in vnius mulierculæ animula si iactura fa-
cta est, tantoperè commoueris? quæ si hoc
tempore non suum diem obiisset, paucis
post annis tamen ei moriendum fuit, quoniā C
homo nata fuerat. Etiam tu ab hisce rebus
animum, ac cogitationem tuam auoca, atque
ea potius reminiscere, quæ digna tua persona
sunt: illam, quamdiu ei opus fuerit, vixisse,
vnà cum rep. fuisse: te patrem suum præto-
rem, consulem, augurem vidisse: adolescen-
tibus primariis nuptam fuisse: omnibus bonis
propè perfunctam esse: cùm resp. occideret,
vita excessisse. Quid est, quòd tu aut illa, cum
fortuna hoc nomine queri possitis? Denique
noli te obliuisci Ciceronē esse, & eum, qui
aliis consueueris præcipere, & dare consi-
lium: neque IMITARE malos medicos:
qui in alienis morbis profitentur se tenere
medicinæ scientiam, ipsi se curare non pos-
sunt: sed potius, quæ aliis tute præcipere so-
les, ea tute tibi subiice, apud atq; animū pro-
pone. NVLLVS DOLOR EST, *quem
non longinquitas temporis minuat, atque molliat.*
Hoc te exspectare tempus, tibi turpe est, ac nō D
ei rei sapientia tua te occurrere. Quod si quis
etiam inferis sensus est: qui illius amor in te
fuit, pietasque in omneis suos, hoc certè illa
te facere non vult. Da hoc illi mortuæ: da ce-
teris amicis, ac familiaribus, qui tuo dolore
mœrent: da patriæ: vt, si qua in re opus sit, o-
pera, & consilio tuo vti possit. Denique, quo-
niam in eam fortunam deuenimus, vt etiam
huic rei nobis seruiendum sit: noli committere,

A vt quisquam te putet non tam filiam, quàm
reipub. tempora, & aliorum victoriam lugere.
Plura me ad te de hac re scribere pudet, ne
videar prudentiæ tuæ diffidere. Quare, si hoc
vnum proposuero, finem faciam scribendi.
Vidimus aliquoties secundum pulcherrimè te
ferre fortunam, magnámque ex ea re te lau-
dem adipisci: fac aliquando intelligamus, ad-
uersam quoque te æquè ferre posse, neque id
maius, quàm debeat, tibi onus videri: ne ex
omnibus virtutibus hæc vna tibi videatur de-
esse. Quod ad me attinet, cùm te tranquillio-
re animo esse cognouero, de iis rebus quæ hic
geruntur, quēadmodúmque se prouincia ha-
beat, certiorem faciam. Vale.

M. T. C. S. D. SER. SVLPITIO.

B EGO verò, Serui, vellem, vt scribis, in meo
grauissimo casu affuisses. Quantum enim
præsens me adiuuare poteris & consolando,
& propè æquè dolendo, facilè ex eo intelligo,
quòd, literis tuis lectis, aliquantulum acquie-
ui. Nam & ea scripsisti, quæ leuare luctū pos-
sent: & in me consolando, non mediocrem
ipse animi dolorem adhibuisti. Seruius tamen
tuus omnibus officiis, quæ illi tempori tribui
potuerunt, declarauit, & quanti ipse me fa-
ceret, & quàm suum talem erga me animum
tibi gratum putaret fore: cuius officia, iucun-
diora scilicet sæpe mihi fuerunt: nunquam ta-
men gratiora. Me autem non oratio tua so-
lùm, & societas penè ægritudinis, sed etiam
auctoritas consolatur. Turpe enim esse existi-
mo, me non ita ferre casum meum, vt tu, talis
sapientia præditus, ferendum putas. Sed op-
primor interdum, & vix resisto dolori: quòd
ea me solaria deficiunt, quæ ceteris, quorum
mihi exempla propono, simili in fortuna nō
C defuerunt. Nam & Q. Maximus, qui filium
consularem, clarum virum, & magnis rebus
gestis, amisit: & L. Paulus, qui duos septē die-
bus, & noster Gallus, & M. Cato, qui summo
ingenio, summa virtute filiū perdidit: iis tem-
poribus fuerunt, vt eos tum ipsorum dignitas
consolaretur ea, quā ex rep. consequebantur.
Mihi autem, amissis ornamentis iis, quæ ipse
commemoras, quæque eram maximis labori-
bus adeptus: vnum manebat illud solatium,
quod ereptum est. Non amicorum negotiis,
non reip. procuratione impediebantur cogi-
tationes meæ: nihil in foro agere licebat:
adspicere curiam non poteram. existimabam,
id quod erat omneis me & industriæ meæ fru-
ctus, & fortunæ perdidisse. Sed, cùm cogita-
rem, hæc mihi tecum, & cum quibusdam es-
se communia: & cùm frangerem iam ipse me,
cogerémque illa ferre toleranter, habebam
quò confugerem, vbi conquiescerem, cuius in
D sermone, & suauitate omneis curas, dolorésq;
deponerem. Nunc autem, hoc tam graui vul-
nere, etiam illa, quæ consanuisse videbantur,
recrudescunt. Nō enim, vt tum à me rep. mœ-
stū domus excipiebat, quæ leuaret: sic nūc do-
mo mœrens ad remp. confugere possum, vt in
eius bonis acquiescam. Itaque & domo absum
& foro, quod nec eum dolorem, quem à re-
pub. capio, domus iam consolari potest, nec
domesticū resp. Quo magis te expecto, téque

videre qua primũ cupio Maior mihi leuatio A
afferri nulla potest, quàm coniunctio consue-
tudinis, sermonúmque nostrorum: quamquam
sperabam, tuum aduentem (sic enim audiebã)
appropinquare. Ego autẽ cũ multis de causis
te exoptto quàm primùm videre: tum etiam, vt
antè comentemur inter nos, qua ratione no-
bis traducendum sit hoc tempus: quod est to-
tum ad vnius voluntatem accommodandum
& prudentis, & liberalis, &) vt perspexisse mi-
hi videor) nec à me alieni, & tibi amicissimi.
Quod cùm ita sit magnæ tamen est delibera-
tionis, quæ ratio sit ineunda nobis non agen-
di aliquid, sed illius concessu, & beneficio
quiescendi. Vale.

M. T. C. S. D. M. MAR-
CELLO. 7

ETSI eo te adhuc cõsilio vsum intelligo,
vt id reprehendere nó audeam, non quin B
ab eo ipse dissentiam, sed quòd ea te sapien-
tia esse iudicem, vt meum consilium non an-
teponam tuo, tamen & amicitiæ nostræ vetu-
stas, & tua summa erga me beneuolentia; quæ
mihi iã à pueritia tua cognita est, me horta-
ta est, vt ea scriberem ad te, quæ & saluti tuæ
conducere arbitrarer, & non aliena esse duce-
rem à dignitate. Ego eum te esse, qui horum
malorum initia multo antè videris qui con-
sulatum magnificentissimè, atque optimè ges-
seris, præclarè memini: sed idem etiam illa
vidi, neque te consilium ciuilis belli ita gerẽ-
di, neque copias Cn. Pompeij, nec genus ex-
ercitus, probare, sempérque summè diffidere.
Qua in sententia me quoque fuisse, memoria
tenere te arbitror. Itaq; neque tu multùm in-
terfuisti rebus gerendis: & ego id semper egi,
ne interessem. Non enim iis rebus pugnaba-
mus, quibus valere poteramus consilio, au-
ctoritate, causa, quæ erant in nobis superiora: C
sed lacertis, & viribus, quibus pares non era-
mus. victi sumus igitur: aut, si vinci dignitas
non potest, fracti certè, & abiecti. In quo tuũ
consilium nemo potest non maximè laudare,
quòd cum spe vincendi simul abiecisti certãdi
etiam cupiditatem: ostendistique sapientem,
& bonum ciuem initia belli ciuilis inuitum
suscipere: extrema non libenter prosequi.
Qui non idem consilium, quod tu secuti sunt,
eos video in duo genera esse distractos. Aut e-
nim renouare bellum conati sunt, & se in A-
fricam contulerunt: aut quemadmodum nos
victori sese crediderunt. Medium quoddam
tuũ consiliũ fuit, qui hoc fortasse humilis a-
nimi duceres: illud, pertinacis. Fateor, à ple-
risque, vel dicã ab omnibus, sapiens tuum cõ-
siliũ: à multis: etiã magni, ac fortis animi iu-
dicatũ. Sed habet ista ratio, vt mihi quidẽ vi-
detur, quendã modũ, præsertim cũ tibi nihil
deesse arbitrer ad tuas fortunas omneis obti- D
nendas, præter volũtatẽ. Sic enim intellexi, ni
hil aliud esse, quod dubitationem afferret ei,
penes quẽ est potestas, nisi quòd vereretur, ne
tu illud beneficiũ omnino nó putares. De quo
quid sentiã, nihil attinet dicere: cũ appareat,
ipse quid fecerim. Sed tamen si ita constituis-
ses, vt abesse perpetuò malles, quã ea, quæ nol
les, videre: tamen id cogitare deberes, vbi-
cunque esses, te fore in eius ipsius, quẽ fugeres

potestate: qui si facilè passurus esset, te carẽtẽ
patria, & fortunis tuis, quietè & liberè viue-
re: cogitandũ tibi tamẽ esset, Romæ ne, & do-
mi tuæ, cuiusmodi res esset: an Mytilenis, aut
Rhodi malles viuere. Sed cùm ita latè pateat
eius potestas, quẽ vtemur, vt terrarum orbẽ
cõplexa sit: nonne mauis sine periculo do-
mi tuæ esse, quã cum periculo alienæ? Equi-
dẽ, etiam si oppetenda mors esset, domi, atq.
in patria mallẽ, quam in externis, atq. alienis
locis. Hoc idẽ omnes, qui te diligunt. lentiũt:
quorũ est magna, pro tuis maximis, clarissi-
misq. virtutibus multitudo. habemus etiam
rationẽ rei familiaris tuæ: quã dissipari no-
lumus. Nã etsi nullã potest accipere iniuriã,
quæ futura perpetua sit: propterea quòd ne-
que is qui tenet rẽpublicã patientur, neque
ipsa respub. tamen impetum prædonum in
tuas fortunas fieri nolo. Hi autẽ qui essent au
derẽ scribere, nisi te intelligere confiderem.
Hic te vnius sollicitudines, vnius etiã multę
& assiduę lacrymę C. Marcelli, fratris optimi
deprecantur: nos cura & dolore proximi su-
mus: precibus tardiores, quod ius adeundi
dum ipsi deprecatore eguerimus, non habe-
mus. Gratia tantum possumus, quantum vi-
cti. Sed tamen consilio, studio, Marcello non
desumus. A tuis reliquis non adhibemus: ad
omnia parati sumus. Vale.

M. T. C. S. D. M. MAR-
CELLO.

NEque monere te audeo, præstanti pru-
dentia virum: nec cõfirmare, maximia-
nimi hominem, virúmque fortissimum: con-
solari verò nullo modo. Nam si ea, quæ acci
derũt, ita fers, vt audio, gratulari magis virtu
ti debeo, quam consolari dolorem tuum. sin
te tanta mala reipub. frangunt: non ita abun-
do ingenio, vt te consoler, cùm ipse me non
possim. Reliquũ est igitur, vt tibi me in om-
ni re eum præbeã, præstémque, vt ad omnia,
quæ tui velint, ita sim præsto, vt me non fo-
lum omnia debere tua causa, quæ possim, putẽ il-
sed ea quoque, etiã quæ nó possim, puta, vel
lud vel tu me monuisse, vel cẽsuisse puta: non potuisse:
propter beneuolentiam tacere non potuisse:
vt, quod ego facio, tu quoque animum indu-
cas: si sit aliqua resp. in ea te esse oportere
iudicio hominum, reque principem, necessi-
tate cedentem tempori: sin autem nulla sit
hunc tamen aptissimum esse etiã ad exsilium:
dum locum. Si enim libertatem sequimur:
qui locus hoc dominatu vacat? sin qualem-
cumque locum, qui est domestica, sed iu-
cundior? Sed mihi crede, etiam is, qui om-
nia tenet, fauet ingeniis: nobilitatem verò,
& dignitatem hominum, quantum ei res
& ipsius causa concedit, amplectitur. Sed
plura, quam statueram. Redeo ergo ad vnum
illud, me tuum fore cum tuis, si modò e-
runt tui, sin minùs, me certè in omnibus re-
bus satis nostræ coniunctioni, amorique fa-
ctorum. Vale.

M. T. C. S. D. M. MAR-
CELLO. 9

ETsi perpaucis antè diebus dederam Q.
Mucio literas ad te pluribus verbis scri-
[illegible]

ras, quibus declaraueram, quo te animo cẽ-
serem esse oportere, & quid tibi faciendum
arbitrarer: tamen, cùm Theophilus, libertus
tuus, proficisceretur, cuius ego fidem erga
te, beneuolentiámque perspexerã, sine meis
literis eum ad te uenire nolui. Iisdem igitur
de reb. etiam, atque etiam hortor, quibus su-
perioribus literis hortatus sum: vt in ea rep.
quæcũque est, quàm primùm velis esse. Mul-
ta videbis fortasse, quæ nolis: non plura ta-
men, quàm audis quotidie. Nõ est porro tuũ,
vno sensu solùm oculorum moueri: cùm il-
lud idem auribus percipias, quod etiã maius
videri solet, minùs laborare. At tibi ipsi di-
cendum erit aliquid: quod non sentias: aut fa-
ciendum quod non probes. Primùm TEM-
PORI cedere, id est, necessitati parere, sem-
per sapientis est habitum. deinde non habet,
vt nunc quidem est, id vitii res. Dicere for-
tasse, quæ sentias, nõ licet: tacere planè licet.
Omnia enim delata ad vnum sunt. Is vtitur
consilio, ne suorum quidem, sed suo. Quod
non multò secus fieret, si is remp. teneret, quẽ
secuti sumus. An, qui in bello, cùm omnium
nostrum cõiunctum esse periculum suo cer-
neret, certorum hominum minimè pruden-
tium consilio vteretur: cum magis commu-
nem censemus in victoria futurum fuisse,
quàm incertis in rebus fuisset? &, qui nec, te
consule, tuum sapientissimum consilium se-
cutus esset, nec, fratre tuo cõsulatum ex au-
ctoritate tua gerente, vobis auctoribus vti
voluerit, nunc omnia tenentem, nostras sen-
tentias desideraturum censes fuisse? OMNIA
sunt misera in bellis ciuilibus. quæ maiores
nostri ne semel quidem: nostra ætas sæpe iã
sensit. sed MISERIVS *nihil quàm ipsa victo-*
ria: quæ etiam si ad meliores venit, tamen eos
ipsos ferociores, impotentioresque reddi: vt,
etiamsi natura tales non sint, necessitate esse
cogantur. MVLTA *victori eorum arbitrio, per*
quos vicit, etiam inuito, facienda sunt. An tu
non videbas mecum simul, quàm illa crude-
lis esset futura victoria? igitur tunc quoque
patria careres, ne, quæ nolles, videres? Non,
inquies. ego enim ipse tenerem opes, & di-
gnitatem meam. At erat tuæ virtutis, in mi-
nimis tuas res ponere: de rep. vehementius
laborare. Deinde, qui finis istius consilii est?
nam adhuc & factum tuum probatur: &, vt
in tali re, etiam fortuna laudatur: factum,
quòd & initium belli necessario secutus sis,
& extrema sapienter persequi nolueris: for-
tuna, quòd honesto otio tenueris & statum,
& famam dignitatis tuæ. Nunc verò nec lo-
cus tibi vllus dulcior esse debet patria: nec eã
diligere minùs debes, quòd deformior est, sed
misereri potiùs: nec eam multis claris viris
orbatam, priuare etiã adspectu tuo. Denique
si fuit magni animi non esse supplicẽ victo-
ri: vide ne superbi sit, aspernari eiusdẽ libe-
ralitatem: &, si sapiẽtis est carere patria, duri
non desiderare: &, si rep. nõ possis frui, stul-
tum est nolle priuata. Caput illud est, vt, si ista
vita tibi commodior esse videatur, cogitandũ
tamen sit, ne tutior non sit. magna gladiorũ
est licentia: sed in externis locis minor etiã
ad facinus verecundia. Mihi salus tua tantæ
curæ est, vt Marcello fratri tuo aut par, aut
certè proximus sim. Tuũ est consulere tem-
A poribus, & incolumitati, & vitæ, & fortunis
tuis. Vale.

M. T. C. M. MARCELLO, S. D. 10.

ETSI nihil noui, quod ad te scriberẽ, ha-
bebã, magisque literas tuas iã expectare
incipiebam, vel te potiùs ipsum: ta-
men, cùm Theophilus proficisceretur, non
potui nihil ei literarum dare. Cura igitur,
vt quàm primùm venias. venies enim, mihi
crede, expectatus, neque solùm nobis, id est
tuis, sed prorsus omnibus. Venit enim mihi
in mentem, subuereri interdum, ne te dele-
ctet tarda decessio. Quòd si nullum haberes
sensum, nisi oculorum, prorsus tibi ignosce-
rem, si quosdam nolles videre. sed, cùm le-
uiora non multò essent, quæ audirentur,
quàm quæ viderẽtur: suspicarer autem, mul-
tum interesse rei familiaris tuæ, te quàm pri-
mùm venire, idque in omneis parteis va-
lere: putaui, ea de re te esse admonendum
B Sed, quoniam quod mihi placeret, ostendi
reliqua tu pro tua prudentia considerabis.
Me tamen velim, quod ad tempus te expe-
ctemus, certiorem facias. Vale.

M. MARCELLVS M. CICERO-
NI S. D. 11

PLVRIMVM valuisse apud me tuam
semper auctoritatem, cùm in omni re, tũ
in hoc maximè negotio, potes existimare.
Cùm mihi C. Marcellus, frater amantissi-
mus mei, non solùm cõsiliũ daret, sed preci-
bus quoque me obsecraret. non priùs mihi
persuadere potuit, quàm tuis est effectum li-
teris, vt vterer vestro potissimum consilio.
Res quemadmodum sit acta, vestræ literæ
mihi declarant. Gratulatio tua etsi est mihi
probatissima, quòd ab optimo fit animo, ta-
men hoc mihi multò iucundius est, & gra-
tius, quòd in summa paucitate amicorum,
propinquorum, ac necessariorum, qui verè
C mea saluti fauerent, te cupidissimum mei,
singularẽmque mihi beneuolentiã præstitis-
se cognoui. Reliqua sunt eiusmodi, quibus
ego, quoniam hæc erant tempora, facilè, &
æquo animo carebam, hoc verò eiusmodi
esse statuo, vt sine talium virorum, & amico-
rum beneuolentia, neque in aduersa, neque
in secunda fortuna quisquam viuere possit.
Itaque hoc ego mihi gratulor. Tu verò vt in-
telligas, homini amicissimo te tribuisse, of-
ficium, re tibi præstabo. Vale

SER. SVLPICIVS M. CICE-
RONI S. D. 12

ETSI scio, non iucundissimum nuntium
me vobis allaturũ: tamen, quoniã CASVS
ET NATVRA in bonis dominatur, visum
est faciendum, quoquo modo res se haberet,
vos certiores vt facerem. Ad v. Kal. Iun. cùm
ab Epidauro Piræeũ naui aduectus essem, ibi
D Marcellũ, collegã nostrũ cõueni, eumq. diem
ibi cõsumsi, vt cũ eo essem. Postero die cũ ab
eo digressus essem eo cõsilio, vt ab Athenis in
Bœotiã irẽ, reliquãq. iurisdictionẽ absoluerẽ:
ille, vti aiebat, supra maleas in Italiã versus na-
uigaturus erat. Postridie eius diei, cũ ab Athe-
nis proficisci in animo haberẽ, circiter horã
decimã noctis P. Postumius, familiaris eius ad
me venit & mihi nuntiauit, M. Marcellũ, colle-
gã nostrũ, post cœnę tẽpus, a P. Magio Chilo-
ne, familiari eius, pugione percussum esse &

duo vulnera accepiſſe: vnum in ſtomacho, al
terum in capite, ſecundum autem: ſperare ta-
men eum viuere poſſe Magium ſeipſum in-
terfeciſſe: poſtea ſe à Marcello ad me miſ-
ſum eſſe qui hæc nuntiaret & rogaret, vti co-
gerem medicos. Coegi & è veſtigio eò ſum
profectus prima luce. Cùm non longè à Pi-
ræo, abeſſem, puer Acidini obuiam mihi ve-
nit cum codicillis: in quibus erat ſcriptum,
paulò ante lucem Marcellum diem ſuum
obiiſſe. Ita vir clariſſimus ab homine teter-
rimo acerbiſſima morte eſt affectus: &, cui i-
nimici propter dignitatem pepercerant: in-
uentus eſt: amicus, qui ei mortem afferret. E-
go tamen ad tabernaculum eius perrexi. reli-
ueni duos libertos, & pauculos ſeruos. reli-
quos aiebant profugiſſe, metu perterritos,
quod dominus eorum ante tabernaculum e-
ius interfectus eſſet. Coactus ſum in
illa lectica, qua ipſe delatus eram, meiſ-
que lecticariis in vrbem eum referre: i-
bique pro ea copia, quæ Athenis erat, funus
ei ſatis amplum faciendum curaui. Ab A-
thenienſibus, locum ſepulturæ intra vrbem
vt darent, impetrare non potui, quòd reli-
gione ſe impediri dicerent: neque tamen id
antea cuiquam conceſſerát. Quod proximum
fuit, vt, in quo vellemus gymnaſio eum ſe-
peliremus, nobis permiſerunt. Nos in nobi-
liſſimo orbis terrarum gymnaſio Academiæ
locum delegimus: ibique eum combuſſimus:
poſteaque curauimus, vt iidem Athenienſes
in eodem loco monumentum ei marmoreũ
faciendum locarent. Ita, quæ noſtra officia
fuerunt, pro collegio, & propinquitate, &
viuo & mortuo omnia ei præſtitimus. Vale.
Datæ prid. Kal. Iun. Athenis.

M. T. C. S. D. P. NIGIDIO
FIGVLO. 13

QVærenti mihi iamdiu, quid ad te potiſ-
ſimum ſcriberem: non modò certa res
nulla, ſed ne genus quidem literarum vſita-
tum veniebat in mentem. Vnam enim par-
tem, & conſuetudinem earum epiſtolarum,
quibus, ſecundis rebus vti ſolebamus, tem-
pus eripuerat: perfeceratque fortuna, ne quid
tale ſcribere poſſem, aut omnino cogitare.
Relinquebatur triſte quoddam, & miſerum,
& his temporibus conſentaneum genus lite-
rarum. id quoque deficiebat me: in quo de-
bebat eſſe aut promiſſio auxilii alicuius, aut
conſolatio doloris tui. Quod pollicerer, non
erat. ipſe enim pari fortuna abiectus, alio-
rum opibus caſus meos ſuſtentabam, ſæpiùſ-
que mihi veniebat in mentem queri, quòd i-
ta viuerem, quàm gaudere, quòd viuerem.
Quamquam enim nulla meipſum priuatim
perculit inſignis iniuria: nec mihi quid-
quam tali tempore in mentem venit optare,
quod non vltrò mihi Cæſar detulerit: ta-
men nihilominus eis conficior curis, vt hoc
ipſum, quòd maneam in vita, peccare me exi-
ſtimem. careo enim cùm familiariſſimis
multis, quos aut mors eripuit nobis, aut di-
ſtraxit fuga: tum omnibus amicis: quorum
beneuolentiam nobis conciliarat per me
quondam, te ſocio, defenſa reſp. veriorque
... eorum naufragiis, & bonorum direptio-

A nibus: nec audio ſolùm, quod ipſum eſſet
miſerum, ſed etiam idipſum video, quo ni-
hil eſt acerbius, eorum fortunas diſputari,
quibus nos olim adiutoribus, illud incen-
dium exſtinximus: &, in qua vrbe modò gra-
tia, auctoritate, gloria floruimus, in ea nunc
iis quidem omnibus caremus. Obtinemus i-
pſius Cæſaris ſummam erga nos humanita-
tem: ſed ea plus non poteſt, quàm vis, & mu-
tatio omnium rerum, atque temporum. Ita-
que orbus iis rebus omnibus, quibus & na-
tura me, & voluntas, & conſuetudo aſſuefe-
cerat: cum ceteris, vt quidem videor, tum ipſi
mihi diſpliceo. Natus enim ad agendũ ſem-
per aliquid dignum viro, nunc non modò a-
gendi rationem nullam habeo, ſed ne cogi-
tandi quidem: &, qui antea aut obſcuris ho-
minibus, aut etiam ſontibus opitulari pote-
ram, nunc P. Nigidio, vni omnium doctiſſi-
B mo & ſanctiſſimo, & maximo quondam gra-
tia, & mihi certè amiciſſimo, ne benignè
quidem polliceri poſſum. Ergo hoc ereptum
eſt literarum genus. Reliquum eſt, vt conſo-
ler, & afferam rationes, quibus te à moleſtiis
coner abducere. At ea quidem facultas vel
tui, vel alterius conſolandi, in te ſumma eſt,
ſi vmquam in vllo fuit. Itaque eam partem,
quæ ab exquiſita quadam ratione, & doctrina
proficiſcitur, non attingam, tibi totam re-
linquam. Quid ſit forti, & ſapienti homine
dignum: quid grauitas, quid altitudo animi,
quid acta tua vita, quid ſtudia, quid artes,
quibus à pueritia floruiſti à te flagitent, tu
videbis. Ego, quod intelligere & ſentire, quia
ſum Romæ, & quia curo attendóque, poſ-
ſum: id tibi affirmo, te in iſtis moleſtiis, in
quibus es hoc tempore, nõ diutius futurum:
in iis autem, in quibus etiam nos ſumus, for-
taſſe ſemper fore. Videor mihi perſpicere
C primùm ipſius animum, qui plurimum po-
teſt, propenſum ad ſalutem tuam. Non ſcri-
bo hoc temerè. quo minùs familiaris ſum,
hoc ſum ad inueſtigandum curioſior. Quo
facilius, quibus eſt iratior: reſpondere tri-
ſtiùs poſſit: hoc eſt adhuc tardior ad te mo-
leſtia liberandum. Familiares verò eius, &
quidem, qui illi iucundiſſimi ſunt, mirabi-
liter de te & loquuntur, & ſentiunt. Accedit
eodem vulgi voluntas, vel potius conſenſus
omnium, etiam illa, quæ minimùm nunc
quidem poteſt, ſed poſſit neceſſe eſt, reſpub.
quaſcumque vireis habebit, ab iis ipſis qui-
bus tenetur, de te propediem (mihi crede) im-
petrabit. Redeo igitur ad id, vt tibi etiam
pollicear aliquid, quod primò omiſeram. Nã
& amplectar eius familiariſſimos, qui me
admodum diligunt, multumque mecum
ſunt: & in ipſius conſuetudine, quam ad-
huc meus pudor mihi clauſit, inſinuabo: &
D certè omneis vias perſequar, quibus putabo
ad id, quod volumus, peruenire poſſe. In
hoc toto genere plura faciam, quàm ſcribo-
re audeo. Cetera, quæ tibi à multis prompta
eſſe certo ſcio, a me ſunt paratiſſimi. nihil
in re familiari mea eſt, quod ego malim meũ
eſſe, quam tuum. Hac de re, & de hoc genere
toto, hoc ſcribo parciùs quod te, id quod i-
pſe confido, ſperare malo eſſe vſurum tuis.
Extremum illud eſt, vt te horter, & obſe-
crem, animo vt maximo ſis: nec ea ſolùm
memineris

meminerls, quæ ab aliis magnis viris accepisti: sed illa etiam, quæ ipse ingenio, studióque peperisti. quæ si colliges: & sperabis omnia optimè, & quæ accident, qualiacumque erunt, sapienter feres. Sed hæc tu melius, vel optimè omnium. Ego, quæ pertinere ad te intelligam, studiosissimè omnia diligentissimeque curabo: tuorumque tristissimo meo tempore meritorum erga me memoriam conseruabo. Vale.

M. T. C. S. D. CN. PLANCIO 14

Binas à te accepi literas, Corcyræ datas. quarum alteris mihi gratulabare, quòd audisses, me meam pristinam dignitatem obtinere: alteris dicebas te velle, quæ egissem, bene, ac feliciter euenire. Ego autem, si dignitas est bene de rep. sentire, & bonis viris probare quod sentias: obtineo dignitatem meam. sin autem in eo dignitas est, quod sentias, aut re efficere, si possis, aut denique libera oratione defendere: ne vestigium quidem vllum est reliquum nobis dignitatis: agiturque præclare, si nosmetipsos regere possimus, vt ea, quæ partim iam adsunt, partim impendent, moderatè feramus: quòd est difficile in eiusmodi bello, cuius exitus ex altera parte cædem ostentat, ex altera seruitutem. Quo in periculo nonnihil me consolatur, cum recordor, hæc me tum vidisse, cum secundas etiam res nostras, non modò aduersas pertimescebam: videbámque, quanto periculo de iure publico disceptaretur armis. Quibus, si ij vicissent, ad quos ego pacis spe, non belli cupiditate adductus accesseram; intelligebam tamen, & iratorum hominum, & cupidorum, & insolentium, quam crudelis esset futura victoria: sin au- C tem victi essent, quantus interitus esset futurus ciuium, partim amplissimorum, partim etiam optimorum: qui me hæc prædicentem, atque optimè consulentem saluti suæ, malebant nimium timidum, quam satis prudentem existimari. Quòd autem mihi de eo, quod egerim, gratularis: te ita vel-

A le certò scio: sed ego tam misero tempore nihil noui consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quàm remp. offendissem. Quibus enim, pro meis immortalibus beneficiis, carissima salus, & meæ fortunæ esse debebant, cùm propter eorum scelus nihil mihi intra meos parietes tutum, nihil insidiis vacuum viderem, nouarum me necessitudinum fidelitate contra veterum perfidiam, muniendum putaui. Sed de nostris rebus satis, vel etiam nimium multa. De tuis velim, vt eo sis animo, quo debes esse. id est, vt ne quid tibi præcipuè timendum putes. Si enim status erit aliquis ciuitatis, qualiscumque erit, te omnium periculorum video expertem fore. Nam alteros tibi iam placatos esse intelligo, alteros nunquam iratos fuisse. De mea autem in te voluntate sic velim iudices, me quibuscumque rebus opus esse intelligam: quamquam vi- B deam, qui sim hoc tempore, & quid possim: opera tamen, & consilio, studio quidem certè, rei, famæ, saluti tuæ præstò futurum. Tu velim, & quid agas, & quid acturum te putes, facias me quam diligentissimè certiorem. Vale.

M. T. C. S. D. CN. PLANCIO 15

Accepi perbreueis tuas literas, quibus id quod scire cupiebam, cognoscere non potui: cognoui autem id, quod mihi dubium non fuit. nam quàm fortiter ferres communes miserias, non intellexi: quàm me amares, facilè perspexi, sed hoc sciebam. illud si scissem, ad id meas literas accommodassem. Sed tamen etsi antea scripsi, quæ, existimaui te scire oportere: tamen hoc tempore breuiter commonendum putaui, ne quo periculo te proprio existimares esse: in magno omnes, sed tamen in communi sumus. Quare non debes aut propriam fortunam, & præcipuam postulare, aut communem recusare. Quapropter eo animo simus inter nos, quo semper fuimus. Quod de te sperare, de me præstare possum. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS,

Liber V. ad Q. Lentulum.

Q. METELLVS, Q. F. CÆLER PROCOS. S. D. M. T. CICERONI. 1

SI VALES, bene est. Existimarã pro mutuo inter nos animo, & pro re conciliata gratia, neque me absentem ludibrio læsum iri, nec Metellum fratrem ob dictum capite, ac fortunis per te oppugnatum iri, quem si parum pudor ipsius defendebat: vel familiæ debebat nostræ dignitas, vel meum studium erga vos, rémque publicam, satis subleuare. Nunc video illum circumuentum: me desertum à quibus minimè conueniebat. Itaque in luctu, & squalore sum, qui prouinciæ, qui exercitui præsum, qui bellum gero. quæ quoniam nec ratione, nec maiorum nostrorum clementia administrastis, non erit mirandum, si vos pœnitebit. Te tam mobili in me, meósque esse animo non sperabam. Me interea nec domesticus dolor, nec cuiusquam iniuria à repub. abducet. Vale.

M. T. C. M. F. Q. METELLO Q. F. CELERI PROCONSVLI, S. D. 2

SI tu, exercitúsque valetis, bene est. Scribis ad me, te existimasse, pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia, numquam te à me ludibrio læsum iri. Quod cuiusmodi sit, satis intelligere non possum: sed tamen suspicor, ad te esse allatum, me in senatu, cùm disputarem, permultos esse, qui remp. à me conseruatam dolerent, dixisse: à te propinquos tuos, quibus negare non potuisses, impetrasse, vt ea, quæ statuisses tibi in senatu de mea laude esse dicenda, reticeres. Quòd cùm dicerem, illud adiunxi: mihi tecum ita dispertitum officium fuisse in reipub. salute retinenda, vt ego vrbẽ à domesticis insidiis, & ab intestino scelere: tu Italiam & ab armatis hostibus, & ab occulta coniuratione defenderes, atque hanc nostram tanti, & tam præclari muneris societatem, à tuis propinquis labefactatam: qui, cùm tu à me rebus amplissimis, atque honorificentissimis ornatus esses, timuissent, ne qua mihi pars abs te voluntatis mutuæ tribueretur. Hoc in sermone, cùm à me exponeretur, quæ mea exspectatio fuisset orationis tuæ, quantóque in errore versatus essem: visa est oratio non iniucunda: & mediocris quidam est risus consecutus, non in te, sed magis in errorem meum, & quòd me abs te cupisse laudari apertè, atque ingenuè confitebar. Iam hoc nõ potest in te non honorificè esse dictum, me in clarissimis meis, atque amplissimis rebus, tamen aliquod testimonium tuæ vocis habere voluisse. Quòd autẽ ita scribis, PRO MVTVO INTER NOS ANIMO: quid tu existimes esse in amicitia mutuum, nescio. equidem hoc arbitror, cùm par voluntas accipitur, & redditur. Ego, si hoc dicã me tua causa prætermisisse prouinciam: tibi ipse leuior videar esse. meæ enim rationes ita tulerunt: atq; eius mei consilii maiorem in dies singulos fructũ voluptatémque capio. Illud dico, me, vt primum in concione prouinciam deposuerim, statim, quemadmodum eam tibi traderé, cogitare cœpisse. Nihil dico de sortitione vestra: tantùm te suspicari volo, nihil in ea re per collegam meum, me insciente, esse factum. Recordare cetera: quã citò senatum illo die, facta sortitione, coëgerim: quàm multa de te verba fecerim, cùm tu ipse mihi dixisti, orationem meam nõ solùm in te honorificam, sed etiam in collegas tuos contumeliosam fuisse. Iam illud S.C. quod eo die factum est, ea præscriptione, vt, dum id exstabit, officium meum in te obscurum esse non possit. Posteà verò, quã profectus es, velim recordere, quæ ego de te in senatu egerim: quæ in cócionib. dixerim, quas ad te literas miserim. Quæ cùm omnia collegeris: tu ipse velim iudices, satisne videatur his omnibus rebus tuus aduentus, cùm proximè Romã venisti, mutuò respondisse. Quòd scribis de reconciliata nostra gratia: nõ intelligo, cur reconciliatam esse dicas, quæ numquam immutata est. Quòd scribis, non oportuisse Metellum fratrem tuum ob dictum à me oppugnari: primũ, hoc velim existimes,

animum

animum mihi istum tuum vehementer pro-
bari, & fraternam plenam humanitatis ac
pietatis voluntatem: deinde, si qua ego in re
fratri tuo, reip. causâ restiterim, peto vt mi-
hi ignoscas. tam enim sum amicus reip. quàm
qui maximè. Si verò meam salutem contra
illius impetum in me crudelissimũ defende-
rim; satis habeas, nihil me etiamnum tecum
de tui fratris iniuria conqueri. Quem ego
cum comperissem omnem sui tribunatus co-
natum in meam perniciem parare, atque me-
ditari; egi cum Claudia, vxore tua, & cum ve-
stra sorore Mucia, cuius erga me studium
pro Cn. Pompeij necessitudine, multis in re-
bus perspexeram, vt eum ab illa iniuria de-
terrerent. Atque ille, quod te audisse credo,
pridie Kal. Ianu. qua iniuria nemo vnquam
in aliquo magistratu improbissimus ciuis af-
fectus est, ea me consulem affecit, cùm remp.
conseruassem: atque abeuntem magistratu
concionis habendæ potestate priuauit: cuius
iniuria mihi tamen honori summo fuit. Nam
cùm ille mihi nihil, nisi vt iurarem, permit-
teret: magna voce iuraui verissimum, pul-
cherrimùmque iusiurandum: quod populus
idem magna voce me verè iurasse, iurauit.
Hac acceptam tam insigni iniuria, tamen illo
ipso die misi ad Metellum communeis ami-
cos, qui agerent cum eo, vt ab illa mente de-
sisteret: quibus ille respondit, sibi non esse
integrum, etenim paulò ante in concione
dixerat, ei, qui in alios animaduertisset indi-
cta causa, dicendi ipsi potestatem fieri non
oportere. Hominem grauem, & ciuem egre-
gium; qui, qua pœna senatus, consensu bono-
rum omnium, eos affecerat, qui vrbem incen-
dere, magistratus, ac senatum trucidare, bellũ
maximum cõflare voluissent, eadem dignum
iudicaret eum, qui curiam cæde, vrbem incẽ-
diis, Italiam bello liberasset. Italiam ego Me-
tello, fratri tuo, præsenti restiti. Nam in sena-
tu Kal. Ian. sic cum eo de rep. disputaui, vt sen
tiret, sibi cum viro forti, & constanti esse pu-
gnandum. Ad tertium Non. Ianuar. cum a-
gere cœpisset, tertio quoque verbo orationis
suæ me appellabat, mihi minabatur: neque il-
li quidquã deliberatius fuit, quàm me, qua-
cumque ratione posset, non iudicio, neque
disceptatione, sed vi, atque impressione e-
uertere. Huius ego temeritati si virtute, at-
que animo non restitissem: quis esset, qui
me in consulatu non casu potius existimaret,
quàm consilio fortem fuisse? Hæc si tu Metellũ
cogitare de me nescisti, debes existimare, te
maximis de rebus à fratre esse celatum, sin a-
liquid impertiuit tibi sui consilij: lenis à te,
& facilis existimari debeo, qui nihil tecum
de his ipsis rebus expostulem. Et, si intelligis,
non me dicto Metelli, vt scribis, sed consilio
eius, animóque in me inimicissimo esse com-
motum: cognosce nunc humanitatem meam:
si humanitas appellanda est in acerbissima
iniuria remissio animi, ac dissolutio. Nulla
est à me vnquam sententia dicta in fratrem
tuum, quotiescumque aliquid est actum, se-
dens iis assensi, qui mihi lenissimè sentire vi-
si sunt. Addam illud etiam, quod iam ego cu-
rare non debui, sed tamen fieri non molestè
tuli, atque etiam, vt ita fieret, pro mea par-
te adiuui, vt S. C. meus inimicus, quia tuus

A frater erat, subleuaretur. Quare *non ego oppu-
gnaui* fratrem tuum, sed fratri tuo repugnaui:
nec in te, vt scribis, *animo fui mobili*: sed ita
stabili, vt in mea erga te voluntate, etiam de-
sertus ab officiis tuis, permanerẽ. Atque, hoc
ipso tempore tibi penè minitanti nobis per li-
teras hoc rescribo, atque respondeo: Ego do-
lori tuo non solum ignosco, sed summam e-
tiam laudem tribuo. meus enim me sensus,
quanta vis fraterni sit amoris, admonet. A te
peto, vt tu quoque æquum te iudicem dolori
meo præbeas: si acerbè, si crudeliter, si sine
causa sum à tuis oppugnatus, vt statuas, mihi
non modò non cedendum, sed etiam tuo, at-
que exercitus tui auxilio, in eiusmodi causa,
vtendum fuisse. Ego te mihi semper amicum
esse volui: me vt tibi amicissimum esse intelli-
geres, laboraui: maneo in voluntate, & quoad
voles tu, permanebo: citiúsque amore tui fra-
trem tuum odisse desinam, quàm illius odio
B quidquam de nostra beneuolentia detraha-
tur. Vale.

Q. METELLIVS NEP.
S.D. M. T. C. 3

HOMINIS importunissimi cõtumeliæ,
quibus, crebris concionibus me onerat,
tuis erga me officiis, leniuntur: &, vt sunt le-
ues eiusmodi homines, à me despiciuntur: li-
bentérque cõmutata persona, te mihi fratris
loco esse duco: de illo ne meminisse quidem
volo: tametsi bis eum inuitum seruaui. De
me, meísque rebus, ne vobis multitudine li-
terarum molestior essem, ad Lollium perscri-
psi: de rationibus etiam prouinciæ quid vel-
lem fieri, vt is vos doceret, & commonefac-
ret. Si poteris, velim pristinam tuam erga me
voluntatem conserues. Vale.

C M. C. S. D. Q. C. METELLO NE-
POTI COS. 4

LITERAE Q. fratris, & T. Pomponii, ne-
cessarii mei, tantum mihi spei dederant, vt
in te non minus auxilii, quàm in tuo collega
mihi constitutum fuerit. Itaque ad te literas
statim misi: per quas, vt fortuna postulabat,
& gratias tibi egi, & de reliquo tempore au-
xilium petii. Postea mihi non tam meorum
literæ, quàm sermones eorum, qui hac iter fa-
ciebant, animum tuum immutatum significa-
bant. quæ res fecit, vt tibi literis obstrepere
non auderẽ. Nunc mihi Quinctus frater meus
mitissimam tuam orationem, quam in senatu
habuisses, perscripsit: qua inductus. ad te scri-
bere sum coactus: & abs te, quantum tua fert
voluntas, peto, quæsoque, vt tu me conserues
potiùs, quàm propter arrogantiam & crude-
litatem tuorum me oppugnas. Tu tuas inimi-
D citias vt reipublicæ donares, te vicisti: alienas
vt contra remp. confirmes, adduceris? Quod
si mihi tua clementia opem tuleris: omnibus
in rebus me fore in tua potestate tibi confir-
mo. sin mihi neque magistratum, neque sena-
tum, neque populum auxiliari, propter eam
vim, quæ me cum rep. vicit, licuerit: vide-
ne, cùm velis reuocare tempus omniũ re ser-
uandorum, cùm, qui seruetur, non erit, non
possis. Vale.

M. C. S. D. C. ANTONIO, M. F. IMPERATORI. 5

ETSI statueram nullas ad te literas mittere, nisi commendatitias, non quòd eas intelligerem satis apud te valere: sed ne iis, qui me rogarent, aliquid de nostra coniunctione imminutum esse ostenderem: tamen, cùm T. Pomponius, homo omnium meorum in te studiorum & officiorum maximè conscius, tui cupidus, nostri amantissimus, ad te proficisceretur, aliquid mihi scribendum putaui: præsertim cùm aliter ipsi Pomponio satisfacere non possem. Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini videri debet. omnia enim a me in te profecta sunt, quæ ad tuum commodum, quæ ad honorem, quæ ad dignitatem pertinerent. Pro iis rebus nullam mihi abs te relatam esse gratiam, tu es optimus testis. Contrà etiam esse aliquid abs te profectum, ex multis audiui. nam comperisse me B non audeo dicere, ne forte idipsum verbum ponam, quod abs te aiunt falsò in me solere conferri. Sed ea, quæ ad me delata sunt malo ex Pomponio, cui non minùs molesta fuerunt, quàm ex meis literis cognoscere. Meus in te animus quàm singulari officio fuerit, & senatus, & populus R. testis est. Tu quàm gratus erga me fueris, ipse existimare potes. quantum mihi debeas, ceteri existiment. ego quæ tua causa antea feci, voluntate sum adductus, posteaque constantia. Sed reliqua, mihi crede, multo maius meum studium, maioremque grauitatẽ & laborem desiderant. Quæ ego si non profundere, ac perdere videbor: omnibus meis viribus sustinebo. sin autẽ ingrata esse sentiam: non committã, vt tibi ipse insanire videar. Ea quæ sint, & cuiusmodi, poteris ex Pomponio cognoscere. atque ipsum tibi Pomponium ita commendo, vt, quamquã ipsius causa confido te facturum esse omnia: C tamen abs te hoc petam, vt, si quid residet in te amoris erga me, id omne in Pomponij negotio ostendas. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

M. C. S. D. P. SEXTIO, L. F. PROQVAESTORI. 6

CVM ad me Decius, librarius tuus, venisset, egissétque mecum, vt operam darem, ne tibi hoc tempore succederetur. quamquã illum hominem frugi, & tibi amicum existimabam, tamen quòd memoria tenebam, cuiusmodi ad me literas antea misisses, non satis credidi homini prudenti, tam valde esse mutatam voluntatem tuam. sed postea, quàm & Cornelia tua Terentiam conuenit, & ego cum Q. Cornelio locutus sum: adhibui diligentiam, quotiescunque senatus fuit, vt adessem: plurimúmque in eo negotij habui, vt Q. D Fufium, tribunum plebis, & ceteros, ad quos tu scripseras, cogerem mihi potius credere, quàm tuis literis. Omnino res tota in mensem Ianuarium reiecta erat: sed facilè obtinebatur. Ego tua gratulatione commotus, quòd ad me pridem scripseras, velle te bene euenire, quod de Crasso domum emissem: emi eam ipsam domum XXXV. aliquanto post tuam gratulationem. Itaque nunc me scito A tantum habere æris alieni, vt cupiam coniurare, si quis me recipiat, sed partim odio inducti, me excludunt, & apertè vindicem coniurationis oderunt: partim non credunt, & a me insidias metuunt: nec putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione fœneratores exemerit. Omnino semissibus magna copia est. ego autem meis rebus gestis hoc sum assecutus, vt bonum nomen existimer. Domum tuam, atque ædificationem omnem perspexi, & vehementer probaui. Antonium etsi eius in me officia omnes desiderant, tamen in senatu grauissimè, ac diligentissimè defendi, senatúmque vehemẽter oratione mea atque auctoritate commoui. Tu ad me velim literas crebriùs mittas. Vale.

M. T. CICERO, M. F. S. D. CN. POMPEIO CN. F. MAGNO IMPERATORI. 7

SI tu, exercitúsque valetis, bene est. Ex literis tuis, quas publicè misisti, cepi vna cum omnibus incredibilem voluptatem. tantam enim spem otii ostendisti, quantam ego semper omnibus, te vno fretus, pollicebar. Sed hoc scito, tuos veteres hosteis, nouos amicos, vehementer literis perculsos, atque ex magno spe deturbatos, iacere. Ad me autẽ literas, quas misisti, quamquam exiguam significationem tuæ erga me voluntatis habebant, tamen mihi scito iucundas fuisse. nulla enim re tam lætari soleo, quàm meorũ officiorum conscientia: quibus si quando non mutuo respõdetur, apud me plus officii residere facillimè patior. Illud nõ dubito, quin, si te mea summa erga te studia parum mihi adiunxerint, resp. nos inter nos conciliatura, coniuncturaque sit. Ac, ne ignores, quid ego in tuis literis desiderarim: scribam apertè, sicut & mea natura, & nostra amicitia postulat. Res eas gessi, quarum aliquam in tuis literis, & nostræ necessitudinis, & reip. causa gratulationem exspectaui: quam ego abs te prætermissam esse arbitror, quòd verebare, ne cuius animum offenderes. Sed scito, ea, quæ nos pro salute patriæ gessimus, orbis terræ iudicio ac testimonio comprobari. Quæ cum veneris, tanto consilio, tantáque animi magnitudine a me gesta esse cognosces, vt tibi multò maiori, quàm Africanus fuit, me non multò minorẽ, quàm Lælium, facilè tibi & in rep. & in amicitia adiunctum esse patiare. Vale.

M. T. C. M. LICINIO P. F. CRASSO, S. D. 8

QVantum meum studium exstiterit dignitatis tuæ vel tuendæ, vel etiã augendæ, non dubito, quin ad te omnes tui perscripserint. Non. n. fuit aut mediocre, aut obscurum, aut eiusmodi, quod silentiõ posset præteriri. Nam & cum consulibus, & cum multis consularibus tanta contentione decertaui, quanta numquã antea vlla in causa: suscepique mihi perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentis tuis: veterique nostræ necessitudini iamdiu debitũ, sed multa varietate temporum interruptũ officium, cumulatè reddidi. Neque mehercule vmquam mihi tui aut

colendi

colendi aut ornandi voluntas defuit: sed quædam pestes hominum, laude aliena dolentiũ, & te nonnumquam à me alienarunt, & me aliquando immutarunt tibi. Sed exstitit tempus optatum mihi magis, quàm speratum, vt florentissimis tuis rebus, mea perspici posset, & memoria nostræ voluntatis, & amicitiæ fides. Sum enim consecutus nõ modò vt domus tua tota, sed vt cuncta ciuitas me tibi amicissimum esse cognosceret. Itaque & præstantissima omnium fœminarũ, vxor tua & eximia pietate, virtute, gratia, tui Crassi: meis consiliis, monitis, studiis, actionibúsq; nituntur: & senatus populúsque R. intelligit, tibi absenti nihil esse tam promptum, aut tã paratum, quã in omnibus rebus, quæ ad te pertineant, operam, curam, diligentiam, auctoritatem meam. Quæ sint acta, quæque agantur, domesticorum tibi literis declarari puto. De me sic existimes, ac tibi persuadeas, vehementer velim, nõ me repentina aliqua voluntate, aut fortuitò B ad tuã amplitudinẽ meis officiis amplectandã incidisse: sed, vt primùm forũ attigerim, spectasse semper, vt tibi possem quã maximè esse coniunctus. Quo quidem ex tempore, memoria teneo neque meã tibi obseruantiã, neque mihi tuã summã beneuolentiã, ac liberalitatẽ defuisse. Si quæ interciderũt non tã re, quã suspicione violata: ea cùm fuerint & falsa & inania, sint euulsa ex omni memoria, vitaq; nostra. Is enim tu vir es, & eũ me esse cupio, vt quoniam in eadẽ reipub. tempora incidimus, coniunctionem, amicitiámque nostram vtriq; nostrum sperem fore. Quamobrem tu quantum tuo iudicio tribuendum nobis esse putes, statues ipse: &, vt spero, statues ex nostra dignitate. Ego verò tibi profiteor atque polliceor eximium, & singularem meum studium in omni genere officij, quod ad honestatem, & gloriam tuam spectet, in quo etiam si multi mecum contendit, tamen cum reliquis o- C mnibus, tum Crassis tuis iudicibus, omneis facilè superabo: quos quidem ego ambos vnicè diligo: sed in Marco beniuolentia impari. Hoc magis sum Publio deditus, quòd me, quamquam à pueritia sua semper, tamen hoc tempore maximè, sicut alterum parentem & obseruat, & diligit. Has literas velim existimes fœderis habituras esse vim non epistolæ, méque ea quæ tibi promitto ac recipio sanctissimè esse obseruaturum, diligentissiméque facturum. Quæ à me suscepta defensio est, te absente, dignitatis tuæ, in ea iam ego, non solum amicitiæ nostræ, sed etiam constantiæ meæ caussa permanebo. Quamobrẽ satis esse hoc tempore arbitratus sum, hoc ad te scribere: me, si quid ipse intelligerem aut ad voluntatem, aut ad commodum, aut ad amplitudinẽ tuam pertinere, mea sponte id esse facturum. Sin quippiam aut à te essem admonitus, aut à tuis, effecturum, vt intelligeres, nihil ne- D que te scripsisse, neque quemquam tuorũ ad me frustra detulisse. Quamobrem velim ita & ipse ad me scribas de omnibus minimis, maximis, mediocribúsque rebus, vt ad hominem amicissimum: & tuis præcipias, vt opera, consilio, auctoritate, gratia mea sic vtantur in omnibus publicis, priuatis, forensibus, domesticis, tuis, amicorum, hospitum, clientum tuorum negotiis: vt, quoad eius fieri possit, A præsentiæ tuæ desiderium meo labore muniatur. Vale.

P. VATINIVS IMP. M. CICERONI SVO, S. D. 9

SI vales, bene est, ego valeo. Si tuam consuetudinem in patrociniis tuendis seruas, P. Vatinius cliens ad te venit, qui pro se caussam dicier vult. Non puto, repudiabis in honore, quem in periculo recepisti. Ego autem quem potiùs adoptem, aut inuocem, quàm illum, quo defendente, vincere didici? An verear, ne qui potentissimorum hominum conspirationem neglexerit pro mea salute, is pro honore meo, pusillorum ac maleuolorum obtrectationes & inuidias non prosternat, atque obterat? Quare, si me, sicut soles, amas, suscipe me totũ: atque hoc, quidquid est oneris ac muneris, pro mea dignitate tibi tuendũ B ac sustinendum puta. Scis meam fortunam, nescio quo modo, facilè obtrectatores inuenire, non meo quidem, mehercule, merito: sed quanti id refert, si tamen fato nescio quo accidit. Si quis forte fuerit, qui nostræ dignitati obesse velit, peto à te, vt tuam consuetudinem & liberalitatem in me absente defendendo mihi præstes. Literas ad senatum nostris de rebus gestis quo exemplo miseram, infra tibi perscripsi. Dicitur mihi tuus seruus anagnostes fugitiuus cum Vardeis esse: de quo tu mihi nihil mandasti ego tamen terra marique vt conquireretur, præmandaui: & profectò tibi illum reperiam, nisi in Dalmatiam aufugerit: & inde tamen aliquando eruam. Tu nos fac ames. Vale Ad quintum Idus Quinctileis, ex castris, Narona.

P. VATINIVS CICERONI SVO, S. D. 10

SI vales, bene est: ego quidem valeo. De Dionysio tuo adhuc nihil extrico: & co minùs, quòd me frigus Dalmaticum, quòd illinc eiecit, etiam hic refrigerauit. Sed tamen non desistam, quin illum aliquando eruã. Sed tamen omnia mihi dura imperas. De Catilio nescio quid ad me scripsisti deprecationis diligentissimæ. Apage te cum nostro Sexto Seruilio, nam mehercule ego illum quoque amo. Sed huiuscemodi vos clienteis huiusmodi caussas recipitis? hominem vnum omnium crudelissimum, qui tot ingenuos, matres familias ciueis Romanos, occîdit, arripuit, disperdidit, regiones vastauit? Simius verò semissis homo contra me arma tulit, & eũ bello cepi. Sed tamen, mi Cicero, quid facere possũ? Omnia, mehercule, cupio, quæ tu mihi imperas. Meam animaduersionem, & supplicium, quo vsurus eram in eum, quem cepissem remitto tibi, & condono. Quid illis respondere possum, qui sua bona direpta, naueis expugnatas, fratres, liberos, parenteis occisos, actiones expostulant? Si mehercule Appij os haberem, in cuius locum suffectus sum, tamen hoc sust nere non possem. Quid ergo est? Faciam omnia sedulo, quæ te sciam velle. Defenditur à Q. Volusio, tuo discipulo: si forte ea res, poterit aduersarios fugare. in eo maximè spes est. Nos, si quid erit istic opus, defendes. Cæsar ad

huc mihi iniuriam facitide meis supplicationibus, & rebus gestis Dalmaticis adhuc non refert: quasi verò non iustissimi triumphi in Dalmatia res gesserim. Nam si hoc expectandum sit, dum totum bellum conficiam: viginti oppida sunt Dalmatiæ antiqua, quæ ipsi sibi asciuerũt, amplius sexaginta. hæc nisi omnia expugno, si mihi supplicationes non decernuntur: longè alia conditione ego sum, ac ceteri imperatores. Ego post supplicationes, mihi decretas, in Dalmatiam profectus sum, sex oppida vi oppugnando cepi: vnum hoc, quod erat maximum, quater à me iam captũ. quatuor enim turreis, & quatuor muros cepi, & arcem eorũ totam: ex qua me niues, frigora, imbres detruserunt: indignéque, mi Cicero, oppidum captum, & bellum iam confectũ relinquere sum coactus. Quare te rogo, si opus erit, ad Cæsarem meam causam agas, méque tibi in omnes parteis defendendum putes: hoc existimas, neminem te tui amantiorem habere. Vale Nonis Decembribus, Narona.

M. T. C. P. VATINIO IMPERATORI, S. D. 11

GRATA tibi esse officia mea non miror, cognoui enim te gratissimum omnium: idque numquam destiti prædicare. nec enim tu mihi gratiam modò habuisti, verùm etiam cumulatissimè retulisti. Quamobrem reliquis tuis rebus omnibus, pari me studio erga te, & eadé voluntate cognosces. Quod mihi fœminã primariam, Pompeiam, vxorem tuam, cõmendas: cum Scura nostro statim tuis literis lectis locutus sum, vt ei meis verbis diceret, vt, quidquid opus esset, mihi denuntiaret. me omnia, quæ ea vellet, summo studio curáque facturum: itaque faciam, eámque si opus esse videbitur, ipse conueniã. Tu tamen ei velim scriptas, vt nullam rem neque tam magnam neque tam paruam putet, quæ mihi aut difficilis, aut parũ me digna videatur. Omnia, quæ in tuis rebus agã, & nõ laboriosa mihi, & honesta videbuntur. De Dionysio, si me amas, cõfice. quamcumque ei fidem dederis, præstabo. Si verò improbus fuerit, vt est, duces cum captiuum in triumpho. Dalmatis Dij malè faciãt qui tibi molesti sunt. Sed vt scribis, breui capientur, & illustrabunt res tuas gestas semper enim habiti sunt bellicosi. Vale.

M. C. S. D. L. LVCCEIO, Q. PILIO. 12

CORAM me tecum eadem hæc agere sæpe conantem deterruit pudor quidam penè subrusticus: quæ nunc exprompã absens audacius. EPISTOLA ENIM NON ERVBESCIT. Ardeo cupiditate incredibili, neque, vt ego arbitror, reprehẽdẽda, nomen vt nostrũ scriptis illustretur & celebretur tuis. quod etsi mihi sæpe ostendis te esse facturum: tamen ignoscas velim huic festinationi meæ. Genus enim scriptorum tuorum, etsi erat semper à me vehementer exspectatũ, tamen vicit opinionem meam, méque ita vel cepit, vel incendit, vt cuperem quàm celerrimè res nostras monumentis commendari tuis.

A Neq; enim me solùm commemoratio posteritatis ad spem quandam immortalitatis rapit, sed etiam illa cupiditas, vt vel auctoritate testimonij tui, vel iudicio beneuolétiæ, vel suauitate ingenij, viui perfruamur. Neque tamẽ hæc cum scribebam, eram nescius, quantis oneribus premerere susceptarũ rerum, & iam institutarum; sed quia videbã, Italici belli & ciuilis historiam iam penè à te esse perfectam: dixeras autem mihi te reliquas res ordiri: deesse mihi nolui quin te admonerem, vt cogitares, coniuncténe malles cum ceteris rebus nostra contexere, an, vt multi Græci fecerunt, Callisthenes Troicum bellum, Timæus Pyrrhi, Polibius Numantinum: qui omnes à perpetuis suis historiis ea, quæ dixi, bella separauerunt, tu quoque item ciuilem coniurationem ab hostilibus externisque bellis seiungeres. Equidem ad nostram laudem non multum video interesse: sed ad

B properationem meam quiddam interest, non te exspectare, dum ad locum venias, ac statim causam illam totam & tempus arripere. Et simul, si vno id argumento, vnaque in persona mens tua tota versabitur: cerno iam animo, quanto omnia vberiora, atque ornatiora futura sint. Neque tamen ignoro quàm impudenter faciam, qui primùm tibi tantum oneris imponam (potest enim mihi denegare occupatio tua) deinde etiam, vt ornes me postulem. Quid si illa tibi non tantopere videntur ornanda? Sed tamen, QVI *semel verecundiæ fines transierit, eum bene & nauiter oportet esse impudentem.* Itaque te planè etiam atque etiam rogo, vt & ornes ea vehementiùs etiam: quàm fortasse sentis, & in eo leges historiæ negligas: gratiamque illam, de qua suauissimè quodam in procemio scripsisti, à qua te flecti non magis potuisse demonstras, quàm Herculem Xenophontium illum à voluptate; ea si

C me tibi vehementiùs cõmendabit, ne aspernere, amorique nostro plusculum etiam, quã concedit veritas, largiare. Quòd si te adducemus, vt hos suscipiat, erit, vt mihi persuadeo, materies digna facultate, & copia tua. A principio enim coniurationis vsque ad reditum nostrum videtur mihi modicum quoddã corpus confici posse: in quo & illa poteris vti ciuilium commutationum scientia, vel in explicandis causis rerum nouarum, vel in remediis incommodorum, cùm & reprehendes ea, quæ vituperanda duces: & quæ placebunt exponendis rationibus comprobabis, &, si liberiùs, vt consuesti, agendum putabis: multorum in nos perfidiam, insidias, proditionem notabis. Multam etiam casus nostri tibi varietatem in scribendo suppeditabunt, plenam cuiusdam voluptatis, quæ vehementer animos hominum in legendo

D scripto retinere possit. Nihil est enim aptius ad delectationem lectoris, quàm temporum varietates, fortunæque vicissitudines: quæ etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt iucundæ. HABET ENIM PRAETERITI *doloris secura recordatio delectationem.* Ceteris verò nulla perfunctis propria molestia, casus autem alienos sine vllo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est iucunda. Quem enim nostrum

nostrûm ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi auelli iubet spiculum, posteaquàm ei percontanti dictum est clypeum esse saluum: vt etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur. Cuius studium in legendo non erectum Themistoclis fuga, reditúmque retinetur? Etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet, quasi enumeratione fastorum. At viri sæpe excellentis ancipites, variique casus habent admirationem, exspectationem, lætitiam, molestiam, spem, timorem. si verò exitu notabili concluduntur? expletur animus iucundissimæ lectionis voluptate. Quod mihi acciderit optatius, si in hac sententia fueris, vt à continentibus tuis scriptis, in quibus perpetuam rerum gestarum historiam complecteris, secernas hanc quasi fabulam rerum, euentorúmque nostrorum. Habet enim varios actus, multasque actiones & consiliorum & temporum. Ac non vereor, ne assentatiuncula quadam aucupari tuam gratiam videar, cùm hoc demonstrem, me à te potissimùm ornari celebrarique velle. Neque enim tu is es, qui, quid sis, nescias: & qui non eos magis, qui te non admirentur, inuidos, quàm eos, qui laudent, assentatores arbitrere. Neque autem ego sum ita demens, vt me sempiternæ gloriæ per eum commendari velim, qui non ipse quoque in me commendando propriam ingenij gloriam consequatur. Neque enim Alexander ille, gratiæ causa ab Appelle potissimùm pingi, & à Lysippo fingi volebat, sed quòd illorum artem cùm ipsis, tum etiam sibi gloriæ fore putabat. Atque illi artifices, corporis simulacra ignotis nota faciebant: quæ vel si nulla sint, nihilo sunt tamen obscuriores, clari viri. Nec minus enim est Spartiates Agesilaus ille perhibendus, qui neque pictam, neque fictam imaginem suam passus est esse, quàm qui in eo genere laborarunt. vnus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facile omneis imagines omnium, statuasque superauit. Atque hoc præstantius mihi fuerit & ad lætitiam animi, & ad memoriæ dignitatem, si in tua scripta peruenero, quàm si in ceterorum, quòd non ingenium mihi solum suppeditatum fuerit tuum, sicut Timoleonti à Timæo, aut ab Herodoto Themistocli, sed etiam auctoritas clarissimi & spectatissimi viri, & in reip. maximis grauissimisque causis cogniti, atque in primis probati: vt mihi non solùm præconium, quod, cùm in Sigæum venisset Alexander, ab Homero Achilli tributum esse dixit: sed etiam graue testimoniū impertitum clari hominis, magnique videatur. Placet enim Hector ille mihi Næuianus, qui non tantùm laudari se lætatur: sed addit etiam, A LAVDATO VIRO. Quod si à te non impetro, hoc est, si quę te res impedierit (neque enim fas esse arbitror, quidquam me rogantem, abs te non impetrare) cogar fortasse facere, quod nonnulli sæpe reprehendunt, scribam ipse de me: multorum tamen exemplo, & clarorum virorum. Sed, quod te non fugit, hæc sunt in hoc genere vitia, & vt verecundius ipsi de se scribant, necesse est, si quid est laudandum: & prætereant, si quid fortè reprehendendum est. Accedit etiam, vt minor sit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant: & dicant verecundiores esse præcones ludorum gymnicorum, qui cùm ceteris coronas imposuerunt victoribus, eorúmque nomina magna voce pronuntiarint, cùm ipsi ante ludorū missionem corona donentur, alium præconem adhibeant, ne sua voce ipsi se victores esse prædicent. Hæc nos vitare cupimus: &, si recipis causam nostrā, vitabimus: idque vt facias, rogamus. Ac, ne fortè mirere, cur, cùm mihi sæpe ostenderis, te accuratissimè nostrorum temporū consilia, atque euentus literis mandaturum, à te id nunc tantopere, & tam multis verbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de qua initiò scripsi, festinationis, quod alacres animo sumus: vt & ceteri, viuentibus nobis, ex libris tuis nos cognoscāt, & nosmetipsi viui gloriola nostra perfruamur. His de rebus, quid acturus sis, si tibi non est molestū, rescribas mihi velim. Si enim suscipis causam, conficiam commentarios rerum omniū. Sin autem differs me in tempus aliud: coràm tecum loquar. tu intereà non cessabis, & ea quæ habes instituta, perpolies, nósque diliges. Vale.

M. C. S. D. L. LVCCEIO Q. F.

QVAMQVAM ipsa consolatio literarum tuarum mihi gratissima est: declarat enim summam beneuolentiam coniunctam pari prudentia: tamen illum fructum ex iis literis vel maximum cepi, quòd te præclarè res humanas contemnentem, & optimè contra fortunam paratū armatúmque cognoui. Quam quidem laudem sapientiæ, statuo esse maximam, NON *aliunde pendere, nec extrinsecus aut bene aut malè viuendi suspensas habere rationes.* Quæ cogitatio, cùm mihi non omnino excidisset (etenim penitus insederat) vi tamen tempestatum, & concursu calamitatum erat aliquantùm labefacta, atque conuulsa: cui te opitulari & video, & id fecisse etiam proximis literis, multúmque profecisse sentio. Itaque hoc sæpius dicendum, tibique non significandum solùm, sed etiam declarandum arbitror: nihil mihi esse potuisse tuis literis gratius. Ad consolandum autem cùm illa valeant, quæ eleganter copiosé que collegisti, tum nihil plus, quàm quòd firmitudinem grauitatémque animi tui perspexi: quam non imitari turpissimum existimo. Itaque hoc etiam fortiorem me puto, quàm teipsum, præceptorem fortitudinis, quòd tu mihi videris spem nonnullam habere, hæc aliquando futura meliora. Casus enim gladiatorij, similitudinésque ex, tum rationes in ea disputatione à te collectæ, vetabant me reipubl. penitus diffidere. Itaque alterum minùs mirum, fortiorem te esse, cùm aliquid speres: alterum mirum, spe vlla teneri. Quid est enim non ita affectum, vt id non deletum, extinctúmque omne esse fateare? Circumspice omnia membra reip. quæ notissima sunt tibi. nullum reperies profectò, quod non fractum debilitatúmve sit; quæ persequerer, si aut melius ea, viderim

quàm tu vides:aut commemorare possem sine A
dolore:quamquam tuis monitis,præceptisque
omnis est abiiciendus dolor.Ergo & dome-
stica feremus, vt censes:& publica paulò e-
tiam fortiùs fortasse, quàm tu ipse, qui præ-
cipis.Te enim spes aliqua consolatur,vt scri-
bis: nos autem erimus etiam in omni despe-
ratione fortes, vt tu tamen idem & hortaris,
& præcipis. Das enim mihi iucundas recor-
dationes conscientiæ nostræ, rerúmque ea-
rum,quas,te in primis auctore,gessimus.Præ-
stitimus enim patriæ non minùs certè, quàm
debuimus: plùs profectò, quàm est ab animo
cuiusquam, aut consilio hominis postula-
tum. ignosces mihi de meipso aliquid præ-
dicanti. quarum enim tu rerum cogitatione
nos leuare ægritudine voluisti, earum etiam
commemoratione lenimur. Itaque,vt mones,
quantum potero, me ab omnibus molestiis
& angoribus abducam transferámque ani-
mum ad ea, quibus secundæ res ornantur,ad- B
uersæ adiuuantur: tecúmque & ero tantum,
quantum patietur vtriusque ætas, & valetu-
do:&,si esse vnà minùs poterimus, quàm vo-
lumus:animorũ tamẽ coniunctione iisdémque
studiis ita fruemur,vt numquam non vnà esse
videamur. Vale.

L. LVCEIVS, Q. F. S. D.
M. T. C. M. F. 14

SI vales, bene est: ego valeo, sicut soleo:
paululo tamen etiam deteriùs, quàm so-
leo. Te requisiui sæpius, vt viderem Romæ
quia postea non fuisti, quàm à me discesse-
ras:miratus sum:quod item nunc miror. Non
habeo certum,quæ te res hinc maximè retra-
hat. Si solitudine delectare, cùm scribas, &
aliquid agas eorum,quorum consuesti, gau-
deo,neque reprehendo tuum consilium: nam
nihil isto potes esse iucundius, non modo mi- C
seris his temporibus, & luctuosis, sed etiam
tranquillis, & optatis: præsertim vel animo
defatigato tuo, qui nunc requiem quærit ex
magnis occupationibus: vel erudito,qui sem-
per aliquid ex se promat,quod alios delectet,
te ipsum laudibus illustret. Sin autem, sicut
hic dum eras,& lacrymis ac tristitiæ te tradi-
disti,doleo,quia doles,& angere: nec possum,
te si concedis,quod sentimus,vt liberiùs dica-
mus,non accusare. Quid enim? tu solus aper-
ta non videbis,qui propter acumen occultis-
sima perspicis? tu non intelliges, te querelis
quotidianis nihil proficere? non intelliges
duplicari sollicitudines, quas eleuare tua te
prudentia postulat? Quòd si non possumus ali-
quid proficere suadendo:gratia contendimus,
& rogando, si quid nostra causa vis, vt istis te
molestiis laxes, & ad conuictum nostrum
redeas,& ad consuetudinem vel nostram com-
munem, vel tuam solius, ac propriam. Cu- D
pio non obtundere te, si non delectare no-
stro studio: cupio deterrere, ne permaneas in
incepto, cùm duæ res istæ contrariæ me con-
turbent: ex quibus,aut in altera mihi velim,
si potes,obtẽperes:aut in altera non offendas.
Vale.

M. CICERO, L. LVCEIO,
Q. F. S. D. 15

A OMNIS amor tuus ex omnibus partibus
se ostendit in his literis, quas à te proxi-
mè accepi:non ille quidem mihi ignotus,sed
tamen gratus, & optatus dicerem, iucundus,
nisi id verbum in omne tempus perdidissem:
neque ob eam vnam causam, quam tu suspi-
caris, & in qua me lenissimis & amantissimis
verbis vtens,re grauiter accusas:sed quòd, il-
lius tanti vulneris quæ remedia esse debe-
bant, ea nulla sunt. Quid enim? ad amicósne
confugiam?quàm multi sunt? habuimus enim
ferè communeis:quorum alij occiderunt: alij
nescio quo pacto obdurruerunt. Tecum viue-
re possem equidem, & maximè vellem: ve-
tustas,amor,consuetudo, studia paria, quod
vinculum, quæ res deest nostræ coniunctioni.
Possumúsne igitur esse vna? nec mehercule
intelligo,quid impediat. sed certè adhuc non
fuimus,cùm essemus vicini in Tusculano, in
Puteolano. Nam quid dicam in vrbe? in qua
B cùm forum commune sit, vicinitas non requi-
ritur. Sed casu nescio quo in ea tempora no-
stra ætas incidit, vt, cùm maximè florere nos
oporteret,tum viuere etiam puderet. Quod e-
nim mihi poterat esse perfugium, spoliato &
domesticis, & forensibus, ornamentis,atque
solatiis? literæ, credo, quibus vtor assiduè.
Quid enim aliud facere possum? sed nescio
quomodo ipsæ illæ excludere me à portu, &
perfugio videntur, & quasi exprobare, quòd
in ea vita maneam,in qua nihil insit,nisi pro-
pagatio miserrimi tẽporis. Hic tu ea me abes-
se vrbe miraris,in qua domus nihil delectare
possit? summum sit odium temporum, homi-
num,fori,curiæ? itaq; sic literis vtor,in qui-
bus consumo omne tempus, non vt ab his
medicinam perpetuam, sed vt exiguam dolo-
ris obliuionem petam. Quòd si id egissemus
ago,atque tu,quod ne in mentem quidem no-
bis veniebat, propter quotidianos metus
omne tempus vna fuissemus: neque me va-
C letudo tua offenderet, neque te mœror meus:
quòd, quantum fieri poterit, consequamur.
Quid enim est vtrique nostrûm aptius? Pro-
pediem te igitur videbo. Vale.

M. T. CICERO S. D.
TITIO. 16

ETSI vnus ex omnibus minimè sum ad te
consolandum accommodatus, quòd tan-
tum ex tuis molestiis cepi doloris, vt consola-
tione ipse egerem: tamen, cùm longiùs à sum-
mi luctus acerbitate meus abesset dolor, quà
tuus, statui nostræ necessitudinis esse, meæque
in te beneuolentiæ, non tacere tanto in tuo
mœrore tamdiu: sed adhibere aliquam modi-
cam consolationem, quæ leuare dolorẽ tuum
posset, si minùs sanare potuisset. Est autem con-
solatio peruulgata quidem illa maximè, quà
semper in ore atque in animo habere debe-
D mus, HOMINES *nos vt esse meminerimus,
ea lege natos, vt omnibus telis fortunæ proposi-
ta sit vita nostra: neque esse recusandum, quominus
ea qua nati sumus conditione viuamus: neue
tam grauiter eos casus feramus, quos nullo consi-
lio vitare possumus euentisque aliorum memoria
repetendis, nihil accidisse nobis noui cogitemus.*
Neque hæc, neque ceteræ consolationes, quæ
sunt à sapientissimis viris vsurpatæ, memo-
riæque

…stæque, & literis proditæ, tantum videntur proficere debere, perturbatio temporum perditorum: cùm beatissimi sint, qui liberos non susceperunt: minùs autem miseri, qui his temporibus amiserunt, quàm si eosdem bona, aut denique aliqua repub. perdidissent. Quòd si tuum te desiderium mouet, aut si tuarum rerum cogitatione mœres: non facilè exhauriri tibi istum dolorem posse vniuersum puto. Sin illa te res cruciat, quæ magis amoris est, vt eorum, qui occiderunt, miserias lugeas: vt ea non dicam, quæ sæpissimè & legi, & audiui, nihil audiui mali esse in morte, in qua si resideat sensus, immortalitas illa potius, quàm mors ducenda sit, sin sit amissus, nulla videri miseria debeat, quæ non sentiatur: hoc tamen non dubitans confirmare possum, ea misceri, parari, impendere reip. quæ qui reliquerit, nullo modo mihi quidem deceptus esse videatur. Quid est enim iam non modo pudori, probitati, virtuti, rectis studiis, bonis artibus, sed omnino libertati, ac saluti loci? non, mehercule, quemquam audiui hoc grauissimo, & pestilentissimo anno, adolescentulum, aut puerum mortuum, qui mihi non à diis immortalibus ereptus ex his miseriis, atque ex iniquissima conditione vitæ, videretur. Quare, si tibi vnum hoc detrahi potest, nequid iis, quos amasti, mali putes contigisse: permultum erit ex mœrore tuo diminutum. Relinquetur enim simplex illa iam cura doloris tui, quæ non cum illis communicabitur, sed ad te ipsum propriè refertur, in qua non est iam grauitatis ac sapientiæ tuæ, quam tu à puero præstitisti, ferre immoderatiùs casum incommodorum tuorum, qui sit ab eorũ, quos dilexeris, miseria malóque seiunctus. Etenim eũ semper te & priuatis in rebus, & publicis præstitisti, tuenda tibi vt sit grauitas & constantiæ seruiendum. Nam, quod allatura est ipsa diuturnitas, quæ maximos luctus vetustate tollit, id nos præcipere consilio prudentiaque debemus. Etenim si nulla vmquam fuit, liberis amissis, tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit, certè nos, quod est dies allatura, id consilio antè ferre debemus: neque exspectare temporis medicinam, quam repræsentare ratione possimus. His ego literis si quid profecissem, existimabam optandum quiddam me esse assecutum: sin minùs fortè valuissent, officio tamen esse functum beneuolentissimi atque amicissimi: quem me tibi & fuisse semper existimes velim, & futurum esse confidas. Vale.

M. C. S. D. P. SEXTIO, P. F. 17

NON obliuione amicitiæ nostræ, neque intermissione consuetudinis meæ, superioribus temporibus ad te nullas literas misi, sed quòd priora tempora in ruinis reip. nostrisque iacuerunt: posteriora autẽ me à scribendo, tuis iniustissimis atque acerbissimis incommodis retardarunt. Cùm verò & interuallum iam satis longum fuisset, & tuam virtutẽ animique magnitudinem diligentiùs essem mecum recordatus, non putaui esse alienum institutis meis, hæc ad te scribere. Ego te, P. Sexti, & primis tẽporibus illis, quibus in inuidiam absens, & in crimen vocabare, defendi: &, cùm in tui familiarissimi iudicio ac periculo tuum crimen coniungeretur, quàm potui accuratissimè te tuamque causam tutatus sum: & proximè, recenti aduentu meo, cùm rem aliter institutam offendissem, ac mihi placuisset, si affuissem: tamen nulla re saluti tuæ defui: cúmque eo tempore inuidia annonæ inimici non solùm tui, verùm etiam amicorum tuorum, iniquitas totius iudicii, multáque alia reip. vitia, plus quàm causa ipsa veritásque valuissent: Publio tuo neque opera, neque consilio, neque labore, neque gratia, neque testimonio defui. Quamobrem, omnibus officiis amicitiæ diligenter à me sanctéque seruatis, ne hoc quidem prætermittendum esse duxi, te vt hortarer, rogarémque, vt & hominem te, & virum esse meminisses, id est, vt & communem, incertúmque casum, quem neque vitare quisquam nostrûm, nec præstare vllo pacto potest, sapienter ferres: & dolori fortiter ac fortunæ resisteres: cogitarésque & in nostra ciuitate, & in ceteris, quæ rerum potitæ sunt, multis fortissimis atque optimis viris, iniustis iudiciis, taleis casus incidisse. Illud vtinam ne verè scriberem, ea te rep. carere, in qua neminem prudentem hominem res vlla delectet. De tuo autem filio, vereor ne si nihil ad te scripserim, debitum eius virtuti videar testimonium non cepisse: sin autem omnia, quæ sentio, perscripserim: ne refricem meis literis desiderium ac dolorem tuum. Sed tamen prudentissimè facies, si illius pietatem, virtutem, industriam, vbicunque eris, tuam esse, tecum esse duces. NEC ENIM MINVS NOSTRA *sunt quæ animo complectimur, quàm quæ oculis intuemur.* Quamobrem & illius eximia virtus, summúsque in te amor, magnæ tibi consolationi debet esse, & nos, ceterique, qui te non ex fortuna, sed ex virtute tua pendimus, sempérque pendemus: & maximè animi tui conscientia, cùm tibi nihil meritò accidisse reputabis, & illud adiunges, HOMINES *sapientes turpitudine, non casu, & delicto suo, non aliorum iniuria commoueri.* Ego memoria nostræ veteris amicitiæ, & virtute atque obseruantia filii tui monitus nullo loco deero, neque ad consolandum, neque ad leuandum fortunam tuam. Tu si quid ad me fortè scripseris, perficiam ne te frustra scripsisse arbitrere. Vale.

M. CICERO S. D. T. FABIO. 18

ETSI egomet, qui te consolari cupio, cõsolandus ipse sum, propterea quòd nullam rem grauiùs iamdiu tuli, quàm incommodum tuum: tamen te magnopere non hortor solùm, sed etiam, pro amore nostro rogo atque oro, te colligas, virúmque præbeas, &, qua conditione omnes homines, &, quibus temporibus nati sumus, cogites. Plus tibi virtus tua dedit, quàm fortuna abstulit, propterea quòd adeptus es, quod non multi homines noui: amisisti, quod plurimi homines nobilissimi. Ea denique videtur conditio impendere legum, iudiciorum, temporum, vt optimè actum cum eo videatur esse, qui quàm leuissi-

ma pœna ab hac rep. discesserit. Tu verò, qui & fortunas, & liberos habeas, & nos, ceterósque necessitudine, & beneuolentia tecum coniunctissimos: quique magnam facultatem sis habiturus nobiscum, & cum omnibus tuis viuendi, & cùm vnum sit iudicium, ex tam multis, quod reprehendatur, vt quod vna sententia, eáque dubia, potentiæ alicuius condonatum existimetur: omnibus his de causis debes istam molestiam quàm leuissimè ferre. Meus animus erit in te, liberósque tuos semper quem tu esse vis, & qui esse debet. Vale.

CICERO RVFO. S.D. 19

ETSI mihi numquam dubium fuit, quin tibi essem carissimus: tamen quotidie magis id perspicio: exstátque id, quod mihi ostenderas quibusdam literis, hoc te studiosiorem in me colendo fore, quàm in prouincia fuisses (etsi, meo iudicio, nihil ad tuum prouinciale officium addi potest) quo liberius iudicium esse posset tuum. Itaque me & superiores literæ tuæ admodum delectauerunt, quibus & exspectatum meum aduentum abs te amanter videbam, & cùm aliter res cecidisset ac putasses, te meo consilio magnopere esse lætatum: & his proximis literis magnum cepi fructum & iudicii, & officii tui: iudicii, quòd intelligo, te, id quod omnes fortes ac boni viri facere debent, nihil putare vtile esse, nisi quod rectum honestúmque sit: officii, quòd te mecum, quodcúmque cepissem consilii, polliceris fore: quo neq; mihi gratius, neque, vt ego arbitror, tibi honestius esse quidquã potest. Mihi consilium captum iamdiu est: de quo ad te, nõ quo celandus esses, nihil scripsi antea, sed quia cõmunicatio consilii, tali tempore, quasi quædã admonitio videtur esse officij, vel potiùs efflagitatio ad coeundam societatem vel periculi, vel laboris. Cùm verò ea tua sit voluntas, humanitas, beneuolentia erga me, libenter amplector talem animum: sed ita (non enim dimittam pudorem in rogando meum) si feceris id, quod ostendis: magnam habebo gratiam: si non feceris, ignoscam: & alterum timori, alterum mihi te negare non potuisse arbitror. Est enim res profectò maxima. quid rectum sit, apparet: quid expediat, obscurũ est: ita tamen vt, si nos ii sumus, qui esse debemus, id est, studio digni, & literis nostris dubitare non possimus, quin ea maximè conducat, quæ sint rectissima. Quare tu, si simul placebit: statim ad me venies. sin idem placebit, atque eodem, nec continuo poteris: omnia tibi vt nota sint, faciam. Quidquid statueris, te mihi amicum: sin id quod opto, etiam amicissimum iudicabo. Vale.

CICERO S.D. RVFO. 20

QVOQVO modo potuissem, te conuenissem, si eò, quò constitueras, venire voluisses. Quare etsi mei commodi causa commouere me noluisse, tamẽ ita existimes velim me antelaturum fuisse, si ad me misisses voluntatem tuam cõmodo meo. Ad ea quæ scripsisti, commodius equidem possem de singulis ad te rebus scribere, si M. Tullius, scriba meus, adesset: à quo mihi exploratum est, in rationibus duntaxat referendis (de ceteris rebus affirmare non possum) nihil eum fecisse scientem, quod esset contra aut rem, aut existimationem tuam: deinde, si rationum referendarum ius vetus, & mos antiquus maneret, me relaturum rationes, nisi tecũ pro coniunctione nostræ necessitudinis contulissem, confecissémque, non fuisse. Quod igitur fecissem ad vrbem si consuetudo pristina maneret: id, quando lege Iulia relinquere rationes in prouincia necesse erat, easdémque totidem verbis referre ad ærarium, feci in prouincia. Neque ita feci, vt te ad meum arbitrium adducerem: sed tribui tibi tantum, quantum me tribuisse numquam pœnitebit. totum enim scribam meum, quem tibi video nunc esse suspectum, tibi tradidi. tu ei M. Mindium, fratrem tuum, adiunxisti. Rationes confectæ me absente sunt tecum: ad quas ego nihil adhibui præter lectionem. Ita accepi librum à meo seruo scriba, vt eundem acceperim à fratre tuo. Si honos is fuit, maiorem tibi habere non potui: si fides maiorem tibi habui, quam penè ipsi mihi: si prouidendum fuit, ne quid aliter, ac tibi & honestum & vtile esset, referretur: non habui cui potius id negotii darem, quam scribæ meo. Illud quidem certè factum est, quod lex iubebat, vt apud duas ciuitates, Laodicensem, & Apamensem, quæ nobis maximæ videbantur, quoniam ita necesse erat, rationes confectas & consolutas deponeremus. Itaque huic loco primum respondeo, me quamquam iussis de causis rationes deferre properatim, tamen te expectaturum fuisse, nisi in prouincia relictas rationes pro latis haberem. Quamobrem de Volusio quod scribis, non est id rationum: docuerunt enim me periti homines: in his cùm omnium peritissimus, tum mihi amicissimus, C. Camillus, ad Volusium transferri nomen à Valerio non potuisse: sed prædes Valerianos teneri: neque id erat sestertiis x x x. vt scribis, sed x i x. Erat enim curata nobis pecunia Valerii mancipis nomine: ex qua reliquũ quod erat in rationibus, retuli. Sed sic me & liberalitatis fructu priuas, & diligentiæ, & (quod minimè tamen laboro) mediocris etiam prudentiæ. Liberalitatis, quod mauis scribæ mei beneficio, quam meo, legatum meum, præfectúmque Leptam, maxima calamitate leuatos. cùm præsertim non deberent esse obligati: diligentiæ, quòd existimas de tanto officio meo, tanto etiam periculo nec scisse me quidquam, nec cogitasse, scribam, quidquid voluisset, cùm id mihi ne recitasset quidem, retulisse: prudentiæ, cùm rem à me ne insipienter quidem cogitatam putes. Nam & Volusii liberandi meum fuit consilium: &, vt ipsa multa tam grauis Valerianis prædibus, ipsique T. Mario depelleretur à me inita ratio est: quam quidem omnes non solùm probabant, sed etiam laudabant: &, si verùm scire vis, hoc vni scribæ meo intellexi non nimiùm placere. Sed ego putaui esse viri boni, cùm populus suum seruaret, consulere fortunis tot vel amicorum, vel ciuium. Nam de Lucceio est ita actum, vt auctore Cn. Pompeio ista pecunia in fano poneretur. id ego agnoui meo iussu esse factum. quâ pecunia Pompeius est vsus

est vsus, vt tua, quam tu deposueras, Sextius. Sed hoc ad te nihil intelligo pertinere. Illud me non animaduertisse, molestè ferrem, vt adscriberem, te in fano pecuniam iussu meo deposuisse, nisi ista pecunia grauissimis esset, certimisque monumentis testata, cui data, quo senatusconsulto, quibus tuis, quibus meis literis P. Sextio tradita esset. Quæ cum viderem tot vestigiis impressa, vt in his errari nō posset; non adscripsi id, quod tua nihil referebat. Ego tamen adscripsisse mallem, quando id te video desiderare. Sicut scribis tibi id esse referendum: idem ipse sentio: neque in eo quidquam à meis rationibus discrepabunt tuæ. Addes enim tu meo iussu: quod ego numquam addidi: nec causa est, cur negem. nec si esset, & tu nolles, negarem. Nam de sestertiis nongentis millibus, certè ita relatum est, vt tu, siue frater tuus referri voluit. Sed, si quid est (quando Lucceio parum prouisum est) quod ego in rationibus referendis etiam nunc corrigere possim: de eo mihi, cùm senatusconsulto non sum vsus, quid per leges liceat, considerandum est. te certè in pecunia exacta ita efferre ex meis rationibus relatis non oportuit, nisi quid me fallit: sunt enim alij peritiores. Illud caue dubites, quin ego omnia faciam, quæ interesse tua, aut etiam velle te existimem. si vllo modo facere possim. Quod scribis de beneficiis: scito à me & tribunos militareis, & præfectos, & contubernaleis duntaxat meos delatos esse. In quo quidem ratio me fefellit. liberum enim mihi tempus ad eos deferendos existimabam dari. postea certior sum factus, triginta diebus deferri necesse esse, quibus rationes retulissem. Sanè molestè tuli, non illa beneficia tuæ potius ambitioni reseruata esse, quam meæ, qui ambitione nihil vterer. De centurionibus tamen, & de tribunorum mil. contubernalibus, res est in integro. genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat. Reliquum est de sestertiûm centum millibus: de quibus memini mihi à te Myrina literas esse allatas, non mei errati, sed tui: in quo peccatum videbatur esse, si modò erat, fratris tui, & Tullij. Sed cùm id corrigi non posset, quòd iam depositis rationibus, ex prouincia decessissemus: credo me quidem tibi pro animi mei voluntate, proque ea spe facultatum, quam tum habebamus, quàm humanissimè potuerim, rescripsisse. Sed neque tum me humanitate mearum literarum obligatum puto, neque tuam hodie epistolam de sestertiis centum sic accepisse, vt hi accipiunt, quibus epistolæ per hæc tempora molestæ sunt. Simul illud cogitare debes, me omnem pecuniam, quæ ad me saluis legibus peruenisset, Ephesi apud publicanos deposuisse: id fuisse sestertiûm XXII. millia: eam omnem pecuniam Pompeium abitulisse: quod ego siue æquo animo fero, siue iniquo: tu de sestertiis centum æquo animo ferre debes, & existimare eo minùs ad te, vel de tuis cibariis, vel de mea liberalitate peruenisse. Quòd si mihi expensa ista sestertia centum tulisses, tamē, quæ tua est suauitas, quæ in me amor, nolles à me hoc tempore æstimationē accipere. nam numeratum si cuperem, nō erat. Sed hæc iocatum me putato, vt ego te existimo. Ego tamē, cùm Tullius rure redierit, mittam eum ad te, si quid ad rem putabis pertinere. Hanc epistolam cur non scindi velim, causa nulla est. Vale.

M. T. C. S. D. L. MESSINIO. 21

GRATAE mihi tuæ literæ fuerunt: ex quibus intellexi, quod etiam sine literis arbitrabar, videndi mei te summa cupiditate affectum esse: quod ego ita libenter accipio, vt tamen tibi non concedam. nam tecum esse, ita mihi commoda omnia, quæ opto, contingant, vt vehementer velim. Etenim cùm esset maior & virorum: & ciuium bonorum, & iucundorum hominum, & amantium mei copia: tamen erat nemo, quicum essem libentiùs quàm tecum: & pauci, quibuscum essem æquè libenter, hoc verò tempore, cùm alii interierint, alii absint, alii mutati voluntate sint: vnum, medius fidius, tecum diem libentiùs posuerim, quàm hoc omne tempus cum plerisque eorum, quibuscum viuo necessario. Noli enim existimare, mihi non solitudinem iucundiorem esse, qua tamen ipsa vti non licet, quàm sermones eorum, qui frequentant domum meam, excepto vno, aut ad summum altero. Itaque vtor eodem perfugio, quo tibi vtendum censeo, literulis nostris: prætereà etiam conscientia consiliorum meorum. Ego enim is sum, quemadmodum tu facillimè potes existimare, qui nihil vmquam mea potiùs, quàm meorum ciuium causa fecerim: cui nisi inuidisset is, quem tu numquam amasti (me enim amabas) & ipse beatus esset, & omnes boni. Ego sum, qui nullius vim plus valere volui, quàm honestum otium: idémque. cùm illa ipsa arma, quæ semper timueram, plus posse sensi, quàm illum consensum bonorum, quem ego idem effeceram: *quamuis tuta conditione pacem accipere malui, quàm viribus cum valentiore pugnare.* Sed & hæc, multa alia coràm breui tempore licebit. Neque me tamen vlla res alia Romæ tenet, nisi exspectatio rerum Africanarum. videtur enim mihi res in propinquum adducta discrimen. Puto autem mea nonnihil interesse (quamquam idipsum, quid intersit, non sanè intelligo) verumtamen, quidquid illinc nuntiatum sit, non longè abesse à consiliis amicorum. Est enim res ipsa iam in eum locum adducta, vt, quamquam multùm intersit inter eorum causas, qui dimicant, tamen inter victorias non multùm interfuturum putem. Sed planè animus, qui dubiis rebus forsitan fuerit infirmior, desperatis confirmatus est multùm: quem etiam superiores tuæ literæ confirmarunt: quibus intellexi, quàm fortiter iniuriā ferres: iuuitque me, tibi cùm summam humanitatem, tuam etiam tuas literas profuisse. Verum enim scribam: teneriore mihi animo videbare: sicut omnes ferè, qui vita ingenua, in beata & libera ciuitate viximus. SED, VT ILLA *secunda moderatè tulimus*: sic hanc non solùm aduersam, sed etiam funditus euersam fortunā fortiter ferre debemus: vt hoc saltem in maximis malis boni consequamur, VT MOKIEM QVAM ETIAM *beati contemnere debeamus*: propterea quòd nullum sensum esset habitura; nunc

A sic affecti non modò contemnere debeamus, sed etiam optare. Tu, si me diligis, fruere isto otio, tibiq; persuade, PRAETER CVLPAM AC PECCATVM, quo semper caruisti, & carebis, *homini accidere nihil posse, quod sit horribile, aut pertimescendum.* Ego, si videbitur recte fieri posse, ad te veniam breui, si quid acciderit, vt mutandum consilium sit: te certiorem faciam statim. Tu ita fac cupidus mei videndi sis, vt istinc te ne moueas tam infirma valetudine, nisi ex me priùs quæsieris per literas, quid te velim facere. Me velim, vt facis, diligas, valetudinique tuæ & tranquillitati animi seruias. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS, LIBER VI. AD A. Torquatum.

M. CICERO S. D. A. TORQVATO. I.

TSI ea perturbatio est omnium rerum, vt suæ quemque fortunæ maximè pœniteat: nemóq; sit, quin vbiuis, quam ibi vbi est, esse malit: tamen mihi dubium nō est, quin hoc tempore, bono viro Romæ esse miserrimum sit. Nam, etsi, quocumque in loco quisque est, idem est sensus, & eadem acerbitas ex interitu rerum publicarum, & suarum: TAMEN OCVLI AVGENT DOLOREM: qui ea, quæ ceteri audiunt, intueri coguntur: nec auertere à miseriis cogitationem sinunt. Quare etsi multarum rerū desiderio te angi necesse est: tamen illo dolore, quo maximè te confici audio, quod Romæ C non sis, animum tuum libera. Etsi enim cum magna molestia tuos tuaque desideras: tamen illa quidem, quæ requiris, suum statum tenēt: nec meliùs, si tu adesses, tenerent: nec sunt vlla in proprio periculo. Nec debes tu, cùm de tuis cogitas, aut præcipuam aliquam fortunā postulare, aut cōmunem recusare. De te autem ipso, Torquate, est tuum, sic agitare animo, vt non adhibeas in consilium cogitationum tuarum, desperationem, aut timorem. Nec enim is, qui in te adhuc iniustior, quàm tua dignitas postulabat, fuit non magna signa dedit animi erga te mitigati. Nec tamen is ipse, à quo salus petitur, habet explicatam aut exploratam rationem salutis suæ CVMQVE OMNIVM *bellorum exitus incerti sint:* ab altera victoria tibi periculum nullū esse perspicio, quod quidem se iunctum sit ab omniū interitu, ab altera te ipsum numquā timuisse B certò scio. Reliquum est, vt te idipsum quod ego quasi consolationis loco pono, maximè excruciet, commune periculum reip. cuius tāti mali, quamuis docti viri multa dicant, tamen vereor, ne consolatio vlla possit vera reperiri præter illam, quæ tanta est, quantum in cuiusque animo roboris est, atque neruorum SI ENIM BENE *sentire rectéque facere, satis est ad bene beatéque viuendum:* vereor ne eum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit, miserum esse nefas sit dicere. Nec enim nos arbitror victoriæ præmiis ductos, patriam olim, & liberos, & fortunas reliquisse. sed quoddam nobis officium iustum, & pium, & debitum reip. nostræque dignitate videbatur: qui neque cùm id faciebamus, tam eramus amentes, vt explorata nobis esset victoria. Quare si id euenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse: non debemus ita cadere animis, quasi aliquid euenerit, quod fieri posse numquam putarimus. *Simus igitur ea mente, quam ratio, & veritas præscribit, vt nihil in vita nobis præstandum, præter culpam putemus:* eaque cùm careamus, omnia humana placatè & moderatè feramus. Atque hæc eò pertinet oratio, vt, perditis rebus omnibus, tamen ipsa virtus se sustentare posse videatur. Sed, si est spes aliqua rebus cōmunibus, ea tu, quicumque status est futurus, carere non debes. Atque hoc mihi scribenti veniebat in mentem, me eum esse, cuius tu desperationem accusare solitus esses: quémque auctoritate tua cunctantem & diffidentem excitare. Quo quidem tēpore non ego causam nostram, sed consilium improbabam. Sero enim nos iis armis aduersari videbam, quæ multò antè confirmata per nosmetipsos erant: dolebámque pilis, & gladiis, non consiliis, neque auctoritatibus nostris de iure publico disceptari. Neque ego ea, quæ facta sunt, fore cùm dicebam diuinabam

bam futura, sed, quod & fieri posse, & exitio- A
sum fore, si euenisset, videbam: id ne accideret, timebam: præsertim cùm, si mihi alterutrum de euentu atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod euenit, exploratius possem promittere. Iis enim rebus præstabamus, quæ non prodeunt in aciem: vsu autem armorum, & militum robore inferiores eramus. Sed tu illum animum nunc adhibe, quæso, quo me tum esse oportere censebas. Hæc eo scripsi, quòd mihi nunc Philargyrus tuus omnia de te requirenti, fidelissimo animo (vt mihi quidem visus est) narrauit, te interdum solicitum solere esse vehementius: quòd facere non debes, nec dubitare, quin aut aliqua rep. sis futurus, qui esse debes: aut perdita, non afflictiore conditione, quàm ceteri. Hoc verò tempus, quo examinati omnes, & suspensi sumus, hoc moderatione animo ferre debes, quòd & in ea vrbe es, vbi nata & alta est, ratio ac moderatio vitæ: & ha- B
bes Ser. Sulpicium, quem semper vnicè dilexisti, qui te profecto & beneuolentia, & sapiétia cósolatur, cuius si essemus & auctoritatem & consilium secuti: rogati potiùs potentiam, quàm armati victoriam subiissemus. Sed hæc longiora fortasse fuerunt, quàm necesse fuit: illa, quæ maiora sunt, breuiùs exponam. Ego habeo, cui plus quàm tibi, debeam, neminem. Quibus tantum debebam, quantum tu intelligis, eos mihi huius belli casus eripuit. Qui sim autem hoc tempore, intelligo. quia NEMO EST tam afflictus, *qui, si nihil aliud studeat nisi id quod agit, non poßit nauare aliquid, & efficere:* omne meum consilium operam, studiũ, certè velim existimes tibi, tuisque liberis esse debitum. Vale.

M. T. C. A. TORQVATO S. D. 2

PETO à te, ne me putes obliuione tui ra- C
rius ad te scribere, quam solebam: sed aut grauitate valetudinis; qua tamen iam paululũ videor leuari: aut quòd absim ab vrbe, vt, qui ad te proficiscantur, scire non possim. Quare velim ita statutum habeas, me tui memoriam summa cum beneuolentia tenere, tuásque omneis res non minori mihi curæ, quam meas esse. Quod maiore in varietate versata est adhuc tua causa, quã homines aut volebant, aut opinabantur: mihi crede, non est pro malis téporũ, quòd molestè feras. Necesse est enim aut armis vrgeri remp. sempiternis, aut his positis, recreari aliquando, aut funditus interire. Si arma valebunt: nec eos à quibus recesseris, vereri debes: nec eos quos adiuuisti. Si armis aut conditione positis, aut defatigatione abiectis, aut victoria detractis, ciuitas respirauerit: & dignitate tua frui tibi, & fortunis licebit. Sin omnino interierint omnia, fueritque D
is exitus, quem vir prudentissimus M. Antonius iam tum timebat, cùm tantum instare malorum suspicabatur, misera est illa quidé consolatio, tali præsertim ciui, & viro, sed tamen necessaria, NIHIL ESSE *præcipuè cuiquam dolendum in eo, quod accidat vniuersis.* Quæ vis insit in his paucis verbis (plura enim committenda epistolæ non erant) si attendes, quod facis, profectò etiã sine meis literis intelliges, te aliquid habere quod speres: nihil, quod aut hoc, aut aliquo reip. statu timeas: omnia si interierint, cùm superstité te esse reip. ne si liceat quidem, velis, ferendam esse fortunam, præsertim quæ absit à culpa. Sed hæc hectenus. Tu velim scribas ad me, quid agas, & vbi futurus sis: vt, aut quò scribam, aut quò veniam, scire possim. Vale.

M. T. C. S. D. A. TORQVATO. 3

SVPERIORIBVS literis beneuolentia magis adductus, quàm quòd res ita postularet, fui longior. Neque enim confirmatione nostra egebat virtus tua: neque erat ea mea causa, atque fortuna, vt, cui ipsi omnia deessent, alterum confirmarem. Hoc item tempore breuior esse debeo. siue enim tum nihil opus fuit, tam multis verbis, nihilo magis nunc opus est: siue tum opus fuit, illud satis est, præsertim cum accesserit nihil noui. Nam etsi quotidie aliquid audimus earum rerum, quas ad te perferri existimo: summa tamen eadem est, & idem exitus, quem ego tam video animo, quàm ea quæ oculis cernimus. nec verò quidquam video, quod non idem te videre certò sciam. Nam etsi, quem exitum acies habitura sit, diuinare nemo potest, tamen & belli exitum video: & si id minùs, hoc quidem certè, cùm sit necesse alterutrum vincere, qualis futura sit vel hæc, vel illa victoria. Idque cùm optimè perspexi, tale video, nihil vt mali videatur esse futurum, si id vel anté ceciderit, quod vel maximum ad timoré proponitur. ITA ENIM VIVERE VT NON SIT VIVENDVM, *miserrimum est. mori autem nemo sapiens miserum duxit, ne beato quidem.* Sed in ea es vrbe, in qua hæc, vel plura, & ornatiora parietes ipsi loqui posse videantur. Ego tibi hoc confirmo, ESTI LEVIS EST *consolatio ex miseriis aliorum,* nihilo te nunc maiore in discrimine esse quàm quemuis aut eorum, discesserint, aut eorum, qui remanserint, alteri dimicant: alteri victoré timent. Sed hæc consolatio leuis est, illa grauior, qua te vti spero, ego certè vtor, nec enim, dum ero, angar vlla re, cùm omni vacem culpa: &, si non ero, sensu omnino carebo. Sed rursus γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας, qui ad te hæc. Mihi tu, tui, tua omnia maximè curæ sunt, &, dum viuam, erunt. Vale.

M. T. C. A. TORQVATO, S. D. 4

NOVI, quod ad te scriberem, nihil erat: & tamen, si quid esset, sciebã te à tuis certiorem fieri solere. De futuris autem rebus etsi semper difficile est dicere, tamen interdum coniectura possis propiùs accedere, cùm res est eiusmodi, cuius exitus prouideri possit: Nunc tantùm videmur intelligere, non diuturnum bellum: etsi idipsum nonnullis videatur secus. Equidem cùm scribebam aliquid iam actum putabam: non quò ego certò scirem, sed quòd haud difficilis erat coniectura. NAM CVM *omnis belli Mars communis cùm semper incerti exitus prœli-*

liorum sunt, tum hoc tempore ita magnæ v- trinque copiæ, ita paratæ ad pugnandum esse dicuntur, vt, vtercumque vicerit, non sit mi- rum futurum. Illa in dies singulos magis ma- gisque opinio hominum confirmatur, etiam- si inter caussas armorum aliquantum inter- sit, tamen inter victorias non multum inter futurum. Alteros propemodum iam sumus experti: de altero, nemo est, quin cogitet, quàm sit metuendus iratus victor armatus. Hoc loco si videor augere dolorem tuum quē consolando leuare debeam, fateor me com- munium malorum consolationem nullam in- uenire, præter illam: quæ tamen, si possis eam suscipere, maxima est, quaque ego quotidie magis vtor: CONSCIENTIAM *re- ctæ voluntatis, maximam consolationem esse re- rum incommodarum*: NEC ESSE VL- LVM MAGNVM MALVM, *præter culpam*. A qua quando tantum absumus, vt etiam optimè senserimus: euentúsque magis nostri consilij quàm consilium reprehenda- tur: & quando præstitimus, quod debuimus, moderantem, quod euenit, feramus. Sed hoc mihi tamen non sumo, vt te consoler de com- munibus miseriis. quæ & ad consolandum, maioris ingenij, & ad ferendum, singularis virtutis indigent. Illud cuiuis facile est doce- re, cur præcipuè tu dolere nihil debeas. Eius enim, qui tardior in te aliquando fuit, quàm fore putaramus, non est mihi dubia de tua salute sententia. de aliis autem non arbitror te exspectare quid sentiam. Reliquum est, vt te angat, quòd absis à tuis tamdiu. Res mole- sta, præsertim ab iis pueris, quibus nihil po- test esse festiuius. Sed, vt antea ad te scripsi, tempus est huiusmodi, vt suam quisque con- ditionem miserrimam putet: &, vbi quisque sit, ibi esse minimè velit. Equidem, nos quòd Romæ sumus, miserrimum esse duco, non so- lùm quòd in omnibus malis ACERBIVS EST VIDERE, *quàm audire*, sed etiam, quòd ad omneis casus subitorum periculo- rum magis obiecti sumus, quàm si abessemus. etsi meipsum, consolatorem tuum, non tan- tum literæ, quibus semper studui, quantum longinquitas temporis mitigauit. quanto fue- rim dolore, meministi. In quo prima illa consolatio est, vidisse me plus, quàm ceteros, cùm cupiebam, quauis iniqua conditione, pa- cem. Quod etsi casu, non diuinatione mea fa- ctum est: tamen hac inani prudentiæ laude de- lector. Deinde, quod mihi ad consolationem commune tecum est, si iam vocer ad exitum vitæ, non ab ea republ. auellar, qua caren- dum esse doleam, præsertim cùm id sine vllo sensu futurum sit. Adiuuat etiam ætas & acta iam vita: quæ cùm cursu suo bene confecto delectatur, tum vetat in eo vim timere, quò nos iam natura ipsa penè perduxerit. Postre- mò, is vir, vel etiam ii viri, hoc bello occi- derunt, vt impudentia videatur, eandem for- tunam, si res cogat recusare. Equidem mi- hi omnia propono: nec vllum est tantum ma- lum, quod non putem impendere. SED CVM PLVS *in metuendo mali sit, quàm in illo ipso, quod timetur*, desino: præsertim cùm id impendeat, in quo non modò dolor nullus, verùm finis etiam doloris futurus sit. Sed hæc satis multa, vel plura potiùs, quam

A necesse fuit. facit autem non loquacitas mea sed beneuolentia longiores epistolas. Seruium discessisse Athenis, molestè tuli. non enim du- bito, quin magnæ tibi leuationi sit solitus esse quotidianus congressus, & sermo cùm fami- liarissimi hominis, tum optimi & prudentissi- mi viri. Tu velim te, vt debes, & soles, tua virtute sustentes. Ego, quæ te velle, quæque ad te, & ad tuos pertinere arbitrabor, omnia stu- diosè diligentérque curabo: quæ cùm faciam, beneuolentiam tuam erga me imitabor, me- rita non assequar. Vale.

M. T. C. A. CAECINAE S. D. 5

QVOTIESCVMQVE filium tuum video (video autem fere quotidie) polli- ceor ei studium quidem meum, & operam si- ne vlla exceptione aut laboris aut occupatio- B nis, aut temporis: gratiam autem, atque aucto- ritatem, cum hac exceptione, quantū valeam, quantúmque possim. Liber tuus & lectus est, & legitur à me diligenter, & custoditur dili- gentissimè. Res, & fortunæ tuæ mihi maxi- mæ curæ sunt, quæ quidem quotidie facilio- res mihi, & meliores videntur: multísque vi- deo magnæ esse curæ: quorum de studio, & de sua spe filium ad te perscripsisse, certò scio. His autem de rebus, quas coniectura consequi possumus, non mihi sumo, vt plus ipse prospi- ciam, quàm te videre atque intelligere mihi persuaserim sed tamen, quia fieri potest, vt tu ea perturbatione animo cogites, puto esse meum, quid sentiam, exponere. Ea natura re- rum est, & is temporum cursus, vt non possit ista aut tibi, aut ceteris fortuna esse diuturna: neque hærere in tam bona causa, & in tā bo- nis ciuibus tam acerba iniuria. Quare ad eam spem, quam extra ordinem de te ipso habe- C mus, non solùm propter dignitatem, & virtu- tem tuam (hæc enim ornamenta sunt etiam cum aliis communia) accedunt tua præcipua propter eximium ingenium, summámque vir- tutem: cui mehercule, hic, cuius in potestate sumus, multum tribuit. Itaque ne punctum quidem temporis in ista fortuna fuisses, nisi eo ipso bono tuo, quo delectatur, se violatū pu- tasset. quod ipsum lenitur quotidie significa- túrque nobis ab iis, qui simul cum eo viuunts tibi hanc ipsam opinioné ingenii apud ipsum plurimum profuturum. Quapropter primùm fac animo forti atque magno sis. ita enim natus, ita educatus, ita doctus es, ita etiam co- gnitus, vt tibi id faciendum sit: deinde spem quoque habeas firmissimam propter eas cau- sas, quas scripsi. A me verò tibi omnia, li- berísque tuis paratissima esse, confidas velim. Id enim & vetustas nostri amoris, & mea con- suetudo in meos, & tua multa erga me officia postulant. Vale.

D M. T. C. A. CAECINAE S. D. 6

VEREOR, ne desideres officium: quod tibi pro nostra & meritorum multorum, & studiorum, & partium coniunctione, deesse non debet: sed tamen vereor, ne literarum à me officium requiras: quas tibi & iam pri- dem, & sæpe misissem, nisi quotidie melius exspectans, gratulationem, quam confirma- tionem

stionem animi tui complecti literis maluis- A
sem. Nunc autem, vt spero, breui gratulabimur. Itaque in aliud tempus id argumentum epistolæ differo. His autem literis animum tuum, quem minimè imbecillum esse & audio, & spero, etsi non sapientissimi, at amicissimi hominis auctoritate, confirmandum etiam atque etiam puto: nec iis quidem verbis, quibus te consoler vt afflictum, & iam omni spe salutis orbatum, sed vt eum, de cuius incolumitate non plus dubitem, quàm te nemini dubitare de mea. Nam cùm me ex republ. expulissent ij, qui illam cadere posse, stante me, non putarunt: memini, me ex multis hospitibus, qui ad me ex Asia, ex qua tu eras, venerant, audire, te de glorioso & celeri reditu meo confirmare. Si re ratio quadam Etruscæ disciplinæ, quam à patre, nobilissimo, atque optimo viro, acceperas, non fefellit: ne nos quidem nostra diuina fallet: quam tu sapientissimorum viro- B
rum monumentis, atque præceptis, plurimóque, vt tu scis, doctrinæ studio, tum magno etiam vsu tractandæ reip. magnaque nostrorum temporum varietate consecuti sumus. Cui quidem diuinationi hoc plus cõfidimus, quòd ea nos nihil in his tam obscuris rebus, támque perturbatis vnquam omnino fefellit. Dicerem, quæ antea futura dixissem, ni vererer, ne ex euentis fingere viderer. Sed tamen plurimi sunt testes, me & initiò, ne coniungeret se cum Cæsare, monuisse Pompeium, & postea, ne seiungeret. coniunctione frangi senatus opes: disiunctione ciuile bellum excitari videbam. Atqui vtebar familiarissimè Cæsare: Pompeium faciebam plurimi: sed erat meum consilium cùm fidele Pompeio, tũ salutare vtrique. Quæ præterea prouiderim, prætereo. Nolo enim, hunc de me optimè meritum, existimare, ea me suasisse Pompeio, quibus ille si paruisset, esset hic quidem clarus C
in toga, & princeps: sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet. Eundum in Hispaniam censui: quod si fecisset, ciuile bellum nullum omnino fuisset. Rationem haberi absentis non tam pugnaui vt liceret, quàm vt, quando, ipso consule pugnante, populus iusserat, haberetur. Causa belli orta est quid ego prætermisi aut monitorum, aut querelarum, cùm vel iniquissimam pacem iustissimo bello anteferrem? Victa est auctoritas mea non tam à Pompeio (nam is mouebatur) quàm ab iis, qui duce Pompeio freti, peropportunam & rebus domesticis & cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant. Susceptũ bellum est, quiescente me: depulsum ex Italia, manente me, quoad potui: sed valuit apud me plus pudor meus, quàm timor. veritus sum deesse Pompeij saluti, cùm ille aliquando non defuisset meæ. Itaque vel officio, vel fama bonorum, vel pudore victus, vt in fabulis Amphiaraus, sic ego, prudens, & sciens, ad pestem ante oculos positam sum profectus. Quo D
in bello nihil aduersi accidit non prædicente me. Quare, quando, vt augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatẽ augurii, & diuinationis meç: debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex aliuis inuolatu, nec è cantu sinistro oscinis, vt in nostra disciplina est, nec è tripudiis solistimis, aut somniis tibi auguror: sed habeo alia signa, quæ obseruem: quæ etsi non sunt certiora illis, minus tamen habent vel obscuritatis, vel erroris. Notantur autẽ mihi ad diuinandum signa duplici quadã via: quarum alteram duco è Cæsare ipso: alteram è temporum ciuilium natura, atque ratione. In Cæsare hæc sunt: mitis, cleménsque natura, qualis exprimitur præclarè illo libro Querelarum tuarũ. Accedit, quòd mirificè ingeniis excellẽtibus, quale est tuũ, delectatur. præterea cedit multorum iustis & officio incensis non inanibus, aut ambitiosis voluntatibus. In quo vehementer eum consentiens Etruria mouebit. Cur hæc igitur adhuc parum profecerunt? Quia non putat se sustinere causas posse multorum, si tibi, cui iustiùs videtur irasci posse, cõcesserit. Quæ est igitur, inquies, spes ab irato? Eodem fonte se hausturũ intelligit laudes suas, è quo sit leuiter adspersus. Postremò homo est valde acutus, & multùm prouidens. intelligit, te, hominẽ in parte Italiæ minimè contènenda, facilè omnium nobilissimum, & in cõmuni rep. cuius summorum tuæ ætatis, vel ingenio vel gratia, vel fama populi Ro. parẽ, non posse prohibere à rep. diutius. Nollet, hoc tẽporis potiùs esse aliquando beneficium quàm iam suum. Dixi de Cæsare. nunc dicam de temporum, rerúmque natura. Nemo est tam inimicus ei causæ, quam Pompeius animatus meliùs, quàm paratus susceperat, qui nos malos ciueis dicere, aut homines improbos audeat. In quo admirari soleo grauitatem, & iustitiam, & sapientiam Cæsaris, qui nunquã, nisi honorificentissimè, Pompeium appellat. At in eius personam multa fecit asperiùs. Armorum ista, & victoriæ sunt facta, non Cæsaris. At nos quemadmodum est cõplexus? Cassium sibi legauit: Brutum Galliæ præfecit: Sulpicium Græciæ: Marcellum, cui maximè succensebat, cum summa illius dignitate restituit. Quò igitur hæc spectant? Rerum hoc natura, & ciuilium temporum non patietur, nec manens, nec mutata ratio feret: primũ, vt non in causa pari eadem sit & conditio & fortuna omnium. deinde, vt in eam ciuitatem boni viri, & boni ciues nulla ignominia notati non reuertantur, in quam tot nefariorum scelerũ condemnati reuerterunt. Habes augurium meum, quo, si quid addubitarem, non potiùs vterer, quàm illa consolatione, qua facilè fortem virum sustentarem: te, si explorata victoria arma sumsisses pro republ. (ita enim tum putabas) non nimis esse laudandum: sin, propter incertos exitus euentúsque bellorum, posse accidere vt vinceremur, putasses: non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse: aduersam ferre nullo modo posse. Disputarem etiam, quanto solatio tibi conscientia tui facti, quantæ delectationi in rebus aduersis literæ esse deberent. Commemorarem non solùm veterum, sed & horum etiam recentium vel ducum, vel comitum tuorum grauissimos casus. Etiam externos multos claros viros nominarem. LEVAT ENIM DOLOREM COMMVNIS QVASI LEGIS, ET HVMANAE CONDITIONIS RECORDATIO. Exponerẽ etiam, quẽadmo-

dum hîc, & quanta in turba, quantaque in A confusione rerum omnium viueremus. necesse est enim minore desiderio perdita rep. carere, quam bona. Sed hoc genere nihil opus est. Incolumem te citò, vt spero, vel potiùs, vt perspicio, videbimus. intereà tibi absenti, & huic, qui adest, imagini animi & corporis tui, constantissimo, atque optimo filio tuo, studium, officium, operam, laborem meum iampridem & pollicitus sum, & detuli: nunc hoc amplius, quòd me amicissimè quotidie magis Cæsar amplectitur: familiares quidem eius, sicut neminem. Apud quem quidquid valebo vel gratia, vel auctoritate, valebo tibi. Tu cura, vt cùm firmitudine animi tui te, tum etiam spe optimorum sustentes. Vale.

A. CAECINA M. CICERONI S. D. 7

QVOD tibi non tam celeriter liber est B redditus, ignosce timori nostro, & miserere temporis. Filius, aut audio, pertimuit (neque iniuria) si liber exisset, quando non tam interest, quo animo scribatur, quàm quo accipiatur, ne ea res ineptè mihi noceret cùm præsertim adhuc stili pœnas dem. Qua quidem in re, singulari sum fato. NAM *cùm mendum scripturæ, litura tollatur, stultitia fama multetur*: meus error exsilio corrigitur: cuius summa criminis est, quòd armatus aduersario maledixi. Nemo nostrorum est, vt opinor, quin vota victoriæ suæ fecerit: nemo, quin, etiam cum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, vt quam primùm Cæsar superaretur, optarit. Hoc si non cogitat, omnibus rebus felix est. si scit & persuasus est, quid irascitur ei qui aliquid scripsit contra suam voluntatem, cùm ignoret omnibus, qui multa deos venerati, sint contra C eius salutem? Sed vt eodé reuertar causa hæc fuit timoris. scripsi de te parcè, medius fidius, & timidè, non reuocans me ipse, sed penè refugiens. Genus autem hoc scripturæ, non modo liberum, sed incitatum atque elatum esse debere quis ignorat? Solutū existimatur esse, alteri maledicere. tamen cauendum est, ne in petulantiam incidas, impeditum, se ipsum laudare, ne vitium arrogantiæ subsequatur. Solum verò liberum, alterum laudare, de quo quidquid detrahas, necesse est aut infirmitati aut inuidiæ assignetur. Ac nescio, an tibi gratius opportuniúsque acciderit. Nam quod præstare non poteram, primùm erat non attingere: secundum beneficium, quàm parcissimè facere sed tamen ego me quidem sustinui, multa minui: multa sustuli: complura ne posui quidem, QVEMADMODVM IGITVR SCALARVM GRADVS *si alios tollas, alios incidas nonnullos malè hæren-* D *tes relinquas, ruinæ periculum struas, non ascensum pares. sic tot malis cùm vinctū, tum fractum studium scribendi, quid dignum auribus, aut probabile potest afferre?* Cùm verò ad ipsius Cæsaris nomen veni toto corpore contremisco, nō pœnæ metu, sed ipsius iudicij. totum enim Cæsarem non noui. Quem putas animum esse, vbi secum loquitur? hoc probabit? hoc verbum suspiciosum est. quid si hoc muto? at vereor, ne peius sit. Age verò, laudo aliquem: non offendo? cùm porrò offendam, quid si non vult? nondum armati stilum persequitur: victi, & nondum restituti quid faciet? Auges etiam tu mihi timorem, qui in oratore tuo caues tibi per Brutum, & ad excusationem socium quæris. Vbi hoc omnium patronus facis, quid me veterem tuum, nunc omnium, clientem, sentire oportet? In hac igitur calumnia timoris, & cæcæ suspicionis tormento, cùm plurima ad alieni sensus coniecturam, non ad suum iudicium scribantur, quàm difficile sit euadere si minùs expertus es, quod te ad omnia, summum atque excellens armauit ingenium, nos sentimus. Sed tamen ego filio dixeram, librum tibi legeret, & auferret: aut ea conditione daret, si reciperes, te correcturum hoc est, si totum alium faceres. De Asiatico itinere quamquam summa necessitas premebat vt impetrasti, feci. Te pro me quid horter? vides tempus venisse, quo necesse sit de nobis constitui. Nihil est, mi Cicero, quòd filium meum exspectes. adolescens est omnia excogitare, vel studio, vel ætate, vel metu non potest. Totum negotium tu sustineas, oportet: in te mihi omnis spes est. Tu, pro tua prudentia, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Cæsar, tenes: à te omnia proficiscantur, & per te ad exitum perducantur, necesse est apud ipsum multùm, apud eius omneis plurimùm potes. vnum si tibi persuaseris, non hoc esse tui muneris, si quid rogatus fueris, vt facias (quamquam id magnum & amplum est) sed totum tuum esse onus, perficies, nisi fortè aut in miseria nimis stultè, aut in amicitia nimis impudenter tibi vnus impono. Sed, vtrique rei excusationem, tuæ vitæ consuetudo dat. nam quòd ita consueuisti pro amicis laborare, nō iam sic sperant abs te, sed etiam sic imperant tibi familiares. Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto à te, ne exeat: aut ita corrigas, ne mihi noceat. Vale.

M. C. A. CAECINAE, S. D. 8

CVM esset mecum Largus, homo tui studiosus, locutus, Kalendis Ian. tibi præfinitas esse: quòd omnibus in rebus perspexeram, quæ Balbus, & Oppius, absente Cæsare egissent, ea solere illi rata esse, egi vehementer cū his, vt hoc mihi darent, tibi in Sicilia, quoad vellemus, vti esse liceret. Qui mihi consuessent, aut libenter polliceri, si quid esset eiusmodi, quod eorum animos non offenderet, aut etiam negare, & afferre rationem, cur negarent: huic meæ rogationi potiùs, non cōtinuò responderunt: eodem die tamen ad me reuerterunt: mihique hoc dederunt, vt esses in Sicilia, quoad velles: se præstituros, nihil ex eo te offensionis habiturum. Quando quid tibi permittatur, cognouisti: quid mihi placeat, puto te scire oportere. Actis his rebus, literæ à te mihi sunt redditæ, quibus à me consilium petis quid sim tibi auctor, in Siciliane subsidas, an vt ad reliquias Asiaticæ negotiationis proficiscare. Hæc tua deliberatio non mihi conuenire visa est cum oratione Largi. Ille enim mecum, quasi tibi non liceret in Sicilia diutius commorari, ita locutus erat: tu autem, quasi concessum sit, ita de-

ita deliberas. Sed ego ſiue hoc, ſiue illud eſt, A in Sicilia cenſeo cõmorandum. Propinquitas locorum vel ad impetrãdum adiuuat crebris literis, & nuntiis: vel ad reditus celeritatem, re aut impetrata, quod ſpero, aut aliqua ratione confecta. Quamobrem cenſeo magnopere cõmorandum. T. Furfano, Poſtumio familiari meo, legatiſque eius, item meis familiaribus, diligentiſſime te cõmendabo, cùm venerint. erãt enim omnes Mutinæ. viri ſunt optimi, & tui ſimiliũ ſtudioſi, & mei neceſſarii. Quæ mihi venient in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabor, ea mea ſponte faciam. Si quid ignorabo, de eo admonitus, omnium ſtudia vincam. Ego etſi coram de te cum Furfano ita loquar, vt tibi literis meis ad eum nihil opus ſit: tamen, quoniam tuis placuit, te habere meas literas, quas ei redderes morem eis geſſi. earum literarum exemplum infrà ſcriptum eſt. Vale.

M. T. C. T. FVRFANO PRO-COS. S.D. 9 B

CVM A. Cæcina tanta mihi familiaritas, conſuetudóque ſemper fuit, vt nulla maior eſſe poſſit. Nam & patre eius, claro homine, & forti viro, plurimùm vſi ſumus: & hunc à puero, quòd & ſpem mihi magnam afferebat ſummæ probitatis, ſummæque eloquentiæ, & viuebat mecum coniunctiſſimè non ſolum officiis amicitiæ, ſed etiam ſtudiis cõmunibus, ſic ſemper dilexi. vt non vllo cum homine coniunctius viuerem. Nihil attinet me plura ſcribere, quàm mihi neceſſe ſit eius ſalutem, & fortunas, quibuſcumque rebus poſſim, tueri, vides. Reliquum eſt, vt, cùm cognoris pluribus rebus, quid tu & de bonorum fortuna, & de reip. calamitatibus ſentires, nihil à te petam, niſi vt ad eam voluntatẽ, quàm tua ſponte erga Cæcinam habiturus eſſes, tantus cumulus accedat cõmendatione mea, quãti me à te fieri intelligo. hoc mihi gratiùs facere C nihil potes. Vale.

M. T. C. TREBATIO, S. D. 10

EGO quanti te faciã, ſempérque fecerim, quanti me à te fieri intellexerim ſum mihi ipſe teſtis. Nam & conſilium tuum, vel potius, diutius in armis ciuilibus commorandi, ſemper mihi magno dolori fuit, & hic euentus, quod tardius, quàm eſt æquũ, & quàm ego vellem, recuperes fortunam, & dignitatẽ tuam, mihi non minori curæ eſt, quàm tibi ſemper fuerint caſus mei. Itaque & Poſtumuleno, & Sextio, & ſæpiſſimè Attico noſtro, proximéque Teucro liberto tuo, totum me patere, & his ſingulis ſæpe dixi, quacunque re poſſem, me tibi, & liberis tuis ſatisfacere cupere: idque tu ad tuos velim ſcribas, hæc quidem certè, quæ in poteſtate mea ſunt vt operam, ſtudium, cõſilium, rem, fidem meam, ſibi D ad omneis res paratam putent. Si auctoritate, & gratia tantum poſſem, quantum in ea rep. in qua ita meritus ſum, poſſe deberẽ: tu quoque is eſſes, qui fuiſti, cùm omni gradu ampliſſimo digniſſimus, tum certè ordinis tui facilè princeps. Sed quãdo eodem tempore, eadémque de cauſa noſtrûm vterque cecidit: tibi & illa polliceor, quæ ſuprà ſcripſi, quæ ſunt adhuc mea: & ea, quæ prætereà videor mihi ex aliqua parte retinere, tanquam ex reliquiis priſtinæ dignitatis. Neque enim ipſe Cæſar, vt multis rebus intelligere potui, eſt alienus à nobis: & omnes ferè familiariſſimi eius caſu deuincti magnis meis veteribus officiis, me diligenter obſeruant, & colunt. Itaque ſi quis mihi erit aditus de tuis fortunis, id eſt, de tua incolumitate, in qua ſunt omnia, agẽdo, quod quidẽ quotidie magis ex eorum ſermonibus adducor vt ſperem: agam per me ipſe, & moliar. ſingula perſequi non eſt neceſſe, vniuerſum ſtudium meum, & beneuolentiam ad te defero. Sed magni mea intereſt, hoc tuos omneis ſcire, quod tuis literis fieri poteſt: vt intelligant, omnia Ciceronis patere Trebatio. Hoc eò pertinet, vt nihil exiſtiment eſſe tam difficile, quod non pro te mihi ſuſceptũ, iucundum ſit futurum. Antea miſiſſem ad te literas, ſi genus ſcribendi inuenirem. tali enim tempore aut conſolari, amicorum eſt, aut polliceri. Conſolatione nõ vtebar, quod ex multis audiebam, quàm fortiter, ſapiẽterque ferres iniuriam temporum, quámque te vehemẽter conſolaretur conſcientia factorum, & conſiliorum tuorum: quod quidem ſi facis, magnũ fructum ſtudiorum optimorum capis: in quibus te ſcio ſemper eſſe verſatum: idque vt facias, etiam atque etiam te hortor. ſimul & illud tibi, homini peritiſſimo rerum & exemplorum, & omnis vetuſtatis, ne ipſe quidẽ rudis, ſed in ſtudio minùs fortaſſe, quàm vellẽ: at in rebus, atque vſu plus etiam, quàm vellẽ verſatus, ſpõdeo tibi, acerbitatem iſtam & iniuriam, non diuturnam fore. Nam & ipſe, qui plurimùm poteſt, quotidie mihi delabi ad æquitatem, & ad rerum naturam videtur, & ipſa cauſa ea eſt, vt iam ſimul cum rẽp. quæ in perpetuum iacere non poteſt, neceſſariò reuiuiſcat, atque recreetur: quotidiéque fit aliquid leniùs, & liberaliùs, quàm timebamus. Quæ quoniam in temporum inclinationibus ſæpe parua poſita ſunt, omnia momenta obſeruabimus, neque vllum prætermittemus tui iuuãdi, & leuandi locum. Itaque illud alterũ, quod dixi, literarum genus, quotidie mihi, vt ſpero, fiet procliuius, vt etiã polliceri poſſim. id re, quàm verbis, faciam libentiùs. Tu velim exiſtimes, & plureis te amicos habere, quàm qui in iſto caſu ſint, ac fuerint quantum quidem ego intelligere potuerim, & me concedere eorum nemini. Fortẽ fac animum habeas, & magnũ: quod eſt in vno te quæ ſunt in fortuna temporibus regentur, & conſiliis noſtris prouidebuntur. Vale.

M. C. TREBIANO, S. D. 11

DOLABELLAM antea tantummodò diligebam: obligatus ei nihil eram. nec enim acciderat mihi opus eſſe, & ille mihi debebat quòd non defueram eius periculis. Nũc tanto ſum deuinctus eius beneficio, quòd & antea in re, & hoc tempore in ſalute tua cumulatiſſimè mihi ſatisfecit, vt nemini plus debeam. Qua in re tibi gratulor ita vehementer, vt te quoque mihi gratulari, quàm gratias agere malim alterum omnino non deſidero, alterum verè facere poteris. Quod reliquum eſt, quando tibi virtus & dignitas tua reddita

ad tuos aperuit: est tuæ sapientiæ, magnitudinisque animi, quid amiseris, obliuisci: quid recuperaueris, cogitare. Viues cum tuis, viues nobiscum plus acquisiuisti dignitatis, quàm amisisti rei familiaris: quæ ipsa tum esset iucūdior, si vlla res esset publica. Nestorius, noster familiaris, ad me scripsit, te mihi maximas gratias agere. Hæc prædicatio tua mihi valde grata est: eáque te vti facilè patior, cum apud alios, tum mehercule apud Syronem, nostrum amicum. Quæ enim facimus, ea prudentissimo cuique maximè probata esse volumus. Te cupio videre quamprimum. Vale.

M. T. C. T. AMPIO BALBO. S. D. 12

GRATVLOR tibi, mi Balbe, veréque gratulor: nec sum tam stultus, vt te vsura falsi gaudii frui velim: deinde frangi repente, atque ita cadere, vt nulla res te ad æquitatem animi postea possit extollere. Egi tuam causam apertiùs, quàm tempora nostra ferebant. Vincebatur enim fortuna ipsa debilitate gratiæ nostræ, tui caritate, & meo perpetuo erga te amore cultō à te diligētissime. Omnia promissa confirmata, certa, & rata sunt quæ ad reditum, & salutem tuam pertinent, vidi, cognoui, interfui. Etenim omneis Cæsaris familiareis satis opportunè habeo implicatos consuetudine, & beneuolentia, sic, vt, cum ab illo discesserint, me proximum habeant. Hoc Pansa, Hirtius, Balbus, Oppius, Marius, Postumius planè ita faciunt, vt me vnicè diligant. Quòd si mihi pro me efficiendum fuisset, non me pœniteret pro ratione temporum ita esse molitum. Sed nihil est à me inseruitum temporis causa. veteres mihi necessitudines cum his omnibus intercedunt: quibuscum ego agere de te non destiti. Principem tamen habuimus Pansam tui studiosissimum mei cupidū: qui valeret apud illum nō minùs auctoritate, quàm gratia. Cimber autem Tullius mihi planè satisfecit. Valent tamen apud Cæsarem non tam ambitiosæ rogationes, quam necessariæ, quas quia Cimber habebat, plus valuit, quàm pro vllo alio valere potuisset. Diploma statim nō est datum, quod mirifica est improbitas in quibusdam, qui tulissent acerbiùs, veniam tibi dari: quā illi appellabant tubā belli ciuilis: multáque ita dicunt, quasi non gaudeant id bellum incidisse. Quare visum est occultiùs agendum, neque vllo modo diuulgandum, de te iam esse perfectum, sed id erit perbreui: nec dubito, quin, legente te has literas, confecta iā res futura sit. Pansa quidem mihi, grauis homo & certus, non solùm confirmauit, verùm etiam recepit perceleriter se ablaturum diploma. Mihi tamen placuit, hęc ad te perscribi. minùs enim te firmum sermo Apuleiæ tuæ, lacrymæque Ampiæ declarabant, quàm significant literæ tuæ: atque illæ arbitrantur, cùm à te abessent ipsæ, multo in grauiore te cura futurum. Quare magnopere putaui, angoris, & doloris tui leuandi causa pro certis ad te ea, quæ essent certa perscribi oportere. Scis, me antea sic solitum esse scribere ad te, magis vt consolarer fortem virum atque sapientem, quam vt exploratam spem salutis ostenderem, nisi eam quā ab ipsa rep. cùm hic ardor exstinctus esset, sperari oportere censerem. Recordare tuas literas, quibus & magnum animum mihi semper ostendisti & ad omneis casus ferendos constantem atque paratum: quod ego non mirabar, cùm recordarer, te & à primis tēporibus ætatis in rep. esse versatum, & tuos magistratus in ipsa discrimina incidisse salutis, fortunarumq; cōmunium: & in hoc ipsum bellū esse ingressum non solum vti victor, beatus. sed etiā, si ita accidisset, victus, vt sapiens esses. Deinde, cū studium tuum cōsumas in virorū fortium factis memoriæ prodendis, considerare debes, nihil tibi esse cōmittendum, quamobrem eorū, quos laudas, non te simillem præbeas. Sed hæc oratio magis esset apta ad illa tempora, quæ iam effugisti. Nunc verò tantùm te para ad hæc nobiscum ferenda: quibus ego si quam medicinā inuenirem, tibi quoque eandem traderem. Sed est vnum perfugium, doctrina, ac literæ, quibus semper vsi sumus: *quæ secundis rebus delectationem modo habere videbantur: nunc verò etiam salutem.* Sed, vt ad initium reuertar, caue dubites, quin omnia de salute, ac reditu tuo perfecta sint. Vale.

M. C. Q. LIGARIO, S. D. 13

ETSI tali tuo tempore me aut consolandi aut iuuādi tui causa scribere ad te aliquid pro nostra amicitia oportebat: tamē adhuc id non feci: quia neque lenire videbar oratione neque leuare posse dolorem tuum. Postea verò quam magnā spem habere cœpi, fore, vt te breui tempore incolumē haberemus: facere non potui, quin tibi & sententiā, & voluntatē declararē meā. Primum igitur scribam, quod intelligo, & perspicio, non fore in te Cæsarē duriorē. nā & res eum quotidie, & dies & opinio hominum, &, vt mihi videtur, etiā sua natura mitiorē facit, idque cùm de reliquis sentio tum de te etiam audio ex familiarissimis eius: quibus ego ex eo tempore, quo primùm ex Africa nuntius venit, supplicare vnà cum fratribus tuis non destiti. quorum quidem & virtus, & pietas, & amor in te singularis, & assidua, & perpetua salutis tuæ cura tātùm proficit, vt nihil sit, quod non ipsum Cæsarem tributurum existimem, & si tardiùs sit, quam volumus: magnis occupationibus eius à quo omnia petūtur, aditus ad eum difficiliores fuerunt: & simul Africanæ causæ iratior, diutius velle videtur eos habere sollicitos, à quibus se putat diuturnioribus esse molestiis conflictatum: sed hoc ipsum intelligimus eum quotidie remissiùs & placatiùs ferre. Quare mihi crede: & memoriæ manda, me tibi id affirmasse, te in istis molestiis diutius non futurum. Quando, quid sentirē, exposui: quid velim tua causa, re potiùs declarabo, quam oratione & si tantum possem, quantum in ea rep. de qua tā meritus sum vt tu existimas. posse debebā: ne tu quidem in istis incommodis esses. eadem enim causa opes meas fregit, quæ tuam salutem in discrimen adduxit. Sed tamen, quidquid imago veteris meæ dignitatis, quidquid reliquiæ gratiæ valebunt: studium, consilium, opera, gratia, fides mea, nullo loco deerit tuis optimis fratribus. Tu fac habeas fortem animum, quem semper habuisti: primùm ob eas causas

causas quas scripsi : deinde, quòd ea de rep. A semper voluisti, atque sensisti, vt non modò nunc secunda sperare debeas, sed etiam, si omnia aduersa essent, tamen conscientia & factorum & consiliorum tuorum, quæcumque accidèrent, fortissimo, & maximo animo ferre deberes. Vale.

M. C. Q. LIGARIO, S. D. 14

ME scito omnem meum laborem, omnem operam, curam, studium in tua salute cõsumere. nam cùm te semper maximè dilexi, tũ fratrum tuorum, quos æquè, atque te, summa beneuolentia sum complexus, singularis pietas, amórque fraternus, nullum me patitur officij erga te, studijque munus, aut tempus prætermittere. Sed quæ faciam, fecerímque pro te, ex illorum è literis, quàm ex meis malo cognoscere. Quid autem sperem, aut confidã, & exploratum habeam de salute tua, id tibi à me declarari volo. Nam si quisquã est timidus B in magnis periculosisque rebus, sempérq; magis aduersus rerum exitus metuens, quam sperans secundos, is ego sum: &, si hoc vitium est, eo me non carere confiteor. Ego idem tamen cum ad II. Kalen. intercalareis priores, rogatu fratrum tuorum venissem manè ad Cæsarem, atque omnem adeundi, & conueniendi illius indignitatem & molestiam pertulissem: cùm fratres, & propinqui tui iacentem ad pedes, & ego essem locutus, quæ causa, quæ tuũ tempus postulabat: non solùm ex oratione Cæsaris, quæ sanè mollis & liberalis fuit: sed etiam ex oculis, & vultu, & multis prætereà signis: quæ faciliùs perspicere potui, quam scribere: hanc in opinionem discessi, vt mihi tua salus dubia non esset. Quamobrẽ fac animo magno, fortique sis: & si turbidissima sapienter ferebas, tranquilliora lætè feras. Ego tamen tuis rebus sic adero, vt difficillimis. neque Cæsari C solùm, sed etiam amicis eius omnibus, quos mihi amicissimos esse cognoui, pro te sicut adhuc feci, libentissimè supplicabo. Vale.

CICERO BASILIO, S. D. 15

TIBI gratulor: mihi gaudeo: te amo: tua tueor: à te amari, & quid agas, quiq; istic agatur, certior fieri volo. Vale.

BITHYNICVS CICERONI, S. D. 16

SI mihi tecum non & multæ, & iustæ causæ amicitiæ priuatim essent, repeterem initia amicitiæ ex parentibus nostris: quod faciendũ ijs existimo, qui paternã amicitiam nullis ipsi officiis prosecuti sunt. Itaque contentus ero nostra ipsorum amicitia: cuius fiducia peto à te, vt absentem me, quibuscumque in rebus opus fuerit, tueare, si nullum officium tuum apud me intermoriturum existimas. Vale. D

M. T. C. BITHYNICO, S. 17

CVM ceterarum rerum causa cupio esse aliquando remp. constitutam tũ velim mihi credas, accidere id etiam, quo magis expetam promissum tuum, quod in literis vteris. scribis enim, si ita sit, te mecũ esse victurum.

Gratissima mihi tua voluntas est: facísque nihil alienum necessitudine nostra, iudiciisque patris tui de me summi viri: Nam sic habeto; beneficiorum magnitudine eos, qui temporibus valuerunt, aut valeant, coniunctiores tecum esse, quàm me necessitudine, neminem. Quamobrem grata mihi est, & memoria tua nostræ coniunctionis, & eius etiam augendæ voluntas. Vale.

M. T. C. LEPTAE, S. D. 18

SIMVL vt accepi à Seleuco tuo literas, statim quæsiui è Balbo per codicillos, quid esset in lege. Rescripsit, Eos, qui facerent, præconium, vetari esse in decurionibus: qui fecissent, non vetari: Quare bono animo sint & tui, & mei familiares. neque enim erat ferendũ, cùm, qui hodie haruspicinam facerent, in senatu Romæ legerētur: eos, qui aliquando prẹconium fecissent, in municipiis decuriones esse non licere. De Hispanis noui nihil magnũ tamen exercitum Pompeium habere constat. Nam Cæsar ipse ad nos misit exemplum Patiaeci literarum: in quo erat, illi vndecim esse legiones. scripserat etiam Messala Q. Salasso P. Curtium, fratrem eius, iussu Pompeij, inspectante exercitu, interfectum, quòd consensisset cum Hispanis quibusdam, si in oppidum nescio quod Pompeius rei frumentariæ causa venisset, eum comprehendere, ad Cæsarémque deducere. De negotio tuo, quod sponsor es pro Pompeio, si Balbus consponsor tuus redierit, homo in re familiari non parum diligens, non desinam cum illo communicare, si quid expediri possit: quod videbatur mihi ille confidere. Oratorem meum tantopere à te probari, vehementer gaudeo: Mihi quidem sic persuadeo, me, quidquam habuerim iudicij de dicendo, in illum librum contulisse. Qui si est talis, qualẽ tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum: sin aliter, non recuso, quin, quantum de illo libro, tantumdem de mei iudicii fama detrahatur Leptam nostrum capio delectari iam talibus scriptis etsi abest maturitas ætatis, iam tamen personare aureis eius huiusmodi vocibus, non est inutile. Me Romæ tenuit omnino Tulliæ meæ partus. Sed cùm ea, quemadmodum spero, satis firma sit: teneor tamen, dum à Dolabellæ procuratoribus exigam primam pensionem: &, mehercule, nõ tam sum peregrinator iam, quàm solebam. ædificia mea me delectabant, & otium domus est, quæ nulli villarum mearum cedat. otium omni desertissima regione maius. Itaque ne literæ quidem meæ impediuntur in quibus sine vllo interpellatore versor. Quare, vt arbitror, priùs hic te nos, quàm istic tu nos videbis. Lepta suauissimus ediscat Hesiodum: & habeat in ore.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν Ἀθάνατοι. Vale.

CICERO LEPTAE, S. D. 19

MACVLAM officio functum esse gaudeo. eius Falernum mihi semper idoneũ visum est deuersorio: si modò tecti satis est ad comitatum nostrum recipiendum. Ceteroqui is mihi locus non displicet: nec ea re

Petrinum tuum deferā. Nam & villa, & amœ- A
nitas illa, commorationis est, non diuersorij.
De curatione aliqua munerum regionū, cum
Oppio locutus sum. nā Balbum, posteaquam
tu es profectus, non vidi. Tantis pedum do-
loribus afficitur, vt se conueniri nolit. Omni-
no de tota re, vt mihi videris, sapientiùs fa-
ceres, si non curares. quod enim eo labore as-
sequi vis, nullo modo assequere. tanta est enim
intimorū multitudo, vt ex his potiùs aliquis
effluat, quā nouo sit aditus: præsertim qui ni-
hil afferat, præter operā: in qua ille se dedisse
beneficium putabit (si modo ipsum sciet) non
accepisse. Sed tamen aliquid videbimus, in
quo sit spes. aliter quidem non modò non ap-
petendū, sed etiam fugiendum puto. Ego me
Asturæ diutius arbitror cōmoraturum, quoad
ille quandoque veniat. Vale.

CICERO TORANIO, S. D. 20

B

DEDERAM triduo antè pueris Cn. Plā-
cij literas ad te. eo nunc ero breuior, tē-
que vt antea consulabar, hoc tēpore monebo.
Nihil puto tibi esse vtilius, quàm ibidē oppe-
riri, quoad scire possis quid tibi agendum sit.
Nā præter nauigationis longæ, & hyemalis &
minimè portuosæ periculum, quod vitaueris,
ne illud quidē non, quamuis subitò, cùm certi
aliquid audieris, te istinc posse proficisci. Ni-
hil est præterea, cur aduenientibus te offerre
gestias. multa præterea metuo, quæ cum Chi-
lone nostro communicaui: Quid multa? Loco
opportuniore in his malis nullo esse potuisti:
ex quo te, quocumque opus erit facillimè, &
expeditissimè conferas. Quòd si recipiet ille
se: ad tēpus aderis. sin (quoniā multa accidere
possunt) aliqua res eum vel impediet, vel mo-
rabitur: tu ibi eris, vbi omnia scire possis hoc
mi prorsus valde placet. De reliquo, vt te sæ-
pe per literas hortatus sum, ita velim ita per- C
suadeas, te in hac causa nihil habere, quod ti-
bi timendū sit, pręter cōmunē casum ciuitatis:
qui etsi est grauissimus, tamen ita viximus, &
id ætatis iā sumus, vt omnia quæ non nostra
culpa nobis acciderēt, fortiter ferre debeamus.
Hîc tui omnes valēt, summâq; pietate te desi-
derāt, & diligūt, & colūt. Tu & cura vt valeas,
& te istinc ne temerè commoueas. Vale.

CICERO TORANIO, S. D. 21

ETSI, cùm hæc ad te scriberē, aut appro-
pinquare exitus eius calamitosissimi bel-
li, aut iam aliquid actum, & confectum vide-
batur: tamen quotidie cōmemorabam, te vnū
in tanto exercitu mihi fuisse assensorē, & me
tibi: solósque nos vidisse, quantum esset in eo
bello mali, in quo, spe pacis exclusa, ipsa vi-
ctoria futura esset acerbissima: quæ aut interi- D
tum allatura esset, si victus esses: aut, si vicisses,
seruitutem. Itaque ego, quem tum fortes illi
viri, & sapientes, Domitii, & Lentuli, timidū
esse dicebant (& eram planè: timebam enim, ne
euenirent ea, quæ acciderunt) idē nunc nihil
timeo, & ad omnē euentum paratus sum. Cùm

A aliquid videbatur caueri posse: tum id negligi
dolebam. nunc verò, euersis omnibus rebus,
cùm consilio profici nihil possit, vna ratio vi-
detur, quidquid euenerit, ferre moderatè,
PRAESERTIM CVM OMNIVM
RERVM MORS SIT EXTREMVM:
& mihi sim conscius, me quoad licuerit, di-
gnitati reip. consuluisse: &, hac amissa, salutē
retinere voluisse. Hæc scripsi, nō vt de me ipse
dicerem, sed vt tu, qui coniunctissima fuisti
mecum & sententia, & voluntate, eadem cogi-
tares. MAGNA ENIM *consolatio est, cùm
recordare, etiam si secus acciderit, te tamen rectè,
veréque sensisse.* Atque vtinam liceat aliquando
aliquo reip. statu nos frui, intérque nos con-
ferre sollicitudines nostras, quas pertulimus
tum, cùm timidi putabamur, quia dicebamus
ea futura, quæ facta sunt. De tuis rebus nihil
esse quod timeas, præter vniuersæ reip. inte-
ritum, tibi confirmo. De me autem sic velim
B iudices, quantum ego possim, me tibi, saluti
tuæ, liberisque tuis summo cum studio præsto
semper futurum. Vale.

CICERO DOMITIO, S. D. 22

NON ea res me deterruit, quo minùs, po-
steà quam in Italiam venisti, literas ad
te mitterem, quòd tu ad me nullas miseras: sed
quia nec quid tibi pollicerer, ipse egēs rebus
omnibus, nec, quid suaderē, cùm mihimetipsi
consiliū deesset: nec quid consolationis afferrē
in tantis malis, reperiebā. Hæc quamquam ni-
hilo meliora sunt, nunc etiam, atque etiā mul-
tò desperatiora, tamen inanes esse meas lite-
ras, quàm nullas, malui. Ego, si te intelligerē
plus conatū esse suscipere reip. causa muneris,
quam quantū prēstare potuisses: tamē, quibus-
cumque rebus possem, ad eam conditionem te
viuendi, quæ daretur, quæque esset, hortarer.
Sed cùm cōsilii tui bene, fortitérque suscepti,
C eum tibi finem statueris, quem ipsa fortuna
terminum nostrarum contentionū esse voluis-
set: oro, obtestórque te pro vetere nostra con-
iunctione, ac necessitudine, próq; summa mea
in te beneuolentia, & tua in me pariter, te vt
nobis parenti, coniugi, tuísque omnibus, qui-
bus es, fuistique semper carissimus, saluū con-
serues. incolumitati tuæ, tuorúmque, qui ex te
pendent, consulas: quæ didicisti, quæque ab a-
dolescētia pulcherrimè à sapientissimis tradi-
ta, memoria & scientia cōprehendisti, iis hoc
tēpore vtare: quos coniunctos summa beniuo-
lentia, plurimisq; officiis amisisti, eorum desi-
derium, si nō æquo animo, at forti feras. Ego
quid possim, nescio: vel potiùs me parum pos-
se sentio: illud tamen tibi polliceor, me, quæ-
cumque saluti dignitatíque tuæ conducere ar-
bitrabor, tanto studio esse facturum, quanto
semper tu & studio & officio in meis rebus
fuisti. Hanc meam voluntatem ad matrem
D tuam optimam fœminam, tuique amantissi-
mam, detuli. Siquid ad me scripseris, ita fa-
ciam, vt te velle intellexero. Sin tu minus
scripseris: ego tamen omnia, quæ tibi vtilia
esse arbitrabor, summo studio diligentiaque
curabo. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM LIBER SEPTIMVS, AD M. MARIVM, & alios.

M. CICERO M. MARIO, S. D. I

SI TE dolor, aliquis corporis, aut infirmitas valetudinis tuæ tenuit, quo minus ad ludos venires: fortunæ magis tribuo, quam sapientiæ tuæ. Sin hæc, quę ceteri mirantur, contemnenda duxisti, &, cùm per valetudinẽ posses, venire tamen noluisti: vtrumque lætor, & sine dolore corporis te fuisse, & animo valuisse, cùm ea quæ sine causa mirantur alij, neglexeris: modò, vt tibi constiterit fructus otii tui: quo quidem tibi perfrui mirificè licuit, cùm esses in ista amœnitate penè solus relictus. Neque tamen dubito, quin tu ex illo cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum perforasti, & patefecisti Scianum, per eos dies matutina tempora lectiunculis consumpseris: cùm illi interea, qui te istic reliquerunt, spectarent communeis mimos semisomni. Reliquas verò parteis diei tu consumebas his delectationibus quas tibi ipsi ad arbitrium tuũ cõpararas: nobis autẽ erant ea perpetienda, quæ scilicet P. Mæcius probauisset. Omnino, si quæris, ludi apparatissimi: sed non tui stomachi. coniecturã enim facio de meo. Nam primùm honoris causa in scenam redierant ij, quos ego honoris causa de scena decessisse arbitrabar. Deliciæ verò tuæ, noster Æsopus, eiusmodi fuit, vt ei desinere per omneis homines liceret. is iurare cum cœpisset, vox eum defecit in illo loco, SI SCIENS FALLO. Quid tibi ego alia narrem? nosti enim reliquos ludos. Qui ne id quidem leporis habuerunt, quod solent mediocres ludi. Apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem: quo quidem apparatu non dubito, quin animo æquissimo carueris. Quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clytemnestra? aut in equo Troiano craterrarum tria millia? aut armatura varia peditatus, & equitatus in aliqua pugna? quæ popularem admirationem habuerunt; delectationem tibi nullam attulissent. Quod si tu per eos dies operam dedisti Protogeni tuo, dummodò is tibi quiduis potiùs, quàm orationes meas legerit: ne tu haud paulò plus, quàm quisquam nostrum, delectationis

A habuisti. Non enim te puto Græcos, aut Oscos ludos desiderasse: præsertim cùm Oscos ludos vel in senatu nostro spectare possis: Græcos verò ita non ames vt ne ad villã quidem tuam via Græca ire soleas. Nam quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris? in quibus ipse Pompeius confitetur, se & operam & oleum perdidisse. Reliquæ sunt venationes binæ per dies quinque, magnificæ, nemo negat, sed quæ potest esse homini politico delectatio, cum aut homo imbecillus à valentissima bestia laniatur, aut præclara bestia venabulo trãsuerberatur? quæ tamen, si videnda sint, sæpe vidisti: neque nos, qui hæc spectauimus, quidquam noui vidimus. Elefantorum extremus dies fuit: in quo admiratio magna vulgi atque turbæ: delectatio nulla exstitit. quin etiã misericordia quædam consecuta est, atque opinio eiusmodi, esse quandam illi belluæ cum genere humano

B societatem. His ego tamen diebus, ludis scenicis ne fortè videar tibi non modò beatus, sed liber omnino fuisse, dirupi pene me in iudicio Galli Caninij, familiaris tui. Quod si tã facilem populum haberem, quàm Æsopus habuit: libenter mehercule artem desinerem tecũmque, & cum similibus nostri viuerem. Nã me cùm antea tædebat, cùm & ætas, & ambitio hortabatur, & licebat denique quem nolebam, non defendere: tum verò hoc tempore vita nulla est. Neque.n. fructũ vllum labor ex his exspecto: & cogor nonnumquam homines non optimè de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Itaque quæro causas omneis aliquando viuendi arbitratu meo: têque, & istam rationem otij tui & laudo vehementer, & probo: quódque nos minùs interuisis, hoc fero animo æquiore quòd, si Romæ esses, tamen neque nos lepôre tuo, neque te (si quis est in me) meo frui

C liceret, propter molestissimas occupationes meas: quibus si me relaxaro (nam vt planè exsoluam, non postulo) te ipsum quidem, qui multos annos nihil aliud commentaris, docebo profectò, quid sit humaniter viuere. Tu modo istam imbecillitatem valetudinis tuæ sustenta, & tuere, vt facis, vt nostras villas obire, & mecum simul lecticula concursare possis. Hæc ad te pluribus verbis scripsi, quàm soleo, non otii abundantia, sed amoris erga te, quòd me quadam epistola subinuitaras, si

memoria tenes, vt ad te aliquid huiuſmodi
ſcriberem, quo minùs te prætermiſiſſe ludos
pœniteret. Quod ſi aſſecutus ſum gaudeo: ſin
minùs, hoc me tamen conſolabor, quòd poſt-
hac ad ludos venies, nóſque viſes: neque in e-
piſtolis relinques meis ſpem aliquam dele-
ctationis tuæ. Vale.

M.T.C. M. MARIO, S.D. 2

MANDATVM tuum curabo diligen-
ter. Sed homo acutus, ei mandaſti potiſ-
ſimùm, cui expediret, illud venire quàm plu-
rimo. Sed eò vidiſti multum, quòd præfiniſti,
quo ne pluris emerem. Quòd ſi mihi permi-
ſiſſes: qui meus amor in te eſt: confeciſſem
cum cohæredibus. nunc, quando tuum pretiū
noui, licitatorem potiùs apponam, quàm il-
lud minoris veneat, ſed de ioco ſatis eſt. Tuū
negotium agam, ſicuti debeo, diligenter. De
Burſa, te gaudere certò ſcio. ſed nimis vere-
cundè mihi gratularis. Putas enim vt ſcri-
bis, propter hominis ſordeis minùs me ma-
gnam illam lætitiam putare. Credas mihi ve-
lim, magis me iudicio hoc, quam inimici læ-
tatum. Primùm enim iudicio malo, quàm
gladio: deinde gloria potiùs amici, quàm ca-
lamitate. In primíſque me delectauit tantum
ſtudium bonorum in me exſtitiſſe contra in-
credibilem contentionem clariſſimi, ac po-
tentiſſimi viri. Poſtremò, quod vix veriſimi-
le fortaſſe videatur, oderam multò peius hūc,
quàm illum ipſum Clodium. Illum enim op-
pugnaram: hunc defenderam. Et ille, cùm o-
mnis reſp. in meo capite diſcrimen eſſet ha-
bitura, magnum quiddā ſpectauit: nec ſua qui-
dem ſponte, ſed eorum auxilio, qui me ſtante
ſtare non poterant: hic ſimiolus, animi cauſa,
me, in quem inueheretur, delegerat: perſuaſe-
ràtque nonnullis inuidis meis, ſe in me emiſ-
ſarium ſemper fore. Quamobrem valde iubeo
gaudere te, magna res geſta eſt, numquam vlli
fortiores ciues fuerunt, quàm, qui auſi ſunt eū
contra tantas opes eius, à quo ipſi lecti iudi-
ces erant, condemnare. Quod feciſſent num-
quam, niſi iis dolori meus fuiſſet dolor. Nos
hic in multitudine & celebritate iudiciorū, &
nouis legibus ita deſtinemur, vt quotidie vo-
ta faciamus, ne intercaletur, vt quàm primum
te videre poſſimus. Vale.

M. CICERO M. MA-
RIO, S.D. 3

PER SAEPE mihi cogitanti de commu-
nibus miſeriis, in quibus tot annos verſa-
mur & (vt video) verſabimur, ſolet in men-
tem venire illius temporis, quo proximè fui-
mus vnà. quin etiam ipſum diem memoria
teneo. Nam ad III. Idus Maias, Lentulo, &
Marcello Conſulibus, cùm in Pompeianum
veſperi veniſſem, tu mihi ſollicito animo præ-
ſto fuiſti. Sollicitum autem te habebat cogi-
tatio cùm officii, tum etiam periculi mei. Si
manerem in Italia, verebare, ne officio deeſ-
ſem, ſi proficiſcerer ad bellum, periculum te
meum commouebat. Quo tempore vidiſti pro-
fectò me quoque ita conturbatum, vt non ex-
plicarem, quid eſſet optimum factu pudori ta-
men malui, famæq; cedere, quàm ſalutis meæ

A ratiōnē ducere. Cuius me mei facti pœnituit,
non tam propter periculum meum, quàm pro-
pter vitia multa quæ ibi offendi, quò veneram.
Primùm neque magnas copias, neque bellico-
ſas: deinde, extra ducem, paucóſque præterea
(de principibus loquor) reliqui primùm in
ipſo bello rapaces, deinde in oratione ita cru-
deles, vt ipſam victoriam horrerē: maximum
autem æs alienum ampliſſimorum virorum.
Quid quæris? nihil boni, præter cauſam. Quæ
cum vidiſſem: deſperans victoriam, primùm
cœpi ſuadere pacem, cuius fueram ſemper au-
ctor: deinde cùm ab ea ſententia Pompeius
valde abhorreret, ſuadere inſtitui, vt bellum
duceret. Hoc interdum probabat, & in ea ſen-
tentia videbatur fore, & fui fortaſſe, niſi qua-
dam ex pugna cœpiſſet ſuis militibus confi-
dere. Ex eo tempore vir ille ſummus, nullus
imperator fuit. Signa tirone & collectitio e-
xercitu cum legionibus robuſtiſſimis contulit:
B victus turpiſſimè, amiſſis etiam caſtris ſolus
fugit. Hunc ego belli mihi finem feci: nec pu-
taui, cùm *integri pares non fuiſſemus, fractos ſu-*
periores fore. Diſceſſi ab eo bello, in quo aut
in acie cadendum fuit, aut in aliquas inſidias
incidendum, aut deueniendum in victoris ma-
nus, aut ad Iubam confugiendum, aut capien-
dus tanquam exſilio locus, aut conſciſcenda
mors voluntaria. Certè nihil fuit præterea, ſi
te victori nolles, aut non auderes committe-
re. Ex omnibus autem iis, quæ dixi, incom-
modis, nihil tolerabilius exſilio, præſertim
innocenti. vbi nulla adiuncta eſt turpitudo:
addo etiam, cùm ea vrbe careas, in qua nihil
ſit, quod videre poſſis ſine dolore. Ego cum
meis (ſi quidquam nunc cuiuſpiam eſt) etiam
in meis eſſe malui. Quæ acciderunt, omnia
dixi futura. Veni domum, non quòd optima
viuendi conditio eſſet: ſed tamen ſi eſſet ali-
qua forma reipub. tanquam in patria vt eſ-
C ſem: ſi nulla, tanquam in exſilio. Mortem
mihi cur conſciſcerem, cauſa nulla viſa eſt:
cur optarem, multæ. Vetus eſt enim, VBI
NON SIS QVI FVERIS, NON
ESSE *cur velis viuere.* Sed tamen vacare
culpa, magnum eſt ſolatium, præſertim cùm
habeam duas res, quibus me ſuſtentem: opti-
marum artium ſcientiam, & maximarum re-
rum gloriam: quarum altera mihi viuo num-
quam eripietur, altera ne mortuo quidem.
Hæc ad te ſcripſi verboſiùs: & tibi moleſtus
fui, quòd te cùm mei, tum reip. cognoui amā-
tiſſimum. Notum tibi omne conſilium meum
eſſe volui, vt primùm ſcires, me numquam
voluiſſe plus quemquam poſſe, quàm vniuer-
ſam rempub. Poſteà autem quàm alicuius
culpa tantum valeret vnus, vt obſiſti non poſ-
ſet, me voluiſſe pacem: amiſſo exercitu, & eo
duce, in quo ſpes fuerat vno, me voluiſſe e-
tiam, reliquis omnibus: poſtquam non potue-
D rim, mihi ipſi finem feciſſe belli: nunc autem
ſi hæc ciuitas eſt, ciuem eſſe me: ſi non, exſu-
lem eſſe non incommodiore loco, quàm ſi me
Rhodum, aut Mytilenas contuliſſem. Hæc te-
cum coràm malueram: ſed quia longiùs fie-
bat, volui per literas eadem: vt haberes quid
diceres, ſi quando in vituperatores meos inci-
diſſes. Sunt enim qui, cùm meus interitus ni-
hil fuerit reip. profuturus, criminis loco
putent eſſe quòd viuam. Quibus ego certò
ſcio

scio non videri satis multos periisse: qui si A me audissent, quamuis iniqua pace, honesta tamen viuerent. Armis enim inferiores, non causa fuissent. Habes epistolam verbosiorem fortasse, quàm velles quod tibi ita videri puto, nisi mihi longiorem remiseris. Ego, si, quæ volo expediero, breui tempore te, vt spero, videbo. Vale.

M. T. C. M. MARIO, S. D. 4

AD VIII. Kal. Iulias in Cumanum veni cum Libone tuo, vel nostro potius. in Pompeianum statim cogito. Sed faciam te antè certiorem. Te cùm semper valere cupio, tù certè, dum hic sumus. Vides enim, quanto pòst vna futuri simus. Quare si quod constitutum cum prodagra habes, fac vt in alium dié differas. Cura igitur, vt valeas: & me hoc biduo aut triduo exspecta. Vale.

B

M. T. C. C. CAESARI IMP. S. D. 5

VIDE quàm mihi persuaserim, te me esse alterum, non modo in iis rebus, quæ ad me ipsum, sed etiam in iis, quæ ad meos pertinent. C. Trebatium cogitaram, quocunque exirem, mecum ducere, vt cum meis omnibus studiis, & beneficiis quàm ornatissimum, domum reducerem. Sed posteaquàm & Pompeij commoratio diuturnior erat, quàm putaram: & mea quædam tibi non ignota dubitatio aut impedire profectionem meam videbatur, aut certè tardare: vide, quid mihi sumserim. Cœpi velle, ea, Trebatium exspectare à te, quæ sperasset à me neque hercule minus ei, prolixe de tua voluntate promisi, quàm eram solitus de mea polliceri. Casus verò mirificus quidam interuenit quasi vel testis opinionis meæ, vel sponsor humanitatis tuæ. Nam cum de hoc C ipso Trebatio cum Balbo nostro loquerer accuratius domi meæ, literæ mihi dantur à te: quibus in extremis scriptum erat, M. FVRIVM, QVEM MIHI COMMENDAS, VEL REGEM GALLIAE FACIAM, VEL LEPTAE LEGATVM. SI VIS TV, ad me alium mittes, quem ornem sustulimus manus & ego, & Balbus, tanta fuit opportunitas, vt illud nescio quid, non fortuitum, sed diuinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium, atque ita mitto, vt initio mea sponte, post autem inuitatu tuo mittendum duxerim. Hunc, mi Cæsar, sic velim omni tua comitate complectare, vt omnia, quæ per me possis adduci, vt in meos conferre velis, in vnum hunc cōferas: de quo tibi homine hæc spondeo, nō illo vetere verbo meo, quod, cum ad te de Milone scripsissem, iure lusisti: sed more Romano quo modo homines non inepti loquuntur: probiorem D hominem, meliorem virum, prudentiorem esse neminem. Accedit etiam, quòd familiam ducit, in iure ciuili singularis memoria summa scientia. Huic ego neque tribunatum, neque præfecturam, neque vllius beneficij certum nomen peto: beneuolentiam tuam & liberalitatem peto: neque impedio, quo minus, si tibi ita placuerit, etiam hisce eum ornes gloriolæ insignibus totum denique hominē

tibi trado de manu (vt aiunt) in manum, tuam istam & victoria & fide præstantem. Simus enim putidiusculi, quàm per te vix licet: verùm, vt video, licebit. Cura, vt valeas & me vt amas, ama.

CICERO TREBATIO, S. D. 6

IN omnibus meis epistolis, quas ad Cæsarē aut ad Balbum mitto, legitima quædam est accessio commendationis tuæ, nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meæ erga te beneuolentiæ. Tu modò ineptias istas, & desideria vrbis, & vrbanitatis depone &, quo consilio profectus es, id assiduitate & virtute consequere. Hoc tibi tam ignoscemus nos amici, quàm ignouerunt Medeæ, *quæ Corinthi arcem altam habebant matronæ opulentæ optimates*: quibus illa manibus gypsatissimis persuasit, ne sibi illæ vitio verterent, quod abesset à patria. NAM MVLTI SVAM REM BENE GESSERE, *& publicam patria procul. Multi, qui domi ætatem agerent, proptereà sunt improbati.* Quod in numero tu certè fuisses, nisi te extrusissemus. Sed plura scribemus aliàs. Tu, qui ceteris cauere didicisti, in Britannia ne ab essedariis decipiaris, caueto: & quando Medeam agere cœpi, illud semper memento, QVI IPSE SIBI *sapiens prodesse nequid, nequidquam sapit.* Cura vt valeas.

CICERO TREBATIO, S. D. 7

EGO te commendare non desisto: sed quid proficiam, ex te scire cupio. Spem maximā habeo in Balbo: ad quem de te diligentissimè & sæpissimè scribo. Illud soleo mirari non me toties accipere tuas literas, quoties a Q. fratre mihi afferuntur. In Britannia nihil esse audio neque auri, neque argenti. Id si ita est, essendum aliquod suadeo rapias, & ad nos quàm primùm recurras. Sin autem sine Britannia tamen assequi id quod volumus possumus, perfice vt sis in familiaribus Cæsaris. multum enim te in eo frater adiuuabit meus, multum Balbus: sed mihi crede, tuus pudor, & labor plurimùm. Imperatorem liberalissimum habes, ætatem opportunissimam, commendationem certè singularem: vt tibi vnum timendum sit, ne ipsi tibi defuisse videare. Vale.

CICERO TREBATIO, S. D. 8

SCRIPSIT ad me Cæsar perhumaniter, nondum te sibi satis esse familiarem propter occupationes suas, sed certè fore: cui quidem ego rescripsi, quàm mihi gratum esset futurum, si quàm plurimum in te studij, officij, liberalitatis suæ contulisset. Sed ex tuis literis cognoui præproperam quandam festinationē tuam, & simul sum admiratus, cur tribunatus commoda, demto præsertim labore militiæ, contempseris. Querar cum Vacerra, & Manilio: nam Cornelio nihil audeo dicere, cuius tu periculo stultus es, quando te ab eo sapere didicisse profiteris: Quin tu vr-

ges istam occasionem, & facultatem, qua me- A
lior nunquam reperietur? Quod scribis de illo
Prætianio iureconsulto, ego te ad ei non desi-
no commendare. scribit etiam ipse mihi, te
sibi gratias agere debere. De eo quid sit, cu-
ra, vt sciam. Ego vestras Britannicas literas
expecto. Vale.

CICERO TREBATIO. S.D. 9

IAMDIV ignoro, quid agas, nihil enim
scribis: neque ego ad te his duobus mensi-
bus scripseram: quia cum Q. fratre meo non
eras, quò mitterem, aut qui darem nesciebã.
Cupio scire quid agas, & vbi sis hyematurus.
Equidem velim cum Cæsare: sed ad eum pro-
pter eius occupationes nihil sum ausus scribe
re, ad balbũ tamen scripsi. Tu tibi deesse noli.
serius potius ad nos, dum plenior. Quod huc
properes, nihil est, presertim Vacerra mortuo,
sed tibi consilium non deest. Quid constitue- B
ris, cupio scire. Cn. Octauius, tuus familiaris
summo genere natus, terræ filius, is me, quia
scit tuum familiarem esse crebrò ad cœnam
inuitat. adhuc non potuit perducere: sed mihi
tamen gratum est. Vale.

CICERO TREBATIO. S.D. 10

LEGI tuas literas: ex quibus intellexi, te
Cæsari nostro valde iureconsultum videri.
Est quòd gaudeas, te in ista loca venisse, vbi
aliquid sapere viderere. Quod si in Britãniam
quoque profectus esses: profecto nemo in il-
la tanta insula peritior te fuisset. Verumtamẽ
(rideamus, licet: sum enim à te inuitatus) sub-
inuideo tibi, vltrò te etiam accersitum ab eo,
ad quem ceteri, non propter eius superbiam,
sed propter occupationem, adspirare non pos-
sunt. Sed tu in ista epistola nihil mihi scripsi-
sti de tuis rebus. quæ mehercule mihi non C
minori curæ sunt, quàm meæ. Valde metuo,
ne frigeas in hybernis quamobrem camino
luculento vtendum censeo. Idem & Mucio
& Manilio placebat, præsertim qui sagis non
abundares: quamquam vos nunc istic satis ca-
lere audio quo quidem nuntio valde meher-
cule de te timueram. Sed tu in re militari
multò es cautior, quàm in aduocationibus:
qui neque in Oceano natare volueris, studio-
sissimus homo natandi, neque spectare esse-
darios: quem antea ne Andabatam quidem
defraudare poteramus: Sed iam satis iocati
sumus. Ego de te ad Cæsarem quàm diligen-
ter scripserim, tute scis: quàm sæpe, ego. Sed
mehercule iam intermiseram, ne viderer li-
beralissimi hominis, meique amantissimi vo-
luntati erga me diffidere. Sed tamen his li-
teris, quas proximè dedi, putaui esse homi-
nem commonendũ. id feci. quid profecerim,
facias me velim certiorem: & simul de toto D
statu tuo, consiliisque omnibus. Scire enim
cupio quid agas, quid exspectes quàm lon-
gum istum tuum discessum à nobis futurum
putes. Sic enim tibi persuadeas velim, vnum
mihi esse solatium, quare faciliùs possim pati
te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento
sciam. sin autem id non est, nihil duobus no-
bis est stultius: me, qui te non Romam attra-
ham: te, qui non huc aduoles. Vna mehercule
nostra vel seuera, vel iocosa congressio, plu-
ris erit quàm non modò hostes, sed etiã fra-
tres nostri Hœdui. Quare omnibus de rebus
fac vt quam primum sciam, aut consolando
aut consilio, aut re iuueris. Vale.

CICERO TREBATIO, S.D. 11

NISI antè Roma profectus esses, nunc eã
certè relinqueres. quis enim tot interre-
gnis iure consultum desiderat? Ego omnibus
vnde petitur, hoc consilii dederim, vt à sin-
gulis interregibus binas aduocationes postu-
lent. Satisne tibi videor abs te ius ciuile didi-
cisse? Sed heus tu, quid agis? ecquid fit? video
enim, te iam iocari per literas. Hæc signa me-
liora sunt, quàm in meo Tusculano. Sed quid
sit, scire cupio. Consuli quidem te à Cæsare
scribis: sed ego tibi ab illo consuli mallem.
quod si aut fit aut futurum putas: perfer istam
militiam, & permane. Ego enim desiderium
tui, spe tuorum commodorum consolabor.
Nam sin ista sunt inaniora: recipere ad nos.
aut erit hic aliquid aliquando: aut, si minus,
vna mehercule collocutio nostra, pluris erit,
quàm omnes Samarobrinæ. Denique, si te ci-
to retuleris: sermo nullus erit, sin frustra diu-
tius abfueris, non modò Laberium: sed etiam
sodalem nostrum Valerium pertimesco. Mi-
ra enim persona induci potest Britannici iu-
reconsulti. Hæc non rideo, quamuis tu ri-
deas: sed de re seuerissima tecum, vt soleo, io-
cor. Remoto ioco, tibi hoc amicissimo ani-
mo præcipio, vt, si istic mea commendatione
tuam dignitatem obtinebis, perferas nostri
desiderium: honestatem, & facultates tuas au-
geas. sin autem illa frigebunt, recipias te ad
nos. Omnia tamen, quæ vis, & tua virtute
profecto, & nostro summo erga te studio con-
sequere. Vale.

CICERO TREBATIO, S.D. 12

MIRABAR, quid esset, quòd tu mihi lite-
ras mittere intermisisses. indicauit mihi
Pãsa meus, Epicureum te esse factum. O castra
præclara! quid tu fecisses, si te Tarentum, &
non Samarobrinã misissem? iã tum mihi non
placebas, cùm idẽ intuebare, quod & Titius,
familiaris meus. Sed quónam modo ius ciui-
le defendes, cùm omnia tua causa facias, non
ciuium? Vbi porrò illa erit formula fiduciæ
VT INTER BONOS BENE A-
GIER OPORTET? Quis enim est bo-
nus, qui facit nihil, nisi sua causa? Quod ius
statues COMMVNI DIVIDVNDO, cùm cõ-
mune nihil possit esse apud eos, qui omnia
voluptate sua metiuntur? Quomodo autem tibi
placebit, IOVEM LAPIDEM iurare, cùm
scias Iouem iratum esse nemini posse? Quid
fiet porrò populo Vlubrano, si tu statueris
πολιτεύεσθαι non oportere? Quare si planè à
nobis deficis: molestè fero. sin Pansæ assentari
commodum est, ignosco, modò scribas aliquã-
do ad nos, quid agas, & à nobis quid agi, quid
fieri, aut curari velis. Vale.

CICERO TREBATIO, S.D. 13

ADEONE me iniustum esse existimasti, vt
tibi

tibi irascerer, quòd parum mihi constans & nimium cupidus decedendi viderere, ob eamque causam me arbitrarere literas ad te iamdiu non misisse? Mihi perturbatio animi tui, quam primis literis perspiciebam, molestiam attulit. Neque alia fuit vlla causa intermissionis literarum, nisi quòd, vbi esses planè nesciebam. Hic tu me etiam insimulas, nec satisfactionem meam accipis. Audi, mi Testa. Vtrùm superbiorem te pecunia facit, an quod te imperator consulit? Moriar, ni, quæ tua gloria est, puto te malle à Cæsare consuli quàm inaurari. Si verò vtrumque est: quis te feret, præter me, qui omnia ferre possum? Sed, vt ad rem redeam, te istic inuitum nō esse vehementer gaudeo: &, vt illud erat molestum, sic hoc est iucundum. Tantùm metuo, ne artificium tuū tibi parum prosit. Nam, vt audio, istic,

Neq ex iure manu consertum, sed mage ferro
Rē repetūt, regnūmque petunt: vadūt solida vi.

Et tu soles ad vim faciendam adhiberi. neque est, quòd illam exceptionem in interdicto pertimescas. QVOD TV PRIOR VI HOMINIBVS ARMATIS NON VENERIS. Scio enim, te non esse procacem in lacessendo. Sed, vt ego quoque te aliquid de nostris cautionibus admoneam, Teruiros vites censeo. audio capitaleis esse. mallem auro, argento, ære essent. Sed alias iocabimur. Tu ad me de istis rebus omnibus scribas velim quàm diligentissimè, ad tertium Nonas Martias. Vale.

CICERO TREBATIO, S. D. 14

CHRYSIPPVS Vettius, Cyri architecti libertus, fecit, vt te non inmemorem putarem mei. salutem enim mihi verbis tuis nuntiauit. Valde iam lautus es qui grauere literas ad me dare, homini præsertim propè domestico. Quòd si scribere oblitus es, minùs multi iam, te aduocato, causa cadent. sin nostri oblitus es: dabo operā, vt istuc veniam antè, quam planè ex animo tuo effluam: sin æstiuorum timor te debilitat: aliquid excogita vt fecisti de Britannia. Illud quidem perlibenter audiui ex eodem Chrysippo te esse Cæsari familiarem. Sed mehercule mallem, id quod erat æquius, de tuis rebus ex tuis literis quàm sæpissime cognoscere. Quod certè ita fieret, si tu maluisses beneuolentiæ, quàm litiū iura perdiscere. Sed hæc iocati sumus & tuo more, & nonnihil etiā nostro. Te valde amamus nósque à te amari cùm volumus, tum etiam cōfidimus. Vale.

CICERO TREBATIO, S. D. 15

QVAM sint morosi qui amant, vel ex hoc intelligi potest, molestè ferebam antea, te inuitum istic esse: pungit me rursus, quòd scribis, te esse istic libenter. neque enim mea commendatione te non delectari facile patiebar: & nunc angor quidquam tibi sine me esse iucundum. Sed tamen hoc malo nos ferre desiderium, quàm te non ea, quæ spero, consequi. Quod verò in C. Marij, suauissimi, doctissimique hominis familiaritatē venisti, nō dici potest, quàm valde gaudeā: qui fac vt te quam maximè diligat, mihi crede, mihi ex ista prouincia potes, quod iucundius sit, deportare. Cura, vt valeas. Vale.

CICERO TREBATIO, S. D. 19

IN equo Troiano scis esse in extremo, SERO SAPIVNT. Tu tamen, mi vetule, non serò: primum, illas rabiosulas, sat fatuas: dedisti: deinde, quòd in Britannia non nimis φιλοθέωρον te præbuisti, planè non reprehendo. nunc verò in hybernis iniectus mihi videris. Itaque te commouere non curas. Vsquequaque sapere oportet. id erit telum acerrimum. ego si foris cœnitarem, Cn. Octauio, familiari tuo, non defuissem. cui tamen dixi, cùm me aliquoties inuitaret, Oro te, quis tu es? Sed mehercule, extra locum, homo bellus est, vellem eum tecum obduxisses. Quid agatis, & ecquid in Italiam venturi sitis hac hyeme, fac planè sciam. Balbus mihi confirmauit, te diuitem futurum, id vtrùm Romano more locutus sit, bene nummatum te futurū, an quomodo Stoici dicunt, OMNEIS ESSE DIVITES, QVI COELO, *& terra frui possunt*, posteà videro. Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quòd negent te percunctantibus respondere. sed tamen est quòd gaudeas. constat enim inter omneis neminem te vno Samarobrinæ iuris peritiorem esse. Vale.

CICERO TREBATIO, S. D. 17

EX tuis literis, & Quincto fratri gratias egi, & te aliquātò collaudare possum, quod iam videris certa aliqua in sentētia constitisse. Nam primorum mensium literis tuis vehementer commouebar, quòd mihi interdum (pace tua dixerim) leuis in vrbis, vrbanitatisque desiderio, interdum piger, interdum timidus in labore militari, sæpe autē etiam, quod à te alienissimum est, subimpudens videbare tanquam enim syngrapham ad imperatorem non epistolam attulisses: sic, pecunia, ablata, domum redire properabas: nec tibi in mentē veniebat, eos ipsos, qui cū syngraphis venissent Alexandriam, nullum adhuc nummum auferre potuisse. Ego, si mei commodi rationē ducerem, te mecum esse maximè vellem. nō enim mediocri afficiebar vel voluptate ex cō suetudine nostra, vel vtilitate ex consilio, atq; opera tua. Sed cùm te ex adolescentia tua in amicitiam, & fidem meam contulisses: semper te non modò tuendum mihi, sed etiam augēdum, atque ornandum putaui. Itaque quoad opinatus sum, me in prouinciam exiturū, quæ ad te vltrò attulerim, meminisse te credo. postea quam mea mutata ratio est, cùm viderē, me à Cæsare honorificentissimè tractari, & vnicè diligi, hominisque liberalitatem incredibilem, & singularem fidem nossem: sic ei te commendaui, & tradidi, vt grauissimè, diligētissiméque potui. Quod ille ita & accepit, & mihi sæpe literis significauit. & tibi verbis, & re ostendit, mea commendatione sese valde esse commotum. Hunc tu virum nactus, si me aut sapere aliquid, aut velle tua causa putas, ne dimiseris: &, si qua te fortè res aliquando offenderit, cùm ille aut occupatione, aut diffi-

cultate tardior tibi erit visus perferto, & vltima exspectato: quæ ego tibi iucunda, & honesta præstabo. Pluribus te hortari nō debeo. tantùm moneo, neque amicitiæ confirmandæ clarissimi, ac liberalissimi viri, neque vberioris prouinciæ, neque ætatis magis idoneum tempus, hoc si amiseris te esse vllum vmquam reperturum Hoc, quemadmodum vos scribere soletis in vestris libris, idē Q. Cornelio videbatur. In Britanniam te non esse profectū, vehementer gaudeo, quod & tu labore caruisti, & ego te de rebus illis non audiam. Vbi sis hybernaturus & qua spe, aut conditione, perscribas ad me velim. Vale.

CICERO TREBATIO, S. D. 18

ACCEPI à te aliquot epistolas vno tēpore, quas tu diuersis temporibus dederas: in quibus me cetera delectarunt. Significabant enim te istam militiam iam firmo a- B nimo ferre, & esse fortem virum & constantē. Quæ ego paulisper in te ita desideraui, non imbecillitate animi tui, sed magis vt desiderio nostri te æstuare putarem. Quare perge, vt cœpisti: forti animo istam tolera militiam. Multa, mihi crede, assequere. ego enim reuocabo commendationem: sed tempore. Sic habeto, non tibi maiori esse curæ, vt iste tuus à me discessus fructuosissimus tibi sit, quam mihi. Itaque, quando vestræ cautiones infirmæ sunt. Græculam tibi misi cautionem chirographi mei. Tu me velim de ratione Gallici belli certioré facias. Ego enim ignauissimo cuique maximam fidem habeo. Sed, vt ad epistolas tuas redeam, cetera bellè: illud miror. quis solet eodem exēplo plureis dare, qui sua manu scribit? Nā quòd in palimpsesto, laudo equidem parsimoniam, sed miror, quid in illa chartula fuerit, quod delere malueris, quàm hæc scribere: nisi fortè tuas formulas. Non e- C nim puto te meas epistolas delere, vt reponas tuas. An hoc significas, nihil fieri? frigere te? ne chartam quidem tibi suppeditari? Iam ista tua culpa est, qui verecundiam tecum extuleris, & nō hîc nobiscū reliqueris. Ego te Balbo cùm ad vos proficiscetur, more Romano cōmendabo. Tu, si interuallū longius erit mearum literarum, ne sis admiratus. eram enim abfuturus mense Aprili. Has literas scripsi in Pontino, cùm ad villam M. Aemilij Philemonis diuertissem, ex qua iam audieram fremitū clientium meorum, quos quidem tu mihi cōciliasti. Nam Vlubris honoris mei causa vim maximam rannunculorum se cōmosse constabat. Cura vt valeas. vi. Idus April. de Pontino.

EPISTOLAM tuam quā accepi ab L. Aruntio, conscidi innocentem, nihil enim habebat, quod non vel in concione rectè legi posset. Sed & Aruntius ita se mandasse aiebat, & tu adscripseras. Verùm illud esto nihil te D ad me posteà scripsisse demiror, præsertim tā nouis rebus. Vale.

CICERO TREBATIO, S. D. 16

VIDE, quanti apud me sis: & si iure id quidem, non enim amore te vinco. Verumtamen quod præsenti tibi propè subnegarem non tribuerim certè. Id absenti debere nō po-

A tui. Itaque, vt primùm Veliam nauigare cœpi instituì Topica Aristotelica conscribere, ab ipsa vrbe commonitus, amantissima tui. Eum librum tibi misi Rhegio, scriptum, quàm planissimè res illa scribi potuit. Sin tibi quædam videbuntur obscura: cogitare debebis, NVLLAM ARTEM *literis sine interprete, & sine aliqua exercitatione percipi posse*. Non longè abieris. num ius ciuile vestrum ex libris cognosci potest? qui quamquam plurimi sunt doctorem tamen lumenque desiderant Quamquam tu si attentè leges, si sæpius per te omnia cōsequere, vt certè intelligas. vt verò etiam ipsi tibi loci proposita quæstione occurrant, exercitatione consequere. In qua quidem nos te continebimus, si & salui redierimus, & salua ista offenderimus. Vale. Kal. Sext. Rhegio.

CICERO TREBATIO, S. D. 20

AMABILIOR mihi Velia fuit, quòd te ab ea sensi amari. Sed quid ego dicam te? qué qui non amat? Rufio, medius fidius tuus ita desiderabatur, vt si esset vnus è nobis. Sed ego te non reprehendo, qui illum ad ædificationem tuam traduxeris. Quamquā enim Velia non est vilior, quàm Lupercal, tamen istuc malo, quàm hęc omnia. Tamē, si tu me audies, quem soles, has paternas possessiones tenebis (nescio quid enim Velienses verebantur) neque Halethem, nobilem amnem relinques, nec Papirianam domum deseres. quamquam illa quidem habet lucum, à quo etiam aduenę teneri solent: quem tamen si exciderís, multū prospexit. Sed in primis opportunum videtur, his præsertim temporibus, habere perfugium primùm eorum vrbem, quibus carus sis, deinde etiam tuam domum, tuósque agros, eáque remoto, salubri amœnóque loco, idque etiam mea interesse, mi Trebati, arbitror. Sed valebis, meáque negotia videbis, méque diis iuuantibus ante brumam exspectabis. Ego à Sext. Fabio. Niconis discipulo. Νίκωνος περὶ πολυφαγίας librum abstuli. O medicū suauem, méque docilem ad hanc disciplinam. Sed Bassus noster me de hoc libro celauit: te quidem non videtur. Ventus increbrescit. Cura vt valeas. XIII. Kalen. Sext. Velia. Vale.

CICERO TREBATIO, S. D. 21

SILII causam te docui: is posteà fuit apud me, cùm ei dicerem, tibi videri sponsionē illam non sine periculo facere posse. SI BONORVM TVRPILIAE POSSESS. ONEM. QV. CAEPIO PRAETOR EX EDICTO SVO MIHI DEDIT, negare aiebat Seruium, tabulas testamenti esse eas, quas instituissetis, qui factionem testamenti non habuerit: Hoc idem Offilium dicere: tecum se locutum negabat: méque rogauit, vt se, causamque suam tibi commendarem. Nec vir melior, mi Testa, nec mihi amicior P. Silio quisquam est, te tamen excepto. Gratissimum igitur mihi feceris, si ad eum vltrò veneris, eique pollicitus eris. sed si me amas, quàm primùm hoc te vehementer etiam, atque etiam rogo. Vale.

Cicero

CICERO TREBATIO, S. D. 21

ILLVSERAS heri inter scyphos, quòd dixeram, cōtrouersiā esse, possétne heres, quod furtum antea factum esset, rectè furti agere. Itaque, etsi domum bene potus, seróque redieram, tamen id caput, vbi hæc cōtrouersia est, notaui, & descriptum tibi misi: vt scires, id, quod tu neminem sensisse dicebas, Sex. Aeliū, M. Manilium, M. Brutum sensisse. Ego tamen Scæuolæ, & Testæ assentior. Vale.

M. T. C. FABIO GALLO, S. D. 22

TANTVM ex Arpinati venerā, cùm mihi à te literæ redditæ sunt: ab eodémque accepi Auiani literas: in quibus hoc erat liberalissimum, nomina se facturum, cùm venisset, qua ego vellē die. Fac, quæso, qui ego sum, esse te. éstne aut tui pudoris, aut nostri, primùm rogare de die: deinde plus annua postulare? B Sed essent, mi Galle, omnia facilia, si & ea mercatus esses, quæ ego desiderabam, & ad eā summam quam volueram. Attamen isthæc ipsa, quæ te emisse scribis, nō solùm rata mihi erunt, sed etiam grata. planè enim intelligo, te non modò studio, sed etiam amore vsum, quæ te delectarint, hominem (vt ego semper iudicaui) in omni iudicio elegantissimum, quæq; me digna putaris, coemisse. Sed velim maneat Damasippus in sententia. prorsus enim ex istis emtionibus nullam desidero. Tu autem ignarus instituti mei quāti ego genus omne signorum omnium non æstimo, tanti ista quatuor, aut quinque sumsisti. Sed Bacchas istas cum Musis Metelli comparas. Quid simile? primùm ipsas ego Musas numquam tanti putassem: atque id fecissem Musis omnibus approbantibus, sed tamē erat aptū bibliothecæ, studiisq; nostris congruens, Bacchis verò vbi est apud me locus? C At pulchellæ sunt. Noui optimè, & sæpe vidi. nominatim tibi signa mihi nota mandassem, si probassem. Ea enim signa ego emere soleo, quæ ad similitudinem gymnasiorum exornēt mihi in palæstra locum. Martis verò signum, quò mihi pacis auctori? Gaudeo nullum Saturni signum fuisse. hæc enim duo signa putarem mihi æs alienum attulisse. Mercurij mallem aliquod fuisset: feliciùs, puto, cū Auiano transigere possemus. Quod tibi destinaras Trapezophorum, si te delectat, habebis: sin autem sententiā mutasti, ego habebo scilicet. Ista quidem summa ne ego multò libentius emerim diuersoriū Tarracinæ, ne semper hospiti molestus sim. Omnino liberti mei video esse culpā, cui planè res certas mandarā: itémque Iunij, quē puto tibi notū esse, Auiani familiarē. Exhedria quædam mihi noua sunt instituta in porticula Tusculani. ea volebam tabellis ornare. etenim, si quid generis istiusmodi me delectat, pictura delectat. D Sed tamē, si ista mihi sunt habenda, certiorem velim me facias, vbi sint, quando accersantur, quo genere vecturæ. Si enim Damasippus in sententia non manebit, aliquem pseudodamasippū vel cum iactura reperiemus. Quod ad me de domo scribis, iterum, iam id ego proficiscens mādabam meæ Tulliæ. ea enim ipsa hora acceperam tuas literas: egeram etiam cum tuo A Nicia, quòd is vtitur, vt scis, familiariter Cassio. Vt redij autem, priùs quàm tuas legi has proximum literas quæsiui de mea Tullia, quid egisset. per Liciniam se egisse dicebat. sed opinor Cassium vti non ita multùm sorore. ea porrò negat se audere, cùm vir abesset (est enim profectus in Hispaniam Decius) illo & absente, & insciente migrare. Est mihi gratissimum, tanti à te æstimatam consuetudinem vitæ, victúsque nostri: primùm vt eam domum sumeres, vt non modò prope me, sed planè mecum habitare posses: deinde vt migrare tantopere festines. Sed ne viuam, si tibi concedo, vt eius rei tu cupidior sis, quàm ego sum. Itaque omnia experiar. Video enim quid mea intersit, quid vtriusque nostrum siquid egero, faciam vt scias. Tu & ad omnia rescribes, & quando te exspectem, facies me, si tibi videbitur, certiorem. Vale.

M. T. C. M. FABIO GALLO, S. D. 24

AMORIS quidē tui, quoquò me verti, vestigia: vel proximè de Tigellio. Sensi enim ex literis tuis, valde te laborasse. Amo igitur voluntatem. Sed pauca de re. Cepius (opinor) olim, NON OMNIBVS DORMIO: sic ego nō omnibus, mi Galle, seruio. etsi quæ est hæc seruitus? Olim cùm regnare existimabamur, non tam ab vllis, quàm hoc tempore obseruor à familiarissimis. Cæsaris omnibus, præter istum. Id ego in lucris pono non ferre, hominem pestilentiorem patria sua: eúmque addictum iam tū puto esse Calui Licinij Hipponactæo præconio. At vide, quid succenseat. Phameæ causam susceperam, ipsius quidem causa. erat enim mihi sanè familiaris. Is ad me venit: dixitque, iudicem sibi operam dare C constituisse eo ipso die, quo de P. Sextio in consilium iri necesse erat respondi nullo modo me facere posse. quem vellet alium diem si sumpsisset, me ei non defuturum. Ille autē, qui sciret se nepotem, bellum tibicinem habere, & sat bonum vnctorem, discessit à me, vt mihi videbatur, iratior. *Habes Sardos venaleis*: alium alio nequiorem Cognosti meam causam, & istius Salaconis iniquitatem. Catonem tuum mihi mitte. cupio enim legere. me adhuc non legisse, turpe vtrique nostrum est. Vale.

CICERO M. FABIO GALLO, S. D. 25

QVOD epistolam conscissam doles, noli laborare, salua est domi. petes cùm libebit Quòd autem me mones, valde gratum est: ídque vt semper facias, rogo. Videris enim D mihi vereri, ne, si istum habuerimus, rideamus γέλωτα σαρδόνιον. Sed heus tu, *manum de tabula*. magister adest citiùs, quàm putaramus. Vereor, ne in Catonem, Cato in nos. Mi Galle, caue putes quidquam melius, quam epistolæ tuæ partem ab eo loco, cetera labuntur. Secretò hoc audi: *tecum habeto* ne Apellæ quidem liberto tuo, dixeris præter duos nos, loquitur isto modo nemo: bene, maléne videro: sed, quidquid est, nostrum est. Vrbe igi-

nostrum est. Vrge igitur: *nec transuersum vnguem*(quod aiunt)à stilo enim est dicẽdi opifex. atque ego quidem aliquantum iam etiam noctis assumo. Vale.

CICERO GALLO, S. D. 26

CVM decimum iam diem grauiter ex intestinis laborarem, neque iis, qui mea opera vti volebam, proba em me non valere, quia febrim nõ haberé: fugi in Tusculanũ: cũ quidem biduum ita ieiunus fuissem, vt ne aquam quidem gustarem. Itaque confectus languore, & fame, magis tuũ officium desideraui, quàm abs te requiri putaui meum. Ego autẽ cùm omneis morbos reformido, tum in quo Epicurũ tuum Stoici malè accipiunt, quia dicat, δυσουρικὰ ϗ δυσεντερικὰ πάθη, molesta esse quorũ alterũ, morbũ edacitatis esse putãt: alterũ etiam turpioris intẽperantiæ. Sanè δυσεντερίαν pertimueram. Sed visa est mihi vel loci mutatio vel animi etiã relaxatio, vel ipsa fortasse iã senescentis morbi remissio profuisse. Attamen, ne mirere, vnde hoc acciderit, quomodóve cõmiserim, lex sumptuaria, quæ videtur λιτότητα attulisse, ea mihi fraudi fuit. Nã dũ volũt isti lauti terra nata, quę lege excepta sunt, in honorem adducere: fungos, heluellas, herbas omneis ita cõdiunt, vt nihil possit esse suauius: in eas cùm incidissem in cœna augurali apud Lẽtulũ, tãta me διάῤῥοια arripuit, vt hodie primum videatur cœpisse consistere. Ita ego, qui me ostreis, & murænis facilè abstinebã: à beta etiam & à malua deceptus sum. Posthac igitur erimus cautiores. Tu tamen cùm audisses ab Anicio (vidit enim me nauseantem) non modò mittendi causam iustã habuisti, sed etiã visendi. Ego hic cogito cõmorari, quoad me reficiam. nam & vireis, & corpus amisi. Sed, si morbũ depulero, facilè, vt spero, illa reuocabo. Vale.

M. T. C. M. GALLO, S. D. 27

MIROR, cur me accuses, cùm tibi id facere non liceat. quòd si liceret, tamen non deceбas. EGO ENIM TE IN CONSVLATV OBSERVARAM. Et ais, fore, vt te Cæsar restituat. Multa tu quidem dicis: sed tibi nemo credit. Tribunatum plebis dicis te mea causa petisse. Vtinam semper esses tribunus: intercessorem non quæreres. Negas me audere, quod sentiam, dicere. Quasi tibi, cùm parum pudenter me rogares, parum fortiter respoderim. Hæc tibi scripsi, vt isto ipso in genere, in quo aliquid posse vis, te nihil esse cognosceres. Quod si humaniter mecũ questus esses, libenter tibi me, & facilè purgassem. Nõ enim mihi ingrata sunt quæ fecisti: sed quæ scripsisti, molesta. Me autem, propter quem ceteri liberi sunt, tibi liberum non visum, demiror. Nam si falsa fuerunt, quæ tu ad me, vt ais, detulisti: quid ego tibi debeo? sin vera: tu es optimus testis, quid mihi populus R. debeat. Vale.

M. T. C. M. CVRIO, S. D. 28

MEMINI cùm mihi desipere videbare, quòd istic potius viueres, quam nobiscũ. Erat enim multò domiciliũ huius vrbis (cũ quide hæc vrbs) aptius humanitati, & suauitati tuæ, quàm tota Pelopõnesus, ne dum Patræ. Nunc cõntra & vidisse mihi multum videris, cùm, propè desperatis his rebus, te in Græciã contulisti, & hoc tempore non solùm sapiens, qui hinc absis, sed etiam beatus. quãquam, quis, qui aliquid sapiat, nunc beatus esse potest? Sed, quod tu, cui licebat, pedibus es consecutus, vt ibi esses, vbi NEC PELOPIDARVM. nosti cetera; nos idem propemodum consequimur alia ratione. Cùm enim salutationi nos dedimus amicorum: quæ fit hoc etiã frequentiùs, quàm solebat, quòd, quasi auem albam, videntur bene sentientem ciuem videre: abdo me in bibliothecam. Itaque opera efficio tanta, quanta fortasse tu senties. Intellexi enim ex tuo sermone quodam, cùm mœstitiam meam, & desperationem accusares domi tuæ, dicere te, ex meis libris animum meũ desiderare. Sed mehercule & tum remp. lugebam, quæ non solùm suis erga me, sed etiam meis erga se beneficiis erat mihi carior: & hoc tempore quamquam me non ratio solùm consolatur, quæ plurimùm debet valere, sed etiam DIES QVAE STVLTIS QVOQVE MEDERI SOLET: tamen doleo, ita communem rem esse dilapsam, vt ne spes quidem, meliùs aliquando fore, relinquatur. Nec verò nunc quidem culpa in eo est, in cuius potestate omnia sunt (nisi fortè id ipsum esse non debuit) sed alia casu, alia etiam nostra culpa sic acciderunt, vt de præteritis non sit querendum. Reliquam spem nullam video. quare ad prima redeo. Sapienter hæc reliquisti, si consilio: feliciter, si casu. Vale.

M. CVRIVS M. CICERONI, S. D. 29

SI vales, bene est. Sũ enim χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici nostri. ergo fructus est tuus, mancipium illius: quod quidem si inter senes coemtionaleis venale proscripserit, egerit non multũ. At illa nostra prædicatio quãti est, nos, quòd simus, quòd habeamus, quòd homines existimemur, id omne abs te habere? Quare, Cicero mi, persevera constanter nos conseruare, & Sulpicij successori nos de *meliore nota* commenda, quo faciliùs tuis præceptis obtemperare possimus, téque ad vernum lubentes videre, & nostra desigere, deportaréque tutè possimus. Sed, amice magne, noli hanc epistolam Attico ostendere: sine eum errare, & putare me virum bonum esse, *nec solere duos parietes de eadẽ fidelia dealbare.* Ergo patrone mi bene vale, Tironémque meũ saluta nostris verbis. Data IIII. Kalend. Nouembr.

CICERO CVRIO, S. D. 30

EGO verò iam te nec hortor, nec rogo, vt domum redeas, quin hinc ipse euolare cupio & aliquò peruenire, *vbi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam.* Incredibile est, quàm turpiter mihi facere videar, qui his rebus intersim. Næ tu videris multò antè prouidisse, quid impendéret tum, cùm hinc profugisti. quamquam

quamquam enim hæc etiam auditu acerba sunt, tamen AVDIRE TOLERABILIVS EST, *quàm videre*. In campo certè non fuisti, cùm hora secunda, comitiis quæstoriis institutis, sella Q. Maximi, quem illi consulem esse dicebant, posita esset: quo mortuo nuntiato, sella sublata est. ille autem, qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit: consulē hora septima renūtiauit, qui vsque ad Kalendas Ian. esset: quæ erant futuræ manè postridie. Ita Caninio consule scito neminem prandisse. nihil tamen eo consule mali factum est: fuit enim mirifica vigilātia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. Hæc tibi ridicula videntur. non enim ades. quæ si videres, lacrymas non teneres. Quid si cetera scribam? sunt enim innumerabilia generis eiusdem: quæ quidem ego non ferrem, nisi me in Philosophiæ portum contulissem, & nisi haberem socium studiorum meorum, Atticū nostrum. cuius quando proprium te esse scribis mancipio, & nexu: meum autem vsu, & fructu, contentus isto sum. ID ENIM *cuiusque est propriū quo quisque fruitur, atque vtitur.* Sed hæc alias pluribus. Acilius, qui in Græciā cum legionibus missus est, maximo meo beneficio est. bis enim est à me iudicio capitis, rebus saluis, defensus: & est homo non ingratus, méque vehementer obseruat. Ad eum de te diligentissimè scripsi: eámque epistolam cum hac coniunxi: quam ille quomodo acceperit, & quid tibi pollicitus sit, velim ad me scribas. Vale.

CICERO CVRIO, S. D.

FACILE perspexi ex tuis literis, quod semper studui, & me à te plurimi fieri, & te intelligere, quàm mihi, carus esses. Quod quādo vterque nostrum consecutus est: reliquum est, vt officiis certemus inter nos: quibus æquo animo vel vincam te, vel vincar abs te. Acilio non fuisse necesse meas dari literas facilè patior. Sulpicij tibi operam intelligo ex tuis literis, non multum opus fuisse, propter res tuas ita contractas, vt, quemadmodum scribis, nec caput, nec pedes. Equidem vellem, vti pedes haberent, vt aliquando redires. Vides enim exaruisse iam veterem vrbanitatem: vt Pomponius noster suo iure possit dicere, nisi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam. Ergo is tibi nos ei succedimus. Veni igitur, quæso, ne tantum semen vrbanitatis vna cum rep. intereat. Vale.

M. T. C. VOLVMNIO, S. D. 32

QVOD sine prænomine familiariter, vt debebas, ad me epistolam misisti, primū addubitaui, num à Volumnio senatore esset, quo cum mihi est magnus vsus: deinde εὐτραπελία literarum fecit, vt intelligerem, tuas esse. Quibus in literis omnia mihi periucunda fuerunt, præter illud, quod parum diligenter possessio salinarum mearum à te procuratore defenditur. Ais enim, vt ego discesserim, omnia omnium dicta, in his etiam Sextiana, in me conferri. Quid? tu id pateris? nónne defendis? non resistis? equi-A dem sperabam, ita notata me reliquisse genera dictorum meorū, vt cognosci sua sponte possent. Sed quando tanta fæx est in vrbe, vt nihil tam sit ἄχυρον quod non alicui venustum esse videatur: pugna, si me amas, nisi acuta ἀμφιβολία, nisi elegās ὑπερβολὴ nisi παράγραμμα bellum. nisi ridiculum παρὰ προσδοκίαν: nisi cetera, quæ sunt à me in secundo libro de Oratore per Antonii personā disputata de ridiculis, ἔντεχνα, & arguta apparebunt, vt sacramento contendas mea non esse. Nam de iudiciis quòd quereris, multo laboro minùs. trahantur per me pedibus omnes rei. sit vel Selius tam eloquens, vt possit probare se liberum: non laboro. Vrbanitatis possessionem, amabò, quibusuis interdictis defendamus: in qua te vnum metuo, contemno ceteros. Derideri te putas. Nunc demùm intelligo te sapere. Sed mehercule, extra iocum: valde mihi tuæ literæ facetæ, B elegantésque visæ sunt. illa quamuis ridicula essent, sicut erant, mihi tamen risum non mouerunt. Cupio enim nostrum illum amicum in tribunatu quàm plurimum habere grauitatis: idque cùm ipsius causa (est enim mihi, vt scis, in amoribus) tum mehercule etiam reip: quam quidem, quamuis in me ingrata sit, tamen amare non desinam. Tu, mi Volumni, quando & instituisti, & mihi vides esse gratum: scribe ad me quàm sæpissime de rebus vrbanis, de repub. Iucundus est mihi sermo literarum tuarum. Præterea Dolabellam, quem ego perspicio, & iudico cupidissimum esse, atque amantissimum mei, cohortare, & confirma, & redde planè meum. Non mehercule, quòd quidam desit: sed quia valde cupio, nō videor nimiùm laborare. Vale.

M. C. TOLVMNIO, S. D. 33

C QVòD declamationib. nostris cares, dāni nihil facis. Quòd Hirtio inuideres, nisi eum amares: non erat causa inuidendi: nisi fortè ipsius eloquentiæ magis, quàm quòd me audiret, inuideres. Nos enim planè, mi suauissime Volumni, aut nihil sumus, aut nobis quidem ipsis displicemus, gregalibus illis, quibus, te plaudente, vigebamus amissis: vt etiam, si quando aliquid dignum nostro nomine emisimus, ingemiscamus, quòd hæc pennigero, non armigero in corpore tela exerceantur, vt ait Philoctetes apud Accium, abiecta gloria. Sed tamen omnia mihi erunt, si tu veneris, hilariora. quamquā venies, vt ipse intelligis, in maximarū quasi concursum occupationum, quas si, vt volumus, exceperimus, ego verò multam salutem & foro dicam, & curiæ: viuamque tecum multum, & cum communibus nostris ama-D toribus. Nam & Cassius tuus, & Dolabella noster, potiùs vterque noster, studiis iisdem tenentur, & meis æquissimis vtuntur auribus. Opus est huc limatulo, & politulo tuo iudicio, & illis interioribus literis meis, quibus sæpe verecundiorem me in loquendo facias. Mihi enim iudicatum est, si modò hoc Cæsar aut patietur, aut volet, deponere illam iam personam, in qua me sæpe illi ipsi probaui, ac me totum in literas abdere, tecúmque, & cum ceteris earum studiosis honestissimo

otio perfrui. Tu vellem, ne veritus esses, ne perinuitus legerem tuas literas, si mihi (quemadmodum scribis) longiores fortè misisses: ac A vel in posthac sic statuas, tuas mihi literas longissimas quasque, gratissimas fore. Vale.

M. COELII EPISTOLARUM LIBER OCTAVUS, AD M. TULLIUM CICERONEM.

M. COELIUS M. CICERONI, S. D. 1

QVOD tibi decedens pollicitus sum, ne omneis res vrbanas diligentissimè tibi perscripturum: data opera paraui, qui sic omnia persequeretur, vt verear, ne tibi arguta nimiũ hæc sedulitas videatur. Tametsi tu, scio, quàm sis curiosus, & quàm omnibus peregrinantibus gratum sit, minimarum quoque rerum, quæ domi gerantur, fieri certiores: tamen in hoc te precor, ne meum hoc officium arrogantiæ condemnes, quòd hunc laborem alteri delegaui: non quin mihi suauissimum sit & occupato, & ad literas B scribendas, vt tu nosti, pigerrimo, tuæ memoriæ dare operam. Sed ipsum volumen, quod tibi misi, facilè, vt ego arbitror, me excusat. Nescio cuius otij esset, non modò perscribere hæc, sed omnino animaduertere. Omnia enim sunt ibi senatusconsulta, edicta, fabulæ, rumores: quod exemplum si fortè minus te delectarit: ne molestiam tibi cum impensa mea exhibeã, fac me certioré. Si quid in rep. maius actum erit: quod isti operarij minus cômodè persequi possint: & quemadmodum actum sit, & quæ existimatio consecuta, quæque de eo spes est, diligenter tibi perscribemus. Vt nunc est, nulla magnopere exspectatio est. Nam & illi rumores de comitiis transpadanorũ, Cumarum tenus caluerunt. Romam cùm venissem, ne tenuissimam quidem auditionem de ea re accepi. Præterea Marcellus quidem adhuc nihil retulit de successione prouinciarũ C Galliarum: & in Kalendas Iun. vt mihi ipse dixit, eam distulit relationem sanè quàm eos sermones repressit. qui de eo tum fuerant, cùm Romæ nos essemus. Tu si Pompeium, vt volebas, offendisti: qui tibi visus sit, & quam orationem habuerit tecum quamque ostenderit voluntatem (solet enim aliud sentire, & loqui: neque tamen tantum valere ingenio, vt nõ appareat, quid cupiat) fac mihi perscribas. Quod ad Cæsarem attinet, crebri, & non belli de eo rumores: sed susurrationes duntaxat veniunt: alius equitem perdidisse, quod opinor certè factum est: alius septimam legionem vapulasse: ipsũ apud Bellouacos circumsederi, interclusũ ab reliquo exercitu: neque adhuc certi quidquam est, neque hæc incerta tamẽ vulgò iactãtur: sed inter paucos, quos tu nosti planè, secretò narrantur, at Domitius, cùm manus ad os apposuit. Te ad IX. Kal. Iu. subrostrani (quod illorum capiti sit) dissiparant periisse: ita vt in vrbe, ac foro toto maximus rumor fuerit, te à Q. Pompeio in itinere occisum. Ego, qui scirem Q. Pompeium Baulis embæniticã facere, & vsque eò, vt ego misererer eius esuriei, non sum commotus: & hoc mendacio, si qua pericula tibi impenderẽt, vt defungeremur, optaui. Plancus quidem tuus Rauennæ est: & magno congiario donatus à Cæsare, nec beatus, ne bene instructus est. Tui politici libri omnibus vigent. Vale.

M. COELIUS M. CICERONI, S. D. 2

CErte inquam, absolutus est: me præsente pronuntiatum est, & quidem omnibus ordinibus, sed & singulis in vnoquoque genere sententiis. Vidésne rogo? inquis. Non mehercules. nihil enim vmquam tam præter opinionem, quàm quod videretur omnibus indignum, accidit, quin ego, cùm pro amicitia validissimè fauerem ei, & me jam ad dolendum præparassem: postquam factum est, obstupui, & mihi visus sum captus esse. Quid alios putas? clamoribus scilicet maximis iudices corruperunt: & ostenderunt, planè esse quod fieri non posset. itaque rejectus lege Licinia, maiore esse periculo videtur. Accessit huc, quòd postridie ejus absolutionis in theatrum Curionis Hortensius introiit, puto vt suum gaudium gauderemus. Hic tibi strepitus, fremitus, clamor, tonitruum, & rudentum sibilus. Hoc magis animaduersum est, quòd intactus à sibilo peruenerat Hortensius ad senectutem. Sed tum ita bene, vt in totam vitam cuiuis satis esset, & pœniteret eum jam habeo. Marcelli impetus resederunt, non inertia, sed (vt mihi videbatur) consilio. De comitiis consularibus incertissima est existimatio. Ego incidi ad competitorem nobilem & ignobilem egentem. Nam M. Octauius, Cu. filius, & C. Hirrus mecum petit. Hoc ideo scripsi, quod scio te acriter propter Hirrum nuntium nostrorum cômitiorum exspectaturum

rhum. Tu tamen simul ac me designatum audieris, vt tibi curæ sit, quod ad pantheras attinet, rogo. Syngrapham Sitianam tibi commendo. Commentarium rerum vrbanarum primum dedi L. Castrinio Pæto: secundum eis, qui has literas tibi reddet. Vale.

M. COELIVS CICERONI, S. D. 3

ESTNE? vici, & tibi sæpe, quod negaras discedens curaturum, literas mitto? est, si quidem perferuntur quas do. Atque hoc eò diligentius factito, quod cùm otiosus sum, planè, vbi delectum otiolum meum, non habeo. Tu cùm Romæ eras, hoc mihi certum, ac iucundissimum vacanti negotium erat, tecum in otii tempus consumere: idque non mediocriter desidero: vt non modò mihi solus esse, sed Romæ: te profectò, solitudo videatur facta: & qui (quæ mea negligentia esset) multos sæpe dies ad te, cùm hic erat, nô accedebam, nunc quotidie non esse te, ad quem cursitem, discrucior. Maximè verò, vt te dies, noctesque quæram, comulare. Hirrus curat. Quomodo illum putas anguratus tuum competitorem dolore, & dissimulare, me certionem quàm se, candidatum? de quo, vt, quem optas, quam primùm nuntium accipias, tua mediusfidius magis, quàm mea causa cupio. Nam me, si fio, forsitan cum locupletiore referam, sed hoc vsque eò suaue est, quod, si acciderit, tota vita risus nobis deesse non poterit. Sed tanti? Sed est mehercule. Nec multùm M. Octauius eorum odia, qui Hirrum premunt, quæ permulta sunt sublevat. Quòd ad Philotimi liberti officium, & bona Milonis attinet, dedimus operam, vt & Philotimus quàm honestissime Miloni absenti, eiúsque necessariis satisfaceret, & secundum eius fidem, & sedulitatem existimatio tua conseruaretur. Illud nunc à te peto, si eris (vt spero) otiosus, aliquod ad nos, vt intelligamus nos tibi curæ esse, σύνταγμα conscribas. Qui tibi istuc, inquis, in mentem venit, homini non inepto? Aliquod ex tam multis tuis monumentis extare quod nostræ amicitiæ memoriam, posteris quoque prodat velim. Cuiusmodi, puto, quæris. Tu aptius, qui omnem nosti disciplinam, quod maximè conueniat, excogitabis: genere, tamê quod & ad nos pertineat, & διδασκαλίαν quandam, vt versetur inter manus, habeat. Vale.

M. COELIVS M. CICERONI. S. D. 4

INVIDEO tibi: tam multa quotidie, quæ mirere, istoc perferuntur. Primum illud, absolutum Messalam: deinde eundem condemnatum C. Marcellum, consulem factum: M. Claudium, a repulsa condemnatum postulatum a Galliis duobus. P. Dolabellam quin decim virum factum. Hoc tibi non inuideo, caruisse te pulcherrimo spectaculo, & Lentuli Cruris repulsi vultum non vidisse. At qua spe, quàm certa opinione de-

A scenderat? quàm ipso diffidente Dolabella? & Hercules, nisi nostri equites acutius vidissent, penè concedente aduersario superasset. Illud te non arbitror miratum, Seruium, tribunum plebis designatum, condemnatum: cuius locum C. Curio petiit, sanè quàm multis incutit, qui eum, facilitatémque eius non norunt, magnum metum. Sed, vt spero & volo, &, vt se fert ipse, bonos, & senatum malet. totus, vt nunc est, hic scaturit. Huius autem voluntatis initium, & causa est, quòd eum non mediocriter Cæsar, qui solet infirmorum hominum amicitias sibi qualibet impensa adiungere, valde contemsit. Qua in re mihi videtur illud perquàm venustè cecidisse: quod à reliquis quoque vsque eò est animaduersum, vt Curio, qui nihil consilio facit, ratione, & insidiis vsus videretur in euitandis eorum consi-
B liis, qui se intenderant aduersarios in eius tribunatu: Lælios, & Antonios, & id genus valenteis dico. Has ego tibi literas eò maiore misi interuallo, quòd comitiorum dilationes occupatiorem me habebant, &, exspectare in dies exitum cogebant, vt, confectis omnibus te facerem certiorem. Ad Kalendas Sextileis vsque exspectaui, Prætoris moræ quædam inciderunt. Mea porrò comitia, quem euentum sint habitura, nescio. opinionem quidem, quod ad Hirrum attinet, incredibilem, ædilium pl. comitiis, nacta sunt. Nam M. Cœlium Vicinianum mentio illa fatua, quam deriseramus olim, & promulgatio de dictatore, subito deiecit, & deiectum magno clamore insecuta est. Inde Hirrum cuncti iam non faciendum flagitare. Spero, te celeriter, & de nobis quod
C sperasti, & de illo quod vix sperare ausus es, auditurum. De republ. iam noui quidquam exspectare desideramus. Sed cùm senatus habitus esset ad Apollinis, ad XI. Kalendas Sextileis & referretur de stipendio Cn. Pompeii, mentio facta est de legione ea, quam expensam tulit C. Cæsari Pompeius, quo numero esset, quo appeteretur: cùm ex Gallia coactus esset dicere Pompeius se legionem adducturum, sed non statim sub mentionem, & conuicium obtrectatorum. Inde interrogatus de successione C. Cæsaris de qua, hoc est, de prouinciis, placitum est, vt quùm primùm ad vrbem reuerteretur Cn. Pompeius: coram eo de successione prouinciarum ageretur. Nam Ariminum ad exercitum Pompeius erat iturus: & statim id puto idibus Sextileis de ea re factum iri. profectò aut transigetur aliquid, aut turpiter intercedetur. Nam in disputando coniecit illam vocem Cn. Pompeius, Omneis oportere senatui dicto audientes esse. Ego tamen sic nihil expecto, quomodo Paullum consulem designatum primum sententiam dicentem. Sæpius te admoneo de syngrapha Sitiana, cupio enim te intelligere, eam rem ad me valde pertinere. Item de Pantheris, vt Cybiratas arcessas, curésque, mihi vt vehantur. Præterea nuntiatum nobis, & pro certo iam habetur,

regem Alexandrinum mortuum. quid mihi suadeas, quomodo regnum illud sese habeat, quis procuret, diligenter mihi perscribas. Kalendis Sextil. Vale.

N. COELIVS CICERONI, S.D. 3

QVA tu cura sis, quod ad pacem prouinciæ tuæ, finitimarumque regionum attinet, nescio: ego quidem vehementer animi pendeo. Nam si hoc moderari possemus, vt pro viribus copiarum tuarum, belli quoque exsisteret magnitudo, &, quantum gloriæ, triumphoque opus esset, assequeremur, periculosamque, & grauem illam dimicationem euitaremus: nihil tam esset optandum. Nunc si Parthus mouet aliquid, scio non mediocrem fore contentionem. tuus porrò exercitus vix vnum saltum tueri potest. Hanc autem nemo ducit rationem: sed omnia desiderantur ab eo (tanquam nihil denegatum sit ei, quo minus, quam paratissimus esset) qui publico negotio præpositus est. Accedit huc, quòd successionem futuram propter Galliarum controuersiam non video. Tametsi hac de re puto te constitutum, quid facturus esses, habere: tamen, quo maturiùs constitueres cùm hunc euentum prouidebam, visum est, vt te facerem certiorem. Nosti enim hæc tralatitia, de Gallis constituetur: erit, qui intercedat: deinde alius exsistet, qui, nisi liberè liceat, de omnibus prouinciis decernere senatui, reliquas impediat. sic multùm, ac diu ludetur, atque ita diu, vt plus biennium in his tricis moretur. Si quid noui de repub. quod tibi scriberem, haberé: vsus essem mea consuetudine, vt diligenter & quid actum esset, & quid ex eo futurum sperarem, perscriberem. Sanè tanquam in quodam silice iam omnia adhæserunt. Marcellus idem illud de prouinciis vrget: sed neque adhuc frequentem senatum efficere potuit. Quòd si hoc anno præterito Curio tribunus, & eadem actio de prouinciis introibit: quàm facile tunc sit omnia impedire, & quàm hoc Cæsari, & iis, qui suam causam, non reip. curant, superet, non te fallit. Valer.

M. COELIVS CICERONI, S.D. 4

NON dubito, quin perlatum ad te sit, Appium à Dolabella reum factum: sanè quàm non ea, qua existimaueram, inuidia. Neque enim stultè Appius: qui simulatque Dolabella accessit ad tribunal, introierat in vrbem, triumphique postulationem abiecerat. Quo facto retudit sermones, paratiórque visus est, quàm sperauerat accusator. Is nunc in te maximam spem habet. Scio tibi eum non esse odio. quàm velis eum obligare, in tua manu est: quo simultates si tibi non fuissent, liberius tibi de tota re esset. Nunc si ad illam summam seueritatem legitimum ius exegeris: cauendum tibi erit, ne parum simpliciter, & candidè posuisse inimicitias videaris. In hanc porrò partem tutum tibi erit, si quid volueris gratificari. nemo enim necessitudine & amicitia te deterritum ab officio dicet. Illud mihi occurrit, quòd inter postulationem, & nominis delationem, vxor à Dolabella discessit. Quid mihi discedens mandaris, memini, quid ego tibi scripserim, te non arbitror oblitum. Non est iam tempus plura narrandi. Vnum illud monere te possum: si res tibi non displicebit, tamen hoc tempore nihil de tua voluntate ostendas, & expectes, quemadmodum exeat ex hac causa, ne qua inuidiosum tibi sit, si emanarit: porrò, significatio vlla si intercesserit, clarius, quàm deceat, aut expediat, fuerit. Neque ille tacere eam rem poterit, quæ suæ spei tam opportuna acciderit, quæque in negotio conficiendo tanto illustrior erit: cùm præsertim is sit, qui si perniciosum sciret esse loqui de hac re, vix tamen se contineret. Pompeius dicitur valde pro Appio laborare, vt etiam putent alterutrum de filiis ad te missurum. Hic nos omnes absoluimus & hercules confecta omnia, fœda, & inhonesta sunt. Consules autem habemus summa diligentia: adhuc senatusconsultum nisi de feriis Latinis, nullum facere potuerunt. Curioni nostro tribunatus conglaciat. Sed dici non potest, quomodo hîc omnia iaceant. Nisi ego cum tabernariis, & aquariis pugnarem, veternus ciuitatem occupasset. Si Parthi vos nihil calfaciunt, nos hic frigore frigescimus. Tamen, quoquo modo his omnia iaceant, Bibulus in Amano nescio quid cohorticularum amisit. Hoc sic potuit sine Parthis. Hoc sic nuntiatum est. Quod tibi suprà scripsi, Curionem valde frigere: iam calet. nam feruentissimè concerpitur. bellissimè enim, quia de intercalando non obtinuerat, transfugit ad populum, & pro Cæsare loqui cœpit: legemque Viariam non dissimilem Agrariæ Rulli, & Alimentariam, quas iubet ædileis metiri, iactauit. hoc nondum fecerat, cùm priorem epistolæ partem scripsi. Amabo te, si quid, quod opus fuerit, Appio facies, ponito me in gratiam. De Dolabella integrum tibi reserues, suadeo. & huic rei, de qua loquor, & dignitati tuæ, æquitatisque opinioni, hoc ita facere expedit. Turpe tibi erit pantherarum greges me non habere. Vale.

M. COELIVS M. CICERONI, S.D. 5

QVAM citò tu istinc decedere cupias, nescio: ego quidem eo magis, quo adhuc felicius rem gessisti. Dum istic eris, de belli Parthici periculo cruciabor, ne hunc risum meum metus aliqui perturbent. Breuiores has literas properanti publicanorum tabellario subitò dedi: tuo liberto pluribus verbis scriptas pridie dederam: Res autem nouæ nullæ sanè acciderunt. nisi hæc vis tibi scribi, quæ, certè vis. Cornificius adolescens Orestillæ filiam sibi despondit. Paulla Valeria, soror Triarii diuortium sine causa, quo die virê prouincia venturus erat, fecit. Nuptura est D. Bruto. nondum retulerat. Multa in hoc genere incredibilia, te absente, acciderunt. Seruius Ocella nemini persuasisset

suasisset se mœchum esse, nisi triduo bis deprehensus esset. Quæres, vbi? vbi hercule ego minimè vellem, relinquo tibi quod ab aliis quæras. neque enim displicet mihi, imperatorem singulos percontari, cum qua sit aliquis deprehensus. Vale.

M. COELIVS M. CICERONI, S. D. 8

Etsi de republ. quæ tibi scribam, habeo: tamen nihil, quo magis gausurum te putem, habeo, quàm hoc. Scito, C. Sempronium Rufum, Rufum mel, ac delicias tuas, calumniam maximo plausu tulisse, quæris qua causa M. Tuccium, accusatoré suum post ludos Romanos, reum lege Plotia de vi fecerit, hoc consilio, quòd videbat, si extraordinarius nemo reus accessisset, sibi hoc anno causam esse dicendam. Dubium porrò illi non erat, quid futurum esset. Nemini hoc deferre munusculum maluit, quàm suo accusatori. Itaque sine vllo subscriptore descendit, & Tuccium reum fecit. At ego, simulatque audiui, inuocatus ad subsellia rei accurro: surgo, neque verbum de re facio. Totum Semproniũ vsque eò perago, vt Vestorium quoque interponam. & illã fabulam narrem, quemadmodum tibi pro beneficio dederit, si quid iniuriis suis esset, quo Vestorius teneretur. Hæc quoque magna nunc contentio forũ tenet. M. Seruilius post quàm, vt cœperat, omnibus in rebus turbarat, nec, quod non venderet, quidquam reliquerat, maximéq. nobis traditus erat inuidia: neq. Laterensis prætor, postulante Pausania nobis patronis, QVO EA PECVNIA PERVENISSET recipere voluit. Quod Pilius, necessarius Attici nostri, de repetũdis eum postulauit, magna illico fama surrexit: & de dãnatione feruenter loqui est cœptum. Quo vento proiicitur Appius minor, vt indicet pecuniã ex bonis paternis peruenisse ad Seruilium, præuaricationisq. causa diceret depositum HS. LXXXI. Admiraris amentiam. quid si actiones stultissimas, quid si nefarias patris confessiones audisses? Mittit in consilium eosdem illos, qui lites æstimarant, iudices. Cum æquo numero sententiæ fuissent. Laterensis leges ignorans, pronũtiauit, quid singuli ordines iudicassent. & ad extremum, ait, vt solet, REFERAM. Postquã discessit, & pro absoluto Seruilius haberi cœptus, legisq. vnũ & centesimum caput legit, in quo ita erat: QVOD EORVM IVDICVM MAIOR PARS IVDICARIT, ID IVS RATVM ESTO. in tabulas absolutũ nõ retulit, ordinum iudicia perscripsit: postulãte rursus Appio, cũ L. Lollio transegit, & se relaturum dixit. Sic nũc neq. absolutus, neque dãnatus Seruilius, de repetundis saucius Pilio tradetur. Nã de diuinatione Appius, cum calũniã iurasset, contendere ausus non est, Pilióque cessit: & ipse de pecuniis repetũdis à Seruiliis est postulatus, & præterea de vi reus à quodã emissario suo, Titio, factus est. Rectè hoc par habet. Quod ad remp. pertinet, omnino multis diebus exspectatione Galliarum actum nihil est. Aliquando tamen sæpe re dilata, & grauiter acta, & planè perspecta Cn. Pompeij voluntate in eam partem, vt eum decedere post Kalendas Martias placeret: senatusconsultũ,

A quod tibi misi, factum est, auctoritatésque perscriptæ. *S.C. auctoritates. Pridie Kalendas Octobreis in æde Apollinis scribendo affuerunt, L. Domitius, Cn. Filius, Ahenobarbus, Q. Cæcilius, Q.F. Metellus* ~~*pius*~~ *Scipio, L. Iulius, Lucii F. Pomt. Annalis, C. Septimius, T.F. Quirina, C. Luceius, C.F. Pub. Hirr. C. Scribonius, C.F. Pop. C. Curio L. Atteius L F. Annal. Capito Marc. Oppius, M fil. Terentina. Quod M. Marcellus Consul, V.F. de prouinciis consularibus. D.E.R.I.C. vti L. Paulus, C. Marcellus consules, cùm magistratum inissent, ad Kalendas Martias, quæ in suo magistratu futuræ essent, de consularibus prouinciis ad senatum referrẽt, néve quid prius ex Kal. Martiis, ad Senatũ referrẽt néue quid cõiunctim de ea re referretur à cõsulibus, vtiq. eius rei causa per dies comitialeis senatũ haberẽt. S.Q.C. facerent, &, cùm de ea re ad senatum referretur à* Coss. *eorum qui C.C.C. iudicibus essent, sex adducere liceret. Si quid de ea re ad populum plebémve lato opus esset, vt Ser. Sulpicius. M. Marcellus*

B C o s s. *prætores, tribunique plebis, quibus eorum videretur, ad populum, plebémve ferrent: quod ii non tulissent: vti, quicumque deinceps essent, ad populum plebémque ferrent. S.A. Prie. Kal. Octobr. in æde Apollinis scribendo affuerunt, L. Domitius, Cn.F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius, Quint. F. Metellus, Pius Scipio, L. Iulius L.F. Pomt. Annalis, C. Septimius, T.F. Quirina: C. Scribonius. C.F. Põp. Curio, L. Atteius, L.F. An Capito, M. Oppius, M F. Teremina, Quod M. Marcell. COS. V.F. de prouinciis. D.E.R.I.C. senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi, impediendi, moram afferre oportere, quo minus de repub. quàm primum ad senatum referri, senatúsqueconsultum fieri possit, qui impedierit, eum senatum existimare contra rempub. fecisse. Si quis huic senatusconsulto intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum populúmque referri.* Huic senatuscon-

C sulto intercessit C. Cœlius, L. Vicinius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa, *Item senatui placere, de militibus qui in exercitu C. Cæsaris sunt: qui eorum stipendia emerita, causas, quibus de causis missi fieri debeant, habeant, ad hunc ordinẽ referri, vt eorum ratio habeatur, causæque cognoscantur. Si quis huic S.C intercesserit, senatui placere auctoritate perscribi, & de ea re ad senatum, populúmque referri.* Huic S.C. intercessit C. Cœlius, C. Pansa tribuni pleb. *Itémque senatui placere, in Ciliciam prouinciam, in quo octo reliquas prouincias, quas prætorii pro prætore obtinerent, eos, qui prætores fuerunt, neque in prouincia cum imperio fuerunt quos eorum ex Senatusc. cum imperio in prouincias pro prætore mitti oporteret: eos sortitò in prouincias mitti placere, si ex eo numero, quos ex S.C in prouincias ire oporteret ad numerum non essent qui in eas prouincias proficiscerentur: tum vti quodque collegium primum prætorum fuisset, neque in prouincias profecti essent: ita for-*

D *tè in prouincias profecti essent: ita fortè in prouincias proficiscerentur, si ad numerum ii non essent tunc deinceps proximi cuiusque collegii, qui prætores fuissent, neque prouincias profecti essent, in sortem coniicerentur, quoad is numerus effectus esset, quem ad numerum in prouincias mitti oporteret. Si qui huic S. C. intercessisset auctoritas perscriberetur.* Huic Senatusconsulto intercessit C. Cœlius. C. Pansa, tribuni pleb. Illa prætereaGn. Pompeii sunt ani-

maduersa, quæ maximè confidentiam attulerunt hominibus, vt diceret, se ante Kalendas Mart. non posse sine iniuria de prouinciis Cæsaris statuere: post Kal. Mart. se non dubitaturum. Cùm interrogaretur, si qui tum intercederent: dixit, hoc nihil interesse, vtrùm C. Cæsar senatui dicto audiēs futurus non esset, an pararet, qui senatum decernere non pateretur. Quid si, inquit alius, & consul esse, & exercitum habere volet? At ille, quàm clementer! Quid si filius meus fustem mihi impingere volet? His vocibus, vt existimarent homines Pompeio cum Cæsare esse negotium, effecit. Itaque iam, vt video, alterutram ad conditionem descendere vult Cæsar, vt aut maneat, neque hoc anno sui ratio habeatur: aut, si designari poterit, decedat. Curiosè contra eum totum parat. quid assequi possit, nescio. Illud video, bene sententem, etsi nihil effecerit, cadere non posse. Me tractat liberaliter, & mihi suo munere negotium imposuit. Nam si mihi non dedisset eas, quæ ad ludos ei aduectæ erant Africanæ, potuit supersederi: Nunc, quando dare necesse est, velim tibi curæ sit, quod à te semper petii, vt aliquid istinc bestiarum habeamus. Sitianamque syngrapham tibi commendo. Libertum Philonem istuc misi, & Diogenem Græcum, quibus mandata, & literas ad te dedi. eos tibi & rem, de qua misi, velim curæ habeas. nam, quàm vehementer ad me pertineat: in iis, quas tibi illi reddent, literis descripsi. Vale.

COELIVS M. CICERONI, S. D. 9

SIc tu, inquis, Hirrū tractasti? Immò, si scias, quàm facilè, quàm ne contentionis quidē minimè fuerit, pudeat te, ausum illum vnquam esse incedere tanquam tuum competitorem. Post repulsam verò risus facit: ciuem bonum ludit, & contra Cæsarem sententias dicit: exspectationem corripit: Curionem prorsus non mediocriter obiurgatus, hac repulsa se mutauit. Præterea qui nunquam in foro apparuerit, non multùm in iudiciis versatus sit, agit causam liberaliter: sed raro post meridiem. De prouinciis quod tibi scripseram idibus Sextil. actum iri, interpellat iudicium Marcelli consulis designati. In Kalendas reiecta causa est, ne frequentiam quidem efficere potuerant. Has literas ad IIII. Non. Septembr. dedi, cùm ad eam diem ne profligatum quidem quidquam esset. Vt video, causa hæc integra in proximum annum transferetur: &, quantum diuino, relinquendus tibi erit, qui prouinciam obtineat. Nam non expeditur successio, quando Galliæ, quæ habent intercessorem, in eandem conditionem, quam ceteræ prouinciæ, vocantur. Hoc mihi nōn est dubium. quo tibi magis scripsi, vt ad hunc euentum te parares. Ferè literis omnibus tibi de pantheris scripsi. turpe tibi erit, Patiscu Curioni decē pātheras misisse, te non multis partibus pluréis: quas ipsas Curio mihi, & alias Africanas decem donauit: ne putes illum tantum prædia rustica dare scire. Tu, si modo me-

A moria tenueris, & Cibyratas arcessieris, itemque in Pamphyliam literas miseris (nam ibi pluréis capi aiunt) quod voles efficies. Hoc vehementius laboro, nunc quòd seorsum à collega puto mihi omnia paranda. Amabo te, impera tibi: hoc cura. Soles libenter, vt ego maiorem partem nihil curare. In hoc negotio nulla tua, nisi loquendi, cura est, hoc est, imperandi, & mandandi. Nam simulatque erunt captæ, qui alant eas, & deportent: habes eos, quos ad Sitianam syngrapham misi. Puto etiam, si vllam spem mihi literis ostenderis, me isto missurum alios. Marcum Feridium, equitem Romanum, amici mei filium, bonum, & strenuum adolescentem, qui ad suum negotium istuc venit, tibi commendo: & te rogo, vt eum in tuorum numero habeas. Agros, quos fructuarios habent ciuitates, vult tuo beneficio, quod tibi facile, & honestum B factum est, immuneis esse. gratos & bonos viros tibi obligaris. Nolo te putare Fauonium à columnariis perterritum esse: optimus quisque eum nihil fecit. Pompeius tuus apertè Cæsarem vetat prouinciam tenere cum exercitu, & consulem esse: tamen hanc sententiam dixit, nullum hoc tempore senatusconsultum faciendum. Scipio hanc, vt Kalendis Martiis de prouinciis Galliis, ne quid coniunctim referretur. Contristauit hæc sententia Balbum Cornelium: & scio, eum conquestum esse cum Scipione. Calidius in defensione sua fuit disertissimus, in accusatione satis frigidus. Vale.

M. COELIVS M. CICERONI, S. D. 10

SANE quàm literis C. Cassii & Deiotari sumus commoti. Nam Cassius cis Euphratem copias Parthorum esse scripsit: Deiotarus profectas per Commagenem in prouinciam nostrā. Ego quidem præcipuum metum, quod ad te attinebat, habui, qui scirem, quam paratus ab exercitu esses, ne quod hic tumultus dignitati tuæ periculum afferret. Nam de vita, si paratior ab exercitu esses, timuissem. nunc hæc exiguitas copiarum, recessum, non dimicationem mihi tuam præsagiebat. Hoc quomodo acciperent homines, quam probabilis necessitas futura esset, vereor etiam nunc: neque prius desinam formidare, quam tetigisse te Italiam audiero. Sed de Parthorum transitu nuntii varios sermones excitarunt. Alius enim, Pompeium mittendum: alius, ab vrbe non remouendum: alius, Cæsarem cum suo exercitu: alius, consules: nemo tamen ex senatusconsulto priuatos. Consules autem, quia verentur, ne illud senatusconsultum fiat, vt paludati exeant: & contumeliosè, præter eos, ad alium res transferatur, omnino senatum haberi nolunt: vsque eò, vt parum diligentes in rep. videantur: sed honestè, siue negligentia, siue inertia est, siue ille, quem proposui, metus latet sub hac temperantiæ existimatione, nolle prouinciam. A te literæ non venerunt: & nisi Deiotari subsecutæ essent, in eam opinionem Cassius venerat, quæ diripuisset ipse, vt viderentur ab hoste vastata, finxisse bellum, & Arabas in prouinciam immisisse, eosque

ibique Parthos esse, senatui renuntiasse. Quare tibi suadeo, quicunque est istic status rerum, diligenter, & cautè perscribas, ne aut velificatus alicui dicaris: aut aliquid, quod referret scire, reticuisse. Nunc exitus est anni. nam ego has literas ad XIIII. Kal. Decemb. scripsi. Planè nihil video ante Kal. Januar. agi posse. Nosti Marcellum, quàm tardus, & parum efficax sit: itémque Seruium, quam cunctator. Cuiusmodi putas hos esse? aut qui, id, quod nolint, conficere posse, qui quæ cupiunt, tamen ita frigidè agunt, vt nolle existimentur? Nouis magistratibus autem, si Parthicum bellū erit, hæc causa primos menses occupabit. Sin autem aut non erit istic bellum, aut tantum erit, vt vos, aut successores paruis additis copiis sustinere possint: Curionem video se dupliciter iactaturum: primùm, vt aliquid Cæsari adimat: inde aliquid Pōpeio tribuat, quoduis, quamlibet tenue munusculum. Paullus porrò nō humanè de prouincia loquitur. huius cupiditati occursurus est Furnius noster. plureis suspicari non possum. Hæc noui, alia, quæ possunt accidere, non cerno. multa tempus afferre, & præparata multa scio. sed intra fines hos, quæcumque acciderint, vertentur. Illud addo, actiones C. Curionis de agro Campano: de quo negant Cæsarem laborare, sed Pompeiū valde velle, ne vacuus aduenienti Cæsari pateat. Quod ad tuū decessum attinet, illud tibi non possum polliceri, me curaturū, vt tibi succedatur. illud certè præstabo, ne quid amplius prorogetur. Tui consilij est, si senatus coget, si honestè à nobis recusari non poterit, velisne perseuerare: mei officij est, meminisse, qua obtestatione decedens mihi, ne paterer fieri, mandaris. Vale.

M. COELIVS M. CICERONI, S. D. 11

NON diu, sed acriter nos tuæ supplicationes torserunt. incideramus enim in difficilem nodum. Nā Curio tui cupidissimus, cui omnibus rationibus comitiales eripiebantur, negabat se illo modo pati posse, decerni supplicationes, ne, si quid furore Paulli adeptus esset boni, sua culpa videretur amisisse: & præuaricator causæ publicæ existimaretur. Itaque ad pactionem descendimus: & confirmarunt consules, se his supplicationibus in hunc annum non vsuros. Planè, quod vtrisque consulibus gratias agas, est: Paullo magis certè. Nam Marcellus sic respondit ei, spem in istis supplicationibus non habere: Paullus, se omnino in hunc annum non edicturum. Renuntiatum nobis erat, Hirrum diutius dicturum: prendimus eum. non modò non fecit, sed, cùm de hostiis ageretur, & posset rem impedire, si, vt numeraretur, postularet, tacuit. Tantùm Catoni assensus est, qui de te tam locutus honorificè, non decreuerat supplicationes. Tertius ad hos Fauonius accessit. Quare pro cuiusque natura, & instituto, gratiæ sunt agendæ. his, quòd tantùm voluntatem ostenderunt: pro sententia, cùm impedire possent, non pugnarunt: Curioni verò, quod de suarum actionum cursu tua causa deflexit. Nam Furnius, & Lentulus, vt debue- A runt, quasi eorum res esset vna nobiscum circumierunt, & laborarunt. Balbi quoque Cornelii operam, & sedulitatē laudare possum. Nam cum Curione vehementer locutus est: & eum, si aliter fecisset, iniuriam Cæsari facturum dixit: tum eius fidem in suspicionem adduxit. Nō deerāt quidē qui neq. trāsigi volebant, Domitii, Scipiones, quibus hac re ad intercessionem auocandam interpellantibus, venustissimè Curio respondit, se eo libentius non intercedere, quod quosdam, qui decernerent, videret confici nolle. Quod ad remp. attinet, in vnam causam omnis contentio coniecta est, de prouinciis: in quam adhuc incubuisse cum senatu Pompeius videtur, vt Cæsar ante idus Nouembreis decedat. Curio omnia potiùs subire constituit, quàm id pati: ceteras suas abiecit actiones. Nostri porrò, quos tu benenosti, ad extremum certamen rem deducere non audent. Scena rei to- B tius hæc Pompeius tanquam Cæsarem non impugnet, sed, quod illi æquum putet, constituat, ait Curionem quærere discordias. Valde autem non vult, & planè timet Cæsarem consulem designari prius quàm exercitum & prouinciam tradiderit. Accipitur satis malè à Curione: & totus eius secundus consulatus exagitatur. Hoc tibi dico: si omnibus rebus prement Curionem, Cæsar defendetur. intercessorem si (quod videntur) reformidabunt: Cæsar, quoad volet, manebit. Quam quisque sententiam dixerit, in commentario est rerum vrbanarū: ex quo tu, quæ digna sunt, selige, multa transi, in primis ludorum explosiones, & funerum, & ceterarum ineptiarum. plura habet vtilia. Denique malo in hanc partem errare, vt, quæ non desideres, audias, quàm quidquam, quod opus est, prætermittatur. Tibi curæ fuisse de Sitiano negotio, gaudeo. Sed, quando suspicaris, minus certa fide eos C tibi visos: tanquam procurator, sic agas, rogo. Vale.

M. COELIVS M. CICERONI, S. D. 12

PVdet me tibi confiteri, & queri de Appii, hominis ingratissimi iniuriis, qui me odisse, quia magna mihi debebat beneficia, cœpit: &, cū homo auarus, vt ea solueret, sibi imperare non posset, occultum bellum mihi indixit, ita occultum tamen, vt multi mihi renuntiarent, & ipse facilè animaduerterem, malè eum de me cogitare. Posteaquàm verò comperi eum collegium tentasse: deinde apertè cum quibusdam locutum: cum L. Domitio, vt nunc est, mihi inimicissimo homine, deliberare: velle hoc munusculum deferre Cn. Pompeio: ipsum reprehenderem, & ab eo deprecarer iniuriam, quem vitam mihi D debere putarem, impetrare à me non potui. Quid ergo est? Tum quidem cum aliquot amicis, qui testes erant meorum in illum meritorum, locutus sum. posteaquàm illum, ne, cui satisfaceret quidem, me dignum habere sensi, malui collegæ eius, homini alienissimo, mihi & propter amicitiam tuam, non æquissimo, me obligare, quàm illius simiæ vultum subire. Id postquam rescit, excanduit, & me causam inimicitiarum quærere clamitauit; vt si quod mihi in pecunia minus satis-

fecisset, per hæc speciem simultatis eum con-
sectarer. Posteà non destitit arcessere palàm
Seruium accusatorem, inire cum Domitio
consilia: quibuscum parum procederet, vt
vlla lege mihi poneret accusatorem: com-
pellari ea lege me voluerunt qua dicere non
poterant. Insolentissimi homines summis
Circensibus ludis meis postulandum me le-
ge Scantinia curant. Vix hoc erat prælo-
cutus, cùm ego Appium censorem eadem le-
ge postulaui. Quod melius caderet, nihil vidi.
Nam sic est à populo, & non infimo quoque
approbatum, vt maiorem Appio dolorem fa-
ma, quàm postulatio, attulerit. Præterea cœpi
sacellum, in domo quod est, ab eo petere.
Conturbat me mora serui huius, qui tibi lite-
ras attulit. Nã acceptis prioribus literis, am-
plius quadraginta dies mansit. Quid tibi scri-
bã nescio. scis Domitio diem timori esse. Ex-
pecto te valde, quàm primùm videre cupio. A
te peto, vt meas iniurias perinde doleas, vt me
existimas & dolere, & tuas vlcisci solere. Vale.

M. COELIVS M. CICE-
RONI, S. D. 13

GRATVLOR tibi affinitate viri me-
dius fidius optimi. Nam hoc ego de il-
lo existimo. Cætera porrò, quibus adhuc ille
sibi parum vtilis fuit, & ætate sunt decur-
sa, & consuetudine, atque auctoritate tua, &
pudore Tulliæ, si qua restabunt, confido ce-
leriter sublatum iri. Non est enim pugnax
in vitiis, neque habes ad id, quod melius sit,
intelligendum. Deinde (quod maximum
est) ego illum valde amo. Vides, Cicero,
Curionem nostrum lautum intercessionis de
prouinciis exitum habuisse. Nam cùm de in-
tercessione referretur, quæ relatio fiebat ex
S. C. primáque M. Marcelli sententia. pro-
nuntiata esset, quid agendũ cum tribunis ple-
bis censebat: frequens senatus in alia omnia
iit. Stomacho est scilicet Pompeius Magnus
nunc ita languenti, vt vix id, quod sibi pla-
ceat, reperiat. Transierant illuc, vt ratio esset
eius habenda, qui neque exercitũ, neque pro-
uincias tradere vellet. Quemadmodũ hoc Põ-
peius laturus sit, cùm cognoscat, quid nã reip.
futurũ sit, si aut non possit, aut non curet, vos
senes diuites videritis. Qu. Hortensius, cùm
has literas scripsi, animam agebat. Vale.

M. COELIVS M. CICE-
RONI, S. D. 14

TANTI non fuit Arsacen capere, Seleu-
ciam expugnare, vt earũ rerum, quæ hic
gestæ sunt, spectaculo careres. numquam tibi
oculi doluissent, si in repulsa Domitij vultum
vidisses. magna illa comitia fuerunt, & planè
studia ex partium sensu apparuerunt: perpau-
ci necessitudinem secuti officium præstiterut
Itaque mihi est Domitius inimicissimus, vt ne
familiarem quidẽ suum, quemquã nostri, tam
oderit, quam me: atque eo magis, quod per
iniuriam sibi putat ereptum, cuius ego auctor
fuerim. Nunc furit, tam gauisos homines
suum dolorem, vnúmque me studiosiorem
Antonij Nam Cn. Saturninum adolescen-
tem, ipse Cn. Domitius reum fecit, sanè quam
A à superiore vita inuidiosum. quod iudicium
nunc in exspectatione est, etiam in bona spe
post Sext. Peducæi absolutionem. De summa
rep. sæpe tibi scripsi, me etiamnum pacem nõ
videre: & quo propiùs ea contentio, quàm
fieri necesse est, accedit, eò clariùs id pericu-
lum apparet. Propositum hoc est, de quo, qui
rerum potiuntur, sunt dimicaturi: quod Cn.
Pompeius constituit non pati C. Cæsarem cõ-
sulem aliter fieri, nisi exercitum, & prouincias
tradiderit: Cæsari autem persuasum est, se
saluum esse non posse, si ab exercitu recesse-
rit. Fert illam tamen conditionem, vt ambo
exercitus tradant. Sic illi iam amores, & inui-
diosa coniunctio, non ad occultam recedit
obtrectationem, sed ad bellum erumpit: ne-
que mearum rerum quid consilii capiam, re-
perio: neque dubito, quin te quoque hæc de-
liberatio sit perturbatura. Nam mihi cum ho-
minibus his, & gratia est, & necessitudo. ta-
B men tantùm causam illam, non homines odi.
Illud te non arbitror fugere, QVIN HO-
MINES *in dissensione domestica debeant,*
quamdiu ciuiliter sine armis certetur, honestio-
rem sequi partem: vbi ad bellum, & castra ven-
tum sit firmiorem: & id melius statuere, quod tu-
tius sit. In hac discordia video, Cn. Pompeium
senatum, quique res iudicant, secum habitu-
rum: ad Cæsarem omneis, qui cum timore
aut mala spe viuant accessuros: exercitum con-
ferendum non esse. omnino satis spatii sit ad
considerandas vtriusque copias, & ad eligen-
dam partem tutiorem. Propè oblitus sum,
quod maximè fuit scribendum. Scis Appium
censorem hic ostenta facere? de signis, & ta-
bulis, de agrimodo, de ære alieno acerrimè
mè agere? Persuasum est ei, censuram, or-
mentum, aut nitrum esse. errare mihi videtur.
Nam sordeis eluere volens, venas sibi o-
mneis, & vlscera aperit. Curre per deos, at-
C que homines, & quàm primùm hæc risum ve-
ni: legis Scantiniæ iudicium apud Drusum
fieri: Appium de tabulis, & signis agere. cre-
de mihi, est properandum. Curio noster sa-
pienter id quod remisit de stipendio Pom-
peij, fecisse existimatur. Ad summam, quæ-
ris quid putem futurum. Si alteruter eorum
ad Parthicum bellum non eat, video magnas
impendere discordias: quas ferrum, & vis iu-
dicabit. vterque animo & copiis est paratus.
Si sine tuo periculo fieri posset, magnum
& iucundum tibi fortuna spectaculum para-
bat. Vale.

M. COELIVS M. CICERO-
NI, S. D. 15

ECQVANDO tu hominem ineptiorẽ
quàm tuum Cn. Pompeium vidisti, qui tã-
tas turbas, qui tam nugax esset, commorit? Ec-
D quem autem Cæsare nostro acriorem in re-
bus gerendis: eodem in victoria temperatio-
rem, aut legisti, aut vidisti? Quid est? nunc
tibi nostri milites, qui durissimis, & frigidis-
simis locis, teterrima hyeme, bellum ambu-
lando cõfecerunt, malis orbiculatis esse pasti
videntur? Quid iã, inquis, gloriosum? Immò si
scias quàm solicitus sim, tum hanc meã glo-
riam, quæ ad me nihil pertinet, derideas. quæ
tibi exponere, nisi coram, non possum: idque
celeri.

celeriter fore spero. Nam me, cùm expulisset A ex Italia Pompeium, constituit ad vrbē vocare, id quod iam existimo confectū, nisi maluit Pōpeium Brundisij circūcedere. Pereā, si minima causa est properandi istò mihi, quòd te videre, & omnia intima conferre discupio: habeo autem quàm multa! Hui vereor (quod solet fieri) ne, cùm te videro, omnia obliuiscar. Sed tamen quódnam ob scelus iter mihi necessarium retrò ad Alpeis versus incidit? Adeo quòd Intimelii in armis sunt neque de magna causa. Bellienus, verna Demetrij qui ibi cum præsidio erat, Domitium quendam, nobilem illic Cæsaris hospitem, à contraria factione nummis acceptis, comprehendit, & strangulauit. ciuitas ad arma iit. eò nunc cum quatuor cohortibus mihi per niueis eundum est. Vsquequaque, inquis, se Domitij malè habent. Vellem quidem Venere prognatus tantum animi habuisset in vestro Domitio, quātum ipse catenatus in hoc habuit Ciceroni F.S. D. Vale.

M. COELIVS M. CICERONI, S. D. 16

EXANIMATVS sum tuis literis: quibus te nihil, nisi triste cogitare ostendisti: neque quid esset, perscripsisti: neque non tamē, quale esse, quod cogitares, aperuisti. Has illico ad te literas scripsisti. Per fortunas tuas, Cicero, per liberos, te oro, & obsecro, ne quid grauius de salute, & incolumitate tua consulas. Nam deos, hominésque, amicitiámque nostram testificor, me neque temere tibi prædixisse, neque temere monuisse: sed, postquàm Cæsarē conuenerim, sententiámque eius, qualis futura esset, parta victoria, cognouerim, te certiorē fecisse. Si existimas eandem rationem fore Cæsari in dimittendis aduersariis, & conditionibus ferendis, erras. Nihil nisi C atrox, & sæuum cogitat, atque etiam loquitur. Iratus senatui exiit: his intercessionibus plane incitatus est: non mehercule, erit deprecationi locus. Quare si tibi tu, si filius vnicus, si domus, si spes tuæ reliquæ tibi caræ sunt: si aliquid apud te nos, si vir optimus, gener tuus valet: eorum fortunas non debes velle conturbare, vt eam causam, in cuius victoria salus nostra est, aut odisse aut relinquere cogamur, aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus. Denique illud cogita: quod offensæ fuerit in ista cōctatione, te prius subisse. nunc te contra victorem facere, quem dubiis rebus lædere noluisti: & ad eos fugatos accedere, quos resistenteis sequi nolueris, summæ stultitiæ est. Vide, ne, dum pudet te parum optimatem esse, parum diligenter, quid optimum sit, eligas. Quod si totum tibi persuadere non possum: saltem, dum quid de Hispanis agamus, scitur, exspecta: quas tibi nuntio aduentu Cæsaris fore nostras. Quam isti spem habebant, amissis Hispaniis, nescio. Quod porrò tuum cōsilium sit ad desperatos accedere, non medius fidius reperio. Hoc, quod tu non dicendo mihi significasti, Cæsar audierat: ac, simulatque, aue, mihi dixit, statim, quid de te audisset, exposuit negaui me scire: sed tamen ab eo petij, vt ad te literas mitteret, quibus maximè ad remanendum commoueri posses. Me secum in Hispaniam ducit. Nam, nisi ita faceret, ego prius, quàm ad vrbem accederem, vbicumque esses, ad te percurrissem, & hoc à te præsens contendissem, atque omni vite retinuissem. Etiam atq; etiam, mi Cicero, cogita, ne te tuósque omneis funditus euertas: ne te sciens, prudénsque eò dimittas, vnde exitum vides nullum esse. Quod si te aut voces optimarum com- B mouent, aut nonnullorum hominum insolentiam, & iactationem ferre non potes. eligas censeo aliquod oppidum, vacuum à bello, dum hæc decernuntur. iam erunt confecta. Id si feceris, te sapienter fecisse iudicabo, & Cæsarem non offendes. Vale.

M. COELIVS M. CICERONI, S. D. 17

ERGO me potius in Hispania fuisse tum, quàm Formiis, cùm tu profectus es ad Pōpeium? quod vtinam aut non in ista parte Appius Claudius, aut nō in hac C. Curio fuisset: cuius amicitia me paulatim in hanc perditam causam imposuit. nam mihi sentio bonā mentem iracundia, & amore ablatam. Tum tu porrò, cùm ad te proficiscens noctu Ariminum venissem, dum mihi paucis mandata das ad Cæsarē, & mirificum ciuem agis, ami- C ci officium neglexisti, neque mihi consuluisti. Neque hęc dico, quòd diffidam huic causę, sed, crede mihi, perire satius est, quàm hos videre. Quòd si timor vestræ crudelitatis non esset, eiecti iam pridem hinc essemus. Nā hic nunc, præter fœneratores paucos, nec homo, nec ordo quisquam est, Pompeianus. Equidem iam effeci, Vt maximè plebs, &, qui antea noster fuit, populus, vester esset. Cur hoc, inquis? immò reliqua exspecta. Vos inuitos vincere coegero. irritaui in me Ceronem. Vos dormitis: nec hæc adhuc mihi videmini intelligere, quā nos pateamus, & quā simus imbecilli. Atq; hoc nullius præmij spe facio: sed quod apud me plurimū solet valere, doloris, atq; indignitatis causa. Quid istic facitis? prœlium expectatis, quod firmissimum est? Vestras copias nō noui. nostri valde depugnare, & facile algere, & esurire consueuerunt. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS, LIBER IX. AD M. Terentium Varronem.

M. T. CICERO M. TEREN- TIO VARRONI, S. D. 1

A

EX IIS literis, quas Atticus à te mihi legit, quid ageres, & vbi esses, cognoui: quando autem te visuri essemus, nihil sanè ex eisdem literis potui suspicari. In spem tamen venio, appropinquare tuum aduentum: qui mihi vtinã solatio sit, etsi tot, tantisque rebus vrgemur, vt nullã alleuationẽ quisquã non stultissimus sperare debeat: sed tamen aut tu potes me, aut ego te fortassè aliqua re iuuare. Scito enim me postea quam in vrbem venerim, rediisse cum veteribus amicis, id est, cum libris nostris in gratiã, etsi non idcirco eorum vsum dimiseram, quod iis succenserem: sed quòd eorum me suppudebat. Videbar enim mihi cùm me in res turbulentissimas infidelissimis sociis demisissem, præceptis illorum non satis paruisse. Ignoscunt mihi, & reuocant in consuetudinem pristinam: teque quod in eo permanseris, sapientiorem, quàm me, dicunt fuisse. Quamobrem, quando placatis his vtor: videor sperare, debere, si te viderim, & ea, quæ premãt, & ea, quæ impendeant, me facilè transiturũ. Quamobrem siue in Tusculano, siue in Cumano adesse tibi placebit, siue (quod minimè velim) Romæ: dũmodò simul simus, perficiam profectò, vt id vtriq; nostrûm commodissimum esse videatur. Vale.

CICERO VARRONI, S. D. 2

CANINIVS idem tuus, & idem noster cùm ad me nuper vesperi venisset: & se postridie manè ad te iturum esse dixisset: dixi ei, me daturum aliquid manè, &, vt peteret, rogaui. Cõscripsi epistolam noctu: nec ille ad me rediit, oblitum credidi. Attamen eam ipsamtibi epistolam misissem per meos, nisi audissem ex eodem postridie te manè è Tusculano exiturum. At ibi repentè, paucis post diebus, cùm minimè exspectarem: venit ad me Caninius manè: proficisci ad te statim dixit. etsi erat ἕωλος illa epistola, præsertim tantis postea nouis rebus allatis, tamen perire meam lucubrationem nolui, & eã ipsam Caninio dedi: sed cum eo & cũ homine docto,

B

C

& amantissimo tui, locutus ea sum, quæ pertulisse illum ad te existimo. Tibi autem idem consilij do, quod mihimetipsi *vt vitemus oculos hominum, si linguas minus facile possimus.* Qui enim victoria se efferũt, quasi victos nos intuentur. Qui autem victos esse nostros molestè ferunt, nos dolent viuere. Quæres fortasse, cur, cùm hæc in vrbe sint, nõ absim, quemadmodum tu. Tu enim ipse, qui & me, & alios prudentia vincis, omnia, credo, vidisti. nihil omnino te fefellit. *Quis est tam Lynceus, qui in tantis tenebris nihil offendat? nusquam incurrat?* Ac mihi quidem iampridem venit in mẽtem, bellum esse aliquò exire, vt ea, quæ agebantur hic, quæque dicebantur, nec viderem, nec audirem. Sed calumniabar ipse. putabam qui obuiam mihi venisset, vt cuique commodum esset, suspicaturum, aut dicturum, etiam si non suspicaretur. Hic aut metuit, & ea re fugit: aut aliquid cogitat, & habet nauẽ paratam. Denique, leuissimè qui suspicaretur, & qui fortasse me nouisset optimè, putaret me idcirco discedere, quòd quosdam homines oculi mei ferre non possent: Hæc ego suspicans adhuc Romæ maneo: & tamen λεληθότως consuetudo diuturna callum iam obduxit stomacho meo. Habes rationem mei consilij. Tibi igitur hoc censeo, latendum tantisper ibidem, dum deferuescit hæc gratulatio, & simul dum audiamus, quemadmodum negotium confectum sit. confectum enim esse existimo. Magni autem intererit, qui fuerit victoris animus, qui exitus rerum. quamquam quò me coniectura ducat, habeo: sed expecto tamen. Te verò nolo, nisi ipse rumor iam raucus erit factus ad Baias venire. Erit enim nobis honestius, etiam cùm hinc discesserimus, videri venisse in illa loca ploratum potius quàm natatum. Sed hæc tu melius: modò nobis illud, vnà viuere in studiis nostris, à quibus antea delectationem modò petebamus, nunc verò etiam salutem: non deesse si quis adhibere volet, non modò vt architectos, verùm etiam vt fabros, ad ædificandam remp. & potius libenter accurrere: si nemo vtetur opera, tamen & scribere, & legere πολιτείας: & si minùs in curia, atque in foro: at in litteris & libris, vt doctissimi veteres fecerunt, nauare remp. & de moribus, ac legibus quærere. Mihi hæc videntur. Tu, quid sis acturus, & quid tibi placeat, pergratum erit, ad me scripseris. Vale.

CICERO VARRONI, S. D. 3

ETSI, quid scriberem, non habebam: tamẽ Caninio ad te eunti, nõ potui nihil dare. Quid ergo potissimùm scribam? quod velle te puto, cito me ad te esse venturum. Et si vide, quæso, satisne rectum sit, nos hoc tanto incendio ciuitatis, in istis locis esse. Dabimus sermonem iis, qui nesciũt, nobis, quocumque in loco simus: eundem cultum, eundem victũ esse. Quid refert? tamen in sermonem incidemus. Valde id, credo, laborandum est, ne cùm omnes in omni genere & scelerũ, & flagitiorũ volutentur, nostra nobiscum, aut inter nos cessatio vituperetur: Ego verò, neglecta barbarorum inscitia, te persequar. Quamuis enim hæc sint misera, quæ sunt miserrima, tamen artes nostræ nescio quo modo nunc vberiores fructus ferri videntur, quam olim ferebant; siue quia nulla nunc in re alia acquiescimus, siue quia grauitas morbi facit, vt medicinę egeamus, eáque nunc appareat, cuius vim non sentiebamus, cũ valebamus. Sed quid ego hæc ad te, cuius domi nascuntur? γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας, nihil scilicet, nisi vt rescribés aliquid, me expectares, sic igitur facies. Vale.

M. T. C. VARRONI, S. D. 4

ΠΕΡΙ δυνατῶν me scito κατὰ Διόδωρον κρίνειν. Quapropter, si venturus es, scito necesse esse te venire. sin autẽ nõ es, τῶν ἀδυνάτων est te venire. Nũc vide vtra te κρίσις magis delectet, Χρυσιππεία ne, an hęc, quã noster Diodorus non concoquebat. Sed de his etiã rebus, otiosi cum erimus, loquemur, hoc etiã est κατὰ Χρύσιππον δυνατόν. De Coctio mihi gratum est. Nam id etiam Attico mãdaram. Tu, si minus, ad nos, nos accurremus ad te. Si hortum in bibliotheca habes, nihil deerit. Vale.

M. T. C. TER. VARRONI, S. D. 5

MIHI verò ad Non. bene maturum videtur fore, neque solum propter remp. sed etiam propter anni tempus. Quare diem istum probo, itaque eundẽ ipse sequar. Consilij nostri, nisi eos quidẽ, qui id secuti non sunt, non pœniteret, nobis pœnitẽdũ putarem. Sequuti enim sumus nõ spem, sed officiũ. Reliquimus autẽ non officium, sed desperationẽ. Ita verecundiores fuimus, quam qui se domo non cõmouerunt: saniores, quam qui, amissis opibus, domum non reuerterunt. Sed nihil minus fero, quàm seueritatem otiosorũ: &, quoquo modo res se haberet, magis illos vereor, qui in bello occiderunt, quã hos curo, quibus non satisfacimus, quia viuimus. Mihi si spatium fuerit in Tusculanum ante Nonas veniendi, istic te videbo: sin minus, persequar in Cumanum. & antè certiorem faciam, vt lauatio parata sit. Vale.

CICERO VARRONI, S. D. 6

CANINIVS noster me tuis verbis admonuit, vt scriberem ad te, si quid esset,

A quod putarem te scire oportere. Est igitur aduentus in exspectatione: neque tu id ignoras. Sed tamen, cùm ille scripsisset, vt opinor, se in Alsiense venturum: scripserunt ad eum sui, ne id faceret: multos ei molestos fore: ipsúmque multis: in Pompeium videri commodius eum exire posse. Id ego non intelligebam quid interesset. Sed tamen Hirtius mihi dixit, & se ad eum, & Balbum, & Oppium scripsisse, vt ita faceret, homines, vt cognoui, amanteis tui. Hoc ego idcirco nosse te volui, vt scires hospitiũ tibi vbi parares, vel potiùs vbi vtrique. quid enim ille facturus incertum est: & simul tibi ostẽtaui, me istis esse familiarem, & consiliis eorum interesse. Quod ego cur nolim, nihil video NON ENIM est *idem ferre, si quid ferendum est: & probare, si quid probandum non est*. Etsi, quid non probem quidem, nescio. præter initia rerum. Nam hæc in voluntate fuerunt. Vidi enim (nam tu a-
B beras) nostros amicos cupere bellum: hunc autem non tam cupere, quam non timere. Ergo hæc, consilij fuerunt reliqua necessaria. Vincere autem aut hos, aut illos necesse est. Scio te semper mecum in luctu fuisse, cùm videremus, quàm illud ingens malum alterius vtrius exercitus & ducũ interitus: tũ verò EXTREMVM *malorum omniũ esse ciuilis belli victoriam*: quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus. Crudeliter enim otiosis minabantur: eratque iis & tua inuisa voluntas, & mea oratio. Nunc verò, si essent nostri potiti, valde intemperantes fuissent. Erãt enim nobis perirati, quasi quidquam de nostra salute decreuissemus. quod nõ idem illis censuissemus: aut quasi vtilius reip. fuerit, eos etiam ad bestiarum auxilium confugere, quàm vel mori, vel cum spe, si non optima, at aliqua tamen viuere. At in perturbata rep. viuimus. Quis negat? Sed hæc
C viderint ij, qui nulla sibi subsidia ad omneis vitæ status parauerunt. huc enim vt venirem, superior longiùs, quàm volui, fluxit oratio. Cum enim te semper magnum hominẽ duxi: tum quòd his tempestatibus es propè solus in portu fructúsque doctrinæ percipis eos, qui maximi sunt, vt ea consideres eaque tractes, quorum & vsus, & delectatio est omnibus istorum & actis, & voluptatibus anteponenda. Equidem hos tuos Tusculanenseis dies instar esse vitæ puto: libentérque omnibus omneis opes concesserim, vt mihi liceat, vi nulla interpellante, isto modo viuere. Quod nos quoque imitamur, vt possumus, & in nostris studiis libentissimè conquiescimus. QVIS ENIM hoc non dederit nobis, vt cùm opera nostra patria siue non possit vti siue nolit, ad eam vitam reuertamur, quam multi docti homines, fortasse non rectè, sed tamen multi etiam reip. præponendam putauerunt? Quæ igi-
D tur studia, magnorum hominum sententia, vacationem habens etiam publici muneris, iis concedente rep. cur non abutamur? Sed plus facio, quam Caninius mandauit. Is enim si quid ego scirem, rogarat, quod tu nescires. ego tibi ea narro, quæ tu melius scis, quam ipse, qui narro. Faciam ergo illud, quod rogatus sum, vt eorum, quæ temporis huius sint, quæ tua interesse audiero, ne quid ignores. Vale.

CICERO VARRONI, S. D. 7

COENABAM apud Selũ, cùm vtrique nostrùm redditę sunt à te literæ. Mihi verò iã maturũ videtur. Nam quòd antea te calumniatus sum, indicabo malitiam meam. Volebã propè alicubi esset, si quid bonæ saluti, σύν τε δύ᾽ ἐρχομένω. nũc, quando confecta sunt omnia dubitandum non est, quin equis velis. Nam vt audiui de L. Cæsare F. meum ipse, QVID MIHI FACIET PATRI? Itaque non desino apud istos, qui nunc dominantur, cœnitare. Quid faciã? tempori seruiendum est. ?Sed ridicula missa, præsertim cum sit nihil, quòd rideamus. AFRICA TERRIBILI TREMIT HORRIDA TERRA TVMVLTV. Itaque nullum est ἀποπροηγμένον, quod non verear. Sed quod quæris quãdo, qua, quò nihil adhuc scimus. Illuc ipsum de Baiis, nonnulli dubitãt, an per Sardiniam veniat. Illud enim adhuc prædium suum non inspexit, nec vllum habet deterius, sed tamen non contemnit. Ego omnino magis arbitror per Siciliam: vel iam sciemus, adueniat enim Dolabella cum puto magistrum fore Πολλοὶ μαθηταὶ κρείττονες διδασκάλων. Sed tamen, si sciam, quid tũ constitueris, meum consilium accommodabo potissimum ad tuum. Quare expecto tuas literas. Vale.

CICERO VARRONI, S. D. 8

ETSI munus flagitare, quamuis quis ostẽderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego expectatione promissi tui moueor, vt admoneam te, nõ vt flagitem. Misi autem ad te quatuor admonitores non nimis verecundos. Nostri enim profectò os eius adolescentioris Academiæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui metuo, ne te fortè flagitent: ego autem mandaui vt rogarent. Expectabam omnino iamdiu, méque sustinebam, ne ad te priùs ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, vt possem te remunerari quã simillimo munere. Sed, cùm tu tardiùs faceres, id est, vt ego interpretor diligentius: teneri non potui, quin coniunctionem studiorum, amorisque nostri, quo possem literarum genere declararé. Feci igitur sermonem inter nos habitũ in Cumano, cũ esset vnà Pomponius. tibi dedi parteis Antiochianas, quas à te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, vt cùm legeris, mirere, id nos locutos esse inter nos, quod numquam locuti sumus. sed nosti morem dialogorum. Posthac autem, mi Varro, quàm plurima, si videbitur, & de nobis, & inter nos: serò fortasse: sed superiorum temporum, fortuna reip. causam sustineat. Hæc ipsi præstare debemus. Atque vtinam quietis temporibus, atque aliquo si non bono, at saltem certo statu ciuitatis, hæc inter nos studia exercere possumus. Quamquam tum quidẽ vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis & curas, & actiones darent. nunc autem quid est, sine his cur viuere velimus? Mihi verò cũ his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem. Sed hæc corã, & sæpius. Migrationem, & emptionem feliciter euenire volo, tuúmque in ea re consilium probo. Cura vt valeas.

DOLABELLA CICERONI, S. D. 9

SI vales, gaudeo: & ipse valeo, & Tullia nostra rectè valet. Terentia minus bellè habuit: sed certũ scio iam conualuisse eam. Præterea rectissimè sunt apud te omnia. Etsi nullo tempore in suspicionem tibi debui venire, partium causa potiùs, quàm tua, tibi suadere vt te aut cùm Cæsare, nobiscumque coniungeres, aut certè in otiũ referres: præcipuè nũc iam, inclinata victoria, ne possum quidem in vllam aliam incidere opinionem, nisi in eã in qua scilicet tua de re tibi suadere videar, quod piè tacere nõ possum. Tu autem, mi Cicero sic hæc accipies, vt siue probabuntur tibi, siue non probabuntur, ab optimo certè animo, ac deditissimo tibi, & cogitata, & scripta esse iudices. Animaduertis, Cn. Pompeium nec nominis sui, nec rerum gestarum gloria, nec etiam regum, aut nationũ clientelis, quas ostentare crebro solebat, esse tutum, & hoc etiam, quod infimo cuique contigit, illi non posse contingere, vt honestè effugere possit, pulso Italia, amissis Hispaniis, capto exercitu veterano, circumuallato nunc denique: quod nescio an vlli vnquam nostro acciderit imperatori. Quamobrem, quid aut ille sperare possit, aut tu, animum aduerte pro tua prudẽtia. Sic enim facillimè, quod tibi vtilissimũ erit, consilij capięs. Illud autem à te peto, vt, si iam ille euitauerit hoc periculum, & se abdiderit in classem, tu tuis rebus consulas: & aliquãdo tibi potiùs, quam cuiuis, sis amicus. Satis factum est iam a te vel officio, vel familiaritati: satis factũ etiam partibus, & ei reip. quam tu probabas. reliquum est vbi nunc est resp. ibi simus potiùs, quàm, dum illam veterẽ sequamur, simus in nulla. Quare velim, mi iucundissimè Cicero, si fortè Põpeius pulsus his quoq; locis, rursus, alias regiones petere cogatur, vt tu te vel Athenas, vel in quãuis quietam recipias ciuitatem. Quod si eris facturus, velim mihi scribas, vt ego, si vllo modo potero, ad te aduolem. Quæcumque de tua dignitate ab imperatore erunt impetranda, qua est humanitate Cæsar, facillimũ erit ab eo tibi ipsi impetrare: & meas tamẽ preces apud eũ non minimũ auctoritatis habituras puto. Erit tuæ quoque fidei, & humanitatis, curare vt is tabellarius, quem ad te misi, reuerti possit ad me: & à te mihi literas referat. Vale.

CICERO DOLABELLAE, S. D. 10

NON sum ausus Saluio nostro nihil ad te literarum dare nec mehercule habebãs quid scriberem, nisi te à me mirabiliter amari: de quo etiam nihil scribẽte me te non dubitare certo scio. Omnino mihi magis literæ sunt expetendæ à te, quàm à me tibi. Nihil enim Romæ geritur, quod te putem scire curare: nisi forte scire vis me inter Niciam nostrum, & Vidium iudicem esse. Profert alter (vt opinor) duobus versiculis expensum Niciæ, alter Aristarchus hos ὀβελίζει. Ego, tamquam criticus antiquis, iudicaturus sum, vtrũ sint τοῦ ποιητοῦ, an παρεμβεβλημένοι. Puto te nũc dicere: Oblitusne es igitur fungorũ illorũ

quos

quos apud Niciam? & ingentium culinarum A cum Sophia Septimiæ? Quid ergo adeo, tu mihi excussam seueritatem veterem putas, vt ne in foro quidem reliquiæ pristinæ frontis appareant? sed tamen suauissimum συμβιώτην nostrum, præstabo integellum nec commitiã, vt, si ego eum condemnaro, tu restituas, ne habeat Plancus Bursa apud quem literas discat. Sed quid ago? cùm mihi sit incertum, trãquillone sis animo, an, vt in bello, in aliqua maiuscula cura, negotióve versere, labor lõgius. Cùm igitur erit exploratum, te libẽter esse risurum, scribam ad te pluribus. Te tamen hoc scire volo, vehementer populum sollicitum fuisse de P. Sylly morte, ante quam certum sciret. Nunc quærere desierunt, quomodo perierit: satis putant, se scire. quod sciunt. Ego, cæteroquin animo æquo fero, Vnum vereor, ne hasta Cæsaris refrixerit. Vale.

CICERO DOLABELLAE SVO, S. D. 11

VEL meo ipsius interitu mallem literas B meas desiderares, quàm eo casu, quo sum grauissimè afflictus: quem ferrem certè moderatius, si te haberem. Nam & oratio tua prudens, & amor erga me singularis, multùm leuaret. Sed quoniam breui tempore, vt opinio nostra est, te sum visurus, ita me affectũ offendes, vt multum à te possim iuuari: non quò ita sim fractus, vt aut hominẽ me esse oblitus sim, aut fortunæ succumbendum putem: sed tamen hilaritas illa nostra, & suauitas, quæ te præter cæteros delectabat, erepta mihi omnis est. Firmitatem tamen & constantiam, si modo fuit aliquando in nobis, eandem cognosces, quam reliquisti. Quod scribis, prœlia te mea causa sustinere: non tã id laboro, vt, si qui mihi obtrectent, à te refutentur: quàm intelligi cupio, quod certè intelligitur, me à te amari. quod C vt facias, te etiam, atque etiã rogo. Ignoscasq; breuitati mearum literarum. nam & celeriter vna futuros nos arbitror, & nondum satis cõfirmatus sum ad scribendum. Vale.

CICERO DOLABELLAE, S. D. 12

GRATVLOR Baiis nostris: siquidem, vt scribis, salubres repentè factæ sunt: nisi fortè te amant, & tibi assentantur: & tamdiu, dum tu ades, sunt oblitæ sui. Quod quidem si ita est, minimè miror, cœlum etiam, & terras vim suam, si tibi ita conueniat, dimittere. Oratiunculam pro Deiotaro, quam requirebas, habebam mecum, quod non putaram. Itaque eam tibi misi. velim sic legas, vt causam tenuem, & inopem, nec scriptione magnopere dignam. Sed ego hospiti veteri, & amico munusculum mittere volui leuidense, crasso filo, cuiusmodi ipsius solent esse mu- D nera. Tu velim animo sapienti, fortique sis: vt tua moderatio, & grauitas, aliorum infamet iniuriam. Vale.

CICERO DOLABELLAE, S. D. 13

CAIVS Subernius Calenus, & meus est familiaris, & Lepidæ nostri familiarissimi pernecessarius. is cùm vitandi belli causa profectus esset in Hispaniam cum M. Varrone ante bellum, vt in ea prouincia esset, in qua nemo nostrûm: post Afranium superatum, bellum vllum fore putarat: incidit in ea ipsa mala, quæ summo studio vitauerat: Oppressus est enim bello repentino: quod bellum commotum Scapula, ita postea confirmatum est à Pompeio, vt nulla ratione se ab illa miseria eripere posset. Eadem causa ferè est M. Planii hæredis, qui est item Calenus, Lepidæ nostri familiarissimus. Hosce igitur ambos tibi cõmendo, vt maiore cura, studio, sollicitudine animi commendare non possim. Volo ipsorũ causa: mèque in eo vehementer & amicitia mouet, & humanitas. Lepta verò cùm ita laboret, vt eius fortunæ videantur in discrimen venire: non possum ego non aut proximè, atque ille, aut etiã æquè laborare. Quapropter, etsi sæpe expertus sum, quantum me amares: tamen sic velim tibi persuadeas, id me in hac re maximè iudicaturum. Peto igitur à te, vel, si pateris, oro, vt homines miseros, & fortuna, quam vitare nemo potest, magis, quàm culpa, calamitosos, conserues incolumeis: velisque per te, me hoc muneris cùm ipsis amicis hominibus, tum municipio Caleno, quocum mihi magna necessitudo est, tum Leptæ, quem omnibus antepono, dare. Quod dicturus sum, puto equidem non valde ad rem pertinere, sed tamen nihil ob est dicere. res familiaris alteri eorum valde exigua est, alteri vix equestris. Quapropter quando his Cæsar vitam sua liberalitate cõcessit, nec est, quod iis præterea magnopere possit adimi: reditum, si me tãtum amas, quantum certè amas, hominibus confice. In quo nihil est, præter viam longam: quam idcirco non fugiunt, vt & viuant cum suis, & moriantur domi. Quod vt enitare, contendasque, vel potiùs vt perficias (posse enim te, mihi persuasi) vehementer te etiam, atque etiam rogo. Vale.

CICERO DOLABELLAE CONSVLI, S. D. 14

ETSI contentus eram, mi Dolabella, tua gloria, satísque ex ea magnam lætitiam voluptatémque capiebam: tamen non possum non confiteri cumulari me maximo gaudio, quòd vulgò hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. Neminem conueni (conuenio autẽ quotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri qui valetudinis causa in hæc loca conueniant: præterea ex municipiis frequentes necessarii mei) quin omnes, cùm te summis laudibus ad cœlũ extulerunt, mihi continuò maximas gratias agant. Negãt enim se dubitare, quin tu meis præceptis, & consiliis obtemperans, præstantissimum te ciuem, D & singularem consulem præbeas. Quibus ego, quamquam verissimè possum respondere, te, quæ facias, tuo iudicio, & tua sponte facere, nec cuiusquam egere consilio: tamen neque planè assentior, ne imminuam laudem tuam, si omnis à meis consiliis profecta videatur: neque valde nego. Sum enim auidior etiam quàm satis est gloriæ. Est tamen non alienum à dignitate tua, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestũ, *habere aliquem in con-*

filijs capiendis Nestorem : mihi verò gloriosum A
te iuuenem consulem florere laudibus, quasi
alumnũ disciplinæ meæ. L. quidem Cęsar, cùm
ad eum ægrotum Neapolim venissem, quam-
quam erat oppressus totius corporis dolori-
bus, tamen antè, quàm me planè salutauit, O
mi Cicero, inquit, gratulor tibi, cùm tantum
vales apud Dolabellam, quantum, si ego apud
sororis filium valerem, iam salui esse posse-
mus. Dolabellæ verò tuo & gratulor, & gratias
ago: quem quidem post te consulem solum
possumus vere consulem dicere. Deinde mul-
ta de facto, ac de re gesta: tum nihil magnifi-
centiùs, nihil præclariùs actum vmquam, ni-
hil reipub. salutariùs. Atque hæc vna vox o-
mnium est. A te autem peto, vt me hanc quasi
falsam hereditatem alienæ gloriæ sinas cerne-
re: méque aliqua ex parte, in societatem tua-
rum laudum venire patiare quamquam, mi
Dolabella (hæc enim iocatus sum) libentiùs B
omneis meas, si modò sunt aliquę meæ laudes,
ad te transfuderim, quam aliquam partem ex-
hauserim ex tuis. Nam cum te semper tantum
dilexerim, quantum tu intelligere potuisti: tū
his tuis factis sic incensus sum, vt nihil vm-
quam in amore fuerit ardentius. NIHIL
EST *enim* (mihi crede) *virtute formosius, ni-
hil pulchrius, nihil amabilius*. Semper amaui (vt
scis) M. Brutum, propter eius summum inge-
nium, suauissimos mores, singularem probita-
tem, atque constantiam. tamen idibus Martiis
tantum accessit ad amorem, vt mirarer, locum
fuisse augendi in eo, quod mihi iampridem
cumulatum etiam videbatur. Quis erat, qui
putaret, ad eum amorem, quem erga te habe-
bam, posse aliquid accedere? tantum accessit,
vt mihi nunc denique amare videar, antea di-
lexisse. Quare quid est, quòd ego te horter, vt
dignitati, & gloriæ seruias? proponam tibi
claros viros, quod facere solent, qui hortan- C
tur? neminem habeo clariorē, quàm teipsum.
te imitere oportet: tecum ipse certes. nec licet
quidem tibi iam, tantis rebus gestis, non tui
similem esse. Quod cùm ita sit, hortatio non
est necessaria, gratulatione magis vtendum
est. Contigit enim tibi, quod haud scio an
nemini, vt summa seueritas animaduersionis,
non modò non inuidiosa, sed etiam popularis
esset, & cùm bonis omnibus tùm infimo cui-
que gratissima. Hoc tibi fortuna quadam cō-
tigisset, gratularer felicitati tuæ: sed contigit
magnitudine cùm animi tum etiam ingenii
atque consilii. Legi enim concionem tuam,
nihil illa sapientius. ita pedetentim, & grada-
tim tū accessus à te ad causam facti, tum re-
cessus, vt res ipsa maturitatem tibi animad-
uertendi omnium concessu daret. Liberasti
igitur & vrbem periculo, & ciuitatem metu:
neque solùm ad tempus maximam vtilita-
tem attulisti, sed etiam ad exemplum. Quo fa- D
cto intelligere debes, in te repositam esse rēp.
tibique non modò tuendos, sed etiam ornan-
dos esse illos viros, à quibus initium liberta-
tis profectum est. Sed his de rebus coram plu-
ra propediem, vt spero. Tu quando remp. nós-
que conseruas, fac vt diligentissimè teipsum,
mi Dolabella, custodias. Vale.

M. C. PAPIRIO PAE-
TO, S. D. 15

DVABVS tuis epistolis respondebo: vni,
quam triduo antè acceperam à Zetho: al-
teri, quam attulerat Phileros tabellarius. Ex
prioribus tuis literis intellexi pergratam tibi
esse curã meam valetudinis tuæ: quã tibi per-
spectam esse gaudeo. Sed, mihi crede, non per-
inde, vt est re ipsa, ex literis perspicere potui-
sti. Nam cùm à satis multis (non enim possum
aliter dicere) & coli me videã, & diligi: nemo
est illorum omnium mihi te iucundior. Nam
quòd me amas, quod id & iampridem, & con-
stanter facis: est id quidem magnum atq; haud
scio an maximum: sed tibi commune cum mul-
tis. quòd tu ipse tam amandus es, tamque dul-
cis, tàmque in omni genere iucundus, id est
propriè tuum. Accedunt non Attici, sed sallio-
res, quàm illi Atticorum, Romani veteres, at-
que vrbani sales. Ego autem (existimes licet
quod lubet) mirificè capior facetiis, maximè
nostratibus, præsertim cùm eas videã primùm
oblitas Latio, tum cùm in vrbem nostram est B
infusa peregrinitas, nũc verò etiam Braccha-
tis, & Transalpinis nationibus, vt nullum ve-
teris leporis vestigiũ appareat. Itaque, te cùm
video, omneis mihi Granios, omneis Luci-
lios (verè vt dicam) Crassos quoque, & Lælios
videre videor. Moriar, si, prętera te, quemquam
reliquum habeo, in quo possim imaginem anti-
quæ & vernaculæ festiuitatis agnoscere. Ad
hos lepores, cùm amor erga me tantus acce-
dat, miraris, me tanta perturbatione valetudi-
nis tuæ tã grauiter exanimatum fuisse? Quod
autem altera epistola purgas te, non dissuaso-
rem mihi emptionis Neapolitanæ fuisse, sed
auctorem commorationis vrbanæ: neque ego
aliter accepi. intellexi tamen idem, quod his
intelligo literis, non existimasse te, mihi li-
cere, id quod ego arbitrabar, res has non o-
mnino quidem, sed magnã partem relinque-
re. Catulum mihi narras, & illa tempora. Quid C
simile? ne mihi quidem ipsi tunc placebat
diutius abesse ab reip. custodia. sedebamus e-
nim in puppi, clauúmque tenebamus. nunc au-
tem vix est in sentina locus. An minus multa
senatusconsulta futura putas, si ego sim Nea-
poli? Romæ cùm sum, & vrgeo forum, sena-
tusconsulta scribuntur apud amatorem tuum
familiarem meum. Et quidem cùm in men-
tem venit, ponor ad scribendum: & antè au-
dio senatusconsultum in Armeniam, & Sy-
riam esse perlatum, quod in meam senten-
tiam factum esse dicatur, quàm omninò men-
tionem vllam de ea re esse factam. Atque hoc
nolim me iocari putes. Nam mihi scito iam à
regibus vltimis allatas esse literas, quibus mi-
hi gratias agant, quòd se mea sententia reges
appellauerim: quos ego non modò reges
appellatos, sed omninò natos nesciebã. Quid
ergo est? tamen quamdiu hic erit noster hic
præfectus moribus, parebo auctoritati tuæ: D
cùm verò abierit, ad fungos me tuos conferã.
Domũ si habebo, in denos dies, singulos sum-
tuariæ legis conferam. Sin minùs inuenero
quod placeat: decreui habitare apud te. Scio
enim me nihil gratius tibi facere posse. Do-
mum Syllanam desperabam iam, vt tibi pro-
ximè scripsi: sed tamen non abieci. Tu velim
vt scribis, cum fabris eam perspicias. Si enim
nihil est in parietibus, aut in tecto vitij, cete-
ra mihi probabuntur. Vale.

M. C.

M. C. PAPIRIO PAETO, S. D. 16

DELECTAVERVNT me literæ tuæ: in quibus primùm amaui amorem tuum, qui te ad scribendum incitauit, verentem, ne Silius suo nuntio aliquid mihi solicitudinis attulisset, de quo & tu mihi antea scripseras, bis quidem eodem exemplo: facile vt intelligerem, te esse commotum: & ego tibi accuratè rescripseram, vt quoquo modo in tali re, atque tempore aut liberarem te ista cura, aut certè leuarem. Sed quando proximis quoque literis ostendis, quantæ curæ tibi sit ea res: sic me Pæte, habeto: quidquid arte fieri potuerit (non enim iam satis est consilio pugnare, artificium quoddam excogitandum est) sed tamen quidquid elaborari, aut effici potuerit ad istorum beneuolentiam conciliandam, & colligendam, summo studio me consecutum esse, nec frustra, vt arbitror. sic enim color, sic obseruor ab omnibus his, qui à Cæsare diliguntur, vt ab eis me amari putem. NAM ETSI NON FACILE DIIVDICATVR AMOR VERVS, *& fictus, nisi aliquid incidat eiusmodi tempus, vt, quasi aurum igne, sic beneuolentia fidelis periculo aliquo perspici possit:* cetera sunt signa communia: sed ego vno vtor argumento, quamobrem me ex animo, vereque arbitror diligi, quod & nostra fortuna ea est, & illorum, vt simulandi causa non sit. De illo autem, quem penes est omnis potestas, nihil video, quod timeam: nisi quòd omnia sunt incerta, cùm à iure discessum est: nec præstari quidquam potest, quale futurum sit, quod positum est in alterius voluntate, ne dicam libidine. Sed tamen eius ipsius nulla re à me offensus est animus. Est enim adhibita in ea re ipsa summa à nobis moderatio. Vt enim olim arbitrabar esse meum liberè loqui, cuius opera esset in C ciuitate libertas: sic, ea nunc amissa, nihil loqui, quod offendat aut illius, aut eorum, qui ab illo diliguntur, voluntatem. Effugere autem si velim nonnullorum acutè, aut facetè dictorum offensionem, fama ingenii mihi est abiicienda: quod si possem, non recusarem. Sed tamen ipse Cæsar habet peracre iudiciũ: & vt Seruius, frater tuus, quem literatissimum fuisse iudico, facilè diceret, hic versus Plauti non est, hic est, quòd tritas haberet aureis notandis generibus poetarum, & consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, cùm volumina iam confecerit ἀποφθεγμάτων, vel per se, si quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reiicere solere: quod eo nunc magis facit, quia viuunt mecum ferè quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis cùm dixi, nec illiterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. ita enim D ipse mandauit. Sic fit, vt si quid prætereà de me audiat, non audiendum putet. Quamobrem Oenomao tuo nihil vtor: & si posuisti loco versus Accianos. Sed quæ est inuidia? aut quid nunc mihi inuideri potest? Verùm fac esse omnia. Sic video philosophis placuisse, iis qui mihi soli videntur vim virtutis tenere: NIHIL ESSE SAPIENTIS PRAESTARE *nisi culpam*, qua videor mi-

A hi dupliciter carere: & quòd ea senserim, quæ rectissima fuerunt: & quòd, cùm viderem præsidij non satis esse ad ea obtinenda, viribus certandum cum velentioribus non putarim. Ergo in officio boni ciuis, certè non sum reprehendendus. Reliquum est, ne quid stultè, ne quid temerè dicam, faciámve contra potenteis. Id quoque puto esse sapientis. cetera verò, quid quisque me dixisse dicat: aut quomodo ille accipiat: aut qua fide mecum viuãt ij, qui me assiduè colunt, & obseruant, præstare non possum. Ita fit, vt superiorum consiliorum conscientia, & præsentis temporis moderatione me consoler, & illam Accij similitudinem non modò iam ad inuidiam, sed ad fortunam transferam: QVAM EXISTIMO LEVEM, *& imbecillem, ab animo firmo, & graui, tanquam fluctum à saxo frangi oportere.* Etenim cùm plena sint monumenta Græcorum, B quemadmodum sapientissimi viri regna tulerint vel Athenis, vel Syracusis: cùm, seruientibus suis ciuitatibus, fuerint ipsi quodammodo liberi: ego me non putem tueri meum statum sic posse, vt neque offendam animum cuiusquam, nec frangam dignitatem meam? Nunc venio ad iocationes tuas, quando tu secundum Oenomaum Accii, non, vt olim solebat Atellanum: sed, vt nunc fit, mimũ introduxisti. Quem tu mihi Popilium, quem denarium narras? quam tyrotarichi patinam? facilitate mea ista ferebantur anteà: nunc mutata res est. Hirtium ego, & Dolabellam dicendi discipulos habeo, cœnãdi magistros. Puto enim te audisse (si fortè ad vos omnia perferuntur) illos apud me declamitare, me apud eos cœnitare. *Tu autem, quòd mihi bonam copiam eiures*, nihil est tum enim cùm habebas, quæstiunculis te faciebam attentiorem. nunc, cùm tam æquo, animo bona perdas, non eo sis consilio, vt cùm me hospitio C recipias, æstimationem te aliquam putes accipere. Etiam hæc leuior est plaga ab amico, quàm à debitore. Nec tamen eas cœnas quæro vt magnæ reliquiæ fiant, quod erit magnificum sit, & lautum. Memini te mihi Phameæ cœnam narrare, temperiùs fiat: cetera eodem modo. Quod si perseueras me ad matris tuæ cœnam vocare, feram id quoque. Volo enim videre animum, quid mihi audeat ista, quæ scribis, apponere, aut etiam polypum Miniani Iouis similem. Crede mihi. non audebis. Ante meum aduentum fama ad te de mea noua lautitia veniet: eam extimesces. Neque est, quod in promulside spei ponas aliquid: quam totam sustuli. Solebam enim antea delectari oleis, & lucanicis tuis. Sed quid hæc loquimur? liceat modò istò venire. Tu verò (volo enim abstergere animi tui metum) ad tyrotarichum antiquum redi. Ego tibi vnum sumtum afferam, quòd balneum calfacias o- D portebit: cetera more nostro. superiora illa lusimus. De villa Cæciliana & curasti diligenter, & scripsisti facetissimè. Itaque puto me prætermissurum. salis enim satis est. Sanionũ parum. Vale.

M. T. C. PAPIRIO PAETO, S. D. 17

NVM tu homo ridiculus es, qui cùm Balbus noster apud te fuerit ex me quæras

quid de istis municipiis, & agris futurum putem? quasi aut ego quidquam sciam, quod iste nesciat: aut, si quid aliquando scio, non ex isto soleam scire. Immo verò, si me ames tu fac, vt sciam, quid de nobis futurū sit. Habuisti enim in tua potestate, ex quo vel ex sobrio, vel certè ex ebrio scire posses. Sed ego ista, mi Pæte, non quæro: primùm quia de lucro propè iam quadriennium viuimus: si aut hoc lucrum est, aut hæc vita, superstitem reip. viuere: deinde, quòd scire quoque mihi videor, quid futurum sit: fiet enim quodcumque volent, qui valebunt: valebunt autem semper arma. Nobis igitur satis esse debet, quidquid conceditur. hoc si quis pati non potuit, mori debuit. Veientem quidem agrum, & Capenatem metiuntur. hic non longè abest à Tusculano. Nihil tamen timeo: fruor, dum licet: opto, vt semper liceat. Si id minùs contigerit: tamen, quando ego vir fortis, idémque philosophus, viuere pulcherrimum duxi, non possum eum non diligere, cuius beneficio id consecutus sum. qui si cupiat esse remp. qualé fortasse & ille vult, & omnes optare debemus, quid faciat tamen, non habet: ita se cum multis colligauit. Sed longiùs progredior. scribo enim ad te. Hoc tamen scito, non modò non me, qui consiliis non intersum, sed ne ipsum quidem principem scire, quid futurum sit. Nos enim illi seruimus: ipse temporibus. ita nec ille, quid tempora postulatura sint: nec nos, quid ille cogitet, scire possumus. Hæc tibi anteà non rescripsi, non quò cessator esse solerem, præsertim in literis: sed cùm explorati nihil haberem, nec tibi sollicitudinem ex dubitatione mea, nec spem ex affirmatione afferre volui. Illud tamé adscribam, quod est verissimum, me his temporibus adhuc de isto periculo nihil audisse. Tu tamen pro tua sapientia debebis optare optima, cogitare difficillima, ferre quæcunque erunt. Vale.

CICERO S.D.L. PAPIRIO PAETO. 18

CVm essem otiosus in Tusculano, propterea quod discipulos obuiam miseram, vt iidem me quam maximè conciliaret familiari suo: accepi tuas literas, plenissimas suauitatis: ex quibus intellexi probari tibi meum cōsilium. quod, vt Dionysius tyrannus, cùm Syracusis expulsus esset, Corinthi dicitur ludum aperuisse: sic ego sublatis iudiciis, amisso regno forensi, ludum quasi habere cœperim. Quid quæris? me quoque delectat consilium. multa enim consequor: primùm, id quod maximè nunc opus est, munio ad hæc tempora. Id cuiusmodi sit, nescio. tantùm video, nullius adhuc consilia me huic anteponere: nisi fortè mori melius fuit in lectulo, fateor: sed non accidit. in acie non fui. Cæteri quidem, Pompeius, Lentulus tuus, Scipio, Afranius, fœdè perierunt. At Cato præclarè. Iam istuc quidem, cùm volemus, licebit: demus modò operam, ne tam necesse nobis sit, quàm illi fuit: id quod agimus. Ergo hoc primùm. Sequitur illud, Ipse melior fio. Primum valetudine, quam intermiseram exercitationibus, amiseram: deinde ipsa illa, si qua fuit in me facultas orationis, nisi

A me ad has exercitationes retulissem, exaruisset. Extremū illud est, quod tu nescio an primum putes. plureis iā pauones confeci, quàm tu pullos columbinos. Tu istic te Ateriano iure delectato: ego me hic Hirtiano. Veni igitur, si vir es, & disce iam προλεγομένας quas quæris: etsi *sus Mineruam*. Sed quando, vt video, æstimationes tuas vendere non potes, neque ollam denariorum implere, Romam tibi remigrandum est. Satius est hic cruditate, quā istic fame. Video te bona perdidisse: spero idē istuc familiareis tuos. Actum igitur de te est, nisi prouides. Potes mulo isto, quem tibi reliquum dicis esse, quando cantherium comedisti, Romam peruehi. Sella tibi erit in ludo, tanquam hypodidascalo proxima. eam puluinus sequetur. Vale.

M.C. PAPIRIO PAETO, S.D. 19

B TAMEN à malitia non discedis, tenuiculo apparatu significas Balbū fuisse contentum. hoc videris dicere, *cùm reges tam sint continentes, multo magis consulareis esse oportere*. nescis me ab illo omnia expiscatum. rectà enim à porta domum meam venisse. neque hoc admiror, quòd non ad tuam potiùs: sed illud, quòd nec ad suam. Ego autem tribus primis verbis, Quid noster Pætus? at ille adiurans, Nusquam se vmquam libentiùs. Hoc si verbis assecutus es, aureis ad te afferam non minùs eleganteis. sin autem obsonio: peto à te, ne, pluris esse balbos, quàm disertos putes. Me quotidie aliud ex alio impedit. Sed, si me expediero, vt in ista loca venire possim, non committam, vt te serò à me certiorem factum putes. Vale.

M.C. PAPIRIO PAETO, S.D. 20

C DVPLICITER delectatus sum tuis literis, & quòd ipse risi, & quòd te intellexi iam posse ridere. Me autem à te, vt scurram velitem, malis oneratum esse, non molestè tuli. Illud doleo, in ista loca venire me, vt constitueram, non potuisse. habuisses enim nō hospitem, sed contubernalem. At quem virum? non eum, quem tu es solitus promulside conficere. Integram famem ad ouum affero. Ita ad assum vitulinum opera perducitur. Illa mea, quæ solebas antea laudare, ô hominem facilem! ô hospitem non grauem! abierunt. Nam omnem nostram de rep. curam, cogitationem de dicenda in senatu sententia, commentationem causarum, abiecimus. In Epicuri nos aduersarii nostri castra coniecimus: nec tamen ad hanc insolentiam: sed ad illam tuam lautitiam, veterem dico, cum in sumtus habebas. etsi nunquam plura prædia habuisti. Proinde te para. cum homine edaci tibi res est, & qui iam aliquid intelligat. ὀψιμαθεῖς autem homines, scis quam insolentes sint. dediscendæ tibi sunt sportellæ, & artolagani tui. Nos iam ex arteis tantum habemus, vt Verrium tuum, & Camillum (qua munditia homines? qua elegantia?) vocare sæpius audeamus. Sed vide audaciam. etiam Hirtio cœnam dedi sine pauone, tamen in ea

cœna

cœna cocus meus præter ius feruens nihil potuit imitari. Hæc igitur est nunc vita nostra. Manè salutamus domi & bonos viros multos, sed tristeis: & hos lætos victores: qui me quidem perofficiosè, & peramanter obseruant. Vbi salutatio defluxit, literis me inuoluo, aut scribo, aut lego. Veniunt etiam qui me audiunt, quasi doctum hominem, quia paulo sum quàm ipsi, doctior. Inde corpori omne tempus datur. Patriam eluxi iam & grauiùs, & diutius, quam vlla mater vnicum filium. Sed cura, si me amas, vt valeas: ne ego, te iacente, bona tua comedam. Statui enim tibi ne ægroto quidem parcere. Vale.

M. C. PAPIRIO PAETO, S. D. 21

AIN' tandem? insanire tibi videris quòd imitere verborũ meorum, vt scribis, fulmina, tum insanires, si consequi non posses, cum verò etiã vincas, me prius irrideas, quàm te oportet. Quare nihil tibi opus est illud à Trabea, sed potius ἀπόφθεγμα meum. Verumtamen quid tibi ego videor in epistolis? nónne plebeio sermone agere tecum? nec enim semper eodem modo. Quid enim simile habet epistola aut iudicio, aut concioni? quin ipsa iudicia non solemus omnia tractare vno modo. Priuatas causas, & eas tenueis, agimus subtilius: capitis, aut famæ, scilicet ornatiùs. epistolas verò, quotidianis verbis texere solemus. Sed tamen, mi Pæte, qui tibi venit in mentem negare, Papirium quemquam vnquam, nisi plebeium fuisse? fuerunt enim Patricii minorum gentium, quorum princeps L. Papirius Mugillanus, qui Cõsul cum L. Sempronio Atratino fuit, cùm anteà Censor cum eodem fuisset, annis post Romam conditam CCCXII. Sed tum Papisii dicebamini. Post hunc XIII. fuerunt sella curuli ante L. Papirium Crassum, qui primus Papisius est vocari desitus est. Is dictator cũ L. Papirio Cursore, magistro equitum factus est, annis post Romã conditam CCCCXV. & quadriennio post Consul cum C. Cullio. Hunc secutus est Cursor homo valde honoratus: deinde L. Masso Aedilitius: inde multi Massones: quorum quidem tu omnium Patriciorum imagines habeas, volo. Deinde Carbones, & Turdi insequuntur. Hi plebeii fuerunt: quos contemnas, censeo. Nam præter hunc Cn. Carbonem, quem Damasippus occidit, ciuis e rep. Carbonum nemo fuit. Cognouimus Cn. Carbonem & eius fratrem scurram: quid his improbius? de hoc amico meo, Rubriæ filio, nihil dico. Tres illi fratres fuere. P. C. M. Carbones Publius. Flacco accusante, condemnatus: fugit Marcus ex Sicilia: Caius, accusante L. Crasso, cantharidas sumpsisse dicitur. is tribunus pleb. seditiosus: & P. Africano vim attulisse existimatus est. Hoc verò, qui Lilybæi à Pompeio nostro interfectus est, improbior nemo meo indicio, fuit. Iã pater eius accusatus a M. Antonio, sutorio atramento absolutus putatur. Quare ad patricios censeo reuertare: plebeii quàm fuerint importuni, vides. Vale.

M. T. C. L. PAPIRIO PAETO, S. D. 22

AMO verecundiam, vel potiùs libertatẽ loquendi, atque hoc Zenoni placuit, homini mehercule acuto: etsi Academiæ nostræ cum eo magna rixa est. Sed, vt dico, placet Stoicis suo quamque rem nomine appellare. Sic enim disserunt, Nihil esse obscœnũ nihil turpe dictu. Nam, si quod sit in obscœnitate flagitiũ: id aut in re esse, aut in verbo: nihil esse tertium. In re non est. Itaque non modò in comœdiis res ipsa narratur, vt ille in Demiurgo, Modo (forte nostri canticũ: meministi Rosciũm) ita me destituit nudũ. Totus est sermo verbis tectus, re impudentior: sed etiã in tragœdiis. quid est enim illud? *Quæ mulier vna? quid, inquam, est? Vsurpata duplex cubile.* Quid illud? *Phærei hic cubile inire est ausus.* Quid est *Virginem, me quondam, inuitat per vim violat:* Iupiter bone, violat? atqui idem significat: sed alterum nemo tulisset. Vides igitur, cùm eadem res sit, quia verba non sint, nihil videri turpe. Ergo in re non est: multo minus in verbis. Si enim quod verbo significatur, id turpe non est, verbum, quod significat, turpe esse non potest. *Anum* appellas alieno nomine: cur non suo potius? Si turpe est, ne alieno quidem: si non est, suo potiùs. Caudam antiqui penem vocabant: ex quo est propter similitudinem peniculus. At hodie *penis* est in obscœnis. At verò Piso ille frugi in Annalibus suis queritur, adolescenteis peni deditos esse. Quod tu in epistola appellas suo nomine, ille tectiùs penem. sed iam multis factum est tam obscœnum, quàm id verbum, quo tu vsus es. Quid, quod vulgo, dicitur. Cùm nos te volumus *conuenire*, num obscœnum est? Memini, in senatu disertum consularem ita eloqui. Hanc culpam maiorem, an illam dicam? potuit obscœnius? non, inquis. non enim ita sensit. Non ergo in verbo est. docui autem in re non esse: nusquam igitur est. *Liberis dare operam*, quàm honestè dicitur? etiam patres rogãt filios, eius operæ nomen non audent dicere. Socratem fidibus docuit nobilissimus fidicen. Is *Connus* vocitatus est. num id obscœnum putas? Cùm loquimur terni, nihil flagitii dicimus. at cùm bini, obscœnũ est Græcis quidem, inquies. nihil est ergo in verbo, quando & ego Græcè scio: & tamen tibi dico, binis idque tu facis, quasi ego Græcè non Latinè dixerim. *Ruta, & menta*, rectè vtrumque. Volo mentam pusillam ita appellare. vt rutulã: non licet. Bella tectoriola dicis; dic ergo etiã pauimenta isto modo. non potes. viden' igitur nihil esse, nisi ineptias: turpitudinẽ nec in verbo esse, nec in re: itaque nusquam esse. Ergo in verbis honestis obscœna ponimus. Quid enim? num honestum verbum est *diuisor*? At inest obscœnum, cui respõdet intercapedo nũ hęc ergo obscœna sunt? Nos autem ridiculè. Si dicimus, ille patrem *strangulauit*, honorem nõ præfamur. sin de Aurelia aliquid, aut Lollia: honos præfandus est. Et quidem iam etiam non obscœna verba, pro obscœnis sunt. *Batuit*, inquit, impudenter: *depsit* multo impudentiùs. Atqui neutrum est obscœnum STVLTORVM *plena sunt omnia. Testes*, verbum honestissimum in iudicio, alio loco, non nimis, at honesti. Colei Lanuuini: Cliternini, non honesti. Quid? ipsa res modò honesta, modò turpis? suppedat, flagitium est. iam erit nudus

in balneo, non reprehendes. Habes scholam A
Stoicam, ὁ σοφὸς εὐθυῤῥήμων ἔσῃ quàm mul-
ta ex vno verbo tuo? Te aduersus me omnia
audere gratum est. Ergo seruo, & seruabo (sic
enim assueui) Platonis verecundiam. Itaque
tectis verbis ea ad te scripsi, quæ apertissimis
agunt Stoici. Sed illi etiam *crepitus aiunt æ-*
què liberos ac ructus, esse oportere. Honor est
igitur. Kalendis Mart. Tu me diliges, & va-
lebis. Vale.

M. C. PAPIRIO PAE-
TO, S. P. D. 23

HERI veni in Cumanum: cras ad te for-
tesse. Sed cùm certum sciam, faciam te
paulò antè certiorem. E. si M. Ceparius, cùm
mihi in silua Gallinaria obuiam venisset
quæsissémque, quid ageres, dixit te in lecto es-
se, quod ex pedibus laborares. Tuli scilicet
molestè, vt debui: sed tamen constituit ad te B
venire, vt & viderem te, & viserem, & cena-
rem etiam. Non enim arbitror cocum etiam
te arthricum habere: Expecta igitur hospitem
cùm minimè edacem, tum inimicum cenis
sumtuosis. Vale.

M. C. PAPIRIO PAE-
TO, S. D. 24

RVFVM istum, amicũ tuum, de quo ite-
rum iam ad me scribis, adiuuarem, quã-
tum possem, etiam si ab eo læsus essem, cùm
te tãtopere viderem ejus causa laborare. cùm
verò & ex tuis literis, & ex illius ad me mis-
sis intelligam, & iudicem, magnæ curæ ei sa-
lutem meam fuisse: non possum ei non amicus
esse, neque solùm tua commendatione, quæ a-
pud me, vt debet, valet plurimùm. sed etiam
voluntate, ac iudicio meo. volo enim te scire,
mi Pæte, initium mihi suspicionis, & cautio- C
nis, & diligentiæ fuisse, literas tuas: quibus li-
teris congruentes fuerunt aliæ posteà multo-
rum. Nã & Aquini, & Fabrateriæ consilia sunt
inita de me, quæ te video inaudisse: &, quasi
diuinarent, quàm his molestus essem futurus,
nihil aliud egerunt, nisi vt me opprimerent.
Quòd ego non suspicor, incautior fuissem, nisi
à te admonitus essem. Quamobrem iste tuus a-
micus apud me cõmendatione non eges. Vti-
nã ea fortuna reip. sit, vt ille me quàm gratis-
simum possit cognoscere. Sed hæc hactenus.
Te ad cenas itare desisse, molestè fero. Magna
enim te delectatione, & voluptate priuasti.
Deinde etiam vereor (licet enim verũ dicere)
ne nescio quid aliud, quod solebas, dediscas
& obliuiscare cenulas facere. Nam si tum, cùm
habebas, quos imitarere. nõ multum proficie-
bas: quid nunc te facturum putẽ? Spurina qui-
dem, cùm ei rem demonstrassem, & vitam tuã
superiorem posuissem, magnum periculum
summæ reip. demonstrabat, nisi ad superiorẽ D
consuetudinẽ tum, cùm Fauonius flaret, reuer-
tisses. hoc tempore ferri posse, si fortè tu fri-
gus ferre non posses. Sed mehercule, mi Pæ-
te, extra iocum, moneo te, quod pertinere ad
beatè viuendum arbitror: *vt cum viris bonis:*
iucundis. amantibus tui viuas. Nihil est aptius
vitæ: nihil ad beatè viuendum accommoda-
tius. Nec id ad voluptatem refero; sed ad

communitatem vitæ, atque victus, remissio-
némque animorum: quæ maximè sermone
efficitur familiari, qui est in conuiuiis dul-
cissimus: vt sapientiùs nostri, quam Græci: illi
συμπόσια aut σύνδειπνα id est, compotatio-
nes, aut concenationes: nos conuiuia: quòd
tum maximè simul viuitur. Vides, vt te philo-
sophando reuocare coner ad cenas? Cura vt
valeas. in foris cenitando facillimè conse-
quere. Sed caue, si me amas, existimes me,
quòd iocosiùs scribam, abiecisse curam reip.
Sic tibi, mi Pæte: persuade, me dies, & no-
ctes nihil aliud agere, nihil curare, nisi vt
mei ciues salui, liberique sint. Nullum locum
prætermitto monendi, agendi, prouidendi.
Hoc denique animo sum, vt, si in hac cura,
atque administratione vita mihi ponenda sit,
præclarè actum mecum putem etiam, atque
etiam. Vale.

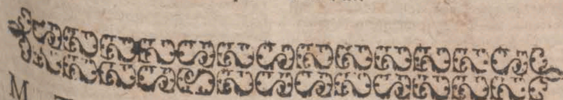
M. T. C. IMP. PAPIRIO PAE-
TO, S. D. 25

SVMMVM me ducem literæ tuæ reddi-
dère. planè nesciebam, te tam peritum esse
rei militaris. Pyrrhi te libros, & Cineæ vi-
deo lectitasse. Itaque obtemperare cogito
præceptis tuis: hoc ampliùs. nauicularum ha-
bere aliquid in ora maritima. contra equi-
tem Parthum negant vllam armaturam me-
liorem inueniri posse. Sed quid ludimus? ne-
cis, quorum imperatore tibi negotium sit.
Κύρου παιδείαν quam contriueram legendo
totam in hoc imperio explicaui. Sed iocabi-
mur aliàs coràm, &, vt spero, breui. Nunc a-
des ad imperandum, vel ad parendum potiùs:
sic enim antiqui loquebantur. Cum M. Fabio
(quod scire te arbitror) summus mihi est vsus
valdéque eum diligo, cùm propter summam
probitatem eius, ac singularem modestiam,
tum quòd in his controuersiis, quas habeo
cum tuis combibonibus Epicureis, optima
opera eius, vti soleo. Is cùm ad me Laodiceã
venisset, mecúmque eum ego esse vellem, re-
pentè percussus est atrocissimis literis, in qui-
bus scriptum erat, fundum Herculanensem à
Q. Fabio, fratre, proscriptum esse: qui fundus
cum eo communis esset. Id M. Fabius pergra-
uiter tulit: existimauitque, fratrem suum, ho-
minem non sapientem, impulsu inimicorum
suorum eò progressum esse. Nunc, si me amas,
mi Pæte, negotium totum suscipe: & molestia
Fabium libera. Auctoritate tua nobis opus
est, & consilio, & etiam gratia. Noli pati liti-
gare fratres, & iudiciis turpibus conflictari.
Matonem, & Pollionem inimicos habet Fa-
bius. Quid multa? non mehercule tam perscri-
bere possum, quàm mihi gratum feceris, si o-
tiosum Fabium reddideris. Id ille in te positũ
esse putat, mihique persuadet. Vale.

D M. C. PAPIRIO PAETO,
S. D. 26

ACCVBVERAM hora nona, cùm ad
te harum exemplum in codicillis exara-
ui. Dices, vbi? apud Volumnium Eutrapelum:
& quidem supra me Atticus, infra Verrius, fa-
miliares tui. Miraris tam exhilaratam esse
seueritatem nostram? Quid ergo faciam? te
consulo

consulo, qui philosophum audis. Angar? excruciémne me? quid assequar? Deinde quem ad finem? Viuas, inquis, in literis. An quicquā me aliud agere censes? *Haud possem viuere, nisi in literis viuerem.* Sed est earum non satietas, sed quidam modus. A quibus cùm discessi, etsi minimum mihi est in cena: quod tu vnum ζήτημα Dioni philosopho posuisti: tamen quid potius faciam, prius quam me dormitum conferam, non reperio. audi reliqua. Infra Eutrapelum Cytheris accubuit. In eo igitur, inquis, conuiuio Cicero ille? *quem exspectabant? cuius ob os Graij ora obuertebant sua?* Non, mehercule, suspicatus sum illam affore: sed tamen ne Aristippus quidem ille Socraticus erubuit, cùm esset obiectum, habere eum Laida. *Habeo*, inquit *Laida: non habeor à Laide*, Græcè hoc melius. tu, si voles, interpretabere. Me verò nihil istorum ne iuuenem quidem mouit vmquam: nedum senem. conuiuio delector. tibi loquor aliquid, quod in solum, vt dicitur: & gemitum, & in risus maximos transfero. An tu id meliùs, qui etiam philosophum irriseris? Cùm ille, si quis quid quæreret, dixisset, cenam te quærere à manè dixeris. Ille barò te putabat quæsiturum vnum cælum esset, an innumerabilia. Quid ad te? At hercule cena numquid ad te? ibi præsertim. Sic igitur viuitur: quotidie aliquid legitur, aut scribitur: deinde, ne amicis nihil tribuamus, epulamur, vna non modò non contra legem, si vlla nunc lex est, sed etiam intra legem, & quidem aliquanto, quare nihil est quòd aduentum nostrum extimescas. Non multi cibi hospitem accipies, sed multi ioci. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS, LIBER X. AD CN. Plancum, & alios.

M. T. C. CN. PLANCO IMP. CONS. DESIG. S. D. 1

ET ABFVI proficiscens in Græciam: & posteaquā de meo cursu reip. sum voce reuocatus, numquam per M Antoniū quietus fui: cuius tanta est non insolentia (nā id quidē vulgare vitium est) sed immanitas, non modò vt vocem, sed ne vultum quidem liberum possit ferre cuiusquam. Itaque mihi maximæ curæ est, non de mea quidem vita, cui satis feci vel ætate vel factis, vel (si quid etiam hoc ad rem pertinet) gloria: sed me patria sollicitat, in primisque, mi Plance, expectatio consulatus tui: quę ita longa est, vt optandum sit, vt possimus ad id tēpus reip. spiritum ducere. Quæ posset enim spes esse in ea reip. in qua hominis impotentissimi, atque intemperantissimi armis oppressa sunt omnia? & in qua nec senatus, nec populus vim habet vllam? nec leges vllæ sunt, nec iudicia, nec omnino simulacrum aliquod, aut vestigium ciuitatis? Sed quando acta omnia mitti ad te arbitrabar nihil erat, quod singulis de rebus scriberem. Illud autem erat amoris mei, quem à tua pueritia susceptū non seruaui solum, sed etiam auxi: monere te, atq; hortari, vt in remp. omni cogitatione, curaq; incumberes. Quæ si ad tuum tempus perducitur, facilis gubernatio est. vt perducatur autē magnæ tum diligentiæ est, tum etiam fortunæ. Sed & te aliquādo antè (vt spero) habebimus, præterquàm quòd reip. consulere debemus, tamen tuæ dignitati ita fauemus, vt omne nostrum consilium, studium, officium, operam, laborem, diligentiam, ad amplitudinem tuam cōferamus. Ita facillimè & reip. quæ mihi carissima est, & amicitiæ nostræ quā sanctissimè nobis colendam puto, me intelligo satis facturum. Furnium nostrum tantum à te fieri, quantum ipsius humanitas, & dignitas postulat, nec miror & gaudeo: teque hoc existimare volo, quidquid meum iudicii, officiique contuleris, id ita me accipere, vt in meipsum te putem contulisse. Vale.

M. C. CN. PLANCO IMP. CONS. DES. S. D. 2

MEVM studium honori tuo pro necessitudine nostra non defuisset, si aut tutò in senatum, aut honestè venire potuissem. *Sed nec sine periculo quicquam liberè de repub. sentiens versari potest in summa impunitate gladiorum: nec nostræ dignitati videtur esse, tibi sententiam de rep. dicere, vbi me & melius, & propius audiant armati quàm senatores.* Quapropter in priuatis rebus nullum neque officium, neque studium meum desiderabis. ne in publicis quidem, si quid erit, in quo me interesse necesse sit, vmquam deero, ne cum periculo quidem meo, dignitati tuæ. In iis autē rebus, quæ nihilo minus, vt ego absim, confici possunt, peto à te, vt me rationem habere velis & salutis, & dignitatis meæ. Vale.

M. T. C. CN. PLANCO IMP. CONS. DES. S. D. 3

CVM ipsum Furnium per se vidi libentissimè, tum hoc libentiùs, quòd illum audiens, te videar audire. Nam & in re militari virtutem, & in administranda prouincia iustitiam, & in omni genere prudentiam mihi tuã exposuit, & præterea mihi non ignotam in consuetudine, & familiaritate suauitatem tuam adiunxit: præterea summam erga se liberalitatem. Quæ omnia mihi iucunda, hoc extremum etiam gratum fuit. Ego, Plance, necessitudinem, constitutam habui cum domo vestra, antè aliquantò, quam tu natus es, amorem autem erga te ab ineunte pueritia tua: cõfirmata iam ætate, familiaritatem cùm studio meo, tum iudicio tuo constitutam. His de causis mirabiliter faueo dignitati tuæ: quàm mihi tecum statuo esse communem. Omnia summa consecutus es, VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA: eaque es adeptus adolescens, multis inuidentibus, quos ingenio, industriaque fregisti. Nunc me, amantissimum tui, nemini concedentem, qui tibi vetustate necessitudinis potior possit esse, si audies, omnem tibi reliquæ vitæ dignitatẽ ex optimo reip. statu acquires. Scis profectò (nihil enim te fugere potuit) fuisse quoddam tempus, cùm homines existimarent, te nimis seruire temporibus: quod ego quoque existimarem, si te ea, quæ patiebare, probasse etiam arbitrarer. Sed cùm intelligerem, quid sentires, prudenter te arbitrabar videre quid posses. Nunc alia ratio est. omnium rerum tuum iudicium est, idque liberũ. Consul es designatus, optima ætate, summa eloquentia, maxima orbitate reip. virorum talium. Incumbe, per deos immortaleis, in eam curam, & cogitationem, quæ tibi summam dignitatem, & gloriã afferat. Vnus autem est, hoc præsertim tempore, per tot annos rep. deuexata reip. bene gerendæ cursus ad gloriam. Hæc amore magis impulsus scribenda ad te putaui, quam quòd arbitrarer te monitis, & præceptis meis egere. Sciebam enim, ex iisdem te hæc haurire fontibus, ex quibus ipse hauseram. Quare modum faciam. Hoc tantum significandũ putaui: vt potiùs amorem tibi ostenderem meũ, quàm ostentarem prudentiam. Interea, quæ ad dignitatẽ tuam pertinere arbitrabor, studiosè, diligenterque curabo. Vale.

PLANCVS CICERONI, S. D. 4

GRATISSIMAE mihi tuæ literæ fuerunt, quas ex Furnij sermone te scripsisse animaduerti. Ego autẽ præteriti temporis excusationẽ affero, quòd te profectum audieram: nec multò antè redisse sciui, quàm ex epistola tua cognoui. Nullum enim in te officium, ne minimum quidem, sine maxima culpa videor posse præterire. in quo tuendo habeo causas plurimas vel paternę necessitudinis, vel meæ à pueritia obseruantiæ, vel tui erga me mutui amoris. Quare, mi Cicero, quod mea, tuaque patitur ætas, persuade tibi, te vnũ esse in quo ego colendo patriã mihi constituerim sanctitatẽ. Omnia igitur tua consilia mihi nõ magis

A prudentię plena, quę summa est, videtur, quàm fidelitatis, quã ego ex mea cõscientia metior. Quare si aut aliter sentirem, certè admonitio tua me reprimere: aut, si dubitarem, hortatio impellere posset, vt id sequerer, quod tu optimum putares. Nunc verò quid est, quod me in aliã partem trahere possis? Quæcunque in me bona sunt, aut fortunæ beneficio tributa, aut meo labore parta, etsi à te propter amorẽ carius sunt æstimata, tamen vel inimicissimi iudicio tanta sunt, vt, præter bonam famam, nihil desiderare videantur. Quare hoc vnum tibi persuade: quantum viribus eniti, consilio prouidere, auctoritate mouere potuero hoc omne reip. semper futurum. Non est ignotus mihi sensus tuus: neque, si facultas, optabilis mihi quidem, tui præsentis esset, vnquam à tuis consiliis discreparẽ: nec nunc cõmittam, vt vllum meum factum reprehẽdere iure possis.
B Sum in exspectatione omnium rerum quid in Gallia citeriore, quid in vrbe Ianuario mense geratur, vt sciam. Interim maximã hic sollicitudinem, curamque sustineo, ne inter aliena vitia hę gentes nostra mala suam putẽt occasionem. Quod si perinde, vt ipse mereor, mihi successerit: certè & tibi, cui maximè cupio, & omnibus viris bonis satisfaciam. Fac valeas, meque mutuò diligas. Vale.

CICERO PLANCO IMP. CONS. DESIGN. S. D. 5

BINAS à te accepi literas eodem exemplo: quòd ipsum argumento mihi fuit diligentiæ tuæ. Intellexi enim te laborare, vt ad me tuæ exspectatissimæ literę perferrentur. Ex quibus cepi fructum duplicem, mihique in comparatione difficilem ad iudicandum amorémne erga me tuum, an animum in remp. pluris æstimandum putarem. EST OMNINO
C *patriæ caritas, meo quidem iudicio, maxima: sed amor, voluptatisque coniunctio plus certè habet suauitatis.* Itaque commemoratio tuæ paternæ necessitudinis, beneuolentiæque eius, quã erga me à pueritia contulisses, cæterarũmque rerum, quæ ad eam sententiam pertinebant, incredibilem mihi lætitiam attulerũt. Rursus declaratio animi tui, quem haberes de rep. quémque habiturus esses, mihi erat iucundissima, eóque maior erat hæc lætitia, quòd ad illa superiora accedebat. Itaque te non hortor solùm, mi Plance, sed planè etiam oro, quod fecisti literis, quibus tu humanissimè respondisti, vt tota mẽte, omnique animi impetu in rempu. incumbas. Nihil est, quod tibi maiori fructui gloriæque esse possit: NEC QVICQVAM EX OMNIBVS REBVS HVMANIS EST PRAECLARIVS, AVT PRAESTANTIVS, QVAM DE REP. BENE MERERI.
D Adhuc enim patitur tua summa humanitas, & sapientia, me, quod sentiam, liberè dicere. Fortuna suffragante videris res maximas consecutus, quod quamquam sine virtute non potuisses: tamẽ ex maxima parte ea, quæ es adeptus, fortunæ, tẽporibúsque tribuuntur. His tẽporibus difficillimis reip. quidquid subueneris, id erit totũ, & proprium tuum. Incredibile est omnium ciuiũ, latronibus exceptis, odium in Antonium. Magna spes in te, & in

& in tuo exercitu magna exspectatio. Cu- A
ius, per deos, gratiæ, gloriæque caue tempus
amittas. Sic moneo, vt filium: sic faueo, vt
mihi: sic hortor, vt & pro patria, & amicissi-
mum. Vale.

CICERO PLANCO IMP. CONS.
DES. S. D. 6

QVAE locutus est Furnius noster de animo tuo in remp. ea gratissima fuerunt senatui, populoque R. probatissima. quæ autem recitatæ sunt literæ in senatu, nequaquam consentire cum Furnij oratione visæ sunt. Pacis enim auctor eras, cum collega tuus, vir clarissimus, a fœdissimis latronibus obsideretur: qui aut positis armis pacem petere debent, aut, si pugnantes eam postulant, victoria pax, non pactione parienda est. Sed de pace literæ vel Lepidi, vel tuæ, quam in partem acceptæ sint, ex viro optimo, fratre tuo, & ex B C. Furnio poteris cognoscere. Me autem impulit tui caritas, vt quamquam nec tibi ipsi consilium deesset, & fratris, Furnijque beneuolentia, fidelisque prudentia tibi præstò esset futura, vellem tamen meæ quoque auctoritatis pro plurimis nostris necessitudinibus præceptum ad te aliquod peruenire. Crede igitur mihi Plance, omneis, quos adhuc gradus dignitatis consecutus sis (es autem adeptus amplissimos) eos honorum vocabula habituros, non dignitatis insignia, nisi te cum libertate populi R. & cum senatus auctoritate coniunxeris. Seiunge te, quæso, aliquando ab iis, cum quibus te non tuum iudicium, sed temporum vincula coniunxerunt. Complures in perturbatione reip. consules dicti: quorum nemo consularis habitus, nisi qui animo extitit in remp. consulari. Talem igitur te esse oportet, qui primum te ab impiorum ciuium, tui dissimillimorum, societate seiungas: deinde te senatui, bonisque omnibus auctorem, C principem, ducem præbeas: postremò, *vt pacem esse iudices non in armis positis, sed in abiectis armorum, & seruitutis metu.* Hæc si & ages, & senties, tum eris non modò consul, & consularis, sed magnus etiam consul, & consularis: sin aliter, tua in istis amplissimis nominibus honorum, non modò dignitas nulla erit: sed erit summa deformitas. Hæc, impulsus beneuolentia, scripsi paulo seuerius, quæ tu in experiendo ea ratione, quæ te digna est, vera esse cognosces. Datum XIII. Kal. Aprilis. Vale.

PLANCVS CICERONI, S. D. 7

PLVRA tibi de meis consiliis scriberem, rationemque omnium rerum redderé verbosius, quo magis iudicares, omnia me reip. præstitisse, quæ & tua exhortatione excepi, & mea affirmatione tibi recepi (nō minùs enim D probari, quàm diligi semper volui: nec te magis in culpa defensoré mihi paraui, quàm prædicatorem meritorum meorum esse volui) sed breuioré me duæ res faciūt: vna, quòd publicis literis omnia sum persecutus: altera, quod M. Varisidium, equitem Rom. familiarem meum, ad te ipsum transire iussi ex quo omnia cognoscere posses. Non, medius fidius, mediocri dolore afficiebar, cùm alii occupare possessionem laudis viderentur: sed vsque mihi temperaui, dum producerem eò rem, vt dignum aliquid & consulatu meo, & vestra exspectatione efficerem. Quod spero, si me fortuna non fefellerit, me consecuturum: vt maximo præsidio reipu. nos fuisse, & nunc sentiāt homines, & in posterum memoria teneant. A te peto, vt dignitati meæ suffrageris: & quarū rerum spe ad laudem me vocasti, harum fructu in reliquum facias alacriorem. Non minùs posse te, quàm velle, exploratum mihi est. Fac valeas, meque mutuo diligas.

CN. PLANCVS IMP. CONS. DES. S. P.
D. CONS. PR. TRIB. SEN.
POL. PL. Q. R. 8

SI cui fortè videor diutius & hominum exspectationem, & spem reipu. de mea voluntate tenuisse suspensam: huic priùs excusandum me esse arbitror, quàm de insequenti officio quidquam vlli pollicendum. Non enim præteritam culpam videri volo redemisse: sed optimæ mentis cogitata iampridem, maturo tempore enuntiare. Non me præteribat, *in tanta sollicitudine hominum, & tam perturbato statu ciuitatis, fructuosissimam esse professionem bonæ voluntatis: magnósque honores ex eare compluréis consecutos videbam.* Sed cùm in eum casum me fortuna demisisset, vt aut celeriter pollicendo magna in spe ad proficiendum impedimenta opponerem: aut, si in eo mihi temperauissem, maiores occasiones ad opitulandum haberem: expeditius iter communis salutis, quàm meæ laudis, esse volui. Nam quis in ea fortuna, quæ mea est, & ab ea vita, quam in me cognitam hominibus arbitror, & cum ea spe, quam in manibus habeo, aut sordidum quidquam pati, aut perniciosum concupiscere potest? Sed aliquantum nobis temporis, & magni laboris, & multæ impensæ opus fuit vt, quæ reip. bonisque omnibus polliceremur, exitu præstaremus: neque ad auxilium patriæ nudi cum bona voluntate, sed cum facultatibus accederemus. Confirmandus erat exercitus nobis, magnis sæpe præmiis sollicitatus, vt ab rep. potiùs moderata, quàm ab vno infinita speraret. Confirmandæ complures ciuitates, quæ superiore anno largitionibus, concessionibúsque præmiorum erant obligatæ: vt & illa vana putarent, & eadem à melioribus auctoribus petenda existimarent. Alliciendæ etiam voluntates reliquorum, qui finitimis prouinciis, exercitibúsque præfuerunt: vt potiùs cum pluribus societatem defendendæ libertatis iniremus, quam cum paucioribus funestam orbi terrarum victoriam pararemus. Muniendi verò nosmetipsi fuimus, aucto exercitu, auxiliisque multiplicatis, vt, cum præferremus sensus aperte, tum etiā, inuitis quibusdam, sciri, quid defensuri essemus, non esset periculosum. Itaque numquam diffitebor, multa me, vt ad effectum horum consiliorum peruenirem, & simulasse inuitū, & dissimulasse cum dolore: quod prȩmatura denuntiatio boni ciuis imparati, quam periculosa esset, ex casu collegæ videbā. Quo nomine etiam C. Furnio legato, viro forti atque strenuo, plura etiam verbo, quam scriptura

mandata dedimus, vt & tectius ad vos perferrentur, & nos essemus tutiores: quibusque rebus & communem salutem muniri, & nos armari conueniret, præcepimus. Ex quo intelligi potest, curam reip. summè defendendæ iampridem apud nos excubare. Nunc, cùm deûm benignitate ab omni re simus paratiores, non solùm bene sperare de nobis homines, sed exploratè iudicare volumus. Legiones habeo v. sub signis, & sua fide, virtuteque reip. coniunctissimas, & nostra liberalitate nobis obsequenteis. Prouinciam, omnium ciuitatum consensu, paratissimam & summa contentione ad officia certantem: equitatus, auxiliorúmque tantas copias, quantas hæ gentes ad defendendam suam salutem, libertatémq; conficere possunt. Ipse ita sum animo paratus, vel prouinciam tueri, vel ire quò resp. vocet, vel tradere exercitum, auxilia, prouinciamque, vt vel omnem impetum belli in me cōuertere non recusem, si modò meo casu aut confirmare patriæ salutem, aut periculū morari possim. Hæc si iam expeditis omnibus rebus, tranquillóque statu ciuitatis polliceor: in damno meæ laudis, reip. commodo lætabor. sin ad societatem integerrimorum, & maximorū periculorum accedam: consilia mea æquis iudicibus ab obtrectatione inuidorum defendenda commendo. Mihi quidem ipsi fructus meritorum meorum in rep. incolumitate satis magnæ est paratus. Eos verò, qui meam auctoritatem, & multò magis vestram fidem secuti, nec vlla spe decipi, nec vllo metu terreri potuerunt, vt commendatos vobis habeatis, petendum videtur. Valete.

PLANCVS CICERONI, S. P. D. 9

NIHIL me tibi temere scripsisse, aut te ceteris de me frustra recepisse lætor. Certè hoc maius habes testimonium amoris mei, quo maturiùs tibi, quàm ceteris, consilia mea volui esse nota. In dies verò meritorum meorum fieri accessiones, peruidere te spero: cogniturum magis recipio. Quod ad me attinet, mi Cicero (ita ab imminentibus malis resp. me adiuuante liberetur) sic honores, præmiaque vestra suspicio, conferenda certè cum immortalitate, vt sine his nihil de meo studio perseuerantiáque sim remissurus. Nisi in multitudine optimorum ciuium impetus animi mei fuerit singularis, & opera præcipua: nihil ad meam dignitatem accedere volo suffragatione vestra. Concupisco autem nihil, contráque ipse pugno. sed & temporis, & rei te moderatorem, facilè patior esse. Nihil aut serò, aut exiguè à patria ciui tributum potest videri. Exercitum ad sextum Kal. Maias Rhodanum traieci. magnis itineribus Viennam equites mille via breuiore præmisi. Ipse, si à Lepido nō impediar, celeritate satisfaciam: sin autem in itinere meo se opposuerit, ad tempus consilium capiam. Copias adduco & genere, & numero, & fidelitate firmissimas. Te, vt diligas me, si mutuò me facturū id scis rogo. Vale.

CICERO PLANCO IMP. CONS. DES. S. D. 10

ETSI satis ex Furnio nostro cognoueram, quæ tua voluntas, quod consilium de rep. esset: tamen, lectis tuis literis, liquidiùs de toto sensu tuo iudicaui. Quamobrem, quamquam in vno prœlio omnis fortuna reip. disceptat: quod quidem, cum hæc legeres, iam decretum arbitrabar fore: tamen ipsa fama, quæ de tua voluntate percrebuit, magnam es laudem consecutus. Itaque si consulem Romæ habuissemus, declaratum esset à senatu cum tuis magnis honoribus, quàm gratus esset conatus, & apparatus tuus. Cuius rei non modò non præteriit tempus, sed ne maturum quidni etiamnum, meo quidem iudicio, fuit. IS ENIM DENIQVE HONOS MIHI VIDERI SOLET, *qui non propter spem futuri beneficii: sed propter magna merita claris viris defertur, & datur.* Quare, sit modò aliqua resp. in qua honos elucere possit, omnibus, mihi crede, amplissimis honoribus abundabis. IS AVTEM QVI VERE HONOS APPELLARI POTEST *non inuitamentum ad tempus: sed perpetuæ virtutis est præmium.* Quamobrem, mi Plance, incumbe toto pectore ad laudē: subueni patriæ: opitulare collegæ: omnium gentium consensum, & incredibilem conspirationem adiuua. Me tuorum consiliorum adiutorem, dignitatis fautorem, omnibus in rebus tibi amicissimum fidelissimúmque cognosces. Ad eas enim causas, quibus inter nos amore sumus, officiis vetustate coniuncti, patriæ caritas accessit: eaque effecit, vt tuam vitam anteferrem meæ. Vale.
Quarto Kalendas Aprilis.

PLANCVS CICERONI, S. P. D. 11

IMMORTALEIS ago tibi gratias, agámque dum viuam. nam relaturum me affirmare non possum. Tantis enim tuis officiis non videor mihi respondere posse: nisi fortè (vt tu grauissimè, disertissiméque scripsisti) ita sensurus es, vt me referre gratiam putes, cùm memoria tenebo. Si de filii tui dignitate esset actum, amabilius certè nihil facere potuisses. Primæ tuæ sententiæ infinitis cum muneribus posteriores ad tempus, arbitriúmque amicorum meorum compositæ: oratio assidua, & perpetua de me iurgia cum obtrectatoribus notissima mihi sunt. Quare non mediocris adhibenda mihi est cura, vt reip. me ciuem dignum tuis laudibus præstem: in amicitia tua memorem, atque gratum. Quod reliquum est, tuum munus tuere: & me, si quem esse voluisti, eum exitu, rebúsque cognoscis, defende, ac suscipe. Cùm Rhodanum copias traiecissem, fratrémque cum tribus millibus equitum præmisissem, ipse iter ad Mutinam dirigerem: in itinere, de prœlio facto, Brutóque, & Mutina obsidione liberatis audiui. Animaduerti, nullum alium receptum Antonium, reliquiásque, quæ cum eo essent, habere, nisi in his partibus: duásque ei spes esse propositas: vnam Lepidi ipsius, alteram exercitus. Quòd quædam pars exercitus nō minus furiosa est, quàm qui cùm Antonio fuerunt, equitatum reuocaui. Ipse in Allobrogibus constiti, vt perinde ad omnia paratus essem, ac res me moneret. Si nudus huc se Antonius confe-

conferet; facilè mihi videor per me sustinere posse, rémque publicam ex vestra sententia administrare, quamuis ab exercitu Lepidi recipiatur. si verò copiarum aliquid secum adducet: &, si decima legio veterana, quæ nostra opera reuocata cum reliquis est, ad eundem furorem redierit: tamen, nequid detrimenti fiat, dabitur opera à me: idque me præstaturum spero, dum istinc copiæ traiiciantur, coniunctæque nobiscum faciliùs perditos opprimant. Hoc tibi spondeo, mi Cicero, neque animum neque diligentiam mihi defuturam. Cupio mehercule nullam residuam sollicitudinem esse. Sed si fuerit, nec animo, nec beneuolentiæ, nec patientiæ cuiusquam pro vobis cedam. Do quidem ego operam, vt etiam Lepidum ad huius rei societatē incitem: omniaque ei obsequia polliceor, si modo rēpu. respicere volet. Vtor in hac re adiutoribus, interpretibúsque, fratre meo, & Laterense, & Furnio nostro. Non me impedient priuatæ offensiones, quo minùs pro reip. salute etiam cum inimicissimo consentiam. Quòd si nihil profecero, nihilominus maximo sum animo & maiore fortasse cum mea gloria vobis satisfaciam. Fac valeas, méque mutuò diligas. Vale.

CICERO PLANCO IMP. CONS. DES. S.D. 12

ETSI reip. caussa maximè gaudere debeo, tantum ei te præsidii, tantum opis attulisse extremis penè temporibus: tamen ita te victorem complectar, rep. recuperata, vt magnam partem mihi lætitiæ tua dignitas affectat, quam & esse iam, & futuram amplissimam intelligo. Caue enim putes vllas literas vmquam grauiores, quàm tuas, in senatu esse recitatas. Idque contigit tum meritorum tuorum in remp. eximia quadam magnitudine, tum verborum, sententiarúmque grauitate. Quod mihi quidem minimè nouum, qui & te nossem, & tuarum literarum ad me missarum promissa meminissem, & haberem à Furnio nostro tua penitus consilia cognita. sed senatui maiora visa sunt, quàm erant expectata: non quòd vmquam de tua voluntate dubitasset: sed nec quantum facere posses, nec quò progredi velles, exploratū satis habebat. Itaque cùm ad VIII. Idus Aprileis manè mihi tuas literas M. Varisidius reddidisset, easque legissem: incredibili gaudio sum elatus: cùmque magna multitudo optimorum virorum & ciuium me de domo deduceret, feci continuò omneis participes meæ voluptatis. Interim ad me venit Munatius noster, vt consueuerat, & ego ei literas tuas ostendi: nihil dum enim sciebat. nam ad me primum Varsidius: idque sibi à te mandatum esse dicebat. Paulò post idem mihi Munatius eas literas legendas dedit, quas ipsi miseras, & eas, quas publicè. Placuit nobis, vt statim ad Cornutum prætorem vrb. literas deferremus: qui, quod Consules aberant, consulare munus sustinebat more maiorum. Senatus est cōtinuò conuocatus, frequensque conuenit propter famam, atque expectationem tuarum literarum. Recitatis literis, oblata religio Cornuto est, pullariorum admonitu, non satis diligenter eum auspicias operam dedisse. Idque à nostro collegio comprobatum est. Idque res dilata est in posterū. Eo autem die magna mihi fuit pro tua dignitate contentio cum Seruilio: cui cum gratia effecisset, vt sua sententia prima pronuntiaretur, frequens eum senatus reliquis, & in alia omnia discessit, meæque sententiæ, quæ secunda pronuntiata erat, cum frequens assentirétur senatus, rogatu Seruilii P. Titius intercessit. Res in posterum dilata. Venit paratus Seruilius, Ioui ipsi iniquus: cuius in templo res agebatur. Hinc quemadmodùm fregerim, quātaque contentione Titium intercessorem, abiecerim, ex aliorum te literis malo cognoscere. Vnum hoc ex meis senatus grauior, cōstantior, amicior tuis laudibus esse non potuit, quantum fuit. Nec verò tibi senatus amicior, quam cuncta ciuitas, Mirabiliter enim populus Ro. vniuersus, & omnium generum, ordinúmque consensus ad liberandam remp. conspirauit. Perge igitur, vt agis, noménque tuum commenda immortalitati: atque hæc omnia, QVAE HABENT *speciem gloriæ collecta ex inanissimis splendoris insignibus, contemne, breuia, fugacia, & caduca existima* VERVM DECVS *in virtute positum est, quæ maximè illustratur magnis in remp. meritis.* Eam facultatem habes maximam, quam quando complexus es, & tenes, perfice, vt ne minùs resp. tibi, quàm tu reip. debeas. Me tuæ dignitatis non modò fautorem, sed etiam amplificatorem cognosces id tum reipub. quæ mihi est mea vita carior, tum nostræ necessitudini debere me iudico. Atque in his curis, quas contuli ad dignitatem tuam, cepi magnam voluptatem, quòd bene cognitam mihi T. Munatii prudentiam, & fidem, magis etiam magis perspexi in eius incredibili erga te beneuolentia, & diligentia VIII. idus Aprileis. Vale.

CICERO PLANCO IMP. CONS. DES. S.D. 13

VT primùm potestas data est augendæ dignitatis tuæ, nisi prætermisi in te ornando, quod positum esset aut in præmio virtutis, aut in honore verborum. Id ex ipso senatusconsulto poteris cognoscere. ita enim est perscriptum, vt à me de scripto dicta sententia est: quam senatus frequens sequutus est summo studio, magnóque consensu. Ego, quamquam ex tuis literis, quas mihi misisti perspexeram, te magis iudico bonorum, quàm insignibus gloriȩ delectari: tamen considerandum nobis existimaui, etiamsi tu nihil postulares quantum tibi à rep. deberetur. Tu contexes extrema cum primis. Qui enim M. Antonium oppresserit, is bellum confecerit. Itaque Homerus non Aiacem, nec Achilem, sed Vlyssem appellauit πολίπορθον. Valé.

CICERO PLANCO IMP. CONS. DES. S.D. 14

O GRATAM famam biduo ante victoriam de subsidio tuo, de studio celeritate, de copiis. Atqui etiam hostibus fusis spes omnis in te est. Fugisse enim ex prœlio Mutinensi dicuntur notissimi latronum duces. Est

AVTEM *non minùs gratum extrema delere, quàm prima depellere.* Equidem exſpectabam A
iam tuas literas, idque cum multis: ſperabámque etiam Lepidum, temporibus admonitum,
tecum & reip. ſatis eſſe facturum. In illam igitur curam incumbe, mi Plance, vt nequa ſcintilla teterrimi belli relinquatur. Quod ſi erit
factum: & remp. diuino beneficio affeceris, &
ipſe æternam gloriam cõſequere. Tertio idus
Maij. Vale.

PLANCVS IMP. CICERONI, S.P.D. 15

HIS literis ſcriptis, quę poſtea accidiſſent,
ſcire te ad remp. putaui pertinere. Sedulitas mea (vt ſpero) & mihi, & reip. tulit fru-
ctum. Námque aſſiduis internuntiis cum Le-
pido egi, vt omiſſa omni contentione, recon-
ciliatáque voluntate noſtra communi conſi-
lio reip. ſuccurreret: liberos, vrbémq; pluris, B
quàm vnum perditum, abiectúmque latroné
putaret: obſequióque meo, ſi ita faceret, ad o-
mneis res abuteretur. Profeci itaque per La-
terenſem internuntium fidem mihi dedit, ſe
Antonium, ſi prohibere ſua prouincia non
potuiſſet, bello perſecuturum. me, vt venirem
copiáſque coniungerem, rogauit: cóque ma-
gis quòd & Antonius ab equitatu firmus eſſe
dicebatur, & Lepidus ne mediocrem quidem
equitatum habebat. Nam etiam ex paucitate
eius, non multis antè diebus, decem, qui opti-
mi fuerant, ad me à tranſierunt. Quibus rebus
ego cognitis, cunctatus non ſum in curſu bo-
norum conſiliorum Lepidum adiuuandum pu-
taui. Aduentus meus quid profecturus eſſet,
vidi: vel quòd equitatu meo perſequi, atque
opprimere equitatum eius poſſem: vel quod
exercitus Lepidi eam partem, quæ corrupta
eſt, & ab rep. alienata, & corrigere, & coerce-
re præſentia mei exercitus poſſem. Itaque in C
Iſara, flumine maximo, quod in finibus eſt
Allobrogum, ponte vno die facto, exercitum
ad quartum idus Maij traduxi. Cùm verò mi-
hi nuntiatum eſſet, L. Antonium præmiſſum
cum equitibus, & cohortibus ad Forum Iulij
veniſſe: fratrem cum equitum quatuor milli-
bus, vt occurreret ei miſi ad pridie idus Maij,
Ipſe maximis itineribus cum quatuor legio-
nibus expeditis, & reliquo equitatu ſubſe-
quar, Si nos mediocris modò fortuna reip. ad-
iuuerit: & audaciæ perditorum, & noſtræ ſol-
licitudinis hic finem reperiemus. Quod ſi la-
tro, præcognito noſtro aduentu, rurſus in Ita-
liam ſe recipere cœperit. Bruti erit officium
occurrere ei: cui ſcio nec conſilium, nec ani-
mum defuturum. Ego tamen, ſi id acciderit,
fratrem cum equitatu mittam, qui ſequatur,
Italiámque à vaſtatione defendat. Fac valeas,
méque mutuò diligas. Vale.

CICERO PLANCO SVO, S.D. 16 D

NIHIL poſt hominum memoriam glo-
rioſius, nihil gratius, ne tempore quidé
ipſo opportunius accidere vidi, quàm tuas,
Plance, literas. Redditæ ſunt enim frequenti
ſenatu Cornuto, cùm is frigidas ſanè & incon-
ſtanteis recitaſſet literas Lepidi ſub eas ſta-
tim recitæ ſunt tuæ, non ſine magnis quidem

A clamoribus. Cum rebus enim ipſis eſſent, &
ſtudiis beneficiiſque in remp. gratiſſimæ: tum
erant grauiſſimis verbis, & ſententiis plenæ.
Flagitare ſenatus iuſtitii Cornutum, vt refer-
ret ſtatim de tuis literis. Ille ſe conſiderare
ait velle. Cùm ei magnum conuicium fieret
cuncto à ſenatu: quinque tribuni pleb. retu-
lerunt. Seruilius rogatus, rem diſtulit. Ego
eam ſententiam dixi, cui ſunt aſſenſi ad vnum.
ea quæ fuerit, ex ſenatuſconſulto cognoſces.
Tu, quamquam conſilio non eges, vel abun-
das potiùs, tamen hoc animo eſſe debes, vt ni-
hil hinc reiicias: néve in rebus tam ſubitis
támque anguſtis à ſenatu conſilium petendum
putes. Ipſe tibi ſis ſenatus. quocumque te ra-
tio reip. ducet, ſequare. Cures, vt ante factum
aliquod à te egregium audiamus, quàm futu-
rum putarimus. Illud tibi promitto, quidquid
erit à te factum, id ſenatum non modo, vt fi-
deliter, ſed etiam vt ſapienter factum, cõpro-
B baturum. Vale.

PLANCVS CICERONI, S.P.D. 17

ANTONIVS idibus Maiis ad Forum
Iulij cum primis copiis venit. Ventidius
bidui ſpatio abeſt ab eo. Lepidus ad forum
Voconij caſtra habet: qui loco à Foro Iulij
quatuor, & viginti millia paſſuum abeſt: ibi-
que me expectare conſtituit, quemadmodum
ipſe mihi ſcripſit. Quod ſi omnia mihi inte-
gra & ipſe, & fortuna ſeruauerit: recipio vo-
bis, celeriter me negotium ex ſententia con-
fecturum. Fratrem meum, aſſiduis laboribus
concurſationibúſque confectum grauiter ſe
habuiſſe, antea tibi ſcripſi: ſed tamen cùm
primùm poſſe ingredi cœpit, non magis ſibi,
quam reip. conualuiſſe ſe exiſtimans, ad o-
mnia pericula princeps eſſe non recuſabat.
C Sed ego eum non ſolùm hortatus ſum verùm.
etiam coegi ito proficiſci: quod illa valetu-
dine magis conficere ſe, quam me tueri poſ-
ſet in caſtris, & quòd acerbiſſimo interitu cõ-
ſulum rempub. nudatam, tali ciue prætore in
vrbanis officiis indigere exiſtimabam. Quod
ſi quis veſtrum non probabit, mihi pruden-
tiam in conſilio defuiſſe, ſciat, non illi erga
patriam fidelitatem. Lepidus tandem, quod
ego deſiderabam. fecit, vt Apellam ad me mit-
teret, quo obſide, fide illius, & ſocietate in
rep. adminiſtranda vterer. Studium in ea re
ſuum mihi L. Gellius de tribus fratribus Se-
gauiano probauit, quo ego interprete nouiſſi-
mè ad Lepidum ſum vſus. Amicum eum reip.
cognoſcere videor. libenterque ei ſum teſti-
monio, & omnibus ero, qui bene merentur.
Fac valeas, méque mutuò diligas, dignitatém-
témque meam, ſi mereor, tuearis, ſicut adhuc
ſingulari cum beneuolentia feciſti. Vale.

D PLANCVS CICERONI, S.D. 18

QVID in animo habuerim, cùm Lævum,
Neruáque diſceſſerunt à me: & ex literis,
quas eis dedi, & ex ipſis cognoſcere potuiſtis,
qui omnibus, rebus conſiliiſque meis inter-
fuerunt. Accidit mihi, quod homini pudenti
& cupido ſatis faciendi reip. boniſque omni-
bus ...

hus accidere solet: vt consilium sequerer periculosum magis, dum me probarem, quàm tutum, quod habere posset obtrectationem. Itaque post discessum legatorum, cùm binis continuis literis & Lepidus me, vt venirem, rogaret, & Laterensis multò etiam magis prope implorans obtestaretur: nullam rem aliam extimescens, quam eandem, quæ mihi quoq; facit timorem, varietatem, atque infidelitaté exercitus eius: non dubitandum putaui, quin succurrerem, méque communi periculo offerrem. Sciebam enim, & cautius illud erat consilium, exspectare me ad Isaram, dum Brutus traiiceret exercitum, & cum collega consentiente, sicut milites faciunt, hostibus obuiam ire. Tamen si quid Lepidus bene sentiens, detrimenti cepisset, hoc omne assignatum iri aut pertinaciæ meæ, aut timori videbam, si aut hominem offensum mihi, coniunctum cum rep. nô sublevassem; aut ipse à certamine belli tam necessarij me remouissem. Itaque potius periclitari volui, si possem mea præsentia & Lepidum tueri, & exercitum facere meliorem, quàm nimis cautus videri. Sollicitiorem certè hominem non suis contractis, neminem puto fuisse. Nam, quæ res nullam habebat dubitationem, si exercitus Lepidi absit; ea nunc magnam affert sollicitudinem, magnúmque habet casum. Mihi enim si cötigisset, vt prior occurrerem Antonio, non mehercule horam constitisset: tantum ego & mihi confido, & sic perculsas illius copias, Ventidiique Mulionis castra despicio. Sed non possum non exhorrescere, si quid intra cutem subest vulneris, quod priùs nocere potest, quàm sciri, curarique possit. Sed certè nisi vno loco metarer, magnum periculum ipse Lepidus, magnũ ea pars exercitus adiret, quæ bene de rep. sentit. Magnam etiam perditi hostes accessionem sibi fecissent, si quas copias à Lepido abstraxissent. Quæ si aduentus meus represserit, agã gratias fortunæ, constantiæque meæ, quę me ad hanc experiẽtiã excitauit. Itaque ad XII. Kal. Iun. ab Isara castra moui, pontem tamen, quẽ in Isara feceram, castellis duobus ad capita positis, reliqui; præsidiáque ibi firma posui, vt venienti Bruto, exercituique eius sine mora transitus esset paratus. Ipse, vt spero, diebus octo, quibus has literas dabam, cum Lepidi copiis me coniungam. Vale.

CICERO PLANCO IMP. S.P.D. 19

QVAMQVAM gratiarum actioné à te nõ desiderabã, cùm te re ipsa, atq; animo scirem esse gratissimum: tamen (fatendum est enim) fuit ea mihi periucunda. sic enim vidi, quasi ea quæ oculis cernuntur, me a te amari. Dices, quid antea? Semper equidẽ, sed nũquam illustrius. Literæ tuæ mirabiliter gratæ sunt senatui, cum rebus ipsis, quæ erant grauissimæ, & maximè fortissimi animi, summique consilij; tum etiam grauitate sententiarũ, atque verborũ. Sed, mi Plance, incumbe, vt belli extrema perficias. in hoc erit summa & gratia & gloria. Cupio omnia reip. causa: sed, mehercules, in ea conseruanda iam defatigatus, non multo plus faueo patriæ, quam tuæ gloriæ: cuius maximam facultaté tibi dii immortales, vt spero, dedere: quam complectere, obsecro. Qui enim Antonium oppresserit, is hoc teterrimum bellum, periculosissimúmque confecerit. Vale.

CICERO PLANCO, S.P.D. 20

ITA erant omnia, quæ istinc afferebantur, incerta, vt, quid ad te scriberem, non occurreret. Modò enim quæ vellemus de Lepido, modò contrà nuntiabantur. De te tamen constans fama, ne decepi posse, nec vinci: quorum alterius fortuna partem habet quandam: alterum, proprium est prudentiæ tuæ. Sed accepi literas à collega tuo, datas idibus Magiis: in quibus erat, te ad se scripsisse, à Lepido nõ recipi Antonium. Quod erit certius, si tu ad nos idem scripseris. sed minùs audes fortasse propter inanem lętitiam literarum superiorũ. Verùm, vt errare, mi Plãce potuisti (quis enim id effugerit?) sic decipi te non potuisse, quis non videt? Nunc verò etiam erroris iam caussa sublata est. Culpa enim illa, BIS AD EVNDEM, vulgari reprehensa prouerbio est. Sin, vt scripsisti ad collegam, ita se res habet, omni cura liberati sumus: nec tamen erimus priùs, quàm ita esse tu nos feceris certiores. Mea quidem, vt ad te sæpius scripsi, hæc sententia est: Qui reliquias huius belli oppresserit, eum totius belli confectorem fore: quem te & opto esse, & confido futurum. Studia mea erga te, quibus certè nulla esse maiora potuerunt, tibi tam grata esse, quàm ego putaui fore, minimè miror, vehementérque lætor. Quæ quidem tu, si rectè istic erit, maiora, & grauiora cognosces. Quarto Kalendas Iunias.

CICERO PLANCO IMP. S.P.D. 21

PVDERET me inconstantiæ mearum literarum, si non ex aliena nouitate pẽderent. Omnia feci, quare Lepido coniuncto ad remp. defendendam, minore sollicitudine vestra, perditis resisterem. Omnia ei & petenti recepi, & vltro pollicitus sum, scripsique tibi biduo antè confidere me, bono Lepido esse vsurum, communique consilio bellum administraturum. Credidi chirographis eius: affirmationi præsentis Laterensis: qui tum apud me erat, reconciliarémque me Lepido, fidémque haberem, orabat. Non licuit diutius bene de eo sperare. Illud certè caui, & cauebo, ne mea credulitate reip. summa fallatur. Cùm Isaram flumen, vno die ponte confecto, exercitum traduxissem, pro magnitudine rei celeritatem adhibẽs, quòd petierat per literas ipse vt maturarem venire: præsto mihi fuit stator eius cum literis, quibus, ne venirem, denuntiabat: se posse conficere per se negotium: interea ad Isaram exspectarem. Indicabo temerariũ meũ consilium tibi: nihilominus ire decreueram, existimans eum socium gloriæ vitare, Putabã posse me nec de laude ieiuni hominis delibare quidquam: & subesse tamen propinquis locis, vt, si durius aliquid esset, succurrere celeriter possem. Ego non malus homo hoc suspicabar. At Laterensis, vir sanctissimus, suę

chirographo mittit mihi literas, in iisque de- A
sperans de se, de exercitu, de Lepidi fide, que-
rénsque se destitutum: in quibus apertè denũ-
tiat, videam, ne fallar: suam fidem solutam es-
sẽ, reip. ne desim. Exemplar eius chirographi
Titio: dedi. Ipsa chirographa omnia & qui-
bus credidi, & ea, quibus fidem non habendã
putaui, Læuo Cispio dabo perferenda: qui o-
mnibus his interfuit rebus. Accessit eò, vt mi-
lites eius cùm Lepidus concionaretur, impro-
bi per se, corrupti etiam per eos, qui præsunt
Canidios, Rufrenósque, & ceteros, quos, cùm
opus erit, scietis, conclamarint viri boni, pa-
cem se velle, neque esse cum vllis pugnatu-
ros, duobus iam consulibus, singularibus oc-
cisis, tot ciuibus pro patria amissis, hostibus
denique omnibus iudicatis, bonisque publi-
catis: neque hoc aut vindicarat Lepidus, aut
sanarat. Huc me venire, & duobus exerciti-
bus coniunctis obiicere exercitum fidelissi- B
mum, maxima auxilia, principes Galliæ, pro-
uinciam cunctam, summæ dementiæ, & teme-
ritatis esse vidi: mihique, si ita oppressus es-
sem, rémque publicam mecum perdidissem,
mortuo non modò honorem, sed misericor-
diam quoque defuturã. Itaque rediturus sum:
nec tanta munera perditis hominibus dari
posse sinam. Exercitum locis vt habeam op-
portunis, prouinciam tuear, etiam si ille exer-
citus desciuerit, omnia vt integra seruem,
dabo operam, quoad exercitus huc summit-
tatis, parique felicitate remp. hic vindiceris.
nec depugnare, si occasio tulerit: nec obsideri,
si necesse fuerit: nec mori, si casus inciderit,
pro vobis, paratior fuerit quisquam. Quare
hortor te, mi Cicero, exercitum huc traiiciẽ-
dũ quàm primum cures, & matures prius quã
hostes magis corroborentur, & nostri pertur-
bentur. In quo si celeritas erit adhibita, respu
blica in possessione victoriæ, deletis scelera-
tis, permanebit. Fac valeas, méq; diligas. Fra- C
trem meum tibi, fortissimum ciuem & ad o-
mnia paratissimum, excuso literis, qui ex la-
bore in febriculam incidit assiduã, & satis
molestam. Cùm primùm poterit istuc recur-
rere, nõ dubitabit, ne quo loco reip. desit. Meã
dignitatem commendatam habeas rogo. Cõ-
cupiscere me nihil oportet. habeo te & aman-
tissimum mei, &, quod optaui, summæ auctori-
tatis. Tu videris, quantum, & quando tuũ mu-
nus apud me velis esse. Tantùm te rogo, in
Hirtij locum me subdas, & ad tuum amorem,
& ad meam obseruantiam. Vale.

M. T. C. CN. PLAN. CONS.
DES. S. D. 27

IN te, & in collega omnis spes est, diis ap-
probantibus. Concordia vestra, quæ senatui
declarata literis vestris est, mirificè & senatus,
& cũcta ciuitas delectata est. Quòd ad me scri- D
pseras de re agraria: si consultus senatus esset,
vt quisque de te honorificentissimam sententiam
tiam dixisset, eam secutus essem: qui certè ego
fuissem. Sed propter tarditatem sententiarum,
morámque rerum, cum ea, quæ cõsulebantur,
ad exitum non peruenirent: commodissimum
mihi, Plancóque fratri visum est, vti eo, quod
ne nostro arbitratu componeretur, quis fuerit
impedimento, arbitror te ex Planci literis

A cognouisse. Sed siue in senatusconsulto, siue in
ceteris rebus desideras aliquid: sic tibi persua-
de: tantam esse apud omneis bonos tui carita-
tem, vt nullum genus amplissimæ dignitatis
excogitari possit, quod tibi non paratum sit.
Literas tuas vehementer expecto, & quidem
taleis, qualeis maximè opto. Vale.

PLANCVS CICERONI, S. D. 28

NVMQVAM mehercule, mi Cicero, me
pœnitebit maxima pericula pro patria
subire, dum, si quid acciderit mihi, à repre-
hensione temeritatis absim. Confiterer impru-
dentia me lapsum, si vmquam Lepido ex ani-
mo credidissem. CREDVLITAS E-
NIM, ERROR EST MAGIS, quam
culpa: & quidem in optimi cuiusque mentem fa-
cillimè irrepit. Sed ego non hoc vitio pene sum
deceptus. Lepidum enim pulchrè norã. Quid
B ergo est? Pudor me, qui in bello maximè est
periculosus, hunc casum coegit subire. Nam
nisi vno loco essemus, verebar, ne cui obtre-
ctatorũ viderer &, nimium pertinaciter Lepi-
do offensus, & mea patiẽtia etiam alere bellũ.
Itaque copias propè in aspectum Lepidi, An-
tonique adduxi, quadragintaque millium pas-
suum spatio relicto consedi, eo cõsilio, vt vel
celeriter accedere, vel salutariter recipere me
possem. Adiunxi hæc, in loco eligendo, flumẽ
oppositum vt haberem: in quo mora transitus
esset. Vocontii sub manu vt essent, per quorũ
loca mihi fideliter pateret iter. Lepidus, de-
sperato aduentu meo, quem non mediocriter
captabat, se cum Antonio coniunxit ad IIII.
Kal. Iunias: eodémque die ad me castra moue-
runt: viginti millia passuum cùm abessent, res
mihi nuntiata est. Dedi operã deum benigni-
tate, vt & celeriter me reciperẽ, & hic discef-
sus nihil fugæ simile haberet: non miles vllus,
C non eques, non quidquam impedimentorũ a-
mitteretur, aut ab illis feruẽtibus latronib. in-
terciperetur, itaq; pridie nonas Iunias omneis
copias Isaram traieci, pontesque, quos feceram,
interrupi. vt & spatium ad se colligẽdum ho-
mines haberent, & ego me interea cũ collega
coniungerem: quẽ triduo, cùm has dabã lite-
ras, exspectabam. Laterensis nostri & fidem, &
animum singularem in remp. semper fatebor.
Sed certè nimia eius indulgentia in Lepidũ
ad hæc pericula perspicienda fecit eum minus
sagacẽ. Qui quidẽ cùm in fraudem se deductũ
videret, manus, quas iustiùs in Lepidi perni-
ciem armasset, sibi afferre conatus est. In quo
casu tamen interpellatus, adhuc viuit, & dici-
tur victurus. Sed tamen de hoc mihi parum
certum est. Ego magno cum dolore parrici-
darum elapsus sum ibis. veniebant enim eodẽ
furore in me, quo in patriam, incitati. Iracun-
dias autem harum rerum recenteis habebant,
quòd Lepidum castigare non destiteram, vt ex-
D stingueret bellum, quòd colloquia facta im-
probabam, quòd legatos, fide Lepidi dimissos,
ad me in conspectum venire vetueram, quòd
C. Catinium Vestinum, tribunũ militum, inter-
ceptum ab Antonio ad me cum literis, quòd cer-
perã. In quo hanc capio voluptatẽ, quòd certè, quò magis me petiuerunt, tanto maiorem
his frustratio dolorem attulit. Tu, mi Cice-
ro, quod adhuc fecisti, idẽ præstas, vt vigilãter,
neruo-

neruoſque nos, qui ſtamus in acie, ſubornes. Veniat Cæſar cum copiis, quas habet firmiſſimas: aut, ſi ipſum aliqua res impedit, exercitus eius mittatur: cuius ipſius magnũ periculum agitur. Quidquid aliquando futurum fuit in caſtris perditorum contra patriã, hoc omne iam conuenit. Pro vrbis verò ſalute cur non omnibus facultatibus, quas habemus, vtamur? Quòd ſi vos iſtic non defueritis, profectò, quod ad me attinet, omnibus rebus abundè reip. ſatisfaciã. Te quidẽ, mi Cicero, in dies, mehercule, habeo cariorem: ſollicitudinéſque meas quotidie magnas tua merita exacuũt, ne quid aut ex amore, aut ex iudicio tuo perdã. Opto vt mihi liceat iam, præſenti pietate meorum officiorum tua beneficia tibi facere iucundiora. Vale. Octauo idus Iunias, Ciuarone: ex finibus Allobrogum.

PLANCVS IMP. CONS. DESIGN. CICERONI, S. D. 24

FACERE non poſſum, quin in ſingulas res, meritáque tua, tibi gratias agam. Sed hercule facio cum pudore. Neque enim tanta neceſſitudo, quantam tu mihi tecũ eſſe voluiſti, deſiderare videtur gratiarum actionem. Neque ego lubenter pro maximis tuis beneficiis tam vili munere defungor orationis: & malo præſens obſeruantia, indulgentia, aſſiduitate, memorem me tibi probare. Quòd ſi mihi vita contigerit, omneis gratas amicitias, atque etiam pias propinquitates, in tui obſeruantia, indulgentia, aſſiduitate vincam. Amor enim tuus, ac iudicium de me, vtrùm mihi plus dignitatis in perpetuum, ac voluptatis quotidie ſit allaturus, non facilè dixerim. De militum commodi, fuit tibi curæ: quos ego non potentiæ meæ cauſa (nihil enim me non ſalutariter cogitare ſcio) ornari volui à ſenatu: ſed primùm, quòd ita meritos iudicabam: deinde quòd ad omneis caſus coniunctiores reipub. eſſe volebam: nouiſſimè, vt ab omni omnium ſollicitatione auerſos eos, taleis vobis præſtare poſſem, quales adhuc fuerunt. Nos adhuc hic omnia integra ſuſtinuimus. Quod conſilium noſtrum, etſi, quanta ſit auiditas hominum, non ſine cauſa, talis victoriæ, ſcio, tamen vobis probari ſpero. Non enim ſi quid in his exercitibus ſit offenſum, magna ſubſidia reſp. habet expedita, quibus ſubito impetui, ac latrocinio parricidarum reſiſtat. Copias verò noſtras notas tibi eſſe arbitror. In caſtris meis legiones ſunt veteranæ tres: tironum vel luculentiſſima ex omnibus vna: in caſtris Bruti vna veterana legio, altera bima: octo tironum. Ita vniuerſus exercitus, numero ampliſſimus eſt, firmitate exiguus. Quantum autem in acie tironi ſit committendum, nimium ſæpe expertum habemus. Ad hoc robur noſtrorum exercituum, ſiue Africanus exercitus, quid eſt veteranus, ſiue Cæſaris acceſſiſſet, æquo animo ſummam remp. in diſcrimen deduceremus. Aliquantò autem propius eſſe, quod ad Cæſarem attinet, videbamus. Nihil deſtiti eum literis hortari, neque ille intermiſit affirmare, ſi ſine mora venire: cum interim auerſum illum ab hac cogitatione ad alia conſilia video ſe contuliſſe. Ego tamen ad eum Furnium noſtrum cum mandatis, literiſque miſi, ſi quid fortè proficere poſſet. Scis tu, mi Cicero, quod ad Cæſaris amorem attinet, ſocietatem mihi eſſe tecum: vel quòd in familiaritate Cæſaris, viuo illo, iam tueri eum, & diligere mihi fuit neceſſe: vel quòd ipſe, quoad ego noſſe potui, moderatiſſimi, atque humaniſſimi fuit ſenſus: vel quòd ex tam inſigni amicitia mea, atque Cæſaris, hunc filij loco, & illius, & veſtro iudicio ſubſtitutum, non perinde habere, mihi turpe videtur. Sed, quidquid tibi ſcribo, dolenter mehercule magis, quàm inimicè facio. Quòd viuit Antonius hodie, quòd Lepidus vnà eſt, quòd exercitus habent non contemnendos, quòd ſperant, quòd audent: id omne Cæſari acceptum referre poſſunt. Neque ego ſuperiora repetam. Sed ex eo tempore, quo ipſe mihi profeſſus eſt ſe venire, ſi venire voluiſſet, aut oppreſſum iam bellum eſſet, aut in auerſiſſimam illis Hiſpaniam cum detrimento eorum maximo detruſum. Quæ mens eum, aut quorum conſilia à tanta gloria, ſibi verò etiam neceſſaria, ac ſalutari auocarint, & ad cogitationem conſulatus bimeſtris: ſummo cum terrore hominum, & inſulſa cum efflagitatione tranſtulerint, exputare non poſſum. Multùm in hac re mihi videntur neceſſarii eius, & reipub. & ipſius cauſa proficere poſſe: plurimùm, vt puto, tu quoque: cuius ille tanta merita habet, quanta nemo, præter me. numquam enim obliuiſcar, maxima, ac plura me tibi debere. De his rebus, vt exigeret cum eo, Furnio mandaui. Quod, ſi quantum debeo, habuero apud eum auctoritatem, plurimum ipſum iuuero. Nos intereà duriori cõditione bellum ſuſtinemus, quòd neque expeditiſſimam dimicationem putamus: neque tamen refugiendo commiſſuri ſumus, vt maius detrimentum reſpu. accipere poſſit. Quòd ſi aut Cæſar ſe reſpexerit, aut Africanæ legiones celeriter venerint, ſecuros vos ab hac parte reddemus. Tu, vt inſtitui, me diligas rogo, propriéque tuum eſſe, tibi perſuadeas. Quincto Kal. Sextileis: ex caſtris. Vale.

M. T. C. C. FVRNIO S. P. D. 25

SI intereſt, id quod homines arbitrantur, reip. te, vt inſtituiſti, atque feciſti, nauare operam, rebúſque maximis, quæ ad exſtinguendas reliquias belli pertinent, intereſſe: nihil videris melius, neque laudabilius, neque honeſtius facere poſſe. Iſtámque operam tuam, natiuitatem animum in rempu. celeritati Præturæ anteponendam cenſeo. Nolo enim te ignorare, quantam laudem conſecutus ſis: mihi crede, proximam Planco, idque ipſius Planci teſtimonio, prætereáque fama, ſcientiaque omnium. Quamobrem ſi quid operis tibi etiam nunc reſtat, id maximopere cenſeo perſequendum. Quid enim honeſtius, aut quid honeſto anteponendum? Sin autem ſatisfactum reipubl. putas, celeriter ad comitia, quando maturè futura ſunt, veniendum cenſeo: dummodò ne quid hæc ambitioſa feſtinatio imminuat eius gloriæ, quam conſecuti ſumus. Multi clariſſimi viri cum reip. darent operam, annum petitionis ſuæ non obierunt. Quòd eo facilius nobis eſt, quod non eſt annus hic tibi deſtinatus: vt, ſi ædilis fuiſ-

ses, post biennium tuus annus esset. Nunc nihil prætermittere videbere vsitati, & quasi legitimi temporis ad petendum. Video autem, Planco consule, etsi etiam sine eo rationes expeditas haberes: tamen splendidiorem petitionem tuam fore, si modo ista ex sententia confecta essent. Omnino plura me scribere, cùm tuum tantum consilium, iudiciúmque sit, non ita necesse arbitrabar. sed tamen sententiam meam tibi ignotam esse nolebam. Cuius est hæc summa, vt omnia te metiri dignitate malim, quàm ambitione: maiorémque fructum ponere in perpetuitate laudis, quàm in celeritate præturæ. Hæc eadem locutus sum domi meæ, adhibito Q. fratre meo, & Cæcina, & Caluisio, studiosissimis tui, cùm Dardanus, libertus tuus, interesset. omnibus videbatur probari oratio mea. sed tu optimè iudicabis. Vale.

M. T. C. C. FVRNIO, S. P. D. 26

LECTIS tuis literis, quibus declarabas, aut omittendos Narbonenseis, aut cũ periculo dimicandum, illud magis timui: quod vitatum non molestè fero. Quod de Planci & Bruti concordia scribis, in eo vel maximam spem pono victoriæ. De Gallorum studio, nos aliquando cognoscemus, vt scribis, cuius id opera maximè excitatum sit. Sed iam (mihi crede) cognouimus. Itaque iucundissimis tuis literis stomachatus sum in extremo. Scribis enim, si in Sextilem comitia, citò te: sin iam confecta, citiùs, ne diutius cum periculo fatuus sis. O mi Furni, quàm tu causam tuam non nosti, qui alienas tam facilè discas! Tu nunc cãdidatum te putas, & id cogitas, vt aut ad comitia curras; aut, si iam confecta, domi tuæ sis, scilicet ne cum maximo periculo, vt scribis, stultissimus sis. Non arbitror te ita sentire. omneis enim tuos ad laudem impetus noui. Quòd si, vt scribis, ita sentis, nõ magis te, quàm de te iudicium reprehendo meũ. Te adipiscendi magistratus leuissimi, & diuulgatissimi, si ita adipiscare, vt plerique, præpropera festinatio abducet à tantis laudibus, quibus te omnes in cælum iure, & verè ferũt? Scilicet id agitur, vtrùm hac petitione, an proxima prætor fias, non vt ita de repub. mereare, omni honore vt dignissimus iudicere. Vtrùm nescis, quàm altè ascenderis? an pro nihilo id putas? Si nescis, tibi ignosco: nos in culpa sumus. Sin intelligis: vlla tibi est prætura vel officio, quod pauci, vel gloria, quam omnes sequuntur, dulcior? Hac de re & ego, & Caluisius, homo magni iudicii, tuíque amantissimus, te accusamus quotidie. Comitia tamen, quando ex his pendes, quantum facere possumus, quòd multis de causis reip. arbitramur conducere, in Ian. mensem protrudimus. Vince igitur, & vale.

M. T. C. M. LEPIDO, S. P. D. 27

QVOD mihi, pro mea summa erga te beneuolentia, magnæ curæ est, vt quàm amplissima dignitate sis, molestè tuli, te senatui gratias non egisse, quòd esses ab eo ordine ornatus summis honoribus. Pacis inter ciueis A conciliandæ te cupidum esse lætor. Pacem si à seruitute seiungis, consules & reip. & dignitati tuæ. Sin ista pax perditum hominem in possessionem impotentissimi dominatus restitutura est, hoc animo scito esse omneis sanos, vt mortem seruituti anteponant. Itaque sapientiùs, meo quidem iudicio, facies, si te in istam pacificationem non interpones, quæ neque senatui, neque populo, neque cuiquã bono probatur. Sed hæc audies ex aliis, aut certior fies literis. Tu pro tua prudentia, quid optimum factu sit, videbis. Vale.

M. T. C. C. TREBONIO, S. D. 28

QVAM vellẽ ad illas pulcherrimas epulas me idibus Martiis inuitasses! reliquiarum nihil haberemus. At nunc cum his tantum negotii est, vt vestrum illud diuinum in remp. beneficium nonnullam habeat querelam. B Quòd verò à te, viro optimo, seductus est, tuóque beneficio adhuc viuit hæc pestis, interdum, quod mihi vix fas est, tibi subirascor. Mihi enim negotij plus reliquisti vni, quàm præter me, omnibus. Vt enim primùm post Antonij fœdissimum discessum senatus haberi liberè potuit, ad illum animum meum reuerti pristinum, quem tu cum ciue acerrimo patre tuo, in ore, & amore semper habuisti. Nam cùm senatum ad XIII. Kalendas Ianuarias tribuni pleb. vocauissent, déque alia re referrent: totam remp. sum complexus, egíque acerrimè, senatúmque iam languentem, & defessum, ad pristinam virtutem, consuetudinémque reuocaui, magis animi, quàm ingenii viribus. Hic dies, meaque contentio, atque actio, spem primùm populo Rom. attulit libertatis recuperandæ. Nec verò ipse posteà tempus illum intermisi de repub. non cogitandi solùm, sed etiam agendi. Quòd nisi res vrbanas, actáque omnia ad te perferri arbitrarer, C ipse perscriberem: quamquam eram maximis occupationibus impeditus. Sed illa cognosces ex aliis: à me pauca, & ea summatim. Habemus fortem senatum: consulareis partim timidos, partim malè sentienteis. Magnum damnum factum est in Seruio. L. Cæsar optimè sentit: sed, quòd auunculus est, non acerrimas dicit sententias. Consules egregii: præclarus D. Brutus: egregius puer Cæsar, de quo spero equidem reliqua. Hoc verò certum habeto, nisi ille veteranos celeriter conscripsisset, legionésque duæ de exercitu Antonij ad eius se auctoritatem contulissent, atque is oppositus esset terror Antonio: nihil Antonium sceleris, nihil crudelitatis præteriturum fuisse. Hæc tibi, etsi audita esse arbitrabar, volui tamen notiora esse. Plura scribam, si plus otij habuero. Vale.

D M. T. CICERO APPIO S. P. D. 29

DE meo studio erga salutem, & incolumitatem tuam, credo te cognoscere ex literis tuorum: quibus me cumulatissimè satisfecisse certo scio: nec his concedo, quamquam sunt singulari in te beneuolentia, vt te saluum malint, quàm ego. Illi mihi necesse est concedant, vt tibi plus, quàm ipsi, hoc tempore prodesse possim: quod quidem nec destiti

stiti facere, nec desinam: & iam in maxima re A feci, & fundamenta ieci salutis tuæ. Tu fac bono animo, magnóque sis, méque tibi nulla re defuturum esse confidas. Pridie Nonas Quinctileis. Vale.

SERGIVS GALBA M. T. C. S. P. D. 30

DECIMOSEPTIMO Kalẽd. Maij, quo die Pansa in castris Hirtij erat futurus, cum quo ego erã (nam ei obuiam processeram millia passuum centum, quo maturiùs veniret) Antonius legiones eduxit duas, secũdam, & trigesimamquintam, & cohorteis prætorias duas, vnam suam, alteram Silani, & euocatorum partem. Ita obuiam venit nobis, quòd nos quatuor legiones tironum habere solum arbitrabatur. Sed noctu, quo tutius venire in castra possemus, legionem Martiam, cui ego præesse solebam, & duas cohorteis B prætorias miserat Hirtius nobis. Cùm equites Antonij apparuissent, contineri neque legio Martia, neque cohortes prætoriæ potuerunt: quas sequi cœpimus coacti, quando eas retinere non poteramus. Antonius ad Forum Gallorum suas copias continebat: neque sciri volebat, se legiones habere: tantùm equitatum, & leuem armaturam ostendebat. Posteaquam vidit, se inuito, legionem ire Pansa, sequi se duas legiones iussit tironum. Posteaquam angustias paludis, & siluarum transiimus, acies est instructa à nobis duodecim cohortium. Nondum venerant legiones duæ, cùm repente Antonius in aciem suas copias de vico produxit, & sine mora concurrit. Primo ita pugnatum est, vt acriùs non posset ex vtraque parte pugnari: sed dexterius cornu, in quo ego eram cum Martiæ legiones cohortibus octo, impetu primo fugauerat legionem trigesimamquintam Antonij, vt amplius pas- C sus quingentos vltra aciem, quo loco steterat, processerit. Itaque cùm equites nostrum cornu circuire vellent, recipere me cœpi, & leuem armaturam opponere Maurorum equitibus, ne auersos nostros aggrederentur. Interim video me esse inter Antonianos, Antoniumque post me esse aliquãto. repente equũ immisi ad eam legionem tironum, quæ veniebat ex castris, scuto reiecto. Antoniani me insequi: nostri pila conicere velle nescio quo fato sum seruatus: quod citò sum à nostris cognitus. In ipsa Aemilia, vbi cohors Cæsaris prætoria erat, diu pugnatum est. Cornu sinisterius, quod erat infirmius, vbi Martiæ legionis duæ cohortes erant, & cohors prætoria, pedem referre cœperunt: quòd ab equitatu circuibantur, quo vel plurimum valet Antonius. Cùm omnes se recepissent nostri ordines, recipere me nouissimus cœpi ad castra. Antonius, tanquam victor, castra putauit se D posse capere. Quò cùm venit, complureis ibi amisit, nec egit quidquam. Audita re Hirtius cum cohortibus viginti veteranis redeunti Antonio in sua castra occurrit, copiásque eius deleuit, fugauitque eodem loco, vbi erat pugnatum ad Forum Gallorum. Antonius cum equitibus hora noctis quarta se in castra sua ad Mutinam recepit. Hirtius in ea castra rediit, vnde Pansa exierat, vbi duas legiones reliquerat, quæ ab Antonio erant oppugnatæ. Sic partem maiorem suarum copiarum Antonius misit veteranarum. Nec id tamen sine aliqua iactura cohortium Prætorianarum nostrarum, & legionis Martiæ fieri potuit Aquilæ duæ, signa sexaginta sunt relata Antonij. Res bene gesta est. Ad XII. Kalendas Maij, ex castris. Vale.

C. ASINIVS POLLIO M. T. CICERONI, S. P. D. 31

MINIME mirum debet tibi videri, nihil me scripsisse de rep. posteà quàm itũ est ad arma. Nam saltus Castulonensis, qui semper tenuit nostros tabellarios, etsi nunc frequentioribus latrociniis infestior factus est: tamen nequaquam tanta in mora est, quãta qui locis omnibus dispositi ab vtraque parte scrutantur tabellarios, & retinent. Itaque nisi B naue perlatæ literæ essent, omnino nescirem, quid istic fieret. Nunc verò nactus occasioné, posteaquam nauigari cœptum est cupidissimè, & quam creberrimè potero, scribã ad te. Ne moueat eius sermonibus, quem tametsi nemo est qui videre velit, tamẽ nequaquam perinde, ac dignus est oderunt homines, periculũ non est. Adeò est enim inuisus mihi, vt nihil non acerbum putem, quod commune cum illo sit. Natura autem mea, & studia trahunt me ad pacis, & libertatis cupiditatem. Itaque illud initium ciuilis belli sæpe defleui. Cum verò non liceret mihi nullius partis esse: quia vtrobique magnos inimicos habebam: ea castra fugi, in quibus planè tutũ me ab insidiis inimici sciebam non futurum. compulsus eò, quò minime volebam, ne in extremis essem, plane pericula non dubitanter adii. Cæsarem C verò, quòd me in tanta fortuna, modò cognitum, vetustissimorũ familiarium loco habuit dilexi summa cum pietate, & fide. Quæ mea sententia gerere mihi licuit, ita feci, vt optimus quisque maximè probarit. Quod iussus sum eo tẽpore, id ita feci, vt appareret inuito imperatum esse. Cuius facti iniustissima inuidia erudire me potuit, quam iucunda libertas, & quàm misera sub dominatione vita esset. Ita, si id agitur, vt rursus in potestate omnia vnius sint: quicumque is est, ei me profiteor inimicum. Nec periculum est vllum, quod pro libertate aut refugiam, aut deprecer. Sed consules neque senatusconsulto, neque literis suis præceperant mihi, quid facerem. Vnas enim post idus Martias demum à Pansa literas accepi, in quibus hortatur me senatui scribã, me, & exercitum in potestate eius futurum. Quod, cùm Lepidus concionaretur, atque omnibus scriberet, se consentire cùm Antonio, maximè contrarium fuit. Nam quibus commeatibus, inuito, per illius prouinciam D legiones ducerem? aut si cetera transissem, num etiam Alpeis poteram transuolare, quæ præsidio illius tenerentur? Adde huc, quòd perferri literæ nulla conditione potuerunt. Sexcentis enim locis excutiuntur: deinde etiã retinentur à Lepido tabellarij. Illud me Cordubæ pro contentione dixisse nemo vocabit in dubium, prouinciam me nulli, nisi qui à senatu missus venisset, traditurum. Nam de legione trigesima tradenda quantas habuerim

conciones, quid ego scribam? Qua tradita, quanto pro rep. infirmior futurus fuerim, quis ignorat? Hac enim legione noli acrius, aut pugnacius quidquam putare esse. Quare me eum existima esse, qui primùm pacis cupidissimus sim (omneis enim ciueis planè studeo esse saluos) deinde qui & me, & remp. vindicare in libertatem paratus sim. Quòd familiarem meum in tuorum numero habes, opinione tua mihi gratius est. Inuideo illi tamen quòd ambulat, & iocatur tecum. Quæres quãti æstimem, si vnquã licuerit viuere in otio, experieris. Nullũ enim vestigium abs te discessurus sum. Illud vehementer admiror, non scripsisse te mihi, manendo in prouinciàne, an ducendo exercitum in Italiam, reip. magis satisfacere possim. Ego quidé, etsi mihi tutius, ac minùs laboriosum est, manere, tamen quia video tali tempore multò magis legionibus opus esse, quàm prouinciis, quæ præsertim recuperari nullo negotio possunt constitui, vt nunc est, cum exercitu proficisci. Deinde ex literis, quas Pansa misi, cognosces omnia. nã earum tibi exemplar misi, XVII. Kal. April. Cordubæ. Vale.

C. ASINIVS POLLIO, M. T. C. S. P. D. 32

BALBVS quæstor, magna numerata pecunia magno pondere auri, maiore argẽti coacto de publicis exactionibus, ne stipendio quidé militibus reddito, duxit se à Gadibus, & triduum tempestate retentus, ad Calpen. Kal. Iuniis traiecit sese in regnum Bogudis, planè bene peculiatus. His rumoribus vtrùm Gadeis referatur, an Romam (ad singulos enim nuntios turpissimè consilia mutat) nondum scio: sed præter furta, & rapinas & virgis cæsos socios, hæc quoque fecit. vt ipse gloriari solet, eadem. quæ C. Cæsar. Ludis, quos Gadibus fecit, Herennium Gallum, histrionem, summo ludorum annulo aureo donatum, in quatuordecim sessum deduxit. tot enim fecerat ordines equestris loci, Quatuor viratum sibi prorogauit: comitia bienaij biduo habuit, hoc est renuntiauit quos ei visum est, exsules reduxit, non horum temporum, sed illorum, quibus à seditiosis senatus trucidatus, aut expulsus est. Sex. Varro proconsule, illa verò iam ne Cæsaris quidem exemplo: quòd ludis prætextam de suo itinere ad L. Lentulum proconsulem sollicitandum posuit. Et quidem cùm ageretur, fleuit, memoria rerum gestarum commotus. Gladiatoribus autem ob Fadium quendam militẽ Pompeianũ, quia cùm depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctorari sese nolebat, & ad populum confugerat: primùm Gallos equites immisit in populum (coniecti enim sunt lapides in eum, cùm arriperetur Fadius) deinde abstractum defodit in ludo: & viuum combussit: cùm quidem pransus, nudis pedibus tunica soluta, manibus ad tergũ reiectis, inãbularet, & illi misero quiritanti, CIVIS ROMANVS SVM: responderet, Abi nunc, populi fidem implora. Bestiis verò ciueis Romanos etiã in his circulatorem quendam auctionũ. notissimum hominé Hispali, quia deformis erat, obiecit. Cum huiusmodi portento res mihi fuit: Sed de illo plura coràm. Nunc quod restat, quid me velitis facere, cōstituite. Treis legiones firmas habeo: quarũ vnam vicesimamoctauam cùm ad se initio belli arcessisset Antonius, hac pollicitatione, quo die in castra venisset, denarios quinquagenos singulis militibus daturum: in victoria verò eadem pręmia, quæ suis legionibus (quorũ quidem nullum finem, aut modum futurum putauit) incitatissimam retinui, ægrè mehercule: nec retinuissem, si vno loco habuissem, vtpote cùm singulæ quædam cohortes seditionem fecerint. Reliquas quoque legiones non destitit literis, atque infinitis pollicitationibus incitare, Nec verò minus Lepidus vrsit me & suis, & Antonij literis, vt legionem trigesimam mitterem sibi. Itaque quem exercitum neque vendere vllis præmis volui, nec eorum periculorum metu, quæ victoribus illis portendebantur, diminuere, debetis existimare retentum & conseruatum reip. esse: atque ita credere, quodcumque imperassetis, facturum fuisse, si, quod iussistis, feci. Nam & prouinciã in otio, & exercitum in mea potestate tenui, finibus meæ prouinciæ nusquam excessi. Militem non modo legionarium, sed ne auxiliariũ quidem vllum quoquam misi: & si quos equiteis decedenteis nactus sum, supplicio affeci. Quarum rerum fructũ satis magnũ republica salua tulisse me putabo. Sed respub. si me satis nouisset, & maior pars senatus, maiores ex me fructus tulisset. Epistolam quã Balbo, cũ etiã nũ in prouincia esset, scripsi, legẽdã tibi misi. etiam prætextam, si voles legere. Galliũ Cornelium, familiarem meũ, poscito. VI. idus Iunias, Cordubæ. Vale.

C. ASINIVS POLLIO, M. T. C. S. P. D. 33

QVO tardiùs certior fierem de prœliis apud Mutinam factis, Lepidus effecit, qui meos tabellarios, nouem dies retinuit: tametsi tantam calamitaté reip. quàm tardissimè audire, optandum est: sed illis, qui prodesse nihil possunt neque mederi, atque vtinam eodé senatusconsulto, quo Plancum & Lepidum in Italiam arcessistis, me quoque iussissetis venire. profectò non accepisset resp. hoc vulnus, quo si qui lætantur in præsentia, quia videntur, & duces, & veterani Cæsaris partium interiisse, tamen postmodum necesse est doleant, cùm vastitatem Italiæ respexerint. Nam & robur, & soboles militum interiit: siquidem quæ nuntiantur, vlla ex parte vera sunt. Neque ego non videbam, quanto vsui reipu. essem futurus, si ad Lepidum venissem. omné enim cunctationem eius discussissem, præsertim adiutore Planco. Sed scribenti ad me eiusmodi literas, quas leges, & conditionibus, quas Narbone habuisse dicitur, similes videlicet, quas necesse erat: si vellem commeatum, per prouinciam eius iter faciens hamileis palparer. Præterea verebar, ne, si antè, quàm ego incepta perficerem, prœlium confectum esset, pium meum consilium raperent in contrariam partem obtrectatores mei, propter amicitiam, quæ mihi cum Antonio, non maior tamen, quam Planco fuit. Itaque à Gadibus mense Aprili binos tabellarios in duas naueis imposui,

imposui, & tibi, & consulibus, & Octauiano A
scripsi, vt me faceretis certiorem, quónã mo-
do plurimùm possem prodesse reip. Sed, vt ra-
tionem ineo, quo die prœlium Pansa commi-
sit, eodẽ a Gadibus naues profectæ sunt. Nulla
enim post hyemem fuit ante eam diem, naui-
gatio. Et hercule longè remotus ab omni su-
spicione futuri ciuilis tumultus, penitus in
Lusitania legiones in hybernis collocaram.
Ita porrò festinauit vterque confligere, tan-
quam nihil peius timerent, quàm ne sine ma-
ximo reip. detrimento bellum componere-
tur. sed si properandum fuit, nihil non sum-
mi ducis cõsilio gessisse Hirtium video. Nunc
hæc mihi scribuntur ex Gallia Lepidi, & nũ-
tiantur, Pansæ exercitum concisum esse: Pan-
sam ex vulneribus mortuum: eodem prœlio
Martiam legionem interiisse, & L. Fabatum,
& C. Peduceum, & D. Casulenum. Hirtino
autem prœlio & quartam legionem, & om-
neis peræquè Antonij cæsas: item Hirtij quar-
tam, cùm castra quoque Antonij cepisset, à B
quinta legione concisam esse. Ibi Hirtiũ quo-
que perisse, & Pomtium Aquilam: dici etiam
Octauianum cecidisse. Quæ si (quod dij pro-
hibeant) vera sunt, non mediocriter doleo:
Antonium turpiter Mutinæ obsessionem reli-
quisse, sed habere equitatum, ac legiones sub
signis armatas treis, & P. Miginti vnam, in-
ermeis bene multos. Ventidium quoque se cũ
legione septima, octaua, nona coniunxisse: si
nihil de Lepido spei sit, descẽsurum ad extre-
ma, & non modò nationes, sed etiam seruitia
concitaturum: Parmam direptam: L. Antoniũ
Alpeis occupasse. Quæ si vera sunt, nemini
nostrum cessandum est, neque exspectandum,
quid decernat senatus. Res enim cogit huic
tanto incendio succurrere omneis, qui aut im-
periũ, aut nomen denique pop. Roman. saluũ
esse volunt. Brutum enim decem & septẽ co-
horteis, & duas non frequenteis tironum le- C
giones, quas conscripserat Antonius, habere
audio. Neque tamen dubito, quin omnes, qui
supersint de Hirtij exercitu, confluant ad eũ.
Nam in delectu non multum spei puto esse:
præsertim cùm nihil sit periculosius, quàm
spatium confirmandi sese, Antonio dari. Anni
autẽ tempus libertatẽ maiorẽ mihi dat, pro-
pterea quia frumenta aut in agris aut in vil-
lis sunt. Itaq; proximis literis cõsiliũ meũ ex-
pedietur. Nã neq; *deesse, neque superesse reipub.*
volo. Maximè tamen doleo, adeo & longo, &
infesto itinere ad me veniri, vt die quadrage-
simo post, aut vltra etiam, quàm facta sunt,
omnia nuntientur. Vale.

M. LEPIDVS IMP. ITER. PONT. MAX.
S. D. SENAT. POP. PL. Q. R. 34

SI vos, liberique vestri valetis, bene est: ego
quoque valeo. Deos, hominésque testor, pa- D
tres conscripti, qua mente, & quo animo sem-
per in remp. fuerim, & quam nihil antiquius
communi salute, ac libertate iudicarim: quod
vobis breui probassem, nisi mihi fortuna pro-
prium consilium extorsisset. Nam exercitus
cunctus consuetudinem suam, in ciuibus con-
seruandis, communique pace, seditione facta,
retinuit: méque tantæ multitudinis ciuium
Romanorum salutis, atque incolumitatis cau-
sa suscipere, vt verè dicam, coegit. In qua re
rogo vos, patres conscripti, oro, atque obse-
cro, vt priuatis offensionibus omissis, summæ
reip. consulatis, neve misericordiã nostram, e-
xercitúsque nostri, in ciuili dissensione, scele-
ris loco ponatis. Quòd si salutis omniũ, ac di-
gnitatis rationem habueritis: meliùs & vobis
& reip. consuletis. Data IIII Kal. Iun. ex Pon-
te Argenteo. Vale.

M. LEPIDVS IMP. ITERVM PONT,
MAX, M. T. C. S, P. D. 35

SI vales, bene est: ego quoque valeo. Cùm
audissem, Antonium cum suis copiis præ-
misso L. Antonium parte equitatus, in pro-
B uinciam meam venire: cum exercitu meo à
cõfluente Rhodano castra moui, ac contra
eos venire institui: Itaque continuis itineri-
bus ad Forũ Vocontium veni, & vltrà, castra
ad flumen Argẽteum contra Antonianos feci.
P. Ventidius suas legiones treis coniunxit cũ
eo & vltra me castra posuit. habebat antea
legionem secundam, & ex reliquis legionibus
magnam multitudinem, sed inermium. Equi-
tatum habet magnum. Nam omni ex prælio
integer decessit. ita vt sint amplius equitum
triginta millia. Itaque ad me cõplures mili-
tes & equites ab eo transierunt: & in dies sin-
gulos eius copiæ minuũtur, Silanus, & Culeo
ab eo discesserunt. Nos, etsi grauiter ab his
læsi eramus, quòd contra nostram voluntatem
ad Antonium ierant: tamen nostræ humanita-
tis & necessitudinis causa, eorũ salutis ratio-
nem habuimus. Nec tamen eorum opera vti-
mur, neque in castris habemus, neque vlli ne-
C gotio præfecimus. Quòd ab bellum hoc atti-
net, nec senatui, nec reip. deerimus. quæ po-
steà egerimus, faciam te certiorem. Etsi omni
tempore summa studia, officiáque, mutuò in-
ter nos certatim constituerunt, pro nostra in-
ter nos familiaritate, & proinde diligenter ab
vtroque conseruata sint: tamen non dubito, in
tanto, & tam repentino motu reip. quin non-
nulla de me falsis rumoribus à meis obtrecta-
toribus me indigna, ad te delata sint, quæ tuũ
animum magnopere mouerent pro tuo amo-
re in rẽp. Et te moderatè accepisse, neque te-
merè credendum iudicasse, à meis procurato-
ribus certior sum factus: quæ mihi, vt debent,
gratissima sunt. Memini antè & illa superio-
ra, quæ abs tua volũtate profecta sunt. ad meã
dignitatem augendam, & ornandam: quæ per-
petuò animo meo fixa manebunt. Abs te, mi
Cicero, magnopere peto, si meam vitam, &
studium diligentissimè superioribus tempo-
D ribus in rep. administranda, quæ Lepido di-
gna sunt, perspecta habes, vt paria, aut eò am-
pliora reliquo tempore exspectes: & proinde
tua auctoritate me tuendum existimes, quo ti-
bi plura tuo merito debeo. Vale. XII. Kalẽd.
Iunias, ex castris, & ex Ponte Argenteo.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS, LIBER XI. AD BRVTUM, & Bruti ad Cic. &c.

A

D. BRVTVS M. BRVTO ET C. CASSIO, S. D. 1

QVO in statu simus, cognoscite. Heri vesperi apud me Hircius fuit: qua mente esset Antonius, demonstrauit. pessima scilicet, & infidelissima. Nam se neque mihi prouinciam dare posse aiebat, neque arbitrari, tutò in vrbe esse quemquam nostrum adeò esse militum concitatos animos & plebis. Quod vtrumque esse falsum, puto vos animaduertere, atque illud esse verum, quod Hirtius demonstrabat: timere eum, ne, si mediocre auxilium dignitatis nostræ habuissemus, nullæ partes iis in rep. relinquerentur. Cum in his angustiis versarer, placitum est mihi, vt postularem legationem liberam mihi, reliquisse nostris, vt aliqua causa proficiscendi honesta quæreretur. B Hoc se impetraturum pollicitus est: nec tamen impetraturum confido: tanta est hominum insolentia, & nostri insectatio. At si dederint, quod petimus, tamen paulò pòst futurum puto, vt hostes iudicemur aut aqua & igni nobis indicatur. Quid ergo est, inquis, tui consilij: dandus est locus fortunæ: cedendum ex Italia, migrandum Rhodum. aut aliquò terrarum arbitror, Si melior casus fuerit: reuertemur Romam. si mediocris, in exsilio viuemus: si pessimus, ad nouissima auxilia descendemus. Succurret fortasse hoc loco alicui vestrum. cur nouissimum tempus exspectemus potius, quàm nunc aliquid moliamur? Quia vbi consistamus, non habemus præter Sex. Pompeium, & Bassum Cæcilium: qui mihi videntur, hoc nuntio de Cæsare allato, firmiores futuri: satis in tempore ad eos accedemus, vbi, quid valeant, scierimus. C Pro Cassio, & te, si quid velitis me recipere, recipiam. Postulat enim hoc Hirtius vt faciam. Rogo vos quàm primùm mihi rescribatis. nam non dubito, quin de his rebus ante horam quartam Hirtius me certiorem sit facturus: quem in locum conuenire possimus. Quo me velitis venire, rescribite. Post nouissimum Hirtij sermonem, placitum est mihi postulare: vt liceret nobis esse Romæ publico præsidio: quod illos nobis concessuros non puto. magnam enim inuidiam iis faciemus. Nihil tamen non postulandum putaui, quod æquum esse statuerem. Vale.

M. BRVTVS, ET C. CASSIVS PRAEIT. M. ANTONIO COS. S. P. D. 2

DE TVA fide, & beneuolentia in nos nisi persuasum esset nobis, non conscripsissemus hæc tibi, quæ profectò, quando istū animum habes, in optimam partem accipies. Scribitur nobis, magnam veteranorum multitudinem Romam conuenisse iam, & ad Kalēdas Iunias futuram multò maiorem. De te si dubitemus, aut vereamur: simus nostri dissimiles. Sed certe cū ipsi in tua potestate fuerimus, tuóque adducti consilio dimiserimus ex municipiis nostros necessarios, neque solùm edicto, sed etiā literis id fecerimus: digni sumus, quos habeas tui cōsilij participes, in ea præsertim re, quæ ad nos pertinet. Quare petimus à te, facias nos certiores tuæ volūtatis in nos: putésne, nos tutos fore in tāta frequentia veteranorum, quos etiam de reponenda ara cogitare audimus: quod velle te probare, vix quisquam posse videtur, qui nos saluos, & honestos velit. Nos ab initio spectasse otiū, nec quidquam aliud à libertate communi quæsisse, exitus declarat. Fallere nemo nos potest, nisi tu: quod certè abest à virtute tua, & fide: sed alius nemo facultatem habet decipiendi nos: tibi enim vni credidimus, & credituri sumus. Maximo de nobis timore afficiuntur amici nostri: quibus etsi tua fides explorata est, tamen illud in mentē venit, multitudinē veteranorum faciliùs impelli ab alio quolibet quā à te retineri posse. Rescribas nobis ad omnia, rogamus. Nā illud valde leue est, ac nugatorium, ea re denuntiatum esse veteranis, quòd de commodis eorum mense Iunio laturus esses. Quē enim impedimēto futurū putas cùm de nobis certū sit, nos quieturos? Nō debemus cuiquā videri nimiùm vitæ cupidi, cū accidere nobis nihil possit sine pernicie, & confusione omnium rerum. Vale.

M. BRVTVS, ET C. CASSIVS PRAEIT. M. ANTONIO COS. S. P. D. 3

LITERAS tuas legimus simillimas edicti tui, cōtumeliosas, minaceis, minimè dignas, quæ à te nobis mitterentur. Nos, Antoni, te nulla lacessiuimus iniuria; neque miraturum credidimus, si prætores, & ea dignitate homines, aliquid edicto postulassemus à consule. Quòd si indignaris, ausos esse id facere: concede nobis, vt doleamus, ne hoc quidē abs te Bruto, & Cassio tribui. Nam de delectibus habitis, & pecuniis imperatis, exercitibus sollicitatis,

licitatis,& nunciis trans mare missis, quòd te questum esse negas: nos tibi quidem credimus optimo animo te fecisse : sed tamen neque agnoscimus quidquam eorum,& te miramur, cum hæc reticueris, , non potuisse continere iracundiam tuam,quin nobis de morte Cæsaris obiicere. Illud verò quemadmodum ferendum sit,tute cogita:non licere prætoribus,cōcordiæ,ac libertatis causa,per edictū , de suo iure decedere,quin cōsul arma minetur. Quorum fiducia nihil est quòd nos terreas Neque enim decet, aut conuenit nobis,periculo vlli submittere animum nostrum. Neque est Antonio postulandum,vt iis imperet,quorum opete liber est. Nos si alia hortarentur, vt bellum ciuile suscitare vellemus,literę tuę nihil proficerent: *Nulla enim minantis auctoritas apud liberos est.* Sed pulchrè intelligis nō posse nos quoquam impelli:& fortassis ea re minaciter agis, vt iudicium nostrum,metus videatur. Nos in hac sentētia sumus,vt te cupiamus etiam in libera rep. magnum,atque honestum esse; vocemus te ad nullas inimicitias: sed tamen *pluris nostram libertatem, quàm tuā amicitiam æstimemus.* Tu etiā,atque etiā vide , quid suscipias,quid sustinere possis:neque,*quandiu vixeris Cæsar;sed quam nō diu regnarit,fac cogites.* Deos quæsumus,consilia tua reipub.salutaria sint,ac tibi sin minùs:vt,salua atque honesta rep.tibi quam minimùm noceant, optamus.Pridie Nonas Sext. Vale.

D. BRVTVS IMP. DESIGN.
M. C. S. P. D.

SI DE tua in me voluntate dubitarē,multis à te verbis peterem, vt dignitatem meā tuerere. sed profectò est ita,vt mihi persuasi, me tibi esse curæ Progressus sum ad Inalpinos cum exercitu , non tam nomen captans imperatorium, quàm cupiens militibus satis facere,firmósque eos ad tuendas nostras res efficere: quod videor consecutus. Nam & liberalitatem nostram & animum sunt experti. cum omnium bellicosissimis bellum gessi : multa castella cepi : multa vastaui. Nō sine causa ad senatum literas misi. Adiuua nos tua sentētia: quod cùm facies , ex magna parte communi commodo inseruieris. Vale.

M. T. C. D. BRVTO , IMP. COS.
DES. S. P. D.

LVPVS familiaris noster,cùm à te venisset,cùmque Romæ quosdam dies commoraretur , ego erā in iis locis,in quibus maximè me tuto esse arbitrabar. Eò factum est, vt ad te Lupus sine meis literis rediret , cum tamen curasset tuas ad me perferendas. Romam autem veni ad quinctū idus decembris , nec habui quidquam antiquius, quàm vt Pansam statim conuenirem : ex quo ea de te cognoui quæ maximè optabam. Quare hortatione tu quidem non eges,si ne illa quidem in re,quæ à te gesta est, post hominum memoriam : maxima hortatorē desiderasti. Illud tamen breuiter significādū videtur,populū Rom.omnia à te expectare, atque in te aliquando recuperandæ libertatis omnē spē ponere. Tu,si dies, noctésque memineris , quod te facere certò scio,quantam te gesseris:nō obliuiscere profectò,quantæ tibi etiam nunc gerendæ sint. Si enim iste prouinciam nactus erit,cui quidem ego semper amicus fui antè,quā illum intellexi non modo apertè, sed etiā libenter cū rep. bellum gerere: spem reliquam nullam video salutis. Quamobrem te obsecro iisdem precibus,quibus S.P.Q.R. vt in perpetuum remp. dominatu regio liberes:vt principiis consentiant exitus. Tuum est hoc munus tuæ partes à te hoc ciuitas,vel omnes potiùs gentes non exspectant solùm,sed etiam postulant. quamquam,cùm hortatione nō egeas,vt suprà scripsi,non vtar ea pluribus verbis faciam illud, quod meum est vt tibi omnia mea officia,studia,curas, cogitationes pollicear, quæ ad tuā laudem,& gloriam pertinebunt. Quamobrem velim tibi ita persuadeas,me tum reip.causa, quæ mihi vita carior est : tum quòd tibi ipsi faueam , tuámque dignitatem amplificari velim,tuis optimis consiliis, amplitudini, gloB ria,nullo loco defuturum. Vale.

M. T. C. D. BRVTO IMP. COS.
DES. S. P. D. 6

LVpus noster cùm Romam sexto die Mutina venisset, postridie me manè conuenit tuá quę mihi mandata diligētissimè exposuit & literas reddidit. Quòd mihi tuam dignitatē commendas,eodem tempore existimo te mihi meam dignitatem cōmendare:quam mehercule non habeo tua cariorem. Quare mihi gratissimum facies, si exploratum habebis, tuis laudibus nullo loco nec consilium,nec studiū meum defuturū. Cū tribuni plebis edixissent, senatus adesset ad XIII. Kal. Ian.haberéntque in animo de præsidio consulū designatorum referre: quamquam statueram in senatū ante Kal.Ian.nō venire:tamen,cū eo die ipso edictum tuū propositum esset,nefas esse duxi, C aut ita haberi senatū,vt de tuis diuinis in rep. meritis sileretur(quod factū esset,nisi ego venissem) aut,etiā si quid honorificè de te diceretur,me non adesse. Itaq.in senatū veni manè:quod cū esset animaduersum,frequentissimi senatores conuenerunt. Quæ de te in senatu egerim,quæ in concione maxima dixerim, aliorum te literis malo cognoscere. Illud tibi persuadeas velim,me omnia,quæ ad tuam dignitatem augendam pertinebunt, quæ est per se amplissima, summo semper studio suscepturum,& defensurum:quod quamquam intelligo me cum multis esse facturum, tamen appetam huius rei principatum. Vale.

M. T. C. D. BRVTO, IMP. CONS.
DES. S. D. 7

CVm adhibuisset domi meæ Lupus me,& Libonem,& Seruium,consobrinum tuū: quæ mea fuerit sententia, cognosse te ex Cn. D Seio arbitror : qui nostro sermoni interfuit reliqua, quamquam statim Seium Græceius est subsecutus , tamen ex Græceio poteris cognoscere. Caput autem est hoc, quod te diligentissimè percipere,& meminisse velim, vt ne in libertate,& salute pop. Rom. conseruanda auctoritatem senatus exspectes, nondum liberi,& ne tuum factum condemnes(nullo enim publico consilio remp.liberasti:quo est etiam res illa maior, & clarior) & adole-

scentem, vel puerum potius, Cæsarem, iudi- A
ces temerè fecisse, qui tantam causam publi-
cam priuato consilio susceperit: denique ho-
mines rusticos, sed fortissimos viros, ciueis-
que optimos, dementeis fuisse iudices, pri-
mùm milites veteranos, commilitones tuos,
deinde legionem Martiã, legionem quartam:
quæ suum consulem hostem iudicauerunt, se-
que ad salutem reipu. defendendam contu-
lerunt Voluntas senatu, pro auctoritate ha-
beri debet, cùm auctoritas impeditur metu.
Postremò suscepta tibi causa iam bis est, vt
non sit integrum: primùm idibus Martiis:
deinde proximè exercitu nouo, & copiis
comparatis. Quamobrem ad omnia ita para-
tus, atque animatus esse debes, non vt nihil
facias nisi iussus: sed vt ea geras, quæ ab om-
nibus summa cum admiratione laudentur.
Vale.

M. T. C. D. BRVTO IMP.
COS. DES. S. D. 8

EO tempore Polla tua misit vt ad te, si
quid vellem, darem literarum, cùm, quid
scriberem, non habebam. Omnia enim erant
suspensa propter exspectationem legatorum:
qui quid egissent, nihil dum nũtiabatur. Hæc
tamen scribenda existimaui: primùm. S. P. Q.
R. de te laborare, non solùm salutis suæ cau-
sa, sed etiã dignitatis tuæ. admirabilis est e-
nim quædam tui nominis caritas, amórque
in te singularis omnium ciuium. Ita enim spe-
rant, atque confidunt, vt antea rege, si hoc tẽ-
pore regno te remp. liberaturum. Romæ de-
lectus habetur, totáque Italia: si hic delectus
appellandus est, cùm vltrò se offerunt omnes:
tantus ardor animos hominum occupauit
desiderio libertatis, odióque diutinæ seruitu-
tis. De reliquis rebus à te iam exspectare li-
teras debemus, quid ipse agas, quid noster C
Hirtius, quid Cæsar meus: quos spero breui
tempore societate victoriæ tecum copulatos
fore. Reliquum est, vt de me id scribam, quod
te ex tuorum. literis & spero, & malo cogno-
scere: me neque deesse vlla in re, neque vm-
quam defuturum dignitati tuæ. Fac valeas.

D. BRVTVS M. T. C. S. P. D. 9

PANSA amisso, quatum detrimenti Resp.
acceperit, non te præterit. nunc aucto-
ritate, & prudentia tua prospicias oportet, ne
inimici nostri, Coss. sublatis, sperent se con-
ualescere posse. Ego, ne cõsistere possit in Ita-
lia Antonius, dabo operam. sequar eum con-
festim. vtrumque me præstaturũ spero, ne aut
Ventidius elabatur, aut Antonius in Italia
moretur. In primis rogo te, ad hominem ven-
tosissimum, Lepidum mittas ne bellum nobis
redintegrare possit, Antonio sibi coniuncto. D
Nam de Pollione Asinio puto te re prospice-
re, quid sit facturus. multæ & bonæ, & firmæ
sunt legiones Lepidi, & Asinij. Neque hæc id
circo tibi scribo, quod te nõ eadem animad-
uertere sciam, sed quod mihi persuasissimum
est, Lepidum rectè facturum numquam, si for-
tè vobis id de hoc dubium est. Plancum quo-
que cõfirmetis oro: quẽ spero pulso Antonio,
reip. non defuturum. Si se Alpeis Antonius

traiecerit, constitui præsidium in Alpibus col-
locare, & te de omni re facere certiorẽ. Quar-
to Kalendas Maias, ex castris Rhegij. Vale.

D. BRVTVS M. T. C. S. D. 10

NON mihi remp. plus debere arbitror,
quàm me tibi gratiorem esse in te
posse, quàm isti peruersi sint in me, explora-
tum habes. Tamen hæc temporis videantur
dici causa, malle me tuum iudicium, quàm ex
altera parte omnium istorum. Tu enim à cer-
to sensu, & vero iudicas de nobis: quod isti
ne faciant, summa maleuolentia, & liuore im-
pediuntur. Interpellent me, quo minùs hono-
ratus sim, dum ne interpellent, quo minùs
respub. à me cõmodè administrari possit. Quæ
quanto sit in periculo, quam potero breuissi-
mè exponam. Primùm omnium, quantam per-
turbationem rerum vrbanarum afferat obitus
B consulum, quantámque cupiditatem homini-
bus iniiciat vacuitas non te fugit. Satis me
multa scripsisse quæ literis commendari pos-
sint, arbitror. Scio enim, cui scribam. Reuer-
tor nunc ad Antonium: qui ex fuga cùm par-
uulam manũ peditum haberet inermium, er-
gastula soluendo, omnéque genus hominum
arripiendo, satis magnum numerum videtur
effecisse. Huc accessit manus Ventidij, quæ
trans Apenninum itinere facto difficillimo ad
Vada peruenit, atque se ibi cum Antonio cõ-
iunxit. Est numerus veteranorum, & armato-
rum satis frequens cum Ventidio. Consilia
Antonii hæc sint, necesse est: aut ad Lepidum
vt se conferat, si recipiatur: aut Apennino, Al-
pibúsque se teneat, & decursionibus per equi-
tes, quos habet multos, vastet ea loca, in quæ
incurrerit: aut rursus se in Etruriam referat,
quod ea pars Italiæ sine exercitu est. Quod si
me Cæsar audisset, atque Apẽninum transisset, vt
C in tantas angustias Antonium cõpulissem, vt
inopia potiùs, quàm ferro conficeretur. Sed
neque Cęsari imperari potest, nec Cæsar exer-
citui suo: quod vtrumque pessimum est. Cum
hæc talia sint: quo minùs, quod ad me perti-
nebit, homines interpellent, vt suprà scripsi,
non impedio. Hæc quemadmodum explicari
possint, aut, à te cùm explicabuntur, ne impe-
diantur, timeo. Alere iam milites non possum.
Cùm ad remp. liberandam accessi: sestertium
mihi fuit pecuniæ c c c c. amplius. Tantum
abest, vt meæ rei familiaris liberum sit quid-
quam: vt meos iam omneis amicos ære alieno
obstrinxerim. Septenum numerum legionum
alo: qua difficultate, tu arbitrare. Non, si
Varronis thesauros haberem, sustinere sum-
tus possem. Cùm primùm de Antonio ex-
ploratum habuero, faciam te certiorem. Tu
me amabis ita, si me hoc idem in te facere
senseris, I I I. Nonas Maii, ex castris, Der-
D thoma. Vale.

D. BRVTVS IMP. ET COS. DES.
M. T. C. S. D. 11

EODEM exéplo literæ à te mihi redditæ
sunt, quo pueri mei attulerant. Tãtum me
tibi debere existimo, quantum persoluere dif-
ficile est. Scripsi tibi, quæ hic gererẽtur. in iti-
nere est Antonius: ad Lepidum proficiscitur: ne
de Plan-

Planco quidem spem adhuc abiecit, vt ex libellis eius animaduerti, qui in me inciderunt. In quibus quos ad Asinium, quos ad Lepidum, quos ad Plancum mitteret, scribebat. Ego tamen nõ habui ambiguum, & statim ad Plancum misi, & biduo ab Allobrogibus, & totius Galliæ legatos exspecto, quos confirmatos domum remittam. Tu, quæ istic opus erunt administrari prospicies, vt ex tua volũtate, reique publicæ commodo fiant. Maleuolentiæ hominum in me, si poteris, occurres: si non poteris, hoc te consolabere, quod me de statu meo nullis contumeliis deterrere possunt. Pridie Nonas Maii, ex castris, finibus Statiellensium.

M. T. C. BRVTO IMP. COS. DES. S. D. 12

TReis vno die à te accepi epistolas: vnam breuem, quam Flacco Volumnio dederas: duas pleniores, quarum alteram tabellarius T. Vibii attulit: alterã ad me misit Lupus ex tuis literis & ex Græceii oratione, non modò non restinctum bellum, sed etiã inflammatum videtur. Non dubito autem, pro tua singulari prudẽtia, quin perspicias, si aliquid firmitatis nactus sit Antonius, omnia illa tua præclara in remp. merita, ad nihilum esse ventura. Ita enim Romanam erat nuntiatũ, ita persuasum omnibus, cum paucis inermibus, perterritis metu, fracto animo, fugisse Antoniũ. Qui si ita se habet, vt, quemadmodum audiebã de Græceio, confligi cum eo sine periculo nõ possit: nõ ille mihi fugisse à Mutina videtur, sed locũ belli gerendi mutasse. Itaque homines alii fracti sunt: nonnulli etiam queruntur quod persecuti non sitis, opprimi potuisse, si celeritas adhibita esset, existimãt. OMNINO *est hoc populi, maximéque nostri, in eo potissimum abuti libertate, per quem eam consecutus sit.* Sed tamẽ C prouidendum est, ne qua iusta querela esse possit. Res sic se habet. Is bellum confecerit, qui Antonium oppresserit. Hoc quam habeat vim, te existimare malo, quàm me apertiùs scribere. Vale.

D. BRVTVS, M. T. C. S. D. 13

IAm non ago tibi gratias. *Cui enim re vix referre possum, huic verbis nõ patitur res satisfieri.* Attendere te volo, quæ in manibus sunt. Qua enim prudentia es, nihil te fugiet, si meas literas diligenter legeris. Sequi confestim Antonium his de causis, Cicero, non potui. eram sine equitibus, sine iumentis: Hirtium periisse nesciebam. Cæsari non credebam prius, quàm conuenissem, & collocutus essem. Hic dies hoc modo abiit. Postridie manè à Pansa sum accersitus Bononiam. Cum in itinere essem, D nuntiatum mihi est, eum mortuum esse. Recurri ad meas copiolas: sic enim verè eas appellare possum. Sunt extenuatissimæ, & inopia omnium rerum pessimè acceptæ. Biduo me Antonius antecessit, itinere multò maiore fugiens, quàm ego sequens. ille enim iit passim: ego ordinatim. Quacumque iuit, ergastula soluit, homines arripuit, constitit nusquam prius, quàm ad Vada venit. Quem locũ

A volo tibi esse notum. Iacet inter Apenninum, & Alpeis, impeditissimus ad iter faciendum. Cùm abessem ab eo millia passuum triginta & se iam Ventidio coniunxisset: concio eius ad me est allata: in qua petere cœpit à militibus, vt se trans Alpeis sequerentur: sibi cùm M. Lepido conuenire. Succlamatum est, & frequenter à militibus Ventidianis (nam suos valde quàm paucos habet) sibi aut in Italia pereundum esse, aut vincendum. Etiam orare cœperunt, vt Pollentiam iter facerent. Cùm sustinere eos non posset, in posterum diem iter suum contulit. Hac re mihi nuntiata, statim quinque cohorteis Pollentiam præmisi, meúmque iter eò cõtuli. hora antè præsidium meum Pollentiam venit, quàm Trebellius cum equitibus, sanè quàm sum gauisus. in hoc enim victoriam puto consistere. In spem venerant, quòd neque Planci quatuor legiones omnibus suis copiis pares arbi-
B trabantur: neque ex Italia tum celeriter exercitum traiici posse credebant. quos ipsi adhuc satis arroganter Allobroges, equitatúsque omnis, qui eò præmissus erat, à nobis sustinebant: nostróque aduentu sustineri facilius posse confidimus. Tamen si quo etiam casu Isaram se traiecerint, nequid detrimenti reipub. iniungant, summa à nobis dabitur opera: vos magnum animum, optimámque spẽ de summa repu. habere volumus, cùm & nos, & exercitus nostros singulari concordia coniunctos ad omnia pro vobis videatis paratos. Sed tamen nihil de diligentia remittere debetis, daréque operam, vt quàm paratissimi ab exercitu, reliquisque rebus pro vestra salute contra sceleratissimam conspirationem hostium confugiamus. qui quidem eas copias, quas diu simulatione reipub. comparabant, subitò ad patriæ periculum conuerterunt. Vale.

M. T. C. D. BRVTO IMP. COS. DES. S. P. D. 14

MIrabiliter, mi Brute, lætor, mea consilia meásque sententias à te probari de decemuiris, de adornando adolescente. Sed quid refert? mihi crede homini non glorioso: planè iam Brute, frigeo. ὄργανον enim erat meum senatus, id est iam dissolutum. Tantam spem attulerat exploratæ victoriæ tua præclara Mutinæ eruptio, fuga Antonij, conciso exercitu, vt omnium animi relaxati sint, meæque illæ vehementes contentiones, tanquam σκιαμαχίαι esse videantur. Sed, vt ad rem redeam, legionem Martiam, & quartam negant, qui illas norunt, vlla conditione ad te posse perduci. Pecuniæ, quam desideras, ratio potest haberi, eáque habebitur. De Bruto accersendo, Cæsaréque ad Italiæ præsidium tenendo, valde tibi assentior. sed, vt scribis, habes obtrectatores: quos equidem facillimè sustineo: sed impediunt tamen. Ex Africa legiones exspectantur. Sed bellum istic renatum homines mirantur. Nihil tam præter spem vnquam. Nam die tuo natali victoria nuntiata, in multa sæcula videbamus remp. liberatam. Noui timores retexunt superiora. Scripsisti autem ad me iis, quas idibus Maii

dedisti, modò te accepisse à Planco literas, non recipi à Lepido Antonium. Id si ita est, omnia faciliora: sin aliter, magnum negotiū: cuius exitum ne extimescam, tuæ partes sunt. Ego plus, quàm feci, facere non possum. Te tamen, id quod spero, omnium maximum, & clarissimum videre cupio. Vale.

M. C. T. D. BRVTO, IMP. COS. DES. S. P. D. 15

ETsi mihi tuæ literæ iucundissimæ sunt: tamen iucundius fuit, quod in summa occupatione tua Planco collegæ mandasti, vt te mihi per literas excusaret: quod fecit ille diligenter, mihi autem nihil amabilius officio tuo, & diligentia. Coniunctio tua cum collega concordiaque vestra, quæ literis communibus declarata est, S. P. Q. R. gratissima accidit. Quod superest, perge, mi Brute: & iam non cum aliis, sed tecum ipse certa. Plura scribere non debeo, præsertim ad te: quo magistro breuitatis vti cogito. Literas tuas vehementer exspecto, & quidem taleis, qualeis maximè opto. Vale.

M. T. C. BRVTO, IMP. COS. DES. S. P. D. 16

PErmagni interest, quo tibi hæc tempore epistola reddita sit: vtrum cùm solicitudinis aliquid haberes, an cùm ab omni molestia vacuus esses. Itaque ei præcepi, quem ad te misi, vt tempus obseruaret epistolæ tibi reddendæ. Nam quemadmodum coram qui ad nos intempestiuè adeunt, molesti sæpe sunt: sic epistolæ offendunt, non loco redditæ. Si autem, vt spero, nihil te perturbat, nihil impedit: & ille, cui mandaui, satis scitè, & commodè tempus ad te cepit adeundi: confido me, modò velim, a te facile impetraturū. L. Lamia præturam petit. hoc ego vtor vno omnium plurimum. Magna vetustas, magna consuetudo intercedit, quodque plurimum valet, nihil mihi eius est familiaritate iucundius. Magno præterea beneficio eius magnoque merito sum obligatus. Nam Clodianis temporibus, cùm equestris ordinis princeps esset, proque mea salute acerrimè propugnaret à Gabinio consule relegatus est: quod ante id tempus ciui Romano Romæ contigit nemini. Hoc cùm pop. R. meminerit, meipsum non meminisse turpissimum est. Quapropter persuade tibi, mi Brute, me petere Præturam. Quamquam enim Lamia summo splendore, summa gratia est vsus magnificentissimo munere Aedilitio: tamen, quasi ea ita non essent, ego suscepi totum negotium. Nunc, si me tanti facis, quanti certè facis, quando equitum centurias tenes, in quibus regnas, mitte ad Lupum nostrum, vt is nobis eas centurias conficiat. Non tenebo te pluribus. Ponam in extremo quod sentio. Nihil est, Brute, cùm omnia a te exspectem, quod mihi gratius facere possis. Vale.

M. T. C. D. BRVTO, IMP. S. D. 17

LAmia vno omnium familiarissime vtor. Magna eius in me non dico officia, sed merita, eaque sunt pop. R. notissima. Is magnificentissimo munere Aedilitatis perfunctus, petit Præturam, omnésque intelligunt nec dignitatem ei deesse, nec gratiā. Sed is ambitus exstare videtur, vt ego omnia pertimescam totamque petitionem Lamiæ mihi sustinendam putem. In ea re quantum me possis adiuuare facilè perspicio: nec verò, quantū mea causa velis, dubito. Velim igitur, mi Brute, tibi persuadeas, nihil me maiore studio à te petere, nihil te mihi gratius facere posse, quàm si omnibus tuis opibus, omni studio, Lamiam in petitione iuueris. quod vt facias, vehementer te rogo. Vale.

D. T. C. D. BRVTO, IMP. COS. DES. S. D. 18

ETsi ex mandatis, quæ Galbæ, Volumnioque ad senatum dedisti, quid timendum, suspicandumque putares, suspicabamur: tamen timidiora mandata videbantur, quàm erat dignum tua, populique Rom. victoria. Senatus autem, mi Brute, fortis est, & habet forteis duces. Itaque molestè ferebat, se à te, quē omnium quicunque fuissent, fortissimum iudicaret, timidum, atque ignauum iudicari. Etenim cum, te incluso, spem maximam omnes habuissent in tua virtute, florente Antonio quis erat, qui quidquam timeret, profligato illo, te liberato? Nec verò Lepidum timebamus. Quis enim esset, qui illum tam furiosum arbitraretur, vt, qui in maximo bello pacem velle se dixisset, is in optatissima pace bellū reip. indiceret? Nec dubito, quin tu plus prouideas. Sed tamen tam recenti gratulatione, quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus, renouatio timoris magnam molestiam afferebat. Quare velim equidē, id quod spero, vt planè abiectus, & fractus sit Antonius. Sin aliquid virium fortè collegerit: sentiet nec Senatui consilium, nec pop. R. virtutē deesse, nec reipublicæ, te viuo, imperatorem. XIIII. Kal. Iun. Vale.

D. BRVTVS M. T. C. S. P. D. 19

AD senatum quas literas misi, velim prius perlegas: &, si qua tibi videbuntur, commutes. Necessario me scripsisse, ipse animaduertes. nam cùm putarem, quartam, & Martiam legiones mecum futuras, vt Druso, Paulloque placuerat vobis assentientibus: minus de reliquis rebus laborandū existimabam. Nunc verò cùm sim cum tironibus egentissimis, valde & meam & vestram vicem timeam necesse est. Vicetini me, & M. Brutum præcipuè obseruant. His ne quam patiare iniuriā fieri in senatu vernarū causa, a te peto. Causam habent optimam, officium in rep. summum, genus hominum aduersariorum seditiosum & inertissimum. XII. Kalen. Iun. Vercellis. Vale.

D. BRVTVS IMP. COS. DES. M. T. C. S. P. D. 20

QVod pro me non facio, id pro te facere meus in te amor, itaque officia cogunt, vt ...

ut timeam. Sæpe enim mihi cùm esset dictũ, neque à me contemptum, nouissimè Labeo Segulius, homo sui simillimus, narrauit mihi, apud Cæsarem se fuisse, multúmque sermonem de te habitum esse. Ipsum Cæsarem nihil sanè de te questũ, nisi dictum, quòd diceret te dixisse, laudandum adolescentem, ornandum, tollendum: se non esse commissurum, vt tolli possit. Hoc ego Labeonem credo illi retulisse, aut finxisse dictum, non ab adolescente prolatum. Veteranos verò pessimè loqui volebat Labeo me credere, & tibi ab iis instare periculum: maximéque indignari, quòd in Decemuiris neque Cæsar, neque ego habiti essemus: atque omnia ad vestrum arbitrium essent collata. Hæc cùm audissem, & iam in itinere essem, committendũ nondũ putaui, prius vt Alpeis transgrederer, quàm, quid istic ageretur, scirem. Nam de tuo periculo, crede mihi, iactatione verborum, & denuntiatione periculi, sperare eos, te perterrefacto, adolescente impulso, posse magna consequi præmia, & totam istam cantilenam ex hoc pendere, vt quàm plurimum lucri faciant. Neque tamen non te cautum esse volo, & insidias vitantem. Nihil enim tua mihi vita potest esse iucundius, neque carius. Illud vide, ne timendo magis timere cogare. Et, quibus rebus potest occurri veteranis, occurras. Primum quod desiderant de Decemuiris, facias: deinde de præmiis, si tibi videbitur, agros militum eorum qui cum Antonio veterani fuerunt, his dandos censeas ab vtrisque nostrûm. De nummis lentè, ac ratione habita pecuniæ, senatum de ea re constituturum: quatuor legionibus iis quibus agros dandos censuistis, video facultatem fore ex agris Syllanis, & agro Campano. Aequaliter, aut sorte agros legionibus assignari puto oportere. Hæc me tibi scribere non prudentia mea hortatur, sed amor in te, & cupiditas otii, quod sine te consistere non potest. Ego, nisi valde necesse fuerit, ex Italia non excedam. legiones armo, paro: spero me non pessimum exercitum habiturum ad omneis casus, & impetus hominum. De exercitu, quem Pansa habuit, legionem mihi Cæsar non remittit. Ad has literas statim mihi rescribe, tuorúmque aliquem mitte, si quid reconditum magis erit, méque scire opus esse putaris. Vale. VII. Kal. Iun. Eporædia.

M. T. C. D. BRVTO IMP. S. P. D. 21

Dii isti Segulio malefaciant, homini nequissimo omnium, qui sunt, qui fuerũt, qui futuri sunt. Quid? tu illum tecum solùm aut cum Cæsare, qui neminem prætermiserit quicum loqui potuerit, cui non eadem ista dixerit? Te tamen, mi Brute, sic amo, vt debeo, quòd istud, quidquid esset nugarum, me scire voluisti. Signum enim magnum amoris dedisti. Nam quod idem Segulius ait, veteranos queri, quòd tu, & Cæsar in Decemuiris non essetis, vtinam ne ego quidem essem. Quid enim molestius? Sed tamen, cùm ego sensissem, de iis, qui exercitus haberent, sententiam ferri oportere: iidem illi qui solent, reclamarunt. Itaque excepti etiam estis, me vehementer repugnante. Quocirca Segulium negligamus, qui res nouas quærit? non quò

A veterem comederit: nullam enim habuit: sed hanc ipsam recẽtem nouam deuorauit. Quòd autem scribis, te, quod pro te ipso non facias, id pro me facere, vt de me timeas aliqui: omni te, vir optime, mihique carissime Brute, de metu libero. Ego enim, quæ prouideri poterunt, non fallar in iis: quæ cautionem non habebunt, de his non ita valde laboro. Sim etenim impudens, si plus postulem, quàm homini à rerum natura tribui potest. Quod mihi præcipis, vt caueam, ne timendo magis timere cogar: & sapienter, & amicissimè præcipis. Sed velim tibi persuadeas, cùm te constet excellere hoc genere virtutis, vt numquam extimescas, nunquam perturbere: me huic tuæ virtuti proximè accedere. Quamobrem neque metuam quidquam, & cauebo omnia. Sed vide ne tu iam, mi Brute, culpa futura sis, ego quidquam timeam. B tuis enim opibus, & consulatu tuo, etiam si timidi essemus, tamen omnem timorem abiiceremus: præsertim cùm persuasum omnibus esset, mihique maximè, nos à te vnicè diligi. Consiliis tuis, quæ scribis de quatuor legionibus, déque agris assignandis ab vtrisque vestrum, vehementer assentior. Itaque cùm quidam de collegis nostris agrariam curationem ligurirent, disturbaui rem, totámque vobis integram reseruaui. Si quid erit occultius, & (vt scribis) reconditum, meorum aliquem mittam, quò fidelius ad te literæ perferantur. Vale. Pridie Nonas Iunii.

M. T. C. D. BRVTO, IMP. S. P. D. 22

CVm Appio Claudio, C. F. summa mihi necessitudo est, multis eius officiis, & C meis mutuis constituta. Peto à te maiorem in modum vel humanitatis tuæ, vel mea causa, vt eum auctoritate tua, quæ plurimum valet, conseruatum velis. Volo, te cùm fortissimus vir cognitus sis, etiam clementissimum existimari. Magno tibi erit ornamento, nobilissimum adolescentem beneficio tuo esse saluum. Cuius quidem causa hoc melior debet esse, quòd pietate adductus, propter patris restitutionem, me cum Antonio cõiunxit. Quare etsi minùs veram causam habebis, tamen vel probabilem aliquam poteris inducere. Nutus tuus potest hominem, summo loco natum, summo ingenio, summa virtute, officiosissimum prætereà, & gratissimum, incolumem in ciuitate retinere. Quod vt facias, ita à te peto, vt maiore studio, magísve ex animo petere non possim. Vale.

D D. BRVTVS M. T. C. S. P. D. 23

NOs hîc valemus, rectè: &, quò meliùs valeamus, operam dabimus. Lepidus commodè de nobis sentire videtur omni timore deposito. debemus liberè reip. consulere, Quòd si omnia essent aliena, tamen tribus tantis exercitibus propriis reipub. valentibus, magnum animum habere debebas: quem & semper habuisti, & nunc fortuna adiuuante augere potes. Quæ tibi superioribus

literis mea manu scripsi, terrendi tui causa homines loquuntur. Si frænum momorderis, peream, si te omnes, quotquot sunt conantem loqui ferre poterunt. Ego, tibi vt antea scripsi, dum mihi à te literæ veniãt, in Italia morabor. Vale. VIII. Kalen. Iun. Eporedia.

CICERO D. BRVTO, S. P. D. 24

NArro tibi: antea subirascebar breuitati tuarum literarum. nũc mihi loquax esse videor. te igitur mirabor. Quàm multa, quàm paucis? Te rectè valere, operámque dare, vt quotidie meliùs. Lepidum commodè sentire: tribus exercitibus quiduis nos oportere confidere. Si timidus essem, tamen ista epistola mihi omnem metum abstersisses. Sed, vt mones, frænum momordi. etenim qui, te inclu- so, omnem spem habuerim in te, quid nunc putas? Cupio iam vigiliam meam, Brute, tibi tradere: sed ita, vt ne desim constantiæ meæ. Quod scribis, in Italia te moraturum, dũ tibi literæ meæ veniant: si per hostem licet, non erratis. multa enim Romæ. sin aduentu tuo bellum confici potest: nihil sit antiquius: Pecunia expeditissima quæ erat, tibi decreta est. Habes amantissimum Seruilium. nos non desumus. Vale. VIII. Idus Iunias.

M. T. C. D. BRVTO, S. P. D. 25

EXPECTANTI mihi tuas quotidie literas, Lupus noster subitò denũtiauit, vt ad te scriberem si quid vellẽ. Ego autem, etsi quid scriberem, non habebam (acta enim ad te mitti sciebam: inanem autem sermonem literarum tibi iniucundum esse audiebam) breuitatem secutus sum, te magistro. Scito igitur, in te, & in collega spem omnem esse. De Bruto autem nihil adhuc certi quem ego, quemadmodum præcipis, priuatis literis ad bellum commune vocare non desino: qui vtinam iam adesset. intestinum vrbis malum, quod est non mediocre, minus timeremus. Sed quid ago? non imitor λακωνισμὸν tuum? altera iam pagella procedit. Vince, & vale. XIIII. kal. Quintileis.

D. B. IMP. M. T. C. S. P. D. 26

IN maximo meo dolore hoc solatio vtor, quòd intelligunt homines, non sine causa me timuisse ista, quæ acciderunt. Deliberẽt, vtrum traiiciant legiones ex Africa: nécne: & ex Sardinia & Brutum accersant, nécne: mihi stipendium dent, an decernant. Ad senatum literas misi. Crede mihi, nisi ista omnia ita fiunt quemadmodum scribo, magnum nos omneis adituros periculum. Rogo te, videte quibus hominibus negotium detis, qui ad me legiones adducant. & fidei opus est, & celeritate. Vale. III. Non. Iun. ex castris.

M. T. C. C. MATIO, S. P. D. 27

NONDVM satis constitui, molestiæne plus an voluptatis, attulerit mihi Trebatius noster, homo tum plenus officii, tum vtriusque nostrum amantissimus. Nam cum in Tusculanum vesperi venissem, postridie ille ad me, nondum satis firmo corpore cùm esset, manè venit. Quem cùm obiurgarem, quòd parum valetudini parceret: tum ille, nihil sibi fuisse longiùs, quàm vt me videret. Num quidnam, inquam, noui? Detulit ad me querelam tuam: de qua priùs, quàm respondeo, pauca præponam. Quantum memoria repetere præter ita possum, nemo est mihi te amicus antiquior, SED VETVSTAS HABET ALIQVID COMMVNE CVM MVLTIS, amore non habet. Dilexi te, quo die cognoui: meque à te diligi iudicaui. Tuus deinde discessus, isque diuturnus, ambitio nostra, & vitæ dissimilitudo non est passa voluntates nostras consuetudine conglutinari. Tuum tamen erga me animum agnoui multis annis, ante bellum ciuile, cùm Cæsar esset in Gallia. Quod enim vehementer mihi vtile esse putabas, nec inutile ipsi Cæsaris, perfecisti, vt ille me diligeret, coleret, haberet in suis. Multa prætereo, quæ temporibus illis inter nos familiarissime dicta, scripta, communicata sunt grauiora enim sunt consecuta. Et initio belli ciuilis cùm Brundisium versus ires ad Cæsarem, venisti ad me in Formianum. Primum hoc ipsum quanti, præsertim temporibus illis? Deinde oblitum me putas consilii, sermonis, humanitatis tuæ? quibus rebus interesse memini Trebatium: Nec verò oblitus sum literarum tuarum, quas ad me misisti, cùm Cæsari obuiam venissem in agro, vt arbitror, Trebulano. Secutum illud tempus est, cùm me ad Pompeium proficisci, siue pudor meus coegit, siue officium siue fortuna. Quod officium tuum, quod studium vel in absentem me vel in præsenteis meos defuit? quem porrò omnes mei & mihi, & sibi te amiciorem iudicauerunt? Veni Brundisium. oblitumne me putas qua celeritate, vt primum audieris, ad me Tarento aduolaris? quæ tua fuerit assessio, oratio, cõfirmatio animi mei, fracti communium miseriarum metu? Tãdem aliquando Romæ esse cœpimus. quid defuit nostræ familiaritati in maximis rebus? Quonam modo me gererem aduersus Cæsarem, vsus tuo consilio sum. In reliquis officiis, cui tu tribuisti, excepto Cæsare, præter me, vt domum ventitares, horásque multas sæpe suauissimo sermone cõsumeres? tum cùm etiam, si meministi, vt hæc φιλοσοφήματα scriberem, tu me impulisti. Post Cæsaris reditum, quid tibi maiori curæ fuit, quàm vt essem ego illi quàm familiarissimus? quod effeceras. Quorsum igitur hæc oratio longior, quàm putarã? quia sũ admiratus, te, qui hæc nosse deberes, quidquã à me cõmissum, quod esset alienum à nostra amicitia credidisse. Nã præter hæc, quæ cõmemoraui, quæ testata sunt, & illustria, habeo multa occultiora, quæ vix verbis exequi possum. Omnia me tua delectant: sed maximè maxima cùm fides in amicitia, consilium, grauitas, constantia: tum lepos, humanitas, literæ. Quapropter redeo nunc ad querelam. Ego

Ego te suffragiũ tulisse in illa lege, primùm
non credidi: deinde, si credidissem, numquam
id sine aliqua iusta causa existimarem te fe-
cisse. Dignitas tua facit, vt animaduertatur,
quidquid facias. maleuolentia autem homi-
num, vt nonnulla duriùs, quàm à te facta sint
proferantur. Ea si tu non audis: quid dicam,
nescio, equidem, si quãdo audio, tam defen-
do quàm me scio à te contra iniquos, meos
solere defendi. Defensio autẽ est duplex. Alia
sunt, quæ liquidò negare soleã: *vt de isto ipso*
suffragio. alia, quæ defendam à te pie fieri,
& humanè: vt *decuratione ludorum*. Sed te, ho-
minem doctissimum, non fugit, si Cæsar rex
fuerit, quod mihi quidem videtur, in vtram-
que partẽ de tuo officio disputari posse: vel in
eam, qua ego vt soleo laudandã esse fidem, &
humanitatem tuã, qui amicum etiam mortuũ
diligas: vel in eam qua nonnulli vtuntur, LI-
BERTATEM PATRIAE VITAE *amici ante-*
ponendam. Ex his sermonibus vtinam essent
delatæ ad te disputationes meæ. Illa verò duo,
quæ maxima sunt laudum tuarũ, quis aut li-
bentius quàm ego commemorat, aut sæpius: te
& non suscipiendi belli ciuilis grauissimũ au-
ctorem fuisse, & moderandæ victoriæ? in quo,
qui mihi assentiretur, inueni neminem. Quare
habeo gratiã Trebatio, familiari nostro, qui
mihi dedit causam harum literarum: quibus
nisi credideris, me omnis officij, & humanita-
tis expertẽ iudicaris: quod nec mihi grauius
quidquam potest esse, nec à te alienius Vale.

C. MATIVS M. T. C.
S. P. D. 28

MAGNAM voluptatẽ ex tuis literis ce-
pi, quòd, quam speraram, atque optarã,
habere de me opinionem, cognoui. De qua et-
si non dubitabam, tamẽ, quia maximi æstima-
bam, vt incorrupta maneret, laborabam. Con-
scius autem mihi eram, nihil à me cõmissum
esse, quod boni cuiusquam offenderet animũ.
Eo minùs credebam, plurimis, atque optimis
artibus ornato tibi temere quidquam persua-
deri potuisse, præsertim in quem mea propẽ-
sa & perpetua fuisset, atque esset beneuolen-
tia. Quod quando, vt volui, scio esse; respon-
debo criminibus, quibus tu pro me, vt par e-
rat tua singulari bonitate & amicitia nostra
sæpe restitisti. Nota enim mihi sunt, quæ in
me post Cæsaris mortẽ cõtulerint. Vitio mihi
dant, quod mortem hominis necessarij graui-
ter fero, atque eũ, quem dilexi, perijsse indi-
gnor. Aiunt enim, PATRIAM AMICITIAE
PRAEPONENDAM esse: perinde ac si iã vi-
cerint, obitum eius reip. fuisse vtilem. Sed non
agam astutè. Fateor me ad illum gradum sa-
pientiæ non peruenisse. Neque enim Cæsarẽ
in dissentione ciuili sum secutus, sed amicũ
quamquam re offendebar, tamen non dese-
rui: neque bellum vmquam ciuile, aut etiam
causam dissentionis probaui. quam etiam nas-
centẽ extingui, summè studui. Itaq; in victo-
ria hominis necessarij, neq; honoris, neque pe-
cuniæ dulcedine sum captus: quibus præmiis
reliqui, minus apud eũ, quàm ego, cùm pos-
sent, immoderatè sunt abusi. Atque etiam
res familiaris mea, lege Cæsaris diminuta est:
cuius beneficio plerique, qui Cæsaris morte
lætantur, remanserunt in ciuitate ciuibus vi-
A ctis, vt parceretur, æquè, ac pro mea salute, la-
boraui. Possum igitur, qui omneis volue-
rim incolumeis eum, à quod id impetratum
est, periisse non indignari: cùm præsertim ii-
dem homines illi & inuidiæ, & exitio fue-
rint? Plecteris ergo, inquiunt, quando factũ
nostrũ improbare audes. O superbiam inaudi-
tam! alios in facinore gloriari, aliis ne do-
lere quidem impunè licere. At hæc etiãm ser-
uis semper libera fuerunt, timerent, gaude-
rent, dolerent suo potiùs, quàm alterius ar-
bitrio, quæ nunc isti, vt quidem dictitant, li-
bertatis auctores, metu nobis extorquere co-
nantur. Sed nihil agunt. Nullius vmquam
periculi terroribus ab officio, an ab huma-
nitate desciscam. NVMQVAM ENIM
HONESTAM MORTEM FV-
GIENDAM, SAEPE ETIAM
APPETENDAM putaui. Sed quid mi-
hi succense-, si id opto, vt pœniteat eos sui fa-
B cti? Cupio enim, Cæsaris mortem omnibus
esse acerbam. At debeo pro ciuili parte
remp. velle saluam. Id quidem me cupere, ni-
si & antè acta vita, & reliqua mea spes, tacen-
te me probat, dicendo vincere non postulo.
Quare maiorem in modum te rogo, vt rem
potiorem oratione ducas: mihique si sentis
expedire, rectè fieri, credas nullam commu-
nionem cum improbis esse posse. An, quod a-
dolescens præstiti, *cùm etiam errare cum excu-*
satione possem: id nunc, ætate præcipitata, com-
mutem, ac me ipse retexam? Non faciam:
neque quod displiceat, committam, præter-
quam quòd hominis mihi coniunctissimi, ac
viri amplissimi doleo grauem casum. Quòd
si aliter essem animatus, numquam quod face-
rem, negarem: ne & in peccando improbus,
& in dissimulando timidus, ac vanus existi-
marer. At ludos, quos Cæsaris victoriæ Cæ-
sar adolescens fecit, curaui. At id ad priua-
C tum officium, non ad statum reip. pertinebat.
Quod tamen munus & hominis amicissimẽ
memoriæ ac honoribus præstare, etiam mor-
tui, debui: & optimæ spei adolescenti, ac di-
gnissimo Cæsari petenti negare non potui.
Veni etiam consulis Antonii sæpe domum,
salutandi causa: ad quem, qui me parum pa-
triæ amantem esse existimant, rogandi qui-
dem aliquid, aut auferendi causa, frequentiis
ventitare reperies. Sed quæ hæc est arro-
gantia, quod Cæsar nunquam interpellauit,
quin, quibus vellem, atque etiam quos ipse
non diligebat, tamen iis vterer: eos qui mi-
hi amicum eripuerunt, carpendo me, effice-
re conari, ne, quos velim, diligam? Sed non
vereor ne aut meæ vitæ modestia parum
valitura sit in posterum contra falsos rumo-
res: aut ne etiã ii, qui me non amant propter
meam in Cæsarem constantiam, non malint
mei, quàm sui simileis amicos habere. Mi-
D hi quidem si optata contingent: quod reli-
quum est vitæ in otio Rhodi degam, sin ca-
sus aliquis interpellarit: ita ero Romæ, vt
rectè fieri semper cupiam. Trebatio no-
stro magnas gratias ago, quòd tuum erga
me animum simplicem, atque amicum a-
peruit: & quòd eum, quem semper dile-
xi lubenter, quo magis iure colere, atque ob-
seruare deberem, fecit. Bene vale, & me
dilige.

M. T. C. M. OPPIO, S. 29

DVBITANTI mihi(quod scit Atticus
noster) de hoc toto cõsilio profectionis,
quòd in vtramque partem in mentem multa
veniebant, magnum pondus accessit ad tollẽ-
dam dubitationem, iudicium, & consilium
tuum. Nam & scripsisti apertè, quid tibi vide-
retur:& Atticus ad me sermonem tuum pertu-
lit. Semper iudicaui, in te & in capiendo con-
silio prudentiam summam esse, & in dando
fidem: maximéque sum expertus, cùm ini-
tio ciuilis belli per literas te cõsuluissem, quid
mihi faciendum esse censeres: eundúmne ad
Pompeium, an manendum in Italia. Suasisti,
vt consulerẽ dignitati meæ. ex quo, quid sen-
tires, intellexi: sum admiratus fidem tuam.
& in consilio dando religionem: quòd cùm a-
liud malè amicissimum tuum putares, anti-
quius tibi officium meum, quàm illius volun-
tas fuit. Equidem & ante hoc tempus te dile-

A xi,& semper me à te diligi sensi. Et cùm abes-
sem, atque in magnis periculis essem: & me
absentem, & meos præsenteis à te cultos, &
defensos esse memini. Et post meum reditu
quàm familiariter mecũ vixeris, quæque ego
de te & senserim,& prædicarim, omneis, qui
solent hæc animaduertere, testeis habemus.
Grauissimum vero iudicium de mea fide, &
de constantia fecisti, cùm, post mortem Cæsa-
ris, totum te ad amicitiam meam contulisti.
Quod tuum iudicium, nisi mea summa bene-
uolentia erga te, omnibúsque meritis com-
probaro, ipse me hominem non putabo. Tu
mi Oppi, conseruabis amorem tuum(etsi mo-
re magis, hoc quidem scribo, quàm quo te
admonendum putem) meáque omnia tuebe-
re: quæ tibi ne ignota essent, Attico mandaui.
à me autem, cum paulùm otii nacti erimus,
vberiores literas expectato. Da operam vt
valeas. hoc mihi gratius facere nihil po-
tes.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FA- MILIAREIS, LIBER XII.

Ad Cassium & alios.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D. 1

FINEM nullum facio, mi-
hi crede, Cassi, de te, & de
Bruto nostro, id est, de to-
ta rep. cogitandi: cuius o-
mnis spes in vobis est, &
in D. Bruto quam quidem
iam habeo ipse meliorem.
republ. à Dolabella meo
præclarissimè gesta. Manabat enim illud ma-
lum vrbanum, & ita corroborabatur quoti-
die, vt ego quidem & vrbi, & otio diffiderẽ
vrbano. Sed ita cõpressum est, vt mihi videa-
ntur omne iam ad tempus ab illo duntaxat
sordidissimo periculo tuti futuri. Reliqua,
magna sunt, & multa: sed posita omnia sunt in
vobis. quamquam primum quidque explice-
mus. Nam, vt adhuc quidem actum est, non
regno, sed rege liberari videmur. Interfecto
enim rege, regios omneis nutus tuemur. Ne-
que verò id solum, sed etiam, quæ ipse ille, si
viueret, non faceret, ea nos quasi cogitata ab
illo, probamus. Nec eius quidem rei finem vi-
deo. Tabulæ figuntur: immunitates dantur:
pecuniæ maximæ describuntur: exsules redu-
cuntur: senatusconsulta falsa referuntur, vt
tantùmodo odiũ illud hominis impuri, & ser-
uitutis dolor depulsus esse videatur resp. ia-
ceat in his perturbationibus, in quas eã ille
cõiecit. Hæc omnia vobis sunt expediẽda. nec
hoc cogitandũ satis iã habere rep. à vobis.

B Habet illa quidẽ tantum, quantum numquã
mihi in mentẽ venit optare, sed contenta nõ
est: &, pro magnitudine & animi, & beneficii
vestri, à vobis magna desiderat. Adhuc vlla
suas iniurias est per vos, interitu tyrãni: nihil
amplius. Ornamenta verò sua quæ recupera-
uit? an quod ei mortuo paret, quem viuu ferre
non poterat? cuius æra refigere debebamus,
eius etiam chirographa defendimus? At enim
ita decreuimus. Fecimus id quidem, tempori-
bus cedentes: quæ valẽt in repub. plurimùm.
Sed immoderatè quidã, & ingratè nostra faci-
litate abutuntur. Verùm hæc propediem, &
multa alia curam. Interim velim sic tibi per-
suadeas, mihi cùm reip. quam semper habui
carissimam, tum amoris nostri causa, maximę
curæ esse tuam dignitatem. Da operam, vt
valeas.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D. 2

C VEhementer lætor, tibi probari senten-
tiam, & orationem meam: qua si sæpius
vti liceret, nihil esset negotii, libertatem, &
rempub. recuperare. Sed homo amens, & per-
ditus, multóque nequior, quàm ille ipse, quem tu nequissimũ occisum esse dixisti, cæ-
dis initium quærit: nullámque aliam ob cau-
sam me auctorem fuisse Cæsaris interficien-
di, quæ... (illegible) ... ut in me incitet veteranos. Quod ego periculum non extimesco, mo-
do facti vestri gloriam cum mea laude com-
municem. Ita nec Pisoni, qui in eum pri-
mus...

mus inuectus est, nullo assentiente: nec mihi, qui idem tricesimo pòst die feci: nec P. Seruilio, qui me est consecutus, tutò in senatum venire licet. Cædem enim gladiator quærit: eiúsque initium ad XIII. Kal. Octobr. à me se facturum putauit. Ad quam paratus venerat, cùm in villa Metelli complureis dies commentatus esset. Quæ autem, in lustris, & in vino commentatio potuit esse? Itaque omnibus est visus, vt ad te antea scripsi, suo more vomere, non dicere. Quare quòd scribis te confidere, auctoritate, & eloquentia nostra aliquid profici posse: nonnihil, vt in tantis malis, est profectū. Intelligit enim popu. Romanus treis esse consulareis, qui, quia quæ de repu. bene senserint, liberè locuti sunt, tutò in senatum venire non possint. Nec est præterea quòd quidquam exspectes. Tuus enim necessarius affinitate noua delectatur. Itaque iam nō est studiosus ludorum, infinitóque fratris tui plausu dirumpitur. Alter item affinis nouis commentariis Cæsaris delinitus est. Sed hæc tolerabilia: illud non ferendum, quòd est, qui vestro anno consulem filium suum futurum putet, ob eámque causam se huic latroni deseruire præ se ferat. Nam L. Cotta familiaris meus, fatali quadam desperatione, vt ait, minus in senatum venit. L. Cæsar, optimus, & fortissimus ciuis, valetudine impeditur. Seru. Sulpicius & summa auctoritate, & optimè sentiens, non adest. Reliquos, exceptis designatis, ignosce mihi, si non numero consulareis. Habes auctores consilij publici: qui numerus etiam bonis rebus, exiguus esset, quid censes perditis? Quare spes est omnis vobis: qui si idcirco abestis, vt sitis in tuto: ne in vobis quidem, sin aliquid dignum vestra gloria cogitatis: velim saluis nobis. sin id minùs, res tamen publica per vos breui tempore ius suum recuperabit. Ego tuis neque desum, neque deero. qui siue ad me referent, siue non: mea tibi tamen beneuolentia, fidésque præstabitur. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D. 3

AVGET tuus amicus furorem in dies: primum in statua quā posuit in Rostris, inscripsit, PARENTI OPT. MER. vt nōn modò sicarij, sed etiā parricidæ iudicemini. quid dico, iudicemini? iudicemur potius. Veri enim pulcherrimi facti ille furiosus me principē dicit fuisse. Vtinam quidem fuissem: molestus nobis non esset. Sed hoc vestrum fuit: quod quando præteriit, vtinam haberē, quid darem vobis consilij. Sed ne mihi quidem ipsi reperio, quid faciendū sit. *Quid enim est, quod contra vim sine vi fieri possit?* Consiliū autem omne hoc est illorum vt mortē Cæsaris persequantur. Itaque ante diem sext. Non. Octobr. productus in concionem a Canutio, turpissimè ille quidem discessit: sed tamen ea dixit de conseruatoribus patriæ, quæ dici deberent de proditoribus. De me quidem non dubitanter, quin omnia de meo consilio & vos fecissetis, & Cassius faceret. Cetera cuiusmodi sint, ex hoc iudica, quòd legato tuo viaticum eripuerunt. Quid eos interpretari putas, cùm hoc faciunt? Ad hostē scilicet portari. O rem miseram! *dominū ferre non potuimus,* A *conseruo seruimus.* Et tamen, me quidem fauēte magis, quàm sperante, etiam nunc residet spes in virtute tua. Sed vbi sunt copiæ? De reliquo, malo teipsum loqui tecum, quàm dicta nostra cognoscere. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D. 4

VELLEM idibus Martiis me ad cenam inuitasses reliquiarum nihil fuisset. Nūc me reliquiæ vestræ exercent, & quidem præter ceteros me: quanquam egregios consules habemus: sed turpissimos consulareis: senatum fortem, sed infimo quemque honore fortissimum. Populo verò nihil fortius, nihil melius. Italiáque vniuersa. Nihil autē fœdius Philippo, & Pisone, legatis: nihil flagitiosius qui cùm essent missi, vt Antonio ex senatus sententia certas res nuntiarent: cùm ille earum rerū nulli paruisset, vltrò ab illo ad nos B intolerabilia postulata retulerunt. Itaque ad nos concurritur: factique iam in re salutari populares sumus. Sed tu quid ageres, quid acturus, vbi denique esses, nesciebam. Fama nuntiabat, te esse in Syria: auctor erat nemo. De Bruto, quo propiùs est, eo firmiora videntur esse, quæ nuntiantur Dolabella valde vituperābatur ab hominibus non insulsis, quòd tibi tam citò succederet, cùm tu vix dum triginta dies in Syria fuisses. Itaque constabat, eum recipi in Syriam non oportere. Summa laus & tua, & Bruti est, quòd exercitū præter spem existimamini comparasse. Scriberē plura, si rem, causámque nossem. Nunc quæ scribo, scribo ex opinione hominū, atque fama. Tuas literas auidè exspecto. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D. 5

C HYEMEM credo adhuc prohibuisse, quo minùs de te certū haberemus, quid ageres, maximéq; vbi esses. Loquebantur omnes tamen, credo, quòd volebant, in Syria te esse: habere copias. Id autem eo facilius credebatur, quia simile vero videbatur. Brutus quidem noster egregiam laudem est consecutus. Res enim tantas gessit, támque inopinatas vt eæ, cùm per se gratæ essent, tum gratiores propter celeritatē. Quòd si tu ea tenes, quæ putamus: magnis subsidiis fulta resp. est A prima enim ora Græciæ, vsque ad Aegyptum optimorum ciuium imperiis muniti erimus. & copiis. Quamquam, nisi me fallebat, res sic se habebat. vt totius belli omne discrimen in D. Bruto positum videretur: qui si, vt sperabamus: erupisset Mutina, nihil belli reliquum fore videbatur. Paruis omninò iam copiis obsidebatur, quòd magno præsidio Bononiam tenebat Antonius. Erat autem Claternæ D noster Hirtius: ad Forum Cornelium Cæsar: vterque cùm firmo exercitu magnásque Romæ Pansa copias ex delectu Italiæ compararat. Hyems adhuc rem geri prohibuerat. Hirtius nihil nisi consideratè, vt mihi crebris literis significat, acturus videbatur. Præter Bononiam, Rhegiū Lepidi, Parmam, totam Galliam tenebamus studiosissimam reipu. Tuos etiam clienteis Transpadanos mirificè coniunctos cū causa habebamus. Erat firmissimus senatus, exceptis cōsularibus: ex quibus vnus

L. Cæsar firmus est, & rectus. Ser. Sulpicij morte, magnam præsidium amisimus. Reliqui partim inertes, partim improbi: nonnulli inuident eorum laudi, quos in repu. probari vident. Populi verò R. totiúsque Italiæ mira consensio est. Hæc erant ferè, quæ tibi nota esse vellem. Nunc autem opto, vt abistis Orientis partibus virtutis tuæ lumen eluceat. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D. 6

QVI status rerum fuerit, tum, cùm has literas dedi, scire poteris ex C. Tidio Strabone, viro bono, & optimè de repub. sentiente. nam quid dicã, cupidissimo tui, qui, domo, & fortunis relictis, ad te potissimùm profectus sit? Itaque eum tibi ne cómendo quidé. aduentus ipsius ad te satis eum commendabit. Tu velim sic existimes, tibique persuadeas, omne perfugium bonorum, in te, & Bruto esse positũ, si, quod nolim, aduersi quid euenerit. Res, cùm hæc scribebam, erat in extremũ deducta discrimen. Brutus enim Mutinæ vix iã sustinebat. Qui si conseruatus erit, vicimus: sin (quod dij omen auertant) omnis omniũ cursus est ad vos. Proinde fac tantũ animũ habeas, tantúmq; apparatũ quãto opus est ad vniuersam remp. recuperandam. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D. 7

QVANTO studio dignitatem tuam, & in senatu, & ad populum defenderim, ex tuis te malo, quàm ex me, cognoscere. Quæ mea sententia in senatu facilè valuisset, nisi Pansa vehementer obstitisset. Ea sententia dicta, productus sum in contentionem à tribuno plebis, M. Seruilio. Dixi de te, quæ potui, tanta contentione quantum forum est: tanto clamore, consensúque populi, vt nihil vmquã simile viderim. Id velim mihi ignosc as, quod inuita socru tua fecerim. Mulier timida verebatur, ne Pansæ animus offenderetur. In cócione quidem Pansa dixit, matrem quoque tuam, & fratrem, illam à me sententiam noluisse dici. Sed me hæc nõ mouebant: alia malebam. Fauebam & reipub. cui semper faui, & dignitati, ac gloriæ tuæ. Quod autem & in senatu pluribus verbis disserui, & dixi in concione, in eo velim fidem meã liberes. Promisi enim, & propè confirmaui, te non exspectasse, nec exspectaturũ decreta nostra: sed te ipsum tuo more rép. defensurum. &, quamquã nihildum audieramus, nec vbi esses, nec quas copias haberes: tamé sic statuebam, omneis, quæ in istis partibus essent opes, copiasque, tuas esse: per téque Asiam prouinciam confidebam iam reip. recuperatã. Tu fac in augenda gloria te ipsum vincas. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D. 8

SCELVS affinis tui, Lepidi, summamque leuitatem, & inconstantiam. ex actis, quæ ad te mitti certò scio, cognosse te arbitror. Itaque nos, confecto bello, vt arbitrabamur, renouatum bellũ gerimus: spémque omné in D. Bruto, & Planco habemus: si verum quæris in te, & in meo Bruto, non solùm ad præsens

A per fugium, si (quod nolim) aduersi quid acciderit, sed etiam ad confirmationem perpetuæ libertatis. Nos hîc de Dolabella audiebamus quæ vellemus: sed certos auctores non habebamus. Te quidem magnũ hominem, & præsenti iudicio, & reliqui temporis exspectatione scito esse. Hoc tibi proposito, fac vt ad summa contendas. Nihil est tantum, quòd nõ populus R. à te perfici, atque obtineri posse iudicet. Vale.

M. T. C. C. CASIO, S. P. D. 9.

BREVITAS tuarum Literarũ me quoque breuiorem in scribendo facit: & verè vt dicã, non satis occurrit, quid scribam. Nostras enim res in actis perferri ad te certò scio: tuas autem ignoramus. Tamquam enim clausa sit Asia, sic nihil perfertur ad nos, præter rumores de oppresso Dolabella satis illos
B quidé constáteis, sed adhuc sine auctore. Nos confectum bellum cùm putaremus, repente à Lepido tuo in summam solicitudinem adducti sumus. Itaque persuade tibi, maximã reip. spem in te, & in tuis copiis esse. Firmos omnino exercitus habemus: sed tamen, vt omnia (vt spero) prosperè procedant, multum interest te venire. Exigua est enim spes reip. nam nullam non libet dicere: sed, quæcumque est, ea despondetur anno consulatus tui. Vale.

M. T. C. C. CASIO, S. P. D. 10

LEPIDVS, tuus affinis, meus familiaris, Pridie Kal. Quinctileis sententiis omnibus hostis à senatu iudicatus est, ceteriq; qui vnà cum illo à rep. defecerunt: quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kal. Septem. potestas facta est. Fortis sanè senatus, sed maximè spe subsidij tui. Bellum quidem, cùm hæc scribe-
C bã, sanè magnũ erat, scelere, & leuitate Lepidi Nos de Dolabella quotidie, quæ volumus audimus: sed adhuc sine capite, sine auctore rumore, nuntio. Quod cùm ita esset, tamen literis tuis, quas Nonis Maiis ex castris datas acceperamus, ita persuasum erat ciuitati, vt illum iam oppressum omnes, arbitrarentur, te autem in Italiã venire cum exercitu: vt, si hæc ex sententia confecta essent, cósilio, atque auctoritate tua: sin quid fortè titubatum esset, vt fit in bello, exercitu tuo niteremur. Qué quidem ego exercitum quibuscũque potero rebus ornabo, cuius rei tũ tépus erat, cùm, quid opis reip. laturus is exercitus sit, aut quid iam tulerit, notum esse cœperit. Nã adhuc tantùm conatus audiuntur, optimi illi quidé, & præclarissimi, sed gesta res exspectatur: quam quidé aut iam esse aliquã, aut appropinquare cófido. Tua virtute, & magnitudine animi nihil est nobilius. itaque optamus, vt quàm primũ
D te in Italia videamus. remp. nos habere arbitrabimur, si vos habebimus. Præclarè viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium. Itaque numquam tanto odio ciuitati Antonius fuit, quanto est Lepidus. Ille enim ex turbulenta repu. hic ex pace, & victoria bellum excitaui. Huic oppositos consules designatos habemus: in quibus est magna quidem spes, sed anceps cura propter incertos exitus præliorum. Persuade tibi igi-

tibi igitur, in te, & in Bruto tuo esse omnia: A vos exspectari: Brutum quidem iam, iámque. Quòd si vt spero, victis hostibus nostris veneritis: tamen auctoritate vestra respu. exsurget, & in aliquo statu tolerabili consistet. Sút enim permulta, quibus erit medendum: etiam si resp. satis esse videbitur sceleribus hostium liberata. Vale.

C. CASSIVS PRO COS. M. T. C. S. P. D. 11

SI vales bene est: ego quidem valeo. In Syriam me profectum esse scito ad L. Murcum, & Q. Crispum, imperatores. Viri fortes, optimique ciues, posteà quàm audierunt, quæ Romæ gererétur, exercitus mihi tradiderunt: ipsique mecum vnà fortissimo animo rép. administrant. Item legionem quã Q. Cæcilius Bassus habuit, ad me venisse scito. Quatuórq; legiones, quas A. Alienus ex AEgypto eduxit, B traditas ab eo mihi esse scito. Nunc te cohortatione non puto indigere, vt nos absenteis, rémque publicã, quantum opus est, defendas. Scire te volo, firma præsidia vobis, senatuíque non deesse, vt optima spe, & maximo animo remp. defendas. Reliqua tecũ aget L. Carteius, familiaris meus. vale. Data Nonis Martiis, ex castris Taricheis.

C. CASSIVS PRO COS. M. T. C. S. P. D. 12

SI vales, bene est, ego quidem valeo. Legi tuas literas, in quibus mirificum tuum erga me amorem recognoui. Videbaris enim non solum fauere nobis. id quod & nostra & reip. causa semper fecisti: sed etiã grauem curã suscepisse, vehementérque esse de nobis sollicitum. Itaque, quòd te primum existimare putabam, nos oppressa rep. quiescere non posse: C deinde, cum suspicarere nos moliri, quòd te sollicitum esse, & de salute nostra, & de rerum euentu putabã: simul ac legiones accepi, quas A. Allienus eduxerat ex AEgypto, scripsi ad te, tabellariósque complureis Romam misi. Scripsi etiam ad senatum literas, quas reddi vetui priùs, quàm tibi recitatæ essent: si fortè mei obtemperare mihi voluerunt. Quòd si literæ perlatæ non sunt, non dubito, quin Dolabella, qui, nefariè Trebonio occiso, Asiam occupauit, tabellarios meos deprehenderit, literásque interceperit. Exercitus omneis, qui in Syria fuére, teneo Habui paululum moræ, dum promissa militibus persoluo. Nunc iam sum expeditus. A te peto vt dignitatem meam tibi commendatam habeas, si me intelligis, nullum neque periculum, neque laborem patriæ denegasse: si contra importunissimos latrones arma cepi te hortante, & auctore: si nõ solum exercitum ad remp. libertatémque defendendam comparaui, D sed etiam crudelissimis tyrannis eripui. Quem si occupasset Dolabella, non solum aduentu, sed etiam opinione, & exspectatione exercitus sui Antonium confirmasset. Quas ob res milites tuére, si eos mirificè de rep. meritos esse animaduertis: & effice, ne quem pœniteat, remp. quàm spem prædæ, & rapinarum, sequi maluisse. Item Marci, & Crispi, imperatorum dignitatem, A quantum est in te, tuére. Nam Bassus miserè noluit mihi legionem tradere. Quòd nisi milites inuito eo legatos ad me misissent, clausam Apameam tenuisset, quoad vi esset expugnata. Hæc à te peto, non solùm reipub. quæ tibi semper fuit carissima, sed etiam amicitiæ nostræ nomine, quam confido apud te plurimum posse. Crede mihi, hunc exercitum qué habeo, senatus, atque optimi cuiusque esse, maximéque tuum. De cuius voluntate assiduè audiédo, mirificè te diligit, carúmque habet. Qui si intellexerit commoda sua curæ tibi esse: debere etiam se tibi omnia putabit. Literis scriptis, audiui Dolabellam in Ciliciam venisse cum suis copiis. proficiscar in Ciliciam. quid egerim, celeriter vt scias dabo operam. Ac velim, vt meremur de rebus sic felices simus. Fac valeas, méque ames. Nonis Maiis, ex castris. Vale.

B C. CASSIVS, S. D. M. T. C.

SI vales bene est: ego quidem valeo. Cùm reipub. vel salute, vel victoria gaudemus tum instauratione tuarum laudum, quòd maximus consularis maximum consulem te ipse vicisti, & lætamur, & mirari satis non possumus. Fatale nescio quid tuæ virtuti datum: id quod iam sæpe experti sumus. Est enim tua toga omnium armis felicior: quæ nunc quoque nobis penè victam remp. ex manibus hostium eripuit, ac reddidit. Nunc ergo viuemus liberi: nunc te, omnium maximè ciuis, & mihi clarissime, id quod maximè reip. tenebris comperisti: nunc te habebimus testem nostri & in re, & in coniunctissimam tibi rép. amoris: &, quæ sæpe pollicitus te & taciturum, dum seruiremus: & dicturum de me tum, cùm mihi profutura essent: nunc illa non ego quidem dici tantopere desiderabo, quàm sentiri C à te ipso. Neque enim omniũ iudicio malim me à te commendari, quàm ipso tuo iudicio dignè, ac mereor, commendatus esse: vt hæc nouissima nostra facta, non subita, nec inconuenientia, sed similia illis cogitationibus, quarum tu testis es, fuisse iudices, méque ad optimam spem patriæ non minimum tibi ipsi producendum putes. Sunt tibi, M. Tulli, liberi, propinquíque, digni quidem te & meritò tibi carissimi, esse etiam debent in rep. proximè hos cari, qui studiorum tuorum sunt æmuli: quorum esse cupio tibi copiam. Sed tamen non maxima me turba puto excludis, quo minùs tibi vacet me excipere, & ad omnia, quæ velis, & probes producere. Animum tibi nostrum fortasse probauimus. ingenium certè diutina seruitus, qualecumque est, minus tamen, quàm erat, passa est videri. Nos ex ora maritima Asiæ prouinciæ, & ex insulis, quas potuimus, naueis deduximus: Delectum re- D migum, magna contumacia ciuitatum, tamen satis celeriter habuimus. Secuti sumus classem Dolabellæ, cui Lucilius præerat: qui spé sæpe transitionis præbendo, neque vnquam non deducendo nouissimè Corycum se contulit & clauso portu se tenere cœpit. Nos, illa relicta, quòd & in castra peruenire satius esse putabamus, & sequabatur classis altera, quam anno priore in Bithynia Tullius Cimber compararat, cui Turulius quæstor

præerat: Cyprum petiuimus. Ibi quæ cogno- A
nimus, scribere ad vos quàm celerrimè voluimus.
mus. Dolabellam, vt Tarsenses, pessimi socij:
ita Laodiceni, multò amentiores, vltro ac-
cersierunt: ex quibus vtrisque ciuitatibus,
Græcorum militum numero, speciem exerci-
tus effecit. Castra habet ante oppidum Lao-
diceam posita: & partem muri demolitus est:
& castra oppido coniunxit. Cassius noster cú
decem legionibus & cohortibus viginti auxi-
liariis, & quatuor millibus equitum, à mil-
libus passuú viginti castra habet posita Παλ-
τῳ: & existimat, se sine prœlio posse vincere.
Nam iam ternis tetradrachmis triticum pe-
nes Dolabellam est, vt, nisi quid nauibus
Laodicenorum supportarit, cito fame pereat,
necesse est. Ne supportare possit. & Cassij clas-
sis bene magna, cui præest Sextibius Rufus, &
tres, quas nos adduximus, ego, Turulius, &
Pariscus, facilè præstabunt. Volo igitur vos B
bene sperare, & remp. vt & vos istic expedii-
stis, ita pro nostra parte celeriter a nobis ex-
periri posse, confidere: Vale. Data idibus Iun.
Cypro, Acromani lacripe.

LENTVLVS CICERONI, S. P. D. 14

CVM Brutum nostrum conuenisse, cum-
que tardiùs in Asiam venturum animad-
uerterem: in Asiam redii, vt reliquias mei la-
boris colligerem, & pecuniam quam primùm
Romam mitterem. Interim cognoui in Lycia
esse classem Dolabellæ, ampliúsque centum
naucis onerarias, in quas exercitus eius im-
poni posset: itaque Dolabellam ea mente cō-
parasse, vt, si Syriæ spes eū frustrata esset, con-
scenderet in naueis, & Italiam peteret, seque
cum Antoniis, & reliquis latronibus coniun-
geret. Cuius rei tanto in timore fui, vt omni-
bus rebus relictis, cum paucioribus, & mino- C
ribus nauibus ad illas ire conatus sim. Quæ
res, si à Rhodiis non essem interpellatus, for-
tasse tota sublata esse: tamen magna ex parte
profligata est. Quandoquidem classis dissipata
est: aduentus nostri timore milites, ducésque
effugerunt: onerariæ omnes ad vnam à nobis
sunt exceptæ. Certè (quod maximè timui) vi-
deor etiam consecutus, vt non possit classe
Dolabella in Italiā peruenire, nec sociis suis
firmatis durius vobis efficere negotium Rho-
dij nos, & remp. quàm valde desperauerint,
ex literis, quas publicè misi, cognosces. Et
quidem multò parciùs scripsi, quàm re vera
furere eos inueni quod verò aliquid de his
scripsi mirari noli, mira est eorum amentia:
nec me meæ vllæ priuatim iniuriæ mouerunt
vmquam, malus animus eorum in nostram sa-
lutem, cupiditas partium aliarum, perseuerā-
tia in contemptione optimi cuiusque ferēda
mihi non fuit, nec tamen omnes perditos esse D
puto. Sed iidem illi, qui tum fugientem patré
meum, qui L. Lentulum. qui Pompeiū qui ce-
teros viros clarissimos non receperunt, iidem,
tanquā aliquo fato, & nunc aut magistratū ge-
rūt, aut eos, qui sunt in magistratu, in sua ha-
bent potestate. Itaque eadem superbia in pra-
uitate vtuntur Quorum improbitatem aliquā-
do retundi, & non dari impunitate augeri, nō
solum vtile est reip. nostræ, sed etiam necessa-
rium. De nostra dignitate, velim tibi vt sem-
per curæ sit, &, quocumque tempore occa-
sionem habueris, & in senatu, & in ceteris re-
bus laudi nostræ suffragere. Quando consu-
libus decreta est Asia & permissum est iis, vt
dum ipsi venirent, darent negotium, qui A-
siam obtineant: rogo te petas ab iis, vt hanc
dignitatem potissimùm nobis tribuant, & mi-
hi dent negotium, vt Asiam obtineā dum ip-
sorum alteruter venit. Nam, quòd huc propo-
rent in magistratu venire, aut exercitum mit-
tere, causam non habent. Dolabella enim in
Syria est: &, vt tu diuina tua mente prospexi-
sti, & prædicasti, dum isti venient. Cassius
eum opprimet. Exclusus enim ab Antiochia
Dolabella, & in oppugnando malè acceptus,
nulla alia confisus vrbe, Laodiceam, quæ est
in Syria ad mare, se contulit. ibi spero celeri-
ter eum pœnas daturum. Nam neque quò re-
fugiat habet: neque diutius ibi poterit tan-
tum exercitum Cassij sustinere. spero etiam
confectum esse iam & oppressum Dolabel-
lam. Quare non puto, Pansam, & Hirtium in
consulatu properaturos in prouincias exire,
sed Romæ acturos consulatum. Itaque si ab
his petieris, vt intereà nobis procurationem
Asiæ dent, spero te posse impetrare, præterea
mihi promiserunt Pansa, & Hirtius coram,
& absenti mihi scripserunt. Verrióque nostro
Pansa affirmauit, se daturum operā, ne in suo
consulatu mihi succedatur. Ego porrò non
medius fidius, cupiditate prouinciæ produci
longius spatium mihi volo. nam mihi fuit ista
prouincia plena laboris, periculi, detrimenti
Quæ ego ne frustra subierim, néve prius, quā
reliquias meæ diligentiæ consequar, decede-
re cohor, valde laboro. Nam si potuissent, quā
exegeram pecuniam, vniuersam mittere: po-
stularem, vt mihi succederetur. Nunc quod
Cassio dedi, quod Trebonij morte amisimus,
quod etiam crudelitate Dolabellæ, aut perfi-
dia eorum, qui mihi fidem, reique publicæ
non præstiterunt: id consequi, & reficere vo-
lo. Quod aliter non potest fieri, nisi spatium
habuero i l, vt per te consequar, velim, vt so-
let, tibi curæ sit. ? ego me de repu. ita puto
esse meritum, vt non prouinciæ illius benefi-
cium exspectare debeam. sed tantum, quantū
Cassius, & Bruti, non solùm illius facti peri-
culique societate, sed etiam huius temporis
studio, & virtute. Primus enim ego leges An-
tonianas fregi: primus equitatum Dolabellæ
ad remp. traduxi, Cassióque tradidi: primus
delectus habui pro salute omnium contra cō-
iurationem sceleratissimam: solus Cassio, &
reip. Syriam, exercitúsque, qui ibi erant, con-
iunxi. Nam nisi ego tantam pecuniam, tanta-
que presidia, & tam celeriter Cassio dedissem:
ne ausus quidem esset ire in Syriam: & nunc
non minora pericula reip. à Dolabella insta-
rent, quàm, ab Antonio. Atque hæc omnia is
feci, qui & sodalis, & familiarissimus Dola-
bellæ eram: coniunctissimus sanguine An-
toniis: prouinciam quoque illorum bene-
ficio habebam: sed πατρίδα ἐμὴν μᾶλλον
φιλῶν, omnibus meis bellum primus indixi.
Hæc etsi adhuc non magnoperè mihi tulisse
fructum animaduerto, tamen non despero:
nec defatigabor permanere non solùm in stu-
dio libertatis, sed etiā in labore, & periculis
Attamen

Attamē si etiam in aliqua gloria iusta, & me- A
rita prouocabimur, senatus & optimi cuiusq;
officiis. maiore cum auctoritate apud cete-
ros erimus, & eò plus prodesse reipu. poteri-
mus. Filium tuum, ad Brutum cùm veni, vide-
re non potui, ideò quòd iam in hyberna cum
equitibus erat profectus. Sed, medius fidius, ea
esse eum opinione, & tua, & ipsius, & in primis
mea causa gaudeo. Fratris enim loco mihi est
qui ex te natus, téque dignus est. Vale. Data
IIII. Kalendas Iun. Pergæ.

P. LENTVLVS, P.F. PROQVAEST. PRO-
PR. COSS. PRAET. TRIB. PL.
SEN. P.Q.R. S.P.D. 15

Si valetis, liberíque V.V.B.E.E.Q.V. Scele-
re Dolabellæ oppressa Asia, in proximam
prouinciam Macedoniam, præsidiaque reipu.
quæ M. Brutus, v.c. tenebat, me contuli: & id B
egi, vt, per quos celerrimè posset. Asia prouin-
cia, vectigaliaque in vestram potestatem redi-
gerentur. Quod cùm pertimuisset Dolabella,
& vastata prouincia, correptis vectigalibus,
præcipuè ciuibus Romanis omnibus crudelis-
simè denudatis, ac diuenditis, celeriùs Asia ex-
cessisset, quàm eò præsidium adduci potuisset:
diutius morari, aut exspectare præsidium non
necesse habui: & quàm primum ad meum offi-
cium reuertendum nihil esse existimaui, vt &
reliqua vectigalia exigerem, & quam deposui
pecuniam, colligerem: [illegible]
[illegible] quicquid ex ea corre-
[illegible] aut quorum id culpa accidisset, co-
gnoscerem quàm primum, & vos de omni re
facerem certiores. Interim cùm per insulas
in Asiam nauigāti mihi nuntiatum esset, clas-
sem Dolabellæ in Lycia esse Rhodiósque na-
ueis compluréis instructas, & paratas in aqua
habere: cùm iis nauibus, quas aut mecum ad-
duxeram, aut comparauerat Patiscus proquæ- C
stor homo mihi cùm familiaritate, tum etiam
sensibus in rep. coniunctissimus, Rhodum re-
uerti, confisus auctoritate vestra senatúsque-
consulto, quo hostem Dolabellam iudicaratis
fœdere quoque, quod cum his, M. Marcello,
Ser. Sulpicio coss. renouatum erat: quo iura-
uerant Rhodii, eosdem hosteis se habituros,
quos S.P.Q.R. Quæ res nos vehementer fefel-
lit. Tantum enim abfuit, vt illorum præsidio
nostrā firmarémus classem, vt etiam à Rhodiis
vrbe, portu, statione, quæ extra vrbē est, com-
meatu, aqua denique prohiberentur nostri
milites: nos vix ipsi singulis cū nauigiolis re-
ciperemur. Quam indignitatem, diminutio-
némque maiestatis non solum iuris nostri, sed
etiam imperii populique Ro. idcirco tulimus,
quod interceptis literis cognoramus Dola-
bellam, si desperasset de Syria, AEgyptóque,
quod necesse erat fieri, in naueis cum omni-
bus suis latronibus, atque omni pecunia con-
scendere esse paratum, Italiamque petere: id- D
circo etiam naueis onerarias, quarum minor
nulla erat duum millium amphorum, con-
tractas, in Lycia à classe eius obsideri. Huius
rei timore, patres cōscripti, percitus, iniurias
perpeti, & cum contumelia etiam nostra o-
mnia priùs experiri malui. Itaq; ad illorum
voluntatē introductus in vrbē, & in senatū eo-
rum quàm diligentissimè potui, causam reip.
egi, periculúmque omne, quod instaret, si ille
latro cum omnibus suis naueis conscendisset,
exposui. Rhodios autem tanta in prauitate a-
animaduerti, vt omneis firmiores putarent,
quàm bonos: vt hanc concordiam, & conspira-
tionem omnium ordinum ad defendendā li-
bertatem, propense non crederent esse factā:
vt patientiam senatus, & optimi cuiusq; ma-
nere etiam nunc considerent, nec potuisse au-
dere quēquam Dolabellam hostem iudicare:
vt denique omnia, quæ improbi fingebāt, ma-
gis vera existimarent, quàm quæ verè facta e-
rant, & à nobis docebantur. Qua mente etiam
ante nostrum aduentum, post Trebonii indi-
gnissimam cædem ceteráque tot, támque nefa-
ria facinora, binæ profectæ erant ad Dolabel-
lam legationes eorum, & quidem nouo exem-
plo, contra leges ipsorum prohibentibus iis,
qui tum magistratus gerebant. Hęc, siue timo-
re (vt dictitant) de agris, quos in cōtinenti ha-
bent, siue furore, siue patientia paucorū (qui
& antea pari contumelia viros clarissimos af-
fecerant, & nunc maximos magistratus geren-
teis) nullo exemplo, neque vestra ex parte, ne-
que nostro præsentium, neque imminenti Ita-
liæ, vrbique nostrę periculo, si ille parricida
cum suis latronibus, nauibus ex Asia, Syriá-
que expulsus. Italiam petiisset, mederi cùm
facilè possent, noluerunt. Nonnullis etiā ipsi
magistratus veniebam in suspicionem: deti-
nuisse nos, & demorati esse, dum classis Dola-
bellæ certior fieret de aduentu nostro. Quam
suspicionem consecutæ res aliquot auxerunt:
maximè quod subitò ex Lycia Sex. Marius, &
C. Titius legati Dolabellæ à classe discesse-
runt, nauique longa profugerunt, onerariis
relictis: in quibus colligendis non minimum
temporis, laborisque consumserunt. Itaque
cùm à Rhodio cum iis, quas habueramus, na-
uibus, in Lyciam venissemus, naueis onerarias
recepimus, dominisq; restituimus: iidémque,
quod maximè verebamur, ne posset Dolabel-
la cum suis latronibus in Italiam venire, ti-
mere desiimus, classem fugientem persecuti
sumus vsque Sydam, quæ extrema regio est
prouinciæ meæ. Ibi cognoui: partem nauium
Dolabellæ diffugisse, reliquas Syriam Cy-
prúmque petiisse. Quibus disiectis, cum scirē,
C. Cassii singularis ciuis, & ducis classem ma-
ximam fore, præstò in Syriam, ad meum offi-
cium reuerti: dabóque operam, vt meum stu-
dium & diligentiam vobis, P.C. & repub. pre-
stem. pecuniámque, quam maximam potero,
& quam celerrimè cogam, omnibúsque cum
rationibus ad vos mittam. Si percurrero pro-
uinciam, & cognouero, qui nobis & reipub. fi-
dem præstiterunt in conseruanda pecunia à
me deposita, quíque scelere vltrò deferentes
pecuniam publicam, hoc munere societatem
facinorum cum Dolabella inierunt, faciam
vos certiores. De quibus, si vobis videbitur,
si, vt meriti sunt, grauiter constitueritis, nō̄ q;
vestra auctoritate firmaueritis: faciliùs & re-
liqua exigere vectigalia, & exacta seruare
poterimus. Interea quo commodius vectiga-
lia tueri, prouinciámq; ab iniuria defendere
possim præsidium, necessario voluntariumq; e
comparaui. His literis scriptis, milites circiter
XXX. quos Dolabella ex Asia conscripserat, è
Syria fugientes in Paphiliā venerunt. hi nun-
tiauerunt, Dolabellā Antiochiā, quæ in Syria

est, venisse, nõ receptum, conatum esse aliquoties vi introire: repulsum semper esse cũ magno suo detrimento. Itaque centum circiter amicis, ægrisque compluribus relictis, noctu Antiochia profugisse Laodiceam versus: ea nocte omneis fere Asiaticos milites ab eo discessisse: ex his ad octingentos Antiochiam rediisse, & se iis tradidisse, qui à Cassio relicti, vbi illi præerãt, ceteros per Amanum in Ciliciam descendisse: quo ex numero, se quoque esse dicebant: Cassium autem cũ suis omnibus copiis nuntiatum esse quatridui iter à Laodicea ab fuisse, tum cũ Dolabella eò tenderet. Quamobrem opinione celeriùs confido sceleratissimum latronẽ pœnas daturum. Quarto Nonas Iunias, Pergæ.

C. TREBONIVS M.T.F. S.P.D. 16

SI vales, bene est: ego quidem valeo. Athenas veni ad x. Kal. Iun. atque ibi, quod maximè optabam, vidi filium tuum, deditum optimis studiis, summáque modestiæ fama. Qua ex re quantam voluptatem ceperim, scire potes, etiam me tacente. Non enim nescis, quanti te faciam, & quàm pro nostro veterrimo, verissiméque amore, omnibus tuis etiam minimis commodis, non modò tanto bono, gaudeam. Noli putare, mi Cicero, me hoc auribus tuis dare: nihil adolescente tuo, atque adeò nostro (nihil enim mihi à te potest esse seiunctum) aut amabilius omnibus iis, qui Athenis sunt, est: aut studiosius earum artium, quas tu maximè amas, hoc est, optimarũ. Itaque tibi, quod verè facere possum, libenter quoque gratulor, nec minùs etiam nobis quòd eum, quem necesse erat diligere, qualiscumque esset, talẽ habemus, vt libenter quoque diligamus. Qui cùm mihi in sermone iniecisset, se velle Asiam visere: non modò inuitatus, sed etiam rogatus est à me, vt id potissimum nobis obtinentibus prouinciam faceret. Cui nos & caritate, & amore tuum officiũ præstaturos non debes dubitare. Illud quoque erit nobis curæ, vt Cratippus vnà cum eo sit, ne putes, in Asia feriatum illum ab iis studiis, in qua tua cohortatione incitatus, futurum. Nã illum paratum, vt video, & ingressum pleno gradu, cohortari non intermittemus, quo in dies longiùs, discendo exercendóque se procedat. Vos quid ageretis in repub. cũ has literas dabã, non sciebam. Audiebam quædam turbulenta quæ scilicet cupio esse falsa, vt aliquando otiosa libertate fruamur: quod vel minimè adhuc mihi contigit. Ego tamen nactus in nauigatione nostra pusillum laxamenti, concinnaui tibi munusculum ex instituto meo: & dictũ, cum magno nostro honore à te dictum, conclusi, & tibi infrà subscripsi. In quibus versiculis si tibi quibusdam verbis εὐθυῤῥημονέστερος videbor: turpitudo personæ eius, in quam liberiùs inuehimur, nos vindicabit. Ignosces etiam iracundiæ nostræ: quæ iusta est in eiusmodi & homines, & ciueis. Deinde, qui magis hoc Lucilio licuerit assumere libertatis, quàm nobis? cùm etiam si odio pari fuerit in eos, quos læsit, tamen certè non magis dignos habuerit, in quos tanta libertate verborum incurreret. Tu, sicut mihi

A pollicitus es, adiunges me quàm primùm ad tuos sermones. Namque illud non dubito, quin, si quid de interitu Cæsaris scribas, non patiaris me minimam partem & rei, & amoris tui ferre. Vale, & matrem meósque tibi commendatos habe. D. VIII. Kalendas Iunias, Athenis.

M.T.C. CORNIFICIO COLLEGAE, S.D. 17

GRATA mihi vehementer est memoria nostri tua, quam significasti literis: quam vt conserues, non quòd de tua constantia dubitem, sed quia mos est ita rogandi, rogo. Ex Syria nobis tumultuosiora quædam nuntiata sunt: quæ, quia tibi sunt propiora, quàm nobis, tua me causa magis mouent, quàm mea. Romæ summum otium est: sed ita vt malis salubre aliquod, & honestum negotium: quod B spero fore, quia video in curæ esse Cæsari. Me scito, dum tu absis, quasi occasionem quandam, & licentiam nactum, scribere audaciùs: & cetera quidem fortasse, quæ etiam tu concederes: sed proximè scripsi de optimo genere dicendi: in quo sæpe suspicatus sum te à iudicio nostro, sic scilicet, vt doctum hominem à non indocto, paululum dissidere. Huic tu libro, maximè velim ex animo: si minùs gratiæ causa suffragere. Dicam tuis, vt eum, si velint, describant, ad téque mittant. Puto enim etiã si rem minùs probabis, tamen in ista solicitudine, quidquid à me profectum sit, iucundum tibi fore. Quòd mihi existimationem tuam, dignitatémque commendas, facis tu quidem omnium more: sed velim sic existimes, me, cùm amori, quem inter nos mutuum esse intelligã, plurimum tribuere, tum de summo ingenio, & de optimis tuis studiis, & de spe amplissimæ C dignitatis ita iudicare, vt neminem tibi anteponam, comparem paucos. Vale.

CICERO CORNIFICIO, COLLEGAE, S.D. 18

QVOD extremum fuit in ea epistola, quã à te proximè accepi, ad id primum respõdebo. Animaduerti enim, hoc vos magnos oratores facere nonnunquam. Epistolas requiris meas. ego autem numquam, cùm mihi denuntiatum esset à tui ire aliquem, non dedi. Quod mihi videor ex tuis literis intelligere, te nihil commissurum esse temere, nec antè, quàm scisses, quo ille nescio qui Cæcilius Bassus erumperet, quidquam certi constiturũ: id ego & speraram, prudentia tua fretus: & vt confiderem, fecerunt tuæ grauissimæ literæ. Idque vt facias quàm sæpissime vt, & quid tu agas, & quid agatur, scire possim, & etiam quid acturus sis, valde te rogo. Etsi periniquo D patiebar animo, te à me digredi: tamen eo tempore me consolabar, quod & in summum otium te ire arbitrabar, & ab impendentibus magnis negotiis discedere. Vtrumque contrà accidit. istic enim bellum est exortum: hic pax consecuta: sed eiusmodi pax, in qua si adesses, multa te non delectarent: ea tamen, quæ ne ipsum Cæsarem quidem delectat. BELLORVM ENIM CIVILIVM HI *semper exitus sunt, vt non solum fiant, quæ velit victor, sed etiam*

etiam, vt iis mos gerendus sit, quibus adiutoribus parta sit victoria. Equidem sic iam obdurui, vt ludis Cæsari nostri æquissimo animo viderem T. Plancum, audire Laberii, & Publii poemata. Nihil mihi tam deesse scito, quàm qui cum hæc familiariter, doctéque rideam. Is tu eris, si quàm primum veneris. Quod vt facias, non mea solùm, sed etiam tua interesse arbitror. Vale. A

M.T.C. CORNIFICIO, S.D. 19

LIBENTISSIME legi tuas literas: in quibus iucundissimũ mihi fuit, quod cognoui meas tibi reditas esse. Non enim dubitabam, quin eas libenter lecturus esses: verebar, ne redderentur. Bellum, quod est in Syria, Syriámque prouinciam tibi tributam esse à Cæsare, ex tuis literis cognoui. Eandem rem tibi volo bene, & feliciter euenire. Quod ita fore confido, fretus & industria, & prudentia tua. B Sed de Parthici belli suspicione quod scribis, sanè me commouit. Quantu copiarum haberes, cùm ipse coniectura consequi poterãtum ex tuis literis cognoui. Itaq; opto, ne se illa ingens moueat hoc tẽpore, dũ ad te legiones eæ perducãtur, quas audio duci. Quòd si pares copias ad cõfligendum nõ habebis, nõ te fugiet vti consilio M. Bibuli, qui se oppido munitissimo, & copiosissimo tãdiu tenuit, quãdiu in prouincia Parthi fuerunt. Sed hæc melius ex re, & ex tempore cõstitues. Mihi quidẽ vsq; curæ erit, quid agas. dũ quid egeris, sciero. Literas ad te nũquam habui cui darẽ, quin dederim. A te, vt idẽ facias, peto: in primísq; vt ita ad tuos scribas, vt me tuũ sentiant esse.

M.T.C. CORNIFICIO COLLEGAE, S. 20

GRATAE mihi tuæ literæ, nisi quòd Siuessanum diuersoriolum contemsisti. C Quam quidem contumeliam villa pusilla iniquo animo feret, nisi in Cumano & Pompeiano reddideris πάντα περὶ πάντων. Sic igitur facies, méque amabis, & scripto aliquo lacesses. Ego enim respondere faciliùs possum, quàm prouocare. Quòd si, vt es, cessabis, lacessam, ne tua ignauia etiam inertiam afferet. Plura otiosus. Hæc, cùm essem in senatu, exaraui. Vale.

M.T.C. CORNIFICIO, S.D. 21

CAIVS Anicius, familiaris meus, vir omnibus rebus ornatus, negotiorum suorum causa legatus est in Africam legatione libera. Eum velim rebus omnibus adiuues, operámque des, vt quàm commodissimè sua negotia conficiat: in primísque, quod ei carissimum est, dignitatem eius tibi commendo: D idque à te peto, quod ipse in prouincia facere sum solitus, non rogatus, vt omnibus senatoribus lictores darem: quod idem acceperã, & cognoueram à summis viris factitatum. Hoc igitur, mi Cornifici, facies, ceterísque rebus omnibus eius dignitati, reique, si me amas, consules. id erit mihi gratissimum. Da operam, vt valeas.

M.T.C. S.P.D. CORNIFICIO, 22

NOS hic cũ homine gladiatore, omnium nequissimo, collega nostro Antonio, bellum gerimus: sed non pari conditione, contra arma verbis. At etiam de te concionatur: nec impunè. nam sentiet, quos lacessierit. Ego autẽ acta ad te omnia arbitror perscribi ab aliis: à me futura debes cognoscere: quorum quidẽ non est difficilis coniectura. Oppressa omnia sunt: nec habent ducem boni: nostrique τυραννοκτόνοι longè gentium absunt. Pansa & sentit bene, & loquitur fortiter: Hirtius noster tardiùs conualescit. Quid futurum sit, planè nescio. Spes tamen vna est, aliquando populum Ro. maiorum similem fore. Ego certè reipu. non deero: &, quidquid acciderit, à quo mea culpa absit, animo forti feram. Illud profectò, quoad potero, tuam famam, & dignitatem tuebor. Ad XIII. Kal. Ianu. senatus frequens mihi est assensus, cùm de ceteris rebus magnis, & necessariis, tum de prouinciis, ab iis, qui obtinerent, retinendis, neque cuiquam tradendis, nisi qui ex senatusconsulto successisset. Hoc ego cùm reip. causa censui, tũ, mehercule, in primis retinendæ dignitatis tuæ. Quamobrẽ te, amoris nostri causa, rogo, reip. causa hortor, vt ne cui quidquam iuris in tua prouincia esse patiare: atque vt omnia referas ad dignitatẽ: qua nihil potest esse præstantius. Verè tecum agã, vt necessitudo nostra postulat in Sẽpronio, si meis literis obtẽperasses, maximã ab omnibus laudẽ adeptus esses. Sed illud & præteriit, & leuius est. Hæc magna res est. Fac vt prouinciã retineas in potestate reip. Plura scripsissem, nisi tui festinarẽt. Itaq; Chærippo nostro me velim excuses. Vale.

M.T.C. P. CORNIFICIO, S.D. 23

OMNEM conditionem imperii tui, statúmque prouinciæ mihi demonstrauit Stratorius. O multa intolerabilia locis omnibus! Sed quo tua maior dignitas, eo quæ tibi acciderunt, minus ferenda. Neque enim quæ tu propter magnitudinem & animi, & ingenij moderatè fers, à te non vlciscenda sunt, etiam si non sint dolenda. Sed hæc posteriùs. Rerum vrbanarum acta tibi mitti certò scio, quod ni ita putarem, ipse perscriberem, in primísque Cæsaris Octauiani conatũ: de quo multitudini fictum ab Antonio crimen videtur, vt in pecuniam adolescentis impetum faceret. Prudentes autem, & boni viri & credunt factum, & probant. Quid quæris? magna spes est in eo. Nihil est, quod non existimetur laudis, & gloriæ causa facturus. Antonius autem, noster familiaris, tanto se odio esse intelligit, vt cùm interfectores suos domi comprehenderit, rem proferre non audeat. Ad VII. Idus Octobr. Brundisium venerat, profectus obuiam legionibus Macedonicis IIII. quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad vrbem adducere, & in ceruicibus nostris collocare. Habes formam reip. si in castris potest esse respub. in qua tuam vicem sæpe doleo, quòd nullam partem, per ætatem, sanæ, & saluæ reipub. gustare potuisti. Atque ante hac quidem sperare saltem licebat: nunc

etiam illud ereptum est. Quæ enim spes est,
cùm in concione dicere ausus sit Antonius,
Canutium apud eos locum sibi quærere, qui-
bus, se saluo, locus in ciuitate esse non pos-
set? Equidem & hæc, & omnia, quæ homini
accidere possunt, sic fero, vt magnam ha-
beam Philosophiæ gratiam, quæ me non mo-
dò à sollicitudine abducit, sed etiam contra
omneis fortunæ impetus armat: tibique idem
censeo faciundum, nec, à quo culpa absit,
quidquam in malis numerandam. Sed hæc tu
melius. Stratorium nostrum cùm semper pro-
bassem, tum maximè in tuis rebus summam
eius fidem, diligentiam, prudentiamque co-
gnoui. Da operam, vt valeas. hoc mihi gratius
facere nihil potes.

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO. 24

EGO nullum locum prætermitto (nec enim
debeo) non modò laudandi tui, sed ne or-
nandi quidem. Sed mea studia erga te, & offi-
cia malo tibi ex tuorum literis, quàm ex
meis, esse nota. Te tamen hortor, vt omni
cura in remp. incumbas. hoc est animi, hoc
est ingenii tui, hoc est eius spei, quam habe-
re debes, amplificandæ dignitatis tuæ. Sed
hac de re aliàs ad te pluribus. cùm enim hæc
scribebam. in exspectatione erant omnia, nō-
dum legati redierant: quos senatus non ad pa-
cem deprecandam, sed ad bellum denuntian-
dum miserat, nisi legatorum nuntio paruis-
set. Ego tamen, vt primùm occasio data est,
meo pristino more remp. defendi: me princi-
pem senatui, populóque Ro. professus sum: nec
posteà, quàm suscepi causam libertatis, mini-
mum tempus amisi tuendæ salutis, libertatis-
que communis. Sed hæc quoque te ex aliis
malo. T. Pinarium, familiarissimum meum,
tanto tibi studio commendo, vt maiore nòn
possim. Cui cùm propter omneis virtutes,
tum etiam propter studia communia, sum a-
micissimus. Is procurat rationes, negotiáque
Dionysii nostri, quem & tu multùm amas, &
ego omnium plurimum. Ea tibi ego non de-
beo commendare, sed commendo tamen. Fa-
cias igitur, vt ex Pinarii, gratissimi hominis,
literis tuum & erga illum, & erga Dionysium
studium perspiciamus. Vale.

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO. 25

LIBERALIBVS literas accepi tuas,
quas mihi Cornificius altero vicesimo die,
vt dicebat, reddidit. Eo die non fuit senatus,
neque postero. Quinquatribus frequenti se-
natu causam tuam egi *non inuita Minerua*. Ete-
nim eo ipso die senatus decreuit, vt Minerua
nostra, custos vrbis, quam turbo deiecerat, re-
stitueretur. Pansa tuas literas recitauit. Ma-
gna senatus approbatio consecuta est cū sum-
mo gaudio, & offensione Minotauri, id est,
Caluisii, & Tauri. Factum de te est senatus-
consultum honorificum. Postulabatur, vt e-
tiam illi notarentur: sed Pansa clementior. E-
go, mi Cornifici, quo die primùm in spem li-
bertatis ingressus sum, & cunctantibus ceteris
ad XIII. Kal. Ian. fundamenta reipub. ieci: eo

A ipso die prouidi multùm, atque habui ratio-
nem dignitatis tuæ. Mihi enim est assensus se-
natus de obtinēdis prouinciis. Nec verò post-
eà destiti labefactare eum, qui summa cum
tua iniuria, contumeliáque reip. prouinciam
absens obtinebat. Itaque crebras, vel potiùs
quotidianas compellationes meas non tulit,
séque in vrbem recepit inuitus: neque solùm
spe, sed certa re iam, & possessione deturbatus
est. Meo iustissimo honestissimóque conuicio
te tuam dignitatem summa tua virtute te-
nuisse, prouinciæque honoribus amplissimis
affectum, vehementer gaudeo. Quòd te mihi
de Sempronio purgas, accipio excusationem.
fuit enim illud quoddam Græcum tempus ser-
uitutis. Ego tuorum consiliorum auctor, di-
gnitatísque fautor, iratus temporibus, in Græ-
ciam, desperata libertate, rapiebar: cùm me
Etesiæ, quasi boni ciues, relinquentem remp.
prosequi noluerunt: Austérque aduersus ma-
B ximo flatu me ad tribuleis tuos Rhegium re-
tulit: atque inde, *ventis remisque* in patriam
omni festinatione properaui, postridiéque in
summa reliquorum seruitute liber vnus fui.
Sic sum in Antonium inuectus, vt ille nō fer-
ret, omnémque suum vinolentum furorem in
me vnum effunderet: mēque cùm elicere vel-
let ad cædis causam, tum tentaret insidiis quē
ego ructantem, & nauseantem conieci in Cæ-
saris Octauiani plagas. Puer enim egregius
præsidium sibi primùm, & nobis: deinde sum-
mæ reip. comparauit: qui nisi fuit, Antonii
reditus à Brundisio, pestis patriæ fuisset. Quæ
deinceps acta sint, scire te arbitror. Sed re-
deamus ad illud, vnde diuertimus. Accipio
excusationem tuam de Sempronio, neque e-
nim statuti quid in tanta perturbatione ha-
bere potuisti. *Nunc hic dies aliam vitam affert,
alios mores postulat*, vt ait Terentius. Quamob-
rem, mi Quincte, conscende nobiscum, & qui-
C dem ad puppim. Vna nauis est iam bonorum
omnium: quam quidem nos damus operam,
vt rectam teneamus: vtinam prospero cursu.
Sed, quicumque venti erunt, ars nostra certè
non aberit. Quid enim præstare aliud virtus
potest? Tu fac vt animo magno sis, & excelsa:
cogitésque, omnem dignitatem tuam cum re-
pub. coniunctā esse debere. P. Lucceium mihi
meum commendas: quem, quibuscumque re-
bus potero, diligenter tuebor. Hirtium quidē,
& Pansam, collegas nostros homines in con-
sulatu reip. salutareis, alieno sanè (tēpore ami-
simus, rep. Antoniano quidē latrocinio libe-
rata, sed nondum omnino explicata: quā nos,
si licebit, more nostro tuebimur: quamquam
admodum sumus iam defatigari SED NVL-
LA LASSITVDO *impedire officium. &
fidem debet*. Verùm hæc hactenus. Ab aliis te
de me, quàm à me ipso, malo cognoscere. De
te audiebamus ea, quæ maximè vellemus. De
Cn. Minutio, quem tu quibusdam literis ad
D cælum laudibus extulisti, rumores duriores
erant. Id quale sit, omninóque, quid istic aga-
tus, facias me velim certiorem. Vale.

CICERO CORNIFICIO, S. D. 26

Q. TVRIVS, qui in Africa negotiatus est,
vir bonus, & honestus, heredes fecit fi-
mileis sui, Cn. Saturninum, Sex. Aufidium, Cn.

Anneium, Q. Considium Gallum, L. Seruilium Postumum, C. Rubellinum ex eorum oratione intellexi, gratiarum actione eos magis egere, quam commendatione. Tanta enim liberalitate se tua vsos prædicabant, vt iis plus à te tributum intelligerem, quam ego auderem te rogare. audebo tamen. scio enim, quantum ponderis mea commẽdatio sit habitura. Quare à te peto, vt ad eam liberalitatem, qua sine meis literis vsus es, quàm maximus his literis cumulus accedat. Caput autem est meæ commendationis, ne patiare Erotem Turium, Q. Turii libertum, adhuc fecit, hereditatem Turianam auertere, ceterísque omnibus rebus habeas eos à me commendatissimos. Magnam ex eorum splendore, & obseruantia capies voluptatem. Quod vt velis, te vehementer etiã, atque etiam rogo. Vale.

M.T.C. S.P.D.Q. CORNIFICIO. 27

SEx. Aufidius & obseruantia, qua me colit, accedit ad proximos: & splendore, equiti R. nemini cedit. Est autem ita temperatis, moderatísque moribus, vt summa seueritas, summa cum humanitate iungatur. Cuius tibi negotia, quæ sunt in Africa, ita commendo, vt maiore studio, magísve ex animo commendare non possum. Pergratum mihi feceris, si dederis operam, vt iis intelligat, meas apud te literas maximum pondus habuisse. Hoc te vehementer, mi Cornifici, rogo. Vale.

M.T.C. S.P.D.Q. CORNIFICIO. 28

ASSENTIOR tibi, eos, quos scribis Lilybæo minari, istic pœnas dare debuisse: sed metuisti, vt ais, ne nimis liber in vlciscendo viderere. Metuisti igitur, ne grauis ciui, ne nimis fortis, ne nimis te dignus viderére. Quòd societatẽ reip. conseruandæ tibi cum à patre acceptam renouas, gratum est: quę societas inter nos semper, mi Cornifici, manebit. Gratum etiam illud, quòd mihi tuo nomine gratias agendas non putas: nec enim id inter nos facere debemus. Senatus sæpius pro dignitate tua appellaretur, si absentibus consulibus, vmquam nisi ad rem nouã cogeretur. Itaque nec de I I S. x x. nec de I I S. ↄↄ c c, quidquam agi nunc per senatum potest. Tibi autem ex senatusconsulto imperandum, mutuúmque sumendum censeo. In repu. quid agatur, credo te ex eorum literis cognoscere, quid ad te acta debent perscribere. Ego sum spe bona: consilio, cura, labore non desum: omnibus inimicis reip. esse me acerrimum hostem præ me fero. Res neque nunc difficili loco mihi videtur esse: & fuisset facillima, si culpa à quibusdam abfuisset. Vale.

M.T.C. S.P.D.Q. CORNIFICIO. 29

NON modò te, cui omnia nostra notissima sunt, sed neminem in populo R. arbitror esse, cui sit ignota ea familiaritas, quæ mihi cum L. Lamia est. Etenim *magno theatro* spectata est tum, cum est ab A. Gabinio consule, re-
A legatus, quòd liberè, & fortiter salutem meam defendisset. Nec ex eo amor inter nos natus est: sed quòd erat vetus, & magnus, propterea nullum periculum pro me adire dubitauit. Ad hæc officia, vel merita potiùs, iucundissima consuetudo accedit, vt nullo prorsus plus homine delecter. Non puto te iam exspectare, quibus eum tibi verbis commendem. causam enim tanti amoris intelligis: quæ verba desideret, iis me omnibus vsum putato. Tantum velim existimes, si negotia Lamiæ, procuratores, libertos, familiam, quibuscunque rebus opus erit, defenderis, gratius mihi futurum, quàm ea tua liberalitas pertinuisset ad rem familiarem meam. Nec dubito, quin sine mea commendatione quod tum est iudicium de hominibus, ipsius Lamiæ causa studiosè omnia facturus sis: quamquam erat nobis dictum, te existimare, alicui senatusconsulto, quod contra dignitatem tuam fieret, scribendo Lamiam affuisse: qui omninò consulibus
B illis numquam affuit scribendo: deinde omnia tum falsa senatusconsulta deferebantur. Nisi fortè etiam illi Semproniano senatusconsulto me censes affuisse: qui ne Romæ quidem tum fui, vt de eo ad te scripsi, te trecenti. Sed hæc hactenus. Te, mi Cornifici, etiam atque etiam rogo, vt omnia Lamiæ negotia, mea putes esse: curésque, vt intelligat, hanc commendationem maximo sibi vsui fuisse. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Cura, vt valeas.

M.T.C. S.P.D. CORNIFICIO. 30

ITANE præter litigatores, nemo ad te meas literas, multæ istæ quidem. tu enim perfecisti, vt nemo sine literis meis tibi se commendatum putaret. sed quis vmquam
C tuorum mihi dixit esse, cui darem, quin dederim? aut quid mihi iucundius, quàm, cùm coràm tecum loqui non possim, aut scribere ad te, aut tuas legere literas? Illud magis mihi solet esse molestũ, tantis me impediri occupationibus, vt ad te scribendi meo arbitratu facultas nulla detur. Non enim te epistolis, sed voluminibus lacesserem: quibus quidẽ me à te prouocari oporteret. Quamuis enim occupatus sis, otii tamen plus habes. Aut, si ne tu quidẽ vacas, noli impudens esse, nec mihi molestiam exhibere, & à me literas crebriores, cùm tu mihi raras mittas flagitare. Nam cùm antea distinebar maximis occupationibus, propterea quòd omnibus curis rep. mihi tuendam putabã: tum hoc tẽpore multò destineor vehementiùs. *Vt enim grauius ægrotant ii, qui, cum leuati morbo viderentur, in eum de integro inciderunt*: sic vehementius nos laboramus, qui profligato bello, ac penè sublato, renouatum
D bellum gerere conamur. Sed hęc hactenus. Tu tibi, mi Cornifici, fac vt persuadeas, non esse me tã imbecillo animo, ne dicam inhumano, vt à te vinci possim aut officiis, aut amore. Nõ dubitabam equidem: verũtamen multo mihi notiorem amorem tuum effecit Chærippus. O hominem semper illum quidẽ mihi aptum, nunc verò etiã suauem! Vultus mehercule tuos mihi expressit omneis: non solùm animum ac verba protulit. Itaque noli vereri, ne tibi sue

censuerim, quòd eodem exemplo ad me, quo A
ad ceteros. Requisiui equidem proprias ad me
vnum à te literas: sed neque vehementer, &
amanter. De sumtu, quem te in rem militarem
facere, & fecisse dicis, nisi sanè possum tibi o-
pitulari, propterea quòd & orbus senatus, cō-
sulibus amissis, & incredibiles angustiæ pecu-
niæ publicæ: quæ conquiritur vndique, vt o-
ptimè meritis militibus promissa soluantur:
quod quidem fieri sine tributo posse non arbi-
tror. De Accio Dionysio nihil puto esse: quo-
niam mihil nihil dixit Stratorius. De P. Luc-
ceio, nihil tibi concedo, quo studiosior eius
sis quàm ego sum. est enim nobis necessarius.
Sed à magistris cùm contenderé de proferédo
die: probauerunt mihi, sese, quo minùs id fa-
cerent, & compromissio & iureiurando im-
pediri. Quare veniendum arbitror Lucceio
quamquam, si meis literis obtēperauerit, cùm
tu hæc leges, illum Romæ esse oportebit. Ce-
teris de rebus, maximéque de pecunia, cum
Pansæ mortem ignorares, scripsisti: quæ per
nos ab eo consequi te posse arbitrarere, quæ
te non fefellissent, si viueret. nam te dilige-
bat. Post mortem autem eius quid fieri pos-
set, non videbamus. De Venuleio, Latino, Ho-
ratio, valde laudo. Illud non nimiùm probo,
quod scribis, quo illi animo æquiore ferrent,
te tuis etiam legatis lictores ademisse. Hono-
re enim digni cum ignominia dignis non erāt
comparandi: eósque ex senatuscōsulto, si non
decendunt, cogendos, vt decedant, existimo.
Hæc ferre ad eas litteras, quas eodem exem-
plo binas accepi. De reliquo, velim tibi per-
suadeas, non esse mihi meam dignitatem tua
cariorem. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIA- REIS, LIBER XIII. AD C. Memmium.

M.T.C. S.P.D. C. MEMMIO. 1 B

ETSI non satis mihi cōsti-
terat, cum aliquane animi
mei molestia, an potiùs li-
benter te Athenis visurus
essem, quod iniuria, quam
accepisti, dolore me affice-
ret: sapientia tua. qua fers
iniuriā, lætitia: tamé vidis-
se te mallé. Nā quod est molestiæ, nō sanè mul-
tò leuius est, cùm te nō video. quod esse potuit
voluptatis, certè, si vidissem te, plus fuisset. I-
taque non dubitabo date operam, vt te videā,
cum satis commode facere potero. Interea
quod per literas & agi tecum &, vt arbitror,
confici potest, agam. Nunc à te illud primùm
rogabo, nequid inuitus mea causa facias: sed
id, quod me intelliges multùm tua nullam in
parté interesse, ita mihi des, si tibi, vt id libé-
ter facias, antè persuaseris. Cum Patrone Epi- C
cureo mihi omnia sunt: nisi quòd in philoso-
phia vehementer ab eo dissentio. Sed & initiò
Romæ, cùm te quoque, & tuos omneis obser-
uabat, me coluit in primis: & nuper, cùm ea,
quæ voluit, de suis cōmodis, & præmiis conse-
cutus est, me habuit suorū defensorum & ami-
corum ferè principé: & iam à Phædro, qui no-
bis, cùm pueri essemus, antequàm Philoné co-
gnouimus, valde, vt philosophus, posteà tamé,
vt vir bonus, & suauis, & officiosus, probaba-
tur, traditus, mihi commendatissque est. Is igi-
tur Patro, cùm ad me Romam literas misisset,
vti te sibi placaré, peterémque, vt nescio quid
illud Epicuri parietinarum sibi concederes,
nihil scripsi ad te ob eam rem, quòd ædifica-
tionis tuæ consilium mea cōmendatione nole-
bā impediri. Idem, vt veni Athenas, cum idé,
vt ad te scriberé, rogasset: ob eā causam impe-
trauit, quòd te abiecisse illam ædificationem
cōstabat inter omneis amicos tuos. Quod si ita
est, & si iam planè tua nihil interest: velim, si
qua offensiuncula facta est animi tui peruersi-
tate aliquorum (noui enim gentem illam) des
te ad lenitatem, vel propter tuam summā hu-
manitaté, vel etiam honoris mei causa. Equi-
dem si, quid ipse sentiam, quæris: nec cur ille
tantopere contendat, video, nec cur tu repu-
gnes: nisi tamen multò minùs tibi concedi po-
test, quàm illi, laborare sine causa. Quamquā
Patronis & orationé, & causam tibi cognitā
esse certò scio. honorem, officium, testamento-
rum ius, Epicuri auctoritatem, Phædri obte-
stationem, sedem domicilium, vestigia summo-
rum hominum, sibi tuenda esse dicit. To-
tam hominis vitā rationémque, quam sequi- C
tur in philosophia derideamus licet, si hanc
eius contentionem volumus reprehendere.
Sed mehercule, quando illi, ceterisque, quos
illa delectant, non valde inimici sumus: ne-
scio an ignoscendum sit huic, si tantopere la-
borat: in quo etiam si peccat, magis ineptiis
quàm improbitate peccat. Sed, ne plura (dicé-
dum enim aliquando est) Pōponium Atticum
sic amo, vt alterum fratrem. nihil est illo mi-
hi nec carius, nec iucundius. Is (non quo sit ex
istis: est enim omni liberali doctrina politis-
simus: sed valde diligit Patronem, valde Phæ-
drum

drum amauit) sic à me hoc contendit homo, A minimè ambitiosus, minimè in rogitãdo molestus, vt nihil vmquam magis : nec dubitat, quin ego à te nutu hoc consequi possem, ita etiam, si ædificaturus esses. Nunc verò, si audierit, te ædificationem deposuisse, neque tamen me à te impetrasse: non te in me illiberalem, sed in se negligentem putabit. Quamobrem peto à te, vt scribas ad tuos, posse tua voluntate decretum illud Areopagitarum, quem ὑπομνηματισμὸν illi vocant, tolli. Sed redeo ad prima. Priùs velim tibi persuadeas, vt hoc mea causa libenter facias, quàm vt facias. sic tamen habeto: si feceris, quod rogo: fore mihi gratissimum. Vale.

M.T.C. S.P.D. C. MEMMIO. 2

CAIO Auiano Euandro, qui habitat in tuo sacrario, & ipsum multum vtor, & B patrono eius, M. Aemilio familiarissimè. Peto igitur à te maiorem in modum, quod sine tua molestia fiat, vt ei de habitatione accommodes. Nam propter opera instituta multa multorũ, subitũ est ei remigrare Kal. Quinct. Impedior verecundia, ne te pluribus verbis rogem. Neque tamen dubito, quin, si tua nihil, aut non multùm intersit, eo sis animo, quo ego essem, si quid tu me rogares, mihi certè gratissimum feceris. Vale.

M.T.C. S.P.D. C.MEMMIO. 3

AVLVM Fusium, vnũ ex meis intimis obseruantissimum, studiosissimúmque nostri, eruditum hominem, & summa humanitate, tuaque amicitia dignissimum, velim ita tractes, vt mihi coràm recepisti. Tam mihi gratũ id erit, quàm quod gratissimum. Ipsum C præterea summo officio, & summa obseruantia tibi in perpetuum deuinxeris. Vale.

M.T.C. Q. VALERIO, Q. F. ORCAE, LEG. PROPRAET. S.D. 4

CVM municipibus Volaterranis mihi summa necessitudo est. magno enim meo beneficio affecti, cumulatissimè mihi gratiam retulerunt. nam nec in honoribus meis, nec in laboribus vmquam defuerunt. Cum quibus si mihi nulla causa intercederet, tamen, quòd te vehementissimè diligo, quódque me à te plurimi fieri sentio : & monerem te, & hortarer vt eorum fortunis consuleres, præsertim cùm prope præcipuam causam haberent ad ius obtinendum. Primùm quòd Syllani temporis acerbitatem, deorum immortalium benignitate subterfugerunt : deinde, quod summo studio populi. Ro. à me in consulatu meo defensi sunt. cùm enim tribuni pl. legem ini- D quissimam de eorum agris promulgassent facilès. P.Q.R. persuasi, vt eos ciueis, quibus fortuna pepercisset, saluos esse vellent. Hanc actionem meam C. Cæsar primo suo consulatu in lege Agraria comprobauit, agrumque Volaterranum, & oppidum omni periculo in perpetuum liberauit: vt mihi dubium non sit, quin is, qui nouas necessitudines adiungat, vetera sua beneficia conseruari velit. Quamobrem est tuæ prudentiæ, aut sequi eius auctoritatem, cuius sectam, atque imperium summa cum tua dignitate secutus es : aut certè illi integram omnem causam reseruare. Illud verò dubitare non debes, quin tam graue, tam firmum, tam honestum municipium tibi tuo summo beneficio in perpetuum obligare velis. Sed hæc, quæ scripta sunt suprà, eo spectant, vt te horter, & suadeam. Reliqua sunt quæ pertinent ad rogandum: vt non solum tua causa tibi cõsilium me dare putes, sed etiam, quod mihi opus sit, me à te petere, & rogare. Gratissimum igitur mihi feceris, si Volaterranos omnibus rebus integros, incolumeisque esse volueris. Eorum ego domicilia, sedes, rem, fortunas, quę & à diis immortalibus, & à præstantissimis in nostra rep. ciuibus, summo S.P.Q.R. studio, conseruatæ sunt, tuæ fidei iustitiæ bonitatique commendo. Si pro meis pristinis opibus facultatem mihi res hoc tempore daret, vt ita defendere possem Volaterranos, quemadmodum cõsueui tueri meos: nullum officium, nullum denique certamen, in quo illis prodesse possem, prætermitterem. Sed quando apud te nihilominus hoc tempore valere me confido, quàm valuerim semper apud omneis : pro nostra summa necessitudine, parique inter nos, & mutua beneuolentia abs te peto, vt ita de Volaterranis mereare, vt existiment, eum quasi diuino consilio isti negotio prepositum esse apud quem vnum nos eorum perpetui defensores, plurimùm valere possemus. Vale.

M.T.C. Q. VALERIO, Q. F. ORCAE, LEG. PROPRAET. S.P.D. 5

NON molestè fero, eam necessitudinem quæ mihi tecum est, notã esse quàm plurimis: neque tamen ob eam causam (quod tu optimè existimare potes) te impedio, quo minus susceptum negotium, pro tua fide, & diligentia, ex voluntate Cæsaris, qui tibi rem magnam, difficilémque commisit, gerere possis. Nam cùm multi à me petant multa, quod de tua erga me voluntate non dubitent, non committo, vt ambitione mea conturbem officium tuum. C. Curtio ab ineunte ætate familiarissimè sum vsus. Eius & Syllani temporis iniustissima calamitate dolui : &, cùm iis, qui similem iniuriam acceperant, amissis omnibus fortunis, reditus tamen in patriam voluntate omnium concedi videretur, adiutor incolumitatis sui. Is habet in Volaterrano possessionem, cùm in eam, tanquam è naufragio reliquias contulisset. Hoc autem tempore eum Cæsar in senatum legit : quem ordinem ille, ista possessione amissa, tueri vix potest. *Grauissimum autem est, cùm superiore factus sit ordine, inferiorem esse fortuna* : minimèque conuenit, ex eo agro, qui Cæsaris iussu diuidatur, eum moueri, qui Cęsaris beneficio senator sit. Sed mihi minus liber multa de æquitate rei scribere, ne causa potiùs apud te valuisse videar quàm gratia. Quamobrem te maiorem in modum rogo, vt C. Curtii rem, meam putes esse : quidquid mea causa faceres, vt id C. Curtij causa cùm feceris, meũ existimes quod ille per me habuerit, id me habere abs te

putato. Hoc te vehementer etiam atque etiam A
rogo. Vale.

M.T.C. Q. VALERIO, Q.F. ORCAE, S.P.D. 6

SI vales, bene est: ego quidē valeo. Credo te
memoria tenere, me & coràm P. Cuspio te-
cum locutum esse, cùm te prosequerer palu-
datum: & idem postea plurimis verbis tecum
egisse, vt quoscumque tibi eius necessarios
commendarem. haberes eos in numero meo-
rum necessariorum. Id tu pro tua summa erga
me beneuolentia, perpetuaque obseruantia
mihi liberalissimè, atque humanissimè rece-
pisti. Cuspius, homo in omneis suos officio-
sissimus, mirificè quosdā homines ex ista pro-
uincia tuetur, & diligit, propterea quod fuit
in Africa bis, cùm maximis societatis nego-
tiis præesset. Itaque hoc eius officium, quod
adhibet erga illos, ego mea facultate, & gra- B
tia soleo, quantum possum, adiuuare. Quare
Cuspianorum omnium commendationis cau-
sam hac tibi epistola exponendam putaui. re-
liquis epistolis tantum faciam, vt notam ap-
ponam eam, quæ mihi tecum conuenit, & si-
mul significem, de numero esse Cuspii amico-
rum. Sed hanc commendationem, quam his
literis consignare volui, scito esse omniū gra-
uissimam. Nam P. Cuspius singulari studio
contendit à me vt tibi quàm diligentissimè
L. Iulium commendarem. Eius ego studio vix
videor mihi satis facere posse, si vtar verbis
iis, quibus, cùm diligentissimè quid agimus.
vti solemus. Noua quædam postulat & putat
me eius generis artificium quoddam tenere.
Ei ego pollicitus sum, me ex intima nostra
arte depromturum mirificum genus commen-
dationis. Id quando assequi non possum, tu re
velim efficias, vt ille genere mearum literarū
incredibili quodam perfectum arbitretur. Id C
facies, si omne genus liberalitatis, quod & ab
humanitate, & potestate tua proficisci poterit,
non modò re, sed etiam verbis, vultu denique
expresseris: quæ quantū in prouincia valeant,
vellē expertus esses. Sed tamē suspicor, ipsum
hominem, quem tibi commendo perdignum
esse tua amicitiam non solùm, quia mihi Cu-
spius dicit, credo (tametsi id satis esse debe-
bat) sed quia noui eius iudicium in homini-
bus, & amicis deligendis. Harum literarū vis
quanta fuerit, propediem iudicabo: tibique,
vt confido, gratias agam. Ego, quæ te velle,
quæque ad te pertinere arbitrabor, omnia stu-
diosè, diligenterq; curabo, Cura, vt valeas P.
Cornelius, qui tibi has literas reddidit, est mi
hi à P. Cuspio commendatus: cuius causa quā-
topere cuperem, deberémque, profectò ex me
facilè cognouisti. Vehementer te rogo, vt cu-
res, vt ex hac commendatione mihi Cuspius
quam maximas, quàm primùm, quàm sæpissi- D
me gratias agat. Vale.

M.T.C. CLVVIO, S.P.D. 7

CVM in Galliam proficiscens, pro nostra
necessitudine, tuaque summa in me ob-
seruantia, ad me domum venisses, locutus sum
tecum de agro vectigali municipii Atellani,
qui esset in Gallia: quantóque opere eius mu-
A nicipii causa laborarē, tibi ostendi. Post tuam
autem profectionem, cum & maxima res mu-
nicipii honestissimi, mihique coniunctissimi,
& summum meum officium ageretur, pro tuo
animo in me singulari, existimaui me oporte-
re ad te accuratiùs scribere: etsi non sum ne-
scius, & quæ temporum ratio, & quę tua pote-
stas sit: tibique negotium datum esse à C. Cæ-
sare, non iudicium, præclarè intelligo. Quare
à te tantum peto, quantum & te facere posse,
& libēter mea causa facturum esse arbitror. Et
primùm velim existimes, quod res est, muni-
cipii fortunas omneis in isto vectigali consi-
stere: his autem temporibus hoc municipium
maximis oneribus pressum. summis affectum
esse difficultatibus. Hoc etsi commune videtur
esse cum multis: tamē, mihi crede, singulareis
huic municipio calamitates accidisse. quas id-
circo non commemoro, ne de miseriis meo-
rū necessariorum conquerens, homines, quos
nolo, videar offendere. Itaque, nisi magnam
B spem haberem, C. Cæsari nos causam munici-
pii probaturos: non erat causa, cur à te hoc tē-
pore aliquid contenderem. sed quia confido,
mihique persuasi, illū & dignitatis municipii
& æquitatis, & voluntatis etiam erga se habi-
turum esse rationē: ideo à te, non dubitaui cō-
tendere, vt hanc causam illi integrā conserua-
res. Quod etsi nihilominus à te peterē, si nihil
audiuissem te tale fecisse: tamen maiorē spem
impetrandi nactus sum, posteà quam mihi di-
ctum est, hoc idem à te Rhegienseis impetra-
uisse. qui etsi te aliqua necessitudine attingūt:
tamen tuus amor in me, sperare me cogit, te
quod tuis necessariis tribueris, idē esse tribu-
turum meis: præsertim cùm ego pro his vnis
petam: habeam autem, qui simili causa labo-
rent, complureis necessarios. Hoc me non sine
causa facere, neque aliqua leui ambitione
commotum à te contendere, etsi te existima-
re arbitror: tamen mihi affirmanti credas ve-
C lim, me huic municipio debere plurimū. nul-
lum vmquam fuisse tempus neque honorum,
neque laborū meorum, in quo non huius mu-
nicipii studiū in me extiterit singulare. Qua-
propter à te etiam, atque etiā pro nostra sum-
ma cōiunctione, próque tua in me perpetua,
& maxima beneuolentia, maiorem in modum
peto, atque contendo, vt, cùm fortunas agi e-
ius municipii intelligas, quod sit mihi neces-
situdine, officiis, beneuolentia coniunctissi-
mum, id mihi des. Quod erit huiusmodi, vt, si
à Cæsare quod speramus, impetrauerimus, tuo
beneficio nos id consecutos esse iudicemus. sin
minùs, pro eo tamen id habeamus, quando
à te data sit opera vt impetraremus. Hoc cùm
mihi gratissimum feceris: tum viros optimos,
homines honestissimos, eosdémque gratissi-
mos, & tua necessitudine dignissimos, summo
beneficio in perpetuum tibi, tuisque deuin-
xeris. Vale.

D M.T.C. RVTILIO, S.P.D. 8

CVM & mihi conscius essem, quanti te fa-
cerem, & tuam erga me beneuolentiam
expertus essem, non dubitaui à te petere, quod
mihi petendum esset. P. Sextium quanti faciā
ipse optime scio: quāti autem facere debeam,
& tu, & omnes homines sciunt. Is cum ex aliis
te meis

te mei studiosissimum esse cognoscet, petiuit à me, vt ad te quàm accuratissimè scriberē de re C. Albini senatoris: cuius ex filia natus est L. Sextius, optimus adolescēs, filius P. Sextij. Hoc idcirco scripsi, vt intelligeres, non solum me pro P. Sextio laborare debere, sed Sextium etiam pro Albino. Res autē hæc est: à M. Laberio C. Albinius prędia in ęstimationem accepit: quæ prædia Laberius emerat à Cæsare de bonis Plotianis: ea si dicam nō esse è rep. diuidi, docere te videar, non rogare. Sed tamen cùm Cæsar Syllanas venditiones, & assignationes, ratas esse velit, quo firmiores existimentur suæ: si ea prædia diuidentur quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in eius venditionibus esse poterit auctoritas? Sed hoc quale sit, tu pro tua prudentia considerabis: Ego te planè rogo, atque ita, vt maiore studio, iustiore de causa, magis ex animo rogare nihil possim, vt Albinio parcas, prædia Laberiana ne attingas. Magna me affeceris non B modo lætitia, sed etiam quodammodo gloria, si P. Sextius homini maximè necessario per me satisfecerit, cùm ego illi vni plurimū debeam. Quod vt facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Maius mihi dare beneficiū nullum potes. Id mihi intelliges esse gratissimum. Vale.

M.T.C. CRASSIPEDI, S.P.D. 9

QVAMQVAM præsens commendaui, vt potui, diligentissimè socios Bithyniæ: teque cùm ea commendatione tum etiam tua sponte intellexi cupere ei societati, quibuscunque rebus posses, commodare: tamen, cùm ij, quorum res agitur, magni sua interesse arbitrarentur, me etiam per literas declarare tibi, qua essem erga ipsos voluntate, non dubitaui hæc ad te scribere. Volo enim te existimare, me cùm vniuerso ordini publicanorum multum semper libentissimè tribuerim, idque C pro magnis eius ordinis erga me meritis facere debuerim, tū in primis amicum esse huic Bythyniæ societatis quæ societas ordine, ipso hominum genere, pars est maxima ciuitatis. Constat enim ex ceteris societatibus: & casu permulti sunt in ea societate valde mihi familiares: in primísque is, cuius præcipuum officium agitur hoc tēpore, P. Rupilius, P.F. Menenius: qui est magister in ea societate. Quæ cum ita sint, maiorem in modum à te peto, Cn. Pupinium, qui est in operis eius societatis, omnibus tuis officiis, atque omni liberalitate tueare: curésque, vt eius operæ, quod tibi facile factu est, quàm gratissimæ sint sociis: rémq; & vtilitatem sociorum (cuius rei quantam potestatem quæstor habeat, non sum ignarus) per te quàm maximè defensam, & auctam velis. Id, cum mihi gratissimum feceris, tum illud tibi expertus promitto, & spondeo, te socios D Bythyniæ, si his commodaris, memores esse, & gratos cogniturum. Vale.

M.T.C. BRVTO, S.P.D. 10

CVM ad te tuus quæstor, M. Varro, proficisceretur, commendatione egere eū non putabam. Satis enim commendatum tibi eum arbitrabar ab ipso more maiorum: qui, vt te A non fugit, hanc quæsturæ coniunctionem, liberorum necessitudini proximam voluit esse. Sed cùm sibi ita persuasisset ipse, meas de se accuratè scriptas literas, maximū apud te pondus habituras: à méque contenderet, vt quàm diligentissimè scriberem: malui facere quod meus familiaris tanti sua interesse arbitraretur. Vt, igitur debere me facere hoc intelligas, cùm primùm M. Terentius in forum venit, ad amicitiam se meam contulit. Deinde, vt se corroborauit, duæ causæ accesserunt, quę meam in illum beneuolentiam augerent, vna, quod versabatur in hoc studio nostro, quo etiam nunc maximè delectamur, & cū ingenio, vt nosti: nec sine industria: deinde quod maturè se contulit in societates publicanorū: quod quidem nollé. maximis enim damnis affectus est. sed tamen causa communis ordinis, mihi commendatissimi, fecit amicitiam nostram firmiorem. Deinde versatus in vtrísque sub- B sellijs optima & fide, & fama, iam ante hanc commutationem reip. petitioni sese dedit, honorémque honestissimum existimauit, fructum laboris sui. His autem temporibus à me Brūdisio cum literis, & mandatis profectus est ad Cæsarem: qua in re & amorem eius in suscipiendo negotio perspexi, & fidem in cōficiendo, ac renuntiando. Videor mihi, cùm separatim de probitate eius, & moribus dicturus fuissem, si priùs causam, cur eū tantopere diligerem, tibi exposuissem, in ipsa causa exponenda satis etiam de probitate dixisse. Sed tamen separatim promitto, in méque recipio, fore eum tibi & voluptati, & vsui. Nam & modestum hominē cognosces, & prudentem, & à cupiditate omni remotissimum: præterea magni laboris: summæque industriæ. Neque ego hac polliceri debeo, quæ tibi ipsi, cùm bene cognoueris, iudicanda sunt: SED TAMEN IN OMNIBVS NOVIS CONIVN- C CTIONIBVS *interest, qualis primus aditus sit, & qua commendatione quasi amicitiæ fores aperiantur.* quod ego his literis efficere volui: etsi id ipsa per se necessitudo quæsturæ effecisse debet, sed tamen nihilo infirmius illud, hoc addito. Cura igitur, si me tanti facis, quanti & Varro existimat, & ipse sentio vt quàm primùm intelligam, hanc meam commendationem tantum illi vtilitatis attulisse, quantum & ipse sperarit, nec ego dubitarim. Vale.

M.T.C. BRVTO, S.P.D. 11

QVIA semper animaduerti studiosè te operam dare, vt nequid meorum tibi esset ignotum: propterea non dubito, quin scias, non solum cuius municipii sim, sed etiā, quam diligenter soleam meos municipes Arpinateis tueri. Quorum quidem omnia commoda, omnésque facultates, quibus & sacra D conficere, & sarta tecta ædium sacrarum, locorúmque communium tueri possint, consistunt in his vectigalibus, quæ habent in prouincia Gallia. Ad ea visenda, pecuniásque, quæ à colonis debentur, exigendas, totámque rem & cognoscendam, & administrandam, legatos equites Romanos misimus, Q. Fuffidiū. Q.F. M. Faucium, M.F: Q. Mamercum, Q.F. Peto à te maiorem in modum, pro nostra necessitudine, vt ea res tibi curæ sit, operámque

des, vt per te quàm commodissimè negotium municipij administretur, quam primùmque conficiatur, ipsósque, quorum nomina scripsi, vt quam honorificentissimè pro tua natura, & quàm liberalissimè tractes. Bonos viros ad tuam necessitudinem adiúnxeris: municipiúmque gratissimum beneficio tuo deuinxeris: mihi verò etiam eò gratius feceris, quòd cum semper tueri municipes meos consueui, tum hic annus præcipuè ad meam curã, officiúmque pertinet. Nam constituendi municipij caussa, hoc anno Aedilem filium meum fieri volui, & fratris filium, & M. Cæsium hominem mihi maximè necessarium (is enim magistratus in nostro municipio, nec alius vllus creari solet) quos cohonestaris, in primísque me, si resp. municipii, tuo studio, & diligentia bene administrata erit. Quod vt facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

M.T.C. BRVTO, S.P.D. 12

ALIA epistola communiter commendaui tibi legatos Arpinatium, vt potui diligẽtissimè hac separatim Q. Fufidium, quo cum mihi omnes necessitudines sunt, diligentiùs commendo: non vt aliquid de illa commendatione deminuam, sed vt ad hanc addam. Nã & præuignus est M. Cæsij, mei maximè & familiaris, & necessarii, & fuit in Cilicia mecum tribunus militum: quo in munere ita se tractauit, vt accepisse ab eo beneficium viderer, non dedisse. Est præstereà (quod apud te valet plurimum) à nostris studiis non abhorrens. Quare velim eum quam liberalissimè complectare: operamque des, vt in ea legatione, quam suscepit contra suum commodum, secutus auctoritatem meam, quam maximè eius excellat industria. Vult enim, id quod optimo cuique natura tributum est, quam maximè laudem cùm à nobis, qui eum impulimus, tum à municipio consequi: quod ei continget, si hac mea commendatione tuum erga se studium erit consecutus. Vale.

M.T.C. BRVTO, S.P.D. 13

L. CASTRONIVS Pætus, longè princeps municipii Lucensis, est honestus, grauis plenus officij, bonus planè vir, & cum virtutibus, tum etiam fortuna, si quid hoc ad rẽ pertinet, ornatus meus autem est familiarissimus, sic prorsus, vt nostri ordinis obseruet neminem diligentiùs. Quare & vt eum amicum, & vt tua dignum amicitia, tibi commendo. Cui, quibuscunque rebus cõmendaueris, tibi profectò iucundũ, mihi certè erit gratũ. Vale.

M.T.C. BRVTO, S.P.D. 14

L. TITIO Strabone, equite Romano, in primis honesto, & ornato familiarissimè vtor. Omnia mihi cum eo intercedunt iura summæ necessitudinis. Huic in tua prouincia pecuniam debet P. Cornelius. Ea res à Volcatio, qui Romæ ius dicit, reiecta in Galliam est. Peto à te hoc diligentiùs, quam si mea res esset, quo est honestius de amicorum pecunia laborare, quàm de sua, vt negotium conficiendum cures: ipse suscipias, transigas, A operamque des, quod tibi æquum, & rectum videbitur, vt quam commodissima conditione libertus Strabonis, qui eius ei caussa missus est, negotium conficiat, ad nummósque perueniat. Id & mihi gratissimum erit: & tu ipse L. Titionem cognosces amicitia tua dignissimum. quod vt tibi curæ sit, vt omnia solent esse quæ me velle scis, te vehementer etiam, atque etiam rogo. Vale.

M.T.C. C. CAESARI IMP. S.P.D. 15

PRAECILIVM tibi commendo vnicè tui necessarij, mei familiarissimi viri optimi filium. quem cùm adolescentem ipsum propter eius modestiam, humanitatem, animum, & amorem erga me singularem, mirificè diligo: tum patrem eius, re doctus, intellexi, & didici mihi fuisse semper amicissimum. B En, hic ille est, de illis maximè, qui irridere atque obiurgare me soliti sunt, quòd me non tecum, præsertim cùm abs te honorificentissimè inuitarer, coniungerem: ἀλλ' ἐμὸν οὔποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθεν, [illegible] ἐκάλυψε μελαινα. [illegible] proceres clamitantis. Ἄλκιμος ἔσσ', ἵνα τίς σε καὶ ὀψιγόνων εὖ εἴπῃ. Sed tamen idem me consolantur: & tamen hominem perustum etiam gloria volunt incendere, atque ita loquuntur. ἀλλ' ἄγε, πῶς μέμονες οὐδέ τι [illegible] ἀκλειῶς ἀπολέσθαι ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι. Sed me minus iam mouent, vt vides. itaque ab Homeri magniloquentia confero me ad vera præcepta Εὐριπίδου: μισῶ σοφιστὴν ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός. quem versum senex Præcilius laudat egregiè, & ait, posse eundem & ἅμα πρόσω καὶ ὀπίσσω videre, & tamen nihilo minus αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων. Sed, vt C redeam ad id, vnde cœpi, vehementer mihi gratum feceris, si hunc adolescentem humanitate tua, quæ est singularis, comprehenderis, & ad id, quod ipsorum Præciliorum caussa te velle arbitror, addideris cumulum commendationis meæ. Genere nouo sum literarum ad te vsus, vt intelligeres non vulgarem esse commendationem. Vale.

M.T.C. C. CAESARI IMP. S.P.D. 16

P. CRASSVM ex omni nobilitate adolescentem dilexi plurimùm: & ex eo, cum ab ineunte eius ætate bene sperauissem, tum optimè existimare cœpi ex iis iudiciis, quæ de eo feceram cognitis. Eius libertum Apollonium iam tum equidem, cùm ille viueret, & magni faciebam, & probabam. Erat enim & studiosus Crassi, & ad eius optima studia vehementer aptus. Itaque ab eo admodum diligebatur. D Post mortem autem Crassi, eò mihi etiam dignior visus est, quem in fidem, atque amicitiam meam reciperem, quòd eos à se obseruandos, & colendos putabat, quos ille dilexisset, & quibus carus fuisset. Itaque & ad me in Ciliciam venit, multísque in rebus mihi magno vsu fuit & fides eius, & prudentia: &, vt opinor, tibi in Alexandrino bello, quantum studio, & fidelitate consequi potuit, nõ defuit. Quod

Quòd cùm speraret te quoque ita existimare, A in Hispaniam ad te maximè ille quidem suo consilio, sed etiam me auctore est profectus. Cui ego commendationem non sum pollicitus: non quin eam valituram apud te arbitrarer, sed neque mihi egere commendatione videbatur, qui & in bello tecum fuisset, & propter memoriam Crassi de tuis vnus esset: & si vti commendationibus vellet, etiam per alios eum videbam id consequi posse. Testimonium meum de eo iudicii, quod & ipse magni æstimabat, & ego apud te valere eram expertus, ei libenter dedi. Doctum igitur hominé cognoui, & studiis optimis deditũ, idque à pueritia. Nam domi meæ cum Diodoto Stoico, homine, meo iudicio, eruditissimo, multùm à puero fuit. Nunc autem incensus studio rerum tuarum, eas literis Græcis mandare cupiebat, posse arbitror: valet ingenio: habet vsum: iampridem in eo genere studii, literarúmque versatur: satisfacere immortalitati laudum B tuarum mirabiliter cupit. Habes opinionis meæ testimonium: sed tu hoc facilius multò pro tua singulari prudentia iudicabis. Et tamen, quod negaueram, commendo tibi eum. Quidquid ei commodaueris, erit id mihi maiorem in modum gratum. Vale.

M.T.C. SER. SVLPICIO, S.P.D. 17

MARCVS Curius, qui Patris negotiatur, multis, & magnis de causis à me diligitur. Nam & amicitia peruetus mihi cum eo est, vt primum in forum veni, instituta: & Patris cum aliquoties anteà, tum proximè hoc miserrimo bello, domus eius tota mihi patuit: qua si opus fuisset, tã essem vsus, quàm mea. Maximum autem mihi vinculum cum eo est, quasi sanctioris cuiusdam necessitudinis, quod est Attici nostri familiarissimus, eúmque vnum præter ceteros obseruat, ac diligit. C Quem si tu iã forte cognouisti, puto me hoc, quod facio, facere serius. Ea enim est humanitate, & obseruantia, vt eum tibi iam ipsum per se commendatum putem. Quod tamen si ita est, magnopere à te quæso, vt ad eam voluntatem, si quam in illum ante has meas literas contulisti, quàm maximus postea commendatione cumulus accedat. Sin autem propter verecundiam suam minùs se tibi obtulit, aut eum nondum satis habes cognitum, aut quæ causa est, cur maioris commendationis indigeat: sic tibi eum commendo, vt neque maiore studio quemquam, neque iustioribus de causis commendare possim. Faciámque id, quod debent facere ij, qui religiosè, & sine ambitione commendant, spondebo enim tibi, vel potiùs spondeo, in meque recipio, eos esse M.Curij mores, eamque tum probitatem, tum etiam humanitatem, vt eum & amicitia tua, & tam accurata D commendatione, si tibi sit cognitus, dignum iis existimaturus. Mihi certè gratissimum feceris, si intellexero, has literas tantũ, quantum scribens confidebam, apud te pódus habuisse. Vale.

M.T.C. SER. SVLPICIO, S.P.D. 18

NON concedam, vt Attico nostro, quem elatum lætitia vidi, iucundiores tuę suauissimè ad eum, & humanissimè scriptæ literæ, fuerint quàm mihi. Nam etsi vtrique nostrûm propè æquè gratæ erant: tamen ego admirabar magis, te, quasi rogatus, aut certè admonitus, liberaliter Attico respondisses (quod tamen dubium nobis, quin ita futurum fuerit, non erat) vltrò ad eum scripsisse, eiq; nec opinanti voluntatem tuam tantam per literas detulisse. De quo non modò rogare te, vt eo studiosiùs mea quoque causa facias, non debeo (nihil enim cumulatius fieri potest, quàm polliceris) sed ne gratias quidem agere, quòd tu & ipsius causa, & tua sponte feceris. Illud tamen dicam, mihi id, quod fecisti, esse gratissimum. Tale enim tuum iudicium de homine eo, quem ego vnicè diligo, non potest mihi non summè esse iucundum. Quod cùm ita sit, esse gratum necesse est. Sed tamen, quãdo mihi, pro coniunctione nostra, vel peccare apud te in scribendo licet: vtrumque eorum, quæ negaui mihi facienda esse, faciam. Nam & ad id, quod Attici causa te ostendisti esse facturum, tantum velim addas, quantum ex nostro amore accessionis fieri potest. Et, quod modò verebar tibi gratias agere, nunc planè ago, téque ita existimare volo, quibuscunque officiis in Epiroticis, reliquísque rebus Atticum obstrinxeris, iisdem me tibi obligatum fore. Vale.

M.T.C. SER. SVLPICIO, S.P.D. 19

CVM Lysone Patrensi est mihi quidem hospitium vetus: quam ego necessitudinem sanctè colendam puto: sed ea causa etiam cum aliis compluribus: familiaritas tanta nullo cum hospite: & ea cùm officiis eius multis, tum etiam consuetudine quotidiana sic est C aucta, vt nihil sit familiaritate nostra coniunctius. Is cùm Romæ annum propè ita fuisset, vt mecum viueret, etsi eramus in magna spe, te meis literis, commendationéque diligentissimè facturum, id quod fecisti, vt eius rem, & fortunas absentis tuerere, tamen quòd in vnius potestate erant omnia, & quòd Lyso fuerat in nostra causa, nostrísque præsidiis, quotidie aliquid timebamus. Effectum tamen est & ipsius splendore, & nostro, reliquorúmque hospitum studio, vt omnia, quæ vellemus à Cæsare impetrarentur: quòd intelliges ex iis literis, quas Cæsar ad te dedit. Nunc non modò non remittimus tibi aliquid ex nostra commendatione, quasi adepti iam omnia: sed eò vehementiùs à te contendimus, vt Lysonem in fidem, necessitudinémque tuam recipias. Cuius dubia fortuna timidiùs tecũ agebamus, verentes, ne quid accideret eiusmodi, vt ne tu quidem mederi posses. Explorata ve- D rò eius incolumitate, omnia à te studia summa cura peto. Quæ ne singula enumerem, totã tibi domum commendo. In his adolescentem filium eius, quem C.Memmius Gemellus, cliẽs meus, cùm in calamitate exsilii sui Patrensis ciuis factus esset, Patrensium legibus adoptauit: vt eius ipsius hereditatis ius, causámque tueare. Caput illud est, vt Lysonem, quem ego virum optimum, gratissimúmque cognouí-

mi, recipias in necessitudinem tuam. Quod si A feceris, nó dubito, quin in eo diligendo, ceterisque posteà commendando, idem, quod ego, sis iudicii, & voluntatis habiturus. Quod cùm fieri vehementer studeo, tum etiam illud vereor, ne si minùs cumulatè videberis fecisse aliquid eius causa, me ille negligenter scripsisse de se putet, non te oblitum mei. Quanti enim me faceres, cùm ex sermonibus quotidianis meis, tum ex epistolis etiam tuis potuit cognoscere. Vale.

M. T. C. SER. SVLPICIO S. P. D. 20

ASCLAPONE Patrensi medico, vtor valde familiariter, eiúsque tum cósuetudo mihi iucunda fuit, tú etiam ars, quàm sum expertus in valetudine meorum. In qua mihi tum ipsa scientia, tum etiam fidelitate, beneuolentiáque B satisfecit. Hunc igitur tibi commendo: & à te peto, vt des operam, vt intelligat, diligenter me scripsisse de sese, meámque commendationem vsui magno sibi fuisse. Erit id mihi vehementer gratum. Vale.

M. T. C. SER. SVLPICIO, S. P. D. 21

M. AEMILIVS Auianus ab ineunte adolescentia me obseruauit, sempérque dilexit, vir cùm bonus, tum perhumanus, & in omni genere officij diligendus. Quem si arbitrarer esse Sicyone, & nisi audirem ibi eum etiam nunc, vbi ego reliqui, Cibyræ commodari, nihil esset necesse plura me ad te de eo scribere. Perficeret enim ipse profectò suis moribus suáque humanitate, vt sine cuiusquã commendatione diligeretur abs te non minùs, quam & à me, & à ceteris suis familiaribus. Sed cùm illum abesse putem, commendo tibi maiorem in modum domum eius, quæ est C Sicyone, rémque familiarem, maximè Caium Auianum Ammonium, libertum eius: quem quidem tibi etiam suo nomine commendo. Nam cùm propterea mihi est probatus, quod est in patronum suum officio, & fide singulari: tum etiam quod in me ipsum magna officia contulit, mihique molestissimis temporibus ita fideliter, beneuoléque præsto fuit, vt si à me manumissus esset. Itaque peto à te, vt cũ Ammonium, & in patroni eius negotio sic tueare, vt eius procuratorem, quem tibi commendo, & ipsum suo nomine diligas, habeásque in numero tuorum. hominem prudentem, & officiosum cognosces, & dignum qui à te diligatur. Vale.

M. T. C. SER. SVLPICIO, S. P. D. 22

T. MANLIVM, qui negotiatur Thespiis, vehementer diligo. D Nam & semper coluit, diligentissiméque obseruauit, & à studiis nostris non abhorret. Accedit eò, quòd Varro Murena magnopere eius causa vult omnia: qui ita existimauit, etsi suis literis, quibus tibi Manlium commendabat, valde confideret: tamen mea commendatione aliquid accessionis fore. Me quidem cùm Manlij familiaritas, tum Varronis studium commouit, vt ad te quam accuratissimè scriberem. Gratissimum igitur mihi feceris, si huic commendationi meæ tantum tribueris, quantũ cui tribuisti plurimum: id est, si T. Manlium quã maximè, quibuscumq; rebus honestè, ac pro tua dignitate poteris, iuueris, atque ornaueris. Ex ipsius præterea gratissimis, & humanissimis moribus confirmo tibi eum te, quem soles fructum à bonorum virorum officijs exspectare, esse capturum. Vale.

M. T. C. SER. SVLPICIO, S. P. D. 23

L. COSSINIO, amico, & tribuli meo, valde familiariter vtor. Nam & inter nosmetipsos vetus vsus intercedit: & Atticus noster maioré etiam mihi cum Cossinio consuetudinem fecit. Itaque tota Cossinij domus me B diligit, in primisq; libertus eius, L. Cossinius Anchialus, homo & patrono, & patroni necessarii, quo in numero ego sum, probatissimus. Hunc tibi ita cõmendo, vt, si meus libertus esset, eodémq; apud me loco esset, quo & est apud patronum suum, maiore studio cõmendare nõ possem. Quare pergratum mihi feceris si eum in amicitiam tuã receperis: atque eum, quod sine molestia tua fiat, si qua in re opus ei fuerit, iuueris. Id & mihi vehementer gratum erit, & tibi posteà iucundum. Hominem enim summa probitate, humanitate, obseruantiaque cognosces. Vale.

M. T. C. SER. SVLPICIO, S. P. D. 24

CVM antea capiebam ex officio meo voluptatem, quòd meminerã, quàm tibi diligenter Lysonem, hospitem, & familiarem meum, commendassem, tum verò postea, quàm C ex literis eius cognoui, tibi eum falsò suspectum fuisse, vehementissimè lætatus sum, me tam diligentem in eo commendando fuisse. Ita enim scripsit ad me, sibi meam commendationem maximo adiumento fuisse, quòd ad te delatum diceret, sese contra dignitatem tuam Romæ de te loqui solitum esse. De quo etsi pro tua facilitate, & humanitate purgatũ se tibi scribit esse: tamen primùm, vt debeo, tibi maximas gratias ago, cùm tantum literæ meæ potuerunt, vt, his lectis, omnem offensionem suspicionis, quam habueras de Lysone, deponeres: deinde credas mihi affirmanti velim, me hoc non pro Lysone magis, quàm pro omnibus scribere, hominem esse neminem, qui vmquam mentionem tui sine tua summa laude fecerit. Lyso verò cùm mecum propè quotidie esset, vnaque viueret: nõ solùm quia libenter me audire arbitrabatur, sed quia libentiùs ipse loquebatur, omnia mihi tua & D facta, & dicta laudabat. Quapropter etsi à te ita tractatur, vt iam non desideret cõmendationem meam, vnisque se literis meis omnia consecutum putet: tamen à te peto maioré in modum, vt eum etiam atque etiam tuis officiis, liberalitate complectare. Scriberẽ ad te, qualis vir esset, vt superioribus literis feceram, nisi eum iã per seipsum satis esse notum arbitrarer. Vale.

M. T. C. SER. SVLPICIO, S. P. D. 25

HAGESARETVS Larissæus, magnis meis beneficiis ornatus in cõsulatu meo, memor, & gratus fuit: méque posteà diligentissimè coluit. Eum tibi magnopere cõmendo, vt & hospitem, & familiarem meum & gratum hominem, & virum bonum, & principem ciuitatis suæ, & tua necessitudine dignissimum. Pergratum mihi feceris, si dederis operam, vt is intelligat, hanc meam commendationem magnum apud te pondus habuisse. Vale.

M. T. C. SER. SVLPICIO, S. P. D. 26

L. MESSINIVS ea mecum necessitudine coniunctus est, quòd mihi quæstor fuit. Sed hanc causam, quam ego, vt à maioribus B accepi, semper grauem duxi, fecit virtute, & humanitate sua iustiorem. Itaque eo sic vtor, vt nec familiariùs vllo, nec libentiùs. Is quãquam confidere videbatur, te sua causa, quæ honeste posses, libenter esse facturum, magnum tamen esse sperauit apud te meas quoque literas pondus habituras. Id cùm ipse ita iudicabat, tum pro familiari consuetudine sæpe ex me audierat, quàm suauis esset inter nos & quanta coniunctio. Peto igitur à te, tanto scilicet studio, quanto intelligis debere me petere pro homine tam mihi necessario, & tam familiari: vt eius negotia, quæ sunt in Achaia, ex eo, quod heres est M. Mindio fratri suo, qui Elide negotiatus est, explices, & expedias, tum iure, & potestate, quam habes, tum etiam auctoritate, & consilio tuo. Sic enim præscripsimus iis, quibus ea negotia mandauimus, vt omnibus in rebus, quæ in aliquam controuersiam vocarentur, te arbitro, &, quod C commodo tuo fieri posset, te disceptatore vterentur. Id vt honoris mei causa suscipias, vehementer te etiam atque etiam rogo. Illud præterea, si non alienum a tua dignitate putabis esse, feceris mihi pergratum: si qui difficiliores erunt, vt rem sine controuersia confici nolint, si eos, quando cum senatore res est, Romam reieceris. Quod quo minore dubitatione facere possis, literas ad te à M. Lepido consule, non quæ te aliquid iuberent (neque enim id tuæ dignitatis esse arbitrabamur) sed quodammodo quasi commendatitias sumsimus. Scriberem, quam id beneficium bene apud Messinium positurus esses, nisi & te scire confiderem, & mihi peterem. Sic enim velim existimes, non minus me de illius re laborare, quàm ipsum de sua. Sed cùm illum studeo quã facillimè ad suum peruenire: tum illud laboro, vt non minimum hac mea cõmendatione se consecutum arbitretur. Vale.

M. T. C. SER. SVLPICIO, S. P. D. 27

LICET eodem exemplo sæpius tibi huius generis literas mittam, cùm gratias agam, quòd meas commendationes tam diligenter constitueris: quod feci in aliis, & faciam, vt video, sæpius: sed tamen non parcam operæ, & A vt vos in vestris formulis, sic ego in epistolis de eadem re alio modo. C. Auianus igitur Ammonius incredibileis mihi gratias per literas egit & suo, & AEmilij Auiani, patroni sui nomine, nec liberaliùs, nec honorificentiùs potuisse tractari, nec se præsentem, nec rem familiarem absentis patroni sui. Id mihi cùm iucundum est eorum causa, quos ego tibi summa necessitudine, & summa coniunctione adductus commendaueram, quòd M. AEmilius vnus est ex meis familiarissimis, atque intimis, maximè necessarius homo, & magnis meis beneficiis deuinctus, & propè omnium, qui mihi aliquid debere videntur, gratissimus: tum multò iucundius te esse in me tali voluntate, vt plus prosis amicis meis, quã ego præsens fortasse prodessem: credo, quòd magis ego dubitarem, quid illorum causa facerem, quàm tu quid mea. Sed hoc non dubito quin existimes mihi esse gratum. Illud te rogo, vt illos quoque gratos homines esse putes: quod ita esse tibi promitto, atque confirmo. Quare velim, quidquid habent negotij, des operam, quod commodo tuo fiat, vt te obtinente Achaiam, conficiant. Ego cum tuo Seruio iucundissimè, coniunctissiméque viuo: magnámque cùm ex ingenio eius, singularique studio, tum ex virtute, & probitate voluptatem capio. Vale.

M. T. C. SER. SVLPICIO, S. P. D. 28

ETSI libenter petere à te soleo, si quid opus est meorum cuipiam: tamen multò libentiùs gratias tibi ago, cùm fecisti aliquid commendatione mea: quod semper facis. Incredibile est enim, quas mihi gratias omnes agant, etiam mediocriter à me tibi commendati: quæ omnia mihi grata: sed de L. Mescinio gratissimum. Sic enim est mecum locutus, te, vt meas literas legeris, statim procuratoribus suis pollicitum esse omnia; multò verò plura, & maiora fecisse. Id igitur (puto enim etiam atque etiam mihi dicendum esse) velim existimes mihi te fecisse gratissimum, quod quidem hoc vehementiùs lætor, quòd ex ipso Mescinio te video magnam capturum voluptatem. Est enim in eo cùm virtus, & probitas, & summum officium, summaque obseruantia: tum studia illa nostra, quibus antea delectabamur, nunc etiam viuimus. Quod reliquum est, velim augeas tua in eum beneficia omnibus rebus, quæ te erunt dignæ. Sed duo, quæ te nominatim rogo: Primum, vt si quid satisdandum erit, AMPLIVS EO NOMINE NON PETI, cures, vt satisdetur fide mea. Deinde, cùm ferè consistat hereditas in iis rebus, quas auertit Oppia, quæ vxor Mindii fuit, adiuues, in easque rationem, D quemadmodum ea mulier Romam perducatur. Quod si putarit illa fore, vt opinio nostra est, negotium conficiemus. Hoc vt assequamur, te vehementer atque etiam rogo. Illud, quod suprà scripsi, id tibi confirmo, in méque recipio, te ea, quæ fecisti Mescinij causa, quæque feceris, ita bene collocaturum, vt ipse iudices, homini te gratissimo, & iucundissimo benigne fecisse. Volo enim, ad id quod mea causa fecisti, hoc etiam accedere.

Nec Lacedæmonios dubitare arbitror, quin A ipsi sua, maiorúmque suorum auctoritate satis commendati sint fidei, & iustitiæ tuæ: & ego, qui te optimè nouissem, nō dubitaui, quin tibi notissima & iura, & merita populorum essent. Itaque cùm à me peteret Philippus Lacedæmonius, vt tibi ciuitatem commendarem: etsi memineram, me ei ciuitati omnia debere; tamen respondi, commendatione Lacedæmonios apud te non egere. Itaque sic velim existimes, me omneis Achaiæ ciuitates arbitrari pro horum temporum perturbatione felices, quòd tu his præsis: eundémque me ita iudicare, te quòd vnus optimè nosses, non nostra solùm, sed etiam Græciæ monumenta omnia, tua sponte amicum Lacedæmoniis & esse, & fore. Quare tantùm à te peto, vt, cùm ea facies Lacedæmoniorū causa, quæ tua fides, amplitudo, iustitia postulat: vt his, si tibi videbitur, significes, te non molestè ferre, quod intelligas, ea quæ facias, mihi quoque grata esse. Pertinet B enim ad officium meum, eos existimare, curæ mihi suas res esse. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

M. T. C. CN. PLANCO, S. D. P. 29

NON dubito, quin scias, in iis necessariis, qui tibi a patre relicti sunt, me tibi esse vel coniunctissimum, non his modo causis, quæ speciem habeant magnæ coniunctionis, sed iis etiam, quæ familiaritate, & consuetudine tenentur: quam scis mihi iucundissimam cum patre tuo, & summam fuisse. Ab his initiis noster in te amor profectus, auxit paternam necessitudinem, & eo magis, quod intellexi, vt primùm per ætatem iudicium facere potueris, quanti quisque tibi faciendus esset, me a te in primis cœptum esse obseruari, coli, diligi. Accedebat non mediocre vinculū cùm C studiorum, quod ipsum est per se graue: tum eorum studiorum, earúmque artium, quæ per se ipsæ eos, qui voluntate eadem sunt, etiam familiaritate deuinciunt. Exspectare te arbitror, hæc tam longè repetita principia quò spectent. Id primùm ergo habeto, nō sine magna, iustáque causa hanc à me commemorationem esse factam. C. Attico Capitone vtor familiarissimè. Notæ tibi sunt varietates meorum temporum in omni genere & honorum, & laborum meorum, & animus, & opera, & auctoritas, & gratia, etiam res familiaris C. Capitonis præsto fuit, & paruit & tēporibus, & fortunæ meæ. Huius propinquus fuit T. Antistius: qui cùm sorte quæstor Macedoniam obtineret, neque ei successum esset, Pompeius in eam prouinciam cum exercitu venit. Facere Antistius nihil potuit. Nam si potuisset, nihil ei fuisset antiquius, quàm ad Capitonem, quem vt parentem diligebat, reuerti: præser- D tim cùm sciret, quanti is Cæsarem faceret, sempérque fecisset. Sed oppressus, tantum attigit negotii, quantum recusare non potuit. Cùm signaretur argentum Apolloniæ, non possum dicere eum præfuisse, neque possum negare eum affuisse, sed non plus duobus, aut tribus mensibus. Deinde abfuit à castris, fugit omne negotium, hoc mihi, vt testi, velim credas. meam enim ille mœstitiam in illo bel- A lo videbat. mecum omnia communicabat. Itaque abdidit se in intimam Macedoniam, quò potuit longissimè à castris, non modò vt non præesset vlli negotio, sed etiā vt ne interesset quidem. Is post prœlium se ad hominem necessarium, Aulum Plancium in Bithyniam contulit. Ibi eum Cæsar cùm vidisset, nihil asperè, nihil acerbè dixit. Romam iussit venire. Ille in morbum continuò incidit: ex quo non conualuit. Æger Corcyram venit: ibi est mortuus. testamento, quod Romæ Paulo & Marcello Consulibus fecerat, heres ex parte dimidia, & tertia est Capito. in sextante sunt ii, quorum pars sine vlla cuiusquam querela publica potest esse: ea est ad xxx. H.S. Sed de hoc Cæsar viderit. Te, mi Plance, pro paterna necessitudine, pro nostro amore, pro studiis, & omni cursu nostro totius vitæ simillimo, rogo, & à te ita peto, vt maiore cura, maiore B studio non possim, vt hanc rem suscipias: meam putes esse: enitare, contendas, efficias, vt mea commendatione, tuo studio, Cæsaris beneficio, hereditatem propinqui sui C. Capito obtineat. Omnia, quæ potui in hac summa tua gratia, ac potentia à te impetrare, si petiuissem, vltrò te ad me detulisse putabo, si hanc rem impetrauero. Illud fore tibi adiumento spero, cuius ipse Cæsar esse optimus iudex potest: semper Cæsarem Capito & dilexit, & coluit. Sed ipse huius rei testis est. noui hominis memoriam. Itaque te nihil doceo: tantum tibi sumito pro Capitone apud Cæsarem, quantum ipsum meminisse senties. Ego, quod in meipso experiri potui, ad te deferā: in eo quantum sit ponderis, tu videbis. Quam partem in rep. causámque defenderim, per quos homines, ordinésque steterim, quibúsque munitus fuerim, non ignoras. Hoc mihi velim credas: si quid fecerim hoc ipso in bello minus ex Cæsaris voluntate, quod intelle- C xerim scire ipsum Cæsarem, me inuitissimum fecisse. id feci aliorum consilio, hortatu, auctoritate: quod fuerim moderatior, temperatiórque, quàm in ea parte quisquam, id me fecisse maximè auctoritate Capitonis: cuius similes si reliquos necessarios habuissem, reip. fortasse nonnihil, mihi certè plurimum profuissem. Hanc rem, mi Plance, si effeceris, meā de tua erga me beneuolentia spem confirmaueris, ipsúmque Capitonem, gratissimum, officiosissimum, optimum virum, ad tuam necessitudinem, tuo summo beneficio adiunxeris. Vale.

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D. 30

LVCIVS Manlius est Sosis. is fuit Catinensis: sed est vna cum reliquis Neapolitanis ciuis Romanus factus, decurióque D Neapoli. erat enim adscriptus in id municipium ante ciuitatem, sociis, & Latinis datam. Eius frater Catinæ nuper mortuus est. Nullam omnino arbitrabimur de ea hereditate controuersiam eum habiturum: & est hodie in bonis: sed, quando habet præterea negotia vetera in Sicilia sua: & hanc hereditatē fraternam, & omnia eius tibi commendo, in primisque ipsum virum optimum, mihiq; familiarissimum, his studiis literarum, doctrinæque

dignitatéque præditum, quibus ego maximè delector. Peto igitur abs te, vt eum, siue aderit, siue non venerit in Siciliam, in meis intimis, maximéque necessariis scias esse, itáque tractes vt intelligat, meam commendationē sibi magno adiumento fuisse. Vale.

M.T.C. ACILIO PROC. S.P.D. 31

C. FLAVIO, honesto, & ornato equite Romano, vtor valde familiariter. Fuit enim generi mei, C. Pisonis, per necessarius: méque diligentissimè obseruat & ipse, & L. Flauius, frater eius. Quapropter velim honoris mei causa, quibus rebus honestè, & pro tua dignitate poteris, quàm honorificentissimè, & quàm liberalissimè C. Flauium tractes. Id mihi sit erit gratum, vt gratius esse nihil possit. Sed præterea, tibi affirmo, neque id ambitione adductus facio, sed tum familiaritate, & necessitudine, tum etiam veritate: te ex F. Fla- B uii officio, & obseruantia, & præterea splendore, atque inter suos gratia, magnam voluptatem esse capturum. Vale.

M.T.C. ACILIO PROC. S.P.D. 32

IN HALESINA ciuitate, tam lauta, tamque nobili, coniunctissimos habeo & hospitio, & familiaritate M. & C. Clodios, Archagathum, & Philonem, sed vereor, ne, quia complureis tibi præcipuè commendo, exæquare videar ambitione quadam commendationes meas, quamquam à te quidem cumulatè satis fit & mihi, & meis omnibus. Sed velim sic existimes, hanc familiā, & hos, mihi maximè esse coniunctos vetustate, officiis, beneuolentia. Quamobrem peto à te maiorem in modum, vt his, omnibus in rebus, quantum tua dignitas, C fidésque patietur, commodes. Id si feceris, erit mihi vehementissimè gratum. Vale.

M.T.C. ACILIO PROC. S.P.D. 33

CN. Otacilio Nasone vtor familiarissimè, ita prorsus, vt illius ordinis nullo familiarius. Nam & humanitate eius, & probitate in consuetudine quotidiana, magnopere delector. Nihil iā opus est exspectare te, quibus eum verbis tibi commendē, quo sic vtor, vt scripsi. Habet is in prouincia tua negotia, quæ procurant liberti, Hilarus: Antigonus, Demonstratus: quos tibi, negotiáque omnia Nasonis, non secus commendo, ac si mea essent. Gratissimum mihi feceris, si intellexero, hanc commendationem magnum apud te pondus habuisse. Vale.

M.T.C. ACILIO PROC. S.P.D. 34

AVITVM mihi hospitium est cum Lysone, Lysonis filio, Lilybætano, valdéque ab eo obseruor: cognouiq; dignum & patre, & auo, est enim nobilissima familia. Quapropter commendo tibi maiorem in modum rē, domúmque eius: magnóque opere te abs te peto cures, vt is intelligat, meam commendationem ma- A ximo sibi apud te & adiumento & ornamento fuisse. Vale.

M.T.C. ACILIO PROC. S.P.D. 35

C. AVIANVS Philoxenus, antiquus est hospes meus, & præter hospitium, valde etiam familiaris: quem Cęsar meo beneficio in Nouo comenseis retulit. Nomen autē Auiani consecutus est, quod homine nullo plus est vsus, quàm Flacco Auiano, meo, quemadmodū te scire arbitror, familiarissimo. Quæ ego omnia collegi, vt intelligeres non vulgarē esse cōmendationem hanc meam. Peto igitur abs te, vt omnibus rebus, quod sine molestia tua facere possis, ei cōmodes, habeásque in numero tuorum: perficiásque, vt intelligat, has literas meas magno sibi vsui fuisse. Erit id mihi maiorem in modum gratum. Vale.

M.T.C. ACILIO PROC. S.P.D. 36

CVm Demetrio Mega mihi vetustum hospitium est, familiaritas autē tanta, quanta cū Siculo nullo. Ei Dolabella rogatu meo ciuitatem à Cæsare impetrauit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Cúmque propter quosdā sordidos homines, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina ciuitate donatorum incisa essent, reuelli iussisset: eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, nihil esse, quod de Mega vereretur: beneficium suum in eo manere. Hoc te scire volui, vt eum in ciuium Romanorū numero haberes. Cæterísque in rebus tibi eum ita cōmendo, vt maiore studio neminem commendarim. Gratissimum mihi feceris, si eum ita tractaris, vt intelligat, meam cōmendationem magno sibi ornamento fuisse. Vale.

M.T.C. ACILIO PROC. S.P.D. 37

HIPPIAM, Philoxeni filium Calatinum hospitem, & necessarium meum, tibi cōmendo maiorem in modum. Eius bona, quēadmodum ad me delata res est, publicè possidentur alieno nomine, contra leges Calatinorum. Id si ita est, etiam sine mea cōmendatione ab æquitate tua re ipsa impetrare debet, vt ei subuenias. Quoquo modo autē se res habet, peto à te, vt honoris, mei causa, eū expedias, tantúmq; ei commodes & in hac re, & in ceteris, quantum tua fides, dignitásq; patietur. Id mihi vehementer gratum erit. Vale.

M.T.C. ACILIO PROC. S.P.D. 38

L. BRVTIVS, eques Ro. adolescens omnibus rebus ornatus, in meis familiarissimis D est, méque obseruat diligentissimè: cuius cum patre magna mihi fuit amicitia iam inde à quæstura mea Siciliensi. Omnino nunc ipse Brutius Romæ mecum est: sed tamen domum eius, & rem familiarem, & procuratores tibi sic commendo, vt maiore studio commendare non possim. Gratissimum mihi feceris, si curaris, vt intelligat Brutius, id quod ei recepi, hanc meam commendationem sibi magno adiumento fuisse. Vale.

M.T.C. ACILIO PROC. S.P.D. 39

CVM familia Titurnia necessitudo mihi intercedit vetus: ex qua reliquus est M. Titurnius Rufus, qui mihi omni diligentia, atque officio est tuendus. Est igitur in tua potestate, vt ille in me satis sibi præsidii putet esse. Quapropter eum tibi commendo maiorem in modum: & abs te peto, efficias, vt is commendationem hanc intelligat sibi magno adiumento fuisse. Erit id mihi vehementer gratum. Vale.

M.T.C. Q. ANCHARIO, Q.F. PROC. S.P.D. 40

L. & C. Aurelios, & L. filios, quibus & ipsis, & patre eorum, viro optimo, familiarissimè vtor, commendo tibi maiorem in modum, adolescenteis omnibus optimis artibus ornatos, meos pernecessarios, tua amicitia dignissimos. Si vlla mea apud te commendatio valuit, quod scio multas plurimum valuisse: hæc vt valeat, rogo. Quod si eos honorificè, liberaliterque tractaris: & tibi gratissimos, optimósque adolescenteis adiunxeris, & mihi gratissimum feceris. Vale.

M.T.C. L. CVLLEOLO, S.P.D. 41

QVæ fecisti L. Luceij causa, scire te planè volo, te homini gratissimo commodasse, & cùm ipsi quæ fecisti, pergrata sunt, tum Pompeius, quotiescumque me videt (videt autem sæpissime) gratias tibi agit singulareis. addo etiam illud, quod tibi iucundissimum esse certo scio, me ipsum ex tua erga Luceium benignitate, maxima voluptate affici. Quod superest, quamquam mihi non est dubium, quin cùm anteà nostra causa, nunc iam etiam tuæ C constantiæ gratia, mansurus sis in eadem ista libertate: tamen abs te vehementer etiam atque etiam peto, vt ea, quæ initiò ostendisti, deinceps fecisti etiam ad exitum augeri, & cumulari per te velis. Id Luceio, & Pompeio valde gratum fore, téque apud eos præclarè positurum confirmo, & spondeo. De repub. déque his negotiis cogitationibúsque nostris perscripseram ad te diligenter paucis ante diebus: eásque literas dederam pueris tuis. Vale.

M.T.C. L. CVLLEOLO PROC. S.P.D. 42

L. LVCEIVS, meus familiarissimus, homo omnium gratissimus, mirificus tibi apud me gratias egit, cùm diceret, omnia te cumulatissimè, & liberalissimè procuratoribus suis pollicitum esse. Cùm oratio tua tam ei grata D fuerit, quàm gratam rem ipsam existimas fore, cùm, vt spero, quæ pollicitus es, feceris. Omnino ostenderunt Byliones, sese Luceio Pompeio arbitratu satisfacturos, sed vehementer opus est nobis. & voluntatem, & auctoritatem & imperium tuum accedere. Quod vt facias, te etiam atque etiam rogo. Illúdque mihi gratissimum est, quòd ita sciunt Luceij procuratores, & ita Luceius ipse ex literis tuis, quas A ad eum misisti, intellexit hominis nullius apud te auctoritatem, aut gratiam valere plus, quàm meam. Id vt re experiatur, iterum, & sæpius te rogo. Vale.

M.T.C. Q. GALLIO, S.P.D. 43

ETSI plurimis rebus spero fore, vt perspiciam, quod tamē iampridem perspicio, me à te amari: tamen nunc ea causa tibi datur, in quo facilè declarare possis tuam erga me beneuolentiam. L. Oppius, Marci filius, Philomeli negotiatur, homo mihi familiaris: eum tibi vnicè commendo: eóque magis, quòd cùm ipsum diligo, tum quòd negotia procurat L. Egnatij Rufi: quo ego vno equite Romano familiarissimè vtor, & qui cùm consuetudine quotidiana, tum officiis plurimis maximisque mihi coniunctus est. Oppium igi- B tur præsentem vt diligas, Egnatij absentis rem vt tueare, æquè à te peto, ac si mea negotia essent. Velim memoriæ tuæ causa des literarum aliquid, quæ tibi in prouincia reddantur: sed ita conscribas, vt tum, cùm eas leges, facilè recordari possis huius meæ commendationis diligentiam. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

M.T.C. Q. GALLIO, S.P.D. 44

ETSI ex tuis, & L. Oppij, familiarissimi mei, literis, cognoui, te memorem commendationis meæ fuisse, idque pro tua summa erga me beneuolentia, próque nostra necessitudine minimè sum admiratus: tamen etiam atque etiam tibi L. Oppium præsentem, & L. Egnatii, mei familiarissimi, absentis negotia commendo. Tanta mihi cum eo necessitudo est, familiaritásque, vt, si mea res esset, nō magis laborarem. Quapropter mihi gratissimum feceris, si curaris, vt is intelligat, me à te tantum amari, quantum ipse existimo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Idque vt facias, vehementer te rogo. Vale.

M.T.C. APVLEIO PROQVAESTORI, S.P.D. 45

L. EGNATIO vno, equite Romano, vel familiarissimè vtor. Eius Anchialum seruum, negotiáque, quæ habet in Asia, tibi commendo, nō minore studio, quàm si rem meam commendarem. Sic enim existimes velim, mihi cum eo non modò quotidianam consuetudinem summam intercedere, sed etiam officia magna, & mutua nostra inter nos esse. Quamobrem etiam, atque etiam à te peto, vt cures vt is intelligat, me ad te satis diligenter scripsisse. Nam de tua erga me voluntate non du- D bitabat. Id vt facias, te etiam atque etiam rogo. Vale.

M.T.C. APVLEIO PROQVAESTORI, S.P.D. 46

L. NOSTIVS Zoilus, est cohæres meus: heres autem patroni sui. ea te vtrumque scripsi, vt & mihi cum illo causam amicitiæ scires esse, & hominē probum existimares, qui

patroni

patroni iudicio ornatus esset. Eum tibi igitur sic commẽdo vt vnum ex nostra domo. Valde mihi gratum erit, si curaris, vt intelligat, hãc meam commendationem sibi apud te magno adiumento fuisse. Vale.

M. T. C. SILIO, S. P. D. 47

QVID ego tibi commendem eum, quem tu ipse diligis? Sed tamen, vt scires, eum à me non diligi solũ, verùm etiam amari, ob eam rem tibi hæc scribo. Omnium tuorũ officiorum, quæ & multa, & magna sunt, mihi gratissimum fuerit, si ita tractaris Egnatium, vt sentiat & se à me, & me à te amari. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Illa nostra scilicet ceciderunt. Vtamur igitur vulgari consolatione. Quid si hoc melius? Sed hæc coràm. Tu fac, quod facis, vt me amas, téque amari à me scias. Vale.

M. T. C. C. SEXTILIO, RVFO, QVAEST. S. P. D. 48

OMNES tibi commendo Cyprios, sed magis Paphios: quibus tu quæcumque cõmodaris, erunt mihi gratissima. Eóque facio libentius, vt eos tibi commendem, quòd & tuæ laudi, cuius ego fautor sum, cõducere arbitror, cùm primus in eam insulam quæstor veneris, ea te instituere, quæ sequantur alij: quæ, vt spero, faciliùs consequere, si & P. Lentuli, necessarij tui, legem, & ea, quæ à me constituta sunt, sequi volueris. Quã rem tibi confido magnæ laudi fore. Vale.

CICERO CVRIO PROC. S. P. D. 49

Q. POMPEIVS, Sext. filius, multis, & veteribus caussis necessitudinis mihi cõiunctus est. Is cùm antea meis commendationibus & rem, & gratiam, & auctoritatem suã tueri consueuerit: nunc profectò, te prouinciã obtinẽte, meis literis assequi debet, vt nemini se intelligat commendatiorem vmquam fuisse. Quamobrem à te maiorem in modum peto, vt, cùm omnes meos æquè, ac tuos obseruare pro nostra necessitudine debeas, hunc in primis ita in tuam fidem recipias, vt ipse intelligat, nullam rem sibi maiori vsui aut ornamento, quàm meam commendationem esse potuisse. Vale.

M. T. C. ARISTO, PROC. S. D. 50

SVMPSI hoc mihi pro tua in me obseruantia, quam penitus perspexi, quamdiu Brundisij fuimus, vt ad te familiariter, & quasi pro meo iure scriberem, si qua res esset, de qua valde laborarẽ. M. Curius, qui Patris negociatur, ita mihi familiaris est, vt nihil possit coniunctius. Multa illius in me officia: multa in illum mea, quódque maximum est, summus inter nos amor, & mutuus. Quæ cùm ita sint, si vllam in amicitiam eã spem habes: si ea, quæ in me officia, & studia Brundisij contulisti, vis mihi etiam gratiora efficere, quamquã sunt gratissima: si me à tuis omnibus amari vides: hoc mihi da, atque largire vt M. Curium, sartum & tectum, vt aiunt, ab omnique incommodo, detrimento, molestia sincerum, integrúmque conserues. Et ipse spondeo, & omnes hoc tibi tui pro me recipient, ex mea amicitia, & ex tuo in me officio maximum te fructum, summámque voluptatẽ esse capturum. Vale.

M. T. C. P. CASSIO, S. D. 51

D. MESCINVM, equitem Romanum, omnibus rebus, ornatum, meũmque perfamiliarem, tibi commendo ea commendatione, quæ potest esse diligentissima. Peto à te & pro nostra, & pro paterna amicitia, vt eum in tuam fidem recipias, eiúsque rem, famámque tueare. Virum bonum, tuaque amicitia dignum tibi adiunxeris, mihique gratissimũ feceris. Vale.

CICERO REGI, S. D. 52

ALICINIVS Aristoteles Melitẽsis, antiquissimus est hospes meus, & prætereà coniunctus magno vsu familiaritatis. Hæc cùm ita sint, non dubito, quin tibi satis commendatus sit. Etenim ex multis cognosco, meam commendationem plurimum apud te valere. Hunc ego à Cæsare liberaui. Frequens enim fuerat nobiscum: atque etiam diutius in causa est, quàm nos, commoratus: quo meliùs te de eo existimaturum arbitror. Fac igitur, mi Rex, vt intelligat, has sibi literas plurimum profuisse. Vale.

M. T. C. Q. THERMO, PRO-PR. S. D. 53

L. GENVCILIO Curuo iampridẽ familiarissimè vtor, optimo viro, & homine gratissimo. Eum tibi penitus commendo, atq; trado. Primùm, vt omnibus in rebus ei tu cõmodes, quoad fides tua, dignitásque patietur: patietur autem in omnibus. nihil enim abs te vmquam quod sit alienum tuis, aut etiã suis moribus, postulabit. Præcipuè autem tibi cõmendo negotia eius, quæ sunt in Hellespõto, primùm, vt obtineat id iuris in agris, quod ei Pariana ciuitas decreuit, & dedit, & quod semper obtinuit sine vlla cõtrouersia: deinde, si quid habebit cum aliquo Hellespontio cõtrouersiæ, vt in illã διοίκησιν reiicias. Sed nõ mihi videor, cùm tibi totum hominem diligentissimè commendarim, singulas ad te eius causas perscribere. Summa illa sit: quid officij, beneficij, honoris, in Genucilium contuleris, id te existimabo in me ipsum, atque in rẽ meam contulisse. Vale.

M. T. C. Q. THERMO, PRO-PR. S. D. 54

CVM mihi multa grata sunt, quæ tu adductus mea commendatione fecisti: tum in primis, quòd M. Marcilium, amici, atque interpretis mei filium, liberalissimè tractauisti. Venit enim Laodiceam, & tibi apud me, mihiq; propter te gratias maximas egit. Quare, quod reliquum est, à te peto, quando apud gratos homines beneficium ponis, vt eo li-

benigniùs his commodes: operámque des, quo- A ad fides tua patietur, vt socrus adolescentis rea ne fiat. Ego cùm anteà studiosè commendabam Marcilium, tum multò nunc studiosiùs, quòd in longa apparitione, singularem, & propè incredibilem patris Marcilij fidem, abstinentiam, modestiámque cognoui. Vale.

M. T. C. Q. THERMO, PRO-PR. S. D. 55

ETSI mihi videor intellexisse, cùm tecum Ephesi de re M. Anneij, legati mei, locutus sum, te ipsius causa vehementer omnia velle: tamen & M. Anneium tanti facio, vt mihi nihil putem prætermittendum, quod illius intersit, & me à te tanti fieri puto, vt non dubitem, quin ad tuam voluntatem magnus cumulus accedat commendationis meæ. Nam cùm iamdiu diligerem M. Anneium, déque eo sic existimarem, vt res declarat, quòd vltrò ei B detulerim legationem, cùm multis petentibus denegassem: tum verò posteà quàm mecum in bello, atque in re militari fuit, tantam in eo virtutem, prudentiam, fidem, tantámque erga me beneuolentiam cognoui, vt hominem neminem pluris faciam. Eum cum Sardianis habere controuersiam scis: causam tibi exposuimus Ephesi: quam tu tamẽ coràm faciliùs, meliúsque cognosces. De reliquo mihi, mehercule, diu dubium fuit, quid ad te potissimùm scriberem. Ius enim, quemadmodum dicas, clarum & magna cum tua laude notum est. Nobis autẽ in hac causa nihil aliud opus est, nisi te ius instituto tuo dicere. Sed tamen cùm me non fugiat, quanta sit in prætore auctoritas, præsertim ista integritate grauitate, clemẽtia, qua te esse inter omneis cõstat, peto abs te, pro nostra coniunctissima necessitudine, plurimisque officiis paribus, ac mutuis, vt voluntate, auctoritate, studio tuo perficias, vt C M. Anneius intelligat, te, & sibi amicum esse, quod non dubitat (sæpe enim mecum locutus est) & multò amiciorem his meis litteris esse factum. In tuo toto imperio, atque prouincia nihil est, quod mihi gratius facere possis. Iam, apud ipsum gratissimum hominem, atque optimum virum, quàm bene positurus sis studiũ tuum, atque officium, dubitare te non existimo. Vale.

M. T. C. Q. THERMO, PRO-PR. S. D. 56

C. CLVVIVS Puteolanus valde me obseruat, valdéq; est mihi familiaris. Is ita sibi persuadet: quod in tua prouincia negotij habeat, nisi te prouinciam obtinente, meis commendationibus confecit, id se in perditis, & desperatis habiturum. Nunc quando mihi ab amico officiosissimo tantum oneris D imponitur, ego quoque tibi imponã pro tuis in me summis officiis: ita tamẽ, vt tibi nolim molestus esse. Mylasij, & Alabandenses pecuniam Cluuio debent. Dixerat mihi Euthydemus, cùm Ephesi essem, se curaturum, vt ecdici Mylasij Romam mitterentur. Id factum non est. Legatos audio missus esse. sed malo ecdicos, vt aliquid confici possit. Quare peto à te vt eos & Alabandenses iubeas ecdicos Romam mittere. Præterea Philocis Alabandensis ὑποθήκας Cluuio dedit: hæ commissæ sunt. Velim cures, vt aut de hypothecis decedat, easque procuratoribus Cluuij tradat: aut pecuniam soluat. Præterea Heracleotæ, & Bargyletæ, qui item debent, aut pecuniam soluant, aut fructibus suis satisfaciant. Caunij præterea debent: sed aiunt se depositam pecuniam habuisse. Id velim cognoscas: &, si intellexeris, eos neque ex edicto, neque ex decreto depositam habuisse, des operam, vt vsuræ Cluuio, instituto tuo conseruentur. His de rebus eò magis laboro, quòd agitur res Cn. Pompeii, etiam nostri necessarij: & quòd is magis etiam mihi laborare videtur, quàm ipse Cluuius: cui satisfactum esse à nobis valde volo. His de rebus te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

M. T. C. Q. THERMO PRO-PR. S. D. 57

QVO magis quotidie ex literis, nuntiísque bellum magnum esse in Syria cognosco, eò vehementiùs à te pro nostra necessitudine contendo, vt mihi M. Anneium legatum primo quoque tempore remittas. Nam eius opera, consilio, scientia rei militaris vel maximè intelligo, me, & rēp. adiuuari posse. Quòd nisi tanta res eius ageretur, ne ipse adduci potuisset, vt à me discederet: neque ego vt eum à me dimitterem. Ego in Ciliciam proficisci cogito circiter Kal. Maias. Ante eam diem Anneius ad me redeat oportet. Illud, quod tecum & coràm, & per literas diligentissimè egi, id te nunc etiam rogo, curæ tibi sit, vt suum negotium, quod habet cum populo Sardiano, pro causæ veritate, & pro sua dignitate conficiat. Intellexi ex tua oratione, cùm tecum Ephesi locutus sum, te ipsius M. Anneij causa omnia velle. Sed tamen sic velim existimes, te mihi nihil gratius facere posse, quàm si intellexero, per te, illum ipsum negotium ex sententia confecisse. Idque quàm primum vt efficias, te etiam atque etiam rogo. Vale.

M. T. C. TITIO L. F. RVFO PR. VRBANO, S. 58

L. CVSTIDIVS est tribulis, & municeps, & familiaris meus. Is causam habet: quam causam ad te deferet. Commendo tibi hominẽ, sicuti tua fides, & meus pudor postulat: tantùm, vt faciles ad te aditus habeat: quæ æqua postulabit, vt iubente te impetret: sentiátque meam sibi amicitiam, etiam cum longissimè absim, prodesse in primis apud te. Vale.

M. T. C. C. CVRTIO PEDVCEANO PRAETORI, S. D. 59

M. FABIVM vnicè diligo, summáque mihi cum eo consuetudo, & familiaritas est peruetus. In eius controuersiis quid decernas à te non peto (seruabis, vt tua fides, & dignitas postulat, edictum, & institutum tuum) sed vt quàm facillimos ad te aditus habeat: quæ erunt æqua, iubente te impetret: vt meam amicitiam sibi, etiam cum procul absim, prodesse sen-

desse sentiat, præsertim apud te. Hoc vehementer etiam atque etiam te rogo. Vale.

M. T. C. MVNATIO, C. F. S. D. 60

L. LIVINEIVS Tripho est omniũ L. Reguli, familiarissimi mei, libertus: cuius calamitas etiã officiosiorem me facit in illũ. nam beneuolentior, quàm semper fui, esse non possum. Sed ego libertum eius per seipsum diligo: summa enim eius erga me officia extiterunt his nostris temporibus, quibus facillimè bonam beneuolentiam hominum, & fidem perspicere potui. Eum tibi ita commendo, vt homines grati, & memores bene meritos de se commendare debent. Pergratum mihi feceris, si ille intellexerit, se, quòd pro salute mea multa pericula adierit, sæpe hyme summa nauigarit: pro tua erga me beniuolentia gratum etiam tibi fecisse.

M. T. C. P. SILIO, PRO-PR. S. D. 61

T. PINNIO familiarissimè me vsum esse, scire te arbitror: quod quidem ille testamento declarauit: qui me tũ tutorem, tum etiam secundum heredẽ instituerit. Eius filio mirè studioso, & erudito, & modesto pecuniã Nicæenses grandem debent, ad IIS. octogies: &, vt audio, in primis volunt ei soluere. Pergratum igitur mihi feceris, quando nó modò reliqui tutores, qui sciunt, quanti me facias, sed etiã puer ipse sibi persuasit, te omnia mea causa facturum esse, si dederis operam, quoad tua fides, dignitásque patietur, vt quàm primùm pecunia Pinnio soluatur Nicæensium nomine. Vale.

M. T. C. P. SILIO, PRO-PR. S. D. 62

ET in Atilij negotio te amaui: cùm enim serò venissem, tamen honestum equitem Romanum beneficio tuo conseruaui. & mehercule semper sic in animo habui, te in meo ære esse propter Lamiæ nostri coniunctioné, & singularem necessitudinem. Itaque primùm tibi ago gratias, quòd me omni molestia liberas: deinde impudentia prosequor: sed idẽ sarciã. Te enim semper sic colã, & tuebor, vt qué diligentissimè. Quinctum fratrem meum, si me diligis, eo numero cura vt habeas, quo me. Ita magnum beneficium tuũ magno cumulo auxeris. Vale.

M. T. C. P. SILIO, PRO-PR. S. D. 63

NON putaui fieri posse, vt mihi verba deessent: sed tamen in C. Lænio cõmendando desunt. Itaque rem tibi exponã paucis verbis: sed tamen, vt planè perspicere possis voluntatẽ meã. Incredibile est, quanti faciamus & ego, & frater meus, qui mihi carissimus est, C. Læniũ. id fit cùm plurimis eius officiis, tum summa probitate, & singulari modestia. Eum ego à me inuitissimus dimisi, tum propter familiaritatem, & consuetudinis suauitatem: tum quòd consilio eius fideli, ac bono libenter vtebar. Sed vereor, ne iã mihi superesse verba putes, quæ dixeram defutura. Cõmendo tibi hominem, sicut intelligis, me de quo ea suprà scripserim debere commendare. A téque vehementer etiam atque etiam peto, vt, quòd habet in tua prouincia negotij, expedias: quod tibi videbitur rectum esse, ipsi dicas. Hominem facillimum, liberalissimũmque cognosce. Itaque te rogo, vt eum solutũ, liberum, confectis eius negotiis per te, quàm primùm ad me remittas. Id mihi fratriq; meo gratissimum feceris. Vale.

M. T. C. P. SILIO, PRO-PR. S. D. 64

NERO meus mirificas apud me tibi gratias egit prorsus incredibileis, vt nullũ honoré sibi haberi potuisse diceret, qui à te prætermissus esset. Magnum fructum ex ipso capies. nihil est enim illo adolescente gratius. Sed mehercule mihi quoque gratissimum fecisti. Pluris enim ex omni nobilitate neminem facio. Itaque si ea feceris, quæ ille per me tecum agi voluit, gratissimum mihi feceris. Primùm de Pausania Alabandensi, sustentes rem dum Nero veniat. Vehementer enim eius causa cupere eum intellexi. Itaque hoc valde te rogo. Deinde Nisæos, quos Nero in primis habet necessarios, diligentissiméque tuetur, ac deffendit, habeas tibi commendatissimos. vt intelligat illa ciuitas, sibi in Neronis patrocinio summum esse præsidium. Strabonem Seruilium tibi sæpe commendaui. nũc eò facio id impensiùs: quòd eius causam Nero suscepit. Tantùm à te petimus, at agas eam rem, nec relinquas hominem innocentem ad alicuius tui dissimilis quæstum. Id tum gratũ mihi erit tum etiã existimabo, te humanitate tua esse vsum. Sũma huius epistolæ hæc est, vt ornes omnibus rebus Neronem, sicut instituisti, atque fecisti. Magnum theatrum habet ita prouincia, non vt hæc nostra, adolescentis nobilis, ingeniosi, abstinentis cõmendationem atque gloriam. Quare, si te fautore vsus erit, sicut & vtetur, profectò & vsus est amplissimè, clientelas acceptas à maioribus confirmare poterit, & beneficiis suis obligare. Hoc in genere si eũ adiuueris eo studio, quo ostendisti, apud ipsum præclarissimè posueris: sed mihi etiam gratissimum feceris. Vale.

M. T. C. P. SILIO, PRO-PR. S. D. 65

CVM P. Terentio Hispone qui operas in scriptura pro magistro dat, mihi summa familiaritas, consuetudóque est: multáque & magna inter nos officia paria, & multa intercedunt. Eius summa existimatio agitur in eo, vt pactiones cum ciuitatibus reliquis conficiat. Non me præterit, nos eam rem Ephesi expertos esse, neque ab Ephesiis vllo modo impetrare potuisse. Sed quando, quemadmodum omnes existimant, & ego intelligo, tua cùm summa integritate, tum singulari humanitate, & mansuetudine consecutus es, vt libentissimis Græcis, nutu, quod velis, cõsequare: peto à te maiorem in modum, vt hono-

ris mei causa, hac laude Hisponem affici velis. A Præterea cum sociis scripturæ mihi summa necessitudo est, nō solùm ob eam causam quòd ea societas vniuersa in mea fide est, sed etiam quòd plerisque sociis vtor familiarissimè. Ita & Hisponem meum per me ornaris, & societatem mihi coniunctiorem feceris: túque ipse & ex eius obseruātia: gratissimi hominis, & ex sociorum gratia, hominum amplissimorum, maximum fructum capies, & me summo beneficio affeceris. Sic enim velim existimes, ex tota tua prouincia, omnique isto imperio, nihil esse, quod mihi gratius facere possis. Vale.

M. T. C. P. SERVILIO ISAVRICO PROPR. S. D. 66

A. CAECINAM, maximè proprium clientem familiæ vestræ, non commendarem tibi, cùm scirē, qua fide in tuos, qua cle- B mentia in calamitosos soleres esse: nisi me & patris eius, quo sum familiarissimè vsus, memoria & huius fortuna ita moueret, vt hominis, omnibus mecum studiis, officiisque cōiunctissimi, mouere debebat. E te hoc omni contentione peto, sic, vt maiore cura, maiore animi labore petere non possim: vt ad ea, quæ tua sponte sine cuiusquam commendatione faceres, in hominem tantum, & talem, calamitosum, aliquem efferant cumulum meæ literæ, quo studiosiùs eum, quibuscumque rebus possis, iuues. Quòd si Romæ fuisses, etiam salutem A. Cæcinæ essemus (vt opinio mea fert) per te consecuti. De qua tamen magnam spē habemus, freti clementia collegæ tui. Nunc, quando iusticiam tuam secutus, tutissimū sibi portum prouinciam istam esse duxit: etiam atque etiam te rogo, atque oro, vt eum & in reliquiis veteris negotiationis colligendis iuues, & ceteris rebus tegas, atque tueare. Hoc C mihi gratius facere nihil potes. Vale.

M. T. C. P. SERVILIO, PROPR. S. D. 67

EX prouincia mea Ciliciēsi, cui scis P. τρεῖς διοικήσεις Asiaticas attributas fuisse, nullo sum familiariùs vsus, quàm Androne, Artemonis filio, Laodicensi: eúmque habui in ea ciuitate tum hospitem, tum vehementer ad meæ vitæ rationem, & consuetudinē accommodatū. Quem quidem multò etiā pluris posteà quā decessi, facere cœpi, quòd multis rebus expertus sum gratum hominem, meique memorem. Itaque eum Romæ libentissime vidi. Nō te enim fugit, qui plurimis in ista prouincia benignè fecisti, quàm multi grati reperiantur. Hæc propterea scripsi, vt & me non sine causa laborare intelligeres, & tu ipse eum dignū hospicio tuo iudicares. Feceris igitur D mihi gratissimum, si ei declararis, quanti me facias: id est, si receperis eum in fidem tuam, & quibuscumque rebus honestè, ac sine molestia tua poteris, adiuueris. Hoc mihi vehementer erit gratum: idque vt facias, te etiam atque etiam rogo. Vale.

M. T. C. P. SERVILIO ISAVRICO, PROC. COLLEGAE, S. D. 68

GRATAE mihi vehementer tuæ literæ fuerunt: ex quibus cognoui cursus nauigationum tuarum. Significabas enim memoriam tuam nostræ necessitudinis: qua mihi nihil poterat esse iucundius. Quod reliquum est multò etiam erit gratius, si ad me de rep. id est, de statu prouinciæ, de institutis tuis familiariter scribes. Quæ quamquam ex multis pro tua claritate audiam, tamen libentissimè ex tuis literis cognoscam. Ego ad te de reip. summa quid sentiam, non sæpe scribam, propter periculum eiusmodi literarum. Quid agatur autem, scribam sæpius. Sperare tamen videor Cæsari collegæ nostro, fore curæ, & esse, vt habeamus aliquam rempubl. cuius cōsiliis magni referebat te interesse. Sed, si tibi vtilius est, id est, gloriosius, Asiæ præesse, & istam partem reipub. malè affectam tueri: mihi quoque idem: quod tibi, & laudi tuæ profuturum est, optatius debet esse. Ego, quæ ad tuam dignitatem pertinere arbitrabor, summo studio diligentiaque curabo: in primisque tuebor omni obseruantia clarissimum virum, patrem tuum: quod & pro vetustate necessitudinis, & pro beneficiis vestris, & pro dignitate ipsius facere debeo. Vale.

M. T. C. P. SERVILIO COLLEGAE, S. D. 69

C. CVRTIVS, Mithres est ille quidem, vt scis, libertus Posthumij, familiarissimi mei: sed me colit, & obseruat æquè, atque illum ipsum patronum suum. Apud eum ego sic Ephesi fui, quotiescunque fui, tanquam domi meæ. Multáque acciderunt, in quibus & beneuolentiam eius erga me experirer, & fidem. Itaque si quid aut mihi aut meorum cuipiam in Asia opus est, ad hunc scribere consueui: huius cùm opera, & fides tum domo, & re vti, tanquam mea. Hæc ad te eò pluribus scripsi, C vt intelligeres, me non vulgariter, nec ambitiosè, sed vt pro homine intimo ac mihi pernecessario, scribere. Peto igitur à te, vt in ea controuersia, quam habet de fundo cum quodam Colophonio? & in ceteris rebus, quantū fides tua patietur, quantúmque tuo commodo poteris, tantum ei honoris mei causa cōmodes: etsi, vt eius modestiam cognoui, grauis tibi nulla in re erit. Si & mea commendatione, & sua probitate assecutus erit, vt de se bene existimes: omnia se adeptum arbitrabitur. vt igitur eum recipias in fidem, habeásque in numero tuorum, te vehementer etiam atque etiam rogo. Ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitrabor, omnia studiose, diligēterque curabo. Vale.

M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGAE, S. P. D. 70

D QVIA non est obscura tua in me beneuolentia, sic fit, vt multi per me tibi velint commendari. Ego autem tribuo nonnunquam in vulgus: sed plerumque necessariis, vt hoc tempore. Nam cum T. Ampio Balbo mihi summa familiaritas, necessitudóque est. Eius libertum, T. Ampium, Menandrum hominem frugi, & modestum, & patrono, & nobis vehementer probatum, tibi commendo

maiorem

maiorem in modum. Vehementer mihi gratum feceris, si, quibuscumque rebus, sine tua molestia poteris, ei commodaris Quod vt facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGAE, S. D. 71

MVLTOS tibi commendem necesse est, quando omnibus nota nostra necessitudo est, tuaque in me beneuolentia. Sed tametsi omnium causa, quos commendo, velle debeo: tamen cum omnibus non eadem mihi causa est. T. Agusius, & comes meus fuit illo miserrimo tempore & omnium itinerum, nauigationum, laborum, periculorum meorum socius: neque hoc tempore discessisset à me, nisi ego ei permisissem. Quare sic tibi eum commendo, vt vnum de meis domesticis, & maximè necessariis. Pergratum mihi feceris, si eũ ita tractaris, vt intelligat, hanc commendationem sibi magno vsui, atque adiumento, fuisse. Vale.

M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGAE, S. D. 72

CAERELLIAE, necessariæ meæ, rem, nomina, possessiones Asiaticas cõmẽdaui tibi præsens in hortis, tuis, quàm potui diligentissimè: tuque mihi, pro tua cõsuetudine, proque tuis in me perpetuis, maximisque officiis, omnia te facturum liberalissimè recepisti. Meminisse te id spero. scio enim solere. Sed tamen Cærelliæ procuratores scripserunt te propter magnitudinem prouinciæ, multitudinémque negotiorum, etiam atque etiam esse commonefaciendum. Peto igitur, vt memineris te omnia, quæ tua fides pateretur, mihi cumulatè recepisse. Equidem existimo, te habere magnam facultatem (sed hoc tui est consilij & iudicij) ex eo senatusconsulto, quod in hæredes C. Vennonij factum est, Carelliæ commendandi. id senatusconsultum tu interpretabere pro tua sapientia. Scio enim, eius ordinis auctoritatem semper apud te magni fuisse. Quod reliquum est, sic velim existimes, quibuscumque rebus Cærelliæ benignè feceris, mihi te gratissimum esse facturum. Vale.

M. T. C. Q. PHILIPPO, PROCOS. S. D. 73

GRATVLOR tibi, quod ex prouincia saluum te ad tuos recepisti incolumi fama, & rep. Quòd si Romæ te vidissem, coram gratias egissem, quòd tibi L. Egnatius familiarissimus meus, absens, L. Oppius, præsens, curæ fuisset. Cum Antipatro Derbete mihi non solùm hospitium, verùm etiam summa familiaritas intercedit. Ei te vehementer succensuisse audiui, & molestè tuli. De te nihil possum iudicare, nisi illud mihi certè persuadeo, te, talem virum, nihil temerè fecisse. A te autem, pro vetere nostra necessitudine, etiam atque etiam peto, vt eius filios qui in tua potestate sunt, mihi potissimùm condones: nisi quid existimas in ea re violari existimationem tuam. Quod ego si arbitrarer, numquam te rogarem: mihique tua fama multò antiquior esset, quàm illa necessitudo est. Sed mihi ita persuadeo (potest fieri vt fallar) eam rem laudi tibi potius, quàm vituperationi fore. Quid fieri possit. & quid mea causa facere possis (nam, quin velis, non dubito) velim, si tibi graue non erit, certiorem me facias. Vale.

M.T.C. Q. PHILIPPO, PROCOS. S. D. 74

ETSI non dubito, pro tua in me obseruantia, proque nostra necessitudine, quin commendationem meam memoria teneas: tamen etiam atque etiam eundem tibi L. Oppium familiarem meum, præsentem, & L. Egnatij, familiarissimi mei, absentis, negotia commendo. Tanta mihi cum eo necessitudo est, familiaritásque, vt, si mea res esset, non magis laborarem. Quapropter gratissimum mihi feceris, si curaris, vt is intelligat, me à te tantum amari, quantum ipse existimo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Idque vt facias, te vehementer rogo. Vale.

M.T.C. T. TITIO, TITI F. LEGATO, S. P. D. 75

ETSI non dubito, quin apud te mea commendatio prima, satis valeat tamen, obsequor homini familiarissimo, C. Auiano Flacco: cuius causa omnia tum cupio, tum mehercule etiam debeo. De quo & præsens tecum egi diligenter, cùm tu mihi humanissimè respondisti, & scripsi ad te accuratè antea: sed putat interesse sua, me ad te quàm sæpissimè scribere. Quare velim mihi ignoscas, si illius voluntati obtemperans, minùs videbor meminisse constantiæ tuæ. A te idem illud peto vt de loco, quò deportet frumentum, & de tempore, Auiano commodes: quorum vtrumque per eundem me obtinuit triennium, dum Pompeius isti negotio præfuit. Summa est, in quo mihi gratissimum facere possis si curaris vt Auianus, quando se à me amari putat, me à te amari sciat. Erit id mihi pergratum. Vale.

M. T. C. QVATVOR VIRIS, ET DECVRIONIBVS, S. D. 79

TANTAE mihi cum Q. Hippio causæ necessitudinis sunt, vt nihil possit esse coniunctius, quàm nos inter nos sumus. Quod nisi ita esset, vterer mea consuetudine, vt vobis nulla in re molestus essem. Etenim vos mihi optimi testes estis, cum mihi persuasum esset, nihil esse, quod à vobis impetrare non possem, numquam me tamen grauem vobis esse voluisse: vehementer igitur vos etiam atque etiam rogo, vt honoris mei causa liberalissime C. Valgium Hippianum tractetis rémque cum eo conficiatis, vt quam possessionem habet in agro Fregellano, à vobis emtam, eam liberam, & immunem habere possit. Id si à vobis impetraro, summo me beneficio vestro affectum arbitrabor. Valete.

M. T. C. P. SVLPICIO, IMP. S. D. 77

A

CVM his temporibus non sanè in senatum
ventitarem, tamen, vt tuas literas legi, nō
existimaui, me saluo iure nostræ veteris ami-
citiæ, multorúmque internos officior ū, facere
posse, vt honori tuo deessem. Itaque affui, sup-
plicationémque tibi libenter decreui, nec re-
liquo tempore vllo aut rei, aut existimationi,
aut dignitati tuæ deero. Atque, vt hoc tui ne
necessarij sciant, hoc me animo erga te esse,
velim facias eos per literas certiores, vt, si
quid tibi opus sit, ne dubitent mihi iure suo
denuntiare. M. Bollanum, virum bonū, & for-
tē, & omnibus rebus ornatum, meúmque vete-
rē amicū, tibi magnopere cōmendo. Pergra-
tum mihi feceris, si curaris, vt intellegat, hāc
commendationē sibi magno adiumento fuis-
se. Ipsúmque virum optimum, gratissimúm- B
que cognosces. Promitto tibi, te ex eius ami-
citia magnā voluptatem esse capturum. Præ-
tereà à te peto maiorem in modum, pro no-
stra amicitia, & pro tuo perpetuo in me stu-
dio, vt in hac re etiam elabores. Dionysius,
seruus meus, qui meam bibliothecam multo-
rum nūmorum tractauit, cū multos libros sur-
ripuisset, nec se impunè laturū putaret, aufu-
git. Is est in prouincia tua. Eū & M. Bollanus,
familiasis meis, & multi alij Naronæ viderūt.
Sed cū se à me manumissum esse diceret, cre-
diderunt. Hunc tu si mihi restituendum cura-
ris. nō possum dicere, quàm mihi gratum fu-
turum sit. Res ipsa parua, sed amini mei dolor
magnus est. Vbi sit, & quid fieri possit, Bolla-
nus te docebit. Ego, si hominem per te recu-
peraro, summo me à te beneficio affectum ar-
bitrabor. Vale.

M. T. C. ALIENO PROC. S. D. 78

DEmocritus Sicyonius, non solùm hospes
meus est, sed etiam, quod non multis
contingit, Græcis præsertim, valde familiari-
Est enim in eo summa probitas, summa vir-
tus, summa in hospites liberalitas, & obseruā-
tia: méque pre ceteris & colit, obseruat, & di-
ligit. Eum tu non modo suorum ciuiū, verū
etiam penè Achaię Principē cognosces. Huic
ego tantummodò aditum ad tuam cognitio-
nem patefacio, & munio. Cognitum, per te
ipsum, quę tua natura est, dignum tua amici-
tia, atque hospitio iudicabis. Peto igitur à
te, vt his literis lectis, recipias eum in tuam
fidem: polliceare, omnia te facturum mea
causa. De reliquo, sit id quod confido, fore
dignum eum tua amicitia, hospitióque co-
gnoueris: perto, vt eum complectare diligas,
in tuis habeas. Erit id mihi maiorem in mo-
dum gratum. Vale.

M. T. C. ALIENO PROCONS. S. P. C. 79

ET te scire arbitror, quanti fecerim C. A-
uianum Flaccum: & ego ex ipso audieras
optimo, & gratissimò homine, quā à te libe-
raliter esset tractatus. Eius filios, dignissimos
illo patre, meósque necessarios, quos ego v-
nice diligo, commendo tibi sic, vt maiore stu-
dio nullos commendare possim. C. Auianus
in Sicilia est Marcus est nobiscum. Vt illius
dignitatem præsentis ornes, rem vtriusque
defendas te rogo. Hoc mihi gratius in ista
prouincia facere nihil potes. Idque vt facias,
te vehementer etiam atque etiam rogo.
Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS, LIBER XIIII.

Ad Terentiam.

M. T. C. TERENTIAE, S. P. D. 1

ET literis multorum, & C
sermone omnium, perfer-
tur ad me, incredibilem
tuam virtutem, & fortitu-
dinem esse, téque nec ani-
mis nec corporis labori-
bus defatigari Me miserū!
te ista virtute, fide, pro-
bitate humanitate in tantas ærumnas pro-
pter me incidisse Tulliolámque nostrā, ex quo
patre tantas voluptates capiebat, ex eo tantos
percipere luctus. Nam quid ego de Cicerone
dicā? qui cū primū sapere cœpit, acerbissimus
dolores, miseriásq. percepit. Quę si, vt scri-
bis, fato facta putarē, ferrem paulò faciliùs.
sed omnia sunt mea culpa cōmissa, qui ab iis
me amari putabam, qui inuidebant: eos non
sequebar, qui petebāt. Quod si nostris cō siliis
vsi essemus, neque apud nos tantùm valuisset
sermo aut stultorum amicoru, aut improbo-
rum: beatissimi viueremus, nunc, quando
sperare nos amici iubent, dabo operam, ne
mea valetudo tuo labori desit. Res quāta sit,
intelligo: quā óq. fuerit facilius: manere domi,
quam redire. Sed tamen si omneis tribunos pl.
habemus, si Lentulum tam studiosum, quam
videtur, si verò etiā Pompeium, & Cæsarem:
non est desperandum. De familia, quomodo
placuisse

placuisse amicis scribis, faciemus. De loco nunc quidem iam abiit pestilentia:sed quam diu fuit,me non attigit. Plancius,homo officiosissimus,me cupit esse secum:& adhuc retinet. Ego volebam loco magis deserto esse in Epiro,quò neque Hispo veniret, nec milites: sed adhuc Plancius me retinet, sperat posse fieri,vt mecum in Italiam decedat. Quem ego diem si videro,& si in vestrum complexū venero,ac si & vos,& meipsum recuperaro: satis magnum mihi fructū videbor percepisse & vestræ pietatis,& meæ. Pisonis humanitas,virtus,amor in omneis nos, tantus est, vt nihil supra possit. Vtinam ea res ei voluptati sit: gloriæ quidem video fore. De Q. fratre nihil ego te accusaui: sed vos,cum præsertim tam pauci sitis, volui esse quam coniunctissimos. Quibus me voluisti agere gratias, egi, & me à te certioré factum esse scripsi. Quod ad me mea Terentia scribis, te vicum vendituram: quid,obsecro te(me miserum) quid futurum est? Et,si nos premet eadé fortuna,quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere(tanta vis lacrymarum est) ne te in eundem fletum adducā. Tantùm scribo, si erunt in officio amici: pecunia non deerit, si nō erunt, tu efficere tua pecunia non poteris. Per fortunas miseras nostras,vide,ne puerū perditum perdamus. Cui si aliquid erit: ne egeat, mediocri virtute opus est,& mediocri fortuna, vt cetera consequatur. Fac valeas,& ad me tabellarios mittas vt sciam,quid agatur,& vos quid agatis. Mihi omnino iā breuis exspectatio est. Tulliolæ,& Ciceroni salutem dic. Valete. D. ante diem VI. Kalendas Decembreis Dyrrhachii. Dyrrhachiū veni, quòd & libera ciuitas est, & in me officiosa, & proxima Italiæ. Sed si offendet me loci celebritas,aliò me conferam,& ad te scribam.

M. T. C. TERENTIÆ, ET TVLLIOLÆ ET CICERONI, SVIS, S. P. D. 2

Noli putare,me ad quemquam longiores epistolas scribere,nisi,si quis ad me plura scripsit, cui puto rescribi oportere. Nec enim habeo, quod scribam : nec hoc tempore quidquam difficiliùs facio. Ad te verò,& ad nostram Tulliolam non queo sine plurimis lacrymis scribere. Vos enim video esse miserrimas,quas ego beatissimas semper esse voluiidque præstare debui. &, nisi tam timidi fuissemus,præstitissem. Pisonem nostrū merito eius amo plurimum. Eum,vt potui, per literas cohortatus sum,gratiasq. vt egi,debui. In nouis tribunis pleb. intelligo spé te habere. id erit firmum, si Pompeii voluntas erit, sed Crassum tamen metuo. A te quidem omnia fieri fortissimè,& amantissimè video:nec meliora:sed mœreo casum eiusmodi, vt tantis tuis miseriis meæ miseriæ subleuentur. Nā ad me P. Valerius, homo officiosus, scripsit, id quo ego maximo cū fletu legi, quemadmodū a Vesta ad tabulam Valeriam ducta esses. Hem mea lux , meum desiderium , vnde omnes opem petere solebant:te nunc, mea Terentia , sic vexari, sic iacere in lacrymis, & sordibus! idque fieri mea culpa,qui ceteros seruaui,vt nos periremus ? Quod de domo scribis, hoc est, de area : ego verò tum denique mihi videbor restitutus, si illa nobis erit restituta. Verùm hæc non sunt in nostra manu. Illud doleo quæ impensa facienda est,in eius partem, te miseram & despoliatam venire. Quod si conficitur negotium, omnia consequemur : sin eadem nos fortuna premet. etiamne reliquias tuas, misera proiicies? Obsecro te,mea vita quod ad sumtum attinet, sine alios, qui possunt, si modò volunt,sustinere: & valetudinem istam infirmam,si me amas,noli vexare. Nam mihi ante oculos dies,noctesque versaris. Omneis labores te excipere video. timeo,vt sustineas. sed video in te esse omnia. Quare,vt id,quod speras,& quod agis,consequamur,serui valetudini. Ego ad quos scribā,nescio, nisi aut ad eos,qui ad me scribunt aut ad eos, de quibus ad me vos aliquid scribitis. Longiùs,quoniā vobis ita placet , non discedam : sed velim quàm sæpissime literas mittatis,præsertim si quid est firmius,quod speremus. Valete,mea desideria, valete. Datum a. d. III. Nonas Octob. Thessalonicæ.

M. T. C. TERENT. SVADET, TVLLIÆ ET CICER. S. P. D. 3

Accepi ab Aristocrito treis epistolas,quas ego lacrymis propè deleui. Conficior enim mœrore,mea Terentia: nec me meæ miseriæ magis excruciant,quàm tuæ,vestræque. Ego autē hoc miserior sum,quàm tu,quæ es miserrima, quòd ipsa calamitas, communis est vtriq. nostrum:sed culpa mea propria est. Meum fuit officium vel legatione vitare periculum:vel diligentia,& copiis resistere:vel cadere fortiter, hoc miserius, turpius, indignius nobis nihil fuit. Quare cùm dolore conficior,tum etiam pudore. Pudet enim me vxori meæ optimæ suauissimis liberis, virtutem,& diligentiam non præstitisse. Nam mihi ante oculos dies,noctesque versatur squalor vester,& mœror,& infirmitas,valetudinis tuæ: spes autem salutis pertenuis ostenditur. Inimici sunt multi:inuidi penè omnes. Eiicere nos magnum fuit, excludere facile est. Sed tamen quamdiu vos eritis in spe,non deficiam,ne omnia mea culpa cecidisse videantur. Vt tutò sim,quod laboras, id mihi nunc facillimum est: quem etiam inimici volunt viuere in his tantis miseriis. Ego tamen faciam,quæ præcipis. Amicis, quibus voluisti, egi gratias:& eas literas a Dexippo dedi:meque de eorum officio scripsi a te certiorem esse factum. Pisonem nostrum mirifico esse studio in nos,& officio, & ego perspicio , & omnes prædicant. Dii faxint, vt tali genero mihi præsenti tecum simul, & cū liberis nostris frui liceat. Nunc spes reliqua est in nouis tribunis pleb. & in primis quidé diebus. Nam si inueterarit,actum est. Ea re ad te statim Aristocritum misi,vt ad me continuò initia rerum, & rationem totius negotii posses scribere : etsi Dexippo quoque ita imperaui, statim vt recurreret:& ad fratrem misi,vt crebrò tabellarios mitteret. nam ego eo nomine sum Dyrrhachii hoc tépore, vt quàm celer-

rimè, quid agatur, audiã, & sum tutò. Ciuitas enim hæc semper à me defensa est. Cùm inimici nostri venire dicentur, tum in Epirum ibo. Quò scribis, te, si velim, ad me venturam: ego verò cùm sciam magnam partem istius oneris abs te sustineri, te istic esse volo. Si perficitis quod agitis: me ad vos venire oportet. sin autem, sed nihil est opus reliqua scribere. Ex primis, aut ad summum secundis literis tuis constituere poterimus, quid nobis facien dum sit. Tu modò ad me velim omnia diligentissimè perscribas, etsi magis iam rem, quàm literas, debeo exspectare. Cura, vt valeas, & ita tibi persuadeas, mihi te carius nihil esse, nec vmquam fuisse. Vale mea Terentia, quam ego videre videor. itaque debilitor lacrymis. Vale. Pridie Kalendas Decemb. Dyrrachij.

M. T. C. TERENTIAE, ET TVLLIOLAE, ET CICERONI SVIS, S. P. D. 4

EGo minùs sæpe ad vos do literas quàm possum, propterea quòd cùm omnia mihi tempora sunt misera, tum verò cùm aut scribo ad vos, aut vestras lego, conficior lacrymis, sic vt ferre non possim. Quod vtinam minùs vitæ cupidi fuissemus, certè nihil, aut non multum in vita mali vidissemus. Quòd si nos ad aliquam alicuius commodi aliquando recuperandi spem fortuna reseruauit: minùs est erratum à nobis. sin hæc mala fixa sunt: ego verò te quàm primùm, mea vita, cupio videre, & in tuo complexu emori: quando neque dii, quos tu castissimè coluisti: neque homines, quos ego seruaui semper, nobis gratiam retulerunt. Nos Brundusii apud M. Lenium Flaccum dies XIII. fuimus, virum optimum: qui periculum fortunarum, & capitis sui præ mea salute neglexit: neque legis improbissimæ pœna deductus est, quo minùs hospitii, & amicitiæ ius, officiumque præstaret. Huic vtinam aliquando gratiam referre possimus. Habebimus quidem semper. Brundusio profecti sumus ad v. Kalendas Maias: per Macedoniam Cyzicum petebamus. O me perditum! O me afflictum! quid nunc rogem te, vt venias, mulierem ægram, & corpore, & animo confectam? non rogem? sine te igitur sim? Opinor, sic agam. si est spes nostri reditus, eam confirmes, & rē adiuues. sin, vt ego metuo transactum est: quoquo modo potes, ad me fac venias. Vnum hoc scito: si te habebo, non mihi videbor plane periisse. Sed quid de Tulliola mea fiet? iam id vos videte: mihi deest consilium. Sed certè, quoquo modo se res habebit, illius misellæ & matrimonio, & famæ seruiendum est. Quid? Cicero meus quid aget? Iste verò sit in sinu semper, & complexu meo. Non queo iam plura scribere: impedit mœror. Tu quid egeris, nescio: vtrùm aliquid teneas, an, quod metuo, planè sis spoliata. Pisonem, vt scribis, spero fore semper nostrum. De familia liberata, nihil est, quod te moueat. Primùm, tuis ita promissum est, te facturam esse, vt quisque esset meritus. Est autem in officio adhuc Orpheus: præterea magnopere nemo ceterorum. Seruo-

A rum. Ea causa est, vt, si res à nobis abesset, liberti nostri essent, si obtinere potuissent: sin ad nos pertinerent, seruirent, preterquàm oppidò pauci. Sed hæc minora sunt. Tu quòd me hortaris, vt animo sim magno, & spem habeam recuperandæ salutis: id velim sit eiusmodi, vt rectè sperare possimus. Nunc, miser, quando tuas iam literas accipiam? quis ad me perferet? quas ego exspectassem Brundusii, si esset licitum per nautas, qui tēpestatem prætermittere noluerunt. Quod reliquum est, sustenta te mea Terentia, vt potes, honestissimè viximus: floruimus. non vitium nostrum, sed virtus nostra nos afflixit. peccatum est nullum, nisi quòd non vnà animam cum ornamentis amisimus. Sed si hoc fuit liberis nostris gratius, nos viuere: cetera, quamquam ferenda non sunt, feramus. Atque ego, qui te confirmo, ipse me non possum. Clodium Philetærum, quòd valetudine oculorum im-
B pediebatur, hominem fidelem, remisi. Sallustius officio vincet omneis. Pescennius est perbeneuolus nobis: quem semper spero tui fore obseruantem. Sicca dixerat se mecum fore: sed Brundusio discessit. Cura, quoad potes, vt valeas: & sic existimes, vehementiùs me tua miseria, quam mea commoueri. Mea Terentia, fidelissima, atque optima vxor, & mea carissima filiola, & spes reliqua nostra, Cicero, valete. Pridie Kalendas Maii, Brundusio.

M. T. C. TERENTIAE ET TVLLIAE SVIS, S. P. P. 5

SI tu, & Tullia, lux nostra valetis, ego & suauissimus Cicero, valemus. Pridie idus Octobreis Athenas venimus, cùm sanè aduersis ventis vsi essemus, tardéque, & incommodè
C nauigassemus. De naui exeuntibus nobis Acastus cum literis præsto fuit vno & vicesimo die, sanè strenuè. Recepi tuas literas, quibus intellexi te vereri, ne superiores mihi reddita non essent. Omnes sunt redditæ: diligentissiméque à te perscripta sunt omnia: idque mihi gratissimum fuit. Neque sum admiratus, hanc epistolam, quam Acastus attulit, breuē fuisse. iam enim me ipsum exspectas, siue nos ipsos, qui quidem quàm primum ad vos venire cupimus: etsi in quam remp. venimus, intelligo. cognoui enim ex multorum amicorum literis, quas attulit Acastus, ad armarem spectare: vt mihi, cùm venero dissimulare non liceat, quid sentiam. Sed, quando subeunda fortuna est, [illegible] citius dabimus operam vt veniamus, quo facilius de tota re deliberemus. Tu velim, quid commodo valetudinis tuæ fiat, quàm longissimè poteris, obuiam nobis prodeas. De hæreditate Fratiana,
D quæ quidem mihi magno dolori est (valde enim illum amaui) hoc velim cures: si auctio ante meum aduentum fiet, vt Pomponius, aut, si is minùs poterit, Camillus nostrum negotium curet. Nos cum venerimus, reliqua per nos agemus. Sin tu iam Roma profecta eris, tamen curabis, vt hoc ita fiat. Nos, si dii adiuuabunt, circiter idus Nouemb. in Italia speramus fore. Vos, mea suauissima, & optatissima Terentia, & Tulliola, si nos amatis, curate

...nitate vt valeatis. vale, Athenis ad xv. Kalendas Nouembr.

M. T. C. TERENTIÆ ET TVLLIÆ, S. P. D. 6

NEc sæpe est, cui literas demus: nec rem habemus vllam, quam scribere velimus. Ex tuis literis, quas proximè accepi, cognoui prædium nullum venire potuisse. Quare videatis velim, quomodo satisfiat ei, cui scitis me satisfieri velle. Quod nostra tibi gratias agit, id ego non miror te mereri, vt ea tibi merito tuo gratias agere possit. Pollicem, si adhuc non est profectus, quàm primùm fac extrudas. Cura, vt valeas. Idibus Quinctil. Vale.

M. T. C. TERENTIÆ SVÆ, ET TVLL. S. P. D. 7

OMnes molestias, & sollicitudines, quibus & te miserrimam habui, & id quod mihi molestissimum est, Tulliolamque, quæ nobis nostra vita dulcior est, deposui, & eieci. Quid causæ autem fuerit postridie intellexi, quàm à vobis discessi. χολὴν ἄκρατον noctu eieci: statim ita sum leuatus, vt mihi deus aliquis medicinam fecisse videatur. Cui quidem tu deo, quemadmodum soles, piè & castè satisfacias. Id est Apollini & Æsculapio. Nauim spero nos valde bonam habere. in eam simul atque conscendi, hæc scripsi. Deinde conscribam ad nostros familiareis multas epistolas, quibus te, & Tulliolam nostram diligentissimè commendabo. Cohortarer vos, quo animo fortiore essetis, nisi vos fortiores cognoscerem, quàm quemquam virum. Et tamen eiusmodi spero negotia esse, vt & vos istic commodissimè sperem esse, & me aliquando cum similibus nostri remp. defensurum. Tu primùm valetudinem tuam velim cures: deinde, tibi si videbitur, villis iis vtare, quæ longissimè aberunt à militibus. Fundo Arpinati bene poteris vti cum familia vrbana, si annona carior fuerit. Cicero bellissimus tibi salutem plurimam dicit etiam atque etiam. Vale. Datum III. idus Iunii.

M. T. C. TERENTIÆ, S. P. D. 8

SI vales, bene est: ego quidem valeo. Valetudinem tuam velim cures diligentissimè. Nam mihi & scriptum, & nuntiatum est, te in febrim subitò incidisse. Quòd celeriter me fecisti de Cæsaris literis certiorem, fecisti mihi gratum. Itē posthac, si quid opus erit, si quid acciderit noui, facies vt sciam. Cura, vt valeas. Vale D. IIII. Nonas Iunias.

M. T. C. TERENTIÆ, S. P. D. 9

AD ceteras meas miserias accessit dolosè Dolabellæ valetudine, & Tulliæ. omnino de omnibus rebus nec quid consilii capiam, nec quid faciam, scio. Tu velim tuam, & Tulliæ valetudinem cures. Vale.

M. T. C. TERENTIÆ SVÆ S. P. D. 10

QVid fieri placeret, scripsi ad Pomponium serius, quàm oportuit. Cum eo si locu- A tateris, intelliges, quid fieri velim. Apertiùs scribi, quando ad illum scripseram, necesse non fuit. De ea re, & de ceteris rebus, quàm primùm velim nobis literas mittas. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale Septimo idus Quinctil.

M. T. C. TERENTIÆ SVÆ, S. P. D. 11

SI Vales, bene est: ego valeo. Tullia nostra venit ad me pridie idus Iunii: cuius summa virtute, & singulari humanitate, grauiore etiam sum dolore affectus, nostra factum esse negligentia, vt longè alia in fortuna esset, atque eius pietas, ac dignitas postulabat. Nobis erat in animo, Ciceronem ad Cæsarem mittere, & cum eo Cn. Sallustium. Si profectus erit, faciam te certiorem. Valetudinem etiam tuam cura diligenter Vale. XIIII. Kalendas Quinctil.

B M. T. C. TERENTIÆ S. P. D. 12

QVòd nos in Italiam saluos venisse gaudes, perpetuò gaudeas velim. Sed perturbati dolore animi, magnisque iniuriis, metuo nè id consilii ceperimus, quod non facilè explicare possimus. Quare, quantum potes, adiuua. Quid autem possis, mihi in mentē non venit. In viam quòd te des hoc tempore, nihil est: & longum est iter, & non tutum: & non video, quid prodesse possis, si veneris Vale. Datum prid. Nonas Nouemb. Brundusii.

M. T. C. TERENTIÆ S. P. D. 13

QVod scripsi ad te proximis literis de nummis remittendo, quæ sit istius vis hoc tempore, & quæ concitatio multitudinis, non ignoro. C Si metuendus iratus est, quies tamen ab illo fortasse nascetur. Totum iudicabis, quale sit: & quod in miserrimis rebus minimè miserum putabis, id facies. Vale. Septimo Idus Quinctil.

TVLLIVS TERENTIÆ SVÆ, ET PATER TVLLIOLÆ, DVABVS ANIMIS SVIS ET CICERO MATRI OPTIMÆ, ET SVAVISS. SORORI, S. P. D. 1

SI vos valetis, nos valemus. Vestrum iā consiliū est, non solùm meum, quid sit vobis faciendū. Si ille Romam modestè venturus est, rectè in præsentia domi esse potestis. sin homo amens diripiendā vrbē daturus est, vereor, vt Dolabella ipse satis vobis prodesse possit. Etiā illud metuo, ne iā intercludamini, vt, cū velitis exire, non liceat. Reliquū est, quod ipsæ optimè considerabitis, vestri similes fœminæ sintne Romæ. Si.n. non sunt, videndū est, vt ho- D nestè vos esse possitis. Quomodocumq. nūc res se habet, modò vt hæc vobis loca tenere liceat, bellissimè vel mecū, vel in nostris prædiis esse poteritis. Etiam illud verendum est, ne breui tempore fames in vrbe sit. His de rebus velim cum Pomponio, cum Camillo, cū quibus vobis videbitur, consideretis. ad summam, animo forti sitis. Labienus rem meliorem fecit. Adiuuat etiam Piso, quòd ab vrbe discedit, & sceleris condemnat generū suum.

Vos meæ carissimæ animæ, quā sæpissimè ad me scribite, & vos quid agatis, & quid istic agatur. Quinctus pater & filius, & Rufus vobis salutem dicunt. Valete. VIII. Kalen. Quinct. Minturnis.

M. T. C. TERENTIÆ SVÆ, S. P. D. 15

SI vales, bene est: ego valeo. cōstitueramus, vt ad te anteà scripseram, obuiam Ciceronem Cæsari mittere: sed mutauimus consiliū quia de illius aduentu nihil audiebamus. De ceteris rebus etsi nihil erat noui, tamen quid velimus, & quid hoc tempore putemus opus esse, ex Sicca poteris cognoscere. Tulliam adhuc mecum teneo. Valetudinē tuam cura diligenter. Vale. XII. Kal. Quin.

M. T. C. TERENTIÆ SVÆ, S. P. D. 16

SI vales, bene est: ego valeo. Etsi eiusmodi tempora nostra sunt, vt nihil habeā, quod aut à te literarum exspectem, aut ipse ad te scribam: tamen nescio quomodo & ipse vestras literas exspecto, & scribo ad vos, cùm habeo, qui ferat. Volumnia debuit in te officiosior esse, quā fuit, & idipsum, quod fecit potuit diligentius facere, & cautius: quamquam alia sunt, quæ magis curemus, magisque doleamus. Quæ me ita conficiunt, vt ii voluerunt, qui me de mea sententia detruserunt. Cura, vt valeas. Prid. Kal. Ianuar.

M. T. C. TERENTIÆ SVÆ, S. D. 17

SI vales, bene est: ego valeo. Si quid haberem, quod ad te scriberem facerem id & pluribus verbis, & sæpius. Nunc quæ sunt negotia, vides. C Ego autem quomodo sim affectus, ex Lepta, & Trebatio poteris cognoscere. Tu fac, vt tuam, & Tulliæ valetudinem cures. Vale.

M. T. C. TERENTIÆ SVÆ, ET PATER SVAVISS. FILIÆ TVLLIOLÆ, ET CICERO MATRI, ET SORORI, S. P. D. 18

CONSIDERANDVM vobis etiam, atque etiam, animæ meæ, diligenter puto, quid faciatis: Romæne sitis, an mecum in aliquo tuto loco. Id non solùm meum cōsilium est, sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem hæc: Romæ vos esse tutò posse per Dolabellam, eàmque rem posse nobis adiumento esse, si qua vis, aut si quæ rapinæ fieri cœperint. Sed rursus illud me mouet, quòd video, omneis bonos abesse Roma, & eos mulieres suas secum habere. D Hæc autem regio in qua ego sum, nostrorum est cum oppidorum, tum etiam prædiorum: vt & multum esse mecum: &, cùm abieritis, commodè etiam in nostris prædiis esse possitis. Mihi non planè satis constat adhuc, vtrum sit melius. Vos videte quid aliæ faciant isto loco fœminæ: & ne, cū velitis, exire non liceat. id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum, & cum amicis

A cōsideretis. Domus vt propugnacula, et præsidiū habeat, Philotimo diceris. Et velim tabellarios instituatis certos, vt quotidie aliquas à vobis literas accipiam. Maximè autem date operam, vt valeatis, si nos vultis valere. Octauo Kalendas Febr. Formiis.

M. T. C. TERENTIÆ, P. S. D. 19

IN maximis meis doloribus excruciat me valetudo. Tulliæ nostræ. De qua nihil est, quod ad te plura scribam: tibi enim æquè magnæ curæ esse certò scio. Quod me propiùs vultis accedere, video ita esse faciendum; etiam antè fecissem: sed me multa impedierunt, quæ ne nunc quidem expedita sunt. Sed à Pomponio exspecto literas, quas ad me quàm primùm perferendas cures velim. Da operam vt valeas.

B M. T. C. TERENTIÆ SVÆ S. P. D. 20

IN Tusculanum nos venturos putamus, aut Nonis, aut postridie. ibi fac, vt sint omnia parata. Plures enim fortasse nobiscum erunt, &, vt arbitror, diutius ibi commorabimur. Labrum si in Balneo non est: fac vt sit: item cetera, quæ sunt ad victum, & valetudinē necessaria. Vale v. Kalēdas Octobr. de Venusino.

M. T. C. TERENTIÆ SVAE, S. P. D. 21

SI vales, bene: ego valeo. Da operam, vt conualescas. quod opus erit, vt res, tempúsque postulat, prouideas, atque administres, & ad me de omnibus rebus, quam sæpissime literas mittas. Vale.

M. T. C. TERENTIAE SVAE, S. P. D. 22

SI vales, bene: ego valeo. Nos quotidie tabellarios vestros exspectamus: qui si venerint, fortasse erimus certiores, quid nobis faciendū sit: faciemúsque te statim certiorem. valetudinem tuam cura diligenter. Male.

M. T. C. TERENTIAE SVAE, S. P. D. 23

SI vales, bene est, ego valeo. Redditæ mihi iam tandem sunt à Cæsare literę satis liberales, & ipse opinione celeriùs venturus esse dicitur. Cui vtrum obuiam procedam, an hic eum exspectem, cùm constituero, faciā te certiorē. Tabellarios mihi velim quam primùm remittas.. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. Pridie Idus Sext.

M. T. C. TERENTIAE SVAE, S. P. D. 24

SI vales, bene est: ego valeo. Nos neque de Cæsaris aduentu, neq. de literis, quas Philotimus habere dicitur, quidquam adhuc certi habemus. Si quid erit certi, faciam te statim certiorem. Valetudinem tuam facvt cures. Vale. III. Idus Sextiles.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS LIBER XV. AD consules, & alios.

M. T. C. M. F. PROCONSVLI, S. P. D. COSS. PRAETT. TRIB. PL. SENATVI, P. Q. R. 1

SI VOS V. B. Æ. E. Q. V.
Etsi non dubiè mihi nuntiabatur, Parthos transisse
Euphratem cum omnibus
ferè suis copiis: tamen,
quod arbitrabar, à M. Bibulo proconsule certiora
de his rebus ad vos scribi
posse, statuebam mihi non necesse esse publice scribere ea, quæ de alterius prouincia nunciarentur. Postea verò quam certissimis auctoribus, legatis, nuntiis, literis sum certior
factus: vel quòd tanta res erat, vel quòd nondum audieramus Bibulum in Syriam venisse:
vel quia administratio huius belli mihi cum
Bibulo penè est communis: quæ ad me delata
essent, scribenda ad vos putaui. Regis Antiochi Commageni legati primi mihi nun-
B tiarunt, Parthorum magnas copias Euphratẽ
transire cœpisse. Quo nuntio allato, cùm essent
nonnulli, qui ei regi minorem fidem habendam putarent, statui exspectandum esse, si quid certius afferretur. Ad. XIII. Kalendas Octob. cùm
exercitum in Ciliciam ducerem, in finibus Lycaoniæ, & Cappadociæ mihi literæ redditæ
sunt a Tarcondimoto, qui fidelissimus socius
trans Taurum, amicissimusque populi R. existimatur: Pacorem Orodi, regis Parthorum, filium, cum permagno equitatu Parthico transisse Euphratem, & castra posuisse Tybæ: magnumque tumultum esse in prouincia Syria
excitatum. Eodem die ab Iamblicho Phylarcho Arabum, quem homines opinantur bene sentire, amicumque esse reip. nostræ, literæ
de eisdem rebus mihi redditæ sunt. His rebus
allatis, etsi intelligebam socios infirmè animatos esse, & nouarum rerum exspectatione
suspensos: sperabam tamen, eos, ad quos iam
C accesseram, quique nostram consuetudinem
integritatémque perspexerant, amiciores populo R. esse factos: Ciliciam autem firmiorem
fore, si equitatus nostri particeps facta esset.
Et ob eam causam, & vt opprimerentur ij, qui
ex Cilicum gente in armis essent, & vt hostis
is, qui esset in Syria, sciret, exercitum populi R. non modo non cedere, his nuntiis allatis, sed etiam propius accedere: exercitum ad
Taurum institui ducere: Sed, si quid apud vos
A auctoritas me pōderis habet in iis præsertim
rebus, quas vos audistis, ego penè cerno: magnopere vos & hortor, & moneo, vt his prouinciis seriùs vos quidem, quàm decuit, sed
aliquando tamen, consulatis. Nos quemadmodum instructos, & quibus præsidiis munitos ad tanti belli opinionem miseritis, non
estis ignari, quod ego negotium non stultitia obcæcatus, sed verecundia deterritus, non
recusaui. Neque enim vnquam vllam periculum tantum putaui, quod subterfugere mallem, quàm vestræ auctoritati obtemperare.
Hoc autem tempore res sese sic habet, vt, nisi
exercitum tantum, quantum ad maximum
bellum mittere soletis, maturè in has prouincias miseritis, summum periculum sit, nè
amittendæ sint omnes hæ prouinciæ, quibus
vectigalia populi R. continentur. Quamobrem
autem in hoc prouinciali delectu spem habeatis aliquam, causa nulla est: neque multĩ
B sunt: & diffugiunt qui sunt metu oblato. Et
quod genus hoc militum sit, iudicauit vt fortissimus M. Bibulus in Asia: qui, cùm ei permisissetis, delectum habere noluerit. Nam sociorum auxilia propter acerbitatem, atque
iniurias imperii nostri, aut ita imbecilla sunt,
vt non multùm nos iuuare possint aut ita alienata à nobis, vt neque exspectandum ab
iis, neque committendum iis quidquam esse
videatur. Regis Deiotari & voluntatem, & copias, quantæcumque sunt, nostras esse duco.
Cappadocia est inanis. Reliquis regis, tyranniquè, neque opibus satis firmi, nec voluntate
sunt. Mihi in hac paucitate militum animus
certè non deerit: spero ne consilium quidem.
Quid casurum sit, incertũ est. Vtinam saluti
nostræ consulere possimus: dignitati certè cõsulemus. Valete.

M. T. C. M. F. PROCONS. S. P. D. COSS. PRAET. TRIB. PL. SENAT. P. Q. R. 2

SI V. B. E. E. Q. V. Cùm pridie Kalend. Sext.
in prouinciam venissem, neque maturiùs
propter itinerum, & nauigationum difficultatẽ venire potuissem: maximè cõuenire officio
meo, reique pub. conducere putaui, parare ea,
quæ ad exercitum, quæque ad rem militarem
pertinerent. Quæ cùm essent à me cura magis,
& diligentia, quam facultate, & copia, constituta: nuntiique & literæ de bello a Parthis in

prouinciā Syriam illatō, quotidie ferè affer-
rentur: iter mihi faciendum per Lycaoniam
& per Isauros,& per Cappadociam arbitratus
sum.erat enim magna suspicio,Parthos,si ex
Syria egredi, atque irrumpere in meam pro-
uinciam conarentur,iter eos per Cappadociā,
quòd ea maximè pateret,esse facturos. Itaque
cum exercitu per Cappadociæ partem eam,
quæ cùm Cilicia continens est, iter feci: ca-
stráque ad Cybistra: quod oppidum est ad
montem Taurum,locaui,vt Artuasdes,rex Ar-
menius, quocumque animo esset, sciret non
procul à suis finibus exercitum populi R.esse,
& Deiotarum,fidelissimum regem,atque ami-
cissimum reip. nostræ,maximè coniunctū ha-
berem hominem, cuius & consilio,& opibus
adiuuari posset resp. Quod cum in loco ca-
stra haberem, equitatúmque in Ciliciam mi-
sissem, vt & meus aduentus iis ciuitatibus,
quæ in ea parte essent,nuntiatus,firmiores a-
nimos hominum faceret:& ego maturè: quid
ageretur in Syria, scire possem: tempus eius
tridui,quod in his castris morabar,in magno
officio,& necessario mihi ponendum putaui.
Cùm enim vestra auctoritas intercessisset,
vt ego regem Ariobarzanem Eusebem,& Phi-
lorromæum tuerer, eiúsque regis salutem,
& incolumitatem, regnúmque defenderem:
regni, regnóque præsidio essem: adiunxisse-
tisque salutem eius regis, populo, senatuique
R. magnæ curæ esse, quod nullo vmquam de
rege decretum esset à nostro ordine: existi-
maui me iudicium vestrum ad regem deferre
debere, eique præsidium meum, & fidem, &
diligentiam polliceri:vt quando salus ipsius,
& incolumitas regni mihi commendata esset
à vobis,diceret,si quid vellet.Quæ cùm essent
in consilio meo cum rege, locutus:initio ille
orationis suæ vobis maximas,vt debuit,dein-
de etiā,mihi gratias egit: quod ei permagnū
& perhonorificum videbatur. S.P.Q.R.tantæ
curæ esse salutem suam: méque tantam dili-
gentiam adhibere,vt & mea fides,& commen-
dationes vestræ auctoritas perspici posset.
Atque ille primò, quod mihi maximè læti-
tiæ fuit, ita mecum locutus est vt nullas insi-
dias neque vitæ suæ, neque regno diceret, se
aut intelligere fieri aut etiam suspicari.Cùm
ei ego gratulatus essem,idque me gaudere di-
xissem: cohortatus,vt recordaretur casum il-
lum interitus paterni, & vigilāter se tueretur
atque admonitu senatus consuleret saluti suæ:
cum à me discessit in oppidum Cybistra. Po-
stero autem die cum Ariarathe, fratre suo, &
cum paternis amicis, maioribus natu, ad me
in castra venit:perturbatúsque,& fluens, cùm
idem & frater faceret, & amici,meam fidem
vestram commendationem implorare cœpit.
Cum admirarer, quid accidisset noui: dixit
ad se indicia manifestarum insidiarum esse
delata, quæ essent ante aduentum meum oc-
cultata,quod ij qui ea patefacere possent,pro-
pter metum reticuissent: eo autem tempore
spe mei præsidij complureis ea, quæ scirent,
audacter ad se detulisse:in his amantissimum
sui,summa pietate prædium, fratrem, dicere
ea:quæ is me quoque audiente dicebat,se sol-
licitatum esse,vt regnare vellet id viuo fratre
suo accidere non potuisse:se tamen ante illud
tempus eam rem numquam in medium, pro-

A pter periculi metum protulisse: Quę tùm es-
set allocutus:monui regem,vt omnē diligen-
tiam ad se conseruandum adhiberet: amicós-
que in patris eius fide, atque iudicio proba-
tos, hortatus sum regis sui vitam, docti casu
acerbissimo patris eius,omni cura, custodiá-
que defenderent. Cùm rex à me equitatum,
cohorteisque de exercitu meo postularet:& si
intelligebā, vestro senatusconsulto nō modo
posse me id facere, sed etiam debere tamen
cùm resp.postularet,propter quotidianos ex
Syria nuntios,vt quàm primùm exercitum ad
Ciliciæ fineis adducerem. cúmque mihi rex,
patefactis iam insidiis,non egere exercitu po-
puli R.sed posse se suis opibus defendere vi-
deretur:illum cohorta us sum, vt in sua vita
conseruanda primum regnare disceret,à qui-
bus perspexisset sibi insidias paratas,in eos
vteretur iure regio: pœna afficeret, eos quos
necesse esset:reliquos metu liberaret:præsidio
B exercitus mei ad eorum, qui in culpa essent,
timorem potiùs quàm ad contentionem vte-
retur.fore autem, vt omnes,quando senatus-
consulta nossent,intelligerent, me regi, si o-
pus esset, ex auctoritate vestra præsidio esse
futurum. Ita cōfirmato illo,ex eo loco castra
moui, & iter in Ciliciā facere institui. Cum
hac opinione à Cappadocia discederem, vt
consilio vestro,casu incredibili,ac penè diui-
no,regem, quem vos honorificentissimè ap-
pellassetis, nullo postulante, quémque meæ
fidei commendassetis, & cuius salutem ma-
gnæ vobis curæ esse decreuissetis,meus ad-
uentus præsentibus insidiis liberasset. Quod
ad vos ad me scribi, non alienum putaui vt
intelligeretis ex iis,quæ penè acciderunt, vos
multò antè,ne ea acciderent,prouidisse: eóq;
vos studiosiùs feci certiores, quòd in rege A-
riobarzane ea mihi signa videor virtutis in-
genii,fidei,beneuolentięque erga vos perspe-
C xisse,vt non sine causa tantam curam vigilan-
tiamque in eius vos salutem videamini con-
tulisse. Valete.

M. T. C. PROC. IMPER. M. CA-
TONI, S. D. 3

CVm ad me legati missi ab Antiocho Com-
mageno venissent in castra ad Iconium
ante III. Non. Septembr. iique mihi nuntias-
sent, regis Parthorum filium, quo cum es-
set nupta regis Armeniorum soror, ad Eu-
phratem, cum maximis Parthorum copiis
multarúmque præterea gentium magna ma-
nu venisse, Euphratémque iam transire
cœpisse: dicique Armenium regem in Cappa-
dociam impetum esse facturum: ut vi, pro
nostra necessitudine, me hoc ad te scribere
oportere. Publicè propter duas causas nihil
scripsi,quod & ipsum Commagenum legatos
D dicebant ad senatum statim nuncios, literasq;
misisse: & existimabam, M. Bibulum procon-
sulē,qui circiter Idus Sextileis ab Epheso in
Syriam nauibus profectus erat quod secūdos
ventos habuisset,iam in prouinciam suam per-
uenisse:cuius literis omnia certiora perlatum
iri ad senatum putabam. Mihi,vt in eiusmodi
re,tantóque bello,maxima cura est,vt quæ co-
piis,& opibus tenere vix possumus,ea mansuetudi-
ne [illegible] sociorum fidelitate tenea-
mus.

mus. Tu velim, vt consuesti, nos absenteis diligas, & defendas. Vale. A

M. T. C. PROC. IMP. M. CATONI, S. D. 4

SVMMA tua auctoritas fecit, meúmque perpetuum de tua singulari virtute iudiciũ, vt magni meæ interesse putarem, & res eas, quas gessissem, tibi notas esse, & non ignorari à te, qua æquitate, & cõtinentia tuerer socios, prouinciámque administrarem. His enim à te cognitis, arbitrabar, faciliùs me tibi, quæ vellem, probaturum. Cùm in prouinciam pridie Kal. Sext. venissem & propter anni tempus ad exercitum mihi confestim esse eundum viderem, biduum Laodiceæ fui: deinde Apameæ quatriduũ: triduũ Synnadis. totidẽ dies Philomeli. Quibus in oppidis cùm magni conuẽtus fuissent, multas ciuitates acerbissimis tributis, & grauissimis vsuris, &, falso ære alieno liberaui. Cúmque ante aduentum meum B seditione quadam exercitus esset dissipatus, quinque cohortes sine legato, si ne tribuno militum, denique etiam sine Centurione vllo apud Philomelum consedissent, reliquus exercitus esset in Lycaonia. M. Anneio legato imperaui, vt eas quinque cohorteis ad reliquum exercitum duceret coactóque in vnũ locũ exercitu, castra in Lycaonia apud Iconiũ faceret. Quod cùm ab illo diligenter esset actũ: ego in castra ad VIII. Kal. Septemb. veni: cùm interea superioribus diebus ex Senatusconsulto, & euocatorum firmam manum, & equitatum satis idoneum, & populorum liberorũ, regúmque sociorum auxilia voluntaria comparauissem. Interim cum, exercitu lustrato, iter in Ciliciam facere cœpissem: Kalend. Septemb. legati a rege Commageno ad me missi pertumultuose, nec tamẽ non vere, Parthos in Syriam transisse nuntiauerunt. Quo audito, C vehementer sum commotus cùm de Syria, tum de mea prouincia, de reliqua denique Asia. Itaque exercitum mihi ducendum per Cappadociæ regionem eam, quæ Ciliciam attingeret, putaui. Nam si me in Ciliciam demisissem, Ciliciam quidem ipsam propter montis Amani naturam facilè tenuissem (duo sunt enim aditus in Ciliciam ex Syria, quorũ vterque paruis præsidiis propter angustias intercludi potest, nec est quidquam Cilicia contra Syriam munitius) sed me Cappadocia mouebat, quæ patet a Syria, regésque habet finitimos, qui etiam sunt amici nobis, tamen apertè Parthis inimici esse non audent. Itaque in Cappadocia extrema non longè à Tauro apud oppidum Cybistra castra feci, vt & Ciliciam tuerer, & Cappadociam tenens, noua finitimorum consilia impedirem. Interea in hoc tanto motu, tantaque exspectatione maximi belli, rex Deiotarus, cui non sine causa plurimùm semper & meo, & tuo, & D Senatus iudicio tributum est vir cùm beneuolentia, & fide erga populum R. singulari tum præsenti magnitudine & animi, & consilii legatos ad me misit, se cum omnibus suis copiis in mea castra esse venturum. Cuius ego studio, officióque commotus, ego ei per literas gratias: idque vt maturaret hortatus sum. Cùm autem ab Cybistra propter rationem belli quinque dies essem commoratus, regem Ariobarzanem, cuius salutem à senatu te auctore commendatam habebam, præsentibus insidiis nec opinantem liberaui: neque solùm ei saluti fui: sed etiam curaui vt cum auctoritate regnaret. Metram, & eum, quem tu diligenter mihi commendaras, Athenæum, importunitate Athenaidis exsilio multatos maxima apud regem auctoritate, gratiáque constitui. Cúmque Magnum bellum in Cappadocia concitaretur, si sacerdos armis se, quod facturus putabatur, defendaret, adolescens & equitatu, & peditatu, & pecunia paratus, & omnino iis, qui nouari aliquid volebant: perfeci vt è regno ille discederet: éxque sine tumultu, ac sine armis, omni auctoritate aulæ communita, regnum cum dignitate obtineret. Interea cognoui multorum literis, atque nuntiis magnas Parthorum copias, & Arabum ad oppidum Antiochiam accessisse, magnúmque eorum equitatum, qui in Ciliciam transisset, ab equitum meorum turmis, & à cohorte prætoria, quæ erat epiphaneæ præsidij causa, occidione occisum. Quare cùm viderent à Cappadocia Parthorum copias auersas, non longè à finibus esse Ciliciæ: quàm potui maximis itineribus ad Amanum exercitum duxi. Quo vt veni hostem ab Antiochia recessisse, Bibulum Antiochiæ esse cognoui. Deiotarúmque confestim iam ad me venientem cum magno, & firmo equitatu, & peditatu, & cum omnibus suis copiis, certiorẽ feci, non videri esse causam, cur abesset à regno: méque ad eum, si quid noui fortè accidisset, statim literas, nuntiósq. missurum esse. Cúmque eo animo venissem, vt vtrique prouinciæ, si ita tempus ferret, subuenirem: tamen id, quod iam antè statueram, vehementer interesse vtriusque prouinciæ, pacare Amanum, & perpetuum hostem ex eo monte tollere, agere perrexi. Cúmque me discedere ab eo monte simulassem, & alias parteis Ciliciæ petere, abessémque ab Amano iter vnius diei, castra apud Epiphaneam fecissem. ad quartum Idus Octobreis: cùm aduesperasceret, expedito exercitu ita noctuiter feci, vt ad IIII. Idus Octobreis, cùm lucesceret, in Amanum adscenderam, distributísque cohortibus, & auxiliis, cum aliis Q. frater legatus, mecum simul: aliis C. Pontinus, legatus: reliquis Marcus Anneius, & L. Tulleius, legati præessent: plerosque nec opinanteis oppressimus, qui occisi, capitique sunt interclusi fuga. Eranam autem quæ fuit nõ vici instar, sed vrbis, quòd erat Amani caput: itémque Sepyram, & Ceminerim, acriter, & diu repugnantibus Pomtino illam partem Amani tenente: ex antelucano tempore, vsque ad horam diei decimam, magna multitudine hostium occisa, cepimus: castelláque sex capta: complura incendimus. His rebus ita gestis, castra in radicibus Amani habuimus, apud aras Alexandri quatriduum in reliquiis Amani delendis, agrísque vastandis, quæ pars eius montis meæ prouinciæ est, id tempus omne consumsimus. Cõfectis his rebus, ad oppidum Eleutherocilicum Pindenissum exercitum adduxi: quod cùm esset altissimo, & munitissimo loco, ab iis que incoleretur, qui ne regibus quidem vnquam paru:ficati:cùm & fugitiuos reciperent,

& Parthorum aduentum acerrimè exspectarent: ad existimationem imperij pertinere arbitratus sum, comprimere eorum audaciam quò faciliùs etiam ceterorũ animi, qui alieni essent ab imperio nostra, frangerentur. Vallo, & fossa circũdedi: sex castellis, castrisque maximis sepsi. aggere, vineis, turribus oppugnaui: vsusque tormentis multis, multis sagittariis, magno labore meo, sine vlla molestia, sumtuve sociorum septimo quinquagesimo die rem confeci: vt, omnibus partibus vrbis disturbatis, aut incensis, compulsi in potestatem meã peruenirent. His erant finitimi pari scelere, & audacia Tibarani ab his, Pindenisso capto, obsides accepi: exercitum in hyberna dimisi. Q. fratrẽ negotio præposui, vt in vicis aut captis, aut malè pacatis exercitus collocaretur. Nũc velim tibi sic persuadeas, si de his rebus ad senatum relatum sit, me existimaturum, summam mihi laudem tributam, si tu honorem meum sententia tua comprobaris. Idq; etsi talibus de rebus grauissimos homines & rogare solere, & rogari scio, tamen admonendum potiùs te à me, quàm rogandũ puto. Tu es enim is, qui me sententiis sæpissime ornasti: qui oratione, qui prædicatione, qui summis laudibus in senatu, in concionibus ad cœlũ extulisti: cuius ego semper tanta esse verborum pondera putaui, vt vno verbo tuo cum mea laude coniuncto, omnia consequi me arbitrarer. Te denique nemini, cùm cuidam clarissimo, atque optimo viro supplicationem non decerneres, dicere te decreturum, si referretur ob eas res, quas Consul in vrbe gessisset. Tu idem mihi supplicationem decreuisti togato, non vt multis, rep. bene gesta, sed vt nemini, rep. conseruata. Mitto quòd inuidiam, quòd pericula: quòd omneis meas tempestates & subieris, & multò etiam magis, si per me licuisset, subire paratissimus fueris: quòd denique inimicum meum, tuum inimicum putaris: cuius etiam interitum, vt facilè intelligerem, mihi quantum tribueres, Milonis causa in senatu defendẽda, approbaris. A me autem hæc sunt profecta: quæ ego in beneficij loco non pono; sed in veri testimonij, atque iudicij: non vt præstantissimas tuas virtutes tacitus admirarer? (quis enim inte id non facit (sed in omnibus orationibus, sententiis dicendis, causis agendis omnibus scriptis, Græcis, Latinis; omni denique varietate literarum mearum, te non modò iis, quos vidissemus, sed iis, de quibus audissemus, omnibus anteferrem. Quæres fortasse, quid sit, quòd ego hoc nescio quid gratulationis, & honoris à senatu tanti æstimem. Agam iam tecum familiariter, vt est & studiis, & officiis nostris mutuis, & summa amicitia dignum, & necessitudine etiam paterna. Si quisquam fuit vmquam remotus & natura, & magis etiam, vt mihi quidem sentire videor, ratione, atque doctrina. ab inani laude, & sermonibus vulgi, ego profectò is sum. Testis est consolatus meus: in quo, sicut in reliqua vita, fateor, ea me studiosè secutum, ex quibus vera gloria nasci posset. ipsam quidẽ gloriam per se numquam putaui expetẽdam. Itaque & prouinciam ornatam, & spem non dubium triumphi, neglexi. Sacerdotium denique, cum (quemadmodum te existimare arbitror non difficillimè consequi possem, non appetiui. Item post iniuriam acceptam, quã tu reip. calamitatem semper appellas, meam non modò non calamitatem, sed etiam gloriã studui quàm ornatissima senatus, populique R. de me iudicia intercedere. Itaque & augur postea fieri volui, quod antea neglexeram: & eum honorem, qui à senatu tribui rebus bellicis solet, neglectum à me olim, nunc mihi expetendũ puto. Huic meæ voluntati, in qua inest aliqua vis desiderij, ad sanandum vulnus iniuriæ, vt faueas, adiuuésque te, quod paulò antè me negaram rogaturum, vehementer te rogo: sed ita, si non ieiunũ hoc nescio quid, quod ego gessi, & contemnendum videbitur, sed tale, atque tantum, vt multi nequaquam paribus rebus honores summos à senatu cõsecuti sint. Equidem etiam mihi illud animaduertisse videor (scis enim quàm attentè te audire soleam) te *non tam res gestas, quàm mores instituta, atque vitam Imperatorum spectare solere in habẽdis, aut nõ habendis honoribus.* Quod si in mea causa considerabis, reperies, me exercitu imbecillo *contra metũ maximi belli firmissimum præsidium habuisse, æquitatem, & continentiã.* His ego subsidiis ea sum cõsecutus, quæ nullis legionibus consequi potuissem: vt ex alienissimis sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderem, animosque nouarum rerum exspectatione suspensos ad veteris imperij beneuolentiam traducere. Sed nimis hæc multa de me, præsertim ad te, a quo vno omnium sociorũ querelæ audiuntur, cognosces ex iis, qui meis institutis se recreatos putant. Cùmque omnes vno prope consensu de me apud te ea, quæ mihi optatissima sunt, prædicabunt, tum duæ maximæ clientelæ tuæ, Cyprus insula, & Cappadociæ regnum, tecum de me loquentur. puto etiam regem Deiotarum, qui vbi tibi eũ maximè necessarius. Quæ si etiã maiora sunt: *& in omnibus seculis pauciores viri reperti sunt qui suas cupiditates, quàm qui hostium copias vincerent:* est profectò tuum, cùm ad res bellicas hæc quæ rariora, & difficiliora sunt genera virtutis adiunxeris, ipsas etiam illas res gestas, iustiores esse, & maiores putare. Extremum illud est, vt, quasi diffidens rogationi meæ, philosophiam ad te allegem: qua nec mihi carior vlla vmquam res in vita fuit, nec hominum generi maius à diis munus allatũ est datum. Hæc igitur, quæ mihi tecum communis est societas studiorum, atque artium nostrarum, quibus à pueritia dediti ac deuincti, soli propemodũ nos philosophiam veram, & antiquam, quæ quibusdam otij esse, ac desidiæ videtur, in forum atque in rempubl. atque in ipsam aciem penè deduximus: tecum agit de mea laude, cui negari à Catone fas esse non puto. Quamobrem sic tibi persuadeas, velim: si mihi tua sententia tributus honos ex meis literis fuerit, me sic existimaturũ cùm auctoritate tua, tùm me beneuolẽtia erga me, mihi quod maximè cupierim, cõtigisse. Vale.

M. CATO M. T. C. IMP. S. P. D.

QVOD & respub. me, & nostra amicitia hortatur, libenter facio, vt tuam virtutem

tem, innocentiam, diligentiam, cognitam in maximis rebus, domi togati, armati foris, pari industria administrare gaudeam. Itaque, quod pro meo iudicio facere potui, vt innocentia, consilióque tuo defensam prouinciam, seruatum Ariobarzanis cum ipso rege regnũ, sociorum reuocatam ad studium imperij nostri voluntatem, sentia mea, & decreto laudarem, feci: Supplicationem decretam, si tu, qua in re nihil fortuitò, sed summa tua ratione, & continentia reipub. prouisum est, diis immortalibus gratulari nos, quã tibi referre acceptum mauis, gaudeo. Quòd si triumphi prærogatiuam putas, supplicationem, & idcirco casum potiùs, quàm te laudari vis: neque supplicationem sequitur semper triumphus, & triumpho multo clarius est, senatum iudicare, potiùs mansuetudine, & innocentia imperatoris prouinciam, quàm vi militum, aut benignitate deorum retentam, atque conseruatam esse: quod ego mea sententia censebam. Atque hæc ego idcirco ad te contra cõsuetudinem meam pluribus scripsi, vt, quod maximè volo, existimes me laborare, vt tibi persuadeam, me & voluisse de tua maiestate, quod amplissimum sim arbitratus: & quod tu maluisti, factum esse gaudere. Vale, & nos dilige, & instituto itinere securitatem, indulgentiamque sociis, & reip. præsta.

M. T. C. M. CATONI, S. P. D. 6

LAETVS sum laudari me, inquit Hector, opinor apud Neuium. *abs te, pater, laudatio* viro. EA EST ENIM *profectò iucunda laus,* *quæ ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt.* Ego vero vel gratulatione literarum tuarũ, vel testimoniis sententiæ dictæ, nihil est, quod me non assecutum putem. Idque mihi tũ amplissimum, tum gratissimum est, te libenter amicitiæ dedisse, quod liquido veritati dares. Etsi non modo vnus, verum etiam multi Catones essent in ciuitate nostra, in qua vnum exstitisse mirabile est: quem ego currum, aut quam lauream cum tua laudatione conferrem? Nam ad meum sensum, & ad illud sincerum, ac subtile iudicium, nihil potest esse laudabilius, quàm ea tua oratio, quæ est ad me perscripta a meis necessariis. Sed causam meæ voluntatis, non enim dicam cupiditatis, exposui tibi superioribus literis. quæ etiam si parum iusta tibi visa est, hanc tamen habet rationem. non vt nimis concupiscendus honos. Sed tamen, si deferatur à senatu, minimè aspernandus esse videatur. Spero autem, illum ordinem, pro meis ob rempub. susceptis laboribus, me non indignum honore, vsitato præsertim, existimaturum. Quòd si ita erit, tantum ex te peto, quod amicissimè scribis, vt, cum tuo iudicio quod amplissimum esse arbitraris, mihi tribueris, si id, quod maluero acciderit, gaudeas. Sic enim fecisse te, & sensisse & scripsisse, résque ipsa declarat, tibi illum honorem nostrum supplicationis fuisse iucundum quòd scribendo affuisti. Hæc enim senatuscons. non ignoro ab amicissimis eius, cuius de honore agitur, scribi solere. Ego, vt spero, te propediem videbo, atque vtinam repub. meliore, quam timeo. Vale.

A M. T. C. PROCOS. C. MARCELLO COS. DESIGN. S. P. D. 7

MAXIMA sum lætitia affectus, cùm audiui, te consulem factũ esse: eúmque honorem tibi deos fortunare volo, atque à te pro tua, parentisque tui dignitate, administrari. Nam cùm te semper dilexi, amauíque, quòd mei amantissimum cognoui in omni varietate rerum mearum: tum patris tui pluribus beneficiis vel defensus tristibus temporibus, vel ornatus secundis, necesse est, vt & sim totus vester, & esse debeam: cùm præsertim matris tuæ, grauissimæ, atque optimæ fœminæ, maiora erga salutem, dignitatémque meam studia, quàm erant à muliere postulanda, perspexerim. Quapropter à te peto maiorem in modum, vt me absentem diligas, atque defendas. Vale.

B M. T. C. PROC. M. MARCELLO, COLLEGAE, S. P. D. 8

MARCELLVM tuum, cõsulem factũ, téque ea lætitia affectum esse, quam maximè optasti, mirũm in modum gaudeo: idque cùm ipsius causa, tum quòd te omnibus secundissimis rebus dignissimum iudicio; cuius erga me singularem beneuolentiam vel in labore meo, vel in honore perspexi: totam denique domum vestram vel salutis, vel dignitatis meæ studiosissimam, cupidissimámque cognoui. Quare gratum mihi feceris, si vxori tuæ Iuniæ grauissimæ, atque optimæ fœminæ, meis verbis eris gratulatus. A te id, quod consueuisti, peto, me absentem diligas, atque defendas. Vale.

N. T. C. PROCOS. M. MARCELLO. COSS. S. P. D. 9

C

TE & pietatis in tuos, & animi in remp. & clarissimi, atque, optimi consolatus, C. Marcello consule facto, fructum cepisse, vehementer gaudeo. Non dubito, quin præsentes sentiant, nos quidem longinqui, & à te ipso missi in vltimas genteis, ad cælum mehercule te tollimus verissimis, ac iustissimis laudibus. Nam cùm te à pueritia tua vnicè dilexerim, túque me in omni genere semper amplissimum esse & volueris, & iudicaris: tum hoc vel tuo facto, vel populi R. de te iudicio, multò acriùs, vehementiúsque diligo: maximaque lætitia afficior, cùm ab hominibus prudentissimis, virisque optimis, omnibus dictis, factis, studiis, institutis, vel me tui similem esse audio, vel te mei. Vnum verò si addis ad præclarissimas res consulatus tui, vt aut mihi succedat quàm primùm aliquis, aut
D ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi & senatusconsulto, & lege finisti, omnia me per te consecutum putabo. Cura vt valeas, & me absentem diligas, atque defendas. Quæ mihi de Parthis nuntiata sunt, quia non putabam à me etiam nunc scribenda esse publicè, propterea ne pro familiaritate quidem nostra volui ad te scribere: ne, cùm ad consulem scripsissem, publicè viderer scripsisse. Vale.

M. T. C. IMP. C. MARCEL-
LO, C. F. COS. DESSI-
GN. S. P. D. 10

QVANDO id accidit, quod mihi maxi-
mè fuit optatum, vt omnium Marcellorū
Marcellinorum etiam mirificus enim generis,
ac nominis vestri fuit erga me semper ani-
mus) quando ergo ita accidit, vt omnium ve-
strûm studio tuus consulatus satisfacere pos-
set, in quem meæ res gestæ, lausque, & honor
earū potissimùm incideret: peto à te id, quod
facillimum factu sit, non aspernante, vt confi-
do, senatu, vt quàm honorificentissimum se-
natusconsultum, literis meis recitatis, facien-
dum cures. Si mihi tecum minus esset, quàm
est cum tuis omnibus, allegarem ad te illos, à
quibus intelligis me præcipuè diligi. Patris
tui beneficia in me sunt amplissima. neque
enim saluti meæ, neq; honoris amicior quis-
B quam dici potest. Frater tuus quāti me faciat,
sempérque fecerit, esse hominē, qui ignoret,
arbitror neminē. Domus tua denique tota me
semper omnibus summis officiis prosecuta
est. Neque verò tu in me diligendo cuiquam
concessisti tuorum. Quare à te peto maiorē in
modum, vt me per te quàm ornatissimū velis
esse: meamque & in supplicatione decernenda,
& in cæteris rebus existimationem, satis tibi
esse commendatam putes. Vale.

M. T. C. IMP. C. MARCELLO, COS.
DESSIGN. S. P. D. 11

QVANTAE tibi curæ meus honos fue-
rit, & quàm idem exstiteris consul in me
ornando, & amplificando, qui fueras semper
cum parentibus tuis, & cum tota domo, etsi
res ipsa loquebatur, cognoui tamen ex meo-
rum omnium literis. Itaque nihil est tantum,
C quod ego non tua causa debeam, factúrus-
que sim cùm studiosè, tum libenter. *Nam ma-
gni interest, cui debeas.* debere autem nemini
malui, quàm tibi: cui me cùm studia cōmunia,
beneficia paterna, tuáque iam ante coniunxe-
rant: tum accedit, mea quidem sententia, maxi-
mum vinculū, quòd ita remp. geris, atque ges-
sisti, qua mihi carius nihil est, vt quantū tibi
omnes boni debeant, quo minùs tantumdem
ego vnus debeam, non recusem. Quamobrem
tibi velim hi sint exitus, quo mereris, & quos
fore confido. Ego, si me nauigatio non mora-
bitur, quæ incurrebat in ipsos Etesias, prope-
diem te, vt spero, videbo. Vale.

M. T. C. IMP. L. PAVLO, COS.
DESIGN. S. P. D. 12

ETSI mihi numquam fuit dubium, quin
te populus R. pro tuis summis in rempub.
D meritis, & pro amplissima familia, dignitate,
summo studio, cunctis suffragiis consulem fa-
cturus esset: tamen incredibili lætitia sum af-
fectus, cùm id mihi nuntiatum est: eúmque
honorem tibi deos fortunare volo, àtque
ex tua, maiorúmque tuorum dignitate admi-
nistrari. Atque vtinam præsens illum diem
mihi optatissimum videre potuissem, próque
tuis amplissimis erga me studiis, atque bene-
ficiis tibi operam meam, studiúmque nauare

A Quam mihi facultatem quando hic nec opi-
natus, & improuisus prouinciæ casus eripuit:
tamen, vt te consulem remp. pro tua dignita-
te gerentem videre possim, magnopere à te
peto, vt operam des, efficias, nequid mihi fiat
iniuriæ, néve quid temporis ad meum annum
munus accedat. Quod si feceris, magnus ad tua
pristina erga me studia cumulus accedet. Vale.

M. T. C. IMP. L. PAVLO, COS.
S. P. D. 13

MAXIME mihi fuit optatū Romæ esse
tecum, multas ob causas, sed præcipuè vt
& in petendo, & in gerendo consulatu meum
tibi debitum perspicere posses. Ac petitionis
quidem tuæ ratio mihi semper fuit explorata:
sed tamen nauare operam volebam. In con-
sulatu verò cupio equidem te minus habere
negotij: sed molestè fero, me consulem tuum
B studium adolescentis perspexisse: te meum,
cùm id ætatis sim, perspicere non posse. Sed
id fato nescio quo contigisse arbitror, vt tibi
ad me ornandum semper detur facultas: mi-
hi ad remunerandum nihil suppetat, præter
voluntatem. Ornasti consulatum, ornasti re-
ditum meum. Incidit meum tempus rerum
gerendarum in ipsum consulatum tuum. Ita-
que cùm & tua summa amplitudo, & digni-
tas, & meus magnus honos, magnáque existi-
matio postulare videatur, vt à te plurimis ver-
bis contendam, ac petam, vt quàm honorifi-
centissimum senatusconsultum de meis rebus
gestis faciendum cures: non audeo vehemen-
ter à te contendere, ne aut ipse tuæ perpe-
tuæ consuetudinis erga me oblitus esse vi-
dear, aut te oblitum putem. Quare vt te vel-
le arbitror, ita faciā: atque ab eo, quem omnes
gentes sciunt de me optimè meritum, breui-
ter petam. Si alij consules essent, ad te potis-
C simùm, Paule, mitterē, vt eos mihi quàm ami-
cissimos redderes nunc, cùm tua summa po-
testas, summáque auctoritas, notáque omnibus
nostra necessitudo sit, vehementer te rogo, vt
& quàm honorificentissimè cures decernen-
dum de meis rebus gestis, & quàm celerrimè.
Dignas res esse honore, & gratulatione, co-
gnosces iis literis, quas ad te, & collegam,
& senatum publicè misi: omniúmque mearū
reliquarum rerum, maximéque existimatio-
nis meæ procurationem susceptam velim
habeas. In primísque tibi curæ sit, quod abs
te superioribus quoque literis petiui, ne mihi
tempus prorogetur. Cupio te cōsulem videre,
omniáque, spero, cùm absens, tum etiam
præsens te consule assequi. Vale.

M. T. C. C. CASSIO, PROQVAEST.
S. P. D. 14

D M. FABIVM quòd mihi amicum tua
commendatione das, nullum in eo facio
quæstum. Multi enim anni sunt, cùm ille in
ære meo est, & à me diligitur propter summā
suam humanitatem, & obseruantiam. Sed ta-
men quòd te ab eo egregiè diligi sensi, multò
amicior ei sum factus. Itaque quanquā pro-
fecerunt literæ tuæ: tamen aliquanto plus cō-
mendationis apud me habuit animus ipsius
erga te, mihi perspectus, & cognitus. Sed de
Fabio

Fabio faciemus studiosè, quæ rogas, tu multis de caussis vellem me conuenire potuisses: primùm, vt te, quem iamdiu plurimi facio, tanto interuallo viderem, deinde: vt tibi, quod feci per literas, possem præsens gratulari: tum, vt quibus de rebus vellemus, tu tuis, ego meis inter nos communicaremus: postremò, vt amicitia nostra, quæ summis officiis ab vtroque culta est, sed longis interuallis temporum interruptam consuetudinem habuit, confirmaretur vehementiùs. Id quando non accidit, vtemur bono literarum, & eadem ferè absentes, quæ, si coràm essemus, consequemur. Vnus scilicet ille fructus, qui in te videndo est, percipi literis non potest. alter, gratulationis est, is quidem exilior, quàm si tibi teipsum intuens gratularer. Sed tamen & feci ante, & facio nunc, tibique cùm pro rerum magnitudine, quas gessisti, tum pro opportunitate temporis gratulor, quòd te de prouincia decedentem summa laus, & summa gratia prouinciæ prosecuta est. Tertium est, vt id, quod de nostris rebus coràm communicassemus inter nos, conficiamus idem literis. Ego ceterarum rerum caussa tibi Romam properandum magnopere censeo. Nam & ea, quæ reliqui, tranquilla de te erant: & hac tua recenti victoria tanta, clarum aduentum tuum fore intelligo. Sed si quæ sunt onera tuorū si tanta sunt, vt ea sustinere possis: nihil tibi erit lautius, nihil gloriosius. sin maiora: considera, ne in alienissimum tempus cadat aduentus tuus. Huius rei totum consilium tuum est, tu enim scis quid sustinere possis. Si potes, laudabile, atque populare est. sin planè non potes, absens hominum sermones facilius sustinebis. De me autem idem tecum his ego literis, quod superioribus egi, vt omnes tuos neruos in eo contendas, ne quid mihi ad hanc prouinciam, quam & senatus, & populus annuam esse voluit, temporis prorogetur. Hoc à te ita contendo, vt in eo fortunas meas positas putem. Habes Paulum nostrum nostri cupidissimum: est Curio: est Furnius. Sic velim enitare, quasi in eo sint mihi omnia. Extremum illud est de iis, quæ proposueram, confirmatio nostræ amicitiæ: de qua pluribus verbis nihil opus est. Tu puer me appetisti: ego autem semper ornamento te mihi fore duxi. Fuisti etiam præsidio tristissimis meis temporibus. accessit post tuum discessum familiaritas mihi cum Bruto tuo maxima. Itaque in vestro ingenio, & industria mihi plurimum & suauitatis, & dignitatis constitutum puto. Id tu, vt tuo studio confirmes, te vehementer rogo: literasque ad me, & continuò mittas, & cùm Romam veneris, quàm sæpissimè. Vale.

M.T.C. CASSIO, S.P.D. 15

ETSI vterque nostrûm spe pacis, & odio ciuilis sanguinis abesse à belli pertinacia voluit: tamen, quando eius consilii princeps ego fuisse videor, plus fortasse tibi præstare ipse debeo, quàm a te exspectare. Etsi, vt sæpe solo mecum recordari, sermo familiaris meus tecum, & item mecum tuus adduxit vtrunque nostrum ad id consilium, vt vno

A prœlio putaremus, si non totam caussam, at certè nostrum iudicium definiri conuenire. Neque quisquam hanc nostram sententiam verè vmquam reprehendit, præter eos, qui arbitrantur melius esse deleri omnino remp. quam imminutam & debilitatam manere. Ego autem ex interitu eius nullam spem scilicet mihi proponebam: ex reliquiis magnam. Sed ea sunt consecuta, vt magis mirum sit, accidere illa potuisse, quàm nos non vidisse ea futura: nec, cùm homines essemus diuinare potuisse. Equidem fateor, meam coniecturam hanc fuisse, vt illo quasi quodam fatali prælio facto, & victores communi saluti consulere vellent, & victi suæ: vtrumque autem positum esse arbitrabar in celeritate victoris. Quæ si fuisset, eandem clementiam experta esset Africa, quam cognouit Asia: quam etiam Achaia, &, vt opinor ipso B legato, ac deprecatore. Amissis autem temporibus, quæ plurimum valent, præsertim in bellis ciuilibus, interpositus annus alios induxit, vt victoriam sperarent, alios vt ipsum vinci contemnerent. Atque horum malorum omnium culpam fortuna sustinet. Quis enim aut Alexandrini belli tantam moram huic bello adiunctum iri, aut nescio quem istum Pharnacem Asiæ terrorem illaturum putaret? Nos tamen in consilio pari, casu dissimili vsi sumus. tu enim eam partem petisti, vt & consiliis interesses, & quod maximè curam leuat, futura animo prospicere posses. ego, qui festinaui, vt Cæsarem in Italia viderem (sic enim arbitrabamur) eúmque multis honestissimis viris conseruatis redeuntem, ad pacem, currentem, vt aiunt, incitarem: ab illo longissimè & absum & abfui. Versor autem in gemitu Italiæ, & in vrbis miserrimis querelis: quibus aliquid opis C fortasse ego pro mea, tu pro tua, pro sua quisque parte ferre potuisset, si auctor affuisset. Quare velim pro tua erga me perpetua beneuolentia, scribas ad me, quid videas, quid sentias, quid exspectandum, quid agendum nobis existimes. Magni erunt mihi tuæ literæ: atque vtinam primis illis, quas Luceria miseras paruissem sine vlla enim molestia dignitatem meam retinuissem. Vale.

M.T.C. C. CASSIO. S.P.D. 16

PVTO te iam suppudere, cùm hæc te tertia iam epistola antè oppressit, quàm te schedulam, aut literam. sed non vrgeo longiores enim exspectabo, vel potiùs exigam. Ego, si semper haberem cui darem, vel ternas in hora darem. Fit enim nescio quid, vt quasi coràm adesse videare, cùm scribo aliquid ad te neque id κατ' εἰδώλων φαντα- D σίας, vt dicunt tui amici noui: qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari. Nam, ne te fugiat, Catius Insuber, Epicureus, qui nuper est mortuus, quæ ille Gargettius, etiam antè Democritus, εἴδωλα, hîc spectra nominat. His autem spectris etiam si oculi possent feriri, quod vel inuitis ipsa occurrunt: animus qui possit, ego non video. Doceas tu me oportebit, cùm saluus veneris, in meane potestate sit spectrum tuum,

simulac mihi collibitum sit de te cogitare, illud occurrat. neque solùm de te, qui mihi hæres in medullis: sed, si insulam Britanniam cœpero cogitare, eius εἴδωλον mihi aduolet ad pectus. Sed hæc posteriùs. tento enim te, quo animo accipias, si enim stomachabere, & molestè feres: plura dicemus: postulabimúsque, ex qua hæresi VI, HOMINIBVS ARMATIS, deiectus sis, in eam restituare. In hoc interdicto non solet addi, IN HOC ANNO. Quare si iam biennium, aut triennium est, cùm virtuti nuntium remisisti, delinitus illecebris voluptatis: in integro res nobis erit. quamquam quicum loquor? cum vno fortissimo viro: qui posteà quàm forum attigisti, nihil fecisti, nisi plenissimum amplissimæ dignitatis. in ista ipsa αἱρέσει metuo ne plus neruorum sit, quàm ego putarim, si modò eam tu probas. Quid tibi in mentem venit? inquies, quia nihil habebã aliud, quod scriberẽ. De rep. enim nihil scribere possum. neque enim quod sentio, libet scribere. Vale.

M.T.C. C. CASSIO, S.P.D. 17

PRAEPOSTEROS habes tabellarios: etsi me quidem non offendunt: sed tamen cùm à me discedunt, flagitant literas. cùm ad me veniunt, nullas afferunt, atque idipsum facerent commodiùs, si mihi aliquid spatii ad scribendum darent: sed petasati veniunt: comites ad portam exspectare dicunt. Ergo ignosces: literas habebis, has breues. sed exspecta πάντα περὶ πάντων. Etsi quid ego me tibi purgo, cum tui ad me inanes veniant: ad te cum epistolis reuertantur? Tamen ad te scribam aliquid. Nos hic D. Syllam patrem mortuum habebamus. alii à latronibus, alii cruditate dicebant. populus non curabat. combustum enim esse constabat. hoc tu pro sapientia tua feres æquo animo, quamquam πρόσωπον πόλεως amisimus. Cæsarem putabam molestè laturum, verentem ne hasta refrixisset. Mindius Marcellus, & Attius pigmentarius valde gaudebant, se aduersarium perdidisse. De Hispania noui nihil: sed exspectatio valde magna: rumores tristiores, sed ἀδέσποτοι. Pansa noster paludatus ad III. Kalend. Ian. profectus est, vt quiuis intelligere posset id, quod tu nuper dubitare cœpisti, τὸ καλὸν δι' αὑτὸ αἱρετὸν esse. Nam quòd multos miseriis leuauit, & quòd se in his malis hominem præbuit, mirabilis eum virorum bonorum beneuolentia persecuta est. Tu quòd adhuc Brundisii moratus es, valde probo, & gaudeo: & mehercule puto te sapienter facturum, si ἀκενόσπουδος fueris. Nobis quidem, qui te amamus, erit gratum, &, amabo te, cùm dabis posthac aliquid domum literarum, mei memineris. Ego numquam quemquam ad te, cùm sciam, sine meis literis ire patiar. Vale.

M.T.C. C. CASSIO, S.P.D. 18

LONGIOR epistola fuisset, nisi eo ipso tempore petita esset à me, cùm iam iretur ad te. longior etiam, si φλύαρον aliquem habuissem, nam σπουδάζειν sine periculo vix possumus. Ridere igitur, inquies, possumus? Non mehercule facillimè. verumtamen aliam aberrationem à molestiis nullam habemus. Vbi igitur, inquies, philosophia tua? In culina mea, molesta est, pudet enim seruire. Itaque facio me alias res agere, ne conuicium Platonis audiam. De Hispania nihil adhuc certi, nihil omnino noui. Te abesse, mea causa molestè fero: tua, gaudeo. Sed flagitat tabellarius. Valebis igitur, méque, vt à puero fecisti, amabis.

C. CASSIVS M.T.C. S.P.D. 19

NON mehercule in hac mea peregrinatione quidquam libentiùs facio, quàm scribo ad te. videor enim cum præsente loqui, & iocari. Nec tamẽ hoc vsu venit propter spectra Catiana: pro quo tibi proxima epistola tot rusticos Stoicos regeram, vt Catium Athenis natum esse dicas. Pansam nostrum paludatum secunda voluntate hominum ex vrbe exisse, cùm ipsius causa gaudeo, tum mehercule etiam omnium nostrum. Spero enim, homines intellecturos, quanto sit omnibus odio crudelitas, & quanto amori probitas, & clementia: atque ea, quæ maximè mali petant, & concupiscant, ad bonos peruenire. Difficile est enim hominibus persuadere, τὸ καλὸν δι' αὑτὸ αἱρετὸν esse, ἡδονὴν verum, & ἀταραξίαν virtute, iustitia, τῷ καλῷ parari, & verum præterea probabile est. Ipse enim Epicurus a quo omnes Catii, & Amafinii, mali verborum interpretes, proficiscuntur, dicit: οὐκ ἔστιν ἡδέως ἄνευ τοῦ καλῶς καὶ δικαίως ζῆν. Itaque & Pansa, qui ἡδονὴν sequitur, virtutem retinet. & ii, qui à nobis φιλήδονοι vocantur, sunt φιλόκαλοι, καὶ φιλοδίκαιοι omnesque virtutes & colunt, & retinent. Itaque Sylla, cuius iudicium probare debemus, cùm dissentire philosophos videret, non quæsiuit, quid bonum esset, & omnia bona coemit: cuius ego mortem forti mehercule animo tuli. Nec tamen Cæsar diutius nos eum desiderare patietur. nam habet damnatos, quos pro illo nobis restituat: nec ipse sectorem desiderabit, cùm filium viderit. Nunc, vt ad remp. redeam, quid in Hispaniis geratur, rescribe. Peream, nisi sollicitus sum, ac malo veterem, & clementem dominum habere, quàm nouum, & crudelem experiri. Scis Cnæus quàm sit fatuus. scis quomodo crudelitatem, virtutem putet. scis quàm se semper à nobis derisum putet, vereor ne nos rusticè gladio velit ἀντιμυκτηρίσαι. Quid fiat, si me diligis, rescribe. Hui quàm velim scire, vtrum ista sollicito animo, an soluto legas. sciam enim eodem tempore, quid me facere oporteat. Non longior sim, vale, & me, vt facias, ama. Si Cæsar vicit, celeriter exspecta.

M.T.C. TREBONIO, S.P.D. 20

ORATOREM meum (sic enim inscripsi) Sabino tuo commendaui. Natio me hominis impulit, vt ei rectè putarem: nisi forte candidatorum licentia hic quoque vsus hoc subitò cognomen arripuit. etsi modestus eius vultus, sermoque constans, habere quiddam à

dam à Curibus videbatur. Sed de Sabino satis. Tu mi Treboni, quando ad amorem meum aliquantulũ olim discedés addidisti: quo tolerabilius feramus igniculum desiderii tui, crebris nos literis appellato, atque ita, si idem fiet à nobis. quamquam duæ causæ sunt, cur tu frequentior in isto officio esse debeas, quàm nos: primùm, quod olim solebant, qui Romæ erant, ad prouincialeis amicos de rep. scribere: nunc tu nobis scribas oportet. Res enim publicam istic est deinde, quòd nos aliis officiis tibi absenti satis facere possumus, tu nobis, nisi literis, non video, qua re alia satisfacere possis. Sed cetera scribes ad nos postea. Nunc hæc primò cupio cognoscere: iter tuum cuiusmodi sit: vbi Brutum nostrum videris: quandiu simul fueris: deinde, cùm processeris longiùs, de bellicis rebus, de toto negotio, vt existimare possimus, quo statu simus. Ego tantum me scire putabo, quantum ex tuis literis habebo cognitum. B Cura vt valeas, méque ames amore illo tuo singulare. Vale.

M.T.C. TREBONIO, S.P.D. 21

ET epistolam tuam legi libenter, & librum libentissimè. sed tamen in ea voluptate hunc accepi dolorem, quòd cùm incendisses cupiditatem meam consuetudinis augendæ nostræ (nam ad amorem quidem nihil poterat accedere) tum discedis à nobis, méque tanto desiderio afficis, vt vnam mihi consolationem relinquas, fore, vt vtriusque nostrum absentis desiderium crebris, & longis epistolis leniatur. Quod ego non modò de me tibi spondere possum, sed de te etiam mihi. Nullam enim apud me relinquisti dubitationem, quantum me amares. Nam, vt illa omittam, quæ ciuitate teste fecisti, cùm mecum inimicitias communicasti, cùm me concionibus tuis defendisti, C cùm quæstor in mea, atque in publica causa consulum parteis suscepisti, cum tribuno pleb. quæstor non paruisti, cui tuus præsertim collega pareret: vt hæc recentia, quæ meminero semper, obliuiscar: quæ tua sollicitudo de me in armis, quæ lætitia in reditu, quæ cura, qui dolor, cùm ad te curæ, & dolores mei perferrentur? A Brundisium denique ad te me venturũ fuisse nisi subitò in Hispaniam missus esses. Vt hæc igitur omittam, quæ mihi tanti æstimanda sunt, quanti vitam æstimo, & salutem meam: liber iste, quem mihi misisti, quantam habet declarationem amoris tui? primùm, quod tibi facetum videtur, quidquid ego dixi, quod aliis fortasse non item: deinde, quòd illa siue faceat sunt, siue secus, fiunt, narrante te, venustissima. quin etiam antè quàm ad me veniatur, risus omnis penè consumitur. Quod si in his scribendis nihil aliud, nisi, quod necesse fuit, de vnò me tamdiu cogitauisses: ferreus essem, si te non amarem. Cùm verò ea, quæ scriptura persecutus es, sine summo amore cogitare non potueris: non possum existimare, plus quemquam à seipso, quàm me à te amari. Cui quidem ego amori, vtinam ceteris rebus possem, amore certè respondebo: quo tamen ipso tibi confido futurum, satis. B Nunc ad epistolam venio, cui copiosè, & suauiter scriptæ, nihil est quod multa respondeam. Primum enim ego illas Caluo literas misi, non plus, quàm has, quas nunc legis, existimans exituras. aliter enim scribimus, quod eos solos, quibus mittimus: aliter, quod multos lecturos putamus. Deinde ingenium eius melioribus extuli laudibus, quam tu id vere potuisse fieri putas. Primùm, quod ita iudicabam acutè mouebatur. genus quoddam sequebatur: in quo, iudicio lapsus, quo valebat, tamen assequebatur, quod probaret. Multæ erant & reconditæ literæ: vis non erat. Ad eam igitur adhortabar. In excitando autem, & in acuendo plurimùm valet, si laudes eum, quem cohortere. Habes de Caluo iudicium, & consilium meum: consilium, quod hortandi causa laudaui: iudicium, quòd de ingenio eius valde existimaui bene. Reliquum est, C tuam profectionem amore prosequar. reditum spe exspectem, absentem memoria colam, omne desiderium literis mittendis, accipiendisque leniam. Tu velim tua in me studia, & officia multùm tecum recordere: quæ cùm tibi liceat. mihi nefas sit obliuisci, non modò virum bonum me existimabis, verùm etiam à me amari plurimùm, iudicabis. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS LIBER XVI.

Ad Tironem.

TVLLIVS ET CICERO MEVS, ET FR. ET FRATRIS FIL. TIRONI, S.P.D. 1

PAVLO facilius putaui posse me ferre desiderium tui: sed planè non fero, & quamquam magni ad honorẽ nostrum interest, quam primùm ad vrbem me venires, tamen peccasse mihi videor, qui à te discesserim. Sed quia tua voluntas ea videbatur esse, vt prorsus, nisi confirmato corpore, nolles nauigare, approbaui tuum consilium: neque nunc muto, si tu in eadem es sententia. Sin aũt postea, quã cibum cepisti, videris tibi me posse consequi, tuum consilium est. Marionem ad te eò misi, vt aut tecum ad me B quàm primùm veniret: aut, si tu morarere, statim ad me rediret. Tu autem hoc tibi persuade, si commodo valetudinis tuæ fieri possit, nihil me malle, quam te esse mecum: sin intelliges opus esse te Patris conualescendi causa, paulùm commorari, nihil me malle, quàm te valere. Si statim nauigas, nos Leucade consequêre. sin te confirmare vis: & comites, & tempestates, & nauem idoneam vt habeas, diligenter videbis. Vnum illud, mi Tiro, videto, si me amas, ne te Marionis aduentus & hæ literæ moueant. Quod valetudini tuæ maximè conducet, si feceris: maximè obtemperaris voluntati meæ. Hæc pro tuo ingenio considera. Nos ita te desideramus, vt amemus. amor, vt valentem videamus, hortatur; desiderium vt quàm primùm. Illud igitur potius. Cura ergo potissimum, vt valeas. De tuis innumerabilibus in me officiis erit hoc gratissimum. III. Nonas No- C uembreis. Vale.

TVLLIVS, TIRONI, S.P.D. 2

NON queo ad te, nec lubet scribere, quo animo sim affectus: tantum scribo, & tibi, & mihi maximæ voluptati fore, si te firmũ quam primùm videro. Tertio die abs te ad A Alyziam accesseramus. Is locus est citra Leucadem stadia cxx. Leucade aut te ipsum, aut tuas literas à Marione putabam me accepturum: Quantum me diligis, tantùm fac vt valeas, vel quantum te à me scis diligi Nonis Nouembr. Alyzia.

M. TVLLIVS CICERO PATER ET FIL. TIRONI SVO, S.D. ET Q. PATER, ET Q. FILIVS. 3

NOS apud Alyziam, ex quo loco tibi literas antè dederamus, vnum diem commorati sumus, quod Quinctus nos consecutus non erat. Is dies fuit Nonnæ Nouembr. Inde ante lucem proficiscentes ante diem VIII. Idus Nouemb. has literas dedimus. Tu, si nos omneis amas & præcipuè me, magistrum tuũ, confirma te. Ego valde suspenso animo exspecto, primùm te scilicet deinde Marionem cum tuis literis. Omnes cupimus, ego in primis, quàm primùm te videre: sed, mi Tiro, valentem. Quare nihil properatis: satis quotidie videro, si valebis. Vtilitatibus tuis possum carere: te valere, tua causa primum volo, tum mea, mi Tiro. Vale.

M. T. C. ET Q. AR. ET Q. FIL. TIRONI, S. 4

VARIE sum affectus tuis literis: valde priore pagina perturbatus: paulum altera recreatus. Quare nunc quidem non dubito, quin, quoad planè valeas, te neque nauigationi, neque viæ committas. satis te maturè videro, si planè confirmatum videro. De medico & tu bene existimari scribis, & ego sic audio sed planè curationes eius non probo. Ius enim dandum tibi non fuit cum χακοστόμαχος esses: sed tamen & ad illum scripsi accuratè, & ad Lysonem. Ad Curium verò, suauissimum hominem & summi officii summæque humanitatis, multa scripsi in his etiam, vt si tibi videretur, te ad se transferret. Lyso C enim noster vereor, ne negligentior sit primùm, quia omnes Græci: deinde, quòd, cùm à me literas accepisset, mihi nullius remisit. sed eum tu laudas. Tu igitur, quid faciendum sit, iudicabis. Illud mi Tiro, te rogo sumtui ne parcas vlla in re, quod ad valetudinem opus sit.

Scripsi ad Curium, quod dixisses, daret medico, ipsi puto aliquid dandum esse, quo sit studiosior. Innumerabilia tua sunt in me officia domestica, forensia: vrbana, prouincialia: in re priuata, in publica: in studiis, nostris, in literis. Omnia viceris, si vt spero, te validum videro. Ego puto te bellissimè rectè erit cum quæstore Mescinio decursurum, non inhumanus est: téque, vt mihi visus est, diligit, & cùm valetudini tuę diligentissimè cōsulueris, tum, mi Tiro, consulito nauigationi. Nulla in re iam te festinare volo. nihil laboro, nisi vt saluus sis. Sic habeto, mi Tiro, neminem esse qui me amet, quin idem te amet: & cùm tua, & mea maximè interest te valere, tum multis est curæ. Adhuc, dum mihi nullo loco deesse vis, numquam te confirmare potuisti. nunc te nihil impedit: omnia depone, corpori serui. quantam diligentiam in valetudinem tuā contuleris, tanti me fieri à te iudicabo. Vale, mi Tiro, vale, vale, & salue Lepta tibi salutem dicit, & omnes. Vale. vii. Idus Nouembr. Leucade.

TVLLIVS, ET CICERO, ET Q. TIRONI HVMANIS. ET OPT. S.P.D. 5

VIDE, quanta in te sit suauitas. duas horas Thyrei fuimus. Xenomenes hospes tam te diligit, quàm si vixerit tecum: Is omnia pollicitus est, quæ tibi essent opus facturum puto. Mihi placebat, si firmior esses, vt te Leucadem deportares, vt tibi te planè confirmares. Videbis, quid Curio, quid Lysoni, quid medico placeat. Volebam ad te Marionem remittere: quem, cum meliusculè tibi esset, ad me mitteres: sed cognoui. vnas literas Marionem afferre posse, me autem crebras exspectare. Poteris igitur, & facies, si me diliges, vt quotidie sit Acastus in portu. Multi erunt, quibus rectè literas dare possis, qui ad me libenter perferant. Equidem Patras euntem neminem prætermittam. Ego omnem spem tui diligenter curandi in Curio habeo. Nihil potest illo fieri humanius nihil nostri amantius. Ei te totum trade. malo te paulò post valentem, quam statim imbecillum videre. Cura igitur nihil aliud, nisi vt tu valeas: cetera ego curabo. Etiam atque etiam vale. Leucade proficiscens, vii. idus Nouemb.

M. TVLLIVS CIC. PATER ET FIL. ET Q.Q. TIRONI, S.D. 6

TERTIAM ad te hanc epistolam scripsi eadem die, magis instituti mei tenendi causa, quia nactus eram cui darem, quā quòd haberem, quid scriberem. Igitur illā quātum me diligis, tantum adhibe in te diligentiæ. Ad tua innumerabilia in me officia adde hoc, quod mihi erit gratissimū omnium. cùm valetudinis rationem, vt spero, habueris, habeto etiam nauigationis. In Italiam euntibus omnibus ad me literas dabis, vt ego euntem Patras neminem prætermitto. Cura, cura te, mi Tiro, quando non contingit, vt simul nauigares, nihil est, quòd festines: nec quidquam cures, nisi vt valeas. Etiam atq; etiam vale. vii. Idus Nouembr. Actio, vesperi.

M.T.C. TIRONI, S.P.D. 7

SEPTIMVM iam diem Corcyræ tenebamur. Quinctus autem, frater, & filius Buthroti. Solliciti eramus de tua valetudine mirum in modum: nec mirabamur nihil à te literarum. Iis enim ventis istinc nauigatur, qui si essent, nos Corcyræ non sederemus. Cura igitur te, & confirma, & cùm commodè, & per valetudinem, & per anni tempus nauigare poteris, ad nos, amantissimos tui, veni. Nemo nos amat, qui te non diligat: carus omnibus, exspectatúsque venies. Cura, vt valeas etiam atque etiam, Tiro noster. Vale. xv. Kal. Nouēbr. Corcyræ.

M.T.C. TIRONI, S.D. 8

MAGNAE nobis est solicitudini valetudo tua, nam, tametsi qui veniunt, ἀκίνδυνα μὲν, χρονιώτερα δὲ nuntiant, tamen in magna consolatione ingens inest sollicitudo, si diutius à nobis abfuturus est is, cuius vsum & suauitatem desiderando sentimus. Attamen quamquam videre te tota cogitatione cupio, tamen te penitus rogo, ne te tam longæ nauigationi, & viæ per hyemem, nisi bene firmū, committas: néve nauiges, nisi exploratè. Vix in ipsis tectis, & oppidis frigus infirma valetudine vitatur, nedum in mari, & via sit facile abesse ab iniuria temporis. ψύχος δὲ λεπτῷ χρωτὶ πολεμιώτατον, inquit Euripides. Cui tu quantum credas, nescio, ego certè singulos eius versus, singula testimonia puto. Effice, si me diligis, vt valeas, &, vt ad nos firmus, ac valens quàm primùm venias. Ama nos, & vale. Qu. frater tibi salutem plurimum dicit.

M.T. ET C. ET Q. TIRONI, S.P.D. 9

NOS à te, vt scis, discessimus ad IIII. Non. Nouembr. Leucadem venimus ad VIII. Idus Nouemb. ad VII. Actium. ibi propter tempestatē ad VI. Idus morati sumus. Inde ad quintum, Idus Corcyram bellissimè nauigauimus. Corcyræ fuimus vsque ad XVI. Kal. Decembr. tempestatibus retenti. ad XV. Kal. Decembr. à portu Corcyreorum ad Cassiopem stadia cxx. processimus. Ibi retenti vētis sumus vsque ad IX. Kalendas. Intereà, qui cupidè profecti sunt, multi naufragia fecerunt. Nos eo die cenati soluimus. Inde Austro lenissimo, cœlo sereno, nocte illa, & die postero in Italiam ad Hydruntem ludibundi peruenimus: eodémque vento postridie (id erat ad VII Kalend. Decembr.) hora quarta Brundusium venimus: eodémque tempore simul nobiscum in oppidum introiit Terentia: quæ te facit plurimi. Ad v. Kal. Decemb. seruus Cn. Plancii Brundusii tandem aliquando mihi à te exspectatissimas literas reddidit, datas idib. Nouemb. quæ me molestia valde leuarunt: vtinam omnino liberassent. Sed tamen Asclapo medicus planè confirmat, propediem te valentem fore. Nunc equidem ego te hortor, vt omnem diligentiam adhibeas ad conualescendum. Tuam prudentiam, temperantiam, amorem erga me noui, scio te omnia facturum, vt nobiscum quam primum

scis. Sed tamen ita velim, vt ne quid properes. A
Symphoniam Lysonis velim vitasses: ne in
quartam hebdomadam incideres. Sed, quando
pudori tuo maluisti obsequi, quàm valetudi-
ni, reliqua cura. Curio misi, vt medico honos
haberetur: & tibi daret, quod opus esset: me cui
iussisset, curaturum. Equum & mulum, Brun-
dusii tibi reliqui. Romæ vereor, ne ex Kalen.
Ian. magni tumultus sint. Nos agemus omnia
modicè. Reliquum est, vt te hoc rogem, & a te
petam, ne temere nauiges. Solent nautæ festi-
nare quæstus sui caussa. Cautus sis, mi Tiro.
Mare magnum, & difficile tibi restat. Si pote-
ris: cū Mescinio. cautè is solet nauigare. si mi-
nus, cum honesto aliquo homine, cuius aucto-
ritate nauicularius moueatur. In hoc omne di-
ligentiam si adhibueris, téque nobis incolu-
men præstiteris, omnia à te habebo. Etiam, at-
que etiam noster Tiro Vale. Medico, Curio,
Lysoni de te scripsi diligētissimè. Vale, salue. B

M. T. C. TIRONI S.P.D. 10

EGO verò cupio te ad me venire: sed vitam
timeo, grauissimè ægrotasti: inedia, & pur-
gationibus, & vi ipsius morbi consumtus es.
Graues solent offensiones esse ex grauibus
morbis, si qua culpa commissa est. Iam ad id
biduum quod fueris in via, dum in Cumanū
venis accedent cōtinuò ad reditum dies quin-
que. Ego in Formiano ad III. Kal. esse volo.
Ibi te vt firmum offendam, mi Tiro, effice. Li-
terulæ meæ, siue nostræ, tui desiderio oblan-
guerunt. Hac tamen epistola, quam Acastus
attulit, oculos paulùm sustulerunt. Pompeius
erat apud me, cùm hæc scribebam. Hilarè, &
libenter ei cupienti audire nostra, dixi sine te
omnia mea muta esse. Tu musis nostris para vt
operas reddas, nostra ad diem dictam fient.
Docui enim te, fides ἔτυμον quod haberet. Fac
planè vt valeas. nos adsumus. Vale. XIIII. C
Kal. Ian.

M. T. ET C. TERENTIA, ET TVLLIA,
QV. PATER, ET Q. F. TI-
RONI, S.P.D.

ETSI opportunitatem operæ tuæ omnibus
locis desidero: tamen non tam mea, quàm
tua caussa doleo, te non valere. Sed quando in
quartanam conuersa vis est morbi (enim scri-
bit Curius) spero, te, diligentia adhibita, e-
tiam firmiorem fore. Modò fac, id quod hu-
manitatis tuæ est, ne quid aliud cures hoc tē-
pore, nisi vt quàm commodissimè cōualescas.
Non ignoro, quantum ex desiderio labores:
sed erunt omnia facilia, si valebis. festinare te
nolo, ne nauseæ molestiam suscipias æger, &
periculosè hyeme nauiges. Ego ad vrbem ac-
cessi pridie Nonas Ian. obuiam mihi sic pro-
ditum est, vt nihil fieri potuerit honoratius. D
Sed incidi in ipsam flammā ciuilis discordiæ,
vel potiùs belli: cui cùm cuperem mederi, &,
vt arbitror possem: cupiditates certorum ho-
minum (nam ex vtraque parte sunt, qui pu-
gnare cupiant) impedimento mihi fuerunt.
Omnino & ipse Cæsar amicus noster, mina-
ces ad senatum, & acerbas literas miserat: &
erat adhuc impudens, qui exercitum, & pro-
uinciam, inuito senatu, teneret. & Curio meus

A illum incitabat. Antonius quidem noster, &
Q. Cassius, nulla vi expulsi, ad Cæsarem cum
Curione profecti erant. posteà quàm senatus
consulibus, prætoribus, tribunis pl. & nobis
qui proconsules sumus, negotium dederat, vt
curaremus, ne quid resp. detrimenti caperet. num-
quam maiori in periculo ciuitas fuit: num-
quam improbi ciues habuerunt paratiorem
ducem omninò. Ex hac quoque parte dili-
gentissimè bellum comparatur. Id fit auctori-
tate, & studio Pompeii nostri, qui Cæsarem
serò cœpit timere. Nobis inter has turbas, se-
natus tamen frequens flagitauit triumphum:
sed Lentulus consul, quo maius suum benefi-
cium faceret, simul atque expedisset quæ es-
sent necessaria de repu. dixit se relaturū. Nos
agimus nihil cupide: eóque est nostra pluris
auctoritas. Italiæ regiones descriptæ sunt, quā
quisque partem tueretur. Nos Capuam sum-
psimus. Hæc te scire volui. Tu etiam atque e-
B tiam cura, vt valeas, literásque ad me mittas,
quotiescumque habebis, cui des. Etiam atque
etiam vale. D. pridie idus Ian.

M.T.C. TIRONI, S.P.D. 11

QVO in discrimine versetur salus mea, &
bonorum omnium, atque vniuersæ reip.
ex eo scire potes, quòd domos nostras, & pa-
triam ipsam vel diripiendam, vel inflamman-
dam reliquimus. In eum locum res deducta
est, vt, nisi quis deus, vel casus aliquis subue-
nerit, salui esse nequeamus. Equidem vt ve-
ni ad vrbem, non destiti omnia & sentire, &
dicere, & facere, quæ ad concordiam pertine-
rent: sed mirus inuaserat furor non solum im-
probos, sed etiam hos, qui boni habentur, vt
pugnarent, me clamante, nihil esse bello ci-
uili miserius. Itaque cùm Cæsar amantia qua-
dam raperetur, & oblitus nominis, atque ho-
C norum suorum, Ariminum, Pisaurum, Anco-
nam, Arretium occupasset. Vrbem reliqui-
mus: quàm sapienter, aut quàm fortiter, nihil
attinet disputare. Quo quidem in casu simus,
vides. Feruntur omnino conditiones ab illo,
vt Pompeius eat in Hispaniam: dilectus, qui
sunt habiti, & præsidia nostra dimittantur: se
vlteriorem Galliam Domitio, citeriorē Con-
sidio Noniano (his enim obtigerunt) traditu-
rum: ad consulatus petitionem se venturum:
neque iam velle, absentis rationem haberi
sui. se præsentem trinundinum petiturum. Ac-
cepimus conditiones: sed ita, vt remoueat præ-
sidia ex his locis, quæ occupauit, vt sine metu
de iis ipsis conditionibus Romæ senatus ha-
beri possit. id ille si fecerit, spes est pacis non
honestæ. leges enim imponuntur, sed quiduis
est melius, quàm sic esse, vt sumus. Sin autem
ille suis conditionibus stare noluerit, bellum
paratum est. eiusmodi tamen, quod ille su-
D stinere non possit, præsertim cùm à suis con-
ditionibus ipse fugerit: tantummodo vt eum
intercludamus, ne ad vrbem possit accedere:
quod sperabamus fieri posse. Delectus enim
magnos habebamus: putabamúsque illum
metuere, si ad vrbem ire cœpisset, ne Gallias
amitteret: quas ambas habet inimicissimas,
præter Transpadanos: ex Hispaniáque sex le-
giones, & magna auxilia, Afranio, & Petreio
ducibus, habet à tergo. Videtur, si insaniet,
posse

patriæ opprimi, modò vt vrbe salua. Maximam A autem plagam accepit, quod iis, qui summam auctoritatem in illius exercitu habebat, T.Labienus, socius sceleris esse noluit: reliquit illum, & nobiscum est: multique idem facturi esse dicuntur. Ego adhuc oræ maritimæ præsum à Formiis. Nullum maius negotium suscipere volui, quo plus apud illam meæ literæ, cohortationésque ad pacem valerent: Sin autem erit bellum, video me castris, & ceteris legionibus præfuturum. Habeo etiam illam molestiam, quòd Dolabella noster apud Cæsarem est. Hæc tibi nota esse voluit: quæ caue ne te perturbent, & impediant valetudinem tuam. Ego A.Varroni, quem tum amantissimum mei cognoui, tum etiam valde tui studiosum, diligentissimè te commendaui, vt & valetudinis tuæ rationem haberet, & nauigationis, & totum te susciperet, ac tueretur: quem omnia facturum confido. recepit enim, & mecum locutus est suauissimè. tu, quãdo eo tempore B mecum esse non potuisti, quo ego maximè operam, & fidelitatem desideraui tuam, caue festines, aut committas, vt aut æger, aut hyeme nauiges. Nunquam ego sero te venisse putabo, si saluus veneris. Adhuc neminem videram, qui te postea vidisset, quàm M.Volusium, a quo tuas literas accepi: quod non mirabar. neque enim meas puto ad te literas tanta hyeme perferri. Sed da operam, vt valeas, & si valebis, cum rectè nauigari poterit, tum nauiges. Cicero meus in Formiano erat: Terentia, & Tullia Romæ. Cura, vt valeas. IIII. Kalen. Febr. Capua.

M.T.C. TIRONI, S.P.D. 13

OMNIA à te data mihi putabo, si te valentem videro. Summa cura exspectabam aduentum Menandri, quem ad te miseram. Cura, si me diligis, vt valeas: &, cùm te bene C confirmaris, ad nos venias. Vale. IIII. Idus April.

M.T.C. TIRONI, S.P.D. 14

ANDRICVS postridie ad me venit, quàm exspectarem. Itaque habui noctem plenam timoribus, ac miseriis. Tuis literis nihilo sum factus certior, quomodo te haberes: sed tamen sum recreatus. Ego omni delectatione, literísque omnibus careo: quas antè, quàm te videro, attingere non possum. Medico mercedis quantùm poscet, promitti iubeto. id scripsi ad Humanium. Audio, te animo angi, & medicum dicere ex eo te laborare. Si me diligis, excita ex somno tuas literas, humanitatemque, propter quam mihi es carissimus. nũc opus est te animo valere, vt corpore possis. Id cùm tua, tum mea causa facias, a te peto. Acastum retine, quò commodius tibi ministretur. Conserua te mihi, dies promissorum adest, quem etiam repræsentabo, si ad- D ueneris. Etiam atque etiam vale. IIII. idus Apriles. hora XII.

M.T.C. TIRONI, S.P.D. 15

AEGYPTA ad me venit pridie idus Apriles. Is etsi mihi nuntiauit, te planè febri carere, & bellè habere, tamen, quod negaui te potuisse ad me scribere, curam mihi attulit, & eo magis, quòd Hermia, quem eodem die venire oportuerat, non venerat. Incredibili sum sollicitudine de tua valetudine: qua si me liberaris, ego te omni cura liberabo. Plura scriberem, si iam putarem libenter te legere posse. Ingenium tuum, quod ego maximi facio. confer ad te mihi, tibíque conseruandum. Cura te etiam atque etiam diligenter. Vale. Scripta iam epistola, Hermia venit. Accepi tuam epistolam vacillantibus literulis: nec mirum, tam graui morbo. Ego ad te AEgyptam misi, quòd nec inhumanus est, & te visus est mihi diligere, vt is tecum esset: & cum eo cocum, quo vterere. Iterum vale.

Q.C.M. CICERONI FRATRI, S. P. D. 16

B DE Tirone, mi Marce, ita te meúmq; Ciceronem, & meam Tulliolam, tuúmque filium videam, vt mihi gratissimum fecisti, cùm eum indignum illa fortuna, nobis amicum, quàm seruum esse maluisti. Mihi crede, tuis, & illius literis perlectis, exsilui gaudio, & tibi ago gratias, & gratulor. Si enim mihi Statij fidelitas est tantæ voluptati: quanti esse in illo hæc eadem bona debent, additis literis, sermonibus, humanitate, quæ sunt his ipsis commodis potiora? Amo te omnibus equidem maximis de causis, verùm etiam propter hãc, vel quod mihi sic, vt debuisti, nuntiasti. Te totum in literis vidi. Sabini pueris & promisi omnia, & faciam. Vale.

M.T.C. CICERONI, S.P.D. 17

VIDEO, quid agas. tuas quoque epistolas vis referam in volumina. Sed heus C tu, qui κανὼν esse meorum scriptorum soles, vnde illud tam ἄκυρον, VALETVDINI FIDELITER INSERVIENDO? Vnde in istum locum, FIDELITER, venit? cui verbo domicilium est proprium in officio: migrationes in alienũ multæ. Nam & doctrina, & domus, & ars, & ager etiam, fidelis dici potest: vt sit, quomodo Theophrasto placet, verecunda tralatio. Sed hæc coram. Demetrius venit ad me, quo quidem comitatu ἀφωμίλησα: satis scis. Tu enim videlicet nõ potuisti videre cras aderit. videbis igitur. Nã ego hinc perendie manè cogito. Valetudo tua me valde sollicitat: sed inserui, & fac omnia. tum te mecum esse, tum mihi cumulatissimè satisfacere putato. Cuspio quòd operam dedisti, mihi gratum est. valde enim eius causa volo. Vale.

TVLLIVS TIRONI, S.P.D. 18

D QVID igitur? non sic oportet? Equidem censeo sic, addendum etiam, suo. sed, si placet, inuidia vitetur: quam quidem ego sæpe contemsi. Tibi διαφόρησιν gaudeo profuisse. si verò etiam Tusculanum, dii boni, quanto mihi illud erit amabilius? Sed, si me amas, quod quidem aut facis, aut perbellè simulas, quod tamen in modum procedit: sed vt est, indulge valetudini tuæ: cui qui-

dem tu adhuc, dum mihi deseruis, seruisti non
satis. ea quid postulet, non ignoras: πέψιν, ἀ-
κοπίαν, περίπατον σύμμετρον, τέρψιν, εὐλυ-
σίαν σιχοιλίας. Fac bellus reuertare. non mo-
do te, sed etiam Tusculanū nostrum plus amē.
Parrhedrum excita, vt hortum ipse conducat.
Sic olitorem ipsum commouebis. Heluo ne-
quissimus sestertia ducenta dabat nullo apri-
co horto, nullo emissario, nulla maceria, nul-
la casa. Iste nos tanta impensa derideat? cal-
face hominem, vt ego Othonem. Itaque abu-
tor coronis. De Cabra quid agatur, etsi nunc
equidem etiam nimium est aquæ, tamen ve-
lim scire. Horologium mittam, & libros, si e-
rit sudum. Sed tu nullósne tecum libellos? an
pangis aliquid Sophocleum? fac opus appa-
reat. A. Ligurius Cæsaris familiaris mortuus
est, bonus homo, & nobis amicus. Te quando
exspectemus, fac vt sciam. Cura te diligen-
ter. Vale.

M. T. C. TIRONI, S. P. D. 19

EXSPECTO tuas literas de multis re-
bus: teipsum multò magis. Demetrium
redde nostrum, & aliud, si quid potes boni de
Aufidiano nomine nihil te hortor scio tibi
curæ esse, sed confice. Et, si ob eam rem mora-
ris, accipio causam. si te id non tenet, aduola.
Literas tuas valde exspecto. Vale.

M. T. C TIRONI, S. P. D. 20

SOLLICITAT, ita viuam, me tua,
mi Tiro, valetudo: sed confido, si dili-
gentiam, quam instituisti, adhibueris, citò
te firmum fore. Libros compone, indicem
cùm Metrodoro lubebit, quando eius arbi-
tratu viuendum est cum olitore, vt videtur.
Tu potes Kalendis spectare gladiatores, po-
stridie redire, & ita censeo. Vtrùm, vt videbi-
tur. Cura te, si me amas, diligenter. Vale.

C. FIL. TIRONI SVO DVLCISS.
S. P. D. 21

CVM vehementer tabellarios exspecta-
rem quotidie, aliquando venerunt post
diem XL. & VI. quam à vobis discesserant,
quorum mihi fuit aduentus optatissimus. Nam
cùm maximam cepissem lætitiam ex huma-
nissimi, & carissimi patris epistola: tum ve-
rò iucundissimæ tuæ literæ cumulum mihi
gaudii attulerunt. Itaque me iam non pœni-
tebat, intercapedinem scribendi fecisse: sed
potiùs lætabar: fructum enim magnum hu-
manitatis tuæ capiebam ex silentio mearum
literarum. Vehementer igitur gaudeo te meā
sine dubitatione accepisse excusationem. Gra-
tos tibi, optatósque esse, qui de me rumores
afferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro:
præstabóque, & enitar, vt in dies magis, ma-
gísque hæc nascens de me duplicetur opinio.
Quare quòd polliceris te buccinatorem fore
existimationis meæ, firmo id, constantique
animo facias licet. Tantum enim mihi dolorē,
cruciatúmque attulerunt errata ætatis meæ, vt
non solùm animus à factis, sed aures quoque
à cōmemoratione abhorreant. Cuius te solli-
citudinis, & doloris participem fuisse notum,

A exploratúmque est mihi: nec id mirum. Nam
cùm omnia mea causa velles mihi successa:
tum etiam tua, socium enim te meorum com-
modorum semper esse volui. Quando igitur
tum ex me doluisti, nunc vt duplicetur tuum
ex me gaudium, præstabo. Cratippo me scito
non vt discipulum, sed vt filium esse, coniun-
ctissimum. nam cùm audio illum libenter, tū
etiam eius propriam suauitatem vehementer
amplector. Sum totos dies cum eo, noctisque
sæpenumero partem. exoro enim, vt mecum
quam sæpissime cenet. Hac introducta consue-
tudine, sæpe inscientibus nobis, & cenantibus
obrepit, sublatáque seueritate Philosophiæ
humanissime nobiscum iocatur. Quare da o-
peram, vt hunc talem, tam iucundum, tam ex-
cellentem virum, videas quàm primùm. Nam
quid ego de Bruttio dicam? quem nullo tem-
pore à me patior discedere: cuius cùm frugi,
seueráque est vita, tum etiam iucundissima
conjunctio. nō est enim seiunctus iocus à phi-
B lologia, & quotidiana συζητήσει. Huic ego lo-
cum in proximo conduxi, &, vt possum, ex
meis angustiis illius sustento tenuitatem. Præ-
terea declamitare Græcè apud Cassium institi-
tui: Latinè autem apud Bruttium exerceri vo-
lo. Vtor familiaribus, & quotidianis conuin-
ctoribus, quos secum Mitylenis Cratippus ad-
duxit, hominibus & doctis, & illi probatissi-
mis. Multùm etiam mecū est Epicrates, prin-
ceps Atheniensium, & Leonides, & horum ce-
teri τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμᾶς τάδε. De Gorgia
autem quod mihi scribis, erat quidem ille in
quotidiana declamatione vtilis: sed omnia
postposui, dummodò præceptis patris parerē.
διαῤῥήδην enim scripserat, vt eum dimitterē
statim, tergiuersari nolui, ne mea nimia σπου-
δὴ suspicionem ei aliquam importaret. Dein-
de illud etiam mihi succurrebat, graue esse
me de iudicio patris iudicare. Tuum tamen
studium, & consilium, gratum, acceptúmque
C est mihi. Excusationem angustiarum tui tem-
poris accipio. scio enim, quam soleas esse oc-
cupatus. Emisse te prædium vehementer gau-
deo: feliciterque tibi rem istam euenire cu-
pio. Hoc loco me tibi gratulari noli mirari,
eodem enim ferè loco, tu quoque emisse te,
fecisse me certiorem. Habes vbi deponendæ
tibi sint vrbanitates, rusticus, Romanus factus
es. Cùm ego mihi nunc ante oculos tuum iu-
cundissimum conspectum propono, videor
videre ementem te rusticas res, cum villico
loquentem, in lacinia seruantem ex mensa se-
cunda semina. Sed quod ad rem pertinet, me
tum tibi defuisse, æquè, ac tu doleo. Sed noli
dubitare, mi Tiro, quin te subleuaturus sim, si
modò fortuna me: præsertim cùm sciam, cō-
munem nobis emtum esse istum fundum. De
mandatis, quod tibi curæ fuit est mihi gratū.
Sed peto à te vt quam celerrimè mihi libra-
rius mittatur, maximè quidē Græcus: multum
D enim mihi eripitur operę in exscribendis hy-
pomnematis. Tu velim in primis cures, vt va-
leas, vt vnà συμφιλολογεῖν possimus. Anthe-
rum tibi commendo. Vale.

TVLLIVS. TIRONI, S. P. D. 22

SPERO ex tuis literis tibi melius esse: cu-
pio quidem certè. Cui quidem rei omni
ratione

tatione cura vt inseruias, & cane suspiceris, A contra voluntatem meam te facere, quod non sis mecum. mecum es, si te curas. Quare malo te valetudini tuæ seruire, quam meis oculis, & auribus. Etsi enim & audio te, & video libenter: tamen hoc multò erit, si valebis, iucundius. Ego hic cesso, quia ipse nihil scribo: lego autem libentissimè. Tu istic, si quid librarij manu mea non intelligent, monstrabis. Vna omnino interpositio difficilior est: quam ne ipse quidem facilè legere soleo, de quadrimo Catone. De triclinio, cura, vt facis. Tertia aderit, modò ne Publius rogatus sit. Demetrius iste nũquam omnino Phalereus fuit: sed nunc planè Bilienus est. Itaque te do vicariũ. tu eum obseruabis. Etsi: Veruntamen de illis: nostri cetera. Sed tamen, si quem cum eo sermonẽ habueris, scribes ad me, vt mihi nascatur epistolæ argumentum, & vt tuas lõgissimas literas legam. Cura, mi Tiro, vt valeas. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale. B

TVLLIVS TIRONI SVO, S.P.D. 23

TV verò confice professionem, si potes. etsi hæc pecunia ex eo genere est, vt professione non egeat. Verumtamen Balbus ad me scripsit tanta se epiphora oppressum, vt loqui non posset. Antonius de lege quid egerit. liceat modo rusticari. Ad Bithynicum scripsi. De Seruilio tu videris, qui senectutem non contemnis. Etsi Atticus noster, quia quondã me commoueri πανικοῖς intellexit, idem semper putat, nec videt, quibus præsidiis philosophiæ septus sim: & hercule, quòd timidus ipse est, θορυβοποιεῖ. Ego tamen Antonii inueteratam sine vlla offensione amicitiam retinere sanè volo: scribamque ad eum: sed non antequam te videro: nec tamen te auoco à syngrapha. Cras exspecto Leptam. *etenim ad* C *suiuis nam pulegio mihi tui sermonis vtendum* est. Vale.

TVLLIVS TIRONI, S.P.D. 24

ETSI manè Harpalum miseram: tamen, cũ haberem, cui rectè darem literas, etsi noui nihil erat, iisdem de rebus volui ad te sæpius scribere: non quin confiderem diligentiæ tuę: sed rei me magnitudo monebat. *Mihi prora, & puppis*, vt Græcorum prouerbium est, fuit à me tui dimittendi, vt rationes nostras explicares. Ofilio, & Aurelio vtique satisfiat. A flamma, si non potes omnem, partem aliquam velim extorqueas: in primisque vt expedita sit pensio Kalendis Ian. De attributione, cõficies. De repræsentatione, videbis. De domesticis rebus, hactenus. De publicis omnia mihi certa, quid Octauius, quid Antonius: quæ hominum opinio: quid futurum putes. Ego vix te- D neor quin accurram. Sed scilicet literas tuas exspecto, & scito Balbum tum fuisse Aquini, cùm tibi est dictum, & postridie Hirtium. Puto vtrumque ad aquas Semas. Quid egerint. Dolabellæ procuratores fac vt admoneantur. appellabis etiam Papiam. Vale.

CICERO FIL. TIRONI, S.P.D. 25

ETSI iusta, & idonea vsus es excusatione intermissionis literarum tuarum tamen id ne sæpius facias rogo. nam etsi de reip. rumoribus, & nuntiis certior fio, & de sua in me voluntate semper ad me perscribit pater, tamen de quauis minima rescripta à te ad me epistola semper fuit gratissima. Quare cùm in primis tuas desiderem literas, noli committere, vt excusatione potiùs expleas officium scribẽdi, quàm assiduitate literarum. Vale.

Q.CICERO TIRONI SVO, S.P.D. 26

VERBERAVI te cogitationis tacito duntaxat conuicio, quod fasciculus alter de me iam sine tuis literis perlatus est. Nõ potes effugere huius culpæ pœnam te patrono. Marcus est adhibendus: isque diu, & multis lucubrationibus commentata oratione, vide vt probare possit, te non peccasse. Planè te rogo sicut olim matrem nostram facere memini, quæ lagenas etiam inaneis obsignabat, ne dicerentur inanes aliquæ fuisse, quæ furtim essent exsiccatæ: sic tu etiam si, quod scribas nõ habebis, scribito tamen ne furtum cessationis quæsiuisse videaris. Valde enim mihi semper & vera, & dulcia tuis epistolis nũtiantur. Ama nos, & vale.

Q.C. TIRONI SVO, S.P.D. 27

MIRIFICAM mihi verberationẽ cessationis epistola dedisti. Nã, quę parciùs frater perscripserat, verecundia videlicet, & properatione, ea tu sine assẽtatione, vt erãt, ad me scripsisti, & maximè de cõsulibus designatis: quos ego penitus noui libidinũ & languoris effœminatissimi animi plenos: qui nisi à gubernaculis recesserint, maximũ ab vniuerso naufragio periculũ est. Incredile est, quæ ego illos scio oppositis Gallorũ castris in æstiuis fecisse: quos ille latro, nisi aliquid firmius fuerit, societate vitiorũ deliniet. Res est aut tribunitiis, aut priuatis consiliis munienda. Nam isti duo vix sunt digni, quibus alteri Cesenã, alteri Cossutianarum tabernarum fundamenta credas. Te, vt dixi, fero oculis. Ego vos ad III. Kalen. videbo, tuósque oculos, etiam si te veniens in medio foro videro, dissuauiabor. Me ama. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD T. POMPONIVM, ATTICVM, LIBER Primus.

CICERO ATTICO, S. 1

PETITIONIS nostræ, quam tibi
si nimæ cura esse scio, huiusmodi
ratio est, quòd adhuc cõiectura pro-
uideri possit. Prensat vnus P. Galba
sine fuco, ac fallaciis, more maiorũ,
negatur. vt opinio
est hominum, non aliena rationi nostræ fuit
illius hæc præpropera prensatio. nam illi ita
negant, vulgo vt mihi se debere dicant. Ita
quiddam spero nobis profici. cum hoc per-
crebrescit, plurimos nostros amicos inueniri.
Nos autem initium prẽsandi facere cogitara-
mus eo ipso tempore, quo tuum puerum cum
his literis proficisci Cincius dicebat, in cam-
po, comitiis tribunitiis, ad XVI. Kalendas
Sextil. Competitores, qui certi esse videban-
tur, Galba, & Antonius, & Q. Cornificius. Puto
te in hoc aut risisse, aut ingemuisse, vt frõtem
ferias. Sunt qui etiam Cæsonium putent A-
quilliũ non arbitrabamur, qui denegat & iu-
rauit morbum, & illud suum regnum iudicia-
le opposuit. Catilina. si iudicatum erit meri-
die non liquere. certus erit competitor. De
Aufidio & de Palicano. nõ puto te exspectare,
dum scribam. De iis, qui nunc petunt, Cæsar
certus putatur Thermus cum Silano conten-
dere existimatur: qui sic inopes & ab amicis,
& existimatione sunt, vt mihi videatur non
esse ἀδύνατον Curium obducere. Sed hoc,
præter me, nemini videtur. Nostris rationibus
maximè conducere videtur, Thermum fieri
cum Cæsare (nemo est enim ex iis qui nunc
petunt qui, si in nostrum annum reciderit, fir-
mior candidatus fore videatur) propterea
quòd curator est viæ Flaminiæ: quæ cùm erit
absoluta sanè facilè eum libenter nunc ceteri
consuli acciderint. Petitorum hæc est adhuc
informata cogitatio. Nos in omni munere cã-
didatorio fungendo summam adhibebimus

A diligentiam: & fortasse, quoniam videtur in
suffragiis multum posse Gallia, cùm Romæ à
iudiciis forum refrixerit, excurremus mense
Septembri legati ad Pisonem, vt Ianuario re-
uertamur. Cùm perspexero voluntates nobi-
lium, scribam ad te. Cetera spero prolixa
esse, his duntaxat vrbanis competitoribus. Il-
lam manum tu mihi cura vt præstes (quoniam
propiùs abes) Pompij, nostri amici. nega me
ei iratum fore, si ad mea comitia non vene-
rit. Atque hæc huiusmodi sunt. Sed est, quod
abs te mihi ignosci peruelim. Cæcilius, auun-
culus tuus à P. Vario cùm magna pecunia
fraudaretur, agere cœpit cum eius fratre Ca-
ninio Satyro de iis rebus, quas eum dolo
malo mancipio accepisse de Vario diceret.
Vnà agebant ceteri creditores: in quibus e-
rat Lucullus, & P. Scipio & iis, quem puta-
bant magistrum, si bona venirent, L. Pom-
pius verum hoc ridiculum est de magistro.
B nunc cognoscere. Rogauit me Cæcilius, vt
adessem contra Satyrum. dies ferè nullus est,
quin hic Satyrus domum meam ventitet. ob-
seruat L. Domitium maximè: me habet pro-
ximum: fuit & mihi & Quint. Fratri magno
vsui in nostris petitionibus. Sanè sum pertur-
batus, cùm ipsius Satyri familiaritate tum
Domitij: in quo vno maximè ambitio nostra
nititur. Demonstraui hæc Cæcilio: simul &
illud ostendi, si ipse vnus cum illo vno con-
tenderet, mei ei satis facturum fuisse. nunc in
causa vniuersarum creditorum, hominũ præ-
sertim amplissimorum, qui sine eo, quem Cæ-
cilius suo nomine perhiberet, facilè commu-
nem causam sustinerent, æquum esse, eum &
officio meo consulere, & tempore. Duriùs ac-
cipere hoc mihi visus est, quàm vellem, &
quàm homines belli solent: & postea prorsus
ab instituta nostra paucorum dierum consue-
tudine longè refugit. Abs te peto, vt mihi
C hoc ignoscas, & me existimes, humanitate esse
prohibitum, ne contra amici summam exi-
stimationem miserrimo eius tempore veni-
rem cùm is omnia sua studia, & officia in me
contulisset. Quod si voles in me esse durior,
ambitionem mihi putabis obstitisse. Ego au-
tem

tem arbitror, etiam si id sit, mihi ignoscendum A
esse· ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον, οὐδὲ βοείην. Vides enim in
quo cursu simus, & quam omnes gratias non
modo retinendas, verum etiam acquirendas
putemus. Spero tibi me causam probasse. Cu-
pio quidem certe. Hermathena valde me de-
lectat, & posita ita belle est, vt totum gym-
nasium, ἑρμαθῆνα esse videamus. Multum
te amamus. L. Iulio Cæsare, C. Marcio Fi-
gulo coss. filiolo me auctum scito, salua
Terentia.

CICERO ATTICO, S. 2

ABSTE tamdiu nihil literarum? Ego de
meis ad te rationibus scripsi antea dili-
genter. Hoc tempore Catilinam, competi-
torem nostrum, defendere cogitamus. Iudi-
ces habemus, quos volumus, summa accu-
satoris voluntate. Spero, si absolutus erit,
coniunctiorem nobis fore in ratione petitio-
nis: sin aliter acciderit, humaniter feremus. B
Tuo aduentu nobis opus est maturo. Nam
prorsus summa hominum est opinio, tuos fa-
miliareis, nobiles homines, aduersarios ho-
nori nostro fore ad eorum voluntatem mihi
conciliandam maximo te mihi vsui fore vi-
deo. Quare Ianuario ineunte, vt constitui-
sti cura, vt Romæ sis. Auiam tuam scito de-
siderio tui mortuam esse: & simul quod ve-
rita sit, ne Latinæ in officio non manerent,
& in montem Albanum hostias non adduce-
rent. eius rei consolationem ad te L. Saufeium
missurum esse arbitror. Nos hic ad te men-
sem Ianuarium expectamus: ex quodam ru-
more, an ex literis tuis ad alios missis? nam
ad me de eo nihil scripsisti. Signa, quæ no-
bis curasti, ea sunt ad Caietam exposita. nos
ea non vidimus. neque enim exeundi Roma
potestas nobis fuit. misimus qui pro vectura
solueret. Te multum amamus, quod ea abs C
te diligenter, paruoque curata sunt. Quod ad
me sæpe scripsisti de nostro amico placando,
feci & expertus sum omnia: sed mirandum
in modum est animo abalienato: quibus de
suspicionibus etsi audisse te arbitror, tamen
ex me, cum veneris, cognosces. Salustiũ præ-
sentem restituere in eius veterem gratiam
non potui. Hoc eo ad te scripsi, quod is me
accusare de te solebat, in se expertus est illum
esse minus exorabilem, meum studium nec ti-
bi debuisse. Tulliolam C. Pisoni, L. F. Frugi
despondimus. Vale.

CICERO ATTICO, S. 3

CREBRAS expectationes nobis tui com-
mones. nuper quidem cum iam te aduen-
tare arbitraremur, repente abs te in mensem
Quinctilem reiecti sumus. Nunc vero sentio
(quod commodo tuo facere poteris) venias D
ad id tempus, quod scribis. obieris Quincti
fratris comitia: nos longo interuallo vise-
ris: Acutilianam controuersiam transegeris.
Hoc me etiam Peducæus, vt ad te scriberem,
admonuit. putamus enim vtile esse, te aliquã-
do iam rem transigere. mea intercessio & est,
& fuit parata. Nos hic incredibili, ac singula-
ri populi voluntate de C. Macro transegimus:
cui cum æqui fuissemus, tamen multo maiorẽ
fructum ex populi existimatione, illo damna-
to, cepimus, quàm ex ipsius, si absolutus esset,
gratia cepissemus. Quod ad me de Hermathe-
na scribis, per mihi gratũ est ornamentum A-
cademiæ proprium meæ: quod & Hermes, cõ-
mune omnium, & Minerua, singulare est eius
gymnasij. Quare velim, vt scribis, ceteris quo-
que rebus quamplurimis eum locum ornes.
Quæ mihi antea signa misisti, ea nondum vidi:
in Formiano sunt: quò ego nunc proficisci co-
gitabam. illa omnia in Tusculanum deporta-
bo. Caietam, si quando abundare cœpero, or-
nabo. Libros tuos conserua, & noli desperare
eos meos facere posse. quod si assequor: supero
Crassum diuitiis, atque omnium vicos, & pra-
ta contemno. Vale.

CICERO ATTICO, S. 4

QVANTVM dolorem acceperim, &
quanto fructu sim priuatus & forensi, &
domestico, L. Fratris nostri morte, in primis,
pro nostra consuetudine, tu existimare potes.
nam mihi omnia, quæ iucunda ex humanita-
te alterius, & moribus, homini accidere pos-
sunt, ex illo accidebant. Quare non dubito,
quin tibi quoque id molestum sit, cùm & meo
dolore moueare, & ipsi omni virtute, offi-
cióque ornatissimum tuique & sua sponte, &
meo sermone, amantem, affinem, amicúm-
que amiseris. Quòd ad me scribis de sorore
tua, testis erit tibi ipsa, quantæ mihi curæ
fuerit. Q. fratris animi, in eam esset is, qui
esse deberet: quem cùm esse offensiorem ar-
bitrarer, eas literas ad eum misi, quibus &
placarem, vt fratrem, & monerem, vt mino-
rem: & obiurgarem, vt errantem. Itaque ex
iis, quæ postea sæpe ab eo ad me scripta sunt
confido ita esse omnia, vt & oporteat, & ve-
limus. De literarum missione, sine causa
abs te accusor. numquam enim à Pomponia
nostra certior sum factus, esse cui literas dare
possem. Porrò autem neque mihi accidit, vt
haberem, qui in Epirum proficisceretur, ne-
que dum te Athenis esse audiebamus. De A-
cutiliano autem negotio, quod mihi manda-
ras, vt primùm à tuo digressu Romam ve-
ni, confeceram: sed accidit, vt & conten-
tione nihil opus esset, & vt ego, qui in te satis
consilij statuerim esse, mallem Peducæum ti-
bi consilium per literas, quàm me dare. Et-
enim cùm multos dies aureis meas Acutilio
dedissem, cuius sermonis genus tibi notum
esse arbitror, non mihi graue duxi scribere
ad te de illius querimoniis, cùm eas audi-
re (quod erat subodiosum) leue putassem.
Sed abs teipso qui me accusas, vnas mihi sci-
to literas redditas esse, cùm & otii ad scriben-
dum plus, & facultatem dandi maiorem ha-
bueris. Quòd scribis, etiam si cuius animus
D in te esse offensior, à me recolligi oportere:
quid dicas. neque id neglexi: sed est miro
quodam modo affectus. Ego autem quæ di-
cenda fuerunt de te, non præterii. Quid au-
tem contendendum esset, ex tua putabam
voluntate statuere oportere, quam si ad me
perscripseris: intelliges, me neque diligen-
tiorem esse voluisse, quàm tu esses: neque
negligentiorem fore, quàm tu velis. De
Tandiana re, mecum Tadius locutus est, te

ita scripsisse, nihil esse iam quòd laboraretur, A quoniam hereditas vsu capta esset. Id mirabamur te ignorare, de tutela legitima, in qua dicitur esse puella, nihil vsucapi posse. Epiroticam emptionem gaudeo tibi placere. Quæ tibi mandaui, & quæ tu intelliges conuenire nostro Tusculano, velim, vt scribis, cures, quod sine molestia tua facere poteris, nam nos ex omnibus molestiis, & laboribus vno illo in loco conquiescimus: quò fratrem quotidie exspectamus. Terentia magnos articulorum dolores habet, & te sororémque tuam & matrem maximè diligit: salutémque tibi plurimam adscribit, & Tulliola, deliciæ nostræ. Cura, vt valeas, & nos ames: & tibi persuadeas, te à me fraternè amari.

CICERO ATTICO, S. 5

NON committam posthac, vt me accusare de epistolarum negligentia possis tu mo- B dò videto. in tanto otio vt par mihi sis. Domum Rabirianam Neapoli, quam tu iam dimensam, & exædificatam animo habebas, M. Fonteius Pontius emit LLS.ccc ı ɔ ɔ ɔ xxx. Id te scire volui, si quid fortè ea res ad cogitationes tuas pertineret. Quint. frater (vt mihi videtur) quo volumus animo, est in Pomponiam, & cùm ea nũc in Arpinati prædio erat, & secum habebat hominem χρηστομαθῆ, D. Turrannium. Pater nobis decessit a. d. VIII. Kalendas Decembr. Hæc habebam ferè, quæ te scire velles. Tu velim, siqua ornamenta γυμνασιώδη reperire poteris, quæ loci sint eius, quem tu non ignores, ne prætermittas. Nos Tusculano ita delectamur, vt nobismetipsis tum denique, cùm illo venimus, placeamus. Quid agas omnibus de rebus, & quid acturus sis, fac nos quàm diligentissimè certiores. Apud matrem rectè est eáque nobis curæ est.

L. Cincio LLS, XXCD. Constitui me C curaturum idibus Febr. Tu velim ea, quæ nobis emisse, & parasse scribis, des operam, vt quamprimum habeamus, & velim cogites (id quod mihi pollicitus es) quemadmodum bibliothecã nobis conficere possis. Omné spem delectationis nostræ, quam, cum in otium venerimus, habere volumus in tua humanitate positam habemus. Vale.

CICERO ATTICO, S. 6

APVD te est, vt volumus. mater tua, & soror à me Quinctóque fratre diligitur. Cũ Acutilio sum locutus. is sibi negat à suo procuratore quidquam scriptum esse: & miratur istam controuersiam fuisse, quod ille recusarat satisdari amplius ab te non peti. Quod te de Tadiano negotio decidisse scribis, id ego Tadio & gratum esse intellexi, & magnopere iucundum. Ille noster amicus, & meher- D cule vir optimus, &, mihi amicissimus, sanè tibi iratus est. Hoc si, quanti tu æstimes, sciã, tum, quid mihi elaborandum sit, scire possim. L. Cincio LLS. cı ɔ ɔ. cc ı ɔ ɔ cccc. pro signis Megaricis, vt tu ad me scripseras, curaui. Hermæ tui Pentelici cum capitibus æneis, de quibus ad me scripsisti, iam nunc me admodum delectant. Quare velim, & eos, & si-

A gna, & cetera, quæ tibi eius loci & nostri studij, & tuæ elegantiæ esse videbuntur, quamplurima. quamprimùmque mittas, & maximè quæ tibi gymnasij xystique videbuntur esse. nã in eo genere sic studio efferimur, vt abs te adiuuandi, ab aliis prope reprehendendi simus. Si Lentuli nauis non erit, quò tibi placebit, imponitor Tulliola, deliciolæ nostræ tuũ munusculum flagitat, & me, vt sponsorem, appellat. mihi autem abiurare certius est, quàm dependere. Vale.

CICERO ATTICO, S. 7

NIMIVM raro nobis abs te literæ afferuntur, cùm & multò tu faciliùs reperias, qui Romam proficiscãtur, quàm ego, qui Athenas: & certius tibi sit, me esse Romæ, quàm mihi, te Athenis. Itaque propter hanc dubitationem meam breuior hæc ipsa episto- B la est, quòd, cùm incertus essem, vbi esses, nolebam illum nostrum familiarem sermonem in alienas manus deuenire. Signa Megarica, & Hermas, de quibus ad me scripsisti, vehementer exspecto. Quidquid eiusdem generis habebis, dignum Academia tibi quod videbitur, ne dubitaris mittere, & arcæ nostræ confidito. Genus hoc est voluptatis meæ, quæ γυμνασιώδη maximè sunt, ea quæro. Lentulus naueis suas pollicetur. Peto abs te, vt hæc cures diligenter. Chilius te rogat, & ego eius rogatum, Εὐμολπιδῶν πάτρια. Vale.

CICERO ATTICO, S. 8

CVM essem in Tusculano (erit hoc tibi pro illo tuo, cùm esse in Ceramico) verũtamen cùm ibi essem, Roma puer à sorore tua missus, epistolam mihi abs te allatam dedit, nuntiauitque, eo ipso die post meridiem iturum eum, qui ad te proficisceretur, eò fa- C ctum est, vt epistolæ tuæ rescriberem aliquid: breuitate temporis tam pauca cogerer scribere. Primùm tibi de nostro amico placando, aut etiam planè restituendo polliceor, quod ego, etsi mea sponte ante faciebam, eò nunc tamen, & agam studiosius, & contendam ab illo vehementius, quòd tantam ex epistola voluntatem eius rei tuam perspicere videor. hoc re intelligere volo, pergrauiter illum esse offensum: sed quia nullam video grauem subesse causam, magnopere confido, illum fore in officio, & in nostra potestate. Signa nostra, & Hermeraclas, vt scribis, cùm commodissimè poteris, velim imponas, & siquod aliud οἰκεῖον eius loci, quem non ignoras, reperies: & maximè quæ tibi palæstræ, gymnasiique videbuntur esse. etenim ibi sedens hæc ad te scribebam, vt me locus ipse admoneret. Præterea typos tibi mando, quos in tectorio atrioli possim includere, & putealia sigillata D duo. Bibliothecam tuam caue cuiquam despondeas, quamuis acrem amatorem inueneris. nam ego omneis meas vindemiolas eò reseruo, vt illud subsidium senectuti parem. De fratre confido ita esse, vt semper volui, & elaboraui. multa signa sunt eius rei: non minimum, quòd soror prægnans est. De comitiis meis, & tibi me permisisse memini: & ego iam pridem hoc communibus amicis, qui te exspectant,

spectant, prædico: & te non modò non arces- A
sam, sed prohibebo: quòd intelligam multò
magis interesse tua, te agere quod agendum
est hoc tempore, quàm mea, te adesse comi-
tiis. proinde eo animo te velim esse, quasi mei
negotii causa in ista loca missus esse. me auté
cum offendes erga te, & audies, quasi mihi, si
quæ parta erunt, non modò te præsente, sed
per te parta sint. Tulliola tibi diem dat: spon-
sorem appellat.

CICERO ATTICO, S. 9

ET mea sponte faciebam antea, & pòst,
duabus epistolis tuis perdiligenter in ean-
dem rationem scriptis, magnopere sum com-
motus. eò accedebat hortator assiduus, Sallu-
stius, vt agerem quam diligentissimè cum Lu-
cceio de vestra vetere gratia reconcilianda. Sed
cùm omnia fecissem: non modò eam volunta-
tem eius, quæ fuerat erga te, recuperare non B
potui, verùm ne causam quidem elicere im-
mutatæ voluntatis. Tametsi iactat ille quidem
illud suum arbitrium, & ea, quæ iam tum, cùm
aderas, offendere eius animum intelligebam:
tamen habet quiddam profecto, quod magis
in animo eius insederit: quod neque epistolæ
tuæ, neque nostra legatio tam potest facilè
delere, quàm tu præsens, non modò oratio-
ne, sed tuo vultu illo familiari tolles, si mo-
dò tanti putaris: id quod, si me audies, &, si
humanitati tuæ constare voles, certè putabis.
Ac ne illud mirere, cur, cùm ego antea signi-
ficarem tibi per literas, me sperare, illum in
nostra potestate fore, & nunc idem videar dif-
fidere: incredibile est, quanto mihi videatur
illius voluntas obstinatior, & in hac iracun-
dia obfirmatior. Sed hæc aut sanabuntur cùm
veneris, aut ei molesta erunt, in vtro culpa e-
rit. Quod in epistola tua scriptum erat, me iã
arbitrari designatum esse, scito nihil tam e- C
xercitum esse nunc Romæ, quàm candidatos
omnibus iniquitatibus, nec, quando futura
sint comitia, sciri. verùm hæc audies de Phi-
ladelpho. Tu velim, quæ Academiæ nostræ
parasti, quàm primùm mittas. mirum quam
illius loci non modò vsus, sed etiam cogitatio
delectat. Libros vero tuos caue cuiquam tra-
das. nobis eos, quemadmodum scribis, conser-
ua. summum me eorum studium tenet, sicut
odium iam ceterarum rerum: quas tu, in-
credibile est, quàm breui tempore, quanto
deteriores offensurus sis, quam reliquisti.
Teucris illa, lentum sanè negotium, neque
Cornelius ad Terentiam postea rediit opinor
ad Considium, Axium, Selicium confugien-
dum est. nam à Cæcilio propinqui minore cẽ-
tesimis nummum mouere non possunt. Sed
vt ad prima illa redeam: nihil ego illa impu-
dentius, astutius, lentius vidi. Libertum mit-
to, Titio mandaui. σκήψεις, atque ἀναβολάς, D
nescio, an ταὐτόματον ἡμῶν, nam mihi
Pompeiani prodromi nuntiant, apertè Pom-
peium acturum, Antonio succedi oportere: eo-
demque tempore aget prætor ad populum.
Res eiusmodi est, vt ego nec per bonorum nec
per popularem existimationem honestè pos-
sim hominem defendere, nec mihi libeat,
quod vel maximum est. etenim accidit hoc,
quod totum cuiusmodi sit, mando tibi, vt
perspicias. Libertum ego habeo, sanè nequam
hominem. Hilarum dico, ratiocinatorem, &
clientem tuum. De eo mihi Valerius inter-
pres nuntiat Chiliusque se audisse scribit hęc:
esse hominem cum Antonio: Antonium porrò
in cogendis pecuniis dictitare, partem mihi
quæri, & à me custodem communis quæstus
libertum esse missum. Non sum mediocriter
commotus. neque tamen credidi: sed certè a-
liquid sermonis fuit. totum inuestiga, cogno-
sce, perspice, & nebulonem illum, si quo pacto
potes, ex istis locis amoue. Huius sermonis
Valerius auctorem Cn. Plancium nominabat.
mando tibi planè, totum vt videas cuiusmo-
di sit. Pompeium nobis amicissimum constat
esse. Diuortium Muciæ vehementer probatur.
P. Clodium. Appii F. te credo audisse cum ve-
ste muliebri deprehensum domi C. Cæsaris,
cùm pro populo fieret, eúmque per manus ser-
uulæ seruatum, & eductum: rem esse insigni
B infamia: quod te molestè ferre certò scio.
Quod præterea ad te scribam, non habeo, &
mehercule in scribendo in conturbatior. Eam
puer festiuus anagnostes noster Sositheus, de-
cesserat, méque plus, quàm serui mors debere
videbatur, commouerat. Tu velim sæpe ad nos
scribas si rem nullam habebis, quòd in buc-
cam venerit, scribito. Vale. Kal. Ian. M. Mes-
sala, & M. Pisone coss.

CICERO ATTICO, S. 5

ACCEPI tuas treis iam epistolas: Vnam
a M. Cornelio quam tribus ei tabernis,
(vt opinor) dedisti: alteram quam mihi Canu-
sinus, tuus hospes, reddidit: tertiam, quam (vt
scribis) anchoris solutis de phaselo dedisti:
quæ fuerunt omnes rhetorum pure loquûtur,
cum humanitati sparsæ sale, tum insignes a-
moris notis. Quibus epistolis sum equidem
C abs te lacessitus ad rescribendum: sed idcirco
sum tardior, quòd non inuenio fidelem ta-
bellarium. quotus enim quisque est, qui epi-
stolam paulò grauiorem ferre possit, nisi eam
perlectionem releuarit? Accedit eò, quòd mi-
hi non est notum, vt quisque in Epirum pro-
ficiscatur. Ego enim te arbitror, cæsis apud
Amaltheam tuam victimis, statim esse ad Si-
cyonem oppugnandum profectum: neque id i-
psum tamen certum habeo, quando ad Anto-
nium proficiscare. aut quid in Epiro tempo-
ris ponas. ita neque Achaicis hominibus, ne-
que Epiroticis paulò liberiores literas com-
mittere audeo. Sunt auté post discessum à me
tuum res dignæ literis nostris, sed non com-
mittendæ eiusmodi periculo, vt aut interire,
aut aperiri, aut intercipi possint. Primùm igi-
tur scito, primum me non esse rogatum sen-
tentiam præpositúmque esse nobis pacificato-
rem Allobrogum. idque admurmurante sena-
D tu, neque me inuito esse actum sum enim & ab
obseruando homine peruerso liber, & ad di-
gnitatem in repub. retinendam contra illius
voluntatem solutus & ille secundus in dicen-
do locus habet auctoritatem pænè principis,
& voluntatem non nimis deuinctam beneficio
cos. tertius est Catulus. quartus (si etiam hoc
quæris) Hortensius. cos. autem ipse paruo a-
nimo, & prauo: tantùm cauillator genere il-
lo moroso, quod etiam sine dicacitate ridc-

tur: facie magis, quàm facetiis ridiculus: nihil agens in repub. seiunctus ab optimatibus: à quo nihil speres boni reip. quia non vult: nihil metuas mali, quia non audet. Eius autem collega & in me perhonorificus, & partium studiosus, ac defensor bonarum quinimò leuiter inter se dissident, sed vereor, ne hoc, quod infectum est serpat longiùs. Credo enim te audisse, cùm apud Cæsarem pro populo fieret, venisse eò muliebri vestitu virum: idque sacrificium cùm virgines instaurassent, mentionem à Q. Cornificio in senatu factam: (is fuit princeps, ne tu fortè aliquem nostrum putes) postea rem ex s. c. ad virgines, atque ad pontifices relatam, idque ab iis nefas esse decretum: deinde ex s. c. consules rogationem promulgasse: vxori Cæsarē nuntium remisisse. In hac causa Piso, amicitia P. Clodii ductus, operam dat, vt ea rogatio, quam ipse fert, & fert ex. s. c. & de religione antiquetur. Messala vehementer adhuc agit seuerè: boni viri precibus Clodii remouentur à causa: operæ comparantur. nosmetipsi, qui Lycurgei à principio fuissemus, quotidie demitigamur. instat, & vrget Cato. Quid multa? vereor, ne hæc neglecta à bonis defensa ab improbis, magnorum reip. malorum causa sit. tuus autem ille amicus, scin' quem dicam? de quo tu ad me scripsisti, posteaquam non auderet reprehendere, laudare cœpisse: nos (vt ostendit) admodum diligit, amplectitur, amat, apertè laudat, occultè (sed ita vt perspicuum sit) inuidet, nihil come, nihil simplex, nihil ἐν τοῖς πολιτικοῖς honestum, nihil illustre, nihil forte, nihil liberum. Sed hæc ad te scribam aliàs subtiliùs. nam neque adhuc mihi satis nota, & huic terræ filio, nescio cui committere epistolam tantis de rebus non audeo. Prouincias prætores nondum sortiti sunt. res eodem est loci, quo reliquisti. τοποθεσίαν, quam postulas, Miseni, & Puteolorum, includam orationi meæ. ad III. Non. Decembr. mendosè fuisse animaduerteram. Quæ laudas ex orationibus (mihi crede) valde mihi placebant: sed non audebam anteà dicere. nunc verò quòd à te probata sunt, multò mi ἀττικώτερα videntur. In illam orationem Metellinam addidi quædam liber tibi mittetur, quoniam te amor nostri φιλορήτορα reddidit. Noui tibi quidnam scribam? quid etiam Messala cos. Atronianam domum emit HS. ccccxxxvii. Quid id ad me, inquies? tantum, quòd ea emtione & nos bene emisse iudicati sumus: & homines intelligere cœperunt, licere amicorum facultatibus in emendo ad dignitatem aliquam peruenire. Teucris illa, lentum negotium, sed tamen est in spe. Tu ista confice à nobis liberiorem epistolam exspecta. Vale, VI. Kalendas Febr. M. Messala, & M. Pisone coss.

CICERO ATTICO, S. II.

VEREOR, ne putidum sit, scribere ad te, quàm sim occupatus: sed tamen ita distinebar, vt vix huic tantulæ epistolæ tempus habuerim, atque id ereptū è summis occupationibus. Prima concio Pompeii qualis fuisset, scripsi ad te antea: non iucunda miseris, inanis improbis, beatis non gratis, bonis

A non grauis itaque frigebat: tum Pisonis cos. impulsu leuissimis tribunus pleb. L. Fufius in concionem produxit Pompeium. Res agebatur in Circo Flaminio: & erat in eo ipso loco, ipso nundinarum πανήγυρις. quæsiuit ex eo, Placerétne ei iudices à prætore legi, quo consilio idem prætor vteretur. Id autem erat de Clodiana religione ab senatu constitutum. Tum Pompeius μάλ' ἀριστοκρατικῶς locutus est, senatúsque auctoritatem sibi omnibus in rebus maximam videri, semperque visam esse respondit, & id multis verbis. Postea Messala cos. in senatu de Pompeio quæsiuit, quid de religione, & de promulgata rogatione sentiret. Locutus ita est in senatu, vt omnia illius ordinis consulta γενικῶς laudaret: mihique, vt assedit, dixit, se putare satis ab se etiam de istis rebus esse responsum. Crassus posteaquam vidit illum excepisse laudem ex eo, quod hi suspicarentur homines, ei consulatum meum placere,

B. surrexit, ornatissiméque de meo consulatu locutus est: vt ita diceret, se, quòd esset senator, quòd ciuis, quòd liber, quòd viueret, mihi acceptum referre: quoties coniugem, quoties domum, quoties patriam videret, toties se beneficium meum videre. Quid multa? totum hunc locum, quem in Aristocratia ego variè meis orationibus, quarum tu Aristarchus es, soleo pingere, de flamma, de ferro (nosti illas ληκύθους) valde grauiter pertexuit. Proximus Pompeio sedebam. intellexi, hominem moueri. Vtrùm Crassum inire eam gratiam, quam ipse prætermisisset, an esse tantas nostras, quæ tam libenti senatu laudarentur: ab eo præsertim, qui mihi laudem illam eo minùs deberet, quòd meis omnibus literis in Pompeiana laude perstrictus esset. Hic dies me valde Crasso adiunxit, & tamen ab illo apertè, tectè quidquid est datum, libenter accepi. Ego autem ipse, dii boni,

C quomodo ἐνεπερπερευσάμην nouo auditori Pompeio? Si vnquam mihi ἐπιχειρήματα suppeditauerunt, illo tempore. Quid multa? clamores. etenim hæc erat ὑπόθεσις, de grauitate ordinis, de equestri concordia, de consensione Italiæ, de immortuis reliquiis coniurationis, de vilitate, de otio. nosti iam in hac materia sonitus nostros, tanti fuerunt, vt ego eo breuior sim, quod eos, vsque isthinc exauditos putem. Romanæ autem se res sic habent, senatus Ἄρειος πάγος: nihil constantius, nihil seuerius, nihil fortius. Nam, cùm dies venisset rogationi ex s. c. ferendæ, concursabant barbatuli iuuenes, totus ille grex Catilinæ, duce filiola Curionis: & populum vt antiquaret, rogabant. Piso autem consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. operæ Clodianæ ponteis occuparant, tabellæ ministrabantur, ita vt nulla daretur, VTI ROGAS. Hic tibi Rostra Cato aduolat, conuicium

D. Pisoni consuli mirificum facit: si id est conuicium vox plena grauitatis, plena auctoritatis, plena denique salutis. Accedit eodem etiam noster Hortensius, multi præterea boni, insignis vero opera Fauonii fuit. Hoc concursu optimatum comitia dimittuntur: senatus vocatur: cùm decerneretur frequenti senatu, contra pugnante Pisone, ad pedes omnium sigillatim accidente Clodio, vt consules

sules populum, cohortarentur ad rogationem accipiendam, homines ad xv. Curioni, nullum s.c. facienti assenserunt. Facilè ex altera parte cccc. affuerunt, acta res est. Fusius tertium concessit. Clodius conciones miseras habebat: in quibus Lucullum, Hortensium, C. Pisonem, Messalam consulem contumeliosè lædebat: me tantum comperisse omnia criminabatur. Senatus & de prouinciis prætorum, & de legationibus, & de ceteris rebus decernebat, vt antequam rogatio lata esset, nequid ageretur. Habes res Romanas: sed tamen etiam illud, quod ego non speraram, audi. Messala consul est egregius, fortis, constans, diligens, nostri laudator, amator, imitator. Ille alter, vno vitio minùs vitiosus, quòd iners, quòd somni plenus, quod imperitus, quod ἀπρακτότατος, sed voluntate ita καχέκτης, vt Pompeium post illam concioné, qua ab eo senatus laudatus est, odisse cœperit. Itaque mirum in modum omneis à se bonos alienauit: neque id magis amicitia Clodij adductus fecit, quàm studio perditarum rerum, atque partium. sed habet sui similem in magistratibus præter Fusium, neminem. Bonis vtimur tribunis pl. Cornuto verò Pseudocatone. Quid quæris? nunc vt ad priuata redeam, Τεῦκρις promissa patrauit. Tu mandata effice, quæ recepisti. Q. frater, qui Argiletani ædificij reliquum dodranté emit, HS. DCCXXV. Tusculanum venditat, vt, si possit, emat Pacilianam domum. Cum Luceio in gratiam redi. video hominem, valde petitur. renauabo operam. Tu quid agas, vbi sis, cuiusmodi istæ res sint, fac me quàm diligentissimè certioré. Idibus Febr. Vale.

CICERO ATTICO, S.

ASIAM Quincto, suauissimo fratri, obtigisse audisti. non enim dubito, quin celerius tibi [illegible] rumor, quam vllius nostrum literæ nunciarint. Nunc, quoniam & laudis auidissimi semper fuimus, & præter ceteros φιλέλληνες & sumus, & habemur, & multorum odia, atque inimicitias reip. causa suscepimus: παντοίης ἀρετῆς μιμνήσκεο. curáque & efficé, vt ab omnibus & laudemur, & amemur. His de rebus plura ad te in ea epistola scribam, quam ipsi Quincto dabo. Tu me velim certiorem facias, quid de meis mandatis egeris, atque etiam quid de tuo negotio. Nam vt Brundisio profectus es, nullæ mihi abs te sunt redditæ literæ. Valde aueo scire quid agas. Idib. Mart. Vale.

CICERO ATTICO S.

QVAERIS ex me, quid acciderit de iudicio, quod tam præter opinionem omnium factum sit, & simul vis scire, quomodo ego minùs, quàm soleam, prœliatus sim. Respondebo tibi ὕστερον πρότερον, ὁμηρικῶς. Ego enim, quamdiu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter, & vehementer prœliatus sum, vt clamor, concursúsque maxima cum mea laude fierent. quòd si tibi vmquam sum visus in repub. fortis, certe me in illa causa admiratus esses. Cùm enim ille ad conciones confugisset, in iisque meo nomine ad inuidiam vteretur, dii immortales, quas ego pugnas, & quantas strages edidi? Quos impetus in Pisonem, in Curionem, in totam illam manum feci? Quomodo sum insectatus leuitatem senum, libidinem iuuentutis? Sæpe, ita me dii iuuent, te non solùm auctorem cósiliorum meorum, verùm etiam spectatorem pugnarum mirificarum desideraui. Posteà verò, quàm Hortensius excogitauit, vt legem de religione Fusius, tribunus pleb. ferret, in qua nihil aliud à consulari rogatione differebat, nisi iudicum genus) in eo auté erant omnia, pugnauitque, vt ita fieret, quod & sibi, & aliis persuaserat, nullis illum iudicibus effugere posse: contraxi vela, perspiciens inopiam iudicum: neque dixi quidquam pro testimonio, nisi quod erat ità notum atque testatum, vt nó possem præterire. Itaque si causam quæris absolutionis, vt iam πρὸς τὸ πρότερον reuertar, egestas iudicum fuit, & turpitudo. id autem vt accideret, commissum est Hortensij consilio: qui dum veritus est, ne Fusius ei legi intercederet, quæ ex s. c. ferebatur, non vidit illud satius esse, illum in infamia relinqui, ac sordibus, quàm infirmo iudicio committi. sed ductus odio, properauit rem deducere in iudicium, cùm illum plumbeo gladio iugulatum iri tamé diceret. Sed iudicium si quæris, quale fuerit: incredibili exitu: sic vti nunc ex euentu ab aliis, à me tamen ex ipso initio cósilium Hortensii reprehendatur. Nam, vt reiectio facta est clamoribus maximis. cum accusator, tamquam censor bonus homines nequissimos reiiceret: reus, tamquam clemés lanista, frugalissimum quemque secerneret: vt primùm iudices consederunt, valde diffidere boni cœperunt. non enim vmquam turpior in ludo talario consensus fuit, maculosi senatores, nudi equites, tribuni non tam ærarii, quàm, vt appellantur ærati, pauci tamen boni inerant quos reiectione fugare ille nó potuerant: qui mæsti inter sui dissimileis, & mærentes sedebant, & contentione turpitudinis vehementer permouebantur. Hic, vt quæque res ad consiliú primis petitionibus referebatur, incredilis erat seueritas, nulla varietate sententiarú nihil impetrabat reus, plus accusatori dabatur, quàm postulabat, triúphabat. quid quęris, Hortensius, se vidisse tantùm. Nemo erat, qui illum reum, ac non millies condemnatum arbitraretur. me verò teste producto, credo te ex acclamatione Clodii aduocatorú audisse, quæ consurrectio iudicum facta sit, vt me circumsteterint, vt apertè iugula sua pro meo capite P. Clodio ostentarint. quæ mihi res multo honorificétior visa est, quàm aut illa, cùm iurare tui ciues Xenocraté, testimoniú dicentem, prohibuerunt, aut cùm tabulas Metelli Numidici, cùm hę (vt mos est) circumferrentur, nostri iudices adspicere noluerunt. multò hæc, inquam, nostra res maior. itaque iudicum vocibus (cùm ego sic ab his vt salus patriæ defenderer) fractus reus, & vnà patroni omnes conciderunt. ad me autem eadem frequentia postridie conuenit, qua cú abiens consulatu, sum domum reductus. clamare præclari Areopagitæ, se non esse venturos, nisi præsidio constituto. refertur ad consilium, vna sola sententia præsidium non desiderauit. defertur res ad senatum grauissimè, ornatissime-

que decernitur. laudantur iudices. datur negotium magistratibus. responsurum hominem nemo arbitrabatur. ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι ὅπως δὴ πρῶτον ἔμπεσε. Nosti Caluum ex Nanneianis illum, illum laudatorem meum: de cuius oratione erga me honorifica ad te scripseram. biduò per vnum seruum, & eum ex ludo gladiatorio, cõfecit totum negotium accersiuit ad se, promisit, intercessit. dedit. Iã verò, ô dij boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium. introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Ita summo discessu bonorum, pleno foro seruorum, x x. iudices ita fortes tamen fuerunt, vt summo proposito periculo, vel perire maluerint, quã perdere omnia, x x x I. fuerunt, quos fames magis, quàm fama commouerit. Quorum Catulus cùm vidisset quendam, Quid vos inquit, præsidium à nobis postulabitis? an, ne nummi vobis eriperentur, timebatis? Habes vt breuissimè potui, genus iudicii, & causam absolutionis. Quæris deinceps, qui nunc sit status reipub. & qui meus. Reip. statum illum, quem tu meo consilio, ego diuino confirmatum, putabam, qui bonorum omnium coniunctione, & auctoritate consulatus mei fixus, & fundatus videbatur, nisi quis nos deus respexerit, elapsum scito esse de manibus vno hoc iudicio: si iudicium est, triginta homines populi Rom. leuissimos, ac nequissimos, nummulis acceptis, ius ac fas omne delere, &, quod omnes non modò homines, verùm etiam pecudes factum sciant, id Talnam & Plautum, & Spongiam, & ceteras huiusmodi quisquilias statuere, numquam esse factum. Sed tamen, vt te de republica consoler, non ita, vt sperarũt mali, tanto imposito reipublicæ vulnere, alacris exsultat improbitas in victoria. Nam planè ita putauerunt: cùm religio, cùm pudicitia, cùm iudiciorum fides cum senatus auctoritas concidisset, fore, vt apertè victrix nequitia, ac libido pœnas ab optimo quoque peteret sui doloris, quem improbissimo cuique inusserat seueritas consulatus mei. Idem ego ille (non enim mihi videor insolenter gloriari, cùm de me apud te loquor, in ea præsertim epistola, quam nolo aliis legi) idem, inquam, ego recreaui afflictos animos bonorum, vnumquémque confirmans, excitans insectandis verò exagitandisque nummariis iudicibus, omnem omnibus studiosis, ac fautoribus illius victoriæ παρρησίαν eripui. Pisonem cõsulem nulla in re consistere vmquam sum passus, despõsam homini iam Syriam ademi: senatum ad pristinam suam seueritatem reuocaui, atque abiectum excitaui: Clodium præsentem fregi in senatu cùm oratione perpetua, plenissima grauitatis, tũ altercatione huiusmodi, ex qua licet pauca degustes. nam cetera non possunt habere eandem neque vim, neque venustatem, remoto illo studio contentionis, quem ἀγῶνα vos appellatis. Nam, vt Idibus Maiis in senatũ conuenimus, rogatus ego sententiam, multa dixi de summa reip. atque ille locus inductus est à me diuinitus. Ne, vna plaga accepta, p.c. cõciderent, ne deficerent: vulnus esse eiusmodi, quod mihi neque dissimulandũ neque pertimescendũ videretur, ne aut ignorando stultissimi iudicaremur. Bis absolutum

A esse Lentulum, bis Catilinam: hunc tertium iam esse à iudicibus in rempublicam immissum. Erras, Clodi, non te iudices vrbi, sed carceri reseruarunt: neque retinere in ciuitate, sed exsilio priuare voluerunt. Quamobrem, P.C. erigite animos, retinere vestram dignitatem. manet illa in republica bonorum consensio: dolor accessit bonis viris, virtus nõ est imminuta. nihil est damni factum noui, sed quod erat, inuẽtum est in vnius hominis periti iudicio: plures similes reperti sunt. Sed quid ago? pænè orationem in epistolam inclusi. Redeo ad altercationem. Surgit pulchellus puer, obiicit mihi, me ad Baias fuisse. Falsum: sed tamen quid huic simile est, inquam? quasi in aperto dicas fuisse. Quid, inquit, homini Arpinati cum aquis calidis? Narra inquam, patrono tuo, qui Arpinateis aquas côcupiuit. nosti enim Marinas. Quousque, inquit,
B hunc regem referemus? Regem appellas, inquam, cum Rex tui mentionem nullã fecerit? Ille autem Regis hereditatem spe deuorarat. Domum, inquit emisti. Putas, inquam, dicere iudices emisti? Iuranti, inquit, tibi non crediderunt. Mihi verò, inquã, xx. iudices crediderunt, xxxj. quoniam nũmos antè acceperunt, tibi nihil crediderunt. Magnis clamoribus afflictus conticuit & concidit. Noster autem statvs est hic. apud bonos iidem sumus, quos reliquisti: apud sordẽ vrbis & fæcem, multò melius nunc, quàm reliquisti. nam & illud nobis non obest, videri nostrum testimoniũ non valuisse. missus est sanguis inuidiæ sine dolore, atque etiam hoc magis, quod omnes illi fautores illius flagitii, rem manifestam illam redemptam esse a iudicibus confitentur. Accedit illud, quòd illa concionalis hirudo ærarii, misera & ieiuna plebecula, me ab hoc Magno vnicè diligi putat: & hercule multa & iucunda consuetudine cõiuncti inter nos sumus, vsque eò, vt nostri isti cõmissatores coniuratio-
C nis, barbatuli iuuenes illum in sermonibus Cn. eum Ciceronem appellent. Itaque & ludis, & gladiatoribus mirandas ἐπισημασίας sine vlla pastoritia fistula auferebamus. Nunc est exspectatio comitiorum, in quæ omnibus inuitis trudit noster Magnus Auli F. Atque in eo neque auctoritate, neque gratia pugnat, sed quibus Philippus omnia castella expugnari posse dicebat, in quæ modò asellus, onustus auro posset adscendere. Consul autem ille deterioris histrionis similis, suscepisse negotium dicitur, & domi diuisores habere: quod ego non credo sed s.c. duo iam facta sunt odiosa, quòd in consulem facta putantur, Catone & Domitio postulante, vnũ, vt apud magistratus inquiri liceret: alterum, cuiusmodi, diuisores habitarent aduersus rempub. Lurco autẽ, tribunus pl. qui magistratum simul cũ lege Aelia iniit, solutus est & Aelia, & Fufia, vt legem de ambitu ferret, quã ille bono auspicio claudus
D homo promulgauit. In comitiis in ad IIII. Kal. Sext. dilata sunt. Noui est in lege hoc, *Vt qui nummos in tribu pronuntiauerit, si non dederit impunè sit. sin dederit, vt, quoad viuat singulis tribubus* I. I. S. CIƆ CIƆ CIƆ *debeat.* Dixi, hanc legem P. Clodium iam antea seruasse: pronũtiare enim solitũ esse, & non dare. Sed heus tu, vi esne, cõsulatum illum nostrũ, quem Curio antea ἀποθέωσιν vocabat, si hic factus erit fabam mi-

bam minimum futurum? Quare, vt opinor, φιλοσοφητέον, id quod tu facias: & istos consulatus, non ἐλαφητέον? Quod ad me scribis, te in Asiam statuisse non ire: equidem mallem vt ires: ac vereor, ne quid in ista re minùs commodè fiat, sed tamen non possum reprehendere consilium tuum, præsertim cùm egomet in prouinciam non sim profectus. Epigrammatis tuis, quæ in Amaltheo posuisti, contenti erimus, præsertim cùm & Chilius nos reliquerit, & Archias nihil de me scripserit: ac vereor, ne Lucullus, quoniam Græcum poema condidit, nunc ad Cæcilianam fabulã spectet. Antonio, tuo nomine gratias egi, eámq; epistolam Manlio dedi. At te ideò anteà rariùs scripsi, quòd non habebam idoneum, cui darem, nec satis sciebam, quid darem: Te, vale, vindicaui. Cincius, si quid ad me tui negotij detulerit, suscipiam, sed nũc magis in suo est occupatus: in quo ego ei non desum. Tu, si vno in loco es futurus, crebras à nobis literas exspecta, & plureis etiã ipse mittito. Velim, ad me scribas, cuiusmodi sit ἀμαλθεῖον tuum quo ornatu, qua τοποθεσίᾳ & quæ poemata, quásque historias de ἀμαλθείᾳ habes, ad me mittas. Iubet mihi facere in Arpinati. Ego tibi aliquid de meis scriptis mittam, nihil erat absoluti. Vale.

CICERO ATTICO, S. 14

MAGNA mihi varietas volũtatis, & dissimilitudo opinionis, ac iudicij Q. fratris mei demonstrata est ex literis tuis, in quibus ad me epistolarum illius exempla misisti. Qua ex re & molestia sum tanta affectus, quantam mihi meus amor summus erga vtrumque vestrum afferre debuit: & admiratione, quidnam accidisset, quod afferret Q. fratri meo, aut offensionem tam grauem, aut cõmutationem tantam voluntatis. Atque illud à me iam antè intelligebatur, quòd te quoque ipsum discedentem à nobis suspicari videbam, subesse nescio quid opinionis incommodæ, sauciumque eius animum, & insedisse quasdam odiosas suspiciones, quibus ego mederi cùm cuperem, & antea sæpe, & vehementiùs etiam post sortitionem prouinciæ: nec tantùm intelligebam ei esse offensionis, quantum literæ tuæ declarant, nec tantum proficiebam, quantum volebam, sed tamen hoc me ipse consolabar, quod non dubitabam, quin te ille aut Dyrrachij, aut in istis locis vspiam visurus esset: quod cùm accidisset, confidebam, ac mihi persuaseram, fore, vt omnia placarentur inter vos, non modò sermone, ac disputatione, sed adspectu ipso, congressuque vestro: nam quanta sit in Q. fratre meo comitas, quãta iucunditas, quàm mollis animus & ad accipiendam, & ad deponendam offensionem, nihil attinet me ad te, qui ea nosti scribere. Sed accidit perincommodè, quod eũ nusquam vidisti. Valuit enim plus, quod erat illi nonnullorum artificiis inculcatum, quã aut officium, aut necessitudo, aut amor vester ille pristinus, qui plurimũ valere debuit. Atque huius incommodi culpa vbi resideat, faciliùs possum existimare, quàm scribere: vereor enim, ne dũ defendam meos, non parcam tuis. Nam sic intelligo, vt nihil è domesticis vulneris factum illud quidem, quod erat, eos certè sanare potuisse. Sed huiusce rei totius vitiũ, quod aliquanto etiam latiùs patet, quàm videtur, præsentit tibi cõmodius exponam. De his literis, quas ad te Thessalonica misit, & de sermonibus, quos ab illo & Romæ apud amicos tuos, & in itinere habitos putas, & quid tantũ causæ sit ignoro, sed omnis in tua posita est humanitate mihi spes huius leuandæ molestiæ. Nam, si ita statueris, & irritabileis animos esse optimorũ sæpe hominum, & eosdem placabileis, & esse hanc agilitatem (vt ita dicam) mollitiémque naturæ plerũque bonitati: &, id quod caput est, nobis inter nos nostra, siue incommoda, siue vitia, siue iniurias esse tolerandas, facilè hæc, quemadmodum spero, mitigabuntur. Quod ego, vt facias, te oro. nã ad me, qui te vnicè diligo maximè pertinet, neminem esse meorum, qui aut te non amet, aut abs te non ametur. Illa pars epistolæ tuæ minimè fuit necessaria, in qua exponis, quas facultates, aut prouincialium, aut vrbanorum commodorum, & aliis temporibus, & me ipso consule prætermiseris, mihi enim perspecta est & integritas, & magnitudo animi tui: neq; ego inter me, atque te quidquã interesse vnquam duxi, præter voluntatem institutæ vitæ: quòd me ambitio quædã ad honorum studiũ, te autē alia minimè reprehendenda ratio ad honestum otium duxit. Vera quidem laude probitatis, diligentiæ, religionis, neque me tibi, neque quemquam antepono. amoris verò erga me, cum à fraterno amore, domesticóque discessi, tibi primas defero. Vidi enim, vidi, penitúsque perspexi in meis variis temporibus, & sollicitudines, & lætitias tuas. Fuit mihi sæpe & laudis nostræ gratulatio tua iucunda, & timoris cõsolatio grata. Quin mihi nũc, te absente, non solùm consilium, quo tu excellis, sed etiam sermonis communicatio, quæ mihi suauissima tecũ solet esse, maximè deest. Quid dicam in publica re? quo in genere mihi negligenti esse nõ licet: an in forensi labore, quem antea propter ambitioné sustinebã, nunc vt dignitatem tueri gratia possim? an in ipsis domesticis negotiis, in quibus ego cũ antea, tum verò post discessum fratris, te, sermonésque nostros desidero? Postremò non labor meus, non requies, non negotium, non otium: non forenses res, non domesticæ: non publicæ, non priuatæ, carere diutius tuo suauissimo, atque amantissimo consilio, ac sermone possunt. Atque harum rerum commemorationem verecundia sæpe impediuit vtriusque nostrũ. nunc autem ea fuit necessaria propter eam partem epistolæ tuæ, per quam te, ac mores tuos mihi purgatos, ac probatos esse voluisti. Atque in ista incommoditate alienati illius animi, & offensi. illud inest tamen commodi, quòd & mihi, & ceteris amicis tuis nota fuit, & abs te aliquando testificata tua voluntas omittendæ prouinciæ: vt, quòd vna non estis, non dissensione, ac dissidio vestro, sed voluntate, ac iudicio tuo factum esse videatur. Quare & illa, quæ violata, expiabuntur, & hæc nostra, quæ sunt sanctissimè conseruata, suam religioné obtinebunt. Nos hic in rep. infirma, misera, commutabilíque versamur. credo enim te audisse, nostros equites penè à senatu esse disiunctos: qui primùm illud valde graui-

ter tulerunt, promulgatum ex S. C. fuisse. Vt A de iis, qui ob iudicandum, pecuniam accepissent, quæreretur. Qua in re decernenda, cùm ego casu non affuissem, sensissémque, id equestrem ordinē ferre molestè, neque apertè dicere, obiurgaui senatum, vt mihi visus sum, summa cum auctoritate, & in causa non verecunda, admodum grauis, & copiosus fui. Ecce aliæ deliciæ equitum vix ferendæ, quas ego non solum tuli, sed etiam ornaui. Asiani, qui de censoribus conduxerunt, questi sunt in senatu, se cupiditate prolapsos, nimium magno cōduxisse, vt induceretur locatio, postulauerunt. Ego princeps in adiutoribus, atque adeò secundus: nā, vt illi auderent hoc postulare, Crassus eos impulit. *Inuidiosa res, turpis postulatio, & confessio temeritatis*, summum erat periculum, ne, si nihil impetrassent, planè alienarentur à senatu. Huic quoque rei subuentū est maximè à nobis, perfectúmque, vt frequentissimo senatu, & libentissimo vterentur, multáque à me ordinum dignitate, & concordia dicta sunt Kalendis Decembr. & postridie: neque adhuc res confecta est: sed voluntas senatus perspecta. Vnus enim contrà dixerat Metellus C O S. desig. Qui erat dicturus (ad quem propter diei breuitatem peruētum non est) heros ille noster, Cato. Sic ego conseruans rationē, institutionémque nostrā, tueor, vt possum, illam à me conglutinatam concordiā. Sed tamē, quoniam ista sunt tū infirma, munitur quædam nobis ad retinendas opes nostras tuta, vt spero, via: quam tibi literis satis explicare non possum significatione parua ostendam tamen. Vtor Pompeio familiarissimè. Video, quid dicas, cauebo, quæ sunt cauenda: ac scribam alias ad te meis consiliis capessendæ reip. plura. Lucceium scito consulatum habere in animo statim petere, duo enim soli dicuntur petituri. Cęsar cum eo coire per Arrium cogitat, & Bibulus cum hoc se putat per C. Pisonem posse coniungi. Rides? Non sunt hæc ridicula, mihi crede. Quid aliud scribam ad te? quid? multa sunt: sed in aliud tempus. Te, si exspectari velis, cures, vt sciam. Iam illud molestè rogo, quod maximè cupio, vt quamprimùm venias. Nonis Decembr. Vale.

CICERO ATTICO, S. 15

NIHIL mihi nunc scito tā deesse, quàm hominem eum, quocum omnia, quæ me cura aliqua afficiunt, vnà communicem: qui me amet, qui sapiat, quocum ego colloquar, nihil fingam, nihil dissimulem, nihil obtegā. abest enim frater ἀφελέστατος, & amantissimus Metellus, non homo, sed litus, atque aer, & solitudo mera. Tu autem, qui sæpissime curam, & angorem animi mei, sermone, & cōsilio leuasti tuo, qui mihi & in publica re socius, & in priuatis omnibus conscius, & omnium meorum sermonum, & consiliorum particeps esse soles, vbinam es? Ita sum ab omnibus destitutus, vt tantū requietis habeam, quātùm cum vxore, & filiola, & mellito Cicero consumitur. Nam illæ ambitiosæ nostræ, fucosæque amicitiæ, sunt in quodam splendore forensi: fructum domesticum non habent. Itaque cùm bene completa domus est, tempore matutino: cùm ad forum stipati gregibus a- A micorum descendimus, reperire ex magna turba neminem possumus, quicum aut iocari liberè, aut suspirare familiariter possimus. Quare te exspectamus, te desideramus, te iam etiam arcessimus. Multa sunt enim, quæ me sollicitāt, angúntque: quæ mihi videor aureis nactus tuas, vnius ambulationis sermone exhaurire posse. Ac domesticarum quidem sollicitudinum aculeos omneis, & scrupulos occultabo: neque ego huic epistolæ, atque ignoto tabellario committam atque hi (nolo enim te permoueri) non sunt permolesti: sed tamen insident, & vrgent & nullius amantis consilio aut sermone requiescunt. In rep. verò, quamquam animus est præsens, tamen voluntas etiam, atque etiam ipsa me deficit. Nam, vt ea breuiter (quæ post tuum discessum acta sunt, colligam, iam exclames necesse est, res Romanas diutius stare non posse. Etenim post profectionem tuam primus (vt opinor) introitus B fuit in causam fabulæ Clodianæ: in qua ego nactus (vt mihi videbar) locum resecandæ libidinis, & coercēdæ iuuentutis, vehemens fui, & omnes profudi vireis animi, atque ingenij mei: non odio adductus alicuius, sed spe animo non corrigendæ, sed sanādæ ciuitatis. Afflicta respub. est emto, cōstupratóque iudicio. Vide, quæ sint postea cōsecuta. Consul est impositus is nobis, quem nemo præter nos Philosophos, adipiscere sine suspiriis posset. Quantum hoc vulnus: facto S. C. de ambitu, de iudiciis nulla lex perlata: exagitatus senatus: alienati equites R. quod erat quidem ob rem iudicatam. Sic ille annus duo firmamenta reip. per me vnum constituta, euertit. nā & senatus auctoritatem abiecit, & ordinum concordiam disiunxit. Instat hic nunc ille annus egregius. eius initium eiusmodi fuit, vt anniuersaria sacra iuuentutis non cōmitterentur. Nam M. Luculli vxorem Memmius suis sacris C initiauit. Menelaus ægre id passus diuortium fecit. Quamquam ille pastor Idæus Menelaum solùm contempserit: hic noster Paris tam Menelaum, quàm Agamemnonem, liberum non putauit. Est autem C. Herennius quidam, tribunus pl. quem tu fortasse ne nosti quidem: tametsi potes nosse. tribulis enim tuus est: & Sextus pater eius, nummos vobis diuidere solebat. Is ad plebem Publium Clodium traducit: idémque fert, vt vniuersus populus in campo Martio suffragium de re Clodij ferat. Hūc ego accepi in senatu, vt soleo: sed nihil est illo homine lentius Metellus est consul egregius, & nos amat: sed imminuit auctoritatem suam, quod habet, dicit, causam promulgatā. Illud idem de Clodio, Auli autem filius, o dij immortales, quàm ignauus, ac sine animo miles! quam dignus, qui Palicano, sicut facit, os ad malè audiendū quotidie præbeat? Agraria autem promulgata est à Flauio sanè leuis: eadem ferè, quæ fuit Plotia. Sed interea πολιτικὸς ἀνὴρ, οὐδ' ὄναρ, quisquam inueniri D potest. qui poterat, familiaris noster (sic est enim: volo te hoc scire) Pompeius. legulam illam pictam silentio tuetur suam. Crassus verbum nullum contra gratiam. ceteros iam nosti: qui ita sunt stulti, vt, amissa rep., piscinas suas fore saluas sperare videantur. Vnus est qui curet, constantia magis, & integritate, quam (vt mihi videtur) consilio, aut ingenio, Cato:

Ecto: qui miseros publicanos, quos habuit A
amantissimos sui, tertium iam mensem ve-
xat, neque iis à senatu respósum dari patitur.
Ita nos cogimur reliquis de rebus nihil decer-
nere antè, quàm publicanis responsum sit.
Quare etiam legationes reiectum iri puto:
Nunc vides, quibus fluctibus iactemur. etsi, ex
iis, quæ scripsimus, tamē etiam à me non scri-
pta perspicis. Reuise nos aliquando: &, quam-
quam sunt hac fugienda, quò te voco, tamen
fac vt amorem nostrum tanti æstimes, vt eo,
vel cum his molestiis peruenire veris. Nam,
ne absens censeare, curabo edicendum, & pro-
ponendum locis omnibus, sub lustrum autem
censeri, germani negotiatoris est. Quare cura,
vt te quamprimum videamus. Vale. xi. Kalen-
das Febr. Q. Metello, L. Afriano coss.

CICERO ATTICO, S. 16

NON modò, si mihi tantum esset otij, B
quantum est tibi, verùm etiam, si tā bre-
ueis epistolas velim mittere (quod tu soles fa-
cere) te superarem, & in scripto multò essem
crebrior, quàm tu. Sed ad summas, atque in-
credibileis occupationes meas accedit, quòd
nullam à me epistolā ad te si non absque aug-
mento, ac sententia venire. Et primùm tibi (vt
æquum est) ciui amanti patriam, quæ sunt in
rep. exponam: deinde, quoniam tibi amore
nos proximi sumus, scribemus etiam de nobis
ea, quæ scire te non nolle arbitramur. Atque
in rep. nūc quidem maximè Gallici belli ver-
satur metus. Nam Aedui, fratres nostri, pu-
gnant. Sequani malè pugnarunt: & Heluetij,
sine dubio sunt in armis, excursionesque in
prouinciam faciunt. Senatus decreuit, vt con-
sules duas Gallias sortirentur, delectus habe-
rentur, vacationes ne valerent, legati cū aucto-
ritate mitterentur, qui adirent Galliæ ciuita-
tes, darentque operam, ne hæ se cum Heluetiis C
iungerent. Legati sunt Q. Metellus Creticus,
& L. Flaccus, & τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον, Létu-
lus, Clodiani filius. Atque hoc loco illud non
queo præterire quòd, cùm de consularibus me
prima sors exisset, vna voce senatus frequens
retinendum me in vrbe censuit. Hoc idé post
me Pōpeio accidit, vt nos duo quasi pignora
reip. retineri videremur. Quid enim ego alio-
rum in me ἐπιφωνήματα exspēctem, cùm hæc
domi nascantur? Vrbanæ autem res sic se ha-
bent. Agraria lex à Flauio tribuno pleb. ve-
hementer agitabatur, auctore Pompeio, quæ
nihil populare habebat præter auctorem. Ex
hac ego lege, secundo concionis voluntate, o-
mnia illa tolerabam, quæ ad priuatorum in-
commodum pertinebant; liberabā agrum eū,
qui P. Mucio, L. Calpurnio coss. publicus fuis-
set Syllanorum hominum possessiones confir-
mabam. Volaterranos, & Artemitanos, quo-
rum agrum Sylla publicarat, neque diuiserat, D
in sua possessione retinebam. Vnam rationē
non reiiciebam, vt ager hac aduentitia pecu-
nia emeretur: quæ ex nouis vectigalibus per
quinquennium reciperetur. Huic toti rationi
Agrariæ senatus aduersabatur, suspicans Pō-
peio nouam quandam potentiam quæri. Pom-
peius verò ad voluntatem perferendæ legis
incubuerat. Ego autem magna cū agrariorū
gratia confirmabā omnium priuatorum pos-

A sessiones. Is enim est noster exercitus, homi-
num, vt tute scis, locupletium. Populo autē,
& Pompeiano (nam id quoque volebam) satis-
faciebam emptione. qua constituta diligēter,
& sentinā vrbis exhauriri, & Italiæ solitudi-
nem frequentari posse arbitrabar. Sed hæc
tota res interpellata bello refrixerat. Metel-
lus est consul sanè bonus: & nos admodum
diligit, ille alter ita nihil est, vt planè quid
erit, nesciat. Hæc sunt in rep. nisi etiam illud
ad remp. putes pertinere, Herennium, quen-
dam tribunum pl. tribulem tuum, sanè ho-
minem nequam, atque egentem, sæpe iam de
P. Clodio ad plebem traducendo agere cœ-
pisse. Huic frequenter intercedìtur. Hæc sunt
(vt opinor) in rep. Ego autem, vt semel No-
narum illarum Decembrium iunctam in-
uidiæ, ac multorum inimicitiis eximiam quā-
dam, atque immortalem gloriam consecutus
sum, non dedisti eadem animi magnitudine
B in repub. versari, & illam institutam, ac susce-
ptam dignitatem tueri. Sed posteaquam pri-
mùm Clodij absolutione leuitatem, infirmi-
tatémque iudiciorú perspexi, deinde vidi no-
stros publicanos facilè è senatu disiungi, quā-
quam è meipso non diuellerentur: tum autem
beatos homines (hos piscinarios dico, amicos
tuos) non obscurè nobis inuidere: putaui mi-
hi maiores quasdam opes, & firmiora præsidia
esse quærenda. Itaque primùm eum, qui ni-
miùm diu de rebus nostris tacuerat, Pompeiū
adduxi in eam voluntatem, vt in senatu non
semel, sed sæpe, multisque verbis suis mihi
salutem imperij, atque orbis terrarum adiu-
dicarit: quod non tam interfuit mea (neque
enim illæ res aut ita sunt obscuræ, vt testimo-
nium: aut ita dubiæ, vt laudationé desiderent)
quàm reip. quòd erant quidam improbi, qui
contentionem fore aliquam mihi cum Pom-
peio, ex illarum rerum dissensione, arbitrarē-
C tur. Cum hoc ego me tanta familiaritate cō-
iunxi, vt vterque nostrum in sua ratione mu-
nitior, & in repub. firmior hac coniunctione
esse possit. Odia autem illa libidinosæ, & deli-
catæ iuuentutis, quæ erant in me incitata, sic
mitigata sunt comitate quadam mea, me vnū
vt omnes illi colant. Nihil iam denique à me
asperum in quemquam fit, nec tamen quic-
quam populare, ac dissolutum: sed ita tempe-
rata tota ratio est, vt reip. constantiam præstē,
priuatis rebus meis propter infirmitaté bono-
rū, iniquitaté maleuolorū, odiū in me impro-
borū, adhibeā quandā cautioné, & diligentiā
Atque ita tamen nouis amicitiis implicati su-
mus, vt crebro mihi vafer ille Siculus insu-
surret Epicharmus cantilenā illam suam, νᾶφε, καὶ μέμνασο ἀπιστεῖν, ἄρθρα ταῦτα τῶν
φρενῶν. Ac nostræ quidē rationis, ac vitæ quasi
quandam formam (vt opinor) vides. De tuo au-
tē negotio sæpe ad me scribis, cui mederi nūc
D non possumus. Est enim illud S. C. summa
pedariorum voluntate, nullius nostrum aucto-
ritate factū. Nam, quòd me non esse adscribē-
tum vides, ex ipso S. C. intelligere potes, a-
liam rem tum relatam: hoc autem, DE PO-
PVLIS LIBERIS, sine causa additum: & ita
factum est à P. Seruilio filio, qui in postremis
sententiam dixi: sed immutari hoc tempore
non potest. Itaque conuentus, qui initio cele-
brabantur, iamdiu fieri desierunt. Tu, si tuis

blãditijs tamen à Sicyoniis nummulorum a-
liquid expresseris, velim me facias certiorẽ.
Commentarium consulatus mei Græcè com-
positum misi ad te: in quo si quid erit, quod
homini Attico minus Græcum eruditúmque
videatur: non dicam, quod tibi (vt opinor)
Panormi Lucullus de suis historiis dixerat,
se, quo facilius illas probaret Romani ho-
minis esse, idcirco barbara quædam, & σόλοι-
κα dispersisse: apud me si quid erit eiusmodi,
me imprudente erit, & inuito. Latinum si
perfecero, ad te mittam. Tertium poema ex-
spectato, ne quod genus à meipso laudis meæ
prætermittatur. Hic tu caue dicas, τίς πατέρ'
αἰνήσει. Si est enim apud homines quidquam,
quod potius sit, laudetur, nos vituperemur,
qui non potiùs alia laudemus, quamquam
non ἐγκωμιαστικὰ sunt hæc, sed ἱστορικὰ, quæ
scribimus. Q. frater purgat se mihi per lite-
ras, & affirmat nihil à se cuiquam de te se-
cus esse dictum. Verùm hęc nobi, corãm sum-
ma cura, & diligentia sunt agenda. Tu mo-
do nos reuise aliquando. Cossinius hic, cui
dedi literas, valde mihi bonus homo, & non
leuis, & amans tui visus est, & talis, qualem
esse eum tuæ mihi literæ enuntiarant. Vale.
Idib. Mart.

CICERO ATTICO, S. 17

CVM è Pompeiano me Romã recepissem
ad IIII. Id. Maij, Cincius noster eam mi-
hi abs te epistolam reddidit, quam tu Idib.
Febr. dederas. Ei nunc epistolæ literis his re-
spondebo. Ac primùm, tibi perspectũ esse iu-
dicium de te meum lętor: deinde, te in his re-
bus, quæ mihi asperiùs à nobis, atque à no-
stris, & iniucundiùs actæ videbantur, mode-
ratissimum fuisse, vehementissimè gaudeo: id-
que neque amoris mediocris, & ingenij sum-
mi, ac sapientiæ iudico. Qua de re cùm ad me
ita suauiter, diligenter, officiosè, & humaniter
scripseris, vt non modò te hortari amplius nõ
debeam, sed ne exspectare quidem abs te, aut
ab vllo homine tantũ facilitatis, ac mansue-
dinis potuerim: nihil duco esse commodius,
quàm de his rebus nihil iam amplius scribere
cùm erimus congressi, tum, siquid res feret,
coram, inter nos conferemus. Quod ad me de
rep. scribis, disputas tu quidem & amanter, &
prudenter, & à meis consiliis ratio tua nõ ab-
horret: nam neque de statu nobis nostræ di-
gnitatis est recedẽdum, neque sine nostris co-
piis intra alterius præsidia veniendum, & is
de quo scribis, nihil habet amplum, nihil ex-
celsum, nihil non summissum, atque populare.
Veruntamen fuit ratio mihi fortasse ad tran-
quilitatem meorum temporum non inutilis,
sed mehercule reip. multo etiã vtilior, quàm
mihi, ciuium improborum impetus in me re-
primi, cùm hominis amplissima fortuna, au-
ctoritate, gratia fluctuantem sententiam con-
firmassem, & à spe malorum ad mearum rerũ

A laudem conuertissem. Quod si cum aliqua le-
uitate mihi faciendũ fuisset, nullam rem tan-
ti æstimassem: sed tamen à me ita acta sunt o-
mnia non vt ego illi assentiens, leuior, sed vt
ille me probans grauior videretur. Reliqua
sic à me agũtur, & agentur, vt non committa-
mus, vt ea, quæ gessimus, fortuitò gessisse vi-
deamur. Meos bonos viros, illos, quos signifi-
cas, & eam, quam mihi dicis obtigisse Σπάρ-
ταν, non modo nunquam deseram, sed etiam,
si ego ab illa deserar, tamen in mea pristina
sententia permanebo. illud tamen velim exi-
stimes, me hanc viam optimatum post Catuli
mortẽ nec presidio video, nec comitatu enerc-
nam, vt ait Rhinton, vt opinor, οἱ μὲν παρ' ὀ-
δὲν εἰσιν οἷς ὐδὲν μέλει. Mihi verò vt inui-
deant piscinarij nostri, aut scribã ad te aliàs
aut in congressum nostrum reseruabo. A cu-
rio autem nulla me res diuellet, vel quòd ita
B rectum est, vel quòd rebus meis maximè con-
sentaneum, vel quòd à senatu quanti fiam, mi-
nimè me pœnitet. De Sicyoneis (vt scripsi ad
te antea) non multum spei est in senatu. nemo
est enim iam, qui queretur. quare, si id exspe-
ctas, longum est. alia via, si qua potes, pugna.
cùm est actum, neque animaduersum est, ad
quos pertineret, & raptim in eam sẽtẽtiã pe-
darij cucurrerunt. Inducendis S. C. maturitas
nondum est: quòd neque sunt, qui querantur,
& multi partim maleuolentia, partim opi-
nione æquitatis delectantur. Metellus tuus
est egregius C O S S. vnum reprehendo, quòd
otium è Gallia nuntiari non magnopere gau-
det. cupit, credo, triumphare. hoc vellem me-
diocrius, cetera egregia. Auli filius verò ita
se gerit, vt eius consulatus non consulatus sit,
sed magni nostri ὑπώπιον. De meis scriptis
misi ad te Græcè perfectum consulatum meũ.
eum librum L. Cossinio dedi. puto te Latinis
C meis delectari: huic autem Græco Græcum
inuidere. Alij si scripserint, mittemus ad te,
sed, mihi crede, simulatque hoc nostrum lege-
runt nescio quo pacto retardantur. Nunc (vt
ad rem meam redeam) L. Papirius Pætus, vir
bonus, amatórque nostri, mihi libros eos,
quos Ser. Claudius reliquit, donauit, cùm mihi
per legem Cinciam licere capere Cincius,
amicus tuus, diceret, libẽter dixi me accepturum.
si attulisset. Nunc, si me amas, si te à me
amari scis, enitere per amicos, clientelis, ho-
spites, libertos denique, ac seruos tuos, vt
scheda neque depereat. nam & Græcis his li-
bris, quos suspicor: & Latinis, quos scio illum
reliquisse mihi vehementer opus est: ego au-
tem quotidie magis, quod mihi de forensi la-
bore temporis datur, in his studiis conquie-
sco. per mihi, per, inquam, gratum feceris,
si in hoc tam diligens fueris, quàm soles in
his rebus, quas me valde velle arbitraris,
ipsiúsque Pæti tibi negotia commendo: de
quibus tibi ille agit maximas gratias. Et,
vt iam inuisas nos, non solùm rogo, sed etiam
suadeo.

M. T. CICE-

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD POMPONIVM ATTICVM,

Liber. II.

CICERO ATTICO, S. 1

KALENDIS Iun. eunti mihi Antium, & gladiatores M. Metelli cupidè relinquenti, venit obuiam tuus puer, is mihi literas abs te, & commentarium cōsulatus mei Græcè scriptum reddidit. in quo lætatus sum, me aliquanto antè de iisdem rebus Græcè item scriptum librum L. Cossinio ad te perferendum dedisse. Nam, si ego tuum antè legissem, furatum me abs te esse diceres. Quamquam tua illa (legi enim libenter) horridula mihi, atque incomta visa sunt, sed tamen erant ornata hoc ipso, quòd ornamenta neglexerant: &, vt mulieres, ideò bene olere, quia nihil olebant, videbantur, meus autem liber totum Isocratis μυροθήκιον, atque omnes eius discipulorum arculas, ac nonnihil etiam Aristotelia pigmenta consumsit: quem tu Corcyræ, vt mihi aliis literis significas, strictim attigisti. post autem, vt arbitror, à Cossinio accepisti: quem tibi ego non essem ausus mittere, nisi eum lentè, ac fastidiosè probauissem, quamquam ad me rescripsit iam Rhodo Posidonius, se nostrum illud ὑπόμνημα cum legeret, quod ego ad eum, vt ornatius de iisdem rebus scriberet, miseram: non modo non excitatum esse ad scribendum, sed etiam planè perterritum. Quid quæris? cōturbaui Græcam nationem: ita, vulgò qui instabant, vt darem sibi quod ornarent, iam exhibere mihi molestiam destiterunt. Tu, si tibi placuerit liber, curabis, vt & Athenis sit, & in ceteris oppidis Græciæ: videtur enim posse aliquid nostris rebus lucis afferre. Oratiunculas autem, & quas postulas, & plureis etiam mittam: quoniam quidem ea, quæ nos scribimus, adolescentulorū studiis excitati, te etiam delectant. fuit enim mihi commodum, quòd in eis orationibus, quæ Philippicæ nominantur, enituerat ciuis ille tuus Demosthenes, & quòd se ab hoc refractariolo iudicali dicendi genere adiunxerat, vt σεμνότερός τις, & πολιτικώτερος videretur curare: vt meæ quoq; essent orationes, quæ consulares nominarentur. Earum vna est in senatu Kalendis Ian. altera ad populum de lege Agraria: tertia de Othone: quarta pro Rabirio: quinta de proscriptorum filiis: sexta, cum prouinciā in concione deposui: septima, qua Catilinam emisit: octaua, quā habui ad populū postridie quàm Catilina profugit: nona in concione, quo die Allobroges inuocarunt: decima, in senatu, nonis Decemb. Sunt præterea duæ breues, quasi ἀποσπασμάτια legis Agrariæ. Hoc totum σῶμα curabo vt habeas. Et, quoniam te cùm scripta, tu res meæ delectant, iisdem ex libris perspicies, & quæ gesserim, & quæ dixerim. Aut ne poposcisses, ego enim tibi me non offerebam. Quòd quæris, quò te arcessam: ac simul impeditum te negotiis esse significas, neque recusas, quin non modò si opus sit, sed etiam si velim, accurras: nihil sanè est necesse, veruntamen videbare mihi tempora peregrinationis commodiùs posse distribuere. Nimis abes diu, præsertim cùm sis in propinquis locis: neque nos te fruimur, & tu nobis cares, ac nunc quidem otium est: sed si paulò plus furor Pulchelli progredi posset, valde ego te istinc excitarem. verùm præclarè Me-
B tellus impedit, & impediet. Quid quæris? est Coss. φιλόπατρις, & (vt sēper iudicaui) natura bonus. ille autem non simulat, sed planè tribunus pl. fieri cupit. Quare cùm in senatu ageretur, fregi hominem, & in constantiā eius reprehendi, qui Romæ tribunatum pl. peteret cùm in Cæcilia ædilitatem sæpe dictitasset: sed neque magnopere dixi esse nobis laborandū, quòd nihilo magis ei liciturum esset plebeio remp. perdere, quàm similibus eius me coss. patriciis esset licitum. Iam cùm se ille septimo die venisse à freto, neq. sibi obuiā quemquā prodire potuisse, & noctu se introisse dixisset, in eóque se in concione iactasset: nihil ei noui dixi accidisse: ex Sicilia septimo die Romam trib. horis Roma Interamnam noctu introisse. Item antè. Non esse itum obuiam. Ne tum quidē, cùm iri maximè debuit. Quid quæris? hominem petulantem, modestum reddo, non solùm perpetua grauitate orationis,
C sed etiam hoc genere dictorum. Itaque iam familiariter cum ipso etiā cauillor, ac iocor, Quinetiam cùm candidatum deducerem, is quærit ex me, num consuessem Siculis locum Gladiatoribus dare. negaui. At ego, inquit, nouos patronos instituam. Sed soror, quæ tantùm habeat consularis loci, vnum mihi solum pedem dat. Noli inquam, de vero pede sororis queri, licet etiam alterum tollas. Non consulare inquies, dictū. Fateor, sed ego illam odi malè consularem ea est enim seditiosa, ea cum viro bellum gerit: neque solùm cū Metello sed etiā cum Fabio, quod eos sin

hoc esse amicos molestè fert. Quod de Agraria A
lege quaris, sane iá videtur refrixisse. Quod
me quodammodo *molli brachio* de Pompeij fa-
miliaritate obiurgas, nolim ita existimes, me
mei præsidij causa cum illo coniunctú esse: sed
ita res erat instituta, vt, si inter nos esset ali-
qua fortè dissensio, maximas in rep. discor-
dias versari esset necesse, quod à me ita præ-
cautum, atque ita prouisum est, non vt ego de
optima illa mea ratione decederem, sed vt il-
le esset melior, & aliquid de populari leuita-
te deponeret: quem de meis rebus, in quas eú
multi incitarant, multò cito gloriosiùs, quàm
de suis prædicare. Sibi enim bene gestæ, mihi
conseruatæ reip. dat testimonium. Hoc fa-
cere illum, mihi quam prosit, nescio: rep. cer-
tè prodest. Quid, si etiam Cæsarem cuius nunc
venti valde sunt secundi, reddo meliorem?
num tantum obsum reip. Quin etiam si mihi
nemo inuideret, si omnes, vt erat æquum, fa-
uerent: tamen N O N *minus esset probanda me-* B
dicina, quæ sanaret vitiosas partes reip. quàm
quæ exsecaret. Nunc vero cum equitatus ille,
quem ego in cliuio Capitolino, te signifero
ac principe, collocaram senatum deseruerit,
nostri autē principes digito se cælum putent
attingere, si mulli barbari in piscinis sint, qui
ad manum accedant: alij autem negligant:
nónne tibi satis prodesse videor, si perficio,
vt nolint obesse, qui possunt? Nam Catonem
nostrum non tu amas plus, quàm ego. sed ta-
men ille optimo animo vtens, & summa fide,
nocet interdum reip. Dicit enim quanquam
in Platonis πολιτείᾳ non tanquam in Romu-
li fæce, sententiam. Quid verius, quam in iu-
diciú venire, qui ob rem iudicandá pecuniam
acceperit? Censuit hoc Cato. assensit senatus
equites curiæ bellum, non mihi. nam ego dis-
sensi. Quid impudentius publicanis renun-
tiantibus? Fuit tamen retinendi ordinis causa
facienda iactura. Restitit, & peruicit Cato: ita- C
que nunc consule in carcere incluso, sæpe itē
seditione commota, adspirauit nemo eorum,
quorum ego concursu, itémque consules, qui
post me fuerunt, remp. defendere solebant.
Quid ergo? istos inquies, mercede conductos
habebimus? Quid faciemus, si aliter non pos-
sumus? an libertinis, atq; etiam seruis seruia-
mus? Sed vt tu ais, ἅλις σπουδῆς. Fauonius
meá tribum tulit honestius, quá suam: Lucceij
perdidit. accusauit Nasicá inhonestè: ac mo-
destè tamen dixit, vt Rhodi videretur *molis po*
tiùs, quàm Moloni operam dedisse mihi, quod
defendissem, leuiter succensuit, nunc tamen
petit iterum reip. causa Lucceius quid agat,
scribam ad te, cùm Cæsarem videro: qui ade-
rit biduò. Quòd Sicyonij te lædunt, Catoni, &
eius æmulatori attribuas Seruilio. Quid? ea
plaga nónne ad multos bonos viros pertinet.
Sed, si ita placuit, laudemus, deinde in dis-
censionibus soli relinquamur. Amalthea mea D
te expectat, & indiget tui. Tusculanum, & Pō-
peianum valde me delectant, nisi quòd me il-
lum ipsum vendicem æris alieni, ære non
Corinthio, sed hoc circumforaneo obruerūt.
in Gallia speramus esse otiūm. Prognostica
mea cum oratiunculis propediem exspecta
& tamen, quid cogites de aduentu tuo, scri-
be ad eos: nam mihi Pomponia nuntiari ius-
sit, te mense Quinctili Romæ fore, id à tuis:

A literis, quas ad me de accessu tuo miseras, dis-
crepabat. Pætus, vt antea ad te scripsi, omnes
libros, quos frater suus reliquisset, mihi do-
nauit. Hoc illius munus in tua diligentia po-
situm est, si me amas, cura, vt conseruentur, &
ad me perferantur. hoc mihi nil potest esse
gratius: & cùm Græcos, tum verò Latinos di-
ligenter vt conserues, velim. tuum esse hoc
munusculum putabo. Ad Octauium dedi li-
teras: cum ipso nil eram locutus. neque e-
nim ista tua negotia prouincialia esse puta-
bam: neque te in tocullionibus habebam. sed
scripsi, vt debui, diligenter. Vale.

CICERO ATTICO, S.

CVra, amabo te, Ciceronem nostrum. ei
nos δεινὰ videbimur. πελλεταῖον in mani-
bus tenebam: & hercule magnum acerum
Dicæarchi mihi ante pedes exstruxerá. O ma-
B gnum hominem, & à quo multò plura didi-
ceris, quá de Procillio. Κορινθίων & Ἀθηναίων
puto me Romæ habere. mihi Herodes, leges
hæc doceo. mirabilis vir est. Ἡρώδης, si homo
esset, eum potius legeret, quam vnam literam
scriberet: qui me epistola petiuit: ad te, vt vi-
deo, comminus accessit. coniurasse mallem,
quam restitisse coniurationi, si illum mihi au-
diendum putassem. De Lollio sanus non es.
de Vinio laudo. Sed heus tu, ecquid vides Ka-
len. venire, Antonium non venire? iudices co-
gi? nam ita ad me mittunt, Nigidium minari
in concione, se iudicem qui non affuerit, com
pellaturum. Velim tamen, si quid est, de An-
tonii aduentu quod audieris, scribas ad me:
&, quoniam huc non venis, cenes apud nos v-
tique pridie Kalendas. Caue aliter facias. Cu-
ra vt valeas.

CICERO ATTICO, S.

PRimum, vt opinor, εὐαγγέλια. Valerius
absolutus est Hortensio defendente: id
C iudicium Attilio condonatum putabatur. Et
Epicratem suspicor, vt scribis, lasciuú fuisse.
etenim mihi caligæ eius, vt fasciæ cretatæ, non
placebant. Quid sit, sciemus, cùm veneris fe-
nestrarum angustias, quod reprehendis, scito
te Κύρου παιδείαν reprehendere. nam cùm e-
go idem istud dicerem, Cyrus aiebat, radio-
rum τὰς διαφέρεις latis luminibus, non tam
esse suaueis. etenim ἔστω ὄψις μὲν ἡ α, τὸ δὲ
ὁρώμενον β, γ, ἀκτῖνες δὲ δ ὦ ε. Vides enim
cetera. nā si κατ' εἰδώλων ἐμπτώσεις videre-
mus, valde laborarent εἴδωλα in angustiis.
nunc fit lepidè illa ἔκχυσις radiorum. Cetera
si reprehenderis, non feres tacitum: nisi si quid
erit eiusmodi, quod sine sumtu corrigi possit.
Venio nunc ad mensem Ianuarium, ad ὑπό-
στασιν nostrá, ac πολιτείαν: in qua σωκρατι-
D κῶς εἰς ἑκάτερον: sed tamen ad extremū, ut il-
li solebát, τὴν ἀρέσκουσαν. Est res sanè magni
consilii. nā vel fortiter resistendū est legi Agra-
riæ: in quo est quædá dimicatio, sed plena lau-
dis: aut quiescendum: quod est non dissimile,
atque ire in Solonium, aut Antium: aut etiam
adiuuandum, quod à me aiunt Cæsarē sic ex-
spectare, vt non dubitet. nam fuit apud me
Cornelius hunc dico Balbū, Cæsaris familia-
rem:

...ein: is affirmabat, illū omnibus in rebus meo A & Pompeii consilio vsurum: daturúmq. operam, vt cum Pompeio Crassum coniungeret. Hic sunt hæc: coniunctio mihi summa cum Pompeio: si placet, etiam cum Cæsare: reditus in gratiam cum inimicis: pax cum multitudine: senectutis otium. Sed me κατακλεὶς mea illa commouet, quæ est in libro tertio.

Interea cursus, quos prima à parte iuuentæ
Quósque adeò consul virtute, animóq. petisti:
Hoc retine, atq. auge famam, laudésq. bonorum.

Hæc mihi cùm in eo libro, in quo multa sunt scripta ἀριστοκρατικῶς, Calliope ipsa præscripserit: nō opinor esse dubitandū, quam semper nobis videatur Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Sed hæc ambulationibus Compitalitiis reseruemus. Tu pridie Compitalia memento. Balineum calfieri iubebo: & Pomponiam Terentia rogat. matrem adiungemus. Θεόφραστε περὶ φιλοτιμίας, affer mihi de libris Q. fratris. Vale. B

CICERO ATTICO S. 4.

FECISTI mihi pergratū quòd Serapionis librum ad me misisti: ex quo quidem ego (quod inter nos liceat dicere) millesimam partem vix intelligo, pro eo tibi præsentē pecuniam solui imperaui, ne tu expensum muneribus ferres. At, quoniam nummorum mentio facta est, ambo te, cura, vt cum Titinio quoquo modo poteris, transigas. Si in eo, quod ostenderat, non stat, mihi maximè placet, ea, quæ malè empta sunt, reddi, si voluntate Pomponiæ fieri poterit, si ne id quidē, nummi potius reddantur, quam vllus sit scrupulus. valde hoc velim ante, quam proficiscare, amanter, vt soles, diligentérque cōficias. Clodius ergo, vt ais, ad Tigranem, velim, Syrpiæ conditione. Sed facilè patior. accōmodatius C enim nobis est ad liberam legationem tempus illud. cum & Quinctus noster iam, vt speramus, in otio cōsederit &, iste sacerdos Bonæ Deæ cuiusmodi futurus sit, sciri possit. Interea quidem cū Musis nos delectabimus animo æquo, immò verò etiam gaudenti, ac libenti: neque nihil vnquam veniet in mentem. Crasso inuidere, neque pœnitere, quòd à me ipse non desciuerim. De Geographia, dabo operā, vt tibi satisfaciam: sed nihil certi polliceor. magnum opus est. sed tamē, vt iubes, curabo, vt huius peregrinationis aliquod tibi opus exstet. Tu quidquid indagaris de rep. & maximè quos COSS futuros putes, facito vt sciā, tametsi minus sum curiosus: statuit enim nihil iā de rep. cogitare. Terentiæ saltum perspeximus. Quid quęris? pręter quercū Dodonę nihil desideramus, quo minus in Epirū ipsā possidere videamur. Nos circiter kalēdas aut in Formiano erimus, aut in Pompeiano. D Tu si in Formiano nō erimus, si nos amas, in Pōpeianū venito. is & nobis erit periucundū, & tibi nō sanè deuiū. De muro imperaui Philotimo, ne impediret, quo minus id fieret quod tibi videretur. cēseo tamē adhibeas Vettium. Illis tēporibus, tam dubia vita optimi cuiusque, magni æstimo vnius æstatis fructum palæstræ Palatinæ, sed ita tamen, vt nihil minus velim, quàm Pomponiam, & puerum versari in timore ruinæ. Vale.

CICERO ATTICO, S. 5.

CYPRO equidem, & iampridē cupio Alexandriam, reliquamque Ægyptū visere & simul ab hac hominum satietate nostri discedere, & cum aliquo desiderio reuerti: sed hoc tempore, & his mittentibus, Αἰδέομαι Τρῶας καὶ Τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους. Quid enim nostri optimates, si qui reliqui sunt, loquentur? an me aliquo premio de sētentia esse deductū? Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει. Cato ille noster, qui mihi vnus est pro cētū millibus. Quid verò historię de nobis ad annos D.C.K. prædicarint? quas quidem ego multò magis vereor, quàm eorū hominū, qui hodie viuūt, rumusculos, sed opinor excipiamus, & exspectemus, si enim deferetur, erit quędā nostra potestas, & tū deliberabimus, etiam hercule est in nō accipiendo nōnulla gloria. Quare si quid Θεοφάνης tecū fortè cōtulerit, ne omnino repudiaris. De istis rebus exspecto tuas literas quid Arrius narret, quo animo se destitutū ferat: & qui COSS. parentur, vtrū (vt populi sermo) Pompeius, & Crassus, an, vt mihi scribitur, cum Gabinio Seru. Sulpicius, & num quæ nouæ leges, & num quid noui omnino: & quoniam Nepos proficiscitur, cuinam auguratus deferatur: quo quidem vno ego ab istis capi possum. *Videte ciuitatem meam.* Sed quid ego hæc, quæ cupio deponere, & toto animo, atque omni cura φιλοσοφεῖν? Sic, inquam in animo est, siue vellem ab initio. Nunc verò, quoniam, quæ putaui esse præclara, expertus sum quàm essent inania: cum omnibus Musis rationem habere cogito. Tu tamen de Curtio ad me scribe certius, & num quis in eius locū pareretur, & quid de P. Clodio fiat. & omnia, quemadmodū polliceris ἐπὶ σχολῆς scribe: & quo die Roma te exiturum putes, velim ad me scribas certiorem te faciam quibus in locis futurus sim: epistolámque statim des de his rebus, de quibus ad te scripsi: valde enim exspecto tuas literas. Vale.

CICERO ATTICO, S. 6.

QVOD tibi superioribus literis promiserā fore, vt opus exstaret huius peregrinationis: nihil iā magnopere cōfirmo sic enim sum cōplexus otium, vt ab eo diuelli nō queā. Itaque aut libris me delecto, quorum habeo Antij festiuam copiam, aut fluctus numero: nam ad lacertas captandas tēpestates non sūt idoneæ. A scribēdo prorsus abhorret animus etenim γεωγραφικὰ, quæ cōstitueram, magnū opus est, ita valde Eratosthenes, quem mihi proposuerā, à Serapione, & ab Hipparcho reprehenditur. Quid cēses, si Tyrannio accesserit? & hercule sunt res difficiles ad explicandum, & ὁμοειδεῖς, nec tā possunt ἀνθηρογραφεῖσθαι, quàm videbantur, & quod caput est, mihi quæuis, satis iusta causa cessandi est, Quinetiam dubitem, an hic Antij cōsidam & hoc tempus omne consumam, vbi quidem

ego mallem diu nimirum, quàm Romæ fuisse, tu verò sapientior. Buthroti domum parasti. sed, mihi crede, proxima est illi municipio hæc Antiatum ciuitas. Esse locum tam prope Romam vbi multi sint, qui Vatinium nunquam viderint? vbi nemo sit, præter me, qui quemquam ex xxv. viris vnum esse saluum velit? vbi me interpellet nemo? diligant omnes? Hic nimirum πολιτευτέον. nam istic non solum non licet, sed etiam tædet. Itaque ἀνέκδοτα à nobis, quæ tibi vni legamus, Theopompino genere, aut etiam asperiore multò pangentur. neque aliud iam quidquam πολιτεύομαι nisi odisse improbos, & id ipsum nullo cum stomacho: sed potius cum aliqua scribendi voluptate. Sed, vt ad rem, scripsi ad quæstores Vrbanos de Qu. fratris negotio. vide quid narrent: & quæ spes sit denarii: an cistophoro Pompeiano iaceamus. Præterea de muro, statue, quid faciendum sit. Aliud quid? etiam. quando te proficisci istinc putes, fac vt sciam. Vale.

CICERO ATTICO, S. 7

DE Geographia etiam atque etiam deliberabimus. Orationes autem à me duas postulas: quarum alteram non licebat mihi scribere, quia abscideram: alteram ne laudarem eum, quem non amabam. sed id quoque videbimus. Denique aliquid extabit, ne tibi planè cessasse videamur. De Publio quæ ad me scribis, sanè mihi iucunda sunt: eáque etiam velim omnibus vestigiis indagata ad me afferas, cùm venies: & interea scribas, si quid intelliges, aut suspicabere, & maximè de legatione quid sit acturus. Equidem antè, quàm tuas legi literas, in hominé ire cupiebam: non mehercule vt differrem cum eo vadimonium: nam mira sum alacritate ad litigandum: sed videbatur mihi, si quid esset in eo populare, quòd plebeius factus esset, id amissurus. Quid enim? ad plebem transisti, vt Tigranem ires salutatum? Narra mihi, Reges Armenii patricios salutare non solent? Quid quæris? acueram me ad exagitandam hanc eius legationem: quàm si ille contemnit, & si (vt scribis) bilem id commouet & latoribus legis Curiatæ: spectaculum egregium. Herculè, verùm vt loquamur, subcontumeliosè tractatur noster Publius, primum qui cum in domo Cæsaris quondam vnus vir fuerit, nunc ne in viginti quidem esse potuerit: deinde alia legatio dicta erat, alia data est. illa optima ad exigendas pecunias, Druso, vt opinor, Pisaurensis nebuloni Vatinio reseruatur. Hæc ieiuna, ac bella relegatio datur ei, cuius tribunatus ad istorum tempora reseruatur. Incende hominem, amabo te, quoad potes. Vna spes est salutis, istorum inter istos dissensio: cuius ego quædam initia sensi ex Curione. Iam verò Arrius consulatum sibi ereptum fremit. Megabocchus, & hæc sanguinaria iuuentus. inimicissima est. accedat verò, accedat etiam ista rixa auguratus, spero me præclaras de istis rebus epistolas ad te sæpe missurum. Sed, illud quid sit, scire cupio, quod iacis obscurè, iam etiam ex ipsis Quinque viris loqui quosdam: Quidnam id est? si est enim aliquid, plus est boni, quàm putaram. Atque hæc si velim existimes, non me abs te κατὰ τὸ πρακτικὸν quærere, quod gestiat animus aliquid agere in rep. Iampridem gubernare me tædebat, etiam cùm licebat: nunc verò, cùm cogar exire de naui, non abiectis, sed ereptis gubernaculis, cupio istorum naufragia ex terra intueri: cupio, vt ait tuus amicus Sophocles, κἂν ὑπὸ στέγῃ πυκνῆς ἀκοῦσαι ψεκάδος εὑδούσῃ φρενί. De muro quid opus sit, videbis. Castricianum mendum nos corrigemus, & tamen ad me Q. CIↃ. CCIↃ ↃↃↃ. scripserat, non ad sororé tuam, LL S. CIↃ. Terentia tibi salutem dicit. Cicero tibi mandat, vt Aristodemo idem de se respondeas, quod de fratre suo, sororis tuæ filio respondisti. De Amalthea quod me admones, non negligemus. Cura, vt valeas.

CICERO ATTICO, S. 8

NEGENT illi Publium trib. pl. factum esse. hoc verò regnum esse ferri nullo pacto potest. emittat ad me Pub. iussu qui obsignent. iurabo, Cn. nostrum, collegam Baldii, Antii mihi narrasse, se in auspicio fuisse. O suaueis epistolas tuas, vno tempore mihi datas duas! quibus εὐαγγέλια quæ reddam, nescio. deberi quidem planè fateor. Sed vide συγκύρημα. emerseram commodè ex Antio in Appiam ad Treis Tabernas, ipsis Cerealibus, cùm in me incurrit Roma veniens Curio meus. ibidem illicò puer abs te cum epistolis. Ille ex me, nihil ne audissem noui. ego negare. Publius inquit, tribunatum pl. petit. Quid ais? & inimicissimus quidem Cæsaris, & vt omnia, inquit, ista rescindat. Quid Cæsar, inquam? Negat, se quidquam de illius adoptione tulisse: deinde suum, Memmii, Metelli Nepotis expromsit odium. Complexus iuuenem, dimisi, properans ad epistolas. Vbi sunt qui aiunt, ζώσης φωνῆς μεῖζω ἐνέργειαν εἶναι quanto magis vidi ex tuis literis, quàm ex illius sermone, quid ageretur, de ruminatione quotidiana, de cogitatione Publii, de lituis βοώπιδος, de signifero Athenione, de literis missis ad Cn. de Theophanis, Memmiique sermone? Quantam porrò mihi expectationem dedisti conuiuii istius ἀσελγοῦς, sum in curiositate ὀξύπεινος: sed tamen facilè patior, te id ad me συμπόσιον non scribere: præsentem audire malo. Quod me, vt scribam aliquid hortaris: crescit mihi quidem materies, vt dicis: sed tota res etiam nunc fluctuat κατὰ ὀπώραν τρύξ, quæ si decesserit: magis erunt iudicata quæ scribam. quæ si statim à me ferre non potueris: primus habebis tamen, & aliquandiu solus. Dicæarchum rectè amas. luculentus homo est, & ciuis haud paulò melior, quàm isti nostri ἀδικαίαρχοι. Literas scripsi hora decima Cerealibus, statim, vt tuas legeram: sed eas eram daturus, vt poteram, postridie ei qui mihi primus obuiam venisset. Terentia delectata est tuis literis, & impertit tibi multùm salutis, καὶ Κικέρων ὁ φιλόσοφος τὸν πολιτικὸν Τίτον ἀσπάζεται.

CICERO ATTICO, S. 9

EPISTOLAM cùm à te auidè expectarem ad vesperum, vt soleo: ecce tibi nuntius pueros

pueros venisse Roma. Voco, quæro, ecquid literarum? negant. Quid ais, inquam, nihilne à Pompeio? perterriti voce, & vultu confessi sunt, se accepisse, sed excidisse in via. Quid quæris? permolestè tuli. Nulla enim abs te per hos dies epistola, inanis aliqua re vtili & suaui venerat. nunc si quid in ea epistola, quam ante diem XVI. Kalend. Maias dedisti, fuit historia dignū: scribe quam primum, ne ignoremus. sin nihil præter iocationem: redde id ipsum. & scito, Curionem adolescentem venisse ad me salutatum. valde eius sermo de Publio cum tuis literis congruebat. Ipse vero mirandum in modum *Reges odisse superbos*. Peræquè narrabat, incensam esse iuuentutem, neque hæc ferre posse. Bene habemus. nos, si in iis spes est: opinor, aliud agamus. Ego me do historię, quamquam, licet me Saufeium putes esse, nihil me est inertius. Sed cognosce itinera nostra, vt statuas, vbi nos visurus sis. In Formianum volumus venire Parilibus. inde (quoniam putas prætermittendū nobis esse hoc tempore cratera illum delicatum) Kalendis Maiis de Formiano proficiscemur, vt Antii simus ad V. Non. Maias. Ludi enim Antii futuri sunt a IIII Kalend. ad prid. Non. Maias. eos Tullia spectare vult. inde cogito in Tusculanum. dein Arpinum: Romam ad Kalend. Iun. Te aut in Formiano, aut Antii, aut in Tusculano, cura vt videamus. Epistolam superiorem restitue nobis, & appinge aliquid noui. Vale.

CICERO ATTICO, S. 10

Subitò cùm mihi dixisset Cæcilius quæstor, puerum se Romam mittere, hæc scripsi raptim, vt tuos elicerem mirificos cum Publio dialogos, cum eos, de quibus scribis, tum illum, quem abdis, & ais longum esse, quæ ad ea responderis, perscribere: illum vero, qui nondum habitus est, quem illa βοῶπις, cum è Solonio redierit, ad te est relatura: sic velim putes, nihil hoc posse mihi esse iucundius: si vero quæ de me pacta sunt, ea non seruantur, in cælo sum: vt sciat hic noster Hierosolymarius traductor ad plebem, quam bonam meis putissimis orationibus gratiam retulerit. quarum exspecta diuinā παλινῳδίαν. etenim, quantum coniectura auguramur, si erit nebulo iste cum his dynastis in gratia, nō modo de Cynico consulari, sed ne de istis quidem Piscinarum tritonibus poterit se iactare. non enim poterimus vlla esse in inuidia spoliati opibus, & illa senatoria potentia. sin autem ab iis dissentiet: erit absurdum in nos inuehi. verumtamen inuehatur. festiuè, mihi crede, & minore sonitu, quam putaram orbis hic in rep. est conuersus: citius omnino, quàm potuit, id culpa Catonis, sed rursus improbitate illorum, qui auspicia, qui Aeliam legem, qui Iuniam, & Liciniam, qui Cæliam, & Didiam neglexerunt: qui omnia remedia reipublicæ effuderunt: qui regna, qui prædia tetrarchis, qui immanes pecunias paucis dederunt. Video iam quo inuidia transeat, & vbi sit habitura. nihil me existimaris neque vsu, neque a Theophrasto didicisse, nisi breui tempore desiderari nostra illa tempora videris. etenim

A si fuit inuidiosa senatus potentia: cùm ea non ad populum, sed ad treis homines immoderatos redacta sit, quidnam censes fore? Proinde isti licet faciant, quos volent, COSS tribunos pleb. denique etiam Vatinii strumam sacerdotii διβάφῳ vestiant. videbis breui tempore magnos, non modo eos, qui nihil titubarunt: sed etiam illum ipsum, qui peccauit, Catonem. nam nos quidem, si per istum tuum sodalem Publium licebit, σοφιστεύειν cogitamus. si ille cogitat, tantum duntaxat nos defendere, & quod est proprium artis huius, ἐπαγγέλλομαι ἄνδρ᾽ ἀπαμύνασθαι, ὅτε τις πρότερος χαλεπήνῃ. Patria propitia sit. habet à nobis, etiamsi non plus, quàm debitum est, plus certè, quàm postulatum est. *malè vehi malo alio gubernante, quàm tam ingratis vectoribus bene gubernare.* Sed hæc coràm commodiùs. nunc audi, quod quæris. Antium me ex Formiano recipere cogito ad V. Non. Maias.
B Antio volo Nonis Maiis proficisci in Tusculanum: sed cum è Formiano rediero, ibi esse volo vsque ad prid. Kal. Maias faciam statim te certiorem. Terentia tibi salutem, Κικέρων ὁ μικρὸς ἀσπάζεται Τίτον ἀθηναῖον.

CICERO ATTICO, S. 11

Volo ames constantiam meam: ludos Antii spectare non placet. Est enim ὑποσόλοικον, quum velim vitare omnium delitiarum suspicionem, repentè ἀναφαίνεσθαι non solùm delicatè, sed etiam ineptè peregrinantem, quare vsque ad Nonas Maias te in Formiano exspectabo. Nunc fac, vt sciam, quo die te visuri simus. Ab Appii foro, hora quarta. dederam aliam paulo antè Tribus Tabernis. Vale.

C CICERO ATTICO, S. 12

Narro tibi. planè relegatus mihi videor, posteaquam in Formiano sum. dies enim nullus erat, Antii cùm essem, quo die non melius scirem, Romæ quid ageretur, quàm ii, qui erant Romæ. etenim literæ tuæ non solùm quid Romæ, sed etiam quid in repub. neque solum quid fieret, verùm etiam quid futurum esset indicabant. Nunc, nisi si quid ex prætereunte viatore exceptum est, scire nihil possumus. Quare quanquam iam teipsum expecto, tamen isti puero, quem ad me statim iussi recurrere, da ponderosam aliquam epistolam, plenam omnium non modo actorum, sed etiam opinionum tuarum: ac diem, quo Roma sis exiturus, cura vt sciam. Nos in Formiano esse volumus vsque ad prid. Non. Maias. sed ò si ante eam diem non veneris, Romæ te fortasse videbo.
D Nam Arpinum quid ego te inuitem? τρηχεῖ᾽, ἀλλ᾽ ἀγαθὴ κουροτρόφος. οὔτι ἐγώ γε ἧς γαίης δύναμαι γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι. Hæc igitur. Cura vt valeas.

CICERO ATTICO S. 14

Facinus indignum. epistolam αὐθωρεὶ tibi a Tribus Tabernis rescriptam ad tuas

hauissimas epistolas, neminem reddidisse? At A
scito, cum fasciculum, quò illam conieceram
domum eo ipso die latum esse, quo ego dede-
ram, & ad me in Formianum relatum esse. I-
taque tibi tuam epistolam iussi referri, ex
qua intelligeres, quàm mihi tum illæ gratæ
fuissent Romæ quòd scribis sileri, ita puta-
bam. at hercule in agris non siletur: nec
iam ipsi agri regnum vestrum ferre possunt.
si verò in hanc Τηλέπυλον veneris λαιςρυγο-
νίην (Formias dico) qui fremitus hominum?
quàm irati animi? quanto in odio noster ami-
cus Magnus? cuius cognomen vnà cum Crassi
Diuitis cognomine consenescit. Credas mi-
hi velim: neminem adhuc offendi, qui hæc
tam lentè quàm ego fero, ferret. Quare mihi
crede, φιλοσοφῶμεν. iuratus tibi possum dice-
re, nihil esse tanti. Tu, si literas ad Sicyonios
habes, aduola in Formianum, vnde nos prid.
Non. Maias cogitamus. Vale.

CICERO ATTICO, S. 14

QVANTAM tu mihi moues exspecta-
tionem de sermone Bibuli? quantam
de colloquio βοώπιδος? quantam etiam de
illo delicato conuiuio? Proinde ita fac ve-
nias, ad sitienteis aureis quanquam nihil est
iam, quod magis timendum nobis putem,
quam ne ille noster Sampsiceramus, quum
se omnium sermonibus sentiet vapulare, &
cum has actiones εὐανατρέπτους videbit,
videbit, ruere incipiat. ego autem vsque
eò sum eneruatus, vt hoc otio, quo nunc
tabescimus, malim ἐντυραννεῖσθαι, quam
cum optima spe dimicare. De pangendo
quod me crebrò adhortaris, fieri nihil potest,
Basilicam habeo, non villam, frequentia For-
mianorum. At quam partem Basilicæ? tribum C
Æmiliam. sed omnino vulgus. post horam
quartam molesti ceteri non sunt. C. Arrius,
proximus est vicinus: immo ille quidem
iam contubernalis: qui etiam se idcirco Ro-
mam ire negat, vt hic mecum totos dies phi-
losophetur. Ecce ex altera parte Sebosus il-
le, Catuli familiaris. Quò me vertam? sta-
tim mehercule Arpinum irem, ni te in For-
miano commodissime exspectari viderem,
duntaxat ad prid. Non. Maias. Vide enim,
quibus hominibus aures sint deditæ meæ. oc-
casionem mirificam, si quis nunc, dum ii a-
pud me sunt, emere de me fundum Formia-
num velit. & tamen illud probem? MA-
GNVM QVID AGGREDIAMVR,
& multæ cogitationis, atque otij. Sed tamen
satis fiet à nobis, neque parcetur labori.
Vale.

CICERO ATTICO, S. 15 D

VT scribis, ita video, non minùs incerta
in rep. quàm in epistola tua. sed tamen
ista ipsa me varietas sermonum, opinionum-
que delectat. Romæ enim videor esse, cum
tuas literas lego, &, vt fit in tantis rebus, mo-
dò hoc, modò illud audire. illud tamen ex-
plicare non possum. quidnam inueniri pos-
sit, nullo recusante, ad facultatem agrariam.
Bibuli autem ista magnitudo animi in co-
mitiorum dilatione, quid habet, nisi ipsius

iudicium, sine vlla correctione reipub.? nimi-
rum in Publio spes est. fiat, fiat tribunus pl.
si nihil aliud, vt eò citiùs tu ex Epeiro reuer-
tare. nam, vt illo tu careas, non video posse
fieri: præsertim si mecum aliquid volet di-
sputare. Sed id quidem non dubium est,
quin, si quid erit eiusmodi, sis aduolaturus.
Verum, vt hoc non fit, tamen seruet rempub.
Præclarum spectaculum mihi propono, mo-
dò te concessore spectare liceat. Cum hæc
maximè scriberem, ecce tibi Sebosus (non-
dum planè ingemueram) Salue, inquit Arrius.
hoc est Roma decedere? quos ego homines ef-
fugi, cum in hos incidi? *Ego verò in montes
patrios, & ad incunabula nostra pergam:* deni-
que, si solus non potuero, cum rusticis po-
tius, quam cum his perurbanis: ita tamen, vt,
quoniam tu certi nihil scribis, in Formiano
tibi præstoler vsque ad III. Non. Maias Te-
B rentiæ pergrata est assiduitas tua, & diligen-
tia in controuersia Mulusana, nescit omnino
te communem causam defendere eorum, qui
agros publicos possideant, sed tamen tu ali-
quid publicanis pendis: hæc etiam id recusat.
Ea tibi igitur, & Κικέρων, ἀριστοκρατικώτα-
τος παῖς, salutem dicunt.

CICERO ATTICO, S. 16

CEnato mihi, & iam dormitanti prid.
Kal. Maias, epistola est illa reddita, in
qua de agro Campano scribis. Quid quæris?
primò ita me pupugit, vt somnum mihi ad-
emerit: sed id cogitatione magis quàm mole-
stia. Cogitanti autem hæc ferè succurrebant.
primùm ex eo, quòd superioribus literis
scripseras, ex familiari te illius audisse, pro-
latum iri aliquid, quod nemo improbaret,
maius aliquid timueram, hoc mihi eiusmodi
non videbatur. deinde, vt me ego consoler,
C omnis exspectatio largitionis agrariæ in a-
grum Campanum videtur esse deriuata: qui a-
ger, vt dena iugera sint, non amplius homi-
num quinque millia potest sustinere, reliqua
omnis multitudo ab illis abalienetur necesse
est. Præterea, si vlla res est, quæ bonorum ani-
mos, quos iam video esse commotos, vehe-
mentius possit incendere, hæc certè est, & eo
magis, quòd, portoriis Italiæ sublatis, agro
Campano diuiso, quod vectigal superest do-
mesticum, præter vicesimam? quæ mihi vi-
detur vna conciuncula, clamore pedissequo-
rum nostrorum esse peritura. Cneus quidem
noster iam planè quid cogitet, nescio. φυσᾷ
γὰρ οὐ σμικροῖσιν αὐλίσκοις ἔτι, ἀλλ' ἀγρίαις
φύσαισι, φορβειᾶς ἄτερ: qui quidem etiam i-
stuc adduci potuerit, nam adhuc hoc ἐσοφί-
ζετο, Si leges Cæsaris probare: actiones ipsum
præstare debere: Agrariâ legem sibi placuisse
D potuerit intercedi, nécne, nihil ad se pertine-
re: de rege Alexãdrino, placuisse sibi aliquan-
do confici: Bibulus *de cælo tum seruasset*, nécne,
sibi quærendum non fuisse: de publicanis, vo-
luisse illi ordini commendare: quidquid fu-
turum fuerit, si Bibulus tum in forum descen-
disset, sed diuinare non potuisse: nunc verò,
Sampsicerame, quid dices? Vectigal te nobis
in monte Antilibano constituisse, agri Cãpani
abstulisse? Quid? hoc quemadmodum obtine-
bis? Oppressos vos, inquit, tenebo exercitu
Cæsaris. Non mehercule ne tu quidem tam
alto

eo exercitu, quàm ingratis animis eorū hominum, qui appellantur boni: qui mihi non modò præmiorum, sed ne sermonum quidem vnquam fructū vllum, aut gratiam retulerūt. Quod si tu eam me partē incitarem: profectò iam aliquam reperire resistendi viam: nunc prorsus hoc statui, vt, quoniam tanta controuersia est Dicæarcho, familiari tuo, cū Theophrasto, amico meo, vt ille tuus τὸν πρακτικὸν βίον longè omnibus anteponat: hic autem τὸν θεωρητικόν: vtriq; à me mos gestus esse videatur. Puto enim me Dicæarcho affatim satisfecisse. Respicio nunc ad hanc familiam, quæ mihi non modò, vt requiescam, permittit, sed reprehendit quia non semper quierim. Quare incumbamus, ô noster Tite, ad illa præclara studia: & eò, vnde discedere non oportuit, aliquando reuertamur. Quod de Q. fratris epistola scribis, ad me quoque fuit πρόσθε λέων ὄπιθεν δέ. Quid dicam, nescio. Nam ita deplorat primis versibus mansionem suam, vt quemuis mouere possit, ita rursus remittit, vt me roget, vt annaleis suos emendem, & edam. Illud tamen, quod scribis, animaduertas velim de portorio circūuectionis. *ait de se consilii sententia, rem ad senatum reiecisse*, nondum videlicet meas literas legerat, quibus ad eū, re consulta, & explorata, perscripseram, non deberi. Velim, si qui Græci iam Romam ex Asia de ea causa venerunt, videas, &, si tibi videbitur, iis demonstres, quid ego de ea re sentiam. Si possum discedere, ne causa optima in senatu pereat: ego satisfaciam publicanis, εἰ δὲ μή (verè tecum loquar) in hac re malo vniuersæ Asiæ, & negociatoribus, nam eorum quoque vehementer interest. Hoc ego sentio valde nobis opus esse. Sed tu id videbis. Quæstores autem, quæso, num etiam de cistophoro dubitant? Nam, si aliud nihil erit, cùm erimus omnia experti, ego illud ne quidem contemnam, quod extremum est. Te in Arpinati videbimus, & hospitio agresti accipiemus, quoniam maritimum hoc contempsisti. Vale.

CICERO ATTICO, S. 17

PRORSVS, vt scribis, ita sentio, turbatur Sampsiceramus. nihil est, quod non timendum sit, ὁμολογουμένως τυραννίδα συσκευάζεται. Quid enim ista repentina affinitatis coniunctio? quid ager Campanus? quid effusio pecuniæ significant? quæ si essent extrema, tamen esset nimium mali: sed ea natura rei est, vt hæc extrema esse non possint. Quid enim eos hæc ipsa per se delectare possunt? numquā huc venissent, nisi ad alias res pestiferas aditus sibi compararent. Dij immortales! Verum, vt scribis, hæc in Arpinati ad vi. circiter Id. Maias non defleamus, ne & operam, & oleum philologiæ nostræ perdiderit, sed conferamus tranquillo animo, nëque tam me εὐελπιστία consolatur, vt antea, quàm ἀδιαφορία: qua nulla in re tam vtor quàm in hac ciuili & publica. Quin etiam quòd est subinane in nobis, & non ἀφιλόδοξον (bellum est enim sua vitia nosse) id afficit me quadam delectatione. Solebat enim me pungere, ne Sampsicerami merita in patriam ad annos sexcentos maiora viderentur, quàm nostra. Hac quidem cura certè iam vacuus sum: iacet enim ille sic, vt Phocis Curiana stare videatur. Sed hæc coram. Tu tamen videris mihi Romæ fore ad nostrum aduentum, quod sanè facilè patiar, si tuo commodo fieri possit. sin, vt scribis, ita venies: velim è Theophane expiscere, quoniam in me animo sit Arabarches. quæres scilicet καὶ τὸ κηδεμονικόν, & ad me ab eo quasi ὑποθήκας afferre, quemadmodum me geram, aliquid ex eius sermone poterimus περὶ τῶν ὅλων suspicari. Vale.

CICERO ATTICO, S. 18

ACcepi aliquot epistolas tuas, ex quibus intellexi, quàm suspenso animo, & sollicito, scire aueres, quid esset noui. Tenemur vndique, neque iam, quo minus seruiamus, recusamus, sed mortem, & eiectionem, quasi maiora, timemus: quæ multò sunt minora, at ut hic status: qui vna voce omnium gemitur, neque verbo cuiusquam subleuatur. σκοπὸς est, vt suspicor, illis, qui tenent, nullam cuiquam largitionem relinquere. vnus loquitur, & palàm aduersatur adolescens Curio. huic plausus maximi, consalutatio forensis perhonorifica, signa præterea beneuolentiæ permulta à bonis impertiuntur: Fusium clamoribus, & conuiciis, & sibilis consectantur. His ex rebus non spes, sed dolor est maior: cùm videas ciuitatis voluntatem solutam, virtutem alligatam. Ac, ne fortè quæras κατὰ λεπτὸν de singulis rebus, vniuersa res est eò deducta, spes vt nulla sit, aliquando non modò priuatos, verùm etiam magistratus, liberos fore. Attamen in oppressione, sermo in circulis duntaxat, & in conuiuiis est liberior, quàm fuit, vincere incipit timorem dolor: sed ita, vt omnia sint plenissima desperationis. Habet etiam Campana lex exsecrationem in coitione candidatorum: *si mentionem fecerint, quò aliter ager possideatur, atque vt ex legibus Iuliis.* Non dubitant iurare ceteri. Laterensis existimant rectè fecisse, quòd tribunatum pl. petere destitit, ne iuraret. Sed de rep. non libet plura scribere, displiceo mihi, nec sine summo scribo dolore. Me tueor, vt oppressis omnibus, non demissè: vt tantis rebus gestis, parum fortiter. A Cæsare valde liberaliter inuitor in legationem illam, sibi vt sim legatus, atque etiam libera legatio voti causa datur: sed hæc, & præsidii apud furorem Pulchelli non habet satis, à fratris aduentu me ablegat: illa & munitior est, & non impedit, quo minus adsim, cùm velim. Hanc ego teneo, sed vsurum me non puto, neque tamen scit quisquam, non libet fugere, aueo pugnare, magna sunt hominum studia: sed nihil affirmo: tu hæc silebis. De Statio manumisso, & nonnullis aliis rebus, angor equidem; sed iam prorsus occallui. Tu, vellem ego, & cuperem, adesses: nec mihi consilium, nec consolatio deesset, sed ita te para, vt, si inclamaro, aduoles. Vale.

CICERO ATTICO, S. 19

MVlta me sollicitant, & reip. tanto motu, & ex his periculis, quæ mihi ipsi im-

tenduntur, fexcenta funt, fed mihi nihil eft
moleftius, quàm Statium manumiffum. *nec
meum imperium? ac mitto imperium, non fimul-
tatem meam reuereri faltem?* nec quid faciam,
fcio, neque tantum eft in re, quantus eft fer-
mo. Ego autem ne irafci quidem poffum iis,
quos valde amo: tantùm doleo, ac mirificè
quidé. Cetera in magnis rebus. minæ Clodij,
contétionéfque, quæ mihi proponuntur, mo-
dicè me tangunt, etenim vel fubire eas videor
mihi fumma cũ dignitate, vel declinare nul-
la cum moleftia poffe. Dices fortaffe, Digni-
tatis ἅλις tanquam δρυός, faluti, fi me amas,
confule. Me miferum, cur non ades? nihil te
profectò preteriret. Ego fortaffe τυφλώττω &
nimium τῷ καλῷ προσπέπονθα. Scito nihil
vnquam fuiffe tam infame tam turpe, tam pe-
ræquè omnibus generibus, ordinibus, ætati-
bus offenfum. quàm hunc ftatum, qui nunc eft:
magis mehercule, quam vellem, non modò
quàm putarem. Populares ifti iam etiam mo-
deftos homines fibilare docuerunt. Bibulus in
cælo eft: nec quare, fcio: fed ita laudatur, quafi
vnus homo nobis cunctando reftituit rem. Pom-
peius, noftri amores, quod mihi fummo dolo-
ri eft, ipfe fe afflixit. neminem tenet. volun-
tate, an metu neceffe fit iis vti, vereor. Ego
autem neque pugno cum illa caufa propter
illam amicitiam neque approbo, ne omnia
improbem, quæ antea geffi. *Vtor via.* popu-
li fenfus maximè in theatro & fpectaculis
perfpectus eft. Nam Gladiatoribus, quà domi-
nus, quà aduocati, fibi is confciffi. Ludis A-
pollinaribus Diphilus tragœdus in noftrum
Pompeium petulanter inuectus eft. Noftra mi-
feria tu es Magnus. millies coactus eft dicere,
*eandem virtutem iftam veniet tempus cum gra-
uiter gemes.* Totius theatri clamore dixit, i-
témque cetera. Nam & eiufmodi funt ij ver-
fus, vt in tempus ab inimico Pompeij fcripti
effe videantur. Si neque leges, neque mores
cogunt, & cetera, magno cum fremitu, &
clamore funt dicta. Cæfar cùm veniffet mor-
tuo plaufu, Curio filius eft infecutus. Huic ita
plaufum eft, vt falua rep. Pompeio plaudi fo-
lebat. Tulit Cæfar grauiter, literæ Capuam ad
Pompeium volare dicebantur. inimici erant
equitibus, qui Curioni ftantes plauferant: ho-
ftes omnibus. Rofciæ legi, etiam frumentariæ
minitabantur. Sanè res erat perturbata. Equi-
dem malueram, quod erat fufceptum ab illis,
filentio tranfire: fed vereor, ne non liceat: non
ferunt homines, quod videtur effe tamen fe-
rẽdum. Sed eft iam vna vox omnium magis
odio firmata, quàm præfidio. Nofter autem
publius mihi minitatur, inimicus eft, impen-
det negotium: ad quod tu fcilicet aduolabis.
videor mihi noftrum illum confularem exer-
citum bonorum omnium, etiam fatis bonorũ,
habere firmiffimũ. Pompeius fignificat ftudiũ
erga me non mediocre. idem affirmat, verbũ
de me illum non effe facturum: in quo nõ me
ille fallit, fed ipfe fallitur. Cofconio mortuo,
fum in eius locum inuitatus. id erat vocari in
locum mortui. Nihil me turpius apud homi-
nes fuiffet: neque verò ad iftam ipfam ἀσφά-
λειαν quidquã alienius. Sũt enim illi apud bo
nos inuidiofi. ego apud improbos meam reti-
nuiffem inuidiã, alienã adfumfiffem. Cæfar me
fibi vellet effe legatũ, honeftior hæc declina-

A tio periculi: fed ego hoc non repudio.
Quid ergo eft? pugnare malo. nihil tamen
certi. Iterum dico, vtinam adeffes: fed ta-
men, fi erit neceffe, arceffemus. Quid a-
liud? quid? hoc, opinor. certi fumus perif-
fe omnia. Quid enim ἀκκιζόμεθα tamdiu?
Sed hæc fcripfi properans & mehercule timi-
dè. Pofthac ad te, aut, fi perfidelem habe-
bo, cui dem, fcribam planè omnia: aut, fi ob-
fcurè fcribam, tu tamen intelliges. In his epi-
ftolis me Lælium, te Furium faciam. cetera e-
runt ἐν αἰνιγμοῖς. Hic Cæcilium colimus, &
obferuamus diligenter. Edicta Bibuli audio
ad te miffa, his ardet dolore, & ira nofter Põ-
peius. Vale.

CICERO ATTICO, S. 30

ANICATO, vt te velle intellexeram,
nullo loco defui. Numeftium ex literis
B tuis ftudiosè fcriptis libenter in amicitiam
recepi: Cæcilium, quibus rebus poffum, tueor
diligenter: Varro fatisfecit nobis: Pom-
peius amat nos, caróſque habet. Credis? in-
quies? Credo, prorfus mihi perfuadet, fed
quia, vt video, pragmatici homines, omni-
bus hiftoricis præceptis, verfibus denique ca-
uere iubent, & vetant credere: alterum facio,
vt caueam: alterum, vt non credam, facere
non poffum. Clodius adhuc mihi denunciat
periculum: Pompeius affirmat non effe peri-
culum: adiurat: addit etiam, fe prius occi-
fum iri ab eo, quàm me violatum iri. Tra-
ctatur res fimul quid erit certi, fcribam ad
te. fi erit pugnandum: arceffam ad focieta-
tem laboris. fi quies dabitur: ab Amalthea
te non commouebo. De repub. breuiter ad
te fcribã, iam enim, charta ipfa ne nos pro-
dat, pertimefco, itaque pofthac, fi erunt
mihi plura ad te fcribenda, ἀλληγορίαις ob-
C fcurabo. Nunc quidem nouo quodam morbo
ciuitas moritur, vt cùm omnes ea, quæ funt
acta, improbent, querantur, doleant, varie-
tas in re nulla fit, apertéque loquantur, &
iam clarè gemant: tamen medicina nulla af-
feratur. neque enim refifti fine internecione
poffe arbitramur: nec videmus qui finis cæ-
dendi, præter exitium, futurus fit. Bibulus
hominum admiratione, & beneuolentia in
cælo eft edicta eius, & conciones defcribunt,
& legunt, nouo quodam genere in fummam
gloriam venit, populare nunc nihil tam
eft, quàm odium popularium. Hæc quo fint
eruptura, timeo, fed, fi difpicere quid cœ-
pero, fcribam ad te apertiùs, tu, fi me amas
tantum, quantum profectò amas, expeditus
facito vt fis: fi inclamaro, vt accurras, fed
do operam, & dabo, ne fit neceffe. Quod
fcripferam, te Furium fcripturum. nihil necef-
fe eft tuum nomen mutare: me faciam Læ-
D lium, & te Atticum, neque vtar meo chirogra-
pho, neque figno, fi modò erunt eiufmodi li-
teræ, quas in alienum incidere nolim. Dio-
dotus mortuus eft, reliquit nobis HS. for-
taffe centies. Comitia Bibulus cum Archi-
lochio edicto in ante diem xv. Kal. Nouemb.
diftulit. A Vibio libros accepi. Poeta ineptus
nec tamen fcit nihil, fed eft non inutilis, de-
fcribo, & remitto. Vale.

CICERO

CICERO ATTICO, S. 21

A DE repub. quid ego tibi subtiliter? tota periit: atque hoc est miserior, quàm reliquisti, quòd tum videbatur eiusmodi dominatio ciuitatem oppressisse, quæ iucunda esset multitudini: bonis autem ita molesta sit tamē sine pernicie, nunc repentè tanto in odio est omnibus, vt quorsum eruptura sit, horreamus. nam iracundiam, atque intemperantiam illorum sumus experti, qui Catoni irati omnia perdiderunt. sed ita lenibus vti videbantur venenis, vt posse videremur sine dolore interire. nunc verò sibilis vulgi, sermonibus honestorum, fremitu Italiæ, vereor, ne exarserint. Equidem sperabam sæpe, vt etiam loqui tecū solebam, sic orbem reip. esse cōuersum, vt vix sonitum audire, vix impressam orbitam videre possemus, & fuisset ita, si homines trāsitum tempestatis exspectare potuissent. sed cùm diu occultè suspirassent: posteà iam gemere, ad extremū verò loqui omnes, & clamare cœperunt. Itaq; ille amicus noster, insolēs infamiæ, semper in laude versatur, circūfluens gloria, deformatus corpore, fractus animo, quò se conferat, nescit. progressum præcipitē, inconstantem reditum videt: bonos inimicos habet, improbos ipsos non amicos. Ac vide mollitiem animi. non tenui lacrymas cùm illum ante VIII. Kal. Sext. vidi de edictis Bibuli concionantem, qui antea solitus esset iactare se magnificentissimè illo in loco, summo cum amore populi, cunctis fauentibus: Vt ille tum humilis, vt demissus erat! vt ipse etiam sibi, non iis solum qui aderant, displicebat! O spectaculum vni Crasso iucundum, ceteris non item. nam quia deciderat ex astris, lapsus potius, quàm progressus videbatur. Et, vt Apelles si Venerem, aut si Protogenes Ialysum illum suum cœno oblitum videret, magnū credo acciperet dolorem: sic ego hunc omnibus à me pictum, & politum artis coloribus, subitò deformatum, non sine magno dolore vidi. quamquam nemo putabat, propter Clodianum negotium, me illi amicum esse debere: tamen tantus fuit amor, vt exauriri nulla posset iniuria. Itaque Archilochia in illum edicta Bibuli populo ita sunt iucunda, vt eum locum, vbi proponuntur, præ multitudine eorum, qui legunt, transire nequeamus: ipsi ita acerba, vt tabescat dolore: mihi mehercule molesta, quod & eum, quem semper dileximus, excruciant: & timeo, tam vehemēs vir, tamque acer in ferro, & tam insuetus contumeliæ, ne omni animi impetu, dolori & iracūdiæ pareat. Bibuli qui sit exitus futurus nescio. vt nunc res se habet, admirabili gloria est. qui cùm comitia in mensem Octobr. distulisset, quod solet ea res populi voluntatem offendere, putarat. Cæsar oratione sua posse impelli concionem, vt iret ad Bibulum. multa cum seditiosissimè diceret, vocem exprimere non potuit. Quid quæris? sentiunt se nullam vllius partis voluntatem tenere. eò magis vis nobis est timenda. Clodius inimicus est nobis. Pompeius confirmat, eum nihil esse facturum contra me. mihi periculosum est credere, ad resistendum me paro. studia spero me summa habiturū omnium ordinum. Te cùm ego desidero, tū verò res ad tēpus illud vocat. plu- rimum consilij, animi, præsidij denique mihi si te ad tempus videro, accesserit. Varro satis mihi facit. Pompeius loquitur diuinitus. spero nos aut cum summa gloria, aut certè sine molestia discessuros. Tu quid agas, quemadmodum te oblectes, quid cum Sicyoniis egeris, vt sciam, cura. Vale.

CICERO ATTICO, S. 22

QVAM vellem Romæ mansisses! quod egisses profectò, si hæc fore putassemus. nā Pulchellum nostrum facillimè teneremus, aut certè, quid esset facturus, scire possemus, nunc se res sic habet. volitat, furit, nil habet certi, multis denuntiat: quod fors obtulerit, id acturus videtur. Cùm videt, quo sit in odio status hic rerum in eos, qui hæc egerunt, impetum facturus videtur. cùm autē rursus opes, & vim exercitus recordatur: conuertit se in nos. nobis autem ipsis cùm vim, tum iudicium minatur. Cum hoc Pompeius egit, &, vt, ad me ipse referebat (alium enim habeo neminē testem) vehementer egit, cùm diceret, in summa se perfidiæ, & sceleris infamia fore, si mihi periculum crearetur ab eo, quem ipse armasset, quem plebeium fieri passus esset: sed fidem recepisse sibi & ipsum, & Appium de me hanc si ille non seruaret, ita laturum, vt omnes intelligerent, nihil sibi antiquius amicitia nostra fuisse. Hæc & in eam sententiam cùm multa dixisset: aiebat, illum primò sanè diu multa contrà. ad extremum autem manus dedisse & affirmasse, nil se contra eius voluntatem esse facturum, sed postea tamen ille non destitit de nobis asperrimè loqui, quod si non faceret, tamen ei nihil crederemus, atque omnia sicut facimus, pararemus. Nunc ita nos gerimus, vt in dies singulos, & studia in nos hominum, & opes nostræ augeantur. Remp. nulla ex parte attingimus. In caussis, atque in illa opera nostra forensi, summa industria versamur, quod egregiè non modò iis, qui vtuntur opera, sed etiā in vulgus gratū esse sentimus. domus celebratur, occurritur: renouatur memoria cōsulatus studia significantur: in eā spem adducimur, vt nobis ea contentio, quæ impendet, interdum non fugienda videatur. Nunc mihi & consiliis opus est tuis & amore, & fide, quare aduola, expedita mihi erūt omnia, si te habebo. Multa per Varronem nostrū agi possunt: quæ, te vrgente, erunt firmiora, multa ab ipso Publio elici, multa cognosci, quæ tibi occulta esse non poterunt, multa etiā: sed absurdū est singula explicare, cùm ego requiram te ad omnia. Vnū illud tibi persuadeas velim, omnia mihi fore explicata, si te videro, sed totū est in eo, si antè, quā ille ineat magistratū. Puto Pōpeiū Crasso vrgente, si tu aderis, qui per βοῶπιν ex ipso intelligere possis, qua fide ab illis agatur, nos aut sine molestia, aut certè sine errore futuros. precibus nostris, & cohortatione nō indiges. quid mea volūtas, quid tempus, quid rei magnitudo postulet intelligis. De rep. nihil habeo ad te scribere, nisi summū odium omniū hominū in eos, qui tenent omnia, mutationis tamen spes nulla sed, quod facilè sentias, tædet ipsum Pōpeiū, vehementérque pœnitet. Nō prouideo satis, quē exitum futurum putē, sed certè videntur hæc aliquo eru-

ptura. Libros Alexādri, negligentis hominis,
& non boni poetæ, sed tamē non inutilis, tibi
remisi, Numerium Numestium libenter acce-
pi in amicitiam, & hominem grauem, & pru-
dentem, & dignum tua commendatione co-
gnoui. Vale.

CICERO ATTICO, S. 23

NVNQVAM antè arbitror te epistolā
meam legisse, nisi mea manuscriptam: ex
eo colligere poteris, quanta occupatione di-
stinear: nam, cùm vacui temporis nihil habe-
rem, & cùm recreandæ voculæ causa necesse
esset mihi ambulare, hæc dictaui ambulans.
Primùm igitur illud te scire volo, Sampsicera-
mum nostrum amicum, vehementer sui status
pœnitere, restituique in eum locū cupere, ex
quo decidit: dolorémque suum impertire no-
bis, & medicinam interdum apertè quærere:
quam ego possim inuenire nullam: deinde o-
mneis illius partis auctores, ac socios: nullo ad
uersario consenescere: consensionem vniuer-
sorum nec voluntate, nec sermone maiorem
vmquā fuisse. Nos autem (nā id te scire cupere
certo scio) publicis cōsiliis nullis interfumus:
totósque nos ad forensem operam, laborem-
que contulimus ex quo, quod facilè intelligi
possit, in multa cōmemoratione earum rerū,
quas gessimus, desiderióque versamur. Sed
βοώπιδος nostræ consanguineus non medio-
creis terrores iacit, atque denuntiant, & Sam-
psiceramo negat ceteris præ se fert, & osten-
tat. Quamobrem si me amas tantum, quantum
profecto amas, si dormis, expergiscere: si stas,
ingredere: si ingrederis: curre: si curris, aduo-
la. Credibile non est, quantū ego in consiliis,
& prudentia tua. quódque maximum est quā-
tum in amore, & fide pœnam. Magnitudo rei
longa orationē fortasse desiderat: coniunctio
verò nostrorum animorum breuitate conten-
ta est. permagni nostra interest, te, si comitiis
nō potueris, at, declarato illo, esse Romæ. Cu-
ra vt valeas.

CICERO ATTICO, S. 24

QVAS Numestio literas dedi, sic te his e-
uocabam, vt nihil acrius, neque incita-
tius fieri posset. ad illam celeritatem adde e-
tiam, si quid potes. ac ne sis perturbatus. noui
enim te, & nō ignoro, quam sit *amor omnis so-
licitus, atque anxius*. sed res est, vt spero, non
tam exitu molesta, quàm aditu. Vettius ille
noster index, Cæsari (vt perspicimus) pollici-
tus est, sese curaturū, vt in aliquam suspicio-
nem facinoris Curio filius adduceretur. Itaq;
insinuatus in familiarem adolescentis. & cū
eo, vt res incidat, sæpe congressus, rem in eum
locum deduxit vt disceret sibi certum esse, cū
suis seruis in Pompeium impetum facere, eū-
que occidere. Hoc Curio ad patrem detulit;
ille ad Pompeium. res delata ad senatum est.
Introductus Tettius, primò negabat, se vmquā
cum Curione restitisse: neque id sanè diu: nā
statim fidem publicam postulauit: reclamantū
est. tum exposuit, manum fuisse iuuentutis,
duce Curione, in qua Paulum initio fuisset, &
Cn. Cæpio hic Brutus, & Lentulus flaminis F.
conscio patre: postea C. Septimium scribam,

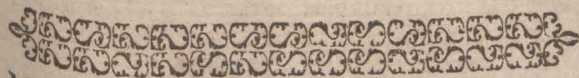
A Bibuli, pugionem sibi à Bibulo attulisse quod
totum irrisum est: Vettio pugionem defuisse,
nisi ei consul dedisset. Eóque magis id eiectū
est, quòd ad IIII. Idus Maij Bibulus Pompeiū
fecerat certiorem, vt caueret insidias: in quo
ei Pōpeius gratias egerat. Introductus Curio
F. dixit ad ea, quæ Vettius dixerat maximéq;
in totum quidē Vettius est reprehensus, quod
dixerat, adolescentum consilium, vt id foro
cum gladiatoribus Gabinij Pompeium adori
rentur: in eo principem Paulum fuisse, quem
constabat eo tempore in Macedonia fuisse. fit
S. C. vt Vettius, quod confessus esset se cum
telo fuisse in vincula coniiceretur: qui eum
emisisset: contra remp. esse facturum. Res erat
in ea opinione, vt putarent id esse actum, vt
Vettius in foro cum pugione, & itē serui eius
comprehenderentur cum telis: deinde ille se
diceret indicaturum. Idque ita actū esset, nisi
Curiones rem ante ad Pompeium detulissent.
B Tum S. C. in concione recitatum est. Postero
autē die Cæsar, is qui olim, prætor cùm esset
Q. Catulum ex inferiore loco iusserat dicere
Vettium in Rostra produxit, eumq; in eo lo-
co constituit, quò Bibulo COSS. adspirare nō
liceret. Hic ille omnia, quæ voluit, de repub.
dixit, vt qui illuc factus institutúsque venis-
set. Primùm Cæpionem de oratione sua sustu-
lit. quē in senatu acerrimè nominarat vt ap-
pareret, noctem, & nocturnam deprecationē
intercessisse. Deinde, quos in senatu ne tenuis-
sima quidem suspicione attigerat, eos nomi-
nauit: Lucullum, à quo solitum esse ad se mitti
C Fannium, illum, qui in P. Clodium sub-
scripserat: L. Domitium, cuius domum consti-
tutam fuisse, vnde eruptio fieret. me non, no-
minauit: sed dixit consularem, disertum, vi-
cinum cos. sibi dixisse, Ahalā Seruilium ali-
quem, aut etiam Brutū opus esse reperiri. Ad-
didit ad extremum, cùm iam dimissa cōcione
C reuocatus à Vatinio fuisset, se audisse à Cu-
rione, his de rebus consciū esse Pisonem, ge-
nerū meum, & M. Laterensem. Nunc reus erat
apud Crassum diuitē Vettius de vi: & cū esset
dānatus, erat indiciū postulaturus. quod si im-
petrasset, iudicia fore videbantur. ea nos vt
pote qui nihil contemnere solemus, non per-
timascebamus. Hominum quidem summa er-
ga nos studia significabantur. sed prorsus vitæ
tædet: ita sunt omnia omnium miseriarū ple-
nissima. Modò cædem timueramus, quam ora-
tio fortissimi senis, Q. Considij, discusserat. eā
quā quotidie timere poteramus, subitò exor-
ta est. Quid quæris? nihil me fortunatius, &
Catulo, cùm splendore vitæ tum hoc tempo-
re. nos tamē his etiā in miseriis erecto animo,
& minimè perturbato sumus, honestissiméque
dignitatem nostram & magna cura tuemur,
Pompeius de Clodio iubet nos esse sine curā,
& summam in nos beneuolentiam? omni ora-
D tione significat. Te habere consiliorum aucto-
rem, solicitudinum sociū, omni in cogitatio-
ne coniunctū, cupio. quare, vt Numestio man-
dani, tecum vt ageret, item, atque eò si potest
acrius, te rogo, vt planè ad nos aduoles. respi-
raro, si te videro. Vale.

CICERO ATTICO, S. 25

CVM aliquem apud te laudaro tuorum
familiarium, volam illū scire ex te, me id
fecis-

fecisse, vt nuper me scis scripsisse ad te de Varronis erga me officio, te ad me rescripsisse, eã rem, summæ tibi voluptati esse. sed ego mallẽ ad illum scripsisses nihil illic satisfacere: non quo faceret: sed vt faceret. mirabiliter enim moratus est, sicut nosti, ἐλικτὰ, καὶ οὐδέν. Sed nos tenemus preceptum illud, τὰς τῶν κρατούντων. At hercule alter tuus familiaris, Hortẽsius, quam plena manu, quam ingenuè, quã ornatè nostras laudes in astra sustulit, cùm de Flacci prætura, & de illo tempore Allobrogum diceret. sic habeto nec amantius nec honorificentius, nec copiosius potuisse dici. ei te hoc scri-

A bere à me tibi esse missũ, sanè volo. Sed quid tu scribas, quẽ iã ego venire, atque adesse arbitror? ita enim egi tecũ superioribus literis. Valde te exspecto, valde desidero: neque ego magis, quã ipsa res, & tẽpus poscit. His de negotiis quid scribã ad te, nisi idem quod sæpe? Rep. nil desperatius: his quorũ opera, nihil maiore odio. nos, vt opinio, & spes, & coniectura nostra fert, firmissima beneuolẽtia hominũ muniti sumus. Quare aduola. aut exspedies nos omni molestia, aut eris particeps. Ideò sum breuior, quòd, vt spero, corã breui tẽpore conferre, quæ volumus, licebit. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD POMPONIVM ATTICVM,

Liber III.

CICERO ATTICO, S. 1

VTINAM illum diẽ videam, cùm tibi agam gratias, quòd me viuere coegisti. Adhuc quidẽ, valde me pœnitet: sed te oro, vt ad me Vibonẽ statim venias, quò ego multis de causis conuerti iter meũ. Sed eò si veneris: de toto itinere, ac fuga mea consilium capere potero. si id non feceris, mirabor: sed confido te esse facturum. Vale.

CICERO ATTICO, S. 2

ITINERIS nostri causa fuit, quòd non habebam locum, vbi pro meo iure diutius esse possem quàm in fundo Sicæ præsertim nondum rogatione correcta: & simul intelligebã, ex eo loco, si iter haberẽ, posse me Brundisiũ referre: sine te autem non esse nobis illas parteis tenendas propter Antronium. Nunc, vt ad te antea scripsi, si ad nos veneris, consiliũ totius rei capiemus. iter esse molestũ scio: sed tota calamitas omneis molestias habet. Plura scribere non possum, ita sum animo perculso, & abiecto. Cura vt valeas. Dat. vi. Id. April. Narycij Locridis.

CICERO ATTICO, S. 3

MISERIAE nostræ potius velim, quàm inconstãtiæ tribuas, quòd à Vibone, quò te arcessebamus, subitò discessimus. allata est enim nobis rogatio de pernicie mea: in qua, quod confectum esse audieramus, erat huiusmodi. *Vt mihi vltra quadringenta millia liceret esse.* Illò cum peruenire non liceret, statim

B iter Brudisium versus contuli ante diem rogationis, ne & Sica, apud quem eram, periret: & quòd Melitæ esse non licebat. Nunc tu propera, vt nos consequare, si modò recipiemur. adhuc inuitamur benignè: sed, quod superest, timemus. Me, mi Pomponi, valde pœnitet viuere qua in re apud me plurimùm valuisti. sed hæc coràm. fac modò, vt venias. Vale.

CICBRO ATTICO, S. 4

CVM antea maximè nostra interesse arbitrabar, te esse nobiscũ: tum verò, vt legi rogationem intellexi ad iter, quod constitui, nihil mihi optatius cadere posse, quam vt tu me quamprimùm consequare: vt cum ex Italia profecti essemus, siue per Epeirum iter esset faciendum, tuo, tuorúmque præsidio vteremur: siue aliud quid agendum esset, certum consilium de tua sententia capere possemus.
C Quamobrem te oro, des operam, vt me statim consequare. facilius potes, quoniam de prouincia Macedonia perlata lex est. Pluribus verbis tecũ agerem, nisi pro me apud te res ipsa loqueretur. Vale.

CICERO ATTICO, S. 5

TERENTIA tibi & sæpe, & maximas agit gratias, id est mihi gratissimum. Ego viuo miserrimus, & maximo dolore cõficior. ad te quid scribam, nescio, si enim es Romæ iam me assequi non potes. sin es in via: cum eris me assecutus, coram agemus, quæ erunt agenda, tantùm te oro, vt quoniam meipsum semper amasti, eodẽ amore sis. Ego enim idẽ sum. *Inimici mei mea mihi, non meipsum ademerunt.* Cura vt valeas. Dat. viii. Id April. Thurij.

CICERO ATTICO, S. 6

A NON fuerat mihi dubium, quin te Tarẽti, aut Brundiſij viſurus eſſem: idque ad multa pertinuit: in eis, vt & in Epeiro conſiſteremus, & de reliquis rebus tuo cõſilio vteremur. quoniã id non contigit, erit hoc quoque in magno numero noſtrorum malorum. Nobis iter eſt in Aſiam, maximè Cyzicum. Tibi meos commendo: me vix, miſereque ſuſtento. Vale. Dat. XIII. Kal. Maias. Tarenti.

CICERO ATTICO, S. 7

BRVNDISIVM veni ad Kalẽdas Maias. eo die pueri tui mihi a te literas reddiderunt, & alij pueri poſt diem tertium eius diei literas alias attulerũt. Quod me rogas, & hortaris, vt apud te in Epeiro ſim: voluntas tua mihi valde grata eſt, & minimè noua: ſed conſi- B lium mihi quidem optatum, ſi liceret ibi omne tẽpus conſumere. (Odi enim celebritatem, fugio homines, lucem adſpicere vix poſſum) eſſet mihi iſta ſolitudo, præſertim tam familiari in loco, non amara: ſed itineris cauſa, vt diuertar, primùm eſt deuium: deinde ab Autronio, & ceteris, quatridui: deinde ſine te. Nam caſtellum munitum habitanti mihi prodeſſet, tranſeunti non eſt neceſſarium. Quòd ſi auderem, Athenas peterem. ſane ita cadebat, vt vellem. nunc & noſtri hoſtes ibi ſunt, & te nõ habemus: & veremur, ne interpretentur illud quoque oppidum ab Italia non ſatis abeſſe: nec ſcribis, quam ad diem te exſpectemus. Quòd me ad vitam vocas, vnum efficis, vt à me manus abſtineam: alterum non potes, vt me nõ noſtri conſilij vitæque pœniteat. Quid enim eſt, quòd me retineat, præſertim ſi ſpes ea non eſt, quæ nos proficiſcenteis proſequebatur? Non faciam, vt enumerem miſerias o- C mneis, in quas incidi per ſummam iniuriã, & ſcelus non tam inimicorum meorum, quam inuidorum, ne & meum mærorem exagitem, & te in eundem luctum vocem. hoc confirmo, neminem vmquam tanta calamitate eſſe affectum, nemini mortem magis optandam fuiſſe: cuius oppetendæ tempus honeſtiſſimum prætermiſſum eſt. Reliqua tempora non ſunt tam ad medicinam, quam ad finem doloris. De rep. video te colligere omnia, quæ putes aliquam ſpem mihi poſſe afferre mutandarum rerum: quæ quamquam exigua ſunt: tamen, quoniam placet, exſpectemus. Tu nihilò minus, ſi properaris, nos conſequere. nam aut accedemus in Epeirum, aut per Candauiam tardè ibimus. Dubitationem autem de Epeiro non inconſtantia noſtra afferebat, ſed quod de fratre, vbi eũ viſuri eſſemus, neſciebamus: quem quidem ego, nec quomodo viſurus, nec D vbi dimiſſurus ſim, ſcio. id eſt maximum, & miſerrimum mearum omnium miſeriarum. Ego & ſæpius ad te, & plura ſcriberẽ, niſi mihi dolor meus cùm omneis parteis mentis, tum maximè huius generis facultatem ademiſſet. Videre te cupio. Cura valeas. Dat. prid. Kalẽdas Mai. Brundiſij proficiſcens.

CICERO ATTICO, S. 8

SCRIPSERAM ad te, quas ob cauſas in Epeirum non eſſemus profecti, quòd & A Achaia prope eſſet, plena audaciſſimorum inimicorum, & exitus difficileis haberet, cùm inde proficiſceremur. acceſſit, cùm Dyrrachij eſſemus, vt duo nuntij afferrentur: vnus, claſſe fratrem Epheſo Athenas: alter, pedibus per Macedoniam venire. Itaque illi obuiam miſimus Athenas, vt inde Theſſalonicam veniret. ipſi proceſſimus, & Theſſalonicam ad X. Kalendas Iun. venimus, neque de illius itinere quidquã certi habebamus, niſi eum ab Epheſo antè aliquantò profectum. Nunc, iſtic quid agatur, magnopere timeo. quamquam tu altera epiſtola ſcribis. Id. Maiis audire, fore, vt acrius poſtularet: altera, iam eſſe mitiora: ſed hæc eſt pridie data, quàm illa: quo cõturber magis. Itaque, cum meus mæror quotidianus lacerat, & conficit, tum verò hæc abdita cura vix mihi vitam reliquam facit. Sed & nauigatio perdifficilis fuit: & ille incertus vbi ego eſſem, fortaſſe alium curſum petiuit. B nam Phaeto lib. cum non vidit, vento reiectus ab illo in Macedoniam Pellæ mihi præſtò fuit. Reliqua quàm mihi timenda ſint, video: nec quid ſcribam, habeo: & omnia timeo: nec tam miſerum eſt quidquam: quod non in noſtram fortunam cadere videatur. Equidem adhuc miſer, in maximis meis ærumnis, & luctibus, hoc metu abiecto, maneo Theſſalonicæ ſuſpenſus. nec audeo quidquam. Nunc ad ea quæ ſcripſiſti: Tryphonem Cæcilium non vidi. Sermonem tuum, & Pompeij cognoui ex tuis literis. Motum in rep. non tantum ego impẽdere video, quãtum aut vides, aut ad me conſolandũ affers. Tigrane enim neglecto, ſublata ſunt omnia. Varroni me iubes agere gratias: Faciam. item Hypſæo. Quod ſuades, ne longius diſcedamus, dum acta menſis Maij ad nos perferantur: puto me ita eſſe facturum: ſed vbi, nondum ſtatui. atque ita perturbato ſum animo de Quincto, vt nihil queam ſtatue- C re. ſed tamen ſtatim te faciam certiorem. Ex epiſtolarũ mearum inconſtantia. puto te mẽtis meæ motum videre: qui, etſi incredibili, & ſingulari calamitate afflictus ſum, tamẽ non tã eſt ex miſeria, quàm ex culpæ noſtræ recordatione cõmotus. cuius enim ſcelere impulſi, ac proditi ſimus, iam profectò vides. atque vtinã iam antè vidiſſes, neque totum animũ tuũ mærori meo tam ſimul dediſſes. Quare, cum me afflictũ, & confectum luctu audies, exiſtimato, me ſtultitiæ meæ pœnã ferre grauius, quàm euenti, quod ei crediderim, quam eſſe nefarium non putarem. Me & meorũ malorum memoria, & metus de fratre, in ſcribendo impedit. Tu iſta omnia vide, & guberna. Terentia tibi maximas gratias agit. Literarum exemplum, quas ad Pompeiũ ſcripſi, miſi tibi. Vale. Dat. IIII. Kal. Mai. Theſſalonicæ.

D CICERO ATTICO, S. 9

QVINCTVS frater cùm ex Aſia diſceſſiſſet ante Kalendas Maias, & Athenas veniſſet Id. Ma. valde fuit ei properandum, ne quid abſens acciperet calamitatis, ſiquis forte fuiſſet, qui cõtentus noſtris malis non eſſet. Itaque maluit cũ properare Romam, quam ad me venire: & ſimul (dicam enim quod verum eſt, ex quo magnitudinem miſeriarum mearum perſpicere poſſis) animum inducere non potuit,

potui, vt aut illum amantissimum mei, mollissimo animo, tanto in mærore adspicerem: aut meas miserias luctu afflictas, & perditam fortunam illi offerrem. aut ab illo adspici paterer. Atque etiam illud timebam, quod profectò accidisset, ne à me digredi non posset versabatur mihi tempus illud ante oculos, cũ ille aut lictores dimitteret. aut vi euelleretur ex complexu meo. Huius acerbitatis euẽtum, altera acerbitate non videndi fratris, vitaui. In hunc me casum vos viuendi auctores impulistis. Itaque mei peccati luo pœnas. quamquam tuæ me literæ sustentant: ex quibus, quantum tu ipse speres, facilè perspicio: quæ quidem tamen aliquid hab·bant solatij antè, quàm eò, venisti, A POMPEIO. Nunc Hortensium allice, & eiusmodi viros. Obsecro, mi Pomponi, nondum perspicis, quorum opera, quorum insidiis, quorum scelere perierimus? Sed tecum hæc coram agemus. tantùm dico, quod scire te puto: nos non inimici, sed inuidi perdiderunt. Nunc, si ita sunt, quæ speras: sustinebimus nos, & spe, qua iubes, nitemur. sin, vt mihi videntur infirma sunt: quod optimo tempore facere non licuit, minus idoneo fiet. Terentia tibi sæpe gratias agit. Mihi etiam vnum de malis in metu est, fratris miseri negotium: quod si sciam, cuiusmodi sit: sciam, quid agendum mihi sit. Me etiam nunc istorum beneficiorum, & literarum exspectatio, vt tibi placet, Thessalonicæ tenet. Si quid erit noui allatum: sciam: de reliquo quid agendum sit. Tu, si vt scribis, Kalendis Iun. Roma profectus es, propediem nos videbis. Literas, quas ad Pompeium scripsi, tibi misi. Vale. Idib. Iun. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S. 10

ACTA quæ essent vsque ad VIII. Kalen. Iun. cognoui ex tuis literis. reliqua exspectabã (vt tibi placebat) Thessalonicæ: quibus allatis, facilius statuere potero, vbi sim. Nam si erit causa, si quid agetur, si spem videro: aut ibidem opperiar, aut me ad te conferã. sin, vt tu scribis, ista euanuerint: aliud aliquid videbimus. omninò adhuc nihil mihi significatis, nisi discordiam istorũ: quæ tamen inter eos de omnibus potius rebus est, quã de me: itaque, quid ea mihi prosit, nescio. Sed tamẽ, quoad me vos sperare vultis, vobis obtemperabo. Nam quod me tam sæpe, & tã vehementer obiurgas, & animo infirmo esse dicis: quæso, ecquod tantum malũ est, quod in mea calamitate non sit? Ecquis vmquam ex tã amplo statu, in tam bona causa, tantis facultatibus ingenii, consilii, gratiæ, tantis præsidiis bonorum omnium concidit? possum obliuisci, qui fuerim? non sentire quid sim? quo caream honore? qua gloria? quibus literis? quibus fortunis? quo fratre? quem ego (vt nouum calamitatis genus attendas) cum pluris facerem quã meipsum, sempérque fecissem, vitaui, ne viderem: ne aut illius luctum, squaloremq; adspicerem: aut me, quem ille florentissimum reliquerat, perditum illi, afflictumque offerrem. Mitto cetera intolerabilia. etenim fletu impedior. Hîc vtrum tandẽ sum accusandus, quòd doleo, an quòd commisi, vt hæc aut non retinerem (quod facile fuisset, nisi intra parietes meos de mea pernicie consilia inirentur) aut certè viuus amitterem. Hæc eò scripsi, vt potiùs releuares me, quod facis, quàm aut castigatione, aut obiurgatione dignum putares: eóque ad te minùs multa scribo, quòd & mærore impedior, & quid exspectem istinc, magis habeo, quã quid ipse scribam: quæ si erunt allata: faciam te nostri consilii certiorem. Tu vt adhuc fecisti, quàm plurimis de rebus ad me velim scribas, vt prorsus nequid ignorem. Vale. Dat. XIIII. Kal. Quinct. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S. 11

ME & tuæ literæ, & quidã boni nuntij, non optimis tamen auctoribus, & exspectatio vestrarum literarum, &, quòd tibi ita placuerat, adhuc Thessalonicæ tenebant. Si accepero literas, quas exspecto: si spes erit ea, quæ rumoribus afferebatur, ad te me conferam: si nõ erit, faciam te certiorẽ, quid egerim. Tu me, vt facis, opera, consilio, gratia tua consolari iam desine, obiurgare verò noli. quod cùm facis vt ego tuum amorem, & dolorem desidero, quem ita affectum mea ærumna esse arbitror, vt teipsum consolari nemo possit. Q. fratrem, optimum humanissimùmque, sustenta. Ad me, obsecro te vt omnia certa perscribas. Vale. Dat. IIII. Kal. Quinctil.

CICERO ATTICO, S. 12

TV quidem sedulò argumentaris, quid sit sperãdum, & maximè per senatum: idemque caput rogationis proponi scribis, quare in senatu dici nihil liceat. itaque siletur. Hic tu me accusas, quòd me afflictem, cùm ita sim afflictus, vt nemo vmquam: quod tute intelligis. Spem ostendis secundum comitia. Quæ ista est eodem tribuno pl. & inimico cos. Des? Percussisti autẽ me etiam de oratione prolata. cui vulneri, vt scribis, medere, si quid potes. Scripsi equidem olim ei iratus quod ille prior scripserat. sed ita compresseram, vt numquam emanaturam putarem. quomodo exciderit, nescio: sed quia nunquam accidit, vt cum eo verbo vno concertarem, & quia scripta mihi videtur negligentiùs, quàm cetera: puto posse probari, non esse meam. Id si putas me posse sanari: cures velim, sin planè perij: minus laboro. Ego etiam nunc eodẽ in loco iaceo sine sermone vllo, sine cogitatione vlla. Licèt tibi, vt scribis, significarim, vt ad me venires. Si dona tamen intelligo, te istic prodesse, hîc ne verbo quidem leuare me posse. Nõ queo plura scribere: nec est quod scribam. vestras magis exspecto. Vale. Datum XVI. Kalend. Sextil. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S. 13

EX tuis literis plenus sum exspectatione de Pompeio, quidnam de nobis velit, aut ostẽdat. Comitia enim credo esse habita: quibus absolutis, scribis illi placuisse agi de nobis. Si tibi stultus esse videor qui sperẽ: facio tuo iussu: & scio te me iis epistolis potiùs, & meas spes solitum esse remorari. Nunc velim mihi planè perscribas, quid videas. Scio, nos

nostris multis peccatis in hanc ærumnam incidisse. ea si qui casus aliqua ex parte correxerint, minùs molestè feremus nos vixisse, & adhuc viuere. Ego propter viæ celebritatem, & quotidianam exspectationem rerum nouarum, non commoui me adhuc Thessalonica. sed iam extrudimur, non à Plancio (nam is quidem retinet) verùm ab ipso loco, minimè apposito ad tolerãdam in tanto luctu calamitatem. In Epeirum ideò vt scripseram, nõ iui quòd subitò mihi vniuersi nuntii venerant, & literæ quare nihil esse necesse quamproximè Italiam esse. Hinc si aliquid à comitiis audierimus, nos in Asiam conuertemus: neque adhuc stabat, quò potissimùm. sed scies. Vale. XII. Kalend. Sextil. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S. 14

QVòd ad te scripseram, me in Epeiro futurum: posteaquam extenuari spem nostram, & euanescere vidi, mutaui consilium nec me Thessalonica commoui, vbi esse constitueram, quoad aliquid ad me de eo scriberes, quod proximis literis scripseras, fore, vti secundum comitia aliquid de nobis in senatu ageretur: id tibi Pompeium dixisse. Qua de re quoniam comitia habita sunt, tùque nihil ad me scribis: perinde habebo, ac si scripsisses, nihil esse: méque temporis non longinqui spe ductum esse, molestè feram. Quem autem motum te videre scripseras, qui nobis vtilis fore videretur, eum nuntiant, qui veniunt, nullum fore. In tribunis pleb. designatis reliqua spes est: quam si exspectaro, non erit, quòd putes me causæ meæ, ac voluntati meorum defuisse. Quòd me sæpe accusas, cur hunc meum casum tam grauiter feram, debes ignoscere, cùm ita me afflictum videas. vt neminem vnquam nec videris, nec audieris. Nam quòd scribis, te audire, me etiam mentis errore ex dolore affici: mihi verò mens integra est: atque vtinam tam in periculo fuisset, cùm ego iis, quibus meam salutem carissimam esse arbitrabar, inimicissimis, crudelissimisque vsus sum: qui vt me paulùm inclinari timore viderunt, sic impulerunt, vt omni suo scelere, & perfidia abuterentur ad exitium meum. Nunc, quoniam est Cyzicum nobis eundum, quo rariùs ad me literæ perferentur, hoc velim diligentiùs omnia quæ putaris me scire opus esse, perscribas. Q. fratrem meum fac diligas: quem ego miser, si incolumem relinquo, non me totum perisse arbitrabor. Vale. Dat. Nonis Sextilibus.

CICERO ATTICO, S. 15

ACCEPI Idibus Sextilibus, quatuor epistolas à te missas: vnam, qua me obiurgas & rogas, vt sim firmior: alteram, qua Crassi libertum ais tibi de mea solicitudine, maciéque narrasse: tertiam, qua demonstras acta in senatu: quartam de eo, quod à Varrone scribis tibi esse confirmatum de voluntate Pompeii. Ad primam tibi hoc scribo, me ita dolere, vt non modo à mente non deferar, sed idipsum doleam, me, tam firma mente vbi vtar, & quibuscum, non habere. Nam, si tu me vno non sine maerore cares, quid me censes, qui & te, & omnibus? & si tu incolumis A me requiris, quomodo à me ipsam incolumitatem desiderari putas? Nolo commemorare, quibus rebus sim spoliatus non solum quia non ignoras. sed etiam ne scindam ipse dolorem meum. Hoc confirmo, neque tantis bonis esse priuatum quemquam, neque in tantas miserias incidisse. Dies autem non modo non leuat luctum hunc, sed etiam auget. *nam ceteri dolores mitigantur vetustate: hic non potest non & sensu præsentis miseriæ, & recordatione præteritæ vitæ quotidie augeri.* Desidero enim non mea solùm, neque meos, sed meipsum. Quid enim sum? Sed non faciam, vt aut tuum animum angam querelis, aut meis vulneribus sæpius manus afferam. Nam quòd purgas eos quos ego mihi scripsi inuidisse, & in eis Catonem: ego verò tantùm illum puto ab isto scelere abfuisse, vt maximè doleam, plus apud B me simulationem aliorum, quàm istius fidem valuisse. Ceteri quos purgas, debent mihi purgati esse, tibi si sunt. sed hæc serò agimus. Crassi libertum nihil puto sincerè locutum. In senatu rem probè scribis actam. Sed quid Curio? an illam orationem non legit? quæ vnde sit prolata, nescio. Sed Axius eiusdem diei scribens ad me acta, non ita laudat Curionem. At potest ille aliquid prætermittere: tu, nisi quod erat, profectò non scripsisti Varronis sermo facit exspectationem Cæsaris: atque vtinã ipse Varro incumbat in causam: quod profectò cum sua sponte, tum te instante faciet. Ego, si me aliquando vestri, & patriæ compotem fortuna fecerit, certè efficiam, vt maximè lætere vnus ex omnibus amicis: meaque officia, & studia, quæ parum antea luxerunt (fatendum est enim) sic exsequar, vt me æquè tibi, ac fratri & liberis nostris, restitutum putes. Si quid in te peccaui, ac potiùs C quoniam peccaui, ignosce in me enim ipsum peccaui vehementiùs. Neque hæc eò scribo, quo te non meo casu maximo dolore esse affectum sciam. sed profectò, si, quantum me amas & amasti, tantum amare deberes, ac debuisses, nunquam esses passus, me, quò tu abundas, egere consilio: nec esses passus mihi persuaderi, vtile nobis esse, legem de collegiis perferri. Sed tu tantum lacrymas præbuisti dolori meo, quod erat amoris, tanquam ipse ego: quod meritis meis perfectum esse potuit, vt dies, & noctes is, quid mihi faciendum esset, cogitares, id abs te, meo, non tuo scelere, prætermissum est. Quòd si non modò tu, sed quisquam fuisset, qui me Pompeii minùs liberali responso perterritum, à turpissimo consilio reuocaret, quod vnus tu facere maximè potuisti: aut occubuissem honestè, aut victores hodie viueremus. Hic mihi ignoscas. me enim ipsum multò magis accuso: deinde te, quasi me alterum. & simul meæ culpæ socium D quæro. si restituor, etiam minùs videbimur deliquisse, abs téque certè quoniam nullo nostro tuo ipsius beneficio diligemur. Quòd te cum Culleone scribis de priuilegio locutum: est aliquid. sed multò est melius abrogari. si enim nemo impediet sic est firmius. sin erit qui ferri non sinat: idem s. c. intercedet: nec quidquam aliud opus est, quàm abrogari. nam prior lex nos nihil lædebat: quam si, vt est promulgata, laudare voluissemus, aut, vt erat negli-

negligenda negligere: nocere omnino nobis A
non potuisset. Hic mihi primùm non modo
consilium defuit, sed etiam obfuit: Cæci, cæci,
inquam, fuimus in vestitu, mutando, in popu-
lo rogando, quod nisi nominatim mecum a-
gi cœptum esset, fieri perniciosum fuit. sed
pergo præterea, veruntamen ob hanc causam,
vt, si quid ageretur: legem illam, in qua popu-
laria multa sunt, ne tangatis. Verùm est stul-
tum, me præcipere, quid agatis, aut quomo-
do. Vtinam modò agatur aliquid. Multa oc-
cultant tuæ literæ: credo, ne vehementiùs de-
speratione perturber. Quid enim vides agi
posse, aut quomodo? per senatúmne? ast tute
scripsisti ad me, quoddã caput legis Clodium
in curiæ posse fixisse, ne referri, néve dici li-
ceret. Quomodo igitur Domitius se dixit re-
laturum? Quomodo autem iis, quos tu scribis
& de redicentibus, &, vt referretur, postulan-
tibus, Clodius tacuit? at si per populum: pote-
ritne nisi de omnium tribun. pleb. sententia? B
quid de bonis? quid de domo? poteritne resti-
tui? aut, si non poterit, egomet quomodo po-
tero? Hæc nisi vides expediri, quam in spem
me vocas? si autem spei nihil est, quæ est mihi
vita? Itaque exspecto Thessalicæ acta Kalen-
darum Sext. ex quibus statuã, in tuósne agros
confugiam, vt neque videam homines, quos
nolim: & te, vt scribis, videam, & propius sim,
si quid agatur, idque intellexi cùm tibi, tum
Q. fratri placere: an abeam Cyzicum. Nunc,
Pomponi, quoniam nihil impertisti tuæ pru-
dentiæ ad salutem meam, quòd aut in meipso
satis esse consilii decreueras, aut te nihil plus
mihi debere, quàm vt præstò esses: quando-
quidem ego proditus, inductus, coniectus in
fraudem, omnia mea præsidia neglexi, totam
Italiam in me erectam ad me defendendum
destitui, & reliqui, me meis tradidi inimicis,
inspectante, & tacente te: qui si non plus inge-
nio valebas, quàm ego certè timebas minus,
si potes, erige afflictos & in eo nos iuua. sin o- C
mnia sint obstructa: id ipsum fac vt sciamus,
& nos aliquando aut obiurgare, aut comiter
consolari desine. Ego si tuam fidem accusa-
rem, non me potissimùm tuis tectis crederem:
meam amentiam accuso, quòd me à te tantùm
amari, quantum ego vellem, putaui. quod si
fuisset: fidem eandem, curam maiorem adhi-
buisses: me certè ad exitium præcipitantem
retinuisses: istos labores, quos nunc in nau-
fragiis nostris suscipis, non subisses. Quare
fac, vt omnia ad me perspecta, & explorata
perscribas: méque, vt facis, velis esse aliquem,
quoniam, qui fui, & qui esse potui, iam esse
non possum: & vt his literis non te, sed me
ipsum à me esse accusatum putes. Si qui erunt,
quibus putes opus esse meo nomine literas
dari, velim conscribas, curésque dandas. Vale.
Data XIIII. Kalend. Septembr.

CICERO ATTICO, S. 16 D

TOTVM iter mihi incertum fuit exspe-
ctatio literarum tuarum, Kal. Sext. data-
rum: non aliud aliquid si spes erit, Epeirum:
si minùs, Cyzicum, aut aliud quid sequemur.
Tuæ quidem literæ, quo sæpius à me legun-
tur, hoc spem faciunt mihi minorem quam
cùm lectæ sunt: sed id quod attulerunt ad spem,
infirmant: vt facilè appareat, te & consolatio-
ni seruire, & veritati: idque te rogo planè, vt
ad me, quæ scis, vt erunt: quæ putabis, ita scri-
bas. Dat. XII. Kal. Septembr.

CICERO ATTICO, S. 17

DE Q. fratre nuntii nobis tristes, nec varij
venerant, ex ante diem Nonas Iun. vsque
ad prid. Kal. Septembr. Eo autem Liuinus M.
Reguli lib. ad me à Regulo missus, venit: is
omnino mentionem nullam factam esse nun-
tiauit: sed fuisse tamen sermonem de C. Clo-
dii filio: isque mihi tum à fratre literas attu-
lit. Sed postridie Sextii pueri venerunt, qui à
te literas attulerunt, non tam exploratas à ti-
more, quàm sermo Liuini fuerat. Sanè sum
in meo infinito mærore solicitus, & eo ma-
gis, quòd Appii quæstio est. Cetera, quæ ad me
eisdem literis scribis de nostra spe, intelligo
esse languidiora, quàm alii ostendunt. Ego au-
tem, quoniam non longè ab eo tempore ab-
sumus, in quo res diiudicabitur: aut ad te cõ-
feram me, aut etiam nunc circum hæc loca
commorabor. Scribit ad me frater, omnia
sua per te vnum sustineri. Quid te aut hor-
ter, quod facis, aut agam gratias, quod non
exspectas? Tantum velim fortuna det nobis
potestatem, vt incolumes amore nostro per-
fruamur. Tuas literas semper maximè exspe-
cto: in quibus caue, ne aut diligentia tua mihi
molesta, aut veritas acerba sit. Vale. Dat. Pri-
die Non. Septembr.

CICERO ATTICO, S. 18

EXSPECTATIONEM nobis non
paruam attuleras, cùm scripseras, Varro-
nem tibi pro amicitia confirmasse, causam no-
stram Pompeianum certè suscepturum, & si-
mul à Cæsare ei literæ, quas exspectaret re-
missæ essent, in auctorem etiam daturũ. Vtrum
id nihil fuit? an aduersatæ sunt Cæsaris lite-
ræ? an est aliquid in spe? Etiam illud scripse-
ras, eundem secundum comitia dixisse. Fac, si
vides quantis in malis iaceam, &, si putas esse
humanitatis tuæ me fac de tota causa nostra
certiorem. Nam Q. frater, homo mirus, qui me
tam valde amat, omnia mittit spei plena, me-
tuens credo, defectionem animi mei. Tuæ au-
tem literæ sunt variæ. neque enim me despe-
rare vis, nec temerè sperare. fac, obsecro te,
vt, omnia, quæ prospici à te possunt, scia-
mus. Vale.

CICERO ATTICO, S. 19

QVòd eiusmodi mihi literæ à vobis affe-
rebantur, vt aliquid ex iis esset exspe-
ctandum: spe, & cupiditate Thessalonicæ de-
tentus sum. Posteaquam omnis actio huius an-
ni confecta nobis videbatur, in Asiam ire no-
lui, quod & celebritas mihi odio est, &, si fie-
ret aliquid à nouis magistratibus, abesse lon-
gè nolebam. Itaque in Epeirum ad te statui
me conferre: non quò mea interesset loci na-
tura, qui lucem omnino fugerem: sed aut
ad salutem libentissimè ex tuo portu profici-
scar: aut, si ea præcisa erit, nusquam faci-
liùs hanc miserrimam vitam vel sustentabo.

vel, quod multò est melius, abiecero. Ero cum paucis, multitudinem dimittam. Me tuæ literæ nunquam in tantam spem adduxerunt, quantam aliorum, attamen mea spes etiam tenuior semper fuit, quàm tuæ literæ. Sed tamen quoniam cœptum est, ego quoquo modo cœptum est, &, quacumque de causa, non deseram neque optimi, atque vnici fratris miseras, ac luctuosas preces, nec Sestii, cæterórumque promissa, nec spem ærumnosissimæ mulieris Terentiæ, nec miserrimæ mulieris Tulliolæ, obseruationem, & fideleis literas tuas. Mihi Epeirus aut iter ad salutem dabit: aut, quòd scripsi suprà. Te oro, & obsecro, Pomponi, si me omnibus amplissimis carissimis, iucundissimisque rebus perfidia hominum spoliatum, si me à meis consiliariis proditum, & proiectum vides: si intelligis, me coactum, vt ipse, me & meos perderet, vt me tua misericordia iuues, & Q. fratrem, qui potest esse saluus, sustentes: Terentiam, liberósque meos tueare: me, si putas te istic visurum, exspectes: si minùs inuisas si potes: mihique ex agro tuo tantum assignes, quantum meo corpore occupari potest: & pueros ad me cum literis quamprimùm, & quàm sæpissime mittas. Vale. Dat. XVI. Kalendas Octobr.

CICERO SAL. D. Q. CAECILIO, Q. F. POMPONIANO ATTICO, S. 20

QVOD quidem ita esse, & auunculum tuum functum esse officio, vehementissimè probo: gaudere me tum dicā, si mihi hoc verbo licebit vti. Me miserum, quàm omnia essent ex sententia, si nobis animus, si consilium, si fides eorum, quibus credidimus, non defuisset. quæ colligere nolo, ne augeam mærorem. Sed tibi venire in mentem certo scio quæ vita esset nostra, quę suauitas, quę dignitas: ad quæ recuperanda, per fortunas, incumbe, vt facis: diémque natalem reditus mei cura, vt in tuis ædibus amœnissimis agā tecum, & cum meis. Ego huic spei, & exspectationi, quæ nobis proponitur, maximè tamen volui præstolari apud te in Epeiro, sed ita ad me scribitur, vt putem esse commodius nos eisdem in locis esse. De domo, & Curionis oratione, vt scribis, ita est. In vniuersa salute, si ea modò nobis restituetur, inerunt omnia: ex quibus nihil malo, quàm domum, sed tibi nihil mādo nominatim. me totum tuo amori, fideique commendo. Quòd te in tanta hæreditate ab omni occupatione expedisti, valde mihi gratum est. Quòd facultates tuas ad meam salutem polliceris, vt omnibus rebus à te præter ceteros iuuer: id quantum sit præsidium: video, intelligóque, te multas parteis meæ salutis & suscipere, & posse sustinere, neque, vt ita facias, rogandum esse. Quòd me vetas quidquam suspicari accidisse ad animum tuum, quod secus à me erga te commissum, aut prætermissum videretur: gerā tibi morem, & liberabor ista cura: tibi tamen eo plus debebo, quo tua in me humanitas fuerit excelsior, quàm in te mea. Velim, quid videas, quid intelligas, quid agatur, ad me scribas, omnesque ad nostram salutem adhortere. Rogatio Sextii neque dignitatis satis habet, nec cautionis. nam & nominatim ferre oportet, & de bonis diligentius scribi: & id animaduertas, velim. Vale. Dat. IIII. Nonas Octobr. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S. 21

TRIGINTA dies erant ipsi, cùm has dabam literas, per quos nullas à vobis acceperam. Mihi autem erat in animo, iam, vt antea ad te scripsi, ire in Epeirum, & ibi omnem casum potissimùm exspectare. Te oro, vt, si quid erit, quod perspicias, quamcumque in partem, quam planissimè ad me scribas, & meo nomine, vt scribis, literas, quibus putabis opus esse, vt des. Vale. Dat. V. Kalendas Nouemb.

CICERO ATTICO, S. 22

ETSI diligenter ad me Q. frater, & Piso, quæ essent acta scripserant: tamen vellem tua te occupatio non impedisset, quo minus, vt consuesti, ad me, quid ageretur, & quid intelligeres, perscriberes. Me adhuc Plancius liberalitate sua retinet, iā aliquoties conatum ire in Epeirum. Spes homini est iniecta, non eadē, quæ mihi, posse nos vna decedere: quam rē sibi magno honori sperat fore. Sed iā, cùm aduentare milites dicentur, faciendum nobis erit, vt ab eo discedamus: quod cū faciemus, ad te statim mittemus, vt scias, vbi simus. Lentulus suo in nos officio, quod & re, & promissis, & literas declarat, spem nobis nonnullam affert. Pompeii voluntatis. sæpe enim tu ad me scripsisti, eum totum esse in illius potestate. De Metello scripsit ad me frater, quantum sperat profectum esse per te. mi Pomponi, pugna vt tecum, & cum meis mihi liceat viuere: & scribe ad me omnia. premor cùm luctu, tum desiderio omnium rerum, quæ mihi me cariores semper fuerant. Cura, vt valeas. Ego, quòd, per Thessaliam si irem in Epeirum, perdiu nihil eram auditurus, & quòd mei studiosos habeo Dyrrhachinos, ad eos perrexi, cùm illa superiora Thessalonicæ scripsisse. inde cùm ad te me conuertam, faciam, vt scias. tuque ad me velim omnia quam diligentissimè, cuiusmodi sunt, scribas. Ego iam aut rem, aut ne spem quidem exspecto. Vale. Dat. VI. Kal. Decembr. Dyrrachii.

CICERO ATTICO, S. 23

AD V. Kal. Decembr. treis epistolas à te accepi: vnam, datam ad VIII. Kalendas Nouēbr. in qua me hortaris, vt forti animo mensem Ian. exspectem: eaque, quę ad spem putas pertinere, de Lentuli studio, de Metelli voluntate, de tota Pompeii ratione perscribis. In altera epistola, præter consuetudinē tuam, diē non adscribis: sed satis significas tempus. Lege enim ab octo tribunis pl. promulgata, scribis te eas literas eo ipso die dedisse: id est, ad IIII. Kalend. Nouembr. & quid putes vtilitatis eam promulgationem attulisse, scribis. In quo si iam nostra salus cum hac lege desperata erit, velim, pro tuo in me amore, hanc inanem meam diligentiam, miserabilem potiùs, quam ineptam

inceptam potes. sin est aliquid spei. des operã, vt maiore diligentia posthac à nostris magistratibus defendamur. Nam ea veterum tribunorum ple. rogatio tria capita habuit. Vnum de reditu meo, scriptum incautè: nihil enim restituitur, præter ciuitatẽ, & ordinem. quod mihi pro meo casu satis est: sed quæ cauenda fuerint, & quo modo, te non fugit. Alterum caput est tralatitium, de impunitate, si quid contra alias leges eius legis ergò factum sit. Tertium caput. mi Pomponi, quo consilio, & à quo sit inculcatum, vide. scis enim Clodium sanxisse, vt vix, aut omnino non posset, nec per senatũ, nec per populũ infirmari sua lex. Sed vides numquam esse obseruatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur. nam si id esset, nulla ferè abrogari posset. neque enim vlla est, quæ non ipsa se sepiat difficultate abrogationis. sed cũ lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quomodo eã abrogari oporteat. Hoc cum re vera ita sit, cum semper ita habitum, obseruatũmq; sit, octo nostri tribuni pl. caput posuerũt hoc: SI QVID IN HAC ROGATIONE, SCRIPTVM EST, QVOD PER LEGES PLEBISVE SC. HOC EST, QVOD PER LEGEM CLODIAM, PROMVLGARE, ABROGARE, DEROGARE, S. F. SVA NON LEGEBAT, NON LICVERIT: QVOD EI PROMVLGAVIT, ABROGAVIT, DEROGAVIT, OB EAM REM POENAE MVLTAEVE SIT: E.H.I. N.R. Atque hoc in illis tribunis pleb. non lædebat. Lege enim collegii sui non tenebantur, quo maior est suspicio malitiæ alicuius, cùm id, quod ad ipsos nihil pertinebat, erat autẽ contra me, scripserunt, vt noui tribuni pl. si essent timidiores, multò magis sibi eo capite vtendũ putarent. Neque id à Clodio prætermissum est. dixit enim in concione ad III. Nonas Noũb. hoc capite, designatis tribunis pleb. præscriptum esse, quid liceret. Tamen in lege nulla esse eiusmodi caput, te non fallit, quòd si opus esset: omnes in abrogando vterentur. Ninnium, aut cæteros fugerit, inuestiges, velim, & qui attulerit & quare octo tribuni pl. ad senatum de me referre non dubitarint siue quòd obseruandum, illud caput non putabant: iidẽ in abrogando tam cauti fuerunt, vt id metuerent soluti cùm essent: quod ne iis quidẽ, qui lege tenentur, esse curãdum. Id caput sine nolim nouos tribunos ple. ferre: sed perferant, modo quid libet. vno capite, quo reuocabor (modo res conficiatur) ero contentus. Iamdudum pudet tam multa scribere. Vereor enim ne, re iam desperata, legas: vt hæc mea diligentia, miserabilis tibi, aliis irridenda videatur. Sed, si est aliquid in spe, vide legẽ quam T. Fadio scripsit T. Visellius, ea mihi perplacet. nam Sexti nostri, quã tu tibi probari scribis, mihi non placet. Tertia est epistola prid. Id. Nouembr. data: in qua exponis prudenter, & diligenter, quæ sint, quæ rem distinere videantur, de Crasso, de Põpeio, de ceteris. Quare oro te, vt, si qua spes erit, posse studiis bonorum, auctoritate, multitudine comparata rẽ confici, des operam, vt vno impetu perfringatur: in eã rem incumbas, ceterosq; tu excites sin, vt ego perspicio tum tua coniectura, tum

A etiam mea, spei nihil est, oro, obtestórq, te vt Q. fratrem ames, quẽ ego miserũ miserè perdidi: néve quid eum patiare grauius consulere de se, quàm expediat sororis tuæ filio Meũ Ciceronem, *cui nihil misello relinquo præter inuidiam, & ignominiam nominis mei* tueare, quoad poteris. Terentiam vnam omnium ærumnosissimam sustentes tuis officiis. Ego in Epeirum proficiscar, cùm primorum dierum nuntios excepero. Tu ad me velim proximis literis, vt se initia dederint, perscribas. Vale. Dat. pridie Kal. Decembr.

CICERO ATTICO, S. 24

ANTEA cùm ad me scripsissetis, vestro consensu consulareis prouincias ornatas esse: etsi verebar, quorsum id casurum esset, tamen sperabam vos aliquid aliquando vidisse
B prudentiùs. Posteaquam mihi & dictum est, & scriptum, vehementer consilium vestrum reprehendi, grauiter sum commotus, quòd illa ipsa spes exigua, quæ erat, videtur esse sublata nam si tribuni pl. nobis succensent, quę potest spes esse? ac videntur iure succensere, cùm & expertes consilii fuerint, qui causam nostrã susceperant, & nostra concessione omnem vim sui [illegible]is amiserint: præsertim cùm ita dicant, s[illegible]ra causa voluisse suam potestatem esse [illegible] consulibus ornandis, non vt eos impedirent, sed vt ad nostram causam adiungerent. nunc si COSS. à nobis alieniores esse velint, posse id liberè facere: sin vellent nostra causa, nihil posse, se inuitis. Nam quod scribis, *ni ita vobis placuisset.* illos hoc idem per populum assecuturos fuisse. Inuitis tribunis pl. fieri nullo modo potuit. ita vereor, ne & studia tribunorum amiserimus, &, si studia maneant, vinculum illud adiungendorũ COSS. amissum sit.
C Accedit aliud non paruum incõmodum, quòd grauis illa opinio, vt quidem ad nos perferebatur senatum nihil decernere antè, quàm de nobis actum esset, amissa est: præsertim in ea causa, quæ non modò necessaria non fuit, sed etiam inusitata, ac noua. neque enim vnquam arbitror ornatas esse prouinc[illegible]ias designatoribus vt, cùm in hoc illa constantia, quæ erat mea causa suscepta, imminuta sit, nihil iam possit non decerni. Iam his, ad quos relatũ est, amicis placuisse, non mirum sit. erat enim difficile reperire, qui contra tanta cõmoda duorum consulum palàm sententiam diceret: & fuit omnino difficile non obsequi vel amicissimo homini Lentulo, vel Metello, qui simultatem humanissime deponeret. Sed vereor, ne hos cùm tenere potuerimus, tribunos pl. amiserimus. Hæc res quemadmodum ceciderit, & tota res quo loco sit, velim ad me scribas: & ita, vt instituisti. nam ista veritas, etiam si iucunda non est, mihi tamen grata est. Vale. Data IIII.
D Idus Decembr.

CICERO ATTICO, S. 25

POST tuũ à me discessum, literæ mihi Roma allatæ sunt: ex quibus prospicio nobis in hac calamitate tabescendum esse. neq; enim (sed bonam in partem accipies) si vlla spes salutis nostris subesset, tu, pro tuo amore in me, hoc tempore discessisses. Sed ne ingrati, aut ne

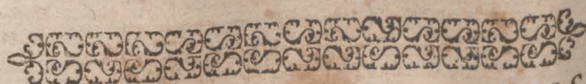
omnia velle nobiscũ vna interire videamur, A hæc omitto. Illud abs te peto, des operam, id quod mihi affirmasti, vt te Kalendas Ianuar. vbicumque erimus, sistas. Vale.

CICERO ATTICO, S. 26

LITERAE mihi à Q. fratre cum s. c. quod de me est factum, allatæ sunt mihi in animo est, legum lationẽ exspectare. si obtrectabitur, vtar auctoritate senatus. & potiùs vita, quàm patria, carebo. Tu, quæso, festina ad nos venire. Vale. VI. Kal. Ian.

CICERO ATTICO, S. 27

EX tuis literis, & ex re ipsa, nos funditus perisse, video. Te oro, vt, quibus in rebus mei tui indigebunt, nostris miseriis ne desis. Ego te, vt scribis, citò videbo. plura non scribo. Cura, vt valeas.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD T. POMPONIVM ATTICVM,

Liber quartus.

CICERO ATTICO, S. 1 B

CVM primùm Romam veni, fuique cui rectè ad te literas darem, nihil priùs faciendũ mihi putaui, quàm vt tibi absenti de reditu nostro gratularer. Cognoram enim (vt verè scribam) te in consiliis mihi dãdis nec fortiorem, nec prudentiorem, quàm me ipsum, nec etiam propter tuam in me obseruantiam, nimium in custodia salutis meæ diligentem: eundémque te, qui primis temporibus, erroris nostri, aut totius furoris particeps, & falsi rumoris socius fuisses, acerbissimè dissidium nostrum tulisse: plurimúmque operæ, studii, diligentiæ, laboris, ad conficiendum reditum meum contulisse. Itaque hoc tibi verè affirmo, in maxima lætitia, & ex o- C ptatissima gratulatione, vnum ad cumulandũ gaudium conspectum, aut potiùs complexum mihi tuum defuisse: quem semel nactus nunquam dimisero: ac, nisi etiam prætermissos fructus tuæ suauitatis præteriti temporis omneis exegero, profectò hac restitutione fortunæ me ipse non satis dignum iudicabo. Nos adhuc in nostro statu, quod difficillimè recuperari posse arbitrati sumus, splendorem nostrum illum forensem, & in senatu auctoritatem, & apud viros bonos gratiam magis, quã optaramus, cõsecuti sumus: in re autem familiari, quæ quẽadmodum fracta, dissipata, direpta sit, nõ ignoras, valde laboramus: tuarúmq; D non tam facultatũ, quas ego nostras esse iudico, quàm consiliorum, ad colligendas, & constituendas reliquias nostras, indigemus. Nunc etsi omnia aut scripta esse à tuis arbitror, aut etiam nuntiis, ac rumore perlata, tamen ea scribã breui, quæ te puto potissimùm ex meis literis velle cognoscere. Prid. Non. Sext. Dyrrhachia sum profectus, ipso illo die, quo lex est lata de nobis. Brundusium veni Nonis Sext. Ibi mihi Tulliola mea fuit præsto natali suo ipso die, qui casu idẽ natalis erat, & Brundisinæ coloniæ, & tuæ vicinæ Salutis: quæ res animaduersa à multitudine, summa Brundusinorum gratulatione celebrata est. Ante diem VI. Id. Sext. cognoui literis Q. fratris, mirifico studio omnium ætatum atque ordinum incredibili concursu Italiæ legem comitiis centuriatis esse perlatam. inde à Brundisinis honestissimis ornatus, iter ita feci, vt vndique ad me cum gratulatione legati conuenerint. Ad vrbem ita veni, vt nemo vllius ordinis homo nomenclatori notus fuerit, qui mihi obuiam non venerit, præter eos inimicos, quibus id ipsum non liceret aut dissimulare, aut negare. Cùm venissem ad portam Capenam, gradus templorum ab infima plebe completi erant: à qua plausu maximo cum esset mihi gratulatio significata, similis & frequentia, & plausus C me vsque ad Capitolium celebrauit. In foro, & in ipso Capitolio, miranda multitudo fuit. Postridie in senatu, qui fuit dies Nonarum Septemb. senatui gratias egimus. Eo biduo cùm esset annonæ summa caritas, & homines ad theatrum primò, deinde ad senatum concurrissent impulsu Clodii, mea opera frumenti inopiã esse clamarent, cùm per eos dies senatus de annona haberetur & ad eius procurationem sermone non solùm plebis, verùm etiã bonorum, Pompeius vocaretur, idque ipse cuperet, multitudóq; à me nominatim, vt id decernerem, postularet: feci & accuratè sententiam dixi, cùm abessent consulares, quòd tutò D se negarent posse sententiam dicere, præter Messalam, & Afranium. Factum est s. c. in meã sententiam, vt cum Pompeio ageretur, vt eam rem susciperet, lexque ferretur. Quo s. c. recitato, cum concio, more hoc insulso, & nouo, plausum meo nomine in recitando dedisset, habui concionem: omnes magistratus præsentes, præter

tes, præter vnum prætorem, & duos tribunos A
pleb. dederunt. Poſtridie ſenatus frequens, &
omnes conſulares nihil Pompeio poſtulanti
negarunt. Ille legatos quindecim cùm poſtu-
laret, me principẽ nominauit & ad omnia me
alterum ſe fore dixit. Legem c o s s. conſcri-
pſerunt, qua Pompeio per quinquennium o-
mnis poteſtas rei frumentariæ, toto orbe ter-
rarum daretur. Alteram Meſſius, qui omnis
dat pecuniæ poteſtatem, & adiunxit claſſem,
& exercitum, & magis imperium in prouinciis
quàm ſit eorum, qui eas obtineant. Illa noſtra
lex conſularis, nũc modeſta videtur: hæc Meſ-
ſij, non ferenda. Pompeius illam velle ſe dicit:
familiares hanc. Conſulares, duce Fauonio,
fremũt: nos tacemus. & eò magis, quòd de do-
mo noſtra nihil adhuc pontifices reſpõderunt.
qui ſi ſuſtulerint religionem, aream præclarã
habebimus. Superficiem c o s s. ex s. c. æſtima-
bunt. ſin aliter demolientur, ſuo nomine loca-
bunt. rem totam æſtimabunt. Ita ſunt res no- B
ſtræ, vt in ſecundis, fluxæ. vt in aduerſis, bonæ.
In re familiari valde ſumus, vt ſcis, perturba-
ti. Præterea ſunt quædam domeſtica, quæ lite-
ris non committo. Q. fratrem inſigni pietate,
virtute, fide præditum, ſic amo, vt debeo. Te
exſpecto, & oro, vt matures venire, eòque ani-
mo venias, vt me tuo conſilio egere nõ ſinas.
Alterius vitæ quoddam initium ordimur. Iam
quidam, qui nos abſenteis defenderunt, inci-
piunt præſentibus occultè iraſci, apertè inui-
dere, vehementer te requirimus.

CICERO ATTICO, S.

SI fortè rariùs tibi à me, quàm à ceteris, li-
teræ redduntur, peto à te, vt id non modò
non negligentiæ meæ, ſed ne occupationi qui-
dem tribuas: quæ etſi ſumma eſt, tamen nulla
eſſe poteſt tanta, vt interrumpat iter amoris
noſtri, & officii mei. nam, vt veni Romam, ite- C
rum nunc ſum certior factus, eſſe cui darem
literas. itaque has alteras dedi. Prioribus tibi
declaraui, aduentus noſter qualis fuiſſet, &
quis eſſet ſtatus, atque omnes res noſtræ quẽ-
admodum eſſent, vt in ſecũdis, fluxæ: vt in ad-
uerſis bonæ. Poſt illas datas, ſecuta eſt ſumma
contentio de domo. Diximus apud pontifices
pridie Kal. Octobr. acta res eſt accuratè a no-
bis: &, ſi vmquam in dicendo fuimus aliquid,
aut etiam ſi numquam alias fuimus, tum pro-
fectò doloris magnitudo vim quandã nobis
dicendi dedit. Itaque oratio iuuentuti noſtræ
deberi non poteſt: quam tibi, etiamſi non de-
ſideras, tamen mittam citò. Cùm pontifices
decreſſent ita, SI NEQVE POPVLI
IVSSV, NEQVE PLEBISCITO,
QVI SE DEDICASSE DICE-
RET, NOMINATIM EI REI
PRAEFECTVS ESSET, NEQVE
POPVLI IVSSV, AVT PLEBI- D
SCITO ID FACERE IVSSVS
ESSET, VIDERI POSSE SINE
RELIGIONE IAM PARTEM
AREAE MI RESTITVI: mihi facta
ſtatim eſt gratulatio. Nemo enim dubitat, quin
domus nobis eſſet adiudicata. Tum ſubitò ille
in concionem adſcendit, quam Appius ei de-
dit. nuntiat iam populo, pontifices ſecũdum
ſe decreuiſſe: me autem vi conari in poſſeſſio-
nem venire. hortatur, vt ſe, & Appium ſequan-
tur, & ſuam libertatem vt defendant. Hic cùm
etiam illi infimi partim admirarentur, par-
tim irriderent hominis amentiam, ego ſtatue-
ram illuc non accedere, niſi cùm c o s s. ex s. c.
porticum Catuli reſtituendam locaſſent. Kal.
Octobr. habetur ſenatus frequens: adhibentur
omnes pontifices, qui erant ſenatores: à quibus
Marcellinus, qui erat cupidiſſimus mei ſentẽ-
tiam primus rogatus, quæſiuit, quid eſſent in
decernendo ſecuti. Tum Lucullus de omnium
collegarum ſententia reſpõdit religionis iu-
dices, pontifices fuiſſe legis, ſenatum: ſe & col-
legas ſuos de religione ſtatuiſſe: in ſenatu de
lege ſtaturos. quiſque horum loco ſententiam
rogatus, multa ſecũdum cauſam noſtrã diſpu-
tauit. Cùm ad Clodium ventum eſt, cupit diem
conſumere: neque ei finis eſt factus: ſed tamen
cùm horas III. ferè dixiſſet. odio & ſtrepitu
ſenatus, coactus eſt aliquando perorare. Cùm
fieret s. c. in ſententiam Marcellini, omnibus,
præter vnum, aſſentientibus, Serranus inter-
ceſſit. De interceſſione ſtatim ambo c o s s. re-
ferre cœperunt. Cum ſententię grauiſſimæ di-
cerentur, Senatui placere mihi domum reſti-
tui, porticum Catuli locari, auctoritatem or-
dinis ab omnibus magiſtratibus defendi ſi quę
vis eſſet facta, ſenatum exiſtimaturum eius o-
pera factum eſſe, qui s. c. interceſſiſſet: Serra-
nus pertimuit, & Cornicinus ad ſuam veterem
fabulam rediit: abiecta toga ſe ad generi pe-
des abiecit, ille noctem ſibi poſtulauit non
concedebant. reminiſcebantur enim Kal. Ian.
Vix tamen ſibi de mea voluntate conceſſum
eſt. Poſtridie s. c. factũ eſt id, quod ad te miſi.
Deinde c o s s. porticum Catuli reſtituendam
locarunt. illam porticum redemptores ſtatim
ſunt demoliti libentiſſimis omnibus. Nobis
ſuperficiem ædium c o s s. de conſilii ſententia
æſtimarunt L L S. vicies: cetera valde illibe-
raliter. Tuſculanam villam quingentis mil.
Formianum L L S. ducẽtis quinquaginta mil.
quæ æſtimatio non modò vehementer ab o-
ptimo quoque, ſed etiam à plebe reprehendi-
tur. Dices, quid igitur cauſæ fuit? Dicunt illi
quidem: pudorem meum quòd neque nega-
rim, neque vehementiùs poſtularim. Sed non
eſt id. nam hoc quidẽ etiam profuiſſet. verùm
iidem, T. Pomponi, iidem inquam, illi, quos
ne tu quidem ignoras, qui mihi pennas inci-
derant, nolunt eaſdem renaſci: ſed, vt ſpero,
iam renaſcuntur. Tu modò ad nos veni. quod
vereor ne tardiùs, interuentu Varronis tui
noſtrique, facias. Quoniam acta quæ ſint, ha-
bes: de reliqua noſtra cogitatione cognoſce.
Ego me a Pompeio legari ita ſum paſſus, vt
nulla re impedirer, quin, ſi vellem, mihi eſſet
integrũ: aut, ſi comitia cenſorũ proximi coss.
haberent, petere poſſem, aut votiuam legatio-
nem ſuſcipere propè omnium fanorũ, ac ſa-
crorum locorum. Sic enim noſtrę rationes po-
ſtulabant. Sed volui meam poteſtatem eſſe vel
petendi, vel ineunte æſtate exeundi: & interea
me eſſe in oculis ciuium de me optime meri-
torum, non alienũ putaui. Ac forenſium qui-
dẽ rerũ hęc noſtra conſilia ſunt: domeſticarũ au-
tẽ, valde impedita. Domus ædificatur. ſcis quo
ſumtu, qua moleſtia reficitur Formianũ: quod
ego nec relinquere poſſũ, nec videre. Tuſcula
nũ proſcripſi. Suburbano nõ facile careo. Ami-

corum benignitas exhausta est in ea re, quæ A
nihil habuit præter dedecus: quod sensisti tu
absens præsentes, quorū studiis ego & copiis,
si esset per meos defensores licitum, facilè es-
sem omnia consecutus: quo in genere nunc
vehementer laboratur. Cetera, quæ me solici-
tant, μυστικώτερα sunt. Amamur à fratre, & à
filia. te expectamus. Vale.

CICERO ATTICO, S. 3

AVERE te certò scio, cum scire quid hic
agatur, tum à me scire: non quò certo-
ra sint ea quæ in oculis omnium geruntur si à
me scribantur, quàm cùm ab aliis aut scribū-
tur tibi, aut nuntiantur: verum vt perspicias
ex meis literis, quo animo ea feram quæ ge-
runtur; & qui sit hoc tempore mentis meæ
sensus, aut omnino vitæ status. Armatis homi-
nibus ante diem tertium Non. Nouembr. ex-
pulsi sunt fabri de area nostra, disturbata por- B
ticus Catuli, quæ ex S.C. COSS. locatione re-
ficiebatur, & ad tectum pænè peruenerat. Q.
fratris domus primo fracta coniectu lapidum
ex area nostra, deinde inflammata iussu Clo-
dii, inspectante vrbe, coniectis ignibus, magna
querela & gemitu non dicam bonorum. qui
nescio an vlli sint: sed, planè humanū omniū.
Ille vehemens furere. post hūc vero furorem,
nihil nisi cædē inimicorum cogitare vicatim
ambire, seruis, apertè spem libertati ostende-
re. Etenim antea, cùm iudicium nolebat: ha-
bebat ille quidem difficilem, manifestámque
causam, sed tamen causam. id poterat infitiari
poterat in alios deriuare, poterat etiam ali-
quid iure factum defendere. Post has ruinas,
incendia, rapinas, desertus à suis, vix iam De-
cimum designatorem, vix Gellium retinet.
Seruorum consiliis vtitur. videt, si omneis,
quos vult palā occiderit, nihilò suam causam
difficiliorem, quam adhuc sit, indicio futurā. C
Itaque ante diem tertium Idus Nouembr. cùm
sacra via descenderem, insecutus est me cum
suis. clamor, lapides, fustes, gladii. hæc impro-
uisa omnia discessimus in vestibulum M. Te-
tii Damionis. qui erant mecum, facilè operas
aditu prohibuerunt: ipse occidi potuit. Sed
ego diæta curari incipio: chirurgiæ tædet. Ille o-
mnium vocibus cùm se non ad iudicium, sed
ad supplicium præsens trudi videret. omneis
Catilinas, Acidinos postea reddidit. Nam Mi-
lonis domum, meámque Ceramio prid. Idus
Nouembr. expugnare, & incendere ita cona-
tus est, vt palàm hora quincta, cum scutis ho-
mines, eductis gladiis, alios cum accensis fa-
cibus adduxerit. ipse domum P. Sullæ pro ca-
stris sibi ad eam impugnationem sumserat.
Tum ex Anniana Milonis domo Qu. Flaccus
eduxit viros acreis. occidit homines ex omni
latrocinio Clodiano notissimos: ipsum cupi- D
uit: sed ille se in interiorem partem ædium
abdidit Sulla, se in senatu postridie Id. domi
Clodius. egregius Marcellinus: omnes acres.
Metellus calumnia dicendi tempus exemit,
adiuuante Oppio, etiam hercule familiari
tuo: de cuius constantia, virtute, verissimæ li-
teræ Sextius fuere. Ille postea, si comitia
non fierent vrbi minari. Proposita Marcelli
sententia quam ille de scripto ita dixerat vt
totam nostram causam areæ incendiorum, pe-

riculi mei, iudicio complecteretur, eáque o-
mnia comitiis anteferret: proscripsit se per o-
mneis dies comitialeis de cælo seruaturum.
Conciones turbulentæ Metelli, temerariæ Ap-
pii furiosissimæ Publii. Hæc tamen summa nisi
Miloni C. Appius obnunciasset, comitia futu-
ra. Ante diem XII. Kal. Decembr. Milo ante
mediam noctem cum magna manu in cāpum
venit. Clodius cum haberet fugitiuorum de-
lectas copias, in campum ire non est ausus.
Milo permansit ad meridiem, mirifica homi-
num lætitia, summa cum gloria. Contentio
fratrum trium turpis, fracta vis, contemtus
furor. Metellus tamen postulat, vt sibi postero
die in foro obnuntietur: nihil esse, quòd in
campum nocte veniretur se hora prima in co-
mitio fore. Itaque ante diem XI. Kalendas Ia-
nuas. in comitium Milo de nocte venit. Me-
tellus cum primā luce furtim in campum iti-
neribus propè deuiis currebat. Assequitur in-
ter lucos hominem Milo: obnunciat. ille se
recepit magno & turpi Q. Flacci conuicio. An-
te X. Kalendas nundinæ, concio biduo nulla.
ante diem VIII. Kalend. hæc ego scribebam
hora noctis nona Milo campum iam tenebat.
Marcellus candidatus ita stertebat, vt ego vi-
cinus audirem, Clodii vestibulum vacuum sa-
nè mihi nunciabatur. paucis pannosis sine la-
terna meo consilio illi omnia fieri querebā-
tur ignari, quantum in illo heroe esset animi,
quantum etiam consilii. miranda virtus est.
noua quadam diuina mitto. Sed hæc summa
est: comitia fore non arbitror: Publium
reum, nisi antè occisus erit, fore à Milone pu-
to, si se interim obuiam obtulerit, occisum
iri ab ipso Milone video. non dubitat face-
re, præ se fert, casum illum nostrum non ex-
timescit. numquam enim cuiusquam inuidi,
& perfidi consilio est vsus nec inerti nobili
crediturus. Nos animo duntaxat vigemus e-
tiam magis, quàm cùm florebamus, re fami-
liari comminuti sumus. Q. Fratris tamen libe-
ralitati pro facultatibus nostris, ne omnino
exhaustus essem, illo recusante, subsidiis ami-
corum respondemus. Quid consilii de omni
nostro statu capiamus, te absente nescimus.
Quare appropera.

CICERO ATTICO, S. 4

PERiucundus mihi Cincius fuit ante diem
III. Kalendas Febr. ante lucem. dixit enim
mihi, te esse in Italia, seséque ad te pueros
mittere: quos sine meis literis ire nolui: non
quò haberem quod tibi, præsertim iam propè
præsenti, scriberem: sed vt hoc ipsum signifi-
carem, mihi tuum aduentum suauissimum, ex-
spectatissimumque esse. quare aduola ad nos,
eo animo, vt nos ames, te amari scias. cetera
coram agemus: hæc properantes scripsimus.
Quo die venies, vtique cum tuis apud me sis.
perbellè feceris, si ad nos veneris: offendes
designationem Tyrannionis, mirificam li-
brorum meorum bibliothecam. quorum reli-
quiæ multò meliores sunt, quàm putaram. E-
tiam, velim, mihi mittas de tuis librariolis
duos aliquos, quibus Tyrannio vtatur gluti-
natoribus, ad cetera administris: iisque impe-
res, vt sumant membranulam ex qua indices
fiant, quos vos Græci (vt opinor) σιλλύβους ap-
pellatis.

pellatis. sed hæc, si tibi erit commodum, ipse A
verò vtique fac venias, si potes in his locis
adhærescere, & Piliam adducere. ita enim æ-
quum est, & cupit Tullia. Medius fidius, ne tu
emisti locum præclarum. Gladiatores audio
pugnare mirificè. si locare voluisses, duobus
his muneribus liberasses, sed hæc posteriùs.
Tu fac venias, & de librariis, si me amas, dili-
genter. Vale.

CICERO ATTICO, S. 5

AIN tu? an me existimas ab vllo malle mea legi, probarique, quàm à te? cur igitur cuiquam nisi priùs? vrgebar ab eo, ad quem misi, & non habebam exemplar. Quid? etiam (dudū enim circumrodo quod deuorādum est) subturpicula mihi videbatur esse παλινῳδία. sed valeant recta, vera, honesta consilia. Non est credibile, quæ sit perfidia in istis principibus, vt volunt esse, vt essent, si quidquam haberent fidei. Senseram, noram, inductus, relictus, proiectus ab iis, tamen hoc erat in animo, vt cum iis in rep. consentirem, iidem erant, qui fuerant. Vix aliquando te auctore resipui. Dices, ea te monuisse, suasisse, quæ facerem, non etiam vt scriberem, ego, mehercule, mihi necessitatem volui imponere huius nouæ coniunctionis: ne qua mihi liceret labi ad illos, qui etiā tum, cùm misereri mei debent, non desinunt inuidere, sed tamé modici fuimus ὑποθέσει, vt scripsi, erimus vberiores, si & ille libenter accipiet, & hi subringentur, qui villam me molestè ferunt habere, quæ Catuli fuerat: aut etiam emisse non cogitant: qui domum negant oportuisse me ædificare, vendere aiunt oportuisse. Sed quid ad hoc, si, quibus sententiis dixi, quod & ipsi probarent, lætati sunt tamen me contra Pōpeij voluntatem dixisse? Sed quoniam, qui nihil possunt, ii me nolunt amare: demus operā, C vt ab iis, qui possunt diligamur. Dices: vellem iampridem. Scio te voluisse, & me. Asinum germanum fuisset. Iam tempus est meipsum à me amari, quando ab illis nullo modo possum. Domum meam quòd crebrò inuisis, est mihi valde gratum. Viaticum Crassipes præripit. Tu de via rectà in hortos. Videtur commodius ad te postridie scilicet, quid enim tua: sed viderimus. Bibliothecam mihi tui pinxerunt constructione, & sittybis. eos velim laudes. Vale.

CICERO ATTICO, S. 6

DE Lentulo scilicet sic fero, vt debeo, virum bonum, & magnum hominem, & in summa magnitudine animi, multa humanitate temperatum, perdidimus: nósque malo solatio, sed non multo tamen consolamur, quòd ipsius vicem minimè dolemus, non vt Saufeius, & vestri mehercule, quia sic amabat patriam, vt mihi aliquo deorum beneficio videatur ex eius incendio esse ereptus. Nam quid fœdius nostra vita, præcipuè mea? Nam tu quidem, etsi es natura πολιτικός, tamen nullam habes propriam seruitutem communi fueris nomine, ego verò, qui, si loquor de republica quod oportet, insanus: si, quod opus est, seruus existimor: si taceo, oppressus, & captus: quo dolore esse debeo? quo sum scilicet: hoc etiam acriore, quòd ne dolore quidem possum, vt non ingratus videar. Quid si cessare libeat, & in otii portum confugere? nequidquam: immò etiam in bellum, & castra. Ergo erimus ὀπαδοί, qui ταγοὶ esse noluimus? sic faciendum est, tibi enim ipsi (cui vtinam semper paruissem) sic video placere. Reliquum est, Σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει. Non mehercule possum: & Philoxeno ignosco, qui reduci in carcerem maluit, veruntamen idipsum mecum in his locis commentor, vt ista improbem: idque tu, cùm vnà erimus, confirmabis. A te literas crebrò ad me scribi video, sed omneis vno tempore accepi. Quæ res etiam auxit dolorem meum. Casus enim trinas antè legeram, quibus meliusculè. Lentulo esse, scriptum erat. ecce quartæ fulmen, sed ille, vt scripsi, non miser, nos verò serui. Quòd B me admones, vt scribam illa Hortensiana: in alia incidi, non immemor istius mandati tui: sed mehercule incipiendo refugi, ne quòd videor non stultè illius amici intemperiem tulisse, rursus stultè iniuriam illius faciam illustrem, si quid scripsero, & simul βαθύτης mea, quæ in agendo apparuit, in scribendo sit occultior, & aliquid satisfactio leuitatis habere videatur. Sed viderimus. Tu modò quàm sępissimè ad me aliquid. Epistolam Lucceio quam misi, qua res meas vt scribat, rogo, fac vt ab eo sumas, valde bella est: eúmque, vt approperet, adhorteris: & quòd mihi se ita facturum rescripsit, agas gratias. Domum nostram, quoad poteris, inuisas. Vestorio aliud significes. Valde enim est in me liberalis. Vale.

CICERO ATTICO, S. 7

C NIHIL εὐχαρότερον epistola tua quæ me solicitum de Q. nostro, puero optimo, valde leuauit. venerat horis duabus antè Cærippus, mera monstra nuntiarat de Appollonio quod scribis, quid illi Dii irati, homini Græco, qui conturbare quidem putat sibi licere, quod equitibus Rom. nam Terentius suo iure. De Metello, οὐχ ὅσιον φθιμένοισιν, sed tamen multis annis ciuis nemo erat mortuus. Quid quidem tibi nummi? meo periculo sint. Quid enim veteris, quemcumque heredem fecit? nisi Publium fecit. verùm fecit non improbe, quamquam fuit ipse. Quare in hoc theca nummariam non retexeris: in aliis eris cautior. Mea mandata de domo curabis, præsidia locabis, Milonem admonebis Arpinatum fremitus est incredibilis de Laterio. Quid quæris? Equidem dolui, ὁ δ᾽ οὐκ ἐμπάζετο μύθων. Quid superest, etiam puerum Ciceronem curabis, & amabis, vt D facis. Vale.

CICERO ATTICO, S. 8

MVLTA me in epistola tua delectarunt, sed nihil magis, quàm patina tyrotarichinam de randusculo quod scribis, μήπω μέζον εἴπης πρὶν ἂν τελευτήσαντ᾽ ἴδῃς. ædificati tibi in agris nihil reperio, in oppido est quiddā, de quo est dubium, sitne venale: ac proximum

quidem nostris in ædibus. Hoc scito, Antium, Buthrotū esse Romæ, vt Corcyræ illud tuum: nihil quietius, nihil alsius, nisi amœnius. ΕΙΜΗΙCΗΤΩΦΙΔΟC.ΚΟC. postea verò quàm Tyrannio mihi libros disposuit, mens addita videtur meis ædibus: qua quidem in te mirifica opera Dionysij, & Menophili tui fuit. Nihil venustius, quam illa tua pegmata. postquam misisti libros, illustrarunt valde. Et scribas ad me velim de gladiatoribus: sed ita, bene si rem gerunt, non quæro, malè sic egisse. Apedias vix discesserat, cum epistola. Quid ais? putásne fore, vt legem non ferat? dic, oro te, clarius, vix enim mihi exaudisse videor, verùm statim fac vt sciam, si modò est commodum. Ludis quidem, quoniam dies est additus: eo etiam melius hic eū diem cum Dionysio conteremus. De Trebonio prorsus tibi assentior. De Domitio. σύκῳ μὰ οὐδὲ ἐν οὕτω ὅμοιον γέτην δήμητρα, σύκον οὐδὲ ἐν φονεν, quam est ista περίστασις, nostra, vel quòd ab iisdem, vel quòd præter opinionem, vel quò viri boni nusquam, vnum dissimile, quò huic meritò, nam de ipso casu nescio, an illud melius. quid enim hoc miserius, quàm eum, qui tot annos, quot habet, designatus consul fuerit, fieri C O S. non posse, præsertim cùm aut solus, aut certe non plus, quàm cum altero petat? Si verò id est, quod nescio an sit, vt non minùs longas iam in codicillorum fastis, futurorum C O SS. paginulas habeat, quàm factorum, quid illo miserius, nisi respub. in qua ne speratur quidem melius quidquam. De Natta ex tuis primùm sciui literis, oderā hominem. De poemate quòd quæris: quid si cupiat effugere? quid si sinat? De Fabio Lusco quod eram exorsus, homo peramans semper nostri fuit, nec mihi vnquam odio, satis enim acutus, & permodestus, ac bonæ frugi, eum quia non videbam, abesse putabam, audiui ex Gauio hoc Firmano, Romæ esse hominem, & fuisse assiduum percussit animum. Dicēs, Tantulane causa? Permulta ad me detulerat non dubia de Firmanis fratribus. quid sit, quòd se à me remouit, si modò remouit, ignoro. De eo, quod me mones, vt & me geram πολιτικῶς, & in eo, γεγραμμένην teneam, ita faciam: sed opus est maiore prudentia, quàm à te, vt soleo, petam. Tu velim & Fabium, si quem habes aditum, odorere, & & istum conuiuam tuum degustes: & ad me de istis rebus, & de omnibus quotidie scribas. Vbi nihil erit, quod scribas, idipsum scribito. Cura vt valeas.

CICERO ATTICO, S. 9

SANE velim scire, num censum impendant tribuni diebus vitiandis (est enim hic rumor) totáque de censura quid agant, quid cogitent. Nos hîc cùm Pompeio fuimus. multa mecum de repub. sanè sibi displicens, vt loquebatur (sic est enim in hoc homine dicendum) Syriam spernens, Hispaniam iactās, hîc quoque, vt loquebatur, & opinor vsquequaque, de hoc cùm dicemus: sit hoc quasi, ἡ Ἰδεία φαυλίδα. Tibi etiam gratias agebat, quòd signa componenda suscepisses. In nos verò suauissimè hercule, est effusus: venit etiā ad me in Cumanum, ac se nihil minus velle mihi visus est, quàm Messalam consulatum petere. de quo ipso, si quid scis, velim scire. Quòd Lucceio scribis te nostram gloriam cōmendaturum & ædificium nostrum quòd crebrò inuisis, gratum. Q. frater ad me scripsit se, quoniam Ciceronem suauissimum secum haberet, ad te Nonis Maiis venturum. Ego me de Cumano moui ante diem v. Kalend. Maij. eo die Neapoli apud Lætum ante diem IIII. Kalend. Maias iens in Pompeianum benè manè, hæc scripsi. Puteolis magnus est rumor, Ptolomæum esse in regno. Siquid habes certius, velim scire. Ego hîc pascor bibliotheca Fausti: fortasse tu putabas, his rebus Puteolanis, & Lucrinensibus. ne ista quidem desunt: sed mehercule à ceteris oblectationibus deseror, & voluptatibus, propter remp. Sic literis sustentor, & recreor, maloque in illa tua sedecula, quam habes sub imagine Aristotelis sedere, quam in istorum sella curuli, tecùmque apud te ambulare, quàm cum eo, quo cum video esse ambulandum. sed de illa ambulatione fors viderit, aut si quis est, qui curet, deus. Nostram ambulationem, & Laconicum, eaque, quæ Cyrea sint velim, cum poteris, inuisas: & vrgeas Philotimum, vt properet, vt possim tibi aliquid in eo genere respondere. Pompeius in Cumanum Parilibus venit. misit ad me statim qui salutem nuntiaret. Ad eum postridie manè vadebam, cùm hæc scripsi. Vale.

CICERO ATTICO, S. 10

DELECTARVNT me epistolæ tuæ, quas accepi vno tempore duas, ante diē v. Kalend. Perge reliqua. gestio scire ista omnia: etiam illud, cuiusmodi sit velim perspicias: potes à Demetrio. Dixit Pompeius Crassum à se in Albano exspectari ante diem IIII. Kalend. is cùm venisset, Romam esse statim venturos, vt rationes cum publicanis putarent. Quæsiui, Gladiatoribúsne? respondit, Antè, quàm inducerentur. Id, cuiusmodi sit, aut nunc, si scias, aut, cùm is Romam venerit, ad me mittas, velim. Nos hîc vorамus literas cum homine mirifico (ita mehercule sentio) Dionysio: qui te, omnesque vos salutat, οὐδὲν γλυκύτερον, ἢ πάντα εἰδέναι. Quare, vt homini curioso, ita perscribe ad me, quid primus dies, quid secundus, quid censores, quid Appius, quid illa populi Apuleia: denique etiam quid à te fiat, ad me velim scribas. non enim (vt verè loquamur) tam de rebus nouis, quàm tuis literis delector. Ego mecum, præter Dionysium, duxi neminem, nec metuo tamen, ne mihi sermo desit abs te quo magnopere delector. Tu Lucceio nostrum librum dabis, Demetrij Magnetis tibi mitto, statim vt sit qui à te mihi epistolam referat. Vale.

CICERO ATTICO S. 11

EGNATIVS Romæ est: sed ego cum eo de re Halimeti vehementer, antè egi. grauiter se acturum cum Aquillio, confirmauit. Videbis ergo hominem, si voles. Macroni vix videor præsto esse. Idibus enim auctionem Latini vadere, & biduum præterea. Id tu, quo-

mi, quoniam Macronem tanti facis, ignoscas A mihi velim. sed, si me diligis, postridie Kalend. cena apud me cum Pilia, prorsus id facies. Kalend. cogito in hortis Crassipedis, quasi in diuersorio, cenare. Facio fraudem s.c. Inde domum cenatus, vt sim manè præsto Miloni ibi te igitur videbo, & promouebo. Domo te nostra tota salutat. Vale.

CICERO ATTICO, S. 12

NOS in Tusculanum venisse ad XVII. Kalend. Decemb. video te scire. ibi Dionysius nobis præstò fuit Romæ ad XVIII. Kalend. volumus esse, quid dico volumus? immò vero cogimur. Milonis nuptiæ, comitiorum nonnulla opinio est. Ergo, vt si rata, abfuisse me in altercationibus, quas in senatu factas audio, fero non molestè. Nam aut defendissem, quod non placeret: aut defuissem, cui non oporteret. Sed mehercule velim res istas, & præsentem statum reipub. & quo animo B cos. ferant hunc σκυλμὸν, rescribas ad me, quantum potes, & vales. Sum ὀξύπεινος: & si quæris, omnia mihi sunt suspecta. Crassum quidem nostrum minore dignitate aiunt profectum paludatum, quàm olim æqualem eius, L. Paulum, item Titum iterum cos. O hominem nequam! De libris Oratoriis factū est à me diligenter, diu, multúmque in manibus fuerunt, describas licet. Illud etiam te rogo, τὴν παροῦσαν κατάστασιν τυπωδῶς, ne illuc hospes veniam. Vale.

CICERO ATTICO, S. 13

VESTORIBVS noster me per literas fecit certiorem, te Roma ad VI. Id. Maii putare profectum esse, tardiùs, quàm dixerat, quod minus valuisses si iam meliùs vales, vehementer gaudeo. Velim domum ad tuos C scribas, vt mihi tui libri pateant, non secus, ac si ipse adesses, cum ceteri, tum Varronis. est enim mihi vtendum quibusdam rebus ex iis libris, ad eos, quos in manibus habeo, quos, vt spero, tibi valde probabo. velim, si quid fortè noui habes, maximè à Q. fratre, deinde à C. Cæsare, & siquid fortè de comitiis, de rep. (soles enim tu hæc festinè odorari) conscribas ad me. Si nil habebis, tamen scribas aliquid. nunquam enim mihi tua epistola, aut intempestiua, aut loquax visa est. Maximè autem rogo, rebus tuis, totóque itinere ex sententia confecto, nos quamprimum reuisas. Dionysium iube saluere. Cura vt valeas.

CICERO ATTICO, S. 14

DE Eutychide gratum. qui vetere prænomine, nouo nomine, T. erit Cæcilius: vt D est ex me, & ex te iunctus Dionysius M. Pomponius. Valde mehercule mihi gratum, si Eutychides tuam erga me beneuolentiam cognoscet, suamque illam in meo dolore συμπάθειαν neque tum mihi obscuram, neque post ingratam fuisse. Iter Asiaticum tuum puto tibi suscipiendum fuisse. nunquam enim tu sine iustissima caussa tam longè à tot tuis & hominibus & rebus carissimis, & suauissimis abesse voluisses. Sed humanitatem tuam, amorémque in tuos, reditus celeritas declarabit. Sed vereor, ne lepore suo detineat diutius P. Clodius, & homo pereruditus (vt aiunt) & nunc quidem deditus Græcis literis Pituanios. Sed si vis homo esse, recipe te ad nos, ad quod tēpus confirmasti. cum illis tum, cùm salui venerint, Romæ viuere licebit. Auere te scribis accipere aliquid à me literarū. Dedi, ac multis quidem de rebus, ἡμερολεγδὸν perscripta omnia: sed, vt coniicio, quoniam mihi non videris in Epeiro diu fuisse, redditas tibi non arbitror. genus autem mearum ad te literarum, eiusmodi ferè est vt non libeat cuiquā dare, nisi de quo exploratum sit, tibi eum redditurum. Nunc Romanas res accipe. Ad III. Nonas Quinct. Suffenas & Cato, absolutis Procilius, condemnatus: ex quo intellectum est, treis ἀρεοπαγίτας, ambitum, comitia, interregnum, maiestatem, totam denique remp. flocci non facere. Debemus patremfa- B milias domi suæ occidere nolle, neque tamen id ipsum abundè. Nam absoluerunt XXII. condemnauerunt XXVIII: Publius sanè diserto epilogo criminans, menteis iudicium mouerat. Otalus in ea causa fuit, cuiusmodi solet nos verbum nullum. veritas est enim pusilla, qua nunc laborat, ne animum Publii offenderet. His rebus actis, Reatini me ad suā Τέμπη duxerunt vt agerem causam contra Interamnateis apud cos. & decem legatos, quòd lacus Velinus à M. Curio emissus interciso monte monte in Nar defluit: ex quo est villa siccata, & humida tamen modicè à Rosea. Vixi cum Axio: qui etiam me ad VII. Aquas duxit. Redii Romam Fonteii causa, ad te VII. Id. Quinct. veni. Spectaculum primum magno & æquabili plausu, sed hoc ne curaris ego ineptus, qui scripserim: deinde Antiphonti operam: is erat antè manumissus, quā C productus: ne diutius pendeas, palmam tulit. Sed nihil tam pusillum nihil tam sine voce, nihil tam verum. Hæc tu tecum habeto. In Andromacha tamen maior fuit quàm Astyanax. nam in ceteris parem habuit neminem. Quæris nunc de Arbuscula. Valde placuit. Ludi magnifici, & grati. Venatio in aliud tempus dilata. Sequere nunc me in campum. Ardet ambitus. σῆμα δέ τοι ἐρέω. Fœnus ex triente Idibus Quinctil. factum erat bessibus. Dices, Istuc quidem non molestè fero. O virum, ô ciuem! Memmium Cæsaris omnes opes confirmant, cum eo Domitium cos. iunxerit, qua pactione, epistolæ committere non audeo Pompeius fremit, queritur, Scauro studet: sed vtrùm fronte, an mēte, dubitatur. ἐξοχὴ nulla est pecunia, omnium dignitatē exæquat. Messala lāguet, nō quò aut animus desit, aut amici: sed coitio coss. & Pompeius obsunt. ea comitia puto fore vt ducantur. Tribunitii cādi- D dati iurarunt, se arbitrio Catonis petituros. Apud eum L L S. quingena deposuerunt, vt, qui à Catone damnatus esset, id perderet, & competitoribus tribueretur. Hæc ego pridie scribebam, quàm comitia fore putabātur: sed ad te V. Kalen. Sextil. si facta erunt, & tabellarius non erit profectus, tota comitia perscribam: quæ si, vt putantur gratuita fuerint: plus vnus Cato potuerit, quam omnes quidē iudices. Messius defendebatur à nobis, è legatione

reuocatus. nam cum Cæsari legat Appius.
Seruilius edixit, vt adesset. tribus habet Pon-
tinam, Veliam, Metiam. pugnatur acriter a-
gitur tamen satis. Deinde me expedio ad
Drusum: inde ad Scaurum. parantur orationi-
bus indices gloriosi. fortasse accedent etiam
COSS. DES. in quibus si Scaurus non fue-
rit, in hoc iudicio valde laborabit. Ex Q. fra-
tris literis, suspicor iam eum esse in Britannia
suspenso animo exspecto, quid agat. Illud
quidem sumus adepti, quod multis, & ma-
gnis indiciis possumus indicare, nos Cæsari
& carissimos, & iucundissimos esse. Diony-
sium velim saluere iubeas, & eum roges, &
hortere, vt quamprimùm veniat, vt possit Ci-
ceronem meum atque etiam meipsum erudi-
re. Vale.

CICERO ATTICO, S. 15

OCCVPATIONVM mearum vel hoc
signum erit, quòd epistola, librarii manu
est. De epistolarum frequentia te nihil accuso:
sed pleræque tantummodò mihi nuntiabant,
vbi esses, quòd erat abs te: vel etiam signifi-
cabant, rectè esse, quo in genere maximè de-
lectarunt duæ ferè eodem tempore abs te
Bruto datæ, scire enim volebam te commo-
dè nauigasse. Sed hæc epistolarum frequen-
tia non tam vbertate sua, quàm celeritate
delectauit. illa fui grauis, & plena rerum,
quam mihi M. Paccius, hospes tuus, reddidit,
ad eam rescribam igitur, & hoc primùm. Pac-
cio re & verbis ostendi, quid tua commenda-
tio ponderis haberet. itaque in intimis est
meis, cùm antea notus non fuisset. Nunc per-
gam ad cetera. Varro, de quo ad me scribis,
includetur in aliqué locum, si modò erit lo-
cus, sed nosti, genus dialogorum meorum: vt
in Oratoriis, quos tu in cælum fers, non men-
tio potuit fieri cuiusquam ab iis, qui dispu-
tant, nisi eius, qui illis notus, aut auditus esset.
Hanc ego de rep. quam institui, disputationé,
in Africani personam, & Phili & Lælii, & Ma-
nilii contuli, adiunxi adolescenteis, Q. Tube-
ronem, P. Rutillium, duos Lælii generos, Scæ-
uolam, & Fannium. Itaque cogitabam, quoniá
in singulis libris vtor proœmiis, vt Aristoté-
lης in iis quos ἐξωτερικοὺς vocat, aliquid ef-
ficere, vt non sine causa istum appellarem: id
quod intelligo tibi placere: vtinam modò co-
nata efficere possim. rem enim (quod te non
fugit) magnam complexus sum & grauem,
& plurimi otii: quo ego maximè egeo. Quòd
in iis libris, quos laudas, personam deside-
ras Scæuolæ, non eam temere dimoui, sed
feci idem, quod in πολιτείᾳ deus ille noster
Plato, cùm in Pyræeum Socrates venisset ad
Cephalum locupletem, & festiuum senem:
quoad primus ille sermo haberetur, adest in
disputando senex, deinde, cùm ipse quoque
commodissimè locutus esset, ad rem diuinam
dicit se velle discedere, neque postea reuer-
titur. Credo Platonem vix putasse satis con-
sonum fore, si hominem id ætatis in tam lon-
go sermone diutius retinuisset. Multò ego
satius hoc mihi cauendum putaui in Scæuo-
la, qui & ætate, & valetudine erat ea, qua
meministi & iis honoribus, vt vix satis deco-

A rum videretur, eum plureis dies esse in Crassi
Tusculano. Et erat primi libri sermo, non
alienus à Scæuolæ studiis reliqui libri τε-
χνολογίαν habent, vt scis. Huic ioculatoriæ
disputationi senem illum, vt noras, interesse
sanè nolui. De re filiæ quod scribis, erit mi-
hi curæ, etenim est luculenta, Aureliam, vt
scribis indicis: & in eo me etiam Tulliæ meæ
venditabo. Vestorio non desum. gratum enim
tibi id esse intelligo, &, vt ille intelligat, cu-
ro. Sed scis, qui? cum habeat duos faciles
nihil difficilius. Nunc ad ea, quæ quæris de
C. Catone, lege Iunia, & Licinia scis abso-
lutum. Fusia ego tibi nuntio absolutum iri
neque patronis suis tam libentibus quàm ac-
cusatoribus. Is tamen & mecum, & cum Mi-
lone in gratiam rediit. Drusus reus est factus
à Lucretio, iudicibus reiiciendis ad v. Non.
Quinct. De prœlio rumores non boni: sed iu-
dicia nosti. Hirrus cum Domitio in gratia
B est. s. c. quod hic COSS. de prouinciis fece-
runt, QVICVMQVE POSTHAC
notum tibi, vt quod iam intelligebamus, e-
nuntiationem illam. Memmii valde Cæsari
displicere. Messala noster, & eius competi-
tor Domitius liberalis in populo valde fuit:
nihil gratius, certi erant COSS. Ac senatus
decreuit, vt tacitum iudicium ante comitia
fieret ab iis consiliis, quæ erant omnibus sor-
tita in singulos candidatos, magnus timor
candidatorum. Sed quidam iudices. in his
Opimius Veietorantius tribunum pl. appel-
larunt, ne iniussu populi iudicarent: rescin-
dit comitia dilata ex s. c. dum lex de tacito
iudicio ferretur. Venit legi dies. Terentius
intercessit. COSS. qui illud leui brachio egis-
sent, rem ad senatum detulerunt. Hic abde-
ras non tacente me. Dices, tamen tu non
quiescis? Ignosce, vix possum. Verumta-
men quid tam ridiculum? Senatus decreue-
C rat, ne prius comitia haberentur, quàm lex
lata esset: si qui intercessisset, res integra re-
ferretur. Cœpta ferri leuiter. Intercessum
non inuitis. res ad senatum. De ea re ita cen-
suerunt, COMITIA PRIMO QVO-
QVE TEMPORE HABERI CEN-
SERE. Scaurus qui erat paucis diebus illis
absolutus, cùm ego patrē eius ornatissimè de-
fendissem, obnuntiationibus per Scæuolā in-
terpositis, singulis diebus vsque ad prid. Kal.
Octob. quo ego hæc die scripsi, sublatis, popu-
lo tributim domi suę satis fecerat. Sed tamen
etsi vberior liberalitas huius, gratior esse vi-
debatur eorum, qui occuparant. Cuperē vultū
videre tuum, cùm hæc legeres. nā profectò rē
non habes nullam, hæc negotia multarū nun-
dinarum fore. Sed senatus hodie fuerat futu-
rus. id est Kalendis Octob. iam enim lucescit.
ibi loquetur præter Antium, & Fauonium
liber nemo. nam Cato ægrotat. de me nihil ti-
mueris: sed tamen promitto nihil. Quid quæris
D aliud. Iudicia, credo Drusus, Scaurus nō fecis-
se videntur. tres candidati fore rei putabātur.
Domitius à Memmio Messala à Q. Pompeio
Rufo Scaurus à Triario, aut à L. Cæsare. Quid
poteris, inquies, pro iis dicere? Ne viuam, si
scio. In illis quidem tribus liberis quos tu di-
laudas, nihil reperio. Paccianę epistolæ respō-
di, cognosce cetera. Ex fratris literis incredi-
bilia quædam de Cæsaris in me amore cogno-
ui, eaque

ni, eáque sunt ipsius Cæsaris vberrimis lite- A ris confirmata. Britannici belli exitus exspectatur. constat enim, aditus insulæ esse munitos mirificis molibus etiam illud iā cognitum est, neque argenti scrupulum esse vllum in illa insula, neque vllā spem prædæ nisi ex mancipiis ex quibus nullos puto te literis, aut musicis eruditos exspectare. Paulus in medio foro basilicam iam pæne texuit iisdem antiquis columnis: illam autem, quam locauit, facit magnificentissimam. Quid quæris? nihil gratius illo monumento, nihil gloriosius. Itaque Cæsaris amici (me dico, & Oppium) disrumparis licet, monumentum illud, quod tu tollere laudibus solebas, vt forum laxaremus, & vsque ad atrium Libertatis explicaremus, contempsimus sexcenties L L S. Cum priuatis non poterat transigi minore pecunia. efficiemus rē gloriosissimam. nam in Campo Martio septa tribunitiis comitiis marmorea sumus, & tecta facturi, eáque cingemus excelsa porticu, B vt mille passuum conficiatur. Simul adiungetur huic operi villa etiā publica. Dicis, Quid mihi hoc monumentum proderit: ad quid laboramus res Romanas? non enim te puto de lustro, quod iam desperatum est, aut de iudiciis, quæ lege Coctia fiant quærere. Nunc te obiurgari patere, si iure. scribis enim in ea epistola, quam C. Domitius mihi reddidit, Buthroto datam, in Asiam tibi eundum esse te arbitrari. mihi mehercule nihil videbatur esse, in quo tantulū interesset, vtrùm per procuratores ageres an per teipsum, habes toties, & vt tā longè abes. Sed hæc mallē integra re tecū egisse. profectò enim aliquid egissem. Nunc reprimam susceptam obiurgationem. vtinam valeat ad celeritatem reditus tuus. Ego ad te propterea minùs sæpe scribo, quod certum non habeo, vbi sis, aut vbi futurus sis. huic tamen nescio cui quòd videbatur is te visurus esse, putaui dandas esse literas. Tu, quoniā iturum te in Asiam esse putas, ad quæ tempo- C ra te exspectem, facias me certiorem velim, & de Eutychide quid egeris. Vale.

CICERO ATTICO, S. 16

O EXPECTATAS mihi tuas literas: O gratum aduentum: O constantiam promissi, & fidem miram: O nauigationem amandam: quam mehercule ego valde timebam, recordans superioris tuæ trāsmissionis. Sed, nisi fallor, citius te, quàm scribis, videbo. Credo enim te putasse tuas mulieres in Apulia esse: quod cùm secus erit, quid te Apulia moretur? an Vestorio dandi sunt dies, & ille Latinus ἀττικισμὸς ex interuallo regustandus. Quin tu huc aduolas: & inuisis illius nostræ reip. germanæ? Putaui de nummis ante comitiā tributim vno loco diuisis palàm inde absolutum Gabinium, detur esse valiturum. De Messala quod quæris quid scribam, nescio: numquam D vidi tam pares candidatos. Messalæ copias nosti. Scaurū Triarius reum fecit. Si quæris, nulla est magnopere commota συμπάθεια. Sed tamen habet ædilitas eius memoriam nō ingratam, & est pondus apud rusticos in patris memoriam. Reliqui duo plebeii sic exequantur, vt Domitius valeat amicis, adiuuetur tamen non gratissimo munere. Memmius Cæsaris commendetur militibus, Pompeii Gallia nitatur. quibus si non valuerit, putant fore aliquem, qui comitia in aduentum Cæsaris detrudat, Catone præsertim absoluto. Nunc de Gabinio habe absoluto. Verùm ferendum est. Quæris, ego me vt gesserim constanter, & libere. Quid ille? inquies, vt ferebat? humaniter, meęque dignitatis, quoad mihi satisfactum esset, habendam sibi rationē putabat. Quomodo ergo absolutus? omnino ΠΟΡΠΑΠΥΜΝΑ. accusatorum incredibilis infantia, id est, L. Lentuli. L. F. quem fremunt omnes præuaricatum: deinde Pompeii mira contentio, iudicum sordes. Attamen X X X I I. condemnarunt, X X X V I I I. absoluerunt. iudicia reliqua impendent. Nondum est planè expeditus. Dices, Tu ergo hæc quomodo fers? Bellè hercule, & in eo me valde amo. Amisimus, mi Pomponi, non omnem modò succum, ac sanguinem, sed etiam colorem, & speciem pristinam ciuitatis. Nulla est resp. quæ delectet, in qua acquiescam. Idne igitur, inquies facile fers? Idipsum, recordor enim, quàm bella, paulisper nobis gubernantibus ciuitas fuerit: quæ mihi gratia relata sit, nullus dolor me angit vnum omnia posse, disrumpuntur ii, qui me aliquid posse doluerunt, multa mihi dant solatia: nec tamen ego de meo statu demigro, quæque vita maximè est ad naturam, ad eam me refero, ad literas, & studia nostra: dicendi laborem delectatione oratoria consolor. Domus me, & rura nostra delectant. *non recordor, vnde ceciderim, sed vnde surrexerim.* Fratrem mecum, & te si habebo, per me ista pedibus trahuntur. Vobis, ἐμφιλοσοφῆσαι possum. Locus ille animi nostri, stomachus vbi habitabat olim, concalluit. Priuata modò & domestica nos delectant, miram securitatem videbis, cuius plurimæ mehercule partes sunt in tuo reditu. Nemo enim in terris est mihi tam consentientibus sensibus. Sed accipe alia. Res fluit ad interregnum, & est nonnullus odor, dictaturæ: sermo quidem multus: qui etiam Gabinium apud timidos iudices adiuuit. Candidati consulares omnes, rei ambitus accedit etiam Gabinius, quem P. Sulla non dubitans, quin foris esse, postularat contrà dicente & nihil obtinēte Torquato. Sed omnes absoluentur nec posthac quisquam damnabitur, nisi qui hominem occiderit. Hoc tamen agitur seueriùs. Itaque iudicia calent M. Fuluius Nobilior condemnatus est. Multi alij vrbani ne respondent quidem. Quid aliud noui? Et tamen, absoluto Gabinio, stomachantes alii iudices, hora pòst, Antiochum Gabinium nescio quem, solidis pictoribus libertum accensum Gabinii, lege Papia condēnarunt. Itaque dixit statim reus lege maiestatis ΟΥΚΟΙΜΡΙΚΑ ΜΑΦΗ Pōptinus vult ad IIII. Non. Nouemb. triumphare. Huic obuiam Cato, & Seruilius, prætores, apertè, & Q. Mucius tribunus. Negant enim latum de imperio: & est latum hercule, insulsè. sed erit cum Pomtino Appius cos. Cato tamen affirmat, se viuo, illum, non triumphare. Id ego puto vt multa eiusdem, ac nihil recasurum. Appius sine lege suo sumtu in Ciliciam cogitat. Ab Q. fratre, & à Cæsare accepi ad IX. Kalend. Nouembr. literas, confecta Britannia, obsidibus acceptis nulla præ-

da, imperata tamen pecunia. data à litoribus Britanniæ proximo: ad VI. Kalend. Octob. exercitum à Britannia reportabant. Q. Pilius erat iam ad Cæsarem profectus. Tu, si aut amor in te est nostri, ac tuorum, aut vlla veritas: aut si etiam sapis, ac frui tuis commodis cogitas: aduentare, & prope adesse iam debes, non mehercule æquo animo te careo, te autem quid mirum, qui Dionysium tantopere desiderem? quem quidem ab te, cùm dies venerit, & ego, & Cicero meus agitabat. Abs te proximas literas habebam, Epheso ad V. Id. Sext. datas. Vale.

CICERO ATTICO, S. 17

PVTO te existimare, me nunc oblitū consuetudinis & instituti mei, rarius ad te scribere, quàm solebam, sed cùm loca, & itinera tua nihil habere certi video, neque in Epirum, neque Athenas, neque in Asiam, neque B cuiquam, nisi ad te ipsum proficiscēti, dedi literas. Neque enim sunt epistolæ nostræ, quæ si perlatæ non sint, nihil ea res nos offensura sit: quæ tantum habent mysteriorum, vt eas ne librariis quidem ferè committamus. Lepidum quò excidat, COSS. flagrant infamia quod C. Memmius candidatus pactionem in senatu recitauit, quam ipse, & suus competitor Domitius cum coss. fecisset, vti ambo LLS. quadragena COSS. darent, si essent ipsi COSS. facti nisi treis augures dedissent, qui se affuisse dicerēt, cùm lex Curiata ferretur, quæ lata non esset:

A & duos consulareis, qui se dicerent in ornandis prouinciis consularibus scribendo affuisse, cùm omnino ne senatus quidem affuisset. Hæc pactio non verbis, sed nominibus, & præscriptionibus, multorum tabulis, cùm esse facta diceretur, pro lata à Memmio est, nominibus inductis, auctore Pompeio. Hic Appius erat idem. nihil sanè acturæ. corruerat alter, & planè, inquam, iacebat. Memmius autem dirempta coitione, inuito Caluino, planè refrixerat, & eò magis nunc concitare dictaturam, fauere iustitio, & omnium rerum licentiæ. Perspice æquitatem animi mei, & ludum, & contemtionem. Seleucianæ prouinciæ, & meam hercule cum Cæsare suauissimam coniunctionem. hæc enim me vna ex hoc naufragio tabula delectat. qui quidem Quinctū meū, tuúmque (dii boni) quemadmodū tractat, honore, dignitate, gratia non secus, ac si ego essem imperator Hibernam legionem eligendi B optio delata commodum, vt ad me scribit. Hunc tu non ames. Quem igitur istorum? Sed heus tu, scripserámne tibi me esse legatū Pompeio? & extra vrbem quidem fore ex Idibus Ian. visum est hoc mihi ad multa quadrare, Sed quid plura? coràm (opinor) reliqua: vt tu tamen aliquid exspectes Dionysia plurimā salutem: cui quidé ego non modò seruaui, sed etiam ædificaui lucum. Quid quæris? Ad summam lætitiam meam quam ex tuo reditu capio, magnus ex illius aduētu cumulus accedit. Quo die ad me venies, si me amas, apud me cum tuis maneas. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD ATTICVM, LIBER quintus.

CICERO ATTICO, S. 1

EGO verò & tuum in discessu vidi animum & meo sum ipse testis: quo magis erit tibi videndum, nequid noui decernatur, vt hoc nostrum desiderium ne plus sit annuum. De Annio Saturnino curasti probè. de satisdando verò, te rogo, quoad eris Romæ, tu, vt satisdes, & sunt aliquot satisdationes secundum mancipium: in his & Memmianorum prædiorum, vel Hatilianorum. De Oppio, factum est, vt volui, & maximè quòd DCCC. aperuisti: quæ quidem ego vtique vel versura facta solui volo, ne extrema exactio

C nostrorum nominum exspectetur. Nunc venio ad transuersum illum extremæ epistolæ tuæ versiculum, in quo me admones de sorore: quæ res se sic habet. Vt veni in Arpinum, cùm ad me frater venisset: in primis nobis sermo, isque multus, de te fuit. ex quo ego veni ad eas quæ fueramus ego, & tu inter nos de sorore in Tusculano locuti nihil tam vidi mite, nihil tam placatum, quàm tum meus frater erat in sororem tuam: vt etiam si qua fuerat ex ratione sumta offensio, non appareret. Illo sic die. Postridie ex Arpinati profecti sumus. vt in Arcano Quinctus maneret, dies fecit: ego Aquini: sed prandimus in Arcano (nosti hunc fundum) quò vt venimus, humanissimè Quinctus, Pomponia, inquit, tu inuita mulieres, ego acciuero pueros. Nihil potuit, mihi quidem

quidem vt visum est, dulcius, idque cum ver- A
bis, tum etiam animo, ac vultu. At illa, au-
dientibus nobis. Ego tum, inquit hic hospi-
ta: id autem ex eo, vt opinor, quòd antecesse-
rat Statius, vt prandium nobis videret. Tum
Quinctus, En, inquit mihi, hæc ego patior
quotidie. Dices, Quid, quæso, istuc erat? Ma-
gnum. Itaque meipsum commouerat: sic ab-
surdè, & asperè verbis, vultúque responderat.
Dissimulaui dolens: discubuimus omnes, præ-
ter illam: cui tamen Quinctus de mensa misit.
illa reiecit. Quid multa? nihil meo fratre le-
nius: nihil asperius tua sorore mihi visum est:
& multa prætereo, quæ tum mihi maiori sto-
macho, quàm ipsi Quincto fuerunt. Ego inde
Aquinum: Quinctus in Arcano remansit: & A-
quinum ad me postridie manè venit, mihique
narrauit, nec secum illam dormire voluisse:
& cùm discessura esset, fuisse eiusmodi, qualé
ego vidissem. Quid quæris? vel ipsi hoc di-
cas licet, humanitatem ei, meo iudicio illo
die defuisse. Hæc ad te scripsi fortasse pluri- B
bus, quàm necesse fuit, vt videres, tuas quoque
esse parteis instituendi & monendi. Reliquum
est, vt antè, quàm proficiscare, mandata no-
stra exhaurias: scribas ad me omnia: Pomti-
num extrudas. Cùm profectus eris, cures, vt
sciam. Sic habeas, nihil mehercule te mihi
nec carius esse, nec suauius. A. Torquatum a-
mantissimè dimisi Minturnis, optimum virũ:
cui, me ad te scripsisse aliquid, in sermone, si-
gnifices velim. Vale.

CICERO ATTICO, S. 2

AD VI. Id. Maias cùm has dabam literas,
ex Pompeiano proficiscebar, vt eo die
manerem in Trebulano apud Pontium. Dein-
de cogitabã sine vlla mora iusta itinera face-
re. In Cumano cùm essem, venit ad me (quod
mihi pergratum fuit) noster Hortensius: cui
deposcenti mea mandata, cetera vniuersè mã- C
daui: illud propriè, ne pateretur, quantum
esset in ipso, prorogari nobis prouincias in
quo eum tu velim confirmes, gratúmque mi-
hi fecisse dicas, quò venerit ad me, & hoc mi-
hi, prætereaque, si quid opus esset, promi-
serit. Confirmaui ad eam causam etiam Fur-
nium nostrum, quem ad annum trib. pleb. vi-
debam fore. Habuimus in Cumano quasi
pusillam Romam, tanta erat in his locis mul-
titudo. Cùm interim Rufio noster, quòd se à
Vestorio obseruari videbat, stratagemate ho-
minem percussit. nam ad me non accessit. Ita-
ne? cùm Hortensius veniret & infirmus, &
tam longè Hortensius, cùm maxima præterea
multitudo, ille non venit! non inquam. Non
vidisti igitur hominem? inquies. Qui potui
non videre, cùm per Emporium Puteolano-
rum iter facerem? in quo illum agentem ali-
quid, credo, salutaui. Post etiã iussi valere, cũ
me spectans è sua villa, *num quid vellem*, ro-
gasset. Hunc hominem parum gratum quis-
quam putet, aut non in eo ipso laudandum,
quòd audiri non laborarit? Sed redeo ad illud.
Noli putare, mihi aliam consolationem esse
huius ingentis molestiæ, nisi quòd spero non
longiorem annua fore. hoc me ita velle multi
non credunt ex consuetudine aliorum. Tu,
qui scis, omnem diligentiam adhibebis, tum
scilicet. cùm id agi debebit. Cùm ex Epeiro
redieris de rep. scribas ad me velim, siquid e-
rit, quod operiare. nõdum enim satis huc erat
allatum, quo modo Cæsar ferret de auctori-
tate perscripta: eratque rumor de Transpada-
nis, eos iussos IIII. viros creare. Quod si ita
est, magnos motus timeo. Sed aliquid ex Põ-
peio sciam. Vale.

CICERO ATTICO, S. 3

A.D. VI. Id Maias veni in Trebulanum ad
Pontium: id mihi tuæ literæ binæ redditæ
sunt tertio abs te die: eodem autem ex Pom-
peiano Philotimo dederam ad te literas. nec
verò nunc erat, quid scriberem. Quid de repu-
blica rumores, scribe quæso. in oppidis enim
summum video timorem: sed multa inania.
quid de iis cogites, & quando, scire velim. Ad
quas literas tibi rescribi velis, nescio. nullas
enim adhuc acceperam, præter quæ mihi bi- B
næ semel in Trebulano redditæ sunt: quarum
alteræ edictum P. Licinii habebant (erant au-
tem Nonis Maiis datæ) alteræ rescriptæ ad
meas Minturnenseis. Quam vereor, nequid
fuerit σπουδαιότερον in iis, quas non accepi,
quibus rescribi vis! Apud Lentulum ponam
te in gratiam Dionysius nobis cordi est. Ni-
canor tuus operam mihi dat egregiam. Iam
deest quid scribam, & lucet. Beneuenti cogita-
bam hodie nostra continentia, & diligentia
esse satis. Faciemus satis. A Pomtio, ex Trebu-
lano ad v. Id. Maias.

CICERO ATTICO, S. 4

BENEVENTVM veni ad v. Id. Maij
ibi accepi eas literas, quas tu superioribus
literis significaueras te dedisse: ad quas ego
ipse eo die dederam ex Trebulano à Pontio.
Ac binas quidem tuas Beneuenti accepi: qua- C
rum alteras Fesulanus multo manè mihi de-
dit alteras scriba Tullius. Gratissima est mihi
tua cura de illo meo primo, & maximo man-
dato: sed tua profectio spem meam debilitat:
ac ne illud quidem labat, non quo, sed ino-
pia cogimur eo contenti esse. De illo altero,
quem scribis tibi visum esse non alienum,
vereor, adduci vt nostra possit (& tuis δυσδιά-
γνωστον) πρὸς νεῦσιν esse. Equidem sum fa-
cilis: sed tu abieris, &, me absente. rei ha-
bebis rationem meæ. Nam posset aliquid, si
vteruis nostrum adesset, agente Seruilio fieri
probabile. Nunc si tam res placet, agendi ta-
men viam non video. Nunc venio ad illam
epistolam, quam accepi à Tullio De Marcello
fecisti diligenter: igitur s. c. si erit factũ: scri-
bes ad me. [illegible]: rem tamen conficies. mi-
hi enim attribui oportebit item Bibulo: sed
non dubito, quin s. c. expeditum sit, in quo
præsertim sit compendium populi. De Tor- D
quato, probè. de Masone, & Ligure, cùm vene-
rint. De illo, quod Cheripus, quoniã hic quo-
que προσένευσεν institui: ô prouinciale etiam ne
hic mihi curandus est? Curandus autem? ha-
ctenus, ne quid ad senatũ. Consule, aut nume-
ra, nam de ceteris. sed tamen commodè. quod
cum Scrofa. De Pontio, rectè scribis. est enim
ita, vt, si ante Kalendas Iun. Brundisij futurus
sit, minus vrgendi fuerint M. Annius & Tul-

lius. Quæ de Sicinio audisti, ea mihi probantur, modò ne illa exceptio in aliquem incurrat bene de nobis meritum. sed considerabimus. rem enim probo. De nostro itinere, quod statuero: de quinque præfectis, quid Pompeius facturus sit, cum ex ipso cognoro, faciam, vt scias. De Oppio, bene curasti, quòd ei D C C C. exposuisti, idque quoniam Philotimum habes, perfice, & cognosce rationem, & vt agam amplius, si me amas, priusquam proficiscaris effice: magna me cura leuaris. Habes ad omnia: etsi penè præterij, chartam tibi deesse. mea cautio est: siquidem eius inopia minus multa ad me scribis. Tu verò aufer ducentos etsi meam in eo parsimoniam huius paginæ contractio significat, dum acta, & rumores vellet. Iam si qua certa habes de Cæsare, exspecto literas: & alias Pomtino de omnibus rebus diligenteis dabis. Vale.

CICERO ATTICO, S. 5

PLANE deest, quod scribam. nam nec, quid mandem, habeo: nihil enim prætermissum est: nec, quid narrem: noui enim mihi: nec iocandi locus est: ita me multa sollicitant. tantum tamen scito. Id. Maiis nos Venusia manè proficiscenteis has dedisse. eo autem die credo aliquid actum in senatu. Sequantur igitur nos tuæ literæ quibus non modò res omneis: sed etiam rumores cognoscamus. eas accipientus Brundisii. Ibi enim Pomtinum ad eam diem, quam tu scripsisti, exspectare consilium est. Nos, Tarenti quos cum Pompeio διαλόγους de rep. habuerimus, ad te perscribemus. Et si idipsum scire cupio, quod ad tempus rectè ad te scribere possem, id est, quandiu Romæ futurus sis: vt, aut quò dem posthac literas, sciam, aut ne dem frustra. Sed antè quàm proficiscar, vtique explicatum sit illud LLS. XX. & DCCC. Hoc velim in maximis rebus & maximè necessariis habeas, vt, quod auctore te velle cœpi, adiutore assequar. Vale.

CICERO ATTICO, S. 6

TARENTVM veni ad XV. Kalen. Iun. Quòd Pomtinum statueram exspectare, commodissimum duxi dies eos, quoad ille veniret, cum Pompeio consumere: eóque magis, quòd ei gratum esse id videbā, qui etiam à me petierit, vt secum, & apud se essem quotidie. quod cōcessi libenter. multos enim eius præclaros de rep. sermones accipiam: instruar etiam consiliis idoneis ad hoc nostrum negotium. Sed ad te breuior iam in scribendo incipio fieri, dubitans, Romæ ne sis, an iam profectus: quod tamen, quoad ignorabo, scribam aliquid potiùs, quam committam, vt tibi, cùm possint reddi à me litteræ, non reddantur: nec tamen iam habeo, quid aut mandem tibi, aut narrem. Mandaui omnia, quæ quidem tu, vt polliceris, exhauries: narrabo, cùm aliquid habebo noui. illud tamen non desinam, dum adesse putabo, de Cæsaris nomine rogare, vt confectum relinquas. Auidè exspecto tuas literas, & maximè, vt norim tempus profectionis tuæ. Vale.

CICERO ATTICO, S. 7

QVOTIDIE, vel potiùs in dies singulos breuiores literas ad te mitto, quotidie enim magis, ac magis suspicor, te in Epirum iam profectum: sed tamen, vt mandatum scias me curasse: quot antè, ait se Pompeius qui nos præfectos delaturum nouos, vacationes, iudiciariam causam. Ego cùm triduum cū Pompeio, & apud Pompeium fuissem, proficiscebar Brundusium ad XIII. Kal. Iun. ciuem illum egregium relinquebam, & ad hæc, quæ timentur, propulsanda, paratissimum. Tuas literas exspectabo, cùm vt, quid agas, tum vt, vbi sis, sciam. Vale.

CICERO ATTICO, S. 8

ME & incommoda valetudo, qua iam emerseram, vt pote cùm sine febri laborassem, & Pomtini exspectatio, de quo adhuc me rumor quidem venerat, tenebat duodecimum iam diem Brundisij: sed cursum exspectabamus. Tu, si modo es Romæ (vix enim puto) sin es, hoc vehementer animaduertas velim. Romæ acceperam literas, Milonem meum queri per literas iniuriam meam, quòd Philotimus socius esset in bonis suis. Id ego ita fieri volui de C. Duronii sententia, quem & amicissimum Miloni perspexeram, & talem virum, qualem tu iudicas, cognoram, eius autem consilium, meúmque hoc fuerat: primum, vt in potestate nostra esset res, ne illum malus emtor alienis mancipiis, quæ permulta secum habet, spoliaret: deinde, vt Faustæ, cui cautum ille esse voluisset, ratum esset erat etiam illud, vt ipsi nos, si quid seruari possit, quàm facillimè seruaremus. Nunc rem totam perspicias velim. nobis enim scribuntur sæpe maiora. Sed, si ille queritur, si scribit ad amicos, si idem Fausta vult: Philotimus (vt ego ei coram dixeram, mihique ille receperat) ne sit, inuito Milone, in bonis, nihil nobis fuerat tanti, sin hæc leuiora sunt, tu iudicabis. Loquere cum Duronio. Scripsi etiam ad Camillum, ad Lamiam, eóque magis, quòd non confidebam Romæ te esse. Summa erit hæc: statues, vt ex fide, fama, téque mea videbitur. Vale.

CICERO ATTICO, S. 9

ACTIVM venimus ad XVII. Kal. Quinctil. cùm quidem & Corcyræ, & Sybotis, muneribus tuis, quæ & Areus, & meus amicus Eutychides opiparè, & φιλοπροσηνέστατα nobis concesserant, epulati essemus saliarem in modum. Actio maluimus iter facere pedibus, qui incommodissimè nauigassemus: & Leucatem flectere, molestū videbatur. Actuariis autem minutis Patras accedere sine impedimentis, non satis visum est decorum. Ego, vt sæpe tu me currentem hortatus es, quotidie meditor, præcipio meis, faciam denique, vt summa modestia, & summa abstinentia munus hoc extraordinarium traducamus. Parthus velim quiescat, & fortuna nos iuuet nostra præstabimus. Tu, quæso, quid agas, vbi quoque hoc tempore futurus sis, quales res nostras Romæ reliqueris, maximè de cxx. & de DCCC.

Decc. cura, vt sciamus. id vnis diligenter li- A
teris datis (quæ ad me vtique perferantur)
consequere. Illud tamẽ (quoniam nunc habes,
cùm id non agitur, aderis autem ad tempus, vt
mihi scripsisti) memento curare per te, & per
omneis nostros, in primis per Hortensium, vt
annus noster maneat suo statu, ne quid noui
decernatur. Hoc tibi ita mando, vt dubitem,
an etiam te rogem, vt pugnes, ne intercaletur.
sed non audeo tibi omnia onera imponere:
annum quidem vtrique teneto. Cicero meus,
modestissimus, & suauissimus puer, tibi salutẽ
dixit. Dionysium semper equidẽ, vt scis, dile-
xi: sed quotidie pluris facio, & mehercule in
primis, quòd te amat, nec tui mentionẽ inter-
mitti sinit. Vale.

CICERO ATTICO, S. 10

VT Athenas ad xv Kal. Quinctil. venerã,
exspectabam ibi iam quartum diem Pó- B
tinum, neque de eius aduentu certi quidquam
habebam. Eram autem totus (crede mihi) te-
cum: &, quamquam sine iis per me ipse, ta-
men acriùs, vestigiis tuis monitus, de te cogi-
tabam. Quid quæris? Non mehercule alius
vllus sermo, nisi de te, sed tu aliquid de mei-
pso scire fortasse mauis, hæc sunt. Adhuc sum-
tus nec in me aut publicè, aut priuatim, nec in
quemquam comitum. Nihil accipitur lege
Iulia, nihil ab hospite: persuasum est omni-
bus meis, seruiendum esse famæ meæ. bellè
adhuc, hoc animaduersum, Græcorum laude,
& multo sermone celebratur, quod superest,
elaboratur in hoc à me, sicut tibi sensi pla-
cere: sed hæc tum laudemus, cùm erunt pero-
rata. Reliqua sunt eiusmodi, vt meum con-
silium sæpe reprehendam, quòd non aliqua
ratione ex hoc negotio emiserim. O rem mi-
nimè aptam meis moribus! O illud verum,
ἔρδοι τις. Dices, quid adhuc? nondum enim in
negotio versaris. Nescio, & puto molestiora C
restare, etsi hæc ipsa fero equidẽ etiã frõte, vt
puto, & vultu bellis, sed angor intimis sensi-
bus: ita multa vel iracundè, vel insolenter,
vel in omni genere stultitiæ, insulsè, arro-
ganter & dicuntur, & tacentur quotidie: quæ
non quò te celem, non perscribo, sed quia
δυσεκλάλητα sunt. Itaque admirabere meam
βαθύτητα cum salui redierimus: tanta mihi
μελέτη huius virtutis datur. Ergo hæc quoq;
hactenus, etsi mihi nihil erat propositum ad
scribendum: quia, quid ageres, vbi terrarum
esses, ne suspicabar quidẽ: nec hercule vnquã
tamdiu ignarus rerum mearum fui, quid de
Cæsaris, quid de Milonis nominibus actũ sit:
ac non modò nemo, sed ne rumor quidẽ quis-
quam, vt sciremus, in rep. quid ageretur. Qua-
re, si quid erit, quod scias de his rebus, quas
putabis scire me velle, per mihi gratum erit,
si id curaris ad me perferẽdum. Quid est præ-
terea? nihil sanè, nisi istud valde me Athenæ D
delectarunt. Vrbs duntaxat? & vrbis or-
namentum, & hominum amores in te, in nos
quædam beneuolentia. Sed multum ea Phi-
losophia, ἄνω κάτω, quidem est in Ari-
sto, apud quem eram, nam Xenonem tuum, vel
nostrum potiùs, Quincto concesseram, & ta-
men propter vicinitatem totos dies simul e-
ramus inuicem. Cùm primum poteris tua cõ-
silia ad me scribas, vt sciam, quid agas, vbi
quoque & maximè quando Romæ futurus sis.
Vale.

CICERO ATTICO, S. 11

HVI, totiesne me literas dedisse Romam,
cùm ad te nullas darem? at verò posthac,
frustra potius dabo, quàm, si rectè dari potue-
rint, committam, vt nondum. Ne prouincia
nobis prorogetur, per fortunas, dum ades,
quidquid prouideri potest, prouide, non dici
potest, quàm flagrem desiderio vrbis, quàm
vix harum rerum insulsitatem feram. Mar-
cellus sedendi comes. & si ille magistratum
non gesserit, erat tamen Transpadanus ita
mihi videtur non minus stomachi nostro
Cæsari fecisse, sed hoc ipse viderit Pompeius
mihi quoque videbatur (quod scribis Varro-
nem dicere (in Hispaniam certè iturus, id ego
B minimè probabam, qui quidem Theophani
facilè persuasi, nihil esse melius, quàm illud
nusquam illum discedere, ergo Græcus in-
cumbet, valet autem auctoritas eius apud il-
lum plurimùm. Ego has prid. Non. Quinct.
proficiscens Athenis, dedi: cùm ibi decem i-
psos fuissem dies, venerat Pomtinus. nam Cn.
Volusius aderat quæstor, tuus vnus Tullius
aberat ἄφρακτα Rhodiorũ, & dicrota Mity-
lenæorum habebam. & aliquid ἐπίκωπον De
Parthis erat silentium. Quod superest, Dij
iuuent. nos adhuc iter per Græciam summa
cum admiratione fecimus. Nec mehercule
habeo quòd adhuc quem accusem meorum.
Videntur mihi nosse nos, nostram causam, &
conditionem profectionis suæ, planè seruiunt
existimationi meæ. Quod superest, si verum
illud est, οἷα τ' ἂν δέσποινα, certè permane-
bunt. Nihil enim à me fieri ita videbunt, vt si-
bi sit delinquẽdi locus. Sin id parum profue-
C rit: fiet aliquid à nobis seuerius, nã adhuc le-
nitate dulces sumus, & (vt spero) profici-
mus aliquantum. Sed ego hanc, vt singuli di-
cunt, ἀνεξίαν, in vnum annum meditatus sum
proinde pugna, ne, si quid prorogatũ fit, tur-
pis inueniar. Nunc redeo ad quæ mihi mãdas.
In præfectis excusatio: iis, quos voles, deferto,
non ero tam μετέωρος, quàm in Apuleio fui.
Xenonem tam diligo, quàm tu: quòd idipsum
sentire certò scio. Apud Patronem, & reliquos
Barones te in maxima gratia posui, & her-
cule merito tuo feci. nam mihi is iter, dixit
te scripsisse ad se, mihi ex illius literis rem il-
lam curæ fuisse, quod ei pergratum erat, sed
cùm Patro mecum egisset, vt peterem à vestro
Areopaho, ἀπομνηματισμὸν tollerent, quem
Polycharmo præt. fecerant: commodius vi-
sum est & Xenoni, me, & pòst ipsi Patroni, ad
Memmium scribere: qui pridie, quàm ego
Athenas veni, Mitylenas profectus erat: vt iis
ad suos scriberet, posse id sua voluntate fieri.
D non enim dubitabat Xeno, quin ab Areopagi-
tis, inuito Memmio, impetrari non posset,
Memmius autem ædificandi consilium abie-
cerat: sed erat Patroni iratus, itaq; scripsi ad
eum accuratè: cuius epistolæ misi ad te exem-
plum. Tu velim Piliam meis verbis console-
re: iudicabo enim tibi: tu illi nihil dixeris.
accepi fasciculũ, in quo erat epistola Piliæ: ab
stuli, aperui, legi valde scripta est συμπαθῶς

Brundisio quæ tibi epistolæ redditæ sunt sine A mea, tum videlicet datæ, cùm ego me non bellè haberem, nam illam νεμανδρίαν excusationem ne acceperis. Cura vt omnia sciam, sed maximè, vt valeas.

CICERO ATTICO, S. 12

NEGOTIVM magnū est nauigare, atque in mēse Quinctili. Sexto die Delū Athenis venimus. Prid. Nonas Quinctil. à Piræeo ad Zostera, vento molesto, qui nos ibidē Nonis tenuit. Ad VIII. Id. ab Ceo iucundè: inde Gyarum, sæuo vento, non aduerso: hinc Scyrum, inde Delum, vtroque citius, quàm vellemus, cursum confecimus. Iam nosti ἄφρακτα Rhodiorum, nihil, quod minùs fluctum ferre possit, itaque erat in animo nihil festinare, nec me de Delo mouere, nisi omnia ad ἀκρωτήριον iura vidissem. De Messala ad te statim, vt audiui, de Gyaro dedi literas, & id ipsum consilium nostrum etiam ad Hortensiū, B cui quidē valde συναγωνίων. Sed tuas de eius iudicij sermonib⁹ & mehercule omni de reip. statu literas exspecto, πολιτικώτερον quidem scriptas (quoniam meos cum Thallumeto nostro peruolutas libros) eiusmodi, inquam, literas, ex quibus ego, non quid fiat (nam id vel Helonius vir gratissimus, potest efficere, cliēs tuus) sed quid futurum sit sciam. Cùm hæc leges, habebimus COSS. Omnia perspicere poteris, de Cæsare, de Pompeio, de ipsis iudiciis. Nostra autem negotia (quoniam Romæ commoraris) amabo te, explica. Cui rei fugerat me rescribere, de strue salinarum planè rogo. De aqua, siquid poterit fieri, eo sis animo, quo soles esse, quam ego cùm mea sponte, tùm tuis sermonibus æstimo plurimi. Ergo aliquid cōficies. Præterea siquid Philippus rogauit: quod in tua re faceres, id velim facias. Plura scribā ad te, cùm constitero, nūc C eram planè in medio mari. Vale.

CICERO ATTICO, S. 13

EPHESVM venimus ad XI. Kalend. Sextil. sexagesimo, & quinto post pugnam Bouillam. Nauigauimus sine timore, & sine nausea: sed tardiùs, propter aphractorum Rhodiorum inbecillitatem. De concursu legationum priuatorum, & de incredibili multitudine, quæ mihi iam Sami, sed mirabilem in modū Ephesi præstò fuit, aut audisse te puto, aut quid ad me attinet? Veruntamen, cùm de Cumanis venissem cum imperio, Græci quasi Ephesio prætori, se alacreis obtulerūt: ex quo te intelligere certò scio, multorū annorum ostentationes meas nunc in discrimē esse adductas, sed vt spero, vtemur ea palæstra, quam à te didicimus, omnibúsq; satisfaciemus, & eo faciliùs, quòd in nostra prouin- D cia confecta sint pactiones. Sed hactenus, præsertim cùm cenanti mihi nuntiaret Sestius, se de nocte proficisci. Tua negotia Ephesi curæ mihi fuerunt: Thermóque, tametsi ante aduentum meum liberalissimè erat pollicitus tuis omnibus, tamen Philogenem, & Seium Rhodium, & Appoloniensem Xenonem commendaui, omnino se facturum recepit. Ego præterea rationem Philogeni, permutationis eius, quam tecum feci, edidi, ergo hæc quoque hactenus. Redeo ad vrbana. Per fortunas (quoniam Romæ manes) primùm illud præfulci, atque præmuni, quæso, vt simus annui: ne intercaletur quidem. Deinde exhauri mea mandata, maximéque, siquid potest, de illo domestico, scrupulum, quem non ignoras. Deinde de Cæsare: cuius in cupiditatem, te auctore, incubui: nec me piget. Et, si intelligis, quàm meum sit scire, & curare, quid in repub. fiat (fiat autem? immò verò etiam quid futurum sit) perscribe ad me omnia, sed diligentissimè: in primisque, quid iudiciorum status aut factorū, aut futurorum etiam laboret. De aqua, si cura est, siquid Philippus aget, animaduertes. Vale.

CICERO ATTICO, S. 14

ANTE quàm aliquo loco consedero, ne- B que longas à me, neque semper mea manu literas exspectabis, cùm autem erit spatiū, vtrumque præstabo. Nunc iter conficiebamus æstuosa, & puluerulenta via. Decederam Epheso pridie: has dedi Trallibus. In prouincia mea fore me putabam Kalendis Sext. Ex ea die, si me amas παράπηγμα ἐνιαύσιον cōmoueto, tamen interea hæc, quæ vellem, mihi adferebantur. Primùm, otium Parthicum: dein confectæ pactiones publicanorum: postremò seditio militum sedata ab Appio, stipendiúmque eis vsque ad Idus Quinctil. persolutum. Nos Asia accepit admirabiliter, aduentus noster nemini, ne minimo quidem fuit sumtui. Spero meos omnes seruire laudi meæ, tamen magno timore sum, sed bene paramus. omnes iam nostri, præter Tullium tuum, venerunt. Erat mihi in animo rectà proficisci ad exercitum; æstiuos menses reliquos rei militari dare, hibernos iurisdictioni. Tu velim, si C me nihilo minùs nostri curiosum in rep. quā te, scribas ad me omnia, quæ sint, quæ futura sint nihil mihi gratius facere potes: nisi tamen id erit mihi gratissimum, si quæ tibi mandaui, confeceris: in primis, quid illud ἐνδόμυχον, quo mihi scis nihil esse carius. Habes epistolam plenam festinationis, & pulueris, reliquæ subtiliores erunt. Vale.

CICERO ATTICO, S. 15

LAODICEAM veni prid. Kal. Sextil. Ex hoc die clauum cōmouebis. Nihil exoptatius aduentu meo, nihil carius: sed est incredibile, quàm me negotij tædeat, ne non habeat satis magnum campum: ille tibi non ignotus cursus animi & industriæ meæ: præclara opera cessent, quippe ius Laodiceæ me dicere, cùm Romæ A. Plotius dicat? & cùm exercitum noster amicus habeat, tantùm me D nomen habere duarum legionum exilium? Denique hæc non desidero: lucem, forum, vrbem, domum, vos desidero. Sed feram, vt potero. sit modò annuum. si prorogatur, actum est. Verùm perfacilè resisti potest, tu modò Romæ sis. Quæris, quid hic agam, ita viuam, vt maximos sumtus facio mirificè delector hoc instituto: admirabilis abstinentia ex præceptis tuis: vt verear, ne illud, quod tecum permutaui, versura mihi soluēdum sit. Appij

vulnera

vulnera non refrico, sed apparent, nec oculi A possunt. Iter Laodicea faciebam ad III. Non. Sextil. cùm has literas dabam in castra, in Lycaoniam, inde ad Taurum cogitabam, vt, cum Meophragine signis collatis, si possem, de seruo tuo deciderim. *Clitellæ boui sunt impositæ.* planè non est nostrum onus: sed feremus. modò, si me amas, sim annuus. Adsis tu ad tẽpus, vt senatũ excites. Mirificè solicitus sum, quòd iã diu ignota sunt mihi ista omnia. Quare, vt ad te ante scripsi, cùm cetera, tum reip. cura vt mihi nota sit. Plura scribã aliàs, tardè tibi redditurum, sed dabã familiari homini, ac domestico, C. Andronico Puteolano, tu autem sæpe dare tabellariis publicanorum poteris, per magistros scripturæ, & portus, & nostrarũ diœcesium. Vale.

CICERO ATTICO, S. 16

Etsi in ipso itinere, & via discedebant B publicanorũ tabellarij, & eramus in cursu, tamen surripiendum aliquid putaui spatij, ne me immemorem mandati tui putares. itaque subsedi in ipsa via, dum hæc, quæ lõgiorem desiderant orationem, summatim tibi perscriberem. Maxima exspectatione in perditam, & planè euersam in perpetuum prouinciam nos venisse scito pridie Kalend. Sextil. moratus triduum Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade, audiuimus nihil aliud, nisi imperata ἐπικεφάλια soluere non posse: possessiones omnium venditas, ciuitatum gemitus, ploratus, monstra quædam non hominis, sed feræ nescio cuius immanis. Quid quæris? tædet omnium nos vitæ. Leuantur tamen miseræ ciuitates, quòd nullus fit sumptus in nos, neque in legatos, neque in quæstorem, neque in quemquam. Scito non modò nos fœnum, aut quod lege Iulia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem, C nec, præter quatuor lectos, & tectum, quemquam accipere quidquam: multis locis ne tectum quidem, & in tabernaculo manere plerumque. Itaque incredibilem in modum concursus fiunt ex agris, ex vicis, ex domibus omnibus. Mehercule etiam aduentu nostro reuiuiscunt, iustitia, abstinentia, clementia tui Ciceronis. Itaque opiniones omnium superauit. Appius, vt audiuit nos venire, in vltimam prouinciam se cõiecit Tarsum vsque: ibi forum agit. de Partho silentium est: sed tamen concisos equites nostros à barbaris nuntiabant ij, qui veniebant. Bibulus ne cogitabat quidem etiam nunc in prouinciam suam accedere, id autem facere ob eam causam dicebant, quòd tardiùs vellet decedere. Nos in castra properabamus, quæ aberant bidui. Vale.

CICERO ATTICO, S. 17

Accepi Roma sine epistola tua fasciculum literarum: in quo, si modo valuisti, & Romæ fuisti, Philotimi duco esse culpã, non tuam. Hanc epistolam dictaui sedens in rheda, cùm in castra proficiscerer: ab quibus aberam bidui. Paucis diebus habebam certos homines, quibus darem literas, itaque eò me seruaui: nos tamen, etsi hoc te ex aliis audire D malo, sic in prouincia nos gerimus, quod ad abstinentiam attinet, vt nullus teruncius insumatur in quemquam, id fit etiam & legatorũ, & tribunorum, & præfectorũ diligentia, nam omnes mirificè συμφιλοδοξοῦσιν gloriæ meæ. Lepta noster, mirificus est, sed nunc propero, perscribam ad te paucis diebus omnia, Cicerones nostros Deiotarus filius, qui rex ab senatu appellatus est, secum in regnum, dũ in æstiuis nos essemus, illum pueris locũ esse bellissimum duximus. Sextius ad me scripsit, quæ tecum esset de mea domestica, & maxima cura locutus, & quid tibi esset visum. Amabo te incumbe in eam rem, & ad me scribe, quid & possit, & tu censeas. Idem scripsit, Hortensium de prorogãda nostra prouincia dixisse nescio quid mihi in Cumano, diligentissimè, se, vt annui essemus defensurum, receperat. Si quidquam me amas, hunc locum ama. Dici non potest, quàm inuitus à vobis absim & simul hanc gloriã iustitiæ, & abstinentiæ fore illustriorẽ spero, si citò decesserimus: id quod Scæuolæ contigit, qui solos nouem menses Asiæ præfuit. Appius noster cùm me aduentare videret, profectus est Tarsum vsque Laodicea ibi forum agit, cùm ego sim in prouincia: quã eius iniuriam non insector. satis enim habeo negotij in sanandis vulneribus, quæ sunt imposita prouinciæ: quod, do operam, vt faciam quàm minima illius cõtumelia. Sed hoc Bruto nostro velim dicas, illum fecisse nõ bellè, qui aduentu meo, quàm longissimè potuerit, discesserit. Vale.

CICERO ATTICO, S. 18

Quam vellem Romæ esses, si forè nõ es. Nihil enim certi habebamus nisi, accepisse nos tuas literas ad XIIII. Kalend. Sextil. datas, in quibus scriptum esset, te in Epeirum iturum circiter Kalend. Sextil. Sed siue Romæ es siue in Epeiro, Parthi Euphratẽ transierũt, duce Pacoro, Orodis, Parthorum regis, filio, cunctis referto copiis. Bibulus nondum audiebatur esse in Syria. Cassius in oppido Antiochiæ cum omni exercitu. nos in Cappadocia ad Taurum cũ exercitu ad Cibistra. Hostis in Cyrrestica: quæ Syriæ pars, proxima est prouinciæ meæ. His de rebus scripsi ad senatum: quas literas, si Romæ es videbis putésne reddendas: & multa, immò omnia: quorum κεφάλαιον: quid inter cæsa & porrecta (vt aiunt) oneris mihi addatur, aut temporis. Nobis, enim, hac infirmitate exercitus, inopia sociorum, præsertim fidelium, certissimum subsidium est hyems. Ea si venit, nec illi ante in meam prouinciã transierint: vnum vereor, ne senatus, propter vrbanarum rerum metum, Pompeium nolit dimittere. Quòd si alium ad ver mittit, non laboro. nobis modo temporis nequid prorogetur. Hac igitur, si Romæ es. sin abes: aut etiam si ades: hæc negotia sic se habent. Stamus animis: & quia consiliis vt videmur, bonis vtimur, speramus etiam manu. Tuto consedimus, copioso à frumento, Ciliciam propè conspiciente, expedito ad mutandum loco; paruo exercitu, sed, vt spero, ad beneuolentiam erga nos consentiente: quem nos Deiotari aduentu cum suis omnibus copiis duplicaturi eramus.

Sociis multò fidelioribus vtimur,quàm quis- A
quam vsus esset : quibus incredibilis videtur
& nostra mansuetudo , & abstinentia. Dele-
ctus habetur ciuium Romanorum. frumentũ
ex agris in loca tuta cõportatur si fuerit oc-
casio,manu: sin minùs, locis nos defendamus.
Quare bono animo es. video enim te, &,quasi
corã adsis ,ita cerno συμπάθειαν amoris tui.
Sed te rogo,si vllo pacto fieri poterit, si inte-
gra in senatu nostra causa ad Kal. Ianuar. man-
serit, vt Romæ sis mense Ianuar. Profectò ni-
hil accipiã iniuriæ: si tu aderis. Amicos coss.
habemus nostros. tribunum pleb. Furnium. Ve-
rùm tua est opus assiduitate, prudẽtia, gratia.
tempus est necessarium. sed turpe est me plu-
ribus verbis agere tecũ. Cicerones nostri sunt
apud Deiotarum. sed,si opus erit deducentur
Rhodum. Tu, si es Romæ , vt soles , diligen-
tissimè. si in Epeiro : mitte tamen ad nos de
tuis aliquem tabellarium , vt & tu quid nos
agamus,& nos, quid tu agas,quidque acturus B
sis,scire possimus. Ego tui Bruti rem sic ago,
vt suam ipse non ageret,sed iam exhibeo pu-
pillum, neque defendo,sunt enim negotia,&
lenta,& inania. Faciam tamẽ satis tibi quidẽ,
cui difficilius est,quàm ipsi, sed certè satisfa-
ciam vtrique. Vale.

CICERO ATTICO, S. 19

OBSIGNARAM iam epistolam meã,
quã puto te modò perlegisse,scriptã mea
manu,in qua omnia continentur , cùm subitò
Appij tabellarius ad xi. Kal. Octob. septimo
& quadragesimo die Roma celeriter(hui,tam
lõgè!)mihi tuas literas reddidit ex quibus nõ
dubito,,quin vt Pompeium exspectaris , dum
Arimino rediret,etiam in Epeirum profectus
sis: magisque vereor, vt scribis , ne in Epeiro
solicitus sis non minùs quàm nos hic sumus.
De Attiliano nomine scripsi ad Philotimũ, C
ne appellaret Messalam. Itineris nostri famã
ad te peruenisse lætor,magisque lætabor,si re-
liqua cognoris. Filiolam tuã tibi iam Romæ
iucundam esse gaudeo : eámque, quam num-
quam vidi,tamẽ & amo,& amabilem esse cer-
tò scio. Etiam atque etiam vale. De Patrone,&
tuis condiscipulis, quæ de Tarentinis in mili-
tia laboraui,ea tibi grata esse gaudeo. Quòd
scribis , libenter repulsam tulisse eum , qui
cum sororis tuæ filij patruo certaret , magni
amoris signum. Itaque me etiam admonuisti,
vt gauderem,nam mihi in mentem non vene-
rat. Nõ credo,inquis. Vt libet:sed planè gau-
deo:quoniam τὸ γέρας ἦν, interest: τοῦ φθονεῖν.
Vale.

CICERO ATTICO, S. 20

SATVRNALIBVS manè se mihi Pin-
deu issæ dediderunt , septimo & quinqua- D
gesimo die , quostquam oppugnare eos cœpi-
mus. Qui, malum, isti Pindeutissę? qui sunt? in-
quies: nomen audiui numquam. Quid ego fa-
ciam? non potui Ciliciam, Aetoliam, aut Ma-
cedoniã reddere. Hoc iam sic habeto, nec hoc
exercitu hic tanta negotia geri potuisse, quæ
cognosces ἐν ἐπιτομῇ. sic enim concedis mihi
proximis literis. Ephesum vt venerim, nosti:
qui etiam mihi gratulatus es illius diei ce-

lebritate,qua nihil me vmquã delectauit ma-
gis. Inde oppidis,his , quæ erant, mirabiliter
accepti Laodiceam prid. Kal. Sex. venimus,ibi
morati biduum,perillustres fuimus,honorifi-
cisque verbis omneis iniurias reuellimus su-
periores , quod deinde Apameæ quinque dies
morati,Synnadis triduũ , Philomeli quinque
dies, Iconij x. fecimus, nihil ea iurisdictione
æquabilius. nihil lenius,nihil grauius. Inde ad
castra veni ad v i i. Kal. Septemb. ad i i i. e-
xercitum lustraui apud Iconium. Ex his ca-
stris cùm graues de Parthis nuntij venirent,
perrexi in Ciliciam per Cappadociæ partem
eam,quæ Ciliciam attingit,eo cõsilio, vt Ar-
menius Artauasdes , & ipsa Parthi Cappado-
cia se excludi putarent. Cùm dies quinque ad
Cybistra Cappadociæ castra habuissem, cer-
tior sum factus,Parthos ab illo aditu Cappa-
dociæ longè abesse : Ciliciæ magis imminere.
Itaque confestim iter in Ciliciã feci per Tau-
ri pylas. Tarsum veni ad iii. Nõ. Octobr. Inde
ad Amanum contendi , qui Syriam à Cilicia
aquarum diuortio diuidit:qui mons erat ho-
stiũ plenus sẽpiter notũ. Hic Octob. ad iii. ma-
gnum numerum hostium cecidimus. Castella
munitissima nocturno Pomptini aduentu,no-
stro matutino cepimus,incendimus, imperato-
res appellati sumus. Castra paucos post dies
habuimus,ea ipsa, quæ contra Dariũ habue-
rat apud Issum Alexãder imperator haud pau-
lò melior,quã aut tu aut ego. Ibi dies quinque
morati,direpto,& vastato Amano,inde disces-
simus. Interim (scis enim quædã πανικὰ dici
item τὰ κενὰ τοῦ πολέμου) rumore aduentus
nostri,& Cassio qui Antiochia tenebatur,ani-
mus accessit,& Parthis timor iniectus est. Ita-
que eos cedẽteis ab oppido Cassius insecutus
rẽ bene gessit:qua in fuga magna auctoritate
Osaces,dux Parthorũ,vulnus accepit, eoque
interiit paucis pòst diebus. Erat in Syria no-
strum nomen in gratia. Venit interim Bibu-
lus:credo, voluit appellatione hac inani no-
bis esse par : In eodem Amano cœpit *laureo-*
lam in mustaceo quærere. At ille cohortem pri-
mam totam perdidit,centurionẽmque primi-
pili nobilem , sui generis , Asinium Dento-
nem , & reliquos cohortis eiusdem , &
Sext. Lucilium, T. Caij Capienis , locuple-
tis , splendidi hominis F. tribunum mil. Sa-
nè plagam odiosam acceperat cùm re tum
tempore. Nos Pindenissum, quod oppidum
munitissimum Eleuthero cilicum omnium
memoria in armis fuit (feri homines, & a-
cres, & omnibus rebus ad defendendum pa-
rati) cinximus vallo , & fossa : aggere maxi-
mo, vineis , turre altissima , magna tormen-
torum copia, multis sagittariis,magno labo-
re,apparatu. multis sauciis nostris , incolumi
exercitu negotium confecimus. Hilara sa-
nè Saturnalia. Militibus quoque, equis exce-
ptis,reliquam prędam concessimus Mancipia
venibant Saturnalibus tertiis. Cùm hæc scri-
bebã in tribunali,res erat ad LLS CXX. Hinc
exercitum in hyberna agri malè pacati,dedu-
cendum Q. fratri dabam:ipse me Laodicẽã re-
cipiebam. Hæc adhuc: sed ad præterita reuer-
tamur. Quòd me maximè hortaris : & quod
pluris est,quàm omnia,in quo laboras,vt etiã
Ligurino μώμῳ satis faciam:moriar, si quid-
quam fieri potest elegantius. Nec tamen ego
hanc

hanc continentiam appello, quæ virtus voluptati resistere videtur. Ego in vita mea nulla vnquam voluptate tanta sum affectus, quanta afficior hac integritate. nec me tam fama (quæ summa est) quàm res ipsa delectat. Quid quæris? fuit tanti me ipse non noram: nec satis sciebam, quid in hoc genere facere possem. Rectè πεφυσίωμαι. nihil est præclarius. Interim hæc λαμπρά. Ariobarzanes opera mea viuit, regnat, ἐν παρόδῳ consilio & auctoritate, & quòd insidiatoribus eius ἀπρόσιτον me, non modò ἀδωροδόκητον præbui, regem, regnúmque seruaui. Interea è Cappadocia ne pilum quidem. Brutum abiectum, quantum potui, excitaui: quem non minus amo, quàm tu, pene dixi, quàm te, atque etiã spero, toto anno imperij nostri teruncium sumtus in prouincia nullum fore. Habes omnia. Nunc publicè literas Romam mittere parabam: vberiores erunt, quàm si ex Amano misissem. At te Romæ non forè? Sed est totum, quid Kalend. Mart. futurum sit. Vereor enim, ne cùm de prouincia agatur si Cæsar resistet nos retineamur. His tu si abesses, nihil timeré: Redeo ad vrbana: quæ ego diu ignorans, ex tuis iucundissimis literis ad v. Kal. Ian. denique cognoui. eas diligentissime Philogenes libertus tuus curauit, perlonga, & non satis tuta via perferendas. nam quas Lemnij pueris scribis datas, non acceperam. Iucunde de Cæsare, & quæ senatus decreuit, & quæ tu speras: quibus ille si cedit salui sumus. Incendio Plætoriano quòd eius adustus, est minùs molestè fero: Lucceius de Q. Cassio cur tam vehemens fuerit, & quid actum sit, aueo scire ego cùm Laodiceam venero. Quincto sororis tuæ filio togam puram iubeor dare: cui moderabor diligentiùs. Deiotarus cuius auxiliis magnis vsus sum, ad me, vt scripsit, cum Ciceronibus Laodiceam venturus erat. Tuas etiam Epiroticas exspecto literas, vt habeam rationem non modò negotij, verùm etiam otij tui. Nicanor in officio est, & à me liberaliter tractatur: quem, vt puto, Romam, cum literis publicis mittam, vt & diligentiùs perferantur, & idem ad me certa de te, & à te referat. Alexis quòd mihi toties salutem adscribit, est gratum. Sed cur non suis literis idẽ facit, quod meus ad te Alexis facit? Phemio quæritur κέρας. Sed hæc hactenus Cura, vt valeas, & vt sciam, quando cogites Romam. Etiã atque etiã vale. Tua, tuósque Thermo, & præsens Ephesi diligentissimè commendaram, & nunc per literas: ipsúmque intellexi esse perstudiosum tui. Tu velim, quod ante te scripsi, de domo Pammenis des operã, vt quod tuo, meóque beneficio puer habet, cures ne qua ratione conuellatur. vtrique nostrũ existimo, tum mihi erit pergratum. Vale.

CICERO ATTICO, S.

TE in Epeirum saluum venisse, &, vt scribis ex sententia nauigasse, vehementer gaudeo: non esse Romæ meo tempore pernecessario, submolestè fero. Hoc me tamen consolor, quod non spero te istic iucundè hiemare, & libenter requiescere. Cassius frater Q. Cassii, familiaris tui, pudentiores illas literas miserat (de quibus tu ex me requiris, quid tibi

A voluerint) quàm eas, quas postea misit: quibus per se scribit confectum esse Parthicum bellum. Recesserant illi quidem ab Antiochia ante Bibuli aduentum, sed nullo nostro εὐημερήματι: hodie verò hiemant in Cyrrhestica, maximúmque bellum impendet. Nam & Orodes, regis Parthorum filius, in prouincia nostra est. nec dubitat Deiotarus, cuius filio pacta est Artauasdis filia (ex quo sciri potest) quin cùm omnibus copiis ipse prima æstate Euphratem transiturus sit. Quo autem die Cassii literæ victrices in senatu recitatæ sunt, id est, Non. Octobrib. eodem meæ tumultum nuntiantes. Axius noster ait nostras auctoritatis plenas fuisse: illis negat creditum. Bibuli nondum erant allatæ, quas certò scio plenas timoris fore. Ex iis rebus hoc vereor, ne, cùm Pompeius propter metum rerum nouarum nusquam dimittatur, Cæsari nullus honos à senatu habeatur. dum hic no-

B dus expediatur, non putet senatus, nos antè quàm successum sit oportere decedere. nec in tanto motu rerum tantis prouinciis singulos legatos præesse. Hic, nequid mihi prorogetur, quòd ne intercessor quidem sustinere possis, horreo: atque eò magis, quòd tu abes, qui consilio, gratia, studio, multis rebus occurreres. Sed dices, me ipsum mihi solicitudinem struere. Cogor: & velim ita sit. Sed omnia metuo. etsi bellum ἀκροτελεύτιον habet illa tua epistola, quã dedisti nauseans Buthroto. TIBI, VT VIDEO, ET SPERO, NVLLA AD DECEDENDVM, MORA: mallem, VT VIDEO: nihil opus fuit, VT SPERO. Acceperam autẽ satis celeriter Iconii per publicanorum tabellarios à Lentuli triumpho datas, in his, γλυκύπικρον illud confirmas morã mihi nullam fore. Deinde addis, siquid secus, te ad me fore venturũ. Pungunt me dubitationes tuæ:

C simul & vides, quas acceperim literas. Nam quas Hermoni centurionis Camulæ ipse scribis te dedisse, non accepi. Lenii pueris te dedisse, sæpe ad me scripseras. eas Laodiceæ denique, cùm eò venissem III. Id. Febr. Lenius mihi reddidit, datas ad X. Kalend. Octobr. Lenio tuas commendationes, & statim verbis, & reliquo tempore probabo. Hæ literæ cetera vetera habebant: vnum hoc nouum de Cibyratis pantheris. Multum te amo, quòd respondisti M. Octauio, te non putare. sed posthac omnia, quæ certa non erunt, pro certo negato. Nos enim & nostra sponte bene firmi, & mehercule auctoritate tua inflammati, vicimus omneis (hoc tu ita reperies) cùm abstinentia, tum iustitia, facilitate, clementia. Caue putes, quidquam homines magis vnquam esse miratos, quàm, nullum teruncium, me obtinente prouinciam, sumtus factũ esse, nec in remp. nec in quẽquam meo-

D rum, præterquam in L. Tullium legatum. is cetero qui abstinens (sed Iulia lege transitans semel tamen in diem, non, vt alii solebant omnibus vicis, præter eum semel, nemo, accepit) facit, vt mihi excipiendus sit, cùm teruncium nego sumptus factum: præter eum accepit nemo. Has à nostro Q. Titinio sordidis accepimus. Ego, æstiuis confectis, Q. fratrem hibernis, & Ciliciæ perfeci. Q. Volusium, tui Tiberii generum, certum,

hominem, sed mirificè abstinentem, misi in
Cyprum, vt ibi pauculos dies esset, ne ciues
Rom. pauci, qui illic negotiantur, ius sibi di-
ctum negarent. nã euocari ex insula Cyprios
non licet. Ipse in Asiam profectus sum Tarso
Nonis Ian. non mehercule dici potest, qua
admiratione Ciliciæ ciuitatum, maximéque
Tarsensium. Postea verò, quam Taurum trans-
gressus sum mirifica exspectatio Asiæ nostra-
rum diœcesium, quæ sex mensibus imperij
mei nullas meas acceperat literas, numquam
hospitem viderat. illud autem tempus quotã-
nis ante me fuerat in hoc quæstu. Ciuitates
locupletes, ne in hiberna milites reciperent,
magnas pecunias dabant. Cyprij talenta At-
tica cc. Qua ex insula (non ὑπερβολικῶς, sed
verissimè loquor) nummus nullus, me obti-
nente, erogabatur. Ob hæc beneficia, quibus
illi obstupescunt, nullos honores mihi, nisi
verborum, decerni sino: statuas, ænea, τέ-
θριππα prohibeo: nec sum in vlla alia re
molestus ciuitatibus, sed fortasse tibi, qui
hæc prædicem de me perfer, si me amas. tu e-
nim me hæc facere voluisti. Iter igitur ita
per Asiam feci, vt etiam fames, qua nihil mi-
serius est, quæ tum erat in hac mea Asia
(messis enim nulla fuerat) mihi optanda fue-
rit. Quacumque iter feci, nulla vi, nullo iu-
dicio, nulla contumelia, auctoritate, & co-
hortatione perfeci, vt & Græci, & ciues
Rom. qui frumentum compresserant, ma-
gnum numerum populis pollicerentur Idib.
Febr. quo die has literas dedi, forum in-
stitueram agere Laodiceæ Cibyraticum, &
Apamense ex Idib. Mart. ibidem Synna-
dense, Pamphylium: tum Phemio dispi-
ciam κέρας Aonium, Isauricum: ex Idib.
Maiis, in Ciliciam, vt ibi Iunius consuma-
tur velim tranquillè à Parthis Quinctilis, si
erit, vt volumus, in itinere est per prouin-
ciam redeuntibus, consumendus. Venimus e-
nim in prouinciam Laodiceam Sulpicio, &
Marcello coss. prid. Kalend. Sextil. inde nos
oportet decedere ad III. Kalend. Sextil. Pri-
mum contendam a Qu. fratre, vt se præfici
patiatur: quod & illo, & me inuitissimo fiet,
sed aliter honestè fieri non potest: præ-
sertim cùm virum optimum, Pontinum,
ne nunc quidem retinere possim. rapit e-
nim hominem Postumius Romam: fortasse
etiam Postumia. Habes consilia nostra, nunc
cognosce de Bruto. Familiareis habet Bru-
tus tuus quosdam creditores Salaminiorum
ex Cypro M. Scaptium, & P. Matinium:
quos mihi maiorem in modum commenda-
uit. Matinium non noui. Scaptius ad me in
castra venit. pollicitus sum curaturum me
Bruti causa, vt ei Salaminij pecuniam solue-
rent, egit gratias. præfecturam petiuit. negaui
me cuiquam negotianti dare: quod idem
tibi ostenderam. Cn. Pompeio petenti pro-
baram institutum meum: quid dicam Tor-
quato de M. Lenio tuo? multis aliis? si præfe-
ctus vellet esse syngraphæ causâ, me curatu-
rum, vt exigeret. gratias egit, discessit. Appius
noster turmas aliquot equitum dederat huic
Scaptio, per quas Salaminios coerceret, & eũ-
dem habuerat præfectum. vexabat Salami-
nios. Ego equites ex Cypro decedere iussi.
moleste tulit Scaptius. Quid multa? vt fidem

A meã ei præstarem, cùm ad me Salaminij Tar-
sum venissem, & vnà Scaptius, imperaui, vt
pecuniam soluerent. Multa de syngrapha, de
Scaptij iniuriis. negaui me audire. Hortatus
sum: petiui etiam pro meis in ciuitatem be-
neficiis, vt negotiũ conficerent. Denique dixi
me coacturum. Homines non modò non recu-
sare, sed etiam hoc dicere, se a me soluere.
quod enim prætori dare consuessent, quoniam
ego non acceperam, se a me quodãmodo da-
re, atque etiam minus esse aliquanto in Sca-
ptij nomine, quam in vectigali prætorio. Col-
laudaui homines. Rectè inquit Scaptius: sed
subducamus summam. Interim cùm ego in
edicto translatitio, centesimas, me obseruatu-
rum, haberem, cum anatocismi anniuersario
ille ex syngrapha postulabat IIII. Quid ais,
inquam? possúmne contra meum edictum? At
ille profert s. c. Lentulo, Philippóque coss.
vt, qui Ciliciam obtineret, ius ex illa syngra-
B pha diceret. Cohorrui primò. etenim erat in-
teritus ciuitatis. Reperio duo s. c. iisdem coss.
de eadẽ syngrapha Salaminij, cùm Romæ ver-
suram facere vellent, non poterant, quòd lex
Gabinia vetabat. Tum ij, Bruti familiares, fre-
ti gratia Bruti, dare volebam, si sibi s. c. cave-
retur. Fit gratia Bruti s. c. VT NEVE SA-
LAMINIIS, NEVE QVI EIS DE-
DISSET, FRAVDI ESSET. Pecu-
niã numerarunt: & postea venit in mentẽ fœ-
neratoribus, nihil se iuuare illud senatuscõ-
sultum, quòd ex syngrapha ius dici lex Gabi-
nia vetaret. Tũ fit s. c. *vt & ea syngrapha esset*
quam cæteræ, sed vt eodem. Cùm hæc disseruis-
sem, seducit me Scaptius: ait se nihil contrà
dicere, sed illos putare talenta cc. se debere:
ea se velle accipere: debere autem illos paulò
minùs: rogat, eos ad cc. perducam. Optimè,
inquam voco illos ad me, remoto Scaptio.
Quid vos? quantum inquam, debetis? Respon-
C dent, CVI. Refero ad Scaptium homo clama-
re. Quid opus est, inquam? rationes conferatis.
Assidunt: subducunt ad nummum: conuenit. Il-
li se numerare velle, vrgere, vt acciperet. Sca-
ptius me rursus seducit: rogat, vt rem sic relin-
quam. Dedi veniam homini impudenter pe-
tenti. Græcis querentibus, vt in fano depone-
rent, postulantibus, non concessi. Clamare o-
mnes, qui aderant, nihil impudentius Scaptio,
qui centesimis cum anatocismo contentus nõ
esset: alii, nihil stultius. Mihi autem impudẽs
magis, quàm stultus videbatur. Nam aut bono
nomine centesimis contentus erat, aut nõ bo-
nõ quaternas centesimas sperabat. Habes meã
causam: quæ si Bruto non probatur nescio
cur illum amemus: sed auunculo eius certè
probabitur, præsertim cùm s. c. modò factum
sit, puto postquam tu profectus in creditorum
causa, vt centesimæ perpetuo fœnore duce-
rentur. Hoc quid intersit si tuos digitos no-
D ui, certè habes subductum in quo quidem ôdẽ
παρέργον, Lucceius, M. F. queritur apud me
per literas summũ esse periculũ, ne culpa se-
natus, his decretis, res ad tabulas nouis per-
ueniat. commemorat, quid olim mali C. Iu-
lius fecerit, cùm dieculam dixerit. nun-
quam resp. plus. sed ad rem redeo. Meditare
aduersus Brutum causam meam, si hæc cau-
sa est, contra quam nihil honestè dici po-
test, præsertim cùm integram rem, & causam reliquo-

reliquerim. Reliqua sunt domestica. De σιδομύχῳ probo idem, quod tu Postumiæ filiæ, quoniam Pontidia nugatur. sed vellem adesses. A. Q. fratre his mensibus nihil exspectaris. nam Taurus propter niueis ante mensem Iunium transiri non potest. Hermum, vt rogas, crebertimis literis fulcio. A P. Valerium negat habere quidquam Deiotarus rex, eumque ait à se sustentari. Cùm scies, Romæ intercalatum sit, néene, velim ad me scribas certum quo die mysteria futura sint. Literas tuas minus paulo exspecto, quàm si Romæ esses: sed tamen exspecto. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPIST. AD T. POMPONIVM, ATTICVM,

Liber VI.

CICERO ATTICO, S. I. A

ACCEPI tuas literas ad quinctum miliare Laodiceæ, quas legi libẽtissimè plenissimas amoris, humanitatis, officii, diligentiæ. his igitur respondebo, sic enim postulas. nec οἰκονομίαν meã instituam: sed ordinem conseruabo tuum. Recentissimas à Cybistris te meas literas habere ais, ad Kal. Octobr. datas: & scire vis, tuas ego quas acceperim. Omneis ferè, quas commemoras, præter eas, quas scribis Lentuli pueris, & Equotutico Brundisio datas. Quare non οἴχεται tua industria, quod vereris, sed præclarè ponitur, si quidem id egisti, vt ego delectarer. nam nulla re sum delectatus magis. Quod meam βαθύτητα, in Appio tibi, liberalitatem etiam in Bruto probo, vehementer B gaudeo, ac putaram paulò secus. Appius enim ad me, ex itinere bis, térve ὑπομεμψιμοίρους literas miserat, quod quædam à se constituta rescinderem. Vt, si medicus, cùm ægrotus alii medico traditus sit, irasci velit ei medico, qui sibi successerit, si quę ipse in curãdo cõstituerit, mutet ille: sic Appius, cùm ἐξαφαιρέσεως prouinciã curarit, sanguinẽ miserit, quicquid potuit, detraxerit, mihi tradiderit enectã, προσανατρεφομένην eã à me, nõ libẽter videt, sed modò succenset, modò gratias agit. Nihil enim à me fit cum vlla illius contumelia: tantummodo dissimilitudo meæ rationis offendit hominem. Quid enim potest esse tam dissimile, quàm illo imperante, exhaustum esse sumptibus, & iacturis prouinciam, nobis eã obtinentibus, nummum nullum esse erogatũ, nec priuatim, nec publicè? Quid dicã de illius præfectis? comitibus? legatis? etiam de rapinis? de libidinibus? de contumeliis? Nunc autem C domus, mehercule, nulla tanto consilio, aut tanta disciplina gubernatur, aut tam modesta est, quàm nostra tota prouincia. Hanc nõnulli amici Appii ridiculè interpretantur: qui me idcirco putent bene audire velle, vt ille malè

A audiat: & rectè facere nõ meæ laudis, sed illius contumeliæ causa. Sin Appius, vt Bruti literæ, quas ad te misit, significabãt, gratias nobis agit, nõ molestè fero: sed tamẽ eo ipso die, quo hæc ante lucẽ scribebã, cogitabam eius multa iniquè constituta, & acta tollere. Nunc venio ad Brutũ, quẽ ego omni studio, te auctore, sũ cõplexus: quem etiã amare cœperã: sed dico? reuocaui me, ne te offenderẽ. noli enim putare me quidquã maluisse, quàm, vt mandatis, facerẽ, nec vlla de re plus laborasse. mandatorum aũt mihi libellum dedit: iisdémq. de reb. tu mecum egeras. Omnia sum diligentissimè persecutus. Primùm ab Ariobarzane sic contendi, vt talẽta, quæ mihi pollicebatur, illi daret. Quoad mecũ rex fuit, perbono loco res erat. post à Pompeii procuratoribus sexcentis premi cœptus est. Põpeius aũt cùm ob ceteras caussas plus potest vnus, quàm ceteri omnes, tũ quòd putatur ad bellum Parthicũ esse ventu- B rus. ei tamen sic nunc soluitur, tricesimo quoque die talẽta Attica XXXIII. & hoc ex tributis. Nec id satis efficitur in vsuram menstruã. sed Cn. noster clementer id fert. sorte caret vsura, nec ea solida, cõtentus est. Alii neq. soluit quidquam, nec potest soluere. Nullum n. ærarium, nullũ vectigal habet. Appii instituto tributa imperat. ea vix, in fœnus Pompeii quod satis sit, efficiunt. Amici regis duo, tresve, perdiuites sunt: sed ii suum tã diligenter tenent, quàm ego, aut tu. Equidem non desino tamen per literas rogare, suadere, accusare regem. Deiotarus etiam mihi narrauit, se ad eum legatos misisse de re Bruti: eos sibi responsum retulisse illũ non habere. & mehercule ego ita iudico. nihil illo regno spoliatius, nihil rege egentius. itaq. aut tutela cogito me abdicare, aut, vt pro Glabrione Scæuula, fœnus, & impendium recusare. Ego tamen quas per te Bruto promiseram præfecturas, M. Scaptio, & L. Gauio, qui C in regno rem Bruti procurabant, detuli. nec enim in prouincia mea negotiabantur. Tu autem meministi, nos ita agere, vt quod vellet, præfecturas sumeret, dũ ne negotiatori duas ei præterea dederam: sed ii, quibus petierat, de prouincia decesserant. Nunc cognosce de Sa-

laminiis: quod video tibi etiam nouum accidisse, tanquam mihi. Nunquam enim ex illo audiui vllam pecuniam esse suam. Quinetiam libellum ipsius habeo, in quo est, SALAMINII PECVNIAM DEBENT M. SCAPTIO, ET P. MATINIO, FAMILIARIBVS MEIS eos mihi commendat. adscribit etiam, & quasi calcar admouet, intercessisse a se pro iis magnam pecuniam. Confeceram, vt soluerent, centesimis sexennii ductis cum renouatione singulorum annorum. At Scaptius quaternas postulabat. Metui, si impetrasset, ne tu ipse me amare desineres. nam ab edicto meo recessissem, & ciuitatem, in Catonis, & in ipsius Bruti fide locatam, meisque beneficiis ornatam, funditus perdidissem. Atque hoc tempore ipso impingit mihi epistolam Scaptius Bruti, rem illam suo periculo esse. Quod nec mihi vnquam Brutus dixerat, nec tibi. Etiam, vt præfecturam Scaptio deferrem. Id verò per te exceperamus, negotiatori: quod si cuiquam huic tamen non fuerat enim præfectus Appio, & quidem habuerat turmas equitum, quibus inclusum in curia senatum Salamine obsederat, vt fame senatores quinque morerentur. Itaque ego, quo die tetigi prouinciam, cùm mihi Cyprii legati Ephesum obuiam venissent, literas misi, vt equites ex insula statim decederent. His de causis credo Scaptium iniquius de me aliquid ad Brutum scripsisse. Sed tamen hoc sum animo: si Brutus putabit me quaternas centesimas oportuisse decernere, qui in tota prouincia singulas obseruarem, itaque edixissem, idque etiam acerbissimis fœneratoribus probaretur: si præfecturam negotiatori denegatam queretur, quod ego Torquato nostro in tuo: Lenio, Pompeio ipsi in Sext. Statio negaui, & iis probaui, si equites deductos molestè feret: accipiam equidem dolorem, mihi illum irasci, sed multò maiorem, non esse eum talem, qualem putassem illud quidem fatebitur Scaptius, me ius dicente, sibi omnem pecuniam ex edicto meo auferendi potestatem fuisse. Addo etiam illud, quod vereor tibi ipsi vt probem: consistere vsura debuit, quæ erat in edicto meo deponere volebant. Impetraui ab Salaminiis, vt silerent. Veniam illi quidem mihi dederunt: sed quid iis fiet, si huc Paulus venerit? Sed totum hoc Bruto dedi: qui de me ad te humanissimas literas scripsit. Ad me autem, etiam cùm rogat aliquid, contumaciter, arroganter, ἀκοινονοήτως solet scribere. Tu autem velim ad eum scribas de his rebus, vt sciam, quomodo hæc accipiat, facies enim me certiorem. Atque hoc superioribus literis ad te diligenter perscripseram. sed planè te intelligere volui, mihi nô excidisse illud, quod tu ad me quibusdam literis scripsisses: si nihil aliud de hac prouincia, nisi illius beneuolentiam deportassem, mihi id satis esse. Sit sanè, quoniam ita tu vis, sed tamen cum eò, credò, quod sine peccato meo fiat. Igitur meo decreto soluatur as Scaptio statim, quàm id rectum sit, tu iudicabis. ne ad Catonem quidem prouocabo. Sed noli me putare ἐγκελεύσματα illa tua abiecisse, quæ mihi in visceribus hærent. Flens mihi meam famam commendasti, quæ epistola tua est, in qua mé-

A tionem non facias? Itaque irascatur qui vo-
let, patiar. τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ præsertim
cum sex libris, tanquam prædibus, me ipse
obstrinxerim: quos tibi tam valde probari
gaudeo: è quibus vnum ἱστορικὸν requiris de
Cn. Flauio, Cn. F. ille verò ante decemuiros
non fuit, quippe qui ædilis curulis fuerit, qui
magistratus multis annis post decemuiros
institutus est. Quid ergo profecit, quòd pro-
tulit fastos? Occultatam putant quodã tem-
pore istam tabulam, vt dies agendi peteren-
tur à paucis. Nec verò pauci sunt auctores,
Cn. Flauium, scribam, fastos, protulisse, actio-
nésque composuisse? ne me hoc, vel potius
Africanum (is enim loquitur) commentum
putes. οὐκ ἔλαθες illud de gestu histrionis: tu
scelestè suspicaris: ego ἀφελῶς scripsi. De me
imperatore scribis, te ex Philotimi literis
cognouisse: sed credo te, iam in Epeiro cùm
esses, binas meas de omnibus rebus accepis-
B se, vnas à Pindenisso capto, alteras à Lao-
dicea: vtrasque tuis pueris datas. quibus de re-
bus, propter casum nauigandi, per binos ta-
bellarios misi Romam literas publicè. De
Tullia mea tibi assentior: scripsique ad eam,
& ad Terentiam, mihi placere: tu enim ad me
iam antè scripseras. AC VELLEM TE
IN TVVM VETEREM GREGEM
RETVLISSES. Correcta verò epistola
Memmiana, nihili negotii fuit multo enim
malo hunc à Pontidia, quàm illum à Serui-
lia. Quare adiunges Aufium nostrum, homi-
nem semper amantem me nunc credo eò ma-
gis, quòd debet etiam fratris Appii amorem
erga me cum reliqua hereditate creuisse: qui
declarauit, quanti me faceret, cum sæpe, tum
in Bursa. Ne tu me solicitudine magna libe-
raris. Furnii exceptio mihi non placet. nec
ego vllum aliud tempus timeo, nisi quod
ille solùm excipit sed scriberem ad te de hoc
C plura, si Romæ esses. In Pompeio te spem o-
tii ponere non miror. ita res est, te-
minem otii ponere non miror: ita res est, re-
mouendúmque censeo illum dissimulantem,
Sed enim οἰκονομία si perturbatior est, tibi
assignato. te enim sequor σχεδιάζοντα. Ci-
cerones pueri amant inter se, discunt, exer-
centur sed alter, vti dixit Isocrates in Epho-
ro, & Theopompo, frenis eget, alter calcari-
bus. Quincto logam puram Liberalibus co-
gitabam dare. mandauit enim pater. ea sic ob-
seruabo, quasi intercalatum non sit. Diony-
sius mihi quidem in amoribus est. pueri au-
tem aiunt eum furenter irasci, sed homo nec
doctior, nec sanctior fieri potest: nec tui
meique amantior. Thermum, Syluium verè
audis laudari. valde se honestè gerunt. Adde
M. Nonium, Vibullum: me, si voles. Iam Scro-
pha, vellem, haberet, vbi posset. est enim lau-
tum negotium. Ceteri infirmant πολίτευμα
Catonis, Hortensio quòd cautum meam com-
D mendas valde gratum. De Amiano, spei nihil
putat esse Dionysius. Terentii nullum vesti-
gium agnoui. Meragenes certè periit. feci iter
per eius possessionem: in qua animal reli-
quum nullum est. Hæc non noram tum, cum
Democrito tuo cum locutus sum. Rhosii cau-
sam mandaui. Sed heus tu quid cogitas in-
felicitatis? Lancibus, & splendidissimis cani-
stris, olusculis nos solet pascere. quid te in
vasis fictilibus appositurum putem? κέρας
Thea-

Phemio mandatum eſt. reperietur, modo aliquid illo dignum canat. Parthicum bellum impendet. Caſſius ineptas literas miſit. necdum Bibuli erant allatæ: quibus recitatis, puto fore, vt aliquando commoueatur ſenatus. Equidem ſum in magna animi perturbatione. ſi, vt opto, non prorogatur noſtrum negotium: habeo Iunium, & Quintilem in metu. Eſto, duos quidem menſes ſuſtinebit Bibulus. Quid illo fiet, quem reliquero? præſertim ſi fratrē? Quid me autem, ſi non tam citò decedo? Magna turba eſt, mihi tamen cum Deiotaro conuenit, vt ille in meis caſtris eſſet, cum ſuis copiis omnibus: habet autem cohortes quadringenarias, noſtra armatura XXX. eq. CIↃ.CIↃ. Erit ad ſuſtentandum, quoad Pōpeius veniat: qui literis, quas ad me mittit, ſignificat ſuum negotium illud fore. Hiemant in noſtra prouincia Parthi, exſpectatur ipſe Orodes. Quid quæris? aliquantum eſt negotii. De Bibuli edicto nihil noui, præter illam exceptionem, de qua tu ad me ſcripſeras, NIMIS GRAVI PRÆIVDICIO IN ORDINEM NOSTRVM. Ego tamen habeo ἰσοδυναμοῦσαν, ſed tectiorem, ex Q. Mucii P. F. edicto Aſiatico, EXTRA QVAM SI ITA NEGOTIVM GESTVM EST, VT EO STARI NON OPORTEAT, EX FIDE BONA: multaque ſum ſecutus Scæuolæ: in iis illud, in quo ſibi libertatem cenſent Græci datam, vt Græci inter ſe diſcepent ſuis legibus. Breue autem edictū eſt propter hanc meā διαί-ρεσιν, quod duobus generibus edicendū putaui: quorum vnum eſt prouinciale, in quo eſt de rationibus ciuitatum, de ære alieno, de vſura, de ſyngraphis: in eodem omnia de publicanis: alterum, quod ſine edicto ſatis commodè tranſigi non poteſt, de hereditatum poſſeſſionibus, de bonis poſſidendis, magiſtris faciundis, vendendis: quæ ex edicto & poſtulari & fieri ſolent. tertium, de reliquo iure dicundo, ἄγραφον reliqui. Dixi, me de eo genere mea decreta ad edicta vrbana accommodaturum. itaque curo, & ſatisfacio adhuc omnib. Græci verò exſultant, quòd peregrinis iudicibus vtuntur. Nugatoribus quidem, inquies. Quid refert? tamen ſe αὐτονομίαν adeptos putant. Veſtri enim, credo, graueis habent Turpionem ſutorium, & Vettium mancipem. De publicanis quid agam, videris quærere. Habeo in deliciis, obſequor, verbis laudo, orno: efficio, ne cui moleſti ſint. παρὰ δοξότα-τα, vſuras eorum, quas pactionibus adſcripſerant, ſeruauit etiam Seruilius. Ego ſic: diem ſtatuo ſatis laxam: quam ante ſi ſoluerint: dico me centeſimas ducturum, ſi non ſoluerint: ex pactione. & itaque Græci ſoluunt tolerabili fœnore, & publicanis res eſt gratiſſima: ſi illam iam habent: pleno modio, verborum honorem, inuitationem crebram quid plura? ſunt omnes ita mihi familiares, vt ſe quiſque maximè putet. Sed tamen μηδὲν αὐτοῖς ſcis reliqua. De ſtatua Africani πραγμάτων ἀσυγκλώστων, ſed me ipſum delectauit in tuis literis. Ain' tu? Scipionem hic Metellus proauum ſuum neſcit cenſorem fuiſſe? Atqui nihil habuit aliud inſcriptum, niſi, CENSOR, ea ſtatua, quæ ad Opis apertè poſita in excelſo eſt. In illa autem, quæ eſt ad Πολυ-

A κλέους, inſcriptum eſt, COS. quam eſſe eiuſdem ſtatus, amictus, anulus, imago ipſa declarat. At hercule ego cùm in turmâ inauratarum equeſtrium, quas hic Metellus in Capitolio poſuit, animaduertiſſem in Serapionis ſubſcriptione, Africani imaginem, erratum fabrile putaui. Nunc video Metelli ὦ ἀντιςορησίαν turpem. nam illud de Flauio, & faſtis, ſi ſecus eſt, commune erratum eſt: & tu bellè ἠπόρησας, & nos publicam propè opinionem ſecuti ſumus, vt multa apud Græcos. Quis enim non dixit, Εὔπολιν, τὸν τῆς ἀρχαίας, ab Alcibiade nauigante in Siciliam, deiectum eſſe in mare? Redarguit Eratoſthenes. affert enim, quas ille poſt id tempus fabulas docuerit. num idcirco Duris Samius, homo in hiſtoria diligens quòd cum multis errauit, irridetur? Quis Zaleucum leges Locris ſcripſiſſe non dixit? Num igitur iacet Theo-

B phraſtus, ſi id à Timæo, tuo familiari reprehenſum eſt? Sed neſcire, proauum ſuum cenſorem non fuiſſe, turpe eſt, præſertim cùm poſt eum COSS. nemo Cornelius, illo viuo, cenſor fuerit. Quod de Philotimo, & de ſolutione LLS. XX. CDC. ſcribis, Philotimū circiter Kalendas Ianuarias in Cherſoneſum audio veniſſe. ac mihi ab eo nihil adhuc. Reliqua mea Camillus ſcribit ſe accepiſſe. ea quæ ſint, neſcio: & aueo ſcire. Sed hæc poſterius, & coram fortaſſe commodiùs. Illud me, mi Attice, in extrema ferè parte epiſtolæ commouit. Scribis enim ſic, τί λοιπόν: Deinde me obſecras amantiſſimè, ne obliuiſcar vigilare, & vt animaduertam, quæ fiant. Nunquid de quo inaudiſti? etſi nihil eiuſmodi eſt, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Nec enim me fefelliſſet, nec fallet. Sed iſta admonitio tua tam accurata, neſcio quid mihi ſignificare viſa eſt. De M. Octauio, iterum tibi reſcribo, te illi probè reſ-

C pondiſſe: paulò vellem fidentiùs. nam Cœlius libertum ad me miſit, & literas accuratè ſcriptas, & de pantheris, ſed à Cibyratibus. Reſcripſi, alterum me moleſtè ferre, ſi ego in tenebris laterem, nec audiretur Romæ, nullum in mea prouincia nummum, niſi in æs alienum, erogari: docuique, nec mihi conciliare pecuniam licere, nec illi capere: monuique eum, quem planè diligo, vt, cùm alios accuſaſſet, cautiùs viueret. Illud autem alterum, alienum eſſe exiſtimatione mea, Cibyratas imperio meo publicè venari. Lepta tua epiſtola gaudio exſultat. etenim ſcripta bellè eſt, méque apud eum magna in gratia poſuit. Filiola tua gratum mihi fecit, quod tibi diligenter mandauit, vt mihi ſalutem adſcriberes: gratum etiam Pilia: ſed illa officioſiùs, quòd mihi, quem iampridem nunquam videt. Igitur tu quoque ſalutem vtrique ad-

D ſcribito. Literas daturus prid. Kal. Ian. ſuauē habui recordationem clariſſimi iuriſiurandi, quod ego non eram oblitus. Magnus enim prætextatus illo die fui. Habes ad omnia, non, vt poſtulaſti, χρύσεα χαλκείων, ſed paria paribus reſpondimus. Ecce autem alia puſilla epiſtola, quam non relinquam ἀναπάντητον. Bene mehercule potuit Lucceius Tuſculanum: niſi fortè. ſolet enim cum ſuo tibicine: & velim ſcire, quis ſit ſtatus eius. Lentulum quidem noſtrum præter ſuſ-

culanum proscripsisse audio. cupio hos expeditos, videre cupio etiam Sextium. addes etiam iis Cœlium: quibus omnibus est, αἴδεσθεν μὲν ἀνήνασθαι, δεῖσαν δ' ὑποδέχθαι. De Memmio restituendo, vt Curio cogitet, te audisse puto. De Egnatii Sidicini nomine, nec nulla, nec magna spe sumus. Pinarium, quem mihi commendas, diligentissime Deiotarus curat, grauiter ægrum. Respondi etiam minori. Tu velim, dũ ero Laodiceæ, id est ad idus Maii, quàm sæpissimè mecum per literas colloquare; &, cũ Athenas veneris (iam enim sciemus de rebus vrbanis, de prouinciis, quæ omnia in mensem Martium sunt collata) vtique ad me tabellarios mittas. Sed heus tu, Genuarios à Cæsare per Orodem talenta Attica L. extorsistis in quo, vt audio, magnum odium Pompeii suscepistis, putat enim suos nummos vos comedisse, Cæsarem in merito reædificando diligentiorem fore. B Hoc ego ex P. Vedio, magno nebulone, sed Pompeii tamen familiari, audiui. Hic Vedius venit mihi obuiam cum duobus essedis, & rheda equis iuncta, & lectica, & familia magna: pro qua si Curio legem pertulerit, L L S. centena pendat necesse est. Erat præterea cynocephalus in essedo: nec deerant onagri. nunquam vidi hominem nequiorem: sed extremum audi. Diuersatus est Laodiceæ apud Pompeium Vindullum. ibi sua deposuit, cùm ad me profectus est. Moritur interim Vindullus. quæ res ad Magnum Pompeium pertinere putabatur. C. Vennonius domum Vinduli venit. cùm omnia obsignaret, in Vedianas res incidit. In his inuentæ sunt quinque lagunculæ matronarum, in quibus vna sororis amici tui, hominis Bruti, qui hoc vtatur, & illius Lepidi, qui hæc tam negligenter ferat. Hæc te volui παριστορῆσαι. C sumus enim ambo bellè curiosi. Vnum etiã velim cogites. Audio Appium προπύλαιον Eleusine facere num inepti fuerimus, si nos quoque Academiæ fecerimus? Puto, inquies. ergo idipsum scribes ad me. Equidem valde Athenas ipsas amo. Volo esse aliquod monumentum. odi falsas inscriptiones statuarum alienarum. sed vt tibi placebit. faciesque me in quem diem Romana incidant mysteria, certiorem: &, quomodo hiemaris. Cura vt valeas. Post Leuctricam pugnam die septingentesimo sexagesimoquinto.

CICERO ATTICO, S.

CVm Philogenes, libertus tuus, Laodiceã ad me, salutandi causa, venisset, & se statim ad te nauigaturum esse diceret, has ei literas dedi; quibus ad eas rescripsi, quas acceperam à Bruti tabellario. D Et respondebo primùm postremæ tuæ paginæ, quæ mihi magnæ molestiæ fuit, quòd ad te scriptum est ab Cincio de Statii sermone in quo hoc molestissimum est, Statium dicere, a me quoque id consilium probari. probari autem? De isto hactenus. dixerim me vel plurima vincula cum summæ coniunctionis optare, & si sunt amoris artissimæ, tantùm abest, vt ego ex eo, quo adstricti sumus, laxari aliquid ve-

A lim. Illum autem multa de istis rebus asperius solere loqui, sæpe sum expertus: sæpe etiam lenitum iratum. Id scire te arbitror. In hac autem peregrinatione, militiáve nostra, sæpe incensum ira vidi, sæpe placatum. Quid ad Statium scripserit, nescio: quidquid acturus de tali re fuit, scribendum tamen ad libertum non fuit. Mihi autem erit maximè curæ, ne quid fiat secus quàm volumus, quámque oportet. Nec satis est in eiusmodi re, se quemque præstare. ac maximè partes istius officii sunt pueri Ciceronis, siue iam adolescentis: quod quidem illum soleo hortari: ac mihi videtur matrem valde, vt debet, amare: téque mirificè. Sed est magnum illud quidem, veruntamen multiplex pueri ingenium: quo ego regendo habeo negotii satis. Quoniam respondi tuæ postremæ paginæ prima meã, nunc ad primam reuertar tuã. Peloponnesias ciuitates omneis, maritimas esse, hominis non nequam, B sed etiam tuo iudicio probati Dicæarchi tabulis credidi, is multis nominibus, in Trophoniana Chæronis narratione Græcos in eo reprehendit quòd mare tam secuti sunt: nec vllum in Peloponneso locum excipit. Cùm mihi auctor placeret (etenim erat ἱστορικώτατος, & vixerat in Peloponneso) admirabar tamen & vix accredens, communicaui cum Dionysio, atque is primò est commotus. Deinde, quòd tum de isto Dicæarcho nõ minùs bene existimabat, quàm tu de C. Vestorio, ego de M. Cluuio: non dubitabat, quin ei crederemus. Arcadiæ censebat esse Lepreon quoddam maritimum. Tenea autem, & Aliphera, & Tritia, νεόκτιστα ei videbantur: idque τῷ τῶν νεῶν καταλόγῳ confirmabat: vbi mentio non fit istorum. Itaque istum ego locum totidem verbis a Dicæarcho transtuli. Phliasios dici sciebam, & ita fac vt habeas. Sed primo me ἀναλογία C nos quidem sic habemus. deceperat: Φλιοῦς, Ὀποῦς, Σιποῦς, quòd Ὀπούντιοι, Σιπούντιοι: sed hoc continuò correximus. Lætari te nostra moderatione, & continentia video. Tum id magis faceres, si adesses, atque hoc foro, quod egi ex Idibus Feb. Laodiceæ ad Kal. Maias, omnium diœcesium, præter Ciliciæ, mirabilia quædam efficimus. Ita multæ ciuitates omni ære alieno liberatæ, multæ valde leuatæ sunt: omnes suis legibus, & iudiciis vsæ, αὐτονομίαν adeptæ, reuixerunt. His ego duobus generibus facultatem ad se ære alieno liberandas, aut leuandas, dedi: vno, quòd omnino nullus in imperio meo sumptus factus est, nullum cum dico, non loquor ὑπερβολικῶς, nullus, inquã, ne teruncius quidem. Hac autẽ re incredibile est, quantum ciuitates emerserint. Accessit alterum. Mira erant in ciuitatibus ipsorum furta Græcorum; quæ magistratus vi fecerant. D Quæsiui ipse de iis, qui annis x. proximis magistratum gesserant. Apertè fatebantur. Itaque sine vlla ignominia, suis humeris pecunias populis retulerunt. Populi autem nullo gemitu, publicanis, quibus hoc ipso lustro nihil soluerant, etiam superioris lustri reddiderunt. Itaque publicanis in oculis sumus. Gratis, inquis, viris, sensimus. Iam cetera iurisdictio, nec imperita, & clementia cum admirabili facilitate. Aditus autem ad me,

me minimè prouinciales, nihil per cubicularium: ante lucem inambulabam domi, vt olim candidatus. Grata hæc & magna, mihique nondum laboriosa ex illa vetere militia. Non. Mai. in Ciliciam cogitabam: ibi cùm Iunium mensem consumpsissem, atque vtinam in pace (magnum enim bellum impendet à Parthis) Quintilem in reditu ponere. Annuæ enim mihi operæ ad III. Kal. Sextil. emerentur. Magna autem in spe sum, mihi nihil temporis prorogatum iri. Habebam acta vrbana vsque ad Non. Mart. ex quibus intelligebā Curionis nostri constantia, omnia potius actū iri quam de prouinciis. Ergo vt spero, propediem te videbo. Venio ad Brutum tuum, immo nostrum, sic enim mauis. equidem omnia feci quæ potui aut in mea prouincia perficere, aut in regno experiri. omnia igitur modo egi cum Rege, & ago cotidie per literas scilicet: ipsum enim triduum quatriduumve mecum habui turbulentis in rebus, quibus eum liberaui. Sed & tū præsens, & postea creberrimis nō destiti rogare & petere mea causa, suadere & hortari sua. Multum profeci, sed quantum, non planè (quia longè absum) scio. Salaminios autem (hos enim poteram coercere) adduxi, vt totum nomen Scaptio vellent soluere: sed centesimis ductis à proxima quidem syngrapha, nec perpetuis, sed renouatis quotannis numerabantur nummi. Noluit Scaptius. Tu, qui ais Brutum cupere aliquid perdere, quaternas habebat in syngrapha, fieri non poterat: nec si posset, ego pati possem. Audio omnino Scaptiū pœnitere: nā quod S.C. esse dicebat, vt ius ex syngrapha diceretur, eo consilio factum est quòd pecuniam Salaminij contra legem Gabiniam sumserant. Vetabat autem A. lex, ius dici de ita sumpta pecunia: decreuit igitur Senatus, vt ius diceretur ista syngrapha: nunc ista habet iuris idem quod ceteræ, nihil præcipui. Hæc à me ordine facta, puto me Bruto probaturum, tibi nescio, Catoni certè probabo. Sed iam ad teipsum reuertor. Ain tandem Attice laudator integritatis & elegantiæ nostræ, ausus es hoc ex ore tuo, inquit Ennius, vt equites Scaptio ad pecuniam cogendam darem, me rogare? an tu si mecum esses (qui scribis morderi te interdū, quod non simul sis) paterere me id facere, si vellem? Non amplius, inquis, quinquaginta. Cum Spartaco minus multi primo fuerunt. Quid tandem isti mali in tam tenera insula non fecissent? non fecissent autem? immo quid ante aduentum meum non fecerunt? Inclusum in curia Senatum habuerunt Salaminium, ita multos dies, vt interint nonnulli fame. Erat enim præfectus Appij Scaptius, & habebat turmas ab Appio. Id me igitur tu, cuius mehercule os mihi ante oculos solet versari cū de aliquo officio ac laude cogito, tu me inquam rogas præfectus vt Scaptius sit? Alias hoc statueramus, vt negotiatorem neminem: idque Bruto probaueramus. Habeat is turmas, cur potius quam cohortes? sumptu iam nepos euadit Scaptius? Volunt, inquis, principes. Scio. nam ad me Ephesum vsque venerunt, flentesque equitum scelera & miserias suas detulerunt. Itaque statim dedi literas, vt ex Cypro equites ante certā diem decederent. Ob eamque causam, tum ob ceteras, Salaminij nos

A in cœlum decretis suis sustulerunt. Sed iam quid opus equitatu? soluunt enim Salaminii: nisi forte id volumus armis efficere, vt fœnus quaternis centesimis ducant. Et ego audebo legere vnquam, aut attingere eos libros, quos tu dilaudas, si tale quid fecero? Nimis, inquā, in isto Brutum amasti, dulcissime Attice: nos, vereor, ne parum. Atque hæc scripsi ego ad Brutum, scripsisse te ad me. Cognosce nūc cetera. Pro Appio nos hic omnia faciamus, honestè tamen, sed planè libenter: nec enim ipsum odimus, & Brutum amamus, & Pompeius mirificè à me contendit, quē mehercule plus plusque in dies diligo. C. Cœliū Quæstorem huc venire audisti. Nescio quid sit, sed Pammenia illa mihi non placent. Ego me spero sine Athenis fore mense Septemb. tuorum itinerum tempora scire sanè velim. εὐήθειαν Sempronii Rufi cognoui ex epistola Corcyræa. Quid quæris? inuideo potentiæ

B Vestorii cupiebam etiam nunc plura garrire, sed lucet, vrget turba, festinat Philogenes. Valebis igitur, & valere Piliam, & Cæciliam nostram, iubebis literis: & saluebis à meo Cicerone.

CICERO ATTICO, S. 3

Etsi nil sanè habebam noui, quod post accidisset quàm dedissem ad te Philogeni liberto tuo literas, tamen cùm Philotimum Romam remitterem, scribendum aliquid ad te fuit: ac primum illud, quod me maximè angebat (non quo me aliquid iuuare posses, quippe res est in manibus, tu autem abes longè gentium: -------- πολλὰ δ' ἐν μεταιχμίῳ. Νότος κυλινδεῖ κύματ' εὐρείης ἁλός.) Obrepsit dies, vt vides. mihi enim ad III. Kalend. Sext. de

C prouincia decedendum est: nec succeditur: quē relinquam, qui prouinciæ præsit? ratio quidem, & opinio hominum postulat fratrem: primùm quòd videtur esse honos, nemo igitur potior: deinde quòd solùm habeo prætorium. Pomtinus enim ex pacto, & conuentu (nam ea lege exierat) iam à me discesserat. Quæstorem nemo dignum putat. etenim est leuis, libidinosus, sagax. De fratre autem primùm illud est, persuaderi ei non posse arbitror. odit enim prouinciam. & hercule nihil odiosius, nihil molestius. Deinde, vt mihi nolit negare, quidnam mei sit officii? cùm bellum esse in Syria magnum putetur, id videatur in hanc prouinciam erupturum, hic præsidii nihil sit, sumtus annuus decretus sit: videatúrne aut pietatis: esse meæ, fratrem: aut diligentiæ, nugarum aliquid relinquere? Magna igitur, vt vides, solicitudine afficior, magna

D inopia consilii. Quid quæris? toto negotio nobis opus non fuit. Quanto tua prouincia melior? Decedes cùm voles, nisi fortè iam decessisti: quem videbitur, præficies Thesprotiæ, & Chaoniæ. Necdum tamen ego Quintum conuenieram, vt iam, si id placeret, scirem possetne ab eo impetrari, nec tamen si posset, quid vellem, habebam. Hoc est igitur eiusmodi, reliqua, plena adhuc & laudis, & gratiæ: digna iis libris,

A quos dilaudas, conseruatæ ciuitates, cumulatè publicanis satisfactum, offensus contumelia nemo, decreto iusto, & seuero perpauci: nec tamen quisquam, vt queri audeat. Res gestæ, dignæ triumpho: de quo ipso nihil cupidè agemus sine tuo quidem consilio certe nihil. Clausula est difficilis in tradenda prouincia: sed hæc Deus aliquis gubernabit. De vrbanis rebus scilicet plura tu scis: sæpius, & certiora audis, equidem doleo non me tuis literis certiorem fieri: huc enim odiosa afferebantur de Curione, de Paulo: non quò vllum periculum videam stante Pompeio, vel etiam sedēte, valeat modò: sed mehercule Curionis, & Pauli, meorum familiarium, vicem doleo. Formam igitur mihi totius reip. si iam es Romæ, aut cùm eris, velim mittas: quæ mihi obuiam veniat: ex qua me fingere possim, & præmeditari, quo animo accedam ad vrbem. est enim quiddam, aduenientem non esse peregrinum, atque hospitem. Et quod pænè præterij, Bruti tui causa, vt sæpe ad te scripsi, feci
B omnia Cyprij numerabant: sed Scaptius centesimis, renouato in singulos anno, fænore, contentus non fuit: Ariobarzanes non in Pompeium prolixior per ipsum, quam per me in Brutum: quem tamen ego præstare non poteram. erat enim rex perpauper, aberamque ab eo ita longè, vt nihil possem, nisi literis: quibus pugnare non destiti. Summa hæc est pro ratione pecunia. liberiùs est Brutus tractatus, quàm Pompeius. Bruto curata hoc anno talenta circiter c. Pompeio in sex mensibus promissa c c. Iam in Appij negotio quantum tribuerim Bruto, dici vix potest. Quid est igitur, quod labore amicos habet, meras nugas, M. Scaptium: qui quia non habuit à me turmas equitum, quibus Cyprum vexaret, vt ante me fecerat, fortasse succenset aut quia præfectus
C non est, quod ego nemini tribui negotiatori, non C. Vennonio, meo familiari: non tuo M. Lenio: & quod tibi Romæ ostenderam, me seruaturum: in quo perseueraui. Sed quid poterit queri is, qui auferre pecuniam cùm posset, noluit Scapt.*: qui in Cappadocia fuit, puto esse satis factum. Is à me tribunatũ cùm accepisset quem ego ex Bruti literis ei detulissem, postea scripsit ad me, se vti nolle eo tribunatu. Caius est quidam, cui cùm præfecturam detulissem, Bruti rogatu, multa & dixit, & fecit cum quadam mea contumelia, P. Clodij canis. Is me nec proficiscentẽ Apameam prosecutus est, nec cùm postea in castra venisset, atque inde discederet num quid vellẽ, rogauit: & fuit apertè mihi, nescio quia re, nõ amicus. Hũc ego si in præfectis habuissem quem tu me hominẽ putares? qui vt, scis, potentissimorũ hominum contumaciã num-
D quam tulerim, ferrem huius adseclæ? etsi hoc plus est, quàm ferre, tribuere etiam beneficij aliquid, & honoris. Is igitur Caius, cùm Apameæ me nuper vidisset, Romam proficiscens, me ita appellauit (Culleolum vix auderem,) Vnde, inquit, me iubes petere cibaria? Profectò respondi leniùs, quam putabãt oportuisse, qui aderant: me nõ instituisse iis dare cibaria, quorum opera nõ essem vsus. Abiit iratus. Huius nebulonis oratione si Brutus moueri potest, licebit eum solus ames: me æmulum nõ habebis, sed illum eum futu-

A rum esse puto, qui essẽ debet. Tibi tamen causam notã esse volui, & ad ipsũ hæc perscripsi diligẽtissimè Omnino (soli enim sumus) nullas vmquam ad me literas misit Brutus (ne proximè quidem de Appio) in quibus non inesset arrogãs, ἀκοινωνόητον aliquid. Tibi autem valde solet in ore esse. Grauius autem,

Non contemnere se, & reges odisse superbos.

In quo tamen ille mihi risum magis, quàm stomachum mouere solet. sed planè parum cogitat quid scribat, aut ad quem: Q. Cicero puer legit, vt opinor, & certè, epistolã inscriptam patri suo. solet enim aperire, idque de meo cõsilio, siquid fortè sit, quod opus sit sciri. In ea autem epistola erat illud idem de sorore, quod ad me mirificè conturbatum vidi puerum. lacrimans mecum est questus. Quid quæris? mirã in eo pietatem, suauitatem, humanitatémq; perspexi, quo maiorem spẽ habeo, nihil fore aliter, ac deceat. id te igitur
B scire volui. Ne illud quidẽ prætermittã: Hortensius filius fuit Laodiceæ cum Gladiatoribus flagitiosè, & turpiter. hunc ego patris causa vocaui ad cœnam, quo die venit, & eius dẽ patris causa. nihil amplius. Is mihi dixit, se Athenis me exspectaturum, vt mecum decederet. Rectè, inquam. quid enim dicerem? Omnino puto nihil esse, quod dixit. Nolo quidẽ, ne offendam patrem: quem mehercule valde diligo. sin fuerit meus comes: moderabor ita, ne quid eum offendam, quẽ minimè volo. Hæc sunt. Etiã illud. Orationem Q. Celeris mihi velim mittas contra M. Seruilium. Literas mitte quam primum: si nihil fuerit, Vel per tuum tabellarium. Piliæ & filiæ salutem. Cura, vt valeas. 4

CICERO ATTICO S.

C TArsum venimus Nonis Iun. ibi me multa mouerunt: magnũ in Syria bellũ: magna in Cilicia latrocinia: mihi difficilis ratio administrandi, q paucos dies habebã reliquos annui muneris: illud autem difficillimum. relinquẽdus erat ex S. C. qui præesset. Nihil minùs probari poterat, quàm quæstor Mescinius. nam de Cœlio nihil audiebamus. Rectissimũ videbatur, fratrem cum imperio relinquere in quo multa molesta: discessus noster, belli periculum, militũ improbitas, sexcenta præterea. O rem totam odiosam: sed hæc fortuna viderit, quoniã consilio nõ multùm vti licet. Tu quando Romam saluus, vt spero, venisti, videbis, vt soles, omnia, quæ intelliges nostra interesse: in primis de Tullia mea: cuius de conditione quid mihi placeret, scripsi ad Terentiã, cùm tu in Græcia esses: deinde de honore nostro. quod enim tu abfuisti, vereor vt satis diligenter actum in senatu sit de literis meis.
D Illud præterea μυστικώτερον ad te scribam: tu sagacius odorabere. τῆς δάμαρτός μου ὁ ἀπελεύθερος (οἶσθα ὃν λέγω) ἔδοξέ μοι πρώην ἐξ ὧν ἀλογευόμενος παρεφθέγγετο, πεφυρακέναι τοὺς λογισμοὺς ἐκ τῆς ὠνῆς τῶν ὑπαρχόντων τῶν τοῦ Κροτωνιάτου, τυραννοκτόνου. δέδοικα δὴ πάνυ. τοῦτο δὴ περιεσκεμμένως ἐξέτασον... μή τι νοήσῃς. εἰ δὲ ἢ που τὰ λοιπὰ ἐξ ἀσφαλείας. Non queo tantum, quantum vereor, scribere. Tu autem fac, vt mihi tuæ literæ volent obuiæ. Hæc festinans scripsi in itinere agmine. Piliæ.

Piliæ, & puellæ Cæciliæ bellissimæ salutem dices. Vale.

A articulatè dices, nostræque Piliæ.

CICERO ATTICO, S. 5

NVNC quidem profectò Romæ es: quò te (si ita est) saluum venisse gaudeo. Vnde quãdiu abfuisti, magis à me abesse videbare, quàm si domi esses. minùs enim mihi meæ nota res erant, minùs etiam publicæ. Quare velim, etsi (vt spero) te hæc legente, aliquantum tamen viæ processero, tamen obuias mihi literas quã argutissimas de omnibus rebus crebrò mittas. In primis, de quo scripsi ad te antea. τῆς ξυνωρίδου τῆς ἐμῆς ὁ ἐξελεύθερος, ἔδοξέ μοι θαμὰ βατταρίζων καὶ ἀλύων ἐν τοῖς ξυλλόγοις, καὶ ταῖς λέσχαις, ὡσανεὶ πεφυρακέναι τὰς ψήφους ἐν τοῖς ὑπάρχουσι τοῖς τοῦ Κροτωνιάτου. Hoc tu indaga, vt soles. Ast hoc magis ἐξ ἄστεως ἑπταλόφου τειχῶν παρέδωκεν αὐτῷ ΚΑΜΗ ὀφειλημάτων Καμίλλῳ τε ὀφείλοντι μνᾶς κδ. ἐκ τῶν Κροτωνιατικῶν, καὶ ἐκ τῶν Χερρονησιτικῶν μν. καί τινας κληρονομήσας χμ. τούτων δὲ μηδὲ ὀβολὸν διαλύσασθαι, πάντων ὀφειληθέντων τοῦ δευτέρου μηνὸς τῇ νουμηνίᾳ. τὸν δὲ ἀπελεύθερον αὐτοῦ ὄντα ὁμώνυμον τοῦ Κονωνίου πατρὸς μηδὲν ὁλοσχερῶς πεφροντικέναι. ταῦτα πρῶτον μὲν ἵνα πάντα σώζηται. δεύτερον δὲ ἵνα μηδὲ τῶν τόκων ὀλιγωρήσῃς τῶν ἀπὸ τῆς προσκειμένης ἡμέρας ὅσους αὐτὸν ἐξέσκαμεν, σφόδρα δὲ δίκαια. καὶ τὸ παρὸν πρὸς ἡμᾶς κατασκευάμενος, καί τι σχεδὸν ἠπίστας. δυσχροιούς δὲ, ἀλόγως ἀπεστήρξει πειπων ἀμείλιχον. τοι δὴ ἔγων τε τὰ μὲν διδόμενα. Méque obiurgaui vetere prouerbio, fieri potest, perspiciamus. Reliqua vide, &, quantum pus propè iam emeritum habebamus: dies enim xxxiii erant reliqui: solicitudine prouinciæ tamen vel maximè vrgebamur, cum enim arderet Syria bello, & Bibulus in tanto mærore suo maximam curam belli sustineret, ad méque legati eius, & quæstor & amici literas mitterent, vt subsidio venirem: etsi exercitum infirmum habebam, auxilia sanè bona, sed ea Galatarum, Pisidarum, Lyciorum (hæc enim sunt nostra robora) tamen esse officium meum putaui exercitum habere quam proximè hostem, quoad mihi præesse prouinciæ per s.c. liceret. sed (quo ego maximè delectabar) Bibulus molestus mihi non erat; de omnibus rebus scribebat ad me potius & mihi decessionis dies λεληθότως obrepebat, qui cum aduenerit, ἄλλο πρόβλημα, quem præficiam nisi Cœlius quæstor venerit: de quo adhuc nihil certi habebamus. Cupiebam mehercule longiorem epistolam facere, sed nec erat res de qua scriberem nec iocari, præ cura poteram. Valebis igitur, & puellæ salutem

CICERO ATTICO, S. 6

EGO dum in prouincia omnibus rebus Appium orno, subitò sum factus accusatoris eius socer. Id quidem, inquis, dij approbent. Ita velim; téque ita cupere certò scio. Sed, crede mihi, nihil minus putaram ego: qui de Ti. Nerone, qui mecum egerat, certos homines ad mulieres miseram, qui Romam venerunt factis sponsalibus. sed de hoc spero melius. Mulieres quidem valde intelligo delectari obsequio, & comitate adolescentis. cetera noli ἐξακανθίζειν. Sed heus tu, πυρὸς οἶς δῆμον Athenis? placet hoc tibi? Et si non impediebat mei certè libri (non enim ista largitio fuit in ciueis, sed in hospites liberalitas) me tamen de Academiæ προπύλῳ iubes B cogitare, quoniam Appius de Eleusine non cogitet. De Hortensio te certò scio dolere, equidem excrucior. decreueram enim cum eo valde familiariter viuere. Nos prouinciæ præfecimus Cœlium. Puerum, inquies, & fortasse fatuum, & non grauem, & non continentem. Assentior, fieri non potuit aliter: nam, quas multò antè tuas acceperã literas, in quibus ἐπέχειν te scripseras, quid esset mihi faciendum derelinquendo, eæ me pungebant. Videbam enim, quæ tibi essent ἐποχῆς causæ (& erant eædem mihi) puero ne traderem. fratri autem, illud non vtile nobis. nam præter fratrem nemo erat, quem sine contumelia quæstori, nobili præsertim, anteferrem tamẽ, dum impendere Parthi videbantur, statueram fratrem relinquere: aut etiam, reip. causa, cõtra s. c. ipse remanere qui posteaquam incredibili felicitate discesserunt, sublata dubitatio est. videbam sermones. Hui fratrem re- C liquit? Num est hoc non plus annum obtinere prouinciam? Quid quòd senatus eos voluit præesse prouinciis, qui non præfuissent. At hic triennium. Ergo hæc ad populũ. Quid, quæ tecum? numquam essem sine cura, siquid iracundius, aut contumeliosiùs, aut negligentiùs quæ fortuita hominum? Quid siquid filius puer, & puer bene sibi fidens, qui esset dolor? quem pater non dimittebat, téque id censere molestè ferebat. At nunc Cœlius, nõ dico equidem, quid egerit: sed tamen multò minus laboro. Adde illud: Pompeius eo robore vir, his radicibus, Qu. Cassium sine sorte delegit, Cæsar Antonium. Ego sorte datum offenderẽ, aut etiam inquirerem in eum, quem reliquissem? Hoc melius, & huius rei plura exempla. Senectuti quidem nostræ profectò aptiùs. At te apud eum, dii boni, quanta in gratia posui? eique legi literas, nõ tuas, sed librarii tui. Amicorum literæ me ad triumphum vocant: rem à nobis vt ego arbitror, propter hanc παλιγ- D γενεσίαν nostram, non negligendam. Quare tu quoque, mi Attice, incipe hoc cupere, quo nos minùs inepti videamur.

CICERO ATTICO, S. 7

QVINCTVS filius, piè sanè, me quidem certè multum horrente, sed currentẽ animum patris sui, sorori tuæ reconciliauit. Eum valde tuæ literæ excitarunt. Quid quæris? com-

fido, rē, vt volumus, esse. Bis ad te antea scripsi de re mea familiari, si modò tibi redditæ literæ sūt. Græcè ἐναινιγμοῖς, sci licet nihil est mouendum, sed tamen ἀφελῶς percontando de nominibus Milonis, & vt expediat, vt mihi recepit, hortando aliquid ita tu proficies. Ego Laodiceæ quæstorē Mesciniū exspectare iussi, vt confectas rationes lege Iulia apud duas ciuitates possim relinquere. Rhodū volo, puerorum causa: inde quamprimùm Athenas: etsi Etesiæ valde refiant: sed volo his magistratibus, quorum voluntatem in supplicatione sum expertus. Tu tamē mitte mihi quæso, obuiam literas, numquid putes reip. nomine tardandum esse nobis. Tiro ad te dedisset, literas, nisi eum grauiter ægrum Ephesi reliquissem. Sed nunciant, meliùs esse. egò tamē angor. nihil enim illo adolescente castius, nihil diligentius. Vale.

CICERO ATTICO, S. 8

CVM instituissem ad te scribere, calamumque sumpsissem, Batonius ē naui rectà ad me venit domum Ephesi, & epistolam tuam reddidit prid. Kalend. Octobr. Lætatus sum felicitate nauigationis tuæ, opportunitate Piliæ, etiam mehercule sermone eiusdem de coniugio Tulliæ meæ. Batonius autem miros terrores ad me attulit Cæsarianos. cum Lepta etiam plura locutus est. spero falsa, sed certè horribilia: exercitum nullo modo dimissurū. Cum illo prætores DESS. Cassium tribunum pl. Lentulum COS. facere: Pompeio in animo esse vrbem relinquere. Sed heus tu, nūquid molestè fers de illo, qui se solet ante ferre patru sororis tuæ filij? At à quibus victus? Sed ad rem. Nos Etesiæ vehementissimè tardarunt. Detraxit viginti ipsos dies etiam aphractus Rhodiorū. Kalendis Octobr. Epheso conscendentes, hanc epistolam dedimus. II. Tarquinio simul è portu egredieti: sed expeditiùs nauigant: Nos Rhodiorum aphractis, cæterisque longis nauibus tranquillitatē aucupaturi eramus. ita tamen properamus, vt non posset magis. De raudusculo Puteolano gratum. Nunc velim dispicias res Romanas: videas, quid nobis de triumpho cogitandum putes: ad quem amici me vocant. Ego, nisi Bibulus qui, dum vnus hospes in Syria fuit, pedem porta non plus extulit, quā n domo sua, adniteretur de triumpho, æquo animo essem. Nunc verò αἰσχρὸν σιωπᾶν. sed explorarem totam, vt, quo die congressi erimus, consiliū capere possimus. At multa, qui & properarem, & ei literas darem qui aut mecum, aut paulò antè venturus esset. Cicero tibi plurimam salutem dicit. Tu dies vtriusque nostrum verbis

A & Piliæ tuæ, & filiæ. Vale.

CICERO ATTICO, S. 9

IN Pyræea cùm exissem prid. Id. Octob. accepi ab Acasto, seruo meo, statim tuas literas: quas quidem cùm exspectassem iamdiu, admiratus sum, vt vidi obsignatā epistolam breuitatem eius: vt aperui, rursus σύγχυσιν literularū, quæ solent tuæ cōpositissimæ, & clarissimæ esse: ac ne multa, cognoui ex eo, quod ita scripseras, te Romam venisse ad XII. Kal. Octobr. cum febri. Percussus vehementer nec magis quàm debui, statim quæro ex Acasto. Ille, Et tibi, & sibi visum, & ita se domi ex tuis audisse, vt nihil esset incommodè. Id videbatur approbare, quod erat in extremo, febriculam tum te habentem scripsisse. Sed clamaui tamen, admiratusque sum, quod nihilominus ad me tua manu scripsisses. Quare de hoc satis. spero enim, quæ tua prudentia, & temperantia est, & hercule, vt me iubet Acastus, confido te iam, vt volumus, valere. A Turannio te accepisse meas literas gaudeo. παραφύλαξον si me amas τὴν τοῦ φυράματος φιλοτιμίαν οὕτω ταῦτα. Hanc, quæ mehercule mihi magno dolori est (dilexi enim hominem) procura, quæstulacumque est. Precianam hereditatem, prorsus illam ne attingas. Dices nummos mihi opus esse ad apparatum triumphi: in quo, vt præcipis, nec ἄτυφον in expetendo cognosces, nec ἄτυφον in abiiciendo intellexi ex tuis literis te ex Turannio audisse, à me prouinciam fratri traditam. A deon' ego non perspexeram prudentiam literarum tuarū? ἐπέχειν te scribebas? Si esset quid dubitatione dignum? quid erat dubitatione dignum, & talem fratrem quamobrem placeret fratrem, & talem, non ἐπέχειν? relinquere ἐν ἐπιστάσεις illa mihi tua, non ἐποχὴ videbatur. Monebas de Q. Cicerone puero, vt eum quidem neutiquam relinquerem, quasi τὸ μὲν ἐνάς ἐστὶν ἐμοί, eadem omnia, quæ C

colloquuti essemus, vidimus. Non fuit faciendum aliter: méque ἐπιχρονίας ἐποχὴ tuas dubitatione liberauit. sed puto te accepisse de hac re epistolam scriptam accuratiùs. Ego tabellarios postero die ad vos eram missurus, quos duto antè venturos, quàm nostrum Sauseium: sed eum sine meis literis ad te venire vix rectum erat. Tu mihi, vt pollicitus, de Tulliola mea, id est, de Dolabella perscribas: de rep. quam præuideo in summis periculis: de censoribus, maximéque de signis, tabulis quid fiat: referantúrne Idib. Octobr. has dedi literas, quo die, vt scribis, Cæsar Placentiam legiones quatuor. Quæso quid nobis futurum est? In Arce, Athenis statio mea nunc placet. Vale.

M. TVL.

M. TVLLII CICERONIS EPIST. AD T. POMPONIVM ATTICVM,

Liber VII.

CICERO ATTICO, S. 1 A

Dederam equidē L. Saufeio literas, & dederā ad te vnum: quòd cùm nō esset tēporis mihi ad scribendum satis, tamen hominem tibi tam familiarem sine meis literis ad te venire nolebam: sed, vt Philosophi ambulant, has tibi redditum iri putabam prius. sin iam illas accepisti, scis me Athenas venisse prid. Id. Octob. e naui egressum in Piræeum: tuas ab Acasto nostro literas accepisse, conturbatum, quòd cum febre Romam venisses: bono tamen animo esse cœpisse, quòd Acastus ea, quæ vellem, de alleuato corpore tuo nuntiaret; cohorruisse autem, quòd tuæ literæ de legionibus Cæsaris afferrent; & egisse tecum, vt videres, nequid φιλοτιμίᾳ eius, quem nosti, nobis noceret, de quo B iampridem ad te scripseram. Turannius autem secus tibi Brundisii dixerat, quod ex iis literis cognoui, quas à Xenone, optimo viro, accepi. Cur fratrem prouinciæ non præfecissem, exposui breuiter. Hæc ferè sunt in illa epistola, nunc audi reliqua. Per fortunas, omnémque amorem, quo me es amplexus, omnémque etiam prudentiam, quam mehercule in omni genere iudico singularem, confer ad eā curam, vt de omni statu meo cogites. Videre enim mihi videor tantam dimicationem, nisi idem deus, qui nos meliùs, quàm optare auderemus, Parthico bello liberauit, respexerit remp. sed tantam, quanta numquam fuit. Age, hoc malum mihi commune est cum omnibus. nihil tibi mando, vt de eo cogites. illud meū proprium πρόβλημα, quæso, suscipe. Vidésne, vt te auctore sim vtrumque complexus? Ac vellem à principio te audisse amicissimè monentem. Ἀλλ' ἐμὸν οὔποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθες. Sed aliquando tamen persuasisti, vt alterum complecterer, quia de me erat optimè meritus: alterum, quia tantum valebat. Feci igitur, atque effeci omni obsequio, vt neutri illorum quisquam esse me carior. Hæc enim cogitabamus, nec mihi coniuncto cum Pompeio fore necesse peccare in repub. aliquando: nec cū Pompeio sentienti, pugnādum esse cū Cæsare tanta erat illorum coniunctio. Nunc impendet, vt & tu ostendis, & ego video, summa inter eos contentio. me autem vterque numerat suum, nisi fortè simulat alter. nam Pompeius non dubitat (verè enim iudicat) ea, quæ de rep. nūc sentiat, mihi valde probari. Vtriusque autem accepi eiusmodi literas eodem tempore, quo tuas, vt neuter quamquam omnium pluris facere, quàm me, videretur. Verùm quid agam? non quæro illa vltima (si enim castris res gerentur, video cum altero vinci satius esse, quàm cum altero vincere) sed illa, quæ tum agentur, cum venero: ne ratio absentis habeatur, vt exercitum dimittat. Dic Marce Tulli. Quid dicam? Exspecta, amabo te, dum Atticum conueniam. Non est locus ad tergiuersandum contra Cæsarem. Vbi illæ sunt densæ dexteræ? nam, vt illi hoc liceret, adiuui rogatus ab ipso Rauennæ de Cœlio tribuno pl. Ab ipso autem? etiam à Cn. nostro, in illo diuino tertio consulatu. Aliter sensero: Αἰδέομαι nō Pompeium modò, sed Τρῶας, καὶ Τρῳάδας. Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην καταθήσει. Quis? Tu ipse scilicet laudator & factorum B & scriptorum meorum. Hanc ego plagam effugi per duos superiores Marcellorum consulatus, cùm est actum de prouincia Cæsaris. Nunc incido in discrimen ipsum. Itaque, *vt stultus primus suam sententiam dicat*, mihi valde placet de triumpho nos moliri aliquid: extra vrbem esse cum iustissima causa. tamen dabunt operā, vt eliciant sententiam meam. Ridebis hoc loco fortasse, quàm vellem etiam nunc in prouincia morari! Planè opus fuit, si hoc impendebat etsi nihil miserius. Nam, οὐδὲ πάρεργον, volo te hoc scire: omnia illa prima, quæ etiam tu literis in cælum ferebas, ἐπίτηκτα fuerunt. Quàm non est facilis virtus! quàm verò difficilis eius diuturna simulatio! Cùm enim hoc rectum, & gloriosum putarem, ex annuo sumtu, quid mihi decretus esset, me C. Cœlio quæstori relinquere annuum, referre in ærarium ad LLS. CIↃ. ingemuit nostra cohors, omne illud C putans distribui sibi oportere, vt ego amicior inuenirer phrygum & Cilicum ærariis, quàm nostro. Sed me non mouerunt. nam & mea laus apud me plurimum valuit. Nec tamen quidquam honorificè in quemquā fieri potuit, quod prætermiserim. Sed hæc fuerit, vt ait Thucydides, ἐκβολὴ λόγου non inutilis. Tu autem de nostro statu cogitabis, primùm quo artificio tueamur beneuolentiam Cæsaris: deinde de ipso triumpho: quem video, nisi reipublicæ tempora impedient, εὐπόριστον: iudico autem cùm ex literis amicorum, tum ex supplicatione, quam qui non decreuit, plus decreuit, quem si omneis decreuisset triumphos. Ei porro assensus est vnus, familiaris

mcusFauonius; alter iratus Hirrus. Cato autem & scribendo affuit, & ad me de sententia sua iucundissimas literas misit: sed tamen gratulans mihi Cæsar de supplicatione, triumphat de sententia Catonis: nec scribit, quid ille sententiæ dixerit, sed tantum supplicationem eum mihi nõ decreuisse. Redeo ad Hirrum. Cœperas eum mihi placare, perfice. Habes Scrofam, habes Silium. ad eos ego etiam antea scripsi, & ad ipsum Hirrum. locutus enim erat cum iis, commodè se potuisse impedire, sed noluisse: assensum tamen esse Catoni, amicissimo meo, cùm is, honorificentissimam in me sententiam dixisset; nec me ad se vllas literas misisse, cum ad omneis mitterem, Verum dicebat. Ad eum enim solum & ad Crassipedem, non scripseram: atque hæc de rebus forensibus. Redeamus domum. Diiungere me ab illo volo. Mirus est φυρέτης, germanus Lartidius ἀλλά τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν, ἀχνύμενοί περ. Reliqua expediamus, B hoc primum, quod accessit cura dolori meo. Sed hoc tamen quidquid est, Præcianum, cum his rationibus, quas ille meas tractat, admisceri nolo. Scripsi ad Terentiam, scripsi etiã ad ipsum, me, quidquid posset nummorũ, ad apparatum sperati triumphi, ad te redacturum. Ita puto ἀμέμπτως fore. verũ vt ludebit. Hanc quoque suscipe curam, quemadmodum experiamur. Id & ostendisti quibusdam literis ex Epeiro Athenas datis, & in eo ego te adiuuabo. Vale.

CICERO ATTICO, S. 2

BRVNDISIVM venimus VII. Kal. Decembr. vsi tua felicitate nauigãdi. Ita bellè nobis flauit ab Epeiro lenissimus Auster, mi[illegible]: Hunc σπουδειάζοντα, sicut voles, τῶν νεωτέρων pro tuo vendito. Inualetudo tua me valde conturbat, significant enim tuæ literæ, te prorsus laborare. Ego autem cum sciam, quàm sis fortis vehementius esse quiddam suspicor, quod te cogat cedere, & propemodum infringat: etsi alteram quartanam Pamphilius tuus mihi dixit decessisse, & alteram leuiorem accedere. Terentia verò, quæ quidem eodem tempore ad Portam Brundisinam venit, quo ego in portum, mihique obuia in foro fuit, L. Pontium sibi in Trebulano dixisse narrabat, etiam eam decessisse. Quòd si ita est, quod maximè mehercule opto, idque spero tua prudentia, & temperantia te consecutũ. Venio ad epistolas tuas: quas ego sexcentas vno tempore accepi, aliam alia iucundiorem: quæ quidem erant tua manu. nam Alexidis manum amabã, quòd tam propè accedebat, ad similitudinem tuæ literæ: manum nõ amabam, quia indicabat te non valere. Cuius quoniam mentio iam facta est, Tironem Patris D ægrũ reliqui adolescentẽ, vt nosti, & adde si quid vis, probum. nihil vidi melius, itaq; careo ægrè: quamquam videbantur se non grauiter habere, tamen sum sollicitus, maximamque spem habeo in M. Curij diligentia, de qua ad me scripsit Tiro, & multi nunciarant. Curius autem ipse sensit, quam tu velles a me diligi, & eo sum admodum delectatus: & mehercule est, quem facile diligas, αὐτόχθων in homine vrbanitas. Eius testamentum de Tor-

A torio Ciceronum signis obsignatum, cohortisque prætoriæ: fecit palàm te ex libella, me ex teruntio. In Actio Corciræ Alexion me opiparè muneratus est. Quinto Ciceroni obsisti non potuit, quo minus Thyamim videret. Filiola tua te delectari lætor, & probari tibi φυσικὴν esse τὴν πρὸς τὰ τέκνα. Etenim si hæc non est, nulla potest homini esse ad hominem naturæ adiũctio: qua sublata, vitæ societas tollitur. Bene eueniat, inquit Carneades. spurcè, sed tamen prudentiùs, quam Lucius noster, & Patro, qui, cùm omnia ad se referant, nec quidquam alterius causa fieri putent: cum ea re bonum virum oportere esse dicant, ne malum habeat, non quòd id natura rectum sit, non intelligunt, se de callido homine loqui, non de bono viro. Sed hæc, opinor, sunt in iis libris, quos tu laudando, animos mihi addidisti. Redeo ad rem. Quomodo expectabam epistolam, quam Phi-B loxeno dedisses? scripseras enim, in ea esse de sermone Pompeij Neapolitano, eam mihi Patro Brundisij reddidit Corcyræ, vt opinor, acceperat. nihil potuit esse iucundius. erat enim de rep. de opinione, quam is vir haberet integritatis meæ: de beneuolentia, quam ostendit eo sermone, quem habuit de triumpho. Sed tamen hoc iucundissimũ, quod intellexi, te ad eum venisse, vt eius animum erga me perspiceres. hoc mihi, inquam, accidit iucundissimum. De triumpho autem, nulla me cupiditas vnquam tenuit ante Bibuli impudentissimas literas: quas amplissimè supplicatio consecuta est. A quo, si ea gesta sunt, quæ scripsit, gauderem, & honori fauerem. Nunc illum, qui pedem porta, quod hostis cis Euphratem fuit, non extulerit, honore augeri: me, in cuius exercitu spem illius exercitus habuit, idem non assequi, dedecus est nostrum: nostrum, inquam, te coniungens. C itaque omnia experiar: &, vt spero, assequar. Quòd si tu valeres, iam mihi quædam explorata essent. sed (vt spero) valebis. De raudusculo Numeriano, multum te amo. Hortensius quid egerit, aueo scire: Cato quid agat, qui equidem in me fuit maleuolus: dedit integritatis, iustitiæ, clementiæ, fidei mihi testimonium, quod non quærebam: quod postulabam, negauit. Id itaque Cæsar his literis, quibus mihi gratulatur, & omnia pollicetur, quomodo exsultat Catonis in me ingratissimi iniuria? At hic idem Bibulo dierũ xx. Ignosce mihi, non possum hæc ferre: nec feram. Cupio ad omneis tuas epistolas: sed nihil necesse est. iam enim te videbo. Illud tamen de Chrysippo. nam de altero illo minùs sum admiratus, operario homine: sed tamen ne illo quidem quidquam improbius. Chrysippum verò, quem ego propter litte-D rarum nescio quid libenter vidi, in honore habui: discedere à puero insciente me. Mitto alia, quæ audio multa, mitto furta, fugã non fero, qua mihi nihil visum est sceleratius. Itaque vsurpaui vetus illud Drusi, Vt ferunt prætoris, in eo qui eadem liber non iuraret: me istos liberos non addixisse: præsertim cùm adesset nemo, quo recte vindicarentur. Id tu, vt videbitur, ita accipies: ego tibi assentiar. Vni tuæ disertissimæ epistolæ non rescripsi, in qua est de periculis reip. Quid rescriberem? valde

valde eram perturbatus: sed, vt nihil magnopere metuam, Parthi faciunt, qui repente Bibulum semiuiuum reliquerunt.

CICERO ATTICO, S. 38

AD. VIII. Id. Decembr. Herculanum venimus mihi reddidit: è quibus hanc primo adspectu voluptatem cepi, quòd erant à teipso scriptæ: deinde, earum accuratissima diligentia sum mirum in modum delectatus. ac primum illud in quo te Dicæarcho assentiri negas, etsi cupidissimè expressum, & expetitum à me sit, & approbatum à te, ne diutius anno in prouincia essem, tamen non est nostra contentione perfectum, sic enim scito, verbum in senatu factum esse nunquam de vllo nostrum, qui prouincias obtinuimus, quo in his diutius quàm ex s. c. maneremus; vt iã ne istius quidem rei culpam sustineas, quòd minus diu fuerim in prouincia, quàm fortasse fuerit vtile. SED QVID, SI HOC MELIVS? opportunè dici videtur, vt in hoc ipso. Siue enim ad concordiam res adduci potest, siue ad bonorum victoriam: vtriuuis rei me aut adiutorem velim esse, aut certè non expertem. Sin vincuntur boni, vbicumque essem, vna cum iis victus essem. Quare celeritas nostri reditus ἀμεταμέλητος debet esse. Quòd si ista nobis cogitatio de triumpho iniecta non esset, quam tu quoque approbas: næ tu haud multum requireres illum virum, qui in sexto libro informatus est. Quid enim tibi faciã, qui illos libros deuorasti? quin nunc ipsum, non dubitabo rem tantam abiicere, si id erit rectius: vtrumque verò simul agi non potest, & de triũpho ambitiosè, & de rep. liberè. Sed ne dubitaris, quin, quod honestius, id mihi futurum sit antiquius. Nam quod putas vtilius esse vel mihi quod tutius sit, vel etiã, vt reip. prodesse possim, me esse cum imperio, id, coràm considerabimus, quale sit. Habet enim res deliberationem, etsi ex parte magna tibi assentior. De animo autem meo erga remp. benefacis, quòd non dubitas, & illud probè iudicas, nequaquam satis pro meis officiis, pro ipsius in alios effusione, illum in me liberalem fuisse: eiusq; rei causam verè explicas, & eis, quæ de Fabio, Caniniòque acta scribit, valde consentiunt. quæ, si secus essent, totúmque se ille in me profudisset: tamen illa, quã scribis, custos vrbis, me præclaræ inscriptionis memorem esse cogeret: nec mihi concederet, vt imitarer Volcatium, aut Seruium, quibus tu es contentus: sed aliquid nos vellet nobis dignum sentire, & defendere: quod quidẽ agerem, si liceret, alio modo, ac nunc agendum est. De sua potentia dimicant homines hoc tempore, periculo ciuitatis, nam si resp. defenditur, cur ea cos. isto ipso defensa non est? Cur ego, in cuius causa reip. salus consistebat, defensus postero anno non sum? cur imperium illi, aut cur illo modo prorogatũ est? cur tantopere pugnatum est, vt de eius absentis ratione habẽda decem tribuni pleb. ferrent? His ille rebus ita conualuit, vt nunc in vno ciue respub. ad resistendum imbecilla sitque mallem tantas ei vireis non dedisset, quàm nunc tam valenti resisteret. Sed quoniam res eò deducta est, & non quæram, vt scribis, ποῦ σκάφος τὸ τῶν ἀτρειδῶν. Mihi σκάφος vnum erit, quòd à Pompeio gubernabitur. Illud ipsum quod ais, quid fiet, dũ erit dictum? Dic Marce Tulli σύντομα. Pompeio assentiar. ipsum tamen Pompeium separatim ad concordiam hortabor. sic enim sentio, maximo in periculo rem esse. Vos scilicet plura, qui in vrbe estis. Veruntamen hæc video, cum homine audacissimo, paratissimóque negotium esse. Omnes, damnatos, omneis ignominia affectos, omneis damnatione, ignominiáque dignos, illac facere: omnem ferè iuuentutem, omnem illam vrbanam, ac perditam plebem tribunatus valenteis, addito C. Crasso. omneis, qui ære alieno premantur: quos plureis esse intelligo, quàm putaram. Causam solùm illa causa non habet, ceteris rebus abundat. Hic omnia facere omneis debet, ne armis decernatur: quorum exitus semper incerti: nunc etiam verò in alteram partem magis timendi. Bibulus de prouincia decessit. Veientonem præfecit. in decedendo erit, vt audio, tardior, quem cùm ornauit Cato: declarauit, iis se solis non inuidere, quibus nihil, aut non multum ad dignitatem posset accedere. Nunc venio ad priuata. Fere enim respondi tuis literis de rep. & iis, quas in suburbano, & iis, quas postea scripsisti. Ad priuata venio. Vnum etiam de Cælio. Tantum abest, vt meam ille sententiam moneat, vt valde ego ipsi, quod de sua sententia decesserit, pœnitendum putem. Sed quid est, quòd cuncti Lucceiis sint addicti? hoc te prætermisisse miror. De Philotimo faciam equidem vt mones: sed ego mihi ab illo non rationes expectabam, quas tibi edidit, verùm id reliquum, quod ipse in Tusculano me referre in commentarium mea manu voluit, quódque idem in Asia mihi sua manu scriptum dedit. id si præstaret quantum mihi æris alieni esse ibi edidit, tantum. & plus etiam ipse mihi deberet. sed in hoc genere, si modò per remp. licebit, non accusabimur posthac, neque hercule antea negligentes fuimus, sed amicorum multitudine occupati. Ergo vtemur, vt polliceris, & opera, & cõsilio tua: nec tibi erimus, vt spero, in eo molesti. De serperastris cohortis meæ, nihil est, quò de doleas. ipsi enim se collegerunt admiratione vitæ, integritatis meæ: sed me mouerat nemo magis, quàm is, quem tu neminem putas. Item & initio fuerat, & nunc est egregius: sed in ipsa decessione, significauit sperasse se aliquid: & id, quod animum induxerat paulisper, non tenuit. sed citò ad se rediit, meisque honorificentissimis erga se officiis victus, pluris ea duxit, quam omnem pecuniam. Ego à Curio tabulas accepi, quas mecũ porto. Hortẽsij legata cognoui. Nunc aueo scire, quid hominis sit: & quarũ rerum auctionem instituat. Nescio enim cur, cùm portam Flumentanam Cælius occuparit, ego Puteolos nõ faciam meos. Venio ad Piraea. in quo magis reprehendendus sum, quòd homo Romanus Piræea, scripserim, Piræeum (sic enim omnes nostri locuti sunt) quàm quod IN addiderim. Non enim hoc vt oppido præposui, sed vt loco: & tamen Dionysius noster, qui est nobiscum & Nicias Cous, non rebatur op-

pidum esse Piræea sed de eo videro. Nostrum A
quidem si est peccatum, in eo est, quòd non vt de oppido locutus, sum, sed vt de loco: secutúsque sum, non dico Cæcilium, *Mane vt ex portu in Piræeum* (malus enim auctor Latinitatis est) *sed Terentium*, cuius fabellæ, propter elegantiam sermonis, putabatur à C. Lælio scribi. *Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræeum.* Et idem. *Mercator hoc addebat, captam à Sunio.* Quòd si δήμους, oppidum volumus esse, tam est oppidum Sunium, quàm Piræeus. Sed, quoniam Grammaticus es, si hoc mihi ζήτημα persolueris, magna me molestia liberaris. Ille mihi literas blandas mittit: facit idem pro eo Balbus. mihi certum est ab honestissima sententia digitum nusquã. Sed scis, illis reliquum quantum sit. Putásne igitur verendum esse, ne aut obiiciat id nobis aliquis, si languidiùs: aut repetat, si fortiùs? quid ad hæc repetis? Soluamus, inquis. Age, à Cœlio B
mutuabimur. hoc tu tamen consideres velim puto enim, in senatu, siquando præclarè pro rep. dixero. Tartesium istum tuum, mihi exerti iube, sodes, nummos curare. Quid superest? etiam: gener est, suauis mihi: Tulliæ, Terentiæ, quantúmis, vel ingenij, vel humanitatis satis. reliqua, quæ nosti, ferenda. Scis enim, quos aperierimus. qui omnes, præter eũ, de quo per te egimus, reum me facererentur, ipsis exspẽsum nemo feret. Sed hæc coram. nam multi sermonis sunt, Tironis reficiendi spes est in M. Curio: cui ego scripsi, tibi eum gratissimum facturum. Data v. Idus Decembr. à Pontio ex Trebulano.

CICERO ATTICO, S. 4

DIONYSIVM flagrantẽ desiderio tui, misi, ad te, nec mehercule æquo animo, sed fuit concedendum. quem quidem cogno- C
ui cùm doctum (quod mihi iam antè erat notum) tum sanctum, plenum officii, studiosum etiam meæ laudis, frugi hominem, ac, ne libertinum laudare videar, planè virum bonum Pompeium vidi IIII. Idus Decembr. fuimus vnà horas duas fortasse magna lætitia mihi visus est affici meo aduentu. de triumpho hortari, suscipere parteis suas, monere, ne antè in senatum accederem, quam rem confecissem, ne dicendis sententiis aliquem tribunum alienarem. Quid quæris? in hoc iudicio & officio sermonis nihil potuit esse prolixius. De rep. autem ita mecum locutus est quasi non dubium bellum haberemus nihil. ad spem cõcordiæ planè illum ab se alienatum cùm ante intelligeret, tum verò proximè iudicasse. venisse Hirtium à Cæsare, qui in esset illi familiarissimus: ad se non accessisse: Et cùm ille ad VIII. Id. Decembr. venisset, Balbus de tota re constituisset, ad VII. ad Scipionem ante lucem venire: multa de nocte profectum es- D
se ad Cæsarem. Hoc illi τεκμηριῶδες videbatur esse alienationis. Quid multa? nihil me aliud consolatur, nisi quòd illum, cui etiam inimici alterum consulatum, fortuna summã potentiam dederat, non arbitror fore tam amentem, vt hæc in discrimen adducat. quòd si ruere cœperit, næ ego multa timeo, quæ non audeo scribere. sed, vt nunc est ad III. Non. Ian. ad vrbem cogito. Vale.

CICERO ATTICO, S. 5

MVLTAS vno tempore accepi epistolas tuas: quæ mihi, quamquam recentiora audiebam ex iis, qui ad me veniebant, tamen erant iucundæ. Studium enim, & beneuolentiam declarabant. Inualetudine tua moueor, & Piliam in idem genus morbi delapsam, curam tibi afferre maiorem sentio dare. igitur operam, vt valeatis. De Tirone, video tibi curæ esse: quem quidem ego, & si mirabileis vtilitates mihi præbet, cùm valet, in omni genere vel negotiorum, vel studiorum meorum: tamen propter humanitatem, & modestiam, malo saluum, quàm propter vsum meum. Philogenes mecum nihil vnquam de Lucceio locutus est: de ceteris rebus habes Dionysium. Sororem tuam non venisse in Arcanum miror. De Chrysippo meum consilium probari, non molestè fero. Ego in Tusculanum nihil sanè hoc tempore. deuium est τοῖς ἀπαντῶσιν & habet alia δύσχρηστα. Sed de Formiano Tarracinam prid. Kalen. Ian. inde Pomtinum summam: inde Albanum Pompeii, ita ad vrbem III. Non. natali meo. De rep. quotidie magis timeo. non enim boni, vt putant, consentiunt. quos ego equites Ro. quos senatores vidi, qui acerrimè cùm cetera, tum hoc iter Pompeii vituperarent? Pace opus est. Ex victoria cùm multa mala, tum certè tyrannus exsistet. Sed hæc propediem coràm. Iam planè mihi deest, quid ad te scribam. Nec enim de rep. quòd vterque nostrum scit. eadem: domestica nota sunt ambobus. Reliquum est iocari, si hic sinat. nam ego is sum, qui, illi concedi, putem vtilius esse, quod postulat, quàm signa conferri. serò enim resistimus ei, quem per annos decem aluimus contra nos. Quid sentis igitur? inquis, nihil scilicet, nisi de sententia tua: nec priùs quidem, quàm nostrum negotium aut confecerimus, aut deposuerimus. Cura igitur, vt valeas: aliquando ἀποτρίψῃ quartanam istam diligentia, quæ in te summa est.

CICERO ATTICO, S. 6

PLANE deest quid ad te scribam. nota omnia tibi sunt: nec ipse habeo à te quid exspectem. Tantùm igitur nostrum illud solemne seruemus, vt, ne quem istuc euntem sine literis dimittamus. De rep. valdè timeo, nec adhuc ferè inueni, qui non concedendum putaret Cæsari, quod postularet, potiùs quàm depugnandum. Est illa quidem impudens postulatio, opinione valentior. Cur autem nunc primùm ei resistam? οὐ γὰρ αὐτὸ δὲ μεῖζον ἐπείχομεν: quàm cùm quinquennium prorogabamus, aut cùm, vt absentis ratio haberetur, ferabamus nisi fortè hæc illi tum arma dedimus, vt nunc cum bene parato pugnaremus. Dices, Quid tu igitur sensurus es? Non idem quod dicturus sentiam enim omnia facienda, ne armis decertetur. Dicam idem, quod Pomponius: neque id faciam humili animo. Sed rursus hoc permagnum reip. malum est: & quodammodo mihi præter ceteros, non rectum, me in tantis rebus à Pompeio dissidere. Vale.

CICERO

CICERO ATTICO, S. 7

A DIONYSIVS, VIR OPTIMVS, VT MIHI QVOQVE EST PERSPECTVS, ET DOCTISSIMVS, TVIQVE AMANTISSIMVS ROMAM VENIT XV. KAL. IAN. ET LITERAS A TE MIHI REDDIDIT. Tot enim verba sunt de Dionysio in epistola tua. Illud (puto) non adscribis, ET TIBI GRATIAS EGIT. Atqui certè ille agere debuit: &, si esset factū, quæ tua est humanitas, adscripsisses. Mihi autem nulla de eo παλινῳδία datur, propter superioris epistolæ testimonium, Sit igitur sanè bonus vir: hoc enim ipsum bene fecit, quòd mihi sui cognoscendi penitus etiam istam facultatem dedit. Philogenes rectè ad te scripsit. curauit enim, quod debuit, cum ego vti ea pecunia volui, quoad liceret: itaque vsus est menses XIIII. Pomtinum cupio valere: & quòd scribis in vrbem introisse, vereor quid sit. nā id nisi graui de causa, non fecisset. Ego, quoniam IIII. Non Ian. Compitalitius dies est, nolo eo die in Albanum venire molestus familiæ veniam III. Non Ian. igitur inde ad vrbem prid. Non. Tua λῆψις quem in diem incurrat nescio: sed prorsus te commoueri incommodo valetudinis tuæ nolo. De honore nostro, nisi quid occultè Cæsar per suos tribunos molitus erit, cetera videntur esse tranquilla. Tranquillissimus autem animus meus: qui totum istuc æqui boni facit & eo magis, quòd iam à multis audio, constitutum est Pompeio, & eius consilio in Siciliam me mittere, quòd imperium habeam. Id est ἀδιεξήγητον. nec. n. senatus decreuit, nec populus iussit me imperium in Sicilia habere. sin hoc resp. ad Pompeium refert: qui me magis, quam priuatum aliquem mittat? Itaque, si hoc imperium mihi molestum erit, vtar ea porta, quam primùm videro. Nam quòd scribis, mirificam exspectationem esse mei, neque tamen quemquam bonorum, aut satis bonorum, dubitare, quid sensurus sim: ego quos tu bonos esse dicas, non intelligo. ipse nullos noui. sed ita, si ordines bonorum quærimus. nam singulares sunt boni viri, verum in dissensionibus ordines bonorum, & genera quærenda sunt. Senatum bonum putas, per quem sine imperio prouinciæ sunt? numquam enim Curio sustinuisset, si cū eo agi cœptum esset, quam sententiam senatus sequi noluit. Ex quo factum est, vt Cæsari non succederetur. An publicanos, qui numquam firmi, sed nunc Cæsari sunt amicissimi? An fœneratores? an agricolas? quibus optatissimum est otium. nisi eos timere putas, ne sub regno sint, quid id numquam, dummodò otiosi essent, recusarunt. Quid ergo? Exercitum retinentis, cùm legis diem transierit, rationem haberi placet? mihi verò ne absentis quidem: sed, cùm id datum est, illud vnà datum est, annorum decem imperium, & ita latum, placet? Placet igitur, etiam me expulsum? & agrum Campanum periisse? & adoptatum patricium a plebeio? Gaditanum à Mitylenæo? & Labieni diuitiæ, & Mamurræ placent? & Balbi horti, & Tusculanum? Sed horum omnium fons vnus est. Imbecillo resistendum fuit, & id erat facile. Nunc legiones XI. equitatus tantus, quantum volet. Transpadani, plebs vrbana, tot tribuni pleb. tam perdita iuuentus, tanta auctoritate dux, tanta audacia: cum hoc aut depugnandum est, aut habenda è lege ratio. Depugna inquis, potiùs, quàm seruias, Vt quid? si victus eris proscribare? si viceris, tamen seruias. Quid ergo, inquis, acturus es. Idem, quod pecudes: quæ dispulsæ, sui generis sequuntur greges. Vt bos armenta, sic ergo bonos viros, aut eos, quicunque dicentur boni, sequar, etiam si ruent. Quid sit optimum, malè contractis rebus, planè video. Nemini est enim exploratum, cùm ad arma ventum est, quid futurum sit. At illud, omnibus: si boni victi sint, nec in cæde principum clementiorem hunc fore, quàm Cinna fuerit: nec moderatiorem, quàm Sulla, in pecuniis locupletium. ἐμπολιτευόμεναι σοι iamdudum: & facerē diutius, nisi me lucerna desereret. Ad summam, dic *M. Tulli assentiar*

B *Cn. Pompeio*, id est. T. Pomponio. Alexim, humanissimum puerum, nisi forte, dum ego absum, adolescens factus est (id enim agere videbatur) saluere iubeas, velim.

CICERO ATTICO, S. 8

QVID opus est de Dionysio tam valde affirmare? an mihi nutus tuus non faceret fidem? Suspicionem autem eo mihi maiorem tua taciturnitas attulerat, quòd & tu soleas conglutinare amicitias testimoniis tuis & illum aliter cum aliis de nobis locutum audiebam: sed prorsus ita esse, vt scribis, mihi persuades. itaque ego is in illum sum, quem tu me esse vis. Diem tuum ego quoque ex epistola quadam tua, quam incipiente frebricula scripseras, mihi tot notaueram, & animaduerteram posse, pro renata, te non incommodè ad me in Albanum venire III. Nonas Ian. Sed,

C amabo te, nihil incommodo valetudinis feceris. Quid enim est tantum in vno, aut altero die? Dolabellam video Liuiæ testamento cum duobus coheredibus esse in triente. sed iuberi mutare nomen. Est πολιτικὸν σχέμμα rectúmne sit nobili adolescente, mutare nomen mulieris testamento. Sed id φιλοσοφώτερον διευκρινήσομεν, cum sciemus, quantum quasi sit in trientis triente. Quòd putasti fore, vt antè quàm istuc venirem, Pompeium viderem, factum est ita. Nam VI. Kalendas ad Lauernium me consecutus est. Vnà Formias venimus, & ab hora octaua ad vesperam secretò collocuti sumus. Quòd quæris, ecquæ spes pacificationis sit: quantum ex Pompeii multo, & accurato sermone perspexi, ne voluntas quidem est. Sic enim existimat, si ille vel dimisso exercitu c o s. factus sit σύγχυσιν τῆς πολιτείας fore: atque etiam putat, cum, cùm audierit contra se diligenter parari, consulatū hoc anno neglecturum, ac potiùs exercitū

D prouinciamque retenturum, sin autem ille fureret: vehementer hominem contemnebat, & suis, & reip. copiis cōfidebat. Quid quæris? etsi mihi crebrò ξυνὸς ἐνυάλιος, occurebat tamen leuabar cura, virum fortem & peritum, & plurimùm auctoritate valentem audiens, πολιτικῶς de pacis simulatæ periculis disserentem. Habebamus autem in manibus Antonii concionem, habitam X. Kalend. Ian. in qua erat

A accusatio Pompeii vsque à toga pura: querela de damnatis: terror armorum. In quibus ille, Quid censes, aiebat, facturum esse ipsum, si in possessionem reip. venerit, cùm hæc quæstor eius, infirmus, & inops, audeat dicere? Quid multa non modò non expetere pacem istam, sed etiam timere visus est. Ex illa autem sententia ira relinquendæ vrbis, mouet hominé, vt puto. Mihi autem illud molestissimum est, quòd soluendi sunt nummi Cæsari, & instrumentum triumphi eò conferendum. Est enim ἄμορφον, ἀντιπολιτευομένῳ χρεωφειλέτην esse. Sed hæc, & multa alia coràm.

CICERO ATTICO, S. 9

QVOTIDIE ne, inquis, à te accipiendæ literæ sunt? si habebo, cui dem, quotidie. At iam ipse ades. Tum igitur, cùm venero, desinam. Vnas video mihi à te non esse reddi- B tas, quas L. Quinctius familiaris meus, cùm ferret ad Bustum Basilii, vulneratus, & despoliatus est. videbis igitur, numquid fuerit in his, quod me scire opus sit. Et simul tu hoc διευκρινήσεις πρόβλημα, sanè πολιτικὸν, cùm sit necesse aut haberi Cæsaris rationem, illo exercitum, vel per senatum, vel per tribunos plebis obtinente: aut persuaderi Cæsari, vt tradat prouinciam, atque exercitum, & ita COS. fiat: aut, si id non persuadeatur, haberi comitia sine illius ratione, illo patiente, atq; obtinente prouinciam; aut, si per tribunos pleb. non patiatur, tamen quiescat rem adduci ad interregnum: aut si ob eam causam, quòd ratio eius non habeatur, exercitum adducat, armis cum eo contendere, illum autem initium facere armorum, aut statim nobis minùs paratis, aut tum cùm comitiis. amicis eius postulantibus, vt è lege ratio habeatur, impetratum non sit: ire autem ad arma, aut hanc C vnam ob causam, quod ratio non habeatur: aut, addita causa, si forte tribunus pl. senatū impediens, aut populum incitans, notatus, aut S.C. circumscriptus, aut sublatus, expulsus. dicénive se expulsum, ad illum confugerit: suscepto autem bello, aut tenenda sit vrbs, aut, ea relicta, ille à commeatu, & reliquis copiis intercludendus: quod horum malorum quorum aliquod certe subeundum est, minimum putes. Dices profectò, persuaderi illi, vt tradat exercitum, & ita COS. fiat. Est omnino id eiusmodi, vt, si ille eò descendat, contrà dici nihil possit: idque eum, si non obtinet, vt ratio habeatur retinentis exercitum, non facere miror. Nobis autem, vt quidam putant, nihil est timendum magis, quàm ille COS. At sic malo, inquies, quàm cum exercitu. Certè, sed istuc ipsum sic, magnum malum, putat aliquis: neque ei remedium est D vllum. cedendum est, si id volet. Vide consulem illum iterum, quem vidisti consulatu priore. At tum imbecillus, plus, inquis, valuit, quàm tota resp. Quid nunc putas? Et eo COS. Pompeio certum est esse in Hispania. O rem miseram, si quidem id ipsum deterrimum est, quod recusari non potest: &, quod ille si faciat, iamiam à bonis omnibus summam ineat gratiam. tollamus igitur hoc, quò illum posse adduci negant. De reliquis, quid est deterrimum? concedere illi, quod vt idem dicit, impudentissimé postulat. Nam quid impudentius? Tenuisti prouinciam per decem annos, non tibi à senatu, sed à te ipso, per vim, & per factionem datos. Præteriit tempus legitimum non legis, sed libidinis tuæ: fac tamen legis vt succedatur, decernitur. impedis, & ais. Habe mei rationem. Habe tu nostrūm exercitum tu habeas diutius, quàm populus iussit, inuito senatu? Depugnes oportet, nisi concedis. Cum bona quidem spe. vt ait idem, vel vincendi, vel in libertate moriendi. Iam si pugnandum est, quo tempore. in casu: quo consilio, in temporibus situm est. Itaque te in ea quæstione non exerceo. Ad ea, quæ dixi, affer, si quid habes. Equidem dies, noctésque torqueor.

CICERO ATTICO, S. 10

SVBITO consilium cepi, vt antè, quàm luceret, exirem, ne qui conspectus fieret, aut sermo lictoribus præsertim laureatis. De reliquo, neque hercule quid agam, nec quid acturus sim, scio, ita sum perturbatus temeritate nostri amentissimi consilii. Tibi verò quid suadeam, cuius ipse consilium exspecto? Cn. noster quid consilii ceperit: capiatve, nescio, adhuc in oppidis coarctatus, & stupens. omnes. Si in Italia consistat, erimus vnà; sin cedet, consilii res est. Adhuc certè (nisi ego insanio) stultè omnia, & incautè. Tu, q[uæ]so, crebrò ad me scribe, vel, quod in buccam venerit.

CICERO ATTICO, S. 11

QVAESO, quid hoc est, aut quid agitur? mihi enim tenebræ sunt. Cingulum inquit, nos tenemus: Anconem amisimus: Labienus discessit ab Cæsare. vtrùm de imperatore populi R. an de Hannibale loquimur? O hominem amentem, & miserum, qui ne vmbram quidem vmquam τοῦ καλοῦ viderit! Atque hæc ait omnia facere se dignitatis causa. Vbi est autem dignitas, nisi vbi honestas? Num honestum igitur, habere exercitum nullo publico consilio? occupare vrbeis ciuium, quò facilior sit aditus ad patriam? χρεῶν ἀποκοπὰς φυγάδων καθόδους, sexcenta alia scelera moliri, τὴν θεῶν μεγίστην ὥστ' ἔχειν τυραννίδα? Sibi habeat suam fortunam. Vnam mehercule tecum apricationem in illo Lucretino tuo sole malim, quàm omnia istiusmodi regna: vel potius mori millies, quàm semel istiusmodi quidquam cogitare. Quid si tu velis, inquis? Age, quis est, cui velle non liceat? Sed ego hoc ipsum velle miserius esse duco, quàm in crucem tolli. Vna res est ea miserior, adipisci, quod ita volueris. Sed hæc hactenus. Libenter enim in his molestiis ἐναχολάζομαι σοί. Redeamus ad nostrum. Per fortunas, quale tibi consilium Pompeii videtur? Hoc quæro, tum quòd vrbem reliquerit. Ego enim ἀπορῶ. idé, nihil absurdius. Vrbē tu relinquas? Ergo idem si Galli venirent. Non est inquit, in parietibus resp. At in aris, & focis. Fecit idem Themistocles. Fluctum enim totius barbariæ ferre vrbs vna non poterat. At idem Pericles non fecit annum ferè post quinquagesimum, cum præter mœnia nihil teneret. Nostri olim vrbe reliqua

nequa capta, arcē tamen retinuerunt οὕτως τι τῶν πρόσθεν ἐπευθόμεθα κλέα ἀνδρῶν. Rursus autem ex dolore municipali, sermonibusque eorum, quos conuenio, videtur hoc consilium exitum habiturum. Mira hominum querela est (nescio istic, sed facies, vt sciam) sine senatu. Fugiens denique Pompeius mirabiliter homines mouet. Quid quæris? alia causa facta est: nihil iam concedendum putant Cæsari. Hæc tu mihi explica, qualia sint. ego negotio præsum non turbulento. Vult enim me Pompeius esse, quem tota hæc Campana, & maritima ora habeat ἐπίσκοπον ad quem delectus, & summa negotij referatur. itaque vagus esse cogitabam. Te puto iam videre quæ sit ὁρμὴ Cæsaris: qui populus, qui totius negotij status. ea velim scribas ad me: & quidem, quoniam mutabilia sunt, quàm sæpissime. acquiesco enim, & scribens ad te, & legens tua. Vale.

CICERO ATTICO, S. 12

VNAM adhuc à te epistolam acceperam, datam XII. Kalend. Iun. in qua significabatur, aliam te antè dedisse, quam nō acceperam. Sed quæso, vt scribas, quàm sæpissimè, nō modò si quid scies, aut audieris, sed etiam si quid suspicabere: maximéque quid nobis faciundum, aut non faciundum putes. Nā quòd rogas, curem vt scias, quid Pompeius agat: ne ipsum quidem scire puto: nostrum quidē nemo. Vidi Lentulum cos. Formiis. X. Kal. Iun. vidi Libonē. plena timoris, & terroris omnia. Ille iter Larinum, ibi enim cohortes, & Luceriæ, & Theani: reliquæ in Apulia. Inde, vtrum consistere vspiam velit, an mare transire, nescitur. Si manet, vereor ne exercitum firmum habere non possit. sin discedit; quò, aut quà, aut quid nobis agendum sit, nescio. Nam istū quidē, cuius φαλαρισμὸν times, omnia teterrimè facturum puto. Nec enim rerum prolatio, nec senatus, magistratuúmque discessus, nec ærarium clausum tardabit. Sed hæc, vt scribis, citò sciemus. Interim velim mihi ignoscas, quòd ad te scribo tam multa toties. acquiesco enim, & tuas volo elicere literas, maximéque consilium, quid agam, aut quo me pacto geram: demittámne me penitus in causam (non deterreor periculo, sed disrumpor dolore. támne nullo consilio, aut tam contra meum cōsilium gesta esse omnia?) an cuncter, & tergiuerser, & iis me dem, qui tenent, qui potiuntur? αἰδέομαι Τρῶας. Nec solùm ciuis, sed etiam amici officio reuocor: & si frangor sæpe misericordia puerorum. Vt igitur ita perturbato, & si te eadem solicitāt, scribe aliquid, & maximè, si Pōpeius talia cedit, quid nobis agendum putes. M. quidem Lepidus (nam fuimus vnà) eum finem statuit, L. Torquatus eundem. Me cùm multa, tum etiam lictores impediunt, nihil vidi vmquam, quod minùs explicari posset. Itaque à te nihil dum certi exquiro, sed quid videatur. Denique; ipsam ἀπορίαν tuam cupio cognoscere. Labienū ab illo discessisse propemodum constat. Si ita factum esset, vt ille Romam veniēs, magistratū, & senatū Romæ offenderet, magno vsui causæ nostræ fuisset. damnasse enim sceleris hominem amicum, reip. causa, videretur: quod nunc quoque videtur; sed minùs prodest. non enim habet, cui prosit, eúmque arbitror pœnitere. nisi fortè idipsum est falsum, discessisse illum. nos quidem pro certo habebamus. Et velim (quamquam, vt scribis, domesticis te finibus tenes) formam mihi vrbis exponas, ecquod Pompeij desiderium, ecquæ Cæsaris inuidia appareat. etiam quid censeas de Terentia, & Tullia: Romę eas esse an mecum, an aliquo tuto loco. Et hæc, & si quid aliud, ad me scribas velim, vel potiùs scriptites. Vale.

CICERO ATTICO, S. 13

DE Vennonianis rebus tibi assentior. Labienum ἥρωα iudico facinus iamdiu nullum ciuile præclarius: qui vt aliud nihil, hoc tamen profecit: dedit illi dolorem. sed etiam ad summam profectum aliquid puto. Amo etiam Pisonem, cuius iudicium de genero suspicor visum iri graue. quamquam genus belli quod sit, vides. Ita ciuile est, vt non ex ciuium dissensione, sed ex vnius perditi ciuis audacia natum sit. Is autem valet. Exercitum tenet multa spe, & promissis omnia omnium concupiuit: huic tradita vrbs est, nuda præsidio; referta copiis. Quid est, quod ab eo non metuas, qui illa templa & tecta, non patriam, sed prædam putet? Quid autem sit acturus, aut quomodo, nescio. sine senatu, sine magistratu, ne simulare quidem poterit quidquam πολιτικῶς. Nos autem vbi exsurgere poterimus, aut quando? quorum dux quàm ἀστρατήγητος, tu quoque animaduertis, cui ne Picena quidem nota fuerint. quàm item sine cōsilio res itet. vt enim alia omittam decem annorum peccata, quæ conditio non huic fugæ præstitit? Nec verò nunc, quid cogitet: ac non desino per literas sciscitari. Nihil esse timidius constat nihil perturbatius. itaque nec præsidium, cuius parandi causa ad vrbem retentus est, nec locum, ad sedem præsidij vllam video. Spes omnis in duabus inuidiosè retentis, pænè alienis legionibus. nam delectus adhuc quidem inuitorum est, & à pugnādo abhorrentium. Conditionum autem amissum tempus est. Quid futurum sit, non video. commissum quidē à nobis certè est, sine à nostro duce, vt è portu sine gubernaculis egressi, tempestati nos traderemus. Itaque de Ciceronibus nostris dubito quid agam, nam mihi interdum amandandi videntur in Græciam. De Tullia autem, & Terentia, cùm mihi barbarorum aduentus ad vrbem proponitur, omnia timeo. Cùm autem Dolabellæ venit in mentem, paulùm respiro. Sed velim consideres, quid faciendum putes. Primum πρὸς τὸ ἀσφαλές. aliter enim me de illis, ac de me ipso, consulendum est. Deinde ad opiniones, ne reprehendamur, quòd eas Romæ velimus. esse in communi bonorum fuga. Quin etiam tibi, & Peducæo (scripsit enim ad me) quid faciatis, videndum est. is enim splendor est vestrum, vt eadem postulentur à vobis, quæ ab amplissimis ciuibus. Sed de hoc tu videbis: quippe cùm de ipso, ac de me ista considerare velim, Reliquum est, vt, & quid agatur, quoad poteris, explores, scribásque ad me, & quid ipse coniectura assequare, quod etiam à te magis exspecto. nam, acta omnibus nun-

tiantibus, à te exspecto futura. μάντις δ' ἄριστος, Loquacitati ignosces, qua & me leuat, ad te quidem scribentem, & elicit tuas literas. Aenigma Oppiorum ex Velia, planè non intellexi: est enim numero Platonis obscurius. Iam intellexi tuum ænigma. Oppios enim de Velia, Saccones dices. in eo æstu aut die: quo aperto reliqua patebant, & cum Terentiæ summa congruebant. L. Cæsarem vidi Minturnis ad VIII. Kalen. Febr. manè cum absurdissimis mandatis, non hominem, sed scopas solutas, vt idipsum mihi ille videatur irridendi causa fecisse, qui tantis de rebus huic mandata dederit: nisi fortè non dedit, & hic, sermone aliquo arrepto, pro mandatis abusus est. Labienus vir, mea sententia, magnus. Theanum venit ad VIII. Kalend. Febr. ibi Pompeium, consulésque conuenit qui sermo fuerit, & quid actum sit, scribam ad te, cùm certum sciam Pompeius ab Theano Larinū versus profectus est ad VIII. Kalendas. Eo die mansit Venafri. Aliquantum animi videtur nobis attulisse Labienus. sed ego nondum habeo, quid ad te ex his locis scribam ista magis exspecto, quid illinc afferatur, quo pacto de Labieno feras: quid agat Domitius in Marsis, Tigni Thermus. P. Accius cinguli: quæ sit populi vrbani voluntas quæ tua coniectura de rebus futuris. Hæc velim crebrò, & quid tibi de mulieribus nostris placeat, & quid acturus ipse sis, scribas. Si scriberem ipse, longior epistola fuisset: sed dictaui propter lippitudinem.

CICERO ATTICO, S. 14

AD VI. Kalen. Feb. Capuā Calibus proficiscens cùm leuiter lippirem, has literas dedi. L. Cæsar mandata Cæsaris detulit ad Pōpeium ad VIII. Kalend. cùm is esset cum COSS. Theani. Probata conditio est, sed ita vt ille de his oppidis, quæ extra suam prouinciam occupauisset, præsidia deduceret. Id si fecisset, responsum est, ad vrbem nos redituros esse, & rem per senatum confecturos. Spero etiam in præsentia pacem nos habere. nam & illum furoris, & hunc nostrum copiarum suppœnitet. Me Pompeius Capuam venire voluit, & adiuuare delectum: in quo parum prolixè respondent campani coloni Gladiatores Cæsaris, qui Capuæ sunt: de quibus ante ad falsum, ex Torquati literis scripseram, sanè commodè Pompeius distribuit, binos singulis patribus familiarum Secutorum in ludo IↃↃ. fuerunt. eruptionem facturi fuisse dicebantur. Sanè multùm in eo reipub. prouisum est. De mulieribus nostris, in quibus est tua soror, quæso, videas, vt satis honestum nobis sit, eas Romæ esse, cùm ceteræ vllā dignitate discesserint. Hoc scripsi ad eas, & ad te ipsum antea. Velim eas cohortere, vt exeant, præsertim cùm ea præsidia in ora maritima habeamus, cui ego præsum, vt in his pro re nata non incommodè possint esse. nām si quid offendimus in genero nostro, quod quidem ego præstare non debeo, id fit maius, quòd mulieres nostræ præter ceteras, Romæ remanserunt. Tu ipse Sexto, scire velim, quid cogites de exeundo, de totaque re quid existimes. Equidem ad pacem hortari non desino, quæ vel iniusta vti-

lior est, quàm iustissimum bellum. Sed hæc, vt fors tulerit. Vale.

CICERO ATTICO, S. 15

VT ab vrbe discessi, nullum adhuc intermisi diem, quin aliquid ad te literarum darem, non quòd haberem magnopere quid scriberem sed, vt loquerer tecum absens: quo mihi, cùm coràm id non liceret, nihil est iucundius. Capuam cùm venissem ad VI. Kalen. prid. quam has literas dedi, COS. conueni, multósque nostri ordinis. Omnes cupiebant, Cæsarem, abductis præsidiis, stare conditionibus iis, quas tulisset: vni Fauonio leges ab illo nobis imponi non placebat: sed is auditus in consilio, Cato enim ipse iam seruire, quàm pugnare mauult: sed tamen ait in senatu se adesse velle, cùm de conditionibus agatur si Cæsar adductus sit, vt præsidia deducat. Ita quod maximè onus est, in Siciliam ire non curat: quod metuo ne obsit. in senatu esse vult. Postumus autem, de quo nominatim senatus decreuit, vt statim in Siciliam iret, Furanóque succederet, negat se iturum sine Catone, & suam in senatu operam, autoritatemque magni æstimat. Ita res ad Fannium peruenit, is cum imperio in Siciliam præmittitur. In disputationibus nostris summa varietas est. Plerique negant, Cæsarem in conditione mansurum: postulataque hæc ab eo interposita esse, quo minùs, quod opus esset ad bellum, à nobis pararetur. ego autem eum puto facturū, vt præsidia deducat. Vicerit enim, si COS. factus erit, & minori scelere vicerit, quam quo est ingressus. sed accipienda plaga est. sumus enim flagitiosè imparati cùm à militibus, tum à pecunia: quam quidem omnem non modo priuatam, quæ in vrbe est, sed etiā publicam, quæ in ærario, illi reliquimus. Pompeius ad legiones Attianas est profectus, Labienum secum habet. Ego tuas opiniones de his rebus exspecto. Formias me continuò recipere cogitabam. Vale.

CICERO ATTICO, S. 16

OMNEIS arbitror mihi tuas literas redditas esse, sed primà præposterè, reliquas ordine, quo sunt missæ per Terentiam. De mandatis Cæsaris, aduentúque Labieni, & responsis COSS. ad Pompeium, scripsi ad te literis iis, quas ad V. Kalendas Capuā dedi: Pluraque præterea in eandem epistolam conieci. Nunc has exspectationes habemus duas. vnam, quid Cæsar acturus sit, cùm acceperit ea quæ referenda ad illum data sunt L. Cæsari: alteram, quid Pompeius agat: qui quidem ad me scribit paucis diebus se firmum exercitum habiturum: spémque affert, si in Picenum agrum ipse venerit. nos Romam redituros esse. Labienum secum habet non dubitantem de imbecillitate Cæsaris copiarū: cuius aduentu Cn. noster multò animi plus habet. Nos à COSS. Capuam venire iussi sumus ad Non. Febr. Capua profectus sum Formias III. Kal. Eo die, cùm Calibus tuas literas hora ferè nona accepissem, has statim dedi. De Terentia, & Tullia tibi assentior: ad quas scripseram, ad te vt referrent, si nondum profectæ

tectæ sint, nihil est. quòd se moueant, quoad A perspiciamus, quò loci sit res. Tuæ literæ mihi gratæ, iucundæque sunt. De pueris in Græciam transportandis tum cogitabam, cùm fuga ex Italia quæri videbatur. nos enim Hispaniam peteremus: illis hoc æquè commodum non erat. Tu ipse cum Sexto etiam nunc mihi videris Romæ rectè esse posse, etenim minimè amici Pompeio nostro esse debetis. nemo enim vnquam tantum de vrbanis prædiis detraxit. Vidésne me etiam iocari? Scire iam te oportet, L. Cæsar quæ responsa referat à Pompeio, quas ab eodem ad Cæsarem ferat literas. Scriptæ enim, & datæ ita sunt, vt proponerentur in publico. In quo accusaui mecum ipse Pompeium, qui cùm scriptor luculentus esset, tantas res, atque eas, quæ in omnium manus venturæ essent, Sextio nostro scribendas dederit. Itaque nihil vnquam legi scriptum σημειωδέστερον. Perspici tamen ex literis Pompeii potest, nihil Cæsari nega- B ri, omniaque, & cumulatè, quæ postulet, dari: quæ, ille amentissimus fuerit, nisi acceperit, præsertim cùm impudentissimè postulauerit. Quis enim tu es, qui dicas, si in Hispaniam profectus erit, si prædia dimiserit? tamen conceditur minùs honestè nunc quidem, violata iam ab illo rep. illatóque bello, quàm si olim de ratione habenda impetrasset. & tamen vereor, vt his ipsis contentus sit. nam cùm ista mandata dedisset L. Cæsari, debuit esse paulò quietior, dum responsa referrentur. Dicitur autem nunc esse acerrimus. Trebatius quidem scribit, se ab illo IX. Kalend. Febr. rogatum esse, vt scriberet ad me, vt essem ad vrbem: nihil ei me gratius facere posse. Hæc verbis plurimis. intellexi ex dierum ratione, vt primùm de discessu nostro Cæsar audisset, laborare eum cœpisse, ne omnes abessemus. Itaque non dubito, quin ad Pisonem, quin ad Seruium scripserit. Illud admiror, non ipsum ad me scripsisse, non C per Dolabellã, non per Cœlium egisse quamquam non aspernor Trebatii literas, a quo me vnicè diligi scio. Rescripsi ad Trebatium (nam ad ipsum Cæsarem, qui mihi nihil scripsisset, nolui) quam illud hoc tempore esset difficile, me tamen in prædiis meis esse, neque delectum vllum, neque negotium suscepisse. in quo quidem manebo, dum spes pacis erit: sin bellum geretur: non deero officio, nec dignitati meæ, pueros ὑπεκθέμενος in Græciam. totam enim Italiam flagraturam bello intelligo. tantum mali excitatum partim ex improbis, partim ex inuidis ciuibus. Sed hæc paucis diebus ex illius ad nostra responsa responsis intelligentur quorsum euasura sint. Tum ad te scribam plura, si erit bellum. sin autem etiam induciæ: teipsum, vt spero, videbo. Ego IIII. Non. Februar. quo die has literas dedi in Formiano, D quò Capua redieram, mulieres exspectabam: quibus quidem scripseram, tuis literis admonitus, vt Romæ manerent: sed audio, maiorem quendam in vrbe timorem esse. Capuæ Non. Februar. esse volebam, quia coss. iusserant. Quidquid huc erit à Pompeio allatum, statim ad te scribam, tuasque de istis rebus literas exspectabo. Vale.

CICERO ATTICO, S. 17

QVARTO Non. Febr. mulieres nostræ Formias venerunt: tuaque erga se officia plena tui suauissimi studii attulerunt. Eas ego, quoad sciremus vtrum turpe, pace nobis, an miserè bello esset vtendum, in Formiano esse volui, & vnà Cicerones. Ipse cum fratre Capuam ad coss. (Nonis enim adesse iussi sumus.) III. Non. profectus sum, cùm has literas dedi. Responsa Pompeii, grata populo, & probata concioni esse dicuntur, ità putaram, quæ quidem si ille repudiarit, iacebit, si acceperit. Vtrùm igitur, inquies, mauis? Responderem, si, quemadmodum parati essemus, scirem. Cassium erat hic auditum expulsum Ancone, eámque vrbem à nobis teneri. Si bellum futurum est, negotium vtile. Cæsarem quidem, L. Cæsare cum mandatis de pace misso, tamen aiunt acerrimè delectum habere, loca occupare, vincire præsidiis. O perditum latronem: vix vllo otio compensandam hanc reip. turpitudinem! Sed stomachari desinamus: tempori parcamus: cùm Pompeio in Hispaniam eamus. Hæc opto in malis, quoniam illius alterum Consulatum a rep. ne data quidem occasione, repulimus. Sed hæc hactenus, de Dionysio fugit me ad te antea scribere: sed ità constitui, exspectare responsa Cæsaris, vt si ad vrbem rediremus: ibi nos exspectaret, sin tardiùs id fieret: tum eum accerseremus. Omninò quid ille facere debuerit in nostra illa fuga: quid docto homine, & amico dignum fuerit, cùm præsertim rogatus esset: sed hæc non nimis exquiro à Græcis. Tu tamen videbis, si erit (quod nolim) accersendus, ne molesti simus inuito. Q. frater laborat, vt tibi quod debet, ab Egnatio soluat: nec Egnatio voluntas deest, nec parum locuples est: sed cùm tale tempus sit, vt Q. Titinius (multum enim est nobiscum) viaticum se neget habere, idémque debitoribus suis denuntiarit, vt eodem fœnore vterentur, atque hoc idem etiam L. Ligus fecisse dicatur, nec hoc tempore aut domi nummos Quinctus habeat, aut exigere ab Egnario, aut versuram vsquam facere possit: miratur, te non habuisse rationem huius publicæ difficultatis. Ego autem etsi illud ψευδησιόδειον (ita enim putatur) obseruo μηδὲ δίκην præsertim in te, à quo nihil vnquam vidi temerè fieri, tamẽ illius querela mouebar. Hoc quicquid est, te scire volui.

CICERO ATTICO, S. 18

NIHIL habeo, quod ad te scribam quin etiam eam epistolam, quam eram elucubratus, ad te non dedi, erat enim plena spei bonæ, quòd & concionis voluntatem audieram, & illum conditionibus vsurum putabam, præsertim suis. Ecce tibi IIII. Non. Febr. manè accepi literas tuas, Philotimi, Furnii, Curionis ad Furnium, quibus irrident L. Cæsaris legationem. Planè oppressi videmur: nec quid consilii capiam, scio: ne mehercule de me laboro: de pueris quid agam, non habeo. Capuam tamen proficiscebar, hæc scribens, quò faciliùs de Pompeii rebus cognoscerem. Vale.

CICERO ATTICO, S. 19

BREVILOQVENTEM iā me tempus ipsum facit. pacem enim desperaui: bellum nostri nullum administrant, caue enim putes quidquam esse minoris his COSS. quorum ego spe audiendi aliquid, & cognoscendi nostri apparatus, maximo imbri Capuam veni prid. Non. vt eram iussus. Illi autem nondum venerant, sed erant venturi, inanes, imparati. Cn. autem Luceriæ dicebatur esse, & adire cohorteis legionum Actianarum non firmissimarum. At illum ruere nuntiant, & iam, iámque adesse, non vt manum conserat (quicum enim?) sed vt fugam intercludat. Ego autem in Italia ἢ συναποθανεῖν: nec te id consulo. sin extra: quid ago? ad manendum, hiems, lictores, improuidi, & negligentes duces: ad fugam hortetur amicitia Cn. caussa bonorum, turpitudo coniungendi cum tyranno: qui quidem incertum est, Phalarimne, an Pisistratum sit imitaturus. Hæc velim explices, & me iuues consilio, etsi teipsum istic iam calere puto, sed tamen, quantùm poteris. Ego siquid hic hodie noui cognoro, scies. iam enim aderunt COSS. ad suas Nonas. Tuas quotidie literas exspectabo. Ad has autem, cùm poteris, rescribes. Mulieres, & Cicerones in Formiano reliqui.

CICERO ATTICO, S. 20

DE malis nostris tu priùs audis, quàm ego, istinc enim emanant, boni autem hinc quod expectes, nihil est. Veni Capuam ad Non. Febr. ita vt iusserant COSS. Eo die Lentulus venit sero, alter COS. omninò non venerat VII. Id. Eo enim die ego Capua discessi, & mansi Calibus. Inde has literas postridie ante lucem dedi. Hæc, Capuæ dum fui, cognoui. Nihil in COSS. nullam vsquam delectum. nec enim conquisitores φαινοπροσωπεῖν audent, cùm ille adsit contra, cùm noster dux nusquàm sit, nihil agat: nec nomina dant. deficit enim non voluntas, sed spes, Cn. autem noster (ò rem miseram, & incredibilem) vt totus iacet! non animus est, non consilium, non copiæ, non diligentia. Mitto illam fugam ab vrbe turpissimam, timidissimas in oppidis conciones: ignorationem non solùm aduersarij, sed etiam suarum copiarum. Hoc cuiusmodi est? VII. Id. Feb. Capuam C. Cassius tribun. pleb. venit, attulit mandata ad COSS. vt Romam venirent, pecuniam de sanctiore ærario auferrent, statim exirent vrbe relicta. Redeant. quo præsidio? Deinde exeant. quis sinat? COS. ei rescripsit, vt priùs ipse in Picenum. At illud totum erat amissum: sciebat nemo, præter me ex literis Dolabellæ. Mihi dubium non erat, quin ille iam iámque foret in Apullia, Cn. noster in naui. Ego quid agam? D σκέμμα magnum: neque mehercule mihi quidem vllum, nisi omnia essent acta turpissimè. Neque ego vllius consilii particeps: sed tamen quod me deceat, ipse me Cæsar ad pacem hortatur, sed antiquiores literæ, quam ruere cœpit. Dolabella, Cœlius, me illi valde satisfacere mira me ἀπορία torquet. Iuua me consilio, si potes: & tamen ista,

A quantum potes, prouide. Nihil habeo, tanta rerum perturbatione, quod scribam. Tuas literas exspecto.

CICERO ATTICO, S. 21

PEDEM in Italia video nullum esse, qui non istius potestate sit. De Pompeio scio nihil, eumque, nisi in nauim se contulerit, exceptum iri puto. ò celeritatem incredibilem! huius autem nostri. Sed non possum & sine dolore accusare eum, de quo angor, & crucior. Tu cædem non sine causa times: non quo minùs quidquā Cæsari expediat ad diuturnitatem victoriæ, & dominationis. sed video, quorum arbitrio sit acturus. Rectè sit. censeo cedendum de oppidis his; ego consilii, quod optimum factu videbitur, faciens cum Philotimo loquere: atque adeo Terentiam habebis Idib. Ego quid agam? qua aut B terra, aut mari persequar eum, qui, vbi sit, nescio? Et si terra quidem, qui possum? mari quo? Tradam igitur isti me? fac posse tutò: multi enim hortantur. num etiam honestè? Nullo modo quidem. A te petam consilium, vt soleo. Explicari res non potest: sed tamen si quid in mentem venit, velim scribas, & ipse quid sis acturus.

CICERO ATTICO, S. 22

QVINTO Id. Febr. vesperi à Philotimo literas accepi Domitium exercitum firmum habere: cohorteis ex Piceno, Lentulo, & Thermo ducentibus, cum Domitii exercitu coniunctas esse: Cæsari intercludi posse, eúmque id timere: bonorum animos recreatos Romæ, improbos, quasi perculsos. Hæc metuo equidem ne sint insomnia: sed tamen M. Lepidum, L. Torquatum, C. Cassium, tribun. C pleb. (hi enim sunt nobiscum, id est, in Formiano) Philotimi literæ, ad vitam reuocauerunt. Ego autem illa metuo ne veriora sint, nos omneis pænè iam captos esse: Pompeium Italia cedere: quem quidem (ò rem acerbam) persequi Cæsar dicitur. Persequi Cæsar Pompeium? quid? vt interficiat? O me miserum: & non omnes nostra corpora opponimus? In quo tu quoque ingemiscis, sed quid faciamus? victi, oppressi, capti planè sumus. Ego tamen, Philotimi literis lectis, mutaui consilium de mulieribus, quas, vt scripseram ad te, Romam remittebam: sed mihi venit in mentem, multum fore sermonem, me iudicium iam de causa publica fecisse: quæ desperata, quasi hunc gradum mei reditus esse, quod mulieres reuertissent. De me autem ipse tibi assentior, ne me dem incertæ, & periculosæ fugæ, cum reip. nihil prosim, nihil Pompeio, pro quo emori cùm pie possum, tum libenter. Manebo igitur, etsi viuere. Quod quæris, hic quid agatur: tota Capua, & omnis hic delectus iacet. D desperata res est, in fuga omnes sunt. nisi quid eiusmodi fuerit, vt Pompeius istac Domitii copias cum suis coniungat. Sed videbamur omnia biduo, triduóve sciturí. Cæsaris literarum exemplum tibi misi, rogaras enim, cui nos valde satisfacere multi ad me scripserunt. Quod patior facilè, dum, vt adhuc, nihil faciam turpiter.

CIC E-

CICERO ATTICO, S. 23

A PHILOTIMI literæ me quidem non nihil, sed eos, qui in his locis erant, admodum delectarunt. Ecce postridie Cassij literæ Capua à Lucretio, familiari eius, Nigidium à Domitio Capuam venisse: eum dicere, Vibullium cum paucis militibus è Piceno currere ad Cnæum: confestim sequi Cęsarem. Domitium, non habere militum vim. Idem scripsit COSS. Capua discessisse. Non dubito, quin Cnæus in fuga sit, modò effugiat. A consilio fugiendi, vt tu censes, absum.

CICERO ATTICO, S. 24

CVM dedissem ad te literas tristeis, & me tuo ne veras, de Lucretii ad Cassium literis Capua missis, Cephalio venit à vobis. attulit etiam à te literas hilariores, nec tamen firmas, vt soles. Omnia faciliùs credere possum, quàm quod, scribitis, Pompeium exercitum habere. Nemo huc ita affert, omniáque, quæ nolim. Rem miseram: malas causas semper obtinuit, in optima concidit. Quid dicam, nisi illud eum nescisse? neque enim erat difficile: hoc nescisse? Erat enim ars difficilis, rem remp. regere. Sed iam, iámque omnia sciemus, & scribemus ad te statim.

CICERO ATTICO, S. 25

NON venit idem vsu mihi, quod tu tibi scribis, QVOTIES EXORIOR. Ego enim nunc paululum exorior, & maximè quidem his literis, quæ Roma afferuntur, de Domitio, de Picentium cohortibus, omnia erant facta hoc biduo lætiora, itaque fuga, quæ parabatur, repressa est Cæsaris interdicta, SI TE SECVNDO LVMINE HIC OFFENDERO, respuuntur. Bona de Domitio, præclara de Afranio fama est. Quòd me amicissimè admones, vt me integrum, quoad possim, seruem, gratum est. Quòd addis, ne propensior ad turpem causam videar, certè videri possum. Ego me ducem in ciuili bello, quoad de pace ageretur, negaui esse. non quin rectum esset: sed quia, quòd multò rectius fuit, id mihi fraudem tulit. Planè eum, cui noster alterum consulatum deferret, & triumphum, at quibus verbis? PRO SVIS GESTIS AMPLISSIMIS, inimicum habere nolueram. Ego scio, & quem metuam, & quem ob B rem sin erit bellum, vt video fore: partes meæ non desiderabuntur. De LLS. XX. Terentia tibi rescripsit. Dionysio, dum existimabam vagos nos fore, nolui molestus esse. Tibi autem crebrò ad me scribenti de eius officio nihil rescripsi, quòd diem ex die expectabam, vt statuerem, quid esset faciendum. Nunc, vt video, pueri certè in Formiano videntur hiematuri, num & ego, nescio, si enim erit bellum, cum Pompeio esse constitui, quod habebo, certi, faciam, vt scias. Ego bellum fœdissimum futurum puto, nisi qui (vt scis) Parthicus casus extiterit.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD T. POMPONIVM ATTICVM, Liber Octauus.

CICERO ATTICO, S. 1

C VM ad te literas dedissem, redditæ mihi literæ sunt à Pompeio. Cetera de rebus in Piceno gestis, quæ ad te Vibullius scripsisset, de delectu Domitii, quæ sunt nobis nota, nec tamen læta, erant in his literis. Quam ad me Philotimus scripserat, ipsam tibi epistolam misissem: sed subitò frater puer proficiscebatur, eram igitur missurus. Sed in ea Pompeii epistola erat in extremo, ipsius manu, TV CENSEO LVCERIAM VENIAS: NVSQVAM ERIS TVTIVS. Id ego in eam partem accepi: hæc oppida, atque oram maritimam illum pro derelicto habere: nec sum miratus eum, qui caput ipsum reliquisset, reliquis membris non parcere. Ei statim rescripsi, hominémque certum misi de comitibus meis, non me quærere, vbi tutissimè essem, si me vellet sua, aut reip. causa Luceriam venire, statim esse venturum, hortatúsque sum, vt oram maritimam retineret, si rem frumentariam sibi ex prouinciis suppeditari vellet.

Hæc me frustra scribere videbam: sed vti in A
vrbe retinenda tunc, si nunc in Italia non re-
linquenda, testificabar sententiam meam. sic
enim parari video, vt Luceriam omnes co-
piæ contrahantur: & ne is quidem locus sta-
bilis. sed ex eo ipso si vrgeamur, paretur fu-
ga: quo minùs mirere, si inuitus in eam cau-
sam descendo, in qua neque pacis, neque vi-
ctoriæ ratio quæsita sit vnquam semper flagi-
tiosæ, & calamitosæ fugæ. Eundum, vt quem-
cumque fors tulerit casum, subeam potiùs cũ
iis, qui dicuntur esse boni, quàm videar à bo-
nis dissentire. Etsi propediem video, bono-
rum, id est, lautorum, & locupletum, vrbem
refertam fore municipiis verò his relictis, re-
fertissimam: quo ego in numero essem, si hos
lictores molestissimos non haberem. Nec me
M. Lepidi L. Volcatii, Ser. Sulpicij comitum
pœniteret: quorum nemo nec stultior est, quã
L. Domitius, nec inconstantior, quàm App. B
Claudius. Vnus Pompeius me mouet, benefi-
cio, non auctoritate, quam enim ille habeat
auctoritatem in hac causa: qui, cùm omnes
Cæsarem metuebamus, ipse eum diligebat:
postquam verò ipse metuere cœpit, putat o-
mneis, hostes illi oportere esse? Ibimus tamen
Luceriam: nec eum fortasse delectabit noster
aduentus dissimulare, enim non potero, mihi
quæ adhuc acta sunt, displicere. Ego, si som-
num capere possem, tam longis te epistolis nõ
obtunderem. Tu, si tibi eadem causa est me re-
munerere sanè velim.

CICERO ATTICO, S. 2

MIHI vero omnia grata, & quod scripsi-
sti ad me, quæ audieras: & quòd non cre-
didisti, quæ digna diligentia mea non essent:
& quòd monuisti, quod sentiebas. Ego ad Cæ-
sarem vnas Capua literas dedi, quibus ad ea
rescripsi, quæ mecum ille de gladiatoribus C
suis egerat: breueis, sed beneuolentiam signi-
ficanteis: non modò sine cõtumelia, sed etiam
cum maxima laude Pompeii, id enim illa sen-
tentia postulabat, qua illum ad concordiam
hortabar, eas siquò ille misit, in publico pro-
ponat velim. Alteras eodem die dedi, quo
has ad te, non potui non dare, cùm & ipse ad
me scripsisset, & Balbus, earum exemplum ad
te misi, nihil arbitror fore, quod reprehen-
das, si qua erunt, doce me: quomodo enim
effugere possum? Nihil, inquies, omnino
scripseris. Qui magis effugias eos, qui volent
fingere? Verum tamen ita faciam quoad fie-
ri poterit. Nam quòd me hortaris ad memo-
riam factorum, dictorum, scriptorum etiam
meorum: facis amicè tu quidem, mihiq; gra-
tissimũ: sed mihi videris aliud tu honestum,
méque dignum in hac causa iudicare, atque
ego existimem, mihi enim nihil vlla in gen-
te vnquam ab vllo auctore reip. ac duce, tur- D
piùs factum esse videtur, quàm à nostro ami-
co factum est, cuius ego vicem doleo: qui
vrbem reliquit, id est, patriam, pro qua, & in
qua mori præclarum fuit. Ignorare mihi vi-
deris, hæc quanta sit clades, es enim etiam
nunc domi tuæ: sed inuitis perditissimis ho-
minibus esse diutius non potes. Hoc miserius,
hoc turpius quidquam? Vagamur egentes cum
coniugibus, & liberis. In vnius hominis, quot

A annis periculosè ægrotantis, anima, positas o-
mneis nostras spes habemus: non expulsi, sed
euocati è patria: quam non seruandam ad re-
ditum nostrum, sed diripiendam, & inflam-
mandam reliquimus. Ita multi nobiscum
sunt, non in suburbanis, non in hortis, non in
ipsa vrbe: &, si nunc sunt, non erunt. Nos
interea ne Capuæ quidem, sed Luceriæ. Et o-
ram quidem maritimam iam relinquemus. A-
franium exspectabimus, & Petreium. nam in
Labieno parum est dignitatis. Hic tu in me
κόμψον illud desideras. Nihil de me dico: a-
lij viderint. Hîc quidem, quæ est συμμαχία
domi vestræ estis, & eritis omnes boni. Quis
tum se mihi non ostendi? quis nunc adest hoc
bello? sic enim iam appellandum est. Vibullij
res gestæ, sunt adhuc maximæ id ex Pompeij
literis cognosces: in quibus animaduertito il-
lum locũ, vbi erit διπλῆ. videbis de Cn. nostro
ipse Vibullius quid existimet. Quò igitur hæc
B spectat oratio? Ego pro Põpeio libenter emo-
ri possum: facio pluris omnium hominum ne-
minem: sed non ita non meo iudicio spem de
salute reip. Significas enim aliquanto secus,
quàm solebas, vt etiam, Italia si ille cedat, pu-
tes cedendum. quod ego nec reip. puto esse
vtile, nec liberis meis præterea neque rectum
neque honestum. Sed cur? POTERIS NE
IGITVR VIDERE TYRANNVM?
Quasi intersit, audiam, an videam: aut locuple-
tior mihi sit quærẽdus auctor, quàm Socrates,
qui cùm xxx. tyranni essent, pedem porta non
extulit. Est mihi præterea præcipua causa ma-
nendi, de qua vtinam aliquando tecũ loquar.
Ego XIII. Kalend. cùm eadem lucerna hanc e-
pistolam scripsissem, qua inflammatam tuam,
Formiis ad Põpeium, si de pace ageretur, pro-
fecturus eram: si de bello, videro.

CICERO ATTICO, S. 3

C MAXIMIS & miserrimis rebus pertur-
batus, cùm coràm tecum mihi potestas
deliberandi non esset, vti tamen tuo consilio
volui. Deliberatio autem omnis hæc est, si
Pompeius Italia cedat (quod eum facturum
esse suspicor) quid mihi agendum putes: &
quò faciliùs consilium dare possis quid in v-
tranque partem mihi in mẽtem veniat, expli-
cabo breui. Cùm merita Pompeii summa erga
salutem meam, familiaritásque, quæ mihi cum
eo est; tum ipsa reip. causa me adducit, vt mihi
vel consilium meum cũ illius consilio, vel for-
tuna cõiungenda esse videatur. Accedit illud,
si maneo, & illum comitatum, optimorum, &
clarissimorum ciuium desero: cadendum est in
vnius potestatem, qui etsi multis rebus signifi-
cat se nobis esse amicum, &, vt esset, à me est
tute scis) propter suspicionem huius impendẽ-
tis tempestatis multò antè prouisum; tamen
vtrunque considerandum est, & quanta ei fides
D sit habenda: &, si maximè exploratum sit, cum
nobis amicum fore, sitne viri fortis, & boni
ciuis, esse ie ea vrbe, in qua cùm summis hono
ribus, imperiisque vsus sit, res maximas gesse-
rit sacerdotio sit amplissimo præditus, non fu-
turus sit sui iuris, subeundúmque periculũ sit
cum aliquo fortè dedecore, si quando Pom-
peius rẽp. recuperarit. In hac parte hæc sunt.
Vide nunc, quæ fiat in altera. Nihil actum est
à Pompeio

à Pompeio nostro sapienter, nihil fortiter: addo etiam, nihil, nisi contra consilium, auctoritatémque meam. Omitto illa vetera, quòd istum in remp. ille aluit, auxit, armauit: ille legibus per vim, & contra auspicia ferendis auctor: ille Galliæ vlterioris adiunctor: ille gener: ille in adoptando P. Clodio augur: ille restituendi mei, quam retinendi studiosior: ille prouinciæ propagator: ille absentis in omnibus adiutor: idem etiam tertio consulatu, postquam esse defensor reip cœpit contendit, vt x. tribuni pleb. ferrent, vt absentis ratio haberetur: quod idem ipse sanxit lege quadam sua, Marcóque Marcello coss. finienti prouincias Gallias Kalend. Martiis restitit. Sed, vt hæc omittam, quid fœdius, quid perturbatius hoc ab vrbe discessu, siue potius turpissima fuga? Quæ conditio non accipienda fuit potiùs, quàm relinquenda patria? Malæ conditiones erant. Fateor. sed numquid hoc peius? At recuperabit rempub. Quando? aut quid ad eam spem est parati? Non ager Picenus amissus? non patefactum iter ad vrbem? non pecunia omnis & publica, & priuata, aduersario tradita? Denique nulla causa, nullæ vires, nulla sedes, quò concurrant, qui remp. defensam velint. Apulia delecta est inanissima pars Italiæ, & ab impetu huius belli remotissima, fuga & maritima opportunitas visa quæri desperatione. Inuitè cepi Capuam: non quò munus illud defugerem, sed sine causa, in qua nullus esset ordinum, nullus apertus priuatorum dolor: bonorum autem esset aliquis, sed habes, vt solet: &, vt ipse sensissem: multitudo, & infimus quisque propensus in alteram partem: multi mutationis rerum cupidi. Dixi ipsi, me nihil suscepturum sine præsidio, & sine pecunia, itaque habui nihil omnino negotii, quod ab initio vidi, nihil quæri præter fugam. Eum si nunc sequor, quónam? cum illo non, ad quem cùm essem profecturus, cognoui in his locis esse Cæsaré, vt tutò Luceriam venire non possem. Infero mari nobis, incerto cursum, hyeme maxima, nauigandum est. Age iam, cum fratre, an sine? cum filio? an quomodo? In vtraque enim re summa difficultas erit, summus animi dolor. Qui autem impetus illius erit in nos absenteis, fortunásque nostras? acrior, quàm in ceterorum, quòd putabit fortasse in nobis violandis aliquid se habere populare. Age iam, has compedes, fasceis, inquam, hos laureatos, efferre ex Italia quam molestum est? Qui autem locus erit nobis tutus, vt iam placatis vtamur fluctibus, ante, quàm ad illum venerimus? Qua autem, aut quò nihil scimus. At si restitero, & fuerit nobis in parte locus: idem fecero, quod in Cinnæ dominatione L. Philippus, quod L. Flaccus, quod Qu. Mucius, quoquo modo ea res huic quidem cecidit: qui tamen ita dicere solebat, se id fore videre, quod factum est: sed hoc malle, quàm armatum ad patriæ mœnia accedere. Aliter Thrasibulus, & fortasse melius: sed est certé quædam illa Mucii ratio, atque sententia: est illa etiam Philippi: & cùm sit necesse seruire tempori, & non amittere tempus, cùm sit datum. sed in hoc ipso habent tamen iidem fasces molestiam. sit enim nobis amicus, quod incertum est: sed sit, deferet triumphum. non acciperéne periculosum sit, an accipere, inuidiosum ad bonos? O rem, inquis, difficilem & inexplicabilem. Atqui explicanda est, qui enim fieri potest? Ac, ne me existimaris ad manendum esse propensioré, quòd plura in eam partem verba fecerim, potest fieri, quod fit in multis quæstionibus, vt res verbosior hæc fuerit, illa verior. Quamobrem, vt maxima de re æquo animo deliberanti, ita mihi des consilium velim. Nauis & in Caieta est parata nobis, & Brundisij. Sed ecce nuntii, scribente me hæc ipsa noctu in Caleno, ecce literæ Cæsarem ad Corfinium, Domitium Corfinii, cum firmo exercitu, & pugnare cupiente. Non puto etiam hic Cn. nostrum commissurum, vt Domitium relinquat: etsi Brundisium Scipionem cum cohortibus duabus præmiserat, legionem a Fausto conscriptam, in Siciliam sibi placere a coss. duci, scripserat ad coss. Sed turpe Domitium erit deserere implorantem eius auxilium, est quædam spes mihi quidem non magna sed in his locis firma, Afranium in Pireneo cum Trebonio pugnasse, pulsum Trebonium, etiã Fabium tuum transisse cum cohortibus: summum autem, Afranium cum magnis copiis aduentare. Id si est, in Italia fortasse manebitur. Ego autem, cùm esset incertum iter Cæsaris, quòd vel ad Capuam, vel ad Luceriam iturus putabatur: Leptam ad Pompeium misi, & literas: ipse, ne quò inciderem, reuerti Formias. Hæc te scire volui, scripsiq; sedatiore animo, quàm proximè scripseram. nullum meum iudicium interponens, sed exquirens tuum.

CICERO ATTICO, S. 4

DIONYSIVS quidé tuus potiùs, quàm noster (cuius ego cùm satis cognossem mores, tuo tamen potiùs stabam iudicio, quàm meo) ne tuum quidem testimonium, quod ei sæpe apud me dederas, veritus, superbum se præbuit in fortuna, quàm putauit nostram fore: cuius fortunæ nos, quantum humano cõsilio effici poterit, motum ratione quadam gubernabimus. Cui, qui noster honos, quod obsequium, quæ etiam ad ceteros contemti cuiusdam hominis commendatio defuit? vt meum iudicium reprehendi à Qu. fratre, vulgóque ab omnibus mallé, quàm illum non efferré laudibus: Ciceronésque nostros, meo potiùs labore subdoceri, quàm me alium bis magistrum quærere. Ad quem ego quas literas, dij immortales, miseram? quantum honoris significanteis? quantum amoris? Dicæarchum, mehercule, aut Aristoxenũ diceres arcessi, num vnum omnium loquacissimũ, & minime aptum ad docendum. Sed est memoria bona. Me dicet esse meliore. Quibus literis ita respondit, vt ego nemini, cuius causam nõ reciperem semper enim SI POTERO: SI ANTE SVSCEPTA CAVSA NON IMPEDIAR. nunquàm reo tam humili, tam sordido tam nocenti, tam alieno, tã præcisè negaui quàm hic mihi planè sine vlla exceptione præcidit. Nihil cognoui ingratius in quo vitio nihil mali non inest. Sed de hoc nimis multa. Ego nauem paraui. tuas literas tamen exspecto, vt sciam, quid respondeant consultationi meæ. Sulmone C. Attium

Pelignum aperuisse Antonio portas, cũ essent
cohortes quinque Qu. Lucretium inde fugis-
se scis: Cn. ire Brundisium desertum. Confecta
res est.

CICERO ATTICO, S. 5

CVM ante lucem VIII. Kal. ad te literas
dedissem, vesperi ad nos eodem die venit
ipse Dionysius auctoritate tua permotus, vt
suspicor. Quid enim putem aliud? etsi solet eũ,
cùm aliquid furiosè fecit, pœnitere. numquã
autem certior fuit. quàm in hoc negotio. nã,
quòd ad te non scripseram, postea audiui, à
tertio milliario tum eum isse πολλὰ μάταια
κλέρεσσίνεσκε ῥαδυμεῖν δῆτα, multa, inquã,
mala cùm dixisset, suo capiti (vt aiunt) sed
meam mansuetudinem. conieceram in fasci-
culum vnà cum tua venientem ad illum epi-
stolam. hanc me referri volo, nec vllam ob
aliam causam Pollicem seruum à pedibus
meum Romam misi. Eo autem ad te scripsi
vt, si tibi fortè reddita esset mihi curares re-
ferendam, ne in illius manus peruenirer. No-
mi si quid esset, scripsissem pendeo animi,
exspectatione Corfiniensi: in qua de salute
reip. decernitur. Tu fasciculum, qui est M.
Curio inscriptus, velim cures ad eum per-
ferendum: Tironémque Curio commendes,
vt ei, vt petii, si quid opus erit, in sumtum
roges.

CICERO ATTICO, S. 6

OBSIGNATA iam ista epistola, quã de
nocte daturus eram sicut dedi (nã eam ve-
speri scripseram) G. Sosius prǽt. in Formianũ
venit ad M. Lepidum, vicinum nostrum: cuius
quæstor fuit Pompeii literarum ad COSS. e-
xemplum attulit:

*Literæ mihi à L. Domitio ad viij. Kal. Mart.
allatæ sunt: earum exemplum infrà scripsi. Nunc,
vt ego non sciebam, tua sponte te intelligere scio,
quanti reip intersit omneis copias in vnum locum
primo quoque tempore conuenire. Tu, si tibi vide-
bitur, dabis operam, quàm primum ad nos venias
præsidii Capuæ, quantum constitueris esse satis, re-
linquas. Vale.*

Deinde supposuit exemplum epistolæ Do-
mitij. quod ego ad te pridie miseram. Dii im-
mortales! qui me horror perfudit! quàm sũ am
sollicitus, quidnam futurum sit! hoc tamen
spero. magnum nomen imperatoris fore: ma-
gnum in aduentu terrorem. spero etiam, quo-
niam adhuc nihil nobis obfuit, nihil mutas-
se: nec tegentia hoc, quòd cum fortiter, &
diligenter, tum etiam mehercule, modò e-
nim audiui quartanam à te discessisse. moriar,
si magis gaudere, si id mihi accidisset. Piliæ dic
non esse æquũ. eam diutius habere, nec id esse
vestræ concordiæ. Tironem nostrum ab altera
relictũ audio, sed eũ video in sumptũ ab aliis
mutuatum. Ego autẽ Curium nostrum, si quid
opus esset, rogaram. Malo Tironis verecundiã
in culpa esse, quam illiberalitatem Curii.

CICERO ATTICO, S. 7

VNVM etiam restat amico nostro ad o-
mne dedecus, vt Domitio non subueniat.

A At nemo dubitat, quin subsidio venturus sit. ego
non puto. Deseret igitur talem ciuem, & eos,
quos vna scis esse: quum habeat præsertim &
ipse cohorteis XXX. Nisi me omnia fallunt, de-
ferat. Incredibiliter pertimuit: nihil spectat,
nisi fugam. cui tu (video enim quid sentias)
me comitem putas debere esse. Ego verò quẽ
fugiam, habeo: quem sequar, non habeo.
Quòd enim tu meum laudas, & memorandũ
dicis malle quòd dixerim, me cum Pompeio
vinci, quàm cum istis vincere: ego verò malo
sed cum illo Pompeio, qui tum erat aut qui
mihi esse videbatur: cum hoc verò, qui ante
fugit, quàm scit, aut quem fugiat, aut quò: cui
nostra tradidit qui patriam reliquit, Italiam
relinquit: si malui, contigit, victus sum. Quod
superest nec ista videre possum, quæ nunquam
timui ne viderem: nec mehercule istum, pro-
pter quem mihi non modò meis, sed memeti-
pso carendum est. Ad Philotimum scripsi de
B viatico, siue à Moneta: nemo enim soluit: siue
ac Oppiis tuis contubernalibus. Cetera appo-
sita tibi mandabo.

CICERO ATTICO, S. 8

O REM turpem, & ea re miseram! sic e-
nim sentio, id demum, aut potiùs id so-
lum esse miserum, quòd turpe sit. Aluerat Cæ-
sarem: eundem repente timere cœperat: con-
ditionem pacis nullam probarat: nihil ad bel-
lum pararat: vrbem reliquerat: Picenum ami-
serat culpa: in Apuliam se compegerat: ibat in
Græciam: omneis nos ἀπροσφωνήτους, exper-
teis sui tanti, tam inusitati consilii relinque-
bat. ecce subitò literæ Domitii ad illũ, ipsius
ad coss. fulsisse mihi videbatur τὸ καλὸν ad o-
culos eius, & exclamasse ille vir, qui esse de-
buit, πρὸς ταῦθ᾽ ὅ, τι χρὴ καὶ παλαμάσθων,
καὶ πάντ᾽ ἐπ᾽ ἐμοὶ, καὶ τεκταινέσθων. τὸ γὰρ εὖ
C μετ᾽ ἐμοῦ. At ille tibi πολλὰ χαίρειν τῷ κα-
λῷ dicens, pergit Brundisium. Domitium au-
tem aiunt, re audita, & eos, qui vnà essent, se
tradidisse. O rem lugubrem! itaque intercluа-
dor dolore quo ad te plura non scribam tuas
literas exspecto.

CICERO ATTICO, S. 9

EPISTOLAM meam quòd peruulga-
tam scribis esse, non fero molestè: quine-
tiam ipse multis dedi describendam. ea enim
& acciderunt iam, & impendent, vt testatum
esse velim, de pace quid senserim. Cùm autem
ad eam hortarer, cum præsertim hominem
non videbar vllo modo faciliùs moturus
quàm si id, ad quod eum hortarer, conuenire
eius sapientiæ dicerem eam si admirabilem
dixi, cùm eum ad salutem patriæ hortabar: nõ
sum veritus, ne viderer assentari: cui tali in
re libenter me ad pedes abiecissem. Quã au-
D tem est, ALIQVID IMPERTIAS
TEMPORIS: non est de pace, sed de me
ipso, & de meo officio, vt aliquid cogitet. Nã
quòd testificor, me expertem belli fuisse, & si
id re perspectum est, tamen eò scripsi, quò in
suadendo plus auctoritatis haberem: eodém-
que pertinet, quòd causam eius probo. Sed
quid hæc nunc? vtinam aliquid profectum es-
set, ne ego istas literas in concione recitari
velim.

velim. Siquidem ille ipse ad eundem scribés, A in publico proposuit epistolam illam, in qua est, PRO TVIS REBVS GESTIS AMPLISSIMIS, amplioribúsue, quàm Africani? Ita tempus ferebat. siquidem etiam vos duo tales, ad V. milliarium, qui nunc ipsum, vnde se recipienti quid agenti? quid acturo? quanto autem ferociùs ille causæ suæ confidet, cùm vos, cùm vestri simileis non modò frequenteis, sed læto vultu gratulanteis viderit? Num igitur peccamus? Minimè vos quidem. Sed tamen signa conturbantur, quibus voluntas à simulatione distingui posset. Quæ verò s.c. video? sed apertius, quàm proposueram. Ergo Arpini volo esse pr. Kalend. deinde circum villulas nostras errare. quas visurũ me postea desperaui. εὐγενῆ tua consilia, & tamen pro temporibus non incauta, mihi valde probantur. Lepido quidem (nam ferè συνδιημερεύομεν, quod gratissimum illi est) numquam placuit ex Italia exire: Tullio multò minus, crebro enim illius literæ ab aliis ad nos commeant, sed me illorum sententiæ minùs mouebant, minùs multa dederant illi reipub. pignora. Tua mehercule auctoritas vehementer mouet. affert enim & reliqui temporis recuperandi rationem, & præsentis tuendi. Sed obsecro te, quid hoc miserius, quàm alterum plausus in fœdissima causa quærere: alterum offensiones in optima? alterum existimari conseruatorem inimicorum: alterum desertorem amicorum? Et mehercule quamuis amemus Cn. nostrum, vt & facimus, & debemus: tamen hoc, quòd talibus viris non subuenit, laudare non possum. nam siue timuit, quid ignauius? siue, vt quidam putant, meliorem suam causam, illorum cæde, fore putauit, quid iniustius? Sed hæc omittamus. augemus enim dolorem retractando. vi. Kalend. vesperi, Balbus minor ad me venit, occulta via currens ad Lentulum cos. missu Cæsaris, C cum literis, cum mandatis, cum promissione prouinciæ, Romam vt redeat cui persuaderi posse non arbitror, nisi erit conuentus. Idem aiebat, nihil malle Cæsarem, quam vt Pompeium assequeretur. id credo, vt rediret in gratiam: id non credo: & metuo ne omnis hæc clementia ad vnam illam crudelitatem colligatur. Balbus quidem maior ad me scribit, nihil malle Cæsarem, quàm principe Pompeio, sine metu viuere. Tu, puto, hæc credis. Sed cùm hæc scribebam, v Kalend. Pompeius iam Brundisium poterat venisse. expeditus enim antecesserat legiones .ıı. Luceria. Sed hoc τέρας horribili vigilantia, celeritate, diligentia est, planè quid futurum sit, nescio.

CICERO ATTICO, S. 10

DIONYSIVS cùm ad me præter opinionem meam venisset, locutus sum cum D eo liberalissimè, tempora exposui: rogaui, vt diceret, quid haberet in animo: me nihil ab ipso inuito contendere. respondit, se quod in nummis haberet, nescire quo loco esset: alios non soluere: aliorum diem nondum esse. Dixit etiam alia quædam de seruulis suis, quare nobiscum esse non posset. Morem gessi, dimisi à me, vt magistrum Ciceronum non libenter; vt hominem ingratum, non inuitus. Volui te scire, quid ego de eius facto iudicarem.

CICERO ATTICO, S. 11

QVOD me magno animi motu perturbatum putas, sum equidem: sed non tam magno, quàm tibi fortasse videor. Leuatur enim omnis cura, cùm aut consistit consiliũ, aut cogitando nihil explicatur. Lamentari autem licet. illud tamen totos dies: sed vereor, ne, nihil cùm proficiam, etiam dedecori sim studiis, ac literis nostris. Consumo igitur omne tempus, considerans, quanta vis sit illius viri, quem nostris libris satis diligenter (vt tibi quidem videmur) expressimus. Tenésne igitur, moderatorem illum reip. quò referre velimus omnia? nam sic quinto, vt opinor, in libro loquitur Scipio: *Vt enim gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria*: sic huic moderatori reipublicæ beata ciuium vita proposita est, vt opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit. Huius enim operis, maximi inter homines, atque optimi, illum esse effectorem volo. Hoc Cn. noster, cùm antea nunquam, tum in hac causa minimè cogitauit. Dominatio quæsita vtroque est: non id actum, beata, & honesta ciuitas vt esset. Nec verò ille vrbem reliquit, quòd eam tueri non posset: nec Italiam, quòd ea pelleretur: sed hoc à primo cogitauit, omneis terras, omnia maria mouere reges barbaros incitare, fugenteis feras armatas in Italiam adducere, exercitus conficere maximos. Genus illud Sullani regni iampridem appetitur, multis qui vna sunt, cupientibus. An censes nihil inter eos conuenire, nullam pactionem fieri potuisse? Hodie potest: sed neutri σκοπὸς est ille, vt nos beati simus. vterque regnare vult. Hæc à te inuitatus breuiter exposui. Voluisti enim, me, quid de his malis sentirem, ostendere. προθεσπίζω igitur, noster Attice, non ariolans, vt illa, cui nemo credidit, sed coniectura prospiciens. Iamque mari magno. Non multò, inquam, secus possum vaticinari tanta malorũ impenderi Ἰλιάδα. Atque hoc nostra grauior est causa, qui domi sumus, quàm illorum, qui vnà transierunt: quòd illi quidem alterum metuunt, nos vtrumque. Cur igitur, inquis, remansimus? vel tibi paruimus, vel non occurrimus, vel hoc fuit rectius. Conculcari, inquam, miseram Italiam videbis proxima æstate ab vtriusque mancipiis, ex omni genere collectis: nec tam proscriptio pertimescenda quæ Luceriæ multis sermonibus denuntiata est, quàm vniuersæ interitus: tantas in cõfligendo vtriusque vireis video futuras. Habes coniecturam meam. Tu autem consolationis fortassis aliquid exspectasti. Nihil inuenio. nihil fieri potest miserius, nihil perditius, nihil fœdius. Quòd quæras, quid Cæsar ad me scripserit: quòd sæpe gratissimum sibi esse, quòd quierim: oràtque, in eo, vt perseuerem. Balbus minor hæc eadẽ mandat, iter autem eius erat ad Lentulum cos. cum literis Cæsaris, præmiorumque promissis, Romam reuertisset. Verum, cùm habeo rationem dierum, antè puto transmissurum, quàm potuerit conueniri Epistolarum Pompeij duarum, quos ad me misit, negligen-

tiam, meámque in rescribendo diligentiam, A
volui tibi notam esse. earum exempla ad te misi, Cæsaris hic per Apuleiam ad Brúdisium cursus quid efficiat, exspecto. vtinam aliquid simile Parthicis rebus. Simul aliquid audiero, scribã ad te tu ad me velim bonorum sermones. Romæ frequentes esse dicuntur. Scio equidem te in publicum non prodire: sed tamen audire te multa necesse est. Memini tibi librum afferri à Demetrio Magnete ad te missum scio περὶ ὁμονοίας. Eum mihi velim mittas. Vides quam causam mediter.

CN. POMPEIVS PROC. M. CICERONI IMP. S. 12

QVINCTVS Fabius ad me venit ad IIII. Id. Febr. Is nuntiat L. Domitium cũ suis cohortibus XI. & cohortibus XIIII. quas Vibullius adduxit, ad me iter habere habuisse in animo proficisci Corfinio, & ad V. Id. Feb. B
C. Hirrum cum V. cohortibus subsequi. Censeo ad nos Luceriam venias. nam te hic tutissimè puto fore. Vale.

CICERO CN. POMPEIO PROCOS. S. 13

AD XV. Kal. Mart. Formiis accepi tuas literas, ex quibus ea, quæ in agro Piceno gesta erant, cognoui commodiora esse multò, quàm vt erat nobis nuntiatum: Vibulliique virtutem, industriámque libenter agnoui. Nos adhuc in ea ora, vbi præpositi sumus, ita fuimus, vt nauem paratam haberemus. ea enim audiebamus, & ea verebamur, vt, quodcumque tu consilium percepisses, id nobis persequendum putaremus. Nunc, quoniam auctoritate & consilio tuo in spe firmiore sumus, si teneri posse putas Tarracinam, & oram maritimam: in ea manebo: etsi præsidia in oppi- C
dis nulla sunt. nemo enim nostri ordinis in his locis est, præter M. Oppium, quem ego Minturnis esse volui, vigilantem hominem, & industrium. L. Torquatum, virum fortem, & cum auctoritate, Formiis non habemus: ad te profectum arbitramur. Ego omnino, vt proximè tibi placuerat, Capuam veni eo ipso die quo tu Theano Sidicino es profectus. volueras enim me cum M. Considio proprætore illa negotia tueri. Cùm eò venissem, vidi T. Ampium delectum habere diligentissimè, ab eo accipere Libonem summa item diligentia, & in illa colonia auctoritate. Fui Capuæ, quoad coss. Iterum, vt erat dictum à COSS. veni Capuam ad Non. Febr. Cùm fuissem triduum, recepi me Formias. nunc, quod tuum consiliũ aut quæ ratio belli sit, ignoro. Si tenendam hanc oram putas, quæ oportunitatem, & dignitatem habet, & egregios ciueis, &, vt arbitror, teneri potest: opus est esse, qui præsit. sin D
omnia in vnum locum contrahenda sunt: non dubito, quin ad te statim veniam: quo mihi nihil optatius est: idque tecum, quo die ab vrbe discessimus, locutus sum. Ego, si cui adhuc videor segnior fuisse. dúmne tibi videar, non laboro: & tamen, si, vt video, bellum gerẽdum est, confido me omnibus facilè satisfacturum. M. Tullium meum necessarium, ad te misi: cui tu, si tibi videretur, ad me literas dares. Vale.

CN. POMPEIVS MAGNVS PROCOS. S. D. M. CICERONI, IMP. SVO. 14

TVAS literas libenter legi. Recognoui enim tuam pristinam virtutem etiam in salute communi coss. ad eum exercitum, quẽ in Apulia habui, venerũt. Magnopere te hortor, pro tuo singulari, perpetuóque studio in remp. vt te ad nos conferas, vt communi consilio reip. afflictæ opem, atque auxilium feramus. Censeo, via Appia iter facias, & celeriter Brundisium venias. Cura, vt valeas.

M. CICERO IMP. S. D. GN. MAGNO, PROCOS. 15

CVM ad te literas misissem, quæ tibi Canusij redditæ sunt, suspicionem nullam habebam te reipublicæ causa mare transiturum, erámque in spe magna, fore, vt in Italia possemus, aut concordiam constituere, qua mihi nihil vtilius videbatur, aut rempublicam summa cum dignitate defendere. Interim nondum meis literis ad tè perlatis, ex iis mandatis, quæ D. Lælio ad COSS. dederas, certior tui consilij factus, non exspectandum mihi à te literæ redderentur: confestimque cum Quint. fratre, & cum liberis nostris iter ad te in Apuliã facere cœpi. Cùm Theanum Sidicinum venissem, C. Messius, familiaris tuus, mihi dixit, aliique complures, Cæsarem iter habere Capuam: & eo ipso die mansurum esse Aeserniæ. Sanè sum commotus, quòd si ita esset, non modò iter meum interclusum, sed meipsum planè exceptum putabam. Itaque tum Cales processi, vt ibi potissimùm consisterem, dum certum nobis ab Aesernia de eo, quod audieram, referretur. At mihi, cùm Calibus essem, affertur literarum tuarum exemplum, quas tu ad Lentulum COSS. misisses. Hæ sic scriptæ erant: Literas tibi à L. Domitio ad XIIII. Kalen. Mart. allatas esse, earúmque exemplum subscripseras: magnique interesse reipublicę scripseras, omneis copias primo quoque tempore in vnum locum conuenire, & vt præsidij quod satis esset, Capuæ relinqueret. His ergo literis lectis, in eadem opinione fui, qua reliqui omnes, te cum omnibus copiis ad Corfinium esse venturum: quod mihi, cùm Cæsar ad oppidum castra haberet, tutum iter esse non arbitrabar. Cùm res in summa exspectatione esset, vtrumque simul audiuimus, & quæ Corfinii acta essent, & te iter Brundisium facere cœpisse. Cúmque nec mihi, nec fratri meo dubium esset, quin Brundisium contenderemus: à multis, qui è Samnio, Apuliáque veniebant, admoniti sumus, vt caueremus, ne exciperemur à Cæsare, quòd is in eadẽ loca, quæ nos petebamus, profectus, celeriùs etiam, quàm nos possemus, eò quò intenderat, venturus esset. Quod cùm ita esset: nec mihi, nec fratri meo, nec cuiquam amicorum placuit committere, vt temeritas nostra non solùm nobis, sed etiam reip. noceret, cùm præsertim non dubitaremus, quin si etiam tutum nobis iter fuisset, te tamen iam consequi non possemus. Interim accepimus tuas literas, Canusio ad X. Kalend. Mart. da-

eas: quibus nos hortaris vt celeriùs Brundisio veniamus: quas cùm accepissemus ad III. Kal. Mart. non dubitabamus, quin tu iam Brundisium peruenisses: nobísque iter illud omnino interclusum videbatur, neque minùs nos esse captos, quàm qui Corfinium venissent. Neque enim eos solos arbitrabamur capi, qui in armatorum manus incidissent: sed eos nihilo minùs, qui regionibus exclusi, intra præsidia, atque intra arma aliena venissent. Quod cùm ita sit, maximè vellem primum tecum semper fuisse: quod quidem tibi ostenderam, cùm à me Capuam reiiciebam. Quod feci, non vitandi oneris causa, sed quòd videbam teneri illam vrbem sine exercitu non posse: accidere autem mihi nolebam, quod doleo viris fortissimis accidisse. Quoniam autem tecum vt essem, non contigit, vtinam tui consilij certior factus essem. nam suspicione assequi non potui, quòd omnia priùs arbitratus sum fore, quàm vt hæc reip. causa in Italia non posset, duce te, consistere. B Neque verò nunc consilium tuum reprehendo, sed fortunam reip. lugeo. Nec, si ego, quid tu sis secutus, non perspicio, idcirco minus existimo, te nihil, nisi summa ratione, fecisse. mea quæ semper fuerit sententia, primum de pace vel iniqua conditione retinenda, deinde de vrbe (nam de Italia quidem nihil mihi vnquam ostenderas) meminisse te arbitror. Sed mihi non sumo, vt meum consilium valere debuerit: secutus sum tuum, neque id reip. causa, de qua desperaui, quæ & nunc afflicta est, nec excitari sine ciuili, perniciosissimo bello, potest: sed te quærebam, tecum esse cupiebam: neque eius rei facultatem, si qua erit, prætermittam. Ego me in hac omni causa facile intelligebam pugnandi cupidis hominibus non satisfacere. Primum enim præ me tuli, me nihil malle quàm pacem: non quin eadem timerem quæ illi: sed ea bello ciuili leuiora ducebam. C Inde suscepto bello, cùm pacis conditiones ad te afferri, à téque ad ea honorificè, & largè responderi viderem: duxi meam rationem: quam tibi facilè me probaturum, pro tuo in me beneficio, arbitrabar. Memineram me esse vnum, qui pro meis maximis in remp. meritis, supplicia miserrima, & crudelissima pertulissem: me esse vnum, qui si offendissem eius animum, cui tũ, cùm iam in armis essemus, consulatus tamen alter, & triumphus amplissimus deferebatur, subiicerer eisdem præliis, vt mea persona semper ad improborum ciuium impetus aliquid videretur habere populare. Atque hæc non ego priùs sum suspicatus, quam mihi palam denuntiata sunt: neque ea tam pertimui, si subeunda essent, quàm declinanda putaui, si honestè vitare possem. Quoniam breuem illius temporis, dum in spe pax fuit, rationem nostram vides: reliqui facultatem res ademit. Iis autem, quibus non satisfacio, facilè respondeo. D neque enim ego amicior C. Cæsari vnquam fui, quam illi: neq; illi amiciores reip. quàm ego. Hoc inter me, & illos interest, quòd, cùm & illi ciues optimi sint, & ego ab ista laude non absim, ego conditionibus, quod idem te intellexeram velle, illi armis disceptari maluerunt: quæ quoniam ratio vicit, perficiam profectò, vt neque resp. ciuis à me

A animum, neque tu amici desideres. Vale.

CICERO ATTICO, S. 16

MIHI molestior lippitudo erat etiam, quàm antè fuerat: dictare tamen hanc epistolam malui, quàm Gallo Fabio, amantissimo vtriusque nostrûm nihil ad te literarum dare. nam pridie quidem, quoquo modo potueram, scripseram ipse eas literas, quarum vaticinationem falsam esse cupio. Huius autem epistolæ non solùm ea causa est, vt nequis à me dies intermittatur, quin dem ad te literas, sed etiam hæc iustior, vt à te impetrarẽ, vt sumeres aliquid temporis: quo quia tibi perexiguo opus est, explicari mihi tuum consilium planè volo, vt penitus intelligam. Omnia sunt integra nobis, nihil prętermissum est, quod non habeat sapientem excusationem non modò probabilem, nam certè neque tum peccaui, cùm imparatam iam Capuã, nõ solùm ignauiæ delectus, sed etiam perfidiæ suspicionem fugiens, accipere nolui: neque cùm post conditiones pacis per L. Cæsarem, & Fabium allatas, caui, ne animum eius offenderem, cui Pompeius iam armatus armato cõsulatum, triumphúmque deferret. Nec verò hæc extrema quisquam potest iure reprehendere, quòd mare non transierim, id enim, etsi erat deliberationis, tamen obire non potui, neque enim suspicari debui, præsertim cùm ex ipsius Pompeij literis, idem quod video te existimasse, non dubitarim, quin is Domitio subuenturus esset. Et planè, quid rectum, & quid faciendum mihi esset, diutius cogitare malui. Primùm igitur hæc, qualia tibi esse videantur, etsi sæpius significata sunt à te, tamen accuratiùs nihil perscribas, velim: deinde aliquid etiam in posterum prospicias: fingasque, quem me esse deceat, & vbi me plurimum prodesse reip. sentias. ecquæ pacifica persona desideretur: an in bellatore sint omnia. Atque ego, qui omnia officio metior, recordor tamen tua consilia: quibus si paruissem, tristitiam illorum temporum non subiissem. Memini, quid mihi tum suaseris per Theophanem, per Culeonem: idque sæpe ingemiscens sum recordatus. Quare nunc saltem ad illos calculos reuertamur, quos tum abiecimus: vt non solùm gloriosis consiliis vtamur, sed etiã paulò salubribus. Sed nihil præscribo, accuratè velim perscribas tuã ad me sententiã. Volo etiã exquiras, quàm diligentissimè poteris (habebis autẽ per quos possis) quid Lentulus noster, quid Domitius agat, quid acturus sit: quẽadmodum nunc se gerant: numquã accusent, numcui succenseant, quid dico, nũ cui? num Pompeio. Omnino culpam omnem Pompeius in Domitiũ confert: quod ipsius literis cognosci potest: quarum exẽplum ad te mitto. Hæc igitur videbis, & quod ad te antè scripsi, Demetrii Magnetis librum, quem ad te misit, de concordia, velim mihi mittas.

CN. MAGNVS PROCOS. MARCELLO, L. LENTVLO, COSS. S.D. 17

EGO, quòd existimabam dispersos nos neque reip. vtiles, neque nobis præsidio esse

posse, idcirco ad L. Domitium literas misit. primùm vti ipse cum omni copia ad nos veniret: si de se dubitaret, vt cohorteis XIX. quæ ex Piceno ad me iter habebant, ad nos mitteret. Quod veritus sum, factum est, vt Domitius implicaretur, neque ipse satis firmus esset ad castra facienda, quòd meas XIX. & suas XII. cohorteis tribus in oppidis distributas haberet (nam partim Albæ, partim Sulmone collocauit) neque, si vellet, expedire posset. Nunc scitote, me esse in summa sollicitudine, nam & tot, & taleis viros periculo obsidionis liberare cupio: neque subsidio ire possum, quòd his duabus legionibus non puto esse committendum, vt illud ducantur. Ex quibus tamen non amplius XIIII. cohorteis contrahere potui: quas Brundisium misi: neque Canusium sine præsidio, dum abessem, putaui esse dimittendum. D. Aelio mandaram, quòd maiores copias sperabam nos habituros, vt, si vobis videretur, alteruter vestrûm ad me veniret: alter in Siciliam, cum ea copia, quam Capuæ, & circum Capuam comparastis, & cum iis militibus, quos Faustus legit, proficisceretur, Domitius cùm XII. suis cohortibus eodem adiungeretur: reliquæ copiæ omnes Brundisium cogerentur, & inde nauibus Dyrrachium transportarentur. Nunc, cùm hoc tempore nihilo magis ego, quam vos, subsidio Domitio ire possim, seu per monteis explicare, non est nobis committendum vt ad has XIIII. cohorteis, quas dubio animo habeo, hostis accedere, aut in itinere, me consequi possit. Quamobrem placitum est mihi (etiam video C. Marcello, & ceteris nostri ordinis, qui hîc sunt) vt Brundisium ducerem hanc copiam, quam ego mecum habeo. Vos hortor, vt, quodcumque militum contrahere poteritis, contrahatis, & eodem veniatis quàmprimùm. Arma, quæ ad me missuri eratis, iis censeo armetis milites, quos vobiscum habetis: quæ arma superabunt, ea si Brundisium iumentis deportaretis, vehementer reip. profueritis. De hac re vellem nostros certiores faceretis. Ego ad P. Lupum, & C. Coponium præt. misi, vt se nobis coniungerunt, & militum quod haberent, ad vos deducerent. Valete.

CN. MAGNVS PROCOS. S. D. L. DOMITIO, PROCOS. 18

MIROR, te ad me nihil scribere, & potiùs ab aliis, quàm à te de rep. certiorem me fieri. Nos disiecta manu pares aduersariis esse non possumus, contractis nostris copiis, spero nos & reipub. & communi saluti prodesse posse. Quamobrem cùm constituisses, vt Vibullius mihi scripserat, ad V. Id. Febr. Corfinio proficisci cum exercitu, & ad me venire, miror, quid causæ fuerit, quare consilium mutaris. nam illa causa, quam mihi Vibullius scribit, leuis est, te propterea moratum esse, quòd audieris, Cæsarem Firmo progressum in castrum Truentinum venisse, quanto enim magis appropinquare aduersarius cœpit, eo tibi celeriùs agendum erat, vt te mecum coniungeres priùs, quàm Cæsar aut tuum iter impedire, aut me abs te excludere posset. Quamobrem etiam te rogo, & hortor, id quod non destiti superioribus literis à te petere, vt primo quoque die Luceriam aduenires ante, quàm copiæ, quas instituit Cæsar contrahere, in vnum locum, coactæ, nos à nobis distrahant. Sed, si erunt, qui te impediant, vt illas suas seruent, æquum est me à te impetrare. vt cohorteis, quæ ex Piceno, & Camerino venerunt, quæ fortunas suas reliquerût, ad me missum facias. Vale.

CN. POMPEIVS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS. 19

LITERAS abs te M. Calenius ad me attulit ad XIIII. Kal. Mart. in quibus literis scribis tibi in animo esse obseruare Cæsarem: &, si secundum mare ad me ire cœpisset, confestim in Samnium ad me vêturum: sin autem ille circum isthæc loca commoraretur, te ei si propiùs accessisset, resistere velle. Te animo magno, & forti istam rem agere existimo: sed diligentiùs nobis est videndum, ne distracti pares esse aduersario non possimus, cùm ille magnas copias habebat, & maiores breui habiturus sit, non enim pro tua prudentia, debes illud solum animaduertere, quot in præsentia cohorteis contra te habeat Cæsar, sed quantas breui tempore equitum, & peditum copias contracturus sit. Cui rei testimonio sunt literæ, quas Bussenius ad me misit, in quibus scribit, id quod ab aliis quoque mihi scribitur, præsidia Curionem, quæ in Vmbria, & Tuscis erant, contrahere, & ad Cæsarem iter facere. Quæ si copiæ in vnũ locum fuerint coactæ, vt pars exercitus ad Albam mittatur, pars ad te te accedat vt non pugnet, sed locis suis repugnet: hærebis: neque solus, cum ista copia, tantam multitudinem sustinere poteris, vt firmamentum eas. Quamobrem te magnopere hortor, vt quamprimùm cum omni copia huc venias. COSS. constituerunt idem facere. Ego Metuscilio ad te mandata dedi prouidendum esse, ne duæ legiones sine Picentinis cohortibus in conspectum Cæsaris committerentur. Quamobrem nolito commoueri, si audieris me regredi, si fortè Cæsar ad me veniet, cauendum enim puto esse, ne implicatus hæream: nam neque castra propter anni tempus, & militum animos, facere possum: neque ex omnibus oppidis contrahere copias expedit. ne receptum amittam, itaque non amplius XIIII. cohorteis Luceriam coegi. COSS. præsidia omnia deducturi sunt, aut in Siciliam ituri, nam aut exercitum firmum habere oportet, quo confidamus perrumpere nos posse: aut regiones eiusmodi obtinere, è quibus repugnemus, id quod neutrum nobis hoc tempore contingit, quòd & magnam partem Italiæ Cæsar occupauit, & nos non habemus exercitum tam amplum, neque tam magnum, quàm ille. Itaque nobis prouidendum est, vt summam reip. rationem habeamus. Etiam atque etiam te hortor, vt cum omni copia quamprimùm ad me venias. Possumus etiam nunc remp. erigere, si communi consilio negotium administrabimus si distrahemur: infirmi erimus: mihi hoc constitutum est. His literis scriptis, Sica à te mihi literas attulit, & mandata. Quòd me hortare, vt istuc veniam: id me

ad me facere non arbitror posse, quòd non magnopere his legionibus confido. Vale.

CN. MAGNVS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS. 20

LITERAE mihi à te redditæ sunt ad XIII. Kal. Mart. in quibus scribis, Cæsarem apud Corfinium castra posuisse. Quod putaui, & præmonui, fit, vt nec in præsentia committere tecum prælium velit, & omnibus copiis conductis, te implicet: ne ad me iter expeditum tibi sit, atque istis copias coniungere optimorum ciuium possis cum his legionibus, de quarum voluntate dubitamus: quo etiã magis tuis literis sum commotus. Neque enim eorum militum, quos mecum habeo, voluntati satis confido, vt de omnibus fortunis reipubl. dimicem: neque etiam, qui ex delectibus conscripti sunt à coss. conuenerunt. Quare da operam, si vlla ratione etiam nunc efficere potes, vt te explices: huc quamprimùm venias antè, quàm omnes copiæ aduersarium conueniant. Neque enim celeriter ex delectibus huc homines conuenire possunt: &, si conuenirent, quantum iis committendum sit, quòd inter se non te præterit. Vale.

CICERO ATTICO, S. 21

LIPPITVDINIS meę signum tibi sit librarij manus, & eadem causa breuitatis: etsi nunc quidem, quod scriberem, nihil erat. omnis exspectatio nostra erat in nuntiis Brundisinis, si nactus hic esset Cn. nostrum, spes dubia pacis. sin ille antè transmisisset: exitiosi belli metus. Sed vidésne, in quem hominem inciderit resp. quàm acutum? quàm vigilantem? quàm paratum? Si mehercule neminem occiderit, nec cuiquam quidquam ademerit: ab iis, qui eum maximè timuerant, maximè diligetur. Multùm mecum municipales homines loquuntur, multùm rusticani: nihil prorsus aliud curant, nisi agros, nisi villulas: nisi nummulos suos. Et vide quàm conuersa res est. illum, quo antea confidebant, metuunt: hunc amant, quẽ timebant. Id quantis nostris peccatis, vitiisque euenerit, non possum sine molestia cogitare. Quæ autem impendere putarem, scripseram ad te, & iam tuas literas exspectabam. Vale.

CICERO ATTICO, S. 22

NON dubito, quin tibi odiosæ sint epistolæ quotidianæ, cùm præsertim neque noua de re aliqua certiorem te faciam, neque nouam denique iam reperiam scribendi vllã sententiã. sed si dedita opera, cùm causa nulla esset tabellarios ad te cum inanibus epistolis mitterem: facerem ineptè: euntibus verò, domesticis præsertim, vt nihil ad te dem literarum, facere non possum, & simul (crede mihi) requiesco paulùm in his miseriis, cùm quasi tecum loquor. cùm verò tuas epistolas lego, multo etiam magis. Omnino intelligo, nullum fuisse tempus post has fugas, & formidines, quod magis debuerit mutum esse à literis,

A propterea quòd neque Romæ quidquam auditur noui, nec in his locis, quæ à Brundisio absunt propiùs, quàm tu, biduum, aut triduum: Brundisij autem omne certamen vertitur huius primi temporis: qua quidem exspectatione torqueor. sed omnia antè nos sciemus. Eodem enim die video Cæsarem à Corfinio post meridiem profectum esse Feralibus, quo Canusio manè Pompeium. Eo modo autem ambulat Cæsar, & iis diariis militum celeritatem incitat, vt timeam, ne citiùs ad Brũdisium, quàm opus sit, accesserit. Dices, Quid igitur proficis, qui anticipes eius rei molestiã, quam triduo sciturus sis? Nihil equidem. sed, vt suprà dixi, tecum perlibenter loquor: & simul, scito labare meum consilium illud, quod satis iam fixum videbatur, non mihi satis idonei sunt auctores ij, qui à te probantur. Quod enim vnquam eorum in rep. fortè factum exstitit? aut quis ab iis vllam rem laude
B dignam desiderat? Nec mehercule laudandos existimo, qui trans mare, belli parandi causa, profecti sunt: quamquam hæc ferenda non erant: video enim quantum id bellum, & quàm pestiferum futurum sit. Sed me mouet vnus vir, cuius fugientis comes, remp. recuperantis socius videor esse debere. Totiésne igitur sententiam mutas? Ego tecum, tanquam mecum loquor. Quis autem est tanta quidem de re, quin varie secum ipse disputet? Simul & elicere cupio sententiam tuam, si manet, vt firmior sim: si mutata est, vt tibi assentiar. Omnino ad id, de quo dubito, pertinet me scire, quid Domitius acturus sit, noti sunt, contra veteranas legiones, quid noster Lentulus. De Domitio varia audimus, modò esse in Tiburti, aut Lepidi, quocum Lepidus accessisset ad vrbem: quod item falsum video esse. ait enim Lepidus, eum nescio quò penetrasse itineribus, occultandi sui causa,
C an maris apiscendi? ne id quidem scit: ignorat enim de filio, addit illud sanè molestum, pecuniam Domitio satis grandem, quam is Coreni habuerit, non esse redditam. De Lentulo autem nihil audimus. Hæc velim exquiras, ad méque perscribas. Vale.

CICERO ATTICO, S. 23

AD V. Non. Mart. epistolas mihi tuas Aegypta reddidit: Vnam veterem, IIII. Kal. quam te scribis dedisse Pinario, quem non vidimus: in qua exspectas, quidnam præmissus agat Vibullius, qui omnino nõ est visus à Cæsare (in altera epistola video te scire ita esse) & quemadmodum redeuntem excipiam Cæsaré, quem omnino vitare cogito: & aut Hæmonis fugam tendis, commutationemque vitæ tuæ: quod tibi puto esse faciendum: & ignoras, Domitius cum facibúsne sit: quod cum scies, facies, vt sciamus. Habes ad primam
D epistolam. Secutæ sunt duæ, prid. Kal. ambæ datæ, quæ me conuellerunt de pristino statu, iam tamen, vt antè ad te scripsi, labantem. Nec me mouet, quod scribis, Ioui ipsi iniquum, nam periculum in vtriusque iracundia positum est. Victoria autem ita incerta, vt deterior causa, paratior mihi esse videatur. nec me coss. mouent, qui ipsi flumma, aut folio faciliùs mouentur. Officij mei de liberis

tio cruciat,cruciauitque adhuc. Cautior certè A est mansio : honestior existimatur traiectio. Malo interdum, multi me non cautè, quàm pauci non honestè fecisse existiment. De Lepido,& Tullio quod quæris:illi verò non dubitant,quin Cesari præstò futuri,in senatúmque venturi sint. Recentissima tua est epistola Kalendis data, in qua optas congressum, pacem non desperas. Sed ego,cùm hæc scribebam,nec illos congressuros, nec, si congressi essent, Pompeium, ad vllam conditionem accessurum putabam. Quod videris non dubitare, si coss. transeant, quid nos facere oporteat : certè transeunt:vel, quomodo nunc est? transierunt. Sed memento,prçter Appium,neminem esse ferè, qui nõ ius habeat transeũdi. nam aut cum imperio sunt,vt Põpeius,vt Scipio, Sëtenas, Fannius, Voconius, Sestius,ipsi coss.quibus more maiorum concessum est vel omneis adire prouincias:aut legati sunt eorũ: sed nihil desidero. Quid placeat tibi, & quid propemodum rectum sit,intelligo. Plura scriberem,si ipse possem,sed,vt mihi videor, potero biduo. Balbi Cornelij literarũ exemplũ, quas eodem die accepi,quo tuas,misi ad te,vt meam vicem doleres, cùm me derideri videres. Vale.

BALBVS CICERONI IMP. S. D. 24

OBSECRO te,Cicero, suscipe curã, & cogitationem dignissimam tuæ virtutis, vt Cæsarem, & Pompeium, perfidia hominũ distractos, rursus in pristinam concordiã reducas. crede mihi,Cæsarem non solùm in tua potestate fore, sed etiam maximum beneficiũ te sibi dedisse iudicaturum, si huc te reiicis. Velim, idem Pompeius faciat: qui vt adduci tali tempore ad vllam conditionem possit, magis opto,quàm spero. Sed cùm constiterit, C & timere desierit, tum incipiam non desperare tuam auctoritatem plurimum valituram. Quòd Lentulum cos. meum voluisti hîc remanere, Cæsari gratum, mihi verò gratissimum, medius fidius, fecisti. nam illum tanti facio,qui non Cæsarem magis diligam, qui si passus esset,nos secum, vt consueueramus loqui, & non se totum etiam & etiam ab sermone nostro auertisset,minus miser,quã sum, essem. Nam caue putes, hoc tempore plus me quemquam cruciari, quòd eum, quem ante me diligo, video in consulatu quiduis potiùs esse, quàm C O S S. Quòd si voluerit ibi obtemperare,& nobis de Cæsare credere,& consulatum reliquum Romæ peragere : incipiam sperare,etiam consilio senatus,auctore te, illo relatore,Pompeium, & Cæsarem coniungi posse: quod si factum erit,me satis vixisse putabo. Factũ Cæsaris de Corfinio totũ me probaturum scito : & quomodo in huiusmodi re, cõmodiùs cadere non potuit,quàm vt res sine sanguine confieret. Balbi mei,tuique aduentu delectatum te, valde gaudeo. Is quæcumque tibi de Cæsare dixit, quæque Cæsar scripsit, scio,re tibi probabit:quæcunque fortuna eius fuerit,bellissimè scripsisse. Vale.

CICERO ATTICO, S. 25

OMNIA mihi prouisa sunt, præter occultum metum. Iter ad mare superũ: hoc enim mari vti non possumus hoc tempore anni. Illuc autem,quò spectat animus & quò res B vocat,quà veniam? Cedendum enim est celeriter ne fortè qua re impediar, atque alliger. Nec verò ille me ducit, qui videtur. quem ego hominem ἀπολιτικώτατον omnium iã antè cognoram, nunc verò etiam ἀστρατηγικώτατον. Non me igitur is ducit, sed sermo hominum,qui ad me à Philotimo scribitur. Is enim me ab optimatibus dij conscendi. Quibus optimatibus,dij boni? qui nũc quomodo occurrunt? quomodo autem se venditant Cæsari? Municipia verò deum, nec simulãt,vt cùm de illo ægroto vota faciebant. Sed planè, quidquid mali hic Pisistratus non fecerit,tam gratum est, quàm si alium facere prohibuerit. Hunc propriũ sperant : illum iratum putant. Quas fieri cẽses ἀποκαταστάσεις ex oppidis? quos honores? Metuunt,inquies. Credo:sed mehercule illũ magis. Huius insidiosa clementia delectantur, illius iracundiam formidant. Iudices DCCCL. qui præcipuè Cnęo nostro delectabantur, ex quibus quotidie aliquẽ video, C nescio quas eius Lucerias horrent. Itaque quæro qui sint isti optimates, qui me exturbent,cùm ipsi domi maneant. Sed tamen,quicunque sunt, αἰδέομαι Τρῶας. Etsi, qua spe proficiscar, video : coniungóque me cum homine magis ad vastandam Italiam, quàm ad vincendum parato. domum quem exspecto? Et quidem cùm hæc scribebam IIII. Non. iam exspectabam aliquid à Brũdisio quid autem aliquid? quàm inde turpiter fugisset, & victor hic quà se referret, & quò. Quod vbi audissem : si ille Appia veniret, ego Arpinum cogitabam.

M. TVL.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD T. POMPONIVM ATTICVM, liber nonus.

CICERO ATTICO, S. 1 A

ETSI, cùm tu has literas legeres, putabam fore vt scirem iam quid Brundisij actum esset (nam Canusio VIII. Kal. profectus erat Cnæus: hæc autē scribebam prid. Non. XIIII. die postquā ille Canusio mouerat) tamen angebar singularum horarum exspectatione, mirabárque nihil allatum esse, ne rumoris quidem, nam erat mirum silentiū. Sed hæc fortasse κενόσπουδα sunt: quæ tamē iam sciantur, necesse est. Illud molestum, me adhuc inuestigare nō posse: vbi P. Lētulus noster sit, vbi Domitius. Quæro autem, quo facilius scire possim, quid acturi sint: iturine ad Pompeium: &, si sint, quà, quandóve ituri sint. Vrbem quidem iam refertam esse optimatiū audio: Socium, & Lupum, quos Cnæus noster B antè putabat Brundisium venturos esse, quàm seius dicere. Hinc verò vulgò vadunt. Etiam M. Lepidus, quocum diem cōterere solebam, cras cogitabat: nos autem in Formiano morabamur, quò citius audiremus: deinde Arpinū volebamus: inde, iter quà maximè ἀναπάντητον esset, ad mare superū, remotis, siue omnino missis lictoribus, audio enim, bonis viris (qui & nunc, & sæpe antea magno præsidio reip. fuerint) hanc cunctationem nostram non probari, multáque in me, & seuerè in cōuiuiis tempestiuis quidem disputari. Cedamus igitur, & vt boni ciues simus, bellum Italiæ terra, marique inferamus: & odia improborum rursus in nos, quæ iam exstincta erāt, incendamus: & Lucceij consilia, ac Theophani persequamur. nam Scipio vel in Syriam proficiscitur sorte, vel cum genero honestè, vel Cæsarem fugit iratum. Marcelli quidem nisi gladiū Cæsaris timuissent, manerent. Appius & eodem timore, & inimicitiarum recentiū: C & tamen præter hunc, & C. Crassium, reliqui legati, Faustus Proquæstor, ego vnus, cui vtrūuis liceret. Frater accesserit: quē socium huius fortunæ esse non erat æquum: cui magis etiā Cæsar irasceretur, sed impetrare nō possū, vt maneat. Dabimus hoc Pōpeio, quod debemus. nam me quidem alius nemo mouet, nō sermo bonorum qui nulli sunt, non causa, quæ acta timidè est, agetur improbè. Vni hoc damus: ne id quidē roganti, nec suam causam, vt ait, agenti, sed Publicam. Tu, quid cogites de trāseundo in Epeirum, scire sanè velim.

CICERO ATTICO, S. 2

ETSI Nonis Mar. die tuo (vt opinor) exspectabam à te epistolam longiorē, tamen ad eam ipsam breuem quam IIII. Nonas Mart. ὑπὸ τὴν διάληψιν dedisti rescribendum putaui. Gaudere ais te, mansisse me, & scribis in sententia te manere: mihi autem superioribus literis videbare non dubitare, quin cederem, ita, si & Cnæus bene comitatus conscendisset, & coss. transissent. Vtrùm hoc tu parum commeministi, an ego non satis intellexi? an mutasti sententiam (Sed aut ex epistola, quam exspecto, perspiciam, quid sentias aut alias abs te literas eliciam. Brundisio nihil dum erat allatum. O rem difficilem, planéque perditā! B quàm nihil prætermittis in consilio dando! quàm nihil tamen, quod tibi ipsi placeat, explicas! Non esse me vnà cum Pōpeio gaudes: ac proponis, quàm sit turpe me adesse, cū quid de illo detrahatur: nefas esse approbare. Certè. Cōtrà igitur? Dij, inquis, auerrūcent. Quid ergo fiet si in altero scelus est, in altero supplicium? Impetrabis, inquis, à Cæsare, vt tibi abesse liceat, & esse otioso. Supplicandum igitur? miserū. Quid si non impetraro? Et de triūpho, erit inquis, integrū. Quid si hoc ipso premar? accipiā? quid fœdius? negē? repudiari se totū magis etiā, quàm olim in XX. viratu putabit. Ac solet, cùm se purgat, in me conferre omnē illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse inimicū, vt ne honorē quidē à se accipere vellem. quanto nunc hoc idē accipiet asperiùs, tanto scilicet, quanto & honor hic illo est amplior, & ipse robustior. Nā quòd negas te dubitare, quin magna in offensa sim apud Pōpeium hoc tempore, non video causam, cur C ita sit hoc quidem tempore. Qui enim amisso Corfinio denique certiorem me sui consilij fecit, is queretur Brundisium me non venisse, cùm inter me, & Brundisiū Cæsar esset? Deinde etiam scit ἀπαρρησίαστον esse in ea causa querelā suam. Me putat de municipiorū imbecillitate, de delectibus, pace, de vrbe, de pecunia, de Piceno occupando, plus vidisse, quàm se, sin, cùm potuero, non venero: tum erit inimicus. Quod ego nō eo vereor, ne mi-

hi noceat (quid enim faciet? τίς δ᾽ ἐστὶ δοῦλος A
τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὤν;) sed quia ingrati ani-
mi crimen horreo. Confido igitur, aduen-
tum nostrum illi, quoquo tempore fuerit, vt
scribis, ἀσμενιστὸν fore. Nam quod ais, si
hic temperantiùs egerit, consideratius consi-
lium te daturum: qui hic potest se gerere non
perditè? vita, mores, antè facta, ratio suscepti
negotij, socij, vires bonorum, aut etiam con-
stantia. Vix dum epistolam tuam legeram,
cùm ad me currens ad illum, Postumus Cur-
tius venit, nihil nisi classeis loquens, & exer-
citus: eripiebat Hispanias, tenebat Asiam, Si-
ciliam, Africam, Sardiniam: cõfestim in Græ-
ciam persequebamur. Eundum igitur est, nec
tam vt belli, quàm vt fugę socij simus. nec e-
nim ferre potero sermones istorum, quicũque
sunt. non sunt enim certè, vt appellantur, bo-
ni: sed tamen idipsum scire cupio, quid loquã-
tur: idque vt exquiras, méque certioré facias, B
te vehemẽter rogo. Nos adhuc quid Brundisij
actum esset, planè nesciebamus. cùm sciemus,
tum ex re, & ex tempore cõsilium capiemus.
Sed vtemur tuo. Vale.

CICERO ATTICO, S. 3

DOMITII filius transiit Formias VIII.
Idus currens ad matrem Neapolim, mihi-
que nuntiari iussit, patré ad vrbem esse, cùm
de eo curiosè quæsisset seruus noster Dionisi9.
Nos autem audieramus, cum profectum siue
ad Pompeium siue in Hispaniam, id eiusmo-
di sit scire sanè velim. nam ad id, quod deli-
bero, pertinet, si ille certè nusquam discessit,
intelligere Cnæum non esse facileis nobis ex
Italia exitus, cùm ea tota armis, præsidiisque
teneatur, hieme præsertim. Nam si commo-
dius anni tempus esset, vel infero mari liceret
vti. nunc nihil potest, nisi supero, transmitti:
quò iter interclusum est. Quæres igitur & de
Domitio, & de Lentulo. A Brundisio nulla ad- C
huc fama venerat: & erat hic dies VII. Id quo
die suspicabamur aut pridie Brundisium ve-
nisse Cæsarem, nam Kalendis Arpis manserat.
Sed si Postumum audire velles, persecuturus
erat Cnæum. Transiisse enim iam putabat. cõ-
iectura tempestatum, ac dierum. Ego nautas
eum non putabã habiturum. Ille cõfidebat, &
eò magis, quòd audita naucleriis hominis
liberalitas esset, sed tota res Brũdisina iã quo
modo habeat se diutius nescire non possum.
Ego, etsi tamdiu requiesco, quamdiu aut ad te
scribo, aut tuas literas lego: tamẽ & ipse egeo
argumento epistolarum, & tibi idem accidere
certo scio, quæ enim soluto animo familiari-
ter scribi solent, ea temporibus his excludun-
tur. quæ autem sunt horum temporum, ea iam
contriuimus. Sed tamen, ne me totum ægritu-
dini dedã, sumsi mihi quasdã tamquã θέσεις,
quæ & politicæ sunt, & temporum horum: vt
& abducam animum ab querelis: & in eo ipso, D
de quo agitur, exercear. eæ sunt huiusmodi,
Εἰ μενετέον ἐν τῇ πατρίδι τυραννουμένης.
τυραννουμένης δ᾽ αὐτῆς, ἐν παντὶ τρό-
πῳ τυραννίδος κατάλυσιν πειρατέον,
κἂν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ
πόλις κινδυνεύσειν. εἰ εὐλαβητέον τὸν
καταλύοντα, μὴ αὐτὸς αἴρηται ἢ πει-
ρατέον ἀρήγειν τῇ πατρίδι τῇ ἑρμηνείᾳ
μᾶλλον, ἢ πολέμῳ. εἰ πολιτικὸν τὸ ἡσυ-
χάζειν ἀναχωρήσαντά ποι, τῆς πατρίδος
τυραννουμένης, ἢ διὰ παντὸς ἰτέον κινδύ-
νου τῆς ἐλευθερίας πέρι. εἰ πόλεμον ἐπα-
κτέον τῇ χώρᾳ, καὶ πολιορκητέον αὐτὴν
τυραννουμένην. εἰ καὶ μὴ δοκιμάζοντα
τὴν διὰ πολέμου κατάλυσιν τῆς τυραν-
νίδος, συναπογραπτέον ὅμως τοῖς ἀρί-
στοις, ἢ τοῖς εὐεργέταις, καὶ φίλοις συγ-
κινδυνευτέον ἐν τοῖς πολιτικοῖς, κἂν μὴ
δοκῶσιν εὖ βεβουλεῦσθαι περὶ τῶν ὅλων.
εἰ ὁ μεγάλα τὴν πατρίδα εὐεργετήσας,
δι᾽ αὐτὸ δὲ τοῦτο ἀνήκεστα παθὼν,
καὶ φθονηθεὶς, κινδυνεύσειεν ἂν ἐθελον-
τὴς ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἢ ἐφετέον αὐτῷ
ἑαυτοῦ ποτε, καὶ τῶν οἰκειοτάτων ποιεῖσθαι
πρόνοιαν, ἀφεμένῳ τὰς πρὸς τοὺς ἰσχύον-
τας διαπολιτείας. In his ego me consulta-
tionibus exercens & disserens in vtramque
partem. tum Græcè, tum Latinè, & abduco pa-
rum per animũ à molestiis, & τῶν προὔργου τι
delibero. Sed vereor, ne tibi ἄκαιρος sim. si e-
nim rectè ambulauerit is, qui hanc epistolam
tulit, in ipsum tuum diem incidit. Vale.

CICERO ATTICO, S. 4

NATALI die tuo scripsisti epistolam ad
me plenam consilij summæque cùm be-
neuolẽtiæ, tum etiam prudentiæ, eã mihi Phi-
lotimus postridie, quàm à te acceperat, reddi-
dit. Sunt ista quidẽ, quæ disputas, difficillima:
iter ad superũ, nauigatio infero. discessus Ar-
pinũ, ne hunc fugisse: mansio Formiis, ne ob- C
tulisse nos gratulationi videamur: sed miseri9
nihil: quàm ea videre, quæ tamen iam iam in-
quã, videnda erunt. Fuit apud me Postumus,
scripsi ad te, quàm grauis. Venit ad me etiam
Q. Fufius, quo vultu? quo spiritu? properans
Brundisiũ, scelus accusans Pompeij leuitatem,
& stultitiã senatus. Hæc qui in mea villa non
feram, cur tũ in curia potero ferre? Agè, finge
me quãuis εὐστομάχως hæc ferentẽ. Quid? illa,
dic M. Tulli, quẽ habebũt exitum? Et omitto
causã reip. quã ego amissã puto cùm vulneri-
bus suis, tũ medicamentis his, quæ parantur.
De Põpeio quid agã? cui planè (quid enim hoc
negẽ?) succensui. semper enim causæ euentorũ
magis mouent, quã ipsa euẽta. Hęc igitur ma-
la (quibus maiora esse quę possunt?) cõsiderãs
vel potiùs iudicãs eius opera accidisse, & cul-
pa, inimicior erã huic, quã ipsi Cęsari. Vt ma-
iores nostri funestiorẽ diẽ esse voluerunt Al- D
liensis pugnæ, quàm vrbis captæ, quod hoc malũ
ex illo: itaque alter religiosus etiã nunc dies,
alter in vulgus ignotus: sic ego decẽ annorum
peccata recordãs, in quibus inerat ille etiã an-
nus, qui nos hoc nõ defendẽte, ne dicã grauiùs,
afflixerat, pręsentisque tẽporis cognoscens te-
meritatẽ, ignauiã, negligentiã succensebã. Sed
ea iã mihi exciderũt. beneficia eiusdẽ cogito:
cogito etiã dignitatẽ. intelligo seriùs equidẽ

quàm

quàm vellem, propter epistolas, sermonésque Balbi: sed video planè, nihil aliud agi, nihil actum ab initio, quàm vt hunc occideret. Ego igitur, si quis apud Homerũ, cum ei & mater, & dea dixisset, Αὐτίκα γάρ τοι ἔπειτα μεθ' Ἕκτορα πότμος ἑτοῖμος. matri ipse respondit, Αὐτίκα τεθναίην, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλον ἑταίρῳ κτεινομένῳ ἐπαμῦναι. Quid si non ἑταίρῳ solum, sed etiã, εὐεργέτῃ? Adde tali viro, talẽ causam agenti, & ego verò hæc officia mercãda vita puto. Optimatibus verò tuis nihil cõfido, nihil iam ne inseruio quidem. video, vt se huic dent, vt daturi sint. Quidquam tu illa putas fuisse de valetudine decreta municipiorum, præ his de victoria gratulationibus? Timent, inquies. At ipsi tum se timuisse dicunt. Sed videamus, quid actũ sit Brũdisij, ex eo fortasse mea consilia nascentur, aliæque literæ. Nos adhuc Brũdisio, nihil Romæ scripsit Balbus, putare iam Lẽtulũ COS transmisisse, nec eum à minore Balbo conuentum, quòd is hoc iam Canusij audisset: inde ad se eum scripsisse, cohortesque sex, quæ Albæ fuissent, ad Curium, Minucia trãsisse. Id Cæsarem ad se scripsisse, & breui tempore eum ad vrbem futurum. Ergo vtar tuo consilio, neque me in Arpinum hoc tempore abdã: etsi, Ciceroni meo togam puram cùm dare Arpini vellem, hanc eram ipsam excusationem relicturus ad Cæsarem. Sed fortasse in eo ipso offenderetur, cur non Romæ potiùs. Sed tamen, si est conueniẽdus: hic potissimùm tum reliqua videbimus, id est, & quò, & quà, & quando. Domitius, vt audio, K. in Cosano est quidem, vt aiunt, paratus ad nauigandum. Si in Hispaniam, non probo: si ad Cnæum laudo quouis potiùs certè, quàm vt Curtium videat, quem ego patronus adspicere non possum. Quid alios? sed, opinor, quiescamus, ne nostram culpam coarguamus: qui, dum vrbem, id est, patriam amamus, dùmque rem conuenturam putamus, ita nos gessimus, vt planè interclusi captique simus. Scripta iam epistola, Capua literæ sunt allatæ hoc exemplo: Pompeius mare transiit cum omnibus militibus, quos secum habuit: hic numerus est, hominum millia triginta, & COSS. duo, & tribuni pl. & senatores, qui fuerunt cum eo, omnes cum vxoribus, & liberis, conscendisse dicitur ad IIII. Non. Mart. Et ea die fuere Septentriones vẽti. naueis quibus vsus non est, omneis, aut præcidisse, aut incẽdisse dicũt. De hac re literæ L. Metello tribuno pleb. Capuã allatæ sunt ab Clodia socru, quæ ipsa transiit. Antè solicitus erã, & angebar, sicut res scilicet ipsa cogebat, cùm consilio explicare nihil possem: nunc autem postquam Pompeius, & coss. ex Italia exierunt, nõ angor, sed ardeo dolore. οὐδέ μοι ἦτορ ἔμπεδον, ἀλλ' ἀλαλύκτημαι. Nõ sum inquã (mihi crede) mentis compos: tantum mihi dedecoris admisisse videor. me ne non primũ cum Pompeio, qualicumque consilio vsum, deinde cum bonis esse, quamuis causa temerè instituta? præsertim cum ij ipsi, quorũ ego causa timidius me fortunæ cõmittebam, vxor, filia, Cicerones pueri, me illuc sequi mallent: hoc turpe, & me indignum putarent? Nam Q. quidem frater, quidquid mihi placeret, id rectum se putare aiebat, id animo æquissimo sequebatur. Tuas nunc epistolas à primo lego. Hæ

A me paulum recreant: primæ monent, & rogãt, ne me proiiciam: proximæ gaudere te ostendunt, me remansisse: eas cùm lego, minùs mihi turpis videor: sed tamdiu, dum lego. Deinde emergit rursum dolor, & αἰσχροῦ φαντασία. Quamobrem obsecro te, mi Tite, eripe mihi hunc dolorem, aut minue saltem, aut consolatione, aut consilio, aut quacumque re potes. Quid tu autem possis? aut quid homo quisquam? vix iam deus. Equidem illud molior, quod tu mones, sperásque fieri posse, vt mihi Cæsar concedat, vt absim, cùm aliquid in senatu contra Cnæum agatur, sed timeo, ne non impetrem. Venit ab eo Furnius, vt quidem scias, quos sequamur. Qu. Titinii filium cum Cæsare esse nuntiat: sed illum maiores mihi gratias agere, quàm vellem. quid autem me roget (paucis ille quidem verbis, sed ἐνδυνάμει) cognosce ex ipsius epistola. Me miserum, quòd tu non valuisti vnà fuis-
B semus: consilium certè non defuisset, σύν τε δύ' ἐρχομένω. sed acta ne agamus. reliqua paremus: Me adhuc hæc duo fefellerunt: initio spes compositionis, qua facta, volebam, vt populari. vt ea solicitudine senectutem nostram liberari: deinde bellum crudele, & exitiosum suscipi à Pompeio intelligebam. Melioris medius fidius ciuis, & viri putabã, quouis supplicio affici, quàm illi crudelitati non solùm præesse, verùm etiam interesse. videtur vel mori satius fuisse, quàm esse cum iis. Ad hæc igitur cogita, mi Attice, vel potiùs excogita quemuis euentum fortiùs feram, quàm hunc dolorem. Vale.

CAESAR IMP. S.D. CICERONI IMP. 5

CVM Furnium nostrum tantùm vidissem, neque loqui, neque audire me commodè
C potuisset cũ properarẽ atque essem in itinere, præmissis iam legionibus: præterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasque agerem: & si hoc officium & feci sæpe, & sæpius mihi facturus videor: ita de me mereris. In primis à te peto, quoniam confido me celeriter ad vrbem venturum, vt te ibi videam, vt tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum vti possim. Ad propositum reuertar festinationi meæ, breuitatique literarum ignosces. Reliqua ex Furnio cognosces.

CICERO ATTICO, S. 6

SCripseram ad te epistolam, quam darem IIII. Id. sed eo die is, cui dare volueram, nõ est profectus. venit autem eo ipso die ille Celeripes, quem Saluius dixerat: attulit vberri-
D mas tuas literas, quæ mihi quiddam, quo starem, instilarunt. Recreatum enim me non queo dicere, sed planè τὸ συνέχον effecisti. Ego enim non iam id ago (mihi crede) vt prosperos exitus consequar. sic enim video: nec duobus iis viuis, nec hoc vno, nos vnquam rẽp. habituros. ita neque de otio nostro spero iam, nec vllam acerbitatem recuso. Vnum illud extimescebam, nequid turpiter facerem, vel, dicam, iam effecissem. Sic ergo habeto,

salutareis te mihi literas misisse, neque solùm has longiores, quibus nihil potest esse explicatius, nihil perfectius: sed etiam illas breuiores, in quibus hoc mihi iucundissimum fuit, consilium, factúmque nostrum ab Sexto probari: pergratúmque mihi id fecisti, à quo diligi me, &, quid rectum sit, intelligi scio. Longior verò tua epistola nō me solùm, sed meos omneis ægritudine leuauit. Itaque vtar tuo consilio, & ero in Formiano, ne aut ad vrbem ἀπάντησις mea animaduertatur: aut, si nec hic, nec illic eum videro, deuitatum se à me putet. Quòd autem suades, vt ab eo petam, vt mihi concedat, vt idem tribuam Pompeio, quod ipsi tribuerim: id me iampridem agere intelliges ex literis Balbi, & Oppij: quarum exempla tibi misi. misi etiam Cæsaris ad eos sana mente scriptas. quomodo in tanta insania? sin mihi Cæsar hoc non concedat: video tibi placere, me πολίτευμα de pace suscipere: in quo non extimesco periculum. cùm enim tot impendeant, cur non honestissimo depacisci velim? Sed vereor, ne Pōpeio quid oneris imponam, μή μοι γοργείην κεφαλὴν δεινοῖο πελώρου intorqueat. mirâdum eñim in modum Cnæus noster Sullani regni similitudinem concupiuit. εἰδώς σοι λέγω. nihil, unquam, ille minus obscurè tulit. Cùm hocne igitur inquies, esse vis? beneficium sequor (mihi crede) non causam vt in Milone, vt in. Sed hactenus. Causa igitur non bona est? immò optima: sed agetur (memento) fœdissimè. Primùm, consilium est suffocare vrbem, & Italiam fame: deinde, agros vastare, vrere, pecuniis locupletum non abstinere. Sed, cum eadem metuam ab hac parte, si illinc beneficium non sit rectius putem quiduis domi perpeti. Sed ita meruisse illum de me puto, vt ἀχαριστίας crimen subire non audeam: quamquam à te eius quoque rei iusta defensio est explicata. De triumpho tibi assentior, quem quidem totum facilè, & libenter abiecero. egregiè probo, fore, vt, dum agamus, ὁ πλοῦς ὡραῖος obrepat. Si modò, inquis, satis ille erit firmus. Est firmior etiam, quàm putabamus. De isto, licet bene speres, promitto tibi, si valebit, tegulam illum in Italia nullam relicturum. Téne igitur socio? Contra mehercule meum iudicium, & contra omnium antiquorum auctoritatem: nec tam vt illa adiuuem, quàm vt hæc ne videá, cupio discedere. Noli enim putare tolerabileis horū insanias, nec vniusmodi fore etsi quid te hotum fugit, legibus, iudiciis, senatu sublato, libidines, audacias, sumptus, egestates tot egentissimorum hominum, nec priuatas posse res, nec remp. sustinere? Abeamus igitur inde quálibet nauigatione. etsi id quidē, vt tibi videbitur: sed certè abeamus. Sciemus enim id, quod exspectas, quid Brundisij actum sit. Bonis viris quòd ais probari, quæ adhuc fecerimus, scirique ab iis, non profectis, valde gaudeo, si est nunc vllus gaudendi locus. De Lentulo inuestigabo diligentius. id mandaui Philotimo, homini forti, ac nimium optimati. Extremū est, vt tibi argumentum ad scribendum fortasse iam desit. Nec enim alia de re nunc vlla scribi potest? & de hac quid iam amplius inueniri potest? Sed quoniam & ingenium suppeditat (dico mehercule, vt sentio) & amor,

A quo & meum ingenium incitatur: perge, vt facis, & scribe, quantū potes. In Epirum quòd me non inuitas, comitem non molestum, subirascor: sed vale. Nam, vt tibi ambulandum, vngendum, sic mihi dormiendum. Etenim literæ tuæ mihi somnum attulerunt.

CICERO ATTICO, S. 7

CEnantibus prid. Id. nobis, ac noctu quidē, Statius à te epistolam breuem attulit. De L. Torquato quid modò quæris? non modò Lucius, sed etiam Aulus profectus est: alii multi. De Reatinorum corona quid scribis, moleste fero. In agro Sabino Sementem fieri proscriptionis, senatores multos esse Romæ, nos quoque audieramus. Ecquid potes dicere, cur exierint? In his locis opinio est, coniectura magis, quam nuntio, aut literis, Cæsaré Formiis ad xi. Kal. April. fore. Hic ego vellem habere Homeri illam Mineruam simulatam Mentori, cui dicerem, Μέντορ, πῶς τ' ἄρ ἴω, πῶς τ' ἄρ προσπτύξομαι αὐτόν;

B

Nullam rem vnquam difficiliorem cogitaui: sed cogitaui tamen: nec ero (vt in malis) imparatus. Sed cura vt valeas. puto enim diem tuum heri fuisse.

CÆSAR OPPIO CORNELIO, S. 8

GAudeo mehercule vos significare literis, quàm valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta. consilio vestro vtar libenter & hoc libentiùs, quòd mea sponte facere constitueram, vt quam lenissimum me præberem, & Pompeium, darem operam, vt reconciliaré. Tentemus hoc modò, si possumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria vti: quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt: neque victoriam diutius tenere, præter vnum L. Sullam: quem imitaturus non sum. Hæc noua sit ratio vincendi, vt misericordia, & liberalitate nos muniamus. Id quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt. De his rebus, rogo vos, vt cogitationem suscipiatis Cn. Magium, Pompeii præfectū, deprehendi, scilicet & meo instituto vsus sum, & eum statim missum feci, iā duo præfecti fabrū Pompeii in meam potestatem venerunt, & à me missi sunt. si volent grati esse, debebunt Pompeium hortari, vt malit mihi esse amicus, quā iis, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi. quorum artificiis effectum est, vt resp. in hunc statum perueniret. Valete.

C

BALBVS CICERONI IMP. S. 9

D SVbito posteaquam literas communeis cum Opio ad te dedi, ab Cæsare epistolam accepi, cuius exemplum tibi misi, ex quibus perspicere poteris, quam cupiat concordiam, & Pompeium reconciliare, & quam remotus sit ab omni crudelitate: quod eum sentire, vt debeo, valde gaudeo. De te, & tua fide, & pietate idē mehercule, mi Cicero, sentio quod tu: non posse tuā famam, & officium sustinere, vt cōtra eū arma feras, a quo tātū beneficium te accepisse prædices, Cæsarem hoc idem probaturum,

rum, exploratũ pro singulari eius humanitate habeo: eique cumulatissimè satisfacturum te certè sciõ, cùm nullam partem belli contra eum suspicias, neque socius eius aduersariis fueris. atque hoc non solum in re tali,& tanto viro, satis habebit, sed etiam mihi ipse sua concessit voluntate,ne in iis castris essem, quę contra Lentulum, aut Pompeium futura essent, quorum beneficia maxima haberem: sibique satis esse dixit. si togatus vrbana officia sibi pręstitissem: quæ etiam illis,si vellem pręstare possem. Itaque nunc Romę omnia negotia Lentuli procuro,sustineo: meúmque officium, fidem,pietatem iis præsto: sed mehercule rursus tam abiectam compositionis spem,non desperatissimam esse puto, quoniam Cæsar est ea mente, qua optare debemus: Hac re mihi placet, si tibi videtur,te ad eum scribere, & ab eo præsidium petere, vt petisti à Pompeio, me quidem approbante, temporibus Milonianis pręstabo(si Cęsarem bene noui) cum prius tuę dignitatis,quàm suę vtilitatis rationem habiturum. Hęc quàm prudenter tibi scribam,nescio:sed illud certò scio,me ab singulari amore, ac beneuolentia, quæcumque scribo,tibi scribere: quod te(ita incolumi Cæsare moriar) tanti facio, vt paucos æquè,ac te,caros habeam. De hac re cùm aliquid constitueris,velim mihi scribas. nam non mediocriter laboro, vt vtrique, vt vis, tuam beneuolentiam præstare possis. quam mehercule te pręstaturum confido. Fac valeas.

BALBVS ET OPPIDVS, S. D. M. CICERONI. 10

NEdũ hominum humiliũ, vt nos sumus,sed etiã amplißimorum virorũ consilia ex euentu,nõ ex voluntate à plerisq. probari solent: tamen freti tua humanitate,quod verissimũ nobis videbitur,de eo quod ad nos scripsisti tibi consiliũ dabimus. quod si nõ fuerit prudẽs,& certè ab optima fide, & optimo animo proficiscetur. Nos,nisi id,quod nostro iudicio Cæsarẽ facere oporteret existimam⁹, vt,simul Romam venerit,agat de reconciliatione gratiæ suæ,& Põpeii,id eũ facturũ ex ipso cognouissemus,te hortari desineremus, vt velles his rebus interesse, quo faciliùs,& maiore cũ dignitate per te,qui vtriq. es coniunctus,res tota confieret: aut si ex cõtrario putaremus Cæsarem id non facturum, & eũ velle cum Pompeio bellum gerere sciremus numquam tibi suaderemus, contra hominẽ optimè de te meritum arma ferres, sicuti te semper orauimus,ne contra Cæsarem pugnares. sed cum etiamnum, quid facturus Cęsar sit, magis opinari, quàm non possumus, nisi hoc, non videri eam tuam esse dignitatem,neque fidem omnibus cognitam,vt contra alterutrum,cũ vtrique sis maximè necessarius,arma feras: & hoc non dubitamus quin Cæsar,pro sua humanitate, maximè sit probaturus. Nos tamen(si tibi videbitur) ad Cæsarem scribemus, vt nos certiores faciat, quid in hac re acturus sit. a quo si erit nobis rescriptũ,statim quæ sentiemus,ad te scribemus, & ubi fidem faciemus, nos ea suadere quæ nobis videntur tui dignitati, non Cæsaris actioni esse vtilissima. Et hoc Cæsarem pro sua indulgentia in suos, probaturum putamus.

CICERO ATTICO, S. 11

TReis epistolas tuas accepi postridie Id. erant autem tertii prid. Id. datæ. igitur antiquissimæ cuique primum respondebo. Assentio tibi, vt in Formiano potissimùm commorer: etiam de supero mari,perlabor vt antea ad te scripsi,& quoniam modo possem voluntate eius nullam reip. partẽ attingere. Quòd laudas,quia obliuisci me scripsi antè facta,& dicta nostri amici: ego verò ita facio. quin ea ipsa, quin à te cõmemorãtur, secus ab eo in meipsum facta essa,non memini. tanto plus apud me valere beneficii gratiam,quam iniurię dolorem volo. Faciamus igitur,vt censes, colligamúsque nos. festiuo enim simillimus decurro,atque cursu θέσεις meas commentari non desino, sed sunt quædam earum perdifficiles ad iudicandum. De optimatib⁹,sit sanè ita,vt vis:sed nosti illud: Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ. Titinii filius apud Cęsarẽ est. Quòd aũt quasi vereri videris,ne mihi tua cõsilia displiceãt,me verò nihil delectat aliud,nisi cõsilium,& literæ tuæ. Quare fac, vt ostendis,ne destiteris ad me,quidquid tibi in mẽtem venerit,scribere. mihi nihil potest esse gratius. Venio ad alteram nunc epistolam. Rectè nõ credis de numero,militũ,ipso dimidio plus scripsit Clodia: falsum etiam de corruptis nauibus. Quòd coss. laudas,ego quoque animum laudo: sed consilium reprehendo. dispersu enim illorum actio de pace sublata est: quam quidẽ ego meditabar, itaque postea Demetrii librũ de concordia tibi remisi,& Philotimo dedi. Nec verò dubito, quin exitiosum bellum impendeat: cuius initium ducetur à fame. & me tamen doleo non interesse huic bello,in quo tanta vis sceleris futura est,vt,cùm parenteis non alere,nefarium,sit nostri principes antiquissimã,& sanctissimam parentem, patriã,fame necandam putent, atque hoc non opinione timeo, sed interfui sermonibus. Omnis hæc classis, Alexandria,Colchis, Tyro,Sidone,Andro, Cypro,Pãphylia,Lycia, Rhodo,Chio,Byzãtio, Lesbo,Smyrna,Mileto,Coo,ad intercludendos commeatus Italiæ,& ad occupandas frumentarias prouincias comparatur. At quam veniet iratus! & iis quidem maximè, qui eam maximè saluam volebant: quasi relictus ab iis,quos reliquit. Itaque mihi dubitanti, quid me facere par sit, permagnum pondus affert beneuolentia erga illum,qua dempta, perire melius esset in patria, quam patriam seruando euertere. De Septentrione, planè ita est. Metuo ne vexetur Epeirus: sed quem tu locum Græciæ non direptũ iri putas? prædicat enim palam,& militibus ostẽdit,se largitione ipsa superiorem, quam hunc,fore. Illud me præclarè admones,cùm illum videro,ne nimis indulgenter,& vt cum grauitate potius loquar. Planè sic faciendum. Arpinũ, cùm eum conuenero,cogito: ne fortè aut absim,cùm veniet,aut cursem huc illuc via deterrima. Bibulum(vt scribis)audio venisse,&

redisse prid. Id. Philotimum, vt ais epistola tertia, exspectabas. At ille Idib. à me profectus est. eo seriùs ad tuam illam epistolam, cui ego statim rescripseram, redditę sunt meę literæ. De Domitio, vt scribis, ita opinor esse, vt & in Cosano sit, & consilium eius ignoretur. Iste omnium turpissimus, & sordidissimus, qui consularia comitia à prætore ait haberi posse, est idem, qui semper in rep. fuit itaque nimirum hoc illud est, quod Cæsar scribit in ea epistola, cuius exemplum ad te misi, se velle vti CONSILIO meo. Age esto hoc commune. & GRATIA: ineptum id quidem. sed puto hoc simulat ad quãdã senatorum sententias. DIGNITATE: fortasse sententia consularis. illud extremum est, OPE OMNIVM RERVM: id ego suspicari cœpi, tum ex tuis literis, aut hoc ipsum esse, aut non multò secus. nam permagni eius interest, rem ad integrum non venire. Id assequitur, si per prætores COSS. creãtur. Nos autem in libris habemus, non modò COSS. à prætoribus, sed ne prætores quidem creari ius esse: idque factum esse nusquam COSS. eo non esse ius, quòd maius imperium à minore rogari non sit ius: prætores autem, cùm ita rogentur, vt collegæ coss. sint: quorum est maius imperium. Aberit non longè, quin hoc à me decerni velit: neque sit contentus Galba, Scæuola, Cassio, Antonio. τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών. Sed, quanta tempestas impendeat, vides. Qui transierint senatores, scribam ad te, cùm certum habebo. De re frumentaria rectè intelligis: quæ nullo modo administrari sine vectigalibus potest: nec sine causa & eos qui circum illum sunt, omnia postulanteis, & bellum nefarium times. Trebatium nostrum, etsi (vt scribis) nihil bene sperat, tamen videre sanè velim: quem fac horteris, vt properet opportunè enim ad me ante aduentum Cæsaris venerit. De La-
C nuino statim, vt audiui Phameam mortuum, optaui, si modò esset futura respub. vt id aliquis emeret meorum: neque tamen de te qui maximè meus, cogitaui. Sciebam enim de quoto anno, & quantum, in solo solere quærere: neque solùm Romæ, sed etiam Deli, tuum digamma videram. Veruntamen ego illud, quamquam est bellum, minoris æstimo, quàm æstimabatur Marcellino coss. cùm ego istos hortulos propter domum. Antij quantum habebam, iucundiores mihi fore putabam, & minore impensa, quàm si Tusculanum refecissem. Volui N. S.Q. Egi per prædem ille daret, Antii cùm haberet venale. noluit. Sed nunc omnia ista iacere puto propter nummorum caritatem. mihi quidem erit aptissimum, vel nobis potius, si tu emeris. Sed eius dementias caue contemnas. valde est venustum quamquam mihi ista o-
D mnia iam addicta vastitati videntur. Respondi epistolis tribus. sed exspecto tuas. nam me adhuc tuæ literæ sustentarunt. Data Liberalibus.

CICERO ATTICO, S. 12

NIhil habebam quod scriberem. neque enim noui quidquam audieram, & ad tuas omneis rescripseram pridie. sed cùm me

A ægritudo non solùm somno priuaret, verùm ne vigilare quidem sine summo dolore pateretur: tecum vt quasi loquerer (in quo vno adquiesco) hoc nescio quid, nullo argumento proposito, scribere institui. Amens mihi fuisse videor à principio, & me vna hæc res torquet, quòd non omnibus in rebus labentem, vel potius ruentem Pompeium, tanquã vnus manipularis, secutus sim. Vidi hominem XIIII. Kal. Feb. plenum formidinis. illo ipso die sensi, quid ageret. Nunquam mihi postea placuit, nec vmquam aliud in alio peccare destitit. nihil interim ad me scribere, nihil nisi fugam cogitare. Quid quæris? Sicut ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς alienatur immundæ, insulsæ, indecore: sic me illius fugæ, negligentiæque deformitas auertit ab amore. nihil enim dignum faciebat, quare eius fugæ comitem me adiungerem. Nunc emergit amor: nunc desiderium ferre non possum: nunc mi-
B hi nihil libri, nihil literæ, nihil doctrina prodest. Itaque dies & nocteis, tanquam auis illa mare prospecto, euolare cupio. do, do pœnas temeritatis meæ. etsi quæ fuit, temeritas illa? quid feci nõ consideratissimè? Si enim nihil præter fugam quæreretur: fugissem libentissimè: sed genus belli crudelissimi, & maximi, quod nondum vident homines, quale futurum sit, perhorrui. Quæ minæ municipiis? quæ nominatim viris bonis? quæ denique omnibus, qui remansissent? quàm crebrò illud. SVLLA POTVIT, EGO NON POTERO? Mihi autem hæserunt illa: MALE TARQVINIVS, QVI PORSENAM, qui Octauium Manilium contra patriam: impiè Coriolanus, qui auxilium petiit à Volcis: rectè Themistocles, qui mori maluit: nefarius Hippias, Pisistrati filius, qui in Marathonia pugna cecidit arma contra patriam ferens. At Sul-
C la, at Marius, at Cinna rectè, immò iure fortasse, sed quid eorum victoria crudelius? quid funestius? Huius belli genus fugi & eo magis, quòd crudeliora etiã cogitari, & parari videbam. Me, quem nonnulli cõseruatorem istius vrbis, quem parentem esse dixerunt, Getarum, & Armeniorum, & Colchorum copias ad eam adducere? me meis ciuibus famem, vastitatem inferre Italiæ? hunc primum mortalem esse deinde etiam multis modis posse exstingui cogitabam. Vrbem autem, & populum nostrum, cõseruandũ ad immortalitatem, quantum in nobis esset, putabam, & tamen spes quædam me obtentabat, fore, vt aliquid conueniret potius, quã aut hic tantum sceleris, aut ille tantum flagitii admitteret. Alia res nunc tota est, alia mea. Sol (vt est in tua quadam epistola) excidisse mihi è mundo videtur. Vt ægroto, dum anima est, spes esse dicitur: sic ego, quoad
D Pompeius in Italia fuit, sperare non destiti. Hæc me fefellerunt, & (vt verum loquar) ætas iam à diuturnis laboribus diuexa ad otium, domesticarum me rerum delectatione molliuit. Nunc si sine periculo experiundum erit, experiar certè, vt hinc auolem. Antè oportuit fortasse: sed ea, quæ scripsisti, me tardarunt, & auctoritas maximè tua. nam cùm ad hunc locum venissem, euolui volumen epistolarum tuarum: quòd ego sub signo habeo,

beo, seruóque diligentissimè. Erat igitur in A ea, quam x. Kal. Febr. dederas, hoc modo, *Sed videamus, & Cnæus quid agat, & illius rationes quorsum fluant. Quòd si iste Italiam relinquet, faciet omnino malè & (vt ego existimo) ἀλογίστως. sed tum demum consilia nostra commutanda erunt.* Hoc scribis post diem quartum, quam ab vrbe discessimus. Deinde VIII. Kalend. Febr. *Tantummodò Cnæus noster, ne, vt vrbem ἀλογίστως reliquit, sic Italiam relinquat.* Eodem die das alteras literas, quibus mihi consulenti planissimè respondes. est enim sic, *Sed venio ad consultationem tuam. Si Cnæus Italia cedit, in vrbem redeundum puto. qui enim finis peregrinationis?* Hoc mihi planè hæsit: & nunc ita video, infinitum bellum iunctum miserrimæ fugæ: quam tu peregrinationem ὑποκορίζῃ. Sequitur χρησμὸς VI. Kalend. Febr. *Ego si Pompeius manet in Italia, nec res ad pactionem venit, longiùs bellum puto fore. sin Italiam relinquit: ad posterum, bellum ἄσπονδον strui existimo.* Huius igitur belli ego particeps, & B socius, & adiutor esse cogor, quod, & ἄσπονδον, & cum ciuibus. Deinde VII. Id. Febru. cum iam plura audires de Pompeii consilio, concludis epistolam quandam hoc modo, *Ego quidem tibi non sim auctor, si Pompeius Italiam relinquit, te quoque profugere. Summo enim periculo facies, nec reipub. proderis, cui quidem posterius poteris prodesse, si manseris.* Quem φιλόπατριν ac πολιτικὸν, hominis prudentis, & amici, tali admonitu, non moueret auctoritas? Deinceps III. Id. Febr. iterum mihi respondes consulenti, sic *Quod quæris à me, fugámne fidam, an moram defendam vtiliorem putem: ego verò in præsentia subitum discessum, & præcipitem profectionem, cùm tibi, tum ipsi Cnæo inutilem, & periculosam puto, & satius esse existimo. vos dispersos, & in speculis esse: sed medius fidius, turpe nobis puto esse, de fuga cogitare.* Hoc turpe Cn. C noster biennio ante cogitauit: ita sullaturit animus eius, & proscripturit iamdiu. Inde, vt opinor, cùm tu ad me quædam γενικῶς scripsisses, & ego mihi à te quædam significari putassem, vt Italia cederem, detestaris hoc diligenter XI. Kalend. Mart. *Ego verò nulla epistola significaui, si Cn. Italia cederet, vt tu vnà cederes: aut si significaui, non dico fui inconstans, sed demens.* In eadem epistola, alio loco, *Nihil relinquitur, nisi fuga: cui te socium neutiquam puto esse oportere, nec vnquam putaui.* Totam autem hanc deliberationem euoluis accuratiùs in literis VIII. Kalend. Mart. datis. *Si M. Lepidus, & L. Volcatius remanent, manendum puto, ita vt si saluus sit Pompeius: & constiterit alicubi hanc νεκυίαν relinquas, & te in certamine vinci cum illo facilius patiaris, quàm cum hac in ea, quæ perspicitur futura colluuie, regnare.* Multa disputas huic sententiæ conuenientia. Inde ad ex- D tremum: *Quid si inquis, Lepidus, & Volcatius discedunt? planè ἀπορῶ. Quod euenerit igitur, & quid egeris, id στερκτέον putabo.* Si tum dubitares, nunc certè non dubitas, istis manentibus. Deinde in ipsa fuga V. Kalend. Mart. *Interea non dubito, quin in Formiano mansurus sis. Commodissimè enim τὸ μέλλον ibi καραδοκήσεις.* Ad Kal. Mart. cum ille quintum diem Brundisii esset, *Tum poterimus deliberare, non scilicet integra re, sed certè minùs infracta, quàm si vnà proieceris te.* Deinde IIII. Non. Mart. ὑπὸ τὴν λῆψιν, cùm breuiter scriberes, tamen ponis hoc, *cras scribam plura, & ad omnia. Hæc tamen dicam, non pœnitere me consilij de tua mansione & quamquam magna solicitudine, tamen quia minùs mali puto esse, quàm in illa profectione, maneo in sententia, & gaudeo te mansisse.* Cùm verò iam angerer, & timerem, nequid à me dedecoris esset admissum: III. Non. Mart. *Tamen te non esse vnà cum Pompeio, non fero molestè: postea si opus fuerit, non erit difficile: & illi, quoquo tempore fiet, erit ἀσμενιστόν. Sed hoc ita dico, si hic, qua ratione initium fecit, eadem cetera aget, sincerè, temperatè, prudenter, valde videro, & consideratiùs vtilitati nostræ consuluero.* VII. Id. Martias scribis, Peducæo quoque nostro probari, quòd quierim: cuius auctoritas multum apud me valet. His ego tuis scriptis me consolor, vt nihil à me adhuc delictum putem. Tu modò auctoritatem tuam defendito, aduersus me nihil opus esse, conscius ego aliis: ego, si nihil peccaui, reliqua tuebor. Ad ea tute hortare, & me omnino tua cogitatione adiuua. Hic nihil dum de reditu Cæsaris audiebatur. Ego his literis hoc tamen profeci: perlegi omnes tuas: & in eo acquieui. Lentulum nostrum scis Puteolis esse: quod cùm è viatore quodam esset initium auditum, qui se diceret, eum in Appia, cùm is paulùm lecticam aperuisset, cognosse, etsi vix verisimile, misi tamen Puteolos pueros, qui peruestigarent, & ad eum literas. Inuentus est vix, in hortis suis se occultans. literásque mihi remisit, mirificè gratias agens Cæsari. De suo autem consilio C. Cæcio mandata ad me dedisse. eum ego hodie exspectabam, id est, XIV. Kalendas April. Venit etiam ad me Matius Quinquatribus, homo mehercule, vt mihi visus est, temperatus, & prudens, existimatus quidem est semper auctor otii. Quàm ille hæc non probare mihi quidem visus est? quàm illam νεκυίαν (vt tu appellas) timere? Huic ego in multo sermone epistolam ad me Cæsaris ostendi, eam cuius exemplum ad te antea misi: rogauique, vt interpretaretur, quid esset, quod ille scriberet, consilio meo se vti velle, gratia, dignitate, ope rerum omnium. Respondit, se non dubitare, quin & opem, & gratiam meam ille ad pacificationem quæreret. Vtinam aliquod in hac miseria reipub. πολιτικὸν opus efficere, & nauare, mihi liceat. Matius quidem & illum in ea sententia esse confidebat, & se auctorem fore pollicebantur. Pridie autem apud me Crassipes fuerat, qui se prid. Non. Martias Brundisio profectum, atque ibi Pompeium reliquisse dicebat: quod etiam, qui VIII. Idus illinc profecti erant, nuntiabant. Illa verò omnes, in quibus etiam Crassipes, qui prudentia potuit attendere sermones minaceis, inimicos optimatium, municipiorum hosteis, meras proscriptiones, meros Sullas: quæ Lucceium loqui? quæ totam Græciam? quæ verò Theophané? & tamen omnis spes salutis in illis est, & ego excubo animo, nec parté vllam capio quietis, &, vt has pesteis effugiam, cum dissimillimis nostri esse cupio. quid enim tu illuc

Scipionem, quid Faustum, quid Libonẽ prætermissurũ sceleris putas? quorum creditores conuenire dicuntur. quid eos autẽ, cùm vicerint, in ciueis effecturos? quam verò putas μακροψυχίαν Cn. nostri esse? nuntiant Ægyptum, & Arabiam εὐδαίμονα cogitare, Hispaniã abiecisse. monstra narrant quæ falsa esse possunt: sed certè & hæc perdita sunt, & illa non salutaria. Tuas literas iã desidero. post fugam nostram numquam jam nostrum earum interuallum fuit. Misi ad te exemplum literarum mearum ad Cæsarem, quibus me aliquid profecturum puto. Vale.

CICERO IMP. S. D. CÆSARI IMP. 13

VT legi tuas literas, quas ab Furnio nostro acceperam, quibus mecum agebas, vt ad vrbem essem: te velle vti consilio, & dignitate mea: minùs sum admiratus. De gratia, & de ope quid significares, mecum ipse quærebam. spe tamen deducebar ad eam cogitationem, vt te pro tua admirabili, ac singulari sapientia, de otio, de pace, de concordia ciuiũ agi velle arbitrarer, & ad eam rationẽ existimabam satis aptam esse & naturam, & personam meam. Quod si ita est, & si qua de Pompeio nostro tuendo, & tibi, ac reip. reconciliãdo, cura te attingit: magis idoneum, quàm ego sum, ad eam causam, profectò reperies neminem: qui & illi semper, & senatui, cùm primùm potui, pacis auctor fui. Nec sumtis armis, belli vllam partem attigi: iudicauique te eo bello violari, contra cuius honorẽ, populi R. beneficio concessum, inimici, atque inuidi niterentur. Sed, vt eo tempore non modò ipse auctor dignitatis tuæ fui, verùmetiam ceteris auctor ad te adiuuandum: sic me nunc Pompeii dignitas vehementer mouet. aliquot enim sunt anni, cùm vos duos delegi, quos præcipuè colerem, & quibus essem, sicut sum, amicissimus. Quamobrem à te peto, vel potiùs precibus omnibus oro, & obtestor, vt in tuis maximis curis aliquid impertias temporis, huic quoque cogitationi vt tuo beneficio bonus vir, gratus, pius denique esse in maximi beneficii memoria possim. Quæ si tantùm ad meipsum pertinerent, sperarem me à te tamen impetraturum, sed, vt arbitror, & ad tuam fidem, & ad remp. pertinet, me & pacis vtriusque vestrum, & ad ciuium concordiam, per te, quàm accommodatissimum conseruari. Ego cùm antea tibi de Lentulo gratias egissem, cùm ei saluti, qui mihi fuerat, fuisses, tamen eius lectis literis, quas ad me gratissimo animo de tua liberalitate, beneficióque misit, eandem me salutem à te accepisse putaui, quam ille. In quem si me intelligis esse gratum, cura, obsecro, vt etiam in Pompeium esse possim.

CICERO ATTICO, S. 14

LEgebam tuas literas XIII. Kalend. cùm mihi epistola affertur à Lepta, circumuallatum esse Pompeium, ratibus etiam exitus portus teneri. Nõ medius fidius, præ lacrymis possum reliqua nec cogitare, nec scribere. misi ad te exemplum. Miseros nos. cur non omnes fatum illius vnà exsecuti sumus? Ecce eadem à Matio, & Trebatio: quibus Minturnis obuii Cæsaris tabellarii. Torqueor infelix, vt iam illum Mucianum exitum exoptem. At quàm honesta, at quàm expedita tua consilia? quàm euigilata tuis cogitationibus, quà itineri, quà nauigationis, quà congressus, sermonisque cum Cæsare? Omnia tum honesta, tum cauta. In Epeirum verò inuitatio quàm suauis? quàm liberalis! quàm fraterna? De Dionysio sum admiratus: qui apud me honoratior fuit, quàm apud Scipionem Panætius: à quo impurissimè hæc nostra fortuna despectata est. Odi hominem, & odero. vtinam vlcisci possem, sed illum vlciscentur mores sui. Tu, quæso, nunc vel maximè, quid agendum nobis sit, cogita. Populi Rom. exercitus Cn. Pompeium circumsidet. fossa & vallo septum tenet, fuga prohibet. Nos viuimus, & stat vrbs ista? Prætores ius dicunt? ædiles ludos parant? viri boni vsuras perscribunt? ego ipse sedeo? Coner illuc ire, vt insanus! implorare fidem municipiorum! Boni non sequentur: leues irridebunt: rerum nouarum cupidi, victores præsertim, & armati, vim & manus afferent. Quid censes igitur? quidnam est tui consilii ad finis huius miserrimæ vitæ? nunc doleo, nunc torqueor, cùm quibusdam aut sapiens videor, quòd vna non ierim aut felix fuisse: mihi contrà numquam enim illius victoriæ socius esse volui, calamitatis mallem fuisse. Quid ego nunc tuas literas, quid tuam prudentiam, aut beneuolentiam implorem? actum est. Nulla re iam possum iuuari: qui ne quid optem quidẽ, iam habeo, nisi vt aliqua inimici misericordia liberetur. οὐκ ἔστ' ἔτυμος ὁ λόγος (vt opinor) ille de ratibus. Quid enim est, quòd Dolabella iis literis, quas III. Idus Mar. à Brundisio dedit, hanc εὐημερίαν quasi Cæsaris scriberet, Põpeium in fuga esse, eúmque primo vento nauigaturum? quod valde discrepat ab his epistolis, quarum exempla antea ad te misi. Hic quidem mera scelera loquuntur. sed non erat nec recentior auctor, nec huius rei quidem melior Dolabella. Vale.

CICERO ATTICO, S. 15

TVas Kalen. XI. accepi literas, quibus omnia consilia differs in id tempus, cùm scierimus, quid actum sit, & certè ita est: nec interim potest quidquã statui, sed ne cogitari quidem, quamquam hæ mihi literæ Dolabellæ iubent ad pristinas cogitationes reuerti. fuit enim pridie Quinquatrus egregia tempestas. quas ego illum visum puto. συναγωγὴ consiliorũ tuorũ non est à me collecta ad querelã: sed magis ad consolationẽ meã: nec enim me tam hæc mala angebant, quam suspicio culpæ, ac temeritatis meæ, eam nullam puto esse, quoniam cum consiliis tuis mea & facta, & consilia consentiunt. Quòd mea prædicatione factum esse scribis magis, quàm illius merito, vt tantum ei debere viderer: est ita. Ego illum extuli semper, & eo quidem magis, ne quid ille superiorum meminisse me putaret, quæ si maximè meminissem; tamen illius temporis simili-

Similitudinē iam sequi deberem nihil me adiuuit, cùm posset, & postea fuit amicus, & tam valde,& quā ob causam,planè scio : ergo ego quoque illi. Quin etiā illud par in vtroque nostrum, quod ab eiusdem dilecti sumus, sed vtinam tantum ego ei prodesse potuissem, quantum ille mihi potuit. mihi tamen quod fecit, gratissimum : nec ego nunc eum iuuare qua re possim,scio:nec,si possem,cùm tam pefferum bellum pararet, adiuuandum putarem, tantùm offendere,animum eius,hic manens,nolo: nec mehercule ista videre,quæ tu potes iam animo prouidere,nec interesse istis malis possem : sed eò tardior ad discedendum fui, quòd difficile est de discessu voluntario siue vlla spe reditus cogitare. nam ego hunc ita paratū video peditatu,equitatu, classibus, auxiliis Gallorum,quos Matius σαλπίζει, vt puto : sed certè dicebat, peditum, equitum se polliceri sumtu suos annos decem.Sed sit hoc λέπισμα.magnas habet certè copias,& habebit non ille vectigal,sed ciuium bona. Adde confidentiam hominis,adde imbecillitatem bonorum virorum:qui quidē, quòd illum sibi meritò iratum putant, oderunt:vt tu scribis, ludum, ac vellem scribis. Quisnam hęc significasset?sed & iste,quia plus ostenderat,quam fecit , & vulgò illum qui amarunt,non amant. Municipia verò, & rustici Romani illum metuunt , hunc adhuc diligunt.Quare ita paratus est,vt etiam si vincere non possit,quomodo tamen ipse vinci possit, non videbam. Ego autem non tam γοητείαν huius timeo,quàm πειθανάγκην. αἱ γὰρ τῶν τυράννων δεήσεις, inquit Πλάτων,οἶσθ᾽ ὅτι μεμιγμέναι ἀνάγκαις .Illa ἀλίμενα video tibi non probari : quæ ne mihi quidem placebāt:sed habebam in illis & occultationem,& ... fideiem. Quæ si mihi Brundisij suppetant , mallem :sed ibi occultatio nulla est. Verùm(vt scribis) cùm scierimus.Viris bonis me non nimis excuso. quas enim eos cenas & facere , & obire scripsit ad me Sextus? quàm lautas ? quam tempestiuas ? Sed sint quamuis boni. non sunt meliores, quàm nos. mouerent me , si essent fortiores De Lanuino Phamea,erraui. Troianum somniaueram. id ego voluique, sed pluris est. istuc tamen cuperem emeres, si vllam spem fruendi viderem. Nos quæ monstra quotidie intelligamus , ex illo libello, qui in epistolam coniectus est. Lentulus noster Puteolis est, ἀδημονῶν, vt Cæcius narrat,quid agat.διαστροφὴν Corfiniensem reformidat. Pompeio nunc putat satisfactum , beneficio Cæsaris mouetur. sed tamē mouetur magis prospectare:nec hæc posse ferre.

Omnia misera, sed hoc nil miserius. Pompeius Cn. Magium de pace misit, & tamen oppugnatur, quod ego non credebā. Sed habeo à Balbo literas : quarum ad te exemplum misi. Lege,quæso,& illum infimū caput ipsius Balbi,optimi , cui Cn. noster locum vbi hortos ædificaret , dedi. quem cui nostrùm non sępe prætulit?Itaque miser torquetur. Sed ne eadem legas , ad ipsam te epistolam reiicio.spem autem pacis habeo nullam. Dolabella suis literis Idibus Mart. datis. merum bellum loquitur. Maneamus ergo in illa eadem sententia misera, & desperata , quando D

A hoc miserius esse nihil potest.

BALBVS CICERONI IMP. D. 16

CAESAR nobis literas perbreues misit, quarum exemplum subscripsi. breuitate epistolæ scire poteris eum ,valde esse districtum. qui tanta de re tam breuiter scripserit. Siquid præterea noui fuerit , statim tibi scribam. *Cæsar Oppio , Cornelio S. Ad VIII. Idus Mart.Brundisi veni ad murum castra posui.Pōpeius est Brundisii : misit ad me Cn. Magium de pace.quæ visa sunt respondi. Hoc vos statim scire volui. cùm in spē venero de compositione aliquid me conficere : statim vos certiores faciam.* Quomodo nunc me putas, mi Cicero,torqueri,postquam rursus in spem pacis veni, nequa res eorum cōpositionem impediat ? Namque, quod absens facere possum,opto. quod si vnà essem,aliquid fortasse proficere possem. Nunc B exspectatione crucior. Vale.

CICERO ATTICO, S. 17

MISERAM ad te IX. Kalen. exemplum epistolæ Balbi ad me,& Cæsaris ad eum. Ecce tibi eodem die Capua literas accepi ab Q.Pedio. Cæsarem ad se prid. Id. Mart. misisse literas hoc exemplo : Pompeius se oppido tenet, nos ad portas castra habemus : conamur opus magnum , & multorum dierum propter altitudinem maris. sed tamen nihil est , quod potiùs faciamus. Ab vtroque portus cornu moleis iacimus,vt aut illum quamprimùm traiicere, quod habet Brundisii copiarum,cogamus,aut exitu prohibeamus.

Vbi est illa pax, de qua Balbus scripserat torqueri ? Ecquid acerbius ? ecquid crudelius ? Atque eum loqui quidam αὐθεντικῶς narrant , Cn. Carbonis, M. Bruti se pœC nas persequi , omniúmque eorum , in quos Sulla crudelis hoc socio fuisset : nihil Curionem se duce facere , quod non hic , Sulla duce , fecisset. Ad ambitionem, quibus exsilii pœna superioribus legibus non fuisset: ab illo patriæ proditores de exsilio reductos esse : queri de Milone per vim expulso. neminem tamen se violaturum , nisi qui arma hæc contra. Bæbius quidam , à Curione III. Idus profectus homo non insans: sed quis vlli non dicat ? planè nescio, quid agam. Illinc quidem Cn. profectum puto. Quidquid est , biduò sciemus. A te nihil ne antè prorsus quidem quid literarum , nec mirum.quid enim est , quod scribamus? Ego tamen nullum diem prætermitto, Scripta epistola , literæ mihi ante lucem à Lepta Capua redditæ sunt, Idibus Mart. Pompeium à Brundisio conscendisse,ac Cæsarem ad VII.Kalen.April. Capuæ fore.

CICERO ATTICO, S. 18

CVM dedissem ad te literas,vt scires, Cæsarem Capuæ VI. Kalend. fore, allatæ mihi Capua sunt literæ , cum in Albano apud Curionem v.Kalend. fore. Eum cùm videro, Arpinum pergam. Si mihi veniam,quam peto,dederit ; vtar illius conditione. sin minus:

impetrabo aliquid à meipso. Ille vt ad me scripsit, legiones singulas posuit Brũdisij Tarenti, Siponti. claudere mihi videtur maritimos exitus, & tamen ipse Græciam spectare potiùs, quàm Hispanias. sed hæc longiùs absunt. Me nunc & congressus huius stimulat (is verò adest) & prima eius actionis horreo. Volet enim (credo) S.c. facere: volet augurum decretum, rapiemur, aut absentes vexabimur, vel vt coss. roget prætor, vel dictatorem dicat quorum neutrum ius est. &, si Sulla potuit efficere, ab inter rege vt dictator diceretur, & magister equitum, cur hic non possit? Nihil expedio, nisi vt aut ab hoc, tanquam Q. Mucius, aut ab illo, tanquam L. Scipio. Cùm tu hæc leges, ego illum fortasse conuenero. πέτλα, κύντερον. ne illud quidem nostrũ proprium, erat enim spes propinqui reditus, erat hominum querela: nunc exire cupimus: qua spe reditus, mihi quidem numquam in mentem venit. Non modò autem nulla querela est municipalium hominum, ac rusticorum, sed contrà metuunt, vt crudelem, iratum nec tamen mihi quidquam est miserius, quàm remansisse: nec optatius, quàm euolare, non tam ab belli, quàm ab fugæ societatem. Sed tu omnia consilia differebas in id tempus, cùm sciremus. quæ Brũdisij acta essent. scimus nempe: hæremus nihilominus vix enim spero mihi hunc veniam daturum. etsi multa affero iusta ad impetrandum. sed tibi omnem illius meúmque sermonem, omnibus verbis expressum statim mittam. Tu nunc omni amore enitere tuos cura tua, & prouidentia iuues. Ita subitò accurrit, vt ne Trebatium quidem, vt constitueram, possim videre. omnia nobis imparatis agenda. Sed tamen ἄλλα μὲν αὐτὸς vt ait ille, ἄλλα δὲ καὶ δαίμων ὑποθήσεται. Quidquid egero, continuò scies. Mandata Cæsaris ad COSS. & Pompeium, quæ rogas, nulla habeo: quæ descripta attulit, illa è via misi ad te: è quibus mandata puto intelligi posse. Philippus Neapoli est, Lentulus Puteolis. De Domitio, vt facis, sciscitare vbi sit, quid cogitet. Quòd scribis asperiùs me, quàm mei patiantur mores de Dionysio scripsisse: vide, quàm sim antiquorum hominum te, medius fidius, hanc rem grauiùs putaui laturum esse, quàm me, nam præterquam quod te moueri arbitror oportere iniuria, quæ mihi à quoquam facta sit, præterea teipsum quodammodo hic violauit, cùm in me tam improbus fuit sed tu, id quanti æstimes, tum iudicium est, nec tamen in hoc tibi quidquam oneris impono, ego autem illum malè sanum semper putaui: nunc etiam impurum, & sceleratum puto: nec tamen mihi inimiciorem, quàm sibi Philargiro bene causam certè habuisti & veram, & bonam: relictum esse me potiùs, quàm reliquisse. Cum dedissem iam literas ad VIII. Kalendas: quos cum Matio pueros, & Trebatio miseram epistolam mihi attulerunt, hoc exemplo: Matius, & Trebatius Ciceroni imper. s. Cùm Capua exissemus, in itinere audiuimus, Pompeium Brundisio ad XVI. Kalend. April. cum omnibus copiis, quas habuerat profectum esse: Cæsarem postero die in oppidum introisse, concionatum esse: inde Romam contendisse: velle ante Kal. esse ad vrbem, &

A paucos dies ibi commorari, deinde in Hispanias proficisci. Nobis non alienum visum est, quoniam de aduentu Cæsaris pro certo habebamus, pueros tuos ad te remittere, vt id tu quamprimùm scires. Mandata tua nobis curæ sunt, eaque, vt tempus postulauerit, agemus. Trebatius Scæuola facit, vt antecedat. epistola conscripta, nuntiatum est nobis, Cæsarem ad VIII. Kal. Capuæ, ad VII. Sinuessæ. hæc pro certo putamus.

CICERO ATTICO, S. 19

CVm, quid scriberem ad te, nihil haberem, tamen, ne quem diem intermitterem, has dedi literas. Ad VIII. Kalendas Cæsarem Sinuessæ mansurum nuntiabant. ab eo mihi literæ redditæ sunt ad VII. Kalend. quibus iam opes meas, non, vt in superioribus literis, opem exspectat. Cùm eius clementiam Cor-
B finiensem illam per literas collaudauissem, rescripsit hoc exemplo, Cæsar imp. Ciceroni imp. Sal. Rectè augurarís de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil à me abesse longiùs crudelitate. Atque ego cùm ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho, & gaudeo, neque illud me mouet, quòd ii, qui à me dimissi sunt, discessisse dicuntur, vt mihi rursus bellum inferrent. nihil enim malo, quàm & me mei similem esse, & illos sui. Tu velim mihi ad vrbem præstò sis, vt tuis consiliis, atque opibus (vt consueui) in omnibus rebus vtar. Dolabella tuo nihil scito mihi esse iucundius. hanc adeò habebo gratiam illi. neque enim aliter facere poterit: tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est beneuolentia. Vale.

CICERO ATTICO, S. 20

C TRebatium VI. Kal. quo die has literas dedi, exspectabam ex eius nuntio, Matiique literis meditabor, quomodo cum illo loquar. O tempus miserum! nec dubito, quin à me contendat, ad vrbem veniam. Senatum enim Kalendis velle se frequentem adesse, etiam Formiis proscribi iussit. Ergo ei negandum est? Sed quid præripi: statim ad te perscribam omnia. ex illius sermone statuam, Arpinúmne mihi eundum sit, an quò aliò. Volo Ciceroni meo togam puram dare, istic puto. Tu quæso, cogita, quid deinde. nam me hebetem molestiæ reddiderunt. A Curio, velim scire, ecquid ad te scriptum sit de Tirone, ad me enim ipse Tiro ita scripsit, vt verear, quid agat. Qui autem veniunt inde, id modò nuntiant. Sanè in magnis curis etiam hæc me solicitant. in hac enim fortuna perutilis eius & opera, & fidelitas esset.

D CICERO ATTICO, S. 21

VTrumque ex tuo consilio. nam, & oratio fuit ea nostra, vt bene potiùs ille de nobis existimaret, quàm gratias ageret: & in eo mansimus, ne ad vrbem. illa fefellerunt, facilem quod putaramus. nihil vidi minùs. damnari se nostro iudicio: tardiores fore reliquos [illegible] nõ venirem, dicere. ego dissimilem illorum esse causam. Quid multa? Veni igitur,

tur,& age de pace. Meóne, inquam, arbitratu? An tibi, inquit, ego præscribam? Sic, inquam, agam, Senatui non placere, in Hispanias iri, nec exercitus in Græciam transportari, multáque, inquã, de Cn. deplorabo. Tum ille, Ego verò ista dici nolo. Ita putabam, inquam, sed ego eò nolo adesse, quòd aut sic mihi dicendũ est, multáque, quæ nullo modo possem silere, si adessem: aut non veniendum. Summa fuit, vt ille quasi exitum quærens, vt deliberarem. Non fuit negandum. ita discessimus. Credo igitur hunc me non amare. At ego me amaui: quod mihi iãpridem vsu non venit. Reliqua, ô Dij, qui comitatus? quæ (vt soles dicere) νεκυία, in qua erat Eros Celeri. O rem perditam! ô copias desperatas! Quid Seruij F. Quòd in his castris fuerunt, quibus Pompeius circumsideretur? Sex legiones: multùm vilat, audeo nullum video finem mali. Nunc certè promenda tibi sunt consilia. Hoc fuerat extremum. Illa tamen κα[illegible]άχεσις illius est odiosa, quam pænè præterij: si sibi consiliis nostris vti non liceret, vsurum, quorum posset, ad omniáque esse descensurum. Vidisti igitur virum? vt scripseras: ingemuisti? certè. credò reliqua. Quid? continuo ipse in Puteolanum: ego Arpinũ: inde exspecto quidẽ ΛΑΛΑΓΕΥΣΑΝ illam tuam. Tu (malim) inquies, actum ne agas. etiam illum ipsum, quem sequimur, multa fefellerunt. sed ego tuas literas exspecto. Nihil est enim iã, vt antea, VIDEAMVS, HOC QVORSVM EVADAT. Extremum fuit de congressu nostro: quo quidem non dubito quin istum offenderim, eò maturiùs agendum est. Amabo te, epistolam, πολιτικήν. Valde tuas literas nunc exspecto.

CICERO ATTICO, S. 22

EGO meo Ciceroni, quoniam Roma caremus, Arpini potissimum togam puram dedi, idque municipibus nostris fuit gratum: etsi omneis, & illos, & quà iter feci, mæstos, afflictósque vidi. tam tristis, & tam atrox est ἀπο[illegible] huius ingentis mali. Delectus habentur, in hiberna deducuntur. Ea quæ etiam

A cùm à bonis viris: cũ iusto in bello, cùm modestè fiunt, tamen ipsa per se molesta sunt, quã censes acerba nunc esse, cũ à perditis, in ciuili nefario bello, petulãtissimè fiant. Caue autem putes, quemquam hominẽ in Italia turpem esse, qui hinc absit. Vidi ipse Formiis vniuersos: neque mehercule vnquam homines putaui: &. noram omneis: sed nunquam vno loco videram Pergamus igitur, quò placet. & nostra omnia relinquamus. Proficiscamur ad eum cui grauior noster aduentus erit, quàm si vna fuissemus. tum enim eramus in maxima spe. nunc ego quidẽ, in nulla: nec, præter me, quisquam Italia cessit, ni qui hunc inimicum sibi putaret. nec mehercule hoc facio reip. causa, quam funditus deletã puto, sed ne quis me putet ingratum in eum, qui me leuauit iis incommodis, quibus idem affecerat: & simul quòd ea, quæ fiunt, aut quæ certè futura sunt, videre non potero. Etiam equidem s. c. facta

B quędam iam puto vtinam in Volcatij sententiam. Sed quid refert? est enim vna sententia omniũ. Sed erit immitissimus Seruius, qui filiũ misit ad affligendũ Cn. Pompeiũ, aut certè capiendũ cum Pótio Titiniano. etsi hic quidẽ timoris causa: ille verò. Sed stomachari desinamus, & aliquando sententiam terminemus, vt nihil noui, nisi id, quod minimũ vellẽ, spiritum reliquũ esse. Nos, quoniã superum mare, obsidetur, infero nauigabimus: & si Puteolis erit, difficile, Crotonem petemus, aut Thurios, & boni ciues & amantes patriæ, mare infestum habebimus. Aliam rationẽ huius belli gerendi nullam video: in AEgyptũ nos abdimus, exercitu pares esse non possumus: pacis fides nulla est. sed hæc satis deplorata sunt. Tu velim literas, Cephalioni des de omnibus rebus actis, denique etiam de sermonibus hominum. nisi planè obmutuerunt. Ego

C tuis cõsiliis vsus sum, maximè quòd & grauitatem in congressu nostro tenui, quàm debui, & ad vrbem vt non accederem, perseueraui. Quod superest, scribe, quæso, quã accuratissime (iã enim extrema sunt) quid placeat, quid censeas etsi iam nulla dubitatio est. tamen siquid, vel potiùs, quidquid veniet in mentem scribas velim.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD T. POMPONIVM ATTICVM,

Liber decimus.

CICERO ATTICO, S. 1

TERTIO Non. cùm in Lateriũ fratris venissem, accepi literas, & paulum respiraui: quod post has ruinas mihi non acciderat. per enim magni æstimo, tibi firmitudinem animi nostri, & factum nostrum probari. Sexto enim nostro quòd scribis probari, ita lætor, vt me quasi patris eius, cui semper vni tribui plurimùm, iudicio comprobari putem: qui mihi, quod sæpe soleo recordari, dixit olim Nonis illis Decembribus: cùm ego, Sexte, quidnam ersio μὴ μὰν, inquit ille, ἀσπουδεί γε καὶ ἀκλειῶς ἀπολοίμην, Ἀλλὰ μέγα ῥέξαντι καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι. Eius igitur mihi viuit auctoritas, & simillimus eius filius eodem est apud me pondere, quo fuit ille: quem saluere B velim iubeas plurimũ. Tu tuũ consiliũ, etsi nõ in longum tempus differs (iam enim illũ emptũ pacificatorẽ perorasse puto: iam actũ aliquid esse in consessu senatorum) tamen suspẽsum me detines: sed eo minus, quòd non dubito, quid nobis agẽdum putes. Quid enim Flauio legionẽ, & Siciliam dari scribis? & id iam fieri? quæ tu scelera partim parari, & iã cogitari: partim ex tempore futura censes: Ego verò Solonis, popularis tui, &, vt puto, etiam mei, legẽ negligã, qui capite sanxit si qui in seditione nõ alterius vtrius patris fuisset: nisi tu aliter censes: & hinc abero, & illij: sed alterum mihi est certius: nec præripiã tamen: exspectabo tuum consilium, & eas literas, nisi alias iã dedisti, quas scripsi, vt Cephaloni dares. Quòd scribis, nõ quo aliũde audieris, sed teipsum putare, me attractum iri, si de pace agatur: mihi omnino non venit in mentẽ, quæ possit actio esse de pace, cùm illi certissimũ C sit, si possit, exspoliare exercitu, & prouincia Pompeium. nisi fortè iste summarius ei potest persuadere, vt, dum oratores eant, & redeant, quiescat, nihil video, quod sperẽ, aut quod iam putem fieri posse: sed tamen hominis hoc ipsum probi est, & magnum sit τῶν πολιτικωτάτων σκεμμάτων, veniendum ne sit in consilium tyranni, si is aliqua de re bona deliberaturus sit. Quare, siquid eiusmodi euenerit, vt arcessamur (quod equidem non curo: quod enim essem de pace dicturus, dixi: ipse valde repudiauit (sed tamen siquid acciderit: quid censeas mihi faciendũ, vtrique scri- A bito. Nihil enim mihi adhuc accidit, quod maioris consilij esset. Erebatio boni viri & ciuis, verbis te gaudeo delectatum: tuaque ista crebra ἐκφώνησις ὑπέρευ, me sola adhuc delectauit. Literas tuas vehementer exspecto: quas quidem credo iam datas esse. Tu cum Sexto seruasti grauitatem eandem, quam mihi præcipis. Celer tuus disertus magis est, quàm sapiens. De iuuenibus, quæ ex Tullia audisti, vera sunt. M. Antonij illud, quod scribis, non mihi videtur tam re esse triste, quàm verbo. hæc est ἄλη, in qua nũc sumus, mortis instar. aut enim mihi liberè inter malos πολιτευτέον fuit, aut vel periculosè cum bonis: aut nos temeritatem bonorum sequamur, aut audaciam improborũ insectemur. vtrũque periculosum est. Ac hoc: quod agimus, & turpe, nec tamen tutum. Istum, qui filium Brundisium de pace misit) de pace idem sentio, quod tu, simulationem esse apertam: parari autem bellum acer- B rime (me legatum iri non arbitror: cuius adhuc (vt optaui) mẽtio facta nulla sit. eo minus habeo necesse scribere, aut etiam cogitare, quid sim facturus, si acciderit, vt legarer. Vale.

CICERO ATTICO, S. 2

EGO cùm accepissem tuas literas Non. April. quas Cephalio attulerat, essémque Minturnis postridie mansurus, & inde protinus: sustinui me in Arcano fratris, vt dum aliquid certius afferretur, occultiore in loco essemus, agerentúrque nihilominùs quæ sine nobis agi possunt. MMTEYCA iam adest, & animus ardet, nec est quidquam quò, & quà. sed hæc nostra erit cura, & peritorum. Tu tamen, quoad poteris, vt adhuc fecisti, nos consiliis iuuabis. Res sunt inexplicabiles. Fortunæ sunt committẽda omnia, sine spe conamur C vlla. melius si quid acciderit, mirabimur. Dionysium nollem ad me profectum: de quo ad me Tullia mea scripsit, sed & tempus alienum est, & homini non amico nostra incõmoda, tanta præsertim, spectaculo esse nollem: cui te meo nomine inimicum esse nolo.

CICERO ATTICO, S. 3

CVM quid scriberem, planè nihil haberem, hæc autem reliqua essent, quæ scire cuperem: profectúsne esset: quo te statu vrbẽ reliquisset: in ipsa Italia quẽ quinque regioni, aut negotio præfecisset, & qui essent ad Pō-

peium

peium, & ad coss. ex s. c. de pace legati: (vt A igitur hæc scirem, dedita opera has ad te literas misi. Feceris igitur commodè, mihique gratũ, si me de his rebus, &, si quid erit aliud, quod scire opus sit, feceris certiorem. Ego in Arcano opperior, dum ista cognosco. Ad VII. Id. alteram tibi eodem die hãc epistolam dictaui, & pridie dederam mea manu longioré. Visum te aiunt in Regia, nec reprehẽdo, quippe cùm ipse istam reprehensionem non fugerim: sed exspecto tuas literas: neque iam sanè video quid exspectem: sed tamen, etiamsi nihil erit, idipsum ad me velim scribas. Cæsar mihi ignoscit per literas, quòd non venerim, seséque in optimam partem id accipere dicit. Facilè patior quòd scribit, secum Tullium, & Seruium questos esse, quia non idem sibi, quòd mihi, remisisset. Homines ridiculos, qui cùm filios misissent ad Cn. Pompeium, circumsedendũ ipsi in senatum venire dubitarent. Sed tamen exemplum misi ad B te Cæsaris literarum. Vale.

CICERO ATTICO, S. 4

MVLTAS à te accepi epistolas, eodem die omneis diligenter scriptas. Ea verò, quæ voluminis instar erat, sæpe legẽdas, sicuti facio: in qua non frustra laborem suscepisti: mihi quidem pergratum fecisti. Quare, vt id, quoad licebit, id est, quoad scies, vbi simus, quam sæpissime facias: te vehementer rogo. At deplorandi quidem, quod quotidie facimus, sit iam nobis aut finis omnino, si potest, aut moderatio quædam: quod profectò potest. Nõ enim tã quam dignitatẽ, quos honores, quem vitæ statum amiserim, cogito: sed quid consecutus sim, quid præstiterim, qua in laude vixerim: his denique in malis quid intersit inter me, & istos, quos propter omnia amisimus. hi sunt, qui nisi me ciuitate expulissent, C obtinere se non posse putauerunt licentiam cupiditatũ suarum: quorum societatis, & sceleratæ consensionis fides quò eruperit, vides. Alter ardet furore, & scelere, nec remittit aliquid, sed in dies ingrauescit: modò Italia expulit: nunc alia ex parte persequi, ex alia, prouincia spoliare conatur, nec iam recusat, sed quodammodo postulat, vt, quemadmodum est, sic etiam appelletur tyrannus. alter, is, qui nos sibi quondam ad pedes stratos ne sublcuabat quidem: qui se nihil contra huius voluntatem aiebat facere posse: elapsus è socerí manibus, ac ferro, bellum terra & mari comparabat: non iniustum ille quidem, sed cũ pium, tum etiam necessarium, suis tamẽ ciuibus exitiabile, nisi vicerit: calamitosum etiã, si vicerit. Hor ũ ego summorum imperatorũ non modo res gestas non antepono meis, sed ne fortunã quidẽ ipsam, qua illi florentissima, nos duriore cõflictari videmur. Quis enim D potest, aut deserta per se patria, aut oppressa beatus esse? Et, si (vt nos à te admonemur) rectè in illis libris diximus, nihil esse bonũ, nisi quod honestum: nihil malum, nisi quod turpe sit: certè vterque istorum est miserrimus: quorum vtrique semper patriæ salus, & dignitas posterior sua dominatione, & domesticis commodis fuit. Præclara igitur consciẽtia sustentor, cùm cogito, me de rep. aut meruisse optimè, cùm potuerim: aut certè nunquam, nisi diuinè, cogitasse: eaque ipsa tempestate euersam esse remp. quam ego XIIII. annis antè prospexerim. Hac igitur conscientia comite proficiscar. magno equidem cum dolore, nec tam id propter me, aut propter fratrem meum, quorum iam acta ætas, quàm propter pueros, quibus interdũ videmur præstare etiam remp. debuisse: quorum quidem alter non tam, quia maiore pietate est, me mirabiliter excruciat: aliter (ô rem miseram! nihil enim mihi accidit in omni vita acerbius) indulgẽtia videlicet nostra deprauatus, eò progressus est, quò non audeo dicere: & exspecto tuas literas, scripsisti enim te scripturum esse plurima, cùm ipsum vidisses. Omne meum obsequium in illum, fuit cum multa seueritate: neque vnum eius, nec paruum, sed multa magna delicta compressi. Patris autem lenitas, amanda potiùs ab illo, quàm tam crudeliter negligenda, nam literas eius ad Cæsarem missas ita grauiter tulimus, vt te quidem celaremus: sed ipsius videmus vitam insuauem reddidisse, hoc verò eius iter, simulatióque pietatis, qualis fuerit, non audeo dicere. Tantum scio: post Hirtium conuentum, arcessitum ab Cæsare cum eo de meo animo à suis rationibus alienissimo, & consilio relinquendi Italiam: & hæc ipsa timidè. sed nulla nostra culpa est. natura metuenda est. Hæc Curionem, hæc Hortensij filium, non patrum culpa corrupit. Iacet in mærore meus frater, neque tam de sua vita, quàm de mea metuit. Huic tu, huic tu malo affer consolationes, si vllas potes, maximè quidem illam velim, ea, quæ ad nos delata sint, aut falsa esse, aut minora, quæ si vera sint, quid futurum sit in hac fuga, nescio. nam si haberemus remp. consilium mihi non deesset nec ad seueritatem, nec ad diligentiam. Hæc siue iracundia, siue dolore, siue metu permotus, grauiùs scripsi, quàm aut tuus: in illum amor, aut meus postulabat: si vera sunt, ignosces: si falsa, me libente eripies mihi hunc errorem. Quoquo modo verò se res habebit, nihil assignabis nec patruo, nec patri. Cùm hæc scripsissem, à Curione mihi nuntiatum est, eũ ad me venire. venerat enim is in Cumanum vesperi prid. id est Idibus. Si quid igitur eiusmodi sermo eius attulerit, quod ad te scribendum sit, id in literis adiungam. Præteriit villam meam Curio, iussitque mihi nuntiari, mox se venturum, cucurrítque Puteolos, vt ibi concionaretur: concionatus est: rediit: fuit ad me sanè diu. O rem fœdam! nosti hominẽ: nihil occultauit. in primis, nihil esse certius, quàm vt omnes, qui lege Pompeia condemnati essent, restituerentur. itaque se in Sicilia eorum opera vsurum. De Hispaniis, non dubitabat, quin Cæsaris essent: inde ipsum cum exercitu, vbicumque Pompeius esset: eius interitu finem belli fore: propriùs factum esse nihil: eum planè iracundia elatum voluisse occidi Metellum, tribunum pleb. quod si esset factum, cædem magnam futuram esse: permultos hortatores esse cædis: ipsum autem non voluntate: aut natura non esse crudelem, sed quod putaret, popularem esse clementiam: quòd si populi studiũ amisisset, crudelem forecúmque perturbatum quod intelligeret, se

apud ipsam plebem offendisse de ærario. itaque ei cùm certissimum fuisset, antè, quàm proficisceretur, concionem habere ausum nō esse, vehementérque animo perturbato profectum. Cùm autem ex eo quærerem, quid videre, quod exemplum? quam remp. planè fatebatur nullam spem reliquam. Pompeij classem timebat: quæ si esset, se de Sicilia abiturum. Quid isti, inquam, sex tui fasces? si ab senatu, cur laureati? si ab ipso, cur sex? Cupiui, inquit, ex s.c. surrepto. nam aliter non poterat. At ille impendiò nunc magis odit senatum. A me, inquit, omnia proficiscentur. Sex autem, quia XII. nolui. nam licebat. Tum ego, Quàm vellem, inquam, petiisse ab eo, quod audio Philippum impetrasse: sed veritus sum, quia ille à me nihil impetrabat. Libēter, inquit, tibi concessisset, verùm puta te impetrasse. Ego enim ad eum scribam, vt tu ipse voles, de ea re nos inter nos locutos. Quid autem illius interest, quoniam in senatum nō venis, vbi sis? quin nunc ipsum minimè offendisses, eius causa si in Italia non fuisses. Atque ego, me recessum, & solitudinem quærere, maximè quòd lictores haberem, laudabat consilium. Quid ego inquam? nam mihi cursus in Græciā per tuam prouinciam est, quoniam ad mare superum milites sunt. Quid mihi, inquit, optatius? Hoc loco multa perliberaliter. Ergo hoc quidem est verum profectò vt non modò tutò, verùm etiam palàm nauigaremus. Reliqua in posterum diem distulit: ex quibus scribam ad te, si quid erit epistola dignū. Sunt autem, quæ præterij interregnúmne esset expectaturus, an quomodo dixerim? Ad se ille quidē, deferri consulatū: sed se nolle in proximum annū. Et alia sunt, quæ exquiram. Iurabat ad summā, quod nullo negotio faceret, amicissimum mihi Cæsarem: esse debet. quid enim, inquam, scripsit ad me Dolabella? dico quid? affirmabat cùm scripsisset, quòd me cuperet ad vrbem venire, illum quidem gratias agere maximas, & non modò probare, sed etiam gaudere. Quid quæris? Atque iubebat. Est enim suspicio illa domestici mali, & sermonis Hirtiani. quàm cupio illum dignum esse nobis? & quàm ipse me inuito, quæ pro illo sit suspicandum? sed opus fuit Hirtio conuento. Est profectò nescio quid, sed velim quàm minimo: & tamen eum nondum redisse miramur. sed hæc videbimus. Tu Oppios Terentiæ dabis. Iam enim vrbis vnum periculum est, me tamen consilio iuua, pedibúsne Regium an hinc statim in nauem. Ceterùm, quoniam commoror, ego ad te statim habebo quod scribam, simul vt videro Curionem. De Tirone cura, quæso, quod facis, vt sciam quid is agat.

CICERO ATTICO, S. 15

De tota mea cogitatione scripsi ad te antea satis vt mihi visus sum, diligēter, de die nihil sanè potest scribi certi, præter hoc non ante lunam nouam. Curionis sermo postridie eādem habuit ferè summam: nisi quod apertiùs significauit, se harum rerum exitum non videre. Quòd mihi mandas de quodam regendo, ἀρχαῖον tamen nihil prætermittā, atque vtinam tu, sed modestior non ero, Epistolam ad Vestorium statim de Tullia: ac valde requirere solebat. Commodius tecum Vectenus est locutus, quàm ad me scripserat. sed mirari satis hominis negligentiam nō queo, cùm enim mihi Philotimus dixisset, HS. L. emere de Canuleio diuersorio illud posse, minoris etiam empturum, si Vectenum rogasem: rogaui, vt, si quid posset, ex ea summa detraheret. promisit: ad me nuper, se HS. XXX. emisse: vt scriberem, cui vellem addici: diem pecuniæ. Idus Nouembr. esse rescripsi ei stomachosiùs, cum ioco tamen familiari. Nunc quoniam agit liberaliter, nihil accuso hominem: scripsique ad eum, me à te certiorē esse factum. Tu de tuo itinere quid, & quando cogites, velim me certiorem facias. Ad XV. Kalend. Maij.

CICERO ATTICO, S. 16

Me adhuc nihil præter tempestatem moratur, astutè nihil sum acturus, fiat in Hispania quidlibet: & tamen retice. Meas cogitationes omneis explicaui tibi superioribus literis, quocirca hæ sunt breues: & tamen quia festinabam, erámque occupatior de Quinto fratre, ita me quidem sedulò: sed nolo reliqua. Quòd dein me mones: & amicè, & prudēter me mones. sed erunt omnia facilia, si ab vno illo cauero. Magnum opus est: mirabilia multa, nihil simplex, nihil sincerum. vellem suscepisses iuuenem regendum. pater enim nimis indulgens, quidquid ego adstrinxi, relaxat, si sine illo possem, regerem, quod tu potes. sed ignosco: magnum, inquam opus est. Pompeium pro certo habemus per Illyricum proficisci in Galliam, ego nunc, quà, & quòs videbo. Ego verò Apulum, & Sipontum: & tergiuersationē istam probo: nec tuam rationem, eandem esse duco, quam meam: non quin in rep. rectum idem sit vtrique nostrûm: sed ea non agitur. Regnandi contentio est, in qua pulsus est modestior rex; & probior, & integrior, & is, qui nisi vincit, nomen pop. Rō. deleatur necesse est. sin autem vincit: Sullano more, exemplóque vincet. Ergo hac in contentione neutrum tibi palàm sentiendum, & tempori seruiendum est. mea causa autem, alia est, quòd beneficio vinctus, ingratus esse non possum: nec tamen in acie. sed Melitæ, aut alio in loco, siue in oppidulo futurum puto. Nihil, inquies, iuuas eum, in quem ingratus esse non vis? immò minùs fortasse voluisset. sed de hoc videbimus. exeamus modò quod vt meliore tempore possimus, facit Adriatico mari Dolabella, freto Siciliensi Curio. Iniecta autem mihi spes quædam est, velle mecum Seru. Sulpicium colloqui: ad eum misi Philotimum libertum cum literis. si vir esse volet, præclara συνοδία. sin autem: erimus nos, qui solemus. Curio mecum vixit, iacere Cæsarem putans offensione popularis Siciliaque diffidēs, si Pompeius nauigare cœpisset. Quinctum puerum accepi vehementer, auaritiam video fuisse & spem magni congiarij. Magnum hoc malum est: sed scelus illud, quod timueramus, spero nullum fuisse. hoc autem vitium puto te existimare nō nostra indulgentia, sed à natura profectum: quē tamen nos disciplina regimus. De Cepiis Velien

llensibus quid placeat, cum Philotimo videbis. Epeirum, nostrâ putabimus: sed alios cursus videbamur habituri.

CICERO ATTICO, S.

ET res ipsa monebat, & tu ostenderas, & ego videbam, de his rebus, quas intercipi periculosum esset, finem inter nos scribendi fieri tempus esse. sed cùm ad me sæpe mea Tullia scribat, orans, vt, quid in Hispania geratur, exspectem, & semper adscribat, idem videri tibi, idque ipse etiam ex tuis literis intellexerim: non puto esse alienum, me ad te, quid de ea re sentiam, scribere. Consiliũ istud tunc esset prudens, vt mihi videtur, si nostras rationes ad Hispaniensem casum accommodaturi essemus. quod fieri dicitis oportere. necesse est enim aut, id quod maximè velim, pelli istum ab Hispania aut trahi id bellum, aut istum, vt confidere videtur, apprehendere Hispanias. Si pelletur: quàm gratus aut quàm honestus tum erit ad Pompeium noster adventus, cùm ipsum Curionem ad eum transiturum putem? si trahitur bellum: quid exspectem? aut quamdiu? relinquitur, vt, si vincimur in Hispania, quiescamus, id ego contrà puto. istum enim victorem magis relinquendum puto, quàm victum: & dubitantem magis, quàm fidentem suis rebus. nam cædem video, si vicerit, & impetum in priuatorum pecunias, & exulum reditum, & tabulas nouas, & turpissimorum honores, & regnum, non modo Romano homini, sed ne Persæ quidem cuiquam tolerabile. Tacita esse poterit in id dignitas nostra? Pati poterunt oculi me cum Gabinio sententiam dicere? & quidem illum rogari prius? præstò esse clientem tuum Cœlium, Catuli Plaguleium, ceteros? Sed cur inimicos colligo, qui meos necessarios à me defensos nec videre in curia sine dolore, nec versari inter eos sine dedecore potero? Quòd si ne id quidem est exploratum, fore vt mihi liceat? scribunt enim ad me amici eius, me illi nullo modo satis fecisse, quòd in senatum non venerim. taménne dubitemus, an ei nos etiam cum periculo venditemus, qui cum coniuncti ne cum præmio quidem voluimus esse? Deinde hoc vide, non esse iudicium de tota contentione in Hispaniis, nisi fortè, his amissis, arma Pompeium abiecturum putas: cuius omne consilium Themistocleum est. Existimat enim, qui mare teneat, eum necesse rerum potiri. Itaque qui nunquã id egit, vt Hispaniæ per se tenerentur, naualis apparatus ei semper antiquissima cura fuit. Nauigabit igitur, cum erit tempus, maximis classibus, & ad Italiam accedet, in qua nos sedentes quid erimus? Nam medios esse iam non licebit. classibus aduersabimur igitur? Quod malum maius, scilicet tantum? denique quid turpius? Annibal hic in absenteis, salus tuli scelus: eiusdem cum Pompeio, & cum reliquis principibus non feram? Quod si iam misso officio, periculi ratio habenda est: ab illis est periculum, si peccaro: ab hoc, si rectè fecero. nec vllum in his malis consilium periculo vacuum inueniri potest: vt non sit dubium, quin cum periculo fugiamus, quod fugeremus etiam cum salute. Non simul

A cum Pompeio mare transierimus, omnino potuimus? Exstat ratio dierum sed tamen (fateamur enim, quod est: ne condamus quidem, vt possimus) fefellit ea res, quæ fortasse non debuit: sed fefellit, pacem putaui fore: quæ si esset iratum mihi Cæsarem esse, cùm idem amicus esset Pompeio, nolui. Senseram enim, quàm iidem essent. hoc veritus, in hanc tarditatem incidi. Sed assequar omnia, si propero: si cunctor, amitto. Et tamen, mi Attice, auguria quoque me incitant quadam spe non dubia, non hæc collegii nostri ab Appio, sed illa Platonis de tyrannis, nullo enim modo posse video stare istum diutius, quin ipse per se, etiam languentibus nobis, concidat: quippe qui florenteis ac nouos, vt vti diebus ipsi illi egenti, ac perditæ multitudini in odium acerbissimum venerit: qui duarum rerum simulationem tam citò a-

B miserit, mansuetudinis in Metello: diuitiarum, in ærario. Iam, quibus vtatur vel sociis, vel ministris, si ii prouincias, si remp. regent quorum nemo duos menses potuit patrimonium suum gubernare: non sunt omnia colligenda, quæ tu acutissimè perspicis: sed tamen ea pone ante oculos, iam intelliges, id regnum, vix semestre esse posse. Quòd si me fefellerit: feram, sicut multi præclarissimi homines in rep. excellentes tulerunt: nisi fortè me Sardanapali vice in suo lectulo mori malle censueris, quàm exsilio Themistocleo: qui cùm fuisset, vt ait Thucydides, τῶν τε παραχρῆμα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων, καὶ τῶν μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστὴς, tamen incidit in eos casus, quos vitasset, etsi is erat (vt ait idē) qui τό τε ἄμεινον, ἢ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεῖ ἔτι προεώρα μάλιστα, tamen non vidit nec quomodo Lacedæmoniorum, nec quomodo suo-

C rum ciuium inuidiam effugeret, nec, quid Artaxerxi polliceretur. Non fuit illa nox tam acerba Africano sapientissimo viro, non tam dirus ille Sullanus callidissimo viro, C. Mario si nihil vtrumque eorum fefellisset. Nos tamen hoc cõfirmamus illo augurio, quod diximus: nec fallit, nec aliter accidit. corruat iste necesse est, aut per aduersarios, aut ipse per sequi quidem sibi est aduersarius vnus acerrimus. id spero viuis nobis fore. quamquam tempus est nos de illa perpetua iam, non de hac exigua vita cogitare. sin quid acciderit maturius: haud sanè mea multùm interfuerit, vtrum factum videam, an futurum esse multò antè viderim. Quæ cùm ita sint, non est committendum, vt iis paream, quos contra me senatus, ne quid resp. detrimenti acciperet, armauit. Tibi sunt omnia commendata: quæ commendationis meæ, pro tuo in nos amore, non indigent, ne hercule ego quidem reperio, quid scribam, sedeo enim πλουδοκῶν. etsi ni-

D hil vmquam tam fuit scribendum, quàm nihil mihi vmquam ex plurimis tuis iucunditatibus gratius accidisse, quàm quòd meã Tulliam suauissimè, diligentissiméque coluisti. valde eo ipsa delectata est: ego autem non minus: cuius quidẽ virtus mirifica. quomodo illa fert publicam cladem? quo modo domesticas tricas? quantus autem animus in discessu nostro? στοργῆς sit summa σύντηξις. tamen eos rectè facere. & bene audire vult. Sed hac super

re nimis, ne meam ipse συμπαθειαν enocê. Tu, siquid de Hispaniis certius, & siquid aliud dum adsumus, scribes: & ego fortasse discedens dabo ad te aliquid: eo etiam magis quod Tullia te non putabat ex Italia hoc tempore. Cum Antonio item est agendum vt cum Curione Mælitæ me velit esse: huic bello nolle interesse eo velim tam facili vti possem, & tam bono in me, quàm Curio. Is ad Missenum VI. Non. venturus dicebatur: id est hodie. Sed præmisit mihi odiosas literas hoc exemplo.

ANTONIVS TRIBVNVS PL. PROPR. CICERONI IMP. S. 8

NISI te valde amarem, & multò quidem plus, quàm tu putas, non extimuissem rumorem, qui de te prolatus est, cùm præsertim falsum esse existimarem. sed quia te nimio plus diligo, non possum dissimulare, mihi famam quoque, quamuis sit falsa, magni esse. te iturũ trans mare, credere non possum, cùm tanti facias Dolabellam, & Tulliam tuã fæminam lectissimam. tantique ab omnibus nobis fias: quibus, mehercule, dignitas amplitudóq; tua penè carior est, quàm tibi ipsi. Sed tamen non sum arbitratus esse amici, non commoueri etiam improborum sermone: atque eo feci studiosiùs, quòd iudicabam, duriores parteis mihi impositas esse ab offensione nostra: quæ magis a ζηλοτυπίᾳ mea, quàm ab iniuria tua nata est. Sic enim volo te tibi persuadere, mihi neminem esse cariorẽ te, excepto Cæsare meo: méque illud vnà iudicare, Cæsarem maximè in suis M. Ciceronem reponere. Quare, mi Cicero, te rogo, vt tibi omnia integra serues: eius fidem improbes, qui tibi, vt beneficium daret prius iniuriam fecit: contrà, ne profugias, qui te, etsi non amabit (quod accidere non potest) tamen saluum, amplissimúmque esse cupiet. Dedita opera ad te Calpurnium, familiarissimum meum misi: vt mihi magnæ curæ tuam vitam, ac dignitatem esse scires. Eodem die à Cæsare Philotimus literas attulit hoc exemplo.

CAESAR IMP. M. CICER. IMP. S. 9

ETSI te nihil temere, nihil imprudenter facturum iudicaram. tamen permotus hominum fama scribendum ad te existimaui, & pro nostra beneuolentia petendum, ne quò progredereris, inclinata iam re, quo integra etiam progrediendum tibi nõ existimasses. námque & amicitiæ grauiorem iniuriam feceris, & tibi minùs commodè consulueris, si non fortuna obsecutus videbere, omnia enim secundissima nobis, aduersissima illis accidisse videntur: nec causam secutus (eadem enim tum fuit, cùm ab eorum consiliis abesse iudicasti) sed meum aliquod factum condemnasse: quo mihi grauius abs te nihil accidere potest. quod ne facias, pro iure nostræ amicitiæ à te peto. Postremò quid viro bono, & quieto, & bono ciui magis conuenit, quàm abesse à ciuilibus controuersiis? Quod nonnulli cùm probarent, periculi causa sequi non potuerunt. tu, explorato & vitæ meæ testimonio, & amicitiæ iudicio, neque tutius, neque honestius reperies quidquam, quàm ab omni contentione abesse. XV. Kalend. Maias. Ex itinere. Vale.

Hæc epistola, pars est septima, decima tamen facilioris distinctionis causa numeratur.

CICERO ATTICO, S. 10

ADVENTVS Philotimi (at cuius hominis? quam insulsi, & quàm sæpe pro Pompeio mentientis?) exanimauit omneis qui mecum erant. Nam ipse obdurui. dubitauit nostrûm nemo, quin Cæsar itinera repressisset: volare dicitur: Petreius se cum Afranio coniunxisset: nihil affert eiusmodi. Quid quæris? etiam illud erat persuasum, Pompeium cum magnis copiis iter in Germaniam per Illyricum fecisse: id enim αὐθεντικῶς nuntiabatur. Melitam igitur, opinor, capessamus, dum quod in Hispania: quod quidem propemodũ videor ex Cæsaris literis, ipsius voluntate facere: qui negat neque honestius neque tutius mihi quidquam esse, quam ab omni contentione abesse. Dices, Vbi ille ergo tuus animus, quem proximis literis? Adest, & idem est. Sed vtinam de meo solùm capite decernerem. lacrymæ meorum me interdũ molliunt, precantium, vt de Hispaniis exspectemus. M. Cœlii quidem epistolam, scriptã miserabiliter, qua hoc idem obsecraret, vt exspectarem, ne fortunas meas, ne vnicam filiam, ne meos omneis tam temere proderem, non sine magno fletu legerunt pueri nostri, etsi meus quidẽ est, fortior, eóque ipso vehementiùs commouet, nec quidquam, nisi de dignatione laborat. Melitam igitur. deinde, quod videbitur. Tu tamen etiam nunc mihi aliquid literarum, & maximè si quid in Afranio. Ego, si cum Antonio locutus ero, scribam ad te, quid actum sit. ero tamen in credendo, vt mones, cautus. nam occultandi ratio cùm difficilis, tum etiam periculosa est. Seruiũ exspecto ad Nonas: & adiicit à Postumia: sed & Seruii & filii Quartanã leuiorem esse gaudeo. Misi ad te Cœlii etiam literarum exemplum. Vale.

COELIVS ATTICO, S. 11

EXANIMATVS tuis literis, quibus te nihil triste cogitare ostendisti, neque id, quod esset, perscripsisti, neque nõ tamen, quale esset, quod cogitares aperuisti, has ad te ilico literas scripsi. Per fortunas tuas, Cicero, per liberos te oro, & obsecro, ne quid grauius de salute, & incolumitate tua consulas. nam deos, hominésque, amicitiámque nostram testificor, me tibi prædixisse, neque temere monuisse: sed postquam Cæsarem conuenerim, sententiámque eius, qualis futura esset, parta victoria, cognorim, te certiorẽ fecisse. Si existimas, eandem rationem fore Cæsaris in dimittendis aduersariis, & conditionibus ferendis, erras, nihil nisi atrox, & sæuum cogitat, atque etiam loquitur. iratus senatui exiit. His intercessionibus planè incitatus est. non mehercule erit deprecationi locus. Quare si tibi tu, si filius vnicus, si domus, si spes tuę reliquæ tibi caræ sunt: si aliquid apud te nos, si vir optimus, gener tuus, valet, eorum fortunam non

non debes velle conturbare, vt eam causam, in cuius victoria salus nostra est, odisse aut relinquere cogamur: aut impiam cupiditatem contra salutẽ tuam habeamus. Denique illud cogita: quod offensæ fuerit in ista cunctatione te subiisse. nunc te contra victorẽ Cęsa. facere, quem dubiis rebus lædere noluisti, & ad eos fugatos accedere, quos resistenteis sequi nolueris, summæ stultitiæ est. Vide, ne dum pudet te parum optimatem esse, parum diligenter quod optimum sit, eligas. Quod si totũ tibi persuadere non possum, saltem, dum, quid de Hispaniis agamus, scitur, exspecta: quas tibi nuntio aduentu Cæsaris fore nostras. Quam isti spẽ habeãt, amissis Hispaniis, nescio. Quod porrò tuum consilium sit, ad desperatos accedere, non medius fidius reperio. Hoc, quod tu non dicendo mihi significasti, Cęsar audierat, ac simulatque, A V E, mihi dixit, statim, quid de te audisset, exposuit. Negaui me scire, tamen ab eo petiui, vt ad te literas mitteret, quibus maximè ad remanendum commoueri posses. Me secum in Hispaniã ducit. nam, nisi ita faceret, ego priusquàm ad vrbẽ accederẽ, vbicumque tu esses, ad te percurrissem, & hoc à te præsens contendissem, atque omni vi te retinuissem. Etiam, atque etiã, Cicero, cogita, ne te, tuósque omneis funditus euertas: ne te sciens, prudénsque eò dimittas, vnde exitũ vides nullũ esse. Quòd si te aut voces optimatium cõmouent, aut nonnullorũ hominum insolentiam, & iactationẽ ferre non potes, eligas censeo aliquod oppidũ, vacuum à bello, dum hæc decernuntur: quæ iã erunt confecta. Id si feceris; & ego te sapienter fecisse iudicabo, & Cæsarem non offendes. Vale.

A

B

CICERO ATTICO, S. 12

MEcæcũ, qui hæc antè non viderim! Misi ad te epistolam Antonij: & cùm ego sæpissime scripsissem nihil me contra Cæsaris rationes cogitare: meminisse me generi mei, meminisse amicitiæ: potuisse, si aliter sentirem esse cum Pompeio: me autem, quia cum lictoribus inuitus cursarem, abesse velle, nec idipsum certum etiam nunc habere. vide, quàm ad hæc τυραννικῶς. Tuum consilium quàm verum est? Nam qui se medium esse vult, in patria manet: qui proficiscitur, aliquid de alterutra parte iudicare videtur. Sed ego is non sum, qui statuere debeam, iure quis proficiscatur, nec ne. Parteis mihi Cæsar has imposuit, nequem omnino discedere ex Italia pateretur. quare parui refert, me probare cogitationem tuam, si nihil tamen tibi remittere possum. Ad Cæsarẽ mittas, censeo, & ab hoc petas. non dubito, quin impetraturus sis, cum præsertim te amicitiæ nostræ rationem habiturum esse pollicearis. Habes σκυτάλην λακωνικήν. omnino excipiã hominem. Erat autem v. Non. venturus vesperi, id est, hodie. Cras igitur ad me fortasse veniet, tentabo, audiam nihil properare. missurum me ad Cæsarem, clamabam; cum paucissimis alicubi occultabor. Certè hinc istis inuitissimis euolabo, atque vtinam ad Curionem. σὺν θεῷ τοι λέγω. Magnus dolor accessit. efficietur aliquid dignum nobis. ἀνορεξία tua mihi valde molesta. medere, amabo, dum est ἀρχή. De Massiliensibus gratæ tuæ mihi literæ quæso, vt sciam quidquid audieris. Ocellam cuperem, si possem palàm, quod à Curione effeceram. Hìc ego Seruium exspecto. Rogor enim ab eius vxore, & filio: & puto opus esse. Hic tamen Cytheridem secum lectica aperta portat: altera vxorem. Septem præterea coniunctæ lecticæ amicarum, hæ sunt amicorum. Vide, qua turpi leto pereamus. Et dubita si potes. quin ille seu victus, seu victor redierit, eadem facturus sit. Ego verò vehiculo. si nauis non erit, eripiam me ex istorum parricidio. Sed plura scribam, cùm illum conuenero. Iuuenem nostrum non possum non amare: sed ab eo nos non amari planè intelligo. Nihil ego vidi tam ἀνηθοποίητον, tam auersum à suis: tam nescio quid cogitans. vim incredibilem molestiarum: sed erit curæ, & est, vt regatur. mirum est enim ingenium ἤθους ἐπιμελητέον.

C

D

CICERO ATTICO, S. 13

OBSIGNATA iam epistola superiore, non placuit ei dare, cui constitueram, quòd erat alienus. itaque eo die data non est. Interim venit Philotimus & mihi à te literas reddidit: quibus quæ de fratre meo scribis, sunt ea quidem parum firma, sed habent nihil ὕπουλον, nihil fallax, nihil non flexibile ad bonitatem, nihil, quod non, quò velis, vno sermone possis perducere, ne multa, omneis suos, etiam quibus irascitur crebrius, tamen caros habet: me quidem seipso cariorẽ. Quòd de puero aliter ad te scripsit, & ad matrem de filio, non reprehendo. De iuuene, & de sorore, quæ scribis, molesta sunt: eóq; magis, quòd ea tempora nostra sunt, vt ego his mederi non possim. Nam certè mederer: sed, quibus in malis & qua in desperatione rerum simus, vides. Illa de ratione nummaria non sunt eiusmodi, (sæpe enim audio ex ipso) vt non cupiat tibi præstare, & in eo laboret. Sed, si mihi Q. Axius in hac mea fuga L L S. xxx. non reddit, quæ dedi eius filio mutua, & vtitur excusatione tẽporis, si Lepta, si ceteri: soleo mirari de nescio queis L L S. x x. cùm audio ex illo, se vrgeri. Vides enim profectò angustias. curari tamen ea tibi vtique iubet. An existimas, illum in isto genere lentulum, aut restrictum? nemo est minùs. De fratre satis. de eius filio, indulsit illi quidem suus pater semper: sed non facit indulgentia mendacem, aut auarum, aut non amantem suorum. ferocem fortasse, & arrogantem, & infestum facit. Itaque habet hæc quoque, quæ nascuntur ex indulgentia: sed ea sunt tolerabilia. Quid enim dicam, hac iuuentute? ea verò, quæ mihi quidem, qui illum amo, sunt his ipsis malis, in queis sumus, miseriora, non sunt ab obsequio nostro nam suas radices habent, quas tamen euellerem profectò, si liceret. Sed ea omnia mihi sunt patienda. Ego meum facilè teneo. nihil est enim eo tractabilius. cuius quidem misericordia, languidiora adhuc consilia cepi: & quo ille me fortiorẽ vult esse, eò magis timeo, ne in eũ existam crudelior. Sed Antonius venit heri vesperi. Iam fortasse ad me veniet: aut ne id quidem, quoniam scripsit, quid fieri vellet. Sed scies continuò, quid actum sit.

Nos iam nihil, nisi occultè. De pueris quid agam? paruóne nauigio committam? Quid mihi animi in nauigando censes fore? Recordor enim, æstate cum illo Rhodiorum ἀφράκτῳ nauigans quàm fuerim solicitus. Quid, duro tempore anni, actuariola fore censes? ô rem vndique miseram! Trebatius erat mecum, vir planè, & ciuis bonus. quæ ille monstra, Dij immortales? etiámne Balbus in senatum venire cogitet? Sed ei ipsi cras ad te literas dabo. Vectenum mihi amicum, vt scribis, ita puto esse cum eo, quòd ἀποτόμως ad me scripserat de nummis curandis, θυμικώτερον erat id tu, si ille aliter acceperit, ac debuit, lenies. Monetali autem abscripsi, quòd ille ad me proconsulē. sed quoniam est homo, & nos diligit, ipse quoque à nobis diligatur. Vale.

CICERO ATTICO S. 14

QVIDNAM mihi futurum est? aut quis me non solùm infelicior, sed iam etiam turpior? Nominatim de me sibi imperatum dicit Antonius, nec me tamen ipse adhuc viderat, sed hoc Trebatio narrauit. Quid agam nunc, cui nihil procedit: caditque ea, quæ diligentissimè sunt cogitata, teterrimè? Ego enim Curionem nactus, omnia me consecutum putaui. is de me ad Hortensium scripserat. Rheginus erat totus noster. huic nihil suspicabamur cum hoc mari negotii fore. Quò me nunc vertam? vndique custodior, sed satis lacrymis. παραπλευστέον igitur, & occultè in aliquam onerariam corrependum: non committendum, vt etiam compacto prohibiti videamur. Sicilia petenda: quam si erimus nacti, maiora quædam consequemur. sit modò rectè in Hispaniis: quamquam de ipsa Sicilia vtinam sit verum. sed adhuc nihil secundi. Concursus Siculorum ad Catonem dicitur factus: orasse, vt resisteret. omnia pollicitus: commotum illum, delectum habere cœpisse. non credo, vt est luculentus auctor, potuisse certè tenere illam prouinciam scio. Ab Hispaniis autē iam audietur. Hic nos C. Marcellum habemus eadem de re cogitantē, aut bene simulantem: quamquam ipsum non videram, sed ex familiarissimo eius audiebam. Tu, quæso, si quid habebis noui. ego, si quid moti erimus, ad te statim scribam. Q. filium seueriùs adhibebo. vtinam proficere possem. Tu tamen eas epistolas, quibus asperiùs de eo scripsi, aliquando concerpito, nequando quid emanet: ego item tuas. Seruium exspecto, nec ab eo quidquam ὑγιές. Scies, quid erit. sine dubio errasse nos, confitendum est. at semel? at vna in re? immò omnia quo diligentiùs cogitata, eo facta sunt imprudentiùs. Ἀλλὰ τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν, ἀχνύμενοί περ. In reliquis modò ne ruamus. Iubes enim profectionem meam prouidere. Quid prouideam? ita patent omnia, quæ accidere possunt vt, ea si vitem, sedendum sit cum dedecore, & dolore. si negligam periculum est, ne in manus incidam perditorum. Sed vide, quantis in miseriis simus. optandum interdum videtur, vt aliquam accipiamus ab istis quamuis acerbam iniuriam, vt tyranno in odio fuisse videamur. Quòd si

A nobis is cursus, quem speraram, pateret: effecissem aliquid profectò, vt tu optas, & hortaris, dignum nostra mora. sed mirificæ sunt custodiæ, & quidem ille ipse Curio suspectus. Quare vi, aut clam agendum est. etsi vi fortè ne cum tempestate: clàm autem cum istis. in quo siquod σφάλμα, vides, quàm turpe est, trahimur, nec fugiendum, siquid violentius. De Cœlio sæpe mecum agito, nec, siquid habuero tale, dimittam. Hispanias spero firmas esse Massiliensium factum cùm ipsum per se luculentum est, tum mihi argumento est, rectè esse in Hispaniis. Minus enim auderent, si aliter esset, & scirent. Nam & vicini, & diligentes sunt. Odium autem rectè animaduertis significatum theatro. Legiones etiam has, quas in Italia assumpsit, alienissimas esse video: sed tamen nihil inimicius, quàm sibi ipse. Illud rectè times, ne ruat. Si desperarit. certè ruet quo magis efficiendum aliquid est: fortuna velim meliori, animo Cœliano. sed primum B quidque, quod, qualecumque erit, continuò scies. Nos iuueni, vt rogas, suppeditabimus: & Peloponnesum ipsam sustinebimus. est enim indoles, modò aliquid hoc sit ἦθος ΑΚΙΜΟΔΟΝ. Quod si adhuc nullum est, esse tamen potest. aut ἀρετὴ non est διδακτόν. quod mihi persuaderi non potest. Vale.

CICERO ATTICO, S. 15

EPISTOLA tua, gratissima fuit meæ Tulliæ, & mehercule mihi. semper secum aliquid afferunt tuæ literæ. Scribes igitur, ac, si quid ad spem poteris, ne dimiseris. Tu Antonij leones pertimescas caue. Nihil est illo homine iucundius. Attende πρᾶξιν πολιτικοῦ. Euocauit literis è municipiis denos: & IIII. viri venerunt ad villam eius manè. Primum dormiit ad H. III. deinde, cùm esset C nuntiatum venisse Neapolitanos, & Cumanos (his enim est Cæsar iratus) postridie redire iussit: lauari se velle, & περὶ κοιλιολυσίαν γίνεσθαι. Hoc heri effecit, hodie autem in Aenariam transire cōstituit. exulibus reditum pollicetur. Sed hæc omittamus, de nobis aliquid agamus. Ab Axio accepi literas. de Tirone gratum. Vectenum diligo, Vestorio reddidi. Seruius prid. Non. Maij Minturnis mansisse dicitur, hodie in Liternino māsurus apud C. Marcellum. Cras igitur nos maturè videbit, mihique dabit argumentum ad te epistolæ. Iam enim non reperio, quid tibi scribam. Illud admiror, quòd Antonius ad me nec nuntium quidem, cùm præsertim me valde obseruarit, videlicet (aut aliquid atrocius de me imperatum est) coràm negare mihi non vult: quod ego nec rogaturus eram, nec, si impetrassem, crediturus. Nos tamen aliquid excogitabimus. Tu, quæso, si quid in Hispaniis: D iam enim poterit audiri: & omnes ita exspectant, vt, si rectè fuerit, nihil negotii futurum putem. Ego autem, nec retentis his, confectā rem puto, neque amissis desperatam. Silium, & Ocellam, & ceteros credo retardatos. Te quoque à Curtio impediri video. Etsi, vt opinor, habes Scytha ὄγον. O vitam miseram, maiúsque malum, tamdiu timere, quam est illud ipsum, quod timetur!

CICERO ATTICO, S. 16

SERVIVS, vt antea scripsi cùm venisset. Non. Maiis postridie ad me venit. Ne diutius te teneam, nullius consilii exitum inuenimus. Numquam vidi hominem perturbatiorem metu. neque hercule quidquam timebat, quod non esse timendum: illum sibi iratum, hunc non amicum: horribilem vtriusque victoriam, cùm propter alterius crudelitatem, alterius audaciam tum propter vtriusque difficultatem pecuniariam, qua frui nusquam nisi ex priuatorum bonis, posset. Atque hæc ita multis cum lacrymis loquebatur, vt ego mirarer, eas tam diuturna miseria non exaruisse. Mihi quidem etiam lippitudo hęc, propter quam non ipse ad te scribo, sine vlla lacryma est, sed sæpius odiosa est propter vigilias. Quamobrem quidquid habes ad consolandum, collige: & illa scribe, non ex doctrina, neque ex libris (nam id quidem domi est sed nescio quomodo imbecillior est medicina, quam morbus. Hæc potiùs conquire de Hispaniis de Massilia. Quæ quidem satis bella Seruius affert: qui etiā de duabus legionibus luculentos auctores esse dicebat. Hæc igitur si habebis, & talia: & quidem paucis diebus aliquid audiri necésse est. Sed redeo ad Seruium. Distulimus omnino sermonem in posterum sed tardus ad exeundum: multo se in suo lectulo malle, quidquid foret. odiosus scrupulus de filii militia Brundisina. Vnum illud firmissimè asseuerabat, si damnati restituerentur, in exsilium se iturum. Nos autem ad hæc, & ipsum certò fore, &, quæ iam fiebant, non esse leuiora: multáque colligebamus. Verùm ea non animum eius augebant, sed timorem, vt iam celandus magis de nostro consilio, quam ad idem videretur. quare in hoc non multum est. Nos à te admoniti, de Cœlio cogitabimus.

CICERO ATTICO, S. 17

SERVIVS cùm esset apud me, Cephalio cum tuis literis VI. Id. venit: quæ nobis magnam spem attulerunt meliorum rerum ad octo cohortibus (etenim hæ quoque, quæ in his locis sunt, labare dicuntur. Eodem die Funisulanus à te attulit literas: in quibus erat cōfirmatius idem illud. Ei de suo negotio respōsum cumulatè. cum omni tua gratia adhuc non satisfaciebat. Debet autem mihi multos nummos, nec habetur locuples: nunc ait se daturum: cui expensum tulerit, morari: tabellariis, si apud te esset quà satisfecisses, dares. quantū sit, Eros Philotimi tibi dicet. Sed ad maiora redeamus. Quod optas, Cœlianum illud maturescit. Itaque torqueor vtrum ventum exspectem. Vexillo opus est. conuolabunt. Quòd suades, vt palam: prorsus assentior. Itaque me profecturum puto. Tuas tamen interim literas exspecto, Seruii consilio nihil expeditur. Omnes captiones in omni sententia occurrunt. Vnum C. Marcello cognoui timidiorē: quem consulem fuisse pœnitet, ὢ πολλῆς ἀγεννείας: qui etiam Antonium confirmasse dicitur, vt me impediret, quod ipse, credo, honestiùs. Antonius autem VII. Idib. Capuam profectus est. Ad me misit, se pudore deterritum ad me nō venisse, quòd me sibi succensere putaret. Ibitur igitur, & ita quidem, vt censes, nisi cuius grauioris personæ suscipiendæ spes erit antè oblata. sed vix id erit tam citò. Halienus autem prætor putabat, aliquem, si ego non, ex collegis suis. quiuis licet dum modò aliquis. De sorore, laudo. De Qu. puero, datur opera. spero esse meliora. De Quincto fratre, scito eū non mediocriter laborare de vsura: sed adhuc nihil à L. Egnatio expressit. Axius de XII. millibus pudens. Sæpe enim adscripsit, vt Gallio, quantum is vellet, darem. Quod si non scripsisset, possémne aliter? & quidem sæpe sum pollicitus. sed tantùm voluit citò. me verò adiuuaret his in angustiis. Sed tu istos. verùm aliàs. Te à quartana liberatum gaudeo, itémque Piliam. ego, dum panes, & cetera in nauē parantur, excurro in Pompeianum. Vecteno velim gratias, quòd studiosus. si quemquam nactus fueris, qui perferat, literas des ante quā discedimus. Vale.

CICERO ATTICO, S. 18

COMMODVM ad te dederam literas de pluribus rebus, cùm ad me bene manè Dionysius fuit. cui quidē ego non modò placabilem me præbuissem, sed totū remisissem. si venisset qua mente tu ad me scripseras. Erat enim sic in tuis literis, quas Arpini acceperā eum venturum, facturúmque quod ego vellē. Ego volebam autem, vel cupiebam potiùs, esse eum nobiscū. Quod quia planè, cū in Formianum venisset, præciderat, asperiùs ad te de eo scribere solebam. at ille perpauca locutus, hāc summā habuit orationis, vt sibi ignoscerem: se rebus suis impeditū, nobiscum ire non posse. Pauca respondi: magnum accepi dolorem: intellexi, fortunam ab eo nostram despectam esse. Quid quæris? fortasse miraberis: in maximis horū tēporum doloribus hunc mihi scito esse. Velim, vt tibi amicus sit. Hoc cùm tibi opto, opto vt beatus sis. erit enim tamdiu. Consilium nostrum spero vacuum periculo fore. Nam & dissimulauimus &, vt opinor, acerrimè obseruabimus. nauigatio modo sit qualem opto. Cetera, quæ quidem consilio prouideri poterunt, cauebuntur. Tu, dum adsumus, non modò quæ scieris, audierisve, sed etiam, quæ futura prouidebis, scribas velim. Cato, qui Siliciam tenere nullo negotio potuit, & si tenuisset, omnes boni ad eum se contulissent, Syracusis profectus est ante diem VIII. Kal. Maias vt ad me Curio scripsit, Vtinam, quod aiunt, Cotta Sardiniam teneat, est enim rumor. O, si id fuerit, turpem Catonem! Ego, vt minuerē suspicionē profectionis, aut cogitationis meæ, profectus sum in Pompeianum ad IIII. Id. vt ibi essem, dum, quæ ad nauigandum opus essent, pararentur. Cùm ad villam venissem, ventum est ad me: Centuriones trium cohortium, quæ Pompeii sunt, me velle postridie (hæc mecum Ninnius noster) velle eos mihi se, & oppidum trahere. At ego tibi postridie à villa autem lucem, vt me omnino illi ne viderent. Quid enim erat in tribus cohortibus? quid si plures? quo apparatu? cogitaui eadē illa Cœliana, quæ legi in epistola tua quam accepi. simul & in Cumanū veni eodem die: & simul fieri poterat, vt tentare-

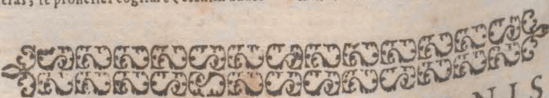
mur. Omnem igitur suspicionem sustuli. Sed A cùm redeo, Hortensius venerat, ad Terentiam salutatum diuerterat. sermone erat vsus honorifico erga me. tamen eum (vt puto) videbo. misit enim puerum se ad me venire. Hoc quidem melius, quàm collega noster Antonius: cuius inter lictores lectica mima portatur. Tu, quoniam quartana cares, & non modò morbum remouisti, sed etiam grauedinem: te vegetum nobis in Græcia siste, literarum aliquid interea.

CICERO ATTICO, S. 19

PRID. Id. Hortensius ad me venit, scripta epistola. Vellem cetera eius quàm in me incredibilem ἐκτένειαν! qua quidem cogito vti. Deinde Serapium cum epistola tua: quam priusquam aperuissem, dixi ei, te ad me de eo scripsisse antea, vt feceras. Deinde, epistola lecta, cumulatissimè cetera. Et hercule B hominem probo. nam & doctum & probum existimo. quin etiam naui eius me, & ipso conductore vsurum puto. Grebrò refricat lippitudo, non illa quidem perodiosa, sed tamen quæ impediat scriptionem meam. Valetudinem tuam iam confirmatam esse, & à vetere morbo, & à nouis tentationibus, gaudeo. Ollam vellem haberemus. videntur enim esse hæc paulò faciliora. Nunc quidem æquinoctium nos moratur: quod valde perturbatum erat. id scilicet cras erit. vtinam idem maneat Hortensius: siquidem adhuc erat, liberalius esse nihil potest. De diplomate admiraris, quasi nescio cuius te flagitii insimularim. Negas enim te reperire, qui mihi id in mentem venerit. Ego autem, quia scripseras, te proficisci cogitare (etenim audie- A ram nemini aliter licere) eò te habere censebam. & quia pueris diploma sumseras. Habes causam opinionis meæ. & tamen velim scire, quid cogites. in primisque siquid etiam nunc noui est xvii. Kal. Iun.

CICERO ATTICO, S. 19

TVLLIA mea peperit xiiii. Kalen. Iun. puerum ἑπταμηνιαῖον quod εὐτόκησε, gaudebam. Quod quidem est natum, perimbecillum est. Me mirificè tranquillitates adhuc tenuerunt, atque maiore impedimento fuerunt, quàm custodiæ, quibus asseruor. Nam illa Hortensiana omnia, fuere infantia. Ita fiet homo nequissimus à Saluio liberto deprauatus est. Itaque posthac non scribam ad te, quid facturus sim, sed quid fecerim. Omnes enim κωρυκαῖοι videntur subauscultare, quæ loquor. Tu tamen, siquid de Hi- B spaniis, siue quid aliud, perge, quæso scribere: nec meas literas exspectaris, nisi cùm, quò opto, peruenerimus, aut, si quis ex cursu: sed hoc quoque timidè scribo: ita omnia adhuc tarda, & spissa. vt malè posuimus initia; sic cetera sequentur. Formias nunc sequimur. eædem non fortasse furiæ persequentur. ex Balbi autem sermone, quem tecum habuit, non probamus de Melita. Dubitas igitur, quin nos in hostium numero habeat? Scripsi equidem Balbo, te ad me de eius erga me beneuolentia scripsisse, & de suspicione. de altero egi gratias: de altero ei me purgaui. Ecquem tu hominem infeliciorem? Non loquor plura, ne te quoque excruciem. ipse conficior, venisse tempus, cùm iam nec fortiter, nec prudenter quidquam facere possim. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD T. POMPONIVM ATTICVM,

Liber vndecimus.

CICERO ATTICO, S. 1 C

ACCEPI à te signatum libellum, quem Anteros attulerat, ex quo scire nihil potui de nostris domesticis rebus, de quibus acerbissimè afflictor, quòd qui eas dispensauit, neque adest istic, neque, vbi terrarum sit, scio. Omnem autem spe habeo existimationis, priuatarumque rerum in tua erga me mihi perspectissima beneuolentia: quam si his temporibus miseris, & extremis præstiteris, hæc pericula, quæ mihi communia sunt cum ceteris, fortiùs ferã: idque vt facias, te obtestor, atque obsecro. Ego in Cistophoro, in Asia habeo ad I. L S. bis, & vicies. Huius pecuniæ permutatione fidem nostram facilè tuebere: quam quidem ego nisi expeditã relinquere putassem, credens ei, cui tu scis iampridem minimè credere, commoratus essem paulisper, nec domesticas res impeditas reliquissem. ob eámque causam seriùs ad te scribo, quòd serò intellexi, quid timendum esset. Te etiam, atque etiam oro, vt me totum tuendum suscipias: vt, si ij salui erunt, quibuscum sum, vnà cum iis possim incolumis esse, salutémque meam beneuolentiæ tuæ acceptam referre. Vale.

CI-

CICERO ATTICO, S. 2

LITERAS tuas accepi pr. Non. Febr. eoque ipso die ex testamento creui hereditatem. ex multis meis, & miserrimis curis est vna enata, si, vt scribis, ista hereditas fidem, & famam meam tueri potest: quam quidem te intelligo etiam sine hereditate tuis opibus defensurum fuisse. De dote quod scribis, per omneis deos, te obtestor, vt totam rem suscipias, & illam miseram mea culpa & negligétia, tueare meis opibus, si quæ sunt: tuis, quibus tibi molestum non erit, facultatibus: cui quidem deesse omnia quòd scribis, obsecro te, noli pati. In quo enim sumptus abeunt fructus prædiorum? Iam illa LLS. LX. quæ scribis, nemo mihi vnquam dixit ex dote esse detracta, nunquam enim essem passus. Sed hæc minima est ex his iniuriis, quas accepi, de quibus ad te dolore, & lacrymis scribere prohibeor. Ex ea pecunia, quæ fuit in Asia, partem dimidiam ferè exegi. Tutius videbatur fore ibi, vbi est, quàm apud publicanos: Quòd me hortaris, vt firmo sim animo: vellem posses aliquid afferre, quamobrem id facere possem. Sed si ad certas miserias accessit etiam id, quod mihi Chrysippus dixit parari (tu nihil significasti) de domo, quis me miserior vno iam fuit? Oro, obsecro, ignosce: non possum plura scribere. quáto mœrore vrgear, profectò vides, Quod si mihi commune cum ceteris esset, qui videntur in eadem causa esse, minor mea culpa videretur, & eo tolerabilior esset. Nunc nihil est, quòd consoletur, nisi quid tu efficis: si modo etiam nunc effici potest, vt ne qua singulari afficiar calamitate & iniuria. Tardiùs ad te remisi tabellarium, quòd potestas mittendi non fuit. A tuis & nummorum accepi LLS. LXX. & vestimentorum quod opus fuit. Quibus tibi videbitur, velim des literas nomine meo. Nosti meos familiareis, signũ requirẽt, aut manum dices iis me propter custodias eas ea vitasse. Vale.

CICERO ATTICO, S. 3

QVID hîc agatur, scire poteris ex eo, qui literas attulit: quem diutius tenui, quia quotidie aliquid noui exspectabamus. Neque nunc mittendi tamen vlla causa fuit, præter eam, de qua tibi rescribi voluisti. Quod ad Kal. Quinctil. pertinet, quid vellem: vtrumque graue est, & tam graui tempore periculum tantæ pecuniæ & dubio rerum exitu, ista, quã scribis, abruptio. Quare vt alia, si hoc vel maximè tuæ fidei, beneuolentiæque permitto, & illius consilio, & voluntati: cui miseræ consuluissem meliùs, si tecum olim coram potiùs, per quam literas de salute nostra, fortunisque deliberauissem. Quòd negas præcipuum mihi vllum incommodum impendere: etsi ista res nihil habet consolationis, tamen etiam præcipua multa sunt, quæ tu profectò vides grauissima esse, & me facillimè vitare potuisse. Ea tamen erunt minora, si (vt adhuc factum est) administratione, diligentiaque tua leuabuntur. Pecunia apud Egnatium est, sit à me vt est. Neque enim hoc, quod agitur, videtur diuturnum esse posse: vt scire iam possim, quid maximè opus sit, etsi egeo rebus omnibus, quòd is quoque in angustiis est, quicum sumus: cui magnam dedimus pecuniam mutuam. opinantes nobis constitutis rebus, eam rem etiam honori fore. Tu, vt antea fecisti, velim, si qui erunt, ad quos aliquid scribendum à me existimes, ipse conficis. Tuis salutem dic. Cura vt valeas: in primis, id quod scribis, omnibus rebus cura & prouide, ne quid ei desit, de qua scis me miserrimum esse. Idib. Iuniis ex castris.

CICERO ATTICO, S. 4

ACCEPI ab Isidoro literas, & postea datas, binas. ex proximis cognoui, prædia non venisse. videbis ergo, vt sustentetur per te. De Frusinati, si modò futuri sumus, erit mihi res opportuna. Meas literas quòd requiris, impedior inopia rerum, quas nullas habeo literis dignas: quippe cui nec, quæ accidunt, nec, quæ aguntur, vllo modo probentur. Vtinam coràm tecũ olim, potiùs, quam per epistolas. Hîc tua, vt possum, tueor apud hos: Cetera Celer. ipse fugi adhuc omne munus, eò magis quòd ita nihil poterat agi, vt mihi & meis rebus aptum esset. Quid sit gestũ noui quæris ex Isidoro scire poteris reliqua non videntur esse difficiliora. Tu id velim, quod scis me maximè velle, cures, vt scribis, vt facis. Me conficit solicitudo, ex qua etiam summa infirmitas corporis: qua leuata, erat vnà cum eo, qui negotium gerit, éstque in spe magna Brutus amicus, in causa versatur acriter. Hactenus fuit, quod cautè à me scribi posset. Vale. De pensione altera, oro te, omni cura considera, quid sit faciendum, vt scripsi his literis, quas Pollex tulit. Vale.

CICERO ATTICO, S. 5

QVAE me causæ mouerint, quàm acerbæ, quàm graues, quàm nouæ, coegerintque impetu magis quodam animi vti, quàm cogitatione, non possum ad te sine maximo dolore scribere: Fuerunt quidem tantæ, vt id, quod vides, effecerint. Itaque nec quid ad te scribã de meis rebus, nec quid à te petam, reperio rem & summam negotii vides. Equidem ex tuis literis intellexi, & iis, quas communiter cum aliis scripsisti, & iis, quas tuo nomine, quod etiam mea sponte videbam, te subita re quasi debilitatum, nouas rationes tuendi mei quærere. Quòd scribis placere, vt propius accedam, itérque per oppida noctu faciam non sanè video quemadmodum id fieri possit. Neque enim ita apta habeo diuersoria, vt tota tempora diurna in his possim consumere, neque ad id, quod quæris, multùm interest, vtrum me homines in oppido videant, an in via. Sed tamen hoc ipsum, sicut alia, cõsiderabo, quemadmodum commodissimè fieri posse videatur. Ego propter incredibilem & animi, & corporis molestiam, conficere plureis literas non potui. his tantùm rescripsi, à quibus acceperam. Tu velim & Basilio, & quibus præterea videbitur, etiam Seruilio conscribas, vt tibi videbitur, meo nomine. Quòd scriptis tanto interuallo nihil omnino ad vos: profectò intelligis rem mihi deesse, de qua scribam, non voluntatem. Quòd de

A Vatino quæris. neque illius, neque cuiusquam mihi præterea officium deest, si reperire possent, qua in re me iuuarent. Qu. auersissimo à me animo Patris fuit. Eodem Corcyra filius venit. inde profectos eos vnà cum ceteris arbitror. Vale.

CICERO ATTICO, S. 6

SOLICITVM esse te cùm de tuis, communibúsque fortunis, tum maximè de me, ad de dolore meo, sentio qui quidem dolor meus, non modo non minuitur, cùm socium sibi adiungit dolorem tuum, sed etiam augetur omnino pro tua prudentia sentis, qua cōsolatione leuari maximè possim. Probas enim meum consilium, negásque mihi quidquā tali tempore potiùs faciendum fuisse. Addis etiam (quod etsi mihi leuius est, quam tuum iudicium, tamen non est leue) ceteris quoque, id B est, qui pondus habeant, factum nostrum probari. Id si ita putarem, leuiùs dolerem. Crede, inquis, mihi. Credo equidem, sed scio, quàm cupias minuere dolorē meum. Me discessisse ab armis, nunquā pœnituit, tāta erat in illis crudelitas, tanta cum barbaris gentibus coniunctio, vt nō nominatim, sed generatim proscriptio esse informata: vt iam omnium iudicio constitutum esset, omnium vestrum bona, prædam esse illius victoriæ. vestrùm planè dico, nunquam enim de teipso, nisi crudelissimè, cogitatum est. Quare voluntatis me meæ nunquam pœnitebit: consilij pœnitet. In oppido aliquo mallem resedisse, quod accerserer, minùs sermonis subiissem, minùs accepissem doloris, ipsum hoc me non angeret. Brundisij iacere, in omneis parteis est molestum, propiùs accedere, vt suades, quomodo sine lictoribus, quos populus dedit, possum? qui mihi incolumi adimi non possunt: quos ego modò paulisper cum bacillis in turbam conieci, ad C oppidum accedens, nequis impetus militum fieret. Recipio tempore me domo. Te nunc ad Oppium, quoniam iis placeret modò accedere, vt hac de reconsiderarent, credo fore auctores. Sic enim recipiunt, Cæsari non modò de conseruanda, sed etiam de augenda mea dignitate curæ fore, méque hortantur, vt magno animo sim, vt omnia summa sperem, ea spondent, confirmant, quæ quidem mihi exploratiora essent, si remansissem. Sed ingero præterita. Vide, quæso, igitur ea, quæ restant, & explora cum istis: &, si putabis esse: &, si istis placebit, quo magis factum nostrum Cæsar probet, quasi de suorum sententia factum adhibeantur Trebonius, Pansa, si qui alii: scribantque ad Cæsarē, me quidquid fecerim, de sua sētētia fecisse. Tulliæ meæ morbus, & imbecillitas corporis me exanimat: quam tibi intelligo magnæ curæ esse: quod est mihi gratissimum. De Pōpeij exitu mihi dubium nun- D quam fuit. Tāta enim desperatio rerum eius, omnium regum: & populorū animos occupārat: vt, quocumque venisset, hoc putarem futurum, non possum eius casum nō dolere, hominem enim integrum, & castum, & grauem cognoui. De Fannio consoler te? perniciosa loquebatur de mansione tua. L. vero Lentulus Hortensij domum sibi & Cæsaris hortos, & baias desponderat. Omnino hæc eodem modo ex hac parte fiunt, nisi quòd illud erat infinitum. Omnes enim, qui in Italia remanserant, hostium numero habebantur. Sed velim hac aliquando solutiore animo. Qu. fratrem audio profectum in Asiam, vt deprecaretur. De filio nihil audiui: sed quære ex Diochare, Cæsaris liberto, quem ego non vidi: qui istas Alexandrinas literas attulit. is dicitur vidisse an euntem, an iam in Asia? Tuas literas, prout res postulat, exspecto: quas velim cures quamprimùm ad me perferendas. Vale. XIII. Kal. Decembr.

CICERO ATTICO, S. 4

GRATAE mihi tuæ literæ sunt, quibus accuratè perscripsisti omnia, quæ ad me pertinere arbitratus es. Factum igitur, vt scribis istis placere, iisdem istis lictoribus me vti: quod concessum Sestio sit: cui non puto B suos esse concessos, sed ab ipso datos. Audio enim, eum ea s.c. improbare: quæ post discessum tribunorum facta sunt. Quare poterit, si volet sibi constare nostros lictores comprobare, quamquam quid ego de lictoribus, qui pænè ex Italia decedere sim iussus? Nam ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se literarum, in quibus erat, se audiuisse Catonē, & L. Metellum in Italiam venisse, Romæ vt essent palàm: id sibi nō placere, ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omneis Italia, nisi quorum ipse causam cognouisset: déque eo vehementiùs erat scriptum. Itaque Antonius petebat à me per literas, vt sibi ignoscerem, facere se non posse, quin his literis pareret. Tū ad eum misi L. Lamiam, qui demonstraret, illum Dolabellæ dixisse, vt ad me scriberet, vt in Italiam quamprimùm venirem: eius me literis venisse. Tum ille edixit ita, vt me exciperet, & Lælium nominatim, quod sanè nol- C lem, poterat enim sine nomine re ipsa excipi. O multas, & graueis offensiones: quas quidem tu das operam, vt lenias: nec tamen nihil proficis: quin hoc ipso minuis dolorem meum, quòd, vt minuas, tam valde laboras: idque velim ne grauere quàm sæpissimè facere. Maximè autem assequere quod vis, si me adduxeris, vt existimem, me bonorum iudicium nō funditus perdidisse, quamquam quid tu in eo potes? nihil scilicet. Sed, si quid res dabit tibi facultatis, id me maximè consolari poterit, quod nunc quidem video non esse: sed, si quid ex euentis, vt hoc nunc accidit. Dicebar debuisse cum Pompeio proficisci, exitus illius minuit eius officii prætermissi reprehensionē. Sed ex omnibus nihil magis tamen desideratur, quàm quòd in Africā non ierim. Iudicio hoc sum vsus, non esse barbaris auxiliis fallacissimæ gentis, remp. defendendam, præsertim contra exercitum sæpe victorē. Non probant D fortasse, multos enim viros bonos in Africam venisse audio, & scio fuisse antea. Valde hoc loco vrgeor, hic quoque opus est casu, aliqui sint ex eis, aut, si potest, omnes, qui salutem anteponant; nam si perseuerant, & obtinent: quid nobis futurū sit, vides. Dices, Quid illis, si victi erunt? Honestior est plaga. Hæc me excruciant. Supplicij autē consilium, non scripsisti, cur meo non anteponeres: quod etsi non tam gloriosum est, quàm Catonis, tamen & periculo

& periculo vacuum est, & dolore. Extremum est eorum, qui in Achaia sunt. ij tamen ipsi se hoc meliùs habent, quàm nos, quòd & multi sunt vno in loco, & cùm in Italiam venerint, domum statim venerint. Hæc tu perge, vt facis, mitigare, & probare quamplurimis. Quòd te excusas: ego verò & tuas causas nosco, & mea interesse puto, te istic esse, vel vt cum iis, quibus oportebit, agas, quæ erunt agenda de nobis, vt ea, quæ egisti: in primisque hoc velim animaduertas. multos esse arbitror, qui ad Cæsarem detulerint, delaturive sint, me aut pœnitere consilii mei, aut non probare quæ fiant, quorum etsi vtrumque verum est, tamen ab illis dicitur animo à me alienato: nõ quò ita perspexerint. Sed totum vt hoc Balbus sustineat, & Oppius, & eorum crebris literis illius voluntas erga me confirmetur, & hoc planè vt fiat diligentiam adhibebis. Alterum est, cur te nolim discedere, quòd scribis, Terentiam flagitare. O rem miseram! Quid scribam? aut quid velim? breue faciam. lacrymæ enim se subitò profuderunt. Tibi permitto: tu consule tantum, vide ne hoc tempore Terentiæ obesse aliquid possit. Ignosce, obsecro te. non possum, præ fletu, & dolore, diutius in hoc loco commorari. tantum dicam, nihil mihi gratius, quàm quòd eam diligis. Quòd literas, quibus putas opus esse, curas dandas, facis commodè. Quintum filium, vidi qui Sami vidisset, patrē Sicyone: quorum deprecatio est facilis. Vtinam illi, qui prius illum viderunt, me apud eum velint adiutum tantum, quantum ego illos vellem, si quid possem. Quod rogas, vt in bonam partem accipiam, si qua sint in tuis literis, quæ me mordeant: ego verò in optimam: téque rogo, vt apertè quemadmodum facis, scribas ad me omnia, idque facias quàm sæpissime. Vale. xiiii. Kal. Ianuar.

CICERO ATTICO, S. 8

QVANTIS curis afficiar, etsi profectò vides, tamē cognosces ex Lepta, & Trebatio. Maximas pœnas pendo temeritatis meæ, quā tu prudentiam mihi videri vis: neque te deterreo, quò minùs id disputes, scribásque ad me quàm sæpissime: nonnihil enim me leuant tuæ literæ hoc tempore. Per eos, qui nostra causa volunt, valéntque apud illū, quam diligentissimè contendes opus est, per Balbum & Oppium maximè, vt de me scribant quàm diligentissimè. Oppugnamur enim, vt audio, & à præsentibus quibusdam, & per literas iis ita occurrendum, vt rei magnitudo postulat. Furnius est illic mihi inimicissimus. Quinctus mi filium non solùm sui deprecatorem, sed etiam accusatorem mei Dictitat, se à me apud Cæsarem oppugnari: quod refellit Cesar ipse, omnésque eius amici: neque verò desistit, vbicunque est, omnia in me maledicta conferre. Nihil mihi vmquam tam incredibile accidit, nihil in his malis tam acerbum. Qui ex ipso audissent, cum Sicyone palam, multis audientibus loqueretur, nefaria quædam ad me pertulerunt. Nosti genus: etiam expertus es fortasse, in me id est omne cõuersum. sed augeo commemorando dolorem, & facio etiam tibi. Quare ad illud redeo: cura, vt huius rei causa, dedita opera mittat aliquem Balbus, ad quos videbitur, velim, cures literas meo nomine. Vale. xv. Kal. Ianuar.

CICERO ATTICO, S. 9

EGO verò & incautè, vt scribis, & celeriùs, quàm oportuit, feci: nec in vlla sum spe: quippe qui exceptionibus edictorū retinear: quæ si non essent sedulitate effectæ, & beneuolentia tua, liceret mihi abire in solitudines aliquas. Nunc ne id quidem licet. Quid autem me iuuat, quòd ante initum tribunatum veni, si ipsum, quod veni, nihil iuuat? iā, quid sperem ab eo, qui mihi amicus numquam fuit, cùm iam lege etiam sim confectus, & oppressus. Cotidie Balbi ad me literę languidiores, multæque multorum ad illū fortasse contra me. Meo vitio pereo, nihil mihi mali causa attulit: omnia culpa contracta sunt. Ego enim cùm genus belli viderem, imparata, & infirma omnia, contra paratissimos iuerā, quid facerem? ceperámque consilium non tam forte, quàm mihi, præter ceteros, concedendum, cessimus, vel potiùs parui. Ex quibus vna qua mente fuerit is, quem tu mihi commendas, cognosces ex ipsius literis, quas ad te, & ad alios misit: quas ego numquam aperuissem, nisi res acta sic esset. delatus est ad me fasciculus, solui, si quid esset. ad me literarū, nihil erat. epistola Vatinio, & Ligurio altera. Iussi ad eos deferri. illi ad me statim, ardentes dolore venerunt, scelus hominis clamantes. Epistolas mihi legerunt, plenas omnium in me probrorum. Hic Ligurius furere. se enim scire, summo illum in odio fuisse Cæsari: illum tamen non modò fouisse, sed & tantam pecuniam illi dedisse, honoris mei causa. Hoc ego dolore accepto, volui scire, quid scripsisset ad ceteros. Ipsi enim illi putaui perniciosum fore, si eius hoc tantū scelus percrebuisset. Cognoui eiusdem generis. Literas ad te misi: quas si putabis illi ipsi vtile esse reddi reddes: nil me lædet, nam quòd resignatæ sunt, habet opinor, eius signum Pomponia. Hac ille acerbitate initio nauigationis cùm vsus esset, tāto me dolore affecit, vt postea iacuerim: neque nunc tam pro se, quàm contra me laborare dicitur. Ita omnibus rebus vrgeor, quas sustinere vix possum, vel planè nullo modo possum, quibus in miseriis vna est pro omnibus, quòd istā miseram patrimonio, fortuna omni spoliatā relinquam. Quare te, vt polliceris, videre planè velim, alium enim, cui illam commendem, habeo neminem quoniam matri quoque eadem intellexi esse parata, quæ mihi. sed si me non offendes, satis tamen habeto commendatam: patruúmque in ea, quantū poteris, mitigato. Hæc ad te die natali meo scripsi: quo vtinam susceptus non essem, aut nequid ex eadē matre postea natum esset. Plura scribere fletu prohibeor. Vale.

CICERO ATTICO, S. 10

AD meas incredibileis egritudines aliquid noui accedit ex his, quæ de Q. F. ad me afferuntur. P. Terentius, meus necessarius, operas in portu, & scriptura Asiæ pro magistro dedit. Q. filium Ephesi vidit VI. Id. Decembr.

cúmque studiosè, propter amicitiam nostram inuitauit: cúmq; ex eo de me contaretur, cum sibi ita dixisse narrabat, se mihi esse inimicissimum: voluménque sibi ostendisse orationis, quam apud Cæsarem contra me esset habiturus. multa à se dicta contra eius amentiã: multa postea patris consimili scelere, secum Q. patrem locutum: cuius furorem ex iis epistolis, quas ad te misi perspicere potuisti. Hæc tibi dolori esse certò scio: me quidem excruciant: & eò magis, quòd mihi cũ illis ne querendi quidem locum futurum puto. De Africanis rebus longè alia nobis, ac tu scripseras, nuntiantur. Nihil enim firmius esse dicunt, nihil paratius. Accedit Hispania, & alienata Gallia: legionum nec vis eadem, nec voluntas: Vrbanæ res perditæ. Quid est, vbi acquiescam, nisi quãdiu tuas literas lego? quæ essent profectò crebriores, si quid haberes, quo putares meam molestiam minui posse. Sed tamen te rogo ne intermittas scribere ad me, quidquid erit: eósque, qui mihi tã crudeliter inimici sunt, si odisse non potes, accuses tamen: non vt aliquid proficias, sed vt tibi me carum esse sentiant. Plura ad te scribam, si mihi ad eas literas, quas proximè ad te dedi, rescripseris. Vale XII. Kalen. Febr.

CICERO ATTICO, S. 11

CONFECTVS iam cruciatu maximorum dolorum, ne si sit quidem, quod ad te debeam scribere, facilè id exsequi possem hoc minùs, quòd res nulla est, quæ scribenda sit cũ præsertim ne spes quidem vlla ostendatur fore melius. Ita iã ne tuas quidem literas exspecto: quamquam semper aliquid afferunt, quod velim. Quare tu quidem scribito, cùm erit, cui des. Ego tuis proximis, quas tamen iãpridem accepi, nihil habeo, quod rescribã, longo enim interuallo video immutata esse omnia: illa esse firma, quæ debeant: nos stultitiæ nostræ grauissimas pœnas pendere. P. Sallustio curanda sunt L L S. XXX. quæ accepi à Cn. Sallustio. velim videas, vt sine mora curentur. De ea re scripsi ad Terentiã: atque hoc ipsum iã propè consumtum est. Quare id quoque velim cum illa videas, vt sit, qui vtamur hic fortasse potero sumere, si sciam istic paratum fore, sed priùs, quàm id scirẽ, nihil sum ausus sumere. Qui sit omnium rerum status noster, vides, nihil est mali, quod non & sustineam, & exspectem. Quarum rerum eo grauior est dolor, quo culpa maior. Ille in Achaia non cessat de nobis detrahere, nihil videlicet tuæ literæ profecerunt. Vale VIII. Id. Martias.

CICERO ATTICO, S. 12

CEPHALIO mihi à te literas reddidit ad VIII. Id. Mart. vespere. Eo antè die manè tabellarios miseram, quibus ad te dederam literas, tuis tamen lectis literis, putaui aliquid rescribendum esse: maximè, quòd ostendis, te pendere animi, quãmnam rationem sim Cæsari allaturus profectionis meæ, tum, cùm ex Italia discesserim. Nihil opus est mihi noua ratione. Sæpe enim ad eum scripsi, multisque mandaui, non potuisse, quũ cupissem, sermones hominum sustinere, multaque in eam

A sententiam. Nihil enim erat, quod minus eum vellem existimare. quàm me tanta de re non meo consilio vsum esse. Posteaque quàm mihi literæ à Balbo Cornelio minore missæ essent, illum existimare Q. fratrem lituum meæ profectionis fuisse (ita enim scripsit) qui nondum cognoscet, quæ de me Quinctus scripsisset ad multos etsi multa præsens in præsentem acerbè dixerat, & fecerat: tamen L..in eo his verbis ad Cæsarem scripsi. *De Q. fratre meo, non minùs labore, quàm de meipso: sed eum tibi commendare hoc meo tempore non audeo. Illud duntaxat tamen audebo petere abs te, quod te oro, nequid existimes ab illo factum esse, quo minùs mea in te officia constarent minúsve te diligerem: potiúsque illum semper auctorem nostræ coniunctionis fuisse, meique itineris comitẽ non ducem. Quare ceteris in rebus tantum ei tribues, quantum humanitas tua amicitiáque vestra postulat. Ego ei, nequid apud te obsim, id te vehementer etiam, atque etiam rogo.* B Quare, si quis congressus fuerit mihi cum Cæsare (etsi non dubito, quin is lenis in illũ futurus sit, idque iam declarauerit) ego tamen is ero, qui semper fui. Sed, vt video, multò magis est nobis laborandum de Africa: quam quidem tu scribis confirmari quotidie magis ad conditionis spem, quam victoriæ: quod vtinam ita esset. Sed longè aliter esse intelligo, téque ipsum ita existimare arbitror: aliter autem scribere, non fallendi sed confirmandi mei causa, præsertim cùm adiungatur ad Africam etiam Hispania. Quòd me admones, vt scribam ad Antonium, & ad ceteros. si quid videbitur tibi opus esse. velim facias: id quod sæpe fecisti: nihil enim venit mihi in mentem, quod scribendum putem. Quòd me audis fractiorem esse animo: quid putas, cùm videas accessisse ad superiores ægritudines præclaras generi actiones? Tu tamen velim, ne intermittas, quod ad eius fa C cere poteris, scribere ad me etiam si rem, de qua scribas, non habebis. Semper enim afferunt aliquid mihi literæ tuæ. Galeonis hereditatem creui. Puto enim cretionem simplicem fuisse, quoniã ad me nulla missa est. VIII Id. Mart.

CICERO ATTICO, S. 13

A Murænæ liberto nihil adhuc acceperam literarum. P. Siser reddiderat eas, quibus rescribo. De Seruij patris literis quod scribis, item, Quinctum in Syriam venisse, quòd ais esse qui nuntient: ne id quidem verum est. Quòd certiorem te vis fieri, quo quisque in me animo sit, aut fuerit eorum, qui huc venerunt: neminem alieno intellexi. Sed, quantum id mea intersit, existimare te posse certè scio. Mihi cùm omnia sunt intolerabilia ad dolorem, tum maximè quòd in eam causam D venisse me video, vt ea sola vtilia mihi esse videantur, quæ semper nolui. P. Lentulum patrem Rhodi esse aiunt, Alexandriæ filium, Rhodóque Alexandriam C. Cassium profectum esse constat. Quinctus mihi per literas satis facit multò asperioribus verbis, quàm cùm grauissimè accusabat. Ait enim, ex literis tuis intelligere, tibi non placere, quòd ad multos de me asperius scripsit. Itaque se pœnitere, quòd animum tuum offenderit sed se

sed se iure fecisse. Deinde perscribit: spurcissime, A quas ab causas fecerit. Sed neque hoc tempore, neque antea patefecisset odium suum in me, nisi omnibus rebus me esse oppressum videret. Atque vtinam vel nocturnis, quemadmodum tu scripseras, itineribus propius te accessissem. Nunc nec vbi nec quando te sim visurus, possum suspicari. De coheredibus Fufidianis nihil fuit quod ad me scriberes: nam & æquum postulant: &, quidquid egisses, rectè esse actum putarem. De fundo Frusinati redimendo iampridem intellexisti voluntatem meam. etsi tum meliore loco res erant nostræ, neque iam mihi desperaturi videbamur: tamen in eadem sum voluntate. Id quemadmodum fiat tu videbis: & velim, quoad poteris, consideres, vt sit vnde nobis suppeditentur sumptus necessarii. Siquas habuimus facultates, eas Pōpeio tum, cùm id videbamur sapienter facere, detulimus. Itaque tum & à tuo villico sumsimus, & aliunde mutuati sumus cū B Quinctus queritur per literas, sibi nos nihil dedisse, qui neque ab illo rogati sumus, neque ipsi eam pecuniam aspeximus. Sed velim videas, quid sit quod confici possit, quidq; mihi de omnibus des consilii & causam nosti. Plura ne scribam, dolore impedior. Siquid erit, quod ad quos scribendum meo nomine putes, velim vt soles, facies: quotiesque habebis cui des ad me literas, nolim prætermittas. Vale.

CICERO ATTICO, S. 14

NON me offendit veritas literarum tuarū, quod me tum cōmunibus, tum præcipuis malis oppressum, ne incipis quidē vt solebas, consolari, faterisque id fieri iam nō posse nec enim ea sunt, quæ erant antea, quum, vt nihil aliud, comites me, & socios habere putabam. Omnes enim Achaici deprecatores, itē qui in Asia, quibus non erat ignotum etiam quibus C erat, in Africam dicuntur nauigaturi. Ita præter Lælium, neminē habeo culpæ socium: qui tamen hoc meliore in causa est, quòd iam est receptus. De me autem, non dubito, quin ad Balbum, & ad Oppium scripserit: à quibus, si quid esset lætius, certior factus essem: tecum etiam essent locuti: quibuscum tu de hoc ipso colloquare velim: & ad me, quid tibi respōderint, scribas, non quòd ab isto salus data quidquam habitura sit firmitudinis: sed tamen aliquid consuli, & prospici poterit. Etsi omnium conspectum horreo, præsertim hoc genero, tamen in tantis malis quid aliud velim, non reperio. Quinctus pergit vt ad me & Pansa scripsit, & Hirtius, isque item Africam petere cum ceteris dicitur. Ad Minutium parentem scribam: & tuas literas mittam. ad te scribam, numquid egerit. LLS. xxx. potuisse mirarer nisi multi de Fufidianis prædiis: & id video tamē. Te exspecto: quem videre si vllo modo potes D venire peruelim. Iam extremum concludi mihi facile est. quid, quale sit, grauius existimare. Vale.

CICERO ATTICO, S. 15

QVONIAM iustas causas affers, quòd te hoc tempore videre non possim: quæso, A quid sit mihi faciendum. Ille enim ita videtur Alexandriam tenere, vt eum scribere etiam pudeat de illis rebus. Ij autem ex Africa iam affuturi videntur. Achæi item ex Asia redituri ad eos, aut libero aliquo loco commoraturi. Quid mihi igitur putas agendum? Video difficile esse consilium. sum enim solus, aut cum altero, cui neque ad illos reditus sit: neque ab iis ipsis quidquam ad spem ostendatur. Sed tamen scire velim, quid censeas: idque erat cum aliis, cur te, si fieri posset, cuperem videre. Minutium xii. sola curasse scripsi ad te antea quod superest, velim videas vt curetur. Quinctus non modò non cum magna prece ad me, sed acerbissimè scripsit: filius verò mirifico odi. nihil fingi potest mali quo non vrgear. Omnia tamen sunt faciliora, quam peccati dolor, qui & *item qui in Asia, aut red.* &c. al. *Achaici item ex* maximus est, & æternus. Cuius peccati si socios essem B habiturus ego quos putaui, tamen esset ea cōsolatio tenuis. Sed habet aliorum omnium ratio, exitum: mea nullum. alii capti, alii interclusi non veniunt in dubium de voluntate: eo minùs scilicet, cùm se expedierint, & vnà esse cœperint. ij autem ipsi, qui sua voluntate ad Fufium venerunt, nihil possunt, nisi timidi existimari. Multi autem sunt, qui, quicumque sunt, modò ad illos se recipere volent, recipientur quo minùs debes mirari, non posse me tanto dolori resistere. solius enim meum peccatum corrigi potest: & fortasse Lælij: sed quid me id leuat? nam C. quidem Cassiū aiunt consilium Alexandream eundi mutauisse. Hęc ad te scribo, non vt queas te demere solicitudinem, sed vt cognoscam, ecquid tu ad ea afferas, quæ me conficiunt, ad quæ gener accedit, & cetera, quæ fletu reprimor, ne scribam. Quinetiam AEsopi F. me excruciat, prorsus nihil abest, quin sim miserrimus. Sed ad primū C reuertor: quid putes faciendum: occulténe aliquò propiùs veniendum, an mare transeundū: nam hic maneri diutius non potest. De Fufidianis quare nihil potuit confici? genus enim conditionis eiusmodi fuit, in quo non solet esse controuersia: cùm ea pars, quæ videtur esse minor, licitatione expleri posset. Hæc ego nō sine causa quæro. suspicor enim coheredes dubiam nostram causam putare, & eo rem in integro esse. Vale. prid. Id. Maij.

CICERO ATTICO, S. 16

NON meo vitio fit hoc quidem tempore (antè enim est peccatum) vt me ista epistola nihil consoletur. nam & exiguè scripta est, & suspiciones magnas habet. nō esse ab illo: quas animaduertisse te existimo. De obuiā itione, ita faciam, vt suades. Neque enim valde aduentus eius opinio est, neque, siqui ex Asia veniunt, quidquam auditum esse dicunt de D pace: cuius ego spe in hanc fraudem incidi. Nihil video, quod sperandum putem, nunc præsertim, cùm ea plaga in Asia sit accepta, in Illyrico, in Cassiano negotio, in ipsa Alexandria, in vrbe, in Italia. Ego verò, etiamsi rediturus ille est, qui adhuc bellum gerere dicitur, tamen ante reditum eius negotium confectum iri puto. Quòd autem scribis, quandam lætitiam bonorum esse commotam, vt sit

auditum de literis : tu quidem nihil prætermittis , in quo putes aliquid solatij esse : sed ego non adducor , quemquam bonum vllam salutem putare mihi tanti fuisse , vt eam peterem ab vllo:& eò minùs , quòd huius consilii iam ne socium quidem habeo quemquam. Qui in Asia sunt, rerum exitum exspectant. Achaici etiam , Fufio spem deprecationis afferunt, horum & timor idem fuit primò , qui meus, & constitutum mora Alexandrina causam illorum correxit, meam euertit. Quamobrem idem à te nunc peto , quod superioribus literis, vt, siquid in perditis rebus dispiceres,quòd mihi putares faciendum , me moneres. si recipior ab eis,quod vides non fieri, tamen quoad bellum erit, quid agam,aut vbi sim, non reperio. sin iactor:eò minùs. Itaque tuas literas exspecto,easque vt ad me sine dubitatione scribas , rogo. Quòd suades, vt ad Quinctum scribam de his literis: facerem, si me quidquam istæ literæ delectarent. etsi quidam scripsit ad me his verbis: EGO (VT IN HIS MALIS) PATRIS SVM NON INVITVS: ESSEM LIBENTIVS, SI FRATER TVVS EA DE TE LOQVERETVR, QVAE EGO AVDIRE VELLEM. Quod ais illum ad te scribere, me sibi nullas literas remittere : semel ab ipso accepi ad eas Cephalioni dedi , qui multos menses tempestatibus retentus est. Quint. filium ad me acerbissimè scripsisse,iam antè ad te scripsi, Extremū est, quòd te orem, si putas rectum esse , & à te suscipi posse,cum Camillo communices,vt Terentiam moneatis de testamento. Tempora monent, vt videat, vt satisfaciat , quibus debeat. Auditum ex Philotimo est,eam scelerate quædam facere. credibile vix est sed certè,siquid est,quod fieri possit,prouidéndum est. De omnibus rebus velim ad me scribas, & maximè quid scribas de ea:in quo , tuo consilio egio,etiam si nihil excogitas. id enim mihi erit pro desperato. Vale.III.Non.Iun.

CICERO ATTICO, S. 17

PROPERANTIBVS tabellariis alienis,hāc epistolā dedi, eò breuiorem, quod eram missurus meos. Tullia mea venit ad me prid.Id.Iun.déq; tua erga se obseruātia,beneuolentiáque mihi plurima exposuit,literasq. reddit trinas. Ego autem ex ipsius virtute, humanitate,pietate, non modò eam voluptatem non cepi , quam capere ex singulari filia debui, sed etiam incredibili sum dolore affectus , tale ingenium in tā misera fortuna versari : idque accidere nullo ipsius delicto , sed summa culpa mea. Itaque à te neque consolationem iam , qua capere te vti video , neque consilium , quod capi nullum potest, exspecto : téque omnia cum superioribus sæpe literis,tum proximis tentasse intelligo. Ego cum Sallustio Ciceronem ad Cæsarem mittere cogitabam. Tulliam autem , non videbam esse causam, cur diutius mecum tanto in communi mœrore retinerē. Itaque Aemathiam,cum primùm per ipsam liceret , eram remissurus. pro ea,quemadmodum consolandis scripsisti. P.tantū eo me scripsisse,quæ tu ipse intelligis respondere posse. Quòd Oppium tecum scribis

A locutum non abhorret à mea suspicione eius oratio : sed non dubito, quin istis persuaderi nullo modo possis, ea quæ faciant , mihi probari posse,quoquo modo loquar. Ego tamen vtar moderatione , qua potero , quamquam quid mea intersit,vt eorum odium subeā, non intelligo. Te iusta causa impediri,quominus ad nos venias, video. idque mihi valde molestum est. Illum ab Alexandria discessisse nemo nuntiat: constátque ne profectum quidem illò quemquam post. Id. Mart. nec post Idus Decemb. ab illo datas vllas literas.ex quo illud intelligis, illud de literis ad v.Idus Febr. datis.(quod inane esset : etiam si verum esset) non verum esse L. Terentium discessisse ex Africa scimus pestúmque venisse. Quid is afferat,aut quomodo exierit , aut quid in Africa fiat,scire velim. Dicitur enim per Vasidium emissus esse. Id quale sit,velim si inueneris ad me scribas.De L L S.x.vt scribis,faciam. Va-
B le.XVIII.Kal.Quinct.

CICERO ATTICO, S. 18

DE illius ab Alexandria discessu nihil adhuc rumoris:contráque opinio,valde esse impeditum. Itaque nec mitto,vt constitueram, Ciceronem: & te rogo,vt me hinc expedias. Quoduis enim supplicium leuius est hac permansione. Hac de re & ad Antonium scripsi , & ad Balbum & ad Oppium. Siue enim bellum in Italia futurum est, siue classibus vtetur , hic esse me minimè conuenit,quorum fortasse vtrumque erit:alterum certè. intellexi omnino ex Oppii sermone, quem tu mihi scripsisti,quæ istorum via esset:sed, vt eam flectas,te rogo. Nihil omnino iam exspecto,nisi miserum. Sed hoc perditius,in quo nunc sum, fieri nihil potest. Quare,cum Antonio loquare velim,& cum istis : & rem, vt poteris,expe-
C dias,& mihi quam primum de omnibus rebus rescribas. Vale XII.Kal.Quinct.

CICERO ATTICO, S. 19

FACILE assentior tuis literis,quibus exponis pluribus verbis , nullum te habere consilium,quo à te possim iuuari. Consolatio certè nulla est, quæ leuare possit dolorē meū nihil est enim contractum casu : nam id esset ferendum : sed omnia fecimus his erroribus, & miseriis,& animi,& corporis : quibus proximi vtinam mederi maluissent,quàm obesse. Quoniam neque consilii tui , neque consolationis cuiusquam spes vlla mihi ostenditur, non quæram hæc à te posthac: tantùm velim, ne pristinum hoc officium intermittas:scribas ad me, quidquid veniet tibi in mentem, cùm habebis,cui des,& dū erit ad quem des: quod longum non erit. Illum discessisse Alexandria rumor est, non firmus , ortus ex Sulpicii lite-
D ris : quas cuncti postea nuntii confirmarunt. quod,verū,an falsum sit, quoniam mea nihil interest,vtrùm malim nescio. Quòd ad te iampridem de testamento scripsi apud epistolas, velim,& possim ego aduersus huius miseriam ea facultate confectus,cōflictari. nihil vnquā simile natum puto.cui si qua re consulere aliquid possum,cupio à te admoneri. Video,eandem esse difficultatem, quam in consilio dato

antè

antè: tamen hoc me magis solicitat, quàm omnia in pensione secunda cæci fuimus alium mallem, sed præteriit. Te oro, vt in perditis rebus, si quid cogi, conficique potest, quod sit in tuto, ex argento, neque satis multa ex suppellectile, des operam. Iã enim mihi videtur adesse extremum, nec vlla fore cõditio pacis, eaque quæ sunt, etiã sine aduersario peritura. Hæc etiam, si videbitur, cum Terentia loquere opportunè. Non queo omnia scribere. Vale. III. Non. Quinctil.

CICERO ATTICO, S. 20

QVOD ad te scripseram, vt cum Camillo communicares: de eo Camillus mihi scripsit te cum eo locutum. Tuas literas exspectabam: nisi illud quidem mutari, si aliter est, atque oportet, non video posse: sed cum à nullo accepissem literas, desiderani tuas (etsi putabam te certiorem factum non esse) modò valeres. scripseras enim te quodam valetudinis genere tentari. Augusius quidam Rhodo, venerat VIII. Id. Quinct. Is nũtiabat, Q. fratrẽ ad Cæsarem profectum IIII. Kal. Iun. Philotimũ Rhodum pridie eius diei venisse. habere ad me literas. ipsum Augusium audies. sed tardius iter faciebat. eò feci, vt celeriter eunti darem. quid sit in his literis, nescio, sed mihi valde Q. frater gratulatur. Equidem in meo tanto peccato nihil ne cogitatione quidẽ assequi possum, quòd mihi tolerabile possit esse. Te oro, vt de hac miseria cogites: & illud, de quo ad te proximè scripsi, vt aliquid cõficiatur ad inopiam propulsandam, & etiam de ipso testamento. Illud quoque vellẽ anteà: sed omnia timuimus. Mellius quidem in pessimis nihil fuit dissidio. aliquid fecissemus, vt viri, vel tabularum nouarum nomine, vel nocturnarum expugnationum, vel Metellæ vel omnium maiorum: nec res periisset, & videremur aliquid doloris virilis habuisse. Memini omnino tuas literas: sed & tempus illud. etsi quiduis præstitit. nunc quidem ipsa videtur denuntiare. Audimus enim de statu reip. ô dii, generumne nostrũ potissimùm, vt hoc, vel tabulas nouas? Placet mihi igitur, & idem tibi, nuntium remitti. Petet fortasse tertiam pensionem. Considera igitur tum, ne vim abuso nascetur, an prius. Ego, si vllo modo potuero, vel nocturnis itineribus experiar, vt te videã. Tu & hæc, &, si quid erit, quod intersit me scire, scribas velim. Vale.

CICERO ATTICO, S. 21

CVM tuis dare possem literas, non prætermisi, etsi, quid scriberem, non habebam. Tu ad nos & rarius scribis, quàm solebas, & breuius: credo quia nihil habes, quod me putes libenter legere, aut audire posse. Verumtamen velim, si quid erit, qualecũque erit, scribas. Est autem vnum, quod mihi sit optandũ, si quid agi de pace possit. quod nulla equidem habeo in spe. sed quia tu leuiter interdum significas, cogis me sperare, quod optãdum vix est. Philotimus dicitur Idib. Sext. Nihil habeo de illo amplius. Tu velim ad ea mihi rescribas, quæ ad te antea scripsi. Mihi tantum temporis satis est, dum, vt in pessimis rebus aliquid caueam, qui nihil vmquam caui. Vale. XI. Kalend. Sextil.

CICERO ATTICO, S. 22

QVAE dudum ad me, & quæ etiam antè bis ad Tulliam de me scripsisti, ea sentio esse vera. Eò sum miserior, etsi nihil videbatur addi posse, quòd mihi non modò irasci, grauissima iniuria accepta, sed ne dolere quidem impunè liceat. Quare istud feramus. quod cum tulerimus, tamen eadem erunt perpetienda, quæ tu, ne accidát, vt caueamus, mones. Ea enim est à nobis contracta culpa, vt omni statu, omnique populo, eundem exitum habitura videatur. Sed ad meam manum redierint. etenim hæc occultiùs agenda. Vide, quæso, etiam nunc de testamento: quod tum factum, cùm illa quærere cœperat. non credo, & commoti, neque eum rogari, ne me quidem: sed quasi ita sit, quoniam in sermonem iam venisti: poteris eam monere, vt alicui committat, cuius, extra periculum huius belli, fortuna sit. Equidem tibi potissimùm velim, si idẽ illa vellet: quam quidem celo. miserum me in hoc timere de illo altero. Scio equidẽ venire nunc nil posse: sed seponi & occultari possunt, vt extra ruinam sint eam, quæ impendet. Nam, quòd scribis, nobis nostra, & tua, Terentiæ fore parata, tua credo: nostra quæ poterunt esse. De Terentia autem (mitto cetera, quę sunt innumerabilia) quid ad hoc addi potest? Scripseras LLS. XII. permutaret: tantum esse relinquum de argento. Misit illa CCIↃↃ. mihi: & adscripsit tantum esse reliquum. cùm hoc tam paruum de paruo detraxerit, perspicis, quid in maxima re fecerit? Philotimus non modò nullus venit, sed ne per literas quidem, aut per nuntium certiorẽ faciet me, quid egerit, Ephesо qui veniunt, ibi se eum de suis controuersiis in ius adeuntem vidisse nuntiant: quæ quidem (ita enim verisimile est) in aduentum Cæsaris fortasse reiiciuntur. Ita aut nihil puto eum habere, quod putet ad me celeriùs perferendum, & eò me magis despectum aut etiam si quid habet, id, nisi omnibus suis negotiis confectis, ad me referre non curet. Ex quo magnum equidem capio dolorem, sed non tantum, quantum videor debere. nihil enim mea minùs interesse puto, quàm, quid illinc afferatur. id quamobrem, te intelligere certò scio. Quòd me mones de vultu, & oratione ad tempus accommodanda, etsi difficile est, tamen imperarem mihi, si mea quidquam interesse putarem. Quòd scribis, literis putare Africanum negotium confici posse velim scribere, cur ita putares. mihi quidem nihil in mentem venit, quare id putem fieri posse. Tu tamen velim, si quid erit, quod consolationis aliquid habeat, scribas ad me. sin, vt perspicio, nihil erit: scribas idipsũ. Ego ad te, si quid audiero, citius scribã. Vale. VIII. Idus Sextilis.

CICERO ATTICO, S. 23

DECIMOSEPTIMO Kal. Septemb. venerat die XXVIII. Seleucia Pieria C. Trebonius. qui se Antiochię diceret apud Cęsarem vidisse Q. F. cum Hirtio: eos de Q. quæ

voluissent, impetrasse nullo quidem negotio: A
quòd ego magis gauderem, si ista nobis impe-
trata quidquam ad spem, explorati haberent.
Sed & alia timenda sunt, ab aliisque, &, ab hoc
ipso quæ dantur, vt à domino, rursus in eius-
dem sunt potestate. Etiam Sallustio ignouit.
Omnino dicitur nemini negare. quod ipsum
est suspectum, notionem eius differri. M. Gal-
lius. Q. F. mancipia Sallustio reddidit. Is ve-
nit, vt legiones in Siciliam traduceret, & pro-
tinus iturum Cæsarem Patris. Quod si faciet,
ego, quòd antè mallem, aliquò propiùs acce-
dam. Tuas literas ad eas, quibus à te proximè
consilium petiui, vehementer exspecto. Vale,
xvi. Kal. Septembr.

CICERO ATTICO, S. 24

ACCEPI vi. Kal. Sept. literas à te datas
xii. Kal. dolorémque, quem ex Quincti
scelere iampridem acceptum, iam abieceram, B
lecta eius epistola, grauissimum cepi. Tu etsi
non potuisti vllo modo facere, vt mihi illam
epistolam non mitteres, tamen mallem non
esse missam. Ad ea autem, quæ scribis de testa-
mento, videbis, quid, & quo modo. De nummis
& illa sic scripsit, vt ego ad te antea: & nos, si-
qui opus erit, vtemur ex eo, de quo scribis
Ille ad Kal. Septem. Athenis non videtur fore.
Multa enim in Asia dicuntur morari: maximè
Pharnaces: legio xii. ad quam primum Sulla
venit, lapidibus egisse hominem dicitur, nullá
putant se commoturam. illum arbitrãtur pro-
tinus Patris in Siciliam. sed, si hæc ita est, huc
veniat necesse est, ac mallem illum. aliquo e-
nim modo hinc euasissem. nunc metuo, ne sit
exspectandum, & cum reliquis etiam loci gra-
uitas hic miserrimè perferenda. Quòd me
mones, vt ea videam, quæ ad tempus accom-
modem: facerem, si res pateretur, &, si vllo
modo fieri posset. sed in tãtis nostris peccatis, C
tantisque nostrorum iniuriis nihil est, quod
aut facere dignum nobis, aut simulare possim.
Sullana confers: in quibus omnia genere ipso
præclarissima fuerunt moderatione paulò mi-
nùs temperata. Hæc autem eiusmodi sunt, vt
obliuiscar, multóq; malim, quod omnibus sit
melius, quorum vtilitati meam iunxi. Tu ad
me tamen velim quàm sæpissimè scribas, eo-
que magis, quod præterea nemo scribit: ac si
omnes, tuas tamen maximè expectarem. Quòd
scribis illum per me Quincto fore placatiorẽ,
scripsi ad te antea cum statim Q. F. omnia tri-
buisse, nostri nullam mentionem. Vale.

CICERO ATTICO, S. 25

DILIGENTER mihi fasciculũ reddi-
dit Balbi tabellarius. accepi enim à te li-
teras: quibus videris vereri, vt epistolas illas
acceperim: quas quidem vellem mihi nunquã
redditas. auxerunt enim mihi dolorem: nec, si
in aliquem incidissent, quidquam non attu-
lissent. Quid enim tam peruulgatum, quàm il-
lius in me odium? & genus hoc literarum B
quod ne Cæsar quidem ad istos videtur misis-
se, quasi quo illius improbitate offenderetur:
sed credo, vti notiora nostro mala essent. Nam
quòd te vereri scribis, ne illi obsint, eique
rei mederi: ne rogari quidem se passus est de
illo: quodquidem mihi molestum non est: il-
lud molestius, istas impetrationes nostras ni-
hil valere. Sulla, vt opinor, cras hic erit cum
Messala: currũt ad illum pulsi a militibus: qui
se negant vsquam, nisi acceperint. Ergo ille
huc veniet: quod non putabant. tardè quidẽ.
itinera enim ita facit vt multos dies in oppi-
dum ponat. Pharnaces autem, quoquomodo
aget, afferet moram. Quid mihi igitur censes?
iam enim corpore vix sustineo grauitatẽ huius
cæli, qui mihi laborem affert in dolore. An his
illinc euntibus, mandem, vt me excusent? ipse
accedam propius? quæso attende, & me, quod
adhuc sæpe rogatus non fecisti, consilio iuua.
Scio rem difficilem esse: sed vt in malis. Etiam C
illud mea magni interest, te vt videã, profectò
aliquid profecero, si id acciderit. De testamẽ-
to vt scribis, animaduertes. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPIST. AD T. POMPONIVM ATTICVM,

Liber XII.

CICERO ATTICO, S. 1 D

VNDECIMO die, post-
quam à te discesserã, hoc
literularũ exaraui, egre-
diens è villa ante lucem:
atque eo die cogitabam
in Anagnino, postero au-
tẽ in Tusculano: ibi vnũ
diem, v. Kal. igitur ad cõ-
stitutum: atque vtinã continuò ad complexum
me Tulliæ, ad osculum Atticæ possim currere.
Quod quidem ipsum scribe, quæso, ad me, vt
dum consisto in Tusculano, sciã, quid garriat,
sin rusticatur, quid scribat ad te: eique interea
aut scribes salutem, aut nuntiabit, itemque Pi-
liæ: & tamen, etsi continuò congressuri sumus,
scribes ad me, si quid habebis. Cũm cõplica-
rem hanc epistolam, noctuabundus ad me ve-
nit cum epistola tua tabellarius. qua lecta, de
Atticæ

Atticæ febricula videlicet valde dolui. Reliqua, quæ exspectabam, ex tuis literis cognoui omnia. Sed quòd scribis igniculum matutinum, γεροντικώτερον est memoriala vacillare. Ergo enim IIII. Kal. Axio dederam: tibi III. Quincto, quo die venissem, id est, V. Kalend. Hoc igitur habebis: noui nihil. Quid ergo opus erat epistola? quid cùm coràm sumus, & garrimus, quid in buccam? est profectò quiddam λέσχη: quæ habet, si etiam si nihil subest, collocutione ipsa suauitatem.

CICERO ATTICO, S. 2

HIC rumor est, T. Murcum periisse naufragio: Asinium delatum viuum in manus militum: L. naueis delatas in Vticam reflatu hoc: Pompeium non comparere, nec in Balearibus omnino fuisse, vt Patietus affirmat: sed auctor nullius rei quisquam. Habes, quæ, dum tu abes, locuti sunt. Ludi interea Præneste. Ibi Hirtius, & isti omnes: & quidem ludi dies octo quæ cenæ? quæ deliciæ? Res interea fortasse transacta est. O miros homines! At Balbus ædificat, τί γὰρ αὐτῷ μέλει? Verùm, si quæris hominem, homini, non recta, sed voluptaria quærenti, nonne βεβίωται? Tu interea dormis. Iam explicandum est πρόβλημα, si quid acturus es. Si quæris quid autem, ego fructum puto. Sed quid multa? iam te videbo, & quidem (vt spero) de via, rectà ad me. Simul enim & diem Tyrannioni constituemus, & si quid aliud.

CICERO ATTICO, S. 3

VNVM te puto minùs blandum esse, quàm me: aut, si vterque nostrùm est aliquando aduersus aliquem, inter nos certè nunquam sumus. Audi igitur me hoc ἀγοητεύτως dicentem. Me viuam, mi Attice, si mihi non modò Tusculanum, vbi ceteroqui sum libenter, sed μακάρων νῆσοι tanti sunt, vt sine te sim totos dies. Quare obduretur hoc triduum, vt te quoque ponam in eodem πάθει. quod ita est profectò. sed velim scire hodiéne statim de auctione, & quo die venias. ego me interea cum libellis. Ac molestè fero Vennonii me historiam non habere. Sed tamen ne nihil de re, nomen illud, quòd à Cæsare, treis habet conditiones: aut emtionem ab hasta (perdere malo: etsi præter ipsam turpitudinem, hoc ipsum puto esse perdere) aut delegationem à mancipe, annua die (quis erit, cui credam? aut quando ipse Metonis annus veniet?) aut Vecteni cõditione semissem, σκέψαι igitur. Ac vereor, ne iste iam auctionem nullam faciat: sed ludis factis Clypo subsidio curratne talis vir ἀλογηθῆ, sed μελήσει. Tu Atticam, quæso, cura, & ei salutem & Piliæ, Tulliæ quoque verbis plurimam.

CICERO ATTICO, S. 4

O GRATAS tuas mihi, iucundásque literas. quid quæris? Restiturus est mihi dies festus. Angebar enim quòd Tiro ἐρυθρότερον te sibi esse visum dixerat. addã igitur, vt censes, vnum diẽ, sed de Catone, πρόβλημα ἀρχιμήδειον est. nõ assequor, vt scribã quod tui conuiuæ non modo libenter, sed etiam æquo animo legere possint. Quinetiam si à sententiis eius dictis, si ab omni voluntate, cõsiliisque, quæ de rep. habuit, recedam, ψιλῶς que velim grauitatem, constantiámque eius laudare: hoc ipsum tamẽ iis odiosum ἄκουσμα sit. Sed verè laudari ille vir non potest: nisi hæc ornata sint: quòd ille ea, quæ nunc sunt, & futura viderit, & ne fierent, contenderit: &, facta ne videret, vitam reliquerit. Horũ quid est, quod Atedio probare possimus? sed cura, obsecro, vt valeas, eámque, quam ad omneis res adhibes, in primis ad conualescendum adhibe prudentiam.

CICERO ATTICO, S. 5

QVINCTVS pater quartũ: vel potiùs, millesimum, nihil sapit, quæ lætetur Luperco filio, & Statio, vt cernat duplici dedecore cumulatã domum. addo etiã Philotimum tertium. O stultitiã (nisi mea maior esset) singularem. Quod autem sim hanc rem ἔρανον. fac non ad διψῶσαν κρήνην, sed ad πειρήνην eum venisse, ἄμπνευμα σεμνὸν ἀλφειοῦ πειρήνην (vt scribis) haurire, in tantis suis præsertim angustiis: ποῖ ταῦτ' ἄρ' ἀποσκήψῃ: sed ipse viderit. Cato me quidẽ delectat, sed etiã Bassium Luciliũ sua. De Cœlio tu quæres, vt scribis, ego nihil noui, noscẽda est natura, non facultas modò. De Hortensio & Verginio, tu, si quid dubitabis: etsi, quid magis placeat ego quantùm aspicio, non facilè inueneris. Cum Mustella, quemadmodum scribis, cùm venerit Crispus. Ad Aulum scripsi, vt ea, quæ bene nossem de auro, Pisoni demonstrarem. Tibi enim sanè assentior, & istud nimium diu duci, & omnia nunc vndique contrahenda. Te quidem nihil agere, nihil cogitare aliud, nisi quod ad me pertineat, facilè perspicio, meisque negotiis impediri cupiditatem tuam ad me veniendi, sed mecum esse te puto, non solùm quod meam rem agis, verùm etiam quod videre videor, quo modo agas. Neque enim vlla hora tui mihi est operis ignota. Tubulum prætorem video L. Metello, Q. Maximo COSS. Nunc velim P. Scæuola, pontifex max. quibus COSS. tribunus pl. Equidem puto Cæpione, & Pompeio Pr. enim P. Furio, Sex. Atilio. Dabis igitur tribunatum, &, si poteris, Tubulus quo crimine: Et vide, quæso, L. Libo, ille, qui de Ser. Galba, Censorino, & Manlio, an T. Quinctio, Manlio COSS. tribunus pl. fuerit, conturbor enim epitome Bruti Fanniana. in Bruti epitoma Fannianorum scripsi, quod erat in extremo: idque ego secutus, hunc Fannium, qui scripsit historiam, generum esse scripseram Lælii. sed tu me γεωμετρικῶς refelleras: te autem nunc Brutus, & Fannius. Ego tamen de bono auctore Hortensio sic acceperam, vt apud Brutum est. Hunc igitur locum expedies. Ego misi Tironem Dolabellæ obuiam, is ad me idibus reuertetur, te exspectabo postridie. De Tullia mea tibi antiquissimum esse video, idque ita vt sit, te vehementer rogo. Ergo & in integro omnia (sic enim scribis) mihi. etsi Kalendæ vitandæ fuerunt, incessionúmque ἀρχέτυπα fugienda, conficiendæque tabulæ. nihil tamen tanti, vt à te abessem, fuit. Cùm Romæ essem, & te iam, iámque visurum me putarem quotidie: tamen horæ, quibus exspectabam, longæ videbantur. Scis me minimè esse blandum. Itaque minus aliquanto dico, quàm sentio.

CICERO ATTICO, S. 6

DE Cœlio, vide, quæso, ne qua lacuna sit in auro, ego ista non noui, sed certè in

colybo est detrimenti satis, huc aurum si ac- A cedit, sed quid loquor? tu videbis. Habes Hegesiæ genus, quod Varro laudat. Venio ad Tyrannionem: ain' tu? verum hoc fuit? sine me? At ego quoties, cùm essem otiosus, sine te tamen nolui? Quomodo hoc ergo lues? vno scilicet, si mihi librum miseris: quod vt facias etiam atque etiam rogo. etsi me non magis liber ipse delectabit, quàm tu admiratio delectauit. Amo enim πάντα φιλένδοξον, τε; istā tam tenuem θεωρίαν tam valde admiratū esse gaudeo. etsi tua quidem sunt eiusmodi omnia. Scire enim vis, quo vno animus alitur. Sed, quæso, quid ex ista acuta & graui refertur ad τέλος. Sed longa oratio est: & tu occupatus es in meo fortasse aliquo negotio: & pro isto asso sole, quo tu abusus es in nostro pratulo, à te nitidum solē, vnctúmque repetemus. Sed ad prima redeo. Librū, si me amas, mitte. tuus est enim profectò, quoniā quidem est missus ad te. B

CICERO ATTICO, S. 7

TANTVMNE ab re tua est otij tibi, vt etiam Oratorem legas? Macte virtute. mihi quidem gratum, & erit gratius, si non modò in libris tuis, sed etiam in aliorum per librarios tuos Aristophanem reposueris pro Eupoli. Cæsar autem mihi irridere visus est. QVÆSO illud tuum, quod erat εὐτράπελες & vrbanum, ita porrò te sine cura esse iussit, vt mihi quidem dubitationem omnem tolleret. Atticam doleo tam diu: sed quoniam iam sine horrore est, spero esse, vt volumus.

CICERO ATTICO, S. 8

QVÆ desideras, omnia scripsi in codicillis, eósque Eroti dedi: breuiter, sed etiā plura, quàm quæris, in iis de Cicerone: cuius quidem cogitationis initiū tu mihi attulisti. C locutus sum cum eo liberalissimè: quod ex ipso velim, si modò tibi erit commodum, sciscitere. Sed quid differo? Exposui, te ex me detulisse, ecquid vellet, ecquid requireret: velle Hispaniam, requirere liberalitatem. De liberalitate, dixi, quantum Publius, quantum flamen Lentulus filio. De Hispania, duo attuli: primum idem, quod tibi: me vereri vituperationem: non satis esse, si hæc arma reliquissemus? etiam contraria? deinde fore, vt angeretur, cùm à fratre, familiaritate, & omni gratia vinceretur. Velim magis liberalitate vti mea, quàm sua libertate: sed tamen permisi, tibi enim intellexeram nō nimis displicere. Ego etiam atque etiam cogitabo, téque, vt idem facias, rogo. Magna res: simplex est manere: illud anceps. verùm videbimus. De Balbo, & in codicillis scripseram, & ita cogito, simul ac redierit. sin ille tardiùs: ego tamen triduum: &, quod præterii, Dolabella e- D tiam mecum.

CICERO ATTICO, S. 9

DE Cicerone, multis res placet: comes est idoneus. Sed de prima pensione antè videamus. Adest enim dies, & ille currit. Scribe, quæso, quid referat Celer egisse Cæsarem cum candidatis: vtrum ipse in fæniculariũ, an in campū Martium cogitet. Et sanè scire velim, nunquid necesse sit comitiis esse Romæ. nam & Piliæ satisfaciendum est, & vtique Atticæ.

CICERO ATTICO, S. 10

NAE ego essem hic libenter, atque id quotidie magis, ni esset ea causa, quam tibi superioribus literis scripsi. Nihil hac solicitudine iucundius, nisi paulùm interpellasset Amyntæ filius, ὢ ἀπεραντολογίας ἀηδοῦς. Cetera noli putare amabiliora fieri posse villa, litore, prospectu maris, tum his rebus omnibus. Sed neque hæc digna longioribus litteris, nec erat, quod scriberem, & somnus vrgebat.

CICERO ATTICO, S. 11

MALE mehercule de Athamante. Tuus autem dolor humanus is quidē, sed ma- B gnopere moderandus. Consolationum autem multæ viæ: sed illa rectissima. Impetret ratio, quod dies impetratura est. Alexim verò curemus, imaginem Tironis: quem ægrum Romā remisi: &, siquid habet collis ἐπιδήμιον, ad me cum testamento transferamus. Tota domus superior vacat, vt scis. hoc puto valde ad rem pertinere.

CICERO ATTICO, S. 12

MALE de Seio: sed omnia humana, tolerabilia ducenda. Ipsi enim quid sumus? aut quamdiu hæc curaturi sumus? Ea videamus, quæ ad nos magis pertinent, nec tamen multò: quid agamus de senatu. Et, vt nequid prætermittam, Cæsonius ad me literas misit, Postumiam Sulpicij domum ad se venisse. De Pompeij Magni filia, tibi rescripsi, nihil me hoc tempore cogitare: alteram verò illam, quam tu scribis, puto, nosti: nihil enim vidi fœdius, sed adsum coràm igitur. Obsignata epistola accepi tuas. Attica hilaritatem libenter audio: commotiunculis συμπάσχω.

CICERO ATTICO, S. 13

DE dote tantò magis perpurga. Balbi regia conditio est delegandi, quoquo modo confice, turpe est rem impeditam iacere. Insula Arpinas habere potest germanam ἀποθέωσιν. habere videatur ἐκγόνιμος. est igitur animus in hortis, quos tamen inspiciam, cùm venero. De Epicuro, vt voles. etsi μεθαρμόσομαι in posterum, genus hoc personarum, incredibile est, quàm ea quidem requirant. Ad antiquos igitur, ἀνεμέσητον γάρ. Nihil habeo, ad te quod perscribam: sed tamen institui quotidie mittere, vt eliciam tuas literas, non quò aliquid ex his exspectem, sed nescio quomodo tamen exspecto. Quare, siue habes quid, siue nihil habes, scribe tamen aliquid, teque cura.

CICERO ATTICO, S. 14

COMMOVET me Attica, etsi assentior Cratero. Bruti literæ scriptæ & prudēter, & amicè, & multas mihi tamen lacrymas attulerunt. Me hæc solitudo minùs stimulat, quàm ista

ista celebritas te vnum desidero. Sed literis nō difficiliùs vtor, quam si domi essem. ardor tamen ille vrget, & manet: non mehercule indulgente me, sed tamen non repugnante. Quòd scribis de Apuleio, nihil puto opus esse tua contentione, nec Balbo, & Oppio: quibus quidem ille receperat, mihique etiā iusserat nuntiari se molestum omnino non futurum, sed cura, vt excuser morbi causa in dies singulos. Lænas hoc receperat. Prende C. Septimium, L. Statilium. denique nemo negabit, se iuraturum, quem rogaris. quod si erit durius: veniam, & ipse perpetuum morbum iurabo, cùm enim mihi carendum sit conuiuiis: malo id lege videri facere, quàm dolore. Cocceium velim appelles. quòd enim dixerat, non facit. Ego autem volo aliquod emere latibulum, perfugium doloris mei.

CICERO ATTICO, S. 15

DE me excusando apud Apuleium dederā ad te pridie literas. Nihil esse negotij arbitror. Quemcumque appellaris, nemo negabit, sed Septimium vide, & Lænatem, & Statilium, tribus enim opus est. sed mihi Lęnas totum receperat. Quòd scribis à Iunio te appellatum: omnino Cornificius locuples est: sed tamen scire velim, quando dicar spopondisse: & pro patre, ánne pro filio: neque eò minùs vt scribis, procuratores Cornificij, & Apuleiū prædiatorem videbis. Quòd me ab hoc mærore recreari vis, facis, vt omnia: sed me mihi non defuisse tu testis es. nihil enim de mærore minuendo scriptum ab vllo est, quòd ego non domi tuæ legerim. sed omnem cōsolationem vincit dolor. Quin etiam feci, quod profectò ante me nemo, vt ipse me per literas consolarer: quem librum ad te mittam, si descripserint librarij. Affirmo tibi, nullam consolationem esse talem. Totos dies scribo, non quo proficiam quid: sed tantisper impedior, non equidē satis (vis enim vrget) sed relaxor tamen, ad omniáque nitor, non ad animum, sed ad vultum ipsum, si queam reficiendum: idque faciens, interdum mihi peccare videor, interdum peccaturus esse, nisi faciam. Solitudo aliquid adiuuat, sed multò plus proficeret, si tu tamen interesses: quæ mihi vna causa est hinc discedendi. nam pro malis rectè habebat. quamquam ipsum doleo. non enim iam in me idem esse poteris: perierunt illa, quæ amabas. De Bruti ad me literis scripsi ad te antea. prudenter scriptæ: sed nihil, quod me adiuuarent. Quod ad te scripsit, id vellem, vt ipse adesset. certè aliquid, quoniam me tam valde amat, adiuuaret. Quòd si quid scies, scribas ad me velim maximè autem, Pansa quando. De Attica doleo. Credo tamen Cratero. Piliam angi vetabat: is solitus est mærere pro omnibus.

CICERO ATTICO, S. 16

APVD Apuleium (quoniam in perpetuū non placet (in dies vt excuser, videbis. In hac solitudine careo omniū colloquio: cúmq; manè me in siluam abstrusi densam, & asperā, non exeo inde ante vesperum. Secundum te nihil est mihi amicus solitudine. In hac mihi

A omnis sermo est cum literis. eum tamē interpellat fletus: cui repugno, quoad possum. sed adhuc pares non sumus. Bruto, vt suades, rescribam. eas literas cras habebis. cùm erit cui des, dabis.

CICERO ATTICO, S. 17

TE tuis negotiis relictis nolo ad me venire. Ego enim potiùs accedam, si diutius impediere. etsi ne decessissem quidem è conspectu tuo, nisi me planè nihil vlla res adiuuaret. Quòd si esset aliquod leuamen, id esset in te vno: & cùm primùm ab aliquo poterit esse, à te erit. Nunc tamen ipsum sine te esse non possum, sed nec tuæ domi probatur, nec meæ poteram: nec, si propiùs essem, vspiam tecum tamen essem. Idē enim te impediret, quo minùs mecū esses, quod nunc etiā impedit. Mihi adhuc nihil aptius fuit hac solitudine, quam
B vereor, ne Philippus tollat. heri enim vesperi venerat. Me scriptio, & literę non leniunt, sed obturbant.

CICERO ATTICO, S. 18

MARCIANVS ad me scripsit, me excusaturū esse apud Apuleium à Laterēsi, Nasone, Lænate, Torquato, Strabone. His velim meo nomine reddendas literas cures, gratum mihi eos fecisse. Quòd pro Cornificio me adhinc amplius annis XXV. spopondisse dicit Flauius, etsi reus locuples est, & Apuleius prędiator liberalis, tamen velim des operam, vt inuestiges ex consponsorum tabulis, sitne ita: mihi enim ante ædilitatem meam nihil erat cum Cornificio. Potest tamen videri. sed scire certum velim, & appelles procuratores, si tibi videtur. Quamquam quid ad me? Veruntamē Pansæ profectionem scribes cùm scies. Atti-
C cam saluere iube, & eam cura, obsecro, diligenter. Piliæ salutem.

CICERO ATTICO, S. 19

DVM recordationes fugio, quæ quasi morsu quodam dolorem efficiunt, refugio à te admonendo. Quod velim mihi ignoscas cuiusmodi est. etenim habeo nonnullos ex iis, quos nunc lectito, auctores. qui dicant fieri id oportere, quod sæpe tecum egi, & quod à te approbari volo de fano illo dico, de quo tantum quantum me amas, velim cogites. Equidem neq; de genere dubito. placet enim mihi Cluatij: neque de re statutū, est enim de loco nonnumquam. Velim igitur cogites. Ego, quantū his temporibus tam eruditis fieri poterit, profectò illā consecrabo omni genere monumentûm ab omniū ingeniis scriptorum & Græcorum, & Latinorum. Quæ res forsitan
D sit refricatura vulnus meū, sed iam quasi voto quodam, & promisso me teneri puto: longúmque illud tempus, cùm nō ero magis me mouet, quàm hoc exiguum quod mihi tamen nimiùm longum videtur. Habeo enim nihil (tentatis rebus omnibus) in quo acquiescam: nam, dum illud tractabam dequo antea scripsi ad te, quasi fouebam dolores meos. nunc omnia respuo, nec quidquam habeo tolerabilius, quàm solitudinem: nam (quod eram

veritus) nõ obturbauit Philippus,nam,vt heri me salutauit, statim Romam profectus est. Epistolam, quam ad Brutum, vt tibi placuerat,scripsi,misi ad te, curabis cum tua perferendam.eius tamen misi ad te exemplum,vt si minùs placeret, ne mitteres. Domestica quòd ais, ordine administrari,scribes, quæ sint ea. quædam enim exspecto. Cocceius vide ne frustretur. Nã Libo quod pollicetur,vt Eros scribit,non incertum puto. De sorte mea, Sulpicio confido, & Egnatio scilicet. De Apuleio qui est,quod labores, cũ sit excusatio facilis? Tibi ad me venire,vt ostendis, vide, me non sit facile.Est enim longum iter,discedentémq; te (quod celeriter tibi erit fortasse faciendũ) non sine magno dolore dimittam.Sed omnia, vt voles. ego enim, quidquid feceris, id cùm rectè, tum etiam mea causa factum putabo. Heri,cùm ex aliorum literis cognouissem de Antonij aduentu, admiratus sum nihil esse in tuis:sed erãt pridie fortasse scriptæ, quã datæ. neque ista quidẽ curo: sed tamen opinor propter prædes suos accurrisse. Quòd scribis Terentiam de obsignatoribus mei testamenti loqui:primùm tibi persuade, me isthæc non curare:neque esse quidquã aut paruæ curæ, aut nouæ loci:sed tamen quid simile?Illa eos non adhibuit,quos existimauit quæsituros nisi scisent, quid esset. Num id etiam mihi periculi fuit?Sed tamẽ faciat illa,quod ego.dabo meũ testamentum legendum cui voluerit. Intelliget non potuisse honorificentius à me fieri de nepote,quàm fecerim, nam quòd non aduocaui ad obsignandum: primùm mihi non venit in mentem: deinde ea re non venit, quia nihil attinuit,tute scis(si modò meministi)me tibi tum dixisse,vt de tuis aliquos adduceres. Quid enim opus erat multis? Equidem domesticos iusseram. Tum tibi placuit,vt mitterem ad Silium.inde est natum, vt ad Publiũ. Sed necesse neutrum fuit. Hos tu tractabis, vt tibi videbitur.

CICERO ATTICO, S. 20

EST hic quidem locus amœnus, & in mari ipso,qui & Antio,& Circeis adspici possit: sed iucunda nobis ratio est, quemadmodum in omni mutatione dominatorum, qui innumerabiles fieri possunt in infinita posteritate (si modò hæc stabunt) illud quasi consecratũ remanere possit.Equidem iam nihil egeo vectigalibus, & pauco contentus esse possum. Cogito interdũ trãs Tiberim hortos aliquos parare, & quidem ob hanc causam maximè. nihil enim video, quod tam celebre esse possit. sed quos coràm videbimus. Ita tamen, vt hac æstate fanum absolutum sit. Tu tamen cũ Apella Chio cõfice de columnis.De Cocceio, & Libone quæ scribis,approbo:maximè quòd de iudicatu meo responsum sit. Si quid perspexeris, & tamen quid procuratores Cornificij dicant:velim scire,ita,vt in ea re,cùm tam occupatus sis, non multùm operæ velim ponere. De Antonio quoque,Balbus ad me cũ Oppio cõscripsit idque tibi placuisse, ne perturbarer.Illis egi gratias. Te tamen,vt iã antè ad te scripsi, scire volo,me neque isto nuntio esse perturbatum,nec iam illo perturbatũ iri. Pansa,si hodie,vt putabas,profectus est, post-

A hac iã incipito scribere ad me, de Bruti aduentu quid exspectes, id est, quos ad dies. Id, si scies vbi iam sit, facilè coniectura assequêre. Quòd ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te,mi Attice,suscipe totum negotium. vides & officium agi meum quoddam, cui tu es conscius, &,vt nonnulli putant,Ciceronis rẽ. Me quidem id multò magis mouet, quod mihi est & sanctius,& antiquius, præsertim cùm hoc alterum neque sincerum, neque firmum putem fore.

CICERO ATTICO, S. 21

NONDVM videris perspicere, quã me nec Antonius cõmouerit, nec quidquam iam eiusmodi possit commouere. De Terentia autem scripsi ad te iis literis, quas dederam pridie. Quòd me hortaris,idque à ceteris desiderari scribis, vt dissimulem me tam grauiB ter dolere, possúmne magis, quòd totos dies cõsumo in literis? Quod etsi nõ dissimulationis,sed potiùs leniendi. & sanãdi animi causa facio,tamen,si mihi minus, proficio, simulationi certè facio satis. Minus multa ad te scripsi,quòd exspectabam tuas literas ad eas,quas ad te pridie dederam. Exspectabam autem maximè de fano:non nihil etiam de Terintia. velim me facias certiorem proximis literis, Cn. Cæpio, Seruiliæ Claudij pater viuóne patre suo naufragio perierit, an mortuo. Item Rutilia viuóne C. Cotta,filio suo,mortua sit, an mortuo pertinet ad eum librum,quem de luctu minuendo scripsimus.

CICERO ATTICO, S. 22

LEGI Bruti epistolam, eámque tibi remisi, sanè non:prudẽter rescriptam ad ea,quæ requisieras. sed ipse viderit quamquam illud C turpiter ignorat. Catonem primum sententiã putant de animaduersione dixisse: quam omnes antè dixerant,præter Cęsarẽ:&,cùm ipsius Cæsaris tam seuera fuerit, qui tum prætorio loco dixerit,consularium putat leniores fuisse,Catuli,Seruilij,Lucullorũ,Curionis, Torquati,Lepidi, Gellij, Volcatij, Figuli,Cottæ, L.Cęsaris,C.Pisonis etiam M.Atilij Glabrionis,Silani,Murenæ,dess.coss. Cur ergo in sententiam Catonis?quia verbis luculentioribus & pluribus rem eandem comprehenderat. Me autem hic laudat,quòd retulerim, non quòd patefecerim,quòd cohortatus sim:quòd denique antè,quàm cõsulerem, ipse iudicauerim. Quæ omnia, quia Cato laudibus extulerat in cælum,perscribendáque censuerat,idcirco in eius sententiam esse facta discessio.Hic autem se etiam tribuere multum mihi putat quòd scripserit,OPTIMVM COS. Quis enim ieiunius dixit inimicus? Ad cetera verò tibi quemD admodum rescripsit? tantum rogat de s. c. vt corrigas. hoc quidem fecisset, etiam si Ranio admonitus esset. Sed hæc iterum ipse viderit. De hortis,quoniam probas, effice aliquid. Rationes meas nosti. Si verò etiã à Faberio recedit,nihil negotij est.Sed etiam sine eo posse videor cõtendere. Venales certè sunt Drusi,fortasse,& Lamiani,& Cassiani.Sed coràm. De Terentia non possum commodiùs scribere, quàm tu scribis. Officium sit nobis antiquius

antiquissimũ. si quid nos fefellerit, illius malo
me, quam mei pœnitere. Ouiæ C. Lolij curá-
da sunt LLS, C. negat. Eros posse sine me: cre-
do, quòd accipienda aliqua sit, & danda æsti-
matio. Vellem tibi dixisset. si enim res est, vt
mihi scribit, parata, nec in eo ipso mentitur,
per te confici potuit. cognoscas, & conficias
velim. Quod me in forũ vocas, eò vocas, vnde
etiã bonis meis rebus fugiebã. Quid enim mi-
hi cum foro, sine iudiciis, sine curia in oculos
incurrẽtibus iis, quos æquo animo videre nõ
possum? Quòd autẽ homines à me postulare
scribis, vt Romæ sim, neque mihi, vt absim,
concedere, aut quatenus eos mihi concedere:
iam pridẽ scito esse, cùm vnũ te pluris, quàm
omneis illos putem: ne me quidem cõtemno,
meóque iudicio multò stare malo, quam om-
nium reliquorum. Neque tamen progredior
longiùs, quàm mihi doctissimi homines con-
cedunt: quorum scripta omnia, quæcũque sunt
in eam sententiã, non legi solùm (quod ipsum
erat fortis ægroti, accipere medicinam) sed in
mea etiã scripta trãstuli; quod certè afflicti, &
fracti animi nõ fuit. Ab his me remediis noli
in istam turbam vocare, ne recidam.

CICERO ATTICO, S. 23

DE Terẽtia, quòd mihi omne onus impo-
nis, non cognosco tuam in me indulgen-
tiã, ista enim sunt ipsa vulnera, quo non pos-
sum tractare sine maximo gemitu. Moderare
igitur, quæso, vt potes. neque enim à te plus,
quàm potes, postulo. Potes autem, quid veri
sit, perspicere tu vnus. De Rutilia, quoniam
videris dubitare, scribes ad me, cùm scies: sed
quamprimùm, nũ Clodia D. Bruto consulari,
filio suo, mortuo, vixerit. Id de Marcello, aut
certè de Postumia sciri potest: Illud autem, de
M. Cotta, aut de Syro, aut de Satyro. De hor-
tis etiã atq; etiã rogo, omnibus meis, eorúm-
que, quos scio mihi non defuturos, facultati-
bus (sed potero meis) enitendum mihi est. Sũt
etiam, quæ vendere facilè possim: sed vt non
vendam, eique vsuram pendã, à quo emero, nõ
plus annũ possum assequi, quod volo. Si tu me
adiuuas, paratissimi sunt. Drusia cupit enim vẽ-
dere, proximos puto Lamiæ: sed abest. Tu ta-
men, si quid potes, odorare. ne Silius quidem
quidquam vtitur. & iis vsuris facillimè sustẽ-
tabitur. Habe tuum negotium: nec, quid res
mea familiaris postulet, quam ego non curo,
sed quid velim, existima.

CICERO ATTICO, S. 24

PVTARAM te aliquid noui, quod eius-
modi fuerat, initium literarum, quamuis
non curarem, quid in Hispania fieret, tamen
te scripturum: sed videlicet meis literis res-
pondisti, vt de foro, & de cursa. Sed domus
est, vt ais, forum. Quid ipsa domo mihi opus
est, carẽti foro? Occidimus, occidimus, Attice,
iampridẽ nos quidem: sed nunc fatemur, po-
steaquam vnum, quo tenebamur, amisimus.
Itaque solitudinẽ sequor: & tamen, si qua me
res isto abduxerit, enitar, si quo modo po-
tero (autem) vt præter me, nemo dolorem meũ
sentiat: si vllo modo poteris ne quidem. Atq;

A etiam illa causa est non veniendi. Meministi,
quid ex te Atedius quæsierit: quin etiam nũc
molesti sunt. Quid existimas, si venero? De Te-
rentia ita cura, vt scribis, méque hac ad ma-
ximas ægritudines accessione non maxima li-
bera. Et, vt scias me ita dolere: vt non ia-
ceam, quibus coss. Carneades, & ea legatio
Romam venerit, scriptum est in tuo annali.
Hæc nunc quæro quæ causa fuerit de Oro-
po, opinor. sed certum nescio: &, si ita est, quæ
controuersiæ: præterea qui eo tempore nobi-
lis Epicureus fuerit Athenis, qui præfuerit
hortis. qui etiam Athenis πολιτικοὶ fuerint
illustres. quæ etiam ex Apollodori puto pos-
se inueniri: De Attica, molestum: sed quo-
niam leuiter, rectè esse confido De Magala
dubium mihi non erat. vnde enim tam felix
Ligus pater? nam quid de medicam, cui vt o-
mnia contingãt, quæ volo, leuari non possum?
De Drusi hortis, quanti licuisse tu scribis, id
B ego quoque audierã, &, vt opinor, heri ad te
scripseram sed quanti, quanti bene emitur,
quod necesse est. Mihi, quoquo modo tu exi-
stimas, (scio enim ego ipse, quid de me existi-
mem) leuatio, quædam est, si minùs doloris, at
officij debiti. Ad Siccam scripsi, quod vtitur
L. Cotta Si nihil conficeretur de Transtibe-
rinis, habet in Ostiensi Cotta celeberrimo
loco, sed pusillum loci. Ad hãc rem tamẽ plus
etiam satis. id velim cogites. Nec tamen ista
pretia hortorum pertimueris. nec mihi iã ar-
gẽto, nec veste opus est, nec quibusdam amœ-
nis locis hoc opus est. Video etiam, à quibus
adiuuari possim? sed loquere cum Silio. nihil
enim est melius. Mandaui etiam Siccæ. rescri-
sit, constitutum se cum eo habere. Scribat igi-
tur ad me quid egerit, & tu videbis. Bene fecit
A. Silius, qui transegerit. neque enim ei deesse
volebam: &, quid possem, timebam. De Ouia.
confice, vt scribis De Cicerone, tempus esse
C iam videtur. sed quæro, quid illi opus erit A-
thenis, permutarine possit, an ipsi ferendum
sit: de totáque re, quemadmodum, & quando
placet, velim consideres. Publius itinérne sit
in Africam, & quando: ex Atedio scire pote-
ris. quæras, & ad me scribas, velim. Et, vt ad
meas ineptias redeam, velim me certiorem
facias, P. Crassus Vinuliæ F. viuóne P. Cras-
so consulari, patre suo mortuus sit, vt ego
meminisse videor, an pòst Item quæro de
Regillo, Lepidi F. recténe meminerim patre
viuo mortuum. Cuspiana explicabis, itémque
Pretiana. De Attica optimè, & ei salutem di-
ces, & Piliæ.

CICERO ATTICO, S. 25

SCRIPSIT ad me diligenter Sicca de
Silio, séque ad te rem detulisse, quod tu i-
dem scribis: mihi & res, & conditio placet: sed
ita, vt numerato malim, quàm æstimatione.
D Voluptarias enim possessiones nolet Silius.
Vectigalibus autem vt his possum esse contẽ-
tus, quæ habeo sic vix minoribus. Vnde ergo
numerato? LLS. D.C. exprimes ab Hermoge-
ne, cùm præsertim necesse erit: & domi video
esse LLS. D.C. reliquę pecunię, vel vsurã Silio
pendemus, dum à Faberio, vel ab aliquo, qui
Faberio debet, repræsentabimus. Erit etiam
aliquid alicunde. sed totam rem tu guberna-

A bis. Drusianis verò hortis multò antepono: neque sunt vmquam comparati, mihi crede. Vna me causa monet, in quo scio me τετυφῶσθαι. sed vt facis. obsequere huic errori meo. Nã quod scribis ἐγγύημα, actum iam de isto est. alia magis quæro. Sicca, vt scribit, etiam si nihil confecerit cum A. Silio, tamen se scribit x. Kalend. esse venturum. cuius occupationibus ignosco, eæque mihi sunt notæ. De volũtate tua, vt simul simus, vel studio potiùs, & cupiditate, nõ dubito. De Nicia quod scribis, si ita me haberem, vt eius humanitate frui possem, in primis vellem illum meum habere: sed mihi solitudo, & recessus, prouincia est. Quòd quia facile ferebat Sicca, eò magis illũ desidero. Prætereanosti Niciæ nostri imbecillitatem, mollitiem, consuetudinẽ victus. Cur ego illi molestus velim, cùm mihi ille iucundus esse non possit. Voluntas tamen eius mihi grata est. Vnam rem ad me scripsisti, de qua B decreui nihil tibi rescribere. Spero enim me à te impetrasse, vt priuares me ista molestia. Piliæ & Atticæ salutem. Vale.

CICERO ATTICO, S. 26

DE Siliano negotio, etsi mihi nõ est ignota conditio, tamé me hodie ex Sicca arbitror omnia cogniturum. Cottæ quidem negas te nosse. sed vltra Silianã villam est (quã puto tibi notam esse) villula sordida, & valde pusilla nihil agri ad aliam rẽ loci satis. nihil ad eã, quam quæro. sequor celebritatem. Sed, si perficitur de hortis Silij, hoc est, si perficis (est enim totum positum in te) nihil est scilicet, quòd de Cotta cogitemus. De Cicerone, vt scribis, ita faciam. ipsi permittam de tempore. nummorum quantum opus erit, vt permutetur, tu videbis. Ex Aledio, quòd scribis, si quid inueneris: scribes. Et ego ex tuis animi- C maduerto literis, & profectò tu meis, nihil habere nos, quòd scribamus, eadem quotidie quæ iam, iámque ipsa contrita sunt, tamen facere non possum, quin quotidie ad te mittã, vt tuas accipiam. De Bruto tamen, si quid habebis, scire enim iam puto, vbi Pãsam exspectet. si, vt consuetudo est, in prima prouincia, circiter Kal. affuturus videtur vellem tardiùs. valde enim vrbem fugio multas, ob causas: Itaque idipsum dubito, an excusationem aliquam ad illum parem: quod quidem video facile esse, sed habemus satis temporibus ad cogitandum. Piliæ, & Atticæ salutem. Vale.

CICERO ATTICO, S. 27

DE Silio nihil plura cognoui ex præsente Sicca, quàm ex literis tuis. Scripseras enim diligenter. Si igitur tu illum conueneris, D scribes ad me. si quid videbitur, de quo putas ad me missum esse, sit missum, necne, scio dictum quidem mihi. Certè nihil est. Tu igitur vt cœpisti. Et, si quid ita conficies (quod quidem non arbitror fieri posse) vt illi probetur: Ciceronem, si tibi placebit, adhibebis eius aliquid interest videri illius causa voluisse: mea quidem nihil, nisi id, quod tu scis: quod ego æstimo. Quòd me ac consuetudinem reuocas: fuit meum quidem iampridem regere. quod faciebam: sed interea erat, vbi aquiescerem: nunc planè nec ego victum, nec vitam illam colere possum: nec in ea re, quid aliis videatur mihi puto curandum. Mea mihi conscientia pluris est, quam omniũ sermo. Quòd me ipse per literas consolatus sum, non pœnitet me quantum profecerim. mærorem minui: dolorem nec potui, nec, si possem, vellem. De Triario, bene interpretaris voluntaté meam: tu verò nihil, nisi vt illi volent. Amo illũ mortuũ: tutor sum liberis: totam domum diligo. De Castriciano negotio, si Castricius pro mancipiis pecuniam accipere volet, eamque ei solui, vt nunc soluitur: certè nihil est commodius, sin autem ita actum est, vt ipsa mãcipia abduceret: non mihi videtur esse æquum. Rogas enim me, vt tibi scribam, quid mihi videatur. Nolo enim negotij Qu. fratré quidquam habere. quod videor mihi intellexisse, tibi videri idem. Publius, si æquinoctium exspectat, vt scribis Atedium dicere, nauigaturus videtur: mihi autem dixerat per Siciliam. vtrùm, & quando velim scire. Et velim aliquando, cùm erit tuum commodum, Lentulum puerum visas: eique de mancipiis, quæ tibi videbitur, attribuas. Piliæ, Atticæ salutem.

CICERO ATTICO, S. 28

SILIVS, vt scribis, hodie. cras igitur, vel potiùs cùm poteris, scribes, si quid erit, cũ videris. Nec ego Brutum vito, nec tamen ab eo leuationem vllam exspecto: sed erant causæ, cur hoc tempore istic esse nollem: quæ si manebunt, quærenda erit excusatio ad Brutũ, &, vt nunc est, mansuræ videntur. De hortis, quæso, explica. Caput illud est quod scis. Sequitur, vt etiam mihi ipsi quiddam opus sit: nec enim esse in turba possum, nec à vobis abesse. Huic meo consilio nihil reperio isto loco aptius. Et de hac re quid tui consilij sit mihi persuasum est: & eò magis, quod idé intellexi tibi videri, me ab Oppio & Balbo valde diligi. Cum iis communices, quanto opere & quare velim hortos, sed id ita posse si expediatur illud Faberianum. sint igitur auctores futuri. si qua etiam iactura facienda sit in repræsentando: quòd possum, adducito, tuum enim illud desperatum denique intelliges, & quid inclinent ad hoc meum consilium adiuuandum. Si quid erit: magnum est adiumentum. sin minùs: quamcumque ratione contendamus. Vetus illud ἐγγύημα, quemadmodum scripsisti, vel ἐντάφιον puto. De illo Ostiensi nihil est cogitandũ. Si hoc non assequimur (à Lamia non puto posse) Damasippi experiendum est. Quæro quid ad te scribam; sed nihil est. eadem quotidie. Quod Lentulũ inuisis, valde gratum. Pueros attribue ei, quot, & quos videbitur.

CICERO ATTICO, S. 29

DE Silij voluntate vendendi, & de eo quãti, tu vereri videris. primùm ne nolit, deinde ne tanti. Sicca aliter, sed tibi assentior. Quare, vt ei placuit, scrisit ad Egnatium. Quòd Silius te cum Clodio loqui vult, potes id in mea voluntate facere: commodiùsque id esse

est, quàm, quòd ille à me petit, meipsum scribere ad Clodium. De mancipiis Castricianis, commodissimum esse credo, transigere Egnatium. Quòd scribis te ita futurum putare, cũ Ouia, quæso quidem vt conficiatur. Quoniam vt scribis, nox erat, in hodierna epistola plura expecto.

CICERO ATTICO, S. 30

SILIVM mutasse sententiam Sicca mirabatur. Equidem magis miror, quòd, cùm in filium causam conferret, quæ mihi non iniuria videtur (habet enim, qualem vult) ais te putare si addiderimus aliud, à quo refugiat, cùm ab ipso id fuerit destinatum, venditurum. Quæris à me, quod summum pretium cõstituã. & quantum anteire istos hortos Drusi: accessi numquam. Coponianam villã & veterem, & non magnam noui: siluam nobilẽ: fructũ autem neutrius. quod tamen puto nos scire oportere. sed mihi vtrius istorum tempore magis meo, quàm ratione æstimãdi sunt. possim autem assequi, nécne, tu velim cogites. Si enim Faberianum venderem; explicare, vel repræsentatione non dubitarem. De Silianis, si modò adduceretur, vt venderet: si venaleis non haberet, transirem ad Drusum vel tanti, quanti Egnatius illum velle tibi dixit. Magno etiam adiumento nobis Hermogenes potest esse in repræsentando. At concede mihi quæso, vt eo animo sim, quo is debeat esse, qui emere cupiat: & tamen seruio ita cupiditati, & dolori meo, vt à te regi velim. Egnatius mihi scripsit is siquid tecum locutus erit (cõmodissime enim per eum agi potest) ad me scribes: & id agẽdum puto. Nam cum Silio nõ video confici posse. Piliæ & Atticæ salutem. Hæc ad te mea manu. Vide, quæso, quid agẽdum sit.

CICERO ATTICO, S. 31

PVBLILIA ad me scripsit, matrem suã cum Publilio loqui, eam ad me cum illo venturam, & se vna, si ego paterer. Orat multis, & supplicibus verbis, vt liceat, & vt sibi rescribam. Res quàm molesta sit, vides. Rescripsi, me etiam grauiùs esse affectum, quam tum, cùm illi dixissem, me solum esse velle: quare nolle me hoc tempore eam ad me venire. Putabam si nihil rescripsissem; illam cũ matre venturam: nunc non puto. apparebat enim, illas literas non illius esse. Illud autem, quod fore videre, ipsum volo vitare, ne illæ ad me veniant. & vna est vitatio, vt ego nollẽ. sed necesse est (te hoc nunc rogo) vt explores, ad quam diem hîc ita possim esse, vt ne opprimar. Ages, vt scribis, temperatè. Ciceroni velim hoc proponas, ita tamen, si tibi non iniquum videbitur, vt sumptus huius peregrinationis, quibus, si Romæ esset, domúmque conduceret, quod facere cogitabat, facilè contentus futurus erat, accommodet ad mercedes Argileti, & Auentini: & cùm ei proposueris, ipse reliqua moderere, quemadmodum ex his mercedibus suppeditemus ei, quod opus sit. Præstabo, nec Bibulum, nec Acidinum nec Messalam, quos Athenis futuros audio,

A maiores sumptus facturos, quàm quod ex iis mercedibus recipietur. Itaque velim videas, primùm conductores qui sint, & quanti: deinde vt sit, qui ad diem soluat, & quid viatici, quid instrumenti satis sit. Iumento certè Athenis nihil opus est: quibus autem in via vtatur domi sunt plura, quàm opus erat: quod etiam tu animaduertis.

CICERO ATTICO, S. 32

EGo, vt heri ad te scripsi, si & Silius is fuerit, quem tu putas, nec Drusus facilem se præbuerit, Damasippum velim aggrediare. Is, opinor, ita parteis fecit in ripa nescio quotenorum iugerum, vt certa pretia constitueret, quæ mihi nota non sunt. Scribes ad me igitur, quicquid egeris. Vehementer me solicitat Atticæ nostræ valetudo, vt verear etiam, ne qua culpa sit, sed & pædagogi probitas, & medici

B assiduitas, & tota domus in omni genere diligens, me rursus id suspicari vetat. Cura igitur. plura enim non possum.

CICERO ATTICO, S. 33

EGo hîc, vel sine Sicca (Tironi enim melius est) facillimè possem esse, vt in malis. Sed cũ scribas, videndum mihi esse, ne opprimar, ex quo intelligã, te certũ illius profectionis diẽ non habere: putaui esse commodius me istuc venire: quod idem video tibi placere. Cras igitur in Siccæ suburbano: inde, quemadmodum suades, puto me in Ficulensi fore. Quibus de rebus ad me scripsisti, quoniã ipse venio, coràm videbimus. Tuam quidem & in agendis nostris rebus, & in consiliis ineundis, mihique dandis, in ipsis literis, quas mittis, beneuolentiam, diligentiam, prudentiam mirificè diligo. Tu tamen, si quid cum Silio, vel illo

C ipso die, quo ad Siccam venturus ero, certiorem me velim facias, & maximè cuius loci detractionem fieri velit. Quòd enim scribis, EXTREMI, vide, ne is ipse locus sit, cuius causa de tota re, vt scis, est à nobis cogitatum.

CICERO ATTICO, S. 34

HIrtii epistolam tibi misi, & recentem, & beneuolẽ scriptam. Antè, quàm proximè discessi, numquam mihi venit in mentem, quo plus insumptum in monumentum esset, quam nescio quid, quod lege conceditur. tantundem populo dandum esse. quod non magnopere moueret, nisi nescio quomodo (ἀλόγως fortasse) nollem illud vllo nomine, nisi Fani, appellari: quod si volumus, vereor, ne assequi non possimus, nisi mutato loco. Hoc quale sit, quæso, considera. Nam etsi minùs vrgeor, méque ipse propemodum collegi, tamen indigeo

D tui consilii. Itaque te vehementer etiam atque etiam rogo magis quam à me vis, aut pateris te rogari, vt hanc cogitationem toto pectore amplectare.

CICERO ATTICO, S. 35

FAnum fieri volo, neque hoc mihi erui potest. sepulcri similitudinem effugere non tam propter pœnam legis studio, quam vt

maximè assequar ἀποθέωσιν. quod poteram,
si in ipsa villa facerem Sed, vt sæpe locuti su-
mus, commutationes dominorum reformido.
In agro vbicumque fecero, mihi videor asse-
qui posse, vt posteritas habeat religionem. Hæ
meæ tibi ineptiæ (fateor enim ferendæ sunt.
nam habeo, ne me quidem ipsum, quicũ tam
audacter communicem, quã te. Si ibi res, si lo-
cus, si institutum placet: lege, quæso legem,
mihique eam mitte. Si quid in mẽtem veniet,
quomodo eam effugere possimus, vtemur. Ad
Brutum siquid scribes, nisi alienum putabis,
obiurgato eum, quòd in Cumano esse nolue-
rit propter eam causam, quam tibi dixi. Co-
gitanti enim mihi, nihil tam videtur potuisse
facere rusticè. Et si tibi placebit sic agere de
fano, vt cœpimus, velim cohortere, & exacuas
Cluatium, nam, etiam si alio loco placebit,
illius nobis opera, consilióque vtendum puto.

CICERO ATTICO, S. 36

TV ad villam fortasse cras. A te heri duas
epistolas recepi, alteram pridie datam
Hilario: alteram eodem die à tabellario: ac-
cepique ab Aegypta literas eodem die, Piliã,
& Atticam planè belle se habere. Tuæ literæ
mihi redditæ sunt tertio decimo die. Quòd
mihi Bruti literas, gratum. ad me quoque mi-
sit. Eam ipsam ad te epistolam misi, & ad eam
exemplum mearum literarum. De fano, si
nihil mihi hortorum inuenis (qui quidem ti-
bi inueniendi sunt, si me tanti facis, quanti
certè facis) valde probo rationem tuam De
Tusculano, quamuis prudens ad cogitandum
sis, sicut es, tamen, nisi magnæ curæ tibi esset,
ego consequerer id, quod magnopere vel-
lem, numquam ea res tibi tam bellè in men-
tem venire potuisset. sed nescio quo pacto
celebritatem requiro, itaque hortos mihi
conficias, necesse est. Maxima est in Scapulæ
celebritas, propinquitas: præterea, vbi sis,
ne totum diem in villa. Quare antè quàm di-
scedis, Othonem, si Romæ est, conuenias per-
uelim. Si nihil erit, etsi tu meam stultitiam
consuesti ferre, eo tamen progrediar, vt mihi
stomachare. Drusus enim certè vendere vult.
Si ergo aliud erit, non mea erit culpa, nisi
emero? qua in re ne labar, quæso, prouide.
Prouidẽdi autem vna ratio est, siquid de Sca-
pulanis possumus. Et velim me certiorem fa-
cias, quandiu in suburbano sis futurus. Apud
Terentiam gratia opus nobis, tuáque aucto-
ritate, sed facies, vt videbitur. Scio enim, si
quid mea intersit, tibi maiori curæ solere es-
se, quàm mihi. Hirtius ad me scripsit, Sext.
Pompeium Corduba exisse. & fugisse in His-
paniam citeriorem, Cn. fugisse nescio quò,
neque enim curo. Nihil præterea noui. Lite-
ras Narbone dedit xiiii. Kalẽd. Maias. Tu mi-
hi de Caninij naufragio quasi dubita re misi-
sti. Scribas igitur, siquid erit certius. Quòd à
me mœstitia auocas, multum leuaris, si locum
fano dederis. Multa mihi εἰς ἀποθέωσιν in
mentem veniunt: sed loco valde opus est. qua-
re etiam Othonem vide.

CICERO ATTICO, S. 37

NON dubito, quin occupatissimus fueris,
qui ad me nihil literarum: sed homo ne-

A quam, qui tuum commodum non exspe-
ctarit, cùm ob eam vnam causam missus esset.
nunc quidem, nisi quid te tenuit, suspicor
esse in suburbano. At ego hic scribendo dies
totos, nihil equidem leuor: sed tamen aberro.
Asinius Pollio ad me scripsit de impuro no-
stro cognato. quòd Balbus minor nuper satis
planè, Dolabella obscurè: hic apertissimè. Fer-
rem grauiter, si nouæ ægrimoniæ locus esset.
Sed tamen quid impurius? O hominem ca-
uendum! quamquam mihi quidem, sed tenen-
dus dolor est. Tu quoniam necesse nihil est,
sic scribes aliquid, si vacabis. Quod putas o-
portere prouideri iam animi mei firmitatem:
grauiúsque quosdam scribis de me loqui,
quàm aut te scribere, aut Brutum: si, qui me
fractum esse animo, & debilitatem putant,
sciant. quid literarum & cuius generis con-
ficiam credo (si modò homines sint) existi-
ment me, siue ita leuatus sim, vt animum va-
B cuum ac res difficileis scribendas afferam,
reprehendendum non esse: siue hanc aber-
rationem à dolore delegerim, quæ maximè
liberalissime, doctóque homine dignissima,
laudari me etiam oportere. Sed, cùm ego fa-
ciam omnia, quæ facere possim ad me adiu-
uandum, tu effice id, quod video te non mi-
nus, quam me, laborare. Hoc mihi debere vi-
deor, neque leuari posse, nisi soluero, id est,
locum, qualem volo, inuenero. Heredes Sca-
pulæ, si istos hortos, vt scribis tibi Othonem
dixisse, partibus quatuor factis, liceri cogitãt:
nihil scilicet emtori loci, sin venibunt, quid fie-
ri possit, videbimus. nam ille locus Publica-
nus, qui est Trebonii, & Cusinii, erat ad me al-
latus, sed scis aream esse. nullo pacto probo.
Clodiæ sanè placent, sed non puto esse vena-
leis. De Drusi hortis, quamuis ab his abhor-
reas, vt scribis, tamen eò confugiam, nisi quid
inueneris. Aedificatio me non mouet. nihil e-
C nim aliud ædificabo, nisi id, quod, etiam si il-
los non habuero. Κῦρος mihi sic placuit, vt
cetera Antisthenis, hominis acuti magis, quam
eruditi.

CICERO ATTICO, S. 38

TAbellarius cùm ad me sine literis tuis ve-
nisset, existimaui tibi eam causam non
scribendi fuisse, quòd pridie scripsisses ea i-
psa, ad quæ rescripsi hac epistola. Exspecta-
bam tamen aliquid de literis Asinii Pollionis.
Sed nimium ex meo otio tuum specto. quam-
quam tibi remitto, nisi quid necesse erit, ne-
cesse ne habeas scribere. nisi eris valde otio-
sus. De tabellariis, facerem quod suades, si es-
sent vllæ necessariæ literæ, vt erant olim, cum
breuioribus diebus, tamen quotidie respon-
debant tempori tabellarij: & erat aliquid, Si-
lius, Drusus, alia quædam: nunc, nisi Otho
D exstitisset, quid scriberemus, non erat. Id ipsum
dilatum est. tamen alleuor, cùm loquor
tecum absens: multo etiam magis, cùm tuas
literas lego. Sed quoniam & abes (sic enim
arbitror) & scribendi necessitas nulla est, con-
quiescent literæ, nisi quid noui exstiterit.

CICERO ATTICO, S. 39

QValis futura sit Cæsaris vituperatio
contra laudationem meam, perspexi ex
eo li-

eo libro, quē Hirtius ad me misit: in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis. Itaque misi librum ad Muscam, vt tuis librariis daret. Volo .n. eū diuulgari: quod quò facilius fiat, imperabis tuis συμβουλευτικὸν sæpe conor: nihil reperio: & quidem mecum habeo Ἀριστοτέλους & Θεοπόμπου πρὸς Ἀλέξανδρον. Sed quid simile? illi, quæ & ipsis honesta essent, scribebant, & grata Alexandrino. ecquid tu eiusmodi reperis? Mihi quidem nihil in mentem venit. Quod scribis te vereri, ne & gratia, & auctoritas nostra hoc meo mœrore minuatur: ego quid homines aut reprehendāt, aut postulent, nescio. Ne doleam? qui potest? ne iaceam? quis vnquam minus? dum tua me domus leuabat, quis à me exclusus? quis venit, qui offenderetur? ad Asturam sum à te profectus. Legere isti læti, qui me reprehendunt, tam multa non possunt, quam ego scripsi, quam bene, nihil ad rem. sed genus scribendi id fuit, quod nemo abiecto animo facere posset. xxx. dies in hortis fui. Quis aut congressum meum, aut facilitatem sermonis desiderauit? Nunc ipsum eas lego, scribo, vt ii, qui mecum sunt, difficilius otium ferant, quàm ego laborem. Siquis requirit, cur Romæ non sim: quia discessus est, cur non sim in his meis prædiolis, quæ sunt huius temporis: quia frequentiam illam non facilè ferrem. ibi sum igitur, vbi is, qui optimas Baias habebat, quotannis hoc tempus consumere solebat. Cum Romam venero, nec vultu, nec oratione reprehendar. Hilaritatem illam, qua hanc tristitiam temporum condiebamus, in perpetuum amisi. Constantia & firmitas nec animi, nec orationis requiretur. De hortis Scapulanis, hoc videtur effici posse, aliud tua gratia, aliud nostra, vt præconi subiiciantur. Id nisi fit, excludemur. sin ad tabulam venimus: vincemus facultates Othonis nostra cupiditate. Nam, quod ad me de Lentulo scribis, non est in eo. Faberiana modò res certa sit, túque enitare, quod facis: quod volumus, consequemur. Quòd quæris, quamdiu hic: paucos dies. sed certum non habeo. simulac constituero, ad te scribam: & tu ad me, quamdiu in suburbano sis futurus. Quo die ego ad te hæc misi de Pilia, & Attica mihi quoque eadem, quæ scribis, & scribuntur, & nuntiantur. A B C

CICERO ATTICO, S. 40

NIhil erat, quod scriberem, scire tamen volebam, vbi esses: si abes, aut absuturus es: quando rediturus esses. facias igitur me certiorem. Et, quod tu scire volebas, ego quando ex hoc loco: postridie Id. Lanuuii constitui manere: inde postridie in Tusculano, aut Romæ. vtrum sim facturus: eo ipso di. scies. Scis, quàm sit φιλαίτιον, συμφορά: minimè in te quidem: sed tamen auidè sum affectus de fano. quod nisi, non dico affectum, sed fieri videro: audebo hoc dicere (& tu, vt soles, accipies) incursabit in te dolor meus: non iure ille quidem, sed tamen feres hoc ipsum, quod scribo, vt omnia mea fers, ac tulisti. omneis tuas consolationes, vnam hanc in rem velim conferas. Si quæris quid optem: primùm Scapulæ, deinde Clodiæ: posteà si Silius nolet: Dru- D

sus aget iniustè: Cusinii & Trebonii. puto Terentium esse dominum, Rhebilium fuisse certò scio. Sin autem tibi Tusculanum placet, vt significasti quibusdam literis, tibi assentiar. hoc quidem vtique perficies, si me leuari vis: quem iam etiam grauius accusas, quàm patitur tua consuetudo: sed facies summo amore, & victus fortasse vitio meo: sed tamen, si me leuari vis, hæc est summa leuatio: vel (si verum scire vis) vna. Hirtii epistolam si legeris, quæ mihi quasi πρόπλασμα videtur eius vituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone: facies me, quid tibi visum sit (si tibi erit commodum) certiorem. Redeo ad num. nisi hac æstate absolutum erit, quam vides, integram restare: scelere me liberatum non putabo.

CICERO ATTICO, S. 41

NVllum à te desideraui diem literarum, videbam enim, quæ scriberes: & tamen suspicabar, vel potius intelligebam nihil fuisse, quod scriberes. Ad VI. Id. verò & abesse te putabam, & planè videbam nihil te habere. Ego tamen ad te ferè quotidie mittam. Malo enim frustra, quàm te non habere, cui des, siquid fortè sit, quod putes me scire oportere. Itaq. accepi VI. Idus, literas tuas inaneis. Quid enim habebas, quod scriberes? Mihi tamen illud, quidquid erat, non molestum fuit, nihil aliud scire me, noui te nihil habere: scripsi tamen nescio quid de Clodia. Vbi ergo ea est? aut quando ventura? Placet mihi res sic, vt, secundum Othonem, nihil magis sed neque hanc vendituram puto: delectatur enim, & copiosa est: &, illud alterum quàm sit difficile, te non fugit. Sed obsecro, enitamur, vt aliquid ad id, quod cupio, excogitemus. Ego me hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum: inde fortasse Arpinum. cùm certum sciero, scribam ad te. Venerat mihi in mentem monere te, vt idipsum, quod facis, faceres. Putabam enim commodiùs te idem istud domi agere posse, interpellatione sublata. Ego postridie Id. vt scripsi ad te antè, Lanuuii manere constitui: inde aut Romæ, aut in Tusculano. Scies antè vtrumque.

CICERO ATTICO, S. 42

QVod scies rectè illam rem fore leuamento: bene facis, cùm id esset (mihi crede) perinde, vt existimare tu non posses. Res indicat quantopere id cupiam, cùm tibi audeam confiteri: quem id non ita valde probare arbitrer. Sed ferendus tibi in hoc meus error, ferendus? immò verò etiam adiuuandus. De Othone diffido, fortasse quia cupio: sed tamen maior etiam res est, quàm facultates nostræ. præsertim aduersario & cupido, & locuplete, & herede. Proximum est, vt velim Clodiæ. Si ista minùs confici possunt, effice quiduis. Ego me maiore religione, quàm quisquam fuit vllius voti, obstrictum puto, videbis etiam Trebonianos: etsi absunt domini Sed vt ad te heri scripsi, considerabis etiam de Tusculano, ne æstas effluat: quod certè non est committendum.

CICERO ATTICO, S. 43

ET Hirtium aliquid ad te συμπαθῶς de me scripsisse facilè patior (fecit enim humanè) & te eius epistolam ad me non misisse, multò facilius. tu enim etiam humanius. Illius librum, quem ad me misit de Catone, propterea volo diuulgari ab tuis, vt ex istorum vituperatione sit illius maior laudatio. Quòd per Mustelam agis, habes hominem valde idoneum, meique sanè studiosum iam inde à Pontiano. Perfice igitur aliquid. Quid autem aliud, nisi vt aditus sit emtori: quod per quéuis heredem potest effici. Sed Mustellam id perfecturum, si rogaris, puto. Mihi verò & locum, quem opto, ad id, quod volumus, dederis, & præterea ἐγγέαμα. nam illa Silii, & Drusi: non satis οἰκοδεσποτικὰ mihi videntur. Quid enim sedere totos dies in villa ista? Igitur malim primùm Othonis, deinde Clodiæ. Si nihil fiet: aut Druso ludus est suggerendus, aut vtendum Tusculano. Quòd domi te inclusisti, ratione fecisti. sed, quæso, confice, & te vacuum redde nobis. Ego hinc, vt scripsi antea postridie Ian. Lanuuium: deinde postridie in Tusculano. Contudi enim animum, & fortasse vici, si modò permansero. Scies igitur fortasse cras, summum perendie. Sed quid est, quæso? Philotimus nec Cartini Pompeium teneri: qua de re literarum ad Clodium Patauinum missarum exemplum mihi Oppius & Balbus miserant, se id factum arbitrari: bellúmque narrat reliquum satis magnum. Solet omnino esse Fuluiniaster. Sed tamé, si quid habes. Volo etiam scire de naufragio Gabiniano, si quid sit.

CICERO ATTICO, S. 44

C

EGo hic duo magna συντάγματα absolui. Nullo enim alio modo a miseria quasi aberrare possum. Tu mihi etiam si nihil erit, quod scribas (quod fore ita video) tamen idipsum scribas, velim, te nihil habuisse, quod scriberes, dummodò ne his verbis. De Attica, optimè: ἀκηδία tua me mouet: etsi scribis nihil esse, in Tusculano eò commodiùs ero, quòd & crebriùs tuas literas accipiam, & teipsum nonnunquam videbo. Nam ceteroqui ἀνεκτότερα erant Asturæ: nec hæc, quæ refricant, hic me magis angunt, etsi tamen, vbicumque sum, illa sunt mecum. De Cæsare vicino scripseram ad te, quia cognoram ex tuis literis: eum σύνναον Quirini malo, quàm Salutis. Tu verò peruulga Hirtium. id enim ipsum putaram, quod scribis: vt cùm ingenium amici nostri probaretur: ὑπόθεσις vituperandi Catonis irrideretur.

D

CICERO ATTICO, S. 45

VIncam, opinor, animum. Lanuuio pergam in Tusculanum, aut enim mihi in perpetuum fundo illo carendum est (nam dolor idem manebit, tantùm mediocrius) aut nescio, quid intersit, vtrùm illuc nunc veniam, an ad decem annos. Neque enim ista maior admonitio, quàm quibus assiduè conficior, & dies & noctes. Quid ergo? inquies, nihil literæ? In hac quidem re vereor, ne etiam contra: nam es-

A

sem fortasse durior. Exculto enim animo a[...] hil agreste, nihil inhumanum est.

CICERO ATTICO, S. 46

TV igitur, vt scripsisti, nec id incommodo tuo. vel binæ enim poterunt literæ, occurram etiam, si necesse erit. Ergo id quidem, vt poteris. De Mustella, vt scribis: etsi magnum opus est, magis delabor ad Clodiam, quamquam in vtroque Faberianum nomen explorandum est, de quo nihil nocuerit, si aliquid cum Balbo eris locutus: & quidem, vt res est, emere nos velle. nec posse sine isto nomine, nec audere incerto. Sed, quando Clodia Romæ futura est, & quia tanti rem æstimas, eò prorsus exspecto: non quin illud malim: sed & magna res est, & difficile certamen cum cupido, cum locuplete, cum herede, etsi de cupiditate nemini concedam, ceteris rebus inferiores sumus. Sed hæc coràm. Hirtii librum, vt facis, diuulga. De Philotimo idem & ego arbitrabar. Domum tuam pluris video futuram, vicino Cæsare. Tabellarium meum hodie exspectamus. nos de Pilia, & Attica certiores faciet.

B

CICERO ATTICO, S. 47

DOmi te libenter esse facilè credo: sed velim scire, quid tibi restet, aut iámne confeceris. Ego te in Tusculano, exspecto, eòque magis, quòd Tironi statim te venturum scripsisti, & addidisti, te putare opus esse. Sentiebam omnino, quantum mihi præsens prodesses, sed multò magis post discessum tuum sentio. quamobrem, vt antè ad te scripsi, aut ego ad te totus, aut tu ad me quod licebit.

CICERO ATTICO, S. 48

HEri non multò pòst, quàm tu à me discessisti, puto quidam vrbani, vt videbantur, ad me mandata, & literas attulerunt à C. Mario C. F. eum multis verbis agere mecum per cognationem, quæ mihi secum esset, per eum Marium, quem scripsissem, per eloquentiam L. Crassi, aut sui, vt se defenderem: causámque suam mihi perscripsit. Rescripsi, patrono illi nihil opus esse, quoniam Cæsaris, propinqui eius, omnis potestas esset, viri optimi, & hominis liberalissimi: me tamen ei fauturum. O tempora! fore cum dubitet Curtius consulatum petere! sed hæc hactenus. De Tirone, mihi curæ est. sed iam sciam, quid agat. Heri enim mi si qui videret: cui etiam ad te literas dedi. Epistolam ad Cæsarem tibi misi Horti, quam in diem proscripti sint, velim ad me scribas.

CICERO ATTICO, S. 49

D

VT me leuarat tuus aduentus: sic discessus afflixit. Quare cùm poteris, id est, cùm Sextii auctioni operam dederis, reuiser nos. vel vnus dies mihi erit vtilis: quid dicam gratius? Ipse Romam venirem, vt vnà essemus, si satis consilium quadam de re haberem.

CICE-

CICERO ATTICO, S. 50

Tironem habeo citiùs, quàm verebar. venit etiam Nicias: & Valerium hodie audiebam esse venturum, quamuis multi sint, magis tamen ero solus, quam si vnus esses. Sed exspecto te à Peducæo vtique. tu autem signi significas aliquid etiam antè. verùm id quidem vt poteris. De Virgilio, vt scribis. hoc tamen velim scire, quando auctio. Epistolam ad Cæsarem mitti, video tibi placere. Quid quæris? Mihi quoque idem maximè placuit, & eò magis, quòd nihil est in ea, nisi optimi ciuis: sed ita optimi, vt tempora, quibus parere omnes πολιτικοὶ præcipiunt. sed sic nobis esse visum, vt isti antè legerent. Tu igitur id curabis: sed nisi plane iis intelliges placere, mittenda non est. Id autem verùm illi sentiant, an vero simulent, tu intelliges, sed mihi simulatio pro repudiatione fuerit. τοῦτο δὲ μηλώσῃ. De Cerellia, quid tibi placeret, Tiro mihi narrauit: debere non esse dignitatis meæ perscriptionem tibi placere. hoc metuere, alterum in metu non ponere. Sed & hæc, & multa alia coram. Sustinenda tamen (si tibi videbitur) solutio est nominis Cerelliani, dum & de Metone & de Faberio sciamus.

CICERO ATTICO, S. 51

L. Tullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est. ab eius sororis viro li-

A teras accepi, Montanum Planco debere, quòd præs pro Flaminio sit LLS. xx. de ea re nescio quid te à Montano rogatum. Sanè velim, siue Plancus est rogandus, siue qua re potes illum iuuare, iuues. pertinet ad nostrum officium. si res tibi fortè notior est, quàm mihi: aut si Plãcum rogandum putas, scribas ad me velim, vt quid rei sit, & quid rogandum sciam. De epistola ad Cæsarem quid egeris, exspecto. De Silio non ita sanè laboro. tu mihi aut Scapulanos, aut Clodianos efficias necesse est. Sed nescio quid videris dubitare de Clodia, vtrum quando veniant, an, sintne venales? Sed quid est, quod audio, Spintherem fecisse diuortium? De lingua Latina securi es animi, dices, qui talia conscribis. ἀπόγραφα sunt. minore labore fiunt verba tantùm affero: quibus abundo.

CICERO ATTICO, S. 2

B

EGo etsi nihil habeo, quod ad te scribam, scribo tamé, quia tecum loqui videor. Hic nobiscum sunt Nicias, & Valerius. Hodie tuas literas exspectabamus matutinas. erunt fortasse alteræ pomeridianæ, nisi te Epiroticæ literæ impedient, quas ego non interpello. Misi ad te epistolas, ad Marcianum, & ad Montanum, eas in eundem fasciculum velim addas, nisi fortè iam dedisti.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD T. POMPONIVM ATTICVM,

Liber XIII.

CICERO ATTICO, S. 1

AD Ciceronem ita scripsisti, vt neque seueriùs, neque temperantiùs scribi potuerit, nec magis quàm quemadmodum ego maximè vellem. Prudentissimè etiam ad Tullios. Quare aut ista proficient, aut aliud agamus. De pecunia verò video à te omnem diligentiam adhiberi, vel potiùs iam adhibitam. Quod si efficis, à te hortos habebo. Nec verò vllũ genus possessionis est, quod malim, maximè scilicet ob eam causam, quæ suscepta est: cuius festinationem mihi tollis, quoniam de æstate polliceris, vel potiùs recipis: deinde etiã ad κατάβίωσιν, mœstitiamque minuendã, nihil mihi reperiri potest acrius: cuius rei cupiditas impellit me interdum, vt te hortari velim. Sed me ipse reuoco. non enim dubito, quin, quod me valde velle putes, in eo tu meip- C sum cupiditate vincas. Itaque istuc iam pro facto habeo. Exspecto quid istis placeat de epistola ad Cæsarem. Nicias te (vt debet) amat, vehementérque tua sui memoria delectatur. Ego verò Peducæum nostrum vehementer diligo. nam & quanti patrem feci, totum in hũc: ipsum per se æquè amo, atque illum amaui: te verò plurimum, qui hoc ab vtroque nostrũ fieri velis. Si hortos inspexeris, &, si de epistola certiorem me feceris, dederis mihi quod ad te scribam. sin minùs: scribam tamen aliquid. numquam enim deerit.

CICERO ATTICO, S. 2

GRatior mihi celeritas tua, quàm ipsa res. quid enim indignius? Sed iam ad ista obduruimus, & humanitatem omnem exuimus. Tuas literas hodie exspectabam, nihil equidẽ vt ex his noui. quid enim? verumtamẽ Oppio, & Balbo epistolas deferri iubebis, & tamẽ Pisonem sicubi de auro. Faberius si venerit, vi-

debis vt tantum attribuatur, si modò attribuetur, quantum debetur. accipies ab Erote. Ariarathes, Ariobarzanis filius, Romā venit. vult, opinor, regnum aliquod emere à Cæsare. Nam, quomodo nunc est, pedem vbi ponat in suo, non habet, omnino eum Sestius noster parochiis publicis occupauit: quod quidem facilè patior. Veruntamen quod mihi summo beneficio meo magna cum fratribus illius necessitudo est, inuito eum per literas, vt apud me diuersetur. Ad eam rem cùm mitterem Alexandrum has ei dedi literas. Cras igitur auctio Peducæi. cùm poteris ergo, etsi impediet fortasse Tiberius, sed tamen cùm licebit. Dionysius noster grauiter queritur, & tamen iure, à discipulis abesse tamdiu, multis verbis scripsit ad me, credo item ad te. mihi quidem videtur etiam diutius abfuturus, ac nollem. valde enim hominem desidero.

CICERO ATTICO, S. 5

A Te literas expectabam. nōdum scilicet. nam has manè rescribebam. Ego vero ista nomina sic probo, vt nihil aliud me moueat, nisi quod tu videris dubitare. Illud enim non accipio in bonam partē, quod ad me referes. Quid? ipse negotiū meū gererē, nisi cōsilio tuo? sed tamen intelligo, magis te id facere diligentia qua semper vteris, quàm quòd dubites de nominibus istis. Etenim Cœlium non probas, plura non vis, vtrumque laudo. His igitur vtendum est, præs aliquando factus essem, in his quidem tabulis. A me igitur omnia, quod dies longiores, teneamus modò quod volumus: puto fore istam etiā à præcone diem certè ab hæredibus. De Crispo, & Mustela videbis: & velim scire, quæ sit pars duorum. De Bruti aduētu eram factus certior. attulerat enim ab eo Aegypta libertus literas. Misi ad te epistolam, quia commodè scripta erat.

CICERO ATTICO, S. 4

HABEO minus à te elaboratum decem legatorum, & quidem puto. nam filius anno post quæstor fuit, quàm consul Mummius. Sed quoniam sæpius de nominibus quæris, quid placeat: ego quoque tibi sæpius respondeo, placere. Si quid poteris cum Pisone cōficies. Auius enim videtur in officio futurus: velim antè possis. si minùs: vtrūq. simul simus, cùm Brutus veniet in Tusculanū. Magni interest mea, vnà nos esse scies autem, qui dies is futurus sit, si puero negotium dederis, vt quærat Spuriū Mummium putaram in decem legatis fuisse: & videlicet: etenim εὔλογον fratri fuisse. fuit enim ad Corinthum.

CICERO ATTICO, S. 5

MISI tibi Torquatum. Colloquere tu quidem cum Silio, vt scribis: & vrge. Illam diem negabat esse mense Maio, istam non negabat. Sed tu, vt omnia: istuc quoque ages diligenter. De Crispo & Mustela, scilicet cùm quid egeris quoniam ad Bruti aduentum fore nobiscum pollicerīs, satis est: præsertim

A cùm hi tibi dies in magno nostro negotio consumantur.

CICERO ATTICO, S. 6

DE aquæductu, probè fecisti. columnarium vide ne nullum debeamus: quamquam mihi videor audisse à Camillo commutatam esse legem. Pisoni, quid est, quod honestius respondere possimus quàm solitudinem Catonis? nec coheredibus solùm Herennianis. sed etiam, vt scis (tu enim mecum egisti) de puero Lucullo: quam pecuniam tutor (nam hoc quoque ad rem pertinet) in Achaia sumserat. Sed agit liberaliter, quoniam negat se quidquam facturum contra nostram voluntatem. curam igitur, vt scribis constituimus, quemadmodum rem explicemus. Quòd reliquos coheredes conuenisti, planè bene. B Quòd epistolam meam ad Brutum poscis, non habeo eius exemplum: sed tamen saluū est: & ait Tiro, te habere oportere: &, vt recordor, vnà, cum illius obiurgatoria tibi meam quoque, quam ad eum rescripseram, misi. Iudiciali molestia vt caream, videbis. Tuditanum istum proauum Hortensii planè non noram, & filium, qui tum non potuerat esse legatus, fuisse putaram. Mummium fuisse ad Corinthum pro certo habeo. Sæpe enim hic Spurius, qui nuper est, epistolas mihi pronuntiabit versiculis facetis ad familiareis missas à Corintho. sed non dubito, quin fratri fuerit legatus non in decem. Atque hoc etiam accepi, nō solitos maiores nostros legare in decem, qui essent imperatorum necessarii, vt nos ignari pulcherrimorum institutorum, aut negligentes potiùs, M. Lucullum, & L. Murænam, & ceteros ad L. Lucullum misimus. Illudque εὐλογώτατον, illum fratri in primis eius legatis fuisse. Ope- C ram tuam multam! qui & hæc cures, & mea expedias, & sis in tuis multò minùs diligens, quàm in meis.

CICERO ATTICO, S. 7

SESTIVS apud me fuit, & Theopompus pridie, venisse à Cæsare narrabat literas: hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere, causamque eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se absente, leges suæ negligerentur, sicut esset neglecta sumptuaria. Est εὔλογον, idque etiam suspicatus, sed istis mos gerendus est, nisi placet hanc ipsam sententiam nos persequi, & Lentulum cum Metella certè fecisse diuortium. Hæc omnia tu melius. Rescribes igitur, quidquid voles, dummodò quid. iam enim non reperio, quid te rescripturum putem, nisi fortè de Mustella, D aut si Silium videris. Brutus heri venit in Tusculanum post horam decimam. hodie igitur me videbit: ac vellem, cùm tu adesses. mihi equidem ei nuntiari, te, quo ad potuisses, expectasse eius aduentum, venturumque, si audisses: méque, vt facio, continuò te certiorem esse facturum.

CICERO ATTICO, S. 8

PLanè nihil erat, quod ad te scriberē, modò enim discesseras, & paulò post triplices remiseram.

remiseras. Velim cures fasciculum ad Vestorium deferendum, & alicui des negotium, qui quærat, Q. Faberij fundus numquis in Pompeiano Nolano venalis sit. Epitomen Bruti Cœlianorum velim mihi mittas, & à Philoxeno Παναιτίου περὶ προνοίας. Te idibus videbo cum tuis. A

CICERO ATTICO, S. 9

COMMODVM discesseras heri, cum Trebatius venit, paulò pòst Curtius hic salutandi caussa: sed mansit inuitatus. Trebatiū nobiscum habemus. Hodie manè Dolabella. Multus sermo ad multum diem. nihil possum dicere ἐκτενέστερον, nihil φιλοστοργότερον. Ventum est tamen ad Q. Multa ἄφατα, ἀδιήγητα: sed vnum eiusmodi, quod nisi exercitus sciret, non modò Tironi dictare, sed ne ipse quidem auderem scribere. sed hactenus εὐκαίρως ad me venit, cùm haberem Dolabellam, Torquatus: humanissiméque Dolabella, B quibus verbis secum egissem, exposuit. commodum enim egeram diligentissimè, quæ diligentia grata est visa Torquato. A te exspecto si quid de Bruto. quamquam Nicias confectum putabat: sed diuortium non probari. quo etiā magis laboro. idem quo tua. Siquid est enim offensionis, hæc res mederi potest. Mihi Arpinum eundum est. nam & opus est constitui à nobis illa prædiola: & vereor, ne exeundi potestas non sit, cùm Cæsar venerit: de cuius aduentu eam opinionem Dolabella habet, quam tu coniecturam faciebas ex literis Messalæ. Cùm illuc venero, intellexeróque, qui negotij sit, tū, ad quos dies rediturus sim, scribam ad te.

CICERO ATTICO, S. 10

MINIME miror te & grauiter ferre de Marcello, & plura vereri periculi genera. Quis enim hoc timeret, quod neque acciderat antea nec videbatur natura ferre, vt accidere posset? Omnia igitur metuēda. Sed illud παρὰ τὴν ἱστορίαν, tu præsertim, ME RELIQVVM CONSVLAREM. Quid? tibi seruius quid videtur? quamquam hoc nullam ad partem valet scilicet, mihi præsertim, qui non minùs bene actū cum illis putem. Quid enim sumus aut quid esse possumus? domine, an foris? Quod nisi hoc mihi venisset in mentem, scribere ista nescio, quæ, quò verterē me, non haberem. Ad Dolabellam, vt scribis, ita puto faciendum, κοινότερα quædam, & πολιτικώτερα. faciendū certè aliquid est. valde enim desiderat. Brutus si quid, curabis vt sciam: cui quidem quamprimùm agendum puto, præsertim si statuit. Sermunculum enim omnem aut restinxerit, aut sedarit. Sunt enim qui loquantur etiam mecum. sed hæc ipse optimè, D præsertim si etiam tecum loquetur. Mihi est in animo proficisci XI. Kal. Hic enim nihil habeo, quod agam: ne hercule illic quidē, nec vsquam: sed tamen illic. Hodie Spintherem exspecto. Misit enim Brutus ad me per literas purgat Cæsarem de interitu Marcelli: in quem, ne si insidiis quidē ille interfectus esset, caderet vlla suspicio. Nunc verò, cum de Magio constet, nonne furor eius omnem caussam sustinet? Planè quid sit, non intelligo. explanabis igitur. quamquam nihil habeo, quod dubitem, nisi ipsi Magio quæ fuerit caussa amentiæ: pro quo quidem etiam sponsor factus est. nimirum id fuit. soluendo enim non erat. credo eum petiisse à Marcello aliquid: & illum, vt erat, constantius respondisse. οὐ γὰρ οἶδεν, ὡς.

CICERO ATTICO, S. 11

CREDEBAM esse facile. totum est aliud, posteaquam sum à te disiunctior: sed fuit faciendum, vt & constituerem mercedulas prædiorum, & ne magnum onus obseruantiæ Bruto nostro imponerem, Posthac enim poterimus commodiùs colere inter nos in Tusculano. Hoc autem tempore cum ille me quotidie videre vellet, ego ad illum ire non possem, priuabatur omni delectatione Tusculani. Tu igitur, si Seruilia venerit, si Brutus quid egerit, etiam si constituerit, quādo obuiam: quidquid denique erit, quod scire me oporteat, scribes. Pisonem si poteris conuenias. vides quàm maturum sit, sed tamen quod commodo tuo fiat.

CICERO ATTICO, S. 12

VALDE me momorderunt epistolæ tuæ de Attica nostra: eadem tamen sanauerūt. Quòd enim te ipse consolabare eisdem literis, id mihi erat satis firmum ad leniendam ægritudinem. Ligarianam præclarè vendidisti posthac, quidquid scripsero, tibi præconium deferam. Quod ad me de Varrone scribis, scis me antea orationes, aut aliquid id genus solitum scribere: vt Varronem nusquam possem intexere. Postea autem quam hæc cœpi φιλολογώτερα: iam Varro mihi denuntiauerat ma- C gnam sanè, & grauem προσφώνησιν. Biennium præteriit, cùm ille Καλλιππίδης assiduo cursu cubitum nullum processerit. Ego autem me parabā ad id, quod ille mihi misisset, vt αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον si modò potuissem. nam hoc etiam Hesiodus adscribit, αἴκε δύνηαι. Nunc illam περὶ τελῶν σύνταξιν sanè mihi probatam, Bruto, vt tibi placuit, despondimus: idque eum non nolle mihi scripsisti. Ergo illam ἀκαδημικὴν, in qua homines nobiles illi quidem, sed nullo modo philologi nimis acute loquuntur, Ad Varronem transferamus. etenim sunt Ἀντιόχεια: quæ ista valde probat. Catulo, & Lucullo alibi reponemus: ita tamen, si tu hoc probas: déque eo mihi rescribas velim. de Brinniana auctione accepi à Vestorio literas. ait sine vlla controuersia, rem ad me esse collatam.) Romæ videlicet, aut in Tusculano me fore putaue- D runt) ad VIII. Kal. Quin. Dices igitur, vel amico tuo, vel Othoni, coheredi meo vel Labeoni nostro, paulum proferant auctionem: me circiter. Non in Tusculano fore cum Pisone, Brotem habes. De Scapulanis hortis toto pectore cogitemus dies adest.

CICERO ATTICO, S. 13

COMMOTVS tuis literis, quòd ad me de Varrone scripseras, totam academiā ab hominib. nobilissimis abstuli, transtuli-

que ad nostrum sodalem, & è duob. libris consuli in quatuor grandiores sunt omnino, quàm erant illi: sed tamen multa detracta, tu autem mihi peruelim scribas, qui intellexeris illum velle. Illud verò vtique scire cupio, quem intelexeris ab eo ζηλοτυπεῖσθαι: nisi forte Brutum. id hercle restabat. sed tamen scire peruelim. libri quidem ita exierunt (nisi fortè me communis φιλαυτία decipit) vt in tali genere, ne apud Græcos quidem simile quidquam. Tu illam iacturam feres æquo animo, quòd illa, quæ habes de Academicis, frustra descripta sunt multò tamen hæc erant splendidiora, breuiora, meliora. Nunc autem ἀπορῶ, quò me vertam. Volo Dolabellæ magis desideranti. non reperio quid: & simul αἰδέομαι Τρῶας, neque, si aliquid, potero μέμψιν effugere. Aut cessandum igitur, aut aliquid excogitandû. Sed quid hæc leuia curamus? Attica mea, obsecro te, quid agit quæ me valde B angit. Sed crebrò regusto tuas literas. in his acquiesco. tamen exspecto nouas.

CICERO ATTICO, S. 14

BRINNII libertus coheres noster, scripsit ad me velle, si mihi placet, coheredes, & Sabinum Albium ad me venire. Id ego planè nolo. hereditas tanti non est, & tamen obire auctionis diem facile poterût (est enim III. Idus) si me in Tusculano postridie Non: mane conuenerint Quod si laxiùs volent proferre diem, poterunt vel biduum, vel triduum, vel vt videbitur. nihil enim interest. Quare, nisi iam profecti sunt, retinebis homines. De Bruto si quid erit: de Cæsare, si quid scies præterea, scribes. Illud etiam atque etiam considerès velim, placeátne tibi mitti ad Varronem quod scripsimus etsi etiam ad te aliquid pertinet. nam scito, te ei dialogo adiunctum esse tertium. opinor igitur consideremus etsi C nomina iam facta sunt. sed vel induci, vel mutari possunt.

CICERO ATTICO, S. 15

QVID agit obsecro te, Attica nostra? nam triduò abs te nullas acceperam, nec mirum: nemo enim venerat, nec fortasse causa fuerat: Itaque ipse quid scriberem non habebam. Quo autem die has Valerio dabâ, exspectabam aliquem meorum, qui si venisset, & à te quid attulisset, videbam non defuturû quid scriberem.

CICERO ATTICO, S. 16

NOS cùm flumina, & solitudinem sequeremur, quo facilius sustentare nos possemus, pedem è villa adhuc egressi non sumus. ita magnos, & assiduos imbreis habebamus. D Illam Academicé σύνταξιν totam ad Varronem traduximus. modò fuit Catuli, Luculli, Hortensij. deinde quia παρὰ τὸ πρέπον videbatur, quòd erat hominibus non ignota, non illa quidem ἀπαιδευσία, sed his in rebus ἄτριψία, simulac veni ad villam, eosdé illos sermones ad Catoné Brutûmque trâstuli. Ecce tuę literę de Varrone. Nemini visa est aptior Ἀντιοχεία ratio. sed tamen velim scribas ad

A me, primùm placeátne tibi aliquid ad illum, deinde, si placebit, hócne potissimùm. Quid Seruilia, iamne venit Brutus ecquid agit? ecquando? de Cæsare quid auditur? Ego ad Nonas quemadmodum dixi. tu cum Pisone, si quid poteris.

CICERO ATTICO, S. 17

DIE VI. exspectabam Roma aliquid. Non imperassem igitur aliquid tuis. nunc eadem illa, quid Brutus cogitet, aut si aliquid egit, & quid à Cæsare. Sed quid ista, quæ minus curo? Attica nostra, quid agat, scire cupio: etsi tuæ literæ (sed iâ nimis veteres sunt) rectè sperare iubent, tamen exspecto recens aliquid.

CICERO ATTICO, S. 18

B VIDES, propinquitas quid habeat, nos vero conficiamus hortos. colloqui videbamur, in Tusculano cum essem. tanta erat crebritas literarum: sed id quidem iam erit. Ego interea admonitu tuo perfeci sanè argutos libros ad Varronem: sed tamen exspecto, quid ad ea, quæ scripsi ad te: primùm qui intellexeris, eum desiderare à me, cùm ipse homo πολυγραφώτατος, numquam me lacessisset: deinde quem ζηλοτυπεῖν. multò Hortensium minus, aut eos, qui de rep. loquuntur. Planè hoc mihi explices. velim: in primis, maneasne in sententia, vt mittam ad eum quæ scripsi: an nihil necesse putes. sed hæc coràm.

CICERO ATTICO, S. 19

COmmodum discesserat Hilarus, librarius, XIIII. Kal. cui dederam literas ad te, cùm C venit tabellarius cum tuis literis pridie datis: in quibus illud mihi gratissimum fuit, quòd Attica nostra rogat te, ne tristis sis, quodque tu ἀκίνδυνα esse scribis. Ligarianam, vt video, præclarè auctoritas tua commendauit. Scripsit enim ad me Balbus, ac Oppius, mirificè se probare, ob eámque causam ad Cæsarem eam oratiunculam misisse. Hæc igitur idé tu mihi antea scripseras. in Varrone ista causa me nó moueret, ne viderer φιλένδοξος. sic enim constituebam, nemine includere in dialogos eorum, qui viuerent. sed quia scribis & desiderari à Varrone, & magni illum æstimare, eos cófeci & absolui, nescio quâ bene: sed ita accuratè, vt nihil posset suprà. Academicam omnem quæstioné libris quatuor. In eis quæ erant côtra ἀκαταληψίαν præclarè collecta ab Antiocho, Varroni dedi. ad ea ipse respondeo tu es tertius in sermone nostro. S. Cottam, & Varronē fecissem inter se disputanteis, vt à te proximis literis admoneor, meum κωφὸν πρόσωπον esset. hoc in antiquis personis suauiter his D vt & Heraclides in multis, & nos sex de rep. libris fecimus. Sunt etiam de Oratore nostri tres, mihi vehementer probati. in eis quoque ex personę sunt vt mihi tacêdum fuerit. Crassus enim loquitur, Antonius, Catulus senex, C. Iulius, frater Catuli, Cotta, Sulpitius. Puero me hic sermo inducitur, vt nullæ esse possét partes meę. Quę auté his téporibus scripsi

Apoca-

Ἀριστοτέλειον morem habent: in quo sermo ita inducitur ceterorum, vt penes ipsum sit principatus. Ita confeci quinq; libros, περὶ τελῶν, vt Epicurea Lucio Torquato, Stoica M. Catoni, περιπατητικὰ M. Pisoni daremus. ἀζηλοτύπητον id fore putaram, quòd omnes illi decesserant. Hæc Academica, vt scis, cum Catulo, Lucullo, Hortensio contuleram, sanè in personas non cadebãt. Erant enim λογικώτερα quã vt illi de iis somniasse vnquã viderentur. Itaque, vt legi tuas de Varrone, tanquã ἕρμαιον arripui. aptius esse nihil potuit ad id Philosophiæ genus, quo ille maximè mihi delectari videtur, meásque parteis, vt non sim consecutus, vt superior mea causa videatur. Sunt enim vehementes πιθανὰ Antiochia. quæ diligenter à me expressa acumen habẽt Antiochi, nitorem orationis nostrum, si modò is est aliquis in nobis. Sed tu, daudósne putes hos libros Varroni, etiam atque etiã videbis. Mihi quædam occurrunt: sed ea coram.

CICERO ATTICO, S. 20

A CAESARE literas accepi consolatorias, datas prid. Kal. Maias Hispali. De vrbe augenda quid sit promulgatum non intellexi, id sanè scire velim. Torquato nostra officia grata esse facilè patior, eáque augere nõ desinam. De vxore Tuberonis, & priuigna, neque possum iam abdere (est enim res peruulgata) neque Tuberonem volo defendere. Mirificè est enim φιλαίτιος. Theatrum quidem sanè bellum habuisti. Ego etsi hoc loco facillimè sustentor, tamen videre cupio. itaque, vt constitui, adero. Fratrem credo à te esse conuentum. scire igitur studeo, studeo, quid egeris. De fama nihil sane laboro: etsi scripseram ad te tunc stultè, nihil melius. curandum enim nobis est. atque hac in omni vita sua quenq; à recta conscientia in transuersum vnguem non oportere discedere. Viden', quàm φιλοσόφως? an tu nos frustra existimas hæc in manibus habere? δεδῆχθαι te nollem: quod nihil erat. redeo enim rursus eòdem. quicquámne me putas curare in toto, nisi vt ei ne desim. Id ago scilicet, vt iudicia videar tenere. μὴ γὰρ αὐτοῖς. Vellem tam domestica ferre possem, quã ista contemnere. Putas autem me voluisse aliquid, quod perfectum non sit? Non licet scilicet sententiam suam, sed tamen quæ tum acta sunt, non possum non probare: & tamen non curare pulchrè possum, sicuti facio. Sed nimium multa de nugis.

CICERO ATTICO, S. 21

AD Hirtium dederam epistolam, sanè grandem, quam scripserã proximè in Tusculano. Huic, quam tu mihi misisti, rescribam alias. nunc aliis malo. Quid possum de Torquata, nisi aliquid à Dolabella? Quod simulac, ómnino scietis. Exspectabam hodie, aut summũ cras ab eo tabellarios, qui simulac venerint, mittentur ad te. A. Quincto exspecto. proficiscens enim è Tusculano VIII. Kal. vt scis, misi ad te tabellarios. Nunc ad rẽ vt redeã, INHIBERE illud tuũ: quod valde mihi arriserat, vehementer displicet. Est enim verbũ totum nauticum; quamquam id quidem sciebam: sed

A arbitrabar sustineri remos cùm inhiberi essent remiges iussi, id non esse eiusmodi, didici heri, cùm ad villã nostram nauis appelleretur. Non enim sustinent, sed alio modo remigant. Id ab ἐποχῆς remotissimum est. Quare facies, vt ita sit in libro, quẽadmodum fuit. Dices id Varroni, si fortè mutauit. Nec est melius quidquam, quã vt Lucullus. Sustineat currũ, vt bonus sæpe agitator, equósque: sempérque Carneades προβολὴν pugilis, & retentionem aurigæ, similem facit ἐποχῇ. Inhibitio autem remigum motum habet, & vehementiorem quidem, remigationis nauẽ conuertentis ad puppim. Vides, quanto hoc diligentiùs curem, quàm aut de rumore, aut de Pollione. De Pãsa etiã si quid certius. credo enim palàm factum esse. De Critonio, si quid esset, certéne de Metello, & Balbino? Dic mihi placétne tibi primum iniussu meo? Hoc ne Hermodorus quidem faciebat, is, qui Platonis libros solitus est

B diuulgare: ex quo λόγοισιν Ἑρμόδωρος. Quid illud: rectúmne, existimas cuiquam quidquam ante quàm Bruto? cui, te auctore προσφωνῶ. Scripsit enim Balbus ad me, se à te quintum de Finibus librum descripsisse: in quo nõ sanè multa mutaui: sed tamen quædam. Tu autem commodè feceris, si reliquos continueris, ne & ἀδιόρθωτα habeat Balbus, & ἕωλα Brutus. Sed hęc hactenus, ne videar περὶ μικρὰ σπουδάζειν. etsi nũc quidẽ maxima sunt hæc. Quid est enim aliud? Varroni quidem quæ scripsi, te auctore, ita propero mittere, vt iam Romam miserim describenda ea si voles, statim habebis. Scripsi enim ad librarios: vt fieret tuis, si tu velles, describendi potestas. Ea verò continebis, quoad ipse te videam, quod diligentissime facere soles, cùm à me tibi dictum est. Quomodo autem fugit me tibi dicere? mirificè Cerelia, studio videlicet Philosophiæ flagrans, describit à tuis. Istos ipsos de Finibus

C habet. Ego autem tibi confirmo (possum falli, vt humanus) à me non habere. numquam enim ab oculis meis abfuerunt. Tantum porrò aberat, vt binos scriberent: vix singulos confecerunt tuorum tamen eo nullum delictum arbitror. Idémque te volo existimare: à me enim prætermissum est, vt dicerem, eos exire nondum velle. Hui, quamdiu de nugis? De re enim nihil habeo, quod loquar. De Dolabella tibi assentior cohæredes, vt scribis, in Tusculano. De Cæsaris aduentu, scripsit ad me Balbus, non ante Kalend. Sext. De Attica optimè, quòd leuius ac leuius, & quòd fert εὐκόλως. Quòd autem de illa nostra cogitatione scribis, in qua nihil tibi cedo: ea, quæ noui valde probo hominem. domum, facultates quod caput est, ipsum non noui: sed audio laudabilia de Scrofa. etiam proximè accedit, si quid hoc ad rem: εὐγενέστερος est etiam, quam pater. coràm igitur, & quidem propenso animo ad probandum. Accedit enim, quòd

D patrem (vt scire te puto) plus etiam, quam non modò tu, sed quàm ipse scit, amo: idque & meritò & iamdiu.

GICERO ATTICO, S. 22

DE Varrone, non sine causa, quid tibi placeat, tam diligenter exquiro. Occurrunt mihi quadã, sed ea coràm. Te autem ἀσμενέ-

ευτα intexui, faciámque id crebriùs. Pro- A
ximis enim tuis literis primum te id non nolle cognoui. De Marcello scripserat ad me Cassius anteà: τὰ κατὰ μέρος Seruius: rem acerbam. Ad prima redeo. Scripta nostra nusquam malo esse, quàm apud te. sed ea tũ foras dari, cũ vtrique nostrũ videbitur. Ego & librarios tuos culpa libero, neque te accuso, & tamen aliud quiddam ad te scripseram, Cærelliam quædam habere, quæ nisi à te, non potuerit. Balbo quidem intelligebam satisfaciendum fuisse tantùm nolebam aut obsoletum Bruto, aut Balbo inchoatum dari. Varroni simulac te videro (si tibi videbitur) mittam. Quid autẽ dubitarim, cùm videro te, scies. attributos quòd appellas, valde probè. Te de prędio auię exerceri. molestè fero. De bruto nostro perodiosum: sed vita fert. Mulieres autem vix satis humanæ: quæ inimico animo ferãt, cùm vtraque officio pareat. Tullium scribam, nihil fuit quòd appellares. nam tibi mandassem, si B
fuisset. Nihil enim est apud eum positum nomine voti: sed est quiddam apud illum, meũ. Id ego in hanc rem statui conferre. Itaque & ego rectè tibi dixi vbi esset, & tibi ille rectè negauit. Sed hoc quoque ipsum continuò adoriamur. Locum hominibus non sanè probo, quòd est desertior, sed habet εὐλογίαν. verum hoc quoque, vt censueris: quippe qui omnia. Ego, vt constitui, adero: atque vtinam tu quoque eodem die. sin quid (multa enim) vtique postridie. etenim coheredes a queis, sine te, opprimi, malitia est. Alteris iam literis nihil à me de Attica: sed id quidem mihi in optima spe pono. Illud accuso, non te, sed illum, ne salutẽ quidem. at tu & illi, Piliæ plurimam, nec me tamen irasci indicaris. Epistolam Cæsaris misi, si minùs legisses.

CICERO ATTICO, S. 23

ANTEMERIDIANIS tuis literis heri statim rescripsi, nunc respondeo vespertinis. Brutus mallem me arcesseret. nam & æquius erat, cùm illi iter instaret & subitum, C
longum: & mehercule nunc, cùm ita simus affecti, vt non possimus planè simul viuere (intelligis enim profectò) quo maximè posita sit συμβίωσις) facilè patiebar nos potiùs Romæ vna esse, quàm in Tusculano. Libri ad Varronem non morabantur. sunt enim defecti, vt vidisti: tantum librariorum menda tolluntur. de quibus libris scis me dubitasse, sed tu videris. Item quos Bruto mittimus, in manibus habent librarij. Mea mandata (vt scribis) explica, quamquam ista retentione omneis aic vti Trebatius. quid tu istos putas? Nosti domum. quam confice εὐλόγως. Incredibile est. quam ego ista non curem. Omni tibi asseueratione affirmo, quod mihi credas velim mihi maiori offensioni esse, quàm delectationi, possessiunculas meas. Magis enim doleo, me non habere, cui tradam, quàm habere, qui vtar. D
Vtque illud Trebatius se tibi dixisse narrabat. Tu autem veritus es fortasse, ne ego inuitus audirem. Fuit id quidem humanitatis: sed mihi crede, iam ista non curo. Quare da te in sermonem, & persecuta, & confice, excita, compella, loquere, vt te cum illo Scæuola loqui putes. Ne existimes, eos, qui non debita cõsectari soleãt, quod debeatur, remissuros. De die tantũ videto, & idipsum bono modo.

CICERO ATTICO, S. 24

QVID est, quod Hermogenes mihi Clodius, Andromenem sibi dixisse, se Ciceronem vidisse Corcyræ? Ego enim audita tibi putaram. nihil igitur ne ei quidem literarum? an non vidit? Facies ergo, vt sciam. Quid tibi ego de Varrone rescribam? Quatuor διφθέραι sunt in tua potestate. quod egeris, id probabo: nec tamen αἰδέομαι Τρῶας. Quid enim? sed ipsi quàm res illa probaretur, magis verebar. Sed quoniam tu suscipis, in alteram aurem.

CICERO ATTICO, S. 25

DE retentione rescripsi ad tuas accuratò literas scriptas. Conficies igitur, & quidem sine vlla dubitatione, aut retractione. Hoc fieri & oportet, & opus est. De Andromene, mihi-
ne, vt scribis, ita putarem. Scisses enim, mihique dixisses. Tu tamen ita mihi de Bruto scribis, vt de te nihil. quando autem illum putas. Nam ego Romã pridie Idus volui Bruto scribis (fui fortasse) bere: sed quoniã tu te legisse scribis intellexisti se ἀσαφέστερος me ex tuis literis prosequendi sui causa, Ro-
nolle eũ, me, quasi prosequendi sui causa, Romã nũc venire. Sed quoniã iã adest mens adne tus, fac quæso, ne quid cũ Idus impediant, quo minùs tuo commodo in Tusculano sit. Nec enim ad tabulã eũ desideraturus erã. In tali enim negotio cur tu vnus non satis es? sed ad testamentũ volebã: quod iã malo alio die, ne ob eã causam Romã venisse videar. Scripsi igitur ad Brutũ, iã illud, quod putassem, Idibus nihil opus esse. Velim ergo totum hoc ita gubernes, vt ne minima quidẽ re vlla Bruti commodũ impediamus. Sed quid est tandẽ, quòd perhorrescas, quia tuo periculo iubeã libros dari Varroni? etiã nũc si dubitas, fac vt sciamus. Nihil est enim illis elegãtius. volo Varronẽ, præsertim cũ ille desideret: sed est vt scis, δεινὸς ἀνήρ· τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιόῳτο. ita mihi sæpe occurrit vultus eius, querentis fortasse vel hoc meas parteis in iis libris copiosius defensas esse, quàm suas: quod mehercule intelliges nõ esse, siquãdo in Epeirũ veneris nã nũc Alexionis epistolis cedimus. Sed tamen ego non despero, probatũ iri Varroni: & id, quoniam impẽsam fecimus in macrocolla, facilè patior teneri. sed etiã atque etiam dico: tuo periculo fiet. Quare si addubitas, ad Brutũ transeamus. Est enim is quoque Antiochius. O Academiã volaticam, & sui similem modò huc, modo illuc. Sed, quæso, epistola mea ad Varronem Valdéne tibi placuit? Malè mihi sit, si vnquam quidquã tã enitar. At ego, ne Tironi quidem dictaui. qui totas περιοχὰς persequi solet, sed Spintharo syllabatim.

CICERO ATTICO, S. 26

DE Virgilij parte valde probo. Sic ages igitur: & quidem id erit primum: proximum, Clodiæ. Quòd si neutrum: metuo ne turbem, & irruam in Drusum. Intemperans sum in eius rei cupiditate quam nosti. Itaq; reuoluor identidem in Tusculanum. Quiduis enim potiùs, quàm vt non hac æstate absoluatur. Ego (vt tempus est nostrum) locum habeo nullum, vbi faciliùs esse possim, quàm Asturę. Sed quia qui mecum sunt (credo quòd mœstitiam meam non ferunt) domum properant: etsi poteram remanere, tamẽ, vt scripsi tibi, proficiscar hinc, nec relictus videar. Quò autem Lanuuio? conor equidem in Tusculanum: sed sa-
nam

eiam te statim certiorem. Tu literas conficies. A Equidem, credibile non est, quantum scribam die: quin etiam noctibus. nihil est enim somni. Heri etiam effeci epistolam ad Cæsarē tibi enim placebat: quam non fuit malū scribi, si fortè opus esse putares, vt quidē nunc est, nihil sanè est necesse mittere. sed id quidē, vt tibi videbitur. mittā tamē ad te exēplū fortasse Lanuuio, nisi fortè Romam. sed cras scies.

CICERO ATTICO, S. 27

EPISTOLAM ad Cæsarem, nobis verò semper rectissimè placuit, vt isti antè legerēt. Aliter enim fuissemus & in hos inofficiosi, & in nosmetipsos, si illum offensuri fuimus, penè periculosi. isti autē ingēnuè: mihique gratū, quod quid sentirent, non reticuerūt. Illud verò vel optimè, quòd ita multa mutari volūt, vt mihi de integro scribēdi causa non sit: quamquam de Parthico bello quid spectare debui, nisi quod illum velle arbitrabar? Quod enim aliud argumentum epistolæ nostræ, nisi κολακεία fuit? An si ea, quæ optima putarā, suadere voluissem, oratio mihi defuisset? Totis igitur literis nihil opus est. Vbi enim ἐπίτευγμα magnū nullū fieri possit, ἀπότευγμα vel non magnū, molestum futurū sit: quid opus est παρακινδυνεύειν, præsertim cùm illud occurrat, illū, cùm antea nihil scripserim, existimaturū, me, nisi toto bello confecto, nihil scripturū fuisse? Atq; etiā vereor, ne putet me hoc quasi Catonis μείλιγμα esse voluisse. Quid quæris? Valde me pœnitebat: nec vt in hac qui dere, quidquā magis vt vellē, accidere potuit, quàm quòd σπουδὴ nostra nō est probata. incidissemus etiā in illos: in eis, in cognatū tuū. Sed redeo ad hortos. Planè illuc te ire, nisi tuo magno cōmodo, nolo. Nihil enim vrget. quidquid erit operā Faberio ponamus. De die tamen auctionis, si quid scies, eū, qui è Cumano venerat, quod & planè valere Atticā nūtia bat, & literas se habere aiebat, statī ad te misi. C

CICERO ATTICO, S. 28

HORTOS quoniā hodie eras inspecturus, quid visum tibi sit, cras scilicet: De Faberio autem, cùm veniret. De epistola ad Cæsarem (iur ito mihi crede) non possum. Nec me turpitudo deterret, etsi maximè debeat: quàm enim turpis est assentatio, cùm viuere ipsum turpe sit nobis? sed, vt cœpi, nō me hoc turpe deterret; ac vellem quidem (essem enim qui esse debebam) sed in mentem nihil venit. Nā quæ sunt ad Alexandrū, hominū eloquentiū & doctorū suasiones, vides quibus in reb. versentur. Adolescentē incensum cupiditate verissimæ gloriæ, cupientē sibi aliquid consilij dari, quod ad laudē sempiternā valeret, cohortantur ad decus. nō deest oratio. Ego quid possum? tamē nescio quid è quercu exculpseram, quod videretur simile simulacri. In eo quod nonnulla erant paulò meliora, quàm ea, quæ sunt, & facta sunt, reprehenduntur; quod me D minimè pœnitet. Si enim peruenissent istæ literæ, mihi crede, nos pœniteret. Quid? tu non vides ipsum illū Aristotelis discipulū, summo ingenio, summa modestia, posteaquā rex appellatus sit, superbū, crudelē, immoderatum fuisse? Quid? tu hunc de pompa, Quirini contubernalē, his nostris moderatis epistolis lætaturū putas? ille verò potius nō scripta desideret, quàm scripta nō probet. Postremò, vt vo-

let. Abiit illud, quod tū me stimulabat quod tibi dabā πρόβλημα ἀρχιμήδειον. multò mehercule magis nunc opto casum illum, quàm tum timebā, vel quemlibet, nisi quid te aliud impediet, mihi optatò veneris. Nicias à Dolabella magno opere arcessitus (legi enim literas) etsi inuito me, tamen eodem me auctore profectus est. Hoc manu mea.

CICERO ATTICO, S. 29

CVM quasi alias res quærerem de philologis è Nicia, incidimus in Talnam. Ille de ingenio nihil nimis, modestū & frugi. sed hoc mihi non placuit. Se scire aiebat ab eo nuper petitā Cornificiam, Qu. F. vetulam sanè, & multarum nuptiarum, non esse probatam mulieris, quòd ita reperirent, rem non maiorem D c c c. Hoc putaui te scire oportere. De hortis ex tuis literis cognoui, & Chry- B sippo. in villa, cuius insulsitatem bene noram, video nihil, aut pauca mutata. balnearia tamē laudat. maiora de minoribus ait hiberna effici posse. Tecta igitur ambulatiuncula addēda est: quam vt tantam faciamus, quantam in Tusculano fecimus, propè dimidio minoris constabit isto loco. Ad id autem, quod volumus ἀφίδρυμα, nihil aptius videtur, quàm lucus, quem ego noram. sed celebritatem mullam tum habebat, nunc audio maximam. Nihil est, quod ego malim. In hoc τὸν τῦφόν μου πρὸς θεῶν τροποφόρησον. Reliquum est, si Faberius nobis nomen illud explicat, noli quærere, quanti. Athonem vincas volo, nec tamen insaniturum illum puto. nosse enim mihi hominem videor. Ita malè autem audio ipsum esse tractatum, vt mihi ille emptor non esse videatur. Quid enim pateretur? Sed quid argumentor? si Faberianum explicas, emamus vel magno. sin minus: ne paruo quidem pos- C sumus. Clodiam igitur, à qua ipsam ob eam causam sperare videor, quòd & multò minoris sunt, & Dolabellæ nomen iam expeditum videtur, vt etiam repræsentatione concludam. De hortis satis, cras aut te, aut causam: quam quidem futuram Faberianam. sed si poteris. Ciceronis epistolam tibi remisi. O te ferreum, qui illius periculis non moueris! me quoque accusat. eam tibi epistolam misissem nam illam alteram de rebus gestis, eodem exemplo puto. in Cumanum hodie misi tabellarium. ei dedi tuas ad Vestoriū, quas Pharnaci dederas.

CICERO ATTICO, S. 30

COMMODVM ad te miseram Demeam cùm Eros ad me venit: sed in eius epistola nihil erat noui, nisi auctionem biduam. Ab ea igitur, vt scribis: & velim, confecto negotio D Faberiano: quem quidem negat Eros hodie, cras manè putat. à te colendus est. Ilæ autem γολακεία non lōgè absunt à scelere. te, vt spero perendie. Sicunde potes, eruies, qui decem legati Mummio fuerunt. Polybius nō nominat. Ego memini Albinum consularem, & Sp. Mummium. videor audisse ex Hortensio. Tuditanum. sed in Libonis annali XIIII. annis post prætor est factus Tuditanus, quàm consul Mummius. Non sanè quadrat. Volo aliquem

Olympiæ, aut vbi visum, πολιτικὸν σύλλογον, more Dicæarchi, familiaris tui. A

CICERO ATTICO, S. 31

V. Kal. manè accepi à Demea literas, pridie datas, ex quibus aut hodie, aut cras te exspectare deberem. Sed, vt opinor, idem ego, qui exspecto tuum aduentum morabor te. Nō enim puto tam expeditum Faberianum negotium futurum, etiam si est futurum, vt nó habeat aliquid moræ, cùm poteris igitur, quoniam etiamdum abes Dicæarchi quos scribis libros, sanè velim mihi mittas: addas etiam καταβάσεως. De epistola ad Cæsarem, χεπφικά. atque idipsum quod isti aiunt illum scribere, se, nisi constitutis rebus, non iturum in Parthos: idem ego suadebam in illa epistola: vtrum liberet facere posse, auctore me. Hoc enim ille exspectat, videlicet: neque est facturus quidquam, nisi de meo consilio. Obsecro, B obiiciamus ista, & semiliberi saltē simus: quod assequemur & tacendo, & latendo. Sed aggredere Othonem, vt scribis. Confice, mi Attice, istam rem. Nihil enim aliud reperio, vbi & in foro non sim, & tecum esse possim. Quanti autem, hoc mihi venit in mentem. C. Albanius, proximus est vicinus. Is CIↃ. iugerum de M. Pilio emit (vt mea memoria est) ĿĿS. cxv. omnia scilicet nunc minoris. sed accedit cupiditas: in qua, præter Othonem, non puto nos vllum aduersarium habituros. sed eum ipsum tu poteris mouere. faciliùs etiam si C. num haberes. O gulam insulsam! pudet me patris. Rescribes, si quid voles.

CICERO ATTICO, S. 32

ALTERAM à te epistolam cùm hodie accepissem, volui te vna mea contentum. Tu verò age quod scribis de Faberio. C In eo enim totum est positum id, quod cogitamus: quæ cogitatio si non incidisset (mihi crede istuc, vt cetera) non laborarem. Quā obrem, vt facis (istuc enim addi nihil potest) vrge, insta, perfice. Dicæarchi περὶ ψυχῆς, vtrosque velim mittas, & καταβάσεως τριπολιτικὸν non inuenio, & epistolam eius, quam ad Aristoxenum misit. Treis eos libros maximè nūc vellem: apti essent ad id quod cogito. Torquatus Romæ est. iussi vt tibi daretur. Catulum & Lucullum, vt opinor, antea. His libris noua prœmia sunt addita, quibus eorum vterque laudatur. Eas literas volo habeas, & sunt quædam alia. Et quod ad te de x. legatis scripsi, parum intellexti. credo quia διὰ σημείων scripseram. De C. Tuditano enim quærebam: quem ex Hortensio audieram fuisse in x. Eum video in Libonis prætorem, L. Popillio, P. Rupilio COSS, annis xiiii. antè, quam prætor factus est. Legatus esse po D tuisset, nisi admodum serò quæstor est factus: quod non arbitror. Video enim curuleis magistratus eum legitimis annis perfacilè cepisse. Postumium autem, cuius statuam in Isthmo meminisse te dicis, sciebam fuisse. Is autem est, qui cum Lucullo fuit: quem tu mihi addidisti sanè ad illum σύλλογον personā idoneā. Videbis igitur, si poteris, ceteros, vt possimus πομπεῦσαι καὶ τοῖς προσώποις.

CICERO ATTICO, S. 33

NEGLIGENTIAM miram semel'ne putas mihi dixisse Balbum, & Faberium professionem relatam? quin etiā eorum iussu miserim, qui profiteretur. Ita enim oportere dicebant. Professus est Philotimus libertus. Nosti credo, librarium. sed scribis, & quidem confectum. Ad Faberium, vt tibi placet, literas misi. cum Balbo autem puto te aliquid fecisse H. in Capitolio. In Virgilo mihi nulla est δυσωπία. nec enim eius causa sanè debeo. Et, si emero, quid erit, quod postulet? Sed videbis, ne is cum sit in Africa, vt Cælius. De nomine tu videbis cum Cuspio. sed si Plancus destinat, tum haberes difficultatem. Te ad me venire vterque nostrûm cupit: sed ista res nullo modo reliquenda est. Othonem quod speras posse vinci, sanè benè narras. De æstimatione, vt scribis, cùm agere cœperimus etsi nihil scripsit, nisi de modo agri. Cum Pisone, si quid poterit. Dicæarchi librum accepi, & καταβάσεως exspecto. Negotium dederis. Reperies ex eo libro, in quo sunt s. c. Cn. Cornelio & Luceio Mummio coss. De Tuditano autem quod putas, εὔλογον est: tum illis, quoniam fuit ad Corinthum, non enim temere dixit Hortensius: aut quæstorem aut tribunum mil. idque potiùs fuisse credo. Sed tu de Antiocho scire poteris. Vide etiam, quo anno quæst. aut trib. mil. fuerit. si neutrum, eodem in præf. aut in contuber. fuerit, modò fuerit in eo bello. De Varrone loquebamur. Lupus in fabula. venit enim ad me, & quidem id temporis, vt retinendus esset, sed ego ita egi, vt non scinderem penulam. Memini enim tui: & multi erant, nósque imparati. Quid refert paulò pòst C. Capito cum T. Carpinate Horū ego vix attigi penulam: tamen remanserunt. occidit bellè. Sed casu sermo à Capitone de C vrbe augenda à ponte. Muluio Tiberim duci secundum monteis Vaticanos: campū Martiū coædificari. Illū autem campū Vaticanū, fieri quasi Martium campū. Quid ais inquā. At ego ad tabulā vt si rectè posse Scapulanos hortos. Caue facias, inquit. nam ista lex perferetur. Vult enim Cæsar audire me, facilè passus sū: fieri autem molestè fero. Sed tu, quid ais? quā quam quid quæro? Nosti diligentiā Capitonis in rebus nouis perquirendis: non cōcedit Camillio. Facies me igitur certiorem de editibus. Ista enim me res adducebat. eò adiunxerā ceteras: quas consequi tamen biduo, aut triduo pòst facilè potero. Te tamen in via confici minimè volo: quin etiam Dionysio ignosco. De Bruto quòd scribis, feci, vt ei liberū esset quod ad me attineret. Scripsi enim ad eum heri Idibus Maiis, eius opera mihi nihil opus esse.

CICERO ATTICO, S. 34

D ASTVRAM veni viii. Kalend. Iul. vitandi enim caloris causa Lanuuij treis horas acquieueram. Tu velim, si graue non erit, efficias, ne ante Nonas mihi illuc veniendum sit. Id potes per Egnatium Maximum. Illud in primis cum Publilio me pæne absente conficias: de quo, quæ fama sit, scribes. Id populus curat scilicet. non mehercule arbitror, etc- nim

nim hæc decantata erat fabula: sed comple- A
re paginam volui. Quid plura? ipse enim ad-
sum, nisi quid tu prorogas. Scripsi enim ad te
de hortis.

CICERO ATTICO, S. 35

O Rem indignam! Gentilis tuus vrbem auget, quam hoc biennio primùm vidit: & ea parum magna visa est quæ etiam ipsum capere potuerit. Hac de re igitur exspecto literas tuas. Varroni scribis, te simulac venerit. Dati igitur iam sunt, nec tibi integrum est. Hui, si scias, quanto periculo tuo: aut fortasse literæ meæ te re retardarunt sed eas nondum legeras, cùm has proximas scripsisti. Scire igitur aueo, quomodo res se habeat. De Bruti amore, vestraque ambulatione, etsi mihi nihil noui afferes, sed idem, quod sæpe, tamen hoc audio libentiùs quo sæpius: eòque mihi iucundius est, quòd tu eo lætaris: certiúsque eo est, B quòd à te dicitur.

CICERO ATTICO, S. 36

HAS alteras hodie literas. de Xenonis nominis, & de Epiroticis XL. nihil potest fieri nec commodius, nec aptius, quàm vt scribis. Id erat locutus mecum eodem modo Balbus minor. Noui nihil sanè, nisi Hirtium cum Quincto acerrimè pro me litigasse: omnibus eum locis facere, maximéque in conuiuiis: cùm multa de me tum redire ad patré. Nihil autem ab eo tam ἀξιοπίστως dici quàm alienissimos nos esse à Cæsare: fidem nobis habendam non esse: me verò etiam cauendum φοβεῖσθαι, nisi viderem, scire regem, me animi nihil habere. Ciceronem vero meum vexari. sed id quidem arbitratu suo. Laudationem Porciæ gaudeo me antè dedisse Lepta tabellario, quàm tuas acceperim literas. Eā tu igitur, si me amas, curabis, si modo mittetur, isto C modo mittendum, DOMITIO ET BRVTO. De gladiatoribus: de ceteris, quæ scribis ἐμπερίβολα, facies me quotidie certiorem. Velim (si tibi videtur) appelles Balbum, & officium, de auctione proscribenda equidem locutus sum cum Balbo. Placebat, puto, conscripta habere. Officium omnia. Habet & Balbus: ed Balbo placebat, propinquum dié, & Romæ si Cæsar moraretur, posse in diem differri. Sed is quidem adesse videtur. Totum igitur considera. placet enim Vestorio.

CICERO ATTICO, S. 37

ANTE lucem cùm scriberem contra Epicureos, de eodem oleo & opera exaraui nescio quid ad te, & ante lucem dedi. Deinde cùm somno repetito, simul cum sole experrectus essem, datur mihi epistola à sororis tuæ filio, quam ipsam tibi misi: cuius est principiū D non sine maxima contumelia. sed fortasse οὐκ ἐπέσχεν. Est autem sic, EGO ENIM NON PROBO QVIDQVID NON BELLE IN TE DICI POTEST. Posse vult in me multa dici non bellè: sed ea se negat approbare. hoc quidquam potest esse impurius? Iam cetera leges (misi enim ad te) iudicabisque. bruti nostri quotidianis, assiduis-que laudibus quas ab eo de nobis haberi permulti mihi renunriauerunt, commotum istum aliquando, scripsisti aliquid ad me credo, & ad te: idque vt sciam, facies. nam ad patrem de me quid scripserit, nescio: de matre quàm piè! VOLVERAM, inquit, VT QVAM PLVRIMVM TECVM ESSEM, CONDVCI MIHI DOMVM, ET ID AD TE SCRIPSERAM. NEGLEXISTI. ITA MINVS MVLTVM VNA ERIMVS. NAM EGO ISTAM DOMVM VIDERE NON POSSVM. QVA DE CAVSA, SCIS. Hanc autem causam pater odiū matris esse dicebat. Nunc me iuua, mi Attice, consilio, πότερον δίκας τεῖχος ὕψιον. id est, vtrùm apertè hominem aspernaer, & respuam: ἢ σκολιαῖς ἀπάταις. vt enim Pindaro, sic δίχα μοι νόος, ἀτρέκειαν εἰπεῖν. omnino moribus meis illud aptius: sed hoc fortasse temporibus. Tu autem, quod ipse tibi suaseris, idem mihi persuasum putato. Equidem vereor maximè, ne in Tusculano opprimar. In turba hęc essent faciliora. Vtrum igitur Asturæ? quid Cæsar subitò? Iuua me quæso, consilio. vtar eo, quod tu decreueris.

CICERO ATTICO, S. 38

O INCREDIBILEM vanitatem! ad patrem, domo sibi carēdum, propter matrem plenam pietatis. Hic autem languescit, & ait tibi illum iure iratum. sed vtar tua consilio. σκολιὰ enim tibi video placere. Romā, vt censes, veniam sed inuitus. valde enim in scribendo hæreo. Brutum? inquis. eadem scilicet. sed, nisi hoc esset, res me ista non cogeret. Nec enim inde venit, vnde mallem: neque diu abfuit, neque vllam literam ad me: sed tamen scire aueo qualis ei totius itineris summa fuerit. Libros mihi, de quibus ad te antea scripsi, velim mittas, & maximè, Φαίδρου περὶ θεῶν, & ΠΑΛΛΑΔΟΣ. Itáne nuntiat Brutus, illū ad bonos viros εὐαγγέλια, sed vbi eos? nisi fortè se suspendit. Hic autem, vt fultum est. Vbi igitur φιλοτέχνημα illud tuum, quod vidi in Parthenone? Alani & Brutū. Sed quid faciam? Illud optimè, quod ne is quidem, qui omnium flagitiorum auctor, bene de nostro. At ego verebar, ne etiam Brutus eum diligeret. Ita enim significarat his literis, quas ad meas, At v Idem aliquid degustasse de fabulis sed coram, vt scribis. Etsi, quid mihi auctor es? aduolóne, an maneo? Equidem & in his libris hæreo, & illum hic excipere nolo: ad quem, vt audio pater hodie ad Saxa Acrunoma. mirum quàm inimicus ibat: vt ego obiurgarem: sed ego ipse κέκρωκα. Itaque posthac. Tu tamen vide, quid de aduentu meo censeas, & τὰ ὅλα. Cras si perspici potuerint manè statim, vt sciam.

CICERO ATTICO, S. 39

EGO verò Quincto epistolam ad sororem misi cùm ille quereretur, filio cum matre bellum & se ob eam causam domo cessurum filio diceret: dixi, illum commodas ad matrē literas: ad te, nullas. Ille alterum mirabatur: de te autem, suam culpam, quòd sæpe gra-

uiter ad filium scripsisset de tua in illum iniuria. Quòd autem relanguisse se dicit: ego ei, tuis literis lectis, σχολιαῖς ἀπάταις significaui, me non fore: tum enim mentio Canai. Omnino. si id consilium placeret: esset necesse sed, vt scribis, ratio est habenda grauitatis: & vtriusque nostrum idem consilium esse debet, etsi me grauiores iniuriæ, & certè notiores. Si verò etiam Brutus aliquid afferet: nulla dubitatio est, sed coram. Magna enim res, & multæ cautionis. Cras igitur, nisi quid à te commotus.

CICERO ATTICO, S. 40

VENIT ille ad me. καὶ μάλα κατηφής. Et ego, σὺ δὲ δὴ τι σύννους. Rogas? inquit, quod iter instet? & iter ad bellum idque cùm periculosum, tum etiam turpe. Quæ vis igitur? inquam. AEs, inquit, alienum & tamẽ ne viaticum quidẽ: Hoc loco ego sumsi quiddam de tua eloquentia, nam tacui. At ille: sed me maximè angit auunculus. Quidnam? inquam. Quòd mihi, inquit, iratus est. Cur pateris? inquam. Malo enim ita dicere, quàm cur committis? Non patiar, inquit causam enim tollã. Et ego, rectissimè quidem. Sed, si graue non est, velim scire, quid sit causæ. Quia, dum dubitabam, quam ducerem, non satis faciebam matri: ita ne illi quidem. Nunc nihil mihi tanti est: faciam quod volunt. Feliciter velim, inquam, téque laudo. sed quando? Nihil ad me inquit, de tempore, quoniam rem probo. At ego, inquam censeo priùs, quàm proficiscaris, ita patri quoque morem gesseris. Faciam, inquit, vt censes. Hic dialogus sic conclusus est: sed heus tu diem meum scis esse III. Non. Ian. Aderis igitur. Scripseram iam. Ecce tibi orat Lepidus, vt veniam (opinor augures nihil habere) ad templum afflandum: eatur MIACROPOY. Videbimus te igitur.

CICERO ATTICO, S. 41

EGO verò vtar prorogatione diei: túq; humanissimè fecisti, qui me certiorẽ feceris, atque ita, vt eo tempore acciperẽ literas, quo non exspectarem: túque, vt ab ludis scriberes. Sunt omnino mihi quædam agenda Romæ: sed consequemur biduo.

CICERO ATTICO, S. 42

SVAVEIS tuas literas: etsi acerba põpa. Verumtamen scire omnia non acerbũ est, vel de Cotta. Publia verò præclarũ quòd propter malum vicinum, ne Victoriæ quidem applauditur Brutus apud me fuit: cui quidẽ valde placebat, me aliquid ad Cæsarem. Annueram, sed pompam videret. Tu tamen ausus es Varroni dare. Exspecto. quid iudicet: quando autem perleget: De Attica probo. Est quiddam etiam animum leuari cùm spectatione, tum etiam religionis opinione & fama. Cottam mihi velim mittas. Libonem mecum habeo & habueram antè Cascam Brutus mihi T. Ligarii verbis nũtiauit, quòd appelletur L. Curfidius in oratione Ligariana: erratũ esse meũ. sed vt aiunt, μνημονικὸν ἁμάρτημα. Sciebam Curfidium per necessarium Ligariorum: sed eum video antè esse mortuum. Da igitur, quæso, negotium Pharnaci, Antæo Saluio, vt id nomen ex omnibus libris tollatur.

CICERO ATTICO, S. 43

FVIT apud me Lamia post discessum tuũ, epistolámque apud me attulit, missam sibi à Cæsare: quæ quamquã antè data erat, quàm illa Diocharina, tamen planè declarabat, illum ante ludos Romanos esse venturum. In qua extrema scriptũ erat, vt ad ludos omnia pararet, néve committeret, vt frustra ipse properasset. Prorsus ex his literis non videbatur esse dubium, quin ante eam diem venturus esset: idémque Balbo, cùm eam epistolã legisset, videri Lamia dicebat. Dies feriarum mihi additos video: sed quàm multos fac si me amas, sciam. De Babio poteris, & de altero vicino Egnatio. Quòd me hortaris vt eos dies consumã in Philosophia explicanda, currentem tu quidem: sed cum Dolabella viuendum esse istis diebus vides. Quòd nisi me Torquati causa teneret, satis erat dierum, vt Puteolos excurrere possem, & ad tempus redire. Lamia quidem à Balbo (vt videbatur) audiuerat, multos nũmos domi esse numeratos, quos oporteret quàm primum diuidi: magnũ pondus argenti: auctionem, præter prædia, primo quoque tempore fieri oportere. Scribas ad me velim, quid tibi placeat: Equidẽ, si ex omnibus esset eligendum, nec diligentiorem, nec officiosiorem facile delegissem Vestorio: ad quem accuratissimas literas dedi: quod idem te fecisse arbitror. Mihi quidem hoc satis videtur. Tu quid dicis? Vnum enim pungit, ne negligentiores esse videamur. Exspectabo igitur tuas literas.

CICERO ATTICO, S. 44

POLLEX quidẽ, vt dixerat ad Id. Sext. ita mihi Lanuuij prid. Id. præsto fuit: sed planè pollex, non index cognosces igitur ex ipso. Balbum conueni. Lepta enim de sua vi in curatione laborans, me ad eũ perduxerat. me antẽ Lanuuio, quod Lepido tradidit. ex eo hoc primum paulò antè acceperam eas literas, in quibus magnopere confirmat, ante ludos Romanos. Legi epistolam. Multa de meo Catone, quem sæpissime legendo, se dedit copiosiorẽ factũ: Bruti Catone lecto, se sibi visum disertum. Ex eo cognoui cretionem Cluuij (ô Vestorium negligentẽ) liberam, testibus præsentibus sexaginta duobus. metuebam ne ille arcessendus esset. Nunc mittendum est, vt meo iussu cernat, idẽ igitur Pollex. etiam de hortis Cluuianis egit cum Balbo liberaliùs: se enim statim ad Cæsarem scripturum: Cluuium autẽ à Tito Hordeonio legare & Terentiæ L. L. S. ɔɔɔ. & sepulcro, multisque rebus: nil à nobis. Subaccusa, quæso, Vestoriũ. Quid minus probandum, quàm Plotium vnguentarium per suos pueros omnia tanto antè Balbo: illum mihi ne per meos quidem? De Cosinio doleo dilexi hominem. Quincto delegabo, si quid eri meo alieno superabit, & emtionibus: ex quibus mihi etiam æs alienum faciendum puto. De domo Arpini nihil scio. Vestoriũ nihil est quod accuses. Iam enim obsignata hac epistola, noctu

la, noctu tabellarius noster venit, & ab eo literas diligenter scriptas attulit, & exemplum testamenti.

CICERO ATTICO, S. 45

POSTEAQVAM abs te Agamemnon, non vt venirem (nam id quoque fecissem, nisi Torquatus esset) sed vt scriberem: tetigit, omisi ea, quæ in manibus habebam abieci: quod iusseras, edolaui. Tu velim è Pollice cognoscas rationes nostras sumtuarias. Turpe est enim nobis, illum, qualiscumque est, hoc primo anno egere. Post moderabimur diligentius. Idem Pollex remittendus est, vt ille cernat. Planè Puteolos non fuit eundem, cùm ob ea, quæ ad te scripsi, tum quòd Cæsar adest. Dolabella scribit, se ad me postridie Idus. O magistrum molestum! Lepidus ad me heri vesperi literas misit Antio. nam ibi erat, habet enim domum, quam nos vendidimus. Rogat magnopere, vt sim Kal. in senatu: me & sibi & Cæsari vehementer gratum esse facturum. Puto equidem nihil esse. Dixisset enim tibi fortasse aliquid Oppius, quoniam Balbus est æger. Sed tamen malim venire frustra, quàm desiderari, si opus esset, molestè ferrem postea. Itaque hodie Antii, cras ante meridiem, domi. Tu velim (nisi te impediuisti) apud nos prid. Kalend. cum Pilia. Te spero cum Publilio confecisse. Equidem Kal. in Tusculanum recurram: me enim absente omnia cum iis transigi malo. Q. fratris epistolam ad te misi, non satis humanè illam quidem respondentē meis literis: sed tamen, quod tibi satis sit, vt equidem existimo. tu videbis.

CICERO ATTICO, S. 46

HERI nescio quid in strepitu videor exaudisse, cùm diceres, te in Tusculanum venturum: quod vtinam, iterum vtinam, tuo tamen commodo. Lepta me rogat, vt, si quid sibi opus sit, accurram. mortuus enim Babullius. Cæsar, opinor, ex vncia: etsi nihil adhuc. sed Lepta ex triente. Veretur autem ne non liceat tenere hæreditatem: ἀλόγως omnino: sed veretur tamen. Is igitur si acciderit, accurram: sin minùs: haud antè, quam necesse erit. Tu Pollicem, cum poteris.

CICERO ATTICO, S. 47

LAVDATIONEM Porciæ tibi misi correctam: ac eò properaui, vt, si fortè aut Domitio filio, aut Bruto, mitteretur, hæc mitteretur. Id, si tibi erit commodum, magnopere cures velim: & velim, M. Varronis, & Ollij mittas laudationem. Ollij vtique. nam illam legi: volo tamen regustare. quædam enim vix mihi credo legisse. Atticæ primum salutem, quam equidem ruri esse arbitror. Multā igitur salutem & Piliæ. De Tigellio si quid noui: qui quidem, vt mihi Gallus Fabius scripsit, μέμψιν ἀναφέρει mihi quandam iniquissimā, Phameæ defuisse, cùm eius causam recepissem: quam quidem receperam contra pueros Octauios Cn. F. non libenter: sed & Phameæ causa volebam. erat enim, si meministi, in consulatus petitione per te mihi pollicitus, si quid opus esset. Quod ego perinde tuebar, ac si vsus essem. Is ad me venit, dixitque iudicem operam dare sibi constituisse eo die ipso, quo de Sestio nostro lege Pompeia in consilium iri necesse erat. scis enim dies illorum iudiciorum præstitutos fuisse. Respondi, non ignorare eum quid ego deberem Sestio: quem vellet, alium diem si sumsisset, me ei non defuturum. Ita tum ille discessit iratus puto me tibi narrasse. Non laboraui scilicet, nec hominis alieni iniustissimam iracundiam mihi curandam putaui. Gallo autem narraui, cùm proximè Romæ fui, quid audissem: neque nominaui Balbum minorem. Habuit suum negotium Gallus, vt scribit, ait, illū me animi cōscientia, quòd Phameam destituissem, de se suspicari. Quare tibi hactenus mando, de illo nostro, si quid poteris, exquiras: de me ne quid labores. Est bellum, aliquem libenter odisse: &, quemadmodum non omnibus seruire, etsi mehercule, vt tu intelligis, magis mihi isti seruiunt, si obseruare, seruire est.

CICERO ATTICO, S. 48

ADMONITVS quibusdam tuis literis, vt ad Cæsarem vberiores literas mitterē, instituteram, cùm mihi Balbus nuper Lanuino dixisset, se & Oppium scripsisse ad Cæsarem me legisse libros contra Catonem, & vehementer probasse: conscripsi de his ipsis libris epistolam Cæsari, quæ deferretur ad Dolabellam: sed eius exemplum misi ad Oppium, & Balbum: scripsique ad eos, vt tum deferri ad Dolabellam iuberent meas literas, si ipsi exemplum probassent. Ita mihi rescripserunt, nihil vnquā se legisse melius: epistolamque meā iusserunt dari Dolabellæ. Vestorius ad me scripsit, vt iuberem mancipio dari seruo suo pro mea parte Hetereio cuidam fundū Brinnianum, vt ipse ei Puteolis rectè mancipio dare posset. eum seruum si tibi videbitur, ad me mittes. Opinor enim ad te etiam scripsisse Vestorium. De aduentu Cæsaris, idem, quod à te, mihi scriptum est ab Oppio, & Balbo. miror te nihil dum cum Tigellio, vel vt hoc ipsum, quantum acceperit, prorsus aueo scire: nec tamen flocci facio.

CICERO ATTICO, S. 49

QVAERIS quid cogitē de obuiam itione. Quid censes, nisi Alsium? & quidem ad Murenam de hospitio scripseram: sed opinor cum Matio profectum. Sallustius igitur vrgebitur. Scripto iam superiore versiculo, Eros mihi dixit, sibi Murenam liberalissimè respōdisse. Eo igitur vtamur. nam Silius culcitras non habet. Dida autem, opinor, hospitibus totam villam concessit. Ad Cæsarem quam misi epistolam, eius exemplum fugit me tum tibi mittere: nec id fuit, quod suspicari, vt me puderet tui. Ne ridiculè Micillus. Nec mehercule scripsi aliter, ac si πρὸς ἴσον, ὅμοιον quæ scriberem. bene enim existimo de illius libris, vt tibi coram. itaque scripsi & ἀκολακεύτως, & tamen sic vt nihil eum existimem lecturum libentius. De Attica nunc demum mihi est exploratū. itaque ei de integro gratulare. Tigellium totum mihi, & quidem quam primum.

nam pendeo animi. Narrabo tibi. Q. cras. sed ad me, an ad te nescio. mihi scripsit. Romam VIII. Kalend. sed misi, qui inuitaret. etsi hercle iam Romam veniendum est, ne ille antè aduolet.

CICERO ATTICO, S. 5

O Hospitem mihi tam grauem ἀμεταμέλητον. fuit enim periucundè. Sed cum secundis Saturnalibus ad Philippū vesperi venisset, villa ita completa militibus est, vt vix triclinium, vbi cenaturus ipse Cæsar esset, vacaret: quippe hominum ∞ ∞. Sanè sum cōmotus, quid futurum esset postridie: ac mihi Barba Cassius subuenit: custodes dedit. Castra in agro. villa defensa est. Ille tertiis Saturnalibus apud Philippum ad H. VII. nec quemquā admisit, rationes, opinor, cū Balbo. Inde ambulauit in litore. Post H. VIII. in balneum, tū audiuit. De Mamurra non mutauit, vnctus est, accubuit, ἐμετικὴν agebat. Itaque & edit, & bibit ἀδεῶς, & iucundè, oppiparè, sanè, & apparatè: nec id solùm, sed bene cocto, & condito, sermone bono, &, si quæris, libenter. Præterea tribus tricliniis accepti οἱ περὶ αὐτὸν valde copiosè. Libertis minus lautis, seruísque nihil defuit. nam lautiores eleganter accepi. Quid multa. Homines visi sumus. hospes tamē non is, cui diceres: amabo te, eodē ad me cum reuertere. semel satis est: σπουδαῖον οὐδὲν in sermone: φιλόλογα multa. Quid quæris? Delectatus est, & libenter fuit. Puteolis se aiebat vnum diem fore, alterum ad Baias. Habes hospitium, siue ἐπισταθμίαν: odiosam mihi dixi, non molestam. Ego paulisper hîc, deinde in Tusculanum. Dolabellæ villam cùm præteriret, omnis armatorum copia, dextra, sinistra, ad equum: nec vsquam alibi. Hoc ex Nicia. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD T. POMPONIVM ATTICVM, Liber XIIII.

CICERO ATTICO, S. 1

DIVERTI ad illū, de quo tecum manè, nihil perditius explicari rem non posse, etenim si ille tali ingenio exitum nō reperiebat, quis nunc reperiet: Quid quæris? Perisse omnia aiebat, quod haud scio an ita sit. verum ille gaudens: affirmátque minùs diebus XX. tumultum Gallicum. In sermonem se post. Id. Mar. præterquam Lepidi venisse nemini, ad summam non posse istæc sic abire. O prudentem Oppium, qui nihilominùs illum desiderat, sed loquitur nihil, quod quenquam bonum offendat, sed hæc hactenus. Tu quæso, quidquid noui (multa autē exspecto) scribere ne pigrere, in his, de Sexto, satísne certum: maximè autem de Bruto nostro: de quo quidem ille, ad quem diuerti, Cæsarem solitum dicere, MAGNI REFERT, HIC QVID VELIT: SED QVID VVLT, VALDE VVLT. idque eum animaduertisse, cùm pro Deiotaro Nicæ diceret, valde vehementer eum visum, & libere dicere: atque etiam (vt enim quidque succurrit, libet scribere) proximè cū Sestii rogatu apud eum fuissem, exspectarémque sedens quoad vocarer, dixisse eum, EGO DVBITEM, QVIN SVMMO IN ODIO SIM, CVM M. CICERO SEDEAT, NEC SVO COMMODO ME CONVENIRE POSSIT. ATQVI, SI QVISQVAM EST FACILIS, HIC EST: TAMEN NON DVBITO, QVIN ME MALE ODERIT. Hæc & eiusmodi multa. Sed ad propositum. quidquid erit non modò magnum, sed etiam paruum, scribes, equidem nihil intermittam.

CICERO ATTICO, S. 2

DVAS à te accepi epistolas heri, ex priore theatrum, Publiliúmque cognoui: bona signa consentientis multitudinis, plausus verò L. Cassio datus, etiam facetus mihi quidem visus est. Altera epistola, de Madaro scripta: apud quem nullum φαλάκρωμα, vt putas, processi enim, sed minus diu: sermone enim sum retentus. Quod autem ad te scripseram, obscurè fortasse, id eiusmodi est. Aiebat Cæsarem secum, quod tempore Sestii rogatu veni ad eum, cùm exspectarem sedens, dixisse: EGO NVNC TAM SIM STVLTVS, vt hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, cùm tandiu sedens meum commodum exspectet: Habes igitur

gitur φαλάκρωμα, inimicissimũ otij, id est, A
Bruti. In Tusculanum hodie: Lanuuij cras: inde
Asturæ cogitabã. Piliæ paratum est hospitium:
sed vellem Atticam. Verùm tibi ignosco: qua-
tum vtrique salutem.

CICERO ATTICO, S. 3

TRANQVILLAE quidem tuæ literę:
quod vtinam diutius: nam Matius posse
negabat. Ecce autem structores nostri, ad fru-
mentum profecti, cùm inanes rediissent, ru-
morem afferunt magnum, Romæ domum ad
Antonium frumentum omne portari, πανικὸν
certè, scripsisses enim. Corumbus Balbi, nullus
adhuc, & mihi notum nomen. Bellus enim es-
se dicitur architectus. Ad obsignandum tu ad-
hibitus non sine causa videris, volunt enim
nos ita putare, nescio cur non animo quoque
sentiant. Sed quid hæc ad nos? odorare tamen B
Antonii διάθεσιν, quem quidem ego epula-
rum magis arbitror rationem habere, quàm
quidquam mali cogitare. Tu siquid pragmati-
con habes, scribe, sin minùs, populi ἐπισημ-
ασίαν, & mimorum dicta perscribito. Piliæ
& Atticæ salutem.

CICERO ATTICO, S. 4

NVNC quid putas me Lanuuii? At ego te
istic quotidie aliquid noui suspicor tu-
ment negotia. Nam cùm Marius, quid censes
cæteros? equidem doleo, quod numquam in
vlla ciuitate accidit, non vna cum libertate
remp. recuperatam. Horribile est, quæ loquã-
tur, quæ minitentur. ac vereor Gallica etiam
bella, ipse Sextus quo euadat. sed omnia licet
concurrant: Idus Martiæ consolantur. Nostri
autem ἥρωες, quod per se ipsos confici potuit,
gloriosissimè & magnificentissimè cõfecerunt. C
Reliqua res, opes, & copias desiderant: quas
nullas habemus. Hæc ego ad te, vt, si quid no-
ui (nam quotidie aliquid exspecto) confestim
ad me: &, si noui nihil, nostro more tamen ne
patiamur intermitti literulas equidem non
committam.

CICERO ATTICO, S. 5

SPERO tibi iam esse vt volumus, quoniã
quidem ἐσίγησας, quàm leuiter commo-
tus esse. sed tamen velim scire, quid agas. Si-
gna bella, quòd Caluena molestè fert, se su-
spectum esse Bruto. Illa signa non bona, si cũ
signis legiones veniunt è Gallia. Quid tu il-
las putas, quæ fuerunt in Hispania? nonne idẽ
postulaturas? Quid eas, quas Antonius tran-
sportauit? Caninium sed: volui ἀμνημονικὸν
ἁμάρτημα. ab aleatore φυρμὸς πολύς. Nam
illa quidem Cæsaris libertorum coniuratio
facile opprimeretur, si recta saperet Anto- D
nius. Meam stultam verecundiam, qui legari
noluerim auctores præclaros, ne deserere vi-
derer hunc rerum tumorem: cui certè si pos-
sem mederi deesse non deberem. sed vides ma-
gistratus, si quidem magistratus illi sunt: vi-
des tamen tyranni satellites in imperiis, vi-
des eiusdem exercitus, vides in latere vete-
ranos: quæ sunt εὐρίπιστα. Eos autem qui
orbis terræ custodiis non modò septi, verùm

A etiam magni esse debebant, tantummodò lau-
dari, atque amari, sed parietibus contineri.
atque illi quoquo modò beati, ciuitas mise-
ra. Sed velim scire, quid aduentus Octauii: nũ
qui concursus ad eum, num quæ νεωτερισμοῦ
suspicio. Non puto equidem: sed tamen, quid-
quid est, scire cupio. Hæc scripsi ad te profici-
scens Astura, XIII. Id.

CICERO ATTICO, S. 6

PRid. Id. Fundis accepi tuas literas cenans.
primùm igitur melius esse: deinde melio-
ra te nuntiare. odiosa illa enim fuerant, le-
giones venire. Nam de Octauio, susque, dé-
que. exspecto quid de Mario: quem quidem
ego sublatum rebar à Cæsare. Antonij col-
loquium cum Heroibus nostris, pro renata
non incommodum. sed tamen adhuc me ni-
B hil delectat, præter idus Mart. Nam quo-
niam Fundis sum cùm Ligure nostro discru-
cior, Sextulii fundum à verberone Curtilio
possideri: quod cùm dico, de toto genere dico.
Quid enim miserius, quam eà nos tueri, pro-
pter quæ illum oderamus? Etiam ne COSS. &
tribunos pleb. in biennium, quos ille voluit?
nullo modo reperio, quemadmodum possim
πολιτεύεσθαι. nihil enim tam σχέτλιον, quã
τυραννοκτόνους in cælo esse, tyranni facta de-
fendi. sed vides coss. vides reliquos magistra-
tus, si isti magistratus: vides languorẽ bonorũ.
exsultãt lætitia in municipiis. dici enim nõ po-
test, quãtopere gaudeant, vt ad me cõcurrant,
vt audire cupiant verba mea de re. nec vlla
interea decreta. Sic enim πεπολιτεύμεθα, vt
victos metueremus. Hęc ad te scripsi, apposita
secunda mensa. Plura & πολιτικώτερα postea
& tu, quid agas, quidque agatur.

C CICERO ATTICO, S. 7

POstridie id Paulum Caietæ vidi. Is mihi
de Mario, & de rep. alia quædam sanè pes-
sima: à te scilicet nihil. nemo enim meorum.
Sed Brutum nostrum odio visum sub Lanu-
uio. vbi tandem est futurus? nam cùm reliqua,
tum de hoc scire aueo omnia. Ego è Formia-
no exiens XVII. Kalend. vt inde altero die in
Puteolanum, scripsi hæc. A Cicerone mihi li-
teræ sanè πεπυκνωμένας, & bene longæ. Cete-
ra autem vel fingi possunt: τύπος literarum si-
gnificat doctiorem. Nunc magnopere à te pe-
to, de quo sum nuper tecũ locutus, vt videas,
nequid ei desit. Id cum ad officium nostrum
pertinet, tum ad existimationem, & dignita-
tem: quod idem intellexi tibi videri omnino.
Si ergo est, volo mense Quinctili in Græciã.
sunt omnia faciliora: sed, cùm sint ea tempo-
ra, vt certi nihil esse possit, quid honestũ mi-
D hi sit, quid liceat, quid expediat: quæso, da o-
peram, vt illum quàm honestissimè copiosissi-
méque tueamur. Hæc & cætera, quæ ad nos
pertinebunt, vt soles, cogitabis: id méque aut
quod ad rem pertineat: aut, si nihil erit, quod
in buccam venerit, scribes.

CICERO ATTICO, S. 8

TV me iam rebare, cum scribebas, in agris
esse nostris, at ego accepi XVII. Kalend. in

diuersoriolo Sinuessano tuas literas. De Mario probè: etsi doleo. L. Crassi nepotem, optime, tam etiam Bruto nostro probari Antonium. Nam quòd Cluuiam scribis moderatè, & amicè scriptas literas attulisse, mihi Paulus dedit ad se à fratre missas: quibus in extremis erat, sibi insidias fieri, se id certis auctoribus comperisse, hoc nec mihi placebat, & multò illi minus. Reginæ fuga mihi non molesta, sed Clodia, quid egerit, scribas ad me velim. De Byzantiis, curabis, vt cetera: & Pelopé ad te arcesse. Ego, vt postulas, Baiana negotia, chorúmque illum, de quo scire vis, cùm perspexero, tum scribam, ne quid ignores. Quid Galli, quid Hispani, quid Sextus agat, vehementer exspecto. Ea scilicet tu declarabis, qui cetera. Nauseolam tibi tum causam otii dedisse facilè patiebar: videbar enim mihi legenti tuas literas requiesse paulisper. De Bruto semper ad me omnia perscribito vbi sit, quid cogitet: quem quidem ego spero iam tutò vel solum tota vrbe vagari posse. Veruntamen de rep.

CICERO ATTICO, S. 9

MVLTA cognoui ex tuis literis: quas quidem multiiugis accepi vno tempore à Vestorij liberto. Ad ea autem, quæ requiris breui respondebo. Primùm vehementer me Cluuiana delectant. Sed, quod quæris, quid arcessierim Chrysippum: tabernæ mihi duæ corruerunt: reliquas rimas agunt. itaque non solùm inquilini, sed mures etiam migrauerunt. Hanc ceteri calamitatem vocant: ego ne incommodum quidem, O Socrates, & Socratici viri! nunquam vobis gratiam referã. Dij immortales, quàm mihi ista pro nihilo! sed tamen ea ratio ædificandi initur, consiliario quidem & auctore Vestorio, vt hoc damnum, quæstuosum sit. Hic turba magna est, eritque, vt audio, maior. Duo quidem quasi design. coss. O Dij boni, viuit tyrannis tyrannus occidit? eius interfecti morte lætamur, cuius facta defendimus? itaque quàm seuerè nos M. Curtius accusat? vt pudeat viuere: neque iniuria, nam mori millies præstitit, quàm hæc pati: quæ mihi videntur habitura etiam vetustatem, & Balbus hic est, multúmque mecum: ad quem à Vetere literæ datæ prid. Kal. Ian. cùm à se Cæcilius circumsideretur, & iam teneretur: venisse cum maximis copiis Pacorum Parthum: ita sibi esse eum ereptũ multis suis amissis. in qua re accusat Volcatium ita mihi videtur bellũ illud instare. sed Dolabellas, & Nicias viderint. Idem Baldus meliora de Gallia xx. die literas habebat: Germanos, illasque nationes, re audita, de Cæsare, legatos misisse ad Aurelium qui est præpositus ab Hirtio, se, quod imperatũ esset, esse facturos. Quid quæris? omnia plena pacis, aliter, ac mihi Caluena dixerat.

CICERO ATTICO, S. 10

ITANE verò? hoc meus & tuus Brutus egit, vt Lanuuij esset? vt Trebonius itineribus deuiis, proficisceretur in prouinciã? vt omnia facta, scripta, dicta, promissa, cogitata Cæsaris plus valerẽt, quàm si ipse viueret? Meministine

A clamare illo ipso primo Capitolino die, senatum in Capitolium à prætoribus vocari? Dij immortales, quæ tum opera effici potuerunt. lætantibus omnibus bonis, etiam sat bonis, fractis latronibus? Liberalia tua accusas. Quid fieri tum potuit? Iam pridem perieramus. Meministíne te clamare, causam periisse, si funere elatus esset? At ille etiam in foro cõbustus, laudatusque miserabiliter, seruique, & egentes in tecta nostra cum fascibus immissi. Quid deinde? vt audeant dicere, TVNE CONTRA CAESARIS NVTVM? Hæc & alia ferre non possum. itaque γῆν πρὸ γῆς cogito. Tua tamen ὑπηνέμιος nausea, iamne abiit? mihi quidem ex tuis literis conie-ctanti ita videbatur. Redeo ad te: Ballos, Scæuas, Francones, hos tu existimas confidere se illa habituros stantibus nobis, in quibus plus virtutis putarunt, quàm experti sunt, pacis isti scilicet amatores, & non latrocinii auctores? At ego cùm tibi de Curtilio
B scripsi, Sextulianóque fundo, scripsi de Censorino, de Messalla, de Planco, de Postumio, de genere toto melius fuit periisse illo interfecto, quod nunquam accidisset, quàm hæc videre. Octauius Neapolim venit xiiii. Kal. ibi eum Balbus manè postridie, eodémque die mecum in Cumano, illum hereditatem aditurum. Sed, vt scribis, ῥιξόθεμιν magnam cum Antonio, Buthrotia mihi tua res, est vt debet, eritque curæ. Quid quæris? Iamne ad centena Cluuianum: aduectare videtur? Sed primo anno, LXXX. detersimus. Q. pater ad me grauia de filio: maximè quòd matri nũc indulgeat, cui antea bene merenti fuerit inimicus. ardenteis in eum literas ad me misit. ille autẽ quid agat, si scis neq; dũ Roma es profectus, scribas ad me velim: & hercule, si quid aliud vehementer delector tuis literis. Vale.

C CICERO ATTICO, S. 11

NVDIVS TERTIVS dedi ad te epistolam longiorem: nunc ad ea, quæ proximè. velim mehercle Asturæ Brutus. ἀκαπλασίαι istorum scribis. an censebas aliter? Equidem etiam maiora exspecto. cùm equidem concionem lego, DE TANTO VIRO, DE CLARISSIMO CIVE! ferre non queo. etsi ista iam ad risum: sed memento: sic alitur consuetudo perditarum concionum, vt nostri illi non Heroes, sed dij, futuri quidem in gloria sempiterna sint, sed non sine periculo quidem. Verùm illis magna consolatia, conscientia maximi, & clarissimi facti: nobis quæ? qui interfecto rege liberi non sumus? Sed hæc fortuna viderit, quoniam ratio non gubernat. De Cicerone quæ scribis, iucunda mihi sunt: velim sint prospera. Quòd verò curæ tibi est, vt ei suppeditetur ad vsum & cultum copiosè: per mihi gratum est: idque
D vt facias, te etiam rogo. De Buthrotiis, & tu rectè cogitas, & ego non dimitto istam curam. suspiciam omnem etiam actionem quam video quotidie faciliorem de Cluuiano, quoniam in re mea meipsum diligentia vincis. res ad centena perducitur. Ruina rem non fecit deteriorem: haud scio tantum fructuosiorem. Hic mecum Balbus, Hirtius, Pansa: modò venit Octauius, & quidem in proximã villam

lam Philippi, mihi totus deditus. Lentulus Spinther hodie apud me, cras manè vadit. Vale.

CICERO ATTICO, S. 12

O MI Attice, vereor ne nobis Id. Martiæ nihil dederint, præter lætitiam, & odii pœnam, ac doloris. Quæ mihi istinc afferuntur. Quæ hic video? ὢ πράξεως καλῆς μὲν, ἀτελοῦς δέ. scis quam diligā Siculos, & quam illam clientelam, honestam iudicem. multa illis Cæsar, neque me inuito etsi Latinitas erat non ferenda verumtamen. ecce autem Antonius, accepta grandi pecunia, fixit legem, à dictatore comitiis latam, qua Siculi, ciues Romani: cuius rei viuo illo mentio nulla. Quid? Deiotari nostri causa non similis? Dignus ille quidem omni regno: sed non per Fuluiam. Sexcenta similia. Verùm illuc referto tam claram, támque testatam rem, támque iustam, Buthrotiam, non tenebimus aliqua ex parte? & eo quidem magis, quo ista plura. Nobiscum hic perhonorificè, & amicè Octauius: quem quidem sui Cæsarem salutabant, Philippus non: itaque ne nos quidem, quem nego posse bonum ciuem, ita multi circumstant, qui quidem nostris mortem minitantur, negat hæc ferri posse. Quid censes, cùm Romam puer venerit, vbi nostri liberatores tuti esse non possunt? Qui quidem semper erunt clari, conscientia verò facti sui etiam beati: sed nos (nisi me fallit) iacebimus. Itaque exire aueo, vbi nec Pelopidarum, inquit: Haud amo vel hos designatos, qui etiam declamare me coegerunt, vt ne apud aquas quidem acquiescere liceret: sed hoc meæ nimiæ facilitatis. Nam id erat quondam quasi necesse, nunc quoquo modo se res habet. nō est item, quam dudum. Nihil habeo, quod ad te scribam: scribo tamen, non vt delectem his literis, sed vt eliciam tuas. Tu, si quid erit, de ceteris, de Bruto vtique, quidquid erit. Hæc conscripsi x. Kalend. accubans apud Vestorium, hominem remotum à dialecticis, in arithmeticis satis exercitatum.

CICERO ATTICO, S. 13

SEptimo denique die literæ mihi redditæ sunt quæ erant à te XIIII. Kalend. datæ: quibus quæris, atque etiam meipsum nescire arbitraris, vtrùm magis tumulis prospectúque, an ambulatione ἀλιτενεῖ delecter. Est meherculè, vt dicis vtriusque loci tanta amœnitas, vt dubitem vtra anteponenda sit:

ἀλλ' οὐ δαιτὸς ἐπηράτου ἔργα μέμηλεν,
ἀλλὰ λίην μέγα πῆμα, διοτρεφὲς, εἰσορόωντες
δείδιμεν· ἐν δοιῇ δὲ σαωσέμεν ἢ ἀπολέσθαι.

Quamuis enim tu magna, & mihi iucunda scripseris de D. Bruti aduentu ad suas legiones, in quo spem maximam video: tamen, si est bellum ciuile futurum (quod certè erit, si Sextus in armis permanebit, quem permansurum esse certò scio) quid nobis faciendum sit, ignoro, neque enim iam licebit quod Cæsaris bello licuit, neque huc, neque illuc. quemcumque enim hæc pars perditorum læ- tatam morte Cæsaris putabit (lætitiam autem apertissimè tulimus omnes) hunc in hostium numero habebit: quæ res ad cædem maximam spectat. Restat, vt in castra Sexti, aut, si fortè, Bruti nos conferamus. Res odiosa, & alia nostris ætatibus, & incerto exitu belli, & nescio quo pacto tibi ego possim, mihi tu dicere,

Τέκνον ἐμὸν, οὔ τοι δέδοται πολεμήϊα ἔργα,
Ἀλλὰ σύγ' ἱμερόεντα μέτερχεο ἔργα λόγοιο.

Sed hæc fors viderit, ea, quæ talibus in rebus plus quam ratio potest. Nos autem id videamus, quod in nobis ipsis esse debet, vt, quidquid acciderit, fortiter & sapienter feramus, & accidisse hominibus meminerimus: nósque cùm multum literæ, tum non minimùm Idus quoque Martiæ consolentur. Suscipe nunc meam deliberationem, qua sollicitor: ita multa veniunt in mentem in vtramque partem. Proficiscor, vt constitueram, legatus in Græciam, cædis impendentis periculum nonnihil vitare videor: sed casurus in aliquam vituperationem, quòd reipub. defuerim tam graui tempore, sin autem mansero: equidem video in discrimine: sed accidere posse suspicor, vt prodesse possim reip. Iam illa consilia, priuata sunt, quòd sentio valde esse vtile ad confirmationem Ciceronis, me illuc venire: nec alia causa profectionis mihi vlla fuit tū, cùm consilium, cepi, legari ab Cæsare. Tota igitur hac de re, vt soles, si quid ad me pertinere putas, cogitabis. Redeo nunc ad epistolā tuam. Scribis enim, esse rumores me, ad lacum quod habeo, venditurum: minusculam verò villam vtique Quinto traditurum vel impēso pretio, quò introducatur, vt tibi Q. F. dixerit, dotata Aquillia. Ego verò de venditione nihil cogito, nisi quid, quod magis me delectet, inuenero. Quintus autem de emendo nihil curat hoc tempore. satis enim torquetur debitione dotis: in qua mirificas Q. Egnatio gratias agit. A ducenda autem vxore sic abhorret, vt quidquam libero lectulo neget esse iucundius. Sed hæc quoque hactenus. redeo enim ad miseram, seu nullam potius remp. M. Antonius ad me scripsit de restitutione Sex. Clodii: quàm honorificè, quod ad me attinet, ex ipsius literis cognosces (misi enim tibi exemplum) quàm dissolutè, quàm turpiter, quámque ita perniciosè, vt nonnunquam Cæsar desiderandus esse videatur, facilè existimabis. Quæ enim Cæsar nunquam neque fecisset, neque passus esset, ea nunc ex falsis eius commentariis proferuntur. Ego autem Antonio facillimum me præbui. etenim ille quoniam semel induxit animum, sibi licere quod vellet, fecisset nihilominùs me inuito. Itaque mearum quoque literarum misi tibi exemplum.

ANTONIUS COS. S. D. M. CICERONI. 14

OCcupationibus est factum meis, & subita tua profectione, ne tecum coràm de hac re agerem. quam ob causam vereor, ne absentia leuior sit apud te. quod si bonitas tua responderit iudicio meo, quod semper habui de te, gaudebo. A Cæsare petii, vt Sex. Clodium restitueret. impetraui. Erat mihi in animo etiam tum sic vti beneficio eius, si tu concessisses. quo magis laboro, vt tua

voluntate id per me facere nunc liceat. Quòd si duriorem te eius miseræ, & afflictæ fortunæ præbes: non contendam ego aduersus te. quãquam videor debere tueri cõmentarium Cæsaris. Sed mehercule, si humaniter, & sapiẽter, & amabiliter in me cogitare vis, facilem profectò te præbebis: & voles, P. Clodium in optima spe puerum repositum, existimare, non te insectatum esse, cùm potueris, amicos paternos. Patere, obsecro te, pro rep. videri gessisse simultatem cum patre eius. non contemseris hanc familiam. honestiùs enim, & libentiùs deponimus inimicitias reip. nomine susceptas, quàm contumaciæ. Me deinde sine ad hanc opinionem iam nunc dirigere puerum, & tenero animo eius persuadere, non esse tradendas posteris inimicitias. quamquam tuam fortunam, Cicero, ab omni periculo abesse certum habeo: tamen arbitror malle te quietam senectutem, & honorificam potiùs agere, quàm solicitam. Postremò, meo iure te hoc beneficium rogo. nihil enim non tua causa feci. Quod si non impetro, per me Clodio daturus non sum: vt intelligas, quanti apud me auctoritas tua sit, atque eo te placabiliorem præbeas. Vale.

CICERO ATTICO, S. 15

QVOD mecum per literas agis, vnam ob causam mallem coràm egisses. Non enim solùm ex oratione, sed etiã ex vultu, & oculis, & fronte (vt aiunt) meum erga te amorẽ perspicere potuisses. Nam cùm te semper amaui, primùm tuo studio, pòst etiam beneficio prouocatus, tum his temporibus respub. te mihi ita commendauit, vt cariorem habeam neminem. Literæ verò tuæ tum amantissimè, tum honorificentissimè scriptæ, sic me affecerunt, vt non dare tibi beneficium viderer, sed accipere à te ita petente, vt inimicum meum, necessarium tuum, me inuito seruare nolles, cùm id nullo negotio facere posses. Ego verò tibi isthuc, mi Antoni, remitto: atque ita, vt me à te cùm his verbis scripseris, liberalissimè atque honorificentissimè tractatum existimem. Idque cùm totum, quoquo modo se res haberet, tibi dandum putarem, tum do etiam humanitati & naturæ meæ. nihil enim vnquam non modò acerbum in me fuit, sed ne paulò quidem tristius, aut seuerius, quam necessitas reipub. postulauit. Accedit, vt ne in ipsum quidem Clodium meum insigne odium fuerit vnquam: sempérque ita statui, non esse insectandos inimicorum amicos, præsertim humiliores, nec his præsidiis nosmetipsos esse spoliandos. Nam de puero Clodio tuas parteis esse arbitror, vt eius animum tenerum (quemadmodum scribis) his opinionibus imbuas, vt ne quas inimicitias residere in familiis nostris arbitretur. Contendi cum P. Clodio, cùm ego publicam causam, ille suam defenderet: nostras concertationes resp. diiudicauit. si viueret, mihi cum illo nulla contentio iã maneret. Quare quoniam hoc à me sic petis vt, quæ tua potestas est, ea neges, te, me inuito, vsurum: puero quoque hoc à me dabis, si tibi videbitur: non quo aut ætas nostra ab illius ætate quidquã debeat periculi suspicari, aut dignitas mea vllam contentionem extimescat: sed vt nosmetipsi inter nos coniunctiores simus, quam adhuc fuimus. interpellantibus enim his inimicitiis animus tuus mihi magis patuit, quàm domus. sed hæc hactenus. illud extremum. Ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitrabor, semper sine dubitatione, summo studio, faciam. hoc velim tibi penitus persuadeas.

CICERO ATTICO S. 16

ITER an dum eadem ista mihi. Coronatus Quinctus noster Parilib.? Parilib. solúsne? etsi addis Lamiam quod demiror equidem. Sed scire cupio qui fuerint alij: quamquam satis scio nisi improbum neminem. Explanabis igitur hoc diligentiùs. Ego autem casu cùm dedissem ad te literas vt. Kal. satis multis verbis, tribus ferè horis pòst accepi tuas, & magni quidem ponderis. itaque ioca tua plena facetiarum de hæresi Vectoriana, & Pherionum more Puteolano risisse me satis, nihil est necesse rescribere. πολιτικώτερα illa videamus. Ita Brutos, Cassiúmque defendis quasi eos ego reprehendam? quo satis laudare non possum. Rerum ego vitia collegi, non hominum. Sublato enim tyranno, tyrannida manere video. Nam quæ ille facturus non fuit, ea fiunt, vt de Clodio: de quo mihi exploratum est, illum non modò non facturum sed etiam ne passurum quidem fuisse. Sequetur Rufio Vestorianus, victor, nunquam scriptus: ceteri, quis non? cui seruire ipsi non potuimus, eius libellis paremur. Nam Liberalibus quis potuit in senatum non venire? Fac id potuisse aliquo modo: num etiam cùm venissemus, liberè potuimus sententiam dicere? nónne omni ratione veterani, qui armati aderãt, cùm præsidij nos nihil haberemus, defendendi fuerunt? Illam sessionem Capitolinam mihi non placuisse tu testis es. Quid ergo? ista culpa Brutorum? Minimè illorum quidem, sed aliorum Brutorum, qui se cautos ac sapienteis putant: quibus satis fuit lætari, nõnullis etiã gratulari, nullis permanere. Sed præterita omittamus: illos omni cura, præsidióque tueamur, & quemadmodum tu præcipis contenti idibus Martiis simus. Quæ quidẽ nostris amicis diuinis viris, aditum ad cælum dederunt, libertatem populo Ro. non dederunt. Recordare tua, nónne meministi clamare te, omnia periisse, si ille funere elatus esset? Sapienter id quidem. itaque ex eo quæ manarint, vides. Quæ scribis Kal. Iuniis Antonium de prouinciis relaturum, vt & ipse Gallias habeat, & vtrisque dies prorogetur? licebítne decernere liberè? si licuerit: libertatem esse recuperatam lætabor, si non licuerit: quid mihi attulerit ista domini mutatio, præter lætitiam, quam oculis cepi iusto interitu tyrãni? Rapinas scribis ad Opis fieri: quas nos quoque tum videbamus. Næ nos & liberati ab egregiis viris, nec liberi sumus. ita laus illorum est, culpa nostra. Et hortaris me, vt historias scribam, vt colligam tanta eorum scelera, à quibus etiam nunc obsidemur. Poterósne eos ipsos non laudare, qui te obsignatorem adhibuerunt? Nec mehercule me raudusculum mouet: sed homines beneuolos, qualescunque sunt, graue est insequi contumelia. Sed de omnibus meis cons-

consiliis, vt scribis, existimo exploratiùs nos ad Kalen.Iun.statuere posse:ad quas adero, & omni ope, atque opera enitar, adiuuante me scilicet auctoritate tua,& gratia,& summa æquitate causæ,vt de Buthrotiis s.c.quale scribis,fiat. Quod me cogitare iubes, cogitabo equidem: etsi tibi dederam superiore epistola cogitandum. Tu autem, quasi iam recuperata rep.vicinis tuis Massiliensibus sua reddis.Hæc armis (quæ quàm firma habeamus, ignoro) restitui fortasse possunt, auctoritate non possunt. A

CICERO ATTICO, S. 16

EPistola breuis, quæ postea à te scripta est, sanè mihi fuit iucunda,de Bruti ad Antonium. & de eiusdem ad te literis,posse videntur esse meliora,quàm adhuc fuerint: sed nobis, vbi simus, & quò iam nunc nos conferamus,prouidendum est.O mirificum Dolabellá meum! iã enim dico meum:antea (crede mihi)subdubitabam. Magnam ἀναθεώρησιν res habet,*de saxo in crucem*:columnam tollere:locum illum sternendum locare. Quid quæris? heroica.Sustulisse mihi videtur simulationem desiderij adhuc quæ serpebat in dies: & inueterata verebar,ne periculosa nostris tyrannoctonis esse.Nunc prorsus assentior tuis literis, speróque meliora: quamquam istos ferre non possum,qui dum se pacem velle simulant,acta nefaria defendunt: sed non possunt omnia simul.Incipit res meliùs ire,quàm putaram:nec verò discedam, nisi cum tu id me honestè putabis facere posse.Bruto certè meo nullo loco deero:idque etiamsi mihi cum illo nihil fuisset,facerem,propter eius singularem,incredibilémque virtutẽ Piliæ nostræ villam totam, quæque in villa sunt, trado, in Pompeianum ipse proficiscens Kal.Maii. Quam velim Bruto persuadeas,vt Asturæ sit! B C

CICERO ATTICO, S. 17

QVINCTO non,conscendens ab hortis Cluuianis in phaselum episcopum, has dedi literas cùm Piliæ nostræ villam ad Lucrinum,villicósque procuratores tradidissem. Ipse autem eo die in Pæti nostri tyrotarichũ imminebam:perpaucis diebus in Põpeiannm: post in hæc Puteolana,& Cumana regna renauigare.O loca cæteroqui valde expetenda,interpellantium autem multitudine pænè fugiẽda. Sed,ad rẽ vt veniam, O Dolabellæ nostri magnam ἀριστείαν, quanta est ἀναθεώρησις? equidem laudare eum, & hortari non desisto.Rectè tu omnibus epistolis significas, quid de re,quid de viro sentias.Mihi quidem videtur Brutus noster iam vel coronam aureã per forum ferre posse. Quis enim audeat violare, proposita cruce, vel saxo? præsertim tantis plausibus, tanta approbatione infimorum. Nunc, mi Attice, me fac vt expedias, cupio (cùm Bruto nostro affatim satisfecerim) excurrere in Græciam. Magni interest Ciceronis,vel mea potius, vel mehercule vtriusque; me interuenire discenti.Nam epistola Leonidæ,quam ad me misisti, quid habet, quæso,in quo magnopere lætemur? Numquam ille mihi satis laudari videbitur, cùm ita laudabitur, D

A QVOMODO NVNC EST. non est fidentis hoc testimonium:sed potiùs timentis. Herodi autem mandata, vt mihi κατὰ μίτον scriberet:à quo adhuc nulla litera est. Vereor, nihil habuerit quod mihi, cùm cognossem, iucundum putaret fore.Quod ad Xenonẽ scripsisti,valde mihi gratũ est. Nihil enim deesse Ciceroni cùm ad officium, tũ ad existimationem meã pertinet. Flammam Flaminium audio Romæ esse. Ad eum scripsi, mi tibi mandasse per literas, vt de Montani negotio cum eo loquerere: & velim cures epistolam, quam ad eum misi reddendam, & ipse(quod cõmodo tuo fiat)cum eo colloquere. Puto, si quid in homine pudoris est,præstaturũ eum,ne pro se quodammodo dependatur. De Attica, pergratum mihi fecisti, quòd curasti antè scirem rectè esse, quàm non bellè fuisse.

CICERO ATTICO, S. 18

IN Pompeianum veni v.Nonas Maias, cùm prid. (vt antea ad te scripsi) Piliam in Cumano collocauissem. Ibi mihi cenanti literæ tuæ sunt redditæ, quas dederas Demetrio liberto prid.Kal.in quibus multa sapienter:sed tamen talia (quemadmodum tute scribebas) vt omne consilium in fortuna positum videretur. Itaque his de rebus ex tempore, & coràm. De Buthrotio negotio vtinam quidem Antonium conueniam.multùm profectò proficiam. sed non arbitrantur eum à Capua declinaturum:quò quidẽ metuo,ne magno reip. malo venerit:quod idem L.Cæsari videbatur, quem prid. Neapoli affectum grauiter viderã. Quamobrem ista nobis ad Kalen.Iun.tractanda,& perficienda sunt. Sed hactenus. Q.filius ad patrem acerbissimas literas misit: quæ sunt ei redditæ, cùm venissemus in Pompeianum: quarum tamen erat caput,Aquilliam nouercã non esse laturum.Sed hoc tolerabile fortasse: illud verò se ab Cæsare habuisse omnia,nihil à patre,reliqua sperare ab Antonio. O perditum hominem! sed μελήσει. Ad Brutum nostrum ad Cassium, ad Dolabellam epistolas scripsi.earum exempla tibi misi, non vt deliberarem, reddendæ ne essent(planè enim iudico esse reddendas) sed quòd non dubito,quin tu idem existimaturus sis. Ciceroni meo mi Attice,suppeditabis quantum videbitur, méqꝫ hoc tibi onus imponere patiere. Quæ adhuc fecisti, mihi sunt gratissima. Librum meum illum ἀνέκδοτον nondum,vt volui,perpoliui. Ista verò, quæ tu contexi vis aliud quoddam separatum volumen exspectant. Ego autem (credas mihi velim) minore periculo existimo contra illas nefarias parteis,viuo tyranno,dici potuisse,quã mortuo. Ille enim nescio quo pacto ferebat me quidẽm mirabiliter: nunc, quacumque nos cõmouimus, ad Cæsaris non modò acta, verùm etiam cogitata reuocamur. De Montano,quoniam Flãma venit, videbis: puto rem meliore loco esse debere. Vale.

CICERO DOLABELLAE COS. SVO, S. 19

ETSI contentus eram, mi Dolabella, tua gloria satísque ex ea magnam lætitiã, voluptatémque capiebam:tamen nõ possum non

confiteri, cumulari me maximo gaudio, quod vulgò hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. Neminem conueni (conuenio autem quotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri, qui valetudinis causa, in hæc loca veniant: præterea ex municipiis frequentes necessarii mei) quin omnes, cùm te summis laudibus ad cælum extulerunt mihi continuò maximas gratias agunt. Negant enim se dubitare, quin tu meis præceptis, & consiliis obtemperans, præstantissimum te ciuē, & singularem cos. præbeas: quibus ego, quamquam verissimè possim respondere, te, quæ facias, tuo iudicio, & tua sponte facere, nec cuiusquam egere consilio: tamen neque planè assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis à meis consiliis profecta videatur: neque valde nego. Sum enim auidior, etiam quàm satis est gloriæ. & tamen non alienum est dignitate tua, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum habere aliquem in consiliis capiendis Nestorem: mihi verò gloriosum, te, iuuenem cos. florere laudibus, quasi alumnum disciplinæ meæ. L. quidem Cæsar, cùm ad eum ægrotum, Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen antequam me planè salutauit, O mi Cicero, inquit, gratulor tibi, cùm tantum vales apud Dolabellam quantum si ego apud sororis filium valerem, tam salui esse possemus. Dolabellæ verò tuo & gratulor, & gratias ago: quem quidem post te consulem, solum possum verè consulem dicere. Dein multa de facto, ac de re gesta tum nihil magnificentius, nihil præclarius actum vmquā, nihil reip. salutarius: atque hæc vna vox omnium est. A te autem peto, vt me hāc, quasi falsam hæreditatem alienæ gloriæ, sinas cernere, méque aliqua ex parte in societaté tuarum laudum venire patiare. quamquam, mi Dolabella (hæc enim iocatus sum) libentius omneis meas, si modò sunt aliquæ meæ laudes ad te transfuderim, quàm aliquam partem exhauserim ex tuis. Nam cùm te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti, tuum iis tuis factis sic incensus sum, vt nihil vmquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim (mihi crede) virtute formosius. nihil pulchrius, nihil amabilius. Semper amaui, vt scis, M. Brutum, propter eius summum ingenium, suauissimos mores, singularé probitatem, atque constantiam. tamen Idib. Martiis tantum accessit ad amorem, vt mirarer locum fuisse augendi in eo, quod mihi iāpridem cumulatum etiam videbatur. Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? Tantum accessit vt mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse. Quare quid est, quod ego te horter, vt dignitati & gloriæ seruias? Proponam tibi claros viros, quod facere solent qui hortantur? Neminem habeo clariorem, quam te ipsum. te imitere oportet, tecum ipse certes, nec licet quidem tibi iam, tantis rebus gestis, non tui similem esse. Quod cum ita sit, hortatio non est necessaria, gratulatione magis vtendum est. Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, vt summa seueritas animaduersioni, non modò non inuidiosa, sed etiam etiam popularis esset, & cum bonis omnibus,

A tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortuna quasdam contigisset, gratularer felicitati tuæ: sed contigit magnitudine cùm animi, tum etiam ingenii, atque consilij. Legi enim concionem tuam. nihil illa sapientius. ita pedetentim tum accessus à te ad causam facti, tū recessus, vt res ipsa maturitatem tibi animaduertendi omnium concessu daret. Liberasti igitur & vrbem periculo, & ciuitatem metu. Neque solùm ad tempus maximam vtilitaté attulisti, sed etiam ad exemplú. Quo facto intelligere debes, in te positam esse rempub. tibique non modò tuendos, sed etiam ornādos illos viros, à quibus initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, vt spero. Tu quoniam remp. nósque cōseruas, fac vt diligentissimè te ipsum, mi Dolabella, custodias. Vale.

CICERO ATTICO, S. 20

B SAEPIVS me iam agitas, quòd remp. gestam Dolabella nimis in cælum videar efferre. Ego autem quamquam sanè probo factum, tamen vt tantopere laudarem, adductus sum tuis, & vnis, & alteris literis. sed totum se à te abalienauit. Dolabella, ea de causa, qua me quoque sibi inimicissimum reddidit. O hominem pudentem! Kalendis Ian. debuit, adhuc non soluit: præsertim cùm se maximo ære alieno Faberii manu liberarit. & opem ab eo petierit. Licet enim iocari, ne me valde conturbatum putes. Atque ego ad eum VIII. Idus literas dederam bene manè: eodem autem die tuas literas vesperi acceperam in Pompeiano, sanè celeriter, tertio abs te die. Sed, vt ad te eo ipso die scripseram, satis aculeatas ad Dolabellam literas dedi: quæ si nihil profecerint, puto fore, vt me præsentem non sustineat. Albianum te confecisse arbitror. De Patulciano nomine, quòd mihi suppeditatus es, gratissimum est, & simile tuorum omnium. Sed ego
C Erotem ad ista expedienda factum mihi videbar reliquisse. cuius non sine magna culpa, vacillarunt, sed cum ipso videro. De Montano, vt sæpe ad te scripsi, erit tibi tota res curæ. Seruius proficiscens quòd desperanter tecum locutus est, minimè miror: neque ei quidquam in desperatione concedo. Brutus noster, singularis vir, si in senatum non est Kal. Iuniis venturus, quid facturus sit in foro, nescio. Sed hoc ipse melius. Ego ex his, quæ parari video, non multum Idib. Martiis profectum iudico. Itaque de Græcia quotidie magis & magis cogito. nec enim Bruto meo, exsilium vt scribis ipse, meditanti video quid prodesse possim. Leonidæ me literæ non satis delectarunt. De Herode tibi assentior. Saufeium legisse vellem, ego ex Pompeiano VI. Idus Maii cogitabam.

CICERO ATTICO, S. 21

D NOnis Maiis cùm essem in Pompeiano, accepi binas à te literas: alteras sexto die, alteras quarto. ad superiores igitur prius. Quā mihi iucundum opportunè tibi Barnaeum literas reddidisse. Tu verò cum Cassio, vt cetera. quam commodè autem, quod idipsum, quod me mones, quatriduo ante ad eū scripseram.

ram, exemplúmque mearum literarum ad te A miseram? Sed cùm Dolabellæ auaritia (sic enim tu ad me scripseras) magna desperatione affectus essem, ecce tibi & Bruti, & tuæ literæ. ille exilium meditari. Nos autem alium portum propiorē huic ætati videbamus, in quē mallem equidem peruehi, florente, Bruto nostro, constitutáque rep. Sed nunc quidem, vt scribis, non vtrumuis, assentires enim mihi, nostram ætatem præsertim à castris ciuilibus abhorrere. M. Antonius ad me tantum de Clodio rescripsit, meam lenitatem, & clementiam, & sibi esse gratam, & mihi voluptati magnæ fore. Sed Pansa furere videtur de Clodio, itémque de Deiotaro, & loquitur seuerè si velis credere. Illud tamen non bellè, vt mihi quidem videtur quòd factum Dolabellæ vehementer improbat. De coronatis, cùm sororis tuæ filius à patre accusatus esset, rescripsit, se coronam habuisse honoris Cæsaris causa: posuisse luctus gratia. Postremò se libenter vituperationem subire, quòd amaret B etiam mortuum Cæsarē. Ad Dolabellam, quēadmodum tibi dicis placere, scripsi diligēter. Ego etiam ad Siccam, tibi hoc oneris nō impono: nolo te illum iratum habere. Seruij orationē cognosco: in qua plus timoris, video, quam consilij. Sed, quoniam perterriti omnes sumus, assentior Seruio. Publius tecum tricatus est, huc enim Cærellia missa ab istis est legata ad me, cui facilè persuasi, mihi id, quod rogaret, ne licere quidem, non modò non lubere. Antonium si videro, accuratè agā de Buthroto. Venio ad recentiores literas, quāquam de Seruio iam rescripsi, me facere magnam πρᾶξιν Dolabellæ, mihi mehercule ita videtur, nō potuisse maior, tali re, talique tempore, sed tamē quidquid ei tribuo, tribuo ex tuis literis. Tibi verò assentior, maiorem πρᾶξιν eius fore, si mihi, quod debuit, dissoluerit. Brutus velim sit Asturæ. Quòd autem laudas me, quòd nihil antè de profectione constituā, quam, ista quò euasura sint, videro: muto C sententiam, neque quidquam tamen antè, quā te videro. Atticam meam gratias mihi agere de matre gaudeo: cui quidem ego totam villam, cellámque tradidi: eámque cogitabam v. Id. videre. Tu Atticæ salutem dices, nos Piliā diligenter tuebimur.

CICERO ATTICO, S. 22

E Pompeiano naui aduectus sum in Luculli nostri hospitium VI. Idus, hora ferè tertia, egressus autem è naui, accepi tuas literas, quas tuus tabellarius in Cumanum attulisse dicebatur, Nonis Maiis datas: à Lucullo postridie eadem ferè hora, qua veni, VII. Id. Lanuuio datas. Audi igitur ad omneis. Primum, quæ de re mea gesta, & in solutione, & in Albiano negotio, grata. De tuo autem Buthroto, cùm in Pompeiano essem, Misenum venit D Antonius, inde antè decessit, quàm illum venisse audissem: à quo in Samnium (vide quid speres) Romæ igitur de Buthroto. L. Antonii horribilis concio. Dolabellæ præclara. Iam vel sibi habeat nummos, modò numeret Idibus. Tertullæ nollem abortum, tā enim Cassij sunt iā, quam Bruti, serendi. De regina velim: atque etiam de Cæsare illo. Persolui primæ epistolæ, venio ad secundam. De Quinctis, Buthroto, cùm venero, vt scribis. Quòd Ciceroni suppeditas, gratum. Quòd errare me putas, qui rempublicam putem pendere è Bruto: sic se res habet, aut nulla erit, aut ab isto, istisve seruabitur. Quòd me hortaris, vt scriptam concionem mittam: accipe à me, mi Attice, καθολικὸν θεώρημα earum rerum, in quibus satis exercitati sumus. Nemo vnquam, neque poeta neque orator fuit, qui quemquam meliorem, quàm se arbitraretur. Hoc etiam malis contigit. Quid tu Bruto putas & ingenioso, & erudito? de quo etiam experti sumus nuper in edicto, scripseram rogatu tuo, meum mihi placebat, illi suum. Quinetiā cùm ipsius precibus pænè adductus, scripsissem ad eum de optimo genere dicendi: nō modò mihi, sed etiam tibi scripsit, sibi illud, quod mihi placeret, non probari. Quare sine, quæso, sibi quemque scribere. Suam cuique sponsam, mihi meam. suum cuique amorem, mihi meū, non scitè. hoc enim Atilius, poeta durissimus. Atque vtinam liceat isti concionari: cui si esse in vrbe tutò licebit, vicimus. Ducem enim noui belli ciuilis, aut nemo sequetur, aut ii sequentur, qui facilè vincantur. Venio ad tertiam. Gratas fuisse meas literas Bruto & Cassio gaudeo. Itaque iis rescripsi. Quòd Hirtium per me meliorē fieri volunt, do equidem operam: & ille optimè loquitur: sed viuit, habitátque cum Balbo: qui itē bene loquitur, quid credas, videris. Dolabellam valde placere tibi video: mihi quidem egregiè. Cum Pansa vix in Pompeiano, is planè mihi probabat se bene sentire, & cupere pacem. Causam armorum quæri planè video, edictum Bruti & Cassij probo. Quæris, vt suscipiam cogitationem, quidnam istis agendum putem; CONSILIA TEMPORVM SVNT, quæ in horas commutari vides. Dolabellæ & prima illa actio, & hæc contra Antonium concio, mihi profecisse permultùm videtur, prorsus ibat res, nunc autem videmur habituri ducē: quod vnum municipia, bonique desiderant. Epicuri mentionem facis, & audes dicere, μὴ πολιτεύεσθαι. Non te Bruti nostri vulticulus ab ista oratione deterret? Q. F. vt scribis, est dextella, per eum igitur, quod volemus, facilè auferemus. Exspecto, si, vt putas, L. Antonius produxit Octauium, qualis concio fuerit. Hæc scripsi, statim enim Cassii tabellarius, eram continuò Piliam salutaturus: deinde ad epulas Vestorii nauicula. Atticæ plurimam salutem.

CICERO ATTICO, S. 23

CVm paulò antè dedissem ad te Cassii tabellario literas, V. Idus venit noster tabellarius, & quidem (portenti simile) sine tuis literis: sed citò conieci, Lanuuii te fuisse. Eros autem festinauit, vt ad me literæ Dolabellæ perferrentur, nō de re mea (nondū enim meas acceperat,) sed rescripsit ad eas, quarū exemplum tibi miseram, sanè luculentè. Ad me autem, cùm Cassii tabellarium dimisissem, statim Balbus. O dii boni, quam facilè perspiceres timere otium! & nosti virum: quam tectus: sed tamen Antonii consilia narrabat, illum circuire veteranos, vt acta Cæsaris sancirent, idque

se facturos esse iurarent, vt rata omnes haberent, eáque duumuiri omnibus mensibus inspicerent. Questus est etiam de sua inuidia: eáque omnis eius oratio fuit, vt amare videretur Antonium. Quid quæris? nihil sinceri mihi autem non est dubium, quin res spectet ad castra, *acta enim illa res est animo virili, consilio puerili.* Quis enim hoc non vidit, regni heredem relictum? Quid autem absurdius, *hoc metuere, alterum in metu non ponere?* Quinetiam hoc ipso tempore multa ὑποσόλοικα: Pontij Neapolitanum à matre tyrannoctoni possideri. Legendus mihi sæpius est Cato Maior ad te missus, *Amariorem enim me senectus facit.* stomachor omnia, sed mihi quidem ἐκβεβίωται, viderint iuuenes. Tu mea curabis, vt curas. Hæc scripsi, seu dictaui, apposita secunda mensa apud Vestorium. Postridie apud Hirtium cogitabam: & quidem πεντέλοιπον, sic hominem traducere ad optimateis paro, λῆρος πολύς. nemo est istorum, qui otium non timeat, quare talaria induamus, quiduis enim potiùs, quàm castra, Atticæ sal. plur. velim dicas. Exspecto Octauii concionem, &, siquid aliud, maximè autem ecquid Dolabella tinniat: an in meo nomine tabulas nouas fecerit. Vale.

CICERO ATTICO, S. 24

CERTIOR à Pilia factus, mitti ad te Idibus tabellarios, statim hoc nescio quid exaraui. Primùm igitur scire te volui, me hinc Arpinum XVI. Kalend. Iun. Eò igitur mittes, siquid erit posthac: quamquam ipse iā, iámque adero. Cupio enim ante, quàm Romam venio, odorari diligentiùs, quid futurum sit, quamquam vereor, ne nihil coniectura aberrem. Minimè enim obscurum est, quid isti moliantur. Meus verò discipulus, qui hodie apud me cenat, valde amat illum, quem Brutus noster sauciauit & si quæris (perspexi enim planè) timent, otium, ὑπόθεσιν autem hanc habent, eámque præ se ferunt: VIRVM CLARISSIMVM interfectum: totam rempubl. illius interitu perturbatam: irrita fore, quæ ille egisset, simulac desistemus timere clementiā illi malo fuisse: qua si vsus non fuisset, nihil ei tale accidere potuisse. Mihi autem venit in mentem, si Pompeius cum exercitu firmo veniat, quod est εὔλογον, certè fore bellum. Hæc me species, cogitatióque perturbat, neque enim iam, quod tibi tum licuit, nobis nunc licebit, nam apertè lætati sumus. Deinde habent in ore, nos ingratos, nullo modo licebit quod tum, & tibi licuit, & multis, φαινοπροσωπεῖν. ergo, & ἰτέον in castra? Millies mori melius, huic præsertim ætati. Itaque me Idus Martiæ non tam consolantur, quàm antea, magnū enim mendū continent, etsi illi iuuenes ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς. τὸν δ' ἀποθοῦνται λόγον. Sed si tu melius quippiam speras, quod & plura audis, & interes consiliis, scribas ad me velim: simúlque cogites, quid agendum nobis sit super legatione votiua, equidem in his locis moneor à multis, ne in senatu Kalendis. Dicuntur enim occultè milites, ad eam diem comparati, & quidem in istos, qui mihi videntur vbiuis tutiùs, quàm in senatu fore. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD T. POMPONIVM ATTICVM,

Liber XV.

CICERO ATTICO, S. 1

O FACTVM malè de Alexione. Incredibile est, quanta me molestia affecerit, nec mehercule ex ea parte maximè, quòd plerique mecum. Ad quē igitur medicum te conferes? Quid mihi iam medico? aut si opus est, tanta inopia est? Amorem erga me, humanitatem, suauitatémque desidero. Etiam illud: quid est, quod non pertimescendum sit, cùm hominem temperantem, summum medicum, tantus improuisò morbus oppresserit? Sed ad hæc omnia vna consolatio est, *quod ea conditione nati sumus, vt nihil, quod homini accidere possit, recusare debeamus.* De Antonio iam antea tibi scripsi, non esse eum me conuentum. venit enim Misenum, cùm ego essem in Pompeiano, inde antè profectus est, quàm ego eum venisse cognoui. Sed casu cùm legerem tuas literas, Hirtius erat apud me in Puteolano, ei legi, & egi primū, quod attinet. Nihil mihi concedebat. Deinde ad summum arbitrum me statuebat non modò huius rei, sed totius consulatus sui. Cum Antonio autem sic agemus, vt perspiciat, si in eo negotio nobis satisfecerit, totum me futurum suum. Dolabellam spero domi esse. Redeamus ad nostros: de quibus tu bonam spem te significas habere, propter edictorum humanitatē. Ego autem perspexi, cùm à me XVII. Kalendas de Puteolano Neapolim Pansæ cōueniendi causa proficisceretur Hirtius, omnē eius sensum. Seduxi enim, & ad pacem sum cohortatus, non poterat

poterat scilicet negare se velle pacem: sed nó minùs se nostrorum arma timere, quàm Antonii, & tamen vtrosque non sine causa præsidium habere: se autem vtraque arma metuere. Quid quæris? οὐδὲν ὑγιές. De Q. F. tibi assentior patri quidem gratissimæ, & bellæ tuæ fuerũt. Cærelliæ verò facilè satisfeci: nec valde laborare mihi visa est: &, si illa, ego certè non laborarem. Istam verò, quam tibi molestã scribis esse, auditam à te esse omnino demiror. Nam quòd eam collodaui apud amicos, audiẽtibus tribus filiis eius, & filia tua, τοῦτο τὐλοsonatus ambulem? Parùmne fœda persona est ipsius senectutis? Quòd Brutus rogat, vt ante Kal. ad me quoque scripsit, & fortasse faciam: sed planè, quid velit, nescio. Quid enim illi afferre consilii possum, cum ipse egeam consilio? & cùm ille suæ immortalitati meliùs, quã nostro otio consuluerit? De regina rumor extinguetur. De Flamma, obsecro te, siquid potes. Heri dederam ad te literas exiens è Puteolano, diuerterámque in Cumanum. Ibi pænè valentem videram Piliam quinetiam paulo clàm iis eam vidi, venerat enim in funus: cui funeri ego quoque operam dedi. Cn. Lucullus, familiaris noster, matrem efferebat. Mansi igitur eo die in Sinuessano, atque inde manè postridie Arpinum proficiscens, hanc epistolam exaraui. Erat autem nihil noui, quod aut scriberem, aut ex te quærerem: nisi fortè hoc ad rem putas pertinere. Brutus noster misit ad me orationem suam, habitam in concione Capitolina: petiuitque à me, vt eam ne ambitiosé corrigerem antè quam ederet. Est aũt oratio scripta elegantissimè, sentẽtiis, verbis, vt nihil possit vltra cogitari, ego tamẽ, si illam causam habuissem, scripsissem ardentiùs ὑπόθεσις. vides, quæ sit persona dicentis: itaque eam corrigere nõ potui. Quo enim in genere Brutus noster esse vult, & quod iudicium habet de optimo genere dicendi, ita consecutus est in ea oratione, vt elegantius nihil esse possit. sed ego solus, alius suus, siue hoc rectè, siue non rectè, tu tamen velim orationem legas, nisi forte iam legisti: certiorémque me facias, quid iudices ipse, quamquam vereor, ne cognomine tuo lapsus ὑπεραττικὸς, sis in iudicando, sed si recordabere Δημοσθένους fulmina, tum intelliges posse & ἀττικώτατα grauissimè dici, sed hæc coràm. Nunc nec sine epistola, nec cum inani epistola volui ad te Metrodorum venire. Vale.

CICERO ATTICO, S. 2

DECIMOQVINTO Kalendas è Sinuessano proficiscens, cùm dedissem ad te literas, diuertissémque à Cumis in Vestiano, accepi à tabellario tuas literas, in quibus nimis multa de Buthroto, non enim tibi ea res maiori curæ aut est, aut erit, quàm mihi. Sic enim decet, te mea curare, tua me. Quamobrem id quidem sic susceptum est nihil, vt mihi sim habiturus antiquius. L. Antonium cõcionatum esse cognoui tuis literis, & aliis, sordide. sed id quale fuerit, nescio, nihil enim scripsisti. De Menedemo, probè. Quinctus certè ea dictitat quæ scribis. Consilium meum à te probari, quod ea non scribam, quæ tu à me

A postularis, facilè patior: multóque magis id probabis, si orationẽ meam, de qua hodie ad te scripsi, legeris. Quæ de legionibus scribis, ea vera sunt: sed non satis hoc mihi videris tibi persuasisse, quid de Buthrotiis nostris per senatum speres confici posse: quod puto (tantum enim video) non videmur esse victuri. Sed si etiam nos hoc fallat, de Buthroto te non fallet. De Octauii concione idem sentio. quod tu ludorúmque eius apparatus, & Matius, ac Postumus mihi procuratores nõ placent. Saserna collega dignus, sed isti omnes, quemadmodum sentis, non minùs otium timent, quàm nos arma. Balbum leuari inuidia per nos velim: sed ne ipse quidem id fieri posse confidit: itaque alia cogitat. Quòd prima disputatio Tusculana te confirmat, sanè gaudeo. Neque enim vllum est perfugium aut melius, aut paratius. Flamma quòd bene loquitur, non molestè fero. Tyndaritanorum

B causa, de qua laboras, quæ sit ignoro, hos tamen πειστέλοιπον mouere ista videntur, in primis erogatio pecuniæ. De Alexione doleo: sed quoniam inciderat in tam grauem morbum, bene actum cum illo arbitror. quos tamen secundos hæredes, scire vellem, & diem testamenti.

CICERO ATTICO, S. 3

VNdecimo Kal. IV. accepi duas epistolas tuas. quibus duabus meis respondisti. vna erat XV. Kal. altera XII. data. Ad superiorem igitur priùs, accurres in Tusculanum, vt scribis, quò me VI. Kalend. venturum arbitrabar. Quòd scribis, parendum victoribus: non mihi quidem, cui sunt multa potiora. Nam illa, quæ recordaris, Lentulo & Marcello coss. acta in æde Apollinis, nec causa eadem est, nec simile tempus, præsertim cùm Marcellum scri-

C bas, aliósque discedere. Erit igitur nobis coràm odorandum & constituendum, tutóne Romæ esse possimus. Noui conuentus habitatores sanè mouent, in magnis enim versamur angustiis. Sed sint ista parui. quin & maiora contemnimus. Caluæ testamentum cognoui, hominis turpis ac sordidi. Tabula Demonici quòd tibi curæ est, gratum. De Mario scripsi iampridem ad Dolabellam accuratissimè, modò literæ redditæ sint. Eius causa, & cupio, & debeo. Venio ad propiorem. Cognoui de Alexione, quæ desiderabam. Hirtius est tuus. Antonio quoniã est, volo peius esse. de Q. F. quod scribis, ac de Q. patre, coràm agemus. Brutum omni re, qua possum, cupio iuuare: cuius de oratiuncula idem te quod me, sentire video, sed parum intelligo, quid me velis scribere, quasi à Bruto habita oratione, cùm ille ediderit, qui tandem conuenit? an sicut in tyrannum iure optimo cæsum? multa

D dicentur, multa scribentur à nobis: sed alio modo, & tempore. De sella Cæsaris, bene tribuni. Præclaros etiam XIIII. ordines, Brutum apud me fuisse gaudeo, modò & libenter fuerit, & sat diu.

CICERO ATTICO, S. 4

XVIII. Kalend. ferè à Q. Fusio venit tabellarius: nescio quid ab eo literularum, vt me sibi

restituerem, sanè insulsè, vt solet: nisi fortè, quæ non ames omnia videntur insulsè fieri, scripsi ita, vt te probaturum existimem. Mihi duas à te epistolas reddidit: vnam xi. alteram x. Kal. Ad recentiorem priùs, & leniorẽ. Laudo, si verò etiam Calfulenus, ἄνω ποταμῶν Antonii consilia narras turbulenta: atque vtinam potiùs per populum agat, quàm per senatum: quod quidem ita credo, sed mihi totũ eius consilium ad bellum spectare videtur, si quidem D. Bruto prouincia eripitur, quomodo ego de illius neruis existimo, non videtur fieri posse sine bello, sed non cupio, quoniam cauetur Buthrotiis. Rigides: ast condoleo non mea potiùs assiduitate, diligentia, gratia perfici. Quòd scribis, te nescire, quid nostris faciendum sit: iampridem me illa ἀπορία solicitat, itaque stulta iam Iduum Martiarum est consolatio animis enim vsi sumus virilibus, consiliis (mihi crede) puerilibus, excisa enim est arbor, non euulsa, itaque quàm fruticetur, vides. Redeamus igitur, quoniam sæpe vsurpas, ad Tusculanas disputationes Sauseium percelemus, ego nunquam indicabo. Quòd te à Bruto scribis, vt certior fieret, quo die in Tusculanum essem futurus: vt ad te antè scripsi, vi. Kal. & quidẽ ibi te quamprimùm peruidere velim. Puto enim nobis Lanuuiũ eundum: & quidem non sine multo sermone, sed μελήσει. Redeo ad superiorem: ex qua prætereo illa prima de Buthrotiis: quæ mihi sunt inclusa medullis, sit modò (vt scribis) locus agendi. De oratione Bruti prorsus contendis, mecúmque iterum tam multis verbis agis. Egone? vt eam causam, quã is scripsit, ego scribam non rogatus ab eo? nulla παρεισχείρησις fieri potest contumeliosior. At, inquis, ἀρχαιζόντως aliquod. Non recuso id quidem: sed & componendum argumentum est, & scribendi exspectandum tempus maturius, licet enim de me, vt libet, existimes: velim quidẽ quàm optimè, si hæc ita manent, vt videntur (feres quod dicam) me Idus Martiæ non delectant. Ille enim nunquam reuertisset: nos timor confirmare eius acta non coegisset: aut (vt in Sauseiam, reliquasque Tusculanas disputationes, ad quas tu etiam Vestorium hortaris) gratiosi eramus apud illum, quem dii mortuum perdant, vt nostræ ætati, quoniam interfecto domino liberi non sumus, non fuerit dominus ille fugiendus. Rubeo (mihi crede) sed iam scripseram: delere nolui. De Menedemo, vellem verum fuisset. De regina velim verum sit, cetera coràm, & maximè quid nostris faciendum sit: quid etiam nobis si Antonius militibus obsessurus est senatum. Hanc epistolam si illius tabellario dedissem, veritus sum, ne solueret, itaque misi dedita opera, erat enim rescribendum tuis. Quam vellem Bruto studium tuum nauare potuisses! Ego igitur ad eum literas. Ad Dolabellam Tironem misi cum mandatis, & literis. Eum ad te vocabis, &, si quid habebis, quod placeat, scribes. Ecce autem de transuerso L. Cæsar, vt veniam ad se rogat, in nemus: aut scribã, quò se venire velim: Bruto enim placere, se à me conueniri. O rem odiosam, & inexplicabilem! Puto me ergo iturum, & inde Romam, nisi quid mutaro. Summatim adhuc ad te, nihildum enim à Balbo. Tuas igitur exspecto, nec actorum solum, sed etiam futurorum.

CICERO ATTICO, S. 5

A Bruto tabellarius rediit, attulit & ab eo, & Cassio, cõsilium meum magnopere exquirunt. Brutus quidem, vtrum de duobus. O rem miseram! planè non habeo quid scribam. Itaque silentio puto me vsurum, nisi quid aliud tibi videtur, sin tibi quid venit in mentem: scribe, quæso. Cassius verò vehemẽter orat, ac petit, vt Hirtium quàm optimum faciam sanum putas? ὁ θησαυρὸς, ἄνθρακες. Epistolam tibi misi. Vt tu prouincia Brutia & Bassi, per s. c. ita scribit & Balbus, & Hirtius quidem, se acturum: etenim iam in Tusculano est: mihique, vt absim, vehementer auctor est: ille quidem periculi causa, quod sibi etiam fuisse dicit: ego autem etiam, vt nullum periculum sit: tantum abest, vt Antonii suspicionem fugere non curem, ne videar eius secundis rebus non delectari, vt mihi causa sit, cur Romam venire nolim, ne illum videam. Varro autem noster ad me epistolam misit, sibi à nescio quo missam (nomen enim delerat) in qua scriptum erat, veteranos eos, qui reiiciantur (nam partem esse dimissam) improbissimè loqui, vt magno periculo Romæ sint futuri, qui ab eorum partibus dissentire videantur. Quis porrò noster itus, reditus, vultus, incessus inter istos? Quòd si, vt scribit L. Antonius, in D. Brutum, reliqui in nostros: ego quid faciam? aut quo me pacto geram? Mihi verò deliberatum est, vt nunc quidem est, abesse ex ea vrbe, in qua non modò florui cum summa, verùm etiam seruiui cum aliqua dignitate. Nec tam statui ex Italia exire (de quo tecum deliberabo) quàm istuc non venire. Cum ad me Brutus noster scripsisset, & Cassius. vt Hirtium, quem adhuc bonum fuisse sciebant, neque eum confidebant fore mea auctoritate meliorem facerem (Antonio est enim fortasse iratior, causæ verò amicissimus) tamen ad eum scripsi, eique dignitatem Bruti & Cassii commendaui. Ille quid mihi rescripsisset, scire te volui: si fortè idem tu, quod ego, existimares istos etiã nunc vereri, ne fortè ipsi nostri plus animi habeant quàm habent.

HIRTIVS CICERONI SVO, S. 6

RVRE iam redierim, quæris an ego, cum omnes caleant, ignauiter aliquid faciam? Etiam ex vrbe sum profectus. vtilius enim statui abesse. Has tibi literas exiens in Tusculanum scripsi. Noli autem me tam strenuum putare, vt ad Nonas recurram nihil enim iam video opus esse nostra cura, quoniam præsidia sunt in tot annos prouisa. Brutus, & Cassius vtinã quàm facilè à te de me impetrare possunt, ita per te exorentur, ne quod callidius ineat consilium. cedentes enim hæc ais scripsisse quò? aut quare? retine, obsecro te Cicero illos. Noli sine te hæc omnia perire quæ funditus medius fidius rapinis, incendiis, cædibus peruertuntur. Tantum si quid timent, caueant. nihil prætereà moliantur. Non medius

dius fidius acerrimis consiliis plus, quàm e- A
tiam inertissimis, dummodò diligentibus, consequentur: *hæc enim, quæ fluunt, per se diuturna non sunt*: in contentione præsenteis ad nocendum habent vireis. Quid speres de illis, in Tusculanum ad me scribe.

Pars epist. 5.

HABES Hirtii epistolam, cui rescripsi, nil illos callidius cogitare, idque confirmaui hoc qualecumque esset, te scire volui. Obsignata iam epistola, Balbus ad me, Seruiliam redisse, confirmare non discessuros. Nunc exspecto à te literas.

CICERO ATTICO, S. 7

GRatum, quod mihi epistolas: quæ quidem me delectarunt. In primis Sex. nostri decess, quia te laudat. puto mehercule id quoq; esse causæ: sed tamen etiam antè quàm ad eũ locum veni, valde mihi placebat cum sensus eius de repub. tum scribendi cura. Seruius veB
ro pacificator, cum librariolo suo videtur obiisse legationem, & omneis captiunculas pertimescere. Debuerat autem non ex iure manus consertum: sed quæ sequuntur: tu quoque scribes.

CICERO ATTICO, S. 8

POST tuum discessum binas à Balbo: nihil noui: itémque ab Hirtio, qui se scribit vehementer offensum esse veteranis. Exspectat animus, quidnam agam de Kalẽdis Mart. Misi igitur Tironem & cum Tirone plureis, quibus singulis, vt quidquid accidisset, dares literas, atque etiam scripsi ad Antonium da legatione, ne, si ac Dolabellam solùm scripsissem, iracundus homo commoueretur. Quòd autem aditus ad eum difficilior esse dicitur scripsi ad Eutrapelum, vt is ei meas literas redderet, legatione mihi opus esse: honestior est votiua: C
sed licet vti vtraque. De te quæso etiam atque etiam vide. Velim possis coram si minus possis: literis idem consequemur. Græcius ad me scripsit. C. Cassium sibi scripsisse homines comparari, qui armati in Tusculanũ mitterentur. Id quidẽ mihi non videbatur: sed cauendũ tamen, vt ille QVAE PLVRES VIDENT, sed aliquid crastinus dies ad cogitandum nobis dabit.

CICERO ATTICO, S. 9

IIII. Non. vesperi à Balbo redditæ mihi literæ: fore Nonis senatum, vt Brutus in Asia Cassius in Sicilia frumentum emendum, & ad vrbem mittendum curarent. O rem miseram! primùm vllam ab istis? dein si aliquam, hanc legatariam prouinciam? atque haud scio, an melius sit, quam ad Eurotam sedere. Sed hæc casus gubernabit. Ait D
autem, eodem tempore decretum iri, vt & iis, & reliquis prætoriis Prouinciæ decernantur. Hoc certè melius, quam illa Persice porticus. Nolo enim Lacedæmonem longinquam Lauinium existimaris. Rides inquies, in talibus rebus? Quid faciam? plorando fessus sum.

CICERO ATTICO, S. 10

A DII immortales! quàm me conturbatum tenuit epistolæ tuæ prior pagina! quid autem iste in domo tua casus armorum? Sed hunc quidem nimbum citò transiisse lætor. Tu, quid egeris tua cùm tristi, tum etiam difficili ad conciliandum legatione, vehementer exspecto. Est enim inexplicabilis: ita circumsedemur copiis omnibus. Me quidem Bruti literæ, quas ostendis à te lectas, ita perturbarunt, vt quamquam antè egebam consilio, tamen animi dolore sim tardior. Sed plura, cùm ista cognoro. Hoc autem tempore, quod scriberem, nihil erat: eóque minus, quod dubitabam, tu has ipsas literas esséſne accepturus. Erat enim incertum, visurúsne te esset tabellarius. Ego tuas literas vehementer exspecto. O Bruti amanter scriptas! O iniquum tuum tempus, qui ad eum
B ire non possis! Ego autem quid scribam? vt beneficio istorum vtantur? quid turpius? vt moliantur aliquid? nec audent, nec iam possunt. Age quiescant auctoribus nobis quis incolumitatem præstat? Si verò aliquid de Decimo gratius, quæ nostris vita, etiamsi nemo molestus sit? Ludos verò non facere quid fœdius? Frumentum imponere, quæ est alia Dionis legatio? aut quod munus in rep. sordidius? Prorsus quidem consilia tali in re ne iis quidem tuta sunt, qui dant: sed possim id negligere proficiens, frustra verò quid ingrediar? matris consilio cùm vtatur, vel etiam precibus, quid me interponam? Sed tamen cogitabo quo genere vtar literarum. nam silere non possum. Statim igitur mittã vel Antium, vel Circæos.

CICERO ATTICO, S. 11

C ANTIVM veni ante VI. Kalend. Bruto iucundus noster aduentus: deinde multis audientibus, Seruilia, Tertullia, Porcia, quærere quid placeret. Aderat etiam Fauonius. Ego, quod eram meditatus in via, suadere: vt vteretur Asiatica curatione frumenti: nihil esse iam reliqui, quod ageremus, nisi vt saluos esset: in eo etiam ipsi reip. esse præsidium. Quã orationem cùm ingressus essem, Cassius interuenit. Ego eadem illa repetiui. Hoc loco fortibus sanè oculis, Cassius (Martem spirare diceres) se in Siciliam non iturum. Egóne vt beneficium accepissem in contumelia? quid ergo agis, inquam? At ille in Achaiam se iturum. Quid tu, inquam, Brute? Romam, inquit, si tibi videtur. Mihi verò minimè. Tutò enim non eris. Quid si possem esse? placerétne? Atque vt omnino neque nunc, neque ex prætura in prouinciam ires. Sed auctor non sum, vt te vrbi committas. Dice-
D bam ea, quæ tibi profectò in mentem veniunt, cur non esset tutò futurus. Multo inde sermone querebantur, atque id quidem Cassius maximè amissas occasiones. Decimúmque grauiter accusabat. Ea negabam oportere, præterita: assentiebar tamen: quamquam ingressus essem dicere, quid oportuisset. Nec verò quidquam noui, sed ea, quæ quotidie omnes: nec tamen illum locum attingere, quemquam. Præterea oportuisse tan-

gi : sed senatum vocari populum ardentem A studio vehementiùs incitari. totam suscipere remp. Exclamat tua familiaris. Hoc verò neminem vnquam audiui. Ego repressi. sed & Cassius mihi videbatur iturus (etenim Seruilia pollicebatur se curaturam, vt illi frumenti curatio de s.c. tolleretur) & noster citò deiectus est de illo inani sermone : velle enim se dixerat. Constituit igitur, vt ludi, absente se, fierent suo nomine : proficisci autem mihi in Asiam videbatur ab Antio velle. Ne multa, nihil me in illo itinere præter conscientiam, vt ille ex Italia priùs, quàm à me conuentus esset, discedere. hoc dempto munere amoris atque officij , sequebatur , vt mecum ipse : ἡ δεῦρ' ὁδός σοι, Τίτε, δυνατ᾽ αὐτῶν, θεωπρεπές. prorsus dissolutum offendi nauigium, vel potius dissipatum. nihil consilio, nihil ratione, nihil ordine. itaque etsi ne antea quidem dubitaui tamē nunc eo minùs euolare hinc idque quàm primùm , VBI NEC PELOPIDA- B RVM FACTA, NEQVE FAMAM AVDIAM. Sed heus tu, ne forte sis nescius: Dolabella me sibi legauit ad IIII. Nonas April. Id mihi heri vesperi nuntiatum est. Votiua ne tibi quidem placebat. etenim erat absurdum , quæ, si stetisset resp. vouissem, ea me euersa illa vota dissoluere : & habent , opinor, liberæ legationes definitum tempus lege Iulia nec facilè addi potest: idque adeò genus legationis , vt , cùm velis introire , exire liceat. quod nunc mihi additum est. Bella est autem huius iuris quinquennij licentia. quāquam quid de quinquennio cogitem ? contrahi mihi negotium videtur. Sed βλάσφημα mittamus.

CICERO ATTICO, S. 12

BEne mehercule de Buthroto. at ego Tironē ad Dolabellam cùm literis, quia iusse- C ras, miserā. Quid nocet? de nostris autem Antiatibus satis videbar planè scripsisse, vt non dubitares, essent quin otiosi futuri, vsurique beneficio Antonii contumelioso. Cassius frumentariam rem aspernabatur: eā Seruilia sublaturam ex s.c. se esse dicebat. Noster verò ἦ μάλα σεμνῶς. in Asiam, posteaquam mihi est assensus, tutò se Romæ esse non posse. Ludos enim absens facere malebat : statim autem se iturum , simulac ludorum apparatum iis, qui curaturi essent, tradidissent. Nauigia colligebat. erat animus in cursu. interea in eisdem locis erant futuri. Brutus quidem se aiebat Asturæ. L.v. quidam Antonius liberaliter literis sine cura me esse iubet. Habeo vnum beneficium: alterum fortasse si in Tusculanum venerit. O negotia non ferenda ! quæ feruntur tamen. τῶν δ' αἰτίαν τῶν Βρούτων τις ἔχει. Octauiano vt perspexi , satis ingenii, satis animi: videbatúrque erga nostros ἥρωας, ita fo- D re, vt nos vellemus, animatus. sed quid ætati credendum sit, quid nomini quid hæreditati, quid κατηχήσει , magni consilii est. Vitricus quidem nihil censebat: quem Asturę vidimus, sed tamen alēdus est, &, vt nihil aliud, ab Antonio seiungendus. Marcellus præclarè, si præcepit nostro nostri: cui quidē ille deditus mihi videbatur. Pansæ autem & Hirtio nō nimis credebat. bona indoles ἐὰν διαμείνῃ

CICERO ATTICO, S. 13

OCTAVO Kal. duas à te accepi epistolas respondebo igitur priori priùs. Assentior tibi , vt nec duces simus , nec agmen cogamus: faueamus tamen. Orationem tibi misi eius custodiendæ, & proferendæ arbitrium tuum. Sed quando illum, diem, cùm tu edenda putes ? Inducias, quas scribis, non intelligo fieri posse. melior est ἀναντιφώνησις qua me vsurum arbitror. Quòd scribis legiones II. Brundisium venisse. vos omnia priùs. Scribes igitur quidquid audieris. Varronis διάλογον exspecto. Iam probo ἩρακλείΔειον, præsertim cùm tu tantopere delectere: sed quale velis, velim scire. Quod ad te antea, atque adeò priùs scripsi (sic enim mauis ad scribendum tibi verè dicere) fecisti me acriorem ad tuum iudicium , quod mihi erat motum, addidisti Peducæi auctoritatem magnam B quidem apud me, & in primis grauem. Enitar igitur, ne desideres aut industriam meam, aut diligentiam. Vectenum, vt scribis, & Faberium foueo. Clodium nihil arbitror malitiosè: quā quā, si quid egerit. De libertate retinenda, qua certè nihil est dulcius , tibi assentior. Itane? Gallo animo hominem nequam ! quid enim dicam aliud? cautum Marcellum : me sic , sed non tamen cautissimum. Longiori epistolæ superiorique respondi , nunc breuiori , propiorique quid respondeam , nisi eam fuisse dulcissimam ? Res Hispanienses valde bonæ modò Balbilium incolumem videam , subsidium nostræ senectutis. De Anniano ité quòd me valde obseruat Visellia. Sed hæc quidem humana. De Bruto te nihil scire dicis: sed Seruiliciam venisse M. Scaptium , eúmque non qua pompa: ad se tamen clàm venturum: sciturúmque me omnia : quæ ego statim, interea narrat eadem : Bassi seruū venisse, qui nuntia- C ret, legiones Alexandrinas in armis esse : Bassum arcessi, Cassium exspectari. Quid quæris? Videtur resp. ius suum recuperatura : sed ne quid antè. nosti horum exercitatione in latrocinio, & amentiā. Dolabella vir optimus. etsi cum scribebam , secunda mensa apposita, venisse eum ad Baias audiebam, tamen ad me ex Formiano scripsit. quas literas cùm è balineo exiissem , accepi : sese de attributione omnia summa fecisse , Vectenum accusat tricatur scilicet , vt homo talis : sed ait totum negotium. Sextium nostrum suscepisse , optimum quidem illum virum , nostrique amantissimū. quæro autem quid tandem Sextius in hac re facere possit , quod non quis nostrum ? sed si quid præter spem erit , facies vt sciam. sin est (vt arbitror) negotium perditū: scribes tamē: neque ista res commouebit. Nos hic φιλοσοφοῦμεν & τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος φύμενα. Quid enim aliud ? explicamus: προσφωνοῦμεν magnificè Θήκοντες D μένοντες que Ciceroni. Qua de re enim potius pater filio? deinde alia. Quid quæris? Exstabit opera peregrinationis huius. Varronē hodie aut cras venturum putabam. Ego autem in Pompeianum properabam non quo hoc loco quidquam pulchrius: sed interpellatores illic minùs molesti. Sed perscribe, quæso, quæ causa sit Myrtilo. Pœnas quidem illum pependisse audiui. & satísne patet , vnde corruptus Hæc cùm scriberem , tantum quod existimabam

bam ad te orationem esse perlatam. Hui, quã timeo. quid existimares. etsi quid ad me, quæ non sit foras proditura, nisi rep. recuperata? de quo quid sperem, non audeo scribere.

CICERO ATTICO, S. 14

VI. KAL. accepi à Dolabella literas, quarũ exemplũ tibi misi: in quibus erat omnia se fecisse quæ tu velles. statim ei rescripsi: & multis verbis gratias egi. sed tamen ne miraretur cur idem iterum facerem, hoc causæ sumpsi, quòd ex te ipso coràm anteà nihil potuissem cognoscere. Sed quid multa? literas hoc exemplo dedi.

Reliqua huius epistolæ pars, posita est post epist. ad Dolabellam.

CICERO DOLABELLAE COS. SVO. 15

ANTEA cum per literas Attici nostri de tua summa liberalitate, summóque erga se beneficio certior factus essem: cúmque tu ipse etiã ad me scripsisses, te fecisse ea quæ nos voluissemus: egi tibi gratias per literas his verbis, vt intelligeres, nihil te mihi gratius facere potuisse. Postea vero quàm ipse Atticus ad me venit in Tusculanum huius vnius rei causa, tibi vt apud me gratias ageret, cuius eximiam quandam, & admirabilem in causa Buthrotia voluntatem, & singularem erga se amorem perspexisset, teneri non potui, quin tibi apertiùs illud idẽ his literis declararem. Ex omnibus enim, Dolabella, studiis in me, & officiis, quæ summa sunt, hoc scito mihi & amplissimum videri, & gratissimum esse, quod perfeceris, vt Atticus intelligeret, quantũ ego te, quantum tu me amares. Quod reliquum est Buthrotiam & causam: & ciuitatem quamquã à te, constituta est (beneficia autem nostra tueri solemus) tamen velim receptam in fidem tuam, à méque etiam tibi commendatam, auctoritate & auxilio tuo tectam velis esse. Satis erit in perpetuum Buthrotiis præsidij: magnáque cura & sollicitudine Atticum, & me liberaris, si hoc, honoris mei causa, susceperis, vt eos semper à te defensos velis. Quod vt facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

Quæ sequuntur vsque ad nonam epist. pertinent ad superiorem Ciceronis ad Atticum epist. quæ est ordine 14

HIS literis scriptis, me ad συντάξεις dedi. quæ quidẽ vereor, ne miniata cerula tua pluribus locis notãdæ sint: ita sum μετέωρος, & magnis cogitationibus impeditus. L. Antonio malè sit, siquidem Buthrotiis molestus est. Ego testimonium composui: quod, cùm voles, obsignabis. Tu, nummos Arpinatum, si L. Fadius ædilis petet, vel omneis reddito. Ego ad te alia epistola scripsi de LL S. CX. quæ Statio curarétur. Si érgo petet Fadius, ei volo reddi: præter Fadium, nemini. Apud me item puto depositum. Id scripsi ad Erotem, vt redderet. Reginam odi me iure facere sciit sponsor promissorum eius, Ammonius: quæ qui dem promissorum eius. erãt φιλόλογα, & di-

A gnitatis meæ, vt vel in concione dicere auderem. Saram autem præterquam quòd nefariũ hominem cognoui. præterea in me contumacem, semel eum omnino domi meæ vidi. cùm φιλοφρόνως ex eo quærerem, quid opus esset: Atticum se dixit quærere. Superbiam autem ipsius reginæ, cùm esset trans Tiberim in hortis, commemorare sine magno dolore non possum. Nihil igitur cum istis: nec tã animum me, quàm stomachum non habere arbitrantur: Profectionem meam, vt video, Erotis dispensatio impedit. nam cùm ex reliquis, quæ Nonis April. fecit, abundare debeam. cogor mutuari: quódque ex istis fructuosis rebus receptum est, id ego illud fanum sepositum putabam. sed hæc Tironi mandaui; quem ob eã causam Romam misi, te nolui impeditum impedire. Cicero noster quo modestior est, eò me magis commouet. Ad me enim de hac re nihil scripsit: ad quem nimirum potissimùm

B debuit. scripsit hoc autẽ ad Tironem: sibi post Kal. April. (sic enim annuum tempus confici) nihil datum esse: tibi pro tua natura semper placuisse, téque existimasse, id etiã ad dignitate meam pertinere, cum non modò liberaliter à nobis, sed etiam ornatè, cumulatéque tractari. Quare velim cures (nec tibi essem molestus, si per aliũ hoc agere possem) vt permutetur Athenas, quod sit in annuum sumptum. ei scilicet Eros numerabit. Eius rei causa Tironé misi. Curabis igitur: & ad me, si quid tibi de eo videbitur, scribes.

CICERO ATTICO, S. 16

TANDEM à Cicerone tabellarius: & mehercule literæ πεπυκνωμένως scriptæ: quod idipsũ προκοπὴν aliquã significaret. Itéque ceteri præclara scribunt. Leonides tamen retinet suũ illud ADHVC, summis verò lau-

C dibus Erotes. quid quæris? Vel verba mihi dari facilè patior in hoc, méque libẽter præbeo credulum. Tu velim, si quid tibi est à tuis scriptũ, quod pertineat ad me certioré me facias. Narro tibi: hæc loca venusta sunt, abdita certè, &, si quid scribere velis, ab arbitris libera. sed nescio quomodo οἶκος φίλος. Itaq; me referunt pedes in Tusculanum. & tamẽ hæc ῥωπογραφία ripulæ, videtur habitura celerem satietatem. Equidem etiam pluuias metuo, si prognostica nostra vera sunt. Ranæ enim ῥητορεύουσι. Tu, quæso, fac sciam vbi Brutum nostrum, & quo die videre possim.

CICERO ATTICO, S. 17

DVAS epistolas accepi postridie Iduum, alteram eo die datam: alteram Idibus. Prius igitur superiori. de Bruto, cùm scies, de consulum ficto timore cognouerã. Sicca enim

D φιλοστόργως ille quidem, sed tumultuosius ad me etiam illam suspicionem pertulit. Quid tu autem? τὰ μὲν διδόμενα. nullũ enim verbum à Sire regio. non placet. De Pletorio vicino tuo, permolestè tuli, quẽquam priùs audisse, quàm me. De Syro, prudenter L. Antoniũ per M. fratrẽ, vt arbitror, facillimè deterrebis, auctoritate, vel vi, sed nõdum acceperas literas, nec cuiquã, nisi L. Fadio ædili. aliter enim nec cautè, nec iure fieri potest. Quod scribis tibi

deesse LLS. c. quæ Ciceroni curæ sint: velim
ab Erote quæras, vbi sit merces insularū. Ara-
bioni de Sitio nihil irascor. Ego de itinere
nisi explicato A, nihil cogito: quod idem tibi
videri puto Habes ad superiorem: nunc audi
ad alterā. Tu verò facis, vt omnia, quòd Ser-
uiliæ non deest, id est Bruto. De regina gau-
deo te non laborare: certè etiam tibi probati
Erotis rationes & ex Tirone cognoui, & vo-
caui ipsum. Gratissimum, quod polliceris
Ciceroni nihil defuturum. de quo mirabilia
Messala: qui Lanuuio rediēs ab illis, venit ad
me: & mehercule ipsius literæ: sic & φιλόστορ-
γως & πυκνῶς scriptæ, vt eas vel in acroasi
audeā legere. quo magis illi indulgendū pu-
to. De Buciliano Sestium puto non molestè
ferre. Ego, si Tiro ad me, cogito in Tuscula-
nū, tu verò, quidquid erit, quod me scire par
sit statim. XVII. Kalend. abibo.

CICERO ATTICO, S. 18

ETSI satis videbar scripsisse ad te, quid mi-
hi opus sit, & quid te facere vellem, si tibi
commodum esset: tamen cum profectus essem,
& in lacu nauigarem, Tironē statui ad te esse
mittendū, vt his negotiis, quæ agerentur, in-
teresset: atque etiam scripsi ad Dolabellā, me,
si ei videretur, velle proficisci: petiique ab eo
de mulis vecturæ itineris, vt & in eis, cùm
intelligo te distentissimum esse, quà de Bu-
throtiis, quà de Bruto cuius etiam ludorum
suorum curam, etiam administrationem, su-
spicor ex magna parte ad te pertinere, vt ego
in eiusmodi re, tribues nobis paulùm operæ.
Nec enim multum opus est. Mihi res ad cædē,
& eam quidē propinquam, spectare videtur.
Vides homines, vides arma. prorsus non mihi
videor esse tutus, sin tu aliter sentis, velim ad
me scribas. domi enim manere, si rectè pos-
sum, multò malo.

CICERO ATTICO, S. 19

QVIDNAM est, quod audēdum amplius
de Buthrotiis? Stetisse enim te frustra
scribis, quid autē se refert Brutus? Doleo me-
hercule te tam esse detentum: quod decem ho-
minibus referendum est acceptum. Est illud
quidem ἐργῶδες, sed ἄνεκτον, mihiq; gratis-
simum. De armis nihil vidi apertius. Fugia-
mus igitur, & vt ais coràm. Theophanes quid
velit nescio. scripserat enim ad me: cui rescri-
psi, vt potui. mihi autem scribit, venire ad me
se velle vt & de suis rebus. & quædam, quæ ad
me pertinerent. Tuas literas exspecto. Vide
quæso, ne quid temerè fiat. Statius scripsit ad
me, locutum secum esse Qu. Ciceronem valde
asseueranter, se hæc ferre non posse: certum
sibi esse ad Brutū & Cassiū transire. Hoc enim
verò nūc discere aueo. hoc ego quid sit, inter-
pretari non possum. Potest aliquid iratus An-
tonio: potest gloriam nouam quærere: potest
totum esse σχεδίασμα. Et nimirum ita est,
Sed tamen & ego vereor, & pater cōturbatus
est. Scit enim quæ ille de hoc mecum, quędam
ἄφατα. nolim planè, quid velit, nescio. A Do-
labella mādata habebo, quæ mihi videbūtur.
id est nihil. Dic mihi: C. Antonius voluitne
fieri Septemuir? fuit certè dignus. De Mene-
A demo est vt scribis. Facies omnia mihi nota.
Egi gratias Vecteno. nihil enim potuit hu-
manius.

CICERO ATTICO, S. 20

DOLABELLAE mandata sint qualia-
bet, modò aliquid, vel quod Niciæ nun-
tiem. Quis enim hæc, Vt scribis, ante? ne nūc
dubitare quemquā prudentem, quin meus di-
scessus desperationis sit, nō legationis? Quod
ais, extrema quædam iam homines de rep. lo-
qui, & eos quidem viros bonos: ego quo die
audiui, illum tyrannum in concione clarissi-
mum virū appellari, subdifidere cœpi. Postea
verò, quàm tecum Lanuuij vidi nostros tantū
spei habere ad viuendum, quantum accepis-
sent ab Antonio, desperaui. Itaque, mi Attice,
fortiter hoc velim accipias, vt ego scribo. ge-
nus illud interitus, quo casurus es, fœdum du-
B ces, & quasi denuntiatum nobis ab Antonio.
Ex hac nassa exire constitui, non ad fugam,
sed ad spem mortis melioris. Hæc omnis cul-
pa Bruti. Pompeium Cartheiæ receptum scri-
bis. Iā igitur contra hunc axercitum. Vtra er-
go castra? Media enim tollit Antonius, illa in-
firma, hæc nefaria. Properemus igitur, sed iu-
ua me consilio, Brundisióne, an Puteolis Bru-
tus quidem subitò, sed sapienter. πάσχω τι.
Quando enim illum? sed humana ferenda. Tu
ipse eū videre non potes. Dij illi mortuo, qui
vnquā Buthrotū. Sed acta missa videamus quę
agenda sint. Rationes Erotis, etsi ipsum nondū
vidi, tamē & ex literis eius, & ex eo, quod Ti-
ro cognouit, propemodum cognitas habeo.
Versuram scribis esse faciendam mensium
quinque, id est, Kal. Nou. LLS. CC. in eam
diem cadere nummos, qui à Quincto deben-
tur. Velim igitur quoniā Tiro negat tibi pla-
cere, me eius rei causa Romam venire: si te
C ea res nihil offendet, videas vnde nummi sint,
mihi feras expensum, hoc video in præsentia
opus esse. Reliqua diligentiùs ex hoc ipso ex-
quiram: in his de mercedibus dotalium præ-
diorum: quæ si fideliter Ciceroni curabuntur
(quamquam volo laxiùs) tamen ei propemo-
dum nihil deerit. Equidem video mihi quo-
que opus esse viaticum, sed id ex prædiis, vt
cadet ita soluetur. Mihi autē opus est vniuer-
so quidem. Etsi mihi vedetur iste, qui vmbras
timet, ad cædem spectare: tamen, nisi explica-
ta solutione, non sum discessurus. Sitne au-
tē excitata, nécne, tecum cognoscam. Hanc
putaui mea manu scribendam: itaque feci. De
Facio, vt scribis, vtique alij nemini rescribas
velim hodie.

CICERO ATTICO, S. 21

NARRO tibi: Qu. pater exsultat lætitia,
D scripsit enim filius, sed idcirco profuge-
re ad Brutum voluisse, quòd cùm sibi negotiū
daret Antonius, vt eum dictatorem efficeret,
præsidium occuparet, id recusasset. Recusasse
autem se, ne patris animum offenderet: ex co
sibi illum hostē. Tum me, inquit, collegi, ve-
rēs, ne quid mihi ille iratus, tibi noceret, ita-
que eum placaui. Et quidem cccc. certa, re-
liqua in spe. Scribit autem Statius illum cum
patre habitare velle; hoc verò mirum, & id
gaudeo.

gaudet. quem tu illo certiorem nebulonem? A Εἰϖοχὴν vestram de re Cani deliberationis probo, nihil eram suspicatus de tabulis, ἀχε-ξιώς restituam arbitrabar. Quę differs, vt me-cum coràm: exspectabo, tabellarios quoad voles, tenebis, es enim occupatus. Quòd ad Xe nouem, probè, quod scribo, cùm absolueret. Quincto scripsisti, te ad eum literas, nemo at-tulerat. Tiro negat iã tibi placere Brundisiũ: & quidem dicere aliquid de militibus. At ego iam destinaram Hydruntem quidem, mouebãt me tuæ quinq; horæ. Hic autẽ quãtus πλοῦς. sed videbimus. Nullas à te xi. Kalend. quippe, quid enim iam noui? Cum primùm igitur po-teris, venies, ego propero, ne antè Sextus: quẽ aduentare aiunt.

CICERO ATTICO, S. 22

GRATVLOR nobis, Qu. filium. exisse B molestus non erit. Pãsam bene loqui cre-do. Semper enim coniunctum esse cum Hirtio suo amicissimum Bruto & Cassio puto, si ex-pediet, sed quando illos videbit? inimicum Antonio: quando, aut, cur? quousque ludemur? Ego autem scripsi, Sextum aduentare, nõ quò iam adesset, sed quia certè id ageret, ab armis-que nullus discederet. Certè si pergit, bellum paratum est. Hic autem noster Cytherius, nisi victorem, neminem victurum. Quid ad hæc Pansa? vtro erit, si bellum erit? quod videtur fore, sed & hæc, & alia coram. Hodie quidem (vt scribis) aut cras.

CICERO ATTICO, S. 23

MIRIFICE torqueor, sine dolore ta-men, sed permulta mihi de nostro itine-re in vtramque partem occurrunt, quousque, inquies? quoad erit integrum: erit autem vsq; C ad nauem. Pansa si tuæ rescripserit, & meam tibi, & illius epistolam mittam. Silium exspe-ctabã cui ὑπόμνημα cõpositum, si quid noui. Ego literas misi ad Brutum: cuius de itinere etiã ex te velim, si quid scies cognoscere. Ta-bellarius, quẽ ad Brutũ miserã, ex itinere re-diit vii. Kal. Et Seruilia dixit, eo die Brutum Puteolis profectum. Sanè dolui, meas literas redditas non esse. Silius ad me non venerat, causam composui, cum libellum tibi misi. Te quo die exspectem, velim scire.

CICERO ATTICO, S. 24

DE meo itinere varię sentẽtiæ. Multi enim ad me, sed tu incumbe, quæso in eam cu-ram, magna res est. An probas si ad Kalẽd. Ian. cogitamus? meus animus est æquus, si tamẽ, vt, si nihil offensionis sit, & tuus, etiã scribe, quo die Olympia qui mysteria scilicet, vt tu ici-res. Casus consilium nostri itineris iudicabit. D Dubitemus igitur: hyberna enim nauigatio o-diosa, eóque ex te quæsieram mysteriorũ diẽ. Brutum (vt scribis) visum iri à me puto, ego hinc volo prid. Kal.

CICERO ATTICO, S. 25

DE Quincti negotio video à te omnia fa-cta illa tamen dolet, dubitans verum mo-

rem gerat Leptæ, an fidem infirmet filio inau-dibili. L. Pisonem vellem exire legatum ψευ-δεγγράφω s.c. vellem scire quid sit. Tabella-rius ille, quem tibi dixerã à me ad Brutũ esse missum in Anagninum, ad me venit ea nocte, quæ proxima ante Kalendas, fuit, literasque ad me attulit: in quibus vnum alienum sum-ma sua prudentia, vt spectem ludos suos. Re-scripsi scilicet primùm me iam profectum: vt non integrum sit, dein ἀτοπώτατον esse, me, qui Romam omnino posthæc arma non acces-serim, neque id tam periculi mei causa fece-rim, quàm dignitatis, subitò ad ludos venire. Tali enim tempore ludos facere, illi honestũ est, cui non necesse est spectare: mihi vt non est necesse sic nec honestum est. Equidem illos celebrari, & esse quàm gratissimos mirabili-ter cupio: idque ita futurum esse confido. & te-cum ago, vt iam ab ipsa commissione ad me, quẽadmodũ accipiãtur ij ludi: deinde omnino reliquorum dies singulos persequare, sed de ludis hactenus. Reliqua pars epistolæ: illa nã-que in vtramque: sed tamen nonnullos inter-dum iacit igniculos virileis. Quod quale tibi videretur, vt possis interpretari, misi ad te e-xemplum epistolæ, quamquã mihi tabellarius noster dixerat, tibi quoque se attulisse literas à Bruto, easque à Tusculano esse delatas. Ego itinera sic composueram, vt Non. Quint. Pu-teolis essem, valde enim festino: ita tamen, vt, quantum homo possit, quàm cautissimè naui-gem. M. Aelium cura liberabis, me paucos specus in extremo fundo, & eos quidem sub-terraneos, seruitutis apud Talnę quid habitu-ros: id me iam iam nolle, neque mihi quidquã esse tanti: sed (vt mihi dicebas) quàm lenissi-me, potiùs vt cura liberetur, quàm vt me suc-censere aliquis suspicetur. Idem de illo Tul-liano, cupidè libero cum Cascelio loquare. parua res est. sed tu bene attendisti. nimis calli-dè agebatur: ego autem si mihi imposuisset a-liquid, quod penè fecit, nisi tua malitia affuis-set animo iniquo tulissem. Itaque vt, erit rem impediri malo. Octauam partem Tullij lu-mina eum medium ad strane memineris. Cui Cerelia, videris mancipio dare ad eam sum-mã, quæ sub præcone fuit maxima, id opinor esse ccc.lxxx. Noui si quid erit, atque etiam, si quid prospicies, quod futurum putes, scri-bas ad me quàm sępissime velim. Varroni, quẽ-admodum tibi mandaui, memineris excusare tarditatem literarum mearum. Mundus istum. M. Ennius quid egerit de testamento, cu-riosiùs enim facias me velim certiorem. Ex Arpinati vi. Non.

CICERO ATTICO, S. 26

GAVDEO id te mihi suadere, quod ego mea sponte pridie feceram. Nam cum ad te vi. Non. darem eidem tabellario, dedi etiã ad Sestium scriptas πάνυ φιλοστόργως. Ille au-tẽ quòd Puteolos prosequitur, humanè: quòd queritur, iniustè. non enim ego tam illum ex-spectare, cum de Cosano rediret, debui, quàm ille, aut non ire antequam vidisset, aut ci-tiùs reuerti. Sciebat enim me celeriter velle proficisci, seséque ad me in Tusculanum scri-pserat esse venturũ. Te vt ad me discesseris, la-crimasse, molestè ferebã. quod, si me præsente

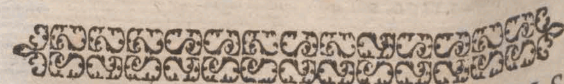
A fecisses. consilium totius itineris fortasse mutassem. sed illud preclarè, quòd te cõsolata est spes breui tempore congrediendi: quæ quidẽ exspectatio me maximè sustentat. Meæ tibi literæ non deerunt. De Bruto scribam ad te omnia. Librum tibi celeriter mittam. De Gloria, excudam aliquid ἡρακλείδειον quod lateat in thesauris tuis. De Planco memini. Attica iure queritur. Quòd me de Bacchi, de statuarũ coronis certiorem fecisti, valde gratum: nec quidquam posthac non modò tantum, sed ne tantulum quidem prætericris. Et de Herode & Metio, meminero turpem sororis tuæ filiũ, cùm hęc scriberem. Aduentabat autem ϐελτιώσει cenantibus nobis.

CICBRO ATTICO, S. 27

EGO, vt ad te pridie scripseram, Nonis cõstitueram venire in Tusculanũ. Ibi igitur quotidie tuas literas exspectabo, & maximè B de ludis: de quibus etiã ad Brutum tibi scribendum est: cuius epistolæ, quam interpretari ipse vix poteram, exemplum pridie tibi miseram. Atticæ meę velim me ita excuses, vt omnem culpam in te transferas: & ei tamen confirmes, me minimè totum amorem eò mecum abstulisse.

CICERO ATTICO, S. 28

BRVTI ad te epistolã misi. Dij boni! quãta ἀμηχανία! cognosces, cùm legeris. De celebratione ludorum, tibi assentior. ad M. Aelium nullus tu quidem, domum, sed sicubi inciderit. de Tulliano se misisse. M. Axianum adhibebis, vt scribis. Quòd cum Cosiano egisti, optime. Quòd non solum mea, verùm etiã tua expedis, gratũ. Legationem probari meã gaudeo. Quod promittis, dij faxint, Quid enim mihi meis iucundius? Sed istam, quam excipis me tuo, Brutum cùm conuenero, perscribam omnia. De Planco, & Decimo, sanè velim, Sextum scutum abiicere. De Mundo, si quid scies: Rescripsi ad omnia nunc nostra accipe. Qu. filius vsque Puteolos: mirus ciuis vt tu Fauonium, Asinium dicas: & quidẽ duas ob causas, & vt mecũ & σπείσασθαι vult cũ Bruto & Cassio. Sed tu quid ais? scio enim te familiarem esse Othonem. ait hic sibi Iuliam ferre: constitutum enim esse dissidium. Quæsiuit ex me pater, qualis esset fama dixi, sanè nihil me audisse (nesciebam enim cur quæreret) nisi de ore, & patre. Sed cur tu, inquam? At ille: filium velle. Tum ego, etsi ἐβδελυττόμην, tamẽ negaui, putaui illa esse vera σχέσεως hoc est enim huic nostro, nihil præbere illa autẽ οὐ παρὰ τοῦτο. Ego tamen suspicor hunc, vt solet, hallucinari. Sed velim quæras (facile autem potes) & me certiorem. Obsecro te, quid est hoc? Obsignata iam epistola. Formiani, qui apud me cenabant, Plancum se aiebant, hunc Buthrotium, pridie quàm hoc scribebam, id est, III. Non audisse dimissum, sine phaleris: seruulos autem dicere, cum, & agripetas eiectos à Buthrotiis. Macte. Sed, amabo te, perscribe mihi totum negotium. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPIST. AD T. POMPONIVM ATTICVM,

Liber XVI.

CICERO ATTICO, S. 1

NONIS Quinct. veni in Puteolanum iens ad Brutum in Neside, hoc scripsi: sed eo die, quo veneram, cenanti. Eros tuas literas Itane? Nonis Iuliis? mehercule istis. Sed stomachari totũ diẽ licet. quidquámne turpius, quã Bruto nil? Redeo ad meũ igitur, ἔλθωμεν. Nihi vidi. Sed quid est, quæso, quod agripetas Bruthroti conscios audio: Quid autẽ Plancus tam cursim? (ita enim meditabat) diem & noctẽ. Sanè cupio scire, quid sit. mea profectione laudari gaudeo. Dymæos agro pulsos, mare infestum habere, nil mirũ. Videndũ est, vt mansio laudetur, ἐνόμοπλοίας Bruti videtur aliquid præsidij esse, sed opi- C nor minuta nauigia. Sed iam sciam, & ad te cras. De Ventido, πανικὸν puto. de Sexto, pro certo habebatur, ad arma. Quod si verum est, sine bello ciuili video seruiẽdum. Quid ergo Kalend. Ian in Pansa spes λῆρος πολὺς in vino, & in somno istorum. De c. x. optimè Ciceronis rationes explicentur. Obius enim recesset multa, quæ vellem: in his, ne hoc quidem malum. in mandatis sat abundè. LLS. LXXII. satis esse, affatim prorsus, sed Xenonem perexiguè, & γλίσχρως præbere, mutatimque: quo plus permutasti, quam ad fructum insularum: id ille annus habeat, in quem itineris sumtus accessit. Hinc ex Kal. April. ad LLS. LXXX. accõmodetur. Nunc enim insulæ tantum. Videndũ enim est, quid, cũ Romæ erit, nõ enim pnto socrum illam ferendã. Pindare de Cumano negaram. Nũc, cuius rei causa tabellariũ miserim, accipe. Q. F. mihi pollicetur, se Catonẽ. Ego

Agit autem & pater, & filius, vt tibi spondetem, sed ita, vt tum crederes, cùm ipse cognosces. Huic ego literas ipsius arbitratu dabo, ne te ne mouerint. Has scripsi in eam partẽ, ne me motum putares. Dij faxint, vt faciat ea, quæ promittit. Commune enim gaudium, sed ego nihil dico amplius. Is hinc VII. Id. Ait enim attributionẽ in Idus. se autem vrgeri acriter. Tu ex meis literis, quomodo respondeas, meditabere. Plura cùm & Brutum videro, & Erotem remittam. Atticæ meæ excusationem accipio, eámque amo plurimùm: cui, & Piliæ salutem.

CICERO ATTICO, S. 2

SEXTO Id. duas epistolas accepi, vnam à meo tabellario, alteram Bruti De Buthrotiis; longè alia fama in his locis fuerat, sed cũ aliis multis hoc ferendum Erotem remisi citius, quàm constitueram, vt esset cum Hortensio, & quia equitibus quidem ait se Idib. constituisse: Hortensius vero impudenter. Nihil enim debetur ei, nisi ex tertia pensione: quæ est Kal. Sext. ex qua pensione ipsa maior pars est & soluta, aliquando ante diem. Sed hæc Eros videbit Idib. De Publilio autem, quod perscribit oportet, moram non puto esse faciendam: sed cùm videas quantum de iure nostro decesserim, qui de residuis cccc. LLS cc. præsentia soluerimus, reliqua præscribamus? Loqui cum eo (si tibi videbitur) poteris, cum commodum nostrum exspectare debere, cùm tanta sit à nobis iactura facta iuris. Sed amabo te, mi Attice: vidésne, quàm blande? Omnia nostra, quoad eris Romæ ita gerito, regito, gubernato, vt nihil à me exspectes. quamquam enim reliqua satis apta sunt ad soluendum: tamen, fit sæpe, vt ij, qui debent non respondeant ad tempus. Siquid eiusmodi acciderit, ne quid tibi sit fama mea potiùs. non modo versura, verùm etiam venditione, si ita res coget, nos vindicabis. Bruto tuæ literæ gratæ erant. fui enim apud illum multas horas in Neside, cùm paulò antè tuas literas accepissem. Delectari mihi Tereo videbatur, & habere maiorem Accio, quàm Antonio, gratiam. Mihi autem, quæ lætiora sunt, eo plus stomachi, & molestiç est, populum Romanum manus suas non in defendenda rep. sed in laudando consumere. Mihi quidem videntur istorum animi incendi etiam ad repræsentandam improbitatẽ suam, sed tamen, DVM MODO DOLEANT ALIQVID, doleāt quilibet. Consilium meum quòd ais quotidie magis laudari, non molestè fero: exspectabámq; siquid de eo ad me scriberes. Ego enim in varios sermones incidebam, quinetiam idcirco trahebam, vt quàm diutissimè integrum esset. sed quoniam Euro villa extrudimur, Brundisium cogito. Facilior enim, & exploratior deuitatio legionum fore videtur, quam piratarum qui apparere dicuntur. Sestius Id. exspectabatur: sed nõ venerat, quod sciam. Cassius cũ classicula sua venerat. Ego cùm eũ vidissem v. Kal. in Pompeianũ cogitabam, inde Aeculanum. nosti reliqua. De Tutia ita putatam. De C. Metio, non credo: nec tamen curo plus, quàm tu. Planco & Oppio scripsi equidem, quoniam rogaras: sed, si tibi videbitur, ne necesse habueris reddere. cùm enim tua causa fecerint omnia, vereor, ne meas literas superuacaneas arbitrentur, Oppio quidem vtique: quem tibi amicissimum cognoui verùm, vt voles tu. Quoniam scribis hyematurũ te in Epiro, feceris mihi gratum, si antè eo veneris, quàm mihi in Italiam te auctore veniendum est. Literas ad me quàm sæpissimè: sed de rebus minùs necessariis, aliquem nactus. sin autem erit quid maius, domo mittito. ἡρακλείδειον, si Brundisium saluiadoriemur. De gloria misi tibi. custodies igitur, vt soles: sed notentur eclogarii, quos Saluius bonos auditores nactus, in conuiuio duntaxat legat. mihi valde placent. mallem tibi. Etiam atque etiam vale.

CICERO ATTICO, S. 3

TV verò sapienter. nunc demum enim rescribo iis literis, quas mihi misisti conuento Antonio Tiburi. Sapienter igitur quòd manus dedisti, quòd etiam vltra gratias egisti. certè enim, vt scribis, deseremur ocyus à rep. quam à re familiari. Quòd verò scribis, te magis delectario. TITE, SI QVID AGIS; addis mihi, scribendi alacritatem. Quòd Erotem non sine munusculo exspectare se dicis gaudeo non fefellisse eam rem opinionem tuam. sed tamen idem σύνταγμα misi ad te retractatius & quidem ἀρχέτυπον ipsum crebris locis inculcatum & refectum. Hunc tu tralatum in macrocolum lege in Arcano conuiuiis tuis: sed si me amas, hilaris, & bene acceptis, ne in me stomachum erumpant, cùm sint tibi irati. De Cicerone, velim ita sit, vt audiuimus. De Xenone, coram cognoscam: quamquam nihil ab eo arbitror, neque indiligenter, neque illiberaliter. De Herote faciam, vt mandas: & ea quæ scribis, ex Sauseio, & è Xenone cognoscam. de Q. F. gaudeo tibi meas literas priùs à tabellario meo, quàm ab ipso, redditas: quamquam te nihil fefellisset. verumtamen. sed exspecto, quid iste tecum, quid tu vicissim: nec dubito quin suo more vterque: sed eas literas Curium mihi spero redditurum: qui quidem, etsi per se est amabilis, a méque diligitur, tamen accedit magnus cumulus commendationis tuæ. Literis tuis satis responsum est. Nunc audi, quod etsi intelligo scribi necesse non esse, scribo tamen. Multa me mouent in discessu: imprimis mehercule, quòd diiungor à te. Mouet etiam nauigationis labor, alienus non ab ætate solùm nostra, verùm etiã à dignitate, tempúsque discessus subabsurdum. Relinquemus enim pacẽ, vt ad bellum reuertamur; quódq. temporis in prædiolis nostris & bellè ædificatis, & satis amœnis, consumi potuit, in peregrinatione consumimus. Consulatur hæc: aut proderimus aliquid Ciceroni: aut, quantum profici possit, iudicabimus. deinde tu iam, vt spero, & vt promittis, aderis: quod quidẽ si acciderit, omnia nobis erũt meliora. Maximè aũt me angit ratio reliquorũ meorũ: quæ quamquã explicata sut, tamẽ, quòd & Dolabellæ nomẽ in his est, & attributio est mihi minimũ ignota, conturbor: nec me vlla res magis angit ex omnib. itaq. non mihi videor errasse, quòd ad Balbũ scripsi apertius a

vt si quid tale accidisset, vt nō cōcurrerēt nomina, subueniret: méq. tibi etiā mādasse, vt, siquid eiusmodi accidisset, cū eo communicares. quod facies, si tibi videbitur, eóque magis, si proficisceris in Epeirum. Hæc ego cōscendēs è Pōpiano, tribui actuariolis, decem scalmis. Brutus erat in Neside etiā nunc, Neapoli Cassius. Ecquid amas Deiotarum, & non amas Eram? qui, vt Blesamius venit ad me, cùm ei præscriptum esse, nequid sine Sestij nostri sententia ageret: neque ad illum, neque ad quēquam nostrum retulit. Atticam nostram cupio suauiari: ita mi dulcis salus visa est per te missa ab illa. Referes igitur ei plurimam, itémque Piliæ dicas velim.

CICERO ATTICO, S. 4

ITA, vt heri tibi narraui, vel fortasse hodie (Q. enim altero die se aiebat) in Nesida, VIII. Id. Ibi Brutus, quàm ille doluit de Non. Iuliis: mirificè est cōturbatus. Itaque sese scripturum aiebat, vt venationem etiam, quæ postridie ludos Apollinareis futura est, proscriberent III. Id. Quinct. Libo interuenit. Is Philonem, Pompeij libertum, & Hilarum, suum, venisse à Sexto cum literis ad coss. siue quo alio nomine sunt. earum exemplum nobis legit, siquid videretur. Pauca παρὰ λέξιν, ceteroqui & satis grauiter, & non contumaciter, tantum addi placuit, quod erat coss. solùm, vt esset præt. trib. pl. senatui, ne illi non proferrent eas, quæ ad seipsos missæ essent. Sextū autē nuntiauit cum vna solùm legione fuisse Karthagine: eique eo ipso die, quo oppidum Boream cepisset, nunciatum est de Cæsare: capto oppido mirā lętitiā, cōmutationémque animorum, cōcursúmq; vndique: sed illum ad sex legiones, quas in vlteriore reliquisset, reuertisse. Ad ipsum autem Libonem scripsit, nihil esse, nisi ad larem suum liceret. summa postulatorum, vt omnes exercitus dimittantur, qui vbiq; sint. Hæc ferè de Sexto. de Buthrotiis vndiq; quærens, nihil reperiebam: alij cōcisos agripetas: alij Plancū, acceptis nummis, relictis illis, aufugisse. itaq; nō video sciturū me, quid eius sit, ni statim aliquid literarum. Iter illud Brundisinū, de quo dubitabam, sublatum videtur, legiones enim aduentare dicūtur. hæc autem nauigatio habet quasdā suspiciones periculi. itaque constituebā vti ὁμοπλοίᾳ. Paratiorē offendi Brutum, quàm audiebā. nā & ipse Domitius bona planè habet dicrota, suntq; nauigia præterea luculēta Sextij Bucilani. ceterorum: nam Cassij classem, quæ planè bella est, nō numero vltra fretum. Illud est mihi submolestū, quòd parum Brutus properare videtur. Primùm confectorum ludorū nuntios exspectat: deinde, quantum intelligo, tardè est nauigaturus, consistens in locis pluribus. tamen arbitror esse commodius tardè nauigare, quàm omnino non nauigare. Et, si cùm processerimus, exploratiora videbuntur, & etesiis vtemur.

CICERO ATTICO, S. 5

TVAS iam literas Brutus exspectabat, cui quidem ego nō nouum attuleram de Tereo Accij. ille Brutum putabat. sed tamen ru-

A moris nescio quid afflauerat cōmissione Græcorum frequentiam non fuisse? quæ quidē me minimè fefellit. Scis enim, quod ego de Græcis ludis existimem. Nunc audi, quod pluris est, quàm omnia. Quinctus fuit mecum dies complureis, & si ego cuperem, ille per plureis fuisset: sed quantum fuit, incredibile est quàm me in omni genere delectarit: in eóque maximè, in quo minimè satisfaciebat. sic animo communicatus. est totus & scriptis meis quibusdam, quæ in manibus habebam, & assiduitate orationis, & præceptis, vt tali animo in remp. quali nos volumus, futurus sit. Hoc cùm mihi non modò confirmasset, sed etiam persuasisset, egit mecum accuratè multis verbis, tibi vt sponderem, se dignū & te, & nobis futurū: neque se postulare, vt statim crederes: sed, cùm ipse perspexisset, tum vt se amares. quòd nisi fidem mihi fecisset, iudicassémque hoc, quod dico, firmum fore: non fecissem id,
B quod dicturus sum. Duxi enim mecum adolescentem ad Brutum. Sic ei probatum est quod ad te scribo, vt ipse crediderit, me sponsorem accipere noluerit, eúmque laudās amicissimè mentionem tui fecerit: cōplexus, osculatúsque dimiserit. Quamobrem, etsi magis est quod gratuler tibi, quàm quòd te rogem, tamen etiam rogo, vt, si qua minùs antea, propter infirmitatem ætatis, constanter ab eo fieri videbantur, ea iudices illum abiecisse, mihique credas, multum allaturam, vel plurimum potiùs, ad illius iudicium confirmandum, auctoritatem tuam. Bruto cùm sæpe iniecissem de ὁμοπλοίᾳ non perinde atque ego putarā, arripere visus est. existimabam μετεωρότερον esse, & hercule erat, & maximè de ludis. At mihi, cùm ad villā redissem, Gn. Lucceius, qui multùm vtitur Bruto, narrauit illum valde morari, non tergiuersantem, sed exspectātem, si qui fortè casus. itaque dubito, an Venusiam tendā,
C & ibi exspectem de legionibus. si aberunt (vt quidam arbitrantur) Hydruntem. si neutrum erit ἀσφαλὲς: eodem reuertar. Iocari me putas? moriar si quisquam me tenet præter te. O etenim circumspice, sed ante erubesco. aptos dies in auspiciis Lepidi descriptos, & aptos ad consilium reditus nostri. magna ῥοπὴ ad proficiscendum tuis literis. atque vtinam te illic. sed vt conducere putabis. Nepotis epistolam exspecto, cupidus ille meorum, qui ea, quibus maximè γαυριῶ, legenda non putet? Et ais μετ' ἀμύμονα. tu verò ἀμύμων. Ille quidem ἄμβροτος. Mearum epistolarum nulla est συναγωγή: sed habet Tiro instar septuaginta: & quidem sunt à quadam sumendæ: ea ego oportet perspiciam, corrigam. tum denique edentur.

CICERO ATTICO, S. 6

D EGo adhuc (perueni enim Vibonem ad Sicam) magis commodè, quàm strenuè, nauigaui: remis enim magnam partem: prodromi nulli. Illud satis opportunè: duo sinus fuerunt, quos transmitti oporteret, Pæstanus, & Vibonensis: vtrumque pedibus, equis transmisimus. Veni igitur ad Sicam octauo die è Pompeiano, cùm vnum diem Veliæ constitissemus. vbi quidem fui sanè libenter apud Talnam nostrum, nec potui accipi (illo absente præsertim)

ſertim liberaliùs VII Kal. igitur ad Siccam. ibi tanquam domi meæ ſcilicet. itaque obduxi poſterum diem. Sed putabam, cùm Rhegium veniſſem, fore, vt illic δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντες cogitaremus, corbitane Patras, an actuariolis ad Leucopetram Tarentinorum, aſt inde Corcyram: &, ſi oneraria, ſtatimne freto, an Syracuſis. Hac ſuper reſcribam ad te Rhegio. meherculè, mi Attice, ſæpe mecum, ἡ δεῦρ' ὁδός σοι τί δύναται. Cur ego tecum non ſum? Cur ocellos Italiæ, villulas meas, non video? Sed id ſatis ſupérque tecum me non eſſe fugientem periculum. Nec id nunc quidem (niſi fallor) nullum eſt. ad ipſum enim reuocat me auctoritas tua. ſcribis enim in cælum ferri profectionem meam, ſed ita, ſi ante Kal. Ian. redeam quod quidem certè enitar. malo enim vel cum timore domi eſſe, quàm ſine timore Athenis tuis. Sed tamen proſpice, quò illa vergant, mihique aut ſcribe, aut (quod multo malim) affer ipſe. hæc hactenus. illud velim in bonam partem accipias: me agere tecum, quod tibi maiori curæ ſciam eſſe, quã ipſi mihi. Nomina mea per deos expedi exolue. bella reliqui. ſed opus eſt diligentia, coheredibus pro Cluuiano Kal. Sext. perſolutũ vt ſit. Cum Publilio quomodo agendum ſit, videbis. non debet vrgere, quoniam iure non vtimur: ſed tamen ei quoque ſatis fieri planè volo. Terentiæ verò quid ego dicam? Etiam ante diem, ſi potes. quin, ſi vt ſpero, celeriter in Epirũ: hoc, quod ſatiſdato debeo, peto à te vt antè prouideas, planéque expedias, & ſolutum relinquas. Sed de his ſatis: metuóque ne tu nimium putes. nunc negligentiam meã cognoſce. De gloria librum ad te miſi & in eo proœmium id eſt, quod in Academico tertio, id euenit ob eam rem, quòd habeo volumen proœmiorum, ex eo eligere ſoleo, cùm aliquod σύγγραμμα inſtituit. Itaque iã in Tuſculano, qui non meminiſſem me abuſum iſto proœmio, cõieci id in eum librum quem tibi miſi. Cum autem in naui legerem Academicos, agnoui erratum meum. Itaque ſtatim nouum proœmiũ exaraui. & tibi miſi. Tu illud deſecabis, & hoc agglutinabis. Piliæ S.D. & Atticæ, deliciis, atque amoribus meis. Vale.

CICERO ATTICO, S. 7

OCtauo Id. Sext. cùm à Leucopetra profectus (inde enim tramittebam) ſtadia circiter CCC. proceſſiſſem, reiectus ſum Auſtro vehementi ad eandem Leucopetram. Ibi cùm ventum exſpectarem (erat enim villa Valerii noſtri, vt familiariter eſſem, & libenter) Rhegini quidam, illuſtres homines, eò venerunt Roma ſanè recentes: in iis Bruti noſtri hoſpes, qui Bruto Neapoli reliquiſſet. hæc afferebant: edictũ Bruti & Caſſii: & fore frequentem ſenatum Kal. à Bruto, Caſſio literas miſſas ad cõſulares, & prætorios: vt adeſſent, rogare. ſummam ſpem nuntiabant, fore, vt Antonius cederet, res conueniret, noſtri Romam redirent. Addebant etiam, me deſiderari, ſubaccuſari. Quæ cum audiſſem, ſine vlla dubitatione abieci conſiliũ profectionis, quo mehercule ne antea quidem delectabar. Lectis verò tuis literis, admiratus equidẽ ſum, te tam vehementer ſententia commutaſſe: ſed non ſine cauſa arbitrabar. Etſi quamuis non fueris ſuaſor, & A impulſor profectionis meæ, approbator certè fuiſti, dummodò Kal. Ian. Romæ eſſem. Ita fiebat, vt dum minus periculi videretur, abeſſem: in flammam ipſam venirem. Sed hæc etiam ſi non prudenter, tamen ἀνεμέσητα ſunt: primùm quod de mea ſententia acta ſunt: deinde etiam, ſi te auctore, quid debet, qui conſilium dat, præſtare præter fidem? Illud admirari ſatis non potui, quòd ſcripſiſti his verbis, BENE IGITVR TV, QVI εὐθανασίαν, BENE RELINQVE PATRIAM? An ego relinquebã? aut tibi tũ relinquere videbar? Tu id non modò non prohibebas, verùm etiam approbabas. Grauiora quæ reſtant. VELIM σχόλιον ALIQVOD ELIMES AD ME, OPORTVISSE TE ISTVC FACERE. Itane, mi Attice, defenſione eget meum factum præſertim apud te, qui id mirabiliter approbaſti? Ego verò iſtum ἀπολογισμὸν συντάξομαι, ſed ad eorum aliquem, quib. inuitis, & diſſua- B dentibus profectus ſum. Etſi, quid iam opus eſt, σχολίῳ, ſi perſeueraſſẽ opus fuiſſet. At hoc ipſum non conſtanter. NEMO DOCTVS VNQVAM (multa autem de hoc genere ſcripta ſunt) MVTATIONEM CONSILII INCONSTANTIAM DIXIT ESSE. Deinceps igitur hæc, NAM SI A PHÆDRO NOSTRO EXPEDITA EXCVSATIO ESSET, NVNC QVID RESPONDEMVS? Ergo id erat meum factum, quod Catoni probare non poſſim, flagitii ſcilicet plenum, & dedecoris. Vtinam à primo ita tibi eſſet viſum. tu mihi, ſicut eſſe ſoles, fuiſſe Cato. Extremum illud vel moleſtiſſimum. NAM BRVTVS NOSTER SILET, hoc eſt, non audet hominem id ætatis monere. Aliud nihil habeo, quod ex iis à te verbis ſignificari putam. & hercule ita eſt. nam XVI. Kal. Sept. cùm veniſſem Veliã, Brutus audiuit. Erat enim cum ſuis nauib. apud Valetem fluuium, citra Veliam millia paſſuum III. Pedi- C bus ad me ſtatim. Dii immortales: quàm valde ille reditûs, vel potius reuerſione mea lætatus, effudit illa omnia quæ tacuerat! vt recordarer illud tuum, NAM BRVTVS NOSTER SILET. Maximè autem dolebat, me Kal. Sextil. in ſenatu non fuiſſe, Piſonem ferebat in cælum. Se autẽ lætari, quòd effugiſſem duas maximas vituperationes: vnã, quam itinere faciendo me intelligebam ſuſcipere, deſperationis ac religionis reip. flentes mecum vulgò querebantur: quibus de meo celeri reditu non probabam: alteram, de qua Brutus, & qui vna erant (multi autem erant) lætabãtur quòd eam vituperationem effugiſſem, me exiſtimari ad Olympia. Hoc verò nihil turpius quovis reip. tẽpore. ſed hoc ἀναπολόγητον. Ego verò auſtro gratias miras ago, qui me à tanta infamia auerterit. Reuerſionis has ſpecioſas cauſas habes, iuſtas illas quidem & magnas: ſed nulla iuſtior, quàm quòd tu idẽ aliis literis: PROVIDE, SI CVI QVID DE- D BETVR, VT SIT VNDE PAR PARI RESPONDEATVR. MIRIFICA ENIM δυσχρηστία EST, PROPTER METVM ARMORVM. In freto medio hanc epiſtolam legi, vt, quid poſſem prouidere, in mẽtem mihi nõ veniret, niſi quòd præſens me ipſe defenderẽ. Sed hæc hactenus, reliqua coram. Antonii edictum legi, à Bruto & horum contrà, ſcriptũ præclarè. Sed quid iſta edicta valeant,

A aut quò spectent, planè non video. Nec ego nunc, vt Brutus censebat, istuc ad remp. capessendam venio. Quid enim fieri potest? num quis Pisoni est assensus? num rediit ipse postridie? sed abesse hanc ætatem longè à sepulcro negant oportere. Sed, obsecro te, quid est, quod audiui de Bruto? Piliam πειράζεσθαι παραλύσει, te scripsisse aiebat. Valde sum commotus, etsi idem, te scribere, sperare melius. ita plane velim. Dicas plur. sal. & suauissimæ Atticæ. Hæc scripsi nauigans, cùm Pompeianum accederem, XIIII. Kalend.

CICERO ATTICO, S. 8

QVum sciam, quo die venturus sim, faciam vt scias. Impedimenta exspectanda sunt, quæ Anagnia veniunt. & familia ægra est. Kalendis vesperi, literæ mihi ab Octauiano redditæ sunt: magna molitur. Veteranos, quique
B Casili, & Calatiæ sunt, perduxit ad suam sententiam: nec mirum: quingenos denarios dat: cogitat reliquas colonias obire. Planè hoc spectat, vt, se duce, bellum geratur cum Antonio. Itaque video paucis diebus nos in armis fore. Quem autem sequamur? vide nomen, vide ætatem. Atque à me postulat, primùm vt clàm colloquatur mecum vel Capuæ puerile hoc quidem, si id putat clàm fieri posse. Docuit literis id nec opus esse, nec fieri posse. Misit ad me Cæcinam quendam, Volaterranum familiarem suum, qui hoc pertulit: Antoniũ cum legione. Alaudarum ad vrbem pergere: pecunias municipiis imperare, legionem sub signis ducere: Consultabat vtrùm Romam cum CIↃ. CIↃ. CIↃ. veteranorum proficisceretur, an Capuam teneret, & Antonium venientem excluderet: an iret ad treis legiones Macedonicas, quæ iter secundum mare superum faciunt: quas sperat suas esse. Hæ congiarium ab Antonio accipere noluerunt. vt hic
C quidem narrat: & ei conuicium grande fecerunt concionantémque reliquerunt. Quid quæris? Ducem se profitetur, nec nos sibi putat deesse oportere. Equidem suasi, vt Romam pergeret. videtur enim mihi & plebeculam vrbanam, & (si fidem fecerit) etiam bonos viros secum habiturus. O Brute, vbi es? quantum εὐκαιρίαν amittis? Non equidem hoc diuinaui: sed aliquid tale putaui fore. Nunc tuum consilium exquiro: Romámne venio, an hîc maneo an Arpinum? ἀσφάλειαν habet is locus? fugiam Romam, ne desideremur, si quid actum videbitur. Hoc igitur explica. Numquam in maiore ἀπορίᾳ fui.

CICERO ATTICO, S. 9

BInæ in die mihi literæ ab Octauiano: nunc quidem vt Romam statim veniam: velle se rem agere per senatum. Cui ego non posse se-
D natum ante Kal. Ian. Quod quidem ita credo. Ille autem vt' vtar, CONSILIO TVO. Quid multa? Ille vrget. ego autem σκήπτομαι. non confido ætati. ignoro, quo animo sit. nil sine Pansa tuo nolo. Vereor, ne valeat Antonius. nec à mari discedere libet & metuo, ne qua ἀριστεία, me absente. Varroni quidem displicet consilium pueri: mihi non firmas copias habet. Brutum haberi potest, & rem gerit pa-

A làm: centuriat Capuæ: dinumerat: iam iámque video vellum. Ad hæc rescribe.

CICERO ATTICO, S. 10

TAbellarium meum Kal. Roma profectum sine tuis literis miror: vt Arpinum venirem ad IIII. in Sinuessanum. Eodem die vulgò loquebantur. Antonium mansurum esse Casilini. Itaque mutaui consilium. statueram enim rectà appia Romam facilè me ille esset assecutus. aiunt enim eum Cæsariana vti celeritate. Verti igitur me à Minturnis Arpinum versus. Constitueram vt prid. Id. aut Aquini manerem, aut in Arcano. Nunc, mi Attice, tota mente incumbe in hanc curam, magna enim res est. Tria sunt autem, maneámne Arpini, an propius accedam, an veniam Romam. Quod censueris, faciam, sed quamprimùm. auidè
B exspecto tuas literas. VI. Id. manè in Sinuessano.

CICERO ATTICO, S. 11

NOnis accepi à te duas epistolas, quarum alteram Kal. dederas, alteram prid. Igitur priùs ad superiorem. Nostrum opus tibi probari lætor: ex quo ante ipse posuisti quæ mihi florentiora sunt visa tuo iudicio. cærulas enim tuas miniatulas illas extimescebam. De Sicca ita est, vt scribis est ab ea ægrè me tenui. Itaque perstringam sine vlla contumelia Siccæ. & Septimiæ, tantùm vt sciam παῖδες παίδων sine vllo Luciliano, cũ ex C. Fadii filia liberos habuisse. Atque vtinam cum diem videam, cùm ista oratio ita liberè vagetur, vt etiam in Siccæ domum introeat. Sed illo tempore opus est, quod fuit illis triumuiris, moriar, nisi facetè. Tu verò leges Sexto, eiúsque iudicium mihi perscribes, εἷς ἐμοὶ μύριοι. Caleni interuentum, & Caluenæ caueb is. Quod
C vereris, ne ἀδολέσχης mihi tu, quis minus? cui, vt Aristophani Archilochi iambus, sic epistola longissima quæque, optima videtur. Quòd me admones: tu verò etiam si reprehenderes, non modò facilè paterer, sed etiam lætarer: quippe cùm in reprehensione est prudentia cum εὐμενείᾳ. Ita libenter ea corrigam, quæ à te animaduersa sunt, eodem iure, quo Rubriana, potiùs quàm quo Scipionis: & de laudibus Dolabellæ diruam cumulum. Atta-men est isto loco bella (vt mihi videtur) εἰρωνεία, quòd eum contra ciueis in acie. Illud etiam malo, INDIGNIVS ESSE HVNC VIVERE, quàm INDIGNIVS. περιλογραφίαν. Varronis tibi probari non molestè fero: à quo adhuc ἠρακλείδειον illud non abstuli. Quod me hortaris ad scribendum: amice tu quidem: sed me scito agere nihil aliud. Grauedo tua mihi molesta est. Quæso adhibe, quam soles, diligentiam. O Ti-
D te tibi prode sse lætor. Anagnini sunt. Mustela ταξιάρχης, & Laco qui plurimum bibit. Librum, quem rogas, perpoliam, & mittam. Hæc ad posteriorem, τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος, quantus Panætius, absolui duobus, illius tres sunt, sed cùm initiò diuisisset ita tria genera exquirendi officii esse: vnum cùm deliberemus, honestum, an turpe sit: alterum vtile, an inutile: tertium, cùm hæc inter se pugnare videantur.

dicantur, quomodo iudicandum sit: qualis causa Reguli redire, honestum: manere, vtile: de duobus primis præclarè disseruit, de tertio pollicetur se deinceps scripturum: sed nihil scripsit. Eum locum Posidonius persecutus: ego autem & eius librum accersiui, & ad Athenodorum Caluũ scripsi, vt ad me τὰ κεφάλαια mitteret: quem exspecto: quem velim cohortere, & roges, vt quamprimum. in eo est περὶ τοῦ κατὰ περίστασιν καθήκοντος. Quòd de inscriptione quæris, non dubito, quin τὸ καθῆκον officium sit: nisi quid tu aliud: sed inscriptio plenior DE OFFICIIS. προσφωνῶ autē Ciceroni filio, visum est non ἀνοίκειον. De Myrtilo dilucidè. O qualeis tu semper istos! Itane in D. Brutum de istis. Ego me, vt scripserā, in Pompeianum non abdidi: primò tempestatibus, quibus nihil tetrius, deinde ab Octauiano quotidie literæ, vt negotium susciperem, Capuam venirē, iterum remp. seruarem Romam vtique statim. Αἴδεσθεν μὲν ἀνήνασθαι, δεῖσαν δ' ὑποδέχθαι. Is tamen egit sanè strenuè, & agit. Romam veniet cum manu magna. Sed est planè puer: putat senatum statim. Quis veniet? Si venerit, quis incertis in rebus offendet Antonium? Kal. Ian. erit fortasse præsidio, aut quidem antè depugnabitur. Puero municipia mirè fauent. Iter enim faciens in Samnium venit Cales, mãsit Theani. Mirifica ἀπάντησις & cohortatio. Hoc tu putares? ob hoc ego citius Romam, quam constitueram, simulac constituero, scribam. Etsi nondum stipulationes legeram (nec enim Eros venerat) tamen rem prid. Id. velim conficias. Epistolas Catinā, Tauromenion, Syracusas commodiùs mittere potero, si Valerius interpres ad me nomina gratiosorum scripserit. Alii enim sunt alias, nostrique familiares ferè demortui: publicè tamen scripsi si vti vellet eis Valerius: aut mihi nomina mitteret. De Lepidianis feriis Balbus ad me. Vsque ad III. Kal. exspectabo tuas literas, déque Torquati negotioso sciturum puto. Quincti literas ad te misi, vt scires quàm valde eum amaret, quem dolet à te minus amari. Atticæ quoniam (quod optimum in pueris est) hilarula est, meis verbis suauium des. Vale.

CICERO ATTICO, S. 12

Oppii epistolæ quia perhumana erat, tibi misi exemplum. De Ocella dũ tu muginaris, nec mihi quidquam rescribis, cepi consiliũ domesticum. Itaq; me prid. Id. arbitror Romæ futurum. Cōmodius est visum frustra me istic esse, cùm id non necesse esset, quàm si opus esset, non adesse: & simul, ne intercluderer, metuebā. Ille enim iam aduentare potest, etsi varii rumores, multique, quos cuperem veros, nihil tamen certi. Ego verò, quidquid est, tecum, potius, quàm animi pendeam cùm à te absim? & de te, & de me. Sed quid tibi dicam? Bonum animum de Ἡρακλειδείῳ. Varronis, negotia [illegible] me quidem nihil vmquam sic delectauit. Sed hæc, & alia maiora, coràm. Vale.

CICERO ATTICO, S. 13

O Casum mirificum! Id. cùm antè lucem de Sinuessano surrexissem, venissémq; diluculo ad Pontem Tiretium, qui est Minturnis, in quo flexus est ad iter Arpinas, obuiam mihi fit tabellarius, qui me offendit δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντα. Ego statim. Cedò, inquam, si quid ab Attico. Nōdum legere poteramus; nam & lumina dimiseramus, nec satis lucebat, cùm autem luceret, ante scripta epistola ex duabus tuis prior mihi legi cœpta est. Illa omnium quidem elegantissima (ne sim saluus, si aliter scribo ac sentio) nihil legi humanius. Itaque veniam quò vocas, modo adiutore te. sed nihil tam ἀπροσδιόνυσον mihi primò videbatur, quam ad eas literas, quibus ego à te consilium petieram, te mihi ista rescribere. Ecce tibi altera qua hortaris παρ' ἠνεμόεντα Μίμαντα, Νήσου ἐπὶ Ψυρίης, Appiā ἐπ' ἀριστερ' ἔχοντα. Itaque eo die mansi Aquini. longulum sanè iter, & via incepta. Inde postridie manè proficiscens, has literas dedi, & quidem vt à me dimitterem inuitissimus, fecerunt Erotis literæ. Rem tibi Tiro narrabit. Tu quid faciendum sit, videbis: præterea possimne propiùs accedere (malo enim esse in Tusculano, aut vspiam in suburbano) an etiam longiùs discedendum putas? Crebrò ad me velim scribas. erit autem quotidie cui des. Quòd præterea consulis, quid tibi censeam faciendum, difficile est, cùm absim. Verumtamen, si pares æquè inter se, quiescendum: sin latiùs manabit, & quidem ad nos, deinde communiter. Ausdè tuum consilium exspecto. Timeo ne absim, cùm adesse me sit honestius: venire non audeo. De Antonii itineribus nescio quid aliter audio, atque vt ad te scribebam. Omnia igitur velim explices, & ad me certa mittas. De reliquo quid tibi ego dicam? ardeo studio historiæ. Incredibiliter enim me commouet tua cohortatio quæ quidem nec institui, nec effici potest sine tua ope. Coràm igitur hoc quidem conferemus: in præsentia mihi velim scribas, quibus coss. C. Fannius. M. F. tribunus pleb. fuerit. Videor mihi audisse P. Africano, L. Mummio, id igitur quæro, Tu mihi de his rebus, quæ nouantur, omnia certa, clara. III. Id. ex Arpinati.

CICERO ATTICO, S. 14

Nihil erat planè, quod scriberem, nam cùm Puteolis essem, quotidie aliquid noui de Octauiano, multa etiam falsa de Antonio. Ad ea autem, quæ scripsisti (treis enim acceperam III. Id. à te epistolas) valde tibi assentior, si multum possit Octauianus, multò firmiùs acta tyranni comprobatum iri, quam in Telluris, atque id contra Brutum fore, sin autem vincitur: vides intolerabilem Antonium: vt, quem velis, nescias. O Sestii tabellarium, hominem nequam: postridie Puteolis Romæ se dixit fore. Quòd me mones, vt pedetentim, assentior: etsi aliter cogitabam, nec me Philippus, aut Marcellus mouet, alia enim eorum ratio, &, si non est, tamen videtur. Sed in isto iuuene, quanquam animi satis, auctoritatis parum est. tamen vide, si fortè in Tusculano rectè esse possim, ne id melius sit (ero libentiùs: nihil enim ignorabo) an hoc, cum Antonius venerit. Sed, vt aliud ex alio, mihi non est dubiũ, quin, quod Græci καθῆκον, nos officium. Id autem quid dubitas, quin etiam

[A] in rép. præclarè caderet? nónne dicimus coss. officium, senatus officium? Præclarè conuenit, aut da melius. Malè narras de Nepotis filio, valde mehercule moueor, & molestè fero. Nescieram omnino, esse istum puerum. Caniniũ perdidi, hominem quod ad me attinet, non ingratum. Athenodorum nihil est quòd hortere, misit enim satis bellum ὑπόμνημα. Grauedini quæso, omni ratione subueni. Quinctus tui patris nepos scribit ad patris mei nepotem, se ex Nonis his, quibus nos magna gessimus, ædem Opis explicaturum, idque ad populum, videbis igitur, & scribes. Sextii iudicium exspecto.

CICERO ATTICO, S. 15

NOli putare pigritia me facere, quod non mea manu scribam: sed mehercule pigritia, nihil enim habeo aliud quod dicã, & tamẽ
[B] in tuis quoque epistolis Alexim videor agnoscere, sed ad rem venio. Ego, si me non improbissimè Dolabella tractasset, dubitassem fortasse, vtrùm remissior essem, an summo iure contenderem. nunc verò etiam gaudeo, mihi causam oblatam, in qua & ipse sentiat, & reliqui omnes, me ab illo abalienatum, idque præ me feram, & quidem me mea facere, & reip. causa, cur illum oderim: quòd cùm eam, me auctore defendere cœpisset, non modò deseruit emptus pecunia, sed etiam, quantum in ipso fuerit, euerterit. Quòd autem quæris, quomodo agi placeat, cum dies venerit: primum velim eiusmodi sit, vt non alienum sit, me Romæ esse. De quo, vt de ceteris, faciam, vt tu censueris, de summa autem agi prorsus vehementer, & seuerè volo. etsi sponsores appellare, videtur habere quandam δυσωπίαν, tamen hoc quale sit, consideres velim. Possumus enim, vt sponsores appellemur, procuratorem introducere. Neque enim
[C] illi litem contestabuntur, quo facto, non sum nescius sponsores liberari. Sed & illi turpe arbitror eo nomine, quod satisdato debeat, procuratores eius non dissoluere: & nostræ grauitatis, ius nostrum sine summa illius ignominia persequi. De hoc quid placeat, rescribas velim: & non dubito, quin hoc totum leniùs administraturus sis. Redeo ad rempub. Multa mehercule a te sæpe ἐν πολιτικῷ genere prudenter: sed his literis nihil prudentius. QVAMQVAM ENIM posset in præsentia bellè iste puer retundere Antonium, tamen exitum exspectare debemus. At quæ concio? nam est missa mihi. Iurat, ita sibi parentis honores consequi liceat, & simul dextram intendit ad statuam. μηδὲ σωθείην, εἰ τοῦτο: sed, vt scribis, certissimũ esse video discrimen, Cascæ nostri tribunatus: de quo quidem ipso dixi Oppio, cùm me hortaretur, vt adolescentem, totamq. causam, manúmque veteranorũ
[D] complecterer, me nullo modo facere posse, ni mihi exploratum esset, eum non modò nõ inimicum Tyrannoctonis, verùm etiam amicum fore, cum ille diceret, ita futurũ. Quid igitur festinamus, inquã? illi enim mea opera ante Kal. Ian. nihil opus est. nos autem eius voluntatem ante Id. Decembr. perspiciemus in Casca mihi valde assensus est. quamobrem hæc quidem hactenus. Quod reliquum est, quotidiè tabellario habebis. &, vt ego arbitror, etiam quid scribas, quotidie Leptæ literarum exemplum tibi misi: ex quo mihi videtur στρατηλάτης ille deiectus de gradu. Sed tu, cùm legeris, existimabis. Obsignata iam epistola, literas à te, & a Sexto accepi. Nihil iucundius literis Sexti, nihil amabilius. nam tuæ breues, priores erãt literæ vberrimæ. Tu quidẽ & prudenter & amice suades, vt in his locis potissimùm sim, quoad audiamus, hæc, quæ commota sunt, quorsum euadant. Sed me, mi Attice, non sanè, hoc quidem tempore, mouet resp. non quo ea sit mihi quidquam carius, aut esse debeat: sed desperatis etiam Hippocrates vetat adhibere medicinam: quare ista valeant. Me res familiaris monet: rem dico? immò verò existimatio. Cùm enim tanta reliqua sint, ne Terentiæ quidem adhuc quod soluam, ex-
[B] peditum est. Terentiam dico? scis nos pridem iam constituisse Montani nomine HS. xxv. dissoluere. Prudentissimè hoc Cicero petierat, vt ei de suo liberalissimè (vt tibi quoque placuerat) promiseram: Eroti que dixeram, vt sepositum haberet. non modò, sed iniquissimo fœnore versuram facere Aurelius coactus est. nam de Terentiæ nomine Tiro ad me scripsit, te dicere nummos à Dolabella fore. malè eum credo intellexisse, si quisquam malè intelligit: potius nihil intellexisse. tu enim ad me scripsisti Coccei responsum, & iisdem penè verbis Eros. Veniẽdum est igitur vel in ipsam flammam turpius est enim priuatim cadere, quàm publicè. Itaque ceteris de rebus, quas ad me suauissimè scripsisti, perturbato animo, non potui, vt consueueram, rescribere. Consenti in hac cura, vbi sum, vt me expediam: quibus autem rebus, venit quidem mihi in mentem: sed certò constituere nihil possum, priusquam te videro. Qui minus autem ego
[C] istic rectè esse possim, quam est Marcellus: Sed non id agitur: neque id maximè curo. Quid curem, vides. Adsum igitur.

CICERO ATTICO, S. 16

IVcundissimas tuas legi literas, ad Plancum scripsi, misi: habes exemplum. Cum Tirone quid sit locutus, cognoscam ex ipso. Cum sorore ages attentiùs, si te occupatione illa relaxaris.

CICERO ATTICO, S. 17

ATtici nostri te valde studiosum esse cognoui: mei verò ita cupidum, vt mehercule paucos æquè obseruantes, atque amantes me habere existimem. Ad paternas enim magnas, & veteres, & iustas necessitudines magnam attulit accessionem tua voluntas erga me,
[D] meaque erga te par, atque mutua. Buthrotia tibi causa, ignota non est. Egi enim sæpe, tibique totam rem demonstraui: quæ est acta hoc modo. Vt primum Buthrotium agrum proscriptum vidimus, commotus Atticus libellum composuit eum mihi dedit, vt darem Cæsari. eram enim cenaturus apud eum illo die. Cùm libellum Cæsari dedi, probauit causam: rescripsit Attico, æqua eum postulare: admonui

uit tamen, pecuniam reliquam Buthrotij ad diem soluerent. Atticus, qui ciuitatem conseruatam cuperet, pecuniam numerauit de suo. Quod cum esset factum adiimus ad Cæsarem: verba fecimus pro Buthrotiis. liberalissimum decretum abstulimus: quod est obsignatum ab amplissimis viris. Quæ cùm essent acta mirari quidem solebam, pati Cæsarem conuenire eos qui agrũ Buthrotium concupissent? neque solum pati, sed etiam ei negotio te perficere. Itaque & ego cum illo locutus sum, & sæpius quidem, vt etiam accusarer ab eo, quod parum cõstantiæ suæ considerem & Marco Messalæ, & ipsi Attico dixit, vt sine cura essent: apertéque ostendebat, se præsentium animos erat: enim popularis, vt notas offendere nolle cum mare transisset, curaturum se, vt in alium agrum deducerentur. Hæc illo viuo: Post interitum verò Cæsaris vt primùm ex s. c. causas coss. cognoscere instituerunt, hæc quæ supra scripsi, ad cos delata sunt: Probauerunt causas sine vlla dubitatione, séque ad te literas daturos esse dixerunt. Ego auté, mi Plance, etsi non dubitabam, quin & s. c. & lex, & consulem decretum. ac literæ apud te plurimum auctoritatis haberent, téque ipsius Attici causa velle intellexeram: tamen hoc pro coniunctione, & beneuolentia nostra mihi sumsi, vt id à te peterem, quod tua singularis humanitas, suauissimique mores à te essent impetraturi. Id autem est, vt hoc, quod te tua sponte facturum esse certò scio, honoris nostri causa libenter, prolixè, celeriter facias. Mihi nemo est amicior, nec iucũdior, nec carior Attico: cuius antea res solùm familiaris agebatur, eaque magna: nunc accessit etiam existimatio, vt, quod consecutus est magna & industria, & gratia, & viuo Cæsare, & mortuo, id te adiuuante obtineat. Quod si à te erit impetratum, sic velim existimes, me de tua liberalitate ita interpretaturum, vt tuo summo beneficio me affectum iudicem. Ego, quæ te velle quæque ad te pertinere arbitror, studiosè, diligentérque curabo. Da operam, vt valeas.

CICERO PLANCO PR. DES. S. 18

IAM antea petiui abs te per literas, vt, cùm causa Buthrotiorum probata à c o s s. esset, quibus & lege, & s. c. permissum erat, vt de Cæsaris actis cognoscerent, statuerent, iudicarent: eam rem tu adiuuares: Atticúmque nostrum, cuius te studiosum cognoui, & me, qui non minus laboro, molestia liberares. Omnibus enim rebus magna cura, multa opera, & labore confectis, in te positum est, vt nostræ solicitudinis finem quamprimùm facere possimus. quamquam intelligimus, ea te esse prudentia, vt videas, si ea decreta coss. quæ de Cæsaris actis interposita sint, non seruentur, magnam perturbationem rerum fore. Equidem, cũ multa (quod necesse erat in tanta occupatione) non probétur, quæ Cæsar statuerit tamen otij, pacisq; causa acerrimè illa soleo defendere: quod tibi idem magnopere faciendum censeo: quamquam hæc epistola non suasoria est, sed rogatoria Igitur, mi Plance, rogo te, & etiam oro, sic medius fidius, vt maiore

A studio, magísque ex animo agere non possim, vt totum hoc negotium ita agas, ita tractes, ita conficias, vt, quod sine vlla dubitatione apud c o s s. obtinuimus propter summam bonitatem, & æquitatem causæ, id tu nos obtinuisse non modò facilè patiare, sed etiam gaudeas. Qua quidem voluntate esse erga Atticum, sæpe præsens, & illi ostendisti, & verò etiam mihi. Quod si feceris, me, quem voluntate, & paterna necessitudine coniunctum semper habuisti, maximo beneficio deuinctum habebis: idque vt facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

CICERO ATTICO, S. 19

NVnquam putaui fore, vt supplex ad te venirem. sed hercule facile patior datum tẽpus, in quo amorem experirer tuum. Atticũ
B quanti faciam, scis. Amabo te, da mihi & hoc obliuiscere mea causa, illum aliquando suo familiari, aduersario tuo voluisse consultum, cùm illius existimatio ageretur. Hoc primum ignoscere est humanitatis tuæ: suos enim quisque debet tueri. deinde, si me amas, omitte Atticum Ciceroni tuo: quem quanti facias, prę te soles ferre. Totum hoc, vt quod semper existimaui, nunc planè intelligam, me à te multum amari. Buthrotios cũ Cæsar decreto suo, quod ego obsignaui cum multis amplissimis viris, liberauisset, ostendissétque nobis, se, cùm agrarii mare trãsissent, literas missurum, quẽ in agrum deducerentur: accidit, vt subitò ille interiret. deinde, quemadmodum tu scis (inter fuisti enim cùm coss. oporteret ex S. C. de actis Cæsaris cognoscere) res ab iis in Kal. Iun. dilata. Accessit ad S. C. lex, quæ lata est ad IIII. Non. Iun. quæ lex, earum rerum, quas Cæsar statuisset, decreuisset, egisset, coss. cognitionem
C dedit. Causa Buthrotiorum delata est ad coss. decretum Cæsaris recitatum est, & multi prætcrea libelli Cæsaris prolati. coss. de consilii sententia decreuerunt secundum Buthrotios. Plancum dederunt. Nunc, mi Capito (scio enim quantum semper ad eos, quibuscum sis, posse soleas) eo plus apud hominem facillimum, atque humanissimum Plancum enitere, elabora, vel potiùs eblandire effice, vt Plancus, quem spero optimum esse, sit etiam melior opera tua. Omnino res huiusmodi videtur esse, vt sine cuiusquam gratia, Plancus ipse pro ingenio, & prudentia sua non sit dubitaturus, quin decretum coss. quorum & lege, & S. C. cognitio, & iudicium fuit, conseruet prępertim cùm hoc genere cognitionũ labefactato, acta Cæsaris in dubium ventura videantur: quæ non modò ii, quorum interest, sed etiam ii, illa non probant, otii causa confirmare velint. Quod cùm ita sit, tamen interest nostra, Plancum hoc animo libenti, prolixóque facere
D quod certè faciet, si tu neruulos tuos mihi sępe cognitos, suauitatémque, quà nemo tibi par est, adhibueris. Quod vt facias te vehementer rogo. Vale.

CICERO ATTICO, S. 20

PAtrem tuum plurimi feci, méque ille mirifice & coluit, & amauit: nec mehercule

A vmquam mihi dubium fuit, quin à te diligenter. Ego quidem id facere non destiti. Quamobrem peto à te in maiorem modum, vt ciuitatem Buthrotiam subleues: decretúmque COSS. quod ij secundum Buthrotios fecerunt, cùm & lege. & s. c. statuendi potestatem haberent: des operam vt Plancus noster quam primum confirmet, & comprobet. Hoc te vehementer, mi Cupienni, etiam atque etiam rogo. Vale.

CICERO PLANCO, PR. DES. S. 22

IGNOSCE mihi, quod cùm antea accuratissimè de Buthrotiis ad te scripserim, eadem de re sæpius scribam. Non mehercule, mi Plance facio, quod parum confidam, aut liberalitati tuæ aut nostræ amicitiæ: sed cùm tanta res agatur Attici nostri, nunc verò etiam existimatio, vt id quod probauit cos. nobis
B testibus. & obsignatoribus, qui & decretis & responsis Cæsaris interfueramus, videatur obtinere potuisse: præsertim cùm tota potestas eius rei tua sit, vt ea quæ coss. decreuerunt secundum Cæsaris decreta, & responsa, non dicam comprobes, sed studiosè, libentérque comprobes. Id mihi sit erit gratum, vt nulla res gratior esse possit. & si iam sperabam, cum has literas accepisses, fore, vt ea quæ superioribus literis à te petiissemus, imperata essent: tamen non faciam finem rogandi, quoad nobis nuntiatum erit, te id fecisse quod magna cum spe exspectamus. Deinde tum confido fore, vt alio genere literarum vtamur, tibique pro tuo summo beneficio gratias agamus. Quod si acciderit: velim sic existimes, non tibi tam Atticum, cuius permagna res agitur, quàm me, qui non minùs laboro quàm ille, obligatum fore.

CICERO ATTICO, S. 23

NOn dubito, quin mirere, atque etiam stomachere, quod tecum de eadem re agam sæpius. Hominis familiarissimi & mihi omnibus rebus coniunctissimi permagna res agitur Attici. Cognoui ego tua studia in amicos, etiam in te amicorum. multum potes nos apud Plancum iuuare. noui humanitatem tuam. scio quàm sis amicis iucundus. Nemo nos in hac causa plus iuuare potest, quàm tu, & res ista est firma, vt debet esse, quàm coss. de consilii sententia decreuerunt, cùm & lege, & S.C. cognoscerent. tamen omnia posita putamus in Planci tui liberalitate: quem quidem arbitramur cùm officii tui, & reip. causa decretum coss. comprobaturum, tum libenter nostra causa esse facturum. Adiuuabis igitur, mi Capito: quod vt facias, vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD Q. FRATREM.

Liber I.

MARCVS Q. FRATRI, S. 1

ETSI nõ dubitabam, quin hanc epistolam multi nuntij, fama denique esset ipsa, sua celeritate superatura, túque antè ab aliis auditurus esses, annum tertium accessisse
C desiderio nostro, & labori tuo: tamẽ existimaui à me quoque tibi huius molestiæ nuntium perferri oportere. Nã superioribus literis, nõ vnis, sed pluribus, cùm iam ab aliis desperata res esset, tamẽ ego tibi spẽ maturæ decessionis afferebã, nõ solũ, vt quã diutissime te iucũda opinione oblectarẽ, sed etiã quia tãta adhibebatur & à nobis, & à prætoribus cõtẽtio, vt rẽ posse cõfici nõ diffiderẽ. Nũc quoniã ita accidit, vt neque prætores suis opibus, neque nos nostro studio quidquã proficere possemus, est omnino difficile nõ grauiter id ferre: sed tamẽ nostros animos maximis in rebus & gerẽdis, & sustinendis exercitatos, frangi, & debilitari molestia non oportet, & quoniam ferre ea molestissimè homines debent, quæ ipsorum culpa contracta sunt, est quiddam in hac re mihi molestiùs ferendum, quàm tibi. factum est enim mea culpa, contrà quàm tu mecum & proficiscens, & per literas egeras, vt priore anno non succederetur. Quod ego dum sociorum saluti consulo, dum impudentiæ nonnullorum negotiatorum resisto, dum nostram gloriam tua virtute augeri expeto, feci non sapienter: præsertim cùm id commiserim, vt ille alter annus etiam tertium posset adducere. Quod quoniam peccatum meum esse confiteor, est sapientiæ, atque humanitatis tuæ, curare & perficere, vt hoc minus sapienter à me prouisum, diligentia tua corrigatur. Ac si te ipse vehementius ad omneis parteis benè audiendi excitaris, non vt cum aliis, sed vt tecum iam ipse certes: si omnem tuam mentem, curam, cogitationem, & excellentem omnibus in rebus laudis cupiditatem incitaris: mihi crede, vnus annus additus labori tuo, multorum annorum lætitiam nobis, gloriam vero

verò etiam posteris nostris afferet. Quapropter
hoc te primum rogo, ne contrahas, aut de-
mittas animum, néve te obrui, tanquam flu-
ctu, sic magnitudine negotij sinas: contráque
erigas, ac resistas, siue etiã vltrò occurras ne-
gotiis. Neque enim eiusmodi partem reip. ge-
ris, in qua fortuna dominetur, sed in qua plu-
rimum ratio possit, & diligentia. Quod si tibi
bellum aliquod magnum & periculosum ad-
ministranti prorogatum imperium viderem,
tremerem animo, quòd eodem tempore esse
intelligerem etiam fortunæ potestatem in
nos prorogatam. Nunc verò ea pars tibi reip.
commissa est, in qua aut nullam, aut per exi-
guam partem fortuna tenet, & quæ mihi to-
ta in tua virtute, ac moderatione animi posita
esse videatur. Nullas (vt opinor) insidias ho-
stium, nullam prœlij dimicationem, nullam
defectionem sociorum, nullam inopiam stipé-
dij, aut rei frumentariæ, nullam seditionem
exercitus pertimiscimus: quæ persæpe sapien-
tissimis viris acciderunt, vt, quemadmodum
gubernatores optimi vim tempestatis, sic illi
fortunæ impetum superare non possent. Tibi
data est summa pax, summa tranquillitas: ita
tamen, vt ea dormientem gubernatorem vel
obruere, vigilantem etiam delectare possit.
Constat enim ea prouincia primùm ex eo
genere sociorum: quod est ex hominum omni
genere humanissimum: deinde ex eo genere
ciuium, qui aut quòd publicani sunt, nos sum-
ma necessitudine attingunt: aut quòd ita ne-
gotiantur, vt locupletes sint, nostri consulatus
beneficio se incolumeis fortunas habere ar-
bitrantur. At enim inter hos ipsos existunt
graues controuersiæ, multæ nascuntur iniuriæ,
magnæ contentiones consequuntur. Quasi ve-
rò ego id putem, non te aliquantum negotij
sustinere. Intelligo permagnum esse negotiũ,
& maximi consilij. Sed memento, consilij me
hoc negotium esse magis aliquãto, quàm for-
tunæ, putare. Quid est enim negotij conti-
nere eos, quibus præsis, si te ipse contineas? Id
autem sit magnum, & difficile ceteris, sicut
est difficillimum: tibi & fuit hoc semper fa-
cillimum, & verò esse debuit: cuius natura ta-
lis est, vt etiam sine doctrina videatur mode-
rata esse potuisse: ea autem adhibita doctrina
est, quæ vel vitiosissimam naturam excolere
possit. Tu cùm pecuniæ, cùm voluptati, cùm
omnium rerum cupiditati resistas, vt facis, e-
rit, credo, periculũ ne improbum negotiato-
rem, paulò cupidiorem publicanum compri-
mere non possis. Nam Græci quidé sic te ita
viuentem intuebuntur, vt quendam ex anna-
lium memoria, aut etiam de cælo diuinum
hominem esse in prouinciã delapsum putent.
Atque hæc nunc non vt facias, sed vt te face-
re, & fecisse gaudeas, scribo. Præclarum est e-
nim, summo cum imperio fuisse in Asia tri-
ennium, sic vt nullum te signum, nulla pictu-
ra, nullum vas, nulla vestis, nullum mancipiũ,
nulla forma cuiusquam, nulla conditio pecu-
niæ (quibus rebus abundat ista prouincia) ab
summa integritate, continentiáque deduxerit
Quid autem reperiri tam eximium, aut tam
expetendum potest, quàm istam virtutem, mo-
derationem animi, temperantiam, non latere
in tenebris, neque esse abditam, sed in luce
Asiæ, in oculis clarissimæ prouinciæ, atque in
A auribus omnium gentium, ac nationum esse
positam? non itineribus tuis perterreri homi-
nes? non sumtu exhauriri? non aduentu com-
moueri? esse, quocumque veneris, & publicè,
& priuatim maximam lętitiã: cùm vrbs custo-
dem non tyrannum: domus hospitem, non ex-
pilatorem, recepisse videatur? His autem in
rebus iam te vsus ipse profectò erudiuit, ne-
quaquam satis esse, ipsum hasce habere virtu-
tes, sed esse circumspiciendum diligenter, vt
in hac custodia prouinciæ non te vnũ, sed o-
mneis ministros imperij tui, sociis, & ciuibus,
& reip. præstare videare. Quamquam legatos
habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationẽ
dignitatis suæ, de quibus honore, & dignita-
te, & ætate præstat Tubero: quẽ ego arbitror,
præsertim cùm scribat historiam, multos ex
suis annalibus posse diligere, quos velit, &
possit imitari: Allienus autem noster cùm a-
nimo & beneuolentia, tum verò etiam imita-
B tione viuendi. Nam quid ego de Gratidio di-
cam? quem certò scio ita laborare de existi-
matione sua, vt propter amorẽ in nos frater-
num, etiam de nostra laboret. Quæstorem ha-
bes non tuo iudicio delectum, sed eum, quem
sors dedit. Hunc oportet & sua sponte esse
moderatum, & tuis institutis, ac præceptis
obtemperare. Quorum si quis fortè esset sor-
didior ferres eatenus, quoad per se neglige-
ret eas leges, quibus est adstrictus: non vt ea
potestate, quam tu ad dignitatem permisisses,
ad quæstum abuteretur. Neque enim mihi
sanè placet, præsertim cùm ij mores tantùm,
iam ad nimiam lenitatem, & ambitionem
incubuerint, scrutari te omneis sordeis, ex-
cutere vnumquemque eorum: sed, quanta
sit in quoque fides, tantum cuique committe-
re. Atque inter hos eos, quos tibi comites,
& adiutores negotiorum publicorum dedit
C ipsa resp. duntaxat finibus his præstabis,
quos antè præscripsi. Quos verò aut ex dome-
sticis coniunctoribus, aut ex necessariis ap-
paritionibus tecum esse voluisti, qui quasi ex
cohorte prætoris appellari solent, horum
non modò facta, sed etiam dicta omnia præ-
standa nobis sunt. Sed habes eos tecum, quos
possis rectè facienteis facilè diligere: minùs
consulenteis existimationi tuæ facillimè co-
ercere: à quibus, rudis cùm esses videtur po-
tuisse tua liberalitas decipi. NAM VT
QVISQVE EST VIR OPTIMVS,
ita difficillimè esse alios improbos suspica-
tur. Nunc verò tertius hic annus habeat
integritatem eandem, quam superiores, cau-
tiorem etiam ac diligentiorem. Sint au-
res tuæ, quæ id, quod audiunt, existimentur
audire, non in quas fictè, aut simulatè quæstus
causa insusurretur. Sit annulus tuus non vt
vas aliquod, sed tanquam ipse tu: non mini-
D ster alienæ voluntatis, sed testis tuæ. Accensus
sit eo etiam numero, quo eum maiores nostri
esse voluerunt: qui hoc non in beneficij lo-
co, sed in laboris, ac muneris non temerè nisi
liberiis suis deferebant: quibus illi quidem
non multò secus, ac seruis imperabant. Sit
lictor non suæ, sed tuæ lenitatis apparitor:
maioráque præferant fasces illi, ac secures
dignitatis insignia, quàm potestatis. Toti deni-
que sit prouinciæ cognitum, tibi omnium,
quibus præsis, salutem, liberos, famam, fortu-

nas esse carissimas. Denique hæc opinio sit, A non modò iis, qui aliquid acceperint, sed iis etiam, qui dederint, te inimicum (si id cognoueris) futurum. Neque verò quisquam dabit, cùm erit hoc perspectum, nihil per eos, qui simulant se apud te multum posse, abs te solere impetrari. Nec tamen est hæc oratio mea huiusmodi, vt te in tuos aut durum esse nimium, aut suspiciosum velim: Nam si quis est eorum, qui tibi biennij spatio nunquam in suspicionem auaritiæ venerit, vt ego Cæsium, & Chærippum, & Labeonem audio, & quia cognoui, existimo: nihil est quod non & iis, & si quis est alius eiusmodi, & committi, & credi rectissimè putem. Sed si quis est, in quo iam offenderis, de quo aliquid senseris: huic nihil crediderís, nullam partem existimationis tuæ commiseris. In prouincia verò ipsa, si quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intrarit, qui nobis antè fuerit ignotus: huic quantum credendum sit, vide: non quin possint multi esse prouinciales viri boni: sed hoc sperare licet, iudicare periculosum est. *Multis enim simulationum inuolucris tegitur*, & quasi velis quibusdam obtenditur vniuscuiusque natura: *frons, oculi, vultus persæpe mentiuntur: oratio verò sæpissimè.* Quamobrem qui potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniæ cupiditate adducti careant his rebus omnibus, à quibus nos diuulsi esse non possumus? Te autem, alienum hominem ament ex animo, ac non sui commodi causa simulent? Mihi quidem permagnum videtur, præsertim si iidem homines priuatum non ferè quemquam, prætores semper omneis amant. Quo ex genere si quem fortè tui cognosti amantiorem (fieri enim potuit) quàm temporis: hunc ad tuum numerum libenter adscribito. Sin autem id non perspicies: nullum erit genus in familiaritate cauendum magis: propterea quòd & omneis vias pecuniæ no- C runt, & omnia pecuniæ causa faciunt: &, quicum victuri non sunt, eius existimationi consulere non curant. Atque etiam è Græcis ipsis diligenter cauendæ sunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum, si qui sunt vetere Græcia digni. Sic verò fallaces sunt permulti, & leues, & diuturna seruitute ad nimiam assentationem eruditi. quos ego vniuersos adhiberi liberaliter, optimum quemque hospitio, amicitiàque coniungi dico oportere, nimiæ familiaritates eorum, neque tam fideles sunt (non enim audent aduersari nostris voluntatibus) & inuident non nostris solum, verùm etiam suis. Iam qui in eiusmodi rebus, in quibus vereor etiam ne durior sim, cautus esse velim ac diligens: quo me animo in seruos esse censes? quos quidem cùm omnibus in locis, tum præcipuè in prouinciis regere debemus: quo de genere multa præcipi possunt. Sed hoc & breuissimū D est: & facillimè teneri potest, vt ita se gerant in istis Asiaticis itineribus, vt si iter Appia via faceres: neve interesse quidquam putent, vtrùm Tralleis, an Formias venerint. At, si quis est ex seruis egregiè fidelis, sit in domesticis rebus & priuatis. quæ res ad officium imperij tui, atque ad aliquam partem reipub. pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. Multa enim, quæ rectè cōmitti seruis fidelibus possunt, tamen sermonis, & vituperationis vitādæ causa, committenda non sunt. Sed nescio quo pacto ad præcipiendi rationem delapsa est oratio mea, cùm id mihi propositū initio non fuisset. Quid enim ei præcipiam, quem ego in hoc præsertim genere intelligam, prudentia non esse inferiorem, quàm me, vsu verò etiam superiorem? Sed tamen si ad ea, quæ facere, auctoritas accederet mea, tibi ipsi illa putaui fore iucundiora. Quare sint hæc fundamenta dignitatis tuæ: tua primùm integritas, & continentia: deinde omnium, qui tecū sunt, pudor: delectus in familiaritatibus, & prouincialium hominum, & Græcorum, percautus & diligens: familiæ grauis, & constās disciplina. Quæ cùm honesta sint in his priuatis nostris, quotidianisque rationibus, in tāto imperio, tam deprauatis moribus, tam corruptrice prouincia diuina, videantur necesse est. Hæc institutio, atque hæc disciplina potest B sustinere in rebus statuendis, decernendisque eam seueritatem, qua tu in iis rebus vsus es, ex quibus nonnullas simultates cum magna mea lætitia susceptas habemus, nisi forte me Paconij nescio cuius, hominis ne Græci quidē, ac Mysij, aut Phrygij potius, querelis moueri putas: aut Tusceni, hominis furiosi, ac sordidi vocibus, cuius tu ex impurissimis faucibus inhonestissimam cupiditatem eripuisti summa cum æquitate. Hæc, & cetera plena seueritatis, quæ statuisti in ista prouincia non facilè sine summa integritate sustinebimus. Quare sit summa in iure dicendo seueritas, dummodò ea ne varietur gratia, sed conseruetur æquabilius. Sed tamen parui refert abs teipso ius dici æqualiter, & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu eius muneris aliquam partem concesseris. Ac mihi quidem videtur nō sanè magna varietas esse negotiorum in administranda Asia, sed ea tota iuris- C dictione maximè sustineri. In qua scientiæ præsertim prouincialis ratio ipsa expedita est. Constantia est adhibenda, & grauitas, quæ resistat non solum gratiæ, verùm etiam suspicioni. Adiungenda etiam est facilitas in audiendo lenitas in discernendo, in satisfaciendo ac disputando diligentia. His rebus nuper Cn. Octauius, iucundissimus fuit: apud quem primus lictor qui fuit, tacuit accensus, quoties quisque voluit, dixit, & quàm voluit diu. Quibus ille rebus fortasse nimis lenis videretur, nisi hæc lenitas illam seueritatem tueretur. Cogebantur Syllani homines quæ per vim & metū abstulerant, reddere. Qui in magistratibus iniuriosè decreuerant, eodem ipsis priuatis erat iure parendum. Hæc illius seueritas, acerba videretur, nisi multis condimentis humanitatis mitigaretur. Quòd si hæc lenitas, grata Romæ est, vbi tanta arrogantia est, tam immoderata libertas, tam infinita ho- D minum licentia, denique tot magistratus, tot auxilia, tanta vis, tanta senatus auctoritas, quam iucunda tandem prætoriis comitas in Asia potest esse, in qua tanta multitudo ciuiū, tanta sociorum, tot vrbes, tot ciuitates vnius hominis nutum intuentur? vbi nullum auxilium est, nulla conquestio, nullus senatus, nulla concio? Quare cum permagni hominis est, & cùm ipsa natura moderati, tum verò etiā doctrina, atque optimarum artium studiis e-

ruditi

N, sic adhibere in tanta potestate, vt nulla
alia potestas ab iis, quibus præsit, desideretur
Cyrus ille à Xenophonte non ad historiæ fidẽ
scriptus, sed ad effigiem iusti imperij: cuius
summa grauitas ab illo Philosopho cum sin-
gulari comitate coniungitur: quos quidem
libros non sine causa noster ille Africanus
de manibus ponere non solebat: nullum est
enim prætermissum in his officium dili-
gentis, & moderati imperii: eaque, si sic co-
luit ille, qui priuatus futurus nunquam fuit,
quónam modo retinenda sunt iis, quibus im-
perium ita datum est, vt redderent, & ab iis
legibus datum est, ad quas reuertendum est?
*Ac mihi quidem videntur huc omnia esse referẽ-
da ab iis, qui præsunt aliis, vt ii, qui erunt eorum
in imperio, sint quàm beatissimi*: quod tibi & esse
antiquissimum, & ab initio fuisse, vt primùm
Asiam attigisti, constante fama atque omniũ
sermone celebratum est. *Est autem non modò
eius, qui sociis & ciuibus, sed etiam eius*, qui ser- B
uis qui mutis pecudibus præsit: eorum, quibus
præsit, commodis, vtilitatique seruire. Cuius
quidem generis constare inter omneis video,
abs te summam adhiberi diligentiam: nullum
æs alienum nouum contrahi ciuitatibus vete-
re autem magno, & graui multas abs te esse
liberatas vrbeis: complureis dirutas, ac pe-
ne desertas, in quibus vnam Ioniæ nobilissi-
mam alterã Cariæ, Samum & Halicarnassum,
per te esse recreatas: nullas esse in oppidis se-
ditiones, nullas discordias: prouideri abs te,
vt ciuitates optimatum consiliis administren-
tur: sublata Mysiæ latrocinia: cædeis multis lo
cis repressas: pacem apta prouincia consti-
tutam: neque solùm illa itinerum, atque agro-
rum, sed multò etiam plura, & maiora op-
pidorum, & fanorum furta & latrocinia esse
depulsa. Remotum à fama, & à fortunis, &
ab otio locupletum, illam acerbissimam
ministram prætorum auaritiæ calumniam: C
sumptus & tributa ciuitatum ab omnibus,
qui earum ciuitatum fineis incolant: tolera-
ri æquabiliter: facillimos esse aditus ad te:
patere aureis tuas querelis omnium: nullius
inopiam, ac solitudinem, non modò illo
populari accessu, ac tribunali, sed ne domo
quidem tua, & cubiculo esse exclusam tuo:
toto denique in imperio nihil acerbum esse,
nihil crudele, atque omnia plena clemen-
tiæ, mansuetudinis, humanitatis. Quantum
vero illud est beneficium tuum, quòd iniquo,
& graui vectigali ædilitiorum, magnis nostris
simultatibus, Asiam liberasti? Enimuerò si
vnus homo nobilis queritur palam, te, quòd
edixeris, ne ad ludos pecuniæ decernerentur,
H.S. CC. sibi eripuisse: quanta tandem pe-
cunia penderetur, si omnium nomine, qui-
cunque Romæ ludos facerent, quod erat
iam institutum, rogaretur? Quamquam has
querelas hominum nostrum illo consilio op- D
pressimus, quod in Asia nescio quónam mo-
do, Romæ quidem non mediocri cum admi-
ratione laudatur, quòd cum ad templum, mo-
numentúmque nostrum ciuitates pecunia de-
creuissent: cúmque id & pro magnis meis me-
ritis, & pro tuis maximis beneficiis, summa
sua voluntate fecissent, nominatímque lex
exciperet, vt AD TEMPLVM, MONV-
MENTVM QVE CAPERE LICE-

A RET: cúmque id, quod dabatur, non esset
interiturum, sed in ornamentis templi futurũ,
vt nõ mihi potiùs, quàm populo Romano, ac
diis immortalibus datum videretur: tamen id,
in quo erat dignitas, erat lex erat eorum, qui
faciebant, voluntas, accipiendum non putaui,
tum aliis de causis, tum etiam vt animo æ-
quiore ferrent ij, quibus nec deberetur, nec
liceret. Quapropter incumbe toto animo, &
studio omni in eam rationem, qua adhuc vsus
es, vt eos, quos tuæ fidei, potestatiq; S.P.Q.R.
commisit, & credidit, diligas, & omni ratione
tueare, vt esse quàm beatissimos velis. Quod
si te sors Afris, aut Hispanis, aut Gallis præ-
fecisset, immanibus ac barbaris nationibus:
tamen esset humanitatis tuæ, consulere eorũ
commodis & vtilitati salutique seruire. Cùm
verò ei generi hominum præsimus, non mo-
do in quo ipsa sit, sed etiã à quo ad alios per-
uenisse putetur humanitas: certè iis eam po-
B tissimum tribuere debemus, à quibus accepi-
mus. Non enim me hoc iam dicere pudebit,
præsertim in ea vita, atque in eis rebus ge-
stis, in quibus non potest residere inertiæ aut
leuitatis vlla suspicio: NOS EA QVAE
CONSECVTI SVMVS, HIS STV-
DIIS, ET ARTIBVS ESSE ADE-
PTOS, QVAE SINT NOBIS GRAE-
CIAE monumentis, disciplinisque tradita.
Quare præter communẽ fidem, quæ omnibus
debetur, præterea nos isti hominũ generi præ-
cipuè debere videmur, vt quorum præceptis
sumus eruditi, apud eos ipsos quod ab iis di-
dicerimus, velimus expromere. Atq; ille qui-
dẽ princeps ingenij, & doctrinæ Plato, TVM
DENIQVE FORE BEATVS RE-
SPVBL. PVTAVIT, SI AVT
DOCTI, ET SAPIENTES HO-
MINES eas regere cepissent, aut qui re-
gerẽt, omne suum studium in doctrina, ac sa-
C pientia collocassent. Hanc coniunctionem vi-
delicet potestatis ac sapientiæ, saluti censuit
ciuitatibus esse posse: quod fortasse aliquando
vniuersæ reipub. nostræ, nunc quidem pro-
fectò isti prouinciæ contigit, vt is in ea sum-
mam potestatem haberet, cui in doctrina,
cui in virtute, atque, humanitate perci-
pienda, plurimum à pueritia studij fuis-
set, & temporis. Quare cura, vt hic annus,
quid ad laborem tuum accessit, idem ad salu-
tem Asiæ prorogatus esse videatur. quoniam
in te retinendo fuit Asia fœlicior, quàm nos
in deducendo, perficere, vt lætitia prouinciæ
desiderium nostrum leniatur. Etenim si in
promerendo, vt tibi tanti honores haberen-
tur, quanti haud scio an nemini, fuisti o-
mnium diligentissimus, multò maiorem in
his honoribus tuendis adhibere diligentiam
debes. Et quidem de isto genere honorum
quid sentirem, scripsi ad te antè. Semper eos
D putaui, si vulgares essent, vileis, si tempo-
ris causa constituerentur, leueis: si verò (id
quod ita factum est) meritis tuis tribueren-
tur, existimabam multam tibi in his tuen-
dis operam esse ponendam. Quare quoniam
in istis vrbibus cum summo imperio & pote-
state versaris, in quibus tuas virtutes cõsecra-
tas, & in deorum numero collocatas vides: in
omnibus rebus, tuas statues, quas decernes,
quas ages, quid tantis hominum opinionibus.

tantis de te iudiciis, tãtis honoribus debeas, A cogitabis. Id autem erit eiuſmodi, vt conſulas omnibus, vt medeare incommodis, hominum prouideas ſaluti, vt te parentẽ Aſiæ & dici, & haberi velis. Atque huic tuæ voluntati, ac diligentiæ difficultatem magnam afferunt publicani, quibus ſi aduerſamur, ordinem de nobis optimè meritum, & per nos cum rep. coniunctum, & à nobis, & à rep. deiungemus, ſin autem omnibus in rebus obſequemur: funditùs eos perire patiemur, quorum non modò ſaluti, ſed etiam commodis conſulere debemus. Hæc eſt vna (ſi verè cogitare volumus) in toto imperio tuo difficultas. Nam eſſe abſtinentem, continere omneis cupiditates, ſuos coercere, & iuris æquabilem tenere rationem, facilem te in reb. cognoſcendis, in hominibus audiendis, admittendiſque præbere, præclarum magis eſt, quàm difficile. Non eſt enim poſitũ in labore aliquo, ſed in quadam inductione animi, atque volontate. Il- B la cauſa publicanorum quantam acerbitatem afferat ſociis, intelleximus ex ciuibus, qui nuper in portoriis Italiæ tollendis, non tam de portorio, quàm de nonnullis iniuriis portitorum querebantur. Quare non ignoro quid ſociis accidat in vltimis terris, cùm audiuerim in Italia quærelas ciuium. Hic te ita verſari, vt & publicanis ſatiſfacias, præſertim publicis malè redemtis, & ſocios perire non ſinas, diuinæ cuiuſdam virtutis eſſe videtur id eſt, tuæ. Ac primum Græcis, id quod acerbiſſimum eſt, quòd ſunt vectigales, non ita acerbum videri debet, propterea quòd ſine imperio populi Rom. ſuis inſtitutis, per ſe ipſi ita fuerũt. Nomen autem publicani aſpernari non poſſunt, qui pẽdere ipſi vectigal ſine publicano non potuerũt, quòd iis æqualiter Sylla deſcripſerat. Non eſſe autem lemores in exigẽdis vectigalib. Græcos, quam noſtros puplicanos, hinc intelligi poteſt, quòd Cannij C nuper omnes ex inſulis, quæ erant ab Sylla Rhodiis attributæ, confugerunt ad ſenatũ, nobis vt potiùs vectigal, quàm Rhodiis penderent. Quare nomen publicani neque ij debent horrere, qui ſemper vectigales fuerunt: neque ij aſpernari, qui per ſe pendere vectigal non potuerũt, neque ij recuſare, qui poſtulauerũt. Simul & illud Aſiæ cogitet, nullam à ſe neque belli externi, neque diſcordiarum domeſticarum calamitatem abfuturam fuiſſe, ſi hoc imperio non teneretur. id autem imperium cum retineri ſine vectigalibus nullo modo poſſit, æquo animo parte aliqua ſuorũ fructuũ pacẽ ſibi ſempiternã redimat, atque otium. Quod ſi genus ipſum, & nomen publicani non iniquo animo ſuſtinebũt: poterunt iis conſilio & prudentia tua reliqua videri mitiora. poſſunt in pactionibus faciendis non legem ſpectare cẽſoriam, ſed potiùs commoditatem conficiendi negotij, & liberationẽ moleſtiæ. Potes etiã D tu id facere, quod & feciſti egregiè, & facis, vt commemores, quanta ſit in publicanis dignitas, quantum nos illi ordini debeamus, vt remoto imperio, ac vi poteſtatis, & faſcium, publicanos cum Græcis gratia atque auctoritate coniungas. Sed & ab iis, de quibus optimè tu meritus es, & qui tibi omnia debẽt, hoc petas, vt facilitate ſua, nos eam neceſſitudinem, quæ eſt nobis cum publicanis, obtinere, & conſeruare patiantur. Sed quid ego te hæc hortor, quæ tu nõ modo facere potes tua ſponte, ſine cuiuſquam præceptis, ſed etiam magna iam ex parte perfeciſti? non enim deſiſtũt nobis agere quotidie gratias honeſtiſſimę, & maximæ ſocietates: quod quidem mihi idcircò iucundius eſt, quòd idem faciũt Græci. DIFFICILE EST AVTEM EA, QVAE COMMODIS, vtilitate, & propè natura diuerſa ſunt, voluntate coniungere. At ea quidem, quæ ſuprà ſcripta ſunt, non vt te inſtituerem, ſcripſi (neque enim prudentia tua cuiuſquam præcepta deſiderant) ſed me in ſcribendo commemoratio tuæ virtutis delectauit? quamquam in his literis longior fui, quàm aut vellem, aut quàm me putaui fore. Vnum eſt, quod tibi ego præcipere non deſinam, neque te patiar (quantum in me erit) cum exceptione laudari. Omnes enim, qui iſtinc veniunt, ita de tua virtute, integritate, B humanitate commemorant, vt in tuis ſummis laudibus excipiant vnam iracundiam. *Quod vitium, cùm in hac priuata, quotidianaque* vita leuis eſſe animi, atque infirmi videtur: *tum verò nihil eſt tam deforme, quàm ad ſummum imperium etiam acerbitatem naturæ ad*iungere. Quare illud non ſuſcipiam, vt quæ de iracundia dici ſolent à doctiſſimis hominibus, ea tibi nunc exponam, cùm & nimis longus eſſe nolim, & ex multorum ſcriptis ea facilè poſſis cognoſcere. Illud, quod eſt epiſtolæ proprium, vt is, ad quem ſcribitur, de iis rebus, quas ignorat, certior fiat, prætermittendum eſſe non puto. Sic ad nos omnes ferè deferunt, nihil, cùm abſit iracundia te fieri poſſe iucundius. Sed cùm te alicuius improbitas peruerſitaſque commouerit, ſic te animo incitari, vt ab omnibus tua deſideretur humanitas. Quare quoniam in eam rationẽ vitæ nos non tam cupiditas quædam gloriæ, quàm res C ipſa, ac fortuna deduxit, vt ſempiternus ſermo hominum de nobis futurus ſit: caueamus, quantum efficere, & conſequi poſſumus, ne quod in nobis inſigne vitium fuiſſe dicatur. Neque ego hoc nunc contendo, *quod fortaſſe cùm in omni natura, tum iam in noſtra ætate difficile eſt, mutare animum, & ſiquid eſt penitus inſitum moribus,* id ſubitò euellere: ſed te illud admoneo, vt, ſi hoc planè vitare non potes, quòd antè occupatur animus ab iracundia, quàm prouidere ratio potuit, ne occuparetur: ſic te antè compares, quotidieque meditere, reſiſtendum eſſe iracundiæ, cùmque ea maximè animum moueat, *tum tibi eſſe diligentiſſime linguam continendam: quæ quidem mihi virtus non* interdum minor videtur, quàm omnino non iraſci. Nam illud non ſolùm eſt grauitatis, ſed nonnumquam etiam lenitudinis. Moderari vero & animo, & orationi, cùm ſis iratus, aut etiam tacere, & tenere in ſua poteſtate motum animi, & dolorem, etſi non eſt perfectæ D ſapientiæ, tamen eſt non mediocri ingenij. Atque in hoc genere multo te eſſe iam commodiorem, mitiorémque nuntiant. Nullæ tuæ vehementiores animi concitationes, nulla maledicta ad nos, nullæ contumeliæ perferuntur: quæ cùm abhorrent à literis, ab humanitate, tum vero contraria ſunt imperio, ac dignitati. *Nam ſi implacabiles iracundiæ ſint: ſumma eſt acerbitas: ſin autem exorabiles:*

erabiles; summa leuitas: quæ tamen (vt in A malis) acerbitati anteponenda est. Sed quoniam primus annus habuit de hac reprehensione plurimum sermonis, credo, propterea quòd tibi hominum iniuriæ, quòd auaritia, quòd insolentia præter opinionem accidebat, & intolerabilis videbatur: secundus autē multò lenior, quod & consuetudo, & ratio, & (vt ego arbitror) meæ quoque literæ te patientiorem, leniorémque fecerunt: tertius annus ita esse debet emendatus, vt ne minimam quidem rem quisquam possit vllam reprehēdere. Ac iam hoc loco non hortatione, neque præceptis, sed precibus tecum fraternis ago, totum vt animum, curam, cogitationémque tuam ponas in omnium laude vndique colligenda. Quòd si in mediocri statu sermonis, ac prædicationis nostræ res essent: nihil abs te eximium nihil præter aliorum consuetudinem postularetur. Nunc verò propter earum rerum, in quibus versati sumus, splendorem, & magnitudinem, nisi summam lau- B dem ex ista prouincia assequimur, vix videmur summam vituperationem posse vitare. Ea nostra ratio est, vt omnes boni cùm faueāt, cùm etiam à nobis omnem diligentiam, virtutémque & postulent, & exspectent: omnes autem improbi, quod cum iis bellum suscepimus sempiternum, vel minima re ad reprehēdendum contenti esse videantur. Quare quoniam eiusmodi theatrum totius Asiæ virtutibus est datum, celebritate refertissimum, magnitudine amplissimum, iudicio eruditissimū, natura autem ita resonans, vt vsque Romam significationes, vocésque referantur: contende quæso, atque elabora, non modo vt his rebus dignus fuisse, sed etiam vt illa omnia tuis artibus superasse videare. Et quoniam mihi casus vrbanam in magistratibus administrationem reip. tibi prouincialem dedit, etsi mea pars nemini cedit, fac, vt tua ceteros vin- C cat. Simul & illud cogita, nos non de reliqua, & sperata gloria iā laborare, sed de parta dimicare. Quæ quidem non tam expetenda fuit quàm tuenda nobis est. Ac si mihi quidquam esset abs te separatum, nihil amplius desiderarem hoc statu qui mihi iam partus est. Nunc verò res sic sese habet, vt, nisi omnia tua facta, atque dicta nostris rebus istinc respondeant, ego me meis tantis laboribus, tantísque periculis, quorum tu omniū particeps fuisti, nihil consecutum putē. Quòd si vt amplissimum nomen consequeremus, vnus præter ceteros adiuuisti: certè idem vt id retineamus, præter ceteros laborabis. Non est tibi his solis vtendum existimationibus, ac iudiciis, qui nunc sunt, hominum, sed iis etiam, qui futuri sunt: quamquam illorum eius verius iudicium, obtrectatione, & maleuolentia liberatum. Denique illud etiam debes cogitare, non te tibi soli gloriam quærere: quod D si esset, tamen non negligeres, præsertim cum amplissimis monumentis consecrare voluisses memoriam nominis tui: sed ea tibi est communicanda mecum prodenda liberis nostris. In qua cauendum est, ne, si negligentior fueris, non solùm tibi parum consuluisse, sed tuis etiam inuidisse videaris. Atque hæc non eo dicuntur, vt te oratio mea dormientem excitasse, sed potiùs vt currentem incitasse

A videatur. Facies enim perpetuò, quæ fecisti, vt omnes æquitatem tuam, temperantiam, seueritatem, integritatémque laudent. Sed me quædam tenet, propter singularem amorem, infinita in te auiditas gloriæ: quamquam illud existimo, cùm iam tibi Asia, sicut vnicuique sua domus, nota esse debeat, cùm ad tuā summam prudentiam tantus vsus accesserit, nihil esse, quod ad laudem attineat quod tu non optimè perspicias, & tibi non sine cuiusquam hortatione, in mentem veniat quotidie. Sed ego, qui cùm tua lego, te audire, & qui, cùm ad te scribo, tecum loqui videor: idcirco & tua longissima quaque epistola maximè delector, & ipse in scribendo sæpe sum longior. Illud te ad extremum & oro, & hortor, vt tanquam poetæ boni, & actores industrii solent, sic tu in extrema parte, & conclusione muneris, ac negotii tui diligentissimus sis, vt hic tertius annus imperii tui, tanquam tertius actus perfectissimus, atque orna- B tissimus fuisse videatur. Id facillimè facies, si me (cui semper vni magis, quàm vniuersis, placere voluisti) tecum semper esse putabis, & omnibus iis rebus, quas dices, ac facies, interesse. Reliquum est, vt te orem, vt valetudini tuæ, si me, & tuos omneis valere vis, diligentissimè seruias.

MARCVS Q. FRATRI, S. 2

STATIVS ad me venit ad VIII. Kalend. Nouembr. eius, aduentum, quòd ita scripsisti, direptum iri te à tuis, dum is abesset, molestus mihi fuit. Quòd autem exspectationem tui, concursúmque eum, qui erat futurus, si vnà tecum decederet, neque antea visus esset, sustulit, id mihi non incommodè visum est accidisse. Exhaustus enim est sermo hominum, & multis emissæ iam eiusmodi voces, ἀλλὰ αἰεί τινα φῶτα μέγαν quæ te absente confecta C esse lætor. Quod autem idcirco à te missus est, mihi vt se purgaret, id necesse minimè fuit. Primum enim numquam ille mihi fuit suspectus: neque ego, quæ ad te de illo scripsi, scripsi meo iudicio: sed *cùm ratio, salúsque omnium nostrûm, qui ad rempublicam accedimus, non veritate solùm, sed etiam fama* nitetur, sermones ad te aliorum semper, non mea iudicia perscripsi. Qui quidem quàm frequentes essent, & quàm graues, aduentu suo Statius ipse cognouit. Etenim interuenit nōnullorum querelis, quæ apud me de illo ipso habebantur: & sentire potuit, sermones iniquorum in suum potissimum nomen erumpere. Quod autem me maximè mouere solebat, cùm audiebam illum plus apud te posse, quàm grauitas illius ætatis, & imperii prudentia postularet (quàm multos enim mecum egisse putas, vt se Statio commendarem? D quàm multa autem ipsum ἀφελῶς mecum in sermone ita protulisse:) id mihi non placuit: monui, suasi, deterrui. Quibus in rebus etiamsi fidelitas summa est (quod prorsus credo, quoniam tu ita iudicas) tamen species ipsa tam gratiosi liberti, aut serui, dignitatem habere nullam potest. Atque hoc sic habeto (nihil enim nec temerè dicere, nec astutè reticere debeo) materiam omnem sermonum eorum, qui de te detrahere velint,

Statium dedisse: & anteà tantùm intelligi potuisse, iratos tuæ seueritati esse nonnullos: hoc manumisso, iratis, quod loquerentur, non defuisse. Nunc respondebo ad eas epistolas, quas mihi reddidit L. Cæsius: cui, quoniam ita te velle intelligo, nullo loco deero. Quarum altera est de Blandenio Zeuxide, quem scribis certissimum matricidam tibi à me intimè commendari. Qua de re, & hoc de genere toto, ne fortè me in Græcos tam ambitiosum factum esse mirere, pauca cognosce. Ego cùm Græcorum querelas nimiùm valere sentirem, propter hominum ingenia ad fallendum parata: quoscumque de te queri audiui quacumque potui ratione placaui. Primùm Dionysipolitas, qui erant inimicissimi mei, lenini: quorum principem Hermippum non solùm sermone meo, sed etiam familiaritate deuinxi. Ego Apameusem Ephesium, ego leuissimum hominem, Megaristum Antandrium, ego Niciam Smyrnæum, ego nugas maximas omni mea comitate sum complexus, Nymphontem etiam Colophonium, quæ feci omnia, non quò me, aut ij homines, aut tota natio delectaret: pertæsum est leuitatis, assentationis, animorum, non officiis, sed temporibus, seruientium. Sed, vt ad Zeuxim reuertar: cùm is de M. Cascellii sermone secum habito, quæ tu scribis, ea ipsa loqueretur, obstiti eius sermoni, & hominem in familiaritatem recepi. Tu autem quæ fuerit cupiditas tanta nescio, quod scribis, cupiisse te, quoniam Smyrnæ duos Mysos insuisses in culeum, simile in superiore parte prouinciæ edere exemplum seueritatis tuæ: & idcirco Zeuxim elicere omni ratione voluisse: quem adductum in iudicium fortasse dimitti non oportuerit: conquiri verò, & elici blanditiis (vt tu scribis) ad iudicium, necesse non fuit, cum præsertim hominem, quem ego & ex suis ciuibus, & ex multis aliis quotidie magis cognosco nobiliorem esse propè, quàm ciuitatem suam. At enim Græcis solis indulgeo. Quid? L. Cæcilium nónne omni ratione placaui? quem hominem? qua ira? quo spiritu? quem denique præter Tuscenium, cuius causa sanari non potest, non mitigaui? Ecce supra caput homo leuis, ac sordidus, sed tamen equestri censu Catienus: etiam is lenietur. Cuius tu in patrem quod fuisti asperior, non reprehendo: certò enim scio te fecisse cum causa. Sed quid opus fuit eiusmodi literis quas ad ipsum misisti? illum crucem sibi ipsum constituere, ex qua eū tu ante detraxisses: te curaturū, fumo vt combureretur, plaudente tota prouincia. Quid verò ad C. Fabium, nescio quem (nam eam quoque epistolam T. Gatienus circumgestat) renuntiari tibi, Licinium plagiarium cum suo pullo miluino tributa exigere? Deinde rogas Fabium, vt & patrem & filium viuos comburat, si possit: sin minùs, ad te mittat, vti iudicio comburatur. Hæc literæ abs te per iocum missæ ad C. Fabium, si modò sunt tuæ, cùm leguntur, inuidiosam atrocitatem verborum habent. Ac, si omnium mearum literarum præcepta repetes, intelliges nihil esse à me, nisi orationis acerbitatem, & iracundiam, &, si fortè, rarò literarum missarum indiligentiam reprehensam. Quibus quidem in rebus si apud te plus auctoritas mea, quam tua

A siue natura paulo acrior, siue quædam dulcedo iracundiæ, siue dicendi sal, facetiæque valuissent, nihil sanè esset, quòd nos pœniteret. Et mediocri me dolore putas affici, cum audiam, qua sit existimatione Virgilius, qua tuus vicinus Cn. Octauius? Nam si te interioribus vicinis tuis, Ciliensi, & Syriaco anteponis, valde magnum facis. Atque is dolor est, quòd cùm ii quos nominaui, te innocentia non vincant, vincunt tamen artificio beneuolentiæ colligendæ, qui neque Cyrum Xenophontis, neque Agesilaum nouerint: quorū regum summo in imperio nemo vnquam verbum vllum asperius audiuit. Sed hæc à principio tibi præcipiens, quantum profecerim, non ignoro. Nunc tamen decedens (id quod mihi iam facere videris) relinque, quæso, quàm iucundissimam memoriam tui. Successorem habes perblandum: cetera valde illius aduentu tuo requirentur. In literis mittendis (vt sæpe ad B te scripsi) nimiùm te inexorabilē præbuisti. Tolle omneis, si potes, iniquas, tolle inusitatas, tolle contrarias. Statius mihi narrauit, scriptas ad te solere afferri ab se legi: &, si iniquæ sint, fieri te certiorē: antequam vero ipse ad te venisset, nullum delectum literarū fuisse: ex eo esse volumina selectarum epistolarum quæ reprehendi solerent. Hoc de genere mihi te nunc quidem moneo: serò est enim, ac scire potes multa me variè, diligentérque monuisse. Illud tamen, quod Theopompo mandaui, cùm essem admonitus ab ipso, vide per homines amanteis tui, quod est facile, vt hęc genera tollantur epistolarum: primùm iniquarum: deinde contrariarum: tum absurdè, & inusitatè scriptarum: postremò in aliquem contumeliosarum. Atque ego hæc tam esse, quàm audio non puto: & si sunt occupationibus tuis minus aduersa, nunc perspice & purga. Legi epistolam, quam ipse C scripsisse Sylla nomenclator dictus est, non probandam: legi nonnullas iracundas. Sed tempore ipso de epistolis. Nam cùm hanc paginam tenerem, L. Flauius, prætor designatus ad me venit, homo mihi valde familiaris. Is mihi, te ad procuratores suos literas misisse: quæ mihi visæ sunt iniquissimæ: ne quid de bonis quæ L. Octauij Nasonis fuissent, cui L. Flauius heres est, diminuerent antè quam C. Fundanio pecuniam soluissent. Itemque misisse Apollonienses, nē de bonis, quæ Octauij fuissent, diminui paterentur, priusquam Fundanio debitum solutum esset. Hæc mihi verisimilia non videntur: sunt enim à prudentia tua remotissima. Ne diminuat heres? Quid si inficiatur? Quid omnino nō debetur? Quid? prætor solet iudicari deberi? Quid? ego Fundanio non cupio? non amicus sum? non misericordia moueor? nemo magis: SED VIA IVRIS EIVSMODI EST QVI- D BVSDAM IN REBVS, VT NIHIL SIT LOCI GRATIAE. Atque ita mihi dicebat Flauius scriptum in ea epistola, quam tuam esse dicebat, te aut quasi amicis tuis gratias acturum, aut quasi inimicis incommoda laturum. Quid multa? ferebat grauiter id vehementer mecum querebatur, orabatque, vt ad te quam diligentissimè scriberem: quod facio, & te prorsus vehementer etiam atque etiam rogo, vt & procuratoribus

Flauij

Flauij remittas diminuendo. & de Apolloniensibus, nequid perscribas quod contra Flauium sit amplius, & Flauij causa, & scilicet Pompeij, facias omnia. Nolo meaius fidius ex tua iniuria in illum, tibi liberalem me videri. sed & te oro, vt tu ipse auctoritatem, & monumentum aliquod decreti, aut literarum tuarum relinquas, quod sit ad Flauii rem, & ad causam accommodatum. Fert enim grauiter homo & mei obseruantissimus, & sui iuris, dignitatisque retinens se apud te neque amicitia, neq; iure valuisse: &, vt opinor, Flauii aliquando rem & Pompeius, & Cæsar tibi comendarunt: & ipse ad te scripserat Flauius, & ego certè. Quasi si vlla res est, quam tibi me faciendam petente putes, hæc ea sit. Si me amas, cura, elabora, perfice, vt Flauius & tibi & mihi quàm maximas gratias agat. hoc te ita rogo, vt maiore studio rogare non possim. Quòd ad me de Hermis scribis, mihi mehercule, valde molestum fuit. Literas ad te parum fraternè scripseram: quas oratione Diodoti, Lucullii liberti, commotus, de pactione statim quod audieram, iracundiùs scripseram, & reuocare cupiebam. huic tu epistolæ non fraternè scriptæ, fraternè debes ignoscere: De Censorino, Antonio, Cassio Sceuola, te ab iis diligi (vt scribis) vehementer gaudeo. cetera fuerunt in eadem epistola grauiora, quàm vellem, ὀρθὰν τὰν ναῦν & ἅπαξ θανεῖν. Maiora ista erunt. Meæ obiurgationes fuerunt amoris plenissimæ, quæ sunt nonnullæ, sed tamen mediocres, & paruæ potiùs. Ego te numquam vlla in re dignum minima reprehensione putassem, cùm te sanctissimè gereres, nisi inimicos multos haberemus. Quæ ad te aliqua admonitione aut obiurgatione scripsi, scripsi propter diligentiam cautionis meæ, in qua & maneo, & manebo, & idem vt facias, non desistam rogare. Attalus Iphemenus mecum egit, vt se ne impedires, quo minùs quod ad Q. Publiceni statuam decretum est, erogaretur: quod ego te & rogo, & admoneo, ne talis viri, tamque nostri necessarii, honorem minui per te, aut impediri velis. Præterea Aesopi tragœdi, nostri familiaris, Licinius seruus, tibi notus, aufugit. Is Athenis apud Patronem Epicureum pro libero fuit. inde in Asiam venit. Postea Plato quidam Sardianus, Epicureus, qui Athenis solet esse multùm, & qui tum Athenis fuerat, cùm Licinius eo venisset, cùm eum fugitiuum postea esse ex Aesopi literis cognosceret, hominem comprehendit, & in custodiam Ephesi tradidit: sed in publicam, vel in pistrinum, non satis ex literis eius intelligere potuimus. Tu, quoquo modo, quoniam Ephesi est, hominem inuestiges velim, summáque diligentia, vel tecum deducas. Noli spectare, quanti homo sit: parui enim pretii est, qui iam nihil sit: sed tanto dolore Aesopus est affectus propter serui scelus, & audaciam, vt nihil ei gratius facere possis, quàm si illum per te recuperarit. Nunc ea cognosce, quæ maximè exoptas. Remp. funditus amisimus adeo vt Cato, adolescens nullius consilii, sed tamen ciuis Ro. & Cato, vix viuus effugeret, quòd, cùm Gabinium de ambitu vellet postulare, nequid prætores diebus aliquot adiri possent, vel potestatem sui facerent, in concionem a-

A scendit, & Pompeium priuatus dictatorem appellauit, propius nihil est factum, quàm vt occideretur. Ex hoc, qui sit status totius reip. videre potes. Nostræ tamen causæ non videntur homines defuturi, mirandum in modum profitentur, offerunt se pollicentur: & quidé cùm spe sum maxima, tum maiore etiam animo. spero superiores fore nos: confido animo, vt in hac republ. ne casum quidem vllum pertimescam: sed tamen res sic se habet. Si diem nobis Clodius dixerit: tota Italia concurret, vt multiplicata gloria discedamus, sin autem vi agere conabitur: spero fore, studiis non solùm amicorum, sed etiam alienorum, vt vi resistamus. Omnes & se, & suos liberos, amicos, clienteis, libertos, seruos, pecunias denique suas pollicentur. Nostra antiqua manus bonorum ardet studio nostri, atque amore. Siqui antea, aut alieniores fuerant, aut languidiores, nunc horum regum odio, se

B cum bonis coniungunt. Pompeius omnia pollicetur, & Cæsar: quibus ego ita credo, vt nihil de mea comparatione diminuam. Tribuni pleb. dess. sunt nobis amici. c o s s. se optime ostendunt Prætores habemus amicissimos, & acerrimos ciueis, Domitium, Nigidium, Memmium, Lentulum: bonos etiam alios: sed hos singulareis. Quare magnum fac animum habeas, & spem bonam. De singulis tamen rebus, quæ quotidie gerantur, faciam te crebrò certiorem.

MARCVS Q. FRATRI, S.

MI frater, mi frater, mi frater, túne id veritus es, ne ego, iracundia aliqua adductus, pueros ad te sine literis miserim? aut etiã ne te videre noluerim? Ego tibi irascerer? tibi ego possem irasci? scilicet: tu enim me afflixisti: tui me inimici, tua me inuidia, ac non ego te misere perdidi. Meus ille laudatus

C consulatus, mihi te, liberos patriam fortunas: tibi velim ne quid eripuerit, præter vnum me. Sed certè à te mihi omnia semper honesta, & iucunda ceciderunt. A me tibi luctus meæ calamitatis, metus tuæ, desiderium, mæror, solitudo. Ego te videre noluerim? Immò verò me à te videri nolui. Non enim vidisses fratrem tuum: non eum, quem reliqueras: non eum, quem noras: non eum quem discedens flentem, prosequentem proficiscens dimiseras: ne vestigium quidem eius. nec simulachrum: sed quandam effigiem spirantis mortui. Atque vtinam me mortuum priùs vidisses, aut audisses. Vtinam te non solùm vitæ, sed etiam dignitatis meæ superstitem reliquissem. Sed testor omneis deos, me hac vna voce morte esse reuocatum, quòd omnes in mea vita partem aliquam tuæ vitæ repositam esse dicebant. Quare peccaui, sceleratéque feci, nam si cecidissem, mors i-

D psa meam pietatem: amorémque in te facilè defenderet. Nunc commisi, vt viuo me careres, viuo me aliis indigeres: mea vox in domesticis periculis potissimum occideret, quæ sæpe alienissimis præsidio fuisset. Nam quòd ad te pueri sine literis venerunt, quoniam vides non fuisse iracundiæ causa, certè pigritia fuit, & quædam infinita vis lacrymarum, & dolorum. Hæc ipsa me quo fletu

putas scripsisse? eodem quo te legere certò
scio. An ego possum, aut non cogitare aliquã-
do de te, aut vmquam sine lacrymis cogita-
re? Cùm enim te desidero, fratrem solum de-
sidero. Ego verò suauitate propè fratrem,
propè æqualem, obsequio filium, consilio pa-
rentem. Quid mihi sine te vmquam, aut tibi
sine me iucundum fuit? Quid, quòd eodem
tempore desidero filiam? qua pietate, qua
modestia, quo ingenio? effigiem oris, sermo-
nis, animi mei? Quid filium venustissimum
mihique dulcissimum: quem ego ferus, ac fer-
reus è complexu dimisi meo, sapientiorem
puerum quàm vellem. sentiebat enim mise-
riam quid ageretur. Quid verò tuum filium?
quid? imaginem meam, quam meus Cicero,
& amabat, vt fratrem, & iam, vt maiorem
fratrem, verebatur? Quid quod mulierem
miserrimam, fidelissimam coniugem, me pro-
sequi non sum passus, vt esset qui reliquias
communis calamitatis communeis liberos
tueretur? Sed tamen, quoquo modo potui,
scripsi, & dedi literas ad te Philogono, liber-
to tuo, quas credo tibi postea redditas esse:
in quibus idem te hortor, & rogo, quod pue-
ri tibi verbis meis nunciarunt, vt Romam
protinus pergas, & properes. Primùm enim
te præsidio esse volui, si qui essent inimici quo-
rum crudelitas nondum esset nostra calamita-
te satiata. Deinde congressus nostri lamen-
tationem pertimui: digressum verò non tu-
lissem: atque etiam idipsum, quod tu scri-
bis, metuebam, ne à me distrahi non posses.
His de caussis hoc maximum malum, quòd te
non vidi, quo nihil amantissimis, & coniun-
ctissimis fratribus acerbius, ac miserius vi-
detur accidere potuisse: minùs acerbum, mi-
nùs miserum fuit, quàm fuisset tum congres-
sio, tum verò digressio nostra. Nunc, si po-
tes, id quod ego, qui fortis tibi semper vi-
debar, non possum, erige te, & confirma, si
qua subeunda dimicatio erit. Spero, siquid
mea spes habet auctoritatis, tibi & integrita-
tem tuam, & amorem in te ciuitatis, & ali-
quid etiam misericordiam nostri, præsidii la-
turam, sin eris ab isto periculo vacuus: ages
scilicet, siquid agi posse de nobis putabis, de
quo scribunt ad me quidem multi multa, &
se sperare demonstrant: sed ego, quid sperem
non despicio, cùm inimici plurimùm valeant,
amici partim deseruerint me, partim etiam
prodiderint: qui in meo reditu fortasse re-
prehensionem sui sceleris pertimescant. Sed
ista qualia sint, tu velim perspicias, mihique
declares. Ego tamen, quamdiu tibi opus e-
rit, siquid periculi subeundum videbis, vi-
uam: diutius in hac vita esse non possum. Ne-
que enim tantum virium habet vlla aut pru-
dentia, aut doctrina, vt tantum dolorem pos-
sit sustinere. Scio fuisse & honestius morien-
di tempus, & vtilius: sed hoc non solùm: mul-
ta alia prætermisi: quæ si queri velim præ- D
terita, nihil agam, nisi vt augeam dolorem
tuum, indicem stultitiam meam. Illud qui-
dem nec faciendum est, nec fieri potest, me
diutius, quàm aut tuum tempus, aut firma
spes postulabit, in tam misera, tamque tur-
pi vita commorari: vt, qui modò fratre fue-
rim, liberis, coniuge, copiis, genere ipso
pecuniæ beatissimus: dignitate, auctoritate,

A existimatione, gratia non inferior, quàm
qui vnquam fuerunt amplissimi: is nunc in
hac tam afflicta, perditáque fortuna, neque
me, neque meos legere diutius possim. Quare
quid ad me scripsisti de permutatione? quasi
verò nunc me non tuæ facultates sustineant.
Qua in re ipse video miser, & sentio, quid
sceleris admiserim, cùm de visceribus tuis, &
filii tui, satisfacturus sis, quibus debes: ego
acceptam ex ærario pecuniam tuo nomine
frustra dissiparim. Sed tamen & M. Antonio,
quantum tu scripseras & Cæpioni tantundem
solutum est: mihi ad id, quod cogito, hoc
quod habeo satis est, siue enim restituimur,
siue desperamur, nihil amplius opus est. Tu
si forte quid erit molestiæ, te ad Crassum, &
ad Callidium conferas, censeo. Quantum
Hortensio credendum sit, nescio me summa
simulatione amoris, summáque assiduitate
quotidiana sceleratissimè, insidiosissiméque
B tractauit, adiuncto quoque Arrio: quorum
ego consiliis, promissis præceptis destitutus
in hanc calamitatem incidi. Sed hæc occul-
tabis, nequid obsit. Illud caueto: & eò puto
per Pomponium fouendum tibi esse ipsum
Hortensium, ne ille versus, qui in te erat col-
latus cùm ædilitatem petebas, de lege Aure-
lia, falso testimonio confirmetur. Nihil enim
tam timeo, quàm ne, cùm intelligant homi-
nes, quantum misericordiæ nobis tuæ preces,
& tua salus allatura sit, oppugnent te vehe-
mentiùs. Messalam tui studiosum esse arbi-
tror: Pompeium etiam simulatorem puto.
Sed hæc vtinam non experiare: quod preca-
rer deos, nisi meas preces audire desiissent.
Veruntamen precor, vt his infinitis nostris
malis contenti sint: in quibus non modò ta-
men nullius inest peccati infamia: sed omnis
dolor est, quòd optimè factis pœna est maxi-
ma constituta. Filiam meam, & tuam, Cicero-
C némque nostrum, quid ego, mi frater, tibi com-
mendem? quin illud mæreo, quod tibi non
minorem doloré illorum orbitas affert, quàm
mihi. Sed te incolumi, orbi non erunt. Re-
liqua, ita mihi salus aliqua detur, potestas-
que in patria moriendi, vt me lacrymæ non
sinunt scribere. Etiam Terentiam velim tue-
are, mihique de omnibus rescribas. Sic for-
tis, quoad rei natura patiatur. Idibus Iuniis,
Thessalonicæ.

MARCVS Q. FRATRI, S. 4

AMABO te, mi frater, ne, si vno meo fa-
cto & tu, & omnes mei corruistis, impro-
bitati & sceleri meo potiùs, quàm imprudentiæ
misericordiæque assignes, nullum est
meum peccatum, nisi quod iis credidi, a qui-
bus nefas putaram esse me decipi, aut etiam
quibus ne id expedire quidem arbitrabar. In-
timus, proximus, familiarissimus quisque
aut sibi pertimuit, aut mihi inuidit. Ita mihi
nihil misero præter fidem amicorum, cautum
meum consilium fuit. Quòd si te satis innocé-
tia tua & misericordia hominum vindicat
hoc tempore à molestia: perspicis profecto
ecquænam nobis spes salutis relinquatur. Nã
me Pomponius & Sextius, & Piso noster ad-
huc Thessalonicæ retinuerunt, cùm discedere
propter nescio quos motus vetarent, verùm

ego magis exitum, illorum literis, quàm spe certa exspectabam. Nam quid sperem, potentissimo inimico, dominatione obtrectatorum, infidelibus amicis, pluribus inuidis? Denotius autem tribunus pl. est ille quidem in me officiosissimus, Sextius, & spero, Curtius, Milo, Fadius, Gratidius: sed valde aduersante Clodio: qui etiam priuatus eadem manu poterit conciones concitare: deinde etiam intercessor parabitur. Hæc mihi proficiscenti non proponebantur: sed sæpe triduò summa cum gloria dicebar esse rediturus. Quid tu igitur? inquies. Quid? multa conuenerunt, quæ mentem exturbarent meam: subita defectio Pompeij, alienatio COSS. etiam prætorum timor, publicanorum arma, lacrymæ meorum me ad mortem ire prohibuerunt quod certè & ad honestatem, & ad effugiendos intolerabiles dolores fuit aptissimum. Sed de hoc scripsi ad te in ea epistola, quam Phaetonti dedi. Nunc tu, quoniam in tantum luctum, B & laborem detrusus es, quantum nemo vnquam: si releuare potes communem casum misericordia hominum scilicet incredibile quiddam assequeris, sin planè occidimus (me miserum) ego omnibus meis exitio fuero, quibus antè dedecori non eram. Sed tu, vt antè ad te scripsi, perspice rem, & pertenta: & ad me, vt tempora nostra, non vt amor tuus fert, verè perscribe. Ego vitam, quoad putabo tua interesse, aut ad spem seruandam esse retinebo. Tu nobis amicissimum Sextium cognosces: credo tua causa, vel Lentulum, qui erit COS. quamquã sunt facta verbis difficiliora. Tu & quid opus sit, & quid sit, videbis omnino. Si tuam solitudinem, communemque calamitatem nemo despexerit: aut per te confici aliquid, aut nullo modo poterit, sin te quoque inimici vexare cœperint, ne cessaris. Non enim gladiis tecum, sed litibus agetur. Verùm hæc absint velim. Te oro, vt ad me de omnibus rebus scribas, & in me animi potiùs, aut cõsilii putes minùs esse, quàm antea: amoris verò, & officii non minùs.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD QVINCTVM FRATREM, Liber II.

MARCVS Q. FRATRI, S. D.

EPISTOLAM quam legisti, manè dederam: sed fecit humaniter Licinius, quòd ad me, misso senatu, vesperi venit, vt, siquid esset actum, ad te (si mihi videretur) perscriberem. Senatus fuit frequentior, quàm putabamus esse posse mense Decembri sub dies festos. Consulares nos fuimus, & duo consules designati P. Seruilius, M. Lucullus: Lupus, Volcatius, Glabrio præt. Sanè frequẽtes fuimus: omnino ad ducentos. Commorat exspectationem Lupus. egit causam agri Campani sanè accuratè, auditus est magno silentio, materiam rei non ignoras, nihil ex nostris actionibus prætermisit. Fuerunt nonnulli aculei in C. Cæsarem, contumeliæ in Gellium, expostulationes cum absente Pompeio. Causa D verò perorata, sententias se rogaturum negauit, ne quod onus simultatis nobis imponeret. Ex superiorum temporum conuitiis, & ex præsenti silentio, quid senatus sentiret, se intelligere dixit. Milo cœpit dimittere. Tum Marcellinus, Noli, inquit, ex taciturnitate nostra, Lupe, quid aut probemus hoc tempore, aut improbemus, iudicare. Ego, quod ad me attinet, idemque arbitror ceteros, idcirco taceo, quòd non existimo, cùm Pompeius absit, C causam agri Campani agi conuenire. Tum ille, se senatum negauit tenere. Racilius surrexit, & de iudiciis referre cœpit. Marcellinum quidem primum rogauit. Is cùm grauiter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus questus esset: sententiam dixit, vt ipse iudices per præt. vrbanum sortiretur iudicum sortitione facta, comitiã haberentur: qui iudicia impediuisset, eum contra remp. esse facturum. Approbata valde sententia, C. Cato contrà dixit, & Cassius, maxima acclamatione senatus, cum comitia iudiciis anteferret. Philippus assensit Lentulo. Postea Racilius de priuatis me primum sententiam rogauit. Multa feci verba de toto furore, latrocinióque P. Clodij: eum, tanquam reum, accusaui multis, & secundis admurmurationibus cuncti senatus. Orationem meam collaudauit satis multis verbis, non mehercule indisertè Seuerus Antistius: isque iudiciorum D causam suscepit, antiquissimamque se habiturum dixit. Ibatur in eam sententiam. Tum Clodius rogatus, diem dicendo eximere cœpit, furebat, à Racilio se contumaciter, vrbanéque vexatum. Deinde eius operæ repente à Græcostasi, & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt, opinor in Q. Sextilium, & amicos Milonis, incitatæ. Eo metu iniecto repente magna querimonia omnium discessimus. Habes acta vnius diei, reliqua, vt arbitror, in mensem Ianuarium reiicientur. De

tribunis pleb. longè optimum Racilium habemus videtur etiam Antistius amicus nobis fore, nam Plancius, totus noster est. Fac, si me amas, vt consideratè, diligentérque nauiges de mense Decembr.

MARCVS Q. FRATRI, S. 2

NON occupatione, qua eram sanè impeditus, sed paruula lippitudine adductus sum, vt dictarem hanc epistolam: & non, vt soleo ad te, ipse scriberem. Et primùm me tibi excuso in eo ipso, in quo te accuso, me enim adhuc nemo rogauit, numquid in Sardiniam vellem: te puto sæpe habere, etsi non semper, qui, numquid Romam velis, quærant. Quòd ad me de Lentuli, & Sexti nomine scripsisti, locutus sum cum Cincio. Quomodo res se habet, non est facillima, sed habet profectò quiddam Sardinia appositum ad recordationem præteritæ memoriæ. Nam, vt ille Gracchus augur, posteaquam in istam prouinciam venit, recordatus est. quid sibi, in campo Martio comitia consulum habenti, contra auspicia accidisset: sic tu mihi videris in Sardinia de forma Minuciana, & de nominibus Pomponianis in otio recogitasse. Sed ego adhuc emi nihil. Culleonis auctio facta est. Tusculano emtor nemo fuit. si conditio valde bona fuerit. fortasse non omittam. De ædificatione tua, Cyrum vrgere non cesso, spero eum in officio fore, sed omnia sunt tardiora, propter furiosæ ædilitatis exspectationem. Nam comitia sine mora futura videntur: edicta sunt ad XI. Kalend. Febr. Te tamen solicitum esse nolo, omne genus à nobis cautionis adhibebitur. De rege Alexandrino factum est. s.c. Cum multitudine eum reduci, periculosum reip. videri. Reliqua cùm esset in senatu contentio, Lentulúsne, an Pompeius reduceret. obtinere causam Lentulus videbatur. In ea re nos & officio erga Lentulum mirificè, & voluntati Pompeij præclarè satisfecimus. sed per obtrectatores. Lentuli res calumnia extracta est. Consecuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. Quid futurum sit latrocinio tribunorum, non diuino: sed tamen suspicor, per vim rogationem Caninium perlaturum. In ea re Pompeius quid velit, non dispicio. Familiareis eius quid cupiant, omnes vident. Creditores verò regis apertè pecunias suppeditant contra Lentulum. Sine dubio res à Lentulo remota videtur esse, cum magno meo dolore: quamquam multa fecit, quare, si fas esset, iure ei succensere possemus. Tu, si ita expedit, velim quamprimùm bona, & certa tempestate conscendas, ad méque venias, innumerabiles enim res sunt, in quibus te quotidie in omni genere desiderem. Tui nostrique valent. XIIII. Kalend. Febr.

MARCVS Q. FRATRI, S. 3

SCRIPSI ad te antea superiora: nunc cognosce postea quæ sint acta. A Kal. Febr. legationes in Idus Febr. reiciebantur eo die res confecta non est. Ad IIII. Non. Febr. Milo affuit. ei Pompeius aduocatus venit. Dixit Marcellus, à me rogatus honestè discessimus pro-
A ducta dies in IIII. Id Febr. Interim reiectis legationibus in Idus, referebatur de prouinciis quæstorum, & de ornandis prætoribus. Sed res, multis querelis de rep. interponendis, nulla transacta est. Cato legem promulgauit de imperio Lentuli abrogando: vestitum filius mutauit. Ad IIII. Id. Febr. Milo affuit. dixit Pompeius, siue voluit. Nam, vt surrexit, operæ Clodianæ clamorem sustulerunt: idque ei perpetua oratione contigit, non modò, vt acclamatione, sed vt conuicio, & maledictis impediretur. Qui vt perorauit (nam in eo sanè fortis fuit: non est deterritus: dixit omnia, atque interdum etiam silentio, cum auctoritate peregerat) sed vt perorauit, surrexit Clodius, & tantus clamor à nostris (placuerat enim referre gratiam) vt neque mente, neque lingua, neque ore consisteret. Ea res acta est, cùm H. VI. vix Pompeius perorasset, vsque ad H. VIII. cùm omnia maledicta versus
B etiam obscœnissimi in Clodium, & Clodiam dicerentur. Ille furens, & exsanguis interrogabat suos in clamore ipso, quis esset, qui plebem fame necaret. respondebant operæ, Pompeius. Quis Alexandriam ire cuperet. Respondebant, Pompeius. Quem ire vellent. Respondebant, Crassum. Is aderat tum, Miloni animo non amico H. fere IX. quasi signo dato, Clodiani nostros consputare cœperunt. Exarsit dolor. vrgere illi, vt loco nos mouerent. Factus est à nostris impetus, fuga operarum. Eiectus de Rostris Clodius: ac nos quoque tum fugimus, ne quid in turba. Senatus vocatus in curiam: Pompeius domum. Neque ego tamen in senatum, ne aut de tantis rebus tacerem, aut in Pompeio, defendendo (nam is carpebatur à Bibulo, Curione, Fauonio, Seruilio filio) animos bonorum offenderem, res in posterum dilata est. Clodius in Quirinalia produxit diem. Ad VI. Id Feb. senatus ad
C Apollinis fuit, vt Pompeius adesset. Acta res est grauiter à Pompeio. eo die nihil perfectū est. Ad VII. Id ad Apollinis s.c. factum est, ea, quæ facta essent ad VIII. Id Feb. cōtra rēp. esse facta. Eo die Cato est vehementer in Pompeium inuectus, & eum oratione perpetua, tanquam reum, accusauit. De me multa, me inuito, cum mea summa laude, dixit. Cùm illius in me perfidiam increparet, auditus est magno silentio maleuolorum. Respondit ei vehemēter Pompeius, Crassumque descripsit: dixitque apertè, se munitiorem ad custodiendam vitam suam fore quàm Africanus fuisset: quem C. Carbo interemisset. Itaque magnæ mihi res iam moueri videbantur. Nam Pompeius hæc intelligit, nobiscumque communicat, insidias vitæ suæ fieri. C. Catonem à Crasso sustentari: Clodio pecuniam suppeditari: vtrumque & ab eo, & à Curione, Bibulo, ceterisque suis obtrectatoribus confirmari: ve-
D hementer esse prouidendum, ne opprimatur, concionario illo populo à se prope alienato, nobilitate inimica, non æquo senatu, iuuentute improba. Itaque se comparat, homines ex agris accersit. Operas autem suas Clodius confirmat. manus ad Quirinalia paratur: in eo multo sumus superiores ipsius copiis. Sed magna manus ex Piceno, & Gallia exspectatur, vt etiā Catonis rogationib. de Milone, & Lentulo resistamus. Ad IIII. Id. Feb. Se-

stius

stius ab iudice Cn.Netio, Pupini, de ambitu A est postulatus: & eodem die à quodam M.Tullio de vi. Is erat æger. domum (vt debuimus) ad eum statim venimus: eique nos totos tradidimus: idque fecimus præter hominum opinionem, qui nos ei iure succensere putabant. vt humanissimi, gratissimique & ipsi, & omnibus videremur: itaque faciemus. Sed idē Nerius index edidit ad allegatos, Cn. Lentulum Vacciam, & C.Cornelium. Eodem die s.c. factum est, Vt sodalitates, decuriatique discederent: lexque de iis ferretur, Vt qui non discessissent, ea pœna, quæ est de vi, tenerentur. Ad III. Id. dixi pro Bestia de ambitu apud prætorem Cn.Domitium in foro medio, maximo conuentu: incidique in eum locum in dicendo, cùm Sestius multis in templo Castoris vulneribus acceptis subsidio Bestiæ seruatus esset. Hic προῳκονομησάμην quiddam εὐκαίρως de iis, quæ in Sestiū apparabātur crimina: & eum ornaui veris laudibus, magno B assensu omnium, res homini fuit vehementer grata. Quæ tibi eò scribo, quòd me de retinēda Sestii gratia literis sæpe monuisti Prid. Id. Feb. hæc scripsi ante lucē eo die apud Pōponium in eius nuptiis eram cenaturus. Cetera sunt in rebus nostris huiusmodi (vt tu mihi ferè diffidenti prędicabas) plena dignitatis, & gratiæ: quæ quidem tua, mi frater, prudentia, patientia, virtute, pietate, suauitate etiam, tibi mihique sunt restituta. Domus tibi ad lucum Pisonis Liciniana conducta est sed, vt spero, paucis mensibus post Kalend. Quinctil. in tuam commigrabis. Tuam in Carinis mundi habitatores Lamiæ conduxerunt. A te post illam Olbiensem epistolam nullas literas accepi. Quid agas, & vt te oblectes, scire cupio: maximeque teipsum videre quamprimum. Cura, mi frater, vt valeas, & quamquam est hyems, tamen Sardiniam istam esse cogites, xv. Kal. Mart.

C

MARCVS Q. FRATRI, S. 4

SESTIVS noster absolutus est ad III. Id. Mart. &, quod vehementer interfuit reip. nullam videri in eiusmodi causa dissensionem esse, omnibus sententiis absolutus est. Illud, quod tibi sæpe curæ esse intellexeram, ne cui iniquo relinqueremus vituperandi locū, qui nos ingratos esse diceret, nisi illius peruersitatem quibusdam in rebus quàm humanissimè ferremus: scito hoc nos in eo iudicio cōsecutos esse, vt omnium gratissimi iudicaremur. Nam in defendendo moroso homine cumulatissimè satisfecimus, & (id quod ille maximè cupiebat) Vatinium, à quo palàm oppugnabatur, arbitratu nostro concidimus, diis hominibúsque plaudentibus. Quinetiam Paulus noster cùm testis productus esset in Sestium, confirmauit se nomen Vatinij delaturum si Macer Licinius cunctaretur: & Ma- D cer à Sestii subselliis surrexit, ac se illi non defuturum affirmauit. Quid quæris? homo petulans, & audax, Vatinius valde perturbatus, debilitatusque discessit. Quinctus tuus, puer optimus, eruditur egregie. Hoc nunc magis animaduerto quòd Tyrannio docet apud me. Domus vtriusque nostrum ædificatur strenuè. Redemptori tuo dimidium pecuniæ cu-

A rani. Spero nos ante hyemem contubernaleis fore. De nostra Tullia, tui mehercule amantissima, spero cum Crassipede nos confecisse. Dies erant duo, qui post Latinas habentur religiosi, ceterùm qui confectum erat. Latias erat exiturus.

MARCVS Q. FRATRI, S. 5

DEderam ad te literas antea, quibus erat scriptum, Tulliam nostram Crassipedi prid. Non. April. esse desponsatam: ceteraque de rep. priuataque perscripseram. Postea sunt hæc acta. Non. Apr. s.c. Pompeio pecunia decreta in rem frumentariam ad L L S.M.cccc. Sed eodem die vehementer actum de agro Campano clamore senatus propè concionali. acriorem causam inopia pecuniæ faciebat, & annonæ caritas. Non prætermittam ne illud quidem, M.Furium Flaccum, equitem Rom. B hominem nequam, Capitolini, & Mercuriales de collegio eiecerunt, præsentem ad pedes vniuscuiusque iacentem.

MARCVS Q. FRATRI, S. 6

AD VIII. Id. Apr. sponsalia Crassipedi præbui. Huic conuiuio puer optimus Quintus, meúsque, quòd perleuiter cōmotus fuerat, defuit. ad III. Id. April. veni ad Quintum, eúmque vidi planè integrum, multúmque is mecum sermonem habuit, & perhumanum, de discordiis mulierum nostrarum. Quid quæris? nihil festiuus. Pomponia autem etiam de te questa est. sed hæc coràm agemus. A puero vt discessi, in aream tuam veni. res agebatur multis structoribus, Longilium redemptorem cohortatus sum: fidem mihi faciebat, se velle nobis placere. Domus erit egregia. magis enim cerni iam poterat, quàm quantum ex forma iudicabamus, itémque nostra celeriter æ- C dificabatur. Eo die cœnaui apud Crassipedem. cœnatus, in hortos ad Pompeium lectica latus sum. Lucceium conuenire non potueram, quòd abfuerat. videre autem volebam, quòd eram postridie Roma exiturus, & quòd ille in Sardiniam iter habebat. Hominem conueni, & ab eo petiui, vt quamprimùm te nobis redderet. statim dixit. Erat autem iturus (vt aiebat) ad III. Id. Apr. vt aut Labrone, aut Pisis conscenderet. Tu, mi frater, simulac ille venerit, primam nauigationem (dummodò idonea tempestas sit) ne omiseris. ἀμφιλαφίαν autem illam, quam tu soles dicere, bono modo desidero, sic prorsus, vt aduenientem excipiam libenter: latentem etiam nunc, non excitem. Tribus locis ædifico, reliqua reconcinno: viuo paulò liberaliùs, quàm solebam. Opus erat, si te haberem, paulisper fabris locum darē. sed & hæc (vt spero) breui inter nos cōmunicabimus. Res autem Romanæ sic D se habent: Consul est egregius Lentulus, non impediente collega: sic, inquam, bonus, vt meliorem non viderim. dies comitiales exemit omneis. nam etiam Latinæ instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. Sic legibus perniciosissimis obsistitur, maximè Catonis: cui tamen egregiè imposuit Milo noster. Nam ille vindex gladiatorum, & bestiariorum emerat de Cosconio, & Pomponio

bestiarios: nec sine his armatis vnquam in A publico fuerat; hos alere non poterat. itaque vix tenebat. Sensit Milo dedit cuidam non familiari negotium: qui sine suspicione emeret eam familiam à Catone: quæ simul atque abducta est Racilius, qui vnus est hoc tempore tribunus pleb. rem patefecit, eósque homines sibi emtos esse dixit (sic enim placuerat) & tabulam proscripsit, se familiam Catonianam venditurum. In eam tabulam magni risus consequebantur. Nunc igitur Catonem Lentulus à legibus remouit, & eos, qui de Cæsare monstra promulgarunt, quibus intercederet nemo. Nam quod de Pompeio Caninius agit, sanè quam refrixit. neque enim res probatur, & Pompeius noster in amicitia Lentuli vituperatur & hercule non est idem. Nam apud illam perditissimam, atque infimam fæcem populi propter Milonem, suboffendit: & boni multa ab eo desiderant, multa reprehendunt. Marcellinus B autem hoc vno mihi quidem non satisfacit, quod eum nimis asperè tractat: quamquam id senatu non inuito facit: quo ego me libentiùs à curia, & ab omni parte reipub. subtraho. In iudiciis ii sumus, qui fuimus, domus celebratur, ita vt cùm maximè. Vnum accidit imprudentia Milonis incommodè, de Sexto Cœlio quem neque hoc tempore, neque ab imbecillis accusatoribus mihi placuit accusari: ei tres sententiæ teterrimæ in consilio defuerunt. Itaque hominem populus reuocat, & retrahatur necesse est. non enim fuerunt homines. & quia, cùm apud suos diceret, penè damnatus est, vident damnatum. Ea ipsa in re Pompeii offensio nobis obstitit. senatorum enim vrna copiosè absoluit, equitum adæquauit, tribuni ærarii condemnarunt. Sed hoc incommodum, consolantur quotidianæ damnationes inimicorum, in quibus, me perlubente, Seruius allisus est, ceteri conciduntur. C Caro concionatus est, comitia haberi non siturum, si sibi cum populo dies agendi essent exemti Appius à Cæsare non dum redierat. Tuas mirificè literas exspecto: atque adhuc clausum mare scio fuisse: sed quosdam venisse tamen Ostia dicebant, qui te vnicè laudarent, plurimique in prouincia fieri dicerent. Iidem aiebant nuntiare te prima nauigatione transmissurum. id cupio: &, quamquam teipsum scilicet maximè: tamen etiam literas tuas antè exspecto. Mi frater, vale.

MARCVS Q. FRATRI, S. 6

AD III. Id April. ante lucem hanc epistolam dictaueram, scripserámque in itinere, vt eo die apud T. Titium in Anagnino manerem. postridie autem in Laterio cogitabã: D inde, cùm in Arpinati quinque dies fuissem, ire in Pompeianum: rediens adspicere Cumanum, vt quoniam in Non. Maias Miloni dies producta est, prid. Non. Romæ essem, téque, mi carissime, & suauissime frater, ad eam diem vt sperabam viderem. Aedificationem Arcani ad tuum aduentum sustentari placebat. Fac, mi frater, vt valeas quàm primùmque venias.

MARCVS Q. FRATRI, S. 7

O Literas mihi tuas iucundissimas exspectatas; ac primo quidem cum desiderio nunc verò etiam cum timore. Atque has ei to literas me solas accepisse post illas, quas tuus nauta attulit, Olbia datas. Sed cetera (vt scribis) præsenti sermoni reseruentur, hoc tamen non queo differre. Id. Maiis senatus frequens, diuinus fuit in supplicatione Gabinio deneganda. Adiurat Procilius hoc nemini accidisse. Fore valde plauditur. Mihi cùm sua sponte iucundum, tum iucundius, quod me absente (est enim εἰλικρινὲς iudicium) sine oppugnatione, sine gratia nostra. eram Antii. Quòd Idibus & postridie fuerat dictum de agro Campano actum iri, non est actum. In hac causa mihi aqua hæret. Sed plura, quàm constitueram, coram enim. Vale, mi optime, & optatissime frater, & aduola. Idem te nostri rogant pueri: illud scilicet, cenabis cum veneris.

MARCVS Q. FRATRI, S. 8

PLACITVRVM tibi esse librum meũ suspicabar: tam valde placuisse, quàm scribis, valde gaudeo. Quòd me admones de non turantia, suadésque, vt meminerim Iouis orationem, quæ est in extremo illo libro: ego verò memini, & illa omnia mihi magis scripsi, quam ceteris. Sed tamen postridie, quàm tu es profectus, multa nocte cum Vibullio veni ad Pompeium. Cúmque ego egissem de istis operibus atque inscriptionibus; per benignè mihi respondit: magnam spem attulit. cum Crasso se dixit loqui velle: mihíque vt idem facerem, suasit. Crassum cos. ex senatu domum reduxi: suscepi rem: dixitque esse quòd Clodius hoc tempore cuperet per se, & per Pompeium consequi: putare se, si C eo eum non impedirem, posse me adipisci sine contentione quod vellem, totum ei negotium permisi, méque in eius potestate dixi fore. Interfuit huic sermoni P. Crassus adolescens, nostri (vt scis) studiosissimus. Illud autem, quod cupit Clodius, est legatio aliqua: si minùs per senatum, per populum, libera, aut Byzantium, aut Brogitarum, aut vtrumque. Plena res nummorum. Quod ego non nimium laboro, etiamsi minùs assequor quod volo. Pompeius tamen cum Crasso locutus est, videntur negotium suscepisse, si perficiunt optimè, sin minùs: ad nostrum Iouem reuertamur. Ad III. Id. Maias s. c. est factum de ambitu in Afranii sententiam, quam ego dixeram, cùm tu adesses, sed magno cum gemitu senatus cos. non sunt persecuti eorum sententiam, qui Afranio cum essent assensi, addiderunt, vt prætores ita crearentur, vt dies LX. priuati essent eo die Catonem planè repudiarunt. D Quid multa? tenent omnia: idque ita omnes intelligere volunt.

MARCVS Q. FRATRI, S. 9

TV metuis, ne me interpelles? primò si in isto essem, tu scis, quod sit interpellare. An te Ateius? mehercule mihi docere videbaris istius generis humanitatem: qua quidem ego nihil

nihil vtor abs te. Tu verò, vt me & appelles, & interpelles, & obloquare, & colloquare velim. Quid enim mihi suauius? Non mehercule quisquam μουσοπάτακτος libentius sua recentia poemata legit, quam ego te audio quacunque de republica, priuata, rustica, vrbana. Sed mea factum est inuisa verecundia, vt te proficiscens non tollerem. Opposuisti semel ἀντίλεκτον causam, Ciceronis nostri valetudinem: conticui iterum Cicerones: quieui. Nunc mihi iucunditatis plena epistola hoc adspersit molestiæ, quòd videris, ne mihi molestus esses veritus esse, atque etiam nunc vereri. Litigarem tecum, si fas esset: sed mehercule istuc si vmquam suspicatus ero, nihil dicam aliud nisi verebor nequando ego tibi, cum sum vna, molestus sum. Video te ingemuisse, sic fit, εἰδ' ἐν αἰχὶ ζήσας. quam enim dicam, ἔα πάσας. Marium autem nostrum in lecticam mehercule coniecissem, non illam regis Ptolemæi Anicianam. memini enim cùm hominem portarem ad Baias Neapoli, octophoro Aniciano, machærophoris centum sequentibus, miros risus nos edere, cùm ille ignarus sui comitatus, repente aperuit lecticam, & penè ille timore, ego risu corrui. Tunc, vt dico, certè sustulissem, vt aliquando subtilitatem veteris vrbanitatis, & humanissimi sermonis attingerem, sed hominem infirmum in villam apertam, ac ne tutam quidem etiam nunc inuitare nolui. Hoc vero mihi peculiare fuerit, hic etiam isto frui. Nam illorum prædiorum scito mihi vicinum Marium, lumen esse. Apud Anicium videbimus vt paratum sit. Nos enim ita philologi sumus, vt vel cum fabris habitare possumus. Habemus hanc Philosophiam, non ab Hymetto, sed ab area Syra Marius, & valetudine est, & natura imbecillior. De interpellatione tantum sumam à vobis temporis ad scribendum, quantum dabitis, vtinam nihil detis, vt potius vestra iniuria, quàm ignauia mea cessem. De rep. nimium te laborare doleo, & meliorem ciuem esse, quam Philoctetem, qui accepta iniuria, illa spectacula quærebat, quæ tibi acerba esse video. Amabo te, aduola: consolabor te, & omnem abstergebo dolorem, & adduc, si me amas, Marium, sed approperate. Hortus domi est.

MARCVS Q. FRATRI, S. 10

Epistolam hanc conuitio efflagitarunt codicilli tui. Nam res quidem ipsa, & is dies, quo tu es profectus, nihil mihi ad scribendum argumenti sanè dabat. Sed quemadmodum coram cùm sumus sermo nobis deesse non solet, sic epistolæ nostræ debent interdum hallucinari. Tenediorum igitur libertas securi Tenedia præcisa est, cum eos præter me, & Bibulum, & Calidium, & Fauonium nemo defenderet. De te magis ab Sipylo mentio est honorifica facta, cùm te vnum dicerent postulationi L. Sextii Pansæ restitisse. Reliquis diebus, si quid erit, quod te scire opus sit, aut etiam si nihil erit, tamen scribam quotidie aliquid. Prid. Id. neque tibi, neque Pomponio deero: Lucretii poemata (vt scribis) non ita sunt multis luminibus ingenii: multæ tamen artis. sed cùm veneris, virum te putabo, si Salustii Empedoclea legeris: hominem non putabo. Vale.

MARCVS Q. CICERONI, S. 11

GAVDEO tibi iucundas esse meas literas: nec tamen habuissem scribendi nunc quidem vllum argumentum, nisi tuas accepissem. Nam prid. id. cùm Appius senatum infrequentem coegisset, tantum fuit frigus, vt populi conuicio coactus sit nos dimittere. De Commageno rege, quòd rem totam discusseram, mirificè mihi & per se, & per Pomponiũ blanditur. Appius. Videt enim hoc genere dicendi si vtar in ceteris, Februarium sterilem futurum: eùmque lusi iocosè satis: neque solum illud extorsi oppidulũ, quod erat positum in Euphrate, & Zeugmate: sed præterea togam sum eius prætextam, quam erat adeptus Cæsare c o s s. magno hominum risu cauillatus. *Quòd non vult, inquam, renouare honores eosdem, quo minùs togam prætextam quotannis interpollet, decernendum nihil censeo.* Vos autem homines nobiles, qui Busrenum prætextatum non ferebatis, Commagenum feretis? Genus vides, & locum iocandi. Multa dixi in ignobilem regem: quibus totus est explosus, quo genere commotus, vt dixi, Appius, totum me amplexatur. Nihil est enim facilius, quam reliqua discutere. Sed non faciam, vt illum offendam, ne imploret fidem Iouis Hospitalis. Graios omneis conuocet, per quos mecum in gratiam redit. Theopompo satisfaciemus. De Cæsare fugerat me ad te scribere. Video enim, quas tu literas exspectaris, sed ille scripsit ad Balbum fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi totum sibi aqua madidum redditum esse: vt ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam, sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad quæ rescripsit his verbis: *De Cicerone video te quiddam scripsisse: quod ego non intellexi: quantum autem coniectura consequebar, id erat huiusmodi, vt magis optandum, quàm sperandum putarem.* Itaque postea misi ad Cæsarem eodem illo exemplo literas. Iocum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus. Ad quem ego rescripsi, nihil esse, quod posthac arcæ nostræ fiducia conturbaret, lusique in eo genere & familiariter, & cum dignitate. Amor autem eius erga nos perfertur omnium nuntiis singularis. Et literæ quidem ad id, quod exspectas, fere cum tuo reditu iungentur, reliqua singulorum dierum scribemus ad te, si modò tabellarios tu præbebis quamquam eiusmodi frigus impendebat, vt summum periculum esset, ne Appio suæ ædes vrerentur. Vale.

MARCVS Q. FRATRI, S. 12

RISI niuem atram: téque hilari animo esse, & prompto ad iocandũ, valde me iuuat. De Pompeio, assentior tibi, vel tu potius mihi. nam, vt scis, iampridem istum canto Cæsarem mihi crede, in sinu est: neque ego discingor. Cognosce nunc Idus. Decimus erat Cælio dies Domitius ad numerum iudices nõ habuit. vereor ne homo teter, & ferus, Pola

Seruius ad accusationẽ veniat: nã noster Cœlius valde oppugnatur à gẽte Clodia: certi nihil est adhuc: sed veremur. Eodẽ igitur die Tyriis est senatus datus frequẽs: frequentes cõtrà Syriaci publicani vehementer vexatus Gabinius: exagitati tamen à Domitio Publicani, quòd eum essent cum equis prosecuti. C. noster Lamia paulò ferocius, cum Domitius dixisset, *vestra culpa hæc acciderũt, Equites R. dissoluè iudicatis.* Nos iudicamus, vos laudatis, inquit. Actum est eo die nihil, nox diremit Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quò minùs habeat senatum, & quòd Gabinia sanctum sit, etiam cogi ex Kal. Febr. vsque ad Kal. Mart. Legatis senatum quotidie dari. ita putantur detrudi comitia in mensem Martium. Sed tamen his comitialib. trib. pl. de Gabinio se acturos esse dicunt. Omnia colligo, vt noui scribã aliquid ad te, sed, vt vides, res me ipsa deficit. Itaque ad Callisthenem, & B ad Philistum redeo in quibus te video volutatum. Callisthenis quidem, vulgare, & notum negotium, quemadmodum Græci aliquot locuti sunt. Siculus ille, capitalis, creber, acutus, breuis, pænè pusillus Thucydides: sed vtros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an vtrosque, nescio. Me magis de Dionysio delectat ipse est enim veterator magnus, & perfamiliaris Philisto. Sed quod adscribis, aggrederisne ad historiam? me auctore potes, &, quoniam tabellarios subministras, hodierni diei res gestas Lupercalibus habebis. Oblecta te cum Cicerone nostro quam bellissime.

MARCVS Q. FRATRI, S. 13

DVAS adhuc à te accepi epistolas: quarũ alteram in ipso discessu nostro, alteram Arimino datam. plureis, quas scribis te dedisse, non acceperam. Ego me in Cumano, & Pompeiano, præterquam quòd sine te, ceterum satis commodè oblectabar, & eram in iisdem C locis vsque ad Kal. Iun. futurus. Scribebam illa, quæ dixerã, πολιτικά, spissum sanè opus, & operosum. Sed si ex sentẽtia successerit: bene erit opera posita sin minùs: in illud ipsum mare deiiciemus, quod scribentes spectamus, aggrediemur alia, quoniam quiescere nõ possumus. Tua mandata persequar diligenter & adiungendis hominibus, & in quibusdam non alienandis. Maximæ mihi verò curæ erit, vt Ciceronem tuum, nostrúmq; videam, scilicet quotidie: sed inspiciam quid discat, quàm sæpissime: &, nisi ille contemnet, etiam magistrũ me ei profitebor, cuius rei nonnullam consuetudinem nactum sum in hoc horũ dierum otio, Cicerone nostro minore producendo. Tu, quemadmodum scribis, quod etiam si non scriberes, facere te diligentissimè tamen sciebam, facies, scilicet, vt mea mandata digeras, persequare, conficias. Ego, cùm Romam venero, D nullum prætermittam Cæsaris tabellariũ, cui literas ad te non dem. His diebus (ignosces) cui darem, fuit nemo ante hunc M. Orfiũ equitem R. nostrum, & pernecessariũ, &, quòd est ex municipio Attellano: quod scis esse in fide nostra. Itaque eum tibi commendo in maiorem modum, hominem domi splendidum, gratiosum etiam extra domum: quem fac, vt tua liberalitate tibi obliges, est tribunus mil. in exercitu nostro gratũ hominem, obseruantémque cognosces. Trebatium, vt valde ames vehementer te rogo. Vale.

MARCVS Q. FRATRI, S. 14

AD IIII. Non. Iun. quo die Romam veni, accepi tuas literas, datas Placentiæ: deinde alteras postridie, datas Blandenonæ, cum Cæsaris literis, refertis omni officio, diligentia, suauitate. Sunt ista quidem magna, vel potiùs maxima. Habent enim vim magnam ad gloriam, & ad summam dignitatem. Sed mihi crede, quem nosti, quod in istis rebus ego plurimi æstimo, id iam habeo: te scilicet primum tam inseruientem communi dignitati, deinde Cæsaris tantum in me amorem: quem omnibus his honoribus, quos me à se exspectare vult, antepono. Literæ verò eius vnà datæ cũ tuis, quarum initium est. Quàm suauis ei tuus aduentus fuerit, & recordatio veteris amoris: deinde, se effecturum, vt ego in medio dolore ac desiderio tui, te, cùm à me abesses potissimùm, secum esse lætarer, incredibiliter delectarunt. Quare facis tu quidem fraternè, quòd me hortaris. sed me hercule currentem nunc quidem, vt omnia mea studia in istum vnum conferam, Ego verò ardenti quidem studio: ac fortasse efficiam, quod sæpe viatoribus, cùm properant euenit: vt, si serius, quàm voluerũt, fortè surrexerint: properando, etiam citiùs quàm si de multa nocte vigilassent, perueniãt quò velint: sic ego, quoniam in isto homine colendo tam indormiui diu, te mehercule sæpe excitante, cursu corrigam tarditatẽ, tum equis tũ verò (quoniam scribis poema ab eo nostrũ probari) quadrigis poeticis, modò mihi dare Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penicillo meo. Sed quid ago? quod mihi tempus, Romæ præsertim, vt iste me rogat, manenti, vacuum ostenditur: sed videro fortasse enim (vt fit) vincet tuus amor omnes difficultates. Trebatium quòd ad se miserim, persalsè, & humaniter etiam gratias mihi agit. negat enim, in tanta multitudine eorum qui vnà essent, quemquam fuisse, qui vadimonium concipere posset. M. Curtio tribunatum ab eo petiui (nam Domitius se derideri putasset, si esset à me rogatus: hoc enim est eius quotidianum, se ne tribunum mil. quidem facere: etiam in senatu lusit Appium collegam propterea isse ad Cæsarem, vt aliquem tribunatum auferret) sed in alterum annum, id & Curtius ita volebat. Tu, quemadmodum me censes oportere esse in repub. & in nostris inimicitiis, ita & esse, & fore, auricula infima scito molliorem. Res Romanæ se sic habebãt, Erat nonnulla spes comitiorum, sed incerta. erat aliqua suspicio dictaturæ, ne ea quidem certa summum otium forense, sed senescentis magis ciuitatis, quàm acquiescentis. Sententia autem nostra in senatu eiusmodi, magis vt alii nobis assentiantur, quam nosmetipsi. τοιαῦτα ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται. Calamo, & atramento tẽperato, charta etiam dentata res agetur. Scribis enim te meas literas superiores vix legere potuisse. in quo nihil eorum, mi frater, fuit, quæ putas neque enim occupatus eram, neque perturbatus nec ira-

tis alicui: sed hoc facio semper, vt quicumque calamus in manus meas venerit, eo sic vtar, tanquam bono. Verùm attende nunc, mi optume, & suauissime frater, ad ea dum rescribo, quæ tu in hac eadem breui epistola πραγματικῶς valde scripsisti. De quo petis, vt ad te, nihil occultans, nihil dissimulans, nihil tibi indulgens, genuinè, fraternéque rescribam, id est verum voles, vt dixerimus, vt expediénte: si causa sit, commorere. Si, mi Quinte, parua aliqua res esset in qua sciscitarere, quid vellem: tamen, cùm tibi permissurus esssem, vt faceres, quod velles: ego ipse, quid vellem, ostenderem. In hac verò re hoc profecto quæris, cuiusmodi illum annum, qui sequitur, exspectem: planè aut tranquillum nobis, aut certe munitissimum, quod quotidie domus, quod forum, quod theatri significationes declarant, neque laborant quòd mea conscientia copiarum nostrarum, quòd Cæsaris, quòd Pompeij gratiam tenemus. Hæc me, vt confidam faciunt. Sin aliquis erumpet amentis hominis furor: omnia sunt ad eum frangendum expedita. Hæc ita sentio iudico, ad te exploratè scribo. dubitare te, non assentatoriè, sed fraternè veto. Quare suauitatis equidem nostræ fruendæ causa, cuperem te ad id tempus venire, quod dixeras: sed illud malo tamen, quod putas, magis etiam illa (etenim magni æstimo me) ἀμφιλαφίαν illam tuam, & exspectationem debitorum tuorum. Illud quidem sic habeto, nihil nobis expeditius, si valebimus, fore fortunatiùs parua sunt quæ desunt, nostris quidem moribus, & ea sunt ad explicandum expeditissima, modò valeamus. Ambitus redit immanis, nunquam fuit par. e. Idib. Quinct. fænus fuit Z Z ex Z coitione Memmij, quam cum Domitio habuit Scaurus vnum vincere. Messala flaccet. non dico ὑπερβολικῶς. vel I. I. S. centies constituunt in prærogatiua pronuntiare. Res ardet inuidia Tribunitij candidati compromiserunt, I. I. S. quingenis in singulos apud M. Catonem depositis, petere eius arbitratu, vt, qui contrà fecisset, ab eo condemnaretur quę quidem comitia gratuita si fuerint, vt putantur, plus vnus Cato fuerit, quàm omnes leges, omnésque iudices.

MARCVS Q. FRATRI, S. 15

CVM à me literas librarij manu acceperis, ne paulùm otii me habuisse indicato: cum autem mea, nullum, sic enim habeto, numquam me à causis, & iudiciis distri- ctiorem fuisse: atque id anni tempore grauissimo, & caloribus maximis. Sed hæc (quoniam tu ita præscribis) ferenda sunt: neque committendum, vt aut spei aut cogitationi vestræ ego videar defuisse: præsertim cùm, tametsi si id difficilius fuerit, tamen ex hoc labore magnam gratiam, magnámque dignitatem sim collecturus. Itaque vt tibi placet, damus operam, ne cuius animum offendamus, atque vt etiam ab iis ipsis, qui nos cum Cæsare tam coniunctos dolent, diligamur: ab æquis verò, aut etiam à propensis in hanc partem vehementer & colamur, & amemur. De ambitu cùm atrocissimè ageretur in senatu multos dies, quòd ita erant progressi candidati consulares, vt non esset ferendum: in senatu non fui. Statui ad nullam medicinam reip. sine magno præsidio accedere. Quo die hæc scripsi Drusus erat de præuaricatione à tribunis ærariis absolutus, in summa, quatuor sententiis cùm senatores, & equites damnassent. Ego eodem die post meridiem Vatinium aderam defensurus, ea res facilis est. Comitia in mensem Sept. reiecta sunt. Scauri iudicium statim exercebitur: cui nos non deerimus, συνδείπνους Σοφοκλέους, quáquam à te actam fabellam video esse festiuè, nullo modo probaui. Venio nunc ad id, quod nescio an primùm esse debuerit. O iucundas mihi tuas de Britannia literas! timebam Oceanum, timebam litus insulæ. Reliqua non equidem contemno, sed plus habent tamen spei, quàm timoris, magísque sum solicitus exspectatione ea, quàm metu. Te verò ὑπόθεσιν scribendi egregiam habere video. Quos tu situs, quas naturas rerum & locorum, quos mores, quas genteis, quas pugnas, quem verò ipsum imperatorem habes? Ego te libenter, vt rogas, quibus rebus vis adiuuabo, & tibi versus, quos rogas, γλαῦκα εἰς Ἀθήνας mittam. Sed heus tu, celari videor à te. quomodónam, mi frater, de nostris versibus Cæsar? Nam primum librum se legisse scripsit ad me antè: & prima sic, vt neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quemdam locum ῥαθυμότερα. hoc enim vtitur verbo. Dic mihi verum, num aut res eum, aut χαρακτὴρ non delectat? nihil est, quod vereare. Ego enim ne pilo quidem minùs me amabo. Hac de re φιλαλήθως, &, vt soles, scribe fraternè.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD QVINCTVM FRATREM,

Liber III.

MARCVS Q. FRATRI, S. 1 A

EGO ex magnis caloribus (non enim meminimus maiores) in Arpinati summa cum amœnitate fluminis me refeci ludorū diebus, Philotimo tribulibus cōmendatis. In Arcano ad IIII. Idus Sept. fui, ibi Messidium cū Philoxeno, aquámque, quā ij ducebant non longè à villa, bellè sanè fluētem vidi, præsertim maxima siccitate: vberiorémque aliquanto sese collecturos esse dicebat. Apud Herum rectè erat. In Maniliano offendi Diphilum Diphilo tardiorem, sed tamen nihil ei restabat præter balnearia, & ambulationē, & auiarium. Villa mihi valde pla- B cuit, propterea quòd summā dignitatem pauimentata porticus habebat: quod mihi denique apparuit, posteaquam & ipsa tota patet: & columnæ politæ sunt. Totū in eo est (quod mihi erit curæ) tectorium vt concinnum sit, pauimenta rectè fieri videbantur, cameras quasdā nō probaui, mutarique iussi. Quo loco in porticu te scribere aiunt vt atriolū fiat, mihi, vt est, magis placebat, neque enim satis loci esse videbatur atriolo: neque ferè solet, nisi in his ædificiis fieri, in quibus est atrium maius: nec habere poterat adiuncta cubicula, & eiusmodi mēbra. Nunc hoc vel honestate testudinis, vel valde boni æstiuum locum obtinebit. Tu tamen si aliter sentis, rescribe quamprimùm. In balneariis, assa in alterum apodyterii angulum promoui, propterea quòd ita erant posita, vt eorum vaporarium, ex quo ignis erūpit, esset sub tectum cubiculi: sic grande cubiculum autem, & hibernum altū valde pro- C baui, quòd & ampla erant, & loco posita ambulationis vno latere. eo, quòd est proximum balneariis. Columnas neque rectas, neq; è regione Diphilus collocarat eas scilicet demolietur aliquando perpendiculo, & linea discet vti. Omnino spero paucis mensibus opus Diphili perfectum fore. curat enim diligētissimè Cæsius, qui tum mecum fuit. Ex eo loco rectà Vitularia via profecti sumus in Fufidianum fundum, quē tibi proximis nundinis Arpini de

A Fufidio L L S. c c c I ↄ ↄ ↄ. emeramus, Ego locum æstate vmbrosiorem vidi nunquam: permultis locis aquam profluentem, & eam vberem. Quid quæris? Iugera L. prati Cæsius irrigaturum facilè te arbitrabatur. Equidē hoc quod meliùs intelligo, affirmo, mirifica suauitate te villā habiturum, piscina, & salientibus additis, palæstra, silua viridicata. Fundum audio te hunc Bouillianum velle retinere, de eo quid videatur ipse constitues. Caluus aiebat, aqua dempta, & eius aquæ iure constituto, & seruitute fundo illi imposita, tamen nos pretium seruare posse, si vendere vellemus. Mescidium mecū habui, is se ternis nummis in pedem tecum transegisse dicebat: sese autem mensum pedibus aiebat passuum ccc. etc. mihi plus visum est. Sed præstabo, sumptum nusquā meliùs posse poni. Chilonē arcessiuerā Venafro, sed eo ipso die quatuor eius conseruos, & discipulos Venafri cuniculus oppresserat. Idib. B Sept. in Laterio fui: viam perspexi, quæ mihi ita placuit, vt opus publicum videretur esse, præter C L. pass. sum enim ipse mensus ab eo ponticulo, qui est ad Furinæ, Satricum versus: eo loco puluis, non glarea iniecta est: & mutabitur & in ea viæ pars valde acclinis est. sed intellexi aliter duci non potuisse, præsertim cùm tu neque per Locustæ, neque per Varronis velles ducere. Veluinus ante suum fundum propè munierat. Locusta non attigerat: quem ego Romæ aggrediar, &, vt arbitror, cōmouebo: & simul M. Taurum, quem tibi audio promisisse, qui nunc Romæ erat, de aqua per fundum eius ducenda rogabo. Nicephorū, villicū tuum, sanè probaui: quæsiuique ex eo, & quid ei de illa ædificatiuncula Laterij, de qua mecum locutus es, mandauisses, tum is mihi respondit, se ipsum eius operis L L S. xx. M. cōductorem fuisse: sed te postea multa addidisse ad opus, nihil ad pretium: itaque id se omisisse. Mihi herculè valde placet, te illa, vt cō- C stituebas, addere: quamquam ea villa, quæ nūc est, tanquā philosophia videtur esse, quæ obiurget ceterarū villarum insaniam. Verumtamen illud additū delectabit. Topiarium laudaui: ita omnia cōuestiuit hedera, quà basim villæ, quà intercolumnia ambulationis, vt denique illi palliati topiariā facere videantur, & hederam vendere. Iā ἀποδυτηρίῳ nihil alsius, nihil muscosius. Habes fere de rebus rusticis. Vrbanam expolitionē vrget ille quidē & Philo-

Philotimus, & Cincius: ſed etiam ipſe crebrò interuiſo: quod eſt facilè factu. Quamobrem ea te cura liberatum volo. De Cicerone quod me ſemper rogas, ignoſco equidem tibi, ſed tu quoque mihi velim ignoſcas. Non enim concedo tibi, plus vt illum ames, quàm ipſe amo. Atque vtinam his diebus in Arpinati, quod & ipſe cupierat, & ego non minùs, mecũ fuiſſet. Quod ad Pomponiam, ſi tibi videtur ſcribas velim, cùm aliquo exibimus, eat nobiſcum, puerúmque ducat, clamores efficiã, ſi eum mecum habuero otioſum. nam Romæ reſpirandi non eſt locus. Id me ſcis antea gratis tibi eſſe pollicitum. Quid nunc putas tanta abs te mihi mercede propoſita? Venio nunc ad tuas literas; quas pluribus epiſtolis accepi, dum ſum in Arpinati. nam mihi vno die tres ſunt redditæ, & quidem, vt videbantur, eodem abs te datę tempore: vna pluribus verbis, in qua primum erat, quòd antiquior dies in tuis fuiſſet adſcripta literis, quam in Cæſaris. Id facit Appius nonnunquam neceſſariò, vt cùm tabellarios conſtituerit mittere, literaſque à nobis acceperit, aliqua re noua impediatur, & neceſſariò ſeriùs, quam conſtituerat, mittat: neque nos datis iam epiſtolis diem commutari curemus. Scribis de Cæſaris ſummo in nos amore. hunc & tu fouebis, & nos, quibuſcumque poterimus, rebus augebimus. De Pompeio, & facio diligenter, & faciam quod mones. Quòd tibi mea permiſſio manſionis tuæ grata eſt, id ego ſummo meo dolore, & deſiderio, tamẽ ex parte gaudeo. In Hippodamo, & nonnullis aliis arceſſendis, quid cogites, non intelligo. Nemo iſtorum eſt, quin abs te munus, fundi ſuburbani inſtar, exſpectet. Trebatium verò meum quod iſto admiſceas, nihil eſt. Ego illum ad Cæſarem miſi, qui mihi iam ſatisfecit. ſi ipſi minùs, præſtare nihil debeo: téque item ab eo vindico, & libero. Quòd ſcribis te à Cæſare quotidie plus diligi, immortaliter gaudeo. Balbum verò qui eſt iſtius rei (quemadmodum ſcribis) adiutor, in oculis fero. Trebonium meum à te amari, téque ab illo pergaudeo, De tribunatu quod ſcribis, ego verò nominatim petiui Curtio, & mihi ipſe Cæſar nominatim Curtio paratum eſſe reſcripſit, meámque in rogando verecundiam obiurgauit. Si cui præterea petiero (id quod etiam Appio dixi, vt ad illum ſcriberet) facilè patiar mihi negari, quoniam illi qui ſibi moleſti ſunt, ſibi negari à me non facilè patiuntur. Ego Curtium (id quod ipſi dixi) non modo rogatione, ſed etiam teſtimonio tuo diligo, quòd literis tuis ſtudium illius in ſalutem noſtram facile perſpexi. De Britannicis reb. cognoui ex tuis literis nihil eſſe nec quòd metuamus, nec quòd gaudeamus. De publicis negotiis quæ vis ad te Tironem ſcribere, negligentius ad te antè ſcribebam quòd omnia, minima, maxima, ad Cæſarem mitti ſciebam. Reſcripſi epiſtolæ maximæ. Audi nunc de minuſcula: in qua primũ eſt de Clodij ad Cæſarem literis: in quo Cæſaris conſilium probo, quòd tibi amantiſſimè petenti veniam non dedit, vti vllum ad illam furiam verbum reſcriberet. Alterum eſt de Caluentii Marii oratione. Quòd ſcribis, miror: tibi placere, me ad eum reſcribere, præſertim cùm illam nemo lecturus ſit, ſi ego nihil reſcripſero, meam in illum pueri omnes, tanquam dictata, perdiſcant. Libros meos, quos exſpectas, inchoaui: ſed conficere non poſſum his diebus. Orationes efflagitatas pro Scauro, & pro Plãcio abſolui. Poema ad Cæſarem, quod compoſueram, incidi. Tibi quod rogas, quoniã ipſi fontes iam ſitiunt, ſiquid habebo ſpatii, ſcribam. Venio ad tertiam. Balbum quòd ais maturè Romam bene comitatum eſſe venturum, mecúmque aſſiduè vſque ad Id. Maias futurum, id mihi pergratum, pérque iucundũ erit. Quòd me in eadem epiſtola, ſicut ſæpe antea cohortaris ad ambitionem, & ad laborem, faciam equidem. ſed quando viuemus? Quarta epiſtola mihi reddita eſt. Id. Sept. quã ad IIII. Id. Sext. ex Britannia dederas. In ea nihil ſanè erat noui, præter Erigonã: quam ſi ab Appio accepero, ſcribam ad te quid ſentiam, nec dubito, quin mihi placitura ſit. Et quod prætcrii, de eo, quem ſcripſiſti de Milonis plauſu ſcripſiſſe ad Cæſarem: ego verò facilè patior ita Cæſarem exiſtimare, illum quàm maximũ fuiſſe plauſum: & prorſus ita fuit: & tamen ille plauſus, qui illi datur, quodammodo nobis videtur dari. Reddita eſt etiam mihi peruetus epiſtola, ſed ſerò allata, in qua de æde Telluris, & de porticu Catuli me admones, fit vtrumque diligenter. ad Telluris quidem etiam tuam ſtatuam locaui. Item de hortis, quòd me admones: nec fui vnquam valde cupidus, & nunc domus ſuppeditat mihi hortorum amœnitatem. Romam cùm veniſſem ad XIII. Kal. Octob. abſolutum offendi in ædibus tuis tectum: quod ſupra conclauia non placuerat tibi eſſe multorum faſtigiorum, id nũc honeſtè vergit in tectum inferioris porticus, Cicero noſter, dum ego abſum, non ceſſauit apud rhetorem, De eius eruditione quòd labores, nihil eſt, quoniam ingenium eius noſti: ſtudium ego video, cetera eius ſuſcipio, vt me putem præſtare debere. Gabinium tres adhuc factiones poſtulant. L. Lentulus, Flaminis F. qui iam de maieſtate poſtulauit: T. Nero cum bonis ſubſcriptoribus: C. Memmius tribun. pl. cum B. Capitone, ad vrbem acceſſit ad XII. Kalend. Octobr. Nihil turpius, nec deſertius. Sed his iudiciis nihil audeo confidere, quòd Cato non valebat. adhuc de pecuniis repetundis non erat poſtulatus. Pompeius à me valde contendit de reditu in gratiam: ſed adhuc nihil profecit: nec, ſi vllam partem libertatis tenebo, proficiet. Tuas literas vehementer exſpecto. Quod ſcribis te audiſſe in candidatorum conſularium coitione me interfuiſſe, id falſum eſt. Eiuſmodi enim pactiones in ea coitione factæ ſunt, quas poſtea Mẽmius patefecit, vt nemo bonus intereſſe debuerit: ſimul mihi committendum non fuit, vt his coitionibus intereſſem, quibus Meſſala excluderetur: cui quidem vehementer ſatisfacio rebus omnibus: vt arbitror, etiam Memmio. Domitio ipſi multa iam feci, quæ voluit, quæque à me petiuit. Scaurum beneficio defenſionis valde obligaui, adhuc erat valde incertum, & quando comitia, & qui coss. futuri eſſent. Cùm hanc iam epiſtolam complicarem, tabellarii à vobis venerũt ad XI. Kalend. Sept. viceſimo die. O me ſolicitum! quantum ego dolui in Cæſaris ſuauiſſimis literis! ſed quo erant ſuauiores, eo

maiorem dolorem illius ille casus asserebat. A Sed ad tuas venio literas. Primùm tuam remansionem etiam atque etiam probo, præsertim cùm, vt scribis, cum Cæsare communicaris Oppium miror quidquam cum Publilio. mihi enim non placuerat. Quòd interiore epistola scribis, me Idib. Sept. Pompeio legatum iri: id ego non audiui, scripsique ad Cæsarem; Vibullium Cæsaris mandata de mea mansione ad Pópeium pertulisse, nec ad Oppium. quo consilio? quamquam Oppium ego tenui quòd priores partes Bibuli erant, cũ eo enim coram Cæsare egerat: ad Oppiũ scripserat. Ego verò nullas δευτέρας φροντίδας habere possum in Cæsaris rebus. Ille mihi secundum te & liberos nostros ita est, vt sit penè par. videor id iudicio facere, iam enim debeo: sed tamen amore sum incensus. Cùm scripsissem hæc infima, quæ sunt mea manu, venit ad nos Cicero tuus ad cenam, cùm Pomponia foris cenaret. dedit mihi epistolam legendam B tuam, quam paulò antè acceperat ab Aristophane meo, valde mehercule & suauẽ, & grauem: qua sum admodum delectatus. Dedit etiã alteram illam mihi, qua iubes, eum mihi esse affixum, tanquam magistro. Quàm illum epistolæ illæ delectarunt? quàm me? Nihil puero illo suauius, nihil nostri amantius. Hæc inter cenam Tironi dictaui, ne mirere alia manu esse, Annali literæ tuæ pergratæ fuerunt, quòd & curares de se diligenter, & tamen consilio seuerissimo iuuares. P. Seruilius pater, ex literis, quas sibi à Cæsare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum fecisse, quòd de sua voluntate erga Cæsarem humanissimè diligentissiméque locutus esses. Cùm Romam ex Arpinati reuertissem, dictum mihi est, Hippodamum ad te profectum esse. Non possum scribere, me miratum esse illum tam inhumaniter fecisse, vt sine meis literis ad te proficisceretur; illud scribo, mihi molestum fuisse. C iam enim diu cogitaueram, ex eo, quod tu ad me scripseras, vt si quid esset, quod ad te diligentiùs perferri vellem, illi darem: quòd mehercule hisce literis, quas vulgò ad te mitto, nihil ferè scribo, quod si in alicuius manus inciderit, molestè ferendum sit. Minutio me, & Saluio, & Labeoni reseruabam. Labeo aut tardè proficiscetur, aut hic manebit. Hippodamus ne nunc quidem quid velim, rogauit. T. Pinarius amabileis ad me de te literas mittit: se maximè literis, sermonibus, cenis denique tuis delectari. Is homo semper me delectauit, fraterque eius mecum est multũ. quare vt instituisti, complectere adolescentem. Quòd multos dies epistolam in manibus habui, propter commorationem tabellariorum, ideò multa coniecta sunt, aliud alio tempore, velut hoc. T. Anicius mihi sæpe iam dixit, sese tibi, suburbanum si quod inuenisset, non dubitaturum esse emere. In eius D sermone ego vtrumque soleo admirari, & te de suburbano emendo, cùm ad illum scribas, non modò ad me nõ scribere, sed etiam aliam in sententiam scribere, &, cùm ad illum scribas, nihil te recordari de se, de epistolis illis, quas in Tusculano ius tu mihi ostendisti. nihil de præceptis Epicharmi γνῶθι, πῶς ἄλλῳ κέχρηται. totum denique vultum, animum, sermonem eius quemadmodum cóiicio, quasi.

A Sed hæc tu videris. De suburbano, cura, vt sciam, quid velis, & simul nequid ille turbet, vide. Quid præterea? Quid etiam. Gabinius ad III. Kal. Oct. noctu in vrbem introiuit, & hodie H. VIII. cùm edicto C. Alfij de maiestate eũ adesse oporteret concursu magno, & odio vniuersi populi penè afflictus est. nihil illo turpius. proximus tamen est Piso. itaque mirificũ ἐμβόλιον cogito in secundũ librum meorum librorum includere, dicentem Apollinem in concilio deorum, qualis reditus duorum imperatorum futurus esset, quorum alter exercitum perdidisset, alter vendidisset. Ex Británia Cæsar ad me Kal. Sept. dedit literas, quas ego accepi ad IIII. Kalen. Octobr. satis commodas de Britannicis rebus. quibus, ne admirer, quod à te nullas acceperim, scribit. se sine te fuisse cùm ad mare accesserit. Ad eas ego ei literas nihil rescripsi, ne gratulandi quidem causa, propter eius luctum. Te oro etiam atque etiã B mi frater, vt valeas.

MARCVS Q. FRATRI, S.

AD VI. Id. Octob. Saluius Ostiam vesperi naui profectus erat cum iis rebus, quas tibi domo mitti volueras. Eodẽ die Gabinium ad populum luculentè calefecerat Memmius sic, vt Calidio verbum facere pro eo non licuerit. Postridie autem eius diei, qui erat tum futurus, cùm hæc scribebam ante lucem, apud Catonem erat diuinatio in Gabinium futura inter Memmium, & T. Neronem, & C. & L. Antonios, M. F. Putabamus fore, vt Memmio daretur, etsi erat Neronis mira contentio. Quid quæris? probè premitur, nisi noster Pompeius, diis, hominibúsque inuitis, negotium euerterit. Cognosce nunc hominis audaciam, & aliquid in rep. perdita delectare. Cùm Gabinius, quacumque veniebat, triumphum se postulare dixisset, subitoque bonus imperator noctu vrbem hostium planè inuasisset, in C senatum se non committebat. Interim ipso decimo die, quo ipsum oportebat hostiũ numerum, & militum renuntiare, in re hæsit summa in frequentia cùm vellet exire, à coss. retentus est: introducti publicani. Homo vndique actus, cùm à me maximè vulneraretur, non tulit, & me trementi voce exsulem appellauit. Hic, ô dii! nihil vnquam honorificentius nobis accidit. Consurrexit senatus cum clamore ad vnum, sic, vt corpus eius accederet: pari clamore, atque impetu publicani. Quid quæris? omnes, tanquam si tu esses, ita fuerunt. Nihil hominum sermone foris clarius. Ego tamen teneo ab accusando vix mehercule: sed tamen teneo, vel quòd nolo cum Pompeio pugnare (satis est quod instar de Milone) vel quod iudices nullos habemus. ἀπότευγμα formido. addo etiam maleuolentiam hominum; & timeo, ne D illi, me accusante, aliquid accidat: nec despero rem & sine me, & nonnihil per me confici posse. De ambitu postulati sunt omnes, qui consulatum petunt: à Memmio, Domitius: à Q. Curtio, bono & erudito adolescente, Memmius: à Q. Pompeio, Messala: à Triario, Scaurus. Magno res in motu est propterea quòd aut hominum, aut legum interitus ostenditur. Opera datur, vt iudicia ne fiant. Res videtur spectare

spectare ad interregnum c o s s. comitia habere cupiunt: rei nolunt, & maximè Mēmius, quòd Cæsaris aduentu, sperat se futurū c o s. sed mirum in modum iacet Domitius cum Messala certus esse videbatur. Scaurus refrixerat. Appius sine lege Curiata confirmat se Lentulo nostro successurum: qui quidem mirificus illo die (quod penè præterii) fuit in Gabinium: accusauit maiestatis, nomina data, cùm ille verbum nullum. Habes forensia. Domi testes, & ipsa domus à redemptoribus tractatur non indiligenter. Vale.

MARCVS Q. FRATRI, S. 3

Occupationum mearum tibi signum sit librarii manus. Diem, scito esse nullū, quo die non dicam pro reo. ita, quidquid conficio, aut cogito, in ambulationis ferè tempus confero, negotia nostra sic se habent. Domestica verò, vt volumus. Valent pueri, studiosè discunt, diligenter docentur, & nos, & inter se amant. Expolitiones vtriusque nostrûm sunt in manibus: sed tua ad perfectum iam res est rustica Arcani & Laterii. Præterea de aqua, & via nihil prætermisi quadam epistola, quin enucleatè ad te perscriberem. sed me illa cura sollicitat, angitque vehementer, quòd dierum iam amplius L. interuallo nihil à te, nihil à Cæsare, nihil ex istis locis, non modò literarum, sed ne rumoris quidem affluxit. Me autē iam & mare istuc, & terra solicitat: neque desino (vt fit in amore) ea, quæ minimè volo, cogitare. Quare non equidem iam te rogo, vt ad me de te, de rebus istis scribas (nunquam enim cum potes, prætermittis) sed hoc te scire volo, nihil ferè vnquam me ita exspectasse, vt, cùm hæc scribebam, literas tuas. Nunc cognosce ea quæ sunt in rep. Comitiorum quotidie singuli dies tolluntur obnuntiationibus, magna voluntate bonorum omnium: tanta inuidia sunt c o s s. propter suspicionem pactorum à candidatis præmiorum. Candidati consulares quatuor, omnes rei, causæ sunt difficiles: sed enitemur, vt Messala noster saluus sit: quod est etiam cum reliquorum salute coniunctum. Gabinium de ambitu reum fecit P. Sylla, subscribente priuigno Memmio, fratre Cæcilio Sylla filio. Contrà dixit L. Torquatus, omnibusque libentibus non obtinuit. Quæris, quid fiat de Gabinio? sciemus de maiestate triduo. quo quidē in iudicio odio premitur omnium generum: maximè testibus cæditur: accusatoribus frigidissimis vtitur, consilium, variū: quæsitor grauis, & firmus, Alfius, Pompeius, vehemens in iudicibus rogandis. Quid futurū sit, nescio: locum tamen illi in ciuitate nō video: animum præbeo ad illius perniciem, moderatum: ad rerum euentum, lenissimum. Habes ferè de omnibus reb. s. Vnum illud addam. Cicero tuus, nosterque summo studio est Pæonii sui rhethoris, hominis, opinor, valde exercitati, & boni, sed nostrum instituendi genus esse paulò eruditius, & θετικώτερον, non ignoras. Quare neque ego impediri Ciceronis iter, atque illam disciplinam volo, & ipse puer magis illo declamatorio genere duci, & delectari videtur. In quo quoniam ipsi quoque fuimus, patiamur illum ire nostris itineribus. eòdem enim peruenturum esse confidimus. sed tamen, si nobiscum eum rus aliquo eduxerimus, in hanc nostram rationem, consuetudinemque inducemus. Magna enim nobis à te proposita merces est, quàm certè nostra culpa numquam minùs assequemur. Quibus tu in locis, & qua spe hiematurus sis, ad me quàm diligentissimè scribas velim. Vale.

MARCVS Q. FRATRI, S. 4

GABINIVS absolutus est. omnino nihil accusatore Lentulo, subscriptoribúsque eius infantius nihil illo cōsilio sordidius. Sed tamen nisi incredibilis contentio & preces Pompeii dictaturæ etiam rumor, plenus timoris fuisset, ipsi Lentulo non respondisset, qui tum illo accusatore, illóque consilio sententiis condemnatus sit XXII. cùm LXX. tulissent. Est omnino tam graui fama hoc iudicium, vt videatur reliquis iudiciis periturus, & maximè de pecuniis repetundis. Sed vides nullam esse remp. nullum senatum, nulla iudicia, nullam in nullo nostrûm dignitatem. Quid plura de iudicibus? duo prætorii sederunt, Domitius Caluinus: is apertè absoluit, vt omnes viderunt: & Cato: is diruptis tabellis de circulo se subduxit, & Pompeio primus nuntiauit. Aiunt nonnulli, Sallustius item, me oportuisse accusare. Iis ego iudicibus committerem? Quid essem, si me agente, esset elapsus? Sed me alia mouerunt. Non putasset sibi Pompeius de illius salute, sed de sua dignitate mecum esse certamen in vrbem intrasset: ad inimicitias res venisset: cum AEsernino Samnite Pacidianus comparatus viderer, auriculam fortasse mordicus abstulisset. cum Clodio quidem certè rediisset in gratiam. Ego verò meum consilium (si præsertim tu non improbas) vehementer approbo. Ille, cùm à me singularibus meis studiis ornatus, esset cùmque ego illi nihil deberem, ille mihi omnia: tamen in rep. me à se dissentientem non tulit (nihil dicam grauiùs) & minus potens eo tempore, quid in me florentem posset, ostendit. nunc, cum ego ne curem quidem multum posse res quidem publ. certè nihil possit, vnus ille omnia possit. cum illo ipso contenderem: sic enim faciendum fuisset. Non existimo te putare, id mihi suscipiendum fuisse. Alterutrum, inquit idem Sallustius: defendisses, idque Pompeio contēdenti dedisses. etenim vehementer orabat Lepidum amicum. Sallustium, qui mihi aut inimicitias putet periculosas subeundas fuisse, aut infamiam sempiternam. Ego verò hac mediocritate delector: ac mihi illud iucundū est, quòd, cùm testimonium secundum fidem, & religionem grauissimè dixissem, reus dixit, si in ciuitate licuisset sibi esse, mihi se satisfacturum: neque me quidquam interrogauit. De versibus, quos tibi à me scribi vis deest, mihi quidem opera, quæ non modò tempus, sed etiam animum vacuum ab omni cura desiderat: sed abest etiam ἐνθουσιασμός. non enim sumus omnino sine cura venientis anni: etsi sumus sine timore. Simul & illud (sine vlla mehercule ironia loquor) tibi istius generis in scribendo priores parteis tribuo, quàm mihi. De bibliotheca tua Græca supplenda, libris commutandis, Latinis comparandis,

valde velim iſta confici, præſertim cùm ad A meum quoque vſum ſpectent. Sed ego, mihi ipſi iſta per quem agam non habeo, neque enim venalia ſunt, quæ quidem placeant, & confici niſi per hominem, & peritum, & diligentem non poſſunt. Chryſippo tamen imperabo, & cum Tyrannione loquar. De fiſco quid egerit Scipio, quæram. quod videbitur rectum eſſe, curabo. De Aſcanione, tu verò, quod voles, facies: me nihil interpono. De ſuburbano quòd non properas, laudo: vt tu habeas, hortor. Hæc ſcripſi ad VIII. Kal. Nou. quo die ludi committebantur, in Tuſculanum proficiſcens, ducénſque mecum Ciceronem meum in ludum diſcendi, non luſionis, ea re non longius, quam vellem, quòd Pomtino ad triumphum ad III. Non. Nouembr. volebam adeſſe. etenim erit neſcio quid negotioli. Nã Cato, & Seruilius prætores prohibituros ſe minantur: nec, quid poſſint, ſcio. Ille enim & Appium coſ. ſecum habebit, & prætores, & tribunos pleb. ſed minantur tamen: in primiſque ἀρηιτρέων Q. Scæuola. Cura, mi ſuauiſſime, & cariſſime frater, vt valeas.

MARCVS Q. FRATRI, S. 5

QVòd quæris, quid de illis libris egerim, quos, cùm eſſem in Cumano ſcribere inſtitui: non ceſſaui, neque ceſſo: ſed ſæpe iam ſcribendi totum conſilium, rationémque mutaui. Nam iam duobus factis libris, in quibus, nouendialibus iis feriis, quæ fuerunt Tuditano & Aquilio coſs. ſermo eſt à me inſtitutus Africani, paulò antè mortem. & Lælii, Phili, Manilii, Q. Tuberionis, & Lælii generorum Fannij. & Scæuolæ: ſermo autem in nouem & dies, & libros diſtributus de optimo ſtatu ciuitatis & de optimo ciue: ſanè texebatur opus luculenter, hominúmque dignitas aliquantum orationi ponderis afferebat: hi libri cùm in C Tuſculano mihi legerentur, audiente Salluſtio: admonitus ſum ab illo, multò maiore auctoritate illis de rebus dici poſſe, ſi ipſe loquerer de repub. præſertim cùm eſſem non Heraclides Ponticus, ſed conſularis. & is, qui in maximis verſatus in rep. rebus eſſem. quæ tam antiquis hominibus attribuerent. ea viſum iri ficta eſſe oratorium ſermonem in illis noſtris libris, quòd eſſe de ratione dicendi, bellè à me remouiſſe: ad eos tamen retuliſſe, quos ipſe vidiſſem. Ariſtotelem denique, quæ de rep. & præſtante viro ſcribat, ipſum loqui. Commouit me, & eo magis, quòd maximos motus noſtræ ciuitatis attingere non poterã, quòd erant inferiores quàm illorum ætas, qui loquebantur. Ego autem idipſum tum eram ſecutus, ne in noſtra tẽpora incurrens, offenderem quempiam. Nunc & id vitabo. & loquar ipſe tecum, & tamen illa, quæ inſtitueram, ad te, ſi Romam venero, mittam. Puto enim te e- D xiſtimaturum à me libros illos non ſine aliquo meo ſtomacho eſſe relictos. Cæſaris amore, quẽ ad me perſcripſit, valde delector: promiſſis iis, quæ oſtendit, non valde pendeo: nec honores ſitio, nec deſidero gloriam: magíſque eius voluntatis perpetuitatem quam promiſſorum exitum exſpecto, viuo tamen in ea ambitione, & labore, tanquam id, quod non poſtulo, expectem. Quod me de faciendis verſi- A bus rogas, incredibile eſt, mi frater, quàm egeã tempore: nec ſanè ſatis commoueor animo ad ea, quæ vis, canenda ὑπὸ θέσεις: verò ad ea, quæ ipſe ego ne cogitando quidem conſequor, tu, qui omneis iſto eloquendi, & exprimendi genere ſuperaſti: à me petis? facerem tamen, vt poſſem: ſed (quod te minimè fugit) opus eſt ad poema quadam animi alacritate, quàm planè mihi tempora eripiunt. Abduco equidem me ab omni reip. cura dedóque literis: ſed tamen indicabo tibi, quod mehercule in primis te celatum volebam. Angor, mi ſuauiſſime frater, angor, nullã eſſe remp. nulla iudicia, noſtrúmque hoc tempus ætatis, quod in vlla auctoritate ſenatoria florere debebat, aut forenſi labore iactari, aut domeſticis literis ſuſtentari. Illud verò, quod à puero adamaram: αἰὲν ἀριστεύειν, καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων, totum occidiſſe: inimicos à me partim non oppugnatos, partim etiam eſſe defen- B ſos: meum non modò animum, ſed ne odium quidem eſſe liberum: vnúmque ex omnibus Cæſarem eſſe inuentum, qui me tantum, quantum ego vellem, amaret, aut etiam (ſicut alii putant) hunc vnum eſſe, qui vellet. Quorum tamen nihil eſt eiuſmodi, vt ego me non multa conſolatione quotidie leniam: ſed illa erit conſolatio maxima, ſi vnà erimus, nunc ad illa vel grauiſſimum accedit tui deſiderium. Gabinium ſi, vt Panſa putat oportuiſſe, defendiſſem, concidiſſem: qui illum oderunt (ii ſunt toti ordines) propter quem oderunt, meipſum odiſſe cœpiſſent. Tenui me, vt puto egregiè, tantum vt facerem, quantum omnes viderent. Et in omni ſumma, vt mones, valde me ad otium, pacémque conuerto. De libris, Tyrannio eſt ceſſator, Chryſippo dicam: ſed res operoſa eſt, & hominis perdiligentis. Sentio ipſe qui in ſummo ſtudio nihil aſſequor. De Latinis verò, quò me vertam, neſcio: ita mendosè & C ſcribuntur, & veneunt: ſed tamen quod fieri poterit, non negligam. Crebrius, vt antè ad te ſcripſi, Romæ eſt: & qui omnia adiurant, debere tibi valde renunciant. Ab ærario puto confectum eſſe, dum abſum.

MARCVS Q. FRATRI, S. 6

QVATVOR tragœdias XVI. diebus abſoluiſſe cùm ſcribas, tu quidquam ab alio mutuaris: & κλέος quæris, cum Electram & Troadem ſcripſeris? Ceſſator eſſe noli: & illud γνῶθι σεαυτὸν, noli putare ad arrogantiam minuendam ſolùm eſſe dictum, verum etiam vt bona noſtra norimus. Sed & iſtam, & Erigonam mihi velim mittas. Habes duas epiſtolas proximas.

MARCVS Q. FRATRI, S. 7

ROMAE, & maximè Appia ad Martis D mira proluuies. Craſſipedis ambulatio ablata horti, tabernæ plurimæ: magna vis aquæ vſque ad piſcinam publicam. Viget illud Homeri, ἦμαθ' ὀπωρινῷ ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ Ζεύς. Cadit enim in abſolutionem Gabinii ὅτε δή ῥ' ἄνδρεσσι κοτεσσάμενος χαλεπήνῃ, οἳ βίῃ εἰν ἀγορῇ σκολιὰς κρίνωσι θέμιστας. Ἐκ δὲ δίκην ἐλάσωσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες. Sed hæc non curare decreui. Romã cum venero,

venero, quæ perspexero, scribam ad te, & ma- A
xime de dictatura: & ad Labiennium, & ad
Ligurium literas dabo. Hanc scripsi ante lu-
cem, ad lychnuchum ligneolum, qui mihi e-
rat periucundus, quòd eum te aiebant, cùm
esses Sami, curasse faciendum. Vale mi suauis-
sime, & optime frater.

MARCVS Q. FRATRI, S. 8

SVPERIORI epistolæ quòd respondeã,
nihil est, quæ plena stomachi, & querela-
rum est: quo in genere alterã quoque te scri-
bis pridie Labieno dedisse: qui adhuc non
venerat. Deleuit enim mihi omnem mole-
stiam recentior epistola. Tantùm te & moneo,
& rogo, vt in istis molestiis, & laboribus, &
desideriis recordere, consilium nostrum quod
fuerit profectionis tuæ. Non enim commo-
da quædam sequebamur parua ac mediocria.
Quid enim erat, quod discessu nostro emen-
dum putaremus. Præsidium firmissimum pete- B
bamus ex optimi, & potentissimi viri bene-
uolentia ad omnem statum nostræ dignita-
tis. Plura ponuntur in spe, quàm in pecuniis:
reliqua ad iacturam struentur. Quare si cre-
brò referes animum tuum ad rationem & ve-
teris consilij nostri, & spei, faciliùs istos mili-
tiæ labores, ceteraque, quæ te offendunt, feres:
& tamen cum voles, depones. Sed eius rei ma-
turitas neque dum venit, & tamen iam appro-
pinquat. Etiam illud te admoneo, nequid vl-
lis litteris committas, quod si prolatum sit,
molestè feramus. Multa sunt, quæ ego nescire
malo, quàm cũ aliquo periculo fieri certior.
Plura ad te vacuo animo scribã, cùm (vt spe-
ro) se Cicero meus bellè habebit. Tu velim
cures, vt sciam, quibus nos dare oporteat
eas, quas ad te deinde literas mittemus: Cæ-
sarisne tabellariis, vt is ad te protinus mit-
tat, an Labieni. Vbi enim isti sint Neruij &
quàm longè absint, nescio. De virtute, & C
grauitate Cæsaris, quam in summo dolore
adhibuisset, magnam ex epistola tua accepi
voluptatem. Quòd me institutum ad illum
poema iubes perficere: etsi distentus cùm
opera, tum animo sum multò magis, quo-
niam tamen ex epistola, quam ad te miseram,
cognouit Cæsar, me aliquid esse exorsum,
reuertar ad institutum, idque perficiam his
supplicationum otiosis diebus: quibus Mes-
salam iam nostrum, reliquósque molestia le-
uatos, vehementer gaudeo. eúmque quòd
certum cos. cum Domitio numeratis, nihil à
nostra opinione dissentitis. Ego Messalã Cæ-
sari præstabo. Sed Memmius in aduentu Cæ-
saris habet spem: in quo illum puto errare:
hic quidem friget. Scaurum autem iampridẽ
Pompeius abiecit, res prolatæ, ad interregnũ
comitia adducta. Rumor dictatoris iucun-
dus bonis: mihi etiam magis quæ loquũtur.
Sed tota res, & timetur, & refrigescit. Pom- D
peius planè se negat velle: antea ipse mihi
nõ negabat. Hirtius auctor fore videtur. O dij
quàm ineptus! quàm in se ipse amans sine ri-
uali! Crassum Iunianum, hominem mihi dedi-
tum, per me deterruit, velit, nolit scire diffici-
le est. Hirro tamen agente, nolle se non pro-
babit. Aliud hoc tempore de rep. nihil loque-
bantur: agebatur quidem certè nihil. Serraui

A Domestij filij funus perluctuosum fuit ad
VII. Kalend. Decembr. Laudauit pater scipto
meo. Nũc de Milone Põpeius ei nihil tribuit:
& omnia Guttæ dicitq; se perfecturum, vt in
illo Cæsar incumbat, hoc horter Milo: nec in-
iuria. & si ille dictator factus sit, pænè diffidit.
Intercessorem dictaturæ iuuerit manu & præ-
sidio suo, Pompeium metuit inimicum, si nõ
iuuerit: timet, ne per vim perferatur. Ludos
apparat magnificentissimos: sic, inquam, vt ne-
mo sumptuosiores. stultè bis, térque, non po-
stulatus: vel quia munus magnificum dederat,
vel quia facultates non erant, vel quia magi-
ster, vel quia potuerat magistrum se nõn ædilẽ
putare. Omnia ferè scripsi. Cura, mi carissime
frater, vt valeas.

MARCVS Q. FRATRI, S. 9

DE Gabinio nihil fuit faciendũ istorum,
B quæ amantissimè cogitata sunt. τότε μοι
χάνοι. feci summa cum grauitate, vt omnes
sentiunt, & summa cum lenitate, quæ feci. illũ
neque vrsi, neque leuaui. testis vehemens fui:
præterea quieui. Exitum iudicij fœdũ, & per-
niciosum leuissimè tuli. Quod quidem bonum
mihi nunc denique redũdat, vt his malis reip.
licentiaque audacium, qua antè rumpebar,
nunc me mouear quidem. Nihil est enim per-
ditius his hominibus, his temporibus. Itaq;
ex republ. quoniam voluptatis nihil iam capi
potest: cur stomacher nescio. Literæ me, &
studia nostra, & otium, villæque delectant,
maximéque pueri nostri. Angit vnus Milo.
sed velim finem afferat consulatus: in quo
enitar non minùs, quàm sum enisus in nostro:
túque istinc, quod facis, adiuuabis. De quo, ce-
tera (nisi planè vis eripuerit) rectè sunt: de re
familiari timeo, ὁ δὲ μαίνεται οὐκ ἔτ᾽ ἀνεκτῶς:
qui ludos IIS. CCC. comparet cuius in hoc
C vno considerantiam & sustinebo, vt potero, &
tu possis, est tuorum neruorum. De motu tem-
porum venientis anni nihil te intelligere vo-
luerã domestici timoris sed de communi reip.
statu: in quo etiamsi nihil procuro, tamen ni-
hil curare vix possum. Quam autem te velim
cautũ esse in scribẽdo, ex hoc coniicito, quod
ego ad te ne hæc quidẽ scribo, quæ palàm in
rep. turbantur, ne cuiusquã animũ meæ literæ
interceptæ offendant. Quare domestica cura
te leuatũ volo. In rep. scio quam solicitus esse
soleas. Video Messalam nostrum cos. si per in-
terregem, sine iudicio: si per dictatorem, tamẽ
sine periculo. odij nihil habet. Hortensij ca-
lor multũ valebit. Gabinij absolutio, lex im-
punitatis, ἐν παρέργῳ. De dictatore tamen a-
ctum adhuc nihil est. Pompeius abest: Appius
miscet, Hirtius parat: multi intercessores nu-
merantur populus non curat: principes nolũt,
ego quiesco. De mancipiis, quod mihi polli-
D ceris, valde te amo: & sum equidẽ, vti scribis,
& Romæ, & in prædiis infrequens Sed caue,
amabo, quidquã, quod ad meũ cõmodũ attineat,
nisi maximo tuo commodo, & maxima tua facul
tate, mi frater, cogitaris. De epistola Vatinij,
risi. sed me ab eo ita obseruari scio, vt eius ista
odia nõ sorbeã solũ, sed etiã concoquã. Quòd
me hortaris, vt absoluã: habeo absolutũ sua-
ue, mihi quidẽ vti videtur, ἔπος ad Cæsarem,
sed quæro locupletem tabellarium, ne accipiat,

quod Erigone tuæ, cui soli, Cæsare imperatore, iter ex Gallia tutum non fuit. Quid si cæmentũ bonum non haberem, deturbem ædificium? quod quidem quotidie mihi magis placet in primisque inferior porticus, & eius cõclauia fiũt rectè. De Arcano, Cæsaris opus est, vel mehercule etiam elegantioris alicuius, imagines enim istæ, & palæstra, & piscina, & nilus, multorum Philotimorum est, non Diphilorũ, sed & ipsi ea adibimus, & mittemus, & mandabimus. De Felicis testamento tum A magis querere, si scias. Quas enim tabulas se putauit obsignare, in quibus in vnciis firmissimum tenuerat (lapsus est per errorem, & suus, & Sicuræ serui) non obsignauit: quas noluit, eas obsignauit. ἀλλ᾽ οἰμωζέτω: nos modò valeamus. Ciceronem, & vt rogas, amo, & vt meretur, & vt debeo. Dimitto autem à me, & vt à magistris ne abducã, & quòd mater Põponia discedit, sine qua edacitaté pueri pertimesco, sed sumus vnà tamen valde multùm. Rescripsi ad omnia, mi suauissime, & optime frater.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD BRVTVM, LIBER singularis.

CICERO BRVTO, S.D. 1

L. CLODIVS, tribunus pl. designatus valde me diligit, vel, vt ἐμφατικώτερον dicam, valde me amat. Quod cùm mihi ita persuasum sit, non dubito (bene enim me nosti) quin illum quoque iudices à me amari. Nihil enim mihi minus hominis videtur, quàm non respondere in amore iis, à quibus prouocere. Is mihi visus est suspicari, nec sine magno quidem dolore, aliquid à suis, vel per suos potiùs inimicos ad te esse delatũ, quo tuus animus à se esset alienior. Nõ soleo, mi Brute (quod tibi notũ esse arbitror.) temerè affirmare de altero. Est enim periculosum, propter occultas hominum voluntates, multiplicesque naturas. Clodij animum perspectũ habeo, cognitũ, iudicatũ. multa eius iudicia: sed ad scribendum non necessaria. Volo enim hoc testimoniũ tibi videri potius, quàm epistolã. Auctus Antonij beneficio est, eius ipsius beneficij magna pars à te est. Itaque cũ saluis nobis vellet salvũ. In eum autem locum rem adductam intelligit (est enim, vt scis, minimè stultus) vt vtrique salui esse non possint. Itaq; nos mauult. De te verò amicissimè & loquitur, & sentit. Quare si quis secus ad te de eo scripsit, aut si coràm locutus est, peto à te etiã atque etiam, mihi, vt potiùs credas, qui & faciliùs iudicare possum, quàm ille nescio quis, & te plus diligo Clodiũ tibi amicissimũ existima, ciuemq; talé, qualis & prudentissimus, & fortuna optima esse debet.

CICERO BRVTO, S. 2

SCRIPTA, & obsignata iam epistola, literæ mihi redditæ sunt à te, plenæ rerũ nouarum, maximéque mirabiles, Dolabellam D

B quinque cohorteis misisse in Chersonnesum. Adeóne copiis abunbat, vt is, qui ex Asia fugere dicebatur, Europam appetere conetur? Quinque autem cohortibus quid se nam facturum arbitratus est, cùm tu eo quinque legiones, optimum equitatum, maxima auxilia haberes? Quas quidem cohorteis spero iã tuas esse, quoniã latro ille tam fuit demens: & tuũ consiliũ vehementer laudo, quod nó priùs tuũ exercitum Apollonia, Dyrrachióque mouisti, quàm de Antonij fuga audisti, Bruti eruptione populi R. victoria. Itaque, quòd scribis postea statuisse te ducere exercitum in Cherronesum, nec pati, sceleratissimo hosti ludibrio esse imperium P.R. facies ex tua dignitate, & è rep. Quòd scribis de scribis de seditione, quæ facta est in legione quarta, de Chatoniis (quod dicam, in bonam partem accipies) magis mihi probatur mirũ seueritas, quàm tua. Te beneuolentiam exercitus, equitumque expertum vehementer gaudeo. C De Dolabella, vt scribis, siquid habes noui, facies me certioré: in quo valde delector, me antè prouidisse, vt tuũ iudiciũ liberũ esset cum Dolabella belli gerendi: & id valde pertinuit, vt ego tum intelligebam, ad remp. vt nunc iudico, ad dignitatem tuam. Quòd scribis, me maximo otio egisse, vt insectarer Antonios idque laudas: credo ita videri tibi: sed illam distinctioné tuã nullo pacto probo. Scribis enim, ACRIVS PROHIBENDA BELLA CIVILIA ESSE, QVAM IN SVPERATOS IRACVNDIAM EXERCENDAM. Vehementer à te, Brute, dissentio: neque clementiæ tuæ concedo. sed SALVTARIS SEVERITAS VINCIT INANEM SPECIEM CLEMENTIAE. Quòd si clementes esse voluerimus, numquam deerunt bella ciuilia. Sed de hoc tu videris. De me possum idé, quod Plautinus pater in Trinummo: MIHI QVIDEM AETAS ACTA FERME EST: TVA ISTVC REFERT MAXIME. D

XIME. Opprimemini (mihi crede) Brute, nisi prouideritis. Neque enim populum semper eundem habebitis, neque senatum, neque senatus ducem. Hæc ex oraculo Apollinis Pythij editi tibi puta, nihil potest esse verius. XIIII. Kal. Maias.

M. T. C. M. BRVTO, S. 3

NOSTRAE res meliore loco videbantur. Scripta enim ad te certò scio, quæ gesta sunt. qualeis tibi sæpe scripsi consules, tales extiterunt. Cæsaris verò pueri mirifica indoles virtutis. Vtinam tam facilè eũ florentem, & honoribus, & gratia, regere, ac tenere possimus, quam facilè adhuc tenuimus. Est omnino illud difficilius; sed tamẽ non diffidimus. Persuasum est enim adolescẽti, maximè per me, eius opera nos esse saluos, & certè, nisi is Antoniũ ab vrbe auertisset, periissent omnia. Triduo verò, aut quatriduo ante hanc rẽ pulcherrimam, timore quodam perculsa ciuitas tota ad te se cũ coniugibus, & liberis effundebat. eadem recreata ad XII. Kal. Maias te huc venire, quàm se ad te ire malebat. Quo quidem die magnorum meorum laborũ, multarúmque vigiliarum fructum cepi maximũ, si modo est aliquis fructus ex solida, veráque gloria. Nam tantæ multitudinis, quantam capit vrbs nostra, concursus est ad me factus. ab ea cùm vsque in Capitolium deductus, maximo clamore, atque plausu in rostris collocatus sum. Nihil est in me mane: neque enim debet: sed tamen omnium ordinum cõsensus, gratiarum actio, gratulatióque, me commouet, propterea quòd popularẽ me esse in populi salute, præclarum est. Sed hæc te malo ab aliis audire. me velim de tuis rebus, cõsiliisq; facias diligentissimè certiorem: illúdque cõsideres, ne tua liberalitas dissolutior videatur. Sic sentit senatus, sic populus Rom. nullos vnquam hosteis digniores, omni supplicio fuisse, quàm eos ciueis, qui hoc bello contra patriam arma ceperunt: quos quidem ego omnibus sententiis vlciscor, & persequor, omnibus bonis approbantibus. Tu quid de hac re sentias, tui iudicij est. Ego sic sentio, trium fratrum vnam, & eandem esse causam. Consules duos bonos quidẽ, sed duntaxat bonos amisimus. Hirtius quidem in ipsa victoria occidit, cũ paucis diebus magno prœlio antè vicisset. Nã Pansa fugerat, vulneribus acceptis, quæ ferre non potuit. Reliquias hostium Brutus persequitur, & Cæsar. Hostes autem omnes iudicati, qui M. Antonij sectã secuti sunt. Itaque id S.C. plerique interpretantur, etiam ad tuos, siue captiuos, siue dedititios pertinere. Equidem nihil disserui duriùs, cùm nominatim de C. Antonio decernerem. quòd ita statueram, à te cognoscere causam eius senatum oportere. X. Kal. Maias.

BRVTVS CICERONI, S. 4

QVANTA sim lætitia affectus, cognitis rebus Bruti nostri & consulum, faciliùs est tibi existimare, quàm mihi scribere. Cùm alia laudo & gaudeo accidisse, tũ quòd Bruti eruptio non solùm ipsi salutaris fuit, sed etiã maximo ad victoriam adiumento. Quòd scribis mihi trium Antoniorũ vnam atque candẽ causam esse: quid ego sentiam mei iudicij esse. Statuo nihil, nisi hoc: Senatus, aut populi Ro. iudicium esse de iis ciuibus, qui pugnantes non interierint. At hoc ipsum, inquies, iniquè facis, qui hostilis animi in remp. homines, ciueis appelles. Immo iustissime. Quod enim nondum senatus censuit, nec populus R. iussit, id arroganter non præiudico, neque reuoco ad arbitrium meum. Illud quidem non muto, quòd ei, quẽ me occidere res non coegit, neque crudeliter quidquam eripui, neque dissolutè quidquam remisi: habuique in mea potestate, quoad bellum fuit. Multò quidem honestius iudico, magísque quod concedere possit resp. miserorũ fortunam non insectari, quàm infinita tribuere potentibus, quæ cupiditatem, & arrogantiam incendere possint. Qua in re, Cicero, vir optime, ac fortissime, mihiq; meritò, & meo nomine, & reip. carissimæ, nimis credere videris spei tuæ: statimq; vt quisque aliquid rectè fecerit, omnia dare, ac permittere: QVASI NON LICEAT TRADVCI AD MALA CONSILIA CORRVPTVM LARGITIONIBVS ANIMVM. Quæ tua est humanitas, æquo animo te moneri patieris, præsertim de communi salute: facies tamen quod tibi visum fuerit: etiam ego, cùm me docueris. Nunc Cicero, nunc agendũ est, ne frustra oppressum esse Antonium gauisi simus, non semper primi cuiusque mali excidendi causa sit, vt aliud renascatur illo peius. Nihil iam neque opinantibus, aut patiẽtibus nobis, aduersi euenire potest, in quo non cùm omnium culpa, tum præcipuè tua futura sit, cuius tantam auctoritatẽ senatus ac populus R. non solùm esse patitur, sed etiam cupit, quanta maximè in libera ciuitate vnius esse potest: quam tu non solùm bene sentiendo, sed etiam prudenter, tueri debes Prudentia porrò, quæ tibi superest, nulla abs te desideratur, nisi modus in tribuendis honoribus. Alia omnia sic abundè adsunt, vt cũ quolibet antiquorum comparari possint tuæ virtutes. Vnum hoc grato animo, liberalique profectum, cautiorem ac moderatiorem liberalitatem desiderat. Nihil enim senatus cuiquam dare debet, quod malè cogitantibus exemplo, aut præsidio sit. Itaque timeo de consulatu, ne Cæsar tuus altius se adscendisse putet decretis tuis, quàm inde, si consul factus sit, descensurum. Quòd si Antonius ab alio relictum regni instrumentum, occasionem regnandi habuit: quonam animo fore putas, si quis, auctore, non tyranno, interfecto, sed ipso senatu, putat se imperia quælibet concupiscere posse? Quare tum & felicitatem, & prouidentiam laudabo tuam, cùm exploratum habere cœpero, Cæsarem honoribus, quos acceperit, extraordinariis fore contentum. Alienæ igitur, inquies, culpæ me reum facies? Prorsus alienæ, si prouideri potuit, ne existeres, quod vtinam inspectare possis timorem de illo meum. His literis scriptis, te consulem factum audiuimus. Tum verò incipiam proponere mihi remp. iustam & iam suis nitentẽ viribus, si istbuc videro. Filius valet, & in Macedoniam cum equitatu præmissus est. Idibus Maiis, ex castris.

CICERO BRVTO, S. 5

AD v. Kalendas Maias cùm de iis, qui hostes iudicati sunt, bello persequendis, sententiæ dicerentur, dixit Seruilius etiam de Ventidio, & vt Cassius persequeretur Dolabellam. Cui cùm essem assensus, decreui hoc amplius, vt tu, si arbitrarere vtile fore, éque rep. esse, persequerere Dolabellam bello. Si minus id commodo reip. facere posses, siue non existimares è rep. esse, vt in iisdem locis exercitum contineres. Nihil honorificentiùs potuit facere senatus, quàm vt tuum esset iudicium quid tibi maximè conducere reip. videretur. Equidem sic sentio, si manum habet, si castra, si vbi consistat vspiam Dolabella: ad fidem, & ad dignitatem tuam pertinere eum persequi. De Cassij nostri copiis nihil sciebamus, neque enim ab ipso vllæ literæ, neque nuntiabatur quidquam, quod pro certo haberemus. Quantopere autem intersit, opprimi B Dolabellam, profectò intelligis, cùm vt sceleris pœnas persoluat, tum ne sit quò se latronum duces ex Mutinensi fuga conferant. Atque hoc mihi iam antè placuisse, potes ex superioribus meis literis recordari: quamquam tum & fugæ portus erat in tuis castris, & subsidium salutis in tuo exercitu, quo magis nunc liberati (vt spero) periculis, in Dolabella opprimendo occupati esse debemus. Sed hæc rogitabis diligentiùs, statues sapienter. Facies nos & quid constitueris, & quid agas (si tibi videbitur) certiores. Ciceronem nostrum in vestrum collegium cooptari volo. Existimo omnino absentium rationem, sacerdotum comitiis posse haberi. nam etiā factū est antea. C. enim Marius, cùm in Cappadocia esset, lege Domitia factus est augur: nec, quo minùs id postea liceret, vlla lex sanxit. Est etiam in lege Iulia, quæ lex est de sacerdotiis proxima, his verbis, QVI PETIT CV- C IVSVE RATIO HABEBITVR. Apertè indicat, posse rationem haberi, etiam non præsentis. Hac de re scripsi ad eum, vt tuo iudicio vteretur, sicut in rebus omnibus. Tibi autem statuendum est de Domitio, & de Catone nostro: Sed quamuis liceat absentis rationem haberi, tamen omnia sunt præsentibus faciliora. Quòd si statueris in Asiam tibi eundum, nulla erit ad comitia nostros accersendi facultas. Omnino Pansa viuo, celeriora omnia putabamus. Statim enim collegam sibi subrogasset: deinde ante prætoria, sacerdotum comitia fuissent. Nunc per auspicia longam moram video. Dum enim vnus erit patritius magistratus, auspicia ad patres redire non possunt. Magna sanè perturbatio. Tu tota de re quid sentias velim me facias certiorem. III. Nonas Maias. Vale.

BRVTVS CICERONI, S. 6 D

NOLI exspectare, dum tibi gratias agam. Iampridem hoc ex nostra necessitudine, quæ ad summam beneuolentiam peruenit sublatum esse debet. Filius tuus a me abest in Macedonia cōgredientur. Iussus est enim Ambraciam ducere equites per Thaliam, & scripsi ad eum, vt mihi Heracleam occur-

A reret. Cùm eum videro, quoniam nobis permittis, communiter constituemus de reditu eius ad petitionem, aut ad commendationem honoris. Tibi Glaucona, medicum Pansæ, qui sororem Achilleos nostri in matrimonio habet, diligentissimè commendo. Audimus, eum venisse in suspicionem Torquato de morte Pansæ, custodirique, vt parricidam. nihil minùs credendum est. Quis enim maiorem calamitatem morte Pansæ accepit? præterea est modestus homo, & frugi: quem ne vtilitas quidem videatur impulsura fuisse ad facinus. Rogo te, & quidem valde rogo (nam Achilleus noster non minùs, quàm æquum est, laborat) eripias eum ex custodia, conseruesque. Hoc ego ad meum officium priuatarum rerum æquè, atque vllam aliam rem pertinere arbitror. Cùm has ad te scriberem literas ab Satrio, legato C. Trebonij, reddita est mihi epistola, à Tullio & Deiotaro Do- B labellam cæsum, fugatúmque esse. Græcam epistolam tibi misi Cycherei cuiusdam, ad Satrium missam. Flauius noster de controuersia, quam habet cum Dyrrachinis hereditariam sumsit te iudicem. rogo te, Cicero, & Flauius rogat, rem conficias. quin ei, qui Flauium fecit heredem, pecuniam debuerit ciuitas, non est dubium: neque Dyrrachini inficiantur: sed sibi donatum æs alienum à Cæsare dicunt. Noli pati à necessariis tuis necessario meo iniuriam fieri. XVII. Kalend. Iun. ex castris, ad imam Candauiam.

BRVTVS CICERONI, S. 7

L. BIBVLVS quàm carus mihi esse debeat, nemo meliùs iudicare potest, quàm tu: cuius tantæ pro rep. contentiones, solicitudinesque fuerūt. Itaque vel ipsius virtus, vel nostra necessitudo debet conciliare te illi: quo C minùs multa mihi scribēda esse arbitror. Voluntas enim te mouere debet nostra, si modò iusta est, aut pro officio necessario suscipitur. Is Pansæ locum petere constituit, eam nominationem à te petimus, neque coniunctiori dare beneficium, quàm nos tibi sumus, neque digniorem nominare potes, quàm Bibulum. De Domitio, & Apuleio quid attinet me scribere, cùm ipsi per se tibi commendatissimi sint? Apuleium verò tu tua auctoritate sustinere debes. Sed Apuleius in sua epistola celebrabitur. Bibulum noli dimittere ex sinu tuo, tantum iam virum, ex quanto, crede mihi, potest euadere, qui vestris paucorū respondeat laudibus.

CICERO BRVTO, S. 8

MVLTOS tibi commendaui, & commendem, necesse est, optimus enim quis- D que vir, & ciuis maximè sequitur iudicium tuum, tibique omnes fortes viri nauare operam, & studium volūt: nec quisquam est, quin ita existimes, meam apud te & gratiam, & auctoritatem valere plurimum. S. d. C. Nasennium, municipem Suessanum, tibi ita commēdo, vt neminem diligentiùs. Cretensi bello, Metello imperatore, octauum principem duxit: postea in re familiari occupatus fuit. Hoc tempore cùm reip. partibus, tum tua ex-

cellent

excellenti dignitate commotus, vellet per te aliquid auctoritatis assumere. Fortem virum, Brute, tibi commendo, frugi hominem, & , si quid ad rem pertinet, etiam locupletem. Pergratum mihi erit, si eum ita tractaris, vt merito tuo mihi gratias agere possit.

CICERO BRVTO, S. 7

FVNGERER officio, quo tu functus es in meo luctu, teque per literas consolarer, nisi scirem, his remediis, quibus meum dolorem tu leuasses, te in tuo non egere: ac velim facilius, quàm tunc mihi nunc tibi tute medeare. Est enim alienum tanto viro, vt es tu, quod alteri præceperit, id ipsum facere non posse. Me quidem cùm rationes, quas collegeras, tum auctoritas tua, à nimio mœrore deterruit. Cùm enim mollius tibi ferre viderer, quàm deceret virum, præsertim eũ, qui alios consolari soleret, accusasti me per literas grauioribus verbis, quàm tua consuetudo ferebat. Itaque iudicium tuum magni æstimans, idque veritus, me ipse collegi: & ea, quæ didiceram, legeram, acceperam, grauiora duxi tua auctoritate addita. Ac mihi tũ, Brute, officio solum erat, & naturæ: tibi nunc populo, & scenæ (vt dicitur) seruiendum est. Nam cùm in te non solum exercitus tui, sed omniũ ciuium, ac penè gentium coniecti oculi sint, minimè decet, propter quem fortiores ceteri sumus, eum ipsum animo debilitatum videri. Quamobrem, accepisti tu quidem dolorem (id enim amisisti, cui simile in terris nihil fuit) & est dolendum, in tam graui vulnere, ne id ipsum carere omni sensu doloris, sit miserius, quàm dolere: sed, vt modicè ceteris vtile est, tibi necesse est. Scriberem plura, nisi ad te hæc ipsa nimis multa essent. Nos te, tuúmque exercitum exspectamus: sine quo vt reliqua ex sententia succedant, vix satis liberi videmur fore. De tota rep. plura scribam, & fortasse iam certiora his literis, quas Veteri nostro cogitabam dare.

CICERO BRVTO, S. 10

NVLLAS adhuc à te literas habebamus, ne famam quidem, quæ declararet, te cognita senatus auctoritate, in Italiam adducere exercitum: quod vt faceres, idque maturares, magnopere desiderabat resp. Ingrauescit enim in dies intestinum malũ, nec externis hostibus magis, quàm domesticis laboramus: qui erant omnino ab initio belli, sed facilius frangebantur. Erectior senatus erat, nõ sententiis solũ nostris, sed etiam cohortationibus excitatus. Erat in senatu satis vehemẽs, & acer Pansa, cùm in ceteros huius generis, tum maximè in socerum: cui consuli non animus ab initio, non fides ad extremum defuit. Bellum ad Mutinam gerebatur, nihil vt in Cæsare reprehẽderes, nõnulla in Hirtio huius belli fortuna, vt in secundis, fluxa: vt in aduersis, bona erat victrix resp. cæsis Antonii copiis, ipso expulso à Bruto. Deinde ita multa peccata, vt quodammodo victoria excideret è manibus. perterritos, inermos, saucios non sunt nostri duces persecuti: datúmque Lepido tempus est, in quo leuitatem eius sæpe

A perspectam, maioribus in malis experiremur. Sunt exercitus boni, sed rudes Bruti, & Planci. Sunt fidelissima, & maxima auxilia Gallorum. sed Cæsarem meis consiliis adhuc gubernatum, præclara ipsum indole, admirabilique constantia, improbissimis literis quidam, fallacibusque interpretibus, ac nuntiis impulerunt in spem certissimam consulatus. Quod simulatque sensi, neque ego illum absentem literis monere destiti, nec accusare præsenteis eius necessarios, qui eius cupiditati suffragari videbantur: nec in senatu sceleratissimorum consiliorum fonteis aperire dubitaui: nec verò vlla in re memini aut senatum meliorem, aut magistratus. Nunquam enim in honore extraordinario potentis hominis, vel potentissimi potiùs (quandoquidem potentia iam in vi posita est, & armis) accidit, vt nemo tribunus pl. nemo alio magistratu, nemo priuatus, auctor exsisteret, sed in hac

B constantia, atque virtute. erat tamen solicita ciuitas. Illudimur enim, Brute, cùm militum deliciis, tum imperatoris insolentia, tantum quisque in rep. posse postulat, quantum habet virium, non ratio, non modus, non lex, non mos, non officium valet: non iudicium, non existimatio ciuium, non posteritatis verecundia. Hæc ego multò ante prospiciens, fugiebam ex Italia, tum, cùm me vestrorum edictorum fama reuocauit. Incitauisti verò tu me, Brute, Veliæ quamquam enim dolebam, in eam me vrbem ire, quam tu fugeres, qui eam liberauisses, quod mihi quoque quondã acciderat, periculo simili, casu tristiore: perrexi tamen, Romamque perueni nullóq; præsidio quatefeci. Antonium: contraque eius arma nefanda, præsidia, quæ oblata sunt, Cæsaris consilio & auctoritate armaui, qui si steterit idem, mihique paruerit: satis videmur habituri præsidij sin autem impiorum consilia

C plus valuerint, quàm nostra: aut imbecillitas ætatis non potuerit grauitatem rerum sustinere: spes omnis est in te. Quamobrem aduola, obsecro, atque eam remp. quam virtute, atque animi magnitudine magis, quam euentis rerum liberasti, exitu libera. omnis omnium concursus ad te futurus est. Hortare idem per literas Cassium. Spes libertatis nusquam, nisi in vestrorum castrorum præsidiis est. Firmos omnino & duces habemus ab occidente, & exercitus. Hoc adolescentis præsidium equidem adhuc firmum esse confido. sed ita multi labefactant, vt, ne moueatur, interdum extimescam. Habes totum reip. statũ: qui quidem tum erat, cùm has literas dabam. Velim deinceps meliora sint: sin aliter fuerit (quod dii omen auertant) reip. vicem dolebo; quæ immortalis esse debeat, mihi quidẽ quantulum reliqui est?

D BRVTVS CICERONI, S. 11

VEteris Antistii talis animus est in remp. vt non dubitem, quin & in Cæsare, & Antonio se præstiturus fuerit acerrimum propugnatorem communis libertatis, si occasioni potuisset occurrere. Nam, qui in Achaia cõgressus, P. Dolabella milites, atque equites habente, quoduis adire periculum, ex insidiis paratissimi ad omnia latronis maluerit, quam

videri aut coactus esse pecuniam dare, aut libenter dedisse homini nequissimo, atque improbissimo: is nobis vltro & pollicitus est, & dedit XX.LLS. ex sua pecunia:&,quod multò carius est,seipsum obtulit,& coniunxit. Huic persuadere cœpimus, vt imperator in castris remaneret,rémque publicam defenderet. statuit id sibi. quoniam exercitū dimisisset. statim verò rediturum ad nos confirmauit, legatione suscepta, nisi prætorū comitia habituri essent consules. Nam illa ita sententia de rep. magnopere auctor fui,ne differret tempus petitionis suæ. Cuius factum omnibus gratum esse debet, qui modò iudicarint, hunc exercitum esse reip. Tibi tanto grauius,quanto & maiore animo,gloriáque libertatem nostram defendis, & dignitatem, si contigerit nostris consiliis exitus, quem optamus, perfuncturus es. Ego etiam, mi Cicero, propriè, familiaritérque te rogo, vt Veterem ames, velísque esse quàm amplissimum: qui etsi nulla re deterreri à proposito potest, tamē excitari tuis laudibus, indulgentiáque poterit, quo magis amplexetur, ac tueatur iudicium suum. & mihi gratissimum erit.

CICERO BRVTO, S. 12

ETSI daturus eram Messalæ Coruino cōtinuò literas, tamen Veterem nostrum ad te sine literis meis venire nolui. Maximò in discrimine resp. Brute, versatur, victorésque rursus decertare cogimur. id accidit M. Lepidi scelere & amentia. Quo tempore cùm multa propter eam curam, quam pro rep. suscepi, grauiter ferrem, tum nihil tuli grauiùs, quàm me non posse matris tuæ precibus cedere, nō sororis. nā tibi, quod mihi plurimi est, facilè me satisfacturum arbitrabar. Nullo enim modo poterat causa Lepidi distingui ab Antonij: omniúmque iudicio etiam durior erat, quòd, cum honoribus amplissimis à senatu esset Lepidus ornatus, tum etiam paucis antè diebus præclaras literas ad senatum misisset repente non solùm recepit reliquias hostium, sed bellum acerrimum terra, marique gerit: cuius exitus qui futurus sit, incertum est. Itaque cùm rogamur, vt misericordiā liberis eius impertiamus, nihil affertur, quo minùs summa supplicia, si (quod Iupiter omen auertat) pater puerorum vicerit, subeunda nobis sint. NEC VERO ME FVGIT, QVAM SIT ACERBVM, PARENTVM SCELERA FILIORVM POENIS LVI. Sed hoc præclarè legibus comparatum est, VT CARITAS LIBERORVM AMICIORES PARENTEIS REIP. REDDERET. Itaque Lepidus crudelis in liberos, non is, qui Lepidum hostem iudicat. Atque ille si armis positis, de vi damnatus esset, quo in iudicio certè defensionem non haberet: eandem calamitatem subirent liberi, bonis publicatis. quamquam, quod tua mater, & soror deprecatur pro pueris, id ipsum, & multa alia crudeliora nobis omnibus Lepidus, Antonius, & reliqui hostes denuntiant. Itaque maximā spem hoc tempore habemus in te, atque exercitu tuo. Cùm ad reip. summam, tum ad gloriam, & dignitatem tuam vehementer pertinet, te in Italiam, vt antè scripsi, venire quamprimùm. Eget enim

A vehementer cùm viribus tuis, tum etiam consilio resp. Veterem, pro eius erga te beneuolentia, singularique officio, libenter ex tuis literis complexus sum: eúmque cùm tui, tum reip. studiosissimum, amantissimúmque cognoui. Ciceronem meum propediem, vt spero, videbo. tecum enim illum, & te in Italiam celeriter esse venturum confido.

BRVTVS CICERONI S. 13

DE M. Lepido vereri me cogit reliquorū timor: qui si eripuerit se nobis (quod velim temerè, atque iniuriosè de illo suspicati sint homines) oro, atque obsecro te, Cicero, necessitudinem nostram, tuámque in me beneuolentiam obtestans, sororis meæ liberos obliuiscaris esse Lepidi filios, méque his in patris locū successisse existimes. Hoc si à te impetro, nihil profectò dubitabis pro his suscipere. B Aliter alij cum suis viuunt, nihil ego possum in sororis meæ liberis facere quo possit expleri voluntas mea, aut officium. Quid verò aut mihi, tribuere boni possunt, si modo digni simus, quibus aliquid tribuatur: aut ego matri, ac sorori, puerísque illis prestaturus sum, si nihil valuerit apud te, reliquúmque senatum contra patrem Lepidum Brutus auunculus? Scribere multa ad te neque possum præ sollicitudine, ac stomacho, neque debeo. Nam si in tanta re, támque necessaria, verbis mihi opus est ad te excitandum & confirmandum: nulla spes est, facturum te quod volo, & quod oportet. Quare noli exspectare longas preces, intuere me ipsum, qui hoc à te vel à Cicerone coniunctissimo homine priuatim, vel à consulari, tali viro, remota necessitudine priuata, impetrare debeo. Quid sis facturus, velim mihi quamprimùm adscribas. Kal. Quinct. Ex castris.

C CICERO BRVTO, S. 14

BReues tuæ literæ, breues dico? immò nullæ. tribúsne versiculis his temporibus Brutus ad me? nihil scripsisset potiùs, & requiris meas. Quis vmquam ad te tuorum sine meis venit? Quæ autem epistola non pōdus habuit? Quæ si ad te perlatæ non sunt, ne domesticas quidē tuas perlatas arbitror. Ciceroni scribis te longiorem daturum epistolā, rectè id quidem, sed hæc quoque debuit esse plenior. Ego autem cùm ad me de Ciceronis abs te discessu scripsisses, statim extrusi tabellarios, literasque ad Ciceronem, vt, etiamsi in Italiam venisset, ad te rediret. Nihil enim mihi iucundius, nihil illi honestius: quāquam aliquoties ei scripseram, sacerdotum comitia mea summa contentione in alterum annum esse reiecta: quod ego cùm Ciceronis causa elaboraui, tum Domitij, Catonis, Lentuli, Bibulorum: D quod ad te etiam scripseram. Sed videlicet cùm illam pusillam epistolam tuam ad me dabas, nondū erat tibi id notum. Quare omni studio a te, mi Brute, contendo, vt Ciceronem meum ne dimittas, tecúmque adducas: quod ipsum, si remp. cui susceptus es, respicis, tibi iam, iamque faciendum est, renatum enim bellum est: idq; non paruo scelere Lepidi. Exercitus autem Cæsaris, qui erat optimus, non modò nihil prodest, sed etiam cogit exercitum

tuum

quum flagitari, qui si Italiam attigerit, erit ciuis nemo (quem quidem ciuem appellari fas sit) qui se non in tua castra conferat. etsi Brutum præclarè cum Planco coniunctum habemus. sed non ignoras, quam sint incerti animi hominum, & infecti partibus, & exitus prælio rum. Quinetiam si, vt spero, vicerimus. tamen magnam gubernationem tui consilii, tuæque auctoritatis res desiderabit. Subueni igitur, per deos, idque quamprimum tibi persuade, non te idibus Mart. quibus seruitutem à tuis ciuibus repulisti, plus profuisse patriæ, quam, si maturè veneris, profuturum. XI. Idus Quinct.

CICERO BRVTO, S.

Messalam habes. Quibus igitur literis tam accuratè scriptis assequi possum, subtilius vt explicem, quæ generantur quæque sint in rep. quam tibi is exponet, qui & optimè omnia nouit, & elegantissimè expedire, & deferre ad te potest? Caue enim existimes, Brute (quamquam non est necesse ea me ad te, quæ tibi nota sunt, scribere, sed tamen tantam omnium laudum excellentiam non queo silentio præterire) caue putes, probitate, constantia, cura, studio reip. quidquam illi esse simile: vt eloquentia, qua mirabiliter excellit, vix in eo locum ad laudandum habere videatur. quamquam in hac ipsa, sapientia plus apparet: ita graui iudicio, multaque arte se exercuit in verissimo genere dicendi. Tanta autem industria est, tantúmque euigilat in studio, vt non maxima ingenio (quod in eo summum est) gratia habenda videatur. Sed prouehor amore. non enim id propositum est huic epistolę, Messalam vt laudem, præsertim ad Brutum, cui & virtus illius non minus, quàm mihi, nota est: & hæc ipsa studia, quæ laudo, notiora: quem cùm a me dimittens, grauiter ferrem: hoc leuabar vno, quòd ad te, tanquam ad alterum me, proficiscens, & officio fungebatur & laudem maximam sequebatur. Sed hæc hactenus. Venio nunc longo sanè interuallo ad quandam epistolam, qua mihi multa tribuēs, vnū reprehendebas, quòd in honoribus decernendis essem nimius & tanquam prodigus. Tu hoc alius fortasse, quod in animaduersione, pœnaque durior nisi fortasse vtrumque tu. Quod si ita est, vtriusque rei meum iudicium tibi cupio esse notissimum: neque solum, vt Solonis dictum vsurpem, qui & sapiens vnus fuit ex septem, & legum scriptor solus. ex septem. is rempub. DVABVS REBVS CONTINERI DIXIT, PRÆMIO, ET POENA. est scilicet vtriusque rei modus, sicut reliquarum, & quædam in vtroque genere mediocritas: sed non tanta de re propositum est hoc loco disputare. Quid ego autem secutus hoc bello sim in sententiis dicendis, aperire non alienum puto. Post interitum Cæsaris, & vestras memorabiles Idus Mart. Brute, quid ego prætermissum a vobis, quantamque impendere reip. tempestatem dixerim, non es oblitus. Magna pestis erat pulsa per vos, magna populi R. macula deleta, vobis vero parta diuina gloria: sed instrumentum regni delatum ad Lepidum, & Antonium: quorum alter inconstantior, alter impurior, vterque pacem metuens, inimicus otio. His ardentibus perturbandæ reip. cupiditate, quod opponi posset præsidium, non habebamus. Erexerat enim se ciuitas, in retinenda libertate consentiens. Nos tum nimis acres: vos fortasse sapientius excessistis vrbe ea, quā liberaratis: Italiæ sua vobis studia profitenti remisistis. Itaque cùm teneri vrbem à parricidis viderem, nec te in ea, nec Cassium tutò esse posse, eámque armis oppressam ab Antonio: mihi quoque ipsi esse excedendum putaui. TETRVM ENIM SPECTACVLVM, OPPRESSA AB IMPIIS CIVITAS OPITVLANDI POTESTATE PRÆCISA. Sed animus idem, qui semper infixus est in patriæ caritate, discessum ab eius periculis ferre non potuit. Itaque in medio Achaico cursu, cùm Etesiarum diebus Auster me in Italiam, quasi, dissuasor mei consilii, retulisset, te vidi Veliæ, doluique vehementer. Cedebas enim Brute, cedebas, quoniam Stoici nostri negant fugere sapientis. Romam vt veni, statim me obtuli Antonii sceleri, atque dementiæ quem cùm in me incitauissem, consilia inire cœpi Brutina planè (vestri enim hæc sunt propria sanguinis) reipub. liberandę. Longa sunt quæ restant, prætereunda: sunt enim: de me tantùm dico, Cæsarem hunc adolescentem, per quem adhuc sumus, si verum fateri volumus, fluxisse ex fonte consiliorum meorum. Huic habiti à me honores nulli quidem, Brute, nisi debiti: nulli, nisi necessarii. Vt enim primùm libertatem reuocare cœpimus, cùm se nondum ne Decimi quidem Bruti diuina virtus ita commouisset, vt iam id scire possemus: atque omne præsidium esset in puero, qui à ceruicibus nostris auertisset Antonium: quis honos ei non fuit decernendus? quanquam ego illi tum verborum laudem tribui, eamque modicam. Decreui etiam imperium: quod quamquam videbatur illi ætati honorificum, tamen erat: exercitum habenti necessarium. Quid enim est sine imperio exercitus? Statuam Philippus decreuit, celeritatem petitionis primò Seruius, pòst maiorem etiam Seruilius. nihil tum nimium videbatur. SED NESCIO QVOMODO FACILIVS IN TIMORE BENIGNI, QVAM IN VICTORIA GRATI REPERIMVR. Ego enim, D. Bruto liberato, cùm lætissimus ille ciuitati dies illuxisset, idémque casu Bruti natalis esset: decreui, vt in fastis ad eum diem Bruti nomen adscriberetur. In eóque sum maiorum exemplū secutus: qui hunc honorem mulieri Laurentiæ tribuerunt, cuius vos, pontifices, ad aram in Velabro facere soletis, quod ego cùm dabam Bruto, notam esse in fastis gratissimæ victoriæ sempiternam memoriam volebam. Atque illo die cognoui, paulò plureis in senatu maleuolos esse quam gratos. Eos per ipsos dies, effudi (si ita vis) honores in mortuos, Hirtium & Pansam Aquilam etiam quod quis reprehendit nisi qui, deposito metu, præteriti periculi fuerit oblitus? Accedebat ad beneficii memoriam gratam ratio illa, quæ etiam posteris esset salutaris. Extare enim volebam in crudelissimos hosteis monumenta odii publici sempiterna. Suspicor illud minus tibi probari, quod ab tuis familiaribus, optimis illis quidem viris, sed in

rep.rudibus,no probatur,quòd,vt ouâti introire Cæsari liceret,decreuerim. Ego autem (sed erro fortasse : nec tamen is sum, vt mea me maximè delectent)nihil mihi videor hoc bello sensisse prudentius. Cur autem ita sit,aperiendum non est,ne magis videar prouidus fuisse,quam gratus. Hoc ipsum,nimium,quare alia videamus. D.Bruto decreui honores, decreui L.Planco. Præclara illa quidem ingenia,quæ gloria inuitantur: sed senatus etiam sapiens,qui, qua quemque re putat,modò honesta, ad remp.iuuandam posse adduci,hac vtitur. At in Lepido reprehendimur : cui cum statuam in Rostris statuissemus, idem illam euertimus. Nos illum honore studuimus à furore reuocare, vicit amentia leuissimi hominis nostram prudentiam. Nec tamen tantum in statuenda. Lepidi statua, factum est mali, quantum in euertenda , boni. Satis multa de honoribus, nunc de pœna pauca sunt dicenda. Intellexi enim ex tuis sæpe literis , te in iis, quos bello deuicisti , clementiam tuam velle laudari. Existimo equidem nihil à te,nisi sapienter. Sed sceleris pœnam prætermittere(id enim est, quod vocatur ignoscere) etiamsi in ceteris rebus tolerabile est , in hoc bello perniciosum puto. Nullum enim bellum ciuile fuit in nostra rep. omnium,quę memoria mea fuerunt,in quo bello non vtracunque pars vicisset, tamen aliqua forma esset futura reip. Hoc bello victores quam remp.simus habituri,non facilè affirmarim:victis certè nulla vnquam erit. Dixi igitur sententias in Antoniū, dixi in Lepidum seueras:neque tam vlciscendi causa, quàm vt & in præsens sceleratos ciueis timore ab impugnanda patria deterrerem:& in posterum, documentum statuerem, nequis talem amentiam vellet imitari, quamquam hæc quidem sententia, non magis mea fuit,quàm omnium. In qua videtur illud esse crudele,quòd ad liberos,qui nihil meruerunt pœna peruenit SED ID ET ANTIQVVM EST, ET OMNIVM CIVITATVM: SIQVIDEM ETIAM THEMISTOCLIS LIBERI EGVERVNT. Et si iudicio damnatos eadē pœna sequitur ciueis, qui potuimus leniores esse in hosteis? Quid autem queri potest quisquam de me, qui si vicisset,acerbiorem se in me futurum fuisse confiteatur necesse est? Habes rationem mearum sententiarum, de hoc genere duntaxat honoris, & pœnæ. Nam de ceteris rebus quid senserim, quidque censuerim,audisse te arbitror. Sed hæc quidem non ita necessaria illud valde necessarium, Brute, te in Italiam cum exercitu venire quamprimum,summa est exspectatio tui : qui si Italia attigeris,ad te concursus fiet omnium. Sic enim vicerimus (qui quidem pulcherrimè viceramus,nisi Lepidus perdere omnia,& perire ipse cum suis concupiuisset)tua nobis auctoritate opus est ad collocandum aliquem ciuitatis statum : siue etiam nunc certamen reliquum est, maxima spes est cùm in auctoritate tua,tum in exercitus tui viribus. Sed propera, per deos. Sic enim, quantum sit in temporibus quantum in celeritate Sororis tuæ filiis quam diligenter consulam, spero te ex matris,& ex sororis literis cognoturum. qua in causa maiorem habeo rationem tuæ voluntatis,

A quæ mihi carissima est, quàm, vt quibusdam videor constantiæ meæ, sed ego nulla in re malo, quam te amando, constans & esse, videri.

BRVTVS CICERONI, S. 16

PArticulam literarum tuarum, quas misisti Octauio,legi,missam ab Attico mihi. Studium tuum,curaque de salute mea, nulla me noua voluptate affecit. Non solum enim visitatum,sed etiam quotidianum est, aliquid audire de te,quod pro nostra dignitate, fideliter atque honorificè dixeris,aut feceris. At dolore,quantum animo maximum capere possum, eadem illa pars epistolæ, scriptæ ad Octauium de nobis,affecit. Sic enim illi gratias agis de rep.tam suppliciter,ac demissè(quid scribam? pudet conditionis,ac fortunæ: sed tamen scribendum est. Commendas nostram salutem illi:quæ morte qua non perniciosior)vt prorsus B præ te feras,non sublatam dominationem,sed dominum commutatum esse. Verba tua recognosce,& aude negare,seruientis,aduersus regem istas esse preces. Vnum ais esse,quod ab eo postuletur,& exspectetur. vt eos ciueis, de quibus viri boni, populúsque R.bene existimet,saluos velit. Quid si nolit?non erimus? Atqui non esse,quàm esse per illum,præstat. Ego medius fidius non existimo tam omneis deos auersos esse à salute populi R.vt Octauius orandus sit pro salute cuiusquam ciuis,non dicam pro liberatoribus orbis terrarum. Iuuat enim magnificè loqui: & certè decet,aduersus ignoranteis,quid pro quoque timendum, aut à quoque petendum sit. Hoc tu,Cicero,posse fateris Octauium, & illi amicus es? aut,si me earum habes,vides Romæ videri, cùm, vt illi commendandus puero illi fuerim ? Cui quid agis gratias, si,vt nos saluos C esse velit,& patiatur, rogandum putas? si hoc pro beneficio est habendum, quòd se quàm Antonium esse maluerit, à quo ista petenda essent? vindici quidem alienæ dominationis, non vicario,ecquis supplicat? optimè meritis de repub.liceat esse saluis? vero imbecillitas, & desperatio, cuius culpa non magis in te residet,quam in omnibus aliis,& Cæsarem in cupiditatem regni impulit:& Antonio post interitum illius persuasit,vt interfecti locum occupare conaretur:& nunc puerum istum extulit,vt tu iudicares,precibus esse impetrandam salutem talibus viris: misericordiâque vnius,vix etiam nunc viri,tutos fore nos,haud vlla alia re. Quòd si Romanos nos esse meminissemus:non audaciùs dominari cuperent postremi homines,quàm nos prohiberemus: neque magis irritatus esset Antonius regno Cæsaris,quam ob eiusdem mortem deterritus. Tu quidem consularis,& tantorum scelerum vindex(quibus oppressis vereor ne in breue tem- D pus dilata sit abs te pernicies) qui potes intueri quæ gesseris,simul & ista vel probare,vel ita demisse,ac facilè pati, vt probantis speciē habeas? Quod autem tibi cum Antonio priuatim odium?nempe quia postulabat hæc,salutem ab se peti : precariam nos incolumitatem habere, a quibus ipse libertatem accepisset:esse arbitrium suum de rep. Quærenda esse arma putasti, quibus dominari prohiberetur:

tur: scilicet, vt illo prohibito, rogaremus alterum, qui se in eius locum reponi pateretur, an vt esset sui iuris, ac mancipii resp.? nisi fortè non de seruitute, sed conditione seruiendi recusatum est à nobis. At qui non solùm bono domino potuimus Antonio tolerare nostram fortunam, sed etiam beneficiis, atque honoribus, vt participes, frui, quantis vellem? Quid enim negaret iis, quorum patientiam videret maximum suæ dominationis præsidium esse? Sed nihil tanti fuit, quo venderemus fidem nostram, & libertatem. Hic ipse puer, quem Cæsaris nomen incitare videtur in Cæsaris interfectores, quanti æstimet (si sit commercio locus) posse, nobis auctoribus, tantum, quantum profectò poterit, quoniam viuere, & pecunias habere, & dici consulares volumus. ceterùm nequicquam perierit ille: cuius interitu, quid gauisi sumus, si mortuo nihilominus seruituri eramus? Nulla cura adhibeatur. Sed mihi prius omnia dii, deæque eripuerint, quam illud iudicium, quo non modò hæredi eius, quem occidi, non concesserim, quod in illo non tuli, sed ne patri quidem meo, si reuiuisceret, vt, patiente me, plus legibus, ac senatu possit. An hoc tibi persuasum est, fore ceteros ab eo liberos, quo inuito nobis in ista ciuitate locus non sit? Qui porro id, quod petis, fieri potest, vt impetres? Rogas enim, velit nos saluos esse. Videmur ergo tibi salutem accepturi, cum vitam acceperimus? quam, si prius dimittimus dignitatem & libertatem, qui possumus accipere? An tu Romæ habitare, id putas incolumem esse? Res, non locus, oportet præstet istuc mihi, neque incolumis fui Cæsare viuo, nisi postquam illud conscivi facinus: neque vsquam exsul esse possum, dum seruire, & pati contumelias, peiùs odero malis omnibus aliis. Nonne hoc est in easdem tenebras recidisse, quum ab eo, qui tyranni nomen asciuit sibi, (cum in Græcis ciuitatibus liberi tyrannorum, oppressis illis, eodem supplicio afficiantur) petitur, vt vindices, atque oppressores dominationis, salui sint? Hanc ego ciuitatem videre velim, aut putem vllam, quæ ne traditam quidem, atque inculcatam libertatem, recipere possit? plúsque timeat in puero nomen sublati regis, quàm confidat sibi, cùm illum ipsum, qui maximas opes habuerit, paucorum virtute sublatum videat. Me verò posthac ne commédaueris Cæsari tuo: ne te quidem ipsum, si me audies. Valde carè æstimas tot annos, quot ista ætas recipit, si propter eam causam puero isti supplicaturus es. Deinde quod pulcherrimè fecistis, ac facis in Antonium, vide ne conuertatur à laude maximi animi ad opinionem formidinis. Nam si Octauius tibi placet, à quo de nostra salute petendum sit: non dominum fugisse, sed amiciorem dominum quæsisse videberis. Quē quòd laudas ob ea, quæ adhuc fecit, planè probo. sunt enim laudāda, si modò contra alienā potentiam, non pro sua suscepit eas actiones. Cùm verò iudicas, tantum illi nō modò licere, sed etiam à te ipso tribuendum esse, vt rogandus sit, ne nolit esse nos saluos, nimium magnam mercedem statuis. Id enim ipsum illi largiris, quod per illum habere videbatur respublica. Neque hoc tibi in mentem venit, si Octauius illis dignus sit honoribus, quia cū

A Antonio bellum gerat: iis, qui illud malum exciderint, cuius istæ reliquiæ sunt, nihil, quo expleri possit eorum meritum, tributurum vnquam populum Romanum, si omnia simul congesserit. AT VIDE, QVANTO DILIGENTIVS HOMINES METVANT, QVAM MEMINERINT, quia Antonius viuat, atque in armis sit. De Cęsare verò, quod fieri potuit, ac debuit transactum est: neque iam reuocari in integrum potest. Octauius is est, qui, quid de nobis iudicaturus sit, expectet populus Romanus? nos hi sumus, de quorum salute vnus homo rogandus videatur? Ego verò, vt istuc reuertar, is sum, qui non modò non supplicem, sed etiam coerceam postulanteis, vt sibi supplicetur. Aut longè à seruientibus abero, mihique esse iudicabo Romam, vbicumque liberum esse licebit: ac vestri miserebor, quibus

B nec ætas, neque honores, neque virtus alienā dulcedinem viuendi minuere potuerit. Mihi quidem ita beatus esse videbor, si modò constanter, ac perpetuò placebit hoc consilium, vt relatam putem gratiam pietati meæ. QVID ENIM EST MELIVS, QVAM MEMORIA RECTE FACTORVM, ET LIBERTATE CONTENTVM NEGLIGERE HVMANA? Sed certè non succumbam succumbentibus, nec vincar ab iis, qui se vinci volunt: experiárque, & tentabo omnia: neque desistam abstrahere à seruitio ciuitatem nostram. Si secuta fuerit, quæ debet, fortuna: gaudebimus omnes: sin minus, ego tamen gaudebo. Quibus enim potiùs hæc vita factis, aut cogitationibus traducatur quam iis quæ pertinuerint ad liberādos ciues meos? Te, Cicero, rogo, atque hortor, ne defatigere, neu diffidas: semper in præsentibus malis prohibēdis, futura quoque nisi ante sit occursum, explores, ne se insinuent. Fortem, & liberum animum, quo & consul, &

C nunc consularis remp. vindicasti, sine constantia, & æquabilitate nullum esse putaris. FATEOR ENIM DVRIOREM ESSE CONDITIONEM SPECTATÆ VIRTVTIS, QVAM INCOGITATÆ. BENEFACTA PRO DEBITIS EXIGIMVS. quæ si aliter eueniunt, vt decepti ab his, infesto animo reprehēdimus. Itaque resistere Antonio Ciceronem, etsi magna laude dignum est, tamen quia ille consul, hunc consularem meritò præstare videtur, nemo admiratur. Idem Cicero si flexerit aduersus alios iudicium suum, quod tanta firmitate, ac magnitudine dixerit in exturbando Antonio non modò reliqui temporis gloriam eripuerit sibi, sed etiam præterita euanescere coget. NIHIL ENIM PER SE AMPLVM EST, NISI IN QVO IVDICII RATIO EXTAT. Quia neminem magis decet: quàm te, remp. amare libertatisque defensorem esse, vel ingenio, vel rebus gestis, vel studio, atque

D efflagitatione omniū. Quare nōn Octauius est rogandus, vt velit nos saluos esse: magis tu te exsuscita, vt eam ciuitatem, in qua maxima gessisti, liberam, atque honestam fore putes; si modò sint populo duces ad resistendum improborum consiliis.

BRVTVS ATTICO, S. 17

SCribis mihi, mirari Ciceronem, quòd nihil significem vnquam de suis actis. Quæ

niam efflagitas, coactu tuo scribam quæ sentio. Omnia fecisse Ciceronē optimo animo, scio. Quid enim mihi exploratius, esse potest, quàm illius animus in rempub.? Sed quædam mihi videtur, quid dicam imperitè? vel omnium prudentissimus: an ambitiosè fecisse: qui valentissimum Antonium suspicere pro rep. non dubitarit inimicum? Nescio, quid scribam tibi, nisi vnum, pueri & cupiditatem, & licentiam, potiùs esse irritatã, quàm reprehensam à Cicerone: tantúmque eum tribuere huic indulgentiæ, vt se maledictis non abstineat: iis quidem, quæ in ipsum dupliciter recidunt, quòd & plures occidit vno, séque priùs oportet fateatur, sicarium, quam obiiciat Cascæ, quod obiicit, & imitatur in Casca Bestiam. An quia nõn omnibus horis iactamus Idus Martias, similiter, atque ille Nonas Decembr. suas in ore habet, eò meliore conditione Cicero pulcherrimum factum vituperabit, quàm Bestia, & Clodius reprehendere illius consulatum soliti sunt? Sustinuisse mihi gloriatur bellum Antonii togatus Cicero noster. Quid hoc mihi prodest, si merces Antonij oppressi poscitur, in Antonii locum successio: & si vindex illius mali, auctor exstitit alterius, fundamentum, & radices habituri altiores, si patiamur? vt iam ista, quæ facit, non dominationem, an dominum an Antonium timentis sint. Ego autem gratiam nõn habeo, siquis, dum ne irato seruiat, rē ipsam non deprecatur: immò triumphus, & stipendium decernitur, & omnibus decretis ornatur. Pudeat conspicere fortunam, cuius nomen susceperit. Consularis hoc, an Ciceronis est? Quoniam mihi tacere non licuit, leges quæ tibi necesse est molesta esse. Etenim ipse sentio, quanto cum dolore hæc ad te pérscripserim: nec ignoro, quid sentias in rep. & quàm desperatã quoque sanari putes posse. Nec mehercule te, Attice, reprehēdo: ætas enim, mores, liberi, segnē efficiunt: quod quidem etiam ex Flauio nostro perspexi. Sed redeo ad Ciceronē. Quid inter Saluidenum, & eum interest. Quid autem amplius ille decerneret: Timet, inquies, etiam nunc reliquias belli ciuilis. Quisquam ergo ita timet profligatum, vt neque potentiã eius, qui exercitum victorem habeat, neque temeritatem pueri putet extimescendam esse? An hoc ipsum ea re facit, quòd illi propter amplitudinem omnia iam, vltróque deferenda putat? O magnam stultitiam timoris, id ipsum quod verearis, ita cauere, vt, cùm vitare fortasse potueris, vltrò accersas, & attrahas. Nimiū timemus mortem, & exsilium, & paupertatē. Hæc mihi videtur Ciceroni vltima esse in malis: &, dū habeat à quibus impetret quæ velit, & à quibus colatur, ac laudetur, seruitutē, honorificam modò, non aspernatur: si quidquam in extrema, ac miserrima contumelia potest honorificum esse. Licèt ergo patrem appellet Octauius Ciceronem, referat omnia, laudet, gratias agat: tamen illud apparebit, verba rebus esse contraria. Quid enim tam alienum ab humanis sensibus est, quàm eum patris habere loco, qui ne liberi quidem hominis numero sit? Atqui eò tendit, id agit, ad eum exitū properat vir optimus, vt sit illi Octauius propitius. Ego vero iā iis artibus nihil tribuo, quib. scio Ciceronem instructissimum esse. Quid.n.

A illi prosunt, quæ pro libertate patriæ, de dignitate, quæ de morte, exsilio, paupertate scripsit copiosissimè? Quãto autem magis illa callere videtur Philippus, qui priuigno minus tribuerit, quàm Cicero alieno tribuat? Desinat igitur gloriando etiã insectari dolores nostros. Quid enim nostra, victum esse Antonium, si victus est, vt alii vacaret quod ille obtinuit? tametsi tuæ literæ dubia etiam nunc significant. Viuat hercule Cicero, qui potest, supplex, & obnoxius, si neque ætatis, neque honorum, neque rerum gestarum pudet. Ego certè, quin cū ipso re bellum geram, hoc est, cum regno, & imperiis extraordinariis, & dominatione, & potentia, quę supra leges se esse velit, nulla erit tam bona conditio seruiendi, qua non deterrear: quãuis sit vir bonus, vt scribis, Antonius, quod ego numquam existimaui. Sed dominum, ne parentem quidem, maiores nostri voluerunt esse. Te nisi tantum amarem, quantū Ciceroni B persuasum est diligi ab Octauio: hæc ad te nō scripsissem. Dolet mihi, quòd tu nunc stomacharis, amantissimus tum tuorum omnium, tū Ciceronis. Sed persuade tibi, de voluntate propria mea nihil esse remissum, de iudicio largiter. Neque enim impetrari potest, quin, quale quidque videatur ei, talem quisque de illo opinionem habeat. Vellem mihi scripsisses, quæ conditiones essent Atticæ nostræ. potuissem aliquid tibi de meo sensu perscribere. Valetudinem Porciæ meæ tibi curæ esse non miror. Denique quod petis, faciam libenter. nam etiam sorores me rogant. & hominem noro, & quid sibi voluerit.

15

CICERO BRVTO, S.

CVm sæpe te literis hortatus essem, vt quã primùm reip. subuenires, in Italiámque exercitum adduceres, neque id arbitrarer du- C bitare tuos necessarios: rogatus sum à prudentissima, & diligentissima fœmina matre tua, cuius omnes curæ ad te referuntur, & in te consumuntur, vt venirem ad se ad VIII. Kal. Sext. quod ego, vt debui, sine mora feci. Cum autem venissem, Casca aderat, & Labeo, & Scaptius. At illa retulit: quæsiuit que, quidnam mihi videretur: accesseremúsne te, atque id tibi conducere putaremus, an tardare: & commorari te melius esset. Respondi id, quod sentiebam, & dignitati, & existimationi tuæ maximè conducere, te primo quoque tempore ferre præsidium labenti, & inclinatæ reipub. Quid enim abesse censes mali in eo bello, in quo victores exercitus, fugientem hostē persequi noluerunt? & in quo incolumis imperator, honoribus amplissimis, fortunisque maximis ornatus, coniuge, liberis, vobis affinibus ornatissimis, bellum reip. indixerit? Quid dicã in tanto senatu-, populique consensu, cùm tantum resi- D deat intra muros mali? Maximo autem, cū hæc scribebam, afficiebar dolore: quòd, cùm me pro adolescentulo, ac penè puero resp. accepisset vadem, vix videbar, quod promiseram præstare posse. EST AVTEM GRAVIOR, ET DIFFICILIOR ANIMI, ET SENTENTIÆ maximis præsertim in rebus, pro altero, quã pecuniæ, obligatio. Hæc enim solui potest, & est rei familiaris iactura tolerabilis; reip quod spoponderis [illegible]

quemadmodum ſoluas, niſi is defendi facilè A patitur, pro quo ſpoponderis? quamquam & hunc (vt ſpero) tenebo multis repugnantibus, videtur enim in eo eſſe indoles, ſed flexibilis ætas, multique ad deprauandum parati: qui, ſplendore falſi honoris obiecto, aciem boni ingenij perſtringi poſſe conſidunt. Itaque ad reliquos hic quoque labor mihi acceſſit, vt omneis adhibeam machinas ad tenendum adoleſcentem, nec famam ſubeã temeritatis, quamquam quæ temeritas eſt? magis enim illum, pro quo ſpopondi, quam me obligaui. Nec verò pœnitere poteſt rép. me pro eo ſpopondiſſe, qui fuit in rebus gerendis cùm ſuo ingenio, tum mea promiſſione conſtantior. MAXIMAS AVTEM (niſi me fortè fallit) IN REP NODVS EST, INOPIA REI PECVNIARIAE. Obdureſcunt enim magis quotidie boni viri ad vocem tributi: quod ex centeſima collatum impudenti cenſu locupletum in duarum legionum præmiis omne conſumitur. Impendent autem infiniti ſumtus cùm in hos exercitus, quibus nunc defendimur, tum verò in tuum. Nam Caſſius noſter videtur poſſe ſatis ornatus venire. Sed & hæc, & multa alia coràm cupio, idque quàprimum. De ſororis tuæ filiis non exſpectàui, Brute, dum ſcriberes. Omnino iam tempora (bellum enim ducetur,) integram tibi cauſam reſeruant. Sed ego à principio, cùm diuinare de belli diuturnitate non poſſem, ita cauſam egi puerorum in ſenatu, vt te arbitror è matris literis potuiſſe cognoſcere. Nec verò vlla res erit vmquam, in qua ego nõ vel vitæ periculo ea dicam, eaque faciam, quæ te velle quæque ad te pertinere arbitrabor. Vale. v i. Kal. Sext.

HAS Ciceronis Epiſtolas quinque integras, & vnam fine carentem: & duas Bruti, quarum altera integra eſt, altera principio caret; vt à Germanis accepimus, ita tibi, Lector, reddimus, aliquanto tamen emendatiores. Quamuis enim in nullo veteri exemplari inuenerimus, tamen nec Germanis (qui ſe eas in vetuſto codice reperiſſe teſtati ſunt) fidem derogare, nec noſtrum alterutram in partem iudicium interponere voluimus: ſiquis tamen ſententiam noſtram exquiras, videntur nobis Ciceronis eſſe.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLÆ AD BRVTVM, NON ITA PRIDEM A GERMANIS repertæ & editæ:

CICERO BRVTO, S. I

QVVM hæc ſcribebã, res exiſtimabatur in extremũ adducta diſcrimen. triſtes enim de Bruto noſtro literæ, nuntiique adferebantur. Me quidem non maximè conturbabãt. his enim exercitibus, ducibusque, quos habemus nullo modo poteram diffidere. Neque aſſentiebar maiori parti hominum. fidem enim conſulum non condemnabam, quæ ſuſpecta vehementer erat. deſiderabam nonnullis in rebus prudentiam & celeritatem, quaſi eſſent vſi, iampridem remp. recuperaſſemus. Non enim ignoras, quanta momenta ſint in rep. temporum: & quid interſit, idem illud vtrum antè, an pòſt decernatur, ſuſcipiatur, agatur. Omnia, quæ ſeuere decreta ſunt hoc tumultu, ſi aut quo die dixi ſententiam, perfecta eſſent, & non in diem ex die dilata, aut quo ex tempore ſu- B ſcepta ſunt vt agerentur, non tardata & procraſtinata, bellum iam nullum haberemus. Omnia, Brute, præſtiti reip. quæ præſtare debuit is, qui eſſet in eo, in quo ego ſum, gradu ſenatus, populique iudicio collocatus: nec illa modò, quæ nimirum ſola ab homine ſunt poſtulanda, fidem, vigilantiam, patriæ caritatem: ea ſunt enim, quæ nemo eſt, qui non præſtare debeat. ego autem ei, qui ſententiam dicat in principibus de rep. puto etiam prudentiam eſſe præſtandam. Nec me quum mihi tantum ſumſerim, vt gubernacula reip. prenderem, minùs putarim reprehendendum, ſi inutiliter aliquid ſenatui ſuaſerim, quàm ſi infideliter. Acta quæ ſint, quæq; agantur, ſcio perſcribi ad te diligenter. Ex me autem illud eſt, quod te velim habere cognitum, meum quidem animum in acie eſſe, neque reſpectum vllum quærere, niſi me vtilitas ciuitatis fortè conuerterit. Maiores autem partes animi, te, C Caſſiúmque reſpiciunt. Quamobrem ita te para, Brute, vt intelligas, aut, ſi hoc tẽpore bene res geſta ſit, tibi meliorem remp. eſſe faciend.

dam: aut, siquid offensum sit, per te esse candé recuperandam.

CICERO BRVTO, S. 2

PLANCI animum in remp. egregium, legiones, auxilia, copias ex literis eius, quarum exemplum tibi missum arbitror, perspicere potuisti. Lepidi tui necessarij, qui secundum fratrem affineis habet, quos oderit proximos, leuitatem & inconstantiam, animumque semper inimicum reip. iam credo tibi ex tuorum literis esse perspectum. nos exspectatio solicitat, quæ est omnis in extremum adducta discrimen. Est enim spes omnis in Bruto expedienda, de quo vehementer timebamus. Ego hic cum homine furioso satis habeo negotij Seruilio, quem tuli diutius, quàm dignitas mea patiebatur: sed tuli reip. causa, ne darem perditis ciuibus hominem parũ sanum illum quidem, sed tamen nobilem, quò concurrerent: quòd faciunt nihilominus: sed tum alienandum à rep. non putabam. Fidem feci eius ferendi, cœperat enim esse tanta insolentia, vt neminem liberum duceret. In Plãci verò causa exarsit incredibili dolore, mecúmque per biduum ita contendit, & à me ita fractus est, vt eum in perpetuum modestiorem sperem fore. Atque in hac contentione ipsa, quàm maximè res ageretur ad v. Id. April. literæ mihi in senatu redditæ sunt à Lentulo nostro, de Cassio, de legionibus, de Syria: quas statim cũ recitauissem, cecidit Seruilius complures præterea, sunt enim insignes aliquot, qui improbissimè sentiunt: sed acerbissimè tulit Seruilius assensum esse mihi de Planco. Magnum illud monstrum in rep. est**.

Deest huius epistolæ pars extrema.

BRVTVS CICERONI, S. 3

Deest principium huius Bruti Epistolæ.

**sed quo nos amisisse: quem hic vexari à Dolabella audio, vt iam non videatur crudelissimum eius facinus interfectio Trebonij Vetus Antistius, me tamen pecunia subleuauit. Cicero filius tuus sic mihi se probat, industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, vt prorsus nunquam dimittere videatur cogitationem cuius sit filius. Quare, quoniam efficere non possum, vt pluris facias eum, qui tibi est carissimus, illud tribue iudicio meo, vt tibi persuadeas non fore illi abutendum gloria tua vt adipiscatur honores paternos Kalend. April. Carachio.

CICERO BRVTO, S. 4

DATIS manè ad vi. Id. April. Scaptio literis, eodem die tuas accepi Kal. Apr. Dyrrachio datas vesperi, itaque manè prid. Id. April. cùm à Scaptio certior factus essem, non esse nos profectos, quibus pridie dederam, & statim ire hoc paululum exaraui ipsa in turba matutinę salutationis. De Cassio lætor, & reip. gratulor: mihi etiã, qui repugnante & irascente Pansa sententiam dixerim, vt

A Dolabellam bello Cassius persequeretur. Et quidem audacter dicebã, sine nostro S. C. iam illud eum bellum gerere. De te etiam dixi tu quæ dicenda putaui. Hæc ad te oratio perferetur, quoniam te video delectari Philippicis nostris. Quod me de Antonio consulis, quoad Bruti exitum cognorimus, custodiendum puto. Ex his literis, quas mihi misisti, Dolabella Asiam vexare videtur, & in ea se gerere teterrimè. Compluribus autem scripsisti. Dolabellam à Rhodiis esse exclusum: qui si ad Rhodum accessit, videtur mihi Asiam reliquisse. Id si ita est, istic tibi censeo commorandum: si eam semel cepit, mihi crede, non erit. Id. April.

BRVTVS CICERONI S. 5

LIteras tuas valde exspecto, quas scripsisti post nuntios nostrarum rerum, & de morte Trebonii: non enim dubito quin mihi consilium tuum explices. Indigno scelere & ciuem optimum amisimus, & prouinciæ possessione depulsi sumus, quam recuperari facile est. Neque minus turpe, aut flagitiosum erit, si potest, non recuperari. Antonius adhuc est nobiscum: sed mediusfidius & moueor hominis precibus, & timeo ne illum aliquorum furor excipiat: planè æstuo. Quod si scirem id quid tibi placeret, sine solicitudine essem. mihi enim optimum esse persuasum esset. Quare quamprimùm fac me certiorem quid tibi placeat. Cassius noster Syriam, legiones Syriacas habet, vltrò quidem à Murco & à Marcio, & ab exercitu ipso accersitus. Ego scripsi ad tertiam sororem, & matrem, ne prius ederent hoc, quod optimè ac felicissimè gessit Cassius, quàm tuum consilium cognouissent, tibique visum esset. Legi orationes duas tuas, quarum altera Kalend. Ian. vsus es, altera de literis meis, quæ habita est abs te contra Calenum. Nunc scilicet hoc exspectas, dum eas laudem. Nescio animi, an ingenii tui maior in his libellis laus contineatur. Iam concedo, vt vel Philippici vocentur, quod tu quadam epistola iocans scripsisti. Duabus rebus egemus, Cicero, pecunia & supplemento: quarum altera potest abs te expediri, vt aliqua pars militũ istinc mittatur nobis, vel secreto consilio aduersus Pansam, vel actione in senatu: altera, quæ magis est necessaria, neque meo exercitui magis, quàm reliquorum. Hoc magis doleo Asiam **at in Asiam censeo persequendum. Nihil mihi videris hoc tempore melius acturus.

CICERO BRVTO, S. 6

QVòd egere te duabus necessariis rebus scribis, supplemento & pecunia, difficile consilium est, non enim mihi occurrunt facultates, quibus vti te posse videam, præter illas, quas senatus decreuit, vt pecunias a ciuitatibus mutuas sumeres. De supplemento autem non video quid fieri possit, tantum enim abest, vt Pansa de exercitu suo, aut dilectu tibi aliquid tribuat, vt etiam moleste ferat tam multos ad te ire voluntarios quomodo quidem credo, quòd his rebus, quæ in Italia decernuntur, nullas copias nimis magnas esse

esse arbitretur: quomodo autem multi suspi- A
cantur: quòd ne te quidem nimis firmum esse velit: quod ego non suspicor. Quòd scribis te ad Tertiam sororem scripsisse, vt ne priùs ederent ea, quæ gesta à Cassio essent, quàm mihi visum esset, video te veritum esse id quod verendum fuit, ne animi partium Cæsaris, quomodo etiam nunc partes appellantur, vehementer commouerentur. Sed antè quam tuas literas accepimus, audita res erat, & peruulgata: tui etiam tabellarij ad multos familiareis tuos literas attulerant. Quare neque supprimenda res erat, præsertim cùm id fieri non posset, neque si posset, non diuulgandam potius, quàm occultandam putaremus. De Cicerone meo, etsi tantum est in eo, quantum scribis, tantum scilicet, quantum debeo gaudeo: & si quòd amas eum, eò maiora facis: idipsum incredibiliter gaudeo, à te eum diligi.

B

CICERO BRVTO, S. 7

QVAE literę tuo nomine recitatę sunt Id. April. in senatu, eodémque tempore Antonij, credo ad te scripsisse tuos: quorum ego nemini concedo. Sed nihil necesse erat eadem omneis: illud necesse me ad te scribere quid sentirem de tota constitutione huius belli, & quo iudicio essem, quáque sententia voluntas mea, Brute, de summa rep. semper eadem fuit, quæ tua ratio quibusdam in rebus, non enim omnibus, paulò fortasse vehementior. Scis mihi semper placuisse non rege solùm, sed regno liberari rem p. Tu lenius, immortali omnino cum tua laude: sed quid melius fuerit, magno dolore sensimus, magno periculo sentimus. Recenti illo tempore, tu omnia ad pacem, quæ oratione confici non poterat: ego omnia ad libertatem, quæ sine pace nulla est, pacem ipsam bello atque armis effici posse C
arbitrabar. Studia non deerant arma poscentium, quorum repressimus impetum, ardorémque restinximus. Itaque res in eum locum venerat, vt nisi Cæsari Octauiano deus quidã illam mentem dedisset, in potestatem perditissimi hominis & turpissimi M. Antonij veniendum fuerit, quocum vides hoc tempore ipso, quod sit, quantúmque certamen. Id profecto nullum esset, nisi tum conseruatus esset Antonius. Sed hæc omitto, res enim à te gesta memorabilis, & pænè cælestis repellit omneis reprehensiones: quippe quæ ne laude quidem satis idonea affici possit. Exstitisti nuper vultu seuero: exercitum, copias, legiones idoneas per te breui tempore comparasti. Dij immortales, qui ille nuntius, quæ illæ literæ, quæ lætitia senatus, quæ alacritas ciuitatis erat! Nihil vnquã vidi tam omnium consensione laudatum. Erat exspectatio reliquiarum Antonij quem equitatu, legionibúsque magna ex par- D
te spoliaras. Ea quoq; habuit exitum optabilem. Nam tuæ literæ, quæ recitatæ in senatu sunt & imperatoris consilium, & militum virtutem, & industriam tuorum, in quibus Ciceronis mei declarant. Quòd si tuis placuisset de his literis referri, & nisi in tempus turbulentissimum post discessum Pansæ consulis incidissent, honos quoque iustus, & debitus diis immortalibus decretus esset. Ecce tibi Idib.

A
April. aduolat manè celer Pilus, qui vir! dij boni, quàm grauis! quàm constans! quàm bonarum in rep. partium! Hic epistolas affert duas, vnam tuo nomine, alteram Antonij dat Seruilio tribun. pleb. ille Cornuto: recitantur in senatu. ANTONIVS PROCOS. magna admiratio, vt si esset recitatum, Dolabella imperator: à quo quidem venerant tabellarij: sed nemo Pili similis, qui proferre literas auderet, aut magistratibus reddere. Tuæ recitantur, breues illæ quidem, sed in Antonium admodum lenes: vehementer admiratus senatus. mihi autem non erat explicatum, quid agerem falsas dicerem? quid si tu eas approbasses? confirmarem? non erat dignitatis tuæ. Itaque ille dies silentio. Postridie autem cùm sermo increbuisset, Pilúsque oculos vehemẽtiùs hominum offendisset, natum omnino est principium à me. De procoss. Antonio multa; Sextius causæ non defuit. Post mecum: quanto
B
suum filium, quanto meum in periculo futurum diceret, si contra procoss. arma tulissent. Nosti hominem: causæ non defuit. Dixerunt etiam alij. Labeo verò noster nec signum tuũ in epistola, nec diem appositũ, nec te scripsisse ad tuos, vt soleres. Hoc cogere volebat, falsas literas esse, &, si quæris, probabat. Nunc tuum est consilium, Brute, de toto genere belli. Video te lenitate delectari, & eum putare fructum esse maximum: præclarè quidem, sed aliis rebus, aliis temporibus locus esse solet, debétque clementiæ. Nunc quid agitur Brute? templis deorum immortaliũ imminet hominum egentiũ & perditorum spes, nec quicquam aliud decernitur hoc bello, nisi vtrum simus, nécne. cui parcimus, aut quid agimus? His ergo consulimus, quibus victoribus vestigium nostrum nullum relinquetur? Nam quid interest inter Dolabellam, & quemuis Antoniorum trium? quorum sicui parcimus, duri
C
fuimus in Dolabella. Hæc vt ita sentiret senatus, populúsque Rom. etsi res ipsa cogebat, tamen maxima, ex parte nostro consilio, atq; auctoritate perfectum est. Tu si hanc rationẽ non probas, tuam sententiam defendam, non relinquã meam. neque dissolutum à te quicquam homines exspectant, neque crudele. Huius rei moderatio facilis est, vt induces vehemens sis, in milites liberalis. Ciceronem meum, mi Brute, velim quàm plurimum tecũ habeas. Virtutes disciplinam meliorem reperiet nullam, quàm contemplationem atque imitationem tui. XIII. Kalend. Mai.

CICERO OCTAVIO, S. 8

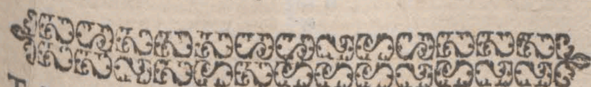
Hæc epistola non est Ciceronis: sed declamatoris alicuius.

SI per tuas legiones mihi litium fuisset, quę nomini meo, populoque Rom. sunt inimi-
D
cissimæ, venire in senatum, coràmque de rep. disputare, fecissem: neque tam libenter, quàm necessariò. nulla enim remedia, quæ vulneribus adhibentur, tam faciunt dolorem, quàm quæ sunt salutaria. Sed quoniam cohortibus armatis circumseptus senatus, nihil aliud verè post decernere, nisi timere (in Capitolio signa sunt, in vrbe milites vagantur, in campo castra ponuntur, & Italia tota, legionibus ad libertatem nostram conscriptis, ad-

seruitutem adductis, equitatúque exterarum A
nationum, detinetur) cedam tibi in præsentia
foro, curia, & sanctissimis deorum immorta-
lium templis: in quibus, reuiuiscente iam li-
bertate, deinde rursus oppressa, senatus nihil
consulitur, timet multa, assentitur omnia. Pòst
etiam paulò, temporibus ita postulantibus,
cedam vrbe: quam per me cōseruatam, vt esset
libera, in seruitute videre non potero. Cedā
vita, quæ quamquam solicita est, tamen, si pro-
futura est reip. bona spe posteritatis me con-
solatur: qua sublata, non dubitanter occidam
atque ita cedam, vt fortuna iudicio meo, non
animus mihi defuisse videatur. Illud verò,
quod & præsentis doloris est indiciū, & præ-
teritæ iniuriæ testimonium, & absentium sen-
sus significatio, non prætermittam, quin, quo-
niam coram id facere prohibeor, absens pro-
sim: siquidem mea salus aut vtilis reip. est, aut
coniuncta certè publicæ saluti. Nam, per deū
immortalium fidem (nisi fortè frustra eos ap- B
pello, quorum aures, atque animus à nobis
abhorret) pérque fortunam pop. Rom.) quæ
quamquam nobis infesta est, fuit aliquando
propitia, & vt spero futura est) quis tam ex-
pers humanitatis, quis huius vrbis nomini,
ac sedibus vsque adeò est inimicus, vt ista aut
dissimulare possit, aut non dolere? aut, si nul-
la ratione publicis incōmodis mederi queat,
non morte proprium periculum vitet? Nam,
vt ordiar ab initio, & perducam ad extre-
mum, & nouissima conferam primis, quæ non
posterior dies acerbior priore? & quæ non
insequens hora antecedente calamitosior po-
pulo R. illuxit? M. Antonius vir animi ma-
ximi (vtinam etiam sapientis consilij fuis-
set) C. Cæsare, fortissimè, sed parum feliciter
à reip. dominatione semoto, concupiuerat
magis regium, quàm libera ciuitas pati po-
terat principatum: Publicam dilatabat pe-
cuniam, ærarium exhauriebat, minuebat ve- C
ctigalia, donabat ciuitates ex commentario:
dictaturam gerebat: leges imponebat: prohi-
bebat dictatorum creari legibus, s.c. ipse re-
pugnabat in senatu: prouincias vnus omneis
concupiebat. cui sordebat Macedonia prouin-
cia, quam victor sibi sumserat Cæsar, quid de
hoc sperare, aut exspectare nos oportebat?
Exstitisti tu vindex nostra libertatis, vt tunc
quidem optimus (quòd vtinam neque nostra
nos opinio, neque tua fides fefellisset) & ve-
teranis in vnam conductis, & duabus legio-
nibus à pernicie patriæ ad salutem auocatis,
subitò propè iam affectam ac prostratam rēp.
tuis opibus extulisti. Quæ tibi non antè, quam
postulares, maiora quàm velles: plura, quam
sperares, detulit senatus. Dedit fasceis vt cū
auctoritate defensorem haberet, non vt im-
perio se aduersum armaret. Apellauit impera-
torem, hostium exercitu pulso, tribues hono-
rem, nōn vt sua cæde casus ille fugiens exer- D
citus te nominaret imperatorem. Decreuit in
foro statuam, locum in senatu, summū hono-
rem ante tempus. Si quid aliud est, quod dari
possit, addat. Quid aliud est maius quod velis
sumere? Sin autem supra ætatē, supra consue-
dinem, supra etiam mortalitatem tuam tibi
sunt omnia tributa: cur aut ingratus crudeli-
ter, aut immemor beneficij sui, scelerate cir-
cumscribis senatum? Quò te misimus? à quibus

reuerteris? cōtra quos armauim.? quibus arma A
cogitas inferre? à quibus exercitū abducis? ad-
uersus quos aciē instruis? Cur hostis relinqui-
tur? ciuis hostis loco ponitur? cur castra medi-
itinere lōgius aduersariorū castris, & propius
vrbem mouentur? O me numquam sapientē,
& aliquando id, quod nō eram, frustra existi-
matum! quantum te, populé Romane, de me
fefellit opinio! O meam calamitosam, ac præ-
cipitem senectutem! O turpem, exacta, demen-
tique ætate canitiem! Ego P.C. ad parrici-
dium induxi: ego remp. fefelli, ego ipse sena-
tum sibi manus afferri coegi, cùm te Innoni-
puerum, & matris tuæ partum aureum esse
dixi. A te fata patriæ Paridem futurum præ-
cabant, qui vastares vrbem incendio, Italiam
bello, qui castra in templis deorum immorta-
liū, Senatum in castris habiturus esses. O mi-
seram, & in breui tam celerem, & tam variam
reip. commutationem! Quisnam tali futurus
ingenio est, qui possit hæc ita mandare literis, B
vt facta non ficta videantur esse? Quis erit tan-
ta animi facilitate, qui, quæ verissimè memo-
ria propagata fuerint, non fabulæ familia-
existimaturus? Cogita enim Antonium hostem
iudicatum, ab eo circumsessum consulem de-
signatum, eundémque reip. parentem: te præ-
fectum ad cons. liberandum, & hostem oppri-
mendum, hostémque à te fugatum, & cōs. ob-
sidione liberatum: deinde paulò pòst fugatum
illum hostem accersitum tanquam coheredem
dem mortua rep. ad bona P.R. rapienda: con-
sulem des. rursus inclusum eò, vbi se non mœ-
nibus, sed fluminibus & montibus tueretur.
Hæc quis conabitur exponere? quis credi-
re audebit? liceat semel impunè peccasse: sit
erranti medicina confessio. Verum enim di-
cam, vtinam te potiùs Antoni, dominum non
expulissemus, quàm hunc reciperemus: non
quòd vlla sit optanda seruitus, sed quia di-
gnitate domini minùs turpis est fortuna ser- C
ui. In duobus autem malis cùm fugiendū ma-
ius sit, leuius est eligēdum. Ille tamen ea exo-
rabat, quæ volebat auferre: tu extorques. Ille
consul prouinciam petebat: tu priuatus con-
cupiuisti. Ille ad malorum salutem iudicia con-
stituebat, & leges ferebat: tu ad perniciem
optimorum. Ille à sanguine & incendio ser-
uorum Capitolium tuebatur: tu cruore & flam-
ma cuncta delere vis. Si, qui dabat prouincias
Cassio, & Brutis, & illis custodibus nominis
nostri regnabat, quid faciet qui vitam adimit?
si qui vrbe eiiciebat, tyrannus erat: quem
vocemus, qui ne locum quidem reliquit exi-
lio? Itaque si quid illæ maiorum nostrorum
sepultæ reliquiæ sapiunt, si non vnà cum
corpore sensus omnis, vno atque eodem con-
sumtus est igni: quid illi interrogātibus, quid
agat nunc populus Rom. respondebit aliquis
nostrûm, qui proximus in illam æternam do-
mum discesserit? aut quem accipient de suis D
posteris nuntiū illi veteres Africani, Maximi,
Pauli, Scipiones? quid de sua patria audient? an
qua spoliis, triumphisque decorarunt? ...
quēdam annos XIII. natū, cuius auus fuerit ar-
gentarius, adstipulator pater, vterq; verò pre-
carium quæstū fecerit, sed alter vsque ad se-
nectutem, vt non negaret: alter à pueritia, vt
non posset non confiteri: eum agere, rapere
remp. cui nulla virtus, nullæ bello subactæ &
ad impe-

ad imperium adiſictæ prouinciæ, nulla dignitas maiorum conciliaſſet, opem potentium, ſed forma per dedecus, pecuniam & nomen nobile conſceleratum impudicitiæ dediſſes: Veteres vulneribus & ætate confectos Iulianos gladiatores, egenteis reliquias Cæſaris ludi, ad vrbem compuliſſet? quibus ille ſeptus omnia miſceret, nulli parceret, ſibi viueret. Qui tanquam in dotali matrimonio remp. teſtamento legatam ſibi obtineret Audient duo Decij ſeruire eos cineis, qui vt hoſtibus impe- A rarent victoriæ ſe deuouerunt. Audiet C. Marius impudico domino parere nos, qui ne militem quidem habere voluit, niſi pudicũ. Audiet Brutus eum populum, quem ipſe primò, pòſt progenies eius à regibus liberanit, pro turpi ſtupro datum in ſeruitutem. Quæ quidẽ ſi nullo alio, me tamen internuntio ad illos celeriter deferentur. Nam ſi viuus ita ſubterfugere non potero, vnà cum iſtis vitam ſimul fugere decreui.

TITI POMPONII ATTICI VITA, PER CORNELIVM NEPOTEM.

POMPONIVS Atticus ab origine vltima ſtirpis Romanæ generatus, perpetuò à maioribus acceptam equeſtrem obtinuit dignitatem. Patre vſus eſt diligente, indulgente, &, vt tum erant tempora, diti, in primiſque ſtudioſo literarũ, hic, prout ipſe amabat literas, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas impertiri debet, filium erudiuit. Erat autem in puero, præter docilitatem ingenii, ſumma ſuauitas oris, & vocis, vt nõ ſolum celeriter acciperet quæ tradebantur, ſed etiam excellenter pronuntiaret. Qua ex re pueritia nobilis inter æqualeis ferebatur, clariùſque explendeſcebat, quàm generoſi cõdiſcipuli animo æquo ferre poſſent. Itaq; incitabat omneis ſtudio ſuo. Quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marij filius, M. Cicero: quos conſuetudine ſua ſic ſibi deuinxit, vt nemo iis perpetuò fuerit carior. Pater maturè deceſſit. ipſe adoleſcentulus propter affinitatem P. Sulpicij, qui tribunus pleb. interfectus eſt, non expers fuit illius periculi. Námque Anicia Põponij cõſobrina, nupſerat Seru. Sulpicio, fratri P. Sulpicii. Itaque interfecto P. Sulpicio, poſteaquam vidit Cinnano tumultu ciuitatem eſſe perturbatam, neque ſibi dari facultatem pro dignitate viuẽdi, quin alterutrã partẽ offenderet, diſſociatis animis ciuium, cum alii Sullanis, alii Cinnanis fauerent partibus, idoneum tempus ratus ſtudiis obſequendi ſuis, Athenas ſe contulit: neque eò ſecius adoleſcentem Marium hoſtem iudicatum, iuuit opibus ſuis: cuius fugã pecunia ſubleuauit. Ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod offerret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum traiecit ſuarum. Hic ita vixit, vt vniuerſis Athenienſibus meritò eſſet cariſſimus. nam præter gratiam, quæ iam in adoleſcentulo magna erat, ſæpe ſuis opibus inopiam eorum publicam leuauit. Cùm enim vſuram facere pu- B blicè neceſſe eſſet, neque eius conditionem æquam haberent: ſemper ſe interpoſuit: atque ita, vt neque vſuram vmquam ab iis acceperit, neque longiùs, quàm dictum eſſet, eos debere paſſus ſit. Quod vtrumque erat eis ſalutare. nam neque indulgendo inueteraſcere eorum æs alienum patiebatur, neque multiplicandis vſuris creſcere. Auxit hoc officium alia quoque liberalitate. nam vniuerſos frumento donauit, ita vt ſingulis VII. modii tritici parentur: qui modius menſuræ, medimnus Athenis appellatur. Hic cautem ſic ſe gerebat, vt communis infimis, par principibus videretur. Quo factum eſt, vt huic omneis honores, quos poſſent, publicè haberent: ciuémque facere ſtuderent: quo beneficio ille vti noluit: quod nonnulli ita interpretatur, amitti ciuitatem Romanam alia aſcita. Quamdiu affuit, nequa ſibi ſtatua poneretur, reſtitit: abſens prohibere non potuit. C Itaque aliquot ipſi & Piliæ locis ſanctiſſimis poſuerunt. hunc enim in omni procuratione reip. actorem, auctorémque habebant. Igitur primum illud munus fortunæ, quòd in ea potiſſimùm vrbe natus eſt, in qua domicilium orbis terrarum eſſet imperii, vt eandem & patriam haberet, & domum: hoc ſpecimen prudentiæ, quòd cùm in eam ſe ciuitatem contuliſſet, quæ antiquitate, humanitate, doctrináque præſtaret omneis: ei vnus ante alios fuerit cariſſimus. Huic ex Aſia Sulla decedens cùm veniſſet: quamdiu ibi fuit, ſecum habuit Pomponium, captus adoleſcentis & humanitate & doctrina, ſic enim Græcè loquebatur, vt Athenis natus videretur. tanta autem erat ſuauitas ſermonis Latini, vt appareret, in eo natiuũ quemdã leporem eſſe, non aſcitũ. Idem Poemata pronuntiabat & Græcè, & Latinè ſic, vt ſuprà nihil poſſet. Quibus rebus factum eſt, vt Sulla nuſquam à ſe dimitteret, D cuperétque ſecum deducere. Qui cùm perſuadere tentaret. Noli, oro te, inquit Pomponius, aduerſum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem Italiam reli-

qui. At Sulla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quæ Athenis acceperat, proficiscens iussit deferri. Hic cõplureis annos moratus, cùm & rei familiari tantum operæ daret, quantum non indiligens deberet paterfamilias, & omnia reliqua tẽpora aut literis aut Atheniensiũ reip. tribueret, nihilominus amicis vrbana officia præstitit. Nam & ad comitia eorum ventitauit, & si qua res maior acta est, non defuit: sicut Ciceroni in omnibus eius periculis singularem fidem præbuit, cui ex patria fugienti LLS. CC. & quinquaginta millia donauit. Trãquillatis autem rebus Romanis, remigrauit Romam, vt opinor, L. Cotta & L. Torquato coss. quem diem sic vniuersa ciuitas Atheniensium prosecuta est, vt lacrymis desiderij futuri dolorem indicaret. Habebat auunculum Q. Cæcilium equitem Romanum, familiarem L. Luculli, diuitem, difficillima natura: cuius sic asperitatem veritus est, vt, quem nemo ferre posset huius sine offensione ad summam senectutem retinuerit beneuolentiam. Quo facto, tulit pietatis fructum. Cæcilius enim moriens, testamento adoptauit eum, heredémque fecit ex dodrante. Ex qua hereditate accepit circiter centies LLS. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni: easque nuptias M. Cicero conciliarat: cum quo à condiscipulatu viuebat coniunctissimè: multò etiam familiarius, quàm cum Quinto: vt iudicari possit, PLVS IN AMICITIA VALERE SIMILITVDINEM MORVM, QVAM AFFINITATEM. Vtebatur autem intimè Q. Hortensio: qui his temporibus principatum eloquentiæ tenebat: vt intelligi non posset, vter eum plus diligeret, Cicero, an Hortensius. Et id, quod erat difficillimum, efficiebat, vt inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essétque talium virorum copula. In rep. ita est versatus, vt semper optimatum partium & esset, & existimaretur: neque tamen se ciuilibus fluctibus committeret, quòd non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se his dedissent, quàm qui maritimis iactarentur. Honores non petiit, cùm ei paterent, propter vel gratiam, vel dignitatem: quòd neque peti more maiorum, neque capi possent, conseruatis legibus, in tam effusis ambitus largitionibus, neque reip. sine periculo, corruptis ciuitatis moribus. Ad hastam publicam numquam accessit, nullius rei neque præs, neque manceps factus est, neminé suo nomine, neque subscribens accusauit, in ius de sua re numquam iit, iudicium nullum habuit. Multorum coss. prætorúmque præfecturas delatas sic accepit, vt neminem in prouinciam sit secutus: honore fuerit cõtentus, rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Q. quidẽ Cicerone voluerit ire in Asiam, cùm apud eum legati locum obtinere posset. Nõ enim decere se arbitrabatur, cùm præturam gerere noluisset, asseclam esse prætoris. Qua in re non solùm dignitati seruiebat: sed etiam tranquillitati, cùm suspiciones quoque vitaret criminum: quo fiebat, vt eius obseruantia omnibus esset carior, cùm eã officio, non timori, neque spei tribui viderẽt. Incidit Cæsarianum ciuile bellum, cùm haberet annos circiter sexaginta, vsus est ætatis

A vacatione, neque quoquam se mouit ex vrbe. Quæ amicis suis opus fuerant ad Pompeium proficiscẽtibus, omnia ex sua re familiari dedit. Ipsum Pompeium cõiunctũ, non offendit. Nullum enim ab eo habebat ornamentum vt ceteri, qui per eũ aut honores aut diuitias ceperant: quorũ partim inuitissimi castra sunt secuti, partim summa cum eius offensione domi remanserunt. Attici autem quies tantopere Cæsari fuit grata, vt victor, cùm priuatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solùm molestus non fuerit, sed etiam sororis filium Quintum Ciceronẽ ex Pompeij castris concesserit. Sic vetere instituto vitæ effugit noua pericula. Secutum est illud, occiso Cæsare, cùm resp. penes Brutos videretur esse & Cassium, ac tota ciuitas se ad eum conuertisse videretur, sic M. Bruto vsus est, vt nullo ille adolescens æquali familiarius, quàm hoc sene: neque solùm eum principem B consilij haberet, sed etiam in conuictu. Excogitatum est a quibusdam, vt priuatum ærarium, Cæsaris interfectoribus ab equitibus Romanis constitueretur: id facilè effici posse arbitrati sunt, si & principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est à C. Flauio, Bruti familiari, Atticus, vt eius rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis præstãda sine factione existimaret, semperque à talibus se consiliis remouisset, respondit, siquid Brutus de suis facultatibus vti voluisset, vsurum, quantum eæ paterentur: sed neque cum quoquam de ea re collocuturum, neque coiturum. Sic ille consensionis globus huius vnius dissensione disiectus est. Neque multò post superior esse cœpit Antonius, ita vt Brutus & Cassius, prouinciarum, quæ iis necis causa datæ erant à coss. desperatis rebus, in exsilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat florenti illi parti, abiecto Bruto, Italiaque C cedenti, LLS. C. M. muneri misit: eidem in Epeiro absens CCC. iussit dari, neque eò magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit. Secutum est bellum gestum apud Mutinã, in quo si tantum eum prudentẽ dicam, minùs quàm debeam prædicẽ, cùm ille potius diuinus fuerit: si diuinatio appellanda est, perpetua naturalis bonitas, quæ nullis casibus agitur, neq; minuitur. Hostis Antonius iudicatus, Italia cesserat: spes restituendi nulla erat. Non solùm eius inimici, qui tũ erant potentissimi, & plurimi, sed etiam amici, aduersariis eius se dabant & in eo lædendo aliquã consecuturos sperabant commoditatem, Antonij familiareis sequebantur, vxorem Fuluiam omnibus rebus spoliare cupiebant, liberos etiam exstinguere parabãt. Atticus cùm Ciceronis intima familiaritate vteretur, amicissimus esset Bruto, nõ modo nihil iis indul- D sit ad Antoniũ violandum, sed è contrario familiareis eius ex vrbe profugientes quantum potuit texit: quibus rebus indiguerunt, adiuuit: P. verò Volumnio ea tribuit, vt plura à parente proficisci non potuerint. Ipsi autẽ Fuluiæ, cùm litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tãta diligentia officiũ suũ præstitit, vt nullum illa præstiterit vadimonium sine Attico, spõsor omnium rerum fuerit. Quinetiam cùm illa fundum secunda fortuna

uma emisset in diem neque post calamitatem A versuram facere potuisset, ille se interposuit, pecuniamque sine fœnore, sinéque vlla stipulatione ei credidit: maximum existimans quęstum, memorem gratúmque cognosci: simúlque aperire se non fortunæ, sed hominibus solere esse amicum. Quæ cùm faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat existimare: nemini enim in opinionem veniebat Antonium rerum potiturum. Sed sensim is à nõnullis optimatibus reprehendebatur, quòd parum odisse malos ciueis videretur. Ille autē sui iudicii, potius quid se facere par esset, intuebatur quàm quid alij laudaturi forent. Conuersa fortuna est. Vt Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticũ putarat propter intimam familiaritatem Ciceronis & Bruti. Itaque ad aduentum imperatorum de foro decesserat, timens proscriptionem: latebátque apud P. Volumnium, cui (vt ostendimus paulo ante) opem tulerat. Tanta B varietas iis temporib. fuit fortunæ, vt modo hi, modò illi in summo essent, aut fastigio, aut periculo habebátque secum Quintum Gellium Canium æqualem, simillimúmque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quòd cum eo, quem puerum in ludo cognorat, adeò coniunctè vixit, vt ad extremam ætatem amicitia eorum creuerit. Antonius autem, etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, vt non solum ei, sed etiam omnibus suis amicis esset inimicus, eósque vellet proscribere: multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii, & ei, cùm requisisset vbinam esset, sua manu scripsit, ne timeret, statimque ad se veniret: se eum, & Gellium Canium de proscriptorum numero exemisse, ac, ne quod periculum incideret, quòd noctu fiebat, præsidium ei misit. Sic Atticus in summo timore, non solum sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, præsidio fuit. Neque enim suæ solùm à C quoquam auxilium petit salutis sed coniunctim, vt appareret nullam seiunctam sibi ab eo velle fortunam. Quòd si gubernator præcipua laude fertur, qui nauem ex hieme, marique scopuloso seruat: cur non singularis eius existimetur prudentia, qui ex tot, tãtísque grauibus procellis ciuilibus ad incolumitatem peruenit? Quibus ex malis vt se emerserat, nihil aliud egit, quàm vt plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio, cùm proscriptos præmiis imperatorum vulgus conquireret: nemo in Epeirum venit, cui res vlla defuerit. nemini non ibi perpetuò manendi potestas facta est. quin etiam post prœlium Philippense, interitúmque C. Cassii & M. Bruti, L. Iulium Mocillam prætorium, & eius filium, Aulumque Torquatum, ceterósque pari fortuna perculsos instituerit tueri, atque ex Epeiro iis omnia Samothraciam supportari iusserit. Difficile enim est omnia persequi, & non D necessaria. Illud vnum intelligi volumus: illius liberalitatem, neque temporariam, neque callidam fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus iudicari potest, quod non florentibus se venditauit, sed afflictis semper succurrit, qui quidem Seruiliam Bruti matrem, non minus post mortem eius, quam florentem, coluerit. Sic liberalitate vtens, nullas inimicitias gessit, quod neque lædebat quemquam, neque, si quam iniuriam acceperat, non malebat obliuisci, quàm vlcisci. Idem immortali memoria percepta retinebat beneficia. Quæ autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat, quoad ille gratus erat, qui acceperat. Itaque hic fecit, vt verè dictum videatur. ***Sui cuique mores fingunt fortunam.*** Neque tamen prius ille fortunam, quam se ipse finxit, qui cauit ne qua in re iure plecteretur. His igitur rebus effecit, vt M. Vipsanius Agrippa, intima familiaritate coniunctus adolescenti Cæsari, cùm propter suam gratiam, & Cæsaris potentiam, nullius conditionis non haberet potestatem, potissimùm eius deligeret affinitatem, peroptarétque equitis Romani filiam generosam nuptiis. Atque harum nuptiarum conciliator fuit (non enim est celandum) M. Antonius triumuir reip. cuius gratia cùm augere possessiones posset suas, tantum abfuit à cupiditate pecuniæ, vt nulla in re vsus sit ea, nisi in deprecandis amicorum, aut periculis, aut incommodis. Quod quidem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. Nam cùm L. Saufeii, equitis Ro. æqualis sui (qui cum eo complureis annos studio ductus Philosophiæ habitabat, habebatque in Italia pretiosas possessiones) triumuiri bona vendidissent, consuetudine ea, qua tum res gerebantur: Attici labore, atque industria factum est, vt eodem nuntio Saufeius fieret certior, se patrimonium amisisse, & recuperasse. Idem L. Iulium Calidium (quem post Lucretii Catullique mortem multò elegantissimum poetam nostram tulisse ætatem verè videor posse contendere, neque minùs virum bonum, optimisque artibus eruditum) post proscriptionem equitum, propter magnas eius Africanas possessiones, in proscriptorum numerum à P. Volumnio, præfecto fabrum Antonii, absentem relatum, expediuit. Quòd in præsenti vtrùm ei laboriosius, an gloriosius fuerit, difficile fuit iudicare: quod in eorum periculis, non secus absenteis, quàm præsenteis amicos, Attico esse curæ cognitũ est. Neque verò minùs ille vir, bonus paterfamilias habitus est, quàm ciuis: nam cùm esset pecuniosus, nemo illo minùs fuit emax, minùs ędificator, neque tamen non in primis bene habitauit, omnibúsq; optimis rebus vsus est. Nam domum habuit in colle Quirinali Pamphilianam, ab auunculo hereditate relictam: cuius amœnitas non ædificio, sed silua constabat. Ipsum enim tectum antiquitus constitutum, plus salis, quàm sumptus habebat: in quo nihil commutauit, nisi siquid vetustate coactus est. Vsus est familia, si vtilitate iudicandum est, optima: si forma, vix mediocri. Nam in ea erant pueri literatissimi, anagnostæ optimi, & plurimi librarii, vt ne pedisequus quidem quisquam esset, qui non vtrumque horum pulchre facere posset. Pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprimè boni: neque tamen horum quemquam, nisi domi natum, domique factum habuit: quod est signum non solùm continentiæ, sed etiam diligentiæ. nam. & non intemperanter cõcupiscere, quod a pluribus videas, continentis debet duci: & potius diligentia, quam pretio parare, non mediocris est industriæ. Elegans, non magnificus: splendidus, non sumptuosus, omni diligentia munditiam non

affluentem affectabat. Suppellex non modica, A
non multa, vt in neutram partem conspici
posset. Nec hoc præteribo, quamquam non-
nullis leue visum iri putem, cùm in primis
lautus esset eques Romanus, & non parum li-
beraliter in domum suam omnium ordinum
homines inuitaret, scimus non amplius quàm
terna millia æris peræquè in singulos men-
ses, ex ephemeride eum expensum sumptui
ferre solitum, atque hoc non auditum, sed
cognitum prædicamus, sæpe enim, propter
familiaritatem, domesticis rebus interfui-
mus. Nemo in conuiuio eius aliud ἀκρόαμα
audiuit, quàm anagnosten: quod nos quidem
iucundissimum arbitramur, neque vnquam
sine aliqua lectione apud eum cenatum est: vt
non minùs animo, quàm ventre conuiuæ de-
lectarentur. námque eos vocabat, quorum mo-
res à suis non abhorrerent. Cùm tanta pecu-
niæ facta esset accessio, nihil de quotidiano
cultu mutauit, nihil de vitæ consuetudine: B
tantáque vsus est moderatione, vt neque in
L L S. vicies, quod à patre acceperat, parum
se splendidè gesserit: neque in L L S. centies
affluentiùs vixerit, quàm instituerat, parique
fastigio steterit in vtraque fortuna: nullos
habuit hortos, nullam suburbanam, aut ma-
ritimam sumtuosam villam, neque in Italia,
præter Ardeatinum & Nomentanum rusti-
cum prædium: omnisque eius pecuniæ redi-
tus constabat in Epiroticis & vrbanis posses-
sionibus: ex quo cognosci potest, eum vsum
pecuniæ non magnitudine, sed ratione metiri
solitum. Mendacium, neque dicebat, neque
pati poterat. Itaque eius comitas non sine se-
ueritate erat, neque grauitas sine facilitate: vt
difficile esset intellectu, vtrùm eum amici
magis vererentur, an amarent. Quidquid ro-
gabatur, religiosè promittebat: quòd non li-
berabis, sed leuis arbitrabatur, polliceri quod
præstare non posset. Idem in nitendo, quod C
semel admisisset, tanta erat cura, vt non man-
datam, sed suam rem videretur agere. Nusquã
suscepti negotii eum pertæsum est. Suam enim
existimationem in ea re agi putabat, qua ni-
hil habebat carius, quo fiebat, vt omnia Ci-
ceronis, Catonis, Marcique Hortensij. A.
Torquati, multorum præterea equitum Ro-
manorum negotia procuraret. ex quo iudica-
ri poterat, non inertia, sed iudicio fuisse reip.
procurationem. Humanitatis verò nullum
afferre maius testimonium possum, quàm quòd
adolescens idem seni Sullæ fuerit iucundissi-
mus, senex adolescenti M. Bruto: cum æquali-
bus autem suis Q. Hortensio, & M. Cicerone
sic vixerit, vt iudicare difficile sit, cui ætati
fuerit aptissimus: quamquam eum præcipuè
dilexerit Cicero, vt ne frater quidem ei
Quinctus carior fuerit, aut familiarior. Ei rei
sunt indicio, præter eos libros, in quibus de
eo facit mentionem, qui in vulgus iam sunt D
editi: sexdecim volumnia epistolarum ab
consulatu eius vsque ad extremum tempus ad
Atticum missarum: quæ qui legat, non mul-
tum desideret historiam contextam eorum
temporum. Sic enim omnia de studiis prin-
cipum, vitiis ducum, æmulationibus reip. per-
scripta sunt, vt nihil in his non appareat: &
facilè existimari possit, prudentiam quodam-
modo esse diuinationem. Non enim Cicero
ea solùm quæ viuo se acciderunt, futura præ-
dixit, sed etiam quæ nunc vsu veniant, ceci-
nit, vt vates. De pietate autẽ Attici, quid plu-
ra commemorem cùm hoc ipsum, verè glo-
riantem audierim in funere matris suæ, quam
extulit annorum nonaginta, cùm esset septem
& sexaginta, se nunquam cum matre in gra-
tiam rediisse, nunquã cum sorore fuisse in si-
multate: quam propè ætate æqualem habebat.
quod est signum, aut nullam vnquam inter
eos querimoniam intercessisse: aut hunc ea
fuisse in suos indulgentia, vt, quos amare de-
beret, irasci eis nefas duceret. Neque id fecit
natura solum (quamquam omnes ei paremus)
sed etiam doctrina. Nam & principum phi-
losophorum ita percepta habuerat præcepta, vt
iis ad vitam agendam, non ad ostentationem
vteretur. Moris etiam maiorum summus imi-
tator fuit, antiquitatisque amator: quam adeò
diligenter habuit cognitam, vt eam totam in
eo volumine exposuerit, quod magistratus or-
nauit. Nulla enim lex, neque pax neque bel-
la, neque res illustris est populi Rom. quæ non
in eo, suo tempore sit notato: & quod diffici-
limũ fuit sic familiarum originem subtexuit,
vt ex eo clarorum virorum propagines possi-
mus cognoscere. Fecit hoc quidem separatim
in aliis libris, vt M. Bruti rogatu Iuniam fa-
miliam à stirpe ad hanc ætatem ordine enu-
merauerit, notans qui à quoque ortus, quos
honores, quibusque temporibus cepisset. Pari
modo Marcelli Claudij de Marcellorum. Sci-
pionis Cornelij, & Fabij Maximi, Fabiorum,
& AEmiliorum: quibus libris nihil potest es-
se dulcius iis qui aliquam cupiditatem ha-
bent notitiæ clarorum virorum. Attigit quo-
que poeticen: credimus, ne eius expers esset
suauitatis. Námque versibus, qui honore, re-
rúmque gestarum amplitudine ceteros Ro-
mani populi præstiterunt, exposuit, ita vt sub
singulorum imaginibus facta, magistratúsque
eorum, non amplius quaternis, quinísque ver-
sibus descripserit, quod vix credendum sit,
tanta res tam breuiter potuisse declarari. Est
etiam vnus liber Græcè confectus de consu-
latu Ciceronis. Hactenus Attico viuo edita
à nobis sunt. Nunc, quoniam fortuna nos
superstites ei esse voluit, reliqua persequẽ-
mur: &, quantum potuerimus, rerum exem-
plis lectores docebimus, sicut suprà significa-
uimus, *suos cuique mores plerumque concilia-
re fortunam*. Námque hic contentus ordine
equestri, quo erat ortus, in affinitatem per-
uenit imperatoris Diui Iulii filii, cùm iam
antè familiaritatem eius esset consecutus nul-
la alia re, quàm elegantia vitæ: qua ceteros
ceperat principes ciuitatis dignitate pari, for-
tuna humiliores. Tanta enim prosperitas Cæ-
sarem est consecuta, vt nihil ei non tribue-
rit fortuna, quod cuiquam antè detulerit, &
conciliarit, quod ciuis Romanus quiuit con-
sequi. Nata autem est Attico neptis ex Agrip-
pa, cui virginem filiam collocauit, hanc Cæ-
sar vix aniculam T. Claudio Neroni Drusilla
nato priuigno suo despondit. Quæ coniun-
ctio necessitudinem eorum sanxit, familia-
ritatem reddidit frequentiorem. Quamuis
ante hæc sponsalia non solùm cùm ab vrbe
abesset, nunquam ad suorum quemquam li-
teras misit, quin Attico mitteret, quid age-
retur

pellin primis, quid legeret quibúsque in lo- A cis, quamdiu esset moraturus: sed & cùm esset in vrbe, & propter suas infinitas occupationes minùs sæpe, quàm vellet, Attico frueretur: nullus dies tamen temere intercessit, quo non ad eum scriberet, quo aliquid de antiquitate ab eo requiret, modò aliquam quæstionem poeticam ei proponeret, interdū iocans eius verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, cùm ædes Iouis Feretrij in Capitolio ab Romulo constituta, vetustate, atque incuria detecta prolaberetur, vt Attici admonitu, Cæsar eam reficiendam curaret. Neque verò à M. Antonio minùs absens literis colebatur: adeò vt accuratè ille ex vltimis terris quid ageret, quid curæ sibi haberet, certiorem faceret Atticum. Hoc quale sit, facilius existimabit is, qui iudicare poterit, quantæ sit sapientiæ, eorum retinere vsum, beneuolentiámque, inter quos maximarum rerum non solùm æmulatio, sed obtrectatio B tanta intercedebat, quantam fuit intercedere necesse inter Cæsarem atque Antonium: cùm se vterque principem non solùm vrbis Romæ, sed orbis terrarum esse cuperet. Tali modo cùm septem & septuaginta annos complesset, atque ad extremam senectutem non minus dignitate, quàm gratia, fortunáque creuisset (multas enim hereditates nulla alia re, quàm bonitate consecutus, tantáque prosperitate vsus est valetudinis, vt annos x x x. medecina non indiguisset) nactus est morbum, quem initio & ipse, & medici contempserunt: nam putarunt esse tenasmon, cui remedia celeria, faciliáque proponebantur. In hoc cùm treis menses sine vllis doloribus, præterquam quos ex curatione capiebat, consumsisset: subitò tanta vis morbi in vnum intestinum prorupit, vt extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. Atq; hoc priùs quàm ei accideret, postquam in dies dolores accrescere, febrésque accessisse sensit: Agrippam generum ad se accersiri iussit, & cum L. Cornelium Balbum, Sextúmque Peducæum. Hos vt venisse vidit: in cubitum nixus, Quantam, inquit, curam diligentiámque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, cùm vos testis habeā, nihil opus est pluribus verbis commemorare: quibus quoniam, vt spero, satisfeci, me nihil reliqui fecisse, quod ad sanandum me pertineret: reliquum est, vt egomet mihi consulam. id vos ignorare nolui. Nam mihi stat alere morbum desinere. namque his diebus, quidquid cibi sumsi, ita produxi vitam, vt auxerim dolores sine spe salutis. Quare à vobis peto, primùm vt consilium probetis meum: deinde ne frustrà dehortando conemini. Hac oratione habita, tanta constantia vocis atque vultus vt non ex vita, sed ex domo in domū videretur migrare: cùm quidē Agrippa eum flens atque osculans oraret atque obsecraret, ne ad id quod natura cogeret, ipse quoque sibi acceleraret: & quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se sibi, suísque reseruaret: preces eius taciturna sua obstinatione compressit. Sic cùm biduum cibo se abstinuisset, subitò febris decessit, leuiórque morbus esse cœpit, tamē propositum nihilo seciùs peregit. Itaque die quinto postquam id consilium inierat, prid. Kal. Aprileis, Cn. Domitio, C. Sosio coss. decessit. Elatus est in lecticula, vt ipse præscripserat, sine vlla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est iuxta viam Appiam ad quintum lapidem, in monumento Q. Cæcilii auunculi sui.

CICERO VARRONI, S. D.

ETSI munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego expectatione promissi tui moueor, vt admoneam te, non vt flagitem, misi autem ad te quatuor admonitores non nimis verecundos. nosti enim profectò os adolescentioris Academiæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui, metuo, ne te fortè flagitent. ego autem mandaui, vt rogarent, Exspectabam omnino iamdiu, méque sustinebam, ne ad te priùs ipse quid scriberem, quam aliquid accepissem, vt possem te remunerari quã simillimo munere. Sed cùm tu tardiùs faceres, id est, vt ego interpretor, diligentius teneri non potui, quin coniunctionem studiorum, amorísque nostri, quo possem literarum genere declararem. Feci igitur sermonem inter nos habitum in Cumano, cùm esset vnà Pomponius. tibi dedi parteis Antiochianas, quas à te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, vt, cum legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod nunquam locuti sumus. sed nosti morem dialogorum. posthæc autem mi Varro, quàm plurima, si videbitur, & de nobis, & inter nos: serò fortasse: sed superiorum temporum, fortuna reip. causam sustineat: hæc ipsi præstare debemus. atque vtinam quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu ciuitatis, hæc inter nos studia exercere possemus, quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis & cura, & actiones darent. nunc autem quid est, sine his cur viuere velimus? mihi verò cum his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem. sed hæc coràm, & sæpius. Migrationem, & emptionem feliciter euenire volo, tuúmque in ea re consilium probo. Cura vt valeas.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVÆSTIONVM,

Liber Primus.

AD M. TERENTIVM VARRONEM. A

1 IN CVMANO nuper cùm mecum Atticus noster esset, nuntiatum est nobis à M. Varrone, venisse eum Roma pridie vesperi, & nisi de via fessus esset, continuò ad nos venturũ fuisse. quod cùm audiuissemus, nullam moram interponendam putauimus quin videremus hominem nobiscum & studiis iisdem, & vetustate amicitiæ coniunctum. itaque confestim ad eum ire perreximus: paulùmque cùm eius villa abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, vt mos amicorum est, satis eum longo interuallo ad suam villam reduximus. B

2 Huic pauca primò, atque ea percunctantibus nobis, & si quid fortè Roma noui: Atticus, omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso, inquit: & quære potius, ecquid ipse noui silent enim diutius Musæ Varronis, quam solebant. nec tamen istum cessare, sed celare quæ scribat, existimo. MINIME verò, inquit ille intemperantis enim esse arbitror scribere quod occultari velit. sed habeo opus magnum iam manibus, quòd iam pridem ad hunc eum ipsum (me autem dicebat) quædam institui, quæ & sunt magna sanè, & limantur à me politiùs.

3 ET ego, ista quidem, inquam Varro, iam diu exspectans, non audeo tamen flagitare. audiui enim è Libone nostro, cuius nosti studium (nihil enim eiusmodi celare possumus) non te ea intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus vnquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem C venit à te requirere: sed nunc, posteaquam sum ingressus, res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis, philosophiamque veterem illam, à Socrate ortam, Latinis literis illustrare: QVAERO, quid sit, cur, cùm multas scribas, genus hoc prætermittas, præsertim cùm & ipse in eo excellas & id studiũ,

A totáque ea res longè ceteris & studiis, & artibus antecedat. Tum ille, Rem à me sæpe deliberatam & multum agitatam requiris. Itaque non multùm hæsitans, respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu, quòd ista ipsa de re multum, vt dixi, & diu cogitaui. 4

NAM cum Philosophiam viderem diligentissimè literis Græcis explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur si essent Græcis doctrinis eruditi, Græca potiùs, quàm nostra lecturos: sin à Græcorum artibus, & disciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi non possunt: itaque ea nolui scribere quæ nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. Vides autem eadem ipse didicisti e- 5
nim non posse nos Amafanij, aut Rabirii similes esse qui, nulla arte adhibita, de reb. ante oculos positis vulgari sermone disputant: nihil definiunt nihil patiuntur, nihil apta in- B terrogatione concludunt, nullam denique artem esse nec dicendi, nec disserendi putant. nos autem præceptis dialecticorum, & oratorum, & quoniam vtramque vim, virtutẽ esse nostri putant, sic parentes vt legibus, verbis, quamquam nouis, cogimur vti: quæ docti (vt dixi) à Græcis petere malunt, indocti ne à 6
nobis quidem accipiunt: vt frustra omnis suscipiatur labor. Iam verò physica, si Epicurum, id est, si Democritum probarem, possem scribere ita planè, vt Amafanius. quid est enim magnum, cùm causas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu Physica nosti, quæ contineantur ex affectione, & ex materia ea, quam fingit, & format effectio. adhibenda enim geometria est: quoniam quibusnam quisquã enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere, hæc ipsa de vita, & moribus, de expe- C tendis, fugiendisque rebus: illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent. apud nostros enim non ignoras, quæ sit & quanta subtilitas. Siue enim Zenonem 7
sequare: magnum est efficere, vt quis intelligat, quid sit illud verum, & simplex bonum, quod non possit ab honestate seiungi. quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus sine

voluptatibus sensum mouentibus nec suspiria. si verò Academiam veterẽ persequamur, quàm nos, vt scis probamus: quam erit illa acutè explicāda nobis? quam argutè, quàm obscurè etiam contra Stoicos disserendum? totũ igitur illud Philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo & ad vitæ consuetudinem, & constantiam, quantam possum, & ad delectationem animi: nec vllum arbitror, vt apud Platonem est, maius, aut melius à diis datum munus homini. sed meos amicos, in quibus est
8 studium in Græciam mitto, id est, ad Græcos ire iubeo, vt ea à fontibus potius hauriant, quàm riuulos consectentur. quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat vnde studiosi scire possent: ea, quantum potui (nihil enim magnopere meorum miror) feci, vt essent nota nostris à Græcis enim peti non poterant ac post L. Aelii nostri occasum ne à Latinis quidem. Et tamen in illis veteribus nostris, quæ Menippum imitati, non interpretati, quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima Philosophia, multa dialecticè dicta: quæ quo facilius minus docti intelligerent, iucunditate quadam ad legendum inuitati, in laudationibus in iis ipsis antiquitatum prooemiis Philosophiæ scribere voluimus, si modò consecuti sumus. Tum ego, SVNT, inquam, ista Varro nam nos in nostra vrbe peregrinanteis, errantesque, tan-
9 quam hospites tui libri quasi domum deduxerunt. vt possemus aliquando, qui, & vbi essemus, agnoscere tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum & locorum, tu omnium diuinarum humanarúmque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimúmque poetis nostris omninóque Latinis & literis luminis attulisti, & verbis: atque ipse varium, & elegans omni ferè numero poema fecisti: Philosophiámque multis locis inchoasti ad impellendum satis, ad docen-
10 dum parum. Causam autem probabilem tu quidem affers. aut enim Græca legere mallét, qui erunt eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt. sed da mihi nunc, satisne probas? immò verò & hæc, qui illa non poterunt, & qui Græca poterunt, non contemnant sua quid enim causæ est, cur poetas Latinos Græcis literis eruditi legati legant, Philosophos non legāt, an quia delectat Ennius, Pacuuius, Accius, qui non verba, sed vim Græcorum expresserunt poetarum? quanto magis Philosophi delectabunt, si, vt illi AEschylum, Sophoclem, Euripidem sic hi Platonem imitentur Aristotelem, Theophrastum? Oratores quidem laudari video, si qui è nostris Hype-
11 ridem sint, aut Demosthenem imitati. ego autem (dicam enim, vt res est) dum me ambitio, dum honores, dum causæ, dum reip. non solum cura, sed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum, & constrictum tenebat, hæc inclusa habebam, &, ne obsolescerent, renouabam, cùm licebat, legendo. nunc verò & fortunæ grauissimo perculsus vulnere, & administratione reip. liberatus, doloris medicinam a Philosophia peto, & otii oblectationem hanc, honestissimam iudico. aut enim huic ætati hoc maximè aptum est: aut

A iis rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum: aut etiam ad nostros ciueis erudiendos nihil vtilius, aut, si hæc ita non sunt, nihil aliud video, quod agere pos-
simus. Brutus quidem noster excellens omni 12
genere laudis sic Philosophiam Latinis literis persequitur, nihil vt iisdem de rebus à Græcis desideres: & eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. nam Aristum Athenis audiuit aliquandiu: cuius tu fratrem An-
tiochum. quamobrem da, quæso, te huic e- 13
tiam generi literarum. TVM ille, Istuc quidem considerabo, nec verò sine te. Sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quanam, inquam, de re? Relictam à te veterem iam, inquit: tractari autem nouam. Quid ergo inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum veterem è noua, quàm nobis in nouam è vetere? certè enim recentissima quæque, sunt correcta, & emendata maximè quamquam Antiochi magister
B Philo, magnus vir, vt tu existimas ipse, negarit, in libris quod coram etiam ex ipso audiebamus) duas Academias esse, errorémque eorum, qui ita putarunt, coarguit. EST, inquit, vt dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus scripserit.
IMMO verò & istam, & totam veterem A- 14
cademiam, à qua absum tandiu, renouari à te, nisi molestum est, velim: & simul assidamus, inquam, si videtur. SANE istud quidem, inquit. sum enim admodum infirmus. sed videamus, idémne Attico placeat fieri à me, quod te velle video. Mihi verò, inquit ille. quid est enim, quod malim, quàm ex Antiocho iampridem audita recordari? & simul videre, satisne ea commodè dici possint La-
tinè? quæ cùm sunt dicta, in conspectu con- 15
sedimus omnes. Tum Varro ita exorsus est. Socrates mihi videtur, id quod constat inter
C omneis, primus à rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quibus omnes ante eum Philosophi occupati fuerunt, auocauisse philosophiam, & ad vitam communem adduxisse, vt de virtutibus, & vitiis, omninóque de bonis rebus, & malis quæreret: cœlestia autem vel procul esse à nostra cognitione cen-
seret, vel si maximè cognita essent, nihil ta- 16
men ad bene viuendum conferre. Hic in omnibus ferè sermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perscripti variè, copiosè sunt, ita disputat, vt nihil affirmet, ipse refellat alios: nihil se scire dicat, nisi id ipsum eóque præstare ceteris, quod illi, quæ nesciant, scire se putent: ipse se nihil scire: id vnum sciat: ob eamque rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quòd hæc esset vna omnis sapientia, non arbitrari sese scire quod nesciat. quæ cùm diceret constanter, & in sententia permaneret,
D omnis eius oratio tum in virtute laudanda, & in omnibus hominibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur, vt è Socraticorum
libris, maximéque Platonis intelligi potest. 17
Platonis autem auctoritate, qui varius & multiplex, & copiosus fuit, vna & consentiens duobus vocabulis Philosophiæ forma instituta est Academicorum, & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam cùm Speusippum sororis filium, Plato Phi-

losophiæ

losophiæ quasi heredem reliquisset. duos autem præstantissimos studio, atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium, & Aristotelem Stagiritem: qui erant cum Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lycio: illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, cœtus erant, & sermones habere soliti, vocabulo nomen habuerunt. sed vtrique Platonis vbertate completi, certam quandam disciplinæ formulam composuerunt, & eam quidem plenam, ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita, consuetudinem disserendi reliquerunt. ita facta est dis-
17 ferendi, quod minimè Socrates probabat ars quædam Philosophiæ, & rerum ordo, & descriptio disciplinæ: quæ quidem erat primò duobus, vt dixi, nominibus vna. nihil enim inter Peripateticos, & illam veterem Academiam differebat abundantia quadam ingenii præstabat, vt mihi videtur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat vtrisque, & eadem rerum expetendarum, fugiendarúmque partitio. Sed quid ago? inquit: aut sumnè sanus, qui hæc vos doceo? nam. *etsi non sus Mineruam*, vt aiunt: tamen ineptè, quisque Mineruam docet; TVM Atticus, Tu verò, inquit, perge, Varro. valde enim amo nostra atque nostros: méque ista delectant, cum Latinè dicuntur, & isto modo. Quid me in quam, putas, qui Philosophiam iam professus sim populo nostro exhibiturum? PERGAMVS igitur, inquit, quoniam placet. Fuit er-
19 go iam accepta à Platone philosophandi ratio triplex: vna, de vita, & moribus: altera, de natura, & rebus occultis: tertia, de differendo, & quid verum, & quid falsum, quid rectum in oratione prauúmve: quid consentiens, quid repugnans iudicando. Ac primam partem illam bene viuendi, à natura petebant, eique parendum esse dicebant: neque vlla alia in re, nisi in natura, quærendum esse illud summum bonum, quò omnia referrentur: constituebántque, extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum esse omnia è natura & animo, & corpore, & vita. Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus valetudinem, vireis, pulchritudinem, in toto: in partibus autem, sensus integros, & præstantiam aliquam partium singularum: vt in pedibus, celeritatem: vim, in manibus: clari-
20 tatem, in voce: in lingua etiam explanatam vocum impressionem. Animi autem, quæ essent ad comprehendendam ingenii virtutem idonea: eáque ab iis in naturam, & mores diuidebantur. naturæ celeritatem ad discendum, & memoriam dabant. quorum vtrumque mentis esset proprium, & ingenii. Morum autem putabant studia esse: & quasi consuetudinem quam partim exercitationis assiduitate partim ratione formabant. in quibus erat Philosophia ipsa in qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio quædam ad virtutem appellatur: quod autem absolutum, id est virtus, quasi perfectio naturæ, omniúmque rerum, quas in animis ponunt, vna res optima ergo hæc animorum.
21 Vitæ autem (id enim erat tertium) adiuncta esse dicebant, quæ ad virtutis vsum valerent.

A Nam virtus, animi bonis & corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, quàm beatæ vitæ adiuncta sunt. Hominem esse censebant, quasi partem quandam ciuitatis, & vniuersi generis humani, eúmque esse coniunctum cum hominibus humana quadam societate. Ac de summo quidem, ac naturali bono sic agunt: cetera autem pertinere ad id putant, aut ad agendum aut ad tuendum, vt diuitias, vt opes, vt gloriam vt gratiam. Ita 22
tripartita ab iis inducitur ratio bonorum: atque hæc illa sunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere: id quidem non falsò. est enim hæc partitio illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. Communis hæc ratio, & vtrisque hic bonorum finis videbatur, adipisci quæ essent in prima natura, quæque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem
B maxima, quæ in ipso animo, atque in ipsa virtute versantur. Itaque omnis illa antiqua Philosophia sensit in vna virtute esse positã beatam vitam: nec tamen beatissimá, nisi adiungerentur & corporis, & cetera, quæ supra dicta sunt ad virtutis vsum idonea. Ex hac de- 23
scriptione, agendi quoque aliquid in vita, & officij ipsius initium reperiebatur: quod erat in conseruatione earum rerum, quas natura præscriberet. hinc gignebatur fuga, desidiæ voluptatúmque contemtio: ex quo laborum, dolorúmque susceptio multorũ, magnorúmque recti, honestique causa, & earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ. vnde & amicitia exsistebat, & iustitia, atque æquitas. hæc & voluptatibus, & multis vitæ commodis anteponebãtur. Hæc quidem fuit apud eos morum institutio, & eius artis, quam primam posui, forma atque descriptio. De natura autem (id enim sequebatur) ita di- 24
C cebant, vt eam diuiderent in res duas: vt altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, ea, quæ efficeretur aliquid in eo, quod efficeret, vim esse censebant: in eo auté quod efficeretur, materiam quandam in vtroque tamen vtrumque. neque enim materiam ipsam cohærere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. sed quod ex vtroque, id iam corpus, & qualitatem nominabant. dabitis enim profectò, vt in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, à quibus hæc iamdiu tractantur, vtamur verbis interdum inauditis. Nos verò, inquit Atticus, quin etiam Græcis licebit vtare, cùm voles: si te Latina fortè deficient. BENE sanè facis: 25
sed enitar, vt Latinè loquar, nisi in huiuscemodi verbis, vt Philosophiam, aut rhetoricen, aut physicen, aut dialecticen appellem, quibus, vt aliis multis, consuetudo iam vtitur pro Latinis. qualitates igitur appellaui quas
D ποιότητας Græci vocant: quod ipsum apud Græcos non est vulgi verbũ, sed Philosophorum atque id in multis. dialecticorum quoq; verba nulla sunt publica: suis vtuntur, & id quoque cõmune omnia ferè artium: aut enim noua sunt rerum nouarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda, quod si Græci faciũt, qui in iis rebus tot iã secula versantur quanto id magis nobis concedendũ est, qui hæc nunc

26 primum tractare conamur? Tu verò, inquam, Varro, bene etiam meriturus mihi, videris de tuis ciuibus, si eos non modò copia rerum auxeris, vt effecisti, sed etiam verborum. A V-DEBIMVS ergo, inquit, nobis verbis vti, te auctore, si necesse est. Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes, aliæ ex iis ortæ, principes sunt eiusmodi, & simplices ex his autem ortæ variæ sunt, & quasi multiformes, itaque aer quoque (vtimur enim pro Latino) ignis, & aqua, & terra prima sunt. ex iis autem ortæ animantium formæ, earúmque rerum, quæ gignuntur è terra. ergo illa initia, vt è Græco vertam, elementa dicuntur: è quibus aer, & ignis, mouendi vim habent, & efficiendi: reliquæ partes, accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico & terram. Quinctum genus è quo essent astra, mentésque singulares, eorum quatuor, quæ suprà dixi, dissimile Aristoteles quoddam esse rebatur. sed subie-

27 ctam putant omnibus sine vlla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando vsitatius hoc verbum, & tritius,) materiam quandam, ex qua omnia expressa, atque effecta sint: quæ tota omnia accipere possit, omnibúsque modis mutare, atque ex omni parte, eóque etiam interire non in nihilum, sed in suas parteis, quæ infinitè secari, ac diuidi possint, cùm sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod diuidi nequeat: quæ autem moueantur, omnia interuallis moueri: quæ interuallo item indefinitè diuidi possint. & cùm ita moueatur illa vis,

28 quam qualitatem esse diximus, & cùm sic vltrò, citróque versetur: & materiam ipsam totam penitus commutari putant, & ita effici, quæ appellant & qualia, è quibus in omni natura cohærente, & continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum: extra quem nulla pars materiæ sit nullúmque corpus: parteis autem esse mundi, omnia, quę insint in eo, quæ natura sentiente teneantur: in qua ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. nihil enim valentius esse, à quo intereat. quàm vim animum esse dicunt mundi,

29 eandémque esse mentem, sapientiámque perfectam: quem Deum appellant, omniúmque rerum, quæ sunt ei subiectæ quasi prudentiam quandam, procurantem cælestia maximè: deinde in terris, ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum necessitatem appellant, quia nihil aliter possit, atque ab ea constitutum sit inter quasi fatalem, & immutabilem continuationem ordinis sempiterni nos, nonnunquam quidem eadem fortunam, quòd efficiat multa improuisa hæc, nec opinata nobis, propter obscuritatem ignorationémque cau-

30 sarum. Tertia deinde Philosophiæ pars, quæ erat in ratione, & in disserendo, sic tractabatur ab vtrisque: quanquam oriretur à sensibus, tamen nō esse iudicium veritatis in sensibus, mentem volebant rerum esse iudicem, solam censebant idoneam, cui crederetur, quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & vniusmodi, & tale, quale esset. hanc illi ideam appellant, iam a Platone ita nominatam: nos

31 rectè speciem possimus dicere. Sensus autem omneis, hebetes & tardos esse arbitrabantur, nec percipere vllo modo res eas, quæ subiecta sensibus viderentur, quę essent aut ita par-

A uæ. vt sub sensum cadere non possent, aut ita mobiles & concitatæ, vt nihil vnquam vnum esset constans ne idem quidem, quia continenter laberentur, & fluerent omnia. itaque hanc omnem partem rerum opinabilem appellabant. scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus, atque rationibus. qua de causa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. verborum etiam explicatio probabatur, qua de causa quæque essent ita nominata: quam etymologiam appellabant. post argumentis, & quasi rerum notis vtebantur ad probandum, & ad concludendum id quod explanari volebant: in qua tradebatur omnis dialectica disciplina, id est, orationis ratione conclusæ. huic quasi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad persuadendum accommodatæ. Hæc erat illis prima à Platone

B tradita cuius quas acceperim disputationes, si vultis exponam. Nos verò volumus, inquam, vt pro Attico etiam respondeam. E T rectè, inquit, respondes. præclarè enim explicatur Peripateticorum, & Academiæ veteris auctoritas, Aristoteles primus species, quas paulò antè dixi, labefactauit: quas mirificè Plato erat amplexatus: vt in his quiddam diuinum esse diceret. Theophrastus autem, vir & oratione suauis, & ita moderatus, vt præ se probitatem quandam, & ingenuitatem ferat, vehementius etiam fregit quodammodo veteris disciplinæ auctoritatem. spoliauit enim virtutem suo decore, imbecillámque reddidit, quòd negauit in ea sola positum esse, beatè viuere. Nam Strato, eius auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino se mouendus est: qui cum maximè necessariam partem Philosophiæ, quæ posita est in virtute, & moribus, reliquisset, totúmque se ad inuestigationem naturæ contulisset, in ea

C ipsa plurimum dissedit à suis. Speusippus autem, & Xenocrates, qui primi Platonis rationē, auctoritatémq; susceperant: & post hos Polemo, & Crates, vnáque Crantor, in Academia congregati, diligenter ea, quæ à superioribus acceperant, tuebantur. Iam Polemonem audiuerant assiduè Zeno, & Arcesilas. sed Zeno is cùm Arcesilam anteiret ætate, valdéque subtiliter dissereret & peracutè moueretur: corrigere conatus est disciplinam. eam quoque, si videtur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi verò, inquam videtur: quod vides idem significare Pomponium. Zeno igitur nullo modo is erat, qui vt Theophrastus neruos virtutis inciderit: sed contra, qui omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in vna virtute poneret: nec quidquam aliud numeraret in bonis, idque appellaret honestum, quod esset simplex quoddam, & solum, & vnum bonum. cetera autem etsi nec bona, nec

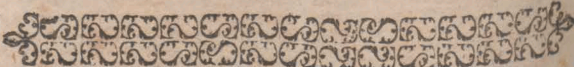
D mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturæ esse contraria, iis ipsis alia interiecta, & media numerabat. quæ autem secundum naturam essent, ea sumenda, & quadam æstimatione dignanda docebat, contraque contraria: neutra autem in mediis relinquebat in quibus ponebat nihil omnino esse momēti. sed quę essent sumēda, ex iis alia pluris esse ęstimāda, alia minoris: quę pluris, ea præposita

præposita appellabat: reiecta autem, quæ minoris. atque vt hæc non tam rebus, quam vocabulis commutauerat: sic inter rectè factum, atque peccatum, officium, & contra officium media locabat quædam: rectè facta sola in bonis actionibus ponens, praue, id est, peccata,
38 in malis. officia autem & seruata, prætermissaque, media putabat, vt dixi. Cúmque superiores non omnem virtutem in ratione esse dicerent, sed quasdam virtutes natura, aut more perfectas: hic omneis in ratione ponebat: cúmque illi ea genera virtutum, quæ suprà dixi, seiungi posse arbitrarentur, hic nec id vllo modo fieri posse differebat. nec virtutis vsum modo, vt superiores, sed habitum per se esse præclaram, nec tamé virtutem cuiquam adesse, quin ea semper vteretur, cúmque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaque & condolescere, & concupiscere, & extimescere, & efferri lætitia dicerent, sed ea contraherent, in an- B gustumque deducerent: hic omnibus his quasi
39 morbis voluit carere sapientem: cúmque eas perturbationes antiqui naturaleis esse dicent, & rationis experteis, aliaque in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent: ne his quidem assentiebatur. nam & perturbationes voluntarias esse putabat, opinionésque iudicio suscipi, & omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem, immoderatam quandam intemperantiam. Hæc ferè de moribus. De naturis autem sic sentiebat, primum vt in quattuor initiis rerum illis quinctam hanc naturam, ex qua superiores sensus, & mentem effici rebantur, non adhiberet. statuebat enim ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem atque sensus. discrepabat etiam ab iisdem, quod nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea, quæ expers esset corporis cuius generis Xenocrates, & superiores etiam animum esse di-
40 xerant, nec verò, aut quod efficeret aliquid, C aut quod efficeretur, posse esse non corpus. Plurima autẽ in illa tertia Philosophiæ parte mutauit. in qua primùm de sensibus ipsis quædam dixit noua, quos iunctos esse censuit è quadam quasi impulsione oblata extrinsecus, quam ille φαντασίαν, nos visum appellemus licet, & teneamus hoc verbum quidem. erit enim vtendum in reliquo sermone sæpius. sed ad hæc, quæ visa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adiungit animorum,
41 quam esse vult in nobis positam, & voluntariam. Visis non omnibus adiungebat fidem, sed iis solum, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum quæ viderentur: id autẽ visum cũ ipsum per se cerneretur, comprehensibile feretis hæc? Nos verò, inquam, quónam enim modo κατάληπτον diceres? SED, cum acceptum iam, & approbatum esset comprehensionem appellabat, similem iis rebus quæ manu prenderentur: ex D quo etiam nomen hoc duxerat. at cum eo verbo antè nemo tali in re vsus esset plurimisque idem nouis verbis (noua enim dicebat) vsus est: quod autem erat sensu comprehensum id ipsum sensum appellabat, &, si ita erat comprehensum, vt conuelli ratione non posset, scientiam: sin aliter, insc ientiam nominabat. ex qua exsisteret etiam opinio, quæ

esset imbecilla, & cum falso, incognitóque 42 communis. Sed inter scientiam, & insciẽtiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat. eámque neque in rectis, neque in prauis numerabat, sed soli credendum esse dicebat è quo sensibus etiam fidem tribuebat, quòd, vt suprà dixi, comprehensio facta sensibus & vera esse illi, & fidelis videbatur: non quòd omnia, quę essent in re, comprehenderet: sed quia nihil, quod cadere in eam posset relinqueret, quódque natura quasi normam scientiæ, & principium sui dedisset, vnde postea notiones rerum in animis imprimerentur, è quibus non principia solum, sed latiores quædam ad rationem inueniendam viæ reperiuntur. errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & suspicionem, & vno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ & constantis assensionis, à virtute sapientia quæ remouebat. atque in iis ferè commutatio consistit omnis, dissensióque Zenonis à su- 43 perioribus. QVAE cùm dixisset: & breuiter sanè, miniméque obscurè exposita est inquã, à te, Varro, & veteris Academiæ ratio & Stoicorum. verum esse autem arbitror vt Antiocho, nostro familiari placebat, correctionem veteris Academiæ potius quàm aliquam nouam disciplinam putandam. TVNC Varro, Tuæ sunt nũc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc descisceis, & ea, quæ ab Arcesila nouata sunt, probas, docere, quod, & qua de caussa dissidium factum sit, vt videamus sa- 44 tísne ista sit iusta defectio. Tum ego, Cum Zenone, inquam, vt accepimus, Arcesilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia, aut studio vincendi, vt mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate quæ ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, & veluti amanteis Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omneis penè veteres. qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt: angustos sensus imbecillos animos, breuia curricula vitæ, &, vt Democritus, in profundo veritatem esse demersam: opinionibus, & institutis omnia teneri: nihil veritati relinqui: deinceps o- 45 mnia tenebris circumfusa esse dixerunt. Itaque Arcesilas negabat esse quidquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere censebant in occulto: neque esse quidquam, quod cerni, aut intelligi possit: quibus de caussis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, neque assertione approbare: cohiberéque semper, & ab omni lapsu continere temeritatem: quæ tum esset insignis, cùm aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esset turpius, quàm cognitioni & perceptionis assertionem approbationéque præcurrere. Huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, vt contra omnium sententias dies iam plerosque deduceret: vt, cùm in eadem re paria contra iis in partibus momenta rationem inuenirentur, facilius ab vtraque parte assertio su- 46 stineretur. Hanc Academiam nouam appellabant: quæ mihi vetus videtur si quide Platonem ex illa vetere numeramus, cuius in libris nihil affirmatur, & in vtramque partem multa disseruntur, de omnibus quæritur, nihil

certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui: A vetus: hæc, noua nominetur: vsque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcesila fuit in eadem Arcesilæ ratione permansit. Carneades autem nullius Philosophiæ partis ignarus, &, vt cognoui ex iis, qui illum audierant maximéque ex Epicureo Zenone, qui cùm ab eo plurimum dissentiret, vnum tamen præter ceteros mirabatur incredibili quadam fuit facultate.

Multa ex hoc primo libro Academicarum quæst. ad Varronem, & secundus, tertius, quartus desiderantur: nisi quis velit eum, qui inscribitur Lucullus, qui deinceps sequitur, quartum numerare, quod facit Nonius.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM, Liber II.

seu potiùs, vt eum numerat Nonius IIII. qui inscribitur, LVCVLLVS.

Loquuntur CATVLVS, LVCVLLVS, CICERO, HORTENSIVS.

1 AGNVM ingenium, L. Luculli, magnúmq; optimarum artium studium, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maximè potuit, caruit omnino rebus vrbanis. Vt enim admodum adolescens cum fratre, pari pietate & industria prædito paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus: in Asiam quæstor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit: deinde absens factus ædilis, continuò prætor (licebat enim celerius legis præmio) post in Africam: inde ad consulatum quem ista gessit, vt diligentiam admirarentur omnes ingenium cognoscerent. Post ad Mithridaticum bellum missus à senatu, non modò opinionem vicit omnium, quæ de virtute eius erat, sed etiam gloriam superiorum.

2 Idque eò fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum expectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quæsturæ diuturnum tempus, Muræna bellum in Ponto gerente in Asia pace consumserat. Sed incredibilis quædam ingenij magnitudo non desiderauit indocilem vsus disciplinam. Itaque cùm totum iter & nauigationem consumsisset partim in percõtando à peritis, partim in rebus gestis legendis: in Asiam factus imperator venit, cùm esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim diuinam quandã memoriam rerum, verborum maiorem Hortensius. Sed quo plus in negotiis gerendis res, quàm verba prosunt, hoc erat memoria illa præstantior: quàm fuisse in Themistocle, quem B facilè Græciæ principem ponimus, singularem ferunt. Qui quidem etiam pollicenti cuidam se artem ei memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, traditurũ, respondisse dicitur, obliuisci se malle discere: credo, quòd hærebant in memoria quæcumque audierat, aut viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adiunxerat etiam illam, quam Themistocles spreuerat, disciplinam. Itaque, vt literis consignamus, quæ monumentis mandare volumus: sic ille in animo rés insculptas habebat. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, prœliis, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiúsque belli instrumento & apparatu, vt ille rex post Alexandrum maximus hunc à se maiorem ducem cognitum, quàm, quemquam eorum, quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, temperandísque ciuitatibus, tanta æquitas, vt hodie stet Asia Luculli C institutis seruandis, &, quasi vestigiis persequendis. Sed etsi magna cum vtilitate reip. tamen diutius, quàm vellem, tanta vis virtutis, atque ingenij, peregrinata abfuit ab oculis & fori, & curiæ. Quin etiam, cùm victor à Mithridatico bello reuertisset, inimicorum calumnia triennio tardiùs, quàm debuerat, triumphauit. nos enim consules introduximus pænè in vrbem currum clarissimi viri. Cuius mihi consilium, & auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso dicendum esset: quod
hoc tempore non est necesse. itaque priuabo illum potiùs debito testimonio, quàm id cum 4
mea laude communicem. Sed quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea ferè sunt & Græcis literis, & Latinis celebrata. Nos autem illa exteriora, cum multis: hæc interiora, cum paucis ex ipso sæpe cognouimus. maiore enim studio Lucullus cùm omni litera-

literarum generi, tum Philosophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur. nec verò ineunte ætate solùm, sed & pro quæstore aliquot annos, & in ipso bello, in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, vt non multum imperatori suo ipsis pellibus otii relinquatur. Cùm autem è Philosophis, ingenio, scientiáque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum secum & quæstor habuit, & post aliquot annos, Imperator. cúmque esset ea memoria, quam antè dixi, ea sæpe audiendo facilè cognouit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. De-
3 lectabatur autem mirificè lectione librorum, de quibus audiebat. Ac vereor interdúmne talium personarum, cùm amplificare velim, minuam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament literas: plures, qui Philosophiam: reliqui. qui etiam si hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent. B Ego autem, cùm Græcas literas M. Catonem in senectute didicisse acceperim, P. autem Africani, historiæ loquuntur, in legatione illa nobili, quàm ante censuram obiit, Panætium vnum omnino comitem fuisse. nec literarum Græcarum, nec Philosophiæ iam vllum auctorem requiro.
4 Restat, vt iis respondeam, qui sermonibus eiusmodi nolint personas tam graueis illigari. Quasi verò clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leuiorum. Etenim, si quodam in libro verè est à nobis Philosophia laudata, profectò eius tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quidquam aliud videndum est nobis, quos populus Rom. hoc in gradu collocauit, nisi ne quid priuatis studiis de opera publica detrahamur. Quòd si, cùm fungi munere debeamus, non modò operam nostram C numquam à populari cœtu remouemus, sed ne literam quidem vllam facimus, nisi forensem: quis reprehendet nostrum otium: qui in eo non modò nosmetipsos hebescere, & languere nolumus, sed etiam, vt plurimis prosimus, enitimur. Gloriam verò non modo non minui, sed etiam augeri arbitra-
5 mur eorum quorum ad populareis, illustreísque laudes, has etiam minus notas, minúsque peruulgatas adiungimus. Sunt etiam, qui negent, in iis, qui in nostris libris disputent fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui mihi videntur non solum viuis, sed etiam mortuis inuidere. Restat vnum genus reprehensorum, quibus Academiæ ratio non probatur. Quod grauiùs ferremus, si quisquam vllam disciplinam Philosophiæ probaret, præter eam, quam ipse sequeretur. Nos autem, quoniam contra omneis dicere, qui scire sibi videntur solemus, non possumus, quin alij à nobis dissentiant, recusare. D Quamquam nostra quidem causa facilior est, qui verum inuenire sine vlla contentione volumus: idque summa cura, studióque conquirimus. Etsi enim omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus, eaque est & in ipsis rebus obscuritas, & in iudiciis nostris infirmitas, vt non sine causa, & doctissimi & antiquissimi inuenire se posse, quod cuperent, dif-

A fisi: sint tamen nec illi defecerunt, neque nos studium exquirendi defatigati relinquemus; neque nostræ disputationes quidquam aliud agunt, nisi vt in vtramque partem dicendo, & audiendo, eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut id quam proximè accedat. Neque inter nos, & eos, qui se 6
scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quòd illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ defendunt: nos probabilia multa habemus, quæ sequi facilè, affirmare vix possumus. Hoc autem liberiores & solutiores sumus, quòd integra nobis est iudicandi potestas: neque, vt omnia, quæ præscripta, & quasi imperata sunt, defendamus, necessitate vlla cogimur. Nam ceteri primùm ante tenentur adstricti, quàm, quid esset optimum iudicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut vna alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, &, ad quamcunque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tanquam ad saxum, adhærescunt. Nam 7
quod dicunt omnia se credere, ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti iudicare potuissent. Statuere enim, quid sit sapiens, vel maximè videtur esse sapientis. Sed vt potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis, iudicauerunt: aut re semel audita ad vnius se auctoritatem contulerunt. Sed nescio quó modo plerique errare malunt, eámque sententiam, quam adamauerunt, pugnacissimè defendere, quàm sine pertinacia, quid constantissimè dicatur, exquirere. Quibus de rebus & aliàs sæpe nobis multa quæsita & disputata sunt, & quondam in Hortensii villa, quæ est ad Baulos, cum eò Catulus, & Lucullus, nósque ipsi postridie venissemus, quàm apud Catulum fuissemus. Quò quidem etiam maturiùs venimus, quòd erat constitutum, si ventus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum nauigare. Cum igitur pauca in Xysto locuti essemus tum eodem in spatio concedimus. HIC Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quærebatur, penè explicatum est, tota ferè quæstio tractata videatur; 8
tamen expecto ea, quæ te pollicitus est, Luculle, Antiocho audita, dicturum. EQVIDEM, inquit Hortensius, feci plus, quàm vellem. totam enim rem Lucullo integram seruari oportuit, & tamen fortasse seruata est: à me enim ea quæ in promptu erant, dicta sunt: à Lucullo autem reconditiora desidero. TVM ille. Non sanè, inquit, Hortensi, conturbat me expectatio tua: etsi nihil est iis qui placere volunt, tam aduersarium: sed quia non laboro, quàm valde ea, quæ dico, probaturus sim, eò minùs conturbor. Dicam enim nec mea, nec ea, in quibus, si non fuerint non vinci me malim, quàm vincere. Sed mehercule, vt quidē se nunc causa habet, etsi hesterno sermone labefactata est, mihi tamen videtur esse verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam & vacuo animo illum audiebam, & magno studio, eadem de re etiam sæpius: vt etiam maiorem exspectationem mei faciam, quam modò fecit Hortensius. CVM ita esset exorsus, ad 9
audiendum animos ereximus. A. ille, Cùm

Alexandriæ Proquæstor, inquit, essem, fuit A
Antiochus mecum, & erat iam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius:
qui & Clitomachum multos annos, & Philonem audierat, homo sanè in ista Philosophia,
quæ nunc prope dimissa reuocatur, probatus,
& nobilis: cum quo Antiochum sæpe disputantem audiebam: sed vtrumque leniter. Et
quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum à Catulo est, tum erant allati Alexandriam,
túmque primam in Antiochi manus venerant: & homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo mitiùs) stomachari
tamen cœpit. Mirabar, neque enim vmquam
antea videram. At ille Heracliti memoriam
implorans, quærere ex eo videreturne illa
Philonis, aut ea num vel è Philone, vel ex vllo Academico audiuisset aliquando? negabat:
Philonis tamen scriptum agnoscebat: nec id
quidem dubitari poterat. nam aderant mei
familiares, & docti homines, P. & C. Selij, & B
Tetrilius Rogus: qui se illa audisse Romæ de
Philone, & ab eo ipso illos duos libros dice-
12 rent descripsisse. Tum & illa dixit Antiochus,
quæ heri Catulus commemorauit à patre suo
dicta Philoni, & alia plura: nec se tenuit, quin
contra suum doctorem librum etiam ederet,
qui, Sosus inscribitur. Tum igitur & cum Heraclitum studiosè audirem contra Antiochum
differentem, & item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentiùs,
vt caussam ex eo totam cognoscerem. Itaque
complureis dies, adhibito Heraclito, doctisque compluribus, & in his Antiochi fratre
Aristo, & præterea Aristone, & Dione, quibus
ille secundum fratrem plurimum tribuebat:
multum temporis in ista vna disputatione
consumsimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda est. minùs enim acer est aduersarius is, qui ista quæ sunt heri
defensa, negat Academicos omnino dicere. etsi C
enim mentitur, tamen est aduersarius lenior.
13 Ad Arcesilam, Carneadémque veniamus. Quæ
cum dixisset, sic rursus exorsus est: Primùm
mihi videmini (me autem nomine appellabat) cùm veteres physicos nominatis facere
idem, quòd seditiosi ciues solent, cùm aliquos
ex antiquis claros viros proferunt, quos dicant fuisse populareis, eorum vt ipsi similes
esse videantur. Repetunt iam P. Valerium,
qui exactis regibus, primo anno consul fuit:
commemorant reliquos, qui leges populareis
de prouocationibus tulerint, cùm consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium,
qui legem Agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus pl. tulerit,
inuito senatu, & postea bis consul factus sit:
L. Cassium, Q. Pompeium, atque illi quidem
etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. Duos verò sapientissimos, & clarissimos fratres, P. Crassum, & P. Scæuolam, D
aiunt T. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, vt videmus, palàm: alterum, vt
suspicamur, obscuriùs. Addunt etiam C. Marium & de hoc quidem nihil mentiuntur. Horum nominibus tot virorum, atque tantorum
expositis eorum se institutum sequi dicunt. Si-
14 militer vos cum perturbare, vt illi remp. sic
vos Philosophiam bene iam constitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democri-
tum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem,
etiam, & Socratem profertis. Sed neque Saturninus (vt nostrum inimicum potissimum
nominem) simile quidquam habuit veterum
illorum, neque Arcesilæ calumnia conferenda
est cum Democriti verecundia. Et tamen
isti Physici rarò admodum cum hærent aliquo loco, exclamant quasi mente incitati
Empedocles quidem, vt interdum mihi furere videatur: abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere: nihil omnino quale sit
posse reperire. Maiorem autem partem mihi
quidem omnes isti videntur nimis etiam quæ- 15
dam affirmare. plúsque profiteri se scire, quàm
sciant. Quòd si illis tum in nouis rebus, quasi
modò nascentes hæsitauerunt, nihilne tot sæculis summis ingeniis, maximis studiis explicatum putamus? nónne cùm iam Philosophorum disciplinæ grauissimæ constitissent, tum
exortus est, vt in optima rep. T. Gracchus qui
otium perturbaret, sic Arcesilas, qui constitutam Philosophiam euerteret, & in eorum
auctoritate delitesceret, qui negassent quidquam sciri, aut percipi posse? quorum è numero tollendus est Plato, & Socrates alter,
quia reliquit perfectissimam disciplinam Peripateticos, & Academicos, nominibus differenteis, re congruenteis, à quibus Stoici ipsi
verbis magis quàm sententiis dissenserunt.
Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita cùm aliud diceret, atque sentiret
libenter vti solitus est ea dissimulatione quam
Græci, εἰρωνείαν vocant, quàm ait etiam in Africano fuisse Fannius: idque propterea vitiosum in illo non putandum, quòd idem fue- 16
rit in Socrate. Sed fuerint illa vetera, si vultis, incognita. Nihilne est ergo actum, quod
inuestigata sunt, posteaquam Arcesilas Zenoni, vt putatur, obtrectans, nihil noui reperienti, sed emendanti superiores, immutatione verborum, dum huius definitiones labefactare vult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? Cuius primò non admodum probata ratio, quamquam floruit tum
acumine ingenij, tum admirabili quodam lepore dicendi, proximè à Lacyde solo retenta est: pòst autem confecta à Carneade, qui est
quartus, ab Arcesila. audiuit enim Egesinum
qui Euandrum audierat, Lacydis discipulu,
cum Arcesilæ Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit. nam nonaginta vixit annos: & qui illum audierant, admodum floruerunt: è quibus industriæ plurimum in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum.
ingenij non minus in hoc, quàm in Carneade
eloquentiæ, in Melanthio Rhodio suauitatis.
Bene autem nosse Carneadem Stratonicus 17
Methrodorus putabatur. Iam Clitomacho Philo vester operam multos annos dedit. Philone autem viuo patrocinium Academiæ non
defuit. Sed quod nos facere nunc ingredimur,
vt contra Academicos disseramus: id quidem
è philosophis & ij quidem non mediocres
faciendum omnino non putabant: nec verò
esse vllam rationem disputare cum iis, qui nihil probarent: Antipatrúmque Stoicum qui
multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si verbum è verbo vo-

lumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi A
vocant: eósque qui persuadere vellent, esse a-
liquid, quod comprehendi & percipi posset,
inscienter facere dicebant, propterea quòd
nihil esse clarius ἐνάργείᾳ, vt Græci: perspi-
cuitatem, aut euidentiam nos, si placet, nomi-
nemus: fabricemúrque, si opus erit, verba, ne
hic sibi (me appellabat iocans) hoc licere so-
li putet. Sed tamen orationem nullum puta-
bant illustriorem ipsa euidentia reperiri pos-
se, nec ea, quæ tam clara essent, definienda cē-
sebant. Alij autem negabant se pro hac eui-
dentia quidquam priores fuisse dicturos: sed
ad ea, quæ contrà dicerentur, dici oportere
putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen
& definitiones ipsarum etiam euidentium re-
rum non improbant: & rem idoneam, de qua
18 quæratur & homines dignos, quibuscum dis-
seratur, putant. Philo autem, dum noua quæ-
dam commouet, quòd ea sustinere vix pote-
rat, quæ contra Academicorum pertinaciam B
dicebantur, & apertè mentitur, vt est repre-
hensus à patre Catulo, &, vt docuit Antio-
chus, in id ipsum se induit, quod timebat.
Cum enim ita negaret quidquam esse, quod
comprehendi posset (id enim volumus esse
ἀκατάληπτον) si illud esset, sicut Zeno defi-
niret, tale visum (iam enim hoc pro φαντα-
σίᾳ verbum satis hesterno sermone triuimus)
visum igitur impressum, effictúmque ex eo,
vnde esset, quale esse non posset, vt ex eo vn-
de non esset: id nos a Zenone definitum re-
ctissimè dicimus. qui enim potest quidquam
comprehendi, vt planè confidas, id perceptū,
cognitúmque esse, quod est tale, quale, vel fal-
sum esse possit? hoc cùm infirmat, tollitque
Philo, iudicium tollit incogniti, & cogniti.
ex quo efficitur, nihil posse comprehendi. ita
imprudens, eò, quo minimè vult, reuoluitur.
Quare omnis oratio contra Academiam su- C
19 scipitur a nobis vt retineamus eam definitio-
nem quam Philo voluit euertere. Quam nisi
obtinemus, percipi nihil posse concedimus.
Ordiamur igitur à sensibus, quorum ita clara
iudicia, & certa sunt, vt, si optio naturæ nostræ
detur, & ab ea Deus aliquis requirat conten-
táne sit suis integris, incorruptisque sensibus,
an postulet melius aliquid: non videam, quid
quærat amplius. Neque verò hoc loco ex-
spectandum est, dum de remo inflexo, aut de
collo columbæ respondeam non enim is sum,
qui, quidquid videatur, tale dicam esse, quale
videatur. Epicurus hoc viderit, & multa alia.
meo autem iudicio ita est maxima in sensibus
veritas, si & sani sunt, & valentes, & omnia
remouentur, quæ obstant, & impediunt. itaque
& lumen mutari sæpe volumus, & situs earum
rerum, quas intuemur, & interualla aut con-
trahimus aut diducimus: multáque facimus
vsque eò, dum adspectus ipse fidem faciat sui
iudicij. quod idem fit in vocibus, in odore, in D
sapore: vt nemo sit nostrum, qui non in sen-
sibus sui cuiusque generis iudicium requirat
acrius. adhibita verò exercitatione, & arte,
20 vt oculi pictura teneantur, & aures cantibus,
quis est, qui non cernat, quanta vis sit in sensi-
bus? quàm multa vident pictores in vmbris,
& in eminentia, quæ nos non videmus? quàm
multa, quæ nos fugiunt, in cantu, exaudiunt
in eo genere exercitati? qui primo inflatu ti-
bicinis Antiopam esse aiunt, aut Androma-
cham, cùm id nos ne suspicemur quidem ni-
hil necesse est de gustatu, & odoratu loqui. in
quibus intelligentia, etsi vitiosa, est quædam
tamen. quid de tactu, & eo quidem, quem Phi-
losophi interiorem vocant, aut doloris, aut
voluptatis? in quo Cyrenaici solo putant ve-
ri esse iudicium, quia sentiatur. Potéstne igi- 21
tur quisquam dicere, inter eum, qui doleat, &
inter eum, qui in voluptate sit, nihil interes-
se? aut, ita qui sentiet, non apertissimè insa-
niat? atqui qualia sunt hæc, quæ sensibus per-
cipi dicimus: talia sequuntur ea, quæ non
sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam
modo sensibus, vt hæc: illud est album, hoc
dulce, canorum illud, hoc bene olens hoc a-
sperum animo iam hæc tenemus comprehen-
sa non sensibus. ille deinceps equus est, ille
canis. cetera series deinde sequitur, maiora
nectens. vt hæc, quæ quasi expletam rerum
comprehensionem amplectuntur: si homo est,
animal est mortale, rationis particeps. quo è
genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: si-
ne quibus neque intelligi quidquam, neque
quæri, aut disputari potest. quod si essent fal- 22
sæ notitiæ (ἐννοίας enim notitias appellare tu
videbare) si igitur essent hæ falsæ, aut eius-
modi visis impressæ, qualia visa à falsis discer-
ni non possent: quo tandem his modo vtere-
mur? quomodo autem quid cuique rei con-
sentaneum esset, quid repugnaret, videremus?
memoriæ quidem certè, quæ non modò Phi-
losophiam, sed omnis vitæ vsum, omnesque
arteis vna maximè continet, nihil omnino lo-
ci relinquitur. quæ potest enim esse memoria
falsorum? aut quid quisquam meminit, quòd
non animo comprehendit, & tenet? ars verò
quæ potest esse, nisi quæ non ex vna, aut ex
duabus, sed ex multis animi perceptionibus
constat? quam si subtraxeris, qui distingues
artificem ab inscio? non enim fortuitò hunc
artificem dicemus esse, illum negabimus: sed
cum alterum percepta, & comprehensa tene-
re videmus, alterum non item. cúmque ar-
tium aliud eiusmodi genus sit, vt tantummo-
do animo rem cernat: aliud, vt moliatur ali-
quid & faciat: quomodo aut Geometres cer-
nere ea potest. quæ aut nulla sunt, aut inter-
nosci à falsis non possunt: aut is, qui fidibus
vtitur, explere numeros, & conficere versus?
quod idem in similibus quoque artibus con-
tinget: quarum omne opus est in faciendo,
atque agendo. quid enim est, quod arte effici
possit, nisi is, qui artem tractabit, multa per- 23
ceperit? Minimè verò virtutum cognitio cō-
firmat, percipi & comprehendi multa posse
in quibus solis inesse etiam scientiam dici-
mus: quam nos non comprehensionem mo-
dò rerum, sed etiam stabilem, atque immuta-
bilem esse censemus: itémque sapientiam, ar-
tem viuendi, quæ ipsa ex sese habeat con-
stantiam. ea autem constantia si nihil habeat
percepti, & cogniti quæro, vnde nata sit, aut
quomodo: quæro etiam, ille vir bonus, qui
statuit omnem cruciatum perferre, intolera-
bili dolore, lacerari potius, quàm aut officiū
prodat, aut fidem, cur has sibi tam graueis le-
ges imposuerit, cùm, quamobrem ita oporte-
ret, nihil haberet comprehensi, percepti, co-
gniti, constituti? Nullo igitur modo fieri po-

test, vt quisquam tanti æstimet æquitatem, &
fidem, vt eius conseruandæ causa nullum sup-
plicium recuset, nisi iis rebus assensus sit, quæ
24 falsæ esse non possunt. Ipsa vero sapientia, si
se ignorabit, sapientia sit, necne, quomodo
primum obtinebit nomen sapientiæ? deinde
quomodo suscipere aliquam rem, aut agere
fidenter audebit, cùm certi nihil erit, quod
sequatur? cum verò dubitabit, quid sit extre-
mum, & vltimum bonorum, ignorans, quò o-
mnia referantur, qui poterit esse sapientia?
Atque etiam illud perspicuum est, constitui
necesse esse initium, quod sapientia, cùm quid
agere incipiat, sequatur: idque initium, esse
naturæ accommodatum, nam aliter appetitio
(eam enim esse volumus ὁρμὴν) qua ad agen-
dum impellimur, & id appetimus, quod est vi-
25 sum, moueri non potest. Illud autem, quod
mouet, prius oportet videri, eique credi: quod
fieri non potest, si id, quòd visum erit, discer-
ni non poterit à falso. Quomodo autem mo-
ueri animus ad appetendum potest, si id quòd
videtur, non percipitur, accommodatúmne na-
turæ sit, an alienum? itémque si quid officij
sui sit, non occurrit animo, nihil vmquam o-
mnino aget, ad nullam rem vmquam impel-
letur, numquam mouebitur. quòd si aliquid
aliquando acturus est, necesse est, id ei verum,
26 quod occurrit, videri. Quid, quòd si ista vera
sunt, ratio omnis tollitur, quasi quædam lux
lumenque vitæ? tamenne in ista prauitate per-
stabitis? nam quærendi initium ratio attu-
lit: quæ perfecit virtutem, cùm esset ipsa ra-
tio confirmata quærendo quæstio autem, est
appetitio cognitionis; quæstionisque finis,
inuentio. At nemo inuenit falsa: nec ea, quæ
incerta permanent inuenta esse possunt: sed,
cùm ea, quæ quasi inuoluta fuerunt, aperta
sunt, tum inuenta dicuntur: sic & initium quæ-
rendi, & exitus percipiendi & comprehen-
dendi tenet. itaque argumenti conclusio, quæ
est Græcè ἀπόδειξις, ita definitur. Ratio, quæ
ex rebus percepti ad id, quod non percipie-
batur, adducit. Quòd si omnia visa eiusmo-
27 di essent, qualia isti dicunt, vt ea vel falsa es-
se possent, neque ea posset vlla notio discer-
nere: quomodo quempiam aut conclusisse ali-
quid, aut inuenisse diceremus? aut quæ esset
conclusi argumenti fides? Ipsa autem Philo-
sophia, quæ rationibus progredi debet, quem
habebit exitum: sapientiæ verò quid futurum
est quæ neque de se ipsa dubitare debet, ne-
que de suis decretis, quæ Philosophi vocant
δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi
poterit. cum enim decretum proditur, lex ve-
ri, rectique proditur quo è vitio & amicitia-
rum proditiones & rerum publicarum nasci
solent. Non potest igitur dubitari quin decre-
tum nullum falsum possit esse, sapientique sa-
tis sit, nō esse falsum, sed etiam stabile, fixum,
ratum esse debeat: quod mouere nulla ratio
queat. talia autem neque esse, neque videri
possunt eorum ratione, qui illa visa, è qui-
bus omnia decreta sunt nata, negant quid-
28 quam à falsis interesse. Ex hoc illud est na-
tum, quod postulabat Hortensius, vt idipsum
saltem perceptum à sapiente diceretis, nihil
posse percipi. Sed Antipatro hoc idem postu-
lanti, cùm diceret, eique affirmaret nihil
posse percipi, consentaneum esse, vnum tamen

A illud dicere percipi posse, vt alia non possent.
Carneades acutiùs resistebat. nam tantum ab-
esse dicebat, vt id ei consentaneum esset, vt ma-
ximè etiam repugnaret. qui enim negaret
quidquam esse, quod perciperetur, eum nihil
excipere. ita necesse esse, ne id ipsum quidem,
quod exceptum non esset, comprehendi, & 29
percipi vllo modo posse. Antiochus ad istum
locum pressiùs videbatur accedere: quoniam
enim id haberent Academici decretum (sen-
titis enim iam hoc me δόγμα dicere) nihil
posse percipi non debere eos in suo decreto,
sicut in ceteris rebus, fluctuare, præsertim cùm
in eo summa consisteret. hanc enim esse re-
gula totius Philosophiæ, constitutionem ve-
ri, falsi, cogniti, incogniti, quam rationem
quoniam susciperent, docereque vellent, quæ
a quouis accipi oporteret & quæ repudiari,
certè hoc ipsum, ex quo omne veri, falsique
judicium esset, percipere eos debuisse. etenim
B duo esse hæc maxima in Philosophia, judiciū
veri, & finem bonorum: neque sapientē posse
esse, qui aut cognoscendi esse initium igno-
ret, aut extremum expetendi, vt, aut vnde pro-
ficiscatur, aut quo perueniendum sit, nesciat.
hæc autem habere dubia, neque his ita confi-
dere, vt moueri non possint, abhorrere à sa-
pientia plurimum. Hoc igitur modo potius e-
rat ab his postulandum, vt hoc vnum saltem
percipi nihil posse, perceptum esse dicerent.
Sed de inconstantia totius illorum sententiæ,
si vlla sententia cuiusquā esse potest nihil ap- 30
probantis, si vt opinor dictum satis. Sequitur
disputatio copiosa illa quidem, sed paulò ab-
strusior. habet enim aliquantum à physicis vt
verear, ne maiorem largiar ei, qui contra di-
cturus est, libertatem, & licentiam. nam quid
eum facturum putem de abditis rebus, & ob-
scuris; qui lucē eripere conetur? Sed disputari
poterat subtiliter, quanto quasi artificio na-
C tura fabricata esset primum animal omne: de-
inde hominem maximè: quæ vis esset in sensi-
bus: quemadmodum prima visa nos pellerēt,
deinde appetitio ab his pulsa sequeretur: tum
vt sensus ad res percipiendas intenderemus.
mens enim ipsa, quæ sensuum fons est, atque
etiam ipsa sensus est, naturalem vim habet,
quam intendit ad ea, quibus mouetur, itaque
alia visa sic arripit, vt his statim vtatur, ali-
qua sic recondit. è quibus memoria oritur. ce-
tera autem similitudinibus constituit: ex qui-
bus efficiuntur notitiæ rerum, quas, Græci tū
ἐννοίας, tum προλήψεις vocant. eò cum acces-
sit ratio, argumentique conclusio, rerumque
innumerabilium multitudo, tum & perceptio 31
eorum omnium apparet, & eadem ratio perfe-
cta his gradibus, ad sapientiam peruenit. Ad
rerum igitur scientiam, vitæque constantiam
aptissima cùm sit mens hominis, amplectitur
maximè cognitionem & κατάληψιν, quam, vt
D dixi, verbum è verbo exprimentes, compre-
hensionem dicemus cùm ipsam per se amat,
(nihil est ei veritatis luce dulcius) tum etiam
propter vsum, quocirca etiam sensibus vtitur:
& arteis efficit, quasi sensus alteros, & vsque
eò Philosophiam ipsam corroborat, vt vir-
tutem efficiat, ex qua re vna vita omnis apta
sit. Ergo hi, qui negant quidquam posse
comprehendi, hæc ipsa eripiunt vel instru-
menta, vel ornamenta vitæ, vel potius etiam

totam

totam vitam euertunt funditus, ipsúmque a- A
nimal orbant animo: vt difficile sit temeri-
tate eorum, perinde vt causa postulat dice-
re. Nec verò satis constituere possum, quod
sit eorum consilium, aut quid velint. inter-
dum enim cùm adhibemus ad eos orationem
huiusmodi: Si ea, quæ disputentur, vera non
sint, tum omnia fore incerta: respondent,
Quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est?
naturam accusa, quæ in profundo veritatem,
vt ait Democritus, penitus abstruserit. Alii
autem elegantiùs, qui etiam queruntur, quod
eos insimulemus omnia incerta dicere, quan-
túmque intersit inter incertum, & id quod
percipi non possit, docere conantur. eáque di-
stinguere. Cum his igitur agamus, qui hæc
distinguunt: illos, qui omnia sic incerta di-
cunt, vt stellarum numerus par, an impar, ne-
sciatur, quasi desperatos aliquos relinqua-
mus. volunt enim, & hoc quidem vel maxi-
mè animaduertebam, vos moueri, probabile
aliquid esse, & quasi verisimile, atque vti re- B
gula & in agenda vita, & in quærenda, ac dis-
serendo. Quæ ista regula est veri & falsi, si
notionem veri & falsi propterea quod ea non
possunt internosci, nullam habemus? nam, si
habemus, interesse oportet: vt inter rectum,
& prauum, sic inter verum, & falsum si ni-
hil interest, nulla regula est, nec potest is,
cui est visio veri falsique communis, vllum
vllum habere iudicium, aut vllam omnino
veritatis notam. nam, cùm dicant, hoc se v-
num tollere, vt quidquam possit ita videri,
vt non eodem modo falsum etiam possit ita
videri, cetera autem concedere: faciunt pue-
riliter. quo enim omnia iudicantur, sublato,
reliqua se negant tollere, vt si quis, quem o-
culis priuauerit, dicat, ea, quæ cerni possent,
non se ei ademisse. Vt enim illa oculis mo-
do cognoscuntur, sic reliqua visis: sed pro-
pria veri, non communi veri, & falsi nota. C
Quamobrem siue tu probabilem visionem, si-
ue improbabilem, & quæ non impediatur, vt
Carneades volebat, siue aliud quid proferes,
quod sequare: ad visum illud de quo agimus,
14 tibi erit reuertendum. In eo autem, si erit cō-
munitas cum falso, nullum erit iudicium, quia
proprium in communi signo notari non po-
test. sin autem commune nihil erit: habeo,
quod volo. id enim quæro, quod ita mihi vi-
deatur verum, vt non possit idem falsum vi-
deri simili in errore versantur, cùm conuicti,
ac iudicio veritatis coacti, perspicua à perce-
ptis volunt distinguere, & conantur ostende-
re, esse aliquid perspicui, verum illud qui-
dem impressum in animo atque in mente, ne-
que id tamen percipi, ac comprehendi posse,
quo enim modo perspicue dixeris album esse
aliquid, cùm possit accidere, vt id, quod ni-
grum sit, album esse videatur? aut quo mo-
do ista aut perspicua dicemus, aut impressa
subtiliter, cum sit incertum, verè, inaniterne
moueatur? Ita neq; color, neque corpus, ne-
que veritas, neque argumentum, neque sen-
sus, neque perspicuum vllum relinquitur. Ex
15 hoc illud his vsu venire solet, vt, quidquid
dixerint, à quibusdam interrogentur. Ergo
istud quidem percipis? Sed qui ita interro-
gant, ab his irridentur. non enim vrgent: vt
coarguant, neminem vlla de re posse conten-
dere, neque asseuerare sine aliqua eius rei, A
quam sibi quisque placere dicit, certa, & pro-
pria nota. Quod est igitur istuc vestrum pro-
babile? nam si quod cuique occurrit, & pri-
mo quasi adspectu probabile videtur, id con-
firmatur: quid eo leuius? sin ex circumspe-
ctione aliqua & accurata cōsideratione, quod
visum sit, id se dicent sequi: tamen exitum
non habebunt. primùm quia his visis, inter 16
quæ nihil interest, æqualiter omnibus abro-
gatur fides deinde, cùm dicāt posse accidere
sapienti, vt cùm omnia fecerit, diligentissi-
méque circumspexerit exsistāt aliquid, quod
& verisimile videatur, & absit longissimè à
vero: quo modo, si magna parte quidem, vt
solent dicere, ad verum ipsum, aut quàm pro-
ximè accedant, confidere sibi poterunt? vt e-
nim confidant, notum his esse debebit insigne
veri, quo obscuro, & oppresso, quod tandem
verum sibi videbuntur attingere? Quid au-
tem tam obscurum dici potest quàm cùm ita B
loquuntur? Est hoc quidem rei illius signum
aut argumentum, & ea re id sequor: sed fieri
potest, vt id quod significatur aut falsum sit,
aut nihil sit omnino. Sed de perceptione ha-
ctenus, si quis enim ea, quæ dicta sunt labe-
factare volet, facile, etiam absentibus nobis,
veritas se ipsa defendet. His satis cognitis, 17
quæ iam explicata sunt, nunc de assensione,
atque approbatione, quam Græci συγκατά-
θεσιν vocant, pauca dicemus: non quod non
latus locus sit: sed paulò antè iacta sunt fun-
damenta, nam cum vim, quæ esset in sensibus,
explicabamus, simul illud aperiebatur, com-
prehendi multa, & percipi sensibus, quod
fieri sine assensione non potest. deinde cùm in-
ter inanimum, & animal hoc maximè inter-
sit, quòd inanimum nihil agit, animal agit
aliquid (nihil enim agens ne cogitari qui-
dem potest, quale sit) aut ei sensus adimen-
dus est, aut ea, quæ in nostra sita potestate, C
reddenda assensio. At verò animus quodam- 18
modo eripitur his, quos neque sentire, ne-
que assentiri volunt. etenim necesse est vt lan-
cem in libra, ponderibus impositis, deprimi;
sic animum perspicuis cedere. nam, quo mo-
do non potest animal vllum non appetere id
quod accommodatum ad naturam appareat;
(Græci οἰκεῖον appellant) sic non potest ob-
iectam rem perspicuam nō approbare. quam-
quam, sit illa, de quibus disputatum vera
sunt: nihil attinet de assensione omnino lo-
qui. qui enim quid percipit, assentitur statim;
sed hæc etiam sequuntur, nec memoria sine
assensione posse constare, neque notitias re-
rum, nec arteis. idque, quod maximum est,
vt sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui
rei nulli assentietur, non erit. Vbi igitur vir- 19
tus si nihil situm est in ipsis nobis? Maximè
autem absurdum vitia in ipsorum esse pote-
state, neque peccare quemquam, nisi assen-
sione: hoc idem in virtute non esse: cuius
omnis constantia, & firmitas ex his rebus con-
stat quibus assensa est, & quas approbauit, o-
mninóque antè videri aliquid, quàm aga-
mus necesse est: eique quod visum sit assen-
tiatur. Quare qui aut visum aut assensum tol-
lit, is omnem actionem tollit è vita. Nunc 20
ea videamus, quæ contrà ab his disputari so-
lent. Sed prius potestis totius eorum rationis

quasi fundamenta cognoscere. Componunt A
igitur primùm artem quandam de his, quæ
visa dicimus: eorúmque & vim, & genera de-
finiunt: in his, quale sit id quod percipi, & cō-
prehendi possit: totidem verbis quot Stoici.
deinde illa exponunt duo, quæ quasi conti-
neant omnem hanc quæstionem. Quæ ita vi-
deantur, vt etiam alia multa eodem modo vi-
deri possint neque in his quidquam intersit,
non posse eorum alia percipi, alia non perci-
pi: nihil interesse autem non modò si ex omni
parte eiusdem modi sint, sed etiam si discerni
non possint quibus positis, vnius argumenti
conclusione tota ab his causa comprehendi-
tur, composita autem ea conclusio sic est: Eo-
rum, quæ videntur, alia vera sunt, alia falsa,
&, quod falsum est, id percipi non potest: quod
autem verum visum est, id omne tale est, vt e-
iusdē modi falsū etiā possit videri. Et, quæ vi-
sa sunt eiusmodi, vt in iis nihil intersit nō pōt
accidere, vt eorum alia percipi possunt alia B
non possint. Nullus igitur est visum, quod per-
41 cipi possit. Quæ autem sumunt, vt concludant
quod volunt ex his duo sibi putant concedi.
neque enim quisquam repugnat, ea sunt hæc.
Quæ visa falsa sint, percipi ea non posse: & al-
terum. Inter quæ visa nihil intersit, ex his nō
posse alia talia esse, vt percipi possint alia vt
nō possint. reliqua verò multa & varia oratio
ne defendunt. quæ sunt item duo. vnū, Eorum,
quæ videantur, aliud verum esse, aliud falsum
alterum, Omne visum quod sit à vero tale es-
42 se, quale etiam à falso possit esse. Hæc duo pro-
posita non prętereuolant, sed ita dilatant, vt nō
mediocrem curam adhibeant, & diligētiā di-
uidunt enim in parteis & eas quidem magnas:
primùm in sensus: deinde in ea, quæ ducuntur
à sensibus & ab omni consuetudine: quam ob-
scurari volūt, tū perueniunt ad eam partem, vt
ne ratione quidem, & coniectura vlla res
percipi possit. Hæc autem vniuersa concidūt C
etiam minutiùs. Vt enim de sensibus hesterno
sermone vidistis, item faciant de reliquis: in
singulisque rebus, quas in minimas dispar-
tiunt, volunt efficere his omnibus, quæ visa
sint, veris, adiuncta esse falsa, quæ à veris ni-
hil differant: ea cum talia sint, nihil posse cō-
43 prehendi. Hanc ego subtilitatem, Philoso-
phia quidem dignissimam iudico, sed ab eo-
rum causa, qui ita disserunt, remotissimā. defi-
nitiones enim, & partitiones, & horum lumi-
nibus vtens oratio, tum similitudines, dissimi-
litudinésque, & earum tenuis & acuta distin-
ctio, fidentium est hominum: illa vera & fir-
ma, & certa esse: quæ tuentur: non eorum qui
clament, nihilo magis vera illa esse, quam fal-
sa. quid enim agant, si, cùm aliquid definie-
rint, roget eos quispiam, num illa definitio
possit in aliam rem transferri quamlibet? si
posse dixerint: quid enim dicere habeant, cur
illa vera definitio sit? si negauerint: fatendum D
sit; quoniamve illa veri definitio transferri
non possit in falsum, quòd ea definitione ex-
plicetur, id percipi posse: quod minimè illi
volunt. eadē dici poterunt in omnibus partib.
44 Si enim dicent ea, de quibus disserent, se dilu-
cidè perspicere, nec vlla communione visorū
impediri: comprehendere ea se posse fatebun-
tur. sin autem negabūt vera visa à falsis posse
distingui, qui poterunt longiùs progredi? oc-

curretur enim, sicut occursum est. nam conclu-
di argumentum non potest, nisi is, quæ ad cō-
cludendum sumta erunt, ita probatis, vt falsa
eiusdemmodi nulla possint esse. ergo, si, rebus
comprehensis, & perceptis, visa & progressa
ratio hæc efficiet, nihil posse comprehendi,
qui potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet
magis? cumque ipsa natura accuratæ oratio-
nis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam,
quod non appareat, & quò id facilius assequa-
tur adhibituram & sensus, & ea, quæ perspi-
cua sint: qualis est istorum oratio, qui omnia
non tam esse quàm videri volunt? Maximè
autem conuincuntur, cùm hæc duo pro con-
gruentibus sumunt tam vehementer repugnā-
tia: primùm esse quædam falsa visa, quòd cùm
volunt, declarant quædam esse vera: deinde
ibidem, inter falsa visa, & vera nihil interes-
se. At primum sumseras tanquam interesset, ita 45
priori posterius posteriori superiorius cōiun-
B gitur. Sed progrediamur longiùs, & ita aga-
mus, vt nihil nobis assentati esse videamur:
quæque ab his dicuntur, sic persequamur, vt
nihil in præteritis relinquamus. Primùm
igitur perspicuitas illa, quam diximus, satis
magnam habet vim, vt ipsa per sese, ea, quæ
sint nobis, ita vt sint, indicet. Sed tamen, vt
maneamus in perspicuis firmius, & constan-
tiùs maiore quadam opus est vel arte, vel dili-
gentia, ne ab iis, quæ clara sint ipsa per sese,
quasi præstigiis quibusdam, & captionibus de-
pellamur. nam, qui voluit subuenire erroribus
Epicurus iis qui videntur conturbare veri
cognitionem, dixitque sapientis esse opinio-
nem à perspicuitate seiungere: nihil fecit. 46
ipsius enim opinionis erroris nullo modo su-
stulit. Quamobrem cùm duæ causæ perspi-
cuis, & euidentibus rebus aduersentur: auxi-
lia totidem sunt contra comparanda. aduersa-
tur enim primum, quòd parum defigunt ani-
C mos, & intendunt in ea, quæ perspicua sunt,
vt, quanta luce ea circumfusa sunt, possint a-
gnoscere alterum est, quòd fallacibus, & ca-
ptiosis interrogationibus circumscripti, atque
decepti quidā, cùm eas dissoluere non possunt,
descisunt à veritate. oportet igitur & ea, quæ
pro perspicuitate responderi possunt, in promp-
tu habere, de quibus iam diximus: & esse ar-
matos, vt occurrere possimus interrogationi- 47
bus eorum, captionésque discurrere. quod de-
inceps facere constitui. Exponam igitur ge-
neratim argumenta eorum, quoniam ipsi etiā
illa solent non confusè loqui. Primùm conan-
tur ostendere, multa posse videri esse, quæ o-
mnino nulla sunt, cùm animi inaniter mouean-
tur eodem modo rebus iis, quæ nulla sint, vt
iis quæ sint. Nam cum dicatis, inquiunt, visa
quædam mitti à deo, velut ea, quæ in som-
niis videantur quæque oracula, auspiciis ex-
tis declarantur: (hæc enim aiunt probari à
D Stoicis, quos contra disputant) quærunt, quo-
nam modo, falsa visa quæ sint, ea deus effice-
re possit probabilia: quæ autem planè proxi-
mè ad verum accedant efficere nō possit? aut,
si ea quoque possit, cur illa non possit, quæ 48
perdifficiliter, internoscantur tamen? & si hæc,
cur non inter quæ nihil sit omnino? Deinde,
cùm mens moueatur ipsa per sese, vt & ea de-
clarant, quæ cognitione depingimus, & ea
quæ vel furiosis, vel dormientibus videntur

nonne

nonne, inquiunt verisimile sit, sic etiam mentem moueri, vt non modò internoscat, visa vera illa sint, ánne falsa, sed vt in his nihil intersit omnino? vt, si qui tremerent, & exalbescerēt vel ipsi per se motu mentis aliquo, vel obiecta terribili re extrinsecus, nihil interesset, qui distingueretur tremor ille, & pallor, neque vt quicquam interesset inter intestinum, & oblatum. Postremò ratio est. sin autem sunt: cur non etiam quæ non facile internoscantur? cur non vt planè nihil intersit? præsertim cùm ipsi dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu, quia
49 nulla in visis distinctio appareat. Ad has omneis visiones inaneis Antiochus quidem & permulta dicebat, & erat de hac vna re vnius diei disputatio. mihi autem non idem faciendum puto: sed ipsa capita dicenda: & primùm quidem hoc reprehendendū, quòd captiosissimo genere interrogationis vtitur: quod genus minimè in Philosophia probari solet, cùm aliquid minutatim, & gradatim additur, aut demitur. Soritas hos vocant, qui aceruum efficiunt vno addito grano. Vitiosum sanè, & captiosum genus. sic enim ascenditis: Si tale visum obiectum est à deo dormienti, vt probabile sit, cur non etiam vt valde verissimile? cur deinde non, vt difficiliter à vero internoscatur? deinde, vt ne internoscatur quidem? postremò vt nihil inter hoc & illud intersit? Huc si perueneris, me tibi primū quid-
50 que concedente: meum vitium fuerit, sin ipse tua spōte processeris: tum. Quid enim tibi dederit, aut omnia deum posse: aut ita facturum esse, si possit: quomodo autem sumis, vt si quid, cui simile esse possit, sequatur, vt etiam internosci difficiliter possit? deinde, vt ne vix internosci quidem? postremò, vt idem sit? vt si lupi canibus similes: eosdem dices ad extremū. Et quidem honestis similia sunt quædam non honesta, & bonis non bona, & artificiosis minimè artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidem videmus? nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus transferri possit. at si efficeretur, vt inter visa differentium generum nihil interesset, reperirentur quæ & in suo genere essent, & in alieno. quod fieri qui
51 potest? Omnium deinde inanium visorum vna depulsio est sine illa cogitatione informatur, quod fieri solere concedimus, siue in quiete, siue per vinum siue per insaniam. nam ab omnibus eiusmodi visis perspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus. quis enim, cùm sibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non, simul ac se ipse commouit, atque ad se reuocauit, sentit quid intersit inter perspicua, & inania? Eadem ratio est somniorum. num censes Ennium, cùm in hortis cum Ser. Galba, vicino suo ambulasset, dixisse, visus sum mihi cū Galba ambulare? At, cùm somniauit, ita narrauit:

Visus Homerus adesse poeta.

Idémque in Epicharmo,

Nam videbar somniare me & ego esse mortuum.

Itaque, simul experrecti sumus, visa illa contemnimus: neque ita habemus, vt ea, quæ in foro gessimus. At enim dum videntur, eadem est in somniis species eorum, quæ vigilantes videmus. Plurimū interest. sed id omittamus, illud enim dicimus non eandem esse vim, neque integritatem dormientiū, & vigilantiū, nec mente, nec sensu. Ne vinolenti quidē quæ faciunt, eadem approbatione faciunt? qua sobrij, dubitant, hæsitant, reuocant se interdū, iisque, quæ videntur, imbecillius assentiuntur: eamque edormiuerunt, illa visa quàm leuia fuerint intelligunt, quod idem contingit insanis, vt & incipientes furere sentiant, & dicant, aliquid, quod non sit, id videri sibi: &, cum relaxenter sentiant, atque illa dicant Alcmeonis:

Sed mihi neutiquam cor consentit cum oculorū adspectu.

At enim ipse sapiens sustinet se in furore, 53
ne approbet falsa pro veris. Et aliàs quidem sæpe, si aut in sensibus ipsius est aliqua fortè grauitas, aut tarditas, aut obscuriora sunt quæ videntur, aut à perspiciendo temporis breuitate excluditur. quanquam totum hoc, sapiētem aliquando sustinere assentionem contra vos est. si enim inter visa nihil interesset, aut semper sustineret, aut numquam. Sed ex hoc genere toto perspici potest leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt cōfundere. Quærimus grauitatis, constantiæ, firmitatis, sapientiæ iudicium: vtimur expemplis somniantiū, furiosorum, ebriosorum. Illud attendimus, in hoc omni genere quàm incōstāter loquamur. non enim proferremus vino, aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurdè, vt cùm diceremus interesse inter vigilantium visa, & sobriorum, & sanorum, & eorum qui essent aliter affecti, tum nihil interesse. Ne hoc qui- 54
dem cernunt, omnia se reddere incerta, quod nolunt ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci. Si enim res se ita habeāt, vt nihil intersit, vtrū ita cui videatur, vt insano, an sano, cui possit exploratū esse de sua sanitate? quod velle efficere, non mediocris insania est. Similitudines verò aut geminorum, aut signorum annullis impressorum, pueriliter consectantur. quis enim nostrûm similitudines negat esse, cùm ex plurimis in rebus appareant? sed, si satis est ad tollendam cognitionem, similima esse multa multorum, cur eo non estis contenti, præsertim concedentibus nobis? & cur potiùs id cōtenditis, quod rerū natura non patitur, vt non suo quicque genere sit tale quale est? nec sit in duobus aut pluribus nulla re differens vlla communitas? vt sibi sint & oua ouorum, & apes apium simillimæ. Quid pugnas igitur? 55
aut quid tibi vis in geminis? cōceditur enim, simileis esse: quo contentus esse potueras. tu autem vis eosdē esse planè non simileis. quòd fieri nullo modo potest. Deinde confugis ad Physicos eos, qui maximè in Academia irridentur à quibus ne tu quidem iam te abstinebis: & ais Democritum dicere, innumerabileis esse mundos, & quidem sic quosdam inter sese non solum simileis, sed vndique perfectè, & absolutè ita pares, vt inter eos nihil prorsus intersit, & nos quidē inumerabileis: itémque homines: deinde postulas: vt, si mundus ita sit par alteri mundo, vt inter eos ne minimū quidē intersit, concedatur tibi, vt in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui sic par sit, vt nihil differat, nihil intersit. cur enim, inquies,

cùm ex illis indiuiduis, vnde omnia Demo-
critus gigni affirmat, in reliquis mundis, &
in his quidẽ innumerabilibus, innumerabiles
Qu. Lutatij Catuli non modò possint esse, sed
etiam sunt, in hoc tanto mundo Catulus al-
56 ter non possit effici? Primùm quidem me ad
Democritum, vocas cui non assentior: potiús-
que refellam propter id, quod dilucidè doce-
tur à politioribus Physicis, singularũm rerum
singulas proprietates esse, fac enim antiquos
illos Seruilios, qui gemini fuerunt, tam simi-
leis, quàm dicuntur: num censes etiam eosdem
fuisse? non cognoscebantur foris: at domi. non
ab alienis, at à suis. An non videmus, hoc vsu
venire, vt quos numquam putassemus à nobis
internosci posse, eos, consuetudine adhibita,
tam facilè internosceremus, vti ne minimum
quidem similes esse viderentur? Hic pugnes
57 licet, non repugnabo: quin etiam concedam,
illum ipsum sapientem, de quo omnis hic
sermo est, cùm ei res similes occurrant quas
non habeat denotatas, retenturum assensum,
nec vnquam vlli viso assensurum, nisi quòd
tale fuerit, quale, falsum esse non possit. Sed
ad ceteras res habet quandam artem, qua ve-
ra à falsis possit restinguere: & ad similitudi-
nes istas visus adhibendus est. vt mater gemi-
nos internoscit consuetudine oculorum: sic
tu internosces, si assueueris. Vidésne vt in pro-
uerbio sit ouorum inter se similitudo? tamen
hoc accepimus, Deli fuisse complureis, saluis
rebus illis, qui Gallinas alere permulta quæ-
stus causa solerent. hi cùm ouum inspexe-
rant, quæ id gallina peperisset, dicere solebãt.
58 neque id est contra nos. nam nobis satis est,
oua illa internoscere. nihil enim magis assen-
tiri potest hoc illud esse, quàm si inter illa
omnino nihil interesset. habeo enim regu-
lam vt talia visa vera, iudicem, qualia falsa
esse non possunt, ab hac mihi non licet trans-
uersum, vt aiunt, digitum discedere, ne con-
fundam omnia. veri enim, & falsi non modò
cognitio, sed & natura tolletur, si nihil erit,
quod intersit: vt etiã illud absurdum sit, quòd
interdum soletis dicere cùm visa in animos
imprimantur, non vos id dicere inter ipsas
impressiones nihil interesse, sed inter species,
& quasdem formas eorũ. Quasi verò non spe-
cie visa iudicentur: quæ fidem nullam habe-
bunt, sublata veri & falsi notá. Illud verò per
59 absurdũ, quod dicitis probabilia vos sequi,
si re nulla impediamini. Primùm qui potestis
non impediri, cùm à veris falsa non distent?
deinde quod iudicium est veri, cùm sit com-
mune falsi? Ex his illa necessariò nata est ἐ-
ποχὴ id est assentionis retentio: in qua me-
liùs sibi consistit Arcesilas, si vera sunt quæ
de Carneade nonnulli existimant. si enim per-
cipi nihil potest, quod vtrique visum est, tol-
lendus assensus est, quid enim est tam futile,
quàm quidquam approbare non cognitum?
Carneadem autem etiam heri audiebamus,
solitum esse delabi interdum, vt diceret, o-
pinaturum, id est, peccaturum esse sapien-
tem. Mihi porrò non tam certum est: esse ali-
quid, quod comprehendi possit, de quo iam
etiam nimiùm diu disputo, quàm sapientem
nihil opinari, id est, numquã assentiri rei vel
falsæ, vel incognitæ. Restat illud, quod dicũt,
60 veri inueniendi causa cõtra omnia dici opor-
A tere, & pro omnibus. volo igitur videre, quid
inuenerint. Non solemus, inquit, ostendere.
Quæ sunt tandem ista mysteria? aut cur cela-
tis. quasi turpe aliquid, sententiam vestram?
Vt, qui audient, inquit, ratione potiùs, quàm
auctoritate ducantur. Quid si vtrumque? num
peius est? vnum tamen illud non celant, nihil
esse, quod percipi possit. an in eo auctoritas
nihil obest? mihi quidem videtur vel pluri-
mum. quis enim ista tam apertè, perspicuéque
& peruersa, & falsa secutus esset, nisi tanta in
Arcesila, multò etiam maior in Carneade &
copia rerum, & dicendi vis fuisset? Hæc An-
tonius ferè & Alexandriæ tum, & multis annis
pòst, multo etiam asseuerantiùs in Syria, cùm 61
esset mecum paulò antè quã esset mortuus. Sed
iam etiam confirmata causa, te hominẽ ami-
cissimum (me autem appellabat) & aliquot
annis minorem natu, non dubitabo monere.
Túne, cùm tantis laudibus Philosophiam ex-
B tuleris, Hortensiúmque nostrum dissentientẽ
commoueris, eam Philosophiam sequere, quæ
confundit vera cum falsis, spoliat nos iudicio,
priuat approbatione, omnibus orbat sensibus?
Et Cimmeriis quidem, quibus aspectum so-
lis siue deus aliquis, siue natura ademerat, siue
eius loci, quem incolebant, situs, ignes tamen
aderant, quo tum illis vti lumine licebat. isti
autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris,
ne scintillam quidem vllam nobis adspiciendi
dum reliquerunt; quos si sequamur, iis vincu-
lis simus adstricti, vt nos commouere nequea-
mus. sublata enim assensione, omnem & mo-
tum animorum, & actionem rerum sustulerũt.
quòd non modò rectè fieri, sed omnino fieri
non potest, prouide etiam, ne vni tibi istam
sententiam minimè liceat defendere an tu
cùm res occultissimas aperueris in lucémque
protuleris, iuratúsque dixeris, ea te compe-
risse: quod mihi quoque licebat? qui ex
C ille cognoueram. negabis esse rem vllam, quæ
cognosci comprehendi, percipi possit? vide
quæso, etiam atque etiam, ne illarum quo-
que rerum pulcherrimarum à te ipso minua-
tur auctoritas QVAE cùm dixisset, ille, finẽ
fecit. Hortensius autem vehementer admirans
quod quidem perpetuò Lucullo loquente fe-
cerat vt etiam manus sæpe tolleret. nec mirũ.
nam nunquam arbitror contra Academiam
dictum esse subtiliùs. me quoque iocánsne, an
ita sentiens (nõ enim satis intelligebam) cœ-
pit hortari, vt sententia desisterem. TVM mi-
hi Catulus, Si te, inquit Luculli oratio flexit,
quæ est habita memoriter accuratè copiosè:
taceo, neque te, quo minùs, si tibi ita videa-
tur, sententiam mutes, deterrendũ puto. illud
verò non censuerim, vt eius auctoritate mo-
ueare. tantùm enim te non monuit, inquit, ar-
ridens, vt caueres, ne quis improbus tribunus
D pleb. quorum vides quanta copia semper fu-
tura sit, arriperet te, & in concione quæreret
qui tibi constares, cùm idem negares quid-
quam certi posse reperiri, idem te compe-
risse dixisses. Hoc, quæso, ne te terreat. de cau-
sa autem ipsa malim quidem te ab hoc dis-
sentire: sin cesseris, non magnopere mirabor.
memini enim Antiochum ipsum, cùm annos
multos talia sensisset, simulac visum sit, sen-
tentia destitisse. HAEC cùm dixisset Ca- 62
tulus: me omnes intueri. Tum ego non minus
commo-

commotus, quàm soleo in causis maioribus, A
huiusmodi quãdam orationem sum exorsus.
Me Catule, oratio Luculli de ipsa re ita mo-
uit, vt docti hominis, & copiosi, & parati, &
nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa causa
dici possent, non tamen vt ei respondere me
posse diffiderem. auctoritas autem tanta pla-
nè me mouebat, nisi tu opposuisses non mi-
norem tuam, aggrediar igitur, si pauca antè
65 quasi de fama mea dixero. Ego enim si aut
ostentatione aliqua adductus, aut studio cer-
tandi, ad hanc potissimum Philosohiam me
applicui, non modò stultitiam meam, sed e-
tiam mores & naturam condemnandum pu-
to. nam si minimis in rebus pertinacia re-
prehenditur, calumnia etiam coercetur: ergo
de omni statu consilióque totius vitæ aut
certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari
cùm alios, tum etiam me ipsum velim? Ita-
que, nisi ineptum putarem, cùm in tali di-
sputatione id facerem, quod, cùm de rep. dis- B
ceptatur, fieri interdum solet: iurarem per
Iouem, deósque penates, me & ardere stu-
dio veri reperiendi, & ea sentire, quæ dice-
66 rem. quĩ enim possum non cupere verum in-
uenire, cùm gaudeam, si simile veri quid in-
uenerim? sed, vt hoc pulcherrimum esse
iudicem, vera videre: sic, pro veris probare
falsa, turpissimum est, nec tamen ego is sum,
qui nihil vnquam falsi approbem, qui nun-
quam assentiar, qui nihil opiner: sed quæri-
mus de sapiente, ego verò ipse & magnus
quidem sum opinator (nõ enim sum sapiens)
& meas cogitationes sic dirigo, non ad illam
paruulam Cynosuram,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

vt ait Aratus, eóque directiùs gubernãt, quòd
eam teneant,

Quæ cursu interiore, breui conuertitur orbe:

sed ad Elicen, & clarissimos septemtriones, id
est, rationes has, latiore specie non ad tenue. C
elimatas. eo fit, vt errem, & vager latiùs. sed
non de me, vt dixi, sed de sapiente quæritur.
visa enim ista cùm acriter mentem, sensúm-
ve pepulerunt, accipio, hísque interdum as-
sentior. nec percipio tamen. nihil enim ar-
bitror posse percipi. non sum sapiens. itaque
visis cedo, neque possum resistere. sapiens au-
tem hanc censet Arcesilas vim esse maximam
Zenoni assentiens, cauere ne capiatur: ne
fallatur videre. nihil est enim ab ea cogita-
tione, quam habemus de grauitate sapien-
tis, errore, leuitate, temeritate disiunctius.
67 quid igitur loquar de firmitate sapientis?
quem quidem nihil opinari tu quoque, Lu-
culle, concedis. quod quoniam à te proba-
tur (vt præposterè tecum agam, mox refe-
ram me ad ordinem) hæc primùm conclusio
quam habeat vim, considera. Si vlli rei sa-
piens assentietur vnquam aliquando etiam D
opinabitur. numquam autem opinabitur nulli
igitur rei assentietur. hanc conclusionem
Arcesilas probat: confirmabat enim & primũ,
& secundum. Carneades nonnunquam secun-
dum & illud dabat, assentiri aliquando, ita
sequebatur etiam opinari: quod tu non
vis, & rectè, vt mihi videris. Sed illud pri-
mùm, sapientem, si assensurus esset, etiam o-
pinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, &
eorum adstipulator Antiochus. posse enim

eum falsa à veris & quæ non possint percipi,
ab iis, quæ possint, distinguere. Nobis autem 68
primùm, etiam si quid percipi possit, tamen
ipsa cõsuetudo assentiendi, periculosa esse vi-
detur, & lubrica. quamobrem cùm tam vitio-
sum esse constet, assentiri quidquam aut fal-
sum, aut incognitum: sustinenda est potiùs o-
mnis assensio, ne præcipitet, si temere proces-
serit. ita enim finitima sunt falsa veris, eáque
quæ percipi possunt (si modò ea sunt quæ-
dam. iam enim videbimus) vt tamen in præ-
cipitem locum non debeat se sapiens com-
mittere, sin autem, omnino nihil esse, quod
percipi possit, à me sumsero, &, quod tu mihi
das, accepero, sapientem nihil opinari effe-
ctum, illud erit sapientem assensus omneis
cohibiturum: vt tibi videndum sit, idne malis,
an aliquid opinaturũ esse sapientem neutrũ,
inquies, illorũ. nitamur igitur, nihil posse per-
cipi. etenim de ea omnis est controuersia. Sed
prius pauca cum Antiocho: qui hæc ipsa, quæ 69
à me defenduntur & didicit apud Philonem
tam diu, vt cõstaret diutius didicisse neminẽ,
& scripsit de his rebus acutissimè, & idem hæc
non acriùs accusauit in senectute, quàm antea
defensitauerat. Quamuis igitur fuerit acutus,
vt fuit tamen inconstantia leuatur auctoritas.
quis, inquam, enim iste dies illuxerit, quæro,
qui illi ostenderit eam, quã multos annos esse
negauisset, veri & falsi notã, excogitauit ali-
quid: eadem dicit, quæ Stoici. pœnituit eũ il-
la sensisse. cur non se trãstulit ad alios, & ma-
ximè ad Stoicos? eorũ enim erat propria ista
defensio quid? eũ Mnesarchi pœnitebat? quid
Dardani? qui erant Athenis tum principes
Stoicorum. nunquam à Philone discessit, nisi
posteaquam ipse cœpit, qui se audirent, habe-
re. Vnde autẽ subitò vetus Academia reuoca- 70
ta est? nominis. dignitatem videtur, cùm à re
ipsa desciscerer, retinere voluisse, quod erant
qui illũ gloriæ causa facerent sperare, etiam,
fore, vt ij qui se sequerentur, Antiochij voca-
rentur. Mihi autẽ magis videtur nõ potuisse su
stinere cõcursũ omniũ Philosophorũ. etenim
de ceteris sunt inter illos nonnulla cõmunia:
hæc Academicorum est vna sententia, quàm
reliquorũ Philosophorũ nemo probet, itaque
cessit. vt enim ij, qui sub nube solem non fe-
runt: item ille, cùm æstuaret, veterum, vt Me- 71
nianorum, sic Academicorum vmbram secu-
tus est. quoque solebat vti argumento tũ, cùm
ei placebat, nihil posse percipi, cùm quære-
ret Dionysius ille Heracleotes, vtrùm com-
prehendisset certa illa nota, qua assentiri di-
citis oportere, illúdne, quod multos annos
tenuisset, Zenonique magistro credidisset, ho-
nestum quod esset, id bonum solum esse: an
quod postea defensitauisset, honesti inane no-
men esse, voluptatem esse summum bonum:
qui ex illius commutata sententia docere
vellet, nihil ita signari in animis nostris à ve-
ro posse, quod non eodem modo possit à fal-
so, is curauit, quod argumentum ex Diony-
sio ipse sumpsisset, ex eo ceteri sumerent.
Sed cùm hæc alio loco plura, nunc ad ea, 72
quæ à te, Luculle, dicta sunt: & primùm quod
initio dixisti, videamus, quale sit similiter
à nobis de antiquis Philosophis commemo-
rari, atq; seditiosi solerẽt claros viros, sed ta-
mẽ populareis aliquos nominare. illi cùm res

A bonas tractent, similes bonorum videri vo-
lunt. nos autem dicimus ea nobis videri, quæ
vosmetipsi nobilissimis Philosophis placuis-
se conceditis. Anaxagoras niuem nigram di-
xit esse. ferres me, si ego idem dicerem? tu. ne si
dubitarem quidẽ. At quis est hic? num sophi-
stes? sic enim appellantur ij qui ostentationis,
aut quæstus causa philosophãtur maxima fuit
73 & grauitatis, & ingenij gloria. Quid loquar de
Democrito? quem cum eo conferre possumus
non modò ingenij magnitudine, sed etiam a-
nimi? qui ita sit ausus ordiri. Hæc loquor de
vniuersis. nihil excipit de quo nõ profiteatur.
quid enim esse potest extra vniuersa, quis hûc
Philosophum non anteponit Cleanti, Chry-
sippo, reliquisque inferioris ætatis? qui mi-
hi cum illo collati, quinctæ classis viden-
tur. atque is non hoc dicit, quod nos, qui veri
esse aliquid non negamus, percipi posse ne-
gamus: ille verum esse planè negat: esse sen-
B sus quidem nec obscuros dicit, nec tenebri-
cosos: sic enim appellat eos is, qui hunc maxi-
mè est admiratus, Chius Metrodorus initio
libri, qui est de natura. Nego, inquit, scire
nos, sciamúsne aliquid, an nihil sciamus: ne
idipsum quidem nescire, aut scire, scire nos:
74 nec omnino, sitne aliquid, an nihil sit. Furere
tibi Empedocles videtur. at mihi dignissi-
mum reb. iis, de quib. loquitur, sonum funde-
re. num ergo is excæcat nos, aut orbat sensi-
bus, si parum magnam vim censet in iis esse
ad ea, quæ sub eos subiecta sunt, iudicanda?
Parmenides, Xenophanes, minus bonis quam-
quam versibus, sed tamen illis versibus incre-
pant eorum arrogantiam, quasi irati qui cùm
sciri nihil possit, audeant se scire dicere. Et
ab his aiebat remouendum Socratem & Pla-
tonem. cur? an de vllis certiùs possum dicere
vixisse cum his equidem videor: ita multi
sermones perscripti sunt, è quibus dubitari
C non possit, quin Socrati nihil sit visum sciri
posse. excepit vnum tantùm, scire se, nihil se
scire: nihil amplius. Quid dicam de Platone?
qui certè tam multis libris hæc persecutus nõ
esset, nisi probauisset, ironiam enim alterius,
perpetuam præsertim, nulla fuit ratio perse-
75 qui. Videórne tibi, nõ vt Saturninus, nomina-
re modò illustreis homines, sed etiam imi-
tari nunquã, nisi clarum, nisi nobilem? Atque
habebam molestos vobis, sed minutos, Stil-
bonem, Diodorum, Alexinum: quorum sunt
contorta, & aculeata quædam sophismata. sic
enim appellantur fallaces conclusiunculæ. Sed
quid eos colligam, cùm habeam Chrysippum,
qui fulcire putatur porticum Stoicorũ? quàm
multa ille contra sensus, quàm multa contra
omnia, quæ in cõsuetudine probantur dissol-
uit? Idem mihi quidẽ non videtur: sed dissol-
uerit sanè. certè iam multa non collegisset,
quæ nos fallerẽt probabilitate magna, nisi vi-
76 deret his resisti nos facilè posse. Quid Cy-
D renei? videntur minimè contempti philo-
sophi, qui negant esse quidquam quod perci-
pi possit extrinsecus ea se sola percipere, quæ
tactu intimo sentiant, vt dolorem, & volupta-
tem: neque se, quo quid colore, aut quo sono
sit, scire, sed tantùm sentire, affici se quodam-
modo. Satis multa de auctoribus quamquam
ex me quæsieras, nónne putarem pòst illos ve-
teres, tot sæculis, inueniri verùm potuisse, tot

A ingeniis, tantísque studiis quærentibus. Quid
inuentum sit, paulò pòst videro, te ipso quo-
que iudice. Arcesilam verò non obtrectandi 77
causa cum Zenone pugnauisse, sed verum in-
uenire voluisse, sic intelligitur. Nemo, in-
quam, superiorum non modo expresserat, sed
ne dixerat quidem posse hominem nihil opi-
nari: nec solùm posse, sed ita necesse esse sa-
pienti. visa est Arcesilæ cùm vera sententia,
tum honesta, & digna sapiẽte. quæsiuit de Ze-
none fortasse, quid futurũ esset, si nec perci-
pere quidquam posset sapiens, nec opinari sa-
pientis esset. Ille, credo, Nihil opinatur, quo-
niam esset quod percipi posset: Quid ergo esset
id? Visum, credo. Quale igitur visum? tum il-
lum ita definisse, ex eo, quod esset, sicut esset,
impressum, & signatum, & effictum. Pòst re-
quisitum, etiamne, si eiusmodi esset visum ve-
rum, quale falsum. Hîc Zenonem vidisse acu-
tè, nullum esse visum, quod percipi posset, si
B id tale esset ab eo, quod est, vt eiusmodi ab eo,
quob non est, posset esse. Rectè consensit Ar-
cesitas ad definitionem additum. neque enim
falsum percipi posse, neque verum, si esset ta-
le quale vel falsum. Incubuit autem in eas di-
sputationes, vt doceret, nullum tale esse visum 78
à vero, vt non eiusdémodi etiam à falso pos-
sit esse. Hæc autem est vna contentio, quæ ad-
huc permanserit. nam illud, nulli rei assensurũ
esse sapiẽtem, nihil ad hanc controuersiã per-
tinebat. licebat enim nihil percipere, & ta-
men opinari: quod à Carneade dicitur pro-
batum. Equidem Clitomacho plus quàm Phi-
loni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo
disputatum, quàm probatum puto. Sed id o- 79
mittamus. illud certè, opinatione, & perceptio-
ne sublata, sequitur omnium assensionum re-
tentio: vt, si ostendero nihil posse percipi, tu
concedas numquam assensurum esse. Quid er-
go est, quod percipi possit, si ne sensus qui-
C dem vera nuntiant? quos tu, Luculle, commu-
ni loco defendis quod ne id facere posses,
idcirco heri non necessario loco contra sen-
sus tam multa dixeram: tu autem te negas in-
fracto remo neque columbæ collo commo-
ueri. primùm cur? nam & in remo sentio non
esse id, quod videatur: & in columba plureis
videri colores. nec esse plus vno. deinde ni-
hilne præterea diximus? maneant illa omnia.
lacerat ista causa: veraceis suos sensus esse
dicit: Igitur semper auctorem habes, & eum,
qui magno suo periculo causam agat, eò e-
nim rem dimittit Epicurus, si vnus sensus 80
semel in vita mentitus sit. nulli vnquam esse
credendum. Hoc est verum esse, confidere
suis testibus, & importunè insistere. Itaque
Timagoras Epicureus negat sibi vnquam,
cùm oculum torsisset, duas ex lucerna flam-
mulas esse visas, opinionis enim esse menda-
cium, non oculorum. quasi quæratur quid
D sit, non quid videatur. Sed hic quidem maio-
rum similis. Tu verò, qui visa sensib alia ve-
ra dicas esse alia falsa: qui ea distinguis? desi-
ne, quæso, communibus locis. domi nobis ista
nascũtur. Si quis Deus te interroget, sanis mo-
do, & integris sensibus, num amplius quid
desiderat? quid respondeat? Vtinã quidẽ roget,
audias, quã nobiscũ male agatur, vt enim ve-
ra videamus, quàm longè videbimus? ego Ca-
tuli Cumanũ ex hoc loco regionẽ video Pō-
peianum

Pompeianum non cerno neque quidquam interiectum est, quod obstet: sed intẽdi longius acies non potest. O præclarum prospectum Puteolos videmus: at familiarem nostrum Auianum fortasse in porticu Neptuni ambulantem, nõ

81 videmus. At ille nescio qui, qui in scolis nominari solet, mille & octingenta stadia quod abesset, videbat: quædam volucres longius. Responderem igitur audacter isti vestro Deo, me plane his oculis non esse contentum. Dicet me acrius videre, quam vllos pisceis fortasse: qui neque videntur a nobis, & nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt. Ergo vt illis aqua, sic nobis aer crassus offunditur. At amplius non desideramus. Quid talpam? num desiderare lumen putas? neque tam quereretur cum Deo, quòd parum longè, quam quòd falsum viderem. Videsne nauem illam? stare nobis videtur, at iis, qui in naui sunt, moueri hæc villa. quære rationem, cur ita videatur. quam vt maximè inueneris, quod haud scio, an non possis, non te verum testẽ habere, sed eum non sine causa

82 falsum testimonium dicere ostenderis. Quid ego de naui? vidi enim à te remum contemni. maiora fortasse quæris: quid potest esse sole maius? quem mathematici amplius duodeuiginti partibus confirmãt maiorem esse, quàm terram. quantulus nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quàm videatur, sed non multo. nec maiorẽ quidẽ multo putat esse, vel tantum esse, quantus videatur: vt oculi aut nihil, aut non multum mentiantur. Vbi igitur illud est, SEMEL? Sed ab hoc credulo, qui nunquam sensus mentiri putat, discedamus: qui ne nunc quidem, cùm ille sol, qui tanta incitatione fertur, vt celeritas eius quanta sit ne cogitari quidem possit,

83 tamen nobis stare videantur. Sed, vt minuam controuersiã: videte, quæso quàm in paruulis sit. Quatuor sunt capita, quæ concludunt, nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit, de quo hæc tota quæstio est, è quibus primum est, esse aliquod visum falsum: secundum, non posse id percipi: tertium inter quæ visa nihil intersit, fieri non posse, vt eorum alia percipi possint, alia nõ possint. quartum, nullum esse visum verum à sensu profectum, cui non appositũ sit visum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodque percipi nõ possit. Horum quatuor capitum secundum, & tertium omnes concedunt. primum Epicurus nõ

84 dat. vos, quibuscum res est, id quoque conceditis. omnis pugna de quarto est. Qui igitur P. Seruilium Geminũ videbat, si Quinctum se videre putabat, incidebat in eiusmodi visum, quod percipi non posset: quia nulla nota verũ à falso distinguebatur: qua distinctione sublata, quam haberet M. Cotta qui bis cum Gemino consul fuit. agnoscendo eiusmodi notã, quæ falsa esse non possit? Negas tantum similitudinẽ in rerũ natura esse. Pugnas omnino, sed cum aduersario facili. ne sit sanè. videri certè potest. fallet igitur sensũ: & si vna fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci: etiã si ipse erit, quẽ videris, qui tibi videbitur, tamẽ nõ ea nota iudicabis, qua dicis opor-

85 tere vt nõ possit esse eiusdẽmodi falsa. Quãdo igitur potest tibi P. Geminus, Quinctus videri: quid habes explorati, cur nõ possit tibi Cotta videri, qui non sit, quoniam aliquid videtur esse, quod non est? Omnia dicis sui generis esse, nihil esse idem, quod sit aliud. Stoicum est quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. ad id enim quod agitur, nihil interest, omnibúsne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si differat, sed si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? dic mihi, Lysippus eodem ære, eadem temperatione, eodem cælo, aqua, ceteris omnibus centum Alexandros eiusdem modi facere non posset? qua igitur notione discerneres? 86 Quid si in eiusmodi cera centum sigilla hoc annulo impressero? ecqua poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quærendus annularius aliquis, quoniam gallinarium inuenisti Deliacum illum, qui oua cognosceret? Sed adhibes artem aduocatam etiam sensibus pictor videt, quæ nos non videmus: & simul inflauit tibicen à perito carmen agnoscitur. Quid hoc? nónne videtur contra te valere, si sine magnis artificiis, ad quæ pauci accedunt, nostri quidem generis, admodum, nec videre, nec audire possumus? Iam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentémque, & totam constructionem hominis fabricata natura. 87 Cur non extimescam opinandi temeritatem? Etiamne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia & consilio scilicet, quæ finxerit, vel, vt tuo verbo vtar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? vbi adhibita est? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniose: disputantur etiam eleganter. denique videantur sanè, ne affirmentur modò. sed de physicis mox & quidem ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paulò antè dixeris, videare mentitus. sed, vt ad ea, quæ clariora sunt veniam: res iam vniuersas profundam: de quibus volumina impleta sunt non à nostris solùm, sed etiam à Chrysippo. de quo queri solent Stoici dum studiosè omnia conquisierit contra sensus & perspicuitatem, contráque omnem consuetudinem, contráq. rationem, ipsum sibi respondentem, inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadem. 88 Ea sunt eiusmodi, quæ à te diligentissimè tractata sunt. dormientium, & vinolentorum, & furiosorum visa imbecilliora esse dicebas, quam vigilantium, siccorum, sanorum. quo modo? quia cùm experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerum, sed visum esse: Alcmæo autem,

Sed mihi neutiquam cor consentit.

Similia de vinolentis. Quasi quisquam neget, qui experrectus sit, eum somniare: &, cuius furor consederit, putare nõ fuisse ea vera, quæ essent sibi visa in furore. Sed non id agitur: tũ cum videantur quo modo videntur, id quæritur. nisi verò Ennium non putamus ita totũ illud audiuisse, *O pietas animi,* si modo id somniauit: vt si vigilans audiret. experrectus enim potuit illa visa putare, vt erant, & somnia. dormienti verò, æquè, ac vigilanti probantur: quid Iliona somno illo?

illo, *Mater te appello:*
nónne illa credit filium locutum, verè exper-
recta etiam crederet? vnde enim illa,
Age, adsta: mane, audi: itera dum eadem &
ista mihi.
Num videtur minorē habere visis, quàm vi-
gilāteis, fidem? Quid loquar de insanis? qualis
89 tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus?
quisquam sanissimus tam certa putat quæ vi-
det, quàm is putabat, quæ videbantur? quid il-
le, qui,
video, video te viuum, Vlysses, dum licet:
nónne etiam bis exclamauit se videre, cùm
omnino non videret? quid apud Euripidem
Hercules, cùm vt Eurysthei filios ita suos cō-
figebat sagittis? cùm vxorem interimebat? cū
conabatur etiam patrem? non perinde moue-
batur falsis, vt veris moueretur? Quid ipse
Alcmæo tuus, qui negat cor sibi cum oculis
consentire? nónne ibidem incitato furore?
Vnde hæc flamma oritur, & illa deinceps.
Incede incede: adsunt adsunt: me me expetunt.
Quid cùm virginis fidem implorat?
Fer mi auxilium: pestem abige à me:
Flammiferam hanc vim, quæ me excruciat.
Cæruleæ incinctæ igni incedunt:
Circumstant cum ardentibus tædis.
Num dubitas, quin sibi hæc videre videatur?
itémque cetera:
Intendit crinitus Apollo
Arcum auratum? Luna innixus,
Diana facem iacit à læua.
90 Qui magis hæc crederet, si essent, quàm cre-
debat, quia videbātur? apparet enim iam cor
cum oculis cōsentire Omnia autem hæc pro-
feruntur, vt illud efficiatur, quo certius nihil
potest esse: inter visa vera, & falsa, ad animi
assensum, nihil interesse. Vos autē nihil agi-
tis, cùm falsa illa vel furiosorum, vel somniā-
tium, recordatione ipsorū refellitis. nō enim
id quæritur, qualis recordatio fieri soleat eo-
rum, qui experrecti sunt, aut eorum qui fure-
re destiterint: sed qualis visio fuerit aut furē-
tium, aut somniantium tum, cùm commoue-
91 bantur. Sed abeo à sensibus. Quid est, quod
ratione percipi possit? dialecticam inuentam
esse dicitis, veri & falsi quasi disceptatricem,
& iudicem cuius veri & falsi? & in qua re? in
geometriáne, quid sit verum, vel falsum, dia-
lecticus iudicabit, an in literis: aut in musicis?
At ea non nouit. In Philosophia igitur: sol
quantus sit, quid ad illum? quod sit sum-
mum bonum, quid habet, vt queat iudica-
re? quid igitur iudicabit? quæ coniunctio,
quæ disiunctio vera sit, quid ambiguè dictum
sit, quid sequatur quamque rem, quid repu-
gnet? Si hæc, & horum similia iudicat, de
se ipsa iudicat, plus autem pollicebatur, nam
hæc quidem iudicare ad ceteras res quæ sunt
in Philosophia multæ, atque magnæ, non est
92 satis. sed quoniam in ea arte tantum ponitis:
videte, ne contra vos tota nata sit quæ primo
progressu festiuè tradit elementa loquendi
& ambiguorum intelligentiam, concludendi-
que rationem: tū paucis additis, venit ad sori-
tas, lubricū sanè, & periculosum locū: quod tu
modò dicebas esse vitiosū. interrogandi genus
Quid ergo? istius vitij num nostra culpa est? re-
rū natura nullā nobis dedit cognitionē finiū,
vt vlla in re statuere possimus quatenus. nec

A hoc in ceruo tritici solum vnde nomē est, sed
vlla omnino in re minutatim interrogati: di-
ues pauperi: clarus, obscurus sit: multa, pauca
magna, parua: longa, breuia: lata: angusta: quā-
to aut addito, aut dēto, certū respōdeamus, nō
habemus. At vitiosi sunt soritæ. Frangite igi-
tur eos, si potestis, ne molesti sint. erūt enim,
nisi caueatis. cautum est, inquit. placet enim
Chrysippo, cùm gradatim interrogetur, verbi
causa tria, pauca sint, anne multa: aliquanto
priùs quàm ad multa perueniat, quiescere, id
est, quod ab iis dicitur, ἡσυχάζειν. Per me
vel stertas licet, inquit Carneades, non modò
quiescas. Sed quid proficit? sequitur enim qui te
ex sōno excitet, & eodem modo interroget.
Quod in numero conticuisti: si ad eū nume-
rū vnū addidero, multáne erunt? progrediere
rursus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim
fateris, neq. vltimū te paucorū, neq. primum
multorū respōdere posse, cuius generis error
B ita manat, vt non videam, quò non possit ac-
cedere. Nihil me lædit, inquit. ego enim, vt agi-
tator callidus, priùs quàm ad finem ve-
niam, equos sustinebo: eóque magis, si locus
is, quò ferentur equi præceps erit. sic me, in-
quit, ante sustinebo, nec diutiùs captiosè in-
terroganti respondebo. Si habes, quod li-
queat, neque respondes: superbè. si non ha-
bes, ne tu quidem perspicis, si quia obscura:
concedo. sed negas te vsque ad obscura pro-
gredi. illustribus igitur rebus insistis. si id
tantummodo, vt taceas nihil assequeris. quid
enim ad illum, qui te captare vult, vtrùm ta-
centem irretiat te, an loquentem? sin autē vs-
que ad nouem, verbi gratia, sine dubitatione
respondes pauca esse, in decimo insistis etiam
à certis: & illustrioribus cohibes assensum:
hoc idem me in obscuris facere nō sinis. ni-
hil igitur te contra soritas ars ista adiuuat:
quæ nec augendi, nec minuendi quid aut pri-
C mum sit, aut postremum, docet. Quid quod
eadem illa ars, quasi Penelope telam retexens,
tollit ad extremum superiora. vtrùm ea vestra,
an nostra culpa est? nempe fundamentum dia-
lecticæ est, quidquid enuntietur (id autem ap-
pellatur ἀξίωμα quod est quasi effatum) aut
verum esse, aut falsum. quid igitur? hæc vera,
an falsa sunt? Si te mentiri dicis, idque verum
dicis: mentiri, idq. verum dicis. Hæc scilicet
inexplicabilia esse dicetis. quod est odiosius
quàm illa, quæ nos incomprehensa, & nō perce-
pta dicimus. Sed hæc omitto. illud quæro, si
ista explicari nō possunt, nec eorum vllū iudi-
cium inuenitur, vt respondere possitis, verane
an falsa sint: vbi est illa definitio, effatum est
id quod aut verum, aut falsum sit? Rebus sum-
tis, adiungam ex his sequendas esse alias, alias
improbandas, quæ sint in genere contrario.
Quo modo igitur hoc conclusum esse iudicas?
Si dicis nunc lucere, & verū dicis: lucet. dicis
D mitem lucere, & verum dicis: lucet igitur. Pro-
batis certè genus, & rectissimè conclusum di-
citis. itaque in docendo, eum primum con-
cludendi modum traditis. aut, quidquid igitur
eodem modo concluditur, probabitis: aut ars
ista nulla est. Vide ergo, hanc conclusionem
probaturúsne sis. Si dicis te mētiri, verumque
dicis, mentiris. dicis autem te mentiri, verum-
que dicis. mentiris igitur. Qui potest hanc non
probare, cum probaueris eiusdem generis supe-

superiorem? Hæc Chrysippea sunt, ne ab ipso
quidem dissoluta. quid enim faceret huic con-
clusioni? si lucet, lucet. lucet autem. lucet igi-
tur. Cederet scilicet. ipsa enim ratio conne-
xi, cum concesseris superius, cogit inferius
concedere. Quid ergo hæc ab illa conclusio-
ne differt? Si mentiris, mentiris. mentiris au-
tem. mentiris igitur. Hoc negas te posse nec
97 approbare, nec improbare. Qui igitur magis
illud? Si ars, si ratio, si via, si vis denique
conclusionis valet: eadem est in vtroque. Sed
hoc extremum eorum est. postulant, vt exci-
piantur hæc inexplicabilia. Tribunum ali-
quem censeo adeant. à me istam exceptionem
numquam impetrabunt, etenim cùm ab Epi-
curo, qui totam dialecticam & contemnit, &
irridet, non impetrent, vt verum esse conce-
dat, quod ita effabimur, aut viuet cras Herma-
chus aut non viuet, cùm dialectici sic statuãt,
omne, quod ita disiunctum sit, quasi, aut etiam
aut non, non modò verum esse, sed etiam ne-
cessarium: vide quàm sit cautus is, quem isti
tardum putant. Si enim, inquit, alterutrum
concessero necessarium esse: necesse erit cras
Hermachum aut viuere, aut non viuere. nulla
autem est in natura rerum talis necessitas.
Cum hoc igitur dialectici pugnent, id est, An-
tiochus, & Stoici. totam enim euertit dialecti-
cam. nam si è contrariis disiunctio (con-
traria autem ea dico quum alterum ait,
98 alterum negat) si talis disiunctio falsa po-
test esse, nulla vera est. mecum verò quid ha-
bent litium, qui ipsorum disciplinam sequor?
Cùm aliquid huiusmodi inciderat, sic ludere
Carneades solebat. Si rectè conclusit: teneo. sin
vitiosè: minam Diogenes reddat, ab eo enim
Stoico dialecticam didicerat. hæc autem mer-
ces erat dialecticorum. sequar igitur eas vias,
quas didici ab Antiocho: nec reperio, quomo-
do iudicem, Si lucet, lucet, verum esse ob eam
causam, quod ita didici, omne quod ipsum ex
se connexum sit, verum esse: non iudicem, Si
mentiris, mentiris: eodem modo esse connexũ.
Aut igitur hoc, & illud: aut nisi hoc, ne illud
quidem iudicabo. Sed, vt omneis istos acu-
leos, & totum tortuosum genus disputandi re-
linquamus, ostendamúsque qui simus: iam, ex-
plicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista
corruent vniuersa. Nec verò quidquam ita di-
cam, vt quisquam id fingi suspicetur: à Cli-
tomacho sumam, qui vsque ad senectutem cũ
Carneade fuit, homo & acutus, vt Pœnus, &
99 valde studiosus, ac diligens. & quatuor eius li-
bri sunt de sustinendis assensionibus, hæc autẽ,
quæ iam dicam, sunt sumta de primo. Duo
placet esse Carneadi visorum genera: in vno
hanc diuisionem, Alia visa esse, quæ percipi
possint: alia, quę non possint: in altero autem,
alia visa esse probabilia, alia non probabilia.
Itaque quæ contra sensus contráque perspicui-
tatem dicantur, ea pertinere ad superiorem di-
uisionem: contra posteriorem nihil dici opor-
tere. Quare ita placere, tale visum nullũ esse,
vt perceptio consequeretur: vt autem proba-
tio, multa. (etenim cõtra naturam esset, si pro-
babile nihil esset.) Sequitur omnis vitę ea, quã
tu Luculle, commemorabas, euersio. itaque &
sensibus probanda multa sunt, teneatur mo-
do illud non inesse in his quidquã tale, quale
non etiam falsum nihil ab eo differens esse
possit. sic, quidquid acciderit specie probabi-

A le, si nihil se offeret, quod sit probabilitati
illi contrarium, vtetur eo sapiens: ac sic o-
mnis ratio vitæ gubernabitur. etenim is
quoque qui à vobis sapiens inducitur, multa
sequitur probabiliora, non comprehensa, ne-
que percepta, neque assensa, sed similia veri: 100
quæ si probet, omnis vita tollatur. Quid e-
nim? conscendens nauem sapiens, num com-
prehensum animo habet atque perceptum
se ex sententia nauigaturum? qui potest? sed
si iã ex hoc loco proficiscatur Puteolos sta-
dia triginta probo nauigio, bono gubernato-
re ac tranquillitate: probabile videatur se il-
luc venturum esse saluum. Huiusmodi igitur
visis consilia capiet & agendi, & non agendi,
faciliórque erit, vt albam niuem esse probet
quàm erat Anaxagoras: quid non modò ita
esse negabat, sed sibi (quia sciret aquam ni-
B gram esse, vnde illa concreta esset) albam i-
psam esse ne videri quidem. & quæcumque
res eum sic attinget, vt sit visum illud proba-
bile, neque vlla re impeditum: mouebitur.
non enim est è saxo sculptus aut è robore do-
latus. habet corpus, habet animum, mouetur
mente: mouetur sensibus. vt ei multa vera vi- 101
deantur, neque tamen habere insignem illam,
& propriam percipiendi notam, eóque sapien-
tem non assentiri, quia possit eiusdemmodi
exsistere falsum aliquod, cuiusmodi hoc ve-
rum: neque nos contra sensus aliter dicimus,
ac Stoici, qui multa falsa esse dicunt, longéque
aliter se habere, ac sensibus videatur. Hoc
autem si ita sit, vt vnum modò sensibus falsũ
videatur: præsto est, qui neget, rem vllam per-
cipi posse sensibus ita, nobis tacentibus, ex vno
Epicuri capite, altero vestro perceptio, & cõ-
prehensio tollitur. Quod est caput Epicuri? Si
vllum sensibus visum falsum est: nihil perci-
pi potest, quod vestrum? Sunt falsa sensus visa.
C Quid sequitur? vt taceam, conclusio ipsa lo-
quitur, nihil posse percipi. Non concedo, in-
quit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui à
te totus diuersus est: noli mecum, qui hoc
quidem certe falsi esse aliquid in sensibus,
tibi assentior. Quamquam nihil mihi tam mi- 102
rum videtur, quàm ista dici ab Antiocho
quidem maxime, cui erant, quæ paulò antè
dixi notissima. licet enim hæc quiuis arbi-
tratu suo reprehendat, quòd negemus rem
vllam percipi posse. certè leuior reprehen-
sio est, quòd tamen dicemus esse quædam
probabilia. non videtur hoc satis esse vobis.
nec sic. illa certè debemus effugere, quæ à te
vel maximè agitata sunt. nihil igitur cernis?
nihil audis? nihil tibi est perspicuum? Ex-
plicaui paulò antè, Clitomacho auctore,
quo modo ista Carneades diceret. accipe
quemadmodum ea dicantur à Clitomacho
in eo libro, quem ad C Lucilium scripsit
D poetam cùm scripsisset iisdem de rebus ad L.
Censorinum, eum qui consul cum M. Mani-
lio fuit. scripsit igitur his verè verbis. sunt
enim mihi nota, propterea quod earum ipsa-
rum rerum de quibus agimus, prima institutio 103
& quasi disciplina. Illo libro continetur. sed
scriptum est ita, Academicis placere, esse re-
rum eiusmodi dissimilitudines, vt aliæ pro-
babiles videantur, aliæ contra: id autem non
esse satis, cur alia percipi posse dicas alia non
posse propter ea quòd multa falsa probabilia
sint, nihil autẽ falsi, perceptũ, & cognitũ pos-

sit esse. Itaque ait vehementer errare eos, qui
dicant, ab Academia sensus eripi, à quibus
nõnunquã dictum sit, aut colorem, aut sapo-
rem, aut sonum nullum esse, illud sit disputa-
tum, non inesse in his propriam, quæ nus-
104 quam alibi esset, veri & certi notam. Quæ
cùm exposuisset, adiungit, dupliciter dici as-
sensus sustinere sapientem: vno modo, hoc cum
intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri:
altero, cum se à respondendo, vt hoc appro-
bet, quid aut improbet sustineat, vt neque ne-
get aliquid neque aiat. Id cum ita sit: alterum
placere, vt nunquam assentiatur: alterum te-
nere, vt sequens probabilitatem, vbicunque
hæc aut occurrat, aut deficiat, aut etiam, aut
non respondere possit: nec vt placeat, eum
qui de omnibus rebus contineat se ab assen-
tiendo, moueri tamen, & agere aliquid. reli-
quit eiusmodi visa: quibus ad actionem exci-
temur: item ea, quæ interrogati in vtramque
partem respondere possumus, sequentes tan-
tummodò quod ita visum sit, dum sine assen-
su, neque tamen omnia eiusmodi visa appro-
105 bari, sed ea, quæ nulla re impedirentur. Hæc si
vobis non probamus, sint falsa sanè: inuidiosa
certè non sunt. non enim lucem eripimus: sed
ea, quæ vos percipi, comprehendique eadem
nos, si modò probabilia sint, videri dicimus.
Sic igitur inducto & constituto probabili, &
eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re
implicato, vides profectò, Luculle, iacere iam
illud tuum perspicuitatis patrocinium. iisdem
enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, qui-
bus iste vester cælum, terram mare intuebitur:
iisdem sensibus reliqua, quæ sub quemque
sensum cadunt sentiet nunc. malè illud qui-
dem Fauonio nascente, purpureum videtur i-
dem huic nostro videbitur, nec tamen assen-
tietur, quia nobismetipsis modo cæruleum
videbatur, manè flauum, quódque nunc, quia
à sole collucet, albescit, & vibrat, dissimilé-
que est proximo ei continenti: vt, etiam si
possis rationem reddere, cur id eueniat, tamen
non possis id verum esse, quòd videbatur ocu-
106 lis defendere. Vnde memoria, si nihil percipi-
mus? (sic enim quærebas) quod meminisse visa
nisi comprehensa non possumus. Quid Po-
lyænus, qui magnus Mathematicus fuisse di-
citur? is postea quam Epicuro assentiens, to-
tam Geometriam esse falsam credidit, num il-
la etiam, quæ sciebat, oblitus est? Atqui, falsum
quod est, id percipi non potest, vt nobismeti-
psis placet. Si igitur memoria, perceptarum,
comprehensarumque rerum est: omnia, quæ
quisque meminit, habet ea comprehensa, at-
que percepta. falsi autem comprehendi nihil
potest: & omnia meminit Scyron Epicuri do-
gmata. vera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc
per me licet. sed tibi aut concedendum ita es
se, quod minimè vis: aut memoriam mihi re-
mittas oportet, & facilè esse ei locum, etiamsi
107 comprehensio, perceptióque nulla sit. Quid
fiet artibus? quibus? iisne, quæ ipsæ fatentur
coniectura se plus vti, quam scientia, an iis,
quæ tantum id quod videtur, sequuntur, nec
habent istam artem vestram, qua vera & falsa
diiudicent? Sed illa sunt lumina duo, quæ ma-
ximè causam istam continent. primùm enim
negatis fieri posse, vt quisquam nulli rei as-
sentiatur. At id quidem perspicuum est, cùm

A Panætius princeps propè meo quidem iudi-
cio, Stoicorũ, ea de re dubitare se dicat, quam
omnes, præter eum, Stoici certissimam putãt,
vera esse haruspicium auspicia, oracula, som-
nia, vaticinationes, seque ab assensu sustineat:
quod is potest facere, vt de iis rebus, quas illi,
à quibus ipse didicit, certas habuerint, cur id
sapiens de reliquis rebus facere non possit? an
est aliquid. quod positum vel improbare, vel
approbare possit, dubitari non possit? an tu in
soritis poteris hoc, cùm voles: ille in reliquis
rebus non poterit eodem modo insistere, præ-
sertim cùm possit sine assensione ipsam veri-
similitudinem nõ impeditam sequi? Alterum 108
est, quòd negatis actionem vllius rei posse in
eo esse, qui nullam rem assensu suo compro-
bet. primùm enim videri oportet, in quo sit e-
tiam assensu. dicunt enim Stoici, sensus ipsos
assensus esse, quos quoniam appetitio conse-
quatur actionem sequi. tolli autem omnia, si
B visa tollantur. Hac de re in vtramque partem
& dicta sunt, & scripta multa, vide supera, sed
breui res potest tota confici. ego enim, etsi
maximam actionem puto repugnare visis, ob-
sistere opinionibus, assensus lubricos sustine-
re, credóque Clitomacho ita scribenti, Hercu-
lis quendam laborem exantlatum à Carnea-
de, quòd, vt feram, & immanem beluam, sic ex
animis nostris assensionem id est, opinatio-
nem, & temeritatem extraxisset, tamen, vt ea
pars defensionis relinquatur, qui impediet a-
ctionem eius, qui probabilia sequitur, nulla
re impediente? Hoc, inquit, ipsum impediet, 109
quòd statuet, ne id quidem quod probet pos-
se percipi. Iam istuc te quoque impediet in
nauigando, in conserendo, in vxore ducenda,
in liberis, procreandis, plurimisque in rebus
in quibus nihil sequere, præter probabile. Et
tamen illud vsitatum, sæpe repudiatum refers,
non vt Antipater. sed vt ais, pressius. nam Anti-
C patrum reprehensum, quòd diceret, consenta-
neum esse ei, qui affirmaret, nihil posse com-
prehendi, id ipsum saltem dicere posse com-
prehendi: quod ipsi Antiocho pingue videba-
tur & sibi contrarium. non enim potest con-
uenienter dici, nihil comprehendi posse, si id-
ipsum comprehendi posse dicatur, illo modo
potius putat vrgendum fuisse Carneadem: cum
sapientis nullum decretum esse possit, nisi
comprehensum, perceptum, cognitum, vt hoc
ipsum decretum quod sapientis esset, nihil
posse percipi, fateretur, esse perceptum. proin-
de quasi sapiens nullum aliud decretum ha- 110
beat, & sine decretis vitam agere possit. Sed vt
illa habet probabilia non percepta, si hoc i-
psum, nihil posse percipi. nam si in hoc habe-
ret cognitionis notam, eadem vteretur in ce-
teris: quam quoniam non habet, vtitur proba-
bilibus. Itaque non metuit, ne cõfundere om-
nia videatur, & incerta reddere. non enim,
D quemadmodum, si quæsitum ex eo sit, stella-
rum numerus par, an impar sit, item, si de of-
ficio, multisque aliis de rebus, in quibus ver-
satur, exercitatúsq; sit nescire se dicat. in incer-
tis enim nihil est probabile: in quibus autem
est, in his non deerit sapienti, neque quid fa-
ciat neque quid respondeat. Ne illam quidem 111
prætermisisti Luculle, reprehensionem An-
tiochi. nec mirum: in primis enim est nobilis:
qua solebat dicere Antiochus, Philonem ma-
ximè

Antiochum perturbatum. Cum enim sumeretur vnum, esse quædam falsa visa: alterum, nihil ea differre à veris: non attendere, superius illud ea re à se esse concessum, quòd videretur esse quædam in visis differentia: eam tolli altero, quod neget visa à falsis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos verum omnino tolleremus, non facimus. nam tam vera quàm falsa cernimus, sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus. Ac mihi videor nimis etiam nunc agere ieiunè, cum sit enim campus, in quo possit exultare oratio: cur eam in tantas angustias, & in Stoicorum dumeta compellimus? Si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset è vero: neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset a falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnopere contenderem. atque etiam, si cùm ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapiétem interdum opinari: non repugnarem, præsertim ne Carneade quidem huic loco valde repugnante. Nunc quid facere possum? Quæro enim, quid sit, quod comprehendi possit, respódet mihi nõ Aristoteles, aut Theophrastus, nec Xenocrates quidem, aut Polemo, sed qui minor, quod est tale verum, quale falsum esse non possit. Nihil eiusmodi inuenio. Itaque incognito nimirum assentiar, id est, opinabor. hoc mihi & Peripateticis & vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis, qui me valde mouet: vel quod amaui hominem, sicut ille me, vel quod ita iudico, politissimum, & acutissimum omnium nostræ memoriæ Philosophorum. A quo primùm quæro, quo tandem modo sit eius Academiæ, cuius se esse profiteatur? Vt omittam alia, hæc duo, de quibus agitur, quis vmquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel id solum percipi posse, quod esset verum tale, quale falsum esse non posset, vel sapienti nihil opinari? Certè nemo horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen vtrũque verum puto, nec dico temporis causa, sed ita planè probo. illud ferre non possum. Tu, cum me incognito assentiri vetes, idque turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis, tantum tibi arroges, vt exponas disciplinã sapientiæ, naturam rerum omnium euoluas, mores fingas, fineis bonorum, malorúmque constituas, officia describas, quam vitam ingrediar definias, idemque etiam disputandi, & intelligendi iudicium dicas te, & artificium traditurum, perficies, vt ego ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? Quæ tandem ea est disciplina ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? vereor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam. Atque, ita dicas necesse est. Neque vero tu solus, sed me ad suam quisque rapiet. Age, restitero Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognitionẽ esse, qui claros viros a se instructos dicant rẽp. sæpe rexisse? Sustinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amanteis viros: Diodoro quid faciam Stoicos, quem a puero audiui? qui mecum viuit tot annos? qui habitat apud me? quem & admiror, & diligo? qui ista Antiochea contemnit? nostra in quies sola vera sunt. Certè sola: si vera. plura enim vera discrepantia esse non possunt. Vtrum igitur nos impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui sibi persuaserint scire se solos omnia. Non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. Optimè: nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. Hoc primùm quale est? à non sapiente explicari sapientiam? sed discedamus à nobismetipsis: de sapiente loquamur, de quo, vt sæpe iam dixi, omnis hæc quæstio est. 116

In treis igitur parteis & à plerisque, & à nobismetipsis distributa sapientia est, primum ergo, si placet, quæ de natura rerũ sunt quæsita, videamus: velut. Illud ante, éstne quisquam tanto inflatus errore, vt sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes eas, quæ ex coniectura pendent: quæ disputationibus huc & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem Geometræ prouideant: qui se profitentur non persuadere, sed cogere: & quia omnia vobis, quæ describunt probant. nõ quæro ex his illa initia Mathematicorum: quibus non concessis, digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat. Extremitatem, & quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit. Lineamentum sine vlla latitudine carentem. Hæc cùm vera esse concessero: si adiiciam iusiurandum, sapientémne priùs, quàm Archimedes eo inspectante rationes omneis descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solẽ maiorem esse, quàm terram, iuraturum putas? si fecerit: solem ipsum, quẽ deum censet esse, contempserit. Quòd si Geometricis rationibus non est crediturus, quæ 117 vim afferunt in docendo vos ipsi vt dicitis, næ ille longè aberit, vt argumentis credat Philosophorum: aut, si est crediturus quorum potissimùm? omnia Physicorum licet explicare, sed longum est, quæro tamen, quem sequatur. Finge aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse: qua potissimùm sententia meliùs eliget disciplinam? etsi quamcunq. eliget, insipiens eliget. Sed sit ingenio diuino, quem vnum è Physicis potissimum probabit? nec plus vno poterit. non persequor quæstiones infinitas: tantùm de principiis rerum, è quibus omnia constant, videamus quem probet. est enim inter magnos homines summa dissensio. Princeps Thales, vnus è septem, cui sex reliquos consensisse primos ferunt: ex aqua dixit constare omnia. At hoc Anaximandro, 118 populari, & sodali suo, non persuasit. is enim infinitatem naturæ dixit esse, è qua omnia gignerentur. pòst eius auditor Anaximenes infinitum aera, sed ea, quæ ex eo orirentur definita: gigni autem terram, aquam, ignem tum ex his omnia: Anaxagoras, materiam infinitam: sed eas particulas simileis inter se, & minutas: eas primùm confusas, postea in ordinem adductas a mente diuina: Xenophanes paulò etiam antiquior, vnum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse deum, neque natum vmquam, & sempiternum, & conglobata figura: Parmenides, ignem, qui moueat terram, quæ ab eo formetur: Leucippus, plenum, & inane. Democritus huic in hoc similis vberior in ceteris: Empedocles, hæc peruulgata, & nota quatuor: Heraclitus, ignem: Melissus, hoc, quod esset infinitum, & immutabile

bile, & fuisse semper, & fore. Plato ex materia A
in se omnia recipiente mundum esse factum
censet à deo sempiternum. Pythagorei, ex nu-
meris, & Mathematicorum initiis proficisci
volunt omnia. Ex his eliget vester sapiens v-
num aliquem, credo, quem sequatur: ceteri
tot viri, & tanti, repudiati ab eo, condemna-
119 tique discedant. Quamcumque verò senten-
tiam probauerit, eam sic animo comprehen-
sam habebit, vt ea quæ sensibus: nec magis
approbabit nunc lucere, quàm quoniam
Stoicus, hunc mundum esse sapientem, habe-
re mentem. quæ & se, & ipsum fabricata sit,
& omnia moderetur, moueat, regat. Erit per-
suasum etiam, solem, lunam, stellas omneis,
terram, mare, deos esse, quod quadam anima-
lis intelligentia per omnia ea permeet, &
transeat: fore tamen aliquando, vt omnis hic
mundus ardore deflagret. Sint ista vera (vi-
des enim iam me fateri aliquid esse veri)
comprehendi ea tamen, & percipi nego. cùm B
enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim ista
dixerit, veniet flumē orationis aureū fū-
dens Aristoteles, qui illum desipere dicat: ne-
que enim ortum esse vmquam mundum,
quòd nulla fuerit, nouo consilio inito, tam
præclari operis inceptio, & ita eum esse vndi-
que aptum, vt nulla vis tantos queat motus,
mutationémque moliri, nulla senectus diu-
turnitate temporum exsistere, vt hic ornatus
vmquam dilapsus occidat. Tibi hoc repudiare,
illud autem superius, sicut caput, & famam
tuam, defendere necesse erit: mihi ne vt dubi-
120 tem quidem, relinquatur? vt omittam leuita-
tem temere assentientium, quanti libertas illa
æstimanda est, non mihi necesse esse quod tibi
est? Cur deus, omnia nostri causa cùm faceret
(sic enim vultis) tantam vim natricum, vi-
perarúmque fecerit? cur mortifera tam multa
perniciosa terra, marique disperserit? negatis
hæc tā polítè, támque subtiliter effici potuis- C
se sine diuina aliqua solertia. cuius quidem
vos maiestatem deducitis vsque ad apiū, for-
micarúmq. perfectionem: vt etiam inter deos
Myrmecides aliquis, minutorum opusculo-
121 rum fabricator fuisse videatur. Negas sine deo
posse quidquam. Ecce tibi è transuerso Lam-
psacenus Strato, qui det isti deo immunitatē
magni quidem muneris. Sed cum sacerdotes
deorum vacationem habeant, quanto est æ-
quius habere ipsos deos? negat opera deorum
se vti ad fabricandum mundum. quæcumque
sint docet, omnia esse effecta naturâ: nec, vt
ille, qui asperis & læuibus, & hamatis vncina-
tisque corporibus concreta hæc esse dicat, in-
teriecto inani. somnia censet hæc esse Demo-
criti, non docentis, sed optantis. ipse autem
singulas mundi parteis persequens, quidquid
aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse
docet ponderibus, & motibus. Sic ille & deum
opere magno liberat: & me timore. Quis e- D
nim potest, cum existimet a deo se curari, non
& dies, & nocteis diuinum numen horrere? &
si quid aduersi acciderit: quod cui non accidit?
extimescere, ne id iure euenerit? Nec Strato-
122 ni tamen assentior: neque verò tibi modo hoc,
modo illud probabilius videtur. Latent ista
omnia, Luculle, crassis occultata, & circumfu-
sa tenebris, vt nulla acies humani ingenii tan-
ta sit, quæ penetrare in cælum, terram intrare

A possit. corpora nostra nō nouimus. qui sint si-
tus partium, quam vim quæque pars habeat,
ignoramus. itaque medici ipsi quorum in-
tererat ea nosse, aperuerunt, vt ea viderent.
nec eo tamen aiunt empirici notiora esse
illa: quia possit fieri, vt patefacta, & detecta
mutentur. Sed ecquid nos eodem modo re-
rum naturas persecare aperire, diuidere pos-
sumus, vt videamus, terráne penitus defixa
sit, & quasi radicibus suis hæreat, an media
pendeat? Habitari ait Xenophanes in luna, 123
eamque esse terram multarum vrbium, &
montium. portenta videntur: sed tamen neq.
ille, qui dixit, iurare posset ita se rem habere:
neque ego. Nónne etiam dicitis, esse è regio-
ne nobis, è contraria parte terræ, qui aduersis
vestigiis stent contra nostra vestigia, quos An-
tipodas vocatis? cur mihi magis succense-
tis, qui ista non aspernor, quam eis, qui
cùm audiunt, desipere vos arbitrantur? Ni-
B cetas Syracusius, vt ait Theophrastus, cæ-
lum, solem, lunam, stellas, supera denique om-
nia, stare censet: neque, præter terram, rem
vllam in mundo moueri: quæ cum circum
axem se summa celeritate conuertat, & tor-
queat, eadem effici omnia, quæ, si stante terra
cælum moueretur. atque hoc etiam Platonem
in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed pau-
lò obscurius. Quid tu Epicure? loquere. putas
solem esse tantulum? Ego ne vobis quidem
tantum, sed & vos ab illo irridemini: & i-
psi illum vicissim eluditis. Liber igitur à tali
irrisione Socrates, liber Aristo Chius, qui ni-
hil istorum sciri putat posse. Sed redeo ad 124
animum, & corpus. Satisne tandem ea nota
sunt nobis, quæ neruorum natura sit, quæ ve-
narum? tenemúsne, quid animus sit? vbi sit? de-
nique, sitne, an, vt Dicæarcho visum est, ne
sit quidem vllus? si est: tresne parteis habeat,
vt Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis: an
C simplex, vnúsque sit? si simplex, vtrum sit
ignis an anima, an sanguis? an, vt Xe-
nocrates, mens nullo corpore? quod intel-
ligi, quale sit, vix potest. & quidquid est, mor-
tale sit, an æternum? nam vtraque in parte
multa dicuntur. Horum aliquid vestro sapienti
certū videtur: nostro, ne quid maxime quidē
probabile sit, occurrit. ita sunt in plerisque
contrariarum rationum paria momenta. Sin 125
agis verecundius, & me accusas, non quòd nullis
rationibus non assentiar, sed quòd nulli, vin-
cam animum. cuique assentiar, deligam. quem
potissimum? quem? Democritum? semper e-
nim, vt scitis, studiosus nobilitatis fui. vrge-
bor iam omnium vestrum conuicio. Tune aut
inane quidquam putes esse, cum ita comple-
ta, & conferta sint omnia, vt & quod mouebi-
tur corporum cedat, & qua quidque cesserit,
aliud illico subsequatur? aut atomos vllas, è
quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissi-
D millimum? aut sine aliqua mente rem vllam
effici posse præclarā? &, cùm in vno mundo or-
natus hic tam sit mirabilis, innumerabilis, su-
pra, infra, dextra, sinistra, ante, post, alios dissi-
miles, alios eiusdemmodi mundos esse? & vt
nos nunc sumus ad Baulos Puteolósq. videa-
mus, sic innumerabileis paribus in locis esse,
eisdem nominibus, honoribus, rebus gestis, in-
geniis, formis, ætatibus, eisdem de rebus dispu-
tanteis? &, si nunc, aut si etiam dormientes ali-

Quid animo videre videamur, imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irrũpere? Tu vero ne ista asciueris, néve fueris commenticiis rebus assensus. nihil sentire est melius, quam tam praua sentire. Non ergo id agitur, vt aliquid assensu meo comprobẽ. quæ tu vide ne impudenter etiam postules, non solum arroganter præsertim cùm ista tua mihi ne probabilia quidem videantur. nec enim diuinationem, quam probatis, vllam esse arbitror: fatumque illud etiam, quo omnia cõtineri dicitis, contemno ne exædificatum quidem hunc mundum diuino cõsilio existimo atque haud scio, an ita sit. Sed cur rapior in inuidiam? licétne per vos nescire, quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cum iis non licebit? Zenoni, & reliquis ferè Stoicis æther videtur summus Deus mente præditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quasi maiorũ est gentiũ Stoicus Zenonis auditor, Solem dominari, & rerum potiri putat. Itaque cogimur dissensione sapientum, dominũ nostrũ ignorare: quippe qui nesciamus, Soli, an Aetheri seruiamus. Solis autẽ magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, vt crebrò faciã mentionẽ sui. Vos verò huius magnitudinẽ quasi decempeda: hinc enim me quasi malis architectis mensuræ vestræ nego hoc permensi refertis. ergo credere dubiũ est, vter nostrũ sit, leuiter vt dicã, verecũdior? neque tamẽ istas quæstiones physicorũ, exterminandas puto. est enim animorũ, ingeniorũmq; naturale quoddã quasi pabulũ, consideratio, contemplatióque naturæ: erigimur: elatiores fieri videmur: humana despicimus: cogitantésque supera, atque cælestia, hæc nostra, vt exigua, & minima, contemnimus. indagatio ipsa rerum tum maximarum etiã occultissimarũ, habet oblectationem. si verò aliquid occurret, quò verisimile videatur: humanissima completur animus voluptate. Quæret igitur hæc & vester sapiẽs, & hic noster: sed vester, vt assentiatur, credat, affirmet, noster, vt vereatur temere opinari præclaréque agi secum putet. si in eiusmodi rebus, verisimile quo sit, inuenerit. Veniamus nunc ad bonorum, malorúmque notionem: sed paululum antè dicendum est. non mihi videntur considerate, cùm physica ista valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem si quæ illustriores videantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neque approbant lucere nunc, quàm cùm cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quàm solem, quem metiri non possunt, plus quàm duodeviginti partibus maiorem esse, quàm terram. Ex quo illa conclusio nascitur: Si sol quãtus sit, percipi non potest, qui ceteras res eodem modo, quo magnitudinẽ solis approbat, is eas res nõ percipit. magnitudo autẽ solis percipi nõ potest. Qui igitur id approbat, quasi percipiat, nullã rem percipi. Rñ. spõderint, posse percipi, quantus sol sit. non repugnabo, dummodo eodem pacto cetera percipi, comprehendique dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minúsve comprehendi: quoniam omnium rerum vna est definitio comprehendendi. Sed, quod cœperam, quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos & bonorum & malorum summa referatur. Qua de re est igitur inter summos viros maior dissensio? & omitto illa, quæ relicta iam videntur, & Herillum, qui in cognitione & sciẽtia summum bonum ponit: qui cùm Zenonis auditor esset, vides quantũ ab eo dissenserit, & quàm non multũ à Platone Megarici: quorum fuit nobilis disciplina, cuius, vt scriptũ video, princeps Xenophanes, quem modò nominaui. deinde eum secuti, Parmenides, & Zeno, itaque ab his Eleatici philosophi nominabãtur. post Euclides Socratis discipulus, Megareus: à quo iidẽ illi Megarici dicti qui id bonum solum esse dicebant, quod esset vnum, & simile, & idem, & semper hi quoq. multa à Platone. A Menedemo autem, quòd is Eretrias fuit, Eretriaci appellati quorum omne bonũ in mente positũ, & mentis acie, qua verum cerneretur. Illis similia, sed, opinor, explicata vberius, & ornatius. Hos si contemnimus, & iam abiectos putamus, illos certè minus despicere debemus, Aristonem, qui cum Zenonis fuisset auditor, re probauit illa, quæ ille verbis: nihil esse bonum, nisi virtutem: neque malum, nisi quod virtuti esset contrariũ: in mediis ea momenta, quæ Zeno voluit, nulla esse censuit. Huic summum bonum est in his rebus neutram in partem moueri: quæ ἀδιαφορία ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem: quæ ἀπάθεια nominantur. Has igitur tot sententias omittamus: hæc nunc videamus, quæ diu, multumque defensa sunt. Alii voluptatem, finem esse voluerunt: quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat, vnde Cyrenaici: post Epicurus: cuius est disciplina nunc notior, neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa voluptate consentiens voluptatem autem, & honestatem fineis esse Callipho censuit. vacare omni molestia, Hieronymus: hoc idem cum honestate Diodorus. ambo hi Peripatetici. Honestè autem viuere, fruentem rebus iis, quas primas homini natura conciliet, & vetus Academia censuit, vt indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maximè, & Aristoteles eiúsq. amici nunc proximè videntur accedere. Introducebat etiam Carneades, non quo probaret, sed vt opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui iis rebus, quas primas natura conciliauisset. Honestum autem, quod ducatur a conciliatione naturæ, Zeno statuit finẽ esse bonorum: qui inuentor, & princeps Stoicorum fuit. Iam illud perspicuum est, omnibus finibus iis bonorum quos exposui, malorum fineis esse contrarios. Ad vos nunc refero quem sequar: modò ne quis illud tam ineruditum, absurdúmque respondeat. Quemlibet modò aliquem. Nihil potest dici inconsideratius. Cupio sequi Stoicos. licétne? omitto, per ipsum Aristotelem, meo iudicio in Philosophia propè singularem: per ipsum Antiochum, qui appellabatur Academicus, erat quidem, si perpauca mutauisset, germanissimus Stoicus. erit igitur res iam in discrimine. nam aut Stoicus constituatur sapiens, aut veteris Academiæ, vtrumque non potest, est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio, nam omnis ra-

tio vitæ definitione summi boni continetur, A
de qua qui dissident, de omni vitæ ratione
dissident. non potest igitur vterque sapiens
esse, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter.
si Polemoneus peccat Stoicus, rei falsæ assen-
tiens. vos quidem nihil dicitis à sapiente tam
alienum esse: sin vera sunt Zenonis, eadem in
veteres Academicos, Peripateticósque dicen-
da. Hic igitur neutri assentiens, si nunquam,
133 vter est prudentior? Quid, cùm ipse Antio-
chus dissentit quibusdam in rebus ab iis quos
amat, Stoicis? nónne indicat non posse illa
probanda esse sapienti? Placet Stoicis, omnia
peccata esse paria. at hoc Antiocho vehemen-
tissimè displicet. liceat tandem mihi conside-
rare vtrā sententiam sequar. Præcide, inquit,
statue aliquando quidlibet. quid? quæ dicūtur
quidem, & acuta mihi videntur in vtramque
partem, & paria. nónne caueam, ne scelus fa-
ciā? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma B
prodere. contineo igitur me, ne incognito as-
sentiar: quod mihi tecū est dogma commune.
134 Ecce multò maior etiam dissensio, Zeno in
vna virtute positam beatam vitā putat. Quid
Antiochus? Etiam, inquit, beatum, sed non
beatissimā. Deus ille, qui nihil censuit deesse
virtuti, homuncio hic, qui multa putat præter
virtutē homini partim clara esse, partim etiā
necessaria. Sed ille vereor ne virtuti plus tri-
buat, quàm natura patiatur, præsertim Theo-
phrasto multa disertè, copiosèque dicente, &
hic metuo ne vix sibi constet: qui cùm dicat
esse quædā & corporis, & fortunæ mala, tamē
eum qui in his omnibus sit beatum fore cen-
set, si sapiēs sit. Distrahor: tum hoc mihi pro-
babilius, tum illud videtur, & tamen, nisi al-
terutrum sit, virtutē iacere planè puto. Verùm
in his discrepant. Quid illud? in quibus con-
135 sentiunt num pro veris probare possumus?
Sapientis animum numquam neque cupidi-
tate moueri, neque lætitia efferri. Age, hæc C
probabilia sanè sint: num etiam illa? nunquā
timere, nunquam dolere? sapiénsne non ti-
meat? nec, si patria deleatur, non doleat?
Satis durum: sed Zenoni necessarium: cui,
præter honestum, nihil est in bonis: tibi verò,
Antioche, minimè, cui præter honestatem,
multa bona præter turpitudinem, multa mala
videntur, quæ & venientia metuat sapiens ne-
cesse est, & venisse doleat. Sed quæro, quando
ista fuerint ab Academia vetere decreta, vt
animum sapientis commoueri, & conturbari
negarent? mediocritates illi probabant, & in
omni permotione naturalem volebant esse
quendam modum. legimus omnes Cranto-
ris, veteris Academici de luctu. est enim non
magnus, verùm aureolus, &, vt Tuberoni Pa-
nætius præcipit, ad verbum ediscendus libel-
lus. Atque illi quidem etiam vtiliter a natura
dicebant permotiones istas animis nostris da-
tas: metum, cauendi causa: misericordiam, D
ægritudinemque, clementiæ: ipsam iracun-
diam, fortitudinis quasi cotem esse dicebant:
rectè, secúsne, aliàs viderimus. atrocitas ista
quidem tua quo modo in veterem Academiā
136 irruperit, nescio. illa verò ferè non possum,
non quod mihi displiceant: Sunt enim Socra-
tica pleraque mirabilia Stoicorū, quæ παράδοξα nominantur: sed vbi Xenocrates, vbi
Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eos-

dem esse vultis. illi vnquam dicerent, sapien-
teis solos reges? solos diuites? solos formosos?
omnia, quæ vbique essent, sapientis esse? ne-
minem consulem, prætorem, imperatorem,
nescio an ne quinqueuirum quidem quen-
quam nisi sapientem? postremò, solum ciuem,
solum liberum? insipienteis omneis, peregri-
nos, exsules, seruos, furiosos? denique scripta
Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas nostras,
non esse leges? ne vrbis denique, aut ciuita- 137
tes, nisi quæ essent sapientium? Hæc tibi, Lu-
culle, si es assensus Antiocho, familiari tuo,
tam sunt defendenda, quàm mœnia: mihi au-
tem, bono modo tantum, quantum videbitur.
Legi apud Clitomachum, cùm Carneades, &
Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio
starent, A. Albinum qui tum. P. Scipione, & M.
Marcello consulibus prætor esset, eum, qui
cum auo tuo, Luculle, consul fuit, sanè do-
ctum hominem, vt indicat ipsius historia
scripta Græcè, iocantem dixisse Carneadi: e-
go tibi, Carneades, prætor esse non videor,
quia sapiens non sum: nec hæc vrbs, nec in ea
ciuitas. Tum ille, huic Stoico non videris.
Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus
sequi volebat, non dubitasset, quin & prætor
ille esset, & Roma vrbs, & eam ciuitas inco-
leret. Sed ille, noster est planè, vt suprà dixi, 138
Stoicus perpauca balbutiens. Vos autem mi-
hi veremini, ne labar ad opinionem, & ali-
quid asciscam, & comprobem incognitum:
quod minimè vultis. quid consilii datis? te-
statur sæpe Chrysippus, treis solas esse senten-
tias, quæ defendi possint, de finibus bono-
rum: circumcidit, & amputat multitudinem.
aut enim honestatem esse finem, aut volu-
ptatem, aut vtrumque. nam qui dicant sum-
mum bonum id esse, si vacemus omni mole-
stia, eos inuidiosum nomen voluptatis fuge-
re. sed in vicinitate versari: quod facere eos
etiam, qui illud idem cum honestate coniun- C
gerent: nec multò secus eos, qui ad honesta-
tem prima naturæ commoda adiungerent. Ita 139
treis reliquit sententias, quas putet probabi-
liter posse defendi. Sit sanè ita. quamquam à
Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi
finibus non facilè diuellor: neque quidquam
habeo adhuc probabilius. verumtamen vi-
deo, quàm suauiter voluptas sensibus nostris
blandiatur. Laboro, vt assentiar Epicuro,
aut Aristippo, reuocat virtus, vel potiùs re-
prehendit manu: pecudum illos motus esse
dixit: hominem iungit Deo. possum esse me-
dius: vt, quoniam Aristippus, quasi animum
nullum habeamus, corpus solum tuetur: Ze-
no, quasi corporis simus expertes, animum
solum complectitur. vt Calliphontem sequar,
cuius quidem sententiam Carneades ita stu-
diosè defensitabat, vt eam probare etiam
videretur, quamquam Clitomachus affirma-
bat, nunquam se intelligere potuisse, quid D
Carneadi probaretur. Sed si ipsum finem ve- 140
lim sequi, nónne ipsa seueritas, & grauitas,
& recta ratio mihi obseruetur? Tu cùm ho-
nestas in voluptate contemnenda consistat,
honestatem cùm voluptate, tanquam homi-
nem cum belua, copulabis? Vnum igitur
par, quod depugnet, reliquum est, voluptas
cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quan-
tum ego sentio, non magna contentio. alte-
rum

rum si sequare, multarunt, maximè com-
munitas cum hominum genere, caritas, ami-
citia, iustitia, reliquæ virtutes: quarum esse
nulla potest, nisi erit gratuita. nam quæ volu-
ptate, quasi mercede aliqua, ad officium im-
pellitur, ea non est virtus, sed fallax imitatio
simulatióque virtutis. Audi contrà illos, qui
nomen honestatis a se ne intelligi quidem
dicant, nisi fortè quod gloriosum sit in vulgus,
id honestum velimus dicere. fontem omnium
bonorum in corpore esse: hanc normam, hāc
regulam, hanc perscriptionem esse naturæ: à
qua qui aberrauisset, eum nunquam, quid in
141 vita sequeretur, habiturū. nihil igitur me pu-
tatis hæc, & alia innumerabilia cùm audiam
moueri? tam moueor, quàm tu Luculle: neque
me minùs hominem, quam te putaueris. Tan-
tum interest, quod tu, cum es commotus, ac-
quiescis, assentiris, approbas: verum illud,
certum, comprehensum, perceptum, ratum,
firmum, fixum fuisse vis: déque eo nulla ra-
tione neque pelli, neque moueri potes, ego
nihil eiusmodi esse arbitror, cui si assensus
sim, non assentiar sæpe falsè, quoniam vera
à falsis nullo discrimine separātur, præser-
tim cùm iudicia ista dialecticæ, nulla sint.
142 Venio enim iam ad tertiam partem Philo-
sophiæ. aliud iudicium Protagoræ est, qui
putet id cuique verum esse, quod cuique vi-
deatur: aliud Cyrenaicorum, qui præter
permotiones intimas, nihil putant esse iudi-
cij: aliud Epicuri, qui omne iudicium in sen-
sibus, & in rerum notitiis, & in voluptate con-
stituit. Plato autem omne iudicium verita-
tis, veritatémque ipsam, abductam ab opi-
nionibus, & sensibus cogitationis ipsius &
143 mentis esse voluit. Numquid horum probat
noster Antiochus? ille verò ne maiorum qui-
dem suorum. vbi enim aut Xenocratem sequi-
tur, cuius libri sunt de ratione loquendi mul-
ti, & multum probati? aut ipsum Aristote-
lem, quo profectò nihil est acutius, nihil po-
litius? à Chrysippo pedē nunquam. Quid ergo
Academici appellamur? an abutimur gloria
nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter
se dissident? In hoc ipso, quod in elementis
dialectici docent, quo modo iudicare opor-
teat, verum, falsúmne sit, si quid ita connexū
est, vt hoc: Si dies est, lucet: quanta contentio
est? aliter Diodoro, aliter Philoni, Chrysippo
aliter placet. Quid? cum Cleanthe, doctore suo,
quam multis rebus Chrysippus dissidet? quid?
duo vel principes dialecticorum, Antipater,
& Archidemus, opiniosissimi homines, nón-
144 ne multi in rebus dissentiunt? Quid me igi-
tur, Luculle, in inuidiam & tanquam in con-
tionem vocas? & quidem, vt seditiosi tribuni
solent, occludi tabernas iubes? quò enim spe-
ctat illud, cùm artificia tolli quereris à nobis,
nisi vt opifices concitentur? qui si vndique o-
mnes conuenerint, facilè contra vos incita-
buntur. expromam primùm illa inuidiosa, quòd
eos omneis, qui in concione stabunt, exsules,
seruos, insanos esse dicatis. deinde ad illa ve-
niā, quæ iam non ad multitudiné, sed ad vos-
metipsos, qui adestis, pertinent. Negat enim
vos Zeno, negat Antiochus scire quicquā. quo
modo? inquies, nos enim defendimus, etiam
insipientem multa comprehendere. At scire
A negatis quemquam rem vllam, nisi sapientem.
& hoc quidem Zeno gestu conficiebat: nam,
cùm extensis digitis aduersam manum osten-
derat, visum, inquiebat, huiusmodi est. dein-
de, cùm paulum digitos constrinxerat assen-
sus huiusmodi. tum cùm planè compresserat,
pugnúmque fecerat: comprehensionem illam
esse dicebat, qua ex similitudine etiam nomē
ei rei, quod antè non fuerat, κατάληψιν im-
posuit. cùm autem læuam manum admoue-
rat, & illum pugnum arctè, vehementérque
compresserat, scientiam talem esse dicebat:
cuius compotem, nisi sapientem, esse nemi-
nem. Sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi
quidem solent dicere. Ita tu nunc, Catule, lu- 146
cere nescis, neque tu Hortensi, in tua villa
nos esse. Num minùs hæc inuidiosè dicuntur?
hæc tamen minùs eleganter: illa subtiliùs.
Sed quo modo tu, si nihil comprehendi pos-
set, artificia concidere dicebas, neque mihi
B dabas, id quod probabile esset, satis magnam
vim habere ad arteis: sic ego nunc tibi refe-
ro artem sine scentia esse non posse. An pate-
retur hoc Zeuxis aut Phidias, aut Polycle-
tus, nihil se scire, cùm in his esset tanta so-
lertia (quod si eos docuisset aliquis quam vim
habere diceretur scientia, desinerent irasci:
ne nobis quidem succenserent, cum didicis-
sent id tollere nos, quod nusquam esset: quod
autem satis esset ipsis, relinquere. Quam ra-
tionem, maiorum etiam comprobet diligen-
tia: qui primum iurare EX SVI ANI-
MI SENTENTIA quemque volue-
runt: deinde ita teneri, SI SCIENS
FALLERET, quòd inscientia multa
versaretur in vita tum, qui testimonium di-
ceret, VT ARBITRARI se diceret
etiam quod ipse vidisset, quæque iurati iu-
dices cognouissent, vt ea non esse facta, sed
vt VIDERI pronuntiarentur. Verum quo- 147
C niam non solum nauta significat, sed etiam
Fauonius ipse insusurrat, nauigandi nobis,
Luculle, tempus esse, & quoniam satis mul-
ta dixi, est mihi perorandum posthac tamen
cùm hæc queremus, potiùs de dissensionibus
tantis summorum virorum disseramus. de ob-
scuritate naturæ, déque errore tot Philoso-
phorum, qui de bonis, contrariisque rebus tā-
topere discrepant vt cùm plus vno rerum esse
non possit, iacere necesse sit tot & tā nobileis
disciplinas, quàm de oculorum, sensuúmque
reliquorum mendaciis, & de sorite, aut pseu-
domeno, quas plagas ipsi contra se Stoici 148
texuerunt. Tum Lucullus, non molestè, in-
quit, fero nos hæc contulisse, sæpius enim
congredientes nos, & maximè in Tuscula-
nis nostris, si qua videbuntur, requiremus.
Optimè, inquam. sed quid Catulus sentit?
quid Hortensius? Tum Catulus, egóne, in-
quit? ad patris reuoluor sententiam: quam
D quidem ille Carneadeam esse dicebat vt
percipi nihil putem posse, assensurum au-
tem non percepto, id est, opinaturum sa-
pientem existimem: sed ita, vt intelligat se
opinari, sciatque nihil esse, quod compre-
hendi, & percipi possit: per ἐποχὴν illam o-
mnium rerum comprobans, illi alteri sen-
tentiæ, nihil esse quod percipi possit, vehe-
menter assentior. Habeo, inquam, sententiam

A neque eam admodum aspernor. Sed tibi quid tandem videtur, Hortensi? tum ille ridens, tollendum. Teneo te inquam: nam ista Academiae est propria sententia. Ita sermone cõfecto, Catulus remãsit, nos ad nauiculas nostras descendimus.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM,

Liber. I.

Partes agunt, L. TORQVATVS, C. TRIARIVS, M. CICERO. B

1 NON eram nescius, Brute, cùm quae summis ingeniis, exquisitáque doctrina Philosophi Greco sermone tractauissent, ea Latinis literis mandaremus, fore, vt hic noster labor in varias reprehensiones incurreret, nã quibusdã, & iis quidẽ non admodum indoctis, totum hoc displicet Philosophari. quidã autem id non totum reprehendunt, si remissius agatur: sed tantum studium, tamque multam operã ponendam in eo arbitrantur. Erunt etiã & hi quidẽ eruditi Graecis literis, contemnentes Latinas, qui se dicant in Graecis legendis operã malle consumere? Postremò aliquos futuros suspicor, qui me ad alias literas vocent: genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personae tamen, & dignitatis esse ne- C

2 gent. Contra quos omneis dicendum breuiter existimo. quanquam Philosophiae quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo a nobis Philosophia defensa, & collaudata est, cùm esset accusata, & vituperata ab Hortensio. Qui liber cùm & tibi probatus videretur, & iis, quos ego posse iudicare arbitrarer, plura suscepi, veritus ne mouere hominũ studia viderer, retinere non posse. Qui autẽ, si hoc maximè placeat, moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum, coerceri, reprimique non potest: vt propemodũ iustioribus vtamur illis, qui omnino auocent a Philosophia, quàm iis, qui rebus infinitis modum cõstituant: in reque eo meliore,

3 quo maior sit, mediocritatem desiderent. Siue enim ad sapientiam perueniri potest: non paranda solùm nobis ea, sed fruenda, etiam sapientia est. siue hoc difficile est: tamẽ nec modus est vllus inuestigandi veri, nisi inueneris, & quaerendi defatigatio turpis est cùm id, quod quaeritur, sit pulcherrimũ. Etenim si delectamur, cùm scribimus: quis est tam inuidus qui ab eo nos abducat? sin laboramus, quis est, qui alienae modum statuat industriae? Nam vt Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouũ vicinum non vult, D

B *Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique.*
non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret, sic isti curiosi, quos offendit 4
noster minimè nobis iniucundus labor. His igitur est difficilius satisfacere, qui se Latina scripta dicunt cõtemnere. in quibus hoc primum est, in quo admirer: cur in grauissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cùm iidem fabellas Latinas, ad verbum de Graecis expressas, non inuiti legant. Quis enim tã inimicus penè nomini Romano est, qui Ennij Medeam, aut Antiopam Pacuuij spernat, aut reiiciat? qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit, potiùs Caecilij, aut Andriam Terentij, quàm vtramque Menandri legam? A 5
quibus tam dissentio, vt, cùm Sophocles vel optimè scripserit Electram, tamen malè conuersam Attilij mihi legendam putem. de quo Licinius, ferreum scriptorem, verum opinor C scriptorem tamen, vt legẽdus sit. rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissimae segnitiae est, aut fastidij delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt: At,

Vtinam ne in nemore --

nihilo minùs legimus, quàm hoc idem Graecum. quae autem de bene, beatéque viuendo à Platone disputata sunt, haec explicari non 6
placebit Latinè? Quòd si nos non interpretũ fungimur munere, sed tuemur ea, quae dicta sunt ab iis, quos probamus, eisque nostrum iudicium, & nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habent, cur Graeca anteponant iis, quae splendidè dicta sint, neque sint conuersa de Graecis? Nam si dicẽt, ab illis has res esse tractatas, ne ipsos quidem Graecos est cur tam multos legant, quàm legendi sunt. quid enim est à Chrysippo praetermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panaetium, multos alios, in primisque familiarem nostrum D Possidonium. Quid Theophrastus? mediocriterne delectat, cùm tractat locos ab Aristotele antè tractatos? quid Epicurei? num desistunt de iisdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est & ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? Quòd si Graeci leguntur à Graecis iisdem 7
de rebus alia ratione compositis, quid est, cur nostri a nostris non legantur? Quamquã si plane sic

ne sic verterem Platonem, aut Aristotelem, vt verterũt nostri poetæ fabulas, malè, credo, mererer de meis ciuibus, si ad eorũ cognitionem diuina illa ingenia transferrem. sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, & maximè ab iis quos modo nominaui, cùm inciderit, vt id aptè fieri possit, vt ab Homero Ennius, Afranius à Menandro solet. nec verò vt noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legant. Vtinã esset ille Persius: Scipio verò, & Rutilius multo etiam magis: quorũ ille iudicium reformidãs, Tarentinis ait se & Cõsentinis & Siculis scribere. Facetè is quidẽ, sicut aliàs, sed nec tam docti tunc erant ad quorum iudicium elaborarer, &
8 sunt illi scripta leuiora, vt vrbanitas summa appareat, doctrina mediocris. Ego autẽ quem timeam lectorem, cùm ad te, ne Græcis quidem cedentem in Philosophia audeam scribere? Quamquã à te ipso id quidem facio prouocatus gratissimo mihi libro, quẽ ad me de virtute misisti. Sed ex eo credo quibusdam vsu venire, vt abhorreant à Latinis, quò inciderint inculta quædam, & horrida, de malis Græcis Latinè scripta deterius, quibus ego assentior, dũmodo à se de iisdẽ rebus ne Græcos quidẽ legẽdos putent, res verò bonas verbis electis, grauiter, ornatéque dictatas, quis
9 non legat? nisi qui se planè Græcũ dici velit: vt à Scæuola est prætor salutatus Athenis Albutius, quẽ quidẽ locũ cũ multa venustate, & omni sale idẽ Lucilius: apud quem præclare à Scæuola.

Græcũ te, Albuti, quã Romanũ atque Sabinũ,
Municipem Ponti, Titi Anni centurionum,
Præclarorũ hominũ ac primorũ signiferũmque,
Maluisti dici. Græcè ergo prætor Athenis,
Id quod maluisti, te cùm ad me accedis. salueto
Χαῖρε, inquam, Tite, lictores, turma omnis cohorsque
Χαῖρε. hinc hostis Muti Albutius, hinc inimicus.

10 Sed iure Mutius. Ego autem satis mirari non queo vnde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium, non est omnino hic docendi locus. sed ita sentio, & sæpe disserui, Latinam linguam non modò non inopem, vt vulgò putarent, sed locupletiorẽ etiã esse, quàm Græcam. Quando enim, vel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea quidẽ quam fuit quem imitarẽtur, vllus orationis, vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit? ego verò, cùm forensibus operis laboribus periculis, non deseruisse mihi videor præsidium, in quo à pop. R. locatus sum: debeo profectò, quãtumcunque possim, in eo quoque laborare, vt sint opera, studio, labore meo doctiores ciues mei, nec cum istis tantopere pugnare, qui Græca legere malint: modò legant illa ipsa, nec simulent: & iis seruire, qui vel vtrisque li-
11 teris vti velint, vel si suas habent, illas nõ magnopere desiderent. Qui autem alia malunt scribi à nobis, æqui esse debent. quòd & scripta multa sunt, sit vt plura nemini è nostris, & scribentur fortasse plura, si vita suppetet: & tamẽ qui diligenter hæc, quæ de Philosophia literis mandamus, legere assueuerit, iudicabit nulla ad legendum his esse potiora. Quid est enim in vita tantopere quærendum, quam cũ omnia in Philosophia, tum id, quod his libris quæritur, quid sit finis, quid extremum, quid vltimum, quò sint omnia benè viuendi, rectéque faciendi consilia referenda? quid sequatur natura, vt summum ex rebus expetendis? quid fugiat, vt extremũ malorũ? qua de re cùm sit inter doctissimos magna dissensio, quis alienum putet eius esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quid in omni munere vitæ optimum, & verissimum sit exquirere? An par- 12
tus ancillæ sitne in fructu habẽdus, disseretur inter principes ciuitatis, P. Sceuolam, M. Manilium? ab hisque M. Brutus dissentiet, quòd & acutũ genus est, & ad vsus ciuium non inutile: nósque ea scripta, reliquáque eiusdem generis & legimus libenter, & legemus: hæc, quæ vitam continent omnem, negligentur? nam, vt sint illa vendibiliora, hæc vberiora certè sunt. quamquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum & malorum, ferè à nobis explicatam esse iis literis arbitramur, in quibus, quantum potuimus, nõ modò quid nobis probaretur, sed etiam quid 13
à singulis Philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus. Vt autem à facillimis ordiamur, prima veniat in medium Epicuri ratio, quæ plerisque notissimi est: quam à nobis sic intelliges expositam, vt ab iis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratiùs explicari. verum enim inuenire volumus, non tanquam aduersarium aliquẽ conuincere. Accuratè autem quondam à L. Torquato homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de voluptate: à meque ei responsum, cùm C. Triarius, in primis grauis, & doctus adolescens, ei disputationi interesset. nam cùm 14
ad me in Cumanum salutandi causa vterque venisset, pauca primò inter nos de literis, quarum summum erat in vtroque studium: deinde Torquatus. Quoniam nacti te inquit, sumus aliquando otiosum, certè audiã, quid sit, quòd Epicurum nostrum non tu quidem oderis, vt ferè faciunt qui ab eo dissentiunt, sed certè non probes, eum, quem ego arbitror vnum vidisse verum, maximísque erroribus hominum animos liberauisse, & omnia tradidisse, quæ pertinerent ab benè, beatéque viuendum. sed existimo, te sicut nostrum Triariũ, minùs ex eo delectari, quòd ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit. nam illuc quidem adduci vix possum, vt ea, quæ senserit ille, tibi non vera videantur. Vide quantum, inquam, fallare, 15
Torquate: oratio me istius Philosophi non offendit. nam & complectitur verbis, quid vult, & dicit planè, quod intelligã. & tamen à Philosopho, si afferat eloquentiam, non aspernor: si non habeat, non admodum flagitem. re mihi non æque satisfacit, & quidem locis pluribus, sed quot homines, tot sententiæ. falli igitur possumus. Quamobrem tandem inquit, nõ satisfacit? te enim iudicem æquũ puto: modò, quæ dicat ille bene noris. Nisi mihi Phædrum, inquam, mentitum aut Zenonem putas quorum vtrumque audiui, cùm mihi nihil 16
sanè præter sedulitatem probarent omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt atque eos, quos nominaui, cum Attico nostro frequenter audiui, cùm miraretur ille quidem vtrumque, Phædrum autem etiam amaret,

quotiésque inter nos ea, quæ audiebamus, cõ- A
ferebamus, neque erat vmquam controuer-
sia, quid ego intelligerem, sed quid proba-
rem. Quid igitur est, inquit? audire non cupio.
17 quid non probes. Principio, inquam, in Physi-
cis, quibus maximè gloriatur, primùm totus
est alienus. Democrito adiicit, perpauca mu-
tans, sed ita, vt ea, quæ corrigere vult, mihi
quidem deprauare videatur. ille atomos, quas
appellat, id est, corpora indiuidua, propter so-
liditatem, censet in infinito inani, in quo nec
summum, nec infinitum, nec medium, nec vl-
timum, nec extremum sit, ita ferri, vt concur-
sionibus inter se cohærescant: ex quo effician-
tur ea, quæ sint, quæque cernantur omnia: eũ-
que motum atomorum nullo à principio, sed
ex æterno tempore intelligi conuenire. E-
18 picurus autem, in quibus sequitur Democri-
tum, non ferè labitur, quamquam vtriusque
cùm multa non probo, tum illud in primis,
quòd cùm in rerum natura duo quæréda sint, B
vnum, quæ materia sit, ex qua quæque res ef-
ficiantur: alterum, quæ vis sit, quæ quidque
efficiat: de materia disseruerũt: vim & causam
efficiendi reliquerunt. sed hoc commune vi-
tium: illę Epicuri propriæ ruinæ. censet enim,
easdem illa indiuidua, & solida corpora ferri
suo deorsum pondere ad lineam; hunc natu-
ralem esse omnium corporum motum. deinde
19 ibidem homo acutus, cùm illud occurreret, si
omnia deorsum è regione ferrentur, &, vt di-
xi, ad lineã, numquam fore vt atomus alte-
ra alteram posset attingere: itaque attulit rem
commentitiam: declinare dixit atomum per-
paulum: quo nihil posset fieri minus. ita effici
complexiones, & copulationes, & adhæsio-
nes atomorum inter sè, ex quo efficeretur
mundus, omnésque partes mundi, quæque in
eo essent. quæ cùm res tota ficta sit pueriliter,
tum ne efficit quidem quod vult. nam & ipsa
declinatio, ad libidinẽ fingitur (ait enim de- C
clinare atomum sine causa: quo nihil turpius
Physico quàm fieri sine causa quidquam di-
cere) & illum motum naturalem omnium pó-
derum, vt ipse constituit, è regione inferiorẽ
locum petentium, sine causa eripuit atomis:
nec tamen id, cuius causa hæc finxerat, asse-
cutus est. nam si omnes atomi declinabunt,
20 nullæ vmquam cohærescent: siue aliæ decli-
nabunt, aliæ suo nutu rectè ferentur, primùm
erit hoc quasi prouincias atomis dare, quæ
rectè, quæ obliquè ferantur: deinde eadem il-
la atomorum, in quo etiam Democritus hæ-
ret, turbulenta concursio hunc mundi ornatũ
efficere non poterit. ne illud quidem Physici
est, credere aliquid esse minimum. quod pro-
fectò numquam putauisset, si a Polyæno, fami-
liari suo Geometriã discere maluisset, quam
illam etiam ipsum dedocere. Sol Democrito
magnus videtur quippe homini erudito, in
Geometriáque perfecto. huic bipedalis for- D
tasse, tantum enim esse censet, quantus vide-
tur vel paulò aut maiorem, aut minorem. Ita
21 quæ mutat, ea corrumpit: quę sequitur, sunt
tota Democriti, atomi, inane, imagines, quæ
idem nominant? quorum incursione nõ solùm
videamus, sed etiam cogitemus: infinitio ipsa,
quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo est: tum in-
numerabiles mundi, qui & oriantur, & inter-
eant quotidie, quæ & si mihi nullo modo pro-

bantur: tamen Democritum laudatum à cete-
ris, ab hoc qui eum vnum secutus est, nollem 22
vituperatum. Iam in altera Philosophiæ par-
te, quæ est quærendi, ac disserendi, quæ λογικὴ
dicitur, iste vester, planè, vt mihi quidem vi-
detur, inermis ac nudus est. tollit definitio-
nes: nihil de diuidendo, ac partiendo docet:
non quo modo efficiatur, concludatúrque ra-
tio, tradit: non qua via captiosa soluantur,
ambigua distinguantur, ostendit: iudicia rerũ
in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi
pro vero probatum sit, sublatum esse omne
iudicium veri, & falsi putat. In tertia verò
parte, quæ est de vita & moribus, in constitu- 23
tione finis, nil generosum sapit, atque ma-
gnificum. Confirmat illud vel maximè quod
ipsa natura, vt ait ille, asciscat, & reprobet id
est, voluptatem, & dolorem ad hæc. & quæ
fugiamus. & quæ sequamur, refert omnia quod
quamquam Aristippi est à Cyrenaicísque
melius liberiúsque defenditur: tamen eius-
modi esse iudicio, vt nihil homine videatur
indignius. ad maiora enim quædam nos natu-
ra genuit, & conformauit, vt mihi quidem vi-
detur, ac fieri potest, vt errem: sed ita prorsus
existimo. neque eum Torquatum, qui hoc pri-
mus cognomen inuenerit, aut torquem illum
hosti detraxisse, vt aliquam ex eo perciperet
corporis voluptatem, aut cum Latinis tertio
consulatu conflixisse apud Veserim propter
voluptatem. Quod verò securi filium percus-
serit, priuauisse se etiam videtur multis volu- 24
ptatibus, cùm ipsi naturæ, patrióque amori
prætulerit ius maiestatis, atque imperij. Quid?
L. Torquatus is qui consul cum Cn. Octauio
fuit, cùm illam seueritatem eo filio adhi-
buit, quem in adoptionem D. Silano eman-
cipauerat, vt eum, Macedonum legatis accusan-
tibus, quòd pecunias prætorem in prouincia
cepisse arguerent, causam apud se dicere iu-
beret, réque ex vtraque parte audita pronun-
tiaret eum non talem VIDERI fuisse in im-
perio, quales eius maiores fuissent: & in con-
spectum suum venire vetuit: numquid videtur
tibi de voluptatibus suis cogitauisse? Sed vt o-
mittam pericula, labores, dolorem etiam, quẽ
optimus quisque pro patria, & pro suis susci-
pit, vt non modò nullam captet, sed etiã præ-
tereat omneis voluptates, dolores denique
quosuis suscipere malit, quàm deserere vllã 25
officij partem: ad ea quæ hoc non minus de-
clarant, sed videntur leuiora, veniamus. Quid
tibi, Torquate, huic Triario literæ, quid hi-
storiæ, cognitióque rerum, quid poetarũ euo-
lutio, quid tanta tot versuum memoria vo-
luptatibus affert? Nec mihi illud dixeris: Hæc
enim ipsa mihi sunt voluptati & erãt illa Tor-
quatis. Nũquã hoc ita defendit Epicurus ne-
que verò tu, aut quisquã eorum, qui aut sape-
ret aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quæri-
tur sæpe, cur tã multi sunt Epicurei: sunt aliæ
quoq; causæ, sed multitudinẽ hoc maximè al-
licit, quòd ita putat dici ab illo recta, & honesta
quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiam, id est,
voluptatẽ. Homines optimi non intelligũt to-
tã rationẽ euerti, si ita se res habeat. nã si con-
cederetur, etiam si ad corpus nihil referatur
ista sua spõte, & per se esse iucũda, per se esset 26
& virtus, & cognitio rerum, quod minimè ille
vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non pro-
bo, in-

ho, inquam de cetero, vellem equidem aut ipse doctrinis fuisset instructior (est enim, quod ita tibi videri necesse est, non satis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruisset alios à studiis. quamquam te quidem video minime esse deterritum. Quæ cùm dixissem, magis vt illum prouocarem quam vt ipse loquerer: tum Triarius leuiter arridens. TV quidem inquit totum Epicurum pęnè è Philosophorum choro sustulisti. quid ei reliquisti, nisi te quoque, vt id modo loqueretur, intelligere, quid diceret? aliena dicit in Physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur. sed quæ in his corrigere voluit, deteriora fecit. differendi artem nullam habuit. voluptatem cùm summum bonum diceret, primum in eo ipso parum vidit: deinde hoc quoque alienum. nam antè Aristippus, & ille melius etenim, quasi detra-
27 ctis de homine sensibus, addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse. FIERI, inquam, ô Triari, nullo pacto potest, vt non dicas, quid non probes eius, à quo dissentias. quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem quæ ille diceret? cùm præsertim illa perdiscere, ludus esset. Quamobrem dissentientium inter se reprehensiones non sunt vituperandæ, maledicta, cõtumeliæ, tum iracundiæ, contentiones, concertationésque in dispu-
28 tando pertinaces, indigna mihi Philosophia videri solent. TVNC Torquate, Prorsus inquit, assentior. neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia, aut pertinacia rectè disputari potest. Sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ velim. AT me, inquam, nisi te audire vellem, censes hæc dictum fuisse? Vtrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet, an de vna voluptate quæri, de qua omne certamen est? Tu verò id quidem arbitratu. SIC faciam igitur, inquit: vnam rem explicabo, eámque maximã. de Physicis alias, & quidem tibi & declinationem istam atomorum, & magnitudiné solis probabo, & Democriti errata, ab Epicuro reprehensa, & correcta permulta. nunc dicam de voluptate, nihil scilicet noui, ea tamen, quę te ipsum probaturum esse confidam. CERTE, inquã, pertinax non ero: tibique, si mihi pro-
29 babis ea, quæ dices, libenter assentiar. PROBABO, inquit modò ista sis æquitate quam ostendi. sed vti oratione perpetua malo, quã interrogare, aut interrogari. VT placet, inquam. Tum hunc dicere, exorsus est. PRIMVM igitur, inquit, agam sic, vt ipsi auctori huius disciplinæ placet: constituam, quid, & quale sit, id, de quo quærimus, non quo ignorare vos arbitrer: sed vt ratione & via procedat oratio. Quærimus igitur, quid sit extremum, quid vltimum bonorum. quod omnium Philosophorum sententia tale debet esse, vt ad id omnia referri oporteat: ipsum autem nusquã. hoc Epicurus in voluptate ponit: quod summum bonum esse vult, summúmque malũ, do-
30 lorem, idque instituit docere sic, Omne animal simulatque natum sit, voluptatem appetere, eáque gaudere, vt summo bono: doloré aspernari, vt summum malum, &, quantum possit, à se repellere: idque facere nondum deprauatũ, ipsa natura incorrupte, atque integre iudicãte. itaque negat opus esse ratione neq; disputatione, quamobrem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit. sentiri hoc putat, vt calere ignem, niuem esse albam, dulce mel: quorum nihil oporteret exquisitis rationibus cõfirmare: tantum satis esse admonere. interesse enim inter argumentum, conclusionémque rationis: & inter mediocrem animaduersionem, atque admonitionem: altera, occulta quædã, & quasi inuoluta aperiri: altera, prõta, & aperta indicari. etenim quoniã detractis de homine sensibus, reliqui nihil est: necesse est, quid aut secundum naturam, aut contra sit, à natura ipsa iudicari: voluptatem etiam & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. etenim quid percipit, & quid indicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem, & dolorem? Sunt autem quidam è 31
nostris, qui hęc subtiliùs velint tradere, & negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malũ, sensu iudicari: sed animo etiam, ac ratione intelligi posse & voluptatem ipsam per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. itaque aiunt hanc quasi naturalem, atque insitam in animis nostris inesse notionem, vt alterum esse appetendum, alterum aspernandum, sentiamus. Alii autem, quibus ego assentior, cùm à Philosophis compluribus permulta dicuntur, cur nec voluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor, non existimant oportere nimiùm nos causæ confidere, sed & argumentandum, & accuratè disserendum, & rationibus conquisitis, de voluptate, & dolore disputandum putant. Sed vt 32
perspiciatis, vnde omnis iste error natus sit, voluptatem accusantium, dolorémque laudãtium, totam rem aperiam: eáque ipsa, quæ ab illo inuentore veritatis, & quasi architecto beatæ vitæ dicta sunt, explicabo. nemo enim ipsam voluptatẽ, quia voluptas sit, aspernetur, aut oderit, aut fugiat, sed quia consequũntur magni dolores eos, qui ratione voluptaté sequi nesciunt. neque porrò quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit: sed quia nonnumquam eiusmodi incidunt tempora, vt labore, & dolore magnam aliquam quærat voluptatem. vt enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem vllam corporis suscipit laboriosam, nisi vt aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem vel eum iure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, qua nihil molestiæ cõsequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? At verò eos & 33
accusamus, & iusto odio dignissimos ducimus, qui blanditiis præsentium voluptatum deleniti, atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non prouident; similique sunt in culpa qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum, & dolorum fuga, & harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libero tempore, cùm soluta nobis est eligendi optio, cúmq; nihil impedit, quo minus id, quod maximè placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor depellendus, temporibus autem quibusdã, aut officiis debitis, aut rerũ necessitatibus sæpe eueniet, vt & voluptates repudiandæ sint, & molestiæ non recusandæ. Itaq; harũ rerũ hic tenetur à sapiẽte delectus, aut vt reiiciendis voluptatibus

maiores alias consequatur, aut perferendis A
34 doloribus asperiores repellat. Hanc ego cùm
teneam sententiam, quid est, cur verear, ne ad
eam possim accommodare Torquatos nostros?
quos tu paulò antè tum memoriter, tum etiã
ergo nos amicè, & beneuolè collegisti. nec
me tamen laudandis maioribus meis corrupi-
sti, nec segniorem ad respondẽdum reddisti.
quorum facta quemadmodum, quæso, inter-
pretaris? Siccine eos censes aut in armatũ ho-
stem impetũ fecisse, aut in liberos, aut in san-
guinem suum tam crudeleis fuisse, nihil vt de
vtilitatibus, nihil vt de commodis suis cogi-
tarent? At id ne feræ quidem faciant, vt ita
ruant atque turbentur, vt, earũ motus, & im-
35 petus quo pertineant, non intelligamus. tu tã
egregios viros censes tantas res gessisse sine
causa quæ fuerit causa, mox videro: interea
hoc tenebo: si ob aliquam causam ista, quæ si-
ne dubio præclara sunt, fecerint, virtutem his
per se ipsam causam non fuisse, torquẽ detra-
xit hosti: & quidem se texit, ne interiret. At B
magnum periculum adiit. In oculis quidem
exercitus. Quid ex eo consecutus est? Laudem,
& caritatem quæ sunt vitæ sine metu degen-
dæ præsidia firmissima. Filium morte multa-
uit: si sine causa, nollem me ab eo ortum, tam
importuno, támque crudeli. sin vt dolore suo
sanciret militaris imperij disciplinam, exer-
citúmque in grauissimo bello animaduersio-
nis metu contineret: saluti prospexit ciuium,
quia intelligebat contineri suam. Atque hæc
36 ratio latè patet. in quo enim maximè consue-
uit iactare vestra se oratio, tua præsertim, qui
studiosè antiqua persequeris, claris & fortib.
viris commemorandis, eorúmque factis non
emolumento aliquo, sed ipsius honestatis de-
core, laudandis, id totum euertitur eo delectu
rerum, quẽ modò dixi, constituto, vt aut volu-
ptates omittantur, maiorũ voluptatum adipi-
scendarũ causa aut dolores suscipiãtur, maio- C
rum dolorũ effugiendorũ gratia: sed de claro-
rum hominũ factis illustribus, & gloriosis, sa-
37 tis hoc loco dictũ sit. erit enim iã de omnium
virtutũ cursu ad voluptatẽ proprius differẽdi
locus. nunc autẽ explicabo, voluptas ipsa quæ,
qualísque sit, vt tollatur error omnis imperi-
torum: intelligatúrq; ea, quæ voluptaria, deli-
cata, mollis habeatur disciplina, quàm grauis
quàm cõtinens, quàm seuera sit: non enim hãc
solã sequimur, quæ suauitate aliqua naturam
ipsam mouet, & cum iucunditate quadã perci-
pitur sensibus, sed maximã illam voluptatem
habemus, quæ percipitur, omni dolore detra-
cto. nã quoniam cùm priuamur dolore, ipsa li-
beratione, & vacuitate omnis molestiæ gau-
demus: omne aũt id, quo gaudemus, voluptas
est, vt omne id, quo offendimur, dolor: doloris
omnis priuatio rectè nominata est voluptas.
Vt enim cùm cibo, & potione fames, sitísque
depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecu- D
tionẽ affert voluptatis: sic in omni re doloris
amotio successionem efficit voluptatis. itaq;
38 non placuit Epicuro, medium esse quiddam
inter dolorem, & voluptatẽ. illud enim ipsum,
quod quibusdam medium videtur, cùm omni
dolore caret, omni non modo voluptatẽ esse,
verùm etiam summam voluptatem. quisquis
enim sentit, quemadmodum sit affectus, eum
necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore.

omni autem priuatione doloris putat Epicu-
rus terminari summam voluptatem: vt postea
variari voluptas, distinguique possit: augeri, 39
amplificarique non possit. At etiam Athenis,
vt à patre audiebam, facetè, & vrbanè Stoicos
irridente, statua est in Ceramico, Chrysippi
sedentis, porrecta manu: quæ manus significet
illum in hac esse rogatiuncula delectatum.
Nunquidnam manus tua sic affecta, quemad-
modum affecta nunc est, desiderat? Nihil sanè.
At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita
credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc ne
statuam quidem dicturã pater aiebat, si loqui
posset. conclusum est enim contra Cyrenaicos
satis acutè: nihil ad Epicurum. nam si ea sola
voluptas esset quæ quasi titillaret sensus, vt
ita dicam, & ad eos cum suauitate afflueret, &
illaberetur: nec manus esse contenta posset vl-
la vacuitate doloris sine iucundo motu volu-
ptatis. sin autem summa voluptas est, vt Epi-
curo placet, nihil dolore: primum tibi rectè
Chrysippe, cõcessum est, nihil desiderare ma-
num, cùm ita esset affecta: secundum non re-
ctè, si voluptas esset bonum, fuisse desideratu- 40
ram. iccirco enim non desideraret, quia, quod
dolore caret, id in voluptate est. Extremũ au-
tem esse bonorum voluptatem, ex hoc facilè
perspici potest constituamus aliquem magnis,
multis, perpetuis fruentem & animo, & cor-
pore voluptatibus, nullo dolore, nec impe-
diente, nec impendente: quem tandem hoc sta-
tu aut præstabiliorem aut magis expetendum
possumus dicere? in esse enim necesse est in eo
qui ita sit affectus, & firmitatem animi nec
morem, nec dolorem timentis, quod mors sen-
sus careat: dolor in longinquitate, leuis: in
grauitate, breuis soleat esse: vt eius magnitu-
dinem celeritas, diuturnitatem alleuatio cõ- 41
soletur. Ad eã cùm accedit, vt neque diuinum
numen horreat, nec præteritas voluptates ef-
fluere patiatur, earúmque assidua recordatio-
ne lætetur: quid est, quod huic possit, quod
melius sit, accidente: Statuæ contra aliquem
confectum tantis animi, corporisque dolori-
bus, quanti in hominem maximi cadere pos-
sunt, nulla spe proposita, fore leuius aliquan-
do, nulla præterita, nec præsenti, nec expe-
ctata voluptate: quid eo miserius dici, aut fin-
gi potest. Quod si vitæ doloribus referta, ma-
ximè fugienda est: summum profectò malum
est, viuere cum dolore, cui sententiæ consenta-
neum est, vltimum esse bonorum cum volu-
ptate viuere. nec enim habet nostra mẽs quid-
quam, vbi consistat, tanquam in extremo: o-
mnésque & metus, & ægritudines ad dolorem
referuntur: nec præterea est res vlla, quæ sua
natura aut sollicitare possit, aut frangere. 42
Præterea & appetendi & refugiendi, & omni-
no rerum gerendarum initia proficiscuntur
aut à voluptate aut à dolore. quod cùm ita
sit, perspicuum est, omneis rectas res, atque
laudabileis eò referri, vt cum voluptate vi-
uatur, quoniam autem id est vel summum bo-
norum, vel vltimum, vel extremum. quod Græci
τέλος nominant quod ipsum nullam ad aliam
rem, ad id autem res referuntur omnes: faten-
dum est, summum esse bonum iucundè viuere.
Id qui in vna virtute ponunt, & splendore no-
minis capti, quid natura postulet, non intelli-
gunt errore maximo, si Epicurum audire vo-
luerint

lucerint liberantur. istę enim vestræ eximiæ,
pulchræque virtutes, nisi voluptatem efficerent, qui eas aut laudabileis, aut expetendas
arbitraretur. Vt enim medicorum scientiam
non ipsius artis sed bonæ valetudinis causa
probamus: & gubernatoris ars, quia bene nauigandi rationem habet, vtilitate, non arte
laudatur: sic sapientia, quæ ars viuendi putãda est, non expeteretur, si nihil efficeret: nunc
43 expetitur, quod est tamquam artifex conquirendæ, & comparandæ voluptatis. Quam autem dicam voluptatem iam videtis, ne inuidia verbi labefactetur oratio mea. nam cum
ignoratione rerum bonarum, & malarum maximè hominum vita vexetur, ob eámque errorem & voluptatibus maximis sæpe priuentur
& grauissimis animi doloribus torqueantur:
sapientia est adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibúsque detractis, & omnium falsarum
opinionum temeritate direpta, certissimam
se nobis ducem præbeat ad voluptatem, sapientia enim est vna, quæ mœstitiam pellat
ex animis, quæ nos exhorrescere metu non
sinat: qua præceptrice, in tranquillitate viui
potest, omnium cupiditatum ardore restincto. cupiditates enim sunt insatiabiles: quæ
non modò singulos homines, sed vniuersas familias euertunt: totam etiam labefactant sæ-
44 pe remp. Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. nec hæ
sese foris solùm iactant, nec tantum in alios
cæco impetu incurrunt: sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident, atq; discordant. ex quo vitam amarissimam necesse est
effici: vt sapiens solùm, amputata, circumcisáque inanitate omni & errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit, & sine
45 metu viuere. Quæ est enim aut vtilior, aut ad
bene viuẽdum aptior partitio, quàm illa, qua
est vsus Epicurus? qui vnum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent & naturales, &
necessariæ. alterum, quæ naturales essent, nec
tamen necessariæ: tertium, quæ nec naturales,
nec necessariæ: quarum ea ratio est, vt necessariæ nec opera multa, nec impensa expleantur. ne naturales quidem multa desiderant,
46 propterea quòd ipsa natura diuitias, quibus contenta est, & parabileis, & terminatas
habet, inanium autem cupiditatum nec modus vllus, nec finis inueniri potest. Quod si
vitam omnem videmus perturbari errore, &
inscitia: sapientiámque esse solam, quæ nos à
libidinum impetu, & formidinum terrore
vindicet, & ipsius fortunæ modicè ferre doceat iniurias & omneis doceat vias, quæ ad
quietem, & tranquilitatem ferant: quid est
cur dubitemus dicere, & sapientiam propter
voluptatem expetendam, & insipientiam pro-
47 pter molestias esse fugiendam? Eadémque
ratione ne temperantiam quidam propter se
expetendam esse dicemus. sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quadam
placet, ac leniat. Temperantia est enim, quæ
in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem, vt sequamur, monet. nec enim satis est
iudicare, quid faciendum, nõ faciendúmve sit:
sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum. plerique autẽ, quòd tenere, atque seruare id, quod statuerunt non possunt, victi & debilitati, obiecta specie voluptatis, tradunt se

A libidinibus constringendos, nec, quid prouẽturum sit, prouident, ob eámque causam voluptatem & paruam, & non necessariam, & quæ
vel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graueis, tum
in damna, tum in dedecora incurrunt: sæpe etiam legum, iudiciorúmque pœnis obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, 48
vt nulli propter eas dolores consequamur: &
qui suum iudicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi voluptatem maximam adipiscuntur,
prætermittenda voluptate. Idem etiam dolorẽ sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorẽ. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse: temperantiámque expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia maiores consequatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur nam neque
laborum perfunctio, neque perpessio dolorũ 49
B per se ipsa allicit: nec patiẽtia, nec assiduitas,
nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed ista sequimur,
vt sine cura, metuque viuamus: animúmque, &
corpus, quãtum efficere possimus, molestia liberemus. Vt enim mortis metu omnis quietæ vitæ status perturbatur, & vt, succumbere
doloribus, eósque humili animo, imbecillóque ferre, miserum est: ob eamque debilitatẽ
animi, multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem seipsos penitus
perdiderunt: sic robustus animus, & excelsus,
omni est liber cura & angore, cùm & mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequàm nati: & ad
dolores ita paratus est, vt meminerit, maximos morte finiri, paruos multa habere interualla quietis, mediocrium nos esse dominos:
vt, si tolerabiles sint, feramus: sin minus æquo
animo è vita, cùm ea non placeat, tanquam è
C theatro exeamus. Quibus rebus intelligitur,
nec timiditatem, ignauiámque vituperari,
nec fortitudinem, patientiámque laudari suo
nomine: sed illas reiici, quia dolorem pariant: has optari, quia voluptatem, Iustitia 50
restat, vt de omni virtute sit dictum, sed similia ferè dici possunt. vt enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui cum voluptate, vt ab ea nullo modo nec
diuelli, nec distrahi possint: sic de iustitia
iudicandum est quæ non modò nunquam nocet cuiquam, sed contrà semper alit aliquid
tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos: tum spe, nihil earum defuturum, quas
natura deprauata desiderat, quemadmodum
temeritas, & libido, ignauia semper animum excruciant, & semper sollicitant, turbulentæque sunt: sic cuius in mente concedit, hoc ipso, quòd adest, turbulenta non
potest fieri. & si verò molita quippiam est,
quamuis occultè fecerit, numquam tamen
D confidet id fore semper occultum. Plerumque improborum facta primò suspicio
insequitur, deinde sermo, atque fama: tum
accusator, tum index. multi etiam, vt te
consule, ipsi se indicauerunt. Quod si qui 51
satis opibus hominum sibi contra conscientiam sepsi esse, & muniti videntur, deorum tamen horrent easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes, atque

dies exeduntur, à diis immortalibus supplicij
causa importari putant. Quæ autem tanta ex
improbis factis ad minuendas vitæ molestias
accessio fieri potest, quanta ad augendas tum
conscientia factorum, tum pœna legum, odióque
ciuium? Tamen in quibusdam neque pe-
cuniæ modus est, neque honoris, neque impe-
rij, nec libidinum nec epularum, nec reliqua-
rum cupiditatum: quas nulla præda vnquam
improbè parta minuit, sed auget potiùs, atque
inflammat: vt coercendi magis, quàm dedocé-
52 di esse videantur. Inuitat igitur vera ratio be-
nè sanos ad iustitiam, æquitatem, fidem, neque
homini infanti, atque impotenti iniustè facta
conducunt: qui nec facilè efficere possit, quod
conetur, nec obtinere, si effecerit: & opes vel
fortunæ, vel ingenii, liberalitati magis con-
ueniunt, qua qui vtuntur beneuolentiam si-
bi conciliant &, quod aptissimum est ad quie-
tè viuendum caritatem, præsertim cùm omni-
53 no nulla sit causa peccandi. quæ enim cupi- B
ditates à natura proficiscuntur, facilè explen-
tur sine vlla iniuria: quæ autem inanes sunt,
his parendum non est. nihil enim desiderabi-
le concupiscunt, plúsque in ipsa iniuria detri-
menti est, quàm in iis rebus emolumenti, quæ
iniuria pariuntur. Itaque ne iustitiam quidem
rectè quis dixerit per se ipsam optabilem, sed
quia iucunditatis vel plurimum afferat. nam
diligi & carum esse, iucundum est, propterea
quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit
pleniorem. itaque non ob ea solum incom-
moda, quæ eueniunt improbis, fugiendam im-
probitatem putamus, sed multò etiam magis,
quod cuius in animo versatur, nunquam sinit
54 eum respirare, nunquam acquiescere. Quod
si ne ipsarum quidem virtutum laus, in qua
maxime ceterorum Philosophorum exsultat
oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur
ad voluptatem, voluptas autem est sola, quæ
nos vocet ad se, alliciat suapte natura: non C
potest esse dubium, quin id sit summum, at-
que extremum bonorum omnium, beatéque
viuere nihil aliud sit, nisi cum voluptate vi-
uere. Huic certæ, stabilique sententiæ quæ sint
55 coniuncta explicabo breui. Nullus in ipsis er-
ror est finibus bonorum & malorum, id est, in
voluptate, aut in dolore: sed in his rebus pec-
cant, cùm è quibus hæc efficiantur, ignorant.
animi autem voluptates, & dolores nasci fa-
temur è corporis voluptatibus, & doloribus.
Itaque concedo, quod modo dicebas, cadere
causa, si qui è nostris aliter existimant: quos
quidem video esse multos, sed imperitos. Quã-
quam autem & lætitiam nobis voluptas ani-
mi & molestiam dolor afferat: eorum tamen
vtrumque & ortum esse è corpore, & ad cor-
pus referri: nec ob eam causam non multò
maiores esse & voluptates, & dolores animi,
quàm corporis. nam corpore nihil nisi præ-
sens, & quod adest sentire possumus, animo au-
tem & præterita & futura. vt enim æquè do- D
leamus animo cum corpore dolemus, fieri
tamen permagna accessio potest, si aliquod æ-
ternum & infinitum impendere malum nobis
opinemur. quod idem licet transferre in vo-
luptatem, vt ea maior sit, si nihil metuamus.
56 Iam illud quidem perspicuum est, maximam
animi aut voluptatem, aut molestiam plus aut
ad beatam, aut ad miseram vitam afferre mo-

A menti quàm eorum vtrumuis, si æquè diu sit
in corpore non placet autem, detracta volu-
ptate, ægritudinem statim cõsequi, nisi in vo-
luptatis locũ dolor forte successerit, at cõtrà
gaudere nosmet omittendis doloribus etiam
si voluptas ea quæ sensum moueat, nulla suc-
cesserit. eo intelligi potest, quanta voluptas nõ 57
dolere sit. Sed vt iis bonis erigimur, quæ ex-
spectamus: sic lætamur iis, quæ recordamur.
stulti autem malorum memoria torquentur,
sapienteis bona præterita grata recordatione
renouata delectant. est autem situm in nobis,
vt & aduersa quasi perpetua obliuione obrua-
mus, & secunda iucunde ac suauiter memine-
rimus. Sed cùm ea, quæ præterierunt, acri ani-
mo, & attento intuemur, tunc fit, vt ægritudo
sequatur, si illa mala sint: lætitia, si bona. O
præclaram beatè viuendi, & apertam, & sim-
plicem, & directã viam! cum enim certè nihil
homini possit melius esse, quam vacare omni
B dolore, & molestia, perfruíque maximis & ani-
mi, & corporis voluptatibus: videtisne, quam
nihil prætermittatur, quod vitã adiuuet, quò
faciliùs id quod propositum est, summũ bonũ
consequamur? clamat Epicurus, is, quem vos
nimis voluptatibus esse deditum dicitis, non
posse iucundè viui nisi sapienter, honestè, iu- 58
stéq; viuatur: nec sapienter, honestè, iustè, nisi
iucũdè. Neque enim ciuitas in seditione, bea-
ta esse potest, nec in discordia dominorũ do-
mus: quo minus animus a seipso dissidẽs ipse,
secúmque discordans, gustare partem vllam
liquidæ voluptatis, & liberæ potest. atqui pu-
gnantibus & contrariis studiis, consiliísque
semper vtens, nihil quieti videre, nihil tran- 59
quilli potest. Quod si corporis grauioribus
morbis vitæ iucunditas impeditur: quãtò magis
animi morbis impediri necesse est? animi autẽ
morbi sunt cupiditates immẽsæ, & inanes di-
uitiarũ, gloriæ, dominationis, libidinosarũ etiã
C voluptatum. accedunt ægritudines, molestiæ
mærores, qui animos exedunt conficiuntque
curis, hominũ non intelligentium, nihil dolẽ-
dũ esse animo, quod sit a dolore corporis præ-
senti, futuróve seiunctum. Nec verò quisquam 60
stultus nõ horum morborum aliquo laborat.
nemo igitur est nõ miser. Accedit etiã mors,
quæ quasi saxum Tantalo semper impendet:
tum superstitio, qua qui est imbutus, quietus
esse nunquam potest. Præterea bona præterita
non meminerunt, præsentibus non fruuntur,
futura modò exspectant: quæ quia certa esse
non possunt, conficiuntur & angore, & metu:
maximéque cruciantur, cùm serò sentiunt, fru-
stra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut
opibus, aut gloriæ, nullas enim consequuntur
voluptates, quarum potiendi spe inflammati, 61
multos labores, magnósque susceperant. Ecce
autẽ alij minuti, & angusti, aut omnia semper
desperãtes aut maleuoli, inuidi, difficiles, luci-
fugi, maledici, morosi: alii autẽ etiã amatoriis
D leuitatib. dediti, alii õnia appetẽtes petulãtes,
alii audaces, alii proterui, iidẽ intẽperantes,
& ignaui, numquam in sententia permanen-
tes, quas ob causas in eorum vita nulla est in-
tercapedo molestiæ. Igitur neque stultorum
quisquam beatus. neque sapientum non bea-
tus, multò que hoc meliùs nos, veriúsque quam
Stoici. Illi enim negant bonum quicquã esse,
nisi nescio quam illam vmbram, quod appel-
lant

laut honestum, non tam solido, quàm splen- A
dido nomine: virtutem autem nixam hoc ho-
nesto, nullam requirere voluptatem, atque ad
61 beatè viuendum se ipsa esse contentam. Sed
possunt hæc quadam ratione dici, non modò
non repugnantibus, verùm etiam approbanti-
bus nobis. sic enim ab Epicuro sapiens. bea-
tus semper inducitur, finitas habet cupidita-
tes, negligit mortem: de diis immortalibus si-
ne vllo metu vera sentit: non dubitat, si ita
melius sit, de vita migrare. his rebus instru-
ctus semper in voluptate est. neque enim tem-
pus est vllum quo non plus habeat volupta-
tum, quàm dolorum. nam & præterita gratè
meminit, & præsentibus ita potitur, vt ani-
maduertat, quanta sint ea, quàmque iucunda:
neque pendet ex futuris, sed expectat illa,
fruitur præsentibus: ab iisque vitiis, quæ pau-
lo antè collegi, abest plurimùm: & cùm stul-
torum vitam cum sua comparat, magna affi-
citur voluptate. dolores autem, si qui incur- B
runt, numquam vim tantam habent, vt non
plus habeat sapiẽs, quod gaudeat, quàm quod
62 angatur. Optimè verò Epicurus, quòd exiguã
dicit fortunam interuenire sapienti: maxi-
másque ab eo, & grauissimas res consilio i-
psius, & ratione administrari: nec maiorem
voluptatem ex infinito tempore ætatis perci-
pi posse, quàm ex hoc percipiatur, quod vi-
deamus esse finitum. In dialectica autem ve-
stra nullam vim existimauit esse nec ad me-
lius viuendum, nec ad commodius disseren-
dum. In physicis quidem, cùm plurimùm
possint, ea scientia, & verbarum vis, & natu-
ra orationis, & consequentium, repugnan-
tiumve ratio potest percipi. omnium autem
rerum natura cognita, leuamur superstitione,
liberamur mortis metu, non conturbamur
ignoratione rerum, è qua ipsa horribiles ex-
sistunt sæpe formidines. denique etiam morati
melius erimus, cum didicerimus, quæ natura
desideret. tũ verò, si stabilem scientiam rerum C
tenebimus, seruata illa, quæ quasi delapsa de
cælo ad cognitionẽ omniũ, regula, ad quam o-
mnia iudicia rerum dirigantur, numquam
63 vllius oratione victi sententia desistemus. Nisi
autem rerum natura perspecta erit, nullo mo-
do poterimus sensuum iudicia defendere.
Quidquid porrò animo cernimus, id omne o-
ritur a sensibus. qui si omnes veri erunt, vt E-
picuri ratio docet: tum denique poterit ali-
quid cognosci, & percipi. quos qui tollunt, &
nihil posse percipi dicunt, ii, remotis sensi-
bus, ne id ipsum quidem expedire possunt,
quod differunt. Præterea, sublata cognitione,
& scientia, tollitur omnis ratio & vitæ degen-
dæ, & rerum gerendarum. Sic è physicis & for-
titudo sumitur contra mortis timorem, & cõ-
stantia contra metum religionis & sedatio a-
nimi, omnium rerum occultarum ignoratio-
ne sublata & moderatio, natura cupiditatũ, D
generibúsque earum explicatis, &, vt modò
docui cognitionis regula, & iudicio ab eadem
64 illa constituto, veri à falso distinctio tradi-
tur. Restat locus huic disputationi vel maxi-
me necessarius, de amicitia, quam, si volu-
ptas summum sit bonum, affirmatis nullam o-
mnino fore, de qua Epicurus quidem ita di-
65 cit: OMNIVM RERVM, *quas ad beatè*
viuendum sapientia comparauerit, nihil esse ma-
ius amicitia, nihil vberius, nihil iucundius. ne-
que verò hoc oratione solum, sed multò ma-
gis vita & factis & moribus coprobauit quòd
quàm magnum sit, fictæ veterum fabulæ de-
clarant: in quibus tam multis, támque variis,
ab vltima antiquitate repetitis, tria vix ami-
corum paria reperiuntur, vt ad Orestem per-
uenias, profectus à Theseo. At verò Epicurus
vna in domo, & ea quidem angusta, quàm ma-
gnos, quantaque amoris conspiratione con-
sentienteis tenuit amicorum greges? quod fit
etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redea- 66
mus. de omnib. dici nõ necesse est. Tribus igi-
tur modis video esse à nostris de amicitia dis-
putatum. Alii, cùm eas voluptates, quę ad ami-
cos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam
expetendas quam nostras expeteremus: quo
loco videtur quibusdam stabilitas amicitiæ
vacillare: tuentur tamen eum locum, séque fa-
cilè, vt mihi videtur, expediunt. vt enim vir-
tutes, de quibus antè dictum est, sic amicitiam
negant à voluptate posse discedere. nam cùm
solitudo, & vita sine amicis, insidiarum & me-
tus plena sit, ratio ipsa monet amicitias com-
parare: quibus partis, confirmatur animus, &
à spe pariendarum voluptatum seiungi non
potest. Atque vt odia inuidiæ, despicationes 67
aduersantur voluptatibus: sic amicitiæ, non
modò fautrices fidelissimæ, sed etiam effectri-
ces sunt voluptatum, tam amicis quam sibi,
quibus non solum præsentibus fruuntur, sed
etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri
temporis. Quod quia nullo modo sine amici-
tia firmam & perpetuam iucunditatem vitæ
tenere possumus, neque ipsam amicitiã tue-
ri, nisi æquè amicos, & nosmetipsos diligamus:
idcirco & hoc ipsum efficitur in amicitia, &
amicitia cum voluptate connectitur. nam &
lætamur amicorum lætitia æquè ac nostra, &
pariter dolemus angoribus. Quocirca eodem 68
modo sapiens erit affectus erga amicum, quo
in se ipsum: quósque labores propter suam
voluptatem susceperit, eosdem suscipiet pro-
pter amici voluptatem: quæque de virtutibus
dicta sunt, quemadmodum hæ semper volu-
ptatibus inhærent, eadem de amicitia dicen-
da sunt. præclarè enim Epicurus his penè ver-
bis: Eadem, inquit, sententia confirmauit ani-
mum, ne quod aut sempiternum, aut diutur-
num timeret malum: quæ perspexit, in hoc
ipso vitæ spatio, amicitiæ præsidium esse fir-
missimum. Sunt autem quidam Epicurei ti- 69
midiores paulò contra vestra conuicia, sed ta-
men satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam
propter nostram voluptatem expetendam pu-
temus, tota amicitia quasi claudicare videa-
tur. Itaque primos congressus, copulationés-
que consuetudinum, & instituendarum amicitia-
rum fieri propter voluptatem: cùm autem v-
sus progrediens familiaritatem effecerit, tum
amorem efflorescere tantùm, vt, etiamsi nulla
sit vtilitas ex amicitia, tamen ipsi amici pro-
pter se ipsos amentur. etenim si loca, si fana, si
vrbeis, si gymnasia, si campum, si canes, si e-
quos, si ludicra, exercendi, aut venandi con-
suetudine adamare solemus: quanto id in ho-
minum consuetudine facilius fieri poterit, &
iustiùs? Sunt autem qui dicunt fœdus quoddã 70
esse sapientum vt ne minùs amicos quidem,
quàm seipsos diligant, quod & fieri posse in-

telligin*, & ſępe id fieri videmus, & perſpicuũ A eſt nihil ad iucundè viuendum reperiri poſſe, quod coniunctione tali ſit aptius. Quibus ex omnibus iudicari poteſt non modò non impediri rationem amicitiæ, ſi ſummum bonum in voluptate ponatur, ſed ſine hoc institutionem amicitiæ omnino non poſſe reperiri.
71 Quapropter ſi ea, quæ dixi, ſole ipſo illuſtriora, & clariora ſunt: ſi omnia dixi hauſta è fonte naturæ: ſi tota oratio noſtra omnem ſibi fidem ſenſibus confirmat, id eſt, incorruptis, atque integris teſtibus: ſi infantes, pueri, ſi mutæ etiam beſtiæ penè loquuntur, magiſtra, ac duce natura, nihil eſſe proſperum, niſi voluptatem, nihil aſperum, niſi dolorem, de quibus neque depravatè iudicant, neque corruptè, nónne ei maximam gratiam habere debemus, qui exaudita quaſi voce naturæ, ſic eam firmè, grauitérque comprehenderit, vt omneis bene ſanos in viam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quòd tibi pa- B rum videtur eruditus ea cauſa eſt, quòd nul- 72 lam eruditionem eſſe duxit, niſi quæ beatę vitæ diſciplinam iuuaret. An ille tempus aut in poetis euoluendis, vt ego & Triarius, te hortatore, fecimus, & conſumeret? in quibus nulla ſolida vtilitas, omniſque puerilis delectatio: aut ſe, vt Plato, in muſicis, geometria, numeris, aſtris contereret? quæ & a falſis initiis profecta, vera eſſe non poſſunt: & ſi eſſent vera, nihil afferrent, quo iucundius, id eſt, quo meliùs viueremus. eas ergo arteis perſequeretur, viuendi artem tantam, tamque operoſam, & perinde fructuoſam relinqueret? Non ergo Epicurus, ineruditus, ſed ii indocti, qui quæ pueros non didiciſſe turpe eſt, ea putent vſque ad ſenectutem eſſe diſcenda. Quæ cùm dixiſſet explicaui inquit ſententiam meam, & eo quidem conſilio, tuum iudicium vt cognoſcerem. quæ mihi facultas, vt id meo arbitratu facerem ante hoc tempus numquam eſt data.

M. TVLLII CICERONIS
DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM
Liber II.

1 HIC cùm vterque me in- C tueretur, ſeſéque ad audiendum ſignificarent paratos: primùm, inquam, deprecor, ne me, tanquam Philoſophum, putetis ſcholam vobis aliquam explicaturum, quod ne in ipſis quidem Philoſophis magnopere vnquã probaui. quando enim Socrates, qui parens Philoſophiæ iure dici poteſt, quidquam tale fecit eorum erat iſte mos, qui tum ſophiſtæ nominabantur: quorum è numero primus eſt auſus. Leontinus Georgius in conuentu poſcere, quæſtionem id eſt, iubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium: dicerem impudens, niſi hoc inſtitutum poſtea transla-
2 tum ad Philoſophos noſtros eſſet. Sed & illum, quem nominaui, & ceteros ſophiſtas, vt è Platone intelligi poteſt luſos videmus à Socrate. is enim percontando, atque interro- D gando elicere ſolebat eorum opiniones, quibuſcum diſſerebat, vt ad ea, quæ ii reſpondiſſent, ſi quid videretur, diceret. qui mos cùm à poſteribus non eſſet retentus, Acceſilas eum reuocauit, inſtituitque, at iis qui ſe audire vellent, non de ſe quærerent, ſed ipſi dicerent, quid ſentirent. quod cùm dixiſſem ille contra. ſed qui audiebant, quoad poterat, defendebant ſententiam ſuam. Apud ceteros autem Philoſophos, qui quæſiuit aliquid tacet, quod quidē iam ſit etiam in Academia. Vbi enim is, qui audire vult, ita dixit, Voluptas mihi videtur eſſe ſummum bonum perpetua oratione contra diſputatur: vt facile intelligi poſſit, eos, qui aliquid ſibi videri dicant, non ipſos in ea ſententia eſſe, ſed 3 audire velle contraria. Nos commodius agimus, non enim ſolùm Torquatus dixit, quid ſentiret, ſed etiam cur: ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus ſum eius oratione perpetua, tamen commodiùs, cùm in rebus ſingulis inſiſtas, & intelligas, quid quiſque concedat, quid abnuat, ex rebus conceſſis concludi quid velis, & ad exitum perueniri cùm enim fertur, quaſi torrens, oratio, quamquam multa cuiuſque modi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nuſquam orationem rapidam coerceas, omnis autem in quærendo, quæ via quadam & ratione habetur, oratio præſcribere primùm debet, vt quibuſdam in formulis, ea res agatur, vt in- 4 ter quos diſſeritur, conueniat, quid ſit id, de quo diſſeratur. Hoc poſitum in Phædro à Platone probauit Epicurus: ſenſitque, in omni diſputatione id fieri oportere. ſed quod proximum fuit, non vidit. negat enim definiri rem placere, ſine qua fieri interdum non poteſt, vt inter eos, qui ambigunt, conueniat, quid ſit id, de quo agatur: velut in hoc ipſo, de quo nunc diſputamus. quærimus enim finem bonorum, poſſumuſne ſcire, hoc quale ſit, niſi contulerimus inter nos, cùm finem bonorum dixerimus; quid finis, quid etiam ipſum

5 ipsum bonum? Atqui hæc patefactio quasi rerum opertarum, cùm quid, quidque sit, aperitur. definitio est, qua tu etiam imprudens vtebare nonnunquam. nam hunc ipsum siue finem, siue extremum, siue vltimum definiebas, id esse, quò omnia quæ rectè fierent, referrentur, neque id ipsum vsquam referretur. Præclarè hoc quidem. Bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses, aut, quod esset natura appetendum: aut, quod prodesset, aut, quod iuuaret: aut quòd liberet. A Modò idem, nisi molestum est, quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cùm vis, velim definires, quid sit voluptas, de quo
6 omnis hæc quæstio est. QVASI quis, inquit, sit, qui, quid sit voluptas nesciat, aut qui, quo magis id intelligat definitionem aliquam desideret. ME ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & satis firmè conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico, ipsum Epicurum nescire, & in eo nutare, B eumque, qui crebrò dicat, diligenter oportere exprimi, quæ vis subiecta sit vocibus, non intelligere interdum, quid sonet hæc vox voluptatis, id est, quæ res huic voci subiiciatur. TVNC ille ridens, hoc verò inquit, optimum, vt is, qui finem rerum expetendarum, voluptatem esse dicat, id extremum, id vltimum bonorum: id ipsum, quid sit, quale sit, nesciat. ATQVI, inquam, aut Epicurus, quid sit voluptas, aut omnes mortales, qui vbique sunt, nesciunt. QVONAM, inquit, modo? QVIA voluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens, mouetur, & iucunditate quadam perfunditur. QVID ergo, inquit, istam voluptatē Epicurus ignorat? NON semper, inquam nam interdum nimis etiam nouit quippe qui testificetur, ne intelligere quidem se posse vbi sit, aut quid sit vllum bonum, præter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscœna C voluptate capiatur. An hæc ab eo non dicuntur? QVASI me pudeat, inquit, istorum, aut non possim, quemadmodum ea dicantur, ostendere. EGO verò non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quod te pudeat sapienti assentiri, qui se vnus, quod sciā, sapientem profiteri sit ausus. nam Metrodorum non putant ipsum professum: sed, cùm appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. Septem autem illi, non suo, sed populorum omnium suffragio nomi-
7 nati sunt. Verùm hoc loco sumo, verbis his eandem certè vim voluptatis Epicurum nosse, quam ceteros. omnes enim iucundum motum, quo sensus hilarentur, Græcè ἡδονὴν Latinè voluptatem vocant. QVID est igitur, inquit, quod requiras? DICAM, inquam & quidem discendi causa magis quam quo te, aut Epicurum reprehensum velim. EGO quoque, inquit, didicerim libentius, D si quid attuleris, quàm te reprehenderim. TENESNE igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonum, quò putet omnia referri oportere? TENEO inquit, finem illi videri, nihil dolere. Quid? idem iste de voluptate quid sentit? Negat esse eam, inquit, propter seipsam expetendam. Aliud igitur esse censet gaudere,

A aliud non dolere. Et quidem, inquit vehementer errat. nam, vt paulò antè docui, augēdæ voluptatis finis est, doloris omnis amotio. TVM non dolere, inquam, istum quam vim habeat, postea videro: aliam verò vim voluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. ATQVI reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest verius. ESTNE quæso, inquam, sitienti in bibendo voluptas? QVIS istud, inquit, posset negare? EADEM ne, inquam, quæ restincta siti? IMMO alio genere. nam restincta sitis, stabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipsius restinctionis, in motu est. CVR igitur, inquam, res tam dissimileis eodē nomine appellas? QVID paulò antè, inquit, 10
dixerim, nónne meministi, cùm omnis dolor detractus esset, variari non augere voluptatem? MEMINI verò, inquam, sed tu B istud dixisti bene Latinè parum planè, varietas enim Latinum verbum est, idque propriè quidem in disparibus coloribus dicitur. sed transfertur in multa disparia. varium poema, varia oratio, varii mores, varia fortuna, voluptas varia etiam dici solet, cùm percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiliter efficientibus voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, vt, etiam non dicente te, intelligo. ista varietas quæ sit, non satis perspicio, quòd ais, cùm dolore careamus tum in summa voluptate nos esse: cum autem vescamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem quæ faciat varietatem voluptatum, sed non augeri illam non dolendi voluptatem, quam cur voluptatem appelles, nescio. AN potest, 11
inquit, ille, quidquam esse suauius, quàm nihil dolere? IMMO sit sanè nihil melius inquam, nondum enim id quæro, num propterea idem voluptas est, quod, vt ita dicam, C indolentia. PLANE idem, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla maior potest. QVID dubitas igitur, inquam, summo bono à te ita constituto, vt id totum in non dolendo sit, id tenere vnum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est, tanquam meretricē in matronarum cœtum, sic voluptatem in virtutem concilium adducere? Sed fortè dicitis, inuidiosum nomen est, & infamiæ subiectum. Itaque hoc frequenter dici solet à vobis non 12
intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatum. Quod quidem mihi siquando dictum est: est autem dictum non parum sæpe: etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasci. egóne non intelligo quid sit ἡδονὴ Græcè, Latinè voluptas? vtram tandem linguam nescio? deinde, qui fit, vt ego nesciam, sciant omnes quicunque Epicurei esse voluerunt? quod vestri quidem vel optimè disputant, nihil opus esse eum, qui Phi- D losophus futurus sit, scire literas. Itaque, vt maiores nostri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, vt dictator esset: sic vos de Pelasgis omnibus colligitis bonos illos quidem viros, sed certè non pereruditos. Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? Vt scias me intelligere, primum idē 13
esse voluptatē dico, quod ille ἡδονὴν & quidē sæpe quærimus verbum Latinum per Græco-

& quod idem valeat: hic nihil fuit, quòd quæreremus, nullum inueniri potest, quod magis idé declaret Latinè quod Grecè, quàm declarat voluptas. huic verbo omnes, qui vbique sunt, qui Latinè sciunt, duas res subiiciunt, lætitiam in animo, commotionem suauem iucunditatis in corpore. nam & ille apud Trabeam voluptatem animi nimiam, lætitiam dicit eandem, quam ille Cæcilianus, qui omnibus lætitiis lætum esse se narrat. sed hoc interest, quòd voluptas dicitur etiam in animo vitiosa res, vt Stoici putant: qui eam sic definiunt. *Sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui*: non dicitur lætitia, nec
14 gaudium in corpore. in eo autem voluptas, omnium Latinè loquentium more, ponitur, cùm percipitur ea, quæ sensum aliquem moueat iucunditas. hanc quoque iucunditaté, si vis, transfer in animum: iuuare enim in vtroque dicitur, ex eóque iucundum: modò intelligas, inter illum, qui dicat,

Tanta lætitia auctus sum, vt nihil constet:

& eum, qui,

Nunc demum mihi animus ardet.

quorum alter lætitia gestiat, alter dolore crucietur, esse illum medium,

Quamquam hæc inter nos nuper notitia admodum est.

qui nec lætetur, nec angatur: itémque inter eum, qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur summis doloribus, esse eum, qui vtroque careat, satísne igitur videor vim verborum tenere: an sum etiam nunc vel Græcè loqui, vel Latinè docendus & tamen vide, ne, si ego non intelligam,
15 quid Epicurus loquatur, cum Græcè, vt videor luculenter sciam, sit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, vt nó intelligatur, quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de industria facias, vt Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur: quia de natura nimis obscurè memorauit: aut cùm rerum obscuritas, non verborum facit, vt non intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, vt opinor, nec non vult, si possit, planè & apertè loqui: nec de re obscura, vt physici, aut artificiosa, vt mathematici, sed de illustri & facili, etiam in vulgus peruulgata, loquitur quamquam non negatis non intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat, e quo efficitur, non vt nos intelligamus, quæ via sit istius verbi, sed vt ille suo more loquatur, nostrum negligat. si enim idem dicat,
16 quod Hieronymus qui censet summum bonum esse, sine vlla molestia viuere, cur malût dicere voluptatem, quam vacuitatem doloris, vt ille facit qui quid dicat, intelligitur? Sin autem voluptatem putat: dicat adiungendam ad illam, quæ in motu sit (sic enim appellant hanc dulcem, in motu, illá nihil dolentis in stabilitate (quid tendit cùm efficere non possit, cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est, qui suam naturam sensúmque perspexerunt, vacuitas doloris, & voluptas idem esse videatur? hoc est vim afferre, Torquate, sensibus, extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est, qui non videat, hæc esse in natura rerum tria? vnum, cum in voluptate sumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc quidem, in

A quo nunc sumus. credo quidem vos nec in dolore, nec in voluptate esse, cum in volu-
17 ptate sit. qui epuletur: in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc, tantam multitudinem hominum interiectam non vides, nec lætantium, nec dolentium? Non prorsus, inquit, omneisque qui sine dolore sint, in voluptate, & ea quidem summa esse dico. Ergo in eadé voluptate eum, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens, & eum, qui illud sitiens bibat? Tum ille, finem, inquit, interrogandi, si videtur: quod quidem ego à principio ita me malle dixeram, hoc ipsum prouidens, dialecticas captiones. Rhetoricè igitur, inquam, non mauis, quàm dialecticè disputare? Quasi vero inquit, perpetua oratio, rhetorum solum, non etiam Philosophorum sit. Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem vim loquendi vt iam antè Aristoteles, in duas tribuam esse parteis dicere: rhetoricam palmæ: dialecticam
B pugno similem esse dicebat, quòd latius loquerentur rhetores, dialectici autem cópressiùs. Obsequar igitur voluntati tuę: dicámque, si potero, rhetoricè, sed hac rhetorica Philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est cum populariter loquamur, esse in- 18
terdum paulò hebetiorem. Sed dum dialecticam. Torquate, contemnit Epicurus, quæ vna continet omnem & perspiciendi, quid in quaque re sit, scientiam, & iudicandi, quale quidque sit, ac ratione & via disputandi. ruit in dicendo, vt mihi quidem videtur, nec ea, quæ docet, vult illa arte distinguit: vt hæc ipsa, quæ modo loquebamur. Summum à vobis bonum voluptas dicitur. aperiendum est igitur, quid sit voluptas (aliter enim explicari, quod quæritur, non potest) quam si explicauisset, non tam hæsitaret. aut enim, eam voluptatem tueretur, quam Aristippus, id est, qua sensus dulciter, ac iucundè mouetur: quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent volu-
C ptatem: aut, si magis placeret suo more loqui, quam vt

Omnes Danai, aut Mycenenses Attica pubes,

reliquique Græci, qui hoc Anapæsto citantur, hoc non dolere solum voluptatis nomine ap- 19
pellaret, illud Aristippeum contemneret: aut si vtrumque probaret, aut probat, coniungeret doloris vacuitatem cum voluptate, & duobus vltimis vteretur. multi enim, & magni Philosophi hæc vltima bonorú iuncta fecerunt, vt Aristoteles, qui virtutis vsum cú vitæ perfectæ prosperitate coniunxit. Calliphon adiunxit ad honestatem voluptatem. Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitaté doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, coniunxisset cum Aristippi vetere sententia. illi enim inter se dissentiunt: propterea singulis finibus vtuntur: &, cùm vterque Græce egregie loquatur: nec Aristippus, qui voluptatem summum
D bonum dicit, in voluptate ponit non dolere; neque Hieronymus qui summum bonum statuit non dolere, voluptatis nomine vnquam vtitur, pro illa indolentia, quippe qui ne in 20
expetendis quidem rebus numeret voluptatem. Duæ sunt enim res quoque, vt tu verba solum putes. vnum est, sine dolore esse: alterum, cum voluptate. vos ex his tam dissimilibus rebus non modo nomen vnum: (nam id facilius

facillimis pateret; sed etiam rem vnam ex duabus facere conamini. quod fieri nullo modo potest. Hic, qui vtramque probat, ambobus debuit vti, sicut facit re, neque tamen diuidit verbis. cùm enim ipsam eam voluptatem, quã eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se vllum bonum seiunctum ab illo Aristippeo genere voluptatis: atque ibi hoc dicit, vbi omnis eius est oratio de summo bono. In alio vero libro, vbi breuiter comprehensis grauissimis sententiis, quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur, scribit his verbis, quæ nota tibi profectò Torquate sunt. quis enim vestrum non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, id est, maximè ratas? quia grauissimæ sint ad beatè viuendum, breuiter enuntiatæ sententiæ. animaduertite igitur, rectène hanc sententiam interpreter. Si ea, quæ sunt luxuriosis efficientia voluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentque qui essent fines cupiditatum: nihil haberem, quod reprehenderem, cùm vndique complerentur voluptatibus, nec haberent vlla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id est, aut malum. Hoc loco se tenere Triarius non potuit. Obsecro, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? quod, mihi quidem visus est, cùm sciret, velle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, sanéque fidenter, istis quidem ipsis verbis, inquit, sed quid sentiat, non videtis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur, nunquam intelligam, quid sentiat: sed planè dicit, quod intelligit: idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint dici absurdè: similiter, & si dicat non reprehendendos parricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem: & tamen quid attinet luxuriosis vllam exceptionem dare, aut fingere aliquos, qui, cùm luxuriosè viuerent, à summo Philosopho non reprehenderentur eo nomine duntaxat, cetera cauerent. Sed tamen nonne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam causam, quod ita viuerent, vt persequerentur cuiuscemodi voluptates: cùm esset præsertim, vt ais tu, summa voluptas nihil dolere? Atqui reperiemus asotos primum ita non religiosos, vt edant de patella, deinde ita mortem non timentes, vt illud in ore habeant ex Hymnide,

Mihi sex menses satis sunt vitæ, septimum Orco spondeo.

Iam doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam de narthecio promant: si grauis, breuis: si longus, leuis. vnum nescio, quomodo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. Quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere non reprehenderem asotos, si non essent asoti. isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic homo seuerus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. & hercule, Torquate, vt verum loquamur, si voluptas summum bonum est, rectissimè non putat. nolim enim mihi fingere asotos, vt soletis, qui in mensam vomant, & qui de conuiuiis auferantur crudique postridie se rursus ingurgitent; qui solem, vt aiunt, nec occidentem vnquam viderint, nec orientem: qui, consumtis patrimoniis egeant. nemo nostrum istius generis asotos iucundè putat viuere. mundos, eleganteis, optimis cocis pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitanteis cruditatem, quibus vinum diffusum è pleno sit œnophoro, vt ait Lucilius? cui nihil dempsit ius, & sacculos abstulerit: adhibenteis ludos & quæ sequuntur, illa, quibus detractis, clamat Epicurus se nescire, quid sit bonũ. adsint etiam formosi pueri, qui ministrent. resplendeat his vestis, argentum, odrilitium, locus ipse, ædificium. Hos ego asotos bene quidem 24
viuere, at beatè nunquam dixerim. ex quo efficitur, non vt voluptas ne sit voluptas, sed vt voluptas non sit summum bonum nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panætium audierat Lælius eò dictus est sapiens, quòd non intelligeret, quid suauissimum esset: (nec enim sequitur, vt, cui cor sapiat, ei non sapiat palatus) sed quia parui id duceret.

O Lapathe, ut iactare necesse est cognitus cuiuis
In quo Lælius clamores, sophos ille solebat
Edere compellans gumias ex ordine nostros
Lælius præclarè, & rectè sophos illudque verè
O Publi, ô gurges, Galloni: es homo miser,
inquit:
Cœnasti in vita nunquam bene, cum omnia in ista
Consumis squilla, atque acipensere cum decumano.

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cenare, qui omnia ponat in voluptate: & tamen non negat libenter vnquam cenasse Gallonium: (mentiretur enim) sed bene. Ita grauiter, & seuere voluptatem secernit à bono. ex quo illud efficitur, qui benè cenent omneis libenter cenare; qui libenter, non continuò bene. semper Lælius bene. Quid bene? dicet Lucilius, cocto, condito. sed 25
cedo caput cenæ, sermone bono. quid ex eo? si quæris, libenter. veniebat enim ad cenam, vt animo quieto satiaret desideria naturæ. rectè ergo is negat vnquam bene cenasse Gallonium, rectè miserum: cùm præsertim in eo omne studium consumeret. quem libenter cenasse nemo negat. Cur igitur non bene? quia quod bene, id rectè, frugaliter, honestè: ille porrò malè, prauè, nequiter, turpiter cenabat. Non igitur, nec lapathi suauitatem acipenseri Galloni, Lælius anteponebat, sed suauitatem ipsam negligebat. quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret. Semouenda est igitur voluptas, non solùm vt recta sequamini, sed etiam vt loqui deceat frugaliter. Possumúsne igitur in vita summum 26
bonum dicere, cùm id ne in cena quidem posse videmur? Quo modo autem Philosophus loquitur tria genera cupiditatum: naturaleis, & necessarias: naturaleis, non necessarias: nec naturaleis, nec necessarias? primùm diuisit ineleganter. duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc est non diuidere, sed frangere rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturaleis, & inaneis: naturalium quoque item duo, necessarias, & non necessarias: confecta res esset. vitiosum est enim in diuidendo partem in genere numerare. Sed hoc sanè 27
concedamus. contemnit enim disserendi elegantiam: confusè loquitur. gerendus est

mos, modò rectè sentiat. & quidem illud
ipsum non nimiùm probo: & tamen patior,
Philosophum loqui de cupiditatibus finien-
dis. An potest cupiditas finiri? tollenda est,
atque extrahenda radicitus. quis est enim, in
quo sit cupiditas, quin rectè cupidus dici pos-
sit? Ergo & auarus erit, sed finitè: & adul-
ter, verùm habebit modum, & luxuriosus
eodem modo. Qualis ista Philosophia est, quæ
non interitum afferat prauitati, sed sit con-
tenta mediocritate vitiorum? quamquam in
hac diuisione rem ipsam prorsus probo: ele-
gantiam desidero. Appellet hæc desideria na-
turæ, cupiditatis nomen seruet aliò, vt, cùm
de auaritia, cùm de intemperantia, cùm de
maximis vitiis loquetur, eam tanquam capi-
28 tis accuset. Sed hæc quidem liberiùs ab eo
dicuntur, & sæpius. quod equidem non repre-
hendo. est enim tanti Philosophi, támque
nobilis, audacter sua decreta defendere. sed
tamen ex eo, quod eam voluptatem, quam
omnes gentes hoc nomine appellant, vide-
tur amplexari sæpe vehementiùs, in magnis
interdum versatur angustiis, vt, hominum
conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod
voluptatis causa non videatur esse facturus
deinde, vbi erubuit (vis enim est permagna
naturæ) confugit illuc, vt neget accidere
quidquam posse ad voluptatem nihil dolen-
tis. Ast iste non dolendi status non vocatur
voluptas. Non laboro, inquit, de nomine.
Quid, quòd res alia tota est? Reperiam mul-
tos, vel innumerabileis potiùs, non tam cu-
riosos, nec tam molestos, quàm vos estis, qui-
bus, quidquid velim, facilè persuadeam.
29 Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere,
voluptas sit summa, non esse in voluptate,
dolor sit maximus? cur id non ita fit? Quia
dolori non voluptas contraria est, sed doloris
priuatio. Hoc verò non videre, maximo
argumento esse voluptatem vllã: qua sublata,
neget se intelligere omnino, quid sit bonum.
eam autem ita persequitur, quæ palato per-
cipiatur, quæ auribus. cetera addit, quæ si
appelles, honos præfandus sit. hoc igitur,
quod solum bonum seuerus, & grauis Philo-
sophus nouit, idem non videt ne experten-
dum quidem esse quòd eam voluptatem hoc
eodem auctore non desideremus, cùm dolo-
re careamus. quamquam hæc sunt contraria.
30 Hic si definire, vel diuidere didicisset, si lo-
quendi vim, si denique consuetudinem ver-
borum teneret. nunquam in tantas salebras
incidisset. nunc vides quid faciat. quam ne-
mo vnquam voluptatem appellat, & hanc in
motu voluptatem, quæ duo sunt, vnum facit.
sic enim has suaueis, & quasi dulceis volu-
ptates appellat. interdum ita extenuat, vt M.
Curium putes loqui: interdum ita laudat, vt
quid præterea sit bonum, neget se posse ne su-
spicari quidem. quæ iam oratio non à Phi-
losopho aliquo, sed à censore opprimenda
est. non est enim vitium solùm in oratione,
sed etiam in moribus. luxuriam non repre-
hendit modò sit vacua infinita cupiditate, &
31 timore. Hoc loco discipulos quærere vide-
tur, vt qui asoti esse velint. Philosophi an-
tè fiant. A primo, vt opinor animantium or-
tu petitur origo summi boni. Simul atque
natum animal est, gaudet voluptate, & eam

A appetit, vt bonum aspernatur dolorem, vt
malum. de malis autem, & bonis, ab iis a-
nimalibus, quæ nondum deprauata sint, ait
optimè iudicari. Hæc & tu ita posuisti, &
verba vestra sunt. Quàm multa vitiosa? sum-
mum enim bonum, & malum vagiens puer v-
tra voluptate diiudicabit, stante, an mouen-
te? quoniam si diis placet, ab Epicuro lo-
qui discimus. si stante, hoc natura videlicet
vult, saluam esse se, quod concedimus: si mo-
uente, quod tamen dicitis, nulla turpis vo-
luptas erit, quæ prætermittenda sit. & simul
non proficiscitur animal illud modò natum, 32
à summa voluptate: quæ est à te posita in non
dolendo. nec tamen argumentum hoc Epi-
curus à paruis petiuit, aut etiam à bestiis, quæ
putat esse specula naturæ: vt diceret, ab his,
duce natura, hanc voluptatem expeti nihil
dolendi. neque enim hæc mouere potest ap-
petitum animi: nec illum habet ictum, quo
B pellat animum status hic non dolendi. ita-
que in hoc eodem peccat Hieronymus. At
ille pellit, qui permulcet sensum volupta-
te. Itaque Epicurus semper hoc vtitur, vt
probet, voluptatem natura expeti: quòd ea
voluptas, quæ in motu sit, & paruos ad se 33
alliciat, & bestias, non illa stabilis, in qua
tantum inest nihil dolere. Quid igitur con-
uenit, ab alia voluptate dicere naturam pro-
ficisci, in aliam summum bonum poneret?
Bestiarum verò nullum iudicium puto. quam-
uis enim deprauatæ non sint, prauæ tamen es-
se possunt. Vt bacillum aliud est inflexum, &
incuruatum de industria, aliud ita natum: sic
ferarum natura, non est illa quidem deprauata
ta mala disciplina, sed natura sua. nec verò,
vt voluptatem expetat, natura mouet infan-
tem: sed tantùm vt seipse diligat, vt inte-
grum se, saluúmque velit, omne enim animal,
simul vt ortum est, & seipsum, & omneis par-
C teis suas diligit: duásque res, quæ maximæ
sunt, in primis amplectitur animum, & cor-
pus: deinde vtriusque partes. nam sunt & in a-
nimo præcipua quædam, & in corpore: quæ 34
cùm leuiter agnouit, tunc discernere incipit,
vt ea, quæ prima data sunt natura, appetat,
aspernetúrque contraria. in his primis natu-
ralibus voluptas insit, necne, magna quæstio
est. nihil verò putare esse, præter volupta-
tem, non membra, non sensus, non ingenii
motum, non integritatem corporis, non va-
letudinem, summæ mihi videtur inscitiæ. At-
que ab isto capite fluere necesse est omnem
rationem bonorum, & malorum. Polemoni,
etiam ante Aristoteli, ea prima visa sunt, quæ
paulò antè dixi. Ergo nata est sententia ve-
terum Academicorum, & Peripateticorum,
vt finem bonorum dicerent, secundum natu-
ram viuere, id est, virtute adhibita, frui pri-
mis à natura datis. Callipho ad virtutem ni-
D hil adiunxit, nisi voluptatem: Diodorus nisi
vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi,
consequentes sunt fines bonorum. Aristippo
simplex voluptas: Stoicis, consentire naturæ,
quod esse volunt è virtute, id est, honestè vi-
uere: quod ita interpretantur, viuere cum in-
telligentia earum rerum, quæ natura euenie- 35
rent, eligente ea, quæ essent secundum natu-
ram, reiicientéque contraria. Ita tres sunt
fines expertes honestatis, vnus Aristippi, vel
Epicuri

Epicuri: alter Hieronymi: Carneadis tertius: A
tres, in quibus honestas cum aliqua accessio-
ne, Polemonis, Calliphonis, Diodori. vna
simplex, cuius Zeno auctor, posita in deco-
re tota, id est, in honestate. nam Pyrrho, Ari-
sto, Herillus, iam diu abiecti. reliqui sibi con-
stiterunt, vt extrema cum initiis conueni-
rent, vt Aristippo, voluptas: Hieronymo,
doloris vacuitas, Carneadi, frui principiis
naturalibus, esset extremum. Epicurus autem
cum in prima commendatione voluptatem
dixisset: si eam, quam Aristippus, idem tene-
re debuit vltimum bonorum, quod ille: sin
eam, quam Hieronymus, fecisset idem, vt vo-
36 luptatem illam Aristippi in prima commen-
datione poneret. nam, quod ait, sensibus ipsis
iudicari, voluptatem, bonum esse: dolorem,
malum, plus tribuit sensibus, quàm nobis le-
ges permittunt. Priuatarum litium iudices su-
mus. nihil enim possumus iudicare, nisi quod
est nostri iudicij. In quo frustra iudices so- B
lent, cùm sententiam pronuntiant, addere, SI
QVID MEI IVDICII EST. si
enim non fuit eorum iudicij, nihilo magis,
hoc non addito, illud est iudicatum, quod
iudicat sensus: dulce, amarum: lene, aspe-
rum: propè, longè: stare, mouere; quadratum,
37 rotundum. Quàm igitur pronuntiabit sen-
tentiam ratio? Adhibita primùm diuinarum,
humanarúmque rerum scientia, quæ potest
appellari ritè sapientias deinde adiunctis vir-
tutibus, quas ratio rerum omnium dominas,
tu voluptatum satellites, & ministras esse vo-
luisti: quarum adeò omnium sententia pro-
nuntiabit primùm de voluptate, nihil esse ei
loci, non modò vt sola ponatur in summi
boni sede, quam quærimus, sed ne illo qui-
38 dem modo vt ad honestatem applicetur. de
vacuitate doloris eadem sententia est. reiici-
etur etiam Carneades: nec illa de summo bo-
no ratio aut voluptatis, non dolendive parti- C
ceps, aut honestatis expers probabitur. ita
relinquet duas, de quibus etiam atque etiam
consideret. aut enim statuet, nihil esse bo-
num, nihil honestum: nihil malum, nisi tur-
pe: cetera aut omnino nihil habere momen-
ti, aut tantum, vt nec expetenda, nec fu-
gienda, sed eligenda modò, aut reiicienda
sint: aut anteponet eam, quam cùm honesta-
te ornatissimam, tum etiam ipsis initiis na-
turæ, & totius perfectione vitæ locupletatam
videbit. quod eò liquidiùs faciet, si perspexe-
rit rerum inter eas, verborúmne sit contro-
39 uersia. Huius ego nunc auctoritatem sequens,
idem faciam. quantum enim potero, mi-
nuam contentiones: omneisque simpliceis
sententias eorum, in quibus nulla est virtu-
tis adiunctio, omnino à Philosophia semo-
uendas putabo: primùm Aristippi, Cyrenai-
corúmque omnium: quos non est veritum, in
ea voluptate, quæ maxima dulcedine sensum
moueret, summum bonum ponere, contem- D
nenteis istam vacuitatem doloris. hi non vi-
40 derunt, vt ad cursum, equum: ad arandum, bo-
uem: ad indagandum, canem: sic hominem ad
duas res, vt ait Aristoteles, intelligendum &
agendum esse natum, quasi mortalem Deum:
contráque, vt tardam aliquam, & languidam
pecudem, ad pastum & ad procreandi volu-
ptatē hi hoc diuinū animal ortum esse volue-
runt. quo nihil mihi videtur esse absurdius.
Atque hæc contra Aristippum, qui eam volu-
ptatem non modò summam, sed solam etiam 41
dicit: quam omnes, vnam appellamus volu-
ptatem. aliter autem vobis placet sed ille, vt
dixi, vitiosè. nec enim figura corporis, nec
ratio excellens ingenij humani significat, ad
hanc vnam rem natum hominem vt frueré-
tur voluptatibus. Nec verò audiendus Hiero-
nymus: cui summum bonum est idem, quod
vos interdum, vel potiùs nimiùm sæpe dici-
tis, nihil dolere. nō enim, si malum dolor est,
carere eo malo satis est ad bene viuēdum. hoc
dixerit potiùs Ennius,

Nimium boni est, cui nihil est mali,

Nos beatam vitam non depulsione mali, sed
adeptione boni iudicemus: nec eam cessan-
do, siue gaudendo, vt Aristippus; siue non do-
lendo, vt hic: sed agendo aliquid, conside-
randóve quæramus. Quæ possunt eadem con- 42
tra Carneadium illud summum bonum dici.
quod is non tam, vt probaret, protulit: quàm
vt Stoicis, quibuscum bellum gerebat oppo-
neret. Id autem eiusmodi est, vt additum ad
virtutem, auctoritatem videatur habiturum,
& expleturum cumulatè vitam beatam: de
quo omnis hæc quæstio est: nam qui ad vir-
tutem adiungunt vel voluptatem, quam vnam
virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris,
quæ etiam si malo caret, tamen non est sum-
mum bonum: accessione vtuntur non ita pro-
babili: nec tamen, cur id tam parcè, támque
restrictè faciant, intelligo. quasi enim emen-
dum eis sit, quod addant ad virtutem, pri-
mùm vilissimas res addunt: deinde singulas
potiùs quàm omnia, quæ prima natura ap-
probauisset, ea cum voluptate coniungerent
quæ cùm Aristoni, & Pyrrhoni omnino visa 43
sunt pro nihilo, vt inter optimè valere, &
grauissimè ægrotare, nihil prorsus dicerent
interesse: rectè iam pridem contra eos desi-
tum est disputari: dum enim in vna virtute
sic omnia esse voluerunt, vt eam rerum sele-
ctione expoliarent. nec ei quidquam, aut vn-
de oriretur, darent, aut vbi niteretur: vir-
tutem ipsam, quam amplexabantur, sustu-
lerunt. Herillus autem ad scientiam omnia
reuocans, vnum quoddam bonum vidit: sed
nec optimum, nec quo vita gubernari pos-
sit. Itaque hic ipse iam pridem est reiectus.
post enim Chrysippum non sanè est disputa-
tum. Restatis igitur vos. nam cum Academi-
cis incerta luctatio est: qui nihil affirmant,
& quasi desperata cognitione certi, id sequi
volunt, quodcunque verisimile videatur. Cum 44
Epicuro autem hoc est, plus negotii, quod
ex duplici genere voluptatis coniunctus est:
quódque & ipse, & amici eius, & multi po-
stea, defensores eius sententiæ fuerunt: & ne-
scio quo modo, is, qui auctoritatem mini-
mam habet, maximam vim populus cum il-
lis facit. quos nisi arguimus, omnis virtus,
omne decus, omnis vera laus deserenda est.
Ita ceterorum sententiis semotis, relinqui-
tur non mihi cum Torquato, sed virtuti
cum voluptate certatio. quam quidem cer-
tationem homo & acutus, & diligens Chry-
sippus, non contemnit: totúmque discrimen
summi boni in eadem comparatione positum
putat. ego autem existimo. si honestū aliquid

ostendero, quod sit ipsum vi sua propterque A
se expetendum iacere vestra omnia. itaque eo,
quale sit, breuiter vt tempus postulat, consti-
tuto, accedam ad omnia tua Torquate: vbi si
45 me memoria forte defecerit, tuum est vt sug-
geras. Honestum igitur id intelligimus,
quod tale est, vt, detracta omni vtilitate, sine
vllis præmiis, fructibúsque, per se ipsum pos-
sit iure laudari. quod quale sit, non tam defi-
nitione, qua sum vsus, intelligi potest (quam-
quam aliquantulū potest) quàm communi
omnium iudicio, & optimi cuiusque studiis,
atque factis: qui permulta ob eam vnam cau-
sam faciunt, quia decet, quia rectum, quia ho-
nestum est, etsi nullum consecuturum emolu-
mentum vident. homines enim, etsi multis a-
liis, tamen hoc vno à bestiis plurimum diffe-
runt, quòd rationem habeant à natura, men-
témque datam & acrem, & vigentem, celer-
riméque multa simul agitantem, &, vt ita
dicam, sagacem: quæ & causas rerum, & con-
secutiones videat, & similitudines transfe-
rat, & disiuncta coniungat, & cum præsenti- B
bus futura copulet, omnémque complectatur
vitæ consequentis statum. eadémque ratio
facit hominem hominum appetentem, cúm-
que his natura, & sermone, & vsu congruen-
tem, vt profectus à caritate domesticorum,
ac suorum, currat longiùs, & se implicet
primùm ciuium, deinde omnium mortalium
societate: atque, vt ad Architam scripsit Pla-
to, non sibi se soli natum meminerit, sed pa-
triæ, sed suis, vt perexigua pars ipsi relinqua-
46 tur. Et quoniam eadem natura cupiditatem
ingenuit homini veri inueniendi, quod fa-
cillimè apparet, cùm vacui curis, etiam
quid in cælo fiat, scire auemus: his initiis
inducti omnia vera diligimus, id est, fidelia,
simplicia, constantia: tum vana, falsa, fal-
lentia odimus, vt fraudem, periurium, mali-
tiam, iniuriam, eadem ratio habet in se quid- C
dam amplum, atque magnificum, ad imperan-
dum magis, quàm ad parendum accommoda-
tum: omnia humana non tolerabilia solùm,
sed etiam leuia ducens: altum quiddam, ex-
celsum, nihil timens, nemini cedens, sem-
47 per inuictum. Atque his tribus generibus
honestorum notatis, quartum sequitur, & in
eadem pulcritudine, & aptum ex illis tribus:
in quo inest ordo, & moderatio. cuius simili-
tudine perspecta in formarum specie, à di-
gnitate transitum est ad honestatem dicto-
rum, atque factorum. nam ex his tribus lau-
dibus, quas antè dixi, & temeritatem refor-
midat, non audet cuiquam aut dicto proter-
uo aut facto nocere: veretúrque quidquam
aut facere, aut loqui, quod parum virile
48 videatur. Habes vndique expletam, & per-
fectam, Torquate, formam honestatis: quæ
tota his quatuor virtutibus, quæ à te quo-
que commemoratæ sunt, continetur. hanc se D
tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam,
aut qualem esse velint qui honestate summum
bonum metiantur, si enim ad honestatem o-
mnia referantur, nec in ea voluptatem di-
cant inesse: ait eos inani voce sonare (his e-
nim ipsis verbis vtitur) neque intelligere,
neque videre, sub hac voce honestatis quæ sit
subiicienda sententia. vt enim consuetudo
loquitur, id solum dicitur honestum, quod
est populari fama gloriosum. quod, inquis,
quamquam voluptatibus quibusdam est sæpe
iucundius, tamen expetitur propter volupta-
tem. Vidésne quàm sit magna dissensio? Phi- 49
losophus nobis, à quo non solùm Græcia,
& Italia, sed etiam omnis Barbaria commota
est, honestum quid sit, si id non est in volu-
ptate, negat se intelligere: nisi fortè illud,
quod multitudinis rumore laudetur. Ego au-
tem hoc etiam turpe esse sæpe iudico: &, si-
quando turpe non sit, tamen non esse nō tur-
pe, cùm id à multitudine laudetur. quod si sit
ipsum perfectum, atque laudabile, non ob eā
causam tamen illud dici honestum esse, quia
laudetur à multis, sed quia tale sit, vt, vel si
ignorarent id homines, vel si obmutuissent,
pulchritudine sua tamen esset, speciéque
laudabile. Itaque idem natura victus, cui
obsisti non potest, dicit alio loco id, quod
à te etiam paulo antè dictum est, non pos-
se iucundè viui, nisi etiam honestè. Quid 50
nunc, HONESTE, dicit? idémne, quod
iucundè? ergo ita, non posse honestè viui, ni-
si honestè viuatur. an nisi populari fama? si-
ne ea igitur iucundè negat posse viuere. quid
turpius, quàm sapientis vitam ex insipien-
tium sermone pendere? quid ergo hoc loco
intelligit honestum? certè nihil, nisi quod
possit ipsum propter se iure laudari. nam si
propter voluptatem quæ est ista laus, quæ
possit è macello peti. Non is vir est vt, cum
honestatem eo loco habeat, vt sine ea iu-
cundè neget posse viui, illud honestum, quod
populare sit, sentiat, & sine eo iucundè ne-
get viui posse: aut quidquam aliud honestum
intelligat, nisi quod sit rectum ipsum, quod
per se, sua vi, sua natura, sua sit sponte lauda-
bile. Itaque, Torquate, cùm diceres clama- 51
re Epicurum, non posse iucundè viui, nisi ho-
nestè, & sapienter, & iustè viueretur, tu ipse
mihi gloriari videbare. tanta vis inerat in
verbis, propter earum rerum, quæ significa-
bantur his verbis, dignitatem, vt altior fie-
res, vt interdum insisteres, vt nos intuens, quasi
testificarere, laudari honestatem: & iustitiam
aliquando ab Epicuro. Quàm te decebat iis
verbis vti, quibus si Philosophi non vteren-
tur, Philosophia omnino non egeremus? isto-
rum enim verborum amore, quæ perraro ap-
pellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis,
iustitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingeniis
homines se ad Philosophiæ studium contu- 52
lerunt. Oculorum, inquit Plato, est in nobis
sensus acerrimus: quibus sapientiam non
cernimus. quàm illa ardenteis amores exci-
taret sui, si videretur. cur tandem? an quod il-
la callida est, vt optimè possit architectari
voluptates? cur iustitia laudatur, aut vnde est
hoc contritum vetustate prouerbium, *Qui cum
in tenebris*? Hoc dictum in vna re, latissimè pa-
tet: vt in omnibus factis, re, non teste mouea-
mur. Sunt enim leuia, & perinfirma, quæ di- 53
cebantur à te, cum animi conscientia impro-
bos excruciari, tum etiam pœnæ timore: qua
aut afficiuntur, aut semper sunt in metu ne
afficiantur aliquando. Non oportet timidum,
aut imbecillo animo fingi, non bonum illum
virum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet,
omniáque formidet: sed omnia callidè re-
ferentem ad vtilitatem, acutum, versutum,
veter-

veteratorem, facilè vt excogitet, quo modo A
occultè sine teste, sine vllo conscio fallat.
54 An tu me de L.Tubulo putas dicere? cui,cùm
prætor quæstionem inter sicarios exercuisset,
ita apertè cepit pecunias ob rem iudican-
dam, vt anno proximo P.Scæuola, tribunus
pleb. ferret ad plebem, vellentne de ea re
quæri. quo plebiscito decreta à senatu est con-
suli quæstio Cn. Scipioni. profectus in exsi-
lium Tubulus statim, nec respondere ausus.
erat enim res aperta: Non igitur de impro-
bo, sed callido improbo quærimus: qualis
Qu. Pompeius in fœdere Numantino infi-
tiando fuit. nec verò omnia timentem. pri-
mùm qui animi conscientiam nõ curet: quam
scilicet comprimere nihil est,negotiis enim,
qui occultus, & tectus dicitur, tantum abest,
vt se indicet, perficiet etiam vt dolore alte-
55 rius improbè facto videatur. quid est enim a-
liud, esse versutum? memini me adesse P.
Sextilio Rufo, cùm is ad amicos rem ita de- B
ferret, se esse hæredem Qu. Fabio Gallo: cu-
ius in testamento scriptum esset, se esse ab eo
rogatũ, vt omnis hæreditas ad filiam perue-
niret. id Sextilius factum negabat. poterat
autem impunè, quis enim redargueret? ne-
mo nostrum negabat: eratque verisimilius,
hunc mentiri, cuius interesset quàm illum,
qui id se rogasse scripsisset, quòd debuisset
rogare. addebat etiam, se in legem Voco-
niam iuratum contra eam facere non audere,
nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos
quidem adolescentes, sed & multi amplissi-
mi viri: quorũ nemo censuit plus Fadiæ dan-
dum, quàm posset ad eam lege Veconia per-
uenire. Tenuit permagnam Sextilius hære-
ditatem. vnde si secutus esset eorum senten-
tiam, qui honesta & recta emolumentis o-
mnibus, & commodis anteponerent, ne num-
mum quidem vnum attigisset. Num igitur
postea censes anxio animo, aut sollicito fuis- C
se? nihil minùs, contráque illa hæreditate
diues ob eámque rem lætus. magni enim æ-
stimabat pecuniam non modò non contra le-
ges, sed etiam legibus partam quæ quidem
vel cum periculo est quærenda, vobis est e-
nim effectrix multarum & magnarum volu-
56 ptatum. Vt igitur illis, quæ recta & honesta
quæ sunt, ea statuunt per se expetenda, adeun-
da sunt quæuis pericula. decoris, honestatis-
que causa: sic vestris, qui omnia voluptate
metiuntur, pericula adeunda sunt, vt adipi-
scantur magnas voluptates. si magna res, ma-
gna hæreditas agetur, cum pecunia volupta-
tes pariantur plurimæ, idem erit Epicuro
vestro faciendum, si suum finem bonorum se-
qui volet, quod Scipioni, magna gloria pro-
posita, si Annibalem in Africam retraxisset.
Itaque quantum adiit periculum? ad hone-
statem enim ille omnem conatum suum refe-
rebat, non ad voluptatẽ. sic vester sapiens ma- D
gno aliquo emolumento cõmotus animi cau-
57 sa, si opus fuerit, dimicabit. Occultum fa-
cinus esse potuerit: gaudebit. deprehensus o-
mnem pœnam contemnet. erit enim instru-
ctus ad mortem contemnandam, ad exsilium,
ad ipsum etiam dolorem, quem quidem vos,
cùm improbis pœnam proponitis impatibi-
lem facitis: cùm sapientem semper boni plus
habere vultis tolerabilem. Sed finge non so-
lùm callidum eum, qui aliquid improbè
faciat, verùm etiam præpotentem: vt M.
Crassus fuit, qui tamen solebat vti suo bo-
no: vt hodie est noster Pompeius, cui rectè
facienti gratia est habenda: esse enim quam-
uis vellet iustus, iniquus poterat impunè:
quàm multa verò iniustè fieri possunt, quæ ne-
mo possit reprehendere? Si te amicus tuus 58
moriens rogauerit, vt hæreditatem reddas
suæ filiæ, nec vsquam id scripserit, vt scri-
psit Fadius, nec cuiquam dixerit: quid fa-
cies? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse
redderet: vt Sext.Peduceus, Sex.F. is, qui hunc
nostrum reliquit, effigiem & humanitatis, &
probitatis suæ filium, tum doctus, tum o-
mnium vir optimus, & iustissimus, cùm sci-
ret nemo, eum rogatum à C. Plotio, equi-
te Rom. splendido, Nursino, vltrò ad mulie-
rem venit, eique nihil opinanti viri man-
datum exposuit hereditatémque reddidit. Sed
ego ex te quæro, quoniam idem tu certè fe-
cisses: nónne intelligis, eo maiorem vim es-
se naturæ, quòd ipsi vos, qui omnia ad ve-
strum commodum, &, vt ipsi dicitis, ad volu-
ptatem referatis, tamen ea faciatis, è quibus
appareat, non voluptatem vos sed officium
sequi? plúsque rectam naturam, quàm ratio-
nem prauam valere? Si scieris, inquit Car-
neades, aspidem occultè latere vspiam, &
velle imprudentem super eam assidere, cuius
mors tibi emolumentum factura sit, improbè
feceris, nisi monueris, ne assideat: sed impu-
nè tamen id te constat fecisse. quis enim coar-
guere possit? Sed nimis multa. perspicuum
est enim, nisi æquitas, fides, iustitia profici-
scantur à natura, & si omnia hæc ad vtilita-
tem referantur, virum bonum non posse re-
periri. Sed de his rebus satis multa in no-
stris de rep. libris sunt dicta à Lælio. Trans- 60
fer idem ad modestiam, vel temperantiam,
quæ est moderatio cupiditatum, rationi obe-
diens. satisne ergo pudori consulat, si quis si-
ne teste libidini pareat? an est aliquid per se
ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur
infamia? Quid fortes viri? voluptatúmne
calculis subductis, prœlium ineunt, sangui-
nem pro patria profundunt: an quodam ani-
mi ardore, atque impetu concitati? vtrùm
tandem censes Torquate, imperiosum il-
lum, si nostra verba audiret, tuámne de se
orationem libentiùs auditurum fuisse, an
meam, cùm ego dicerem, nihil eum fecisse
sua causa, omniáque reip. tu contrà nihil,
nisi sua? si verò id etiam explanare velles a-
pertiùs, diceres, nihil eum fecisse, nisi volu-
ptatis causa? quo modo eum tandem latu-
rum fuisse existimes? Esto fecerit, si ita vis, 61
Torquatus propter suas vtilitates. malo enim
dicere, quàm voluptates, in tanto præsertim
viro. Num etiam eius collega, P. Decius,
princeps in ea familia consulatus, cùm se de-
uoueret, & equo admisso in mediam aciem
Latinorum irruebat, aliquid de voluptati-
bus suis cogitabat? nam vbi eam caperet, aut
quando, cùm sciret confestim esse morien-
dum, eámque mortẽ ardentiore studio pete-
ret, quàm Epicurus voluptatem petendam pu-
tat? quod quidem eius factum nisi esset iure
laudatum, non esset imitatus quarto consu-
latu suo filius: neque porro ex eo natus cum

Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in prœlio, séque è continenti genere tertiam vi-
62 ctimam reip. præbuisset. contineo me ab e-
xemplis Græcis, hoc modicum est Leonidas, Epaminondas: tres aliqui, aut quatuor, ego, si nostros colligere cœpero, perficiam illud quidem, vt se virtuti tradat constringendam voluptas. sed dies me deficiet: &, vt A. Varius, qui est habitus iudex durior, dicere consessori solebat, cùm, datis testibus, alij tamen citarentur. Aut hoc testium satis est, aut nescio, quid satis sit: sic à me satis testium est di-ctum, quid enim? te ipsum dignissimum maioribus tuis voluptásne induxit, vt adolescentulus eriperes P. Syllæ consulatum? quem cùm ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel ciuis cùm semper, tum post cõsulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, vt omnibus potiùs,
63 quàm ipsis nobis consuluerimus. Atquàm pulchrè dicere videbare, cùm ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis voluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adiuncta, nec sperata voluptate, & quærebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret? deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem. L. Thorius Balbus fuit, Lanuinus: quem meminisse tu non potes. is ita viuebat, vt nulla tam exquisita posset inueniri voluptas, quâ non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus vt illa plurima in sua patria sacrificia, & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, vt in acie sit ob
64 remp. interfectus. Cupiditates non Epicuri diuisione finiebat, sed sua satietate. habebat tamen rationem valetudinis: vtebatur iis exercitationibus, vt ad cenam & esuriens, & sitiens veniret: eo cibo, qui & suauissimus esset, idem facillimus ad concoquendum: vino & ad voluptatem, & ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus demtis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret, & tamen medicis plus, quàm Philosophis vteretur. color egregius, integra valetudo, summa gratia, vita denique conferta volu-
65 ptatum omnium varietate. Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat. Ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus: nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere. quem quidem, cùm sua voluntate, nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hosti, ex patria Karthaginem reuertisset, tum ipsum, cùm vigiliis, & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quàm potantem in rosa Thorium, Bella magna gesserat is: bis consul fuerat: triumpharat: nec tamen sua illa superiora, tam magna, nec tam præclara ducebat, quàm illum vltimum casum, quê propter fidem, constantiamque susceperat: qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat voluntarius, non enim hilaritate, nec lascivia, nec risu, aut ioco, comite leuitatis, sed sæpe etiam tristes, firmi-
66 tate, & constãtia sunt beati. Stuprata, per vim
A Lucretia à regis filio, testata ciueis, se ipsam interemit. Hic dolor populi Ro. duce & auctore Bruto, causa ciuitati libertatis fuit: ob eiúsque mulieris memoriam primo anno & vir, & pater eius, consul est factus. Tenuis L. Virginius, vnúsque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, Virginiam filiam sua manu occidit potiùs, quàm ea App.
Claudii libidini, qui tum erat summo in 67
imperio, dederetur. Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est voluptatis quæ nec testes vllos è claris viris, nec laudatores poterit adhibere? vt enim nos ex annalium monumentis testeis excitamus eos, quorum omnis vita consumta est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possent: sic in vestris disputationibus historia muta est: numquam audiui in Epicuri schola Ly-
B curgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari: qui in ore sunt ceterorum omnium Philosophorum. nunc verò, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis Atticus de the-
sauris suis, quos, & quantos viros habere 68
testium sat est. Nónne melius est de his aliquid, quàm tantis voluminibus de Themistocle loqui: Sint ista Græcorum, quamquam ab his Philosophiam, & omneis ingenuas disciplinas habemus. sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit. alteri, plurimum se, & longè, longéque plurimum tribuere honestati: sed tamen & in corpore & extrà, esse quædam bona. Et certamen honestum, & disputatio splendida. omnis est enim de virtutis dignitate contentio. At cum tuis cùm disseras, multa sunt
C audienda etiam de obscœnis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissimè dicitur. Non 69
potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si teipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris. pudebit rem, inquam, illius tabulæ, quam Cleanthes, sanè commodè verbis pingere solebat. Iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabulam Voluptatem, pulcherrimo vestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: præstò esse virtutes, vt ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi vt voluptati ministrarent, & eam tantùm ad aurem admonerent (si modò id pictura intelligi posset) vt caueret, nequid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, è quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes, sic natæ sumus, vt tibi seruiremus: aliud negotij nihil habemus. At negat 70
Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quemquam qui honestè non viuat, iucundè posse
D viuere. quasi ergo id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quæro, quid ei, qui in voluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere. Quid affers, cur Thorius, Postumius, cur Chius, cur omnium magister, Orata, non iucundissimè vixerit? Ipse negat, vt antè dixi, luxuriosorum vitam reprehendendam, nisi planè fatui sint, id est, nisi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cùm medicinam

dicinam pollicetur, luxuriæ licentiam polli- A
cetur. his enim rebus detractis, negat se re-
perire in asotorum vita quod reprehendat.
71 non igitur potestis voluptate omnia dirigen-
tes, aut tueri, aut retinere virtutem. nam nec
vir bonus, ac iustus haberi debet, qui ne ma-
lum habeat, abstinet se ab iniuria. nosti cre-
do illud:

Nemo plus est, qui pietatem cauet.

Caue quidquam putes esse verius. nec enim,
dum metuit, iustus est: & certè, si metuere de-
sierit, non erit, non metuit autem, siue ce-
lare poterit, siue opibus maius quidquam fe-
cerit: certéque malet obtinere, existimari
bonus vir, vt non sit, quàm esse, vt non pute-
tur. Ita quod certissimum est, pro vera, cer-
tàque iustitia simulationem nobis iustitiæ tra-
ditis, præcipitisque quodammodo, vt no-
stram stabilem conscientiam contemnamus,
72 aliorum errantem opinionem aucupemur.
Quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt: B
quarum omnium fundamenta vos in volu-
ptate, tanquam in aqua ponitis. Quid enim,
fortémne possumus dicere eundem illũ Tor-
quatum? delector enim, quamquam te non
possum, vt ais, corrumpere: delector, in-
quam, & familia vestra, & nomine. & hercule
modò vir optimus, nostrique amantissimus,
A. Torquatus, versatur ante oculos: cuius
quantum studium, & quam insigne fuerit er-
ga me temporibus illis, quæ nota sunt omni-
bus, scire necesse est vtrumque vestrum. quæ
mihi ipsi, qui volo & esse, & haberi gratus,
grata non essent nisi eum perspicerem mea
causa mihi amicum fuisse, non sua: nisi hoc
dicis, sua, quòd interest omnium rectè facere.
si id dicis, vicimus. id enim volumus, id con-
tendimus, vt officij fructus, sit ipsum officiũ.
73 Hoc ille tuus non vult, omnibúsque ex re-
bus voluptatem, quasi mercedem, exigit. sed
ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gal- C
lo apud Anienem depugnauit prouocatus, &
ex eius spoliis sibi & torquem, & cognomen
induit, nullam aliam ob causam, nisi quòd ei
talia facta, digna viro videbantur: fortem non
puto. Iam si modestia, si pudicitia, si vno
verbo, temperantia, pœnæ, aut infamiæ me-
tu coercebuntur, non sanctitate sua se tue-
buntur: quod adulterium, quod stuprum, quæ
libido non se proripiet, ac proiiciet, aut oc-
cultatione proposita, aut impunitate, aut li-
74 centia? Quid illud, Torquate quale quale tã-
dem videtur? te isto nomine ingenio, gloria,
quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quò re-
feras, cuius rei causa perficere quæ conaris,
velis, quod optimum denique in vita iudi-
ces, non audere in cõuentu dicere? Quid enim
mereri velis iam, cùm magistratum inieris,
& in concionem adscenderis, (est enim tibi
dicendum, quæ sis obseruaturus in iure di-
cendo: & fortasse etiam, si tibi erit visum, a- D
liquid de maioribus tuis, & de teipso dices,
more maiorum) quid merearis igitur, vt te
dicas in eo magistratu omnia voluptatis cau-
sa facturum esse? Itaque nihil fecisse in vita,
nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam a-
mentem putas, vt apud imperitos isto modo
loquar? At tu eadem ista dic in iudicio, aut,
si coronam times, dic in senatu, numquam fa-
cies. Cur, nisi quòd turpis est oratio? mene
ergo, & Triarium, dignos existimas, apud 75
quos turpiter loquare? Verùm, esto. verbum
ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec
vos fortasse intelligimus. hoc enim identi-
dem dicitis, non intelligere nos, voluptatem
quã dicatis. Rẽ vides difficilem, & obscuram,
indiuiduacũ dicitis & intermundia, quæ nec
sunt vlla, nec possunt esse, intelligimus vo-
luptas, quæ passeribus omnibus nota est, à no-
bis intelligi non potest? quid, si efficio, vt
fateare, me non modò, quid sit voluptas, scire
(est enim iucundus motus in sensu) sed etiam,
quid eam tu velis esse? tu enim eam ipsam
vis, quam modò ego dixi: & nomen imponis,
in motu vt sit, & faciat aliquam varietatem
tum aliam quandam summam voluptatem,
cui addi nihil possit: eam tũ adesse, cùm do-
lor omnis absit, eámque stabilem appellas.
sit sanè ista voluptas. dic in quouis conuen- 76
tu, te omnia facere, ne doleas. si ne hoc qui-
dem satis amplè, satis honestè dici putas, dic
te omnia & in isto magistratu, & in omni vi-
ta, vtilitatis tuæ causa facturum, nihil nisi
quod expediat, nihil denique nisi tua causa;
quem clamorem concionis, aut quam spem
consulatus eius, qui tibi paratissimus est, fu-
turam putes? eámne rationem sequare, qua
tecum ipse, & cum tuis vtare, profiteri au-
tem, & in medium proferre non audeas? At
verò illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici di-
cunt, semper tibi in ore sunt, in iudiciis, in
senatu, officium, æquitatem, dignitatem, fi-
dem, recta, honesta, digna imperio, digna
pop. Rom. omnia pericula pro republica mo-
ri pro patria. Hæc cùm loqueris, nos Baro- 77
nes stupemus: tu videlicet tecum ipse rides.
nam inter ista tam magnifica verba, támque
præclara, non habet vllum voluptas locum,
non modo illa, quam in motu esse dicitis,
quam omnes vrbani, rustici, omnes, in-
quam qui latinè loquuntur, voluptatem vo-
cant: sed ne hæc quidem stabilis, quam, præ-
ter vos, nemo appellat voluptatem. Vide,
ne non debeas verbis nostris vti, sententiis
tuis. Quod si vultum tibi, si incessum finge-
res, quo grauior viderere, non esses tui simi-
lis: verba tu fingas, & ea dicas, quæ non
sentias, aut etiam, vt vestitum, sic senten-
tiam habeas aliam domesticam, aliam foren-
sem, vt in fronte ostentatio sit, intus veritas
occultetur? Vide, quæso, rectúmne sit. mihi
quidem eæ veræ videntur opiniones, quæ ho-
nestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in
senatu, quæ apud populum, quæ in omni cœ-
tu, conciliόque proferendæ sint, ne id non
pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amici- 78
tiæ verò locus vbi esse potest? aut quis amicus
esse cuiquam, quem non ipsum amet propter
ipsum? quid autem est amare, ex quo nomen
amicitiæ dictum est, nisi velle bonis aliquem
D affici quàm maximis, etiam si ad se ex iis ni-
hil redeat? Et quidem prodest, inquis, mi-
hi esse animo. immò videri fortasse. esse e-
nim, nisi eris, non potes. qui autem esse po-
teris, nisi te amor ipse ceperit? quòd non sub
dubia vtilitatis ratione effici solet, sed ipsum
à se oritur, & sua sponte nascitur. At e-
nim sequor vtilitatem. Manebit ergo ami-
citia tam diu, quam diu sequetur vtilitas & si
vtilitas amicitiam constituet, tollet eandem.

79 Sed quid ages tandem si vtilitas ab amicitia (vt fit sæpe) defecerit? relinquésne? quæ ista amicitia est? retinebis? qui conuenit? quid enim de amicitia statueris, vtilitatis causa expetenda vides. Ne in odium veniam, si amicum destitero tueri. Primùm cur ista res digna odio est? nisi quid est turpe, nisi quod est? si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis vt moriatur optabis. quod si non modo vtilitatem tibi nullam afferet, sed iacturæ rei familiaris erunt faciundæ, labores suscipiendi, adeundum vitæ periculum: ne tum quidem te respicies, & cogitabis sibi quemque natum esse, & suis voluptatibus? vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, vt Pythagoreus ille fecit Siculo tyranno: aut Pylades cùm sis, dices te esse Orestem, vt moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares; &, si id non probares, quo minus ambo vnà necaremini, non
80 deprecarere? Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia. nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermissurum credam aut mortis, aut doloris metu. non quæritur autem, quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid disciplinæ: ratio ista, quam defendis: præcepta, quæ didicisti quæ probas, funditus euertunt amicitiam: quamuis eam Epicurus, vt facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuisse. de ingenio eius in his disputationibus, non de moribus quæritur. sit ista in Græcorum leuitate peruersitas, qui maledictis insectantur eos à quibus de veritate dissentiunt. Sed quamuis comis in amicitiis tuendis fuerit. tamen, si hæc vera sunt (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit.
81 At multis se probauit. & quidem iure fortasse, sed tamen non grauissimum est testimonium multitudinis. in omni enim arte, vel studio, vel quauis scientia, vel in ipsa virtute, optimum quidque rarissimum est. Ac mihi quidem. quod & ipse bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitiis fideles, & in omni vita constantes, & graues, nec voluptate, sed officio consilia moderantes. hæc videtur maior vis honestatis, & minor voluptatis. ita enim viuunt quidam vt eorum vita probetur, refellatur oratio, atque vt ceteri existimantur dicere melius quàm facere, sic hi mihi videntur fa-
82 cere melius, quàm dicere. Sed hæc nihil sanè ad rem illa videamus, quæ à te de amicitia dicta sunt, è quibus vnum mihi videbar ab ipso Epicuro dictum agnoscere: amicitiam à voluptate non posse diuelli, ob eamque rem, colendam esse, quòd sine ea tutò, & sine metu viui non posset, nec iucundè quidem posset. Satis est ad hoc responsum. attulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipso illo, quod sciam: primò vtilitatis causa amicum expeti cùm autem vsus accessisset, tum ipsum amari propter se, etiam omissa spe voluptatis hoc etsi multis modis reprehendi potest, tamen accipio quod dat. mihi enim satis est, ipsis non satis. nam aliquando posse rectè fieri dicunt, nulla expectata, nec quæsita volu-
ptate. Posuisti autem, dicere alios, fœdus 83 quoddam inter se facere sapienteis, vt quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos: & id fieri posse, & sæpe esse factum, & ad voluptates percipiendas maximè pertinere. Hoc fœdus facere si potuerunt, faciant etiam illud, vt æquitatem, modestiam, virtutes omneis per se ipsas gratias diligant. At verò si fructibus & emolumentis, & vtilitatibus amicitias colemus, si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiã ipsam sua sponte, vt sua, ex se, & propter se expetendam: dubium est, quin fundos, & in- 84 sulas amicis anteponamus? Licet his rursus ea commemores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta sunt, non quæro, quid dicat, sed quid conuenienter rationi possit, & sententiæ suæ dicere, vtilitatis causa amicitia est quæsita, num igitur vtiliorem tibi hũc Triarium putas esse posse, quam si tua sint Puteolis granaria? collige omnia, quæ soletis: præsidium amicorum. Satis est tibi in te, satis in legibus, satis & in mediocribus amicitiis præsidii: iam contemni non poteris, odium autem & inuidiam facilè vitabis. ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. & tamen non tantis vectigalibus ad liberalitatem vtens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te beneuolentia præclarè & tuebere, & munies. 85 At quicum ioca, & seria, vt dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? Tecum optimè: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse non importuna: quid ad vtilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si amicitiam suæ caritate metiare, nihil esse præstantius: sin emolumento, summas familiaritates, prædiorum pretiosorum mercede superari. me ipsum igitur ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. perfecto enim, & concluso, nec virtutibus, nec amicitiis vsquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur nihil præterea magnoperè dicendum. Attamen ne cui loco non 86 videatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis summa Philosophiæ, ad beatè viuendum refertur, idque vnum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt: beatè autem viuere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contra, omnem infelicitatem in dolore: id primum videamus, beatè viuere vestrum quale sit. Atque hoc dabitis, vt opinor, si modò sit aliquid esse beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest. quis enim confidit semper sibi illud stabile & firmum permansurum, quod fragile, & caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando amissis illis sit miser. beatus autem esse in ma- 87 ximarum rerum timore nemo potest. nemo igitur esse beatus potest. neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis vita beata dici solet: neque appellatur omnino vita beata, nisi confecta, atque absoluta: nec potest quisquam aliàs beatus esse, alias miser. qui enim existimabit posse se miserum

ferum esse, beatus non erit. nam cùm semel est A
suscepta beata vita, tam permanet, quàm ipsa
illa effectrix beatæ vitæ, sapientia: neque ex-
spectat vltimum tempus ætatis: quod Crœso
scribit Herodotus præceptum à Salone. ete-
nim quemadmodum tute dicebas, negat Epi-
curus diuturnitatem quidē temporis ad beatè
88 viuendum aliquid afferre, nec minorem vo-
luptatem percipi in breuitate tēporis, quàm
si illa sit sempiterna. Hæc dicuntur inconstan-
tissimè. cùm enim summum bonum in volu-
ptate ponat, negat infinito tempore ætatis vo-
luptatem fieri maiorem, quàm finito atque
modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is
potest dicere perfici beatam vitam perfectio-
ne virtutis. negat enim summo bono afferre
incrementum diem, qui autem voluptate vi-
tam effici beatam putabit, qui sibi is conue-
niet, si negabit voluptatem crescere longin-
quitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor
longissimus quisque miserrimus: voluptatem
non optabiliorem diuturnitas facit? Quid est B
igitur, cur ita semper Deum appellet Epicu-
rus, beatum & æternum? dempta enim æter-
nitate nihilo beatior Iupiter, quàm Epicu-
rus. vterque enim summo bono fruitur, id est,
voluptate. at enim hic etiam dolore. nam cum
nihili facit. ait enim se, si vtatur, quam hoc
89 suaue dicturum. Qua igitur re à Deo vinci-
tur, si æternitate non vincitur? in qua quid
est boni præter summam voluptatem, & eam
sempiternam? quid ergo attinet gloriosè lo-
qui, nisi constanter loquare? in voluptate cor-
poris; addam, si vis, animi, dum ea ipsa, vt vul-
tis, sit quod & in corpore: situm est viuere
beatè. Quid? istam voluptatem perpetuam
quis potest præstare sapienti? nam quibus re-
bus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in
potestate sapientis. non enim in ipsa sapien-
tia positum est beatum esse, sed in iis rebus,
quas sapientia comparat ad voluptatem. to- C
tum autem id externum: & quod externum,
id in casu est. ita sit beatæ vitæ domina for-
90 tuna, quam Epicurus ait exiguam interue-
nire sapienti. Age, inquies: ista parua sunt.
sapientem locupletat ipsa natura: cuius diui-
tias Epicurus ipse parabiles esse docuit. Hæc
bene dicuntur. nec ego repugno: sed inter, sese
ipsa pugnant. negat enim tenuissimo victu, id
est, contentissimis escis, & potionibus mi-
norem voluptatem percipi, quàm rebus ex-
quisitissimis ad epulandum. Huic ego, si nega-
ret quidquam interesse ad beatè viuendum,
quali vtetur victu concederem, laudarem
etiam: verum enim diceret: idque Socra-
tem, qui voluptatem nullo loco numerat,
audio dicentem, cibi condimentum esse
famem: potionis sitim, sed qui ad vo-
luptatem omnia referens, viuit vt Gallo-
nius, loquitur vt frugi ille Piso, non audio.
nec enim eum, quod sentiat, dicere existi-
91 mo. Naturaleis diuitias dixit parabileis D
esse, quòd paruo esset natura contenta. Cer-
tè, nisi voluptatem tanti æstimaretis. Non
minor, inquit, voluptas percipitur tam ex
vilissimis rebus, quàm ex pretiosissimis.
Hoc est non modò cor non habere, sed ne
palatum quidem, qui enim voluptatem i-
psam contemnunt, iis licet dicere, se acipen-
serem mænæ non anteponere. cui verò in vo-

A luptate summum bonum est, huic omnia sen-
su non ratione sunt iudicanda: eáque dicenda
optima, quæ sint suauissima. Verum isto modo 92
consequatur summas voluptates non modò
paruo, sed fermè nihilo, si potest: sit voluptas
non minor in nasturtio illo, quo vesci Persas
esse solitos scribit Xenophon, quàm in Syra-
cusanis mensis, quæ à Platone grauiter vitu-
perantur: sit inquam, tam facilis, quàm vul-
tis, voluptatis comparatio, quid de dolore
dicemus? cuius tanta tormenta sunt, vt in his
beata vita, si modò dolor summum malum est,
esse non possit. ipse enim Metrodotus, penè
alter Epicurus beatum esse describit his fe-
rè verbis: cùm corpus bene constitutum sit, &
sit exploratum ita futurum. An id exploratum
cuiquam potest esse, quo modo sese habiturū
sit corpus, non dico ad annum, sed ad vespe-
ram? dolor igitur, id est, summum malum, me-
tuetur semper, etiam si non aderit, iam enim
adesse poterit. qui potest igitur habitare in
B beata vita sūmi mali metus? Traditur, inquit,
ab Epicuro ratio negligendi doloris. Iam 93
ipsum absurdum, maximum malum negligi.
sed quæ tandem ista ratio est? Maximus dolor
inquit breuis est. Primum, quid tu dicis bre-
uē? deinde dolorem tam maximum? quid e-
nim? summus dolor plureis dies manere non
potest? vide ne etiam menses nisi fortè eum
dicis, qui simulatque arripuit, interficit. quis
istum dolorem timet? illum mallem leuares,
quo optimum atque humanissimū virum, Cn.
Octauium, M. filium, familiarem meum, confi-
ci vidi: nec verò semel, nec ad breue tempus,
sed & sæpe planè, & diu. Quos, dij immortales,
ille, cùm omneis artus ardere viderentur, cru-
ciatus perferebat? nec tamen miser esse, quia
summum id malum non erat: tantummodo
laboriosus videbatur. at miser, si in vitiosa
& flagitiosa vita affiueret voluptatibus. Quid 94
C autem magnum dolorem breuem, longin-
quum, leuem esse dicitis: id nō intelligo, quale
sit. video enim & magnos, & eosdem longin-
quos dolores. Quædam alia toleratio est ve-
rior: qua vti vos non potestis, qui honestatem
ipsam per se non armis, fortitudinis quæ-
dam præcepta sunt, ac penè leges, quæ effæ-
minari virum vetant in dolore. quamobrem
turpe putandum est, non dico dolere (nam
id quidem est interdum necesse) sed sa-
xum illud Lemnium clamore Philoctetæ
funestare:

Quod eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando mutum, flebileis voces refert.

Huic Epicurus comparet se si potest,

Cui viperino morsu venæ viscerum
Veneno imbutæ tætros cruciatus cient.

Sit Epicurus Philoctetas: sit grauis dolor, bre-
uis. At iam decimum annum in spelunca ia-
cet. Si longus, leuis. dat enim interualla, & re- 95
laxat. Primum non sæpe. deinde quæ est ista
D relaxatio, cùm & præteriti doloris memoria,
recens est: & futuri, atque impendentis tor-
quet timor? Moriatur, inquit. Fortasse id opti-
mum, sed vbi illud, Plus semper voluptatis? si
enim ita est: vide, ne facinus facias, cùm mori
suadeas. Potiùs ergo illa dicuntur, turpe esse
viro debilitari, dolore frangi, succumbere. nā
ista vestra, Si grauis, breuis, si longus, leuis,
dictata sunt. virtutis, magnitudinis animi,

patientiæ fortitudinis fomentis dolor miti- A
96 gari solet. Audi, ne longè abeam, moriens
quid dicat Epicurus: & intellige facta eius
cum dictis discrepare. *Epicurus Hermacho S.*
Cùm ageremus, inquit, vitæ beatum, & eun-
dem supremum diem, scribebamus hæc. tanti
autem morbi aderant vesicæ, & viscerum, vt
nihil ad eorum magnitudinem possit acce-
dere. Ecce miserum hominem, si dolor, sum-
mum malum est. dici aliter non potest. sed au-
diamus ipsum: Compensabatur, tamen, inquit,
cum his omnibus animi lætitia, quam capie-
bam memoria rationum, inuentorúmque no-
strorum. sed tu, vt dignum est tua erga me, &
erga Philosophiam voluntate, ab adolescen-
tulo suscepta, fac vt Methrodori tueare libe-
97 ros. Non ego iam Epaminondæ, non Leo-
nidæ mortem huius morti antepono: quo-
rum alter cùm vicisset Lacedæmonios apud
Mantineā, simulatque ipse graui vulnere exa-
nimari videret se, vt primùm dispexit, quæ- B
siuit, saluúsne esset clypeus, cùm saluum esse
flentes sui respondissent: rogauit, essétne
fusi hostes: cúmque id quoque, vt cupiebat,
audiuisset, euelli iussit eam, qua erat transfi-
xus, hastam. ita multo sanguine profuso in
lætitia, & in victoria est mortuus. Leonidas
autem, rex Lacedæmoniorum, se in Ther-
mopylis, trecentósque eos, quos eduxerat
Sparta, cùm esset proposita aut fuga turpis
aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Præ-
claræ mortes, sunt imperatoriæ. Philosophi
autem in suis lectulis plerumque moriuntur.
Refert tamen, quòd sibi videtur esse mo-
rienti magna laus. Compensabatur, inquit,
98 cum summis doloribus lætitia. Audio equi-
dem Philosophi vocē, Epicure. sed, quid tibi
dicendum sit oblitus es. primùm enim, si vera
sunt ea, quorum recordatione te gaudere di-
cis, hoc est, si vera sunt tua scripta, & inuen-
ta gaudere non potes. nihil enim iam habes, C
quod ad corpus referas. est autem à te semper
dictum, nec gaudere quemquam, nisi propter
corpus: nec dolere. Præteritis, inquit, gau-
deo. Quibusdam præteritis? si ad corpus per-
tinentibus, rationes tuas te video compen-
sare cum istis doloribus, non memoriam cor-
pore perceptarum voluptatum. si autem ad
animum, falsum est, quod negas animi vllum
esse gaudium, quod non referatur ad corpus.
Cur inde Metrodori liberos commendas?
99 quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide
(sic enim existimo) ad corpus refers? Huc
& illuc, Torquate, vos versetis licet nihil
in hac præclara epistola scriptum ab Epi-
curo congruens, & conueniens decretis eius
reperietis. ita redarguetur ipse à sese, vene-
úntque scripta probitate ipsius ac moribus.
nam ista commendatio puerorum, memoria,
& caritas amicitiæ, summorum officiorum D
in extremo spiritu conseruatio, indicat in-
natam esse homini probitatem gratuitam,
non mutuatam voluptatibus, nec præmio-
rum mercedibus euocatam. quod enim te-
stimonium maius quærimus, quæ honesta &
recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cùm
100 videamus tanta esse officia morientis? Sed
vt epistolam laudandam arbitror eam, quam
modò totidem ferè verbis interpretatus sum
(quamquam ea cum sententia eius philo-
sophi nullo modo congruebat: (sic eiusdem
testamentum non solùm à Philosophi graui-
tate, sed etiam ab ipsius sententia iudicio di-
screpare. scripsit enim, & multis sæpe verbis,
& breuiter, aptéque, in eo libro, quem mo-
dò nominaui, mortem nihil ad nos pertine-
re, quod enim dissolutum sit, id esse sine sen-
su: quod autem sine sensu sit, id nihil om-
niuo ad nos pertinere. hoc ipsum elegan-
tiùs poni, meliùsque potuit. nam quod ita
positum est, quod dissolutum sit, id esse sine
sensu, id eiusmodi est, vt non satis planè di-
cat, quid sit dissolutum. sed tamen intelligo, 101
quid velit. quæro autem, quid sit, quòd, cum
dissolutione, id est, morte, sensus omnis ex-
stinguatur: & cùm reliqui nihil sit omnino,
quod pertineat ad nos: tam accuratè, tamque
diligenter caueat, & sanciat, vt Amynoma-
chus & Timocrates, heredes sui, de Herma-
chi sententia dent, quod satis sit ad diem agē-
dum natalem suum quotannis mense Game-
lione: itémque omnibus mensibus, vicesimo
die lunæ, dent ad eorum epulas, qui vnà secū 102
Philosophati sint, vt & sui, & Metrodori
memoria colatur. Hæc ego non possum di-
cere non esse hominis & belli, & humani: sa-
pientis verò nullo modo, physici præsertim,
quem se ille esse vult, putare vllum esse cu-
iusquam diem natalem. Quid? verène potest
esse dies sæpius, qui semel fuit? certè non po-
test, an eiusdemmodi? ne id quidem, nisi cum
multa annorū intercesserint millia, & omniū
siderum eodem, vnde profecta sint, fiat ad vnū
tempus reuersio. nullus est igitur cuiusquam
dies natalis. At habetur. Et ego scilicet id
nesciebam, sed, vt sit, etiámne post mortem
coletur: idque testamento cauebit is, qui
vobis quasi oraculum ediderit, nihil post
mortem ad nos pertinere? Hæc non erant eius,
qui innumerabileis mundos, infinitásque re-
giones, quarum nulla esset ora, nulla extremi- 103
tas mente peragrauisset, nunquid tale Demo-
critus? vt alios omittam hunc appello, quem
ille vnum secutus est. Quòd si dies notandus
fuit, eúmne potiùs, quo natus, an eum, quo
sapiens factus est? Non potuit, inquies, fieri
sapiens, nisi natus esset. Isto modo ne si auia
quidem eius nata non esset. Res tota, Tor-
quate, non doctorum hominum, velle post
mortem epulis celebrari memoriam sui no-
minis. Quos quidem dies quemadmodū aga-
tis, & in quantam hominum facetorum vr-
banitatem incurratis, non dico. nihil opus est
litibus. tantùm dico, magis fuisse vestrū age- 104
re Epicuri diem natalem, quàm illiū testamē-
to cauere, vt ageretur. Sed vt ad proposi-
tum reuertamur (de dolore enim cùm dice-
remus, ad istam epistolam delati sumus) nunc
totum illud concludi sic licet. Qui in sum-
mo malo est, iste cùm in eo est, non est beatus.
sapiens autem semper beatus est, & est ali-
quando in dolore. non est igitur summum
malum dolor. Iam illud quale tandem est?
Bona præterita non effluere sapienti, mala
meminisse non oportere. Primùm in no-
strane potestate est, quid meminerimus?
Themistocles quidem, cùm ei Simonides,
aut quis alius artem memoriæ polliceretur,
obliuionis, inquit, mallem. nam memini e-
tiā quæ nolo. obliuisci non possum quæ volo.

105 Magno hic ingenio, sed res se tamen sic ha- A
bet, vt nimis imperiosi Philosophi sit, veta-
re meminisse. vide', ne Manliana sint ista ve-
stra, aut maiora etiam, si imperes quod face-
re non possim. Quid si etiam iucunda me-
moria est præteritorum malorum? vt pro-
uerbia nonnulla veriora sint, quàm vestra
dogmata. vulgò enim dicitur, *Iucundi acti la-
bores*: nec malè Euripides: concludam, si pote-
ro, Latinè: Græcum enim hunc versum nostis
omnes:

Suauis est laborum præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus. quæ si à
vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius
vti poterat, vt expulsus egens in palude de-
mersus, Trophæorũ recordatione leuaret do-
lorem suum: audirem, & planè probarem. nec
enim absolui beata vita sapientis, nec ad exi-
tum perduci poterit, si prima quæque bene ab
eo consulta, atque facta, ipsius obliuione ob-
106 ruerentur. Sed vobis voluptatum perceptarũ B
recordatio beatam vitam facit, & quidem
corporis perceptarum, nam si quæ sunt aliæ,
falsum est, omneis animi voluptates esse è
corporis societate. Corporis autem voluptas
etiamsi præterita delectat, non intelligo, cur
Aristoteles Sardanapali epigramma tanto-
pere derideat, in quo ille rex Assyriæ glorie-
tur, se omneis secum libidinum voluptates
abstulisse. quod enim ne viuus quidem in-
quit, diutius sentire poterat, quàm dum frue-
batur: quo modo id potuit mortuo perma-
nere? fluit igitur voluptas corporis, & pri-
ma quæque auolat, vt aiebat, sæpiúsque re-
linquit causas pœnitendi, quàm recordan-
di: itaque beatior Africanus cum patria mo-
do loquens,

Desine Roma tuos hosteis: ----reliqua præ-
clare,

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

Laboribus hic præteritis gaudet: tu iubes vo- C
luptatibus. hic se ad ea reuocat, à quibus ni-
hil vmquam retulerit ad corpus: tu totus hæ-
107 res in corpore. Illud autem ipsum qui obti-
neri potest, quod dicitis omneis animi & vo-
luptates & dolores ad corporis voluptates &
dolores pertinere? Nihilne te delectat vm-
quam? video, quicum loquar. te igitur, Tor-
quate, ipsum per se nihil delectat? omitto
dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtu-
tum, de quibus antè dictum est: hæc leuiora
ponam: poema, aut orationem cùm aut scri-
bis, aut legis, cùm omnium factorum, cùm re-
gionum conquiris historiam: signum, tabula,
locus amœnus, ludi, venatio, villa Luculli (nã
si tua dicerem, latebrã haberent: ad corpus di-
ceres pertinere) sed ea, quæ dixi, ad corpúsne
refers? an est aliquid, quod te sua sponte de-
lectet? Aut pertinacissimus fueris si in eo per-
stiteris ad corpus ea, quæ dixi referre: aut de-
108 seruerit totam Epicuri voluptatem, si nega-
ueris. Quod verò à te disputatum est maio- D
res esse voluptates, & dolores animi, quã cor-
poris, quia trium temporũ particeps animus
sit, corpore autem præsentia solum sentia-
mur: qui probari potest: vt is, qui propter me
aliquid gaudeat, plus, quàm ego ipse, gau-
deat? Animi voluptas oritur propter volu-
ptatem corporis, & maior est animi voluptas,
quàm corporis. ita fit, vt gratulator lætior sit,

quàm is, cui gratuletur. Sed, dum efficere vul-
tis beatum sapientem, cùm maximas animo
voluptates percipiat, omnibúsque partibus
maiores, quàm corpore: quid occurrat, non
videtis. animi enim quoque dolores percipiet
omnibus partibus maiores, quàm corporis,
ita miser sit aliquando necesse est is, quem
vos beatum semper vultis esse, nec verò id, dũ
omnia ad voluptatem, dolorémque referetis,
efficietis vmquam. Quare aliud aliquid, Tor- 109
quate, hominis summum bonum reperiendũ
est. voluptatem bestiis concedemus: quibus
vos de summo bono testibus vti soletis. Quid
si etiam bestiæ multa faciunt duce sua quæque
natura partim indulgenter vel cum labore,
vt in gignendo, in educando perfacilè appa-
reat, aliud quiddam iis propositum, non vo-
luptatem? turtures & cursu, & peregrinatione
lætantur: congregatione aliæ cœtum quo-
dammodo ciuitatis imitantur. videmus in
quodam volucrum genere nonnulla indicia
pietatis, cognitionem memoriam, in multis
etiam disciplinam. Ergo in bestiis erunt se-
creta à voluptate humanarum quædam simu-
lacra virtutum: in ipsis hominibus virtus, nisi
voluptatis causa nulla erit? & homini, qui ce-
teris animantibus plurimùm præstat, præci-
pui à natura nihil datũ esse dicemus? Nos ve- 110
rò, siquidem in voluptate sunt omnia, longè
multúmque superamur à bestiis: quibus ipsa
terra, fundit ex sese pastus varios, variéque
abundanteis nihil laborantibus: nobis autem
aut vix, aut ne vix quidem suppetunt multo
labore quærentibus. nec tamen vllo modo
summum pecudis bonum, & hominis idem
mihi videri potest. quid enim tanto opus est
instrumento in optimis artibus comparan-
dis? quid tanto concursu honestissimorum stu-
diorum tanto virtutum comitatu, si ea nullã
ad aliam rem, nisi ad voluptatem conquirun- 112
tur? vt, si Xerxes, cùm tantis classibus, tantís-
que equestribus, & pedestribus copiis, Helle-
sponto iuncto, *Athone perfossõ, maria ambu-
lauisset, terrámque nauigasset*, si cùm tanto im-
petu in Græciam venisset, causam eius quis
ex eo quæreret, tantarum copiarum, tantique
belli, mel se afferre ex Hymetto voluisse dice-
ret, certè sine causa videretur tanta conatus:
sic nos sapientem, plurimis, & grauissimis ar-
tibus, atque virtutibus, instructum, & ornatũ,
non vt illum, maria pedibus peragrantem,
classibus monteis, sed omne cælum totámque
cum vniuerso mari terram mente comple-
xum, voluptatem petere si dicemus, mellis
causa dicemus tanta molitum, ad altiora quæ- 113
dam, & magnificentiora, mihi crede, Tor-
quate, nati sumus: nec id ex animi solùm par-
tibus, in quibus inest memoria rerum innu-
merabilium, vitæ quidem infinita inest con-
sequentium, non multum à diuinatione dif-
ferens, inest moderator cupiditatis pudor,
inest ad humanam societatem iustitiæ fida
custodia: inest in perpetiendis laboribus,
adeundisque periculis firma & stabilis
doloris mortisque contentio. ergo hæc
in animis: tu autem etiam membra ipsa
sensúsque considera, qui tibi, vt reliquæ cor-
poris partes, non comites solùm virtutum, 114
sed ministri etiam videbuntur. quid, si in ip-
so corpore multa voluptati præponẽda sunt,

vt vires, valetudo, velocitas, pulchritudo, A quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi veteres inesse quiddam cæleste & diuinum putauerunt quod si esset in voluptate summum bonum (vt dicitis optabile esset, in voluptate maxima, nullo interuallo interiecto, dies, noctesque versari, cùm omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi mouerentur. quis est autem dignus nomine hominis, qui vnum diem totum velit esse in i-
115 sto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. vestri hæc verecundiùs: illi fortasse constantiùs. sed lustremus animo, non has maximas, arteis, quibus qui carebant, inertes à maioribus nominabantur: sed quæro, num existimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam Polycletum, Zeuxin, ad voluptates arteis suas direxisse? Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quàm ciuis excellens ad factorum pulchritudinem? quæ autem est alia causa erroris tanti, tam B longè, latéque diffusi, nisi quòd is, qui voluptatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, idest, cum ani-
116 mi leuissima parte deliberat? quæro enim de te si sunt dij, vt vos etiam putatis, qui possunt esse beati, cùm voluptates corpore percipere non possint? aut si sine eo genere voluptatis beati sunt, cur similem animi vsum in sapiente esse nolitis? Lege laudationes, Torquate, non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, nō Themistoclis, non Philippi, non Alexandri lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis ita laudatum, vt artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. non elogia monumentorum id significant. velut hoc ad portam? Vno ore cui plurimæ consentiunt gentes, populi primarium
117 fuisse virum. Id ne consensisse de Calatino C plurimas genteis arbitramur, primarium populi fuisse, quòd præstantissimus fuisset in conficiendis voluptatibus? Ergo in iis adolescentibus bonam spem esse dicemus, & magnam indolem, quos suis commodis inseruituros, & quidquid ipsis expediat, facturos arbitramur? nonne videmus, quanta

A perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ sunt vincula concordiæ. nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est, sed fœneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam commodauerit. Maximas verò virtutes iacere omneis necesse est, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas natura plurimum valeat, cur non cadant in sapientem non est facilè defendere. Ac, ne plura complectar 118
(sunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat necesse est. quod iam à me exspectare noli, tute introspice in mentem tuam ipse: eámque omni cogitatione pertractans percontare ipse te, perpetuisne malis voluptatibus perfluens, in ea, quam sæpe vsurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, assumto etiam B illo, quod vos quidem adiungere soletis, sed fieri non poteſt, sine doloris metu: an, cùm de omnibus gentibus optimè mererere, cùm opem indigentibus, salutémque ferres, vel Hercules perpeti ærumnas. sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas etiam in deo nomina- 119
uerunt. Exigerem ex te, cogerémque, vt responderes, nisi vererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, voluptatis causa gessisse diceres. Quæ cùm dixissem, HABEO, inquit Torquatus, ad quos ista referam: & quamquam aliquid ipse poteram, tamen inuenire malo paratiores familiareis nostros. CREDO, Syronem dicis, & Polydemum, cùm optimos viros, tum doctissimos homines. RECTE, inquit intelligis. AGE sanè, inquam. sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione iudicare. IMMO, inquit arridens, iniquū, hac quidem de re. tu enim ista leniùs: hic C Stoicorum more nos vexat. TVM Triarius. Posthac quidem, inquit audaciùs. nam hæc ipsa mihi erunt in promtu, quæ modò audiui, nec antè aggrediar, quàm te ab istis, quos dicis, instructum videro. Quæ cùm essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM

Liber III.

1 CICERO. CATO.

VOLVPTATEM equidem, Brute, ſi ipſa pro ſe
loquatur, nec tã pertina-
ceis habeat patronos, cõ-
ceſſuram arbitror coniũ-
ctam ſuperiore libro, di-
gnitati. etenim ſit impu-
dens ſi virtuti diutius re-
pugnet, aut ſi honeſtis iucunda anteponat, aut
pluris eſſe contendat dulcedinẽ corporis & ti-
tillationes, ex ea re natam lætitiam, quàm graui-
tatem animi atque conſtantiã: quare illã qui-
dem dimittamus, & ſuis ſe finibus tenere iu-
beamus, ac blanditiis eius, illecebriſque im-
pediatur diſputandi ſeueritas. quærendum eſt
2 enim, vbi ſit illud ſummum bonum, quod re-
perire volumus, quoniam & voluptas ab eo
remota eſt, & eadem ferè contra eos dici poſ-
ſunt qui vacuitatẽ doloris finẽ bonorũ eſſe vo- B
luerunt. Nec verò ita vllum probetur ſummũ
bonum, vt virtute careat: qua nihil poteſt eſſe
præſtantius. Itaq. quãquã in eo ſermone: qui cũ
Torquato eſt habitus, nã remiſſi fuimus: tamẽ
hæc acrior eſt cũ Stoicis parata contẽtio quæ
enim de voluptate dicuntur, ea nec acutiſſimè
nec abſconditè differuntur, neque enim qui
defendunt eam, verſuti in diſſerẽdo ſunt, nec,
3 qui contrà dicunt, cauſam difficilem repel-
lunt. Ipſe etiam dicit Epicurus, ne argumen-
tandum quidem eſſe de voluntate, quod ſit
poſitum eius iudicium in ſenſibus, vt commo-
neri nos ſatis ſit: nihil attineat doceri. quare
illa nobis ſimplex fuit in vtramque partem
diſputatio. nec enim in Torquati ſermone
quidquam implicatum, aut tortuoſum fuit:
noſtráque vt mihi videtur, dilucida oratio.
Stoicorum autem non ignoras quàm ſit ſubti-
le vel ſpinoſum potiùs, diſſerendi genus: idq;
cum Græcis, tum magis nobis. quibus etiam C
verba parienda ſunt, imponendáq; noua no-
uis rebus nomina. quod quidem nemo medio-
criter doctus mirabitur, cogitans, in omni
arte, cuius vſus vulgaris, communiſque non
ſit, multam nouitatem nominum eſſe, cum cõ-
4 ſtituantur earum rerum vocabula, quæ in qua-
que arte verſentur. Itaq; & Dialectici, & Phy
ſici verbis vtuntur iis, quæ ipſi Græciæ nota
non ſunt. geometræ verò, muſici, grammatici,
etiam more quodã loquuntur ſuo. item ipſæ
A rhetorum artes, quæ ſunt totæ forenſes, atque
populares, verbis tamen in dicendo quaſi pri-
uatis vtuntur, ac ſuis. Atque, vt omittam has ar-
teis eleganteis, & ingenuas, ne opifices quidẽ
tueri ſua artificia poſſent, niſi vocabulis vterẽ-
tur nobis incognitis, vſitatis ſibi. Quin etiam
agricultura, quæ abhorret ab omni politiore
elegantia, tamen eas res, in quibus verſatur,
nominibus notauit nouis, quo magis hoc
Philoſopho faciendum eſt, ars eſt enim Phi-
loſophia vitæ: de qua diſſerens arripere ver-
ba de foro non poteſt. Quamquam ex omni- 5
bus Philoſophis Stoicis, plurima nominaue-
runt. Zeno quoque eorum princeps non tam
rerum inuentor fuit, quàm nouorum verbo-
rum. Quòd ſi in ea lingua, quam plerique v-
beriorem putant, conceſſum à Græcia eſt, vt
doctiſſimi homines, de rebus non peruulgatis,
inuſitatis verbis vterentur: quanto id vel no-
bis magis eſt concedendum, qui ea nunc pri-
mùm audemus attingere? Et ſi, quod ſæpe di-
ximus, & quidem cum aliqua querela non
Græcorum modò, ſed etiam eorum qui ſe Græ-
cos magis, quàm noſtros haberi volunt. nos
non modò non vinci à Græcis verborum co-
pia, ſed eſſe in ea etiam ſuperiores: elaboran-
dum eſt, vt hoc non in noſtris ſolùm artibus,
ſed etiam in illorum ipſorum conſequamur.
quamquam ea verba, quibus ex inſtituto vete-
rum vtimur pro Latinis, vt ipſa Philoſophia,
vt rhetorica, dialectica, grammatica, geome-
tria, muſica, quamquam Latinè ea dici pote-
rant, tamen, quoniam vſu percepta ſunt, noſtra
ducamus. Atque hæc quidem de rerum no-
minibus. De ipſis rebus autem ſæpenume- 6
ro, Brute, vereor ne reprehendar, cùm hæc
ad te ſcribam, qui tum in Philoſophia, tum
in optimo genere Philoſophiæ tantum pro-
ceſſeris. quod ſi facerem quaſi te erudiens,
iure reprehenderer. ſed ab eo plurimum ab-
ſum: neque vt ea cognoſcas quæ tibi notiſſi-
ma ſunt ad te mitto, ſed, quia facillimè in
nomine tuo acquieſco, & quia te habeo æ-
quiſſimum eorum ſtudiorum, quæ mihi com-
munia tecũ ſunt, æſtimatorem, & iudicem. At-
tendes igitur, vt ſoles, diligenter, eamque con-
trouerſiam diiudicabis, quæ mihi fuit cum a-
uunculo tuo, diuino, ac ſingulari viro. Nã, in
Tuſculano cum eſſem, vellemque è biblio the-
ca pueri Luculli quibuſdam libris vti, veni in
eius villam, vt eos ipſe (vt ſolebam) inde pro-

merem quò cùm venissem, M. Catonem, quem
ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca seden-
tem, multis circumfusum Stoicorum libris.
erat enim, vt scis, in eo inexhausta auiditas
legendi, nec satiari poterat: quippe qui ne
reprehensionem quidem vulgi inanem refor-
midans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum
senatus cogeretur, nihil operæ reip. detra-
hens, quo magis tum in summo otio, maxi-
máque copia quasi heluo librorum, si hoc
verbo in tam clara re vtendum est, videbatur.
8 Quod cùm accidisset, vt alter alterum nec o-
pinatò videremus, surrexit statim. deinde pri-
ma illa, quæ in congressu solemus: QVID
tu inquit, huc? à villa enim, credo: & si ibi te
esse scissem, ad te ipse venissem. HERI,
inquam, ludis commissis, ex vrbe profectus
veni ad vesperam, causa enim fuit huc ve-
niendi, vt quosdam hinc libros promerem:
& quidem, Cato, totam hanc copiam iam
Lucullo nostro notam esse oportebit: nam
his libris eum malo, quàm reliquo ornatu
villæ delectari. est enim mihi magnæ curæ:
quamquam quidem hoc proprium tuum mu-
nus est, vt ita erudiatur, vt & patri & Scipio-
ni nostro, & tibi tam propinquo respondeat:
Laboro autem non sine causa. nam & aui eius
memoria moueor (nec enim ignoras, quanti
fecerim Scipionem: qui, vt opinio mea fert,
in principibus iam esset, si viueret) & Lu-
cullus mihi versatur ante oculos. vir cùm
omnibus excellens, tum mecum & amicitia,
& omni voluntate, sententiáque coniunctus.
9 PRAECLARE, inquit, facis, cùm & eo-
rum memoriam tenes, quorum vterque tibi
testamento liberos suos commédauit, & pue-
rum diligis. Quòd autem meum munus dicis,
non equidem recuso: sed te adiungo socium.
addo etiam illud, multa iam mihi dare signa
puerum & pudoris & ingenij. sed ætatem vi-
des. VIDEO equidem inquam: sed infici
tamen iam debet iis artibus, quas si, dum est
tener, combiberit, ad maiora veniet paratior.
10 Sic equidem, diligentiùs, sæpiúsque ista lo-
quemur inter nos agemúsque communiter.
SED resideamus inquit si placet. itáque fe-
cimus. Tum ille: Tu autem, cùm ipse tantum
librorum habeas, quos hic tandem requi-
ris? Commentarios quosdam, inquam,
Aristotelicos, quos hîc sciebam esse, veni vt
offerrem, quos legerem, dum essem otiosus:
quod quidem nobis (vt scis) non sæpe con-
tingit. QVAM vellem, inquit, vt te ad Stoi-
cos inclinasses. erat enim si cuiusquam, certè
tuum nihil præter virtutem in bonis duce-
re. VIDE, ne magis, inquam, tuum fuerit,
cùm in re idem tibi, quod mihi, videretur,
non noua te rebus nomina imponere. ra-
tio enim nostra consentit, oratio pugnat.
MINIME verò, inquit ille, consentit.
quidquid enim præter id, quod honestum
sit, expetendum esse dixeris, in bonísque
numeraueris: & honestum ipsum, quasi vir-
tutis lumen extinxeris, & virtutem penitus
11 euerteris. Dicuntur ista, Cato, magnificè, in-
quam: sed vidésne verborum gloriam tibi
cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exæ-
quent, esse communem? de quibus, cupio
scire, quid sentias. ERGONE quæris, in-
quit, scire quid sentiam? quos bonos viros,
forteis, iustos, moderatos aut audiuimus in
republica fuisse, aut ipsi vidimus: qui sine vl-
la doctrina naturam ipsam secuti, multa lau-
dabilia fecerunt. eos meliùs à natura institu-
tos fuisse, quàm institui potuissent à Philoso-
phia, si vllam aliam probauissent, præter
eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi ho-
nestum: nihil, nisi turpe in malis: ceteræ Phi-
losophorum disciplinæ, omnino alia magis
alia minùs, sed tamen omnes, quæ rem vl-
lam virtutis expertem aut in bonis, aut in
malis numerant eas non modò nihil adiuua-
re arbitror, neque afferre, quo meliores si-
mus, sed ipsam deprauare naturam. nam si
hoc non obtineatur, *id solum bonum esse quod*
honestum sit: nullo modo probari possit, bea-
tam vitam virtute effici. quòd si ita sit: cur o-
pera Philosophiæ sit danda nescio. Si enim sa-
piens aliquis miser esse possit, næ ego istam
gloriosam, memorabilémque virtutem non
magno æstimandam putem. QVAE adhuc, 12
Cato, à te dicta sunt, eadem, inquam, dicere
posses, si sequerere Pyrrhonem aut Aristo-
nem. nec enim ignoras, his istud honestum
non summum modò, sed etiam (vt tu vis) so-
lum bonum videri. quod si ita est, sequitur
id ipsum, quod te velle video, omneis sem-
per beatos esse sapienteis: hósne igitur lau-
das, & hanc eorum sententiam sequi nos cen-
ses oportere? MINIME verò istorum
quidem, inquit. cùm enim virtutis hoc pro-
prium sit earum rerum, quæ secundum natu-
ram sint, habere delectum: qui omnia sic exæ-
quauerunt, vt in vtramque partem ita paria
redderent, vti nulla selectione vterentur e-
ius, virtutem ipsam sustulerunt. Istud qui-
dem, inquam, optimè dicis: sed quæro, num-
ne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bo-
num, quod non rectum, honnestúmque sit, re-
liquarum rerum discrimen omne tollenti?
Si quidem, inquit tollerem: sed relinquo. 13
QVONAM modo, inquam, si vna virtus,
vnum istud quod honestum appellas, rectum,
laudabile decorum (erit enim notius quale
sit pluribus notatum vocabulis idem decla-
rantibus) id ergo inquam si solum est bo-
num, quid habebis præterea, quod sequare?
aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inho-
nestum, indecorum, prauum, flagitiosum, fœ-
dum, vt hoc quoque pluribus nominibus in-
signe faciamus: quid præterea dices esse fu-
giendum? NON ignoranti, inquit, tibi
quid sim dicturus, sed aliquid, vt ego suspi-
cor, ex mea breui responsione arripere cu-
pienti, non respondebo ad singula: explica-
bo potiùs, quoniam otiosi sumus, nisi alie-
num putas, totam Zenonis, Stoicorúmque
sententiam. MINIME id quidem inquam,
alienum: multúmque ad ea, quæ quærimus,
explicatio tua ista profecerit. EXPE-
RIAMVR igitur inquit, etsi habet hæc
Stoicorum ratio difficilius quiddam, & ob-
scuritas, nam cùm in Græco sermone hæc
ipsa quondam rerum nomina nouarum non
videbantur, quæ nunc consuetudo diutur-
na triuit: quid censes in Latino fore? FA-
CILLIMVM id quidem est, inquam si
enim Zenoni licuit, cùm rem aliquam
inuenisset inusitatam, inauditum quoque
ei rei nomen imponere, cur non liceat

Catoni

uetoni? nec tamen exprimi verbum è verbo A
necesse erit, vt interpretes indiserti solent:
cùm sit verbum, quod idem declaret, magis,
minúsve vsitatum. equidem soleo etiam, quod
vno Græci, si aliter non possum, idem plurib.
verbis exponere. & tamen puto concedi no-
bis oportere, vt Græco verbo vtamur, si quan-
do minùs occurret Latinũ, ne hoc ephippiis,
& acratophoris potiùs, quàm proegmenis, &
apoproegmenis, concedatur quãquã hæc
quidem proposita rectè, & reiecta dicere lice-
bit. BENE facis, inquit, quòd me adiuuas:
& istis quidem quæ modò dixisti ? vtar potiùs
Latinis. in ceteris subuenies, si me hærentem
videbis. SEDVLO, inquam, faciam. SED FOR
16 TVNA FORTEIS. quare conare, quæso. quid
enim hoc possumus agere diuinius. PLA-
CET his, inquit, quorum ratio mihi proba-
tur, simulatque natum sit animal (hinc enim
est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & com-
mendari ad se conseruandum, & ad suũ statum, B
& ad ea, quæ conseruantia sunt eius status,
diligenda: alienari autem ab interitu, iisque
rebus, quæ interitum videantur afferre. id ita
esse, sic probant, quòd antè quàm voluptas, aut
dolor attigerit, salutaria appetant parui, as-
pernenturq. contraria. quod non fieret, nisi sta-
tum suum diligerent, interitum timerent. fieri
autem non posset, vt appeterent aliquid, nisi
sensum haberent sui, eóque se, & sua dilige-
rent. ex quo intelligi debet, principiũ ductum
17 esse à se diligendi. In principiis autem natu-
ralibus diligendi sui plerique Stoici non pu-
tant voluptatem esse ponendam, quibus ego
vehementer assentior, ne, si voluptatem na-
tura posuisse in iis rebus videatur, quæ primæ
appetuntur, multa turpia sequantur. satis esse
autem argumenti videtur, quamobrem illa,
quæ natura prima sunt ascita, natura diliga-
mus, quod est nemo, quin, cùm vtrumuis li-
ceat, aptas malit, & integras omneis parteis C
corporis, quàm eodem vsu imminutas, & de-
tortas habere. cognitiones autem (vel, si hæc
verba minùs placent, aut minùs intelligũtur,
καταλήψεις appellen.* licet) eas igitur ipsas
propter se asciscendas arbitramur, quòd ha-
beant quiddam in se quasi complexum, & con-
tinens veritatem, id autem in paruis intelligi
potest: quos delectari videamus, etiam si eorũ
nihil intersit, si quid ratione per se ipsi inue-
18 nerunt. arteis etiam ipsas propter se assu-
mendas putamus, tum quia sit in his aliquid
dignum assumtione, tum quòd constent ex
cognitionibus, & contineant quiddam in se
ratione constitutum, & via à falsa autem as-
sensione magis nos alienatos esse, quàm à
ceteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbi-
trantur. Iam membrorum id est, partium cor-
poris alia videntur propter eorum vsum à
natura esse donata, vt manus, crura, pedes, &
ea, quæ sunt intus in corpore, quorum vtilitas
quanta sit, à medicis etiam disputatur: alia au- D
tem nullam ob vtilitatem, quasi ad quendam
ornatum, vt cauda pauoni, plumæ versicolo-
19 res columbis, viris, mammæ, atque barba. Hæc
dicuntur fortasse ieiuniùs. sunt enim quasi
prima elementa naturæ: quibus vbertas ora-
tionis adhiberi vix potest, nec equidem eam
cogito consectari, verumtamen cùm de rebus
grandioribus dicas, ipsæ res verba rapiunt. ita

A sit cùm grauior, tum etiam splendidior oratio.
EST vt dicis, inquam. sed tamen omne, quod
de re bona dilucidè dicitur, mihi præclare di-
ci videtur. istiusmodi autem res dicere ornatè
velle puerile est, planè autem, & perspicuè
expediri posse, docti, & intelligẽtis viri. PRO-
GREDIAMVR igitur, quoniam, inquit, ab his
principiis naturæ discessimus: quibus con-
gruere debent, quæ sequuntur. sequitur au-
tem prima diuisio hæc. Aestimabile esse di- 20
citur, sic enim, vt opinor, appellamus id, quod
aut ipsum secundũ naturam sit, aut tale quid
efficiat, vt selectione dignum propterea sit, q
aliquod pondus habeat dignum æstimatione:
quam ille ἀξίαν vocat. contráque inæstimabi-
le, quod sit superiori contrarium. initiis igitur
ita constitutis, vt ea, quæ secundum naturam
sunt, ipsa propter se sumenda sint, contrariáq.
item reiicienda: primum est officium (id enim
appello καθῆκον) vt se conseruet in naturæ
B statu: deinceps vt ea teneat, quæ secundum
naturam sint, pellátque contraria: quæ inuẽta
selectione, & item reiectione, sequuntur
deinceps cum officio selectio. deinde ea per-
petua, tum ad extremum constans, consen-
taneaque naturæ: in qua primùm inesse incipit
& intelligi, quid sit, quod verè bonum pos-
sit dici. prima est enim conciliatio hominis 21
ad ea, quæ sunt secundum naturam simul
autem cepit intelligentiam, vel notionem po-
tiùs, quam appellant ἔννοιαν illi, viditque re-
rũ agendorum ordinẽ, &, vt ita dicam concor-
diam: multò eam multis æstimauit, quàm om-
nia illa, quæ primùm dilexerat: atque ita
cognitione, & ratione collegit, vt statueret,
in eo collocatum summum illud hominis
per se laudandum, & expetendum bonum,
quod cùm positum sit in eo, quod ὁμολο-
γίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam,
si placet, cum igitur in eo sit id bonum, quò
C referenda sunt omnia honestè facta ipsúmque
honestum, quod in bonis ducitur, quamquam
pòst oritur, tamen id solùm vi sua, & di-
gnitate expetendum est: eorum autem, quæ
sunt prima naturæ, propter se nihil expe-
tendum. Cùm verò illa, quæ officia esse di- 22
xi, proficiscantur ab initiis naturæ: ad ea
hæc referri necesse est: vt rectè dici possit,
omnia officia eò referri, vt adipiscamur
principia naturæ: nec tamen vt hoc sit bono-
rum vltimum, propterea quòd non inest in
primis naturæ conciliationibus honesta actio
consequens enim est, & pòst oritur, vt dixi. est
tamen ea secundum naturam, multóque nos
ad se expetendam magis hortatur, quam su-
periora omnia. sed ex hoc primum error tol-
lendus est, nequis sit, qui existimet, vt duo
sint vltima bonorum. Vt enim, si cui sit pro-
positum collimare hastam aliquo, aut sagit-
tam, sicut nos vltimum in bonis diximus: sic
D illi facere omnia, quæ possit, vt collimet:
huic in eius similitudine omnia sint facienda,
vt collimet, & tamen vt omnia faciat, quo pro
positum assequatur: sed hoc, quasi vltimum
quale nos summũ in vita bonum dicimus: il-
lud autẽ, vt feriat, quasi seligendũ, non expe- 23
tendum. Cùm autẽ omnia officia à principiis
naturæ proficiscantur, ab iisdem necesse est
proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmo-
dum sæpe fit vt is, qui commendatus sit alicui

pluris eum faciat, cui commendatus sit, quàm A
illum, à quo sit: minimè mirum est primo nos
sapientiæ commendari ab initiis naturæ, post
autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri
quàm illa sint, à quibus ad hanc venerimus.
atque vt membra nobis ita data sunt, vt ad
quandam rationem viuendi data esse appa-
reant: sic appetitio animi, quæ ὁρμὴ Græcè vo-
catur, non ad quoduis genus vitæ, sed ad quã-
dã formã viuendi videtur data: itemque & ra-
34 tio, & perfecta ratio. Vt enim histrioni actio,
saltatori motus, nõ quiuis, sed certus quidã est
datus, sic vita agẽda est certa genere quodã, nõ
quolibet: quod genus conueniens consenta-
neúmque dicimus. nec enim gubernationi,
aut medicinæ similem sapientiam esse arbitra-
mur, sed actioni illi potius quã modo dixi, &
saltationi, vt in ipsa arte insit, non foris peta
tur extremum. id est, artis effectio. & tamẽ est B
etiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dis-
similitudo, propterea quod in illis, quæ rectè
facta sunt, non continentur tamen omnes par-
tes, ex quibus constant. quæ autem nos aut
recta, aut rectè facta dicamus, si placet, illi au-
tem appellant κατορθώματα, omneis nume-
ros virtutis continent. sola enim sapientia in
se tota conuersa est: quod idem in ceteris
artibus non fit. Inscitè autem medicinæ, &
35 gubernationis vltimum cum vltimo sapientię
comparatur. sapientia enim & animi magni-
tudinem complectitur, & iustitiam, & vt om-
nia, quæ homini accidant, infra se esse iudi-
cet: quod idem in ceteris artibus nõ contin-
git. Tenere autem virtutes eas ipsas, quarum
modò mentionem feci, nemo poterit, nisi sta-
tuerit, nihil esse, quod intersit, aut differat a-
liud ab alio præter honesta, & turpia. Videa-
mus nunc, quàm sint præclara illa iis, quæ iã
posui, consequentia. cùm enim hoc sit extre-
36 mũ (sentis enim credo me iam diu, quod τέ-
λος Græcus dicat, id dicere tum extremum, C
tum vltimum tum summum: licebit etiam fi-
nem pro extremo, aut vltimo dicere (*cum er-
go hoc sit extremum, congruenter naturæ, conue-
nientérq. viuere*, necessario sequitur, omneis sa-
pienteis semper feliciter, absolutè, fortunate
viuere, nulla re impediri, nulla prohiberi,
nulla egere. Quod autem continet non magis
eam disciplinam, de qua loquor, quam vitam,
fortunásque nostras, id est, vt quod honestum
sit, id solum bonum iudicemus. Potest id
quidem fusè & copiosè, & omnibus electissi-
mis verbis, grauissimisque sententiis Rhetori-
cè & augeri & ornari: sed consectaria me Stoi
corum, breuia, & acuta delectant. Concludun-
37 tur igitur eorum argumenta sic, Quod est bo-
num, omne laudabile est. quod autem lauda-
bile est, omne honestum est. bonum igitur
quod est, honestum est. Satisne hoc conclusũ
videtur? certè. quod enim efficiebatur ex his D
duobus, quæ erant sumta in eo, vides esse con-
clusum. duorum autem è quibus effecta con-
clusio est contra, superius dici solet. Non om-
ne bonum esse laudabile. nam quod honestum
sit, laudabile esse conceditur. Illud autem per-
absurdum, bonum esse aliquid, quod non ex-
petendum sit: aut expetendum quod non pla-
cens: aut, si id, non etiam diligendum ergo &
probandum, ita etiam laudabile. id autem ho-
nestum. ita fit, vt, quod bonum sit, id etiam ho

A nestum sit. Deinde quæro, quis aut de misera
vita possit gloriari, aut non de beata? de sola
igitur beata ex quo efficitur, gloriatione, vt
ita dicam, dignam esse beatam vitam: quod nõ
possit quidem nisi honestæ vitæ iure contin-
gere, ita fit, vt honesta vita, beata vita sit. &
quoniam is, cui contingit, vt iure laudetur, ha
bet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam, vt
ob ea, quæ tanta sint, beatus dici iure possit. i-
dem de vita talis viri rectissimè dicitur, ita si
beata vita honestate cernitur: quod honestum 49
est, id bonum solum habendum est. Quod verò
negari nullo modo possit, quem vnquam sta-
bili, & firmo, & magno animo, quem fortem
virum dicimus effici posse, nisi constitutum
sit, non esse malum dolorem? Vt enim qui
mortem in malis ponit, non potest eam non
timere: sic nemo vlla in re potest id, quod ma-
B lum esse decernit, non curare, idque contem-
nere. quo posito, & omnium assensu approba-
to, illud assumitur, eum, qui magno sit ani-
mo, atque forti, omnia, quæ cadere in homi-
nem possint, despicere, & pro nihilo putare.
quæ cùm ita sint, effectum est, nihil esse malũ,
quod turpe non sit. Atque iste vir altus, & ex-
cellens, magno animo, verè fortis, infra se o-
mnia humana ducens, is inquam, quem effice-
re volumus, quem quærimus, certè & confide-
re sibi debet, & suæ vitæ, & actæ, & consequen-
ti & benè de se iudicare, statuens nihil mali
posse incidere sapienti. Ex quo intelligitur i-
dem, illud solum bonum esse, quod honestum
sit, idque esse beatè viuere, honestè, id est, cum 50
virtute viuere. Nec verò ignoro varias Philo-
sophorum fuisse sententias, eorum dico qui
summum bonum, quod vltimum appello, in
animo ponerent. quas quamquam vitiosè qui-
dam secuti sunt, tamen non modò his tribus,
qui virtutem à summo bono segregauerunt,
C cum aut voluptatem aut vacuitatem doloris,
aut prima naturæ in summis bonis ponerent,
sed etiam alteris tribus, qui mancam fore pu-
tauerunt, sine aliqua accessione, virtutem, ob
eámque rem trium earum rerum, quas suprà
dixi, singulas singulis addiderunt: his tamen
omnibus eos antepono, cuiusmodi sunt, qui
summum bonum in animo, atque in virtute 51
posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ii,
qui, cum scientia viuere vltimum bonorum,
qui nullam rerum differentiam esse dixerunt,
atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud
alii momento vllo reponentem, vt quidam
Academici constituisse dicuntur, extremum
bonorum, & summum munus esse sapientis,
obsistere visis, assensúsque suos firmè sustine-
re. His singulis copiosè responderi solet. sed
quæ perspicua sunt, longa non esse debent.
Quid autem apertius, quam, si electio nulla
sit ab iis rebus, quæ contra naturam sint, ea-
D rum rerum, quæ sint secundum naturam, tol-
latur omnis ea, quæ quæratur, laudetúrque pru
dentia? Circumscriptis igitur iis sententiis,
quas posui, & iis, quæ similes earum sunt, re-
linquitur, vt summum bonum sit, Viuere,
scientiam adhibentem earum rerum, quæ na-
tura eueniant, seligentem, quæ secundum na-
turam sunt, reiicientem, id est conuenienter, 52
congruentérque naturæ viuere. Sed in ceteris
artibus, cum dicitur artificiosè posterum quo-
dam modo, & consequens putandum est, quod

illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem
in quo sapienter dicimus, id apprimè rectè
dicitur. quidquid enim à sapiente proficisci-
tur, id continuò debet expletum esse omni-
bus suis partibus. in eo enim positum est id,
quod dicimus esse expetendum. nam vt pec-
catum est, patriam prodere, parenteis violare,
fana depeculari, quæ sunt in effectu. sic time-
re, sic mærere, sic in libidine esse peccatum
est, etiam sine effectu. verùm vt hæc non in
posteris, & in consequentibus, sed in primis
continuò peccata sunt: sic ea, quæ proficis-
cuntur à virtute, susceptione prima, non per-
33 fectione, recta sunt iudicanda. Bonum autem,
quod in hoc sermone toties vsurpatum est,
id etiam definitione explicetur. sed eorum
definitiones paulum oppido inter se diffe-
runt, & tamen eodem spectant. Ego assentior
Diogeni, qui bonum definierit, id, quod esset
natura absolutū. id autem sequens, illud quod
prodesset (ὠφέλημα enim sic appellemus) mo-
tum, aut statum esse dixit, è natura absoluta.
Cumque rerum notiones in animis fiant, si aut
vsu aliquid cognitum sit, aut coniunctione,
aut similitudine aut collatione rationis. hoc
quarto, quod extremum posui, bonorum
notitia facta est. cùm enim ab iis rebus, quæ
sunt secundum naturam, adscendit animus
collatione rationis, tum ad notionem bo-
34 ni peruenit. Hoc autem ipsum bonum,
non accessione, neque crescendo, aut cum
ceteris comparando, sed propria vi sua &
sentimus, & appellamus bonum. Vt enim
mel, etsi dulcissimum est, suo tamen pro-
prio genere saporis, non comparatione cum
aliis, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de
quo agimus, est illud quidem plurimi æsti-
mandum, sed ea æstimatio genere valet, non
magnitudine. nam cùm æstimatio quæ ἀξία
dicitur, neque in bonis numerata sit, neque
rursus in malis: quantumcumque eò addi-
deris, in suo genere manebit. alia est igitur
propria æstimatio virtutis: quæ genere, non
35 crescendo, valet. Nec verò perturbationes
animorum, quæ vitam insipientium mise-
ram, acerbamque reddunt: quas Græci πά-
θη appellant (poteram ego verbum ipsum
interpretans, morbos appellere: sed non
conueniret ad omnia: quis enim misericor-
diam, aut ipsam iracundiam, morbum solet
dicere? at illi dicunt πάθος. sit igitur per-
turbatio, quæ nomine ipso vitiosa declarari
videtur) nec hæ perturbationes vi aliqua
naturali mouentur, omnésque hæ sunt ge-
nere quatuor, partibus plures, ægritudo, for-
mido, libido, quamquam Stoici communi no-
mine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant,
ego malo lætitiam appellare, quasi gestien-
tis animi elationem voluptariam. perturba-
tiones autem nulla naturæ vi commouentur,
omniáque ea, sunt opiniones, ac iudicia leui-
36 tatis. itaque his sapiens semper vacabit. Omne
autem, quod honestum sit, id esse propter se
expetendum, commune nobis est cum multo-
rum aliorum Philosophorum sententiis. præ-
ter enim treis disciplinas, quæ virtutem à sum
mo bono excludunt, ceteris omnibus Philo-
sophis hæc est tuenda sententia, maximè ta-
men his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum
numero, nisi honestum esse voluerunt. Sed hæc

A quidem est perfacilis, & perexpedita defensio,
quis est enim, aut quis vnquam fuit auari-
tia tam ardenti aut tam effrenatis cupiditati-
bus, vt eandem illam rem, quam adipisci sce-
lere quouis velit, non multis partibus malit
ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine
facinore, quàm illo modo peruenire? Quam 37
verò vtilitatem, aut quem fructū petentes, sci-
re cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, quo
moueantur, quibúsque de causis ea versentur in
cælo? quis autē tam agrestibus institutis viuit
aut quis contra studia naturæ tam vehementer
obdurauit, vt à rebus cognitu dignis abhor-
reat, eásq. sine voluptate, aut vtilitate aliqua
non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est,
qui maiorum, aut Africanorum, aut eius, quē
tu in ore semper habes, proaui mei, cetero-
rúmque virorum fortium, atque omni virtute
præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens,
nulla animo afficiatur voluptate? quis autem 38
B honesta in familia institutus, & educatus in-
genuè, non ipsa turpitudine, etiam si eum læ-
sura nō sit, offenditur? quis animo æquo videt
eum, quem impurè, ac flagitiosè putet viuere?
quis non odit sordidos, vanos, leueis, futileis?
Quid autem dici poterat, si turpitudinem nō
ipsam per se fugiendam esse statueremus, quo
minùs homines tenebras, & solitudinē nacti,
nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se
fœditate sua turpitudo ipsa deterreat? innu-
merabilia dici possunt in hanc sententiam: sed
non necesse est. nihil est enim, de quo minùs
dubitari possit, quàm & honesta, expetenda
per se, & eodem modo turpia, per se esse fu-
gienda. Constituto autem illo, de quo antè di- 39
ximus, quod honestum sit, id esse solum bonū:
intelligi necesse est, pluris id, quod honestum
sit, æstimandū esse, quàm illa media, quæ ex eo
comparentur. stultitiam autē, & temeritatem,
& iniustitiā, & intemperantiam cùm dicimus
C esse fugiendam propter eas res, quæ ex ipsis e-
ueniant, non ita dicimus, vt cum illo, quod
positum est, solū id esse malum, quod turpe sit
hæc pugnare videatur oratio: propterea quòd
ea non ad corporis incommodum referuntur,
sed ad turpeis actiones, quæ oriuntur è vitiis.
quas enim Græci κακίας appellant, vitia ma-
lo, quàm malitias nominare. HÆC tu, in- 40
quam, Cato, verbis illustrioribus, & id, quod
vis declarantibus. Itaque mihi videris Latinè
docere Philosophiā, & ei quasi ciuitatem da-
re: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ vi-
debatur, nec offerre sese nostris sermonibus:
& ista maximè propter limitatam quandam &
rerum, & verborum tenuitatem. scio enim es-
se quosdam qui quamuis lingua philosophari
possint, nullis tamen partitionibus, nullis de-
finitionibus vtuntur ipsi, qui dicunt, ea se
modò probare, quibus natura tacita assentia-
D tur. Itaque in rebus minimè obscuris non
multus est apud eos disserendi labor. Quare
attendo te studiosè, &, quæcumque rebus iis,
de quibus hic sermo est, nomina imponis,
memoriæ mando. mihi enim erit iisdem istis
fortasse iam vtendum. Virtutibus igitur re-
ctissimè mihi videris, & ad consuetudinem
nostræ orationis, vitia posuisse cōtraria. quod
enim vituperabile est per seipsum, id eo ipso
vitium nominatim puto, vel etiam à vitio di-
ctum vituperari. sin κακίαν, malitiam dixisses

ad aliud nos vnum certum vitium consuetu-
do Latina traduceret.hoc omni virtuti vitium
contrario nomine opponitur. Tum ille:
41 HIS igitur ita positis,inquit,sequitur ma-
gna contentio: quæ pertracta est à Peripateti-
cis mollius, est enim eorum consuetudo di-
cendi non satis acuta, propter ignorationem
dialecticæ. Carneades tuus egregia quadam
exercitatione in dialecticis, summáque elo-
quentia rem in summum discrimen adduxit:
propterea quòd pugnare non destitit,in omni
hac quæstione, quæ de bonis, & malis appel-
letur, non esse rerum Stoicis cum Peripateti-
cis controuersiam,sed nominum.Mihi autem
nihil tam perspicuum videtur, quàm has sen-
tentias eorum Philosophorum re inter se ma-
gis,quàm verbis dissidere:maiorem multò ha-
bere Stoicos, & Peripateticos rerum omnino
discrepantiam, quàm verborum quippe cum
Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant,
pertinere dicant ad beatè viuendum: nostri
verò,quod æstimatione omnino aliqua dignũ
41 sit,complecti beatam vitam putent. An verò
certius quidquam potest esse, quàm illa ra-
tio eorum,qui dolorem in malis ponunt,non
posse sapientem beatum esse, cùm eculeo tor-
queatur? Eorum autem,qui dolorem in ma-
lis non habent, ratio certè cogit, vti in omni-
bus tormentis conseruetur beata vita sapienti.
etenim si dolores eosdem tolerabilius patian-
tur, qui excipiunt eos pro patria, quàm qui
leuiore de causa:opinio facit,non natura,vim
43 doloris aut maiorem,aut minorem. Ne illud
quidem est consentaneum, vt si cùm tria gene
ra bonorũ sint,)quæ sententia est peripatetico-
rum)eo beatior quisq.sit,quo sit corporis, aut
externis bonis plenior, vt hoc idem appro-
bandum sit nobis, vt qui plura habeat, quæ in
corpore magni æstimantur, sic beatior. illi
enim corporis commodis compleri vitam bea
tam putant: nostri nihil minus. nam cùm ita
placet, ne eorum quidem bonorum,quæ nos
bona naturæ appellemus, frequentia beatio-
rem vitam fieri, aut magis expetendam, aut
44 pluris æstimandam:certè minùs ad beatam vi-
tam pertinet multitudo corporis commodo-
rum. Etenim si valere & sapere magis
expetendum sit, quàm sapere solùm, ne-
que tamen, si vtrumque sit æstimatione
dignum, pluris sit coniunctum quàm sa-
pere ipsum separatim. Nam qui valetu-
dinem æstimatione aliqua dignam videa-
mus, neque tamen eam in bonis ponimus,
iidem censemus nullam esse tantam æstima-
tionem,vt ea virtuti anteponatur. quod idem
Peripatetici non tenent:quibus dicendum est,
quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam
magis esse expetendam, quàm si esset eadem
actio cum dolore. Nobis aliter videtur: rectè,
secúsne,postea. sed potéstne rerum maior esse
dissensio? Vt enim obscuratur, & offunditur
45 luce solis lumen lucernæ, & vt interit magni-
tudine maris Aegæi stilla muriæ: & vt in di-
uitiis Crœsi teruncii accessio: & gradus vnus
in ea via,quę est hinc in Indiam:sic,cùm sit is
bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis
ista rerum in corpore sitarum æstimatio,splẽ-
dore virtutis, & magnitudine obscuretur,
& obruatur, atque intereat necesse est. Et
quemadmodum opportunitas (sic enim ap-

A pellemus εὐκαιρίαν) non fit maior produ-
ctione temporis (habent enim suum modum
quæcumque opportuna dicuntur) sic recta
effectio (κατόρθωσιν enim ita appello, quo-
niam rectum factum κατόρθωμα) recta igi-
tur effectio, item conuenientia, deniq.ipsum
bonum,quod in eo positum est,vt naturæ con
sentiat, crescendi accessionem nullam ha-
bet. vt enim opportunitas illa, sic hæc, de 46
quibus dixi, non fiunt temporis productione
maiora :ob eamque causam Stoicis non vi-
detur optabilior, nec magis expetenda bea-
ta vita, si sit longa, quàm si breuis: vtuntur-
que simili.Vt si cothurni laus illa esset,ad pe-
dẽm aptè conuenire, neque multi cothurni
paucis anteponerentur, nec maiores mino-
ribus : sic quorum omne bonum conuenien-
tia, atque opportunitate finitur, nec plura
B paucioribus, nec longinquiora breuioribus
anteponentur. nec verò satis acutè dicunt:
Si bona valetudo pluris æstimanda sit lon- 47
ga, quàm breuis, sapientiæ quoque vsus lon-
gissimus quisque sit plurimi.non intelligunt
valetudinis æstimationem spatio iudicari:
virtuti, opportunitate: vt videantur qui il-
lud dicãt,iidem hoc esse dicturi, bonam mor-
tem,& bonum partum, meliorem longã esse
quàm breuem.Non vident alia,breuitate plu-
ris æstimari: alia, diuturnitate. Itaque con- 48
sentaneum est his quæ dicta sunt,ratione illo-
rum,qui illum bonorum finem, quod appel-
lamus extremum,quod vltimum,crescere pu-
tent posse,iisdem placere esse alium alio etiã
sapientiorem, itémque alium magis alio vel
peccare, vel rectè facere. quod nobis non li-
cet dicere : qui crescere bonorum finem non
putamus. vt enim qui demersi sunt in aqua,
nihilo magis respirare possunt, si longè non
absunt à summo,vt iam,iamque possint emer
C gere, quàm si etiam tum essent in profundo:
nec catulus ille, qui iam appropinquat,vt vi-
deat,plus cernit,quàm is,qui modo est natus:
ita qui processit aliquantum ad virtutis adi-
tũ,nihilominùs in miseria est, quàm ille,qui
nihil processit.Hęc mirabilia videri intelligo.
sed cùm certè superiora firma, ac vera sint,his
autem ea consentanea, & consequentia : ne
de eorum quidem veritate est dubitandum.
Sed quamquam negent, nec virtutes, nec vi-
tia crescere: attamen vtrumque eorum fundi
quodammodo, & quasi dilatari putant. Diui-
tias autem Diogenes censet non eam modò
vim habere, vt quasi duces sint ad voluptates,
& ad valetudinem bonam, sed etiam vt in ea
contineant : non idem facere eas in virtute,
neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pe-
cunia potest, continere autem non potest,ita-
que si voluptas, aut si bona valetudo sit in
bonis, diuitias quoque in bonis esse ponẽdas:
D aut,si,sapientia bonũ sit,nõ sequi, vt etiam di-
uitias bonum esse dicamus:nec ab vlla re,quæ
non sit in bonis,id,quod sit in bonis, cõtineri
potest,ob eamque causam,quia cogitationes,
comprehensionésq.rerũ,è quib.efficiuntur ar-
tes,ad appetitiones mouent : cùm diuitiæ non
sint in bonis,nulla ars diuitiis cõtineri potest.
quod si de artibus concedamus, virtutis ta-
men non sit eadem ratio, propterea quòd hæc
plurimæ commentationis, & exercitationis
indigeat: quod idẽ in artibus non sit:& quod
virtus

virtus stabilitatem, firmitatem, constantiã to-
tius vitæ complectatur, nec eadem hæc in ar-
tibus esse videamus. Deinceps explicatur dif-
ferentia rerum: quam si non vllam esse dice-
remus, confunderetur omnis vita, vt ab Ari-
stone. Nec vllum sapientiæ munus, aut opus
inueniretur, cùm inter res eas, quæ ad vitam
degendam pertinerent, nihil omnino interes-
set, neque vllum delectũ adhiberi oporteret.
Itaque cùm esset satis constitutum, id solum
esse bonum, quod esset honestum, & id malum
solum quod turpe: tum inter hæc, & illa, quæ
nihil valerent ad beatè miserè viuendum, ali-
quid tamẽ, quo differrent, esse voluerũt, vt es-
51 sent eorum alia æstimabilia, alia contra, alia
neutrum. quæque autem æstimanda essent,
eorum in aliis satis esse causæ, quamobrem
quibusdam anteponerentur, vt in valetudine,
vt in integritate sensuum, vt in doloris va-
cuitate: vt gloriæ, diuitiarum, similium rerum:
alia autem non esse eiusmodi. Itémque eorũ,
quæ nulla æstimatione digna essent, partim
satis habere causæ, quamobrum reiicerentur
vt dolorem, morbum, sensuum amissionem,
paupertatẽ, ignominiam, & similia horũ, par-
tim non. Itémque hinc esse illud exortũ, quod
Zeno προηγμένον, cõtráque quod ἀποπροηγ-
μένον nominauit, cùm vteretur in lingua co-
piosa, factis tamen nominibus, ac nouis: quod
nobis in hac inopi lingua non conceditur.
quamquã tu hanc copiosiorem etiam dicere
soles. Sed nõ alienũ est, quo facilius vis verbi
52 intelligatur, rationẽ huius verbi faciendi Ze-
nonis exponere. Vt enim, inquit, nemo dicit
in regia regẽ ipsum quasi productum esse ad
dignitatẽ (id enim est προηγμένον) sed eos qui
in aliquo honore sunt, quorum ordo proximè
accedit, vt secundus sit ad regiũ principatum:
sic in vita non ea, quę primario loco sunt, sed
ea, quæ secundum locum obtinẽt, προηγμένα,
id est, producta nominẽtur. quæ vel ita appel-
lemus (id erit verbum è verbo) vel promota,
& remota, vel, vt dudum diximus, præposita,
vel præcipua, & illa reiecta. *Re enim intellecta,*
53 *in verborum vsu faciles esse debemus.* Quoniam
autem omne, quod est bonum, primum locum
tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse,
nec malum, hoc quod præpositum, vel præci-
puum nominamus. Itaque id definimus, quod
sit indifferens, cũ æstimatione mediocri, quod
enim illi ἀδιάφορον dicũt, id mihi ita occur-
rit, vt indifferens dicerem. Neque enim illud
fieri poterat vllo modo, vt nihil relinquere-
tur in mediis, quod aut secundum naturam
esset, aut contra: nec, cùm id relinqueretur,
nihil in his poni, quod satis æstimabile esset:
nec hæc posita non aliqua essent præposita.
54 Rectè igitur hæc facta distinctio est. Atque e-
tiã ab iis quo facilius res perspici possit, hoc
simile ponitur. Vt enim, inquiũt, si hoc finga-
mus esse quasi finem, & vltimũ, ita iacere ta-
lum, vt rectus assistat: qui ita talus erit iactus
vt cadat rectus, præpositum quiddam habebit
ad finem: qui aliter, contrà: neque tamen il-
la præpositio tali, ad eum, quem dixi, finem
pertinebit: sic ea quæ sunt pręposita, referun-
tur illa quidem ad finem: sed ad eius vim, na-
55 turamque nihil pertinent. Sequitur illa di-
uisio, vt bonorum alia sint ad illum vltimum
pertinentia (sic enim appello, quæ τελικὰ di-
cuntur. Iam hoc ipsum instituamus, vt placuit,
pluribus verbis dicere, quod vno non pote-
rimus: vt res intelligatur) Alia autem efficien-
tia, quæ Græci ποιητικά, alia vtrumque. De
pertinentibus, nihil est bonum, præter actio-
nes honestas, de efficientibus, nihil præter
amicum. Sed & pertinentem, & efficientem
sapientiam volunt esse. Nam quia sapientia
est conueniens actio, est illo pertinenti ge-
nere, quod dixi. Quòd autem honestas actio-
nes affert, & efficit, id efficiens dici potest.
Hæc, quæ præposita dicimus, partim sunt
per se ipsa præposita, partim quod aliquid 56
efficiunt, partim vtrumque, per se vt qui-
dam habitus oris, & vultus, vt status, vt mo-
tus: in quibus sunt & præponenda quædam,
& reiicienda: alia ob eam rem præposita dicũ-
tur, quòd ex se aliquid efficiant, vt pecunia,
alia autem ob vtramque rem, vt integri sen-
sus, vt bona valetudo. de bona autem fama 57.
(quã enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc
loco bonam famam appellare quàm gloriam)
Chrysippus quidem & Diogenes detracta vti-
litate, ne digitum quidem eius causa, porrigen
dum esse dicebant. quibus ego vehementer
assentior. Qui autem post eos fuerunt, cũ Car-
neadem sustinere non possent, hanc, quam di-
xi, bonam famam, ipsam propter se præposi-
tam, & sumendam esse dixerunt, esséque ho-
minis ingenui, & liberaliter educati velle be-
ne audire à parentibus, à propinquis, à bonis
etiam viris, idque propter rẽ ipsam, non pro-
pter vsum: dicúntque, vt liberis consultum ve-
limus, etiam si postumi futuri sint, propter i-
psos: sic futuræ post mortem famæ tamen esse
propter rem etiam detracto vsu, consulẽdum.
Sed cùm, quod honestum sit, id solum bonum
esse dicamus: consentaneum tamen est fungi 58
officio, cùm id officiũ nec in bonis ponamus,
nec in malis. Est enim aliquid in his reb. pro-
babile, & quidẽ ita, vt eius ratio reddi possit.
Ergo vt etiã probabiliter acti ratio reddi pos
sit. Est autẽ officiũ, quod ita factũ est, vt eius ra-
tio probabilis ratio reddi possit. Ex quo in-
telligitur, officium mediũ quoddã esse, quòd
neque in bonis ponatur, neque in contrariis.
quoniamque in iis rebus, quæ neque in virtu-
tibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam,
quod vsui possit esse: tollendum id non est. Est
autẽ eius generis actio quoque quædã, & qui-
dã talis, vt ratio postulet agere aliquid, & fa-
cere, eorum: quod autem ratione actum sit, ad
officium appellamus. Est igitur officium eius
generis, quod nec in bonis ponatur, nec in
contrariis. Atque perspicuum etiam illud est, 59
in istis rebus mediis aliquid agere sapientem.
iudicat igitur, cùm agit, officiũ illud esse. quod
quoniã nunquã fallitur in iudicando, erit in
mediis rebus officium. quod efficitur etiã hac
conclusione rationis. Quoniam enim videmus
esse quiddã, quod rectè factum appellemus, id
autem est perfectũ officium: erit autem etiam
inchoatum: vt, si iustè depositũ reddere, in re-
ctè factis sit, in officiis ponatur, depositũ red-
dere: illo enim addito, iustè, facit rectè factũ:
per se autem hoc ipsum, reddere, in officio po
nitur: quoniamque non dubiũ est, quin in iis,
quæ media dicimus, sit aliud sumendũ, aliud
reiiciendũ: quidquid ita fit, aut dicitur, om-
ni officio cõtinetur. ex quo intelligitur, quo-

niam se ipsos omnes natura diligant, tam insipientem, quàm sapientem, sumpturũ quæ secundum naturam sint, reiecturúmque contraria. Ita est quoddam commune officium sa-
60 pientis, & insipientis. ex quo efficiantur, versari in iis, quæ media dicamus. Sed cùm ab his omnia proficiscantur officia, non sine causa dicitur, ad ea referri, omneis nostras cogitationes: in his & excessum è vita, & in vita mansionem. in quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt, huius officium est in vita manere: in quo autem aut sunt plura contraria aut fore videntur, huius officium est è vita excedere. ex quo apparet & sapientis esse aliquando officium excedere è vita, cùm beatus sit: & stulti, manere in vita, cùm sit miser. nam bonum illud & malum, quod sæpe iam dictum est, postea consequitur. prima autem illa naturæ, siue secunda, siue contraria, sub iudicium sapientis, & delectum cadunt, éstque illa subiecta quasi materia sapientiæ. itaque & manendi in vita & migrandi ratio, omnibus iis rebus, qua suprà dixi, metienda.
61 nam neque iis, qui virtute retinentur in vita, neque iis, qui sine virtute sunt, mors est oppetenda. vt sæpe officium est sapientis, desciscere à vita, cùm sit beatissimus, si id opportunè facere possit, quod est conuenienter naturæ viuere. sic enim censent, opportunitatis esse beatè viuere. itaque à sapientia præcipitur, se ipsam, si iusserit, sapiens vt relinquat. Quamobrem cùm vitiorum ista vis non sit vt causam afferant mortis voluntariæ. perspicuum est etiam stultorum qui iidem miseri sint, officium esse manere in vita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. Et quoniam excedens è vita, & manens, æquè miser est: nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit, nõ sine causa dicitur is, qui pluribus naturalibus frui
62 possint esse in vita manendum. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi natura fieri, vt liberi à parentibus amentur. à quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. quod primum intelligi debet figura, membrísque corporum, quæ ipsa declarant procreandi à natura habitam esse rationem. Neque verò hæc inter se cõgruere possent, vt natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in bestiis vis naturæ inspici potest, quarũ in fœtu, & educatione laborem cùm cernimus, naturæ ipsius vocẽ videmur audire. Quare vt perspicuum est natura nos à dolorẽ abhorrere: sic apparet, à natura ipsa impelli, vt
63 eos, quos genuerimus, amemus. Ex hoc nascitur, vt etiã communis hominũ inter homines naturalis sit commendatio, vt oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quòd homo sit, non alienum videri. vt enim in membris alia sunt tanquam sibi nata, vt oculi, vt aures, alia etiam ceterorum membrorum vsum adiuuãt, vt crura, vt manus: sic immanes quædam bestiæ sibi solùm natæ sunt, at illa, quæ in concha patula pinna dicitur, isque, qui enat è cõcha, qui, quòd eam custodiat, pinnoteres vocatur, in eamque cùm se recipit, includitur, vt videatur monuisse, vt caueret: itemque formicæ, apes, ciconiæ, aliorũ etiam causa quędã faciunt. multo magis hæc coniunctio est homi-

A nis itaque natura sumus apti ad cœtus, concilia, ciuitates. Mundum autem censent regi numine deorum, eúmque esse quasi communem vrbem, & ciuitatem hominum, & deorum: & vnumquemque nostrûm, eius mundi esse partem. ex quo illud natura consequitur, vt communem vtilitaté nostræ anteponamus. vt enim leges omnium salutem, singulorum saluti anteponunt, sic vir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ciuilis officii non ignarus vtilitati omniũ plus, quàm vnius alicuius aut suæ consulit. nec magis vituperandus est proditor patriæ, quàm communis vtilitatis, aut salutis desertor, propter suam vtilitatem, aut salutem. ex quo fit, vt laudandus sit is, qui mortem oppetat pro rep. quid doceat, cariorẽ esse patriam nobis quàm nosmetipsos, quoniamq. illa vox inhumana, & scelerata ducitur, eorum qui negant se recusare, quo minùs, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequa-
B tur: quod vulgari quodam versu Græco pronuntiari solet: certè verum est etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum. Ex hac animorum affectione testamenta, commendationésque morientium natæ sunt quódque *nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia*, facilè intelligitur, nos ad coniunctionem, congregationémque hominum, & ad naturalem communitatem esse natos. impellimur autem natura, vt prodesse velimus quamplurimis, in primísque docendo, rationibúsque prudentiæ tradendis. Itaque non facile est inuenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solùm ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum. Atque vt tauris natura datum est, vt pro vitulis contra leones summa vi impetúque contendant: sic ij qui valent opibus, atque id facere possunt, vt de Hercule, &
C Libero accepimus, ad seruandum genus hominum natura incidantur. Atque etiam, Iouem, cùm optimum & maximum dicimus, cúmque eundem salutarem hospitalem, statorem: hoc intelligi volumus, salutem hominum in eius esse tutela. Minimè autem conuenit, cùm ipsi inter nos abiecti, neglectique simus postulare, vt diis immortalibus cari simus, & ab his diligamur. quemadmodum igitur membris vtimur priùs, quàm didicimus, cuius ea vtilitatis causa habeamus sic inter nos natura ad ciuilem communitatem coniuncti, & consociati sumus, quod ni ita se haberet, nec iustitiæ vllus esset, nec bonitati locus. Et quo modo hominum inter homines iuris esse vincula putant, sic homini nihil iuris esse cum bestiis. præclarè enim Chrysippus, certa nata esse hominum causa, & deorum: eos autem communitatis, & societatis suæ, vt bestiis homines vti ad vtilita-
D tem suam possint sine iniuria. quoniamque ea natura esset hominis. vt cum genere humano quasi inciuile ius intercederet: qui id conseruaret eum iustum qui vi ageret, iniustum fore. sed, quemadmodum theatrum cùm commune sit, rectè tamen dici potest eius esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in vrbe, mundóve communi non aduersatur ius, quo minùs suum quidque cuiusque sit, cùm autem ad tuendos, conseruandósque

dósque homines hominem natum esse videamus, consentaneum est huic naturæ, vt sapiens velit gerere, & administrare remp. atque, vt è natura viuat, vxorem adiungere, & velle ex ea liberos procreare. Ne amores quidem sanctos, à sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem, atque vitam alij cadere in sapientem dicunt, si quis eiusmodi fortè casus inciderit, vt id faciendum sit: alij nullo modo. Vt verò conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, caritas: & emolumenta, & detrimenta, quæ ὠφελήματα, & βλάμματα appellant, communia esse voluerunt: quorum altera possunt, nocent altera. nec solùm ea communia, verùm etiam paria esse dixerunt. incommoda autem & commoda (ita εὐχρηστήματα, & δυσχρηστήματα appello) communia esse voluerunt, paria noluerunt. illa enim quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est. commoda autem aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita & reiecta dicimus. ea possunt paria non esse, sed emolumenta communia esse dicuntur. rectè autem facta, & peccata non habentur communia. Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere, quæ prosunt. quamquam autem in amicitia alij dicant, æquè claram esse sapienti rationé amici ac suam: alij autem sibi cuique cariorem suam, tamen hi quoque posteriores fatentur, alienum esse iustitia, ad quam nati esse videamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat. minimè verò probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut iustitiam propter vtilitates adsciscei, aut probari, eædem enim voluptates potuerunt eas labefactare, atque peruertere. etenim nec iustitia, nec amicitia esse omnino potuerunt, nisi ipsa per se expetantur. Ius autem, quod ita dici appellarique possit, id esse naturam: alienúmque esse à sapiente non modo iniuriam cui facere, verùm etiam nocere, nec verò rectum est cum amicis aut benè meritis consociare, aut coniungere iniuriam: grauissiméque, & verissimè defenditur, numquam æquitatem ab vtilitate posse seiungi: & quidquid æquum, iustûque esset, id etiam honestum: vicissimque, quidquid esse honestum, id iustum etiam, atque æquum fore. Ad easque virtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adiungunt, & physicam: easque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quod habeat rationem, ne cui falsò assentiamus, néve vmquam captiosa probabilitate fallamur, eaque, quæ de bonis, & malis dicemus, vt tenere, tuerique possimus. nam sine hac arte quemuis arbitramur à vero abduci, fallique posse. rectè igitur, si omnibus in rebus temeritas, ignoratioque vitiosa est, ab his ea, quæ tollit hæc virtus nominata est, D

Physicæ quoque non sine causa tributus idem est honos: propterea quòd qui conuenienter naturæ victurus sit ei & proficiscendum est ab omni mundo, & ab eius procuratione. nec verò potest quisquam de bonis, & malis verè iudicare, nisi omni cognita ratione naturæ, & vitæ etiam deorum, & vtrùm conueniat, necne, natura hominis cũ vniuersa: quæque sunt vetera præcepta sapientium, qui iubent *tempori parere, & sequi deum, & se noscere, & nihil nimis.* Hæc sine Physicis vim habeant (& habent maximam) videre nemo potest. Atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates, quid natura valeat, hæc vna cognitio potest tradere. Nec verò pietas aduersus deos, nec quanta his gratia debeatur, siue explicatione naturæ intelligi potest. Sed iam sentio 74
me esse longiùs prouectum, quàm proposita ratio postularet, verùm admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisque rerum traxit ordo, quæ, per deos immortaleis, nonne miraris? quid enim aut in natura qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, támque compactum, & coagmentatum inueniri potest? quid posterius priori non conuenit? quid sequitur, quod non respondeat, superiori? qui non sic aliud ex alio nectitur, vt non, si vllam literam moueris, labent omnia? nec tamen quidquam est, quod moueri possit. quàm grauis vero, quàm magnifica, quàm constans conficitur persona sapientis? qui, cùm ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, veréque omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent. rectius enim appel- 75
labitur rex quàm Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi (is enim est dictator) quàm Sylla, qui trium pestiferorum vitiorum luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis magister fuit: rectius diues, quàm Crassus, qui nisi eguisset, numquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset. rectè eius omnia dicentur, qui scit vti solus omnibus. rectè etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta sunt pulchriora, quam corporis: rectè solus liber, nec dominationi cuiusquam 76
parens, neque obediens cupiditati. rectè inuictus, cuius etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula inijci nulla possint: neque exspectet vllum tempus ætatis, vt tum deniq; iudicetur, beatúsne fuerit, cùm extremum vitæ diem morte confecerit, quod ille vnus è septem sapientibus non sapienter Crœsum monuit. nam si beatus vmquam fuisset, beatã vitã vsque ad illum à Cyro exstructum regum pro tulisset. quod si ita est, vt neque quisquam, nisi bonus vir, & omnes boni beati sint: quid Philosophia magis colédum aut quid est virtute diuinius?

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM
Liber IIII.

CICERO. CATO.

1 VAE cũ dixisset, finé ille,
Ego autem, Næ tu, inquã,
Cato, ista exposuisti tam
multa memoriter, tã ob-
scura dilucidè. itaque aut
omittamus contrà omni-
no velle aliquid, aut spa-
tium sumamus ad cogitã-
dũ tũ enim diligenter, etsi minùs verè (nã nõ-
dũ id quidé audeo dicere) sed tamen accuratè
non modò fundatam, verùm etiã extructã di-
sciplinam non est facilè perdiscere. TVM il-
le, ain' tandem, inquit, cùm ego te hac noua
lege videam eodem die accusatori responde-
re, & tribus horis perorare, in hac me causa
tempus dilaturum putas? quæ tamen à te age-
tur non melior, quàm illæ sunt, quas interdũ
obtines. Quare istam quoque aggredere, tra-
ctatam præsertim & ab aliis, & à te ipso sæpe,
vt tibi deesse non possit oratio. TVM ego,
2 Non mehercule soleo temere contra Stoicos:
non quo illis admodum assentiar: sed pudo-
re impedior: ita multa dicunt, quæ vix intel-
ligam. OBSCVRA, inquit, quædam es-
se confiteor, nec tamen ab illis ita dicuntur de
industria: sed inest in rebus ipsis obscurita.
CVR igitur easdem res, inquam, Peripate-
ticis dicentibus, verbum nullum est, quod
non intelligatur? EASDEMNE res, in-
quit? an parum disserui, non verbi Stoicos
à Peripateticis, sed vniuersa re, & tota sen-
tentia dissentire? ATQVI inquam, Cato,
si istud obtinueris, traducas me ad te totum
licebit. PVTABAM equidem satis, in-
quit me dixisse. quare ad ea primum, si vide-
tur, sin aliud quid voles, postea. IMMO isto
quidem inquam, loco, nisi iniquum postulo,
responde arbitratu meo. VT placet, inquit.
etsi illud erat aptius, æquum cuique concede-
re. EXISTIMO, inquam, Cato, veteres il-
3 los Platonis auditores, Speusippum, Aristo-
telem, Xenocratem: deinde eorum, Polemo-
nem, Theophrastum, satis & copiosè, & elegã-
ter habuisse constitutam disciplinam, vt non
esset causa Zenoni, cùm Polemonem audisset,
cur si ab eo ipso, & à superioribus dissideret.
quorum fuit hæc institutio. in qua animad-
uertas velim, quid putes mutandum, nec ex-
A pectes, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta
sunt. vniuersa enim illorum ratione cum to
ta vestra confligendum puto, qui cùm viderẽt 4
nos ita esse natos, vt & communiter ad eas
virtutes apti essemus, quæ notæ, illustrésque
sunt, iustitiam dico, temperantiam, ceterásque
generis eiusdem: quæ omnes similes artium
reliquarum, materia tantum ad meliorem
partem, & tractatione different: eásque ipsas
virtutes vident nos magnificétius appetere,
& ardentiùs. habere etiam insitam quandam
vel potius innatam cupiditatem scientiæ,
natósque esse ad congregationem hominum,
& ad societatem, communitatémque generis
humani, eáque in maximis ingeniis maximè
elucere: totam Philosophiam treis in parteis
diuiserunt, quam partitionem à Zenone re- 5
tentam esse videmus. Quarum cùm vna sit,
qua mores conformari putantur: differo eam
partem, quæ quasi stirps est huius quæstio-
B nis: qui sit enim finis bonorum mox hoc lo-
co tantum dico, à veteribus Peripateticis, A-
cademicísque, qui re consentientes, vocabu-
lis differebant, eum locum, quem ciuilem re-
ctè appellaturi videmur, Græcè πολιτικὸν,
grauiter, & copiosè esse tractatũ. Quàm mul-
ta illi de republica scripserunt, quàm multa
de legibus! quàm multa non solùm præcepta
in artibus, sed etiam exempla in orationibus
bene dicendi, reliquerunt. Primùm enim ipsa
illa, quæ subtiliter disserenda erant, polité,
aptéque dixerunt, cùm definientes, tum
partientes: vt vestri etiam: sed vos squalidius
illorum, vides, quàm niteat oratio. deinde 6
ea, quæ requirebant orationem ornatam, &
grauem quàm magnificè sunt dicta ab illis?
quàm splendidè? de iustitia, de fortitudine,
de amicitia, de ætate degenda, de Philoso-
phia, de capessenda republica, de temperan-
tia, de fortitudine hominum, *
* de spinis vellentium, vt Stoici
C nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia
ornatè vellent, enucleatè minora dicere. Ita-
que quæ sunt eorũ consolationes? quæ cohor-
tationes? quæ etiam monita, & consilia, scri-
pta ad summos viros? erat enim apud eos, vt
est rerum ipsarum natura, sic dicendi exerci-
tatio, duplex. nam quidquid quæritur, id ha-
bet aut generis ipsius sine personis, tempori-
búsque, aut iis adiunctis, facti, aut iuris, aut no-
minis

minis controuersiam. ergo in vtroque exer- A
cebantur: eaque disciplina effecit tantam il-
lorum vtroque in genere dicendi copiam.
7 Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt,
aut non potuerunt, aut noluerunt, certè reli-
querunt. Quamquam scripsit artem Rhetori-
cam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic vt, si
quis obmutescere concupierit, nihil aliud le-
gere debeat. itaque vides, quo modo loquan-
tur, noua verba fingunt: deserunt vsitata. At
quanta conantur? mundum hunc omnem, op-
pidum esse nostrum. Incendit igitur eos, qui
audiunt, vides quantam rem agas: vt, Circeis
qui habitet totum hunc mundum, suum mu-
nicipiũ esse existimet. Quid ille incendat? re-
stinguet citiùs, si ardentem acceperit. Ista i-
psa, quæ tu breuiter, regem, dictatorem, diui-
tem solum esse sapientem, à te quidem aptè,
ac rotundè quippe, habes enim à rhetoribus,
illorum vero ista ipsa quàm exilia de vir-
tutis vi, quam tantam volunt esse, vt beatum B
per se efficere possit. Pungunt, quasi aculeis,
interrogatiunculis angustis: quibus etiam qui
assentiuntur, nihil commutantur animo, &
iidem abeunt qui venerant: res enim fortasse
8 veræ, certè graues, non ita tractantur, vt de-
bent, sed aliquanto minutiùs. Sequitur disse-
rendi ratio, cognitióque naturæ: nam de sum-
mo bono mox, vt dixi, videbimus, & ad id ex-
plicandum disputationem omnem conferen-
mus. In iis igitur partibus duabus nihil erat,
quod Zeno commutare gestiret, res enim præ-
clarè se habent, & quidem in vtraque par-
te. quid enim ab antiquis ex eo genere, quod
ad disserendum valet, prætermissum est? qui
& definierunt plurima: & definiendi arteis
reliquerunt: quódque est definitioni adiun-
ctum, vt res in parteis diuidatur, id & fit ab
illis, & quemadmodum fieri oporteat, tradi-
tur, item de contrariis: à quibus ad genera
formásque generum deuenerunt. Iam argu-
menti ratione conclusi, caput esse faciunt ea, C
quæ perspicua dicunt: deinde ordinem sequũ-
tur: tum, quid verum sit in singulis: extrema
9 conclusio est. Quanta autem ab illis varietas
argumentorum, ratione concludentium, eo-
rumque cum captiosis interrogationibus dis-
similitudo? quid quòd pluribus locis quasi de-
nunciant, vt neque sensuum fidem sine ratio-
ne, nec rationes sine sensibus exquiramus,
atque vt eorum alterum ab altero separe-
mus? Quid ea, quæ dialectici nunc tradunt, &
docent, nonne ab illis instituta sunt, & inuen-
ta? de quibus etsi à Chrysippo maximè est ela-
boratum, tamen à Zenone minus multò, quã
ab antiquis. ab hoc autem quædam non me-
lius, quam veteres: quædam omnino relicta.
10 Cùmque duæ sint artes, quibus perfectè ra-
tio, & oratio compleatur, vna inueniendi, al-
tera disserendi: hunc posteriorem & Stoici &
Peripatetici, priorẽ autem illi egregiè tradi-
derunt: hi omnino ne attigerunt quidem. nã è D
quibus locis, quasi thesauris, argumẽta depro-
merentur, vestri ne suspicati quidẽ sunt, supe-
riores autem artificio & via tradiderunt,
quæ quidem res efficit, vt ne necesse sit, iisdem
de rebus semper *quasi dictata decantare*, neque
à commentariolis suis discedere. nam qui
sciet vbi quidque positum sit, quáque eo ve-
niatis, etiam si quid obrutum erit, poterit e-
ruere, sempérque esse in disputando suus.
Quòd etsi ingeniis magnis præditi quidam di-
cendi copiam sine ratione consequuntur: *ars*
tamẽ, est dux certior, quàm natura. aliud est enim
poetarum more verba fundere, aliud ea, quæ
dicas: ratione, & arte distinguere. Similia di- 11
ci possunt de explicatione naturæ: qua hi vtũ-
tur, & vestri: neque verò ob duas modò causas,
quod Epicuro videtur, vt pellatur mortis &
religionis metus. sed etiam modestiam quan-
dam cognitio rerum cælestium affert iis, qui
videant, quanta sit etiam apud deos modera-
tio, quantus ordo? & magnitudinem animi,
deorum opera, & facta cernentibus: iustitiam
etiam, cùm cognitum habeas, quod sit summi
rectoris, & domini numen, quod consiliũ, quæ
voluntas, cuius ad naturam apta ratio, vera
illa & summa lex à Philosophis dicitur. Inest 12
in eadem explicatione naturæ, insatiabilis
quædam è cognoscendis rebus voluptas: in
qua vna, confectis rebus necessariis, vacui ne-
gotiis, honestè, ac liberaliter possumus viue-
re. Ergo in hac ratione tota de maximis ferè
rebus Stoici illos secuti sunt, vt & deos esse &
quatuor ex rebus omnia constare dicerent.
Cùm autem quereretur res admodum diffi-
cilis, num quinta quædam natura videretur
esse, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in
quo etiam de animis, cuius generis essent,
quæreretur. Zeno id dixit esse ignem: non-
nulla deinde aliter, sed ea pauca. De maxi-
ma autem re eodem modo, diuina mente,
atque natura mundum vniuersum, atque eius
maximas partes administrari: materiam verò
rerum & copia, apud eos, exilem: apud illos
vberrimam reperiemus. quàm multa ab his 13
conquisita & collecta sunt de omnium ani-
mantium genere, ortu, membris ætatibus? quã
multa de rebus iis, quæ gignuntur è terra? quã
multæ, quámque de rebus variis & causæ, cur
quidque fiat, & demonstrationes, quemad-
modum quæque fiant: qua ex omni copia plu-
rima, & certissima argumenta sumuntur ad
cuiusque rei naturam explicandam. ergo ad-
huc quantum equidem intelligo, causa non
videtur fuisse mutandi nominis. non enim, si
omnia non sequebatur, idcirco nõ erat ortus
illinc. Equidem etiam Epicurum in Physicis
quidem Democritum puto: pauca mutat, vel
plura sanè. At cùm è plurimis eadem dicit,
tum certè de maximis. quod item cùm vestri
faciant, non satis magnam tribuunt inuento-
ribus gratiam. Sed hæc hactenus. Nunc vi- 14
deamus, quæso, de summo bono, quod conti-
net Philosophiam, ecquid tandem attulerit,
quamobrem ab inuentoribus, tanquam à pa-
rentibus dissentiret. Hoc igitur loco, quãquã
à te, Cato, diligenter est explicatus finis his
bonorum, qui continet Philosophiam, & qui
à Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen
ego quoque exponam, vt perspiciamus, si po-
tuerimus, quidnam à Zenone noui sit allatũ.
Cùm enim superiores, è quibus planissimè
Polemo, SECVNDVM NATVRAM
VIVERE, summum bonum esse dixis-
set, his verbis significari Stoici tria di-
cunt: vnum eiusmodi, viuere adhibentem
scientiam earum rerum, quæ natura eueni-
rent, hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, de-
clarantem illud, quod à te dictum est CONVE-

NIENTER NATVRAE VIVERE. A
15 alterum significare idem, vt diceretur, officia
omnia media, aut pleraque seruãtem, viuere.
hoc sit expositum dissimile est superiori. illud
enim rectũ, quod κατόρθωμα dicebas, cõtin-
git sapienti soli: hoc autem inchoati cuiusdã
officij est, non perfecti. quod cadere in non-
nullos insipienteis potest. tertium autem, om-
nibus, aut maximis rebus iis, QVAE SE-
CVNDVM NATVRAM SINT fruen-
tem viuere. Hoc non est positum in nostra a-
ctione. completur enim & ex eo genere vitæ,
quod virtute fruitur, & ex rebus, quæ secun-
dum naturam sunt, neque sunt in nostra po-
testate. Sed hoc summum bonum, quod certa
significatione intelligitur, eaque vita, quæ ex
summo bono degitur, quia coniuncta ei vir-
tus est, in sapientem solum cadit: isque finis
bonorum, vt ab ipsis Stoicis scriptum vide-
16 mus, à Xenocrate, atque ab Aristotele consti-
tutus est. itaque ab his constitutio illa pri- B
ma natura, à qua tu quoque ordiebare, his
propè verbis exponitur. *Omnis natura vult
esse conseruatrix sui, vt & salua sit, & in gene-
re conseruetur suo.* ad hanc rem aiunt arteis
quoque exquisitas, quæ naturam adiuua-
rent: in quibus ea numeretur inprimis, quæ
est viuendi ars, vt tueatur quod à natura da-
tum sit: quòd desit, acquirat. iidémque di-
uiserunt naturam hominis in animum, &
corpus, cúmque eorum vnumquodque per
se expetendum esse dixissent, virtutes quo-
que vtriusque eorum per se expetendas esse
dicebant, cùm animum quadam infinita
laude anteponerent corpori, virtutes quo-
17 que animi bonis corporis anteponebant, sed
cùm sapientiam totius hominis custodem,
& procuratricem esse vellent, quæ esset natu-
ræ comes, & adiutrix: hoc sapientiæ munus
esse dicebant, vt eum tueretur, qui consta-
ret ex animo & corpore: in vtroque iuua- C
ret eum, atque contineret, atque ita re pri-
mò simpliciter collocata, reliqua subtiliùs
persequentes, corporis bona facilem quan-
dam rationem habere censebant. de animi
bonis accuratiùs exquirebant: in primísque
reperiebant, in his inesse iustitiæ semina:
primique ex omnibus Philosophis à natu-
ra tributum esse docuerunt, vt ij, qui pro-
creati essent, à procreatoribus amarentur, &
id, quod temporum ordine antiquius est, vt
cõiugia virorum, & vxorum natura coniũcta
esse dicerent, qua ex stirpe orirentur amicitiæ
cognationum. atque ab his initiis profecti,
omnium virtutem & originem & progressio-
nem persecuti sunt. ex quo magnitudo quoq;
animi exsistebat, qua facilè posset repugnari,
obsistique fortunæ, quòd maximæ res essent
in potestate sapientis. varietates autem, iniu-
riásque fortunæ facilè veterum philosophorũ
18 præceptis instituta vita superabat. Principiis D
autē à natura datis, amplitudines quædam bo-
norum excitabantur, partim profecta à con-
templatione rerum occultiorũ, quòd erat in-
situs menti cognitionis amor, ex quo etiam
rationis, explicandi, disserendique cupiditas
consequatur: quódque hoc solum animal natũ
est pudoris, ac verecundiæ particeps, appe-
téńsque coniunctionum hominum, ac socie-
tatum, animaduertenśque in omnibus re-

A bus, quas ageret aut diceret, nequid ab eo fie-
ret, nisi honestè, & decorè: his initiis, vt àn-
tè dixi, tanquam seminibus, à natura datis
temperantia, modestia, iustitia, & omnis ho-
nestas perfectè absoluta est. Habes, inquam, 19
Cato, formam eorum de quibus loquor, Phi-
losophorum. qua exposita, scire cupio, quæ
causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutio-
ne desciuerit: quidnam horum ab eo non sit
probatum quódne omnem naturam conser-
uatricem sui dixerit? an quòd omne animal
ipsum sibi commendatum, vt se & saluum
in suo genere, incolumémque vellet? an, cùm
omnium artium finis is esset, quid natura
maximè quæreret, idem statui debere de to-
tius arte vitæ? an quod, cùm animo constare-
mus, & corpore, & hæc ipsa, & eorum virtu-
tes per se esse sumendas? an verò displicuit
ea, quæ tributa est animi virtutibus tãta præ-
stantia? an quæ de prudentia, de cognitione
B rerum, de coniunctione generis humani, quæ-
que ab eisdem de temperantia, de modestia,
de magnitudine animi, de omni honestate di-
cuntur? fatebuntur Stoici hæc omnia dicta
esse præclarè, neque enim eam causam Zeno-
ni desciscendi fuisse. alia quædam dicent: 20
credo, magna antiquorum esse peccata, quæ
ille veri inuestigandi cupidus, nullo modo
ferre potuerit. quid enim peruersius, quid in-
tolerabilius, quid stultius, quàm bonam va-
letudinem, quàm dolorum omnium vacuita-
tem, quàm integritatẽ oculorũ, reliquorum-
que sensuum, ponere in bonis potiùs, quàm
dicere, nihil omnino inter eas res, iisque con-
trarias, interesse? ea enim omnia, quæ illi bo-
na dicerent, præposita esse, non bona: itémque
illa, quę in corpore excelleret, stultè antiquos
dixisse per se esse expetenda: & sumenda po-
tiùs, quàm expetẽda, eadémque de omni vita,
quę in vna virtute consisteret: illam vitam,
C quæ etiam cæteris rebus, quæ essent secundum
naturam, abundaret, magis expetendam non
esse, sed magis sumendam: cúmque ipsa vir-
tus efficiat ita beatam vitam, vt beatior esse
non possit, tamen quędam deesse sapientibus
tum, cùm sint beatissimi: itaque eos id agere,
vt à se dolores, morbos, debilitates repellant. 21
O magnam vim ingenij, causamque iustã, cur
noua exsisteret disciplina! Perge porrò. se-
quentur enim, quæ tu scientissimè complexus
es, omnem insipientiã, & iniustitiam, alia vi-
tia similia esse, omniaque peccata esse paria,
eósque, qui natura, doctrinaque longè ad vir-
tutem processissent, nisi eam plenè consecuti
essent, summè esse miseros, neque inter eo-
rum vitam, & improbissimorum, quidquam
omnino interesse: vt Plato, tantus ille vir, si
sapiẽs non fuerit, nihilo melius, quàm quiuis
improbissimus, nec beatiùs vixerit. Hæc vide-
licet est correctio Philosophiæ veteris, &
D emendatio, quæ omninò aditum habere nul-
lum potest in vrbem, in forum, in curiã. quis
enim ferre posset ita loquentem eum, qui se
auctorem vitæ grauiter, & sapienter agendæ
profiteretur, nomina rerum commutantem:
cúmque idem sentiret, quod omnes, quibus 22
rebus eandem vim tribueret, alia nomina
imponentem, verba modò mutantem, de opi-
nionibus nihil detrahentem? Patronúsne
causæ vt epilogo pro reo dicens, negaret esse
malum

malum exsilium, publicationem bonorum? A
hæc reiicienda esse non fugienda? nec mise-
ricordem iudicem esse oportere? in concione
autem si loqueretur, si Annibal ad portas ve-
nisset, murúmque iaculo traiecisset, negaret
esse in malis capi, venire, interfici, patriam a-
mittere? an senatus cùm triumphum Africa-
no decerneret, quid de eius virtute, aut felici-
tate posset dicere, si neque virtus in vllo, nisi
in sapiente, nec felicitas verè dici potest? quæ
est igitur ista Philosophia, quæ cõmuni more
in foro loquitur, in libello suo? præsertim
cùm, quod illi suis verbis significent, in eo
nihil moueatur, de ipsis rebus nihil mutetur,
eædem res maneant, alio modo. Quid enim
interest diuitias, opes, valetudinem, bona di-
cas, anne præposita, cùm ille, qui ista bona di-
cit, nihilo plus his tribuat, quàm tu, qui ea-
dem illa præposita nominas? Itaque homo in
primis ingenuus, & grauis, dignus illa fami-
liaritate Scipionis, & Lælij Panætius, cùm ad B
Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet:
quod esse caput debebat, si probari posset, nũ-
quam posuit, non esse malum dolorem: sed
quid esset, & quale, quantúmque in eo esset a-
lieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cuius
quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia, con-
demnata mihi videtur esse immanitate ista ver-
borum. Sed, vt propiùs ad ea, Cato, accedam
quæ à te dicta sunt, pressiùs agamus eáque, quę
modo dixisti, cum iis conferamus, quę tuis an-
24 tepono. Quę sunt igitur communia vobis cum
antiquis, his sic vtamur, quasi concessis: quæ
in controuersiam veniunt, de iis, si placet, dis-
seramus. MIHI verò, inquit, placet agi sub-
tilius, &, vt ipse dixisti, pressiùs. quæ enim ad-
huc protulisti, popularia sunt: ego autem à te
elegantiora desidero. A méne tu, inquam? sed
tamen enitar; &, si minùs mihi multa occur-
25 rent, non fugiam ista popularia. Sed primùm
positum sit, nosmetipsos commendatos esse C
nobis, primámque ex natura hanc habere ap-
petitionem, vt conseruemus nosmetipsos hoc
conuenit: sequitur illud, vt animaduertamus,
qui simus ipsi, vt nos, qualeis oportet esse,
seruemus. sumus igitur homines: ex animo
constamus & corpore: quæ sunt cuiusdam mo-
di: nósque oportet, vt prima appetitio natu-
ralis postulat, hæc diligere, constituereque ex
his finem illum summi boni, atque vltimi.
quem, si prima vera sint, ita constitui necesse
est, EARVM RERVM, QVAE SVNT
SECVNDVM NATVRAM, quam-
plurima, & quam maxima adipisci. Hunc igi-
26 tur finem illi tenuerunt: quódque ego pluri-
bus verbis, illi breuiùs, SECVNDVM
NATVRAM VIVERE. hoc his bono-
rum videtur extremum. Age nunc isti do-
ceant, vel tu potius (quis enim ista melius?)
quonam modo ab iisdem principiis profecti,
efficiatis, vt honeste viuere, (id est enim vel
ex virtute, vel naturæ congruenter viuere) D
summum bonum sit, & quonam modo, aut quo
loco corpus subitò deserueritis, omniaque ea,
quæ cum secundum naturam sint, absint à no-
stra potestate: ipsum denique officium. Quæ-
ro igitur, quomodo hæ tantæ commendatio-
nes à natura profectæ, subitò à sapientia reli-
27 ctæ sint. Quod si nõ hominis summũ bonum
quæreremus, sed cuiusdam animantis: is au-
tem esset nihil, nisi animus: (licet enim finge-
re aliquid eiusmodi, quo verùm faciliùs re-
periamus) tamen illi animo non esset hic ve-
ster finis. desideraret enim valetudinem, va-
cuitatem doloris: appeteret etiam conserua-
tionem sui, earumque rerum custodiam: fi-
némque sibi constitueret, SECVNDVM
NATVRAM VIVERE. quod est, vt
dixi, habere ea quæ secundum naturam sunt,
vel omnia, vel plurima, & maxima. cuiuscun-
que enim modi animal constitueris: necesse
est, etiam si id sine corpore sit, vt fingimus, ta- 28
men esse in animo quædã similia eorum, quæ
sint in corpore: vt nullo modo, nisi vt expo-
sui, constitui possit finis bonorum. Chrysippus
autem exponens differentias animantium, ait
alias earum corpore excellere, alias autem a-
nimo, nonnullas valere vtraque re: deinde di-
sputat, quod cuiusque generis animantis stã-
tui debeat extremum. cùm autem hominem
in eo genere posuisset, vt ei tribueret animi
excellentiam: summum bonum id constituit,
non excellere animo, sed vti nihil esse, præter
animum, videtur. Vno autem modo in virtu-
te sola summum bonum rectè poneretur, si-
quod esset animal, quod totum ex mente con-
staret: idipsum tamen sic, vt ea mens nihil
haberet in se, quod esset secundum naturam:
vt valetudo est, sed id ne cogitari quidem po- 29
test, quale sit, vt non repugnet ipsum sibi. sin
dicit obscurari quædam, nec apparere, quia
valde parua sint: nos quoque cõcedimus quod
dicit Epicurus de voluptate, quæ minimæ sint
voluptates, eas obscurari sæpe, & obrui, sed
non sunt in eo genere tantæ commoditates
corporis, támque productæ temporibus, tám-
que multæ. Itaque, in quibus, propter earum
exiguitatem, obscuratio consequitur: sæpe ac-
cidit, vt nihil interesse nostra fateamur, sint
illa, necne sint, *vt in sole*, quod à te diceba-
tur, *lucernam adhibere nihil interest, aut terun-*
tium adijcere Crœsi pecunia. Quibus autem in 30
rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen po-
test, vt id ipsum, quod interest, non sit magnũ
vt ei, qui iucundè vixerit annos decem, si æ-
què vita iucunda menstrua addatur, quia mo-
mentum aliquod habeat ad iucundam acces-
sionem, bonum sit: sin autem id non conceda-
tur, non continuò vita beata tollitur. Bona
autem corporis huic sunt, quod posteriùs po-
sui, similiora. habent enim accessionem di-
gnam, in qua elaboretur, vt mihi in hoc Stoi-
ci iocari videantur interdum, cùm ita dicant
si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur,
ampulla, aut strigilis accedat, sumturum sa-
pientem eam vitam potiùs, quò hæc adiecta
sint, nec beatiorem tamen ob eam causam fo-
re. Hoc simile tandem est non risu potiùs 31
quàm oratione eiiciendum? ampulla enim
sit, necne sit, quis non iure optimo irrideatur,
si laboret? at verò grauitate membrorum, &
cruciatu dolorum si quis quem leuet, magnã
ineat gratiam: nec, si ille sapiens ad tortoris
eculeum à tyranno ire cogatur, similé habeat
vultum, ac si ampullã perdidisset: sed, vt ma-
gnum & difficile certamen iniens, cùm sibi cũ
capitali aduersario, dolore, depugnandum vi-
deret, excitaret omneis rationes fortitudinis,
ac patientiæ: quarum præsidio inter illud dif-
ficile, vt dixi magnúmque prælium. deinde non

quæremus, quid obscuretur, aut intereat, quia A
sit admodum paruum: sed quid tale sit, vt ex-
pleat summum. vna voluntas è multis obscu-
ratur in illa vita voluptaria: sed tamen ea,
quamuis parua sit, pars est eius vitæ, quæ posi-
ta est in voluptate. nummus in Crœsi diuitiis
obscuratur: pars est tamen diuitiarum. quare
obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturā
esse dicimus, in vita beata: sint modò partes
32 beatæ vitæ. Atqui, si vt conuenire debet in-
ter nos, est quædam appetitio naturalis ea,
quæ secundum naturam sunt, appetens: eorum
omnium est aliqua summa facienda. quo con-
stituto, tum licebit otiosè ista quærere, de ma-
gnitudine rerum, de excellentia quāta in quo-
que sit ad beatè viuendum, de istis ipsis obscu-
rationibus, quæ propter exiguitatem vix, aut
ne vix quidem appareant. Quid de quo multa
dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit,
quin omnium naturarū simile esset id ad quod
omnia referuntur: quod est vltimum rerum
appetendarum. omnis enim est natura diligēs B
sui. quæ est enim, quæ se vmquam deserat, aut
partem aliquam sui, aut eius partis habitum,
aut vim, aut vllius earum rerum, quæ secun-
dum naturam sint, aut motum, aut statum?
quæ autem natura suæ primæ institutionis o-
blita est? nulla profectò, quin suam vim re-
33 tineat à primo ad extremum. quo modo igi-
tur euenit, vt hominis natura sola esset, quæ
hominem relinqueret, quæ obliuisceretur
corporis, quæ summum bonum non in toto
homine, sed in parte hominis poneret? quo
modo autem, quod ipsi etiam fatentur, con-
statque inter omneis, conseruabitur vt simile
sit omnium naturale illud vltimum de quo
quæritur? tum enim esset simile, si in ceteris
quoque naturis id cuique esset vltimum, quod
in quaque excelleret. tale enim visum esset
34 vltimum Stoicorum. Quid dubitas igitur mu-
tare principia naturæ? quid enim dicis, o- C
mne animal, simul atque sit ortum, applica-
tum esse ad se diligendum: esséque in se con-
seruando occupatum? quin potius ita dicis, o-
mne animal applicatum esse ad id, quod in eo
sit optimum, & in eius vnius occupatum esse
custodia: reliquásque naturas nihil aliud age-
re, nisi vt id conseruent, quod in quaque opti-
mum sit? quo modo autem optimum, si bo-
num præterea nullum est? si autem reliqua ap-
petenda sunt, cur, quod est vltimum rerum
appetendarum, id non aut ex omnium earū,
aut ex plurimarum, & maximarum appetitio-
ne concluditur? vt Phidias potest a principio
instituere signum, idque perficere: potest ab a-
lio inchoatum accipere, & absoluere. huic
est sapientia similis. non enim ipsa genuit
hominem, sed accepit à natura inchoatum.
hanc igitur intuens, debet institutum illud,
35 quasi signum absoluere. Qualem igitur natu-
ra hominem inchoauit? & quod est munus, D
quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea
absolui, & perfici debeat? si nihil in eo qui-
dem perficiendum est, præter modum inge-
nij quendam, id est, rationem: necesse est,
hoc vltimum esse, ex virtute vitam fingere.
rationis enim perfectio, est virtus. si nihil,
nisi corpus: summa erunt illa, valetudo, va-
cuitas doloris, pulchritudo, & cetera. nunc
de hominis summo bono quæritur. Quid er-

A go dubitamus in tota eius natura quærere 36
quid sit effectum? Cùm enim constet inter
omneis, omne officium munúsque sapientiæ
in hominis cultu esse occupatum: alij (ne me
existimes contra Stoicos solùm dicere) eas
sententias afferunt, vt summum bonum in eo
genere ponant, quod si extra nostram pote-
statem, tanquam de animali aliquo loquan-
tur. alij contrà quasi nullum corpus sit homi-
nis, ita, præter animum, nihil curant: cùm
præsertim ipse quoque animus non inane ne-
scio quid sit (neque enim id possum intelli-
gere) sed in quodam genere corporis: vt ne
is quidem virtute vna contentus sit, sed appe-
tat vacuitatem doloris. quamobrem vtrique
idem faciunt, vt si læuam partem neglige-
rent, dexteram tuerentur: aut ipsius animi, vt
fecit Hirillus, cognitionem amplexarentur,
actionem relinquerent. eorum enim omnium
multa prætermittentium, dum eligant ali-
quid, quod sequantur, quasi certa sententia. at
B verò illa perfecta atque plena eorum, qui
cùm de hominis summo bono quærerent, nul-
lam in eo neque animi, neque corporis par-
tem vacuam tutela reliquerunt. Vos autem 37
Cato quia virtus, vt omnes fatemur, altissi-
mum locum in homine, & maximè excellen-
tem tenet, & quòd eos, qui sapientes sunt, ab-
solutos, & perfectos putamus: aciem animo-
rum nostrorum virtutis splendore perstringi-
tis: in omni enim animante est summum ali-
quid, atque optimum, vt equis, in canibus:
quibus tamen & dolore vacare opus est, & va-
lere sic igitur in homine perfectio ista, in eo
potissimùm, quod est optimum, id est, in vir-
tute laudatur. Itaque mihi non satis videmi-
ni considerare, quid intersit naturæ quæque
progressio. non enim hoc, quod facit in frugi-
bus, vt, cùm ad spicam perduxerit ab herba,
relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem
C facit in homine cùm eum ad rationis habitū
perduxerit, semper enim ita assumit aliquid, 38
vt ea, quæ prima dederit, ne deserat, itaque
sensibus rationem adiunxit: &, ratione effe-
cta, sensus non reliquit: vt si cultura vitium,
cuius hoc munus est, vt efficiat, vt vitis cum
partibus suis omnibus quā optimè se habeat,
sed sic intelligamus, licet enim, vt vos quoque
soletis, fingere aliquid docendi causa. si igi-
tur illa cultura vitium in vite insit ipsa, cete-
ra, credo, velit, quæ ad colendam vitem atti-
nebunt, sicut ant ea: se autem omnibus vitis
partibus præferat, statuatque nihil esse melius
in vite, quam se: similiter sensus, cùm accessit
ad naturam tuetur illam quidem, sed etiam
tuetur se: cùm autem assumpta ratio est, tanto 39
in dominatu locatur, vt omnia illa prima na-
turæ, huius tutelæ subiiciantur. Itaque non
discedit ab eorum curatione, quibus præpo-
sita vitam omnem debet gubernare, vt mirari
D satis eorum inconstantiam non possimus. na-
turalem enim appetitionem, quam vocant ὁρ-
μὴν itémque officium, ipsam etiam virtutem
tuentem esse volunt earum rerum, quæ secun-
dum naturam sunt. cùm autem ad summum
bonum volunt peruenire, transiliunt omnia, &
duo nobis opera pro vno relinquunt: vt alia
sumamus alia appetamus potius, quàm vno si-
ne omnia concludant. At enim dicitis virtu- 40
tem non posse constitui, si ea, quæ extra virtu-

tem

tem non ad beatè viuendum pertineant. quod
totum contrà est. introduci enim virtus nullo
modo potest, nisi omnia quæ leget, quæque
reiiciet, vnam referantur ad summam. nam si
omnino nos negligimus, in Aristonea vitia, &
peccata incidemus, obliuiscemúrque, quę vir-
tuti ipsi principia dederimus. sin ea non ne-
gligimus, neque tamen ad finem summi boni
referimus, non multum ab Herilli leuitate a-
berrabimus. duarum enim vitarum nobis e-
runt instituta capienda. facit enim ille duo se-
iuncta vltima bonorum, quæ vt essent vera,
coniungi debuerunt, nunc ita separantur, vt
disiuncta sint. quo nihil potest esse peruersius.
41 Itaque cōtrà est ac dicitis. nam cōstitui virtus
nullo modo potest, nisi ea quæ sunt prima na-
turæ, vt ad summam pertinentia tenebit. quæ-
sita enim virtus est, non quæ relinqueret na-
turam, sed quæ tueretur. At illa, vt vobis pla-
cet, partem quandam tuetur, reliquam dese-
rit. Atque ipsa institutio hominis si loquere-
tur, hæc diceret: Primos suos quasi cœptus ap-
petendi fuisse, vt se conseruaret in ea natura
in qua ortus esset. Nondum autem explanatū
satis erat, quid maximè natura vellet. expla-
netur igitur. quid ergo aliud intelligetur, nisi
vt æque pars naturæ negligatur? in qua si ni-
hil est præter rationem, sit in vna virtute finis
bonorum: sin est etiam corpus, ista explanatio
naturæ nempe hoc effecerit, vt ea, quæ ante
explicationem tenebamus, relinquamus. Er-
go id est conuenienter naturæ viuere, à natu-
42 ra discedere. Vt quidam Philosophi, cùm à
sensibus profecti, maiora quædam, ac diuinio-
ra vidissent sensus reliquerunt: sic isti, cùm ex
appetitione rerum, virtutis pulchritudinem
adspexissent, omnia, propter quæ virtutem i-
psam viderant, abiecerunt, obliti naturam o-
mnem appetendarum rerum ita latè patere, vt
à principiis permaneret ad fineis: neque intel-
ligunt se rerum illarum pulchrarum, atque
admirabilium fundamenta subducere. itaque
mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui
finem bonorum esse dixerunt, honestè viuere:
43 sed alius alio magis, Pyrrho scilicet maxi-
mè, qui virtute constituta nihil omninò, quod
appetendum sit, relinquat: deinde Aristo qui
nihil relinquere non est ausus: introduxit
autem, quibus commotus sapiens appeteret
aliquid, quod cuique in mentem incideret,
& quodcumque tanquam occurreret. his hoc
melior, quàm Pyrrho, quòd vel aliquod ge-
nus appetendi dedit: deterior, quàm ceteri
quòd penitus à natura recessit. Stoici autem,
quod finem bonorum in vna virtute ponunt,
similes sunt illorum: quòd autem principium
officii quærunt, meliùs, quàm Pyrrho: quòd
ea non occurrentia fingunt, vincunt Aristo-
nem: quòd autem ea, quæ ad naturam accom-
modata, & per se assumenda esse dicunt, non
adiungunt ad finem bonorum, desciscunt à
natura, & quodammodo sunt non dissimiles
Aristonis. ille enim occurrentia nescio quæ
comminiscebatur: hi autem ponunt illi qui-
dem prima naturæ, sed ea seiungunt à finibus,
& à summa bonorum: quæ cùm proponunt,
vt sit aliqua rerum selectio: naturam viden-
tur sequi. cùm autem negant, ea quidquam
ad beatam vitam pertinere: rursus naturam
44 relinquunt. Atque adhuc ea dixi, cur causa

A Zenoni non fuisset, quamobrem à superiorum
auctoritate discederet, nūc reliqua videamus:
nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut
nos id longiores sumus. NEVTRVM ve-
rò, inquit ille. nam à te perfici istam disputa-
tionem volo, nec tua mihi oratio longa vide-
ri potest. OPTIME, inquam. quid enim
mihi potest esse optatius, quàm cum Catone
omnium virtutum auctore de virtutibus di-
sputare? sed primùm illud vide, grauissimam
illam vestram sententiam, quæ familiam du- 45
cit, HONESTVM QVOD SIT, *id
esse solum bonum* honestéque viuere, bonorum
finem communem fore vobis cum omnibus,
qui in vna virtute constituunt finem bonorū:
quódque dicitis informari non posse virtu-
tem, si quidpiam, nisi quod honestum, nume-
retur, idem diceret ab illis quos modò nomi-
naui. mihi autem æquius videbatur, Zenonem
cum Polemone disceptantem, à quo quę essent
B principia naturæ acceperat, à communibus
initiis progredientem, videre vbi primam in-
sisteret, & vnde causa controuersię nasceretur,
non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem
sua summa bona esse à natura profecta, vti iis-
dem argumentis quibus illi vterentur, iisdém-
que sententiis. Minimè verò illud probo, 46
quòd, cùm docuistis, vt vobis videmini so-
lum bonum esse quod honestum sit, tum rur-
sum dicitis, initia proponi necesse esse apta,
& accommodata naturæ, quorum ex electio-
ne virtus possit exsistere, non enim in se le-
ctione virtus ponenda erat, vt idipsum, quod
erat bonorum vltimum, aliud aliquid acqui-
reret, nam omnia quæ sumenda, quæque le-
genda, aut optanda sunt, inesse debent in
summa bonorum, vt is, qui eam adeptus sit,
nihil præterea desideret. Vidésne, vt quibus
summa est in voluptate, perspicuum sit, quid
iis faciendum sit, aut non faciendum: vt ne-
mo dubitet, eorum omnia officia quid spe-
C ctare, quid sequi, quid fugere debeant. Sit
hoc vltimum bonorum, quod nunc à me de-
fenditur. apparet statim, quæ sint officia, quæ
actiones. vobis autem, quibus nihil est aliud
propositum, nisi rectum, atque honestum, vn-
de officij, vnde agendi principium nascatur,
non reperietis. Hoc igitur quæritis omnes, 47
& ij, qui, quodcumque in mentem veniat, aut
quodcumque occurrat se sequi dicent: & vos
ad naturam reuertimini. quibus natura iure
responderit, non esse verum aliunde finem
beatè viuendi, à se principia rei gerendæ pe-
ti: esse enim vnam rationem, qua & princi-
pia rerum agendarum, & vltima bonorum
continerentur: atque, vt Aristonis esset ex-
plosa sententia, dicentis, nihil differre aliud
ab alio, nec esse res vllas, præter virtutes, &
vitia, inter quas quidquam omnino interes-
set, sic errare Zenonem, qui nulla in re, ni-
si in virtute, aut vitio, propensionem ne mi-
D nimi quidem momenti ad summum bonum
adipiscendum diceret. &, cùm ad beatam vi-
tam nullum momentum ea res haberet, ad
appetitionem autem rerum esse in his mo-
menta diceret: quasi verò hæc appetitio non
ad summi boni adeptionem pertineret. Quid 48
autem minùs conuenientaneum est, quàm, quod
aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad
naturam, vt ab ea pateat agendi principium,

id est, officij? non enim actionis, aut officij ra-
tio impellit ad ea, quæ secundum naturam
sunt, appetenda: sed ab his & appetitio, & a-
ctio commouetur. Nunc venio ad illa tua
breuia, quæ consectaria esse dicebas: & pri-
mum illud, quo nihil potest esse breuius: Bo-
num omne, laudabile. laudabile autem omne,
honestum: igitur omne bonum honestum. *O
plumbeum pugionem!* Quis enim tibi illud pri-
mum concesserit? quo quidem concesso, nihil
opus est secundo. si enim omne bonum, lau-
49 dabile est, omne laudabile honestum est. Quis
tibi ergo istud dabit, præter Pyrrhonem, Ari-
stonem, eorúmve simileis? quos tu non pro-
bas. Aristoteles verò, Xenocrates, tota illa
familia, non dabit, quippe qui valetudinem
vireis, diuitias, gloriam, multa alia, bona es-
se dicant laudabilia non dicant. & hi quidem
ita non sola virtute finem bonorum contine-
ri putant, vt rebus tamen omnibus virtutem
anteponant. quid censes eos esse facturos, qui
omnino virtutem à bonorum fine segregaue-
runt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si
qui Carneadeum finem tueri volunt? Iam aut
50 Callipho, aut Diodorus quo modo poterunt
tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud
adiungant, quod ex eodem genere non sit?
Placet igitur tibi Cato, cùm res sumseris non
concessas, ex illis efficere quod velis? Iam il-
le sorites, quo nihil putatis esse vitiosius.
Quòd bonum sit, id esse optabile: quod opta-
bile, id esse expetendum: quod expetendum,
laudabile: deinde reliqui gradus. sed ego in
hoc resisto. eodem enim modo tibi nemo da-
bit, quod expetendum sit, id esse laudabile.
Illud verò minimè consectarium, sed in pri-
mis hebes, illorum scilicet nominum gloria-
tione dignam esse beatam vitam, quæ non
possit sine honestate contingere, vt iure quis-
51 quam glorietur. Dabit hoc Zenoni Polemon:
etiam magister eius, & tota illa gens, & reli-
qui, qui virtutem omnibus rebus multò an-
teponentes, adiungunt ei tamen aliquid sum-
mo in bono finiendo. Si enim virtus digna
est gloriatione, vt est, tantúmque præstat ce-
teris rebus, vt dici vix possit: & beatus esse
poterit virtute vna præditus, carens ceteris,
nec tamen illud tibi concedet, præter virtu-
tem mihi in nobis esse ducendum: illi autem,
quibus summum bonum sine virtute est, non
dabunt fortasse, vitam beatam habere, in
quo iure possit gloriari. etsi illi quidem e-
tiam voluptates faciunt interdum gloriosas.
52 Vides igitur, te aut ea sumere, quæ non con-
cedantur, aut ea quæ etiam concessa, te nihil
adiuuent. Equidem in omnibus istis conclu-
sionibus hoc putarem Philosophia, nobísque
dignum, & maximè, cùm summum bonum
quæreremus, vitam nostram, consilia, volun-
tates, non verba corrigi. quis enim potest
istis, quæ te, vt ais, delectant, breuibus, & a-
cutis auditis de sententia decedere? Nam, cùm
ea spectant, & auent audire, cur dolor, ma-
lum non sit: dicunt illi, asperum esse dolo-
rem, molestum, odiosum, contra naturam, dif-
ficilem toleratu: sed, quia nulla sit in dolore
nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec
culpa, nec turpitudo non esse illud malum,
Hæc qui audierit, vt ridere non curet, disce-
det tamen nihilo firmior ad dolorem feren-

A dum quàm venerat. tu autem negas fortem 53
esse quemquam posse qui dolorem malum pu-
tet. Cur fortior sit, si illud, quod tute conce-
dis, asperum, & vix ferendum putabit? ex re-
bus enim timiditas, non ex vocabulis nasci-
tur. Et ais, si vna litera commota sit, fore to-
ta vt labet disciplina. Vtrùm igitur tibi li-
teram videor, an totas paginas commouere? et
enim sit apud illos, id quod est à te laudatum
ordo rerum conseruatus, & omnia inter se a-
pta, & connexa (sic enim aiebas) tamen perse-
qui non debemus, si à falsis principiis profe-
cta congruent ipsa sibi, & à proposito non ab-
errant. In prima igitur constitutione Zeno 54
tuus a natura recessit: cúmque summum bonû
posuisset in ingenij præstantia, quam virtutê
vocamus, nec quidquam aliud bonum esse di-
xisset, nisi quod esset honestum, nec virtutem
posse constare, si in ceteris rebus esset quid-
quam, quod aliud alio melius esset, aut peius:
B his propositis, tenuit prorsus consequentia.
rectè dicis. negare enim non possum. sed ita
falsa sunt ea, quæ consequuntur, vt illa, è qui- 55
bus hæc nata sunt, vera esse non possint. docet
enim nos (vt scis) dialectici, si ea, quæ rem a-
liquam consequantur falsa, sint, falsam illam
ipsam esse, quam sequantur. Ita sit illa con-
clusio non solùm vera, sed ita perspicua, vt
dialectici ne rationem quidem reddi putent
oppertere: Si illud: hoc non autem hoc. igi-
tur ne illud quidem sic, consequentibus vestris
sublatis, prima tolluntur. quæ sequuntur igi-
tur: omneis, qui non sunt sapientes, æquè mi-
seros esse sapienteis omneis summè beatos es-
se: rectè facta omnia æqualia: omnia peccata
paria. quæ cùm magnificè primò dici viderê-
tur, considerata minùs probantur. sensus enim
cuiusque & natura rerum, atque ipsa veritas
clamat, quodam modo, non posse adduci, vt
inter eas res quas Zeno exæquaret, nihil in- 56
C teresset. Postea tuus ille Pœnulus (scis enim
Citiæos, clienteis tuos, à Phœnicia profectos)
homo igitur acutus causam non obtinens, re-
pugnante natura, verba versare cœpit: & pri-
mùm rebus iis, quas nos bonas dicimus, con-
cessit, vt haberentur aptæ, habiles & ad natu-
ram accommodatæ: fateríque cœpit, sapien-
ti, hoc est, summè beato, commodius tamen
esse, si ea quoque habeat, quæ bona non audet
appellare, natura ipsa accommodata esse con-
cedit: negátque, Platonem, si sapiens non sit,
eadem esse in causa, qua tyrãnum Dionysium.
huic mori optimum esse, propter desperatio-
nem sapientiæ: illi, propter spem viuere: pec-
cata autẽ partim esse tolerabilia, partim nul-
lo modo, propterea quòd alia peccata plureis,
alia pauciores quasi numeros officii præteri-
rent. iam insipienteis alios ita esse, vt nullo
modo ad sapientiam possent peruenire: alios,
qui possent, si id gessissent, sapientiam conse- 57
qui. Hic loquebatur aliter, atque omnes: sen-
D tiebat idem, quod ceteri. nec verò minoris æ-
stimanda ducebat, ea, quæ ipse bona negaret
esse, quã illi, qui ea bona esse dicebant. Quid
igitur voluit sibi, qui illa mutauerit? Saltem
aliquid de pondere detraxisset, & paulò mino-
ris æstimauisset ea, quam Peripatetici, vt sen-
tire quoque aliud, non solùm dicere videre-
tur. Quid? de ipsa beata vita, ad quam omnia
referuntur, quæ dicitis? negatis eam esse, quæ
expleta

ꝯpleta sit omnibus iis rebus, quas naturā desideret: totamque eam in vna virtute ponitis: cùmque omnis controuersia aut de re soleat, aut de nomine esse, vtraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est, opera danda est, vt
59 verbis vtamur quàm vsitatissimis, & quàm maximè aptis, id est, rem declarantibus. Num igitur dubiū est, quin, si in re ipsa nihil peccatur à superioribus, verbis illi commodius vtantur? Videamus igitur sententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cùm aliquid ei secundum naturam esse videatur: omniáque, quæ secundum naturam sunt, æstimatione aliqua digna, eáque pro eo quantum in quoque sit ponderis, esse æstimanda, quæque secūdum naturam sint, partim nihil habere in sese eius appetitionis, de qua sæpe iam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur: partim quę voluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam, ex eis quæ sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem superiora, naturalia nominantur, quæ cō-
60 iuncta cum honestis, vitam beatam perficiūt, & absoluunt. Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quàm Zeno, qui negat lōgè præstantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile, sed si duo honesta proposita sint, alterum cum valetudine, alterum cum morbo: non esse dubium, ad vtrum eorum natura nos ipsa deductura sit. sed tamen tantam vim honestatis esse, tantúmque eam rebus omnibus præstare, & excellere, vt nullis nec suppliciis, nec pręmiis dimoueri possit ex eo, quod rectum esse decreuerit: omniáque, quæ dura, difficilia, aduersa videātur, ea virtutibus iis, quibus à natura essemus ornati, obtineri posse, nō faciles illas quidē, nec contemnendas (quid enim esset in virtute tantum?) sed vt hoc iudicaremus, non esse in his partem maximam positum aut beatè, aut secus viuendi.
61 Ad summum, ea quæ Zeno æstimanda & sumenda, & apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex iis rebus, quas dixi aut plurimis aut grauissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat: beatam autem vitam eam solam, quæ cum virtute degatur. Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio. nihil est enim de quo aliter tu sentias, atque ego: modò commutatis verbis ipsas res conferamus. nec hoc ille non vidit: sed verborum magnificentia est, & gloria delectatus, qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, vt verba significant: quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: qui attinuit cum iis, quibuscum re conueniebat,
62 verbis discrepare? Quid si reuiuiscant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cum te, M. Cato, studiosissimum Philosophiæ, iustissimum virum, optimum iudicem, religiosissimum testem audiremus, admirati sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferres, qui de rebus bonis, & malis sentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognouerat nominibus vterentur iis, quæ prima specie, admirationem: re explicata, risum mouerent. Tu autem, si tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? sin te auctoritas commouebat: nobisne omnibus, & Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? præsertim cùm in rep. princeps esse velles, ad eamque tuendam cum summa tua dignitate maximè à nobis ornari, atque instrui posses? nobis enim ista quæsita, à nobis descripta, notata præcepta sunt: omnium rerum publicarū rectiones genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores ciuitatum præscripsimus. eloquentiæ verò, quæ & principibus maximè ornamento est, & qua te audiuimus valere plurimùm, quantū tibi ex monumentis nostris addidisses? Ea cùm dixissent, quid tandem talibus viris responderes? ROGAREM te, inquit, vt diceres pro me tu idem, qui illis orationē dictauisses, vel potiùs paululum loci mihi, vt his responderem, dares, nisi & te audire nunc mallem, & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cùm tibi. ATQVI, si verum respondere velles, Cato, hæc erant dicenda. Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantáque auctoritate, sed te animaduertisse, quas res illi propter antiquitatem parum vidissent, eas à Stoicis esse perspectas, eisdémque de rebus hos tum acutiùs disseruisse, tum sensisse grauiùs & fortiùs, quippe qui primum valetudinem bonam, expetendam neget esse, eligendam dicant: non quia sit bonum valere sed quia sit non nihilo æstimandum: neque tamen pluris quàm illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc verò te ferre nō potuisse, quòd antiqui illi, quasi barbati, vt nos de nostris solemus dicere, crediderint, eius, qui honestè viueret, si idem etiam bene valeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore vitam, meliorémque & magis expetendam, quàm illius, qui æquè vir bonus multis modis esset, vt Enni, Alcmæo,

Circumuentus morbo, exsilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acutè optabiliorem illam vitam putant, præstantiorem, beatiorem. 63
Stoici autem tantummodò præponendam in seligendo, non quo beatior hęc vita sit, sed quòd ad naturam accommodatior: & qui sapientes non sunt, omneis æquè miseros esse Stoici hęc videlicet viderunt, illos autē id fugerat superiores: qui arbitrabantur, homines sceleribus, & parricidiis inquinatos, nihilo miseriores esse, quàm eos, qui cum castè & integrè viuerent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. atque hoc loco similitudines eas, quibus illi vti solent, dissi- 64
millimas proferebas. Quis enim ignorabat, si plures ex alto emergere velint, propiùs fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam iam aquam appropinquent, sed nihilo magis respirare posse, quàm eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere, & progredi in virtute, quo minùs miserrimus, sit, antequam ad eam peruenerit, quoniam in aqua nihil adiuuat procedere: & quoniā Catuli, qui iam despecturi sunt, cæci æquè, & ii, qui modò nati: Platonem quoque necesse est, quoniam nondum videbat, æquè cæcū animo, ac Phalarim fuisse. Ista similia non sunt, Cato: 65
in quibus quamuis multum processeris, tamē

illud in eadem cauſa eſt, à quo abeſſe velis,
donec euaſeris. nec enim ille reſpirat antè
quam emerſit, & catuli æquè cæci priuſquam
deſpexerunt, ac ſi ita futuri ſemper eſſent. illa
ſunt ſimilia, hebes acies eſt cuipiam oculorũ:
corpore alius langueſcit: hi curatione adhi-
bita leuantur in dies, alter valet plus quoti-
die: alter videt, hi ſimiles ſunt omnibus, qui
virtuti ſtudent: leuantur vitiis, leuantur erro-
ribus. niſi fortè cenſes T. Gracchum patrem
non beatiorem fuiſſe, quàm filium, cum alter
ſtabilire remp. ſtuduerit, alter euertere. nec ta-
men ille erat ſapiens: quis enim hoc? aut quã-
do? aut vbi? aut vnde? ſed quia ſtudebat laudi,
& dignitati, multum in virtute proceſſerat.
66 conſobrinum autem auum tuum, Druſum, cum
C. Graccho eius ferè æquali. quæ hic reip.
vulnera imponebat, eadem ille ſanabat. Sed
nihil eſt, quod tam miſeros faciat, quam im-
pietas, & ſcelus. Vt iam omnes inſipientes
ſint miſeri, quod profectò ſunt, non eſt tamen
æquè miſer, qui patriæ conſulit, & is, qui illã
exſtinctam cupit. leuatio igitur vitiorum ma-
gna fit iis, qui habent ad virtutem progreſſio-
67 nis aliquantulum. veſtri autem progreſſionem
ad virtutem fieri aiunt, leuationem vitiorum
fieri negant. At quo vtuntur homines acuti
argumento ad probandum, operæpretium eſt
conſiderare. Quarum, inquiunt, artium ſum-
ma creſcere poteſt, earum etiam contraria-
rum ſumma poterit augeri ad virtutis autem
ſummam accedere nihil poteſt, ne vitia qui-
dem igitur creſcere poterunt, quæ ſunt virtu-
tum contraria. Vtrùm igitur tandem perſpi-
cuiſne dubia aperiuntur, an dubiis perſpicua
tolluntur? Atqui hoc perſpicuum eſt, vitia a-
lia in aliis eſſe maiora: illud dubium, ad id
quod ſummum bonum dicitis, ecquænam fie-
ri poſſit acceſſio. vos autem cùm perſpicuis
dubia debeatis illuſtrare, dubiis perſpicua co-
68 namini tollere. itaque eadem ratione, qua ſum
paulò antè vſus, hærebitis. ſi enim propterea
vitia alia aliis maiora non ſunt, quia ne ad fi-
nem quidem bonorum eum quem vos facitis,
quidquam poteſt accedere: quoniam perſpi-
cuum eſt, vitia non eſſe omnium paria, finis
bonorum vobis mutandus eſt. Teneamus e-
nim illud neceſſe eſt, cùm conſequens aliquod
falſum ſit, illud, cuius id conſequens ſit, non
poſſe eſſe verum. Quæ eſt igitur cauſa iſtarum
anguſtiarum? glorioſa oſtentatio in conſti-
tuendo ſummo bono, cùm enim, quod hone-
ſtum ſit, id ſolum bonum eſſe confirmatur, tol-
litur cura valetudinis, diligentia rei familia-
ris: adminiſtratio reip. ordo gerendorum ne-
gotiorum, officia vitæ, ipſum denique illud
honeſtum in quo vno vultis eſſe omnia, deſe-
rendum eſt, quæ diligentiſſimè contra Ariſto-
nem dicuntur à Chryſippo ex ea difficultate
illæ *fallaci loquentiæ* (vt ait Accius) malitiæ na-
69 tæ ſunt: Quid enim? ſapientia, vbi pedem po-
neret, non habebat ſublatis officiis omnibus:
officia autem tollebantur delectu omni, & di-
ſcrimine remoto, quæ eſſe poterant rebus o-
mnibus ſic exæquatis, vt inter eas nihil inter-
eſſet? ex his anguſtiis iſta euaſerunt deterio-
ra, quàm Ariſtonis, illa tamen ſimplicia: ve-
ſtra verſuta. Roges enim Ariſtonem, bonáne ei
videantur hæc vacuitas doloris, diuitiæ, vale-
tudo? neget. quid, quæ contraria ſunt his, ma-
A láne? nihilo magis. Zenonem roges. reſpon-
deat totidem verbis. admirantes quæramus ab
vtroque quonam modo vitam agere poſſimus,
ſi nihil intereſſe noſtra putemus, valeamus, æ-
grine ſimus: vacemus, an cruciemur dolore:
frigus, famẽ propulſare poſſimus, necne poſ-
ſimus: viues, inquit Ariſto, magnificè, atque
præclarè: quod erit cùmque viſum ages, num-
quam angere, numquam cupies, numquam 70
timebis. Quid Zeno? portenta hæc eſſe dicit,
nec ea ratione vllo modo poſſe viui, ſed dif-
ferre inter honeſtum, & turpe, nimium quan-
tum neſcio quid, immenſum, inter ceteras
res nihil omnino intereſſe. Idem adhuc au-
di reliqua, & riſum contine, ſi potes. Media il-
la, inquit, inter quæ nihil intereſt, tamen eiuſ-
modi ſunt, vt eorum alia eligenda ſint, alia
reiicienda, alia omnino negligenda, hoc eſt,
vt eorum alia velis, alia nolis, alia non cures.
At modò dixeras, nihil in his rebus eſſe, quod
B intereſſet. Et nunc idem dico, inquies, ſed
ad virtutes, & ad vitia nihil intereſſe. Quis i- 71
ſtud quaſi neſciebat? Verum audiamus. Iſta,
inquit, quæ dixiſti, valere, locupletem eſſe,
non dolere, bona non dico, ſed dicam Græcè
προηγμένα, Latinè autem producta: ſed præ-
poſita, aut præcipua malo: ſic tolerabilius, &
mollius. Illa autem, egeſtatem, morbum, dolo-
rem, nõ appello mala, ſed, ſi libet, reiectanea.
Itaque illa non dico me expetere, ſed legere,
nec optare, ſed ſumere: contraria autem non
fugere, ſed quaſi ſecernere. Quid ait Ariſtote-
les, reliquique Platonis alumni? Se omnia,
quæ ſecundum naturam ſint, bona appellare:
quæ autem contrà, mala. Videſne igitur, Ze- 72
nonem tuum cum Ariſtone verbis conſentire,
re diſſidere, cum Ariſtotele, & illis re conſen-
tire, verbis diſcrepare? Cur igitur, cùm de re
conueniat, non malimus vſitatè loqui? Aut do-
ceat paratiorem me ad contemnendam pecu-
niam fore, ſi illam in rebus præpoſitis quam ſi
C in bonis duxero: fortioremque in patiendo
dolore, ſi eum aſperum, & difficilem perpeſſu
& contra naturam eſſe. quàm ſi malum dixe-
ro. Facere M. Piſo, familiaris noſter, & alia 73
multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid
enim aiebat? bonum negas eſſe diuitias, præ-
poſitum eſſe dicis. quid adiuuas? auaritiamne
minus? quod ſi verbum ſequimur. primùm
longius verbum præpoſitum, quàm bonum.
Nihil ad rem. Ne ſit ſanè: at certè grauius.
nam bonum ex quo appellatum ſit, neſcio: præ-
poſitum: ex eo credo quod præponatur aliis.
Id mihi magnum videtur: itaque dicebat plus
tribui diuitiis à Zenone, qui eas in præpoſitis
poneret, quàm ab Ariſtotele, qui bonum eſ-
ſe diuitias fateretur. ſed nec magnum bonum,
& præ rectis, honeſtiſque contemnendum, ac
deſpiciendum, nec magnopere expetendum:
omninóque de omnibus illis verbis à Zeno-
ne mutatis ita diſputabat, & quæ bona ne-
D garentur eſſe ab eo, & quæ mala, illa lætio- 74
ribus nominibus ab eo appellari, quàm à no-
bis, hæc triſtioribus. Piſo igitur hoc mo-
do, vir optimus, tuique, vt ſcis, amantiſſi-
mus: nos paucis: ad hæc additis finem facia-
mus aliquando. longum eſt enim ad omnia
reſpondere, quæ à te dicta ſunt. nam ex eiſ-
dem verborum præſtigiis & regna nata vobis
ſunt, & imperia, & diuitiæ, & tanta quidem,
vt omnia

vt omnia, quæ vbique sint, sapienteis esse di- A
catis. solùm præterea formosum, solum libe-
rum, solum ciuem: stultorum omnia contra-
ria, quos etiam insanos esse vultis. Hæc παρά-
δοξα illi, nos admirabilia dicamus. Quid
autem habent admirationis, cùm propè ac-
cesseris conferam tecum, quam cuique ver-
bo rem subiicias: nulla erit controuersia o-
mnia peccata paria dicitis non ego tecum
iam ita loquar, vt iisdem rebus cum L. Mu-
renā, te accusante, defenderem. apud impe-
ritorum illa dicta sunt: aliqui etiam coro-
næ datum. nunc agendum est subtiliùs pec-
75 cata paria quoniam modo? quia nec hone-
sto quidquam honestius, nec turpi turpius.
Perge porrò. nam de isto magna dissentio est,
illa argumenta propria videamus, cur omnia
peccata sint paria. Vt, inquit, in fidibus plu-
rimis, à nulla earum ita contenta numeris
sit vt concentum seruare possit, omnes æquè
incontentæ sint: sic peccata, quia discrepant, B
æquè discrepant: paria sunt igitur. Hic am-
biguo ludimur. æquè enim contingit omnibus
fidibus, vt incontentæ sint: illud non conti-
nuò, vt æquè incontentæ collatio igitur ista
te nihil iuuat. nec enim omneis auaritias, si
76 æquè auaritias esse dixerimus, sequitur etiam
vt æquas esse dicamus. Ecce aliud simile dis-
simile. Vt enim, inquit, gubernator æquè
peccat, si palearum nauem euertit, & si au-
ri: item æquè peccat qui parentem, & qui
seruum iniuria verberat. Hæc non videre,
cuius generis onus nauis vehat, ad guberna-
toris artem nihil pertinere? Itaque aurum,
paleámve portet, ad bene, aut ad malè gu-
bernandum, nihil interesse. at quid inter pa-
rentem, & seruulum intersit, intelligi & po-
test, & debet. ergo in gubernando nihil, in
officio plurimum interest, quo in genere pec-
cetur, & si in ipsa gubernatione negligentia
est nauis euersa, maius est peccatum in au- C
to, quàm in palea. omnibus enim artibus vo-
lumus attributam esse eam, quæ communis
appellatur prudentiam: quam omnes qui cui-
que artificio præsunt, debent habere. Ita ne
77 hoc modo paria quidem peccata sunt. Vrgent
tamen, & nihil remittunt. Quoniam, in-
quiunt, omne peccatum, imbecillitatis, &
inconstantiæ est: hæc autem vitia, in omnibus
stultis æquè magna sunt: necesse est paria esse
peccata. Quasi verò aut concedatur, in omni-
bus stultis æquè magna esse vitia, & eadem
imbecillitate, & incōstantia L. Tubulum fuis-
se qua illum cuius is condemnatus est roga-
tione, P. Scæuolam: & quasi nihil inter res
quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit, vt,
quo hæc maiores, minorésve sint, eo quę pec-
centur in his rebus, aut maiora sint, aut mi-
nora. Itaque (iam enim concludatur oratio) 78
hoc vno vitio maximè mihi premi videntur
tui Stoici, quòd se posse putant duas contra-
rias sententias obtinere. quid enim est tam re-
pugnans, quàm eundem dicere, quod hone-
stum sit, solum id bonum esse, qui dicat, ap-
petitionem rerum ad viuendum accommoda-
tarum, à natura profectam? Ita cùm ea vo-
lunt retinere, quæ superiori sententiæ con-
ueniunt, in Aristonem incidunt: cùm id fu-
giunt, re eadem defendunt, quæ Peripateti-
ci, verba tenent mordicus. quæ rursus dum
sibi euelli ex ore nolunt, horridiores eua-
dunt, asperiores durioresque & oratione, & mo- 79
ribus. quam illorum tristitiam, atque aspe-
ritatem fugiens Panætius, nec acerbitatem
sententiarum, nec disserendi spinas probauit:
fuitque in altero genere mitior in altero il-
lustrior: sempérque habuit in ore Platonem,
Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum,
Dicæarchum, vt ipsius scripta declarant.
quos quidem tibi studiosè, & diligenter tra-
ctandos, magnopere censeo. Sed quoniam 80
aduesperascit, & mihi ad villam reuertendum
est: nunc quidem hactenus: verùm hoc idem
sæpe faciamus. NOS verò, inquit ille. nam
quid possumus facere melius? & hanc qui-
dem primam exigam à te operam, vt audies
me, quæ à te dicta sunt, refellentem. sed me-
mento te, quæ nos sentiamus, omnia probare,
nisi quòd verbis aliter vtamur: mihi autem
vestrorum nihil probari. SCRVPVLVM,
inquam, abeunti, sed videbimus. Quæ cùm es-
sent dicta, discessimus.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM AD BRVTVM

Liber V.

M. PISO. Q. CICERO. POMP. ATTICVS. CICERO. L. CICERO.

1 CVM audiuissem Anthiocum, Brute vt solebat, cum M. Pisone disputantem in eo gymnasio, quod Ptolemæium vocatur, vnaq; nobiscum Q. Frater, & T. Pomponius, & L. Cicero. frater noster, cognatione, patruelis: amore germanus: constituimus inter nos, vt ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maximè quòd is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonē omnes. inde vario sermone sex illa à Dipylo stadia confecimus. cùm autem venissemus in Academiam, non sine causa nobilitata spatia, solitudo erat ea, quam volueramus. T V M Piso.
2 Naturáne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, vt, cùm ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multos esse versatos, magis moueamur quàm siquando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquid legamus, velut ego nunc moueor. venit enim mihi Platonis in mētem: quē accepimus primum hic disputare solitū: cuius etiam illi hortuli propinqui nō memoriā solùm mihi afferunt. sed ipsum vidētur in cōspectu meo hîc ponere, hîc Speusippus, hîc Xenocrates, hîc eius auditor Polemo: cuius ipsa illa sessio fuit, quā videmus. equidem etiā curiam nostram, Hostiliam dico, non hác nouā, quæ mihi minor esse videtur, posteaquàm est maior: solebā intuens, Scipionem, Catonē, Lælium, nostrū verò in primis auum cogitare. tanta vis admonitionis inest in locis: vt non sine causa ex his memoriæ ducta sit disciplina. T V M Quinctus, est planè Piso, vt dicis, in-
3 quit. nam me ipsum huc modo venientē conuertebat ad sese Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos versabatur, quem scis quàm admirer, quámque eo delecter. me quidem ad altiorē memoriam Oedipodis huc venientis, & illo mollissimo carmine, quanā essent ipsa hæc loca, requirentis, species quædam cōmouit inanis scilicet, sed commouit tamen. T V M Pomponius. At ego, quem vos,

A vt deditū Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro, quem vnicè diligo, vt scitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus: sed veteris prouerbij admonitu, virorum memini, nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam, cuius imaginem nō modo in tabulis nostri familiares, sed etiā in pocu- 4
lis, & in annulis habent. H I C ego, Pomponius quidē, inquam, noster iocari videtur, & fortasse suo iure. ita enim Athenis se collocauit, vt sit pænè vnus ex Atticis. vt id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi Piso, assentior: vsu hoc euenire, vt acrius aliquanto, & attentius de claris viris. locorū admonitu, cogitemus. scis enim me quodam tēpore. Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem antè diuertisse, quàm Pythagoræ ipsum illum locum, vbi vitam ediderat, sedemq; viderim. hoc autem tēpore, etsi multa in omni parte Athenarū sunt in ipsis locis indicia sum-
B morum virorū: tamen ego illa moueor exedra. modò enim fuit Carneades, quem videre videor. est enim nota imago: à sedeq; ipsa tanta ingenij magnitudine orbata desiderari illam vocem puto. T V M Piso, Quoniam igitur a- 5
liquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter inuisit vbi Demosthenes & Aeschines inter se decertare soliti sunt? suo enim *quisque studio maximè ducitur.* E T ille, cùm erubuisset. Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, vt fremitum assuesceret voce vincere, modò etiam paululùm ad dextram de via declinaui, vt ad Periclis sepulcrum accederē. quamquam id quidem infinitum est in hac vrbe. quacumque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus. T V M Piso: 6
Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos viros spectant, ingeniosorū sunt. sin tantummodò ad indicia veteris memoriæ
C cognoscēda, curiosorum. Te autem hortamur omnes, currentem quidē, vt spero, vt eos, quos nouisse vis, etiam imitari velis. H I C ego, Etsi facit hic quidem, inquam, Piso (vt vides) ea quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. T V M ille amicissimè, vt solebat. Nos verò, inquit, omnes omnia ad huius adolescentiam conferamus, in primisque vt aliquid suorum studiorum Philosophiæ quoque impertiat, vel vt te imitetur, quem amat: vel vt illud

illud ipsum, quod studet, facere possit orna- A
tius. Sed vtrùm hortandus es nobis Luci, in-
quit, an etiam tua sponte propensus es? mihi
quidem Antiochum, quem audis, satis bellè
videris attendere. TVM ille timidè, vel
potius verecundè, Facio, inquit, equidem
sed audistine modò de Carneade? rapior il-
luc. reuocat autem Antiochus: nec est præter-
7 ea, quem audiamus. TVM Piso, Et si hoc,
inquit, fortasse non poterit sic abire, cùm hic
adsit, (me autem dicebat) tamen audebo te
ab hac Academia noua ad veterem illam vo-
care, in qua, vt dicere Antiochum audiebas,
non ij soli numerantur, qui Academici vo-
cantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crā-
tor, cæterique, sed etiam Peripatetici veteres
quorum princeps Aristoteles, quem, excepto
Platone, haud scio an rectè dixerim princi-
pem Philosophorum. Ad eos igitur conuer-
tere, quæso ex eorum enim scriptis, & institu-
tis cum omnis doctrina liberalis, omnis histo- B
ria, omnis sermo elegans sumi potest, tum
varietas est tanta artium, vt nemo sine eo in-
strumento ad vllam rem illustriorem satis or-
natus possit accedere, ab his oratores, ab his
imperatores, ac rerum publicarum principes
extiterunt. vt ad minora veniam, mathema-
tici, poetæ, musici, medici denique ex hac,
8 tanquam ex omnium artium officina, profe-
cti sunt. AD quæ ego, Scis me, inquam, istud
idem sentire Piso: sed à te opportunè mentio
facta est. studet enim meus audire Cicero,
quænam sit istius veteris, quam commemo-
ras, Academiæ de finibus bonorum, peripate-
ticorumque sententia. censemus autem te fa-
cillimè id explanare posse, quòd & Staseam
Neapolitanum multos annos habueris apud
te, & complureis iam menses Athenis hæc ipsa
te ex Antiocho videmus exquirere. ET il-
le ridens, Agè, agè, inquit: satis enim scitè C
me nostri sermonis principium esse voluisti:
exponamus adolescenti, si qua fortè possu-
mus. dat enim id nobis solitudo quòd si quis
deus diceret, numquam putarem, me in Aca-
demia, tanquam Philosophum, disputaturum.
sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus
sim. MIHI, inquam, qui te id ipsum roga-
ui? Tum Quinctus, & Pomponius cum idem se
velle dixissent, Piso exorsus est, cuius oratio,
attende, quæso, Brute, satisne videatur Antio-
chi complexa esse sententiam: quam tibi, qui
fratrem eius Aristum frequenter audieris, ma-
9 ximè probatam existimo. Sic est igitur locu-
tus. QVANTVS ornatus in Peripateti-
corum disciplina sit, satis est à me, vt breuis-
simè potui, paulò antè dictum. Sed est forma
eius disciplinæ, sicut ferè cæterarum, triplex.
Vna pars est natura differendi, altera viuen-
di, tertia natura sic ab iis inuestigata est, vt
nulla pars cælo, mari, terra, (vt poeticè lo-
quar) prætermissa sit. Quin etiam, cùm de re- D
rum initiis, omnique mundo locuti essent, vt
multa non modò probabili argumentatione,
sed etiam necessaria mathematicorum ratio-
ne concluderent: maximam materiam ex re-
10 bus per se inuestigatis ad rerum occultarum
cognitionem attulerunt. persecutus est Aristo-
teles animantium omnium ortus, victus, figu-
ras. Theophrastus autem stirpium naturas, o-
mniumque ferè rerum, quæ e terra gigneren-

A tur, caussas, atque rationes, qua ex cognitione
facilior facta est inuestigatio rerum occultis-
simarum: differendique ab iisdem non dialc-
cticè solùm, sed etiam oratoriè præcepta sunt
tradita: ab Aristoteléque principe de singulis
rebus in vtramque partem dicendi exercita-
tio est instituta, vt non contra omnia semper,
sicut Arcesilas diceret, & tamen, vt in omni-
bus rebus, quidquid ex vtraq; parte dici pos-
set, exprimeret. Cùm autem tertia pars bene 11
viuendi præcepta quæreret, ex ea quoque est
ab iisdem non solùm ad priuatæ vitæ ratio-
nem, sed etiam ad rerump. rectionem relata
omnium ferè ciuitatum non Græciæ solùm,
sed etiam Barbariæ, ab Aristotele mores, in-
stituta, disciplinas: à Theophrasto leges etiam
cognouimus. cúmque vterque eorum docuis-
set, qualem in rep. principem esse conueniret,
pluribus præterea cùm scripsisset, qui esset
optimus reip. status: hoc ampliùs Theophra-
B stus, quæ essent in rep. inclinationes rerum,
& momenta temporum, in quibus esset mode-
randum, vtcumque res postularet. Vitæ au-
tem degendæ ratio maximè quidem illis pla-
cuit quieta, in contemplatione, & cognitione
posita rerum; quæ quia deorum erat vitæ si-
millima, sapiente visa est dignissima, atque
his de rebus & splendida est eorum, & illustris
oratio. De summo autem bono, quia duo 12
genera librorum sunt, vnum populariter scri-
ptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant: alterum
limatius, quod in commentariis reliquerunt:
non semper idem dicere videntur: nec in sum-
ma tamen ipsa aut varietas est vlla, apud nos
quidem, quos nominaui: aut inter ipsos dis-
sensio. sed cum beata vita quæratur, idque sit
vnum, quod Philosophia spectare, & sequi
debeat: sitne ea tota sita in potestate sapien-
tis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus
C aduersis, in eo nonnumquam variari inter eos,
& dubitari videtur. quod maximè efficit Theo
phrasti de vita beata liber: in quo mul-
tum admodum fortunæ datur. quod si ita se
habeat, non possit beatam præstare vitam sa-
pientia. hæc mihi videtur delicatior, vt ita
dicam, molliórque ratio, quàm virtutis vis,
grauitásque postulat. quare teneamus Aristo-
telem, & eius filium Nicomachum: cuius ac-
curatè scripti de moribus libri, dicuntur il-
li quidem esse Aristotelis: sed non video, cur
non potuerit patri similis esse filius. Theo-
phrastum tamen adhibeamus ad pleraque,
dummodo plus in virtute teneamus, quàm il-
le tenuit, firmitatis & roboris. simus igitur 13
contenti his. namque horum posteri, melio-
res illi quidem, mea sententia, quàm reliqua-
rum philosophi disciplinarum: sed ita dege-
nerant, vt ipsi ex se nati esse videantur. pri-
mùm Theophrasti Strato, physicum se voluit.
in quo & si est magnus, tamen noua pleraque,
D & perpauca de moribus. Huius Lysias & ora-
tione locuples rebus ipsis ieiunior. concinnus
deinde & elegans huius Aristo: sed ea, quæ
desideratur à magno Philosopho, grauitas in
eo non fuit. scripta sanè & multa, & polita;
sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non
habet. prætereo multos, in his doctum ho- 14
minem, & suauem Hieronymum: quem iam
cur Peripateticum appellem, nescio. summum
enim bonum exposuit, vacuitatem doloris.

qui autem de summo bono dissentit, de to- A
ta Philosophiæ ratione dissentit. Critolaus
imitari antiquos voluit: & quidem est graui-
tate proximus, & redundat oratio. attamen
is quidem in patriis institutis manet. Diodo-
rus eius auditor, adiungit ad honestatem, va-
cuitatem doloris. Hic quoque suus est: de
summóque bono dissentiens, dici verè Peri-
pateticus non potest. Antiquorum autem sen-
tentiam Antiochus noster mihi videtur perse-
qui diligentissimè: quam eandem Aristotelis
15 fuisse, & Polemonis docet. Facit igitur Lu-
cius noster prudenter, qui audire de summo
bono potissimùm velit. hoc enim constituto
in Philosophia, constituta sunt omnia. nam
ceteris in rebus siue prætermissum, siue igno-
ratum est quippiam, non plus incommodi est,
quàm quanti quæque earum rerum est, in
quibus neglectum est aliquid. summum autem
bonum si ignoretur, viuendi rationem ignora-
ri necesse est. ex quo tantus error cõsequitur, B
vt, quem in portum se recipiant, scire nõ pos-
sint. cognitis autem rerum finibus cùm intelli-
gitur, quid sit & bonorum extremum, & ma-
lorum, inuenta vitæ via est, conformatióque
16 omnium officiorum. Est igitur, quò quidque
referatur: ex quo, id quod omnes expetunt,
beatè viuendi ratio inueniri, & comparari po-
test. quod quoniam in quo sit, magna dissen-
sio est. Carneadea nobis adhibenda diuisio
est, qua noster Antiochus libenter vti solet.
Ille igitur vidit, non modò quod fuissent ad-
huc Philosophorum de summo bono, sed
quot omnino esse possent sententiæ. Negabat
igitur vllam esse artem, quæ ipsa à se profici-
sceretur. etenim semper illud extra est, quod
arte comprehenditur: nihil opus est exemplis
hoc facere longius. est enim perspicuum, nul-
lam artem in se versari, sed esse aliud artem
ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quo-
niam vt medicina valetudinis, nauigationis C
gubernatio, sic viuendi ars est prudentia: ne-
cesse est eam quoque ab alia re esse constitu-
17 tam, & profectam. Constitit autem ferè in-
ter omneis, id, in quo prudentia versaretur, &
quod assequi vellet, aptum, & accommoda-
tum naturæ esse oportere, & tale, vt ipsum
per se inuitaret, & alliceret appetitum animi:
quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit.
quod ita moueat, itáque à natura in primo
ortu appetatur, non constat, déque eo est inter
Philosophos, cùm summum bonum exquiri-
tur, omnis dissensio. totius enim quæstionis e-
ius, quæ habetur de finibus bonorum & malo-
rum cùm quæritur in his quid sit extremum,
& vltimum, fons reperiendus est, in quo sint
prima inuitamenta naturæ. quo inuẽto, omnis
ab eo, quasi capite, de summo bono, & malo
disputatio ducitur. Voluptatis alij primũ ap-
petitum putant, & primam depulsionẽ dolo-
ris: alij censent primum ascitum, doloris va- D
18 cuitatem, & primum declinatum dolorem. Ab
iis alii, quæ prima secundum naturam nomi-
nant, proficiscuntur: in quibus numerant in-
columitatem, conseruationémque omnium
partium, valetudinem, sensus integros, doloris
vacuitatem, vireis, pulchritudinem, ceteraque
generis eiusdem: quorum similia sunt prima
in animis, quasi virtutum igniculi, & semina.
Ex his tribus cùm vnum aliquod sit, quo pri-

A mum natura moueatur, vel ad appetendum,
vel ad repellendum, nec quidquam omnino,
præter hæc tria, possit esse: necesse est omni-
no officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eo-
rum aliquid referri: vt illa prudentia, quam
artem vitæ esse diximus, in earum rerum a-
liqua versetur, à qua totius vitæ ducat exor- 19
dium. ex eo autem, quod statuerit esse, quo
primùm natu amoueatur exsistet etiam recti
ratio atque honesti, quæ cum vno aliquo ex
tribus illis congruere possit, vt aut id hone-
stum sit facere omnia vt voluptatis causa, etiã
si eã non consequare, aut non dolendi, etiam
si id assequi nequeas, aut eorum, quæ secun-
dum naturam sunt, adipiscendi. Ita fit, vt
quanta differentia est in principiis naturali-
bus, tanta sit in finibus bonorum malorũmque
dissimilitudo. Alii rursus iisdem à principiis
omne officium referunt aut ad voluptatem,
aut ad non dolendum, aut ad prima illa se- 20
B cundum naturam obtinenda. Expositis iam
igitur sex de summo bono sententiis, trium
proximarum hi principes: voluptatis Aristip-
pus: non dolendi, Hieronymus: fruendi rebus
iis, quas primas secundum naturam esse dixi-
mus, Carneades, non ille quidem auctor, sed
defensor, differendi causa fuit. Superiores tres
erant, quæ esse possent: quarum est vna sola
defensa, eàque vehementer. nam voluptatis
causa facere omnia, cùm, etiam si nihil con-
sequamur, tamen ipsum illud cõsilium ita fa-
ciendi per se expetendum, & honestum, & so-
lum bonum sit nemo dicit. ne vitationem qui-
dem doloris ipsam per se quisquam in rebus
expetendis putauit, ne si etiam euitare posset.
At verò facere omnia, vt adipiscamur quę se-
cundum naturam sint, etiam si ea non assequa- 21
mur, id esse & honestum, & solum per se expe-
tendum, & solum bonum Stoici dicunt. Sex
igitur hæ sunt simplices de summo bonorum,
C malorũmque sententiæ: duæ sine patrono, qua-
tuor defensæ. iunctæ autem, & duplices expo-
sitiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec
verò plures, si penitus rerum naturam videas
esse potuerunt. nam aut voluptas adiungi po-
test ad honestatem, vt Calliphoni, Dino-
machóque placuit: aut doloris vacuitas, vt
Diodoro. vt prima naturæ, vt antiquis: quos
eosdem Academicos & Peripateticos nomi-
namus. Sed quoniam non possunt omnia simul
dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, vo-
luptatem semouendam esse: quando ad maio-
ra quædam, vt iam apparebit, nati sumus, de
vacuitate doloris eadem ferè dici solent, quæ
de voluptate: quoniam igitur & de voluptate
cum Torquato, & de honestate, in qua vna o-
mne bonum poneretur, cum Catone est di-
sputatum: primùm, quæ contra voluptatem di- 22
cta sunt, eadem ferè cadunt contra vacuita-
tem doloris. nec verò alia sunt quærenda cõ-
D tra Carneadeam illam sententiam. quocum-
que enim modo summum bonum sic exponi-
tur, vt id vacet honestate: nec officia, nec
virtutes in ea ratione, nec amicitiæ consta-
re possunt. Coniunctio autem cum honesta-
te vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum
honestum quod amplecti vult, efficit turpe.
ad eas enim res referre quæ agas: quarum v-
na, si quis malo careat, in summo cum bono
dicat esse: altera versetur in leuissima parte

naturæ,

naturæ, obscurantis est omnem splendorem A honestatis, ne dicam inquinantis. Restant Stoici, qui cùm a Peripateticis, & Academicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem res secuti sunt. Hos contra singulos dici est melius. sed nunc, quod agimus de
13 illis, cùm volemus. Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam tranquillitas, quam appellant εὐθυμίαν, eò separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas, ea ipsa est beata vita. quærimus autem, non quæ sit, sed vnde sit. Iam explosæ, eiectæque sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quòd in hûc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. nam cùm omnis hæc quæstio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum, ab eo proficiscatur, quod diximus naturæ esse aptum, & accommodatum, quódque ipsum per se primum appetatur: hoc totum & ij tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil, quod non aut honestum, aut turpe sit, negant esse vllam causam, cur aliud alij anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum, præter scientiam, omnem consilij capiendi causam, inuentionémque officij sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum cùm præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est. Ergo instituto ve-
14 terum, quo etiam Stoici vtuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal seipsum diligit, & simul ac ortum est, id agit, vt se conseruet, quod hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus à natura datur, se vt conseruet, atque ita sit affectum, vt optimè secundum naturam affectum esse possit. Hanc initiò constitutionem confusam habet, & incertam, vt tantummodò se tueatur, qualecumque sit. sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cùm auté processit paulum, & quatenus quidquid se attingat, ad séque pertineat, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi, seséque agnoscere, & intelligere, quam ob causam habet eum, quem diximus, animi appetitum: cœptátque & ea, quæ naturæ apta sentit, appetere, & propulsare contraria. ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum exsistit, SECVNDVM NATVRAM VIVERE, sic affectum, vt optimè affici possit, ad
15 naturámque accommodatissimè. Quoniam autem sua cuiusque animantis natura est, necesse est quoque finem omnium hunc esse, vt natura expleatur, nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia, quoniam omnium est natura communis, sed extrema illa, & summa quæ quærimus, inter animalium genera, distincta, & dispertita sunt, & sua cuique pro-
16 pria, & ad id apta, quod cuiusque natura desiderat. quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturã viuere: non ita accipiendum est, quasi dicamus, vnum esse omnium extremum: sed vt omnium artium rectè dici potest commune esse, vt in aliqua scientia versetur, scientiam autem suam cuiusque artis esse sic commune animalium omnium secundum naturam viuere, sed natu-

ras esse diuersas, vt aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solùm in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur è terra, multa quodammodo efficere ipsa sibi per se, quæ ad viuendum, crescendúmq; valeant, & suo genere perueniant ad extremum: vt iam liceat vna comprehensione omnia complecti? non dubitatémque dicere, omnẽ naturã esse conseruatricẽ sui, idque habere propositum quasi finẽ, & extremum se vt custodiat quàm in proximo sui generis statu: vt necesse sit, omnium rerũ, quæ natura vigeant, similem esse finem, non eundem. ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis vltimum, SECVNDVM NATVRAM viuere: quod ita interpretemur, viuere ex hominis natura vndique perfecta, & nihil requirente. Hæc igitur nobis expli- 17
canda sunt: sed si enodatiùs, vt ignoscetis. huius enim ætati, & huic, nunc hoc primũ fortasse audienti, seruire debemus. ITA prorsus, inquam, etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamuis ad ætatem rectè isto modo dicerentur. EXPOSITA igitur, inquit, terminatione rerum expetendarũ, cur ista se res ita habeat, vt dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui, quod idẽ reipsa primum est, vt intelligamus, omne animal seipsum diligere: quod quamquam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur suis cuiusque sensibus, sic vt, cõtrà si quis dicere velit, non audiatur) tamen nequid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. etsi qui potest intelligi aut cogita- 18
ri, esse aliquod animal quod se oderit? res enim concurrẽt contrariæ. nam cùm appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consultò, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cũ id sua causa faciet: & oderit se, & simul diliget, quod fieri non potest necesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eum, quæ bona sunt, mala putare, bona contrà, quæ mala, & quæ appetenda fugere, & quæ fugienda appetere, quæ sine dubio vita sunt euersio. neque enim, si nõnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut vt ille apud Terentium, qui decreuit tantisper se minùs iniuriæ suo gnato facere (vt ait ipse) dum fiat miser, inimicus ipse sibi, putandus est. sed alij 19
dolore mouentur, alii cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cùm in mala scientes ruunt, tamen se optimè sibi consulere arbitrantur. itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi sic vsus est: tibi vt opus est facto, face.

velut, qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec vero sese ipsi accusarent ob eam causam, quòd sese malè rebus suis consuluisse dicerent, eorum enim hæc est querela, qui sibi cari sunt, seséque diligunt. Quare quotiescumque dicitur malè de se quis mereri, sibique esse inimicus, atq; hostis, vitam denique fugere: intelligatur aliquam subesse eiusmodi causam, vt ex eo ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum. Nec 20
vero id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit: sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil

sua censeat interesse, tolletur enim appetitus A animi, si, vt in iis rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores simus, item in nobismetipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra arbitramur interesse. Atque etiam illud, si quis dicere velit, perabsurdum sit: ita diligi à se quemque, vt ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat, hoc cùm in amicitiis, cùm in officiis, cùm in virtutibus dicitur, quomodocunque dicitur, intelligi tamen quid dicatur, potest, in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, vt propter aliam quampiam rẽ, verbi gratia, propter voluptatem nos amemus, propter nos enim illam non propter eã nosmetipsos diligimus. quãquam
31 quid est, quod magis perspicuum sit, non modò carum sibi quemque, verùm etiam vehementer carum esse? quis est enim, aut quotus quisque, cui mors cùm appropinquet,

Non refugiat timido sanguen, atque exalbescat B *metu?*

Et si hoc quidẽ est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere, quod item est reprehendendum in dolore. sed quia ferè sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere: idque quo magis quidam ita faciunt vt iure etiam reprehendantur hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse nisi quædam essent modica natura. nec verò dico eorum metum mortis, qui quia priuati se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdã post mortem formidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortẽ fugiant: in paucis enim sæpe, quæ nihil eorũ cogitant, si quando his ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimescunt. quin etiam feræ, inquit Pacuuius.

Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia, C
32 sibi iniecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quin etiam cùm decreuerit esse moriendum, tamen discessu à suis, atq; ipsa relinquenda luce moueatur. Maximè autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cùm & mendicitatem multi perpetiantur, vt viuant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute: & ea perferant, quæ Philoctetã videmus in fabulis: qui cùm cruciaretur non ferẽdis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum.

Configebat tardus celeres, stans volanteis, vt apud Accium est, *pennarúmque contextu corpori tegumenta faciebat.*

33 De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cùm arborum, & stirpium eadem pænè natura sit: siue, vt doctissimis viris visum est, maior aliqua causa, atque diuinior hanc vim ingenuit, siue hoc ita sit fortuitò. D videamus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus valida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadã cõpactione membrorum. qua quidem de re quãquam assentior iis qui hæc omnia regi natura putant: quæ si natura negligat, ipsa esse non possint: tamen concedo, vt, qui de hoc dissentiunt existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt, nam priùs poterit à se quisque discedere, quã appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissimi Philosophi initium summi boni à natura petiuerunt & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum, ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, 34 qua se ipsi diligunt. Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est, sibi quemque natura esse carum, quæ sit hominis natura. id est enim de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominem è corpore, animoque constare, cùm primæ sint animi partes, secundæ corporis. deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, vt excellat aliis, animúmque ita constitutum, vt & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam vis rationis & cognitionis & scientiæ, virtutúmque omnium: nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam & B cognitionem habent faciliorẽ. 35 itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totáque figura & forma, & statura, quàm apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes quales propriæ sunt hominis, intelligatur. sed certè opus est ea valere, & vigere, naturaleis motus vsúsque habere, vt nec absit quid eorum: nec ægrum debilitatúmve sit. id enim natura desiderat. est enim actio quædam corporis, quæ motus, & status naturæ congruenteis tenet: in quibus si peccetur distortione, & deprauatione quadã, aut motu, statúve deformi, vt si aut manibus ingrediatur quis aut antè, sed retrò, fugere planè se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quadam, & flexi, fractique motus, quales proteruorum hominum, aut mol- C lium esse solent, contra naturam sunt: vt etiã 36 si animi vitio id eueniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque è contrario moderati, æqualibúsque habitus, affectiones, vsúsque corporis, apta esse ad naturã videntur. Iam verò animus non esse solùm, sed etiam cuiusdammodi debet esse, vt & omneis parteis suas habeat incolumeis, & de virtutibus nulla desit. Atqui in sensibus est sua cuiusq; virtus, vt ne quid impediat, quominùs suo sensus quisque munere fungatur in iis rebus, celeriter, expeditéque percipiendis, quæ subiectæ sunt sensibus. Animi autem, & eius animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera: vnum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellantúrque non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate positæ, magis proprio nomine appellari solent, quarum est excellens in animorum laude præstan- D tia, prioris generis est docilitas, memoria: quæ ferè omnia appellantur vno ingenii nomine, eásque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur. alterum autem genus est magnarũ, variarúmque virtutum quas appellamus voluntarias vt prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam, & reliquas eiusdem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore, animóque dicenda. quibus quasi informatum est, quid hominis natura postulet, ex quo perspi- 37

cuum

carum est, quoniam ipsi è nobis diligamur, omniáque & in animo, & in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa clara esse propter se, & in iis esse ad bene viuendum momenta maxima. nam cui proposita sit conseruatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles. ea enim vita expetitur, quæ sit animi, corporisq; expleta virtutibus: in eóque summum bonum poni necesse est: quandoquidem id tale esse debet, vt rerum expetendarum sit extremum. quo cognito, dubitari non potest, quin, cùm ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari, partes quoque & corporis,& animi, & earum rerum, quæ sunt in vtriusque motu, & statu, sua caritate colantur, & per se ipsæ appetantur. quibus expositis, facilis est coniectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitati: vt optimæ cuiusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetéda maxime. Ita fiet, vt animi virtus, corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem propriè virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quòd ex ratione gignuntur: qua nihil est in homine diuinius. etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, aut nó multo secus, earum summum bonum in corpore est: vt non insciré illud dictum videatur in sue, animum illi pecudi datum pro sale, ne putresceret. Sunt autem bestiæ quædam, in quibus inest aliquid simile virtutis, vt in leonibus, vt in canibus, vt in equis: in quibus nó corporum solùm, vt in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. in homine autem summa omnis animi est, & in animo, rationis ex qua virtus est: quæ rationis absolutio definitur: quam etiam, atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque & viuere vitem, & mori dicimus: arborémque & nouellam, & vetulam, & vigere, & senescere, ex quo non est alienum, vt animantibus, sic illis & apta quædam ad naturam, aptare, & aliena amputare, earúmque augendarum, & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia, atque ars agricolarum quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, vt quò natura ferat, eò possit ire, vt ipsæ vites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendásque esse fateantur, & nunc quidé, quod eam tuetur, vt de vite potissimùm loquar, est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna vis est, vt quàm optimè se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. At verò si ad vitem sensus accesserit, vt appetitum quédam habeat, & per se ipsa moueatur, quid facturam putas? an ea, quæ per vinitorem antea consequebatur, etiam per se ipsam curabit? sed videsne accessuram ei curam, vt sensus quoque suos, eorumque omnium appetitum, & si qua sunt ei membra adiuncta, tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit, iunget ea, quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, qué cultor eius habebat: sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adiuncta sit, viuere. ita similis erit finis boni, atque antea fuerat, nec

A idem tamen. non enim iam stirpis bonũ quæret, sed animalis. quòd si non sensus modò ei sit datus, verùm etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, vt tuenda & inter hæc multò esse cariora, quæ accesserint? animique optimã quamque partem carissimam? in eáque expletione naturæ summi boni finem consistere, cùm longè, multúmque præstet mens, atque ratio? Sic & extremum omnium appetendorum, atque ductum à prima communitate naturæ, multis gradibus adscẽdit, vt ad summum perueniret: quod cumulatur ex integritate corporis: & ex mentis ratione perfecta. Cùm igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ: si, vt initiò dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, iudicaréque posset, quæ vis & totius esset naturæ, & partium singularum, continuò videret, quid esset hoc, quod quærimus, omnium rerũ quas expetimus, summum, & vltimum: nec vlla in re

B peccare posset. nunc verò à primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspici, nec cognosci potest. progredientibus autem ætatibus, sensim, tardéve potiùs quasi nosmetipsos cognoscimus. itaque illa prima commendatio, quæ à natura nostri facta est, nobis obscura, & incerta est: primúsque appetitus ille animi tantum agit, vt salui, atque integri esse possimus. cùm autem despicere cœperimus, & sentire, quid simus, & quid ab animantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus. quam similitudinem videmus in bestiis, quæ primo, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commouent: deinde suo quæque appetitu mouetur, serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornib. vti videmus boues, vespas aculeis: suam denique cuique naturam esse ad viuendum ducem. quæ similitudo in genere etiam humano apparet. parui enim primo ortu sic iacent, tanquam o-

C mnino sine animo sint: cùm autem paulum firmitatis accesserit: & animo vtuntur, & sensibus conitunturque, vt sese erigant: & manibus vtuntur, & eos agnoscunt, à quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libentérque se cum his congregant, dántque se ad ludendum: fabellarúmque auditione ducuntur: déque eo, quòd ipsis superat, aliis gratificari volunt: animaduertúntque ea, quæ domi fiunt, curiosiùs, incipiúntque commentari aliquid, & discere: & eorum quos vident, nolunt non ignorare nomina: quibúsque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt, efferunt se lætitia: victi debilitantur, animósque demittunt, quorum sine causa fieri nihil putandum est: est enim natura sic generata vis hominis, vt ad omnem virtutem percipiẽdam facta videatur: ob eámque causam parui virtutũ simulacris, quarum in se habẽt semina, sine doctrina mouentur. sunt enim prima elemẽta naturę: qui-

D bus auctis, virtutis quasi carmen efficitur. nam cùm ita nati, factique simus, vt & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinémque aptos animos haberemus, à contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, è quibus accẽdi Philosophi ratio debet, vt eã, quasi Deum, ducẽ subsequens,

ad naturæ perueniat extremum. nam, vt sæpe
iam dixi, in firma ætate, imbecillâque mente
vis naturę per caliginem cernitur. cùm autem
progrediens confirmatur animus, agnoscit il-
le quidē naturæ vim, sed ita, vt progredi pos-
64 sit longius, per se sit tamen inchoata. intrandū
est igitur in rerum naturā, & penitus, quid ea
postulet, peruidendum. aliter enim, NOS-
METIPSOS NOSSE NON POS-
SVMVS. quod præceptum quia maius erat,
quàm vt ab homine videretur, idcirco assi-
gnatum est Deo. iubet igitur nos Pythius A-
pollo noscere nosmetipsos. cognitio autē hæc
est vna, vt vim nostri corporis, animique no-
rimus, sequamúrque eam vitā, quæ rebus ipsis
perfruatur. Quoniā autem is animi appetitus
à principio fuit, vt ea, quæ dixi, quàm perfe-
ctissima à natura haberemus: confitendum est,
cùm id adepti simus, quod appetitum sit, in eo
quasi vltimo consistere naturam, atque id esse
summū bonū, quod certè vniuersum sua spōte
ipsum expeti, & propter se, necesse est, quoniā
antè demonstratum est, etiā singulas eius par-
65 teis esse per se expetēdas. In enumerandis au-
tem corporis cōmodis, siquis prætermissam à
nobis voluptatem putabit, in aliud tēpus quę-
stio differatur. vtrùm enim sit voluptas in iis
rebus, quas primas SECVNDVM NA-
TVRAM ESSE DIXIMVS, nécne
sit, ad id, quod agimus, nisi interest, si enim (vt
mihi quidem videtur) non explet bona natu-
ræ voluptas, iure prætermissa est sin est in
ea, quòd quidam volunt, nihil impedit no-
stram hanc cōprehensionem summi boni. quæ
enim constituta sunt prima naturę, ad ea si vo-
luptas accesserit, vnum aliquod accesserit cō-
modum corporis, neque eam constitutionem
summi boni, quæ est proposita mutauerit. Et
66 adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, vt
ea duceretur omnis à prima commendatione
naturæ. nunc autem aliud iam argumentandi
sequamur genus, vt non solùm, quia nos dili-
gamus, sed quia cuiusque partis naturæ & in
corpore & in animo sua quæque vis sit: id-
circo in his rebus summa nostra sponte mo-
ueamur. Atque vt à corpore ordiar, vidésne
vt si qua in membris praua, aut debilitata, aut
imminuta sint, occultent homines: vt etiam
contendant, & elaborent, si efficere possint, vt
aut non appareat corporis vitium, aut quàm
minimum appareat, multósque etiam dolores
curationis causa perferant, vt si ipse vsus mē-
brorum non modò non maior, verùm etiam
minor futurus sit, eorum tamen species ad na-
turam reuertatur? etenim cùm omnes natura
totos se expetendos putent, nec id ob aliam
rem, sed propter ipsos necesse est eius etiam
parteis propter se expeti, quod vniuersum
67 propter se expetatur. Quid? in motu & statum
corporis nihil inest quod animaduertendum
esse ipsa natura iudicet, quemadmodum quis
ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in
quoque sit, nihilne est in his rebus, quòd di-
gnum libero, aut indignum esse ducamus, nón-
ne odio dignos multos putamus, qui quodam
motu, aut statu videntur naturæ legem & mo-
dum contempsisse; Et, quoniam hæc ducuntur
de corpore, quid est cur non rectè pulchritu-
do etiam ipsa propter se expetenda ducatur?
nam si prauitatem, imminutionémque corpo-

A ris, propter se fugiendam putamus: cur non
etiam, ac fortasse magis propter se formæ di-
gnitatem sequamur, & si turpitudinem fugia-
mus in statu, & motu corporis: quid est, cur
pulcritudinem non sequamur: atque etiam va-
letudinem, vireis, vacuitatem doloris nō pro-
pter vtilitatem solum, sed etiam propter se
expetamus? Quoniam enim natura suis omni-
bus expleri partibus vult, hunc statum corpo-
ris per se ipsum expetit, qui est maximè è na-
tura: quæ tota perturbata, si aut ægrum cor-
pus est, aut dolet aut caret viribus. Videamus a-
nimi partes: quarum est adspectus illustrior,
quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora
indicia naturæ. Tantus igitur est innatus in o-
mnibus cognitionis amor & scientiæ, vt ne-
mo dubitare possit, quin ad eas res hominum
natura nullo emolumento inuitata rapiatur. Vi-
demúsne, vt pueri verberibus quidem à con-
templandis rebus, perquirendisque deterrea-
B tur, vt pulsi requirant, & aliquid scire se gau-
deant: vt aliis narrare gestiant: vt pompa,
ludis, atque eiusmodi spectaculis teneantur,
ob eámque rem vel famem, & sitim perferant?
Quid verò, qui ingenuis studiis, atque arti-
bus delectantur, nónne videmus eos nec vale-
tudinis, nec rei familiaris habere rationem,
omniáque perpeti, ipsa cognitione, & scien-
tia captos, & cum maximis curis, & labori-
bus compensare eam, quam ex discendo ca-
piant, voluptatem: Mihi quidem Homerus
huiusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quæ
de Sirenum cantibus finxerit, neque enim vo-
cum suauitate videntur, aut nouitate quadā,
& varietate cantandi reuocari eos solitæ, qui
præteruehebantur: sed quia multa se scire
profitebantur, vt homines ad earum saxa di-
scendi cupiditate adhærescerent. ita enim in-
uitant Vlyssem: nam vertit, (vt quædā Home-
ri, sic istum ipsum locum)

C *O decus Argolicum, quin puppim flectis Vlysses*
Auribus vt nostros possis agnoscere cantus?
Nam nemo hæc vnquam est transuectus cærula
cursu,
Quin priùs adstiterit vocum dulcedine captus,
Post variis auido satiatus pectore musis,
Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.
Nos graue certamen belli cladémque tenemus
Græcia quam Troiæ diuino numine vexit,
Omniáque è latis rerum vestigia terris.

Vidit Homerus probari fabulam non posse,
si cantiunculis tantus vir irretitus teneretur,
scientiam pollicentur: quam non erat mirum
sapientiæ cupido patria cariorem, atque o-
mnia quidem scire, cuiuscumque modi sunt,
cupere curiosorum: duci verò maiorum rerum
contemplatione ad cupiditatem scientiæ, sum-
morum virorum est putandum, quem enim
ardorem studii censetis fuisse in Archimede,
qui dum in puluere quædam describit atten-
tius, ne patriam quidem captam esse senserit?
D quantum Aristoxeni ingenium consumptum
videmus in musicis: quo studio Aristophanem
putamus ætatem in literis duxisse, quid de
Pythagora, quid de Platone, aut Democrito
loquar, è quibus, propter discendi cupiditatē
videmus vltimas terras esse peragratas: quæ
qui non vident, nihil vnquam magna cogni-
tione dignum amauerūt. Atque hoc loco, qui
propter animi voluptates coli dicunt ea stu-
dia, quæ

cta, quæ dixi: non intelligunt, idcirco esse ea A
propter se expetenda, quod, nulla vtilitate
obiecta, delectentur animi, atque ipsa scientia,
etiam si incommoda natura sit, gaudeant.
51 Sed quid attinet de rebus tam apertis plura
requirere, ipsi enim quæramus à nobis stella-
rum motus, contemplationésque rerum cæle-
stium, eorúmque omnium, quæ natura obscu-
ritate occultantur, cognitiones quemadmo-
dum nos moueant, & quid historia delectet,
quam solemus persequi vsque ad extremum:
prætermissa reperimus, inchoata persequi-
52 mur. Nec verò sum inscius, esse vtilitatem in
historia non modò voluptatem. Quid, cùm fi-
ctas fabulas, è quibus vtilitas nulla duci po-
test, cùm voluptate legimus? quid cùm volu-
mus nomina eorum, qui quid gesserint, nota
nobis esse, parenteis, patriam, multa præterea
minimè necessaria quid quòd homines infima
fortuna, nulla spe rerum gerendarum opifi-
ces denique delectentur historia? maximéque B
eos videre possumus res gestas audire, & lege-
re velle, qui à spe gerendi absunt, confecti se-
nectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis
rebus, quæ discuntur, & cognoscuntur, inuita-
53 menta inesse, quibus ad discendum, cogno-
scendúmque moueamur. Ac veteres quidem
Philosophi, in beatorū insulis, fingunt qualis
natura sit vita sapientium, quos cura omni li-
beratos, nullum necessarium vitæ cultum, aut
paratum requirenteis, nihil aliud esse acturos
putant, nisi vt omne tempus in quærendo, ac
discendo in naturæ cognitione consumāt. nos
autem non solùm beatæ vitæ istā oblectatio-
nem videmus, sed etiā leuamentum miseriarū.
itaque multi cùm in potestate essent hostiū,
aut tyrannorum, multi in custodia, multi in
exsilio, dolorē suum doctrinæ studiis leuaue-
54 runt. Princeps huius ciuitatis Phalereus De-
metrius cùm patria pulsus esset iniuria, ad
Ptolemæum se regē Alexandriam cōtulit, quî
cùm in hac ipsa Philosophia ad quam te hor- C
tamur, excelleret, Theophrastiq; esset auditor:
multa præclara in illo calamitoso otio scri-
psit, non ad vsum aliquē suum, quo erat orba-
tus: sed animi cultus ille, erat ei quasi quidam
humanitatis cibus. Equidē è Cn. Aufidio, præ-
torio, erudito homine, oculis capto, sæpe au-
diebā, cùm se lucis magis, quàm vtilitatis de-
siderio moueri diceret, somnū denique nobis,
nisi requietē corporibus, & medicinam quan-
dam laboris afferret, contra naturā putaremus
datum. aufert enim sensus, actionémque tollit
omnē. itaque si aut requietem natura nō quæ-
reret, aut eā posset alia quadam ratione con-
sequi, facilè pateremur, qui etiam nunc agen-
55 di aliquid, discendique causa propè cōtra na-
turam vigilias suscipere soleamus. Sunt autē
clariora, vel planè perspicua, nec dubitāda iu-
dicia naturæ, maximè scilicet in homine, sed
in omni animali, vt appetat animus aliquid
agere semper, neque vlla conditione quietem D
sempiternam possit pati. facile est hæc cernere
in primis puerorum ętatulis, quamquam enim
vereor, ne nimius in hoc genere videar: tamē
omnes veteres Philosophi, maximè nostri, ad
incunabula accedunt, quod in pueritia facilli-
mè se arbitrentur naturæ voluptatem posse
cognoscere. videmus igitur, vt conquiescere
ne infantes quidem possint: cùm verò paulum
processerint, lusionibus vel laboriosis dele-
ctantur, vt ne verberibus quidem deterreri
possint. eáque cupiditas agendi aliquid adole-
scit vnà cum ætatibus. Itaque, ne si iucundis-
mis quidem nos somniis vsuros putemus, En-
dymionis somnum nobis nolimus dari: idque
si accidat, mortis instar putemus. Quia etiam 56
inertissimos homines, nescio qua singulari
nequitia præditos, videmus tamen & animo,
& corpore moueri semper, &, cùm re nulla
impediantur necessaria, aut alueolum posce-
re, aut quærere quempiam ludū, aut sermonē
aliquem requirere: cúmque non habeant in-
genuas ex doctrina oblectationes, circulos a-
liquos, & semicirculos consectari, ne bestiæ
quidem, quas delectationis causa cōcludimus,
cùm copiosiùs alantur, quàm si essent liberæ,
facilè patiuntur sese contineri: motúsque solu-
tos, & vagos, à natura sibi tributos, requirunt.
Itaque, vt quisque optimè natus, institutúsque 57
est, esse omnino nolit in vita, si gerendis nego-
tiis orbatus, possit paratissimis vesci volupta-
tibus. nam aut priuatim aliquid gerere malūt:
aut, qui altiore animo sunt, capessunt remp.
honoribus, imperiisque adipiscendis, aut to-
tos se ad studia doctrinæ conferunt. qua in vi-
ta, tantum abest, vt voluptates consectentur;
etiam curas, sollicitudines, vigilias perferunt:
optimáque parte hominis, quæ in nobis diui-
na ducenda est, ingenij & mentis acie fruun-
tur, nec voluptates requirentes, nec fugientes
laborē. nec verò intermittunt aut admiratio-
nem earū rerum, quæ sunt ab antiquis reper-
tæ, aut inuestigationē nouarū: quo studio, cùm
satiari non possunt, omnium ceterarum rerum
obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant,
tantáque est vis talibus in studiis, vt vos etiā,
qui sibi alios proposuerunt fineis bonorum,
quos vtilitate, aut voluptate dirigunt, tamen
in rebus quærendis explicandisque naturis æ-
tates conterere videamus. Ergo hoc quidē ap- 58
paret, nos ad agendū esse natos, actionū autem
genera plura, vt obscurētur etiā minora ma-
ioribus. maximæ autem sunt, primùm, vt mihi
quidē videtur, & iis quorum nunc in ratione
versamur, cōsideratio, cognitióq; rerum cæle-
stium, & earū, quas à natura occultatas, & la-
tenteis, indagare ratio potest: deinde rerump.
administratio aut administrandi, sciendique
prudēs, tēperata, fortis, & iusta ratio, reliquæ-
que virtutes, & actiones virtutibus congruen-
tes, quæ vno verbo complexi omnia, honesta
dicimus, ad quorum etiam cognitionē, & vsum,
iam corroborati, natura ipsa præeunte dedu-
cimur. omniū enim rerū principia parua sunt,
sed suis progressionibus vsa augentur, nec
sine causa. in primo enim ortu inest temeritas,
& mollities quædam, vt nec res videre opti-
mas, nec agere possint, virtutis enim, beatæ-
que vitæ, quę duo maximè expetenda sunt, se-
rius lumen apparet, multò etiā seriùs, vt pla-
D nè, qualia sint, intelligātur. pręclarè enim Pla-
to: BEATVM, CVI ETIAM IN SE-
NECTVTE CONTIGERIT, vt sa-
pientiā, verásq; opiniones assequi possit. Qua- 59
re, quoniam de primis naturæ commodis satis
dictū est. nūc de maioribus, cōsequentibúsque
videamus. Natura igitur corpus quidē homi-
nis sic & genuit, & formauit, vt alia in primo
ortu perficeret, alia progrediente ætate finge-

CCc 4

ret, neque sanè multum adiumentis externis, & aduentitiis vteretur. animum autē reliquis rebus ita perficit, vt corpus. sensibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis, vt nihil, aut non multum adiumento vllo ad suam cōfirmationem indigeret. quod autem in homine præstantissimum, atque optimum est, id deseruit. etsi dedit talem mentem, quæ omnē virtutem iam accipere posset, ingenuitque sine doctrina notitias paruas rerum maximarum. & quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa virtutis. sed vir-
60 tutem ipsam inchoauit: nihil amplius. itaque nostrum est (quòd nostrum dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paulò, magísque ipsum propter se expetendum, quàm, aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat mentis excellens perfectio, vt vix cogitari possit quid intersit. itaque B omnis honos, omnis admiratio, omne studiū, ad virtutem, & ad eas actiones, quæ virtuti sunt consentaneæ, refertur: eáque omnia, quæ aut ita inanimis sunt, aut ita geruntur, vno nomine honesta dicuntur, quorum omnium quæque sint notitiæ, quæque significentur rerum vocabulis, quæque cuiusque vis, & natu-
61 ra sit, mox videbimus. hoc autem loco tantùm explicemus, hæc honesta quæ dico, præterquàm quòd nosmetipsos diligamus, præterea suapte natura per se esse expetenda, iudicant pueri: in quibus, vt in speculis, natura cernitur. quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? vt illi efferuntur lætitia, cùm vicerint? vt pudet victos? vt se accusari nolunt? quàm cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, vt æqualium principes sint? quæ memoria est in his benè merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque ea in optimo quoque indole maximè appa- C rent. in qua hæc honesta, quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur, sed hæc in pue-
62 ris expressa. in iis verò ætatibus, quæ iam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moueatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui nō oderit libidinosam, proteruam adolescentiam? quis contrà in illa ætate pudorem, constantiam, etiamsi sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorem, Fregellanum, proditorem, quamquam reip. nostræ profuit, non odit? quis vrbis conseruatorem Codrum, quis Erichthei filias non maximè laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem mortuum non diligit? an obliuiscimur, quantopere in audiendo, legendóque moueamur, cùm piè, cùm amicè, cùm ma-
63 gno animo aliquid factū cognoscimus? quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores D vulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cùm illa dicuntur?

Ego sum Orestes. contráque ab altero,

Immò enimuerò ego sum, inquam, Orestes.

Cùm autem etiā exitus ab vtroque datur cōturbato errantique regi: ambos ego vnà viuere precamur. quoties hoc agitur, quandóve, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet,

A atque laudet: quâ non modò vtilitas nulla quæritur, sed contra vtilitatem etiam conser- 64
uatur fides. Talibus exemplis non fictæ solùm fabulæ, verùm etiam historiæ refertæ sunt, & quidē maximè nostræ. nos enim ad sacra Idæa concipienda optimum virum delegimus: nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriæ sua capita vouerunt: nostri consules regem inimicissimum, mœnibus iam appropinquantem, monuerunt, à veneno vt caueret: nostra in rep. &, quæ per vim oblatum stuprum voluntaria morte lueret, inuenta est: & qui interficeret filiam, ne stupraretur. quæ quidē omnia, & innumerabilia præterea, quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse vtilitatum suarum, nósque, cùm ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate duci? Quibus rebus breuiter expositis (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus) sed his rebus cōcluditur profectò & virtutes omneis, & honestum illud, quod ex his virtutibus exoritur, & in his hæret, esse 65
per se expetendum. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latiùs pateat, quàm cōiunctio inter homines hominum, & quasi quædam societas, & communicatio vtilitatum, & ipsa caritas generis humani: quæ nata à primo satu, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio, & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primùm, tum affinitatibus, deinde amicitiis, post vicinitatibus, cum ciuibus, & iis, qui publicè socij, atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanæ. quæ animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem coniunctionis humanæ municè, & æquè tuens, iustitia dicitur, cui adiunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque sunt gene- C ris eiusdē. atque hæc ita iustitiæ propria sunt, vt sunt virtutum reliquarum communia. nam
cùm sic hominis natura generata sit, vt habeat 66
quiddā innatum quasi ciuile, atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant, quidquid aget quæque virtus, id à communitate, & ea, quam exposui, caritate, atque societate humana non abhorrebit, vicissimq; iustitia, vt ipsa se fundet vsu in ceteras virtutes, sic illas expetet. seruari enim iustitia, nisi à forti viro, nisi à sapiente non potest. Qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consensusq; virtutum, tale est illud ipsum honestum, quandoquidem honestum, aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute. quibus in rebus vita consentiens, &
virtutibúsque respondens, recta, & honesta, & 67
constans, & naturæ congruens existimari potest. atque hæc coniunctio, confusioque virtutum, tamen à Philosophis ratione quadā distinguitur. nam cùm ita copulatæ, connexæque D sint, vt omnes omniū participes sint, nec alia ab alia possit separari, tamen proprium suum cuiusque munus est, vt fortitudo in laboribus, periculisque cernatur: tēperantia in prætermittendis voluptatibus, prudentia in delectu bonorū, & malorum: iustitia in suo cuiq; tribuendo: quando igitur inest in omni virtute cura quædā quasi foras spectans, aliósq; appetens, atque cōplectens, exsistit illud, vt amici, vt fratres, vt propinqui, vt affines, vt ciues, vt

omnes

omnes denique, quando vnam societatem hominũ esse volumus, propter se expetendi sunt A
68 atque eorũ nihil est eius generis vt sit in fine atque extremo bonorum. ita fit, vt duo genera propter se expetendorũ reperiãtur: vnum, quod est in iis, in quibus completur illud extremũ: quæ sunt aut animi, aut corporis: hæc autem, quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neq; in animo sunt, neque in corpore, vt amici, vt parẽtes, vt liberi, vt propinqui, vt ipsa patria, sunt illa quidẽ sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa non sunt. nec verò quisquam summum bonum assequi vnquam posset, si omnia illa, quæ sunt extra, quãquam expetẽ-
69 da, summo bono continerentur. Quo modo igitur, inquies, verum esse poterit, omnia referri ad summũ bonum, si amicitiæ, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continerẽtur? Hac videlicet ratione: quòd ea, quæ externa sunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur à suo cuiusque genere virtutis. nam B & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipso prodest quòd ita fungi officio, in rectè factis est quæ sunt orta virtutibus. quæ quidem sapientes sequuntur, vtentes tanquam duce natura. non perfecti autem homines, & tamen ingeniis excellentibus præditi, excitantur spe gloriæ, quæ habet formã honestatis, & similitudinẽ. Quòd si ipsam honestatem vndique perfectam, & absolutam, rem vnam præclarissimam omnium, maximéque laudandam, penitus viderent: quonam gaudio complerentur, cùm tantopere
70 eius adumbrata opinione lætentur? quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incẽdiis inflammatum, in iis potiendis, quæ acerrime cõcupiuisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorẽ Africanum Annibale victo, aut posteriorẽ Carthagine euersa? quem Tyberina dissensio, festo illo die tanto gaudio affecit, quanto L. Paulum, cùm C regem Persen captum adduceret, eodem flu-
71 mine inuectum? Age nunc Luci noster, extrue animo altitudinem, excellẽtiámque virtutum: iam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo, erectóque viuentes, semper sint beati: qui omneis motus fortunæ, mutationésque rerum & temporum, leueis, & imbecileis fore intelligant si in virtutis certamẽ venerint. illa enim, quæ sunt à nobis bona corporis. numerata, complent ea quidem beatissimam vitam, sed ita vt sine illis possit beata vita exsistere. ita enim paruæ & exiguæ sunt istæ accessiones bonorũ, vt, quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in virtutum splendore ne cernantur quidem.
72 Atque hæc, vt verè dicitur, parua esse ad beatè viuendum momenta ista corporis commodorũ, sic nimis violentũ est, nulla esse dicere. qui enim sic disputant, obliti mihi videntur, D quæ ipsi egerint principia naturæ. Tribuendum igitur est his aliquid dummodò, quantũ tribuendum sit, intelligas. Est tamen Philosophis non tam gloriosa, quàm vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundũ naturã illi ipsi gloriosa esse fatebantur, & videre tãtam virtutis, tantámque, vt ita dicam, auctoritatem honestatis, vt reliqua non illa quidem nulla, sed ita parua sint, vt nulla esse videantur. Hoc est non omnia spernentis, præter virtutẽ, & virtutẽ ipsam suis laudibus amplificantis. oratio denique hæc est vndique completa, & perfecta explicatio summi boni. hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam. Sæpe ab 73
Aristotele, & Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. hoc vno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem vllam aliam per se expetendam. Multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis ac despiciẽdis rebus humanis. hoc vnum Aristo tenuit. præter vitia, atque virtutes, negauit rem esse vllam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est à nostris in iis rebus, quæ secundum naturã essent, non dolore, hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At verò Callipho, & post eum Diodorus, cùm alter voluptatem adamauisset, alter vacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quæ est à nostris laudata maximè. Quinetiam ipsi 74
voluptarij diuerticula quærant, & virtutes B habeãt in ore totos dies, voluptatémque primo duntaxat expeti dicant: deinde consuetudinem, quasi alteram naturam, effici, qua impulsi multa faciunt, nullam quærentes voluptatem. Stoici restant hi quidem non vnum aliquam, aut alteram à nobis, sed totam ad se nostram Philosophiam transtulerunt. atque, vt reliqui fures, earum rerum, quas ceperunt, signa commutant, sic illi, vt sententiis nostris pro suis vterentur, nomina, tanquã rerũ notas, mutauerũt. Ita relinquitur sola hæc disciplina, digna studiosis ingenuarũ artiũ, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus. Quæ cũ dixisset, paulũq; 75
institisset, Quid est, inquit: satisne vobis videor pro meo iure in vestris auribus cõmẽtatus. Et ego, Tu verò, inquã, Piso, vt sæpe aliàs, sic hodie ita ista nosse visus es, vt, si tui copia nobis semper fieret, non multùm, Græcis sup- C plicandum putarem, quod quidem eò probaui magis quia memini, Staseam Neapolitanũ doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, aliquando ista secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in fortuna secunda aut aduersa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Est vt dicis, inquit, sed hæc ab Antiocho, nostro familiari dicuntur multò meliùs & fortiùs, quàm à Stasea dicebantur. quamquam ego non quæro, quid tibi à me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro quem discipulum cupio à te abducere. TVM 76
Lucius, Mihi verò ista valde probata sunt: quod ité fratri puto. Tũ mihi Piso, QVID ergo, inquit: dásne adolescenti veniam: an eum discere ea mauis, quæ cùm præclarè didiceris, nihil sciat? EGO verò, inquam, permitto. sed nõne meministi, mihi licere probare illa, quę sunt à te dicta? quis enim potest ea, quæ pro- D babilia videantur ei, non probare? An verò, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet? NON est ista, inquam, Piso magna dissensio. nihil est enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi posse videatur, nisi quod percipiendi vis ita definitur à Stoicis, vt negent quidquam posse percipi, nisi tale verum quale falsum esse non possit, itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sanè. sed hæc omittamus. habent enim & bene longam

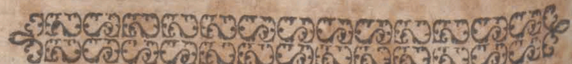
77 & satis litigiosam disputationem. illud mihi A à te nimiùm festinanter dictũ videtur,sapienteis omneis esse semper beatos. nescio quo modo prætervolauit oratio quod nisi ita efficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus coniungi beatam vitã nullo modo posse putauit, vereor ne vera sint. nam illud vehementer repugnat, eundem & beatum esse, & multis malis oppressum. hæc quo modo conueniant, non sanè intelligo. Vtrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim esse, vt ad beatè viuendum se ipsa contenta sit:an,si id probas. ita fieri posse negas, vt ii, qui virtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti beati sint. EGO verò volo in virtute vim esse quàm maximam: sed quanta sit,aliàs nunc tantũ,possitne esse tanta,si quid
78 quam extra virtutem habeatur in bonis. ATQVI, inquit si Stoicis concedis,vt virtus sola si adsit,vitam efficiat beatam, concedis etiam B Peripateticis, quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, & incommoda, & reiicienda, & aliena naturæ, esse concedunt, ea nos mala dicimus, sed exigua,& porrò minima. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis, reiiciendisque rebus, potest is quoque esse,qui est in paruis malis. ET ego, Piso, inquam, si est quisquam,qui acutè in causis videre soleat, quæ res agatur, is es profectò tu. quare attende, quæso. nam adhuc, meo fortasse vitio,quid ego quæram non perspicis. Istic sum,inquit,exspectóque,quid ad id quod
79 quæram, respondeas. RESPONDEBO, me nõ quærere, inquam, hoc tempore,quid virtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum à se dissentiat. QVO igitur inquit modo? QVIA cùm à Zenone, inquam, hoc magnificè, tanquam ex oraculo editur, Virtus ad beatè viuendum se ipsa contenta est. Quare, inquit? Respondet, Quia,nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. Non quæro iam verúmne sit:illud dico,ea,quæ dicat,præclarè
80 inter se cohærere. Dixerit hoc quidem Epicurus, semper beatum esse sapientem: quod quidem solet ebullire nonnunquam. quem quidem, cùm summis doloribus conficiatur, ait dicturũ. Quàm suaue est! quàm nihil curo! non pugnem cũ homine cur tantum habeat in natura boni. illud vrgeam non intelligere eũ, quod sibi dicendum sit, cùm dolorẽ summum malum esse dixerit. Eadẽ nunc mea aduersum te oratio est, dicis eadẽ omnia & bona & mala, quæ quidem dicunt, qui numquã Philosophũ pictum, vt dicitur, viderũt valetudinem, vireis, staturam, formam, integritatem vnguiculorum omnium deformitatem, morbum,
82 debilitatem, mala. Iam illa externa parcè tu quidem, sed hæc, cùm corporis bona sint, eorum conficientia certè in bonis numerabis amicos, liberos, propinquos, diuitias, honores, opes. contra hæc attende me nihil D dicere: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beatè viuendum, satis. IMMO verò, inquit, ad beatissimè viuendum, parũ est: ad beatè verò, satis. ANIMADVERTI, inquam, te isto modo paulò antè ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere. sed quid minùs probãdũ, quàm esse aliquem beatum, nec satis beatum? quod

A autem satis est, eo quidquid accesserit, nimiũ est: & nemo nimium beatus est: & nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui 83
treis filios consules vidit, è quibus vnum etiã & censorem, & triumphantem, quartũ autem prætorẽ, eósque saluos reliquit, & treis filias nuptas, cùm ipse cõsul, censor etiã, augúrque fuisset, & triumphasset: vt sapiens fuerit. nonne beatior, quàm vt item sapiens fuerit, qui in potestate hostiũ vigiliis, & inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquã? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quàm Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est. 84
TAMEN à proposito, inquam, aberrauimus. non enim, inquã, quæro, quid verũ, sed quid cuique dicendum sit. Vtinam quidem dicerent alium alio beatiorem: iam ruinas videres. in virtute enim sola, & in ipso honesto cùm sit bonum positum, cúmque nec virtus, vt placet B illis, nec honestum crescat, idque bonum solũ sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cũ id augeri non possit, in quo vno positum est beatum esse: qui potest esse quisquam alius alio beatior? vidésne, vt hæc concinnant? Et mi Hercule (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum, respondent extrema primis, media vtrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident: in geometria prima si dederis, danda sunt omnia. concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute sola positam esse beatam vitam. 85
vide rursus retrò. dato hoc, dãdum erit illud, quod vestri non item. Tria genera bonorum; procliuiùs currit oratio; venit ad extremum; hæret in salebra. cupit enim dicere nihil posse ad beatam vitam deesse sapienti. Honesta oratio: Socratica. Platonis etiã. Audeo dicere, inquit, Nõ potest, nisi retexueris illa: pauperC tas, si malum est, mendicus beatus esse non potest, quamuis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modò, sed etiam diuitem dicere ausus est. Dolere, malum: in cruce qui angitur, beatus esse non potest. Bonum, liberi: miserũ exsilium: ra orbitas. bonum, patria: miserũ exsilium: bonum, valetudo: miserum, morbus. bonum, integritas corporis: misera debilitas. bonum, incolumis acies: misera cæcitas. quæ si potest singula consolando leuare, vniuersa quo modo sustinebit? sit enim idem cæcus, debilis, morbo grauissimo affectus, exsul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellat Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatissimum: Quippe, inquiet, cùm tam docuerim, gradus istã rẽ nõ habere, quàm virtutẽ, in qua sit etiam ipsum beatum. Tibi hoc incredibile, quia beatissimum. quid tuum? credibile? si enim ad populũ me vocas: eum, qui ita sit affectus, beatum nunquam probabis. si ad prudenteis: alterum fortasse dubitabunt, sitne tantum in virtute, D vt ea præditi, vel in Phalaridis tauro beati sint, alterũ non dubitabunt, quin & Stoici conuenientia sibi dicãt, & vos repugnãtia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus à proposito: & ne longiùs: prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. NONNE igitur tibi videntur, inquit, mala? ID quæres, inquam: in quo: verum respondebo, verses te huc, atque illuc necesse esse

& eſt Quotandem modo, inquit? QVIA ſi
mala ſunt, is, qui erit in his, beatus non erit. ſi
mala non ſunt, iacet omnis ratio Peripateti-
corum. Et ille ridens, VIDEO, inquit, quid a-
gas, ne diſcipulum abducam, times. Tu verò,
inquam ducas licet, ſi ſequatur. erit enim me-
cum, ſi tecum erit. Audi igitur inquit, Luci
tecum enim, vt ait Theophraſtus, mihi inſti-
tuenda oratio eſt. Omnis auctoritas Philoſo-
phiæ conſiſtit in beata vita comparanda. bea-
tè enim viuendi cupiditate incenſi omnes ſu-
87 mus. Hoc mihi tuo fratre conuenit. quare
hoc videndum eſt, poſsitne nobis hoc ratio
Philoſophorum dare. pollicetur certè. niſi
enim id faceret: cur Plato Aegyptum pera-
grauit, vt à ſacerdotibus barbaris numeros,
& cæleſtia acciperet? cur pòſt Tarentum ad
Architam? cur ad ceteros Pythagoreos, Eche-
cratem, Timæum, Arionem, Locros, vt cùm
Socratem expreſſiſſet, adiungeret Pythago-
reorum diſciplinam, eáque, quæ Socrates re-
pudiabat, addiſceret? cur ipſe Pythagoras &
Aegyptum luſtrauit, & Perſarum magos a-
diit? cur tantas regiones barbarorum pedibus
obiit? tot maria tranſmiſit? cur hæc eadem
Democritus, qui verè, falſóne, quæreremus,
dicitur oculis ſe priuaſſe: certè vt quã mini-
mè animus à cogitationibus abduceretur,
patrimonium neglexit: agros deſeruit in-
cultos, quid quærens aliud, niſi beatam vi-
tam? quam ſi etiam in rerum cognitione po-
nebat, tamen ex illa inueſtigatione natu-
ræ conſequi volebat, vt eſſet bono animo.
id enim ille ſummum bonum, εὐθυμίαν & ſæ-
88 pe ἀθαμβίαν appellat, id eſt, animũ terrore li-
berum. Sed hæc etſi præclarè, nondum ta-
men & perpolita. pauca enim, neque ea ipſa
enucleatè ab hoc de virtute quidẽ dicta. poſt
enim hæc in hac vrbe primũ à Socrate quæri
cœpta: deinde in hunc locum delata ſunt. nec
dubitatũ, quin in virtute omnis, vt benè, ſic etiã
beatè viuendi ſpes poneretur. quæ cùm Zeno
didiciſſet à noſtris: vt in actionibus, per-
ſcribi ſolet. de re eadem fecit alio modo. Hoc
tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerũ
mutatis, inconſtantiæ crimen ille effugit, nos
effugere non poſſumus? Ille Metelli vitam ne-
gat beatiorem, quàm Reguli: præponendam
tamen nec magis expetendam, ſed magis ſu-
mendam: & ſi optio eſſet, explicandã Metelli,
reiiciendam Reguli. Ego, quam ille præpo-
nendam, & magis eligendam, beatiorem hanc
appello: nec vllo minimo momento plus ei
vitæ tribuo, quàm Stoici. Quid intereſt, niſi
quòd ego res notas notis verbis appello: illi
89 nomina noua quærũt, quibus idem dicant? Ita
quemadmodum in ſenatu ſemper eſt aliquis,
qui interpretem poſtulet, ſic iſti vobiscum in-
terprete audiendi ſunt. bonum appello, quid-
quid ſecundum naturã eſt: quod contra, malũ:
nec ego ſolus: ſed tu etiam, Chryſippe, in foro,
domi, in ſchola definis. Quid ergo? aliter ho-
mines, aliter Philoſophos loqui putes opor-
tere? Quanti quidque ſit, aliter doctos, & in-
doctos? ſed cùm conſtiterit inter doctos, quan-
ti res quæque ſit: ſi homines eſſent, vſitatè
90 loquerentur. dum res maneant, verba fin-
gant arbitratu ſuo. Sed venio ad inconſtan-
tiæ crimen, ne ſæpius dicas, me aberrare: quã
tu ponis in verbis: ego poſitam in re putabã. ſi

A ſatis erit hoc perceptum, in quo adiutores
Stoicos optimos habemus, tantam vim eſſe
virtutis, vt omnia, ſi ex altera parte ponantur,
ne appareant quidem: cùm omnia, quæ illi cõ-
moda certè dicunt eſſe, & ſumenda, & eligen-
da, & præpoſita, quæ ita definiunt, vt ſatis, ma
gno æſtimanda ſint: hæc igitur cùm ego tot
nominibus à Stoicis appellata partim nouis,
& commentitiis, vt iſta producta, & reducta,
partim idem ſignificantibus: quid enim inter-
eſt expetas, an eligas? mihi quidem etiam lau-
tius videtur, quod eligitur & ad quod dele-
ctus adhibetur. ſed, cùm ego iſta bona omnia
dixero, tantum refert, quàm magna dicam
quàm expetenda, quàm valdè. ſin autem nec
expetenda ego magis, quàm tu eligenda, nec
illa ego pluris æſtimanda, qui bona, quàm tu
qui producta appellas: omnia iſta neceſſe eſt
obſcurari, nec apparere & in virtutes, tan-
quam in ſolis radios, incurrere. At enim, qua 91
B in vita eſt aliquid mali, ea eſſe beata non po-
teſt. Ne ſeges quidem igitur ſpicis vberibus,
& crebris, ſi auenam vſpiam videris. nec mer-
catura quæſtuoſa, ſi in maximis lucris parum
aliquid damni contraxerit. An hoc vſque-
quaque aliter in vita, & non ex maxima par-
te de tota iudicabis? an dubium eſt, quin vir-
tus ita maximã partem obtineat in rebus hu-
manis, vt reliquas obruat? audebo igitur, quæ
ſecundum naturam ſunt, bona appellare, nec
fraudare ſuo veteri nomine, quã aliquid po-
tiùs nouum exquirere, virtutis autem ampli-
tudinem quaſi in altera libræ lance ponere.
Terram, mihi crede, ea lanx, & maria depri- 92
met, ſemper enim ex eo, quod maximas par-
teis continet, latiſſiméque funditur, tota res
appellatur. dicimus aliquẽ hilarè viuere. igi-
tur, ſi ſemel triſtior effectus eſt, hilara vita
amiſſa eſt? At hoc in eo M. Craſſo, quẽ ſemel
ait in vita riſiſſe Lucilius, non contigit, vt
C ea re minùs ἀγέλαστος vt ait idem, vocaretur.
Polycratem Samium felicem appellant. nihil
acciderat ei, quod nollet, niſi quòd annulum,
quo delectabatur, in mare abiecerat. Ergo in-
felix vna moleſtia: felix rurſus, cùm ipſe an-
nulus in præcordiis piſcis inuentus eſt. Ille
verò ſi inſipiens: (quod certè, quoniam tyran-
nus:) nunquam beatus. ſi ſapiens: ne tũ quidẽ
miſer, cùm ab Oronte prætore Darei in cru-
cem actus eſt. At multis malis affectus. Quis
negat? ſed ea mala virtutis magnitudine ob-
ruebantur. An ne hoc quidem Peripateticis 93
concedis, vt dicant, omniũ virorũ bonorũ, id
eſt ſapientum, omnibúſque virtutibus orna-
torum, vitam omnibus partibus plus habere
ſemper boni, quàm mali? quis hoc dicit? Stoi-
cis licet minimè. ſed iſti ipſi, qui voluptate, &
dolore omnia metiuntur, nónne clamant, ſa-
pienti plus ſemper adeſſe, quod velit, quàm
quod nolit? Cùm tantum igitur in virtute po-
D nant ii, qui ſe fatentur virtutis cauſa, niſi ea
voluptatem faceret, ne manum quidẽ verſuros
fuiſſe: quid facere nos oportet, qui quamuis
minimam animi præſtantiam omnibus bonis
corporis anteire dicamus, vt ea ne in conſpe-
ctu quidem relinquantur? quis enim eſt, qui
hæc cadere in ſapientem dicere audeat, vt ſi
fieri poſſit, virtutem in perpetuum abiiciat,
vt dolore omni liberetur? quis noſtrûm dixe-
rit, quos non pudet ea, quæ Stoici aſpera di-

cunt,mala dicere, melius eſſe turpiter aliquid A
facere cum voluptate,quàm honeſtè cum do-
94 lore? nobis Heracleotes ille Dionyſius flagi-
tiosè deſciuiſſe videtur à Stoicis,propter ocu-
lorum dolorem. quis verò hoc didiciſſet à
Zenone, non dolere,cùm doleret? illud au-
dierat,nec tamen didicerat,malum illud non
eſſe, quia turpe non eſſet, & eſſet ferendũ vi-
ro. Hic ſi Peripateticus fuiſſet, permanſiſſet,
credo,in ſententia, quoniam dolorem dicunt
malum eſſe.De aſperitate autem eius fortiter
ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici:& qui-
dem Arceſilaus tuus,etſi fuit in diſſerẽdo per-
tinacior, tamen noſter fuit.erat enim Pole-
monis.Is cũ arderet podagræ doloribus, viſi-
taſſétque hominem Carneades, Epicuri per-
familiaris, & triſtis exiret:mane, quæſo, in-
quit Carneade noſter: nihil illinc huc perue-
nit, oſtendit pedes, & pectus. attamen hic
95 mallet non dolere. Hæc igitur eſt noſtra ra-
tio,quæ tibi videtur inconſtans: cùm propter B
virtutis cæleſtem quamdam & diuinam, tan-
támque præſtantiam, vt vbi virtus ſit, réſque
magnæ, ſumendæ, laudabiléſque virtute ge-
ſtæ, ibi eſſe miſeria,& ærumna non poſſit,ta-
men labor poſſit & moleſtia,non dubitem di-
cere, omneis ſapienteis ſemper beatos eſſe,
ſed tamen fieri poſſe, vt ſit alius alio beatior.
Atqui iſte locus eſt, Piſo, tibi etiam, atque
etiam confirmandus, inquam. quem ſi tenue-
ris, non modò meum Ciceronem, ſed etiam 96
me ipſum abducas licebit. Tum Quinctus,Mi-
hi quidem, inquit,ſatis hoc confirmatum vi-
detur.Lætor,quidem philoſophiam,cuius an-
tea ſupellectilem pluris æſtimabam quàm poſ-
ſeſſiones reliquorum, ita mihi diues videba-
tur, vt ab ea petere poſſem quidquid in ſtu-
diis noſtris concupiſſem. hæc igitur lætor e-
tiam acutiorem repertam,quàm ceteras:quod
quidam ei deeſſe dicebant. Nunquam noſtrã
quidem,inquit Pomponius, iocãs.ſed mehercu-
cule pergrata mihi oratio tua. quæ enim dici
Latinè poſſe nõ arbitrabar,ea dicta ſunt à te
nec minùs planè, quàm dicũtur à Græcis ver-
bis aptis.Sed tẽpus eſt ſi videtur:& recta quidẽ
ad me.Quod cùm ille dixiſſet,& ſatis diſputa-
tum videretur,in oppidum ad Pomponiũ per-
reximus omnes.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM, AD M. BRVTVM, Liber. I.

De contemnenda morte.

A. id eſt, ATTICVS vel AVDITOR.
M. id eſt, MARCVS.

1
VM defenſionum laboribus, ſenatoriſque muneribus aut omnino, aut magna ex parte eſſem aliquãdo liberatus, retuli me, Brute, te hortante maxime,ad ea ſtudia, quæ retẽta animo,remiſſa temporibus,lõgo interuallo intermiſſa reuocaui:& cũ omnium artium, quæ ad rectam viuẽdi viam pertinerent,ratio,& diſciplina,ſtudio ſapientiæ,quæ Philoſophia dicitur,cõtineretur hoc mihi Latinis literis illuſtrandum putaui: non quia Philoſophia Græcis & literis, & doctoribus percipi non poſſet: ſed meum iudicium ſemper fuit, omnia noſtros aut inueniſſe per ſe ſapientiùs,quàm Græcos:aut accepta ab illis,feciſſe meliora,quæ quidem digna ſtatuiſ- D
2 ſent,in quibus elaborarent.nam mores, & inſtituta vitæ réſque domeſticas, ac familiareis nos profectò & meliùs tuemur,& lautiùs.rem verò publicam noſtri maiores certè melioribus tẽperauerunt & inſtitutis,& legibus. Quid loquar de re militari?in qua cũ virtute noſtri multùm valuerunt,tum plus etiam diſciplina. Iam illa,quæ natura, non literis aſſecuti ſunt C
neque cum Græcis,neque vlla cum gente ſunt
conferenda. Quæ enim tanta grauitas,quæ tã-
ta conſtãtia,magnitudo animi,probitas,fides,
quæ tam excellens in omni genere virtus in
vllis fuit, vt ſit cum maioribus noſtris cõpa- 3
randa?doctrina Græcia nos,[& omni literarũ
genere ſuperabat, in quo erat facile vincere
non repugnanteis. nam cùm apud Græcos an-
tiquiſſimum è doctis ſit genus poetarũ, ſiqui-
dem Homerus fuit, & Heſiodus ante Romam
conditã,Archilochus regnãte Romulo: ſeriùs
poeticam nos accepimus: annis enim ferè
CCCCX. poſt Romam conditam Liuius fa-
bulã dedit C.Claudio, Cæci filio, M.Tudita-
no conſulibus,anno ante natum Ennium: qui
fuit maior natu,quàm Plautus,& Næuius. Se-
rò igitur à noſtris poetæ vel cogniti, vel re-
cepti. Quamquam eſt in Originibus, ſolitos
eſſe in epulis canere conuiuas ad tibicinẽ de
clarorum hominum virtutibus, honorem ta-
men huic generi non fuiſſe, declarat oratio
Catonis, in qua obiecit, vt probrum, Mar-
co Nobiliori, quòd is in prouinciam poetas
duxiſſet.duxerat autem conſul ille in Aetoliã,
vt ſcimus, Ennium.Quò minus ergo honoris
erat poetis, eò minora ſtudia fuerunt. nec ta-
men, ſi qui magnis ingeniis in eo genere ex-
ſtiterunt, non ſatis Græcorum gloriæ reſpon-
derunt.An cenſemus, ſi Fabio, nobiliſſimo ho-
mini,

mini, laudi datum esset, quòd pingeret, non A multos etiam apud nos futuros, Polycletos, & Parrhasios fuisse? Honos alit arteis, omnésque incenduntur ad studia gloria: iacéntque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in neruorum vocúmque cantibus. igitur & Epaminondas, princeps, meo iudicio, Græciæ, fidibus præclarè cecinisse dicitur: Themistoclésque aliquot antè annis, cùm in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, discebántque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore Geometria fuit. itaque nihil Mathematicis illustrius. At nos, metiendi, ratiocinandique vtilitate, huius artis terminauimus modum. At contrà oratorem celeriter complexi sumus: nec eum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum: pòst autem eruditum. nam Galbam, Africanum, Lælium doctos fuisse, me- B moriæ traditum est: studiosum autem eum, qui hos ætate anteibat, Catonem: pòst verò Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostam ad ætatem, vt non multum, aut nihil omnino Græcis cederetur. Philosóphia iacuit vsque ad hanc ætatem, nec vllum habuit lumen literarum Latinarum: quæ illustranda, & excitanda nobis est, vt si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. In quo eò magis nobis est elaborādū, quòd multi iam esse Latini libri dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, vt rectè quis sentiat, & id, quod sentit, politè eloqui non possit, sed mandare quemquam literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & literis. Itaque suos libros ipsi legunt cum C suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui candem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoriæ laudi nostra attulimus industria, multò studiosius Philosophiæ fonteis aperiemus, è quibus etiam illa manabant. Sed, vt Aristoteles vir summo ingenio, scientiæ copia, cùm motus esset Isocratis Rhetoris gloria, dicere etiam cœpit, adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia iungere, sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac maiore, & vberiore arte versari. hanc enim perfectam Philosophiam semper iudicaui, quæ de maximis quæstionibus copiosè posset, ornatéque dicere. in quam exercitationem ita nos studiosè operam dedimus, vt iam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: vt nuper tuum pòst discessum in Tusculano, cùm essent complures mecum familiares, tentaui quid in eo genere possem. Vt enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit: sic D hæc mihi nunc senilis est declinatio. Ponere iubebam de quo quis audire vellet, & id aut sedens, aut ambulās, disputabam itaque dierū quinque scholas, vt Græci appellant, in totidē libros contuli. fiebat autem ita, vt cùm is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tū ego cōtrà dicerem. hæc est enim, vt scis, vetus & Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam ita facillimè quod verisimillimum esset inueniri posse Socrates arbitrabatur, sed quo commodiùs disputationes nostræ explicentur, sic eas exponā quasi agatur res, nō quasi narrentur. ergo ita nascetur exordium.

A. Malum mihi videtur esse mors. M. Iis ne, qui mortui sunt, an iis, quibus moriendū est? A. Vtrisque. M. Est igitur miserum, quoniam malum. A. Certè. M. Ergo & ij, quibus euenit iam: vt morerentur, & ij, quibus euenturū est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo nō miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes quicumque nati sunt, eruntve, non solùm miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui viuerent, exciperes: moriendū est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui, miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, vel potiùs omneis, quicumque nati. A. Ita prorsus existimo. M. Dic, quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transuectio Acherontis, mento summā aquam attingēs siti enectus Tantalus? num illud quod Sisyphus versat,

Saxum sudans nitendo neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos & Rhadamāthus, apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. Hæc fortasse metuis, & idcircò mortem censes esse sempiternum malum. A. Adeone me delirare censes, vt ita esse credam? M. An tu hæc non credis? A. Minimè verò. M. Malè hercule narras. A. Cur? quæso. M. quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in eiusmodi causa, aut quid negotii est, hæc poetarum, & pictorum portenta conuincere? M. Atqui pleni sunt libri Philosophorum contra ista ipsa disserētium. A. Inepte sanè. quis est enim tam excors, quem ista moueant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos vlli. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sunt ii, quos miseros dicis? aut quem locum incolūt? Si enim sunt nusquā esse non possunt. A. ego vero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Iam mallem Cerberum metueres, quàm ista tam inconsideratè diceres. A. Quid tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis, vbi est acumen tuum? cùm enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. non sum ita hebes, vt ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. miserum esse, verbi causa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit? miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus: omneis denique miseros, qui hac luce careant. M. Reuolueris eodem, sint enim oportet, si miseri sunt. tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur non sunt, nihil possunt esse ita ne miseri quidem sunt. A. non dico fortasse etiam, quod sentio nam istud ipsum non esse cùm fueris, miserrimum puto. M. quid miserius, quàm omnino,

numquam fuisse: ita, qui nondum nati sunt, quia non sunt, miseri iã sunt: & nos ipsi si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. ego autem non commemini antequam sum natus me miserum, tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordare. A. Ita iocaris, quasi ego dicam, eos esse miseros, qui nati non sunt, & non eos miseros, qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. immò, quia non sunt, cũ fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quàm non modo miserum, sed omnino quidquam esse, qui nõ sit? an tu egressus porta Capena, cùm Calatini Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicã, miseros esse, sed tantum, miseros ob id ipsum quia nõ sunt. M. nõ dicis igitur miser est M. Crassus, sed tãtũ miser M. Crassus. A. Ita plane. M. Qua-
14 si non necesse sit, quidquid isto modo pronũties id aut esse, aut non esse, an tu Dialecticis ne imbutus quidem es: in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, vt appellarẽ ἀξίωμα: vtar pòst alio, si inuenero melius) id ergo est pronuntiatũ, quod aut verum aut falsum esse dicitur. cùm igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus, vt possit iudicari, verũ id, falsúmne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age, iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt, quoniam extorsisti, vt faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse, quid? qui viuimus cùm moriendum sit, nónne miseri sumus? quæ enim potest in vita esse iucunditas, cùm dies, & nocteis cogitandum sit, iam, iámque esse moriẽdum? M. Ecquid ergo intelligis, quantum ma-
15 li ex humana conditione deieceris? A. quonã modo? M. quia, si mori etiam mortuis miserũ esset, infinitum quoddam, & sempiternũ malũ haberemus in vita. nunc video calcem: ad quem cùm sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. sed tu mihi videris Epicharmi, acuta, nec insulsi hominis, vt Siculi, sententiã sequi. A Quam? non enim noui. M. Dicam, si potero latinè. scis enim me Græcè loqui in Latino sermone nõ plus solere, quàm in Græco Latinè. A. & rectè quidem, sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M.

Emori nolo, sed me esse mortuum nihili æstimo.

A. Iam agnosco Græcũ. sed quoniam coegisti vt concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perfice si potes, vt ne moriendũ quidem esse, miserum putẽ. M. Iã istud quidem
16 nihil negotij est, sed etiam maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negotij est: aut quę tandẽ sunt ista maiora? M. Quoniã, si post mortẽ nihil esse concedis, ita ne moriendum quidem esse. malum est. id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Vberiùs ista, quæso. hæc enim spinosiora, priùs, vt confitear, me cogunt, quàm vt assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. Vt doceam si possim, non modo malum nõ esse mortem, sed bonum etiam esse. A. Non postulo id quidem, aueo tamen audire. vt enim non efficias quos vis, tamen mors vt malũ nõ sit, efficies. sed nihil te interpellabo conti-
17 nentem orationem audire malo. M. Quid? si te

A rogauero aliquid, nónne respondebis? A. Superbũ id quidẽ esset, sed nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea quæ vis vt potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa vt sint, & fixa, quę dixero, sed vt homunculus vnus è multis, probabilia coniectura sequens. vltra enim quo progrediar, quàm vt verisimilia videam, nõ habeo. certa dicent ii, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapienteis esse profitentur. A. Tu vt videtur, nos ad audiendum parati sumus. 18
M. Mors igitur ipsa, quæ videtur notissima res esse, quid sit, primum est videndum. sunt enim, qui discessum animi à corpore putent esse mortẽ: sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed vna animum, & corpus occidere, animúmq; in corpore exstingui. qui discedere animum censent, alii tamẽ dissipari, alij diu permanere, alii sẽper. Quid sit porrò ipse animus, aut vbi, aut vnde, magna dissensio est.
B aliis cor ipsum, animus videtur, ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur, & Nasica ille prudens, bis consul Corculum, &

Egregiè cordatus homo catus Ælius Sextus.

Empedocles aut animum esse censet, cordi 19
suffusum sanguinem. aliis pars quędã cerebri visa est animi principatũ tenere. aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum: sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedẽ, & locum. animũ autem alii animã, vt ferè nostri declarant, nominant. nã & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sentẽtia. ipse autẽ animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus, ignis videtur. Sed hęc quidem, quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignẽ, vulgo: reliqua fere singuli, vt multi antè veteres: proximè autem Aristoxenus, musicus, 20
idémq; Philosophus, intentionem ipsius corporis quãdam, velut in cantu, & fidibus, quæ
C harmonia dicitur. sic ex corporis totius natura, & figura, varios motus cieri, tanquã in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, is erat multò antè & dictum, & explanatum à Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus, negauit esse, verùm numerum dixit esse, cuius vis, vt iam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit animã: cuius principatũ, id est, rationẽ, in capite, sicut in arce posuit: & duas parteis separare voluit iram, & cupiditatem: quas locis suis disclusit: irã in pectore, cupiditatem subter præcordia locauit. Dicæarchus 21
autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquenteis facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil
D esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraque animalia, & animanteis appellari: neque in homine inesse animũ vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus viuis æquabiliter esse fusam, nec separabilẽ à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam, nisi corpus vnum, & simplex, ita figuratum, vt temperatione naturæ vigeat, & sentiat. Aristoteles, 22

lon,ge

longè omnibus (Platonem semper excipio) A præstans & ingenio, & diligentia, cùm quatuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens. cogi-
22 tare enim, & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lętari: hæc, & similia eorum, in horum quatuor generum nullo inesse putat. quintum genus adhibet, vacans nomine: & sic ipsum animum, ἐντελέχειαν appellat nouo nomine, quasi quandam continuatam motioné, & perennem. Nisi quę me fortè fugiũt, hę sunt ferè omniũ de animo sententiæ. Democritum enim magnum quidem illum virũ, sed læuibus, & rotundis corpusculis efficientem animũ cõcursu quodã fortuito, omittamus. nihil est enim
23 apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum quæ vera sit, Deus aliquis viderit: quæ verisimillia, magna quæstio est. vtrum igitur inter has sententias diiudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem vtrumque si posset: sed est difficile non cõfundere. quare si, vt ista nõ disseramus, liberari mortis metu possumus, id agamus. sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata, nunc si videtur, hoc illud, aliis. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius. efficiet enim ratio, vt quæcumque vera sit earum sententiarum, quas,
24 exposui, mors aut malum nõ sit, aut sit bonũ potiùs. nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certè, quoniã est corpus, interibit cum reliquo corpore, si anima est fortasse dissipabitur: si ignis exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia dissoluetur. Quid de Dicęarcho dicam qui nihil omnino animum dicat esse? His sẽtẽtiis omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest. pariter enim cum vita sensus amittitur. non sentien- C tis autem, nihil est, vllam in partem quod interfit. reliquorum sententiæ spem afferunt, si te fortè hoc delectat, posse animos, cùm è corporibus excesserint, in cælum, quasi in domicilium suum peruenire. A. Me verò delectat: idque primùm ita esse: deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim. M.
25 Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquẽtia Platoné superare possumus? euolue diligẽter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidẽ sæpius: sed nescio quo modo, dũ lego, assentior: cùm deposui librum, & mecum ipse de immortalitate animorũ cœpi cogitare, assẽsio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? dásne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do verò. M. Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. iam istuc coacti à te, paulò ante cõ- D cessimus. M. quo modo igitur, aut cur mortẽ malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos
26 efficiet, animis manentibus, aut non miseros sensum carentis? A. Expone igitur, si molestũ est, primùm animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minùs id obtinebis (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem: ego enim istuc ipsum vereor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum

esse: M. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, vti optimi possumus: quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimum: & primùm quidẽ omni antiquitate quæ quo propius aberat ab ortu, & diuina progenie, hoc meliùs ea fortasse, quæ erant vera, cernebat. itaque vnum illud erat 27 insitũ priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitæ sic deleri hominem, vt funditus interiret: idque cùm multis aliis rebus, tũ è pontificio iure & cæremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissẽt, nisi hęsisset in eorũ mẽtibus, morté non interitum esse omnia tollentem, atq; delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationémque vitæ, quæ in claris viris, & fœminis dux in cælum soleret esse: in ceteris humi retineretur, & permane- 28
B ret tamen. Ex hoc, & nostrorum opinione.

Romulus in cælo cum diis agit æuum.

vt famæ assentiens dixit Ennius: & apud Grecos, indéq; perlapsus ad nos, & vsq; ad Oceanum Hercules tantus, & tam præsẽs habetur Deus. hinc Liber, Semele natus, eadémque famæ celebritate Tyndaridæ fratres: quid non modo adiutores in prœliis victoriæ populi R. sed etiam nuntij fuisse perhibentur? Quid? Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata à Grecis Matuta habetur à nostris? quid? totũ propè cælum, ne plureis persequar, nonne 29 humano genere completum est? Si verò scrutari vetera, & ex his ea, quę scriptores Grecię prodiderunt, eruere coner: ipsi illi, maiorum gentium dii qui habentur, hinc a nobis profecti in cælum reperientur. Quare, quorum demonstrantur sepulcra in Gręcia, reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysteriis: tum denique, quàm hoc latè pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent, physica didicissẽt, tãtum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognouerant rationes, & causas rerum non tenebant, visis quibusdam sæpe mouebantur, hisque maximè nocturnis, vt viderẽtur ii, qui vita excesserant, viuere. Vt porrò 30 firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio, multi de diis praua sentiunt. id enim vitioso more effici solet. omnes tamen esse vim, & naturam diuinã arbitrantur. nec verò id collocutio hominum, aut consensus efficit, non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est, quis est igitur qui suorum mortem primùm non eò lugeat, quòd eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem, luctum sustuleris. nemo enim mæret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur, sed illa lugubris lamentatio, fletusque mærens, ex eo est, quòd eum, quem dileximus, vitæ commodis priuatum arbitramur, idq; sentire. Atque hęc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina. 31

Maximum verò argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam

A iudicare, quòd omnibus curæ sunt, & maximè quidem, quæ post mortem futura sunt. Serit arbores, quæ alteri sæculo prosint, vt ait Statius in Synephebis, quid spectans, nisi etiam postera sæcula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet baccā ipse nunquam: vir magnus leges, instituta, remp. non seret. Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura e-
32 tiam cogitare? Quid illud? num dubitas quin specimen naturę capi deceat ex optima quaque natura? quæ est igitur melior in hominum genere natura, quam eorum, qui se natos ad homines iuuandos, tutandos, conseruandos arbitrantur? abiit ad deos Hercules, nunquam abiisset, nisi cùm inter homines esset, eam sibi viam muniuisset. Vetera iam ista, & religione omnium consecrata. Quid in hac rep. tot, tantósque viros ob remp. interfectos, cogitasse arbitramur? iisdémne vt finibus nomen suum, quibus vita terminaretur? Nemo vnquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortē. licuit
33 esse otioso Themistocli, licuit Epaminōdæ, licuit, (ne & vetera, & externa quærā, mihi: sed nescio) quomodo inhęret in mentib. quasi sęculorum quoddam auguriū futurorum: idque in maximis ingeniis, altissimísque animis & exsistit maximè, & apparet facillimè. quo quidem demto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus & periculis viueret? lo-
34 quor de principibus. quid poetæ? nónne post mortem nobilitari volunt? vnde ergo illud?

Adspicite ô ciues senis Ennii imaginis formam.
Hic vestrûm panxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. idemque,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? volito viuu' per ora virûm.

C Sed quid Poetas? opifices etiam post mortem nobilitari volunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruæ, cum inscribere non liceret? Quid nostri Philosophi? nónne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina in-
35 scribunt? Quòd si omnium consensus, naturæ vox est: omnésque, qui vbique sunt, consentiunt esse aliquid, quòd ad eos pertineat, qui è vita cesserunt: nobis quoque idem existimandum est, & si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturæ vim maximè: verisimile est, cùm optimus quisque maximè posteritati seruiat, esse aliquid, cuius
36 is post mortem sensum sit habiturus. Sed vt deos esse natura opinamur, qualésque sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: D qua in sede maneant, qualésque sint, ratione discendum est, cuius ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. in terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt. quos auxerunt Poetæ. frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, 37
mouetur audiens tam grande carmen:

Adsum, atque aduenio Acheronte, vix, via alta, atque ardua,
Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus
Maximis: vbi rigida cōstat & crassa caligo inferûm.

tantúmque valuit error, qui mihi quidem iā sublatus videtur; vt corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. animos enim per se ipsos viuentes non poterant mente complecti, formam aliquam, figurámque quærebant, inde Homeri tota νεκυία: inde ea, quæ meus amicus Appius νεκρομαντεῖα faciebat, inde in vicinia nostra Auerni lacus,

Vnde animæ excitantur obscura vmbra, aperto ostio.
Alti Acheruntis, falso sanguine, imagines mortuorum.

B Has tamen imagines loqui volunt, quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum vi, & figura potest. nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. magni autem est ingenij, 38
reuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. itaque credo equidem etiam alios tot sæculis disputasse de animis, sed, quod literis exstet, Pherecydes Syrus primùm dixit, animos hominum esse sempiternos: antiquus sanè. fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maximè confirmauit, qui cùm Superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam cùm honore, & disciplina, tum etiam auctoritate, multáque sæcula postea sic viguit Pythagoreorum nomen, vt nulli alii docti viderentur. Sed redeo ad antiquos. Rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebant, nisi quid erat numeris 39
aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, vt Pythagoreos cognosceret, in Italiam venisse, & in ea cùm alios multos, tum Architam, Timæúmque cognouisse, & didicisse Pythagorea omnia: primúmque de animorum æternitate non solùm sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse, quam (nisi quid dicis) prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cùm me in summam expectationem adduxeris, deseris? Errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias, scio, & quem ex tuo ore admiror, quàm 40
cum istis vera sentire. M. Macte virtute, ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. Num igitur dubitamus, an sicut pleraque sic & hoc: quanquam hoc quidem minimè. persuadent enim mathematici, terram in medio mundi sitam, ad vniuersi cæli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant, eam porrò naturam esse quatuor omnia gignentium corporum, vt quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta: terrena, & humida suopte nutu, & suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur, reliquæ duæ partes, vna ignea, altera animalis, vt illæ superiores in medium locum mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in cælestem locum subuol-

subuolent, siue ipsa natura superiora appe-
tente, siue quòd à grauioribus leuiora natu-
ra repellantur, quæ cum constent, perspicu-
um debet esse animos, cum è corpore excesse-
41 rint, siue illi sint animales, id est, spirabiles,
siue ignei, sublime ferri. si verò aut nume-
rus quidam sit animus, quod subtiliter ma-
gis quàm dilucidè dicitur, aut quinta illa nõ
nominata magis, quàm nõ intellecta natura,
multò etiam integriora, ac puriora sunt, vt à
terra longissimè se efferant. horum igitur ali-
quid animus est, ne tam vegeta mens, aut in
corde, cerebróve, aut in Empedocleo sangui-
ne demersa iaceat. Dicæarchum verò cum
Aristoxeno æquali, & cõdiscipulo suo, doctos
sanè homines omittamus: quorum alter ne
condoluisse quidem vnquam videtur, qui a-
nimũ se habere non sentiat: alter ita delecta-
tur suis cantibus, vt eos etiam ad hæc trans-
ferre conetur. Harmoniam autem ex inter-
uallis sonorum nosse possumus, quorum va-
ria compositio etiam harmonias efficit plu-
reis: membrorum verò situs, & figura corporis
vacans animo, quàm possit harmoniam effi-
cere, non video: sed hic quidem, quamuis e-
ruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat
Aristoteli: canere ipse doceat. bene enim illo
42 prouerbio Græcorum percipitur,
Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.
illam verò funditus eiiciamus indiuiduorum
corporum leuium, & rotundorum concursio-
nem fortuitam, quàm tamen Democritus cõ-
calefactam, & spirabilem, id est, animalem es-
se voluit. is autẽ animus, qui si est horũ qua-
tuor generum, ex quibus omnia constare di-
citur, ex inflammata anima constat, vt potis-
simum videri video Panætio, superiora capes-
sat necesse est. nihil enim habent hæc duo ge-
nera proni, & supera semper petunt; ita, siue
dissipantur procul à terris, id euenit: siue per-
manent, & conseruant habitũ suum, per hęc e-
tiam magis necesse est ferantur ad cælum, &
ab his perrumpatur, & diuidatur crassus hic,
& concretus aer, qui est terræ proximus, cali-
dior est enim vel potiùs ardentior animus,
quam est hic aer, quem modò dixi crassum,
43 atque cõcretum, quod ex eo sciri potest, quia
corpora nostra terreno principiorum gene-
re confecta, ardore animi conualescunt. acce-
dit, vt eo faciliùs animus euadat ex hoc ae-
re, quem sæpe iam appello crassum cúmque
perrumpat, quòd nihil est animo velocius
nulla est celeritas, quæ possit cum animi ce-
leritate contendere, qui si permanet incorru-
ptus, suique similis: necesse est ita feratur, vt
penetret & diuidat omne cælum hoc, in quo
nubes, imbres, ventique coguntur: quod &
humidum, & caliginosum est, propter exha-
lationes terræ, quam regionem cum supera-
uit animus, naturámque sui similem conti-
D git, & agnouit: iunctus ex anima tenui, &
ex ardore solis temperato, ignibus insistit,
& finem altiùs se efferendi facit. cùm enim sui
similem, & leuitatem, & calorem adeptus est
tanquam paribus examinatus ponderibus,
nullam in partem mouetur, eaque ei demum
naturalis est sedes, cum ad sui similẽ pene-
trauit, in quo nulla re egens aletur, & susten-
44 tabitur iisdem rebus, quibus astra susten-
tantur & aluntur. cúmque corporis facibus

A inflammari soleamus ad omneis ferè cupidi-
tates, eóque magis incendi, quod iis æmule-
mur, qui ea habeant, quæ nos habere cupi-
mus: profectò tunc beati erimus, cùm corpori-
bus relictis, & cupiditatum & æmulationũ eri-
mus expertes: quódque nunc facimus, cùm
laxati curis sumus, vt spectare aliquid veli-
mus, & visere, id multò tum faciemus libe-
rius, totósque nos in contemplandis rebus,
perspiciendisque ponemus, propterea quòd
& natura inest mentibus nostris insatiabilis
quædam cupiditas veri videndi: & oræ ipsæ
locorum illorum, quò peruenerimus, quo fa-
ciliorem nobis cognitionem rerum cælestiũ,
eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabũt.
hæc enim pulchritudo etiam in terris patri- 45
am illam, & auitam (vt ait Theophrastus) Phi-
losophiam, cognitionis cupiditate incensam,
B excitauit. præcipuè verò fruentur ea, qui
tum etiam, cùm has terras incolẽtes, circum-
fusi erant caligine, tamen acie mentis dispi-
cere cupiebant. etenim si nunc aliquid assequi
se putant, qui ostium Ponti viderunt, & eas
angustias, per quas penetrauit ea, quæ est no-
minata.
Argo, quia Argiui in ea, delecti viri,
Vecti, petebant pellem inauratam arietis:
aut ii, qui Oceani freta illa viderunt,
Europam, Libyámque rapax vbi diuidit vnda:
quod tandem spectaculum fore putamus cùm
totam terram contueri licebit, eiusque cùm
situm, formam, circumscriptionem, tum &
habitabileis regiones, & rursum omni cul-
tu propter vim frigoris, aut caloris, vacan- 46
teis? nos enim ne nunc quidem oculis cer-
nimus ea, quæ videmus, neque enim est vl-
lus sensus in corpore; sed, vt non solùm
Physici docent, verum etiam medici, qui ista
aperta, & patefacta viderunt, viæ quasi quæ-
C dã sunt ad oculos, ad aureis, ad nareis à sede
animi perforatæ. itaque sæpe aut cogitatione,
aut aliqua vi morbi impediti apertis atque
integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec
audimus. vt facilè intelligi possit, animum &
videre, & audire, non eas partis, quæ qua-
si fenestræ sunt animi: quibus tamen sen-
tire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit.
Quid, quòd eadem mente res dissimillimas
comprehendimus, vt colorem, saporem, calo-
rem, odorem, sonum? quæ numquam
quinque nuntiis animus cognosceret, nisi
ad eum omnia referrentur, vt idem om-
nium iudex solus esset. Atque ea profectò
tum multò puriora, & dilucidiora cernen-
tur. cum quò natura fert, liber animus per- 47
uenerit. nam nunc quidem, quamquam fora-
mina illa, quæ patent ad animum à corpore,
callidissimo artificio natura fabricata est, ta-
men terrenis, concretisque corporibus sunt
D intersepta quodammodo. cùm autem nihil e-
rit præter animum: nulla res obiecta impe-
diet, quo minus percipiat, quale quidque sit.
Quamuis copiosè hæc diceremus, si res postu-
laret, quã multa, quàm varia, quanta specta-
cula animus in locis cælestibus esset habi-
turus? quæ quidem cogitans, soleo sæpe mi-
rari nonnullorum intolentiam Philosopho- 48
rum, qui naturæ cognitionem admirantur,
eiusque inuentori, & principi gratias exsul-
tantes agunt, eúmque venerantur, vt deum,

liberatos enim se per eum dicunt grauissi-
simis dominis, terrore sempiterno, & diurno,
ac nocturno metu, quo terrore? quo metu?
quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ
vos videlicet, si physica non didicissetis,
timeretis?

Acheronsia templa, alta Orci, pallida
Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

Non pudet Philosophum in eo gloriari,
quòd hæc nō timeat, & quòd falsa esse cogno-
uerit? ex quo intelligi potest, quā acuti natu-
49 tura sint, qui hæc sine doctrina credituri fue-
rint. Præclarum autem nescio quid adepti
sunt, qui didicerunt, se, cùm tempus mortis
venisset, totos esse perituros. quod vt ita sit
(nihil enim pugno) quid habet ista res aut
lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sanè
quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit, &
Platonis vera sententia. vt enim rationem
Plato nullam afferret (vide quid homini tri-
buam) ipsa auctoritate me frangeret. tot au-
tem rationes attulit, vt velle ceteris, sibi cer-
50 tè persuasisse videatur. Sed plurimi contrà
nituntur, animósque quasi capite damnatos,
morte multant, neque aliud est quidquam,
cur incredibilis his animorum videatur æ-
ternitas, nisi quòd nequeunt, qualis animus
sit vacans corpore, intelligere, & cogitatio-
ne comprehendere. Quasi verò intelligant,
qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio,
quæ magnitudo, qui locus: vt si iam possent
in homine vno cerni omnia, quæ nunc tecta
sunt, casurúsne in conspectum videatur ani-
mus: an tanta sit eius tenuitas, vt fugiat aciem.
Hæc reputent isti, qui negant, animum sine
corpore se intelligere posse. videbunt, quem
51 in ipso corpore intelligant. mihi quidem
naturam animi intuenti, multò difficilior
occurrit cogitatio, multóque obscurior, qua-
lis animus in corpore sit tanquam alienæ do-
mui, quam qualis, cùm exierit, & in liberum
cælum quasi in domum suam venerit, si e-
nim quod nonumquam vidimus, id quale sit
intelligere non possumus, certè, & deum i-
psum, & diuinum animum, corpore liberatū,
cogitatione complecti non possumus. Dicæ-
archus quidem, & Aristoxenus. quia difficilis
erat animi. quid, aut qualis esset intelligen-
52 tia, nullum omnino animum esse dixerunt.
est illud quidem vel maximum, animo ipso
animum videre: & nimirum hanc habet vim
præceptum Apollinis, quo monet, vt se quis-
que noscat, non enim credo, id percipit vt
membra nostra, aut staturam, figurámve
noscamus: neque nos corpora sumus: ne-
que ego tibi dicens hoc corpori tuo di-
co. cùm igitur, nosce te dicit, hoc dicit,
nosce animum tuum. nam corpus quidē qua-
si vas est, aut aliquod animi receptaculum, ab
animo tuo quidquid agitur, id agitur à te. hūc
igitur nosse, nisi diuinum esset, non esset hoc
acrioris cuiusdam animi præceptum sic, vt
tributum deo sit, hoc est se ipsum posse co-
53 gnoscere. Sed si, qualis sit animus, ipse ani-
mus nesciat: dic, quæso, ne esse quidem
se sciet? ne moueri quidem se? ex quo illa
ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est
in Phędro explicata, a me autem posita est in
vi. lib. de Rep. *Quod semper mouetur, id æternū*
est. quod autē motum affert alicui, quodque ipsum

A *agitatur aliunde, quando finem habet motus, vi-*
uendi quoque finem habeat necesse est. solum igi-
tur quod seipsum mouet, quia numquam deseri-
tur à se, nūquam ne moueri quidem desinit, quin-
etiam ceteris, quæ mouentur, hic fons, hoc prin-
cipium est mouendi. principij autem nulla est o- 54
rigo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum au-
tem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset
id principium, quod gigneretur aliunde, quòd si nū-
quam oritur, ne occidit quidem vnquam. nam
principium exstinctum nec ipsum ab alio renas-
cetur, nec à se aliud creabit, si quidē necesse est à
principio oriri omnia ita fit, vt motus principium
ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. id autem nec
nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum,
omnisque natura consistat necesse est, nec vim vl-
lā nanciscatur, qua primo impulsa moueatur. Cùm
pateat igitur, æternum id esse, quod seipsum mo-
ueat, quis est, qui hanc naturam animis esse tri-
butam neget? inanimum est enim omne, quod
B *pulsu agitatur externo. quod autem est anima-*
tum, id motu cietur interiore, & suo. nam hæc
est propria natura animi atque vis, quæ si est vna
ex omnibus, quæ seipsum semper moueat, ne- 55
que nata certè est, & æterna est. Licet concur-
rant plebeii omnes philosophi (sic enim ii
qui à Platone, & Socrate, & ab illa familia
dissident, appellandi videntur) non modò
nihil vmquam tam eleganter explicabunt,
sed ne hoc quidem ipsum quàm subtiliter cō-
clusum sit, intelligent. Sentit igitur animus
se moueri: quod cùm sentit, illud vnà sentit,
se vi sua, nō aliena moueri: nec accidere pos-
se, vt ipse vnquam à se deseratur. ex quo ef-
ficitur æternitas: nisi quid habes ad hæc. A. E-
go verò facilè sum passus, ne in mentem qui-
dem mihi aliquid contrà venire: ita isti faueo 56
sententiæ. M. Quid illa tandem? num leuio-
ra censes? quæ declarant inesse in animis ho-
minum diuina quędam; quę si cernerem quē-
C admodum nasci possent, etiam quemadmodū
interirent, viderem. nam sanguinem, bilem,
pituitam, ossa, neruos, venas, omnem deniq;
membrorum, & totiùs corporis figuram vi-
deor posse dicere. vnde concreta & quo mo-
do facta sint. per animum ipsum: si nihil
esset in eo, nisi id vt per eum viueremus, tam
natura putarem hominis vitam sustētari, quā
vitis, quàm arboris. hæc enim etiam dicimus
viuere. item si nihil haberet animus hominis,
nisi vt appeteret, aut refugeret, id quoque es-
set ei commune cum bestiis. habet primùm 57
memoriam, & eam infinitam, rerum innume-
rabilium. quam quidem Plato recordatio-
nē esse vult superioris vitæ. nam in illo libro,
qui inscribitur Menon, pusionem quen-
dam Socrates interrogat quædam geometri-
ca de dimensione quadrati. ad ea sic ille re-
spondet, vt puer: & tamen ita faciles inter-
rogationes sunt, vt gradatim respondens eò
perueniat, quasi geometrica didicisset. ex
D quo effici vult Socrates, vt discere nihil
aliud sit, quam recordari. quem locum mul-
tò etiam accuratiùs explicat in eo sermo-
ne, quem habuit, eo ipso die, quo excessit è
vita. docet enim, quemuis, qui omnium rerum
rudis esse videatur, bene interroganti respon-
dentem, declarare, se non tum illa discere,
sed reminiscendo recognoscere: nec verò
fieri vllo modo posse, vt à pueris tot rerum atque

atque tantarum insitas, & quasi consignatas in A
animis notiones, quas ἐννοίας vocāt, habere-
mus, nisi animus, antequam corpus intrasset,
58 in rerum cognitione viguisset. cúmque nihil
esset, vt omnibus locis à Platone disseritur,
(nihil enim ille putat esse, quod oriatur & in-
tereat, idque solum esse, quod semper tale sit,
qualem ideam appellat ille, nos speciem) non
potuit animus hæc in corpore inclusus agno-
scere, cognita attulit. ex quo tam multarum
rerum cognitionis admiratio tollitur: neque
ea planè videt animus, cùm tam repente in tā
insolitum, támque perturbatum domicilium
59 immigrauit, sed cùm se collegit, atque recrea-
uit, tū agnoscit ea reminiscēdo. ita nihil aliud
est discere, nisi recordari. ego autem maiore
etiā quodam modo memoriam admiror. quid
est enim illud, quo meminimus? aut quam ha-
bet vim? aut vnde naturam? non quæro, quā-
ta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta
Theodectes, quāta is, qui à Pyrrho legatus ad B
senatum est missus, Cyneas, quāta nuper Car-
neades, quanta qui modò fuit Scepsius Metro-
dorus, quanta noster Hortensius: de com-
muni omnium memoria loquar, & eorum
maximè, qui in aliquo maiore studio, & arte
versantur: quorum quāta mens sit, difficile est
60 existimare: ita multa meminerunt. Quorsum
igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa vis, &
vnde sit, intelligendum puto. non est certè nec
cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomo-
rum. anima sit animus, ignisve, nescio: nec
me pudet, vt istos, fateri nescire quod ne-
sciam. illud, si vlla alia de re obscura affirma-
re possem, siue anima, siue ignis sit animus, eū
iurarem esse diuinum. Quid enim obse-
cro te, terrane tibi, aut hoc nebuloso, &
caliginoso cœlo aut sata, aut concreta vide-
tur tanta vis memoriæ? si quid sit hoc, non
vides: at, quale sit, vides. si ne id quidem: at,
quantum sit, profectò vides. quid igitur? C
61 vtrum capacitatem aliquam in animo pu-
tamus esse, quò, tanquam in aliquod vas, ea
quæ meminimus, infundantur? absurdum id
quidem. qui enim fundus, aut quæ talis animi
figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino
capacitas? an imprimi quasi ceram, animū pu-
tamus, & memoriam esse signatarum rerū in
mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ
rerum ipsarum esse vestigia? quæ porrò tam
immensa magnitudo, quæ illa tam multa pos-
sit effingere? Quid illa vis, quæ tandem est,
quæ inuestigat occulta, quę inuentio, atq; ex-
cogitatio dicitur? ex hácne tibi terrena, mor-
talique natura, & caduca concreta ea videtur?
62 aut qui primus, quod summæ sapientiæ Py-
thagoræ visum est, omnibus rebus imposuit
nomina? aut qui dissipatos homines congre-
gauit, & ad societatem vitæ conuocauit? aut
qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, pau-
cis literarū notis terminauit? aut qui errantiū
stellarū cursus, progressiones, institutionésque D
notauit? omnes magni: etiam superiores, qui
fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vi-
tæ, qui præsidia contra feras inuenerunt: à
quibus mansuefacti & exculti, à necessariis
63 artificiis ad elegantiora defluximus. nam &
auribus oblectatio magna ex parte est inuenta
& temperata varietate, & natura sonorum:
& astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa

A certis locis, tum illa non re, sed vocabulo er-
rantia. quorum conuersiones, omnésque mo-
tus qui animus vidit, is docuit, similem animū
suum eius esse, qui ea fabricatus in cœlo esset.
nam cùm Archimedes lunæ, solis, quinque er-
rantium motus in sphæram illigauit; effecit
idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædi-
ficauit Platonis deus, vt tarditate, & celeritate
dissimilimos motus vna regeret conuersio.
Quod si in hoc mundo fieri sine deo non po-
test, ne in sphæra quidem eosdem motus Ar-
chimedes, sine diuino ingenio potuisset imi-
tari. Mihi verò ne hæc quidem notiora, & 64
illustriora carere vi diuina videntur, vt ego
aut poetam graue, plenúmque carmen sine
cælesti aliquo mentis instinctu putem funde-
re, aut eloquentiam sine quadam vi maiore
fluere, abundantem sonantibus verbis, vberi-
búsque sententiis. Philosophia verò omnium
mater artium, quid est aliud, nisi, vt Plato ait,
B donum, vt ego, inuentum deorum? hæc nos
primùm ad illorum cultum, deinde ad ius ho-
minum, quod situm est in generis humani so-
cietate tum ad modestiam, magnitudinémque
animi erudiuit: eādémque ab animo tanquam
ab oculis, caliginem dispulit, vt omnia supe-
ra, infera, prima, vltima, media videremus.
prorsus hæc diuina mihi videtur vis, quæ tot 65
res efficiat, & tantas. quid est enim memoria
rerum, & verborum? quid porrò inuentio? pro-
fectò id quo nec in deo quidquam maius in-
telligi potest. non enim ambrosia deos, aut ne-
ctare, aut iuuentute, pocula ministrante, læta-
ri arbitror: nec Homerum audio, qui Ganyme-
dem à diis raptum ait propter formam, vt Io-
ui pocula ministraret. nō iusta causa cur Lao-
medonti tanta fieret iniuria. fingebat hæc
Homerus, & humana ad deos transferebat.
diuina mallem ad nos. quæ autē diuina? vige-
re, sapere, inuenire, meminisse. Ergo animus,
C qui, vt ego dico, diuinus, vt Euripides audet
dicere, deus est. & quidem si deus aut anima,
aut ignis est, idem est animus hominis. nam vt
illa natura cælestis & terra vacat, & humore,
sic vtriusque harum rerum humanus animus
est expers. sin autem est quinta quadam na-
tura ab Aristotele inducta: primùm hæc & 66
deorum est, & animorum. Hanc nos senten-
tiam secuti, his ipsis verbis in consolatione
hæc expressimus:

*Animorum nulla in terris origo inueniri potest.
nihil enim est in animis mixtum, atque concre-
tum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse
videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut fla-
bile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest,
quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat,
quod & præterita teneat, & futura prouideat, &
complecti possit præsentia quæ sola diuina sunt,
nec inuenietur vmquam, vnde ad hominem ve-
nire possint, nisi à deo. singularis est igitur quædam
D natura, atque vis animi seiuncta ab his vsitatis,
notisque naturis. Ita quidquid est illud, quod
sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste
& diuinum est, ob eámque rem æternum sit ne-
cesse est. Nec verò deus ipse, qui intelligitur à
nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta
quædam, & libera, segregata ab omni concretione
mortali, omnia sentiens & mouens, ipsaque præ-
dita motu sempiterno*----- Hoc è genere, atque 67
eadem è natura est humana mens. Vbi igitur

aut qualis est ista mês? Vbi tua, aut qualis? potésne dicere? an si omnia ad intelligendũ non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te vti licebit? non valet tantũ animus, vt sese ipse videat. at vt oculus, sic animus sese non videns, alia cernit. non videt autem quod minimum est, formam suam, fortasse: quamquam id quoque: sed relinquamus: vim certè, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. hæc magna, hæc diuina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut vbi habitet, ne quærendum quidem est. vt cùm videmus speciem primùm, candorémque cæli, deinde conuersionis celeritatem tan-
68 que cæli, deinde conuersionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus, tum vicissitudines dierum, atque noctium, commutationésque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorúmque omniũ moderatorem & ducem solem, lunámque accretione, & diminutione luminis, quasi fastorum notantem, & significantem dies, tum in eodem orbe in XII. parteis distributio, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissimè seruanteis, disparibus inter se motibus, nocturnámque cælj formam vndiquę sideribus ornatam, tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi vniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilem, & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, vnde

Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niueis:

altera Australis, ignota nobis, quam vocant
69 Græci ἀντίχθονα ceteras parteis incultas, quod aut frigore rigeant, aut vrantur calore: hæc autem, vbi habitamus, non intermittit suo tempore.

Cælum nitescere, arbores frondescere,
Vites lætificas pampinis pubescere,
Ramos baccarum vbertate incuruescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scatere, herbis prata conuestirier:

tum multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorũ, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda hominémque ipsum quasi contemplatorem cæli ac deorum, ipsorúmque cultorem: atque hominis vtilitati agros omneis & maria paren-
70 tia. Hęc igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, possumúsne dubitare, quin his præsit aliquis cõditor vel effector, si hæc nata sunt, vt Platoni videtur: vel si sẽper fuerint, vt Aristoteli placet, moderator tãti operis, & muneris? mentem hominis, quamuis eam non videas, vt deum non vides: tamen vt deum agnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis vim diuinã mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem in capite: & cur credam, afferre possum, sed de hoc aliàs: nunc vbi sit animus, certè quidem in se est. Quæ est ei natura? Propria puto, & sua. sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id de quo agimus. Illud modo videto, vt deum noris, etsi eius ignores, & locum, & faciem, sic animum tibi suum notum esse oportere, etiã
71 si eius ignores & locum, & formam. in animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi planè in Physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cùm ita sit, certè nec secerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest, nec interire igitur. est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac diremptus earum partium quæ ante interitum iunctione aliqua tenebantur. his & talibus adductus Socrates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit: adhibuitque liberam contumaciam a magnitudine animi ductam non à superbia, & supremo vitæ die de hoc ipso multa disseruit, & paucis antè diebus, cùm facilè posset educi è custodia, noluit: & cùm
penè in manu iam mortiferum illud teneret 72
poculum, locutus ita est, vt non ad mortem trudi, verùm in cælum videretur ascendere. ita enim censebat, itaque disseruit duas esse vias, dupliceisque cursus animorum è corpore excedentium. nam qui se humanis vitiis contaminassent, & se totos libidinibus dedissent, quibus cæcati velut domesticis vitiis atque flagitiis se inquinassent, vel in republicâ violandâ fraudes inexpiabileis concepissent, iis deuium quoddam iter esse, seclusum à concilio deorum, qui autem se integros, castósque seruauissent, quibúsque fuisset minima cum corporibus contagio, seséque ab his semper seuocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum, his ad il-
los, à quibus essent profecti, reditum facilem 73
patere. itaque commemorat, vt cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo diuinationem habere videantur, qua prouidentes quid in morte boni sit, cùm cantu & voluptate moriantur: sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum, nec vero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe vsu venit, qui acriter oculis deficientem solem intuerentur, vt adspectum omnino amitterent. sic mentis acies seipsam intuens, nonnumquam hebescit: ob eámque
causam contemplandi diligentiam amitti- 74
mus. Itaque dubitans, circumspectans, hæsitans, multa aduersa reuertens, tanquam ratis in mari immenso, nostra vehitur oratio. Sed hæc & vetera, & à Græcis. Cato autem sic abiit è vita, vt causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare. cùm verò causam iustam deus ipse dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis, næ ille, mediusfidius, vir sapiens lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa vincula carceris ruperit. leges enim vetant, sed tanquam à magistratu, aut
ab aliqua potestate legitima. sic à deo euo- 75
catus, atque emissus exierit. tota enim Philosophorum vita, vt ait idem, commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cùm à voluptate, id est à corpore, cùm à re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cùm à rep. cùm à negotio omni seuocamus animum? quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad seipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximéque à corpore abducimus? secernere autem a corpore animum, nec quidquam aliud est, quã emori discere: quare hoc cõmentemur, mihi crede, disiũgamúsque nos à

corporibus, id est, consuescamus mori. Hoc & A
dum erimus in terris, erit illi cælesti vitæ si-
mili, & cùm illuc ex his vinculis emissi fere-
mur, minus tardabitur cursus animorum. nam
qui in compedibus corporis semper fue-
runt, etiam cùm soluti sunt, tardiùs ingre-
diuntur, vt ij, qui ferro vincti multos annos
fuerunt: quò cum venerimus, tum denique
viuemus. nam hæc quidem vita mors est: quã
76 lamentari posse si liberet. A. Satis tu quidem
in consolatione es lamentatus: quam cùm
lego, nihil malo quàm has res relinquere, his
verò modo auditis, multò magis. M. Veniet
tempus, & quidem celeriter, & siue retracta-
bis, siue properabis (volat enim ætas) tantum
autem abest ab eo, vt malum mors sit, quod
tibi dudum videbatur, vt verear, ne homini
nihil sit non malum aliud certè, sed nihil bo-
num aliud potiùs: si quidem vel dijs ipsis, vel
cum dijs futuri sumus. A. Quid refert? adsunt
enim, qui hæc probent. M. Ego autem nun-
quam ita te in hoc sermone dimittam vlla B
ratione, vt mors tibi videri malum possit.
77 A. Qui potest, cùm ista cognouerim? M. Quî
possit, rogas? cateruæ veniunt contrà dicen-
tium, non solùm Epicureorum, quos equi-
dem non despicio, sed nescio quo modo do-
ctissimus quisque contemnit: acerrimè au-
tem deliciæ meæ. Dicæarchus contra hanc
immortalitatem disseruit. is enim treis li-
bros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quod
Mitylenis sermo habetur, in quibus vult effi-
cere animos esse mortaleis. Stoici autẽ vsurã
nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu
mansuros aiunt animos, semper negant. num
vis igitur audire, cur etiam si ita sit mors ta-
men non sit in malis? A. vt videtur: sed
me nemo de immortalitate depellet. M.
78 Laudo id quidem: etsi nihil animis oportet
confidere. mouemur enim sæpe aliquo acutè
concluso: labamus, mutamúsque sententiam
clarioribus etiam in rebus in his. est enim a- C
liqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus
armati. A. Sane quidem: sed ne accidat, proui-
debo. M. num quid igitur est causæ, quin ami-
cos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui
aiunt animos manere, è corpore cùm excesse-
rint, sed non semper? A. istos verò: qui, quod
tota in hac causa difficillimum est, suscipiant,
posse animum manere corpore vacantem: il-
lud autem, quod non modò facile ad creden-
dum est, sed eo concesso, quod volunt, conse-
quens, id certè non dant, vt cùm diu perman-
serit, ne intereat. A. Bene reprehendis: & se
79 isto modo res habet. M. Credamus igitur Panæ-
tio, à Platone suo dissentienti. quem enim o-
mnibus locis diuinum, quem sapientissimũ,
quem sanctissimum, quem Homerum Philo-
sophorum appellat, huius hanc vnã sententiam
de immortalitate animorum non probat. vult
enim, quod nemo negat, quidquid natum sit,
interire: nasci autem animos, quod declarat D
eorum similitudo, qui procreantur: quæ etiã
in ingeniis, nõ solum in corporibus appareat.
alterã autem affert rationẽ: nihil esse, quod do-
leat, quin id ægrum esse quoque possit. quod
autem in morbũ cadat, id etiam interiturum:
dolere autem animos: ergo etiam interire.
80 Hæc refelli possunt. sunt enim ignorantis,
cum de æternitate animorũ dicatur, de mente

A dici, quæ omni turbido motu semper vacet,
non de partibus iis, in quibus ægritudines,
iræ, libidinésque versentur: quas is, contra
quem hæc dicantur semotas à mente, & dis-
clusas putat. Nam similitudo magis apparet
in bestiis, quarum animi sunt rationes exper-
tes, hominum autem similitudo in corporum
figura magis exstat: & ipsi animi magni refert
quali in corpore locati sint. multa enim è cor
pore existunt, quæ acuant mẽtem: multa quæ
obtundant. Aristoteles quidẽ ait, omneis inge-
niosos melãcholicos esse. vt ego me tardiorẽ
esse non molestè feram. enumerat multos:
idque quasi constet, rationem, cur ita fiat,
affert. Quòd si tanta vis est ad habitum men-
tis in iis, quæ gignuntur in corpore. ea sunt
autem, quæcumque sunt, quæ similitudinem
faciant: nihil necessitatis affert, cur nasca-
tur animi similitudo. omitto similitudines. 81
vellem adesse posset Panætius. vixit cum
B Africano. quærerem ex eo, cuius suorum si-
milis fuisset Africani fratris nepos facie
patris: vita, omnium perditorum ita si-
milis, vt esset facilè teterrimus. cuius etiam
similis, P. Crassi, & sapientis, & eloquen-
tis hominis nepos, multorúmque aliorum
virorum clarorum, quos nihil attinet nomi-
nare, nepotes, & filij. Sed quid agimus? oblitį-
ne sumus, hoc nunc nobis esse propositum,
cùm satis de æternitate dixerimus, ne si in-
terirent quidem animi, quidquam mali esse
in morte? A. Ego verò memineram: sed te de
æternitate dicentem aberrare proposito faci-
lè patiebar. M. Video te alta spectare, & velle 82
in cælum migrare. spero fore, vt contingat id
nobis, sed fac, vt isti volunt, animos non re-
manere post mortem. video nos, si ita sit, pri-
uari spe beatioris vitæ. mali verò quid affert
ista sentẽtia? fac enim animũ sic interire, vt cor
pus. num igitur aliquis dolor, aut omnino post
C mortẽ sensus in corpore est? nemo id quidẽ di
cit: etsi Democritum insimulat Epicurus: De-
mocritici negant. ne in animo quidem igitur
sensus remanet. ipse enim nusquam est. vbi
igitur malum est? quoniam nihil tertium. an
quoniam ipse animi discessus à corpore, non
fit sine dolore? vt credam ita esse quàm est id
exiguum: & falsum esse arbitror: & fit plerum-
que sine sensu: nonnumquam etiam cum vo-
luptate: totúmque hoc leue est, qualecumque
est, fit enim ad punctum temporis, illud angit, 83
vel potiùs excruciat, discessus ab omnibus iis,
quæ sunt bona in vita. Vide, ne à malis dici
veriùs possit: quid ego nũc lugeam vitam ho-
minum? verè & iure possum. sed quid necesse
est, cùm id agam, ne post mortem miseros nos
putemus fore, vitam etiam efficere deploran-
do miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in
quo nosmetipsos, quantum potuimus, conso-
lati sumus. à malis igitur mors abducit, non à
D bonis, verum si quærimus. Hoc quidem à Cy-
renaico Hegesia sic copiosè disputatur, vt is à
rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in
scholis dicere. quòd multi, his auditis, mor-
tem sibi ipsi consciscerent. Callimachi qui- 84
dem epigramma in Ambraciotã Cleombro-
tum est: quem ait, cùm nihil ei accidisset ad-
uersi, è muro se in mare abiecisse, lecto Pla-
tonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesiæ
liber est, ἀποκαρτερῶν, quod à vita quidam

per inediam discedens, reuocatur ab amicis: A quibus respondens, vitæ humanæ enumerat incōmoda: possem id facere, & si minùs, quàm ille, qui omnino viuere expedire nemini putat. omitto alios, etiámne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatiis, ornamentisque priuati, certè, si antè occidissemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset?

85 Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filiis: at quinquaginta Priamus: è quibus decem, & septem iusta vxorè natis: in vtroque eandem habuit fortuna potestatem: sed vsa in altero est. Metellum enim multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerunt, Priamum autem, tanta progenie orbatū, cùm in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si viuis filiis, incolumi regno occidisset:

Adstante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis, B

vtrùm tandem à bonis, an à malis discessisset? tum profectò videretur à bonis. At certè ei melius euenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.

Quasi verò ista, vel quidquam tum potuerit ei melius accidere, quod si antè occidisset, tamē euentū omnino amisisset: hoc aut tēpore sensū
86 malorū amisit. Pōpeio nostro familiari, cùm grauiter ægrotaret Neapoli, meliùs est factū. coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiā Puteolani vulgò ex oppidis publicè gratulabantur. Ineptum sanè negotium, & Græculū: sed tamen fortunatum. Vtrùm igitur, si tū esset extinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? Certè à miseris. non enim cū socero bellū gessisset, non imparatus arma sumsisset: nō domum reliquisset: non ex Italia fugisset: non, C exercitu amisso, nudus in seruorū ferrum, & manus incidisset: nō liberi defleti: non fortunæ omnes à victoribus possiderentur. qui, si mortē tū obisset, in amplissimis fortunis occidisset. is propagatione vitæ quot, quantas, quàm incredibiles hausit calamitates? Hæc morte effugiuntur etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam: proinde quasi aut plures fortunati sint, quàm infelices, aut certi quidquam sit in rebus humanis, aut sperare sit
87 prudentius, quàm timere. Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idque esse miserum certè ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re vlla carere? triste enim est nomen ipsum carendi, quia subiicitur hæc vis: habuit, non habet: desiderat, requirit, indiget, opinor, hæc incommoda sunt carentis. caret oculis, odiosa cæcitas. liberis, orbitas: valeo hoc in viuis: mortuorum autem non vitæ modò commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus num aut si cornibus caremus, aut pennis, sit qui id dixerit? certè nemo: quid ita? quia cùm id non habeas, quod tibi nec vsu, nec natura aptum sit, nō careas etiam si sentias te nō habere. Hoc premendum etiam atque etiā 88
est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, vt ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probè stabilito, & fixo illud excutiendum est, vt sciatur, quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. CARERE igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. inest enim velle in carendo, nisi cùm sic, tanquam in febri, dicitur, alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cùm aliquid non habeas, & non habere te sentias etiam si id facilè patiare. carere enim malo, id non dicitur, non enim esset dolendum. dicitur illud, bono carere, quod est malum: sed ne viuus quidem bono caret, si eo non indiget: sed in viuo intelligi tamen potest, regno carere: dici, hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tarquinio, cùm regno esset expulsus, at in mortuo ne intelligi quidem potest. carere enim sentientis est: nec sensus in mortuo est: ne carere quidem igitur in mortuo est. quam- 89
quam quid opus est in hoc philosophari, cùm rem non magnopere egere philosophia videamus? Quoties non modo ductores nostri, sed vniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prælio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cùm Etruscis filius, etiam cū Pyrrho nepos, se hostium telis obiecissent: non vno bello pro patria cadētis Scipiones Hispania vidisset, Paulum Aemilium Cannæ, Venusia Marcellū, Latini Albinum, Lucani Gracchū. num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum: nec enim potest esse miser quisquam sensu peremto. At id ipsum 90
odiosum est, sine sensu esse. Odiosum, si id esset carere. cùm verò perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, qui careat, nec sentiat? quamquam hoc quidem nimis sæpe, sed eò, quòd in hoc inest omnis animi contractio, ex metu mortis. qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo & corpore consumto, totóque animante deleto, & facto interitu vniuerso, illud animal, quod fuerit, factū esse nihili, planè perspiciet, inter Hippocentaurum qui numquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil interesse: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quàm illo viuo ego fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos & quinquaginta ferè annos euentura putaret, & ego doleam, si ad decem milia annorum gentem aliquam vrbem nostram potituram putem? quia tanta caritas patriæ est, vt eam ipsi non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. 91
D Itaque non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatem vitæ numquam longè potest abesse, quo minus in omne tempus reip. suisque cōsulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare liceat etiam mortalem esse animum iudicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit, sed virtutis,

quam ne-

quam necessariò gloria, etiam si tu id non a- A
gas, consequatur. natura verò sic se habet,
vt quo modo initium nobis rerum omnium
ortus noster afferat, sic exitum mors, quæ
vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil
post mortem pertinebit. in quo quid potest
esse mali cùm mors ne ad viuos pertineat,
nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non
92 attingit. quam qui leuiorem faciunt, somni
simillimam volunt esse. quasi verò quisquam
ita nonaginta annos velit viuere, vt cùm se-
xaginta confecerit, reliquos dormiat, ne sues
quidem id velint, non modò ipse, Endymion
verò, si fabulas audire volumus, nescio quan-
do in Latino obdormiuit, qui est mons Ca-
riæ. nondum, opinor, experrectus. num igi-
tur eum curare censes, cùm Luna laboret, à
qua consopitus putaretur, vt eum dormien-
tem oscularetur? quid curet autem, qui ne
sentit quidem? habes somnum imaginem
mortis, eámque quotidie induis. Et dubitas, B
quin sensus in morte nullus sit, cùm in eius
93 simulacro videas esse nullum sensum? Pellan-
tur ergo istæ ineptiæ penè aniles, ante tem-
pus mori, miserum esse. quod tandem tem-
pus? naturæne? At ea quidem dedit vsu-
ram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta
die. Quid est igitur, quòd querare, si repetit
cùm vult? ea enim conditione acceperas.
Iidem, si puer paruus occidit, æquo animo
ferendum putant: si verò in cunis, ne quæren-
dum quidem. Atqui ab hoc acerbiùs exigit
natura quod dederat. Nondum gustauerat, in-
quiunt, vitæ suauitatem. hic autem iam spera-
bat magna: quibus frui cœperat. At id quidē
ipsum in cæteris rebus melius putatur, aliquā
partem, quàm nullam attingere. cur in vita
secus? Quamquam non malè ait Callima-
chus, multò sæpius lacrymasse Priamum, quā
Troilum. eorum autem, qui exacta ætate
94 moriuntur, fortuna laudatur. cur? nam, reor, C
non illis, si vita longior daretur, posset esse
iucundior, nihil est enim profectò homini
prudentiâ dulcius, quam, vt cetera auferat,
affert certè senectus. Quæ verò ætas longa
est? aut quid omnino homini longum? nónne
modò pueros, modò adolescenteis, in cursu, à
tergo insequens, nec opinanteis assecuta est
senectus? sed quia vltrà nihil habemus, hoc
longum dicimus, omnia ista, perinde vt cui-
que data sunt, pro rata parte aut longa, aut
breuia dicuntur. Apud Hypanim fluuium, qui
ab Europæ parte, in Pontum influit, Aristote-
les ait bestiolas quasdam nasci, quæ vnum
diem viuant, ex his igitur hora octaua quæ
mortua est, prouecta ætate mortua est: quæ
verò occidente sole, decrepita: eo magis, si
etiam solstitiali die. confer nostram longissi-
mam ætatem cum æternitate, in eadem pro-
95 pemodum breuitate, qua illæ bestiolæ, repe- D
rientur. Contemnamus igitur omneis ineptias
(quod enim leuius huic leuitati nomen im-
ponam?) totámque vim bene viuendi in ani-
mi robore, ac magnitudine, & in omnium re-
rum humanarū contentione, ac despicientia,
& in omni virtute ponamus, nam nunc quidē
cogitationibus mollissimis effœminamur, vt,
si ante mors aduenerit, quàm Chaldæorū pro-
missa consecuti sumus, spoliati magnis qui-
busdam bonis, illusi, destitutíque videamur,

Quod si expectando, & desiderando pende- 96
mus animis, cruciamur, angimur. proh dij im-
mortales quàm optabiliter iter illud ineun-
dum est, quo confecto, nulla reliqua cura, nul-
la sollicitudo futura sit! quàm me delectat
Theramenes, quámque elato animo est! etsi
enim flemus, cùm legimus, tamen non mise-
rabiliter vir clarus emoritur. qui cùm con-
iectus in carcerem triginta iussu tyranno-
rum, venenum vt sitiens obbibisset, reli-
quum sic è poculo eiecit, vt id resonaret. quo
sonitu reddito, arridens, *Propino*, inquit, *hoc
pulchro Critiæ*, qui in eum fuerat teterri-
mus. Græci enim in conuiuiis solent nomi-
nare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir
egregius extremo spiritu, cùm iam præcor-
diis conceptam mortem contineret: veréque
ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam
auguratus, quæ breui consecuta est. Quis hanc
animi maximi æquitatem in ipsa morte lau- 97
daret, si mortem, malum iudicaret? Vadit in
eundem carcerem, atque in eundem paucis
pòst annis scyphum Socrates, eodem scelere
iudicum, quo tyrannorum, Theramenes. quæ
est igitur eis oratio, qua facit eum Plato vsum
apud iudices, iam morte multatum? *Magna
me inquit. spes tenet, iudices, bene mihi euenire,
quòd mittar ad mortem. necesse est enim sit alte-
rum de duobus, vt aut sensus omnino mors omneis
auferat, aut in alium quendam locum ex his locis
morte migretur. quamobrem, sine sensu exstingui-
tur: mórsque ei somno similis est, qui nonumquam
etiam sine visis somniorum, placatissimam quietē
affert: dii boni, quid lucri est emori? aut quàm
multi dies reperiri possunt, qui tali nocti antepo-
nantur, cui similis futura est perpetuitas omnis
consequentis temporis? quis me beatior? sin vera* 98
*sunt quæ dicuntur, migrationem esse mortem, in eas
oras, quas qui è vita excesserunt, incolunt: id mul-
tò iam beatius est, te, cùm ab iis, qui se iudicum
numero haberi volunt, euaseris, ad eos euenire,
qui verè iudices appellentur, Minoem, Rhada-
mantum, Aeacum, Triptolemum: conuenirèque
eos, qui iustè, & cum fide vixerint. hæc peregri-
natio mediocris vobis videri potest? vt verò col-
loqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo li-
ceat, quanti tandem æstimatis? equidem sæpe mori,
si fieri posset, vellem, vt ea, quæ dico, mihi liceret
inuenire. quanta delectatione autē afficerer, cùm
Palamedem, cùm Aiacem, cùm alios, iudicio
iniquorum circumuentos conuenirem, tentarem
etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad
Troiam, & Vlyssis, Sisyphique prudentiam: nec
ob eam rem, cùm hæc exquirerem sicut hic facie-
bam, capite damnarer. ne vos quidem, iudices,
ii, qui me absoluistis, mortem timueritis. nec enim* 99
*cuiquam bono mali quidquam euenire potest nec
viuo, nec mortuo, nec vnquam eius res à
diis immortalibus negligentur. nec mihi ipsi hoc
accidit fortuito. nec verò iis, à quibus accusatus* D
*sum, aut à quibus condemnatus, habeo quod suc-
censeam, nisi quòd mihi nocere se crediderunt.* &
hoc quidem hoc modo. nihil autem melius
æstimo. *Sed tempus est, inquit, iam hinc abi-
re me, vt moriar, vos vt vitam agatis. vtrum au-
tem sit melius, dii immortales sciunt. hominē qui-
dem scire arbitror neminem.* Nec ego aut pau-
lo hunc animum malim, quàm eorum omniū
fortunas, qui de hoc iudicauerunt. etsi, quod

præter deos negat scire quemquam, id scit
ipse, vtrum melius. nam dixit antè. sed suum
illud, nihil vt affirmet, tenet ad extremum.
nos autem teneamus, vt nihil censeamus esse
malum, quod sit à natura datum omnibus: in-
telligamusque, si mors malum sit, esse sempi-
ternum malum. nam vitæ miseriæ, mors finis
esse videtur, mors si est misera, finis esse nul-
lus potest. Sed quid ego Socratem, aut The-
ramenem, præstanteis viros virtutis, & sapiē-
tiæ gloria, commemoro, cùm Lacedæmonius
quidam, cuius ne nomen quidem proditum
est, mortem tantopere contempserit, vt, cùm
ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, &
esset vultu hilari, atque læto, dixissetque ei
quidam inimicus, Contemnisne leges Ly-
curgi? responderit, Ego verò illi maximam
gratiam habeo, quòd me ea pœna multauerit
quam sine mutuatione, & sine versura pos-
sem dissoluere. O virum Sparta dignum: vt
mihi quidem, qui tam magno animo fuerit,
101 innocens damnatus esse videatur. Taleis in-
numerabileis nostra ciuitas tulit. Sed quid
duces & principes nominem, cùm legiones
scribat Cato sæpe alacreis in eum locum pro-
fectas, vnde redituras se non arbitrarentur?
Pari animo Lacedemonij in Thermopylis oc-
ciderunt, in quos Simonides:
Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse iacenteis,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur,
Quid ille dux Leonida dicit? Pergite animo
forti, Lacedemonij: hodie apud inferos for-
tasse cœnabimus: fuit hæc gens fortis, dū Ly-
curgi leges vigebant. è quibus vnus, cùm Per-
ses hostis in colloquio dixisset glorians, Solē
præ iaculorum multitudine, & sagittarum nō
videbitis. In vmbra igitur, inquit, pugnabi-
102 mus. Viros commemoro. qualis tandem La-
cæna, quæ cùm filium in prœlium misisset, &
interfectum audisset, Idcirco, inquit, genuerā,
vt esset qui pro patria mortem non dubitaret
occumbere. Esto: fortes, & duri Spartiatæ:
magnam habet vim reip. disciplina. quid? Cy-
renæum Theodorum, Philosophum nō igno-
bilem, nonne miramur? cui cùm Lysimachus
rex crucē minaretur, Istis, quæso, inquit, ista
horribilia minitare purpuratis tuis: Theo-
dori quidem nihil interest, humine, an su-
blime putrescat. cuius hoc dicto admoneor,
vt aliquid etiam de humatione, & sepultura
dicendum existimem, rem non difficilem, iis
præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo
103 paulò antè dicta sunt, de qua Socrates qui-
dem quid senserit, apparet in eo libro, in quo
moritur: de quo iam tam multa diximus. cùm
enim de immortalitate animorum disputa-
uisset, & iam moriendi tempus vrgeret, roga-
tus à Critone, quemadmodum sepeliri vellet,
Multam verò, inquit, operam amici frustra
consumpsi. Critoni enim nostro non persuasi,
me hinc auolaturum, neque quidquam mei
relicturum. verumtamen, Crito si me asse-
qui potueris, aut sicubi nactus eris, vt tibi
videbitur, sepelito, sed mihi crede, nemo me
vestrū, cum hinc excessero, consequetur. Præ-
clare id quidem, qui & amico permiserit, se
ostenderit de hoc toto genere nihil laborare.
104 Durior Diogenes, id quidem sentiens, sed vt
Cynicus, asperius, proijci se iussit inhuma-
tum. tum amici, volucribúsne, & feris?

A Minimè verò inquit: sed bacillum prope me
quo abigam, ponitote. Quî poteris? illi. non
enim senties. Quid igitur mihi ferarū laniatus
oberit, nihil sentienti? præclarè Anaxagoras,
qui cùm Lāpsaci moreretur, quærentibus ami
cis, velletne Clazomenas in patriam, siquid
accidisset, afferri: nihil necesse est, inquit, vn-
dique enim ad inferos tantundem viæ est. To-
táque de ratione humationis vnum tenendum
est: ad corpus illam pertinere, siue occiderit
animus, siue vigeat. in corpore autem perspi- 105
cuum est, vel extincto animo, vel elapso, nul-
lum residere sensum. Sed plena errorum sunt
omnia. trahit Hectorem ad currū religatum,
Achilles: lacerari eum, & sentire, credo, putat,
ergo hic vlciscitur, vt quidem sibi videtur:
at illa sicut acerbissimam rem mæret,
Vidi videre quod me passa ægerrimè.
Hectorem curru quadriiugo raptarier.
quem Hectorem? aut quamdiu ille erit He-
B ctor? melius Accius, & aliquando sapiens A-
chilles. Immo enimuero corpus Priamo red-
didi, Hectorē abstuli. Non igitur Hectora tra-
xisti, sed corpus, quod fuerat Hectoris. Ecce
alius exoritur è terra, qui matrem dormire 106
non sinat,
Mater, te appello, quæ curā somno suspēsa leuas,
Neque te mei miseri: surge, & sepeli natum.
Hæc cum pressis, & flebilibus modis, qui to-
tis theatris mæstitiam inferunt, concinuntur:
difficile est non eos, qui inhumati sunt, mise-
ros iudicare:
---prius quàm feræ, volucresque:
metuit, ne laceratis mēbris minus bene vta-
tur: ne combustis, non extimescit.
Heu reliquias semiassi regis, denudatis ossibus,
Per terram sanies delibutas fœdè diuexarier.
Non intelligo, quid metuat, cùm tam bonos 107
septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est
igitur nihil curandum esse post mortem,
C cùm multi inimicos etiam mortuos pu-
niuntur. Exsecratur luculentis sanè versibus
apud Ennium Thyestes: primùm vt naufragio
pereat Atreus, durum hoc sanè. talis enim
interitus non est sine graui sensu. illa ina-
nia.
Ipse summis saxis fixus asperis,
Euisceratus, latere pendens, saxa spargens tabo,
Sanie, & sanguine atro.
Non ipsa saxa magis sensu omni vacabūt, quā
ille latere pendens, cui se hic cruciatum censet
optare quàm essent dura, si sentiret! nulla sine
sensu sunt. Illud verò perquam inane,
Neque sepulchrum quo recipiat, habeat portum
corporis:
Vbi remissa humana vita corpus requiescat à
malis.
Vides quanto hæc in errore versentur por-
tum esse corporis, & requiescere in sepulchro
putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui nō
D erudierit filium, nec docuerit, quatenus esset
quidque curandū. Sed quid singulorū opinio- 108
nes animaduertam, nationum varios errores
perspicere cùm liceat? condiunt Aegyptij
mortuos, & eos domi seruant. Persæ etiam ce-
ra circumlitos condiunt, vt quàm maximè
permaneant diuturna corpora. Magorum mos
est non humare corpora suorum, nisi à fe-
ris sint antea laniata. In Hyrcania plebs publi
cos alit canes, optimates, domesticos, nobile
autem

autem genus canum illud scimus esse, sed pro A
sua quisque facultate parat à quibus lanietur:
eamque optimam illi esse censent sepulturã.
permulta alia colligit Chrysippus, vt est in o-
mni historia curiosus. sed ita tetra sunt quæ-
dam, vt ea fugiat, & reformidet oratio. Totus
igitur hic locus est contemnendus in nobis,
109 non negligendus in nostris: ita tamẽ, vt mor-
tuorum corpora nihil sentire sentiamus. quã-
tum autem consuetudini, famæque dandum
sit, id curent viui, sed ita, vt intelligant,
nihil ad mortuos pertinere, sed profectò
mors tum æquissimo animo oppetitur, cùm
suis se laudibus vita occidens consolari po-
test, nemo parum diu vixit, qui virtutis perfe-
ctæ perfecto functus est munere. multa mihi
ipsi ad mortem tempestiua fuerunt: quæ vti-
nam potuissem obire. nihil enim iam acquire-
batur: cumulata erant officia vitę cum fortu-
na bella restabant. quare si ipsa ratio mi-
nùs perficiet, vt mortem negligere possimus:
at vita acta perficiat, vt satis supérque vixisse B
videamur. quamquam enim sensus abierit, ta-
men summis, & propriis bonis & laudis, &
gloriæ, quamuis non sentiant mortui, non ca-
rent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur
expetatur: tamen virtutem tanquam vmbra
sequitur. verùm multitudinis iudicium de bo-
nis, si quando est, magis laudandum est, quàm
110 illi ob eam rem beati. Non possum autem di-
cere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgũ,
Solonem legum, & publicæ disciplinæ carere
gloria: Themistoclem, Epaminondam belli-
cæ virtutis. ante enim Salaminam ipsam Ne-
ptunus obruet, quam Salaminij trophæi me-
moriam: priùsque Bœotia Leuctra tollen-
tur, quàm pugnæ Leuctricæ gloria multò e-
tiam tardiùs fama deseret Curium, Fabriciũ,
Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos,
Maximum Marcellum, Paulum, Catonem, Læ-
lium, innumerabiles alios, quorum similitu-
dinem aliquam qui arripuerit, non eam fama C
populari, sed vera bonorum laude metiens,
fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mor-
tem, in qua aut summum bonum, aut nullum
malum esse cognouimus: secundis verò suis
rebus volet etiam mori, non enim tam cumu-
lus bonorum iucundus esse potest, quam mo-
111 lesta decessio. hanc sententiam significare vi-
detur Laconis illa vox, qui, cũ Rhodius Dia-
goras, Olympionices nobilis, vno die duos
suos filios victores Olympiæ vidisset, acces-
sit ad senem, & gratulatus, *Morere Diagora,*
inquit, *non enim in cælum adscensurus es.* Ma-
gna hæc, & nimiùm fortasse Græci putant, vel
tum potiùs putabant, isque qui hoc Diagoræ
dixit permagnum existimans, treis Olympio-
nicas vna è domo prodire, cunctari illum diu-
tius in vita, fortunę obiectum, inutile putabat
ipsi. ego autem tibi quidem quod satis esset,
paucis verbis, vt mihi videbar, responderam.
concesseras enim, nullo in malo mortuos es- D
se: sed ob eam causam contendi, vt plura di-
cerem, quòd in desiderio, & luctu hæc est con-
solatio maxima. nostrum enim, & nostra cau-
sa susceptum dolorem, modicè ferre debe-
mus, ne & nosmetipsos amare videamur. illa
suspicio intolerabili dolore cruciat, si opina-
mur eos, quibus orbati sumus esse cum ali-
quo sensu in iis malis, quibus vulgo opinan-

A tur hanc excutere opinionem mihimet radi-
citus, volui, eóque fui fortasse longior. A. Tu 112
longior? non mihi quidem. prior enim pars
orationis tuæ faciebat, vt mori cuperem: po-
sterior, vt modò non nollem, modò non la-
borarem, omni autem ratione illud certè
perfectum est, vt mortem non ducerem in ma-
lis. M. num igitur etiam Rhetorum epilo-
gum desideramus? an iam hanc artem planè
relinquimus? A. Tu verò istam ne reliqu e-
ris, quam semper ornasti: & quidem iure. illa
enim te, si verè loqui volumus, ornauerat.
sed quinam est iste epilogus? aueo enim au-
dire, quidquid est. M. Deorum immorta- 113
liũ iudicia solent in scholis proferre de mor-
te, nec verò ea fingere ipsi, sed Herodoto au-
ctore, aliísque pluribus. Primùm Argiæ sa-
cerdotis Cleobis & Biton filij, prædicantur,
nota fabula est: cùm enim illam ad solem-
ne, & statum sacrificium curru vehi ius esset,
satis longè ab oppido ad fanum, morarentúr-
B que iumenta: tunc iuuenes ii, quos modò no-
minaui, veste posita corpora oleo perunxe-
runt: ad iugum accesserunt. ita sacerdos adue-
cta in fanum, cùm currus esset ductus à filiis,
precata à dea dicitur, vt illis præmium daret
pro pietate, quod maximum homini dari pos-
set à deo: pòst epulatos cum matre adolescen-
teis, somno se dedisse: manè inuentos esse
mortuos. Simili precatione Trophonius, & 114
Agamedes vsi dicuntur, qui cùm Apollini
Delphis templum exædificassent: venerantes
deum, petierunt mercedem non paruam qui-
dem operis, & laboris sui, nihil certi, sed
quod esset optimum homini, quibus Apollo
se id daturum ostendit, post eius diei diem
tertium, qui vt illuxit, mortui sunt reperti.
Iudicauisse deum dicunt, & eum quidem deũ,
cui reliqui dij concessissent, vt præter cete-
ros diuinaret, mortem esse optimum homi-
ni. Fertur etiam de Sileno fabella quædam,
C qui cùm à Mida captus esset, hoc ei muneris
pro sua missione dedisse scribitur: docuisse re-
gem, NON NASCI HOMINI LON-
GE optimum esse, proximum autem, quam-
primùm mori. qua est vsus sententia in Cre- 115
sphonte Euripides.

Nam nos decebat cœtus celebrantes domum
Lugere, vbi esset aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala:
At qui labores morte finisset graueis,
Omneis amicos laude, & lætitia exequi:

simile quiddam est in consolatione Grantoris,
ait enim Terinæum quendam Elisium, cùm
grauiter filii mortem mœreret, venisse in Psy-
chomantium, quærentem, quæ fuisset tantæ
calamitatis caussa, huic in tabellis treis huius-
modi versiculos datos,

Ignaris homines in vita mentibus errant
Euthinous potitur fatorum numine læto.
Sic fuit vtilius finiri ipsique, tibique.

D His & talibus auctoribus vsi confirmant cau- 116
sam, rebus à diis immortalibus iudicatam. Al-
cidamus quidam, rhetor antiquus, in primis
nobilis, scripsit etiam laudationẽ mortis, quæ
constat ex enumeratione malorum humano-
rum qui rationes eæ, quæ exquisitiùs à Philo-
sophis colliguntur, defuerunt, vbertas oratio-
nis non defuit. claræ verò mortes pro patria
oppetitæ, non solum gloriosæ rhetoribus, sed

etiam beatæ videri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiam filiæ cupidę mortem expetiuerunt pro vita ciuium: Codrum, qui se in medios immisit hosteis, famulari veste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quòd oraculum erat datũ, si rex interfectus esset, victriceis Athenas fore. Menecheus verò non prætermittitur qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinẽ Iphigenia, Aulide duci se immolandam iubet, vt hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propiora Harmodius in ore, & Aristogitón, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus, Epaminondas vrgent. nostros non norunt, quos enumerare magnum est: ita sunt multi: quibus videmus optabileis
117 fuisse morteis cum gloria. quæ cùm ita sint, magna tamen eloquentia est vtendum, atque ita velut superiore è loco concionandum, vt homines mortẽ vel optare incipiant, vel certè timere desistant. nam si supremus ille dies non exstinctionem, sed commutationem affert loci, quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quàm in mediis vitæ laboribus obdormiscere, & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat melior Ennij, quàm Solonis oratio. hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret (inquit) *nec funera fletu*
Faxit. At verò sapiens ille,
Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mœrorem, vt celebrent funera cum gemitu.

Nos verò, si quid tale acciderit vt à deo denuntiatum videatur, vt exeamus è vita, læti & agentes gratias pareamus, emittique nos è custodia, & leuari vinculis arbitremur, vt aut in æternam, & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiaque careamus: sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen simus animo, vt horribilem cum diem aliis, nobis faustum putemus, nihilque in malis ducamus, quod sit vel à diis immortalibus vel à natura parente omnium constitutum. non enim temerè, nec fortuitò sati, & creati sumus, sed profectò fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quòd cùm exanclauisset omneis labores, tum incideret in mortis malum sempiternum: portum potiùs paratum nobis, & perfugium putemus. quò vtinam velis passis peruehi liceat, sin reflantibus ventis reiiciemur, tamen eodem paulò tardiùs referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse vni potest? habes epilogum, nequid prætermissum, aut relictum putes. A. Ego verò, & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optimè, inquam, sed nunc quidem valetudini tribuamus aliquid. cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potissimùm, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni è Philosophia est fructus vberrimus.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM AD M. BRVTVM,

Liber II. de tolerando dolore.

1

NEOPTOLEMVS quidem apud Enniũ philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nã omnino haud placere. ego autem, Brute, necesse quidẽ mihi esse arbitror philosophari, nã quid possum præsertim nihil agens agere meliùs? sed in paucis, vt ille. difficile enim est, in Philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. nã nec pauca, nisi è multis, eligi possunt, nec, qui pauca percepit, non idem
2 reliqua eodem studio persequetur. sed in vita tamẽ occupata, atque, vt Neoptolemi tũ erat, militari, pauca ipsa multũ sæpe prosunt, & ferũt fructus, si nõ tãtos, quãti ex vniuersa Philosophia percipi possunt: tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur, velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis affecta contentio: quæ non minimum valet ad animũ metu liberandum, nam qui id, quod vitari non potest, metuit, is viuere animo quieto nullo modo potest. sed qui, non modò quia necesse est mori, verùm etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnũ is sibi præsidium ad beatam vitam comparat. quamquam non sumus ignari, multos studiosè contra esse dicturos, quod vitare nullo modo potuimus, nisi nihil omnino scriberemus. etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus (popularis

pularis est enim illa facultas, & effectus elo- A
quentiæ est audientium approbatio) sed si re-
periebantur nonnulli, qui nihil laudarent,
nisi quod se imitari posse confiderent, quém-
que sperandi sibi, eundem, & bene dicendi fi-
nem proponerent, & cùm obruerentur copia
sententiarum, atque verborum, ieiunitatem,
& famem se malle, quàm vbertatem, & co-
piam dicerent. vnde erat exortum genus Atti-
corum iis ipsis, qui id sequi se profitebantur,
ignotum: qui iam conticuere, penè ab ipso
4 foro irrisi. quid futurum putamus, cùm, adiu-
tore populo, quo vtebamur anteà, nunc mini-
mè nos vti posse videamus? est enim Philoso-
phia paucis contenta iudicibus, multitudinem
consultò ipsa fugiens, eique ipsi & suspecta, &
inuisa: vt vel, si quis vniuersam velit vitupe-
rare, secundo id populo facere possit, vel si
eam, quam nos maximè sequimur, conetur
inuadere, magna habere possit auxilia reli-
quorum Philosophorum disciplinis. nos autẽ B
vniuersæ Philosophiæ vituperatoribus respõ-
dimus in Hortensio. Pro Academia autem
quæ dicenda erant, satis accuratè in Academi-
cis quatuor libris explicata arbitramur, sed
tamen tantum abest, vt scribi contra nos no-
limus, vt id etiam maximè optemus: in ipsa
enim Græcia Philosophia tanto in honore
numquam fuisset, nisi doctissimorum conten-
tionibus, dissentionibúsque viguisset. quam-
obrem hortor omneis, qui facere id possunt,
vt huius quoque generis laudem iam languẽti
5 Græciæ eripiant, & perferant in hanc vrbem,
sicut reliquas omneis, quæ quidẽ erant expe-
tendæ, studio atque industria sua maiores no-
stri transtulerunt. Atque oratorum quidẽ laus
ita ducta ab humili, venit ad summum, vt iã,
quòd natura fert in omnibus ferè rebus, sene-
scat, breuíque tempore ad nihilum ventura vi-
deatur. Philosophia nascatur Latinis quidem
literis ex his temporibus, eámque nos adiuue-
mus nósque ipsos redargui, refellique patia- C
mur, quod ij ferunt animo iniquo, qui certis
quibusdam destinatísque sententiis quasi ad-
dicti, & consecrati sunt, eaque necessitate con-
stricti, vt etiam quæ non probare soleant, ea
cogantur constantiæ causa defendere. nos, qui
sequimur probabilia, nec vltra id, quam quod
verissimile occurrerit, progredi possumus &
refellere sine pertinacia, & refelli sine iracun-
6 dia parati sumus. Quòd si hæc studia traducta
erunt ad nostros ne bibliothecis quidem Græ-
cis egebimus. in quibus multitudo infinita li-
brorum est propter eorum multitudinem qui
scripserunt: eadem enim dicuntur à multis: ex
quo libris omnia referserunt, quòd accidet e-
tiam nostris, si ad hæc studia plures confluxe-
rint, sed eos si possumus, excitemus. qui libe-
raliter eruditi, adhibita etiam differendi ele-
7 gantia, ratione & via philosophantur. est e-
nim quoddam genus eorum, qui se Philoso-
phos appellari volunt, quorum dicuntur esse D
Latini sanè multi libri: quos non contemno
equidem, quippe quos numquam legerim: sed
quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt se
neque distinctè, neque distributè, neque ele-
ganter, neque ornatè scribere: lectionem sine
vlla delectatione negligo: quid enim dicant &
quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, ne-
mo mediocriter quidẽ doctus ignorat. quam-
obrem quoniam quẽadmodum dicat, ipsi non
laborant: cur legendi sint, nisi ipsi inter se qui
idem sentiunt, non intelligo. nam, vt Platonẽ, 8
reliquósque Socraticos, & deinceps eos, qui ab
his profecti sunt, legunt omnes etiam qui il-
la aut non approbãt, aut non studiosissimè cõ-
sectantur: Epicurum autem, & Metrodorum
non ferè præter suos quisquam in manus su-
mit: sic hos Latinos ij soli legũt, qui illa rectè
dici putant. nobis autem videtur, quidquid li-
teris mandetur, commendari omnium erudi-
torum lectione decere. nec ipsi minùs conse-
qui possumus, idcirco minus id ita faciendum
esse sentimus. Itaque mihi semper Peripa- 9
teticorum, Academiæque consuetudo, de o-
mnibus rebus in contrarias parteis differen-
di non ob eam causam solum placuit, quòd
aliter non posset, quid in vnaquaque re ve-
rissimile esset, inueniri: sed etiam quòd esset
ea maximè dicendi exercitatio: quia prin-
ceps vsus est Aristoteles: deinde cùm qui se-
cuti sunt nostra autem memoria Philo quem
nos frequenter audiuimus, instituit alio tem-
pore Rhetorum præcepta tradere, alio Phi-
losophorum, ad quam nos consuetudinẽ à fa-
miliaribus nostris adducti Tusculano, quod
datum est temporis nobis, in eo consumsimus,
itaque cùm ante meridiem dictioni operam
dedissemus, sicut pridie feceramus: post meri-
diem in Academiam descendimus. in qua dis-
putationem habitam non quasi narrantes ex-
ponimus. sed eisdem fere verbis, vt actum,
disputatúmque est. Est igitur ambulantibus 10
ad hunc modum sermo ille nobis institutus,
& à tali quodam inductus exordio. A. DI-
CI NON POTEST, quàm sim hester-
na disputatione tua delectatus, vel potiùs ad-
iutus. etsi enim mihi conscius sum, numquam
me nimis cupidum fuisse vitæ, tamen obiicie-
batur interdum animo metus quidam, & do-
lor, cogitanti fore aliquando finem huius lu-
cis, & amissionem omnium vitæ commodorũ:
hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum li-
beratus, nihil minus curandum putem. M. Mi- 11
nimè mirum id quidem, nam efficit hoc Phi-
losophia: medetur animis, inaneis sollicitu-
dines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit ti-
mores. sed hæc eius vis non idem potest apud
omneis: tum valet multum, cùm est idoneam
complexa naturam. FORTEIS enim non mo-
dò fortuna adiuuat, vt est in vetere prouer-
bio, sed multò magis ratio, quæ quibusdam
quasi præceptis confirmat vim fortitudinis te
natura excelsum quendã videlicet, & altum, &
humana despicientẽ genuit. itaque facilè in
animo forti contra mortem habita insedit o-
ratio. sed hæc eadẽ num censes apud eos ipsos
valere, nisi admodum paucos, à quibus inuẽta,
disputata, conscripta sunt? quotus enim quisq;
Philosophorũ inuenitur, qui sit ita moratus,
ita animo ac vita cõstitutus, vt ratio postulat?
qui disciplinam suam, non ostentationẽ scien-
tiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet ipse 12
sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios
tanta leuitate & iactatione, iis vt fuerit non
didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, glo-
riæ nonnullos, multos libidinum seruos: vt
cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio.
quod quidem mihi videtur esse turpissi-
mum. Vt enim, si grammaticum se professus

quiſpiam barbarè loquatur,aut ſi abſurdè ca-
nat is, qui ſe haberi velit muſicum. hoc tur-
pior ſit,quòd in eo ipſo peccet, cuius profite-
tur ſcientiam:ſic Philoſophus in ratione vitæ
peccans,hoc turpior eſt, quòd in officio cuius
magiſter eſſe vult,labitur,artémque vitę pro-
feſſus,delinquit in vita. A. Nónne verendum
igitur,ſi eſt ita,vt dicis, ne Philoſophiã falſa
gloria exornes ? quod eſt enim maius argu-
mentum, nihil eam prodeſſe, quàm quoſdam
13 profectos Philoſophos turpiter viuere?M.Nul
lũ verò id quidẽ argumentum eſt.nam vt agri
non omnes frugiferi ſunt, qui coluntur , fal-
ſúmque illud,ac improbe,

Etſi in ſegetem ſunt deteriorem datæ
Fruges,tamen ipſæ ſuapte naturæ enitent:

ſic animi non omnes culti fructum ferunt.at-
que,vt in eodem ſimili verſer, vt ager quam-
uis fertilis, ſine cultura fructuoſus eſſe nõ po-
teſt:ſic ſine doctrina animus.ita eſt vtraque res
vna ſine altera debilis. cultura autem animi
Philoſophia eſt:quæ extrahit vitia radicitus,
& præparat animos ad ſatus accipiendos , ea-
que mandat his, &, vt ita dicam,ſerit, quæ a-
dulta fructus vberrimos ferant. Agamus igi-
tur, vt cœpimus, dic , ſi vis , de quo diſputa-
14 ri velis. A.Dolorem exiſtimo maximum ma-
lorum omnium. M. Etiámne maius quàm de-
decus? A. Non audeo id dicere quidem , &
me pudet tam cito de ſententia eſſe delectum.
M. magis eſſet pudendum, ſi in ſententia per-
maneres.quid enim minus eſt dignum , quàm
tibi quidquampeius videri dedecore,flagitio,
turpitudine? quæ vt effugias,quis eſt non mo-
dò non recuſandus,ſed vltro appetendus,ſub-
eundus, excipiendus dolor ? A. Ita prorſus e-
xiſtimo,quare ne ſit ſanè ſummum malum do-
lor : malum eſt certè. M. Vidéſne igitur quã-
tum breuiter admonitus , de doloris terrore
deieceris? A. Video planè: ſed plus deſidero.
15 M. Experiar equidem,ſed magna res eſt, ani-
móque mihi opus eſt non repugnante. A.Ha-
bebis id quidem. vt enim heri feci , ſic nunc
rationem , quò ea me cumque ducet, ſequar:
M. Primùm igitur de imbecillitate multorũ,
& de variis diſciplinis Philoſophorũ loquar.
quorum princeps & auctoritate, & antiquita-
te Socraticus Ariſtippus non dubitauit ſum-
mum malum dolorem dicere:dehinc ad hanc
eneruatam , muliebrémque ſententiam ſatis
docilem ſe Epicurus præbuit,hunc poſt Rho-
dius Hieronymus, dolore vacare, ſummũ bo-
num dixit: tantum in dolore duxit mali cete-
ri,præter Zenonem, Ariſtonem , Pyrrhonem,
idem ferè,quod modò tu malum illud quidem
16 ſed alia peiora. ergo id,quod natura ipſa , &
quædã generoſa virtus ſtatim reſpuit , ne do-
lorem ſummum malum diceres, oppoſitóque
dedecore,ſententia depellere, in eo magiſtra
vitę tot ſecula permaneret Philoſophi ?quod
huic officium,quę laus,quod decus erit tanti,
quod adipiſci cum dolore corporis velit, qui
dolorẽ ſummum malum ſibi eſſe perſuaſerit?
quam porrò quis ignominiam, quam turpitu-
dinem non pertulerit , vt effugiat dolorem ſi
id ſummum malum eſſe decreuerit ? quis autẽ
non miſer nõ modò tunc,cùm premetur ſum-
mis doloribus , ſi in his eſt ſummum malum,
ſed etiã cùm ſciet id ſibi poſſe euenire & quis
17 eſt, cui non poſſit? ita, vt omnino nemo poſſit

A eſſe beatus. Metrodorus quidem eum perfe-
ctè putat beatum , cui corpus bene conſtitutũ
ſit,& exploratum ita ſemper fore. quis autem
eſt iſte, cui id exploratum poſſit eſſe? Epicu-
rus verò ea dicit,vt mihi quidem riſus capta-
re videatur. affirmat enim quodam loco, ſi v-
ratur ſapiens, ſi crucietur : expectas fortaſſe
dum dicat,patietur,perferet, non ſuccumbet:
Magna mehercule laus, & eo ipſo, per quem
iuraui,Hercule digna: ſed Epicuro homini a-
ſpero, & duro nõ eſt hoc ſatis : In Phalaridis
tauro ſi erit,dicet. Quàm ſuaue eſt hoc! quàm
hoc non curo ! Suaue etiam ? an parum eſt,ſi
non amarum ? at id quidem illi ipſi , qui do-
lorem malum eſſe negant , non ſolent dicere,
cuiquam ſuaue eſſe cruciari : aſperum , diffi-
cile , odioſum , contra naturam dicunt , nec
tamen malum. hic , qui ſolum hoc malum 18
dicit,& malorum omnium extremum,ſapien-
tem cenſet id ſuaue dicturum. ego , a te non
B poſtulo , vt dolorem eiſdem verbis afficias,
quibus Epicurus voluptatem, homo , vt ſcis,
voluptarius.ille dixerit ſanè idem in Phalari-
dis tauro , quod ſi eſſet in lectulo. ego tan-
tam vim non tribuo ſapientiæ contra dolo-
rem. ſi fortè in perferendo officio ſatis eſt:
vt lætetur etiam , non poſtulo.triſtis enim res
eſt ſine dubio,aſpera, amara.inimica naturæ
ad patiendum, tolerandúmque difficilis. Ad- 19
ſpice Philoctetam : cui concedendum eſt ge-
menti.Ipſum enim Herculem viderat in Oeta
magnitudine dolorum eiulantem.nihil igitur
hunc virum ſagittæ,quas ab Hercule accepe-
rat,tum conſolabantur : cùm è viperino mor-
ſu venæ viſcerum, Veneno imbutæ terros cru-
ciatus cierent. itaque exclamat auxilium ex-
petens,mori cupiens,

Heu quis ſalſis fluctibus mandet
Me ex ſublimi vertice ſaxi?
Iamiam abſumor: conficit animam
C *Vis vulneris,vlceris æſtus.*

Difficile dictu videtur, eum non in malo eſſe, 20
& magno quidem, qui ita clamare cogatur.
Sed videamus Herculem ipſum , qui tum do-
lore frangebatur , cùm immortalitatem ipſa
morte quærebat. quas hic voces apud Sopho-
clem in Trachiniis edit? cui cũ Deianira ſan-
guine centauri tinctam tunicam induiſſet, in-
hæſiſſétque ea viſceribus,ait ille,

O multa dictu grauia,perpeſſu aſpera,
Quæ corpore exanclato atque animo pertuli.
Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
Nec tantum inuexit triſtis Euriſtheus mali,
Quantum vna vecors Oenei partu edita,
Hæc me irretiuit veſte furiali inſcium,
Quæ lateri inhærens morſu lacerat viſcera,
Vrgénſque grauiter pulmonum haurit ſpiritus:
Iam decolorem ſanguinem omnem exſorbuit:
Sic corpus clade horribili abſumptum extabuit,
Ipſe illigatus peſte interimor textili.
Hos non hoſtilis dextra,non terra edita
D *Moles gigantum,non biformato impetu*
Centaurus ictus corpore infixit meo,
Non Graia vis,non barbara vlla immanitas,
Non ſæua terris gens relegata vltimis,
Quas peragrans,vndique omnem hinc feritatem
expuli:
Sed fœminea vi, fœminea interimor manu.
O nate,verè hoc nomen vſurpa patri,
Ne me occidentem matris ſuperet caritas.

Huc

Huc arripe ad me manibus abstractam piis.
Iam cernam mene, an illam potiorem putes.
21 *Perge, aude nate, illacryma patris pestibus.*
Miserere gentes nostras flebunt miserias.
Heu virginalem me ore ploratum edere,
Quem vidit nemo ulli ingemiscentem malo?
Sic fœminata virtus afflicta occidit.
Accede nate, aßiste, miserandum adspice
Euisceratum corpus lacerati patris,
Videte cuncti, tuque cælestium sator,
Iace, obsecro, in me viam coruscam fulminis.
Nunc, nunc dolorum anxiferi torquent vertices.
22 *Nunc serpit ardor, ô antè victrices manus,*
O pectora, ô terga, ô lacertorum tori,
Vestrône pressu quondam Nemæus leo
Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam tætram mactata excetra,
Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
Erimanthiam hæc vastificam abiecit belnam:
Hæc è Tartarea tenebrica abstractum plaga
Tricipitem eduxit Hydræ generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconem auriferam obtutu obseruantem arborem.
Multa alia victrix nostra lustrauit manus,
Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.

Possumúsne nos contemnere dolorem, cùm ipsum Herculem tam intoleranter dolere vi-
23 deamus? Veniat Aeschylus non Poeta tantùm, sed etiam Pythagoreus. sic enim accepimus, quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, vnde ignis lucet mortalibus, clam diuisus? cum Prometheus doctus clepsisse dolo, pœnasque Ioui fato expendisse supremo. Has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit,

Titanum soboles, socia nostri sanguinis,
Generata cælo adspicite religatum asperis
Vinctumque saxis, nauem ut horrisono freto
Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
Saturnius me sic infixit Iupiter,
Iouisque numen Mulcibri asciuit manus.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
24 *Perrupit artus: qua miser solertia*
Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quoque funesto die,
Tristi aduolatu, aduncis lacerans vnguibus
Iouis satelles pastu dilaniat fero.
Tum iecore opimo farta, & satiata affatim
Clangorem fudit vastũ, & sublime aduolans,
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cùm verò adesum inflatu renouatum est iecur,
Tum rursus tætros auida se ad pastus refert,
Sic hunc custodem mæsti cruciatus alo:
Qui me perenni viuum fœdat miseria.
25 *Namque, ut videtis, vinclis constrictus Iouis,*
Arcere nequeo diram volucrem à pectore.
Sic me ipse viduus pestes excipio anxias,
Amore mortis terminum inquirens mali.
Sed longè à leto numine aspellor Iouis.
Atque vetusta sæclis glomerata horridis,
Luctifica clades nostro infixa est corpori:
Ex quo liquatæ solis ardore excidunt
Guttæ, quæ saxa assiduè instillant Caucasi.

Vix igitur posse videmur ita affectum non mi-
26 serum dicere: & si hunc miserum, certè dolorem, malum. A. Tu quidem adhuc meam causam agis, sed hoc mox videro. interea vnde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam hercule. etenim rectè requiris. vidésne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe, credo, cùm Athenis esses, in scholis Philosophorum. A. Vero, ac libenter quidem. M. Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verumtamen versus ab his admisceri orationi. Ac multos quidé à Dionysio Stoico. A. Probe dicis. M. Sed is quasi dictata, nullo delectu, nulla elegãtia. Philo & proprium numerum, & electa poemata, & loco adiungebat. Itaque postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiosè equidem vtor nostris Poetis. sed, sicubi illi defecerunt, verti ipse multa de Græcis, neque ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio.
Sed vidésne, Poetæ quid mali afferant? lamen- 27
tanteis inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, vt non legantur modò, sed etiam ediscantur. sic ad malã domesticam disciplinã, vitámque vmbratilem, & delicatã cùm accesserunt etiam Poetæ, neruos omneis virtutis elidunt. rectè igitur à Platone ducuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cùm mores optimos, & optimum reip. statum exquireret. At verò nos, docti scilicet à Græcia, hæc & à pueritia legimus, & didicimus: hanc eruditionem liberalem, &
doctrinam putamus. Sed quid Poetis irasci- 28
mur? virtutis magistri Philosophi inuenti sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescens, cùm id tibi paulò antè dixisses videri rogatus à me, etiamne maius, quàm dedecus, verbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum, mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus. in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurũ sequitur dolor cùm hoc ipsum dicit summũ malum esse dolorem, quo dedecus maius à Philosopho nullum exspecto? quare satis mihi dedisti, cùm respondisti, maius tibi videri malum, dedecus, quàm dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quàm sit obsistendum dolori. nec tam quærendum est dolor, malúmne sit, quàm firmandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculis
Stoici, cur non sit malum: quasi de verbo, non 29
de re laboretur. Quid me decipis Zeno? nam cùm id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidé sit. Nihil est, inquit, malum, nisi quod turpe, & vitiosum est. Ad ineptias redis. illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere: hoc doce, doleam, nécne doleam, nihil interesse. Nunquam quidquam, inquit, ad beatè quidem viuẽdum, quod est in vna virtute positũ: sed tamen est reiiciendum. Cur? Asperũ est contra naturam difficile per-
pessu, triste, durum. Hæc est copia verborum, 30
quod omnes vno verbo malũ appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, nõ tollis dolorem, cùm dicis asperum, contra naturã, vix quod ferri, tolerarique possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantẽ, dum nihil bonum, nisi quod honestum nihil malũ, nisi quod turpe. Optare hoc quidẽ est, non docere. illud & melius, & verius

omnia, quæ natura aspernatur, in malis esse. A
quæ ascisceit, in bonis hoc posito, & verborum
concertatione sublata, tantum tamen excellet
illud quod rectè amplexantur isti, quod ho-
nestum, quod rectum, quod decorum appella-
mus, quod idem interdum virtutis nomen am-
plectimur, vt omnia præterea, quæ bona cor-
poris, & fortunæ putantur, perexigua & mi-
nuta videantur: nec malum quidẽ vllum, nec
si vnum in locum collata omnia sint, cum tur-
pitudinis malo comparanda. Quare, si vt ini-
31 tio concessisti, turpitudo peius est, quàm do-
lor: nihil est planè dolor. nam dum tibi turpe,
nec dignum viro videbitur, gemere, eiulare,
lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum di-
gnitas, tum decus aderit: tuque in ea intue-
beris, te continebis: cedet profectò virtuti
dolor, & animi inductione languescet. aut e-
nim nulla virtus est, aut contemnendus est
omnis dolor, prudentiamne vis esse, sine qua
ne intelligi quidem vlla virtus potest? quid
ergo? ea patieturne te quidquam facere ni- B
hil proficientem, & laborantem? an tempe-
rantia sinet te immoderatè facere quidquam?
an coli iustitia poterit ab homine propter
vim doloris enuntiante commissa, prodente
conscios, multa officia relinquente? Quid for-
32 titudini, comitibúsque eius, magnitudini ani-
mi, grauitati, patientiæ, rerum humanarum
despicientiæ quo modo respondebis? afflictúsne,
& iacens, & lamentabili voce deplorans,
audies, O virum fortem? Te vero ita affe-
ctum ne virum quidem dixerit quisquam. a-
mittenda igitur fortitudo est, aut sepelien-
dus dolor. Ecquid scis igitur, si quid de Co-
rinthiis tuis amiseris, posse habere te reli-
quam supellectilem saluam: virtutem autem
si vnam amiseris: & si amitti non potest vir-
tus: sed si vnam confessus fueris te non habe-
re, nulla te esse habiturum? num igitur fortem
33 virum, num magno animo num patientem, C
num grauem, num humana contemnentẽ po-
tes dicere aut Philoctetum illum, (quam te
enim malo dicere: sed ille certè non fortis) qui
iacet in lectulo humido,

Qui eiulatu, questu, gemitu, fremitibus,
Resonando, multum flebileis voces refert.

non ego dolorem, dolorem esse nego. cur e-
nim fortitudo desideraretur? sed cum oppri-
mi dico patientia, si modò est aliqua patien-
tia: si nulla est, quid exornamus Philoso-
phiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus?
Pungit dolor. Vel fodiat sanè. si nudus es, da
iugulum. sin tectus Vulcanis armis, id est for-
titudine, resiste. hæc enim te, nisi ita facies,
34 custos dignitatis, relinquet & deseret. Cre-
tum quidem leges, quas siue Iupiter, siue Mi-
nos sanxit, de Iouis quidem sententia, vt Poe-
tæ ferunt: itémque Lycurgi, laboribus eru-
diunt iuuentutem, venando, currendo, esu-
riendo, sitiendo, algendo, æstuando. Spartæ D
verò pueri ad aram sic verberibus accipiun-
tur, vt multus è visceribus sanguis exeat, nõ-
nunquam etiam, vt, cùm ibi essent, audiebam,
ad necem quorum non modò nemo exclama-
uit vnquam, sed ne ingemuit quidem. Quid
35 ergo? hoc pueri possunt, viri non poterunt?
& quod mos valet, ratio non valebit? Inter-
est aliquid inter laborem, & dolorem. sunt fi-
nitima omnino, sed tamen differunt aliquid.

A labor, est functio quædam vel animi, vel cor-
poris grauioris operis, & muneris: dolor au-
tem, motus asper in corpore, à sensibus alie-
nus. Hæc duo Græci illi, quorum copiosior
est lingua, quam nostra, vno nomine appel-
lant. itaque industrios homines illi studio-
sos, vel potius amanteis doloris appellant: nos
commodius laboriosos. aliud est enim labo-
rare, aliud dolere. ò verborum inops inter-
dum, quibus abundare te semper putas, Græ-
cia. aliud, inquam, est dolere, aliud laborare.
cùm varices secabantur C. Mario: dolebat.
cùm æstu magno ducebat agmen: laborabat. est
inter hæc quædam tamen similitudo. consue-
tudo enim laborum, perpessionem dolorum
efficiet faciliorem. itaque illi, qui Græciæ 36
formam rerum publicarum dederunt, cor-
pora iuuenum firmari labore voluerunt, quod
Sparriatæ etiam in fœminas transtulerunt: quæ
ceteris in vrbibus mollissimo cultu, parietum
vmbris occuluntur. illi autem voluerunt ni-
B hil horum simile esse apud Lacænas virgines:
quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis,
labor, militia in studio est, quam fertilitas
barbara. ergo his laboriosis exercitationibus
& dolor intercurrit. nonnunquam impellun-
tur, feriuntur, abiiciuntur, cadunt: & ipse la-
bor quasi callum quoddam obducit doloris.
Militiam verò nostram dico, non Spartiata-
rum, quorum procedit ad modum, ad tibiam,
nec adhibetur vlla sine anapæstis pedibus hor- 37
tatio. Nostri exercitus primùm vnde nomen
habeant, vides: deinde qui labor, quantus
agminis ferre plus dimidiati mensis cibaria:
ferre si quid ad vsum velint, ferre vallum. nam
scutum, gladium, galeam, in onere nostri mi-
lites non plus numerant, quam humeros, la-
certos, manus. arma enim, membra militis es-
se dicunt, quæ quidem ita geruntur aptè, vt si
vsus foret, abiectis oneribus, expeditis armis,
C vt membris pugnare possint. Quid exercita-
tio legionum? quid ille cursus, clamor, quanti
laboris est? ex hoc ille animus in prœliis pa-
ratus ad vulnera adhuc pari animo inexerci- 38
tatum militem: mulier videbitur, cur? tantum
interest inter nouum, & veterem exercitum,
quantum experti sumus. ætas tironum ple-
rumque melior: sed ferre laborem, con-
temnere vulnus, consuetudo docet. quin e-
tiam videmus ex acie efferri sæpe saucios,
& quidem rudem illum, & inexercitatum,
quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere.
at verò ille exercitatus & vetus, ob eamque
rem fortior, medicum modò requirens à quo
obligetur.

O Patrocles, (inquit) ad vos adueniens auxi-
lium, & vestras manus peto,
Priusquam oppeto malam pestem, mandatam
hostili manu:
Neque sanguis vllo potis est pacto profluens
D *consistere,*
Si qua sapientia magis vestra deuitari mors
potest.
Namque Aesculapii liberorum saucii opplent
porticus:
Non potest accedi.

Certe Eurypylus hic quidem est. hominem 39
exercitatum vbi tantũ luctus cõtinuatus? vide
quàm non flebiliter respondeat rationem etiã
afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

--qui alteri exitium parat,
Eum scire oportet sibi paratam pestem, vt participet parem.
Abducet Patrocles, credo, vt collocet in cu-
bili, vt vulnus obliget, si quidem homo esset.
sed nihil vidi minus, quærit enim, quid a-
ctum sit.
Eloquere res Argiuûm prælio vt se sustinet.
Non potest effari tantum dictis, quantum fa-
ctis suppetit laboris. Quiesce igitur, & vul-
nus alliga. Etiam si Euripylus posset, nó pos-
set Aesopus.
--ubi fortuna Hectoris
Nostram acrem aciem inclinatam:
& cetera explicat in dolore. sic est enim inté-
perans militaris in forti viro gloria. ergo hęc
veteranus miles facere poterit: doctus vir, sa-
piénsque non poterit? Ille verò melius, ac nó
40 paulò quidem: sed de consuetudine adhuc e-
xercitationis loquor: nondum de ratione &
sapientia. Aniculæ sæpe inediam biduum, aut B
triduum ferunt. subduc cibú vnum diem ath-
letæ: Iouem Olympium, eum ipsum, cui se e-
xercebit, implorabit: ferre non posse clama-
bit. Consuetudinis magna vis est. pernoctant
venatores in niue: in montibus vri se patiun-
tur. inde pugiles cestibus contusi, ne ingemi-
41 scunt quidem. sed quid hos, quibus Olympio-
rum victoria, consulatus ille antiquus vide-
tur? gladiatores, aut perditi homines, aut bar-
bari, quas plagas perferunt? quo modo illi,
qui bene instituti sunt accipere plagam ma-
lunt, quàm turpiter vitare? quàm sæpe appa-
ret nihil eos malle, quam vel domino satisfa-
cere, vel populo? mittunt etiã vulneribus con-
fecti ad dominos, qui quærãt, quid velint. si sa-
tisfactum iis sit, se velle decumbere. quis me-
diocris gladiator ingemuit? quis vultum mu-
tauit vnquam? quis non modò stetit, verùm e-
tiam decubuit turpiter? quis cùm decubuisset,
ferrum recipere iussus, collum contraxit? tan- C
tum exercitatio, meditatio, consuetudo valet.
ergo hoc poterit
Samnis, spurcus homo, vita illa dignus locóque:
vir natus ad gloriam, vllam partem animi tã
mollem habebit, quam non meditatione, &
ratione corroboret? crudele gladiatorum
spectaculum, & inhumanum nonnullis videri
solet & haud scio an ita sit, vt nunc fit. cùm
verò sontes ferro depugnabant, auribus for-
tasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse
fortior contra dolorem, & mortem discipli-
42 na. De exercitatione, & consuetudine, &
commentatione dixi. agesis, nunc de ratione
videamus: nisi quid vis ad hæc. A. Egóne vt
te interpellem? ne hoc quidem vellem, ita me
ad credendum tua ducit oratio. M. Sitne igi-
tur malum dolere, necne, Stoici viderint, qui
contortulis quibusdam, ac minutis conclu-
siunculis, nec ad sensus permanentibus, effici
volunt, non esse malum, dolorem. ego illud, D
quidquid sit, tantum esse, quantum videatur,
non puto: falsaque eius visione, & specie mo-
ueri homines dico vehementiùs, dolorémque
eius omnem esse tolerabilem. vnde igitur or-
diar? an eadem breuiter attingam, quæ modò
dixi, quo facilius oratio progredi possit lon-
43 giùs? Inter omneis igitur hoc constat, nec do-
ctos homines solùm, sed etiam indoctos, viro-
rum esse fortium, & magnanimorum, & pa-
A tientium, & humana vincentium, toleranter
dolorem pati. nec verò quisquam fuit, qui eũ,
qui ita pateretur, non laudandũ putaret quod
ergo & postulatur à fortibus, & laudatur, cùm
fit, id aut extimescere veniens, aut non fer-
re præsens, nonne turpe est? Atqui vide, ne,
cùm omnes, rectæ animi affectiones, virtutes
appellentur non sit hoc proprium nomen o-
mnium: sed ab ea vna, quæ ceteris excellat,
omnes nominatæ sint. appellata est enim à vi-
ro, virtus: viri autem propria maximè est
fortitudo, cuius munera duo maxima sunt,
mortis, dolorísque cõtemtio. vtendum est igi-
tur his, si virtutis compotes, vel potius si vi-
ri volumus esse, quoniam a viris virtus no-
men est mutuata. Quæres fortasse, quo mo- 44
do, & rectè. talem enim medicinam Philoso-
phia profitetur. venit Epicurus, homo mini-
mè malus vel potius vir optimus, tantum mo-
net, quantum intelligit: Neglige, inquit, do-
B lorem. Quis hoc dicit idem, qui dolorem
summum malum. vix satis constanter audia-
mus. Si summus dolor est, inquit, breuem es-
se necesse est. Itera dum eadem ista mihi. non
enim intelligo, quid summum dicas esse, quid
breue. Summum, quo nihil sit superius: bre-
ue, quo nihil breuius. Contemno magnitudi-
nem doloris, à qua me breuitas temporis vin-
dicabit antè penè, quàm venerit. sed si est
tantus dolor, quantus Philoctetæ, bene planè
magnus mihi quidem videtur, sed tamen non
summus: nihil enim dolet, nisi pes. possunt
oculi: potest caput, latera, pulmones, pos-
sunt omnia. Longè igitur abest à summo do-
lore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet
lætitiæ plus, quam molestiæ. Nunc ego non 45
possum, tantum hominem nihil sapere dice-
re, sed nos ab eo derideri puto. ego summum
dolorem (summum autem dico, etiam si de-
cem atomis est maior alius) non continuò di-
C co esse breuem, multósque possum bonos vi-
ros nominare, qui complureis annos dolori-
bus podagræ crucientur maximis, sed homo
cautus nunquam terminat nec magnitudinis,
nec diuturnitatis modum, vt sciã, quid sum-
mum dicat in dolore, quid breue in tempo-
re. Omittamus igitur hunc, nihil prorsus
dicentẽ, cogamúsque confiteri, non esse ab
eo doloris remedia quærenda, qui dolorem,
malorum omnium maximum dixerit. quam-
uis idem forticulum se in torminibus, & in
stranguria sua præbeat. aliunde igitur est quę-
renda medecina, & maximè quidem, si quid
maximè consentaneum sit, quærimus ab iis,
quibus, quod honestum sit, summum bonum,
quod turpe, summum videtur malum. his tu 46
præsentibus gemere, & te iactare non aude-
bis profectò. loquetur enim eorum voce vir-
tus ipsa tecum, Tune, cùm pueros Lacedæ-
mone, adolescenteis Olympiæ, barbaros in
D arena videris excipienteis grauissimas plagas,
& ferenteis silentio, si te forte dolor aliquis
peruellerit, exclamabis. vt mulier? non cõstan-
ter & sedatè feres? Fieri non potest: natura nõ
patitur. Audio: pueri ferunt, gloria ducti: ferũt
pudore alij, multi metu: & tamen veremur, vt
hoc, quod à tam multis, & quod tot locis per-
feratur, natura non patiatur? Illa verò non
modò patitur verùm etiã postulat. nihil enim
habet præstantius, nihil quod magis expetat,

quàm honestatem, quàm laudem, quam di-
gnitatem, quàm decus. Hisce ego pluribus no-
minibus vnam rem declarari volo, sed vtar,
vt quammaximè significem pluribus. volo au-
tem dicere, illud homini longè optimum esse,
quod ipsum sit optādum per se, à virtute pro-
fectum, vel in ipsa virtute situ, sua sponte lau-
dabile: quod quidem citiùs dixerim solùm,
quàm summum bonum. Atque, vt hæc de ho-
nesto, sic de turpi contraria. nihil tam tetrum,
nihil tā aspernādum, nihil homine indignius,
quod si tibi persuasum est: principiò enim di-
47 xisti plus in dedecore mali tibi videri, quam
in dolore, reliquum est vt tute tibi imperes.
quanquā hoc nescio quo modo dicatur, quasi
duo simus, vt alter imperet, alter pareat: non
inscitè tamen dicitur. est enim animus in par-
teis distributus duas: quarum altera rationis
est particeps. altera expers. cum igitur præci-
pitur, vt vobismet ipsis imperemus, hoc præ-
cipitur, vt ratio coerceat temeritatem. est in
animis omnium ferè natura molle quiddam,
demissum, humile, eneruatum quodammodo,
& languidum. si nihil esset aliud: nihil esset ho-
mine deformius. sed prętò est domina omniū,
& regina ratio, quæ cōnexa per se, & progres-
sa longius, fit perfecta virtus. hæc vt imperet
illi parti animi, quæ obedire debet, id viden-
dum est viro quonam modo? inquies velut
48 dominus seruo, velut imperator militi, velut
parens filio, si turpissimè se illa pars animi ge-
ret, quam dixi esse mollē, si se lamentis mu-
liebriter, lacrymisque debet, vinciatur, & cō-
stringatur amicorum, propinquorúmque cu-
stodiis: sæpe enim videmus, fractos pudore,
qui ratione nulla vincerētur. ergo hos quidē,
propè vt famulos, vinclis, ac custodia arceam°.
qui autem erunt firmiores nec tamen robustis-
simi, hoc admonitu simili oportebit, vt bonos
milites reuocatos dignitatem tueri. non nimis
in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius
lamentatur, vel modicè potiùs:

Pedetentim (inquit) ite, & sedato nisu, ne suc-
cussu arripiat maior dolor.

49 Pacuuius hæc meliùs, quàm Sophocles: apud
illum enim perquàm flebiliter Vlysses lamen-
tatur, in vulnere tamen huic leuiter gementi,
illi ipsi, qui ferunt saucium personę grauitatē
intuentes, non dubitarunt dicere:

Tu quoque Vlysses, quanquam grauiter cerni-
mus ictum,
Nimis pæne animo es molli, qui consuetus in
armis æuum agere.

Intelligit poeta prudens ferendi doloris con-
suetudinem esse contemnandam magistram.
50 Atque ille non immoderatè magno in do-
lore,

Retinete, tenete, opprimite,
Vlcus nudate heu miserum me, excrucior.

Incipit labi: deinde illicò desinit,

Operite, abscedite, iamiam dimittite.
Nam attrectatu, & quassu amplificatis do-
lorem.

Vidésne, vt obmutuerit non sedatus corporis,
sed castigatus animi dolor? itáque in extremis
Niptris alios quoque obiurgat, idque moriēs

Conqueri fortunam aduersam, non lamentari
decet.
Id viri est officium fletus muliebri ingenio ad-
ditus.

A Huius animi pars illa mollior rationi sic pa-
ruit vt seuero imperatori miles prudens. In 51
quo viro erit perfecta sapientia (quem adhuc
nos quidem videmus neminem: sed Philoso-
phorum sententiis, qualis futurus sit, si mo-
dò aliquando fuerit, exponitur) is igitur, siue
ea ratio, quæ erit in eo perfecta atque absolu-
ta, sic illi parti imperabit inferiori, vt iustus
parens probis filiis: nutu, quod volet, cōficiet,
nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, su-
scitabitur, instruet, amabit. vt tanquā hosti, sic
obsistat dolori, quæ sunt ista arma? contentio,
confirmatio, sermóque intimus, cum ipse se-
cum cauet turpe quidquam, languidum, non 52
virile, obseruentur species honestæ animo:
Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est
omnia potius, quàm conscios delendæ tyran-
nidis indicaret. de Anaxarcho Democritio co-
gitetur. qui cùm in manus Cypri Nicocreon-
tis regis incidisset, nullum genus supplicii de-
B precatus est, neque recusauit. Calanus Indus,
indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi na-
tus, sua voluntate viuus combustus est. nos, si
pes condoluit, si dens. sed fac totum dolere
corpus, ferre non possumus. opinio est enim
quadam effœminata, ac leuis, nec in dolore
magis, quàm eadem in voluptate: qua cùm
liquescimus, fluimúsq; mollicia, apis aculeum
sine clamore ferre non possumus. At verò 53
C. Marius, rusticanus vir, sed planè vir, cùm
secaretur, vt supra dixi, principio vetuit se
alligari, nec quisquam ante Marium solutus
dicitur esse sectus. cur ergo postea alii? valuit
auctoritas. vidésne igitur opinionis esse, non
naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum
doloris, idem Marius ostendit. crus enim alte-
rum non præbuit. ita & tulit dolorem vt vir,
& vt homo maiorem ferre sine causa necessa-
ria noluit. totum igitur in eo est, vt tibi impe-
res. ostendi autem, quod esset imperandi ge-
C nus, atque hæc cogitatio, quid patientia, quid
fortitudine, quid magnitudine animi dignum
sit, non solùm animam comprimit, sed ipsum
etiam dolorem nescio quo pacto mitiorē fa- 54
cit. vt enim fit in prœlio, vt ignauus miles, ac
timidus, simul ac viderit hostem, abiecto scu-
to fugiat, quantum possit, ob eámque causam
pereat nonnunquam etiam integro corpore,
cùm ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic, qui
doloris speciem ferre non possunt, abiiciunt
se, atque ita afflicti, & exanimati iacent: qui
autem restiterunt, discedunt sępissimè superio-
res: sunt enim quædam animi similitudines
cum corpore: vt onera contentis corporibus
facilius feruntur, remissis opprimunt: simili-
mè animus intentione sua depellit pressum o-
mnem ponderum: remissione autem sic vrge-
tur, vt se nequeat extollere. Et, si verum quę- 55
rimus. in omnibus officiis persequendis ani-
mi est adhibenda contentio, ea est sola officii
D tanquam custodia. sed hoc quidem in dolore
maximè est prouidendum, ne quid abiectè, ne
quid timidè, ne quid ignauè, ne quid seruili-
ter, muliebriterve faciamus: in primísque re-
futetur, ac reiiciatur Philoctetæus ille cla-
mor: ingemiscere nonnunquam viro conces-
sum est idque raro: eiulatus ne mulieri qui-
dem. & hic nimirum est fletus, quem duode-
cim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt.
nec verò vnquam ne ingemiscit quidem vir 56
fortis

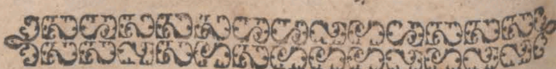
fortis, ac sapiens, nisi fortè vt se intendat ad A
firmitatem, vt in stadio cursores exclamant
quam maximè possunt. faciũt idem, cùm exer-
centur athletæ. pugiles verò, etiam cùm fe-
riunt aduersarium, in iactandis cestibus inge-
miscunt: non quod doleant animóve succum-
bant, sed quia in profundẽda voce omne cor-
pus intenditur, venitque plaga vehementior.
quid? qui volunt exclamare maius, num satis
habent latera, fauces, linguam intendere, ẽ
quibus elici vocem, & fundi videmus? toto
corpore atque omnibus vngulis, vt dicitur,
57 contentioni vocis asseruiunt, genu mehercu-
le M. Antonium vidi, cùm contentè ipse pro
se lege Varia diceret terram tangere. vt enim
balistæ lapidum, & reliqua tormenta telorum,
eo grauiores emissiones habent, quo sunt cõ-
tenta, atque adducta vehementiùs: sic vox, sic
cursus, sic plaga, hoc grauior, quo est missa
contentiùs cuius contentionis cùm tanta vis
sit, si gemitus in dolore ad confirmandum ani- B
mum valebit, vtemur. sin erit ille gemitus la-
mentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis,
ei qui se dederit, vix eum virum dixerim, qui
quidem gemitus si leuationis aliquid afferret,
tamen videremus quid esset fortis & animosi
viri, cùm verò nihil imminuat doloris, cur
58 frustra turpes esse volumus? quid est enim
fletu muliebri viro turpius? atque hoc præce-
ptum, quod de dolore datur, patet latiùs. o-
mnibus enim rebus, non solùm dolori, simili
contentione animi resistendum est. ira exar-
descit: libido concitatur. in eandem arcẽ con-
fugiendum est, eadem sunt arma sumenda. sed
quoniã de dolore loquimur, illa omittamus.
ad ferendum igitur dolorem placidè & seda-
tè, plurimum proficit toto pectore, vt dicitur,
cogitare, quàm id honestum sit. sumus enim
natura, vt antè dixi (dicendum est enim sæ-
pius) studiosissimi, appetentissimique honesta-
tis: cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus, C
nihil est, quod, vt eo potiamur, non parati si-
mus & ferre, & perpeti ex hoc cursu, atque
impetu animorum ad veram laudem, atque
honestatem, illa pericula adeuntur in prœliis,
non sentiunt viri fortes in acie vulnera, vel
59 sentiunt, sed mori malunt, quam tantillũ mo-
do de dignitatis gradu dimoueri. fulgenteis
gladios hostium videbant Decij cùm in aciem
eorum irruebant. his leuabat omnẽ vulnerum
metum nobilitas mortis, & gloria. num tum
ingemuisse Epaminondam putas, cùm vnà cũ
sanguine vitã effluere sentiret? imperantem
enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quã
acceperat seruientẽ. hæc sunt solatia, hæc fo-
menta summorum dolorum. Dices, quid in
pace? quid domi? quid in lectulo? ad Philoso-
phos me reuocas, qui in aciem non sæpe pro-
60 deunt, e quibus homo sanè leuis Heracleotes
Dionysius, cùm à Zenone fortis esse didicis-
set, a dolore deductus est. nam cùm ex renibus D
laboraret, ipso in eiulatu clamitabat falsa es-
se illa quæ antea de dolore ipse sensisset. quã
cùm Cleanthes cõdiscipulus rogaret, quænam
ratio eum de sententia deduxisset, respondit,
Quia, cùm tantum operæ Philosophiæ dedis-
sem, dolorem tamen ferre non possem, satis
esset argumenti, malum esse dolorem. pluri-
mos autẽ annos in Philosophia consumsi, nec
ferre possum: malum est igitur dolor. Tum

A Cleãthem, cùm pede terram percussisset, ver-
sum ex Epigonis ferunt dixisse,

Audisne hæc Amphiarae, sub terram abdite?

Zenonem significabat: à quo illum degenera-
re dolebat. At non noster Possidonius, quem
& sæpe ipse vidi, & id dicã, quod solebat nar-
rare Pompeius, se, cùm Rhodum venisset de-
cedens ex Syria, audire voluisse Possidonium,
sed cùm audiuisset eum grauiter esse ægrum,
quòd vehementer eius artus laborarent, vo-
luisse tamen nobilissimum Philosophum vi-
sere quem vt vidisset, salutauisset, honorifi-
cisque verbis prosecutus esset, molestéque se
dixisset ferre, quòd eum non posset audire. at
ille, Tu verò, inquit, potes, nec committam vt
dolor corporis efficiat, vt frustra tantus vir ad
me venerit. Itaque narrabas, eum grauiter, &
copiosè de hoc ipso, nihil esse bonũ, nisi quod
honestum esset, cubantem disputasse, cùmque
quasi faces ei doloris admouerentur, sæpe di-
B xisse, Nihil agis dolor: quamuis sis molestus,
numquam te esse confitebor malum. Omni- 62
nóque omnes clari & nobilitati labores cõn-
temnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmúsne,
apud quos eorum ludorum, qui Gymnici
nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis,
qui in id certamen descendant, deuitari, do-
lorem? apud quos autem venandi, & equitan-
di laus viget, qui hanc petessunt, nullum fu-
giunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus,
quid de cupiditate honorum loquar? quæ flã-
ma est, per quam non cucurrerint ij, qui hæc
olim punctis singulis colligebant? itaque sem-
per Africanus Socraticum Xenophontem in
manibus habebat, cuius in primis laudabat
illud quod diceret, eosdem labores non esse
æquè graueis imperatori, & militi, quod ipse
honos laborem leniorem faceret imperato-
rum, sed hoc tamen hoc euenit, vt in vulgus 63
insipientium opinio valeat honestatis, cum
C ipsam videre non possit. itaque fama, & mul-
titudinis iudicio mouentur, vt id honestum
putent quod à plerisque laudetur. Te autem
si in oculis sis multitudinis, tamẽ eius iudicio
stare nolim, nec, quod illa putet, idem te pu-
tare pulcherrimum tuo tibi iudicio est vten-
dum. tibi si recta probanti placebis, tunc non
modò tu te viceris, quod paulò antè præcipie-
bã, sed omneis, & omnia. Hoc igitur tibi pro- 64
pone; amplitudinem animi & quasi quandam
exaggerationem quàm altissimam animi? quæ
maxime eminet contemnendis, & despicien-
dis doloribus: vnam esse omnium rem pul-
cherrimam, eóque pulchriorem, si vacet po-
pulo, neque plausum captans, se tantùm ipsa
delectet quinetiam mihi quidem laudabilio-
ra videntur omnia, quæ sine venditatione, &
sine populo teste fiunt: non quo fugiendus sit
(omnia enim benefacta in luce se collocari
volunt (sed tamen nullum theatrum virtuti
D conscientia maius est. Atque in primis me 65
ditemur illud, vt hæc patientia dolorum
quam sæpe iam animi intentione dixi esse fir-
mandam in omni genere se æquabilem præ-
beat. sæpe enim multi, qui aut propter victo-
riæ cupiditatem aut propter gloriæ, aut etiam
vt ius suum, & libertatem tenerent, vulnera
exceperunt fortiter, & tulerunt, iidem omissa
contentione dolorem morbi ferri nõ possunt.
neque enim illum quem facilè tulerãt, ratio-

ne, aut sapientia tulerant, sed studio potius, & gloria. itaque barbari quidam, & immanes, ferro decertare acerrimè possunt: ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non satis animosi, sed prudentes, vt est captus hominũ, satis hostem adspicere non possunt, & iidem morbos toleranter, atque humanè ferunt. At Cimbri, & Celtiberi in prœliis exsultãt, lamentantur in morbo: nihil enim potest esse æquabile, quod non à certa ratione
66 proficiscatur, sed cùm videas, eos qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo, dolore non frangi, debes existimare aut non esse malum, dolorem, aut etiamsi quidquid asperũ alienũmque à natura sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, vt à virtute ita obruatur, vt nusquam appareat. quæ meditare, quæso, dies, & nocteis. latiùs enim manabit hæc ratio, & aliquantò maiorem locũ, quàm de vno dolore, occupabit. nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæque honestatis caussa faciemus, non modò stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præsertim cùm paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. vt enim sicut naui- 41
ganti, quem prædones insequantur, deus quis dixerit, Eiice te de naui: præsto est qui excipiat: vel delphinus, vt Arionem Metymnæum: vel equi Pelopis illi Neptuni, qui per vndas currus suspensos rapuisse dicuntur. excipient te, &, quò velis perferent, omnem omittat timorem sic vrgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint, vt ferendi sint, quò sit confugiendum, vides. Hæc ferè hoc tempore putaui esse dicenda. sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minimè verò: méque biduo duarum rerum, quas maximè timebam, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram: sic enim diximus. sed tibi hoc video non posse deberi. A. Ita prorsus. & illud quidem ante meridiem; hoc eodem tempore. M. Sic faciemus, tuisque optimis studiis obsequemur.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM AD M. BRVTVM, Liber III.

DE AEGRITVDINE LENIENDA.

1
QVIDNAM esse, Brute, caussæ putem, cur cùm cõstemus ex animo, & corpore, corporis curandi, tuendique caussa quæsita sit ars eius, atque vtilitas, deorum immortalium inuentioni consecrata: animi autẽ medicina, nec tam desiderata sit, antequam inuenta, nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & inuisa? an quòd corporis grauitatẽ, & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, vt animus de se ipse tum iudicet, cùm idipsum
2 quod iudicat, ægrotet. quòd si taleis nos natura genuisset, vt eam ipsam intueri, & perspicere, eadémque optima duce cursum vitæ conficere possemus. haud erat sanè, quòd quisquã rationem ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibúsque deprauatis sic restinguimus, vt nusquam naturæ lumen appareat. sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum: quę si adolescere liceret ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret: nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuò prauitate, & in summa opinionum peruersitate versamur: vt penè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. cùm verò parentibus redditi, id est, magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. accedunt etiam poëtæ, qui cum magnam speciem doctrinæ sapientiæque præ se tulerint, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitus in mentibus. cum verò accedit eodem, quasi maximus quidam magister populus, atque omnis vndique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum prauitate, a naturáque ipsa desciscimus: vt nobis optimam naturam inuidisse videatur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstãtius honoribus imperiis populari gloria iudicauerunt. ad quam fertur optimus quisque. verámque illam honestatem expetens, quam vna natura maximè inquirit, in summa inanitate versatur, consectatúrque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. est enim gloria solida quædam res, & expressa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute. ea virtuti resonat tanquam imago gloriæ. quæ quia rectè factorum plerumque comes est, non est à bonis vi-

ris

4 tis repudianda. Illa autem, quæ se eius imi-
tatricem esse vult, temeraria, atque inconsi-
derata, & plerumque peccatorum vitiorumque
laudatrix, fama popularis, simulatione
honestatis formam eius, pulchritudinemque
corrumpit. qua cæcitate homines, cùm quæ-
dam præclara etiam cuperent, eaque nescirent
nec vbi, nec qualia essent, funditus alij euer-
terunt suas ciuitates, alij ipsi occiderunt. at-
que hi quidem optima petentes non tam vo-
luntate, quam cursus errore falluntur. Quid,
qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libi-
dine feruntur: quorúmque ita perturbantur
animi, vt non multum absint ab insania, quod
insipientibus contingit omnibus, his nullane
est adhibenda curatio? vtrùm quòd minus no-
ceant animi ægrotationes, quàm corporis? an
5 quod corpora curari possint, animorum nulla
medicina sit? At & morbi perniciosiores,
pluresque sunt animi, quàm corporis. his e-
nim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum perti-
nét, eúmque sollicitant: animúsque æger, vt
ait Ennius, semper errat, neque pati, neque
perpeti potest: cupere numquam desinit. qui-
bus duobus morbis (vt omittam alios) ægritu-
dine, & cupiditate, qui tandem possunt in cor-
pore esse grauiores? qui verò probari potest,
vt sibi mederi animus nō possit, cùm ipse me-
dicinam corporis animus inuenerit, cúmque
ad corporum sanationem multùm ipsa corpo-
ra, & natura valeat, nec omnes, qui se curari
passi sunt, continuo etiam conualescant? animi
autem, qui se sanari voluerint, præceptísque
6 sapientium paruerint, sine vlla dubitatione sa-
nentur? Est profectò animi medicina, Philo-
sophia: cuius auxilium non, vt in corporis
morbis, petendū est foris: omnibúsque opibus,
viribúsque, vt nosmetipsi nobis mederi possi-
mus, elaborandum est, quamquā de vniuersa
Philosophia quantopere & expetenda, & co-
lēda esset, satis, vt arbitror, dictum est in Hor-
tensio. de maximis autem rebus nihil ferè in- C
termisimus postea nec disputare, nec scribere.
his autem libris exposita sunt ea, quæ a nobis
cū familiaribus nostris in Tusculano erant di-
sputata. Sed quoniam duobus superioribus
de morte, & de dolore dictum est, tertius dies
disputationis hoc tertium volumen efficiet.
7 Vt enim in Academiam nostram descendi-
mus, inclinato iam postmeridianum tempus
die, poposci eorum aliquem, qui aderāt, cau-
sam disserendi. Tum res acta sic est. A. Videtur
mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num
reliquæ quoque perturbationes animi, formi-
dines, libidines, iracundiæ? hęc enim ferè sunt
eiusmodi, quæ Græci πάθη appellant. ego po-
teram morbos, & id verbum esset è verbo: sed
in consuetudinem nostram non caderet. nam
misereri, inuidere, gestire, lætari, hæc omnia
morbos Græci appellant motus animi ratio-
ni non obtemperanteis: nos autem hos eosdem
motus concitati animi, rectè, vt opinor, per- D
turbationes dixerimus: morbos autē nōn satis
8 vsitatè: nisi quid aliud tibi videtur. A. Mihi
vero isto modo. M. hæccine igitur cadere in
sapientē putas. A. Prorsus existimo. M. Næ ista
gloriosa sapientia non magno æstimanda est,
siquidē nō multum differt ab insania. A. Quid?
tibi omnisne animi commotio videtur insa-
nia? M. Non mihi quidem soli: sed, id quod

A admirari sæpe soleo, maioribus quoque no-
stris hoc ita visum intelligo multis sæculis
ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ est de
vita, & moribus, Philosophia manauit. A. Quó-
nam tandem modo? M. Quia nomen insaniæ
significat mentis ægrotationē, & morbum, id
est insanitatē, & ęgritudinem animi, quam ap- 9
pellarunt insaniam. omnes autem perturba-
tiones animi, morbos Philosophi appellant.
negantque, stultum quemquam his morbis va-
care; qui autem in morbo sunt, sani non sunt:
& omnium insipientiū animi in morbo sunt:
omnes insipientes igitur insaniunt. sanitatem
enim animorum, positam in tranquillitate
quadam, constantiaque censebant. his rebus
mentem vacuā, appellarunt insaniam, propter-
ea quòd in perturbato animo sicut in corpo-
re, sanitas esse non possit. Nec minùs illud a- 10
cutè, quòd animi affectionem, lumine mentis
carentem, nominauerunt amentiam, eadémq;
B dementiam. ex quo intelligendum est, eos: qui
hęc rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idē,
quod a Socrate acceptum diligenter Stoici re-
tinuerunt omneis insipienteis esse non sanos.
qui enim animus est aliquo morbo (morbos
autem, hos perturbatos motus, vt modò dixi,
Philosophi appellant) non magis sanus, quàm
id corpus, quod in morbo est: ita fit, vt sapien-
tia sanitas sit animi: insipientia autem, quasi
insanitas quædam, quæ est insania, eadémque
dementia. Multóque meliùs hæc notata sunt
verbis Latinis, quàm Græcis: quod aliis quo-
que multis locis reperietur. sed id alias: nūc,
quod instat. Totum igitur id, quod quærimus, 11
quid & quale sit, verbi vis ipsa declarat. eos
enim sanos intelligi necesse est, quorū mens,
motu, quasi morbo perturbata nullo sit. qui
contra affecti sunt, hos insanos appellari ne-
cesse est. itaque nihil melius, quàm quod est
in consuetudine sermonis Latini, cùm *exisse*
C *ex potestate dicimus eos*, qui effrænati feruntur
aut libidine, aut iracundia. quamquam ipsa
iracundia, libidinis est pars. sic enim definitur
iracundia vlciscendi libido. Qui igitur exisse
ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia
non sint in potestate mentis: cui regnum to-
tius animi a natura tributum est. Græci autem
μανίαν vnde appellent non facilè dixerim. eā
tamen ipsam distinguimus nos meliùs, quàm
illi. hanc enim insaniā, quę iuncta stultitię pa-
tet latiùs, à furore disiungimus. Græci volunt
illi quidē, sed parum valent verbo, quem nos
furorem *μελαγχολίαν* illi vocant. quasi verò
atrabili solum mens, ac nō sępe vel iracundia
grauiore, vel timore, vel dolore moueatur:
quo genere Athamantē, Alcmæonem, Aiacem,
Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus eū
dominum esse rerum suarum vetant duodecim
tabulæ. itaque non est scriptum, SI INSA-
NVS, sed, SI FVRIOSVS ESSE IN-
CIPIT. stultitiam enim censuerunt, id est,
D inconstantiam sanitate vacantem, posse tamen
tueri mediocritatem officiorum, & vitæ cōmu-
nem cultum, atque vsitatum. furorem autem
esse rati sunt, mentis ad omnia cæcitatē. quod
cum maius esse videatur, quàm insania, tamen
eiusmodi est, vt furor in sapietē cadere possit,
non possit insania. sed hæc alia quæstio est, nos
ad propositum reuertamur. Cadere opinor, 12
in sapientem ægritudinem tibi dixisti videri.

A. Ego verò ita exiſtimo. M. Humanum id quidem, quòd ita exiſtimas. non enim ſilice nati ſumus. ſed eſt naturale in animis tenerum quiddam, atque molle, quod ægritudine, quaſi tempeſtate, quatiatur. Nec abſurdè Crantor ille, qui in noſtra Academia, vel in primis fuit nobilis. *Minimè, inquit, aſſentior iis, qui iſtam neſcio quam indolentiam magnopere laudant quæ nec poteſt vlla eſſe, nec debet. Ne ægrotus ſim, inquit, ſed ſi fuerim, ſenſus adſit ſiue ſecetur quid, ſiue auellatur à corpore. nam iſtuc nihil dolere, non ſine magna mercede contigit, immani-*
13 *tatis in animo, ſtuporis in corpore.* Sed videamus, ne hæc oratio ſit hominum aſſentantium noſtræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini, nos autem audeamus non ſolum ramos amputare miſeriarum, ſed omneis radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortaſſe, ita ſunt ſtirpes ſtultitiæ, ſed relinquetur id ſolum, quod eſt neceſſarium. illud quidem ſic habeto, niſi ſanatus animus ſit, quod ſine B Philoſophia fieri non poteſt, finem miſeriarum nullum fore, quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos. ſanabimur, ſi volemus. & progrediar quidem longiùs: nõ enim de ægritudine ſolùm, quamquam id quidem primùm, ſed de omni animi, vt ego poſui, perturbatione, morbo, vt Græci volunt explicabo. Et primò ſi placet, Stoicorum more agamus, qui breuiter adſtringere ſolent argumenta: deinde noſtro inſtituto vagabimur. Qui fortis eſt, idem eſt fidens:
14 quoniam CONFIDENS mala conſuetudine loquendi in vitio ponitur, ductũ verbum à confidendo quod laudis eſt. qui autem eſt fidens, is profectò nõ extimeſcit, diſcrepat enim à timendo, confidere, atque in quem cadit ægritudo, in eundem timor. quarum enim rerum præſentia ſumus in ægritudine, eaſdem impendenteis, & venienteis timemus, ita fit, vt fortitudini ægritudo repugnet. veriſimile C eſt igitur, in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorẽ, & infractionem quandã animi, & demiſſionẽ. in quẽque ea cadunt, in eundem cadit vt ſeruiat, vt victum ſe quandoque eſſe fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem neceſſe eſt timiditatem, & ignauiam. non cadunt autem hæc in virum fortem. igitur ne ægritudo quidem. at nemo ſapiens, niſi fortis. non cadet ergo in ſapientem ægritudo. præterea neceſſe eſt, qui fortis ſit, eundem eſſe magni
15 animi: qui magni animi, inuictum: qui inuictus, eum humanas res deſpicere, atque infra ſe poſitas arbitrari. deſpicere autem nemo poteſt eas res, propter quas ægritudine affici poteſt. ex quo efficitur, fortem virum ægritudine nunquam affici. omnes autem ſapientes, fortes. nõ cadit igitur in ſapientem ægritudo. & quemadmodum oculus conturbatus non eſt probè affectus ad ſuum munus fungendum: & reliquæ partes, totúmve corpus, a ſtatu cùm D eſt motum, deeſt officio ſuo & muneri ſic cõturbatus animus, non eſt aptus ad exſequendum munus ſuum. munus autem animi eſt, ratione bene vti: & ſapientis animus, ita ſemper affectus eſt, vt ratione optimè vtatur. nunquã eſt igitur perturbatus. at ægritudo, perturbatio eſt animi. ſemper igitur ea ſapiens vacabit. Veriſimile etiam illud eſt, qui ſit tempe-
16 rans, quem Græci σώφρονα appellant, eamque

A virtutem σωφροσύνην vocant, quam ſoleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nõnunquam etiam modeſtiam: ſed [illegible]ud ſcio, an rectè ea virtus frugalitas appellari poſſit, quod anguſtius apud Græcos valet, qui [illegible]gi homines χρησίμους appellant, id eſt, [illegible]mmodò vtiles. at illud eſt latius, eſt [illegible]nis abſtinentia, omnis innocentia, quæ [illegible]ræcos vſitatum nomen nullum habet, ſed [illegible]re poteſt ἀβλάβειαν. nam eſt innocentia, [illegible]ectio talis animi, quæ noceat nemini. [illegible]liquas etiam virtutes frugalitas cõtin[illegible] niſi tanta eſſet, & ſi iis anguſtiis, quibus [illegible]ique putant, teneretur, nunquam eſſet L. Piſonis cognomen tantopere laudatum. 17
Sed quia nec qui propter metum, præſidium reliquit, quod eſt ignauiæ: nec qui, propter auaritiam, clam depoſitũ nõ reddidit, quod eſt iniuſtitiæ: nec qui, propter temeritatem, malè rẽ geſſit, quod eſt ſtultitiæ, frugi appellari ſo-B let, eò treis virtutes fortitudinem, iuſtitiam prudentiã, frugalitas cõplexa eſt. etſi hoc quidem cõmune eſt virtutum. omnes enim inter ſe nexæ, & cõiugatæ ſunt. reliqua igitur, & quarta virtus, vt ſit ipſa frugalitas, neceſſe eſt. eius enim videtur eſſe proprium, motus animi appetentis regere, & ſedare, ſempérque aduerſantem libidini, moderatã in omni re ſeruare cõſtantiam, cui cõtrarium vitium nequitia dicitur. Frugalitas, vt opinor, à fruge: qua nihil 18 melius è terra oritur. nequitia ab eo, (etſi hoc erit fortaſſe durius) ſed tentemus, & luſiſſe putemur, ſi nil ſit ab eo, quod nequidquam eſt in tali homine: ex quo idem, nihil dicitur. qui ſit frugi igitur, vel, ſi mauis, moderatus, & temperans, eum neceſſe eſt eſſe cõſtantem. qui autem conſtans, quietem: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine. & ſunt illa ſapienteis. aberit igitur a ſapiente ægritudo. itaque non inſcitè Heracleotes Dionyſius C ad ea diſputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, vt opinor, modo,

Córque meum penitus turgeſcit triſtibus iris,
Cum decore, atque omni me orbatum laude recordor,

Num manus affecta rectè eſt, cùm in tumore 19 eſt? aut num aliquod quippiam membrũ tumidum, ac turgidum, non vitiosè ſe habet? ſic igitur inflatus, & tumens animus, in vitio eſt. ſapientis autem animus, ſemper vacat vitio, nunquam turgeſcit, nunquam tumet. at iratus animus, eiuſmodi eſt: nunquam igitur ſapiens iraſcitur. nam ſi iraſcitur, etiam concupiſcit. proprium eſt enim irati cupere, à quo læſus videatur, ei quã maximum dolorem inurere, qui autẽ id concupierit, eum neceſſe eſt, ſi id conſecutus ſit, magnoperè lætari. ex quo fit, vt alieno malo gaudeat. quod quoniam nõ cadit ſapientem ne vt iraſcatur quidem cadit. ſi autem caderet in ſapientem ægritudo, caderet D etiam iracundia qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit. etenim ſi ſapiens ægritudinem incidere poſſet, poſſet etiam in miſe- 20 ricordiam, poſſet in inuidentiam (non dixi inuidiam, quæ tum eſt, cùm inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia rectè dici poteſt, vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ: quod verbum ductum eſt à nimis intuendo fortunã alterius, vt eſt in Menalippo,

Florem quiſnam liberum inuidit meum?

malè Latinè videtur. sed præclarè Accius: vt A
enim videre, sic inuidere florem rectiùs, quàm
flori dicitur. nos consuetudine prohibemur:
21 Poeta ius suum tenuit, & dixit audaciùs. Ca-
dit igitur in eundem, & misereri, & inuidere,
nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem
alicuius etiam secundis dolet: vt Theophra-
stus interitum deplorans Callisthenis sodalis
sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque
dicit Callisthenem incidisse in hominé sum-
ma potétia, summáque fortuna, sed ignarum,
quemadmodum rebus secundis vti conueni-
ret. Atqui quemadmodum misericordia, ægri-
tudo est ex alterius rebus aduersis: sic inui-
dentia, ægritudo est ex alterius rebus secun-
dis. in quem igitur cadit misereri, in eundem
etiam inuidere. non cadit autem inuidere in
sapientem: ergo ne misereri quidem. quòd si
22 hoc ægrè ferre sapiens soleret, misereri etiam
soleret. abest ergo a sapiente ægritudo. Hæc
sic dicuntur a Stoicis, concluduntúrque con- B
tortiùs. sed latiùs aliquanto dicenda sunt, &
diffusiùs: sententiis tamen vtendum est eorum
potissimùm qui maximè forti, &, vt ita dicam
virili vtuntur ratione, atque sententia. nam
Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil
est vberius, nihil eruditius, nihil grauius, me-
diocritatem vel perturbationem, vel morbo-
rum animi, mihi nō sanè probant. omne enim
malum, etiam mediocre, magnum est. nos au-
tem id agimus, vt id in sapiente nullum sit
omnino. nam vt corpus, etiam si mediocriter
ægrum est, sanum non est: sic, si in animo est
ista mediocritas, caret sanitate. itaque præcla-
rè nostri, vt alia multa, molestiam, sollicitu-
dinem, angorem, propter similitudinem cor-
porum ægrorum ægritudinem nominauerunt.
hoc propemodum verbo Græci omnem ani-
mi perturbationem appellant. vocant enim
23 πάθος, id est, morbum. quicumque est motus C
in animo turbidus. nos meliùs ægris enim
corporibus simillima est animi ægritudo. at
non similis ægrotationis est libido, non im-
moderata lætitia, quæ est voluptas animi ela-
ta, & gestiens. ipse etiam metus, non est morbi
admodum similis, quamquam ægritudinis est
finitimus, sed propriè, vt ægrotatio in corpo-
re, sic ægritudo in animo, nomen habet non
seiunctum à dolore. doloris igitur huius ori-
go nobis explicanda est, id est, causa efficiens
ægritudinem in animo, tanquam ægrotatio-
nem in corpore. nam, vt medici, causa morbi
inuenta, curationem esse inuentam putant: sic
nos, causa ægritudinis reperta, medendi fa-
24 cultatem reperiemus. Est igitur causa omnis
in opinione, nec verò ægritudinis solùm, sed
etiam reliquarum omnium perturbationum:
quæ sunt genere quatuor, partibus plures. nā
cùm omnis perturbatio sit animi motus vel
rationis expers, vel rationem aspernans, vel
rationi non obediens, isque motus aut boni, D
aut mali opinione citetur, bifariam quatuor
perturbationes æqualiter distributæ sunt. nam
duæ sunt ex opinione boni: quarum altera
voluptas gestiens, id est, præter modum elata
lætitia, opinione præsentis magni alicuius
boni: altera cupiditas quæ rectè vel libido
dici potest: quæ est immoderata appetitio o-
pinati magni boni, rationi non obtemperās.
ergo hæc duo genera, voluptas gestiens, &
libido, bonorum opinione turbantur. vt duo
reliqua, metus & ægritudo, malorum nam &
metus, opinio magni mali impendentis: &
ægritudo, est opinio magni mali præsentis: &
quidem recens opinio talis mali, vt in eo re-
ctum videatur esse angi: id autem est, vt is
qui doleat, oportere opinetur se dolere. his 25
autem perturbationibus, quas in vita homi-
num stultitia quasi quasdam immittit furias,
atque incitat, omnibus viribus, atque opi-
bus repugnandum est, si volumus hoc, quod
datum est vitæ tranquillè, placidéque tradu-
cere. sed cetera aliàs: nunc ægritudinem si
possumus, depellamus. id enim sit propositum
quandoquidem eam tu videri tibi in sapien-
tem cadere dixisti. quod ego nullo modo e-
xistimo tetra enim res est, misera, detestabi-
lis, omni contentione velis, vt dicam, re-
misque fugienda. qualis enim tibi ille vide- 26
tur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui
quondam à socero Oenomao rege Hippoda-
miam raptis nactus nuptiis? Iouis iste qui-
dem pronepos. támne ergo abiectus, támque
fractus?

Nolite (inquit) *hospites, adire ad me ilico*
istic,
Ne contagio mea bonis, vmbráve obsit:
Tanta vis sceleris in corpore hæret.

Tu te, Thyesta damnabis, orbabísque luce
propter vim sceleris alieni? quid? illum fi-
lium solis nónne patris ipsius luce indignum
putas?

Refugêre oculi: corpus macie extabuit:
Lacrymæ peredêre humore exsangueis genas:
Situ nidoris barba pædore horrida,
Atque intonsa infuscat pectus illuuie sca-
brum.

Hæc mala, ò stultissime Æta, ipse tibi addi-
disti. nō inerant in iis, quæ tibi casus inuexe-
rat, & quidem inueterato malo, cùm tumor
animo resedisset. est autem ægritudo, vt do-
cebo, in opinione mali recentis, sed mæres
videlicet regni desiderio, non filiæ. illam e-
nim oderas, & iure fortasse. regno non æquo
animo carebas, est autem impudens luctus
mærore se conficientis, quòd imperare non 27
liceat liberis. Dionysius quidem tyarnnus,
Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat,
vsque eò imperio carere non poterat. Tar-
quinio verò quid impudentius, qui bellum
gereret cum iis, qui eius non tulerant super-
biam? is cùm restitui in regnum, nec Veien-
tium nec Latinorum armis potuisset, Cumas
se contulisse dicitur, inque ea vrbe senio, &
ægritudine esse confectus. Hoc tu igitur cé-
ses sapienti accidere posse, vt ægritudine op-
primatur, id est, miseria? nam cùm omnis
perturbatio, misera est, tum carnificina est,
ægritudo, habet ardorem libido, leuitatem
lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægri-
tudo maiora quædam, tabem, cruciatum, af-
flictationē, fœditatem: lacerat, exest animum
piaveque conficit hanc nisi exuimus sic, vt ab-
iiciamus, miseria carere non possumus. Atqui 28
hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinē
existere, cùm quid ita visum sit, vt magnum
quoddam malum adesse, & vrgere videatur.
Epicuro autem placet opinionem mali æ-
gritudinem esse [illegible] quicumque intue-
tur in aliquod [illegible] si id sibi [illegible]

disse opinetur, sit continuò in ægritudine, Cy- A
renaici non omni malo ægritudinem effici
censent, sed insperato, nec opinato malo. est
id quidem non mediocre ad ægritudinem au-
gendam. videntur enim omnia repentina gra-
uiora ex hoc. & illa iure laudantur:

Ego, cùm genui, tum morituros sciui, & ei rei sustuli.
Præterea ad Troiam cùm misi ad defendendam Græciam,
Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Hæc igitur præmeditatio futurorum malorũ
29 lenit eorum aduentum, quæ venientia longè
antè videris. itaque apud Euripidem à The-
seo dicta laudantur. licet enim, vt sæpe faci-
mus, in Latinum illa conuertere.

Nam qui hæc audita à docto meminissem viro,
Futuras mecum commentabar miserias:
Aut mortem acerbam, aut exsilii mæstam fugam,
Aut semper aliquam molem meditabar mali.
Vt, si qua inuecta diritas casu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

30 Quod autem Theseus à docto viro se audis-
se dicit, id de seipso loquitur Euripides.
fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem fe-
runt, nuntiata morte filij, dixisse, Sciebam me
genuisse mortalem. quæ vox declarat, iis esse
hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata.
ergo id quidem non est dubium, quin o-
mnia, quæ mala putantur, sint improuisa
grauiora. itaque quamquam non hæc vna
res efficit maximam ægritudinem: tamen, quo-
niam multum potest prouisio animi, & præpa-
ratio ad minuendum dolorem, sint semper o-
mnia homini humana meditata. & nimirum
hæc est illa præstans, & diuina sapientia, per- C
ceptas penitus, & pertractatas humanas res
habere, nihil admirari, cùm acciderit, nihil,
antequam euenerit, non euenire posse arbi-
trari.

Quamobrem omneis, cùm secundæ res sunt maximè,
Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant:
Pericla, damna, exsilia peregrè rediens semper cogitet,
Aut filii peccatum, aut vxoris mortem, aut morbum filiæ:
Communia esse hæc: fieri posse, vt nequid animo sit nouum:
Quidquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

31 Ergo hoc Terentius à Philosophia sum-
tum cum tam commodè dixerit, nos, è quo-
rum fontibus id haustum est, non & dicemus
hoc melius, & constantius sentiemus? hic est D
enim ille vultus semper idem, quem dicitur
Xantippe prædicare solita in viro suo fuisse
Socrate, eodem vultu semper se vidisse ex-
euntem illum domo, & reuertentem. nec verò ea
frons erat, quæ M. Crassi illius veteris, quem
semel ait in omni vita risisse Lucilius: sed
tranquilla, & serena. sic enim accepimus.
iure autem erat semper idem vultus, cùm

A mentis, à qua is fingitur, nulla fieret muta-
tio. Quare accipio equidem à Cyrenaicis
hæc arma contra casus, & euentus, quibus
eorum aduenienteis impetus diuturna præ-
meditatione frangantur: simúlque iudico,
malum illud, opinionis esse, non naturæ. si e-
nim in re essent, cur fierent prouisa leuiora? 32
sed est, iisdem de rebus quod dici possit subti-
lius, si prius Epicuri sententiam viderimus:
qui censet, necesse esse omneis in ægritudine
esse, qui se in malis esse arbitrentur, siue illa
antè prouisa, & expectata sint, siue inuetera-
uerint. nam neque vetustate minui mala, nec
fieri præmeditata, leuiora: stultamque etiam
esse meditationem futuri mali, aut fortasse
ne futuri quidem: satis esse odiosum malum
omne, cùm venisset: qui autem semper cogi-
tauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fie-
ri illud sempiternum malum: si verò ne fu-
turum quidem sit, frustra suscipi miseriam
B voluntariam; ita semper angi, aut accipien-
do, aut cogitando malo. leuationem autem 33
ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatio-
ne à cogitanda molestia, & reuocatione ad
contemplandas voluptates. parere enim cen-
set animum rationi posse, &, quò illa ducat,
sequi. vetat igitur ratio intueri molestias: ab-
strahit ab acerbis cogitationibus hebetem a-
ciem ad miserias contemplandas: à quibus
cùm cecinit receptui, impellit rursum, & in-
citat ad conspiciendas, totaque contrectan-
das varias voluptates quibus ille & præteri-
tarum memoria, & spe consequentium sapien-
tis vitam refertam putat. Hæc nostro more
nos diximus. Epicurei dicunt suo. sed, quæ
dicant, videamus quo modo negligamus. 34
Principio malè reprehendunt præmeditatio-
nem rerum futurarum. nihil est enim, quod
tam obtundat, eleuétque ægritudinem, quàm
perpetua in omni vita cogitatio, nihil esse,
C quod accidere non possit: quàm meditatio
conditionis humanæ, quàm vitæ lex, com-
mentatióque parendi: quæ non hoc affert, vt
semper mæreamus, sed vt nunquam. neque
enim, qui rerum naturam, qui vitæ varieta-
tem, qui imbecillitatem generis humani co-
gitat, mæret cùm hæc cogitat, sed tum vel
maximè sapientiæ fungitur munere. vtrum-
que enim consequitur, vt & considerandis
rebus humanis proprio Philosophiæ fruatur
officio, & aduersis casibus triplici consola-
tione sanetur: primùm quòd posse accidere
diu cogitauerit, quæ cogitatio vna maxi-
mè molestias omneis extenuat, & diluit: de-
inde, quòd humana ferenda intelligit: po-
stremo, quòd videt nullum malum esse, nisi
culpam, culpam autem nullam esse, cùm id,
quod ab homine non potuerit præstari, eue-
nerit. Nam reuocatio illa, quam affert, cùm 35
à contuendis nos malis auocat, nulla est. non
D est enim in nostra potestate, fodicantibus iis
rebus, quas malas esse opinemur, dissimula-
tio, vel obliuio. lacerant, vexant, stimulos
admouent, igneis adhibent, respirare non
sinunt. Et tu obliuisci iubes, quod contra na-
turam est? quod à natura datum est auxilium,
extorques, inueterati doloris? est enim tar-
da illa quidem medicina, sed tamen magna,
quam affert longinquitas, & dies. iubes me

bona cogitare, obliuisci malorum. diceres a- A
liquid, & magno quidem Philosopho di-
gnum, si ea bona sentires esse, quæ essent ho-
36 minė dignissima. Pythagoras mihi sic di-
ceret, aut Socrates, aut Plato: Quid iaces?
aut quid mæres? aut cur succumbis, cedisque
fortunæ? quæ peruellere te forsitan potuerit,
& pungere: non potuerit certè vireis frange-
re. magna vis est in virtutibus. eas excita, si
fortè dormiunt. iam tibi aderit princeps for-
titudo, quæ te animo tanto esse coget, vt o-
mnia, quæ possint homini euenire contem-
nas, & pro nihilo putes. aderit temperantia,
quæ est eadem moderatio: à me quidem pau-
lo antè appellata frugalitas: quæ te turpiter,
& nequiter facere nihil patiatur. Quid est au-
tem nequius, aut turpius effœminato viro?
ne iustitia quidem sine ista facere: cui mini-
mum esse videtur in hac causa loci. quæ ta-
men ita dicet, dupliciter esse iniustum, cùm &
alienum appetas, qui mortalis natus, condi- B
tionem postules immortalium, & grauiter
ferasste, quòd vtendum acceperis, reddidisse.
37 prudentiæ verò quid respondis, dicenti vir-
tutė se esse contentam, quomodo ad bene
viuendum, sic & ad beatè, quæ si extrinsecus
religata pendeat, & non oriatur ex se, & rur-
sus ad se reuertatur & omnia sua complexa
nihil quærat aliunde: non intelligo, cur aut
verbis tam vehementer ornanda, aut re tan-
topere expetenda videatur. Ad hæc bona me
si reuocas, Epicure, pareo, sequor, vtor te
ipso duce, obliuiscor etiam malorum, vt iu-
bes, eóque faciliùs, quòd ea ne in malis qui-
dem ponenda censeo: sed traducis cogitatio-
nes meas ad voluptates. quas? corporis, cre-
do, aut quæ propter corpus vel recordatione
vel spe cogitentur. numquid est aliud? recténe
38 interpretor sententiam tuam? solent enim isti
negare nos intelligere, quid dicat Epicurus,
hoc dicit, & hoc ille Græculus, me audiente, C
Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, con-
tendere, & magna voce dicere solebat: eum
esse beatum, qui præsentibus voluptatibus
frueretur, consideréique se fruiturum aut in
omni aut in magna parte vitæ dolore inter-
ueniente: aut si interueniret, si summus foret,
futurum breuem: si productior, plus habitu-
rum iucundi, quàm mali: hæc cogitantem fore
beatū, præsertim si antè perceptis bonis cōte-
39 tus esse nec mortē, nec deos extimesceret. Ha
bes formā Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis
expressam, nihil vt possit negari. Quid ergo?
huiúsne vitæ propositū & cogitatio aut Thye
sten leuare poterit, aut Aetam, de quo paulò
antè dixi, aut Telamonem, pulsum patria ex-
sulantem atque egentem? in quo hæc admi-
ratio fiebat:

Hiccine est Telamon ille, modò quem gloria ad
cælum extulit?
Quem spectabant? cuius ob os grauiora obuer- D
tebant sua.

40 Quòd si cui, vt ait idem, simul animus cum re
concidit, a grauibus illis antiquis Philoso-
phis petenda medicina est, non ab his volu-
ptariis. quam enim isti bonorum copiam di-
cunt? fac sanè summum bonum esse, non dole-
re, quamquam id non vocatur voluptas, sed
non necesse est nunc omnia idne est, quò tra-
ducti luctum leuemus? sit sanè summum ma-
lum, dolere. in eo igitur, qui non est, si malo
careat, continuóne fruitur summo bono? quid
tergiuersamur, Epicure nec fatemur eam nos 41
dicere voluptatem, quam tu idem cùm os
perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua verba,
nécne? in eo quidem libro, qui continet o-
mnem disciplinam tuam (fungar enim iam in-
terpretis munere, ne quis me putet fingere)
dicis hæc. *Nec equidem habeo quod intelligam*
bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ sapore
percipiuntur, detrahens eas etiam, quæ auditu, &
cantibus, detrahens eas etiam, quæ ex formis per-
cipiuntur oculis suaues motiones, siue quæ aliæ
voluptates in toto homine gignuntur quolibet è
sensu. Nec verò ita dici potest, mentis lætitiam
solam esse in bonis. lætantem enim mentem ita
noui spe eorum omnium, quæ suprà dixi, fore
vt natura iis potiens, dolore careat. Atque 42
hæc quidem his verbis, quiuis vt intelligat
quam voluptatē norit Epicurus: deinde pau-
lò infrà, SAEPE QVAESIVI (inquit)
ex iis, qui appellantur sapientes quid habe-
rent, quod in bonis relinquerent, si illa detra-
xissent, nisi vellent voces inaneis fundere: ni-
hil ab his potui cognoscere: qui si virtutes e-
bullire volent, & sapientias, nihil aliud di-
cent, nisi eam viam qua efficiantur ex volu-
ptates, quas suprà dixi. Quæ sequuntur, in ea-
dem sententia sunt: totúsque liber, qui est de
summo bono, refertus & sententiis & verbis
talibus est. Ad hanccine igitur vitam Telamo- 43
nem illum reuocabis, vt leues ægritudinem &
siquem tuorum afflictum mœrore videris,
huic accipenserem potiùs quàm aliquem So-
craticum libellum dabis? αὐλῶν hortabere
vt audiat voces potiùs quàm Platonis? expo-
nes, quæ spectet florida, varia? fasciculum ad
nareis admouebis? incendes odores? & sertis
redimiri iubebis & rosa? Si verò aliquid e-
tiam: tum planè luctum omnem absterseris?
Hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ mo-
dò expressa ad verbum dixi, tollenda de li-
bro, vel totus liber potiùs abiiciendus est, est
enim confertus voluptatibus. quærendum igi- 44
tur, quemadmodum ægritudine priuemus eū,
qui ita dicat,

--pol mihi fortuna magis nunc desit quàm ge-
nus.
Namque regnum suppetebat mihi: vt scias quan-
to è loco,
Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna
occidat.

Quid? huic calix mulsi impingēdus est, vt plo-
rare desinat, aut aliquid eiusmodi? Ecce tibi
ex altera parte ab eodem Poeta:

Ex opibus summis opis egens Hector tuæ.

Huic subuenire debemus. quærit enim auxi-
lium.

Quid petam præsidi, aut exsequar? quóve nunc
auxilio aut fuga
Freta sim? arce, & vrbe orba sum, quò accedam?
quò applicem?
Cui nec aræ patriæ domi stant fractæ, & disie-
ctæ iacent:
Fana flamma deflagrata tosti alti stant parie-
tes,
Deformati, atque abiete crispa.

Scitis, quæ ſequantur:& illud in primis,
O pater,ô patria,ô Priami domus,
Septum altiſono cardine templum:
Vidi ego te,adſtante ope barbarica,
Tectis cælatis,laqueatis,
Auro,ebore inſtructam regificè.
45 O poetam egregium: quamquam ab his cã-
toribus Euphorionis contemnitur. ſentit o-
mnia repẽtina,nec inopinata eſſe grauiora.ex
aggeratis igitur regis opibus,quæ videbantur
ſempiternæ fore,quid adiungit?
Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari,
Iouis aram ſanguine turpari.
Præclarum carmen.eſt enim & rebus,& verbis
& modis lugubre. eripiamus huic ægritudinẽ
quo modo? collocemus in culcitra plumea:
46 pſaltriam adducamus: cedrum incẽdamus de-
mus ſcutellam dulciculæ potionis: aliquid
prouideamus & cibi. Hæc tandem bona ſunt,
quibus ægritudines grauiſſimæ detrahantur?
tum enim paulò antè ne intelligere te quidẽ
alia bona dicebas. reuocari igitur oportere à
mœrore ad cogitationem bonorum. conueni-
ret mihi cum Epicuro, ſi quid eſſet bonum
conueniret. Dicet aliquis: Quid?ergo tu Epi-
curũ exiſtimabas iſta voluiſſe, aut libidinoſas
eius fuiſſe ſententias? Ego verò minimè. vi-
deo enim ab eo dici multa ſeuerè multa præ-
clarè. Itaque, vt ſæpe dixi, de acumine eius
agitur,non de moribus. quamuis ſpernat vo-
luptates eas, quas modò laudauit: ego tamen
meminero,quod videatur ei ſummum bonum.
non enim verbo ſolùm poſuit voluptatem,ſed
explanauit quid diceret. *Saporem,* inquit, *&*
corporum complexum, & ludos,atque cantus, &
formas eas,quibus oculi iucundè mouentur. Nũ
fingo? num mentior? cupio refelli. quid enim
laboro, niſi vt veritas in omni quæſtione ex-
plicetur? At idem ait, non creſcere volupta-
tem dolore detracto: ſummámque volupta- C
47 tem, nihil dolere. Paucis verbis tria ma-
gna peccatam,vnum, quod ſecum ipſe pu-
gnat. modò enim, ne ſuſpicari quidem ſe
quidquam bonum, niſi ſenſus quaſi titilla-
rentur voluptate: nunc autem, ſummam vo-
luptatem eſſe, dolore carere. potéſtne magis
ſecum ipſe pugnare? alterum eſt peccatum,
quòd,cùm in natura tria ſint: vnum gaudere:
alterum, dolere: tertium, nec gaudere, nec
dolere: hic putat primum, & tertium idem eſ-
ſe, nec diſtinguit à non dolendo voluptatem.
tertium peccatum commune cum quibuſdam,
quod cùm virtus maximè expetatur, eiuſque
adipiſcendæ cauſa Philoſophia quæſita ſit, il-
48 le à virtute ſummum bonum ſeparauit. At
laudat, & ſæpe virtutem. Et quidem C. Grac-
chus, cùm largitiones maximas feciſſet, &
effudiſſet ærarium, verbis tamen defendebat
ærarium. Quid verba audiam, cùm facta vi-
deam? Piſo ille frugi, ſemper contra legem D
frumentariam dixerat. is lege lata, conſularis
ad frumentum accipiendum venerat.animad-
uertit Gracchus in concione Piſonem ſtan-
tem, quærit audiente pop. Rom. qui ſibi con-
ſtet, cùm ea lege frumentum petat, quam diſ-
ſuaſerat. Nolim,inquit,mea bona,Gracche,
tibi viritim diuidere liceat: ſed ſi facias,par-
tem petam. Parùmne declarauit vir grauis,
& ſapiens, lege Sempronia patrimonium pu-

A blicum diſſipari? Lege orationes Gracchi pa- 49
tronum ærarii eſſe dices. Negat Epicurus iu-
cundè poſſe viui,niſi cum virtute viuatur. ne-
gat vllam in ſapientem vim eſſe fortunæ, te-
nuem victum antefert copioſo, negat vllum
eſſe tempus,quo ſapiens non beatus ſit.omnia
Philoſopho digna, ſed cum voluptate pugnã-
tia. Non iſtam dicit voluptatem. Dicat quã-
libet. nempe ea dicit, in qua virtutis nulla
pars inſit Age, ſi voluptatem non intelliga-
mus, ne dolorem quidem? nego igitur eius
eſſe, qui dolore ſummum malum metiatur, 50
mentionem facere virtutis. Et conqueruntur
tur quidam Epicurei viri optimi (nam nul-
lum genus eſt minùs malitioſum) me ſtudioſè
dicere contra Epicurum. Ita,credo, de hono-
re, aut de dignitate contendimus mihi ſum-
mum in animo bonum videtur, illi autem in
corpore,mihi in virtute, illi in voluptate.&
illi pugnant: & quidam vicinorum fidem im-
B plorant. multi autem ſunt, qui ſtatim conuo-
lent. ego ſum is,qui dicam me non laboraſſe, 51
factum habiturum, quod egerint. quid enim
de bello Punico agitur? de quo ipſo cùm a-
liud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur,
nulla inter eos concertatio vnquam fuit. hi
nimis iracundè agunt, præſertim cùm ab his
non ſanè animoſè defendatur ſententia pro
qua non in ſenatu, non in concione, non a-
pud exercitum, neque apud cenſores dicere
audeant, ſed cum iſtis alias, & eo quidem ani-
mo nullum vt certamen inſtituam: verum di-
centibus facilè cedam. tantum admonebo: ſi
maximè verum ſit, ad corpus omnia referre
ſapientem,ſiue,vt honeſtiùs dicam, nihil fa-
cere, niſi quod expediat, ſiue omnia referre
ad vtilitatem ſuam, quoniam hæc plauſibilia
non ſunt, vt in ſinu gaudeant gloriosè loqui 52
deſinant. Cyrenaicorum reſtat ſententia, qui ſta-
tum ægritudinem cenſent exiſtere,ſi nec opi-
C natò quid euenerit. eſt id quidem magnum,
vt ſuprà dixi,etiam Chryſippo ita videri ſcio,
quod prouiſum antè non ſit, id fieri vehemẽ-
tius, ſed non ſunt in hoc omnia. quamquam
hoſtium repens aduentus magis aliquanto cõ-
turbat,quàm expectatus,& maris ſubita tem-
peſtas, quàm antè prouiſa terret nauigantes
vehementiùs: & eiuſmodi ſunt pleraque. ſed
cùm diligenter nec opinatorum naturam cõ-
ſideres, nihil aliud reperias, niſi omnia ſu-
bita videri maiora: & quidem ob duas cau-
ſas: primùm, quòd quanta ſint quæ accidunt,
conſiderandi ſpatium non datur: deinde cùm
videtur præcaueri potuiſſe, ſi prouiſum eſſet 53
quaſi culpa contractum malum ægritudinem
acriorem facit. quod ita eſſe dies declarat.
quæ procedens ita mitigat, vt iiſdem malis
manentibus non modò leniatur ægritudo,ſed
in pleriſque tollatur. Carthaginienſes mul-
ti Romæ ſeruierunt, Macedones rege Perſe
D capto. vidi etiam in Peloponneſo, cùm eſſem
adoleſcens, quoſdam Corinthios,hi poterant
omnes eadem illa de Andromacha deplo-
rare.
Hæc omnia vidi.
Sed & iam decantauerant fortaſſe. eo enim e-
rant vultu, oratione, omni reliquo motu, &
ſtatu, vt eos Argiuos, aut Sicyonios diceres:
magíſque me mouerant Corinthi ſubito ad-
ſpectæ parietum ruinæ, quàm ipſos Corin-
thios

thios: quorum animis diuturna cogitatio cal-
54 lum vetustatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi, quẽ ille euersa Karthagine misit consolandi causa ad captiuos ciueis suos, in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse cùm ita positum esset, videri fore in ægritudinẽ sapientem, patria capta: quæ Carneades contrà dixerit, scripta sunt. tãta igitur calamitatis præsentis adhibetur à Philosopho medicina quãta inueteratæ ne desideraretur quidem. nec si aliquot annis pòst idẽ illè liber captiuis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus. sensim enim, & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit, sed id, quod ratio debue-
55 rat, vsus docet, minora esse ea, quæ sint visa maiora. Quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione vlla qua solemus vti, cùm leuare dolorem mærentium volumus? hæc enim ferè tum habemus in promptu nihil oportere inopinatum videri. Atqui tolerabiliùs feret incommodum, qui cognouerit, necesse id homini tale aliquid accidere: hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantummodò affert, nihil euenisse, quod non opinandum fuisset. neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ista nec opinata non habent tantam vim, vt ægritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse grauius: non id efficiunt, vt ea, quæ accidant, maiora videantur. quia recentia sunt, viden-
56 tur, non quia repentina. duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solum, quę mala, sed in iis etiam, quæ bona videntur. nã aut de ipsius rei natura, qualis, & quanta sit, quærimus, vt de paupertate nonnumquam, cuius onus disputando leuamus: docentes, quã parua, & quàm pauca sint, quæ natura desiderat: aut à disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud,

Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

Cùm enim paupertatis vna eadémque sit vis, quidnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alij negent se ferre posse?
57 huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. non enim solùm id continet ea disputatio, vt cognitionem afferat generis humani, sed significat, tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores, eorúmque, qui priuatum otium negotiis publicis antetulerunt nominatim vita laudatur, nec siletur illud potentissimi regis anapæstum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quòd inglorius
58 sit, atque ignobilis ad supremum diem peruenturus. similiter commemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum prædicantur, eorúmque, qui grauiùs ferunt, luctus aliorum exemplis leniũtur, sic perpessio ceterorum facit, vt ea, quæ acciderint, multò minora, quàm quãta sint existimata, videãtur, ita fit sensim cogitantibus, vt quantum sit ementita opinio, appareat. atque hoc idem &

Telamon ille declarat,

Ego cùm genui, moriturum sciui: & Theseus,

Futuras mecum commentabar miserias.

& Anaxagoras, Sciebam me genuisse mortalem. Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. & mihi quidem videtur idem ferè accidere iis, qui ante meditantur, quod iis quibus medetur dies. nisi quòd ratio quædam sanat illos, hos ipsa natura intellecto eo, quod remedium illud contineat malum, quod opinatum sit esse maximum. nequaquam esse tantum, vt vitam beatam possit euertere. hoc igitur efficitur, 59
vt ex illo nec opinato plaga maior sit, non vt illi putant, vt, cùm duobus pares casus euenerint, is modò ægritudine afficiatur, cui ille nec opinatus casus euenerit. itaque dicuntur nonnulli in mærore, cùm de hac communi omnium conditione audiuissent, ea lege nos esse natos, vt nemo in perpetuũ esse posset expers mali, grauius etiam tulisse. Quocirca Carneades, vt video nostrũ scribere Antiochum reprehendere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud,

Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,
Morbúsque multi sunt humandi liberi.
Rursum creandi: mórsque est finis omnibus,
Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt.
Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus
Metenda vt fruges, sic iubet necessitas.

Negabat genus hoc orationis quidquam 60
omnino ad leuandam ægritudinem pertinere. id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelem necessitatem incidissemus. nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad maleuolos consolandos esse accommodatam, nihil verò longè videtur secus. nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ, quasi cum Deo pugnari cohibet, admonétque esse hominem, quæ cogitatio magnopere luctum leuat, & enumeratio exemplorum, non vt animum maleuolorũ oblectet, affertur, sed vt ille, qui mæret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderatè, & tranquillè tulisse. omnibus enim modis fulciendi sunt, qui 61
ruunt, nec cohærere possunt propter magnitudinem ægritudinis. ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysippus, quasi λύσιν, id est, solutionem totius hominis, appellatam putat. quæ tota poterit euelli, explicata vt principio dixi, causa ægritudinis: est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni præsentis, atque vrgentis mali. itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perferitur spe proposita boni: & acta ætas honestè, ac splendidè, tantam affert consolationem, vt eos, qui ita vixerint, aut non attingat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. sed ad hanc opinionem mali cùm illa etiam opinio accessit, oportere, rectum esse, ad officium pertinere: 62
ferre illud ægrè, quod acciderit: tum denique efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones. Hinc ille Agamemnon Ho-

mericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

In quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi euellere, quasi caluitio mæror leuaretur. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere.

63 Itaque & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quod is septimo die post filiæ mortem hostias immolauisset. At quā Rhetoricè? quàm copiosè? quas sententias colligit? quæ verba contorquet? vt licere quiduis Rhetori intelligas, quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus omneis bonos interitu suorum quàm grauissimè mærere oportere. ex hoc euenit, vt in animi doloribus alij solitudines captent, vt ait Homerus de Bellerophonte,

Qui miser in campis mærens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens hominum vestigia vitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter æternum credo, in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem, fingi in canem esse conuersam. sunt autem alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, vt illa apud Ennium nutrix

Cupido cepit miseram nunc me proloqui
Cœlo atque terræ Mediæ miserias.

64 Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciūt in dolore, maximéque declaratur, hoc quasi officij iudicio fieri, quod si qui fortè cùm in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humaniùs, aut si hilariùs locuti sunt, reuocant se rursus ad mæstitiam, peccatique se insimulant, quòd dolere intermiserint. pueros verò matres, & magistri castigare etiam solent: nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab iis factum est, aut dictum plorare cogunt. quid? ipsa remissio luctus cùm est consecuta, intellectúmque est nihil profici mærendo, nónne declarat fuisse

65 totum illud voluntarium? quid ille Terentianus ipse se puniens, id est, ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

Decreui tantisper me minus iniuriæ,
Chremes, meo gnato facere, dum fiam miser.

Hic decreuit, vt miser sit. nū quis igitur quidquam decernit inuitus?

Malo quidem me quouis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides ergo opinionis esse, non naturæ malum, quid quod res ipsa lugere prohibet? vt apud Homerum quotidianæ neces, interitúsque multorum sedationem mærendi afferunt, apud quē ita dicitur,

Námque nimis multos, atque omni luce cadentes
Cernimus, vt nemo possit mærore vacare.
Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctū lacrymis finire diurnis.

66 Ergo in potestate est abiicere dolorem, cùm velis, tempori seruientem. An est vllum tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est, cui non ponendæ curæ ægritudinis causa seruiamus? Constabat eos qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidissent, cùm in illo ipso acerbissimo, miserrimóq; spectaculo sibi timerent, quòd se classe hostium circumfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi vt remiges hortarentur, & vt salutem adipiscerentur fuga, posteaquàm Tyrum venissent, tū afflictari, lamentarique cœpisse. timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera non poterit? Quid est autem, quā quod plus valeat ad ponendum dolorem, quā cùm est intellectum, nihil profici, & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam nō suscipi potest. voluntate igitur, & iudicio suscipi ægritudinem confitendum est. Idque 67 indicatur eorum patientia, qui cùm multa sint sæpe perpessi, facilius ferunt, quidquid accidit, obduruisséque sese contra fortunā arbitrantur, vt ille apud Euripidem.

Si mihi nunc tristis primùm illuxisset dies,
Nec tam ærumnoso nauigassem salo,
Esset dolendi causa, vt iniecto equuleí
Freno repente tactu exagitantur nouo.
Sed iam subiectus miseriis obtorpui.

Defatigatio igitur miseriarū ægritudines cū faciat leuiores, intelligi necesse est, non rem ipsam, causam, atque fontem esse mæroris. Phisophi summi, nec dum tamen sapientiam 68 consecuti, nónne intelligūt, in summo se malo esse? sunt enim insipientes: neque insipiētia vllum maius malū est neq; tamen lugent, quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse, & æquū: & ad officiū pertinere, ægrè ferre, quòd sapiēs nō sis. quod idē effingimus huic ægritudini, in qua luctus inest, quæ omnium maxima est. Itaque Aristoteles, veteres Philosophos accusans, qui existimauissent, Philophiam suis ingenijs esse 69 perfectam, ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse: sed se videre, quòd paucis annis magna accessio facta esset, breui tempore Philosophiam planè absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturā dicitur, quòd ceruis, & cornicibus vitam diuturnam, quorū id nihil interesset: hominibus, quorum maximè interfuisset, tam exiguā vitam dedisset quorum si ætas potuisset esse longinquior futurum fuisse, vt omnibus perfectis artibus omni doctrina hominum vita erudiretur. querebatur igitur se tum, cùm illa videre cœpisset, extingui. Quid ex ceteris Philosophis nónne optimus & grauissimus quisque confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, 70 cùm se in media stultitia, qua nihil est peius hærere intelligant ægritudine premūtur, nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris: quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem: qualis L. Paulus, duobus paucis diebus amissis filiis: qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus. Quid hos aliud placuit, nisi 71 quòd luctū, & mærorē esse non putabant viri? Ergo id, quod alij rectum opinantes, ægritudini se solent dedere, ij turpe putantes ægritudinem repulerunt, ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contrà dicuntur hæc. Quis tam demens, vt sua voluntate mœreat: natura affert dolorem, cui quidem Crantor, inquiunt, noster cedendum putat, premit enim, atque instat, nec resisti potest. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, is cùm audisset de suo fractus

fractus est. de cuius commutata mente sic A dicitur:

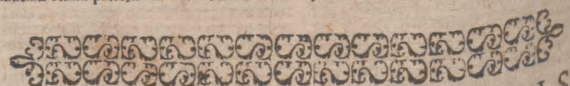
Nec verò tam a præditus sapientia
Quisquam est, qui aliorum ærumnam dictis alleuans,
Non idem cùm fortuna mutata impetum
Conuertat, clade vt subita frangatur sua,
Vt illa ad alios dicta, & præcepta excidant.

Hæc cùm disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse, ij tamen fatentur grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ igitur amentia, vt nos quoque
72 idem ab aliis requiramus? sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. primùm illa opinio mali, quo viso, atque persuaso ægritudo insequitur necessariò. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quadã. existimãt enim, diis immortalibus se faciliùs satisfacturos, si eorum plaga perculsi afflictos se & stratos esse fateantur. sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non vident. laudãt B enim eos qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperãdos. quasi fieri vllo modo possit, quòd in amatorio sermone dici solet, vt quisquam
73 plus alterum diligat, quã se. Præclarum illud est, & si quæris, rectum quoque, & verum, vt eos, qui nobis carissimi esse debeant, æquè ac nosmetipsos amemus: at verò plus fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, vt me ille plus, quàm se amet; ego illum plus, quàm me. perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium, consequatur. sed de hoc aliàs. nunc illud satis est: non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostrã, ne illos plus, quàm ipsi velint, si sentiant: plus certè, quàm nosmetipsos diligamus. nã quod aiunt, plerosque consolationibus nihil leuari, adiunguntque, consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna C conuerterit: vtrumque dissoluitur. sunt enim ista non naturæ vitia, sed culpæ. stultitiã autẽ accusare quamuis copiosè licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque vt aliis auctores ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores, quã ferè plerique, qui auari auaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt. EST ENIM PROPRIVM stultitiæ aliorum vitia cernere, obli-
74 uisci suorum. Sed nimirum hoc maximum est experimentum, cùm constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam si eadem res est & idem est homo: qui potest quidquam de dolore mutari, si neq; de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, nõ ipsa diuturnitas. Hic mihi afferunt mediocritates, quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum. sin opinabiles, opinio tota tollatur, satis dictum esse ar-
75 bitror. ægritudinem, esse opinionẽ mali præsentis. in qua opinione illud insit, vt ægritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc definitionẽ à Zenone rectè, vt illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem verbum sic interpretatur, vt non tantùm illud recens esse velit quod paulò antè ceciderit, sed quã diu in illo opinato malo vis quædam insit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: vt Arthemisia illa, Mausoli, Cariæ regis vxor: quæ nobile illud Halicarnassi fecit sepulchrum, quãdiu vixit, vixit in luctu, eodémque etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tũ denique non appellabatur recens, cùm vetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolãtium tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quamplurimum, aut supprimere, nec pati manare longiùs, aut ad aliam traducere. Sunt, qui vnum officium consolan- 76
tis putent, malum illud omnino non esse, vt Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, vt Peripatetici. sunt, qui abducunt à malis ad bona, vt Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinãti accidisse, nihil mali. Chrysippus autẽ caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionẽ mærenti, si se officio fungi putet iusto, atque debito. sunt etiam qui hæc omnia genera consolandi colligunt. alius enim alio modo mouetur, vt ferè nos omnia in consolationem vnam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quàm in corporũ: vt Prometheus ille Aeschyli, cui cùm dictum esse,

Atqui Prometheu, te hoc tenere existimo,
Mederi posse rationem iracundiæ Respondet,
Si quidem qui tempestiuã tuam medicinam admouens,
Non adgrauescens vulnus illidat manus.

Erit igitur in consolationibus prima medi- 77
cina, docere aut nullum malum esse, aut admodum paruum: altera & de communi conditione vitæ, & propriæ, si quid sit de ipsius, qui mæreat, disputandum: tertia summam esse stultitiam frustra confici mærore, cùm intelligas, nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiã detraxeris. alienum autem tempus docendi. & tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, quòd esse summum malum Cleanthes ipse fateatur. quid enim dicemus? cùm Socrates Alcibiadi persuasisset, vt accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemuis baiulum interesse, cùm se Alcibiades affligaret, lacrymansque Socrati supplex esset, vt sibi virtutem traderet, turpitudinémque depelleret: quid dicemus, Cleanthe? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? quid illa Lyconis, qualia sunt? 78
qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunæ, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis, vitiisque constabat? Ad Epicuri consolationem 79
satis est antè dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est, quamquam & vsitata est, & sæpe prodest. Non tibi hoc soli. Prodest hæc quidem, vt dixi, sed nec semper, nec omnibus: sunt enim qui respuant: sed refert, quomodo adhibeatur. vt enim tulerit quisque co-

rum, qui sapienter tulerunt, non quo quis- A
que incommodo affectus sit, prædicandum est.
Chrysippi ratio, ad varietatem firmissima est:
ad tempus ægritudinis, difficilis. magnum
opus est, probare mærendi, illum suo iudicio,
& quòd se ita putet oportere facere, mærere.
nimirum igitur, vt in causis non semper vti-
mur eodem statu: (sic enim appellamus con-
trouersiarum genera) sed ad tempus, ad con-
trouersiæ naturam, ad personam accommo-
damus: sic in ægritudine lenienda. nam quã
quisque curationem recipere possit, videndũ
80 est. sed nescio quo pacto ab eo, quod erat
à te propositum aberrauit oratio. tu enim de
sapiente quæsieras: cui aut malum videri nul-
lum potest, quod vacet turpitudine: aut ita
paruum malum, vt id obruatur sapientia,
vixque appareat: qui nihil opinione affingat,
assumatque ad ægritudinem: nec id putet esse
rectum, si quàm maximè excruciari, luctúque
confici: quo grauius nihil esse possit. edocuit B
tamẽ ratio, vt mihi quidem videtur, cùm hoc
ipsum propriè non quæreretur hoc tempore,
ne quidem vllum esse malum, nisi quod idem
dici turpe posset: tamen vt videremus, quid-
quid esset in ægritudine mali, id non natura-
le esse, sed voluntario iudicio, & opinionis
81 errore contractum. tractatum est autem à
nobis id genus ægritudinis, quod vnum est
omnium maximum, vt eo sublato, reliquo-
rum remedia ne magnopere quærenda arbi-
tremur. sunt enim certa, quæ de paupertа-
te, certa quæ de vita inhonorata, & ingloria
dici soleant. separatim autem certæ scholæ
sunt de exilio, de interitu patriæ, de seruitu-
te, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu:
in quo nomen poni solet calamitatis. hæc
Græci in singulas scholas, & in singulos li-
bros dispertiunt. opus enim quærunt: quam-
quam planè disputationis sunt, delectationis.
82 & tamen, vt medici, toto corpore curando, C
minimæ etiam parti, si condoluit, medentur:
sic Philosophia, cùm vniuersam ægritudinem
sustulit, tamen si quis error aliunde exstitit, si
paupertas momordit, si ignominia pupugit,
si quid tenebrarum obfudit exilium, aut eo-
rum, quę modo dixi, si quid exstitit: & si sin-
gularum rerum sunt propriæ consolationes:
de quibus audies tum quidem, cùm voles: sed
ad eundem fontem reuertendum est, ægritu-
dinem omnem procul abesse à sapiente, quòd
inanis sit, quòd frustra suscipiatur, quòd non
natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione,
sed quadam inuitatione ad dolendum, cùm 83
id decreuerimus ita fieri oportere. hoc de-
tracto, quod totum est voluntarium, ægritu-
do erit sublata illa mærens: morsus tamen, &
contractiunculæ quædam animi relinquen-
tur. hanc dicant sanè naturalem, dum ægritu-
dinis nomen absit, graue, tetrum, funestum:
quod cum sapientia esse, atque, vt ita dicam,
habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt
ægritudinis, quàm multæ, quàm amaræ! quæ
ipso trunco euerso, omnes elidendæ sunt, &
si necesse erit, singulis disputationibus. su-
perest enim nobis, hoc, cuicuimodi est, otium.
Sed ratio vna omnium est ægritudinum, plura
nomina. nam & inuidere, ægritudinis est, &
æmulari, & obtrectare, & misereri, angi, luge-
re, mærere, ærumna affici, lamẽtari, sollicita-
ri, dolere, in molestia esse, afflictari, despera- 84
re. hæc omnia definiunt Stoici: eaque verba,
quæ dixi, singularum rerum sunt, non vt vi-
dentur, easdem res significant, sed aliquid dif-
ferunt: quod aliò loco fortasse tractabimus.
hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initiò dixi, per-
sequendæ, & omnes elidenda, ne vlla vnquam
possit exsistere. magnum opus, & difficile quis
negat? quid autem præclarum, non idem ar-
duum? sed tamẽ id se effecturam Philosophia
profitetur. nos modò curationem eius reci-
piamus. Verùm quidem hæc hactenus. cæte-
ra, quotiescumq; voletis, & hoc loco, & aliis
parata vobis erunt.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM, AD M. BRVTVM,

Liber IIII. de reliquis animi perturbationibus.

1 CVM multis locis nostrorũ D
hominum ingenia, virtu-
tésq;, Brute, soleo mirari,
tum maximè iis in studiis,
quæ serò admodum expe-
tita, in hanc ciuitatem è
Græcia transtulerunt, nam
cùm à primo vrbis ortu,
regiis institutis, partim etiam legibus, au-
spicia, cæremoniæ, comitia, prouocationes,
Patrum consilium, equitum, peditúmque de-
scriptio, tota res militaris, diuinitus esset con-
stituta, tum progressio admirabilis, incredi-
bilisque cursus ad omnem excellentiã factus
est, dominatu regio rep. liberata. nec verò hic
locus est. vt de moribus, institutisque maio-
rum, & disciplina ac temperatione ciuitatis
loquamur. aliis hæc locis satis accuratè à no-
bis di-

bisdicta sunt, maximéq. in iis sex libris, quos A
de rep. conscripsimus. hoc autem loco con-
sideranti mihi studia doctrinæ, multa sanè oc-
currunt, cur ea quoque accersita aliunde, ne-
que solum expetita, sed etiam conseruata, &
culta videantur. erat enim illis penè in con-
spectu præstanti sapientia, & nobilitate Py-
thagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdē,
quibus L. Brutus patriam liberauit, præclarus
auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem do-
ctrina cùm longè, latéque flueret, permana-
uisse mihi videtur in hanc ciuitatem: idque
cùm coniectura probabile est, tum quibusdā
etiam vestigiis indicatur. quis est enim, qui
putet, cùm floreret in Italia Græcia poten-
tissimis, & maximis vrbibus, ea, quæ magna
dicta est, in hisque primùm ipsius Pythagoræ,
deinde postea Pythagoreorum tantum nomē
esset, nostrorum hominum ad eorum doctis-
4 simas voces, aureis clausas fuisse? quin etiam
arbitror, propter Pythagoreorum admiratio- B
nem, Numam quoque regem Pythagoreum à
posterioribus existimatum. nam cùm Pytha-
goræ disciplinam, & instituta cognoscerent,
regisque eius æquitatem, & sapientiam à ma-
ioribus suis accepissent? ætates autem & tem-
pora ignorarent, propter vetustatem, eum,
qui sapientia excelleret, Pythagoræ audito-
rem fuisse crediderunt. Et de coniectura qui-
dem hactenus. vestigia autem Pythagoreo-
rum, quamquam multa colligi possunt, paucis
tamen vtemur, quoniam non id agitur hoc
tempore. nam cùm carminibus soliti illi esse
dicantur & præcepta quædam occultiùs tra-
dere, & mentes suas à cogitationum inten-
tione, cantu, fidibúsque ad tranquillitatem
traducere, grauissimus auctor in Originibus
dixit Cato, morem apud maiores hunc epu-
larum fuisse, vt deinceps, qui accubarét, cane-
rent ad tibiam clarorum virorum laudes, at-
que virtutes. ex quo perspicuum est, & cantus C
5 tum fuisse rescriptos vocum sonis, & car-
mina: quamquam id quidem etiam XII. ta-
bulæ declarant, condi jam tum solitum esse
carmē: quod *ne liceret fieri ad alterius iniuriam*,
leges sanxerunt. nec verò illud non erudi-
torum temporum argumentum est, quod &
deorum puluinaribus, & epulis magistratuum
fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de
qua loquor, disciplinæ: mihi quidem etiam
Appij Cæci carmē, quod valde Panætius lau-
dat epistola quadam, quæ est ad Qu. Tubero-
nem, Pythagoreorum videtur. multa sunt etiā
in nostris institutis ducta ab illis: quæ præ-
6 tereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliū-
de didicisse videamur. Sed vt ad proposi-
tum redeat oratio: quam breui tēpore, quot,
& quanti Poetæ, qui autem oratores extite-
runt, facilè vt appareat, nostros omnia conse-
qui potuisse, simul vt velle cœpissent. sed de
ceteris studiis alio loco & dicemus, si vsus D
fuerit, & sæpe diximus. sapientiæ studium ve-
tus id quidem in nostris: sed tamen, ante Læ-
lij ætatem, & Scipionis, non reperio, quos ap-
pellare possim nominatim. quibus adolescē-
tibus Stoicum Diogenem, & Academicū Car-
neadem video ad senatum ab Atheniensibus
missos esse legatos, qui cum reip. nullam vn-
quam partem attigissent, essentque eorum
alter Cyrenæus, alter Babylonius, nunquam

profectò scholis essent excitati, neq; ad illud
munus electi, nisi in quibusdam principibus,
temporibus illis, fuissent studia doctrinæ, qui
cùm cetera literis mandarent, alij jus ciuile,
alij orationes suas, alij monumenta maiorū:
hanc amplissimam omnium artiū bene viuē-
di disciplinam vita magis, quam literis perse-
cuti sunt. Itaque illius veræ, elegantisq; Phi 6
losophiæ, quæ ducta a Socrate in Peripateticis
adhuc permansit, & idem alio modo dicenti-
bus Stoicis, cum Academicorum controuer-
sias disceptarent, nulla ferè sunt, aut pauca
admodum Latina monumenta, siue propter
magnitudinem rerum, occupationemque om-
nium, siue etiam, quòd imperitis ea probari
posse non arbitrabantur, cùm interim illis
silentibus C. Amafanius exstitit dicens: cuius
libris editis, commota multitudo contulit
se ad eandem potissimùm disciplinam, siue
quòd erat cognitu perfacilis, siue quòd in-
uitabatur illecebris blandis voluptatis, siue 7
etiam quia nihil prolatum erat melius, illud,
quod erat, tenebant. post Amafanium au-
tem multi eiusdem æmuli rationis multa
cùm scripsissent, Italiam totam occupauerūt:
quodque maximum argumentum est, non
dici illa subtiliter, quòd & facilè ediscantur:
& ab indoctis probentur, id illi firmamentum
esse disciplinæ putant. Sed defendat quidem
quod quisque sentit. sunt enim iudicia libe-
ra: nos institutum tenebimus, nullisque vnius
disciplinæ legibus adstricti, quibus in Philo-
sophia necessariò pareamus, quid sit in qua-
que re maximè probabile, semper require-
mus. quod cùm sæpe aliàs, tum nuper in Tus-
culano studiosè egimus. Itaque expositis tri-
dui disputationibus, quartus dies hoc libro
concluditur. vt enim in inferiorem ambu-
lationem descendimus, quod idem feceramus
superioribus diebus, sic acta res est. 8
M. Dicat, si quis vult, de qua re disputare
velit. A. Non mihi videtur omni animi per-
turbatione posse sapiens vacare. M. Ægritu-
dine quidem hesterna disputatione videba-
tur: nisi forte tēporis causa nobis assentiebare.
A. Minimè vero: nam mihi egregiè probata
est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere
in sapientem ægritudinem? A. Prorsus non ar-
bitror. M. Atqui, si ista perturbare animum
sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim?
metúsne conturbet? At earum rerum est ab-
sentium metus, quarum præsentium est ægri-
tudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est
metus. restant duæ perturbationes, lætitia
gestiens, & libido: quæ si non cadent in sapiē-
tem, semper mens erit tranquilla sapientis.
A. Sic prorsus intelligo. M. Vtrum igitur 9
mauis? statimne nos vela facere, an quasi è
portu egredientes paululū remigare? A. Quid-
nā est istuc? nō enim intelligo. M. Quia Chry-
sippus, & Stoici, cùm de animi perturbatio-
nibus disputant, magnam partem in his partiē-
dis, & definiendis occupati sunt: illa eorum
perexigua oratio est, qua medeantur animis,
nec eos turbulentos esse patiantur. Peripateti-
ci autem ad placandos animos multa affe-
runt: spinas partiendi, & definiendi præter-
mittunt. quærebam igitur, vtrum panderem
vela orationis statim, an eam antè paululum
dialecticorum remis propellerem. A. Ita

modo verò. erit enim hoc totum, quod quæro, A
10 ex vtroque perfectius. M. Est id quidẽ rectius:
sed pòst requires, si quid fuerit obscurius,
A. Faciam equidem. tu tamen, vt soles, dices
ista ipsa obscura planiùs, quàm dicũtur a Græ-
cis. M. Enitar quidem: sed intento opus est
animo, ne omnia dilabantur, si vnum ali-
quod effugerit. Quoniam, quæ Græci πάθη
vocant, nobis perturbationes appellari magis
placet, quàm morbos: in his explicandis vete-
rem illam equidẽ Pythagoræ primùm, deinde
Platonis descriptionem sequar: qui animum
in duas parteis diuidunt: alteram rationis par-
ticipem faciunt, alteram expertem. in partici-
pe rationis ponunt trãquillitatem, id est, pla-
cidã, quietámque constantiam: in illa altera
motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, con-
11 trarios, inimicósque rationi. Sit igitur hic
fons. Vtamur tamen, in his perturbationibus
describendis, Stoicorum definitionibus, & B
partitionibus: qui mihi videntur in hac quæ-
stione versari acutissimè. Est igitur Zenonis
hæc definitio, vt perturbatio sit, quod πά-
θος ille dicit, auersa a recta ratione, contra
naturam, animi commotio. quidam breuius,
PERTVRBATIONEM, esse appetitũ
vehementiorem dicunt: sed vehementiorem
eum volunt esse, qui longiùs discesserit a naturæ
constantia. parteis autem perturbationum vo-
lũt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duo-
bus opinatis malis: ita esse quatuor: ex bo-
nis LIBIDINEM, & LAETITIAM:
vt sit lætitia, præsentium bonorum: libido, fu-
turorum: ex malis METVM, & AEGRI-
TVDINEM nasci censent: metũ, futuris: ægri-
tudinẽ, præsentibus. quæ enim venientia me-
tuuntur, eadem efficiunt ægritudinem instan-
tia. LAETITIA autem, & LIBIDO in bonorũ
opinione versantur, cùm LIBIDO ad id, quod
videtur bonum, illecta, & inflãmata rapiatur, C
12 LAETITIA, vt adepta iam aliquid concupi-
tũ, efferatur & gestiat. natura enim omnes ea,
quæ bona videntur, sequũtur, fugiúntque cõ-
traria. Quamobrem simul obiecta species cu-
iuspiam est, quod bonum videatur, ad id adi-
piscendũ impellit ipsa natura. id cùm cõstan-
ter, prudentérque fit, eiusmodi appetitionem
Stoici βούλησιν appellãt, nos appellamus VO-
LVNTATEM. eã illi putãt in solo esse sapiẽ-
te, quã sic definiũt, VOLVNTAS est, quæ quid
cum ratione desiderat. quæ autem aduersa ra-
tione, incitata est vehemẽtius, ea libido est,
vel cupiditas effrenata: quæ in omnibus stul-
tis inuenitur. Itémque, cùm ita mouemur, vt
13 in bono simus aliquo dupliciter id contingit.
nã cum ratione animus mouetur placidè, at-
que constanter, tum illud GAVDIVM dicitur.
cùm autem & inaniter, & effusè animus exsul-
tat, tum illa LAETITIA gestiens, vel nimia
dici potest: quam ita definiunt, sine ratione
animi elationem. quoniámq; vt bona natura D
appetimus, sic à malis natura declinamus: quæ
declinatio si cum ratione fiet, CAVTIO
appelletur, eáque intelligatur in solo esse
sapiente: quæ autem sine ratione & cum exa-
nimatione humili, atque fracta, nominetur
metus. est igitur METVS rationi aduersa
cautio. præsentis autem mali, sapientis affe-
ctio nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua
14 afficiuntur in malis opinatis, animósque de-

A mittũt, & cõtrahũt, rationi nõ obtẽperãtes. Is-
taq; hęc prima definitio est, vt ęgritudo sit a-
nimi, aduersãte ratione, contractio. sic quoniã
quatuor perturbationes sunt, tres constãtiæ:
cũ ægritudini nulla constantia opponitur. Sed
omneis perturbationes iudicio censent fieri,
& opinione. Itaque eas definiunt pressiùs, vt
intelligatur nõ modò quàm vitiosæ, sed etiã
quàm in nostra sint potestate. EST IGITVR
ÆGRITVDO, opinio recens mali præsentis,
in quo demitti, contrahique animo rectum
esse videatur, LÆTITIA, opinio recens bo-
ni præsentis, in quo efferri rectum esse videa-
tur. METVS, opinio impendentis mali, quod
intolerabile esse videatur. LIBIDO, opinio 15
venturi boni, quod sit ex vsu iam præsens esse,
atque adesse. sed quæ iudicia, quásque opi-
niones perturbationum esse dixi, non in eis
perturbationes solùm positas esse dicunt, ve-
rùm illa etiam, quæ efficiuntur perturbatio-
B nibus, vt ægritudo quasi morsum aliquẽ do-
loris efficiat, metus recessum quendam ani-
mi, & fugam lætitia profusam hilaritatem,
libido effrenatam appetentiam, opinionem
aũt, quam in omneis definitiones superiores in-
clusimus, volũt esse imbecillam assensionem. 16
Sed in singulis perturbationib9 parteis eius-
dem generis plures subiiciuntur: vt ægritu-
dini, inuidentia (vtendum est enim, docendi
causa verbo minùs vsitato: quoniam inuidia
non in eo, qui inuidet, solùm dicitur, sed etiã
in eo, cui inuidetur) ęmulatio, obtrectatio, mi-
sericordia, angor, luctus, mæror, ærumna, do-
lor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflicta-
tio, desperatio, & si qua sunt de genere eodẽ.
sub metum autem subiecta sunt pigritia, pu-
dor, terror, timor, pauor, exanimatio, contur-
batio, formido. Voluptati maleuolentia læ-
tans, malo alieno, delectatio, iactatio, & simi-
lia. Libidini ira, excandescentia, odium, ini-
C micitia, discordia, indigentia, desiderium, & cæ-
tera eiusmodi. hæc autem definiunt hoc mo-
do, INVIDENTIAM esse dicunt ęgritudinem 17
susceptam propter alterius res secundas,
quæ nihil noceant inuidenti. nam si quis do-
leat eius rebus secundis, a quo ipse lædatur,
non rectè dicitur inuidere: vt, si Hectori Aga-
memnon. qui autem, cui alterius commoda
nihil noceant, tamẽ eum doleat his frui, is in-
uidet profectò. ÆMVLATIO autem dupli-
ter illa quidem dicitur, & vt in laude, & in
vitio nomen hoc sit, nam & imitatio virtu-
tis, æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco
vtimur: est enim laudis: & est æmulatio, ægri-
tudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur,
ipse careat. OBTRECTATIO autem 18
est ea, quam intelligi zelotypiam volo, ęgri-
tudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo,
quod ille ipse concupiuerit. MISERI-
CORDIA, est ægritudo ex miseria alteri-
us, iniuria laborantis. nemo enim parricidę,
D aut proditoris supplicio misericordia com-
mouetur. ANGOR est ægritudo premens.
LVCTVS, ægritudo ex eius, qui carus fuerit,
interitu acerbo. MÆROR, ægritudo flebilis.
ÆRVMNA, ægritudo laboriosa. DOLOR, æ-
gritudo crucians. LAMENTATIO, ægritudo
cum eiulatu. SOLLICITVDO, ægritudo
do cum cogitatione. MOLESTIA, ægritudo
permanens. AFFLICTATIO, ægritudo cum

rum vexatione corporis. DESPERATIO, æ-
gritudo sine vlla rerum exspectatione melio-
rum. Quæ autem subiecta sunt sub metu, ea
19 sic definiunt, PIGRITIAM, metum conse-
quentis laboris. TERROREM, metum con-
cutientem, ex quo fit, vt pudorem rubor, ter-
rorem pallor, & tremor, & dentium crepitus
consequatur: TIMOREM, metum mali ap-
propinquantis. PAVOREM, metum mentem
loco mouentem, ex quo illud Ennij,
*Tum pauor sapientiam mihi omnem ex ani-
mo expectorat.*
EXAMINATIONEM, metum subsequentem,
& quasi comitem pauoris: CONTVRBATIO-
20 NEM, metum excutientē cogitata: FORMI-
DINEM, metum permanentem. Voluptatis
autem partes hoc modo describunt, vt ma-
leuolentia sit voluptas ex malo alterius sine
emolumento suo: DELECTATIO, voluptas
suauitate auditus animum deliniens. & qua-
lis est hæc aurium, tales sunt oculorum, &
tactionū, & odorationum, & saporum: quę
21 sūt omnes vnius generis ad perfundēdū ani-
mū tanquam illiquefactę voluptates. IACTA-
TIO, est voluptas gestiens, & se efferens inso-
lentius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea
sic definiuntur. VT IRA, sit libido puniēdi eius
qui videatur lęsisse iniuria. EXCANDESCEN
TIA autem, sit ira nascens & modò exsistens,
quæ θύμωσις Græcè dicitur: ODIVM, ira in-
ueterata: INIMICITIA, ira vlciscēdi tempus
obseruans: DISCORDIA, ira acerbior, inti-
mo odio, & corde concepta: INDIGENTIA,
libido inexplebilis: DESIDERIVM, libido
eius qui nondum adsit videndi. Distinguitur,
illud etiam, vt sit libido earum rerum, quæ
dicuntur de quodā, aut quibusdam: quæ κατη-
γορήματα dialectici appellāt: vt habere diui-
22 tias, capere honores. Indigētia, libido rerū ip-
sarum est, vt honorum, vt pecuniæ. Omnium
autem perturbationum fontem esse dicunt,
INTEMPERANTIAM: quæ est a tota mente,
& a recta ratione defectio, sic auersa à præ-
scriptione rationis, vt nullo modo appetitio-
nes animi nec regi, nec contineri queant, quē-
admodum igitur temperantia sedat appetitio-
nes, & efficit, vt hæ rectæ rationi pareāt: con-
seruatque considerata judicia mentis: sic huic
inimica intemperantia, omnem animi statum
inflammat, conturbat, incitat. itaque & ægri-
tudines, & metus, & reliquæ perturbationes
omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum cùm
sanguis corruptus est, aut pituita redūdat, aut
bilis in corpore, morbi, ægrotationésque na-
scuntur: sic prauarum opinionum cōturbatio,
23 & ipsarum inter se repugnantia, sanitate ani-
mum spoliat, morbisque perturbat. ex pertur-
bationibus autem primùm morbi conficiun-
tur, quæ vocant illi νοσήματα, eaque, quæ
sunt eis morbis contraria, quæ habent ad res
certas vitiosam offensionem, atque fastidium,
deinde ægrotationes, quę appellantur à Stoicis
ἀῤῥωστήματα, hisque item oppositę contra-
riæ offensiones. hoc loco nimium operæ con-
sumitur a Stoicis, maximè Chrysippo, dum
morbis corporum comparatur morborum
animi similitudo. qua ratione prætermissa
minimè necessaria ea, quæ rem continent,
24 pertractemus. Intelligatur igitur perturba-
tione, iactantibus se opinionibus inconstan-

A ter, & turbidè, in motu esse semper. cùm au-
tem hic feruor, concitatióque animi inuete-
rauerit, & tamquam in venis medullisque in-
sederit, tum exsistit, & morbus ægrotatio, &
offensiones eæ, quæ sunt eis morbis, ægrota-
tionibúsque contrariæ. Hęc, quę dico, cogita-
tione quidem inter se differunt, re verò co-
pulata sunt, eáque oriuntur ex libidine, & læ-
titia, nam cùm est concupita pecunia, nec ad-
hibita continuò ratio, quasi quædam Socrati-
ca medicina, quæ sanaret eam cupiditatem:
permanat in venas, & inhæret in visceribus
illud malū, exsistitque morbus, & ęgrotatio,
quæ auelli inueterata non possunt, eiq; mor-
bo nomen est auaritia. similiterque ceteri
morbi, vt gloriæ cupiditas, vt mulierositas: vt 25
ita appellem eam, quæ Græcè φιλογυνεία di-
citur, ceteriq; similiter morbi, ægrotationés-
B que nascuntur, quę autem his sunt contraria,
ea nasci putantur à metu, vt odium mulierū,
quale in μισογυνείᾳ est, vt in hominum
vniuersum genus, quod accepimus de Timo-
ne, qui μισάνθρωπος appellatur: vt inhospi-
talitas est, quæ omnes ægrotationes animi ex
quodam metu nascuntur earum rerum, quas
fugiunt, & oderunt. definiunt autem animi 26
ægrotationem opinationem vehementem de
re non expetenda, tanquam valde expetenda
sit inhærentem, & penitus insitam. quod au-
tem nascitur ex offensione, ita definiut, Opi-
nionem vehementem de re non fugienda in-
hærentem & penitus insitam, tanquam fugiē-
da. hæc autem opinatio est, iudicare se scire,
quod nesciat. Ægrotationi autem talia quędā
subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas,
peruicacia, ligurritio, vinolentia, cupedia, &
si qua sunt similia. est autē auaritia, opinatio
vehemēs de pecunia, quasi valde expetēda sit,
inhęrēs, & penit⁹. insita similisq; est eiusdē ge-
C neris, definitio reliquarū. Offensionum autē 27
definitiones sunt eiusmodi, vt inhospitalitas,
sit opinio vehemens valde fugiendum esse
hospitem, eaq; inhęrens, & penitus insita, si-
militer definitur, & mulierum odium, vt Hip-
polyti, & vt Timonis generis humani. Atque
vt ad valetudinis similitudinem veniam, eaq;
collatione vtamur aliquādo, sed parciùs, quā
solēt Stoici: vt sint alij ad alios morbos pro-
cliuiores: (itaq; dicim⁹ grauedinosos quosdā,
quosdā torminosos, non quia semper sint, sed
quia sæpe sint.) alij ad metum, alij ad aliā per-
turbationē. ex quo in aliis anxietas, vnde an-
xij, in aliis iracudia dicitur: quę ab ira differt:
estq; aliud iracūdū esse, aliud iratum: vt differt
anxietas ab angore. neque enim omnes anxij,
qui anguntur aliquādo, neq; anxij semper an-
guntur: vt inter ebrietatem, & ebriositatem
interest: aliúdque est esse amatorē, aliud amā-
tem. atque hæc aliorum ad alios morbos pro-
D cliuitas latè patet. nam pertinent ad omneis
perturbationes. in multis etiam vitiis appa- 28
ret: sed nomen res non habet, ergo inuidi, &
maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes,
quia procliues ad eas perturbationes sunt,
non quia semper feruntur. hæc igitur procli-
uitas ad suum quodque genus, à similitudi- 29
corporis, ægrotatio dicitur, dum ea intelliga-
tur ad ęgrotādum procliuitas. sed hæc in bo-
nis rebus, quòd alij ad alia bona sunt aptio-
res, facilitas nominetur in malis procliuitas,

vt significet lapsionem: in neutris habeat su- A
perius nomen. Quo modo autem in corpo-
re morbus, ægrotatio, & vitium: sic in animo
morbum appellãt totius corporis corruptio-
29 nem: Ægrotationem morbum cum imbecilli-
tate: Vitium, cum partes corporis inter se dis-
sident: ex quo prauitas membrorũ, distortio,
deformitas: itaque illa duo, morbus, & ægro-
tatio, & totius valetudinis corporis con-
quassatione, & pertubatione gignuntur, vi-
tium autem, integra valetudine, ipsum ex
se cernitur. sed in animo tantummodò cogi-
tatione possumus morbum ab ægrotatione
seiungere. vitiositas autem est habitus, aut
affectio in tota vita inconstans, & a se ipsa dis-
sentiens. ita fit, vt in altera, corruptione opi-
nionum morbus efficiatur, & ægrotatio: in
altera inconstantia, & repugnantia. non enim
omne vitium parteis habet dissentienteis, vt eo-
rum, qui non longè à sapiẽtia absunt, affectio
est illa quidem discrepans à se ipsa, dum est
insipiens, sed non distorta, nec praua. morbi
autem, & ægrotationes, partes sunt vitiosita-
tis: sed perturbationes, sintne eiusdem partes
30 quæstio est. vitia enim affectiones sunt manẽ-
tes: perturbationes autem mouentes, vt non
possint affectionum manẽtium partes esse. at-
que vt in malis attingit animi naturam cor-
poris similitudo, sic & in bonis. sunt enim in
corpore præcipua, pulchritudo, vires valetu-
do, firmitas, velocitas: sunt item in animo,
corporis temperatio, cùm ea congruunt in-
ter se, è quibus constamus, sanitas sic animi
dicitur, cùm eius iudicia, opinionésq; cõcor-
dant, eaque est animi virtus, quam alij ipsam
temperantiam dicunt esse, alij obtemperantẽ
temperantiæ præceptis, & eam subsequentẽ,
nec habentem vllam speciem suam: sed siue
hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. Est
autẽ quædã animi sanitas, quæ in insipientẽ
etiam cadat, cùm curatione medicorum per-
31 turbatio mentis aufertur. Et vt corporis est
quædã apta figura membrorum, cum coloris
quadam suauitate, eaq; dicitur pulchritudo,
sic in animo opinionum, iudiciorúmq; æqua-
bilitas, & constantia, cum firmitate quadam, &
stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis
vim ipsã continẽs, pulchritudo vocatur. Itẽq;
virib. corporis & neruis, & efficacitati similes
similib. quoq; verbis animi vires nominãtur.
Velocitas autẽ corporis, celeritas appellatur,
quæ eadem ingenij etiã laus habetur propter
animi multarũ rerum breui tempore percur-
sionem. Illud animorum corporúmque dissi-
mile est, quòd animi valentes, morbo tentari
non possunt, corpora possunt. sed corporum
offensiones sine culpa accidere possunt, ani-
morum non item. Quorum omnes morbi,
& perturbationes ex aspernatione rationis e-
ueniunt: itaque in hominibus solum exsistũt.
nam bestiæ simile quiddã faciunt, sed in per- D
32 turbationes non incidunt. Inter acutos autẽ
& hebetes non interest, quòd ingeniosi, vt æs
Corinthium in æruginem, sic illi in morbum
& incidunt tardiùs, & recreantur ocyus: he-
betes non item. Nec verò in omnem morbũ,
ac perturbationem animus ingeniosi cadit, nõ
enim multa efferata, & immania: quædam au-
tem humanitatis quoq; habent primam spe-
ciem, vt misericordia, ægritudo, metus. Ægro-

A tationes autem, & morbi animorum diffici-
lius euelli posse putantur, quàm summa illa
vitia, quæ virtutibus sunt contraria: morbis
enim manentibus, vitia sublata esse non pos-
sunt, quia non tam celeriter sanantur, quàm
illa tolluntur. Habes ea, quæ de perturbatio- 33
nibus enucleatè disputant Stoici, quæ logica
appellant, quia disseruntur subtilius. è quibus
quoniam tanquam è scrupulosis cotibus e-
nauigauit oratio, reliquæ disputationis cur-
sum teneamus: modò satis illa dilucidè dixe-
rimus pro rerũ obscuritate. A. Prorsus satis:
sed si qua diligentius erunt cognoscenda,
quæremus aliàs: nunc vela, quæ modò dice-
bas exspectamus, & cursum. M. Quando & a- 34
liis locis de virtute diximus & sæpe dicendũ
erit (pleræque enim quæstiones, quæ ad vitã
moresque pertinent, à virtutis fonte ducũtur)
quando igitur virtus est affectio animi cõstãs,
conueniensque laudabileis efficiens eos, in
B quibus est, & ipsa per se, sua sponte, separata
etiam vtilitate, laudabilis: ex ea proficiscũtur
honestę voluntates, sententiæ, actiones, om-
nisque recta ratio: quamquam ipsa virtus bre-
uissimè recta ratio dici potest. huius igitur
virtutis cõtraria est vitiositas. sic enim malo
quàm malitiã appellare eã, quã Græci κακίαν
appellant, nam malitia, certi cuiusdam vitij
nomen est: vitiositas omnium, ex qua conci-
tantur perturbationes quę sunt, vt paulo an-
tè diximus, turbidi animorum concitatique
motus auersi à ratione, & inimicissimi mẽtis,
vitæq; tranquillæ. important enim ęgritudi-
nes anxias, atque acerbas, animósque affligũt,
& debilitant metu. iidem inflammant appeti-
tione nimia: quam cũ cupiditatem, tum libi-
dinem dicimus, impotentiam quandam animi
à temperantia, & moderatione plurimũ dissi- 35
dentem. quæ si quando adepta est id, quod ei
fuerit concupitum, tum fert alacritatem,
C vt nihil esse constet, quod agat: vt ille, qui
VOLVPTATEM animi nimiam summũ
esse errorẽ arbitratur. eorum igitur malorũ in
vna virtute posita sanatio est. Quid autem est
non miserius solùm, sed fœdius etiam, & de-
formius, quàm ægritudine quis afflictus, de-
bilitatúsque iacens? cui miseriæ proximus est
is, qui appropinquans aliquod malum me-
tuit, exanimatúsque pendet animi. quam vim
significantes mali Poetæ impendere apud in-
feros saxum Tantalo faciunt ob scelera, ani-
mique impotentiam, & superbiloquentiam.
ea communis pœna stultitiæ est. omnibus e-
nim quorum mens abhorret à ratione, sem- 36
per aliquis aliis dolor, aliis terror impendet.
atque vt hæ tabificæ mentis perturbationes
sunt ægritudinem dico, & metum: sic hilario-
res illæ, cupiditas auidè semper aliquid ex-
petens, & inanis alacritas, id est, lætitia ge-
stiens, non multum differunt ab amentia, ex
D quo intelligitur, qualis ille sit, quem tũ mo-
deratum, alias modestum, & temperantem, a-
lias constantem, continentemque diximus. nõ-
numquam hæc eadem vocabula ad frugalita-
tis nomen, tanquam ad caput, referre volu-
mus. quòd nisi eo nomine virtutes cõtinerẽ-
tur, nunquam illud ita peruulgatum esset, vt
iam prouerbij locum obtineret, HOMINEM
FRVGI OMNIA RECTE FACERE. quod i-
dẽ cum Stoici de sapiẽte dicũt, nimis admira-
bilia

biliter, nimisque magnificè dicere videntur. Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibique ipse placatus, vt neque tabescat molestiis, neque frangatur timore, nec sitienter quid appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat: is est sapiens, quem quærimus, is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiúsque mundi nota sit magnitudo. nam quid aut in studiis humanis aut in tam exigua vitæ breuitate magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, vt ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum: atq; idem ita acrem in omneis partes aciem intendit, vt semper videat sedem sibi, ac locum sine molestia, atque angore viuendi, vt quemcunque casum fortuna inuexerit, hunc aptè, & quietè ferat. quod qui faciet, non ægritudine solum vacabit, sed etiã perturbationibus reliquis omnibus. his autem vacuus animus, perfectè atque absolutè beatos efficit: idémq; concitatus, & abstractus ab integra, certáque ratione, non constantiam solùm amittit, verũ etiam sanitatem. quocirca mollis, & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt. sed adhibent modum quendam, quem vltra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porrò malum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, vt cùm res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia: sapientes ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimum ponitur, ægrè tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est. sed tamẽ transisse modum videtur, quippe qui ob eam causam à vita recesserit. moderatiùs igitur ferre debuit. quid si, cùm id ferret modicè, mors liberorum accessisset; nata esset ægritudo noua, sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cęcitas, si exilium, si pro singulis malis ęgritudines accederent? summa ea fieret quę nòn sustineretur. qui modum igitur vitio quærit, similiter facit, vt si posse putet eum, qui se è Leucade præcipitauerit, sustinere se, cùm velit. vt enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult, insistere omnino quæque crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. ægritudo autem, ceteræq; perturbationes amplificatæ, certè pestiferæ sunt, igitur etiam susceptæ, continuò in magna pestis parte versantur. etenim ipsæ se impellunt, vbi semel à ratione discessum est: ipsaq; sibi imbecillitas indulget, in altúmque prouehitur imprudens, nec reperit locum consistendi. quamobrem nihil interest, vtrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim vitiis modum apponit, is partem suscipit vitiorum. quod cùm ipsũ per se odiosum est, tum eo molestius, qui sunt in lubrico incitataq; semel in procliue labuntur, sustinerique nullo modo possunt. Quid? 43
quòd iidem Peripatetici perturbationes istas, quas non extirpandas putamus, nõ modò naturaleis esse dicunt, sed etiam vtiliter à natura datas? quorum est talis oratio. Primùm multis verbis iracundiam laudant: COTEM fortitudinis esse dicunt, multóque & in hostem, & in improbum ciuem vehementiores iratorum impetus esse: leues autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: prœlium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. hæc nullam habẽt vim, nisi ira excãduit fortitudo. nec verò de bellatoribus solùm disputant. imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ: oratorem denique non modò accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ. quæ etiam si non adsit, tamen verbis, atque motu simulandum arbitrantur, vt auditoris iram oratoris incendat actio. virum denique videri negant, qui irasci nesciat. eamque, quam lenitatem nos dicimus, vitioso lentitudinis nomine appellant. nec verò solùm hanc libidinem laudant (est enim ira, vt modò definiui, vlciscendi libido) sed illud ipsum genus libidinis vel cupiditatis ad summã vtilitatem esse dicunt à natura datum: nihil enim quemquam nisi quod lubeat, præclarè facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles, quòd somnum capere non posset: quęrẽtibúsque respondebat, Miltiadis trophæis se è somno suscitari. cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria, Philosophiæ, denique ipsius principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuisset. vltimas terras lustrasse Pythagoram, Democritũ, Platonem accepimus. vbi enim quid esset, quod disci posset, eo veniendum iudicauerunt. num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? ipsam ægri- 45
tudinem, quam nos vt tetram, & immanem beluam, fugiendam esse diximus. non sine magna vtilitate à natura dicunt constitutam, vt homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiis affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. ex quod est illud è vita ductum ab Afranio. nam cum dissolutus filius,

Heu me miserum,

dixisset: tam seuerus pater,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque parteis ægritudinis, vtileis 46
esse dicunt, misericordiam ad opem ferendã, & calamitates hominum indignorum sublenandas: ipsum illud æmulari, obtrectare non esse inutile, cùm aut se non idem videat consecutum, quod aliũ, aut alium idem quod se. metum verò si quis sustulisset, omnẽ vitæ di-

ligentiam sublatam fore, quæ summa esset A in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, vt resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: vt in omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existiment, quæ cùm exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? A. Mihi verò dicere
47 aliquid. itaque expecto quid ad ista. Reperiam fortasse. sed illud antè. vidésne quanta fuerit apud Academicos verecundia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur à Stoicis: digladientur illi per me licet: cui nihil est necesse, nisi vbi sit illud, quod verissimillimum videatur inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, è qua possit attingi aliquid verissimile, quo longiùs mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua rectè Zenonem vsum puto. ita enim definit, B vt perturbatio sit auersa à ratione, contra naturam, animi commotio: vel breuiùs, vt perturbatio sit appetitus vehementior, vehementior autem intelligatur is, qui procul absit
48 à naturæ constantia. Quid ad has definitiones possim dicere. atqui hæc pleraque sunt prudēter, acutéque disserentium: illa quidē ex Rhetorum pompa, ardores animorum, cotésque virtutum. an verò vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse, gladiatorium id quidem. quamquam in eis ipsis videmus sæpe constantiam: colloquuntur, congrediuntur, queruntur, aliquid postulant, vt magis placati, quàm irati esse videantur. sed in illo genere sit sanè Pacideianus aliquis hoc animo, vt narrat Lucilius,

Occidam illum equidem, & vincam, si id quæritis, inquit,
Verū illud credo fore, in os priùs accipiā ipse,
Quàm gladium in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto: C
Odi hominem: iratus pugno: nec longius quicquam
Vobis, quàm dextræ gladium dum accommodet alter:
Vsque adeò studio atque odio illius efferor ira.

At sine hac gladiatoria iracundia videmus
49 progredientem apud Homerum Aiacē multa cum hilaritate, cùm depugnaturus esset cum Hectore: cuius, vt arma sumsit, ingressio lętitiā attulit sociis, terrorem autem hostibus: vt ipsū Hectorem, quemadmodum est apud Homerū, toto pectore trementem prouocasse ad pugnā pœniteret. Atque hi collocuti inter se priusquam manum consererent, leniter, & quietè nihil ne ipsa quidem pugna iracundè, rabiosève fecerunt. ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse: nec Marcel- D lum apud Clastidium ideò fortem fuisse, quia fuerit iratus. De Africano quidem, quia no-
50 tior est nobis propter recentem memoriam, vel iurare possum, non illum iracundia inflammatum fuisse, cùm in acie M. Halienum Pelignum scuto protexit, gladiúmque hosti in pectus infixit, de L. Bruto fortasse dubitarim. an propter infinitum odium tyranni effrenatius in Aruntem inuaserit. video enim vtrūq; comminus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? quid Herculem, quem in cælum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratúmne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemæo? an etiam Theseus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? vide, ne fortitudo minimè sit rabiosa, sitque iracundia tota leuitatis. neque enim est vlla fortitudo, quæ rationis expers est. Contemnendæ sunt humanæ res: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. Hæc cùm constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo: nisi fortè quæ vehementer, acriter, animosè fiunt, iracundè fieri suspicamur. Mihi verò ne Scipio quidem ille pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declarauit, numquam iratum esse sapientem: iratus videtur fuisse Ti. Graccho, tum, cùm consulem languentē reliquit, atque ipse priuatus, vt si consul esset, qui rempublicam saluam esse vellet, se sequi iussit. Nescio, ecquid ipsi nos fortiter in republica fecerimus. si quid fecimus, certè irati non fecimus. An est quidquam similius insaniæ, quam ira? quam bene Ennius initium dixit insaniæ. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum, quam partē habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone, in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam. Satis est instructa, armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere vtilem vinolentiam ad fortitudinem, vtilem etiam dementiam, quòd & insani, & ebrij multa faciunt sæpe vehementiùs. Semper Aiax fortis: fortissimus tamen in furore:

Nam facinus fecit maximum, cùm, Danais inclinantibus,
Summam rem perfecit manus, prælium cùm restituit insaniens.

Dicamus igitur vtilem insaniam. Tracta definitionem fortitudinis, intelliges eam stomacho non egere, fortitudo est igitur animi affectio legi summæ in perpetiendis rebus obtemperans, vel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis, & repellēdis, vel scientia rerū formidolosarum contrariarúmque, aut omnino negligendarum conseruans earum rerum stabile iudicium: vel breuiùs, vt Chrysippus. nā superiores definitiones erant, vt Sphæri hominis in primis bene definientis, vt putāt Stoici. sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarant communes notiones, alia magis alia. Quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerū, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore. Licet enim insectemur istos, vt Carneades solebat. metuo ne soli Philosophi sint. Quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? Quid Stoici, qui omnes insipientes insanos esse dicunt?

núnne

nonne ista colligunt? remoue perturbatio- A
nes, maximéque iracundiam: iam videbuntur
monstra dicere. Nunc autem ita disserunt,
sic se dicere, omneis stultos insanire, vt
malè olere, omne cœnum. At non semper.
Commoue: senties. Sic iracundus non sem-
per iratus est. Lacesse: iam videbis fu-
rentem. Quid ista bellatrix iracundia cùm
domum redit, qualis est cum vxore? cum
liberis? cum familia? an tum quoque est
vtilis? est igitur aliquid, quod contur-
bata mens meliùs possit facere, quàm con-
stans? an quisquam potest sine perturba-
tione mentis irasci? bene igitur nostri,
cùm omnia essent in morbis vitia, quod
nullum erat iracundia fœdius, iracundos
solos, morbosos nominauerunt. Ora-
55 torem verò irasci minimè decet: simula-
re non dedecet. An tibi irasci tum vide-
mur, cùm quid in causis acriùs, & vehemen-
tiùs dicimus? quid? cùm iã in rebus transactis B
& præteritis orationes scribimus, num irati
scribimus?

Ecquis hoc animaduertit? Vincite.

Num aut egisse vnquam iratum Æsopum,
aut scripsisse existimamus iratum Accium?
aguntur ista præclarè, & ab oratore quidem
meliùs, si modò est orator, quàm ab vllo hi-
strione: sed aguntur leniter & mente tran-
quilla. Libidinem verò laudare, cuius est libi-
dinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi
profertis: additis Pythagoram, Democri-
tum, Platonem. Quid? vos studia, libidinem
vocatis? quæ vel optimarum rerum, vt ea
sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tran-
quilla esse debent. Iam ægritudinem lau-
dare, vnam rem maximè detestabilem, quo-
rum est tãdem Philosophorum? At commodè
dixit Afranius,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod C
lubet.

Dixit enim de adolescente perdito, ac disso-
luto nos autem de constanti viro, ac sapienti
quærimus. Et quidem illam ipsam iram cen-
turio habeat, aut signifer, vel ceteri, de qui-
bus dici non necesse est, ne rethorum aperia-
56 mus mysteria. vtile est enim vti motu animi,
qui vti ratione non potest: nos autem, vt testi-
ficor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam
æmulari vtile est, obtrectare, misereri. Cur
misereare potiùs, quàm feras opem, si id face-
re possis? an sine misericordia liberales esse
non possumus? non enim suscipere ipsi ægri-
tudines propter alios debemus. sed alios si
possumus, leuare ægritudine. Obtrectare verò
alteri, aut illa vitiosa ęmulatione, quę riuali-
tati similis est, ęmulari, quid habet vtilitatis,
cùm sit ęmulãtis, angi alieno bono; quod ipse nõ
habeat, obtrectãtis autẽ angi, alieno bono, quod D
id etiã alius habeat? quis id approbare possit,
ægritudinẽ suscipere pro experientia, si quid
habere velis? nam solum habere velle, summa
57 dementia est. Mediocritates autem malorum
quis laudare rectè possit? quis enim potest in
quo libido, cupiditasve sit, non libidinosus &
cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo
angor, non anxius? in quo timor, non timi-
dus? libidinosũ igitur, & cupidum, & iracũdũ,
& anxium, & timidum censemus esse sapien-
tem? de cuius excellentia multa quidem dici

quamuis fusè, latéque possint: sed breuissimè
illo modo SAPIENTIAM esse rerum diuina-
rum, & humanarũ sciẽtiarum, cognitionémque,
quæ causa cuiusque rei sit. ex quo efficitur, vt
diuina imitetur, humana omnia inferiora vir
tute ducat. In hanc tu igitur, tanquam in ma-
re, quod est vẽtis subiectum, perturbationem
cadere tibi dixisti videri. quid est, quòd tan-
tam grauitatem, constãtiámque perturbet? an
improuisum aliquid, atque repentinum? quid
potest accidere tale e, cùm nihil subitum est,
quod homini euenire possit? Nam quod aiunt
nimia resecari oportere, naturalia relinqui.
quid tandem potest esse naturale, quod idem
nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex
errorum orta radicibus. Quæ euellenda, &
extrahenda penitus, non circumcidenda, nec
amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te 58
non tam de sapiente, quàm de te ipso quærere
(illum enim putas omni perturbatione esse
liberum, te vis) videamus, quanta sint quæ à
Philosophia remedia morbis animorum ad-
hibeãtur. est enim quędam medicina certè: nec
tam fuit hominum generi infensa, atque ini-
mica natura, vt corporibus tot res salutareis,
animis nullam inuenerit. De quibus est hoc
etiam merita meliùs, quòd corporũ adiumen-
ta adhibentur extrinsecus, animorũ salus in-
clusa in his ipsis est. Sed quo maior est in eis
præstantia, & diuinior, eo maiore indigent di-
ligentia. Itaque bene adhibita ratio cer-
nit, quid optimum sit neglecta, multis impli-
catur erroribus. Ad te igitur mihi iam con- 59
uertenda omnis oratio est. simulas enim quæ-
rere te de sapiente: quęris autẽ fortasse de te.
Earum igitur perturbationum, quas exposui,
variæ sunt curationes. nam neque omnis ægri-
tudo vna ratione sedatur. alia est enim lugen-
ti, alia miseranti, alia inuidenti adhibẽda me-
dicina. est etiam in omnibus quatuor pertur-
bationibus illa distinctio, vtrum ad vniuersã
perturbationẽ, quę est aspernatio rationis, aut
appetitus vehementior: an ad singulas, vt ad
metum, libidinem, reliquásque melius adhibea-
tur oratio, & vtrùm illudne nõ videatur ægrè
ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, an
omnium rerum tollenda omnino ęgritudo: vt
si quis ęgrè ferat paupertatem esse, idne dispu
tes paupertatẽ malum non esse: an hominem
ægrè ferre nihil oportere. nimirum hoc me-
lius. ne, si fortè de paupertate non persuase-
ris, sit ægritudini concedendũ: ægritudine au-
tem sublata, propriis rationibus, quibus heri
vsi sumus, quodam modo etiam paupertatis
malum tollitur. Sed omnis eiusmodi pertur-
batio animi placatione abluatur illa quidem
cùm doceas, nec bonum illud esse. ex quo læ-
titia, aut libido oriatur: nec malum ex quo
aut metus, aut ægritudo: verũtamẽ hęc est cer-
ta & propria sanatio, si doceas, ipsas perturba-
tiones per se esse vitiosas, nec habere quid-
quã aut naturale, aut necessariũ: vt ipsam ęgri-
tudinẽ leniri videmus, cùm obiicimus mæ-
rentibus imbecillitatem animi effœminati,
cùmque eorum grauitatem, constantiam, que
laudamus, qui nõ turbulentè humana patian-
tur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui
illa mala esse censent. ferenda tamen æquo
animo arbitrãtur. putat aliquis voluptatẽ esse
bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille

A ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari potest. illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinē detrahit, & ea quidē vtilior, sed raro pro-
61 ficit, neq; est ad vulgus adhibenda. Quædam autē sunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit: vt si quis ægrè ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officij: nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quędam ad eum sit admouenda curatio, & talis quidem, quę possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantiū Philosophorum inter omneis enim, conuenire oportet, commotiones animorum à recta ratione auersas, esse vitiosas, vt etiā si nec mala sint illa, quę metū, ægritudinémve, nec bona quæ cupiditatem, lætitiámve moueant, tamen sit vitiosa ipsa commotio. constantē enim volumus quendam, sedatum, grauem, humana omnia prementem illum esse, quem magnanimum, & fortem virum dicimus. talis autem nec mærens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest. eorum enim hæc sunt, qui euentus humanos, superiores, quàm suos animos esse dicunt. quare om-
62 nium Philosophorum, vt antè dixi, vna ratio est medendi, vt nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. itaque primùm in ipsa cupiditate, cùm id solum agitur, vt ea tollatur, non est quærendum, bonum illud, necne sit quod libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est vt siue, quod honestum est, id sit summum bonum, siue voluptas, siue horum vtrumque coniunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. continet autem sedationē omnē animi humana in cōspectu posita natura: quæ quo faciliùs expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio, C
63 léxque vitæ. Itaque non sine causa cùm Orestem fabulam doceret Euripides: primos treis versus reuocasse dicitur Socrates:

Neque tam terribilis vlla fando oratio est,
Neque fors, neque ira cælitum inuectum malum,
Quod no.. natura humana patiendo ferat.

Est autem vtilis ad persuadendum ea, quæ acciderunt, ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etsi ægritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) mœrore, & dolore conscripsimus: quódque vetat Chryppus, ad recenteis quasi tumores animi, remedium adhibere, id nos fecimus naturæque vim attulimus, vt magnitudini medicinę do-
64 loris magnitudo concederet. Sed ægritudini, de qua satis est disputatum finitimus est metus. De quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, vt ægritudo, præsentis: sic ille, futuri mali. Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam, metum esse dicebant. alij autem metum, præmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiæ. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. nam videndum est in vtrisque, ne quid humile, summissum, molle, effœminatum, fractum, abiectúmque faciamus. Sed quamquam de ipsius metus incon-

stantia, imbecillitate, leuitate dicendum est, tamen multum prodest, ea, quæ metuuntur, ipsa contemnere. Itaque, siue casu accidit, siue consilio, percommodè factum est, quòd eis de rebus, quæ maximè metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatum est. Quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus. Videamus nunc de bono- 65
rum, id est, de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, vna res videtur causam continere, omneis eas esse in nostra potestate, omneis iudicio susceptas, omneis voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque vt in malis opinatis, tolerabiliora: sic in nobis, sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna, & lætabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum, & bonorum: vt si iam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in malis, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaque ratione maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus, corrigendus. atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ maximè probatur de bonis, & malis, negare vnquam lætitia affici posse insi- 66
pientem, quòd nihil vnquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. Sint sanè ista bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, voluptates, ceteráque: tamen in eis ipsis potiundis exsultans, gestiénsque lætitia, turpis est: vt si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. eodem enim vitio est effusio animi in lætitia, quo in dolore contractio: eadémque leuitate cupiditas est in appetendo, qua lætitia in fruendo: & vt nimis afflicti molestia, sic animi elati lætitia, iure iudicantur leues, & cùm inuidere, ægritudinis sit: malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ: vtrumque immanitate, & feritate quadam proponenda, castigari solet. Atque vt confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi causa à gau- 67
dio lætitiam distinguimus. Illud iam suprà diximus, fieri contractionem animi rectè nunquam posse, elationem posse: aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

Lætus sum
Laudari me abs te, pater, laudato viro.

aliter ille apud Trabeam Chærea,

Lena delinita argento nutū obseruabit meum
Quid velim, quid studeam. aduenies digito impellam ianuam:
Fores patebunt de improuiso Chrysis me vbi adspexerit,
Alacris obuiam mihi veniet, complexum expetans meum,
Mihi se debet:

Quàm hæc pulchra putet, ipse iam dicet, D

Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

Hæc lætitia quàm turpis sit, satis est diligēter 68
attendentem penitus videre. Et vt turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cùm fruuntur Venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus verò iste qui vulgo appellatur amor, (nec, hercule, inuenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ leuitatis est, vt nihil videam, quod pu-

tem

tem conferendum. Quem Cæcilius,

---deum qui non summum putet,
Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet.
Cui in manu sit, quem esse dementem velit,
Quem sapere, quem sanari, quem in morbum inijci,
Quem contrà amari, quem accersiri, quem expeti.

69 O præclarum emendatricem vitæ, Poeticam: quæ amorem, flagitii, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis, quàm honoris seruauisti gratia.

Quid ergo? hic amor Medeæ quanta miseriarum incendia excitauit? atque ea tamen apud alium Poetam patri dicere audet se coniugem habuisse.

70 *Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiórque est patre.*

Sed Poetas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Iouem. Ad magistros virtutis, Philosophos veniamus: qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multùm, vt opinio mea fert, mentiente. quis est enim amor iste amicitiæ? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo videtur. in quibus isti liberi, & concessi sunt amores. Bene igitur Ennius,

Flagitii principium est nudare inter ciueis corpora.

Qui vt sint, sicut fieri posse video, pudici, solliciti tamen, & anxii sunt: eóque magis, quòd 71 seipsi continent, & coercent. Atque, vt muliebreis amores omittam, quibus maiorem licentiam natura cōcessit, quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid Poetæ velint: aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi Poetæ de seipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis vir sua rep. cognitus, quæ de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poesis, est amatoria. Maximè verò omnium flagrasse amore Rheginum Ibycum, apparet ex scriptis. Atque horū omnium libidinosos esse amores videmus, Philosophi sumus exorti: & auctore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accusat, qui amori auctoritatem 72 tribueremus. Stoici verò & sapientem amatorum esse dicunt, & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciūdæ ex pulchritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio, sit sanè. vacat enim omni libidine hæc autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, vt est certè, qui nihil absit, aut non multùm ab insania, qualis in Leucadia est,

Siquidem sit quisquam Deus, cui ego sim curæ.

73 Ad id erat diis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria,

Heu me infelicem.

Nihil verius Probè & ille,

Sanus es, qui temere lamentare

A Sic insanus suis etiam videtur. At quas tragœdias efficit?

Te Apollo sancte fer opem, téque omnipotens Neptune inuoco.
Vósque adeo venti.

Mundum totum se ad amorem suum subleuandum conuersurum putat, Venerem vnam excludit, vt iniquam.

Nam quid ego te appellem Venus?

Eam prę libidine negat curare quidquā. quasi 74 verò ipse nō propter libidinē tanta flagitia & faciat, & dicat. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, vt & illud quod cupiat, ostēdat quàm leue, quàm cōtemnendum, quàm nihil sit omnino, quàm facilè vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Adducendus est etiam nonnumquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia. Loci deniq; mutatione, tanquam ægroti non conualescentes, sæpe curandus. Etiam nouo quodam amore

B veterem amorem tanquā *clauo clauum eiiciendum* putant. maximè autem admonendus, 75 quantus sit furor amoris. omnibus enim ex animi perturbationibus est profectò nulla vehementior: vt, si iam ipsa illa accusare nolis stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed vt hęc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore, fœda per se est. nam, vt illa prætercam, quę sunt furoris. hæc ipsa per sese 76 quam habent leuitatem, quæ videntur esse mediocria?

-- iniuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quàm si des operam, vt cum ratione insanias.

Hæc inconstantia, mutabilitásque mentis, quem non ipsa prauitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demon-

C strandum nullam esse nisi opinalem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam. etenim si naturalis amor esset: & amarent omnes & amarentur, & semper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio aliū satietas deterreret. Ira verò quę quā diu per- 77 turbat animum, dubitationem insaniæ nō habet: cuius impulsu exsistit etiam inter fratres tale iurgium:

Quis homo te exsuperauit vnquam gētium impudentia?
Quis autem malitia te?

Nosti quæ sequuntur. alternis enim versibus intorquentur inter fratres grauissimæ contumeliæ: vt facilè appareat, Atrei filios esse eius, qui meditatur pœnam in fratrem nouam.

Maior mihi moles, maius miscendum malum,
Qui illius acerbū cor contundā, & comprimam.

Quæ igitur hæc erunt moles? audi Thyestem ipsum:

D *Impius hortatur me frater, vt meos malis miser Manderem natos.*

Eorum viscera apponit: quid est enim, quò non progrediatur eodē ira, quò furor? Itaque iratos propriè diximus exisse de potestate, id est, de concilio, de ratione, de mente. horum enim potestas in totum animum esse debet. his 78 autem sunt subtrahendi, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi

parteis rurſum in ſuum locum cogere?) aut
rogandi ſunt, orandique, vt ſi quam habent
vlciſcendi vim, differant in tempus aliud,
dum deferueſcat ira. Deferueſcere autem
certè ſignificat ardorem animi inuita ratione
excitatum. Ex quo illud laudatur Architæ:
qui cùm villico factus eſſet iratior, Quo te
modo, inquit, accepiſſem, niſi iratus eſſem?
Vbi ſunt ergo iſti, qui iracundiam vtilem di-
79 cunt? Poteſt vtilis eſſe inſania? At naturalis
eſt. An quidquam eſſe poteſt ſecundum natu-
ram, quod ſit repugnante ratione? quomodo
autem, ſi naturalis eſſet ira: aut alius alio ma-
gis iracundus eſſet: aut finem haberet priùs
quàm eſſet vlta, vlciſcendi libido: aut quem-
quam pœniteret, quod feciſſet per iram? vt A-
lexandrum regem videmus: qui cùm intere-
miſſet Clytum, familiarem ſuum, vix à ſe ma-
nus abſtinuit: tanta vis fuit pœnitendi, quibus
cognitis, quis eſt, qui dubitet, quin hic quo-
que motus animi, ſit totus opinabilis, ac vo-
luntarius? quis enim dubitarit, quin ægrota-
tiones animi qualis eſt auaritia, gloriæ cupi-
ditas, ex eo, quod magni æſtimetur ea res,
ex qua animus ægrotat, oriantur? vndè in-
telligi debet, perturbationem quoque om-
80 nem, eſſe in opinione. Et, ſi fidentia id eſt,
firma animi confiſio, ſcientia quædam eſt,
& opinio grauis, non temere aſſentiens: me-
tus quoque, eſt diffidentia exſpectati, & im-
pendentis mali. Et, ſi ſpes, eſt exſpectatio boni,
mali exſpectationem eſſe neceſſe eſt, metum.
Vt igitur metus, ſic reliquæ perturbationes
ſunt in malo. Ergo vt conſtantia, ſcientiæ: ſic
perturbatio, erroris eſt. Qui autem natura di-
cuntur iracundi, aut miſericordes, aut inuidi,
aut tale quid, ij ſunt eiuſmodi conſtituti, quaſi
mala valetudine animi, ſanabiles tamen. vt
Socrates dicitur, cùm multa in conuentu vitia
collegiſſet in eum Zopyrus, qui ſe naturam
cuiuſq; ex forma perſpicere profitebatur, de-
riſus eſt à ceteris, qui illa in Socrate vitia non
agnoſcerent: ab ipſo autem Socrate ſublena-
tus eſt, cùm illa ſibi vitia ineſſe, ſed ratione
81 à ſe deiecta diceret. Ergo vt optima quiſque
valetudine affectus, poteſt videri alius, vt

A natura, ad aliquem morbum procliuior: ſic a-
nimus alius ad alia vitia propenſior. qui au-
tem non natura, ſed culpa vitioſi eſſe dicun-
tur, eorum vitia conſtant ex falſis opinioni-
bus rerum bonarum, ac malarum, vt ſit alius
ad alios motus perturbationéſque procli-
uior. inueteratio autem vt in corporibus æ-
griùs depellitur, ſic in animis quoque pertur-
batio: citiúſque repentinus oculorum tumor
ſanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur.
Sed cognita iam cauſa perturbationum, quæ
omnes oriuntur ex iudiciis opinionum, & vo- 82
luntatibus, ſit iam huius diſputationis mo-
dus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad
poſſint ab homine cognoſci, bonorum & ma-
lorum finibus, nihil à Philoſophia poſſe aut
maius, aut vtilius optari, quàm hæc, quæ à no-
bis hoc quatriduo diſputata ſunt. morte enim
contemta, & dolore ad patiendum leuato, ad-
iunximus ſedationem ægritudinis: qua nul-
B lum homini maius malum eſt. etſi enim om-
nis animi perturbatio grauis eſt, nec multum
differt ab amentia: tamen ira ceteros, cum ſint
in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ,
aut cupiditatis, commotos modò, & perturba-
tos dicere ſolemus. at eos, qui ſe ægritudini 83
dediderunt, miſeros, afflictos, ærumnoſos, ca-
lamitoſos. Itaque non fortuitò factum vide-
tur, ſed à te ratione propoſitum, vt ſeparatim
de ægritudine, & de ceteris perturbationibus
diſputaremus. in ea eſt enim fons miſeriarum,
& caput. Sed & ægritudinis, & reliquorum ani-
mi morborum vna ſanatio eſt. omnes opina-
bileis eſſe, & voluntarios eáque re ſuſcipi,
quòd ita rectum eſſe videatur. Hunc errorem, 84
quaſi radicem omnium malorum ſtirpitus,
Philoſophia ſe extracturam pollicetur. De-
mus ergo nos huic excolendos, patiamúrque
nos ſanari. his enim malis inſidentibus, non
modò beati, ſed ne ſani quidem eſſe poſſu-
C mus. aut igitur negemus quidquam ratione
confici, cum contrà nihil ſine ratione rectè
fieri poſſit, aut cùm Philoſophia ex rationum
collatione conſtet, ab ea, ſi & boni, & beati
volumus eſſe, omnia adiumenta, & auxilia pe-
tamus bene, beatéque viuendi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM, AD M. BRVTVM,

Liber V.

VIRTVTEM AD BEATE VIVENDVM SEIPSA ESSE CONTENTAM.

1 VINCTVS hic dies,Bru A
te,finem faciet Tusculana-
rum disputationum : quo
die est à nobis ea de re,
quam tu ex omnibus ma-
ximè probas,disputatum.
placere enim tibi admo-
dú sensi. &ex eo libro,qué
ad me accuratissimè scripsisti,& ex multis ser
monibus tuis,virtutem ad beatè viuendum se
ipsa esse contentam. Quod etsi difficile est
probatu,propter tam varia,& tam multa tor-
menta fortunæ:tale tamen est,vt elaborandum
sit,quo faciliùs probetur. nihil est enim om-
nium, quæ in Philosophia tractantur, quod
2 grauius,magnificentiúsque dicatur. Nam,cùm
ea causa impulerit eos,qui primi se ad Philo-
sophiæ studium contulerunt, vt, omnibus re-
bus posthabitis, totos se in optimo vitæ statu
exquirendo collocarent:profectò spe beatè vi-
uendi tantam in eo studio curam,operámque B
posuerunt. Quòd si ab iis inuenta & perfecta
virtus est,& si præsidij ad beatè viuendum in
virtute satis est, qui non præclarè & ab illis
positam, & à nobis susceptam operam philo-
sophandi arbitretur? sin autem virtus subie-
cta sub varios, incertósque casus, famula for-
tunæ est , nec tantarum virium est, vt se ipsa
tueatur : vereor , ne nõ tam virtutis fiducia
nitendum nobis ad spem beatè viuendi, quam
3 vota facienda videantur. Equidem eos casus
in quibus me fortuna vehementer exercuit
mecum ipse considerans, huic incipio senten-
tiæ diffidere,interdum etiam humani generis
imbecillitatem, fragilitatémque extimescere.
Vereor enim ne natura,cùm corpora nobis in-
firma dedisset,iísque & morbos insanabileis &
dolores intolerabileis adiunxisset , animos
quoque dederit & corporum doloribus con-
gruenteis,& separatim suis angoribus mole-
4 stiis implicatos. Sed in hoc me ipse castigo, C
quòd ex aliorum, & ex nostra fortasse mol-
litie,non ex ipsa virtute de virtutis robore
existimo. illa enim, si modò est vlla virtus,
quam dubitationem auunculus tuus, Brute
sustulit, omnia, quæ cadere in hominem
possunt , subter se habet, eáque despiciens,
casus contemnit humanos,culpáque omni
carens, præter se ipsam , nihil censet ad se
pertinere. Nos autem omnia aduersa tum
venientia metu augentes, tum mœrore præ-
sentia, rerum naturam quàm errorem no-
strum , damnare malumus. Sed & huius 5
culpæ, & cæterorum vitiorum , peccatorúm-
que nostrorum omnis à Philosophia peten-
da correctio est, cuius in sinum cùm à pri-
mis temporibus ætatis nostra voluntas, stu-
diúmque nos compulisset , his grauissimis
casibus in eundem portum , ex quo era-
mus egressi,magna iactat tempestate confugi-
mus.O vitę Philosophia dux, ô virtutis indaga-
trix,expultrixq; vitiorũ,quid nõ modò nos,sed
omnino vita hominum sine te esse potuis-
set? tu vrbeis peperisti, tu dissipatos homi-
nes in societatem vitæ conuocasti , tu eos
inter se primò domiciliis, deinde coniugiis,
tum literarum & vocum communione iun-
xisti : tu inuentrix legum, tu magistra mo-
rum, & disciplinæ fuisti, ad te confugimus:
à te opem petimus ,tibi nos, vt antea ma-
gna ex parte, sic penitus totósque tradi-
mus. Est autem vnus dies bene, & ex præ-
ceptis tuis actus , peccanti immortalitati
anteponendus. Cuius igitur potiùs opibus
vtamur, quàm tuis? quæ & vitæ tranquilli-
tatem largita nobis es, & terrorem mortis
sustulisti. At Philosophia quidem tantum 6
abest, vt perinde ac de hominum est vita me-
rita, laudetur, vt à multis etiam vitupere-
tur. Vituperare quisquam vitæ parentem, &
hoc parricidio se inquinare audet, & tam
impiè ingratus esse, vt eam accuset,quam ve-
reri deberet, etiam si minùs percipere potuis-
set. Sed vt, opinor, hic error & hæc indoctorũ
animis offusa caligo est, quod tam longè re-
trò respicere non possunt: nec eos, à quibus
vita hominum instructa primò sit, fuisse, Phi-
losophos arbitrantur. Quam rem antiquis-
simam cùm videamus, nomen tamen esse con-
fitemur recens. Nam sapientiam quidē ipsam
quis negare potest,nõ modò re esse antiquã, ve-
rum etiã nomine? quæ diuinarum, humanarum-

que rerum tum initiorum, cauſarúmque, tum A
cuiuſque rei cognitione hoc pulcherrimum
nomen apud antiquos aſſequebatur. Itaque &
illos ſeptem, qui à Græcis σοφοὶ ſapiētes à no-
ſtris & habebantur, & nominabantur, & mul-
tis antè ſæculis Lycurgum, cuius temporibus
Homerus etiam fuiſſe ante hanc vrbem con-
ditam traditur, etiam heroicis ætatibus Vlyſ-
ſem, & Neſtorem accepimus & fuiſſe, & habi-
8 tos eſſe ſapienteis. Nec verò Athlas ſuſtinere
cælum, nec Prometheus affixus Caucaſo, nec
ſtellatus Cepheus cum vxore, genero, filia tra-
deretur, niſi cæleſtium diuina cognitio nomen
eorum ad errorem fabulæ traduxiſſet. A qui-
bus ducti deinceps omnes, qui rerum contem-
platione ſtudia ponebant, ſapientes & habe-
bantur, & nominabantur: idque eorum nomē
vſque ad Pythagoræ manauit ętatem quem, vt
ſcribit auditor Platonis Ponticus Heraclides,
vir doctus in primis, Phliuntem ferunt veniſ-
ſe, eúmque cum Leonte principe Phliaſiorum B
doctè, & copiosè diſſeruiſſe quædam. cuius in-
genium, & eloquentiam cùm admiratus eſſet
Leon, quæſiuiſſe ex eo, qua maximè arte con-
fideret. at illum artem quidem ſe ſcire nullā,
ſed eſſe Philoſophum. admiratum Leontem
nouitatē nominis, quæſiſſe quinā eſſent Philo-
ſophi, & quid inter eos, & reliquos intereſſet.
9 Pythagorā aūt reſpōdiſſe, ſimilē ſibi videri vi-
tā hominū, & mercatū eum, qui haberetur ma
ximo ludorū apparatu totius Græciæ celebri-
tate. nā vt illic alii corporib. exercitatis gloriā,
& nobilitatē coronæ peterēt, alii emendi, aut
vēdēdi quæſtu, & lucro ducerētur, eſſet autem
quoddā genus eorū, idq. vel maximè ingenuū,
qui nec plauſū, nec lucrū quęrerēt, ſed viſendi
cauſa venirēt, ſtudioſéq. perſpicerēt, quid age-
retur, & quo modo, itē nos quaſi in mercatus
quādā celebritate ex vrbe aliqua, ſic in hāc vi
tā ex alia vita, & natura profectos: alios glorię
ſeruire, alios pecuniæ, raros eſſe quoſdam, qui C
ceteris omnib. pro nihilo habitis, rerū naturā
ſtudioſè intuerētur, hos ſe appellare ſapiētiæ
ſtudioſos, i. enim Philoſophos, & vt illic libe-
raliſſimū eſſet, ſpectare, nihil ſibi acquirentē,
ſic in vita longè omnib. ſtudiis cōtēplationem
10 rerū, cognitionémq. præſtare. Nec verò Pytha-
goras nominis ſolū inuentor, ſed rerū etiam
ipſarū amplificator fuit. Qui cū poſt hūc Phli-
aſium ſermonē in Italiā veniſſet, exornauit eā
Græciā, quæ magna dicta eſt, & priuatim, & pu
blicè, præſtātiſſimis & inſtitutis, & artib. Cuius
de diſciplina aliud tēpus fuerit fortaſſe dicen
di. Sed ab antiqua Philoſophia vſq. ad Socra-
tē, qui Archelaū, Anaxagoræ diſcipuli, audie
rat, numeri, motúſq. tractabantur, & vnde om-
nia orirētur, quóve recederent, ſtudioſéque ab
his ſiderū magnitudines, interualla, curſus in-
quirebātur, & cūcta cæleſtia. Socrates aūt pri-
mus Philoſophiā deuocauit è cœlo, & in vrbi-
bus collocauit, & in domos etiam introduxit, D
& coegit de vita & morib. rebúſq. bonis, & ma
11 lis quærere. Cuius multiplex ratio diſputādi,
rerúmq. varietas, & ingenii magnitudo, Plato-
nis memoria, & literis cōſecrata, plura genera
effecit diſſentiētiū Philoſophorū. E quib. nos
id potiſſimū cōſecuti ſumus, quo Socratē vſū
arbitramur, vt noſtrā ipſi ſemtētiā tegeremus,
errore alios leuaremus, & in omni diſputatio-
ne, quid eſſet ſimillimū veri, quæreremus. Quē

A morē cū Carneades acutiſſimè, copioſiſſiméq.
tenuiſſet, fecimus & aliàs ſæpe, & nuper in Tuſ
culano, vt ad eā cōſuetudinē diſputaremus. Et
quatridui quidē ſermonē ſuperiorib. ad te per
ſcriptū libris miſimus: quincto aūt die, cū eo- 12
dē in loco conſediſſemus, ſic eſt propoſitū, de
quo diſputaremus. A. Nō mihi videtur ad bea-
tè viuendū ſatis poſſe virtutē. M. At Hercule
Bruto meo videtur: cuius ego iudiciū, pace tua
dixerim, lōgè antepono tuo. A. Nō dubito. Nec
id nūc agitur, tu illū quantū ames: ſed hoc, q
mihi dixi videri, quale ſit? de quo à te diſputa
ri volo. M. Nempe negas ad beatè viuēdū ſatis
poſſe virtutē? A. Prorſus nego. M. Quid? ad re-
ctè, honeſtè, laudabiliter, poſtremò ad bene vi-
uēdū ſatiſne eſt præſidii in virtute? A. Certè ſa-
tis. M. Potes igitur, aut qui malè viuat, non eū
miſerū dicere, aut quē bene fateare, eū negare
beatè viuere? A. Quidni poſſim? nā etiā in tor-
mētis rectè, honeſtè, laudabiliter, & ob eā rem
B bene viui pōt, dummodò intelligas, quid nunc
dicā bene. dico. n. conſtāter, grauiter, ſapiēter, 13
fortiter. Hæc etiā in equuleū cōiiciuntur, quò
vita nō adſpirat beata. M. Quid igitur? ſolane
beata vita, quæſo, relinquitur extra oſtium, li
ménque carceris cū conſtantia, grauitas, forti-
tudo, ſapiētia, reliquæq. virtutes rapiantur ad
tortorē, nullúmq. recuſent nec ſuppliciū, nec
dolorē? A. Tu, ſi quid es facturus, noua aliqua
cōquiras oportet. Iſta me minimè mouēt, non
ſolū quia peruulgata ſunt, ſed multò magis,
quia tanquā leuia quædā vina nihil valēt in a-
qua, ſic Stoicorū iſta magis guſtata, quā potata
delectāt. Velut iſte chorus virtutū, in equuleū
impoſitus imagines cōſtituit ante oculos cum
ampliſſima dignitate, vt ad eas curſim perre-
ctura, nec eas beata vita à ſe deſerta paſſura
videatur. cū aūt animū ab iſta pictura, imagini
búſq. virtutū ad rē, veritatémq. traduxeris, hoc 14
nudum relinquitur, poſſitne quis beatus eſſe
C quādiu torqueatur. Quāobrē hoc nunc quæra-
mus. virtutes aūt noli vereri ne expoſtulēt, &
querātur ſe à beata vita eſſe relictas. Si. n. nul-
la virtus prudētia vacat, prudētia ipſa hoc vi-
det, nō omneis bonos eſſe etiā beatos: multáq.
M. Attilio, Q. Cępione, M. Aquillio recordatur:
beatámq. vitam, ſi imaginib. potiùs vti, quàm
rebus ipſis placet, conantem ire in equuleum
retinet ipſa prudētia, negátq. ei cum dolore, &
cruciatu quidquam eſſe commune. M. Facilè
patior, te iſto modo agere: etſi iniquum eſt 15
præſcribere mihi te, quemadmodum à me
diſputari velis. Sed quæro, vtrum aliquid a-
ctū ſuperioribus diebus, an nihil arbitremur?
A. Actum verò, & aliquantum quidem. M. At-
qui, ſi ita eſt, profligata jam hæc, & penè ad
exitum adducta quæſtio eſt. A. quo tandem mo
do? M. Quia motus turbulenti, iactationéſque
animorum incitatę, & impetu incōſiderato e-
latę rationem omnem repellentes, vitę beatæ
D nullam partem reliquerunt. quis enim poteſt,
mortem aut dolorem metuens, quorum alte-
rum ſæpe adeſt, alterum ſemper impendet, eſ-
ſe non miſer? quid, ſi idem (quod plerumque
fit) paupertatem, ignominiam, infamiam ti-
met: ſi debilitatē, cęcitatē: ſi deniq; quod non 16
ſingulis hominibus, ſed potentibus populis
ſæpe contingit, ſeruitutem: pōt ea timens eſſe
quiſquam beatus? Quid, qui non modò ea
futura timet, verùm etiam fert, ſuſtinetque
pręſen-

præsentia? adde eodem exsilia, luctus, orbita- A
tes. Qui rebus his fractus ægritudine elidi-
tur, potest tandem esse non miserrimus? quid
verò illum, quem libidinis inflammatum, &
furentem videmus, omnia rabidè oppetentem
cum inexplebili cupiditate, quoque affluen-
tius voluptates vndique hauriat, eo grauiùs,
ardentiúsque sitientem, nónne rectè miserri-
mum dixeris? quid elatus ille leuitate, inani-
que lætitia, & exsultans, & temerè gestiens,
nonne tanto miserior, quanto sibi videtur
beatior? ergo, vt hi miseri, sic contrà illi bea-
ti, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudi-
nes exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ
futiles lætitiæ, exsultanteís languidis lique-
faciunt voluptatibus. Vt maris igitur tranqui-
litas intelligitur, nulla ne minima quidē aura
fluctus commouente: sic animi quietus, & pla-
catus status cernitur, cùm perturbatio nulla
17 est, qua moueri queat. Quòd si est, qui vim
fortunæ, qui omnia humana quæ cuique acci-
dere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec ti- B
mor eum, nec angor attingat: idémque si nihil
concupiscat, nulla efferatur animi inani volu-
ptate, quid est, cur is non beatus sit? & si hæc
virtute efficiuntur, quid est cur virtus ipsa per
se non efficiat beatos? A. Atqui alterum dici
non potest, qui nihil metuant, nihil angantur,
nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia
efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo.
alterum autem iam integrum non est. supe-
rioribus enim disputationibus effectum est,
vacare omni animi perturbatione sapientem.
M. Nimirum igitur confecta res est. videtur e-
nim ad exitum venisse quæstio. A. Propemo-
18 dum id quidem. M. Verumtamen Mathema-
ticorum isti mos est non Philosophorum. Nam
Geometræ cùm aliquid docere volunt, siquid
ad eam rem pertinet eorum, quæ antè do-
cuerunt, id sumunt pro concesso, & probato:
illud modò explicant, de quo antè nihil scri-
ptum est. Philosophi, quamcumque rem ha- C
bent in manibus, in eam, quæ conueniunt,
cogerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt.
Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsi-
tum, satísne ad beatè viuendum virtus posset,
multa diceret? cui satis esset respondere, se
antè docuisse, nihil bonum esse, nisi quod ho-
nestum esset: hoc probato, consequens esse,
beatam vitam virtute esse contentam: & quo
modo hoc sit consequens illi, sic illud huic:
vt si beata vita virtute contenta sit: nisi ho-
nestum quod sit, nihil aliud sit bonum. Sed
19 tamen non agunt sic. Nam & de honesto, &
de summo bono separatim libri sunt: & cùm
ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad
beatè viuendum esse vim, nihilominus hoc a-
gunt separatim propriis enim, & suis argu-
mentis, & admonitionibus tractanda quæque
res est, tanta præsertim. caue enim putes, vl-
lam in philosophia vocem emissam clario-
rem, vllámve esse Philosophiæ promissium v- D
berius, aut maius. Nam quid profitetur? ô dij
boni! perfecturam se, qui legibus suis paruis-
set, vt esset contra fortunam semper armatus:
vt omnia præsidia haberet in se, bene, beatè-
que viuendi: vt esset semper denique beatus.
20 Sed videro, quid efficiat. Tantisper hoc ipsum
magni æstimo, quod pollicetur. Nam Xerxes
quidem refertus omnibus præmiis, donisque

fortunæ: non equitatu, non pedestribus co-
piis, non nauium multitudine, non infinito
pondere auri contentus, præmium proposuit,
qui inuenisset nouam voluptatem. Qua ipse
inuenta non fuit contentus: neque enim vm-
quam finem inueniret libido. Nos vellem præ-
mio eligere possemus, qui nobis aliquid attu- 21
lisset, quo hoc firmiùs crederemus. A. Vellem
id quidem. sed habeo paululum, quod requi-
ram. ego enim assentior, eorum, quæ posuisti,
alterū alteri consequens esse, vt, quéadmodū, si
quod honestum sit, id solum sit bonum, se-
quatur beatam vitam virtute confici: sic, si vi-
ta beata in virtute sit, nihil esse nisi virtutem
bonum. Sed Brutus tuus auctore Aristone, &
Antiocho non sentit hoc. putat enim, etiam si
sit bonum aliquod præter virtutem. M. Quid
igitur? contra Brutúmne me dicturum putas?
A. Tu verò, vt videtur: nam præfinire non est
meum. M. Quid cuique igitur consentaneum 22
sit, alio loco. Nam ista mihi & cum Antiocho
sæpe, & cum Aristone nuper, cum Athenis im-
perator apud eum diuersarer, dissensio fuit.
mihi enim non videbatur quisquam esse bea-
tus posse, cùm in malis esset: in malis autem
sapientem esse posse, si essent vlla corporis,
aut fortunæ mala. Dicebâtur hæc, quæ scripta
sūt etiā Antiochi is locis plurib. virtuté ipsam
per se beatam vitam efficere posse, neque ta-
mē beatissimam: deinde ex maiore parte ple-
rasque res nominari, etiam si qua pars abesset,
vt vireis, vt valetudinem, vt diuitias, vt ho-
norem, vt gloriam. quæ genere, non numero
cernerentur: item beatam vitam, etiamsi ex
aliqua parte claudicaret, tamen ex multò ma- 23
iore parte obtinere nomen suum. Hæc nunc
enucleare non ita necesse est: quamquam non
constantissimè dici mihi videntur. Nam & qui
beatus est, non intelligo, quid requirat, vt sit
beatior (si est enim quod desit, ne beatus qui-
dem est) &, quòd ex maiori parte vnamquā-
que rem appellari, spectarique dicunt, est vbi
id isto modo valeat. cùm verò tria genera ma-
lorum esse dicant: qui duorum generum ma-
lis omnibus vrgeatur, vt omnia aduersa sint
in fortuna, omnibus oppressum corpus, & cō-
fectum doloribus, huic pauluiúmne ad beatā
vitam deesse dicemus, non modò ad beatissi-
mam? Hoc illud est, quod Theophrastus su- 24
stinere non potuit. Nam cùm statuisset, ver-
bera, tormenta, cruciatus, patriæ euersiones,
exsilia, orbitates magnam vim habere ad
malè, miseréque viuendum, non est ausus ela-
tè, & amplè loqui, cùm humiliter, demisséque
sentiret. Quàm bene, non quæritur: constan-
ter quidem certè. Itaque mihi placere non
solet, consequentia reprehendere, cùm prima
concesseris. Hic autem elegantissimus omniū
Philosophorum, & eruditissimus, non magno-
pere reprehenditur, cùm tria genera dicit bo-
norum: vexatur autem ab omnibus primum in
eo libro, quem scripsit, de vita beata, in quo
multa disputat, quamobrem is, qui torquea-
tur, qui crucietur, beatus esse non possit, in eo
etiam putatur dicere, in rotam, beatam vitam
non abscondere. Nusquam id quidem dicit
omnino, sed quæ dicit, idem valent. Possum 25
igitur, cui concesserim, in malis esse dolores
corporis: in malis, fortunæ naufragia, huic
succensere dicenti, non omneis bonos esse

beatos, cùm in omneis bonos ea, quæ ille in A
malis numerat, cadere possint? vexatur idem
Theophrastus & libris, & scholis omniũ Phi-
losophorum, quòd in Callisthene suo laudarit
illam sententiam,
Vitam regit fortuna, non sapientia.
Negant, ab vllo Philosopho quidquam dictũ
esse languidiùs (rectè id quidem: sed nihil in-
telligo dici potuisse constantiùs. Si enim tot
sunt in corpore bona, tot extra corpus, in ca-
su, atque fortuna: nónne consentaneum est,
plus fortunam, quæ domina rerum sit & ex-
ternarum, & ad corpus pertinentium, quàm
26 consilium, valere? an malumus Epicurum
imitari? qui multa præclarè sæpe dicit: quàm
enim sibi constanter, conuenienterque dicat,
non laborat. Laudat tenuem victum Philoso-
phi id quidem: sed si Socrates, aut Antisthenes
diceret, non is, qui finẽ bonorum voluptatem
esse dixerit. Negat, quemquam iucundè posse
viuere, nisi idem honestè sapienter iustéque
viuat. Nihil grauius, nihil Philosophia di- B
gnius, nisi idem hoc ipsum, honestè, sapienter,
iustè, ad voluptatem referret. Quid meliùs,
quã fortunam exiguam interuenire sapienti?
sed hoc isne dicit, qui cùm dolorem non mo-
dò maximum malum, sed solum malum etiam
dixerit, toto corpore opprimi possit dolori-
bus acerrimis, tum cùm maximè contra for-
tunam gloriatur? quod idem melioribus etiam
27 verbis Metrodorus. Occupaui, inquit, te for-
tuna atque cepi: omneisque aditus tuos inter-
clusi, vt ad me aspirare non posses. Præclarè, si
Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui
nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. Tu
verò, Metrodore, qui omne bonum in visceri-
bus, medullisque cõdideris, & definieris, sum-
mum bonum firma corporis affectione, ex-
plorataque spe contineri, fortunæ aditus in-
terclusisti? quo modo? isto enim bono iam ex-
spoliari potes. Atque his capiuntur imperiti: C
& propter huiusmodi sententias, istorum ho-
28 minũ est multitudo. Acutè aũt disputãdis il-
lud est, non quid quisque dicat, sed quid cui-
que dicẽdum sit, videre. Velut in ea ipsa sen-
tentia, quã in hac disputatione suscepimus, o-
mneis bonos semper beatos volumus esse.
Quos dicam bonos, perspicuum est, omnibus
enim virtutibus instructos, & ornatos, tum sa-
pienteis, tum viros bonos dicimus. Videa-
mus, qui dicendi sint beati. equidem hos exi-
stimo, qui sint in bonis, nullo adiuncto malo.
29 Nec vlla alia huic verbo, cùm beatum dici-
mus, subiecta notio est, nisi secretis malis o-
mnibus, cumulata bonorum complexio. Hanc
assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni
est, non potest. aderit enim malorum, si mala
illa dicimus, turba quædam, paupertas, igno-
bilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum,
graues dolores corporis, perdita valetudo, D
debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exsilium,
seruitus denique. In his tot, & tantis, atque
etiam quæ plura possunt accidere, potest esse
sapiens. nam hæc casus importat, qui in sa-
pientem potest incurrere. at ea si mala sunt,
quis potest præstare, sapientem semper bea-
tum fore, cùm vel in omnibus his vno tem-
30 pore esse possit? non igitur facilè concedo,
neque Bruto meo, neque communibus magi-
stris, neque veteribus illis Aristoteli, Speusip-
po, Xenocrati, Polemoni, vt cùm ea quę supra
enumeraui, in malis numerent, iidem dicant
semper beatum esse sapientem, quos si titulus
hic delectat insignis, & pulcher, Pythagora,
Socrate, & Platone dignissimus, inducant ani-
mum illa, quorum splendore capiuntur, vi-
reis, valetudinem, pulchritudinem, diuitias,
honores, opes contemnere, eaque, quæ his
contraria sint, pro nihilo ducere. Tum pote-
runt clarissima voce profiteri, se neque fortu-
næ impetu, nec multitudinis opinione, nec
dolore, neque paupertate terreri, omniaque
sibi in sese esse posita, neque esse quidquam
extra suam potestatem, quod dicant in bonis. 31
Neque hunc & hæc loqui, quæ sunt magni
cuiusdam, & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in
malis, & bonis numerare, concedi vllo modo
potest: qua gloria commotus Epicurus exori-
tur. Cui etiam, si diis placet, videtur semper
sapiens beatus. Hic dignitate huius sententiæ
capitur, sed numquam id diceret, si ipse se au-
diret. quid est enim, quod minus conueniat,
quàm vt is, qui vel summum, vel solum malũ
dolorem esse dicat, idem censeat. Quàm hoc
suaue est, tum, cùm dolore crucietur, dicturum
esse sapientem? Non igitur ex singulis voci-
bus Philosophi spectandi sunt, sed ex perpe- 32
tuitate atque constantia. A. Adducis me, vt tibi
assentiar. Sed tua quoque vide ne desideretur
constantia. M. Quonam modo? A. Qui legi tuũ
nuper quartum de finibus. In eo mihi videba-
re contra Catonem disserens, hoc velle osten-
dere, quod mihi quidem probatur, inter Ze-
nonem, & Peripateticos nihil præter verbo-
rum nouitatem interesse. Quod si ita est, quid
est causæ, quin si Zenonis rationi consenta-
neum sit, satis magnam vim in virtute esse ad
beatè viuendum, liceat idem Peripateticis 33
dicere? rem enim opinor spectari oportere,
non verba. M. Tu quidem tabellis obsigna-
tis agis mecum: & testificaris, quid dixerim
aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto
modo, qui legibus impositis disputant. Nos
in diem viuimus: quodcunque nostros ani-
mos probabilitate percussit, id dicimus. ita-
que soli sumus liberi. verumtamen, quoniam
de constantia paulo antè diximus, non ego
hoc loco id quærendum puto, verúmne sit
quod Zenoni placuerit, quódque eius audito-
ri, Aristoni, bonum esse solum, quod honestũ 34
esset: sed si ita esset, tum vt hoc totum, bea-
tè viuere, in vna virtute poneret. Quare de-
mus hoc sanè Bruto, vt sit beatus semper sa-
piens: quam sibi conueniat, ipse viderit. Glo-
ria quidem huius sententiæ quis est illo viro
dignior? nos tamen teneamus, vt sit idem
beatissimus: etsi Zeno Citticus, aduena qui-
dam, & ignobilis, verborum opifex, insi-
nuasse se in antiquam Philosophiam videtur.
Huius sententiæ grauitas à Platonis auctori-
tate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio
vsurpata est, vt nihil præter virtutem dicere-
tur bonum: velut in Gorgia Socrates, cùm 35
esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdiccæ fi-
lium, qui tum fortunatissimus haberetur,
nónne beatum putaret? Haud scio, inquit,
nunquam enim cum eo locutus sum. Ain'
tu? an tu aliter id scire non potes? nullo mo-
do. Tu igitur ne de Persarum quidem rege
magno potes dicere, beatusne sit? an ego pos-
tem

sem, cùm ignorem, quàm sit bonus? Quid? tu
in eo sitam vitam beatam putas? Ita prorsus
existimo, bonos, beatos, improbos, miseros,
miser ergo Archelaus? certè, si iniustus. Vi-
deturne omnem hic beatam vitam in vna
virtute ponere? Quid verò in epitaphio?
36 quo modo idem? *Nam cui viro, inquit, ex se-
ipso apta sunt omnia, quæ ad beatè viuendum fe-
runt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut con-
trario pendere ex alterius euentis, & errare cogũ-
tur: huic optimi viuendi ratio comparata est. Hic
est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, & na-
scentibus, & cadentibus cùm reliquis commodis,
tum maximè liberis, parebit, & obediet præcepto
illi veteri.*

*Neque enim lætabitur vnquam, neque mœrebit
nimis,*

Quòd semper in seipso omnem spem reponit sui.

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto,
augustóque fonte nostra omnis manabit ora-
37 tio. vnde igitur rectiùs ordiri possumus, quàm B
à communi parente natura? quæ quidquid
genuit, non modò animal, sed etiam quod ita
esset ortum è terra, vt stirpibus suis nitere-
tur, in suo quidque genere perfectum esse vo-
luit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ
sunt humiliora, neque se tollere a terra altiùs
possunt: alia semper virent: alia hieme nuda-
ta, verno tempore tepefacta frondescunt: ne-
que.n. est vllũ, quod non ita vigeat interiore
quodam motu, & suis quoque seminibus in-
clusis, & aut flores aut fruges fundat, aut bac-
cas. omniáque in omnibus, quantum in ipsis
38 sit, nulla vi impediente, perfecta sint. Faciliùs
verò etiam in bestiis, quòd his sensus à natu-
ra est datus, vis ipsius naturæ perspici potest.
Námque alias bestias nanteis, aquarum in-
colas esse voluit: alias, volucreis, cælo frui li-
bero: serpenteis quasdam: quasdam esse gra-
dieteis earum ipsarum partim solivagas, par-
tim congregatas: immaneis alias, quasdam au- C
tem cicures, nonnullas abditas, terráque te-
ctas. atque earum quæque suum tenens munus,
cùm in disparis animantis vitam transire non
possit, manet in lege naturæ, & vt bestiis aliud
alii præcipui à natura datum est, quod suum
quæq; retinet, nec discedit ab eo: sic homini
multò quiddam præstantius: etsi præstantia
debent ea dici, quæ habent aliquam compa-
rationem. Humanus autem animus, decerptus
ex mente diuina, cum alio nullo, nisi cum ipso
39 Deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. Hic
igitur, si est excultus, & si eius acies ita curata
est, vt ne cæcetur erroribus: fit perfecta mens,
id est, absoluta ratio: quæ est idem, quod vir-
tus. Et, si omne beatum est, cui nihil deest, &
quod in suo genere expletum, atque cumula-
tum est, idque virtutis est proprium: certè o-
mnes virtutis compotes, beati sunt. Et hoc
quidem mihi cum Bruto conuenit, item cum
Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. D
Sed mihi videntur etiam beatissimi. quid e-
nim deest ad beatè viuendum ei, qui confidit
40 suis bonis? aut qui diffidit, beatus esse quipo-
test? At diffidat necesse est, qui bona diuidit
tripartito. Qui enim poterit aut corporis
firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere?
atqui, nisi stabili, & fixo permanente bono,
beatus esse nemo potest. Quid igitur eiusmodi
istorum est? vt mihi illud Laconis dictum

A in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam
mercatori, quod multas naueis in omnẽ oram
maritimam dimisisset. Non sanè optabilis
ista quidem est, inquit, rudentibus apta for-
tuna. An dubium est, quin nihil sit habẽdum
in eo genere, quod vita beata complectitur,
si id possit amitti? nihil enim inueterasce-
re, nihil exstingui, nihil cadere debet eorum,
in quibus vita beata consistit. nam qui time-
bit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non
poterit. volumus enim eum, qui beatus sit, 41
tutum esse, inexpugnabilem, septum, atque
munitum, non vt paruo metu præditus sit, sed
vt nullo. Vt enim innocens is dicitur, non
qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine
metu is habendus est, non qui parum metuit,
sed qui omnino metu vacat. quę est enim alia
fortitudo, nisi animi affectio cum in adeun-
do periculo, & in labore, ac dolore patiens, 42
tum procul ab omni metu? Atque hæc certè
non ita se haberent, nisi omne bonum in vna
honestate consisteret. Qui autem illam ma-
ximè optatam, & expetitam securitatem (se-
curitatem autem nunc appello, vacuitatem
ægritudinis, in qua vita beata posita est) ha-
bere quisquam potest, cui aut adsit aut adesse
possit multitudo malorũ? qui autẽ poterit esse
celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere
possunt, omnia parua ducens, qualem sapien-
tem esse volumus, nisi omnia sibi in se posi-
ta esse censebit? an Lacedæmonij Philippo
minitanti per literas, se omnia, quæ conaren-
tur, prohibiturum, quæsiuerunt num se esset
etiam mori prohibiturus? vir is, quem quęri-
mus, non multò faciliùs tali animo reperie-
tur, quàm ciuitas vniuersa? quid ad hanc for-
titudinem, de qua loquimur, temperantia ad-
iuncta, quæ sit moderatrix omnium commo-
tionum? quid potest ad beatè viuendum dees-
se ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à
C metu vindicet: temperantia tum à libidine
auocet, tum insolenti alacritate gestire non
sinat? Hæc efficere virtutem ostenderem, nisi
superioribus diebus essent explicata. Atqui 43
cùm perturbationes animi, miseram: sedatio-
nes autem, vitam efficiant beatam: dupléxque
ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, &
metus, in malis opinatis: in bonorum autem
errore, lætitia gestiens, libidóque versentur:
cùm hæc omnia cum consilio, & ratione pu-
gnent: his tu tam grauibus concitationibus,
támque ipsi inter se dissentientibus, atque
distractis quem vacuum, solutum, liberum vi-
deris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui
sapiens semper ita affectus est. semper igitur
sapiens beatus est. atque etiam omnẽ bonum,
lætabile est: quod autem lætabile, id prædicã- 44
dum, & præ se ferendum: quod tale autem, id
etiam gloriosum: si verò gloriosum, certè lau-
dabile: quod autem laudabile, profectò etiam
honestum: quod bonum igitur, id honestum.
At quæ isti bona numerant, ne nisi quidem
honesta dicunt. solum igitur bonum, quod
honestum, ex quo efficitur, honestate vna
vitam contineri beatam. Non sunt igitur ea
bona dicenda, nec habenda, quibus abundan-
tem liceat esse miserrimum. An dubitas, quin 45
præstans valetudine, viribus, forma, acerri-
mis, integerrimisque sensibus, adde etiam,
si libet, pernicitatem, & velocitatem, da

diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: si A
fuerit is, qui hæc habet, iniustus, intemperãs,
timidus, hebeti ingenio, atque nullo: dubita-
bísne eum miserum dicere? qualia igitur ista
bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus esse
possit? videamus, ne vt aceruus ex sui generis
granis, sic beata vita ex suis similibus parti-
bus effici debeat. Quod si ita est: ex bonis, quæ
sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea
mixta ex dissimilibus si erunt: honestũ ex his
effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit
beatum intelligi? etenim quidquid est, quod
bonum sit, id expetendum est: quod autem ex-
petendum, id certè approbandum: quod verò
approbaris, id gratum, acceptúmque haben-
dum. ergo etiã dignitas ei tribuenda est. quod
si ita est laudabile sit necesse est. bonum igi-
tur omne laudabile. ex quo efficitur, vt, quod
sit honestum, id sit solum bonum. Quod ni
46 ita tenebimus, multa erunt, quæ nobis bona
dicenda sint. Omitto diuitias: quas, cùm qui-
uis, quamuis indignus, habere possit, in bonis
non numero. quod enim est bonum, id non
quiuis habere potest. Omitto nobilitatem, fa-
mámque popularem, stultorum, improborúm-
que consensu excitatam. Hæc, quæ sunt mi-
nima, tamen bona dicantur necesse est. can-
diduli dentes, venusti oculi, color suauis, &
ea, quæ Euryclia laudat Vlyssi pedes abluens,
lenitudo orationis, mollitudo corporis, ea si
bona dicemus, quid erit in Philosophi gra-
uitate, quàm in vulgi opinione, stultorúmque
turba, quod dicatur aut grauius, aut grandius?
Atenim eadem Stoici præcipua, vel produ-
47 cta dicunt, quæ bona isti. M. Dicunt illi qui-
dem: sed his vitam beatam compleri negant:
hi autem sine iis esse nullam putant: aut, si sit
beata, beatissimam certè negant. Nos autem
volumus beatissimam: idque nobis Socratica
illa conclusione confirmatur. Sic enim prin-
ceps ille Philosophiæ disserebat. Qualis cu- C
iusque animi affectus esset, talem esse hominẽ:
qualis autem ipse homo esset, talem eius esse
orationem: orationi autem facta similia, fa-
ctis vitam. Affectus autem animi in bono vi-
ro laudabilis. & vita igitur laudabilis, boni
viri honesta ergo, quoniam laudabilis, ex
48 quibus bonorum beatam vitam esse, conclu-
ditur. Etenim, proh deorum, atque hominum
fidem, parúmne cognitum est superioribus
nostris disputationibus, an delectationis, &
otij consumendi causa locuti sumus, sapien-
tem ab omni concitatione animi, quam per-
turbationem voco, semper vacare? semper
in animo esse placidissimam pacem vir igi-
tur temperatus constans, sine metu, sine ægri-
tudine, sine alacritate vlla, sine libidine,
nónne beatus? at semper sapiens talis: sem-
per igitur beatus. Iam vero qui potest vir
bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia
referre, quæ agit, quæque sentit? refert au- D
tem omnia ad beatè viuendum. beata igitur
vita laudabilis. nec quidquam sine virtute
laudabile. beata igitur vita virtute confici-
49 tur. Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in
misera vita quidquam est prædicabile, aut
gloriandum: nec in ea, quæ nec misera sit, nec
beata. Et est in aliqua vita prædicabile ali-
quid, & gloriandum, ac præ se ferendum vt
Epaminondas,

Consiliis nostris laus est attonsa Laconum:
vt Africanus,
A sole exoriente. supra Meotis paludes,
Nemo est, qui factis me aequiparare queat.
Quod si beata vita glorianda, & prædicanda, 50
& præ se ferenda est, nihil est enim aliud, quod
prædicandum & præ se ferendum sit. Quibus
possitis, intelligis quid sequatur: & quidem,
nisi ea vita beata est, quæ est eadem honesta,
sit aliud necesse est melius vita beata. quod e-
nim erit honestum, certè fatebuntur esse me-
lius. ita erit beata vita melius aliquid, quo
quid potest dici peruersius? quid? cùm fatentur
satis magnam vim esse in vitiis ad miserã vi-
tam, nonne fatendum est, eandem vim in vir-
tute esse ad beatam vitam? contrariorum enim
contraria sunt consequentia. Quo loco quæ- 51
ro, quam vim habeat libra illa Critolai: qui
cùm in alteram lancem animi bona imponat,
in alteram corporis, & externa: tantum pro-
B pendere illam boni lancem putet, vt terram,
& maria deprimat. Quid igitur aut hunc pro-
hibet, aut etiam Xenocratem illum, grauissi-
mum Philosophorum, exaggerantem, tanto-
pere virtutem, & extenuantem cetera, & ab-
iicientem, in virtute nõ beatam modò vitam,
sed etiam beatissimam ponere? quod quidem
nisi fit, virtutum interitus consequetur. nam 52
in quem cadit ægritudo, in eundem metum
cadere necesse est, est enim metus futuræ ægri-
tudinis sollicita expectatio. In quem autem
metus, in eundem formido, timiditas, pauor,
ignauia. Ergo vt idem vincatur interdum ne-
cesse est, nec putet ad se præceptum illud Atrei
pertinere,
Proinde ita parent se in vita, vt vinci nesciant.
Hic autem vincetur, vt dixi: nec modò vince-
tur, sed etiam seruiet. At nos virtutem sem-
per liberam volumus, semper inuictam. Quæ 53
nisi ita est, sublata virtus est. Atqui si in vir-
C tute satis est præsidii ad bene viuendum, satis
est etiam ad beatè. satis est enim certè in vir-
tute, vt fortiter viuamus. si fortiter, etiam
vt magno animo, & quidem vt nulla re vn-
quam terreamur, sempérque simus inuicti.
Sequitur, vt nihil pœniteat, nihil desit, nihil
obstet. Ergo omnia profluenter, absolutè, pro-
sperè. igitur beatè. Satis autem ad fortiter vi-
uendum virtus potest, satis ergo etiam ad 54
beatè. Etenim vt stultitia etsi adepta est quod
concupiuit, nunquam se tamen satis consecu-
tam putat: sic sapientia semper eo contenta
est, quod adest, neque eam vmquam sui pœ-
nitet. Similémne putas C. Lælij vnum con-
sulatum fuisse, & eum quidem cum repulsa?
(sed cùm sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit,
suffragiis præteritur, non populus à bono cõ-
sule potius quàm ille à vano populo repul-
sam fert) sed tamen vtrùm malles, te, si pote-
stas esset, semel, vt Lælium, consulem, an, vt
D Cinnam, quater? non dubitò, tu quid re- 55
sponsurus sit. Itaque video, cui commit-
tam. Non quemuis hoc idem interrogarem.
responderet enim alius fortasse, se non mo-
dò quatuor consulatus vni anteponere: sed
vnum diem Cinnæ, multorum, & clarorum
virorum totis ætatibus. Lælius si digito quem
attigisset, pœnas dedisset at Cinna, collegæ
sui consulis, Cn. Octauij, præcidi caput ius-
sit, P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum ho-
minum:

eminum: quorum virtus fuerat domi, militiæque cognita, M. Antonij, omnium eloquentissimi, quos ego audierim, C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suauitatis, leporis. Beatúsne igitur, qui hos interfecit? mihi contrà non solùm eò videtur miser, quòd ea fecit, sed etiam quòd ita se gessit, vt ea facere ei liceret. Etsi peccare nemini licet. sed sermonis errore labimur, id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. Vtrùm tandem beatior C. Marius, tum, cùm Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicauit, penè altero Lælio, (nam hunc illi duco simillimum) an cùm ciuili bello victor, iratus, necessariis Catuli deprecantibus non semel respondit, sed sæpe, moriatur? in quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quàm is, qui tam sceleratè imperauit. nam cum accipere, quàm facere præstat iniuriam: tum morti iam ipsi aduentâti paululum procedere obuiam, quod fecit Catulus, quàm, quod Marius, talis viri (B) interitu sex suos obruere consulatus, & contaminare extremum tempus ætatis. Duodequadraginta annos tyrannus Siracusanorum fuit Dionysius, cum v. & xx. natus annos dominatum occupasset. Qua pulchritudine vrbem, quibus autem opibus præditam, seruitute oppressam tenuit ciuitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in victu temperantiam, in rebúsque gerendis virum acrem, & industriam, eundem tamen maleficum natura, & iniustum. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri necesse est miserrimum. ea enim ipse quæ concupierat, ne tum quidem, cùm omnia se posse censebat, consequebatur. Qui cùm esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidē alius alio modo tradidit) abundarétque, & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum: haberet etiam more Græciæ quosdam adolescenteis amore (C) cō-iunctos: credebat eorum nemini. sed iis, quos ex familiis locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam conuenis, & feris barbaris, corporis custodiam committebat. ita propter iniustam dominatus cupiditatem in carcerē quodammodo ipse se incluserat. Quinetiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido ancillarique artificio regiæ virgines, vt tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cùm iam essent adultæ, ferrum remouit, instituitque vt candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent. Cúmque duas vxores haberet. Aristomachen, ciuem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, vt omnia specularetur, & perscrutaretur antè. Et, cùm fossam latam cubiculari lecto circumdi- (D) disset, eiúsque fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset: eum ipsum, cum fores cubiculi clauserat detorquebat. Idémque cùm in communibus suggestis consistere non auderet concionari ex turri alta solebat. Atque is cùm pila ludere vellet (studiosè enim id factitabat) tunicámque poneret adolescentulo quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic

cùm quidam familiariùs iocās dixisset. Huic quidem certè vitam tuam committis: arrisissétque adolescens, vtrumque iussit interfici: alterum, quia viam demonstrauisset interimendi sui: alterum, quia id dictum risu approbauisset. Atque eo facto sic doluit, vt nihil grauius tulerit in vita. quem enim vehementer amaret, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias parteis impotentium cupiditates. Cùm huic obsecutus sis, illi est repugnandum. Quamquam hic quidem tyrannus ipse indicauit, quàm esset beatus. Nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles, commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ędium regiarum: negarétque vmquam beatiorem quemquam fuisse: Visne igitur, inquit, ó Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eādem degustare, & fortunā experiri meam? cùm se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto: abacósque compluereis ornauit argento, auróque cælato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eósque ad nutum illius intuenteis diligenter ministrare. Aderant vnguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis extruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur: in hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari seta equina appensum, demitti iussit, vt impenderet illius beati ceruicibus. Itaque nec pulchros illos administratores adspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: iam ipse defluebant coronæ: denique exorauit tyrannum, vt abire liceret, quòd iam beatus nollet esse. Satísne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, vt ad iustitiam remigraret, ciuibúsque libertatem & iura redderet. iis enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eáque commiserat, vt saluus esse non posset, si saluus esse cœpisset. Quantopere verò amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus iis, quorum cùm alterum vadem mortis accepisset, alter, vt vadem suum liberaret, prestò fuisset ad horā mortis destinatam: vtinā ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer. Quā huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! homini præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito. Musicorū verò perstudiosum accepimus poetam etiam tragicū, quàm bonum, nihil ad rem. in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quàm in aliis suum cuique pulchrum est. adhuc neminē cognoui poetam (mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet. Te tua me delectant mea. Sed, vt ad Dionysium redeamus, omni cultu, & victu humano carebat viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminē, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Non ego iam cum huius vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Architæ vitam comparabo, doctorum hominum,

& planè sapientium.Ex eadem vrbe humilem
homunculum à puluere & radio excitabo, qui
multis annis post fuit, Archimedem. Cuius e-
go quæstor ignoratum ab Syracusanis, cùm
esse omnino negarent, septum vndique, & ve-
stitum vepribus, & dumetis indagaui sepul-
chrum. tenebam enim quosdam senariolos,
quos in eius monumento esse inscriptos acce-
peram:qui declarabant, in summo sepulchro
65 sphæram esse positam cum cylindro. Ego au-
tem cùm omnia collustrarem oculis(est enim
ad portas Agragianas magna frequētia sepul-
chrorum) animaduerti columellam non mul-
tùm è dumis eminentem: in qua inerat sphæ-
ræ figura, & cylindri. Atque ego statim Syra-
cusanis(erant autē principes mecum) dixi me
illum ipsum arbitrari esse, quod quærerem.
Immissi cum falcibus multi purgarunt,&ape-
66 ruerunt locum. Quò cùm patefactus esset adi-
tus, ad aduersam basim accessimus. apparebat
epigramma exesis posterioribus partibus ver-
siculorum, dimidiatis ferè. Ita nobilissima
Græciæ ciuitas, quondam verò etiam doctissi-
ma, sui ciuis vnius acutissimi monumentum
ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset.
Sed redeat vnde aberrauit oratio. Quis est e-
nim omnium, qui modò cum musis, id est, cum
humanitate, & cum doctrina habeat aliquod
commercium qui se non hunc mathematicum
malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum,
actionémque quærimus: alterius mens ratio-
nibus agitandis, exquirēdisque alebatur, cum
oblectatione solertiæ. qui est vnus suauissimus
pastus animorū: alterius in cęde, & iniuriis, cū
& diurno & nocturno metu. Age, confer De-
mocritum, Pythagoram, Anaxagoram. quę re-
gna, quas opes studiis eorum, & delectationi-
67 bus anteponas? Etenim quæ pars optima est
in homine, in ea situm esse necesse est illud,
quod quæris omnium optimum. Quid est au-
tem in homine sagaci ac bona mente melius?
eius bono fruendum est igitur, si beati esse vo-
lumus. bonum autem mentis, est virtus. ergo
hàc beatam vitam contineri necesse est. Hinc
omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, vt
suprà dixi: sed dicendum illud idem paulò v-
berius videtur: plena gaudiorum sunt. Ex per-
petuis autem, plenisque gaudiis cùm perspi-
cuum sit vitam beatam existere, sequitur vt ea
68 exsistat ex honestate. Sed, ne verbis solum at-
tingamus ea, quæ volumus ostendere, propo-
nenda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos
magis ad cognitionem, intelligentiámque cō-
uertant. Sumatur enim nobis quidam prętans
vir optimis artibus, isque animo parumper, &
cogitatione fingatur. Primùm ingenio eximio
sit, necesse est. tardis enim mentibus virtus nō
facilè committitur. deinde ad inuestigandam
veritatem studio incitato. Ex quo triplex ille
animi fœtus exsistet: vnus in cognitione rerū
positus, & in explicatione naturę: alter in di-
scretione expetendarum fugiendarúmve re-
rum: tertius in iudicando, quid cuique rei sit
consequens, quid repugnans: in quo inest o-
mnis tum subtilitas disserēdi, tum veritas iu-
69 dicandi. Quo tandem igitur gaudio affici ne-
cesse est sapientis animum cum his habitan-
tem pernoctantémq; curis? vt cùm totius mū-
di motus, conuersionésque perspexerit, side-
ráque viderit innumerabilia cælo inhærentia

A cum eius ipsius motu congruere certis infixa
sedibus? septem alia suos quæque tenere cur-
sus, multum inter se aut altitudine, aut hu-
militate distantia, quorum vagi motus rata
tamen, & certa sui cursus spatia definiant? Ho-
rum nimirum adspectus impulit illos veteres
& admonuit, vt plura quærerent. Inde est in-
dagatio nata initiorum, & tanquam seminum,
vnde essent omnia orta, generata, concreta:
quæque cuiusque generis vel inanimi, vel a-
nimatis, vel muti, vel loquentis origo, quæ vi-
ta, quis interitus, quæque ex alio in aliud vi-
cissitudo, atque mutatio: vnde terra & quibus
librata ponderibus, quibus cauernis maria
sustineant: in qua omnia delata grauitate 70
medium mundi locum semper expetant, qui
est idem infimus in rotundo. Hæc tractanti a-
nimo, & nocteis & dies cogitanti, exsistit illa
à deo Delphis præcepta cognitio, vt ipsa se
mens vitiis exutam, cognoscat coniunctámque
B que cum diuina mente se sentiat, ex quo insa-
tiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogita-
tio de vi, & natura deorum, studium incendit
illius æternitatis imitandæ: neque se in breui-
tate vitę collocatam putat, cùm rerum caussas
alias ex aliis aptas, & necessitate nexas videt.
Quibus ab æterno tempore fluentibus in æ- 71
ternum, ratio tamen, ménsque moderatur.
Hæc ille intuens, atque suspiciens, vel po-
tiùs omneis partes, orásque circumspiciens,
quanta rursus animi tranquillitate humana
& citeriora considerat? hinc illa cognitio
virtutis exsistit, efflorescunt genera, partes-
que virtutum: inuenitur, quid sit, quod na-
tura spectet extremum in bonis, quod in ma-
lis vltimum, quò referenda sint officia, quæ
degendæ ætatis ratio deligenda. Quibus & ta-
libus rebus exquisitis. hoc vel maximè effici- 72
tur quod hac dispūtatione agitamus, vt virtus
ad beatè viuendum sit se ipsa contenta. Sequi-
tur tertiæ, quæ per omneis parteis sapientiæ
C manat, & funditur, quæ rem definit, genera di-
spartit, sequentia adiungit, perfecta cōcludit,
vera & falsa diiudicat disserendi ratio, & scien-
tia. Ex qua cùm summa vtilitas exsistit ad res
ponderādas, tum maximè ingenua delectatio,
& digna sapientia. Sed hęc otii. Transeat idem
iste sapiens ad rempub. tuendam quid eo pos-
sit esse præstantius, cum contineri prudentia
vtilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam
domum inde deriuet, reliquis vtatur tot, tam-
que variis virtutibus? adiunge fructum amici-
tiarum: in quo a doctis positum est cùm consi-
lium omnis vitæ consentiens, & penè conspi-
rans, tū summa iucunditas è quotidiano cultu
atque victu. Quid hæc tandem vita desiderat,
quo sit beatior? cur rei referta tot, tantisque
gaudiis, fortuna ipsa cedat necesse est. Quod si
gaudere talibus bonis animi, id est virtutibus,
beatū est, omnésque sapientes iis gaudiis per-
fruuntur: omneis eos confiteri beatos esse ne- 73
D cesse est. A. Etiámne in cruciatu, atque tormen-
tis? M. An tu me in viola putas, aut in rosa di-
cere? an Epicuro, qui tantùmodo induit per-
sonā Philosophi & sibi ipse hoc nomē inscri-
psit, dicere licebit: quod quidem, vt habet se
res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti
esse tempus, etsi vratur, torqueatur, secetur,
quin possit exclamare, Quam pro nihilo puto!
cùm præsertim omne malum dolore definiat,
bonum

bonum voluptate: hæc nostra honesta, turpia A
irrideat, dicátque nos in vocibus occupatos,
inaneis sonos fundere, neque quidquã ad nos
pertinere, nisi quod aut leue, aut asperum in
corpore sentiatur. Huic ergo, vt dixi, non
multum differenti à iudicio ferarum, obliui-
sci licebit sui? & tum fortunam contemnere,
cùm sit omne & bonum eius, & malum in po-
testate fortunæ: tum dicere se beatum in sum-
mo cruciatu, atque tormentis, cùm consti-
tuerit non modò summum malum esse dolo-
rem, sed etiam solum? Hæc verò illa sibi re-
media comparauit ad tolerandum dolorem
firmitatem animi, turpitudinis verecundiam,
exercitationem, consuetudinémque patiendi
præcepta fortitudinis, duritiam virilem: sed
vna se dicit recordatione acquiescere præte-
ritarum voluptatum: vt si quis æstuans, cùm
vim caloris non facilè patiatur, recordari ve-
lit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis
fluminibus circunfusum fuisse. non enim vi- B
deo, quo modo sedare possint mala præsentia
præteritæ voluptates. Sed cùm is dicat semper
beatum esse sapientem, cui decere hoc, si sibi
constare vellet, non liceret: quidnam facien-
dum est iis, qui nihil expetẽdum, nihil in bo-
nis ducendum, quod honestate careat, existi-
mant? me quidem auctore etiam Peripatetici,
veterésque Academici balbutire desinant ali-
quando aperteque, & clarâ voce audeant dice-
re, beatam vitam in Phalaridis taurũ descen-
suram. Sint enim tria genera bonorum, vt iam
à laqueis Stoicorum, quibus vsum me pluri-
bus, quam soleo, intelligo, recedamus: sint sa-
nè illa genera bonorum, dum corporis, & ex-
terna iaceant humi, & tantummodò, quia su-
menda sunt, appellentur bona: alia autem di-
uina illa, longè, latéque se pandant, cælúmq;
contingant, vt, ea qui adeptus sit, cur eum bea-
tum modò, & non beatissimum etiam dixe- C
rim? dolorem verò sapiens extimescet? is enim
huic maximæ sententiæ repugnat. Nam cõtra
mortem nostram, atque nostrorum, contrá-
que ægritudinem, & reliquas animi pertuba-
tiones satis esse videmur superiorum dierum
disputationibus armati, & parati. dolor esse
videtur acerrimus virtuti aduersarius. is ar-
denteis faceis intentat: is fortitudinem, ma-
77 gnitudinem animi, patientiam se debilitatu-
rum minatur. Huic igitur succumbet virtus?
huic beata sapientis, & constantis viri vita
cedet? quam turpe ó dij boni. Pueri Spartiatæ
non ingemiscunt verberum dolore laniati. A-
dolescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi
incredibili contentione certanteis pugnis,
calcibus, vnguibus, morsu denique, vt exani-
marentur, priusquam se victos faterentur.
Quæ barbaria India vastior, aut agrestior? in ea
tamen gente primum ij, qui sapientes ha-
bentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi ni-
ueis, hiemalémque vim perferunt sine dolo- D
78 re: cúmque ad flammam se applicuerint, sine
gemitu aduruntur. Mulieres verò in India,
cùm est cuiusuis earum vir mortuus in certa-
men iudiciúmque veniunt, quàm plurimum
ille dilexerit. plures enim singulis solent es-
se nuptæ. Quæ est victrix ea læta, prosequenti-
bus suis, vna cum viro in rogum imponitur:
illa victa mœsta discedit. Numquam naturam
mos vinceret. est enim ea semper inuicta. Sed

nos vmbris deliciis, otio, languore, desidia a-
nimum infecimus: opinionibus, maloque mo-
re delinitum molliuimus. Ægyptiorum mo-
rem quis ignorat? quorum imbutæ mentes
prauitatis erroribus, quamuis carnificinam
priùs subierint, quàm ibim, aut aspidem, aut
felem, aut canem, aut crocodilum violent:
quorum etiam si imprudentes quippiam fe-
cerint, pœnam nullam recusent. De homi- 79
nibus loquor. quid bestiæ? non frigus, non
famem, non montiuagos, atque siluestreis cur-
sus, lustrationésque patiuntur? nonne pro suo
partu ita propugnant, vt vulnera excipiant?
nullos impetus, nullos ictus reformident? o-
mitto, quæ perferant, quæque patiantur am-
bitiosi, honoris causa: laudis studiosi gloriæ
causa amore incensi, cupiditatis: plena vita
exemplorum est. Sed adhibeat oratio mo- 80
dum, & redeat illuc, vnde deflexit. Dabit,
dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec
iustitiam, temperantiam, in primísque forti-
tudinem, magnitudinem animi, patientiam
prosecuta, cùm tortoris os viderit, consistet:
virtutibúsque omnibus sine vllo animi terro-
re ad cruciatum profectis, resistet extra foreis
(vt antè dixi) liménque carceris. quid enim
ea fœdius, quid deformius sola relicta, comi-
tatu pulcherrimo segregata? quod tamen fie-
ri nullo pacto potest. nec enim virtutes sine
beata vita cohærere possunt, nec illa sine vir-
tutibus. Itaque eam tergiuersari non sinent, 81
secúmque rapient ad quemcumque ipsæ do-
lorem, cruciatúmque ducentur. sapientis est
enim proprium, nihil, quod pœnitere possit,
facere, nihil inuitum: splendidè, constanter,
grauiter, honestè omnia: nihil ita exspectare,
quasi certò futurum: nihil, cùm acciderit, ad-
mirari, vt inopinatum, ac nouum accidisse vi-
deatur: omnia, ad suum arbitrium referre: suis
stare iudiciis, Quo quid sit beatius, mihi cer-
tè in mentem venire non potest. Stoicorum 82
quidem facilis conclusio est, Qui cùm finem
bonorum esse senserint, congruere naturæ,
cúmque ea conuenienter viuere: cùm id sit
in sapiente situm non officio solùm, verùm e-
tiam potestate, sequatur necesse est, vt cuius
in potestate summum bonum, in eiusdem vita
beata sit. Ita fit semper vita beata sapientis.
Habes, quæ fortissimè de beata vita dici pu-
tem, & quo modo, nunc est, nisi quid tu
melius attuleris, etiam verissimè. A. Me-
lius quidem afferre nihil possum: sed à te im-
petrare libenter velim, nisi molestum sit, quo-
niam te nulla vincula impediunt vllius certæ
disciplinæ, libásque ex omnibus, quodcum-
que te maxime specie veritatis mouet: quod
paulò antè Peripateticos, veterémque Aca-
demiam hortari videbare, vt sine retractatio-
ne liberè dicere auderent, sapienteis esse sem-
per beatissimos, id velim audire quemadmo-
dum his putes consentaneum esse id dicere,
multa enim à te contra istam sententiam di-
cta sunt, & Stoicorum ratione conclusa.
M. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis 83
in Philosophia licet vti quorum oratio nihil
ipsa iudicat, sed habetur in omneis partes,
vt ab aliis possit ipsa per sese, nullius au-
ctoritate adiuncta, iudicari. Et quoniam vi-
deris, hoc velle, vt quæcumque dissen-
tientium Philosophorum sententia de finibus

ſit, tamen virtus ſatis habeat ad vitam bea-
tam præſidij, quod quidem Carneadem di-
ſputare ſolitum accepimus: ſed is, vt contra
Stoicos, quos ſtudioſiſſime ſemper refellebat.
& contra quorum diſciplinam ingenium eius
exarſerat: nos illud quidem cum pace age-
mus. ſic enim Stoici fineis bonorum rectè po-
ſuerunt: confecta res eſt: neceſſe eſt ſemper
84 beatum eſſe ſapientem. Sed quæramus vnam-
quamque reliquorum, ſententiam, ſi fieri po-
teſt, vt hoc præclarum quaſi decretum beatæ
vitæ poſſit omnium ſententiis, & diſciplinis
conuenire. Sunt autem hæ de finibus, vt opi-
nor, retentæ, defenſæque ſententiæ: primùm
ſimplices quatuor: Nihil bonum, niſi honeſtū
vt Stoici: Nihil bonum, niſi voluptatem, vt E-
picurus: Nihil bonum, niſi vacuitatem dolo-
ris, vt Hieronymus: Nihil bonum, niſi naturæ
primis bonis aut omnibus, aut maximis frui,
vt Carneades contra Stoicos diſſerebat. Hæc
85 igitur ſimplicia: Illa mixta: Tria genera bo-
norum, maxima animi, ſecunda corporis. ex-
terna tertia, vt Peripatetici, nec multo vete-
res Academici ſecus. Voluptatem cum hone-
ſtate Dinomachus, & Callipho copulauit In-
dolentiam autē honeſtati Peripateticus Dio-
dorus adiunxit. Hæ ſunt ſententiæ, quæ ſtabi-
litatis aliquid habeant. Nam Ayſtonis, Pyr-
rhonis, Herilli, nonnullorúmque aliorum e-
uanuerunt. Hi quid poſſint obtinere, videa-
mus, omiſſis Stoicis: quorum ſatis videor de-
fendiſſe ſententiam. Et Peripateticorum qui-
dem explicata cauſa eſt: præter Theophraſtum
& ſi qui illum ſecuti, imbecillius horrent
dolorem, & reformidant. Reliquis quidem
licet facere, quod ferè faciunt, vt grauitatem
dignitatémque virtutis exaggerent. Quam
cùm ad cælum extulerint, quod facere elo-
quentes homines copioſè ſolent: reliqua ex
collatione facile eſt conterere, atque contem-
86 nere nec enim licet iis, qui laudem cum do-
lore petendam eſſe dicūt, negare, eos eſſe bea-
tos, qui illam adepti ſunt. Quamquam enim
ſint in quibuſdam malis: tamen hoc nomen
beati longe, & latè patet. Nam vt quæſtuoſa
mercatura, fructuoſa aratio dicitur non ſi al-
tera ſemper omni damno, altera omnis tem-
peſtatis calamitate ſemper vacet: ſed ſi multò
maiori ex parte exſtet in vtraque felicitas:
ſic vita, nō ſolum ſi vndique referta bonis eſt,
ſed ſi multò maiore, & grauiore ex parte bo-
na propendent, beata rectè dici poteſt. Se-
87 quetur igitur horum ratione vel ad ſuppliciū
beata vita virtutem, cúmque ea deſcendet
in taurum, Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo,
Polemone auctoribus, nec eam minimis blan-
dimentis corrupta deſeret. eadem Calliphon-
tis erit, Diodorique ſententia: quorum vtrique
honeſtatem ſic complectitur, vt omnia, quæ ſi
ne ea ſint, longè, & retrò ponenda cenſeat.
Reliqui habere ſe videntur anguſtiùs: enatant
tamen Epicurus, Hieronymus, & ſi qui ſunt,
qui diſertum illum Carneadem curent defen-
dere nemo eſt enim, qui eorum bonorum a-
nimum putet eſſe iudicem, cúmque condo-
cefaciat, vt ea, quæ bona, maláve videantur,
88 poſſit contemnere. Nam quæ tibi Epicuri
videtur eadem erit Hieronymi, & Carneadis
cauſa, & hercle omnium reliquorum. quis e-
nim parum eſt contra mortem aut dolorem

A paratus? ordiamur ab eo, ſi placet, quem mal-
lem quem voluptarium dicimus. Quid is, tibi
mortémne videtur an dolorem timere? qui eū
diem, quo moritur, beatum appellat, maxi-
miſque doloribus affectus, eos ipſos inuento-
rum ſuorum memoria, & recordatione confu-
tat, nec hoc ſic agit, vt ex tempore quaſi ef-
futire videatur. de morte enim ita ſētit, vt diſ-
ſoluto animāte, ſenſum extinctum putet: quòd
autem ſenſu careat, nihil ad nos id iudicet
pertinere. Item de dolore certa habet, quæ ſe-
quatur: quorum magnitudinē breuitate con-
ſolatur, longinquitatem leuitate. quid tan- 89
dem, iſti grandiloqui contra hæc duo, quæ
maximè angunt, meliùs ſe habent, quàm Epi-
curus? an ad cetera, quæ mala putantur, non &
Epicurus, & reliqui Philoſophi ſatis parati
videntur? quis non paupertatem extimeſcit?
neque tamen quiſquam Philoſophorum. Hic
verò ipſe quàm paruo eſt contentus? nemo de
B tenui victu plura dixit. etenim quæ res pecu-
niæ cupiditatem afferunt, vt amori, vt ambi-
tioni. vt quotidianis ſumtibus copiæ ſuppe-
tant: cùm procul ab iis omnibus rebus abſit:
cur pecuniam magnopere deſideret, vel po- 90
tiùs curet omnino? an Scythes Anacharſis
potuit pro nihilo pecuniam ducere. noſtrates
Philoſophi facere non potuerunt? Illius epi-
ſtola fertur his verbis, *Anacharſis Hannoni ſa-
lutem. Mihi amictui eſt, Scythicum tegmen: cal-
ciamentum, ſolorum callum: cubile, terra: pulpa-
mentum fames: lacte, caſeo, carne veſcor. Quare
vt ad quietum me licet venias Munera autem
iſta, quibus es delectatus, vel ciuibus tuis, vel
diis immortalibus dona.* Omnes ferè Philoſo-
phi omnium diſciplinarum niſi quos à recta
ratione natura vitioſa detorſiſſet, hoc eodem
animo eſſe potuerunt. Socrates, in pompa cùm 91
magna vis auri argentique ferretur. Quàm
multa non deſidero, inquit, Xenocrates, cùm
legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta
C attuliſſent quæ erat pecunia temporibus illis
Athenis præſertim maxima: adduxit legatos
ad cenam in Academiam: iis appoſuit tan-
tùm, quod ſatis eſſet, nullo apparatu. Cum
poſtridie rogarent eum, cui numerari iube-
ret: Quid? vos heſterna, inquit, cenula non
intellexiſtis, me pecunia non egere? quos cùm
triſtiores vidiſſet, x x x. minas accepit, ne
aſpernari regis liberalitatem videretur. At 92
verò Diogenes, liberiùs, vt Cynicus, Alexan-
dro roganti vt diceret, ſi quid ſibi opus eſſet.
Nunc quidem paululum, inquit, à ſole abſis.
offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem
diſputare ſolebat, quanto regem Perſarum
vita, fortunáque ſuperaret, ſibi nihil de-
eſſe: illi nihil ſatis vmquam fore ſe eius vo-
luptates non deſiderare, quibus numquam ſa-
tiari ille poſſet, ſuas eum conſequi nullo mo- 93
do poſſe. Vides, credo, vt Epicurus cupiditatū
genera diuiſerit, non nimis fortaſſe ſubtili-
D ter, vtiliter tamen: partim eſſe naturaleis, &
neceſſarias: partim naturaleis & non neceſſa-
rias: partim neutrum: neceſſarias ſatiari poſſe
pænè nihilo. diuitias enim naturæ, parabileis
eſſe. Secundum autem genus cupiditatum, nec
ad potiendum difficile cenſet, nec verò ad ca-
rendum. Tertias, quòd eſſent planè inanes, ne-
que neceſſitatem modò, ſed ne naturam qui-
dem attingerent funditus eiiciendas putauit.
Hie

94 Hoc loco multa ab Epicureis diſputantur, A
hæque voluptates ſigillatim extenuãtur: quarum genera non contemnunt, quærunt tamen copiam, nam & obſcœnas voluptates de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communeis in medio ſitas eſſe dicunt: eaſque ſi natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, ſed forma, ætate, figura metiendas putant: ab iiſque abſtinere minimè eſſe difficile, ſi aut valetudo, aut officium, aut fama poſtulet: omninóque genus hoc voluptatum optabile eſſe ſi non obſit: prodeſſe
95 numquam. Totúmque hoc de voluptate ſic ille præcepit, vt voluptatem ipſam per ſe, quia voluptas ſit, ſemper optandam, expetendamque putet: eadémque ratione dolorem ob id ipſum, quia dolor ſit, ſemper eſſe fugiendum itaque hac vſurum compenſatione ſapientem, vt voluptatem fugiat ſi ea maiorem dolorem effectura ſit: & dolorem ſuſcipiat maiorem efficientem voluptatem omniáque iucunda, quamquam ſenſu corporis iu- B
96 dicentur, ad animum referri tamen. Quocirca corpus gaudere tam diu, dum præſentem ſentiret voluptatem: animum & præſentem percipere pariter cum corpore, & proſpicere venientem, nec præteritam præterfluere ſinere, ita perpetuas, & contextas voluptates in ſapiente fore, ſemper cum exſpectationi ſperatarum, perceptarum memoria iungeretur. Atque iis ſimilia, ad victum etiam transferuntur, extenuantúrque magnificentia, &
97 ſumtus epularum, quod paruo cultu natura contenta ſit. Et enim quis hoc non videt, deſideriis iſta condiri omnia? Darius in fuga, cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibiſſet, negauit vmquam ſe bibiſſe iucundiùs. Numquam videlicet ſitiens biberat. Nec eſuriens Ptolemæus ederat: cui cum peragranti AEgyptum, comitibus non conſecutis, cibarius in caſa panis datus eſſet: nihil C
viſum eſt illo pane iucundius. Socratem feruntcùm vſque da veſperum contentiùs ambularet, quæſitúmque eſſet ex eo, quare id
98 faceret: reſpondiſſe, ſe quo meliùs cenaret, obſonare ambulando famem. Quid victum Lacedæmoniorum in phiditiis nonne videmus? vbi cùm tyrannus cenauiſſet Dionyſius, negauit ſe iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat. minimè mirum, inquit: condimenta enim defuerunt. Quæ tandem inquit ille Labor in venatu, ſudor, curſus ab Eurota, fames, ſitis. his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more ſolùm, ſed etiam ex beſtiis intelligi poteſt, quæ, vt quidquid obiectũ eſt quod modo à natura non ſit alienum, eo conten-
99 tæ non quærunt amplius. Ciuitates quædam vniuerſæ, more doctæ, parſimonia delectantur, vt de Lacedæmoniis paulò antè diximus. D
Perſarum à Xenophonte victus exponitur. quos negat ad panem adhibere quidquam, præter naſturtium. Quamquam, ſi quædam etiam ſuauiora natura deſideret, quàm multa ex terra, arboribúſque gignuntur cùm copia facili, tum ſuauitate præſtantia? adde ſiccitatem: quæ conſequitur hanc continentiam in victu, adde integritatem valetudinis.
100 Confer ſudanteis, ructanteis, refertos epulis,

A tanquam opimos boues, tum intelliges, qui voluptatem maximè ſequantur, eos minimè conſequi: iucunditatémque victus eſſe in deſiderio, non in ſatietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cùm cenauiſſet apud Platonem, eóque conuiuio admodum delectatus eſſet, vidiſſétque eum poſtridie, dixiſſe: Veſtræ quidem cenæ non ſolùm in præſentia, ſed etiam poſtero die iucundæ ſunt. Quid, quòd ne mente quidem rectè vti poſſumus, multo cibo, & potione completi? eſt præclara epiſtola Platonis ad Dyoniſ. propinquos: in qua ſcriptum eſt his ferè verbis, *Quò cùm veniſſem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracuſanarúmque menſarum, nullo modo mihi placuit, bis in die ſaturum fieri, nec vmquam pernoctare ſolum: ceteráque quæ comitantur huic vitæ in qua ſapiens nemo efficitur vmquam, moderatus verò multo minùs.* Quæ
B enim natura tam mirabiliter temperari po- 101
teſt? quo modo igitur iucunda vita poteſt eſſe, à qua abſit prudentia? abſit moderatio? ex quo Sardanapali opulentiſſimi Syriæ regis error agnoſcitur, qui incidi iuſſit in buſto,

Hæc habeo, quæ edi, quæque exſaturata libido
Hauſit: at illa iacent multa, & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Ariſtoteles, in bouis, non in regis ſepulchro inſcriberes? hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne viuus quidem diu-
tius habebat, quàm fruebatur. Cur igitur 102
diuitiæ deſiderentur? aut vbi paupertas beatos eſſe non ſinit? Signis, credo, tabulis, ludis. Si quis eſt qui his delectetur, nonne meliùs tenues homines fruuntur, quàm illi, qui his abundant? eſt enim earum omnium rerum noſtra in vrbe ſumma in publico copia. Quæ qui priuati habent, nec tam multa & raro vident cùm in ſua rura venerint. Quos
C tamen pungit aliquid, cùm illa vnde habeant, recordantur. Dies deficiet, ſi velim paupertatis cauſam defendere. aperta enim res eſt, & quotidie nos ipſa natura admonet, quàm paucis, quàm paruis rebus egeat, quàm vili-
bus. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, 103
aut etiam popularis offenſio, ſapientem beatum eſſe prohibebit? vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria moleſtiæ habeat, quàm voluptatis. Leuiculus ſanè noſter Demoſthenes, qui illo ſuſurro delectari ſe dicebat aquam ferentis mulierculæ, vt mos in Græcia eſt, inſuſurrantiſque alteri, Hic eſt ille Demoſthenes. Quid hoc leuius? At quantus orator? ſed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipſe ſe-
cum. Intelligendum eſt igitur, nec gloriam 104
popularem ipſam per ſe expetendam, nec ignobilitatem extimeſcendam. Veni Athenas, inquit Democritus, neque me quiſquam
D ibi agnouit. Conſtantem hominem, & grauem, qui glorietur, à gloria ſe abfuiſſe. An tibicines, iique, qui fidibus vtuntur, ſuo, non multitudinis arbitrio, cantus numeróſque moderantur: vir ſapiens, multò arte maiore præditus, non quid veriſſimum ſit, ſed quid velit vulgus, exquiret? an quidquam ſtultius, quàm quos ſingulos, ſicut operarios, barbaróſque contemnas, eos aliquid putare eſſe vniuerſos? ille verò noſtras ambitiones, leuia

tatésque contemnet, honorésque populi, e- A
tiam vltrò delatos, repudiabit: nos autem
eos nescimus, antequam pœnitere cœpit, con-
temnere. Est apud Heraclitum Physicum de
principe Ephesiorum Hermodoro. vniuersos
ait Ephesios esse morte multandos, quòd, cùm
ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti
sunt, Nemo de nobis vnus excellat: sed, si
quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit.
An hoc non ita fit omni in populo? nónne o-
mnem exsuperantiam virtutis oderunt? quid?
Aristides (malo enim Græcorum, quàm no-
stra proferre) nonne ob eam causam expulsus
est patria, quòd præter modum iustus esset?
Quantis igitur molestiis vacant, qui nihil o-
mnino cum populo contrahunt? quid est e-
nim dulcius otio literato? iis dico literis,
quibus infinitatem rerum, atque naturæ, & in
hoc ipso mundo cælum, terras, maria cogno-
106 scimus. Contemto igitur honore, contemta
etiam pecunia, quid relinquitur, quod exti-
mescendum sit? exsilium, credo: quod in ma-
ximis malis ducitur. Id si propter alienam,
& offensam populi voluntatem malum est:
quàm sit ea contemnenda, paulò antè dictum
est. Sin abesse à patria miserum est: plenæ mi-
serorum prouinciæ sunt: ex quibus admodum
pauci in patriam reuertuntur. At multantur
bonis exsules. Quid tum? parúmne multa de
107 toleranda paupertate dicuntur? iam verò ex-
silium si rerum naturam, non ignominiam
nominis quærimus, quantum demum à per-
petua peregrinatione differt? in qua ætates
suas Philosophi nobilissimi consumserunt,
Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacydes, A-
ristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes,
Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius,
Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius,
innumerabiles alij qui semel egressi, nun-
quam domum reuertere. At enim non sine
ignominia afficere poterit sapientem. de sa-
piente enim est hæc omnis oratio, cui iure id
accidere non possit. nam iure exsulantem con-
108 solari non oportet. Postremò ad omneis ca-
sus facillima ratio est eorum, qui ad volupta-
tem ea referũt, quæ sequuntur in vita, vt, quo-
cunque hæc loco suppeditent, ibi beatè queât
viuere. Itaque ad omnẽ rationem Teucri vox
accommodari potest,

Patria est, vbicumque est bene.

Socrates quidem cùm rogaretur, cuiatem se
esse diceret, Mundanum, inquit. totius enim
mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur.
Quid T. Albutius? nonne animo æquissimo
Athenis exsul philosophabatur? cui tamen
illud ipsum non accidisset, si in repub. quie-
scens, Epicuri legibus paruisset. Qui enim bea-
109 tior Epicurus, quòd in patria viuebat, quàm
quòd Athenis, Metrodorus? aut Plato Xeno-
cratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo
esset beatior? Quanti verò ista ciuitas æstimã-
da est, ex qua boni, sapientésque pelluntur?
Demaratus quidem Tarquinii, regis nostri,
pater, tyrannum Cypselum quòd ferre non
poterat, fugit Tarquinios Corintho & ibi suas
110 fortunas constituit, ac liberos procreauit. Nũ
stultè antè posuit exsilij libertatem domesti-
cæ seruituti? Iam verò motus animi, sollici-
tudines, ægritudinésque obliuione leniuntur,
traductis animis ad voluptatem. Non sine

causa igitur Epicurus ausus est dicere semper
in pluribus bonis esse sapientem, quia semper
sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille,
quod quærimus, vt sapiens semper beatus sit. 111
A. etiámne, si sensibus carebit oculorũ? si au-
rium? M. Etiam. nam ista ipsa contemnit. Pri-
mùm enim, horribilis ista cæcitas quibus
tandem caret voluptatibus? cùm quidam e-
tiam disputent ceteras voluptates in ipsis ha-
bitare sensibus: quæ autem adspectu perci-
piantur, ea non versari in oculorum vlla io-
cunditate: vt ea, quæ gustemus, olfaciamus,
tractemus, audiamus, in ea ipsa, vbi sentimus,
parte versentur, in oculis tale nihil fit. ani-
mus accipit quæ videmus. Animo autem mul-
tis modis, variisque delectari licet, etiam si
non adhibeatur adspectus. Loquor autem de
docto homine, & erudito, cui viuere est cogi-
tare. sapientis enim cogitatio non fermè ad
inuestigandum adhibet oculos aduocatos. et- 112
B enim si nox non adimit vitam beatam, cur
dies nocti similis adimat? nam illud Antipa-
tri Cyrenaici est quidem paulò obscænius, sed
non absurda sententia est: cuius cæcitatem
cùm mulierculæ lamentarétur, Quid agitis?
inquit: an vobis nulla videtur voluptas esse
nocturna? Appium quidem veterem illum,
qui cæcus annos multos fuit, & ex magistra-
tibus, & ex rebus gestis intelligimus, in illo
suo casu, nec priuato, nec publico muneri de-
fuisse. C. autem Drusi domum compleri con-
sultoribus solitam accepimus: cùm, quorum
res esset, sua ipsi non videbant, cæcum adhi-
bebant ducem. Pueris nobis Cn. Aufidius præ-
torius & in senatu sententiam dicebat, nec a-
micis deliberantibus deerat, & Græcam scri- 113
bebat historiam, & videbat in literis. Diodo-
tus Stoicus, cæcus, multos annos nostræ domi
vixit. Is verò, quod credibile vix esset, cùm
in Philosophia multò etiam magis assiduè,
C quàm antea, versaretur, & cùm fidibus Py-
thagoreorum more vteretur, cùmque ei libri
nocteis, & dies legerentur, quibus in studiis
oculis non egebat: tamen, quod sine oculis
vix fieri posse videtur, geometriæ munus tue-
batur, verbis præcipiens discentibus, vnde,
quò, quámque lineam scriberent. Asclepiadem
ferunt, non ignobilem, Eretricum Philo-
sophum, cùm quidam quæreret, quid ei cæci-
tas attulisset, respondisse, Vt puero vno esset
comitatior. Vt enim vel summa paupertas
tolerabili sit, si liceat, quod quibusdam Græ- 114
cis quotidie: sic cæcitas ferri facilè possit, si
non desint subsidia valetudinum. Democri-
tus luminibus amissis, alba scilicet, & atra di-
scernere non poterat: at verò bona, mala: æ-
qua, iniqua: honesta, turpia: vtilia, inutilia:
magna, parua poterat: & sine varietate colo-
rum licebat viuere beatè: sine notione rerum
non licebat. Atque hic vir impediri animi e-
D tiam aciem adspectu oculorum arbitrabatur:
& cùm alij sæpe, quod esset ante pedes, nõ vi-
derent, ille infinitatem omnem peregrinaba-
tur, vt nulla in extremitate consisteret. Tra-
ditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. At
eius picturam, non poesim, videmus. Quæ re-
gio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ species
formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium,
qui motus, hominum, qui ferarum, non ita
expictus est, vt, quæ ipse non viderit, nos vt
vide-

videremus, effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse vmquam arbitramur?
115 aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic Democritus, agros, & patrimonia sua reliquissent: huic discendi, quærendique diuinæ delectationis toto se animo dedidissent? Itaq; augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt Poetæ, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem suam. at verò Polyphemum Homerus cùm immanem, ferúmque finxisset, cùm ariete etiam colloquentem facit, eiúsque laudare fortunas, quod, quò vellet ingredi posset, &, quæ vellet, attingeret. Rectè hic quidem. nihilo enim erat ipse Cyclops quam aries ille
116 prudentior. In surditate verò quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, quòd malè audiebat, etiam si, vt mihi videbatur, iniuria. Epicurei nostri Græci fari nesciunt, nec Græci Latinè. ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnésque id nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profectò sumus. At vocem citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ tum, cùm acuitur: aut grunnitum, cùm iugulatur sus: nec cùm quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, si cantus eos fortè delectant, primùm cogitare debent, antequam hi sint inuenti, multos beatè vixisse sapienteis deinde multò maiorẽ percipi posse legendis his, quàm audiendis,
117 voluptatem. Tum, vt paulo antè cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in vnum omnia, vt idem oculis, & auribus captus sit: prematur etiã doloribus acerrimis corporis: qui primùm per se ipsi plerũque conficiunt hominem: sin fortè longinquitate producti, vehementiùs tamen: torquent, quàm vt causa sit, cur ferantur: quid est tandẽ, dii boni, quod laboremus? portus enim præstò est, quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lysima-
118 cho mortẽ minitanti, Magnum verò, inquit, effecisti, si cantharidis vim consecutus es. Paulus Persæ deprecanti, ne in triumpho duceretur. In tua id inquit, potestate est. Multa primo die: cùm de ipsa morte quærcremus; non

pauca etiam postero, cùm ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certè non timendã putet. Mihi quidem in vita, seruanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conuiuiis obtinetur. Aut bibat, inquit, aut abeat. Et rectè. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, antè discedat: sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, de fugiẽdo relinquis. Hęc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus. Quod si iis Philosophis, 119
quorum ea sententia est, vt virtus per se ipsa nihil valeat, omnéq; quod honestũ nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inani vocis sono decoratum esse dicant: & tamen semper beatum esse censent sapientem: quid tandem à Socrate, & Platone, perfectis Philosophis faciendum putes? quorum alij tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, vt ab his corporis externa obscurentur. Alii autem hæc ne bona quidem du- 120
cunt, in animo reponunt omnia. Quorum controuersiam solebat, tanquam honorarius arbiter, iudicare Carneades. nam cùm, quæcumque bona Peripateticis, eadem Stoicis cõmoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent, diuitiis, bonæ valetudini, cæterisque rebus generis eiusdem, quàm Stoici: cùm ea, re, non verbis ponderarentur, causam esse dissidendi negabat. Quare hunc locum cæterarum disciplinarum Philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene viuendi facultate dignum quiddam Philosophorum voce profitentur. Sed quo- 121
niam manè est eundum has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror. vbi enim melius vti possumus hoc, cuicuimodi est, otio? ad Brutúmque nostrum hos libros alteros quinque mittemus: à quo non modò impulsi sumus ad Philosophicas scriptiones, verùm etiam lacessiti. In quo quantum cæteris profuturi simus, non facilè dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisque & vndiq; circumfusis molestiis alia nulla potuit inueniri leuatio.

M. TVLLII CICERONIS
DE NATVRA DEORVM
AD MARCVM BRVTVM,
Liber I.

DISPVTANT
C. VELLEIVS Epicureus. C. COTTA
Academicus. LVCILIVS BALBVS
Stoicus. CICERO auditor
disputationis.

1
VM multæ res in Philosophia nequaquã satis adhuc explicatæ sint tum perdifficilis, Brute, (quod tu minimè ignoras,) & perobscura quæstio est de natura deorũ quæ & ad agnitionem animi pulcherrima est, & ad moderãdam religionẽ necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominũ, támq; discrepantes sententiæ, vt magno argumento esse debeat, causam, id est, principium Philosophiæ, esse scientiam: prudentérque Academicos à rebus incertis assensionẽ cohibuisse. quid est enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, támque indignum sapientis grauitate, atque constantia, quàm aut falsum sentire, aut, quod non satis exploratè perceptum sit, & cognitum, sine vlla dubitatione defen-
2 dere? velut in hac quæstione, plerique, quòd maximè verisimile est, & quò omnes duce natura vehimur, deos esse dixerunt: dubitare se Protagoras. nullos esse omnino Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerũt. Qui verò deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate, ac dissensione constituti, vt eorum molestũ sit dinumerare sententias., Nam & de figuris deorum, & de locis, atque sedibus & actione vitæ multa dicuntur: déque his summa Philosophorum dissensione certatur. Quod verò maximè rem, causamque continet, est, vtrum nihil agant, nihil moliantur, an ab omni curatione, & administratione rerum vacent: an cõtrà ab his, & à principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tẽpus regantur, atq; moueantur: in primísque magna dissensio est: eáque nisi diiudicetur, in summo errore necesse est homines, atque in maximarum rerum
3 ignoratione versari. Sunt enim philosophi, & fuerunt qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religiò? hæc enim omnia, purè, ac castè tribuenda deorum numini

A ita sunt, si animaduertuntur ab his, etsi est aliquid à diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autẽ dij neque possunt nos iuuare, nec volunt, nec curant omnino: nec quid agamus, animaduertunt, nec est quod ab his ad hominum vitã permanare possit, quid est, quod vllos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes ita pietas inesse nõ potest, cum qua simul & sanctitatem, & religionẽ tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio vitæ sequitur, & magna cõfusio. Atq; 4
haud scio, an pietate aduersus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & vna excellentissima virtus, iustitia tollatur. Sunt autem alij Philosophi, & hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente, atq; ratione omnem mundum administrari & regi censeant: neque verò id solum, sed etiam ab iisdẽ vitæ hominum consuli, & prouideri: nã & fru-
B ges, & reliqua, quæ terra pariat, & tẽpestates ac temporum varietates, cælique mutationes quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant à diis immortalibus tribui generi humano putant: multáque, quæ dicentur in his libris colligunt: quæ talia sunt, vt ea ipsa dij immortales ad vsum hominum fabricati penè videantur. Cõtra quos Carneades ita multa disseruit, vt excitaret homines non socordis ad veri inuestigãdi cupiditatem. res enim 5
nulla est, de qua tãtopere non solum indocti, sed etiam docti dissentiant. Quorũ opiniones cùm tam variæ sint, támq; inter se dissidentes, alterum fieri profectò potest, vt earum nulla, alterum certè non potest, vt plus vna vera sit. Qua quidẽ in causa & beneuolos obiurgatores placare, & inuidos vituperatores confutare possumus, vt alteros reprehendisse pœniteat, alteri se didicisse gaudeant. Nam qui admonent, amicè docendi sunt, qui inimicè insectãtur, repellendi. Multum autem fluxisse video 6
C de libris nostris, quos complureis breui tempore edidimus, variúmque sermonem partim admirantium, vnde hoc philosophandi nobis subitò studium exstitisset, partim, quid quaq; de re certi haberemus, scire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potissimùm probatã esse Philosophiam quæ lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæq; disciplinæ, & iampridem relictæ patrocinium necopinatũ à nobis esse susce-

susceptum. Nos autē nec subitò cœpimus Phi- A
losophari: nec mediocrem à primo tempore
ætatis in eo studio operam, curamq; consum-
simus, & cùm, minimè videbamur, tum maxi-
mè philosophabamur. Quod & orationes de-
clarant, refertæ Philosophorum sententiis, &
doctissimorum hominum familiaritates, qui-
bus semper domus nostra floruit: & principes
7 illi, Diodorus, Philo, Antiochus, Posidonius, à
quibus instituti sumus. Et si omnia Philoso-
phiæ præcepta referuntur ad vitā, arbitramur
nos & publicis & priuatis in rebus ea præsti-
tisse quæ ratio & doctrina præscripserit. Sin
autē quis requirit, quæ causa nos impulerit:
vt hæc tā serò literis mandaremus, nihil est,
quod expedire tam facilè possimus. Nam cùm
otio langueremus, & is esset reip. status, vt eā
vnius consilio, atque cura gubernari necesse
esset: primùm ipsius reip. causa Philosophiam
nostris hominibus explicādam putaui, magni
existimans interesse ad decus & laudem ciuita- B
tis, res tam graueis, támque præclaras Latinis
8 etiam literis contineri. Eóque me minùs in-
stituti mei pœnitet, quòd facilè sentio, quàm
multorum non modò discendi, sed etiam scri-
bendi studia commouerim complures enim
Græcis institutionibus eruditi, ea, quæ didice-
rant, cum ciuibus suis cōmunicare non pote-
rant, quòd illa, quæ à Græcis accepissent, Lati-
ne dici posse diffiderent. Quo in genere tãtum
9 profecisse videmur, vt à Græcis ne verborum
quidem copia vinceremur. Hortata est etiam,
vt me ad hæc conferrem, animi ægritudo: for-
tunæ magna, & graui commota iniuria. Cuius
si maiorem aliquam leuationem reperire po-
tuissem, non ad hanc potissimum confugissem.
Ea verò ipsa nulla ratione meliùs frui potui,
quàm si me non modò ad legendos libros, sed
etiam ad totam Philosophiam pertractandam
dedissem. Omnes autem eius partes, atque o-
mnia mēbra tum facillimè noscuntur, cū totæ C
quæstiones scribendo explicātur. est enim ad-
mirabilis quædā continuatio, seriésque rerū,
vt alia ex alia nexa, & omnes inter se aptę,
10 colligatæque videantur. Qui autem requirunt
quid quaque de re ipsi sentiamus curiosiùs id
faciunt, quàm necesse est. non enim tam au-
ctoritatis in disputādo, quā rationis momenta
quærenda sunt. Quin etiam obest plerumque
iis qui discere volunt, auctoritas eorum qui se
docere profitentur. desinunt enim suum iudi-
cium adhibere: id habent ratum, quod ab eo,
quem probant, iudicatum vident. Nec verò
probare soleo id, quod de Pythagoreis accepi-
mus: quos ferunt, si quid affirmarent in dispu-
tando, cùm ex iis quæreretur, quare ita esset,
respondere solitos, *Ipse dixit*. Ipse autem erat
Pythagoras. tantum opinio præiudicata po-
terat, vt etiam sine ratione valeret auctoritas.
11 Qui autem mirantur, nos hanc potissimùm
disciplinam secutos, his quatuor Academicis D
libris satis responsum videtur. Nec verò de-
sertarum, relictarúmque rerum patrocinium
suscepimus. non enim hominum interitu sen-
tentiæ quoque occidunt: sed lucem auctoris
fortasse desiderant: vt hæc in Philosophia ra-
tio contra omnia disserendi nullámque rem a-
pertè iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab
Arcesila, confirmata à Carneade, vsque ad no-
stram viguit ætatem: quam nūc propemodum
orbem esse in ipsa Græcia intelligo. Quod nō
Academiæ vitio, sed tarditate hominum ar-
bitror contigisse. Nam si singulas disciplinas
percipere, magnum est: quanto maius omneis?
quod facere iis necesse est, quibus propositum
est, veri reperiendi causa, & contra omneis
Philosophos, & pro omnibus dicere. Cuius rei 12
tantæ támque difficilis facultatem cōsecutum
esse me non profiteor: secutum esse prę me fe-
ro. Nec tamen fieri potest, vt, qui hac ratio-
ne philosophentur, ij nihil habeant, quod se-
quantur. Dictū est oīo hac de re alio loco dili-
gentiùs: sed quia nimis indociles quidam, tar-
díque sunt, admonendi videntur sæpius. non
enim sumus ii, quibus nihil verum esse videa-
tur: sed ii qui omnibus veris falsa quædam ad-
iuncta esse dicamus, tanta similitudine, vt in
iis nulla insit certa iudicandi, & assentiendi
nota. Ex quo exstitit & illud multa esse pro-
babilia: quæ quamquam non perciperentur,
tamen quia visum haberent quendam insi-
gnem, & illustrem, his sapiētis vita regeretur.
Sed iam, vt omni me inuidia liberem, ponam 13
in medio sententias Philosophorum de natu-
ra deorum. quo quidem loco conuocandi o-
mnes videntur, qui, quę sit earum vera, iudi-
cent. Tum demum mihi procax Academia vi-
debitur, si aut consenserint omnes, aut erit in-
uentus aliquis, qui, quid verum sit, inuenerit.
Itaque mihi libet exclamare, vt Statius in Sy-
nephebis:

Pro deum popularium omnium adolescentium
Clamo postulo, obsecro, oro, ploro, atque imploro
fidem.

Non leuissima de re, vt queritur ille fieri in
ciuitate facinora capitalia.

Ab amico amante argentum accipere meretrix
non vult:

sed vt adsint, cognoscant, animaduertant, quid 14
de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis,
fide, iureiurando, quid de templis, delubris, sa-
crificiisque solemnibus, quid de ipsis auspi-
ciis, quibus nos præsumus, existimandum sit.
hæc enim omnia ad hanc de diis immortali-
bus quæstionem referenda sunt. Profectò eos
ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur,
addubitare coget doctissimorum hominum de
maxima re tanta dissensio. Quod cùm sæpe a- 15
liàs, tum maximè animaduerti, cùm apud C.
Cottam familiarem meum, accuratè sanè, &
diligenter de diis immortalibus disputatum
sit. Nam, cùm feriis Latinis ad eum, ipsius ro-
gatu, accersitúque venissem, offendi eum se-
dentem in exhedra, & cum C. Velleio senato-
re disputantem: ad quèm tum Epicurei pri-
mas ex nostris hominibus deferebant. Ade-
rat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos pro-
gressus habebat in Stoicis, vt cùm excellenti-
bus in eo genere Græcis compararetur. Tum,
vt me Cotta vidit, Peropportunè, inquit, ve-
nis. oritur enim mihi magna de re altercatio
cum Velleio: cui, pro tuo studio, non est alie-
num te interesse. Atqui mihi quoque videor, 16
inquam, venisse, vt dicis, opportunè: tres e-
nim trium disciplinarum principes conueni-
stis. M. enim Piso si adesset, nullius Philoso-
phiæ, earum quidē, quæ in honore sunt, vaca-
ret locus. TVM Cotta, Si, inquit, liber Antio-
chi nostri, qui ab eo nuper ad Balbum missus
est, vera loquitur: nihil est, quod Pisonē, fami-

liarem tuum desideres. Antiocho enim Stoici
cum Peripateticis re consentire videntur,
verbis discrepare, quo de libro velim scire,
Balbe, quid sentias. E G O N E? inquit ille.
miror, Antiochum hominem in primis acu-
tum, non vidisse, interesse plurimum inter
Stoicos, qui honesta à commodis nō nomine,
sed genere toto disiungerent: & Peripateticos,
qui honesta commiscerent commodis, vt ea
inter se magnitudine, & quasi gradibus, non
genere differrent. hæc enim est non verbo-
rum parua, sed rerum permagna dissensio. Ve-
17 rum hæc aliàs: nunc quod cœpimus, si videtur.
M I H I verò, inquit Cotta, videtur. Sed vt
hic, qui interuenit, me intuens, ne ignoret,
quæ res agatur, de natura agebamus deorum.
Quæ cùm mihi videretur perobscura, vt sem-
per videri solet: Epicuri ex Velleio sciscita-
bar sententiam. Quamobrem, inquit, Vellei,
nisi molestum est, repete quæ cœperas. R E-
P E T A M verò quamquam non mihi, sed
tibi hic venit adiutor. ambo enim, inquit, ar-
ridens, ab eodem Philone nihil scire didici-
18 stis. T V M ego, quid didicerimus, Cotta
viderit: tu autem nolo existimes me adiuto-
rem huic venisse, sed auditorem, & quidem
æquum, libero iudicio nulla eiusmodi adstri-
ctum necessitate, vt mihi, velim, nolim, sit
certa quædam tuenda sententia. T V M Vel-
leius, fidenter sanè, vt solent isti, nihil tam
verens, quàm ne dubitare aliqua de re vide-
retur: tanquam *modo ex deorum concilio*, & ex
Epicuri intermundiis descendisset: Audite,
inquit, non commentitias futilesque senten-
tias, non opificem, ædificatorémque mundi
Platonis de Timæo deum nec anum fatidi-
cam Stoicorum πρόνοιαν, quam Latinè licet
prouidentiam dicere: neque verò mundum
ipsum, animo & sensibus præditum, rotun-
dum, ardentem, volubilem deum, portenta
& miracula non differentium Philosopho-
19 phorum, sed somniantium. Quibus enim o-
culis intueri potuit vester Plato fabricam il-
lam tanti operis, qua construi à deo, atque
ædificari mundum facit: quæ molitio? quæ
ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui mi-
nistri tanti muneris fuerunt? quemadmodum au-
tem obire, & parere voluntati architecti, aer,
ignis, aqua, terra potuerunt? Vnde verò ortæ
illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ for-
mantur, aptè cadentes ad animum efficien-
dum, pariendósque sensus? longum est iter
ad omnia quæ talia sunt, vt optata magis,
20 quàm inuenta videantur. Sed illa palmaris
quidem quòd qui non modò natum mundum
introduxerit, sed etiam manu penè factum, is
eum dixerit fore sempiternum. Hunc censes
primis, vt dicitur, *labris gustasse* physiologiam,
qui quicquam, quod ortum sit, putet æternum
esse posse? quæ est enim coagmentatio non
dissolubilis? aut quid est cuius principium ali-
quod sit, nihil sit extremum? Pronœa verò si
vestra est, Lucili eadem requiro, quæ paulò
antè, ministros, machinas, omnē totius operis
designationem, atque apparatum: sin alia est,
cur mortalem fecerit mundum, non quemad-
21 modum Platonicus deus, sempiternum. Ab
vtroque autē sciscitor, cur mundi ædificatores
repente extiterint innumerabilia autē secula
dormierint. Non enim si mundus nullus erat,
A sęcula non erant. Sæcula nunc dico, non eas,
quæ dierum, noctiúmque numero annuis cur-
sibus conficiuntur. nam fateor ea sine mundi
conuersione effici non potuisse, sed fuit quæ-
dam ab infinito tempore æternitas, quam
nulla temporum circumscriptio metiebatur.
spatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi nō po-
test: quod ne in cogitationem quidem cadit,
vt fuerit tempus aliquod, nullum cùm tempus 22
esset. Isto igitur tam immenso spatio quæro
Balbe, cur Pronœa vestra cessauerit. Laborém-
ne fugiebat? At iste nec attingit deum, nec erat
vllus, cùm omnes naturæ numini diuino, cæ-
lum, ignes, terræ, maria parerent. Quid autem
erat, quod cōcupisceret deus mundum signis,
& luminibus, tāquam ædilis, ornare? si vt deus
ipse melius habitaret: antea videlicet tempo-
re infinito in tenebris, tanquam in gurgustio
habitauerat. Pòst autem varietaténe eum de-
lectari putamus, qua cælum & terras exorna-
B tas videmus? quæ ista potest esse oblectatio
deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere po- 23
tuisset. An hæc, vt ferè dicitis, hominū causa
à deo constituta sunt? Sapientúmne? Propter
paucos ergo tanta est facta rerum molitio. An
stultorum? At primùm causa non fuit, cur de
improbis bene mereretur. deinde quid est as-
secutus, cùm omnes stulti sint sine dubio mi-
serrimi: maximè quòd stulti sunt. miserius e-
nim stultitia quid possumus dicere? deinde
quòd ita multa sunt incommoda in vita, vt ea
sapientes commodorum cōpensatione leniant
stulti nec vitare venientia possint, nec ferre
præsentia. Qui verò mundum ipsum animan-
tem, sapientemque esse dixerunt, nullo modo
viderunt animæ naturam, intelligentis in 24
quam figuram cadere posset: de quo dicā pau-
lò pòst. Nunc autem hactenus admirabor eo-
rum tarditatem, qui animantem immortalem,
& eundem beatum, & rotundum esse velint,
C quòd ea forma vllam neget esse pulchriorem
Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati
vel coni, vel pyramidis videtur esse formo-
sior. Quæ verò ita attribuitur isti rotūdo deo?
nempe vt ea celeritate contorqueatur, cui par
nulla ne cogitari quidem possit. In qua non
video, vbinam mens constans, & vita beata
possit resistere. quódque in nostro corpore, si
minima ex parte significetur, molestum sit, cur
hoc idem non habeatur molestum in deo?
terra enim profectò, quoniā pars mundi est,
pars est etiam dei. Atqui terræ maximas re-
giones, inhabitabileis, atque incultas vide-
mus, quòd pars earum appulsu solis exarserit,
pars obriguerit niue, pruinaque, longinquo
solis abscessu, quæ, si mundus est deus, quo-
niam partes mundi sunt, dei membra partim 25
ardentia, partim refrigerata dicenda sunt.
Atque hæc quidem vestra, Lucili. qualia verò
sint, ab vltimo repetam superiorum. THALES
D enim Milesius, qui primus de talibus rebus
quæsiuit, aquam dixit esse initium rerum, deū
autem, eam mentem, quæ ex aqua cuncta fin-
geret. Si dij possunt esse sine sensu & mente,
cur aquæ adiunxit, si ipsa mens constare po-
test vacans corpore? A N A X I M A N D R I
autem opinio est, natiuos esse deos, longis
interuallis orienteis occidenteisque, eósque
innumerabileis esse mundos. Sed nos deum 26
nisi sempiternum, intelligere qui possumus?

POST Anaximenes, aera deū statuit, eúm- A
que gigni, esséque immensum, & infinitum, &
semper in motu: quasi aut aer sine vlla forma
deus esse possit. cùm præsertim deum non mo-
dò aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat:
aut non omne, quod ortum sit, mortalitas cō-
sequatur. INDE Anaxagoras, qui accepit
ab Anaximene disciplinam, primus omnium
rerum descriptionem, & modum, mentis infi-
nitæ vi ac ratione designari, & confici voluit:
in quo non vidit, neque motum sensui coniū-
ctum & continentem, in infinito vllum esse
posse: neque sensum omnino quo non ipsa
natura pulsa sentiret. Deinde si mentem istam
quasi animal aliquod esse voluit, erit aliquid
interius ex quo illud animal nominetur. Quid
27 autem interius mente? Cingitur igitur corpo-
re externo. Quod quoniam non placet, aperta,
simpléxque mens, nulla re adiuncta, quæ sen-
tire possit, fugere intelligentiæ nostræ vim,
& notionem videtur. Crotoniates autem Alc-
mæo, qui soli, & lunę, reliquísque sideribus, B
animóque præterea diuinitatem dedit non
sensit, sese mortalibus rebus immortalitatem
dare. NAM Pythagoras, qui censuit, ani-
mum esse per naturam rerum omnem inten-
tum, & commeantem, ex quo nostri animi
carperentur, non vidit distractione humano-
rum animorum discerpi, & dilacerari deum:
cùm miseri animi essent, quòd plerísque con-
28 tingeret, tum dei partem esse miseram: quod
fieri non potest. Cur autem quidquam igno-
raret animus hominis, si esset deus? quomodo
porrò deus iste si nihil esset animus, aut infi-
xus, aut infusus esset in mundo? TVM XE-
NOPHANES, qui mente adiuncta, omne
præterea, quod esset infinitum, deum voluit
esse, de ipsa mente ita reprehenditur, vt ce-
teri: de infinitate autem vehementiùs, in qua
nihil neque sentiens, neque coniunctum esse
potest. NAM PARMENIDES com-
mentitium quiddam coronæ similitudine ef- C
fecit, Stephanen appellat, continentem ardo-
re lucis orbem, qui cingit cælum: quem ap-
pellat deum. In quo neque figuram diuinam,
neque sensum quisquam suspicari potest.
Multa eiusdem monstra, quippe qui bellum,
qui discordiam, qui cupiditatem, ceteráque
generis eiusdem ad deum reuocat: quæ vel
morbo, vel somno, vel obliuione, vel vetu-
state delentur. Eadémque de sideribus: quæ
reprehensa iam in alio in hoc omittantur.
29 EMPEDOCLES autem multa alia pec-
cans, in deorum opinione turpissimè labi-
tur. Quatuor enim naturas, ex quibus o-
mnia constare vult, diuinas esse censet: quas
& nasci, & exstingui perspicuum est, & sensu
omni carere. Nec verò PROTAGO-
RAS, qui sese negat omnino de diis habere
quod liqueat, sint, non sint, qualésve sint,
quidquam videtur de natura deorum suspica-
ri. Quid Democritus, qui tum imagines, ea- D
rúmque circuitus in deorum numero refert:
tum illa naturam, quæ imagines fundat, ac
mittat. tum scientiam, intelligentiámque no-
stram, nónne in maximo errore versatur? cùm
idem omnino, quia nihil semper suo statu
maneat, neget esse quidquam sempiternum:
nónne deum ita tollit omnino, vt nullam opi-
nionem eius reliquam faciat? Quid aer, quo

A DIOGENES APOLLONIATES
vtitur deo, quem sensum habere potest, aut
quam formam dei? IAM DE PLATO- 30
NIS inconstantia longum est dicere: qui in
Timæo, patrem huius mundi nominari negat
posse: in legum autem libris, quid sit omnino,
deus inquiri oportere non censet. Quod verò
sine corpore vllo deū vult esse, vt Græci dicunt
ἀσώματον id quale esse possit, intelligi non
potest. careat enim sensu necesse est, careat
prudentia, careat voluptate: quæ omnia vnà
cum deorum notione comprehendimus. Idem
& in Timæo dicit, & in legibus, & mundum
deum esse, & cælum, & astra, & terram, & ani-
mos, & eos, quos maiorum institutis accepi-
mus quæ & per se sunt falsa perspicuè, & in-
ter sese vehementer repugnantia. Atque etiam 31
XENOPHON paucioribus verbis eadem
ferè peccat. facit enim in iis, quæ à Socrate
dicta retulit. Socratem disputantem, formam
dei quæri non oportere: eundémque & solem,
B & animum deum dicere: & modò vnum, tum
autem plureis deos. Quæ sunt iisdem in erra-
tis ferè, quibus ea, quæ de Platone dicimus.
Atque etiā ANTISHENES in eo libro, 32
qui Physicus inscribitur populareis deos mul
tos, naturalem vnum esse dicens, tollit vim
& naturam deorum. Nec multò secus Speu-
sippus, Platonem auunculum subsequens, &
vim quandam dicens, qua omnia regantur,
eámque animalem, euellere ex animis cona-
tur cognitionem deorum. ARISTOTE- 33
LES quoque in tertio de Philosophia libro
turbat à magistro Platone vno dissentiens.
modò enim menti tribuit omnem diuinita-
tem: modo mundum ipsum deum dicit esse
modò quendam alium præficit mundo, eique
eas parteis tribuit, vt replicatione mūdi qua-
dam motum regat, atque tueatur: tum cæli ar-
dorem deum dicit esse, non intelligens, cælum
mundi esse partem: quem alio loco ipse desi-
C gnarit deum. Quomodo autem cœli diuinus
ille sensus in celeritate tanta conseruari po-
test? vbi deinde illi tot dii, si numeramus e-
tiam cælum deum? Cùm autem sine corpore
idem vult esse deum, omni illum sensu priuat
& prudentia. Quo porrò modo mundus mo-
ueri potest, carēs corpore? aut quomodo sem-
per se mouens, esse quietus, & beatus potest?
Nec verò eius condiscipulus XENOCRA- 34
TES in hoc genere prudentior: in cuius li-
bris, qui sunt de natura deorum, nulla spe-
cies diuinæ describitur. deos enim octo esse
dicit: quinque eos, qui in stellis vagis nomi-
nantur: vnū, qui ex omnibus sideribus, quæ in-
fixa cælo sunt, ex dispersis quasi membris sim-
plex sit putandus deus: septimū Solem adiun-
git: octauam Lunam: qui quo sensu beati es-
se possent, intelligi non potest. Ex eadē Pla-
tonis schola PONTICVS Heraclides puerili-
bus fabulis refersit libros: & tamē modò mū-
D dum, tum mentē diuinam esse putat: errātibus
etiā stellis diuinitatem tribuit, sensúque deū
priuat, & eius formam mutabilē esse vult: eo-
démque libro rursus terram, & cælum refert in
deos. Nec verò THEOPHRASTI incon- 35
stantia ferenda est. modò enim menti diuinum
tribuit principatum: modò cælo: tum autem
signis, sideribúsque cælestibus. Nec audien-
dus eius auditor. STRATO is qui Physicu

appellatur: qui omnem vim diuinam in natu- A
ra sitam esse censet, quæ causas gignendi, au-
gendi minuendive habeat, sed careat omni
36 sensu, & figura. ZENO autem (vt iam ad
vestros, Balbe, veniam) naturalem legem, di-
uinam esse censet, eamque vim obtinere re-
cta imperantem, prohibentémque contraria.
Quam legem quomodo efficiat animantem,
intelligere non possumus. Deum autem ani-
mantem certè volumus esse. Atque hic idem
alio loco æthera, deum dicit esse, si intelligi
potest nihil sentiens deus, qui numquam no-
bis occurrit neque in precibus, neque in o-
ptatis, neque in votis. Aliis autem libris ra-
tionem quandam, per omnem pertinentem
naturam, vt diuinam, affectam putat. Idem
astris hoc idem tribuit, tum annis mensibus,
annorumque mutationibus. Cùm verò Hesio-
di theogoniam interpretatur, tollit omnino
vsitatas, perceptásque cognitiones deorum. B
neque enim Iouem, neque Iunonem, neque
Vestam, neque quemquam, qui ita appelletur,
in deorum habet numero: sed rebus inani-
matis, atque mutis per quandam significatio-
nem hæc docet tributa nomina. Cuius di-
37 scipuli ARISTONIS non minùs ma-
gno in errore sententia est: qui neque formā
dei intelligi posse censeat, neque in diis sen-
sum esse dicat: dubitétque omnino deus ani-
mans, necne sit. CLEANTHES, qui
Zenonem audiuit vnà cum eo, quem proximè
nominaui, tum ipsum mundum, deum dicit
esse, tum totius naturæ menti, atque animo,
hoc nomen tribuit, tum vltimum, & altissi-
mum, atque vndique circumfusum, & extre-
mum omnia cingentem, atque complexum
ardorem, qui æther nominetur, certissimum
deum iudicat. Idem quasi delirans in iis li-
bris, quos scripsit cōtra voluptatem, tum fin-
git formam quandam, & speciem deorum,
tum diuinitatem omnem tribuit astris, tum C
nihil ratione censet esse diuinius. Ita fit,
vt deus ille, quem mente noscimus, atque in
animi notione, tanquam in vestigio, volu-
mus reponere, nusquam prorsus appareat. At
38 PERSEVS eiusdem Zenonis auditor, eos
dicit esse habitos deos, à quibus magna vti-
litas ad vitæ cultum esset inuenta: ipsásque res
vtileis, & salutareis, deorum esse vocabulis
nuncupatas: vt ne hoc quidem diceret, illa
inuenta esse deorum, sed ipsa diuina. Quo
quid absurdius, quàm aut res sordidas, atque
deformeis deorum honore afficere, aut ho-
mines iam morte deletos, reponere in deos,
quorum omnis cultus esset futurus in luctu?
39 Iam verò CHRYSIPPVS, qui Stoicorum
somniorum vaferrimus habetur interpres,
magnam turbam congregat ignotorum deo-
rum. atque ita ignotorum, vt eos ne coniectu-
ra quidem informare possimus, cum mēs no-
stra quiduis videatur cogitatione posse depin- D
gere. ait enim, vim diuinam in ratione esse
positam, & vniuersæ naturæ animo atque mē-
te: ipsumque mundum, deum dicit esse, & e-
ius animi fusionem vniuersam tum eius ipsius
principatum, qui in mente & ratione verse-
tur, communémque rerum naturam vniuer-
sam, atque omnia continentem: tum fatalem
vmbram, & necessitatem rerum futurarum:
ignem præterea, & eum, quē antea dixi æthe-

A rarum ea, quæ natura fluerent, atque mana-
rent, vt & aquā, & terram, & aera, solem, lunā,
sidera, vniuersitatémque rerum, qua omnia
continerentur. atque homines etiam eos, qui 40
immortalitatem essent consecuti. Idémque di-
sputat æthera esse eum, quem homines Iouem
appellarent: cuique aer per maria manaret, eū
esse Neptunum: terram eam, quæ Ceres dice-
retur. Similique ratione persequitur vocabu-
la reliquorum deorum, idémque etiam legis
perpetuæ, & æternæ vim, quæ quasi dux vitæ,
& magistra officiorum sit Iouem dicit esse: ea-
démque fatalem necessitatem appellat, sempi-
ternam rerum futurarum veritatem: quorum
nihil tale est, vt in eo vis diuina inesse videa-
tur. Et hæc quidem in primo libro de natura 41
deorum. in secundo autem vult Orphei, Mu-
sæi, Hesiodi, Homerique fabellas accommo-
dare ad ea, quæ ipse primo libro de diis im-
B mortalibus dixerit: vt etiam veterrimi poe-
tę, qui hęc ne suspicati quidē sint, Stoici fuis-
se videātur. Quem Diogenes Babilonius con-
sequens in eo libro, qui inscribitur de Miner- 42
ua, partum Iouis, ortúmque virginis ad phy-
siologiam traducens, disiungit à fabula. Expo-
sui ferè non Philosophorum iudicia, sed de-
lirantium somnia. nec enim multò absurdiora
sunt ea, quæ poetarum vocibus fusa, ipsa sua-
uitate nocuerunt. qui & ira inflammatos, & li-
bidine furenteis induxerunt deos: feceruntq;
vt eorum bella, pugnas, prœlia, vulnera vide-
remus: odia præterea, dissidia, discordias, or-
tus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in
omni intemperantia libidines, adulteria, vin-
cula, cum humano genere concubitus, morta-
lesque ex immortali procreatos. Cum poe-
tarum autem errore coniungere licet porten- 43
ta magorum, Aegyptiorúmque in eodem ge-
nere dementiam: tum etiam vulgi opiniones,
quæ in maxima inconstantia, veritatis igno-
C ratione versantur. Ea qui consideret, quam
inconsultè ac temerè dicantur, venerari Epi-
curum, & in eorum ipsorum numero, de qui-
bus hæc quęstio est, habere debeat. solus enim
vidit, primùm esse deos. quòd in omnium ani-
mis eorum notionem impressisset ipsa natura.
Quæ est enim gens, aut quod genus hominum,
quod nō habeat sine doctrina anticipationem
quandā deorum? quam appellat πρόληψιν E-
picurus, id est, anteceptam animo rei quandā
informationem, sine qua nec intelligi quid-
quam nec quæri, nec disputari possit. cuius
rationis vim, atque vtilitatem ex illo cælesti
Epicuri de regula, & iudicio volumine acce-
pimus. Quod igitur fundamentum huius quę- 44
stionis est, id præclarè iactum videtis. Cum
enim non instituto aliquo, aut more, aut lege
sit opinio constituta, maneatque ad vnum o-
mnium firma consensio: intelligi necesse est,
esse deos, quoniam insitas eorum, vel potiùs
D innatas cognitiones habemus. De quo au-
tem omnium natura consentit id verum esse
necesse est. Esse igitur deos confitendum est.
Quod quoniam ferè constat inter omneis
non Philosophos solùm, sed etiam indoctos,
fateamur constare illud etiam, hanc nos ha-
berę siue anticipationem, vt antè dixi, siue
prænotionem deorum. sunt enim rebus nouis
noua ponenda nomina, vt Epicurus ipse πρό-
ληψιν appellauit, quam antea nemo eo ver-
bo no-

45 ho nominarat. Hanc igitur habemus, vt deos A
beatos, & immortaleis putemus. Quæ enim
nobis natura informationem deorum ipsorũ
dedit, eadem insculpsit in mentibus, vt eos
æternos, & beatos haberemus. Quod si ita est,
verè exposita illa sententia est ab Epicuro,
*Quod æternum, beatúmque sit, id nec habere ip-
sum negotij quidquam, nec exhibere alteri. itaque
neque ira, neque gratia teneri, quòd, quæ talia es-
sent, imbecilla essent omnia.* Si nihil aliud quæ-
reremus, nisi vt deos piè coleremus, & vt su-
perstitione liberaremur, satis erat dictum. nã
& præstans deorum natura hominum pietate
coleretur, cùm & æterna esset, & beatissima.
habet enim venerationem iustam quidquid
excellit? & metus omnis à vi, atque ira deo-
rum pulsus esset. intelligitur enim, à beata,
immortalique natura & iram, & gratiam se-
gregari: quibus remotis, nullos à superis im-
pendere metus. Sed ad hanc confirmandam
opinioné inquirit animus & formam, & vitã, B
46 & actionem mentis, atq; agitationem in deo.
Ac de forma quidem partim natura nos ad-
monet, partim ratio docet. nam à natura ha-
bemus omneis omnium gentium speciem
nullam aliam, nisi humanam, deorum. quæ
enim alia forma occurrit vmquam aut vigi-
lanti cuiquam, aut dormienti? Sed ne omnia
reuocentur ad primas notiones, ratio hoc i-
47 dem ipsa declarat. Nam cùm præstantissimam
naturam, vel quia beata est, vel quia sempi-
terna conuenire videatur, eandem esse pul-
cherrimam, quæ compositio membrorum,
quæ conformatio lineamentorum, quæ figu-
ra, quæ species humana potest esse pulchri-
or? vos quidem, Lucili, soletis (nam Cotta
meus modò hoc, modò illud) cùm artificium
effingitis, fabricámque diuinam, quàm sint
omnia in hominis figura non modò ad vsum,
48 verum etiam ad venustatem apta, describere.
Quod si omnium animantium formam vincit C
hominum figura, deus autem animans est: ea
figura profectò est, quæ pulcherrima sit omni-
um: quoniámque deos beatissimos esse con-
stat, beatus autem esse sine virtute nemo po-
test, nec virtus sine ratione constare, nec ratio
49 vsquam inesse, nisi in hominis figura: homi-
nis esse specie deos confitendum est. Nec ta-
men ea species, corpus est: sed quasi corpus:
nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem.
Hæc quamquam & inuenta sunt acutiùs, &
dicta subtiliùs ab Epicuro, quàm vt quiuis
ea possit agnoscere: tamen fretus intelligen-
tia vestra, dissero breuiùs, quam causa deside-
rat. Epicurus autem, qui res occultas, & peni-
tus abditas non modò viderat animo, sed etiã
sic tractet, vt manu doceat, eã esse & naturam
deorum, vt primùm non sensu, sed mente cer-
natur: nec soliditate quadam, nec ad nume-
rum, vt ea, quæ ille propter firmitatem στερέ-
μνια appellat, sed imaginibus, similitudine D
& transitione perceptis: cùm infinita simili-
marum imaginum species ex innumerabili-
bus indiuiduis exsistat & ad eos affluat, cùm
maximis voluptatibus in eas imagines mentẽ
50 intentam, infixámque nostram intelligenti-
am capere quæ sit & beata natura, & æterna.
Summa verò vis infinitatis, & magna, ac dili-
genti contemplatione dignissima est: in qua
intelligi necesse est, eam esse naturam, vt om-

nia omnibus paribus paria respondeant. hanc
ἰσονομίαν appellat Epicurus, id est, æquabilem
tributioné. Ex hac igitur illud efficitur, si mor
talium tanta multitudo sit, esse immortalium
non minorem: &, si quæ interimant, innume-
rabilia sint, etiam ea, quæ conseruent, infinita 51
esse debere. Et quærere à nobis, Balbe,
soletis, quæ vita deorum sit, quæque ab
iis degatur ætas. Ea videlicet, qua nihil
beatius, nihil omnino bonis omnibus affluen-
tius excogitari potest. nihil enim agit: nul-
lis occupationibus est implicatus: nulla ope-
ra molitur: sua sapientia, & virtute gaudet:
habet exploratum fore se semper cùm in ma-
ximis, tum in æternis voluptatibus. Hunc
deum ritè beatum dixerimus, vestrum verò 52
laboriosissimum. siue enim ipse mundus, deus
est, quid potest esse minùs quietum, quàm
nullo puncto temporis intermisso, versari
circum axem cæli admirabili celeritate? nisi
quietum autem nihil beatum est, siue in ipso
mundo deus inest aliquis, qui regat, qui gu-
bernet, qui cursus astrorum, mutationes tem-
porum, rerum vicissitudines, ordinésque con-
seruet, terras & maria contemplans, homi-
num commoda, vitásque tueatur: næ ille est
implicatus molestis negotiis, & operosis. Nos 53
autem beatam vitam in animi securitate, &
in omnium vacatione munerum ponimus.
docuit enim nos idem qui cetera, natura effe-
ctum esse mundum: nihil opus fuisse fabrica.
támque eam rem esse facilem, quàm vos ne-
getis effici sine diuina posse solertia, vt in-
numerabileis natura mundos effectura sit, ef-
ficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum na-
tura efficere sine aliqua mente possit, non vi-
detis: vt tragici Poetæ, cùm explicare argu-
menti exitum non potestis, confugitis ad deũ. 54
Cuius operam profectò non desideraretis, si
immensam, & interminatã in omneis parteis
magnitudinem regionum videretis. in quam
se iniiciens animus, & intendens, ita latè, lon-
géque peregrinatur, vt nullam tamen oram
vltimi videat, in qua possit insistere. In hac
igitur immensitate latitudinum, longitudi-
num, altitudinum, infinita vis innumerabili-
um volitat atomorum: quæ, interiecto inani,
cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias ap-
prehendentes continuantur: ex quo efficiun-
tur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas vos
effici posse sine follibus, & incudibus non pu-
tatis. Itaque imposuistis in ceruicibus no-
stris sempiternum dominum, quem dies, &
nocteis timeremus. Quis enim non timeat o-
mnia prouidentem, & cogitantem, & animad-
uertentem, omnia ad se pertinere putantem,
curiosum, & plenum negotij deum? Hinc vo- 55
bis exstitit primùm illa fatalis necessitas, quã
εἱμαρμένην dicitis: vt quid accidat, id ex æter
na v[illegible]ritate causarúmque continuatione flu-
xisse dicatis. Quanti autem hæc Philosophia
æstimãda est, cui, tanquam aniculis, & his qui-
dem indoctis, fato fieri omnia videantur? Se-
quitur μαντικὴ vestra, quæ Latiné diuinatio
dicitur: qua tanta imbueremur superstitione,
si vos audire vellemus, vt haruspices, augu-
res, harioli, vates, & coniectores nobis essent 55
colendi. His terroribus ab Epicuro solu-
ti & in libertatem vindicati, nec metuimus
eos, quos intelligimus, nec sibi fingere

vllam molestiam nec alteri quærere: & piè,
sanctéq; colimus naturam excellentem, atque
præstantē. Sed elatus studio, vereor, ne longior
fuerim. Erat autē difficile, rem tantam, támq;
præclaram, inchoatam relinquere. quamquam
non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quā
57 audiendi. TVM Cotta, comiter, vt solebat. At-
qui, inquit, Vellei, nisi tu aliquid dixisses, ni-
hil sanè ex me quidem audire potuisses. mihi
enim non tam facilè in mentem venire solet,
quare verum sit aliquid, quàm quare falsum.
Idque cùm sæpe, tum, cùm te audirem paulò
antè contigit. Roges me qualē deorum natu-
ram esse ducam: nihil fortasse respondeam.
Quæras putémne talem esse qualis modò à te
sit exposita: nihil dicam mihi videri minus.
Sed antequā aggrediar ad ea, quæ à te disputa-
ta sunt, de teipso dicam quid sentiam. Sæpe e-
58 nim de L. Crasso, familiari tuo illo, videor
audisse, cùm te togatis omnib. sine dubio an-
teferret, & paucos tecum Epicureos è Græcia
compararet. Sed, quòd ab eo te mirificè diligi
intelligebam, arbitrabar illū propter beneuo-
lentiā id vberiùs dicere. Ego autē, etsi vereor
laudare præsentē, iudico tamen de te obscura
atq; difficili à te dictū esse dilucidè: neq; sen-
tētiis solùm copiosè, sed verbis etiā ornatius,
59 quàm solent vestri. Zenonem quem Philo no-
ster coryphæū appellare Epicureorū solebat:
cùm Athenis essem, audiebam frequenter, &
quidem ipso auctore Philone: credo, vt facili*
iudicarē, quàm illa bene refellerentur, cùm à
principe Epicureorum accepissem quemadmo
dū dicerentur. Non igitur ille, vt plerique, sed
isto modo, vt tu, distinctè, grauiter, ornatè. sed
quod in illo mihi vsu sæpe venit, idem modò,
cùm te audirē, acciderat, vt molestè ferrē, tan-
60 tum ingeniū (bona venia me audies) in tā le-
ueis, ne dicam in tā ineptas sententias incidis-
se. Nec ego nunc ipse aliquid afferam melius.
vt enim modò dixi, omnibus ferè in rebus, &
maximè in physicis, quid non sit, citius, quàm
quid sit, dixerim. Roges me, quid, aut qualis sit
deus: auctore vtar Simonide: de quo cum quę-
siuisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi
causa sibi vnū diem postulauit. cùm idē ex eo
postridie quæreret: biduum petiuit. cū sæpius
duplicaret numerū dierum, admiránsq; Hiero
requireret, cur ita faceret: Quia, quāto, inquit,
diutius considero, tanto mihi res videtur ob-
scurior. Sed Simonidē arbitror (non enim Poe-
ta solùm suauis, verùm etiā ceteroqui doctus,
sapiénsq; traditur) quia multa venirēt in mē-
tem acuta, atq; subtilia, dubitantē, quid eorū
esset verissimum, desperasse omnē veritatem.
Epicurus verò tuus (nam cum illo malo disse-
61 rere, quàm tecum) quid dicit, quod non modò
Philosophia dignum esset, sed etiā mediocri
prudētia? Quæritur primū in ea quęstione quę
est de natura deorum, sintne dii, nécne sint. Dif
ficile est negare. credo, si in cōcione quæratur:
sed in eiusce modi sermone, & in cōsessu, facil-
limū. Itaq; ego ipse Pontifex, qui cæremonias,
religionésq; publicas sanctissimè tuēdas arbi-
tor, is hoc, quod primum est, esse deos, persua-
deri mihi non opinione solùm, sed etiam ad
veritatem planè velim. multa enim occurrunt
quæ conturbent, vt interdum nulli esse vi-
deantur. Sed vide, quàm tecum agam liberali-
62 ter quæ communia sunt vobis cum ceteris

A Philosophis, non attingam, vt hoc ipsum pla-
cet enim omnibus ferè, mihíq; ipsi in primis
deos esse. itaq; non pugno. rationem tamen eā
quæ à te affertur, non satis firmam puto. Quòd
enim omnium gentium, generúmq; hominib.
ita videretur, id satis magnum esse argumen-
tum dixisti, cur esse deos confiteremur. Quod
cùm leue per se, tum etiam falsum est. primùm
enim vnde notæ tibi sunt opiniones natio-
num? equidem arbitror multas esse genteis sic
immanitate efferatas, vt apud eas nulla suspi- 63
cio deorum sit. Quid? Diagoras, atheos qui di-
ctus est, posteaq; Theodorus, nónne apertè deo-
rum naturam sustulerunt? nam Abderites qui-
dem Protagoras, cuius à te modò mentio facta
est. sophistes temporibus illis vel maximus,
cùm in principio libri sui sic posuisset, DE
DIVIS NEQVE VT SINT, neque vt nō sint,
habeo dicere Atheniensium iussu, vrbe, atque
agro est exterminatus, librique eius in con-
B tione combusti. Ex quo equidem existimo, tar-
diores ad hanc sententiā profitendum multos
esse factos quippe cùm pœnam ne dubitatio
quidem effugere potuisset. Quid de sacrilegis
quid de impiis periurísque dicemus?

---Tubulus si Lucius vnquam,
Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius, 64

Vt ait Lucilius, putasset esse deos, tam periur'
aut tam impius fuisset? Non est igitur tam ex-
plorata ista ratio ad id, quod vultis, confir-
mandum, quàm videtur. Sed quia commune
est hoc argumentum aliorum etiam Philoso-
phorum, omittam hoc tempore ad vestra pro- 65
pria venire malo. Concedo esse deos. doce me
igitur, vnde sint, vbi sint, quales sint corpore,
animo, vita. Hæc enim scire desidero. Abuteris
ad omnia atomorum regno, & licentia, hinc
quodcumque in solum venit, vt dicitur, effingis
atque efficis. Quæ primùm nullæ sunt. nihil
enim est, quod vacet corpore: corporibus autem
C omnis obsidetur locus: ita nullum inane, ni-
hil esse indiuiduum potest. Hæc ego nunc
physicorum oracula fundo, vera, an falsa, nes- 66
cio: sed veri tamen similiora, quàm vestra. ista
enim flagitia Democriti, siue etiam antè Leu-
cippi, esse corpuscula quædam læuia, alia as-
pera, rotunda alia, partim angulata, curuata
quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse
cælum, atque terrā, nulla cogente natura, sed
concursu quodam fortuito. Hanc tu opinio-
nem. C. Vellei, vsque ad hanc ætatem perduxi-
sti, priúsque te quis de omni vitæ statu, quàm
de ista auctoritate deiecerit. ante enim iudi-
casti, Epicureum te esse oportere, quàm ista
cognouisti. Ita necesse fuit aut hæc flagitia a- 67
nimo concipere, aut susceptæ Philosophię no-
men amittere. Quid enim mereas, vt Epicu-
reus esse desinas? Nihil equidem, inquis vt ra-
tionem vitæ beatæ, veritatémque deseram. Ista
igitur est veritas? Nam de vita beata nihil re-
D pugno: quam tu ne in deo quidem esse censes,
nisi planè otio langueat. Sed vbi est veritas? in
mundis, credo, innumerabilibus, omnibus mi-
nimis temporum punctis aliis nascētibus, aliis
cadentibus: an in indiuiduis corpusculis, tam
præclara opera, nulla moderante natura, nulla
ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis
meæ, qua tecum paulò antè vti cœperam, plu-
ra complector. Concedam igitur ex indiuiduis
constare omnia. Quid ad rem? deorum enim
natura

86 natura queritur. Sint sanè ex atomis. non igi- A
tur æterni. quòd enim ex atomis sit, id natum
aliquando sit. Si natū, nulli dij antè, quàm na-
ti. Et si ortus est deorū, interi⁹ sit, necesse est,
vt tu paulò antè de Platonis mūdo disputabas.
Vbi igitur illud vestrum beatum, & ęternum?
quibus duobus verbis significatis deum. Quod
cum efficere vultis, in dumeta correpitis. ita
enim dicebas, nō corpus esse in deo, sed quasi
96 corpus: nec sanguinem, sed quasi sanguinem
Hoc persæpe facitis, vt, cùm aliquid non ve-
rimile dicatis, & effugere reprehēsionē veli-
tis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri qui
dem possit: vt satius fuerit, idipsum, de quo
ambigebatur, cōcedere, quàm tā impudēter
resistere: velut Epicurus, cùm videret, si atomi
ferentur in locum inferiorē suopte pondere,
nihil fore in nostra potestate, quòd esset ea-
tum motus certus, & necessarius: inuenit quo
modo necessitatem effugeret, quod videlicet
Democritū fugerat. Ait atomum, cùm ponde- B
re & grauitate directò deorsum feratur, decli-
97 nare paululum. Hoc dicere turpius est, quàm
illud, quod vult, non posse defendere. Idem
facit contra dialecticos. à quibus cùm tradi-
tum sit, in omnibus disiunctionibus, in quib⁹,
aut etiam, aut non poneretur, alterutrum ve-
rum esse: pertimuit, ne si concessum esset hu-
iusmodi aliquid. Aut viuet cras, aut non viuet
Epicurus, alterutrum fieri necessarium. To-
tum hoc aut etiam aut non, negauit esse ne-
cessarium. Quo quid dici potest obtusius? Vr-
gebat Arcesilas Zenonem, cùm omnia ipse
falsa diceret, quæ sensibus viderentur: Zeno
autem nonnulla visa esse falsa, non omnia.
Timuit Epicurus, ne, si vnum visum esset fal-
sum, nullum esset verum. omneis sensus veri
nuncios dixit esse. nihil horum, nisi callidè.
17 grauiorem enim plagam accipiebat, vt leuio
rem repelleret. Idem facit in natura deorum.
dum indiuiduorum corporum concretionem C
fugit, ne interitus, & dissipatio consequatur,
negat esse corpus deorum, sed tāquam corpus,
nec sanguinem, sed tanquam sanguinem. Mi-
rabile videtur, quòd nō rideat haruspex, cùm
haruspicē viderit. hoc mirabilius, quòd vos
inter vos risum tenere possitis. nō est corpus,
sed quasi corpus. Hoc intelligerem, quale es-
set, si id in ceteris fingeretur, aut fictilibus fi-
guris in deo quid sit quasi corpus, aut quasi
sanguis, intelligere non possum. ne tu qui-
27 dē Vellei: sed non vis fateri. ista enim à vobis
quasi dictata redduntur: quę Epicurus oscitās
hallucinatus est, cùm quidem gloriaretur, vt
videmus in scriptis, se magistrum habuisse
nullū. Quod & nō prędicāti, tamē facilè qui-
dē credā: sicut mali ædificij domino gloriāti
se architectum nō habuisse. nihil enim olet
ex Academia. nihil ex Lyceo, nihil ne è pue-
rilib⁹ quidē disciplinis. Xenocratē audire po-
tuit: quem virum! dij immortales! & sunt qui D
putent audiuisse: ipse nō vult. credo plus ne-
mini. Pamphilū quēdā, Platonis auditorē, ait
à se Sami auditum: ibi enim adolescēs, habita
bat cum patre, & fratribus, quòd in eam pater
37 eius Neocles agripeta venerat. Sed, cùm an-
gellus eum nō satis aleret, vt opinor, ludi ma
gister fuit. Sed hunc Platonicum mirificè cō-
temnit Epicurus: ita metuit: ne quid vnquam
didicisse videatur. In Nausiphane Democri-

A teo tenetur: quē cùm à se nō neget auditū, ve-
xat tamē omnib⁹ cōtumeliis. Atqui si hęc De-
mocritea non audisset, qui audierat? quid est
in physicis Epicuri non à Democrito? nam etsi
quædā cōmutauit, vt, quod paulò antè de in-
clinatione atomorū dixi, tamē pleraque dicit
eadē, atomos, inane, imagines, infinitatē loco-
rum, innumerabilitatémq; mundorum, eorum
ortus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ
ratio continetur. Nunc istuc quasi corpus, &
quasi sanguinē, quid intelligis? ego enim scire
te ista meliùs, quàm me; non fateor solùm, sed 74
etiam facilè patior. Cùm quidem semel dicta
sunt quid est, quod Velleius intelligere possit,
Cotta non possit? Itaq; corpus quid sit, sāguis
quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi san-
guis, quid sit, nullo prorsus modo intelligo.
Nec tu me celas, vt Pythagoras solebat alie-
nos: nec consultò dicis occultè, tanquam
Eraclitus: sed, quod inter nos liceat, ne tu
B quidem intelligis. Illud video pugnare te, 75
species vt quædam sit deorum, quæ nihil con-
creti habeat, nihil solidi, nihil expressi, ni-
hil eminentis, sitque pura, leuis, perlucida.
Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa:
corpus illud non est, sed simile corpori: nec il-
le fusus, & candore mixtus rubor, sanguis est,
sed quædam sanguinis similitudo: sic in Epi-
cureo deo non res, sed similitudines rerum
esse. Fac id, quod ne intelligi quidem potest,
mihi esse persuasum. cedò mihi istorum adū-
bratorum deorum lineamenta, atque formas. 76
Non deest hoc loco copia rationū, quibus do-
cere velitis, humanas esse formas deorū: pri-
mùm quòd ita sit informatum, anticipatúmq;
mentibus nostris, vt homini, cùm de deo co-
gitet, forma occurrat humana: deinde, vt quo-
niam rebus omnibus excellat natura diuina,
forma quoque esse pulcherrima debeat: nec
esse humana vllam pulchriorem. Tertiam ra-
C tionem adfertis, quod nulla in alia figura do- 77
micilium mentis esse possit. Primum igitur
quidq; consideremus quale sit, arripere enim
mihi videmini quasi vestro iure rē nullo mo-
do probabilem. Quis tam cæcus in contem-
plandis rebus vnquam fuit, vt nō videret spe-
cies istas hominum collatas in deos, aut con-
silio quodam sapientum, quo faciliùs animos
imperitorū ad deorum cultum à vitæ prauita
te conuerterent: aut superstitionę, vt essent si-
mulacra quæ venerantes, deos ipsos se adire
crederent? Auxerunt autem hæc eadem poë-
tæ, pictores, opifices. Erat enim non facilè a-
genteis aliquid, & molienteis deos, in aliarū
formarū imitatione seruare. Accessit etiā ista
opinio fortasse, quòd homini homine nihil
pulchrius videatur. Sed tu hoc, physice, non 78
vides, quàm blanda, cōciliatrix, & quàm sui sit
lena natura? An putas vllā esse terra, marique
beluam, quæ non sui generis belua maximè
delectetur? quod ni ita esset, cur non gestiret
D taurus equæ contrectatione, equus vaccæ? An
tu aquilā, aut leonem, aut delphinū vllā ante-
ferre censes figurā suę? Quid igitur mirum, si
hoc eodem modo homini natura præscripsit,
vt nihil pulchrius quàm hominem putaret, eā
esse causam, cur deos hominum simileis pu- 79
taremus? Quid cēses, si ratio esset in belluis? nō
suo quæq; generi plurimum tributuras fuis-
se? At me hercle, ego (dicam enim, vt sentio)

quamuis autem ipse me,tamen non audeo dicere pulchriorem esse me,quàm ille fuit taurus,qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus nostris, sed de specie,figuráque quæritur. Quòd si fingere nobis,& iungere formas velimus: qualis ille maritimus Triton pingitur natantibus inuehens beluis, adiunctis humano corpori, nolis esse? Difficili in loco versor. Est enim vis tanta naturę,vt homo nemo velit nisi hominis similis esse. Et quidem formica formicæ. Sed
80 tamen cuius hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cùm essem,è gregibus epheborum vix singuli reperiebantur: Video, quid arriseris.sed tamen ita res se habet. Dein de nobis,qui, concedentibus Philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam vitia sæpe iucunda sunt. Næuus in articulo pueri delectat Alcæū. At est corporis macula næuus, illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, huius collegæ, & familiaris nostri pater dilexit municipem tuum Roscium, in quem etiam illud est eius,

Constiteram, exorientem auroram fortè salutans,
Cùm subitò à læua Roscius exoritur,
Pace mihi liceat,cælestes,dicere vestra,
Mortalis visus pulchrior esse deo.

Huic pulchrior deo? At erat, sicut hodie est, peruersissimis oculis. Quid refert, si hoc ipsum salsum,& venustum illi videbatur? Re-
81 deo ad deos, ecquos si non tam strabones, at petulos esse arbitramur? ecquos næuum habere? ecquos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id vobis. Num etiam est vna omnium facies? nam si plures, aliam esse alia pulchriorem necesse est. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si vna omnium facies est, florere in cælo Academiam necesse est. Si enim nihil inter deum,& deum differt: nulla est apud deos cognitio,nulla perceptio. Quod
82 si etiam,Vellei,falsum illud omnium est,nullam aliam nobis de deo cogitantibus speciem, nisi hominis occurrere, tamenne ista tam absurda defendes? nobis fortasse sic occurrit, vt dicis apparuisse Iouē Iunonē, Mineruā, Neptunū,Vulcanū,Apollinē,reliquos deos, ea facie nouimus,qua pictores,fictorésque voluerunt. neque solum facie,sed etiā ornatu, ætate, atque vestitu.at non Ægyptij,nec Syrij,nec ferè cuncta barbaries. firmiores enim videas apud eos opiniones esse de bestiis quibusdam,
83 quā apud nos de sanctissimis templis, & simulacris deorū. Etenim,fana multa expoliata,& simulacra deorum de locis sanctissimis ablata videmus à nostris. at verò nefando quidem auditum est crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Ægypto. Quid igitur censes? Apim illum sanctū Ægyptiorū bouem, nonne deum videri Ægyptiis? tam hercle, quā tibi illam nostram Sospitam, quam tu numquam ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo cum calceolis repandis. At non est talis Argiua, nec Romana Iuno. Ergo alia species Iunonis Argiuis, alia Latinis. Et quidem alia nobis
84 Capitolini,alia Afris Ammonis Iouis. Non pudet igitur Physicum,id est, speculatorem, venatorémque naturæ, ab animis consuetudi-

A ne imbutis,petere testimonium veritatis? ita enim modo dicere licebit Iouem semper barbatum, Appollinem semper imberbem, cæsios oculos Mineruæ, cæruleos esse Neptuni. Et quidē Athenis esse laudamus Vulcanum,quem fecit Alcamenes: in quo stante atque vestito leuiter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum. Age & quoniam de Vulcano sic accepimus, quibus a nobis 85
his vocabulis deos esse facimus, quibus nominantur. At primum quot hominum linguæ,tot nomina deorū. Non enim,vt tu Velleius, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania Deinde nominum non magnus numerus ne in pontificiis quidem nostris, deorum autem innumerabilis. An sine nominibus sunt? istud quidē ita vobis dicere necesse est. Quid enim attinet,cùm vna facies sit, plura esse no-
B mina? quàm bellū erat, Vellei, cōfiteri potiùs nescire,quod nescires, quàm ista effutientem nauseare, atque ipsum sibi displicere? An tu mei similem putas esse, aut tui deum? profectò non putas. Quid ergo? solem dicam, aut lunā,aut cęlum,deum? ergo etiam beatum. Quibus fruentem voluptatibus? & sapientem. Qui 86
potest esse in eiusmodi trunco sapientia? Hæc vestra sunt. Si igitur nec humano visu, quod docui: nec tali aliquo, quod tibi persuasū est: quid dubitas negare deos esse? Non audes. Sapienter id quidem. Etsi hoc loco non populū metuis, sed ipsos deos. Noui ego Epicureos omnia sigilla numerantes: quamquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisse deos,re sustulisse. Itaque in illis selectis eius breuibúsq; sententiis,quas appellatis κυρίας δόξας, hęc,vt opinor,prior sentētia est, *Quod beatum & immortale est,id nec habet,nec exhibet*
C *cuiquam negotium.* In hac ita exposita sententia sunt qui existiment, quod ille inscitia planè loquendi fecerit, fecisse consultò. De homine minimè vafro malè existimant. Dubium est enim verùm aliquid dicat iste beatum & immortale,an si quod sit beatū, id esse immortale. 87
Non .n.animaduertunt, hic eū ambiguè locutum esse: sed multis aliis locis & illum,& Metrodorum tam apertè, tam paulò antè te. Ille verò deos esse putat: nec quemquam vidi qui magis ea,quæ timenda esse negaret,timeret,mortem dico, & deos. Quibus mediocres homines non ita valde mouentur, his ille clamat omnium mortalium mēteis esse perterritas. Tot millia latrocinantur, morte proposita. Alij omnia,quę possunt fana cōpilāt. Credo,aut illos mortis timor terret,aut hos reli- 88
gionis. Sed quoniam non audes (iam enim cum ipso Epicuro loquar) negare esse deos: quid est, quod te impediat aut solem, aut lunam,aut mundū,aut mentem aliquam sempi-
D ternam in deorum natura ponere? Numquam vidi, inquit, animam rationis consiliique participem in vlla alia,nisi humana figura. Quid solis numquidnam, aut lunæ, aut quinque errantium siderum simile vidisti? sol duabus vnius orbis vltimi partibus definiens motum, cursus annuos conficit. Huius hanc illustratione eiusdem incensa radiis menstruo spatio luna complet. Quinque autem stellæ eundem orbem tenētes, aliæ propiùs à terris, aliæ

remotæ

remotiùs, ab iisdē principiis, disparibus tēpo- A
89 ribus eadem spatia conficiunt. Nūquid tale,
Epicure, vidisti? Ne sit igitur sol, ne luna, ne
stella: quoniam nihil esse potest, nisi quod at-
tigimus, aut vidimus. Quid? deum ipsum nō-
ne vidisti? cur igitur credis esse? tollamus er-
go omnia, quæ aut historia nobis, aut noua
ratio adfert. Ita fit, vt mediterranei mare esse
non credant. Quæ sunt tantæ animi angustiæ,
vt si Seriphi natus esses, nec vmquam egres-
sus ex insula in qua lepusculos vulpeculásq;
sæpe vidisses, non crederes leones & panthe-
ras esse, cùm tibi, quales essent dicerentur? si
90 vero de elephanto quis diceret, etiam irride-
ri te putares? Et tu quidem, Vellei, non vestro
more, sed dialecticorum quæ funditus gens
vestra non nouit: argumenti sententiam con-
clusisti: Beatos esse deos sumsisti: concedimus,
Beatum autem sine virtute neminem esse
posse. Id quoque damus, & libenter quidem:
Virtutem sine ratione constare non posse.
Conueniat id quoque necesse est. Adiungis, B
nec rationem esse, nisi in hominis figura. Quē
tibi daturum putas? si enim ita esset quod o-
pus erat te gradatim istuc peruenire? quod au-
tem est, istuc gradatim sumsisses tuo iure. Nam
à beatis ad virtutem, à virtute ad rationem
video te venisse gradibus. A ratione ad huma-
91 nā figurā quo modo accedis? Præcipitare istuc
quidē est, non descendere. Nec verò intelligo
cur maluerit Epicurus deos hominū simileis
dicere, quā homines deorū. Quæres, quid in-
tersit. Si enim hoc illi simile sit, esse illud huic
video. Sed hoc dico non ab hominibus formę
figurā peruenisse ad deos. dij enim sēper fue-
rūt, & nati nūquā sunt, si quidem æterni sunt
futuri, at homines nati. ante igitur humana
forma, quàm homines, ea, qua erant forma
dij immortales. Non ergo illorum, humana
forma, sed nostra diuina dicenda est. Verum
hoc quidem, vt voletis. Illud quæro, quæ fue-
92 rit tanta fortuna. nihil enim in rerum natura
ratione factum esse vultis. Sed tamen quis iste C
tātus casus? vnde tam felix concursus atomo-
rum, vt repentè homines deorum forma na-
scerentur? semina deorum decidisse de cælo in
terras putamus, & sic homines patrum similes
extitisse? vellem diceretis: deorum cognatio-
nē agnoscerē nō inuitus. Nihil tale dicitis, sed
casu esse factum, vt deorū simileis essemus. Et
nūc argumēta quęrēda sūt, quibus hoc refel-
latur? vtinā tā facilè vera inuenire possē, quā
falsa conuincere. Etenim enumerasti memori-
ter copiosè, vt mihi quidē admirari liberet, in
homine esse Romano tantam scientiam vs-
que à Thalete Milesio de natura deorum
93 Philosophorum sentētias. Omnésne tibi illi
delirare visi sunt, qui sine manibus & pedibus
cōstare deum posse decreuerunt? nec hoc qui-
dem vos mouet, consideranteis quæ sit vtili-
tas, quęque opportunitas in homine membro-
rum, vt iudicetis, membris humanis deos non D
egere? quid enim pedibus opus est sine ingres-
su? quid manibus, si nihil cōprehēdatur? quid
reliqua descriptione omnium corporis par-
tium, in qua nihil inane, nihil sine caussa, ni-
hil superuacaneum est? Itaq; nulla ars imitari
solertiā naturæ potest. Habebit igitur linguā
deus, & nō loquetur, denteis, palatum, fauceis,
nullū ad vsum: quæq; procreationis caussa na-

A tura corpori affinxit, ea frustra habebit deus:
nec externa magis, quàm interiora, cor, pul-
mones, iecur, cæteráq; detracta vtilitate, quid 94
habent venustatis? quādoquidē hęc esse in deo
propter pulchritudinem vultis. Istine fidentes
somniis non modo Epicurus, & Metrodorus,
& Hermachus contra Pythagoram, Platonē,
Empedoclemque dixerunt, sed meretricula e-
tiam Leontium, contra Theophrastum scri-
bere ausa sit? scito illa quidem sermone &
Attico. Sed cùm tantum Epicuri hortus ha-
buerit licentię etiam soletis queri Zeno qui-
dem etiā litigabat, quid dicam Albutium? nam
Phædro nihil elegantius, nihil humanius. sed
stomachabatur senex, si quid asperiùs dixerā,
cùm Epicurus cōtumeliosissimè Aristotelem
vexarit, Phædoni Socratico turpissimè male-
dixerit. Metrodori sodalis sui fratrem Timo-
cratem, quia nescio quid in Philosophia dis-
sentiret, totis voluminibus conciderit: in
Democritum ipsum, quem secutus est, fuerit
B ingratus: Nausiphanem, magistratum suum, à
quo nihil didicerat, tam malè acceperit. Zeno
quidem non eos solùm, qui tum erant, Apol-
lodorum, Syllum, cæterósque figebat maledi-
ctis, sed Socratem ipsum, parentem Philoso-
phiæ Latino verbo vtes scurram Atticū fuis-
se dicebat: Chrysippum numquam nisi Che- 95
sippum vocabat. Tu ipse paulò antè, cùm tā-
quam senatum Philosophorū recitares sūmos
viros desipere, delirare, dementeis esse dice-
bas. Quorū si nemo verū vidit de natura deo-
rum, verendum est, ne nulla sit omnino. Nam
ista, quę vos dicitis, sunt tota commētitia, vix
digna lucubratione anicularum. non enim sē-
titis, quàm multa vobis suspicienda sint, si
impetraueritis, vt concedamus eadem esse
hominum, & deorum figuram. Omnis cultus, &
curatio corporis erit eadem adhibenda deo
quæ adhibetur homini: ingressus, cursus, accu-
C bitio, inclinatio, sessio, comprehensio, ad ex-
tremum etiam sermo, & oratio. Nam 96
quòd & mares deos, & fœminas esse dicitis,
quid sequatur videtis. Equidem mirari satis
non possum, vnde ad istas opiniones vester
ille princeps venerit. Sed clamare non defini-
tis, retinendum hoc esse, deus vt beatus
immortalisque sit. Quid autem obstat, quo mi-
nùs sit beatus, si non sit bipes? aut ista siue be-
atitas, siue beatitudo dicēda est (vtrūq; omni-
no durū, sed vsu moliēda nobis verba sūt) ve-
rùm ea, quęcūq; est, cur aut in solē illū, aut in
hūc mūdū, aut in aliquā mētē ęternā, figura
mēbrisq; corporis vacuā, cadere nō potest? Ni- 97
hil aliud dicis, nisi, nūquā vidi solē, aut mūdū
beatū. Quid? mūdū, pręter hūc vmquāne vidi-
sti? negabis. Cur igitur nō sexcēta millia esse
mūdorū, sed innumerabilia ausus es dicere?
Ratio docuit. Ergo hoc te ratio nō docebit, cū
præstātissima natura quæratur, eáque beata,
D & æterna, quæ sola in diuina natura sunt, vt
immorlitate vincamur ab ea natura, sic ani-
mi præstātia vinci: atque vt animi item cor-
poris? cur igitur, cùm cæteris rebus inferiores
simus, forma pares sumus? ad similitudinē e-
nim deo propiùs accedebat humana virtus,
quàm figura. An quicquam tam puerile
dici potest (vt eundem locum diutius vr-
geam) quàm si ea genera belluarum, quæ
in rubro mari, Indiave gignuntur nulla

98 esse dicamus? Atqui ne curiosissimi quidem homines exquirendo audire tam multa possunt, quàm sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exsistunt. Quæ negemus esse, quia numquam vidimus. Ipsa verò quàm nihil ad rem pertinet. quæ vos delectat maximè, similitudo. Quid? canis nónne similis lupo? atqui, vt Ennius,

Simia quàm similis, turpissima bestia, nobis?

At mores in vtroque dispares. Elephāto beluarum nulla prudētior. At figura quę vastior?
99 de bestiis loquor. Quid inter ipsos homines? nónne & simillimis formis dispares mores, & moribus figura dissimilis? etenim si semel, Vel lei suscipimus genus hoc argumenti, attende quò serpat. tu enim sumebas, nisi in hominis figura rationem inesse non posse. sumet alius, nisi in terrestri: nisi in eo, qui natus sit: nisi in eo, qui adoleuerit: nisi in eo qui didicerit: nisi in eo, qui ex animo cōstet, & corpore caduco, & infirmo, postremò nisi in homine, atque B mortali. Quod sit in omnibus his rebus obsistis, quid est, quòd te vna forma conturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adiunctis, in homine rationem esse, & mentem videbas. Quibus detractis deum tamen nosse te dicis, modo lineamenta maneant. Hoc est non considerare, sed quasi sortiri, quid loquare. Nisi
100 forte ne hoc quidem attendis, non modò in homine, sed etiam in arbore, quidquid superuacaneum sit, aut vsum nō habeat obstare. Quàm molestum est vno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec vsum alium quinque desiderant. Tuus autem deus non digito non redundat, sed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si vt immortalis sit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur. hæc enim sunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ C firmitatem nihil pertinet. Ad eos vituperabas, qui ex operibus magnificis, atq; præcla-
101 ris, cùm ipsum mundum, cùm eius membra, cælum, terras, maria, cumque horum insignia, solem, lunam, stellásque vidissent, cùmq; temporum mutationes, maturitates, vicissitudinésque cognouissent, suspicati essent aliquam excellentem esse, præstantémque naturā, quæ hæc fecisset, moueret, regeret, gubernaret. Qui, etiam si aberrant à coniectura, video tamen quid sequantur. Tu quod opus tandē magnum, & egregium habes, quod effectum diuina mente videatur, ex quo esse deos suspicere? Habebā, inquis, in animo insitam informationem quandam dei. Et barbati quidem Iouis galeatæ. Mineruæ num igitur tales is puta? Quanto meliùs hæc vulgus imperitorum?
102 qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed vsum etiam membrorum. dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fuscinā, fulmen: &, si actiones quæ sint deorum, non vident, nihil agentem tamen deum non queunt D cogitare. Ipsi, qui irridētur Ægyptij, nullā beluam, nisi ob aliquam vtilitatem, quam ex ea caperēt, cōsecrauerūt. velut Ibes maximā vim serpentium conficiunt, cùm sint aues excelsæ, cruribus rigidis, corneo, proceroque rostro: auertunt pestem ab Ægypto, cùm volucreis angueis ex vastitate Libyæ vento Afri-

A co inuectas, interficiunt, atque consumunt. Ex quo fit, vt illæ, nec morsu viuæ noceant, nec odore mortuæ. Possum de ichneumonum vtilitate, de crocodilorum, de felium dicere: sed nolo esse longus. Ita concludam tamen, beluas a barbaris propter beneficium consecratas vestrorum deorum non modò benefi-
cium nullum exstare, sed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotij. Profe- 103
ctò Epicurus, quasi pueri delicati nihil cessatione melius existimat. At ipsi tamen pueri etiam cum cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum sic feriatum volumus cessatione torpere, vt si se commouerit vereamur, ne beatus esse non possit. Hæc oratio non modò deos spoliat motu, & actione diuina, sed etiam homineis inerteis efficit, si qui-
dem agens aliquid, ne deus quidem esse beatus potest. Verum sit sanè, vt vultis, deus effi- 104
gies hominis, & imago quod eius est domicilium? quæ sedes? qui locus? quę deinde actio B vitæ? quibus rebus, id quod vultis, beatus est? vtatur enim suis bonis oportet, & fruatur, qui beatus futurus est. nam locus quidem iis etiam naturis, quæ sine animis sunt, suus est cuique proprius, vt terra infimum teneat, hanc inundet aqua, superior æther, ignibus altissima ora reddatur. Bestiarum autem terrenæ sunt alię, partim aquatiles, alię quasi anci-
pites, in vtraque sede viuenteis: sunt quædam etiam, quæ igne nasci putentur, appareántque 105
in ardentibus fornacibus sæpe volitantes. Quæro igitur, vester deus primùm vbi habitet, deinde quæ causa eum loco moueat: si modò mouetur aliquando: postremò, cùm hoc proprium sit animantium, vt aliquid appetant, quod sit naturæ accommodatum: deus quid appetat: ad quam denique rem motu mentis ac rationis vtatur. postremò, quo modo bea-
tus sit, quo modo æternus. Quidquid enim horum attigeris, vlcus est. Ita malè instituta ra- 106
C tio exitum reperire non potest. Sic enim dicebas speciem dei percipi cogitatione, non sensu: nec esse in ea vllam soliditatem, neque eandem ad numerum permanere, eámque esse eius visionem, vt similitudine, & transitione cernatur, neque deficiat vnquam ex infinitis corporibus similium accessio: ex eoque fieri, vt in hæc intenta mens nostra beatam illam naturam, & sempiternam putet. Hoc per ipsos deos, de quibus loquimur, quale tandem est? nam si tantum modo ad cogitationem valent, nec vllam habent, soliditatem, non eminentiam, quid interest, vtrum de hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem confirmationem animi ceteri
Philosophi motū inanem vocant: vos autem 107
aduentum in animos, & introitum imaginum dicitis. Vt igitur T. Gracchum cùm videor cōcionātem in Capitolio videre, de M. Octa-
D uio deferentem sitellam, tum eum motū animi dico esse inanem: tu autem & Gracchi, & Octauij imagines remanere, quæ in Capitoliū cùm peruenerint, tum ad animum eū referantur. hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi: ex quo esse beati, atq; æ-
terni intelligantur. Fac imagines esse, quibus 108
pulsentur animi, species duntaxat obiicitur quędam. Nū etiam cur ea beata sit? cur ęterna? quæ autem istæ imagines vestræ, aut vnde? à Democri-

à Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille A
reprehensus a multis est, nec vos exitum re-
peritis: totáque res vacillat, & claudicat. Nam
quid est, quod minùs probari possit, quàm o-
mnium in me incidere imagines Homeri, Ar-
chilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Plato-
nis nec ex forma, qua illi fuerunt? quo modo
ergo illi? & quorum imagines, Orpheum poe-
tam docet Aristoteles numquam fuisse, & hoc
Orphicum carmen Pythagorei ferunt cuius-
dam fuisse Cecropis. At Orpheus, id est, ima-
go eius, vt vos vultis, in animum meum sæpe
109 incurrit. Quid, quòd eiusdem hominis in
meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quòd earum
rerum, quæ numquam omnino fuerunt, neque
esse potuerunt, vt Scyllæ, vt Chimeræ, quid
quòd hominum locorum, vrbium earum, quas
numquam vidimus? quid, quòd, simulac mihi
collibitum est, præstò est imago? quid, quòd e-
tiam ad dormientem veniunt inuocatæ? Tota
res, Vellei nugatoria est. vos autem non modò
110 oculis imagines, sed etiam animatis inculca- B
tis. tanta est impunitas garriendi. At quàm
licenter? fluentium frequenter transitio fit vi-
sionum, vt è multis vna videatur. Puderet me
dicere non intelligere, si vos ipsi intelligere-
tis, qui ista defenditis. Quo modo enim pro-
bas continenter imagines ferri? aut si conti-
nenter, quo modo, æternæ? Innumerabilitas,
inquit, suppeditat atomorum. Num eadem
ergo ista facient, vt sint omnia sempiterna?
confugis ad æquilibritatem: sic enim ἰσονο-
μίαν, si placet, appellemus, & ais quoniam sit
natura mortalis, immortalem etiam esse o-
portere. Isto modo, quoniam homines morta-
les sunt, sint aliqui immortales: & quoniam
nascuntur in terra, nascantur & in aqua: &
quia sunt quæ interimant, sint quæ conseruét.
Sint sanè, sed ea conseruent, quæ sunt. Deos
111 istos esse non sentio. Omnis tamen ista rerum
effigies ex indiuiduis quo modo corporibus
oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt: C
pellere se ipsa, & agitari inter se concursu
fortasse possent: formare, figurare, colorare,
animare non possent. Nullo igitur modo im-
mortalem deum efficitis. Videamus nunc de
beato. Sine virtute certè nullo modo. virtus
autem actuosa: & Deus vester nihil agens: ex-
112 pers, virtutis igitur. ita ne beatus quidem. Quę
ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum nul-
lo malorum interuentu. Quorum tandem bo-
norum? voluptatum credo: nempe ad corpus
pertinentium. nullā enim nouistis. nisi profe-
ctā à corpore, & redeuntē ad corpus animi vo-
luptatē. Non arbitror te Vellei, similem esse
Epicureorum reliquorum: quos pudeat earū
Epicuri vocū, quibus ille testatur, se ne intel-
ligere quidem vllū bonum, quod sit seiunctū
à delicatis, & obscœnis voluptatib⁹: quas qui-
113 dē non erubescens, persequitur omneis nomi-
natim. Quem cibum igitur, aut quas potiones,
aut quas vocū & florum varietates, aut quos D
tactus, quos odores adhibebis ad deos, vt eos
perfundas voluptatibus? At poetæ quidem, ne-
ctar, Ambrosiam, epulas comparant, & aut Iu-
uentatem, aut Ganymedem pocula ministran-
tem. Tu autem Epicure, quid facies? neque e-
nim vnde habeat ista deus tuus, video: nec quo
modo vtatur. Locupletior igitur hominū na-
tura ad beatè viuendū est, quam deorum, quòd

A plurib. generibus fruitur voluptatum. At has 114
leuiores ducis voluptates, quibus quasi titilla-
tio (Epicuri enim hoc verbum) sensibus adhi-
betur. Quousque ludis? nam Philo etiam no-
ster ferre non poterat. aspernari Epicureos,
molleis, & delicatas voluptates. summa enim
memoria pronuntiabat plurimas Epicuri sen-
tentias iis ipsis verbis, quibus erāt scriptæ. Me-
trodori verò, qui est Epicuri collega sapientię
multa impudentiora recitabat. accusat enim
Timocratē fratrem suum Metrodorus, quòd
dubitet omnia, quę ad beatam vitā pertineant
ventre metiri: neque id semel dicit: sed sæ-
pius. Annuere te video. nota enim tibi sunt.
Proferrem libros, si negares. Neque nunc re-
prehendo quòd ad voluptatum omnia refe-
rantur: alia est ea quæstio: sed doce, deos ve-
stros esse voluptatis experteis: ita vestro iudi-
cio, ne beatos quidem. At dolorē vacant. Sati 115
est id ad illam abundantem bonis, vitam bea-
B tissimam? Cogitant, inquis, assiduè beatos esse
se. habet enim nihil aliud, quod agitet in
mente. Comprehende igitur animo, & propo-
ne ante oculos, deum nihil aliud in omni æ-
ternitate, nisi *Mihi pulchre est*: &, *Ego beatus
sum*, cogitantē. Nec tamē video, quo modo vi-
deatur iste deus beatus, ne intereat cū sine vlla
intermissione pulsetur, agiteturq. incursione
atomorū sempiterna, cúmq. ex ipso imagines
semper affluant. Ita nec beatus est vester deus, 116
nec æternus. At etiam de sanctitate, de pietate
aduersus deos, libros scripsit Epicurus. At
quo modo in his loquitur? vt Coruncanum,
aut Scæuolam, pontifices maximos, te audire
dicas, non eum, qui sustulerit omnem funditus
religionem: nec manibus, vt Xerxes, sed ratio-
nibus, deorum immortalium templa, & aras e-
uerterit. Quid est enim, cur deos ab homini-
bus colendos dicas, cùm dij non modò homi-
nes, non colant, sed omnino nihil curent, nihil
C agant? At est eorum eximia quædam præstans- 117
que natura vt ea debeat ipsa per se ad se colen-
dam elicere sapientem. An quidquam exi-
mium potest esse in ea natura, quæ sua volu-
ptate lætans nihil nec factura sit vnquam,
neque agat, neque egerit? Quæ porrò pietas ei
debetur, a quo nihil acceperis? aut quid om-
nino, cuius nullum meritum sit, ei deberi po-
test? est enim pietas, iustitia aduersum deos:
cum quibus quid potest nobis esse iuris, cùm
homini nulla cum deo sit communitas? san-
ctitas autem, est scientia colendorum deorum:
qui quamobrem colendi sunt, non intelligo,
nullo nec accepto ab iis, nec sperato bono. 118
Quid est autem, quòd eos veneremur propter
admirationem eius naturæ, in qua egregium
nihil videmus? Nam superstitione, quod glo-
riari soletis, facile est liberari, cum sustuleris
omnem vim deorum. Nisi fortè Diagoram,
aut Theodorum, qui omnino deos esse nega-
bant, censes superstitiosos esse potuisse. Ego
D ne Protagoram quidem, cui neutrum lique-
rit, nec esse deos, nec non esse. Horum e-
nim sententiæ omnium non modò supersti-
tionem tollunt, in qua inest timor inanis
deorum: sed etiam religionem, quæ deorum 119
cultu pio continetur. Quid ii, qui dixerunt,
totam de diis immortalibus opinionē fictam
esse ab hominibus sapientibus reip. causa, vt,
quos ratio non posset, eos ad officium religio
duceret, nonne omnem religionem funditus tollunt?

sustulerunt ? Quid Prodicus Chius? qui ea,
quæ prodessent hominum vitæ deorum in
numero habita esse dixit, quam tandem re-
120 ligionem reliquit ? Quid ? qui aut forteis
aut claros , aut potenteis viros tradunt post
mortem ad eos peruenisse, eósque esse ipsos,
quos nos colere, precari , venerarique solea-
mus, nónne expertes sunt religionū omniū?
quæ ratio maximè tractata ab Euhemero est:
quem noster & interpretatus , & secutus est
præter ceteros, Ennius. Ab Euhemero autem
& mortes , & sepulturæ demonstrantur deo-
rum. Vtrum igitur hic confirmasse religionē
videtur, an penitus totam sustulisse ? omitto
Eleusinem sanctam illam, & augustam,

Vbi initiantur gentes orarum vltimæ.

Prætereo Samothraciam , eaque , quæ Lemni
nocturno aditu occulta coluntur siluestribus
sepibus densa. Quibus explicatis, ad ratio-
némq; reuocátis, rerū magis natura cognosci-
121 tur, quàm deorū. Mihi quidem etiam Demo-
critus , vir magnus in primis , cuius fontibus
Epicurus hortulos suos irrigauit , nutare vi-
detur in natura deorum. Tum enim censet
imagines diuinitate præditas inesse vniuersi-
tati rerum: tū principia, menteísque, quæ sunt
in eodem vniuerso, deos esse dicit : tum ani-
manteis imagines, quæ vel prodesse nobis so-
lent, vel nocere: tum ingenteis quasdam ima-
gines, tantasq; vt vniuersum mundum com-
plectantur extrinsecus. Quę quidē omnia sūt
patria Democriti, quàm Democrito digniora.
122 Quis enim istas imagines comprehendere a-
nimo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut
religione dignas iudicare ? Epicurus ex ani-
mis hominum extraxit radicitus religio-
nem, cùm diis immortalibus & opem, & gra-
tiam, sustulit? cùm enim optimam, præstan-
tissimam naturam dei dicat esse , negat idem
esse in deo gratiam. tollit id, quod maximè
proprium est optimę, pręstantissimæque natu-
ræ. quid enim est melius, aut quid præstantius
bonitate , & beneficentia ? qua cùm carere
deum vultis , neminem deo nec deum , nec
hominem carum , neminem ab eo amari, ne-
minem diligi vultis. Ita fit vt non modò ho-
mines à diis , sed ipsi dij inter se ab aliis ne-
gligantur. Quanto Stoici melius, qui a vobis

A reprehenduntur ? Censent autem sapientem
sapientibus etiam ignotis esse amicos. nihil
enim virtute amabilius. Quā qui adeptus erit
gentium, à nobis diligetur. Vos autem quid
mali datis, cùm imbecillitatem, gratificatio-
nem, & beneuolentiam ponitis ? Vt enim o-
mittam vim & naturam deorum: ne homines
quidem censetis, nisi imbecilli essent, futuros
beneficos & benignos fuisse. Nulla est cari-
tas naturalis inter bonos. carum ipsum verbū
est amoris: ex quo amicitiæ nomen est ductū:
quam si ad fructum nostrum referemus , non
ad illius commoda quem diligimus: non erit
ista amicitia , sed mercatura quædam vtilita-
tum suarum . Prata & arua , & pecudum gre-
ges diliguntur isto modo, quod fructus ex eis
capiuntur. Hominum caritas, & amicitia, gra-
tuita est. Quanto igitur magis deorum? qui
B nulla re egentes, & inter se diligunt, & homi-
nibus consulunt. Quod ni ita sit, quid venera-
mur, quid precamur deos ? cur sacris pontifi-
ces, cur auspiciis augures præsunt? quid opta-
mus à diis immortalibus? quid vouemus. At e- 124
tiam Epicuri liber est de sanctitate. Ludimur
ab homine non tam faceto, quàm ad scriben-
di licentiam libero. Quæ enim potest esse san-
ctitas, si dij humana non curant ? quæ autem
animans natura, nihil curans? verius est igitur
illud, nimirum, quod familiaris omnium no-
strum Posidonius disseruit in libro quinto de
natura deorum, nullos esse deos Epicuro vi-
deri : quæque iis de diis immortalibus dixe-
rit, inuidiæ detestandæ gratia dixisse. neque e-
nim tam desipiens fuisset, vt homunculis si-
milem deum fingeret lineamentis duntaxat
extremis, non habitu solido , membris homi-
nis præditum omnibus , vsu membrorum ne
minimo quidem, exilem quendam, atque per-
lucidum , nihil cuiquam tribuentem, nihil
C gratificantem, omnino nihil curantem, nihil
agentem. Quæ natura primùm nulla esse po- 125
test: idque videns Epicurus, re tollit, oratione
relinquit deos. Deinde , si maximè talis est
deus, vt nulla gratia , nulla hominum carita-
te teneatur , valeat. quid enim dicam , propi-
tius sit? esse enim propitius potest nemini,
quoniam, vt dicitis, omnis in imbecillitate est
& gratia & caritas.

M. T.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM, AD M. BRVTVM,

Liber II.

1 QVÆ cùm Cotta dixisset, A tum Velleius, NÆ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus sum. Nam neq; indisertum Academicũ pertimuissem, nec sine ista Philosophia rethorem, quamuis eloquentem. neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec subtilitate sententiarum, si orationis est siccitas. Tu autem Cotta, vtraq; re valuisti. corona tibi, & iudices defuerunt. Sed ad ista alias. nunc Lucilium, si ipsi commodum est, audiamus.

2 TVM Balbus, Eundem, inquit, mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falsos deos sustulit, eadem veros iudicat, est enim & Philosophi, & Pontificis, & Cottæ, de diis immortalibus habere non errantem, & vagam, vt Academici, sed, vt nostri, stabilem, certámq; sententiam. Nam contra Epicurum satis, supérq; dictum B est. Sed aueo audire, tu ipse Cotta, quid sẽtias. AN, inquit, oblitus es, quod initiò dixerim, facilius me, talibus præsertim de rebus, quid nõ sentirem, quàm quid sentirem, posse dicere? Quod si haberem aliquid, quod liqueret: tamẽ te audire vicissim vellem, cùm ipse tam multa dixissem. TVM Balbus, Geram tibi morem, & agam quàm breuissimè potero. etenim conuictis Epicuri erroribus, longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino diuidunt nostri totam istam de diis immortalibus quæstionem in parteis quatuor. Primùm docent esse deos: deinde, quales sint: tum mundum ab his administrari: postremò, consulere eos rebus humanis. Nos autem hoc sermone quæ priora duo sunt sumamus: tertium, & quartum, quia maiora sunt, puto in aliud esse tempus differenda. MINIME verò, inquit Cotta: nam & otiosi sumus, & iis de rebus agimus, quæ

4 sunt etiam negotiis anteponendæ. TVM Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit oratione prima pars. quid enim potest esse tam apertum, támque perspicuum, cùm cælum suspeximus, cælestiáque contemplati sumus, quàm esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere Ennius?

Aspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouem.

Illum vero & Iouem, & dominatorem rerum, & omnia nutu regentem, &, vt idem Ennius,

-- patrem diuúmque hominúmque,

Et præsentem, ac præpotentem deum. Quod qui dubitat, haud sanè intelligo, cur nõ idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo euidentius? quod nisi cogni- 5 tum, comprehensúmque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec vnà cũ sæculis, ætatibúsque hominum inueterare potuisset. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas, atque vanas, diuturnitate extabuisse. Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimeram putat? quæve anus tam excors inueniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta, extimescat? opinionũ enim commenta delet dies: naturæ iudicia confirmat. Itaque & in nostro populo, & in ceteris, deorum cultus religionúmque sanctitates exsistunt in dies maiores, atq. meliores. Idque euenit non temerè, nec casu, sed quòd 6 & præsentiam sæpe diui suam declarant: vt & apud Regillum bello Latinorũ, cùm A. Postumius dictator cùm Octauio Mamilio Tusculano prœlio dimicaret, in nostra acie Castor, & Pollux ex equis pugnare visi sunt: & recentiore memoria iidem Tyndaridæ Persen victũ nuntiauerunt P. enim Vatienus, auus huius adolescentis, cùm è præfectura Reatina Romam venienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixissent, Regem Persen illo die captũ, senatui nuntiauit, & primò, quasi temerè de rep. locutus esset, in carcerem coniectus est: pòst, à Paulo literis allatis, cùm idem dies constitisset: & agro à senatu, & vacatione donatus est. Atque etiam cùm ad fluuiũ Sagram Crotoniatas Locri maximo prœlio deuicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnam ludis Olympiæ memoriæ proditũ est. Sæpe Faunorum voces exauditæ, sæpe visæ formæ deorum, quemuis aut non hebetem, aut impiũ deos præsenteis esse confiteri coegerunt. Præ- 7 dictiones verò, & præsensiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. Quòd si ea ficta credimus licentia fabularum, Mopsum, Tiresiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ asciuissent, si res omnino repudiarent: ne domesticis quidẽ exemplis docti, numen deorum comprobabimus? nihil nos P. Claudij, bello Punico pri- 8

mo, temeritas mouebit? qui etiam per iocum deos irridens, cùm cauea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam iussit, vt biberent, quoniam esse nollent. Qui risus, classe deuicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. Quid? collega eius Iunius eodem bello, nonne tempestate classem amisit, cùm auspiciis non paruisset? itaq; P. Claudius à populo condemnatus est: Iunius necem sibi ipse consciuit. C. Flaminium Cœlius religione neglecta cecidisse apud Trasimenũ scribit cum magno reip. vulnere. Quorum exitio intelligi potest, eorum imperiis remp. amplificatam, qui religionibus paruissent. Et, si conferre volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam in-
9 feriores reperiemur: religione, id est, cultu deorum, multò superiores. An Attij Nauij lituus ille, quo ad inuestigandum suum regiones vineæ terminauit, contemnendus est? crederem, nisi eius augurio Rex Hostilius maxima bella gessisset. Sed negligentia nobilitatis, augurij disciplina omissa, veritas auspiciorum spreta est, species tantùm retenta. Itaque maximæ reip. partes, in iis bella, quibus reip. salus continetur, nullis auspiciis administrantur, nulla peremnia seruantur, nulla ex acuminibus, nulli viri vocantur: ex quo in procinctu testamenta perierunt. Tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, cũ auspicia posuerunt. At verò apud maiores tanta
10 religionis vis fuit, vt quidã imperatores etiã seipsos diis immortalibus capite velato verbis certis pro rep. deuouerent. Multa ex Sibyllinis vaticinationib', multa ex haruspicum responsis commemorare possum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent esse. Atqui & nostrorum augurum, & Etruscorum, & haruspicũ disciplinam, P. Scipione, C. Figulo consulibus eas ipsa probauit. Quos cùm T. Gracchus consul iterum crearet, primus rogatorum, vt eos retulit, ibidem est repentè mortuus. Gracchus cùm comitia nihilominus peregisset, rémque illam in religionem populo venisse sentiret, ad senatum retulit. senatus, quos ad soleret referendum censuit. haruspices introducti, re-
11 sponderunt, non fuisse iustum comitiorum rogatorem. Tum Gracchus, vt è patre audiebam, incensus ira. itáne verò ego non iustus, qui & consul rogaui, & augur, & auspicatò? an vos Thusci, ac barbari auspiciorũ populi R. ius tenetis, & interpretes esse comitiorũ potestis? itaque tum illos exire iussit. Post autem ex prouincia literas ad collegiũ misit, se, cùm legeret libros, recordatum esse vitio sibi tabernaculum captum fuisse in hortos Scipionis, quòd cùm pomœrium postea intrasset, habendi senatus causa, in redeundo, cùm idẽ pomœrium transiret, auspicari esset oblitus: itaq; vitio creatos esse consules. Augures rem ad senatũ: senatus vt abdicarent: consules abdicauerunt. Quæ quærimus exempla maiora? vir sapientissimus, atque haud scio an omniũ præstantissimus, peccatum suum, quod celari posset, confiteri maluit, quàm hærere in rep. religionem: consules summum imperium statim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum au-
12 ctoritas. Quid haruspicum ars, nonne diuina?

A hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nonne cogatur confiteri deos esse? quorum enim interpretes sunt, eos ipsos esse certè necesse est. Deorum autem interpretes sunt: deos igitur esse fateamur. At fortasse nõ omnia eueniant, quæ prædicta sunt. Ne ægri quidem, quia non omnes conualescunt, idcirco ars nulla medicina est. Signa ostenduntur à dis rerũ futurarum. In his si qui errauerunt, nõ deorũ natura, sed hominum cõiectura peccauit. Itaque inter omneis omnium gentium sententia constat. omnibus enim innatũ est, & in animo quasi insculptum, esse deos. Quales sint, varium est: esse nemo negat. Cleanthes quidem noster quatuor de causis dixit in animis hominum informatas deorum esse notiones. Primum posuit eam de qua modò dixi, quæ orta esset ex præsensione rerum futurarum. alteram quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cæli tem-
B peratione, fœcunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempestatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, vastitate, pestilentia terræmotibus, & sæpe fremitibus, lapideisq; imbribus, & guttis imbrium quasi cruentis: tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus: tum præter naturam hominum pecudúmque portentis: tum facibus visis cælestibus: tum stellis iis, quas Græci cometas nostri cirnitas vocant: quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænuntia: tum sole geminato, quod, vt è patre audiui, Tuditano & Aquilio consulibus euenerat: quo quidem anno P. Africanus sol alter exstinctus est. quibus exterriti homines, vim quandam esse cælestem, & diuinam suspicati sunt. quartam causam esse, eámque vel maximam æquabilitatem motus, conuersionem cæli: solis, lunæ, siderúmque omnium distin-
C ctionem, varietatem, pulchritudinem, ordinem, quarum rerum aspectus ipse satis indicaret, non esse fortuita. Vt si quis in domũ aliquam, aut in gymnasium, aut in forũ venerit: cùm videat omnium rerum rationem modũ, disciplinã, non possit ea sine causa fieri iudicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multò magis in tantis motibus, tantisq; vicissitudinibus tam multarũ rerum, atque tãtarum ordinibus, in quibus nihil vnquam immensa, & infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chrysippus quidem quamquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, vt ab ipsa natura didicisse, non vt ipse reperisse videatur. *Si enim* inquit, *est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit: est certè quod illud efficit, homine melius. Atqui res cælestes, omnésque eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt. Est igitur*
D *id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris quàm deum? etenim si dii non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. Esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse quàm se putet, despientis arrogantia est. Ergo est aliquid melius. Est igitur profectò deus.* An vero, si domum magnam pulchram-

pulchrámq; videris, non possis adduci, vt, e- A
tiamsi dominū non videas, muribus illam &
mustelis ædificatam putes: tantum verò or-
natum mundi, tantam varietatem, pulchritu-
dinē que rerum cælestium, tantam vim &
magnitudinem maris atque terrarum, si tuū,
ac non deorū immortaliū domicilium putes,
nonne planè desipere videare? An ne hoc quidē
intelligimus, omnia supera esse meliora? ter-
ram autem esse infimam, quam crassissimus
circunfundat aër? vt ob eam ipsam causam,
quod etiam quibusdam regionibus, atque
vrbibus contingere videmus, hebetiora vt
sint hominum ingenia propter cæli plenio-
rem naturam, hoc idem generi humano eue-
18 nerit, quòd in terra, hoc est, in crassissima re-
gione mundi collocati sint. Et tamen ex ipsa
hominum solertiā esse aliquam mentem, &
eam quidem acriorem, & diuinam, existima-
re debemus. Vnde enim hanc homo arripuit?
vt ait apud Xenophontem Socrates. Quin
& humorem, & calorem, qui est fusus in B
corpore, & terrenā ipsam viscerum solidita-
tem, animum deniq; illum spirabilem si quis
quærat vnde habemus, apparet. quòd aliud à
terra sumsimus, aliud ab humore, aliud ab
igne, aliud ab aëre eo, quem spiritu ducimus.
Illud autem, quod vincit hæc omnia, rationē
dico, &, si placet, pluribus verbis mentem,
consilium, cogitationem, prudentiam vbi in-
uenimus? vnde sustulimus? an cetera mundus
habebit omnia, hoc vnum, quod plurimi est,
non habebit? atqui certè nihil omnium rerū
melius est mūdo, nihil præstabilius, nihil pul
chrius: nec solum nihil est, sed ne cogitari
quidē quidquam melius potest. Et, si ratione,
& sapientia nihil est melius, necesse est hæc
inesse in eo, quod optimum esse concedimus.
19 Quid verò tanta rerum consentiens, conspi-
rans, continuata cognatio? quem nō coget ea,
quæ à me dicuntur, comprobare possétne vno
tēpore florere deinde vicissim horrere terra?
aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis ac-
cessus, discessúsque solstitiis, brumisq. cogno-
sci? aut æstus maritimi, fretorūmque angustiæ
ortu, aut obitu lunæ cōmoueri? aut vna totius
cæli conuersione cursus astrorū dispares con-
seruari? hæc ita fieri omnibus inter se conci-
nentibus mundi partibus profectò nō possent
20 nisi ea vno diuino, & continuato spiritu con-
tinerentur. Atque hæc cùm vberiùs disputan-
tur, & fusius, vt mihi est in animo facere, faci-
liùs effugiunt Academicorum calumniam. cùm
autem, vt Zeno solebat, breuiùs, angustiúsque
concluduntur: tū apertiora sunt ad reprehen-
dendum. Nam vt profluens amnis, aut vix, aut
nullo modo: conclusa autem aqua facilè cor-
rumpitur: sic rationis flumine reprehensoris
vitia diluuntur: angustia autem conclusæ ora-
tionis non facilè seipsa tutatur. hæc enim, quę
dilatantur à nobis, Zeno sic premebat.
21 *Quòd ratione vtitur, id melius est, quàm id* D
quod ratione nō vtitur. Nihil autem mundo me-
lius ratione: igitur mundus vtitur. Similiter
effici potest sapientem esse mundum: similiter
beatum similiter, æternum. Omnia enim hæc
meliora sunt, quàm ea, quæ sunt his carentia:
nec mundo quidquam melius, ex quo efficietur,
esse mūdum deum. Idémq. hoc modo, Nullius sensu
carentis pars aliqua potest esse sentiens. Mun-

A *di autem partes sentientes sunt. non igitur ca-*
ret sensu mundus. Pergit idem, & vrget angu-
stiùs. *Nihil inquit, quod animi, quódque ratio-*
nis est expers, id generare ex se potest animātem,
compotémque rationis. Mundus autem generat
animanteis compotésque rationis. animans est
igitur mundus, compósque rationis. Idemque
similitudine, vt sæpe solet, rationem conclu-
sit hoc modo; *Si ex oliua modulatè canentes* 22
tibiæ nascerentur: non dubitares, quin inesset in o-
liua tibicinis quædam scientia. Quid si platani
fidiculas ferrent numerosè sonanteis? idem scili-
cet censeres in platanis inesse musicam. Cur igi-
tur mundus non animans sapiénsque iudicetur,
cùm ex se procreet animanteis, atque sapienteis?
Sed quoniam cœpi secus agere, atque initio 23
dixerā negaram. n. hāc primā partē egere ora-
tione, quod esset omnib. perspicuū, deos esse:
tamen id ipsum rationibus physicis cōfirma-
re volo. sic enim res se habet, vt omnia quæ
B alantur: & quę crescāt, cōtineant in se vim ca-
loris: sine qua neque ali possent, neque cresce-
re. Nam omne, quod est calidum, & igneum,
cietur, & agitur motu suo. quod autem alitur,
& crescit, motu quodam vtitur certo, & æqua-
bili: qui quandiu remanet in nobis, tamdiu sē-
sus & vita remanet: refrigerato autem, & ex-
stincto calore, occidim. ipsi, & extinguimur.
Quod quidem Cleanthes his etiam argumen-
tis docet quanta vis insit caloris in omni cor-
pore. negat enim vllum esse cibū tam grauē, 24
quin is die, & nocte concoquatur: cuius etiam
in reliquiis inest calor iis, quas natura respue-
rit. Iam verò venæ, & arteriæ micare non de-
sinunt quasi quodam igneo motu: animaduer-
sūmque sæpe est, cùm cor animantis alicuius
euulsum, ita mobiliter palpitaret, vt imitare-
tur igneam celeritatem. Omne igitur, quod
viuit, siue animal, siue terra editum, id viuit
viuit propter inclusum in eo calorem. Ex quo
C intelligi debet, eam caloris naturam vim in se
habere vitalem per omnem mundum pertinē- 25
tem. Atque id faciliùs cernemus, toto gene-
re hoc igneo, quod tranat omnia subtiliùs
explicato. Omnes igitur partes mundi tangam,
quæ maximo calore fultæ sustinentur. quod
primum in terrena natura percipi potest. Nā
& lapidum conflictu atque tritu elici ignem
videmus: & recenti fossione,

- *terram fumare calentem.*

Atq; etiam ex puteis iugibus aquam calidā
trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus
quod magna vis terræ cauernis, contineatur
caloris: eaque hieme sit densior: ob eámque
causam, calorem insitum in terris contineat
arctius. Longa est oratio; multæque rationes,
quibus doceri possit omnia, quæ terra conci- 26
piat, semina queq; ipsa ex se generata stirpi-
bus infixa contineat, ea temperatione caloris
& oriri, & augescere. Atque aquæ etiā admi-
D stum esse calore primùm ipse liquor, tū aquæ
declarat effusio, quæ neque conglaciaret fri-
goribus, neque niue, pruináque cōcresceret,
nisi eadem se admisto calore liquefacta, & di-
lapsa diffunderet. Itaque & aquilonibus, reli-
quisque frigoribus adiectis durescit humor,
& idem vicissim mollitur repefactus, & tabe-
scit calore. Atque etiam maria agitata ventis
ita tepescūt, vt intelligi facilè possit, in tantis
illis humoribus inclusum esse calorem, nec e-

enim ille externus, & aduentitius habendus est
tepor, sed ex intimis maris partibus agitatio-
ne excitatus: quod nostris quoque corporibus
contingit, cùm motu, atque exercitatione re-
calescunt. Ipse verò aer, qui natura est maximè
27 frigidus, minimè est expers caloris. Ille verò
& multo quidem calore admistus est. ipse e-
nim oritur ex respiratione aquarum, earum
nim quasi vapor quidam aer habendus est. Is
autem exsistit motu eius caloris, qui aquis cõ-
tinetur. Quam similitudinẽ cernere possumus
in iis aquis, quæ efferuescunt subditis igni-
bus. Iam verò reliqua quarta pars mundi,
ea & ipsa tota natura feruida est, & ceteris na-
turis omnibus salutarem impertit, & vitalem
28 calorem: Ex quo concluditur cùm omnes
mundi partes sustineantur calore, mundum
etiam ipsum simili, parique natura in tanta
diuturnitate seruari: eòque magis, quòd intel-
ligi debet, calidum illud, atque igneum, ita in
omni fusum esse natura. vt in eo insit pro-
creandi vis, & causa gignendi, à quo & ani-
mantia omnia & ea, quorum stirpes terra
continentur, & nasci sit necesse, & augescere.
29 Natura est igitur, quæ contineat mundum o-
mnem, eúmque tueatur, & ea quidem non si-
ne sensu atque ratione. omnem enim natu-
ram necesse est, quæ non solitaria sit, neque
simplex, sed cum alio coniuncta, atque conne-
xa, habere aliquem in se principatum, vt in
homine mentem, in belua quiddam simile mẽ-
tis. vnde oriantur rerum appetitus. In arborũ
autem, & earum rerum, quæ gignuntur è terra
radicibus inesse principatus putatur. Principa-
tum autem id dico quod Græci ἡγεμονικὸν vo-
cant: quo nihil in quoque genere nec potest
nec debet esse præstãtius. Itaque necesse est, il-
lud etiam, in quo sit totius naturæ principa-
tus esse omnium optimum omniúmque rerum
potestate, dominatúque dignissimum. Vide-
30 mus autem in partibus mundi (nihil est enim
in omni mundo, quod non pars vniuersi sit)
inesse sensum, & rationem. In ea parte igitur
in qua mũdi inest principatꝰ, hęc inesse neces-
se est, & acriora quidem, atque maiora. Quo-
circa sapientem esse mundum necesse est: natu-
rámque eam, quę res omneis complexa teneat
perfectione rationis excellere, eòq. deum esse
mundum, omnémque vim mundi diuina natu-
ra contineri. Atque mundi feruor ille purior,
perlucidior, mobiliórq. multò: ob easque cau-
sas aptior ad sensus commouendos, quam hic
noster calor, quo hæc, quæ nota nobis sunt
retinentur & vigent. Absurdum est igitur di-
31 cere, cùm homines, bestiæque hoc calore te-
neantur, & propterea moueantur, & sentiant
mundum esse sine sensu, quæ integro, & puro
& libero, eodémque acerrimo & mobilissi-
mo ardore teneatur præsertim cùm is ar-
dor qui est mundi, non agitatus ab alio, ne-
que externo pulsu, sed per se ipse, ac sua
sponte moueatur. Nam quid potest esse mun-
do valentius, quo pellat, atque moueat ca-
32 lorem eum, quo ille teneatur? Audiamus e-
nim Platonem, quasi quẽdam deum Philoso-
phorum, cui duos placet esse motus, vnum
suum, alterum externum: esse autem diui-
nius, quod ipsum ex se sua sponte mo-
ueatur, quàm quod pulsu agitetur alieno.
Hunc autem motum in solis animis esse po-

A nit, ab hisque principium motus esse ductum
putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore
motus omnis oritur. is autem ardor non a-
lieno impulsu, sed sua sponte mouetur: ani-
mus sit necesse est. Ex quo efficitur, ani-
mantem esse mundum. Atque ex hoc quo-
que intelligi poterit, in eo inesse intelligen-
tiam, quòd certè est mundus melior, quàm vl-
la natura. Vt enim nulla pars corporis nostri
est, quæ non sit minor, quàm nosmetipsi su-
mus: sic mundum vniuersum pluris esse neces-
se est, quàm partem aliquam vniuersi. Quod si
ita est sapiens sit mundus necesse est. nam, ni i-
ta esset, hominem, qui est mundi pars, quo-
niam rationis est particeps, pluris esse quàm
mundum omnem, oporteret. Atque etiam si à 33
primis, inchoatisque naturis ad vltimas per-
fectasque volumus procedere, ad deorum
naturam perueniamus necesse est. Primò enim
animaduertimus à natura sustineri ea, quæ gi-
B gnuntur è terra, quibus natura nihil tribuit
ampliùs, quàm vt ea alendo, atque augendo 34
tueretur. Bestiis autem sensum, & motum de-
dit, & cum quodam appetitu accessum ad res
salutareis, a pestiferis recessum. homini hoc
amplius, quòd addidit rationem, qua regeren-
tur animi appetitus, qui tum remitterentur,
tum continerentur. Quartus autem gradus, &
altissimus, eorum, qui natura boni, sapien-
tesque gignuntur: quibus à principio in-
nascitur ratio recta, constansque, quæ supra
hominem putanda est, deòque tribuenda, id
est, mundo: in quo necesse est perfectam il-
lam, atque absolutam inesse rationem. Ne- 35
que enim dici potest, in vlla rerum institu-
tione non esse aliquid extremum, atque per-
fectum. Vt enim in vite, vt in pecude (nisi
quæ vis obstitit) videmus naturam suo quo-
dam itinere ad vltimum peruenire, atque vt
pictura, & fabrica, ceteræque artes habent
C quendam absoluti operis effectum: sic in omni
natura, ac multò etiam magis necesse est ab-
solui aliquid, ac perfici. Etenim ceteris natu-
ris multa externa, quo minùs perficiantur, pos-
sunt obsistere: vniuersam aũt naturam nulla res
potest impedire: propterea quòd omneis na-
turas ipsa cohibet & continet. Quocirca ne-
cesse est esse illum quartum, & altissimũ gra- 36
dum, quo nulla vis possit accidere. Is autem
gradus est, in quo rerum omnium natura po-
nitur, quæ quoniam talis est, vt præsit omni-
bus, & eam res nulla possit impedire, necesse
est, intelligentem esse mundũ, & quidem etiam
sapientem. Quid autem est inscitius, quàm aut
eã naturam, quæ omneis res sit complexa, non
optimã dici, aut cùm sit optima, non primùm
animantem esse, deinde rationis, & consilii
compotem, postremò sapientem? qui enim ali-
ter potest esse optima? neque enim, si stirpium
similis sit, aut etiam bestiarum, optima putãda
D sit potiùs, quàm deterrima, nec verò, si ratio-
nis particeps sit, nec sit tamen à principio sa-
piens, non sit deterior mundi potiùs, quàm hu-
mana conditio. homo enim sapiẽs fieri potest:
mundus aũt, si in æterno præteriti tẽporis spa-
tio fuit insipiens, nunquã profectò sapientiam
consequetur. ita erit homine deterior. Quod
quoniam absurdum est, & sapiens à principio
mũdus, & deus habendus est. Neque enim est 37
quidquàm aliud, præter mundum, cui nihil
absit

absit, quodque vndique aptum, atque perfe- A
ctum, expletúmque sit omnibus suis numeris,
& partibus. Scitè enim Chrysippus, vt clypei
causa, inuolucrum. vaginam autem gladij, sic
præter mundum, cetera omnia aliorum causa
esse generata, vt ea fruges, atque fructus, quos
terra gignit, animantium causa: animanteis
autem hominum, vt equum, vehendi causa: a-
randi, bouem: venandi & custodiendi, canem.
Ipse autem homo ortus est ad mundum con-
38 templandum, & imitandum, nullo modo per-
fectus, sed est quædam particula perfecti. Sed
mundus, quoniam omnia complexus est,
nec est quidquam, quod non insit in eo, per-
fectus vndique est. Quid igitur potest ei de-
esse, quod est optimum? nihil autem est men-
te, & ratione melius. ergo hæc mundo de-
esse non possunt. Bene igitur idem Chrysip-
pus, qui similitudines adiungens, omnia in
perfectis, & maturis docet esse meliora, vt in
equo, quàm in equulo, in cane, quàm in ca- B
tulo, in viro, quam in puero: item quod in o-
mni mundo optimum sit, id in perfecto ali-
39 quo, atque asoluto esse debere. Est autem
mundo nihil perfectiùs, nihil virtute melius.
igitur mundi est propria virtus. Nec verò ho-
minis natura perfecta est: & efficitur tamen
in homine virtus. Quanto igitur in mundo
faciliùs? est ergo in eo virtus. sapiens igitur, &
propterea deus. Atque hac mundi diuinitate
perspecta, tribuenda est sideribus eadem diui-
nitas: quæ ex nobilissima purissimáque æthe-
ris parte gignuntur, neque vlla præterea sunt
admista natura, totáque sunt calida, atque
perlucida: vt ea quoque rectissimè & animan-
tia esse, & sentire, atque intelligere dicantur.
40 Atque ea quidem tota esse ignea duorum
sensuũ testimonio confirmari Cleãthes putat,
tactus, & oculorum. Nam solis calor & cãdor
illustrior est, quã vllus ignis, quippe qui im-
menso mundo tam longè, lateq; colluceat: & C
is eius tactus est, non vt tepefaciat solùm, sed
etiam sæpe comburat. Quorum neutrum face-
ret, nisi esset igneus. Ergo, inquit, cùm sol ig-
neus sit Oceanique alatur humoribus, quin
nullus ignis sine pastu aliquo possit permane
re, necesse est aut ei similis sit igni quẽ adhi-
41 bemus ad vsum, atque ad victũ aut ei qui cor-
poribus animãtiũ continetur. Atq; hic noster
ignis, quem vsus vitæ requirit cõfector est, &
cõsumtor omniũ idemq; quocumque inuasit
cuncta disturbat ac dissipat. Cõtrà ille corpo-
reus, vitalis & salutaris omnia cõseruat, alit,
auget, sustinet, sensúq; afficit. Negat ergo esse
dubiũ horũ igni solẽ vtri similis sit, cũ is quo-
que efficiat, vt omnia floreant, & in suo queq;
genere pubescãt. Quare cũ solis ignis similis
eorum igniũ sit, qui sunt in corporibus ani-
mãtium: solem quoq; animãtem esse oportet,
42 & quidem reliqua astra, quæ oriatur in ar- D
dore cælesti, æther, vel cælũ nominantur. Cũ
igitur aliorum animantium. ortus in terra
sit aliorum in aqua, in aere aliorum. absur-
dum esse Aristoteli videtur in ea parte, quæ
sit ad gignenda animalia, aptissima, animal
gigni nullum putare. Sidera autem æthe-
reum locum obtinẽt: qui quoniã tenuissimus
est, & sẽper agitatur & viget: necesse est quòd
animal in eo gignatur, idem quoque sensu
acerrimo, & mobilitate celerrima esse.

Quare cùm in æthere vestra gignãtur, consé-
taneũ est in iis sensũ inesse, & intelligentiã. Ex
quo efficitur, in deorum numero astra esse du-
cenda. Etenim licet vidɛre acutiora ingenia.
& ad intelligendum aptiora eorum, qui ter-
ras incolant eas, in quibus aër sit purus, ac te-
nuis, quàm illorum qui vtantur crasso cælo
atque concreto. Quinetiam cibo, quo vtare, 43
interesse aliquid ad mentis aciem putant.
Probabile est igitur præstantem intelligen-
tiam in sideribus esse, quæ & ætheream mundi
partem incolant & marinis, terrenísque hu-
moribus longo interuallo extenuatis, alan-
tur. Sensum autem astrorum, atque intelligẽ-
tiam maximè declarat ordo eorum, atque cõ-
stantia. nihil est enim, quod ratione, & nume-
ro moueri possit sine consilio: in quo nihil est
temerarium, nihil varium, nihil fortuitum.
Ordo autẽ siderum & in omni æternitate cõ-
stantia, neque naturam significat: est enim ple-
na rationis, neque fortunam: quæ amica varie-
tati constantiam respuit. Sequitur ergo, vt i-
psa sua sponte, suo sensu ac diuinitate mo-
ueantur. Nec vero Aristoteles non laudandus
in eo, quòd omnia, quæ mouentur, aut natura
moueri censuit, aut vi aut voluntate: moueri
autem solem, & lunam, & sidera omnia: quæ
autem natura mouerentur, hæc aut pondere
deorsum, aut leuitate in sublime ferri: quo-
rum neutrum astris contingeret, propterea
quòd eorum motus in orbẽ circũferretur. Nec 44
verò dici potest vt quadã maiore fieri, vt cõ-
tra naturã astra moueãtur, quę enim potest ma
ior esse? restat igitur, vt mot. astrorũ sit volũ-
tarius. Quę qui videat non indoctè solũ, verũ
etiã impiè faciat, si deos esse neget. Nec sanè
multum interest, vtrùm id neget, an eos omni
procuratione, atque actione priuet. mihi enim
qui nihil agit esse omninò non videtur. Esse
igitur deos ita perspicuum est, vt id qui neget
vix eum sanę mentis existimem. Sanè restat, 45
vt, qualis eorum natura sit, consideremus: in
quo nihil est difficilius quàm à consuetudine
oculorum aciem mentis adducere. ea difficul-
tas induxit & vulgò imperitos & simileis
Philosophos imperatorũ, vt nisi figuris homi
nũ constitutis, nihil possent de diis immorta-
libus cogitare. Cuius opinionis leuitas cõfu-
tata à Cotta non desiderat orationem meam.
Sed cùm talem deum certa motione animi
præsentiamus, primũ vt sit animãs, deinde vt
in omni natura nihil eo sit prestantius: ad hãc
præsensionem, notionémque nostram, nihil
video, quod potiùs accommodem, quàm vt
primùm hunc ipsum mundum, quo nihil fie-
ri excellentius potest, animantem esse, & deũ
iudicem. Hic quàm volet Epicurus iocetur, 46
homo non aptissimus ad iocandum, minimé-
que respiciens patriam: & dicat, se non posse
intelligere, quasi si volubilis, & rotundus
deus: tamen ex hoc, quod ipse e-
tiam probat nunquam me mouebit. Placet
enim illi esse deos, quia necesse sit præ-
stantem aliquam esse naturam, qua nihil
sit melius. Mundo autem certè nihil est me-
lius. Nec dubium, quin, quod animans sit,
habeátque sensum, & rationem, & mentem,
id sit me'ius, quam id quo his careat. Ita 47
efficitur animantem, sensus, mentis, ra-
tionis mundum esse compotem. Qua ra-

tione, deũ esse mundum concluditur. Sed hæc
paulò post faciliùs cognoscentur ex iis rebus
ipsis, quas mundus efficit. Interea, Vellei no-
li, quæso, præ te ferre, vos planè experteis esse
doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & py-
ramidem pulchriorem, quàm sphæram vide-
ri. Nouum etiam oculorum iudicium habetis.
Sed sint ista pulchriora, duntaxat adspectu:
quòd mihi tamẽ ipsum nõ videtur: quid enim
pulchrius ea figura, quę sola omneis alias fi-
guras complexa continet, quæque nihil aspe-
ritatis habere nihil offensionis potest, nihil
incisum angulis, nihil anfractibus, nihil emi-
nens, nihil lacunosum? cùmque duæ formæ
præstantes sint, ex solidis, globus (sic enim
σφαῖραν interpretari placet) & planis autem,
circulus, aut orbis, qui κύκλος Græcè dicitur,
his duabus formis contingit solis, vt omnes
earum partes sint inter se simillimę, à medio-
que tantum absit extremum, quàm tum idem
48 à summo. Quo nihil fieri potest aptius. Sed si
hæc non videtis, quia nunquã eruditum illum
puluerem attigistis. anne hoc physici quidem
intelligere potuistis hanc æqualitatem mo-
tus, cõstantiámque ordinum in alia figura non
potuisse seruari? Itaque nihil potest esse indo-
ctius, quàm quod à vobis affirmari solet. Nec
enim hunc ipsum mundum pro certo rotun-
dum esse dicitis, nã posse fieri, vt sit alia figu-
ra: innumerabilesque mundos, alios aliarum
esse formarum. Quæ, si bis bina quot essent, di-
49 dicisset Epicurus, certè non diceret. Sed dum
palato, quid sit optimum, iudicat, cæli pa-
latum (vt ait Ennius) non suspexit. Nam,
cùm duo sint genera siderum, quorum alte-
rum spatiis immutabilibus ab ortu ad oc-
casum commeans, nullum vmquam cursus
sui vestigium inflectat: alterum autem con-
tinuas conuersiones duas iisdem spatiis, cur-
sibúsque conficiat ex vtraque re & mundi
volubilitas, quæ nisi in globosa forma es-
se non posset, & stellarum rotundi ambi-
tus cognoscuntur: primúsque sol, qui a-
strorum obtinet principatum, ita mouetur,
vt cùm terras larga luce compleuerit, eas-
dẽ modo his, modo illis ex partibus opacet.
Ipsa enim vmbra terræ soli officiens, noctem
efficit: nocturnorum autem spatiorum eadem
est æquabilitas, quæ diurnorum: eiusdémque
solis tum accessus modici, tum recessus, & fri-
goris, & caloris modum temperant: circui-
tus enim solis orbium V. defectib. & L X. &
CCC. quarta ferè diei parte addita, conuersio-
nem conficiunt annuam: inflectens autem sol
cursum, tum ad septentriones, tum ad meri-
diem, æstates, & hiemes efficit, & ea duo tem-
pora, quorum alterum hiemi senescenti ad-
iunctum est, alterum æstati. Ita ex quatuor
temporum mutationibus, omnium, quæ ter-
ra, marique gignuntur, initia, causæque du-
50 cuntur. Iam solis annuos cursus spatiis men-
struis luna consequitur: cuius tenuissimum
lumen facit proximus accessus ad solem, di-
gressus autem longissimus quisque plenissi-
mum. Neque solùm eius species, ac forma
mutatur tum crescendo, tum defectibus in i-
nitia recurrendo, sed etiam regio, quæ tum est
aquilonalis, tum australis. In lunæ quoque
cursu est brumæ quædam & solstitij similitu-
do: multaque ab ea manant, & fluunt, qui-
A bus & animantes alantur, augescántque: & pu-
bescant, maturitatémque assequantur, quæ o-
riuntur è terra. Maximè verò admirabiles sunt 51
motus earum quinque stellarum, quæ falsò
vocantur errantes. nihil enim errat, quod in
omni æternitate conseruat progressus, & re-
gressus, reliquósque motus constanteis, & ra-
tos. Quod eo est admirabilius in his stellis
quas dicimus, quia tum occultantur, tum
rursus aperiuntur, tum abeunt, tum rece-
dunt, tum antecedunt, tum subsequuntur, tum
celerius mouentur, tum tardiùs, tum omni-
no ne mouentur quidem, sed ad quoddam
tempus insistunt. Quarum ex disparibus mo-
tionibus magnum annum Mathematici nomi-
nauerunt: qui tum efficitur, cùm solis & lu-
næ, & quinque errantium ad eandem inter se
comparationem confectis omnium spatiis est
B facta conuersio. Quæ quam longa sit, magna 52
quæstio est: esse verò certam & definitam, ne-
cesse est. Nam ea, quæ Saturni stella dici-
tur, φαίνων quæ à Græcis nominatur, quæ à
terra abest plurimùm, xxx. ferè annis cursum
suum conficit: In quo cursu multa mirabili-
ter efficiens, tum antecedendo, tum retardan-
do, tum vespertinis temporibus delitescendo,
tum matutinis rursum se aperiendo, nihil
immutat sempiternis sæculorum ætatibus,
quin etiam iisdem temporibus efficiat. Infra
autem hanc propius a terra Iouis stella fer-
tur, quæ φαέθων dicitur: eaque eundem xii.
signorũ orbem annis xii. conficit, easdémque
quas Saturni stella efficit in cursu varietates.
Huic autem proximũ inferiorem orbem tenet 53
πυρόεις, quæ stella Martis appellatur: eaque
IIII. & xx. mensibus, vi. vt opinor, diebus mi-
nus eundem lustrat orbem, quem duo superio-
res. infra autem hanc stella Mercurii est. ea
στίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè
C vertente signiferum lustrat orbem, neq; à sole
longius vnquam vnius signi interuallo disce-
dit, tum anteuertens, tum subsequens. Infima
est quinque errantium, terræque proxima, stel-
la Veneris, quæ φωσφόρος Græcè, Lucifer La-
tinè, dicitur, cùm antegreditur solem: cùm
subsequitur autem Hesperos. Ea cursum anno
ficit, & latitudinem lustrans signiferi orbis, &
longitudinem: quod idem faciunt stellæ supe-
riores: neque vnquam ab sole duorum signo-
rum interuallo longius discedit tum antece- 54
dens, tum subsequens. Hanc igitur in stella
constantiam, hanc tantam tam variis cursibus
in omni æternitate conuenientiam temporum
non possum intelligere sine mente, ratione,
consilio. Quæ cùm in sideribus inesse videamus,
non possumus ea ipsa in deorum numero re-
ponere. Nec verò stellæ eæ, quæ inerrantes vo-
cantur, non significant eandem mentem, atque
D prudentiam: quarum est quotidiana, conue-
niens, constansque conuersio: nec habent æthe-
reos cursus, neq; cælo inhærentes, vt plerique
dicũt physicæ rationis ignari, non est enim æ-
theris ea natura, vt vi sua stellas complexa
contorqueat. nam tenuis, ac perlucens, & æqua-
bili calore suffusus æther, non satis aptus ad
stellas continendas videtur. Habent igitur 55
suam sphæram stellæ inerrantes ab æthera
coniunctione secretam, & liberam, earũ autem
perennes cursus, atq; perpetui, cũ admirabili
incredibiliq; constantia, declarant in his vim,
& men-

& mentem esse diuinam : vt hæc ipsa qui non A sentiat deorum vim habere, is nihil omnino
56 sensurus esse videatur. Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest : contráque omnis ordo, veritas, ratio, constantia. Quęque his vacant, ementita, & falsa, plenáque erroris eunt circum terras, infra lunam : quæ omnium vltima est, in terrísque versatur. Cælestem ergo admirabilem ordinem, incredibilémque constantiam, ex quo conseruatio, & salus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipse
57 mentis expers habendus est. Haud ergo, vt opinor, errauero, si à principe inuestigandæ veritatis, huius disputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam definit, vt eam dicat, ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via, censet enim artis maximè proprium esse, creare, & gignere, quódque in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multò artificiosius naturam efficere, B id est, vt dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura artificiosa, quod habet quasi viam quandam, & sectam, quam sequitur.
58 Ipsius verò mundi, qui omnia complexu suo coërcet, & continet, natura non artificiosa solum, sed planè artifex ab eodem Zenone dicitur, consultrix & prouida vtilitatum, opportunitatúmque omnium. Atque vt ceteræ naturæ suis seminibus quæque gignuntur, augescunt, continentur : sic natura mundi omnes motus habet voluntarios, conatúsque, & appetitiones, quas ὁρμὰς Greci vocant, & his consentaneas actiones sic adhibet, vt nosmetipsi, qui animis mouemur, & sensibus. Talis igitur mens mundi cùm sit, ob eámq; causam prouidentia appellari rectè possit (Grecè enim πρόνοια dicitur) hæc potissimùm prouidet, & in his maximè est occupata, primùm vt mun- C dus quàm aptissimus sit ad permanendũ, deinde vt nulla re egeat, maximè autem vt in eo
59 eximia pulchritudo sit, atque omnis ornatus. Dictum est de vniuerso mundo, dictum est etiam de siderbus : vt iam propemodum appareat multitudo nec cessantium deorum, nec eorum, quæ agant, molientium cum labore operoso, ac molesto. Non enim venis, & neruis, & ossibus continentur, nec iis escis, aut potionibus vescuntur, vt aut nimis acres, aut nimis concretos humorẽ colligant : nec iis corporibus sunt, vt aut casus, aut ictus extimescant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ veretis Epicurus monogrammos
60 deos, & nihil agenteis commentus est. Illi autem pulcherrima forma præditi, purissimáq; in regione cæli collocati, ita feruntur, moderantúrq; cursus, vt ad omnia conseruanda, & tuenda consensisse videantur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis bene- D ficiis eorũ non sine causa & à Grecis sapientibus, & à maioribus nostris constitutæ nominatæque sunt. quidquid enim magnam vtilitatem generi afferret humano, id non sine diuina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaq; tum illud quod erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant: vt cùm fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Terentij

Sine Cerere, & Libero friget Venus.

Tum autem res ipsa, in qua vis inest maior aliqua sic appellatur, vt ea ipsa vis nominetur deus, vt Fides, vt Mens : quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmilio Scauro. antè autẽ ab Attilio Calatino erat Fides consecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris, à M. Marcello renouatum: quod multis antè annis erat bello Ligustico à Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordię? Libertatis? Victorię? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, vt sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum neque naturalium: quamquam Velleius aliter existimat : sed tamen ea ipsa vitia naturam vehementiùs sæpe pulsant. Vtilitatem igitur magnitudine constituti sunt ij dij : qui vtilitates quasque gi- 62 gnebant. Atque his quidem nominibus, quæ paulò antè dicta sunt à me, quæ vis sit in quoque declaratur deo. Suscepit autem vita hominum, consuetudóque communis vt beneficiis excellenteis viros in cælum fama, ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor, & Pollux, hinc Æsculapius, hinc liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem nostri maiores augustè, sanctéque Liberum cum Cerere, & Libera consecrauerũt: quod quale sit, ex mysteriis intelligi potest. Sed quòd ex nobis natos, liberos appellamus, idcirco Cerere nati, nominati sunt, Liber, & Libera: quod in Libero seruant in Libera non item. Hinc enim Romulus, quem quidam eũdem esse Quirinum putant: quorum cum remanerent animi, atq; æternitatę fruerentur, dij ritè sunt habiti, cũ & optimi essẽt & æterni. Alia quoque ex ratione, & quidem 63 physica, magna fluxit multitudo deorum : qui induti specie humana fabulas poëtis suppeditauerũt, hominum autem vitam superstitione omni referserunt. Atque hic locus à Zenone tractatus, post à Cleanthe, & Chrysippo, pluribus verbis explicatus est. Nam vetus hęc opinio Grecię oppleuit, sc. exsectũ Cęlũ à filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipsum a filio Ioue. Physica ratio non inelegans inclusa 64 est in impias fabulas. cælestem enim, altissimam, æthereámque naturam, id est, igneam, quæ per sese omnia gigneret, vacare voluerũt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autẽ, eum esse voluerunt, qui cursum, & conuersionem spatiorum, ac temporum contineret? qui deus Græcè idipsum nomen habet. Κρόνος enim dicitur : qui est idẽ χρόνος, temporis spatiũ. Saturnus autẽ est appellatus, quòd saturetur annis. ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque preteritis insaturabiliter expletur. Vinctus est autem à Ioue, ne immoderatos cursus haberet, atque vt eum siderum vinculis alligaret. Sed ipse Iupiter, id est, iuuans pater, quẽ cõuersis casibus appellamus à iuuãdo Iouẽ, à poëtis pater diuũq;, hominũq; dicitur, à maioribus autem nostris optim. maxim. & quidẽ antè optim. id est, beneficẽtiss. quàm maxi- E mus, quia maius est, certèq; gratius, prodesse omnib. quam opes magnas habere. Hunc igitur Ennius, vt suprà nuncupat, ita dicens. 65

Adspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouem. A

Planiùsque alio loco idem,

Cui, quod in me est, exsecrabor hoc quo lucet, quidquid est.

hunc etiam augures nostri cùm dicunt, Ioue fulgente, tonante: dicunt enim, cælo fulgente, tonante. Euripides autem, vt multa præclare, sic hoc breuiter,

Vides sublime fusum, immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumiectu amplectitur?
Hunc summum habeto diuum: hunc perhibeto Iouem.

66 Aer autem, vt Stoici disputant, interiectus inter mare, & cælum, Iunonis nomine consecratur: quæ est soror, & coniux Iouis, quòd & similitudo est ætheris, & cum eo summa coniunctio. Effœminarunt autem eum, Iunonique tribuerunt, quod nihil est eo mollius. Sed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua restabat & terra, vt essent ex fabulis tria regna diuisa. B Datum est igitur Neptuno alterum Iouis, vt volunt, fratri, maritimum omne regnum: nomenque productum, vt Portunus à portu, sic Neptunus a nando, paulum primis literis immutatis. Terrena autem vis omnis atq; natura, Diti patri dedicata est: qui Dis, vt apud Græcos πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. Is rapuit Proserpinã quod Græcorũ nomẽ est: ea enim est, quæ περσεφόνη Græce nominatur: quam frugũ
67 semẽ esse volunt, absconditámque quæri a matre fingunt. Mater autem est à gerendis frugibus Ceres, tanquam Geres. casuque prima litera itidem immutata, vt à Græcis nã ab illis quoque δημήτηρ, quasi γημήτηρ nominata est. Iã qui magna verteret, Mauors. Minerua autem, quæ vel minueret vel minaretur. Cùmque in omnibus rebus vim haberent maximã prima, & extrema principem in sacrificando Ianum esse voluerũt quod ab eundo nomen est ductũ: ex C quo trãsitiones peruiæ, Iani foresque, in liminib. profanarum ædiũ, ianuæ nominãtur. Nã Vestæ nomẽ à Græcis: ea est enim, quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis aũt eius ad aras, & focos pertinet. itaq; in ea dea quæ est rerũ custos intimarum,
68 omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. Nec longè absunt ab hac vi dij penates, siue à penu ducto nomine (est enim omnes quo vescuntur homines, penus) siue ab eo quod penitus insident: ex quo etiam penetrales à poëtis vocantur. Iam Apollinis nomen, est Græcum: quem Solem esse volunt: Dianam autem, & Lunam, eandem esse putant: cùm Sol dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus: vel quia cùm est exortus, obscuratis omnibus solus apparet: Luna à lucendo nominata sit. eadem, est enim Lucina: itaque, vt apud Græcos Dianam, eamque Luciferam, sic apud nostros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quæ eadem Diana om- D niuaga dicitur, non à venando, sed quòd in septem numeratur tanquam vagantibus.
69 bus. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quòd ij maturescunt aut septem nonnunquam, aut plerumque nouẽ lunæ cursibus: qui quia mensa spatia conficiũt menses nominantur. Concinnéque, vt multa, Timæus: qui cùm in historia dixisset, qua nocte natus Alexãder esset, eadẽ,

A Dianæ Ephesiæ templum deflagrauisse: adiunxit minimè id esse mirandum, quod Diana, cùm in partu Olympiadis adesse voluisset, abfuisset domo. Quæ autem dea ad res omnes veniret, Venerem nostri nominauerunt: atque ex ea potiùs venustas, quàm Venus ex venustate. 70

Videtísne igitur, vt à physicis rebus, bene atque vtiliter inuentis, tracta ratio sit ad commentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones penè aniles, & formæ enim nobis deorũ, & ætates, & vestitus, ornatúsque noti sunt. genera præterea, coniugia, cognationes, omniáq; traducta ad similitudinẽ imbecillitatis humanæ. nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracũdias: nec verò, vt fabulæ ferunt, dij bellis, prœliisque caruerunt: nec solùm, vt apud Homerum, cùm duos exercitus B cõtrarios alij dij ex alia parte defenderẽt: sed etiam, vt, cùm Titanis, cùm Gigantibus, propria bella gesserunt. Hæc & dicuntur, & creduntur stultissimè, & plena sunt futilitatis, summæque leuitatis. Sed tamen, his fabulis spretis, ac repudiatis deus pertinẽs per naturam cuiusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt intelligi, qui, qualésq; sint, quoq; eos nomine consuetudo nuncupauerit, quos deos & venerari, & colere debemus. Cultus autẽ deorũ est optimus, idémq; castissimus, atque sanctissimus, plenissimúsq; pietatis, vt eos semper pura, integra, incorrupta & mente, & voce veneremur. non enim Philosophi solùm, verumetiam maiores nostri superstitionem à religione separauerunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, vt sui liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomẽ postea latiùs patuit. Qui autẽ omnia, quæ ad cultum C deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo, vt eligentes ex eligendo, tanquam à diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes. his enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita factum est in superstitioso, & religioso, alterum vitij nomen, alterum laudis. Ac mihi videor satis & esse deos, & quales essent ostendisse. Proximum est, vt doceam, deorum prouidentia mundum administrari. Magnus sanè locus, & à vestris, Cotta, vexatus: ac nimirum vobiscum omne certamen est. Nam vobis, Vellei, minus notum est, quemadmodum quidque dicatur. Vestra enim solum legitis, vestra amatis: ceteros causa incognita condemnatis. Vt à teipso, hesterno die, dictum est, anum fatidicam πρόνοιαν à Stoicis induci, id est, prouidentiam. Quod eo errore dixisti, quia existimas ab his prouidentiam fingi quasi quandam deam singularem, quæ mundum omnem gubernet, & regat, sed id præcisè dicitur. Vt, si quis dicat, Atheniẽsiũ rẽp. consilio regi, desit illud Ariopagi: sic, cùm dicimus, prouidentia mundũ administrari, deesse arbitrato [illegible] Plenè aũt, & perfectè sic dici existimato, prouidentia deorũ mundũ administrari. Iam istum, quo caret vestra natio, in irridendo nobis nolitote consumere: & mehercule ne audiatis, ne experiamini quidẽ. Nec enim non datum

71 (margin, beside "summæque leuitatis") — 72 (beside "nostri superstitionem") — 73 (beside "est in superstitioso") — 74 (beside "mas ab his prouidentiam")

datum est : non potestis. Nec verò hoc in te A
vno conuenit, moribus domesticis, ac no-
strorum hominum vrbanitate limatum : sed
cùm in reliquos vestros, tum in eum maximè,
qui ista peperit, hominem sine arte, sine lite-
ris, insultantem in omneis, sine acumine vllo,
75 sine auctoritate sine lepôre. Dico igitur proui-
dentia deorum mundum, & omneis mundi
parteis & initio constitutas esse, & omni tem-
pore administrari: eámque disputationē treis
in parteis nostri ferè diuidunt : quarum pars
prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ do-
cet esse deos : quo concesso, confitendum est,
eorum consilio mundum administrari. Secun-
da est autem, quæ docet, omneis res subiectas
esse naturæ sentienti ab eáque omnia pulcher-
rimè geri. Quo constituto sequitur ab ani-
mantibus principiis eam esse generatam. Ter-
76 tius locus est, qui ducitur ex admiratione re-
rum cælestium, atque terrestrium. Primùm
igitur aut negandum est deos esse, quod & De- B
mocritus simulacra, & Epicurus imagines in-
ducens, quodam pacto negat: aut qui deos esse
concedant, iis fatendum est, eos aliquid agere,
idque præclarum. Nihil est autem præclarius
mundi administratione. deorum igitur cōsilio
administratur mundus. Quod si aliter est, ali-
quid profectò sit necesse est melius, & maiore
vi præditum, quàm deos quale id cumque est,
siue inanima natura, siue necessitas vi magna
77 incitata, hæc pulcherrima opera efficiens,
quæ videmus. Non est igitur natura deorum
præpotens, neque excellens, siquidem ea sub-
iecta est ei vel necessitati, vel naturæ, qua cæ-
lum maria, terræque regantur. Nihil autem
præstantius deo ab eo igitur necesse est, mun-
dum regi. Nulli igitur est naturæ obediens,
aut subiectus deus. Omnem ergo regit ipse
naturam. Etenim si concedimus, intelligen-
teis esse deos, concedimus etiam prouidéteis,
& rerum quidem maximarum. Ergo vtrum C
ignorant, quæ res maximę, sint, quóque hæ
modo tractandæ, & tuendæ, an vim non ha-
bent, qua tantas res sustineant & gerant ? at &
ignoratio rerum, aliena naturæ deorum est, &
sustinendi muneris propter imbecillitatē dif-
ficultas, minimè cadit in maiestatem deorum.
Ex quo efficitur id, quod volumus, deorum
78 prouidentia mundum administrari. Atque ne-
cesse est, cùm sint dii, si modo sint, vt profe-
ctò sunt, animanteis esse, nec solum animan-
teis, sed etiam rationis compotes, inter séque
quasi ciuili conciliatione, & societate coniun-
ctos, vnum mundum vt communem remp. at-
que vrbem aliquam regenteis. Sequitur, vt
79 eadem sit in his, quæ in genere humano ratio
eadem veritas vtrobique sit eadémque lex:
quæ est recti præceptio, prauique depulsio. Ex
quo intelligitur, prudentiam quoque, & men-
tem à diis ad homines peruenisse: ob eámque
causam maiorum institutis mens, fides, virtus,
concordia consecratæ, & publicè dedicatæ D
sunt. Quæ qui conuenit penes deos esse ne-
gare, cùm eorum augusta, & sancta simulacra
veremur ? quòd si inest in hominum genere
mens, fides, virtus, concordia : vnde hæc in
terras, nisi à superis, defluere potuerunt? cúm-
que sint in nobis consilium, ratio, prudentia,
necesse est, deos hæc ipsa habere maiora, nec
habere solum, sed etiam his vti in maximis,

A & optimis rebus. Nihil autem est nec maius 80
nec melius mundo. necesse est ergo eum deo-
rum consilio & prouidentia administrari. Po-
stremò cùm satis docuerimus, hos esse deos,
quorum insignem vim, & illustrem faciem vi-
deremus, solem dico, & lunam, & vagas stel-
las, & inerranteis, & cælum, & mūdum ipsum,
& earum rerum vim, quæ inessent in omni
mundo cum magno vsu, & commoditate ge-
neris humani : efficitur, omni regi diuina mē-
te, atque prouidentia. Ac de prima quidem
parte satis dictum est. Sequitur, vt doceam, 81
omnia subiecta esse naturæ, eáque ab ea pul-
cherrimè regi. Sed quid sit ipsa NATVRA,
explicandum est antè breuiter, quo faciliùs, id
quod docere volumus, intelligi possit. Namq;
alij naturam censent esse vim quandam sine
ratione, cientem motus in corporibus neces-
sarios: alii autem, vim participem rationis at
que ordinis tanquam via progredientem, de-
B clarantémque, quid cuiusque rei causa effi-
ciat, quid sequatur, cuius solertiam nulla ars,
nulla manus, nemo opifex consequi possit
imitando. seminis enim vim esse tantam, vt
id, quamquam sit perexiguum, tamen si inci-
derit in concipientem, comprehendentémque
naturam, nactúmque sit materiam, qua ali, au-
gerique possit, ita fingat, & efficiat in suo
quisque genere, partim vt tantum modò per
stirpeis alantur suas, partim vt moueri etiam,
& sentire, & appetere possint, & ex sese simi-
lia sui gignere. Sunt autem, qui omni naturæ 82
nomine appellent, vt Epicurus, qui ita diui-
dit, omnium, quę sint, naturam, esse corpora,
& inane, quæque his accidant. Sed nos cùm di-
cimus natura constare, administrarique mun-
dum, non ita dicimus, vt glebam, aut fragmē-
tum lapidis, aut aliquid eiusmodi, nulla co-
hærendi natura, sed vt arborem, vt animal, in
quibus nulla temeritas, sed ordo apparet, & 83
C artis quædam similitudo. Quod si ea, quæ à
terra stirpibus continentur, arte naturæ viuūt,
& vigent: profectò ipsa terra eadem vi conti-
netur, & arte naturę, quippe quæ grauidata
seminibus, omnia pariat, & fundat ex sese,
stirpeis amplexa alat, & augeat, ipsáque alatur
vicissim à superis, externísque naturis. Eius-
démque exspirationibus aer alitur, & æther
& omnia sidera. Ita, si terra natura tenetur,
& viget, eadem ratio in reliquo mundo est.
stirpes enim terræ inhærent. animantes autem
à spiratione aeris sustinentur: ipséque aer no-
biscum videt, nobiscum audit, nobiscum so-
nat. nihil enim eorū sine eo fieri potest. Quin
etiam mouetur nobiscum. quacumque enim i-
mus, quacumque mouemur, videtur quasi lo- 84
cum dare, & cedere. Quæque in medium lo-
cum mundi qui est infimus, & quę à medio in
superum, quęque conuersione rotunda circum
medium feruntur, ea continentem mundi ef-
ficiunt, vnámque naturā. Et cùm quatuor sint
D genera corporum, vicissitudine eorum mundi
continuata natura est. Nam ex terra, aqua: ex
aqua, oritur aer: ex aere, æther: deinde retror-
sum vicissim ex æthere aer: ex aere, aqua : ex
aqua, terra infima. Sic naturis his, ex quibus
omnia constant, sursum, deorsum, vltrò, citró-
que commeantibus, mundi partium coniūctio
continetur. Quæ aut sempiterna sit necesse est, 85
hoc eodem ornatu, quem videmus : aut certè

perdiuturna, permanens ad longinquum, & A
immensum penè tempus. Quorum vtrumuis
vt fit, sequitur, natura mundum administrari.
Quæ enim classium nauigatio, aut quæ instru-
ctio exercitus, aut rursus (vt ea, quæ natura
efficit, conferamus) quæ procreatio vitis, aut
arboris, quæ porrò animantis figura, confor-
matióque membrorum, tantam naturæ soler-
tiam significat, quantam ipse mundus? aut igi-
tur nihil est, quod sentiente natura regatur:
86 aut mundum regi confitendum est. Et enim
qui reliquas naturas omneis, earúmque semi-
na contineat, qui potest ipse non natura admi-
nistrari? vt, si quis denteis, & pubertatem natu-
ra dicat exsistere: ipsum autem hominem cui
ea exsistant non constare natura: non intelli-
gat, ea, quæ efferant aliquid ex sese, perfectio-
rem habere naturam, quàm ea, quæ ex iis ef-
ferantur. Omnium autem rerum, quæ natura
administrantur, seminator, & sator, & parens,
vt ita dicam, atque educator, & altor est mun-
dus: omniaque, sicut membra, & parteis suas, B
nutricatur, & continet. Quòd si mundi partes
natura administrantur, necesse est mundum
ipsum natura administrari: cuius quidem ad-
ministratio nihil habet in se, quod reprehen-
di possit. ex iis enim naturis quæ erant, quod
effici potuit optimum, effectum est. Doceat
87 ergo aliquis potuisse melius. Sed nemo vn-
quam docebit: &, si quis corrigere aliquid
volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri
non potuit, desiderabit. Quòd si omnes mundi
partes ita constitutæ sunt, vt neque ad vsum
meliores potuerint esse, neque ad speciem
pulchriores: videamus, vtrùm ea fortuita
sint, an eo statu, quo cohærere nullo modo
potuerint, nisi sensu moderante, diuináque
prouidentia. Si ergo meliora sunt ea, quæ
natura, quàm illa, quæ arte perfecta sunt: nec
ars efficit quidquam sine ratione: ne natura
quidem rationis expers est habenda. Qui igi- C
tur conuenit, signum, aut tabellam pictam
cùm adspexeris, scire adhibitam esse artem:
cúmque procul cursum nauigij videris, non
dubitare, quin id ratione, atque arte mo-
ueatur: aut cùm solarium vel descriptum,
aut ex aqua contemplare, intelligere declara-
ri horas arte, non casu: mundum autem, qui &
has ipsas arteis, & earum artifices, & cuncta
complectatur, consilij, & rationis esse exper-
tem putare? quòd si in Scythiam, aut Britan-
88 niam, sphæram aliquis tulerit hanc, quam nu-
per familiaris noster effecit Posidonius cuius
singulæ conuersiones idem efficiunt in sole, &
in luna, & in quinque stellis errantibus, quod
efficitur in cælo singulis diebus, & noctibus:
quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphæ-
ra sit perfecta ratione? Hi autem dubitant
de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia,
casúne ipse sit effectus, aut necessitate ali-
qua, an ratione, an mente diuina. & Archi- D
medem arbitrantur plus valuisse in imitandis
sphæræ conuersionibus, quàm naturam in
efficientibus: præsertim cùm multis partibus
sint illa perfecta, quàm hæc simulata, soler-
89 tius. Atque illud apud Actium pastor, qui na-
uem nunquam ante vidisset, vt procul diuinū,
& nouum vehiculum Argonautarum è monte
conspexit, primo admirans, & perterritus, hoc
modo loquitur.

---tanta moles labitur.
Fremebunda ex alto, ingenti sonitu & strepitu
Præ se vndas voluit: vertices vi suscitat,
Ruit prolapsa: pelagus respergit, profluit:
Ita dum interruptum credas nimbum voluier,
Dum quod sublime ventis expulsum rapi
Saxum, aut procellis, vel globosos turbines
Exsistere ictos vndis concursantibus:
Nisi quas terrestreis Pontus strages conciet,
Aut forte Triton fuscina euertens specus
Subter radices penitus vndanti in freto
Molem ex profundo saxeam ad cælum eruit.

Dubitat primò, quæ sit ea natura, quam cernit
ignotam: idémque, iuuenibus visis, auditóque
nautico cantu,

Sicut inciti, atque alacres rostris perfremunt
Delphini - item alia multa -- *Siluani melo*
Consimilem ad aureis cantum, & auditum re-
fert.

Ergo vt hic primo adspectu inanimum quid- 90
dam, sensúque vacuum se putat cernere: post
autē signis certioribus, quale sit id, de quo du-
bitauerat, incipit suspicari: sic Philosophi de-
buerunt si fortè eos primus adspectus mundi
conturbauerat, postea, cùm vidissent motus e-
ius finitos, & æquabileis, omniaq; ratis ordi-
nibus moderata, immutabilique constantia,
intelligere inesse aliquē non solum habitato-
rē in hac cælesti, ac diuina domo, sed etiā re-
ctorem, & moderatorē, & tanquam architectū
tanti operis, tantiq; muneris. Nunc autē mihi
videntur ne suspicari quidē, quanta sit admi- 91
rabilitas cælestium rerum, atque terrestrium.
Principio enim terra sita in media parte mū-
di, circumfusa vndique est hac animabili, spi-
rabilique natura, cui nomen est aer, Græcum
illud quidem, sed receptum iam tamen vsu à
nostris: tritum est enim pro Latino. Hunc rur-
sus amplectitur immensus æther, qui constat
ex altissimis ignibus. Mutuemur hoc quoque
verbum, dicatúrque tam æther Latinè, quàm
dicitur aer: etsi interpretatur Pacuuius,

Hoc, quod memoro, nostri cælum, Graij perhibent
æthera.

Quasi vero non Graius hoc dicat. At Latinè
loquitur. Siquidem nos non quasi Græcè lo-
quentem audiamus. Docet idem alio loco,

Graiugena de isto aperit ipsa ratio. 92

Sed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur
innumerabiles flammæ siderum existunt: quo-
rum est princeps sol, omnia clarissima luce
collustrans, multis partibus maior, atque am-
plior, quàm terra vniuersa deinde reliqua si-
dera magnitudinibus immensis. Atque hi tan-
ti ignes, támque multi non modò nihil no-
cent terris rebúsque terrestribus, sed ita pro-
sunt, vt si mota loco sint, conflagrare terras 93
necesse sit à tantis ardoribus, moderatione, &
temperatione sublata. Hic ego non mirer es-
se quemquam, qui sibi persuadeat, corpora
quædam solida, atque indiuidua, vi & graui-
tate ferri, mundúmque effici ornatissimum, &
pulcherrimum ex eorum corporum concur-
sione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuis-
se, non intelligo, cur non idem putet, si innu-
merabiles vnius, & viginti formæ literarum
vel aureæ, vel qualeslibet, aliquò coniician-
tur, posse ex his in terram excussis annaleis
Ennij, vt deinceps legi possint, effici, quòd ne-
scio an ne in vno quidem versu possit tantum
valere.

94 valere fortuna. Isti autem quemadmodum as- A
seuerant, ex corpusculis non colore, non qua-
litate aliqua, quam ποιότητα Græci vocant,
non sensu præditis, sed concurrentibus teme-
re, atque casu mundum esse perfectum? vel
innumerabileis potiùs in omni puncto tem-
poris alios nasci, alios interire? Quod si mun-
dum efficere potest concursus atomorum, cur
porticum, cur templum, cur domum, cur vr-
bem non potest? quæ sunt minùs operosa, &
multò quidem faciliora. Certè ita temerè de
mundo effutiunt, vt mihi quidem numquam
hunc admirabilem cœli ornatum, qui locus est
proximus suspexisse videantur. Præclarè er-
95 go Aristoteles, *Si essent, inquit, qui sub terra
semper habitauissent, bonis, & illustribus domici-
liis, quæ essent ornata signis, atque picturis, in-
structaque iis rebus omnibus, quibus abundant ij,
qui beati putantur, nec tamen exissent vnquam
supra terram: accepissent autem fama, & audi-
tione, esse quoddam numen, & vim deorum: dein- B
de aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex il-
lis abditis sedibus euadere in hæc loca, quæ nos
incolimus, atque exire potuissent cum repente ter-
ram, & maria, cælúmque vidissent: nubium ma-
gnitudinem, ventorúmque vim cognouissent, ad-
spexissentque solem, eiúsque tum magnitudinem
pulchritudinémque tum efficientiam cognouissent.
quòd is diem efficeret, toto cælo luce diffusa: cùm
autem terras nox opacasset, tum cælum totum cer-
nerent astris distinctum, & ornatum lunæque lu-
minum varietatem tum crescentis, tum senescen-
tis, eorúmque omnium ortus, & occasus, atque in
omni æternitate ratos immutabileísque cursus. hæc
cùm viderent, profectò & esse deos, & hæc tanta
96 opera deorum esse arbitrarentur.* Atque hæc qui-
dem ille. Nos autem tenebras cogitemus tan-
tas, quantæ quondã eruptione Aetnæorũ igniũ
finitimas regiones obscurauisse dicuntur, vt
per biduum nemo hominem homo agnosce-
ret: cùm autem tertio die sol illuxisset: tum C
vt reuixisse sibi viderentur. Quòd si hoc idem
ex æternis tenebris contingeret, vt subitò lu-
cem adspiceremus: quænam species cæli vi-
deretur? Sed assiduitate quotidiana, & consue-
tudine oculorum, assuescunt animi: neque ad-
mirantur, neque requirunt rationes earum
rerum, quas semper vident: perinde, quasi no-
uitas nos magis, quàm magnitudo rerum de-
97 beat ad exquirendas causas excitare. Quis
enim hunc hominem dixerit, qui cùm tam
certos cæli motus, tã ratos astrorum ordines,
támque omnia inter se omnia connexa, & apta
viderit, neget in his vllam inesse rationem,
eáque casu fieri dicat, quę quanto consilio ge-
rantur, nullo consilio assequi possumus? an
cùm machinatione quadam moueri aliquid
videmus, vt sphærã, vt horas, vt alia permul-
ta: non dubitamus, quin illa opera sint ratio-
nis: cùm autem impetum cæli admirabili cum
celeritate moueri, vertique videamus, constã- D
tissimè conficientem, vicissitudines anniuersa-
rias, cum summa salute, & conseruatione rerũ
98 omnium: dubitamus, quin ea nõ solùm ratio-
ne fiant, sed etiam excellenti quadam, diuinâ-
que ratione? licet enim iam, remota subtilita-
te disputandi, oculis quodammodo contẽplari
pulchritudinem rerum earum, quas diuina
prouidentia dicimus constitutas. Ac principio
terra vniuersa cernatur, locata in media mũdi
A sede, solida, & globosa, & vndique ipsa in sese,
nutibus suis conglobata, vestita floribus, her-
bis, arboribus, frugibus. Quorum omnium in-
credibilis multitudo, insatiabili varietate di-
stinguitur. Adde huc fontium gelidas perenni-
tates, liquores perlucidos amnium, riparũ ve-
stitus viridissimos, speluncarum concauas alti-
tudines, saxorum asperitates, impendentium
montium altitudines, immensitatésque campo-
rum. adde etiã reconditas auri, argentique ve-
nas, infinitámque vim marmoris. Quæ verò, & 99
quem varia genera bestiarum vel cicurũ, vel
ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus?
qui pecudum pastus? quæ vita siluestriũ? Quid
iã de hominum genere dicam? qui quasi cul-
tores terræ constituti non patiuntur eam nec
immanitate beluarum efferari, nec stirpium a-
speritate vastari, quorúmque operibus agri,
insulæ, litoráque collucent distincta tectis, &
vrbibus. Quæ si, vt animis, sic oculis videre
possemus, nemo cunctã intuens terram, de di-
uina ratione dubitaret. At verò quanta maris 100
est pulchritudo? quę species vniuersi? quę mul-
titudo, & varietas insularum? quæ amœnitates
orarum, & litorum? quot genera, quémque di-
sparia partim submersarum, partim fluitantiũ,
innatantium beluarum partim ad saxa nati-
uis testis inhærentium. Ipsum autem mare sic
terrã appetens litoribus ludit, vt vna ex dua-
bus naturis conflata videatur. Exinde mari fi- 101
nitimus aer, die, & nocte distinguitur: isque tũ
fusus, & extenuatus in sublime fertur: tum au-
tem concretus, in nubeis cogitur: humorémq;
colligens, terram auget imbribus: tum effluens
huc, & illuc, vẽtos efficit. Idem annuas frigo-
rum, & calorum facit varietates. Idémque &
volatus alitum sustinet & spiritũ ductus alit,
& sustineat animanteis. Restat vltimus, & à
domicillis nostris altissimus, omnia cinges, &
coercens cæli complexus: qui idem æther vo-
catur, extrema ora, & determinatio mundi: in
quo cum admirabilitate maxima igneæ for- 102
mæ cursus ordinatos definiunt. Ex quibus sol,
cuius magnitudine multis partibus, terra su-
peratur, circum eam ipsam voluitur, isque o-
riens & occidens, diem, noctémque conficit:
& modo accedens, tum autem recedens, binas
in singulis annis reuersiones ab extremo con-
trarias facit: quarum interuallo tum quasi tri-
stitia quadam contrahit terram, tum vicissim
lætificat, vt cum cælo hilarata videatur. Luna 103
autem, quæ est, vt ostendunt mathematici, ma-
ior, quàm dimidia pars terræ, iisdem spatiis
vagatur, quibus sol: sed tum congrediens cum
sole, tum digrediens, & eam lucem, quã a sole
accepit, mittit in terras, & varias ipsa muta-
tiones lucis habet, atque etiam tum subiecta,
atque opposita soli, radios eius, & lumen ob-
scurat, tum ipsa incidens in vmbra terræ, cum
est e regione solis, interpositu, interiectúque
terræ, repente deficit. iisdémque spatiis hæ
stella, quas vagas dicimus, circum terram fe-
runtur, eodémque modo oriuntur, & occidũt.
Quarum motus tum incitantur, tum retardã-
tur, sæpe etiam insistunt. Quo spectaculo ni-
hil potest admirabilius esse, nihil pulchrius.
Sequitur stellarum inerrantiũ maxima mul- 104
titudo: quarum ita descripta distinctio est vt
ex notarum figurarum similitudine nomina
inuenerint. Atque hoc loco me intuens, Vtar

inquit carminibus Arati, eis quæ à te admodũ adolescentulo conuersa, ita me delectant, quia Latina sunt, vt multa ex iis memoria teneam. Ergo, vt oculis assiduè videmus sine vlla mutatione, aut varietate,

Cetera labuntur celeri cælestia motu,
Cùm cæloque simul noctéisque, diésque ferũtur.

105 Quorum contemplatione nullius expleri potest animus: naturæ constantiam videre cupientis.

Extremúsque adeò duplici de cardine vertex
Dicitur esse polus. -- Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, numquam occidentes:
Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur,
Altera dicitur esse Helice. - Cuius quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus,
Quas nostri septem soliti vocitare Triones.

106 Paribúsque stellis similiter distinctis eundem cæli verticem lustrat parua Cynosura.

Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto:
Sed prior illa magis stellis distincta refulget,
Et latè prima confestim à nocte videtur.
Hæc verò parua est, sed nautis vsus in hac est,
Nam cursu interiore breui conuertitur orbe.

Et quo sit earum stellarum admirabilior adspectus.

His inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Toruus Draco serpit subter, supráque reuoluens,
Sese conficiénsque sinus è corpore flexos.

107 Eius cùm totius est præclara species in primis suspicienda est figura capitis, atque ardor oculorum.

Huic non vna modò caput ornans stella relucet,
Verùm tempora sunt duplici fulgore notata,
Et trucibúsque oculis duo feruida lumina flagrãt:
Atque vno mentum radianti sidere lucet,
Obstipum caput, & tereti ceruice reflexum.
Obtutum in cauda maioris figere dicas.

C

108 Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

Hoc caput hic paulum sese, subitóque recondit,
Ortus vbi, atque obitus parte admiscentur in vna.

Id autem caput,

Attingens defessa velut mærentis imago
Vertitur. ---quam quidem Græci,
Engonasin vocitant genibus quia nixa feratur.
Hic illa eximio posita est fulgore corona.

109 Atque hæc quidem à tergo: propter caput autem Anguitenens:

Quem claro perhibent Opiuchum nomine Graij.
Hic pressu duplici palmarum cõtinet anguem,
Eius & ipse manet religatus corpore torto.
Namque virum medium serpens sub pectora cingit.
Ille tamen nitens grauiter vestigia ponit,
Atque oculos vrget pedibus, pectúsque Nepai.

Septentriones autem sequitur,

D

Arctophylax, vulgò qui dicitur esse Bootes:
Quòd quasi temone adiunctam præ se quatit Arctum.

110 Dein quæ sequuntur, Huic enim Booti

---subter præcordia fixa videtur
Stella micans radiis Arcturus nomine claro:
cui subiecta fertur,
Spicã illustre tenens splendenti corpore virgo.

A Atque ita demetata signa sunt, vt in tantis descriptionibus diuina solertia appareat.

Et natos Geminos inuises sub caput Arcti.
Subiectus media est Cancer, pedibúsque tenetur
Magnus Leo, tremulam quatiens è corpore flammam.

Auriga

Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
Aduersum caput huic Helice truculẽta tuetur.
At Capra læuum humerum clara obtinet.

Tum quæ sequuntur,

Verùm hæc est magno, atque illustri prædita signo
Contrà Hœdi exiguum iaciũt mortalibus ignẽ.

Cuius sub pedibus

Corniger est valido connexus corpore Taurus.

Eius caput stellis conspersum est frequentibus:

Has Græci stellas Hyadas vocitare suerunt:

A pluendo, ὕειν enim pluere. Nostri imperitè

B

suculas: quasi à suibus essent, non ab imbribus nominatæ. Minorem autem Septentrionẽ Cepheus passis palmis tergo subsequitur.

Namque ipsum ad tergum Cynosuræ vertitur Arcti.

Hunc antecedit,

Obscura specie stellarum Cassiopea.
Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromeda, aufugiens aspectum mæsta parentis,
Huic equus ille iubam quatiens fulgore micãti
Summum contingit caput aluo: stellaque iungẽs
Vna, tenet duplices communi lumine formas,
Aeternum ex astris cupiens cõnectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

Quem propter

Pisces, quorum alter paulùm prælabitur antè, 111
Et magis horriferis Aquilonis tangitur auris.

Ad pedes Andromedæ Perseus describitur.

Quem summa ab regione Aquilonis flamina pulsant.

Cuius propter læuum genu

Paruas vergilias tenui cum luce videbis.
Inde Fides leuiter posita, & connexa videtur.
Inde est ales auis lato sub tegmine cæli.

Capiti autem equi proximat Aquarij dextra totúsque deinceps Aquarius.

Tum gelidum valido de pectore frigus anhelãs,
Corpore semifero magno Capricornus in orbe.
Quem cùm perpetuo vestiuit lumine Titan, 112
Brumali flectens contorquet tempore currum.

Hinc autem adspicitur,

Vt sese emergens ostendat Scorpius altè
Posteriore trahens flexum vi corporis arcum,
Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
At propter se Aquila ardenti cum corpore portat.

Deinde Delphinus,

Exinde Orion obliquo corpore nitens.

Quem subsequens,

Feruidus ille Canis stellarum luce refulget.

Post lepus subsequitur,

Curriculum numquam defesso corpore sedans.
At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo
Hanc Aries tegit, & squamoso corpore Pisces.
Fluminis illustri tangentem corpore ripas. 113

Quam longè serpentem, & manantem

---adspicies, procerάque vincla videbis,
Quæ retinent Pisces caudarum à parte locata.

Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen,
Aram, quam flatu permulcet spiritus austri.
Propter quæ Centaurus
Cedit, qui parteis properans submergere Chelis.
Hinc dextram porgens, quadrupes quà vasta te-
netur
Tendit, & illustrem truculentus cadit ad aram.
Hic sese infernis è partibus erigit Hydra:
Cuius longe corpus est fusum:
In medioque sinu fulgens cratera relucet,
Extremam nitens plumato corpore Coruus
Rostro tundit. & hic Geminis est ille sub ipsis
Ante Canem Graio Procyō qui nomine fertur.
115 Hæc omnis descriptio siderum, atque hic tan-
tus cæli ornatus, ex corporibus huc, & illuc
casu, & temerè concursantibus potuisse effici
cuiquam sano videri potest? aut verò alia quæ
natura, mentis & rationis expers, hęc efficere
potuit, quę nō modò vt fierent, ratione egue-
rint, sed intelligi qualia sint, sine summa ra-
tione non possunt? Nec verò hæc solùm admi-
rabilia, sed nihil maius, quàm quòd ita stabi-
lis est mundus atque ita cohæret ad permanē-
dum, vt nihil ne excogitari quidem possit a-
ptius, omnes enim partes eius vndique mediū
locum capessentes, nituntur æqualiter. maxi-
mè autem corpora inter se iuncta permanent,
cùm quodam quasi vinculo circumdata colli-
gantur: quod facit ea natura, quæ per omnem
mundum omnia mente, & ratione conficiens
funditur, & ad medium rapit, & conuertit ex-
116 trema. Quocirca si mundus globosus est, ob
eámque causam omnes eius partes, vndique ę-
quales, ipsę per se, atque inter se continentur:
contingere idem terrę necesse est, vt omnibus
eius partibus in medium vergentibus, (id au-
tem mediū, infimum in sphæra est) nihil inter-
rumpat, quo labefactari possit tanta contentio
grauitatis, & ponderū. Eadémque ratione ma-
re, cùm supra terram sit, medium tamen terræ
locum expetés, conglobatur vndique æquali-
ter, neque redundat vnquā, neque effunditur.
117 Huic autem continens aer, fertur, ille quidem
leuitate sublimi, sed tamen in omneis parteis
se ipse fundit. itaque & mari continuatus, &
iunctus est, & natura fertur ad cælum: cuius te-
nuitate, & calore temperatus, vitalem, & salu-
tarem spiritum prębet animantibus. Quem
cōplexa summa pars cæli, quæ æther dicitur,
& suum retinet ardorem tenuem, & nulla ad-
mistione concretum, & cum aeris extremitate
coniungitur. In ęthere autem astra voluuntur?
quę se & nixu suo conglobata continent, &
forma ipsa, figuráque sua momenta sustentant
118 sunt enim rotunda: quibus formis, vt antè
dixisse videor, minimè noceri potest. Sunt
autem stellæ natura flammeæ, quocirca terræ,
maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à
sole ex agris tepefactis, & ex aquis excitan-
tur: quibus altæ, renouatæque stellæ, atque o-
mnis æther, refundunt eadem, & rursum tra-
hunt indidem, nihil vt ferè intereat, aut ad-
modum paululum, quòd astrorum ignis, &
ætheris flamma consumat. Ex quo euentu-
rum nostri putant id, de quo Panætium addu-
bitare dicebant, vt ad extremum omnis mun-
dus ignosceret cum, humore consumto, ne-
que terra ali posset neque remearet aer, cuius
ortus, aqua omni exhausta, esse non posset, ita
relinqui nihil præter ignem à quo rursus ani-

A mante, ac deo renouatio mundi fieret, atque
idem ornatus oriretur. Nolo in stellarum ra- 119
tione multus vobis videri maximéque earū,
quæ errare dicuntur. quarum tantus est con-
centus ex dissimillimis moribus, vt, cùm sum-
ma Saturni refrigeret, media Martis incendat,
his interiecta Iouis illustret, & temperet, in-
fráq; Martem duæ soli obediant, ipse sol mū-
dum omnem sua luce compleat, ab eóque lu-
na illuminata grauiditates, & partus afferat,
maturitatésque gignendi. Quæ copulatio re-
rum, & quasi consentiens ad mundi incolu-
mitatem coagmentatio naturæ, quem non cō-
mouet: hunc horum nihil vnquam reputauis-
se certò scio. Age vt à cælestibus rebus ad 120
terrestreis veniamus: quid est in his in quo nō
naturæ ratio intelligentis appareat? Princi-
piò, eorum, quæ gignuntur è terra, stirpes &
stabilitatem dant iis, quæ sustinent, & ex ter-
ra succum trahunt: quo alantur ea quæ radi-
B cibus continentur: obducuntúrque libro aut
cortice trunci quo sint à frigoribus & calori-
bus tutiores. Iam verò vites sic clauiculis ad-
minicula tanquam manibus, apprehendunt,
atque ita se erigunt, vt animantes. Quin e-
tiam à caulibus, brassicísque, si propè sati sint
vt à pestiferis, & nocentibus, refugere, dicun-
tur, nec eos vlla ex parte cōtingere. Animan- 121
tium verò quanta varietas est? quanta ad eam
rem vis, vt in suo quæque genere permaneāt?
quarum aliæ coriis rectæ sunt, aliæ villis ve-
stitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias squam-
ma videmus obductas: alias esse cornibus ar-
matas, alias habere effugia pennarum. Pastum
autem animantibus largè, & copiosè natura
eum, qui cuique aptus erat, comparauit. Enu-
merare possum ad eum pastum capessendum,
conficiendúmque, quæ sit in figuris animan-
tium, & quàm solers, subtilisque descriptio
partium, quámque admirabilis fabrica mē-
C brorum. omnia enim quæ quidem intus inclu-
sa sunt, ita nata, atque ita locata sunt, vt nihil
eorum superuacaneum sit, nihil ad vitam de-
tinendam non necessarium. Dedit autem ea- 122
dem natura beluis & sensum, & appetitum, vt
altero conatum haberent ad naturaleis pastus
capessendos, altero secernerent pestifera à sa-
lutaribus. Iam verò alia animalia gradiendo,
alia serpendo ad pastum accedunt, alia volan-
do, alia nando: cibúmque partim oris hiatu,
& dentibus ipsis capessunt, partim vnguium
tenacitate arripiunt, partim aduncitate ro-
strorum: alia sugunt, alia carpunt, alia vorant,
alia mandunt. Atque etiam aliorum ea est hu-
militas, vt cibum terrestrem rostris facilè
contingant. Quæ autem altiora sunt, vt an- 123
seres, vt cygni, vt grues, vt cameli, adiuuantur
proceritate collorum. Manus etiam data e-
lephantis, quia propter magnitudinem cor-
poris difficileis aditus habebant ad pastum.
D At quibus bestiis erat is cibus, vt alius gene-
ris, escis vescerentur. aut vireis natura dedit
aut celeritatem. data est quibusdam etiā ma-
chinatio quędam, atque solertia: vt in araneo-
lis, aliæ quasi rete texunt, vt, si quid inhæse-
rit, conficiant: aliæ autem vt ex inopinato ob-
seruant, &, si quid incidit, arripiunt idq; con-
sumunt. Pinna verò (sic enim Græce dicitur)
duabus grandibus patula conchis, cum parua
squilla quasi societatem coit comparādi cibi,

itaque cùm pisciculi parui in concham hian- A
tem innatauerint, tum admonita à squilla
pinna morsu comprimit conchas. Sic dissi-
millimis bestiolis communiter cibus quæri-
124 tur. In quo admirandum est, congressúne ali-
quo inter se, an iam inde ab ortu naturæ ipsę
congregatæ sint. Est etiam admiratio nonnul-
la in bestiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in
terra: veluti crocodili, fluuiatilésque testudi-
nes, quædamque serpentes ortæ extra aquam,
simul ac primùm niti possunt, aquam perse-
quuntur. Quin etiam anatum oua gallinis sæ-
pe supponimus: ex quibus pulli orti primùm
aluntur ab iis, vt à matribus: deinde eas re-
linquunt, à quibus exclusi, foríque sunt: &
effugiunt, cùm primùm aquam, quasi naturalē
domũ, vidēre potuerunt. Tantam ingenuit a-
nimantibus conseruandi sui natura custodiã.
Legi etiam scriptum, esse autem quandã, quæ
Platalea nominetur: eã sibi cibum quærere ad-
uolantem ad eas aueis, quæ se in mari merge- B
rent: quæ cùm emersissent, piscémq; cepissent,
vsque eò premere earum capita mordicus, dũ
ille captũ emitterent: id quod ipsa inuaderet.
Eadémque hæc auis scribitur conchis se sole-
rẽ cõplere, cásque, cùm stomachi calore con-
coxerit, euomere, atque ita eligere ex iis, quæ
125 sunt esculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur
obruere sese arena solere, & moueri prope a-
quam: ad quas, quasi ad escam, pisces cùm ac-
cesserint, confici à ranis, atque consumi. Mil-
uo est quoddam bellum naturale cum cor-
uo. Ergo alter alterius, vbicumque nactus
est, oua frangit. Illud verò ab Aristotele
animaduersum, à quo pleraque, quis potest
non mirari? Grues, cùm loca calidiora peten-
tes maria transmittunt, trianguli formam ef-
ficere. eius autem summo angulo aer ab iis ad-
uersus pellitur: deinde sensim ab vtroque la-
tere, tanquam remis, ita pennis cursus auium
seruatur. Basis autem trianguli quam grues C
efficiunt, ea tanquam à puppi, ventis adiuua-
tur: hæque in tergo præuolantium colla, & ca-
pita reponunt. Quod quia ipse dux facere
non potest, quia non habet vbi nitatur, reuo-
lat, vt ipse quoque quiescat. In eius locum
succedit ex iis, quæ acquieuerunt: eaque vi-
cissitudo in omni cursu conseruatur. Multa e-
126 iusmodi proferre possum, sed genus ipsum vi-
detis. Iam verò illa etiam notiora, quanto se
opere custodiant bestiæ, vt in pastu circũm-
spectent, vt in cubilibus delitescant. Atque il-
la mirabilia. Quid ea, quæ nuper, id est, paucis
antè sæculis, medicorum ingeniis reperta
sunt? vomitione canis purgare aluos ibes Ae-
gyptiæ curant. Auditum est, pantheras, quæ in
barbaria venenata carne caperentur, reme-
dium quoddam habere quo cùm essent vsæ,
non morerentur: capras autem in Creta fe-
ras, cùm essent confixæ venenatis sagittis,
herbam quærere, quæ dictamus vocaretur.
127 quam cum gustauissent, sagittas excidere di- D
cunt è corpore. Ceruæque paulò ante par-
tum perpurgant se quadam herbula, quæ se-
selis dicitur. Iam illa cernimus, vt contra
metum & vim suis se armis quæque defendat.
Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones,
aliæ fuga se, aliæ occultatione tutantur: atra-
menti effusione, sepiæ corpore torpedines:
Multæ etiam insectantes odoris intolerabili

fœditate depellunt. Vt verò perpetuus mun-
di esset ornatus, magna adhibita cura est à
prouidentia deorum, vt semper essent & be-
stiarum genera, & arborum, omniúmq; rerum,
quæ alta aut radicibus à terra, aut stirpibus
continerentur. Quæ quidem omnia eam vim
seminis habent in se, vt ex vno plura generē-
tur: idque semen inclusum est in intima parte
earum bacarum, quæ ex quaque stirpe fundū-
tur: iisdémque seminibus & homines affatim
vescuntur, & terræ eiusdem generis stirpium 128
renouatione complentur. Quid loquar, quan-
ta ratio in bestiis ad perpetuam conseruatio-
nem earum generis appareat? nam primum a-
liæ mares, aliæ fœminæ sunt: quod perpetuita-
tis causa machinata natura est. Deinde partes
corporis & ad procreandum, & ad concipien-
dum aptissimæ: & in mari, & in fœmina com-
miscendorum corporum miræ libidines. Cùm
autem in locis semen insedit, rapit omnem fe-
rè cibum ad sese, eóque septum fingit animal.
quod cùm ex vtero elapsum excidit: in iis ani-
mantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus
matrum lactescere incipit: eaque quæ paulò
antè nata sunt, sine magistro, duce natura,
mammas appetunt, earúmque vbertate satu-
rantur. Atque, vt intelligamus nihil horum
esse fortuitum, & hæc omnia esse prouidæ so-
lertísque naturæ: quæ multiplices fœtus pro-
creant, vt sues, vt canes, his mammarum data 129
est multitudo: quas easdem paucas habent eæ
bestiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicam quan-
tus amor bestiarum sit in educandis, custo-
diendísque iis, quæ procreauerint, vsque ad
eum finem, dum possint se ipsa defendere? etsi
pisces, vt aiunt, oua cùm genuerunt, relin-
quunt. facilè enim illa, aqua & sustinentur &
fœtum fundunt. Testudines autem, & crocodi-
los dicunt, cùm in terra partum ediderint, ob-
ruere oua, deinde discedere. Ita & nascuntur,
& educantur ipsa per sese. Iam Gallinæ, aue-
que reliquæ & quietum requirunt ad pariem-
dũ locum, & cubilia sibi, nidósque construunt,
eósque quam possunt mollissimè substernunt,
vt quàm facillimè oua seruentur. Ex quibus
pullos cùm excluserint, ita tuentur, vt & pen-
nis foueant, ne frigore lædantur, &, si est ca-
lor, à sole se opponant. Cùm autem pulli pin-
nulis vti possunt, tum volatus eorum matres 130
prosequuntur, reliqua cura liberantur. Acce-
dit etiam ad nonnullorum animantium, & ca-
rum rerum quas terra gignit, conseruatio-
nem, & salutem, hominum etiam solertia, &
diligentia. Nam multæ & pecudes, & stirpes
sunt, quæ sine procuratione hominum salux
esse non possunt. Magnæ etiam opportunita-
tes ad cultum hominum, atque abundantiam
aliæ aliis in locis repetiantur. Aegyptum Ni-
lus irrigat, &, cum tota æstate obrutam, op-
pletamque tenuerit, tum recedit, mollitósque,
& oblimatos agros ad serendum, relinquit.
Mesopotamiam fertilem efficit Euphrates:
in quam quotannis quasi nouos agros inue-
hit. Indus verò, qui est omnium fluminum
maximus non aqua solùm agros lætificat, &
mitigat, sed eos etiam conserit. magnam enim
vim seminum secum frumenti, & similium di- 131
citur deportare. Multaque alia in aliis locis
commemorabilia proferre possum: multos
fertileis agros alios aliorum fructuum. Sed
illa

illa quanta benignitas naturæ, quòd tam mul- A
ta ad vescendum tam varia, tamque iucunda
gignit: neque ea vno tempore anni: vt semper
& nouitate delectemur, & copia? Quàm tem-
pestiuos autem dedit, quàm salutareis non
modò hominum, sed etiam pecudum generi,
iis denique omnibus, quæ oriuntur è terra,
ventos etesias? quorum flatu nimij temperan-
tur calores. Ab iisdem etiam maritimi cursus
132 celeres, & certi diriguntur. Multa prætereun-
da sunt: & tamen multa dicuntur. Enumerari
enim non possunt fluminum oportunitates, æ-
stus maritimi multum accedentes, & recedun-
tes: montes vestiti, atque siluestres salinæ ab
ora maritimâ remotissimæ: medicamento-
rum salutarium plenissimæ terræ: artes deni-
que innumerabiles, ad victum, & ad vitam ne-
cessariæ. Iam diei, noctisque vicissitudo con-
seruat animanteis, tribuens aliud agendi tem-
pus, aliud quiescendi. Sic vndique omni ra-
tione concluditur, mente, consilióque diui- B
no omnia in hoc mundo ad salutem omnium
conseruationémque admirabiliter admini-
133 strari. Sin quæret quispiam, cuiusnam causa
tantarum rerum molitio facta sit: arborúmne
& herbarum? quæ quamquam sine sensu sunt,
tamen natura sustinentur. at id quidem ab-
surdum est. An bestiarum? nihilo probabi-
lius deos mutarum & nihil intelligentium
causa tanta laborasse. Quorum igitur causa
quis dixerit effectum esse mundum? Eorum
scilicet animantium, quæ ratione vtuntur. Hi
sunt dij & homines: quibus profectò nihil est
melius. ratio est enim quæ præstat omnibus.
itaque fit credibile, deorum, & hominum cau-
sa factum esse mundum, quæque in eo sint, o-
mnia. Faciliúsque intelligitur, à diis immor-
talibus hominibus esse prouisum, si erit tota
134 hominis fabricatio perspecta, omnísque hu-
manæ naturæ figura, atque perfectio. Nam cũ
tribus rebus animantium vita teneatur, cibo, C
potione, spiritu: ad hæc omnia percipienda
os est aptissimum: quod adiunctis naribus spi-
ritu augetur. Dentibus autem in ore constru-
ctis manditur, atque ab his extenuatur, &
molitur cibus. Eorum aduersi acuti mor-
su diuidunt escas, intimi autem conficiunt,
qui genuini vocantur: quæ confectio etiam à
135 lingua adiuuari videtur. Linguam autem ad
radices eius hærens excipit stomachus: quò
primùm illabuntur ea, quæ accepta sunt ore.
Is vtraque ex parte tonsillas attingens, pala-
to extremo, atque intimo terminatur. At-
que is agitatione, & motibus linguæ cùm de-
pulsum, & quasi detrusum cibum accepit, de-
pellit. Ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra
id quod deuoratur, dilatantur: quæ autem su-
pra, contrahuntur. Sed cùm aspera arteria (sic
enim à medicis appellatur) ostium habeat
adiunctum linguæ radicibus, paulò supra, quã
ad linguam stomachus annectitur, eaque ad D
pulmones vsque pertineat, excipiátque ani-
mam eam, quæ ducta sit spiritu, eademque à
pulmonibus respiret, & reddat: tegitur quasi
quodam operculo. Quod ob eam causam da-
136 tum est, ne, si quid in eam cibi fortè incidisset,
spiritus impediretur. Sed cùm alui natura, sub-
iecta stomacho, cibi, & potionis sit receptacu-
lum: pulmones autem, & cor extrinsecus spiritũ
ducant: in aluo multa sunt mirabiliter effe-
cta quæ constãt ferè è neruis. Est autem mul-
tiplex, & tortuosa, arcétque, & continet, siue
illud aridum est, siue humidum, quòd recipit
vt id mutari, & concoqui facilè possit: eaque
tum adstringitur, tum relaxatur atque omne
quòd accepit, cogit & confundit: vt facilè &
calore, quem multum habet, & terendo cibo,
& præterea spiritu omnia cocta, atque confe-
cta in reliquum corpus diuidantur. In pulmo-
nibus autem inest raritas quædam, & assimilis
spongiis mollitudo, ad hauriendum spiritum
aptissima: qui tum se contrahunt adspirantes,
tum in respiratu dilatant, vt frequenter duca- 137
tur cibus animalis, quo maximè aluntur ani-
mantes. Ex intestinis autem, & aluo secretus à
reliquo cibo succus is, quo alimur, perma-
nat ad iecur per quasdam à medio intestino
vsque ad portas iecoris (sic enim appellant)
ductas, & directas vias, quæ pertinent ad ie-
cur, eique adhærent. Atque inde aliæ perti-
nentes sunt, per quas cadit cibus à iecore di-
lapsus. Ab eo cibo cùm est secretabilis, iique
humores, qui ex renibus profunduntur: reli-
qua se in sanguinem vertunt, ad easdémque
portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius
viæ pertinent: per quas lapsus cibus, ex hoc
ipso loco in eam venam, quæ caua appella-
tur, confunditur, pérque eam ad cor confe-
ctus iam, coactúsque perlabitur: à corde autem
in totum corpus distribuitur per venas ad-
modum multas, in omneis parteis corporis
pertinenteis. Quemadmodum autem reliquiæ 138
cibi depellantur, tum adstringentibus se in-
testinis, tum relaxantibus, haud sanè difficile
dictu est: sed tamen prætereundum est, ne quid
habeat iniucunditatis oratio. Illa potiùs expli-
cetur incredibilis fabrica naturæ. Nam quæ
spiritu in pulmones anima ducitur, ea cale-
scit primum ab ipso spiritu, deinde contagio-
ne pulmonum: ex eaque pars redditur respi-
rando, pars concipitur cordis parte quadam,
quam ventriculum cordis appellant: cui simi-
lis alter adiunctus est, in quem sanguis à ie-
core per venam illam cauam influit. Eóque
modo ex his partibus & sanguis per venas in
omne corpus diffunditur, & spiritus per arte-
rias. Vtræque autem crebræ multæque toto
corpore intextæ vim quandam incredibilem
artificiosi operis, diuinique testantur. Quid 139
dicam de ossibus quæ subiecta corpori mira-
biles commissuras habent, & ad stabilitatem
aptas, & ad artus finiendos accommodatas,
& ad motum, & ad omnem corporis actioné.
Huic adde neruos, à quibus artus cõtinentur:
eorúmq; implicationé toto corpore pertinẽ-
tem: qui, sicut venæ, & arteriæ à corde tractæ,
& profectæ, in corpus omne ducuntur. Ad hãc
prouidentiã naturæ tam diligentem, támque 140
solertẽ adiungi multa possunt, è quibus intel-
ligatur, quantæ res hominibus à deo, quámq;
eximiæ tributæ sint: qui primum ex humo ex- D
citatos, celsos, & erectos constituit, vt deorum
cognitionem, cælum intuentes, capere possent.
Sunt enim ex terra homines non vt incolę at-
que habitatores, sed quasi spectatores supera-
rum rerum, atque cælestium: quarum spectacu-
lum ad nullum aliud genus animantium per-
tinet. Sensus autẽ, interpretes, ac nuncii rerum 141
in capite tanquã in arce, mirificè ad vsus ne-
cessarios & facti, & collocati sunt. Nam oculi,

tanquam speculatores, altissimum locum ob-
tinent ex quo plurima conspicientes, fungan-
141 tur suo munere. Et aures cùm sonum recipere
debeant, qui natura in sublime fertur: rectè in
altis corporum partibus collocatæ sunt itém-
que nares, eo quòd omnis odor ad superiora
fertur, rectè sursum sunt: & quod cibi & po-
tionis iudicium magnum earum est, non sine
causa vicinitatem oris secutæ sunt. Iam gusta-
tus, qui sentire eorum, quibus vescimur, ge-
nera debet, habitat in ea parte oris, qua escu-
lentis, & poculenteis iter natura patefecit. Ta-
ctus autem toto corpore æquabiliter fusus est,
vt omneis ictus, omnesque nimios, & frigo-
ris, & caloris appulsus sentire possimus. At-
que, vt in ædificiis architecti auertunt ab o-
culis, & naribus dominorum, ea, quæ pro-
fluentia necessario tetri essent aliquid habi-
tura: sic natura res simileis procul amandauit
142 à sensibus. Quis verò opifex, præter natu-
ram, qua nihil potest esse callidius, tantam so-
lertiam persequi potuisset in sensibus? quæ
primum oculos membraneis tenuissimis ve-
stiuit, & sepsit. quas primùm perlucidas fecit,
vt per eas cerni posset: firma autem, vt conti-
nerentur. Sed lubricos oculos fecit, & mobi-
leis, vt & declinarent, si quid noceret: & ad-
spectum, quò vellent, facilè conuerterent. a-
ciésque ipsa, qua cernimus, quæ pupilla vo-
catur, ita parua est, vt ea, quæ nocere possunt,
facilè vitet. Palpebræque, quæ sunt tegumenta
oculorum mollissimæ tactu, ne læderent acié,
aptissimè factæ & ad claudendas pupillas, ne
quid incideret & ad aperiendas: Idque proui-
dit, vt identidem fieri posset cum maxima ce-
143 leritate. Munitæque sunt palpebræ tanquam
vallo pilorum: quibus & apertis oculis, si quid
incideret, repelleretur: & somno cõniuétibus,
cùm oculis ad cernendum non egeremus, vt,
qui, tanquam inuoluti quiescerent. Latent
præterea vtiliter, & excelsis vndique partibus
sepiuntur. Primùm enim superiora superciliis
obducta sudorem à capite, & fronte defluenté
repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tu-
tantur subiectæ leuitérque eminentes. Nasus
ita locatus est, vt quasi murus oculis interie-
144 ctus esse videatur. Auditus autem semper pa-
tet. eius enim sensu etiam dormientes ege-
mus. A quo cùm sonus est acceptus, etiam è
somno excitamur. Flexuosum iter habet, ne
quid intrare possit, si simplex, & directũ pate-
ret. Prouisum etiam, vt si qua minima bestiola
conaretur irrumpere, in sordibus aurium, tã-
quam in visco, inhæresceret. Extrà autem e-
minent, quæ appellantur aures & tegendi cau-
sa factæ, tutandique sensus, & ne adiectæ vo-
ces laberentur, atque errarent priusquam sen-
sus ab his pulsus esset. Sed duros, & quasi cor-
neolos habent introitus, multísque eius flexi-
bus, quòd his naturis relatus amplificatur so-
nus. Quocirca & in fidibus testudine resona-
tur, aut cornu: & ex tortuosis locis, & inclusis
145 referuntur ampliores. Similiter nares, quæ
semper propter necessarias vtilitates patent
contractiores habent introitus, ne quid in
eas, quod noceat, possit peruadere: humorém-
que semper habent ad puluerem multaque a-
lia depellenda, non inutilem. Gustatus præ-
clarè septus est. ore enim continetur, & ad
vsum aptè, & ad incolumitatis custodiam.

A Omnisque sensus hominum multò antecellit
sensibus bestiarum. Primum enim oculi in iis
artibus quarum iudicium est oculorum, in pi-
ctis, fictis, cælatisque formis, in corporum etiã
motione, atque gestu multa cernunt subtilius.
colorum etiam, & figurarum tum venustatem,
atque ordinem &, vt ita dicam, decentiam, o-
culi iudicant: atque etiam alia maiora. nam &
virtutes, & vitia cognoscunt, iratum propi- 146
tium: lætantem, dolentem: fortem, ignauum: au-
dacem, timidúmque cognoscunt. Aurium item
est admirabile quoddam artificiosúmque iu-
dicium, quo iudicatur & in vocis, & in tibia-
rum, neruorúmque cantibus varietas sonorũ,
interualla, distinctio, & vocis genera permul-
ta, canorum, fuscum: læue, asperum: graue, acu-
tum: flexibile, durum, quæ hominũ solum au-
ribus iudicantur. Nariúmque item, & gustan-
di, & apertè tangendi magna iudicia sunt. Ad
quos sensus capiendos, & perfruendos plures
B etiam quàm vellem, artes repertæ sunt. Per-
spicuum est enim quò compositiones vnguen-
torum, quò ciborum conditiones, quò corpo- 147
rum lenocinia processerint. Iam verò animum
ipsum, mentémque hominis, rationem, consi-
lium, prudentiám, qui non diuina cura perfe-
cta esse perspicit, is his ipsis rebus mihi vide-
tur carere. De quo dum disputarem, tuam mi-
hi dari velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim
tu illa modo diceres? quanta primùm intelli-
gentia, deinde cõsequentium rerum cum pri-
mis coniunctio, & comprehensio esset in no-
bis: ex quo videlicet, quid ex quibusque re-
bus efficiatur, idque ratione, concludimus, sin-
gulásque res definimus, circumscriptéque cõ-
plectimur. ex quo scientia intelligitur quam
vim habeat, qualis sit, qua ne in deo quidem
est res vlla præstantior. Quanta verò illa sunt,
quæ vos Academici infirmatis, & tollitis quòd
& sensibus, & animo ea, quæ extrà sunt, perci- 148
pimus, atque comprehendimus! Ex quibus
C collatis inter se, & comparatis, arteis quoque
efficimus, partim ad vsum vitæ partim ad ob-
lectationem necessarias. Iam verò domina
rerum (vt vos soletis dicere) eloquendi vis
quàm est præclara, quámque diuina: quæ pri-
mùm efficit, vt ea, quæ ignoramus discere, &
ea, quæ solemus, alios docere possimus. Dein-
de hac cohortamur, hac persuademus, hac cõ-
solamur afflictos, hac deducimus perterritos
à timore, hac gestienteis comprimimus, hac
cupiditates, iracundiásque restinguimus. hæc
nos iuris, legum, vrbium societate deuinxit: 149
hæc à vita immani, & fera segregauit. At v-
sum autem orationis incredibile est, nisi dili-
genter attenderis, quanta opera machinata
natura sit. Primùm enim à pulmonibus arteria
vsque ad os intimum pertinet: per quam vox
principium à mente ducens percipitur, & fun-
ditur. Deinde ore sita lingua est, finita denti-
bus. Ea vocem immoderatè profusam fingit,
D & terminat: quæ sonos vocis distinctos, &
pressos efficit, cùm & ad denteis, & ad alias
parteis pellit oris. Itaque plectri similem lin-
guã nostri solent dicere chordarum, denteis,
nareis cornibus iis, vt qui ad neruos resonant
in cantibus. Quam vero aptas, quámque mul-
tarum artium ministras manus natura homi-
ni dedit! digitorum enim contractio facilis,
facilísque porrectio, propter molleis commis-
suras,

curas, & artus nullo in motu laborat. Itaque A
ad pingendum ad fingendum, ad sculpendum.
ad neruorum eliciendos sonos, ad tibiarum,
apta manus est, admotione digitorum. Atque
hæc oblectationis: illa necessitatis: cultus di-
co agrorum extructionésque tectorum, tegu-
menta corporum vel texta, vel suta, omnem-
que fabricam æris, & ferri: ex quo intelligi-
tur, ad inuenta animo, percepta sensibus adhi-
bitis opificum manibus omnia nos cõsecutos,
vt tecti vt vestiti, vt salui esse possimus: vrbeis,
151 muros, domicilia, delubra haberemus. Iam
vero operibus hominum, id est, manibus cibi
etiam varietas inuenitur, & copia. Nã & agri
multa ferunt manu quæsita, quæ vel statim
consumantur, vel mandentur condita vetu-
stati. Et præterea vescimur bestiis & terrenis
& aquatilibus & volatilibus, partim capien-
do, partim alendo. Efficimus etiam domitu
nostro quadrupedum vectiones: quorum ce-
leritas, atque vis, nobis ipsis adfert vim, & ce- B
leritatem. Nos onera quibusdam bestiis, nos
iuga imponimus: nos elephantorum accutissi-
mis sensibus, nos sagacitate canum ad vtilita-
tem nostram abutimur: nos è terræ cauernis
ferrum elicimus, rem ad colendos agros ne-
cessariam: nos æris, argenti, auri venas, penitus
abditas, inuenimus, & ad vsum aptas, & ad or-
natum decoras: arborum autem confectione,
omnique materia, & culta, & siluestri, partim
ad calefaciendum corpus igni adhibita, & ad
mitigandum cibum vtimur, partim ad ædifi-
candum, vt tectis septi, frigora, caloréisq; pel-
152 lamus. Magnos verò vsus affert ad nauigia fa-
cienda. Quorum cursibus suppeditãtur omnes
vndique ad vitam copiæ: quásque res violẽ-
tissimas natura genuit, earum moderationem
nos soli habemus: maris, atque ventorũ pro-
pter nauticarum rerum scientiam plurimisq;
maritimis rebus fruimur, atque vtimur. Ter-
renorum item cõmodorum omnis est in ho C
mine dominatus. Nos campis, nos montibus
fruimur: nostri sunt amnes, nostri lacus: nos
fruges serimus, nos arbores: nos aquarũ indu-
ctionibus terris fœcunditatem damus: nos flu-
mina arcemus, dirigimus, auertimus: nostris
denique manibus in rerum natura quasi alterã
153 naturã efficere conamur. Quid verò? hominũ
ratio non in cœlũ vsque penetrauit? Soli enim
ex animantibus nos astrorũ ortus, obitus, cur-
súsque cognouimus: ab hominum genere fini-
tus est dies, mensis, annus: defectiones solis, &
lunæ, cognitæ, prædicatæq; in omne posterũ
tempus, quæ, quantæ, quando futuræ sint. Quæ
contuens animus, accipit ab his cognitionem
deorum: ex qua oritur pietas: cui coniuncta iu-
stitia est, reliquæq; virtutes: ex quib. vita beata
existit par, & similis deorũ nulla alia re, nisi
immortalitate, quę nihil ad bene viuendum
pertinet cedens cælestibus. Quibus rebus ex-
positis, satis docuisse videor, hominis natura D
quanto omnes anteiret animãteis. Ex quo de-
bet intelligi, nec figuram, sitúmque membrorũ,
nec ingenii, mentisque vim talem effici po-
154 tuisse fortuna. Restat, vt doceam, atque aliquã-
do perorem, omnia, quæ sint in hoc mundo,
quibus vtantur homines hominũ causa facta
esse, & parata. Principio ipse mundus, deorũ,
hominumque causa factus est: quæque in eo
sunt omnia, ea parata ad fructum hominum,

A & inuenta sunt. Est enim mundus quasi cõmu-
nis deorum, atque hominũ domus, aut vrbs, v-
trorũmque. Soli enim ratione vtentes, iure, ac
lege viuunt. Vt igitur Athenas, & Lacedęmo-
nẽ, Atheniensiũ, Lacedæmoniorumque causã
putãdum esse cõditas esse: omniáque, quæ sint
in his vrbibus, eorum populorũ rectè esse di-
cuntur: sic quæcumque sunt in omni mundo,
deorum, atq; hominum putanda sunt. Iam ve- 155
rò circuitus solis, & lunæ, reliquorũmq; side-
rum, quamquã etiam ad mundi coherentiam
pertinent, tamẽ & spectaculum hominib. præ-
bent: nulla est enim insatiabilior species, nul-
la pulchrior & ad rationẽ, solertiámque præ-
stantior: eorum enim cursus dimetati, maturi-
tates tẽporum, & varietates, mutationésque
cognouimus: quæ si hominibus solis nota sũt,
hominum causa facta esse iudicanda sunt.
Terra verò fœta frugibus, & vario leguminũ 156
genere, quę cũ maxima largitate fũdit, ea fe-
B rãsne, an hominũ causa gignere videtur?
quid de vitibus, oliuetisque dicam? quarum
vberrimi, lætissimique fructus nihil omnino
ad bestias pertinent. neque enim serendi, neq;
colendi, nec tempestiuè demetendi, percipien-
dique fructus, neque condendi, ac reponendi
vlla pecudum scientia est: earumque omnium
rerum hominum est & vsus, & cura. Vt fides 157
igitur & tibias eorum causa factas dicendum
est, qui illis vti possunt: si ea quæ diximus, so-
lis iis confitendum est esse parata, qui vtun-
tur. nec si quæ bestiæ furantur aliquid ex his,
aut rapiunt, illarum quoque causa ea nata es-
se dicemus. Neque enim homines murium,
aut formicarum causa frumentum condunt,
sed coniugum, & liberorum, & familiarũ sua-
rum: Itaque bestiæ furtim, vt dixi, fruuntur:
domini palam, & liberè. Hominũ igitur causa
eas rerum copias comparatas, fatendum est.
Nisi fortè tanta vbertas, & varietas pomorũ, 158
C earúmque iucundus non gustatus solùm, sed
odoratus etiam, & adspectus dubitationem af-
fert, quin hominibus solis ea natura donaue-
rit tantúmque abest, vt hæc bestiarum etiam
causa parata sint, vt ipsas bestias hominum
gratia generatas esse videamus. Quid enim o-
ues aliud afferunt, nisi vt earum villis confe-
ctis, atque contextis homines vestiantur? quę
quidem neque ali, neque sustentari, neque vl-
lum fructum edere ex se sine cultu hominum,
& curatione potuissent. Canum verò tam fida
custodia, tamque amans dominorum adulatio,
tantúmque odium in externos, & tam incre-
dibilis ad inuestigandum sagacitas narium,
tanta alacritas in venando, quid significat a-
liud, nisi se ad hominum commoditates esse
generatos? Quid de bobus loquar? quorum
ipsa terga declarant non esse se ad onus acci-
piendum figurata: ceruices autem natæ ad iu-
gum, tum vires humerorũ, & latitudines, ad
D aratra extrahenda quibus cum terræ subige-
rentur fissione glebarum ab illo aureo gene-
re, vt Poetæ loquuntur, vis nunquam vlla af-
ferebatur.

Ferrea tum verò proles exorta repentè est,
Ausáque funestum prima est fabricarier ensem,
Et gustare manu victũ, domitũmque iuuencum.

Tanta putabatur vtilitas percipi ex bobus, vt
eorum visceribus vesci scelus haberetur. Lon-
gum est mulorũ persequi vtilitates, & asino-

rūm: quæ certè ad hominũ vſum paratę ſunt. A
160 Sus verò quid habet, præter eſcam? cui qui-
dem, ne putreſceret, animam ipſam pro ſale
datã dicit eſſe Chryſippus. Qua pecude quod
erat ad veſcendum hominibus apta, nihil ge-
nuit natura fæcundius. Quid multitudinem,
ſuauitatémque piſcium dicam? quid auium? ex
quibus tanta percipitur voluptas, vt inter-
dum Pronœa noſtra, Epicurea fuiſſe videatur.
Atque hæ ne caperentur quidem niſi hominũ
ratione, atque ſolertia, quamquam aueis quaſ-
dam, & alites, & oſcines, vt noſtri augures ap-
pellant, rerum augurandarum cauſa eſſe natas
161 putemus. Iam verò immaneis, & feras bel-
luas nanciſcimur venando, vt & veſcamur iis;
& exerceamur in venando ad ſimilitudinem
bellicæ diſciplinæ, & vtamur domitis, & con-
docefactis, vt elephantis: multáque ex earum
corporibus remedia, morbis, & vulneribus e-
ligamus, ſicut ex quibuſdam ſtirpibus, & her-
bis, quarum vtilitates longinqui temporis B
vſu, & periclitatione percipimus. Totam li-
cet animis tanquam oculis luſtrare terrã, ma-
riáque omnia cernere, & ſpatia frugifera, at-
que immenſa camporum, veſtitúſque denſiſſi-
mos montium, pecudum paſtus, tum incre-
162 dibili curſus maritimos celeritate. nec verò
tantùm ſupra terram, ſed etiam in intimis e-
ius tenebris plurimarum rerum latet vtilitas,
quæ ad vſum hominum orta, ab hominibus
ſolis inuenitur. Illud verò, quod vterque ve-
ſtrûm fortaſſe arripiet ad reprehendendum:
Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos in-
uehebatur: Velleius, quia nihil tam irridet E-
picurus, quàm prædictionem rerum futurarũ:
mihi videtur vel maximè confirmare, deorum
prouidentia conſuli rebus humanis. eſt enim
profectò diuinatio, quæ multis locis, rebus,
temporibus apparet, tùm in priuatis, tum ma-
163 ximè in publicis. Multa cernunt haruſpi-
ces: multa augures prouident, multa oraculis C
declarantur, multa vaticinationibus, multa
ſomniis, multa portẽtis: quibus cognitis, mul-
tæ ſæpe res hominum ſententia atque vtilita-
te partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt.
Hæc igitur ſiue vis, ſiue ars, ſiue natura, ad
ſcientiam rerum futurarum homini profectò
eſt, neque ab alio alieni, quàm à diis immor-
talibus data. quæ ſi ſingula vos fortè non mo-
uent, vniuerſa certè inter ſe connexa, atque
coniuncta monere debebunt. Nec verò vni-
164 uerſo generi hominum ſolum, ſed etiam ſin-
gulis à diis immortalibus conſuli, & proui-
deri ſolet. Licet enim cõtrahere vniuerſitatẽ
generis humani, eámque gradatim ad pau-
ciores, poſtremò deducere ad ſingulos. Nam
ſi omnibus hominibus, qui vbique ſunt, qua-

cunque in ora, ac parte terrarum, ab huiuſce
terræ quam nos incolimus, continuatione di-
ſtantium, deos cõſulere cenſemus ob eas cau-
ſas, quas antè diximus: his quoque hominibus 165
conſulunt, qui has nobiſcum terras ab orien-
te ad occidentem colunt. ſin autem his con-
ſulunt, qui quaſi magnam quandam inſulam
incolunt, quam nos orbem terræ vocamus: e-
tiam illis conſulunt, qui parteis eius inſulæ
tenent, Europam, Aſiam, Africam. Ergo &
earum parteis diligunt, vt Romam, Athenas,
Spartam Rhodum: & earum vrbium ſeparatim
ab vniuerſis ſingulos diligunt, vt Pyrrhi bel-
lo Curium: Fabricium, Coruncanum: primo
Punico Calatinum, Duellium, Metellum, Lu-
tatium: ſecundo Maximum, Marcellum, Afri-
canum: poſt hos, Paulum Gracchum Cato-
nem, patrúmve memoria Scipionem, Lælium:
multóſque præterea, & noſtra ciuitas, & Græ- 166
cia tulit ſingulareis viros: quorum neminem,
niſi iuuante deo, talem fuiſſe credendum eſt.
Quæ ratio poetas, maximéque Homerum im-
pulit, vt principibus heroum, Vlyſſi, Diome-
di, Agamemnoni, Achilli, certos deos, diſcri-
minum & periculorum comites adiungeret.
Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ,
quales ſuprà commemoraui, declarant, ab his
& ciuitatibus, & ſingulis hominibus conſuli.
quod quidem intelligitur etiam ſignificatio-
nibus rerum futurarum, quæ tum dormienti-
bus, tum vigilantibus portenduntur, multa
præterea oſtẽtis, multa in extis admonemur,
multíſque rebus aliis: quas diuturnus vſus ita
notauit, vt artem diuinationis efficeret. Ne- 167
mo igitur vir magnus ſine aliquo afflatu diui-
no vmquam fuit. Nec verò ita refellendum
eſt, vt ſi ſegetibus, aut vinetis, cuiuſpiam tẽ-
peſtas nocuerit, aut ſi quid e vitæ commodis
caſus abſtulerit, eum, cui quid horum acci-
derit, aut inuiſum deo, aut neglectum à deo
iudicemus. Magna dii curant, parua negli-
gunt. magnis autem viris proſperè eueniunt
ſemper omnes res: ſi quidem ſatis à noſtris, 168
& à principe Philoſophorum Socrate dictum
eſt de vbertatibus virtutis, & copiis. Hæc
mihi ferè in mentem veniebant, quæ dicen-
da putarem de natura deorum. Tu autem,
Cotta, ſi me audias, eandem cauſam agas, te-
que & principem ciuem putes, & pontificem
eſſe cogites, & quoniam in vtramque partem
vobis licet diſputare, hanc potiùs ſumas:
eámque facultatem differendi, quam tibi à
Rhetoricis exercitationibus acceptam am-
plificauit Academia, huc potiùs conferas. ma-
la enim, & impia conſuetudo eſt contra
deos diſputandi, ſiue ex animo id fit, ſiue
ſimulatè.

M. TVLLII

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM, Liber III.

1
Q
V AE cùm Balbus dixiſ- A
ſet, tum arridens Cotta,
SERO, inquit, mihi,
Balbe, præcipis, quid de-
fendam. ego enim, te di-
ſputante, quid contrà di-
cerem, mecum ipſe medi-
tabar, neque tam refellẽ-
di tui cauſa, quàm ea, quæ minùs intelligebã,
requirendi. Cùm autem ſuo cuique iudicio
ſit vtendum, difficile factu eſt, me id ſentire,
quod tu velis. Hic Velleius, NESCIS, in-
quit, quanta cum exſpectatione, Cotta, ſim te
auditurus. iucundus n. Balbo noſtro ſermo tuꝰ
cõtra Epicurum fuit, præbebo igitur ego me
tibi viciſſim attentum cõtra Stoicos auditorẽ.
ſpero enim, te, vt ſoles, bene paratum venire.
2 Tum Cotta, Si me hercule, inquit, Vellei. neq;
enim mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecũ
fuit. QVI tandẽ, inquit ille? QVIA mihi vi-
detur Epicurus veſter de diis immortalibus B
nõ magnopere pugnare. tantum modò negare
deos eſſe non audet, ne quid inuidiæ ſubeat,
aut criminis. Cùm verò deos nihil agere, ni-
hil curare cõfirmat, membríſque humanis eſſe
præditos, ſed eorum mẽbrorum vſum nullum
habere: ludere videtur, ſatiſq; putare, ſi dixe-
rit eſſe quandã beatam naturã, & æternam. A
3 Balbo autẽ animaduertiſti, credo, quàm multa
dicta ſint, quamq; etiã ſi minùs vera, tamẽ a-
pta inter ſe, & cohærentia. itaque cogito, vt
dixi, non tã refellere eius orationem quã ea;
quæ minùs intellexi, requirere. Quare Balbe,
tibi permitto, reſpõderéne mihi malis, de ſin-
gulis rebus quærenti ex te ea quæ parũ acce-
pi, an vniuerſam audire orationẽ meam. Tum
Balbus, Ego verò, ſi quid explanari tibi voles;
reſpondere malo. ſin me interrogare, non tam
intelligendi cauſa, quã refellendi: vtrũ voles,
faciam: vel ad ſingula, quæ requiris, ſtatim re-
ſpõdebo: vel, cũ peroraris, ad omnia. Tũ Cot-
4 tã, OPTIME, inquit. quãobrẽ ſic agamus, C
vt nos ipſa ducit oratio. Sed antequam de re;
pauca de me. non enim mediocriter moueor
auctoritate tua, Balbe, orationeq; ea, quæ me
in perorando cohortabatur vt meminiſſem.
me & Cottã eſſe, & pontificẽ, quòd eò, credo,
valebat, vt opiniones, quas à maioribus acce-
pimus de diis immortalibus, ſacra, cæremo-
nias, religionéſq; defenderem. Ego verò ea;
defendã, ſemperque defendi: nec me ex ea opi-

A nione, quam à maioribus accepi de cultu deo-
rũ immortalium, vllius vmquã oratio aut do-
ctis aut indoctis mouebit, ſed cùm religionẽ
agitur, T. Coruncanum, P. Scipionẽ, P. Scæuo-
lam, pontifices maximos, non Zenonem, aut
Cleanthem, aut Chryſippum ſequor: habeóq;
C. Lælium augurem eundem ſapientem: quem
potiùs audiam de religione dicentem in illa
oratione nobili, quã quemquam principem
Stoicorum. cúmque omnis populi R. religio, 5
in ſacra, & in auſpicia diuiſa ſit: tertium adiũ-
ctum ſit, ſiquid prædictionis cauſa ex portẽtis
& monſtris, Sibyllæ interpretes, haruſpicéſve
monuerunt: harum ego religionum nullã vm-
quam contemnendã putaui: mihique ita per-
ſuaſi, Romulum auſpiciis, Numam ſacris con-
ſtitutis fundamenta ieciſſe noſtræ ciuitatis,
quę nunquam profectò ſine ſumma placatione
deorum immortalium tãta eſſe potuiſſent. Ha- 6
bes, Balbe, quid Cotta, quid pontifex ſentiat.
B fac nunc ergo intelligam, tu quid ſentias. à te
enim Philoſopho rationẽ, accipere debeo re-
ligionis: maioribus autem noſtris, etiam nul-
la ratione reddita credere. Tum Balbus, Quã
igitur à me rationem inquit, Cotta, deſideras?
Et ille, Quadripartita, inquit, fuit diuiſio tua:
primùm vt velles docere deos eſſe: deinde
quales eſſent: tum, ab his mundum regi: po-
ſtremò conſulere eos rebus humanis: Hæc, ſi
rectè memini, partitio fuit. RECTISSI-
MÈ, inquit Balbus; ſed expecto, quid requi-
tas. Tum Cotta, PRIMVM quidque vi- 7
deamus, inquit, Et ſi id eſt primum quòd in-
ter omneis, niſi admodum impios, conuenit
mihi quidem ex animo exuri non poteſt, eſ-
ſe deos. Id tamen ipſum, quod mihi perſua-
ſum eſt, eſſe deos, auctoritate maiorum, cur ita
ſit, nihil tu me doces. QVID eſt, inquit Bal-
bus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur à me velis di-
ſcere? Tum Cotta; QVIA ſi aggredior; in-
quit, ad hanc diſputationem, quaſi nihil vm-
C quam audierim de diis immortalibus, nihil
cogitauerim, rudem me diſcipulum, & inte-
grum accipe, & ea, quæ requiro, doce. Dic 8
igitur, quid requiras. EGONE? primùm
illud, cur, quod perſpicuum in partem, ne e-
gere quidem oratione dixiſſes, quòd eſſet
perſpicuum, & inter omneis conſtaret; de eo
ipſo tam multa dixeris. Quia te quoque, in-
quit, animaduerti, Cotta ſæpe cùm in foro di-
ceres; quàm plurimis poſſe argumentis vne-

rare iudicem, si modò eam facultaté tibi da- A
ret causa. Atque hoc idem & Philosophi fa-
ciunt, & ego, vt potui, feci. Tu autem, qui id
quæris, similiter facis ac si me roges, cur te
duobus contuear oculis, & non altero côtuear,
9 cùm idem vno assequi possim. Tum Cotta,
QVAM simile istud sit, inquit, tu videris. Nam
ego neque in caussis, si quid est euidens, de quo
inter omneis conueniat, argumentari soleo:
perspicuitas enim argumentatione eleuatur:
nec si id facerem in caussis forensibus, idem
facerem in hac subtilitate sermonis. Cur con-
tuerere autem altero oculo, causa non esset,
cùm idem obtutus esset amborum, & cùm re-
rum natura, quam tu sapientem esse vis, duo
lumina ab animo ad oculos perforata nos ha-
bere voluisset. Sed quia non confidebas, tam
esse id perspicuum, quàm tu velis, propterea
multis argumentis deos esse docere voluisti.
Mihi enim vnum satis erat, ita nobis maiores
nostros tradidisse. Sed tu auctoritates omneis B
10 côtemnis, ratione pugnas. Patere igitur ratio-
nem meam cum tua ratione contendere. Af-
fers hæc omnia argumenta, cur dii sint: rémq;
mea sententia minimè dubiam argumentan-
do dubiam facis. mandaui enim memoriæ nó
numerum solùm, sed etiam ordiné argumen-
torum tuorum. Primùm fuit, cùm cælum su-
spexissemus, statim nos intelligere esse ali-
quod numen, quo hæc regantur. Ex hoc illud
etiam,

Adspite hoc sublime candens, quem inuocant
omnes Iouem.

11 Quasi verò quisquam nostrûm istum potiùs,
quã Capitolinũ Iouem appellet: aut hoc per-
spicuum sit, constétque inter omneis, eos esse
deos, quos tibi Velleius, multique præterea,
ne animanteis quidem esse concedant. Graue
etiam argumentum tibi videbatur: quòd opi-
nio de diis immortalibus & omnium esset, &
quotidie cresceret. Placet igitur, tantas res o- C
pinione stultorum iudicari. vobis præsertim,
qui illos insanos esse dicatis? At enim præsen-
teis videmus deos, vt apud Regillum Postu-
mius, in Salaria Vacienus, nescio quid etiam
de Locrorum apud Sagram prœlio. Quos igi-
tur tu Tyndaridas appellabas, id est, homines
homine natos, & quos Homerus qui recens ab
illorum ætate fuit, sepultos esse dicit Lace-
dæmone, eos tu canteriis albis, nullis caloni-
bus obuiam Vacieno venisse existimas, & vi-
ctoriam populi, Ro. Vacieno potiùs homini
rustico quàm M. Catoni, qui tum erat prin-
ceps, nuntiauisse? Ergo, & illud in silice quod
hodie apparet apud Regillum, tanquam vesti-
12 gium vngulæ Castoris equi credis esse? nónne
mauis illud credere, quod probari potest, ani-
mos præclarorum hominum, quales isti Tyn-
daridæ fuerunt, diuinos esse, & æternos, quàm
eos, qui semel cremati essent, equitare, & in
acie pugnare potuisse? aut si hoc fieri potuis- D
se dicis doceas oportet, quomodo nec fabellas
13 anileis proferas. TVM Lucilius, An tibi,
inquit fabellæ videntur? ne nunc ab A. Postu-
mio ædem Castori & Polluci in foro dedica-
tam, nónne s. c. de Vacieno vides? nam de Sa-
gra Græcorum etiam est vulgare prouerbium:
qui, quæ affirmant, certiora esse dicunt, *quàm*
illa quæ apud Sagram. His igitur auctoribus
nónne debes moueri? Tum Cotta, RVMO-

RIBVS, inquit mecũ pugnas, Balbe: ego au- 14
tem a te rationes requiro.
* *Desunt hîc nonnulla.* * Sequuntur in
quæ futura sunt. Effugere enim nemo id po-
test, quod futurum est. Sæpe autem ne vtile
est quidem scire, quid futurum sit, miserum
est enim, nihil proficientem angi, nec habere
ne spei quidem extremum, & tamen commu-
ne solatium: præsertim cùm vos iidem fato
fieri dicatis omnia: quod autem semper ex o-
mni æternitate verum fuerit, id esse fatum.
Quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendũ,
scire aliquid futurum, cùm id certè futurum
sit? vnde porrò ista diuinatio? quis inuenit fis-
sum iecoris? quis cornicis cãtum notauit? quis
sortes? quibus ego credo: nec possumus Attii
Nauii, quem commemorabas lituum contem-
nere. Sed qui ista intellecta sunt, à Philoso-
phis debeo discere, præsertim cùm isti pluri-
mis de rebus diuinis mentiantur. At medici 15
quoque (ita enim dicebas) sæpe fallũtur. Quid
simile, medicina, cuius ego rationem video,
& diuinatio quæ vnde oriatur, non intelligo.
Tu autem etiam Deciorum deuotionibus pla-
catos deos esse censes. Quæ fuit eorum tanta
iniquitas, vt placari populo Ro. non possent,
nisi viri tales occidissent? consilium illud im-
peratorium fuit, quod Græci στρατήγημα ap-
pellant, sed eorum imperatorũ, qui patriæ cõ-
sulerent, vitæ non parcerent. rebantur enim
fore, vt exercitus imperatorem, equo incitato
se in hosteis immittentem, persequeretur: id
quod euenit. Nam Fauni vocem equidẽ nun-
quã audiui. Tibi, si audiuisse te dicis, credam.
Etsi, Faunus omnino quid sit, nescio. Non igi-
tur adhuc, quantum quidẽ in te, Balbe, est, in-
telligo deos esse: quos equidem credo esse, sed
nihil docent Stoici. Nã Cleanthes, vt dicebas, id
quatuor modis formatas in animis hominum
putat deorũ esse notiones. Vnus is modus est,
de quo satis dixi, qui est susceptus ex præsen-
tione rerum futurarum. Alter ex perturbatio-
nibus tempestatũ & reliquis motibus. Tertius
ex cõmoditate rerum, quas percepimus: & co-
pia. Quartus ex astrorum ordine, cælique con-
stantia. De præsensione diximus. De perturba-
tionibus cælestibus, & maritimis, & terrenis,
non possumus dicere, cùm ea fiant, non esse
multos, qui ea metuãt, & à diis immortalibus 16
fieri existiment. Sed non id quæritur, sintne
aliqui, qui deos esse putent: dii vtrùm sint,
nécne, quæritur. Nam reliquæ causæ, quas
Cleanthes affert, quarum vna est de commo-
dorum, quæ capimus, copia: altera de tempo-
rum ordine, cælique constantia: tum tracta-
buntur à nobis, cùm de prouidentia deorum
disputabimus: de qua plurima à te, Balbe,
dicta sunt: eodémque illa etiam differemus,
quòd Chrysippum dicere aiebas, quoniam
esset aliquid in rerum natura, quod ab homi- 18
ne effici non posset, esse homine aliquid me-
lius. quæque in domo pulchra cum pulchri-
tudine mundi comparabas, & cùm totius mun-
di conuenientiam, consensúmque afferebas,
Zenonísque breuis, & acutulas conclusiones
in eam partem sermonis, quam modò dixi
differemus: eodémque tempore illa omnia,
quæ à te physicè dicta sunt de vi ignea, déque
eo calore, ex quo omnia generari dicebas lo-
eo suo quærentur. omniáque, quæ à te nudius-
tertius

tertius, dicta sunt, cùm docere velles, deos es- A
se, quare & mundus vniuersus, & sol & luna, &
stellæ sensum ac mentem haberent, in idem
19 tempus reseruabo. A te autem illud etiam, at-
que etiam quærã, quibus rationibus tibi per-
suadeas, deos esse. Tum Balbus EQVIDEM
attulisse rationes mihi videor: sed eas tu ita
refellis, vt, cùm me interrogaturus esse videa-
re, & ego me ad respondendum compararim,
repentè auertas orationem, nec des respon-
dendi locum. Itaque maximæ res tacitè præ-
terierant, de diuinatione, de fato: quibus de
quæstionibus tu quidem strictim, nostri autem
multa solent dicere. Sed ab hac quæstione,
quæ nunc in manibus est separantur. Quare, si
videtur, noli agere confusè: vt hoc explicemus
20 hac disputatione quod quæritur. OPTIME,
inquit Cotta. Itaque quoniam quatuor in
parteis totam quæstionem diuisisti, de prima
quidem diximus: consideremus secundam.
Quæ mihi talis videtur fuisse, vt cùm ostende- B
re velles, quales dij essent, ostenderes nullos
esse. à consuetudine enim oculorum animum
abducere difficillimum dicebas, sed cùm deo
nihil præstantius esset, non dubitabas, quin
mundus esset deus, quòd nihil in rerum natu-
ra melius esset, modò possemus eum animan-
tem cogitare, vel potius, vt cetera oculis sic a-
21 nimo hoc cernere. Sed cùm mundo negas
quidquam esse melius, quid dicis melius? si
pulchrius, assentior. si aptius ad vtilitates no-
stras, id quoque assentior. Sin autem id dicis,
nihil esse mundo sapiẽtius: nullo modo pror-
sus assentior: non quod difficile sit mentem
ab oculis seuocare: sed quo magis seuoco, eo
minus id quod tu vis possum mente compre-
hendere. Nihil est mundo melius in rerum
natura. Ne in terris quidem vrbe nostra. Num
igitur idcirco in vrbe esse rationem, cogita-
tionem, mentem putas? aut, quoniam non sic,
num idcirco existimas formicam anteponen- C
dam esse huic pulcherrimæ vrbi, quòd in vr-
be sensus sit nullus, in formica non modò sen-
sus, sed etiam mens, ratio, memoria? Vide-
re oportet, Balbe, quid tibi concedatur, non
22 te ipsum, quod velis, sumere. Istum enim lo-
cum illa vetus Zenonis, breuis, & vt ti-
bi videbatur, acuta conclusio dilatauit. Ze-
no enim ita concludit, *Quod ratione vtitur id
melius est, quàm id, quod ratione non vtitur. Ni-
hil autem mundo melius, ratione igitur mundus
vtitur.* Hoc si placet, iam efficies, vt mundus
optimè librum legere videatur. Zenonis enim
vestigiis hoc modo rationem poteris conclu-
dere. Quod literatum est, id est melius quàm
quod non est literarum. Nihil autem mundo
melius. literatus igitur est mundus. Isto mun-
do etiam disertus, & quidem mathematicus,
musicus, omni denique doctrina eruditus,
postremo Philosophus erit mundus. Sæpe di-
xi nihil fieri sine deo, nec vllam vim esse na- D
turæ, vt sui dissimilia posset effingere. Con-
cedam non modò animantem, & sapientem
esse mundum, sed fidicinem etiam, & tibici-
nem, quoniam earum quoque artium ho-
23 mines ex eo procreantur. Nihil igitur af-
fert pater iste Stoicorum, quare mundum
ratione vti putemus, nec cur animantem qui-
dem esse. Non est igitur mundus deus: & ta-
men nihil est eo melius. nihil est eo pul-
chrius, nihil salutarius, nihil ornatius ad-
spectu, motúque constantius. Quòd si mundus
vniuersus non est deus, ne stellæ quidem, quas
tu innumerabileis in deorum numerò repo-
nebas. Quarum te cursus æquabiles, æter-
nique delectabant: nec mehercule iniuria.
sunt enim admirabili, incredilique constan-
tia. Sed non omnia, Balbe, quæ cursus cer- 24
tos, & constanteis habent, ea deo potiùs
quàm naturæ tribuenda sunt. Quid Chal-
cidico Euripo in motu identidem recipro-
cando putas fieri posse constantius? quid
freto Siciliensi? quid Oceani feruore illis
in locis,

*Europam, Libyámque rapax vbi diuidit
vnda?*

Quid æstus maritimi, vel Hispanienses, vel
Britannici, eorúmque certis temporibus vel
accessus, vel recessus, sine deo fieri nonne pos-
sunt? Vide, quæso, si omnis motus, omniáque,
quæ certis temporibus ordinem suum conser-
uant, diuina ducimus, ne tertianas quidem fe-
breis, & quartanas, diuinas esse dicendum sit,
quarum reuersione, & motu quid potest esse
constantius. Sed omnium talium rerum ratio
reddenda est. Quod vos cùm facere non pote-
stis, tanquam in aram, confugitis ad deum. Et 25
Chrysippus tibi acutè dicere videbatur, homo
sine dubio versutus, & callidus. Versutos eos
appello, quorum celeriter mens versatur, cal-
lidos autem, quorum tanquam manus opere,
sic animus vsu concalluit. Is igitur, si aliquid
est, inquit, quod homo efficere non possit, qui
id efficit, melior est homine. Homo auté hæc
quæ in mundo sunt efficere non potest. qui
potuit igitur, is præstat homini. Homini auté
præstare quis possit, nisi deus? est igitur deus.
Hæc omnia in eodem quo illa Zenonis, erro-
re versantur. Quid enim sit melius, quid præ- 26
stabilius, quid inter naturam, & rationem in-
tersit, nõ distinguitur. Idémque, si dei nõ sint,
negat esse in omni natura quidquam homine
melius. id autem putare quemquam hominẽ,
nil homine esse melius, summæ arrogantiæ
censet esse. Sit sanè arrogantis, pluris se puta-
re, quàm mundum. At illud non modò nõ ar-
rogantis, sed potiùs prudentis, intelligere se
habere sensum, & rationem, & orationẽ, hæc
eadem & caniculam non habere. Et si domus
pulchra sit, intelligamus eam dominis, in-
quit, ædificatam esse, non muribus. Sic igitur
mundum deorum domum existimare debe-
mus. Ita prorsus existimarem, si illum ædifi-
catum, non, quemadmodum docebo, à natura
conformatum putarem. At enim quærit apud 27
Xenophontem Socrates, vnde animam arri-
puerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego
quæro, vnde orationem, vnde numeros, vnde
cantus. Nisi verò loqui solem cum luna puta-
mus, cũ propiùs accesserit, aut ad harmoniam
canere mũdum, vt Pythagoras existimat. Na-
turæ ista sunt, Balbe, naturæ non artificiosè
ambulantis, vt ait Zeno, quod quidem quale
sit, iam videbimus, sed omnia scientis, & agi-
tantis motibus, & mutationibus suis. Itaq; illa 28
mihi placebat oratio de conuenientia, cõsen-
súque naturæ, quam quasi cognatione conti-
nuatam conspirare dicebas. Illud non proba-
bam, quod negabas id accidere potuisse, nisi
ea vno diuino spiritu contineretur. Illa verò

cohæret, & permanet naturæ viribus, non deo-
rum: estque in ea iste quasi consensus, quam
συμπάθειαν Græci vocant: sed ea quo sua
sponte maior est, eo minùs diuina ratione
29 fieri existimanda est. Illa autem, quæ Carnea-
des afferebat, quemadmodum dissoluitis: Si
nullum corpus immortale sit, nullum esse cor-
pus sempiternum. corpus autem immortale
nullum esse ne indiuiduum quidem, nec quod
dirimi, distrahique non possit. Cúmque omne
animal patibilem naturam habeat, nullum est
eorum, quod effugiat accipiendi aliquid ex-
trinsecus, id est, quasi ferendi, & patiendi ne-
cessitatem. Et si omne animal mortale est,
nullum est immortale. Et si omne animal se-
cari ac diuidi potest, nullum est eorum indi-
uiduum, nullum æternum. Atqui omne ani-
mal ad accipiendam vim externam, & feren-
dam paratum est. mortale igitur omne ani-
mal, & dissolubile & diuiduum sit necesse est.
30 Vt enim, si omnis cera commutabilis esset, ni- B
hil esset cereum, quod commutari non posset:
item nihil argenteum, nihil æneum, si com-
mutabilis esset natura argenti & æris. simili-
ter igitur, si omnia, quæ sunt, ex quibus cun-
cta cōstant, mutabilia sunt: nullum corpus esse
potest non mutabile. mutabilia autem sunt il-
la, ex quibus omnia constāt, vt vobis videtur;
omne igitur corpus mutabile est. At si esset
corpus aliquod immortale, non esset omne
mutabile. ita efficitur, vt omne corpus mor-
tale sit. etenim omne corpus, aut aqua, aut
aer, aut ignis, aut terra est, aut id, quod est cō-
cretum ex his, aut ex aliqua parte eorum. ho-
31 rum autem nihil est, quod non intereat. nam
& terrenū omne diuiditur, & humor ita mol-
lis est, vt facilè comprimi, collidique possit.
ignis verò, & aer omni impulsu facillimè pel-
litur, naturaque cedens est maximè, & dissipa-
bilis. præterea omnia hæc tum intereunt, tum
in naturam aliam conuertuntur: quod fit, cùm C
terra in aquam se vertit, & cùm ex aqua ori-
tur aer, & cum ex aere æther, cúmque eadem
vicissim retro cōmeant. Quòd si ea intereant,
ex quibus constat omne animal, nullum est a-
32 nimal sempiternum. Et, vt hæc omittamus, ta-
men animal nullum inueniri potest, quod ne-
que natum vnquam sit, & semper sit futurum.
omne enim animal sensus habet. sentit igitur
& calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec
potest vllo sensu iucunda accipere, & non ac-
cipere contraria: si igitur voluptatis sensum
capit, doloris etiam capit. quod autem dolo-
rem accipit, id accipiat etiam interitum ne-
cesse est. omne igitur animal confitendum est
esse mortale. Præterea, si quid est, quod nec
voluptatem sentiat, nec dolorem, id animal
esse non potest. sin autem quod animal est, id
illa necesse est, sentiat: & quod ea sentiat, non
posset esse æternum, & omne animal sentit,
33 nullum igitur animal est æternum. Præter- D
ea nullum potest esse animal, in quo non &
appetitio sit, & declinatio naturalis. appe-
tuntur autem quæ secundū naturam sunt, de-
clinantur contraria: & omne animal appetit
quædam, & fugit à quibusdam. Quod autē re-
fugit, id contra naturam est: & quod est con-
tra naturam, id habet vim interimendi. omne
34 ergo animal intereat necesse est: Innumerabi-
lia sunt, ex quibus effici, cogique possit, nihil

A esse quod sensum habeat, quin id intereat. ete-
nim ea ipsa, quæ sentiuntur, vt frigus, vt ca-
lor, vt voluptas, vt dolor, vt cetera, cùm am-
plificata sunt, interimunt. nec vllum animal
est sine sensu. nullum igitur animal est æter-
num. Etenim aut simplex est natura animan-
tis, vt vel terrena sit, vel ignea, vel animalis,
vel humida: quòd quale sit, ne intelligi qui-
dem potest aut concreta ex pluribus naturis,
quarum suum quæque locum habeat, quo na-
turæ vi efferatur, alia infimum, alia summum,
alia medium. Hæc ad quoddam tempus co-
hærere possunt, semper autem nullo modo
possunt. necesse est enim, suum quæque in lo-
cum natura rapiatur. nullum igitur animal
est sempiternum. sed omnia vestri, Balbe, so-
lent ad igneam vim referre, Heraclitum, vt o-
pinor, sequentes: quem ipsum non omnes
interpretantur vno modo, qui quoniam quid
diceret, intelligi noluit, omittamus. vos au-
B tem ita dicitis, omnem vim esse igneam, ita-
que & animanteis, cùm calor defecerit, tum
interire, & in omni natura rerum id viuere,
id vigere, quod caleat. ego autem non in-
telligo, quo modo calore exstincto corpora
intereant, non intereant humore, aut spiritu
amisso, præsertim cùm intereant etiam nimio
calore. Quamobrem id quidem commune
est de calido: verumtamen videamus exitum.
ita vultis, opinor, nihil esse animal extrin-
secus in natura, atque mundo, præter ignem.
Quî magis, quàm præter animam, vnde ani-
mantium quoque constet animus, ex quo ani-
ma dicitur? Quo modo autem hoc quasi con-
cedatur, sumitis, nihil esse animum, nisi
ignem? probabilius enim videtur, tale quid-
dam esse animum, vt sit ex igne, atque anima
temperatum. quod si ignis ex sese ipse ani-
mal est, nulla se alia admiscente natura, quo-
niam is cum inest in corporibus nostris, effi-
C cit vt sentiamus: non potest ipse esse sine sen-
su. rursus eadem dici possunt, quidquid est e-
nim, quod sensum habeat, id necesse est sen-
tiat & voluptatem, & dolorem: ad quem au-
tem dolor veniat, ad eundem etiam interitum
venire. ita fit, vt ne ignem quidem efficere
possitis æternum. Quid enim? non eisdem vo-
bis placet, omnem ignem pastu indigere? nec
permanere vllo modo posse, nisi alatur? ali
autem solem, lunam, reliqua astra, aquis alia
dulcibus, alia marinis? eamque causam Cle-
anthes affert, cur se sol referat, nec longius
progrediatur solstitiali orbe, itemque bruma-
li, ne lōgius discedat à cibo. hoc totum qua-
le sit, mox: nunc autem concludatur illud,
quod interire possit, id æternum non esse na-
tura: ignem autem interiturum esse, nisi ala-
tur: non esse igitur natura ignem sempiter- 35
num. Qualē autem deum intelligere nos pos-
sumus nulla virtute præditum? Quid enim?
D prudentiamne deo tribuemus? quæ constat ex
scientia rerum bonarum, & malarum, & nec
bonarum, nec malarum, cui mali nihil est,
nec esse potest? quid huic opus est delectu
bonorum, & malorum? quid autem ratione?
quid intelligentia, quibus vtimur ad eam rem,
vt apertis obscura assequamur? at obscurum
deo nihil potest esse. nam iustitia, quæ suum
cuique distribuit, quid pertinet ad deos? ho-
minum enim societas, & communitas, vt vos
dicitis,

ecīcis, iustitiam procreauit. temperantia au- A
tem constat ex prætermittendis voluptatibus
corporis: cui si locus in cœlo est, est etiam
voluptatibus. Nam fortis deus intelligi qui
potest? in dolore, an in labore, an in pericu-
lo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione
igitur vtentem, nec virtute vlla præditum deũ
39 intelligere qui possumus? Nec verò vulgi,
atque imperitorum inscitiam despicere pos-
sum, cũ ea considero, quæ dicuntur à Stoicis.
sunt enim illa imperitorũ. piscem Syri vene-
rantur. omne ferè genus bestiarum Aegyptii
cõsecrauerunt. Iam verò in Grecia multos ha-
bent ex hominibus deos, Alabandum, Alaban-
di: Tenedi Tenem: Leuchoteam, qui fuit Ino,
& eius Palæmonem filium, cũcta Græcia Her-
culem, AEsculapium, Tyndaridas: Romulum
nostri, aliósque complureis: quos quasi nouos
& adscriptitios cineis in cælum receptos pu-
40 tant. Hæc igitur indocti. Quid vos Philoso-
phi, qui meliora? omitto illa. sunt enim præ-
clara. Sit sane deus ipse mundus. Hoc credo B
illud esse
Sublime candens quem inuocant omnes Iouem.
quare igitur plureis adiungimus deos? quanta
autẽ est eorum multitudo? mihi quidem sanè
multi videntur: singulas enim stellas numeras
deos, easq; aut belluarum nomine appellas, vt
Capram, vt Lupam, vt Taurum vt Leonẽ, aut
rerum inanimatarum, vt Argon vt Aram, vt
41 Coronam, sed vt hæc concedantur, reliqua
qui tandem non modò concedi, sed omnino
intelligi possunt: cùm fruges, Cererem, vi-
num, Liberum dicimus, genere nos quidem
sermonis vtimur vsitato: sed ecquem tam a-
mentem esse putas, qui illud, quo vescatur,
deum credat esse? Nam quos ab hominibus
peruenisse dicis ad deos, tu reddes rationem
quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur
fieri desierit, & ego discam libenter quo mo-
do nunc quidem est, non video, quo pacto il-
le, cui in monte Oetæo illatæ lampades fue- C
rint, vt ait Accius, in domum æternam patris
ex illo ardore peruenerit, quem tamen Home-
rus conueniri apud inferos facit ab Vlysse,
sicut ceteros, qui excesserant vita. quamquã,
42 quem potissimum Herculem colamus, scire
sanè velim. plureis enim tradunt nobis qui
ij interiores scrutantur, & reconditas literas:
antiquissimum, Ioue natum, sed antiquissimo
item Ioue. nam Ioues quoque plureis in pri-
scis Græcorũ literis inuenimus. ex eo igitur &
Lisyto est is Hercules, quem concertauisse cũ
Appolline de tripode accepimus, alter tradi-
tur Nilo natus, AEgyptius: quem aiunt Phry-
gias literas conscripsisse. Tertius est ex Ideis
indigenis: cui inferias afferunt. Quartus, Iouis
est, Asteriæ Latonæ sororis, quem Tirij maxi-
mè colunt, cuius Carthaginem in filiam ferũt.
Quinctus in India, qui Belus dicitur. Sextus
hic ex Alcumena, quem Iupiter genuit, sed
tertius Iupiter: quoniam, vt iam docebo plu- D
43 res Ioues etiam accepimus. Quando enim
me in hunc locum deduxit oratio, docebo,
meliora me didicisse de colendis diis immor-
talibus iure pontificio, & maiorum more, ca-
pedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de
quibus in illa aureola oratiuncula dicit Læ-
lius, quam rationibus Stoicorum. Si tibi vos
sequar, dic, quid ei respondeam, qui me sic

roget, Si dij sunt, suntne etiam Nymphæ deæ,
si Nymphæ Panisci etiam, & Satyri? Hi autem
non: ne Nymphę quidem, deæ igitur. At earum
templa sunt publicè vota, & dedicata. Quid
igitur, ne ceteri quidem ergo dij, quorum tẽ-
pla sunt dedicata? Age porrò, Iouem, & Ne-
ptunum, deum numeras. ergo etiam Orcus,
frater eorum, deus, & illi qui fluere apud in-
feros dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phle-
geton: tum Charon, tum Cerberus, dij putandi. 44
At id quidem repudiandum ne Orcus quidem
igitur. Quid dicitis ergo de fratribus? hæc
Carneades agebat, non vt deos tolleret: quid
enim Philosopho minus conueniens? sed vt
Stoicos nihil de diis explicare conuinceret.
Itaque insequebatur. Quid enim, aiebat, si ij
fratres sunt in numero deorum, num de patre
eorum Saturno negari potest? quem vulgò
maximè ad occidentem colunt. qui si est deus,
patrem quoque eius, Cælum esse deum confi-
tendum est. Quod si ita est, Cæli quoque parẽ-
tes dii habendi sunt, Aether, & Dies eorum-
que fratres, & sorores: qui à genealogis anti-
quis sic nominantur, Amor, Dolus, Metus,
Labor: Inuidentia, Fatum, Senectus, Mors,
Tenebræ, Miseria, Querela, Gratia, Fraus,
Pertinacia, Parcæ, Hesperides, Somnia: quos
omnes Erebo, & Nocte natos ferunt. Aut igi-
tur hæc monstra probanda sunt, aut prima il-
la tollenda. Quid? Appollinem, Vulcanum, 45
Mercurium, ceteros, deos esse dices? de Her-
cule, AEsculapio, Libero, Castore, Polluce
dubitabis? At hi quidem coluntur æquè, at-
que illi, apud quosdam etiam multò magis.
Ergo hi, dii sunt habendi, mortalibus nati
matribus. Quid? Aristæus, qui oliuæ dicitur
inuentor, Apollinis filius, Theseus, qui Ne-
ptuni, reliqui, quorum patres dii non erunt
in deorum numero? Quid, quorum matres? o-
pinor etiam magis. Vt enim in iure ciuili, *qui*
est de matre libera, liber est, item iure naturæ,
qui de dea matre est, deus sit necesse est. Itaque
Achillem Astyaplea insula sanctissimum co-
lit. Quid si deus est, & Orpheus, & Rhesus,
dii sunt, matre Musa nati. Nisi fortè mariti-
mæ nuptiæ terrenis anteponuntur. Si hi dii
non sunt, quia nusquam coluntur, quo modo
illi sunt? Vide igitur, ne virtutibus homi- 46
num isti honores habeantur, non immortali-
tatibus, quod tu quoque, Balbe, visus es dice-
re. Quo modo autem potes si Latonam deam
putes, Hecatem non putare, quę matre Asteria
est, sorore Latonæ? an hæc quoque dea est? vi-
dimus enim eius aras, delubráque in Græcia.
sin hæc dea est, cur non Eumenides? quæ si deæ
sunt, quarum & Athenis fanum est, & apud
nos, vt ego interpretor, lucus Furinæ, Furiæ
deæ sunt, speculatrices, credo, & vindices fa-
cinorum, & scelerum. Quòd si tales dii sunt, 47
vt rebus humanis intersint, Natio quoque,
dea putanda est, cui cùm fana circuimus in
agro Ardeati, rem diuinam facere solemus.
Quæ quia partus matronarum tueatur, à na-
scentibus, Natio nominata est. Ea si dea
est, dii omnes illi, qui commemorabantur
à te, Honos, Fides Mens, Concordia ergo
etiam Spes, Moneta, omniaque quæ cogi-
tatione nobismetipsis possumus fingere quod
si verisimile non est, ne illud quidem est.
hæc vnde fluxerunt. Quid autem dicis si dii

sunt illi, quos colimus, & accepimus: cur non A
eodem in genere Serapim, Isimque numere-
mus? quod si facimus, cur barbarorum deos
repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, acci-
pitres, aspidas, crocodilos, pisceis, canes, lu-
pos, feleis, multas præterea beluas, in deorum
numero reponemus, quæ si reiiciamus, illa
48 quoque vnde hæc nata sunt, reiiciemus. Quid
deinde? Ino, dea dicetur, quæ Leucothea à
Græcis, à nobis Matuta dicitur, cùm sit Cad-
mi filia: Circe autem, & Pasiphae, e Perseide,
Oceani filia, natæ, patre Sole, in deorum nu-
mero non habebuntur? quamquam Circen
quoque coloni nostri Circeienses religiosè
colunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ
respondebis? quæ duobus auis, Sole, & Ocea-
no, AEeta patre, matre Idyia procreata est.
Quid huius Absyrto fratri, qui est apud Pacu-
uium Aegialeus? sed illud nomen veterum li-
teris vsitatius. Qui si dij non sunt, vereor quid
agat Ino. hæc enim omnia ex eodem fonte B
49 fluxerunt. An Amphiaraus deus erit, & Tri-
phonius? nostri quidem publicani, cùm essent
agri in Bœotia deorum immortalium excepti
lege censoria, negabant immortaleis esse vl-
los, qui aliquando homines fuissent. Sed si
sunt hi dij, est certè Erechtheus, cuius Athe-
nis & delubrum vidimus, & sacerdotem. Quem
si deum facimus, quid aut de Codro dubitare
possumus, aut de ceteris, qui pugnantes pro
patriæ libertate ceciderunt? quod si probabi-
le non est: ne illa quidem superiora, vnde hęc
50 manant, probanda sunt. Atque in plerisque
ciuitatibus intelligi potest, augendæ virtutis
gratia, quo libentiùs reip. causa periculum a-
diret optimus quisque, virorum fortium me-
moriam honore deorũ immortaliũ esse conse-
cratam. ob eam enim ipsam causam Erech-
theus Athenis, filiæque eius in numero deo-
rum sunt. Itémque Leonaticum est delubrum
Athenis, quod Leocorion nominabatur Ala- C
bandenses quidem sanctiùs Alabandum co-
lunt, à quo est vrbs illa condita, quam quem-
quam nobilium deorum: apud quos non in-
urbanè Stratonicus, vt multa, cùm quidam ei
molestus, Alabandum deum esse confirmaret,
Herculem negaret, Ergo, inquit, mihi Ala-
bandus, tibi Hercules sit iratus. Illa autem,
51 Balbe, quæ tu à cælo, astrísque ducebas, quàm
longè serpant, non vides. Solem, deum esse,
Lunámque, quorum alterum Apollinem Græ-
ci, alteram Dianam putant. Quòd si Luna dea
est, ergo etiam Lucifer, ceteræque errantes,
numerum deorum obtinebant. igitur etiam
inerrantes. Cur autem arcus species non in
deorum numero reponatur? est enim pulcher,
& ob eam causam, quia speciem habebat ad-
mirabilem, Thaumante dicitur esse nata cuius
si diuina natura est, quid facies nubibus? arcus
enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo
coloratus. Quarum vna etiam Centauros pe- D
perisse dicitur. Quòd si nubeis retuleris in
deos, referendæ certè erunt tempestates, quæ
populi Rom. ritibus consecratæ sunt. Ergo
imbres, nimbi, procellæ, turbines, sunt dij
putandi. nostri quidem duces, mare ingredien-
tes, immolare hostiam fluctibus consueuerũt.
52 Tam si est Ceres à gerendo, ita enim dice-
bas, terra ipsa dea est, & ita habetur, quæ est
enim alia Tellus? sin terra, mare etiam, quem

Neptunum esse dicebas: ergo & flumina &
fontes. Itaque & fontis delubrum Maso ex
Corsica dedicauit, & in augurum precatione
Tiberinũ, Spinonem, Anemonem, Nodinum,
alia propinquorum fluminum nomina vide-
mus. Ergo hoc aut in immensum serpet, aut
nihil horum recipiemus, nec illa infinita ra-
tio superstitionis probabitur. nihil ergo no-
rum probandum est. Dicamus igitur Balbe,
oportet contra illos etiam, qui hos deos ex
hominum genere in cælum translatos, non re
sed opinione esse dicunt, quos auguste o-
mnes, sanctéque veneramur. Principio Ioues
treis numerant ij, qui theologi nominantur,
ex quibus primum, & secundum natos in Ar-
cadia, alterum patre Aethere, ex quo etiam
Proserpinam natam ferunt, & Liberum, alte-
rum patre Cælo, qui genuisse Mineruam di-
citur, quam principem & inuentricem belli
ferunt, tertium Cretensem, Saturni filium: cu-
B ius in illa insula sepulchrum ostenditur. Διό-
σκουροι etiam apud Graios multis modis no-
minantur: Primi tres, qui appellantur Ana-
ces, Athenis ex Ioue, rege antiquissimo, & Pro-
serpina nati, Tritopatreus, Eubuleus, Diony-
sius. Secundi, Ioue tertio nati ex Leda, Castor
& Pollux. Tertii dicuntur, à nonnullis Alco,
& Melampus, Emolus, Atrei si is qui Pelope
natus fuit. Iam Musæ primæ quatuor, natæ Io- 54
ue altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete:
secundæ, Ioue tertio, & Mnemosyne, procre-
atæ nouem: tertiæ, Ioue tertio Pierio natæ
& Antiopa: quas Pieridas, & Pierias solent
Poetæ appellare, iisdem nominibus, eodem
numero, quo proximæ superiores. Cùmque
tu Solem, quia solus esset, appellatum esse
dicas: Soles ipsi quàm multi à theologis pro-
feruntur? vnus eorum Ioue natus, nepos Ae-
theris: alter, Hyperione: tertius, Vulcano, Nili
filio: cuius vrbem Aegyptii volunt esse eam:
C quæ Heliopolis appellatur: quartus is, quem
heroicis temporibus Achanto Rhodi pepe-
risse dicitur, auum Ialysi, Camiri & Lindi: 55
quintus, qui Colchis fertur AEetam, & Cir-
cen procreauisse. Vulcani item complures,
primus Cælo natus, ex quo & Minerua Apol-
linéeum, cuius in tutela Athenas antiqui hi-
storici esse voluerunt: secundus Nilo natus,
Opas, vt AEgyptij appellant, quem custo-
dem esse AEgypti volunt: tertius ex tertio
Ioue, & Iunone, qui Lemni fabricæ tradi-
tur præfuisse: quartus Menalio natus, qui te- 56
nuit insulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ
nominabantur. Mercurius vnus Cælo patre,
Die matre natus: cuius obscænius excitata na-
tura traditur, quòd aspectu Proserpinæ com-
motus sit: alter Valentis, & Phoronidis fi-
lius, is, qui sub terris habetur, idem Tropho-
nius: tertius Ioue tertio natus, & Maia, ex
quo, & Penelopa Pana natum ferunt: quar-
D tus Nilo patre, quem AEgyptij nefas habent
nominare: quinctus, quem colunt Phenea-
tæ, qui Argum dicitur interemisse, ob eam-
que causam AEgypto præfuisse, atque AEgy-
ptiis leges, & literas tradidisse. Hunc AE-
gyptij Theyn appellant: eodemque nomi-
ne anni primus mensis apud eos vocatur. 57
AEsculapiorum primus, Apollinis, quem
Arcades colunt: qui specillum inuenisse, pri-
músque vulnus obligauisse dicitur: secun-
dus

dus, secundi Mercurij frater. Is fulmine per- A
cussus dicitur humatus esse Cynosuris : ter-
tius, Arsippi, & Arsinoę: qui primus purgatio-
nem alui, dentisque euulsionem, vt ferunt, in-
uenit: cuius in Arcadia non longè à Lusio flu-
mine sepulchrum, & lucus ostenditur. Apolli-
num antiquissimus is, quem paulò antè ex
Vulcano natum esse dixi, custodem Athena-
rum: alter Corybantis filius, natus in Creta:
cuius de illa insula cum Ioue ipso certamen
fuisse traditur: tertius Ioue tertio natus, &
Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferũt
aduenisse quartus in Arcadia, quem Arcades
58 Nomionem appellant, quòd ab eo se leges
ferunt accepisse: Dianæ item plures prima Io-
uis, & Proserpinæ, quæ pinnatũ Cupidinẽ ge-
nuisse dicitur secũda notior, quã Ioue tertio,
& Latona natam accepimus, tertia patre, Vpi
traditur, Glauca matre. Eam Græci sæpe V-
pim paterno nomine appellant. Dionysios B
multos habemus, primum Ioue, & Proser-
pina natum, secundum Nilo, qui Nysam di-
citur interemisse, tertium Caprio patre, cúm-
que regem Asiæ præfuisse dicunt, cuius Aba-
zea sunt instituta. quartum Ioue, & Luna, cui
sacra Orphica putantur confici, quintum
59 Niso natum, & Thione, à quo Trieterides cõ-
stitutæ putantur. Venus prima Cælo, & Die
nata, cuius Elide delubrum videmus, altera
spuma procreata, ex qua, & Mercurio Cupidi-
nem secundum natum accepimus, tertia, Ioue
nata, & Diona, quæ nupsit Vulcano. Sed ex ea,
& Marte natus Anteros dicitur, quarta, Syria,
Tyróque concepta, quæ Astarte vocatur, quã
Adonidi nupsisse traditum est. Minerua pri-
ma, quam Apollinis matrem supra diximus:
secunda orta Nilo, quam Ægyptij Saitæ co-
lũt. tertia illa, quam à Ioue generatam suprà
diximus: quarta, Ioue nata, & Coryde, Ocea-
ni filia, quam Arcades Coriam nominant, C
& quadrigarum inuentricem ferunt: quinta
Pallantis: quę patrem dicitur interemisse, vir-
60 ginitatem suam violare conantem: cui pin-
narum talaria affingũt. Cupido primus, Mer-
curio, & Diana prima natus dicitur. secundus,
Mercurio, & Venere secunda. tertius quidem
est Anteros, Marte, & Venere tertia. Atque
hæc quidem, atque eiusmodi ex vetere Græ-
ciæ fama collecta sunt. Quibus intelligitis
resistendum esse, ne perturbentur religiones.
Vestri autem non modò hæc non refellunt,
verum etiam confirmãt interpretando, quor-
sum quidque pertineat. Sed eo iam, vnde huc
61 digressi sumus, reuertamur. Num censes igi-
tur subtiliore ratione opus esse ad hæc refel-
lenda? nam mentem, fidem, spem, virtutem,
honorem, victoriam, salutem, concordiam,
cæteraque eiusmodi rerum vim habere vide-
mus, non deorum. Aut enim in nobismet in-
sunt ipsis, & mens, vt fides, vt spes, vt virtus,
vt concordia, aut optandæ nobis sunt, vt ho- D
nos, vt salus, vt victoria. Quarum rerum vti-
litatem video: video etiam consecrata simu-
lacra. Quare autem in his vis deorum
insitum intelligam; cum cognouero. Quo in
genere vel maximè Fortuna numeranda, quã
62 nemo ab inconstantia, & temeritate seiunget,
quæ digna certe non sunt deo. Iam verò quid
vos illa delectat explicatio fabularum, & eno
datio nominum exsectum à filio Cælum, vin-
ctum itidem à filio Saturnum. Hæc, & alia
generis eiusdem ita defenditis, vt ij qui ista
finxerunt, non modò non insani, sed etiam
fuisse sapientes videantur. In enodandis autẽ
nominibus, quod miserandum sit, laboratis
Saturnus, quia se saturat annis, Mauors, quia
magna vertit, Minerua, quia minuit, aut quia
minatur, Venus, quia venit ad omnia, Ceres à
gerendo. Quàm periculosa consuetudo? in
multis enim nominib⁹ hærebitis. Quid Veio-
ui facies? quid Vulcano? quamquam, quoniam
Neptunum à nando appellatum putas, nullũ
erit nomen, quod non possis vna litera expli-
care vnde ductum sit. In quo quidem magis
tu mihi natare visus es, quàm ipse Neptunus.
Magnam molestiam suscepit, & minimè ne- 63
cessariam, primus Zeno, pòst Cleanthes, dein-
de Chrysippus, commentitiarum fabularum
reddere rationem: vocabulorum, cur quique
ita appellati sint, causas explicare. Quod cùm
facitis, illud profectò confitemini, longè ali-
ter rem se habere, atque hominum opinio sit:
eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas
esse, non figuras deorum. Qui tantus error
fuit, vt perniciosis etiam rebus non modò
nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra
constituerentur. Febris enim fanum in Pala-
tio; & ædem Larum, & aram malæ Fortunæ
Exquiliis consecratam videmus. Omnis igi- 64
tur talis à Philosophia pellatur error, vt cùm
de diis immortalibus disputemus, dicamus
digna diis immortalibus: de quibus habeo
ipse, quid sentiam: nõ habeo autem, quid tibi
assentiar. Neptunum esse dicis, animum cum
intelligentia per mare pergentem. Idem de
Cerere. Istam autem intelligentiam aut ma-
ris, aut terra non modò comprehendere ani-
mo, sed ne suspicione quidem possum attin-
gere. Itaque aliunde mihi quærendum est, vt
esse & deos, & quales sint, discere possim,
quàm quales tu eos esse velis. Videamus ea, 65
quæ sequuntur, primum deorũne prouidentia
mundus regatur: deinde consuláñtne rebus
humanis. hæc enim mihi ex tua partitione
restant duo. De quibus, si vobis videtur, accu-
ratiùs disserendum puto. Mihi verò, inquit
Velleius, valde videtur. nam & maiora exspe-
cto, & his, quæ dicta sunt, vehementer assen-
tior. Tum Balbus, interpellare te, inquit, Cot-
ta, nolo. sed sumemus tempus aliud, efficiam
profectò vt fateare. Sed

Multa desunt.

Nequaquam istac ibit: magna inest certatio.
Nam vt ego illis supplicarem tanta blandi-
loquentia?
Niobe parúmque ratiocinari videtur, & sibi 66
ipsi nefariam pestem machinari? Illud verò
quàm callida ratione?
Qui volt, quod volt, ita dat se res: vt operam
dabit.
Qui est versus omnium seminator malorum:
Ille transuersa mente mihi hodie tradidit
repagula,
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi
perniciem dabo,
Mihi mœrores, illi luctum, exitium illi, exsili-
um mihi.
Hanc videlicet rationem, quam vos diuino

beneficio homini solùm tributã dicitis, be- A
stiæ non habent. Vidésne igitur quanto mune-
67 re deorum simus affecti? atque eadem Medea
patrem, patriámque fugiens:

Postquam pater appropinquat, iámque, penè vt comprehendatur, parat,
Puerum interea obtruncat, membráque articulatim diuidit,
Pérque agros passim dispergit corpus, id ea gratia
Ut, dum nati dissipatos artus captaret parens,
Ipsa interea effugeret, illum vt mæror tardaret sequi,
Sibi salutem vt familiari pareret parricidio.

68 Huic vt scelus, sic nec ratio quidem defuit. Quid ille funestas epulas fratri comparans, nónne versat huc & illuc cogitatione rationem?

Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat habuit coniugem illexisse in stuprum, de quo rectè & verissimè loquitur Atreus.

Quod in re summa summum esse arbitror
Periculum, matres coinquinari regias
Contaminari stirpem, admisceri genus.

At id ipsum quam callidè, qui regnum adulterio quæreret;

Addo (inquit) huc quòd mihi portento cælestûm pater
Prodigium misit, regni stabilem mei
Agnum inter pecudes aurea clarum coma
Quondam Thyestem clepere ausum esse, è regia:
69
Qua in re adiutricem coniugem cepit sibi.

Videtúrne summa improbitate vsus non sine summa esse ratione; nec verò scena solum referta est his sceleribus, sed multò vita communis penè maioribus. Sentit domus vniuscuiusque, sentit forum, sentit curia, campus, socij, prouinciæ, vt quemadmodum ratione rectè fiat, sic ratione peccetur. Alterum & à paucis & rarò: alterum & sæpe, & à pluribus: vt satius fuerit nullam omnino nobis à diis immortalibus datam esse rationem, quàm tãta cum pernicie datam. Vt vinum ægrotis, quia prodest rarò, nocet sæpissimè, melius est non adhibere omnino, quam spe dubiæ salutis in apertam speciem incurrere: sic haud scio, an melius fuerit, humano generi motum istum celerem cogitationis, acumen, solertiam, quã rationẽ vocamus, quoniam pestifera sint multis, admodum paucis salutaria, non dari om-
70 nino, quàm tam munificè, & tam largè dari. Quamobrem si mens, voluntásque diuina idcirco consuluit hominibus, quòd iis largita est rationem: solis consuluit, quos bona ratione donauit: quos videmus, si modò vlli sint, esse paucos: Non placet autem paucis à diis immortalibus esse consultum. sequitur ergo, vt nemini consultum sit. Huic loco sic soletis occurrere, non idcirco non optimè nobis à diis esse prouisum, quòd multi eorum beneficio peruersè vterentur. etiam patrimoniis multos malè vti: nec ob eam causam eos beneficium à patribus multum habere. Quis istuc negat; aut quæ est in collatione ista similitudo; nec enim Herculi Deianira nocere voluit, cùm ei tunicam sanguine Centauri tinctam dedit: nec prodesse Phereo Iasoni is, qui gladio vomicam eius aperuit, quam sanare medici non poterant. multi enim, etiam cùm obesse vellent profuerunt, & cùm prodesse, obfuerunt. Ita non fit, ex eo, quod datur, vt voluntas eius qui dederit, appareat: nec, si is, qui accepit, bene vtitur, idcirco is, qui dedit, amicè dedit. Quæ. n. libido, quæ auaritia, q fa- 71
cinus aut suscipitur nisi cõsilio capto, aut hoc animi motu, & cogitatione, i. ratione, perficitur: nã omnis opinio, ratio est, & quidẽ bona ratio, si vera: mala autẽ si falsa est opinio. Sed à deo tãtùm rationẽ habemus, si modò habemus. bonã autẽ rationem, aut non bonam, à nobis, non enim, vt patrimonium relinquitur, sic ratio homini est beneficio deorũ data, si ut Quid. n. potiùs hominibus dij dedissent, si his nocere voluissent; iniustitiæ autem intẽperan- B
tiæ, timiditatis quæ semina essent, si his vitiis ratio non subesset Medea modò, & Atreus cõmemorabantur à nobis, heroicę personę inita subductaque ratione, nefaria scelera meditantes. Quid leuitates comicæ, parúmne semper in ratione versantur; parúmne subtiliter disputat ille in Eunucho;

--- quid igitur faciam?
Exclusit, reuocat: redeam? non, si me obsecret.

Ille verò in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore summo summáque inopia suaue esse dicit,

Parentem habere auarum, illepidum, in liberos
Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.

Atque huic incredibili sententiæ ratiuncula suggerit:

Aut tu illum fructu fallas: aut per literas
Auertas aliquod nomen aut per seruulum C
Percutias pauidum postremò: a parco patre
Quod sumas quanto dissipas libentius.

Idemque facilem & liberalem patrem, incõmodum esse amanti filio disputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam.
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam. ita omneis meos dolos, fallacias,
Præstigias præstinxit commoditas patris.

Quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præstigiæque? num sine ratione esse potuerunt? O præclarum munus deorum! vt Phormio possit dicere,

Cedo senem iam instructa mihi sunt in corde consilia omnia. 74

Sed exeamus è theatro: veniamus in forum. Quid sessum ite precor quid vt iudicetur? Qui tabularum incenderit. Quod facinus occultius? At se Qu. Sosius, splendidus eques Ro. ex a- D
gro Piceno, fecisse confessus est. Qui transcripserit tabulas publicas. Id quoque L. Alenius fecit cùm chyrographum sex primorum imitatus est. Quid hoc homine solertius? Cognosce alias quæstiones auri Tolosani, coniurationis Iugurthinæ. Repete superiora: Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam: posteriora, de incestu rogatione Peducæa: tùm hæc quotidiana, sicæ, venena, peculatus testa-

mentorum etiam lege noua quæstiones. Inde A
illa actio, OPE CONCILIOQVE
TVO FVRTVM aio factum esse: inde tot
iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro so-
cio, fiduciæ: reliqua, quæ ex empto, aut vendi-
to, aut conducto, aut locato contra fidē fiunt:
inde iudicium publicum rei priuatæ lege La-
toria: inde euerriculum malitiarum omni-
um, iudicium de dolo malo: quod C. Aquil-
lius familiaris noster protulit. Quem dolum
74 idem Aquilius tum teneri putat, cùm aliud sit
simulatum, aliud actum. Hanc igitur à diis
immortalibus tantam arbitramur malorum
sementem esse factam? Si enim rationem ho-
minibus dij dederunt: malitiam dederunt.
est enim malitia versuta, & fallax nocendi
ratio. Iidem etiam dij fraudem dederunt, fa-
cinus, ceteráque, quorum nihil nec suscipi si-
ne ratione, nec effici potest. Vtinam igitur, vt
illa anus optat,

---ne in nemore Pelio securibus B
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

sic istam calliditatem hominibus dij ne de-
dissent: qua perpauci bene vtuntur: qui tamen
ipsi sæpe à malè vtentibus opprimuntur, innu-
merabiles autem improbè vtuntur: vt donum
75 hoc diuinum rationis, & consilii, ad fraudem
hominibus, non ad bonitatem impertitum
esse videatur. Sed vrgetis identidem, homi-
num esse istam culpam non deorum. Vt si
medicus grauitatem morbi gubernator vim
tempestatis accuset. Et si hi quidem homun-
culi, sed tamen ridiculi. Quis enim te adhi-
buisset, dixerit quispiam, si ista non essent;
contra deum licet disputare liberius. In ho-
minum vitiis ais esse culpam. Eam de-
disses hominibus ratione, quæ vitia culpám-
que excluderet. Vbi igitur locus fuit errori
deorum; nam patrimonia spe bene tradendi
relinquimus: qua possumus falli, deus falli
qui potuit? an vt Sol, in currū cū Phaëthontē C
filium sustulit, aut Neptunus, cùm Theseus
77 Hippolitum perdidit, cùm ter optandi à Ne-
ptuno patre habuisset potestatem? Poë arum
ista sunt. nos autem Philosophi esse volu-
mus, rerum auctores non fabularum. Atque
ij tamen ipsi dij pœ ë ici si scissent, perniciosa
fore illa filiis, peccasse in beneficio putarentur.
Et, si verum est quod Aristo Chius dice-
re solebat, nocere audientibus Philosophos
iis, qui benedicta malè interpretarentur.
posse enim asotos ex Aristippi, acerbos e Ze-
nonis schola exire. prorsus, si qui audierunt,
vitiosi essent discessuri, quòd peruersè Philo-
sophorum disputationem interpretarentur,
78 tacere præstare Philosophis quàm iis, qui se
audissent, nocere. Sic, hi homines rationē bo-
no consilio à diis immortalibus datam, in
fraudem, malitiámque conuertunt: non dari
illam, quam dari humano generi melius
fuit. Vt si medicus sciat, eum ægrotum qui D
iussus sit vinum sumere meracius sumptu-
rum statimque periturum, magna sit in cul-
pa, sic vestra illa prouidentia reprehendenda,
quæ rationem dederit iis, quos scierit ea per-
uersè, & improbè vsuros. Nisi forte dicitis
eam nesciuisse. Vtinam quidem. Sed non au-
79 debitis. non enim ignoro quanti eius nomen
puteris. Sed hic quidem locus concludi iam
potest. Nam si stultitia, consensu omniū Phi-

A losophorū, maius est malum, quàm si omniū
mala & fortunę, & corporis ex altera parte po-
nantur, sapientiam autem nemo assequitur:
in summis malis omnes sumus. quibus vos
optimè consultū à diis immortalibus dicitis.
Nā vt nihil interest, vtrū nemo valeat, an ne-
mo possit valere: sic non intelligo, quid in-
tersit, vtrum nemo sit sapiens, an nemo esse
possit. Ac nos quidē nimis multa de re aper-
tissima. Telamo autem vno versu locum to-
tum conficit, vtrum dij homines negli-
gant:

Nam si curent, bene bonis sit, malè malis: quod
nunc abest.

Debebāt illi quidem omneis bonos effice- 80
re, si quidem hominum generi consulebant.
Sin id minùs bonis quidem certè consulere
debebant. Cur igitur duos Scipiones fortissi-
mos, & optimos viros, in Hispania Pœnus
oppressit? cur Maximus extulit filium consu-
B larem? cur Marcellum Hannibal interemit?
cur Paulum Cannæ sustulerunt? cur Pœno-
rum crudelitati Reguli corpus est præbitum?
cur Africanum domestici parietes non texe-
runt? Sed hæc vetera, & alia permulta. Pro-
piora videamus. Cur auunculus meus, vir in-
nocentissimus, idémque doctissimus, P. Ruti-
lius in exsilio est? cur sodalis meus interfectus
domi suæ, Drusus? cur temperantiæ, pruden-
tiæque specimen, aut simulachrum Vestæ, pō-
tifex maximus est Q. Scęuola trucidatus? cur
etiam antè tot ciuitatis principes a Cinna in-
teremti? cur omnium perfidiosissimus C. Ma-
rius, Q. Catulum præstantissima dignitate vi-
rum, mori potuit iubere? Dies deficiat, si ve-
lim numerare quibus bonis malè euenerit: 81
nec minùs, si commemorem, quibus impro-
bis optimè. Cur enim Mariùs tam feliciter
septimùm consul, domi suæ senex est mor-
tuus? cur omnium crudelissimus tam diu Cin-
C na regnauit? At dedit pœnas. Prohiberi me-
lius fuit, impediríque ne tot summos viros
interficeret, quàm ipsum aliquando pœnas
dare. Summo cruciatu supplicióq; Q. Varius,
homo importunissimus periit: sed quia, Dru-
sum ferro. Metellum veneno sustulerat, illos
conseruari melius fuit, quàm pœnas sceleris
Varium pendere. Duodequadraginta Diony-
sius tyrannus annos fuit opulentissimæ, &
beatissimæ ciuitatis. Quàm multas antè hunc 82
in ipso Græciæ flore Pisistratus, ac Phala-
ris, ac Appollodorus pœnas sustulit multis
quidem antè cruciatis & necatis? Et prædo-
nes multi sæpe pœnas dant: nec tamen possu-
mus dicere, non plureis captiuos acerbè,
quàm prædones necatos. Anaxarchum De-
mocriteum à Cyprio tyranno excarnificatum
accepimus: Zenonem Eleatem in tormentis
necatum: Quid dicam de Socrate, cuius morti
illacrymari soleo, Platonem legens? Vidésne
D igitur deorum iudicio, si vident res huma-
nas, discrimen esse sublatum? Diogenes qui- 83
dē Cynicus dicere solebat, Harpalū, qui ēpo-
rib. illis prędo felix habebatur cōtra deos te-
stimoniū dicere, quòd in illa fortuna tā diu viue-
ret. Dionysius, de quo antè dixi, cùm fanum
Proserpinę Locris expilauisset, nauigabat Sy-
racusas: isq; cùm secūdissimè cursum teneret,
ridēs, Videtisne, inquit, amici, quā bona à diis
immortalib. nauigatio sacrilegis detur? Atq;

homo acutus,cùm bene, planéq; percepisset, A
in eadem sententia perseuerabat. Qui,cùm
ad Pelopennesum classem appulisset,& in fa-
num venisset Iouis Olympij, aureū ei detra-
xit amiculum, grandi pondere, quo Iouem
ornarat ex manubiis Karthaginensium tyrā-
nus Gelo. atque in eo etiam cauillatus est,æ-
state graue esse aureum amiculum, hieme
frigidum, eíque laneum pallium iniecit,cùm
id esse aptum ad omne anni tempus diceret,
idémque Æsculapij Epidauri barbam aureā
demi iussit.neque enim conuenire, barbatum
esse filium, cùm in omnibus fanis pater im-
84 berbis esset. Iam mensas argenteas de om-
nibus delubris iussit auferri: in quibus quòd
more veteris Græciæ inscriptum esset, BO-
NORVM DEORVM, vti se eorum bonitate
velle dicebat. Idem Victoriolas aureas,& pa-
teras,coronásque, quæ simulacrorum porre-
ctis manibus sustinebantur sine dubitatione
tollebat:eáque se accipere, non auferre, di- B
cebat esse enim stultitiā, à quibus bona pre-
caremur, ab iis porrigentibus, & dantibus
nolle sumere. Eundémque ferunt hæc,quæ
dixi, sublata de fanis in forum posuisse, &
per præconem vendidisse: exactáque pecu-
nia edixisse, vt quod quisque à sacris habe-
ret, id ante diem certam in suum quidque
fanum referret. ita ad impietatem in deos,in
homines adiunxit iniuriam. Hunc igitur nec
Olympius Iupiter fulmine percussit, nec Æ-
sculapius misero diuturnóque morbo inta-
bescentem interemit: atque in suo lectulo
mortuus, in Tympanidis rogum illatus est:
eamque potestatē, quam ipse per scelus erat
nactus,quasi iustam & legitimam, hæreditatis
85 loco filio tradidit. Inuita in hoc loco versa-
tur oratio: videtur enim auctoritatem affer-
re peccandi: & rectè videretur, nisi & virtu-
tis,& vitiorum,sine vlla diuina ratione, gra-
ue ipsius conscientię pondus esset. Qua sub-
lata, iacent omnia. Vt enim nec domus,nec C
respub. ratione quadam & disciplina designa-
ta videatur,si in ea nec rectè factis pręmia ex-
stent vlla,nec supplicia peccatis:sic mundi di-
uina in homines moderatio, profectò nulla
est,si in ea discrimen nullum est bonorum &
86 malorū. At enim minora dij negligunt,neque
agellos singulorū,nec viticulas persequūtur,
nec,si vredo,aut grando quippiam nocuit, id
Ioui animaduertendum fuit. Ne in regnis qui-
dē reges omnia minima curāt. Sic enim dici-
tis,quasi ego paulò antè de fundo Formiano,
P. Rutilij sim questus, non de amissa salute.
Atque hoc quidem omneis mortales sic ha-
bent, externas commoditates, vineta, sege-
tes, oliueta vbertatem frugum, & fructu-
um: omnem denique commoditatem, pros-
peritatémque vitæ à diis se habere.] virtu-
tem autem nemo vmquam acceptam deo
87 retulit. Nimirum rectè. propter virtu-
tem enim iure laudamur, & in virtute rectè D
gloriamur. Quod non contingeret,si id do-
num à deo, non à nobis haberemus. At verò
aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si
aliud quippiam nacti sumus fortuiti boni,
aut depulimus mali,cùm diis gratias agimus,
tum nihil nostræ laudi assumtū arbitramur.
Num quis, quòd bonus vir esset, gratias
diis egit vmquam? At quòd diues, quòd
honoratus,quòd incolumis, Iouémque opti-
mum, maximum, ob eas res appellant, non
quòd nos iustos, temperatos, sapientes effi-
ciat, sed quòd saluos, incolumeis, opulentos,
copiosos. Neque Herculi quisquam decu- 88
mam vouit vmquam, si sapiens factus esset.
Quamquam Pythagoras, cùm in geometria
quiddam noui inuenisset, musis bouem im-
molasse dicitur. Sed id quidem non credo,
quoniam ille ne Appollini quidem Delio
hostiam immolare voluit, ne aram sanguine
adspergeret. Ad rem autem vt redeam,iudici-
um hoc omnium mortalium est fortunam à
deo petendā, à se ipso sumendam esse sapien-
tiam. Quamuis menti delubra, & virtuti,& fi-
dei consecremus. tamen hæc in nobis ipsis
sita videmus,spei,salutis,opis,victoriæ facul-
tas à diis expetenda est. improborum igitur
prosperitates: secundæque res redarguunt(vt
Diogenes dicebat) vim omnem deorū,ac po- 89
testatem: At nonnūquam bonos exitus habent
Boni. Eos quidem adscribimus,attribuimúsq;
que sine vlla ratione diis immortalibus. At
Diagoras,cùm Samothraciam venisset, Athe-
os ille qui dicitur, atque ei quidam amicus,
Tu,qui deos putas humana negligere, nonne
animaduertis ex tot tabellis pictis, quàm
multi votis vim tempestatis effugerint,in por-
túq; salui peruenerint? Ita fit,inquit. illi enim
nusquā picti sunt, qui naufragium fecerunt,
in mariq; perierunt. Idémq; cùm ei nauiganti
vectores aduersa tempestate timidi, & per-
territi dicerent, non iniuria sibi illud accide-
re,qui illum in eandem nauem recepissent: ostē-
dit eis in eodē cursu multas alias laborantes:
quæsiuitq; nū etiam in iis nauibus Diagoram
vehi crederent. Sic enim sese res habet,vt ad
prosperam,aduersámve fortunam, qualis sis, 90
aut quemadmodum vixeris, nihil intersit:
|| Non animaduertunt, inquit, omnia dij ne
reges quidem. Quid est simile? Reges enim si
scientes prætermittunt, magna culpa est. At
deo ne excusatio quidem est inscientię. Quem
vos præclarè defenditis,cùm dicitis,eam vim
deorum esse, vt, etiam si quis morte pœnas
sceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à li-
beris,à nepotibus,à posteris. O miram æqui-
tatē deorū! Ferrétne ciuitas vlla latorē istius-
modi legis, vt condemnaretur filius,aut ne-
pos,si pater,aut auus deliquisset?

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quænam vmquam ob mortem
Myrtili,
Pœnis luendis dabitur satietas supplicij?

Vtrùm poëtæ Stoicos deprauauerint, an 91
Stoici poëtis dederint auctoritatem, non
facilè dixerim, portenta enim, & flagitia ab
vtrisque dicuntur. neque enim, quem Hip-
ponactis iambus laserat,aut qui erat Archi-
lochi versu vulneratus, a deo immissum do-
lorem,non conceptum à se ipso,continebat:
nec,cùm Ægisti libidinem, aut cùm Paridis
videmus,à deo causam requirimus, cùm cul-
pæ penè vocem audiamus: nec ego multo-
rum ægrorum salutem non ab Hippocrate
potiùs, quam ab Æsculapio datam iudico:
nec Lacedæmoniorum disciplinam dicam
vmquam ab Appolline potiùs Spartę,quàm à
Lycurgo datam. Critolaus,inquam, euertit
Corinthum: Karthaginem Hasdrubal. Hi
duos il-

Nos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, A
91 non iratus alicui. quem omnino irasci posse negatis deum. ‖ At subuenire certè potuit, & conseruare vrbeis tantas, atque taleis. Vos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod deus efficere non possit, & quidem sine labore vllo. vt enim hominum membra nulla contentione, mente ipsa, ac voluntate moueantur: sic numine deorum omnia fingi, moueri, mutarique posse. Neque id dicitis superstitiosè, atque aniliter, sed Physica, constantique ratione. materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam esse flexibilem, & commutabilem, vt nihil sit, quod non ex ea quamuis subitò fingi, conuertique possit. eius autem vniuersæ fictricem, & moderatricem diuinam esse prouidentiam. hanc igitur quocumque se moueat, efficere posse, quidquid velit. Itaque aut nescit, quid possit: aut negligit res humanas, aut quid sit opti-
92 mum non potest iudicare. ‖Non curat singulos homines. Non mirum: ne ciuitates quidē. B
Non has: ne nationes quidem, & genteis. Quod si has etiam contemnet, quid mirum est, omne ab ea genus humanum esse contemtum? Sed quomodo iidem dicitis, non omnia deos persequi qui iidem vultis, à diis immortalibus hominibus dispartiri, ac diuidi somnia? Idcirco somnia hæc tecum, quia vestra est de somniorum veritate sententia. Atque iidem etiam vota suscipi dicitis oportere. Nempe singuli vouent: audit igitur mens diuina etiam de singulis. Videtis ergo, eam non esse tam occupatam, quam putabatis? ‖ Fac esse distentam, cælum ver- 93
santem, terram tuentem, maria moderantem. Cur tam multos deos nihil agere, & cessare patitur? cur non rebus humanis aliquos otiosos deos præficit? quia, à te, Balbe, innumerabiles explicati sunt. Hæc fere dicere habui de natura deorum, non vt eam tollerem, sed vt intelligeretis, quàm esset obscura, & quàm difficileis explicatus haberet. Quæ cùm dixisset Cotta, finem fecit. ‖ Lucilius 94
autem, Vehementiùs inquit, tu quidem, Cotta, inuectus es in eam Stoicorum rationem, quæ de prouidentia deorum ab illis sanctissimè & prouidentissimè constituta est. Sed quoniam aduesperascit, dabis diem nobis aliquē, vt contra ista dicamus. est enim mihi tecum *pro aris, & focis* certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proque vrbis muris, quos vos pontifices, sanctos esse dicitis, diligentiùsque vrbem religione quàm ipsis mœnibus cingitis. Quæ deseri à me, dum quidem spirare potero, nefas iudico. ‖ Tum Cotta, Ego 95
verò & opto redargui me, Balbe: & ea, quæ disputaui, disserere malui, quàm iudicare: & facilè me à te vinci posse, certò scio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Ioue. Quæ ipsa tamen tam leuia non sunt quàm est Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cùm essent dicta ita discessimus, vt Velleio Cottæ disputatio verior mihi Balbi ad veritatis similitudinem videretur esse propensior.

M. TVLLII CICERONIS CONSOLATIO.

QVAMQVAM recentibus morbis medicinam adhibere vetant sapientes, nihilque aduersi hominibus accidere solet in vita, quod aut improuisum, aut inexpectatum videatur: conemur tamẽ, si qua ratione possumus, mederi nobismetipsis, & domesticæ subuenire calamitati. Si enim quoties vsu venit, consuluimus ceteris, cur non aliquando nobis ipsis? & si mala, quæ nec vitari, nec auerti humanis viribus possunt pertulimus toleranter, cur non ea si possumus, ratione leuiora faciamus? præsertim cùm ad ægritudines, & molestias depellendas eò acriùs incumbere homines debeant quo meliùs est sine cura viuere, quàm curis, & angoribus oppressum, ac circumuentum, humanam conditionem satis per se miseram, aliis etiam incommodis efficere miseriorem. Quid porrò præstãtius, quid vtilius est, quàm cùm corpore valeas, curare, vt etiam animo valere, possis? si quidem Corpus animi gubernaculo, animus autem ministerio corporis indiget. at neque animus æger bene gubernabit, nec affectum corpus animi rectè parebit imperio. Quamobrem prudenter à doctis & sapientibus viris & cogitatũ, & factum est, qui de luctu minuendo ante nos scripserunt: quorum extant satis multa, sanè sapienter literis mãdata, imprimisque à Theophrasto, Xenocrate, & Crantore, quorum libros cùm sæpe animi causa sumpserimus in manus, admirati eorum saluberrimis præceptis refertam, & conditam eloquentiam, tum proximè legimus necessariò. casus enim ereptæ nobis filiæ, quam in oculis ferebamus, eximiis, & virtutis, & prudentiæ laudibus præstantem, ita nos vel perculit, vel afflixit, vt ab iis opem ad leniendum, & mitigandum dolorem petere coacti sumus, quorum maximè doctrina, atque auctoritate antea mouebamur. Itaque multa, quæ ab illis vel acutè cogitata, vel eleganter enuntiata sunt ad dolorem nostrum abstergendum colligemus, vt, si minus ceteros in tanto mœrore delectare poterimus, quod alias & dicendo, & scribendo efficere conati sumus, & fortasse interdum præstitimus, saltem nobis ipsis medeamur. Sed nos etiam in

A hoc fortiores erimus quàm ceteri: quibus difficile non fuit, cùm doloris expertes ipsi essent, alios consolari, & à mærore abducere: nos autem dolore afflicti, consolationem à nobis petentes, nosmetipsos in dolore vincemus, ac naturæ quandam quasi vim afferemus. quæ vtinam tanti sit, vt ceteros quoque in pari fortuna doceat aduersos casus patienter ferre: qui quò sæpius contingunt, eò propiores hominibus putandi sunt, quasique in ipsa humana natura innati atque insiti, ideoque leuiùs ferendi. qui enim hominem se esse agnoscit, hominisque nomen sibi vindicat, cur ea, quæ hominis maximè propria sunt, recusare, ac reiicere audeat? quod simul vt fecisset, & imprudens, & iniustus meritò haberetur. Atque hic locus à Theophrasto egregiè tractatus, & perpolitus est: itémque à Xenocrate, quorum vterque eos, qui communes casus recusant, imprudentiæ, atque iniustitiæ con-

B demnat: alter etiam diis ipsis aduersos non dubitat appellare quod etiam grauius crimen est, ac vix in homine tolerabile, qui cùm omnia Diis immortalib* accepta referre debeat, quorũ ope viuit, intelligit, agit, si ęgrũ volũti repugnet, cùm Diis, gigantum more, bellare videbitur. hæc autẽ peritè, vt dixi, à multis tractata sunt. Sed ego Crantorẽ sequor, cuius legi breuem illum quidem, sed vere aureũ, & vt Panætio placuit, ad verbũ ediscendũ de luctu librum quo acutè vniuersam doloris medicinã complexus est, sed humanæ naturæ incõmoda ita diligẽter & accuratè expressit, vt quasi luendorum scelerum causa nasci homines, & in hanc lucem ingredi, possis agnoscere. Fac enim nasci hominem, & in lucem edi: continuò sentiet, non rerum humanarũ dominum, & gubernatorem exortũ, sed verius miseriarum seruum atque incommodorum. Nam infantiam & pueritiam vagitus, lacrymæ im-

C becillitas, nullus nec rationis, nec corporis vsus, dolores, molestiæque quàm plurimæ amplectuntur. Adolescentiam ardor quidam excipit ætatis, nec prudentiæ, nec iudicij cõpos, rerum vtiliũ, ac laudabilium contẽptio, voluptatis, & sæpe turpitudinis appetitio, veri boni ignoratio, in pares ferocia, in superiores superbia, in infimos arrogantia. ex his contentiones, rixæ, contumeliæ, assiduus denique molestiarum concursus existit: ex rebus honestis cõmissis infelicitas, & infamia, ex turpi rio ... & cõquisitis luctus, morbi peculiud

petuum denique sui ipsius odium, ex cognita rerum turpiũ mercede cōflatum. Adde insanas pecuniarum largitiones nullam futuri tēporis curã, nō inopię, non liberorũ, non vxoris, non posterorũ, non familiæ. quæ si quis ætatis potius vitia, quàm naturæ miserias, velit appellare, quanquã nominis quæstionē inducat, nō tamen ipsas ab homine miserias, atque incōmoda remouebit. Nec verò audiendus erit, qui hæc ab humanæ naturæ miseriis separãda putet, quòd nō in natura insita sint, sed vnius vel aliquorum hominum errores videantur, totius autem naturæ illą esse affirmet, quæ à nullo prorsus homine seiungi possint. quasi verò humanum non sit irasci, quod multi non irascantur, aut nō humanũ loqui, & societatem coire, quòd multi reperiantur, qui nihil difficilius faciant, quàm cum hominibus cōgredi, aut sermonem cum aliquo conferre. verè autem humanæ miseriæ sunt, quod; & si non omnes in vno, certè omnes in omnibus, & aliquæ in multis, & multæ sæpe in vno agnoscuntur. Iam constantis ætatis quot, quantæque miseriæ sint, non difficile est intelligere ac difficillimum enumerare. hæc enim ex omnibus hominis ætatibus in perturbationes animi, in pericula capitis, famæ, fortunarum vna maximè incurrit. sicut enim ceterarum omnium, ætatum ad res, negotiàque tum priuata, tum publica peragenda aptissima est, maximèque idonea? ita etiam vna, præ cęteris omnibus, difficultatum miseriarúmque omniũ, quæ ex publica priuatáque administratione oriuntur? particeps: & socia est, hæc priuata amicorum negotia procurat, hæc publica sustinet munera: hæc gloriam, & commodum ex rebus feliciter euenientibus: hæc ærumnas, & molestias ex aduersis experitur: huic bonorum ciuium propugnatio, huic malorum accusatio proposita est: huic inuidia, & æmulatio à bonis imminent, à malis pericula & insidiæ intēdũtur: ętas nũquã sibi ipsi nō infesta nũquã pacata, sēper laboriosa, sēper anxia, & sollicita, quæ si nō aliquos interdũ vel vtilitatis, vel voluptatis fructus ex assiduo labore perciperet, se ipsã profectò regere, ac tueri nō posset. Sed miseriarũ numerus multò maior est, magnitudo autem tanta, vt neminem à publicis procurationibus non auertere ac deterrere possit, illustre præbuit exemplum vniuersæ ciuitati calamitas nostra quam ex parta ciuium salute, ex defensis aris, ac focis, ex proditoribus à Reipublicæ, ac populi Romani ceruicibus depulsis contraximus. Sed nostra fuerit ærumna, ciuibus contigerit salus, & quies, quam etiam, vita ipsa profundenda, si opus fuisset, libentissimè redemissemus. Nihil necesse est mihi de me ipso prædicare, sed tamē verissimè affirmare possum eos demũ annos me verè vixisse, quos in præclaro aliquo patriæ vel cōmodo, vel ornamēto cōsumpsi, ac si lōgius mihi vitã producere liceret, non me alia causa ad diutius viuendũ, quã publicæ vtilitatis studiũ curaq; adduceret, quæ vna cogitatio in homine gloriosa, & laudabilis est maximè. Nunc, quæ extrema de ætatibus superest, quid ego de senectutis incōmodis ac miseriis loquar? quas plurimas esse, & grauissimas, & nomē ipsum, languoris calamitatisq. plenissimum, indicat, & aspectus ipse senum hominũ patefacit. quid est ne

A aliud, senem videre trementē, incuruũ, canum, imbecillum, infirmũ, quam cernere moriētem viuum, aut viuētem mortuum? Ac si nonnullis risum est, magnam esse senilis ætatis consolationē, prudentiã, vsu rerum quæsitã, quæ illius ætatis propria est, eosdē illos fateri oportet, ex eo ipso fonte manare etiam ad senes non minimum doloris, atq; molestiæ. qui enim se prudentē, rerúmq; agendarũ peritũ agnoscit, cur non doleat, quæ optimè intelligit, pręætatis vitio, optimè etiã perficere non posse? &, si patriã diligit, cur nō angatur, quòd, quam cōsilio iuuat, opera etiam iuuare non possit? eóque maior prudentium dolor est, quòd optimorum cōsiliorum fructum nulla alia ratione percipi posse, quàm si optimè ad exitũ perducantur, intelligant, quòd, nisi vir optimus patriæq. amantissimus ad agendũ accedat, prorsus inania sint futura. De ætatibus satis mihi videor dixisse. quid iam de generibus hominũ

B loquar, aut nunquid principes viros, & medios, & infimos æquè miseros esse negare possum. Reges ipsi quàm miseri sint, quantóque opere sollicitudini, timori, atque insidiis propositi, satis ostēdit Dionysius, cùm immmente capiti gladio. Damoclē fortunæ suæ felicitatē voluit experiri. nec mirum cùm iis bellorum calamitates agrorũ vastationes, populorũ cædes, vrbiũ exitia immineant: quæ cũ eueniunt, qui victoria potitur, aliquid & ad gloriã, & ad imperiũ semper acquirit; sed tanta præterea rerum amissio, tantúsque sumptus consequitur, vt magni constet victoria ac plerumque præstiterit, numquam arma sumsisse: sin profligatio exercitus aut clades aliqua contingit, nihil eo statu miserius ne cogitari quidem potest, siquidem captiuitati, inopiæ, luctui, cōtemptui coniunctus est. Sed fac regem esse à bellorum impetu, & à castrorum puluere remotum, sua pacatē possidentem, nulla hostiũ

C incursione vexatum, num iccirco tutior, & miseriis securior? quinimo, vt otium humana natura non fert, ipse sibi molestiam, ac sollicitudinem exhibebit. nam aut de augendis vectigalibus, aut de producendis finibus déque vrbibus ad imperium aquirendis, aut de iungendis cum potentioribus propinquitatibus, atque amicitiis cogitabit: quæ, qui animo agitat, nec à molestia liber est, nec alios securos, ac quietos esse sinit. De auaritia verò, maxima animorum peste, nolim hoc loco pluribus disputare: quæ in deside, atque otiosa mēte quam maxime exoritur, eáque erectiores animos, & altiores dignitatis gradus maximè sollicitat. Huic generi infimum hominum genus opponitur quod, vt nomine abiectissimũ, sic re quoq. omnibus calamitatibus, atq. angoribus est propositũ Huic inopia, fames, contumelia, iniuriæ, tributorũ solutio militiæ incōmoda, misera deniq; omnia perferēda sunt. eóq;

D miserius est quòd ceteris omnibus, cũ aduersa fortuna premũtur, permulta tamē suppetunt è quibus consolationem, doloris q. leuationem petunt: at infimã plebē natura ipsa fatali quadã necessitate tam abiecto, táq. imo loco collocauit, vt omnibus ærũnis subiecta, nulla propemodũ ratione erigi, aut subleuari possit. Ne mediocris quidē hominũ conditio miseriarũ expers esse cognoscitur: nã inter summum, & infimũ interiecta, alteri paret, alterũ patitur,

cui si imperare posset, certè longiùs à miseria distaret. Sed quia neque dignitate præstat, nec summos viribus adæquat, suo statu contentã esse cogitur. Itaque multis in ciuitate perfungitur incommodis, non illis quidem parum Reipublicæ fructuosis, aut valde ad ferendũ grauibus, atque asperis, sed quæ tamen animum sollicitent, & humanas miserias augeant. Hæc longiori oratione persequi non est præsentis instituti: ante oculos omnia sunt, & nobis præcipuè re ipsa perspecta & cognita. Nec verò alia est fœminarum conditio: aut enim iisdem, aut parum certè diuersis, & molestiis, & angoribus vexantur. nam & iisdem morbis, quibus viri, & iisdem animi perturbationibus, mentisque erroribus obiiciũtur, eóq; miserior illarum status est, quo mollior natura, & ad propulsanda incommoda, calamitatésque perferendas infirmior. Easdem, quas viri ex parentum, fratrum, sororum, affinium interitu molestias, & dolores hauriunt: maritos sæpe fatuos, parum de re domestica sollicitos, pecuniam perfundentes nanciscuntur, ex quo paupertas, & luctus quibus malis eò premuntur grauiùs, quòd non, vt homines indagare possint, qua maximè ratione medeantur incommodis, rebúsque suis consulant. Quantùm Tullia mea ex patris exsilio doloris, quantùm ex maritorum ærumnis, & difficultatibus luctus, molestiæque perceperit & quamuis optanda etiam minimè pauca in vita viderit; malorum tamen paucorum sensus, vel doctissimis hominibus iudicantibus, ita acerbus est, vt bonis vel plurimis, & maximis æquetur, interdum etiam præferatur. Permulta præterea in hoc genere sunt, quæ reticere præstat, quàm edere. Sed magna certè, vel hoc vno nomine, fœminarum miseria est, quòd quamdiu viuunt, parere semper coguntur: aut enim innuptæ parẽtibus, & affinibus, aut nuptæ maritis parent & seruiunt. sic, quominus liberæ, eò magis miseræ. nec vnquam liberæ, nisi è vita profectæ. ergo mortuæ beatæ cẽsendæ erunt. Nec sanè video, quid aptius dici possit. sed, vt ad nos ipsos redeam.* cui vxor contigit, is præter communes omniũ calamitates præcipuo etiam miseriæ genere premitur, quòd non solùm suis, sed etiam domesticis vxoris, & familiæ molestiis, curisque vexatur: neque enim ab ea qui cum arctissimo matrimonij vinculo conglutinatus est, aut mente, aut cogitatione seiunctus esse potest. Itaque tot vexatus calamitatibus, tantisq; miseriis circumclusus hominis animus quid egregium, aut eximium suscipere, aut excogitare potest? mirum, ni sese abiiciat, ac veluti desperatione perculsus humi iaceat. Redeo igitur ad illud, quod initio dixi, neminem esse, qui spiritum ducat, non miserum, neminẽ verè felicem: parúmque sapiunt ij, qui hominem iucundorum scelerum causa natum, felicem, aut beatum audent nominare. nostra enim quæ dicitur vita, mors est: nec vmquam viuit animus, nisi, compage solutus corporis, liber æternitate potiatur. Itaque mortem in beneficij loco tributam à Diis immortalibus iis, quos maximè dilexerunt, traditum est. vt cùm, Herodoto auctore, Argia sacerdos, quòd optimum filiis esset, à Dea precata, eos repentè mortuos. Mortem autem, tanquam opti-

A mam illis, esse concessam credamus sanè Apolli Delphico, qui exoratus a Trophonio, & Agamede, à quibus templum magnificè Apollini exædificatũ Delphis erat, vt, quod esset optimum homini tribueret, post diẽ tertium exanimes sunt inuenti: quo munere indicauit Deus, & Deus is, cui diuinationis partes à reliquis Diis sunt relictæ, mortem homini omnium rerum esse optimam. Itaque excutiatur iam, & euellatur funditus falsa illa multorũ opinio malã esse mortẽ: quandoquidem, vel Deorum iudicio, non modò mala non est, sed omnium rerum optima & omniũ munerum, quæ humano generi dari possunt, præstantissima. Præclare. nam & miseriarum omnium, quas viuentes pertulimus, finis est in morte, & vitatio futurarum, in quas progredientes in vita incurrunt. docemur enim exemplis è propagatione vitæ permultos optimos & fortissimos ciues incredibiles hau-
B sisse calamitates. Immerentes dixerit aliquis: non sunt in miseriis ponendæ. nihil enim miserum, quod non culpa contractum. De hoc aliàs viderimus: sed calamitates certè fuerunt: quarum etiam vnica cogitatio, quæ prætervolat, & effugit, non modo sensus, qui corpori firmiùs inhæret, acerbitatis habet plurimũ. Ex quo verè colligi potest, sapienter fecisse Thraces, qui, si Herodoto credimus, nascentibus liberis lugere, morientibus lætari solebant: exitum videlicet vitæ, vt miseriarum finem, & quietis portum probabant: vitæ initium, vt ingressum ad molestias & dolores, intuiti videbant. Si ergo nascimur miseri, morimur beati; quis in hanc lucem edi velit, vt miseriis opprimatur? quis non potius mori, vt beatã vitã acquirat? &, si hoc nobismetipsis vt optimũ, vellemus; cur liberis & affinibus, diuersum? an melius nobis, quos summè diligimus, esse velimus, aut potiùs beatè nobis,
C miserè ipsis & infeliciter? hoc certè nullo modo: quamobrem amanda mors semper omnibus, carissimis etiam optanda. Ac si quibus mori præstat, quàm viuere, iis præcipuè quos, & acta cũ virtute vita claros effecit, & mors satis diuturna vita perfunctos, molestia afficere non potest. Nasci verò non intelligo quibus expediat. nam in ærumnas, miseriasq; ingredientes quid gratum, quid hilarè adspicimus? qua re potiùs non offendimur? quod primus ille nascentium infantium vagitus, & eiulatus satis declarat. tributus enim est ab optima parente natura, quæ nihil inane solet afferre, ac potiùs iis rebus, quas efficit, admiranda semper edit vel pietatis, vel iustitiæ, vel prudentiæ documenta. Ex quo intelligi licet, non nasci longè optimum esse, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximum autem, si natus sis, quamprimùm mori, ex incendio effugere fortunæ. Sileni quæ fertur famula, si
D grauioribus ludicra interdum admiscere liceat, idem certè confirmat; qui captus à Midas, missionem doctrina redemit: docuit autem regem numquam nasci optimum esse, sed celeritatem mortis proximè accedere: idémque Euripidis testimonio, poëtæ sapientissimi cõprobatur. Sed Crantor noster patri, filij mortẽ ægerrimè ferenti, responsum ait datum esse in Psychomantio, filio tuo bene beatéque fuisse, vtij, usque futurum fuisse, si et à pater pari ratione fa-

tione fatis concessisset. Quamobrem, si dolorũ finem mors affert, si securioris & melioris initium vitæ, si futura mala auertit, si medetur præsentibus, si nos ex plurimis vel morborũ, vel molestiarum, vel acerbitatum periculis educit; cur eam tantopere accusare, aut dolorẽ ex ea deriuare velimus, ex qua potiùs consolationem, ac lætitiam haurire fas esset? Nisi si, quod mortem subsequitur, nos fortasse sollicitos habet, de quo libet pauca dicere, ne hic vnus ad molestiam, doloremq; alendum angulus relinquatur: qui profectò insipientibus obticiendus non est, nec in tanto argumentorum aceruo, quibus mortem ipsam nobis obstringere conamur, committendũ, vt hoc vno nomine minùs nobis debere videatur. Et quamquam hæc futuri post mortem temporis cura hominis propria nõ sit, sed Diis immortalibus potius relinquenda, quorum nos vel liberalitati, vel sapientiæ permittere fas, piũmque esset: qui enim nascentium curam suscipiunt, qui viuentes protegunt, alunt, tuentur, lonẽc, cur morientes deserant? tamen aliquid etiam modestè de iis exquirere, non est inutile. Necesse est autem, sit alterum de duobus, vt aut sensus penitus omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex iis locis morte migretur, quòd si morte sensus extinguitur, obitusque noster ei somno similis est, qui nonnũquam etiam, sine visis somniorum placatissimam quietem affert, quid lucri est emori? aut quod omnino tempus reperiri potest, quod ei tempori anteponatur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis ætatis? Sin migrationem malimus esse mortem in eas oras, quas è vita profecti incolunt; quid optabilius, quam ad eos proficisci, quos mortuos viuens dilexeris, & cum iis perpetua vita perfrui, qui, vt nos in laude viueremus, & libe er moreremur, suis & præceptis, & exemplis tãtopere laborarunt? Mihi certè nihil videtur euenire posse gratius, quàm, si mos aditũ ad alia loca patefaciat, ad eos venire; & cum iis esse, quos & maximè dilexi, & numquam non diligere ac laudare possum. Ad meos autem & affines, & amicos vt peruenero, quãtopere lætabor? quæ iucundior collocutio, qui suauior vel congressus; vel complexus? O vitam verè vitalem, vt ait Ennius, omnibus bonis, ac gaudiis circumfluentem! sed beatam etiam mortem, quę ad beatissimam vitam aditum aperiat. Me quidem, etsi dolore vehementer perculsum & afflictum, his tamen monitis, & pręceptis nõ mediocriter alleuari sentio, itaque neminem puto fore, quem non rationes, à nobis, tam studiosè è sapientum libris collectæ, iuuent, ac delectent, eóque magis, quo leuiores erunt aliorũ doleres, quàm hic, quo nos tantopere vexati sumus. Nam si amor, si pietas filię, si virtus, si grauitas, si constantia, si cetera, quæ vix in fœminis spectari, nedum requiri solent, consideranda sint; tanta facta iactura, grauissimè dolere debuimus: sed vincat dolorem consolatio, nec iam, quid amiserimus, sed, quatenus mortalem filiam lugere deceat, cogitemus. Hoc nos in mœrore nostro, quod certè fortis est ægroti, non solùm accipere, sed etiam exquirere medicinam. At, si quis erit, quem dolor à ratione auerterit, cui non satis firma videantur ea, quæ tam dicta sunt; is se hominẽ esse meminerit; nihil autẽ humanius esse morte, vt, si mors ab ipso diuelli, atq; auferri posset, Diis propior habendus esset, quàm hominibus; nec omni ex parte hominis nomen ipsi congrueret, quia communi, & præcipua hominis conditione non vteretur; pręterea lacrymis nihil profici, quę siquid adiumenti afferre possent, non solùm effundendæ, sed studiosè conquirendæ viderentur. Denique, non solùm iniustè, sed etiam turpissimè agere qui immodicè doleat, turpitudo enim peior est dolore, siquidem dolor homini à natura insitus est, nihilq; habet infamiæ; turpitudo autem idcirco vituperanda quòd aliquid semper indecorum continet, culpa cõtractum. At omnis immodicus dolor turpis est, & à viro alienus: quãdoquidem, vt immodicè, prætérque rationem doleas, sponte efficis, ex quo culpa exoritur; quæ homini maximè fugienda, vitandaque est, ne cogitationibus mollissimis, quales interdũ perditè amantes suscipere solent, nimium perturbemur, & effœminemur: quin potiùs nos ad Homerica præcepta referamus,

Corde age sis firmo, nec te submitte dolori;
Namque aliquid grauius peiúsque aliquando tulisti.

Nemo videlicet suorum funera experitur, cui non aduersa multa antea contigerint; ita variis omni ex parte incommodis humana natura concluditur. Cur igitur grauiora vel certè æquè grauia fortiter passus, cùm maximè occalluisse, & ad dolorem nouum obduruisse deberet, despondeat animum, séque mœrori tradat? Quod etiam iniustum esse, paulò antè dicebamus, natura enim vsuram nobis vitæ dedit, tanquam pecuniæ nulla præfinita die. Quæ si cùm libet, sua repetit eâ conditione cõmodata, vt restituenda sint, cur accusatur? aut cur non potiùs naturæ gratias agis, quòd, cùm citiùs potuisset, tardiùs repetierit, quàm quòd aliquando repetierit, iniusta querela insequeris? Certum est enim, non habitandi locũ, sed commorandi diuersorium, nobis esse concessum; è quo cùm migramus, alacres tanquam ex hospitio miseriarum atque incommodorũ plenissimo egredi debemus, ac lætissimo animo ad futuram vitam, tanquam ad patriam, euolare: quod sapientes re ipsa præstitisse memorantur. profectò enim, si quid est, quod morientes perturbet, aut morientium affines habeat sollicitos, id totum aut ex falsa quadam opinione oritur, quòd vitę huius vsum nimis vtilem, ac iucũdum arbitremur, aut ex nimio in nosmetipsos amore caritatéque prouenit. Sed opinionem illam quam rationes adeò firmæ conuellunt, libenter deponere debemus: ab hoc vero amore nimio tantò libentiùs abhorrere, quantò indecentius est, vitæ munere perfunctos, velle etiam in vita, Diis inuitis, commorari, communémque omnium, qui ante nos è vita discesserunt, conditionem recusare; demum, tanta esse mollitie, tantáque impudentia, vt ne in morte quidem confirmemur, ac resipiscamus. Quòd si nostrorum mortem dolemus, cogitemus aliquando, moriendum ipsis fuisse; mortem autem incertã esse, nec in hominis arbitrio positam, sed è Deorũ voluntate pendere: quos vero lugemus, eos quoque suorum mortem vidisse, patienterque

tulisse? ideoque suo exemplo, quid nos facere velint, præcipere: denique id, quod ad consolandum maximum, ac firmissimum est, nō eos nobis penitus ereptos esse, nec prorsus amissos, sed ad præfinitum tēpus à nostris oculis, nostráque consuetudine remotos. Itaque, cùm ad eum vitæ terminum, quem natura præscripsit, nos quoque peruenerimus, statim eorum consuetudinem regustabimus, & ad suauissimam vel consuetudinem, vel conuictū redibimus. Mortem suis acerbam amarámque in moriēdo esse, nōnulli existimāt, atqui ideò fortasse perturbātur: quod me quidē sublatis grauioribus dolēdi causis, quas iam superiori disputatione reiecimus, minimè angit: ipse enim discess⁹ animi à corpore vel cū nullo vel certè cū modico dolore fit, & interdū sine sēsu, nōnūquā etiā, si rectè sapimus, cū voluptate. Sed quicquid sit, totū hoc ita leue est, qualia sunt ea, quæ pūcto tēporis fiūt: nec, si mors paulò longior alicui contingat, desperandum B est de deorum naturæque benignitate, quin eo quoque tempore properantem è vita discedere foueant, atque alleuent: cuius in morientibus sæpissimè signa minimè dubia cernuntur, cùm velut è somno exciti, quo tempore extremum spiritum edituri sunt, ita gaudentes & alacres aspiciunt, vt libentissimè iudices è vita proficisci. Quamobrem ne hæc quidem vllam æquam doloris afferre causam possunt, qui certè comprimendus ac minuendus est, quod, etiam si nolis, tempore tamen ipso extenuatur, & euanescit: non, quòd minuendi doloris vis in ipsa die posita sit, sed quòd vsus ipse cogitatióque diuturni temporis doceat, nihil esse in morte mali ideoque leuiter, & patienter ferendum. Sed turpe stultúmque est homini, tanta támq; varia rerum cognitione instructo, non à seipso potiùs maturè, quā serò ab vsu, & cogitatione doloris remedia expectare: quę tā firma sūt, C vt neminem fore putem, quem nō vehementer non iuuent solùm, sed etiam permoueant. Mihi verò eò magis necessaria fuerunt, quò turpi⁹ visū esset, me, qui ceteros cōstātissimè cōsolatus essem, in meo dolore iacere: vóxq; illa exaudiri, & fortasse nō immeritò potuisset,

Hiccine ille Cicero, cuius ob os Graij ora obuertebant sua;

Sed nos Philosophia aduersus omnes vel tēporū, vel fortunę, vel naturę insidias muniuit: quæ in foris est: vt nullius iniurię impetum extimescat, ita lenis & suauis, vt omnes acerbitates facilè mitiget, ac molliat, ita demum vtilis & fructuosa, vt totā se ad humanas vtilitates liberalissimè porrigat atq; explicet. Nec verò secus debet. quæ enim humanarum miseriarum cumulum optimè norit, & acutissimè perspiciat, si eas patiatur manare longius, neque homini mœrore confecto consilio pręsidioque suo præstò sit, quid illo miserius? quid vita nostra laboriosius, aut tetrius? aut D quid prodesset aspectum à natura ad supera erectum accepisse, vt cœlum contemplari, vt Deorum maiestatem cogitare, aut à Diis immortalibus mentem & rationem, vt vtilia cognoscere, honesta à turpibus secernere, æqua amplecti, ab iniquis abstinere possemus, voce denique ipsa & oratione frui, quæ nulli animantibus concessa est, quaque ce-

A teris omnibus, quæ sub cœlo sunt, viuentium naturis antecellimus? Inania hæc videri possent, si tam multis ex aduerso miseriis oppressa hominis natura, neque se ad cœlestia erigere, nec tantis bonis, quibus maiora esse nulla potuerunt, vti posset. Sed profectò, vt contra serpētium virus pharmachorum genera multa, contra inopiæ calamitatem solertia & industria, contra turpitudinis voluptatem pudor & verecundia, sic contra doloris morsum Philosophia nobis data est Deorum immortalium concessu atque munere; quam vt nemo satis pro dignitate laudare queat, sic quamplurimi mentis tranquillitatem, animi moderationem, in voluptates imperium, in acerba omnia summam quandam vim ac fortitudinem illi vni acceptam referant necesse est. Neque nos aut in exisilio patientes, aut in bonorum cursu temperantes fuissemus, aut nunc in tanto mœrore sapienter & fortiter B versaremur, nisi tuo Philosophia, optima rerum humanarum moderatrix, beneficio. Tu verò felix & beata, Tullia mea, si quis tibi in morte sensus est; quæ tot tantisque miseriis, quibus proposita fuisses in vita vna morte perfuncta es, à pręsentibus malis expedita ab impendentibus erepta, & in tuto ac tranquillo quietis portu collocata. meritò tibi mortem iucundam fuisse putem, cùm vel ea bona, quibus viuenti frui licuit, animo reputas, vel mala, quæ moriens vitasti, mente ac cogitatione complecteris. Ego autem, cùm te felicem iudicem, ac, si dicere liceat, penè oculis cernam, cur tua morte excrucier? potiùs lætabor, ac tibi, tanquam de re optatissima gratulabor: cui nisi molestum est, me iam ætate confectum, in tam perturbata Republica, támque misero vitæ genere reliquisses, quid iā graue aut acerbū esse possit. Sed hoc quoque ratione ipsa leuius aliquantò efficitur: neque C tu nunc quid me perferre necesse sit, sed, quā nō multò post tecū iisdē bonis vsurus sim, debes cogitare. nihil.n. accidere valde graue potest iis, qui spe iā propinqua futuri boni recreātur, & alūtur. Sed nescio qui nos teneat error: au. miserabilis ignoratio veri? nō.n. tātopere bonis delectamur, quàm malis affligimur: ex quo fit, vt hæc etiam nolentes augeamus, bona autem, quæ fingendo, cogitandoq; gaudendo maiora efficere expediret, etiā deteramus, quod certè minimè oporteret. Nam si seriò disputare volumus, cur dolores reliq. aduersas refugiamus, quæ fortitudinē in nobis gignunt, & efficiunt? quæ si nulla essent, nulla profectò fortitudo agnosceretur, cur mortem horreamus, quæ assidua sui memoria, nos vt meliores simus, admonet: nec patitur, ad ea nos animū adiūgere, quæ aliquā nomini nostro vel intemperantia, vel iniustitiæ notā possint inurere: Bona verò, & ea quæ probantur in vulgus, cur tantopere appeta- D mus? quæ consecuti, molliores plerunque ac deteriores euadimus. Itaque his voluptatum lenociniis obruimur, vt discessum ex hac vita impendere, vix aliquando recordemur. Sapienter Philosophorum princeps, & magister Plato, quæ sensus appetit, aut timet, nihil aliud esse, quàm somnia. itaque penitus contemnenda esse: mala verò vt vitentur, ad æterna properandum: quò nisi

confugias, vitari nunquam posse, at ad æterna neq; sperari quidē potest, nisi in morte ianitore, ac duce. Quorsū hęc? vt intelligamus, nō modò à dolore vacuam, quietam, opportunā, bonam, deniq; esse mortē, sed etiam summorū atque immortalium bonorū liberalem, ac beneficā ministrā. itaque Cato sic è vita discessit, vt lętaretur, caussam se nactum esse moriendi, iam nemini dubium esse potest, quin vir prudentissimus, si sua morte lætabatur, mortem etiam optimam esse agnosceret. Certè enim in re sua, quę presertim sensu percipiatur, nemo fallitur. Quod comprobare possum Artabani, Xerxis patrui, viri sapientissimi, testimonio: de quo est apud Herodotum, cùm Xerxes exercitus sui copias penè innumerabiles, ante se in aciem instructas, intuens collacrymatus esset, neminem ex tot fortè millibus ad centum annos superstitem futurum, illum Xerxi respondisse: at tám multa sunt, támque misera, quæ viuentes perferunt, vt nemo sit, quin mori sæpissimè cupiat, cùm incidentes calamitates, & morbi vitam adeò perturbent sollicitámq. habeant; vt lōgissima videatur: itaque mortē perfugium esse ærumnosæ vitæ, dubitare nemo potest. nec his contentus addidit etiam illud, Deos immortales, cùm hominū vitam, quę adeò misera sit, multis bonorum integumentis velarunt & operuerunt, fecisse quodammodo inuidentiùs, ne mortis suauitatem, quanta est, omni ex parte degustaremus. Amphiaraū fabulæ narrant Ioui atque Apollini fuisse carissimum, neque tamen illum senium attigisse: ex quo quid aliud coniici potest, quàm mortis celeritatem diuinum munus, & lucrum esse maximum? itaque scitum est illud comicum:

Nam quem tuetur, atque diligit Deus,
Iuuenis suprèmum mortis intrat limitem.

Neminem enim, quem dilexerint Dij, patiūtur esse miserum: quare vitam eis, miseriarum plenam, adimant necesse est. Quid autem contingere homini tam gratum potest, quod eum magnopere in vita retineat? voluptas, credo, quam ex alicuius siue artis, siue doctrinæ tractatione percipit. At doctrina æmulationem, omnium rerum molestissimam, si quaris, etiam dolorem parit: non tam enim delectamur, aliquid discentes, quàm angimur, multò plura ac maiora, quæ scire vellemus, penitus ignorantes. Artes verò, quas tenuiores tractant, quid habent voluptatis, aut quid non potiùs molestiarum, & mœroris? quanta inter eos qui illas exercēt, perfidia? quantum odium? quanta inuidia? aut quis est sua sorte contentus, & non alienæ siue industriæ, siue fortunę, ęmulator, osor, detractor? Sin ciuilē vitam quisquam appetit, & in Reipublicę luce viuere pulchrùm putat, is se exiguâ, ac penè nulla honoris specie magnas comparare calamitates certò sciat. quotus enim quisq; est, cui non publica administratio vel mœroris, vel iacturæ tantum attulerit, quantum verbis explicare vix queat? Ac si de toto vitæ cursu iudicare verè volumus, exitum videamus. Vbi optimi Reipublicæ administratores, seu verius parentes, Miltiades, Ephialtes, Cimo, Themistocles, Aristides? quātum illis fides, charitas, integritas, cōstantia, peperit miseriæ? vt non modo honoribus, dignitate, auctoritate

A spoliarit, sed etiam in exsilium miserit. quòd contrà oportebat, viros optimos, patriæque amantissimos honore affici, in oculis ferri. Scipio Africanus apud nostros optimam caussam amplexus, paucorum immoderatæ libidini repugnans, manè mortuus in lecto est inuentus: nec abfuit suspicio, quin ab vxore, quę Gracchorum soror fuit, in cubiculum percussores essent immissi. Metello autem Numidico, homine omnium clarissimo, ac præstantissimo, quid miserius? qui, ne in legem perniciosam iuraret in exsilium abire sit coactus. fateor profectò inter omnia exsilij genera, atque omnes miseriarum causas minimè honestam, Numidici fuisse conditionem; cui probitas, integritas, in patriā charitas calamitatis causam attulerit; sed tamen fatendum est grauissimam fuisse calamitatem, pelli patria, auelli à suis, bonorum direptionem, liberorum siue mœstitiam, siue ærumnam videre. M. Regulum,
B C. Marium, L. Brutum, ob liberandam patriā interfectum, prætereo. nolim in iis commemorandis nimius videri: quorum exitus nemo est quin ex libris, imaginibus, fama denique vulgari iam didicerit: quæ cùm multa maximeque grauia sint, grauissimum tamen illud debet videri quòd homine ambitionis vinculis irretito, quique è popularibus suffragiis totus pendeat, nihil vsquam infelicius reperiri potest. quantus in eo timor, quanta dubitatio, quantus conatus, quanta sollicitudo? vt nullam illi à molestia vacuam esse horam non immeritò suspicari possimus, namq; si seruientis ea est conditio, vt ex eius, cui seruit, moribus, voluntate, ingenio propriam sibi fortunam fingat; qui populo seruiet, auido, inuido, ignaro, ad mutationem procliui, & quod caput est, ingrato, num aliquando beatus esse poterit? an potiùs, quoties de eius natura cogitabit, toties suam ipse calamita-
C tem, ac fortunam conqueretur? præclarè vetus Poëta:

Æterno mixtam luctu mortalibus vitam
Olim constituit diuum Pater, atque hominum
Rex.

Itaq; quandiu has luce vtimur, viuere quidē videmur, sed veriùs assiduè morimur, aut saltem vitā verbo retinemus, re ipsa amisimus. Equidem nō video, quid in hominis vita valde optandum, aut felix esse possit: multos potiùs, ne in maiora, quàm quæ humana consuetudo quotidie fert, mala inciderent, mortem sibi dedita opera consciuisse scio. quod tamē non idcirco dictū velim, quia probandum putem, sed vt ex eo appareat, humana vita, quā multis vndiq; prematur difficultatibus. Cleomenes Lacedęmoniorū Rex, eiusq; filius, morte vltrò appetita. prætereà Theogenes Numātinus, qui, ne in hostiū manus veniret, primùm suis, deinde sibi ipsi mortē attulit, quantoperè vita fugiēda sit, satis videtur apertè declarasse.
D Ac nisi turpe videatur, homines a mulierculis, multò certè imbecillioribus, fortitudinis exēpla petere, repetamus ex historiis Asdrubalis vxorē illam, quæ, Carthagine in hostiū potestatem redacta, seipsam cum tribus filiis in conflagrantis patriæ incendium immisit. Sed præter hæc, quæ iam testata sunt, & illustria fateantur, sanè ingenuè tantam esse humanæ naturæ miseriam vt neq; g nus ipsum

hominum, nec è toto genere singuli miseriarum expertes esse possint. Quod eò magis mirandum est, quòd non iis solùm malis, quibus hominis natura assiduè affligitur; mala nostra præscripta sunt, sed ipsi, nos, quantùm in nobis est, miseriores quotidie reddere conamur: nullum enim aliud in toto terrarum orbe genus animantium reperias, præter vnum hominem, quod in proprium genus, atque in seipsum sæuitiam exerceat suam. Meritòque Dicearchus in eo libro: quem de hominis interitu luculentum & eruditum conscripsit, nihil habere dubitationis putauit, quin multò plures extincti sint homines ipsa hominum sæuitia, & acerbitate, quàm omni reliquo genere calamitatis: tanta est enim per multis auaritia, tantum ambitionis, imperij, diuitiarum studium, vt explendæ cupiditatis gratia nihil sibi non licere putent. Atque hoc malum non iam augustis finibus compressum videmus, sed superioribus seculis erupisse vehementer, & manasse latiùs: non enim certum aliquem hominum numerum, sed regna ipsa, & totas persæpe funditus sustulit ciuitates. At, si ad singulos homines, quæ proxima ratio est, mentem cogitationémque conuerteris, ne in iis quidem quicquam reperies, quod valde appetere, aut approbare possis: finge enim animo quicquid homini felix, aut beatum ex opinione vulgari possit in vita contingere: congerantur diuitiæ, bona, valetudo, honores, potentia, etiam voluptates accedant. Cùm hæc omnia in hominem contuleris, nihil tamen tribueris stabile, aut firmũ, nihil quod nõ repentinam, & assiduam pati mutationem possit: caduca enim & incerta sunt omnia, non in humanis consiliis, aut viribus posita, sed in fortunæ temeritate, ac temporum vicissitudine constituta. Quid autem homini turpius, quàm è temporis ac fortunę mutatione pendere, & secundo illius statu subleuari, restatu deprimi & affligi? aut lætis rerum euentis gloriari, aduersis lugere: nec lacrymis temperare posse? quid iam interest inter hominem mutámque pecudem, si nos perinde atque illa, quibus rationem Natura denegauit, extrinsecus toti pendeamus, in nobisipsis nihil fortitudinis, nihil firmitatis, nihil habeamus constantiæ? quamuis enim homini non mater, sed veriùs nouerca Natura corpus fragile, infirmúmque tradiderit, animum autem & in molestiis anxium, & in timore humilem, & ad labores mollem: plurimos tamen inseuit diuinos ingenij iudiciíque igniculos, quorum auxilio & cum dolore luctari, & timori obsistere, labores verò omnes nullo negotio vincere, ac perferre possemus: itaque tributum diuinitus mentis ignem, & prudentiæ non extinguere, sed sopitum fouere, atque augere debemus. Mors autem, progressus in vita longiùs si immineat, nihil est, cur magnopere commoueamur: quæ præsertim aut meliorem, quàm quo viuentes fruimur, aut certè non deteriorem vitæ statum sit allatura. Quis enim negabit, si animus omnino intereat, extincto sensu nihil esse mali: proptereáque nullam iustam doloris causam exsistere, at, si vigeat, corpore solutus ac liber, quid iam illa vita beatius, quid diuinius? ex quo maxima & verissima lætitiæ ac voluptatis exoritur occasio.

A Itaque nihil iam restat, quo minùs, optimam esse mortem, verè affirmitare possimus, tantúmque abesse, vt, cùm adest, dolenda sit, vt nunquam fugienda, sæpe etiam optanda videatur, atque eò magis, quo diutius in vita homo permanserit: nam, cùm iis bonis, quæ afferre vita potest, satiari cœperit, tum ab humanis molestiis secedens, in beatissimam vitam commigrabit. Non enim is ego sum, qui animum simul cum homine interire putem, tantúmque mentis lumen è diuina natura delibatum, posse extingui, sed potiùs, certo tẽpore emenso, ad immortalitatẽ redire: quid autẽ hominẽ magis deceat, quàm tã multis, tãmq; firmis rationib. nixũ virilem animum retinere, fœmineã mollitiem exsuere? Qui verò mortuos nimis lugent, nec humanam conditionem magno elatóque animo despicere possunt, in eos illud probri plenum verè dicetur;

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem
B *Illáque virgo viri.*

Multæ enim repertæ fœminæ sunt, quæ in domestico luctu singularem animi præsentiam ac magnitudinem præstiterunt. Sed virilis fortitudo, vt libidini, sic dolori, non aliter, quàm seruo domina imperare debet, eámque coercere, ac frangere, tanquam vitiosam & imbecillam animi partem: quam si emergere patiatur, seque paulò altiùs efferre, non modo rationi præcurret: sed etiam victrix in animo exsultabit: quo nihil homini turpius, aut perniciosius ne excogitari quidem possit. Gorgias orator, iam ætate confectus, ac morti proximus, rogatus, num libenter moreretur: Maximè verò, inquit, nam tanquam ex putri, miseráque domo lætus egredior. O virum egregium, dignúmque, cuius vigeat in omnium ore, ac mente sententia! quid enim potuit præclarius dicere? cùm mala, quæ viuentem pati necesse est, cogitaret, miseriarum finem, quas moriens relinquebat, adesse lætaretur? Sic par est loqui
C hominem, qui non libidine vexetur, non voluptatis illecebris irretiatur, nulli deniq; pareat cupiditati: quæ summa est ratio, & sapientia, humanæ necessitati imperare, non dolori cedere, non desiderio angi, nihil denique humanum extimescere. Angamur liberorum aut affiniũ interitu? quid ita? vt stultos imitemur, qui, quæ mutari non possunt, quæque vel nolentes opprimunt, perferre nequeunt: sanióres, quorum tam multa extant ad æternitatem illustria siue exempla, siue testimonia, negligamus? quid est aliud, cæcorum more ambulare, & cùm in celebritate versari, ac Solis lumine vti possis, solitudinem tamen, ac tenebras quærere? iam enim ad eos, quos æmulari satius est, quósque nobis imitandos proposuit antiquitas, nostra delabatur oratio. Mortem igitur in malis nullo modo esse ponendam, sed in præcipuis bonis numerãdam,
D dubitaturum puto neminem: si enim à miseriis abstrahit, si in meliorem vitam inducit, neque misera ipsa est, nec vllius particeps miseriæ, cur mala censeatur: sin hoc largitur, vt sempiternis bonis potiamur, vitamque mortalem habuimus, æternam adipiscamur, quid morte beatius esse possit? Itaque sapientissimos homines accepimus non modò suorum morte non perculsos, neque dolore vllo affectos, sed etiam sæpissime lætatos esse Anaxago-

ræ inter

inter familiares suos de natura rerum dis- A
serenti, filij mortem nunciatam tradunt: ni-
hilque aliud ab eo responsum, nisi se illum
genuisse mortalem. Præclara verò vox, & verè
digna, quæ à tanto viro emitteretur: non enim
sanè video, quid sapientiùs, aut constantiùs di-
ci posset, an adolescentem illum esse mor-
tuum? fracti hoc animi, nec in rebus aduer-
sis admodum firmi signum fuisset, an angi sese
non sua, sed filij causa? num igitur ignorare
se fateretur, quantis è malis elapsus esset fi-
lius? an se quidem dolore, sed tamen huma-
num casum agnoscere? vbi ergo hominis gra-
uitas, iudicium, sapientia? aut quid ab impe-
ritorum turba distabit? è quibus tamen sæpe
multi nec iis rebus anguntur, quæ necessariò
eueniunt, nec quo minùs eueniant, cùm com-
munes omnibus sint, laborandum vllo pacto
censent. Ille verò sapiens, & verè Philoso-
phus: quem neque improuisus nuncius percu- B
lit, nec à disputatione abduxit, sed potiùs vo-
cem expressit, summæ indicem fortitudinis,
ac sapiētiæ. Vellem & hoc ipsum de plurib. ex
nostris dicere liceret: quos si qua interdū for-
tunæ oppressit iniuria, nihil aliud iudices,
quàm prostratos illos, ac penitus abiectos es-
se: quasi verò aliquid acciderit quod vel an-
te ipsos nemini, aut quod ipsis, si minùs hoc
tempore, saltem paucis pòst annis non euen-
turum fuerit. ac, cùm maximè animo vige-
re deberent, tum præcipuè non solùm præ-
teritæ patriæque virtutis, sed etiam humanæ
legis, ac penè obliuiscuntur sui: tantùm in eo-
rum animis mollities potest, ac seruitus quæ-
dam doloris, atque tristitiæ. An ego illum iu-
dicare liberum possim, cui dolor imperat?
quem repentinus casus perturbat, impellit,
euertit? qui nihil præ doloris magnitudine co-
gitare, nihil meditari queat? qui nihil in sei-
pso in tēporib. atque in fortuna, quæ stabili- C
tatis nihil habet, sua ponat omnia? Ego verò
istam non modò seruitutem, sed penè capti-
uitatem, & quidem miserrimam censuerim:
quid enim interest inter eum, qui vinctus ab
hostibus, & carceribus conclusus, obsideatur,
& eum qui dolore captus, suo prorsus careat
arbitrio? At ille quidem, & si corpore ser-
uiat, animo tamen liber est, nec dubitat ali-
quando fore, vt libertatem assequatur: qui ve-
rò dolori paret, nec valet corpore, & animo
quàm maximè laborat; non enim amicis frui,
non Reipublicæ prodesse, non priuatas res
curare, non publicis consulere potest: ita in
otio, & quidem molestissimo, nec cuiquam
paret, & tamen sibi non imperat: qui cùm
assiduis, & maximis prematur angustiis, alte-
rum esse necesse est, vt quamdiu in dolore
versatur semper miser sit, alterum fieri nul-
lo modo potest, vt, nisi dolere desinat, à
miseriis eximatur. Quanto sapientiùs Xe- D
nophon, qui, cùm sacra solemnia perage-
ret, maioremque natu filium in prælio apud
Mantineam cecidisse audiret, coronam tan-
tum è capite deposuit, sed in sacris pera-
gendis constanter perstitit: vbi verò cogno-
uit, fortiter pugnantem occidisse, coronam
rursus capiti imposuit: Deósque ipsos, quibus
litabatur, testatus est, maiorem se ex filij vir-
tute voluptatem, quam ex obitu molestiam
cepisse. Hic ego non dubitarim, quin omnia

A quæcunque accidere possent in vita, nullam
essent perturbationē allatura: qui enim vsque
eo in Deorum cultu constans, & firmus esset,
vt neque filij morte nuntiata, ab iis auocari
posset, cur eum credam filij morte lugenda à
Deorum voluntate dissensurum fuisse, aut qui
virtutem, filij vitæ anteferret, non iure cre-
di possit, illum & virtutis studio incensum, &
patriæ charitate impulsum, omnes molestias,
omnésque calamitates libentissimè fuisse su-
biturum? Sed quo rariores qui hoc modo ani-
mati sint, hoc præclariores viri: nihil. n. ad
laudem illustrius, quàm in æternam gloriam
aut in patriæ vtilitatem intuētem, aut saltem
fortiter dolores praferentem, & cum fortuna
luctātem negligere humana: quæ qui nimiùm
curant, ij laudis studium, ciuium commoda,
denique omnia, quæ laudabilia putātur, pror-
sus è mente, ac cogitatione eiiciant, necesse
B est. Neque enim humanis curis implicitus,
toto animo de patriæ salute, atque vtilitate,
cogitare, aut laudem sibi præclaris actionibus
comparare, vel egregii quicquam suscipere,
ac sustinere queat: suis autem commodis, ac
rationibus prospiciens, & consulens cætera
omittet, de ipso dies noctésque cogitabit.
Ita nec boni ciuis, nec boni viri fungetur of-
ficio: bonum enim virum decet de cæterorum
commodis æquè laborare, ac de suis, bonum
verò ciuem sua omnia posteriora habere, pa-
triæ commoda, prima & maxima ducere: à
quibus neque dolore, neque vlla omnino hu-
mana auelli perturbatione debemus. Periclem
narrant historiæ intra quatriduum duobus fi-
liis, eximiæ indolis adolescentibus, esse orba-
tum: qui vsque eò fortis, ac constans in luctu
fuit, vt nihil prorsus de pristino habitu cul-
tùque deminuerit: sed eundem, quem antea, in
concionibus habendis morem, ritúmque ser-
C uarit: nec vnquam coronam è capite deposue-
rit: de quo traditum est, nihil eum putauisse
indignius futurū, quàm si aliquod fracti ani-
mi signū mœroris causā muliebri more edidis-
set. Fortē sanè hominem, & magna laude æter-
naq; memoria dignissimū, quem neq; naturæ
vis ad nimiū sæpe amorē trahens, potuerit de
statu dimouere, & ad dolorē abducere: nec li-
berorū desideriū, quos tamen summè dilexis-
se dicitur, vlla ratione perturbarit. nec mirū:
vera enim fortitudo inanes sollicitudines eii-
cit, ac depellit: opprimit cupiditates, imperat
timori, nihil autē appetit, forti viro indignū:
nec ab vlla re vel metu, vel inconstantia re-
pellitur: & quamuis excelsam elatámq. natu-
ram ratio ipsa doctrinæ præceptis imbuta, con-
firmet: quod Pericli doctissimo homini, maxi-
móq; ingenio prædito, sine vlla dubitatione
contigisse, prorsus mihi persuadeo, ipse tamē
fortitudinis radices in animo præcipuè insidet
D qui cū humana despicit nec ad humilia, quasi
humi depressus, vllo pacto adhæresci: facilē
sit, vt vberiores, & maturiores fructus ferat,
cùm ad eum, veluti ad agrum optimum cultu-
ra, ratio etiam accesserit conformatióque do-
ctrinæ. Non enim sensu omni doloris caruisse
summos viros, credendum est: qualis enim
nihil sentientis animi, sensúsque prorsus carē-
tis esse fortitudo potuisset? Sed dolorem sen-
tientes, ad eum opprimendum, ac vincendum,
summam animi contentionem adhibebant,

tantúmque nitebantur, vt è pugna discederent superiores. Verum enim illud est, nullam animo maiorem pestem vna remissione, posse contingere: qui si intentus est, séque ad resistendum parat, omnia sustinet pondera, omnia vel firmissima tormenta facilè discutit ac depellit: at remissione eneruatus, & effœminatus, ita deprimitur, & vrgetur, vt se ad æquitatem nequeat extollere. Nec verò quisquam doloris impetum excipere ac fortiter perpeti posset, nisi se prius ad obsistendum comparasset: aut fortitudinem acquirere, nisi prius doloribus multis acerrimè, ac fortissimè restitisset: ex quo consuetudo fit, quæ callū obducit animo, nósque contra omnes vel naturæ, vel fortunæ impetus armat. An censemus Harpagum Medum tātum fortitudinis exemplum, quantum ab Herodoto memoriæ mandatum est, edere potuisse, nisi prius in patientiæ ac fortitudinis exercitatione sæpissime versatus esset? nec sine maximo fructu, magnáque potius cum nominis sui gloria. Tantum enim fortitudine, ac prudentia præstitit, vt acerbissimam iniuriam sine vllo planè doloris sensu pertulerit, & sese cumulatè contra Regis immanitatem vlcisci potuerit. Nam cū eius filium rex Astyages interfectum ad epulandum apponi iussisset, capútque ei post cœnam allatum ostendisset, rogans, cuius feræ viscera in mēsa comedisset, ille verò nihil perterritus, nec animo vllam in partem deiecto, agnosco, inquit, quid sit actum, ac quidquid regi placuit, mihi quoque placere pronuncio: hoc autem immanissimum genus iniuriæ tam diu dissimulauit, quoad Cyrū ex Persia in Mediam euocare potuit: quo adueniente, cùm exercitus Imperator contra eum à Rege missus esset, & regnum, & Regem illi tradidit: itaque Astyages in Cyri potestatem, impietatis suæ pœnas daturus, redactus est. O factum, omnium gentium, ac sæculorum memoria dignissimum? ex quo non modò qui dolori cedunt, ad patientiam, ac fortitudinem excitentur, sed etiam Reges, quiq; hominibus imperant, ne quid impium, aut indecens aubeāt, erudiantur. Nam aduersus iniustitiam, atque impietatem tantum est odium, tanta inuidia, vt ne ipsum quidem cœlum, aut sydera, etiam si homines velint, huiusmodi scelera pati, ac dissimulare possint: ac si sera Deorū vindicta sit, noluerūt tamen impios ipso facinore adeò exsultare, vt non angore cōscientiæ, fraudisq; cruciatu, tanquam domesticis furiis, assiduè vexentur. Tantúmque potest impietatis odiū, vt Tyrannum extinctum, ac sæuissimè excruciatum nemo misereatur, nemo doleat: nam aduersus hoc hominum genus, nec in vllo præterea, omnem prorsus vim, omnésque stimulos amittit dolor: qui si ratione cōprimendus est, quod suprà diximus, multò etiam magis consuetudine vincetur, cuius tantæ sunt vires, vt non modò perturbationes animi sedare, sed etiam naturæ vim afferre, eamq; sæpissimè immutare, ac penitus aliam possit efficere, cuius auxilio non modò doloris aculei, sed etiam fortunæ fulmina depelli, ac contēni facilè poterunt. Meditemur igitur, & omnino statuamus, nihil prorsus humanum esse dolendum, non mortem, quam iam optimā esse cognouimus, non egestatē, quæ sæpissime maximi boni causa à diis immortalibus tribuatur, non exsilium, cùm orbis terrarum omnibus pateat, non cætera generis eiusdem, quæ vulgi opinione grauissimis in malis numerātur, nullum enim tam graue malū apparebit, quin ex eo bonum aliquod multò maius, multòque optabilius magno Deorum beneficio aliquando colligatur. Pleni sunt, libri Philosophorū, referta argumentis, ac rationibus paginæ ferè omnes; tanta autem exemplorum copia, vt nihil possit esse cumulatius. Quæ cùm ita sint, qua iam re terreamur, aut cui dolori cedamus? Dion certè, qui è Platonis schola defluxit, cùm eius filius in atrium è tecto delapsus interisset, non modò non doluit, sed etiam in eo, quod tum fortè agebat cōstanter perstitit, quo facto iudicauit, & vir sapiens, & Platonis discipulus, quid cæteros, qui sapientes haberi volunt, facere oporteat. At Trahealpas multo fortiùs: siquidem filij morientis, cū ferro traiiceretur, sine vlla prorsus dolore spectator fuit. Cambyses enim iratus, & ebrius, cùm eius filiū sagittis peteret, iāq; pectus reclusum appareret, patrem iussit inspicere, nū cor percussum esset: cui cùm pater respondisset, iam cordi sagittam esse infixam, tum Cambyses, numquid certam, inquit, habeo manum? at pater, nullo doloris signo dato, nec vsquam conuersa, aut commota facie, ne Apollinem quidem, inquit, certiores, sagittas emissurum crediderim. Quid hunc patrem putemus facturum fuisse, si filius in pugna fortiter dimicans occubuisset, qui nullius culpæ conscium filium crudelissimè trucidari non doluerit? num credamus, filij mortem honestam, ac pro patria susceptam, tali patri futuram fuisse iucundissimam? Nec tamen dubito permultos fore, qui impium illum, ac penè viscerum suorū carnificem vocent: sed faciant sanè vt lubet, dum hoc mihi cōcedant, exemplum hoc fortitudinis, ac deuicti doloris esse præclarissimū. Quod si ita est, vt infirmos animos spectata cæterorum virtus erigat, & confirmet: quem censeamus iam dolori concessurum, cùm tam multos audiat, qui se ipsos in dolore superarint: quocirca tam multa veterum exempla colligere vereor, ne superuacaneū, aut fortasse putidum videatur. Quod si ceteris tantùm, & non nobismetipsis scriberemus, fortasse breuiores in scribendo, in exemplis autem recensendis etiā parciores essemus: sed fit nescio quomodo, vt ex aliorum casibus ad mala nostra sananda medicinam colligamus. Nobis quidem ita videtur, & cùm nostro vulneri medeamur, mirari non debebunt, qui hæc in manus sument, si quid fortasse paulò expressum vberiùs inuenerint: illud certè propositum habemus, vt omnibus nobiscum prodesse, omniúmque dolori, quam accuratissimè fieri possit, consolationem afferre possimus. Quāobrem his enumerandis nostram valde imminui, atque allevari molestiam experimur, ceteris idem optamus, ac, si dicere liceat, etiam speramus: nam in tanta vel argumentorum, vel exemplorum copia, quibus se legentes penè obrui sentient, ecquis se immobilem, aut in dolore inexorabilem præbeat?

Desunt nonnulla.

Nec verò ignoro, nonnulla interdum accidere, quibus ita perturbetur, & opprimatur animus,

animus, vt à medecina refugiat. idque si vllo A
in casu contingit, certè, cum dolore affligimur, maximè solet euenire. Quod ex eo fit, quòd erepti, vel amici, vel affinis, vel filij cogitatio adeò nobis grata est, quòd illum penè ante oculos constituere videatur, vt etiam si dolorem refricet, & lacrymas eliciat, tamen eam deponere nolimus: ac si ad consolandum remedia suppetant, tamen nihil minùs, quàm consolantium verba, audiamus. Falluntur sanè grauiter qui ita agunt; sed hunc errorem, quo magnoperè delectantur, sibi extorqueri nolunt. Quare suum vnicuique studium, suáq; omnibus delectatio relinquatur: non enim vereor, quin, si minùs in ipso doloris æstu remediis vtendum homines censeant, certè, cũ molicè dolor resederit, ac se paulũ quasi remittere cœperit, ad extinguendas doloris reliquias monita, præceptáque nostra adhibeantur. Nihil autem vtilius est, quàm hæc eadem in voluptate, ac lætitia pertractare, atque in B
manibus habere: sic enim & legi, atq; ad verbum edisci, & penitus memoriæ mandari possunt, vt cùm in animum penitus influxerint, tũ exhauriri, ac prorsus elabi non facile queant. Ita fit, vt cum repentè dolor inuasit, tum iis vtamur, quæ nisi antè percepta, & cognita sint, impetu ipso doloris incurrente, planè depelli, atque excludi solent. Sensimus hoc in nobis ipsis: nec parum nobis obfuit, hanc vniuersam aduersus dolorem commentationem non multò antè animo, ac mente percurrisse: quãuis enim permultos Philosophorũ libros, vel de luctu, vel de morte satis accuratè legissemus, vt Theophrasti, Xenocratis, aliorũ, quos commemorare nihil attinet? tamen hoc non ideo feceramus quòd euenturum putaremus, vt iis ipsis in nostro mœrore vteremur. Itaque neque lectionem, quantùm oportuisset, accuratam, nec memoriam satis intentam adhibuimus: casu autem repentino oppressi, non priùs C
ad libros cõfugere potuimus, quin antè acerbitatis vi prosterneremur: quamquam postea tempore ipso factum est, vt dolor nec, vt antea, acrior, & mens ipsa paulò esset sedatior, & ad medicinam accipiendam magis idonea. Sed pergamus ad reliqua, quæ nec multa restant, & scitu, ac cognitione dignissima, fructu autem ipso, quem præcipuè quærimus, gratiora fortasse, & vberiora. Quid est ergo, quod aliquam nobis afferre dubitationem possit, cur nihil omnino nostrorũ morte dolere debeamus? credo, si quando nobis in mentem venit, magnam nos ex eorum quos amisimus, opera, ac studio vtilitatem percepturos fuisse, at hoc non ad amicos, aut affines, quorũ dolere videmur interitu, sed ad nosmetipsos pertinebit. Mercenarius igitur dolor fuerit, quiq; non ex affinitate, aut beneuolentia, sed ex vna proueniat vtilitate. Quid autem flagitiosius, & indignius, quàm eum, qui sic doleat, fateri D
oportere, cùm tantopere alicuius morte crucietur, quòd aliqua vtilitate priuatus sit, si nihil ex eius vita beneficij, ac cõmodi se consecuturum sperauisset, nihil sibi omnino dolendum fuisse? At videamus, non Persas, aut Scythas, sed è media ciuitate nostra clarissimos, & præstantissimos, viros, ac ciues, qui nõ modo amicorum, cum quibus coniunctissimè vixerant, sed etiam liberorum, & quidem carissimorum, interitum ita fortiter, & constanter tulerunt, vt causæ nihil sit qui eos superioribus Græcis comparare, atque etiam anteferre debeamus. Atq; hoc multò magis in illis mirandũ fuerit, quòd in eorum obitu se fortissimos, & constantissimos præbuerunt, qui non modò ipsis vtilissimi, si vixissent, sed penè soli vtiles, ac iucundi esse potuissent. Quid enim vtilius filio? quid iucundius vnico? at filium, & vnicũ, Q. Fabius, præterea consularem, qui iam magnas res gesserat, & maiores cogitabat, amisit: neque solũ non doluit, quòd fortissimi animi fuit, sed etiam mortuo laudationem in foro dixit: quo nihil fortius, aut laudabilius ne ex omni quidem antiquitate recenseri potest. Cuius orationem quis non admiretur, insignẽ ingenij, iudicij, ordinis præstantia. Quo modo ille vel ea, quæ dixit, sine luctu dicere, aut, quæ scripsit, sine dolore cogitare potuit? cùm præsertim hoc in illa laudatione, & admirari, &
B obstupescere soleamus, quòd non vt alij, de cæterorum fortitudine disputat, vt suum ipse dolorem aliorum exẽplo minuat, sed in filio hærens, illius maximè virtutes, propriásq; laudes, quæ vel acerbiorem efficere doloris sensum poterant, longissimo sermone prosequitur. Quod singularis virtutis exemplum fortasse Horatij puluilli laudem magna ex parte diminuere videatur: quẽ tamẽ summũ virũ silentio preterire nefas ducimus: cũ in eo ipso, quòd filij mortem æquissimo ac fortissimo animo tulit, etiã Ioui Opt. Max. cuius ædẽ dedicabat, gratissimum fecisse videatur: nã Pontifex, inter solemnium verborum nuncupationem postẽ tenens, vt filium mortuum audiuit, neque manum à poste remouit, ne sacra dirimeret, nec vultum à populo auertit, ne suum potiùs dolorem, quàm populi vtilitatem, ac salutem, cogitare videretur. Iam quid L. Paulo insignius, quid illustrius? qui filios paucis-
C simis diebus duos ita perdidit, vt nullũ penè doloris paulò acrius indicium ediderit ac potiùs in ea concione, quam de rebus à se gestis, ad populum habuit, lætatus est, quicquid populo R. immineret aduersi, totum id in seipsum à Diis immortalibus esse conuersum. Cũ Sulpitio verò Gallo quis neget actũ esse præclarissimè? cuius innocentiã, sapientiam militarem virtutem, etiã insignis in obitu filij fortitudo illustrauerit. Quem vt nunquam lubens tacitum dimiserim, sic ad Catonem properans exsultare videtur animus, & quasi in portum ex horrida tempestate delatus, in sapientissimi viri nomine, atque exemplo conquiescere; neque enim maiori mihi admirationi esse solent clarissimi hominis res gestæ, ac virtus, non solum in luce patriæ, sed etiam in congressu hostium cognita, quàm fuit illa in filij morte prætoris designati, in oculis omnium ciuium fortitudo declarata. Atque horum e-
D gregia in domesticis miseriis, atque ærumnis facinora, qui fortiter in ciuitate nostra imitati sint, casúsque fortunæ grauissimos patientissimè tulerint, non difficile fuerit oratione complecti. Nam & Qu. Martius Rex; cùm vnicum summæ pietatis, summæque virtutis filium amisisset, dolorem prudentia peruicit, & eo ipso die, quo filij rogum spectaret, Curiam ingressus est, Senatúmque iussit conuenire. Crassus verò in eo prælio, quod cum Parthis

A commisit, occiso filio tantum abfuit, vt doleret, vt etiam exercitum increpauerit, quòd vnius militis iactura tantopere commoueretur; hortatúsque sit, vt patriæ virtutis memores, pro Rep. fortiter dimicarent, filij mortui vltionem sibi vni relinquerent. Sed antiquior P. Crassus, vir clarus, & consularis, P. Crassi filij mortem, & vidit, & moderatissimè tulit. Nec ab eius laude abfuit, ac fortasse Crasso præstitit Cn. Cæpio, qui Cæpionem filium naufragio absumptum ita non doluit, vt eum ne leuiter quidem è vultu, aut vlla corporis parte commotum è familiaribus quisquam vllo pacto senserit. Iam quid Pisones, Scæuolas, Brutos, Marcellos, Metellos Lepidos Aufidios enumerem? quorum singuli pluribus amissis filiis, vel vxoribus, vel parentibus, nec lugendum existimarunt, & suam illorum funeribus virtutem, atque constantiam non sibi solùm, sed etiam generi, nominique Romano gloriosam fore putauerunt. B Pudet in virorum grauissimis casibus repetendis longiori vti ratione, cùm virorum maximè peculiaris virtus sit, & in viris efflorescat, ac vigeat maximè: quamobrem de fœminis potiùs dicendum est, vt cùm eas fortissimas fuisse cognitum sit, tum pudeat viros, à mulierculis virtutis exempla petere, & ab iis ea virtute, quæ ipsorum propria esse debeat, videri aliquando superatos. Nam si verum est, quod à Theophrasto alicubi proditum memoriæ mandauimus, orbé terrarum Theatrum quoddam esse magnum, diuina mente repletum, & cœlestis indicandæ sapientiæ gratia tam multis vndique collucentibus ornamentis illustratum, ac depictum, in eo autem medio collocatos esse homines à Deo, vt cum fortuna, dolore, morbis, egestate, casibúsque permultis assiduè luctentur: Deum verò ipsum, quantũ quisque pugnãdo valeat, quámque viriliter fortitudine diuinitus accepta vtatur, desuper aspectare: C hoc inquam, si verum est, dubitari profectò non potest, quin, quemadmodum populus Rom. in muneribus publicis inuisos habet gladiatores, qui omni modo vitam impetrare cupiunt, fauet iis, qui contemptum eius pręse ferunt, itidem dij immortales, si quos ex hominibus nimis anxiè de vita sollicitos, eiúsque exitum detractãtes aspiciãt, iis Dij aliquo modo succenseant, eos veros & caros habeant, & muneribus prosequãtur, qui si è vita reuocentur ipsi, vel suos reuocari videant, alacres lętique Deo pareãt, nihilq; propterea mali sibi accidisse iudicẽt. quod si fœminas præstitisse intelligimus, cur iis imbecilliores, atque firmiores videri velint viri? Neq; solùm vnam aliquam è multis fœminam, sed totam gentem, ac nationem, vt marium virtute sic fœminarum eximia quadã magnitudine animi præstitisse accepimus. Lacænas enim matronas traditum est, occisis filiis vulnera inspicere consueuisse, D ac si aduersos vulneratos esse comperissent, lætabũndas funus ducere, eósq; in auita sepulcra inferre solitas esse: cõtra verò, quos auersis vulnerib. concisos agnoscebãt, ab eis refugientes, clam sepeliendos curabant, nec vllo prorsus honore funeris prosequẽdos statuebãt: tantũ in fœmineis quoq; animis decus poterat, & studiũ gloriæ. Qua ex gente etiam illud ad nos præclarum dimanauit, matrem quandam filium,

A senis confossũ vulnerib9, intuẽtẽ nec ingemere voluisse, nec coronam è capite deponere, sed ad comites conuersam, ita locutã; Quantò pulchrius, & optabilius est, in acie victorem animã efflare quã in Olympico certamine parta victoria viuere? Atalia filiũ in pręlio interfectũ audiens, idcirco, inquit, genuerã, vt morte pro patria fortiter occumbere non dubitaret. Quid his fœminis facias, aut quo non honore, ac gratulatione dignas putes, quæ de patriæ dignitate, déque gloria sollicitę, honestã mortem cuiuis saluti, ac lucro anteponerent? Age verò, nũ Lacænis Romanarum virtus inferior? par fortasse; nisi malis etiam superior appellare: quàm fortis enim, & quàm magnifica illa Cornelię vox, quę duodecimo iã fetu amisso, cùm Tiberium & Caiũ filios interfectos spectauisset, nullo timore perculsa, nulloque dolore confecta; Numquam, inquit, ego me non felicem dixerim, quę Gracchos pepererim. B Fortè verò fœminam, & cuiuis ex veteribus mentis præstantia, ac magnitudine animi conferendam: non enim dolori cõcessit, sed potiùs, cùm virtute vicisset, victrix de dolore triumphum egit. Nihil iam Rutiliã referemur, quæ C. Cottam filium in exilium secuta, cùm postea reuersum in patriam amisisset, nemo eam lacrymantem post elatum filium vidit. Parique fato Clodia visa est, quæ D. Brutum filium consularem mortuum superstes vidit; neque tamen eius obitum non fortiter, & patiẽti animo tulit. Quæ virtutis non vulgaria in fœminis exempla mirari aliquis possit, qui sexus imbecillitatem ac mollitiem cogitet: at verò, qui fortissimis genitas parẽtibus, & fortibus etiã auis, maioribusq; prognatas recordatus fuerit, nihilò ab eis minorem vel prudentiam, vel animi magnitudinem requirat. Est ergo vlla res tanti, aut commodum vllum tam expetendum, vt vllo amisso C ne prudentiam quidem retineamus? quæ si vlla in nobis residet, nos profectò vel antiqua patrię virtus admonet, nec de Pisonibus, Fabiis, Brutis, Marcellis cogitantes, quos imitemur, & à quibus ortum ducamus, immemores esse patitur. Horum enim armis imperij fines producti sunt: horum sanguine parta, ac stabilita libertas: horum denique labore, ac studio Respublica ad tantam peruenit siue bellicæ laudis siue domesticæ virtutis gloriam. Quorum in vestigia pedem ponere oportet, qui laudabiliter viuere, quique honestis in actionibus exerceri volunt, nec vllo mentis errore ad nimium dolorem, atque insaniam traduci. Nominauimus externos magnos, claróque viros: collegimus de nostris plurimos, quibus mortis sensus non modò ingratus, sed etiam optatus, & iucundus accidit. Addatur, si placet, etiam Theramenes, qui veneno epoto, maxima æquitate animi, ludens in morte, quod erat in poculo reliquum, D Critię propinauit. Ergo ille in sua morte vir clar9, & sapiens lugebat; nos in filiorum, aut affinium morte lugebimus? & veterum dicta quotidie legentes, atque addiscentes, præclara dicemus, exempla repudiabimus? aut eam vitam, quæ mortem hanc consecutura est, immortalem beatam, à miseriis omnibus vacuam, negligemus? Quamuis enim nudum corpus, & exanime discedens relinquat animus, nec amplius in-

plius liceat homini, qui è vita discedat, suis opibus, bonis, diuitiis perfrui, A

Astante, vt ille ait, ope barbarica,
Tectis cœlatis, laqueatis:

tamen multò maioribus & bonis, & opibus, quæ nulla vetustas absumet, nulla vis eripiet, piorum mentes assiduè potiuntur. Sed dimittamus & exempla clarorum hominum, & illorum virtutis impressam historiis memoriam: veniamus ad id quod vnusquisq; sensu percipit, quantúmque ex morte consequamur emolumenti, ac commodi, re ipsa factisque probemus: ex qua docendi, ac disputandi ratione perspicuè veritas elucescit, quidque hoc modo se habeat, vel illo, facilè potest perspici. Si quisquam est, qui secundos in omni vita rerũ exitus adipisci, & consequi possit, nihilque timeat aduersi, hunc nemo inficiari poterit, iure dictarum, si vitam sibi morte multis partibus meliorem affirmet. Atqui nemo est, qui non modò miserias, atque ærumnas ab huma- B na vita segregare, sed ne semihoram quidem felicem sibi, ac beatã polliceri possit. Metelli sibi fortunam sperant omnes: Priami sobolẽ, ac Regnum exoptant alii: quasi non & Metellus tam multos nactus filios, ac nepotes, cùm maximè beatus esse posset, inuitus obierit, & Priamum non omni orbatum progenie, summóque dolore confectum, hostilis manus interemerit. His vitam si mors aliquot antè annis ademisset, è multis eos miseriis, ac luctibus simul eripuisset; quos iccirco experti sunt, quia vitam diutius, quàm ipsorum requirebat felicitas, produxerunt. Hinc illa miserabiliter decantata,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam auferri,
Iouis aram sanguine turpari:

quæ non modò visu, sed etiam auditu acerbissima sunt, quid putamus misero Regi, qui omnia & videre, & audire, & experiri coactus C est? Num ei multò meliùs euenisset, si vitam omnino multis antè annis, quàm hæc acciderent, amisisset? Forsitan quispiam dixerit, multa, quæ viuens nactus est, bona cito decedens penitus reliquisset, sed à malis etiam multo grauioribus, qualia multa sæcula non viderunt, felicissimè liberatus esset. Ex quibus omnibus, multisque aliis perspicuum est, peruertere homines ea, quæ sunt humanæ fundamenta felicitatis, cùm vtilitatem à morte seiungunt, aut cùm miseriã cum morte connectunt. L. Crassum, ex nostra ciuitate clarissimũ, & eloquentissimum virum, matura mors, quãtis è molestiis, quantisque incõmodis eripuit? nam, qua in patriam pietate fuit, ex iis malis quæ mortem eius consecuta sunt, incredibilẽ, si vixisset, dolorem accepisset: flagrauit enim bello Italia, exarsit senatus inuidia, nihil denique in ciuitate fuit quod non eius temporis calamitatem, luctúmque persenserit. Nam quid fugam Marii, quid cetera, quæ in D illius discessu acciderunt, maximè luctuosa, summéque miseranda commemorem? quid reditum illum sanguinarium, cuius ex recordatione nemo est, qui non intimis sensibus exhorrescat. tenemus enim memoria, aut saltem ex patrum scriptis accepimus, crudelissimam omnium cædẽ illo tempore esse factam, trucidatos viros, & ciues, incisas eorum ceruices, in Rostrisque positas, qui multorum ciuium salutem, ac dignitatem eloquentia peperissent. Quàm multos ex illa Reipubl. tempestate commemorare possumus, innocentissimos homines, atque optimos, vt acerbissimã calamitatẽ effugerent, libertatem morte quæsisse? O acerbum, ac nemini non pœnitendum Reipub. statum, conditionémque viuendi cùm eos ipsos, qui Rempubl. suo labore, suóque sanguine auxerint, iuuarint, seruarint, nusquam tutos, nihilque magis, quàm propinquorum manus, ac gladios timentes, horrescentésque videas, illorum autem, quorum ope, atque auxilio seruatus sis, cùm horribiles, miserosque casus spectes, nulla tamen ratione opitulari, nihilque afferre adiumenti queas. Quis neget iis ipsis, qui hæc intueri cogantur, mortem esse non modò detrectandam, sed etiã optandam? qui autem, ne in horum temporum flammam incidant, mortis beneficio consecuti sint, eos verò beatissimos iure existimabunt: qualem fuisse L. Crassum, nisi res ipsa probauisset, nihil esset, cur oratione persuadendum videretur. Sed hæc paulò antiquiora, quã, vt omnibus in memoriam redigi, ac cogitatione comprehendi possint. Pompeii autem nostri familiaris casu quid in ciuitate notius, quid illustrius? aut quid omniũ oculis, ac mentibus perspectius, & clarius? hunc, si maturè extinctus esset, nihil doloris, nihil iniuasisset mali, quod tã diu in vita mansit, idcirco factum est, vt singularis calamitatis exemplum omnibus præbuerit. Cui eo luctuosior fortunæ acerbitas visa est quo feliciore, ac secundiore fortuna in omni vita vsus erat. quis enim vniuersis ciuibus aliquando carior, quis in toga, vel rebus gestis, vel honoribus extra ordinem delatis clarior? quis opibus, propinquitatibus, amicitiis florẽtior, cui nihil prorsus ad summam, absolutámque felicitatem, præter honestum ac iucundum vitæ exitum, deesset. Sed videamus, quantùm in rebus humanis fortunæ possit iniuria: nisi malimus ad propriam mortalis vitæ nimis asperam, miserámque conditionẽ omnia mala reuocare: qui enim amplissimis fortunis vsus erat, qui nihil, nisi sublime, ac beatum nec cogitare, nec optare consueuerat: cui omnia vel ad vsum, vel ad voluptatem supererant, bellum cum socero suscepit, deseruit domum, profugit ex Italia, & cùm antea nihil in ceteris bellis, nisi summo consilio, prudentiáque gessisset, cùm vel maximè ingenio, iudicióque excellere debuisset, sui penè oblitus est: itaq; imbelles, & infirmas copias, tirones, collectitiósque milites cum robustissimis legionibus conferre non dubitauit: & amisso exercitu, ereptisque castris, turpissimè victus, in seruorum manus vir summus, & clarissimus incidit. Vita verò vt miserabiliter priuatus sit, commemorare nihil est necesse: cum eo ipso, quod in tam miseram fortunam delapsus, vitam citò amiserit, minus fortasse miser censeri possit. Beatissimus autem obiisset, si, cum in Rep. florebat, cùm valebat auctoritate, & gratia, cùm copiis opibúsque affluebat, è vita decessisset: cuius propagatio quantum illi mœroris, ac luctus attulerit, non modò scribẽdo sed vix etiam cogitando consequi quisquam possit. Itaq; hoc stabilito, & fixo mortẽ sæpissi-

mè beatam homini contingere, non solùm A quòd nos in beatam vitam inducat, sed etiam, quòd multarū, magnarúmque miseriarū sensu liberet, & à futuris vel calamitatibus, vel doloribus abstrahat, quid iam relinquetur, cur non morte lætari, ac clarorum hominum virtutē, qui nullius interitu perturbati sunt, imitari debeamus? An non optimam, beatámque mortem iudicabat L. Brutus, cùm Tyrannum arcens, quem expulerat, vitam pro nihilo ducebat? item Decii, quo tēpore cum Latinis pro patria dimicantes, sese hostium telis obiiciebant præterea Scipio, Paulus, Marcellus, Albinus, quos vitam in acie inuādæ patriæ causa fortissimè profudisse memoriæ proditum legimus, & verò nihil fuit, quamobrem elato excelsóque animo homines vitam non despicerent, vt sempiternam gloriam consequi possent: nam cùm nullo, vel certè minimo doloris sensu, quem morientes perferunt, infinitā laudem commutabant, hunc enim locum de exiguo, vel nullo potiùs dolore mortis, quem B suprà perstrinximus paulò vberiùs percurramus. Neque enim absurdè dixisse mihi videtur is, qui morientium mortuorúmque hominum statum, & conditionē duabus potissimum ex rebus percipi, atque intelligi posse affirmauit, quarum vnam somnum statuit, alteram verò tempus illud, quod nostrum cuiusque ortum antecessit. Et sanè ita est, vt ex omnibus opinionibus, quarum errore duci vulgus solet, cùm de morte loquitur, nulla planè ad veritatem videatur esse propensior: ita enim multi viuunt, vt præsentibus bonis fruantur, nec sanè cogitant, quid paucis post annis vel ipsis, vel ceteris boni aut mali possit euenire. Itaque sæpe non opinatis morbis, perturbationibus, & angoribus vexantur: mortis verò, de qua potissimum cogitare debuerant, ita nō reminiscuntur, vt ad se minimùm illam pertinere, nec sua quicquā interesse existimēt: qui, C vt Panetius Africani dicere solitum tradit ferociores equos domitoribus tradendos esse, vt paulatim parere, séque mitiores, ac molliores præbere incipiant? sic ipsi in gyrum fortitudinis, ac patientiæ reducēdi sunt, ne, si mors imprudentes oppresserit, perterreantur, planéque concidant. Sed nescio quo modo voluptate, luxúque delinita hominū cōsuetudo de recta maiorū via deflexit, eòque sensim delata est, vt nihil minùs, quàm verum agnoscat, nec cùm aliquid agitur, rectum id nec ne sit, magnopere cogitet: qua nulla maior pestis, ac pernicies humanis rebus, valdè iā labefactatis, potuit afferri. Atqui, si in vllo homine, certè in his ipsis vulgare dictum & verum, & acutè cogitatū esse deprehenditur: quid enim isti aliud agunt, nisi totos dies per inertiam perdunt, atque ita viuunt, vt stertere potiùs, quàm vllo pacto viuere videantur? Dormiens D autem vt nihil sentit, nihil agit, nihil curat, sic mortuus quid agere, quid curare, aut sentire possit? haud sanè intelligas: itaque in fabulis, quos dii maximè adamarunt, eos, ne imminentem aliquam calamitatem sentire cogerentur, si vigilassent, à Diis immortalibus cōsopitos esse accepimus. Mortem igitur, siquidē somno similis est, singulis noctibus induimus, & cùm in somno sensus sit planè nullus, nullū etiam in morte futurū esse sensum, verissimè

A statuere debemus: quod vt sensu ipso planè percipitur, sic ne de altero quidem dubitari vllo pacto potest, quin, quales antè, quam orirermur fuimus, tales etiā mortui futuri simus. Mors enim quēadmodum ad eum, qui nōdum ortus est, nihil pertinuit, sic ne ad eum quidē, qui mortuus est, vlla ratione pertinebit: ad morientem verò vel nihil, vel parū certè pertinet, siquidem tā angusto spatio, támque breui curriculo coercetur, vt, nec si velit quidem vires suas nimiùm porrigere, aut explicare possit. Quæ est igitur eorum oratio, qui tantū in morte dolorē se timere, atque expauescere dictitant? quāquam non sanè video, quo modo aliter facere possint, qui enim mortem nunquam experti sint, quam semel homo subiturus est, quo modo, bona, malàne sit, verè sentire, ac diiudicare possunt? Morientes aiunt cruciari, angi, distorqueri: quòd in nonnullis fortasse animaduerti, atque obseruari potuit. In quo tū isti aliquid dixisse videri possent, si hoc ex ipso mortis sensu penderet: nā B si mors ipsa dolore suo corpus vsque eò cruciaret, atque angeret, vt hæc doloris edere indicia cogeretur, negari profectò non posset, quin dolorem non leuissimum mors ipsa esset allatura. Cùm verò huiusmodi cruciatus paucissimos angat, & eos maximè, qui intemperanter, flagitiosè, nefariè vixerint, nunc dubitari non potest, quin tales homines non mors, sed admissorum scelerum conscientia vexet, habeātque sollicitos: qui enim se morituros nunquam crediderint, ac ne cogitarint quidem, cùm ad ipsam mortem peruenerint, anguntur, non dolore moriendi, sed quòd è vita inuiti discedunt: in qua cùm omnia secunda feliciaque experirentur, ne secus mortuis accidat, valde vereri, ac dubitare coguntur. At bonis, qui mortem semper, tanquam præsentis tempestatis portum in ore, ac C sermone habuerint, quippe ex huius vitæ procellis, mortis beneficio, aliquando egredi, sæpissimè concupiuerint, nihil libentiùs, ac iucundius mentione, ac nomine ipso mortis accidit. Atque in iis etiam præstans, planèque admirandum Deorum munus agnoscitur, bonos enim, & quidem plurimos, non modò cum exiguo dolore, vt optare homines vulgò solent, sed omnis planè doloris expertes ex hac vita egressos, sine vlla dubitatione reperias: ex quibus, Q. Fabius Consulatum adeptus, cùm in Curia prætereuntes salutaret, nihil dolens, nihil molesti sentiens, immò planè gaudens, è vita discessit: atque idem contigit A. Pompeio, cùm in æde Iouis Capitolini sacra fecisset, itémque Thalnæ Consulis diis immortalibus supplicanti. Quid hos in ipso mortis articulo doloris expertos existimes, qui paulò antè læti viuebant, & in eo, quo moriebantur, puncto temporis, nihil lugubre testati D sint, nihil flebile dixerint? Morte, inquies, oppressi sunt, at sapientissimi, & optimi viri, quibus morte, tanquam beatæ vitæ initium, Dii immortales largiri voluerunt, quam eo fortasse iucundiorem ipsis fore videbant, quo minus eo tempore tantum boni expectauerant, ac ne sperare quidem poterant. nam cùm mors è diuina voluntate tota pendeat, haud sanè in hominis potestate esse possit, quo potissimum die, quaque conditione mori

velit,

velit. Nec verum est quod dicitur à quibusdã. mortis eundem omnibus hominibus diem, ac terminum diuinitus esse constitutum: vt autem vel citiùs, vel seriùs moriamur, singulorum hominum vel intemperantia, vel negligentia contingere. Nam, vt illud verissimum est, præfinitum esse vitæ terminum à Deo, quẽ præterire, aut ex quo egredi nemini liceat: sic illud affirmare nemo possit, eundem omnibus, eadémque hora vitæ finem impendere: quod si sceremus, nihil sanè esset, cui homini prudentiam, temperantiam, pietatem, tribueremus, quæ omnes planè virtutes, si hoc consequeretur, non modò inutiles, sed penitus inanes viderentur. cur enim prudentia vteretur homo, cur abstinentia, cur temperãtia, si eodem, quo reliqui omnes, temporis spacio vitam esset terminaturus? vt diutius, inquis, vitam producere liceret. at si vitæ terminus fatalis est, nec immutari quidem posse necesse est: sin voluntarius, & in hominis arbitrio positus, nisi est, cur, eundem omnibus à Deo cõstitutum esse, quisquã affirmet. Sed de his statuat vnusquisque, vt libet: quid autem verius sit, Deus ipse viderit, hominem quidẽ scire arbitror neminẽ: stet modò nobis illud, doloris esse nihil in morte, boni autem tantum ex ea ad homines permanare, quantum sperare multi possint, cogitatione quidem assequatur nemo. Itaque hoc diuinitus hominibus datum est, vt quoties molesti aliquid experiantur, tũ mortem exoptent, ac votis etiam conceptis sæpe implorent. Quid ita? quia bonam, vtilémque esse mortẽ, coguntur agnoscere, malam autẽ, aut acerbam esse nũquam posse, homini à natura insitum est: itaque dolore perculsi mortẽ imploramus eámque vnã, vt miseriarum malorúmque terminum, exoptamus. Admonet me locus, vt, cùm neminẽ ipsa morte magnopere commoueri debere probatum sit, iis præcipuè dolendum nihil esse contendam, quos mors cum laude oppetita consolari potest: satis enim diu vixisse putandi sunt, qui vitam honestè clauserunt eosdémque è vita abeuntes non modo laus, sed etiam perpetua voluptas, delectatióque prosequitur: quæ sanè eo maior in animo exoriri, ac vigere solet, quo latior alicuius in colẽdo officio, vitáque honestè ducenda manauit industria: certè enim, cùm ad rectè agendum natus homo sit, ideóq; mentis, & rationis munere, præ ceteris animãtibus, ornatus, atque instructus, vnde potiùs laudem, ac voluptatẽ, quàm ab honestis actionibus petat? An, vnde ortũ duxerit obliuiscatur? ille verò nec sui oblitus est, qui rectè vixit, nec iniquo animo mori potest, cùm multos relinquat suę testes memorésque virtutis. Quãto autem gaudio exsultare credendus est illorũ animus, qui corporis admistione solutus in cœlestes ignes, sempiternásque domos, vnde exierat, reuertit? profectò enim ex diuina mẽte delibatos habemus animos, qui hac mole inclusi, tãquam terræ grauitate, sic ipsi nimio pondere corporis opprimuntur: vbi autem soluti corporibus ad proprias sedes euolauerũt, tum verè viuunt, nec libidini, voluptati, dolori seruiunt, sed sui cõpotes, nulla re anguntur, nihil requirunt, omnibus imperant. Rectè igitur dictum est, corpus terram esse, mentem autem ignẽ de cœlo sumptum: id quod clarorum virorum acta cum virtute vita, præclaræque actiones facilè testantur. quo modo enim aut omnia humanæ vitæ cõmoda contemneret, aut voluptates cunctas pro nihilo duceret, aut vitã ipsam laudis, honestatísq; gratia profunderet, qui nihil quicquam ad se, prẹter hæc ipsa mortalia, quæ manibus contrectat, quæ terit pedibus, pertinere cogitaret? Verùm hæc non ita se habent, corpus enim è terra cõcretum, tamdiu terrestrium rerum amore ducitur quoad in terram ipsam, vnde ortum duxit, reuertatur: animus verò, qui è cœlo sumptus est, sempiternum quiddã, & cæleste appetit, ne iisdẽ, quibus corpus, finibus cogitationes coercet suas: itaque nunquã quiescere, nec verè viuere putandus est, quamdiu corpore conclusus, inuitus propemodũ mortali labe, terrenisque vinculis cohibetur. At illa quanti sunt, grauissimis vitæ laboribus liberari, in mediis doloribus, & ærumnis obdormiscere, & quasi emissos è molestissima vitę custodia, in iucundissimã, suauissimámq; domũ remigrare? Huc enim pertinent quæ de piorũ quiete, déq; voluptate illa, qua egressi è vita perfrui dicũtur, disputari à sapientibus solẽt: qui cùm intelligerent, non fortuitò, aut temere satos, & creatos homines esse, nec eadẽ mereri bonos, qui multis exãtlatis laboribus vitã in medio dolore amisissent, & improbos, quorum in patrandis flagitiis semper est animus, cogitatióque defixa, idcirco non eundem probis, & improbis vitæ terminum, nec eadẽ mortuis præmia statuerunt. Qua nos recordatione potissimùm refici, ac recreari decet qui carissimam filiã, optiméque de nobis meritam, ita vixisse scimus, vt ad optimos mores, summámq; prudentiam nihil posset accedere, & ita mortuã, vt in dolore, quem ex partu contraxerat, summam animi magnitudinem, summamque constantiã præstiterit: cuius mentio nobis, dolore iam si non penitus extincto, certè magnopere leuato, non solum acerba, sed etiam iucunda accidit: qui enim aliter debet? cùm nec ipsi quicquam acciderit mali, nec ego vlla re, quæ tantopere cum natura congruat, & cum omnibus hominibus cõmunicet, angi aut perturbari debeam. Quid ergo mihi restat? nihil sanè, nisi, cùm ea diuino potissimùm beneficio vitę munere perfuncta sit, vt ad eã maximè viuẽdi conditionem cogitationẽ meam mentémq; referam, qua nunc ipsam perfrui credimus, ac si, quod æquum est, fateri velimus, etiam intelligimus: qua ex meditatione eo maiorẽ voluptatẽ percepturus sum quo meliore illa nũc statu, quã quẽ viuens experta est, sine vlla dubitatione perfruitur. Quid enim boni nõ merita est, quæ nihil unquã egit ac ne cogitauit quidem mali, & iis angoribus, ac malis, quæ viuenti obiecta sunt, ita patienter perfuncta sit, vt non secus de aduersis, quàm de secundis rebus Diis immortalibus gratulari, gratiásq; agere soleret? &, cùm nihil, nisi rectum, honestúmq; cogitaret, tamen vna cõscientia cõtenta, nec sua benefacta in luce collocari, nec sibi quicquã propterea laudis, aut glorię deberi arbitraretur. Quę ergo ita animata fuerit, vt de se quidem minimùm, de recta mente, ac de ęquitate plurimùm laboraret, an nõ Diis ipsis censemus maximè gratam & probatam fuisse in qua nõ ficta, & adumbrata, vt in multis, sed

maximè solida, & expressa virtutis elucebat effigies. Nam, cùm eam talem natura genuisset, vt quod pulchrum, rectúmque agnoscebat, sua sponte sequeretur, tamen eo non contenta, summa vi rationis, prudentiæque perfecerat, vt nulla re minùs, quàm natura duce, egere videretur: itaque qui eius instituta, & mores paulò diligentius inspexisset, qui regundæ familiæ solertiam, qui summum in cūctis rebus ingenium, singularémque doctrinam aduertisset, haud fuisset sanè, quod aut virilem in intelligendis, iudicandísque rebus prudentiam, aut exquisitam patrisfamilias solertiam requireret: itaque quibus maximè rebus egere sæpe homines solemus, fortitudo, & prudentia, hæ ita in muliere abundabant, vt sui mœroris medicinam non peteret foris, sed in seipsam spectans, ex sua semper virtute penderet. Quanto autem grauiores, ac difficiliores animi morbi sunt, quàm corporis, eo magis mirandum est, talem extitisse illam, cuius fortitudini corporis mala parerent, prudentiæ verò omnes animi morbi facilè cederent. Itaque quamquam ex calamitate, temporibúsque nostris molestiæ plurimùm traxerit, nunquam tamen animo perculsam, aut deiectam sensimus: angebatur patris exilio, totiúsque familiæ luctum, bonorúmque direptionem inuita videbat, sed matri tamen consilio, prudentiáque aderat, & rebus in magnum sæpe discrimen adductis, reditus spem nobis afferre nunquam dubitauit. Ita, quantum ex calamitate doloris, tantundem ex filiæ suauitate, ac pietate solatii capiebamus. quod vt esset diuturnius, si commodum nostrum, aut eam quæ omnibus antiquissima est, liberorum charitatem cogitaremus, magnopere optare debuimus. at, cùm illam corporis vinculis solutam, omnibus exsutam miseriis, & immortalitatis compotem factam, animo reputamus, non modò in dolore conquiescimus, sed etiam præcipuè lætamur. quid enim mihi accidere lætius potest, quàm de immortalitate animorum cogitanti, de filiæ simul æterna, beataque vita confidere? animos enim esse immortales, ne dubitandum mihi quidem videtur. Faciam autem non inuitus, vt sapientissimorum hominum percurram hac de re sententiam, quando me in hunc locum deduxit oratio. Neque verò hæc ita disputanda censeo, vt animo idcirco non interire probari possit, quòd mortuorum corporibus vis quædam inesse veneratione digna putetur, quæ significare debeat, non deleri morte animos, sed immortalium animorum, veluti sepulchra quædam, mortalia corpora fuisse: quasi non & maiora, & firmiora multa suppetant, quibus planum fieri possit, qui animos simul cum corporibus interire contendat, cum contra rationem nulla nixum ratione, pugnare. Quòd si auctoritas quærenda sit, quem grauiorē nominare auctorem possum, quàm eum, quem Apollo ipse sapientissimum omnium pronunciauit? cuius testimonium tale fuit, vt diuinos esse hominum animos, & eos, corpore solutos, in cœlum remigrare, vnde priùs venissent, in omni sermone asseueraret. In quo cū philosophis illis consensit, quos quondam Italicos nominauit antiquitas, maximéque nobiles iudicauit: quorum semper constans fuit opinio, demitti animos è cœlo diuinæque mentis eos esse non solùm munus, sed etiam partem præcipuam, ac propriam. Quod si secus esse quisquam putet, haud sanè facilè, quid multis, & firmissimis in hanc sententiam argumentis respondere possit, inueniet: sic enim planè cognosci, ac sensu ipso diiudicari potest, summam esse, penéque incredibilem in animis celeritatem, ac festinationem, cuius ope, quæ corpus non modò certo mensium, sed vix etiam annorum spatio perficere, atque exsequi posset, ea ipsi non modò semel puncto temporis percurrere, sed etiam sæpius excogitare, & repetere facillimè queant. Quod si mirum videtur, cur non admirabilius censeatur, meminisse animum tam multa, innumerabilibus antè sæculis gesta, quæ futura sunt, cogitando prospicere, ac non modò præsentia, sed etiam præterita, & futura, veluti Deus, omnia complecti, ac sub oculos subiicere conari: Quis dubitet, cùm hæc intelligat, eadémque in seipso agnoscat, diuinum esse animum, nec, si diuina æterna sunt, ipsum esse mortalem? cùm præsertim duabus ex rebus, quæ præcipuè in animo sunt, illius æterna natura facilè intelligi, ac deprehendi possit. Hæ autem sunt, motus, qui in eo præcipuus est, principium, ac perpetuitas: cùm enim ex seipso moueatur, nec aliunde, vt cetera principium motus mutuetur, summa autem in eo, quamdiu in corpore est, perpetuitas motus appareat, quippe quæ etiam in dormientibus agnoscatur, & vigeat, idcirco dubitari nullo modo potest, quin diuinus sit, & sempiternus futurus. Et sanè ita esse ratio vincit, & rerum probat exitus: Dei enim imago quædam animus est, ex ipso Deo delibata, ac profecta. Quòd si Deus immortalitate fruitur, cur eam partem, quam ex seipso sumpsit, mortalem esse velit? quin hoc ipso singularem & eximiam diuinæ esse vim iudicandum putauit, quòd non solum ipse mortalis sit, sed etiam, quos velit, suæ naturæ compotes, & plane immortales efficiat. Corpus autem voluit esse mortale: nec immerito cum è terra cuius mutatione subiecta natura est, initium duxerit, & in eam ipsam, vitæ cursu confecto abire debeat. Sed animus, profectus à Deo, cœlum ipsum appetit. nam in eum locum, vnde discessit, semper optat redire, terra autē, si cui appetenda, corpore soli est. At verò animis æterna cœli sedes quærenda, eáque propria illorum patria, siquidem animorum nulla in terris origo inueniri potest: nihil enim est in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mētis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura præuideat, & complecti possit præsentia. quæ sola diuina sunt, nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint nisi à Deo. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi seiuncta ab his vsitatis notisque naturis: ita quicquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cœleste, & diuinum est, ob eámque rem æternum sit necesse est. Nec verò Deus ipse qui intelligitur à nobis alio modo intelligi potest, nisi mens solu-

ta quædam & libera, segregata ab omni con-
cretione mortali omnia sentiens, & mouens
ipsaque prædita motu sempiterno: itaque eã-
dem æternitatem animis quoque nostris, ex
seipsa exortis, impartiuit. Quorum ex cogita-
tionibus, atque operibus nihil aliud, nisi diui-
nos esse illos & sempiternos, colligere possu-
mus: nam si ædificiorum magnitudinem, atque
ornatum, si monumenta literarum, si pecuniæ
vim infinitam in res maximè stabiles, & ad-
mirandas effusam, si plurimarum maxima-
rúmque rerum adoptionem cogitare volue-
rimus, profectò intelligemus, hæc nunquam
facturum fuisse hominem, nisi diuturnitatem
temporis, ipsámque æternitatem plurimùm
ad se pertinere existimaret. Iam ipsa gloriæ
cupiditas, honorum sitis, opum, ac diuitia-
rum assidua procuratio, quid aliud indicat,
nisi cogitare hominem in posterum, nec eo-
dem vescendi, viuendique studio, quo ceteras
animantes duci videmus, humanum animum
detineri? Sed hæc abiectiora atque humilio-
ra, nec vllis, nisi sanè angustis naturæ termi-
nis, circunscripta. Quid illa in primis grauia
atque præstantia, nec vlli planè in terris de-
genti, nisi soli homini, tributa? contemplato-
rem esse ipsum cœli rerúmq; cœlestium, frui
magnarum, obscurissimarúmque rerum scien-
tia, quæ vel ad excolendos ad integritatem,
atque innocentiam mores, vel ad comparan-
dam Solis, astrorúmque cognitionem, vel ad
exercendam in abditis, obscurísque rebus me-
moriam, mentémque pertineant, nonne hæc
ipsa tanta ac talia, diuinum esse animum ostẽ-
dunt, nec illius naturam aliunde, quàm è cœ-
lo, delibatam, ac deductam? An censemus, si
vnà cum corporibus animi interirent, aut sa-
pientissimos homines tam æquo animo mori
posse, aut tam iniquo planéque inuito stultos
& fatuos Socratem ferunt, morti proximum
de piorum immortalitate, beatáque vita, quæ
mortem consequitur disputauisse: itaque læ-
to, ac libenti animo lætale illud poculũ hau-
sisse, quasi non ad mortem, sed ad regnum, at-
que imperium vocaretur. At verò, quorum
animus in terra defixus hæret, qui nihil, nisi
mortale, terrenúmque cogitant, eos planè
repugnantes, atque inuitos è vita discedere
videmus: nec immeritò, cùm animorum æter-
nitatem propius iam intuentes, crucientur
mirum in modum, quasi flagitiosè actam vi-
tam pœna etiam sit immortalis consecutura.
Atque illud etiam (ô stultum hominem dixe-
rit aliquis & naturę suæ penitus ignarum!) ne-
mini obscurum esse potest, ex ipsis etiam sa-
cris, cæremoniisque maiorum æternam ho-
minis vitam facilè cognosci, atque intelligi
posse: neque enim illi aut mortuos tanto ho-
nore coluissent, aut tam multas, támque va-
rias sepulchrorum cæremonias posteris tradi-
dissent, nisi cognitum, perspectúmque habuis-
sent, vigere animum in morte, nec, quam-
quam corpus occidat, hominem ipsum peni-
tus euanescere. Itaque statuisse videntur mor-
tem ipsam non esse humanæ vitæ confectri-
cem, nec ex ea sequi interitum, sed potiùs ad
aliam multo feliciorem vitam iis, qui rectè
vixissent ducem optimam solere existere,
quicumque enim conuenienter naturæ vixe-
rint, nec illam secuti sint malæ consuetudi-

A nis corruptelam, quæ diuinitus datos ignicu-
los extinguit, vitiáque gignit, & confirmat o-
mnia, eos & viuentes gloria, & è vita exce-
dentes præmiis prosequi oportet, id enim non
solùm rationi consentaneum, sed etiam veris-
simum, atque æquissimum est. Cui autem æ-
quitatis antiquior cura quàm Deo? itaque
cùm homo solus ex omni propemodum ge-
nere nactus sit aliquam notitiam Dei, nisi vi-
tæ iniquitate Deo iniquus atque inuisus eua-
serit, ad Deum certè euolabit. Idque æternita-
tis humanæ, vel maximum, ac firmissimũ ar-
gumentum est solum hominẽ diuinæ volunta-
tis participem, consciúmque existere, vt quã-
quam agrestibus, siluestribúsque in locis na-
tus sit, tamen, ipsa docente natura, & esse Deũ
& colendum, ac verendum esse dubitare non
possit. O rem dignam, in qua nõ modo homi-
nes, sed ipsas etiam pecudes obstupescere, ac, si
fieri possit, etiam erubescere oporteat: cogna-
B tum esse hominem Deo, nullum aliud in ter-
ris animal, nisi hominẽ solum Dei cognitio-
ne imbutum esse, nec quicquã esse aliud, quod
animo, è diuina mente hausto, præditum sit,
tantámque inesse homini cæcitatem, atque so-
cordiam, vt diuinæ cogitationis immemor,
auertetur migrationem ad Deum? Nec enim
aliud esse mors, quàm migratio ad cœlestes,
superásque sedes, existimanda est. nec id so-
lùm ratione quadam ęquitati, veritatique cõ-
sentanea, sed etiam sapientissimorum homi-
num maximè firmo, stabilique consensu. At-
qui eum, qui hoc pacto viuere, ac penè à sei-
pso, dissentire velit meminisse certè opor-
tuit, terram ipsam, omniáque, quæ sub cælo
sunt, diuina voluntate regi, proptereáque qui-
dam nobis quod obseruandum, & addiscen-
dum videatur, præscribere: quis ergo terram
ipsam, aut quotannis feracem, aut semper o-
ptimas fruges, & nunquam malas inutilésque
C herbas edentem efferentémque vidit? quis a-
nimalia semper vberes fœtus edidisse, num-
quam sterilitatẽ passa esse, recordabitur? Quod
si hæc ipsa secus se habent, nihílque in re-
bus humanis perpetuò firmum, eiusdémque
naturæ optare licet, cur, quam in omnibus
& rebus, & animantibus vicissitudinem cer-
nimus, eam ab homine seiungamus? qui si
multos annos feliciter vixerit, si sobolem, ho-
nores, opes assecutus, diu tantis bonis frui po-
tuerit. præclarè secum esse actum verè dixerit:
Sed aduersi tamen aliquid subeundum perfe-
rendúmque relinquetur: demum oppetenda
mors erit, quæ eo leuior esse debet, quòd o-
mnibus communis est, nec cuiquam singula-
ris, aut præcipua: sed hoc quoque gratior,
quod nos à multis erroribus abstrahit, qui-
bus, quoad viuimus, in tanta opinionum va-
rietate assiduáque veri inquisitione perturba-
ri sæpe solemus, & ad ipsam cernendam, fruẽ-
D dámque veritatem iucundè traducit. Quo ni-
hil beatius homini posse contingere, satis, vt
arbitror, ex eo suspicari possumus quòd in-
nata est homini cupiditas scientiæ: eius au-
tem præstantia non sanè video, qua alia in re,
nisi in perfecta veritatis cognitione posita
sit: ex quo fit, vt veritatis cognitionem assecu-
ti, perfecta, absolutáque scientia potiamur:
veréque dici potest, qui veritatem intueatur,
sensúque percipiat, eum voti sui compotem,

veréque beatum esse. Quòd, si beata vita quærenda nobis est, nec quicquam fugiẽdum magis, quàm ne miseriarũ grauitate premamur: quid illo homine stultius, aut stolidius reperiri potest, qui ceterorum morte ita angitur, vt beatæ vitæ oblitus, miseram, atque infelicẽ cõsectetur? Profectò enim ita se res habet, vt, nisi mortis, dolorisque timore liberatus sit etiamsi multas cognitas, perceptásque virtutes habeat, rectũmque, & æquum omni planè vtilitati anteponat, beatus tamen esse nemo possit: quid enim aliud dolor est, nisi cruciatus animi, isque perpetuus? quid aliud timor nisi assiduus inuisarum, ac molestarum rerum metus? at quomodo felix, aut beatus esse poterit, qui assiduo cruciatu, metúq; vrgebitur? Quin eo miserior, atque infelicior existimari debet, quod nõ solùm sibiipsi molestiam, miseriamque cõparabit, sed in ceterorum etiam sermonem, ac vituperationem incurret: nihil enim nimio dolore deformius, nihil à viro alenius: & si corporis prauitatibus vituperatio proposita est, vitiis ipsis, quibus laborat animus, nihil turpitudinis, nihil inuretur infamiæ? illa verò & grauiora sunt & maiori animaduersione vindicanda, quo nobiliorem, quàm corpus est, sedem, nempe animũ ipsum, occupauerunt. Quòd si turpis dolor nimius, & vituperatione dignus, certè illud consequetur, vt quid nimio dolori seipsum tradat, ne laude quidem vlla dignus censeatur: est enim series quędam maximè veritati consentanea, vt sententiarum, sic rerum, & quemadmodum in sermone disputatio neque nostra nectitur aliud ex alio, ita qui se vna aliqua vel deformitate, vel turpitudine implicari patitur, multis statim miseriis, ac deformitatibus opprimetur. Nec verò credi vellim, me, quia dolori nimio repugnem, idcirco dolorem omni ex parte improbare, omnẽsque illius ex animo fibras euellendas existimare. est enim, quatenus homo doleat, & quod prudenter à Crantore dictum est) siue secetur pars aliqua corporis siue auellatur, sensus tamen adesse debet. Istuc enim, nihil dolere, fieri non potest, quin quemadmodum feritatem corporis quandam, sic animi stuporem maximum indicet. Sed nimirũ illud est quod improbamus, dolori nos ipsos ita tradere, vt in aliam fortasse grauiorem ex alia parte vituperationem incidamus: nam quemadmodum cui nihil prorsus doleat, desciscere videatur ab hominis natura, quæ morte perculsa dolorem, ac luctum aliquo modo indicare cogitur, ita, qui dolori nimis indulgeat, humanæ naturæ penitus obliuisci, communémque omnium conditionem recusare iudicabitur. Quibus rebus intelligitur, grauiter peccare homines cùm vel ea, quæ omnibus perferenda, subeundáque sunt, detrectare audent, vel, quid ipsos in vita deceat quæque sequi, aut refugere debeant, concernunt satis: quod proprium prudentiæ munus est, quam humanarum actionum moderatricẽ à Diis immortalibus esse constitutam inficiari nemo potest. Atqui huic tam præclaro, diuinóque muneri planè obsistit, qui nimio dolore ducitur: non modò enim seipsum sine vllo fructu lacrymis, ac tristitiæ tradit, sed etiam omni planè cõsilio ac iudicio vacat: vbi enim ratio, si se dolore auferri sinat? vbi constantia, si sibi ipse repugnet, & in mœrore iacet? vbi denique humanitas si se hominem esse oblitus, nihil sibi cum morte commune esse contendat? Iam verò illud stultissimum, existimare, quæ ceteri homines libenti animo subeant, iis se non esse obstrictum. quid enim? an ignorare quisquam potest, quanta inter homines cognatio sit, quantaque similitudo? etenim, nisi hoc verum fateremur, causæ nihil esset, cur homo hominem consilio, re, gratia iuuaret, ab hostium impetu, ac læsione defenderet. quod contrà videmus accidere: vt qui ab his actionibus auertat animum, non modò in vulgus improbetur, sed etiam inhumanitatis, ac feritatis accusetur. Certè enim non è marmore sculpti, aut è robore dolati sumus: est in nobis quiddam, quod pietate, misericordiaque moueatur; nec extingui sinat illam, qua Diis proximi sumus, iuuandi, ac benefaciendi voluntatem. Itaque insitum hominis atque innatum videtur, vt quoties alium hominem, quamuis alienum, premi calamitate, atque ærumna videat, crucietur animo, nec si facultas suppetat, dimittendam putet illius subleuandi occasionem: quam enim ipse, si eo loco esset, benignitatem sibi impartiri optaret, ea vt in alium vtatur, natura tacita quadam voce monere, ac præcipere videtur. Quæ igitur sibi euenire posse dubitet, ea si contingant, cur angi ac perturbari velit? aut, cur non potiùs humana illa esse, & omnibus hominibus procliuia, fateatur? quantò rectiùs ille, qui hominem se agnoscit, nihilque humani a se alienum putat? Itaque cùm hanc ex animis nostris opinionem, mala omnia non esse humana, veluti immitem quandam, & immanem belluam, extraxerimus, profectò minùs miserè, minùsque sollicitè viuemus: relinquetur enim illa cogitatio, quæcunque accidant, fortiter ferenda esse, nihilque posse homini euenire, quo funditus prosternatur. Idq; ita erit, si nobismetipsis non assentabimur, sed veritatem qua nihil præclarius, præstabilius, vberius esse potest, toto pectore complectemur: hæc enim illa est, quam assecuti, meliores multò efficimur, & ad perferenda incommoda, præclaraque peragenda alacriores, cùm nihil nisi quod rectum, & æquum est, laudabile arbitramur, nihilque aliud, nisi egregia illa, ex quibus vera gloria nascitur, expetimus. Ac mihi videor nimis etiam nunc anguste, atque exiliter agere: qui enim latior oblici campus queat, in quo fidentius, atque alacriùs exultare possit oratio? sed faciam impudenter, si medicinam deserens animorum, quã ex omnibus maximè vtilem esse intelligo, ad meam vnius delectationem sermonem omnẽ mentémque conuertam. Dolorem igitur nimis acrem, ac diuturnum fugiẽdum diximus; & quidem probabiliter, cùm ex eo mala multa, maximéque grauia soleant exoriri, contrà verò nihil boni: neque enim dolor ex illis rebus est, in quibus vel ad probãdum, vel ad vituperandum, multa & magna contrariarum rationum paria momenta agnoscantur: hoc enim si accideret, agerem verecundiùs, neque me in eum locum demitterem; vnde nullum planè exitum viderem. Sed quoniam hæc ita se habent, cõtendo, vincendum esse animum, dolorique acriter obsistendum: sunt enim [illegible]

metipsos, siue amicos, siue vulgi opinionem cogitemus, id nobis sine vlla dubitatione faciendum est: at, si ad mortuos ipsos animum traducamus, qui possumus existimare, gratum illis fore, quòd nimio dolore cruciemur? præsertim cùm ex eo nihil ad illos vtilitatis, sed permultum ad nos dedecoris, atque incommodi permanet. Quid igitur eos ipsos à nobis optare, atque expetere arbitremur? nihil sanè, nisi vt eos illustri memoria, ac recordatione decoremus. *Nemo me lacrymis decoret*, ait Ennius, *cur? quia volito viuus per ora virûm.* quid igitur est causæ, cur fletum lacrymasque recuset? nimirum ea gloria, quam se adhuc viuentem assecutum esse confidebat. Eandem igitur ob causam nostrum quoque luctum mortuis ingratum, molestúmque fore suspicemur, nec aliud eos à nobis quicquam flagitare credamus, quàm, vt id ipsum illis, quo maximè delectamur, tribuamus: hæc autem gloria est, & assidua illorum virtutis recordatio, quam si sermone, laudationéque nostra immortalem efficere liceat, hoc vno de mortuis nos vel optimè meritos existimare possemus. Quid quòd eum, qui sic doleat, vt recreari confirmarique non possit, ne diuinum quidem numen horrere sapientissimi homines prodiderunt? impium autem est, quibus debemus omnia, iis pessimam referre gratiam: contrà verò, qui Deorum voluntati paruerunt, nihilque se, quod ab illis vltro daretur, molestè ferre declarauerunt, eos non solùm viuentes præcipua laude ornauit antiquitas, sed etiam è vita egressos perpetuo coluit honore: idque eo studiosiùs, ac libentiùs, si quos intellexit cum deorum cultu exercitationem virtutis, & præcipuam immortales beneficentiam cõiunxisse. Scitè profectò, vt cetera fermè omnia: quid enim maiori laude dignum, ex omnibus rebus humanis commemorare possimus, quàm eum, qui vitam ducat cum virtute coniunctam, ad Deorum cultu, atque honorem, perpetuum in homines studium, ac pietatem aggregare? nec quidpiam tantulum modò in eius animo existere, quod nõ vel pietati, vel humanitati, vel denique virtuti sit consentaneum? Nec aliam sanè ob causam perturbari omnem vitam errore inscitiaque videmus, nisi quòd, quæ in hominis vita præcipua esse deberent, pietas erga Deos in homines beneficentia, virtus in ingeniis, ac moribus, ea ferè omnia negliguntur: eadémque ratione quæ maximè vitare deberemus, ea studiosè expetimus, cæcoque impetu ferimur ad illa, quibus vita nostra planè fera, atque immanis efficitur. Ex hoc fonte cupiditates insatiabiles exoriuntur, quibus non modò singulos homines, sed totas familias, & vniuersas funditus euersas ciuitates videmus: præterea seditiones, insidiæ, discordiæ, rerúmque & hominum clades, & interitus: ex his etiam incredibiles dolores emanant, quibus perturbari vitam, neque solùm insuauem, sed acerbissimam effici necesse est. Quod contrà probis, virtutémque amantibus accidit: nam diuinæ voluntati obtemperantes, nihil in seipsis, sed in ea seipsos, ac sua ponunt, & locant omnia neminem lædũt: omnes, liberalitate, benignitate charitate amplectuntur: nulla re cruciantur, nihil ap-

A petunt, omnium vitiorum fracto impetu, cupiditatúmque radicibus ex animo penitus éuulsis. Num igitur eos, qui ita vixerunt, vt sibi iucundi, Diis grati, hominibus fructuosissimi extiterint, diuinis honoribus iure dignos maiores nostri censuerunt, eósque cum Diis immortalibus æuum agere sapiẽtissimus poeta non immeritò cecinit? Nec tamen idcirco quòd eorum corpora in cœlum perlata, credere sapienter quisquam possit, quod quia natura non patitur, vt, quod è terra est, alibi, quàm in terra maneat, nec credi quidem debeat, necesse est, sed quòd eorum animi tanquã hominum de Diis immortalibus, humanóque genere optimè meritorum, in cœlum putentur elati. Quod de Romulo, vrbis nostræ conditore, memoriæ proditum accepimus: quem singulare in genus hominum collatum munus tam præclaræ vrbis condendæ, in Deorum numero collocauit: idque eo tempore,
B quò literis, & doctrinis homines exculti facile fictum à germano, verum à falso secernebant: vt credi non possit, quicquam illis persuaderi potuisse, quo vllam ficti, aut falsi imaginem præ se ferret. Sed, quod ille mortalis eximia virtutis, ac beneficentiæ gloria, consecutus est, vt non solùm immortalis, sed Deus iudicaretur, id ipsum aliis etiam tributum esse, vt inter Deos recepti putarentur, cùm excessissent è vita annales veterum loquuntur. Quod & apud Græcos priùs contigit, & inde fortasse ad nostros permanauit: nam & Hercules, & Liber fratres Tyndaridæ, & fœminæ plurimæ, quibus nunc inter deos locus esse præcipuus creditur, & hominibus nati, & homines fuerunt, sed, quòd virtute præstiterunt, &, vt ceteris ad rectè viuendũ, benéque merendum prælucerent, laborauerunt, ideò eos hominum fama, beneficiorum memor, in consessu, conciliõque cœlestium colloca-
C uit, atque ipsos, quos vocamus, maiorum gẽtium Deos, alibique quàm plurimos, quos in Deorum numerum retulimus, hinc à nobis egressos, & in cælum profectos, facillimum erit agnoscere. Maximum verò argumentum est, quod de illis credimus id esse verissimum, quòd & tantus tot sæculorum, doctissimorúmque hominum consensus veritatis vox ipsa videtur, & quòd tantæ támque præclaræ virtuti, quem alium verè congruentem locum tribuere oporteat, non sanè reperies. Quis est autem tam demens, vt quos innocentia, liberalitate, & singulari quadam, ac præcipua virtute Diis proximos intelligat iis seiunctum à Diis tribuendum locum censeat, &, cùm hominis animus terrena respuat, ad supera semper feratur: qui non solùm tacito naturæ impulsu, sed voluntate, réque ipsa, vt quàm maximè cælestibus similes essent, præstiterunt, eos licebitne, cœlo esse
D priuatos? Mihi verò eò iustiùs in cœlo collocati videntur, quò clarior eorum inter homines vel eluxit liberalitas, vel virtus enituit: quis enim Hercule fortior, quis prudentior, quis ab omni cupiditate remotior, quos ille labores, vt fortiter ageret, & hominibus prodesset, suscepit, & pertulit: aut quid non doloris, & calamitatis exhausit, quis ergo hunc cœlo excludi patiatur, cùm eius virtutis sempiterna gloria, & laudis

patuerit immortalitas: Eadémque ceterorum conditio est, quorũ alius alio genere virtutis, omnes summis, & singularibus, vel in ipsos Deos, vel in homines meritis præstiterunt: itaque tam egregiis, eximiisque factis non infixas plumbo statuas, non arescentes triumphorum coronas satis diuturna persoluere posse præmia iudicatum est, sed floréntiora stabilioráque munera quæsita sunt, quibus ornarentur ii, qui virtutem, honestaté, gloriam, otio, libini, voluptati, vitæ denique prætulissent. Támque id æquum est, quàm illud decorum, maximéque probandum, non easdé improbis sedes, quas bonis, atque integris post mortem esse propositas: intellexerunt enim ex maioribus nostris complures, qui sapientia præstiterunt, cùm in Diis æquitas præcipuè vigeat, eáque in eorum gubernatione appareat maximè fieri non posse quin nequitiam sceleráque auersentur, quique ea in vita exercuerunt, eos à seipsis lõgissimè seiungant. Quod in vulgus edi, verúmque existimari, non modò rationi conueniens, sed vtile quoque in primis est futurum: nam, si quid in hominum animis pietatis, si quid religionis inerit, certè ob hãc potissimum causa se à flagitiis, ac facinoribus abstinebunt, quòd impios, ac nefarios homines à Deorum concilio, ac societate arceri iudicabunt. Nec enim omnibus iidem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cœlum patere: nã vitiis & sceleribus contaminatos, deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt: castos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis atque artibus expolitos, leni quodam, ac facili lapsu ad Deos, id est, ad naturam sui similé, peruolare. Quod si ita est, certè nobis, quantum conniti animo possumus, quantũ diligentia consequi contendendum, atque elaborandum est, vt ne ab iis segregemur, quorum est proprium, vita frui sempiterna ac beata, quod efficere qui voluerit (omnes autem velle debebunt, qui seipsos diligere, conuenientérque naturæ volent viuere) nũquam committet, vt, quæ ceteris exitiosa fore crediderit, ea ipse persequatur: neque enim in spem venire poterit, aut ignoraturos esse Deos quæ ipse agat, cum diuinã naturam nihil præterire credibile sit aut illa probaturos, à quibus non modò Dii, sed etiam sani homines abhorreant. Quid enim turpius libidine, quid tetrius auaritia, quid detestabilius crudelitate? quæ quamuis in hominibus aliquando existant, tamen ab hominis natura tam aliena sunt, quàm humanum illud erit, si omnia nobis bona, omniáq; commoda expetamus. Atque in hoc comprimendæ sunt cupiditates, quibus trahimur persæpe ad ea, quæ virtuti aduersantur: quòd facillimè perficiet, qui tam gloriosi facinoris exitum secum ipse assiduè cogitabit, tantaque est huius cogitationis suauitas, vt quod libenter, alacritérque agimus, etiam sine labore peragamus: idque in præstantibus, laudisque appetentibus hominibus facile cernitur, quorum tanta esse solet, vel in obeundis præliis, vel in agendis causis, vel in contentionibus pro Rep. suscipiendis alacritas, tantáque virtus, vt quod in iis rebus periculi, aut laboris est, aut non sentiant, aut pro nihiló ducant: Magnum enim est contendentis, & ad gloriam

A anhelantis animi fomentum, magnum solatium, spes futuræ, ac propinquæ siue vtilitatis, siue gloriæ. Neque id solum in magnis, sed etiam in leuioribus laboribus, ac studiis, quos enim cursus, quos venatio delectat, eos quamuis de via fessos, ac penè exanimes videas, nũquam tamen minùs alacres, minúsque concitatos animaduertas. Iam, honorum cupiditas quid non in nostra ciuitate laboris, quid non sollicitudinis, negotiique facessit? quotus tamen quisque est, qui se vel labore defatigatum, vel prensationis molestia, curáque confectum audeat dicere? Sic, quorum oculos virtutis splendor occupauit, gloriæque studium animos deliniuit, ii nec laborem sentiunt, &, si tantus est, vt aliquando erumpat, eo tamen non magnopere mouentur: toti enim in eo sunt, vt prosint patriæ, immortalémque sibi nominis memoriam cõparét: quam si quis negligendam ducat, omnémque hominis felicitatem rectè factorum conscientia metiri velit, is certè diuinos honores, qui claris viris tribui consueuerunt, nunquam negliget. etenim de Diis ipsis, qui eosdem sibi honores asciuerunt, pessimè iudicasse videretur. Tanta autem eorum, qui huiusmodi consuetudine delectati sunt, & sapientia, & æquitas agnoscitur, vt dubitari non possit, quin, ipsi quod egerunt, à certa ratione proficiscatur quales numerare Lacedæmonas possumus, clarissimos, & fortissimos viros, qui ciues suos, mortem pro patria obeuntes, diuinis honoribus afficere solebant. Quid verò illæ, omnis planè doctrinæ omnisque sapientiæ parentes Athenæ? nonne Codrum Regem suum, ob pietatem in patriam, meritaque illa, quibus excelluit, magno consensu in Deos retulerunt? Atque haud scio, an rectè senserint viri doctissimi, quorum ea fuit opinio, viros claros, & fortes idcirco Deorum immortalium honore consecratos, vt incitaretur virtus acriùs, & acuerentur vehementiùs ad obeunda pericula, qui patriæ amore, studióque tenebantur: vera enim virtutis merces gloria est, nec quicquam est aliud, quo magis ad rectè, honestéque agendum præstantis animi homines incendantur. Quod optimè agnouit, ac diutissimè retinuit, omnium literarum præclara custos, & altrix Græcia, quæ multos habet virtutis gratia factos ex hominibus Deos: quorum alios fatentur nouos, alios multis iam sæculis receptos in cœlum, consecratósque contendunt, quàm multi autem sint, qui reconditas eorum scrutantur literas, nosse fortasse possunt. Neque verò hæc à me ideò copiosius disputantur, quòd eos temerè, neque satis consideratè tam multos consecratos esse credi velim: cum eos ipse quoque venererer, Deorumque loco habendos putem: sed potiùs, cùm tot apud omnes penè gentes immortalitate, diuinisque honoribus affecti reperiantur, vt exacuam

D bonorum mentes ad ea promerenda, quæ sapientium iudicio ducuntur amplissima: nihil enim præstantius, aut beatius accidere homini potest, quàm eo loco donari, quem, vt accederent vrbis nostræ conditores, nullum periculum, nullum laborem, nullum denique certamen prætermiserunt: ac, si priuatæ vtilitatis & commodi habenda ratio est, nullam aliam expetere, aut optare vir sapiens, & eruditus

præst

præter hanc vnam debet. Templa verò publi-
cè vota, & dedicata, quantùm in vulgus di-
gnitatis, quantùm habent gloriæ? cùm omnes,
qui Deos illos, quibus templa vouentur, pu-
blicè colunt, fateri cogantur, & fuisse homi-
nes, & ad Deos, diuinósque honores, vna vir-
tute fretos, ascendisse. Nec mirandum est Deos
illos publicè coli, eorúmque delubra, & tépla
auguste, sanctéque exornari, qui vel patribus
nati sunt Diis, vel matribus: nam quemadmo-
dum eorum cultus & sanctus, & religiosus est,
maximéque pietati, atque æquitati consenta-
neus, sic admirationis, aut dubitationis nihil
habet: totus enim ex natura oritur: vt iure i-
pso naturæ, qui Deo satus, vel Dea editus pro-
creatúsque sit, Deus esse debeat. At verò, qui
homine patre, vel mortali matre natus est, húc
esse Deum, & magnum quiddam videri potest,
& dubitandi occasionem nec fortasse ineptá,
multis afferre solet: non enim, si eximius taliũ
virorum virtuti tribuatur honos, quin id iure
fiat, aut dubitare, aut negare quisquã potest:
sed, quòd tantam virtutis esse vim velimus, vt
vel natura ipsa eius vnius ope immutetur,
hoc illud est, de quo quærere doctiores viri
non immeritò soleant. Quibus ita responsum
est non immutari virtute naturam? nec enim
id sine prioris naturæ corruptione, posse eue-
nire, sed, eadem in illis manente natura, euo-
lare animum ad Deos, & in eorum adscribi
concilium, cùm immortalis sit, & immortali-
tatis diuinæ particeps: corpus autem, suapté
natura mortale, manere in terra, quódq; ter-
renum est, nullo pacto suam exsuere posse na-
turam, vt alienam induat. Quamuis enim hæc
ipsa quæstio perobscura videri soleat, nec o-
mnino procliues, aut faciles habeat explica-
tus, tamen, nisi auctoritatibus contra rationé
pugnetur, non incommodè, opinor, à nobis
exposita censeri potest. Et quoniam, quæ in
hoc genere præcipua cognitúque digna
sunt, persequimur omnia (volumus quidem
certè) prætereundum non est, quales quámq;
multæ virtutes, erudiendorũ hominũ gratia,
sint honore Deorum immortaliũ, consecra-
tæ: cuius rei finis est, publica vtilitas, vt quo
honore virtutes ipsas decoratas videant, eun-
dem se consecuturos esse homines sperent, si
iisdem virtutibus excellant. Quo in genere
multum boni est in imitatione: libenter enim
ea imitantur, & persequuntur multi, ex qui-
bus alios illa eadem, quæ ipsi appetunt, con-
secutos vident, atque ex eo plerunque acci-
dit, vt multis in rebus, quas antea ne cogita-
uerant quidem, cùm ad clarorum virorum
imitationem se contulerint, multorum vi-
geat industria: quæ cùm paulò manauit la-
tius, quantos progressus, quantáque acquirat
incrementa, nihil necesse arbitror comme-
morare: constat enim inter omnes, quæ præ-
clara ducuntur, ea ferè omnia à tenuibus ini-
tiis sumpsisse exordium, quod paulatim imi-
tatione progrediente confirmatum, ita incre-
bruit, vt ne augeri quidé, aut exaggerari ma-
gis posset. Quod, si vlla in re gratum nobis,
atque optatum esse debet, certè in comple-
ctendis, prouehendísque virtutibus non vi-
deo, quid esse possit optatius, siquidem ex his
informatio pendet, educatióque vitæ, quæ
cùm rectè instituitur, atque excolitur, incre-

A dibile dictu est, quantos, quámque vberes iu-
stitiæ integritatis, omnísque amplissimæ lau-
dis fructus afferat. Sed, cùm virtutes multæ
merito colantur, quòd & ipsæ cultu dignæ
sint, & multæ ab iis ad vniuersum genus ho-
minum vtilitatis proueniant, quid sit, cur be-
stiæ quoque ipsæ ab Aegyptiis fermè omnes
consecratæ sint scire sánè velim. Sit piscis in
cultu, ac Deorum opinione apud Syros, ho-
mines nec tanta ingenij acie præditos, nec
tantis doctrinarum præsidiis instructos, vt hęc
inepta, ridiculáque esse, possint agnoscere Ae-
gyptii verò, omnibus affluentes eruditionis,
& scientiæ laudibus, quo modo in tam ina-
nem, támque absurdam delabi opinioné po-
tuerint, equidem intelligere vix possum. Quid
enim? an boues, canes, lupos, feles, pisces in
Deorum numero habebimus? & quos nobis
natura præsidij, auxiliíque causa animantes
genuit, eos per inscitiam Deos iudicabimus?
B quibus nihil fœdius, obscœnius, lutulentius
ne natura quidem ipsa viderit. Etiámne ani-
malium monstra illa, à quibus hominum ge-
neri præcipua incommoda inferuntur, croco-
dilos, aspidas, serpentes, ceteras feras, & imma-
nes belluas, in Deorum numerum referemus?
quid erit aliud, naturam inuertere, & ima
summis, summa infimis commutare? &, cùm
tantam in his imperitiam, barbariámque a-
gnoscamus, tamenne ista penitus inania per-
tinaciter defendemus? Eadémque inscitia cœ-
pas, allia, fructus ceteros, qui oriuntur é ter-
ra, in Deorum numero reposuit AEgyptus:
quæ haud scio, cur longiori oratione refelle-
re sit necesse: incredibilis est enim eorum ab-
surditas, vt nulla esse possit aut pertinacia,
aut imperitia tanta, quæ non ista aspernetur,
atque refugiat. Imbres autem, nimbi, procellæ,
si a nostris consecratæ sunt, id antiquissimis
populi Ro. ritibus ac ceremoniis receptum, &
C confirmatum est: quæ tolli, aut perturbari,
cùm & satis firma ratione nitantur, & vsu iam
ipso cõfirmata & approbata sint, sine nefario
scelere non possunt. Græciam verò, quam
paulò antè laudibus ornauimus, hoc loco non
sanè laudare possumus quæ Cupidines, & A-
mores satis audacter, & temere in Gymnasiis,
ædibúsque publicis consecrarit: quid enim
Cupidini aut Amoribus cum Gymnasiis, aut,
quid ea consecratio, vel ad considerandum,
vel ad imitandum afferre potuit honestatis,
aut boni, nihil enim temerarium, nihil insi-
piens in Deorum consecratione esse debet,
nec, quod vllam vel leuissimam, aut turpitu-
dinis, aut vllius omnino imprudétię suspicio-
nem afferat: quales videri possunt eorum con-
secrationes, quorum in rebus probitati, pudo-
ríque contrariis numen esse, potentiáque cre-
ditur. Qui ergo ad hominũ vitam, vel adiuuã-
dã vel excolendam, atque exornandã aliquid
D attulerunt, quique virtutibus, rerúmque ge-
starum gloria præstiterunt, eos nemo dubitet,
iure Deos habitos, diuinóque cultu affectos
esse. Neque ego vllo pacto audere hoc pri-
mus prodere: non enim tam studiosè quæ
laudari possunt, appeto, quàm reformida-
re ea soleo, ex quibus possit aliquid, vel le-
uioris culpæ redundare. Cùm verò & mares &
fœminas complures in Deorum numero esse
videamus, & eorum in vrbibus atque agris,

A augustissima templa veneremur, assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis, & inuentis omnem vitam legibus, & institutis excultam, constitutámque habemus. tantis enim ducibus aberrare non possumus, nec à nobis, sed ab illis ipsis, quos sequimur, rei tam iustæ, ac debitæ ratio reposcetur: iure enim fecisse putandi sunt, qui ne quem virum, aut fœminam præclarè meritam debito honore spoliarent, eorum memoriam sanctam venerandámque esse voluerunt: nos autem iniustè ageremus, si, quos pari cultu venerationéque dignos cognouimus, eos pateremur silentio præteriri. Neque hoc de te vna, mea Tullia, dictum volumus, cuius exstabunt virtutis, prudentiæ, doctrinæ, continentiæ, ad omnem æternitatē impressa vestigia, sed de iis omnibus, quos tali honore dignos, aut ipsi vidimus, aut futuro tempore posteritas intuebitur. Nunc autem de te loquar, quam non ego amissam, aut mihi
B penitus ademptam, velim dicere, cùm illucescat menti meæ quotidie magis præclarissima nominis tui, tuarúmque virtutū gloria. Vigebis autē memoria, quamdiu monumenta exstabunt illa, quibus eximia consignata sunt tā excelsæ laudis testimonia, quæ sempiterna fore, cùm præstantissima sint, planè confidere debemus. Tibi igitur nunquam me debitum persoluisse officium putabo nisi de me optimè meritam, quem eximiè coluisti, ac de patria, quam semper ornasti, supremo honore decorauero. Id autem facilè consequar, cùm is locus, quem tibi delegi, sempiternam habiturus sit religionem: nostra verò, si qua erit ex ea re consolatio, quæ magna certe erit, aut si qua laus ex paterna pietate, mihi certe iucundissima acciderit: nihil enim aliud, vel audire: vel memoria repetere libentius possum, quàm me in eam, quàm summè dilexerim, summæque diligendam merito suo censuerim, quàm
C maximè pium, gratúmque esse, cum præsertim in alienos, quia de se optime erant meritis tam prolixos, liberaléque sese, & maiores nostri, & exteri præbuerint. Quòd si vllum vnquam animal consecrandum fuit, qualia multa consecrauerunt Aegyptij, quod nullum profectò fuit, si Cadmi, aut Amphitryonis progenies, aut Tyndari in cœlum tollenda fama fuit, huic idem honos certe dicandus est: quod quidem faciam, téque omnium optimam, doctissimámque approbantibus Diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatā, ad opinionem omnium mortaliū, consecrabo. Tu ergo in eo ipso fano, quod ad nominis tui memoriam, ac cultum votū, dedicatúmque est, & laudari te, & coli senties: maximè autem lætaberis in eo, quòd & cum tibi, quē maximè debui, honorē persoluerim, & me simul iniquissimo fortunæ imperio penitus exsoluerim: nosti enim, quàm cunctis casibus semper alacri, fortique animo restiterim, vt ne me quidem, pulsum patria, omnique planè dignitate spoliatum, tam acri impetu frangere, ac deiicere fortuna potuerit. Cum inimicis autem quanta contentione decertauerim, quæque mea fuerit in iis refutandis frangendísque virtus & constantia, notarunt omnes qui varios ciuitatis nostræ casus curiosè notauerunt. Cùm verò, Tullia, te mihi extremo loco fortuna ademisset, tum equidem intellexi, quantum illa in rebus posset humanis quantáque aduersus me ipsum vi, ac potestate niteretur: itaque nihil habui, quod dicerem nisi, cedo, & manum tollo, cùm tam graui accepto vulnere, planè dolore perculsus atque afflictus essem. Nunc autem & præceptis sapientiæ aduersus omnem fortunæ vim confirmatus, & re consecrata, in cœlumque recepta, tanta affectus voluptate, ac lætitia, quantam animo capere maximam possum, exsultare planè videor, victórque de fortuna, ac de omni prorsus dolore triumpho. Tu ergo, quando me insigni, & excellenti tuarum laude, memoriáque virtutum tam præclarè iuuisti, nunc ab hominibus seiuncta, non me deserens, sed aliquando respectans, perduc eò, vbi tua tandem collocutione conspectúque fruar: vt, & parenti tui amantissimo, quam potissimùm optare debes, gratiam referas, & ego multò mihi gratiorem multóque iucundiorem congressum nostrum futurum intelligam, quàm insuauis, & acerbus digressus fuit.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE

LIBER PRIMVS.

1 VETVS opinio est, iam
vsque ab heroicis ducta
temporibus, eaque & po-
puli Ro. & omnium gen-
tium firmata consensu,
versari quandam inter
homines, diuinationem,
quam Græci μαντικὴν
appellant, id est, præsensionem & scientiam
rerum futurarum. Magnifica quædam res &
salutaris, si modò est vlla quæque proxima ad
deorum vim natura mortali possit accede-
re. Itaque vt alia nos meliùs multa, quã Græ-
ci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri
à diuis: Græci, vt Plato interpretatur à fu-
2 rore duxerunt. Gentem quidem nullam vi-
deo neque tam humanam, atque doctam, ne-
que tam immanem, támque barbaram, quæ
non significari futura, & à quibusdam intelli-
gi, prædicique posse cẽseat. Principiò Assyrij,
vt ab vltimis auctoritatem repetam, propter
planitiem, magnitudinémque regionum, quas
incolebant, cùm cælum ex omni parte pa-
tens, atque apertum intuerentur, traiectiones,
motúsque stellarum obseruauerunt: quibus
notatis, quid cuique significaretur, memo-
riæ prodiderunt. Qua in natione Chaldæi
non ex artis, sed ex gentis vocabulo nomi-
nati, diuturna obseruatione siderum, scien-
tiam putantur effecisse: vt prædici posset, quid
cuique euenturum, & quò quisque fato natus
esset. Eandem artem etiam Aegyptii longin-
quitate temporum innumerabilibus penè sæ-
culis consecuti putantur. Cilicum autem, &
Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia,
quibus nationibus præfuimus ipsi, volatibus
auium, cantibúsque, vt certissimis signis, de-
3 clarari res futuras putant. Quàm verò Græ-
cia coloniam misit in Aetoliam, Ioniam, A-
siam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Do-
donæo, aut Ammonis oraculo; aut quod bel-
C lum susceptum ab ea sine consilio deorum est?
Nec vnum genus est diuinationis publicè, pri-
uatimque celebratum. Nam, vt omittam ce-
teros populos, noster quàm multa genera cõ-
plexus est: Principio, huius vrbis parens
Romulus, non solùm auspicatò vrbem condi-
disse, sed ipse etiam optimus augur fuisse tra-
ditur. Deinde auguribus & reliqui reges vsi:
& exactis regibus, nihil publicè sine auspi-
ciis nec domi, nec militiæ gerebatur. Cùm-
que magna vis videretur esse & in impetran-
dis, consulendísque rebus, & in monstris in-
A terpretandis, ac procurandis in haruspicem
disciplinam: omnem hanc ex Etruria scien-
tiam adhibebant, ne genus esset vllum diui-
nationis, quod neglectum ab iis videretur.
Et, cùm duobus modis animi sine ratione, & 4
scientia, motu ipsi suo, soluto, & libero inci-
tarentur: vno furente: altero somniante, furo-
ris diuinationem Sibyllinis maximè versibus
contineri arbitrati, eorum decem interpretes
delectos ex ciuitate esse voluerunt ex quo ge-
nere sæpe hariolorum etiam, & vatum furi-
bundas prædictiones, vt Octauiano bello Cor-
nelii Culleoli, audiendas putauerunt. Nec ve-
rò somnia grauiora, si quæ ad rẽpublicã per-
tinere visa sunt, à summo consilio neglecta
sunt. Quinetiam memoria nostra templum
Iunonis Sospitæ L. Iulius, qui cum P. Rutilio
consul fuit, de senatus sentẽtia refecit ex Cæ-
cilia Balearici filiæ somnio. Atque hæc, vt e-
go arbitror, veteres rerum magis euentis mo-
B niti, quàm ratione docti, putauerunt, & pro-
bauerunt. Philosophorum verò exquisita 5
quædam argumenta, cur esset vera diuinatio,
collecta sunt. Ex quibus, vt de antiquissi-
mis loquar, Colophonius Xenophanes, vnus,
qui deos esse diceret, diuinationem funditus
sustulit. Reliqui verò omnes, præter Epicu-
rum, balbutientem de natura deorum, diui-
nationem probauerunt, sed non vno modo.
Nam cùm Socrates, omnésque Socratici, Ze-
nóque, & ij, qui ab eo essent profecti, mane-
rent in antiquorum Philosophorum senten-
tia, vetere Academia & Peripateticis consen-
tientibus, cúmque huic rei magnam autho-
ritatem Pythagoras iam antè tribuisset, qui
etiam ipse augur vellet esse, plurimísque lo-
cis grauis auctor Democritus, præsensionem
rerum futurarum comprobaret: Dicæarchus
Peripateticus cetera diuinationis genera su-
stulit, somniorum, & furoris reliquit: Cra-
tippúsque, familiaris noster, quem ego pa-
C rem summis Peripateticis iudico, iisdem rebus
fidem tribuit, reliqua diuinationis genera
reiecit. Sed cùm Stoici omnia ferè illa de- 6
fenderent, quod & Zeno in suis commenta-
riis quasi semina quædam sparsisset, & ea
Cleanthes paulò vberiora fecisset: accessit
acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam
de diuinatione duobus libris explicauit sen-
tentiam, vno præterea de oraculis, vno de
somniis: quem subsequens vnum librum Ba-
bylonius Diogenes edidit, eius auditor:
duos Antipater: quinque noster Posidonius.

Sed à Stoicis, vel principibus huius disciplinæ, A Posidonij doctor, discipulus Antipatri, degenerauit Panætius. nec tamen ausus est negare vim esse diuinandi, sed dubitare se dixit. Quod illi in aliqua re, inuitissimis Stoicis, Stoico facere licuit, id nos vt in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præsertim cũ id, de quo Panætio non liquet, reliquis eiusdem disciplinæ solis videatur luce clarius.

7 Sed hæc quidem laus Academiæ præstãtissimi Philosophi iudicio, & testimonio cõprobata est. Etenim nobismetipsis quærentibus, quid sit de diuinatione iudicandum, quòd à Carneade multa acutè, & copiosè contra Stoicos disputata sint, verentibúsque, ne temerè vel falsæ rei, vel non satis cognitæ, assentiamur, faciendum videtur, vt diligenter etiam, atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, vt fecimus in iis tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. Nam cùm omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errórq; B turpis est, tum in eo loco maximè, in quo iudicandum est, quantum auspiciis, rebúsque diuinis, religionísque tribuamus. est enim periculum, ne aut, neglectis iis, impia fraude: aut,
8 susceptis anili superstitione obligemur. Quibus de rebus & aliàs sæpe, & paulò accuratiùs nuper, cùm essem cum Q. Fratre, id Tusculano disputatum est. Nam cùm ambulandi causa in Lyceum venissemus (id enim superiori Gymnasio nomen est) P E R L E G I, inquit ille, tuũ paulò ante tertium de natura deorũ: in quo disputatio Cottæ, quamquam labefactauit sententiam meam, non funditus tamen sustulit. O P T I M E verò, inquam. etenim ipse Cotta sic disputat, vt Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominum deleat religionem. T V M Quinctus: Dicitur quidẽ istuc, inquit, à Cotta, & verò sæpius: credo, ne communi iure migrari videatur: sed studio contra Stoicos disserendi deos mihi videtur C
9 funditùs tollere. Eius orationi non sanè desidero quid respondeam: satis enim defensa religio est in secundo libro à Lucilio: cuius disputatio tibi ipsi, vt in extremo tertio scribis, ad veritatem est visa propensior. Sed, quod prætermissum est in illis libris, credo quia commodius arbitratus es separatim id quæri, déque eo disseri, id est, de diuinatione, quę est earum rerũ, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atque præsensio, id, si placet, videamus, quàm habeat vim, & quale sit. Ego enim sic existimo: si sint ea genera diuinandi vera, de quibus accepimus, quæq; colimus, esse deos: vicissim-
10 que, si dij sint, esse qui diuinent. A R C E M tu quidem Stoicorum, inquam, Quincte defendis, siquidem ista reciprocantur, vt & si diuinatio sit, dij sint, &, si dij sint, sit diuinatio. Quorum neutrum tam facilè, quàm tu arbitraris conceditur. Nam & natura significari futura sine deo possunt: & vt, sint dij, potest fieri, vt nulla ab iis diuinatio generi humano D tributa sit. A T Q V E ille, Mihi verò, inquit, satis est argumenti, & esse deos, & consulere rebus humanis, quòd esse clara, & perspicua diuinationis genera iudico. De quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam, ita tamen si vacas animo, neque habes aliquid, quod huic sermoni præuertendum putes. E G O verò inquam, Philosophiæ, Quincte, semper vaco, hoc autem tempore, cùm sit nihil aliud, A quod libenter agere possimus, multò magis aueo audire, de diuinatione quid sentias. N I H I L, inquit, quidem noui, nec quod præter ceteros ipse sentiam. nam cùm antiquissimam sententiam, tum omnium populorum, & gentium consensu comprobatam sequor. Duo 11 sunt enim diuinãdi genera: quorum alterum artis est, alterum naturæ. Quæ est autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum, aut monstra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut sortium (ea enim ferè artis sunt) aut somniorum, aut vaticinationum (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moueatur? quarum quidẽ rerum euenta magis arbitror, quam causas quæri oportere. Est enim vis, & natura quædam, quæ tum obseruatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatúque diuino futura prænuntiat. Quare omittat vrgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, B requirens, Iupitérne cornicem à læua, coruum à dextera canere iussisset. Obseruata sunt hæc tempore immenso, & significatione euentus animaduersa, & notata. *Nihil est autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodentísque monumentis efficere, atque assequi possit.* Mirari licet, quæ sint animaduer- 12 sa à medicis herbarum genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad vulnera. Quorum vim atque naturam ratio numquam explicauit: vtilitate & ars est, & inuentor probatus. Age, eáque, quamquam ex alio genere sunt, tamen diuinationi sunt similiora videamur.

Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros
Inflatum mare, cùm subitò penitúsque tumescit,
Saxáque cana, salis niueo spumata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces,
Aut densus stridor cum celso è vertice montis C
Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsus.

Atque his rerum præsensionibus prognostica tua referta sunt. Quis igitur elicere causas præsensionum potest? etsi video Boethum Stoicum esse conatum. Qui hactenus aliquid egit, vt earum rationem rerum explicaret, quæ in mari, cælóve fierent. Illa verò cur eueniant, 13 quis probabiliter dixerit?

Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
Nuntiat horribileis clamans instare procellas,
Haud modicos tremulo fundẽs è gutture cantus.
Sæpe etiam pertriste cadit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat & assiduas iacit ore querelas,
Cùm primùm gelidos rores aurora remittit,
Fuscáque nonnumquam cursans per littora cornix
Demersit caput, & fluctum ceruice recepit.

Videmus hæc signa numquam ferè emẽtiẽtia: 14 D nec tamen, cur ita fiat, videmus.

Vos quoque signa videtis, aquai dulcis alumnæ,
Cum clamore paratis inaneis fundere voces,
Absurdóque sono fontes, & stagna cietis.

Quis est, qui ranunculos hoc videre suspicari possit? sed inest mirè & ranunculis quædam natura significans aliquid, per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

Mollipedésque boues spectantes lumina cæli,
Naribus

Naribus humiferum duxere ex aere succum. A

Non quæro, cur, quoniam, quid eueniat, intelligo.

Iam verò semper viridis, semperque grauata
Lentiscus triplici solita grandescere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

16 Ne hoc quidem quæro, cur hæc arbor vna ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet. Hoc sum contentus, quòd, etiam si, quomodo quidque fiat, ignorem, quid fiat, intelligo, pro omni igitur diuinatione idem quod pro omnibus iis rebus, quasi commemoraui, respondebo. Quid scammoneæ radix ad purgandum, quid aristolochia ad morsus serpentium possit, quæ nomen ex inuentore reperit, rē ipsam inuentor ex somnio, video, quod satis est cur possit, nescio. Sic ventorum, & imbrium signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: vim, & euentum agnosco, scio, approbo. B Similiter, quid fissum in extis, quid fibra valeat, accipio: quæ causa sit nescio. Atque horum quidem plena vita est: extis enim omnes ferè vtuntur. Quid de fulgurum vi, dubitare num possumus? nonne cùm multa alia mirabilia, tum illud in primis? cùm Summanus in fastigio Iouis optimi maximi, qui tum erat fictilis, è cælo ictus esset, nec vsquam eius simulachri caput inueniretur, haruspices in Tiberim in depulsum esse dixerunt, idque inuentum est eo loco, qui est ab haruspicibus
17 demonstratus. Sed quo potiùs vtar aut auctore, aut teste, quàm te? cùm edidici etiam versus, & libenter quidem, quos in secundo consulatu Vrania musa pronunciat.

Principio æthereo flammatus Iupiter igni,
Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
Mentéque diuina cælum, terrásque petessit:
Quæ penitus sensus hominum, vitásque retentat, C
Aetheris æterni septa atque inclusa cauernis.
Et, si stellarum motus, cursúsque vaganteis
Nosse velis, quæ sint signorum in sede locatæ,
Quæ verbo, & falsis Graiorum vocibus errant,
Re vera certo lapsu, spatióque feruntur:
Omnia iam cernes diuina mente notata.
18 *Nam primum astrorum volucres te consule motus,*
Concursúsque graues stellarum ardore micanteis,
Tu quoque, cùm tumulos Albano in monte niualeis
Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,
Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,
Multáque misceri nocturna strage putasti,
Quod fermè dirum in tempus cecinere Latinæ,
Cùm claram speciem concreto lumine luna
Abdidit, & subitò stellanti nocte perempta est.
Quid verò Phœbi fax, tristis nuntia belli,
Quæ magnum ad columen flammato ardore volabat, D
Præcipiteis cæli partes, obitúsque petisset:
Aut cùm terribili perculsus fulmine ciuis,
Luce serenanti vitalia lumina liquit:
Aut cùm se grauido tremefecit corpore tellus:
Iam verò variæ nocturno tempore visæ
Terribiles formæ, bellum motúsque monebant.
Multáque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant tristeis minitantia casus;
Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere vetusto. 19
Hæc fore, perpetuis signis, clarísque frequentans
Ipse deûm genitor cælo, terrísque canebat.
Nunc ea, Torquato quæ quondam, & consule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruspex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus igneis,
Tum species ex ære vetus, generatáque Nattæ
Concidit, elatǽque vetustæ numine leges:
Et diuûm simulachra peremit fulminis ardor.
Hic siluestris erat, Romani nominis altrix, 20
Martia, quæ paruos Mauortis semine natos
Vberibus grauidis vitali rore rigabat:
Quæ tum cùm pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque auulsa pedum vestigia liquit.
Tum quis non artis scripta, ac monumenta voluta ns, B
Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
Omnes ciuili generosam stirpe profectam
Vitare ingentem cladem, pestémque monebant:
Vel legum exitium constanti voce ferebant,
Templa deûmque adeò flammis, vrbeísque iubebant,
Eripere, & stragem horribilem, cædémque vereri:
Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
Ni post excisum ad columen formata decore
Sancta Iouis species claros spectaret in ortus:
Tum fore, vt occultos populus sanctúsque senatus
Cernere conatus posset, si solis ad ortum
Conuersa, inde patrum sedes, populique videret.
Hæc tardata diu species, multúmque morata 21
Consule te tandem celsa est in sede locata:
Atque vna fixi ac signati temporis hora
Iupiter excelsa clarabat sceptra columna:
At clades patriæ flamma, ferróque parata. C
Vocibus Allobrogum patribus, populóque patebat,
Ritè igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos, vrbeísque modo, ac virtute regebant;
Ritè etiam vestri, quorum pietásque, fidésque
Præstitit, & longè vicit sapientia cunctos,
Præcipuè ingenti coluerunt numine diuos,
Hæc adeò penitus cura videre sagaci
Otia qui studijs læti tenuere decoris,
Inque Academia vmbrifera, nitidóque Lyceo 22
Fuderunt claras fœcundi pectoris arteis,
E quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ
Te patria in media virtutum mole locauit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quòd patriæ voces studijs, nobísque sacrasti.

Tu igitur animum poteris inducere contra ea quæ à me disputantur de diuinatione dicere, qui & gesseris ea quæ gessisti, & ea quæ D pronunciaui, accuratissimè scripseris? Quid 23 quæris, Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perspici possint? nescire me fateor: euenire autem, te ipsum dico videre. Casu, inquis. Itane verò quidquam potest esse casu factum, quod omneis habet in se numeros veritatis? quatuor tali iacti, casu Venereum efficiunt. Num etiam centum Venereos, si cccc. talos ieceris, casu futuros, putas? adspersa temerè pigmenta in tabula, oris lineamenta effi-

cere possuntnum etiam Veneris Cnidiç, Coæ-
que pulchritudinem effici posse adspersione
fortuita putas? Sus rostro si humi A. literam
impresserit, non propterea suspicari poteris,
Andromacham Ennii ab ea posse describi?
Fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis
saxo diffiso caput exstitisse Panisci. Credo, a-
liquam non dissimilem figuram, sed certe non
talem, vt eam factam à Scopa diceres: sic e-
nim se profectò res habet, vt nunquam perfe-
ctè veritatem casus imitemur. At nonnunquã
34 ea, quæ prædicta sunt, minùs eueniunt. Quæ
tandem id ars non habet? earum dico ar-
tium, quæ coniectura continentur, & sunt o-
pinabiles. An medicina, ars non putanda est?
quam tamen multa fallunt. Quid? guberna to-
res nónne falluntur? an Achiuorum exercitus,
& tot nauium rectores non ita profecti sunt
ab illo, vt profectione læti piscium lasciuiam
intuerentur, vt ait Pacuuius, nec tuendi satie-
tas capere posset?

*Interea propè iam occidente sole inhorrescit
mare,*
*Tenebræ conduplicantur, noctísque & nimbum
occæcat nigrore.*

Num igitur tot clarissimorum ducum, regúm-
que naufragium sustulit artem gubernandi?
aut num imperatorum scientia nihil est, quia
summus imperator nuper fugit, amisso exer-
citu? aut num propterea nulla est reip. geren-
dæ ratio, atque prudentia, quia multo Cn. Põ-
peium, quædã M. Catonem, nonnulla etiam te-
ipsum fefellerunt? Similis est haruspicum re-
sponsio, omnisque opinabilis diuinatio, con-
iectura enim nititur, vltra quam progredi nõ
35 potest. Ea fallit fortasse nonnunquam, sed ta-
men ad veritatẽ sæpissimè dirigit. est enim ab
omni æternitate repetita: in qua cùm penè in-
numerabiles res eodẽ modo euenirent iisdem
signis antegressis, ars est effecta, eadem sæpe a-
nimaduertendo, atq; notando. Auspicia verò
vestra quàm constant? quæ quidẽ nunc à Ro-
manis auguribus ignorantur: (bona hoc tua
venia dixerim:) à Cilicibus, Pamphyliis, Pisi-
36 dis, Lyciis tenentur. Iam quid ego hospitem
nostrũ, clarissimum atque optimum virũ, De-
iotarum regem cõmemorem? qui nihil vnquã
nisi auspicato gerit: qui cum ex itinere quodã
proposito, & iam constituto reuertisset, aquilæ
admonitus volatu: conclaue illud, vbi erat mã-
surus, si ire perrexisset, proxima nocte cor-
37 ruit. Itaque, vt ex ipso audiebam, persæpe re-
uertit ex itinere, cùm iam progressus esset
multorum dierum viam. Cuius quidem hoc
præclarissimum est, quòd postaquam à Cæsare
tetrarchia regno, pecuniaque multatus est, ne-
gat se tamen eorum auspiciorum, quæ sibi ad
Põpeium proficiscenti secũda euenerint, pœ-
nitere. senatus enim auctoritatẽ, & populi Ro.
libertatem, atque imperii dignitatem suis ar-
mis esse defensam: sibique eas aueis, quibus a-
ctoribus officium, & fidem secutus esset, bene
consuluisse. antiquiorem enim sibi fuisse pos-
sessionibus suis gloriam. Ille igitur mihi vide-
tur vere augurari. Nam nostri quidem magi-
stratus auspiciis vtuntur coactis. necesse enim
est, offa obiecta, cadere frusta ex pulli ore,
38 cùm pascitur. Quod autem scriptum habetis,
aut tripudium fieri, si ex ea quid in solidum
ceciderit: hoc quoque, quod dixi coactum

A tripudium solistimũ dicitis. itaque multa au-
guria, multa auspicia, quòd Cato ille sapiens
queritur, negligentia collegii amissa planè,
& deserta sunt. Nihil ferè quondam maioris
rei, nisi auspicatò, ne priuatim quidem gere-
batur: quod etiam nunc nuptiarum auspicis
declarant, qui re omissa, nomen tantum te-
nent. Nam vt nunc extis: quamquam id ipsum
aliquanto minùs, quàm olim sic tum auibus
magnæ res impertiri solebant. Itaque, sinistra
dum non exquirimus in dira, & in vitiosa in-
currimus. Vt P. Claudius Appii Cæci filius 39
eiúsque collega, L. Iunius, classeis maximas
perdiderunt, cùm vitio nauigassent. Quod eo-
dem modo euenit Agamemnoni. Qui cùm A-
chiui cœpissent

*Inter se strepere, apertéque artem obterere ex-
tispicum,*
*Soluere imperat secundo rumore, aduersáque
aui.*

B Sed quid vetera? M. Crasso quid acciderit, vi-
demus, dirarum obnuntiatione neglecta. In
quo Appius, collega tuus, bonus augur, vt ex
te audire soleo, non satis scienter virum bo-
num, & ciuem egregium censor C. Ateium
notauit, quod ementitum auspicia subscripse-
rit. Esto: fuerit hoc censoris, si iudicabat emẽ-
titum. At illud minimè auguris, quòd adscri-
psit, ob eam causam pop. Ro. calamitatem ma-
ximam cepisse. Si enim ea causa calamitatis
fuit: non in eo est culpa, qui obnuntiauit: sed
in eo, qui non paruit. veram enim fuisse ob-
nuntiationem, vt ait idem augur, & censor, e-
xitus approbauit. Quæ si falsa fuissent, nullam
afferre potuissent causam calamitatis. etenim
diræ, sicut cetera auspicia, vt omina, vt signa,
non causas afferunt, cur quid eueniat, sed e-
nuntiant euenturum, nisi prouideris. Non igi- 40
tur obnuntiatio Ateii causam finxit cala-
mitatis, sed signo obiecto monuit Crassum,
C quid euenturum esset, nisi cauisset. Ita aut illa
obnuntiatio nihil valuit: aut si, vt Appius iu-
dicat, valuit, id valuit, vt peccatum hæreat nõ
in eo, qui monuerit, sed in eo, qui nõ obtem-
perarit. Quid lituus iste vester, quod clarissi-
mum est insigne auguratus, vnde vobis est
traditus? nempe eo Romulus regiones direxit
tum, cùm vrbem condidit. Qui quidem Ro-
muli lituus, id est, incuruum, & leuiter à sum-
mo inflexum bacillũ, quod ab eius litui, quo
canitur, similitudine nomẽ inuenit: cùm situs
esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, ea-
que deflagrasset, inuentus est integer. Quid
multis annis post Romulum, Prisco regnante
Tarquinio? quis veterũ scriptorum nõ loqui-
tur, quæ sit ab Attio Nauio per lituum regio-
num facta descriptio? qui cùm propter pau-
pertatem sues puer pasceret, vna ex his amis-
sa, vouisse dicitur, si recuperasset, vuam se deo
daturum, quæ maxima esset in vinea. itaque
D sue inuenta, ad meridiem spectans, in vinea,
media dicitur constitisse, cumque in quatuor
parteis vineam diuisisset, treisque parteis aues
abdixissent, quarta parte, quæ erat reliqua, in
regione distributa, mirabili magnitudine v-
uam, vt scriptum videmus, inuenit. Quare ce-
lebrata, cùm vicini omnes ad vnũ de reb. suis
referrent, erat in magno nomine, & gloria. Ex 41
quo factum est, vt eum ad se rex Priscus ac-
cerseret. Cuius cùm tentaret scientiã augura-
tus,

dixit ei se cogitare, quiddam, id possétne A
fieri, consuluit. Ille augurio acto, posse re-
spondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse,
cotem nouacula posse præcidi. Tum Attium
iussisse experiri. ita cotem in comitium alla-
tã, inspectante & rege & populo, nouacula esse
discissam. Ex eo euenit, vt & Tarquinius au-
gure Attio Nauio vteretur, & populus de suis
rebus ad eum referret. Cotem autem illam,
33 & nouaculam defossam in comitio, supráque
impositũ puteal accepimus. Negemus omnia:
comburamus annaleis: ficta hæc esse dicamus:
quiduis denique potiùs, quàm deos res huma-
nas curare, fateamur: quid, quod apud te scri-
ptum est de T. Graccho, nónne & augurum, &
haruspicum comprobat disciplinam? qui, cùm
tabernaculum vitio cepisset imprudens, quòd
inauspicato pomœrium transgressus esset: co-
mitia consulibus rogandis habuit. Nota res
est, & à te ipso mandata monumentis. Sed &
ipse augur T. Gracchus auspiciorum auctori-
tatem confessione errati sui comprobauit, & B
haruspicum disciplinæ magna accessit aucto-
ritas, qui recentibus comitiis in senatum in-
troducti, negauerunt iustum comitiorum ro-
34 gatorem fuisse. Iis igitur assentior, qui duo
genera diuinationis esse dixerunt: vnum, quod
particeps esset artis: alterũ, quod arte careret.
Est enim ars in iis, qui nouas res coniectura
persequuntur, veteres obseruatione didicerũt.
Carent autem arte ii, qui non ratione aut cõ-
iectura obseruatis, ac notatis signis, sed con-
citatione quadam animi, aut soluto, liberó-
que motu futura præsentiunt. Quod & som-
niantibus sæpe contigit, & nonnunquã vati-
cinantibus per furorem vt Bacchis Bœotius,
vt Epimenides Cres, vt Sybilla Erythrea. Cu-
ius generis oracula etiam habenda sunt, non
ea, quæ æquatis sortibus ducuntur, sed illa,
quæ instinctu diuino, afflatúque funduntur,
etsi ipsa sors contemnenda non est, & si aucto-
ritatẽ habet vetustatis, vt eæ sunt sortes, quas C
è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ vt
in rem aptè cadãt, fieri posse credo diuinitus.
Quorum omnium interpretes, vt grammatici
Poëtarum, proximè ad eorum, quos interpre-
35 stantur, diuinationem videntur accedere. Quæ
est igitur ista calliditas, res vetustate robu-
stas calumniando velle peruertere? Non repe-
rio causam. Latet fortasse obscuritate inuo-
luta naturæ. Non enim me deus ista scire, sed
his tantum modò vti voluit. Vtar igitur, nec
abducar, vt rear aut in exstis totam Etruriam
delirare, aut eandem gentem in fulguribus
errare, aut fallaciter portenta interpretari,
cùm terræ sæpe fremitus, sæpe mugitus, sæpe
motus, multa nostræ reip. multa ceteris ciui-
tatibus grauia, & vera prædixerint. Quid? qui
irridetur, partus hic mulæ, nónne quia fœ-
tus exstitit in sterilitate naturæ, prædictus est
ab haruspicibus incredibilis partus malo-
36 rum? quid? T. Gracchus, Publi, filius, qui bis D
consul, & censor fuit, idémque & summus
augur, vir sapiens, ciuísque præstans, nónne,
vt C. Gracchus, filius eius, scriptum reliquit,
duobus anguibus domi comprehensis, haru-
spices conuocauit? qui cùm respondissent, si
marem emisisset vxori breui tempore esse mo-
riendum: si fœminam, ipsi: æquius esse cen-
suit, se maturã oppetere mortẽ, quam P. Afri-
cani filiam adolescentẽ, fœminam emisit, ipse
paucis pòst diebus est mortuus. Irrideamus
haruspices: vanos, futileis esse dicamus:
quorúmque disciplinam & sapientissimus vir,
& euentus, ac res comprobauit, contemna-
mus etiam Babylonios, & eos qui ex Cau-
caso cæli signa seruantes, numeris, & moti-
bus, & stellarum cursus persequuntur: con-
demnemus inquã, hos aut stultitiæ, aut vani-
tatis, aut imprudẽtię, qui CCCCLXX. mil-
lia annorum, vt ipsi dicunt, monumentis com-
prehensa continent, & mentiri iudicemus,
nec sæculorum reliquorum iudicium, quod de
ipsis futurum sit, pertimescere. Age, barbari 37
vani, atque fallaces, num etiam Graiorum hi-
storia mentita est? quæ Crœso Pythius Apol-
lo, vt de naturali diuinatione dicam, quæ A-
theniensibus, quæ Lacædemoniis, quæ Tayge-
tis, quæ Argiuis, quæ Corinthiis responderit,
quis ignorat: collegit innumerabilia oracula
Chrysippus, nec vllum sine locuplete auctore,
atque teste. quæ quia nota tibi sunt, relinquò.
Defendo vnum hoc, numquam illud oracu-
lum Delphis tam celebre, & tam clarum fuis-
set, neque tantis donis refertum omnium po-
pulorum, atque regum nisi omnis ætas oracu-
lorum illorum veritatem esset experta. Iamdiu 38
idem non facit, vt igitur nunc minore gloria
est, quia minus oraculorũ veritas excellit, sic
tunc nisi summa veritate, in tanta gloria non
fuisset. Potest autem vis illa terræ quæ mentẽ
Pythiæ diuino afflatu concitabat, euanuisse
vetustate, vt quosdam exaruisse amneis, aut in
alium cursum contortos & deflexos videmus.
Sed, vt vis, acciderit: magna enim quæstio est:
modò maneat, id quod negari non potest nisi
omnem historiam peruerterimus, multis sæ-
clis verax fuisse id oraculum. Sed omittamus 39
oracula: veniamus ad somnia. De quibus di-
sputans Chrysippus, multis, & minutis som-
niis colligendis facit idem, quod Antipater,
ea conquirens, quæ Anthiphontis interpreta-
tione explicata, declarant illa quidem acumẽ
interpretis, sed exemplis grandioribus decuit
vti. Dionysii mater eius, qui Syracusiorum
tyrannus fuit, vt scriptum apud Philistum est.
& doctum hominem & diligentem, & æqua-
lem temporum illorum, cùm prægnans hunc
ipsum Dionysium aluo contineret, somniauit
se peperisse Satyriscum. Huic interpretes por-
tentorum, qui Calleotæ tum in Sicilia no-
minabantur, responderunt, (vt ait Philistus,)
eum, quem illa peperisset, clarissimum Græ-
ciæ diuturna cum fortuna fore. Num te 40
ad fabulas reuoco vel nostrorum, vel Græ-
corum poetarum? narrat enim & apud Ennium
Vestalis illa:

Excita cum tremulis anus attulit artubus lu-
men,
Talia commemorat lacrymans exterrita somno:
Euridica prognata pater quam noster amauit,
Vires, vita meum corpus nunc deserit omne.
Nã me visus homo pulcher per amœna salicta
Et ripas raptare, locósque nouos: ita sola
Post illa, germana soror, errare videbar,
Tardáque vestigare, & quærere te, neque posse
Corde capessere semita nulla pedem stabilibat.
Exin compellare pater me voce videtur
His verbis, Gnata tibi sunt antè gerendæ 41
(Hæc pater effatus, g vman : repente recessit &-

AErumnæ, post ex fluuio fortuna resistet.
Nec sese in conspectum corde cupitus.
Quamquam multa manus ad cœli cerula tẽpla
Tendebam lacrymans, & blanda voce vocabã
Vix ægro tum corde meo me somnus reliquit.

Hæc etiam si facta sunt à poeta, non abiunt
42 tamen à consuetudine somniorum. Sit sanè
illud commentitium, quo Priamus est con-
turbatus.

Quia mater grauida parere se ardentem facem
Visa est enim in somnis Hecuba: quo facto pater
Rex ipse Priamus somnio mentis metu
Perculsus, curis sumptis suspirantibus
Exsacrificabat hostiis balantibus.
Tum coniectorem postulat, pacem petens,
Vt se edoceret obsecrans Appollinem,
Quo sese vertant tantæ sortes somnium.
Ibi ex oraclo voce diuina edidit
Apollo, puerum primus Priamo qui foret
Post illa natus tempora, hunc si tolleret,
Eum esse exitium Troiæ, pestem Pergamo.

43 Sint hæc, vt dixi, somnia fabularum: hisque ad-
iungatur etiam Aeneæ somnium: quod innu-
merum Fabii Pictoris Græcis annalibus eius-
modi est, vt omnia quæ ab Aenea gesta sunt,
quæque illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei se-
cundum quietem visa sunt. Sed propria videa-
mus. cuiusnã modi est Superbi Tarquinii som-
nium, de quo in Bruto Accij loquitur ipse?

44 *Cùm iam quieti corpus nocturno impetu*
Dedi, sopore placans artus languidos,
Visus est in somnis, pastor ad me appellere,
Duos consanguineos arietes inde eligi,
Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
Præclarioremque alterum immolare me:
Deinde eius germanum cornibus conniti in me
In me arietare, eóque ictu me ad casum dari:
Exin prostratum terra grauiter saucium,
Resupinum in cælo contueri maximum,
Ac mirificum facinus, dextrorsum orbem flammeum
Radiatum solis liquier cursu nouo.

45 Eius igitur somnij quæ sit à coniectoribus in-
terpretatio facta, videamus.

Res, quæ in vita vsurpant homines, cogitant, curant, vident,
Quæque agunt vigilantes, agitántque, ea si cui in somno accidunt,
Minus mirum est: sed in re tanta haud temere improuiso offerunt:
Proin vide, ne quem tu esse hebetem deputes, æquè ac pecus,
Is sapientia munitum pectus egregium gerat,
Téque regno expellat. Nam id, quod de sole ostẽtum est tibi,
Populo commutationem rerum portendi fore.
Per propinqua hæc bene verruncent populo nam quod ad dexteram:
Cœpit cursum ab læua signum præpotens, pulcherrimè
Auguratum est, rem Romanam publicam summam fore.

46 Age, nunc ad externa redeamus. Matrẽ Pha-
laridis scribit Ponticus Heraclides, doctus
vir auditor, & discipulus Platonis, visam esse
videre in somniis simulacra deorũ, quæ ipsa
Phalaridis domi cõsecrauisset: ex his Mercu-
rium è patera quam dextra manu teneret, san-

A guinem visum esse fundere: qui cùm terram
attigisset referuescere videretur sic, vt tota
domus sanguine redundaret. Quod matris
somnium immanis filii crudelitas comproba-
uit. Quid ego, quę magi Cyro illi principi
interpretati sunt, ex Dionysij Persicis libris
proferam? nam cùm dormienti ei sol ad pedes
visus esset, ter eum scribit frustra appetiuisse
manibus, cùm se conuoluens sol elaberetur,
& abiret: ei magos dixisse, quod genus sapien-
tũ, & doctorũ habebatur in Persis, ex triplici
appetitione solis, xxx. annos Cyrum regnatu-
rum esse portendi. Quod ita contigit. Nam ad
septuagesimum peruenit, cùm xl. natus annos 47
regnare cœpisset. Est profectò quiddam etiam
in barbaris gentibus præsentiens, atque diui-
nans: siquidem ad mortẽ proficiscens Calanus
Indus cùm adscenderet in rogum ardentem,
O præclarum discessum, inquit, è vita, cùm vt
Herculi contigit, mortali corpore cremato, in
B lucem animus excesserit. Cùmque Alexander
eum rogaret, si quid vellet, vt diceret. Optimè,
inquit: propediem te videbo. Quod ita conti-
git. nam Babylone paucis post diebus Alexã-
der est mortuus. Discedo parumper à somniis,
ad quæ mox reuertar. Qua nocte templum E-
phesiã Dianæ deflagrauit, eadem constat ex
Olympiade natum esse Alexandrum, atque v-
bi lucere cœpisset, clamitasse magos, pestem,
ac perniciem Asiæ proxima nocte natã. Hæc
de Indis & magis. Redeamus ad somnia. Han- 48
nibalem Cælius scribit, cùm columnam au-
ream quæ esset in fano Iunonis Laciniæ, au-
ferre vellet, dubitarétque vtrùm ea solida es-
set, an extrinsecus inaurata perterebrauisset,
cúmque solidam inuenisset, statuisséque tol-
lere, secundum quietem visam esse ei Iuno-
nem prædicere, ne id faceret, minitarique, si
id fecisset, se curaturam, vt eum quoque ocu-
lum, quo bene videret, amitteret: idque ab
C homine acuto non esse neglectum, itaque ex
eo auro, quod exterebratum esset, buculam
curasse faciendam, & eam in summa colum- 49
na collocauisse. Hoc idem in Sileni, quem
Cœlius sequitur, Græca historia est: is autem
diligentissimè res Hannibalis persecutus est.
Hannibalem, cùm cepisset Saguntum, visum
esse in somnis à Ioue in deorum concilium
vocari: quò cùm venisset, Iouem imperasse,
vt Italiæ bellum inferret, ducémque ei vnum
ex concilio datum: quo illum vtentem, cum
exercitu progredi cœpisse: tum ei ducem il-
lum præcepisse ne respiceret: illum autem id
diutius facere non potuisse, elatúmque cupi-
ditate respexisse: tum visam beluam vastam,
& immanem circumplicatam serpentibus,
quacumque incederet, omnia arbusta, virgul-
ta, tecta peruertere: & eum admiratum quæ-
sisse de deo, quidnam illud esse tale mon-
strum: & deum respondisse, vastitatem esse I- 50
D taliæ: præcepisséque vt pergeret protinus: quid
retrò atque à tergo fieret, ne laboraret. Apud
Agathoclem scriptum in historia est, Hamil-
carem Karthaginiensem, cùm oppugnaret
Syracusas, visum esse audire vocem, se postri-
die cenaturum Syracusis: cùm autem is dies
illuxisset, magnam seditionem in castris eius
inter Pœnos, & Siculos milites esse factam:
quod cùm sensissent Syracusani, improuiso
eos in castra irrupisse, Hamilcarémque ab
iis vi-

lis viuum esse sublatum. Ita res somnium A
comprobauit. Plena exemplorum est historia
51 tum referta vita communis. At verò P. Decius
ille, Q. filius, qui primus è Deciis consul fuit,
cùm esset tribun. mil. M. Valerio, & A. Cor-
nelio consulibus, à Samnitibúsque premere-
tur, noster exercitus, cùm pericula prœlio-
rum iniret audacius, moneretúrque, vt cau-
tior esset, dixit, quod exstat in annalibus: sibi
in somniis visum esse, cùm in mediis hostibus
versaretur occidere cum maxima gloria. Et
tum quidem incolumis exercitum obsidione
liberauit. Post triennium autem, cùm consul
esset, deuouit se, & in aciē Latinorū irrupit ar-
matus, quo eius facto superati sunt, & deleti
Latini. Cuius mors ita gloriosa fuit, vt eun-
52 dem concupisceret filius. Sed veniamus nunc,
si placet, ad somnia Philosophorum. Est apud
Platonem Socrates, cùm esset in custodia pu-
blica, dicens Critoni suo familiari sibi post
tertium diem esse moriendum: vidisse se in B
somniis pulchritudine eximia fœminam, quæ
se nomine appellans diceret Homericū quen-
dam eiusmodi versum:

Tertia te Phthiæ tempestas læta locabit.

Quod vt est dictum, sic scribitur cōtigisse. Xe-
nophon Socraticus, qui, & quātus in ea mili-
tia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua
scribit somnia. Quorum euētus mirabiles ex-
53 stiterunt? Mentiri Xenophontem, an delirare
dicemus? quid singulari vir ingenio Aristote-
les, & pęne diuino? ipséne errat? an alios vult
errare, cùm scribit Eudemum Cyprium fami-
liarem suum, iter in Macedoniam facientem
Pheras venisse? quæ erat vrbs in Thessalia tum
admodum nobilis, ab Alexandro autem ty-
ranno crudeli dominatu premebatur: in eo i-
gitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum
fuisse, vt omnes medici diffiderent: ei visum
esse in quiete egregia facie iuuenem dicere, C
fore vt breui conualesceret, paucísque diebus
interiturum Alexādrum tyrannum, ipsum au-
tem Eudemum quinquennio pòst domum esse
rediturum. Atque ita quidem prima statim
scribit Aristoteles consecuta, & conualuisse
Eudemum, & ab vxoris fratribus interfectum
tyrannum: quinto autem anno exeunte, cùm
esset spes ex illo somnio, in Cyprum illum ex
Sicilia esse rediturum, prœliantem eum ad
Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium
esse interpretatum, vt, cum animus Eudemi
ex corpore excesserit tum domum reuertisse
54 videatur. Adiungamus Philosophis doctissimū
hominem, poetam quidem diuinum, Sopho-
clem: qui, cùm ex æde Herculis patera aurea
grauis surrepta esset, in somniis vidit ipsum
deum dicentem qui id fecisset. Quod semel il-
le iterúmque neglexit. Vbi idem sæpius, ascen-
dit in Ariopagum: detulit rem. Ariopagitæ cō-
prehendi iubent eum, qui à Sophocle erat no-
minatus. Is, quæstione adhibita, confessus est,
pateramque retulit. Quo facto, fanum illud D
55 Indicis Herculis nominatum est. Sed quid ego
Græcorum? nescio quo modo magis me nostra
delectant. Omnes hoc historici, Fabij, Gellij,
sed proximè Cælius. Cùm bello Latino ludi
votiui maximi primùm fierent, ciuitas ad ar-
ma repentè est excitata. Itaque ludis intermis-
sis instaurarij constituti sunt. Qui antequàm
fierent, cùmque iam populus consedisset, ser-
uus per circum, cùm virgis cæderetur, furcam

ferens ductus est. Exin cuidam rustico Roma-
no dormienti visus est venire, qui diceret,
præsultorem sibi non placuisse ludis, idque ab
eodem iussum esse eum senatui nuntiare; il-
lum non ausum. iterum esse idem iussum, &
monitum, ne vim suam experiri vellet, ne tum
quidem esse ausum. exin filium eius esse mor-
tuum: eādem in somniis admonitionem fuis-
se tertiam. tum illum etiam debilem factum,
rem ad amicos detulisse, quorum de sententia
lecticula in curiam esse delatum, cúmque se-
natui somnium enarrauisset, pedibus suis sal-
uum reuertisse. Itaque somnio comprobato à
senatu, ludos illos iterum instauratos memo-
riæ proditum est. C. verò Gracchus multis di- 56
xit, vt scriptum apud eundem Cœlium est, si-
bi in somniis quæsturam petenti Ti. fratrem
visum esse dicere, quàm vellet cunctaretur, ta-
men eodem sibi leto, quo ipse interisset, esse
pereundum. Hoc antequā tribunus pl. C. Grac-
chus factus esset, & se audiuisse scribit Cœlius,
& dixisse multis. Quo somnio quid inueniri
potest certius? quid? illa duo somnia, quæ cre-
berrimè commemorantur à Stoicis, quis tan-
dem potest contemnere? vnū de Simonide: qui
cùm ignotū quendam proiectum mortuum vi-
disset, eúmque humauisset, haberétque in ani-
mo nauem conscendere, moueri visus est, ne
id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si
nauigasset, eum naufragio esse periturum: ita-
que Simonidem redisse: perisse ceteros, qui tū
nauigassent. Alterum ita traditum, clarum ad- 57
modum somnium. Cùm duo quidam Arcades
familiares iter vnà facerent, & Megaram ve-
nissent, alterum ad cauponem diuertisse: ad
hospitem, alterum. Qui vt cenati quiescerent,
concubia nocte visum esse in somniis ei, qui
erat in hospitio, illum alterum orare vt subue-
niret quòd sibi à caupone interitus pararetur
eū primò perterritū somnio surrexisse: deinde
cùm se collegisset: idq; visum pro nihilo ha-
bendum esse duxisset, recubuisse, tum ei dor-
miēti eundem illū visum esse rogare, vt quo-
niam sibi viuo non subuenisset, mortem suam
ne inuitā esse pateretur: se interfectū in plau-
strum à caupone esse coniectū & supra stercus
iniectum: petere, vt manè ad portam adesset,
priusquam plaustrū ex oppido exiret. hoc verò
somnio eum commotum, manè bubulco prę-
stò ad portam fuisse. quæsisse ex eo, quid esset
in plaustro: illum perterritum fugisse, mortuū
erutum esse: cauponē, re patefacta, pœnas de-
disse. Quid hoc somnio dici diuinius potest? 58
sed quid aut plura, aut vetera quærimus? sæpe
tibi meum narraui: sæpe ex te somnium audi-
ui tuum: Me, cùm Asiæ prouinciæ præessem, vi-
disse in quiete, cùm tu equo aduectus ad quan-
dam magni fluminis ripam, prouectus subitò,
atque delapsus in flumen, nusquam appa-
ruisses, me contremuisse, timore perterritum:
tum te repentè lætum exstitisse, eodémque e-
quo aduersam adscendisse ripam, nósque in-
ter nos esse complexos. Facilis coniectura
huius somnij: mihique à peritis in Asia prædi-
ctum est, fore eos euentus rerum, qui accide-
runt. Venio nunc ad tuum. audiui equidem ex
te ipso, sed mihi sæpius Sallustius noster nar- 59
rauit: cum in illa fuga, nobis gloriosa, patriæ
calamitosa, in villa quadam campi Atinatis
maneres, magnamque partem noctis vigi-
lasses, ad lucem denique arctè, & graui-

ter dormitare cœpisse. Itaque, quamquam A
iter instaret, te tamen silentium fieri iussisse,
neque esse passum te excitari: cùm autem ex-
perrectus esses hora secunda ferè, te sibi som-
nium narrauisse: visum tibi esse, cùm in locis
solis mæstus errares, C. Marium cum fascibus
laureatis quærere ex te, quid tristis esses: cúm-
que tu te patria vi pulsum esse dixisses, pre-
hendisse eum dextram tuam, & bono animo
te iussisse esse, lictorique proximo tradidis-
se, vt te in monumentum suum deduceret: &
dixisse, in eo tibi salutem fore. tum & se ex-
clamasse Sallustius narrat, reditum tibi cele-
rem, & gloriosum paratum, & teipsum visum
somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeri-
ter nuntiatum est, vt audiuisses, in monumen-
to Marij de tuo reditu magnificentissimum il-
lud s. c. esse factum, referente optimo, & cla-
rissimo viro consule, idque frequentissimo
theatro, incredibili clamore, & plausu com-
60 probatum: dixisse te, nihil illo Atinati som- B
nio fieri posse diuinius. At multa falsa. Immò
obscura fortasse nobis. Sed sint falsa quædam,
contra vera quid dicimus? quæ quidem mul-
tò plura euenirent, si ad quietem integri ire-
mus. nunc onusti cibo, & vino perturbata, &
confusa cernimus. Vide, quid Socrates in Pla-
tonis Politia loquatur. Dicit enim, *Cum dor-
mientibus ea pars animi quæ mentis, & rationis
particeps sit, sopita langueat: illa autem, in qua
feritas quædam sit, atque agrestis immanitas, cùm
sit immoderato obstupefacta potu atque pastu, ex-
sultare eam in somno, immoderatéque iactari, ita-
que huic omnia visa obiiciuntur à mente, ac ra-
tione vacuæ, vt aut cum matre corpus miscere vi-
deatur, aut cum quouis alio vel homine, vel deo,
sæpe belua, atque etiam trucidare aliquem & im-
piè cruentari, multáque facere impurè atque tætrè,*
61 *cum temeritate, atque impudentia. At qui salu-
bri, & moderato cultu, atque victu quietis se tra-
diderit, ea parte animi, quæ mentis & consilii* C
*est agitata, & erecta, saturatáque bonarum cogi-
tationum epulis, eáque parte animi, quæ volupta-
te alitur, nec inopia enecta nec satietate affluen-
ti, quorum vtrumque præstringere aciem mentis
solet, siue deest naturæ quippiam, siue abundat, at-
que effluit: illa etiam tertia parte animi, in qua i-
rarum exsistit ardor, sedata, atque restincta: tum e-
ueniet, duabus animi temerariis partibus compres-
sis, vt illa tertia pars rationis, & mentis eluceat,
& se vegetam ad somniandum, acrémque præbeat:
tum ei visa quietis occurrent tranquilla atque ve-
racia.* Hæc verba ipsa Platonis expressi.
62 Epicurum igitur audiemus potiùs? Nãq; Car-
neades concertationis studio, modò ait hoc
modò illud. At ille quid sentit? sentit antè ni-
hil vmquam elegans, nihil decorum. Hunc er-
go antepones Platoni, & Socrati? qui vt ratio-
nem non redderent, auctoritate tamen hos
minutos Philosophos vincerent. Iubet igitur
Plato sic ad somnum proficisci corporibus af- D
fectis, vt nihil sit, quod errorem animis, per-
turbationémque afferat. Ex quo etiam Py-
thagoricis interdictum putatur, ne faba ve-
scerentur, quòd habet inflationem magnam is
cibus tranquillitati mentis, quærenti vera,
63 contrariam. Cùm ergo est somno seuocatus
animus à societate, & à contagione corporis,
tum meminit præteritorum, præsentia cernit,
futura præuidet. iacet enim corpus dormié-

tis, vt mortui: vrget autem, & viuit ani-
mus. Quod multò magis faciet post mor-
tem, cum omnino ex corpore excesserit. ita-
que appropinquante morte multò est diui-
nior. Nam & idipsum vident, qui sunt mor-
bo graui, & mortifero affecti, instare mortem.
Itaque his occurrunt plerumque imagines
mortuorum: túmque vel maximè laudi stu-
dent: eósque qui secus, quàm decuit, vixe-
runt, peccatorum suorum tum maximè pæ- 64
nitet. Diuinare autem morienteis etiam il-
lo exemplo confirmat Posidonius, quo affert
Rhodium quemdam morientem sex æqua-
leis nominasse, & dixisse, qui primus eorum,
qui secundus, qui deinceps moriturus esset.
Sed tribus modis censet deorum appulsu ho-
mines somniare: vno, quod præuideat ani-
mus ipse per sese, quippe qui deorum cogna-
tione teneatur. altero quòd plenus aer sit im-
mortalium animorum in quibus tanquam in-
B signitæ notæ veritatis appareant: tertio, quòd
ipsi dij cum dormientibus colloquantur: id-
que, vt modò dixi, faciliùs euenit appropin- 65
quante morte, vt animi futura augurentur. Ex
quo & illud est Calani, de quo antè dixi, &
Homerici Hectoris, qui moriens propinquam
Achilli mortem denuntiat: neque enim illud
verbum temere consuetudo approbauisset, si
ea res nulla esset omnino.

*Præsagibat animus, frustra me ire, cùm exirem
domo.*

Sagire enim, sentire acutè est, ex quo sagæ a-
nus, quia multa scire volunt: & sagaces dicti
canes. Is igitur, qui antè sagit, quàm oblata
res est, dicitur præsagire, id est, futura antè
sentire. Inest, igitur in animis præsagitio 66
extrinsecus iniecta atque inclusa diuinitus. Ea
si exarsit acriùs, furor appellatur: cùm à cor-
pore animus abstractus diuino instinctu conci-
tatur.

C *Sed quid oculis rapere visa est derepentè ar-
dentibus?*
*Vbi illa paulo antè sapiens, virginali mode-
stia?*
Mater optuma, tum multò mulier.
Missa sum superstitiosis hariolationibus.
*Neque me Apollo fatis fandis dementem inuita-
tam ciet.*
*Virgines verò æquales patris mei, meum fa-
ctum pudet,*
Optimi viri: mea mater, tui me miseret, mei piget.
Optumam progeniem Priamo peperisti extra me:
hoc dolet,
*Me obesse, illos prodesse, me obstare, illos ob-
sequi.*

O poema tenerum, & moratum, atque molle.
Sed hoc minùs ad rem. Illud, quod volu- 67
mus, expressum est, vt vaticinari furor vera
soleat.

*Adest, adest fax obuoluta sanguine, atque in-
D cendio:*
*Multos annos latuit. ciues ferte opem, & re-
stinguite.*

Deus inclusus corpore humano iam, non Cas-
sandra loquitur.

Iámque mari magno classis cita
Texitur, exitium examen rapit,
Aduenit, & fera velivolantibus
Nauibus complebit manus littora.

Tragœdias loqui videor, & fabulas. At ex te 68
ipso

ipso non commentitiam rem, sed factam, eius- A
dem generis audiui. C. Coponium ad te venis-
se Dyrrhachio, cùm prætorio imperio classi
Rhodiæ præesset, cùm primis hominem pru-
dentem, atque doctum: eúmque dixisse re-
migem quendam ex quinqueremi Rodio-
rum vaticinatum, madefactum iri minùs xxx.
diebus Græciã sanguine: rapinas Dyrrhachij,
& conscensionem in naueis cum fugã, fugien-
tibus miserabilem respectum incendiorum
fore: sed Rhodiorum classi propinquum re-
ditum, ac domum itionem dari: tum neque te
ipsum non esse commotum; Marcúmque Var-
ronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, do-
ctos homines, vehementer esse perterritos:
paucis sanè post diebus ex Pharsalica fuga ve-
nisse Labienum, qui cùm interitum exercitus
nuntiauisset, reliqua vaticinationis breui es-
69 se confecta. Nam & ex horreis direptum, effu-
súmque frumentum vias omneis, angiportúsque
constrauerat, & vos naueis subitò perter- B
riti metu conscendistis, & noctu ad oppidum
respicientes, flagranteis onerarias, quas incen-
derant milites, quia sequi noluerant. videbatis
postremò à Rhodia classe deserti, verum va ẽ
fuisse sensistis. Exposui quam breuissimè potui
somnij, & furoris oracula, quæ carere arte di-
70 xeram. Quorum amborum generum vna ra-
tio est, qua Cratippus noster vti solet, animos
hominum quadam ex parte extrinsecus esse
tractos, & haustos. Ex quo intelligitur, es-
se extra diuinum animum, humanus vnde
ducatur: humani autem animi eam partem,
quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum ha-
beat, non esse ab actione corporis seiungatam.
quæ autem pars animi, rationis, atque intelli-
gentiæ sit particeps, eam tum maximè vige-
re, cùm plurimùm absit à corpore. Itaque
71 expositis exemplis verarum vaticinationum,
& somniorum Cratippus solet rationem con- Ç
cludere hoc modo. Si sine oculis non potest
extare officium, & munus oculorum, pos-
sunt autem aliquando oculi non fungi suo
munere: qui vel semel ita est vsus oculis, vt
vera cerneret, is habet sensum oculorum ve-
ra cernentium. Item igitur, si sine diuinatione
non potest, & officium, & munus diuinationis
extare, potest autem quis, cùm diuinationem
habeat, errare aliquando. nec vera cernere sa-
tis est ad confirmandam diuinationem semel,
ita esse aliquid diuinatũ, vt nihil fortuito ceci
disse videatur. Sunt autẽ eius generis innume-
rabilia, esse igitur diuinationẽ confitendũ est.
72 Quæ verò aut cõiectura explicantur, aut euẽ-
tis animaduersa, & notata sunt, ea genera di-
uinandi, vt suprà dixi non naturalia, sed artifi-
ciosa dicuntur. In quo haruspices, augures,
coniectorésque numerantur. Hæc improban-
tur à Peripateticis: à Stoicis defenduntur. Quo-
rum alia sunt posita in monumentis, & disci- D
plina: quod Etruscorum declarant & haruspi-
cini, & fulgurales, & rituales libri, nostri e-
tiam augurales: alia autem subitò ex tempore
coniectura explicantur, vt apud Homerum
73 Chalcas, qui ex passerum numero belli Troia-
ni annos auguratus est, & vt in Sisennæ scri-
ptum historia videmus, quod te inspectante
factum est, vt cùm Sylla in agro Nolano im-
molaret ante prætorium, ab infima ara subitò
anguis emergeret cũ quidã C. Posthumius ha-
ruspex oraret illũ, vt in expeditionẽ exercitũ
educeret, id cùm Sylla fecisset, tũ ante oppi-
dũ Nolã florẽtissima Sãnitũ castra cepit. Facta
coniectura etiam in Dionysio est paulò antè
quàm regnare cœpit: qui cùm per agrum
Leontinum iter faciens, equum ipse demisis-
set in flumen, summersus equus voraginibus
non exstitit: quem cùm maxima contentione
non potuisset extrahere, discessit, vt ait Phili-
stus, ægrè ferens. Cùm autem aliquantulum
progressus esset, subitò exaudiuit hinnitum,
respexitque, & equum alacrem lætus aspexit,
cuius in iuba examen apum consederat. Quod
ostentum habuit hanc vim, vt Dionysius pau-
cis post diebus regnare cœperit. Quid? Lacedę- 74
moniis paulò ante Leuctricam calamitatem
quæ significatio facta est, cùm in Herculis fa-
no arma sonuerunt, Herculisque simulacrum
multo sudore manauit? At eodem tẽpore The-
bis, vt ait Callisthenes, in tẽplo Herculis valuę
clausæ repagulis, subitò se ipsæ aperuerunt:
armáque, quæ fixa in parietibus fuerant, ea
humi sunt inuenta. Cúmque eodem tempore
apud Lebadiam Throphonio res diuina fieret,
gallos gallinaceos in eo loco sic assiduè cane-
re cœpisse, vt nihil intermitterent: tũ augures
dixisse Bœotios Thebanorum esse victoriam,
propterea quòd auis illa victa silere solet:
canere, si vicisset. Eadémque tempestate mul
tis signis, Lacedæmoniis Leuctricæ pugnæ ca- 75
lamitas denuntiabatur. Námque & Lysandri,
qui Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, sta-
tuæ quæ Delphis stabat, in capite corona su-
bitò exstitit ex asperis herbis & agrestibus:
stellæque aureæ, quæ Delphis erant à Lacedę-
moniis positæ post naualẽ illam victoriam Ly-
sandri, qua Athenienses conciderunt, qua in
pugna quia Castor, & Pollux cum Lacedęmo-
niorum classe, visi esse dicebantur, eorum in-
signia deorum, stellæ aureæ, quas dixi, Del-
phis positæ, paulò ante Leuctricam pugnã de-
ciderunt, neque repertæ sunt. Maximum verò
illud portentum iisdem Spartiatis fuit, quòd, 76
cùm oraculum ab Ioue Dodonæo petiuissent,
de victoria sciscitantes, legatique illud, in quo
inerant sortes, collocauissent: simia quam rex
Molossorũ in deliciis habebat, & sorteis ipsas,
& cetera, quæ erant ad sortem parata, distur-
bauit, & aliud alio dissipauit. Tum ea, quæ prę-
posita erat oraculo, sacerdos dixisse dicitur,
de salute Lacedæmoniis esse, non de victoria
cogitandum. Quid bello Punico secundo? 77
nonne C. Flaminius consul iterum neglexit
signa rerũ futurarũ magna cũ clade reipublicę?
Qui exercitu lustrato, cũ Arretiũ versus castra
mouisset, & cõtra Hinibalẽ legiones duceret,
& ipse, & equus eius ante signũ Iouis Statoris
sine causa repentè cõcidit, nec eã rẽ habuit re
ligioni, obiecto signo, vt peritis videbatur, ne
D cõmitteret prœlium. Idẽ cũ tripudio auspica
retur, vt pullarius diẽ prœlij cõmittẽdi differe-
bat. Tũ Flaminius ex eo quæsiuit, si ne postea
quidem pulli pascerentur, quid faciendũ cen-
seret. Cũ ille quiescendũ respondisset: Flami-
nius, Præclara vero auspicia, si esurientibus
pullis res geri poterit, saturis nihil geretur.
itaque signa cõuelli, & se sequi iussit. Quo tẽ-
pore cũ signifer primi hastati signũ nõ posset
mouere loco, nec quidquam proficeret, plu-
res cum accederent; Flaminius re nuntiata suo

more neglexit. itaque tribus horis concisus A
78 exercitus, atque ipse interfectus est. Magnum
illud etiam quod addidit Cœlius, eo ipso tē-
pore, cùm hoc calamitosum fieret prœlium,
tantos terræmotus in Liguribus Gallia., com-
pluribúsque insulis, totáque in Italia factos
esse, vt multa oppida corruerint, multis locis
labes facta sit, terræq. desederint, fluminàq. in
cōtrarias parteis fluxerint, atq; in amneis ma-
re influxerit. Fiunt certè diuinationum conie-
cturæ à peritis. Midæ illi Phrygio, cùm puer
esset, dormienti formicæ in os tritici grana
congesserunt. Ditissimum fore, prædictum est.
Quod euenit. At Platonicum in cunis paruu-
lo dormienti apes in labellis consedissent, re-
sponsum est, singulari illum suauitate oratio-
nis fore. Ita futura eloquentia prouisa in in-
fante est. Quid amores ac deliciæ tuæ, Roscius?
79 num aut ipse, aut pro eo Lanuuium totum
mentiebatur? qui cùm esset in cunabulis, edu-
caretúrque in Selonio, qui est campus agri B
Lanuuini: noctu lumine apposito experrecta
nutrix animaduertit puerum dormientem cir-
cumplicatum serpentis amplexu. Quo adspe-
ctu exterrita, clamorem sustulit. Pater autem
Roscij ad haruspices retulit. Qui responde-
runt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius
fore. Atque hanc speciem Praxiteles cælauit
argento, & noster expressit Archias versibus.
Quid igitur exspectamus? an dum id foro no-
biscum dij immortales, dum in viis versentur,
dum domi? qui quidem ipsi se nobis non of-
ferunt, vim autem suam longè latéque diffun-
dant. Quam cū terræ cauernis includunt, tum
hominum naturis implicant. Nam terræ vis
Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam.
Quid enim? non videmus, quàm sint varia ter-
rarū genera? ex quibus & mortifera quædam
pars est. vt & Ampsancti in Hirpinis, & in A-
sia Plutonia quæ videmus: & sunt partes agro-
rum aliæ pestilentes: aliæ salubres: aliæ quæ a- C
cuta ingenia gignant: aliæ, quæ retusa. Quæ o-
mnia fiunt & ex cæli varietate, & ex disparili
80 adspiratione terrarum. Fit etiam sæpe specie
quadam, sæpe vocum grauitate & cantibus, vt
pellantur animi vehementius, sæpe etiam cura,
& timore: qualis est illa

Flexa animæ tanquam limphata, vt Bacchæ
sacris
Commota: in tumulis Teucrum commemorans
suum.

Atque etiam illa concitatio declarat vim in
animis esse diuinam. negat enim, sine furore
Democritus quemquam poetam magnum es-
se posse. Quod idem dicit Plato. Quem, si pla-
cet, appellet furorem, dum modò is furor ita
laudetur, vt in Phædro Platonis laudatus est.
Quid vestra oratio in causis? quid ipsa actio
potest esse vehemens, & grauis, & copiosa, nisi
est animus ipse commotior? equidem etiam in
te sæpe vidi, & vt ad leniora veniamus, in Ae- D
sopo familiari tuo tantum ardorem vultuum,
atque motuum, vt eum vis quædam abstraxis-
se à sensu mentis videretur. Obiiciuntur etiam
81 sæpe formæ, quæ reipsa nullæ sunt: speciem
autem offerunt. Quod contigisse Brenno di-
citur eiúsque Gallicis copiis, cùm fano A-
pollinis Delphici nefarium bellum intulisset,
tum enim ferunt, ex oraculo hæc fatam esse
Pythiam,

Ego prouidebo rem istam, & albæ virgines.
Ex quo factum, vt & viderentur virgines ferre
arma contrà, & niue Gallorum obrueretur e-
xercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui va-
letudinis vitio furerent, & melancholici di-
cerentur, censebat habere aliquid in animis
præsagiens, atque diuinum. Ego autem haud
scio, an nec cardiacis hoc tribuendum sit, nec
phreneticis. animi enim integri, non vitiosi
corporis est diuinatio. Quam quidem esse re 82
vera, hac Stoicorum ratione concluditur. Si
sunt dij, neque antè declarant hominibus quæ
futura sunt: aut non diligunt homines: aut,
quid euenturum sit, ignorant: aut existimant
nihil interesse hominum, scire quid futurum
sit: aut non censent esse suæ maiestatis præ-
significare hominibus quæ sunt futura: aut ea
ne ipsi quidem dij significare possunt. At ne-
que non diligunt nos: sunt enim benefici ge-
nerique hominum amici: neque ignorant ea,
quæ ab ipsis constituta, & designata sunt. ne-
que nostra nihil interest, scire ea, quæ euentu-
ra sunt: erimus enim cautiores, si sciemus: neq.
hoc alienum ducunt maiestate sua: nihil est e-
nim beneficentia præstantius: neque non pos-
sunt futura prænoscere: non igitur sunt dij,
nec significant futura. Sunt autem dij: signifi-
cant ergo. Et non si significant, nullas vias dant
nobis ad significationis scientiam: frustrà e-
nim significarent: necnō, si dant vias, nō est di-
uinatio. est igitur diuinatio. Hac ratione &
Chrysippus, & Diogenes, & Antipater vtitur. 84
Quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint
ea, quæ disputaui, verissima, si ratio mecum
facit, si euenta, si populi, si nationes, si Græci,
si barbari, si maiores etiam nostri, si denique
hoc semper ita putatum est, si summi Philo-
sophi, si Poetæ, si sapientissimi viri, qui res pu-
blicas constituerunt, qui vrbeis condiderunt?
an dum bestiæ loquantur, exspectamus, homi-
num consentiente auctoritate contenti non 85
sumus? Nec verò quidquam aliud affertur,
cur ea, quæ dico, diuinandi genera, nulla sint,
nisi quòd difficile dictu videtur, quæ cuiusque
diuinationis ratio, quæ causa sit. Quid enim
habet haruspex, cur pulmo incisus etiam in
bonis extis dirimat tempus, & proferat diem?
quid augur, cur à dextra coruus, à sinistra cor-
nix faciat ratum? quid astrologus, cur stella
Iouis, aut Veneris coniuncta cum Luna ad or-
tus puerorum salutaris sit: Saturni, Martisve
contraria? cur autem deus dormienteis nos
moneat, vigilanteis negligat? quid deinde cau-
sæ sit, cur Cassandra furens futura prospiciat,
Priamus sapiens hoc idem facere non queat? 86
Cur fiat quidque, quæris? rectè omnino. sed nō
nunc id agitur. fiat, nécne fiat, id quæritur, vt,
si Magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum
ad se alliciat, & trahat, at rationem, cur id fiat,
afferre nequeam: fieri omnino neges. Quod i-
dem facis in diuinatione. Quam & cernimus
ipsi, & audiuimus, & legimus, & à patribus ac-
cepimus: neque ante Philosophiam patefa-
ctam, quæ nuper inuenta est, hac de re com-
munis vita dubitauit: & posteaquàm Philo-
sophia processit, nemo aliter Philosophus
sensit, in quo modo esset auctoritas. Dixi de 87
Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi
de antiquis, præter Xenophanem, neminem:
adiunxi veterem Academiam, Peripateticos,
Stoicos

Stoicos. Vnus dissentit Epicurus. Quid verò
hoc turpius, quàm quòd idem nullam censet A
gratuitam esse virtutem? Quis autem est, quem
non moueat clarissimis monumentis testata,
consignatáque antiquitas? Chalcantem augu-
rem scribit Homerus longè optimum, eúmq;
ducem classis fuisse, at illum auspiciorũ cre-
do scientia, non locorum Amphilochus, &
88 Mopsus, Argiuorum reges fuerunt, sed iidem
augures: iique vrbeis in ora maritima Ciliciæ
Græcas condiderunt. Atque etiam ante hos
Amphiaraus, & Tiresias, non humiles, & ob-
scuri, neque eorum similes, vt apud En-
nium est,

Qui sui quæstus causa fictas suscitant sen-
tentias.

sed clari, & præstantes viri; qui auibus & si-
gnis admoniti futura dicebant. Quorum de al-
tero etiam apud inferos Homerus ait, solum
sapere, ceteros vmbrarum vagari modo. Am-
phiaraum autem sic honorauit fama Græciæ,
deus vt haberetur, atque vt ab eius solo, in B
89 quo est humatus, oracula peterentur. Quid A-
siæ rex Priamus nónne & Helenum filium, &
Cassandram filiam diuinanteis habebat, alte-
rum auguriis, alteram mentis incitatione di-
uina? quo in genere Martios quosdam fratres,
nobili loco natos, apud maiores nostros fuis-
se scriptum videmus. Quid Polybum Corin-
thium, nónne Homerus & aliis multa, & filio
ad Troiam proficiscenti, mortem prædixisse
commemorat? omnino apud veteres qui re-
rum potiebantur, iidem auguria tenebãt, vt e-
nim sapere, sic diuinare regale ducebant, vt te-
stis est nostra ciuitas: in qua & reges, & augu-
90 res, & postea priuati eodem sacerdotiõ prædi-
ti remp. religionum auctoritate rexerunt. Ea-
que diuinationum ratione in barbaris quidem
gentibus neglecta est: siquidem & in Gallia
Druydæ sunt, e quibus ipse Diuitiacum Ae-
duum hospitem tuum, laudatorémque cogno-
ui: qui & naturæ rationem, quam physiologiã C
Græci appellant, notam esse sibi profitebatur,
& partim auguriis, partim coniectura, quæ es-
sent futura, dicebat. & in Persis augurantur, &
diuinant magi, qui congregantur in fano com-
mentandi causa, atque inter se colloquendi:
quod etiam iidem vos quondam facere nonis
91 solebatis. Nec quisquam rex Persarum potest
esse, qui non antè magorum disciplinam,
scientiamque perceperit. Licet autem videre
& genera quædam, & nationes huic scientiæ
deditas. Thelmesus in Caria est: qua in vrbe
excellit haruspicum disciplina. Itéq; Elis in
Peloponeso familias duas certas habet, Ianum
darũ vnam: alterã, Clautidarũ, haruspicinę no
bilitate præstanteis. In Syria Chaldęi cogni-
92 tione astrorum, solertiaque ingeniorum ante
cellunt. Etruria autem de cælo tacta scien-
tissimè animaduertit: eadémque interpretatur,
quid quibusque ostendatur monstris, atque
portentis. Quocirca benè apud maiores no- D
stros senatus tum, cum florebat imperium, de-
creuit, vt de principũ filiis sex singulis Etru-
riæ populis disciplinam traderentur, ne ars
tanta propter tenuitatem hominum à religio
nis auctoritate abduceretur ad mercedem, at-
que quæstum. Phryges autem & Pisidæ, & Ci-
lices, & Arabum natio, auiũ significationi-
bus plurimùm obtemperant Quod idem facti

tatum in Vmbria accepimus. Ac mihi quidem 93
videntur ex locis quoque ipsis, qui à quibus-
que incolebantur, diuinationum opportuni-
tates esse ductę. Vt enim Ægyptij, vt Babylo-
nij in camporum patentium ęquoribus habi-
tantes, cùm ex terra nihil emineret, quod cõ-
templationi cæli officere posset, omnem cu-
ram in siderũ cognitione posuerunt. Etrusci
autẽ, quòd religione imbuti studiosiùs, & cre
briùs hostias immolabant, exstorũ cognitioni
se maximè dediderunt: quódq; propter aëris
crassitudinẽ de cælo apud eos multa fiebant,
quòd ob eandẽ causam multa inusitata par-
tim è cælo, alia ex terra oriebantur, quędam
etiam ex hominum, pecudũmve conceptu, &
satu portentorum exercitatissimi interpretes
exstiterunt. Quorum quidem vim, vt tu soles
dicere, verba ipsa prudenter à maioribus po-
sita declarant. Quia enim ostendunt, porten-
dunt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta,
monstra, prodigia dicuntur. Arabes autem,
& Phryges, & Cilices, quòd partu pecudũ ma-
ximè vtuntur, campos, & monteis hieme, & æ- 94
state peragrantes, propterea faciliùs cantus a-
uium, & volatus notauerunt. Eadémq; & Pisi-
dię causa fuit, & huic nostræ Vmbriæ. Tũ Ca-
ria tota, pręcipuéque Telmesses: quos antè di-
xi, quòd agros vberrimos, maximéque ferti-
leis incolunt, in quibus multa propter fæcũ-
ditatem fingi, gigniq; possunt, in ostentis ani-
maduertendis diligentes fuerunt. Quis verò 95
non videt, in optima quaque rep. plurimum
auspicia, & reliqua diuinãdi genera valuisse?
quis rex vnquam fuit, quis populus, qui non
vteretur prædictione diuina? neque solùm in
pace, sed in bello multò etiam magis: in quo
maius erat certamen, & discrimen salutis. O-
mitto nostros, qui nihil in bello sine extis a-
gũt, nihil sine auspiciis domi habẽt. Auspicia
externa videamus. Nãque & Athenienses om-
nibus semper publicis consiliis diuinos quos-
dam sacerdotes, quos manteis vocant, adhi-
buerunt: & Lacedæmonij regibus suis augu-
rem assessorem dederunt. itémq; senibus, sic
enim consilium publicum appellant: augurẽ
interesse voluerunt: iidémq; de rebus maiori-
bus semper aut Delphis oraculum, aut ab Hã- 96
mone, aut à Dodona petebant. Lycurgus qui-
dem, qui Lacedæmoniorum remp. tempera-
uit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici
confirmauit. Quas cùm vellet Lysander commu-
tare, eadẽ est prohibitus religione. Atque e-
tiam qui præerant Lacedęmoniis, non contẽti
vigilantibus curis, in Pasiphaæ fano, quod est
in agro propter vrbem, somniandi causa ex-
cubabant, quia vera quietis oracula ducebant
Ad nostra iam redeo. Quoties senatus decem-
uiros ad libros ire iussit? nam & cùm duo
visi soles essent, & cùm tres lunæ, & cùm fa- 97
ces, & cùm sol nocte visus esset, & cùm ex cæ-
lo fremitus auditus, & cùm cęlũ discessisse vi-
sum est, atq. in eo animaduersi globi. Delata
etiam ad senatum labes agri Priuernatis, cũ
ad infinitã altitudinem terra desedisset, Apu-
liaque maximis terræmotibus conquassata
esset. Quibus portentis magna populo R. bella
perniciosa atque seditiones denũtiabãtur. In-
que his omnibus responsa haruspicũ cũ Si-
byllæ versibus congruebant. Quid, cùm 98
Cumis Apollo sudauit, & Capuæ Victoria? quid

ortus androgyni? nónne fatale quoddam mon- A
strum fuit? quid, quòd fluuius aratus sanguine
fluxit? quid, cùm sæpe lapidum sanguinis nõ-
nunquam, terræ interdum, quondam etiam
lactis imber defluxit? quid cum in Capitolio
ictus centaurus ex cælo est? in Auentino por-
tæ, & homines? Tusculí ædes Castoris, & Pol-
lucis Romæque pietatis? nónne & haruspices
ea responderunt, quæ euenerunt: & in Sibyllę
99 libris eædem repertæ prędictiones sunt? Quo-
ties senatus decemuiros ad libros ire iussit?
quantis in rebus, quàmque sæpe responsis ha-
ruspicum paruit? Cæciliæ, Q. filiæ, somnio,
modò. Marsico bello, templum est à senatu
Iunoni Sospitæ restitutum. Quod quidem sõ-
nium Sisenna cùm disputasset mirificè ad ver-
bum cum re conuenisse, tum insolenter, cre-
do, ab Epicureo aliquo inductus, disputat, sõ-
niis non oportere. Idem contra ostenta nihil
disputat, exponítque initio belli Marsici & B
deorum simulachra sudauisse, & sanguinem
fluxisse, & discessisse cælum: & ex occulto au-
ditas esse voces, quæ pericula belli nũtiarẽt,
& Lanuuij clypeos, quod haruspicibus tristis-
simum visum esset, à muribus esse derosos.
Quid, quod in annalibus habemus, Veienti
100 bello, cùm lacus Albanus præter modum
creuisset, Veientium quendam ad nos homi-
nem nobilem profugisse, eúmque dixisse, ex
fatis, quæ Veientes scripta haberent, Veios
capi non posse, dum lacus is redundaret, &, si
lacus emissus, lapsu, & cursu suo ad mare pro-
fluxisset perniciosum populo R. sin autem ita
esset eductus, vt ad mare peruenire nõ posset,
tum salutare nostris fore. Ex quo illa admira-
bilis à maioribus Albanę aquę facta deductio
est. Cùm autem Veientes bello fessi legatos
ad senatum misissẽt, tũ ex his quidam dixisse
dicitur non omnia illũ transfugam ausum esse
senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum C
Veiẽteis habere, fore vt breui à Gallis Roma
caperetur. Quod quidem sexennio post Veios
captos factum esse videmus. Sæpe etiam & in
101 prœliis Fauni auditi, & in rebus turbidis ve-
ridicæ voces ex occulto missæ esse dicuntur.
Cuius generis duo sunt ex multis exempla,
sed maxima. Nam non multò ante vrbem ca-
ptam exaudita vox est à luco Vestæ, qui à Pa-
latij radice in nouam viam deuexus est: Vt
muri, & portæ reficerentur, futurum esse, nisi
prouisum esset, vt Roma caperetur. Quod ne-
glectum cùm caueri poterat, post acceptam
illam maximam cladem explicatum est. ara e-
nim AIO LOQVENTI, quam septam
videmus, aduersus eum locum consecrata est.
Atque etiam scriptum à multis est, cùm ter-
ræmotus factus esset, vt sua plena procuratio
fieret, vocem ab æde Iunonis ex arce exstitisse
quo circa Iunonem illa appellatam Monetã.
Hæc igitur & à diis significata & à nostris D
maioribus iudicata contemnimus? Neque so-
102 lum deorum voces Pythagorei obseruaue-
runt, sed etiam hominum, quæ vocant omina.
Quæ maiores nostri quia valere censebant,
idcirco omnibus rebus agendis, QVOD BO-
NVM, FAVSTVM, FELIX, FOR-
TVNATVMQVE ESSET, pręfabantur:
rebúsque diuinis, quæ publicè fierent, vt FA-
VERENT LINGVIS, imperabatur:
inque feriis imperandis, vt litibus, & iurgiis
se abstinerent. Itémque in lustrandâ colo-
nia, ab eo, qui eam deduceret: & cùm im-
perator exercitum, censor populum lustra-
ret, bonis nominibus qui hostias ducerent,
eligebantur. Quod idem in delectu consu-
les obseruant, vt primus miles fiat bono no- 103
mine. Quo quidem à te scis & consule, &
imperatore summa cũ religione esse seruata.
Prærogatiuam etiam maiores omnes iu-
storum comitiorum esse voluerunt. Atque
ego exempla omnium nota proferam. L. Pau-
lus consul iterum, cùm ei bellum vt cum
rege Perse gereret, obtigisset, vt ea ipsa die
domum ad vesperam rediit, filiolam suam
Tertiam, quæ tum erat admodum parua, o-
sculans animaduertit tristiculam. Quid est,
inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pa-
ter, inquit, Persa periit. Cùm ille arctius
puellam complexus, Accipio omen, inquit,
mea filia. Erat autem mortua catella eo no- 104
mine. L. Flaccum, flaminem Martialem ego
audiui cùm diceret, Cæciliam Metelli, cùm
vellet sororis suę filiam in matrimoniũ collo-
care, exisse in quoddam sacellum ominis ca-
piendi causa: quod fieri more veterũ solebat.
cùm virgo staret, & Cæcilia in sella sederet,
neq; diu vlla vox exstitisset: puellam defati-
gatam petiisse à matertera, vt sibi concederet
paulisper, vt in eius sella requiesceret: illam
autem dixisse, Vero, mea puella, tibi concedo
meas sedes. Quod omen res cõsecuta est. ipsa
enim breui mortua est, virgo autem nupsit cui
Cęcilia nupta fuerat. Hęc posse contemni, vel
etiã rideri, pręclarè intelligo: sed idipsum est, 105
deos non putare: quæ ab iis significantur, con-
temnere. Quid de auguribus loquar? tuæ par-
tes sunt: tuũ, inquam, auspiciorum patrociniũ
debet esse. tibi P. Claudius augur cõsuli nun-
tiauit, addubitato salutis augurio, bellum do-
mesticũ triste ac turbulentum fore: quod pau-
cis pòst mensibus exortũ, paucioribus est à te
diebus oppressum. Cui quidẽ auguri vehemẽ-
ter assentior. solus enim multorum annorum
memoria nõ decantandi augurij, sed diuinan-
di tenuit disciplinam. Quẽ irridebant collegę
tui, eúmque tum Pisidam, tum Soranum augu-
rem esse dicebant. quibus nulla videbatur in
auguriis, aut auspiciis præsensio, aut scientia
veritatis futuræ: sapienter aiebant ad opinio-
nem imperitorum esse fictas religiones. Quod
longè secus est. neque enim in pastoribus illis
quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo
hæc calliditas esse potuit, vt ad errorem mul-
titudinis religionis simulachra fingerent. sed
difficultas, labórque discendi disertam negli-
gentiam reddidit. malunt enim disserere, ni-
hil esse in auspiciis, quàm, quid sit, ediscere.
Quid est illo auspicio diuinius, quod apud te 106
in Mario est, vt vtar potissimùm te auctore?

Hic Iouis altisoni subitò pennata satelles
Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
Subigit ipsa feris transfigens vnguibus anguem,
Semianimum, & varia grauiter ceruice micantem,
Quem se intorquentem lanians, rostróque cruentans
Iam satiata animos, iam duros vlta dolores
Abiicit efflantem, & laceratum affligit in vnda.

Seque

Seque obitu à solis nitidos conuertit ad ortus. A
Hanc vbi præpetibus pennis, lapsúque volantē
Conspexit Marius diuini numinis augur.
Faustáque signa suæ laudis, reditósque notauit.
Partibus intonuit cæli pater ipse sinistris.
107 *Sic aquilæ clarum firmauit Iupiter omen.*
Atque ille Romuli auguratus pastoralis non
vrbanus fuit: nec fictus ad opiniones imperi-
torum, sed à certis acceptus, & posteris tradi-
tus. Itaque Romulus augur, vt apud Ennium
est cum fratre item augure.
Curantes magna cum cura, concupientes
Regni dant operam simul auspicio, augurióque
Hic Remus auspicio se deuouet, atque secun-
dam
Solus auē seruās. At Romulus pulcher in alto
Quærit Auentino, seruat genus altiuolantum:
Certabant, vrbē Romam Remámne vocarent.
Omnibus cura viris, vter eßet Induperator,
Exspectant, veluti consul cùm mittere signum
108 *Vult, omnes auidi spectant ad carceris oras,* B
Qua mox emittat pictis è faucibus currus:
Sic exspectabat populus, atque ore timebat
Rebus vtri magni victoria sit data regnī
Interea sol albu' receßit in infera noctis.
Exin' candida se radiis dedit icta foras lux
Et simul ex alto longè pulcherrima præpes
Læua volauit auis: simul aureus exoritur sol.
Cedunt ter quater de cælo corpora sancta
Auium, præpetibus sese, pulchrisq; locis dant
Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
109 *Auspicio regni stabilita scamna solúmque.*
Sed vnde huc digressa est, eodem redeat ora-
tio. Si nihil queā disputare, quamobrem quid
que fiat, & tantùm modò fieri ea, quæ cōme-
moraui, doceam, parúmne Epicuro, Carnea-
dive respondeam? quid si etiam ratio exstat
artificiosæ præsensionis facilis: diuinæ autē
paulò obscurior? quæ enim exstis, quæ fulguri
bus, quæ portentis, quæ astris præsentiuntur,
hæc notata sunt. obseruatione diuturna. C
Affert autem vetustas omnibus in rebus lon-
ginqua obseruatione incredibilem scien-
tiam, quæ potest esse etiam sine motu, atque
impulsu deorum, cùm, quid ex quoque eue-
110 niat, & quid quámque rem significet, crebra
animaduersione perspectum est. Altera diui-
natio, est naturalis, vt antè dixi: quæ physi-
ca disputandi subtilitate referenda est ad na-
turam deorum, à qua, vt doctissimis, sapientis-
simísque placuit, haustos animos, & deliba-
tos habemus: cúmque omnia completa sint,
& referta æterno sensu, & mente diuina, ne-
cesse est cognitione diuinorū animorū ani-
mos humanos commoueri. Sed vigilantes ani-
111 mi vitę necessitatibus seruiunt, disiungúntque
se à societate diuina, vinclis corporis impedi
ti. Rarum est quoddam genus eorum, qui se
à corpore auocent, & ad diuinarum rerum
cognitionem cura omni studióque rapiantur.
Horum sunt auguria non diuini impetus, sed
rationis humanæ. Nam & natura futura præ- D
sentiunt, vt aquarū fluxiones, vt deflagrationē
futuram aliquando cæli, atque terrarum. alij
autem in repub. exercitati, vt de Athenien-
si Solone accepimus, orientem tyranni-
dem multò antè prospiciunt: quos pruden-
teis possumus dicere, id est, prouidéteis, diui-
nos nullo modo possumus, nō plus, quàm Mi-
lesium Thalem, qui, vt obiurgatorēs suos

A conuinceret, ostenderétque etiam Philoso-
phum, si ei commodum esset pecuniam facere
posse omnem oleam, antequam florere cœ-
pisset, in agro Milesio coēmisse dicitur. Ani-
maduerterat fortasse quadam scientia olearū
vbertatem fore. Et quidem idem primus de-
fectionem solis, quæ Astyage regnante facta 112
est, prædixisse fertur, multa medici, multa gu-
bernatores, agricolæ etiam multa præsenti-
unt, sed nullam eorum diuinationem voco,
ne illam quidem qua ab Anaxandro physico
moniti Lacedæmonij sunt, vt vrbem & tecta
relinquerent, armatíque in agro excubarent,
quòd terræmotus instaret tum, cùm & vrbs
tota corruit, & ex monte Taygeto extrema
montis quasi puppis auulsa est. Ne Pherecy-
des quidem ille Pythagoræ magister. potiùs
diuinus habebitur, quàm physicus: qui cùm
vidisset hausta aquam de iugi puteo, terrēmo 113
tus dixit instare. Nec verò vnquam animus
B hominis naturaliter diuinat, nisi cùm ita so-
lutus est, & vacuus, vt ei planè nihil sit in cor-
pore. Quod aut vatibus contingit, aut dormi-
entibus. Itaque ea duo genera à Dicæarcho
probātur, &, vt dixi, à Cratippo nostro, si pro-
pterea quòd ea proficiscuntur à natura, sint
summa sanè, modò ne sola sin autē nihil es-
se in obseruatione putant: multa tollunt, qui-
bus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant
aliquid, idque non paruum, vaticinationes cū
somniis nihil est, quòd cùm his magnopere
pugnemus, præsertim cùm sint, qui omnino
nullam diuinationē probent. Ergo & ij, quo- 114
rū animi, spretis corporibus, euolāt, atque ex
currunt foras ardore aliquo inflammati, atq;
incitati, cernunt illa profectò, quæ vaticinātes
prænuntiant: multísque rebus inflammantur
tales animi, qui corporibus non inhærent, vt
ij qui sono quodam vocum & Phrygiis cāti-
bus incitantur multos nemora, siluęque, mul-
C tos amnes, aut maria commouent: quorū furi-
bunda mēs videt antè multò, quę futura sunt.
Quo de genere illa sunt,
Eheu videte iudicauit inclytum iudicium
Inter deas treis aliquis, quo iudicio Lacedæmonia
Mulier furiarum vna adueniet.
Eodē enim modo multa à vaticinātibus sæpe
prædicta sunt, neque solùm verbis, sed etiam
Versibus, quos olim Fauni, vatésque cane-
bant.
Similiter Martius & Publicius vates cecinis- 115
se dicuntur. Quo ex genere Apollinis operta
prolata sunt. Credo etiam anhelitus quosdam
fuisse terrarum, quibus inflatę mentes oracula
funderent. Atque hæc quidem vatum ratio
est: nec dissimilis sanè somniorum, nam quæ
vigilantibus accidunt vatibus, eadem nobis
dormiētibus. viget enim animus in somniis,
libérque sensibus ab omni impeditione cura-
rū iacente & mortuo penè corpore. Qui quia
D vixit ab omni æternitate, versatúsque est cum
innumerabilib⁹ animis, omnia, quæ in natura
rerum sunt, videt, si modo temperatis escis
modicísque potationibus ita est affectus, vt
sopito corpore ipse vigilet. Hęc somniātis est
diuinatio. Hic magna quædam exoritur, neq; 116
ea naturalis, sed artificiosa somniorū Antipho
nis interpretatio: eodémq; modo & oraculo-
rum, & vaticinationum. sunt enim explanato
res, vt grāmatici poëtarum. Nam vt aurum &

argentum, æs, ferrum frustra natura diuina genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perueniretur, nec fruges, terræ, baccásve arborum cũ vtilitate vlla generi humano dedisset, nisi earum cultus & conditiones tradidisset: materia deinde quid iuuaret nisi confectionis eius fabricam haberemus? sic cum omni vtilitate, quam dij hominibus dederant, ars aliqua coniuncta est, per quam illa vtilitas percipi possit. Item igitur somniis, vaticinationibus, oraculis, quòd erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitæ
117 sunt interpretum. Quo modo autem aut vates, aut somniantes ea videant, quæ nusquam etiam tunc sint magna quæstio est. Sed explorata si sint ea, quæ antè quæri debeant: sint hæc, quæ quærimus, faciliora. continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ à te secundo libro est explicata dilucidè. Quam si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, esse deos, & eorum prouidentia mundum administrari, eosdémque consulere rebus humanis, nec solùm vniuersis, verùm et iam singulis. Hæc si tenemus, quæ mihi quidem non videntur posse conuelli: profectò hominibus à diis futura significari necesse est.
118 Sed distinguendum videtur, quonam modo. Nã nõ placet Stoicis, singulis iecor fissis, aut auium cantibus interesse deum: neque enim decorum est, nec diis dignum, nec fieri vllo pacto potest: sed ita à principio inchoatum esse mundũ, vt certis reb[us] certa signa præcurrerent, alia in exstis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in ostẽtis, alia in stellis, alia in somniantium visis, alia in furentium vocibus. Ea quibus bene percepta sunt, ij non sæpe falluntur. Malè coniecta, maléque interpretata, falsa sunt, non rerum vitio, sed interpretum inscitia. Hoc aũt posito, atq; concesso, esse quandam vim diuinam, hominum vitam continentem: non difficile est, quæ fieri certè videmus ea qua ratione fiant, suspicari. Nam & ad hostiam deligendam potest dux esse vis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: & tum ipsam cùm immolare velis, extorũ fieri mutatio potest, vt aut absit aliquid, aut supersit. paruis enim momẽtis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit: quod ne dubitare
119 possimus, maximo est argumento quod paulò ante interitum Cæsaris contigit: qui cùm immolaret illo die, quo primùm in sella aurea sedit, & cũ purpurea veste processit, in exstis bouis opimi cor non fuit. Num igitur censes vllum animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? qua ille rei nouitate perculsus, cùm Spurinna diceret, timẽdũ esse, ne consiliũ, & vitã deficeret: earum enim rerũ vtrũq; à corde proficisci postero die caput in iecore non fuit. Quæ quidem illi portendebantur à diis immortalibus, vt videret interitum, non vt caueret. Cùm igitur eæ partes in exstis non reperiuntur, sine quib. victima illa viuere nequisset: intelligendum est, in ipso immolationis tempore eas partẽis, quæ absint, interiisse.
120 Eademque efficit in auibus diuina mens: vt tum huc, tum illuc volent alites: tum in hac, tum in illa parte se occultent: tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines. Nam si animal omne animal, vt vult, ita vtitur motu sui cor-

A poris, prono, obliquo, supino, membráque quò
vult flectit, contorquet, porrigit, contrahit, eaque
antè efficit penè, quàm cogitat: quanto id
deo est facilius, cuius numini parent omnia? 121
Idémque mittit & signa nobis eius generis,
qualia permulta historia tradidit: quale scriptum
illud videmus: si luna paulò ante solis
ortum defecisset in signo leonis, fore, vt armis
Darius, & Persæ ab Alexandro, & Macedonibus
prœlio vincerentur, Dariúsque moreretur:
&, si puella nata biceps esset, seditionem
in populo fore, corruptelam, & adulterium
domi: & si mulier leonem peperisse visa
esset, fore, vt ab exteris gentibus vinceretur
ea resp. in qua id contigisset. Eiusdem autem
generis etiam illud est, quod scribit Herodotus:
Crœsi filium, cùm esset infans, locutum:
quo ostento regnum patris, & domum
funditus concidisse. Caput arsisse Ser. Tullio
dormienti, quæ historia non prodidit? Vt igi-
B tur, qui se tradet ita quieti, præparato animo
tùm bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem
accommodatis, certa & vera cernit
in somniis, sic castus animus purúsque vigilantis,
& ad astrorum, & ad auium, reliquorúmq;
signorum, & ad extorũm veritatem est 122
paratior. Hoc nimirum est illud, quod de Socrate
accepimus, quódq; ab ipso in libris Socraticorũ
sæpe dicitur, esse diuinum quiddam,
quod dæmonion appellat, cui semper ipse paruerit,
numquam impellenti, sæpe reuocanti.
Et Socrates quidem: quo quẽ auctorẽ meliorẽ
quærimus? Xenophonti consulenti, sequerétúrne
Cyrum, postea quàm exposuit, quæ sibi
videbantur. Et nostrum quidem inquit, humanum
est consilium, sed de rebus & obscuris,
& incertis ad Apollinem censeo referendum,
ad quem etiam Athenienses publicè de 123
maioribus rebus semper retulerunt. Scriptum
est item, cùm Critonis sui familiaris, oculum
C alligatum vidisset, quæsiuisse, quid esset, cùm
autem ille respondisset, in agro ambulanti
ramulum adductum, vt remissus esset, in oculum
recidisse: tum Socrates, Non enim paruisti
mihi reuocanti, cùm vterer, qua soleo,
præsagione diuina. Idem etiam Socrates,
cùm apud Delium malè pugnatum esset, Lachete
prætore, fugerétque cum ipso Lachete,
vt ventum est in triuium, eadem, quà ceteri,
fugere noluit. Quibus quærentibus, cur non
eadem via pergeret, deterreri se à deo dixit.
Tum quidem ij, qui alia via fugerant, in hostium
equitatum inciderunt. Permulta cõlecta
sunt ab Antipatro, quæ mirabiliter à Socrate
diuinata sunt, quæ prætermittã. tibi enim nota
sunt: mihi ad cõmemorandũ nõ necessaria. 124
Illud tamẽ eius Philosophi magnificũ ac penè
diuinũ. quòd, cùm impiis sẽtẽtiis dãnatus
esset, æquissimo animo se dixit mori. neque enim
domo egredienti, neq; illud in suggestũ, in
D quo causam dixerat, adscendenti, signum sibi
vllũ, quod cõsuesset, à deo, quasi mali alicuius
impẽdentis, datum. Equidẽ sic arbitror, etiã si
multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura
diuinare videantur, esse tamen diuinationem,
homines autẽ, vt in ceteris artibus, sic in hac
posse falli. Potest accidere, vt aliquod signum
dubiè datum pro certo sit acceptum, potest aliquod
intuisse aut ipsum, aut quod esset illi contrariũ,
mihi autẽ ad hoc de quo disputo, probandum

bandum satis est, non modò plura, sed paucio
115 ra diuinè præsensa, & prædicta reperiri. Quin A
etiã hoc non dubitans dixerim, si vnum ali-
quid ita sit prædictum, præsensúmque vt cùm
euenerit, ita cadat, vt prædictum sit, neque in
eo quidquam casu, & fortuitò factum esse
appareat, certè diuinationem, idque esse om-
nibus confitendum. Quocirca primum mihi
videtur, vt Posidonius facit, à deo, de quo sa-
tis dictum est, deinde à fato, deinde à natura,
vis omnis diuinandi, ratióque repetenda. Fie-
ri igitur omnia fato ratio cogit fateri. Fatum
autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id
est, ordinem seriémque causarum, cùm causa
causæ nexa rem ex se gignat. Ea est ex omni
æternitate fluens veritas sempiterna. Quod
cùm ita sit, nihil est factum, quod non futu-
rum fuerit, eodémque modo nihil est futurũ,
116 cuius, non causas id ipsum efficienteis, natura
contineat. Ex quo intelligitur, vt fatum sit nõ B
id, quod superstitiosè, sed id quod physicè di-
citur. Causa æterna rerum, cur & ea, quæ præ-
terierunt, facta sint, & quæ instant, fiant, &
quæ sequuntur, futura sint, ita fit vt & obser-
uatione notari possit quæ res quamque causã
plerumque consequatur, etiamsi non semper.
nam idquidem difficile est affirmare. Easdém-
que causas verisimile est rerum futurarum
cerni ab iis, qui aut per furorem eas, aut in
117 quiete videant. Præterea cùm fato omnia fi-
ant, id quod alio loco ostendetur: si quis mor-
talis possit esse, qui colligationem causa-
rum omnium perspiciat animo, nihil eum
profectò fallet: qui enim teneat causas rerum
futurarum, idem necesse est omnia teneat, quę
futura sint. Quod cùm facere nemo, nisi deus,
possit, relinquendum est homini, vt signis qui-
busdam, consequentia declarantibus, futura
præsentiat. non enim illa, quæ futura sunt, su-
bitò exsistũt, sed est, quasi rudẽtis explicatio, C
sic traductio temporis nihil noui efficiẽtis, &
primũ quidque replicantis. Quod & ij vidẽt,
quibus naturalis diuinatio data est: & ij, qui-
bus cursus rerum obseruando notatus est. Qui
etsi causas ipsas non cernunt, signa tamẽ cau-
sarũ, & notas cernunt: ad quas, adhibita me-
moria, & diligentia, ex monumẽtis superiorũ
efficitur ea diuinatio, quæ artificiosa dicitur,
extorum, fulgurũ, ostẽtorum, signorúmq; cę-
118 lestiũ. Non est igitur, vt mirandum sit, ea præ-
sentiri à diuinantibus, quæ nusquam sint, sũt
enim omnia, sed tẽpore absunt. Atq; vt in se-
minibus vis inest earũ rerũ, quæ ex iis progi-
gnuntur: sic in causis conditæ sunt res futuræ,
quas esse futuras aut concitata mens, aut so-
luta somno, cernit: aut ratio, aut cõiectura præ-
sentit. Atq; vt ij, qui solis, & lunę, reliquorúm-
que siderum ortus, obitus, motúsque cogno-
runt, quo quidque tempore eorum futurũ sit, D
multò antè prædicunt: sic qui cursum rerum,
euentorúmque consequentiam diuturnitate
pertractata notauerunt, aut semper, aut si id
difficile est, plerumque; quod si ne id quidem
conceditur, nonnumquam certè, quid futurum
sit, intelligunt. Atque hęc quidem, & quædam
119 huiusmodi argumenta, cur sit diuinatio, ducũ-
tur à fato. A natura autem alia quædam ratio
est: quæ docet, quanta sit animi vis seiuncta à
corporis sensibus: quod maximè contingit aut
dormientibus, aut mente permotis. Vt enim

deorũ animi sinẽ oculis, sine auribus, sine lin-
gua sentiunt inter se, quid quisque sentiat: ex
quo fit, vt homines, etiam cùm taciti optent
aliquid, aut voueant, haud dubitent, quin dij
illud exaudiant: sic animi hominum, cùm aut
somno soluti vacant corpore, aut mente per-
moti per seipsi liberi incitati mouentur, cer-
nunt ea, quæ permisti cum corpore animi 120
videre non possunt. Atque hanc quidem ra-
tionem naturæ difficile est fortasse traducere
ad id genus diuinationis, quod ex arte profe-
ctum dicimus: sed tamen id quoque rimatur
quantum potest Posidonius, cùm esse censet
in natura signa quædam rerum futurarum. Vt
enim Ceos accepimus ortum caniculę dilige-
ter quotannis solere seruare, coniecturámque
capere, vt scribit Ponticus Heraclides, salu-
brisne, an pestilens annus futurus sit, nam si
obscurior quasi caliginosa stella exstiterit,
pingue & concretum esse cælum, vt eius ad-
spiratio grauis, & pestilens futura sit: sin illu-
stris, & perlucida stella apparuerit, significari
cęlũ esse tenue, purúmque, & propterea salu-
bre. Democritus autem censet sapienter in- 121
stituisse veteres, vt hostiarum immolatarum
inspicerentur exta, quorum ex habitu, atque
ex colore tũ salubritatis, tũ pestilentiæ signa
percipi, nonnumquam etiam quę sit vel steri-
litas agrorum, vel fertilitas futura. Quæ si à
natura profecta, obseruatio, atq; vsus agnouit,
multa afferre potuit dies, quę animaduertẽ-
do notarentur. Vt ille Pacuuianus, qui in 122
Chryse physicus inducitur, minimè naturam
rerum cognoscere videatur.

Nam istis qui linguam auium intelligunt,
Plúsque ex alieno iecore sapiunt, quàm ex suo;
Magis audiendum, quàm auscultandum censeo.

Cur quęso? cur ipse paucis interpositis versi-
bus, dic as satis luculente:

Quidquid est hoc, omnia animat, format, alit,
auget, creat,
Sepelit, recipitque in sese omnia: omniúmque
idem est pater,
Indidémque eadem, quæ oriuntur, de integro,
atque eodem occidunt.

Quid est igitur, cur cùm domus sit omniũ vna,
eáque communis, cúmque animi hominum
semper fuerint, futurique sint, cur ij quidem,
quid ex quoque eueniat, & quid quámque rem
significet, perspicere nõ possunt? Hæc habui,
inquit, de diuinatione quę dicerem. Nunc illa
testabor, non me sortilegos, neq; eos, qui quę- 123
stus causa hariolentur, ne psycomantia quidẽ
quibus Appius amicus tuus vti solebat, agno-
scere. Non habeo deniq; nauci Marsum au-
gurem,

Non vicanos haruspices, non de circo astro-
logos,
Non Isiacos coniectores, non interpretes som-
nium.
Non enim sunt ij aut scientia, aut arte diuini,
Sed superstitiosi vates impudentésque harioli.
Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas im-
perat,
Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrãt
viam:
Quibus diuitias pollicentur, ab iis drachmam
ipsi petunt.
De his diuitiis sibi deducant drachmam, red-
dant cetera.

83 Atque hæc quidem Ennius, qui paucis antè
versibus esse deos censet, sed eos non curare o-
pinatur quid agat humanum genus. Ego au-
tem qui & curare arbitror, & monere etiam,
A ac multa prædicere, leuitate, vanitate, malitia
exclusa diuinationem probo. QVÆ cùm di-
xisset Quinctus, Præclarè tu quidem, in-
quam, paratus.

Deest nonnihil.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE,

LIBER SECVNDVS.

QVÆRENTI mi-
1 hi, multúmque &
diu cogitanti, qua-
nam re possem pro-
desse quàm pluri-
mis, ne quando in-
termitterem consu-
lere reipubl. nulla
maior occurrebat,
quàm si optimarum
artium vias trade-
rem meis ciuibus: quod compluribus iam li-
bris me arbitror consecutum. Nam & cohor-
tati sumus, vt maximè potuimus ad Philoso-
phiæ studium eo libro, qui est inscriptus Hor
tensius, & quod genus philosophandi minimè
arrogans, maximéque & constans, & elegans
arbitraremur quatuor Academicis libris o-
stendimus. Cúmque fundamentum esset Phi-
2 losophiæ positum in finibus bonorum, & ma-
lorum, perpurgatus est is locus à nobis quin-
que libris, vt quid à quoque, & quid contra
quemque Philosophum diceretur, intelligi
posset. Totidem subsecuti libri Tusculana-
rum disputationum, res ad beatè viuendum
maximè necessarias aperuerunt. primus enim
est de contemnenda morte: secundus de tole-
rando dolore: de ægritudine lenienda ter-
tius: quartus de reliquis animi perturbationi-
bus: quinctus eum locum complexus est, qui
totam Philosophiam maximè illustrat. docet
enim, ad beatè viuendum virtutem se ipsa es-
se contentam. Quibus rebus editis, tres libri
perfecti sunt de natura deorum. in quibus o-
mnis eius loci quæstio continetur. Quæ vt ple-
nè esset, cumulatéque perfecta, de diuinatione
ingressi sumus his libris scribere. Quibus, vt
3 est in animo, de fato si adiunxerimus, erit a-
C bundè satisfactum toti huic quæstioni. Atque
his libris annumerandi sunt sex de rep. quos
tunc scripsimus, cùm gubernacula reip. tene-
bamus. magnus locus, Philosophiæq; proprius,
à Platone, Aristotele, Theophrasto, totáq; Pe-
ripateticorum familia tractatus vberrimè. Ná
quid ego de consolatione dicam? quæ mihi
quidem ipsi sanè aliquantum medetur. ceteris
item multum profuturam puto. interiectus e-
tiam est nuper liber is, què ad nostrũ Atticum
de senectute misimus. In primisque quoniam
4 Philosophia vir bonus efficitur, & fortis, Ca-
to noster in horum librorum numero ponen-
dus est. Cúmque Aristoteles, itémque Theo-
phrastus, excellentes viri cùm subtilitate, cum
copia, tum Philosophia dicendi etiam præce-
pta conjunxerint, nostri quoque oratorii libri
in eundem numerum referendi videntur. Ita
tres erũt de Oratore, quartus Brutus: quinctus
Orator. Adhuc hæc erát. ad reliqua alacri ten-
debamus animo sic parati, vt, nisi quæ caussa
grauior obstitisset, nullum Philosophiæ locũ
esse pateremur, qui non Latinis literis illu-
stratus pateret. Quod enim munus reip. afferre
B maius, meliusve possumus, quàm si docemus
atque erudimus iuuentutem? his præsertim
moribus, atq; temporibus: quibus ita prolapsa
est, vt omnium opibus refrenanda, atque coër-
cenda, sit. Nec verò id effici posse cõfido, quod
ne postulandum quidem est, vt omnes adoles-
centes se ad hæc studia conuertant. pauci vi-
nam: quorum tamen in rep. latè patere poterit
industria. Equidem etiam ex iis fructum ca-
pio laboris mei, qui iam ætate prouecti in
nostris libris acquiescunt: quorum studio le-
gendi meum scribendi studium vehementius
in dies incitatur: quos quidem plureis, quàm
rebar, esse cognoui. Magnificum illud etiam,
Romanísque hominibus gloriosum, vt Græcis
de Philosophia literis non egeant. Quod asse-
quar profectò, si instituta perfecero. Ac mihi
quidem explicandæ Philosophiæ caussam at-
tulit grauis casus ciuitatis, cum in armis ciuili-
bus, nec tueri meo more remp. nec nihil age-
re poteram, nec quid potius quod quidem me
dignum esset, agerem, reperiebam. Dabunt i-
gitur mihi veniã mei ciues, vel gratiam po-
tiùs habebunt, quòd, cũ esset in vnius potesta-
te respub. neque ego me abdidi, neque deſe-
rui, neque afflixi, neque ita gessi, quasi homi-
ni, aut temporibus iratus: neque ita porrò aut
adulatus, aut admiratus fortunam sũ alterius
vt me meæ pœniteret. id enim ipsum à Plato-
ne Philosophiáque didiceram, naturaleis esse
conuer-

conuersiones quasdam rerum publicarum, vt A
ex tum à principibus tenerentur, tum à popu-
lis aliquando à singulis. Quod cùm accidisset
nostræ reip. tum pristinis orbati muneribus.
7 hæc studia reuocare cœpimus, vt & animus
molestiis hac potissimum re leuaretur, &
prodessemus ciuibus nostris, qua re cunque
possemus. In libris enim sententiam diceba-
mus, concionabamur; Philosophiam nobis
pro reip. procuratione substitutam putaba-
mus. Nunc, quoniam de rep. consuli cœpti su-
mus tribuenda est opera reip. vel omnis po-
tius in ea cogitatio, & cura ponenda tantum
huic studio relinquẽdum, quantum vacabit a
publico officio, & munere. Sed hæc alias plu-
ribus: nunc ad institutam disputationẽ reuer-
8 tamur. Nam cùm de diuinatione Q. Frater ea
disseruisset quæ superiore libro scripta sunt,
satisq; ambulatum videretur, tum in biblio-
techa, quæ in Liceo est, assedimus. ATQVE
ego, Accuratè tu quidem, inquam, Quincte, &
Stoice Stoicorum sententiam defendisti quòd- B
que me maximè delectat, plurimis nostris exẽ
plis vsus es, & iis quidem claris, & illustribus.
Dicendum est mihi igitur ad ea, quæ sunt à te
dicta. sed ita nihil vt affirmem, quæram om-
nia, dubitans plerumque, & mihi ipse diffidẽs.
si enim aliquid certi haberem, quod dicerem,
ego ipse diuinarem, qui ipse diuinationem ne
9 go. Etenim me mouet illud, quod in primis
Carneades quærere solebat, quarúmnam re-
rũ diuinatio esset: earúmne, quæ sensibus per-
ciperẽtur? At eas quidem cernimus, audimus,
gustamus, olfacimus, tangimus. Nunquid er-
go in iis rebus est, quod prouisione, aut per-
motione mentis magis, quã natura ipsa sentia-
mus? aut nũ nescio qui ille diuinus, si oculis
captus sit, vt Tiresias fuit, possit, quę alba sint,
quæ nigra dicere? aut si surdus sit, varietates
vocum, aut modos noscere? Ad nullam igitur
earum rerum quæ sensu accipiuntur, diuina-
tio adhibetur. Atqui ne in iis quidem rebus, C
quæ arte tractantur, diuinatione opus est. E-
tenim ad ægros non vates, aut hariolos, sed
medicos solemus adducere. Nec verò qui ti-
biis, aut fidibus vti volunt, ab haruspicibus
accipiunt earum tractationem, sed à musicis,
10 Eadem in literis ratio est, reliquisque rebus,
quarum est disciplina. Num censes eos, qui di-
uinare dicuntur, posse respondere, sol maiór-
ne, quàm terra sit: an tantus, quantus videa-
tur; lunaque suo lumine, an solis vtatur? sol,
luna, quem motum habeant? quem quinque
stellæ, quę errare dicuntur? nec hęc qui diuini
habentur, profitentur se esse dicturos: nec eo-
rum, quæ in Geometria describuntur, quę ve-
ra, quæ falsa sint. sunt enim ea Mathemati-
corum, non hariolorum. De illis verò rebus
quæ in Philosophia versantur, nunquid est
quisquam diuinorum, aut respondere soleat,
aut consuli, quid bonum sit, quid malum, quid
neutrum? sunt enim hęc propria Philosopho- D
11 rum. Quid de officio? num quis haruspicem
consulit, quemadmodum sit cũ parentibus,
cum fratribus cum amicis viuendum? quem-
admodum vtendum pecunia? quemadmodũ
honore, quemadmodum imperio? ad sapiẽtes
hæc non ad diuinos referri solẽt. Quid? quæ à
Physicis, aut dialecticis aut Physicis tractãtur,
num quis eorum diuinare potest? vnúsne
A mundus sit, an plures? quæ sint initia rerum,
ex quibus nascuntur omnia? physicorum est
ista prudentia. Quo modo aut mentientem
quem ψευδόμενον vocant, dissoluas? aut quẽ-
admodum soriti resistas? quem, si necesse sit
Latino verbo, liceat acerualem appellare: sed
nihil opus est, vt enim ipsa Philosophia, &
multa verba Græcorum, sic sorites satis Lati-
no sermone tritus est. Ergo hæc quoque Dia-
lectici dicent, non diuini. Quid? cùm quæri-
tur, quid sit optimus reipublicæ status, quæ
leges, qui mores, aut vtiles, aut inutiles, ha-
ruspicésne ex Etruria accersentur, an prin-
cipes statuent, & delecti viri, periti rerum ci- 12
uilium? Quòd si nec earum rerum, quæ subie-
ctæ sensibus sunt, vlla diuinatio est: nec earum
quæ artibus continentur, nec earum, quæ in
Philosophia disseruntur: nec earum quæ in
rep. versantur, quarum rerum sit nihil prorsus
intelligo. nam aut omnium debet esse, aut a-
B liqua ei materia danda est, in qua versari pos-
sit. sed nec omnium diuinatio est, vt ratio do-
cuit, nec locus nec materia inuenitur, cui di-
uinationem præficere possimus. vide igitur,
ne vlla sit diuinatio. Est quidam Græcus vul-
garis in hanc sententiam versus:

Bene qui coniiciet, vatem hunc perhibebo optimum.

Num igitur, aut quæ tempestas impendeat,
vates melius coniiciet, quam gubernator? aut
morbi naturam acutius, quam medicus? aut
belli administrationem prudentiùs, quam im-
perator, coniectura consequetur? sed animad- 13
uerti, Quincte, te cautè & ab iis coniecturis
quæ haberent artem atque prudentiam, & ab
iis rebus quæ sensibus, aut artificiis percipe-
rentur; abducere diuinationem, eamq; ita de-
finire, DIVINATIONEM, esse earũ re-
rũ prædictionem, & præsensionem, quæ essent
fortuitę. Primùm eodem reuolueris. Nam &
C medici, & gubernatoris, & imperatoris præ-
sensio est rerũ fortuitarum. Num igitur, aut
haruspex, aut augur, aut vates quis, aut som-
nians meliùs coniecerit, aut ex morbo euasu-
rum ægrotum, aut ex periculo nauem, aut ex
insidiis exercitum, quàm medicus, quàm gu-
bernator, quàm imperator? Atqui ne illa qui- 14
dem diuinantis esse dicebas: ventos, aut im-
breis impendenteis quibusdam præsentire si-
gnis. In quo nostra quædam Aratea memori-
ter à te pronũtiata sunt. Etsi hęc ipsa fortuita
sunt. plerũq; enim non semper eueniunt. Quę
est igitur, aut vbi versatur fortuitarũ rerũ prę-
sensio, quàm diuinationem vocas? quæ enim
pręsentiri aut arte, aut ratione, aut vsu, aut cõ-
iectura possunt, ea non diuinis tribuenda pu-
tas, sed peritis. Ita relinquuntur, vt ea fortuita
diuinari possint, quæ nulla nec arte, nec sapiẽ-
tia prouideri possunt: vt, si quis M. Marcellum
illum, qui ter consul fuit multis annis antè
D dixisse naufragio esse periturum: diuinasset
profectò, nulla enim arte alia id, nec sapiẽtia
scire potuisset. Taliũ ergo rerũ, quę in fortu-
na positę sũt, præsensio, diuinatio est. Potest- 15
ne igitur earum rerum, quæ nihil habent ra-
tionis, quare futuræ sint, vlla esse præsensio?
quid est. n. aliud sors, quid fortuna, quid casus,
quid euentus, nisi cum sic aliquid cecidit,
sic euenit, vt non cadere, atque euenire,
vel aliter cadere, atque euenire potuerit?

quo modo ergo id, quod temerè fit cæco ca-
16 su, & volubilitate fortunæ, præsentiri, & præ-
dici potest? Medicus morbum ingrauescentem
ratione prouidet, insidias imperator, tempesta-
tes gubernator, tamen hi ipsi sæpe falluntur,
qui nihil sine certa ratione opinantur. vt agri-
cola cùm florem oleæ videt, bacam quoque se
visurum putat, non sine ratione ille quidem,
sed nonnunquam tamen fallitur. Quòd si fal-
luntur ii, qui nihil sine aliqua probabili con-
iectura, ac ratione dicunt, quid existimandum
est de coniectura eorum, qui extis, aut auibus,
aut ostentis, aut oraculis, aut somniis futura
præsentiunt? Nondum dico, quam hæc signa
nulla sint, fissum iecoris, corui cantus, volatus
aquilæ, stellæ traiectio, voces furentium, sor-
tes, somnia: de quibus singulis dicam suo lo-
17 co: nunc de vniuersis. Qui potest prouideri,
quidquam futurum esse, quod neque causam
habet vllam neque notam, cur futurum sit?
solis defectiones, itémque lunæ, prædicuntur
in multos annos ab iis, qui siderum cursus, &
motus numeris persequuntur. ea enim prædi-
cunt, quæ naturæ necessitas perfectura
est. Videtur ex constantissimo motu lu-
næ, quando illa è regione solis facta incurrat
in vmbrã terræ, quæ est meta noctis, vt eam
obscurari necesse sit: quandóque eadem luna
subiecta soli atque opposita nostris oculis, e-
ius lumen obscuret: quo in signo quæque er-
rantium stellarum: quoque tempore futura sit,
qui exortus quoque die signi alicuius, aut
qui occasus futurus sit. Hæc qui antè dicunt,
18 quàm rationem sequantur, vides. Qui thesau-
rum inuenturum, aut hæreditatem venturam
dicunt, quid sequuntur? aut in qua rerum na-
tura inest, id futurum? quòd si ea, quæ sunt e-
iusdem generis, habent aliquam talem neces-
sitatem: quid est tandem, quod casu fieri aut
forte fortuna putemus? nihil enim est tam con
trarium rationi, & constantiæ, quàm fortuna:
vt mihi ne in deum quidem cadere videatur,
vt sciat, quæ casu, & fortuitò futurum sit. Si
enim scit, certè illud eueniet. sin certè eue-
niet, nulla fortuna est, est autem fortuna. re-
rum igitur fortuitarum nulla est præsensio.
19 Aut si negas esse fortunam, & omnia, quæ
fiunt, quæque futura sunt, ex omni æternitate
definita dicis esse fataliter: muta definitionem
diuinationis, quam dicebas præsensionem esse
rerum fortuitarum. Si enim nihil fieri potest,
nihil accidere, nihil euenire, nisi quod ab om-
ni æternitate certum fuerit esse futurum rato
tempore: quæ potest esse fortuna? quâ sublata
qui locus est diuinationi? quæ à te fortuita-
rum rerum est dicta præsensio. Quamquam
dicebas, omnia quæ fierent, futurave essent, fa-
20 to contineri. Anile sanè, & plenum supersti-
tionis fati nomen ipsum. sed tamen apud Stoi-
cos de isto fato multa dicuntur, de quo aliàs:
nunc quod necesse est. Si omnia fato: quid mi-
hi diuinatio prodest? quod enim is, qui diui-
nat, prædicit, id verò futurum est: vt ne illud
quidem sciam, quale sit, quòd Deiotarum fa-
miliarem nostrum, ex itinere aquila reuoca-
uit. Qui nisi reuertisset, in eo conclaui ei cu-
bandum fuisset, quod proxima nocte corruit.
Ruina igitur oppressus esset. At id neq; si fatũ
fuerat, effugisset, nec si non fuerat, in eum ca-
sum incidisset. Quid ergo adiuuat diuinatio?

A aut quid est, quod me moueant aut sortes, aut
exta, aut vlla prædictio? si enim fatum fuit,
classeis populi Rom. bello Punico primo, al-
teram naufragio, alteram à Pœnis depressam
interire: etiam si tripudium solistimum pulli
fecissent. L. Iunio, & P. Clodio consulibus: clas-
ses tamen interissent. Sin, cùm auspiciis obtem-
peratum esset, interituræ classes non fuerunt,
non interierunt fato. Vultis autẽ omnia fato. 21
nulla igitur est diuinatio. Quòd si fatum fuit,
bello Punico secũdo exercitũ populi Rom. ad
lacũ Thrasimenũ interire: num id mutari po-
tuit, si Flaminius consul iis signis iisq; auspi-
ciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset?
certè potuit. Aut igitur non fato interiit exer-
citus: mutari enim fata nõ possunt: aut si fato,
quod certè vobis ita dicendum est: etiam si
obtemperasset auspiciis, idem euenturum fuis-
set. Vbi est igitur diuinatio ista Stoicorum?
quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere
B potest, vt cautiores simus. quoquo enim mo-
do nos gesserimus, fiet tamen illud, quod fu-
turum est. sin autem id potest flecti, nullum
est fatum. ita ne diuinatio quidem, quoniam
ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro 22
certo futurũ, quod potest aliqua procuratione
accidere ne fiat. Atque ego ne vtilem quidem
arbitror esse nobis futurarum rerũ scientiam.
Quæ enim vita fuisset Priamo, si ab adolescen-
tia scisset, quos euentus senectutis esset habi-
turus? Abeamus à fabulis, propiora videa-
mus. Clarissimorum hominum nostræ ciuita-
tis grauissimos exitus in consolatione colle-
gimus. Quid igitur? vt omittamus superiores,
M. ne Crasso putas vtile fuisse, tum, cùm ma-
ximis opibus, fortunisque florebat, scire, sibi,
interfecto Publio filio, exercitúque deleto
trans Euphratem cùm ignominia, & dede-
core esse pereundum? An Cn. Pompeium
censes, tribus suis consularibus, tribus trium-
C phis, maximarum rerum gloria, lætaturum
fuisse, si scisset, se in solitudine Ægyptiorum
trucidatum iri, amisso exercitu: post mortem
verò ex consecutura quæ sine lacrymis non 23
possumus dicere? Quid verò Cæsarem pu-
tamus? si diuinasset fore, vt in eo senatu, quem
maiore ex parte ipse cooptasset, in curia
Pompeiana, ante ipsius Pópeij simulachrum,
tot centurionibus suis inspectantibus, à no-
bilissimis ciuibus, partim etiam à se omnib.
rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, vt ad
eius corpus non modò amicorum, sed ne ser-
uorum quidem quisquam accederet: quo cru-
ciatu animi vitam acturum fuisse? Certè igi- 24
tur ignoratio futurorum malorum, vtilior est,
quàm scientia. Nam illud quidem dici, præ-
sertim à Stoicis, nullo modo potest: non isset
ad arma Pompeius: non transisset Crassus
Euphratem: non suscepisset bellum ciuile
Cæsar. non igitur fataleis exitus habuerunt.
D Vultis autem euenire omnia fato. nihil ergo
profuisset illis diuinare: atque etiam omnem
fructum vitæ superioris perdidissent. Quid
enim posset iis esse lætum, exitus suos cogi-
tantibus? Ita, quoquò se verterint Stoici, ia-
ceat necesse est omnis eorum solertia. Si enim
id, quod euenturum est, vel hoc, vel illo modo,
potest euenire: fortuna valet plurimum. Quæ
autem fortuna sunt, certa esse non possunt.
Sin autem certum est, quid quaque de re quo-
que tem-

que tempore futurum sit: quid est quod me
25 adiuuent haruspices, cùm res tristissimas por-
tendi dixerint? Addunt ad extremum, omnia
leuius casura, rebus diuinis procuratis. Si e-
nim nihil fit extra fatum, nihil leuari re
diuina potest. Hoc sentit Homerus, cùm que-
rentem Iouem inducit, quòd Sarpedonem fi-
lium à morte contra fatum eripere non pos-
set. Hoc idẽ significat Græcus ille in eam sẽ-
tentiam versus:

Quod fore paratum est, id summum exsuperat
Iouem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio versu
iure mihi esse irrisum videtur. sed in rebus
tam seueris non est iocandi locus. Concluda-
tur ergo ratio. Si enim prouideri nihil potest
futurum esse eorum, quo casu fiunt, quia esse
certa non possunt: diuinatio nulla est. Sin autẽ
idcirco possunt prouideri, quia certa sunt, &
26 fatalia rursus diuinatio nulla est, eã enim tu
fortuitarum rerũ esse dicebas. Sed hæc fuerit
nobis tanquam leuis armaturę prima oratio-
nis excursio: nũc comminus agamus, experia-
múrque, si possumus, cornua commouere
disputationis tuę. Duo enim genera diuinandi
esse dicebas vnum artificiosũ, alterũ naturale.
artificiosum constare, partim ex coniectura,
partim ex obseruatione diuturna. naturale
quod animus arriperet, aut exciperet extrin-
secus ex diuinitate, vnde omnes animos
haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus.
Artificiosæ diuinationis illa ferè genera po-
nebas, extispicũ, eorúmq;, qui ex fulgurib⁹,
ostẽtisq; prædicerẽt, tũ augurũ, eorúmq;, qui
27 signis, aut ominibus vterẽtur: omnéque genus
coniecturale in hoc ferè genere ponebas. Il-
lud autẽ naturale, aut cõcitatiõe mẽtis edi, &
quasi fũdi videbatur, aut omnino, per somniũ
sensibus, & curis vacuo prouideri. Duxisti
aũt diuinationẽ omnẽ a tribus rebus, à deo, à
fato, à natura. Sed tamen cùm explicare nihil
posses, pugnasti commentitiorũ exemplorum
mirifica copia. De quo primo hoc libet dicere
Hoc ego Philosophi nõ esse arbitror, testib. v-
ti: qui aut casu veri, aut malitia falsi fictiq; esse
possunt. Argumentis, & rationibus oportet,
quare quidque ita sit, docere, non euentis iis
præsertim, quibus mihi liceat non credere.
28 VT ordiar ab haruspicina, quã ego reip. causa
communisq; religionis, colendam censeo: sed
soli sumus: licet verũ exquirere sine inuidia,
mihi pręsertim de plerisq; dubitãti, inspicia-
mus, si placet, exsta primum. Persuaderi igitur
cuiquam potest ea, quæ significari dicũtur ex-
stis cognita esse ab haruspicib⁹ obseruatione
diuturna? ecquàm diuturna ista fuit? aut quàm
longinquo tempore obseruari potuit? aut quo
modo est collata inter ipsos, quæ pars inimi-
ci, quę pars familiaris esset: quod fissum, peri-
culum: quod commodum aliquod ostende-
ret? an hęc inter se haruspices Etrusci, Elij, Æ-
gyptij, Pœni contulerunt? Ad id, præterquam
quod fieri nõ potuit, ne fingi quidem potest.
alios enim alio more videmus exsta interpre-
29 tari, nec esse omnium disciplinam. Et certè, si
est in exstis aliqua vis, quę declaret futura,
necesse est, eam aut cum rerum natura esse
coniunctam, aut conformari quodam modo
numini deorum. Atqui diuina cum rerum
natura tanta, tamque præclara in omneis

A parteis, motúsque diffusa, quid habere potest
commune? non dicam gallinaceum fel, (sunt
enim; qui vel argutissima hæc exsta esse di-
cant) sed tauri opimi iecur, aut cor, aut pul-
mo quid habet naturale, quod declarari pos-
sit, quid futurum sit? Democritus tamen non 30
inscitè nugatur vt physicus: quo genere nihil
arrogantius.

Quod est ante pedes, nemo spectat: cæli scru-
tantur plagas.

Verùm is tamen habitu exstorum, & colore
declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus,
& earum rerũ, quas terra procreet, vel vber-
tatem, vel tenuitatem: salubritatem etiã, aut
pestilentiam exstis significari putat. O morta-
lem beatum, cui certò scio ludum nunquam
defuisse. Hunccíne hominem tantis delecta-
tum esse nugis, vt non videret, tum futurum
id verisimile, si omnium pecudum exsta eo-
dem tempore in eundem habitum se, colo-
B rémque conuerterent? sed si eadem hora aliæ
pecudis iecur nitidum, atque plenum est, aliæ
horridum, & exile: quid est, quod declarari 31
possit habitu exstorum, & colore? an hoc e-
iusdem modi est, quale Pherecydeum illud,
quod est à te dictum? qui cùm aquam vidisset
ex puteo haustam, terræmotum dixit futurũ.
Parum, credo, impudenter, quòd cùm factus
esset motus, dicere audent, quæ vis id effece-
rit. Etiamne futurum esse aquę iugis colore
præsentiunt? multa istiusmodi dicuntur in
scholis, sed credere omnia vide ne non sit ne-
cesse. Verùm sint sanè ista Democritea vera. 32
quando ea nos exstis exquirimus? aut quando
aliquid eiusmodi ab haruspice, inspectis ex-
stis audiuimus? ab aqua aut ab igni pericula
monent: tum hęreditates, tum damna denun-
tiant fissum familiare, & vitale tractant: caput
iecoris ex omni parte diligentissimè conside-
rant. si verò id non est inuentum, nihil putant
C accidere potuisse tristius. Hæc obseruari certè
non potuerunt, vt suprà docui, sunt igitur ar-
tis inuenta, non vetustatis, si est ars vlla rerum
incognitarum. Cum rerum autem natura 33
quam cognationem habent? quæ vt vno con-
sensu iuncta sit, & continens, quod video phy-
sicis placuisse, eíque maximè, qui omne, quod
esset vnum esse dixerunt: quid habere mun-
dus potest cum thesauri inuentione coniun-
ctum? si enim exstis pecuniæ mihi amplifica-
tio ostenditur, idque fit natura: primùm exsta
sunt coniuncta mundo: deinde meum lucrum
natura rerum cõtinetur. Nonne pudet physi-
cos hæc dicere? Vt enim iam sit aliqua in na-
tura rerum cognatio, quam esse concedo:
multa enim Stoici colligunt: nam & musculo-
rum iecuscula bruma dicuntur augeri, & pu-
leium aridum florescere ipso brumali die, &
inflatas rumpi vesiculas, & semina malorum,
D quæ in mediis inclusa sint, in contrarias par-
teis esse, vt iam neruos in fidibus aliis pul-
sis resonare alios: ostreisque, & conchyliis o-
mnibus contingere, vt cum luna crescant pa-
riter, paritérque decrescant: arborésque vt
hiemali tempore, cum luna simul senescen-
tes, quia tum exsiccatæ sint, tempestiuè cædi
putentur. Quid de fretis, aut de marinis æ- 34
stibus plura dicam? quorum accessus, & reces-
sus lunæ motu gubernantur. Sexcenta licet
eiusdẽmodi proferri, vt distãtium rerum co-

gnatio naturalis appareat. Demus hoc. nihil A
enim huic disputationi aduersatur. Num etiā
si fissum cuiusdammodi fuerit in iecore lucrū
ostenditur? qua ex cognatione naturę, & quasi
côcentu, atq; cōsensu, quā συμπάθειαν Græci
appellant, conuenire potest, aut fissum ieco-
ris cum lucello meo, aut meus quæsticulus
cum cælo, terra, rerúmque natura? concedam
hoc ipsum, si vis: etsi magnam iacturam cau-
sæ fecero, si vllam esse conuenientiam naturę
35 cum extis concessero. sed tamen eo concesso,
qui euenit, vt is, qui impertire velit conue-
nientem hostiam rebus suis immolet? hoc e-
rat, quod ego non rebar posse dissolui. At
quàm festinè dissoluitur. Pudet me non tui
quidē, cuius etiā memoriā admiror, sed Chry
sippi, Antipatri, Posidonij, qui idē istuc qui-
dem dicunt, quod est dictum à te, ad hostiam
diligendam ducē esse vim quandam sentien-
tem atque diuinam, quæ toto confusa mundo
sit. Illud verò multò etiam melius, quod & à B
te vsurpatum est, dicitur ab illis, cùm immo-
lare quispiam velit, tum fieri extorum muta-
tionem, vt aut absit aliquid, aut supersit. deo-
36 rū enim numini parere omnia. Hæc, mihi iam
crede, ne aniculæ quidem existimant. An cen-
ses eundem vitulum, si alius delegerit, sine ca-
pite iecur inuenturum: si alius cum capite?
hæc decessio capitis, aut successio subitóne
fieri potest, vt se exta ad immolatoris fortunā
accommodent? non perspicitis, aleam quan-
dam inesse hostiis deligendis, præsertim cùm
res ipsa doceat? cùm enim tristissima exta sine
capite fuerint, quibus nihil videtur esse dirius:
proxima hostia litatur sæpe pulcherrimè. Vbi
illæ minæ superiorum extorum? aut quę tam
subitò facta est deorū tāta placatio? Sed affers
in tauri opimi extis, immolante Cæsare, cor
nō fuisse: id quia non potuerit accidere, vt si-
ne corde victima illa viueret, indicandū esse
37 tum interisse cor, cùm immolaretur. Qui fit C
vt alterum intelligas, sine corde non potuis-
se bouē viuere: alterū nō videas, cur subitò nō
potuisse nescio quò auolare? ego enim possum
vel nescire, quę vis sit cordis ad viuendū, vel
suspicari, contractū aliquo morbo bouis, exile
& exiguum, & vietum cor, & dissimile cordis
fuisse. Tu verò quid habes, quare putes, si pau-
lò antè cor fuerit in tauro opimo, subito id
in ipsa immolatione interisse? an quòd adspexe-
rit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse
corde priuatus est? vrbem Philosophiæ, mihi
crede, proditis, dum castella defenditis. Nam,
dum haruspicinam veram esse vultis, physio-
logiam totam peruertitis. Caput est in ieco-
re, cor in extis, iam abscedet, simul ac mo-
lam, & vinum insperseris. deus id eripiet, vis
aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omniū
interitus, atque obitus natura conficiet, & e-
rit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in
nihilum subitò occidat. Quis hoc physicus di- D
xit vmquam? haruspices dicunt. His igitur
quàm physicis, potius credendum existimas?
38 Quid, cùm pluribus diis immolatur, qui tan-
dem euenit, vt litetur aliis, aliis non litetur?
Quæ autem inconstantia deorum est, vt pri-
mis minentur extis, bene promittant secūdis?
aut tanta inter eos dissensio sæpe etiam inter
proximos, vt Apollinis exta bona sint, Dianæ
non bona? quid est tam perspicuum, quàm, cū
fortuitò hostiæ adducantur, talia cuiq; exta
esse, qualis cuiq; obtigerit hostia? At enim id
ipsum habet aliquid diuini, quæ cuiq; hostia
obtingat tanquam in sortibus, quæ cui duca-
tur. Mox de sortibus, quamquam tu quidē nō
hostiarum casum confirmas, sortium similitu
dine, sed infirmas sorteis collatione hostiarum. 39
An cùm in Æquimelion misimus, qui afferat
agnum, quē immolemus: is mihi agnus affer-
tur, qui habet exta rebus accommodata, & ad
eū agnū non casu, sed duce deo, seruus dedu-
citur? nā si casum in eo quoq; dicis esse, quasi
sortem quandā cum deorū voluntate coniun-
ctam doleo tantam Stoicos nostros Epicureis 40
irridēdi sui facultatē dedisse, non enim igno-
ras, quàm ista derideant. Et quidē illi facilius
facere possunt. deos enim ipsos iocandi causa
induxit Epicurus perlucidos, & perflabileis,
& habitanteis, tanquam inter duos lucos, sic
inter duos mundos, propter metū ruinarum:
eósque habere putat eadē membra, quę nos,
nec vllum vsum habere membrorum. Ergo is
circuitione quadam deos tollens, rectè non
dubitat diuinationem tollere. Sed non, vt hic
sibi constat, item Stoici. illius enim deus nihil
habens nec sui nec alieni negotij, non potest
hominibus diuinationem impertire. vester
autem deus potest non impertire, vt nihilo-
minùs mundum regat, & hominibus consu- 41
lat. Cur igitur vos inducitis in eas captio-
nes, quas nunquam explicetis? ita enim, cùm
magis properant, concludere solent. Si dij
sunt, est diuinatio, sunt autem dij, est ergo di-
uinatio, Multò est probabilius: non est autem
diuinatio, non sunt ergo dij. Vide, quàm teme-
re committant, vt, si nulla sit diuinatio, nulli
sint dij. diuinatio enim perspicuè tollitur. de-
os esse, retinendum est. Atq; hac extispicū di-
uinatione sublata, omnis haruspicina sublata 42
est. ostenta enim sequuntur, & fulgura. valet
autem in fulguribus obseruatio diuturna, in
ostētis ratio, plerunq; coniectura adhibetur.
Quid est igitur quod obseruatum sit in fulgu-
re? cęlum in XVI. parteis diuiserūt Etrusci. Fa-
cilè id quidem fuit, quatuor, quas nos habe-
mus duplicare: post idē iterū facere, vt ex eo
dicerent fulmē qua ex parte euenisset. Primū
id quid interest? deinde quid significat? nónne
perspicuum est, ex prima admiratione homi-
num, quòd tonitrua, iactúsq; fulminum exti-
muissent, credidisse ea efficere rerum omniū 43
præpotentem Iouem? itaque in nostris com-
mentariis scriptū habemus: IOVE TONAN-
TE FVLGVRANTE, comitia populi habe-
re nefas. Hoc fortasse reip. causa cōstitutū est.
Comitiorum enim non habendorum causas
esse voluerunt. Itaque comitiorum solum vi-
tium est, fulmen: quod idem omnibus rebus
optimum auspiciū habemus, si sinistrum fue-
rit. Sed de auspiciis alio loco: nunc de fulgu-
ribus. Quid igitur minùs à physicis dici debet
quàm quidquam certi significari rebus incer-
tis? non enim te puto esse eum, qui Ioui fulmē 44
fabricatos esse Cyclopas in Ætna putes. Nam
esset mirabile quomodo id Iupiter toties iace-
ret, cùm vnum haberet. Nec verò fulmini-
bus homines, quid aut faciendum esset, aut
cauendum, moneret. Placet enim Stoicis, eos
anhelitus terræ qui frigidi sunt, cùm flu-
ere cœperint, ventos esse, cùm autem se
in nu-

in nubem induerint, eiúsque tenuissimá quam- A
que partem cœperint diuidere, atque disrum-
pere, idque crebriùs facere, & vehementiùs,
tum & fulgura, & tonitrua exsistere: si autem
nubium conflictu ardor expressus se emiserit,
id esse fulmen. Quod igitur vi naturæ, nul-
la constantia, nullo ratò tempore videmus ef-
fici, ex eo significationem rerum consequen-
tium quærimus? Scilicet, si ista Iupiter signi-
45 ficaret, tam multa frustra fulmina emitteret.
Quid enim proficit, cùm in medium mare
fulmen iecit? quid, cùm in altissimos mon-
teis? quod plerumque fit: quid, cùm in deser-
tas solitudines: quid, cùm in earum gentium
oras, in quibus hæc ne obseruantur quidem?
At inuentum est caput in Tyberi. Quasi ego
artem aliquam istorum esse negem. Diuina-
tionem nego. cæli enim distributio, quam
antè dixi, & certarum rerum notatio docet,
vnde fulmen venerit, quò concesserit: quid
significet autem, nulla ratio docet. Sed vrges B
me meis versibus.

Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo,
Ipse suos quondam tumulos ac templa petiuit,
Et capitolinis iniecit sedibus igneis.

Tum statua Nattæ, tũ simulacra deorum, Ro-
mulúsque & Remus cum altrice bellua, vi
46 fulminis icti conciderunt, déque his rebus ha-
ruspicum exstiterũt responsa verissima. Mira-
bile autem illud, quòd eo ipso tempore, quo
fieret iudicium coniurationis in senatu, signũ
Iouis biennio post, quàm erat locatum in Ca-
pitolio collocabatur. Tu igitur animum indu-
ces (sic enim mecum agebas) causam istam &
contra facta tua, & contra scripta defendere?
frater es. Eo vereor. Verùm quid tibi hoc tan-
dem nocet? résne quæ talis est an ego, qui ve-
rum explicari volo? Itaque nihil contra dico:
à te rationem totius haruspicinæ peto. Sed te
mirificam in latebram coniecisti. Quod enim C
intelligeres, fore, vt premerem te, cum ex te
causam vniuscuiusque diuinationem exqui-
rerem, multa verba fecisti, te, cùm res videres,
rationem causámque nõ quærere, quid fieret,
non cur fieret ad rem pertinere. Quasi ego
aut fieri concederem, aut esset Philosophi;
47 causam, cur quidque fieret, non quærere. Et eo
quidem loco & prognostica nostra pronun-
tiabas, & genera herbarum Scammoneam, A-
ristolochiamque radicem, quarum causam i-
gnorares, vim & effectum videres. Dissimile
totum. nam & prognosticorum causas perse-
cuti sunt & Boethus Stoicus, qui est à te no-
minatus, & noster etiam Posidonius. E si cau-
sæ non reperiantur istarum rerum, res tamen
ipsæ obseruari, animaduertique possunt. Nattę
verò statua, aut æra legum de cælo tacta, quid
habent obseruatum, ac vetustum? Pinarij Nat-
tæ nobiles. à nobilitate igitur periculum. Hoc
tamen callidè Iupiter cogitauit. Romulus la-
ctens fulmine ictus. vrbi igitur periculum o- D
stenditur ei, quam ille condidit. Quàm scitè
per notas nos certiores facit Iupiter? At eo-
dem tempore signum Iouis collocabatur, quo
coniuratio indicabatur. Et tu scilicet mauis,
numine deorum id factum, quàm casu arbi-
trari? & redemtor, qui columnã illã de Cotta,
& de Torquato cõduxerat faciẽdã, nõ inertia,
48 aut inopia tardior fuit, sed à dijs immortali-
bus ad istam horam reseruatus est? nõ equidẽ
planè despero ista esse vera, sed nescio, & di-
scere à te volo. Nam cùm mihi quædam casu
viderentur sic euenire, vt prædicta essent à di-
uinantibus: dixisti multa de casu, vt, Vene-
riũ iaci posse casu, quatuor talis iactis: & qua-
dringentis, centum Venerios non posse casu
consistere. Primùm nescio, cur non possint?
sed non pugno: abundas enim similibus: ha-
bes & respersionem pigmentorum, & rostrum
suis, & alia permulta. Idem Carneadem fin-
gere dicis de capite Panisci. Quasi non po-
tuerit id euenire casu, & non in omni mar-
more necesse sit inesse vel Praxitelia capita.
Illa enim ipsa efficiuntur detractione. nec
quidquam illud affertur à Praxitele: sed cùm
multa sunt detracta, & ad lineamenta oris
peruentum est, tum intelligas, illud, quod iam
expolitum sit, intus fuisse. Potest igitur tale
aliquid etiam sponte sua in lapicidinis Chio-
rum extitisse. Sed sit hoc fictum, quid in
nubibus? numquid animaduertisti leonis for-
mam, aut hippocentauri? Potest igitur, quod 49
modò negabas, veritatem casus imitari. Sed
quoniã de exstis, & de fulguribus satis est di-
sputatum, ostenta restant, vt tota haruspicina
sit pertractata. Mulæ partus prolatus est à
te: res mirabilis propterea quia non sæpe fit:
sed si fieri non potuisset, facta non esset. At-
que hoc contra omnia ostenta valeat, num-
quam, quod fieri non potuerit, esse factum:
sin potuerit, non esse mirandum. causarum
enim ignoratio in re noua mirationem facit.
eadem ignoratio si in rebus vsitatis est: non
miramur. nam qui mulam peperisse miratur,
is, quomodo equa pariat, aut omnino quę na
tura partũ animantis faciat, ignorat. sed quod
crebrò videt, non miratur, etiam si, cur fiat,
nescit. quod autem non vidit, id si euenerit,
ostentum esse censet. Vtrùm igitur, cùm con-
cepit mula, an cùm peperit ostentum est? con-
ceptio contra naturam fortasse: sed partus 50
propriè necessarius. Sed quid plura? ortum vi-
deamus haruspicinæ. sic facillimè, quid ha-
beat auctoritatis, iudicabimus. Tages quidam
dicitur in agro Tarquiniensi, cùm terra arare-
tur, & sulcus altiùs esset impressus, exstitisse
repentè, & eum affatus esse, qui arabat. Is au-
tem Tages, vt in libris est Etruscorum, puerili
specie dicitur visus, sed senili fuisse prudẽtia.
eius adspectu cùm obstupuisset bubulcus, cla-
morémque maiorem cum admiratione edi-
disset: concursum esse factum, totámque bre-
ui tempore in eum locum Etruriam conue-
nisse; tum illum plura locutum multis audien-
tibus, qui omnia eius verba exceperint, lite-
risque mandauerint: omnem autem orationẽ,
fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina conti-
neretur: eam postea creuisse rebus nouis co-
gnoscendis, & ad eadem illa principia referẽ-
dis. Hæc accepimus ab ipsis: hæc scripta cõser-
uãt: hũc fontem habẽt disciplinæ. Num ergo 51
opus est ad hęc refellenda Carneade? nũ Epi-
curo? Estne quisquam ita desipiens, qui
credat exaratum esse, deum dicam an ho-
minem? si deũ, cur se cõtra naturã in terrã ab-
diderit, vt patefactus aratro lucẽ adspiceret?
Quid, idem nónne poterat deus hominibus
disciplinam superiore ex loco tradere? Si
autem homo ille Tages fuit, quónam modo
potuit terra oppressus viuere? vnde porrò illa

potuit, quæ docebat alio, ipse didicisse? Sed
ego insipientior, quàm illi ipsi, qui ista cre-
dunt; qui quidem contra eos tam diu dispu-
tem. Vetus autem illud Catonis admodum sci-
tum est, qui MIRARI SE AIEBAT,
QVOD NON RIDERET haruspex,
52 haruspicẽ cum vidisset. Quota enim quæque
res euenit prædicta ab his: aut si euenit quip-
piam, quid afferri potest, cur non casu id eue-
nerit? Rex Prusias, cùm Hannibali apud eũ ex-
sulãti depugnari placeret, negabat se audere,
quòd exta prohiberent. An tu, inquit, carun-
culæ vitulinæ mauis, quàm Imperatori veteri
credere? Quid? ipse Cæsar, cùm à summo haru-
spice moneretur ne in Africam ante brumam
trãsmitteret, nónne trãsmisit? quod ni fecisset,
vnũ in locum omnes aduersariorũ copię con-
uenissent. Quid ego haruspicum responsa cõ-
memorẽ, (possum equidẽ innumerabilia) quæ
53 aut nullos habuerũt exitus aut cõtrarios? Hoc
ciuili bello dii immortales, quàm multa luse-
runt? quæ nobis in Græciã Roma responsa ha-
ruspicũ missa sunt, quid dicta Põpeio? etenim
ille admodũ extis, & ostẽtis mouebatur. Non
lubet commemorare, nec verò necesse est, tibi
præsertim, qui interfuisti: vides tamen omnia
ferè contrà, ac dicta sint euenisse. Sed hæc ha-
54 ctenus, nunc ad ostenta veniamus. Multa me
consule à me ipso scripta recitasti. multa ante
Marsicum bellum à Sisenna collecta attulisti:
multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam
in Leuctris à Callisthene commemorata dixi-
sti. De quibus dicam equidem singulis, quoad
vtile videbitur: sed dicendum etiam est de vni-
uersis. Quæ est enim ista à diis profecta signi-
ficatio, & quasi denuntiatio calamitatum? Qui
autem ea volunt dii immortales primùm signi
ficãtes, quæ sine interpretib. non possumus in-
telligere: deinde ea, quæ cauere nequeamus?
At hoc ne homines quidẽ probi faciunt, vt ami-
cis impẽdenteis calamitates prædicãt, quas illi C
effugere nullo modo possit: vt medici, quãquã
sæpe intelligunt, tamen nũquam ægris dicunt
illo morbo eos esse morituros. omnis enim
prædictio mali tũ probatur, cùm ad prędictio
55 nem cautio adiungitur. Quid igitur aut osten-
ta, aut eorum interpretes vel Lacedæmonios
olim, vel nuper nostros adiuuerunt? quæ si si-
gna deorũ putanda sunt, cur tam obscura fue-
rũt? si enim, vt intelligeremus, quid esset euẽ-
turũ apertè declarari oportebat, aut ne occul-
tè quidem, si ea sciri nolebant. Iam verò con-
iectura omnis, in qua nititur diuinatio, inge-
niis hominum multas, ac diuersas aut etiam
contrarias parteis sæpe deducitur. Vt enim in
causis iudicialibus alia est cõiectura accusato-
ris, alia defensoris, & tamen vtriusque credi-
bilis: sic in omnibus iis rebus, quæ coniectura
inuestigari solent, anceps reperitur oratio.
Quas autem res tum natura, tum casus affert,
nonnumquam etiam errorem creat similitu-
do: magna stultitia est earum rerum deos fa- D
cere effectores, causas rerum non quære-
5 re. Tu vates Bœotios credis Lebadiæ vidis-
se ex gallorum gallinaceorum cantu victoriã
esse Thebanorum, quia galli victi silere solẽt,
canere victores. Hoc igitur per gallinas Iupi-
ter tantæ ciuitati signum dabat? An illæ aues,
nisi cùm vicerint, canere non solent? At tum
canebant, nec vicerant. Id enim, inquies, osten-

A tum. Magnum verò: quasi pisces, non galli ce-
cinerint. Quod autem est tempus, quo illi non
cantent, vel nocturnum, vel diurnum? quod
si victores alacritate, & quasi lætitia, ad ca-
nendum excitantur: potuit accidisse alia quo-
que lætitia, qua ad cantum mouerentur. De- 57
mocritus quidem optimis verbis causam ex-
plicat, cur ante lucem galli canant. depulso e-
nim de pectore, & in omne corpus diuiso, &
modificato cibo, cantus edere, quiete satiatos.
qui quidem silentio noctis, vt ait Ennius, fa-
uent faucibus: rursus cantu, plausúque pre-
munt alas. Cùm igitur hoc animal tam sit
canorũ sua sponte, quid in mentẽ venit Calli-
stheni dicere, deos gallis signũ dedisse cãtãdi,
cùm id vel natura, vel casus efficere potuisset?
Sanguinẽ pluisse senatui nuntiatũ est, Atratũ 58
etiã fluuiũ fluxisse sanguine, deorũ sudasse si-
mulacra: nũ cẽses his nũtiis Thalem, aut Ana-
xagoram, aut quemquã physicum crediturum
B fuisse? nec enim sanguis, nec sudor nisi è cor-
pore est. Sed & decoloratio quædam ex ali-
qua cõtagione terrena maximè potest sangui-
nis similis esse, & humor allapsus extrinsecus,
vt in tectoriis videmus, austro sudorem imi-
tari. Atque hæc in bello plura, & maiora vide-
tur timentibus: eadem non tam animaduer-
tuntur in pace. Accedit illud etiam, quòd in
metu, & periculo cùm creduntur faciliùs, tum
finguntur impuniùs. Nos autem ita leues, at- 59
que inconsiderati sumus, vt si mures corrose-
rint aliquid, quorum est opus hoc vnum, mon-
strum putemus. Ante verò Marsicũ bellũ quòd
clypeos Lanuuii, vt à te est dictũ, mures rosis-
sent, maximũ id portentũ haruspices esse di-
xerunt. Quasi verò quidquam intersit, mures
diem & noctẽ aliquid rodẽtes, scuta, an cribra
corroserint. Nam si ista sequimur, quòd Plato-
nis Politiã nuper apud me mures corroserint,
de rep. debui pertimescere: aut si Epicuri de
voluptate liber corrosus esset, putarem anno-
nam in macello cariorem fore. An verò illa 60
nos terrent, si quando aliqua portentosa aut
ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quo-
rum omniũ, ne sim longior, vna ratio est. Quid-
quid enim oritur, qualecumque est, causam
habeat à natura necesse est: vt etiam si præter
consuetudinem exstiterit, præter naturam
tamen non possit exsistere. Causam igitur
inuestigato in re noua, atque admirabili, si po-
teris. si nullã reperies: illud tamen exploratũ
habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eúmque
errorem, quem tibi rei nouitas attulerit, na-
turę ratione depellito. Ita te nec terræ fremi-
tus, nec cœli discessus, nec lapideus, aut san-
guineus imber, nec traiectio stellæ, nec faces 61
visæ terrebunt. Quarum omnium causas si à
Chrysippo quæras, ipse ille diuinationis au-
ctor numquam illa dicet facta fortuitò, natu-
ralémque rationem omnium reddet. nihil e-
nim fieri sine causa potest: nec quidquam fit,
quod fieri non potest: nec, si id factum est, q
fieri potuit, portentum debet videri. nulla igi-
tur portenta sunt. Nam si, quod rarò fit, id
portentum putandum est, sapientem esse, por-
tentum est. sæpius enim mulam peperisse ar-
bitror, quàm sapientem fuisse. Illa igitur ratio
concluditur, nec id, quod non potuerit fieri,
factum vnquam esse: nec, quod potuerit, id
portentum esse: ita omnino nullum esse por-
tentum.

61 tentum. Quod etiam coniector quidam & in-
terpres portentorum non inscitè dicitur ei
respondisse, qui cùm ad eum retulisset, quasi
ostentum, quòd anguis domi vectem circum-
iectus fuisset. Tum esset, inquit, ostentum, si
anguem vectis circumplicasset. Hoc ille re-
sponso satis apertè declarauit, nihil haben-
dum esse portentum quod fieri posset. C.
Gracchus ad M. Pomponium scripsit, duobus
anguibus domi comprehensis haruspices à
patre conuocatos. Qui magis anguibus, quàm
lacertis, quàm muribus? quia sunt hæc quo-
tidiana, angues non item. Quasi verò refe-
rat, quòd fieri potest, quàm id sæpe fiat. Ego
tamen miror, si emissio fœminæ anguis, mor-
tem afferebat T. Graccho: emissio autem ma-
ris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alter-
utram emiserit. nihil enim scribit respon-
disse haruspices, si neuter anguis emissus es-
set, quid esset futurum. At mors insecuta
Gracchum est. Causa quidem, credo, aliqua
morbi grauioris, non emissione serpentis, ne-
que enim tanta est infelicitas haruspicum, vt
ne casu quidem vmquam fiat, quod futurum
63 illi esse dixerint. Nam illud mirarer, si crede-
rem, quod apud Homerum Calchantem dixi-
sti, ex passerum numero belli Troiani annos
auguratum: de cuius coniectura sic apud Ho-
merum, vt nos otiosi conuertimus, loquitur
Agamemnon:

Ferte viri, & duros animo tolerate labores,
Auguris vt nostri Calchantis fata queamus
Scire, ratósne habeant, an vanos pectoris orsus.
Námque omnes memori portentum menti re-
tentant,
Qui non funestis liquerunt lumina fatis.
Argolicis primum vt vestita est classibus
Aulis,
Quæ Priamo cladem & Troiæ pestémque fe-
rebant:
Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
Aurigeris diuûm placantes numina tauris,
Sub platano vmbrifera, fons vnde emanat
aquai,
Vidimus immani specie, tortúque draconem
Terribilem Iouis vt pulsu penetrabat ab ara:
Qui platani in ramo foliorum tegmine septos
Corripuit pullos: quos cùm consumeret octo,
Nona super tremulo genitrix clangore vo-
labat:
64 *Cui ferus immani laniauit viscera morsu.*
Hunc, vbi tam teneros volucreis, matrémque
peremit,
Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
Abdidit, & duro formauit tegmine saxi.
Nos autem timidi stantes mirabile monstrum
Vidimus in mediis diuûm versarier aris.
Tum Calchas hæc est fidenti voce locutus,
Quidnam torpentes subitò obstupuistis Achiui?
Nobis hæc portenta deûm dedit ipse creator?
Tarda, & fera nimis: sed fama, ac laude per-
enni.
Nam quot aues retro mactatas dente videtis,
Tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos,
Quæ decimo cadet & pœna satiabit Achiuos.
Edidit hæc Calchas, quæ iam matura videtis.

65 Quæ tandem ista auguratio est ex passeribus,
annorum potiùs, quàm aut mensium, aut die-
rum? cur autem de passerculis coniecturam

A facit in quibus nullum erat monstrum: de dra-
cone silet, qui, id quod fieri non potuit, lapi-
deus dicitur factus? postremò quid simile ha-
bet passer annis? nam de angue illo, qui Syl-
læ apparuit immolanti, vtrumque memini, &
Syllam, cùm in expeditionem educturus es-
set, immolauisse, & anguem ab ara exstitisse,
eóque die rem præclarè esse gestam non haru-
spicis consilio, sed imperatoris. Atque hæc 66
ostentorum genera mirabile nihil habent quę
cùm facta sunt, tum ad coniecturam aliquā
interpretatione reuocantur: vt illa tritici gra-
na in os pueri Midæ congesta: aut apes, quas
dixisti in labris Platonis pueri consedisse, nō
tam mirabilia sint, quàm coniecta bellè: quæ
tamen vel ipsa falsa esse, vel illa, quæ prædi-
cta sunt, fortuitò accidisse potuerunt. De ipso
Roscio potest illud quidem esse falsum vt cir-
cumligatus fuerit angui: sed vt in cunis fuerit
anguis, non tam est mirum, in Solonio præ-
B sertim, vt apud focum angues nundinari so-
lent. Nam quòd haruspices responderint, ni-
hil illo clarius, nihil nobilius fore: miror,
deos immortaleis histrioni futuro claritatem
ostendisse, nullam ostendisse Africano. Atque 67
etiam à te Flaminiana ostenta collecta sunt,
quòd ipse & equus eius repentè conciderit.
non sanè hoc quidem mirabile, quòd euelli
prima hastati signum non potuerit timidè for-
tasse signifer euellebat, quod fidenter infixe-
rat. Nam Dionisij equus quid attulit admi-
rationis, quòd emersit ex flumine? quódque
habuit apes in iuba? sed quia breui tempore
regnare cœpit, quòd casu acciderat, vim ha-
buit ostenti. At Lacedæmoniis in Herculis
fano arma sonuerunt, eiusdémque dei Thebis
valuæ clausæ, subitò se aperuerunt: eáque
scuta, quæ fuerant sublimè fixa, sunt humi
inuenta. Horum cùm nihil fieri potuerit sine
aliquo motu, quid est cur diuinitus ea po-
C tiùs, quàm casu facta esse dicamus? At in 68
Lysandri statuæ capite Delphis exstitit coro-
na ex asperis herbis, & quidem subita. Itáne
censes, antè coronam exstitisse, quàm herba-
rum conceptum esse semen? herbam autem a-
speram, credo, auium congestu non humano
satu. Iam quicquid in capite est, id coronæ
simile videri potest. Nam quòd eodem tempo-
re stellas aureas Castoris & Pollucis, Delphis
positas, decidisse, neque eas vsquam repertas
esse dixisti: furum id magis factum, quàm deo-
rum videtur. Simiæ verò Dodoneæ improbi- 69
tatem historiis Græcis mandatam esse demi-
ror. Quid minùs mirum, quàm illam monstro-
sissimam bestiam vrnam euertisse, sorteis dis-
sipauisse? Et negant historici Lacedæmonis vl-
lum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa
prædicta Veientium, si lacus Albanus redūdas-
set, isque in mare fluxisset, Romam perituram:
repressus esset, Veios. * * ita
D aqua Albana deducta ad vtilitatem agri sub-
vrbani, non ad arcem, vrbémque retinendam.
At paulò pòst audita vox est monentis, vt pro-
uiderent ne à Gallis Roma caperetur: ex eo.
Aio loquenti arā in noua via consecratam.
Quid ergo? A I V S iste loquens, quando eum
nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex eo no-
men inuenit, posteaquam, & sedem, & aram,
& nomen inuenit, obmutuit? Quod idem dici
de M O N E T A potest: à qua, præterquam

de sue plena, quid vmquam moniti sumus? Sa- A
70 tis multa de ostentis. AVSPICIA restant,
& sortes eę, quæ ducuntur, non illæ, quæ vati-
cinatione funduntur, quæ oracula veriùs dici-
mus: de quibus tum dicemus, cùm ad natu-
ralem diuinationem venerimus. Restat etiam
de Chaldæis. Sed primùm auspicia videamus.
Difficilis auguri locus ad contrà dicendum.
Marso fortasse, sed Romano facillimus. non
enim sumus ii nos augures, qui auium, reli-
quorúmve signorum obseruatione futura di-
camus: & tamen credo Romulum, qui vrbem
auspicatò condidit habuisse opinionem esse
in prouidendis rebus augurandi scientiam. er-
rabat enim multis in rebus antiquitas quam
vel vsu iam, vel doctrina, vel vetustate immu-
tatam videmus. Retinetur autem & ad opinio-
nem vulgi, & ad magnas vtilitates reip. mos,
religio, disciplina, ius augurum, collegii au-
71 ctoritas. Nec verò non omni supplicio digni
P. Claudius, L. Iunius, consules, qui contra B
auspicia nauigarunt. parendum enim fuit reli-
gioni, nec patrius mos tam contumaciter re-
pudiandus. Iure igitur alter populi iudicio
damnatus est: alter mortem sibi ipse consciuit.
Flaminius non paruit auspiciis. itaque periit
cum exercitu? At anno pòst Paulus paruit.
num minùs cecidit in Cãnensi pugna cum e-
xercitu? etenim, vt sint auspicia, quæ nulla
sunt: hæc certè quibus vtimur siue tripudio,
siue de cælo, simulacra sunt auspiciorum, au-
spicia nullo modo. QV. FABI, TE VO-
LO MIHI IN AVSPICIO ESSE.
Volo, respondet. AVDIVI HAEC: Apud
maiores nostros adhibebatur peritus, nũc qui-
libet. Peritum autem esse necesse est eum, qui
silentium quid sit, intelligat. id enim silentiũ
dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret.
Hoc intelligere, perfecti auguris est. Ille au-
72 tem, qui in auspicium adhibetur, cùm ita im-
perauit is, cui auspicatur, DICITO, SI C
SILENTIVM ESSE VIDEBITVR,
nec suscipit, nec circumspicit. statim respon-
det, SILENTIVM ESSE, VIDERI.
Tum ille, DICITO SI PASCVN-
TVR AVES, PASCVNTVR. Quæ,
aut vbi? ATTVLIT, inquit, IN CAVEA
PVLLOS (is, qui ex eo ipso nominatur)
PVLLARIVS. Hæ sunt igitur aues in-
ternuntiæ Iouis: quæ pascantur, nécne, quid
refert? nihil ad auspicia: sed quia cũ pascun-
tur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terrã
pauire, terripauium primo, pòst terripudium
dictum est: hoc quidẽ iam tripudium dicitur.
Cùm igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum
auspicanti tripudiũ solistimũ nuntiatur. Ergo
hoc auspicium diuini quidquã habere potest,
73 quod tã sit coactũ, & expressum quo antiquis-
simos augures non esse vsos, argumento est,
quod decretum collegii vetus habemus, omnẽ
autem tripudium facere posse. Tũ igitur esset
auspicium, si modò ea esset liberũ se ostendis- D
se: tũ auis illa videri posset interpres & satel-
les Iouis. Nunc verò inclusa in cauea, & fame
enecta, si in offã pultis inuadit, & si aliquid ex
eius ore cecidit, hoc tu auspiciũ, aut hoc mo-
dò Romulum auspicari solitum putas? Iã ve-
74 rò de cælo seruare non ipsos censes solitos,
qui auspicabãtur? nunc imperant pullario. ille
renuntiat. Fulmen sinistrum, auspicium opti-
mum habemus ad omneis res, præter quàm ad
comitia: quod quidem institutum reip. causa
est, vt comitiorum vel in iudiciis populi, vel
in iure legum, vel in creandis magistratibus
principes ciuitatis essent interpretes. At T.
Gracchi literis Scipio & Figulus, quòd augu-
res iudicassent eos vitio creatos esse magistros
se abdicauerunt. Quis negat augurum disci-
plinam esse? diuinationem nego. At haruspices
diuini: quo cùm T. Gracchus propter mortem
repentinam eius, qui in prærogatiua referen-
da subito concidisset, in senatum introduxis-
set, non iustum rogatorem comitiorum fuisse 75
dixerũt. Primùm vide, ne in eum dixerint, qui
rogator centuriæ fuisset. is enim erat mortuus.
Id autem sine diuinatione, coniectura poterat
dicere. deinde fortasse casus qui nullo modo
est ex hoc genere tollendus. Quid enim scire
Etrusci haruspices, aut de tabernaculo rectè
capto, aut de pomerii iure potuerunt? equidẽ
assentior C. Marcello potiùs, quàm App. Clau-
dio: qui ambo mei collegæ fuerunt: existi-
móque ius augurum, etsi diuinationis opinio-
ne principio constitutũ sit, tamen postea reip.
causa conseruatum, ac retentum. Sed de hoc 76
loco plura in aliis: nunc hactenus. Externa e-
nim auguria quæ sunt non tam artificiosa
quàm superstitiosa, videamus. Omnibus ferè
auibus vtuntur: nos admodum paucis. alia il-
lis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me
Deiotarus percontari nostri augurii discipli-
nam, & ego illius. Dii immortales, quantum
differebat: vt quædam essent etiam contraria?
Atque ille iis semper vtebatur: nos, nisi dum
à populo auspicia accepta habemus, quàm
multum iis vtimur? Bellicam rem admini-
strari maiores nostri nisi auspicatò noluerũt.
quàm multi anni sunt, cùm bella à propræ- 77
toribus, & proconsulibus administrantur? qui
auspicia non habent. itaque nec amneis trãs-
eunt auspicatò, nec tripudio auspicantur. Nã
ex acuminibus quidem, quod totum auspiciũ
militare est, iam M. Marcellus ille quinquies
consul totum omisit, idem imperator, idem
augur optimus. Vbi est ergo auium diuina-
tio? quæ quoniam ab iis, qui auspicia nulla
habent, bella administrantur, ab vrbanis re-
tenta videtur, à bellicis esse sublata. Et qui-
dem ille dicebat, si quando rem agere vellet,
ne impediretur auspiciis, lectica operta face-
re se iter solere. Huic simile est quod nos au-
gures præcipimus, ne iuge auspicium obue- 78
niat, vt iumenta iubeant disiungere. Quid est
aliud nolle moneri à Ioue, nisi efficere, vt aut
ne fieri possit auspicium, aut, si fiat, videri?
nam illud admodum ridiculum, quòd negas
Deiotarum, auspiciorum, quæ sibi ad Pom-
peium proficiscẽti facta sunt, nã pœnitere, q
fidem secutus, amicitiámque pop. Rom. fun-
ctus sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse
laudem, & gloriam, quam regnum, & posses-
siones suas. Credo id quidem: sed nihil ad au-
spicia. nec enim ei cornix canere poterat, re-
ctè eum facere, quòd pop. Rom. libertatem de-
fendere pareret. Ipse hoc sentiebat, sicuti sen-
sit. Aues euentus significant aut aduersos, aut 79
secundos. Virtutis auspiciis video esse vsum
Deiotarum: quæ vetat spectare fortunam dum
præstetur fides, aues verò, si prosperos euentus
ostenderunt, certè fefellerunt. Fugit ex prœ-

lio cum Pompeio: graue tempus discessit ab
eo: luctuosa res. Cæsarem eodem tempore &
hostem, & hospitem vidit: quid hoc tristius? Is
cùm ei Troginorum tetrarchiam eripuisset, &
assecla suo Pergameno nescio cui dedisset, ei-
démque detraxisset Armeniam à senatu datã:
cúmque ab eo magnificentissimo hospitio ac-
ceptus esset, spoliatum reliquit & hospitem,
& regem. Sed labor longiùs. ad propositum
reuertar. Si euenta quærimus, quæ exquirun-
tur auibus: nullo modo prospera Deiotaro.
sin officia: à virtute ipsius, non ab auspiciis
80 petita sunt. Omitte igitur lituum Romuli,
quem in maximo incẽdio negas potuisse cõ-
buri: contemne cotem Attii Nauii. nihil de-
bet esse in Philosophia commentitiis fabellis
loci. Illud erat Philosophi, totius augurii
primùm naturam ipsam videre, deinde in-
uentionem, deinde constantiam. Quæ est igi-
tur natura, quæ volucreis huc, & illuc pas-
sim vaganteis efficiat, vt significent aliquid
& tum vetent agere, tum iubeant, aut can-
81 tu, aut volatu? cur autem aliis à dextra, aliis
à læua datum est auibus, vt ratum auspicium
facere possint? quomodo autem hæc, aut
quando, aut à quibus inuenta dicemus? Etru-
sci tamen habent exaratum puerum aucto-
rem disciplinæ suæ, nos quem? Attiúmne Na-
uiũ? At aliquot annis antiquior Romulus, &
Remus, ambo augures, vt accepimus. An Pi-
sidarum, aut Cilicum, aut Phrygum ista euen-
ta dicemus? placet igitur, humanitatis ex-
perteis habere diuinitatis auctores? At omnes
reges, populi, nationes vtuntur auspiciis.
Quasi verò quidquam sit tam valde, quàm ni-
hil sapere, vulgare: aut quasi tibi ipsi in iu-
dicando placeat multitudo. Quotus quisque
est, qui voluptatem neget esse bonum? pleri-
que etiam summum bonum dicunt. Num igi-
tur eorum frequentia Stoici de sententia de-
terrentur? aut num plerisque in rebus sequi-
tur eorum auctoritatem multitudo? Quid mi-
rũ igitur, si in omnibus auspiciis, & in omni
diuinatione imbecilli animi superstitiosa ista
82 concipiant, verũ dispicere non possint? Quæ
autem est inter augures conueniens, & coniũ-
cta constantia? ad nostri augurii consuetudi-
nem dixit Ennius,

Cùm tonuit læuum bene tempestate serena.

At Homericus Aiax apud Achillem quærens
de ferocitate Troianorum, nescio quid hoc
modo nuntiat:

Prospera Iupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis sinistra videntur: Graiis, & barbaris
dextra, meliora. Quamquam haud ignoro,
quæ bona sint, sinistra nos dicere: etiam si
dextra sint. Sed certè nostri sinistrum nomi-
nauerunt, externique dextrum, quia plerum-
que melius id videbatur. Hæc quanta dissen-
83 sio est? Quid, quod aliis auibus vtuntur, aliis
signis, aliter obseruant, aliter respondent? non
necesse est fateri, partim horum errore susce-
ptum esse, partim superstitione multa fallen-
do. atque his superstitionibus non dubitasti
etiam omina adiungere. Aemilia Paulo Per-
sam perisse, quod pater omen accepit: Cæcilia
sororis filiæ sedes suas tradere. Iam illa, FA-
VETE LINGVIS: & prærogatiuũ omen
comitiorum: hoc est, ipsum esse contra se
copiosum, & disertum. quando enim illa ob-

A seruans, quieto, & libero animo esse poteris,
vt ad rem gerendam non superstitionem ha-
beas sed rationem ducẽ? itáne? si quis aliquid
ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, & eius
verbum aliquod aptè ceciderit ad id, quod a-
ges, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem af-
feret, aut alacritatem? cùm M. Crassus exer- 84
citum Brundisii imponeret, quidam in portu
caricas Cauno aduectas vẽdens, Cauneas, cla-
mitabat. Dicamus si placet, monitum ab eo
Crassum, caueret, ne iret: non fuisse periturum
si omini paruisset. Quæ si suscipiamus, pedis of-
fensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternu-
tamenta erunt obseruanda. Sortes restant, &
Chaldæi: vt ad vates, & somnia veniamus.
Dicendum igitur putas de sortibus. QVID 85
enim sors est? idem propemodum, quod mi-
care, quod talos iacere, quod tesseras. Quibus
temeritas, & casus, non ratio, nec consilium
valet. Tota res est inuenta fallaciis, aut ad
B quæstum, aut ad superstitionem, aut ad erro-
rem. Atque vt in haruspicina fecimus, sic vi-
deamus, clarissimarum sortium quæ tradatur
inuentio. Numerium Suffustium Prænestino-
rum monumenta declarant, honestum hominẽ
& nobilem, somniis crebris, ad extremum e-
tiam minacibus cùm iuberetur certo in loco
silicem cædere, perterritum visis, irridentibus
suis ciuibus, id agere cœpisse: itaque perfra-
cto saxo sorteis erupisse in robore insculptis
priscarum literarum notis. Is est hodie lo-
cus septus religiosè propter Iouis pueri, qui
lactens cum Iunone in gremio Fortunæ se-
dens, mammam appetens, castissimè colitur à
matribus. Eodémq; tẽpore, illo loco, vbi nunc 86
Fortunæ sita ædes est, mel ex olea fluxisse di-
cunt, haruspicésque dixisse, summa nobili-
tate illas sorteis futuras, eorúmque iussu ex
illa olea arcam esse factam: eáque cõditas sor-
teis, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur.
C Quid igitur in his potest esse certi, quæ For-
tunæ monitu, pueri manu miscentur, atque
ducuntur? quo modo autem istæ positæ in il-
lo loco? quis robur illud cecidit, dolauit, in-
scripsit? NIHIL EST: inquiunt, QVOD
DEVS EFFICERE NON POS-
SIT. Vtinam sapienteis Stoicos effecisset, ne
omnia superstitiosa sollicitudine, & miseria
crederent. Sed hoc quidem genus diuinationis
vita iam communis explosit. Fani pulchritu-
do, & vetustas, Prænestinarum etiam nunc
sortium retinet nomen, atque id in vulgus.
Quis enim magistratus, aut quis vir illustrior
vtitur sortibus? ceteris verò in locis sortes 87
planè refrixerunt. Quod Carneadem Clito-
machus scribit dicere solitum, nusquam se
fortunatiorem, quàm Præneste vidisse Fortu-
nam. Ergo hoc diuinationis genus omitta-
mus. AD Chaldæorum monstra veniamus:
D de quibus Eudoxus, Platonis auditor, in a-
strologia, iudicio doctissimorum hominum,
facile princeps, sic opinatur, id quod scri-
ptum reliquit: Chaldæis in prædictione, &
in notatione cuiusque vitæ ex natali die, mi-
nimè esse credendum. Nominat etiam Panæ- 88
tius, qui vnus è Stoicis astrologorum præ-
dicta reiecit, Anchialum, & Cassandrum sum-
mos astrologos illius ætatis, qua erat ipse,
cùm in ceteris astrologiæ partibus excelle-
rent, hoc prædictionis genere non vsos.

Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætij, ex-
cellens in astrologia, idémque in regenda sua
ciuitate princeps, totum hoc Caldaicum præ-
89 dicendi genus repudiauit. Sed, vt ratione vta-
mur, omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc
Chaldæorum natalitia prædicta defendunt.
Vim quandam esse aiunt signifero in orbe,
qui Græcè ζωδιακὸς dicitur, talem, vt eius or-
bis vnaquæque pars alia alio modo moueat,
immutétque cælum, perinde vt quæque stella
in iis, finitimísque partibus sint quoque tem-
pore: eamque vim variè moueri ab iis sideri-
bus, quæ vocantur errantia. Cùm autem in
eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit
ortus eius, qui nascitur: aut in eam, quæ con-
iunctum aliquid habeat, aut consentiens, ea
triangula illi, & quadrata nominant. Etenim
cùm tempore anni, tempestatúmque, cæli con-
uersiones, commutationésque tantæ fiant ac-
cessu stellarum, & recessu, cúmque ea vis solis
efficiantur, quæ videmus: non verisimile so-
lùm, sed etiam verum esse censent, perinde, vt-
cumque temperatus sit aer, ita pueros orien-
teis animari, atque formari, ex eóque inge-
nia, mores, animum corpus, actionem vitæ,
casus cuiusque, euentúsque fingi. O delira-
tionem incredibilem. non enim omnis error,
90 stultitia est dicenda. Quibus etiam Diogenes
Stoicus concedit, aliquid vt prædicere pos-
sint, duntaxat quali quisque natura, & ad quā
quisque maximè rem aptus futurus sit. Cete-
ra quæ profiteantur negat vllo modo posse
sciri. etenim geminorum formas esse simileis,
vitam atque fortunam plerumque disparem.
Proclus, & Eurysthenes Lacedæmoniorum
reges gemini fratres fuerunt. At hi nec toti-
91 dem annos vixerunt: anno enim Procli vita
breuior fuit, multúmque is fratri rerum ge-
starum gloria præstitit. At ego idipsum, quod
vir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadā
præuaricatione concedit, nego posse intelli-
gi. Etenim cùm, vt ipsi dicunt, ortus nascen-
tium luna moderetur, eáque animaduertant,
& notent sidera natalitia Chaldæi, quæcumq;
lunæ iuncta videantur: oculorum fallacissimo
sensu iudicant ea, quæ ratione, atque animo
videre debebant. docet enim ratio mathema-
ticorum, quam istis notam esse oportebat quā-
ta humilitate luna feratur, terram penè con-
tingens, quantum absit à proxima Mercurij
stella, multò autem longiùs à Veneris, deinde
alio interuallo distet à sole cuius lumine col-
lustrari putatur. Reliqua verò tria interualla,
infinita, & immensa, à sole ad Martis, inde ad
Iouis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cælum
ipsum, quod extremum, atque vltimum mundi
92 est. Quæ potest igitur contagio ex infinito pe-
nè interuallo pertinere ad lunam, vel potiùs
ad terram? quid? cùm dicunt id, quod iis di-
cere necesse est, omneis omnium ortus, qui-
cumque gignantur in omni terra, quæ incola-
tur, eosdem esse eadémque omnibus, qui eodē
statu cæli, & stellarum nati sunt, accidere ne-
cesse esse: nónne eiusmodi sunt, vt ne cæli qui-
dem naturam interpretes istos cæli, nosse ap-
pareat? cùm enim illi orbes, qui cælum quasi
medium diuidunt, & aspectum nostrum defi-
niunt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominantur, à
nobis finientes, rectissimè nominari possunt,
varietatem maximam habeant, aliique in aliis

A locis sint: necesse est, ortus, occasúsque siderum 93
non fieri eodem tempore apud omneis. Quòd
si eorum vi cælum modò hoc, modò illo mo-
dò temperatur: qui potest eadem vis esse na-
scentium, cùm cæli tanta sit dissimilitudo? in
his locis, quæ nos incolimus, post solstitium
Canicula exoritur, & quidem aliquot diebus:
apud Troglodytas, vt scribitur, antè solstitium:
vt, si iam concedamus aliquid vim cælestem
ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, con-
fitendum sit illis, eos, qui nascuntur eodē tem-
pore, posse in dissimileis incidere naturas
propter cæli dissimilitudinem. Quod minimè
illis placet. volunt enim illi, omneis eodem
tempore ortos, qui vbique sint nati, eadem 94
conditione nasci. Sed quæ tanta dementia est,
vt in maximis motibus, mutationibúsq; cæli
nihil intersit, qui ventus, qui imber, quæ tem-
pestas vbique sit? quarum rerum in proximis
locis tantę dissimilitudines sæpe sunt, vt alia
B Tusculi, alia Romæ eueniat sæpe tempestas.
Quod, qui nauigant, maximè animaduertunt,
cùm in flectendis promontoriis, ventorū mu-
tationes maximas sæpe sentiant. Hæc igitur
cùm sit tum serenitas, tum perturbatio cæli:
éstne sanorum hominum, hoc ad nascentium
ortus pertinere non dicere: quod non certè
pertinet: illud nescio quid tenue, quod sen-
ri nullo modo, intelligi autem vix potest, quæ
à luna, ceterísque sideribus cæli temperatio
fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? 95
Quid? quòd non intelligunt, seminum vim,
quæ ad gignendum, procreandúmque pluri-
mum valeat, funditus tolli, mediocris erroris
est? quis enim non videt & formas, & mores,
& plerosque status, ac motus effingere à pa-
rentibus liberos? quod non contingeret, si hoc
non vis, & natura gignentium efficeret, sed
temperatio lunæ, cælique moderatio. Quid?
quòd vno, eodémque temporis puncto nati,
C dissimileis & naturas, & vitas, & casus habent:
parúmne declarant, nihil ad agendum vitam
nascendi tempus pertinere? nisi fortè putamus
neminem eodem tempore ipso & conceptum, 96
& natum, quo Africanū. Numquis igitur talis
fuit? Quid? illúdne dubium est, quin multi,
cùm ita nati essent, vt quædam contra natu-
ram deprauata haberent, restituerentur, &
corrigerentur ab natura, cùm se ipsa reuo-
casset, aut arte, aut medicina? aut quorum
linguæ sic inhærerent, vt loqui non possent,
eæ scalpello resectæ liberarentur? Multi etiam
naturæ vitium meditatione, atque exercita-
tione sustulerunt, vt Demosthenem scribit
Phalereus, cùm rho dicere nequiret, exerci-
tatione fecisse, vt planissimè diceret. Quòd si
hæc astra ingenerata, & tradita essent, nulla
res ea mutare posset. Quid? dissimilitudo lo-
corum nónne dissimileis hominū procreatio-
nes habet? quas quidem percurrere oratione
facilè est: quid inter Indos, & Persas? Aethio-
D pas, & Syros differat, corporibus, animis: vt 97
incredibilis varietas, dissimilitudoque sit. Ex
quo intelligitur, plus terrarum situs, quam
lunæ tractus ad nascendum valere. Nam quod
aiunt, quadringenta, & septuaginta millia an-
norum in periclitandis, experiundisq; pueris,
quicumque essent nati, Babylonios posuisse,
fallunt. Si enim esset factitatum, nō esset desi-
tum. Neminem autē habemus auctorem, qui id

aut

aut fieri dicat, aut factum sciat. Vidésne, me A
non ea dicere, quæ Carneades, sed ea, quæ
Princeps Stoicorum Panætius dixerit? ego au-
tem etiam hæc requiro, omnésque, qui Can-
nensi pugna ceciderint, vno astro fuerint.
Exitus quidem omnium vnus, & idem fuit.
Quid? qui ingenio atque animo singulares,
num astro quoque vno? quod enim tempus,
98 quo non innumerabiles nascantur? At certè
nemo similis Homeri. Et si ad rem pertinet,
quo modo cælo affecto, compositísque sideri-
bus quódque animal oriatur: valeat id necesse
est etiam in rebus inanimis. Quo quid dici
potest absurdius? L. quidem Tarutius Firma-
nus, familiaris noster in primis Chaldaicis ra-
tionibus eruditus vrbis etiam nostræ nata-
lem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus
eam à Romulo conditam accepimus. Ro-
mámque, cùm esset in iugo luna, natam esse
dicebat, nec eius fata canere dubitabat. O
99 vim maximam erroris. Etiámne vrbis natalis
dies ad vim stellarum, & lunæ pertinebat? fac B
in puero referre ex qua affectione cæli primũ
spiritum duxerit: num in hoc in latere aut in
cæmento, ex quibus vrbs effecta est, potuit va-
lere? sed quid plura? quotidie refelluntur. Quã
multa egò Pompeio, quàm multa Crasso,
quàm multa huic ipsi Cæsari à Caldæis dicta
memini, neminem eorum nisi senectute, nisi
domi, nisi cum claritate esse moriturum? vt
mihi permirum videatur, quemquam exstare,
100 qui etiam hunc credat iis, quorum prædicta
quotidie videat re, & euentis refelli. Restant
duo diuinandi genera: quæ habere dicimur à
natura non ab arte: vaticinandi, & somniandi.
De quibus, Quincte, inquam, si placet, disse-
ramus. MIHI verò, inquit, placet. his enim,
quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: &, ve-
rè vt loquar, quamquam tua me oratio con-
firmauit, tamen etiam mea sponte nimis su-
perstitiosam de diuinatione Stoicorum sen-
tentiam iudicabam: ac me Peripateticorum
ratio magis mouebat, & veteris Dicæarchi, & C
eius, qui nunc floret, Cratippi: qui censent esse
in mentibus hominum tanquam oraculum a-
liquod, ex quo futura præsentiant, si aut fu-
rore diuino incitatus animus, aut somno re-
laxatus, solutè moueatur, ac liberè. His de
101 generibus quid sentias, & quibus ea rationi-
bus infirmes, audire sanè velim. QVAE
cùm ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio
principio sũ exorsus dicere. Nõ ignoro, inquã
Quincte, te semper ita sensisse, vt de ceteris
diuinandi generibus dubitares: ista duo furo-
ris, & somnii, quæ à libera mente fluere vide-
rentur, probares. Dicam igitur de istis ipsis
duobus generib. mihi quid videatur, si priùs,
Stoicorũ rationis cõclusio, & Cratippi nostri,
quid valeat, videro. Dixisti, n. & Chrysippũ,
& Diogenem, & Antipatrum concludere hoc
modo. Si sint dij, neque antè declarant homi-
nibus, quæ futura sint: aut non diligunt ho- D
mines: aut quid euenturum sit, ignorant: aut
existimant nihil interesse, hominẽ scire, quid
sit futurum: aut non censent esse suæ maiesta-
tis, præsignificare hominibus, quæ sint futu-
ra: aut ea ne ipsi quidem dii significare pos-
102 sunt. At neque non diligunt nos: sunt enim
benefici, generique hominum amici: neque
ignorant ea, quæ ab ipsis cõstituta & designata

sunt: neque nostra nihil interest, scire ea, quæ
futura sunt: erimus enim cautiores, si scieri-
mus: neque hoc alienum ducũt maiestate sua:
nihil est enim beneficentia præstantius: neque
non possunt futura prænoscere non igitur dii
sunt, nec significant nobis futura: sunt autem
dii: significant ergo. Et, non, si significant fu-
tura, nullas dant nobis vias adsignificationum
scientiam: frustra enim significarent: neque, si
dant vias, non est diuinatio: est igitur diuina-
tio. O acutos homines! quàm paucis verbis 103
negotium confectũ putant! Ea sumunt ad cõ-
cludendum, quorum iis nihil cõceditur. Con-
clusio autem rationis ea probanda est, in qua
ex rebus non dubiis id quod dubitatur, effici-
tur. Vidésne Epicurum, quem hebetem, & ru-
dẽ dicere solent Stoici, quemadmodum, quod
in natura rerum omne esse dicimus, id infini-
tum esse concluserit? Quod finitum est, inquit,
habet extremum. Quis hoc non dederit? quod
habet extremum, id cernitur ex alio extrin-
secus. hoc quoque est concedendum. At, quod
omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus.
Ne hoc quidem negari potest. Nihil igitur
cùm habeat extremum, infinitum sit necesse
est. Vidésne, vt ad rem dubiam concessis re-
bus peruenerit? Hoc vos dialectici non faci- 104
tis: nec solùm ea non sumitis ad concluden-
dum, quæ ab omnibus concedantur: sed ea su-
mitis quibus concessis, nihilo magis efficiatis
quod velitis. Primùm enim hoc sumitis. Si
sunt dii, benefici in homines sunt. Quis hoc
vobis dabit? Epicurúsne, qui negat quidquã
deos nec alieni curare, nec sui? an noster En-
nius, qui magno applausu loquitur, assentien-
te populo?

Ego deûm genus esse semper dixi, & dicam cæ-
litum:

Sed eos non curare opinor, quid agat humanum
genus.

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subii-
cit. Sed nihil est necesse dicere quæ sequuntur.
Tantum sat est intelligi, id sumere istos pro
certo, quod dubium, controuersúmque sit. Se- 105
quitur porrò, Nihil deos ignorare, quòd o-
mnia sint ab iis constituta. Hic verò quanta
pugna est doctissimorum hominum, negantiũ
esse hæc à diis immortalibus constituta? At
nostra interest scire, quæ euentura sint. Ma-
gnus Dicæarchi liber est, nescire ea melius es-
se, quàm scire. Negant enim id esse alienum
maiestatis deorum, scilicet causas omnium in-
trospicere, vt videant quid cuique conducat.
Neque non possunt futura prænoscere. Ne-
gant posse ii, quibus non placet esse certum,
quid futurum sit. Vidésne igitur, quæ dubia 106
sunt, ea sumere ipsos pro certis, atque conces-
sis? deinde contorquent, & ita concludunt. Nõ
igitur & sunt dii, nec significãt futura: id enim
iam perfectum arbitrantur. Deinde assumunt:
Sunt autem dii: quod ipsum non ab omnibus
conceditur. Significant ergo. Nec id quidem
sequitur: possunt enim non significare, & ta-
men esse dii nec si significent, non dare vias
aliquas ad scientiam significationis. At id quo-
que potest, vt non dent homini, sed ipsi ha-
beant. Cur enim Tuscis potius, quam Roma-
nis darent? Nec si dant vias, nulla est diuina-
tio. Fac dare deos: quod absurdum est: quid
refert, si accipere non possumus? Extrema ista

igitur diuinatio. Sit extremum: effectum ta- A
men non est, ex falsis enim, vt ab ipsis didici-
mus, verum effici non potest. iacet igitur tota
107 conclusio. Veniamus nunc ad optimum virū,
familiarem nostrum, Cratippum. Si sine ocu-
lis, inquit, non potest exstare officium, & mu-
nus oculorum, possunt autem aliquando oculi
non fungi suo munere: qui vel semel ita est v-
sus oculis, vt vera cerneret, is habet sensum
oculorum, vera cernentium. Item igitur, si si-
ne diuinatione non potest officium, & munus
diuinationis exstare, potest autem cùm quis
diuinationem habeat errare aliquando, nec
vera cernere: satis est ad confirmandam diui-
nationem, semel aliquid ita esse diuinatum,
nihil vt fortuitò cecidisse videatur. sunt autē
eius generis innumerabilia. esse igitur diuina-
tionem confitendum est. Festiuè, & breuiter
sed cùm bis sumsit quod voluit, etiam si faci-
leis nos ad concedendum habuerit: id tamen,
108 quod assumit, concedi nullo modo potest. Si
inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia B
rectè aliquando viderint, inest in iis vis vi-
dendi. Item, si qui semel aliquid in diuinatio-
ne dixerit, is etiam cùm peccet, tamen existi-
mandus est habere vim diuinandi. Vide quæ-
so, Cratippe noster, quā sint ista similia, nam
mihi quidem non videntur. oculi enim vera
cernentes, vtuntur natura, atque sensu animi,
siquando vel vaticinando vel somniando ve-
ra viderunt, vsi sunt fortuna atque casu. Nisi
fortè concessuros tibi existimas eos, qui som-
nia pro somniis habent, siquādo aliquod som-
nium verum euaserit, non id fortuitò acci-
disse. Sed demus tibi istas duas sumtiones, ea,
quæ λήμματα appellant dialectici: sed nos
Latinè loqui malumus: præsumtio tamen,
quam πρόληψιν iidē vocant, non dabitur. As-
109 sumit autem Cratippus hoc modo, Sunt autē
innumerabiles præsensiones non fortuitæ. At
ego dico nullam. Vide, quanta sit controuer- C
sia. Iam, assumtione non concessa, nulla cōclu-
sio est. At impudentes sumus, qui cùm tā per-
spicuum sit non concedamus. Quid est perspi-
cuum? Multa vera, inquit, euadere. Quid, quòd
multò plura falsa? nónne ipsa varietas, quę est
propria fortunæ, fortunam, esse causam, non
naturam docet? deinde, si tua ista conclusio,
Cratippe, vera est: (tecum enim mihi res est)
nónne intelligis eadem vti posse & haruspi-
ces, & fulguratores, & interpretes ostentorum,
& augures, & sortilegos, & Chaldæos? quo-
rum generum nullum est, ex quo non aliquid,
sicut prædictum sit, euaserit. Ergo aut ea quo-
que genera diuinandi sunt, quæ tu rectissimè
improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo,
cur hæc duo sint quæ relinquis. Qua ergo ra-
tione hæc inducis, eadem illa possunt esse,
110 quæ tollis. Quid verò habet auctoritatis fu-
ror iste, quem diuinum vocatis, vt, quæ sa-
piens non videat, ea videat insanus, & is, qui D
humanos sensus amiserit, diuinos assecutus
sit? Sibyllæ versus obseruamus, quos illa fu-
rens fudisse dicitur. Quorum interpres nuper
falsa quadam hominum fama dicturus in se-
natu putabatur, eum, quem re vera regem ha-
bebamus, appellandum quoque esse regem, si
salui esse vellemus. Hoc si est in libris, in quē
hominem, & in quod tempus est? callidè enim,
qui illa composuit perfecit, vt quodcumque
accidisset, prædictum videretur, hominum &
temporum definitione sublata. Adhibuit e- 111
tiam latebram obscuritatis, vt iidem versus
aliàs in aliam rem posse accommodari vide-
rentur. Non esse autem illud carmen furentis,
cùm ipsum poema declarat (est enim magis
artis, & diligentiæ, quàm incitationis, & mo-
tus) tum verò ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cùm
deinceps ex primis versus literis aliquid cō-
nectitur, vt in quibusdam Ennianis, quæ En-
nius fecit. Id certè magis est attenti animi,
quàm furentis. Atque in Sibyllinis ex primo 112
versu cuiusque sententię primis literis illius
sententiis carmen omne prætexitur. Hoc scri-
ptoris est, non furentis adhibentis diligentiā,
non insani. Quamobrem Sibyllam quidem
sepositam, & conditam habeamus, vt id,
quod proditum est à maioribus, iniussu sena-
tus ne legantur quidem libri, valeantque ad
deponendas potiùs, quàm ad suscipiendas re-
ligiones: cùm antistitibus agamus, vt quiduis
potiùs ex illis libris, quàm regem proferant:
quem Romæ post hęc nec dii, nec homines es-
se patientur. At multi sæpe vera vaticinati, vt 113
Cassandra,

Iámque mari magno--- *Eadémque pau-*
lò pòst,--- *Eheu videte.*

Num igitur me cogis etiam fabulis credere,
quæ delectationis habeant, quantum voles
verbis, sententiis, numeris, cantibus adiuuen-
tur? auctoritatem quidem nullam debemus
nec fidem commentitiis rebus adiungere. Eo-
démque modo nec ego Publicio nescio cui
nec Martiis vatibus, nec Appollinis opertis
credendum existimo: quorum partim ficta a-
pertè, partim effutita temerè, nunquam me-
diocri quidem cuiquam non modò prudentis 114
probata sunt. Quid, inquies, remex ille de
classe Coponii, nónne ea prædixit, quæ facta
sunt? Ille verò & ea quidem, quæ omnes eo
tempore, ne acciderent timebamus castra e-
nim in Thessalia castris collata audiebamus:
videbatúrque nobis exercitus Cæsaris & au-
daciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum
intulisset: & roboris, propter vetustatem. Ca-
sum autem prælii, nemo nostrûm erat, quin
timeret: sed ita, vt constantibus homini-
bus par erat, non apertè. Ille autem Græcus
quid mirum, si magnitudine timoris, vt ple-
runque fit, à constantia, atque à mente, atque
à se ipse decessit? qua perturbatione animi,
quæ, sanus cùm esset, timebat, ne euenirent,
ea demens euentura esse dicebat. Vtrùm tan-
dem per deos, atque homines, magis veri-
simile est, vesanum remigem, an aliquem
nostrûm, qui ibi tum eramus, M. Catonem,
Varronem, Coponium ipsum, consilia deorum
immortalium perspicere potuisse? Sed iam ad 115
te venio

O sancte Apollo, qui vmbilicum terrarum cer-
tum obsides,
Vnde superstitiosa primum sæua euasit vox
fera.

Tuis enim oraculis Chrysippus totum volu-
men impleuit partim falsis, vt ego opinor,
partim casu veris, vt fit in omni oratione sæ-
pissimè: partim flexiloquis, & obscuris, vt in-
terpres egeat interprete, & sors ipsa referen-
da sit ad sorteis, partim ambiguis, & quæ ad
dialecticam referenda sint. Nam cùm sors illa
edita

edita est opulentissimo regi Asiæ,
Crœsus Halyn penetrans magnam peruertet opum vim.
116 Hostium vim sese peruersurum putauit, per-
uertit autem suam. Vtrùm igitur eorum acci-
disset, verum oraculum fuisset. Cur autem hoc
credam vmquam editum Crœso? aut Herodo-
tum cur veraciorem ducam Ennio? nū minùs
ille potuit de Crœso, quàm de Pyrrho finge-
re Ennius? quis enim est, qui credat Apollinis
ex oraculo Pyrrho esse responsum,
Aio te Aeacida Romanos vincere posse?
Primùm Latinè Apollo numquam locutus est.
deinde ista sors inaudita Græcis est. præterea
Pyrrhi temporibus iam Apollo versus facere
desierat, postremò, quamquam semper fuit, vt
apud Ennium, est stolidum genus Aeacidarū,
Bellipotentes sunt magis, quàm sapientipo-
tentes: ---- tamen hanc amphiboliam ver-
sus intelligere potuisset, vincere te Romanos,
nihilo magis in se, quàm in Romanos valere.
Nam illa amphibolia, quæ Crœsum decepit, B
vel Chrysippum potuisset fallere: hæc verò ne
117 Epicurum quidē. Sed quod caput est, cur isto
modo iam oracula Delphis non eduntur, non
modò nostra ætate, sed iā diu, vt modò nihil
possit esse contentius? Hoc loco cū vrgentur,
euanuisse aiunt vetustate vim loci eius, vnde
anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente
incitata oracula ederet. De vino, aut salsa-
mento putes loqui, quæ euanescunt vetustate.
De vi loci agitur, neque solùm naturali, sed
etiam diuina: quæ quo tandem modo euanuit?
Vetustate, inquies. Quæ vetustas est, quæ vim
diuinam conficere possit? quid tam diuinum,
quàm afflatus ex terra mentem ita mouens,
vt eam prouidam rerum futurarum efficiat,
vt ea non modò cernat multò antè, sed etiam
numero, versúque pronuntiet? quando autem
ista vis euanuit? an postquàm homines mi-
118 nùs creduli esse cœperunt? Demosthenes qui-
dem, qui abhinc annos propè ccc. fuit, iam C
tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id est, quasi
cum Philippo facere. Hoc autem eò specta-
bat, vt eā à Philippo corruptā diceres. Quòd
licet existimare, in aliis quoque oraculis Del-
phicis aliquid non sinceri fuisse. Sed nescio
quomodo isti Philosophi, superstitiosi, &
penè fanatici, quiduis malle videntur, quàm
se non ineptos. Euanuisse mauultis, & extin-
ctum esse id, quod si vmquam fuisset, certè æ-
ternum esset, quàm ea, quæ non sunt creden-
119 da, non credere. Similis est error in somniis:
quorum quidem defensio repetita quàm lon-
gè est. diuinos animos censent esse nostros,
eósque esse tractos extrinsecus, animorum-
que consentientium multitudine completum
esse mundū. hac igitur mētis & ipsius diuinita-
te, & coniunctione cum externis mentibus,
cerni quæ sint futura. Contrahi autem ani-
mum Zeno, & quasi labi putat, atque conci-
dere, & ipsum esse dormire. Iam Pythago- D
ras, & Plato locupletissimi auctores, quo in
somnis certiora videamus, præparatos quo-
dam cultu, atque victo proficisci ad dormien-
dum iubent, faba quidem Pythagorei vtique
abstinuere quasi verò eo cibo mens, non ven-
ter infletur. Sed nescio quomodo nihil tam
absurdè dici potest, quod non dicatur ab ali-
120 quo Philosophorum. Vtrùm igitur cense-

A mus dormientium animos per sene ipsos in
somniando moueri, an, vt Democritus cen-
set, externa, & aduentitia visione pulsari? siue
enim sic est, siue illo modo, videri possunt
permulta somniantibus falsa pro veris. Nam
& nauigantibus moueri videntur ea, quæ
stant: & quodam obtutu oculorum duo pro
vno lucernæ lumina. Quid dicam, insanis,
quid, ebriis quàm multa falsa videantur?
quod si eiusmodi visis credendum non est,
cur somniis credatur, nescio. Nam tam licet
de his erroribus, si velis, quàm de somniis
disputare, vt ea, quæ stant, si moueri videan-
tur, terræ motum significare dicas, aut repen-
tinam aliquam fugam: gemino autem lucer-
næ lumine declarari, dissensionem, ac sedi-
tionem moueri. Iam ex insanorum, aut e- 121
briorum visis innumerabilia coniectura tra-
hi possunt, quæ futura videantur. Quis est
enim, qui totum diem iaculans non aliquan-
do collimet? totas nocteis somniamus, neque
vlla ferè est, qua non dormiamus, & miramur
aliquādo id, quod somniarimus, euadere? quid
est tam incertum, quàm talorum iactus? tamē
nemo est, quin sæpe iactans Venereum ali-
quando iaciat, nonnumquam etiam iterum, ac
tertium. Num igitur, vt inepti, Veneris id fieri
impulsu malumus, quàm casu dicere? quod si
ceteris temporibus falsis visis credendum non
est, non video, quod præcipui somnus habeat,
in quo valeant falsa pro veris. Quòd si ita 122
natura paratum esset, vt ea dormientes age-
rent, quæ somniarent: alligandi essent omnes,
qui cubitum irent. maiores enim, quàm vlli
insani, efficerent motus somniantes. Quòd si
insanorum visis fides non est adhibenda, quòd
falsa sunt: cur credatur somniātium visis, quæ
multò etiam perturbatiora sunt, non intelli-
go. An quòd insani sua visa cōiectori nō nar-
rant, narrant qui somniauerunt? Quæro etiā si
velim scribere quid, aut legere, aut canere
voce, vel fidibus aut geometricum quiddam,
aut physicum, aut dialecticum explicare. som-
niúmne expectandum sit in ars adhibenda, si-
ne qua nihil earum rerum nec fieri, nec ex-
pediri potest? Atqui, ne si nauigare quidem
velim ita gubernarem, vt somniauerim. præ-
sens enim pœna sit. Quid igitur cōuenit ęgros 123
à coniectore somniorum potiùs quàm à me-
dico petere medicinā? an Aesculapius, an Se-
rapis potest præscribere per somniū curatio-
nē valetudinis, Neptunus gubernantibus non
potest, & si sine medico medicinam dabit Mi-
nerua, musæ scribendi, legendi ceterarúmque
artium sciētiam somniantibus nō dabunt? At
si curatio daretur valetudinis, hæc quoq; quę
dixi, darentur. Quæ quoniā non dantur, medi-
cina non datur. Qua sublata, tollitur omnis
auctoritas somniorū. Sed hæc quoque in prō-
ptu: nunc interiora videamus. Aut enim di- 124
D uina vis quædam, cōsulens nobis, somniorum
significationes facit: aut coniectores ex quadā
conuenientia & coniunctione naturæ, quam
vocant συμπάθειαν, quid cuique rei conue-
niat, ex somniis, & quid quamque rem sequa-
tur, intelligunt: aut eorū neutrum est, sed quæ-
dam, obseruatio constans, atque diuturna est,
cùm quid visum secundum quietem sit, quid
euenire, aut quid sequi soleat. primùm igitur
intelligendum est, nullam vim esse diuinam

effectricem ſomniorum. Atque illud quidem A
perſpicuum eſt, nulla viſa ſomniorum profi-
ciſci à numine deorum. noſtra enim cauſa dii
id facerent, vt prouidere futura poſſemus.
125 Quotus igitur eſt quiſque, qui ſomniis pa-
reat? qui intelligat, qui meminerit? quàm mul-
ti verò qui contemnant, eámque ſuperſtitio-
nem imbecilli animi, atque anilis putent?
quid eſt igitur, cur his hominibus conſulens
deus ſomniis moneat eos, qui illa non modò
cura, ſed ne memoria quidem digna ducant?
nec enim ignorare deus poteſt, qua mente
quiſque ſit: nec, fruſtrà, ac ſine cauſa quid fa-
cere, dignum deo eſt: quod abhorret etiam ab
hominis conſtantia. Ita ſi pleraque ſomnia
aut ignorantur, aut negliguntur, aut neſcit
hoc deus. aut fruſtrà ſomniorum ſignificatio-
ne vtitur. Sed horum neutrum in deum cadit.
nihil igitur à deo ſomniis ſignificari faten-
126 dum eſt. Illud etiam requiro, cur, ſi deus iſta B
viſa nobis prouidendi cauſa dat, non vigilan-
tibus potius det, quàm dormientibus. Siue e-
nim externus, & aduentitius pulſus animos
dormientium commouet, ſiue per ſeipſe ani-
mi mouentur, ſiue quæ cauſa alia eſt, cur ſe-
cundum quietem aliquid videre, audire agere
videamur: eadem cauſa vigilantibus eſſe po-
terat: idque ſi noſtra cauſa ſecundum quietem
dii facerent, vigilantibus idem facerent, præ-
ſertim cùm Chryſippus, Academicos refellẽs,
permultò clariora, & certiora eſſe dicat, quæ
vigilantibus videantur, quàm quæ ſomnianti-
bus. fuit igitur diuina beneficentia dignius,
cum conſuleret nobis, clariora viſa dare vigi-
lantibus, quã obſcuriora per ſomnium. Quod
quoniam non fit, ſomnia diuina putanda non
127 ſunt. Iam verò quid opus eſt circumitione, &
anfractu, vt ſit vtendum, interpretibus ſom-
niorum potiùs, quàm directò? deus ſi quidem
nobis conſulebat, Hoc facito, Hoc ne fece-
ris, diceret? idque viſum vigilanti potius,
quàm dormienti daret? iam verò quis dicere C
audeat, vera omnia eſſe ſomnia? Aliquot ſom-
nia vera, inquit Ennius, ſed omnia non eſt ne-
ceſſe. Quæ eſt tandem iſta diſtinctio? quę vera,
quæ falſa habet? & ſi vera à deo mittũtur, falſa
vnde naſcũtur? nam ſi ea quoque diuina, quid
inconſtantius deo? quid inſcitius autem eſt,
quàm menteis mortalium falſis, & mendaci-
bus viſis concitare? ſin vera viſa diuina ſunt:
falſa autem, & inania, humana: quæ eſt ita de-
ſignandi licentia, vt hoc deus, hoc natura fe-
cerit potiùs quàm aut omnia deus: quòd nega-
tis, aut omnia natura? quòd quoniam illud ne-
128 gatis, hoc neceſſariò confitendum eſt. Naturã
autem eam dico, qua nunquam animus inſi-
ſtens, agitatione, & motu eſſe vacuus poteſt. Is
cùm languore corporis, nec membris vti, nec
ſenſibus poteſt, incidit in viſa varia, & incerta
ex reliquiis, vt ait Ariſtoteles, inhærentibus,
earum rerum, quas vigilans geſſerit, aut cogi- D
tauerit. Quarũ perturbatione mirabiles inter-
dum exſiſtunt ſpecies ſomniorum. Quæ ſi alia
vera, alia falſa: qua nota internoſcantur, ſcire
ſanè velim. Si nulla eſt: quid iſtos interpretes
audiamus? ſin quæpiam eſt, aueo audire, quæ
129 ſit. Sed hærebunt. venit enim iam in conten-
tionem, vtrùm ſit probabilius, deóſne immor-
taleis rerum omnium præſtantia excellenteis,
ſpectare omnium mortalium, qui vbique

A ſunt, non modò lectos, verùm etiam grabatos;
&, cùm ſtertenteis aliquos viderint obiicere
his viſa quædam tortuoſa, & obſcura, quæ illi
exterriti ſomnio ad coniectorem manè defe-
rant, an natura fieri, vt mobiliter animus agi-
tatus, quod vigilans viderit, dormiens videre
videatur. Vtrum Philoſophia dignius, ſagarũ
ſuperſtitione iſta interpretari, an explicatio-
ne naturæ? vt, ſi iam fieri poſſit coniectura ve-
ra ſomniorum tamen iſti, qui profitentur, eam
facere non poſſunt: ex leuiſſimo enim, & in-
doctiſſimo genere conſtant. Stoici autem tui
negant quemquam, niſi ſapientem diuinũ eſſe 130
poſſe. Chryſippus quidem diuinationem de-
finit his verbis, vim cognoſcentem, & viden-
tem, & explicantem ſigna, quæ à diis homini-
bus portendãtur: officium autem eius eſſe, præ-
noſcere, dei erga homines mente qua ſint,
quidque ſignificent, quemadmodúmque ea
procurentur, atque expientur. Idémque ſom-
B niorum coniectionem definit hoc modo. Eſſe
vim cernentem, & explanantem, quæ à diis
hominibus ſignificentur in ſomnis. Quid er-
go, ad hæc mediocri opus eſt prudentia, an &
ingenio præſtanti, & eruditione perfecta? ta- 131
lem autem cognouimus neminem. Vide igi-
tur, ne, etiam ſi diuinationem tibi eſſe conceſ-
ſero, quod nunquam faciam, neminem tamen
diuinum reperire poſſimus. Qualis autem iſta
mens eſt deorum, ſi neque ea nobis ſignificant
in ſomnis, quæ ipſi per nos intelligamus, ne-
que ea, quorum interpretes habere poſſimus?
ſimiles enim ſunt dii, ſi ea nobis obiiciunt,
quorum neque ſcientiam, neque explanatio-
nem habeamus, tanquam ſi Pœni, aut Hiſpani
in ſenatu noſtro ſine interprete loquerentur. 132
Iam verò quò pertinent obſcuritates, & æni-
gmata ſomniorum? intelligi enim à nobis dii
velle debebant, ea quæ noſtra cauſa nos mo-
nebant. Quid? poeta nemo? nemo phyſicus ob-
ſcurus? ille vero nimis etiam obſcurus Eu-
C phorion: At non Homerus. Vter igitur me-
lior? Valde Heraclitus obſcurus: minime De-
mocritus. num igitur conferendi? mea cauſa 133
me mones, quod non intelligam. Quid me igi-
tur mones? vt ſi quis medicus ægroto imperet,
vt ſumat

Terrigenam herbigradam, domiportam, ſangui-
ne caſſam.

potiùs quam hominum more, cochleam, dice-
re. Nam Pacuuianus Amphion,

Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, a-
ſpera,
Capite breui, ceruice anguina, adſpectu truci,
Euiſcerata, inanima, cum animali ſono.

cùm dixiſſet obſcurius, tum Attici reſpondẽt,
Non intelligimus, niſi apertè dixeris. At ille
vno verbo, Teſtudo. Non potueras hoc igi-
tur à principio, citharista, dicere? defert ad 134
coniectorem quidam, ſomniaſſe ſe ouum pen-
dere ex faſcia lecti ſui cubicularis. Eſt hoc in
D Chryſippi libro ſomnium. Reſpondit con-
iector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto, fo-
dit: inuenit auri aliquantum, idque circunda-
tum argento. miſit coniectori quantulũ viſum
eſt de argento. Tũ ille, nihilne inquit, de vitel-
lo? id enim ex ouo videbatur aurum declaraſ-
ſe: reliquum argentum. Nemone igitur vn-
quam alius ouum ſomniauit? cur ego hic ne-
ſcio qui theſaurũ ſolus inuenit? quàm multi
inopes,

I nopes, digni præsidio deorum, nullum som-
nio ad thesaurum reperiendum admonentur?
quam autem ob causam tam est obscurè ad-
monitus, vt ex ouo nasceretur thesauri simi-
litudo potius, quàm apertè thesaurum quæ-
rere iuberetur, sicut apertè Simonides vetitus
135 est nauigare? Ergo obscura somnia, mini-
mè consentanea sunt maiestati deorum. Ad
aperta, & clara veniamus, quale est de illo
interfecto à caupone Megaris: quale de Si-
monide, qui ab eo, quem humauerat, veti-
tus est nauigare: quale etiam de Alexandro:
quod à te præteritū esse miror: qui, cùm Pto-
lemæus, familiaris eius, in prœlio telo vene-
nato ictus esset, eòque vulnere summo cū do-
lore moreretur: Alexander assidens, somno est
consopitus. Tum secundum quietem visus
ei dicitur draco is, quem mater Olympias a-
lebat: radiculam ore ferre, & simul dicere, quo
illa loci nasceretur (neque is longè aberat ab
eo loco) eius autem esse vim tantam, vt Pto-
lemæum facilè sanaret. Cùm Alexander ex-
perrectus narrasset amicis somnium emisisse
qui illam radiculam quærerent. Qua inuen-
ta, & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi mi-
lites, qui erant eodem genere teli vulnerati.
136 Multa etiam sunt à te ex historiis prolata so-
mnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, ma-
tris Dionysij Pœni Hamilcaris, Hannibalis,
P. Decij: peruulgatū iam illud de præsultore:
Gracchi etiam: & recens Cæciliæ, Balearici fi-
liæ, somnium. Sed hæc externa, ob eamque
causam ignota nobis sunt: nonnulla etiam fi-
cta fortasse. quis enim auctor istorum? de no-
stris somniis quid habemus dicere? tu demer-
so me, & equo ad ripam, ego de Mario cum
fascibus laureatis me in suum deduci iubente
137 monumentum? Omnium somniorum, Quin-
cte, vna ratio est, quæ, per deos immortaleis,
videamus, ne nostra superstitione, & deprauatione
tione superetur. Quē enim tu Marium visum
à me putas? Speciem, credo, eius, & imagi-
nem, vt Democrito videtur. Vnde profectam
imaginem? à corporibus enim solidis, & à
certis figuris vult fluere imagines. quod igi-
tur Marij corpus erat? Ex eo, inquit, quod
fuerat, plena sunt imaginum? omnia ista. igi-
tur me imago Marij in campum Atinantem
138 persequebatur. nulla enim species cogitari
potest, nisi pulsu imaginū. Quid ego? istæ ima-
gines ita nobis dicto audientes sunt, vt simul
atque velimus accurrant? etiamne earum re-
rum, quæ nullæ sunt? quæ est enim forma tam
inusitata, tam nulla, quam nō sibi ipse animus
possit effingere? vt, quæ nūmquam vidimus, ea
tamen formata habeamus, oppidarum situs,
139 hominum figuras. Num igitur, cùm aut muros
Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago
illorum me aliqua pellit? Omnia igitur quæ
volumus, nota nobis esse possunt. nihil est e-
nim, de quo cogitare nequeamus. Nullæ ergo
imagines obrepunt in animos dormientium
extrinsecus, nec omnino fluunt illæ: nec co-
gnoui quemquam, qui maiore auctoritate ni-
hil diceret. animorum est ea vis, atque natu-
ra, vt vigeant vigilantes, nullo aduētitio pul-
su, sed suo motu, incredibili quadam celeri-
tate. Hi cùm sustinentur membris, & corpore,
& sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant,
sentiunt. Cùm autem hæc subtracta sunt, de-

A sertúsque animus languore corporis, tum agi-
tatur ipse per sese. Itaq; in eo & formæ ver-
santur, & actiones: & multa audiri, multa di-
ci videntur. Hæc scilicet imbecillo remissó- 140
que animo, multa omnibus modis confusa,
& variata versantur: maximéque reliquiæ ea-
rum rerum mouentur in animis, & agitantur,
de quibus vigilantes aut cogitauimus, aut egi-
mus: vt mihi temporibus illis multùm in a-
nimo Marius versabatur, recordanti, quàm
ille grauem suum casum magno animo, quàm
constanti tulisset. Hanc credo causam de illo
somniandi fuisse. Tibi autem de me cum sol-
licitudine cogitanti subitò sum visus emer-
sus ex flumine. inerant enim in vtriusque no-
strûm animis, vigilātium cogitationum vesti-
gia. At quædam adiuncta sunt: vt mihi de mo-
numento Marij: tibi, quod equus in quo ego
vehebar, mecum vna demersus rursus appa-
ruerit. An tu censes vllam anum tam deliram 141
B futurā fuisse, vt somniis crederet, nisi ista casu
nonnumquam, forte temerè concurrerent? A-
lexandro loqui draco visus est. Potest omnino
hoc esse falsum, potest verum: sed vtrum sit,
non est mirabile, non enim audiuit ille dra-
conem loquentem, sed est visus audire: & qui-
dem, quo maius sit, cùm radicem ore teneret,
locutus est. Sed nihil est magnum somnianti.
Quæro autē, cùm Alexandro tum illustre som-
nium, tam certum, nec huic eidem aliàs, nec
multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc Ma-
rianum, nihil sanè quod meminerim. Frustra
igitur consumtæ tot noctes tam longa in æta-
te. Nunc quidem propter intermissionem fo- 142
rensis operæ & lucubrationes detraxi, & me-
ridiationes addidi, quibus vti antea non so-
lebam: nec tam multùm dormiens vllo som-
nio sum admonitus, tātis præsertim de rebus:
nec mihi magis vsquam videor, quàm cū aut
C in foro magistratus, aut in curia senatum vi-
deo, somniare. Etenim ex diuisione hoc secū-
dum est. quæ est continuatio, coniunctióque
naturæ: quam, vt dixi, vocant συμπάθειαν e-
iusmodi, vt thesaurus ex ouo intelligi debeat?
Nam medici ex quibusdam rebus & aduenien-
teis & crescenteis morbos intelligunt: non
nullæ etiā valetudinis significationes, vt hoc
ipsum pleni, enectíve simus, ex quodam gene-
re somniorum intelligi posse dicuntur. The-
saurus verò, & hereditas, & honos, & victoria,
& multa generis eiusdem, qua cū somniis na-
turale cognatione iunguntur? dicitur quidā, 143
cùm in somniis complexu Venereo iungere-
tur, calculos eiecisse. Video sympathiam. vi-
sum est enim tale obiectum dormienti, vt id,
quod euenit, naturæ vis, non opinio erroris
effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam spe-
ciem Simonidi, à qua vetaretur nauigare? aut
quid naturę copulatū habuit Alcibiadis, quod
scribitur, somnium? qui paulò ante interitum,
D visus est in somniis amicæ esse amictus amicu-
lo. Is cùm esset proiectus inhumatus, ab omni-
búsque desertus iaceret: amica corpus eius te-
xit suo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futu-
ris, & causas naturaleis habebat: an, & vt vi-
deretur, & vt eueniret, casus effecit? Quid ipso-
rum interpretum coniecturæ, nónne magis in-
genia declarant eorum, quàm vim, consen- 144
súmque naturæ? cursor ad Olympia proficisci
cogitans, visus est in somniis curru quadriga-

rum vehi. manè ad coniectorem. At ille, Vin-
ces, inquit. id enim celeritas ſignificat, & vis
equorum. Poſt idem ad Antiphontem. Is autē,
Vincare, inquit, neceſſe eſt. An non intelligis
quatuor ante te cucurriſſe? Ecce alius curſor.
Atque horum ſomniorum, & talium plenus eſt
Chryſippi liber, plenus Antipatri; ſed ad cur-
ſorem redeo. ad interpretem detulit aquilam
ſe in ſomniis viſum eſſe factum. At ille, Vici-
ſti. iſta enim aues volat nulla vehementiùs.
Huic equidem Antipho, Tu verò, inquit, te
victum eſſe non vides? iſta enim auis inſectans
alias, & agitans, ſemper ipſa poſtrema eſt. Pa-
145 rere quædam matrona cupiens, dubitans eſ-
ſétne prægnans, viſa eſt in quiete obſignatam
habere naturam. retulit. Negauit eam, quoniā
obſignata fuiſſet, concipere potuiſſe. At alter,
prægnantem eſſe dixit. nam inane obſignari
nihil ſolere. Quæ eſt ita ars coniectoris, elu-
dentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumera-
bilia, quæ collecta habent. Stoici, quidquam
ſignificant, niſi acumen hominum ex ſimilitu-
dine aliqua, coniecturam modò huc, modò il-
luc ducentium? Medici ſigna quædam habent
ex venis, & ex ſpiritu ægroti: multiſque ex a-
liis futura præſentiunt. Gubernatores cùm
exſultantes loligines viderint, aut delphinos
ſe in portum coniicienteis, tempeſtatem ſigni-
ficari putant. Hæc ratione explicari, & ad na-
turā facilè reuocari poſſunt: ea verò quæ pau-
146 lò antè dixi nullo modo. At enim obſeruatio
diuturna (hæc enim pars vna reſtat) notandis
rebus fecit artem. An tandem ſomnia obſer-
uari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innu-
merabiles varietates. Nihil tam præpoſterè,
tam incunditè, tam monſtruosè cogitari po-
teſt, quod non poſſimus ſomniare. Quo modo
igitur hæc infinita, & ſemper noua, aut me-
moria complecti, aut obſeruando notare poſ-
ſumus? Aſtrologi motus errantium ſtellarum
notauerunt inuentus eſt enim ordo in iis ſtel-
lis, qui non putabatur, cedò tandem, qui ſit
ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum? quo
modo autem diſtingui poſſunt vera ſomnia à
falſis, cùm eadem & aliis aliter euadant, & iiſ-
dem non ſemper eodem modo? vt mihi mirum
videatur, cùm mendaci homini, ne verū qui-
dem dicenti credere ſoleamus, quo modo iſti
ſi ſomnium verum euaſit aliquod, nō ex mul-
tis potius vni fidē derogant, quàm ex vno in-
147 numerabilia confirmant. Si igitur neque deus
eſt effector ſomniorum, neque naturæ ſocietas
vlla cum ſomniis, neque obſeruatione inueni-
ri potuit ſcientia: effectum eſt, vt nihil pror-
ſus ſomniis tribuendum ſit præſertim cùm illi
ipſi, qui ea vident, nihil diuinent: ii qui inter-
pretantur coniecturā adhibeant nō naturam;
A caſus autem innumerabilibus penè ſeculis in
omnibus plura mirabilia, quàm in ſomniorū
viſis effecerit: neque cōiectura, quæ in varias
partes duci poteſt, nonnūquam etiam in con- 148
trarias, quidquā ſit incertius. Explodatur hæc
quoque ſomniorū diuinatio pariter cū cete-
ris. nā, vt verè loquamur, ſuperſtitio fuſa per
genteis, oppreſſit omnium ferè animos, atque
hominum imbecillitatem occupauit. Quod &
in iis libris dictū eſt, qui ſunt de natura deo-
rum: & hac diſputatione id maximè egimus.
multùm enim & nobiſmetipſis, & noſtris pro-
futuri videbatur. ſi eā funditus ſuſtuliſſemus.
Nec verò (id enim diligenter intelligi vo-
lo) ſuperſtitione tollenda religio tollitur. Nā
& maiorum inſtituta tueri ſacris, cæremoniiſ-
que retinendis, ſapientis eſt: & eſſe præſtantem
aliquam, æternámque naturam, & eam ſuſpi-
ciendam, admirandámque hominum generis
pulchritudo mundi, ordóque rerum cæleſtium 149
B cogit confiteri. Quamobrem vt religio propa-
ganda etiam eſt, quæ eſt iuncta cum cognatio-
ne naturæ: ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eii-
ciendæ ſunt. inſtat enim, & vrget & quocunq;
te verteris: perſequitur, ſiue tu vatem, ſiue tu
omen audieris: ſiue immolaris, ſiue auē aſpe-
xeris: ſi Chaldæum, ſi haruſpicē videris: ſi ful-
ſerit, ſi tonuerit, ſi factum aliquid erit de cæ-
lo, ſi oſtenti ſimile natum, factúmve quippiā:
quorum neceſſe eſt plerumq; aliquid eueniat:
vt numquam liceat quieta mente conſiſtere. 150
Perfugium videtur omnium laborum, & ſol-
licitudinum eſſe ſomnus. At ex eo ipſo pluri-
mæ curæ, metúſque naſcuntur. Qui quidē ipſi
per ſe minus valerent, & magis contémnerentur,
niſi ſomniorum patrocinium Philoſophi ſu-
ſcepiſſent, nec ii quidem contentiſſimi, ſed in
primis acuti, & conſequentia, & repugnantia
videntes, qui propè iā abſoluti, & perfecti pu-
tantur. Quorum licentiæ niſi Carneades reſti-
C tiſſet, haud ſcio, an ſoli iam Philoſophi iudi-
carentur. Cum quibus omnis ferè nobis di-
ſceptatio, cōtentióque eſt, non quòd eos ma-
ximè contemnamus, ſed quòd videntur acutiſ-
ſimè ſententias ſuas, prudentiſſiméque defen- 151
dere. Cùm autem proprium ſit Academiæ,
iudicium ſuum nullum interponere, ea pro-
bare, quæ ſimillima veri videantur, conferri
cauſas, &, quid in quamque ſententiam dici
poſſit, expromere, nulla adhibita ſua auctori-
tate, iudicium audientium relinquere inte-
grum, ac liberum: tenebimus hanc conſuetudi-
nem à Socrate traditam, eaque inter nos, ſi ti-
bi, Quincte frater, placebit, quàm ſæpiſſimè
vtemur. MIHI verò, inquit ille, nihil poteſt
eſſe iucundius. QVAE cùm eſſent dicta, ſur-
reximus.

M. TVLLII

M. TVLLII CICERONIS DE FATO, LIBER SINGVLARIS.

Deest principium.

1 QVIA pertinet ad mores, quos ἤθη Græci
vocant, non eam partem Philosophiæ, de mo-
ribus appellare solemus: sed decet augentem
linguam Latinam, nominare moralem. expli-
candáque vis est, ratióque enuntiationum:
quæ Græci ἀξιώματα vocant: quæ de re fu-
tura cùm aliquid dicunt, deque eo, quod pos-
sit fieri, aut non possit, quam vim habeant, ob-
scura quæstio est: quam περὶ δυνατῶν appel-
lant: totaque est logice: quã rationem disserẽ-
2 di voco. Quod autem in aliis libris feci, qui
sunt de natura deorum, itémque in iis, quos
de diuinatione edidi, vt in vtramque partem
perpetua explicaretur oratio, quo facilius id
à quoque probaretur, quod cuique maximè
probabile videretur, in hac disputatione de
fato, casus quidam, ne facerem, impediuit. Nã
cùm essem in Puteolano, Hirtiusque noster,
consul designatus, iisdem in locis, vir nobis
amicissimus, & iis studiis, in quibus nos à pue-
ritia viximus, deditus: multùm vnà eramus,
maximè nos quidem exquirentes ea consilia,
quæ ad pacem, & ad concordiam ciuium per-
tinerent. cùm enim omnes post interitum Cæ-
saris nouarũ perturbationum causæ quæri vi-
derentur, hisque esse occurrẽdum putaremus:
omnis ferè nostra in his deliberationibus cõ-
sumebatur oratio, idque & sæpè aliàs, & quo-
dam liberiore, quàm solebat, & magis vacuo
ab interuentoribus die cùm ille ad me venis-
set, primò illa, quæ erant quotidiana, & quasi
legitima nobis, de pace, & de otio dicta sunt.
3 Quibus acceptis, QVID ergo? inquit ille,
quoniam oratorias exercitationes nõ tu qui-
dem, vt spero, reliquisti, sed certè Philosophiã
illis anteposuisti, possúmne aliquid audire?
TV verò, inquam, vel audire, vel dicere. nec
enim, quòd rectè existimas, oratoria illa stu-
dia deserui: quibus etiam te incendi, quam-
quam flagrantissimum acceperam: nec ea, quæ
nunc tracto, minuunt, sed augent potiùs illam
facultatem. nam cum hoc genere Philosó-
phiæ, quod nos sequimur, magna habet ora-
tor societatem. subtilitatẽ enim ab Academia
mutuatur, & ei vicissim reddit vbertatem ora-
tionis, & ornamenta dicendi. Quamobrem,
inquam, quoniam vtriusque studii nostra
possessio est, hodie, vtro frui malis, optio
sit tua. TVM Hirtius, Gratissimum, in-
quit, & tuorum omnium simile. nihil enim
vnquam abnuit voluntas tua meo studio.
A Sed quoniam mihi rhetorica vestra sat nota,
támque in his & audiuimus sæpe, & audiemus,
atque hanc Academicorum contra propositũ
disputandi consuetudinem indicant te susce-
pisse Tusculanæ disputationes: proponere a-
liquid, ad quod audiam, si tibi non est mole-
stum, volo. AN mihi, inquam, potest quidã
quam esse molestum, quod tibi gratum futurũ
sit? sed ita audies, vt Romanum hominem, vt
timidè ingredientem ad hoc genus disputan-
di, vt longo interuallo his studia repeten-
tem. ITA, inquit, audiam te disputantem:
vt ea lego, quæ scripsisti. proinde ordire.

Multa hic desunt.

CONSIDERAMVS hic quorum in 5
aliis, vt in Antipatro Poeta, vt in brumali die
natis, vt in simul ægrotantibus fratribus, vt
in vrina, vt in vnguibus, vt in reliquis e-
iusmodi, naturæ contagio valeret: quam ego
non tollo: vis est nulla fatalis. In aliis autem
B fortuita quædam esse possunt, vt in illo nau-
fragio, vt in Icadio, vt in Daphita. Quædam
etiam Posidonius pace magistri dixerim, cõ-
minisci videtur: Sunt, inquam, quidẽ absurda.
Quid enim? si Daphitæ fatũ fuit, de equo ca-
dere, atque ita perire, ex hócne equo, qui cùm
equus non esset, nomen habebat alienum? aut
Philippus hasce in capulo quadrigulas vita-
re monebatur? quasi verò capulo sit occisus.
Quid autem magnum & naufragum illũ sine
nomine in riuo esse lapsum? quamquam huic
quidẽ hic scribit prædictum in aqua esse per-
eundum. Ne hercule Icadii quidẽ prædonis vi-
deo fatũ vllum. nihil enim scribit ei prædi-
ctum. Quid mirum igitur, ex spelunca saxũ in 6
crura eius incidisse? puto enim, etiã si Icadius
tum in spelunca non fuisset, saxum tamẽ illud
casurum fuisse. Nã aut nihil est omnino for-
tuitũ, aut hoc ipsum potuit euenire fortuna.
Quæro igitur, (atque hoc latè patebit) si fati
omnino nullũ nomen nulla natura, nulla vis
C esset, & forte, temerè, casu aut pleraque fierẽt,
aut omnia: nũ aliter, ac nunc eueniunt, eueni-
rent? quid ergo attinet inculcare fatum, cùm
sine fato ratio omnium rerum ad naturam,
fortunamve referatur? Sed Posidonium, si- 7
cut æquum est, cum bona gratia dimitta-
mus: ad Chrysippi laqueos reuertamur. Cui
primùm quidem ea ipsa rerum contagio-
ne respondeamus: reliqua postea persequa-
mur. Inter locorum naturas quantum inter-
sit, videmus alios esse salubreis, alios pesti-
lenteis: in aliis esse pituitosos, & quasi redun-

danteis, in aliis exsiccatos, atque aridos: mul- A
táque sunt alia, quæ inter locum, & locum
plurimum differant, Athenis tenue cælum, ex
quo acutiores etiam putantur Attici: crassum
Thebis. itaque pingues Thebani, & valentes.
Tamen neque illud tenue cælum efficiet, vt
aut Zenonem quis, aut Archesilam, aut Theo-
phrastum audiat: neque crassum vt Nemea po-
8 tiùs, quàm Isthmo victoriam petat. Disiunge
longiùs, quid enim loci natura afferre potest,
vt in porticu Pompeij potiùs, quàm in campo
ambulemus? tecum quàm cum alio? Idib. po-
tiùs, quàm Kalend. Vt igitur ad quasdam res
natura loci pertinet, & operatur aliquid. ad
quasdam autem nihil: sic affectio astrorum va-
leat, si vis, ad quasdam res ad omneis certè nõ
valebit. At enim quoniam in natura hominum
dissimilitudines sunt, vt alios dulcia, alios
subamara delectent: alii lidinosi, alii iracun-
di, aut crudeles, aut superbi sint: alij talibus
vitiis abhorreant. quoniam igitur, inquit, tã- B
tum natura à natura distat: quid mirum est, has
dissimilitudines ex differentibus causis esse fa-
ctas? Hæc disserens, qua de re agatur, & in quo
9 causa consistat, non videt. Non enim, si alij
ad alia propensiores sint propter causas natu-
raleis, & antecedenteis, idcirco etiã nostrarũ
voluntatũ, atque appetitionũ sunt causæ natu-
rales, & antecedentes. nam nihil esset in nostra
potestate, si res ita se haberet, nunc verò fate-
mur, acuti, hebetésne: valentes, imbecilline si-
mus, non esse id in nobis. Qui autem ex eo
cogi putat, ne vt sedeamus quidẽ aut ambule-
mus, voluntatis esse, is non videt, quæ quam-
que res consequatur. Vt enim & ingeniosi, &
tardi ita nascãtur antecedẽtibus causis itém-
que valentes, & imbecilli: non sequitur tamẽ,
vt etiam sedere, & ambulare, & rem agere ali-
quam principalibus causis definitum, & con-
10 stitutum sit: Stylphonem Megareum Philo-
sophum, acutum sanè hominem, & probatum C
temporibus illis accepimus. Hunc scribunt
ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum
fuisse, neque hoc scribunt vituperantes, sed
potius ad laudem. vitiosam enim naturam ab
eo sic edomitam, & compressam esse doctrina,
vt nemo vmquam vinolentum illum, nemo in
eo libidinis vestigium viderit. Quid? Socratem
nonne legimus quemadmodum notarit Zopy-
rus physiognomon, qui se profitebatur homi-
num mores naturásque ex corpore, oculis,
vultu, fronte pernoscere? stupidum esse Socra-
tem dixit, & bardum, quòd iugula concaua
non haberet: obstructas eas parteis, & obtura-
tas esse dicebat: addidit etiam mulierosum: in
quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse.
11 Sed hæc ex naturalibus causis vitia nasci pos-
sunt: exstirpari autem, & funditus tolli, vt is
ipse, qui ad ea propensus fuerit, à tantis vi-
tiis auocetur, non est id positum in naturali-
bus causis, sed in voluntate, studio disciplina. D
Quæ tolluntur omnia, si vis, & natura fati ex
diuinationis ratione firmabitur. Etenim si ex
diuinatio, quælibet natura à præceptis artis
proficiscitur, præcepta appello, quæ dicuntur
Græcè Θεωρήματα. Non enim credo nullo
præcepto aut ceteros artifices versari in suo
munere, aut eos qui diuinatione vtantur fu-
12 tura prædicere. Sint igitur astrologorum præ-
cepta huiusmodi. Si quis, verbi causa, orien-

te Canicula natus est, is in mari non morie-
tur. Vigila Chrysippe ne tuam causam in qua
tibi cum Diodoro, valente dialectico, magna
luctatio est deseras. Si enim verum est, quod
ita connectitur. Si quis oriente Canicula
natus est, in mari non morietur: illud quo-
que verum est, Si Fabius oriente Canicula
natus est, Fabius in mari non morietur: Pu-
gnant ergo hæc inter se, Oriente Canicula
natum esse, & in mari Fabium moriturum:
& quoniam certum in Fabio ponitur, ortum
esse eum Canicula oriente, hæc quoque pu-
gnant, & esse Fabium, & in mari moriturum.
Ergo hæc quoque coniunctio est ex repu-
gnantibus, & est Fabius, & in mari Fabius
morietur. Quod vt propositum est, ne fieri
quidem potest, Ergo illud Morietur in mari
Fabius, ex eo genere est, quod fieri non po-
test. Omne igitur, quod falsum dicitur in fu-
turo, id fieri non potest. At hoc, Chrysippe, 13
minimè vis: maximéq; tibi de hoc ipso cum
Diodoro certamen est: ille enim id solum fieri
posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum
sit verum. &, quidquid futurum sit, id dicit fie-
ri necesse esse, &, quidquid non sit futurum, id
negat fieri posse. Tu, & quæ non sint futura,
Posse fieri dicis, vt frangi hanc gemmam, etiã
si id nunquam futurũ sit: neque necesse fuisse
Cypselum regnare Corinthi, quamquam id
millesimo antè anno Apollinis oraculo edi-
tum esset. At si ista comprobabis diuina præ-
dicta: & quæ falsa in futuris dicentur, in his
habemus, vt ea fieri non possint: vt si dicatur,
Africanum Karthagine potiturum: & si verè
dicatur de futuro, idque ita futurum sit, di-
cas esse necessarium. Quæ est tota Diodori bo- 14
bis inimica sententia. Etenim si illud verè
connectitur, Si oriente Canicula natus es, in
mari non morieris: primúmque, quod in con-
nexo, Natus ex oriente Canicula: necessa-
rium est: omnia enim vera in præteritis ne-
cessaria sunt, vt Chrysippo placet dissentien-
ti à magistro Cleanthe, quia sunt immutabi-
lia, neque in falsum è vera præterita pos-
sunt conuerti:) si igitur quod primum in
connexo est, necessarium est: fit etiam quod
consequitur, necessarium. Quamquam hoc
Chrysippo non videtur valere in omnibus.
Sed tamen, si naturalis est causa, cur in mari
Fabius non moriatur, in mari Fabius mori 15
non potest. Hoc loco Chrysippus æstuans fal-
li sperat Chaldæos, ceterósque diuinos, ne-
que eos vsuros esse coniunctionibus, vt ita sua
præcepta pronuntient, Si quis natus est o-
riente Canicula, is in mari non morietur: sed
potiùs ita dicent, Non & natus est quis o-
riente Canicula, & is in mari morietur. O
licentiam iocularem! ne ipse incidat in Dio-
dorum, docet Chaldæos, quo pacto eos expo-
nere præcepta oporteat. Quæro enim, si Chal-
dæi ita loquentur, vt negationes infinitarum
coniunctionum potiùs, quàm infinita conne-
xa ponant: cur idem medici, cur geometræ,
cur reliqui facere non possint? medicus in
primis, quod erit ei perspectum in arte non
ita proponet: Si cui venæ sic mouentur, is ha-
bet febrem: sed potiùs illo modo, Non &
huic venæ sic mouentur, & febrem is non
habet: itémque geometres non ita dicet, 16
in sphæra maximi orbes sunt, medii inter
se di-

se diuiduntur: sed potiùs illo modo: Non & A
sunt in sphæra maximi orbes, & hi non me-
16 dij inter se diuiduntur. Quid est, quod non
possit isto modo ex connexo transferri ad
coniunctionem negationem? & quidem a-
liis modis easdem res efferre possumus. Mo-
dò dixi, Si in sphæra maximi orbes sunt, me-
dij inter se diuiduntur: possum dicere, Si in
sphæra maximi orbes erunt. possum dicere,
Quia in sphæra maximi orbes erunt, Multa
genera sunt enuntiandi, nec vllum distortius,
quàm hoc, quo Chrysippus sperat Chaldæos
contentos Stoicorum causa fore. Illorum ta-
men nemo ita loquitur. maius est enim has
contortiones orationis, quàm signorum or-
17 tus, obitúsque perdiscere. Sed ad illam Dio-
dori contentionem quam περὶ δυνατῶν ap-
pellant, reuertamur: in qua quid valeat id,
quod fieri possit, inquiritur. Placet igitur Dio
doro, id solum fieri posse, quod aut verum
sit, aut verum futurum sit. Qui locus attingit B
hanc quæstionem, Nihil fieri, quod non ne-
cesse fuerit. &, Quidquid fieri possit, id aut es-
se iam, aut futurum esse: nec magis commuta-
ri ex veris in falsa ea posse, quæ futura sunt,
quàm ea, quæ facta sunt: sed in factis immu-
tabilitatem apparere, in futuris quibusdam
quia non apparent, ne necesse quidem vide-
ri: vt in eo, qui mortifero morbo vrgeatur,
verum sit. Hic morietur hoc morbo: at hoc
idem si verè dicatur in eo, in quo vis morbi
tanta non appareat, nihilominùs futurum sit.
Ita fit, vt commutatio ex vero in falsum ne in
futuro quidem vlla fieri possit. Nam, Morie-
tur Scipio, talem vim habet, vt quamquam de
futuro dicetur, tamen id non possit conuerti
in falsum. de homine enim dicitur, cui necesse
18 est mori. Sic si diceretur, Morietur noctu in
cubiculo suo Scipio, vi oppressus, verè dice-
retur id enim fore diceretur, quod esset futu-
rum: futurum autem fuisse, ex eo, quia factū C
est, intelligi debet. nec magis erat verum, Mo-
rietur Scipio, quàm morietur illo modo: nec
minus necesse est mori Scipioni, quàm illo
modo mori: nec magis immutabile ex vero
in falsum, Necatus est Scipio, quàm necabi-
tur Scipio: nec, cùm hæc ita sint, est causa, cur
Epicurus fatum extimescat, & ab atomis pe-
tat præsidium, eásque de via deducat, & vno
tempore suscipiat res duas inenodabileis: v-
nam, vt sine causa fiat aliquid, ex quo exsi-
stet, vt de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi,
nec cuiquam physico placet: alteram, vt, cùm
duo indiuidua per inanitatem ferantur: alte-
rum è regione moueatur, alterum declinet.
19 licet enim Epicuro, concedenti omne enun-
ciatum aut verum, aut falsum esse, non vere-
ri, ne omnia fato fieri sit necesse. non enim æ-
ternis causis naturæ necessitate manantibus,
verum est id quod ita enuntiatur: Descendit
in Academiam Carneades: nec tamen sine cau- D
sis. sed interest inter causas fortuitò antegres-
sas, & inter causas cohibenteis in se efficien-
tiam naturalem. Ita & semper verum fuit,
Morietur Epicurus, cùm duo & septuaginta
annos vixerit, Archonte Pitarato: neque ta-
men erant causæ fatales, cur ita accideret: sed
quòd ita cecidisset, certè casurum, sicut ceci-
20 dit, fuit. Nec ij, qui dicunt immutabilia es-
se, quæ futura sint, nec posse verum futurum

A conuerti in falsum, fati necessitatem confir-
mant, sed verborum vim interpretantur. At
qui introducunt causarum seriem sempiter-
nam, ii mentem hominis voluntate libera
spoliatam, necessitate fato deuinciunt. Sed
hæc hactenus. Alia videamus. concludit e-
nim Chrysippus hoc modo. Si est motus sine
causa, non omnis enuntiatio, quod ἀξίωμα
dialectici appellant, aut vera, aut falsa erit.
causas enim efficienteis, quod non habebit,
id nec verum, nec falsum erit. omnis autem
enuntiatio aut vera aut falsa est. motus ergo
sine causa nullus est. Quod si ita est, omnia, 21
quæ fiunt, causis fiunt antegressis. id si ita est,
omnia fato fiunt. efficitur igitur, fato fieri,
quæcunque fiant. Hic primùm si mihi libeat
assentiri Epicuro, & negare omnem enuntia-
tionem aut veram esse, aut falsam: eam pla-
gam potiùs accipiam, quàm fato omnia fieri
comprobem. illa enim sententia aliquid ha-
B bet disputationis. hæc verò non est tolerabi-
lis. itaque contendit omneis neruos Chrysip-
pus, vt persuadeat, omne ἀξίωμα aut verum
esse, aut falsum. Vt enim Epicurus veretur, ne,
si hoc concesserit, concedendum sit, fato fieri,
quæcumque fiant: si enim alterutrum ex æ-
ternitate verum sit, esse id etiam certum: &,
si certum, etiam necessarium: ita & necessi-
tatem & fatum confirmari putat: sic Chry-
sippus metuit, ne, si non obtinuerit, omne,
quod enuntietur, aut verum esse, aut falsum,
Omnia fato fieri possint, & ex causis æternis
rerum futurarum. Sed Epicurus declinatio- 22
ne atomi vitari fati necessitatem putat, Ita-
que tertius quidam motus oritur extra pon-
dus & plagam, cùm declinat atomus inter-
uallo minimo. Id appellat ἐλάχιστον. Quam
declinationem sine causa fieri, si minùs ver-
bis, re cogitur confiteri non enim atomus ab
atomo pulsa declinat. nam qui potest pelli a-
C lia ab alia, si grauitate feruntur ad perpendi-
culum corpora indiuidua, rectis lineis, vt
Epicuro placet: sequitur enim, vt, si alia ab
alia numquam depellatur, ne contingat qui-
dem alia aliam: Ex quo efficitur, vt iam si sit
atomus, eáque declinet, declinare sine cau-
sa. Hanc rationem Epicurus induxit ob eam
rem, quòd veritus est, ne, si semper atomus 23
grauitate ferretur naturali, ac necessaria ni-
hil liberum nobis esset, cùm ita moueretur
animus, vt atomorum motu cogeretur.
Hinc Democritus auctor atomorum accipere
maluit, necessitate omnia fieri, quàm à corpo-
ribus indiuiduis naturaleis motus auellere A-
cutiùs Carneades, qui docebat, posse Epicu-
reos suam causam sine hac commentitia de-
clinatione defendere. Nam cùm doceret, es-
se posse quędam animi motum voluntarium,
id fuit defendi melius, quàm introducere
declinationem, cuius præsertim causam re-
D perire non possunt. Quo defenso, facilè Chry-
sippo possent resistere, cùm enim concessis-
set, motum nullum esse sine causa, non con-
cederent, omnia, quæ fierent, fieri causis an-
tecedentibus. voluntatis enim nostræ non es-
se causas externas, & antecedenteis. Com- 24
muni igitur consuetudine sermonis abuti-
mur, cùm ita dicimus, vel aliquid quem-
piam, aut nolle sine causa. Ita enim dici-
mus, sine causa, vt dicamus, sine externa, &

antecedente causa non sine aliqua: Vt cùm vas A
inane dicimus, non ita loquimur, vt physici,
quibus inane esse nihil placet: sed ita, vt ver-
bi causa, sine aqua, sine vino, sine oleo vas es-
se dicamus: sic cùm sine causa animū moueri
dicimus, sine antecedente, & externa causa
moueri non omnino sine causa dicimus. De
ipsa atomo dici potest, cùm per inane moueа-
tur grauitate, & pondere, sine causa moueri,
25 quia nulla causa accedat extrinsecus. Rur-
sus autem, ne omnes à physicis irrideamur,
si dicamus quidquam fieri sine causa distin-
guendum est, & ita dicendum ipsius indiuidui
hanc esse naturam, vt pondere & grauitate
moueatur eámque ipsam esse causam, cur ita
feratur. Similiter ad animorum motus vo-
luntarios. non est requirenda externa causa.
Motus enim voluntarius eam naturam in se
ipso continet, vt sit in nostra potestate, no-
bísque pareat, nec id sine causa. eius enim rei
26 causa, ipsa natura est. Quod cùm ita sit, quid B
est, cur non omnis pronuntiatio aut vera,
aut falsa sit, nisi cōcesserimus fato fieri quæ-
cumque fiant? Quia futura, inquit, vera non
possunt esse, eas quæ causas, cur futura sint, nō
habent. Habeant igitur causas necesse est, vt
ea, quæ vera sunt, ita cùm euenerint, fato eue-
nerint. Confectum negotium, si quidem tibi
concedendum est, aut fato omnia fieri: aut
quidquam posse fieri sine causa. An aliter hæc
enuntiatio vera esse non potest, Capiet Nu-
mantiam Scipio, nisi ex æternitate causa cau-
sam ferens hoc erit effectura? An hoc falsum
27 potuisset esse, si esset sexcentis sæculis antè
dictum? & si tum non esset vera hæc enuntia-
tio, Capiet Numantiam Scipio; ne illa qui-
dem vera est hæc enuntiatio, capiet Numan-
tiam Scipio. Potest igitur quidquam factum
esse, quod non verum fuerit futurum esse.
Nam vt præterita ea vera dicimus, quorum
superiore tempore vera fuerint instantia: sic C
futura, quorum consequenti tempore vera e-
28 runt instantia, ea vera dicemus. nec si omne
enuntiatum aut verum, aut falsum est, sequi-
tur illico esse causas immutabileis, easque æ-
ternas, quæ prohibeant quidquam secus cade-
re, atque casurum sit. fortuitæ causæ quæ ef-
ficiant, verè dicantur, quæ ita dicentur. Ve-
niet Cato in senatum, non inclusæ in rerum
natura, atque mundo. Et tamen tam est im-
mutabile venturum cùm est verum, quàm ve-
nisset: nec ob eam causam fatum, aut neces-
sitas extimescenda est. Etenim erit confiteri
necesse, si hæc enuntiatio, Veniet in Tuscula-
num Hortensius: verum non est, sequitur vt
falsum sit, quorum isti neutrum volunt, quod
fieri non potest. nec nos impediet illa ignaua
ratio, quæ dicitur. appellatur enim quidam
à Philosophis ἀργὸς λόγος, cui si pareamus
nihil est omnino quod agamus in vita. Sic e-
nim interrogant: Si fatum tibi est, ex hoc
modo conualescere: siue tu medicū adhibue- D
29 ris, siue non, conualesces. Item, si fatum ti
bi est, ex hoc morbo non conualescere, siue
tu medicum adhibueris, siue non, non conua-
lesces. Et alterutrum fatum est. medicum er-
go adhibere nihil attinet. Rectè genus hoc
interrogationis, ignauum, atque iners nomi-
natum est, quòd eadem ratione omneis è vita
tollitur actio. Licet etiam immutare, vt fa-

A ti nomen non adiungas, & eandem tamen te-
neas sententiam, hoc modo, Si ex æternita-
te verum hoc fuit, Ex isto morbo conuale-
sces; siue adhibueris medicum, siue non, con-
ualesces. Itémque si ex æternitate, hoc fal-
sum fuit, Ex isto morbo non conualesces, si-
ue adhibueris medicum, siue non adhibue-
ris, non conualesces: deinde cetera. Hæc ratio 30
à Chrysippo reprehenditur. Quædam enim
sunt, inquit, in rebus simplicia, quædam co-
pulata. Simplex est, Morietur eo die Socra-
tes. Huic, siue quid fecerit, siue non fecerit, fi-
nitus est moriendi dies. At si ita fatum sit, Na-
scetur OEdipus Laio: non poterit dici, siue
fuerit Laius cum muliere, siue non fuerit. co-
pulata enim res est, & confatalis. sic enim ap-
pellat: quia ita fatum sit, & concubiturum
cum vxore Laium, & ex ea OEdipū procrea-
turum, vt si esset dictum, Luctabitur Olym-
piis Milo: & referret aliquis: Ergo, siue ha-
B buerit aduersarium, siue non habuerit, lucta-
bitur: erraret. est enim copulatum, Lucta-
bitur, quia sine aduersario nulla luctatio est.
Omnes igitur istius generis captiones eodem
modo refelluntur. Siue tu adhibueris medi-
cum, siue non adhibueris, conualesces. ca-
ptiosum. tam enim est fatale, medicum adhi-
bere, quam conualescere. Hæc, vt dixi, con-
fatalia ille appellat. Carneades hoc totum ge-
nus non probabat, & nimis inconsideratè cō-
cludi hanc rationem putabat. itaque preme-
bat alio modo, nec vllam adhibebat calum-
niam: cuius erat hæc conclusio, Si omnia an-
tecedentibus caussis fiunt, omnia naturali col-
ligatione confertè, contextéque fiunt. Quod
si ita est, omnia necessitas efficit. id si verum
est, nihil est in nostra potestate. Est autem a-
liquid in nostra potestate. At, si omnia fato
fiunt, omnia caussis antecedentibus fiunt. Nō
igitur fato fiunt, quæcunque fiunt. Hæc ar- 31
C ctius adstringi ratio non potest. Nam si quis
velit idem referre, atque ita dicere: Si omne
futurum, ex æternitate verum est, vt ita cer-
tè eueniat, quemadmodum sit futurum, omnia
necesse est colligatione naturali confertè, cō-
textéque fieri: nihil dicat. multum enim dif-
fert, vtrùm causa naturalis ex æternitate, fu-
tura vera efficiat, an etiam sine æternitate na-
turali, futura quæ sint, ea vera esse possint
intelligi. Itaque dicebat Carneades, ne Apol-
linem quidē futura posse dicere, nisi ea, quorū
causas natura ita contineret, vt ea fieri neces- 32
se esset. Quid enim spectans deus ipse dice-
ret, Marcellum eum, qui ter consul fuit, in
mari esse periturum? erat quidem hoc verum
ex æternitate, sed causas id efficienteis non
habebat. ita ne præterita quidem ea, quorum
nulla signa, tanquam vestigia extarent, A-
pollini nota esse censebat: quo minùs futu-
ra. causis enim efficientibus, quamque rem
cognitis, posse denique sciri, quid futurum
D esset. ergo nec de OEdipo potuisse Apollinem
prædicere, nullis in rerum natura causis præ-
positis, cur ab eo patrem interfici necesse es-
set: nec quidquam huiusmodi. Quocirca si
Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, consen-
taneum est huiusmodi oracula, ceteraque quæ
ad diuinationem pertinent, comprobare: iis
autem, qui, quæ futura sunt, ea vera esse ex
æternitate dicunt, non idem dicendum est,
vide;

vide, ne non eadem sit illorum causa, & Stoi- A
corum. hi enim vrgentur angustiùs, illorum
34 ratio soluta, ac libera est. Quòd si concedatur,
nihil posse euenire nisi causa antecedente,
quid proficiatur, si ex causa non ex æternis
causis apta ducatur? causa autẽ ea est, quæ id
efficit, cuius est causa, vt vulnus mortis, cru-
ditas morbi, ignis ardoris. Itaque non sic
causa intelligi debet, vt quod cuique antece-
dat, id ei causa sit, sed quod cuique efficienter
antecedat, nec, quòd in campum descende-
rim, id fuisse causæ, cur pila luderem: nec He-
cubam, causam interitus fuisse Troianis, quòd
Alexandrum genuerit, nec Tyndareum Aga-
memnon, quòd Clytemnestram. hoc enim mo-
do viator quoque bene vestitus, causa grassa-
tori fuisse dicetur cur ab eo spoliaretur. Ex
35 hoc genere illud est Ennij,
Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegena ad terram trabes.
Licuit vel altiùs, Vtinã ne in Pelio nata vlla
vnquam esset arbor, etiam suprà, Vtinam ne B
esset mons vllus Pelius, similitérque superio-
ra repetentem regredi in infinitum licet.
Néve inde nauis inchoandæ exordium ce-
pisset.
Quorsum hæc præterita? quia sequitur illud,
Nam numquam hera errans mea, domo efferret
pedem,
36 *Medea animo ægro, amore sæuo saucia.*
Non vt eę res causam afferrent amoris. In-
teresse autem aiunt, vtrùm eiusmodi quid sit
sine quo aliquid effici non possit, an eiusmo-
di cum quo aliquid effici necesse sit. Nulla
igitur earum causa est, quoniam nullam rem
sua vi efficit, id cuius dicitur causa: nec id, si-
ne quo quippiã non fit, causa est: sed id, quod
cum accessit, id cuius causa est, efficit necessa-
riò. nondum enim vlcerato serpentis morsu
Philocteta, quæ causa in rerum natura con-
tinebatur, foré, vt is in insula Lemno linque-
retur? pòst autem causa fuit propior, & cum C
37 exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit
causam. sed ex æternitate vera fuit hæc enun-
tiatio, Relinquetur in insula Lemno Philo-
ctetes: nec hoc ex vero in falsum poterat con-
uerti. necesse est enim in rebus contrariis dua-
bus (contraria autem hoc loco ea dico, quo-
rum alterum ait quid, alterum negat) ex his
igitur necesse est, inuito Epicuro, alterum ve-
rum esse, alterum falsum: vt, sauciabitur Phi-
loctetes, omnibus antè seculis verum fuit. Nõ
sauciabitur, falsum. Nisi fortè volumus Epi-
cureorũ opinionem sequi, qui taleis enuntia-
tiones nec veras, nec falsas esse dicunt: aut cùm
id pudet, illud tamen dicunt, quod est impu-
dentius, veras esse ex contrariis disiunctiones;
38 sed quæ in his enuntiata essent eorũ neutrum
esse verum. O admirabilem licentiam, & mi-
serabilem inscitiam disserẽdi! Si enim aliquid
in eloquendo nec verum, nec falsum est, certè
id verum non est. quod autẽ verum nõ est: qui D
potest non falsum esse? aut quod falsum non
est, quî potest non verum esse? Tenebitur id,
quod à Chrysippo defenditur, Omnem enun-
tiationẽ aut veram, aut falsam esse, ratio ipsa
coget, & ex æternitate quædam vera esse, & ea
non esse nexa causis æternis, & à fati necessita-
39 te esse libera. Ac mihi quidem videtur cũ duæ
sententiæ fuissent veterum Philosophorũ, vna

A eorum qui censerent omnia ita fato fieri, vt
id fatum vim necessitatis afferret, in qua sen-
tentia Democritus, Heraclitus, Empedocles,
Aristoteles fuit, altera eorum quibus videren-
tur sine vllo fato esse animorum motus volũ-
tarij, Chrysippus, tãquam arbiter honorarius
medium se ferire voluisse; sed applicat se ad
eos potiùs, qui necessitate motus animos libe-
ratos volũt. Dum autem verbis vtitur suis, de-
labitur in eas difficultates, vt necessitatem fa-
ti cõfirmet inuitus. Atque hoc, si placet, qua- 40
le sit videamus, in assensionibus, quas prima
oratione tractaui. eas enim veteres illi, qui-
bus omnia fato fieri videbantur vi effici, &
necessitate dicebant. qui autem ab his dissen-
tiebant, fato assensiones liberabant, nega-
bántque fato assensionibus adhibito, necessi-
tatem ab his posse remoueri: iique ita differe-
bant, Si omnia fato fiunt, omnia fiunt antece-
dente causa: &, si appetitus, illa etiam, quę ap-
B petitum sequuntur, ergo etiam assensiones. At,
si causa appetitus non est sita in nobis, ne ipse
quidẽ appetitus est in nostra potestate. Quod
si ita est, ne illa quidem, quę appetitu efficiũ-
tur, sita in nobis sunt. non sunt igitur neque
assensiones, neque actiones in nostra potesta-
te. ex quo efficitur, vt neque laudationes iustæ
sint, nec vituperationes, nec honores, nec sup-
plicia. Quod cùm vitiosum sit, probabiliter
concludi putant, non omnia fato fieri, quæ-
cunque fiant. Chrysippus autem cùm & ne- 41
cessitatem improbare, & nihil vellet sine præ-
positis causis euenire, causarum genera distin-
guit, vt & necessitatem effugiat, & retineat fa-
tum. Causarum enim, inquit, aliæ sunt per-
fectæ, & principales: aliæ adiuuantes, & proxi-
mæ. Quamobrem cùm dicimus, omnia fato
fieri causis antecedentibus non hoc intelligi
volumus, causis perfectis, & principalibus, sed
causis antecedentibus, adiuuantibus, & proxi-
C mis. Itaque illi rationi quam paulò antè cõ-
clusi, sic occurrit, Si omnia fato fiant, sequi il-
lud quidem, vt omnia causis fiant antepositis,
verùm nõ principalibus, & perfectis, sed adiu-
uantibus, & proximis quæ si ipsa non sint in
nostra potestate, non sequitur, vt ne appetitus
quidem sit in nostra potestate. at hoc seque-
retur, si omnia perfectis, & principalibus cau-
sis fieri diceremus, vt cùm hæ causæ non es-
sent in nostra potestate, ne ille quidem esset
in nostra potestate. Quamobrem qui ita fatum 42
introducunt, vt necessitatem adiungant, in eos
valebit illa conclusio. qui autem causas ante-
cedenteis non dicent perfectas neque princi-
pales, in eos nihil valebit. quod enim dican-
tur assensiones fieri, causis antepositis, id qua-
le sit, facilè à se explicari putant. nam quam-
quam assensio non possit fieri nisi commota
visu, tamen cùm id visum proximam causam
habeat, non principalem, hanc habet ratio-
D nem, vt Chrysippus vult, quam dudum dixi-
mus, nõ vt illa quidem fieri possit nulla vi ex-
trinsecus excitata (necesse est enim assensio-
nem viso commoueri) sed reuertitur ad cylin-
drum, & turbinem suum, quæ moueri incipe-
re, nisi pulsa, non possunt, id autem cùm acci-
dit, suapte natura, quod superest, & cylin-
drum volui, & versari turbinem putant.
Vt igitur, inquit, qui protrusit cylindrum, 43
dedit ei principium motionis, volubilitatem

autem non dedit: sic visum obiectum impri-
met illud quidem, & quasi signabit in animo
suam speciem, sed assensio nostra erit in po-
testate: eáque quemadmodum in cylindro di-
ctum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum
est, suapte vi, & natura mouebitur, quòd si
aliqua res efficeretur sine causa antecedente,
falsum esset, omnia fato fieri. Sin omnibus,
quaecumque fiunt, verisimile est causam an-
tecedere: quid afferri poterit, cur non omnia
fato fieri fatendum sit? modò intelligatur,
quae sit causarum distinctio, ac dissimilitudo.
44 Hac cùm ita sint à Chrysippo explicata, si il-
li, qui negant assensiones fato fieri, fateantur
tamen eas non sine viso antecedente fieri, alia
ratio est. sed si concedunt anteire visa, nec ta-
men fato fieri assensiones, quòd proxima il-
la, & continens causa non moueat assensio-
nem: vide, ne idem dicant. neque enim Chry-
sippus concedens, assensionis proximam, & cō-
tinentem causam esse in viso positam neque
eam causam ad assentiendum necessariam es-
se, concedet, vt si omnia fato fiant, omnia
fiant causis antecedentibus, & necessariis: itém-
que ili, qui ab hoc dissentiunt, confitentes
nō fieri assensiones sine praecursione visorum,
dicent, si omnia fato fierent eiusmodi, vt ni-
hil fieret, nisi praegressione causae, confiten-
dum esse fato fieri omnia ex quo facilè intel-
lectu est, cùm vtrique, patefacta, atque expli-
cata sententia sua, ad eundem exitum veniant
verbis eos, non re dissidere, omninóque cum
45 haec sit distinctio, vt quibusdam in rebus verè
dici possit, cùm hae causae antegressae sint, non
esse in nostra potestate, quin illa eueniant,
quorum causae fuerint, quibusdam autem in
rebus, causis antegressis, in nostra tamen esse
potestate, vt illud aliter eueniat: hanc distin-
ctionem vtrique approbant: sed alteri cen-
sent, quibus in rebus cùm causae antecesserint
ita, vt non sit in nostra potestate, vt aliter illa

A eueniant, eo fato fieri: quae autem in nostra
potestate sint, ab his fatum abesse: 46
Hoc modo hanc causam disceptari oportet,
non ab atomis errantibus, & de via declinan-
tibus praesidium petere. Declinat, inquit, ato-
mus. Primum cur? aliam enim quandam vim
motus habebant à Democrito impulsionis,
quam plagam ille appellat: à te Epicure gra-
uitatis, & ponderis. Quae ergo noua causa in
natura est, quae declinet atomū? aut num sor-
tiuntur inter se, quae declinet, quae nō? aut cur
minimo declinent interuallo, maiore non? aut
cur declinent vno minimo non declinēt duo-
bus, aut tribus? optare hoc quidem est, non 47
disputare. Nam neque extrinsecus impulsam
atomum loco moueri, & declinare dicis: ne-
que in illo inani, per quod feratur atomus,
quidquam fuisse causae, cur ea non e regione
ferretur: nec in ipsa atomo mutationis ali-
quid factum est, quamobrem naturalem sui
B ponderis motum non teneret. Ita cùm attulis-
set nullam causam, quae istam declinationem
efficeret, tamen aliquid sibi dicere videtur:
cùm id dicat, quòd omnium mentes aspernen- 48
tur, ac respuant. Nec verò quisquā magis con-
firmare mihi videtur nō modò fatum, verùm
etiam necessitatem, & vim omnium rerum,
sustulisséque motus animi voluntarios quàm
hic, qui aliter obsistere fato fatetur se nō po-
tuisse, nisi ad has commentitias declinationes
cōfugisset. Nam, vt essent atomi, quas quidem
esse, mihi probari nullo modo potest: tamen
declinationes istae numquam explicarentur,
nam si atomis, vt grauitate ferantur, tributū
est necessitate naturae, quòd omne pondus nul-
la re impediente moueatur, & feratur neces-
se est: illud quoque necesse est, declinare
quibusdam atomis, vel si volunt, omnibus
naturaliter.

Multa desunt.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS, LIBER PRIMVS.

ATTICVS. QVINCTVS. MARCVS. ATTICVS.

1 LVCVS quidem ille, &
haec Arpinatium quercus
agnoscitur saepe à me le-
ctus in Mario. Si manet
illa quercus haec est pro-
fectò. etenim est sanè ve-
tus. QVINCTVS. Ma-
net verò, Attice noster, &
semper manebit. sata est enim ingenio. nullius

C autem agricolae cultu stirps tam diuturna,
quàm poetae versu seminari potest. ATT. Quo
tandem modo, Quincte? aut quale est illud,
quod poetae serunt, mihi enim videris, fra-
trem laudando, suffragari tibi. QV. Sit ita 2
sanè. Verumtamen dum Latine loquentur li-
terae, quercus, huic loco non deerit, quae Ma-
riana dicatur: eáque, vt ait Scaevola de fra-
tris mei Mario Canescet saeclis innumerabi-
libus. Nisi fortè Athenae tuae sempiternam
in arce oleam tenere potuerunt, aut, quòd
Homericus Vlysses Deli se proceram, & tene-
ram

ram palmam vidisse dicit, hodie monstrant A
eandem : multaque alia multis locis diutius
commemoratione manent, quàm natura stare
potuerunt. Quare glandifera illa quercus ex
qua olim euolauit

Nuncia fulua Iouis, miranda visu figura.

nunc sit hæc. sed cû eã tẽpestas, vetustásve con
sumserit, amẽ erit hi. in locis quercus, quam
3 Marianam quercum vocent. A T T. Non du-
bito id quidem : sed hoc iam non ex te, Quin-
cte, quæro, verùm ex ipso poeta, tuine ver-
sus hanc quercum seuerint, an ita factum de
Mario, vt scribis, acceperis. M A R. Respon-
debo tibi equidem, sed non ante, quàm tu
ipse mihi responderis, Attice. certè non longè
à tuis ædibus inambulans post excessum suum
Romulus Proculo Iulio dixerit, se deum esse,
& Quirinû vocari, tẽplũq. sibi dedicari in eo
loco iusserit: & verúmne sit, Athenis nõ lõgè
item à tua illa antiqua domo Orithyiam A-
quilo sustulerit : sic enim est traditum. A T T. B
4 Quorsum tandem, aut cur ista quæris? M. Ni-
hil sanè, nisi ne nimis diligenter inquiras in
ea, quæ isto modo memoriæ sint prodita.
A T T. Atqui multa quæruntur in Mario, fi-
ctáne, an vera sint, & à nonnullis, quòd
& in recenti memoria, & in Arpinati homi-
ne : sed veritas à te postulatur. M. Et meher-
cule ego me cupio non mendacem putari: sed
tamen nonnulli isti, Tite noster, faciunt im-
peritè, qui in isto opusculo non vt à poeta, sed
vt à teste, veritatem exigant. nec dubito, quin
iidem & cum Aegeria collocutum Numam,
& ab Aquila Tarquinio apicem impositum
putent. Q. Intelligo, te frater, alias in historia
leges obseruandas putare, alias in poemate.
5 M. Quippe cùm in illa ad veritatem, Quincte,
referatur, in hac ad delectationem pleraque.
quanquam & apud Herodotum, patrem histo
riæ, & apud Theopompum sunt innumerabiles
fabulæ. A T T. Teneo quam optabam occasio- C
nem, omittam M. Quam tandem, Tite? ATT.
Postulatur à te iamdiu, vel flagitatur potius
historia. sic enim putant, te illam tractante ef-
fici posse, vt in hoc etiam genere Græciæ ni-
hil cedamus. Atque, vt audias, quid ego ipse
sentiam, non solùm mihi videris eorum stu-
diis, qui literis delectantur, sed etiam patriæ
debere hoc munus, & ea, quæ salua per te est,
per te eundem sit ornata. abest enim historia
literis nostris, vt & ipse intelligo, & ex te per-
sæpe audio. potes autem tu profectò satisfa-
cere in ea, quippe cùm sit opus, vt tibi quidem
videri solet solet, vnum hoc oratorium maxi-
6 mè. Quamobrem aggredere, quæsumus, & su-
me ad hanc rem tempus, quæ est à nostris ho-
minibus adhuc aut ignorata, aut relicta. Nam
post annaleis pontificum maximorum, quibus
nihil potest esse iucundius : si aut ad Fabium,
aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Cato-
nem, aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad D
Vennonium venias : quamquam ex his alius
alio plus habet virium, tamen qu d tam exile,
quàm isti omnes? Fannij autem ætate coniun-
ctus. Antipater paulo inflauit vehementiùs,
habuitque vireis agresteis ille quidem, atque
horridas, sine nitore, ac palæstra, sed tamen
admonere reliquos potuit, vt accuratiùs scri-
berent. Ecce autem? successere huic bello
Clodius, Asilo, nihil ad Cœlium, sed potiùs ad
antiquorum languorem, atque inscitiam. Nam
quid Accium memorem: cuius loquacitas ha- 7
bet aliquid argutiarum. nec id tamen ex illa
erudita Græcorum copia, sed ex librariolis
Latinis : in orationibus autem multus & ine-
ptus, ad summam impudentiam. Sisenna, eius
amicus omneis adhuc nostros scriptores, nisi
qui fortè nondû ediderũt, de quibus existima-
re non possumus, facilè superauit. Is tamẽ neq;
orator in numero vestro vnquam est habitus,
& in historia puerile quiddam consectatur vt
vnum Clitarchum, neq; præterea quemquam,
de Græcis legisse videatur : eum tamen velle
duntaxat imitari: quem si assequi posset, ali-
quantùm ab optimo tamen abesset. Quare tuû
est munus: hoc à te exspectatur: nisi quid Quin 8
cto videtur secus. QV. Mihi verò nihil: & sæpe
de illo collocuti sumus. sed est quædam inter
nos parua dissensio. ATT. Quæ tandem? QV. A
quibus temporibus scribendi capiatur exor-
dium. ego enim vltimis censeo, quoniam illa
sic scripta sunt, vt ne legantur quidem. ipse au-
tem æqualem ætatis suæ memoriam deposcit,
vt ea cõplectatur, quibus ipse interfuit, ATT.
Ego verò huic potiùs assentior. sunt enim ma
ximæ res in hac memoria, atque ætate nostra:
tum autem hominis amicissimi Cn. Pompeij,
laudes illustrabit, incurret etiam in illum me-
morabilem annum suum: quem ab isto malo
prædicari quàm, vt aiũt, de Remo, & Romulo.
M. intelligo equidem à me istum laborem iam
diu postulari, Attice : quem non recusarem, si
mihi vllum tribueretur vacuum tempus, & li-
berum. neque enim occupata opera, neque im-
pedito animo, res tanta suscipi potest vtrum-
que opus est, & cura vacare, & negotio. ATT.
Quid ad cetera, quæ scripsisti plura, quàm quis
que è nostris, quod tibi tandem tempus va- 9
cuum fuit concessum? M. Subcisiua quædam
tempora incurrunt : quæ ego perire non pa-
tior: vt si qui dies ad rusticandum dati sint, ad
eorum numerum accommodentur, quæ scri-
bimus. Historia verò nec institui potest, nisi
præparato otio : nec exiguo tempore absol-
ui : & ego animi pendere soleo, cùm semel
quid orsus, si traducor aliò: neque tã facilè in-
terrupta contexto, quàm absoluo instituta.
ATT. Legationem aliquam nimirum ista ora- 10
tio postulat, aut eiusmodi quampiam cessatio-
nem liberam atque otiosam. M. Ego verò æta-
tis potiùs vacationi confidebã. cùm præsertim
non recusarem, quo minùs more patrio sedens
in solio cõsulentibus respõderem, senectutísq;
non inertis grato, atq; honesto fungerer mu-
nere. sic enim mihi liceret & isti rei, quã desi-
deras, & multis vberioribus, atq; maioribus,
operæ, quantum vellem dare. ATT. Atqui ve-
reor, ne istam causam nemo noscat tibique 11
semper dicendum sit, & eo magis, quòd te ipse
mutasti, & aliud dicẽdi genus instituti, vt quẽ-
admodum Roscius familiaris tuus, in senectu-
te numeros in cantu cecinerat, ipsásque tar-
diores fecerat tibias: sic tu à contentionibus,
quibus summis vti solebas, quotidie relaxes
aliquid, vt iam oratio tua nõ multũ à Philoso-
phorum lenitate absit. Quod sustinere cû vel
summa senectus posse videatur, nullam tibi à
causis vocationem video dari. QV. At me-
hercule ego arbitrabar posse id populo nostro
probari, si te ad ius respondendum dedis-

ses. Quamobrem, cùm placebit tibi experien- A
dum censeo. M. Id, siquidem, Quincte, nul-
lum esset in experiendo periculum. sed ve-
reor, ne, dum minuere velim laborem, au-
geam atque ad illam causarum operam, ad
quam ego nunquam, nisi paratus, & medita-
tus accedo, adiungatur hæc iuris interpreta-
tio, quæ non tam mihi molesta sit propter la-
borem, quàm quòd dicendi cogitationem au-
ferat, sine qua ad nullam maiorem vmquam
13 causam sum ausus accedere: A T T. Quin igi-
tur ista ipsa explicas nobis his subcisiuis, vt
ais, temporibus, & conscribis de iure ciuili
subtiliùs quàm ceteri? Nā à primo tēpore æta-
tis iure studere te memini, cùm ipse etiam ad
Scæuolam ventitarem: neque vmquam mihi
visus es ita te ad dicendum dedisse, vt ius ci-
uile, contemneres. M. In longum sermonem
me reuocas, Attice: quem tamen nisi Quin-
ctus aliud quid nos agere mauult, suscipiam:&
quoniam vacui sumus dicam. Q V. Ego ve- B
rò libenter audierim. quid enim agam po-
tius? aut in quo meliùs hunc cōsumam diem?
M. Quin igitur ad illa spatia nostra sedésque
14 pergimus? vbi, cum satis erit deābulatum re-
quiescemus. nec profectò nobis delectatio
deerit, aliud ex alio quærentibus. A T T. Nos
verò, & hacquidem adire, si placet, per ri-
pam & vmbram. Sed iam ordire explicare,
quæso, de iure ciuili quid sentias. M. Ego me-
mini summos fuisse in ciuitate nostra viros,
qui id interpretari populo, & respōsitare soli-
ti sint: sed eos magna professos, in paruis
esse versatos. Quid enim est tantum, quan-
tum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum,
quàm est munus hoc eorum, qui consulun-
tur? quàm est populo necessarium? nec verò
eos, qui ei muneri præfuerunt, vniuersi iuris
experteis fuisse existimo, sed hoc ciuile quod
vocant eatenus exercuerunt, quoad populo
præstare voluerunt. Id autem incognitum C
est, minúsque in vsu necessarium. Quamobrem
quò me vocas? aut quid hortaris: vt libellos
conficiam de stillicidiorum, ac de parietum
iure? aut vt stipulationum, & iudiciorum for-
mulas componam? quæ & conscripta sunt à
multis diligenter, sunt humiliora, quàm illa,
15 quæ à vobis exspectari puto. A T T. Atqui si
quæres, ego quid exspectem, quoniam scri-
ptum est à te satis de optimo reip. statu, con-
sequens esse videtur, vt scribas tu idem de le-
gibus. sic enim fecisse video Platonem illum
tuum quem tu admiraris, quem omnibus ante-
ponis, quem maximè diligis. M. Visne igitur,
vt ille Cretæ cum Clinia, & cum Lacedemonio
Megillo æstiuo quemadmodum describit, die,
in cupressetis Gnosiorum, & spatiis siluestri-
bus, crebrò insistens, interdum acquiescens,
de institutis rerum publicarum, ac de optimis
legibus disputat: sic nos inter has procerissi-
mas populos, in viridi, opacáque ripa inambu- D
lantes, tum autem residentes quæramus iisdem
de rebus aliquid vberius, quàm forensis vsus
desiderat? ATT. Ego verò ista audire cupio. M.
16 Quid ait Quinctus? QV. Nulli de re magis. M.
Et rectè quidē. nā sic habetote, nullo in gene-
re disputandi magis honesta patefieri, quid sit
homini natura tributū, quantā vim rerū opti-
marū mens humana cōtineat, cuius muneris co
lēdi, efficiendi [illegible] causa nati, & in lucē editi sū-
mus, quæ sit coniūctio hominū, quæ naturalis 17
societas inter ipsos. his. n. explicatis, fōs legū,
& iuris inueniri potest. ATT. Non ergo à præ-
toris edicto, vt pleriq; nūc, neq; à XII. tabulis,
vt superiores, sed penitus ex intima Philoso-
phia hauriendā iuris disciplinā putas. M. Non
. n. id quærimus, hoc sermone, Pōponi, quēad-
modum caueamus in iure, an quid de quaque
cōsultatione respōdeamus. Sit ista res magna,
sicut est: quæ quōdā à multis claris viris, nunc
ab vno sūma auctoritate, & sciētia sustinetur.
Sed nobis ita complectenda in hac disputa-
tione tota causa vniuersi iuris est, ac legum,
vt hoc ciuile quod dicimus in paruum quendā
& angustum locum concludatur naturæ. natu-
ra. n. iuris nobis explicanda est, eáque ab ho-
minis repetenda natura: considerandæ leges
quibus ciuitates regi debeant: tum hæc tra-
ctanda, quæ composita sunt, & descripta, iura,
& iussa populorum, in quibus ne nostri quidē 18
populi latebunt, quæ vocantur iura ciuilia.
Q V. Altè verò, &, vt oportet, à capite, frater,
repetis quod quærimus: & qui aliter ius ciuile
tradūt, non tam iustitiæ, quàm litigādi tradūt
vias. M. Non est ita, Quincte: ac potius ignora-
tio iuris litigiosa est, quàm scientia. Sed hæc
posteriùs. Nunc iuris principia videamus. Igi-
tur doctissimis viris proficisci placuit à lege:
haud scio an rectè, si modò vt iidem definiūt,
LEX EST RATIO SVMMA insita in natura,
quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque 19
cōtraria. Eadē ratio cùm est in hominis mente
confirmata, & confecta lex est. Itaq. arbitran-
tur, prudentiam esse legem, cuius ea vis sit, vt
rectè facere iubeat vetet delinquere: eámque
rem illi Græco putant nomine à suū cuiq. tri-
buendo appellatam: ego nostro à legendo. nam
vt illi æquitatis, sic nos delectus vim in lege
ponimus; & propriū tamē vtrumque legis est.
Quod si ita rectè dicitur, vt mihi quidem ple-
rumque videri solet: à lege ducendum est iu-
ris exordium. ea est enim naturæ vis, ea mens
ratióq. prudentis: ea iuris, atque iniuriæ regu-
la. Sed quoniā in populari ratione omnis no-
stra versatur oratio, populariter interdum lo-
qui necesse erit, & appellare eam legem, quæ
scripto sancit quod vult aut iubendo, aut ve-
tando, vt vulgus appellat. Constituendi verò
iuris ab illa summa lege capiamus exordium,
quæ seculis omnibus antè nata est, quàm scri- 20
pta lex vlla, aut quàm omnino ciuitas cōstitu-
ta. Q V. Commodiùs verò & ad rationem in-
stituti sermonis sapientiùs. M. Visne ergo i-
psius iuris ortum à fonte repetamus? quo in-
uento, non erit dubium, quò sint hæc referen-
da, quæ quærimus. Q V. Ego verò ita facien-
dum esse censeo. A T T. Me quoque adscribito
fratris sententiæ. Quoniam igitur eius reip.
quā optimam esse docuit in illis sex libris Sci-
pio, tenēdus est nobis, & seruandus status om-
nesq. leges accommodandæ ad illud ciuitatis
gen⁹, serēdi etiā mores, nec scriptis omnia san-
cienda: repetam stirpe iuris à natura, qua duce
nobis omnis est disputatio explicanda. ATT.
Rectissime: & quidē ista duce errari nullo pa-
cto potest. M. Dasne igitur hoc nobis, Pōponi, 21
(nam Quincti noui sententiā,) deorū immorta-
lium natura, ratione, potestate, mente, numi-
ne, siue quod est aliud verbū, quo planiùs si-
gnificē quod volo, naturam omnem diuinitus
regi?

regi? nam si hoc non probas, à Deo nobis cau-
sa ordienda est potissimùm. ATT. Do sanè, si
postulas. etenim propter hunc concentum a-
uium, strepitúmque fluminum, non vereor,
condiscipulorum nequis exaudiat. M. Atqui
cauendum est. solent enim, id quod virorum
bonorũ est, admodum irasci. nec verò fe-
rent, si audierint, te primum caput libri opti-
mi prodidisse: in quo scripsit, nihil curare
22 Deum, nec sui nec alieni. ATT. Perge quæso.
nam id, quod tibi concessi, quorsum perti-
neat exspecto. M. Non faciam longiùs. huc
enim pertinet. Animal hoc prouidum, sagax,
multiplex, acutum, memor, plenum rationis
& consilij, quem vocamus hominem. præclara
quadam conditione generatũ esse à supremo
deo. solum est enim ex tot animantium gene-
ribus, atque naturis, particeps rationis, & co-
gitationis, cùm cetera sint omnia expertia.
Quid est autem non dicam in homine, sed in
omni cælo, atque terra, ratione diuinius? quæ
cùm adoleuit, atque perfecta est, nominatur
23 ritè sapientia. Est igitur quoniam nihil est ra-
tione melius, eáque & in homine & in deo,
prima homini cum deo rationis societas. In-
ter quos autem ratio, inter eosdem etiam re-
cta ratio communis est. Quæ cùm sit lex, lege
quoque consociati homines cum diis putã-
di sumus. Inter quos porrò est communio le-
gis, inter eos communio iuris est. Quibus au-
tem hec sunt inter eos communia, & ciuitatis
eiusdẽ habendi sunt. Si verò iisdẽ imperiis, &
potestatibus parẽt: multò etiam magis parent
huic cælesti descriptioni, mentique diuinæ, &
præpotenti deo. Vnde etiã vniuersus hic mũ-
dus, vna ciuitas communis deorum, atq; ho-
minũ existimanda: & quod in ciuitatibus ra-
tione quadam, de qua dicetur idoneo loco,
agnationib⁹ familiarũ distinguuntur status, id
in rerũ natura tantò est magnificentius, tãtóq;
præclarius, vt homines deorum agnatione, &
24 gente teneantur. Nam cùm de natura omni
quæritur, disputari solent nimirum ista, per-
petuis cursibus, conuersionibus cælestibus ex-
stitisse quandam maturitatẽ serendis generis
humani. quod sparsum in terras, atque satum,
diuino auctum sit animorum munere. Quam
alia quibus cohærent homines, è mortali
genere sumserunt, quę fragilia essent, & cadu-
ca: animum esse ingeneratum à deo: ex quo ve-
rè vel agnatio nobis cum cęlestibus, vel gens
vel stirps appellari potest. itaque ex tot gene-
ribus nullum est animal, præter hominem, quod
habeat notitiam aliquam de: ipsísque in ho-
minibus nulla gens est, neque tam immansue-
ta, neque tam fera, quæ non, etiam si ignoret,
25 qualem habere deum deceat, tamen habendũ
sciat. Ex quo efficitur illud vt is agnoscat
deum, qui, vnde ortus sit, quasi recordetur,
& agnoscat. Iã verò virtus eadem in homine,
D ac deo est, neque vllo alio ingenio præterea.
est autem virtus nihil aliud, quàm in se perfe-
cta, & ad summum perducta natura. Est igitur
homini cum deo similitudo. Quod cùm ita
sit, quæ tandem potest esse propior, certiórve
cognatio? Itaque ad hominum commodita-
tes, & vsus tantam rerum vbertatem natura
largita est, vt ea, quæ gignuntur donata con-
silio nobis, non fortuitò nata videantur: nec
solum ea, quæ frugibus, atq; baccis terræ fętu

A profunduntur, sed etiam pecudes: quod pers-
picuũ sit partim esse ad vsum hominum par-
tim ad fructum, partim ad vescendum procre
atas. Artes verò innumerabiles repertæ sunt,
docente natura. Quã imitata ratio, res ad vi-
tam necessarias solerter consecuta est. Ipsum 16
autem hominem eadem natura non solùm
celeritate mentis ornauit, sed etiam sensus,
tanquam satellites, attribuit, ac nuntios: &
rerum plurimarum obscuras, & necessarias
intelligentias enudauit, quasi fundamenta
quædam sciẽtiæ: figurámque corporis habilẽ,
& aptam ingenio humano dedit. nam cùm
ceteras animãteis abiecisset ad pastum, solum
hominem erexit, ad cęlíque quasi cognatio-
nis, domiciliíque pristini conspectum exci-
tauit: tum speciem ita formauit oris, vt in ea
penitus reconditos mores effingeret. Nam & 27
oculi nimis arguti, quemadmodum animo
affecti simus, loquuntur: & iis, qui appellatur
B vultus, qui nullo in animante esse, præter ho-
minem, potest, indicat mores: cuius vim Græ-
ci norunt, nomen omnino non habent. O-
mitto opportunitates, habilitatésque reliqui
corporis, moderationem vocis, orationis vim,
quæ conciliatrix est humanæ maximè socie-
tatis. Neque enim omnia sunt huius disputa-
tionis, ac temporis: & hunc locum satis, vt
mihi videtur, vt in iis libris, quos legistis:
expressit Scipio. Nunc quoniam hominem,
quod principium reliquarũ rerũ esse voluit,
generauit, & ornauit deus, perspicuũ sit illud-
ne omnia differãtur, ipsam per se naturã lon-
giùs progredi: quæ etiam nullo docente pro-
fecta ab iis, quorũ, ex prima, & inchoata intel-
ligentia, genera cognouit, confirmata ipsa per
se rationem, & perficit. ATT. Dij immortales 28
quàm tu lõgè iuris principia repetis! atque
ita vt ego non modò ad illa non properem,
quę exspectabam à te de iure ciuili, sed facilè
C patiar te hũc diem vel totum in isto sermone
consumere. sunt enim hæc maiora, quæ aliorũ
causa fortasse cõplecteris, quàm ipsa illa quo-
rũ hæc ipsa præparãtur. M. Sunt hæc quidem
magna, quę nũc breuiter attinguntur: sed om-
nium, quæ in hominum doctorũ disputatione
versantur, nihil est profectò præstabilius: quã
planè intelligi nos ad iustitiam esse natos, ne-
que opinione, sed natura constitutum esse ius.
Id iam patebit, si hominum inter ipsos so-
cietatem, coniunctionémque perspexeris. Ni- 29
hil est enim vnum vni tam simile tam par,
quàm omnes inter nosmetipsos sumus. Quòd
si deprauatio consuetudinum, si opinionum
varietas non imbecillitatem animorum tor-
queret, & flecteret quocunque cœpisset: sui
nemo ipse tam similis esset, quàm omnes
sunt omnium. Itaque quæcunque est hominis
definitio, vna in omneis valet. Quod argu- 30
menti satis est, nullam dissimilitudinem esse
in genere. Quæ si esset, non vna omneis de-
finitio contineret. Etenim ratio, quæ vna pręs-
stamus beluis, per quam coniectura valemus,
argumentamur, refellimus, disserimus, confi-
cimus aliquid, concludimus. certè est commu-
nis, doctrina differens, discendi quidem fa-
cultate par. Nam & sensibus eadem omnia
comprehenduntur: & ea, quæ mouent sensus,
iidẽ mouẽt sensus omniũ: quęq. in animis im
primuntur, de quibus antè dixi, inchoatæ in-

tellligentiæ similiter in omnibus imprimun- A
tur: interpresque est mentis oratio, verbis di-
screpans, sententiis congruens. Nec est
31 quisquam gentis vllius, qui ducem naturam
nactus, ad virtutem peruenire non possit. Nec
solùm in rectis, sed etiam in prauis actibus,
insignis est humani generis similitudo. Nam
& voluptate capiũtur omnes: quæ etsi est illecebra
cebra turpitudinis, tamen habet quiddã natu-
ralis boni, lenitatis est enim, & suauitatis: id
enim vt suauitate delectãs, sic ab errore mẽ-
tis, tanquam salutare aliquid, asciscitur. Simi-
lique inscitia mors fugitur, quasi dissolutio
naturæ: vita expetitur, quia nos, in quo nati
sumus, continet dolor in maximis malis du-
citur, cùm sua asperitate, tum quòd natu-
32 ræ interitus videtur sequi. Propter hone-
statis, & gloriæ similitudinem, beati, qui ho-
norati sunt, videntur: miseri aũt, qui sunt in-
glorij. Molestiæ, lætitiæ, cupiditates, timores, B
similiter omnium mentes peruagantur: nec si
opiniones aliæ sunt apud alios, idcirco, qui
canem, & felem, vt deos, colunt, non eadem
superstitione, qua ceteræ gentes, conflictantur.
Quæ autem natio non comitatem, non beni-
gnitatem, non gratum animum, & beneficij
memorem diligit? quæ superbos, quæ malefi-
cos, quæ crudeleis, quæ ingratos non asperna-
tur, non odit, quibus ex rebus cùm omne ge-
nus hominum sociatum inter se esse intelli-
gatur, illum extremum est, quod rectè viuen-
di ratio meliores efficit. Quæ si approbatis,
pergam ad reliqua: sin quid requiritis, id ex-
plicemus priùs. ATT. Nos verò nihil: vt pro
vtroque respondeam. M. Sequitur igitur, ad
33 participandum alium alio, communicandúm-
que inter omneis, iustos natura esse effectos.
atq. hoc in omni hac disputatione sic intelli-
gi volo, quod dicã, naturam autem esse corru-
ptelam malę consuetudinis, vt ab ea tanquam C
igniculi exstinguantur à natura dati, exo-
rianturque, & confirmentur vitia contraria.
Quòd si, quo modo est natura, sic iudicio, ho-
mines, humani (vt ait Poëta) nihil à se alienũ
putarent, coleretur ius æquè ab hominibus.
quibus enim ratio à natura data est, iisdem e-
tiam recta ratio data est: ergo & lex, quæ est
rectã ratio in iubendo, & vetando: si lex, ius
quoque. At omnibus ratio. ius igitur datum
est omnibus. rectéque Socrates exsecrari eum
34 solebat, qui primus vtilitatem à natura seiũ-
xisset, id enim querebatur caput esse exitiorũ
omnium: vnde enim illa Phythagorea vox,
τὰ τῶν φίλων κοινὰ, ϗ φιλίαν ἰσότητα. ex
quo perspicitur, cùm hanc beneuolentiam
tam latè, longéque diffusam vir sapiens in a-
liquem pari virtute præditum contulerit, tum
illud effici, quod quibusdam incredibile vi-
deatur, sit autem necessarium, vt nihilo sese
plus, quàm alterum diligat. Quid enim est, D
quod differat, cùm sint cuncta paria? quod
si interesse quippiam tantulum modò potue-
rit, etiã amicitiæ nomen occiderit: cuius est ea
vis, vt simul atque sibi aliquid, quàm alteri,
maluerit, nulla sit. Quæ præmuniuntur omnia
reliquo sermoni, disputationique nostræ, quo
faciliùs, ius in natura esse positum, intelligi
possit. De quo cùm perpauca dixero, tum ad
35 ius ciuile veniam, ex quo hæc omnis nata est
oratio. QV. Tu verò tam pauperes scilicet ex

A iis enim dixisti, Attico videtur, mihi quidem
certè ex natura ortum esse ius. ATT. An mihi
aliter videri possit, cùm hæc iam perfecta
sint: primùm quasi muneribus deorum nos
esse instructos, & ornatos: secundo autem lo-
co, vnam esse hominum inter ipsos viuendi
parem, communémque rationem: deinde om-
neis inter se naturali quadam indulgentia, &
beneuolentia, tum etiam societate iuris con-
tineri? Quæ cùm vera esse rectè, vt arbitror
concesserimus, quî iam licet nobis à natura
leges, & iura seiungere? M. Rectè dicis: & res 36
sic se habet. Verùm Philosophorum more,
non veterum quidem illorum, sed eorum,
qui quasi officinas instruxerint sapientiæ
quæ fusè olim disputabantur, ac liberè, ea
nũc articulatim, distinctéque dicuntur. nec e-
nim satisfieri censent huic loco, qui nunc est
in manibus, nisi separatim hoc ipsum, naturæ
B esse ius, disputarint. ATT. Et scilicet tua li-
bertas disserendi amissa est: aut tu is es, qui in 37
disputando non tuum iudicium sequare, sed
auctoritati aliorũ pareas. M. Non semper,
Tite: sed iter huius sermonis quod sit, vides.
ad resp. firmandas & stabiliendas vireis, sa-
nandos populos. omnis nostra pergit oratio.
Quocirca vereor committere, vt non bene
prouisa, & diligenter explorata, principia po-
nantur: nec tamen vt omnibus probentur, (nã
id fieri non potest) sed vt iis, qui omnia re-
cta, atque honesta, per se expetenda dixe-
runt, & aut nihil omnino in bonis numeran-
dum, nisi quod per se ipsum laudabile esset,
aut certè nullum habendum magnum bonum,
nisi quod verè laudari sua sponte posset. his
omnibus, siue in Academia vetere cum Speu-
sippo, Xenocrate, Polemone manserunt: siue 38
Aristotelem, & Theophrastum, cum illis res
congruente, genere docendi paulùm differen-
C tes, secuti sunt: siue, vt Zenoni visum est, rebus
non commutatis, immutauerunt vocabula: si-
ue etiam Aristonis difficilem, atque arduam,
sed tamen fractam, & conuictam sectam se-
cuti sunt, vt, virtutibus exceptis, atque vitiis,
cetera in summa æqualitate ponerẽt, his om- 39
nibus hæc, quæ dixi, probantur. Sibi autem
indulgentes, & corpori deseruientes, atque o-
mnia, quæ sequantur in vita, quæque fugiant
voluptatibus, & doloribus ponderantes
etiam si vera dicũt, (nihil. n. opus est hoc loco
litibus) in hortulis suis iubeamus dicere, atq;
etiam ab omni societate reip. cuius partem
nec norunt vllam, nec vnquam nosse volue-
runt, paulisper facessant, rogemus. Perturba-
tricem autem harum omnium rerum Acade-
miam, hãc ab Archesila, & Carneade recentẽ,
exoremus, vt sileat. Nã si inuaserit in hęc, quę
satis scitè nobis instructa, & composita viden-
tur, miras edet ruinas. Quam quidem ego pla-
D care cupio, submouere non audeo.

desunt hic fortasse nonnulla de peccati con-
scientia & scelerum pœnis, quas improbi apud 40
inferos luunt.

nam & in iis sine illius suffimentis expiati
sumus. At verò scelerum in homines, atque
impietatum nulla expiatio est. Itaque pœnas
luunt non tam iudiciis, quæ quondam nus-
quã erant, hodie multifariam nulla sunt, vbi
sunt tamen, persæpe falsa sunt: vt eos agitent,
insectenturque furiæ, nõ ardentibus tædis, si-
cut in

que in fabulis, sed angore conscientiæ, fraudisque cruciatu. Quòd si homines ab iniuria
pœna, non natura arcere deberet, quænam
sollicitudo vexaret impios, sublato suppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax vnquam fuit, quin aut abnueret à se commissum esse facinus, aut iusti sui doloris causam aliquam fingeret, defensionémque facinoris à natura iure aliquo quæreret. Quæ si
appellare audent impij, quo tandem studio
colentur à bonis? quòd si pœna, si metus supplicij, non ipsa turpitudo, deterret ab iniu-
[illegible] riosa, facinerosáque vita: nemo est iniustus,
ac incauti potius habendi sunt improbi. Tum
autem qui non ipso honesto mouemur, vt
boni viri simus, sed vtilitate aliqua, atque fructu calidi sumus, non boni. Nam quid
faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem, vel iudicem? quid in deserto loco
nactus quem multo auro spoliare possit imbecillum, atque solum? noster quidem hic natura iustus vir, ac bonus, etiam colloquetur,
iuuabit, in viam deducet. Is verò qui nihil alterius causa faciet, & metietur suis cōmodis
omnia, videtis credo, quid sit acturus. Quòd
si negabit, se illi vitam erepturum, & aurum
ablaturum, numquam ob eam causam negabit, quod etiā id natura turpe iudicet: sed quòd
metuat, ne emanet, id est ne malum habeat.
O rē dignam, in qua nō modò docti, verùm
[illegible] etiā agrestes erubescant. Iam verò stultissimū
illud existimare omnia iusta esse, quæ scita
sint in populorum institutis, aut legibus. Etiamne, si quę sint tyrannorum leges, si triginta illi Athenis leges imponere voluissent?
aut si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco hæ leges iustæ
haberentur? nihilo credo magis illa, quàm
interrex noster tulit, vt dictator, quem vellet
ciuium indicta causa impunè posset occidere. est enim vnum ius quod deuincta est hominum societas, & quod lex constituit vna.
Quæ lex est recta ratio imperandi, atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue
est illa scripta vspiam, siue nusquam. Quod si
iustitia, est obtemperatio scriptis legibus,
institutisque, populorum, & si, vt iidem dicunt, vtilitate omnia metienda sunt: negliget
leges, easque perrumpet: si poterit, is, qui sibi
eam rem fructuosam putabit fore. Ita fit, vt
nulla sit omnino iustitia, si neque natura est,
43 & ea, quæ propter vtilitatem constituitur, vtilitate illa conuellitur. Atqui si natura confirmatum ius non erit, virtutes omnes tollantur. vbi enim liberalitas, vbi patrię caritas, vbi aut bene merendi de altero, aut referendæ
gratiæ voluntas poterit exsistere? nam hæc
nascuntur ex eo, quòd natura propensi sumus
ad diligendos homines: quod fundamentum
iuris est: neque solum in homines obsequia,
sed etiam in deos cæremoniæ, religionésque
tolluntur: quas nō metu, sed ea coniūctione,
quæ est cū deo homini cōseruādas puto. Quod
si populorum iussis, si principū decretis, si sententiis iudicum, iura constituerentur: ius esset
latrocinari, ius adulterare: ius, testamenta falsa
supponere, si hæc suffragiis, aut scitis multi-
44 tudinis probarentur. Quòd si tanta potentia est stultorum sententiis, atque iussis,
vt eorum suffragiis rerum natura vertatur,

A cur non sanciunt, vt quę mala, perniciosáque
sunt, habeantur pro bonis ac salutaribus? aut
cur, cùm ius ex iniuria lex facere possit, bonū
eadem facere non possit ex malo? Atqui nos
legem bonam à mala nulla alia nisi naturali
norma diuidere possumus. Nec solum ius à
natura diiudicatur, sed omnino omnia honesta, ac turpia. Nam & communis intelligentia nobis nota res efficit, eásque in animis
nostris inchoauit, vt honesta in virtute ponantur, in vitiis turpia. Hæc autem in opinione
existimare, non in natura ponere dementis 45
est. Nam nec arboris, nec equi virtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione
sita est, sed in natura. Quod si ita est, honesta
quoq; & turpia natura, diiudicāda sunt. Nā si
opinione vniuersa virtus, eadē eius etiā partes probarentur. Quis igitur prudentem &,
vt ita dicam, catum, non ex ipsius habitu, sed
B ex aliqua re externa iudicet? est.n. virtus perfecta ratio. Quod certè in natura est. Igitur omnis honestas eodem modo. Nam vt vera, & falsa, vt consequentia & contraria suā
sponte, non alia iudicantur: sic cōstans, & perpetua ratio vitæ, quæ est virtus itémque incōstantia, quod est vitium, sua natura probatur.
Nos ingenia iuuenum non rationi ab ingeni- 46
ta naturæ virtute, sed vitia, quæ exsistunt ab
ingeniis iudicamus. An ea, non aliter honesta & turpia, non ad naturam referri necesse erit? quod laudabile bonum est, in se habeat quod laudetur necesse est. ipsum enim
bonum nō est in opinionibus, sed in natura.
nam ni ita esset, beati quoque opinione essent, quo quid dici potest stultius? quare cùm
& bonum, & malum natura iudicetur, vt ea
sint principia naturæ: certè honesta quoque
& turpia simili ratione diiudicanda, & ad naturam referenda sunt. Sed perturbat nos o- 47
C pinionum varietas hominúmque dissensio: &
quia non idem contingit in sensibus, hos natura certos putamus: illa quæ aliis sic, aliis secus, nec iisdem semper vno modo videntur, ficta esse dicimus. Quod est longè aliter. Nam
sensus nostros non parens, non nutrix, nō magister, non poëta, non scena deprauat, non multitudinis cōcēsus abducit à vero. Animis omnes tenduntur insidiæ, vel ab iis, quos modò
enumeraui, qui teneros, & rudeis cū accepérunt, inficiunt, & flectunt, vt volunt, vel ab ea,
quæ penitus in omni sensu, implicata insidet:
imitatrix boni, voluptas: malorum autē mater
omnium, cuius blāditiis corrupti, quæ natura
bona sunt, quia dulcedine hac, & scabie carēt,
non cernimus satis. Sequitur, vt cōclusa mihi 48
iam hæc sit omnis ratio (id quod ante oculos
ex iis est, quæ dicta sunt) & ius & omne honestum, sua sponte esse expetendū: Etenim omnes viri boni ipsam æquitatem, & ius ipsum
D amāt: nec est viri boni errare, & diligere quod
per se non sit diligendum. Per se igitur ius est
expetedum & colendum, quòd si ius etiam iustitia: sic reliquæ quoq; virtutes per se colendæ sunt. Quid liberalitas? gratuitáne est, an
mercenaria? si sine præmio benigna est gratuita: si cū mercede conducta: nec est dubiū, quin
is, qui liberalis, benignúsve dicitur, officium
non fructū sequatur. Ergo item iustitia nihil
expetit præmij, nihil pretij. per se igitur expetitur: Eadémq; omnium virtutum causa, atque

49 sententia est. Atque etiam si emolumentis nō
suapte natura virtus expetitur, vna erit vir-
tus, quæ malitia rectissimè dicetur. Vt enim
quisque maximè ad suum commodum refert
quæcunque agit, ita minimè est vir bonus, vt
qui virtutem præmio metiuntur, nullam vir-
tutem, nisi malitiam putent. Vbi enim benefi-
cus, si nemo alterius causa benignè facit? vbi
gratus, si non eum ipsum, cui referunt gratiā
ipsi cernunt grati? vbi illa sancta amicitia, si
non ipse amicus per se amatur toto pectore,
vt dicitur? qui etiam deserendus, & abiicié-
dus est, desperatis emolumentis, & fructibus.
Quo quid potest dici immanius? Quod si a-
micitia per se colenda est, societas quoque ho
minum, & æqualitas, & iustitia, per se expe-
tenda. Quod ni ita est, omnino iustitia nulla
50 est. Id enim iniustissimum ipsum est, iustitiæ
mercedem quærere. Quid verò de modestia,
quid de temperantia, quid de continentia,
quid de verecundia, pudore, pudicitiaque di-
cemus? infamiæne metu non esse petulanteis:
an legum, & iudiciorum? innocentes ergo, &
verecundi sunt, vt bene audiant: & vt rumoré
bonum colligant, erubescunt, & pudet impu-
dica loqui. Ac ne nimirum istorum Philoso-
phorum pudet, qui nullum vitium vitare nisi
iudicio ipso mulctatum, putant. Quid enim?
51 possumus eos, qui stupro arcentur infamiæ
metu, pudicos dicere, cùm ipsa infamia pro-
pter rei turpitudinem consequatur? nam quid
aut laudari ritè, aut vituperari potest, si ab
eius natura recesseris, quod aut laudandum,
aut vituperandum putes? an corporis prauita-
tes, si erunt perinsignes, habebunt aliquid of
fensiones: animi deformitas, non habebit? cu-
ius turpitudo, ipsis vitiis facillimè percipi po-
test? quid enim fœdius auaritia, quid imma-
nius libidine, quid contemtius timiditate,
quid abiectius tarditate, & stultitia dici pōt?
Quid ergo? eos, qui singulis vitiis excellunt,
aut etiam plurib. propter dāna, aut detriméta,
aut cruciat⁹ aliquos, miseros dicimus, an pro-
pter vim, turpitudinémque vitiorum? quod ité
ad contrariam laudem in virtuté dici potest.
52 Nam si propter alias res virtus expetitur, me
lius esse aliquid, quàm virtutem, necesse est.
Pecuniámne igitur? an honores? an formam? an
valetudinem? quæ & cum adsunt, perparua
sunt, & quandiu affutura sint, certū sciri nullo
modo pōt. An, id ꝙ turpissimū dictu est, volu-
ptaté? At in ea quidé spernēda, & repudiāda,
virtus vel maximè cernitur. Videtísne quanta
series rerum, sententiarúmq; sit: atq; vt ex alio
ália nectātur? quin labebar lōgius, nisi me re-
tinuissem. Q. Quò tandem? libenter enim, fra-
ter, ad istam orationem tecum prolaberer. M.
ad finem bonorum, quo referuntur, & cuius
causa sunt facienda omnia: controuersiam
53 rem & plenam dissensionis inter doctissimos,
sed aliquādo tamē iudicādā. A. Qui istuc fieri
potest. A. Gellio mortuo? M. Quid tandem id
ad rem? ATT. Quia me Athenis audire ex Phæ
dro meo memini, Gellium familiaré tuum,
cùm proconsul ex prætura in Græciam ve-
nisset, Athenis Philosophos, qui tum erant,
in locum vnum, conuocasse, ipsisque magno-
pere auctorem fuisse, vt aliquando contro-
uersiarum aliquem facerent modum, quod
si essent eo animo, vt nollent ætatem in liti-

A bus conterere, posse rem conuenire, & simul
operā suā illis esse pollicitum, si posset inter
eos aliquid conuenire. M. Ioculare istud qui-
dē Pōponi, & à multis sępe derisum. sed ego
planè vellem me arbitrū inter antiquā Aca-
demiā, & Zenonem datum. A T T. Quo tādem
istud modo? M. Quia de re vna solum dissi-
dent, de ceteris mirificè congruūt. ATT. Ain' 54
tādem? vnáne est solùm dissensio? M. Quæ qui-
dem ad rem pertineat, vna: quippe cum anti-
qui omnes quod secundum naturam esset,
quo iuuaremur in vita bonum esse decreue-
rint, hic nisi quod secundum naturam esset,
nihil putauerit bonum ATT. Perparuam verò
controuersiam dicis, ac non eam, quæ diri-
mat omnia. M. Probè quidem sentis, si re, ac
non verbis dissiderent. ATT. Ergo assentiris
Antiochio familiari meo. magistro enim nō
audeo dicere quo cum vixi, & qui me ex no-
stris penè conuellit hortulis, deduxitque in
B Academiam perpauculis passibus. M. Vir iste
fuit ille quidem prudens, & acutus, & in suo
genere perfect⁹, mihiq; vt scis, familiaris: cui
tamen ego assentiar in omnibus, necne, mox
videro: hoc dico, controuersiam totam istam 55
posse sedari. ATT. Quī istuc tandem vides? M.
Quia si vt Chius Aristo dixit, solū bonū esse
diceret, quod honestū esset, malúmque, quod
turpe, ceteras res omneis planè pares ac ne
minimùm quidé, vtrùm adessent, an abessent,
interesse, valde à Xenocrate, & Aristotele, &
ab illa Platonis familia discreparet, essetq; in-
ter eos de re maxima, & de omni viuendi ra-
tione dissensio. Nunc verò cum decus, quod
antiqui summum bonū esse dixerāt, hic solū
bonū dicat: item dedecus, quod illi summum
malum: hic solum, diuitias, valetudinem, pul-
chritudiné, cōmodas res appellet, non bonas,
paupertaté, debilitaté, doloré, incommodas,
non malas: sentit idē, quod Xenocrates, quod
C Aristoteles, loquitur alio modo. Ex hac autē
nō rerū, sed verborum discordia, controuersia
nata est de finibus: in qua quoniam vsucapio-
né XII. tabulę inter quinque pedes esse nolue-
rūt, depasci veteré possessionem Academię ab
hoc acuto homine non sinemus: nec Manilia
lege singuli, sed ex his tres arbitri fines rege- 56
mus. Q. Quamnam igitur sentētiam dicimus?
M. Requiri placere terminos, quos Socrates
pepigerit, iisque parere. Q. Præclarè, frater, iā
nūc a te verba vsurpātur ciuilis iuris, & legū
quod de genere exspecto disputationé tuā, nā
ista quidé magna diiudicatio est, vt ex te ipso
sæpe cognoui. Sed certè res ita se habét, vt ex
natura viuere, summū bonū sit, id est, vita mo
dica, & apta virtute perfrui: aut naturā sequi,
& eius quasi lege viuere, id est, nihil, quantum
in ipso sit, prætermittere, quo minùs ea, quæ
natura postulet, consequatur, ꝙ inter hæc ve-
lit virtute, tanquam lege viuere. Quapropter
hoc diiudicari nescio an vmquam, sed hoc 57
D sermone certè nō potest: si quidē id quod sus-
cepimus, perfecturi simus. A T T. At ego huc
declinabam non inuitus. Q. Licebit alias: nunc
id agamus quod cœpimus, cùm præsertim ad
id nihil pertineat hęc de summo malo, bono-
que dissensio. M. Prudentissime, Quincte, dicis.
nam quæ à me adhuc dicta sunt, Q. Nec
licurgi leges, nec Solonis, neque Charondæ,
neque Zaleuci, nec nostras XII. tabulas
nec ple-

nec plebiscita desidero: sed te existimo cum
populis, tum etiam singulis hodierno sermo-
58 ne leges viuendi, & disciplinam daturum.
Est huius verè disputationis, Quincte, pro-
prium id, quod exspectas: atque vtinam esset
etiam facultatis meæ. Sed profectò ita se res
habet, vt quoniam vitiorum emendatricem,
legem esse oportet, commendatricémque
virtutũ, ab ea viuẽdi doctrina ducatur. Ita fit,
vt mater omnium bonarũ artiũ, sapientia sit, à
cuius amore Græco verbo Philosophia no-
mẽ inuenit: qua nihil à diis immortalib. vbe-
rius, nihil florẽtius, nihil præstabilius hominũ
vitæ datũ est. Hæc enim vna nos cùm ceteras
res omneis, tum, quod est difficillimum, docuit,
vt nosmetipsos nosceremus: cuius præcepti tã-
59 ta vis, tãta sentẽtia est, vt ea non homini cui-
piam, sed Delphico deo tribueretur. Nã qui
seipse norit, primùm aliquid sentiet se habere
diuinũ ingeniũmq; in se suũ, sicut simulacrũ B
aliquod, dedicatũ putabit, tantóque munere
deorũ semper dignũ aliquid & faciet, & sen-
tiet: & cùm seipse perspexerit totúmq; tẽtarit,
intelliget quemadmodũ à natura subornatus
in vitam venerit, quãtáque instrumenta ha-
beat ad obtinendã, adipiscendámq; sapientiã;
quoniam principio rerum omnium quasi adũ-
bratas intelligentias animo, ac mente conce-
perit: quibus illustratus, sapientia duce bonũ
virũ, & ob eã ipsam causam cernat se beatum
60 fore. Nam cùm animus, cognitis, perceptisque
virtutibus, à corporis obsequio indulgentiáq.
discesserit voluptatéque sicut labem aliquam
dedecoris oppresserit, omnémque mortis, do-
lorisque timorem effugerit, societatémque
carnis eiecerit, tum suis omnésque natura
coniunctos suos, duxerit, cultúmque deorum,
& puram religionem susceperit, & exacuerit
illam vt oculorum, sic ingenij aciem, ad bona
deligenda & reiicienda contraria: quæ virtus C
ex prouidendo est appellata prudentia: quid
eo dici, ac excogitari poterit beatius? idémque

A cùm cælum, terras, maria, omniúmque rerum 61
naturam perspexerit, eáque vnde generata,
quò recurrant, quando, quo modo obitura,
quid in iis mortale, & caducum, quid diuinũ,
æternúmque sit, viderit, ipsúmque ea moderã-
tem, & regentem penè prehenderit, seséque
nõ vnis circũdatũ mœnib. popularẽ alicuius
definiti loci, sed ciuem totius mundi, quasi v-
nius vrbis, agnouerit: in hac ille magnificen-
tiam rerum, atque in hoc conspectu, & co-
gnitione naturæ, dij immortales: quàm ipse
se noscet? quod Apollo præcepit Pythius
quàm contẽnet, quàm despiciet, quàm pro ni-
hilo putabit ea, quæ vulgò dicuntur amplis-
sima. Atque hæc omnia quasi sæpimento ali- 62
quo vallabit differendi ratione, veri & falsi,
iudicãdi sciẽtia, & arte quadam intelligendi,
quid quamque rem sequatur, & quid sit cui-
B que contrarium. non solum illa subtili dispu-
tatione sibi vtendum putabit, sed etiam fusa
latius perpetua oratione, qua regat populos,
qua stabiliat leges, qua castiget improbos,
qua tueatur bonos, qua laudet claros viros,
qua præcepta salutis, laudis aptè ad persuadẽ-
dum edat suis ciuibus: quã hortari ad decus,
reuocare à flagitio, consolari possit afflictos,
factáq. & consulta fortiũ, & sapiẽtũ, cũ impro-
borũ ignominia, sẽpiternis monumẽtis prode-
re. Quæ cũ tot res tãtęq; sint, quæ inesse in ho-
mine perspiciãtur ab iis, qui seipsi velint no-
scere, earũ parens est, educatrixque sapientia.
ATT. Laudata quidẽ à te grauiter, & verè. Sed 63
quorsum hęc pertinẽt? M. Primùm ad ea, Põ-
poni, de quibus acturi iam sumus: quæ tanta
esse volumus: non enim erunt, nisi ea fue-
rint. Vnde illa manant amplissima. Dein-
de facio & libenter, & vt spero, rectè
quod eam, cuius studio teneor, quæque me,
quicumque sum, effecit, non possum si-
C lentio præterire. ATT. Re vera facis &
meritò, & ipse, fuitque id, vt dicis, in hoc ser-
mone faciendum.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS,

Liber II.

ATTICVS.

1 SED vißne, quoniam,& ſa- A
tis iam deambulatum eſt,
& tibi aliud dicendi ini-
tium ſumendum eſt,locum
mutemus,& in inſula,quę
eſt in Fibreno (nam opi-
nor illi alteri flumini no-
men eſſe)ſermoni reliquo
demus operam,ſedentes?M.Sanè quidem.nam
illo loco libentiſſimè ſoleo vti, ſiue qui me-
cum ipſe cogito,ſiue aliquid ſcribo aut lego.
2 A T T.Equidem,qui nunc primùm huc vene-
rim,ſatiari non queo: magnificáſque villas &
pauimenta marmorea,& laqueata tecta con-
temno.ductus verò aquarum , quos iſti tubos
& euripos vocant, quis non, cùm hæc videat
irriſerit? Itaq;vt tu paulò antè de lege, & de
iure diſſerens ad naturam referebas omnia,ſic
in his ipſis rebus,quæ ad quietem animi,dele-
ctationémque quæruntur,natura dominatur.
Quare antea mirabar(nihil enim his in locis, B
niſi ſaxa,& monteis cogitabam : iſque vt fa-
cerem,& orationibus inducebar tuis, & verſi-
bus)ſed mirabar,vt dixi,te tam valde hoc lo-
co delectari:nunc contrà miror, te cùm Roma
abſis,vſquam potiùs eſſe. M.Ego verò,cùm li-
3 cet plureis dies abeſſe præſertim hoc tempo-
re anni,& amœnitatem, & ſalubritatem hanc
ſequor;raro autem licet.Sed nimirum me alia
quoque cauſa delectat, quæ te non attingit i-
ta.ATT.Quæ tandem iſta cauſa eſt? M.Quia ſi
verum dicimus, hæc eſt mea, & huius fratris
mei germana patria:hic enim orti ſtirpe anti-
quiſſima ſumus : hic ſacra, hic gens, hic ma-
iorum multa veſtigia. Quid plura?hanc vides
villam,vt nunc quidem eſt,lautiùs ædificatam
patris noſtri ſtudio : qui cùm eſſet infirma va-
letudine, hîc ferè ætatem egit in literis. Sed
hoc ipſo in loco cùm auus viueret & antiquo
more parua eſſet villa, vt illa Curiana in Sa-
binis,me ſcito eſſe natum. Quare ineſt neſcio C
quid,& latet in animo,ac ſenſu meo, quo me
plus hic locus fortaſſe delectet : ſi quidem e-
tiam ille ſapientiſſimus vir, Ithacam vt vide-
ret,immortalitatē ſcribitur repudiaſſe. ATT.
4 Ego verò tibi iſtam iuſtam cauſam puto, cur
huc libentiùs venias, atque hunc locum dili-
gas.Quin ipſe,verè dicam,ſum ipſi villæ ami-
cior factus, atque huic omni ſolo , in quo tu
ortus,& procreatus es. mouemur enim neſcio
quo pacto locis ipſis,in quibus eorum, quos
diligimus,aut admiramur,adſunt veſtigia.me
quidem ipſæ illæ noſtræ Athenæ non tam ope-
ribus magnificis,exquiſitiſque antiquorum ar-
tibus delectant , quàm recordatione ſummo-
rum virorum,vbi quiſque habitare, vbi ſede-
re,vbi diſputare ſit ſolitus : ſtudioſéque eo-
rum etiam ſepulchra contemplor. quare iſtū,
vbi tu es natus,plus amabo poſthac locum.M.
Gaudeo igitur;me incunabula penè mea tibi 5
oſtendiſſe. A T T.Et quidem me cognoſſe ad-
modum gaudeo. Sed illud tamen quale eſt,
quod paulò antè dixiſti:hunc locum, idem e-
go te accipio dicere Arpinum, germanam pa-
triam eſſe veſtram? numquid vos duas habetis
patrias?an eſt illa vna patria communis ? niſi
fortè ſapienti illi Catoni fuit patria non Ro-
ma,ſed Tuſculum.M.Ego mehercule & illi,&
omnibus municipibus duas eſſe cēſeo patrias:
vnam,naturæ:alteram, ciuitatis : vt ille Cato,
cùm eſſet Tuſculi natus, in populi Rom.ciui-
tatem ſuſceptus eſt. itaque,cùm ortu Tuſcula-
nus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alteram
loci patriam , alteram iuris: vt veſtri Attici:
priuſquam Theſeus eos demigrare ex agris
& in aſtu,quod appellatur,omneis ſe conferre
iuſſit, & ſymphradas ex Atticis : ſic nos & eam
patriam ducimus:vbi nati:& illam,qua exce-
pti ſumus,ſed neceſſe eſt, caritatē eam præſta-
re,qua reip.nomen vniuerſæ ciuitatis eſt:pro
qua mori , & cui nos totos dedere, & in qua
noſtra omnia ponere,& quaſi conſecrare debe-
mus.Dulcis autem non multò ſecus eſt ea,quæ
genuit,quàm illa,quæ excepit. itaque ego eſ-
ſe hanc meam patriam prorſus numquam ne- 6
gabo,dum illa ſit maior, & hæc in ea cōtinea-
tur.A T T.Rectè igitur Magnus ille noſter,me
audiente, poſuit in iudicio , cum pro Ambio
tecum ſimul diceret, remp. noſtram iuſtiſſi-
mas huic municipio gratias agere poſſe,quòd
ex eo duo ſui conſeruatores extitiſſent : vt
iam videar adduci, hanc quoque, quæ te pro-
creauit

creauit, esse patriam tuam. Sed ventum in in-
sulã est. Hac verò nihil est amœnius: vt.n. hoc
quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus æ-
qualiter in duas parteis latera hæc alluit, ra-
pidéque dilapsus citò in vnum confluit, & tan
tum complectitur, quod satis sit modicæ palæstræ
loci. Quo effecto, tanquam id habuerit operis
ac muneris, vt hanc nobis efficeret sedem ad
disputãdũ statim præcipitat in Lirẽ, & quasi in
familiã patritiã venerit, amittit nomẽ obscu-
rius: Lirẽq; multò gelidiorẽ facit. nec enim vl
lum hoc frigidius flumẽ attigi, cũ ad multa ac
7 cesserim, vt vix pede tẽtare id possim: quod in
Phædro Platonis facit Socrates. M. Est verò tã-
ta: sed tamẽ huic amœnitati, quam ex Quin-
cto sæpe audio, Thebanus Epirotes tuus ille
nihil, opinor, concesserit. Q. Est ita, vt dicis, ca
ue enim putes Attici nostri Emathio, plata-
nisque illis quidquam esse præclarius. Sed, si
videtur, considamus hic in vmbra, atq; ad eã
partem sermonis, ex qua egressi sumus, reuer-
tamur. M. Præclarè exigis, Quincte. At ego ef-
fugisse arbitrabar: & tibi nihil horum deberi
potest. Q. Ordire igitur: nam hunc tibi totum
dicamus diem. M. A Ioue musarũ primordia sicut
in Arati carmine orsi sumus. Q. Quorsũ istuc?
M. Quia nũc itidem ab eodem, & ceteris diis
immortalibus sunt nobis agendi capiendaque
8 primordia. Q. Optimè verò, frater: & fieri sic
decet. M. Videamus igitur rursus, priusquam
aggrediamur leges singulas, vim, naturam-
que legis, ne, cùm referẽda sint ad eam nobis
omnia labamur interdum errore sermonis,
ignoremúsque vim sermonis eius, quo iura
nobis definienda sunt. Q. Sanè quidem, hercu-
le, & est recta docendi via. M. Hanc igitur vi-
deo sapientissimorum fuisse sententiam, legẽ,
neque hominum ingeniis excogitatam, neque
scitum aliquod esse populorum, sed æternum
quiddam, quod vniuersum mundum regeret,
imperandi, prohibendique sapientia. Ita
principẽ legem illam, & vltimã, mentem esse
dicebant omnia ratione aut cogentis, aut ve-
tantis dei: ex qua illa lex quam dij humano
generi dederunt, rectè est laudata, est enim
ratio, ménsque sapientis, ad iubendum, & ad
9 deterrendum idonea. Q. Aliquoties iam iste
locus à te tactus est: sed antè quàm ad popu-
lareis leges venias, vim istius cælestis legis
explana, si placet: ne æstus nos consuetudinis
absorbeat, & ad sermonis morem vsitati tra-
hat. A. A paruis enim, Quincte, didicimus, SI
IN IVS VOCAT, ATQVE EAT,
eiusmodi leges alias nominare. Sed verò in-
telligi oportet, & hęc, & alia iussa ac vita po-
pulorum, vim nõ habere ad rectè facta vocã-
di, & à peccatis auocandi: quæ vis non modò
senior est, quàm ætas populorum, & ciuita-
tum, sed æqualis illius cælum, atque terras
10 tuentis regentis dei. neque enim esse mens di-
uina sine ratione potest, nec ratio diuina non
hanc vim in rectis, prauisque sanciendis ha-
bere: nec quia nusquam erat scriptum, vt con-
tra omneis hostium copias in ponte vnus assi-
steret, à tergóque pontem interscindi iube-
ret, idcirco minus Coclitem illum rem gessis-
se tãtã fortitudinis lege atq; imperio putabi-
mus: nec si regnãte Sex. Tarquinio nulla erat
Romæ scripta lex de stupris, idcirco nõ cõtra
illam legẽ sempiternam Sex. Tarquinius vim

A Lucretię Tricipitini filię attulit. erat enim ra
tio profecta à rerum natura, & ad rectè faciẽ-
dum impellens, & à delicto auocans: quæ non
tum deniq; incipit lex esse, cũ scripta est, sed
tum, cùm orta est: orta autẽ simul est cũ mẽte
diuina: quamobrẽ lex vera, atque princeps, a-
pta est ad iubẽdũ, & ad vetãdũ, ratio est recta
summi Iouis. Q. Assentior, frater, vt quod est re-
ctum, verũ quoq; sit, neq; cum literis, quibus
scita scribũtur, aut oriatur, aut occidat. M. Er- 11
go vt illa diuina mens, summa lex est: item
cũ in homine est perfecta, est in mente sapiẽ-
tis. Quę sunt autem varię, & ad tempus scriptę
populi fauore magis, quam re, legũ nomen te-
nent. omnem enim legẽ, quę quidem rectè lex
appellari possit, esse laudabilem, quibusdam ta-
libus argumentis docent. Constat profectò ad
salutem ciuium, ciuitatúmque incolumitatẽ,
vitámq; omniũ quietam, & beatam conditas
esse leges: eósque, qui primùm eiusmodi scita
B sanxerint, populis ostendisse, ea se scripturos,
atq; laturos, quibus illi adscriptis, susceptis-
que honestè beatéque viuerent: quæ cùm ita
composita, sanctáque essent, eas leges videli-
cet nominarent. Ex quo intelligi par est, eos,
qui perniciosa & iniusta populis iussa descri-
pserint, cùm cõtra fecerint, quã polliciti pro-
fessiq. sint, quidvis potius tulisse, quàm leges:
vt perspicuum esse possit, in ipso nomine le-
gis interpretãdo inesse vim, & sentẽtiã iusti, & 12
vim iuris colẽdi. Quęro igitur à te, Quincte, si-
cut illi solent: quo si ciuitas careat, ob eam
ipsam causam, quòd eo careat, pro nihilo ha-
benda sit, id éstne numerandum in bonis? Q.
At maximis quidem. M. Lege autem carens
ciuitas, éstne ob ipsum habenda nullo loco?
Q. Dici aliter non potest. M. necesse est igitur,
legem haberi in rebus optimis. Q. Prorsus as-
sentior. M. Quid quòd multa perniciosa, mul- 13
ta pestifera sciscuntur in populis quæ non
C magis legis nomen attingunt, quàm si latro-
nes aliquas consessu suo sanxerint? Nam neq.
medicorum præcepta dici verè possent, si
quæ inscij, imperitique pro salutaribus mor-
tifera conscripserint: neque in populo lex, cui
cuimodi fuerit illa, etiam si perniciosum ali-
quid populus acceperit. Ergo est lex iustorum
iniustorúmque distinctio, ad illam antiquissi-
mam, & rerum omnium principem expressa
naturam, ad quam leges hominum dirigũtur
quæ supplicio improbos afficiunt, defẽdunt,
& tuentur bonos. Q. Præclarè intelligo: nec ve-
rò iam aliam esse vllam legem puto nõ mo-
dò habẽdam, sed ne appellandam quidem. M.
Igitur tu Seias, & Apuleias leges nullas pu- 14
tas? Q. Ego verò ne Liuias quidem. M. Et rectè,
quæ præsertim vno versiculo senatus, puncto
temporis, sublatæ sint, lex autẽ illa, cuius vim
explicaui, neq; tolli, neque abrogari potest.
Q. Eas tu igitur leges rogabis videlicet, quæ
D nunquam abrogentur. M. Certè, si modò ac-
ceptæ à vobis duobus erunt. Sed vt vir doctis-
simus fecit Plato, atque idem grauissimus o-
mniúmq. princeps, de rep. cùm scripsit, idém-
que separatim de legibus eius, id mihi credo
esse faciendum, vt priusquam ipsam legẽ reci-
tem, de eius legis laude dicam. Quod idem &
Zaleucũ, & Charõdã fecisse video, cùm quidẽ
illi non studij & delectationis, sed reip. causa
leges ciuitatibus suis scripserint. Quod

imitatus Plato, videlicet, hoc quoque legis
putauit esse, persuadere aliquid, nec omnia
15 vi, ac minis cogere. QV. Quid quòd Zaleu-
chum istum negat vllum fuisse Timæus. M.
At Theophrastus, auctor, aut deterior, mea
quidem sententia: meliorem multi nominant;
commemorant verò ipsius ciues, nostri clien-
tes, Locri, sed siue fuit, siue non fuit, nihil ad
rem. Loquimur, quod traditum est. Sit igitur
hoc iam à principio persuasum ciuibus, DO-
MINOS ESSE OMNIVM RERVM AC MO-
DERATORES DEOS, eáq; quæ gerantur, eo-
rum geri iudicio, ac numine, eosdémq; optimè
de genere hominum mereri, & qualis quisque
sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente,
qua pietate religiones colat, intueri pioruq;
& impiorum habere rationem. his enim rebus
imbutę mẽtes, haud sanè abhorrebunt ab vti-
16 li, & à vera sententia, quid est enim verius,
quàm neminem esse oportere tam stultè arro-
gantẽ, vt in se mentẽ, & rationem putet inesse B
in cœlo mundóq; nõ putet? aut vt ea, quæ vix
summa ingenij ratione comprehendat, nulla
ratione moueri putet? quẽ verò astrorum or-
dines, quem dierum, noctiúmq; vicissitudines
quem mentium temperatio, quémque ea, quę
gignũtur nobis ad fruendum, non gratum esse
cogant, hũc hominem omnino numerare quî
decet? cùmque omnia, quæ rationem habent,
præstent iis, quæ sint rationis expertia, nefás-
que sit dicere, vllam rem præstare naturę om-
nium rerum: rationem inesse in ea, cõfitendũ
est, vtiles esse autem opiniones has, quis ne-
get, cùm intelligat, quàm multa firmentur iu-
reiurando, quantæ salutis sint fœdera reli-
gionis? quàm multos diuini supplicij metus à
scelere reuocarit? quámque sancta sit societas
ciuium inter ipsos diis immortalibus interpo
17 sitis, tum iudicibus, tum testibus? Habes legis
procemium: sic enim hoc appellat Plato. QV.
Habeo verò, frater: & in hoc admodum dele-
ctor, quòd in aliis rebus, aliísque sententiis
versaris, atq; ille nihil enim tam dissimile est
quàm vel ea, quæ antè dixisti, vel hoc ipsum
legis exordium. Vnum illud mihi videris imi
tari, orationis genus. M. Vellem fortasse, quis
enim id potest, aut vnquam poterit imitari?
nam sentẽtias interpretari perfacile est. Quod
quidem ego facerem, nisi planè esse vellem
meus, quid enim negotij est, eadem propè ver-
bis iisdem conuersa, dicere? QV. Prorsus assẽ-
tior. Verùm, vt modò tute dixisti, te esse malo
tuum. Sed iam exprome, si placet, istas leges
18 de religione. M. Expromam equidem, vt po-
tero: &, quoniam & locus, & sermo familiaris
est, legum vocem proponam. Quidnam id est?
M. Sunt certa legum verba. Quincte, neque
ita prisca, vt in veteribus his, sacratísque le-
gibus, & tamen, quo plus auctoritatis ha-
beant, paulò antiquiora, quàm hic sermo est.
Eum morem igitur cum breuitate, si potuero, D
cõsequar. Leges autem à me edentur non per-
fectæ: nam esset infinitum: sed ipsę summę re-
19 rum ac sententiæ. QV. Ita verò necesse est,
quare audiamus verba legis. M. *Ad diuos adeũ-
to castè: pietatẽ adhibento, opes amouento. Qui
secus faxit, deus ipse vindex erit. Separatim nemo
habessit deos, néve nouos: sed ne aduenas, nisi pu-
plicè adscitos priuatim colũto. cõstructa à patrib.
delubra in vrbib. habẽto, lucos in agris habẽto, &*

A *larum sedes, ritus familiæ patrúmque seruãto, di-
uos, & eos, qui cælestes semper habiti, colunto, &
illos, quos in cælum merita vocauerint, Herculem,
Liberum, Æsculapium, Castorem, Pollucem, Quiri-
num. ast olla, propter quæ datur homini ad cen-
sus in cælum, Mentem, Virtutem. Pietatem, Fidẽ
earúmque laudum delubra sunto. Nec vlla vitio-
rum sacra solennia obeunto. Feriis iurgia amouen-
to, easque in famulis operibus patratis, habento, i-
taque, vt ita cadat in annuis anfractibus. descri-
ptũ esto, certásque fruges, certásque bacas sacerdo-
tes publicè libanto hoc certis sacrificiis, ac diebus.* 20
*Itémque alios addes vbertatem lactis, fœtúsque
seruanto. Idque ne committi possit, ad eã rẽ & ra-
tionẽ, cursus annuos sacerdotes finiunto. Quæque
cuique diuo decoræ grátæque sint hostiæ, prouidẽ-
to. diuísque alij aliis sacerdotes, omnibus pontifi-
ces, singulis flamines sunto. Virginésq; Vestales in
vrbe custodiunto, ignem publici foci sempiternũ.
quoq & priuatim, & publicè modo, ritúq; fiãt, dis-
B cunto ignari à publicis sacerdotibus. Eorum autem
duo genera sunto: vnũ quod præsit ceremoniis, &
sacris: alterũ, quod interpretetur fatidicorũ, & va
tũ effata incognita, cùm senatus, populúsq; adsciue-
rit. Interpretes autẽ Iouis optimi maximi publici au-
gures signis, & auspiciis postea vidento, disciplinã* 21
*tenento. Sacerdotésq; vineta, virgetáque, & salutẽ
populi auguranto quique agent rem duelli. quique
popularem auspicium præmonẽto: olliquæ obtẽpe-
ranto diuorúmq iras prouidento, iísque apparento: cæ-
lique fulgura regionibus ratis temperanto. vrbém-
que, & agros & templa liberata & effata habẽto:
quæq; augur iniusta, nefasta, vitiosa, dira defixerit,
irrita, infectáque sunto: quique non paruerit, capi-
tale esto. Fœderum, pacis, belli, induciarũ oratores
fœtiales, iudices ij sũto. bella, disceptatio, prodigia,
portenta ad Etruscos & haruspices, si senatus iusse-
rit, deferunto. Etruriáque principes disciplinã do-
cento, quibus diuis creuerint, procurato, iidémque
fulgura, atque obstita piãto.‖ Nocturna mulierũ sa-
C crificia ne sunto, præter olla, quæ pro populo ritè fi-
ãt. Néve quẽ initiãto, nisi, vt assolet, Cereri, Græco
sacro. Sacrũ cõmissũ. quod neq; expiari poterit, im-
piè commissum est, quod expiari poterit, publici sa-
cerdotes expianto. Ludis publicis, quod sine curricu-
lo, & sine certatione corporum fiat. popularũ læti-
tiam in cantu, & fidibus, & tibiis moderanto, eã-
que cum diuũm honore iunguto. Ex patriis riti-
bus optuma colunto. præter Idææ matris famulos
eósque iustis diebus, nequis stipem cogito. Sacrum
sacróue commendatum qui clepserit, rapseritque,
paricida esto. Periurij pœna diuina, exitium hu-
mana, dedecus, incestum, pontifices supremo sup-
plicio sanciunto. Impius ne audeto placare donis
iram deorum. Sanctè vota redduunto. Pœna viola-
ti iuris esto. Quocirca ne quis agrum consecrato.
auri, argenti, eboris sacrandi modus esto. Sacra pri-
uata, perpetua manento. Deorum manium iura
sãcta sunto. Hos leto dato diuos habento. Sũptũ,
in ollos luctúmque minuũto.‖* ATT. Conclusa 22
est quidẽ à te tam magna lex, sanè quàm bre
D uiter, &, vt mihi quidem videtur, nõ multum
discrepat ista constitutio religionum à legib.
Numæ, nostrísque moribus. M. An censes, cùm
in illis de rep. libris persuadere videatur Afri
canus, omnium rerumpub. nostram veterem
illam fuisse optimam, non necesse esse optimę
reip. leges dare consentaneas? ATT. Immò
prorsus ita censeo. M. Ergo adeò exspectatæ
leges, quę genus illud optimũ reip. cõtineant, & si

& si quæ fortè à me hodie rogabuntur, quæ A
non sint in nostra rep. nec fuerint, tamé erant
ferè in more maiorũ: qui tum, vt lex, valebat.
24 ATT. Suade igitur, si placet, istam ipsam legẽ,
vt ego, VT ET TV ROGAS, possim
edicere. An tandem, Attice, non es, edictu-
rus aliter? ATT. Prorsus maiorem quidem ré
nullam sciscam aliter, in minoribus, si voles,
remittam hoc tibi. M. atque mea quidem sé-
tentia est. At ne longum fiat videte. ATT. Vti-
nã quidẽ. quid enim agere malumus? M. Castè
iubet lex adire ad deos, animo videlicet, in
quo sunt omnia: nec tollit castimoniam cor-
poris: sed hoc oportet intelligi, cùm multùm
animus corpori præstet, obseruetúrque, vt ca-
sto corpore adeatur, multò esse in animis id
seruãdũ magis, nã incestũ vel aspersione aquæ,
vel dierum numero tollitur: animi labes nec
diuturnitate vanescere, nec manibus vllis e-
lui potest. Quòd autem pietatem adhiberi, o-
pes amoueri iubet, significat probitatem gra- B
tam esse deo: sumptum esse remouendum, quid
est enim, cùm paupertatem diuitiis etiam in-
ter homines esse æqualem velimus, cur eam,
sumptu ad sacra adhibito, deorũ aditu arcea-
mus? præsertim cùm ipsi deo nihil minùs gra-
25 tum futurum sit, quàm non omnibus patere
ad se placandum, & colendum viam. Quòd au-
tem non iudex, sed deus ipse vindex consti-
tuitur, præsentis pœnæ metu religio confir-
mari videtur. Suósque deos aut nouos, aut a-
lienigenas coli, cõfusionem habet religionũ,
& ignotas ceręmonias etiam sacerdotibus.
26 Nam à patribus acceptos deos ita placet co-
li, si huic legi paruerint ipsi. Patrum delubra
esse in vrbibus censeo: nec sequor magos
Persarum: quibus auctoribus Xerxes inflam-
masse templa Græciæ dicitur, quòd parietibus
includerent deos, quibus omnia deberent esse
patentia, ac libera, quorúmq. hic mundus om-
nis templum esset, & domus. Melius Græci, at- C
que nostri: qui, vt augerent pietatem in deos
easdem illos vrbes, quas nos, incolere volue-
runt. affert enim hæc opinio religionem vti-
lem ciuitatibus: siquidem & illud bene dictũ
est à Pythagora, doctissimo viro, TVM MA-
XIME, & pietatem, & religionem versari in
animis, cùm rebus diuinis operam daremus: &
quod Thales, qui sapientissimus inter septem
fuit, HOMINES EXISTIMARE
OPORTERE DEOS OMNIA
CERNERE: DEORVM OMNIA ESSE PLE-
NA. fore. n. omnes castiores veluti quo infans
esset maximè religiosus. est enim quadam o-
27 pinione species deorum in oculis, non solùm
in mentibus. Eandémque rationem luci ha-
bent in agris. Neq. ea, quæ à maioribus pro-
dita est cùm dominis, tum famulis, posita in
fundi, villæque conspectu religio patrum, re-
pudianda est. Iam ritus familiæ, patrúmque
seruare, id est, quoniam antiquitas proximè
accedit ad deos, à diis quasi traditam religio- D
nem tueri. Quòd autem ex hominum genere
consecratos, sicut Herculem, & ceteros coli
lex iubet, indicat omnium quidem animos
immortaleis esse, sed fortium, bonorúmque
28 diuinos. Bene verò, quòd Mens, Pietas, Virtus,
Fides, consecratur manu: quarum omnium
Romæ dedicata publicè templa sunt vt illa
qui habeant (habent autem omnes boni)
deos ipsos in animis suis collocatos putent.
Nam illud vitiosum Athenis, quòd, Cylonio
scelere expiato, Epimenide Crete suadentes
fecerunt Contumeliæ fanum, & Impudentiæ:
virtutes enim, non vitia consecrare decet. A-
ráque vetus stat in Palatio Febris: & altera
Esquiliis, malæ Fortunæ, detestatæque. Quæ
omnia eiusmodi repudianda sunt. Quod si
fingẽda nomina, vice Poëtæ. & potiùs vincen-
di, atq; potiundi, statassandiq; cognomina, sta-
toris, & inuicti Iouis: rerúmque expetenda-
rũ nomina, Salutis, Honoris, Opis, Victoriæ,
quoniam quidem exspectatione rerum bona-
rum erigitur animus. Rectè etiam à Calatino
Spes consecrata est: Fortuna quę sit vel huius
diei: nam valet in omnes dies: vel respiciens
ad opem ferendam, vel forum: in quo incerti
casus significantur magis: vel primigeniam, à
gignendo: cùm est. *Desunt pauca.*
Feriarum festorúmque dierum ratio in li- 29
beris requietẽ habet litium, & iurgiorum: in
seruis, operum, & laborum: quas compositio
anni conferre debet, & perfectionem operum
rusticorum. Quod tempus, vt sacrificiorum li-
baméta seruentur fœtúsq. pecorum, quę dicta
in lege sunt, diligenter habenda ratio inter-
calandi est. Quod institutum peritè à Numa,
posteriorum pontificũ negligentia dissolutũ
est. Iã illud ex institutis pontificũ, & haruspi-
cũ, non mutandũ est, quibus hostiis immolan-
dum cuiq; deo, cui maioribus, cui lactentibus,
cui maribus, cui fœminis. Plures aũt deorũ
omnium, singuli singulorum sacerdotes, & re-
spondendi iuris, & cõfitendarum religionum
facultaté afferunt. Cúmque Vesta, quasi focus
vrbis, vt Græco nomine est appellata, quod
nos propè idem Græcum interpretatum no-
men tenemus, conspexa sit: ei colendæ virgi-
nes præsint, vt aduigiletur facilius ad custo-
diam ignis, & sentiãt mulieres in natura fœ-
minarum omnium deum castitaté pati. Quod
sequitur verò, non solùm ad religionem per- 30
tinet, sed etiam ad ciuitatis statum, sine iis,
qui sacris publicè præsunt, religioni priua-
tæ satisfacere non possint. continet enim,
reip. cõsilio, & auctoritate optimatium, sem-
per poplum indigere descriptióque sacerdo-
tum, nullum iustæ religionis genus præter-
mittit. Nam sunt ad placandos deos alij con-
stituti, qui sacris pręsint solemnibus: ad inter-
pretanda alij prædicta vatum, neque multo-
rum, ne esset infinitũ: neq; vt ea ipsa quæ sus-
cepta publicè essent, quisquam extra collegi- 31
um nosset. Maximum autem, & præstantissi-
mũ in rep. ius est augurũ, cùm est auctoritati
coniunctum. Neq. verò hoc, quia sum ipse au-
gur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est
necesse. Quid enim maius est, si de iure quæri-
mus, quàm posse à summis imperiis, & summis
potestatibus comitia tollere? cõcilia vel insti-
tuta dimittere, vel habita rescindere? quid gra-
uius, quàm rem susceptã dirimi, si vnus augur
alium dixerit? quid magnificẽtius, quam pos-
se decernere: vt magistratu se abdicent cõsu-
les? quid religiosius, quàm cũ populo, cũ plebe
agendi ius aut dare aut non dare? quid? legẽ,
si nõ iure rogata est, tollere? vt etiã derogatas
collegij, vt Liuias consilio Philippi, consulis,
& auguris: nihil domi, nihil foris per ma-
gistratus gestum, sine eorum auctoritate posse

cuiquam probari. ATT. Agè, iam ista video fa
teórq. omnia esse magna: sed est in collegio
vestro inter Marcellũ, & Appiũ, optimos augu
res, magna dissensio, nam eorum ego in libros
incidi: cũ alteri placeat, auspicia ista ad vtili-
tatem esse reip. cõposita alteri disciplina ve-
stra quasi diuinare videatur prorsus posse. Hac
tu de re, quæro quid sentias. M. Egóne diuina
tioné quã Græci μαντικὴν appellant, esse cen-
seo, & huius hanc ipsam parté, quæ est in aui-
bus ceterísq. signis disciplinæ nostræ. quod,
cùm summos deos esse concedamus, eorúmq.
mente mundum regi, & eorundem benigni-
taté hominum consulere generi, & posse no-
bis signa rerum futurarum ostendere, non
33 video cur diuinationem esse negem. Sunt au-
tem ea quæ posui, ex quibus id, quod volu-
mus, efficitur, & cogitur. Iam verò permulto-
rum exemplorum & nostra plena est resp. &
omnia regna, omnésque populi, cunctæque
gentes, augurum prædictis multa incredibi-
liter vera cecidisse. neq; enim Poletis, neque
Melanpodis, neque Mopsi, neque Amphiarai,
neque Calchantis, neque Heleni tantum
nomen fuisset, nec tot nationes id ad hoc
tempus retinuissent, Arabum, Phrygum, Ly-
caonum, Cilicum, maximéque Pisidarum,
nisi vetustas ea certa esse docuisset: nec verò
Romulus noster auspicatò vrbem condidisset,
neque Atij Nauij nomen memoria floreret
tam diu, nisi hi omnes multa ad veritatem
admirabilia dixissent. Sed dubium non est,
quin hæc disciplina, & ars augurum eua-
nuerit iam & vetustate, & negligentia. Ita-
que neque illi assentior, qui hanc scientiam
negat vnquam in nostro collegio fuisse, neque
illi, qui esse etiam nunc putat. Quæ mihi vi-
detur apud maiores fuisse dupliciter, vt ad
reip. tempus nonnunquam, ad agendi consi-
34 lium sæpissimè pertineret. ATT. Credo, her-
cle, ita esse, istique rationi potissimùm assen-
tior. Sed redde cetera. M. reddam verò, & si
potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in
quo suscipiendo, & gerendo, & deponendo,
ius plurimum valet, & fides: horúmque vt
publici interpretes essent, lege sancimus. Iam
de harusipicum religione, de expiationibus,
& procurationibus satis, superque in ipsa
lege dictum puto. ATT. Assentior, quoniam
omnis hæc in religione versatur oratio. M.
At verò, quod sequitur, quomodo aut tu as-
sentiare, aut ego reprehendam, sanè quæro,
35 Tite. ATT. Quid tandem id est? M. De noctur-
nis sacrificiis mulierum. ATT. Ego verò as-
sentior, excepto præsertim in ipsa lege, so-
lemni sacrificio, ac publico. M. Quid ergo a-
get Iacchus, Eumolpidæque vestri, & augusta
illa mysteria, siquidem sacra nocturna tolli-
36 mus? non enim populo R. sed omnibus bonis,
firmísque populis leges damus. ATT. Excipis,
credo, illa, quibus ipsi initiati sumus. M. Ego
verò excipiam. Nam mihi cùm multa eximia
diuináque videntur Athenæ tuæ peperisse, at-
que in vita hominum attulisse, tum nihil me-
lius illis mysteriis, quibus ex agresti, immaní-
que vita, exculti ad humanitatem & mitigati
sumus: initiáque, vt appellantur, ita re vera
principia vitę cognouimus: neque solùm cum
lætitia viuendi rationem accepimus, sed e-
tiam cum spe meliore moriendi. Quid au-

A tem mihi displiceat, innocentes Poëtæ indi-
cant comici. Qua licentia Romæ data, quid-
nam egisset ille, qui in sacrificium cogitatam
libidinem intulit, quo ne imprudentiam qui-
dem oculorum adiici fas fuit? ATT. Tu verò
istam Romæ legem rogato, nobis nostras ne 37
ademeris. M. Ad nostra igitur reuertor: quibus
profectò diligentissimè sanciendum est, vt mu
lierum famam multorum oculis lux clara cu-
stodiat, initientúrque eo ritu Cereri, quo Ro-
mæ initiantur. Quo in genere seueritatem
maiorum senatus vetus auctoritas de Baccha
nalibus, & consulum exercitu adhibito, quæ-
stio, animaduersióque declarat. Atque omnia
nocturna, ne nos duriores fortè videamur, in
media Græcia Diagondas Thebanus lege per-
petua sustulit. Nouos verò deos, & in his co-
lendis nocturnas peruigilationes sic Aristo-
phanes, facetissimus Poëta veteris comœdiæ
vexat, vt apud eum Sabazius, & quidem alij
B dij, peregrini iudicati, è ciuitate eiiciantur.
Publicus autem sacerdos, imprudentiam con
silio expiatam metu liberet, audaciam in ad- 38
mittendis religionibus fœdis damnet, atque
impiam iudicet. Iam ludi publici, cùm sint
cauea, circóq. diuisi, sint corporum certatio-
nes cursu, & pugilatione, luctatione, curricu-
lísque equorum vsque ad certam victoriam
circo constitutis, cauea, cantu, voce, ac fidi-
bus, & tibiis: dummodò ea moderata sint, vt
lege præscribitur, assentior enim Platoni, ni-
hil tam facilè in animos teneros, atque mol-
leis influere, quàm varios canendi sonos, quo-
rum dici vix potest quanta sit vis in vtramq.
partem. Namque & incitat languenteis, &
lanquefacit excitatos, & tum remittit animos
tum contrahit: ciuitatúmque hoc multarum
in Græcia interfuit, antiquũ vocum cõseruare
modum: quarum mores lapsi ad mollitiem,
pariter sunt immutati cum cantibus: aut hac
C dulcedine, corruptelâque deprauati, vt quidã
putant: aut, cùm seueritas eorum ob alia vitia 39
cecidisset, tum fuit in aurib. animisq. mutatis
etiam huic mutationi locus. Quamobrem ille
quidé sapientissimus Græcię vir, longeq; do-
ctissimus, valde hanc labé veretur, negat enim
mutari posse musicas leges sine mutatione le-
gũ publicarũ. Ego a. nec tã valde id timendũ,
nec planè cõtemnendũ puto. Illa quidem, quę
solebant quondam complecti seueritate io-
cunda Liuianis, & Neuianis modis, nunc vt ea-
dem exsultét, ceruices, oculósque pariter cum
modorũ flexionibus torqueant. Grauiter olim
ista vindicabat vetus illa Græcia, longè proui
dens, quàm sensim pernicies illapsa ciuium
animos, malis studiis, malísque doctrinis re-
pentè totas ciuitates euerteret, siquidem illa
seuera Lacedæmon neruos iussit, quòd pluros
quàm septem haberet, in Timothei fidibus 40
inde demi. Deinceps in lege est, vt de ritibus
D patriis colantur optimi: de quo cùm consule-
rent Athenienses Apollinem Pythiũ, quas po-
tissimùm religiones tenerent, oraculum editũ
est, EAS, QVÆ ESSENT IN MORE
MAIORVM. Quò cùm iterum venissent, maio-
rúmque morem dixissent sæpè esse mutatum,
quæsiuisséntque quem morem potissimùm se
sequerentur è variis: respondit, OPTIMVM, ET
PROFECTO ITA EST, VT ID HABENDVM
SIT ANTIQVISSIMVM, ET DEO
PROXI-

PROXIMVM, QVOD SIT OPTIMVM. Sti-
pem sustulimus, nisi eam, quam ad paucos dies
propriam Ideæ Martis excepimus. implet e-
nim superstitione animos, & exhaurit domos.
Sacrilego pœna est, neque ei soli, qui sacrum
abstulerit, sed etiam ei, qui sacro commendatũ,
quod & nunc multis fit in fanis. Alexander
in Cilicia deposuisse apud Solem in delubro
41 pecuniam dicitur, & Atheniensis Clisthenes Iu
noni Samiæ, ciuis egregius, cùm rebus time-
ret suis, filiarum dotes credidit. Sed iã de per-
iuriis: de incestis nihil sanè hoc quidem loco
disputandum est. Donis impij ne placare au-
deant deos: Platonẽ audiant, qui vetat dubita-
re, qua sit mente futurus Deus, cùm vir nemo
bonus ab improbo se donari velit. Diligentia
votorum satis in lege dicta est, ac voti spõsio,
qua obligamur deo. Pœna verò violatæ reli-
gionis iustã recusationem nõ habet. Quid ego
hic sceleratorũ vtar exẽplis? quorũ sunt plenæ B
tragœdiæ: quæ ante oculos sunt, ea potiùs at-
tingãtur. Etsi hæc commemoratio vereor, ne
suprà hominis fortunam esse videatur, tamen
quoniam mihi sermo est apud deos nihil re-
ticebo: velimq; hoc quod loquar, diis immor-
talibus gratum potius videri, quàm graue.
42 *Desideratur aliquid.* Omnia autem tum perdi-
torum ciuium scelere, discessu meo, religionũ
iura polluta sunt: vexati nostri Lares familia-
res: in eorum sedibus exædificatum templum
Licẽtiæ: pulsus à delubris is, qui illa seruarat.
Circumspicit hæc celeriter animus (nihil e-
nim attinet quenquam nominari) qui sint re-
rũ exitus consecuti. Nos, qui illã custodem vr
bis, omnibus ereptis nostris rebus, ac perditis,
violari ab impiis passi nõ sumus, eámq. ex no
stra domo in ipsius patris domum detulimus,
iudicia senatus, Italiæ gentiũ denique omniũ
conseruatæ patriæ consecuti sumus. quo quid
accidere potuit homini præclarius? quo sce- C
lere religiones prostratæ, afflictæque sunt par-
tim ex illis distractæ, ac dissipatæ iacent: qui
verò ex his & omnium scelerum principes fue
rãt, & præter ceteros in omni religione impij,
non solùm vita cruciati, atque dedecore, ve-
rùm etiam sepultura ac iustis exsequiis carue-
43 runt. Q. Equidem ista agnosco, frater, & meri-
tas diis gratias ago: sed nimis sæpe secus ali-
quãdo videmus euadere. M. Non enim, Quin-
cte, rectè existimamus quæ pœna diuina sit: &
nos opinionibus vulgi rapimur in errorẽ, nec
vera cernimus: morte, aut dolore corporis, aut
luctu animi, aut offensione iudicij hominum
miserias ponderamus: quæ fateor humana es-
se, & multis bonis viris accidisse: sceleris au-
tẽ est pœna, tristis, & præter eos euentus, qui
sequuntur, per ipsa maxima est. Vidimus eos,
qui nisi odissent patriam, nũquam inimici no-
bis fuissent, ardenteis tum cupiditate, tum
metu, tum conscientia: quid agerent: modò
timenteis, vicissim contemnenteis religiones, D
iudicia perrupta ab iisdem, & corrupta ho-
44 minum, non deorũ. Reprimam me iam, & non
insequar longiùs, eóq. minùs, quo plus pœn-
rum habui, quàm petiui: tantùm pœnam me-
rui, duplicem pœnam esse diuinam, quòd con-
staret ex vexandis viuorum animis, & ea fa-
ma mortuorum, vt eorum exitium & iudicio
viuorum, & gaudio comprobetur. Agri autem
ne consecrẽtur, Platoni prorsus assentior: qui,
si modò interpretari potuero, his ferè verbis v-
titur. *Terra igitur, vt focus domicilium sacrum o-* 45
*mnium deorum est. Quocirca ne quis iterum idẽ
consecrato. aurum autem, & argentum in vrbibus
& priuatim, & in fanis inuidiosa res est. Tũ ebur
ex inani corpore extractum, haud satis castum do-
num deo. Nam æs, atque ferrum, duelli instrumẽta,
non fani. Ligneum autem quodque voluerit, vno è
ligno dedicato, itémque lapideum, in delubris com-
munibus textile nec operosius, quàm mulieris opus
menstruum. color autem albus, præcipuè decorus
deo est, tum in ceteris, tum maximè in textili.
tincta verò absint, nisi à bellicis insignibus. Diui-
nissima autẽ dona aues sunt, & formæ ab vno pi-
ctore vno absolutæ die: itémque cetera huius e-
xempli dona sunto.* Hæc illi placẽt. sed ego cete-
ra non tam restrictè præfinio, vel hominum
vitiis, vel subsidiis temporum victus. Terræ
cultum segniorem suspicor fore, si ad eam
tuendam ferróque subiiciendam superstitio-
nis aliquid accesserit. ATT. Habeo ista. Nunc
de sacris perpetuis, & de manium iure restat.
M. O miram memoriam, Pomponi, tuam. At
mihi ista exciderant. ATT. Ita credo: sed ta- 46
men hoc magis eas res & memini, & exspecto,
quòd & ad pontificium ius, & ad ciuile perti-
nent. M. Vera & apertissima sunt istis de rebus
& responsa, & scripta multa: & ego in hoc om-
ni sermone nostro, quod ad cunque legis ge-
nus me disputatio nostra deduxerit, tractabo,
quoad potero, eius ipsius generis ius ciuile no-
strum: sed ita, locus ipse vt notus sit, ex quo
ducatur, quæq. res, & ars iuris, vt non difficile
sit, quæcumque noua causa, consultatióve
acciderit, eius tenere ius, cùm scias à quo
sit capite repetendum. Sed iure consulti 47
siue erroris obiiciendi causa, quo plura, &
difficiliora scire videantur: siue, quod simi-
lius veri est, ignoratione docendi (nam non
solùm scire aliquid artis est, sed quædam ars
etiam docendi) sæpe, quod positum est in vna
cognitione id in infinita dispartiuntur: ve-
lut in hoc ipso genere, quàm magnum illud
Scæuolæ faciunt pontifices ambo, & iidem
iuris peritissimi? at, inquit Publij filius, ex
patre audiui, pontificem neminem bonum es-
se, nisi qui ius ciuile cognosset. totúmne? quid
ita? quid enim ad pontificem, de iure parie-
tum, aut aquarum, aut vllo omnino? si ergo
quod cum religione coniunctum est. id autem
quantulum est? de sacris, credo, de votis, de
feriis, de sepulcris, & si quid eiusmodi est. Cur
igitur hæc tanta facimus, cùm cetera per-
parua sint? de sacris autem, qui locus patet
latiùs, hæc sit vna sententia, vt conseruentur
semper, & deinceps familiis prodantur, &, vt
in lege posui, perpetua sint sacra hic posita.
Hæc iura pontificum auctoritatem consecuta 48
sunt, vt ne morte patris familias sacrorũ me-
moria occideret, & iis essent ea adiuncta ad
quos eiusdẽ morte pecunia venerit. Hoc vno
posito, quod est ad cognitionem disciplinæ sa-
tis innumerabilia nascũtur, quibus implentur
iurisconsultorum libri. Quæruntur enim, qui
adstringãtur sacris. Heredum causa iustissima
est. nulla est enim persona quæ ad vicem eius,
qui è vita emigrarit, propius accedat. Dein-
de qui morte, testamentóve eius tantundem
capiat quantum omnes heredes: id quoq; or-
dinẽ est enim ad id, quod propositum est, ac-

commodatum. Tertio loco, si nemo sit heres, A
is qui de bonis, quæ eius fuerint, cùm morir-
tur, vsuceperit, plurimum possidendo. Quar-
to, si nemo sit, qui vllam rem ceperit, de cre-
ditoribus eius qui plurimum seruet. Extrema
illa persona est, vt is qui ei qui mortuus sit, pe
cuniã debuerit, nemini q; eam soluerit, perinde
habeatur quasi eam pecuniã ceperit. Hæc nos
à Scæuola didicimus, non ita descripta sunt
ab antiquis. Nam illi quidem his verbis doce-
bant tribus modis sacris adstringi hereditate,
aut si maiorẽ partẽ pecuniæ capiat, aut si ma-
50 ior pars pecuniæ legata est: aut si inde quip-
piam ceperit. Sed pontificem sequamur. Vi-
detis igitur omnia pendere ex vno illo, quòd
pontificum pecuniam sacro coniungi volunt,
iisdémque ferias, & cæremonias adscribenda:
putant. Atque etiam dant hoc Scæuolæ, quod
est partitio: vt, si in testamento deducta scripta
nõ sint, ipsiq; minus ceperint, quam omnibus B
heredibus relinquatur, sacrisne alligentur. In
donatione hoc iidem secus interpretantur:
& quod pater familias in eius donatione, qui
in ipsius potestate esset, approbarit, ratum
est: quod eo inscio factum est, si id is non
51 approbat, ratum non est. His propositis,
quæstiunculæ multæ nascuntur: quas qui
non intelligat, si ad caput referat, per se ipse
facilè perspiciat: veluti, si minus quis cepisset
ne sacris alligaretur, ac post de eius heredib⁹,
aliquis exegisset pro sua parte id, quod ab eo
cuius ipse heres esset, prætermissum fuisset:
eaq. pecunia non minor esset facta cum supe-
riore exactione, quã heredibus omnibus es-
set relicta: qui eam pecuniã exegisset, solum
sine coheredibus sacris alligari. Quin etiam
cauent, vt cui plus legatum sit, quàm sine re-
ligione capere liceat, is per æs, & libram, he-
redem testamenti soluat, propterea quòd eo
loco res est ita soluta hereditate quasi ea pe- C
52 cunia legata non esset. Hoc ego loco, multis-
que aliis quæro a vobis, Scæuolæ pontifices
maximi & homines, meo quidem iudicio, acu
tissimi, quid sit, quòd ad ius pontificiũ ciuile
appetatis, ciuilis enim iuris scientia pontifi-
cium quodam modo tollitis, nã sacra cũ pecu-
nia põtificum auctoritate, nulla lege, cõiuncta
sunt. Itaque si vos tantummodo pontifices
essetis, pontificalis maneret auctoritas. sed
quod idem iuris ciuilis estis, spernitis, ac scien-
tia illa eluditis. Placuit P. Scæuolæ, & Corun-
cano, pontificib. maximis itémq; ceteris, eos
qui tantũdẽ caperẽt, quantũ omnes heredes,
53 sacris alligari. Habeo ius pontificium. Quid
huc accessit ex iure ciuili? partitionis caput,
scriptum cautè, vt centum nummi deduceren-
tur. Inuenta est ratio, cur pecunia sacrorũ mo-
lestia liberaretur. Quòd si hoc, qui testamentũ
faciebat, cauere voluisset, admonet iuriscon-
sultus hic quidem ipse Mutius, pontifex idẽ D
vt minus capiat, quàm omnibus heredibus re
linquatur. Super dicebant, quidquid cepisset,
adstringi. Rursus sacris liberantur. Hoc vero
nihil ad pontificium ius, & è medio est iure
ciuili, vt per æs. & libram heredem testamen-
ti soluant, & eodem loco res sit, quasi ea pecu-
nia legata non esset: si is, cui legatum est, sti
pulatus est id ipsum, quod legatum est, vt ea
pecunia ex stipulatione debeatur, sit que ea
54 *non alligata sacris.* *Venio igitur ad manium*
iura, quæ maiores nostri & sapientissimè institue-
runt & religiosissimè coluerunt. Februario autem
mense, qui tunc extremus anni mensis erat, mor-
tuis parentari voluerunt. quod tamen D. Brutus,
vt scriptum à Sisenna est, Decembri facere sole-
bat. Cuius ego rei causam cùm mecum quærerem,
Brutum reperiebam idcirco à more maiorum dis-
cessisse, (nam Sisennam video causam, cur his ve-
tus institutum nõ seruarit, ignorare: Brutũ autem
maiorum institutũ temerè neglexisse non fit mihi
verisimile, doctũ hominẽ sanè: cuius fuit Accij
perfamiliaris) sed mensem, credo, extremum
anni, vt veteres Februarium, sic hic Decem-
brem sequebatur. Hostia autem maxima pa- 55
rentare, pietatis esse adiunctum putabat. Iam
tãta religio est sepulcrorũ, vt extra sacra & gẽ
tem, inferri fas negent esse: idque apud maio-
res nostros A. Torquatus in gente Popilia iu-
dicauit. Nec verò tã denicales, quæ à nece ap-
B pellatæ sunt, quia residetur mortui, quàm ce-
terorum cælestium quieti dies, feriæ nomina-
rẽtur, nisi maiores eos, qui ex hac vita migras
sent, in deorum numero voluissent: eas in eos
dies conferre ius, vt neque ipsius, neque pu-
blicæ feriæ sint. Totáque huius iuris compo-
sitio pontificalis magnam religionem, cære-
moniámque declarat. Neque necesse est edis-
seri a nobis, quæ finis funestæ familiæ, quod
genus sacrificij lare veruecibus fiat, quem-
admodum os reiectum terræ obtegatur,
quæque in porca contracta iura sint, quo
tempore incipiat sepulcrum esse, & religione
teneatur. At mihi quidem antiquissimum se- 56
pulturæ genus id fuisse videtur, quo apud
Xenophontem Cyrus vtitur. redditur enim
terræ corpus. & ita locatum, ac situm, quasi
operimento matris obducitur. Eodémque
ritu in eo sepulchro, quod procul ad fontis
aras, regem nostrum Numam conditum acce-
C pimus, gentémque Corneliam vsque ad me-
moriam nostram hac sepultura scimus esse
humatam. C. Marij sitas reliquias apud A-
nienem, dissipari iussit Sylla victor, acerbio-
re odio incitatus, quàm si tam sapiens fuis-
set quam fuit vehemens. Quod haud scio an 57
timens suo corpori posset accidere, primus e
patritiis Corneliis igni voluit cremari. de-
clarat enim Ennius de Africano, Hic est ille
situs. Verè nam siti dicuntur ij qui conditi
sunt. Nec tamen eorum ante sepulcrum est,
quam iusta facta, & corpus incensum est. &
quod nunc communiter in omnib. sepultis
penitus humati dicantur: id erat proprium
tum in iis, quos humus iniecta contegeret
eúmque morem ius pontificale confirmat.
Nam priusquam in eos iniecta gleba est, lo-
cus ille, vbi crematum est corpus, nihil habet
religionis. Iniecta gleba tumulis, & humatus
est, & gleba vocatur: ac tum denique multa
D religiosa iura complectitur. Itaque in eo,
qui in naue necatus, deinde in mare proiectus
esset, decreuit P. Mucius, familiam puram,
quòd os supra terram non extaret, porcam
heredi esset. Cotta censet habendas tri- 58
duum ferias, & porco fœmina piaculum dari:
si in mari mortuus esset, eadem, præter
piaculum & ferias. ATT. Video quæ
sint in iure pontificio iure. Sed quæro, quid-
nam sit in legibus. M. Pauca sanè, Tite, & vt
arbitror, non ignota vobis. Sed ea non tam ad
relig

religionem ſpectant, quam ad ius ſepulcro- A
rum. HOMINEM MORTVVM, in-
quit lex in XII. tabulis, IN VRBE NE SE-
PELITO, NEVE VRITO. Credo,
vel propter ignis periculum. Quod autẽ addit,
NEVE VRITO, indicat, non qui vratur,
ſepeliri, ſed qui humetur. ATT. Quid, qui poſt
XII. in vrbe ſepulti ſunt? M. Claros viros cre-
do, Tite, fuiſſe, aut eos, quibus hoc ante hanc
legem virtutis cauſa tributum eſt, vt Publico-
læ, vt Tuberto, quod eorũ poſteri iure tenue-
rũt: aut eos, ſiqui hoc, vt C. Fabricius, virtutis
cauſa, ſoluti legibus, conſecuti ſunt. Sed in vr-
be ſepeliri lex vetat. Sic decretum à pontificũ
collegio, non eſſe ius, in loco publico fieri ſe-
pulchrũ, noſtris extra portam Collinã ædem
Honoris, & arã in eo loco fuiſſe, memoriæ pro-
ditum eſt, ad eã cùm lamina eſſet inuenta, & in
ea ſcriptũ, DOMINA HONORIS: ea cauſa
fuit ædis huius dedicandæ. Sed cùm multa in
eo loco ſepulchra fuiſſent, exarata ſunt, ſta-
tuit enim collegium, locũ publicum non po-
59 tuiſſe priuata religione obligari. Iam cætera
in XII. minuendi ſunt ſumptus, lamentationeſ-
que funeris, tranſlata de Solonis ferè legibus
HOC PLVS, inquit, NE FACITO.
ROGVM ASCIA *NE POLITO. Noſtis
quæ ſequuntur. diſcebamus enim pueri XII. vt
carmẽ neceſſarium: quas iam nemo diſcit. Ex-
tenuato igitur ſumptu, tribus riciniis, & *vin-
culis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit e-
tiam lamentationem. MVLIERES GE-
NAS, NE RADVNTO, NEVE
LESSVM FVNERIS ERGO HA-
BENTO. Hoc veteres interpretes, Sex. Ae-
lius L. Acilius non ſatis ſe intelligere dixerũt,
ſed ſuſpicari veſtimenti aliquod genus fune-
bris: Lælius, leſſum, quaſi lugubrẽ eiulationẽ,
vt vox ipſa ſignificat. Quòd eo magis iudico
verum eſſe, quia lex Solonis id ipſum vetat. C
Hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum ple-
60 be communia. Quòd quidem maximè è natura
eſt, tolli fortunæ diſcrimen in morte. Cætera
item funebria, quibus luctus augetur, duode-
cim ſuſtulerunt. HOMINI, inquit, MORTVO
NE OSSA LEGITO, QVO POST FV-
NVS FACIAT. Excipit bellicam, peregri-
námque mortem. Hæc præterea ſunt in legi-
bus de vnctura: quibus ſeruilis vnctura tolli-
tur, omniſque circumpotatio. Quæ & rectè tol-
luntur, neque tollerẽtur, niſi fuiſſent. *ne ſum-
ptuoſa reſperſio, ne longæ coronæ, nec acerræ
prætereantur. Illa iam ſignificatio eſt, laudis
ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coro-
nam virtute partam, & ei qui peperiſſet, & ei*
parenti, ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet:
credóque quod erat factitatum, vt vni plura
fierent, lectique plures ſternerentur, id quoque
ne fieret, lege ſancitum eſt. Quæ in lege cùm
eſſet, NEVE AVRVM ADDITO, quàm hu- D
manè excipiat. Altera lex præcipit, altera
lex vetat, vt cui auro dentes vincti eſſent, a-
ſtim cum illo ſepelire: & ne ſe fraude eſto: &
61 ſimul illud videtote, aliud habitum eſſe, ſepe-
lire & vrere. Duæ ſunt præterea leges de ſepul-
chris: quarum altera priuatorum ædificiis al-
tera ipſis ſepulchris cauet. Nam quod rogum,
buſtúmve nouum vetat propius ſexaginta pe-
des adiici ædeis alienas, inuito domino, incen-
dium *vetetur acerbum. Quod autem forum, id

A eſt, veſtibulum ſepulcri, buſtúmve vſucapi
vetat, tuetur ius ſepulcrorum. Hæc habemus
in duodecim ſanè ſecundum naturam: quæ
norma legis eſt. Reliqua ſunt in more: funus
vt indicatur, ſiquid ludorum, domúſque fune- 62
ris vtatur accenſo, atque lictoribus. Honora-
torum virorum laudes in concione memo-
rentor, eáſque etiam ad cantus ad tibicinem
proſequantur: cui nomen næniæ: quo voca-
bulo etiam Græci cantus lugubres nominant.
Q. Gaudeo noſtra iura ad naturam accommo-
dari: maiorúmque ſapientia admodum dele-
ctor. M. Sed credo Quincte, vt ceteros ſumtus
ſic etiam ſepulcrorum modum rectè requiri,
quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res
ſit, in C. Figuli ſepulcro vides. Sed credo mi-
nimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem. A-
lioquin multa exſtarent exempla maiorũ. No-
ſtræ quidem legis interpretes, quo capite iu-
B bentur ſumptus, & luctum remouere à deorum
manium iure, hoc intelligunt, in primis ſepul- 63
crorum magnificentiam eſſe minuendam. Nec
hæc à ſapientiſſimis legum ſcriptoribus negle-
cta ſunt. Nam & Athenis iam ille mos à Ce-
crope, vt aiunt, permanſit, hoc ius terra hu-
mandi: quam * cùm proximi fecerant, obdu-
ctáque terra erat, frugibus obſerebatur, vt ſi-
nus & gremium quaſi matris mortuo tribue-
retur, ſolum autem frugibus expiatum, vt vi-
uis redderetur. Sequebantur epulæ, quas ini-
bant parentes coronati: apud quas de mortui
laude, cùm aliquid veri erat prædicatum (nam
mentiri nefas habebatur) at * iuſta coniecta 64
erant. Poſteaquam, vt ſcribit Phalereus, ſum-
tuoſa fieri funera, & lamentabilia cœpiſſent,
Solonis lege ſublata ſunt. Quam legem eiſdẽ
propè verbis noſtri decẽ viri in decimã tabulã
coniecerunt. Nam de tribus riciniis, & *plera-
que alia, Solonis ſunt. De lamentis verò ex-
C preſſa verbis ſunt. MVLIERES GENAS NE
RADVNTO, NEVE LESSVM, FVNERIS
ERGO HABENTO. De ſepulcris autem ni-
hil eſt apud Solonem amplius, quàm, ne quis
ea deleat, néve alienum inferat? pœnáque eſt,
ſi quis buſtum (nam id puto appellari tymbon)
aut monumentum, inquit, aut columnã viola-
rit, deiecerit, fregerit, ſed poſt aliquantò pro-
pter has amplitudines ſepulcrorum, quas in
Ceramico videmus lege ſanctum eſt, ne quis 65
ſepulcrum faceret operoſius, quàm quod de-
cem homines effecerint triduo. Neq; id opere
tectorio exornari, nec Hermas hos, quos vo-
cant, licebat imponi, nec de mortui laude, niſi
in publicis ſepulturis, nec ab alio, niſi qui pu-
blicè ad eam rem conſtitutus eſſet, dici lice-
bat. Sublata etiam erat celebritas virorum &
mulierum, quo lamentatio minueretur. habet
enim luctum concurſus hominum. Quocirca 66
D Pittacus omnino accedere quemquam vetat
in funus aliorum. Sed ait rurſus idem Deme-
trius, increbuiſſe eam funerum, ſepulcrorúm-
que magnificentiam, quæ nunc fere Romæ eſt:
Quam conſuetudinem lege minuit ipſe. fuit
enim hic vir, vt ſcitis, nõ ſolũ eruditiſſimus,
ſed etiam ciuis reip. maximè, tuendæq; ciui-
tatis peritiſſimus. Iſte igitur ſumtus minuit nõ
ſolùm pœna, ſed etiam tempore, ante lucem
enim iuſſit efferri. Sepulcris autem nouis fini-
uit modum. nam ſuper terræ tumulum noluit
quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis nõ

altiorem, aut mensam, aut labellum : & huic A
procurationi certum magistratum præfece-
106 rat. Hæc igitur Athenienses tui. Sed videamus
Platonem : qui iusta funerum reiicit ad in-
terpretes religionum. Quem nos morem te-
nemus. de sepulcris autem dicit hæc. Vetat ex
agro culto, eòve, qui coli possit, vllam par-
tem sumi sepulcro : sed quæ natura agri tan-
tummodò efficere possit, vt mortuorum cor-
pora sine detrimento viuorum recipiat, ea po-
tissimùm vt compleatur: quæ autem terra fru-
ges ferre, & vt mater cibos suppeditare pos-
sit, eam ne quis nobis minuat, néve viuus, né-
107 ve mortuus. Exstrui autem vetat sepulcrum
altius, quàm quod quinque diebus absol-
uerint, nec è lapide excitari plus, nec impo-
ni, quam quod capiat laudem mortui, incisam
quatuor heroicis versibus, quos longos ap-
pellat Ennius. Habemus igitur huius quo-
que auctoritatem summi viri de sepulcris, à
quo iterum funerum sumptus præfinitur ex
censibus à minis quinque vsque ad minam.
Deinceps dicit eadem illa de immortalitate
animorum, & reliqua post mortem tranquil-
litate bonorum, pœnis impiorum. Habetis 108
igitur explicatum omnem, vt arbitror, reli-
gionis locum. Q. Nos verò, frater, & copiosè
quidem: sed pergē ad cetera. M. Pergam equi-
dem, & quoniam libitum est vobis me ad hæc
impellere, hodierno sermone conficiam,
spero, hoc præsertim die. video enim Pla-
tonem idem fecisse, omnémque orationem
eius de legibus peroratam esse vno æstiuo die.
Sic igitur faciam, & dicam de magistratibus
id est enim profectò, quod constituta reli-
gione rempubl. contineat maximè. ATT.
Tu verò dic, & istam rationem, quam cœpisti
tene.

M. TVLLII CICERONIS

DE LEGIBVS

LIBER TERTIVS.

MARCVS.

1 EQVAR igitur, vt insti-
tui, diuinum illum virum,
quem quadam admiratio-
ne commotus, sæpius for-
tasse laudo, quam necesse
est. ATT. Platonem videli-
cet dicis. M. Illum ipsum,
Attice. ATT. Tu verò eum
nec nimis valde vmquam, nec nimis sæpe lau-
daueris, nā hoc mihi etiā nostri illi, qui nemi-
nem, nisi suum, laudari volunt, concedunt, vt
eum arbitratu meo diligam. M. Bene hercle
faciunt. quid enim est elegantia tua dignius?
cuius & vita, & oratio consecuta mihi videtur
difficillimam illam societatem grauitatis cum
humanitate? ATT. Sanè gaudeo, quòd te inter-
pellaui, quandoquidem tam præclarum mihi
dedisti iudicii tui testimonium. Sed perge, vt
2 cœperas. M. Laudemus igitur priùs legem i-
psam veris, & propriis generis sui laudibus.
ATT. Sanè quidē, sicut de religionum lege fe-
cisti. M. Videtis igitur, magistratus hanc esse
vim, vt præsit, præscribatq; recta, & vtilia, &
coniuncta cum legibus. Vt enim magistratibus
leges, ita populo præsunt magistratus. vere-
que dici potest, MAGISTRATVM LE-
GEM ESSE LOQVENTEM,
LEGEM AVTEM, MVTVM MA-
3 GISTRATVM. Nihil porrò tam aptum
est ad ius, conditionemque naturæ (quod cum
B dico legem, à me dici, nihil aliud intelligi vo-
lo) quam imperiū, sine quo nec domus vlla, nec
ciuitas, nec gens, nec hominū vniuersum ge-
nus stare, nec rerū natura omnis, nec ipse mun-
dus potest. nā & hic deo paret, & huic obediūt
maria, terræque & hominū vita iussis supremę 4
legis obtemperat. Atque, vt ad certiora veniā
& notiora nobis: omnes antiquæ gentes regi-
bus quondam paruerunt. Quod genus impe-
rii, primùm ad homines iustissimos, & sapien-
tissimos deferebatur: idque in republica no-
stra maximè valuit, quoad regalis potestas prę-
fuit. Deinde etiam, deinceps posteris prode-
batur, quod & in his etiam, qui nunc regnant
manet. Quibus autem regia potestas non pla-
cuit, non ii nemini, sed non semper vni pare-
re voluerunt. Nos autem quoniam leges da-
mus liberis populis, quæque de optima repu-
blica sentiremus, in sex libris antè diximus
accommodabimus hoc tempore leges ad il-
lum, quem probamus, ciuitatis statum. Magi- 5
C stratibus igitur opus est: sine quorum pruden-
tia ac diligētia esse ciuitas nō potest: quorūq;
descriptione omnis reipublicæ moderatio
continetur. Neque solùm iis præscribendus est
imperandi, sed etiam ciuibus obtemperandi
modus. NAM ET QVI BENE IMPERAT,
PAREAT ALIQVANDO NECESSE
EST : ET QVI MODESTE PARET,
VIDETVR, QVI ALIQVANDO IMPE-

IMPERET, DIGNVS ESSE. Ita- A
que oportet,& eum, qui paret, sperare se ali-
quo tempore imperaturum. & illum qui im-
perat, cogitare breui tempore sibi esse paren-
dum. Nec verò solum vt obtemperent, obe-
diántque magistratibus, sed etiam vt eos co-
lant, diligántque, præscribimus, vt Charon-
das in suis facit legibus. Noster verò Plato Ti-
tanum è genere statuit eos, qui, vt illi cælesti-
bus, sic hi aduersentur magistratibus. Quæ
cùm ita sint, ad ipsas iam leges veniamus, si
6 placet. ATT. Mihi verò & istud,& ordo iste
rerũ placet. M. Iusta imperia sunto, iisque ciues
modestè ac sine recusatione parento. Magistratus
nec obedientẽ & noxiũ ciuẽ multa vinculis, ver-
beribúsque coercento: ni par maiórve potestas, po-
pulúsque prohibessit: ad quos prouocatio esto. Cum
magistratus iudicassit interrogassitve per populum
multa, pœnæ certatio esto. Militiæ ab eo qui impe-
rabit, prouocatio ne esto quódque is, qui bellũ gerit,
imperassit, ius ratúmq; esto. Minores magistratus, B
periti iuris, plures prælia sũto. Militiæ quibus iussi
erunt imperãto, eorúmque tribuni sunto. Domi pe-
cuniam publicam custodiunto: vincula sontium
seruanto. capitalia vindicanto, æs, argentum, au-
rúmve publicè signãto. litteis contractis iudicã-
7 to quodcumque senatus creuerit, agunto. Suntóque
ædiles curatores vrbis, annonæ, ludorúmque sol-
lemnium: olliśque ad honoris amplioris gradũ is
primus adscensus esto. Censores, populi æuitates, so-
boles, familias, pecuniásque cẽsento: vrbis templa,
vias, aquas, ærarium, vectigalia tuẽtor: populique
partes in tribus distribuunto: exin pecunias æuita-
tes, ordines partiunto: equitum, peditúmque prolem
describunto: cælibes esse prohibento: mores populi
regunto, probrum in senatu ne relinquunto. bini
sunto. magistratum quinquennium habento, reliqui
magistratus annui sunto, eáque potestas semper e-
8 sto. Iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudica-
rive iubeat, prætor esto. Is iuris ciuilis custos esto
huic potestati parẽto. Quotcũque senatus creuerit, C
populúsve iusserit, tot sunto. Regio imperio duo
sunto, iique præeundo, iudicando, consulendo, præ-
tores, iudices, consules appellantor, militiæ sum-
mum ius habento, nemini parento. salus populi su-
prema lex esto. Eundem magistratum, ni intersue-
rint decem anni, nequis capito. Aeuitatem annali
lege seruãto. Ast quando duellum grauius discor-
dia ciuium, escunto: ne amplius sex menses, si se-
natus creuerit, idem iuris, quód duo consules tenẽ-
to. isque aut sinistra dictus, populi magister esto.
Aequitatum quicumque regat, habeto pari iure cũ
eo quicumque erit iuris disceptator. Ast quando
9 consulis est magistratúsve populi reliqui magistra-
tus ne sunto. Auspicia patrum sunto, ollique ex se
produnto, qui comitiis creare consules ritè possint.
Imperia potestates, legationes, cùm senatus creue-
rit populúsque iusserit, ex vrbe exeunto: duella iu-
sta iustè gerunto sociis parcunto: se, & seruos con-
tinento. populi sui gloriam augento: domum cum
laude redeunto: rei sui ergo ne quis legatus esto.
Plebes quos pro se contra vim, auxilii ergo, decem D
10 creassit, tribuni eius sunto: quódque ii prohibessint,
quódque plebẽ rogassint, ratum esto. sanctique sunto:
néve plebem orbam tribunis relinquunto. Omnes
magistratus auspicium, iudiciúmque habẽto. ex quo
is senatus esto: ius decreta, rata sunto. ast ni pote-
stas par, maiórve prohibessit. S. C. perscripta seruã-
to. Is ordo vitio vacato: ceteris specimen esto. crea-
tio magistratuum, iudicia, populi iussa, vetita, cum
suffragio consciscentur, optimatibus nota, plebi li-
bera sunto. At si quid erit, quod extra magistratus
coërarario assussit, qui coëreret, populus creato, eique
ius coercendi dato. Cum populo, patribúsque agẽdi
ius esto consuli, prætori, magistro populi, equitúm-
que, eique, quem produnt patres consulum rogan-
dorum ergo: tribunisque, quos sibi plebs rogassit, ius
esto cum patribus agendi: idem, ad plebem, quod
sensus erit, ferunto. Quæ cum populo, quæ cum pa-
tribus agentur, modica sunto, Senatori, qui nec a- 11
derit, aut causa, aut culpa esto. Loco senator, &
modo orator: causas populi teneto. Vis in populo
abesto. Par, maiórve potestas plus valeto. Ast qui
turbassitur in agendo, fraus auctoris esto. Interces-
sor rei malæ salutaris ciuis esto. Qui agent auspi-
cia seruanto, auguri publico parento, promulgata,
proposita, in ærario cognita agunto: nec plus, quàm
de singulis rebus semel consulunto, rem populum
docento, doceri à magistratibus, priuatísque pa-
tiuntor. Priuilegia ne irroganto, de capite ciuis,
nisi per maximum comitiatum ollósque, quos cen-
sores in partibus populi locassint, ne ferunto: do-
num ne capiunto, néve danto néve petenda, né-
ve gerenda, néve gesta potestate. Quod quis ca-
rum rerum migrassit noxiæ pœna par esto. Censo-
res fide legem custodiunto. Priuati ad eos acta re-
ferunto: nec eo magis lege liberi sunto. Lex reci-
tata est. Disce rem, & tabellam iubebo dari.

QV. Quàm breui, frater, in conspectu posita 12
est à te omnium magistratuum descriptio: sed
ea, penè nostræ ciuitatis: etsi à te paululum al-
latum est noui. M. Rectissimè, Quincte, anim-
aduertis. hæc est enim, quam Scipio laudat in
libris, & quam maximè probat temperationẽ
reip. quæ effici non potuisset, nisi tali descri-
ptione magistratuum. nam sic habetote, magi-
stratibus, iisque, qui præsunt, contineri remp.
& ex eorum compositione, quod cuiusque sit
rep. genus sit, intelligi. Quæ res cùm sapientis-
simè, moderatissiméque constituta esset à ma-
ioribus nostris, nihil habui sanè, non modò
multum, quod putarem nouandum in legi-
bus. ATT. Reddes igitur nobis, vt in reli- 13
gionis lege fecisti, admonitu, & rogatu meo,
sic de magistratibus, vt disputes, quibus de
causis maximè placeat ista descriptio. M. Fa-
ciam, Attice, vt vis: & locum istum totum, vt à
doctissimis Græciæ quæsitum, & disputatũ est,
explicabo: &, vt institui, nostra iura attingã.
ATT. Illud maximè expecto disserendi genus.
M. Atqui pleraque sunt dicta in illis libris:
quòd faciundum fuit, cùm de optima republi-
ca quæreretur. Sed huius loci de magistrati- 14
bus sunt propria quædam, à Theophrasto pri-
mùm, deinde à Dione Stoico quæsita subti-
liùs. ATT. Ain' tandem? etiam à Stoicis ista
tractata sunt? M. Non sanè, nisi ab eo, quem
modò nominaui, & postea à magno homine, &
in primis erudito, Panætio. Nam veteres ver-
bo tenus, acutè illi quidem: sed non ad hunc
vsum popularem, atque ciuilem, de republica
disserebant. Ab hac familia magis ista mana-
runt Platone principe: pòst Aristotele illustra-
uit omnem hunc ciuilem in disputando locũ,
Heraclidésque Ponticus, profectus ab eodem
Platone. Theophrastus verò institutus ab Ari-
stotele, abundauit, vt scitis, in eo genere rerũ,
ab eodémque Aristotele doctus Dicæarchus,
huic rationi, studióq; non defuit. Pòst à Theo-

phrasto Phalereus ille Demetrius, de quo fe- A
ci suprà mentionem, mirabiliter doctrinam
ex vmbraculis eruditorum, otióque, non mo-
dò in solem, atq; in puluerē, sed in ipsum di-
scrimen, aciémque perduxit. Nam & medio-
criter doctos magnos in rep. viros, & doctis-
simos homines non nimis in rep. versatos
multos commemorare possumus. Qui verò
vtraque re excelleret, vt & doctrinæ studiis, &
regenda ciuitate princeps esset, quis facilè,
15 præter hunc, inueniri potest? ATT. Puto
posse, & quidem aliquem de tribus nobis.
Sed perge, vt cœperas. M. Quæsitum igitur
ab illis est, placerétne vnum in ciuitate esse
magistratum, cui reliqui parerent: quod exa-
ctis regibus intelligo placuisse nostris maio-
ribus. Sed quoniam regale ciuitatis genus,
probatum quondam, postea non tam regni,
quàm regis vitiis, repudiatum est, nomen tan-
tum. videbitur regis repudiatum, res mane-
bit, si vnus omnibus reliquis magistratibus
16 imperabit. Quare nec Ephori Lacedæmone B
sine causa à Theopompo oppositi regibus, nec
apud nos consulibus tribuni. Nam illud qui-
dem ipsum, quod in iure positum est, habet
consul, vt ei reliqui magistratus omnes pa-
reant, excepto tribuno, qui pòst exstitit, ne id,
quod fuerat, esset: hoc enim primùm minuit
consulare ius, quòd exstitit ipse, qui eo non
teneretur: deinde quòd attulit auxilium reli-
quis non modò magistratibus, sed etiam pri-
17 uatis, consuli non parentibus. Q. Magnum di-
cis malum. nam, ista, potestate nata, grauitas
optimatum cecidit, conualuítque ius multi-
tudinis. M. Non est ita, Quincte. non enim
ius illud solùm superbius populo, sed violen-
tius videri necesse erat: quo posteaquàm mo-
dica, & sapiens temperatio accessit, conuersa
lex in omneis est.

*Deest omnium huius legis capitum explica-
tio à principio, vsque ad hoc caput* C
Domum cum l.

18 Domum cum laude redeunto. Nihil enim,
præter laudem, bonis, atque innocentibus, ne-
que ex hostibus, neque à sociis reportandum.
Iam illud apertum profectò est nihil esse tur-
pius, quàm quemquam legari nisi reip. causa.
Omitto quemadmodum isti se gerant, atque
gesserint, qui legatione hereditates, aut syn-
graphas suas persequuntur. In hominibus est
hoc fortasse vitium. Sed quæro, quid hac re
sit turpius, quàm sine procuratione senator,
legatus sine mandatis, sine vllo reip. munere?
quod quidem genus legationis ego consul,
quamquam ad commodum senatus pertinere
videatur, tamen approbante senatu frequen-
tissimo, nisi mihi leuissimus tribunus pleb. tũ
intercessisset, sustulissem. tamen minui tēpus,
&, quod erat infinitum, annuum feci. ita tur-
pitudo manet, diuturnitate sublata. Sed iam, si
placet, de prouinciis decedatur, in vrbémque D
redeatur. A. Nobis verò placet: sed iis, qui in
19 prouinciis sunt, minimè placet. M. At verò,
Tite, si parebũt his legibus, nihil his vrbe, ni-
hil domo sua dulcius: nec laboriosus, mole-
stiúsque prouincia. Sed sequitur lex, quę san-
cit eam tribunorum pl. potestatem, quæ in
rep. nostra: de qua disseri nihil necesse est.
Q. At mehercule ego, frater quæro, de ista po-
testate quid sentias. nam mihi quidem pesti-

fera videtur, quippe quæ in seditione, & ad
seditionem nata sit cuius primum ortum, si
recordari volumus, inter arma ciuium, & oc-
cupatis, & obsessis vrbis locis procreatum vi-
demus. Deinde cùm esset citò legatus, tan-
quam ex XII. tabulis, insignis ad deformita-
tem puer, breui tempore nescio quo pacto
creatus, multóque tetrior, & fœdior natus
est. Quem enim ille non edidit? qui pri-
mùm, vt impio dignum fuit, patribus om-
nem honorem eripuit, omnia infima summis
paria fecit, turbauit, miscuit: cùm afflixisset 20
principum grauitatem, nunquam tamen con-
quieuit. atque vt C. Flaminium, atque ea
quæ iã prisca sunt, relinquã: quid iuris bonis
viris Ti. Gracchi tribunatus reliquit? etsi
quinquennio ante D. Brutum, & P. Scipio-
nem consules, quos, & quantos viros! ho-
mo omnium infimus, & sordidissimus tribu-
nus pl. P. Curiatus in vincula coniecit: quod
antè factum non erat. C. verò Gracchus rui-
nis, & emissitiis, quas ipse se proiecisse in
forum dixit, quibus digladiarentur inter se
ciues nónne omnem reip. statum permutauit?
Quid iam de Saturnini supplicio, reliquisque
dicam? quos ne depellere quidem à se sine 21
ferro potuit resp. Cur autem, aut vetera, aut
aliena proferamus potius, quàm & nostra, &
recentia? quis vnquam tam audax, tam ini-
micus nobis fuisset, vt cogitaret vnquam
de statu nostro labefactando, nisi mucronem
aliquem tribunitium exacuisset in nos? quem
cùm homines scelerati, ac perditi non modò
vlla in domo, sed nulla in gente reperirent,
genteis sibi in tenebris reip. perturbandas
putauerunt. Quod nobis quidem egregium,
& ad immortalitatem memoriæ gloriosum,
neminem in nos mercede vlla tribunum po-
tuisse reperiri, nisi cui ne esse quidem licuis- 22
set tribuno. Sed ille quas strages edidit? eas
C videlicet, quas sine ratione, ac sine vlla spe
bona furor edere potuit impuræ beluæ mul-
torum inflammatus furoribus. Quamobrē in
ista quidem re vehementer Syllam probo, qui
tribunis pl. sua lege iniuriæ faciendæ potesta-
tem ademerit, auxilium ferendi reliquerit,
Pompeiumque nostrum ceteris rebus omni-
bus semper amplissimis, summisque effero lau-
dibus de tribunitia potestate taceo. nec enim 23
reprehendere libet nec laudare possum. M.
Vitia quidem tribunatus præclarè, Quincte,
perspicis. Sed est iniqua in omni re accusan-
da prætermissis bonis, malorum enumeratio,
vitiorúmque electio. Nam isto quidem modo
vel consulatus vituperabilis est, si consulũ,
quos enumerare nolo, peccata collegeris. E-
go enim fateor in ipsa ista potestate inesse
quiddam mali. Sed bonum, quod est quæsitum
in ea, sine isto malo non haberemus. Nimia
potestas est tribunorum pl. quis negat? sed vis
D populi multò sæuior, multóque vehementior,
quæ ducem quòd habet, interdum lenior est,
quam si nullũ haberet. dux enim suo periculo 24
progredi cogitat: populi impetus periculi ra-
tionem sui non habet. At aliquando incendi-
tur. Et quidem sæpe sedatur. quod enim est tã
desperatum collegium, in quo nemo è decem
sana mente sit? quin per ipsum Ti. Gracchum
non solùm neglectus, sed etiam sublatus inter-
cessor fuerat. Quid enim illum aliud perculit,
nisi

nisi quòd potestatem intercedendi collegæ A abrogauit: sed tu sapientia maiore nihil vide.*Cōcessa plebi à patribus ista potestate arma ceciderunt: restincta seditio est: inuentum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint: in quo vno fuit ciuitatis salus. At duo Gracchi fuerunt. Et præter eos quamuis enumeres multos licet. cùm deni crearentur: nullos in omni memoria reperies perniciosos tribunos: leueis, & non bonos fortasse plureis: inuidia quidem summus ordo caret: plebs de suo iure periculosas con-
25 tentiones nullas facit. Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt: aut plebi re, nō verbo danda libertas: quæ tamen sic data est, vt multis præclarissimis addiceretur, vt auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ, optime & dulcissime frater, incidit in tribunitiam potestatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu. Non enim plebs incitata nostris rebus inuidit: sed vincula soluta B sunt, & seruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. Neque nobiscum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo reip. tempore: cui si non cessissem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tulisset. Atque hoc rei exitus indicauit. Quis enim non modo liber, sed etiam seruus libertate dignus fuit,
26 cui nostra salus cara non esset? Quod si is casus fuisset rerū, quas pro salute reip. gessimus, vt non omnibus gratus esset: & si nos multitudinis vis furentis inflammata inuidia pepulisset tribunitia: quis in me populum, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset? ferremus, ô Quincte frater: consolaremurque nos non tam Philosophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clarissimi viri, qui illa vrbe pulsi carere ingrata ciuitate, quam manere in improba maluerunt. Pompeium verò quòd vna ista in re non ita valde probas, vix satis mihi illud videris attendere, non solum ei, quid esset C optimum videndum fuisse, sed etiam quid necessarium, sensit enim deberi non posse huic ciuitati illam potestatem quippe quam tantopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem ciuis fuit, causam nec perniciosam, & ita popularem, vt non posset obsisti, perniciose populari ciui non relinquere. Scis solere, frater, in huiusmodi sermone, vt transiri aliò possit, A D-
27 MODVM, dici. Q. Prorsus ita est: haud equidem assentior. tu tamen ad reliqua pergas velim. M. Perseueras tu quidem, & in tua vetere sententia permanes. Q. Non mehercule. A T T. Ego sanè à Quincto nostro dissentio. Sed ea quæ restant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia, & iudicia dantur: iudicia, vt esset populi potestas, ad quam prouocaretur: auspicia, vt multos inutiles comitiatus, probabiles impedi- D rent moræ: sæpe enim populi impetum iniustum auspiciis dii immortales represserunt. Ex iis autem, qui magistratum ceperunt, quòd senatus consulto efficitur, popularem sanè neminem in summum locum, nisi per populum, venire, sublata cooptatione censoria. Sed præsto est huius vitii temperatio, quòd senatus lege nostra confirmatur au-
28 ctoritas. Sequitur enim; Eius decreta rata sunto. Nam ita se res habet, vt, si senatus, dominus sit publici consilii, quodque is creuerit, defendant omnes: &, si ordines reliqui, principis ordinis consilio remp. gubernari velint, possit, ex temperatione iuris, cùm potestas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus, & concors ciuitatis status, præsertim si proximæ legi parebitur. Nam proximum est. Is ordo vitio careto, ceteris specimen esto. Q. Præclara verò, frater, ista lex: sed & altera vt & vitio careat ordo, & vt censorem quærat interpretem. A T T. Il- 29
le verò, etsi tuus totus est ordo, gratissimamque memoriam retinet consulatus tui, pace tua dixerim, non modò censores, sed etiam iudices omneis potest defatigare. M. Omitte ista, Attice. non enim de hoc senatu, nec his de hominibus, qui nunc sunt, sed de futuris, si qui forte his legibus parere voluerint, hæc habetur oratio. Nam cum omni vitio carere lex iubeat, ne veniet quidem in eum ordinem quisquam vitii particeps. Id autem difficile factu est, nisi educatione quadam, & disciplina: de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci, aut tem- 30
poris. A T T. Locus certè non deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus verò largitur longitudo diei. Ego autem, etiam si præterieris, repetam à te istum de educatione, & de disciplina locum. M. Tu verò & istum, Attice, & si quem alium. Ceteris specimen esto. quod si est, tenemus omnia. Vt enim cupiditatibus principum, & vitiis infici solet tota ciuitas: sic emendari, & corrigi continentia. Vir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus, ferebatur quàm commodissimè respondisse, cùm esset obiecta magnificentia villæ Tusculanæ, duos se habere vicinos: superiorem, equitem Rom. inferiorem, libertinum: quorum cùm essent magnificæ villæ, concedi sibi oportere, quod iis, qui tenuioris ordinis essent, liceret. Nōnne vides, Luculle, à te id ipsum natum, vt illi cuperent? quibus id, si tu non faceres non liceret. Quis enim ferret istos, cùm videret eorum vil- 31
lis signis, & tabulis refertas, partim publicis, partim etiam sacris, & religiosis? quis non frangeret eorum libidines nisi illi ipsi, qui eas frangere deberent, cupiditatis eiusdem tenerentur? nec enim tantum mali est peccare princeps (quamquam est hoc magnum per seipsum malum) quantum illud, quod permulti imitatores principum exsistunt. Nam licet videre, si velis replicare memoriam temporum, qualescumque summi ciuitatis viri fuerint, talem ciuitatem fuisse: quæcumque mutatio morum in principibus exstiterat, eādem in populo secuturam. Idque haud paulò 32
est verius, quàm quod Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait mutatis mutari ciuitatum status. Ego autem nobilium vita, victuque mutato, mores mutari ciuitatū puto. Quo perniciosius de rep. merentur vitiosi principes, quòd non solum vitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem: neque solum obsunt, quòd illi ipsi corrumpuntur, sed etiā quòd corrumpunt, plusque exēplo, quàm peccato nocent, atque hæc lex dilatata in ordinem cunctum, coangustari etiam potest. pauci enim, atque admodum pauci, honore & gloria

amplificati, vel corrumpere mores ciuitatis, vel corrigere possunt. Sed hæc & nunc satis, & in aliis libris tractata sunt diligentiùs. Qua-
33 re ad reliqua veniamus. Proximum autem est de suffragiis: quæ iubeo nota esse optimatibus, populo libera. A T T. Ita mehercule attendi, nec satis intellexi, quid sibi lex, aut quid verba ista vellent. M. Dicam, Attice, & versabor in re difficili, ac multùm, & sæpe quæsita: suffragia in magistratu mandando, aut de reo iudicando, quùm in lege, aut rogatione sciscēda clā, aut palā ferre, melius esset. Q. An etiā id dubiū est? vereor, ne à te rursus dissen-tiam. M. Non facies, Quinte. nam ego in ista sum sententia. qua te fuisse semper scio, nihil vt fuerit in suffragiis voce melius. Sed ob-
34 tineri an possit, videndum. Q. Bona tua venia dixerim, ista sententia maximè & fallit imperitos, & obest sæpissimè reip. cùm aliquid verum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est, obsisti posse populo, negatur. Primùm enim obsistitur, cùm agitur seuerè: deinde vi opprimi in bona causa est melius, quàm malè cedere. Quis autem non sentit, auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquam desiderauit: idem oppressus dominatu, ac po-
35 tentia principium, flagitauit. Itaque grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant vocis, quàm tabellæ. Quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo in qua, bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabella vitiosum occultaret suffragium. Itaque isti rationi neque lator quisquam est inuentus, neque auctor vnquam bonus. Sunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto, & sordido. Secuta biennio pòst Cassia est, de populi iudicio ea à nobili homine lata est, L. Cassio. sed, pace familiæ dixerim, dissidente à bonis, atque omneis rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia de iubendis legibus, ac vetandis, seditiosi, atque improbi ciuis. cui ne reditus quidem ad bo-
36 nos salutem à bonis potuit auferre. Vno in genere relinqui videbatur vocis suffragium, quod ipse Cassius exceperat, perduellionis. Dedit huic quoque iudicio Cælius tabellam, doluitque quoad vixit. Sed vt opprimeret Cælius populum, nocuit & reip. Et auus quidem noster singulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, restitit M. Cratidio, cuius in matrimonio sororem auiam nostram habebat, ferenti legem tabellariam. excitabat enim fluctus in simpulo, vt dicitur, Cratidius, quos pòst filius eius in Aegæo excitauit mari. Ac nostro quidem, cui cùm res esset ad se delata, Scaurus consul, Vtinam, inquit, M. Cicero, isto animo, atque virtute in summa rep. nobiscum versari, quàm in municipali ma-
37 luisses. Quamobrem, quoniam non recognoscimus nunc leges populi Rom. sed aut repetimus ereptas, aut nouas scribimus, non quid ab hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. Nam Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. Tu, si tabellariam tuleris, ipse præstabis. nec enim mihi placet, nec At-

A tico nostro, quantum è vultu eius intelligo. A T T. Mihi verò nihil vnquam populare placuit: eámque optimam remp. esse duco,
quam hic consul constituerat, quæ sit in po- 38
testate optimorum. M. Vos demum, vt video, legem antiquastis sine tabella. Sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen libertatem istam largior populo, vt & auctoritate valeant, & vtantur bonis. Sic enim à me lex est recitata de suffragiis. Optimatibus nota, plebi libera sunto. Quæ lex hanc sententiam continet, vt omneis leges tollat, quæ postea latæ sunt, quæ tegunt omni ratione suffragium, ne quis inspiciat tabellam, ne roget,
ne appellet. Ponteis etiam lex maria fecit an- 39
gustos. Quæ si opposita sunt ambitiosis, vt sunt ferè, non reprehendo. Sin valuerint tantum leges, vt ne sint ambitus, habeat sanè populus tabellam, quasi vindicem libertatis, dûmodò hoc optimo cuique, & grauissimo ciui o-
B stendatur, vltróque offeratur, vti sit ipsa libertas, in qua populo potestas honestè bonis gratificādi datur. Eóque nunc fiet illud quod à te modò Quinte, dictum est, vt minùs multos tabella condemnet, quàm solebat vox, quia populo licere satis est. Hoc retento, reliqua voluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. Itaque, vt omittam largitione corrupta suffragia, non vides, si quando ambitus sileat, quæri in suffragiis, quid optimi viri sentiant? Quamobrem lege nostra libertatis species datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cau-
sa tollitur. Deinde sequitur, quibus ius sit 40
cum populo agendi, aut cum senatu grauis, &, vt arbitror, præclara lex. Quæ cum patribus agentur, modica sunto, id est, modesta atque sedata. auctor enim moderatur, effingit non modò mentem, ac voluntates, sed pænè vultus eorum, apud quos agit. quod in senatu non difficile est. est enim ipse senatoris, cu-
C ius non ad auditorem referatur animus, sed qui per se ipse spectari velit. Huic iussa tria sunt: vt adsit: nam grauitatem res habet, cùm frequens ordo est, vt loco dicat, id est, rogatus, vt modo, ne sit infinitus, nam breuitas, non modo senatoris, sed etiam oratoris magna laus est in sententia. Nec est vnquam longa oratione vtendum, nisi aut spectante senatu, quod fit ambitione sæpissime, nullo magistratu adiuuante, tolli diem vtile est: aut cùm tanta causa est, vt opus sit oratoris copia, vel ad hortandum, vel ad docendum: quo-
rum generum in vtroque magnus noster Cato est. 41
to est. Quódque addit, causas populi teneto, est senatori necessarium nosse remp. idque latè patet, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios resp. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisque sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. Videtis iam
genus hoc omne scientiæ, diligentiæ memo- 42
D riæ esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. Deinceps sunt cum populo actiones: in quibus primum, & maximum, Vis abesto. nihil est enim exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, & legibus, nihil minùs ciuile est, & humanū, quàm, composita, & constituta rep. quidquam agi per vim. Parere iubet intercessori: quo nihil præstantius. impediri enim bonam rem melius, quàm

conceu

cōncedi malā. Quod verò actoris iubeo abes- A
se fraudem, id totum dixi ex Crassi, sapientis-
simi hominis, sententia, quam senatus est se-
cutus, cùm decreuisset, C. Claudio consule de-
signato, Carbonis seditionem referente, eo
inuito, qui cum populo ageret, seditionem
non posse fieri. quippe cui liceat consilium si-
mul atque intercessum, turbarique cœptum
sit, dimittere. Quod qui permouet, cum agi
nihil potest, vim quærit. Cuius impunitatem
amittit hac lege. Sequitur illud, intercessor
43 rei malæ, salutaris ciuis esto. Quis non stu-
diosè reip. subuenerit, hac tam præclara legis
voce laudatus? Sunt deinde posita deinceps,
quæ habemus etiam in publicis institutis, ac
legibus, auspicia seruanto. auguri parento. Est
autem boni auguris, meminisse maximis reip.
temporibus præstò esse debere, Iouique opti-
mo maximo, se consiliarium, atque admini-
strum datum, vt sibi eos, quos in auspicio esse
iusserit: celíque partes sibi definitas esse tra-
ditas è quibus sæpe referre possit. Deinde de
promulgatione, de singulis rebus agendis, de
44 priuatis, magistratibúsve audiendis. Tum le-
ges præclarissimæ de XII. tabulis translatæ
duæ, quarum altera priuilegia tollit: altera de
capite ciuis rogari, nisi maximo comitiatu,
vetat nondum; initis seditiosis trib. pl. Nego-
tialis quidem admirandum tantum maiores in
posterum prouidisse: in priuatos homines le-
ges ferri noluerunt: id est enim priuilegium:
quo quid est iniustius? cùm legis hæc vis sit.
scitum est iussu in omnes ferri, de singulis nisi
centuriatis comitiis noluerunt. descriptus e-
nim populus censu, ordinibus, ætatibus plus
adhibet ad suffragium auxilii, quàm fusè in
45 tribus conuocatus. Quo verius in nostra cau-
sa vir magni ingenii summáque prudentia. L.
Cotta. dicebat, nihil omnino actū esse de no-
bis præter enim quàm quòd comitia illa es-
sent armis gesta seruilibus, præterea neque C
tributa capitis, neque comitia, rata esse pos-
sent, neque vlla priuilegia: quocirca nihil
nobis opus esse lege de quibus nihil omnino
actum esset legibus. Sed visum est & nobis,
& clarissimis viris, melius de quo serui, & la-
trones sciuisse se aliquid dicerent. ne hoc eo-
dem cuncta Italiam, quid sentiret, ostendere.
Sequitur de captis pecuniis, & de ambitu legis.

Quæ cùm magis iudiciis, quàm verbis san- 46
cienda sint: adiungitur, noxiæ pœna par esto
vt in suo vitio quisque plectatur: vis, capi-
te: auaritia, multa honoris cupiditas igno-
minia sanciatur. Extremæ leges sunt nobis
non vsitatæ, reip. necessariæ. Legum custo-
diam nullam habemus. itaque hæ leges sunt,
quas apparitores nostri volunt à librariis pe-
timus: publicis literis consignatam memo-
riam publicam nullam habemus. Græcis hoc
diligentius: apud quos νόμον φύλακες creātur,
nec hi solùm literas (nam id quidem etiam a-
pud maiores nostros erat) sed etiam facta ho-
minum obseruabant, ad legésque reuòcabant.
Hæc detur cura censoribus: quandoquidem 47
eos in repub. semper volumus esse, apud eos-
dem, qui magistratu abierint, edant, & expo-
nant, quid in magistratū gesserint: déque iis
censores præiudicent. Hoc in Græcia fit pu-
blicè constitutis accusatoribus. Qui quidem
B grāues esse non possunt, nisi sint voluntarii.
Quocirca melius est, rationes referri, causám-
que exponi censoribus: integram tamen le-
gem accusatori, iudicióque seruari. Sed satis
iam disputatum est de magistratibus, nisi for-
tè quid desideratis. ATT. Quid si nos tace- 48
mus, locus tamē ipse te non admonet, quid ti-
bi sit deindè dicendum? M. Mihíne? de iudiciis
arbitror. Pomponi: id est enim iunctum ma-
gistratibus. ATT. Quid? de iure populi Ro.
quemadmodum institutum, dicendum nihil
putas? M. Quid tandem hoc loco est quod re-
quiras? ATT. Egóne? quod ignorari ab iis,
qui in rep. versantur, turpissimum puto. Nam,
vt modò à te dictum est, leges à librariis lego,
sic animaduerto plerosque in magistratibus
ignoratione iuris sui tantum sapere, quan-
tum apparitores velint. Quamobrem, si de sa-
crorū alienatione dicendū putasti, cùm de re-
ligione leges proposueras: faciendum tibi est,
vt, magistratibus lege constitutis, de potesta-
te, tum de iure dispůtes. M. Faciam breuiter, 49
si consequi potuero: nam pluribus verbis scri-
psit ad patrem tuum M. Iunius, sodalis, peritè,
meo quidem iudicio, & diligenter. At de iure
naturæ cogitari per nos & quæ dicere debe-
mus de iure populi Ro. quæ relicta sunt & tra-
dita. ATT. Sic profectò censeo: & id ipsum,
quod dicis, expecto.

M. TVLLII CICERONIS DE OFFICIIS, AD MARCVM FILIVM,

Liber primus.

1 VAMQVAM te, A
Marce fili, annum
iam audientē Cra-
tippum, idq; Athe-
nis abūdare opor-
tet præceptis insti-
tutisque Philoso-
phiæ, propter sum-
mā & doctoris au-
ctoritatē, & vrbis:
quorū alter te sciē-
tia, augere potest, alter exēplis: tamen, vt ipse
ad meam vtilitatē semper cum Græcis Latina
cõiunxi, neque id philosophia solum sed etiā
in dicendi exercitatione feci. idem tibi censeo
faciendū, vt par sis in vtriusque orationis fa-
cultate. Quam quidē ad rem, nos (vt videmur)
magnum attulimus adiumentum hominibus
nostris, vt non modò Græcarum literarū ru-
des, sed etiam docti aliquantū se arbitrentur
adeptos & ad dicendum, & ad iudicandum. B
2 Quamobrē disces, tu quidem à principe huius
ætatis Philosophorū & disces, quamdiu voles:
tandiu autē velle debebis, quod ad te, quāsum
proficias, non pœnitebit. Sed tamen nostra le-
gens non multùm à Peripateticis dissidentia:
quoniā vtrique, & Socratici, & Platonici esse
volumus de rebus ipsis vtere tuo iudicio, ni-
hil enim impedio: orationem autem Latinam,
profectò legēdis nostris efficies pleniorē. Nec
verò arroganter hoc dictū existimari velim.
Nam philosophandi scientiā concedens mul-
tis: quod est oratoris proprium aptè: distinctè,
ornatéque dicere, quoniam in eo studio ætatē
consumsi, si id mihi assumo, videor id meo iu-
3 re quodammodo vendicare. Quamobrem ma-
gnopere te hortor, mi Cicero, vt non solùm
orationes meas, sed hos etiam de Philosophia
libros, qui iam se illis ferè æquarunt studiosè
legas. Vis enim dicendi maior est in illis: sed
hoc quoque colendum est æquabile, & tem- C
peratum orationis genus. Et id quidem nemi-
ni video Græcorum adhuc contigisse, vt idem
vtroque in generē laboraret, sequeretúrque
& illud forense dicendi, & hoc quietum di-
sputandi genus: nisi fortè Demetrius Phale-
reus in hoc numero haberi potest, disputator
subtilis, orator parum vehemens: dulcis ta-
men, vt Theophrasti discipulum possis agno-
scere. Nos autem quantum in vtroque profe-
cerimus, aliorū sit iudicium: vtrumque certè
secuti sumus. Equidem & Platonem existimo, 4
si genus id forense dicendi tractare voluisset,
grauissimè, & copiosissimè potuisse dicere: &
Demosthenē, si illa, quæ à Platone didicerat,
tenuisset, & pronuntiare voluisset, ornatè, splē-
didéque facere potuisse. Eodémque modo de
Aristotele, & Isocrate iudico: quorum vterque
suo studio delectatus, contemsit alterum. Sed
cùm statuissem aliquid hoc tēpore ad te scri-
bere, & multa post hac, ab eo exordiri volui
maxime, quod & ætati tuæ esset aptissimum, &
auctoritati meæ grauissimum. Nam cùm multa
sint in Philosophia & grauia, & vtilia, accu-
ratè, copioséque à Philosophis disputata, la-
tissimè patere videtur ea, quæ de officiis tra-
dita ab illis, & præcepta sunt. Nulla enim vi-
tæ pars neque publicis, neq; priuatis, neque
forensibus, neque domesticis in rebus: neque
si tecum agas quid, neque si cum altero con-
trahas, vacare officio potest: in eóque colendo
sita vitæ est honestas omnis, & in negligendo 5
turpitudo. Atque hæc quidem quæstio com-
munis est omnium Philosophorum quis est e-
nim qui nullis officii præceptis tradēdis Phi-
losophorum se audeat dicere? Sed sunt nõnul-
læ disciplinæ quæ propositis bonorum & ma-
lorū finibus, officium omne peruertant. Nam
qui summum bonum sic instituit, vt nihil ha-
beat cum virtute coniunctum: idque suis com-
modis, non honestate metitur: hic si sibi ipse
consentiat, & non interdum naturæ bonitate
vincatur, fit vt, neque amicitiam colere possit,
nec iustitiam, nec liberalitatem. fortis verò,
dolorē summum malum iudicans aut tempe-
rans, voluptatē summum bonum statuens esse 6
certè nullo modo potest. Quæ quamquam ita
sunt promptu, vt res disputatione non egeat, ta-
men sunt à nobis alio loco disputata. Hæ di-
sciplinæ igitur si sibi consentaneæ esse velint,
de officio nihil queant dicere. Neque vlla of-
ficii præcepta firma, stabilia, cõiuncta naturæ,
tradi possunt, nisi aut ab iis, qui solam, aut ab
iis, qui maximè honestatem propter se dicant
expetendam. Itaque propria est ea præceptio
Stoicorum, Academicorum, & Peripateticorū
quoniā Aristonis, Pyrrhonis, & Herilli, iam-
pridem explosa sententia est. qui tamē habe-
rent ius suū disputandi de officio si rerū ali-
quem delectum reliquissent, vt ad officii in-
uentionem aditus esset. Sequimur igitur hoc
quidem tēpore, & in hac quæstione potissimū
Stoicos,

Stoicos, non vt interpretes : sed vt solemus, è
fontibus eorũ, iudicio, arbitrióq; nostro quã-
tum quoque modo videbitur, hauriemus. Pla-
7 cet igitur, quoniam omnis disputatio de offi-
cio futura est, antè definire, quid sit officium
quod a Panętio prætermissũ esse miror. omnis
enim quæ à ratione suscipitur de aliqua re,
institutio, debet à definitione proficisci: vt in-
telligatur, quid sit id, de quo disputetur. Om-
nis de officio duplex est quæstio. vnũ genus est,
quòd pertinet ad fine bonorũ, alterum, quod
positũ est in præceptis quib. in omneis parteis
vsus vitæ confirmari possit. Superioris generis
huiusmodi exēpla sunt. Omniane officia per-
fecta sint, num quod officium aliud alio maius
sit: & quæ sunt generis eiusdē. Quorum autem
officiorũ præcepta traduntur, ea, quamquam
pertinent ad finem bonorum, tamen id minùs
apparet, quia magis ad institutionem vitæ cō-
munis spectare videntur : de quibus est nobis
8 his libris explicandum. Atque etiam alia di-
uisio est officii. nam & medium quoddã officiũ
dicitur, & perfectum. Perfectum autē officium,
rectũ (opinor) vocem*, quòd Græci κατόρθω-
μα : hoc autem commune, quod καθῆκον vo-
cant, Atque ea sic definiunt, vt, rectũ quod sit,
id perfectũ officiũ esse definiant: medium autē
officium id esse dicant, quòd, cur factũ sit ra-
9 tio probabilis reddi possit. Triplex igitur est,
vt Panætio videtur consilii capiendi delibera-
tio, nam, honestúmne factu sit, an turpe, dubi-
tant id, quòd in deliberationem cadit in quo
cōsiderando sæpe animi in contrarias senten-
tias distrahuntur. Tum.a. aut inquirũt, aut cō-
sultant ad vitę cōmoditatem, iucunditatémq;
ad facultates rerum, atque copias, ad opes, ad
potentiam, quibus & se possint iuuare, & suos.
conducat id, nécne, de quo deliberant, quæ
deliberatio omnis in rationem vtilitatis ca-
dit. Tertium dubitandi genus est cùm pugna-
re videtur cum honesto id, quod videtur esse
vtile. Cùm enim vtilitas ad se rapere, hone-
stas cōtrà reuocare ad se videtur, fit vt distra-
hatur deliberando animus, afferátque ancipi-
10 tem curam cogitandi. Hac diuisione (cùm prę-
terire aliquid maximum vitium in diuiden-
do sit, duo pretermissa sunt. Nec enim solùm
vtrum honestum, an turpe sit, deliberari solet:
sed etiam, duobus propositis honestis, vtrum
honestius. Itémque duobus propositis vtili-
bus, vtrum vtilius. Ita, quam ille triplicem
putauit esse rationem in quinque parteis di-
stribui debere reperitur. Primum igitur est de
honesto, sed dupliciter : tum pari ratione de
vtili : pòst de comparatione eorum differen-
11 dum. Principio generi animantium omni
est à natura tributum, vt se, vitam, corpúsq;
tueatur declinétque ea, quæ nocitura videan-
tur, omniaque, quæcumque ad viuendum sint
necessaria, inquirat, & paret : vt pastum, vt
latibula, vt alia eiusdem generis. Commune
autem animantium omnium, coniunctionis
appetitus, procreandi causa, & cura quædam
eorum, quæ procreata sunt. Sed inter ho-
minem & beluam hoc maximè interest, quòd
hæc tantùm, quantùm sensu mouetur, ad id
solùm, quod adest, quódque præsens est, se ac-
commodat, paulùlum admodum sentiens
præteritum, aut futurum. Homo autem, qui
rationis est particeps, consequentia cerni

A principia, & causas rerum videt, earúmque
progressus, & quasi antecessiones non ignorat,
similitudines comparat, & rebus præsentibus
adiungit, atque annectit futuras: facilè totius
vitæ cursum videt, ad eámque degendam præ-
parat res necessarias. eadémque natura vi ra- 12
tionis hominem conciliat homini & ad ora-
tionis, & ad vitæ societatem : ingenerátque
in primis præcipuum quendam amorem in
eos, qui procreati sunt : impellitque vt ho-
minum cœtus, & celebrari inter se, & à se
obiri velit : ob easque causas studeat parare
ea, quæ suppeditent & ad cultum, & ad vi-
ctum : nec sibi soli, sed coniugi, liberis, cete-
risque, quos caros habeat, tuerique debeat.
Quæ cura exsuscitat etiam animos, & maio-
res ad rem gerendam facit. In primísque ho- 13
minis est propria veri inquisitio, atque inue-
stigatio. Itaque cùm sumus necessariis nego-
tiis, curísque vacui, tum auemus aliquid vi-
B dere, audire, ac discere : cognitionémque
rerum, aut occultarum, aut admirabilium,
ad bene, beatéque viuendum necessariam du-
cimus. ex quo intelligitur, quod verum, sim-
plex, sincerúmque sit, id esse naturæ hominis
aptissimum. Huic veri videndi cupiditati ad-
iuncta est appetitio quædam principatus, vt
nemini parere animus bene à natura infor-
matus velit, nisi præcipienti, aut docenti, aut
vtilitatis causa, iuste & legitimè imperanti. ex
quo animi magnitudo exsistit, humanarúm-
que rerum contentio. Nec verò illa parua vis 14
naturæ est, rationísque, quòd vnum hoc ani-
mal sentit, quid sit ordo, quid sit quod deceat
in factis dictísque qui sit modus. Itaque eorum
ipsorum, quæ adspectu sentiuntur, nullũ aliud
animal pulchritudinem, venustatem, conue-
nientiam partium sentit, quam similitudinem
natura, ratióque ab oculis ad animum trans-
ferens, multò etiam magis pulchritudinem,
C constantiam, ordinem in consiliis, factísque
conseruandum putat, cauétque ne quid indec-
orè, effeminatéve faciat : tum in omnibus &
opinionibus, factis, ne quid libidinosè aut
faciat, aut cogitet. quibus ex rebus conflatur,
& efficitur id quod quærimus honestum: quod
etiam si nobilitatum non sit, tamen honestum
sit : quódque verè dicimus, etiam à nullo
laudetur, laudabile esse natura. Formam qui-
dem ipsam, Marce fili, & tanquam faciem ho-
nesti vides : quæ si oculis cerneretur, mirabi-
leis amores (vt ait Plato) excitaret sapientiæ.
Sed omne, quod honestum est, id quatuor par-
tium oritur ex aliqua. aut enim in perspi-
cientia veri, solertiáque versatur, aut in ho-
minum societate tuenda, tribuendóque suum
cuique, & rerum contractarum fide : aut in a-
nimi excelsi, atq; inuicti magnitudine, ac ro-
bore: aut in omniũ, quæ fiunt, quæq; dicuntur,
ordine, & modo: in quo inest modestia, & tem-
D perantia. Quæ quatuor quamquã inter se col- [illegible]
ligata, atque implicita sunt, tamen ex singulis
certa officiorum genera nascuntur : velut ex
ea parte, quæ primò descripta est, in qua sa-
pientiam, & prudentiam ponimus, inest inda-
gatio, atque inuétio veri: eiúsque virtutis hoc
munus est proprium. Vt enim quisq; maximè
perspicit, quid in re quaq; verissimum sit, qui-
que, & acutissimè, & celerrimè potest & vide- 16
re, & explicare rationē, is prudētissimus, & sa-

pientissimus ritè haberi solet. quocirca huic, A
quasi materia, quam tractet, & in qua verse-
tur, subiecta est veritas. Reliquis autem tri-
17 bus virtutibus necessitates propositæ sunt ad
eas res parandas, tuendasque, quibus actio vi-
ta continetur: vt & societas hominum, con-
iunctióque seruetur: & animi excellentia, ma-
gnitudóque cùm in augendis opibus, vtilita-
tibúsque & sibi, & suis comparandis, tum mul-
tò magis in his ipsis despiciendis eluceat. Or-
do autem & constantia, & moderatio, & ea,
quæ sunt his similia, versantur in eo genere,
ad quod adhibenda est actio quædam, non so-
18 lùm mentis agitatio. His enim rebus, quæ tra-
ctantur in vita, modum quendam adhibentes,
& ordinem, honestatem, & decus conseruabi-
mus. Ex quatuor autem locis, in quos hone-
sti naturam, vimque diuisimus primus ille,
qui in veri cognitione consistit, maximè na-
turam attingit humanam. Omnes enim trahi- B
mur & ducimur ad cognitionis, & scientiæ cu-
piditatem. in qua excellere pulchrū putamus:
labi autem, errare, nescire, decipi, & malum,
& turpe ducimus. In hoc genere & naturali, &
honesto, duo vitia vitanda sunt: vnum, ne in-
cognita pro cognitis habeamus, hisque teme-
rè assentiamur. quod vitium effugere qui vo-
let, (omnes autem velle debent) adhibebit
ad considerandas res & tempus, & diligentiā.
Alterum est vitium quòd quidam nimis ma-
19 gnum studium, multámque operam in res ob-
scuras, atque difficileis conferunt, easdémque
non necessarias: quibus vitiis declinatis, quod
in rebus honestis, & cogitatione dignis, ope-
ræ, curæque ponetur, id iure laudabitur: vt in
astrologia C. Sulpicium audiuimus: in geo-
metria Sex. Pompeium ipsi cognouimus: mul-
tos in dialectica, plureis in iure ciuili. quæ
omnes artes in veri inuestigatione versantur:
cuius studio à rebus agendis abduci, contra
officium est. virtutis enim laus omnis in a- C
ctione consistet: à qua tamen sæpe fit inter-
missio: multíque dantur ad studia reditus:
tum agitatio mentis, quæ nunquam acquie-
scit, potest nos in studiis cogitationis, etiam
sine opera nostra continere. Omnis autem co-
gitatio, motúsque animi, aut in consiliis ca-
piendis de rebus honestis & pertinentibus ad
bene, beatéque viuendum, aut in studiis scié-
tiæ, cognitionísque versatur. ac de primo qui-
dem officij fonte diximus. De tribus autem
20 reliquis latissimè patet ea ratio, qua societas
hominum inter ipsos, & vitæ quasi communi-
tas continetur, cuius partes duæ sunt, iustitia,
in qua virtutis splendor est maximus: ex qua
boni viri nominantur, & huic coniuncta be-
neficentia, quam eandem vel benignitatem,
vel liberalitatem appellari licet. Sed iustitiæ
primum munus est, vt ne cui quis noceat, nisi
lacessitus iniuria: deinde vt communibus vta-
tur pro communibus, priuatis vt suis. Sunt D
autem priuata nulla, natura: sed aut veteri
21 occupatione, vt qui quondam in vacua vene-
runt: aut victoria, vt qui bello potiti sunt: aut
lege, pactione, conditione, sorte. ex quo fit vt
ager Arpinas, Arpinatium dicatur: Tuscula-
nus, Tusculanorum. Similísque est priuatarum
possessionum descriptio. ex quo, quia suū cu-
iusque fit: eorum, quæ natura fuerant commu-
nia quod cuique obtigit, id quisque teneat: ex

quo siquis sibi plus appetet, violabit ius hu- 22
manæ societatis. Sed quoniam, (vt præclarè
scriptum est à Platone) *Non nobis solum nati*
sumus, ortúsque nostri partem patria vendicat,
partem parentes, partem amici: atque (vt placet
Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad vsum ho-
minum omnia creari. homines autem hominū
causa esse generatos, vt ipsi inter se, aliis alii
prodesse possent: in hoc naturam debemus du-
cem sequi, & communeis vtilitates in mediū
afferre, mutatione officiorum, dando, accipiē-
do: tum artibus, tum opera, tum facultatibus
deuincire hominum inter homines societatē. 23
Fundamentum est autem iustitiæ fides: id est,
dictorum, conuentorúmque constantia, & ve-
ritas. ex quo quanquam hoc videbitur fortas-
se cuipiam durius, tamen audeamus imitari
Stoicos, qui studiosè exquirunt, vnde verba
sint ducta: credamúsque, quia fiat, quod dictū
est, appellatam fidem. Sed iniustitiæ duo gene-
ra sunt: vnum eorum, qui inferunt: alterū eo-
rum, qui ab iis, quibus infertur, si possint, non
propulsant iniuriam. Nam qui iniustè impe-
tum in quempiam facit, aut ira, aut aliqua
perturbatione incitatus, is quasi violenter
manus videtur afferre socio, qui autem non
defendit, nec obsistit, si potest iniuriæ, tam est
in vitio, quàm si parenteis, aut patriam, aut so- 24
cios deserat. Atque illæ quidem iniuriæ, quæ
nocendi causa de industria inferuntur, sæpe a
metu proficiscuntur, vt cùm is, qui nocere al-
teri cogitat, timet, ne, nisi id fecerit, ipse ali-
quo afficiatur incommodo. Maximam autem
partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur
nonnulli, vt adipiscantur ea, quæ concupie-
runt: in quo vitio latissimè patet auaritia. Ex-
petuntur autem diuitiæ cùm ad vsus vitæ ne-
cessarios, tum ad perfruendas voluptates. In 25
quibus autem maior est animus, in iis pecuniæ
cupiditates spectat ad opes, & ad gratificandi
facultatem: vt nuper M. Crassus negabat, vllā
satis magnā pecuniam esse ei, qui in rep. prin-
ceps vellet esse, qui suis fructibus exercitum
alere non posset. Delectāt enim magnifici ap-
paratus, vitæque cultus cum elegantia, & co-
pia: quibus rebus effectum est, vt infinita pe-
cuniæ cupiditas esset. Nec verò rei familiaris
amplificatio, nemini nocens, vituperanda, sed
fugienda semper iniuria est. Maximè autem
adducuntur plerique, vt eos iustitiæ capiat
obliuio, cùm in imperiorum, honorum, glo-
riæve cupiditatē inciderint. Quod enim est a-
pud Ennium, Nulla sancta societas, nec fides
regni est: id latius patet. Nam quidquid eius-
modi est, in quo non possint plures excellere,
in eo fit plerumque tanta contentio, vt diffi-
cillimum sit, sanctam seruare societatem. De-
clarauit id modò temeritas C. Cæsaris, qui o-
mnia iura diuina atq; humana peruertit, pro-
pter eum, quem sibi ipse opinionis errore fin-
xerat principatum. Est autem in hoc genere
molestum, quod in maximis animis, splendi-
dissimisque ingeniis plerumque existunt ho-
noris, imperii, potentiæ, gloriæ cupiditates:
quo magis cauendum est, ne quid in eo gene- 26
re peccetur. Sed in omni iniustitia permultùm
interest, vtrùm perturbatione aliqua animi,
quæ plerumque breuis est, & ad tempus: an cō-
sulto & cogitato fiat iniuria. Leuiora enim
sunt ea, quæ repētino aliquo motu accidunt,
quam

quàm ea, quæ meditata, & præparata inferun-
tur. Ac de inferenda quidem iniuria satis di-
ctum est. Prætermittendæ autem defensionis,
deserendique officii plures solent esse causæ.
28 Nam, aut inimicitias, aut laborem, aut sumtus
suscipere nolunt: aut etiam negligentia, pi-
gritia, inertia: aut suis studiis quibusdam, oc-
cupationibúsve sic impediuntur, vt eos, quos
tutari debeant, desertos esse patiantur. Itaque
videndum est, ne non satis sit id, quod apud
Platonem est in Philosophos dictum: quòd in
veri inuestigatione versentur, quódque ea,
quæ plerique vehementer expetunt, de quibus
inter se digladiari solent, contemnant, & pro
nihilo ducant, propterea iustos esse. Nam dum
alterum iustitiæ genus assequuntur inferēda,
ne cui noceant, iniuria: in alterum incidunt.
Discendi enim studio impediti, quos tueri de-
bent, deserunt. Itaque eos ad remp. ne acces-
suros quidem putant nisi coactos. æquius au-
tem erat id voluntate fieri. Nam hoc ipsum
ita iustum est, quod rectè fit, si est voluntariū.
29 Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tuē-
dæ, aut odio quodā hominum, suum se nego-
tium agere dicant, ne facere cuiquam videan-
tur iniuriam: qui dum altero iniustitiæ gene-
re vacant, in alterū incurrunt. Deserunt enim
vitæ societatem, quia nihil conferunt in eam
studii, nihil operæ, nihil facultatem. Quoniam
igitur duobus generibus iniustitiæ propositis,
adiunximus causas vtriusque generis, easque
res antè constituimus, quibus iustitia conti-
netur: facilè, quòd cuiusque temporis offi-
cium sit, poterimus, nisi nosmetipsos valdè
30 amabimus, iudicare. Est enim difficilis cura
rerum alienarum. quamquam Terentianus il-
le Chremes, *humani nihil à se alienum putat.*
Sed tamen quia magis ea percipimus, atque
sentimus, quæ nobis ipsis aut prospera, aut
aduersa eueniunt, quàm illa, quæ ceteris: quæ
quasi longo interuallo interiecto videmus: a-
liter de illis, ac de nobis, iudicamus. Quo-
circa bene præcipiunt, qui vetant quidquam
agere, quod dubites æquum sit, an iniquum.
Aequitas enim lucet ipsa per se: dubitatio au-
31 tem cogitationem significat iniuriæ. Sed in-
cidunt sæpe tempora, cum ea, quæ maximè
videntur digna esse iusto homine, eóque,
quem virum bonum dicimus, commutan-
tur, fiúntque contrária: vt reddere deposi-
tum: etiámne furioso promissum facere quæ-
que pertinent ad veritatem, & ad fidem: ea
negat interdum, & non seruare sit iustum.
Referri enim decet ad ea, quæ proposui in
principio, fundamenta iustitiæ: primùm, vt
ne cui noceatur: deinde, vt cōmmuni vtilitati
seruiatur ea cum tempore commutâtur, com-
mutatur officium: & non semper est idem.
32 Potest etiam accidere promissum aliquod, &
conuentum, vt id effici sit inutile vel ei, cui
promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si,
vt in fabulis est, Neptunus, quod Theseo pro-
miserat, non fecisset, Theseus filio Hippo-
lyto non esset orbatus. Ex tribus enim opta-
tis, vt scribitur, hoc erat tertium, quod de
Hippolyti interitu iratus optauit: quo impe-
trato, in maximos luctus incidit. Nec pro-
missa igitur seruanda sunt ea, quæ sint iis qui-
bus promiseris, inutilia: nec si plus tibi no-
ceant, quàm illi prosint, cui promiseris. Con-

A trà officium est, maius damnum anteponi mi-
nori: vt, si constitueris te cuipiam aduocatum
in rem præsentem esse venturum, atque inte-
rim grauiter ægrotare filius cœperit, non sit
contra officium non facere quod dixeris: ma-
gisque ille, cui promissum sit, ab officio disce-
dat, si se destitutum queratur. Iam illis pro-
missis non standum esse quis non videt? quæ
coactus quis metu, aut deceptus dolo promi-
serit? Quæ quidem pleraque iure prætorio li- 33
berantur, nonnulla legibus. Exsistunt etiam
sæpe iniuriæ calūnia quadā, & nimis callida,
sed malitiosa iuris interpretatione. Ex quo
illud, SVMMVM IVS, SVMMA IN-
IVRIA, factum est iā tritum sermone pro-
uerbium. Quo in genere etiam in rep. multa
peccantur: vt ille, qui, cùm triginta dierum es-
sent cum hoste pactæ indutiæ, noctu popula-
batur agros, quòd dierum essent pactæ, non
noctium indutiæ. Nec noster quidem proban-
B dus, si verum est, Q. Fabium Labeonem, seu
quem alium (nihil enim præter auditum ha-
beo) arbitrum Nolanis, & Neapolitanis de fi-
nib. agri à senatu datum, cùm ad locum venis-
set, cum vtrisque separatim locutum, ne cupi-
dè quid agerent, nec appeterent, atque vt re-
gredi, quàm progredi mallent. Id cùm vtriq;
fecissent, aliquantum agri in medio relictum
est. Itaque illorum fineis, sicut ipsi dixerant,
terminauit in medio relictum quod erat, po-
pulo R. adiudicauit. Decipere hoc quidē, non
iudicare est. Quocirca in omni re fugienda est
talis solertia. Sunt autem quædam officia e-
tiam aduersus eos seruanda, à quib. iniuriam
acceperis. Est enim vlciscendi, & puniendi
modus. Atque haud scio, an satis sit, eum, qui
lacessierit, iniuriæ suæ pœnitere: vt & ipse ne
quid tale posthac committat, & ceteri sint ad
iniuriam tardiores. Atque in rep. maximè 34
C conseruāda sunt iura belli. Nam cùm sint duo
genera decertandi: vnum per disceptationem,
alterum per vim: cúmque illud proprium sit
hominis, hoc beluarum: confugiendum est ad
posterius, si vti non licet superiore. Quare su-
scipienda quidem bella sunt ob eam causam,
vt sine iniuria in pace viuatur. parta autē vi- 35
ctoria, conseruandi sunt ii, qui non crudeles
in bello, nec immanes fuerunt: vt maiores no-
stri Tusculanos, Aequos, Volsos, Sabinos,
Hernicos in ciuitatem etiam acceperunt: at
Karthaginem, & Numantiam funditus sustu-
lerunt. nollem Corinthum: sed credo illos
secutos opportunitatem loci maximè, ne pos-
set aliquando ad bellum faciendum locus ipse
adhortari. Mea quidē sententia paci, quæ ni-
hil habitura sit insidiarum, semper est consu-
lendum. In quo si mihi obtemperatum esset:
etsi non optimam, at aliquam remp. quæ nūc
nulla est, haberemus. & cùm iis, quos vi deui-
ceris, consulendum est, tum ii, qui, armis posi-
D tis, ad imperatorum fidem confugiunt, quam-
uis murum aries percusserit, recipiendi sunt.
In quo tantopere apud nostros iustitia culta
est, vt ii, qui ciuitates, aut nationes deuictas
bello in fidem recepissent, earum patroni es-
sent, more maiorum. Ac belli quidem æquitas 36
sanctissimè fetiali populi Ro. iure perscripta
est. Ex quo intelligi potest, nullum bellū esse
iustum nisi quod aut rebus repetitis geratur,
aut denuntiatū antè sit, & indictum. Popilius

Imp. tenebat prouinciā: in cuius exercitu Catonis filius tiro militabat. Cùm autē Pompilio videretur vnam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cùm amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, vt, si eum pateretur in exercitu remanere, secundum cum obligaret militiæ sacramento: quia, priore amisso iure, cum hosti-
37 bus pugnare non poterat. Adeò summa erat obseruatio in bello mouendo. Marci quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scripsit, se audisse, eum missum factum esse à consule, cùm in Macedonia Persico bello miles esset. Monet igitur, vt caueat, ne prœlium ineat. negat enim ius esse, qui miles nōn sit, pugnare cum hoste. Equidem illud etiam animaduerto, quòd qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant enim duodecim tabulæ: AVT STATVS DIES CVM HOSTE. Itémque: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum, quicum bella geras, tam molli nomine appellari? Quamquam id nomen durius iam effecit vetustas. à peregrino enim iam recessit, & propriè in eo, qui ferret arma con-
38 tra, remansit. Cùm verò de imperio decertatur, bellóque quæritur gloria, causas omnino subesse tamen oportet easdem, quas dixi paulò antè iustas causas esse bellorum. Sed ea bella, quid imperii gloria proposita est, minùs acerbè gerenda sunt. Vt enim, cùm ciuiliter cōtendimus, aliter, si est inimicus, aliter si competitor: cum altero certamen honoris, & dignitatis est: cum altero capitis, & famæ: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, vt cum inimicis gerebatur, vter esset, non vter imperaret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Pœni fœdifragi, crudelis Hannibal, reliqui iustiores. Pyrrhi quidem de captiuis reddendis illa præclara sententia:

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis,
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes,
Ferro non auro vitam cernamus vtrique,
Vósne velit, an me regnare hera, quid ve ferat fors,
Virtute experiamur, & hoc simul accipe dictū:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem me liberati parcere certum est:
Dono, ducite, dóque, volentibus cum magnis diis.

Regalis sanè, & digna Aeacidarū genere sen-
39 tentia. Atque etiam siquid singuli, temporibus adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides conseruanda: vt primo Punico bello Regulus captus à Pœnis, cùm de captiuis cōmutandis Romam missus esset, iurassétque se rediturū: primùm, vt venit, captiuos reddendos in senatu non censuit: deinde cùm retineretur à propinquis, & ab amicis supplicium redire ma-
40 luit, quam fidem hosti datam fallere. *Secundo autem Punico bello, post Cannensem pugnā, quos decem Hannibal Romam adstrictos misit iureiurando se redituros esse, nisi de redimendis iis, qui capti erant impetrassent: eos omneis, censores*

A *quoad quisque eorum vixit, qui peierassent, in ærariis reliquerunt: nec minùs illum, qui iurisiurandi fraude culpam inuenerat. Cùm enim Hannibalis permissu exisset de castris, rediit paulò pòst, quòd se oblitum nescio quid diceret. Deinde egressus è castris, iureiurando se solutum putabat: & erat verbis, re non erat. Semper autem in fide quid senseris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum est iustitiæ in hostem à maioribus nostris constitutum. Cùm à Pyrrho perfuga senatui est pollicitus se venenum regi daturū, & eum necaturum, senatus, & C. Fabricius perfugam Pyrrho dedidit. Ita ne hostis quidem & potentis & bellum vltrò inferentis, cum scelere interitum approbauit.* Ac de bellicis quidem officiis satis 41
dictum est. Meminerimus autem, etiam aduersus infimos, iustitiam esse seruandam. Est autem infima conditio, & fortuna seruorum quibus non malè præcipiunt qui ita iubent vti, vt mercenariis, ad operā exigendam, & iusta præ-
B benda. Cùm autem duobus modis, id est, aut vi, aut fraude, fiat iniuria: fraus quasi vulpeculæ, vis leonis videretur: vtrumque alienissimū ab homine. sed fraus odio digna maiore. Totius autē iniustitiæ nulla capitalior est, quàm eorum, qui tū, cùm maximè fallunt, id agunt, vt viri boni esse videantur. De iustitia satis dictum est. Deinceps, (vt erat propositum,) de 42
beneficentia, ac liberalitate dicatur, qua quidem nihil est naturæ hominis accommodatius, sed habet multas cautiones. Videndum est enim primum ne obsit benignitas, & iis ipsis, quibus benignè videbitur fieri, & ceteris. deinde, ne maior benignitas sit, quam facultas: tum vt pro dignitate cuique tribuatur. Id enim est iustitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda sunt omnia. Nā & qui gratificantur cuipiam quod obsit illi, cui prodesse velle videantur, nō benefici, neque liberales, sed perniciosi assentatores iudicandi sunt: & qui aliis nocent, vt in alios liberales sint, in eadē sunt 43
C iniustitia, vt si in suam rem aliena cōuertant. Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris, & gloriæ qui eripiunt aliis, quod aliis largiantur. Hiq; arbitrantur se beneficos in suos amicos visum iri si locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abest ab officio, vt nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, vt ea liberalitate vtamur, quæ prosit amicis, noceat nemini. Quare L. Syllæ, & C. Cæsaris pecuniarū translatio à iustis dominis ad alienos, non debet liberalis videri. Nihil est enim liberale, quod non idem sit iustum. Alter erat locus cautionis ne benignitas maior esset, quàm facul- 44
tates: quòd, qui benigniores volūt esse, quàm res patitur, primùm in eo peccant, quòd iniuriosi sunt in proximos, quas enim copias his & suppeditari æquius est, & relinqui, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi &
D auferendi per iniuriam, vt ad largiendum suppetant copiæ. Videre etiam licet plerosque non tam natura liberaleis, quàm quadam gloriæ ductos vt benefici videantur facere multa, quæ videntur ab ostentatione magis, quàm à voluntate proficisci. Talis autem si- 45
mulatio, vanitati est coniunctior, quàm aut liberalitati, aut honestati. Tertium est propositum, vt in beneficentia delectus esset digni-

dignitatis, in quo & mores eius erunt spectan- A
di, in quem beneficium conferetur & animus
erga nos, & communitas ac societas vitæ, & ad
nostras vtilitates officia antè collata: quæ vt
concurrant omnia, optabile est: sin minùs, plu-
res causæ, maioresque ponderis plus habe-
46 bunt. Quoniam autem viuitur non cum per-
fectis hominibus, pleneque sapientibus, sed
cum iis, in quibus præclarè agitur, si sint si-
mulacra virtutis: etiam hoc intelligẽdum pu-
to, neminem omnino esse negligẽdum, in quo
aliqua significatio virtutis appareat: colendũ
autem esse ita quemque maximè, vt quisque
maximè his virtutibus lenioribus erit orna-
tus modestia, temperantia, hac ipsa, de qua iã
multa dicta sunt, iustitia. Nam fortis animus
& magnus in homine non profecto, nec sa-
piente, feruetior plerumque est: illæ verò vir-
tutes, virum bonum videntur potiùs attinge-
47 re. Atque hæc in omnibus considerentur. De
beneuolentia autem, quam quisque habeat
erga nos, primùm illud est in officio, vt ei plu- B
rimum tribuamus, à quo plurimum, diligi-
mur: sed beneuolentiam non adolescentulo-
rum more, ardore quodam amoris, se stabili-
tate potiùs, & constantia iudicemus. Sin erunt
merita, vt non ineunda, sed referenda sit
gratia: maior quædam cura adhibenda est.
Nullum enim officium referenda gratia ma-
48 gis necessarium est. Quod si ea quæ acceperis
vtenda, maiore mensura, si modò possis, iubet
reddere Hesiodus: quidnam beneficio prouo-
cari facere debemus? an non imitari agros
fertiles, qui multò plus afferunt, quàm acce-
perunt? Etenim si in eos, quas speramus nobis
profuturos, non dubitamus officia conferre,
quales in eos esse debemus, qui iam profue-
runt? Nam cùm duo genera liberalitatis sint,
vnum dandi beneficij alterum reddendi: de-
mus, nécne in nostra potestate est: non redde-
49 re, viro bono non licet, si modò id facere pos-
sit sine iniuria? Acceptorum autem beneficio- C
rum sunt delectus habendi. Nec dubium, quin
maximo cuique plurimum debeatur. In quo
tamen in primis, quo quisque animo studios
beneuolentia fecerit ponderandum est. Multi
enim faciunt multa temeritate quadam, sine
iudicio, vel modo, in omneis, vel repen-
tino quodam, quasi vento, impetu animi in-
citati: quæ beneficia æquè magna non sunt
habenda, atque ea, quæ iudicio, considera-
te, constanterque delata sunt. Sed in collocan-
do beneficio, & in referenda gratia, si cetera
paria sint, hoc maximè officii, vt quisque ma-
ximè opis indigeat, ita ei potissimum opitu-
lari: quod contrà fit à plerisque. à quo enim
plurimum sperant, etiam si ille his non eget,
tamen ei potissimum inseruiunt.
50 Optimè autem societas hominum, coniun-
ctióque seruabitur, si vt quisque erit coniun-
ctissimus, ita in eum benignitatis plurimùm
conferetur. Sed quæ naturæ principia sint D
communitatis, & societatis humanæ repeten-
dum altiùs videtur. est enim primũ, quod cer-
nitur in vniuersi generis humani societate. e-
ius autem vinculum est, ratio & oratio: quæ
docendo, discendo, communicando, disceptã-
do, iudicando, conciliat inter se homines, cõ-
iungitque naturali quadam societate. Neque
vlla re longiùs absumus à natura ferarum, in
quibus inesse fortitudinem sæpe dicimus, vt
in equis, in leonibus, iustitiam, æquitatem,
bonitatem non dicimus. Sunt enim rationis, &
orationis expertes. Ac latissimè quidem pa- 51
tens hominibus inter ipsos, omnibus inter o-
mneis, societas, hæc est in qua omnium rerũ,
quas ad communem vsum hominum, natura
genuit est seruanda communitas, vt quæ de-
scripta sunt legibus & iure ciuili, hæc ita te-
neantur, vt sit constitutum, è quibus ipsi cetera
sic obseruentur, vt in Græcorum prouerbio
est, AMICORVM ESSE OMNIA
COMMVNIA. Omnia autem communia
hominum videntur ea, quæ sunt generis eius-
dem, quod ab Ennio positum in vna re, trans-
ferri per multas potest.

Vt homo, qui erranti comiter monstrat viam
quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Vt nihilominus ipsi luceat, cùm illi accende-
rit.

Vna enim ex re satis præcipitur, vt, quid-
quid sine detrimento possit commodari, id
tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo sunt illa 52
communia, NON PROHIBERE aquã
profluentem: PATI AB IGNE IGNEM
capere, si quis velit, CONSILIVM FI-
DELE deliberanti dare, quæ sunt iis vti-
lia, qui accipiunt, danti non molesta. Quare
& his vtendum est, & semper aliquid ad com-
munem vtilitatem afferendum. Sed quoniam
copiæ paruæ singulorum sunt: eorum autem,
qui his egeant, infinita est multitudo, vul-
garis liberalitas referenda est ad illum En-
nij finem, NIHILOMINVS VT I-
PSI LVCEAT, vt facultas sit, qua in
nostros simus liberales. Gradus autem plu- 53
res sunt societatis hominum. Vt enim ab illa
discedatur infinitate, proprior est eiusdem
gentis, nationis, linguæ, qua maximè homi-
nes coniunguntur, interius etiam eiusdem es-
se ciuitatis. Multa enim sunt ciuibus inter
se communia, forum, fana, porticus, viæ, le-
ges, iura, iudicia, suffragia, consuetudines
præterea & familiaritates, multæque cum
multis res, rationésque contractæ. Arctior
verò colligatio societatis propinquorum. ab
illa enim immensa societate generis humani
in exiguum, angustúmque concluditur.

Nam cùm sit hoc natura commune omniũ 54
animantium, vt habeant libidinem procrean-
di, prima societas in ipso est coniugio, pro-
xima in liberis, deinde vna domus, commu-
nia omnia. Id autem est principium vrbis, &
quasi seminarium reip. Sequuntur fratrum
coniunctiones, pòst consobrinorum, sobrino-
rúmque, qui cum vna domo iam capi non
possint, in alias domos, tanquam in colonias
exeunt. Sequuntur connubia, & affinitates: ex
quibus etiam plures propinqui. Quæ propa-
pagatio, & soboles, origo est rerum publica-
rum. Sanguinis autem coniunctio, & beneuo-
lentia deuincit caritate homines. Magnum est 55
enim, eadem habere monumenta maiorum,
iisdem vti satis sepulcra habere communia.
Sed omnium societatum nulla præstantior est,
nulla firmior, quàm cùm viri boni, moribus
similes, sunt familiaritate cõiũcti. Illud enim
honestum, (quod sæpe diximus) etiã si in alio
cernamus, tamen nos mouet, atque illi, in quo
id inesse videtur, amicos facit. Et quamquam 56

omnis virtus nos ad se allicit, facitque vt eos A
diligamus, in quibus, ipsa inesse videatur: ta-
men iustitia & liberalitas id maximè efficit.
nihil autem est amabilius, nec copulatius,
quàm morum similitudo bonorum. In quibus
enim eadem studia sunt, eædémque volunta-
tes: in his fit, vt æquè quisque altero delecte-
tur, ac seipso: efficitúrque id, quod Pythago-
ras vult in amicitia, vt vnus fiat ex pluribus.
Magna etiam illa communitas est, quæ confi-
citur ex beneficiis vltrò citróque datis, acce-
ptísque, quæ mutua, & grata dum sunt, inter
57 quos ea sunt, firma deuinciuntur societate. Sed
cùm omnia ratione animóque lustraueris o-
mnium societatum nulla est grauior, nulla ca-
rior, quàm ea, quæ cum rep. est vnicuiq; no-
strûm. cari sunt parentes, cari liberi, propin-
qui, familiares: sed omneis omnium caritates
patria vna complexa est: pro qua quis bonus
dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus?
Quo est detestabilior istorum immanitas, qui B
lacerarunt omni scelere patriam, & in ea fun-
58 ditus delenda occupati & sunt, & fuerunt. Sed
si contentio quædam & comparatio fiat, qui-
bus plurimum tribuendum officii, principes
sunt, patria, & parentes, quorum beneficiis
maximè obligati sumus: proximi, liberi, totá-
que domus, quæ spectat in nos solos, neque a-
liud vllum potest habere perfugium: deinceps
bene conuenientes propinqui quibus commu-
nis etiam plerumque fortuna est. Quamobrem
necessaria præsidia vitę debentur iis maximè,
quos antè dixi: vita autem, victúsque commu-
nis, consilia, sermones, cohortationes, conso-
lationes, interdum etiam obiurgationes in a-
micis vigent maximè: éstque ea iucundissima
amicitia, quàm similitudo morū coniugauit.
59 Sed in his omnibus officiis tribuendis viden-
dū erit quid cuique maximè necesse sit, & quid
quisque nobiscum vel sine nobis aut possit
consequi, aut non possit. Ita non iidem erunt C
necessitudinum gradus, qui & temporum,
súntque officia, quæ aliis magis, quàm aliis
debeantur, vt vicinum citiùs adiuueris in fru-
gibus percipiendis, quàm aut fratrem, aut fa-
miliarem. at, si lis in iudicio sit, propinquum
potiùs, & amicum, quàm vicinum defenderis.
Hæc igitur, & talia, circumspicienda sunt in
omni officio, & consuetudo exercitatióque ca-
pienda, vt boni ratiocinatores officiorum es-
se possimus, & addendo, deducendóque vide-
re, quæ reliqui summa fiat: ex quo, quantum
60 cuique debeatur, intelligas. Sed vt nec medi-
ci, nec imperatores, nec oratores, quamuis
artis præcepta perceperint, quidquam ma-
gna laude dignum sine vsu, & exercitatione
consequi possunt: sic officii conseruandi præ-
cepta traduntur illa quidem vt faciamus ipsi:
sed rei magnitudo vsum quoque exercitatio-
némque desiderat. Atque ab iis rebus, quæ
sunt in iure societatis humanæ, quemadmo- D
dum ducatur honestum. ex quo ortum est of-
61 ficium, satis ferè diximus. Intelligendum
est autem, cùm proposita sint genera qua-
tuor, è quibus honestas officiúmque manaret,
splendidissimum videri. quod animo magno
elatóque, humanásque res despiciente factum
sit. Itaque in probris maximè in promptu est,
si quid tale dici potest.

Vos etenim iuuenes, animos geritis muliebreis,

Illáque virgo viri. Et si quid est eiusmodi:
Salmacida spolia sine sanguine, & sudore.
Contraque in laudibus, quæ magno animo, &
fortiter, excellentérque gesta sunt, ea nescio
quomodo quasi pleniore ore laudamus. Hinc
rhetorum campus de Marathone, Salamine,
Platæis, Thermopilis, Leuctris, Stercocle:
hinc noster Cocles, hinc Decij, hinc Cnæus, &
Publius Scipiones, hinc M. Marcellus, innu-
merabilésque alij: maximéque ipse populus
Rom. animi magnitudine excellit. Declaratur
autem studium bellicæ gloriæ, quod statuas
quoque videmus ornatu ferè militari. Sed ea 62
animi elatio, quæ cernitur in periculis, & la-
boribus, si iustitia vacat, pugnátque non pro
salute communi, sed pro suis commodis, in vi-
tio est. non enim modo id virtutis non est, sed
potius immanitatis, omnem humanitatem re-
pellentis. Itaque probè definitur à Stoicis
FORTITVDO, cùm eam virtutem esse
dicunt propugnantem pro æquitate. Quocirca
nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est,
insidiis, & malitia laudem est adeptus. nihil e-
nim honestum esse potest, quod iustitia vacat. 63
Præclarum igitur Platonis illud: Non solum,
inquit, scientia, quæ remota est à iustitia, calli-
ditas potiùs, quàm sapiētia est appellanda: ve-
rùm etiam animus paratus ad periculum, si
sua cupiditate, non vtilitate commune impel-
litur, audacia potiùs nomen habeat, quàm for-
titudinis. Itaq; viros forteis, & magnanimos,
eosdem bonos, & simpliceis, veritatis amicos,
miniméque fallaceis esse volumus: quæ sunt 64
ex media laude iustitiæ. Sed illud odiosum est,
quòd in hac elatione & magnitudine animi,
facilimè pertinacia, & nimia cupiditas prin-
cipatus innascitur. Vt enim apud Platonem
est, omnem morem Lacedæmoniorum, in-
flammatum esse cupiditate vincendi: sic, vt
quisque animi magnitudine maximè excel-
lit, ita maximè vult princeps omnium esse, vel
potiùs solus esse. Difficile autem est, cùm præ-
stare omnibus concupiueris, seruare æquita-
tem, quæ est iustitiæ maximè propria. Ex quo
fit, vt neque disceptatione vinci se, nec vllo
publico, ac legitimo iure patiantur, existunt-
que in rep. plerumque largitores, & factiosi,
vt opes quàm maximas consequantur, & sint
vi potiùs superiores, quàm iustitia pares. Sed
quo.i. difficilius, hoc est præclarius. nullum est
enim tempus, quod iustitia vacare debeat. For- 65
tes igitur, & magnanimi sunt habendi, nō qui
faciūt, sed qui propulsant iniuriam. Vera au-
tem, & sapiens animi magnitudo, honestum
illud, quod maximè natura sequitur, in factis
positum, non in gloria iudicat: principémque
se esse mauult, quàm videri. Etenim qui ex er-
rore imperitę multitudinis pendet, hic in ma-
gnis viris non est habendus. Facillimè autem
ad res iniustas impellitur, vt quisque est altis-
simo animo, & gloriæ cupido, qui locus est sa-
nè lubricus, quòd vix inuenitur, qui, labori-
bus susceptis, periculisque aditis, non quasi
mercedem rerum gestarum desideret gloriam. 66
Omnino fortis animus, & magnus, duabus
rebus maximè cernitur: quarum in vna re-
rum externarum despicientia ponitur, cùm
persuasum sit, nihil hominem nisi quod ho-
nestum, decorumque sit, aut admirari, aut o-
ptare, aut expetere oportere: nullique ne-

quæ

que homini, neque perturbationi animi, nec A
fortunæ succumbere. Altera est res, vt cùm
ita sis affectus animo, vt suprà dixi, res ge-
ras magnas illas quidem, & maximè vtileis,
sed vehementer arduas, plenásque laborum,
& periculorum, tum causa vitæ, tum mul-
67 tarum aliarum rerum, quæ ad vitam perti-
nent. Harum rerum duarum splendor omnis,
& amplitudo est, addo etiam vtilitatem, in
posteriore: causa autem, & ratio efficiens ma-
gnos viros, est in priore. in eo enim est il-
lud, quod excellenteis animos, & humana
contemnenteis facit. Id autem ipsum cerni-
tur in duobus, si & solum id quod honestum
sit, bonum iudices, & omni animi perturba-
tione liber sis. nam & ea, quæ eximia pleris-
que & præclara videntur: parua ducere, eáque
ratione stabile, firmáque contemnere fortis a-
nimi, magnique ducendum est: & ea, quæ vi-
dentur acerba, quæ multa, & varia in homi-
num vita, fortunaque versantur: ita ferre, vt B
nihil à statu naturæ discedas, nihil à digni-
68 tate sapientis, robusti animi est magnæque
constantiæ. Non est autem consentaneum,
qui metu non frangatur, eum frangi cupi-
ditate: nec, qui inuictum se à labore præsti-
terit, vinci à voluptate. Quamobrem & hæc
vitanda sunt, & pecuniæ fugienda cupiditas:
nihil enim est tam angusti animi, támque
parui, quàm amare diuitias: nihil honestius,
magnificentiúsque, quàm pecuniam contem-
nere si non habeas: si habeas, ad beneficen-
tiam, liberalitatémque conferre. Cauenda
est etiam gloriæ cupiditas, vt suprà dixi. E-
ripit enim libertatem, pro qua magnanimis
viris omnis debet esse contentio. Nec ve-
rò imperia expetenda, aut potiùs aut non ac-
cipienda interdum, aut deponenda nonnun-
69 quam. Vacandum autem est omni animi per-
turbatione, tum cupiditate, & metu, tum e-
tiam ægritudine, & vo uptate animi, & ira- C
cundia, vt tranquilitas adsit, & securitas,
quæ afferat cùm constantiam, tum etiam di-
gnitatem. Multi autem & sunt, & fuerunt,
qui eam, quem dico, tranquilitatem expe-
tentes, à negotiis publicis se remouerunt, ad
otiúmque perfugerunt. In his & nobilissimi
Philosophi, longéque principes, & quidam
homines seueri, & graues, nec populi, nec
principum mores ferre potuerunt: vixerúnt-
que nonnulli in agris, delectati re sua fami-
70 liaris. His idem propositum fuit, quod re-
gibus, vt nequa re egerent, ne cui parerent,
libertate vterentur: cuius proprium est sic vi-
uere, vt velis. Quare, cum hoc commune sit
potentiæ cupidorum, cum iis, quos dixi o-
tiosos: alteri se adipisci id posse arbitrantur,
si opes magnas habeant: alteri, si contenti sint
& suo, & paruo, in quo quidem neutrorum o-
mnino contemnenda est sententia. sed & fa-
cilior, & tutior, & minùs aliis grauis, aut D
molesta vita est otiosorum, fructuosior autem
hominum generi, & ad claritatem, ampli-
tudinémque aptior eorum, qui se ad remp.
& ad res magnas gerendas accommodauerût.
71 Quapropter & iis forsitan concedendum sit,
remp. non capessentibus, qui excellenti in-
genio, otio, doctrinæque sese dediderunt: &
iis, qui aut valetudinis imbecillitate, aut ali-
qua grauiore causa impediti, à rep. recesse-
runt. cùm eius administrandæ potestatem a-
liis, laudémque concederent. Quibus autem
talis nulla est causa, si despicere se dicant ea,
quæ plerique admirantur, imperia, & magi-
stratus, iis non modò non laudi, verùm etiam
vitio dandum puto. Quorum iudicium in eo,
quod gloriam contemnant, & pro nihilo pu-
tent, difficile factu est non probare: sed vi-
dentur labores, & molestias, tum offensio-
num, tum repulsarum, quasi quandam igno-
niam timere, & infamiam. Sunt enim, qui
in rebus contrariis parum sibi constent: volu-
ptatem seuerissimè contemnant, in dolore
sint molliores: gloriam negligant, frangan-
tur infamia: atque ea quidem non satis con-
stanter. Sed iis, qui habent à natura adiu- 72
menta rerum gerendarum, abiecta omni cun-
ctatione, adipiscendi magistratus sunt, & ge-
renda respublica est. nec enim aliter aut regi
ciuitas, aut declarari animi magnitudo po-
test. Capessentibus autem remp. nihilomi-
nus, quàm Philosophis, haud scio an magis
etiam & magnificentia, & despicientia adhi-
benda sit rerum humanarum, quam sæpe di-
co, & tranquillitas animi atque securitas: si-
quidem nec anxij futuri sunt, & cum grauita-
te, constantiaque victuri. Quæ eò faciliora 73
sunt Philosophis, quò minus patent multa in
eorum vita, quæ fortuna feriat, & quo minùs
multis rebus egent: & quia siquid aduersi eue-
niat, tam grauiter capere non possunt. Quo-
circa non sine causa maiores motus animo-
rum concitantur, maioraque efficienda, remp.
gerentibus quàm quietis. quo magis his &
magnitudo animi est adhibenda & vacuitas
ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui
accedit, caueat ne id modo consideret, quàm
illa res honesta sit: sed etiam, vt habeat effi-
ciendi facultatem. In quo ipso cõsiderandum
est, ne aut temerè desperet, propter ignauiam:
aut nimis confidat, propter cupiditatem. In
omnibus autem negotiis, priùs quàm aggre-
diare, adhibenda est præparatio diligens. Sed 74
cùm plerique arbitrentur res bellicas maio-
res esse, quàm vrbanas. minuenda est hæc o-
pinio. Multi enim bella sæpe quæsierunt pro-
pter gloriæ cupiditatem: atque id in magnis
animis, ingeniísque plerumque contingit: eó-
que magis, si sint ad rem militarem apti, &
cupidi bellorum gerendorum. Verè autem si
volumus iudicare, multæ res exstiterunt vr-
banæ maiores, clarioresque, quàm bellicæ.
Quamuis enim Themistocles iure laudetur, 75
& sit eius nomen, quàm Solonis, illustrius,
citetúrque Salamis clarissimæ testis victoriæ,
quæ anteponatur consilio Solonis, ei, quo
primùm constituit Areopagitas: non minùs
præclarum hoc, quàm illud, iudicandum est.
illud enim semel profuit, hoc semper prode-
rit ciuitati: hoc consilio leges Atheniensium,
hoc maiorum instituta seruantur. Et Themi-
stocles quidem nihil dixerit, in quo ipse A-
reopagum adiuuerit: at ille adiuuit Themi-
stoclẽ. Est enim bellum gestum consilio sena-
tus eius, qui à Solone erat constitutus. Licet 76
eadem de Pausania, Lysandroque dicere: quo-
rum rebus gestis quamquam imperium Lace-
dæmoniis dilatatum putatur, tamen ne mini-
ma quidem ex parte Lycurgi legibus, & disci-
plinæ conferendi sunt. Quin etiam ob has ipsas

causas & parćtiores habuerunt exercitus, & A
fortiores. Mihi quidem neque, pueris nobis,
M. Scaurus C. Mario, neque, cùm versaremur
in republica, Quint. Catulus, Cn. Pompeio ce-
dere videbatur. Parua enim sunt foris arma,
nisi est consilium domi. Nec plus Africanus,
singularis & vir, & imperator, in exscinden-
da Numantia reipublicæ profuit, quam eodē
tempore P. Nasica priuatus cùm T. Gracchum
interemit: quamquam hæc quidem res nō so-
lùm ex domestica est ratione: attingit enim &
bellicam, quoniam vi, manúque confecta est:
sed tamen id ipsum gestum est consilio vrba-
77 no, sine exercitu. Illud autem optimum est, in
quo me inuadi solere ab improbis, & inuidis
audio: Cedant arma togæ, concedat laurea
linguæ. Vt enim alios omittam, nobis rempu-
blicam gubernantibus, nónne togæ arma ces-
sêre? neque enim in republ. periculum fuit
grauius vmquam, nec maius odium. Ita consi-
liis, diligentiaque nostrâ celeriter de mani- B
bus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa
ceciderunt. Quæ res igitur gesta est cuiquam
in bello tanta? quis triumphus conferendus?
78 Licet enim Marce fili, apud te gloriari, ad
quem & hereditas huius gloriæ, & factorum
imitatio pertinet. Mihi quidem certè vir a-
bundans bellicis laudibus Cn. Pompeius, mul-
tis audientibus, hoc tribuit, vt diceret, fru-
stra se tertium triumphū deportaturum fuisse,
nisi meo in rempublicam beneficio, vbi triū-
pharet, esset habiturus. Sunt ergo domesticæ
fortitudines non inferiores militaribus: in
quibus plus etiam quàm in his, operæ, studii-
79 que ponendum est. Omnino enim illud hone-
stum, quod ex animi excelso, magnificóque
quærimus, animi efficitur, non corporis viri-
bus. Exercendum tamen corpus, & ita afficiē-
dum est, vt obedire consilio, rationique possit
in exsequendis negotiis & in labore tolerādo.
Honestum autem id, quod exquirimus, totum
est positum in animi cura, & cogitatione: in C
quo non minorem vtilitatem afferunt, qui to-
gati reipublicæ præsunt, quàm qui bellum ge-
runt. Itaque eorum consilio sæpe aut non su-
scepta, aut confecta bella sunt, nonnumquam
etiam illata: vt M. Catonis, bellum tertiū Pu-
nicum: in quo etiam mortui valuit auctoritas.
80 Quare expetenda quidem magis est decernēdi
ratio, quàm decertandi fortitudo: sed cauen-
dum, ne id bellandi magis fuga, quàm vtilita-
tis ratione faciamus. Bellum autem ita susci-
piatur, vt nihil aliud nisi pax quæsita videa-
tur. Fortis verò animi & constantis est, non
perturbari in rebus asperis, nec tumultuantē
81 de gradu deiici, vt dicitur: sed præsentis ani-
mi vti consilio, nec à ratione discedere. quā-
quam hoc animi, illud etiam ingenij magni
est, percipere cogitatione futura, & aliquanto
antè constituere, quid accidere possit in vtrā-
que partem: &, quid agendum sit, cùm quid e-
uenerit: nec cōmittere, vt aliquando dicendū D
sit, Non putaram. Hæc sunt opera magni ani-
mi, & excelsi, & prudentia, consilióque fidētis.
Temerè autem in acie versari, & manu cū ho-
ste confligere, immane quiddam, & beluarū si-
mile est, sed cùm tempus necessitasque postu-
lat, decertandum manu est & mors seruituti,
82 turpitudinique anteponenda. De euertendis
autem, diripiendisque vrbibus, valde illud cō-
siderandum est, nequid temerè nequid crude-
liter fiat, idque est viri magnanimi, rebus a-
gitatis, punire sonteis: multitudinem conser-
uare: in omni fortuna, recta, atque honesta re-
tinere. Vt enim sunt, quemadmodum suprà
dixi, qui vrbanis rebus bellicas anteponāt: sic
reperies multos, quibus periculosa & callida
consilia quietis cogitationibus & splendidio-
ra, & maiora videātur. Numquam omnino pe-
riculi fuga comittendum est, vt imbelles, ti- 83
midique videamur. Sed fugiēdum etiam illud
ne offeramus nos periculis sine causa: quo ni-
hil potest esse stultius. Quapropter in adeun-
dis periculis consuetudo imitanda medicorū
est, qui leuiter ægrotanteis leniter curant, gra-
uioribus autem morbis periculosas curatio-
nes, & ancipiteis adhibere coguntur. Quare
in tranquillo tempestatem aduersam optare,
dementis est: subuenire autem tēpestati qua-
uis ratione, sapientis: eóque magis, si plus adi-
piscare re explicata boni, quàm addubitata
mali. Periculosæ autem rerū actiones partim
iis sunt, qui eas suscipiunt, partim reipublicæ,
itémque alii de vita, alii de gloria, & bene-
uolentia ciuium in discrimen vocātur. Prom-
tiores igitur debemus esse ad nostra pericula,
quàm ad communia, dimicaréque paratiùs de
honore, & gloria, quàm de ceteris commodis. 84
Inuenti autem multi sunt, qui non modò pe-
cuniam, sed etiam vitam profundere pro pa-
tria parati essent: iidem gloriæ iacturam ne
minimam quidem facere vellent, ne repub.
quidem postulante: vt Callicratidas, qui cùm
Lacedæmoniorum dux fuisset Peloponnesiaco
bello, multaque fecisset egregiè; vertit ad ex-
tremum omnia, cùm consilio non paruit eorū,
qui classem ab Arginusis remouendā, nec cū
Atheniensibus dimicandum putabant. Quibus
ille respōdit, Lacedæmonios, classe illa amis-
sa, aliam parare posse: se fugere sine suo dede-
core nō posse. Atque hæc quidem Lacedæmo-
niis plaga mediocris fuit: illa pestifera, quâ
cùm Cleombrotus, inuidiam timens, temere
cum Epaminonda conflixisset, Lacedæmonio-
rum opes corruerunt. Quantò Quintus Maximus
melius? de quo Ennius:

Vnus homo nobis cunctando restituit rem.
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo póstque, magísque viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum est etiam in
rebus vrbanis. Sunt enim qui, quod sentiunt, 85
etiamsi optimum sit, tamen inuidiæ metu non
audent dicere. Omnino qui reipublicæ præ-
futuri sunt, duo Platonis præcepta teneant:
Vnum, vt vtilitatem ciuium sic tueantur, vt
quidquid agunt, ad eam referant, obliti com-
modorum suorum: alterum, vt totum corpus
reipublicæ curent: ne dum partem aliquam
tuentur, reliquas deserant. Vt enim tutela, sic
procuratio reip. ad vtilitatem eorum, qui cō-
missi sunt, non ad eorū, quibus commissa est,
generanda est. Qui autem parti ciuium con-
sulunt, partem negligunt, rem perniciosissimā
in ciuitatem inducunt, seditionem, atque di-
scordiam: ex quo euenit, vt alii populares, alii 86
studiosi optimi cuiusque videantur, pauci v-
niuersorum. Hinc apud Athenienseis magnæ
discordiæ ortæ in nostra republica non so-
lùm seditiones, sed pestifera etiam bella ci-
uilia: quæ grauis, & fortis ciuis, & in repub. dignus

dignus principatu fugiet, atque oderit: tra- A
détque se totum reipubl. neque opes, aut po-
tẽtiam consectabitur: totámq; eam sic tuebi-
tur, vt omnibus consulat. Nec verò crimini-
bus falsis in odium, aut inuidiam quemquam
vocabit. omninóque ita iustitiæ, honestatique
adhærescet, vt, dum eam conseruet, quemuis
87 grauiter offendat, mortémque oppetat potiùs,
quàm deserat illa, quæ dixi. Miserrima est o-
mnino ambitio, honorúmque contentio: de
qua præclarè apud eundem est Platonem: Si-
militer facere eos, qui inter se contenderent,
vter potiùs rempublicam administraret, vt si
nautæ certarent, quis eorum potissimùm gu-
bernaret. Idémque præcipit, vt eos aduersa-
rios existimemus, qui arma contrà ferant: non
eos, qui suo iudicio tueri rempublicã velint:
88 qualis fuit inter P. Africanũ, & Q. Metellum
sine acerbitate dissensio. Nec vero audiendi,
qui grauiter irascendum inimicis putant: id-
que magnanimi, & fortis viri esse censent. B
Nihil enim laudabilius, nihil magno, & præ-
claro viro dignius placabilitate, atque clemẽ-
tia. In liberis verò populis, & in iuris æquali-
tate exercenda etiam est facilitas, & altitu-
do animi, quæ dicitur: ne, si irascamur aut in-
tempestiuè accedentibus, aut impudenter ro-
gantibus, in morositatem inutilem, & odiosam
incidamus, & tamen ita probanda est mansue-
tudo, atque clementia, vt adhibeatur, reipub.
causa, seueritas, sine qua administrari ciuitas
non potest. Omnis autem & animaduersio, &
castigatio, contumelia vacare debet: neque
ad eius, qui punit aliquem, aut verbis casti-
89 gat, sed ad reip. vtilitatem referri. Cauendum
est etiam, ne maior pœna, quàm culpa, sit: &
ne iisdem de causis alii plectantur, alii ne ap-
pellentur quidem. Prohibenda autem maximè
est ira in puniendo. numquam enim, iratus
qui accedet ad pœnam, mediocritatem illam
tenebit, quæ est inter nimium & parum: quæ
placet Peripateticis: & rectè placet, modò ne C
laudarent iracundiam, & dicerent vtiliter à
natura datam. Illa verò omnibus in rebus re-
pudianda est: optandúmque, vt ii, qui præsunt
reipublicæ, legum similes sint, quæ ad punien-
90 dum non iracundia, sed æquitate ducuntur.
Atque etiam in rebus prosperis, & ad vo-
luntatem nostram fluentibus, superbiam, fasti-
dium, arrogantiamque magnopere fugiamus.
nam vt aduersas res, sic secundas immodera-
tè ferre, leuitatis est: præclaráque est æquabi-
litas in omni vita, & idem semper vultus, ea-
démque frons, vt de Socrate, item de C. Læ-
lio accepimus. Philippum quidem Macedonũ
regem, rebus gestis, & gloria superatum à fi-
lio: facilitate verò, & humanitate video su-
periorem fuisse. Itaque alter semper magnus,
alter sæpe turpissimus fuit: vt rectè præcipere
videantur, qui monent, vt, quanto superiores
simus, tanto nos summissiùs geramus. Panæ-
tius quidem auditorem Africanum, & fami- D
liarem suum solitum ait dicere, sicut equos,
propter crebras contentiones præliorum fe-
rocitate exsultanteis, domitoribus tradere so-
leant, vt his facilioribus possint vti. sic homi-
nes secundis rebus effrenatos, sibique præfi-
denteis, tanquam in gyrum rationis, & do-
ctrinæ duci oportere, vt perspicerent rerum
humanarum imbecillitatem, varietatémque

A fortunæ. Atque etiam in secundissimis rebus 91
maximè est vtendum consilio amicorum, his-
que maior etiam, quàm antè, tribuenda est
auctoritas. iisdémque temporibus cauendum
est, ne assentatoribus patefaciamus aureis,
nec adulari nos sinamus: in quo falli facile
est. Taleis enim nos esse putamus, vt iure lau-
demur. Ex quo nascuntur innumerabilia pec-
cata, cùm homines inflati opinionibus, turpi-
ter irridentur, & in maximis versantur erro-
ribus. Sed hæc quidem hactenus. Illud autem 92
sic est iudicandum, maximas geri res, & ma-
ximi animi ab iis, qui rempublicam regant,
quòd earum administratio latissimè pateat ad
plurimósque pertineat: esse autem magni ani-
mi, & fuisse multos etiam in vita otiosa, qui
aut inuestigarent, aut conarentur magna quæ-
dam, séséque suarum rerum finibus contine-
rent: aut interiecti inter Philosophos, &
eos, qui rempublicam administrarent, dele-
B ctarentur re sua familiari, non eam quidem o-
mni ratione exaggerantes, neque excludentes
ab eius vsu suos: potiúsque & amicis imper-
tientes, & reipublicæ, si quando vsus esset, quæ
primùm bene parata sit, nullo neque turpi
quæstu, neque odioso: tum quàm plurimis,
modò dignis, se vtilem præbeat: deinde au-
geatur ratione, diligentia, parsimonia: nec li-
bidini potiùs, luxuriæque, quàm liberalitati,
& beneficentiæ pareat. Hæc præscripta seruan-
tem licet magnificè, grauiter, animoséque vi-
uere, atque etiam simpliciter, fideliter, vitæ-
que hominum amicè. Sequitur, vt de ira re- 94
liqua parte honestatis dicẽdum sit: in qua ve-
recundia, & quasi quidam ornatus vitæ, tem-
perantia, & modestia, omnísque sedatio per-
turbationum animi, & rerum modus cerni-
tur. Hoc loco continetur id, quod dici Latinè
decorum potest: Græci enim πρέπον dicitur.
Huius vis ea est, vt ab honesto non queat se-
C parari. Nam & quod decet, honestum est: &
quod honestum est, decet. Qualis autem diffe-
rentia sit honesti, & decori, faciliùs intelligi,
quàm explanari potest, quidquid enim est,
quod deceat, id tum apparet, cùm antegressa
est honestas. Itaque non solùm in hac parte
honestatis, de qua hoc loco differendum est,
sed etiam in tribus superioribus, quid deceat,
apparet, nam & ratione vti, atque oratione
prudenter: & agere quod agas, consideratè:
omnique in re quid sit veri, videre, & tueri
decet: contráque falli, errare, labi, decipi tam
dedecet, quàm delirare & mente captum esse,
& iusta omnia, decora sunt: iniusta contrà, vt
turpia, sic decora. Similis est ratio fortitudini-
nis. quod enim viriliter, animóque magno fit,
id dignum viro, & decorum videtur. quod cõ-
trà, id, vt turpe, sic indecorum. Quare perti- 95
net quidem ad omnem honestatem hoc, quod
dico, decorum: & ita pertinet, vt non recõdita
quadam ratione cernatur, sed sit in promptu.
D est enim quiddam, idque intelligitur in omni
virtute, quod deceat: quod cogitatione magis
à virtute potest, quã re separari. vt enim ve-
nustas, & pulchritudo corporis secerni non
potest à valetudine: sic hoc, de quo loquimur,
decorum totum illud quidem est cum virtute
confusum: sed mente, & cogitatione distin-
guitur. Est autem eius descriptio duplex. Nam 96
& generale quoddam decorum intelligimus,

quod in omni honestate versatur : & aliud huic subiectum, quod pertinet ad singulās parteis honestatis. Atque illud superius sic ferè definiri solet: Decorum id esse, quod consentaneum sit hominis excellentiæ, in eo, in quo natura eius à reliquis animantibus differat. Quæ autem pars subiecta generi est, eam sic definiunt, vt id decorum esse velint, quod ita naturæ consentaneum sit, vt in eo moderatio, & temperantia appareat cum specie
97 quædam liberali. Hæc ita intelligi à Philosophis possumus existimare ex eo decoro, quod poetæ sequuntur : de quo alio loco plura dici solent. Sed tum seruare illud poetas dicimus, quòd deceat, cùm id, quod quaque persona dignum est, & fit & dicitur. vt, si Aeacus, aut Minos diceret *Oderint, dum metuant:* aut *Natis sepulcrum est ipse parens*: indecorum videretur, quòd eos fuisse iustos accepimus : at, Atreo dicente, plausus excitantur. est enim digna persona oratio. Sed poetæ quid quemque deceat, ex persona iudicabunt, nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiáque animantium reli-
98 quorum. Quocirca poetæ in magna varietate personarum, etiam vitiosis quid conueniat, & quid deceat, videbunt. nobis autem cùm à natura constantiæ, moderationis, temperantiæ, verecundiæ partes datæ sint : cúmque eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos aduersus homines geramus: efficitur, vt & illud, quod ad omnem honestatem pertinet decorum, quàm latè fusum sit, appareat : & hoc, quod spectatur in vnoquoq; genere virtutis. Vt enim pulchritudo corporis apta cōpositione membrorum mouet oculos, & delectat hoc ipso, quòd inter se omnes partes cum quodam lepôre cōsentiunt: sic hoc decorum, quod elucet in vita, mouet approbationem eorum, quibuscum viuitur, ordine, &
99 constantia, & moderatione dictorum omnium, atque factorum. Adhibenda est igitur quædam reuerentia aduersus homines, & optimi cuiusque & reliquorum. nam negligere quid de se quisque sentiat, non solùm arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Est autē quod differat, in omni ratione habenda, inter iustitiam, & verecundiam. Iustitiæ partes sunt, non violare homines: Verecundiæ, non offendere : in quo maximè perspicitur vis decori. His igitur expositis, quale sit id, quòd decere dicimus, intellectum puto. Officium autem
100 quod ab eo ducitur, hanc primùm habet viā, quæ deducit ad conuenientiam, conseruationémque naturæ: quam si sequemur ducem, nūquam aberrabimus : sequemúrque & id, quod acutum, & perspicax natura est: & id, quod ad hominum societatem accommodatū est: & id, quod vehemens, atque forte. Sed maxima vis decori in hac inest parte, de qua disputamus. neque enim solùm corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multò etiā magis animi motus probandi, qui item ad naturam accōmodati sunt. Duplex est enim vis animorum, atque naturæ. vna pars in appetitu posita est, quæ est
101 ὁρμὴ Græcè, quæ hominem huc, & illuc rapit altera in ratione, quæ docet, & explanat quid, faciendum, fugiendumque sit. Ita fit, vt ratio præsit, appetitus verò obtemperet. Omnis autem actio vacare debet temeritate, & negli-

A gentia : nec verò agere quidquam, cuius non possit causam probabilem reddere. Hæc est enim ferè descriptio officii. efficiendum autem est, vt appetitus rationi obediāt, eámque neq; præcurrāt propter temeritatē, nec propter pigritiā, aut ignauiā deserāt: sintq; trāquilli, atq; omni perturbatione animi careant. ex quo elucebit omnis cōstantia, omnisq; moderatio. 102
nam qui appetitus longiùs euagantur, & tanquam exsultantes siue cupiendo, siue fugiendo, non satis à ratione retinentur, hi sine dubio finē, & modū transeunt. relinquunt enim, & abiiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui sunt subiecti lege naturæ : à quibus non modò animi perturbantur, sed etiam corpora. Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt: quorum omnium vultus, voces, motus, statúsque mutantur. 103
Ex quibus illud intelligitur (vt ad officij
B formā reuertamur) appetitus omneis contrahendos, sedandósque: excitandamque esse animaduersionem, & diligentiā, ne quid temerè ac fortuitu, inconsideratè, negligēterque agamus. neque enim ita generati à natura sumus, vt ad ludum, & iocum facti esse videamur: sed ad seueritatem potiùs, & ad quædam studia grauiora atque maiora. Ludo autem, & ioco vti illis quidem licet: sed sicut somno, & quietibus ceteris, tum cùm grauibus, seriísque rebus satisfecerimus. Ipsúmque genus iocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenuū & facetum esse debet. Vt enim pueris non omnem licentiam ludendi damus, sed eam quæ ab honestis actionibus non sit aliena, sic in ipso ioco aliquod probi ingenii lumen eluceat. Duplex omnino est iocandi genus: vnū 104
illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum, elegans, vrbanum, ingeniosum, facetum quo genere non modò Plautus noster, &
C Atticorum antiqua comœdia, sed etiam philosophorum Socraticorum libri referti sunt: multáque multorum facetè dicta: vt ea, quæ à sene Catone sunt collecta, quæ vocantur ἀποφθέγματα. Facilis igitur distinctio ingenui, & illiberalis ioci. alter est, si tempore fit, ac remisso animo, libero dignus: alter ne homine quidem, si rerum turpitudini adhibeatur verborum obscœnitas. Ludendi etiam est quidam modus retinendus, vt ne nimis omnia profundamus, elatique voluptate, in aliquam turpitudinem delabamur. Suppeditant autem & campus noster, & studia venandi, honesta exempla ludendi. Sed pertinet ad omnē 105
officij quæstionem semper in promtu habere, quantum natura hominis pecudibus, reliquisque bestiis antecedat. Illæ enim nihil sentiunt, nisi voluptatem, ad eámque ferūtur omni impetu : hominis autem mens discendo alitur, & cogitādo, semper aliquid aut inquirit, aut agit, videndique & audiēdi delectatio-
D ne ducitur. Quinetiam siquis est paulò ad voluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere (sunt enim quidam homines nō re, sed nomine) sed si quis est paulò erectior, quamuis voluptate capiatur, occultat, & dissimulat appetitum voluptatis, propter verecundiam. 106
ex quo intelligitur, corporis voluptatem non satis esse dignam hominis præstantia, eámque contemni, & reiici oportere. sin sit quispiam,
107

qui aliquid tribuat voluptati diligenter ei A
tenendum esse modum eius fruendæ. Itaque
victus, cultúsque corporis ad valetudinem re-
feratur, & ad vireis, non ad voluptatem, at-
que etiam si considerare volumus, quæ sit in
natura excellentia, & dignitas intelligemus
quàm sit turpe diffluere luxuria, & delicatè ac
molliter viuere: quámque honestum, parcè,
107 continenter, seuerè, sobriéque. Intelligendum
est etiam, duabus quasi nos à natura indutos
esse personis: quarum vna est communis, ex
eo, quòd omnes participes sumus rationis,
præstantiæque eius, qua antecellimus bestiis:
à qua omne honestum, decorúmque trahitur,
& ex qua ratio inueniendi officij exquiritur:
altera autem, quæ propriè singulis est attri-
buta. Vt enim in corporibus magnæ dissimili-
tudines sunt (alios enim videmus velocitate
ad cursum, alios viribus ad luctãdum valere:
itémq; in formis, aliis dignitatem inesse, aliis
venustatem) sic & in animis exsistunt etiam B
108 maiores varietates. Erat in L. Crasso, & in L.
Philippo multus lepos: maior etiam, magís-
que de industria in C. Cæsare, Lucij filio. At
iisdem temporibus in M. Scauro: & in M. Dru-
so adolescente, singularis seueritas: in C. Læ-
lio multa hilaritas: in eius familiari Scipione
ambitio maior, vita tristior. De Græcis autẽ,
dulcem, & facetum, festiuúmque sermonis, atque
in omni ratione simulatorem, quem εἴρωνα
Græci nominauerunt, Socratem accepimus: cõ-
trà Pythagoram, & Periclem, summam aucto-
ritatem consecutos, sine vlla hilaritate, Calli-
dum Hannibalẽ, ex Pœnorum: ex nostris duci-
bus, Q. Fab. Maximũ accepimus: facilè celare,
tacere, dissimulare, insidiari, præripere hostiũ
consilia. In quo genere Græci Themistoclem,
& Pheræum Iasonem ceteris anteponunt, in
primísque versutum, & callidum factum So-
lonis: qui, quo & tutior vita eius esset, & plus
aliquantò reip. prodesset, furere se simulauit. C
109 Sunt his alij multum dispares, simplices, & a-
perti: qui nihil ex occulto, nihil ex insidiis a-
gendum putãt, veritatis cultores, fraudis ini-
mici: itémque alij, qui quiduis perpetiantur,
cuiuis deseruiant, dum quod velint, cõsequan-
tur: vt Syllam, & M. Crassum videbamus. Quo
in genere versutissimum, & patientissimum
Lacedæmonium Lysandrum accepimus. Con-
traque Callicratidem, qui præfectus classi
proximus post Lysandrum fuit: itémque in
sermonibus, alium quidem videmus, quamuis
præpotens sit, efficere, vt vnus de multis esse
videatur, quod in Catulo, & in patre: & in fi-
lio: itémque in Q. Mutio Mancino Numanti-
no vidimus. Audiui ex maioribus natu hoc i-
dem fuisse in P. Scipione Nasica: contráque
patrem eius, illum, qui T. Gracchi conatus per-
ditos vindicauit, nullam comitatem habuisse
sermonis: nec non Xenocratem quidem, seue-
rissimum Philosophorum, ob eámque rem D
ipsam magnum, clarúmque fuisse. Innumera-
biles aliæ dissimilitudines sunt naturæ, mo-
110 rúmque, minimè tamen vituperandorum. Ad-
modum autem tuenda sunt sua cuique, non
vitiosa, sed tamen propria, quo facilius deco-
rum illud, quod quærimus, retineatur. sic enim
est faciendum, vt contra naturam vniuersam
nihil contendamus: ea tamen conseruata, pro-
priam naturam sequamur: vt, etiam si sint a-
A lia grauiora, atque meliora, tamen nos studia
nostra naturæ regula metiamur. neque enim
attinet repugnare naturæ, nec quidquã sequi,
quod assequi nequeas. Ex quo magis emergit,
quale sit decorũ illud, ideo, quia nihil decet
inuita (vt aiunt) Minerua, id est, aduersante &
repugnante natura. Omnino si quidquam est 111
decorum, nihil est profectò magis, quàm æ-
quabilitas vniuersæ vitæ, tum singularum a-
ctionum: quam conseruare non possis, si alio-
rum naturam imiteris, omittas tuam. Vt enim
sermone eo debemus vti, qui notus est nobis,
ne (vt quidam) Græca verba inculcantes iure
optimo irrideamur: sic in actiones, omnémq;
vitam, nullam discrepantiam conferre debe- 112
mus. Atque hæc differentia naturarum tantam
habet vim, vt nonnumquam mortem sibiipsi
consciscere alius debeat, alius in eadem causa
non debeat. non enim alia in causa M. Cato
fuit, alia ceteri, qui se in Africa Cæsari tradi-
B derunt. Atqui ceteris forsitam vitio datum
esset, si se interemissent, propterea quod eo-
rum vita lenior & mores fuerant faciliores.
Catoni autem cùm incredibilem tribuisset
natura grauitatem, eámque ipse perpetua
constantia roborasset, semperque in proposi-
to, susceptóque consilio permansisset, moriũ-
dum potius, quàm tyranni vultus adspicien-
dum fuit. Quam multa passus est Vlysses in il-
lo errore diuturno, cùm & mulieribus (si Cir- 113
ce, & Calypso, mulieres appellandæ sunt) in-
seruiret, & in omni sermone omnib. affabilẽ
& iucũdũ se esse vellet? domi verò etiã cõtume-
lias seruorum ancillarúmque pertulit, vt ad
id aliquando, quod cupiebat, perueniret. At
Aiax, quo animo traditur, millies oppetere
mortem quàm illa perpeti ab alio maluisset.
quæ contemplanteis expendere oportebit,
quisque habeat sui, eáque moderari, nec velle
C experiri, quam se aliena deceant, id enim
maximè quemque decet quod est cuiusque
suum maximè. Suum igitur quisque noscat
ingenium, acrémque se & vitiorum, & bono- 114
rum suorum iudicem præbeat: ne scenici plus,
quàm nos, videantur habere prudentiæ. Illi e-
nim non optimas, sed sibi accommodatissi-
mas fabulas eligunt, qui voce freti sunt Epi-
gonos, Medeámque qui gestu, Menalippam,
Clytemnestram: semper Rupilius, quem ego
memini, Antiopam. non sæpe Æsopus Aia-
cem. Ergo histrio hoc videbit in scena quod
non videbit sapiens vir in vita? Ad quas igitur
res aptissimi erimus, in iis potissimùm ela-
borabimus. sin aliquando necessitas nos ad
ea detruserit, quæ nostri ingenij non erunt:
omnis adhibenda erit cura, meditatio, dili-
gentia vt ea, si non decorè, at quàm mini-
mum indecorè facere possimus. Nec tam est
enitendum, vt bona, quæ nobis data
non sunt, sequamur, quàm vt vitia fu-
D giamus.

Ac duabus iis personis, quas suprà dixi,
tertia adiungitur, quam casus aliquis, vel tẽ- 115
pus imponit: quarta etiam, quam nobismet-
ipsis iudicio nostro accommodamus. nam re-
gna, imperia, nobilitates, honores, diuitiæ,
opes, eáque, quæ sunt his cõtraria, in casu sita
temporibus gubernantur. Ipsi autem quam
personam gerere velimus, a nostra voluntate
proficiscitur. Itaque se alij ad Philosophiam,

alij ad ius ciuile, alij ad eloquentiam appli-
cant: ipsarúmq; virtutum in alia alius mauult
116 excellere. Quorum verò patres, aut maiores
aliqua gloria præstiterunt, eorum plerique in
hoc genere laudis student excellere: vt Qu.
Mucius P. filius, in iure ciuili, Pauli filius A-
fricanus in re militari. Quidam autem ad eas
laudes, quas à patribus acceperunt, addunt a-
liquam suam: vt hic idem Africanus eloquen-
tia cumulauit bellicam gloriam. Quod idem
fecit Timotheus, Cononis F. qui, cùm belli
laude non inferior fuisset, quàm pater, ad eam
laudem, doctrinæ, & ingenij gloriam adiecit.
Fit autem interdum, vt nonnulli, omissa imi-
tatione maiorum, suum quoddam institutum
consequantur: maximéque in eo plerum-
que elaborant ii, qui magna sibi proponunt,
117 obscuris orti maioribus. Hæc igitur om-
nia, cùm quærimus, quæ deceant, comple-
cti animo, & cogitatione debemus. In primis
autem constituendum est, quos nos, & qua-
les esse velimus, & in quo genere vitæ: quæ
deliberatio est omnium difficillima. Ineunte
enim adolescentia, cui inest maxima im-
becillitas consilij, tunc id sibi quisque genus
ætatis degendæ constituit, quod maximè ada-
mauit. itaque antè implicatur aliquo certo
genere, cursúque viuendi, quàm potuit, quod
118 optimum esset, iudicare. Nam quod Her-
culem Prodicus dicit (vt est apud Xeno-
phõtem) cùm primùm pubesceret: quod tem-
pus à natura ad deligendum, quam quisque
viam viuendi sit ingressurus, datum est: exisse
in solitudinem, atque ibi sedentem, diu se-
cum multúmque dubitasse, cùm duas cer-
neret vias, vnam voluptatis, alteram virtutis,
vtram ingredi melius esset: hoc Herculi Iouis
satu edito, potuit fortasse contingere, no-
bis non item, qui imitamur, quos cuique vi-
sum est, atque ad eorum studia, institutaque
impellimur: plerumque autem parentum
præceptis imbuti, ad eorum consuetudinem,
morémque deducimur. alij multitudinis iu-
dicio feruntur, quæque maiori parti pulcher-
rima videntur, ea maximè exoptant: nonnulli
tamen siue felicitate quadam, siue bonitate
naturæ, siue parentum disciplina, rectam vi-
119 tæ secuti sunt viam. Illud autem maximè ra-
rum genus est eorum, qui aut excellente in-
genij magnitudine, aut præclara eruditione,
atque doctrina, aut vtraque re ornati, spatium
etiam deliberandi habuerunt, quẽ potissimùm
vitæ cursum sequi vellent: in qua delibera-
tione ad suã cuiusq; naturã consiliũ est omne
reuocandum. Nam cùm in omnibus, quæ a-
guntur ex eo modo, quo quisque natus est, (vt
suprà dictum est) quid deceat, exquirimus: tũ
in tota vita constituenda, multò est rei cura
maior adhibenda, vt constare in vitæ perpe-
tuitate possimus nobismetipsis, nec in vllo
120 officio claudicare. Ad hanc autem rationem
quoniã maximam vim natura habet fortuna
proximam, vtriusq. omnino ratio habẽda est
in deligendo genere vitæ: sed naturæ magis,
multo .n. & firmior est, & constantior. vt for-
tuna nonnunquã tanquã ipsa mortalis, cum
immortali natura pugnare videatur. Qui igi-
tur ad naturæ suæ nõ vitiosæ genus cõsilium
vitæ omne cõtulerit, is cõstantiã teneat. id e-
nim maximè decet: nisi fortè se errasse intel-
A lexerit in diligendo genere vitæ. Quod si acci-
derit (potest autẽ accidere) facienda morũ, in-
stitutorũmq. mutatio est, eam igitur mutatio-
nẽ, si tẽpora adiuuabũt, facilius, cõmodiúsque
faciemus. sin minùs sensim erit, pedetẽtímque
facienda: vt amicitias, quæ minùs delectent & 121
minùs probẽtur, magis decere cẽsent sapientes
sensim dissuere, quàm repẽtè præcidere. Com-
mutato autẽ genere vitæ, omni ratione curã-
dum est, vt id bono cõsilio fecisse videamur.
Sed quoniã paulò antè dictũ est, imitãdos esse
maiores: primùm illud exceptum sit, ne vitia
sint imitanda: deinde si natura non feret, vt
quædam imitari possint, vt superioris Afri-
cani filius, qui hunc Paulo natũ adoptauerat,
propter infirmitatem valetudinis non tam
potuit patri similis esse, quàm ille fuerat sui.
Si igitur non poterit siue causas defensitare,
siue populum concionibus tenere, siue bella
gerere: illa tamen præstare debebit, quæ erunt
B in ipsius potestate, iustitiam, fidem, liberalita-
tem, modestiam, temperantiam, quo minus
ab eo id quod desit, requiratur. Optima au-
tem hereditas à patribus traditur liberis,
omnique patrimonio præstantior, gloria vir- 122
tutis, rerúmque gestarum: cui dedecori esse
nefas, & vitium iudicandum est. Et quo-
niam officia non eadem disparibus ætatibus
tribuuntur, aliáque sunt iuuenum, alia senio-
rum, aliquid etiam de hac distinctione di-
cendum est. Est igitur adolescentis, maio-
res natu vereri, ex hísque deligere optimos,
& probatissimos, quorum consilio, atque au-
ctoritate nitatur. Ineuntis enim ætatis insci-
tia, senum constituenda, & regenda prudentia
est. Maximè autem hæc ætas à libidinibus ar-
cenda est, exercendáque, in labore, patien-
tiáque & animi & corporis, vt eorum & in
bellicis, & ciuilibus officiis vigeat industria,
atque etiam cùm relaxare animos, & dare se
C iucunditati volent, caueãt intemperantiã, me-
minerint verecũdiæ: quod erit facilius, si in e-
iusmodi quoque rebus maiores natu interesse 123
velint. Senibus autem labores corporis sunt
minuendi, exercitationes animi etiam augen-
dæ videntur, danda verò opera, vt & amicos,
& iuuentutem, & maximè rempub. consilio, &
prudentia quàm plurimùm adiuuent. Nihil
autem magis cauendum est senectuti, quàm
ne languori se, desidiæque dedat. Luxuria ve-
rò cùm omni ætati turpis, tum senectuti fœ-
dissima est. sin autem libidinum etiam intem-
perantia accesserit, duplex malum est, quòd
& ipsa senectus concipit dedecus, & facit a- 124
dolescentium impudentiorem intemperan-
tiam. Ac ne illud quidem alienum est, de ma-
gistratuum, de priuatorum, de ciuium, de pe-
regrinorum officiis dicere. Est igitur propriũ
muneris magistratus intelligere, se gerere per-
sonam ciuitatis, deberéque eius dignitatem,
D & decus sustinere, seruare leges, iura descri-
bere, ea fidei suæ commissa meminisse. Priua-
tum autem oportet æquo, & pari cum ciuibus
iure viuere, neque summissum & abiectũ, neq.
se efferentem: tum in rep. ea velle, quæ tran-
quilla, & honesta sint: talem enim & senti-
re, & bonum ciuem dicere solemus. Peregri-
ni autem, & incolæ officium est, nihil, præter
suum negotiũ agere, nihil de alieno inquire-
re, minimeq. in aliena esse rep. curiosum. Ita
ferè

ferè officia reperientur, cùm quæretur, quid
deceat, & quid aptum sit personis, tēporibus,
ætatibus. Nihil est autem, quod tam deceat,
quàm in omni re gerenda, consilióque capiē-
126 do seruare constantiam. Sed quoniam deco-
rum illud in omnibus factis, & dictis in cor-
poris denique motu, & statu cernitur, idq. po-
situm est in tribus rebus, formositate, ordine,
ornatu ad actionē apto: difficilius ad eloquē-
dum: sed satis erit intelligi, in his autem tri-
bus continetur cura etiam illa, vt probemur
iis, quibuscum, & apud nos viuamus his quo-
que de rebus pauca dicantur. Principiò, cor-
poris nostri magnam natura ipsa videtur ha-
buisse rationem: quæ formam nostram, reli-
quámq; figuram, in qua esset species honesta,
eam posuit in promtu. quæ autem partes cor-
poris ad naturę necessitatem datę, adspectum
essent deformem habituræ, atque turpem, eas
127 contexit, atque abdidit. Hanc naturæ tam di-
ligentem fabricam imitata est hominū vere-
cūdia. Quæ enim natura occultauit, eadē om-
nes, qui sana mente sunt, remouent ab oculis:
ipsíque necessitati dant operam, vt quàm oc-
cultissimè pareāt: quarúmq. partiū corporis
vsus sunt necessarij, eas neque parteis, neque
earū vsus suis nominibus appellant: quó que
facere turpe non est, modò occultè, id dicere
obscœnum est. Itaque nec aperta actio rerū
illarum petulantia vacat, nec oratio obscœni-
128 tate. Nec verò audiēdi sunt Cynici, aut si qui
fuerunt Stoici penè Cynici, qui reprehendūt,
& irrident, quòd ea, quæ turpia re non sunt,
verbis flagitiosa dicamus: illa autem, quæ tur-
pia sint, nominibus appellemus suis latroci-
nari, fraudare, adulterari re turpe est: sed di-
citur nō obscœnè liberis dare operam, re ho-
nestum est, nomine obscœnum: plurǽque in
eam sententiam ab eisdem cōtra verecūdiam
disputantur. Nos autem naturam sequamur,
& ab omni, quod abhorret ab ipsa oculorum, C
auriúmque comprobatione, fugiamus. Status,
incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, ma-
129 nuum motus, teneant illud decorum. Quibus
in rebus duo sunt maximè fugienda: nequid
effæminatum, aut molle, & ne quid durū, aut
rusticum sit. Nec verò histrionibus, oratori-
búsque concedendum est, vt iis hæc apta sint,
nobis dissoluta. Scenicorum quidem mos tā-
tā habet a vetere disciplina verecundiā, vt in
scena sine subligaculo prodeat nemo. verétur
enim ne si quo casu euenerit, vt corporis par-
tes quædam aperiantur, adspiciantur non de-
core. Nostro quidem more cum parentibus
puberes filij, cum soceris generi non lauan-
tur. Retinenda est igitur huius generis vere-
cundia, præsertim natura ipsa magistra, & du-
130 ce. Cùm autē pulchritudinis duo genera sint,
quorum in altero venustas sit in altero digni
tas: venustatē muliebrē ducere debemus: di-
gnitatem virilē. Ergo & à forma remoueatur
omnis viro non dignus ornatus: & huic simile D
vitiū in gestu, motúq. caueatur. Nam & palæ-
strici motus sæpe sunt odiosiores: & histrionū
nonnulli gestus ineptiis nō vacāt: & in vtroq.
genere, quę sunt recta, & simplicia, laudantur.
Formæ autem dignitas, coloris bonitate tuē-
da est: colórq. exercitationib^9 corporis. Adhi-
benda est pręterea mūditia non odiosa, neque
exquisita nimis, tantum quę fugiat agrestē, &

A inhumanā negligentiā, eadem ratio est habē-
da vestitus, in quo sicut in plerisq rebus, me-
diocritas optima est. Cauendū est autē: ne aut 131
tarditatibus vtamur in gressu mollioribus,
vt pomparū ferculis similes esse videamur: aut
in festinationibus suscipiamus nimias celeri-
tates: quę cùm fiunt, anhelitus mouentur, vul
tus mutantur, ora torquētur: ex quibus magna
significatio fit, nō adesse constantiā. Sed mul-
tò etiam magis elaborandū est, ne animi mo-
tus à natura recedant: quod assequemur, si ca-
uebimus, ne in perturbationes, atq. examina-
tiones incidamus: &, si attentos animos ad de-
cori conseruationem tenebimus. Motus au- 132
tē animorum, duplices sunt: alteri, cogitatio-
nis: alteri, appetitus. Cogitatio in vero exqui
rendo maximè versatur: appetitus impellit ad
agendum. curandū est igitur, vt cogitatione ad
res quàm optimas vtamur: appetitum rationi
obedientem præbeamus. Et quoniam magna
B vis orationis est, eáque duplex: altera conten-
tionis: altera, sermonis: contentio disceptA-
tionib^9 tribuatur iudiciorū, cōcionū, senatus:
sermo, in circulis, disputationibus, congressio
nibus familiariū versetur. persequatur etiā
conuiuia. contentionis præcepta rhetorum
sunt multa, nulla sermonis, quamquam haud
scio an possint hæc quoque esse. sed discen-
tium studiis inueniuntur magistri, huic autem
qui studeant, sunt nulli, rethorum turba re-
ferta omnia, quamquam quæ verborum, sen-
tentiarúmque præcepta sunt, eadem ad ser-
monem pertinebunt. Sed cùm orationis in- 133
dicem vocem habeamus, in voce autem duo
sequamur, vt clara sit, vt suauis, vtrumque o-
mnino à natura petendum est, verùm alterum
exercitatio augebit, alterum imitatio pressè
loquentium, & leniter. Quid fuit in Catulis,
vt eos exquisito iudicio putares vti litera-
rum? quamquam erant literati: sed & alij. hi
C autem optimè vti lingua Latina putabantur.
Sonus erat dulcis: literæ neque expressæ neq;
oppressæ, ne aut obscurum esset, aut nimis pu
tidum. Sine contentione vox, nec languens,
nec canora. Vberior oratio L. Crassi, nec mi-
nus faceta: sed bene loquendi de Catulis opi-
nio non minor. Sanè verò conditus, & face-
tiis Cæsar Catuli patreis frater, vicit om-
neis: vt in ipso illo forensi genere dicendi
conceptiones aliorum sermone vinceret. In
omnibus igitur his elaborādum est, si in omni
re, quid deceat, exquirimus. Sit igitur hic ser- 134
mo, in quo Socratici maximè excellunt, le-
nis, miniméque pertinax: insit in eo lepos.
Nec verò tanquā in possessionem suam vene-
rit, excludat alios, sed cum reliquis in rebus,
tum etiā in sermone, communi vicissitudine
nōnumquā vtēdū putet. Ac videat in primis,
quibus de rebus loquatur: si seriis, seuerita-
tem adhibeat: si iocosis, leporem. In primis
D prouideat, ne sermo vitium aliquod indicet
inesse moribus: quod maximè tum solet eue-
nire, cùm studiosè de absentibus detrahen-
di causa, aut per ridiculum, aut seuerè, male-
dicè, contumelioséque dicitur. Habentur au- 135
tem plerumque sermones, aut de domesticis
negotiis, aut de rep. aut de artium studiis, &
doctrinæ. Danda igitur opera est, vt etiam si
aberrare ab alia cœperit, ad hæc reuocetur
oratio. Sed vtcunque aderunt res; neq. enim

omnes iiſdem de rebus, nec in omni tempore,
nec ſimiliter, delectamur. Animaduertendum
eſt etiam quatenus ſermo delectationem
habeat: &, vt incipiendi ratio fuerit, ita ſit
136 deſinendi modus. Sed, quoniam in omni vita
rectiſſimè præcipitur, vt perturbationes fugiamus,
id eſt, motus animi nimios rationi
non obtemperanteis. ſic eiuſmodi motibus
ſermo debet vacare, ne aut ira exſiſtat, aut cupiditas
aliqua; aut pigritia, aut ignauia aut
quid tale appareat, maximéque curandum
eſt, vt eos, quibuſcum ſermonem conferemus,
& vereri, & diligere videamur. Obiurgationes
etiam nonnumquam incidunt neceſſariæ,
in quibus vtendum eſt fortaſſe & vocis contentione
maiore, & verborum grauitate acriore.
Id agendum etiam eſt, vt ne ea facere
videamur irati. Sed, vt ad vrendum, & ſecandum
medici, ſic nos ad hoc genus caſtigandi,
raro inuitique veniemus, nec vmquam, niſi
neceſſariò, ſi nulla reperietur alia medicina.
ſed tamen ira procul abſit, cum qua nihil re-
137 ctè fieri, nihil conſideratè poteſt. Magna autem
ex parte clementi caſtigatione licet vti,
grauitate tamen adiuncta, vt ſeueritas adhibeatur,
& contumelia repellatur. atque etiam
illud ipſum, quod acerbitatis habet obiurgatio,
ſignificandum eſt ipſius cauſa, qui obiurgetur,
ſuſceptum eſſe. Rectum eſt autem, etiam
in illis contentionibus, quæ cum inimiciſſimis
fiunt, etiam ſi nobis indigna audiamus,
tamen grauitatem retinere, iracundiam
repellere. quæ enim cum aliqua perturbatione
fiunt, ea nec conſtanter fieri poſſunt,
nec iis, qui adſunt, approbari. Deforme etiam
eſt, de ſe ipſo prædicare, falſa præſertim, &
cum irriſione audientium, imitari militem
138 glorioſum. Et quoniam omnia perſequimur
(volumus quidem certè) dicendum eſt etiam,
qualem hominis honorati, & principis domum
placeat eſſe, cuius finis eſt vſus: ad quem
accommodanda eſt ædificandi deſcriptio, &
tamen adhibenda dignitatis, commoditatiſq;
diligentia. Cn. Octauio, qui primus ex illa
familia conſul factus eſt, honori fuiſſe accepimus,
quod præclaram ædificaſſet in palatio,
& plenam dignitatis domum, quæ cùm
vulgò viſeretur ſuffragata domino, nouo homini,
ad conſulatum putabatur: hanc Scaurus
demolitus, acceſſionem adiunxit ædibus. Itaque
ille in ſuam domum conſulatum primus
intulit: hic ſummi & clariſſimi viri filius,
in domum multiplicatam, non repulſam
ſolū retulit, ſed ignominiā etiā, & calamita-
139 tem. Ornanda eſt enim dignitas domo, non ex
domo dignitas tota quærenda: nec domo dominus,
ſed domino domus honeſtanda eſt, &
vt in ceteris habenda ratio non ſui ſolùm,
ſed etiam aliorum: ſic in domo claris hominis,
in quā & hoſpites multi recipiēdi ſunt, &
admittenda hominum cuiuſque generis multitudo,
adhibenda eſt cura laxitatis. aliter ampla
domus dedecori domino ſæpe fit, ſi eſt in
ea ſolitudo, & maximè, ſi aliquando alio domino
ſolita eſt frequentari. odioſum eſt enim,
cum à prætereuntibus dicitur: O domus antiqua,
heu, quàm diſpari dominaris domino!
quod quidem his temporibus in multis licet
140 dicere. Cauendum eſt etiam, præſertim ſi ipſe
ædifices, ne extra modum ſumtu & magni-

A ficentia prodeas: quo in genere multum mali
etiam in exemplo eſt. ſtudioſè enim plerique,
præſertim in hac parte, facta principum imitantur:
vt L. Luculli, ſummi viri virtutem,
quis? at quàm multi villarū magnificentiam
imitati ſunt? quarū quidē certè eſt adhibendus
modus ad mediocritatémque reuocandus: ea- 141
démque mediocritas ad communem vſum
cultúmque vitæ referenda eſt. Sed hæc hactenus.
In omni autem actione ſuſcipienda, tria
ſunt tenenda; primum, vt appetitus rationi
pareat: quo nihil eſt ad officia conſeruanda
accommodatius: deinde, vt animaduertatur,
quāta illa res ſit, quam efficere velimus: néve
minor, néve maior cura, & opera ſuſcipiatur
quàm cauſa poſtulet. tertiū eſt, vt caueamus,
vt ea, quæ pertinent ad liberalem ſpeciem, &
dignitatem moderanda ſint. Modus autem eſt
B optimus, decus ipſum tenere, de quo antè diximus,
nec progredi longius. Horum aūt
trium præſtantiſſimum eſt, appetitum obtem- 142
perare rationi.

Deinceps de ordine rerum, & de temporum
opportunitate dicendum eſt. Hac autē ſciētia
cōtinetur ea, quā Græci εὐταξίαν nominant,
non hanc, quam interpretamur modeſtiam:
quo in verbo modus ineſt: ſed illa eſt εὐταξία,
in qua intelligitur ordinis conſeruatio. Itaque,
vt eandem nos modeſtiam appellemus, ſic definitur
a Stoicis, vt MODESTIA, SIT SCIENTIA
earum rerum, quæ agentur, aut dicentur
loco ſuo collocandarum, itaque videtur eadem
vis ordinis, & collocationis fore. Nam &
ordinem ſic definiunt, COMPOSITIONEM
rerum aptis, & accommodatis locis; locū autē
actionis, opportunitatem temporis eſſe dicūt.
tēpus aūt actionis opportunū, Græcè εὐκαιρία,
Latinè appellatur occaſio. ſic fit, vt modeſtia
hæc, quā ita interpretamur, vt dixi, ſciētia ſit
C opportunitatis idoneorum ad agendum tem- 143
porum. Sed poteſt eſſe eadem prudentiæ definitio,
de qua principiò diximus. hoc autem
loco de moderatione & temperantia, & earum
ſimilibus virtutibus quærimus. Itaque, quæ
erant prudentiæ propria, loco ſuo dicta ſunt,
quæ autem harum virtutum, de quibus iamdudum
loquimur, quæ pertinent ad verecun- 144
diam, & ad eorum approbationem, quibuſcū
viuimus, nunc dicenda ſunt. Talis eſt igitur
ordo actionū adhibendus, vt, quemadmodum
in oratione conſtanti, ſic in vita omnia ſint apta
inter ſe, & conuenientia. Turpe eſt enim,
valdéque vitioſum, in re ſeuera, conuiuio dignum
aut delicatū aliquem inferre ſermonē.
Bene Pericles, cùm haberet collegam in prætura
Sophoclē poëtam, hiq. de communi officio
conueniſſent, & caſu formoſus puer præteriret,
dixiſſetque Sophocles, O puerū pul-
D chrum, Pericle. At enim prætorē, Sophocle,
decet non ſolùm manus, ſed etiam oculos
abſtinenteis habere. Atqui hoc idem Sophocles
ſi in athletarum approbatione dixiſſet,
iuſta reprehenſione caruiſſet. Tanta vis eſt &
loci & temporis, vt, ſi quis, cùm cauſam ſit
acturus, in itinere, aut in ambulatione ſecum
ipſe meditetur, aut ſi quid aliud attentiùs cogitet,
non reprehendatur: at hoc idem ſi in 145
conuiuio faciat, inhumanus videatur, inſcitia
temporis. Sed ea, quæ multum ab humanitate
diſcrepant, vt ſi quis in foro cantet,
aut ſi

aut si qua est alia magna peruersitas, facilè ap- A
parent, nec magnopere admonitionem, & præ-
cepta desiderant. quæ autem parua videntur
esse delicta, neque à multis intelligi possunt,
ab iis est diligentiùs declinandum: vt in fidi-
bus, aut in tibiis, quamuis paulum discrepent,
tamen id à sciente animaduerti solet: sic vidē-
dum est in vita, ne fortè quid discrepet, vel
multò etiam magis, quo maior & melior a-
146 ctionum, quàm sonorum concentus est. Itaq;,
vt in fidibus musicorum aures vel minima
sentiunt: sic nos, si acres, ac diligentes iudices
esse volumus, animaduersorésque vitiorum,
magna intelligemus sæpe ex paruis. Ex oculo-
rum obtutu, ex superciliorum, aut remissione,
aut cōtractione, ex mœstitia, ex hilaritate, ex
risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentio-
ne vocis, ex submissione, ex ceteris similib. fa-
cilè iudicabimus: quid eorum aptè fiat, quid
ab officio, naturáque discrepet. Quo in genere
non est incommodum, quale quodque eorum
sit, ex aliis iudicare: vt, si quid dedeceat in a- B
liis, vitemus & ipsi. fit enim nescio quo modo,
vt magis in aliis cernamus, quàm in nobis-
metipsis, si quid delinquitur. Itaque facillimè
corriguntur illi in discendo, quorum vitia i-
147 mitantur, emendandi causa, magistri.

Nec verò alienum est, ad ea eligenda, quæ
dubitationem afferant, adhibere doctos homi-
nes, vel etiam vsu peritos, &, quid his de vno-
quoque officij genere placeat, exquirere. Ma-
ior enim pars eò ferè deferri solet, quo à na-
tura ipsa deducitur. in quibus videndum est,
non modò quid quisque loquatur, sed etiam
quid quisque sentiat. atque etiam de qua cau-
sa quisque sentiat. Vt enim pictores, & ij, qui
signa fabricantur, & veri etiā poetæ, suū quis-
que opus à vulgo considerari vult: vt, si quid
reprehensum sit à pluribus, id corrigatur, hi-
que & secum, & cum aliis, quid in eo peccatū
sit, exquirunt: sic aliorum iudicio permulta C
148 nobis & facienda, & non facienda, & mu-
tanda & corrigenda sunt. Quæ verò more a-
guntur, institutis ciuilibus, de iis nihil est præ-
cipiendum. Illa enim ipsa præcepta sunt: nec
quemquam hoc errore duci oportet, vt, si quid
Socrates, aut Aristippus contra morem, con-
suetudinémque ciuilem fecerint, locutive sint,
idē sibi arbitretur licere. Magnis. n. illi, & diui-
nis bonis hanc licentiam assequebantur. Cyni-
corum verò ratio, tota est eiicienda est enim i-
nimica verecundiæ, sine qua nihil rectū n esse
149 potest, nihil honestum.

Eos autem, quorum vita perspecta in rebus
honestis, atque magnis est, bene de republica
sentienteis, ac bene meritos, ac merenteis,
aliquo honore, aut imperio affectos, obserua-
re, & colere debemus: tribuere etiam mul-
tum senectuti: cedere iis, qui magistratum ha-
bebunt: habere delectum ciuis, & peregrinis
in ipso quoque peregrino, priuatímne, an
publice venerit: ad summam, ne agam de sin- D
gulis, communem totius generis hominum
150 conciliationem & consociationem colere,
tueri, seruare debemus. Iam de artificiis, &
quæstibus, qui liberales habendi, qui sordidi
sint, hæc ferè accepimus. Primùm improban-
tur ij quæstus, qui in odia hominum incurrūt:
vt portitorum & fœneratorum. Illiberales au-
tem & sordidi quæstus mercenariorum, om-

A nium, quorum operæ, non quorum artes emū-
tur. Est enim in illis ipsa merces auctoramen-
tum seruitutis. Sordidi etiam putandi, qui
mercantur à mercatoribus, quod statim ven-
dant. nihil enim proficiunt, nisi admodū men-
tiantur, nec verò quidquam est turpius vani-
tate opificésque omnes in sordida certe versā-
tur. nec verò quidquam ingenuum potest
habere officina: miniméque artes hæ proban-
dæ, quæ ministræ sūt voluptatū, cetarij, lanii,
coqui, fartores, piscatores, vt ait Terētius. Ad-
de his, si placet, vnguentarios, saltatores, totū-
que ludum talarium. Quibus autem artibus 151
aut prudentia maior inest, aut non mediocris
vtilitas quæritur, vt medicina, vt architectu-
ra, vt doctrina rerum honestarum, hæ sūt iis,
quorum ordini conueniunt, honestæ. Merca-
tura autem, si tenuis est, sordida putanda est.
sin magna & copiosa, multa vndique appor-
tans, multisque sine vanitate impatiens: non
B est admodum vituperanda, atque etiam, si sa-
tiata quæstu, vel contenta potius, vt sæpe ex
alto in portū, sic ex ipso portu se in agros,
possessionésq; contulerit, videtur iure optimo
posse laudari. Omnium autem rerum, ex qui-
bus aliquid acquiritur, nihil est agricultura
melius, nihil vberius, nihil dulcius, nihil
homine libero dignius. De qua quoniam in
Catone Maiore satis multa diximus, illinc as-
sumes, quæ ad hunc locum pertinebunt. Sed 152
ab iis partibus, quæ sunt honestatis, quemad-
modum officia ducerentur, satis expositum
videtur. Eorum autem ipsorum quæ honesta
sunt, potest incidere sæpe contentio, & com-
paratio: de duobus honestis vtrum honestius:
qui locus à Panætio est prætermissus. Nam cū
omnis honestas manet à partibus quatuor,
quarum vna sit cognitionis: altera communi-
tatis: tertia, magnanimitatis: quarta, modera-
tionis, hæ in diligendo officio sæpe inter se 153
C comparentur necesse est. Placet igitur, aptio-
ra esse naturæ ea officia, quæ ex communitate
quàm ea, quæ ex cognitione ducantur: idque
hoc argumento confirmari potest, quòd, si cō-
tigerit ea vita sapienti, vt omnium rerum af-
fluentibus copiis ditetur: quamuis omnia,
quæ cognitione digna sint, summo otio secū
ipse cōsideret, & contempletur: tamen si soli-
tudo tanta sit, vt hominem videre non possit,
excedat è vita, Princépsque omniū virtutum
est illa sapientia, quam σοφίαν Græci vocant.
prudentiam enim, quā Græci φρόνησιν dicunt,
aliam quandam intelligimus: quæ est rerum
expetendarum, fugiendarúmque scientia: illa
autem sapientia quam principem dixi, rerum
est diuinarum, atque humanarum scientia:
in qua continetur deorū & hominum com-
munitas, & societas inter ipsos, ea si maxima
est, vt certè est, necesse est, quod à cōmunitate
ducatur officium, id esse maximum. Etenim
D cognitio, contemplatióque naturæ manca
quodammodo, atque inchoata sit, si nulla
actio rerum consequatur, ea verò actio in ho-
minum commodis tuendis maximè cernitur, 154
pertinet igitur ad societatem generis huma-
ni, ergo hæc cognitioni anteponenda est: at-
que id optimus quisque re ipsa ostendit, &
iudicat. Quis est enim tam cupidus in per-
spiciēda, cognoscendáq; rerum natura, vt si ei
tractanti, contemplātique res cognitione di-

gnissimas, subitò sit allatũ periculum, discri- A
mẽque patriæ, cui subuenire, opitularíq. pos-
sit: non illa omnia relinquat, atque obiiciat,
etiamsi dinumerare se stellas, aut metiri mũ-
di magnitudinem posse arbitretur? Atque hoc
idem in parentis, in amici re, aut periculo fe-
cerit. Quibus rebus intelligitur, studiis offici-
155 isque scientiæ præponenda esse officia iusti-
tiæ, quæ pertinent ad hominum vtilitatẽ, qua
nihil homini debet esse antiquius. Atque illi,
quorum studia, vitáque omnis in rerum co-
gnitione versata est, tamen ab augendis homi-
num vtilitatibus, & commodis non recesse-
runt. Nã & erudierunt multos, quo meliores
ciues, vtilioresque in rebus suis publicis es-
sent: vt Thebanum Epaminondam Lysias Py-
thagoreus, Syracusium Dionẽ Plato, multiq;
multos: nósque ipsi, quidquid ad rẽp. attuli-
mus (si modò aliquid attulimus) à doctoribus, at-
q; doctrina instructi ad eã, & ornati accessimus.
Neque solùm viui, atque præsentes studio- B
156 sos discendi erudiunt, atque docent: sed hoc
idem etiam post mortem monumentis litera-
rũ assequũtur, nec enim locus vllus prætermis-
sus est ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad
disciplinã reip. pertineret: ita vt otiũ suum ad
nostrum negotium cõtulisse videantur. ita il-
li ipsi doctrinæ studiis, & sapientiæ dediti, ad
hominum vtilitatem suam prudentiam, intel
ligentiámque potissimùm conferunt. Ob eam
etiam causam eloqui copiosè, modò pruden-
ter, melius est, quàm vel acutissimè sine elo-
quentia cogitare: quòd cogitatio in se ipsa
vertitur, eloquentia verò complectitur eos,
quibuscum communitate iuncti sumus. Atque
157 vt apum examina non fingendorum fauorum
causa congregantur, sed, cùm congregabilia
natura sint, fingunt fauos: sic homines, ac
multo etiam magis, natura congregati, adhi-
bent agendi, congregandíque solertiã. Itaque
nisi ea virtus, quæ constat ex hominibus tuẽ-
dis, id est, ex societate generis humani, attin- C
gat rerũ cognitionẽ, soliuaga cognitio, & ie-
iuna videatur, itẽmque magnitudo animi, re-
mota comitate, coniunctionéque humana fe-
ritas sit quædam, & immanitas. Ita fit, vt vin-
cat cognitionis studium consociatio homi-
num, atque communitas. Nec verum est, quod
158 dicitur à quibusdam, propter necessitatem vi-
tæ, quòd ea, quæ natura desideraret, conse- A
qui sine aliis, atq. efficere nõ possemus, idcir-
co istam esse cum hominibus communitatem,
& societatem, quòd si omnia nobis, quæ ad
victum cultúmque pertinent, quasi virgula
diuina, vt aiunt, suppeditarentur: tum optimo
quisque ingenio, negotiis omnibus omissis,
totum se in cognitione, & scientia collocaret.
Non est ita, nam & solitudinem fugeret, & so-
cium studij quæreret: tum docere, tum discere
vellet, tum audire, tum dicere. Ergo omne of-
ficium, quod ad coniunctionem hominum, &
ad societatem tuendam valet, anteponendum
est illi officio, quod cognitione, & scientia
continetur. Illud forsitan quærendum sit, num 159
hæc communitas, quæ maximè est apta natu-
ræ, sit etiam moderationi modestiæque sem-
per anteponenda. Non placet. sunt enim quæ-
dam partim ita fœda, quædam partim ita fla-
gitiosa, vt ea ne conseruandæ quidem patriæ
causa sapiens facturus sit, ea Posidonius colle-
git permulta, sed ita tetra quædam, ita ob- B
scœna, vt dictu quoque videantur turpia.
Hæc igitur non suscipiet quisquam reip. cau-
sa, nec resp. quidem pro se suscipi volet. Sed
hæc commodius se res habet, quod non potest
accidere tempus, vt intersit reip. quicquã illo-
rum facere sapientem. Quare hoc quidem ef- 160
fectum sit, in officiis diligendis id genus offi-
ciorũ excellere, quod teneatur hominũ socie-
tate, etenim cognitionẽ, prudẽtiamq. sequitur
considerata actio. Ita fit, vt considerate agere
pluris sit, quàm cogitare prudenter. Atque
hæc quidem hactenus, patefactus est enim lo-
cus ipse, vt nõ difficile sit in exquirendo offi-
cio, quod cuique sit præponendum, videre.
In ipsa autem communitate sunt gradus of-
ficiorum: ex quibus, quod cuique præstet, in-
telligi possit: vt prima diis immortalibus se-
cunda patriæ: tertia parentibus, deinceps gra-
datim reliquis debeantur. Quibus ex rebus
breuiter disputatis, intelligi potest, non so- 161 C
lùm id homines solere dubitare, honestúm-
ne, an turpe sit: etiam, duobus proposi-
tis honestis, vtrum honestius. Hic lo-
cus à Panætio est, vt suprà dixi
prætermissus. Sed iam ad reli-
qua pergamus.

M. TVLLII CICERONIS DE OFFIIS, AD Marcum Filium,

LIBER SECVNDVS.

V E Madmodum A
officia ducerentur
ab honestate, Marce
fili, atque ab omni
genere virtutis,
satis explicatum
arbitror libro
superiore. Sequitur,
vt hæc officiorum
genera persequar,
quę pertinét
ad vitæ cultum, &
ad earum rerum, quibus viuntur homines,
facultatem, ad opes, ad copias, in quo tum
quæri dixi, quid vtile, quid inutile: tum ex
vtilibus quid vtilius, aut quid maximè vtile.
de quib. dicere aggrediar, si pauca prius de
2 instituto, ac de iudicio meo dixero. Q̃uãquã
enim libri nostri complureis non modò ad
legendi, sed etiam ad scribendi studium exci-
tauerunt. tamen interdum vereor ne quibus- B
dam bonis viris Philosophiæ nomen sit inui-
sum, mirentúrque, in ea tantum me operæ, &
temporis ponere. Ego autem quãdiu resp. per
eos gerebatur, quibus se ipsa commiserat, o-
mneis meas curas, cogitationésque in eam cõ-
ferebam: cum autẽ dominatu vnius omnia te-
nerentur, neq; esset vsquã cõsilio aut aucto-
ritati locus: socios deniq. tuẽdæ reip. summos
viros amisissem: nec me angorib. dedidi, quib.
essem confectus. nisi iis restitissem nec rursum
3 indignis homine docto voluptatibus. Atq. v-
tinam resp. stetisset quo cœperat statu, nec in
homines non tam commutãdarũ rerũ, quàm
euertẽdarũ cupidos, incidisset, primùm enim,
vt stãte republica facere solebamus, in agẽdo
plus, quam in scribendo, operæ poneremus.
deinde ipsis scriptis non ea, quæ nunc, sed a-
ctiones nostras mandaremus, vt sæpe fecimus.
Cùm autem respublica in qua omnis mea C
cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset
omnino illæ scilicet literæ conticuerunt: fo-
renses, & senatoriæ. nihil autem agere cùm
animus non posset: in iis studiis ab initio ver-
4 satus ætatis, existimaui honestissimè mole-
stias deponi posse, si me ad Philosophiam re-
tulissem, cui cùm multum adolescens, discen-
di causa, temporis tribuissem: postea quã ho-
noribus inseruire cœpi, méque totum reipub.
tradidi, tantum erat philosophiæ loci, quantũ

A superfuerat amicorum, & reip. temporibus. Id
autem omne consumebatur in legendo: scri-
bendi otium non erat. Maximis igitur in ma-
lis hoc tantum boni assecuti videmur, vt ea
literis mandaremus, quæ nec satis erant nota 5
nostris, & erant cognitione dignissima. Quid
est enim per deos optabilius sapientia? quid
prę̃stantius? quid homini melius? quid homi-
ne dignius? Hãc igitur qui expetũt. Philosophi
nominantur: nec quidquam aliud est Philo-
sophia, si interpretari velis, quàm studium sa-
pientiæ. Sapientia autem est (vt à veteribus
Philosophis definitum est) rerum diuinarum,
& humanarum, causarúmque, quibus hæ res
continentur, scientia cuius studium qui vitu-
perat, haud sanè intelligo quidnam sit, quod 6
laudandum putet. Nam si oblectatio quæri-
tur animi, requiésque curarum: quæ conferri
cum eorum studiis potest, qui semper aliquid
B inquirunt, quod spectet, & valeat ad bene,
beatéque viuendum? siue ratio constantię, vir-
tutisq. quæritur: aut hęc ars est aut nulla om-
nino per quam eas assequamur. nullam verò
dicere maximarum rerum artem esse, cũ mini-
marum sine arte nulla sit, hominum est parũ
consideratè loquentium, atque in maximis
rebus errantium. Si autem est aliqua discipli-
na virtutis, vbi ea quæretur, cùm ab hoc dis-
cendi genere discesseris? Sed hæc, cùm ad
Philosophiam cohortamur, accuratiùs so-
lent disputari: quod alio quodam libro
fecimus. Hoc autem tempore tantum no-
bis declarandum fuit, cur orbati reip. mu-
neribus, ad hoc nos studium potissimùm
contulissemus. Occurritur autem nobis, 7
& quidem à doctis, & eruditis, quæren-
tibus, satísne constanter facere videamur,
qui, cùm percipi nihil posse dicamus,
tamen, & aliis de rebus differere soleamus, &
C hoc ipso tempore præcepta officij persequa-
mur. Quibus vellem satis cognita esset nostra
sententia. non enim sumus ij, quorum vagetur
animus errore, nec habeat vnquã quid sequa-
tur. quæ enim ista esset mẽs, vel quæ vita po-
tius. non solùm disputandi, sed etiam viuendi
ratione sublata? Nos autem, vt ceteri, qui a-
lia certa, alia incerta esse dicunt: sic ab his
dissentientes, alia probabilia, contrà, alia im-
probabilia esse dicimus. Quid est ergo, quid
me impediat, ea quæ mihi probabilia videã-

tur sequi;que cõtra, improbare:atq;affirmãdi
arrogantiam vitantẽ, fugere temeritatem quę
à sapiẽtia dissidet plurimũ?Contra aũt omnia
disputatur à nostris, ꝙ hoc ipsũ probabile e-
lucere nõ posset, nisi ex vtraque parte causarũ
esset facta contẽtio. Sed hęc explanata sunt in
Academicis nostris, satis, vt arbitror, diligẽter.
Tibi autẽ, mi Cicero quãquã in antiquissima,
nobilissimáq. Philosophia, Cratippo auctore,
versaris in simillimo, qui ista prę clara pepe-
rerũt: tamẽ hæc nostra, finitima vestris ignota
9 esse nolui. Sed iã ad instituta pergamus. Quin-
que igitur rationibus propositis officij perse-
quẽdi, quarũ duę ad decus honestatẽmq. per-
tinent: duæ ad commoda vitæ, copias, opes,
facultates: quinta ad eligendi iudicium, si
quando ea, quæ dixi, pugnare inter se vide-
rentur: honestatis pars, perfecta est: quam
quidem tibi cupio esse notissimã. Hoc autem,
de quo nunc agimus, id ipsum est, quod vti-
le appellatur, in quo verbo lapsa consuetudo
deflexit de via, sensimque eo deducta est, vt
honestatem ab vtilitate secerneret, & consti-
tueret honestum aliquod, quod vtile non es-
set: & vtile, quod non honestũ: qua nulla per-
nicies maior hominum vitæ potuit afferri.
10 Summa quidem auctoritate Philosophi se-
uerè sanè, atque honestè, hæc tria genera, cõ-
fusa cogitatione distingunt. quidquid enim
iustum sit, id vtile etiam esse censent, itémque
quod honestum, idem esse iustum, ex quo ef-
ficitur, vt, quidquid honestũ sit, idem sit vtile.
Quod qui parum perspiciũt, hi sæpe versutos
homines, & callidos admirantes, eorum mali-
tiam sapientiam iudicant, quorum error eri-
piendus est, omnísque opinio ad eam spem
traducenda, vt honestis consiliis, iustísque fa-
ctis nõ fraude, & malitia se intelligãt, ea, quæ
velint, consequi posse. Quæ ergo ad vitam
11 hominum tuendam pertinent, partim sunt in-
animata, vt aurum, vt argentũ, vt ea, quæ gi-
gnuntur è terra, & alia eiusdem generis: par-
tim animata, quæ habent suos impetus, & re-
rum appetitus. Eorum autem alia rationis ex
pertia sunt, alia ratione, vtentia. Expertes ra-
tionis sũt equi, boues, reliquæ pecudes apes,
quarum opera efficitur aliquid ad hominum
vsum, atque vitam. Ratione autem vtentium
duo genera ponuntur: vnum, deorum: alterũ,
hominũ. deos placatos pietas efficit, & san-
ctitas. proximè autem, & secundum deos, ho-
mines hominibus maximè vtiles esse possunt.
12 Earúmque item rerum, quæ noceant, & ob-
sint, eadem diuisio est. Sed quia deos nocere
non putant, his exceptis homines hominib.
plurimum obesse, vel prodesse arbitrantur. ea
enim ipsa, quæ inanimata diximus, pleráque
sunt hominum operis effecta, quæ nec habe-
remus, nisi manus, & ars accessissent: nec his
sine hominum administratione vteremur. neq.
enim valetudinis curatio, neq. nauigatio, neq;
agricultura, neq; frugũ, fructuúmq. reliquorũ
perceptio, & conseruatio, sine opera hominũ
13 vlla esse potuisset. Iam verò & earum rerum,
quibus abundaremus, exportatio, & earũ, qui-
bus egeremus inuectio, certe nulla esset, nisi
his muneribus homines fungerentur, eadémq;
ratione nec lapides è terra exciderentur ad
vsum nostrum necessarij: nec ferrum, aurum,
æs, argentum effoderentur penitus abdita, si-
A ne hominum labore, & manu. Tecta verò,
quibus & frigorum vis pelleretur, & calorum
molestiæ sedarentur, vnde aut initiò generi
humano dari potuissent, aut posteà subuenire,
si aut vi tempestatis, aut terræ motu, aut ve-
tustate cecidissent, nisi communis vita ab
hominibus harum rerum auxilia petere di-
dicisset? Adde ductus aquarum, deriuationes
fluminum, agrorum irrigationes, moles oppo- 14
sitas fluctibus, portus manu factos, quæ non
sine hominum opera habere possemus: ex
quibus omnibus, multisque aliis perspicuum
est, qui fructus, quæque vtilitates ex rebus, quæ
sunt inanimatæ, percipiantur, eas nos nullo
modo sine hominum manu, atque opera ca-
pere potuisse. Qui denique ex bestiis fructus
aut quæ commoditas, nisi homines adiuua-
rent, percipi posset? nam & qui principes in-
ueniendi fuerunt, quem ex quaque belua v-
sum habere possemus, homines certè fuerunt
B nec hoc tempore sine hominum opera aut
pàscere eas, aut domare, aut tueri, aut tempe-
stiuos fructus ex his capere possemus. ab eis
denique & ea, quæ nocent, interficiuntur: &
quæ vsui possunt esse, capiuntur. Quid enu-
merem artium multitudinem, sine quibus
vita omnino nulla esse potuisset? quis enim
agris subuenisset, quæ esset oblectatio valen- 15
tium, qui victus, aut cultus, nisi tam multæ
nobis artes ministrarentur? quibus rebus ex-
culta hominum vita tantum destitit à victu &
cultu bestiarum. Vrbes verò sine hominum
cœtu non potuissent nec ædificari, nec fre-
quentari: ex quo leges moresque constituti: tũ
iuris æqua descriptio, certáque viuendi dis-
ciplina, per quas benè, beatéque viuitur, quas
res & mansuetudo animorum consecuta &
verecundia est: effectúmque, vt esset vita mu-
nitior, atque vt dando, & accipiendo, permu-
tandísque facultatibus, & commodis nulla re 16
C egeremus. Longiores hoc loco sumus, quàm
necesse est. Quis enim est, cui non perspicua
sint illa, quæ pluribus verbis à Panætio com-
memorantur, neminem neque ducem in bello
nec principem domi, magnas res, & salutares
sine hominum studiis gerere potuisse? Com-
memoratur ab eo Themistocles, Pericles, Cy-
rus, Agesilaus, Alexander, quos negat sine ad-
iumentis hominum tantas res efficere potuis-
se. Vtitur in re non dubia, testibus non ne-
cessariis. Atque vt magnas vtilitates adipisci-
mur conspiratione hominum consensu: sic
nulla tam detestabilis pestis est, quæ non ho-
mini ab homine nascatur. Est Dicæarchi li-
ber de interitu hominum Peripatetici ma-
gni, & copiosi: qui collectis cæteris caussis, e-
luuionis pestilentiæ, vastitatis, beluarum e-
tiam repentinæ multitudinis, quarum impe-
tu docet quædam hominum genera esse con-
sumpta: deinde comparat, quanto plures de-
D leti sint homines hominum impetu, id
est, bellis, aut seditionibus, quàm omni 17
reliqua calamitate. Cùm igitur hic locus ni-
hil habeat dubitationis, quin homines plu-
rimum hominibus & prosint, & obsint: propri-
um hoc statuo esse virtutis conciliare sibi a-
nimos hominum, & ad vsus suos adiungere. I-
taque, quæ in rebus inanimis, quæque in vsu
& tractatione beluarum fiunt, vtiliter ad ho-
minum vitam, artibus ea tribuuntur opero-
sis: homi-

ſi: hominum autem ſtudia ad amplificatio- A
nem noſtrarum rerum prompta & parata, vi-
rorum præſtantium ſapientia, & virtute exci-
18 tantur. Etenim virtus ferè omnis in tribus re-
bus vertitur: quarum vna eſt in perſpicien-
do, quid in quaque re verum, ſincerúmque ſit,
quid conſentaneum cuique, quid conſequẽs,
ex quo, quæque gignantur, quæ cuiuſque rei
ſit cauſa: alterum, cohibere motus animi
turbatos quos Græci πάθη nominant: appe-
titionéſque, quas illi ὁρμάς, obedienteis effi-
cere rationi: tertium, iis, quibuſcum congre-
gemur: vti moderatè, & ſciẽter, quorũ ſtudiis
ea, quæ natura deſiderat, expleta, cumulatáq.
habeamus: per eos denique, ſi quid importe-
tur nobis incommodi, propulſemus, vlciſca-
múrque eos qui nocere nobis conati ſunt, tan-
táque pœna afficiamus, quantã æquitas hu-
19 manitáſque patitur. Quibus autẽ rationibus
hãc facultatẽ aſſequi poſſimus, vt hominum
ſtudia complectamur, eáque teneamus, dice-
mus: neque ita multò pòſt: ſed pauca antè di- B
cenda ſint. Magnam vim eſſe in fortuna in v-
tráque partẽ: vel ſecũdas ad res, vel aduerſas,
quis ignorat? nam & cùm proſpero flatu eius
vtimur, ad exitus prouehimur optatos: & cũ
reflauit, affligimur. Hæc igitur ipſa fortuna
cæteros caſus rariores habet, primùm ab ina-
nimis procellas, tẽpeſtates, naufragia, ruinas,
incendia: deinde à beſtiis ictus, morſus, im-
20 petus. Hæc igitur, vt dixi, rariora. At verò in-
teritus exercituum, vt proximè trium, ſæpè
multorum, clades imperatorũ, vt nuper ſum-
mi, ac ſingularis viri: inuidiæ præterea multi-
tudinis, atque ob eas, benemeritorum ſæpe
ciuiũ expulſiones, calamitates, fugæ: rurſúſq.
ſecũdæ res, honores, imperia, victoriæ, quam-
quam fortuita ſunt, tamen ſine hominum o-
pibus, & ſtudiis neutram in partem effici poſ-
ſunt. Hoc igitur cognito, dicendũ eſt, quónam
modo hominum ſtudia ad vtilitates noſtras
allicere, atque excitare poſſimus. quæ ſi lon- C
gior fuerit oratio, cum magnitudine vtilita-
tis comparetur, ita fortaſſis etiam breuior vi-
21 debitur. Quæcumque igitur homines homini
tribuunt ad eum augendum, atque honeſtan-
dum aut beneuolentiæ gratia faciunt, cùm
aliqua de cauſa, quempiam diligunt: aut ho-
noris, ſi cuius virtutem ſuſpiciunt, quémque
dignum fortuna quàm ampliſſima putant: aut
cui fidem habent, & bene rebus ſuis conſule-
re arbitrantur: aut cuius opes metuunt: aut
contrà à quibus aliquid exſpectant: vt cùm
reges, populareſve homines largitiones ali-
quas proponunt: aut poſtremò, pretio, ac
mercede ducuntur: quæ ſordidiſſima quidem
eſt ratio, & inquinatiſſima & iis qui ea tenen-
tur, & illis, qui ad eam confugere conantur.
22 Malè enim ſe res habet, cùm quod virtute ef-
fici debet, id tentatur pecunia. Sed quoniam
nonnunquam hoc ſubſidium neceſſarium eſt:
quemadmodũ ſit vtẽdum eo dicemus, ſi priùs D
iis de rebus, quæ virtuti propiores ſunt, dixe-
rimus. Atque etiam ſubiiciunt ſe homines im-
perio alterius, & poteſtati pluribus de cauſis.
ducuntur enim aut beneuolentia, aut benefi-
ciorum magnitudine, aut dignitatis præſtan-
tia, aut ſpe ſibi id vtile futurum, aut metu,
ne vi parere cogantur, aut ſpe largitionis,

promiſſionibúſque capti: aut poſtremò, vt
ſæpe in noſtra rep. videmus, mercede condu-
cti. Rerũ autem omnium nec aptius eſt quid- 23
quã ad opes tuẽdas, ac tenendas quã diligi: nec
alienius, quã timeri. Præclarè.n. Ennius, *Quem
metuunt, oderunt. Quem quiſque odit, periiſſe ex-
petit.* Multorum autem odiis nullas opes poſ-
ſe obſiſtere, ſi antea fuit ignotum, nuper eſt
cognitum. Nec verò huius tyranni ſolùm,
quem armis oppreſſa pertulit ciuitas, interi-
tus declarat, quantum odium hominum va-
leat ad peſtem: ſed reliquorum ſimiles exitus
tyrannorum? quorum haud ferè quiſquam
interitum ſimilem effugit. Malus enim cu-
ſtos diuturnitatis metus: contráque, beneuo-
lentia, fidelis eſt, vel ad perpetuitatem. Sed 24
iis, qui vi oppreſſos imperio coercent, ſit ſa-
nè adhibenda ſæuitia, vt heris in famulos, ſi
aliter teneri non poſſunt. qui verò in libera
ciuitate ita ſe inſtruunt, vt metuantur: his ni-
hil eſſe poteſt dementius. quamuis enim
demerſæ ſint leges alicuius opibus: quamuis
timefacta libertas, emergunt tamen hæc ali-
quando aut iudiciis tacitis, aut occultis de
honore ſuffragiis. Acriores autem morſus
ſunt intermiſſæ libertatis, quàm retentæ.
Quod igitur latiſſimè patet, neque ad inco-
lumitatem ſolùm, ſed etiam ad opes, & po-
tentiam valet plurimùm, id amplectamur, vt
metus abſit, caritas retineatur: ita facillimè,
quæ volumus, & priuatis in rebus, & in rep.
cõnſequemur. etenim, qui ſe metui volent,
à quibus metuuntur, eoſdem metuant ipſi
neceſſe eſt. Quid enim cenſemus ſuperiorem 25
illum Dionyſium? quo cruciatu timoris angi
ſolitum, qui cultros metuens tonſorios, can-
denti carbone ſibi adurebat capillum? quid?
Alexandrum Pheræum, quo animo vixiſſe
arbitramur? qui (vt ſcriptum legimus) cùm
vxorem Theben admodum diligeret, tamen
ad eam ex epulis in cubiculum veniens, bar-
barum, & eum quidem, vt ſcriptum eſt, com-
punctum notis Threiciis, diſtricto gladio iu-
bebat anteire: præmittebátque de ſtipatori-
bus ſuis, qui perſcrutarentur in arculas mu-
liebreis, ne quod in veſtimentis occultaretur
telum, exquirerent. O miſerum, qui fidelio-
rem & barbarum, & ſtigmatiam putaret,
quàm coniugem. Nec eum fefellit opinio, ab
eſt enim ipſe, propter pellicatus ſuſpicionem,
interfectus. Nec verò vlla vis imperij tanta
eſt, quæ, premente metu, poſſit eſſe diuturna.
Teſtis eſt Phalaris, cuius eſt præter cæteros
nobilitata crudelitas, qui non ex inſidiis in-
teriit, vt is quem modò dixi, Alexander: non
à paucis, vt hic noſter: ſed in quem vniuerſa 26
Agrigentinorum multitudo impetum fecit.
Quid? Macedones nónne Demetriũ reliquerunt,
vniuerſíque ſe ad Pyrrhum contulerũt? nõne repẽte omnes ferè ſocij deſeruerũt,
ſpectatoréſque ſe otioſos præbuerũt Leuctri-
cæ calamitatis. Externa libentiùs in tali re,
quàm domeſtica, recordor. veruntamẽ quãdiu
imperiũ populi R. beneficiis tenebatur, nõ in-
iuriis bella, aut pro ſociis, aut de imperio ge-
rebantur: exitus erãt bellorum aut mites, aut
neceſſarij: Regum, populorum, nationum,
portus erat & refugium ſenatus. Noſtri au-
tem magiſtratus, imperatoréſque ex vna hac 27

re maximam laudem capere studebant, si
prouincias, si socios æquitate & fide defen-
dissent. Itaque illud patrocinium orbis terræ
verius, quàm imperium poterat nominari.
Sensim hanc consuetudinem, & disciplinam
iam anteà minuebamus: post verò Syllæ vi-
ctoriam penitus amisimus, desitum est enim
videri quidquam in socios iniquum, cùm ex-
stitisset etiam in ciueis tanta crudelitas. Ergo
in illo secuta est honestā causam non hone-
sta victoria. est enim ausus dicere, hasta posi-
ta, cùm bona in foro venderet & bonorū viro
rum, & locupletum, & certè ciuium, prædam
suam se vendere. secutus est, qui in causa im-
pia victoria etiam fœdiore. non solum singu-
lorum ciuium bona publicaret, sed vniuersas
prouincias, regionésque vno calamitatis ge-
28 nere comprehenderet: Itaque, vexatis, & per-
ditis exteris nationibus, ad exemplum amissi
imperij portari in triumpho. Massiliam vidi-
mus & ex ea vrbe triumphari, sine qua num-
quam nostri imperatores ex transalpinis bel-
lis triumpharunt. multa præterea comme-
morarem nefaria in socios, si hoc vno sol
quidquam vidisset indignius. iure igitur ple-
ctimur. nisi enim multorum impunita sce-
lera tulissemus. numquam ad vnum tanta
peruenisset licentia: à quo quidem rei fami-
liaris ad paucos: cupiditatum, ad multos im-
probos venit hæreditas. Nec verò vmquam
29 bellorum ciuilium semen, & causa deerit,
dum homines perditi hastam illam cruentam
& meminerint, & sperabunt, quam L. Sylla
cùm vibrasset, dictatore propinquo suo: idem
sexto, & tricesimo anno post à sceleratio
re hasta eadem non recessit. alter autem,
qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit
quæstor vrbanus. Ex quo debet intelligi tali-
bus præmiis propositis, numquam defutura
bella ciuilia. Itaque parietes vrbis modò stāt,
& manent, iique ipsi iam extrema scelera me-
tuēte: rem verò publicam penitus amisimus:
atque in has cladeis incidimus (redeundum
est enim ad propositum) dum metui, quàm
cari esse, & diligi malumus. Quæ si populo
Rom. iniustè imperanti accidere potuerunt,
quid debent putare singuli? quòd cùm per-
spicuum sit, beneuolentiæ vim esse magnam
metus imbecillā: sequitur, vt disseramus qui-
bus rebus possimus facillimè eam, quam vo-
lumus, adipisci cum honore, & fide caritatem.
30 Sed ea non pariter omnes egemus. Nam ad
cuiusque vitam instituendam accommodan-
dum est, à multísne opus sit, an satis à paucis
diligi. Certum igitur hoc sit, idque & primum
& maximè necessarium, familiaritates habere
fidas amantium nos amicorum, & nostra
mirantium. hęc enim est vna res prorsus, vt nō
differat multùm inter summos, & mediocreis
viros, eáque vtrisq; est propemodum compa-
31 randa. Honore, & gloria, & beneuolentia ci-
uium fortasse non æquè omnes egent, sed ta-
men sicui hæc suppetunt, adiuuant aliquan-
tum tum ad cetera, tum ad amicitias com-
parandas. Sed de amicitia alio libro dictum
est, qui inscribitur Lælius. Nūc dicamus de glo-
ria: quāquā ea quoq. de re duo sūt nostri libri:
sed attingamus, quādo quidē ea in reb. maiori-
bus administrādis adiuuat plurimū. Sūma igi-
tur, & perfecta gloria cōstat ex tribus his: si di-

A ligit multitudo, si fidē habet: si cū admiratio-
ne quādā honore nos dignos putat. Hęc autē
si est simpliciter, breuiterque dicendum, qui-
bus rebus pariuntur à singulis eisdem ferè à
multitudine. Sed est alius quidam aditus ad
multitudinem, vt in vniuersorum animos
tanquam influere possimus. Ac primùm de 32
illis tribus, quæ antè dixi, beneuolentiæ præ-
cepta, videamus, quæ quidem benefi-
ciis capitur maximè: secundo autem loco
beneficia voluntate beneuolentia mouetur,
etiam si res fortè non suppetit. vehementer
autem amor multitudinis commouetur ipsa
fama, & opinione liberalitatis, beneficentię,
iustitiæ, fidei, omniúmque earū virtutum, quæ
pertinent ad mansuetudinem morum, ac fa-
cilitatem. Etenim illud ipsum, quod decorum,
honestúmque dicimus, quia per se nobis pla-
cet, animósque omnium natura, & specie
sua commouet, maximéque quasi perlucet
B ex eis, quas commemoraui, virtutibus: id-
circo illos in quibus eas virtutes esse remur, à
natura ipsa diligere cogimur. Atque hæ qui-
dem sunt causæ diligendi grauissimè: possunt
enim præterea nonnullæ esse leuiores. Fides
autem vt habeatur, duabus rebus effici potest: 33
si existimabimur adepti coniunctā cum iusti-
tia prudentiam. nā & iis fidem habemus, quos
plus intelligere, quàm nos, arbitramur, quósq;
& futura prospicere credimus, & cùm res a-
gatur in discriménq. ventum sit, expedire rem,
& consilium ex tempore capere posse. hanc
enim omnes existimant vtilem, veramq. pru-
dentiam. Iustis autē, & fidis hominibus, id est,
viris bonis, ita fides habetur, vt nulla sit in his
fraudis, iniuriæque suspicio. Itaque his salutē
nostram, his fortunas, his liberos rectissimè 34
committi arbitramur. Harum igitur duarum
ad fidem faciendam iustitia plus pollet: quip-
pe cùm ea sine prudentia satis habeat aucto-
C ritatis, prudētia sine iustitia nihil valet ad fa-
ciendam fidem: quo enim quis versutior, &
callidior est hoc inuisior, & suspectior detra-
cta opinione probitatis. Quamobrem intelli-
gentię iustitia coniuncta, quātū volet, habebit
ad faciendā fidē virium: iustitia sine prudentia
multum poterit. sine iustitia nihil valebit pru- 35
dentia. Sed ne quis sit admiratus, cur, cùm in-
ter omneis Philosophos constet, à méque ipso
sæpe disputatum sit, qui vnam haberet, om-
neis habere virtutes: nunc ita seiungam, quasi
possit quisquam, qui non idē prudēs sit iustus
esse: alia est, illa cùm veritas ipsa limatur in
disputatione, subtilitas: alia, cū ad opinionē
cōmunē, omnis accōmodatur oratio. Quam-
D obrem vt vulgus, ita nos hoc loco loquimur,
vt alios forteis, alios bonos viros, alios pru-
dēteis esse dicamus. Popularib⁹ enim verbis est
agendum, & vsitatis, cùm loquimur de opi-
nione populari, idque eodem modo fecit Pa-
nætius. Sed ad propositum reuertamur. Erat 36
igitur ex tribus, quæ ad gloriam pertinent,
hoc tertium, vt cum admiratione hominum,
honore ab iis digni iudicaremur. Admirantur
igitur communiter illi quidē omnia, quæ ma-
gna, & præter opinionem suam animaduerte-
runt: separatim autem in singulis, si perspi-
ciunt nec opinata quædam bona. itaque eos
viros suspiciunt, maximéque efferunt laudi-
bus

bus, in quibus existimant se excellenteis quas- A
dam, & singulareis virtutes perspicere, despi-
ciunt autem eos, & contemnũt, in quibus ni-
hil virtutis, nihil animi, nihil neruorũ putãt.
non enim omneis eos contemnunt, de quib.
malè existimant. nam quos improbos, maledi-
cos, fraudulentos putant, & ad faciendam in-
iuriam instructos, eos haud contemnunt qui-
dem, sed de his malè existimant. Quamobrem,
(vt antè dixi) contemnuntur ij, qui nec sibi,
nec alteri prosunt, vt dicitur, in quib. nullus
37 labor, nulla industria, nulla cura est. Admi-
ratione quadam verò afficiuntur ij, qui ante-
ire ceteros virtute putantur, & cùm omni ca-
rere dedecore, tum verò iis vitiis, quibus alij
non facilè possunt obsistere. nam & volupta-
tes, blandissimæ dominæ, sæpe maiores par-
teis animæ à virtute detorquent: & dolorum
cùm admouentur faces, præter modum pleri-
que exterrẽtur: vita, mors diuitiæ, paupertas,
omneis homines vehementissime permouent. B
Quæ qui in vtramque partem excelso animo,
magnoq. despiciũnt, cùmque aliqua his am-
pla, & honesta res obiecta est, totos ad se con-
uertit, & rapit, tum quis non admiretur splen-
38 dorem, pulchritudinémque virtutis? Ergo &
hæc animi despicientia admirabilitatem ma-
gnam facit: & maximè iustitia: ex qua vna vir
tute viri boni appellantur, mirifica quædam
res multitudini videtur, nec iniuria. nemo e-
nim iustus esse potest, qui mortem, qui dolo-
rem, qui exiliũ, qui egestatem timet, aut qui
ea, quæ his sunt contraria, ęquitati anteponit.
maximéque admirantur eum, qui pecunia nõ
mouetur: quod in quo viro perspectum sit,
hunc dignum spectatu arbitrantur. Itaque
illa tria, quæ proposita sunt ad gloriã, omnia
iustitia conficit: & beneuolentia, quòd pro-
desse vult plurimis: & ob eãdem causam, fidẽ;
& admirationem, quòd eas res spernit, & ne-
gligit, ad quas plerique inflammati auiditate
39 rapiuntur. Ac mea quidem sententia omnis C
ratio, & institutio vitæ adiumenta hominum
desiderat: in primísque vt habeas, quibuscum
possis familiareis conferre sermones: quod
est difficile, nisi speciẽ prę te boni viri feras.
Ergo etiam solitario homini, atq. in agro vi-
tam agenti, opinio iustitię necessaria est: eóq.
etiam mãgis quòd si eam non habebunt, iniu
sti habebuntur, nullis præsidiis septi, multis
afficientur iniuriis. Atque iis etiam, qui ven-
dunt, emunt, conducunt, locant, contrahen-
disque negotiis implicantur, iustitia ad rem
40 gerendam necessaria est; cuius tanta vis est;
vt ne illi quidem, qui maleficio, & scelere
pascuntur, possint sine vlla particula iustitiæ
viuere. nam qui eorum cuipiam, qui vnà la-
trocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit,
is sibi ne in latrocinio quidẽ relinquit locũ.
ille autem, qui archipirata dicitur, nisi æqua-
biliter prædam dispartiat, aut occidetur à D
sociis, aut relinquitur. quinetiam leges latro-
nũ esse dicuntur, quibus pareant, quas obser-
uent. Itaq. propter æquabilem prædæ partitio-
nẽ, & Bargulus Illyricus latro, de quo est apud
Theopompum, magnas opes habuit, & multò
maiores Viriatus Lusitanus, cui quidem e-
tiam exercitus nostri imperatorésque cesse-
runt: quem C. Lęlius, is, qui sapiens vsurpatur,
prætor fregit, & comminuit, ferocitatémque

eius ita repressit, vt facilè bellum reliquis tra
deret. Cùm igitur tãta vis iustitię sit, vt ea etiã
latronum opes firmet, atque augeat, quantam
eius vim inter leges, & iudicia, & instituta
reipub. fore putamus? Mihi quidem non apud
Medos solùm, vt ait Herodotus. sed etiã apud 41
maiores nostros, seruandæ iustitiæ causa vi-
dentur olim bene morati reges constituti. Nã
cùm premeretur initiò multitudo ab iis, qui
maiores opes habebant, ad vnum aliquem cõ-
fugiebant virtute præstantem, qui, cùm pro-
hiberet iniuriã tenuiorís, æquitate constituẽ-
da, summas cum infimis pari iure retinebat.
Eadémque constituendarum legum fuit cau-
sa, quæ regum. Ius enim semper quæsitum
est æquabile. neque enim aliter esset ius id
si ab vno iusto, & bono viro consequeban- 42
tur, eo erant contenti, cùm id minùs contin-
geret, leges sunt inuentæ, quæ cum omnibus
semper vna, atque eadem voce loquerentur.
Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad im-
perandum deligi solitos, quorum de iustitia
magna esset opinio multitudinis. Adiuncto
verò hoc vt iidem etiam prudentes haberen-
tur, nihil erat, quod homines his auctorib.
non posse consequi se arbitrarentur. Omni i-
gitur ratione colenda & retinenda iustitia est;
tum ipsa propter sese: nam aliter iustitia non
esset, tum propter amplificationem honoris,
& gloriæ. Sed vt pecuniæ quærendæ non so-
lùm ratio est, sed etiam collocandæ, quæ per-
petuos sumptus suppeditet, nec solùm necessa-
rios, sed etiam liberaleis, sic gloria & quæ-
renda, & collocanda ratione est. Quamquam 43
præclarè Socrates hanc viam ad gloriam pro
ximam & quasi compendiariam dicebat esse,
si quis id ageret, vt qualis haberi vellet, ta-
lis esset. Quòd siqui simulatione, & inani o-
stentatione, & ficto non modò sermone: sed e-
tiam vult, stabilem se gloiram consequi posse
rentur, vehementer errant. *Vera gloria radicẽ*
agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter,
tãquam flosculi, decidũt, nec simulatum potest
quidquã esse diuturnũ. Testes sunt permulti in
vtramque partem, sed breuitatis causa, fami-
lia erimus contenti vna, Tiberius enim Grac-
chus Publij filius, tãdiu laudabitur, dum me-
moria rerum Romanarum manebit: at eius fi-
lij, nec viui probabantur à bonis, & mortui
obtinent nomen iure cæsorum. Qui igitur a-
dipisci veram gloriam volet iustitię, fungatur
officiis. ea quæ essent, dictum est libro supe-
riore. Sed, vt facillimè quales simus, tales esse
videamur, etsi in eo ipso vis maxima est, vt 44
simus ij, qui haberi velimus, tamen quædam
præcepta danda sunt. nam si quis ab ineunte
ætate habet causam celebritatis, & nominis,
aut à patre acceptam (quod tibi mi Cicero,
arbitror contigisse) aut aliquo casu, atque
fortuna: in hunc oculi omnium coniiciuntur,
atque in eo, quid agat, quemadmodum viuat,
inquiritur: & tanquam in clarissima luce ver-
setur, ita nullum obscurum potest nec dictum
eius esse, nec factum. Quorum autẽ prima æ- 45
tas propter humilitatem, & obscuritatem in
hominum ignoratione versatur; hi simul ac
iuuenes esse cœperunt, magna spectare, & ad
ea rectis studiis debent contendere: quod
eo firmiore animo facient, quia non modò
non inuidetur illi ætati, verùm etiam fa-

netur. Prima igitur est adolescenti commẽdatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest: in qua multi apud maiores nostros exstiterunt: semper enim ferè bella gerebãtur. Tua autem ætas incidit in id bellum, cuius altera pars, sceleris nimium habuit: altera felicitatis parum. Quo tamen in bello, cũ te Pompeius alæ alteri præfecisset, magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu cõsequebare equitãdo, iaculando, omniáque militari labore tolerando. atque ea quidem tua laus pariter cum rep. cecidit. Mihi autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de genere

46 toto. Quamobrem ad ea, quæ restant, pergamus. Vt igitur in reliquis rebus multo maiora sũt opera animi, quàm corporis: sic hę res, quas persequimur ingenio, ac ratione, gratiores sunt quàm illæ: quas viribus. Prima igitur commendatio proficiscitur a modestia, tũ pietate in parenteis, tum in suos beneuolentia. Facillimè autem, & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros, & sapienteis viros, bene consulenteis reip. contulerunt: quibuscum si frequentes sunt, opinionem afferunt populo, eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerunt ad imitandũ. P.

47 Rutilij adolescentiam ad opinionem, & innocentiæ, & iuris scientiæ P. Mucij commendauit domus. nam Lucius quidem Crassus, cũ esset admodum adolescens, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipsi peperit, maximam laudem ex illa accusatione nobili, & gloriosa. ex qua ætate qui exercentur, laudibus affici solent: vt de Demosthene accepimus: ea ætate L. Crassus ostẽdit, id se in foro optimè iã præmeditatum facere, quod etiam tum poterat

48 domi cum laude meditari. Sed cùm duplex sit ratio orationis, quarum in altera sit sermo, in altera contentio: non est id quidem dubium, quin contentio orationis plurimum possit, & maiorem vim habeat ad gloriam. Ea est enim quam eloquentiam dicimus. sed tamen difficile dictu est, quantopere conciliet animos hominum comitas affabilitásque sermonis. Exstant epistolæ, & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Cassandrum, & Antigoni ad Philippum filium, triũ prudentissimorũ (sic enim accepimus) quibus præcipiunt, vt oratione benigna multitudinis animos, ad beneuolentiam alliciant, militésque blandè appellando sermone deliniant. Quæ autem in multitudine cum contentione habetur, oratio ea sæpe vniuersam excitat gloriam. Magna est enim admiratio copiosè, sapientérque dicentis: quẽ qui audiunt, intelligere etiam, & sa-

49 pere plus quàm ceteros, arbitrantur. Si verò inest in oratione mista modestiæ grauitas, nil admirabilius fieri potest, eóq. magis, si ea sint in adolescente. Sed cùm sint plurima causarũ genera, quæ eloquentiam desiderant, multiq. in nostra rep. adolescentes: & apud iudices, & apud senatum dicẽdo laudem assequuti sunt, maxima admiratio est in iudiciis: quorum ratio duplex est, nã ex accusatione & defensione constat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen etiam accusatio probata persæpe est. Dixi paulò antè de Crasso. Idem fecit adolescens M. Antonius. etiam P. Sulpicij eloquentiam accusatio illustrauit, cũ seditiosum, & inutilem ciuem, C. Norbanum in iudicium

A vocauit. Sed hoc idem non est sæpe faciendũ, 50
nec vmquam, nisi aut reip. causa, vt duo Luculli: aut patrocinij, vt nos pro Siculis, pro Sardis: pro M. Albucio Iulius Cæsar. in accusando etiã Manilio L. Fusij cognita industria est. Semel igitur, aut non sæpe certè. Sin erit, cur faciendum sit sæpius reip. tribuat hoc muneris, cuius inimicos vlcisci sæpius, nõ est reprehendendum: modus tamen adsit: duri enim hominis, vel potiùs vix hominis videtur, periculũ capitis inferre multis. id enim cũ periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famã committere vt accusator nominetur, quod contingit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, qui iuris ciuilis imprimis peritus fuit. Atque etiam hoc præceptum officij diligen- 51
ter tenendum est, ne quem vmquam innocentem iudicio capitis arcessas, id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tã

B inhumanum, quàm eloquentiam, à natura ad salutem hominum, & ad conseruationem datam ad bonorum pestem, perniciémque conuertere? Nec tamen vt hoc fugiendum est, ita habendum est religioni contrarium, nocentem aliquando, & nefarium, impiũmq; defendere. vult hoc multitudo, patitur consuetudo fert etiam humanitas. Iudicis est, semper in causis verum sequi: patroni, nõnumquam verisimile, etiam si minus sit verum defendere: quod scribere, præsertim cùm de Philosophia scriberem, non auderem, nisi idem placeret grauissimo Stoicorum Panætio. Maximè autem & gloria paritur, & gratia defensionibus: eóque maior, si quando accidit, vt ei subueniatur, qui potentis alicuius opibus circumueniri, vrgerique videatur: vt nos & sæpe alias, & adolescentes contra L. Syllæ dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus: quæ, vt 52
scis, exstat oratio. Sed expositis adolescentium

C officiis, quæ valeant ad gloriam adipiscendam, deinceps de beneficentia ac liberalitate dicendum est. Cuius est ratio duplex. nam aut opera benignè fit indigentibus, aut pecunia. facilior est hæc posterior, locupleti præsertim: sed illa lautior, ac splendidior, & viro forti claróque dignior. quamquam enim in vtroque inest gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex arca, altera ex virtute depromitur: largitióque, quæ fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit. ita benignitate benignitas tollitur: qua quo in plureis vsus sis, eo minus in multos vti possis. 53
Atqui opera, id est, virtute, & industria beneficí, & liberales erunt, primùm quo pluribus profuerint, eo plures ad benignè faciendũ adiutores habebunt: deinde consuetudine beneficentiæ paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerẽdum. Præclarè in epistola quadam Alexandrum fi-

D lium Philippus accusat, quòd largitione beneuolentiam Macedonum consectetur. Quæ te malũ, inquit, ratio in istam spẽ induxit, vt eos tibi fideleis putares fore, quos pecunia corrupisses? An tu id agis, vt Macedones non te regem suum, sed ministrum & præbitorem putent? Bene ministrum, & præbitorem, quia sordidum regi: melius etiam, quòd largitionẽ corruptelam dixit esse. Fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem semper exspectandum paratior. Hoc ille filio: sed præceptu putemus omnibus.

omnibus. Quamobrem id quidem non est A
dubium, quin illa benignitas, quæ constat ex
opera, & industria, & honestior sit, & latius
pateat, & possit prodesse pluribus, nonnunquam
tamen est largiendum, nec hoc benignitatis
genus omnino repudiandum est, & sæpe ido-
neis hominibus indigentibus, de re familiari
impertiendum, sed diligenter, atq; moderatè.
Multi enim patrimonia effuderunt, inconsultè
largiendo. Quid autē est stultius, quā, quod li-
benter facias curare, vt id diutius facere non
possis. Atque etiam sequuntur largitionem ra
pinæ. Cùm enim dando egere cœperunt, alie-
nis bonis manus afferre coguntur. ita, cùm be
neuolentiæ comparandæ causa benefici esse
velint: non tanta studia assequuntur eorum
quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus
ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda
55 est res familiaris, vt eam benignitas aperire
nō possit, nec ita reseranda vt pateat omnib.
modus adhibeatur, isque referatur ad faculta
tes. Omnino meminisse debemus id, quod
à nostris hominibus sæpissimè vsurpatum, iam
in prouerbij consuetudinem venit, LARGI-
TIONEM FVNDVM NON HABERE. ete-
nim quis potest esse modus, cū & iidē qui cō-
sueuerunt, & illud idem alij desiderent? Om-
nino duo sunt genera largorum, quorum al-
teri prodigi dicuntur, alteri liberales, prodi-
gi, qui epulis, & visceratiouibus, & gladiato-
rum muneribus, ludorum, venationumq. ap-
paratu, pecunias profundūt in eas res, quarū
memoriam aut breuem, aut nullam sint reli-
cturi omnino. Liberales autē, qui suis faculta
tib. aut captos à prædonibus redimūt, aut æs
56 alienum suscipiūt amicorum causa, aut in fi-
liarū collocatione adiuuāt, aut opitulātur vel
in re quærenda, vel augenda. itaque miror,
quid in mētē venerit Theophrasto, in eo libro
quem de diuitiis scripsit; in quo multa præcla-
rè, illud absurdè. Est enim multus in laudāda
magnificentia, & apparatione populariū mu-
nerum: talīumq. sumtuum, facultatē, fructum
diuitiarum putat. Mihi autem ille fructus li-
beralitatis, cuius exēpla pauca posui, multò &
maior videtur, & certior. Quanto Aristoteles
grauius, & veriùs, nos reprehendit, qui has
effusiones pecuniarum non admiremur, quæ
fiūt ad multitudinem deliniendam. At ij, qui
ab hostibus obsidentur, si emere aquæ sexta-
rium minà cogerentur, hoc primò incredibile
nobis videri, omneisq. mirari: sed, cū attēderi
mus, veniam necessitati dari: in his immani-
bus iacturis, infinitisque sumtibus nihil nos
magnopere mirari, cùm præsertim, nec ne-
cessitati subueniatur, nec dignitas augeatur,
ipsaque illa delinitio multitudinis ad breue
tempus, exiguúmque duratura sit, eaque à le-
uissimo quoque animo: in quo tamen ipso vnà
57 cum satietate memoria quoque moriatur vo-
luptatis. Bene etiam colligitur, hæc pueris, &
mulierculis, & seruis, & seruorum simillimis
liberis esse grata: graui verò homini, & ea
quæ fiunt iudicio certo ponderanti, probari
posse nullo modo. quamquam intelligo, in
nostra ciuitate inueterasse iam bonis tem-
poribus, vt splendor vtilitatum ab optimis
viris postuletur. itaque & P. Crassus cum co-
gnomine diues, tū etiā copiis, functus est ædili-
tio maximo munere. Et paulo post L. Crassus
A cum omnium hominum moderatissimo, Qu.
Mucio magnificentissima ædilitate functus est:
deinde C. Claudius, Appij filius: multi post,
Lucullus Hortensius. P. Syllanus omneis au-
tem P. Lentulus me consule, vicit superiores.
hunc est Scaurus imitatus. Magnificentissima
verò nostri Pompeij munera secundo consu-
latu: in quibus omnibus quid mihi placeat, vi
des. Vitanda tamen est suspicio auaritiæ. Nam 58
Mamerco, homini ditissimo, prætermissio æ-
dilitatis consulatus repulsam attulit. Quare
&, si postulatur à populo, bonis viris si nō de-
siderantibus, attamen approbantibus, facien-
dum est, modò pro facultatibus, nos ipsi vt fe-
cimus, & si quādo aliqua res maior, atque vti-
lior populari largitione acquiritur: vt Oresti
nuper prandia in semitis decumæ nomine
magno honori fuerūt, ne Marco quidem Seio
vitio datum est, quòd in caritate annonæ asse
B modium populo dedit. magna enim se, & in-
ueterata inuidia, ne turpi iactura, quando e-
rat ædilis, nec maxima liberauit. Sed honori
summo nuper nostro Miloni fuit, quòd gladia
toribus emptis reip. causa, quæ salute nostra
cōtinebatur, omnes P. Clodij conatus, furorēs
que compressit. Causa igitur largitionis est, si
aut necesse est, aut vtile. In his autem ipsis 59
mediocritatis regula optima est. L. quidē Phi-
lippus, Qu. Fabij filius, magno vir ingenio, in
primisque clarus gloriari solebat, se sine vllo
munere adeptum esse omnia, quæ haberentur
amplissima. dicebat idem Cotta Curio. Nobis
quoque licet in hoc quodammodo gloriari.
Nam pro amplitudine honorum, quos cūctis
suffragiis adepti sumus nostro quidem anno,
quod contigit eorum nemini, quos modo no-
minaui, sanè exiguus sumptus ædilitatis fuit.
Atque etiam illę impensę meliores sunt mu- 60
C ri, naualia portus, aquarum ductus, omniá-
que, quæ ad vsum reip. pertinent, quamquam
quod præsens tanquam in manū datur, iucun-
dius est: tamē hæc in posterum gratiora. Thea-
tra, porticus, noua templa, verecundiùs repre-
hendo, propter Pompeium: sed doctissimi im-
probāt, vt & hic ipse Panætius, quem multum
in his libris secutus sum, non interpretatus: &
Phalereus Demetrius, qui Periclem, principē
Græciæ vituperat, quòd tantam pecuniā in
præclara illa propylæa coniecerit. Sed de hoc
genere toto in iis libris, quos de rep. scripsi, di
ligenter est disputatum. Tota igitur ratio ta-
lium largitionum, genere vitiosa est: tempo-
ribus, necessaria: & tum ipsa, & ad facultates
accommodanda, & mediocritate moderanda
est. In illo autem altero genere largiēdi, quod 61
à liberalitate proficiscitur, non vno modo in
disparibus causis affecti esse debemus. Alia
causa est eius, qui calamitate premitur, & e-
D ius, qui res meliores quærit, nullis suis rebus
aduersis. Propensior benignitas esse debebit
in calamitosos, nisi fortè erunt digni calami-
tate. in iis tamē, qui se adiuuari volent, nō so-
lū vt ne affligātur, sed vt ad altiorem gradum
adscendant, restricti omnino esse nullo modo
debemus: sed in diligendis idoneis iudicium,
& diligentiam adhibere. Nam præclare En-
nius. *Benefacta malè locata, malefacta arbitror.*
Quod autem tributum est bono viro & grato, 62
in eo cùm ex ipso fructus est, tum etiam ex
cæteris, temeritate enim remota, gratissi-

ma est liberalitas: eóque eam studiosiùs ple-
rique laudant, quòd summi cuiusque bonitas,
commune perfugium est omnium. Danda igi-
tur opera est, vt his beneficiis quàm plurimos
afficiamus, quorum liberis, posterisque pro-
datur memoria, vt his ingratis esse non liceat,
omnes enim immemorem beneficij oderunt:
eámque iniuriam in deterrenda liberalitate
sibi etiam fieri: eúmque, qui faciat, communé
hostem tenuiorem putant. Atque hæc beni-
gnitas etiam reip. vtilis est, redimi è seruitute
captos, locupletari tenuiores: quod quidem
vulgò solitum fieri ab ordine nostro, in ora-
tione Crassi scriptum copiosè videmus. Hanc
ergo consuetudinem benignitatis largitioni
munerum longè antepono, hæc est grauium
hominum, atque magnorum: illa quasi assen-
tatorum populi, multitudinis leuitatem vo-
63 luptate quasi titillantium. Conuenit autem
tum in dando munificum esse, tum in exigen-
do non acerbum: in omnique re contrahen-
da, vendendo, emendo, conducendo, locan-
do, in vicinitatibus, & confiniis, æquum, & fa-
cilem, multa multis de iure suo concedentem:
à litibus verò, quantum liceat, & nescio an
paulò plus etiam quàm liceat, abhorrentem.
Est enim non modò liberale, paulum nonnũ-
quam de suo iure decedere, sed interdum
64 etiam fructuosum. Habenda autem est ratio
rei familiaris, quam quidem dilabi sinere, fla-
gitiosum est: sed ita, vt illiberalitatis, auaritię
que absit suspicio. Posse enim liberalitate vti,
non spoliantem se patrimonio, nimirum est
pecuniæ fructus maximus. Rectè etiã à Theo-
phrasto est laudata hospitalitas, est enim (vt
mihi quidem videtur) valde decorum, patere
domos hominum illustrium illustribus hospi-
tibus: idque etiam reip. est ornamento, homi-
nes externos hoc liberalitatis genere in vrbe
nostra non egere. Est etiam vehementer vti-
le iis, qui honestè posse multa volunt, per ho-
spites apud externos populos valere opibus,
& gratia. Theophrastus quidem scribit Cimo-
nem Athenis etiam in suos curialeis Lacia-
das hospitalem fuisse, ita enim instituisse, &
villicis imperauisse, vt omnia præberentur, qui-
cumque Laciades in villam suam diuertisset.
65 Quæ autem opera, non largitione, beneficia
dantur, hæc tum in vniuersam remp. tùm in sin-
gulos ciueis conferuntur, nam in iure cauere,
consilio iuuare, atque hoc scientiæ genere
prodesse quã plurimis, vehementer & ad opes
augendas pertinet, & ad gratiam. Itaque cùm
multa præclara maiorum, tum quòd optimè
constituti iuris ciuilis summo semper in ho-
nore fuit cognitio, atque interpretatio: quam
quidem autẽ hanc confusionem temporum in
possessione sua principes retinuerunt: nunc vt
honores, vt omnes dignitatis gradus, sic huius
scientiæ splendor deletus est: idque eo indi-
gnius, quòd eo tẽpore hoc contigit, cùm is es-
set, qui omneis superiores, quibus honore par
erat, scientia facilè vicisset. Hæc igitur opera,
grata multis, & ad beneficiis adstringẽdos ho-
66 mines accommodata. Atque huic arti finitima
est dicendi grauior facultas, & gratior, & or-
natior. Quid enim eloquentia præstabilius, vel
admiratione audientium, vel spe indigẽtium,
vel eorum, qui defensi sunt, gratia? huic quoque
ergo à maioribus nostris est in tota digni-

A te principatus datus. Diserti igitur hominis, &
facile laborantis, quódque in patriis est mori-
bus, multorum causas, & non grauatè, & gra-
tuitò defendentis, beneficia, & patrocinia latè 67
patent. Admonebat me res, vt hoc quoque lo-
co intermissionem eloquentiæ, ne dicam in-
teritum, deplorarem: nisi vererer, ne de meip-
so aliquid viderer queri. Sed tamen videmus,
quibus exstinctis oratoribus, quàm in paucis
spes, quanto in paucioribus facultas, quàm in
multis sit audacia. Cùm autẽ omnes non pos-
sint, ne multi quidẽ, aut iurisperiti esse, aut di-
serti: licet tamen opera prodesse multis, bene-
ficia petentem, commendantem iudicibus, &
magistratibus, vigilantem pro re alterius, eos
ipsos, qui aut consuluntur, aut defendunt, ro-
gantem: quod qui faciunt, plurimum gratiæ 68
consequuntur, latissiméque eorum manat in-
B dustria. Iam illud non sunt admonendi (est
enim in promptu) vt animaduertãt, cùm alios
iuuare velint, ne quos offendãt, sæpe enim aut
eos lædunt, quos non debent: aut eos, quos nõ
expedit, si imprudentes, negligentiæ est: si
scientes, temeritatis. Vtendum etiam est ex-
cusatione aduersus eos, quos inuitus offendas,
quacumque possis, quare id, quod feceris, ne-
cesse fuerit, nec aliter facere potueris: cæ- 69
terisque operis, & officiis erit, quod violatum
est compensandum. Sed cùm in hominibus iu-
uandis aut mores spectari, aut fortuna soleat:
dictu quidẽ est procliue, itaque vulgò loquun-
tur, se in beneficiis collocandis mores homi-
num, non fortunam sequi. honesta oratio est.
sed quis est tandem, qui inopis, & optimi viri
causæ non anteponat, in opera danda, gratiam
fortunati, & potentis? à quo enim expeditior,
& celerior remuneratio fore videtur, in eum
ferè est voluntas nostra propensior. Sed animad
uertendum est diligentius, quæ natura rerum
C sit. nimirum enim inops ille, si bonus est vir,
etiam si referre gratiam non potest, habere
certè potest. Commodè autem, quicumque
dixit, PECVNIAM QVI HABEAT, NON
REDDIDISSE: qui reddiderit, nõ habere: gra- 70
tiam autem & qui retulerit, habere: & qui ha-
beat, retulisse. At, qui se locupletes, honora-
tos, & beatos putant, hi ne obligari quidẽ be-
neficio volunt. quinetiã beneficium se dedisse
arbitrantur, cùm ipsi, quamuis aliquod ma-
gnum acceperint: atque etiam à se aut postu-
lari, aut exspectari aliquid suspicantur: patro-
cinio verò se vsos, & clienteis appellari, mor-
tis instar putant. At verò ille tenuis, cùm quid-
quid factum sit, se spectatum, non fortunam
putat, non modò illi, qui est meritus, sed e-
tiam illis, à quibus exspectat (eget enim mul-
tis) gratum se videri studet, neque enim
verbis auget suum munus, si quo fortè fun-
D gitur, sed etiam extenuat. Videndúmque il-
lud est, quòd si opulentum, fortunatúmque de-
fenderis, in illo vno, aut fortè in liberis eius
manet gratia, sin autem inopem, probum ta-
men, & modestum: omnes non improbi humi-
les (quæ magna in populo multitudo est) præ-
sidium sibi paratum vident. Quamobrem 71
melius apud bonos, quàm apud fortunatos
beneficium collocari puto. Danda omnino
opera est, vt omni generi satisfacere possimus:
sed si res in contentionem veniet, nimirum
Themistocles est auctor adhibendus, qui cùm
consu-

consuleretur, vtrùm bono viro pauperi, an A minùs probato diuiti filiam collocaret. Ego verò, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quàm pecuniam, quæ viro. Sed corrupti mores, deprauatique sunt admiratione diuitiarũ: quarum magnitudo quid ad vnumquenque nostrum pertinet? Illum fortasse adiuuat, qui habet: ne id quidem semper. sed fac iuuare potentior sane fit: honestior verò quomodo? Quòd si etiam bonus erit vir, ne impediant diuitiæ, quo minùs iuuetur, modo ne adiuuẽt: sitque omne iudicium non quàm locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem præceptum in beneficiis, operâque danda est, ne quid contra æquitatem contendas, ne quid per iniuriam: fundamentum enim perpetuæ
72 commendationis, & famæ, est iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile. Sed quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quæ ad singulos spectant: deinceps de iis, quæ ad vniuersos, quæque ad remp. pertinent, disputandum B est. Eorum autem ipsorum partim eiusmodi sunt, vt ad vniuersos ciues pertineant, partim singulos vt attingant, quæ sunt etiam gratiora. danda est opera omnino, si possit, vtrisque nec minùs, vt etiam singulis consulatur: sed ita, vt ea res, aut prosit aut certè ne obsit reip. C. Gracchi frumentaria magna largitio fuit: exhauriebat igitur ærarium: modica M. Octauij, & reip. tolerabilis, & plebi necessaria, er-
73 go & ciuibus, & reip. salutaris. In primis autem videndum erit ei, qui remp. administrabit, vt suum quisque teneat, neque de bonis priuatorum publicè diminutio fiat. perniciosè enim Philippus in tribunatu, cùm legem Agrariã ferret, quam tamen antiquari facilè passus est, & in eo vehementer se moderatum præbuit: sed cũ in agendo multa populariter, tum illud malè dixit: non esse in ciuitate duo millia hominum, qui rem haberent. Capitalis omnino oratio est, & ad æquationẽ bono- C rum pertinens: quâ peste quæ potest esse maior? Hanc enim ob causam maximè, vt sua tenerentur, resp. ciuitatésque constitutæ sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines, tamen spe custodiæ rerum suarum, vrbiũ
74 præsidia quærebant. Dãda etiam opera est, ne (quod apud maiores nostros sæpe fiebat, propter ærarij tenuitatẽ, assiduitatémq. bellorũ) tributũ sit conferendũ: idq. ne eueniat, multò antè erit prouidendum. sin qua necessitas huius muneris alicui reip. obuenerit (malo enim alteri, quã nostræ ominari, neque tantũ de nostra, sed de omni rep. disputo: danda erit opera, vt omnes intelligant (si salui esse velint) necessitati esse parendum. atque etiam omnes, qui remp. gubernabunt, consulere debebũt, vt earum rerum copia sit, quæ sunt necessariæ: quarum qualis comparatio fieri soleat, & debeat, non est necesse disputare. est enim in promptu: tantùm locus attingendus
75 fuit. Caput autem est in omni procuratione D negotij, & muneris publici, vt auaritiæ pellatur etiam minima suspicio. Vtinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora fortuna me reseruasset, & tũc essem natus, quando Romani dona accipere cœpissent, non essem passus diutius eos imperare. Ne illi quidem multa secula exspectanda fuerunt. modo enim hoc malum in hanc remp. inuasit. itaq. facilè patior tunc potiùs Pontiũ fuisse, siquidẽ in illo tantum fuit roboris. Nondum centum, & decem anni sunt, cùm de pecuniis repetundis à L. Pisone lata est lex, nulla anteà cùm fuisset. At verò posteà tot leges, & proximæ quæque duriores: tot rei, tot damnati, tantum Italicum bellũ propter iudiciorum metum excitatum: tãta, sublatis legibus, & iudiciis, expilatio, direptióque sociorũ, vt imbecillitate aliorũ, nõ nostra virtute valeamus. Laudat Africanum Panætius, quòd fuerit abstinens. Quidni laudet? Sed in illo alia maiora. Laus enim absti- 76
nentiæ, non hominis est solum, sed etiã temporum illorum. Omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus est. Paulus: tantũ in ærarium pecuniæ inuexit, vt vnius imperatoris præda finẽ attulerit tributorũ: at hic nihil in domum suam intulit, præter memoriã nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior, Karthagine euersa. Quid? qui eius collega in censura fuit L. Mummius, nunquid copiosior, cùm copiosissimã vrbem funditus sustulisset? Italiam ornare, quàm domum suam, maluit. Quamquam Italia ornata, domus ipsa mihi videtur ornatior. Nullum 77
igitur vitiũ tetrius (vt eò, vnde egressa est, referat se oratio) quàm auaritia, præsertim in principibus, & rempublicam gubernantibus. habere enim quæstui remp. non modò turpe est, sed sceleratum etiam & nefarium. Itaque quod Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re alia, nisi auaritia esse perituram, id videtur non solùm Lacedæmoniis, sed & omnibus opulẽtis populis prædixisse. Nulla autem re conciliare facilius beneuolentiã multitudinis possunt ij, qui reip. præsunt, quàm abstinentia, & continentia. Qui verò 78
populares esse volunt, ob eámque causam aut agrariam rem tentant: vt possessores suis sedibus pellantur: aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant: ii labefactant fundamenta reipub. concordiam primùm tollunt, quæ esse non potest, cum aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniæ: deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, si habere suum cuique non licet, id enim est proprium (vt supra dixi) ciuitatis, atque vrbis, vt sit libera, & non sollicita suæ rei cuiusque custodia. Atque in hac pernicie reipub. ne illam 79
quidem consequuntur, quàm putant, gratiam. nam cui res erepta est, est inimicus: cui data etiam dissimulat se accipere voluisse: & maximè in pecuniis creditis occultat suũ gaudium, ne videatur non fuisse soluendo. At verò ille, qui accipit iniuriã & meminit, & præ se fert dolorẽ suum, nec si plures sunt ij, quibus improbè datum est, quàm illi, quibus iniustè ademptum est, idcirco plus etiã valẽt. Nõ enim numero hæc iudicantur, sed pondere. Quam autem habet æquitatem, vt agrum multis annis, aut etiam sæculis antè possessum, qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat? At propter hoc iniuriæ genus Lacedæmonij Lysandrum, Ephorum expulerũt: Agin 80
regem (quod nunquam antea apud eos acciderat) necauerunt: ex eóque tẽpore tantæ discordiæ secutæ sunt, vt & tyranni exsisterent, & optimates exterminarentur, & præclarissimè constituta resp. dilaberetur. nec verò solum ipsa cecidit, sed etiam reliquã Græciam

euertit congregationibus malorum, quæ à
Lacedæmoniis profectæ, manarunt latiùs.
Quid nostros Gracchos, Ti. Gracchi, summi
viri, filios, Africani nepotes, nónne agrariæ
81 contentiones perdiderunt? At verò Aratus Si-
cyonius iure laudatur, qui cùm eius ciuitas
quinquaginta annos à tyrannis teneretur pro-
fectus Argis Sicyonem, clandestino introitu
vrbe est potitus. Cùmque tyrannum Nicoclē
improuisò oppressisset, sexcentos exsules, qui
fuerant eius ciuitatis locupletissimi, restituit,
rémq. pub. aduentu suo liberauit. Sed cùm ma-
gnam animaduerteret in bonis, & possessioni-
bus difficultatem, quòd & eos, quos ipse resti-
tuerat, quorum bona alii possederant, egere
iniquissimū esse arbitrabatur, & quinquaginta
annorum possessiones mouere non nimis æ-
quum putabat, proptereà quòd tam lōgo spa-
tio multa hæreditatibus, multa emptionibus,
multa dotibus tenebantur sine iniuria: iudi-
cauit, neque illis adimi, neque his non satis-
82 fieri, quorum illa fuerant oportere. Cum igi-
tur statuisset, opus esse ad eam rem constituen-
dam pecunia, Alexandriam se proficisci velle
dixit, rémque integram ad reditum suum ius-
sit esse, isque celeriter ad Ptolemæum, suum
hospitem, venit, qui tum regnabat, alter post
Alexandriam conditam: cui cum exposuisset,
patriam se liberare velle, causámque do-
cuisset: à rege opulento vir summus facilè
impetrauit, vt grandi pecunia adiuuaretur.
Quam cùm Sicyonem attulisset, adhibuit sibi
in consilium quindecim principes, cū quibus
causas cognouit & eorum, qui aliena detine-
bant, & eorum, qui sua amiserant: perfecitque
æstimandis possessionibus, vt persuaderet a-
liis, vt pecuniam accipere mallent, & pos-
sessionibus cederent aliis, vt commodiùs
putarent numerari sibi quod tanti esset,
83 quàm suum recuperare. Ita perfectum
est, vt omnes constituta concordia sine
querela discederent. O virum magnum, di-
gnúmque qui in nostra rep. natus esset! Sic par
est agere cùm ciuibus, non, vt bis iam vidi-
mus, hastam in foro ponere, & bona ciuium
voci subiicere præconis. At ille Græcus (id
quod fuit sapientis, & præstantis viri) omni-
bus consulendum putauit: eáque est summa
ratio, & sapientia boni ciuis, commoda ci-
uium defendere, non diuellere, atque omneis
æquitate eadem continere: Habitant gratis in
alieno. Quid ita? Vt, cùm ego emerim, ædifi-
cauerim, tuear, impendā, tu, me inuito, fruare
meo? Quid est aliud, quàm aliis sua eripere,
aliis dare aliena? Tabulæ verò nouæ quid ha-
84 bent argumenti, nisi vt emas tibi mea pecunia
fundum: eum tu habeas, ego non habeam pe-
cuniam? Quamobrem ne sit æs alienum, quod
reip. noceat, prouidendum est: quod multis
rationibus caueri potest: si hoc non fuerit, vt
locupletes suum perdant, debitores lucrentur
alienū, nec enim vlla res vehementiùs remp.
continet, quàm fides: quæ esse nulla potest,
nisi erit necessaria solutio rerum credita-
rum. Numquam enim vehementiùs actum
est, quàm me consule, ne solueretur, armis,
& castris tentata res est ab omni genere ho-
minum, & ordine: quibus sic restiti, vt hoc
tantum malum de rep. tolleretur: numquam
nec maius æs alienum fuit, nec meliùs, nec
faciliùs dissolutum est, fraudandi enim spe
sublata, soluendi necessitas consecuta est. At
verò hic noster victor, nunc quidem victus,
85 quæ cogitarat, ea perfecit, cùm eius iam ni-
A hil interesset, tanta in eo peccandi libido
fuit, vt hoc ipsum eum delectaret, peccare,
etiam si causa non esset. Ab hoc igitur genere
largitionis, vt aliis detur, aliis auferatur, abe-
runt ii, qui remp. tuebuntur: in primísque o-
peram dabunt vt iuris, & iudiciorum æqui-
tate suum quisque teneat: & neque tenuiores
propter imbecillitatem, circumueniantur,
neque locupletibus ad sua vel tenēda, vel re-
cuperanda obsit inuidia: prætereaquibuscum-
que rebus vel bello, vel domi poterūt, remp.
augeant imperio, agris, vectigalibus. Hæc ma-
gnorū hominum sunt: hæc apud maiores no-
86 stros factitata: hæc genera officiorū qui per-
sequuntur, cū summa vtilitate reip. magnam
sibi adipiscētur & gratiā, & gloriā. In his au-
B tē vtilitatū præceptis Antipater Tyrius Stoi-
cus, qui Athenis nuper est mortuus, duo præ-
cepta censet esse à Panætio prætermissa: vale-
tudinis curationem, pecuniæ. quas res à sum-
mo philosopho præteritas arbitror, quòd
essent faciles, sunt certè vtiles. Sed valetudo
sustentatur notitia sui corporis, & obserua-
tione earum rerum, quæ res aut prodesse so-
87 leant aut obesse: & continentia in victu omni
atque cultu, corporis tuendi causa & præter-
mittendis voluptatib. postremo arte eorum
quorū ad scientiā hæc pertinēt. Res autē fa-
miliaris quæri debet iis rebus, à quibus abest
turpitudo: cōseruari autem diligētia, & parsi-
monia: iisdē etiā rebus augeri. has res commo-
88 dissime Xenophō Socraticus persecutus est in
eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quē
nos ista ferè ætate cū essemus, qua es tu nunc,
è Græco in Latinum cōuertimus. Sed vtilita-
tum comparatio, quoniā hic locus erat quar-
C tus à Panætio prætermissus sæpe est necessa-
ria. Nam & corporis cōmoda cum externis,
& externa cum corporis & ipsa inter se cor-
poris, & externa cum externis comparari so-
lent. Cum externis corporis, hoc modo com-
parantur: Valere vt malis, quàm diues esse. Cū
corporis, externa, hoc modo: Diues esse po-
tiùs, quam maximis corporis viribus. Ipsa in-
89 ter se corporis cōparantur sic, vt bona vale-
tudo voluptati anteponatur, vires celeritati,
externorum autem, vt gloria diuitiis, vecti-
galia vrbana rusticis. Ex quo genere compa-
rationis illud est Catonis senis: à quo cùm
quæreretur, quid maximè in re familiari ex-
pediret, respondit, Bene pascere. Quid secun-
dum? satis bene pascere. Quid tertium? male
vestire. Quid quartum? Arare. Et, cùm ille, qui
quæsierat, dixisset, Quid fœnerari? Tum Cato,
Quid hominem, inquit, occidere? Ex quo, &
& multis aliis intelligi debet, vtilitatum
90 D cōparationes solere fieri, rectéque hoc adiun-
ctum esse quartum exquirendorum officio-
rum genus. Sed toto hoc de genere, de quæ-
renda, de collocanda pecunia, etiam de vten-
da, commodiùs à quibusdam optimis viris ad
medium Ianum sedentibus, quàm ab vllis
Philosophis vlla in schola disputatur. Sunt
tamen ea cognoscenda. pertinent enim ad v-
tilitatem, de qua hoc libro disputatum est.
Reliqua deinceps persequemur.

M. TVLLII CICERONIS DE OFFICIIS, Liber III.

1 PVBLIVM Scipio-
nem, Marce fili, eum,
qui primus Africanus
appellatus est, dicere
solitum scripsit Ca-
to, qui fuit ferè eius
æqualis, Numquam
se minus otiosum es-
se, quam cùm otiosus:
nec minus solùm,
quàm cù solus esset.
Magnifica verò vox, & magno viro, ac sapien-
te digna: quæ declarat, illum & in otio de ne-
gotiis cogitare, & in solitudine secum loqui
solitum: vt neque cessaret vmquam, & inter-
dum colloquio alterius non egeret. Itaque
duæ res, quę languorem afferunt ceteris, illum
acuebant, otium & solitudo. Vellem & nobis
hoc idem verè dicere liceret: sed si minus imi-
tatione tantam ingenii præstantiam consequi
possumus, voluntate certè proximè accedi-
mus. nam & à repu. forésibúsque negotiis, ar-
mis impiis, vique prohibiti, otium persequi-
mur: & ob eam causam, vrbe relicta, rura per-
2 agrantes, sæpe soli sumus. Sed nec otium hoc
cum Africani otio, nec hæc solitudo cum illa
comparanda est. Ille enim, requiescens à reip.
pulcherrimis muneribus, otium, sibi sumebat
aliquando & à cœtu hominum, frequenti at-
que interdum tanquam in portum se in soli-
tudinem recipiebat. nostrum autem otium ne-
gotii inopia: non requiescendi studio, consti-
tutum est, exstincto enim senatu, deletisque
iudiciis, quid est quod dignum nobis aut in
curia, aut in foro agere possimus? Itaque in
maxima celebritate, atque in oculis ciuium
quodam viximus: nunc fugientes conspectum
sceleratorum, quibus omnia redundant, ab-
dimus nos, quantum licet, & sæpe soli sumus.
Sed quia sic ab hominibus doctis accepimus,
non solùm ex malis eligere minima oportere:
sed etiam excerpere ex his ipsis, siquid inesset
boni: propterea & otio fruor nõ illo quidem,
quo debeat is qui quòdnam peperisset otium
ciuitati: nec eam solitudinem lãguere patior,
quam mihi adfert necessitas, non voluntas.
4 Quamquam Africanus maiorem laudem, vel
meo iudicio assequebatur: nulla tamen eius
ingenii monumenta mandata literis, nullum
opus otii, nullum solitudinis munus exstat. ex
quo intelligi debet, illum mentis agitatione,
A inuestigatióneque earum rerum, quas cogitã-
do cõsequebatur, nec otiosum, nec solum vm-
quam fuisse, nos autem, qui non tantum robo-
ris habemus vt cogitatione tacita à solitudine
abstrahamur, ad hanc scribendi operã omne
studium, curámque conuertimus. itaque plura
breui tempore, euersa, quam multis annis stã-
te repu. scripsimus. Sed cùm tota Philosophia, 5
mi Cicero, frugifera & fructuosa, nec vlla
pars eius inculta, ac deserta sit. tamen nullus
feracior in ea locus est nec vberior, quàm de
officiis, à quibus constanter honestéque viuen-
di præcepta ducuntur. Quare quamquam à
Cratippo nostro, principe huius memoriæ
Philosophorum, hæc te assiduè audire, atque
accipere confido: tamen conducere arbitror,
talibus aureis tuas vocibus vndique circunso-
nare, nec eas si fieri possit, quidquam aliud
audire. Quod cum omnibus est faciendũ, qui 6
vitam honestam ingredi cogitant, tum haud
B scio, an nemini potiùs, quam tibi. sustines e-
nim non paruam exspectationem imitãdæ in-
dustriæ nostræ, magnam honorum nonnullam
fortasse nominis. Suscepisti onus pręterea gra-
ue & Athenarum, & Cratippi: ad quos cùm tã-
quam ad mercaturam bonarum artiũ sic pro-
fectus, inanem redire turpissimum est, dedeco-
rantem & vrbis auctoritatem, & magistri. Qua-
re quantum conniti animo potes, quantum
labore contendere (si discendi labor est po-
tiùs, quàm voluptas) tantùm fac vt efficias: né-
ve committas, vt, cùm omnia suppeditata sint
à nobis, tute tibi defuisse videare. Sed hæc
hactenus. multa enim sæpe ad te, cohortandi
gratia, scripsimus. nunc ad reliquam partem
propositæ diuisionis reuertamur. Panętius igi- 7
tur, qui sine controuersia de officiis accura-
tissimè disputauit, quémque nos, correctione
quadam adhibita, potissimum secuti sumus,
tribus generibus propositis, in quibus delibe-
rare homines & consultare de officio solerẽt,
C vno, cùm dubitarent, honestúmne id esset, de
quo ageretur, an turpe: altero, vtiléne, an inu-
tile: tertio si id, quod speciem haberet honesti
pugnaret cum eo, quod vtile videretur, quo-
modo ea discerni oporteret: de duobus gene-
ribus primis, tribus libris explicauit: de ter-
tio autem genere deinceps se scripserit dictu-
rũ, nec exsoluit, id quod promiserat. Quod eò
magis miror quia scriptum à discipulo eius
Posidonio est, triginta annis vixisse Panætiũ,

posteaquã eos libros edidiſſet:quẽ locum mi-
ror à Poſidonio breuiter eſſe tractatũ in qui-
buſdam commẽtariis, præſertim cùm ſcribat,
nullum eſſe locum in tota Philoſophia tam
neſſarium. minimè verò aſſentior iis, qui ne-
9 gant eum locum à Panætio prætermiſſum, ſed
conſultò relictum, nec omnino ſcribendum
fuiſſe: quia numquam poſſet vtilitas cum ho-
neſtate pugnare: de quo alterum poteſt habe-
re dubitationem, adhibendúmne fuerit hoc
genus, quod in diuiſione Panætii tertiũ eſt an
planè omittẽdum: alterum dubitari nõ poteſt,
quin à Panætio ſuſceptum ſit, ſed derelictum,
nam qui è diuiſione tripartita, duas parteis
abſoluerit, huic neceſſe eſt reſtare tertiã. Præ-
terea in extremo libro tertio de hac parte
pollicetur ſe deinceps eſſe dicturum. Accedit
10 eodem teſtis locuples, Poſidonius, qui etiam
ſcribit in quadam epiſtola, Publium Rutiliũ
Rufum dicere ſolere, qui Panætiũ audiuerat, vt
B nemo pictor eſſet inuentus, qui Coæ Veneris eã
partem, quam Apelles inchoatam reliquiſſet,
abſolueret (oris enim pulchritudo reliqui
corporis imitandi ſpem auferebat:) ſic ea, quæ
Panætius prætermiſiſſet & non perfeciſſet,
propter eorum, quæ perfeciſſet, præſtantiã, ne-
11 minem eſſe perſecutum. Quamobrem de iu-
dicio Panætii dubitari non poteſt: rectène au-
tem hanc tertiam partem ad exquirendum of-
ficium adiunxerit, an ſecus, de eo fortaſſe du-
bitari poteſt. Nam ſiue honeſtum ſolum bo-
num eſt, vt Stoicis placet: ſiue quod honeſtum
eſt, id ita ſummum bonum eſt, quemadmodũ
Peripateticis noſtris videtur, vt omnia ex al-
tera parte collocata, vix minimi momenti in-
ſtar habeant: dubitandum non eſt, quin num-
quam poſſit vtilitas cum honeſtate contende-
re. Itaque accepimus Socratem ſolitum exſe-
crari eos, qui primùm hæc natura cohæren-
tia, opinione diſtraxiſſent. Cui quidem ita
ſunt Stoici aſſenſi, vt etiam, quidquid hone-
C ſtum eſſet, id vtile eſſe cenſerent, nec vtile
12 quidquam quod non honeſtum. Quòd ſi is eſ-
ſet Panætius, qui virtutem propterea colendã
diceret, quòd ea efficiens vtilitatis eſſet: vt ii,
qui res expetendas vel voluptate, vel indolẽ-
tia metiuntur: liceret ei dicere honeſtatẽ ali-
quando cum vtilitate pugnare. Sed, cùm ſit is
qui id ſolum bonum iudicet quod honeſtum
ſit: quæ autẽ huic repugnent ſpecie quadam
vtilitatis, eorum neque acceſſione meliorem
vitam fieri, nec deceſſione peiorẽ nõ videatur
huiuſmodi debuiſſe deliberationẽ introduce-
re, in qua quod vtile videretur, cum eo quod
13 honeſtũ eſt, compararetur. Etenim quod ſum-
mum bonum à Stoicis dicitur, conuenienter
naturæ viuere: id habet hanc (vt opinor) ſen-
tentiam, cum virtute congruere ſemper: cete-
ra autem, quæ ſecundum naturam eſſent, ita
legere, ſi ea virtuti nõ repugnarent. quod cùm
D ita ſit, putant quidã, hanc comparationem nõ
rectè eſſe introductã, nec omnino de eo genere
quidquam præcipiendum fuiſſe. Atque illud
quidem honeſtum quod propriè, veréque di-
citur, id in ſapiẽtibus eſt ſolis. neque à virtute
diuelli vmquam poteſt: in iis autem, in quibus
ſapientia perfecta nõ eſt, ipſum illud quidem
ſed perfectum honeſtũ. nullo modo eſſe poteſt,
14 ſimilitudines honeſti eſſe poſſunt. Hæc igitur
omnia officia, de quibus his libris diſputa-

A mus, media Stoici appellant. ea communia
ſunt, & latè patent: quæ & ingenii bonitate
multi aſſequuntur, & progreſſione diſcendi.
Illud autem officium, quod rectum iidem ap-
pellant, perfectum atque abſolutum eſt: &, vt
iidem dicũt, omneis numeros habet: nec præ-
ter ſapientem, cadere in quemquam poteſt. 15
Cùm autem aliquid actum eſt, in quo media
officia compareant, id cumulatè videtur eſſe
perfectum: propterea quòd vulgus, quid abſit
à perfecto, ferè non ex toto intelligit: qua-
tenus autem intelligit, nihil putat prætermiſ-
ſum. Quod autẽ in poematibus, & in picturis
vſu venit, in aliiſque compluribus, vt dele-
ctentur imperiti: laudẽntque ea quæ laudanda
nõ ſint: ob eã credo, cauſam, quòd inſit in his
aliquid probi, quod capiat ignaros, qui iidẽ,
quid in vnaquaque re vitii ſit, nequeant iudi- 16
care. Itaque cùm ſint docti à peritis, facile
deſiſtunt à ſentẽtia. Hæc igitur officia, de qui-
B bus his libris diſſerimus, quaſi ſecunda qua-
dam honeſta dicunt eſſe, non ſapientum mo-
dò propria, ſed cum omni hominum genere
cõmunia. Itaque ii omnes, in quibus virtutis
eſt indoles, commouentur. Nec verò cùm duo
Decii, aut duo Scipiones, fortes viri comme-
morantur, aut cùm Fabricius, aut Ariſtides iu-
ſti nominantur: aut ab illis, fortitudinis: aut
ab his, iuſtitiæ, tanquam à ſapientibus, petitur
exemplum. nemo enim horum ſic ſapiens eſt,
vt ſapiẽtem intelligi hîc volumus: nec ii, qui
ſapiẽtes habiti ſunt, & nominati, M. Cato, &
C. Lælius, ſapientes fuerũt: ne illi quidem ſe-
prem: ſed ex mediorum officiorum frequentia 17
ſimilitudinem quandam gerebant, ſpeciémq;
ſapientum. Quocirca nec id quod verè hone-
ſtum eſt, fas eſt cum vtilis repugnantia com-
parari: nec id, quod communiter appellamus
honeſtum, quódque colitur ab iis, qui bonos
ſe viros haberi volunt, cum emolumentis vm-
quam eſt comparandum: támque id honeſtum
C quod in noſtram intelligentiã cadit, tuendũ,
conſeruandúmq; eſt nobis, quàm id quod pro-
priè dicitur, veréque eſt honeſtũ ſapientibus,
aliter enim teneri non poteſt ſi qua ad virtutẽ
eſt facta progreſſio. Sed hęc quidem de iis qui 18
boni exiſtimantur conſeruatione officiorum.
Qui autem omnia metiuntur emolumentis &
commodis, neque ea volunt præponderari ho-
neſtate, hi ſolent in deliberando honeſtum
cum eo, quod vtile putant, comparare: boni
viri non ſolent. Itaque exiſtimo, Panætium,
cum dixerit, homines ſolere in hac compara-
tione dubitare, hoc ipſum ſenſiſſe, quod dixe-
rit, ſolere modò non etiam oportere. etenim
non modò pluris putare quod vtile videatur,
quàm quod honeſtum: ſed hæc etiam inter ſe
comparare, & in his addubitare, turpiſſimum
eſt. Quid eſt ergo, quod nonnumquam dubi-
tationem afferre ſoleat, cõſiderandúmque vi-
deatur? Credo, ſi quando dubitatio accidit, 19
D quale ſit id, de quo conſideretur. Sæpe e-
nim tempore fit, vt, quod plerumque turpe
haberi ſoleat, inueniatur non eſſe turpe. E-
xempli cauſa, ponatur aliquid, quod pateat
latiùs. Quod poteſt eſſe maius ſcelus, quàm
non modò hominem, ſed etiam familiarem
occidere? Num igitur ſe obſtrinxit ſcelere,
ſi quis tyrannum occidit, quamuis familia-
rem? Populo quidem Rom. non videtur, qui
ex omni-

ex omnibus præclaris factis illud pulcherri- A
mum existimat. Vicit igitur vtilitas honesta-
tem, immò verò honestas vtilitatem secuta
est. Itaque, vt sine vllo errore diiudicare pos-
simus, si quando cum illo, quod honestum in-
telligimus, pugnare id videbitur, quod ap-
pellamus vtile formula quædam constituen-
da est: quàm si sequemur in comparatione
20 rerum, ab officio numquam recedemus.
Erit autem hæc formula, Stoicorum ratio-
ni, disciplinæque maximè consentanea: quam
quidē in his libris propterea sequimur, quòd,
quamquā & à veteribus Academicis, & à Peri-
pateticis nostris, qui quondam iidem erant,
qui Academici, quæ honesta sunt anteponun-
tur iis, quæ videntur vtilia: tamen splendi-
dius hæc ab eis disseruntur, quibus, quidquid
honestum est, idem vtile videtur: nec vtile
quidquam, quod non honestum: quàm ab iis,
quibus est honestum aliquid non vtile, aut v-
tile non honestū est. Nobis autem nostra A- B
cademia magnam licentiam dat, vt quodcum-
que maximè probabile occurrat, id nostro
iure liceat defendere. Sed redeo ad formu-
21 lam. Detrahere igitur aliquid alteri, & ho-
minem hominis incommodo suum augere cō-
modum, magis est contra naturam, quàm
mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm ce-
tera, quæ possunt aut corpori accidere, aut
rebus externis. nam principiò tollit conui-
ctum humanum, & societatem. si enim sic eri-
mus affecti, vt propter suum quisque emolu-
mentum spoliet, aut violet alterum, disrumpi
22 necesse est eam, quæ maximè est secundum na-
turam, humani generis societatem. Vt, si v-
numquodque membrum sensum hunc habe-
ret, vt posse putaret se valere, si proximi mē-
bri valetudinem ad se traduxisset: debilitari,
& interire totum corpus necesse esset: sic, si v-
nusquisque nostrûm rapiat ad se commoda a-
liorum, detrahátque quod cuique possit, emo- C
lumenti sui gratia: societas hominum, com-
munitásque euertatur necesse est. nam, sibi vt
quisque malit, quod ad vsum vitæ pertineat,
quam alteri acquirere, concessum est, non re-
pugnante natura. Illud quidem natura non
patitur, vt aliorum spoliis nostras facultates,
23 copias, opes augeamus. Neque verò hoc so-
lùm natura, id est, iure gentium, sed etiam le-
gibus populorum, quibus in singulis ciuitati-
bus resp. continentur, eodem modo constitu-
tum est, vt non liceat sui commodi causa
nocere alteri. hoc enim spectant leges, hoc
volunt, incolumem esse ciuium coniunctio-
nem: quam qui dirimunt, eos morte, exsilio,
vinculis, damno coercent, atque hoc multò
magis exigit ipsa naturæ ratio, quæ est lex
diuina, & humana: cui parere qui velit (o-
mnes autem parebunt, qui secundum naturam
volent viuere) numquam committet vt alie-
num appetat, & id quod alteri detraxerit, sibi D
24 assumat. Etenim multò magis est secundum
naturā excelsitas animi, & magnitudo, itémq;
comitas, iustitia, liberalitas, quam voluptas,
quàm vita, quā diuitiæ. quæ quidem contem-
nere, & pro nihilo ducere, comparantem cum
vtilitate cōmuni, & magni animi, & excelsi est.
Detrahere autem alteri sui commodi causa,
magis est contra naturam, quam mors, quàm
25 dolor, quàm cetera generis eiusdem. Itémque,

A magis est secundum naturam, pro omnibus
gentibus, si fieri possit, conseruandis, aut iu-
uandis, maximos labores, molestiásque susci-
pere, imitantem Herculem illum, quem ho-
minum fama beneficiorum memor, in conci-
lio cælestium collocauit: quàm viuere in soli-
tudine, nō modò sine vllis molestiis, sed etiam
in maximis voluptatibus, abundantem omni-
bus copiis, vt excellas etiam pulchritudine, &
viribus. Quocirca optimo quisque, splēdidissi-
móque ingenio longè illam vitam huic ante-
ponit. ex quo efficitur, hominem naturæ obe- 26
dientem, homini nocere non posse. Deinde,
qui alterum violat, vt ipse aliquid commodi
consequatur: aut nihil se existimat contra na-
turam facere: aut magis fugiendā censet mor-
tem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam
liberorum, propinquorum, amicorum, quàm
facere cuipiā iniuriam: si nihil existimat cō-
B tra naturam fieri in hominibus violandis:
quid cum eo disseras, qui omnino hominē ex
homine tollat? sin fugiendum id quidem cen-
set, sed & multò illa peiora, mortem, pauper-
tatem, dolorem: errat in eo, quòd vllum aut
corporis, aut fortunæ vitium animi vitiis gra-
uius existimat. Ergo vnum debet esse omni-
bus propositum, vt eadem sit vtilitas vniuscu-
iusque, & vniuersorum: quam si ad se quisque
rapiat, dissoluetur omnis humana consocia-
tio: Atque si etiam hoc natura præscribit, vt 27
homo homini, quicumque sit, ob eam ipsam
causam, quòd is homo sit, consultum velit.
necesse est secundum eandem naturam, omniū
vtilitatem esse cōmunem. quod si ita est, vna
continemur omnes, & eadem lege naturæ: idq;
ipsum si ita est, certè violare alterum lege na-
turæ prohibemur, verum autē primum, verū
igitur & extremū. Nam illud quidem absurdū
est, quod quidā dicunt, parēti se, aut fratri ni- 28
C hil detracturos, commodi sui causa: aliam ra-
tionem esse ciuium reliquorum: hi sibi nihil
iuris, & nullā societatem, communis vtilitatis
causa statuunt esse cū ciuibus: quę sententia o-
mnem societatē distrahit ciuitatis. Qui autem
ciuium rationē dicunt esse habendā, externo-
rū negant. hi dirimunt cōmunem humani ge-
neris societatem: quæ sublata, beneficentia, li-
beralitas, bonitas, iustitia funditus tollitur: quę
qui tollūt, etiā aduersus deos immortaleis im-
pii iudicandi sunt. ab iis enim constitutā inter
homines societatem euertunt: cuius societatis
arctissimum vinculū est, magis arbitrari esse
contra naturam, hominem homini detrahere,
sui cōmodi causa, quā omnia incommoda su-
bire vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius
animi quę vacēt iustitia. Hęc enim vna virtus, 29
omniū est domina, & regina virtutum. Forsitā
quispiam dixerit. Nōne igitur sapiens, si fame
ipse cōficiatur, abstulerit cibum alteri homi-
ni ad nullam rē vtili? Minimè verò. Non enim
D mihi est vita mea vtilior, quàm animi talis af
fectio, neminem vt violem commodi mei gra-
tia. Quid? si Phalarim, crudelem tyrannum, &
immanem, vir bonus, ne ipse frigore conficia-
tur, vestitu spoliare possit, nónne faciat. Hæc 30
ad iudicandum sunt facillima. nam, si quid ab
homine ad nullam partem vtili, tux vtilitatis
causa detraxeris: inhumanè feceris, contráq;
naturæ legem. sin autem is tu sis, qui multam
vtilitatem reipublicæ, atque hominum socie-

tati, si in vita remaneas, afferre possis, siquid A
ob eam causam alteri detraxeris, non sit re-
prehendendum: sin autem id non sit eiusmodi:
suum cuique incommodum ferendum est po-
tius, quàm de alterius commodis detrahen-
dum. Non igitur magis est contra naturam
morbus, aut egestas, aut quid huiusmodi, quā
31 detractio, aut appetitio alieni. Sed communis
vtilitatis derelictio contra naturam est. est e-
nim iniusta. itaque lex ipsa naturæ, quæ vtili-
tatem hominum conseruat, & continet, decer-
nit profectò, vt ab homine inerti, atque inu-
tili, ad sapientem, bonum, fortémque virum
transferantur res ad viuendum necessariæ: qui
si occiderit, multum de cōmuni vtilitate detra-
xerit: modo hoc ita faciat, vt ne ipse de se be-
ne existimans, seséque diligens, hanc causam
habeat ad iniuriam. Itaque semper officio
fungetur vtilitati consulens hominum, & ei,
quam sæpe commemoro, humanæ societati.
32 Nam, quòd ad Phalarim attinet, perfacile iu- B
dicium est. nulla enim nobis societas cum ty-
rannis, sed potius summa distractio est: neq;
est contra naturam, spoliare eum si possis, quē
honestum est necare: atque hoc omne genus
pestiferum, atque impium, ex hominum com-
munitate exterminandum est. Etenim, vt mē-
bra quædam amputantur, si & ipsa sanguine, &
tāquam spiritu carere cœperunt, & nocent re-
liquis partibus corporis: sic ista in figura ho-
minis feritas, & immanitas beluæ, à communi
tanquam humanitate corporis segreganda est.
33 Huius generis sunt quæstiones omnes eæ, in
quibus ex tempore officium exquiritur. Eius-
modi igitur credo res Panætium persecuturū
fuisse, nisi aliqui casus, aut occupatio consi-
lium eius præuenissent: ad quas ipsas consul-
tationes ex superioribus libris satis multa
præcepta sunt, quibus perspici possit, quid sit
propter turpitudinem fugiendum: quid sit id,
quo idcircò fugiendum non sit, quia omnino C
turpe non est. Sed quoniam operi inchoato,
propriè tamē absoluto, tanquam fastigiū im-
ponimus: vt Geometræ solent non omnia do-
cere, sed postulare, vt quædam sibi concedan-
tur, quò faciliùs, quæ velint, explicent: sic
ego à te postulo, mi Cicero, vt mihi conce-
das, si potes, nihil, præter id quod honestum
sit, esse propter se expetendum. sin hoc non li-
cet per Cratippum: at illud certè dabis, quod
honestum sit, id esse maximè propter se expe-
tendum. Mihi vtrumuis satis est. & cùm hoc,
tum illud probabilius videtur, nec præterea
34 quidquam probabile. Ac primùm Panætius in
hoc defendendus est. quod nō vtilia cum ho-
nestis pugnare dixerit aliquando posse (neque
enim ei fas erat) sed ea, quæ viderentur vtilia.
Nihil verò vtile, quod non idem honestum:
nihil honestum, quod non idem vtile sit, sæ-
pe testatur, negátque vllum pestem maiorem
vitam hominum inuasisse, quàm eorū opinio-
nem, qui ista distraxerint. itaque non vt ali- D
quando anteponeremus vtilia honestis, sed vt
ea sine errore diiudicaremus, siquando inci-
dissent, induxit eam, quæ videretur esse, non
quæ esset, repugnantiam. Hanc igitur partē re-
lictam explebimus, nullis adminiculis, sed
(vt dicitur) Marte nostro. Neq; enim quidquā
de hac parte post Panætium explicatum est,
quod mihi probaretur, de iis, quæ in manus

A meas venerint. Cùm igitur aliqua species v- 35
tilitatis obiecta est, nos commoueri necesse
est. sed si, cùm animum attenderis, turpitudi-
nem videas adiunctam ei rei, quæ speciem v-
tilitatis attulerit: tunc vtilitas non requirenda
est, sed intelligendum, vbi turpitudo sit, ibi v-
tilitatem esse non posse. Quòd si nihil est tam
contra naturam, quàm turpitudo (recta enim
& conuenientia, & constantia natura deside-
rat, aspernaturque contraria) nihilque tam est
secundum naturā, quàm vtilitas, certè in eadē
re & vtilitas, & turpitudo esse non potest.
itémque, si ad honestatem nati sumus, eaque
aut sola expetenda est (vt Zenoni est visum)
aut certè omni pondere grauior est habenda,
quā reliqua omnia, quod Aristoteli placet: ne-
cesse est quod honestum sit, id esse aut solum
aut summū bonum: quod autem bonū, id cer-
tè vtile: itaque quidquid honestum, id vtile. 36
quare error hominum non proborum cùm a-
B liquid, quod vtile visum est, arripuit, id con-
tinuò secernit ab honesto. Hinc sicæ, hinc ve-
nena, hinc falsa testamenta nascuntur: hinc
furta, hinc peculatus, expilationes, direptio-
nésque sociorum & ciuium, hinc opū nimia-
rum potentiæ non ferendæ: postremo etiam
in liberis ciuitatibus exsistunt regnādi cupi-
ditates, quibus nihil nec tetrius, nec fœdius
excogitari potest. emolumenta enim rerum
fallacibus iudiciis vident: pœnam non dico
legum, quas sæpe perrumpūt, sed ipsius turpi-
tudinis, quæ acerbissima est, nō vident. Quā- 37
obrem hoc quidem deliberantium genus pel-
latur è medio (est enim totum sceleratum &
impium) qui deliberant, vtrum id sequantur
quod honestum esse videant, an se scientes
scelere contaminent: in ipsa enim dubitatione
facinus inest, etiamsi ad id non peruenerint.
Ergo ea deliberanda omnino nō sunt, in qui-
bus est turpis ipsa deliberatio, atque etiam ex
C omni deliberatione celandi, & occultandi
spes, opiniòque remouenda est. satis enim no-
bis (si modò in Philosophia aliquid profeci-
mus) persuasum esse debet, si omneis deos, ho-
minésque celare possimus, nihil tamen auarè,
nihil iniustè, nihil libidinosè, nihil inconti- 38
nenter esse faciendum. Hinc ille Gyges indu-
citur à Platone: qui, cùm terra discessisset ma-
gnis quibusdam imbribus, in illum hiatū de-
scendit, æneúmque equum (vt ferunt fabulæ)
animaduertit, cuius in lateribus fores essent:
quibus apertis, hominis mortui vidit corpus
magnitudine inusitata, annulúmque aureum
in digito: quem vt detraxit, ipse induit (erat
autem regius pastor) tum in concilium pasto-
rum se recepit. ibi cùm palam eius annuli ad
palmā conuerterat, à nullo videbatur, ipse au-
tem omnia videbat. idē rursus videbatur cùm
in locum annulum inuerterat. Itaque hac op-
portunitate annuli vsus, reginæ stuprum intu-
lit: eáque adiutrice regem dominum interè-
D mit, sustulitq; quos obstare arbitrabatur: nec
in his facinoribus eum quisquā potuit vide-
re. sic repentè annuli beneficio rex exortus est
Lydiæ. Hunc igitur ipsum annulum si habeat
sapiens, nihil plus sibi licere putat peccare,
quàm si non haberet. honesta enim bonis vi- 39
ris, non occulta quæruntur. Atque hoc loco
Philosophi quidam, minimè mali illi quidē,
sed non satis acuti fictam, & commenticiam
fabulam

fabulam dicunt prolatam à Platone: quasi ve-
rò ille aut factum id esse, aut fieri potuisse de-
fendat. Hæc est vis huius annuli, & huius exē-
pli: si nemo sciturus, nemo ne suspicaturus
quidem sit, cùm aliquid, diuitiarum, potentię,
dominationis, libidinis causa feceris, si id diis
hominibúsque futurum sit semper ignotum,
sísne facturus. negant id fieri posse: quam-
quam potest id quidem. sed quæro, quod ne-
gant posse, id si possent, quidnam facerent?
Vrgent rusticè sanè. negant enim posse, & in
eo perstant: hoc verbum quid valeat, non vi-
dent. Cùm enim quærimus, si possint celare,
quid facturi sint: non quærimus, possintne ce-
lare: sed tanquam tormenta quædam adhibe-
mus, vt, si responderint, se, impunitate propo-
sita, facturos quod expediat, facinorosos se es-
se fateantur: si negent, omnia turpia per seipsa
fugienda esse concedant. Sed iam ad proposi-
40 tum reuertamur. Incidunt sæpe multæ causæ,
quæ cōturbant animos vtilitatis specie, non,
cùm hoc deliberatur, relinquendáne sit hone-
stas propter vtilitatis magnitudinem (nam id
quidem improbum est) sed illud, possitne id,
quod vtile videatur, fieri non turpiter. Cùm
Collatino Tarquinio collegæ Brutus imperiū
abrogabat, poterat videri facere id iniustè.
fuerat enim in regibus expellēdis socius Bru-
ti, consiliorum etiam adiutor. cùm autem cō-
silium hoc principes cepissent, cognationem
Superbi, noménque Tarquiniorum, & memo-
riam regni, esse tollendam: quod erat vtile
patriæ consulere, id erat ita honestum, vt e-
tiam ipsi Collatino placere deberet. Itaq; vti-
litas valuit propter honestatem, sine qua nec
41 vtilitas quidem esse potuisset. At in eo rege,
qui vrbem condidit, non ita. Species enim v-
tilitatis animum impulit eius: cui cùm visum
esset vtilius, solum se quàm cum altero re-
gnare, fratrem interemit. Omisit hic & pieta-
tem, & humanitatem, vt id, quod vtile vi-
debatur, neque erat, assequi posset: & tamen
muri causam opposuit, speciem honestatis ne-
que probabilem, neque satis idoneam. Pecca-
uit igitur, pace vel Quirini vel Romuli dixe-
42 rim. Nec tamen nostræ nobis vtilitates omit-
tendæ sunt. aliísque tradendæ, cùm his ipsi e-
geamus: sed suæ cuique vtilitati, quod sine al-
terius iniuria fiat, seruiendum est. Scitè Chry-
sippus, vt multa. Qui stadium, inquit, currit, e-
niti, & cōtendere debet, quàm maximè possit,
vt vincat: supplantare eum, qui cum certet,
aut manu depellere nullo modo debet. sic in
vita sibi quemque petere, quod pertineat ad
vsum, non iniquum est: alteri surripere, ius
43 non est. Maximè autem perturbantur officia
in amicitiis: quibus & non tribuere, quod re-
ctè possis, & tribuere, quod non sit æquum,
contra officium est. Sed huius generis totius,
breue, & non difficile præceptum est. quæ e-
nim videantur vtilia, honores, diuitiæ, volu-
ptates, cetera generis eiusdem, hæc amicitiæ
nunquam anteponenda sunt. At neque contra
rempub. neque contra iusiurandum, ac fidem,
amici causa, vir bonus faciet, nec si iudex qui-
dem erit de ipso amico. ponit enim personā
amici, cùm induit iudicis. tantum dabit ami-
citiæ, vt veram amici causam esse malit: vt
perorādæ liti tempus, quoad per leges liceat
44 accommodet. Cùm verò iurato dicenda sentē-
A tia sit: meminerit, deum se adhibere testem, id
est (vt arbitror) mentem suam, qua nihil ho-
mini dedit ipse deus diuinius. Itaque præcla-
rum à maioribus accepimus morem rogandi
iudicis, si eum teneremus, QVAE SALVA
FIDE FACERE POSSIT. Hæc ro-
gatio ad ea pertinet, quæ paulò antè dixi, ho-
nestè amico à iudice posse concedi. nam, si o-
mnia facienda sint, quæ amici velint: non a-
micitiæ tales, sed coniurationes putandæ
sunt. Loquor autem de communibus amici- 45
tiis. nam in sapientibus viris, atque perfectis
nihil potest esse tale. Damonem, & Pythiam,
Pytagoreos, ferunt hoc animo inter se fuisse,
vt, cùm eorum alteri Dionysius tyrannus diē
necis destinauisset: & is, qui morti addictus
esset, paucos sibi dies commendandorum suo-
rum causa postulauisset: vas factus est alter
eius sistendi: vt si ille non reuertisset, ad
diem, moriendum esset sibi ipsi, qui cùm ad
B diem se recepisset, admiratus eorum fidem
tyrannus, petiuit, vt se in amicitiam tertium
adscriberent. Cùm igitur id, quod vtile vi- 46
detur in amicitia, cum eo, quod honestum
est, comparatur: iaceat vtilitatis species, va-
leat honestas. cùm autem in amicitia, quæ ho-
nesta non sunt, postulabuntur religio, & fides
anteponātur amicitiæ, & sic habebitur is,
quem exquirimus, delectus officij. Sed vtilita-
tis specie in resp. sæpissimè peccatur, vt in Co-
rinthi disturbatione nostri durius etiam A-
thenienses qui sciuerunt, vt Aeginetis, qui
classe valebant, pollices præciderentur. hoc
visum est vtile. nimis enim imminebat, pro-
pter propinquitatem, Aegina Piræo: sed ni-
hil, quod crudele, vtile. est enim hominum
naturæ quam sequi debemus, maximè inimi-
ca crudelitas. Malè etiam qui peregrinos vr-
bibus vti prohibent, eósque exterminant, vt 47
Pennius apud patres nostros, Papius nuper.
C Nam esse pro ciue, qui ciuis non sit, rectum
est non licere: quam tulerunt legem sapientis-
simi consules, Crassus & Scæuola: vsu verò
vrbis prohibere peregrinos sanè inhumanum
est illa præclara, in quibus publicæ vtilitatis
species præ honestate contemnitur. Plena exē-
plorum est nostra resp. cùm sæpe alias, tum
maximè bello Punico secundo: quæ, Cannensi
calamitate accepta, maiores animos habuit,
quàm vmquam rebus secundis. nulla timoris
significatio, nulla mentio pacis tanta vis est
honesti, vt speciem vtilitatis obscuret.
Athenienses cùm Persarum impetum nullo 48
modo possent sustinere, statueréntque vt vrbe
relicta, coniugibus, & liberis Trœzene depo-
sitis, naueis conscēderent, libertatémque Græ-
ciæ classe defenderent: Cyrsilum quendam
suadentem, vt in vrbe manerent, Xerxémque
reciperent, lapidibus obruerunt. Atqui ille se-
qui vtilitatem videbatur: sed ea nulla erat re-
D pugnante honestate. Themistocles post victo- 49
riam eius belli, quod cum Persis fuit, dixit
in concione, se habere consilium reip. saluta-
re, sed id sciri opus non esse postulauit, vt ali-
quem populus daret, quicum communicaret.
datus est Aristides. Huic ille, classem Lacedæ-
moniorum, quæ subducta esset ad Gytheum,
clam incendi posse: quo facto, frangi Lace-
dæmoniorum opes necesse esset. Quod Ari-
stides cùm audisset, in concionem magna ex-

ſpectatione venit: dixitque, perutile eſſe con-
ſilium, quod Themiſtocles afferret: ſed mini-
mè honeſtum. Itaque Athenienſes, quod hone-
ſtum non eſſet, id ne vtile quidem putauerũt:
totamq; eam rem, quã ne audiuerant quidem,
auctore Ariſtide repudiauerunt. Melius hi,
quàm nos, qui piratas immuneis, ſocios vecti
galeis habemus. Maneat ergo, quod turpe ſit,
id numquam eſſe vtile: ne tum quidem, cùm id,
quod eſſe vtile putes, adipiſcare. Hoc enim
ipſum vtile putare, quod turpe ſit, calamito-
ſum eſt. Sed incidunt (vt ſupra dixi) ſæpe cau-
50 ſæ, cùm repugnare vtilitas honeſtati videa-
tur, vt animaduertendum ſit, repugnétne pla-
nè, an poſſit cum honeſtate coniungi. Eius ge-
neris hæ ſunt quæſtiones: exempli gratia, Si
vir bonus Alexandria Rhodum magnum fru-
menti numerum aduexerit in Rhodiorum in-
opia, & fame, ſummaque annonæ caritate: ſi
idem ſciat, complureis mercatores Alexan-
dria ſoluiſſe, nauéſque in curſu, frumento o-
nuſtas, petenteis Rhodum, viderit, dicturúſne
ſit id Rhodiis, an ſilentio ſuũ quàm plurimo
venditurus? Sapientem, & bonum virum fin-
gimus: de eius deliberatione, & conſultatio-
ne quærimus: qui celaturus Rhodios non ſit, ſi
id turpe iudicet: ſed dubitet an turpe non ſit.
In huiuſcemodi cauſis aliud Diogeni Baby-
51 lonio videri ſolet, magno & graui Stoico: a-
liud Antipatro, diſcipulo eius, homini acutiſ-
ſimo. Antipatro, omnia patefacienda, vt nequid
omnino, quod venditor norit, emtor ignoret:
Diogeni, venditorem, quatenus iure ciuili cõ-
ſtitutum ſit, dicere vitia oportere: cetera ſine
inſidiis agere: &, quoniam vendat, velle quàm
optimè vendere. Aduexi, expoſui: vendo meum
non pluris, quàm ceteri: fortaſſe etiam mino-
ris, cùm maior eſt copia. cui ſit iniuria? Exo-
ritur Antipatri ratio ex altera parte? Quid a-
52 gis? tute cùm hominibus conſulere debeas, &
ſeruire humanæ ſocietati, eáque lege natus
ſis, & ea habeas principia naturæ, quibus pa-
rere, & quæ ſemper ſequi debeas, vt vtilitas
tua, communis vtilitas ſit: viciſſim, & æquè
communis vtilitas tua ſit: celabis homines,
quid iis adſit commoditatis & copiæ: Reſpon-
debit Diogenes fortaſſe ſic. Aliud eſt celare,
aliud tacere: neque ego nunc te celo, ſi tibi nõ
dico, quæ natura deorum ſit, quis ſit finis bo-
norum: quæ tibi plus prodeſſent cognita, quã
tritici vilitas, ſed non quidquid tibi audire
vtile eſt, idẽ mihi dicere neceſſe eſt. Immò ve-
53 rò, inquit ille, neceſſe eſt, ſi quidem meminiſti
eſſe inter homines natura coniunctam ſocie-
tatem. Memini, inquiet ille, ſed nũ iſta ſocie-
tas talis eſt, vt nihil ſuum cuiuſque ſit? quod ſi
ita eſt, ne vendendum quidẽ quidquam eſt,
ſed donandum. Vides in hac tota diſceptatio-
ne non illud dici, quamuis hoc turpe ſit, ta-
men, quoniam expedit, faciam, ſed ita expedi-
re, vt turpe non ſit, ex altera autem parte, ea
re, quia turpe ſit, non eſſe faciendum. Ven-
54 dat ædeis vir bonus propter aliqua vitia, quæ
ipſe norit, ceteri ignorent, peſtilentes ſint, &
habeantur ſalubres, ignoretur, in omnibus
cubiculis apparere ſerpenteis, malæ materiæ,
ruinoſæ. ſed hoc, præter dominum, nemo
ſciat. quæro, ſi hoc emtoribus venditor, non di-
xerit ædeiſque vendiderit pluris multò, quã
ſe venditurum putarit, nũ id iniuſtè, an im-

A probè fecerit. Ille verò (inquit Antipater) 55
improbè facit. Quid enim eſt aliud, erranti
viam non monſtrare (quod Athenis exſecra-
tionibus publicis ſancitum eſt) ſi hoc non eſt,
emtorem pati ruere & per errorem in ma-
ximam fraudem incurrere? plus etiam eſt,
quàm viam non monſtrare. nam eſt ſcientem
in errorem, alterum inducere. Diogenes con-
trà, Num te emere coegit, qui ne hortatus
quidẽ eſt? ille, quod non placebat, proſcripſit:
tu, quod placebat, emiſti quòd ſi, qui proſcri-
bunt, VILLAM BONAM, benéque ædi-
ficatam non exiſtimantur fefelliſſe. etiã ſi illa
nec bona eſt, nec ædificata ratione, multò mi-
nùs, qui domum non laudarũt. vbi enim iudi-
cium emtoris eſt, ibi fraus venditoris quę po-
teſt eſſe? ſin autem dictum non omne præſtan-
dum eſt, quod dictum non eſt, id præſtandum
putas? Quid verò eſt ſtultius, quã venditorem
eius rei, quam vendat, vitia narrare? quid au-
B tem tam abſurdum, quàm ſi domini iuſſu ita 56
præco prædicet? DOMVM PESTILEN-
TEM VENDO. Sic ergo in quibuſdam
cauſis dubiis ex altera parte defenditur ho-
neſtas, ex altera ita de vtilitate dicitur, vt id,
quod vtile videatur, non modò facere hone-
ſtum ſit: ſed etiam, non facere, turpe. Hæc eſt
illa, quæ videtur vtilium fieri cum honeſtis
ſæpe diſſenſio. Quæ diiudicanda ſunt. Non e-
nim, vt quæremus, expoſuimus, ſed vt expli- 57
caremus. Non igitur videtur nec frumentarius
ille Rhodius, nec hic ædium venditor, celare
emtores debuiſſe. Neque enim id eſt celare,
quidquid reticeas: ſed cùm, quod tu ſcias, id
ignorare emolumẽti tui cauſa veliſ eos, quo-
rum interſit id ſcire. Hos autem celandi ge-
nus quale ſit, & cuius hominis, quis, non vi-
det? certè non aperti, non ſimplicis, non inge-
nui, non iuſti, non viri boni, verſuti potiùs,
obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, ve- 58
C teratoris, vafri. Hæc tot, & alia plura, nónne
inutile eſt vitiorum ſubire nomina? Quòd ſi
vituperandi ſunt, qui reticuerunt, quid de iis
exiſtimandum eſt, qui orationis vanitatem ad-
hibuerunt? Caius Cannius eques Romanus,
homo nec infacetus, & ſatis literatus, cùm
ſe Syracuſas, otiandi cauſa, non negotiandi,
vt ipſe dicere ſolebat, contuliſſet, dictitabat
ſe hortulos aliquos vellet emere, quò inuita-
re amicos, & vbi ſe oblectare ſine interpel-
latoribus poſſet. quod cùm percrebuiſſet, Py-
thius ei quidam, qui argentariam faceret Sy-
racuſis, dixit venaleis quidem ſe hortos non
habere, ſed licere vti Cannio, ſi vellet, vt ſuis:
& ſimul ad cenã hominem in hortos inuitauit
in poſterum diem. cùm ille promiſiſſet, tum
Pythius vt argentarius, qui eſſet apud omneis
ordines gratioſus, piſcatores ad ſe vocauit &
ab his petiuit, vt ante ſuos hortulos poſtera
die piſcarentur: dixitque quid eos facere vel-
D let. Ad cenam tempore venit Cannius: opipa-
rè paratum erat conuiuium: cymbarum antè
hortulos multitudo pro ſe quiſq. quod cepe-
rat, afferebat: ante pedes Pythii piſces abii- 59
ciebãtur. Tum Cannius, Quæſo, inquit, quid
eſt, Pythi, tantúmne piſcium, tantúmne cym-
barum? Et ille, Quid mirum? inquit, hoc loco
eſt, Syracuſis quidquid eſt piſcium. hic aqua-
tio: hac villa iſti carere non poſſunt. Incenſus
Cannius cupiditate, cõtendit à Pythio, vt ven-
deret

aeret. Grauatè ille primò. quid multa? impe- A
trat. emit homo cupidus, & locuples, tanti,
quanti Pythius voluit, & emit instructos: no-
mina facit, negotium conficit. inuitat Cannius
postera die familiareis suos. venit ipse matu-
rè. scalmum nullum videt. quærit ex proxi-
mo vicino, num feriæ quædam piscatorum es-
sent, quòd eos nullos videret. Nullæ (quod
sciam) inquit ille: sed hìc piscari nulli solent.
itaque heri mirabar, quid accidisset. Stoma-
chari Cannius. Sed quid faceret? nondum enim
60 Aquilius collega & familiaris meus, pertu-
lerat de dolo malo formulas: in quibus ipsis
cùm ex eo quæreretur, quid esset dolus ma-
lus: respondebat, cùm esset aliud simulatum,
aliud actum. Hoc quidam sanè luculenter, vt
ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius,
& omnes aliud agentes, aliud simulantes, per-
fidi, improbi, malitiosi sunt. Nullum igitur fa-
ctum eorum potest vtile esse, cùm sit tot vitiis
inquinatum. Quòd si Aquiliana definitio vera B
est, ex omni vita simulatio dissimulatióq; tol-
lenda est. ità nec, vt emat meliùs, nec vt ven-
dat quidquam simulabit, aut dissimulabit vir
61 bonus. Atque iste dolus malus etiam legibus
erat vindicatus, vt tutela XII. tabulis, & cir-
cumscriptio adolescentium lege Latoria: & si-
ne lege, iudiciis, in quibus EX FIDE BO-
NA AGITVR. Reliquorum autem iudi-
ciorum hæc verba maximè excellunt, in arbi-
trio rei vxoriæ, MELIVS, AEQVIVS:
in fiducia, VT INTER BONOS BE-
NE AGIER. Quid ergo? aut in eo, quod
MELIVS, AEQVIVS: potest vlla pars
inesse fraudis? aut cùm dicitur, VT INTER
BONOS BENE AGIER. quidquam
agi dolosè, aut malitiosè potest? Dolus autem
malus in simulatione, & dissimulatione, vt ait
Aquilius, continetur. tollendum est igitur ex
rebus contrahendis omne mendacium, non li-
citatorem venditor, nec qui contra se licea- C
tur, emtor opponet: vterque, si ad eloquendū
62 venerit, non plus, quam semel, eloquetur. Q.
quidem Scæuola, P. filius, cùm postulasset, vt
sibi fundus, cuius emtor erat, semel indicare-
tur, idq. venditor ita fecisset: dixissetq. se pluris
æstimare: addidit centum millia. nemo est, qui
hoc boni viri fuisse neget, sapientis, negant:
vt si minoris quàm potuisset, vendidisset. Hæc
igitur est illa pernicies, quòd alios bonos, a-
lios sapienteis existimant. ex quo Ennius, Ne-
quicquam sapere sapientem, qui sibi ipse pro-
desse nequiret. Verè id quidem, si quid esset,
PRODESSE, mihi cum Ennio conueni-
ret. Hecatonem quidem Rhodium, discipulū
Panætii, video in iis libris, quos de officiis
63 scripsit Q. Tuberoni, dicere, Sapientis esse, ni-
hil contra mores, leges, instituta facientē, ha-
bere rationem rei familiaris. neque enim so-
lùm nobis diuites esse volumus, sed liberis,
propinquis, amicis, maximéque reip. singulo- D
rū enim facultates, & copiæ, diuitiæ sunt ciui-
tatis. Huic Scæuolæ factum, de quo paulò antè
dixi, placere nullo modo potest. etenim omni-
no se negat facturum compendii sui causa,
64 quod non liceat. Huic nec laus maxima tri-
buenda est, nec gratia. Sed siue & simulatio, &
dissimulatio, dolus malus est, perpaucæ res
sunt, in quibus dolus iste malus non verse-
tur: siue vir bonus est is, qui prodest, quibus

A potest, nocet nemini, rectè iustum virum, bo-
num non facilè reperimus. Numquā igitur
est vtile peccare, quia semper est turpe: &,
quia semper est honestum, virum bonum esse,
semper est vtile. Ac de iure quidem prædio- 65
rum sancitum est apud nos iure ciuili, vt in
his vendendis vitia dicerentur, quæ nota es-
sent venditori. Nam, cùm ex XII. tabulis sa-
tis esset ea præstari, quæ essent LINGVA
NVNCVPATA, quæ qui inficiatus esset,
dupli pœnā subiret, à iureconsultis etiam re-
ticentiæ pœna est constituta. Quidquid enim
inest prædio vitii, id statuerunt, si venditor
sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari
oportere. Vt, cùm in arce augurium augu- 66
res acturi essent, iussissentque Titum Clau-
dium Centimalum, qui ædeis in Cœlio mon-
te habebat, demoliri eas, quarum altitudo
officeret auspiciis: Claudius proscripsit insu-
lam, vendidit: emit P. Calpurnius Lanarius.
B huic ab auguribus illud idem denuntiatum
est. Itaque Calpurnius cùm demolitus esset,
cognouisséque Claudium ædeis posteà pro-
scripsisse, quàm esset ab auguribus demoliri
iussus, ad arbitrum illum adegit, QVID-
QVID SIBI DARE, FACERE
OPORTERET EX FIDE BO-
NA. M. Cato sententiam dixit, huius nostri
Catonis pater. Vt enim ceteri ex patribus,
sic hic, qui lumen illud progenuit, ex filio
est nominandus. Is igitur iudex ita pronun-
tiauit: cùm in venundando rem eam scisset, &
non pronuntiasset emtori damnum præstari o-
portere. Igitur ad fidem bonam statuit perti-
nere, notum est emtori vitium, quod nosset 67
venditor. Quòd si rectè iudicauit: non rectè
frumentarius ille, non rectè ædium pesti-
lentium venditor tacuit. sed huiusmodi reti-
centiæ iure ciuili omnes comprehendi non
possunt: quæ autem possunt, diligenter te-
C nentur. M. Marius Gratidianus, propin-
quus noster, C. Sergio Oratæ vendiderat æ-
deis eas, quas ab eodem ipse paucis antè an-
nis emerat. hæ Sergio seruiebant: sed hoc
in mancipio Marius non dixerat. Adducta
res in iudicium est. Oratam Crassus Grati-
dianum defendebat Antonius. ius Crassus vr-
gebat:, quod vitium venditor non dixisset
sciens, id oportere præstari: æquitatem An-
tonius: quoniam id vitium ignotum Sergio
non fuisset, qui illas ædeis vendidisset, ni-
hil fuisse necesse dici: nec eum esse dece-
ptum, qui id, quod emerat, quod iure es-
set, teneret. Quorsum hæc? vt illud intelli- 68
gas, non placuisse maioribus nostris astutos.
Sed aliter leges, aliter Philosophi tollunt a-
stutias: leges, quatenus tenere manu pos-
sunt: Philosophi, quatenus ratione, & in-
telligentia. Ratio igitur hoc postulat, ne
quid insidiosè, ne quid simulatè, ne quid fal-
D laciter. Suntne igitur insidiæ, tendere plagas,
etiam si excitaturus non sis, nec agitaturus?
ipsæ enim feræ nullo insequente sæpe inci-
dunt: sic tu cùm ædeis proscribas, tabulam,
tanquam plagam, ponas, domum propter vi-
tia vendas, in eam aliquis incurrat imprudēs?
Hoc quamquam video propter deprauatio- 69
nem consuetudinis, neque more turpe ha-
beri, neque aut lege sanciri, aut iure ciui-
li: naturæ tamen lege sancitum est, societas

enim est (quod etsi sæpe dictum est, dicendum A
tamen est sæpius) latissimè quidem quæ pa-
teat, hominum inter homines: interior eorũ,
qui eiusdem gentis sunt: propior eorum, qui
eiusdem ciuitatis. Itaque maiores aliud ius
gentium, aliud ius ciuile esse voluerunt, quod
enim ciuile non idem continuo gentium:
quod autem gentium, idem ciuile esse debet.
Sed nos veri iuris, germanæque iustitiæ soli-
dam, & expressam effigiem nullam tenemus:
vmbra, & imaginibus vtimur: easque ipsas
vtinam sequeremur. feruntur enim ex opti-
mis naturæ principiis, & veritatis exemplis.
70 Nam quanti verba illa, VTI NE PRO-
PTER TE FIDEMVE TVAM
CAPTVS, FRAVDATVSVE SIM?
quàm illa aurea: VT INTER BONOS
BENE AGIER OPORTET, ET
SINE FRAVDATIONE? Sed quid
sint boni, & quid sit, bene agi, magna quæstio
est. Qu. quidem Scæuola, pontifex max. summã
vim dicebat esse in omnibus iis arbitriis, in B
quibus adderetur, EX FIDE BONA:
fideique bonæ nomen existimabat manare la-
tissimè, idque versari in tutelis, societatibus,
fiduciis, mandatis, rebus emptis, venditis, con-
ductis, locatis, quibus vitæ societas contine-
tur: in his magni esse iudicis, statuere, præser-
tim cùm in plerisque essent iudicia cõtraria,
quid quemque cuique præstare oporteret.
71 Quocirca astutiæ tollendæ sunt, eáque mali-
tia, quæ vult illa quidem videri se esse pru-
dentiam, sed abest ab ea, distátque plurimum.
Prudentia est enim locata in delectu bono-
rum, & malorum: malitia, si omnia, quæ tur-
pia sunt mala sunt, mala bonis anteponit.
Nec verò in prædiis solùm ius ciuile, ductum
à natura, malitiam, fraudémque vindicat, sed
& in mancipiorum venditione venditorum
fraus omnis excluditur: qui enim scire de-
buit, de sanitate, de fuga, de furtis, præstat C
72 edicto ædilium. heredum alia est causa. ex quo
intelligitur, quoniam iuris natura fons sit,
hoc secundum naturam esse, neminem id a-
gere, vt ex alterius prædetur inscitia. nec vlla
pernicies vitæ maior inueniri potest, quàm
in malitia simulatio intelligentiæ: ex quo il-
la innumerabilia nascuntur, vt vtilia cum ho-
nestis pugnare videantur. quotus enim quis-
que reperietur, qui impunitate, & ignoratio-
ne omnium proposita, abstinere possit iniu-
ria? Periclitemur, si placet, in iis quidẽ exem-
plis, in quibus peccari vulgus hominum for-
73 tasse non putat. Neque enim de sicariis, vene-
ficiis, testamẽtariis, furibus, peculatoribus hoc
loco disserendum est: qui non verbis sunt, &
disputatione Philosophorum, sed vinculis &
carcere castigandi. sed hæc consideremus, quæ
faciunt ii, qui habentur boni. L. Minutij Basi-
lii, locupletis hominis falsum testamentum
quidem è Græcia Romam attulerunt: quod D
quo faciliùs obtinerent, scripserunt hæredes
secum M. Crassum & Qu. Hortensium homi-
nes eiusdem ciuitatis potentissimos: qui, cùm
illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nul-
lius essent conscii culpa: alieni facinoris mu-
nusculum non repudiauerunt. Quid ergo? sa-
tin' hoc est, vt non deliquisse videantur? mihi
quidem non videtur: quamquam alterum a-
74 maui viuum, alterum non odi mortuum. Sed
cùm Basilius M. Satyrium, sororis filium, no-
men suum ferre voluisset, eúmque fecisset he-
redem: hũc. a. dico patronum agri Piceni, &
Sabini: (ô turpem notam temporum illorum)
num erat æquum, principes ciuitatis rem ha-
bere ad Satyrium nihil, præter nomen, per-
uenire? Etenim, si is, qui non defendit iniu-
riam, neque propulsat à suis, cùm potest, in-
iustè facit, vt in primo libro disserui: qualis
habendus est, qui non modò non repellit, sed
etiam adiuuat iniuriam? Mihi quidem etiam
veræ hereditates, non honestæ videntur si sint
malitiosis blanditiis officiorum, non veritate,
sed simulatione quæsitæ. Atqui in talibus re-
bus aliud vtile interdum, aliud honestum vi- 75
deri solet. Falsò: nam eadem vtilitatis quæ
honestatis est regula: qui hoc non præuiderit,
ab hoc nulla fraus aberit, nullum facinus. sic
enim cogitans. Est illud quidem honestum,
verùm hoc expedit: res à natura copulatas au-
debit errore diuellere: qui fons est fraudum,
maleficiorum, scelerum omnium. Itaque si vir
bonus habeat hanc vim, vt, si digitis concre-
puerit, possit in locupletium testamenta no-
men eius irrepere, hac vi non vtatur, ne, si
exploratum quidem habeat, id omnino nemi- 76
nem vmquam suspicaturum. At si dares hanc
vim M. Crasso, vt digitorum percussione heres
posset scriptus esse, qui re vera non esset he-
res in foro, mihi crede, saltaret. homo autem
iustus, & is quem sentimus viru bonũ, nihil
cuiquã, quod in se transferat, detrahet. Hoc
qui admiratur, is se, qui sit vir bonus, nescire
fateatur. At verò si quis voluerit animi sui
complicatam notionem euoluere, iam se ipse
doceat, eum virum bonum esse, qui prosit qui-
bus possit: noceat nemini nisi lacessitus iniu-
ria. Quid ergo? hic non noceat, qui quodam
quasi veneno perficiat, vt veros heredes mo-
ueat: in eorum locum ipse succedat? Non er-
go faciat, dixerit quis, quod vtile sit quod 77
expediat? Immo intelligat, nihil nec expedi-
re, nec vtile esse quod sit iniustum. hoc qui
non didicerit, bonus vir esse nó poterit. Fim-
briam consularem, audiebam de patre nostro
puer, iudicem M. Luctatio Pinthiæ fuisse, e-
quiti Rom. sanè honesto, cùm is sponsionem
fecisset, NI BONVS VIR ESSET.
itaque ei dixisse Fimbriam, se illam rem nũ-
quam iudicaturum: ne aut spoliaret fama pro-
batum hominem, si contra iudicasset: aut sta-
tuisse videretur, virum bonum aliquem esse,
cùm ea res innumerabilibus officiis, & laudi-
bus contineretur. Huic igitur viro bono, quem
Fimbria etiam, non modò Socrates nouerat,
nullo modo videri potest quidquam esse vti-
le, quod non honestum sit. Itaque talis vir non
modò facere, sed ne cogitare quidem quic-
quam audebit, quod non audeat prædicare.
Hæc nónne est turpe, dubitare Philosophos,
quæ ne rustici quidem dubitent? a quibus na-
tum est id, quod iam tritum est vetustate pro-
uerbium: cùm enim fidem alicuius, bonita-
témque laudant, dignum esse dicunt, quicum 78
in tenebris mices. Hoc quam habet vim nisi
illam, nihil expedire, quod non deceat, etiam
si id possis nullo refellente obtinere? Vides-
ne igitur hoc prouerbio, neque Gygi illi pos-
se veniam dari, neque huic quem paulò antè
fingebam, digitorum percussione, hæreditates

omnium

omnium posse ad sese conuertere? Vt enim, A
quod turpe est, id quamuis occultetur, tamen
honestum fieri nullo modo potest: sic quod ho-
nestum non est, id vtile vt sit, effici non po-
test aduersante etiam, & repugnante natura,
79, At enim cùm permagna præmia sunt, est cau-
sa peccandi. C. Marius cùm à spe consulatus
longè abesset, & iam septimum annum post
præturam iaceret, neque petiturus vmquam
consulatum videretur: Qu. Metellum cuius
legatus erat, summum virum, & ciuem, cùm
ab eo, imperatore suo, Romam missus esset, a-
pud pop. Rom. criminatus est, bellum illum
producere: si se consulem fecissent, breui tem-
pore aut viuum, aut mortuum Iugurtham se
in potestatem pop. Rom. redacturum. Itaque
factus est ille quidem consul, sed à fide, iu-
stitiaque discessit, qui optimum, & grauissi-
mum ciuem, cuius legatus, & à quo missus
esset, in inuidiam falso crimine adduxerit. Ne
80 noster quidem Gratidianus officio boni viri B
functus est tum, cùm prætor esset, collegiúm-
que prætorum tribuni plebis adhibuissent, vt
res nummaria de communi sententia consti-
tueretur.

Iactabatur enim temporibus illis nummus sic, vt nemo posset scire, quid haberet.

Conscripserunt communiter edictum cum pœ-
na, atque iudicio: constituerúntque vt omnes
simul in Rostra pro meridiem descenderunt:
& ceteri quidem alius aliò: Marius à subseliis
in Rostra rectà: idque, quod communiter cõ-
positum fuerat, solus edixit. & ea res (si quæ-
ris) ei magno honori fuit. Omnibus vicis sta-
tuæ factæ sunt, ad eas thus, & cerei. Quid mul-
ta? Nemo vmquam multitudini fuit carior.
nec sunt quæ conturbant homines in delibe-
81 ratione nonnumquam, cùm id, in quo viola-
tur æquitas, non ita magnum illud autẽ, quod
ex eo paritur, permagnum videtur vt Mario,
præripere collegis, & tribunis pleb. popularẽ C
gratiam, non ita turpe: consulem ob eam re
fieri quod sibi tunc proposuerat, valde vtile
videbatur. Sed omnium vna regula est, quam
cupio tibi esse notissimam: aut illud, quod v-
tile videtur, turpe ne sit: aut, si turpe est, ne vi-
deatur esse vtile. Quid igitur? possumúsne aut
illum Marium virũ bonum iudicare, aut hũc?
Explica, atque excute intelligentiam tuam, vt
videas, quæ sit in ea, species, forma, & notio
viri boni. Cadit ergo in virum bonum, mẽtiri
emolumenti sui causa, criminari, præripere,
82 fallere? nihil profectò minùs. Est ergo vlla res
tanti, aut cõmodum vllum tam expetendum,
vt viri boni & splendorem, & nomen amittas?
quid est, quod afferre tantùm vtilitas ista, quæ
dicitur, possit, quantùm auferre, si boni viri
nomen eripuerit? fidem, iustitiámque detraxe-
rit? Quid enim interest, vtrùm ex homine se
conuertat quis in beluam, an in hominis fi-
gura immanitatem gerat beluæ? Quid? qui o- D
mnia recta, & honesta negligunt, dumodo po-
tentiam cõsequantur, nónne idẽ faciunt, quod
is, qui etiam socerum habere voluit eum, cu-
ius ipse audacia potens esset? Vtile ei videba-
tur plurimum posse alterius inuidia. id quàm
iniustum in patriam, quàm inutile, quàm tur-
pe esset, non videbat. Ipse autem socer in ore
semper Græcos versus Euripidis de Phœnis-
sis habebat, quos dicam, vt potero, inconditè

fortasse, sed tamen vt res possit intelligi.

Nam si violandum est ius, regnandi gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas.

Capitalis Eteocles, vel potius Euripides, qui
id vnum, quod omnium sceleratissimum fue-
rat exceperit. Quid igitur minuta colligimus, 83
hereditates, mercaturas, venditiones fraudu-
lendas? Ecce tibi, qui rex pop. Ro. dominúsq;
omnium gentium esse concupierit, idque per-
fecerit. Hanc cupiditatem si quis honestam
esse dicat, amens est. probat enim legum, & li-
bertatis interitum: earúmque oppressionem
tetram, & detestabilem, gloriosam putat. Qui
autem fateatur, honestum non esse in ea ciui-
tate, quæ libera fuit, quæque esse debeat, re-
gnare, sed ei, qui id facere possit, esse vtile:
qua hunc obiurgatione, aut quo potius con-
uicio tanto errore coner auertere? Potest e-
nim dii immortales, cuiquam esse vtile fœ-
dissimum, & teterrimum parricidium patriæ:
quamuis eo qui se obstrinxerit, ab oppressis
ciuibus Parens nominetur? Honestate igitur
dirigenda vtilitas est, & quidem sic, vt hæc
duo verba inter se discrepare, sed tamen vnũ
sonare videantur. Nunc abeo ad vulgi opi- 84
nionem. Quæ maior vtilitas, quam regnandi,
esse possit? nihil contrà inutilius ei, qui iniu-
stè consecutus sit, inuenio, cùm ad veritatem
cœpi reuocare rationem. possunt enim cuiquã
esse vtiles angores, sollicitudines, diurni, &
nocturni metus, vita insidiarum, periculorúm-
que plenissima?

Multi iniqui, atque infideles regno pauci sunt boni,

inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalo,
& Pelope proditum iure obtinebatur. Nam
quantò plures ei regi putas, qui cum exercitu
populi Ro. populum ipsum Ro. oppressisset, ci-
uitatémque nõ modò liberam, sed etiam gen-
tibus imperantem, seruire sibi coegisset? Hũc 85
tu quas conscientiæ labes animo censes ha-
buisse? quæ vulnera? Cuius autem vita ipsi po-
test vtilis esse, cùm eius vitæ ea conditio sit,
vt, qui illam eripuerit, in maxima & gratia
futurus sit & gloria? Quòd si hæc vtilia non
sunt, quæ maximè videntur quia plena sunt
dedecoris, ac turpitudinis: satis persuasum esse
debet, nihil esse vtile, quod non honestum
sit. Quamquam id quidem, cùm sæpe alias tũ 86
Pyrrhi bello C. Fabricio, consule iterum, &
à senatu nostro iudicatum est. Cùm enim rex
Pyrrhus pop. Ro. bellũ vltrò intulisset, cúmq;
de imperio certamen esset cum rege genero-
so, ac potente, perfuga ab eo venit in castra
Fabricii, eique est pollicitus, si præmium sibi
proposuisset, se, vt clàm venisset, sic clam in
Pyrrhi castra rediturum, & eum veneno neca-
turum. Hũc Fabricius reducendũ curauit ad
Pyrrhum: idque eius factum a senatu laudatũ
est. Atqui si speciem vtilitatis, opiniónémque
quærimus, magnũ illud bellum perfuga vnus,
& grauem aduersarium imperij sustulisset, sed
magnum dedecus, & flagitium, qui cùm lau-
dis certamen fuisset, eum non virtute, sed sce-
lere superatum. Vtrum igitur vtilius vel Fa- 87
bricio, qui talis in hac vrbe, qualis Aristides
Athenis fuit, vel senatui nostro, qui numquã
vtilitatem à dignitate seiunxit, armis cũ ho-
ste certare, an venenis? Si gloriæ causa impe-
riũ expetendũ est, scelus absit, in quo non po-

Rr

test esse gloria. sin ipsæ opes expetuntur quoquo modo, non poterunt vtiles esse cum infamia. Non igitur vtilis illa L. Philippi, Qu. filii, sententia: quas ciuitates L. Sylla, pecunia accepta, ex senatusconsulto liberauisset, vt hæ rursus vectigales essent: neque his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. Est ei senatus assensus, turpe imperio piratarum enim melior fides, quàm senatus: At aucta vectigalia: vtile igitur. Quousque au-
88 debunt dicere quidquam vtile, quod non honestum? Potest autem vlli imperio, quod gloria debet fultum esse & beneuolentia sociorũ, vtile esse odium, & infamia? Ego etiam cum Catone meo sæpe dissensi. nimis enim mihi videbatur præfractè ærarium, vectigaliaque defendere: omnia publicanis negare, multa sociis cùm in hos benefici esse deberemus: cũ illis sic agere vt cum colonis nostris soleremus: eóque magis, quò illa ordinum coniunctio ad salutem reip. pertinebat. Malè etiam Curio, cùm causam Transpadanorum æquam esse dicebat? semper autem addebat, Vincat vtilitas. potiùs diceret, non esse æquam, quia
89 non esset vtilis reip. quàm cùm æquam esse diceret, non esse vtilem fateretur. Plenus est sextus liber de officiis Hecatonis, talium quæstionum, Sitne boni viri, in maximo caritate annonæ, familiam non alere in vtramque partem disputat: sed tamen ad extremum vtilitate putat officium dirigi magis, quàm humanitate. Quærit, si in mari iactura facienda sit, equine pretiosi potiùs iacturam faciat, an seruuli vilis. hic aliò res familiaris, aliò ducit humanitas, Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebitne eã sapiens, si potuerit? negat, quia sit iniurium. quid dominus nauis, eripiétne suum? minimè: non plus, quàm si nauigantem in alto, eiicere de naui velit, quia sua non sit. quoad enim peruentum sit eò, quò sumta nauis est, non do-
90 mini est nauis, sed nauigantium. Quid si vna tabula sit, duo naufragi, hique sapientes, sibine vterque rapiat, an alter cedat alteri? cedat verò: sed ei, cuius magis intersit, vel sua, vel reip. causa viuere. Quid, si hæc paria in vtroque? nullum erit certamen, sed quasi sorte, aut micando victus, alteri cedat alter. Quid si pater fana expilet, cuniculos agat in ærarium: indicétne id magistratibus filius, nefas id quidem est. quin etiam defendat patrem, si arguatur. non igitur patria præstabit omnibus officiis? immò verò: sed ipsi patriæ conducit, pios ciueis habere in parenteis. Quid si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater? silebitne filius? immò verò obsecrabit patrem, ne id faciat. si nihil proficiet: accusabit: minabitur etiam ad extremum, si ad perniciem patriæ res spectabit, pa-
91 triæ salutem anteponet saluti patris. Quærit etiam, si sapiens adulterinos nummos acceperit, imprudens pro bonis: cùm id rescierit, soluturúsne sit eos, si cui debeat pro bonis. Diogenes ait: Antipater negat: cui potiùs assentior. Qui vinum fugiens vendat sciens, debeátne dicere. Non necesse putat Diogenes: Antipater viri boni existimat. Hæ sunt quasi controuersiæ in iure Stoicorum, in mancipio vendendo, dicendáne vitia non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili:

A sed hæc mendacem esse, aleatorem furacem, ebriosum. Alteri dicenda videntur, alteri non 92
videntur. Si quis aurum vendens orichalcum se putet vendere, indicétne ei vir bonus, aurũ illud esse, an emat denario, quod sit mille denarium? Perspicuum iam est, & quid mihi videatur, & quæ sit inter eos Philosophos, quos nominaui, côtrouersia. Pacta, & promissa semperne seruanda sint quæ nec vi, nec dolo malo, vt prætores solent dicere facta sint. Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque, ne illo medicamento vmquam postea vteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit: & annis aliquot pòst inciderit in eundem morbum: nec ab eo, quicum pepigerat, impetret, vt item eo liceat vti, quid faciendum sit, cùm sit is inhumanus qui non concedat vti, nec ei quidquam fiat in- 93
iuriæ? Vitæ, & saluti consulendum est. Quid? siquis sapiens rogatus sit ab eo, qui eum here-
B dem faciat, cum ei testamento sestertium millies relinquatur, vt antè, quam hereditatem adeat, luce palam in foro saltet, idque se facturum promiserit, quòd aliter eum heredem scripturus ille non esset, faciat, quod promiserit illi, nécne? Promisisse nollem, & id arbitror fuisse grauitatis. sed quoniam promisit, saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex hereditate nihil ceperit, quàm si ceperit: nisi fortè eam pecuniam in reipubl. magnum aliquod tempus contulerit: vt vel salta- 94
re eum, cùm patriæ consulturus sit, turpe non sit. Ac ne illa quidem promissa seruanda sunt, quæ non sunt ipsis vtilia, quibus illa promiseris. Sol Phaëtonti filio (vt redeamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quidquid optasset optauit, vt in currum patris tolleretur sublatus est insanus, atque quã constitit, ictu fulminis deflagrauit. Quanto melius fuerat in hoc proximum patris non esse serua-
C tum? Quid, quod Theseus exegit promissum à Neptuno? Cui cũ tres optationes Neptunus dedisset, optauit interitum Hippolyti, filii sui, cũ is patri suspectus esset de nouerca: quo optato impetrato, Theseus in maximis fuit lu- 95
ctibus. Quid? Agamemnon cùm deuouisset Dianæ, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolauit Iphigeniã, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius, promissum potiùs non faciendum, quàm tam tetrum facinus admittẽdum fuit. Ergo & promissa non facienda nonnumquam, neque semper deposita reddenda sunt. Si gladium quis apud te sanæ mentis deposuerit, repetat insaniens reddere. peccatum sit, non reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ, reddésne depositum? non credo, facias enim contra remp. quæ debet esse carissima. Sic multa, quę natura honesta videntur esse, tẽporibus fiunt non honesta. facere promissa, stare conuentis, reddere
D deposita, commutata vtilitate, fiunt non honesta. Ac de iis quidem, quæ videntur esse vti- 96
litates contra iustitiam simulatione, prudentiæ satis arbitror dictum. Sed quoniam à quatuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem versabitur, cùm docebimus, ea, quæ videntur esse vtilia, neque sunt, quàm sint virtutis inimica. Ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia; itemque de

iusti-

iustitia, quæ semper est vtilis, disputatum est. A
Reliquæ sunt duę partes honestatis, quarũ al-
tera in animi excellẽtis magnitudine, & præ-
stãtia cernitur, altera in cõformatione, & mo-
97 deratione continentiæ, & temperantiæ. Vtile
videbatur Vlyssi, vt quidã poetæ tragici pro-
diderunt, nam apud Homerum, optimum au-
ctorem, talis de Vlysse nulla suspicio est: sed
insimulant eũ tragœdiæ, simulatione insaniæ
militiam subterfugere voluisse. nõ honestum
consilium. At vtile (vt aliquis fortasse dixerit)
regnare, & Ithacę viuere otiosè cum parenti-
bus, cum vxore, cum filio. Vllum tu decus in
quotidianis periculis, & laboribus cum tran-
quillitate hac conferendum putas? Ego verò
istam contemnendam, & abiiciendam quo-
niam, quæ honesta non sit, ne vtilem quidem
98 esse arbitror. Quid enim auditurum putas
fuisse Vlyssem, si in illa simulatione perseue-
rasset? qui cùm maximas res gesserit in bello,
tamen hæc audiuit ab Aiace:

Cuius ipse princeps iurisiurandi fuit,
Quòd omnes scitis, solus neglexit fidem.
Furere assimulauit, ne coiret institit.
Quòd ni Palamedis perspicax prudentia
Istius percepset malitiosam audaciam,
Fidei sacratæ ius perpetuo falleret.

99 Illi vero non modò cum hostibus: verùm etiã
cum fluctibus, id quod fecit, dimicare melius
fuit, quàm deserere consentientem Græciam
ad bellum barbaris inferendum. Sed dimitta-
mus & fabulas, & externa: ad rem factam, no-
strámque veniamus M. Attilius Regulus, cùm
consul iterum in Africa ex insidiis captus es-
set, duce Xantippo Lacedæmonio, imperatore
autem patre Hannibalis, Hamilcare: iuratus
missus est ad senatum, vt, nisi redditi essent
Pœnis captiui nobiles quidam, rediret ipse
Karthaginem, is cùm Romam venisset, vtilita-
tis speciem videbat, sed eam, vt res declarat,
falsam iudicauit: quæ erat talis, manere in
patria, esse domi suæ cum vxore, cum liberis: C
quã calamitatem accepisset in bello, commu-
nem fortunæ bellicæ iudicantem, tenere con-
sularis dignitatis gradum quis hæc neget esse
vtilia? quid censes? magnitudo animi & forti-
100 tudo negat. An locupletiores quæris aucto-
res? Harum enim est virtutum proprium, nil
extimescere, omnia humana despicere: nihil,
quod homini accidere possit, intolerandum
putare. itaque quid fecit? In senatum venit:
mandata exposuit: sententiam ne diceret, re-
cusauit: quamdiu iureiurando hostium tene-
retur, non esse se senatorem. Atque illud etiã
(ô stultum hominem, dixerit quispiam, & re-
pugnantem vtilitati suæ) reddi captiuos nega-
uit esse vtile. illos enim adolescenteis esse, &
bonos duces, esse se iam confectum senectute
cuius cum valuisset auctoritas, captiui retenti
sunt: ipse Karthaginem rediit: neque eum
caritas patriæ retinuit, nec suorum. Neque
verò tum ignorabat, se ad crudelissimum ho- D
stem & ad exquisita supplicia proficisci: sed
iusiurandum conseruandum putabat. Itaque
tum, cùm vigilando necabatur, erat in melio-
101 re causa, quàm si domi senex captiuus, periu-
rus & consularis remansisset. An stultè, qui nõ
modo non censuerit captiuos remittendos,
verùm etiã dissuaserit. Quomodo stultè? etiam-
ne si reip. conducebat? potest autem, quod inu-
tile reip. sit, id cuiquam ciui vtile esse, peruer-
tunt homines ea, quæ sunt fundamenta natu-
ræ, cùm vtilitatẽ ab honestate seiungunt. om-
nes enim expetimus vtilitatem, ad eamq; ra-
pimur, nec facere aliter vllo modo possumus.
nam quis est, qui vtilia fugiat? aut quis po-
tiùs, qui ea non studiosissimè persequatur? sed
quia nusquam possumus, nisi in laude, deco-
re, honestate vtilia reperire, propterea illa
prima, & summa habemus: vtilitatis nomen
non tam splendidum, quàm necessariũ duci-
mus. Quid est igitur, dixerit quis, in iureiurã- 102
do? num iratum timemus Iouẽ? At hoc quidẽ
commune est omnium Philosophorum, nõ eo-
rũ modò, qui deum nihil habere ipsum nego-
tii dicunt, & nihil exhibere alteri: sed eorum
etiam, qui deum semper agere aliquid, & mo-
liri volunt, numquã nec irasci deum, nec no-
cere. Quid autem iratus Iupiter plus nocere
potuisset, quam, nocuit sibi ipse Regulus? nul-
B la igitur vis fuit religionis, quæ tantam vtili-
tatem peruerteret. An ne turpiter faceret? Pri-
mùm, MINIMA DE MALIS. Num
igitur tantum mali turpitudo ista habebat,
quantũ ille cruciatus? deinde illud etiã apud
Accium, Fregistine fidem? neque dedi, neque
do infideli cuiquam. --- Quamquam ab impio
rege dicitur, luculẽtè tamen dicitur. Addunt 103
etiam, quemadmodum nos dicamus, videri
quædam vtilia, quæ non sint: sic se dicere, vi-
deri quædã honesta, quæ nõ sint: vt hoc ipsum
videtur honestum, conseruandi iurisiurandi
causa ad cruciatum reuertisse: sed fit non ho-
nestum, quia, quod per vim hostium esset a-
ctũ, ratum esse non debuit. Addunt etiã, quid-
quid valde vtile sit, id fieri honestum etiam si
anteà non videretur. Hæc ferè contra Regulũ
Sed prima videamus. Non fuit Iupiter me-
tuendus, ne iratus noceret: qui neque irasci 104
solet, neque nocere. Hæc quidem ratio non
C magis contra Regulum, quam contra omne
iusiurandum valet, sed in iureiurando nõ qui
metus, sed quæ vis sit, debet intelligi, est enim
iusiurandum, affirmatio religiosa. quod autem
affirmatẽ, quasi deo teste, promiseris: id tenen-
dum est. iam enim non ad iram deorum, quæ
nulla est, sed ad iustitiam, & ad fidem perti-
net. nam præclarè Ennius: O fides alma, a-
pta pinnis & iusiurandum Iouis -- Qui igitur
iusiurandum violat, is Fidem violat, quam in
Capitolio vicinam Iouis Opt. Max. (vt in Ca-
tonis oratione est) maiores nostri esse volue-
runt. At enim ne iratus quidem Iupiter plus
Regulo nocuisset, quam sibi nocuit ipse Re- 105
gulus. Certè si nihil malũ esset, nisi dolere. Id
autem non modò non summũ, malum, sed ne
malum quidem esse, maxima auctoritate Phi-
losophi affirmant: quorum quidem testem nõ
mediocrem, sed haud scio an grauissimum, Re-
gulum, nolite, quæso, vituperare. quem enim
locupletiorem quærimus, quàm principẽ rei-
D publicæ, qui retinendi officii causa crucia-
tum subiecerit voluntarium? Nam quod aiũt,
MINIMA DE MALIS, id est, vt turpi-
ter potiùs, quàm calamitosè: an est vllũ maius
malum turpitudine? quę si in deformitate cor-
poris haberi aliquid offensionis, quanta illa
deprauatio, & fœditas turpificati animi debet
videri? Itaque neruosiùs qui ista disserunt, so-
lum audent malum dicere id, quod turpe sit, 106

qui autem remissius, hi tamen non dubitant A
summum malum dicere. Nam illud quidem,
Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquã:
idcirco rectè à poeta dicitur, quia, cum tracta-
retur Atreus, personæ seruiendum fuit. Sed si
hinc sibi sumunt, nullam esse fidem quæ infi-
deli data sit: videant, ne quæratur latebra per-
iurio. Est autem etiam ius bellicum fidésque
107 que iurisiurandi sæpe hosti seruanda. Quod
enim ita iuratum est, vt mens deferentis con-
ciperet fieri oportere, id seruandum est: quod
aliter, si id non feceris, nullum periurium est,
vt si prædonibus pactum pro capite pretium
non attuleris, nulla fraus est, ne si iuratus qui-
dem id non feceris. nam pirata non est ex
perduellium numero definitus, sed communis
hostis omnium cum hoc nec fides esse debet
nec iusiurandum commune. Non enim falsũ
108 iurare, peierare est: sed, quod ex animi tui
sententia iuraueris, sicut verbis cõcipitur mo- B
re nostro, id non facere, periurium est. Scitè
enim Euripides:

Iuraui lingua, mentem iniuratam gero.

--Regulus verò non debuit conditiones, pa-
ctionésque bellicas, & hostileis perturbare
periurio. cum iusto enim, & legitimo hoste res
gerebatur, aduersus quem & totum ius fetia-
le, & multa sunt iura communia. quod ni ita
esset, numquam claros viros senatus vinctos
hostibus dedidisset. At verò T. Veturius, & Sp.
109 Postumus cùm iterum consules essent, quia,
cùm male pugnatum apud Caudium esset, le-
gionibus nostris sub iugum missis pacem cum
Samnitibus fecerant, dediti sunt his: iniussu e-
nim populi senatúsque fecerant, eodémq; tẽ-
pore T. Numicius, Qu. Aemilius, qui tum tri-
buni plebis erant, quod eorum auctoritate
pax erat facta. dediti sunt, vt pax Samnitium
repudiaretur. Atque huius deditionis ipse Po-
stumius, qui debebatur, suasor, & auctor fuit,
quod item multis annis post C. Mãcinus qui, C
vt Numantinis, quibuscum sine senatus au-
ctoritate fœdus fecerat, dederetur, rogationẽ
suasit eam quam L. Furius, & Sex. Atilius ex
S.C. ferebant: qua accepta, est hostibus dedi-
tus. Honestius hic quàm Qu. Pompeius, quò
cùm in eadem causa esset, deprecante, acce-
pta lex non est. hic ea, quæ videbatur vtilitas,
plus valuit, quàm honestas: apud superiores v-
tilitates species falsa, ab honestatis auctorita-
110 te superata est. At non debuit ratum esse, quod
erat actum per vim. Quasi verò forti viro vis
possit adhiberi. Cur igitur ad senatum profi-
ciscebatur, cùm præsertim de captiuis dissua-
surus esset? Quod maximũ in eo est, id repre-
henditis. nõ enim suo iudicio stetit, sed susce-
pit causam, vt esset iudicium senatus: cui nisi
ipse auctor fuisset, captiui profectò Pœnis
redditi essent ita incolumis in patria Regulus
restitisset. quod quia patriæ non vtile putauit,
idcirco honestum sibi & sentire illa, & pati D
credidit. Nam quod aiunt, quod valde vtile
sit, id fieri honestum: immo verò esse, non fieri.
est enim nihil vtile, quod idem non honestũ:
nec quia vtile, honestum est: sed quia hone-
stum, vtile. Quare ex multis mirabilibus exẽ-
111 plis haud facilè quis dixerit hoc exemplo aut
laudabilius, aut præstantius. Sed ex tota hac
laude Reguli, vnum illud est admiratione di-
gnum, quod captiuos retinendos censuerit. nã

quòd rediit, nobis non mirabile videtur: illis
quidem temporibus aliter facere non potuit.
Itaque ista laus, non est hominis, sed tem-
porum. nullum enim vinculum ad adstringen-
dam fidem iureiurando maiores arctius esse
voluerunt. id indicant leges in XII. tabulis: in-
dicant sacra, indicant fœdera, quibus etiam
cum hoste deuincitur fides: indicant notatio-
nes, animaduersionésque censorum: qui nulla
de re diligentius, quam de iureiurando, iudi- 112
cabant. L. Manlio, Auli filio, cùm dictator fuis-
set M. Pomponius, tribunus plebis, diẽ dixit,
quòd is paucos sibi dies ad dictaturam geren-
dam addidisset: criminabatur etiam quòd Ti-
tum filium, qui postea est Torquatus appella-
tus ab hominibus relegasset, & ruri habitare
iussisset. quod cùm audiuisset adolescens filius,
negotium exhiberi patri: accurrisse Romam,
& cũ prima luce Põponii domũ venisse, dici-
tur. cui cùm esset nunciatum, quod illum ira-
tum allaturum ad se aliquid cõtra patrem ar-
bitraretur: surrexit è lectulo, remotisque ar-
bitris, ad se adolescentem iussit venire. At il-
le, vt ingressus est, confestim gladium distrin-
xit, iurauitque, se illum statim interfecturum,
nisi iusiurandum sibi dedisset, se patrẽ missum
esse facturum. Iurauit, hoc terrore coactus Põ-
ponius. rem ad populum detulit: docuit, cur
sibi à causa desistere necesse esset: Manlium
missum fecit. tantum tẽporibus illis iusiuran-
dum valebat. Atque hic T. Manlius is est, qui
ad Anienem Gallo, quem ab eo prouocatus
occiderat, torque detracto, cognomen inue-
nit. cuius tertio consulatu Latini ad Veserim
fusi & fugati sunt. magnus vir in primis, & qui 113
perindulgens in patrem, idem acerbus, & se-
uerus in filium. Sed, vt laudandus Regulus
in conseruando iureiurando, sic decem illi,
quos post Cannensem pugnam iuratos ad se-
natum misit Hannibal, se in castra redituros,
ea, quorum potiti erant Pœni, nisi de redimẽ-
dis captiuis impetrauissent: si non redierunt,
vituperandi. De quibus non omnes vno mo-
do. nã Polybius, bonus auctor in primis, scri-
bit, ex decem nobilissimis, qui tum erant missi,
nouem reuertisse à senatu re non impetrata:
vnum ex decem, qui paulo post, quã egressus
erat è castris, rediisset, quasi aliquid esset obli-
tus, Romæ remansisse. Reditu enim in castra,
liberatum se esse iureiurando interpretaba-
tur: non rectè. fraus enim distringit, non dis-
soluit periurium. Fuit igitur stulta callidi-
tas, peruersè imitata prudentiam. Itaque de- 114
creuit senatus, vt ille veterator, & callidus,
vinctus ad Hannibalem duceretur. Sed illud
maximum: octo hominum millia tenebat Hã-
nibal, non quos in acie cepisset, aut qui peri-
culo mortis diffugissent, sed qui relicti in ca-
stris fuissent à Paulo, & Varrone, consulibus.
eos senatus non censuit redimendos, cùm id
parua pecunia fieri potuisset: vt esset insitum
militibus nostris aut vincere, aut emori. Qua
quidem re audita, fractum animum Hanniba-
lis scripsit idem, quod senatus, populusque
Ro. rebus afflictis tam excelso animo fuisset. sic
honestatis comparatione, ea, quæ videntur v- 115
tilia, vincuntur. Acilius autem, qui Græcè
scripsit historiam, plureis ait fuisse, qui in ca-
stra reuertissent, eadem fraude, vt iureiuran-
do liberarentur, eósque à censoribus, omni-
bus

bus ignominiis notatos. Sit iam huius loci fi- A
nis. perspicuum est enim, quæ timido animo,
humili, demisso, fractoque fiant: quale fuisset
Reguli factum, si aut de captiuis, quod ipsi o-
pus esse videretur, non quod reip. censuisset,
aut domi remanere voluisset: non esse vtilia,
116 quia sint flagitiosa, fœda, & turpia. Restat
quarta pars, quæ decore, moderatione, mode-
stia, continentia, temperantia, continetur. Po-
test igitur quidquam esse vtile, quod sit huic
talium virtutum choro contrarium. Atqui ab
Aristippo Cyrenaici, atque Annicerii Philo-
sophi nominati, omne bonum in voluptate
posuerunt: virtutémque censuerunt ob eam
rem esse laudandam, quòd efficiens esset vo-
luptatis. quibus obsoletis floret Epicurus, e-
iusdem ferè adiutor, auctórque sententiæ. Cú
his velis, equisque, vt dicitur, si honestatem
tueri, ac retinere sententia est, decertandum
117 est. nam si non modo vtilitas, sed vita omnis
beata, corporis firma constitutione, eiúsque B
constitutione spe explorata, vt à Metrodoro
scriptum est, continetur: certè hæc vtilitas, &
quidem summa (sic enim censent) cum hoc
non stare pugnabit. nam vbi primùm pruden-
tiæ locus dabitur? an, vt conquirat vndique
suauitates? quam miser virtutis famulatus, ser-
uientis voluptati? quod autem munus pru-
dentiæ? an legere intelligenter voluptates?
fac nihil isto esse iucundius: quid cogitari po-
potest turpius? Iam, qui dolorem summum
malum dicat, apud eum quem habet locum
fortitudo, quæ est dolorum, laborumque con-
témptio? quamuis enim multis in locis dicat
Epicurus (sicut hic dicit) satis fortiter de
dolore: tamen non id spectandum est, quid
dicat, sed quid consentaneum sit ei dicere,
qui bona, voluptate terminauerit, mala, do-
lore: vt, si illum audiam de continentia &
temperantia: dicit ille quidem multa multis
locis, sed aqua hæret, vt aiunt. nam qui potest C
temperantiam laudare is, qui ponat summum
bonum in voluptate? est enim temperantia li-
bidinum inimica: libines autem, consecta-
118 trices voluptatis. Atque in his tamen tribus
generibus quoquo modo possunt, non incalli-
dè tergiuersantur. Prudentiam introducunt,
scientiam suppeditantem valuptates, depel-
lentem dolores fortitudiné quoque alio mo-
do expediunt, cùm tradunt rationem negli-
A gendæ mortis perpetiendíque doloris. Etiam
temperantiam inducunt, non facillimè illi
quidem, sed tamen quoquo modo possunt.
dicunt enim voluptatis magnitudinem dolo-
ris detractione fieri. Iustitia vacillat, vel iacet
potiùs, omnésque eæ virtutes, quæ in commu-
nitate cernuntur, & in societate generis hu-
mani. neque enim bonitas, nec liberalitas,
nec comitas esse potest, non plus quàm amici-
tia, si hæc non per se expetantur, sed ad vo-
luptatem, vtilitatémve referantur. Confera- 119
mus igitur in pauca. nam vt vtilitatem nul-
lam esse docuimus, quæ honestati esset con-
traria: sic omnem voluptatem dicimus hone-
stati esse contrariam, quo magis reprehenden-
dos Calliphonem, & Dinomachum iudico,
qui se diremturos controuersiam putauerunt,
si cum honestate voluptatem tanquam cum
homine pecudem copulauissent. Non recipit
istam coniunctionem honestas, aspernatur, re-
B pellit. nec verò finis bonorum & malorum,
qui simplex esse debet, ex dissimilibus rebus
misceri, & temperari potest. Sed de hoc ha-
ctenus. magna enim res alio loco pluribus
verbis disputata. Nunc ad propositum. Quem- 120
admodum igitur, siquando ea, quæ videtur v-
tilitas, & honestati repugnat, diiudicanda res
sit, satis est supra disputatum. sin autem spe-
ciem speciem vtilitatis eam voluptas habere
dicatur, nulla potest esse ei cum honestate cõ-
iunctio. nam, vt tribuamus aliquid voluptati,
condimenti fortasse nonnihil vtilitatis certè
nihil habebit. Habes à patre munus, Marce fi- 121
li, mea quidem sententia, magnum: sed perin-
de erit, vt acceperis. quamquã & tibi hi tres
libri, inter Cratippi commentarios, tanquam
hospites, erunt recipiendi. Sed, vt si ipse venis-
sem Athenas, quod quidem esset factum, nisi
me de medio cursu clara voce patria reuocas-
set: aliquandò me quoque audires: sic, quo-
C niã his voluminibus ad te profecta vox mea
est, tribues his, temporis quantum poteris: po-
teris autem, quantum voles: cùm verò intelle-
xero, te hoc scientiæ genere gaudere, tum &
præsens tecum propediem (vt spero) & cùm
aberis, absens loquar. Vale igitur, mi Cicero,
tibíque persuade, te mihi quidem esse carissi-
mum: sed multò fore cariorem, si ta-
libus monimentis præceptis-
que letabere.

M. TVLLII CICERONIS CATO MAIOR, SEV DE SENECTVTE, AD T. POMponium Atticum, præfatio.

1 O TITE, *si quid ego adiuto, curámve leuasso,*
Quæ nunc te coquit, & versat sub pectore fixa,
Ecquid erit pretij? A

Licet enim versibus iisdẽ mihi affari te, Attice, quibus affatur Flaminium. Ille vir, haud magna in re, sed fidei plenus, quanquam certò scio, non, vt Flaminium, sollicitari te, Attice, sic noctesque diésq; noui enim moderationem animi tui & æquitatem: téque non cognomen solum Athenis deportasse, sed humanitatem & prudentiam intelligo, & tamen suspicor, iisdem rebus te, quibus meipsum interdum grauiùs commoueri: quarum consolatio & maior est, & in aliud tempus differenda. Nunc autem mihi visum de Senectute aliquid ad te scribere hoc enim one-

2 re, quod mihi tecum commune est, aut iam vrgentis aut certè aduentantis senectutis, & B te, & meipsum leuari volo. etsi te quidẽ id modestè, ac sapienter, sicut omnia & ferre, & laturum esse certò scio. Sed mihi, cùm de senectute aliquid vellem scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo vterque nostrum cõmuniter vteretur. Mihi quidem ita iucunda huius libri confectio fuit, vt non modò omneis absterserit senectutis molestias, sed effecerit mollẽ etiam, & iucundam senectutẽ. nunquam igitur satis laudari dignè poterit Philosophia, cui qui pareat, omne tempus ætatis sine mole-

3 stia possit degere. Sed de ceteris & diximus multa, & sæpe dicemus. hunc verò librum de senectute ad te misimus. Omnem autẽ sermonem tribuimus nõ Tithono, vt Aristo Chius, ne parum esset auctoritatis in fabula: sed M. Catoni seni, quo maiorẽ auctoritatem haberet oratio. Apud quẽ, Lælium, & Scipionẽ facimus admiranteis, quod is tam facilè senectutem ferat, iisque eum respondentem. Qui si e- C ruditiùs videbitur disputare, quàm consueuit ipse in suis libris, attribuito Græcis literis, quarum constat eum perstudiosum in senectute. Sed quid opus est plura? iã enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnem de se-

4 nectute sententiã P. S C I P. Sæpenumero mirari soleo cum hoc C. Lælio, cùm cæterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectamque sapientiã, tum vel maximè, quòd senectutem tuam nunquam tibi grauem esse senserim: quæ plerisque senibus sic odiosa est, vt onus se Aetna grauius dicant sustinere. CATO. Rem haud sanè difficilem, Scipio, & Læli admirari videmini. quibus enim nihil opis est in ipsis ad bene, beatéque viuendum, iis omnis grauis est ætas: qui autem omnia bona a se ipsis petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturæ necessitas afferat, quo in genere in primis est senectus, quam vt adipiscantur, omnes optant: eadem accusant adepti: tanta est inconstantia, stultitia, atque peruersitas. Obrepere aiunt eam citiùs, quàm putassent. Primùm, quis coegit eos falsum putare? qui enim citius adolescentiæ senectus, quàm pueritiæ adolescentia obrepit? deinde, qui minus grauis esset iis senectus, si octingentesimum, quàm si octogesimum annum agerent? præterita enim ætas, quamuis longa, cùm effluxisset, nulla cõsolatione permulcere posset stultam senectutem. Quocirca si sapientiam meam B admirari soletis (quæ vtinam digna esset opinione vestra, nostróque cognomine) in hoc sumus sapientes, quòd naturam optimam ducem, tanquam deum, sequimur, eique paremus: a qua non verisimile est, cùm ceteræ partes ætatis bene descriptæ sint, extremum actum, tanquam ab inerti poeta, esse neglectum, sed tamen necesse fuit esse aliquid extremum, & tanquam in arborum baccis, terræque frugibus maturitate tempestiua, quasi vietum, & caducum: quod ferendum est molliter sapienti. quid enim est aliud, gigantum more bellare cum diis, nisi naturæ repugnare? 6

LAEL. Atqui, Cato, gratissimum nobis, vt etiam pro Scipione pollicear, feceris, si (quoniam volumus, speramus quidem certe) senes fieri, antè multò a te didicerimus, quibus facillimè rationibus ingrauescentem ætatem ferre possimus. CAT. Faciam verò, Læli, præsertim si vtrique vestrum gratum, vt C dicis, futurum est. SCIP. Volumus sanè, nisi molestum est, Cato, tanquam aliquam viam longam confeceris, quã nobis quoque ingrediendum sit, istuc, quò peruenisti, videre, quale sit. C A T O. Faciam, vt potero, Læli. sæpe 7 enim interfui querelis meorum æqualium (pares autem cum paribus, veteri prouerbio, facillimè congregantur) quæ C. Salinator, quæ Sp. Albinus, homines consulares, nostri

nostri ferè æquales, deplorare solebant: tum A
quòd voluptatibus carerent, sine quibus vitã
nullam putarent: tum quòd spernerentur ab
iis, à quibus essent coli soliti: qui mihi non id
videbantur accusare, quod esset accusandum.
nam si id culpa senectutis accideret, eadem
mihi vsu euenirent, reliquísque omnibus,
maioribus natu: quorum ego multorum co-
gnoui senectutem sine querela: qui se à libi-
dinum vinculis laxatos esse non molestè fer-
rent, nec à suis despicerentur. sed omnium
istiusmodi querelarum in moribus est culpa,
non in ætate. moderati enim, nec difficiles
senes, nec inhumani, tolerabilem agunt se-ne-
ctutem. importunitas autem, & inhumanitas
omni ætati molesta est. L AE L. Est vt dicis,
8 Cato. sed fortasse dixerit quispiam tibi, pro-
pter opes, & copias, & dignitatem tuam, tole-
rabilem senectutem videri: id autem non pos-
se multis contingere. C A T O. Est illud qui-
dem, Læli, aliquid: sed nequaquam in isto B
sunt omnia: vt Themistoclem ferunt Seriphio
cuidam in iurgio respondisse, cùm ille dixis-
set, non eum sua, sed patriæ gloria splendo-
rem assecutum. Nec herculè, inquit, si ego
Seriphius essem, nobilis: nec tu si Athenien-
sis esses, clarus vmquam fuisses. quod eodem
modo de senectute potest dici. Neque enim
in summa inopia leuis esse senectus potest,
ne sapiẽti quidẽ: nec insipienti etiã in summa
9 copia non grauis. Aptissima omnino sunt,
Scipio & Læli, arma senectutis, artes, exerci-
tationésque virtutum: quæ in omni ætate cul-
tæ, cùm multum, diúque vixeris, mirificos af-
ferunt fructus, non solùm quia numquam de-
serunt, ne in extremo quidem tempore ætatis,
(quamquam id maximum est) verùm etiã quia
conscientia bene actæ vitæ, multorúmque be-
nefactorum recordatio, iucundissima est. Ego
10 quidem Q. Maximum, eum qui Tarentum re-
cepit, adolescens ita dilexi senem, vt æqualẽ, C
erat enim in illo viro comitate condita gra-
uitas, nec senectus mores mutauerat. Quãquã
eum colere cœpi non admodum grandẽ na-
tu, sed tamen iam ætate prouectum. Anno enim
pòst, quàm primùm consul fuerat, ego natus
sum: cúmque eo quartùm consule adolescen-
tule, miles profectus sum ad Capuã quintóq;
anno pòst ad Tarentum quæstor: deinde ædi-
lis, quadriennio pòst factus sum prætor: quem
magistratum gessi consulibus Tuditano, & Ce-
thego, cùm quidem ille admodum senex sua-
sor legis Cinthiæ de donis, & muneribus fuit.
Hic & bella gerebat, vt adolescens, cùm planè
grandis esset: & Hãnibalem iuueniliter exsul-
tantem patiẽtia sua molliebat: de quo præcla-
rè familiaris noster Ennius:

Vnus homo nobis cunctando restituit rem,
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo pòstque magísque viri nunc gloria claret.

11 Tarentum verò qua vigilantia, quo consilio
recepit? cùm quidem, me audiente, Salinatori, D
qui, amisso oppido, fugerat in arcem, gloriãti,
atque ita dicenti: Mea opera, Q. Fabi, Tarentũ
recepisti: Certè, inquit ridens: nam, nisi tu a-
misisses, ego nũquam recepissem. Nec verò in
armis præstantior, quàm in toga: qui consul
iterum Sp. Caruilio collega quiescẽte, C. Fla-
minio tribuno pl. quoad potuit, restitit, agrũ
Picenum, & Gallicum viritim contra senatus
auctoritatem diuidenti: augúrque cùm esset,
dicere ausus est, optimis auspiciis ea geri, quæ
pro reip. salute gererentur: quæ contra remp. 12
fierent, cõtra auspicia fieri. Multa in eo viro
præclara cognoui: sed nihil est admirabilius,
quàm quomodo ille mortem M. filii tulit, cla-
ri viri, & consularis. Est in manibus viri lau-
datio quam cùm legimus, quem Philosophum
non contemnimus? nec verò ille in luce modò
atque in oculis ciuium magnus: sed intus, do-
mique præstantior. Qui sermo? quæ præcepta?
quanta notitia antiquitatis? quæ sciẽtia iuris
augurii? multæ etiam, vt in homine Romano,
literæ. omnia memoria tenebat, non domesti-
ca solùm, sed etiam externa bella: cuius ser-
mone ita tum cupidè fruebar, quasi iam diui-
narem id quod euenit, illo exstincto, vnde di-
scerem, fore neminem. Quorsum igitur hæc
tam multa de Maximo? quia profectò videtis, 13
nefas esse dictu miseram fuisse talem senectu-
tẽ. Nec tamen omnes possunt esse Scipiones,
aut Maximi, vt vrbiũ expugnationes, vt pede-
streis, naualeisve pugnas, vt bella à se gesta,
triumphósq; recordentur. est enim quietè, &
purè, & eleganter actæ ætatis placida, ac lenis
senectus: qualẽ accepimus Platonis, qui vno,
& octogesimo anno scribens mortuus est: qua-
lẽ Isocratis, qui eum librũ qui Panathenaicus
inscribitur, quarto & nonagesimo anno scri-
psisse dicitur, vixitq; quinquenniũ postea, cu-
ius magister Leontinus Gorgias, centũ & se-
ptem cõpleuit annos: neque vmquã in suo stu-
dio, atq; opere cessauit, qui, cùm ex eo quære-
tur, cur tãdiu vellet esse in vita, Nihil habeo,
inquit, quòd incusem senectutẽ. Præclarum re-
sponsum, & docto homine dignum. sua enim
vitia insipientes, & suam culpam, in senectutẽ 14
conferunt: quod non faciebat is, cuius modò
mentionem feci. Ennius,

Sicut fortis equus spatio qui sæpe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

Equi fortis, & victoris senectuti cõparat suã:
quem quidem probè meminisse potestis. An-
no enim vndeuicesimo post eius mortem, hi
consules, T. Flaminius, M. Attilius facti sunt:
ille autem Cæpione, & Philippo iterum con-
sulibus, mortuus est: cùm ego quidem v. & lx.
annos natus, legem Voconiam voce magna, &
bonis lateribus suasissem. Annos lxx. natus
(tot enim vixit Ennius) ita ferebat duo, quæ
maxima putantur, onera paupertatem, & sene-
ctutem, vt eis penè delectari videretur. Ete-
nim, quantum complector animo, quatuor 15
causas reperio, cur senectus misera videatur:
vnam, quòd auocet à rebus gerendis: alteram,
quòd corpus faciat infirmum: tertiam, quòd
priuet omnibus ferè voluptatibus: quartam
quòd haud procul absit à morte. Earũ, si pla-
cet, causarum quantum quæque valeat, quan-
túmque iusta sit vnaquæque, videamus. A re-
bus gerendis senectus abstrahit? Quibus? an
iis, quæ gerũtur in iuuentute, & viribus: nul-
læne igitur res seniles sunt, quæ vel infirmis
corporibus, animo tamen administrentur? Ni-
hil igitur agebat Q. Maximus? nihil L. Paulus,
pater tuus, Scipio socer filii mei, viri optimi?
ceteri senes Fabricii, Curii Coruncanii, cùm
remp. consilio, & auctoritate defendebant, ni-
hil agebant? Ad App. Claudii senectutem ac- 16
cedebat etiam, vt cæcus esset: tamen is, cùm

sententia senatus inclinaret ad pacem & fœdus faciendum cum Pyrrho, non dubitauit dicere illa, quæ versibus persecutus est Ennius:

Quò vobis mentes, rectæ quæ stare solebant
Antehac, dementi sese flexere ruina?

Ceteráque grauissimè: notum enim vobis carmen est: & tamen ipsius Appii exstat oratio atque hanc ille egit septem & decem annis post alterum consulatum, cùm inter duos consulatus anni interfluxissent, censórque ante consulatum superiorem fuisset. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem sanè fuisse: & tamen
17 men sic à patribus accepimus. Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda versari senectutem negant, similésque sunt, vt si qui gubernatorem in nauigando agere nihil dicant, cùm alij malos scandant, alij per foros cursitent, alij sentinam exhauriant: autem clauum tenens sedeat in puppi quietus, non faciat ea, quæ iuuenes. at verò multò maiora, & meliora facit. Non enim viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur: sed consilio, auctoritate, sententia: quibus non modò non orbari, sed etiam augeri senectus solet. nisi fortè ego vobis, qui & miles, &
18 tribunus, & legatus, & consul versatus sum in vario genere bellorum, cessare nūc videor, cùm bella non gero. At senatui, quæ sunt gerenda præscribo. & quomodo Karthagini malè iamdiu cogitanti bellum inferatur, multò antè denuntio, de qua vereri non antè desinam, quàm illam excisam esse cognouero. quam palmam vtinam dij immortales ti-
19 bi Scipio reseruent, vt aui reliquias persequare: cuius à morte hic tertius, & tricesimus est annus: sed memoriam illius viri excipient omnes anni consequentes. Anno ante me censorem mortuus est, nouem annis post meum consulatum, cùm consul iterum me consule creatus esset. Num igitur, si ad centesimum annum vixisset, senectutis eum suæ pœniteret? nec enim excursione, nec saltu, nec eminus hastis, aut comminus gladiis vtetur: sed consilio, ratione, sententia quæ nisi essent in senibus, non summum consilium ma-
20 iores nostri appellassent senatum. Apud Lacedæmonios quidem ii qui amplissimum magistratum gerunt, vt sunt, sic etiam appellantur senes. Quòd si legere, aut audire voletis externa, maximas resp. per adolescentulos labefactas, à senibus sustētatas, & restitutas reperietis. Cedò, qui vestram remp. tantam amisistis tam citò? sic enim percontantur, vt est in Næuii poetæ ludo, respondētur & alia, & hæc in primis: Proueniebant oratores noui, stulti, adolescentuli. Temeritas est videlicet flo-
21 rentis ætatis prudentia, senectutis. At memoria minuitur. credo, nisi eam exerceas, aut etiam si sis natura tardior. Themistocles omnium ciuium nomina perceperat. num igitur censetis eum, cùm ætate processisset, qui Aristidem esset, Lysimachum salutare solitum? Equidem non modò eos, qui sunt, noui: sed eorum patres etiam, & auos, nec sepulcra legens vereor (quod aiunt) ne memoriam perdam: his enim ipsis legendis redeo in memoriam mortuorum. nec verò quemquam senum audiui oblitum, quo loco thesaurum obruisset: omnia, quæ curant, meminerunt: vadimonia constituta, qui sibi quibus ipsi debeant.
Quid iurisconsulti? quid pontifices? quid augures? quid Philosophi senes, quàm multa meminerunt: manent ingenia senibus, modò permaneat studium, & industria: nec ea solùm in claris, & honoratis viris, sed in vita etiam priuata, & quieta Sophocles ad summam senectutem tragœdias fecit: quod propter studium cùm rem familiarem negligere videretur à filiis in iudicium vocatus est: vt quemadmodum nostro more male rem gerentibus patribus bonis interdici solet: sic illum, quasi desipientem, à re familiari remouerent iudices. Tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, & proximè scripserat, Œdipum Coloneum recitasse iudicibus: quæsisséque, num illud carmen desipientis videretur. quo recitato, sententiis iudicum est liberatus. Num igitur hunc, num Hesiodum, num Simonidem, num Stesichorum, num, quos antè dixi, Isocratem, Gorgiam, num Homerum, num philosophorum principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Socratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut eum quem vos etiam Romæ vidistis, Diogenem Stoicum, coegit in suis studiis obmutescere senectus? an non in omnibus iis studiorum agitatio, vitæ æqualis fuit? Age, vt ista diuina studia omittamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos vicinos, & familiares meos, quibus absentibus numquam ferè vlla in agro maiora opera fiunt, non serendis, non percipiendis fructibus: non condendis. quamquam in his minus hoc mirum. nemo enim est tam senex, qui se annum non putet posse viuere: sed iidem laborant in eis, quæ sciunt nihil omnino ad se pertinere. Serunt arbores, quæ alteri sæculo prosint, vt ait Statius noster in Synephebis. Nec verò dubitat agricola, quamuis senex quærenti cui serat, respondere, Diis immortalibus, qui me non accipere tantummodo hæc à maioribus voluerunt, sed etiam posteris prodere. Melius Cæcilius de sene alteri sæculo prospiciente, quàm illud:

Adepol senectus, si nihil quidquam aliud
vitij
Apportet secum, cùm aduenerit, vnum id est
satis
Quod diu viuendo multa, quæ non volt, videt.

Et multa fortasse, quæ vult: atque in ea quidem, quæ non vult, sæpe etiam adolescentia incurrit. illud verò idem Cæcilius vitiosius:

Tum equidem in senecta hoc deputo miserri-
mum
Sentire ea ætate esse se odiosum alteri:

Iucundum potius, quàm odiosum. vt enim adolescentibus bona indole præditis sapientes senes delectantur, leniórque fit eorum senectus, qui à iuuentute coluntur, & diliguntur: sic adolescentes senum præceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur. nec minus intelligo me vobis, quàm vos mihi esse iucundos. Sed videtis vt senectus non modò languida, atque iners nō sit, verum etiam sit operosa, & semper agens aliquid & moliens, tale scilicet, quale cuiusque studium in superiore vita fuit. Quid quòd etiā addiscunt aliquid? vt & Solonē in versib. gloriantem videmus, qui se quotidie aliquid addiscētē, senē fieri dicit: vt ego feci, qui Græcas literas senex didici. quas quidem

quidem sic auidè arripui, quasi diuturnam si- A
tim explere cupiens, vt ea ipsa mihi nota es-
sent, quib. me nunc exemplis vti videtis. quod
cũ fecisse Socratem in fidibus audirem, vellẽ
equidem & illud (discebant enim fidibus an-
27 tiqui) sed in literis certè elaboraui. Ne nunc
quidem vireis desidero adolescentis (is enim
erat locutus alter de vitiis senectutis) nõ plus,
quàm adolescens etiam vireis tauri, aut ele-
phantis desiderabam. quod enim homini na-
turaliter insitum est, eo vti decet: & quicquid
agas agere pro viribus. Quæ enim vox potest
esse contemptior, quàm Milonis Crotoniatæ?
qui, cùm iam senex esset, athletasq; se in cur-
riculo exercenteis videret, adspexisse lacer-
tos suos dicitur, illacrymansque dixisse, At hi
quidẽ iam mortui sunt. Non verò tam isti, quã
tu ipse, nugator. neque enim ex te vnquã es
nobilitatus, sed ex lateribus & lacertis tuis. Ni-
hil Sex. Aemilius tale: nihil multis annis antè
T. Coruncanius: nihil modò P. Crassus: à quib. B
iura ciuib. præscribebantur: quorum vsque ad
extremum spiritum prouecta est prudentia.
28 Orator metuo, ne languescat senectute. est e-
nim munus eius non ingenii solum, sed laterũ
etiam, & virium. Omnino canorũ illud in vo-
ce splendescit etiã nescio quo pacto in sene-
ctute: quod equidem non amisi adhuc: & ta-
men videtis annos meos: sed tamen decorus
est sermo senis, quietus, & remissus: faci-
que persæpe ipsa sibi audientiam diserti senis
cõpta & mitis oratio. quod si ipse exsequi ne-
queas, possis tamen Scipioni præcipere, & Læ-
29 lio. Quid enim est iucũdius senectute, stipata
studiis iuuentutis? An ne eas quidẽ vireis se-
nectuti relinquemus, vt adolescentulos do-
ceat, instituat, ad omne officij munus instruat?
Quo quidẽ opere quid põt esse præclarius? Mi-
hi verò Cn. & P. Scipiones, & aui tui duo, L.
Aemilius, & P. Africanus comitatu nobilium
iuuenum fortunati videbantur. nec vlli bona- C
rum artium magistri non beati putandi quã-
uis consenuerint vires, atque defecerint. etsi
ista ipsa defectio virium, adolescentiæ vitiis
efficitur sæpius, quã senectutis. libidinosa ete-
nim & intemperans adolescentia effœtũ cor-
30 pus tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xe-
nophontem eo sermone, quem moriens ha-
buit cùm admodum senex esset, negat se vn-
quam sensisse, senectutem suam imbecilliorẽ
factã, quam adolescẽtia fuisset. Ego L. Metellũ
memini puer (qui cùm quadriennio post al-
terũ consulatum pontifex maximus factus es-
set, viginti & duos annos ei sacerdotio præ-
fuit) ita bonis viribus esse in extremo tẽpore
ætatis, vt adolescentiam non requireret. Ni-
hil necesse est mihi de me ipso dicere; quam-
quam est id quidẽ senile, ætatique nostræ cõ-
31 ceditur. Videtisne, vt apud Homerum sæpissi-
mè Nestor de virtutibus suis prædicet? ter-
tiã enim iam ætatem hominũ vixerat: nec erat D
ei verendum, ne vera de se prædicans, nimis
videretur aut insolens, aut loquax. etenim
(vt ait Homerus) ex eius lingua melle dulcior
fluebat oratio: quam ad suauitatem nullis ege-
bat corporis viribus? & tamen dux ille Græ-
ciæ nusquam optat, vt Aiacis similes habeat decẽ,
at vt Nestoris: quã quod si acciderit, non
32 dubitat, quin breui Troia sit peritura. Sed re-
deo ad me. quartum annum ago & octogesi-
mum: equidem posse vellem idem gloriari,
quod Cyrus: sed tamen hoc queo dicere, non
me quidem iis esse viribus, quibus aut miles
bello Punico, aut quæstor eodẽ bello, aut cõ-
sul in Hispania fuerim, aut quadriennio pòst,
cùm tribunus mil. depugnaui apud Thermo-
pylas, M. Attilio Glabrione consule: sed ta-
men (vt vos videtis) non planè me eneruauit,
non afflixit senectus, non curia vireis meas
desiderat, non Rostra, non amici, non cliẽtes,
non hospites. nec enim vnquam sum assen-
sus illi veteri, laudatóq; prouerbio, quod mo-
net maturè fieri senem, si diu velis esse senex.
Ego verò me minùs diu senem esse mallem,
quàm esse senem antè, quàm essem. Itaque ne-
mo adhuc conuenire me valuit, quin fuerim
occupatus. At minùs habeo virium, quàm 33
vestrum vteruis: Ne vos quidem T. Pontij
Centurionis vireis habetis. num idcirco ille
est præstãtior vobis? moderatio modò virium
adsit, & tantum, quantum quisque potest, ni-
tatur. ne ille non magno desiderio tenebitur
virium. Olympiæ, per stadium ingressus esse
Milo dicitur, cùm humeris sustineret bouem.
vtrum igitur has corporis, an Pythagoræ ti-
bi malis vireis ingenij dari? denique isto bono
vtare dum adsit, cùm absit, ne requiras. nisi
fortè adolescentes pueritiam, paululum ætate
progressi adolescentiam debeant requirere.
Cursus est certus ætatis, & vna via naturæ, ea-
que simplex: suáque cuique parti ætatis, tem-
pestiuitas est data, vt & infirmitas puerorum
est, & ferocitas iuuenum, & grauitas iam con-
stantis ætatis: sic senectutis maturitas natu-
rale quiddam habet, quod suo tempore per-
cipi debeat. Arbitror te audire Scipio, ho- 34
spes tuus auitus Masinissa quæ faciat hodie,
nonaginta annos natus: cùm ingressus iter pe-
dibus sit, in equum omnino non adscendere,
cum equo, ex equo non descendere: nullo im-
bre, nullo frigore adduci, vt capite operto sit
summam in eo esse corporis siccitatem: itaq;
exsequi omnia regis officia, & munera. Potest
igitur exercitatio, & temperantia etiam in se-
nectute conseruare aliquid pristini roboris.
Non sunt in senectute vires. Ne postulantur
quidem vires à senectute, ergo & legibus, &
institutis vacat ætas nostra muneribus iis, quæ
non possunt sine viribus sustineri. itaque non
modò quod non possumus, sed ne quantum
possumus quidem cogimur. At ita multi sunt 35
imbecilli senes, vt nullum officij aut omnino
vitæ munus exsequi possint. At id quidem
non proprium senectutis est vitium, sed com-
mune valetudinis. Quàm fuit imbecillus P.
Africani filius is, qui te adoptauit? quam te-
nui, aut nulla potiùs valetudine? quòd nisi
ita fuisset, alterum ille extitisset lumen ciui-
tatis ad paternam enim magnitudinem animi
doctrina vberior accesserat. Quid mirum igi-
tur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cùm
ne id quidem adolescentes effugere possint?
Resistendum, Læli, & Scipio, senectuti est, eiúsque
que vitia diligentia compescenda sunt. Pu-
gnandum, tanquã contra morbum est, sic con-
tra senectutem. Habenda ratio valetudinis, v- 36
tendum exercitationibus modicis tantum ci-
bi & potionis adhibendum, vt reficiantur vi-
res, non opprimantur. Nec verò corpori soli
subueniendum est, sed etiam menti, atque

animo multò magis námque hæc quoque nisi A tanquam lumini oleum instilles, exstinguuntur senectute. & corpora quidem defatigatione, & exercitatione ingrauescunt: animi autem se exercendo leuantur. nam quos ait Cecilius comicus stultos senes: hos significat credulos, obliuiosos, dissolutos: quę vitia sunt non senectutis, sed inertis, ignauæ, somniculosæ senectutis, vt petulantia, vt libido magis est adolescentum, quam senum: nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic
37 ista senilis stultitia (quæ deliratio appellari solet, senum leuium est, non omnium. Quatuor robustos filios, quinque filias tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & senex, & cæcus. intentum enim animum, tanquam arcum, habebat, nec languescens succumbebat senectuti. tenebat non modò auctoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant eum serui, verebantur liberi, carum omnes habebant: vigebat in illo domo B patrius mos, & disciplina. ita senectus hone-
38 sta est, si se ipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini emancipata est, si vsque ad extremum spiritũ dominatur in suos, vt enim adolescentem, in quo senile aliquid: sic senem, in quo adolescẽtis est aliquid, laudamus: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nũquam erit. Septimus mihi Originum liber est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: causarum illustrium, quascumque defendi, nunc quàm maxime conficio orationes: ius augurum, pontificum, ciuile tracto. multũ etiam Græcis literis vtor: Pythagoreorúmq; more, exercendæ memoriæ gratia, quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro vesperi. Hæ sunt exercitationes ingenij, hæc curricula mentis: in his desudans, atque elaborans, corporis vireis non magnopere desidero: adsum amicis: venio in senatum frequens, vltróque affero res multum, & diu co- C gitatas, ásque tueor animi, non corporis viribus, quę si exsequi nequirem, tamẽ me lectulus oblectaret mens ea ipsa cogitantem, quæ iam agere non possem: sed vt possim, facit acta vita. semper enim in his studiis, laboribúsque viuenti non intelligitur, quando obrepat senectus. Ita sensim sine sensu ætas senescit: nec subitò frangitur: sed diuturnitate exstinguitur.
39 Sequitur tertia vituperatio senectutis, quòd eam carere dicunt voluptatibus. O præclarũ munus ætatis, si quidem id aufert nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum. Accipite enim, optimi adolescentes, veterem orationem Archytę Tarentini, magni in primis, & pręclari viri: quæ mihi tradita est, cùm essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. Nullam capitaliorem pestem, quàm corporis voluptatem, hominibus dicebat à natura datam: cuius voluptatis auidæ libidines, temerè, & effrenatè,
40 ad potiundum incitarentur. Hinc patriæ pro- D ditiones, hinc rerump. euersiones, hinc cum hostib. clandestina colloquia nasci dicebat, nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. stupra verò, & adulteria, & omne tale flagitium, nullis alijs illecebris excitari, nisi voluptate. Cúmque homini siue natura siue quis deus nihil mente præstabilius dedisset, huic diuino muneri, ac dono

A nihil esse tam inimicum, quàm voluptatem. Nec enim libidine dominante temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere, quod quo magis 41 intelligi posset, fingere animo aliquem iubebat, tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi posset maxima. nemini censebat fore dubium, quin tamdiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. quocirca nihil esse tam detestabile, támque pestiferum, quàm voluptatem: siquidem ea, cùm maior esset, atque longior, omne animi lumen exstingueret. Hæc cũ C. Pontio Samnite, patre eius, à quo Caudino prælio Sp. Postumius, T. Veturius consules superati sunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus hospes noster, qui in amicitia populi Romani permanserat, se à maioribus natu accepisse dicebat: cùm quidẽ ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis: quem Tarentum B venisse, L. Æmilio, Appio Claudio consulib. 42 reperio. Quorsum hæc? vt intelligatis, si voluptatem aspernari ratione, & sapientia non possumus, magnam habendam senectuti gratiam, quę effecerit, vt id non liberet, quod nõ oporteret. impedit enim consilium voluptas, rationi inimica; ac mentis (vt ita dicam) præstringit oculos: nec habet vllum cum virtute commercium. inuitus quidem feci, vt fortissimi viri T. Flaminij fratrẽ L. Flaminium è senatu eijcerem, septem annis post, quàm consul fuisset: sed notãdam libidinem putaui miam. Ille enim, cùm esset consul in Gallia, exoratus in conuiuio à scorto est, vt securi feriret aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis. Hic Tito fratre suo censore (qui proximus antè me fuerat) elapsus est: mihi verò, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido, quæ cum probro priuato coniungeret imperij 43 C dedecus. Sæpe à maioribus natu audiui, qui dicebant se porrò pueros à senibus audiuisse, quòd cùm mirari solitum C. Fabricium, quòd cùm apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset à Tessalo, Athenis quendam esse: qui se sapientem profiteretur, eúmque dicere, omnia, quæ faceremus ad voluptatem esse referenda. quod ex eo audientes, M. Curium, & T. Coruncanium optare solitos, vt id Samnitibus ipsique Pyrrho persuaderetur: quo facilius vinci possent, cùm se voluptatibus dedissent. Vixerat M. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum consulem se pro repu. quarto consulatu deuouerat. Norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui tum ex sua vita, tum ex eius, quem dico, P. Decij facto, iudicabant esse profectò aliquid natura pulchrum, atque præclarum, quod sua sponte peteretur, quódque spreta, & contempta volu- 44 ptate optimus quisque sequeretur. Quorsum D igitur hæc tam multa de voluptate? quia non modò vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quòd ea voluptates nullas magnopere desiderat. caret epulis, extructisque mensis, & frequentibus poculis. caret ergo etiã vinolẽtia, & cruditate, & insomniis. Sed si aliquid dandum est voluptati, quoniam eius blanditiis non facilè obsistimus (diuinus enim Plato escam malorum, voluptatem appellat, quòd ea videlicet homines capiantur, vt hamo

vt hamo pisces) quamquam immoderatis epu- A
lis careat senectus, modicis tamen conuiuiis
potest delectari C. Duillum, M. filium, qui
Pœnos classe primus deuicerat, redeuntem à
cœna senem sæpe videbam puer, delectabatur
crebro funali, & tibicine, quæ sibi nullo ex-
45 emplo priuatus sumpserat: tantum licentiæ
dabat gloria. Sed quid ego alios? ad meipsũ
iã reuertar. Primũ habui semper sodaleis. so-
dalitates autem, me quæstore, constitutæ sunt,
sacris idæis Magnæ Matris acceptis, epulabar
igitur cum sodalibus omnino modicè, sed e-
rat tamen quidam feruor ætatis? qua progre-
diente omnia fiunt etiã in dies mitiora. neq. n.
ipsorum conuiuiorum delectationem corpo-
ris voluptatibus magis, quàm cœtu amicorũ,
& sermonibus metiebar. bene enim maiores
nostri accubationem epularem amicorum,
quia vitæ coniunctionem haberet, conuiuium
nominarunt, melius, quàm Græci, qui hoc idé
tum compotationem, tum concœnationem B
46 vocant: vt, quod in eo genere minimum est, id
maximè probare videatur. Ego verò propter
sermonis delectationé tempestiuis quoq; con
uiuiis delector? nec cũ æqualibus solum, qui
pauci admodum restant, sed cum vestra etiam
ætate, atque vobiscum: habeóque senectuti
magnam gratiam, quę mihi sermonis auidita-
tem auxit, potionis, & cibi sustulit. Quòd si-
quem etiam ista delectant, ne omnino bellum
indixisse videar voluptati, cuius est etiam for-
tasse quidam naturalis modus, non intelligo,
ne in istis quidem voluptatibus ipsis, carere
sensu senectutem. Me verò & magisteria de-
lectant, à maioribus instituta: & is sermo, qui
more maiorum à summo magistro adhibetur
in poculo: & pocula, sicut in symposio Xe-
nophontis, minuta, atque rorantia & refrige-
ratio æstate & vicissim aut sol, aut ignis hi-
bernus, quę quidem in Sabinis etiam persequi
soleo, conuiuiúmque vicinorum quotidie cõ-
pleo: quod ad multam noctem quam maximè
47 possumus, vario sermone producimus. At non
est voluptatum tanta quasi titillatio in seni-
bus. Credo: sed ne desideratio quidem. nihil
est autem molestum, quod non desideres. Bene
Sophocles, cùm ex eo quidam iam confecto
ætate, quæreret, vteretúrne rebus venereis;
Dij meliora, inquit. libenter verò istinc, tan-
quam à domino agresti, ac furioso profugi. cu
pidis enim rerum talium, odiosum, & molestũ
est fortasse carere. satiatis verò & expletis, iu-
cundius est carere, quã frui, quamquam non
caret is, qui non desiderat. Ergo hoc non de-
48 siderare, dico esse iucundius, quàm frui. Quòd
si istis ipsis voluptatibus bona ætas fruitur li-
bentiùs primùm paruulis fruitur rebus, vt
diximus: deinde iis, quibus senectus, si non a-
bunde potitur, non omnino caret, vt Tur-
pione Ambiuio magis delectatur, qui in prima
cauea spectat: delectatur tamen etiam qui in
vltima: sic adolescentia voluptates propè in- D
tuens, magis fortasse lætatur: sed delectatur e-
tiam senectus procul ea spectans, tantũ, quan-
49 tum sat est. At illa quanti sunt, animum tan-
quam emeritis stipendiis libidinis, ambitio-
nis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum
omnium, secum esse, secúmque) vt dicitur) vi-
uere? si verò habet aliquod tanquam pabulum
studij, atque doctrinæ, nihil est otiosa senectu-

A te iucundius, mori videbamus in studio dime-
tiendi penè cæli, atque terræ C. Galli, familia
rem patris tui Scipio. quoties illum lux noctu
aliquid describere ingressum, quoties nox op-
pressit, cùm cœpisset manè? quàm delectabat
eũ, defectiones solis, & lunæ multæ nobis antè
prædicere? Quid in leuioribus studiis, sed 50
tamen acutis quàm gaudebat bello suo Puni-
co Næuius, quàm Truculento Plautus quàm
Pseudolo. Vidi etiam senem Liuium: qui cùm
septem annos antè quàm ego natus sum, fa-
bulam docuisses, Cethego, Tuditanóque con-
sulibus: vsque ad adolescentiam meam pro-
cessit ætate. quid de P. Licinij Crassi & Ponti-
ficij, & ciuilis iuris studio loquar? aut de hu.
P. Scipionis, qui his paucis diebus Pontifex
maximus factus est? Atque eos omnes, quos
commemoraui his studiis flagrãteis senes vi-
dimus. M. verò Cethegum, quam rectè Suadæ
medullam dixit Ennius, quanto studio exer-
B ceri in dicendo videbamus, etiam senem? Quæ
sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scor-
torum voluptates cum his voluptatibus com-
parandæ? Atque hæc quidem studia sunt do-
ctrinæ, quę quidem prudentibus, & bene insti-
tutis pariter cum ætate crescunt: vt honestum
illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam,
vt antè dixi, senescere se multa in dies addi-
scentem, qua voluptate animi nulla certè po-
test esse maior. Venio nunc ad voluptates a- 51
gricolarum, quibus ego incredibiliter dele-
ctor: quæ nec vlla impediuntur senectute, &
mihi ad sapientis vitam proximè videntur ac-
cedere. habent enim rationem cum terra, quæ
numquam recusat imperium, nec vmquam si-
ne vsura reddit, quod accepit: sed aliàs mino-
re, plerumque maiore cum fœnore, numquam
me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius
terræ vis, ac natura delectat: quæ cum gremio
mollito, ac subacto semen sparsum excepit,
C primum id occatum cohibet: ex quo occatio
quæ hoc efficit, nominata est: deinde, tepefa-
ctum vapore, & complexu suo, diffundit & e-
licit herbescentem ex eo viriditatem: quæ
nixa fibris stirpium, sensim adolescit, culmó-
que erecta geniculato, vaginis iã quasi pube-
scens includitur, è quibus cùm emerserit, fun-
dit frugem spicæ, ordine structam, & contra
auium minorum morsus munitur vallo ari-
starum. Quid ego vitium satus, ortus, incre- 52
mẽta commemorem? satiari delectatione non
possum, vt meæ senectutis requiem, oblecta-
mentúmque noscatis. Omitto enim vim ipsam
omnium, quæ generantur è terra: quæ ex fisci
tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex
ceterarum frugum, ac stirpium minutissimis
seminibus tantos truncos, ramósque procreat:
malleoli, plantæ, sarmenta, viuiradices, pro-
pagines, nónne ita efficiunt, vt quemuis non
sine admiratione delectent? Vitis, quæ natura
caduca est, & nisi fulta sit, ad terram fertur: ea-
D dem, vt se erigat, claniculis suis, quasi mani-
bus, quidquid est nacta complectitur: quam
serpentem multiplici lapsu & erratico ferro
amputans coërcet ars agricolarum, ne silue-
scat sarmentis, & in omneis parteis nimia
fundatur. Itaq. ineunte vere in iis, quæ relicta 53
sunt, exsistit tanquam ad articulos sarmento-
rum ea, quæ gemma dicitur: à qua oriens vua
sese ostendit: quæ & succo terræ, & calore

solis augescens, primò est peracerba gustu, A
deinde maturata dulcescit, vestitáque pampi-
nis, nec modico tempore caret, & nimios so-
lis defendit ardores, qua quid potest esse tum
fructu lætius, tum adspectu pulchrius? cuius
quidem non vtilitas me solùm, vt ante dixi,
sed etiam cultura, & ipsa natura delectat: ad-
miniculorum ordines, capitum coniugatio,
religatio, propagatio vitium, sarmentorum-
que ea, quam dixi, aliorũ amputatio & aliorũ
immissio. Quid ego irrigationes? quid fossio-
54 nes agri, repastinationésque proferam, quibus
fit multò terra fœcundior? Quid de vtilitate
loquar stercorandi? dixi in eo libro, quem de
rebus rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus
ne verbum quidem fecit, cùm de cultura agri
scriberet. At Homerus, qui multis, vt mihi vi-
detur, antè seculis fuit, Laertem lenientem
desiderium, quod capiebat è filio, colentem
agrum, & eum stercorantem facit. Nec verò
segetibus solùm, & pratis & vineis, & arbu- B
stis res rusticæ lætæ sunt: sed pomariis etiam &
hortis: tum pecudum pastu: & apum exami-
bus, tum florum omnium varietate: Nec conci-
siones modò delectant, sed etiam insitiones,
quibus nihil inuenit agricola solertius. Pos-
sum persequi multa oblectamenta rerum ru-
55 sticarum: sed ea ipsa, quæ dixi, sentio fuisse
longiora. Ignoscetis autem: nam & studio re-
rum rusticarum prouectus sum, & senectus est
natura loquacior, ne ab omnibus eam vitiis
videar vindicare. Ergo in hac vita M. Curius
quum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho
triumphasset, consumsit extremum tempus æ-
tatis: cuius quidem villam ego contemplans.
(abest enim non longè à me) admirari satis
non possum vel hominis ipsius continentiam,
vel temporum disciplinam. Curio ad focum
sedenti, magnum auri pondus Samnites cùm
attulissent, repudiati ab eo sunt. non enim au-
rum habere, præclarum sibi videri dixit: sed C
eis, qui haberent aurum, imperare. Poterátne
56 tantus animus non iucundam efficere senectu-
tem? Sed venio ad agricolas, ne à meipso
recedam. In agris erant tum senatores, id est,
senes, siquidem L. Quinctio Cincinnato in a-
gro aranti nuntiatum est, eum dictatorem esse
factum: cuius dictatoris iussu magister equi-
tum C. Seruilius Hala Sp. Mæliũ regnum ap-
petentem, & occupantem interemit. à villa in
senatum accersebantur Curius, & ceteri se-
nes: ex quo, qui eos, accersebant, viatores no-
minati sunt. num igitur eorum senectus, mise-
rabilis fuit, qui se agricultione oblecta-
bant? Mea quidem sententia haud scio, hac
an vlla vita beatior possit esse: neque solum
officio, quod hominum generi vniuerso cul-
tura agrorum est salutaris: sed & delectatio-
ne, quam dixi, & saturitate, copiáque omnium
rerum, quæ ad victum hominum, ad cultum
etiam deorũ pertinent. Et, quoniam hęc qui- D
dam desiderant, in gratiam iam cum volupta-
te redeamus. semper enim boni, assiduíque
domini referta cella vinaria, olearia, mellea-
ria, & penuaria est, villáque tota locuples est,
abundat porco, hædo, agno, gallina, lacte, ca-
seo, melle. Iam hortum ipsi agricolæ succi-
diam alteram appellant: tum conditiora fa-
cit hæc etiam supernacanei operis aucu-
57 pium, atque venatio. Quid de pratorum vi-
riditate, aut arborum ordinibus, aut vinearũ,
oliuetorúmve specie dicam? breui expediam.
Agro bene culto nil potest esse, nec vsu vbe-
rius, nec specie ornatius, ad quem fruendum
non modò non retardat, verùm etiam inuitat,
atque allectat senectus. vbi enim pót illa ætas
aut æquè calescere vel apricatione melius, vel
igni: aut vicissim vmbris, aquisve refrigerari 58
salubrius? Habeant igitur alij sibi arma, sibi
equos, sibi hastas, sibi clauam, & pilam, sibi na-
tationes, & cursus: nobis senibus ex lusionibus
multis talos relinquant, & tesseras: id ipsum
tamen, vt lubebit, quoniam sine his beata esse 59
senectus potest. Multas ad res perutiles Xeno-
phontis libri sunt: quos legite, quæso, studio-
sè, vt facitis. quàm copiosè ab eo agricultura
laudatur in eo libro, qui est de tuenda re fa-
miliari, qui Oeconomicus inscribitur? Atque
vt intelligatis, nihil ei tam regale videri, quã
studium agri colendi, Socrates in eo libro lo-
quitur, cum Critobulo, Cyrum minorẽ, regem
Persarum, præstantem ingenio, atque imperij
gloria, cũ Lysander Lacedæmonius, vir summæ
virtutis, venisset ad eũ Sardis, eique dona à so-
ciis attulisset: & ceteris in rebus comem erga
Lysandrum, atque humanum fuisse, & ei quẽ-
dam consæptum agrum, diligenter consitum
ostendisse. cùm autẽ admiraretur Lysander &
proceritates arborum, & directos in quincun-
cem ordines, & humum subactam, atq; purã,
& suauitatem odorum, qui afflarentur è flori-
bus: tum eum dixisse, mirari se non modò di-
ligentiam, sed etiam solertiam eius, à quo es-
sent illa dimensa, atque descripta: & ei Cyrũ
respondisse, Atqui ego ista sum dimensus: meæ
sunt ordines, mea descriptio: multæ etiã istarũ
arborum mea manu sunt satæ. Tum Lysandrũ
intuentem eius purpuram, & nitorem corpo-
ris, ornatúmque Persicum multo auro, multis-
que gemmis, dixisse, Rectè verò te, Cyre, bea- 60
tum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortuna con-
iuncta est. Hac igitur frui licet senibus: nec
ætas impedit, quo minùs, & cæterarum rerum,
& in primis agri colendi studia teneamus vsq;
ad vltimum tempus senectutis. Marcum qui-
dem Valerium Coruinum accepimus ad cen-
tesimum annum vitam produxisse, cùm esset
exacta iam ætate in agris, eósque coleret. cu-
ius inter primum & sextum consulatum, sex
& quadraginta anni interfuerunt. Itaq; quantum
spatium ætatis maiores nostri ad senectutis i-
nitiũ esse voluerunt, tantus illi cursus honorũ
fuit atq; eius extrema ætas in hoc beatior, quã
media, quod auctoritatis plus habebat, labo-
ris verò minùs. Apex autem senectutis est au-
ctoritas. Quanta fuit in L. Cæcilio Metello? 61
quanta in Atilio Calatino? in quem illud e-
logiũ vnicũ, plurimæ consentiunt gentes, po-
puli primariũ fuisse virum notũ est totũ eius
carmen, incisum in sepulchro. iure igitur gra-
uis, cuius de laudibus omnium esset fama
consentiens. quem virum P. Crassum, nuper
pontificem maximum, quem postea M. Lepi-
dum eodem sacerdotio præditum vidimus?
Quid de Paulo aut Africano loquar? aut, vt
iam antè, de Maximo? quorum non in senten-
tia solùm, sed etiã in natura residebat aucto-
ritas. Habet senectus, honorata præsertim,
tantam auctoritatem, vt ea pluris sit, quàm
omnes adolescentiæ voluptates. Sed in omni
oratione

oratione mementote, eam me laudare sene-
61 ctutem, quæ fundamentis adolescentiæ consti-
tuta sit. ex quo id efficitur, quod ego magno quõ-
dam cum assensu omnium dixi. Miseram esse
senectutẽ, quæ se oratione defenderet. nõ cani,
non rugæ repentè auctoritatem afferre pos-
sunt, sed honestè acta superior ætas fructus
capit authoritatis extremos. hæc enim ipsa
63 sunt honorabilia, quæ videntur leuia, atq. cõ-
munia salutari, appeti, decedi, assurgi, deduci,
reduci, cõsuli: quę & apud nos, & in aliis ciui-
tatibus, vt quęq. optimè morata est, ita diligẽ-
tissimè obseruantur. Lysandrum Lacedæmo-
nium, cuius modò mentionem feci, dicere aiũt
solitum Lacedæmone esse honestissimum do-
micilium senectutis, nusquam enim tantum
tribuitur ætati, nusquam est senectus honora-
tior, quin etiam memoriæ proditum est, cùm
Athenis, ludis quidam in theatrum grandis
natu venisset, in magno consessu locum ei à
suis ciuibus nusquam datũ. cum autẽ ad Lace-
dæmonios accessisset, qui cùm legati essent, in
loco certo consederant, consurrexisse om-
neis, & senem illum sessum recepisse. quibus
64 cum à cuncto consessu plausus esset multiplex
datus, dixisse ex iis quendam, Atheniensis
scire, quæ recta essẽt, sed facere nolle. Multa in
nostro collegio præclara sũt. sed hoc, de quo
agimus, inprimis, quod, vt quisque ætate an-
tecellit, ita sententiæ principatum tenet: neq;
solùm honore antecedentibus, sed iis etiam
qui cum imperio sunt, maiores natu augures
anteponuntur. Quæ sunt igitur voluptates
corporum cum auctoritatis præmiis compa-
randæ? quibus qui splendidè vsi sunt, ij mihi
videntur fabulam ætatis peregisse, nec, tanquã
inexercitati histriones, in extremo actu cor-
ruisse. At sunt morosi, & anxij & iracundi, &
65 difficiles senes, si quærimus, etiam auari. sed
hęc, morum vitia sunt, non senectutis. At mo-
rositas tamen ea vitia, quæ dixi, habent ali-
quid excusationis. non illius quidem iustæ, sed
quæ probari posse videatur. contẽni se putãt,
despici, illudi. præterea in fragili corpore o-
diosa omnis offensio est. quæ tamen omnia
dulciora fiunt & bonis moribus, & artibus, id-
que tum in vita, tum in scena intelligi potest
ex iis fratribus, qui in Adelphis sunt, quanta
in altero diritas, in altero comitas! Sic se rẹs
habẽt. vt enim non omne vinum, sic non o-
mnis ætas vetustate coacescit. seueritatem in
senectute probo, sed eam (sicut alia) modicam
66 acerbitatem nullo modo, auaritia verò senilis
quid sibi velit, nõ intelligo. potest enim quid-
quam esse absurdius, quam quò minùs viæ re-
stat, eo plus viatici quęrere? Quarta restat cau-
sa, quæ maximè angere, atque solicitam ha-
bęre nostram ætatem videtur. Appropinqua-
tio mortis: quæ certè à senectute non potest
longè abesse. O miserum senem, qui mortem
esse contemnendam in tam longa ętate non vi-
derit! quæ aut planè negligenda est, si omnino
extinguit animum, aut etiam appetenda, si
aliquo eum deducit, vbi sit futurus æternus.
Atqui tertiũ certè nihil inueniri potest. Quid
igitur timeã, si aut non miser post mortem, aut
beatus etiã futurus sum? quamquam quis est
tam stultus, quamuis sit adolescens, cui sit
exploratum, se ad vesperum esse victurum?
quin etiam ætas illa multò plureis, quàm no-

A stra mortis causas habet. faciliùs in morbos
incidunt adolescentes, grauius ęgrotant, tri-
stius curantur. itaque pauci veniunt ad sene-
ctutem: quod nisi ita accideret, meliùs, & pru-
dentiùs viueretur. mens enim, & ratio, & con-
silium in senibus est, qui si nulli fuissent, nullę
omnino ciuitates essent. Sed redeo ad mortem
impendentem, quod illud est crimen senectu-
tis. cùm illud videatis cum adolescentia esse
cõmune? sensi ego cùm in optimo filio meo, 68
tum in exspectatis ad amplissimam dignita-
tem fratribus tuis, Scipio, omni ętati mortem
esse communem. At sperat adolescens diu se
victurum: quod sperare idem senex non potest
Insipienter sperat. quid enim stultius, quàm
incerta pro certis habere, falsa pro veris? At
senex ne quid speret habet quidem. At est eò
meliore conditione, quàm adolescens: cùm id
quod sperat ille, hic iam assecutus est. ille vult
diu viuere, hic diu vixit. Quamquam, ô dij
B boni! quid est in hominis vita diu? da enim
supremum tempus: exspectemus Tartesiorum
regis ætatem. fuit enim (vt scriptum video) 69
Arganthonius quidam Gadibus, qui octogin-
ta regnauit annos, centum & viginti vixit.
Sed mihi ne diuturnum quidem quidquam
videtur, in quo est aliquid extremum. cùm e-
nim id aduenerit: tunc illud, quod præterit,
effluxit: tantùm remanet: quod virtute, & rectè
factis consecutus sis. horæ quidem cedunt, &
dies, & menses, & anni: nec præteritum tempus
vnquam reuertitur, nec quid loquatur, sciri
potest. quod cuique tempus ad viuendum da-
tur, eo debet esse contentus. neque enim hi-
strioni, vt placeat, peragenda fabula est, mo- 70
dò, in quocunque fuerit actu, probetur. ne-
que sapienti vsque plaudite, viuendum.
breue enim tempus ætatis sat est longum ad
bene, honestèque viuendum. sin processeris
longiùs, non magis dolendum est, quàm agri-
C colæ dolent, præterita verni temporis suaui-
tate, æstatem, autumnumque venisse. ver enim
tanquam adolescentiam significat, ostendit-
quę fructus futuros: reliqua tempora deme-
tendis fructibus, & percipiendis accommo- 71
data sunt: fructus autem senectutis est (vt sæpe
dixi) antè partorum bonorum memoria, & co-
pia. Omnia verò, quæ secundum naturam fi-
unt: sunt habenda in bonis. quid est autem
tam secundùm naturam, quàm senibus emori?
quod idem contingit adolescẽtibus aduer-
sante, & repugnante natura. Itaque adolescen-
tes mori sic mihi videntur, vt cùm aquæ mul-
titudine vis flammæ opprimitur: senes autem,
sicut sua sponte, nulla adhibita vi cõsumptus
ignis exstinguitur; & quasi poma ex arborib.
si cruda sunt, vi auelluntur: si matura, & cocta
decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert,
senibus maturitas: quæ mihi quidem tam iu-
cunda est, vt quo propiùs ad mortem accedã,
D eo citius quasi terram videre videar, aliquan- 72
dóq. in portum ex longa nauigatione esse vẽ-
turus. Omnium ætatum certus est terminus: se-
nectutis autem nullus certus est terminus:
rectèq. in ea viuitur, quoad munus officij ex-
sequi & tueri possis, & tamen mortẽ contem-
nere ex quo fit, vt animosior etiam senectus
sit, quàm adolescentia, & fortior. Hoc est il-
lud, quod Pisistrato tyranno à Solone respõ-
sum est, cùm illi quærenti, Qua tandem spe

fretus, sibi tam audacter obsisteret, respondisse A
dicitur, Senectute. Sed viuendi finis est opti-
mus cùm integra mente, cetérisque sen-
sibus, opus ipsa suum eadem quæ coagmen-
tauit, natura dissoluit: vt enim nauem, vt
ædificium idem destruit facillimè qui con-
struit: sic hominem eadem optimè, quæ
conglutinauit, natura dissoluit. Iam om-
nis conglutinatio recens, ægrè: inueterata,
facilè diuellitur. ita fit, vt illud breue vi-
tæ reliquum, nec auidè appetendum seni-
bus, nec sine causa deserendum sit: vetat-
73 que Pythagoras iniussu imperatoris, id est,
dei, de præsidio, & statione vitæ decedere.
Solonis quidem sapientis elogium est, quo
se negat velle suam mortem dolore amico-
rum, lamentisque vacare. vult se carum,
credo suis esse. Sed haud scio, an meliùs
Ennius: Nemo me lacrymis decoret, ne-
que funera fletu Faxit. Non esse lugendam
74 mortem censet, quam immortalitas conse-
quatur. Iam sensus moriendi, si aliquis es- B
se potest, is ad exiguum tempus durat, præ-
sertim seni: post mortem quidem sensus aut
optandus aut nullus est. Sed hoc medita-
tum ab adolescentia debet esse, mortem vt
negligamus: sine qua meditatione, tran-
quillo esse animo nemo potest. moriendum
enim certè est: & id incertum an eo ipso
die. mortem igitur omnibus horis impen-
dentem timens, quis possit animo consistere?
de qua non ita longa disputatione opus esse
videtur, cùm recorder, non solum L. Bru-
75 tum, qui in liberanda patria est interfectus:
non duos Decios, qui ad voluntariam mor-
tem cursum equorum incitauerunt: non M.
Attilium, qui ad supplicium est profectus, vt
fidem hosti datam conseruaret: non duos Sci-
piones, qui iter Pœnis corporibus suis
obstruere voluerunt: non auum tuum L.
Paulum, qui morte sua luit collegæ in Can-
nensi ignominia temeritatem: non M. Mar-
cellum, cuius interitum, ne crudelissimus C
quidem hostis honore sepulturæ carere pas-
sus est: sed legiones nostras (quod scripsi in
Originibus) in eum sæpe locum profectas a-
lacri animo, & erecto, vnde se numquam re-
dituras arbitrarentur. Quod igitur adoles-
centes, & ij quidem non solum indocti, sed
etiam rustici contemnunt, id docti senes ex-
76 timescent? Omnino (vt mihi quidem vide-
tur, rerum omnium satietas, vitæ facit satie-
tatem. Sunt pueritiæ certa studia: num igitur
ea desiderant adolescentes? sunt & ineuntis
adolescentiæ. num ea iam constans requirit
ætas, quæ media dicitur? sunt etiam huius
ætatis, ne ea quidem in senectute quærun-
tur. sunt autem extrema quædam studia se-
nectutis. ergo, vt superiorum ætatum studia
occidunt, sic occidunt etiam senectutis. quod
cùm euenit, satietas vitæ tempus maturum
mortis affert. Equidem non video cur, quid D
77 ipse sentiam de morte, non audeam dicere
vobis: quòd eo meliùs mihi cernere videor,
quòd ab ea propiùs absum. Ego vestros patres,
P. Scipio, tuque C. Læli, viros clarissimos, mi-
hique amicissimos viuere arbitror: & eam quidē
vitam, quæ est sola vita nominanda. Nam,
dum sumus in his inclusi compagibus cor-
poris, munere quodam necessitatis, & gra-
ui opere perfungimur. est enim animus cæ-
lestis ex altissimo domicilio depressus, &
quasi demersus in terram locum diuinæ na-
turæ æternitatique contrarium. Sed credo
deos immortaleis sparsisse animos in cor-
pora humana, vt essent, qui terras tueren-
tur, quique cælestium ordinem contemplan-
tes, imitarentur eum vitæ modo, atque con-
stantia. nec me solùm ratio, ac disputatio
impulit vt ita crederem: sed nobilitas e- 78
tiam summorum Philosophorum, & aucto-
ritas. Audiebam Pythagoram, Pythago-
reósque incolas pene nostros, qui essent Ita-
lici Philosophi quondam nominati, num-
quam dubitasse, quin ex vniuersa mente di-
uina delibatos animos haberemus. demon-
strabantur mihi præterea quæ Socrates su-
premo vitæ die de immortalitate animorum
disseruisset is, qui esset sapientissimus ora-
culo Apollinis iudicatus. Quid multa? sic
mihi persuasi, sic sentio, cùm tanta celeritas
B animorum sit, tanta memoria præteritorum,
futurorúmque prudentia, tot artes, tantæ
scientiæ, tot inuenta, non posse eam natu-
ram, quæ res eas contineat, esse mortalem:
cùmque semper agitetur animus, nec prin-
cipium motus habeat, quia se ipse moueat:
ne finem quidem habiturum esse motus, quia
numquam se ipse sit relicturus. &, cùm 79
simplex animi natura esset, neque haberet
in se quidquam admistum dispar sui atque
dissimile, non posse eum diuidi: quod si
non possit, non posse interire: magnóque
esse argumento, homines scire pleraque an-
tè, quàm nati sint, quòd iam pueri, cum ar-
teis difficileis discant, ita celeriter res innu-
merabileis arripiant, vt eas non tum primùm
accipere videantur, sed reminisci, & recor-
dari. Hæc Platonis sunt ferè. Apud Xeno-
phontem autem moriens Cyrus maior, hæc
dicit. Nolite arbitrari, ó mihi carissimi fi-
lij, me, cùm à vobis discessero, nusquam, aut
nullum fore. nec enim, dum eram vobiscum,
animum meum videbatis: sed eum esse in
hoc corpore, ex iis rebus, quas gerebam, in-
telligebatis. eundem igitur esse creditote, e- 80
tiam si nullum videbitis. Nec verò claro-
rum virorum post mortem honores perma-
nerent, si nihil eorum ipsorum animi effice-
rent, quo diutius memoriam sui teneremus.
Mihi quidem numquam persuaderi potuit, a-
nimos, dum in corporibus essent mortalibus,
viuere: cùm exissent ex iis, emori: nec ve-
rò tum animum esse insipientem, cùm ex in-
sipienti corpore euasisset: sed cùm omni ad-
mixtione corporis liberatus, purus & inte-
ger esse cœpisset, tum esse sapientem. At-
que etiam, cùm hominis natura morte dis-
soluitur, ceterarum rerum perspicuum est,
quò quæque discedant: abeunt enim illuc
omnia vnde orta sunt: animus autem so-
lus, nec cùm adest, nec cùm discedit, appa-
D ret. Iam verò videtis, nihil esse morti tam 81
simile, quàm somnum. Atqui dormientium
animi maximè declarant diuinitatem suam:
multa enim cùm remissi, & liberi sunt,
futura prospiciunt. Ex quo intelligitur
quales futuri sint, cùm se planè corporis
vinculis relaxauerint. Quare, si hæc ita sunt, sic
me colitote inquit, vt deum. sin vna est interi-

turus

turus animus cùm corpore, vos tamen deos A
verentes, qui hanc omnem pulchritudinem
tuētur, & regunt, memoriam noſtri piè inuio-
latéq; ſeruabitis. Cyrus quidem hæc moriens.
Nos (ſi placet) noſtra videamus. Nemo
82 vmquā mihi, Scipio, perſuadebit, aut patrem
tuum Paulum, aut duos auos, Paulum, & Afri-
canum, aut Africani patrem, aut patruum, aut
multos præſtanteis viros, quos enumerare non
eſt neceſſe, tanta eſſe conatos, quæ ad poſteri-
tatis memoriam pertinerent, niſi animo cer-
nerent, poſteritatem ad ſe pertinere poſſe. An
cenſes (vt de me ipſo aliquid more ſenum
glorier) me tantos labores diurnos, noctur-
nóſque domi, militiæque ſuſcepturum fuiſſe
ſi iiſdem finib. gloriam meam, quib. vitam eſ-
ſem terminaturus? nónne melius multò fuiſ-
ſet, otioſam ætatem & quietam, ſine vllo la-
bore, & contentione traducere? ſed neſcio
quomodo animus erigēs ſe, poſteritatem ſem-
per ita proſpiciebat quaſi, cùm exceſſiſſet è B
vita, tū denique victurus eſſet. quod quidem
ni ita ſe haberet, vt animi immortales eſſent,
haud optimi cuiuſque animus maximè ad im-
83 mortalem gloriam niteretur. Quid, quod ſa-
pientiſſimus quiſque æquiſſimo animo mori-
tur, ſtultiſſimus iniquiſſimo? Nonne vobis vi-
detur animus is qui plus cernat, & longiùs,
videre ſe ad meliora proficiſci: ille autem, cu-
ius obtuſior ſit acies, non videre? Equidem ef-
feror ſtudio patres veſtros, quos colui, & dile-
xi, videndi. Neque eos verò ſolùm conueni-
re aueo, quos ipſe cognoui, ſed illos etiam
de quibus audiui, & legi, & ipſe conſcripſi.
Quo quidem me proficiſcentem haud ſanè
quis facilè retraxerit, neve tanquam pilam re-
torſerit. Quod ſi quis deus mihi largiatur, vt
ex hac ætate repueraſcam & in cunis vagiam,
valde recuſem, nec verò velim, quaſi decurſo
84 ſpatio, à calce ad carceres reuocari. quid e- C
nim habet vita commodi? quid non potiùs la-

A boris? ſed habeat ſanè habet: certè tamen aut
ſacietatem aut modum, non lubet enim mihi
deplorare vitam, quod multi & ij docti, ſæpe
fecerunt: nec me vixiſſe pœnitet: quoniam ita
vixi, vt non fruſtra me natum exiſtimem: &
ex vita iſta diſcedo, tanquam ex hoſpitio, non
tanquam ex domo. commorandi enim na-
tura diuerſorium nobis, non habitandi locū
dedit. O præclarum diem, cùm ad illud diuinū 85
animorum concilium, cœtúmque proficiſcar,
& cùm ex hac turba & colluuione diſcedam.
proficiſcar enim non ad eos ſolùm viros, de
quibus antè dixi: ſed etiam ad Catonem meū,
quo nemo vir melior natus eſt, nemo pietate
præſtantior: cuius à me corpus crematum eſt:
quod contrà decuit ab illo meum. animus ve-
rò non me deſerens, ſed reſpectans, in ea pro-
fectò loca diſceſſit, quò mihi ipſi cernebat eſ-
ſe veniendum. quem ego meum caſum forti-
B ter ferre viſus ſum: non quòd æquo animo
ferrem: ſed me ipſe conſolabar, exiſtimans, nō
longinquum inter nos digreſſum, & diſceſſum
fore. His mihi rebus Scipio (id enim te cum
Lælio admirari ſolere dixiſti) leuius eſt ſene- 86
ctus, nec ſolùm non moleſta, ſed etiam iucun-
da quòd ſi in hoc erro, quòd animos hominū
immortaleis eſſe credam, libenter erro. nec
mihi hunc errorem, quo delector, dum viuo,
extorqueri volo. ſin mortuus) vt quidam mi-
nuti Philoſophi cenſent) nihil ſentiam. non
vereor, ne hunc errorem meum mortui Phi-
loſophi irrideant. quòd ſi non ſumus immor-
tales futuri, tamen extingui homini ſuo tem-
pore optabile eſt. Nam habet natura vt alia-
rum omnium rerum ſic viuendi modum. Se-
nectus autem peractio ætatis eſt tanquam
fabulæ. cuius defatigationem fugere debemus,
præſertim adiuncta ſatietate. Habui hæc de
ſenectute quæ dicerē: ad quam vtinam perue-
C niatis: vt ea, quæ ex me audiſtis, re experti
probare poſſitis.

M. T. C. LÆLIVS, SIVE DE AMICITIA DIALOGVS AD T. POMPONIVM ATTICVM

Præfatio.

QVINCTVS Mucius augur Scæuola multa narrare de C. Lęlio, socero suo memoriter & iucũde solebat, nec dubitare illum in omni sermone appellare sapientem. Ego autem a patre ita erã deductus ad Scęuolam, summa virili togi vt, quoad possem & liceret, à senis latere numquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breuiter, & commode dicta memoriæ mandabam: fierique studebam eius prudentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scæuolam contuli: quem vnum nostrę ciuitatis & ingenio & industria præstantissimum audeo dicere. Sed de hoc aliàs, nunc redeo ad augu- B
2 rem. Cùm sæpe multa narraret, tum memini domi in hemicyclo sedentem, vt solebat, cùm & ego essem vna & pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum ferè multis erat in ore. meministi enim profecto, vt opinor, Attice, & eo magis, quòd P. Sulpicio vtebare multum, cùm is tribunus pleb. capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat consul, dissideret, quocum coniunctissimè, & amantissimè vixerat, quanta hominũ esset vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scæ-
3 uola, cùm in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælij de amicitia, habitum ab illo secum, & cum altero genero C. Fannio, Marci filio, paucis diebus post mortem Africani. Eius disputationis sententias memoriæ mandaui, quas in libro exposui meo arbitratu. quasi enim ipsos introduxi loquentes, ne, Inquam, &, Inquit, sæpius interponeretur, atque ideo feci, vt tanquam à præsentibus coram haberi sermo videretur. Cùm C
4 enim sæpe mecum ageres, Attice, vt de amicitia scriberem aliquid, digna mihi res cùm omnium cognitione, tum nostra familiaritate visa est. itaque feci non inuitus, vt prodessem multis tuo rogatu. Sed, vt in Catone maiore fe ci, qui est scriptus ad te de senectute, Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quàm eius, qui & diutissimè senex

A fuisset, & in ipsa senectute præ ceteris floruisset: sic, cum accepimus à patribus, maximè memorabilẽ, C. Lælii. & P. Scipionis familiaritatem fuisse, C. Lęlij persona visa est idonea, quæ de amicitia ea ipsa dissereret, quæ disputata ab eo meminisset magister meus Scæuola. Genus autem hoc sermonum, positum in hominum veterum auctoritate, & eorum illustrium, plus nescio quo pacto videtur habere grauitatis. Itaque ipse mea legens, sic afficior interdum, vt Catonem, non me loqui existimem. Sed vt tum ad senem senex de senectute, sic in libro ad amicum amicissimus de amicitia scripsi. Tum est Cato locutus, quo erat nemo ferè senior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Lælius & sapiens: sic enim est habitus & amicitiæ gloria excellens, de amicitia loquitur. Tu velim animum à me parumper auertas. Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius, & Q. Mucius ad socerum veniunt post mortem Africani: ab his sermo oritur: respondet Lælius: cuius tota disputatio est de amicitia: quam legens tu ipse cognosces. FAN- 6
NIVS. SCÆVOLA. LÆLIVS.

Sunt ista vera, Læli. nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior. sed existimare debes omnium oculos in te esse coniectos: vnum te sapientem & appellant, & existimant. tribuebatur hoc modo M. Catoni. scimus L. Acilium apud patres, nostros appellatum esse sapientem, sed vterque alio quodam modo Acilius, quia prudens esse in iure ciuili putabatur: Cato, quia multarum rerum vsum haberet, multáque eius & in Senatu & in foro vel prouisa prudenter, vel acta constanter, vel responsa acutè ferebantur, propterea quasi cognomen iam habebat in senectute sapientis. te autem alio quodam modo dicunt, non solum natura, & moribus, verùm etiam studio, & doctrina esse sapientem: nec sicut vulgus, sed vt 7
eruditi solent appellare sapientem, qualem in reliqua Græcia neminem. Nam, qui septem appellantur, eos, qui ista subtiliùs quærunt, in numero sapientum non habent, Athenis vnum accepimus, & eum quidem etiam Appollinis oraculo sapientissimum iudicatum. hãc esse in te sapientiam existimant, vt omnia tua in te posita esse ducas, humanósque casus virtute inferiores esse putes. Itaque ex me quærunt credo & ex hoc item Scæuola, quónam pacto mortem

mortem Africani feras, eóque magis quòd
proximis Nonis, cùm in hortos D. Bruti augu-
ris commentandi causa, vt assolet, venissemus, tu
non affuisti: qui diligentissimè semper illum
8 diem & illud munus solitus esses obire. SCÆ-
VOLA. Quærunt quidem C. Læli, multi, vt est à
Fannio dictũ: sed ego id respondeo, quod ani-
maduerti, te dolorẽ, quẽ acceperis, cùm summi
viri, tum amantissimi morte, ferre moderatè:
nec potuisse non commoueri, nec fuisse id hu-
manitatis tuę. quòd aũt his Nonis in nostro colle
gio non affuisses, valetudinẽ respõdeo causã,
non mæstitiam fuisse. LÆL. Rectè tu quidem,
Scæuola, & verè, nec enim ab isto officio, quod
semper vsurpaui cùm valerẽ, abduci incommo
do meo debui: nec vllo casu arbitror hoc con-
9 stanti homini posse contingere, vt vlla inter-
missio fiat officij. Tu autem, Fanni, qui mihi
tantũ tribui dicis, quantum ego nec agnosco,
nec postulo, facis amicè: sed vt mihi videris,
non rectè iudicas de Catone. aut enim nemo, B
quod quidẽ magis credo, aut, si quisquam, ille
sapiẽs fuit. Quomodo enim (vt alia omittam)
mortem filij tulit? memineram Paulum, viderã
Galum: sed hi ne comparentur Catoni maxi-
mo, & exspectato viro. Quamobrem caue Ca-
toni anteponas, ne istum quidem ipsum, quem
10 Apollo, vt ais, sapientissimum iudicauit. Hu-
ius enim facta, illius dicta laudantur. De me
autem (vt iam cum vtroque loquar) sic habe-
tote. Ego, si Scipionis desiderio me moueri
negem, quam id rectè faciam, viderint sapien-
tes: sed certè mentiar. moueor enim tali amico
orbatus, qualis, vt arbitror, nemo vmquam e-
rit: &, vt confirmare possum, nemo certè fuit.
sed non egeo medicina: me ipse consolor, &
maximè illo solatio, quòd eo errore careo,
quo amicorum decessu, plerique angi solent.
nihil enim mali accidisse Scipioni puto. mihi
accidit siquid accidit. suis autem incommo-
11 dis grauiter angi, non amicum, sed seipsum a-
mantis est. Cum illo verò quis neget actum C
esse præclarè? nisi enim quod ille minimè pu-
tabat, immortalitatem optare vellet, quid nõ
est adeptus, quod homini fas esset optare? qui
summam spem ciuium, quam de eo iam puero
habuerant, continuò adolescens incredibili
virtute superauit, qui consulatum petiuit nũ-
quam, factus est consul abis, primùm ante tem
pus: iterũm vbi, suo tempore: reip. penè serò,
qui, duabus vrbibus euersis, inimicissimis huic
imperio, non modò præsentia, verùm etiam fu-
tura bella deleuit. Quid dicam de moribus fa-
cillimis? de pietate in matrem? liberalitate in
sorores? bonitate in suos? iustitia in omneis?
hæc nota sunt vobis, quàm autem ciuitati ca-
rus fuerit, mærore funeris indicatum est. Quid
igitur hunc paucorum annorum accessio iu-
uare potuisset? senectus enim, quamuis non sit
grauis, vt memini Catonem vno anno antè
quam mortuus est, mecum & cum Scipione, D
12 differere, tamen aufert eam viriditatẽ, in qua
etiam tunc erat Scipio. Quamobrem vita qui-
dem talis fuit vel fortuna, vel gloria, vt nihil
posset accedere. moriendi autem sensum cele-
ritas abstulerit quo de genere mortis difficile
dictu est: quid homines suspicentur, videtis.
Hoc tamẽ verè licet dicere, P. Scipioni, ex mul
tis dieb. quos in vita celeberrimos, lætissimósq;
que viderit, illũ diem clarissimũ fuisse, cùm se-

A natu dimisso, domũ reductus ad vesperã est, à
patrib. cõscriptis, à populi R. sociis & Latinis,
pridie quàm excessit è vita: vt ex tam alto di-
gnitatis gradu ad superos videatur potiùs,
quàm ad inferos peruenisse. neque enim as- 13
sentior iis qui hæc nuper disserere cœperunt,
cum corporib. simul animas interire atque o-
mnia morte deleri. Plus apud me antiquorum
auctoritas valet, vel nostrorum maiorum, qui
mortuis tam religiosa iura tribuerunt: quod
non fecissent profectò, si nihil ad eos pertine-
re arbitrarentur: vel eorum, qui in hac terra
fuerunt, magnámque Græciam, quæ nunc qui-
dem deleta est, tum florebat, institutis, & præ-
ceptis suis erudierunt: vel eius qui Apollinis
oraculo sapientissimus est iudicatus: qui non
tum hoc, tum illud, vt in plerisque, sed idem
dicebat semper animos hominum esse diui-
nos, iisque cùm è corpore excessissent, redi-
sent, reditum ad cælum patere, optimóque &
iustissimo cuiq. expeditissimũ quod idem Sci- 14
pioni videbatur, qui quidẽ quasi præsagiret,
perpaucis ante mortẽ diebus, cùm & Philus,
& Manilius adessent, & alij plures, tuq; etiam,
Scæuola, mecum venisses, triduum disseruit de
rep. cuius disputationis fuit extremũ ferè de
immortalitate animorũ, quæ se in quiete per
visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est,
vt optimi cuiusque animus in morte facillimè
euolet tanquã è custodia, vinculisq; corporis:
cui censemus cursum ad deos faciliorẽ fuisse,
quam Scipioni? Quocirca mærere hoc eius e-
uentu, vereor, ne inuidi magis, quàm amici
sit. sin autem illa vereor, vt idem interitus sit
animorũ, & corporũ, nec vllus sensus maneat:
vt nihil boni est in morte, sic certè nihil mali.
sensu. n. amisso, fit idem quasi natus non esset
omnino: quem tamen esse natum & nos gau-
demus, & hæc ciuitas, dum erit, lætabitur.
Quamobrem cum illo quidem (vt suprà dixi) 15
C actum optimè est: mecum autem incõmodius,
quẽ fuit æquius, vt prius introieram in vitã,
sic prius exire de vita. sed tamen recordatione
nostræ amicitiæ sic fruor, vt beatè vixisse vi-
dear. quia cum Scipione vixerim: quocũ mihi
coniuncta cura de reip. & de priuata fuit, quo-
cum domus fuit, & militia communis: & id in
quo est omnis vis amicitiæ, voluntatũ, studio-
rum, sententiarum summa consensio. Itaque
non tam ista me sapientiæ, quam modò Fan-
nius commemorauit, fama delectat, falsa præ-
sertim quàm quòd amicitiæ nostræ memoriã
spero sempiternam fore. Idque mihi eo ma-
gis est cordi, quòd ex omnibus sæculis vix
tria, aut quattuor nominantur paria amico-
rum: quo in genere sperare videor Scipionis
amicitiam, & Lælij notam posteritati fore.
FANN. Istud quidem Læli, ita necesse est: 16
sed, quoniam amicitiæ mentionem fecisti, &
sumus otiosi, pergratum mihi feceris. spero
D item Scæuolæ, si quemadmodum soles, de ce-
teris rebus, cùm ex te quæritur: sic de amici-
tia disputabis, quid sentias, qualem existimes,
quæ præcepta des. SCÆV. Mihi verò pergra-
tum hoc erit: atque id ipsum cùm tecum age-
re conarer, Fannius antecessit. quamobrem v-
trique nostrum gratum admodum feceris.
LÆL. Ego verò nõ grauarer, si mihi ipse cõ- 17
fiderem. nam & præclara visa res est, & sumus
vt dixit Fannius, otiosi. sed quis ego sum? aut

A quæ est in me facultas? doctorum est ista con-
suetudo, eáque Græcorum, vt iis proponatur,
de quo disputent quamuis subitò. Magnū opus
est, egétq; exercitatione nō parua. Quamobrē
quæ disputari de amicitia possunt, ab eis cen-
seo petatis, qui ista profitentur. ego vos hor-
tari tantùm possum, vt amicitiā omnibus re-
bus humanis anteponatis, nihil est enim tam
naturæ aptum, tam conueniens ad res, vel se-
18 cundas, vel aduersas. Sed hoc primùm sentio,
nisi in bonis amicitiam esse non posse, neque
id ad viuum reseco, vt illi, qui hæc subtiliùs
disserunt, fortasse verè, sed ad communem v-
tilitatem parum, negant enim, quemquam vi-
rum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sanè,
sed eam sapientiam interpretantur, quā adhuc
mortalis nemo est consecutus. nos autem ea,
quæ sunt in vsu, vitáque communi, nō ea, quę
finguntur, aut optantur, sperare debemus.
numquam ego dicam, C. Fabricium. M. Cu-
B rium, T. Coruncanium, quos sapienteis nostri
maiores iudicabant, ad istorum normam fuis-
se sapienteis. Quare sibi habeant sapientiæ
nomen & inuidiosum, & obscurum: conce-
dántque, vt hi boni viri fuerint. Ne id quidē
facient. negabunt id, nisi sapienti, posse con-
cedi.

19 Agamus igitur pingui Minerua, vt aiunt. Qui
ita se gerunt, ita viuunt, vt eorum probetur fi-
des, integritas, æqualitas, liberalitas: nec sit in
eis vlla cupiditas, vel libido, vel audacia,
síntque magna constantia, vt ij fuerunt, modò
quos nominaui, hos viros bonos vt habiti sūt,
sic etiam appellandos putemus, qui assequan-
tur quantum homines possunt, naturam opti-
mam rectè viuendi ducem. sic enim mihi per-
spicere videor, ita natos esse nos, vt inter om-
neis esset societas quædam: maior autem, vt
quisque proximè accederet. itaque ciues po-
tiores sunt, quā peregrini, & propinqui, quàm
C alieni. cū his enim amicitiam natura ipsa pe-
perit, sed ea non satis habet firmitatis, namq;
hoc præstat amicitia propinquitati, quod ex
propinquitate beneuolentia tolli potest, ex a-
micitia autem non potest. sublata enim bene-
uolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinqui-
tatis manet. Quanta autem vis amicitię sit, ex
20 hoc intelligi maximè potest, quod ex infinita so-
cietate generis humani, quā conciliauit ipsa
natura, ita cōtracta res est, & adducta in angu-
stum, vt omnis caritas aut inter duos, aut inter
paucos iungeretur. Est autem amicitia nihil
aliud, nisi omnium diuinarum, humanarúmque
rerum cum beneuolentia, & caritate summa
consentio: qua quidem haud scio an, excepta
sapientia, quicquam melius homini sit à di-
is immortalibus datum. diuitias alij præpo-
nunt, bonam alij valetudinem, alij potentiam,
alij honores, multi etiam voluptates. beluarū
hoc quidem extremum est: illa autem supe-
D riora, caduca, & incerta, posita non tam in no-
stris consiliis, quàm in fortunæ temeritate.
Qui autem in virtute summum bonum po-
nunt, præclarè illi quidem: sed hæc ipsa virtus
amicitiam & gignit, & continet: nec sine virtu-
21 te amicitia esse vllo pacto potest. Iam virtu-
tem ex consuetudine vitæ, sermonísque no-
stri interpretemur: nec metiamur, eam vt qui-
dam indocti verborum magnificentia, virósq.
bonos eos, qui habentur, numeremus Pau-

A los, Catones, Caios, Scipiones, Philos. his cō-
munis vita contenta est. eos autem omitta-
mus, qui omnino nusquam reperiuntur. Talis
igitur inter viros amicitia tantas opportuni- 22
tates habet, quantas vix queo dicere. Princi-
pio, cui potest esse vita vitalis, vt ait Ennius,
qui non in amici mutua beneuolentia con-
quiescat? Quid dulcius, quàm habere, quicum
omnia audeas sic loqui, vt tecum? Quis esset
tantus fructus in prosperis rebus, nisi habe-
res, qui illis æquè, ac tu ipse gauderet? aduer-
sas verò res ferre difficile esset sine eo, qui il-
las grauiùs etiā quàm tu, ferret. denique ceteræ
res, quæ expetuntur, opportunæ sunt singulæ
rebus ferè singulis, diuitiæ, vt vtare, opes, vt
colare, honores, vt laudere, voluptates, vt
gaudeas, valetudo, vt dolore careas, & mune-
ribus fungare corporis, amicitia res pluri-
mas continet, quoquò te verteris, præsto est,
nullo loco excluditur, numquam intempesti-
B ua, numquam molesta est. Itaque non aqua, nō
igni, non aëre, vt aiūt, pluribus locis vtimur,
quàm amicitia. neque ego nunc de vulgari,
aut de mediocri (quæ tamen ipsa & delectat,
& prodest) sed de vera, & perfecta loquor,
quali eorū, qui pauci nominantur, fuit. nam
& secundas res, splendidiores facit amicitia, 23
& aduersas partiens, communicansque leuio-
res. Cúmque plurimas, & maximas commo-
ditates amicitia contineat, tum illa nimirum
præstat omnibus, quòd bona spe prælucet in
posterum, nec debilitari animos, aut cadere
patitur: verùm etiam tā amicum, qui intuetur,
tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quo-
circa & absentes adsunt, & egentes abundant,
& imbecilles valent, &, quod difficilius dictu
est, mortui viuunt: tantus eos honos, memo-
ria, desiderium prosequitur amicorum. ex quo
illorum beata mors videtur: horum vita lau-
dabilis. quòd si exemeris ex natura rerum be-
C neuolentiæ coniunctionem: nec domus vlla,
nec vrbs stare poterit: ne agri quidem cultus
permanebit. id si minùs intelligitur, quanta vis
amicitiæ, concordiæque sit: ex dissensionibus
atque ex discordiis percipi potest. quæ enim
domus tā stabilis, quæ tā firma ciuitas est, quæ
nō odiis, atq; dissidiis fūditus possit euerti? ex 24
quo, quantum boni sit in amicitia iudicari po-
test. Agrigentinum quidem doctum quendam
virum, carminibus Grecis vaticinatum ferunt,
quæ in rerum natura, totoque mundo consta-
rent, quæque mouerentur, ea contrahere a-
micitiam, dissipare discordiam. atque hoc
quidem omnes mortales & intelligunt, & re
probant. Itaque, si quando aliquod officium
exstitit amici in periculis aut adeundis, aut
communicandis, quis est, qui id non maximis
efferat laudibus? qui clamores tota cauea nuper
in hospitis, & amici mei, M. Pacuuij fuerūt no-
ua fabula: cùm, ignorante rege, vter eorū esset
D Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, vt
pro illo necaretur: Orestes autem, ita vt erat,
Orestem se esse perseueraret? stantes autem
plaudebāt in re ficta: quid arbitramur in vera
fuisse facturos? facile indicabat ipsa natura vim
suam: cùm homines, quod facere ipsi non pos-
sent id rectè fieri in altero iudicarent. Hacte-
nus mihi videor, de amicitia quod sentirem,
potissimè dixisse, si qua præterea sunt (credo
autem esse multa) ab iis, si videbitur, qui ista
disputant,

25 disputarit, quæritote. F A N N. Nos autem à te A
potius: quamquam etiam ab illis sępe quęsiui,
& audiui non inuitus equidem. sed aliud
quoddam expetimus filum orationis tuæ,
S C Æ. Tu magis id diceręs, Fanni, si nuper
in hortis Scipionis, cùm est de republica di-
sputatum, affuisses, qualis tum patronus iusti-
tiæ fuit contra accuratam orationem Phili?
FANN. Facilè id quidem fuit, iustitiam iustis-
simo viro defēdere. SCÆ. Quid amicitiā? non-
ne facilè ei erit, qui ob eam summa fide, con-
26 stantia, iustitiáque seruatam, maximam gloriā
ceperit? LÆL. Vim hoc quidem est afferre.
quid enim refert, qua me ratione cogatis? co-
gitis certè studiis enim generorum, præsertim
in re bona, cùm difficile est, tum ne æquum
quidem obsistere. Sæpissime igitur mihi de a-
micitia cogitanti, maximè illud considerandū
videri solet, num propter imbecillitatem, atq.
inopiam, desideranda sit amicitia: vt dandis
recipiendisque meritis, quod quisque minùs
per se posset, id acciperet ab alio, vicissim-
que redderet, an esset hoc quidem proprium
amicitiæ, sed antiquor, & pulchrior, & magis
à natura ipsa profecta alia causa. amor enim,
(ex quo amicitia nominata est) princeps est ad
beneuolentiam coniungendam. nam vtilita-
tes quidem etiam ab iis percipiuntur, sæpe,
qui simulatione amicitia coluntur, & obser-
uatur tēporis causa. In amicitia autē nihil est
27 fictum, nihil simulatum: & quidquid in ea est,
id & verū & voluntarium est. Quapropter à
natura mihi videtur potius, quā ab imbecilli-
tate, orta amicitia, & applicatione magis ani-
mi cum quodam sensu amandi, quàm cogita-
tione, quantū illa res vtilitatis esset habitura.
Quod quidem quale sit, etiam in bestiis qui-
busdam animaduerti potest: quæ ex se natos
ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita
amantur, vt facilè earū appareat sensus, quòd
in homine multo est euidentius. Primùm ex C
ea caritate, quæ est inter natos, & parenteis:
quæ dirimi, nisi detestabili scelere, non potest,
Deinde, cùm similis sensus extitit amoris, si
aliquem nacti sumus, cuius cum moribus, &
natura congruamus, quòd in eo quasi lumen
28 aliquod probitatis, & virtutis prospicere vi-
deamur, nihil est enim amabilius virtute, ni-
hil, quod magis alliciat homines ad diligen-
dum: quippe cùm propter virtutem, & probi-
tatem, eos etiam, quos numquam vidimus,
quodā modo diligamus. Quis .n. est qui C. Fa-
bricij, M. Curij cum caritate aliqua, & bene-
uolentia memoriam non vsurpet, quos num-
quam viderit? quis autem est, qui Tarquiniū
Superbum, qui Sp. Cassium, P. Mælium non o-
derit? Cum duobus ducibus de imperio in I-
talia decertatū est, Pyrrho, & Hānibale, ab al-
tero propter probitatem eius non nimis alie-
nos animos habebunt: alterum propter crude-
litatem eius semper hæc ciuitas oderit:
29 Quòd si tanta vis probitatis est vt eam vel in
eis, quos numquam vidimus, vel, quod maius
est, in hoste etiā diligamus: quid mirū est, si a-
nimi hominum moueātur, cùm eorum, qui-
buscum vsu coniuncti esse possunt, virtutem
& bonitatem perspicere videantur? Quamquā
confirmatur amor & beneficio accepto, &
studio perspecto, & consuetudine adiuncta:
quibus rebus ad illum primum motum animi

& amoris adhibitis admirabilis quædam ex-
ardescit beneuolentiæ magnitudo: quā si qui
putant ab imbecillitate proficisci, vt sit per
quam quisque assequatur, quod desideret, hu-
milem sanè relinquunt, & minimè generosū,
vt ita dicam, ortum amicitię: quam ex inopia
atque indigentia nasci volunt. quod si ita es-
set, vt quisque valetudinis minimum in se esse
arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus.
quod longè secus est. vt enim quisque sibi 30
plurimum confidit, & vt quisq. maximè vir-
tute, & sapientia sic munitus est, vt nullo e-
geat, suaque omnia in se ipse posita iudicet,
ita in amicitiis expetendis, colendísque ma-
ximè excellit. Quid enim Africanus erat in-
digens mei? Minimè hercle: at ne ego quidē
illius: sed ego admiratione quadam virtutis
eius: ille vicissim opinione fortasse nonnul-
la, quam de meis moribus habebat, me di-
B lexit: auxit beneuolentiam consuetudo. Sed
quamquam vtilitates multæ, & magnæ conse-
cutæ sunt, non sunt tamen ab earum spe cau-
sæ diligendi profectæ. Vt enim benefici, libe-
ralesque sumus, non vt exigamus gratiam: ne-
que enim beneficium fœneramur, sed natura
propensi ad liberalitatem sumus: sic, amicitiā
non spe mercedis adducti, sed quòd omnis e- 31
ius fructus in ipso amore inest, expetendam
putamus. Ab iis, qui pecudum ritu ad volu-
ptatem omnia referunt, longè dissentimus,
nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificū
ac diuinum suscipere possunt, qui suas om-
neis cogitationes abiecerunt in rem tam hu-
milem, tamque contemptam. Quamobrem
hos quidem ab hoc sermone remoueamus:
ipsi autem intelligamus, à natura gigni sensū
diligendi, & beneuolentiæ caritatem, facta
significatione probitatis: quam qui appetiue-
runt, applicant sese & propiùs admouent, vt
C & vsu eius quem diligere cœperint, fruantur
& moribus: sintque pares in amore, & æqua-
les, propensioresque ad bene merendum, quā
ad reposcendum. Atque hæc inter eos sit ho- 32
nesta certatio. sic & vtilitates ex amicitia ma-
ximæ capientur: & erit eius ortus à natura
quàm ab imbecillitate, & grauior, & verior.
nam si vtilitas amicitias conglutinaret, eadem
commutata dissolueret: sed quia natura muta-
ri non potest, idcirco veræ amicitiæ sempi-
ternæ sunt. Ortum quidem amicitiæ videatis,
nisi quid ad hæc fortè vultis. SCÆ. Tu verò 33
perge, Læli. pro hoc enim, qui minor est natu,
meo iure respondeo. F A N N. Rectè tu qui-
dem. quamobrem audiamus. L Æ L. Audite
verò optimi viri, ea quæ sæpissimè inter me, &
Scipionem de amicitia disserebantur: quam-
quam ille quidem nihil difficilius esse dice-
bat, quàm amicitiam vsque ad extremum vitę
D diem permanere. nam, vel vt non idem expe-
diret vtrique, incipere sæpe: vel vt de republ.
non idem sentirent: mutari etiam mores ho-
minum sæpe dicebat, alias aduersis rebus, alias
ætate ingrauescente, atq. earum rerū exemplū
ex similitudine capiebat ineuntis ætatis, quòd
summi puerorum amores sępe vna cū prętex-
ta toga deponerentur: sin autem ad adole-
scentiam perduxissent, dirimi tamen inter-
dum contentione, vel luxuriæ, vel condi-
tionis, vel commodi alicuius, quod idem adi-
pisci vterque non posset, quod si qui longius

in amicitia proue&i eſſent,tamen ſępe labefa-
ctari, ſi in honoris cōtentionē incidiſſent:pe-
ſtem enim maiorem eſſe nullam in amicitiis,
quàm in pleriſque pecuniæ cupiditatem:in o-
ptimis quibuſque honoris certamen, & glo-
riæ:ex quo inimicitias maximas ſæpe inter a-
micißimos extitiſſe. magna etiam diſsidia,
35 & plerumque iuſta naſci,cùm aliquid ab ami-
cis,quod rectum non eſſet,poſtularetur:vt aut
libidinis miniſtri, aut adiutores eſſent ad in-
iuriam, quod qui recuſarent, quamuis hone-
ſtè id facerent, ius tamen amicitiæ deſerere
arguerentur ab iis, quibus obſequi nollent.
illos autem, qui quiduis ab amico auderent
poſtulare, poſtulatione ipſa profiteri,omnia
ſe amici cauſa eſſe facturos, eorum querela
inueterata non modò familiaritates exſtin-
gui ſolere, ſed etiam odia gigni maxima,
atque ſempiterna. Hæc ita multa, quaſi fato,
impendere amicitiis, vt omnia ſubterfugere
36 non modò ſapientiæ, ſed etiam felicitatis di-
ceret ſibi videri. Quamobrem id primum vi-
deamur,ſi placet, quatenus amor in amicitia
progredi debeat. num, ſi Coriolanus habuit
amicos, ferre contra patriam arma illi cum
Coriolano debuere? num Becillinum amici
regnū appetentem, num Sp. Mælium debue-
runt iuuare? Ti.quidem Gracchum remp. ve-
37 xantem.à Qu. Tuberone, æqualibúſque ami-
cis derelictum videbamus. At C.Bloſsius Cu-
manus hoſpes familiæ veſtræ Scæuola,cum ad
me,qui aderam Lænati & Rutilio conſulibus,
in conſilio deprecatum veniſſet, hanc, vt ſibi
ignoſcerem, cauſam afferebat, quòd tanti Ti.
Gracchum feciſſet, vt quidquid ille vellet,ſi-
bi faciendum putaret. Tum ego, Etiamne,in-
quam, ſi te in Capitolium faces ferre vellet?
Numquam,inquit, voluiſſet id quidem: ſed,ſi
voluiſſet, paruiſſem. Videtis,quā nefaria vox,
& hercle ita fecit, vel plus etiam,quàm dixit.
Non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati,
ſed præfuit: nec ſe comitem illius furoris,
ſed ducem præbuit. Itaque hac amentia,quæ-
ſtione noua perterritus, in Aſiam profugit,ad
hoſteis ſe contulit.pœnas reip. graueis,iuſtáſ-
que perſoluit. Nulla eſt igitur excuſatio pec-
cati ſi amici cauſa peccaueris. nam, cùm con-
ciliatrix amicitiæ,virtutis opinio fuerit,diffi-
cili eſt amicitiam manere, ſi à virtute defece-
38 ris.Quod ſi rectum ſtatuerimus, vel concedere
amicis, quidquid velint, vel impetrare ab
amicis, quidquid velimus, perfecta quidem
ſapientia ſumus, ſi nihil habeat res vitij:
ſed loquimur de iis amicis, qui ante oculos
ſunt,quos videmus,aut de quibus memoriam
accepimus,aut quos nouit vita communis.ex
hoc numero nobis exempla ſumenda ſunt:&
eorum quidem maximè,qui ad ſapientiā pro-
39 ximè accedunt. Vidimus Paulum Æmilium
C. Lucinio familiarem fuiſſe(ſic à patribus ac-
cepimus)bis vna conſules, & collegas in cen-
ſura tum etiam cum iis,& inter ſe coniunctiſ-
ſimos fuiſſe, M. Curium, & T. Coruncanum,
memoriæ traditum eſt, igitur ne ſuſpicari
quidem poſſumus, quemquam horum ab a-
mico quippiam contendiſſe quod contra fidē,
contra iuſiurandum, contra rempublicam eſ-
ſet.Nam hoc quidem in talibus viris quid at-
tinet dicere,ſi contendiſſent,ſcio impetratu-
ros nō fuiſſe,cùm illi ſanctiſſimi viri fuerant:

A æquè autem nefas ſit, tale aliquid & facere
rogatū,& rogaſſe. At verò T. Gracchum ſe-
quebantur C.Carbo,C.Cato, & minimè tunc 40
quidem C.frater,nunc idē acerrimus hoſti-
Hæc igitur prima lex in amicitia ſanciatur,
vt neque rogemus res turpeis, nec faciamus
rogati. turpis enim excuſatio eſt, & minimè
accipienda, cùm in ceteris peccatis, tum ſi
quis contra rempublicam ſe amici cauſa fe-
ciſſe fateatur. Etenim eo loco, Fanni,& Scæ-
uola,locati ſumus,vt nos longè proſpicere o-
porteat futuros caſus reip. [illegible] enim
iam aliquantulum de ſpatio,curriculóq. con-
ſuetudo maiorum.T. Gracchus regnum occu-
pare conatus eſt, vel regnauit is quidem pau- 41
cos menſes. Num quid ſimile pop. Rom.au-
dierat,aut viderat? Hunc etiam poſt mortem
ſecuti amici,& propinqui,quid in P.Scipionē
B Naſicam effecerint, ſine lacrymis non queo
dicere. nam Carbonem quoque, quem mo-
dò poſuimus, propter recentem pœnam Ti.
Gracchi ſuſtinuimus.De C.Gracchi autem tri-
bunatu quid exſpectem, non libet augurari.
ſerpit enim deinde res: quæ procliuius ad
perniciem,cùm ſemel cœpit, labitur. videtis
in tabella iam antè quanta ſit facta labes pri-
mò Gabinia lege,biennio autem poſt, Caſsia.
Videre iam videor populum Rom. à ſenatu
diſiunctum, multitudiníque arbitrio res ma-
ximas agi.plures enim diſcent, quemadmodū
hæc fiā,quàm quemadmodum his reſiſtatur.
Quorſum hæc? quia ſine ſociis nemo quidquā 42
tale conatur. Præcipiendum eſt igitur bonis,
vt, ſi in eiuſmodi amicitias ignari caſu aliquo
inciderint,ne exiſtiment,ita ſe alligatos,vt ab
amicis in magna re aliqua in rempublicam pec-
cantibus non diſcedant:improbis autem pœ-
na ſtatuenda eſt: nec minor verò iis, qui ſe-
quuti erunt alterum, quàm iis, qui ipſi fue-
C rint impietatis duces. Quis clarior in Græcia
Themiſtocle? quis potentior? qui cùm impera-
tor bello Perſico ſeruitute. Græciam liberaſ-
ſet,propterq; inuidiam in exſilium miſſus eſ-
ſet, ingratæ patriæ iniuriam non tulit,quam
ferre debuit. Fecit idem quod xx. annis antè 43
apud nos fecerat Coriolanus. His adiutor
contra patriam inuentus eſt nemo. itaque
mortem ſibi vterque conſciuit. Quare talis
improborum conſenſio non modo excuſa-
tione amicitiæ tegenda non eſt, ſed potiùs
omni ſupplicio vindicanda: vt ne quis ſibi
conceſſum putet, amicum, bellum patriæ in-
ferentem,ſequi. quod quidem, vt res cœpit
ire,haud ſcio,an aliquando futurum ſit.mihi
autem non minori curæ eſt,qualis reip. poſt
mortem meam futura ſit, quàm qualis ho- 44
die ſit.

Hæc igitur prima lex amicitiæ ſanciatur, vt
D ab amicis honeſta petamus: amicorum cauſa
honeſta faciamus: nec exſpectemus quidem,
dū rogemur:ſed ſtudiū ſemper adſit,cunctatio
abſit:conſilium verum dare gaudeamus libe-
rè:plurimum in amicitia amicorum bene ſua-
dentium valeat auctoritas: eáque adhibeatur
admonendum non modò apertè, ſed etiam a-
criter,ſi res poſtulabit: & adhibitæ pareatur. 5
Nam quibuſdam, quos audio ſapientes ha- 4
bitos in Græcia, placuiſſe opinor mirabilia
quædam. ſed nihil eſt, quod illi non perſe-
quantur ſuis argutiis: partim fugiendas eſſe
nimias

nimias amicitias, ne necesse sit vnum sollicitũ
esse pro pluribus: satis, superque esse sibi sua-
rum cuique rerum curam: alienis nimis im-
plicari molestum esse: commodissimum esse
quã laxissimas habenas habere amicitiæ, quas
vel adducas, cũ velis, vel remittas. caput enim
esse ad beatè viuendum, securitatem: quâ frui
non possit animus, si tanquam parturiat vnus
46 pro pluribus. Alios autem dicere aiunt mul-
to etiam inhumanius (quem locum breuiter
perstrinxi paulo antè) præsidij, adiumentique
causa, non beneuolentiæ, neque caritatis, a-
micitias esse expetendas: itaque vt quisque
minimum firmitatis habeat, minimumque vi-
rium, ita amicitias appetere maximè: & eo
fieri, vt mulierculæ magis amicitiarum præsi-
dia quærant, quàm viri: & inopes, quàm opu-
lenti: & calamitosi, quàm ij, qui putantur bea-
ti. O præclaram sapientiam! Solem enim è
47 mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita
tollunt: qua à diis immortalibus nihil melius
habemus, nihil iucundius. quæ est enim ista se-
curitas? specie quidem, blanda, sed re ipsa
multis locis repudianda est, neque enim est
consentaneum vllam honestam rem, actionem-
ve, ne sollicitus sis, aut non suscipere, aut sus-
ceptam deponere. Quòd si curam fugimus,
virtus fugienda est. quam necesse est vt cum ali-
qua cura res sibi contrarias aspernetur, atque
oderit. vt bonitas malitiam, temperantia libi-
dinem, ignauiam fortitudo. Itaque videas re-
bus iniustis iustos maximè dolere, imbecilli-
bus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc
48 proprium est animi bene constituti, & lætari
bonis rebus, & dolere contrariis. Quamobrem
si cadit in sapientem animi dolor (qui profe-
ctò cadit, nisi ex eius animo exstirpatam hu-
manitatem arbitremur) quæ causa est, vt ami-
citiam funditus tollamus è vita, ne aliquas
propter eam suscipiamus molestias? Quid e-
nim interest, motu animi sublato, nõ dico in-
ter pecudem, & hominem: sed inter hominem,
& saxum, aut truncum aut quiduis generis e-
iusdem. neq. n. sunt isti audiendi qui virtutem
duram, & quasi ferream esse quãdã volunt: quæ
quidem est tũ multis in rebus, tũ in amicitia,
tenera, atq. tractabilis, vt ex bonis amici qua-
si diffundatur, & incõmodis cõtrahatur. Quam-
obrem angor iste, qui pro amico sæpe capien-
dus est, nõ tantum valet vt tollat è vita ami-
citiam, nõ plus, quã vt virtutes quia nõnullas
curas, & molestias afferunt, repudientur. Cùm
autem contrahat virtus amicitiam, vt suprà
49 dixi, si qua significatio virtutis eluceat, ad quã
se similis animus applicet, & attingat: id cùm
cõtigerit, amor ibi exoriatur necesse est. Quid
enim tam absurdum, quàm delectari multis
inanibus rebus, vt honore, vt gloria, vt ædifi-
cio, vt vestitu, cultúque corporis: animo autẽ
virtute prædito, eo, qui vel amare, vel (vt ita
dicam) redamare possit, non admodum dele-
ctari? nihil est enim remuneratione beneuo-
50 lentiæ, nihil vicissitudine studiorum, officio-
rúmq. iucundius. Quod si etiam illud addimus
quod rectè addi potest, nihil esse, quod ad se
re vllã tam alliciat, & tam attrahat, quàm ad
amicitiam similitudo concedatur, profectò ve-
rum esse, vt bonos boni diligant, adsciscantq;
sibi quasi propinquitate coniunctos, atq. na-
tura. nihil est enim appetentius similium sui,

A nihil rapacius, quàm natura. Quamobrẽ hoc
quidem Fanni, & Scæuola, constat (vt opinor)
bonis inter bonos quasi necessariam beneuo-
lentiam esse: quæ est amicitiæ fons à natura
constitutus, sed eadem bonitas etiam ad mul-
titudinẽ pertinet. non est enim inhumana vir-
tus, neque immanis, neque superba: quæ etiam
populos vniuersos tueri, eisque optimè con-
sulere soleat: quod non faceret profectò, si à
caritate vulgi abhorreret. Atque etiam mihi
quidem videntur qui vtilitatis causa fingunt 51
amicitias, amabilissimum nodum amicitiæ
tollere. non enim tam vtilitas parta per ami-
cum, quàm amici amor ipse delectat: túmque
illud fit, quod ab amico est profectum, iucun-
dum si cum amore & studio est profectum,
tantúmque abest, vt amicitiæ propter indigẽ-
tiam colantur, vt ij qui opibus, & copiis, ma-
ximéque virtute præditi, in qua plurimum est
præsidij, minimè alterius indigeant, liberalis-
B simi, & beneficentissimi. Atq. haud scio an ne
opus sit, quidem, nihil vmquam omnino dees-
se amicis. Vbi enim studia nostra viguissent, si
numquam studio, numquam consilio, num-
quam opera nostra nec domi nec militiæ Sci-
pio eguisset? non igitur vtilitatem amicitia,
sed vtilitas amicitiam consecuta est. Non er-
go erunt homines diuitiis affluentes audien- 52
di, si quando de amicitia, quam nec vsu, nec
ratione habent cognitam, disputabunt. Nam
quis est, prò deûm fidem, atque hominum,
qui velit, vt neque diligat quemquam, nec
ipse ab vllo diligatur, circumfluere omnibus
copiis, atque in omnium rerum abundantia
viuere? hæc enim est tyrannorum vita nimi-
rum, in qua nulla fides, nulla caritas, nulla
stabilis beneuolentiæ potest esse fiducia: omnia
semper suspecta, atq; sollicita sunt, nullus lo-
cus est amicitiæ. quis enim aut eum diligat, 53
quem metuit: aut eum, à quo se metui putat?
C Coluntur tamen simulatione amicitiæ dun-
taxat ad tempus, quod si fortè (vt fit plerum-
que) ceciderint: tum intelligitur, quàm fue-
rint inopes amicorum quod Tarquinium di-
xisse fuerunt, tum cùm exsul esset, se intelle-
xisse, quos fidos amicos habuisset, quósque
infidos, cùm iam neutris gratiam referre pos-
set. Quamquam miror in illa superbia, &
importunitate, si quemquam habere potuit. 54
Atque vt huius, quem dixi, mores, veros
amicos parare non potuere: sic multorum
opes præpotentium excludunt amicitias fi-
deleis, non enim solùm ipsa fortuna cæca
est, sed eos etiam plerumque efficit cæcos,
quos complexa est. Itaque illi efferuntur ferè
fastidio, & contumacia: neque quidquam insi-
piente fortunato intolerabilius fieri potest.
Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea
cõmodis fuerunt moribus: imperio, potestate,
prosperis rebus immutari, sperníque ab iis 55
D veteres amicitias, & indulgeri nouis. Quid au-
tem stultius, quàm, vt plurimùm copiis, facul-
tatibus, opibus possint, cetera parare, quæ pa-
rant, pecuniam, equos, famulos, vestes egre-
gias, vasa pretiosa, amicos non parare, opti-
mam & pulcherrimam vitæ, vt ita dicam,
supellectilem? etenim cetera cùm parant,
cui parent, nesciunt, nec cuius causa laborent.
eius enim est istorũ quidquid est, qui vincit
viribus: amicitiarum sua cuique permanet

stabilis, & certa possessio: vt etiam si illa ma-
56 neant, quæ sunt quasi dona fortunæ, tamen vi-
ta inculta, & deserta ab amicis non possit es-
se iucunda. Sed hæc hactenus. Constituendi au-
tem sunt, qui sint in amicitia fines, & quasi
termini diligendi: de quibus treis video sen-
tentias ferri: quarum nullam probo: vnam,
vt eodem modo erga amicum affecti si-
mus, quo erga nosmetipsos: alteram, vt no-
stra in amicos beneuolentia, illorum er-
ga nos beneuolentiæ pariter, æqualitérque
respondeat: tertiam, vt quanti quisque
seipsum facit, tanti fiat ab amicis. Harum
trium sententiarum nulli prorsus assentior.
nec enim illa prima vera est, vt, quemadmo-
dum in se quisque, sic in amicum sit animatus.
57 quàm multa enim, quæ nostra causa nunquam
faceremus, facim⁹ causa amicorū? precari ami-
cis ab indigno, supplicare, tū acerbiùs in ali-
quem inuehi, insectarique vehementiùs? quæ
in nostris rebus non satis honestè, in amico-
rum fiunt honestissimè. Multæ quoque res
sunt, in quibus de suis commodis viri boni
multa detrahunt, detrahique patiuntur, vt iis
58 amici potiùs, quàm ipsi fruantur. Altera sen-
tentia est, quæ definit amicitiam paribus offi-
ciis, ac voluntatibus. Hoc quidem est nimis e-
xiguè, & exiliter ad calculos vocare amici-
tiam, vt par sit ratio acceptorum, & datorum.
Ditior mihi, & affluentior videtur esse vera
amicitia: nec obseruare strictè, ne plus reddat,
quàm acceperit. neque enim verendum est, ne
quid excidat, aut nequid in terram defluat,
aut ne plus æquo quid in amicitia cōgeratur.
59 Tertius verò ille finis deterrimus, vt, quanti
quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. sæpe
enim in quibusdam aut animus abiectior est
aut spes amplificandæ fortunæ fractior.
non est igitur amici, talem esse in eum, qualis
ille in se est: sed potiùs eniti, & efficere, vt
amici iacentem animum excitet, inducátque in
60 spem cogitationémque meliorem. Alius igi-
tur finis veræ amicitiæ constituendus est, si
priùs, quod maximè reprehendere Scipio so-
litus sit, edixero. Negabat vllam vocem ini-
miciorem amicitiæ potuisse reperiri, quàm e-
ius, qui dixisset, ITA AMARE OPOR-
TERE, VT ALIQVANDO ES-
SET OSVRVS. nec verò se adduci pos-
se, vt hoc, quemadmodum putaretur, à Biante
dictum esse crederet, qui sapiens habitus esset
vnus è septem, sed impuri cuiusdam, & ambi-
tiosi, aut omnia ad suam potentiam reuocātis
esse sententiam. quonam enim modo quisquā
amicus eius esse poterit, cuius se putabit ini-
micum esse posse? quinetiā necesse erit cupere
& optare, vt quàm sæpissime peccet amicus,
quò plureis det sibi tanquam ansas ad repre-
hēdendum: rursum autem rectè factis, commo-
disque amicorum necesse erit angi, dolere,
61 inuidere. Quare hoc quidem præceptū, cuius-
cunque est, ad tollendā amicitiam, valet. Illud
potiùs præcipiendum fuit, vt eam diligentiam
adhiberemus in amicitiis comparandis, vt ne
quando amare inciperemus eum, quē aliquan-
do odisse possemus. quinetiam si minus felices
in diligendo fuissemus, ferendum id Scipio
potiùs, quàm inimicitiarum tempus cogitan-
dum, putabat. His igitur finibus vtendū arbi-
62 tror, vt cùm emendati mores amicorū sint, tū

A sit inter eos omniū rerum, consiliorum, & vo-
luntatū sine vlla exceptione cōmunitas: vt etiā
si qua fortuna acciderit, minùs iustæ amicorū
voluntates adiuuandæ sint, in quibus eorum
aut de capite agatur aut fama, declinandum
de via est, modo ne summa turpitudo sequa-
tur. est enim quatenus amicitiæ dari venia pos-
sit. nec verò negligenda est fama: nec mediocre
telum ad res gerendas existimare oportet be-
neuolentiam ciuium: quàm blanditiis, & assen- 63
tationibus colligere turpe est. virtus, quam se-
quitur caritas, minimè repudianda est. Sed (sæ-
pe enim redeo ad Scipionem, cuius omnis ser-
mo erat de amicitia) querebatur, quòd omni-
bus in rebus homines diligentiores essent: ca-
pras, & oueis quot quisq. haberet, dicere pos-
set: amicos quot haberet, nō posset dicere: & in
illis quidem parandis adhibere curam; in ami-
cis eligendis negligenteis esse: nec habere qua-
si signa quædam & notas, quibus eos, qui ad
B amicitiā essent idonei, iudicarent. Sunt igitur
firmi, & stabiles, & constantes eligendi: cuius
generis est magna penuria: & iudicare difficile
est, sane, nisi expertum. experiendum autem est 64
in ipsa amicitia. ita præcurrit amicitia iudi-
cium, tollitque experiendi potestatem. Est
igitur prudentis, sustinere, vt cursum, sic
impetum beneuolentiæ, quo vtamur qua-
si equis tentatis, sic amicitiis, aliqua parte
periclitatis moribus amicorum. Quidam sæpe
in parua pecunia perspiciuntur, quàm sint le-
ues: quidam autem, quos parua mouere non
potuit, cognoscuntur in magna. si verò erunt
aliqui reperti, qui pecuniam præferre amici-
tiæ, sordidum existiment: vbi eos inuenie-
mus, qui honores, magistratus, imperia, pote-
states, opes amicitiæ non anteponant? vt, cùm
ex altera parte proposita hæc sint, ex altera
ius amicitiæ, nō multò illa malint? IMBECIL-
LA enim natura est ad contemnendam poten-
C tiam: quam etiam si neglecta amicitia con-
secuti sunt, excusatū iri se arbitrantur, quia
non sine magna causa sit neglecta amicitia. 65
Itaque veræ amicitiæ difficillimè reperiun-
tur in iis, qui in honoribus, réque publica ver-
santur. Vbi enim istum inuenias, qui honorem
amici anteponat suo? Quid hæc vt omittam,
quàm graues, quàm difficiles plerisque vi-
dentur calamitatem societates? ad quas non
est facilè inuentu, qui descendat. Quam-
quam Ennius rectè: Amicus certus in re
incerta cernitur. tamen hæc duo leuitatis,
& infirmitatis plerosque conuincunt: aut si
in bonis rebus contemnunt, aut si in malis de-
serunt. Qui igitur vtraque in re grauem, con-
stantē, stabilē se in amicitia præstiterit: hunc 66
ex maximè raro hominum genere iudicare
debeamus, & penè diuino. Firmamentum au-
tem stabilitatis, constantiæque eius, quam in
amicitia quærimus, fides est. Nihil enim stabi-
D le est, quod infidum est. Simplicem præterea,
& communem, & consentientem, & qui re-
bus iisdem moueatur, eligi par est: quæ omnia
pertinent ad fidelitatem. neque enim fidum
potest esse multiplex ingenium, & tortuosum:
neque verò, qui non iisdem rebus mouetur, &
natura consentit, aut fidus, aut stabilis potest
esse. Addendum eodem est, vt ne criminibus
aut inferendis delectetur amicus, aut credat
illatis: quæ omnia pertinent ad eam, quam
iamdu-

67 iamdudum tracto, constantiam. Ita fit verum A
illud, quod initiò dixi, Amicitiam, nisi inter
bonos, esse non posse. est enim boni viri, quē
eundem sapientem licet dicere, hæc duo te-
nere in amicitia: primùm, nequid fictū sit, né-
ve simulatum: apertè enim vel odisse magis
ingenuum est, quàm fronte occultare senten-
tiam, deinde, non solùm ab aliquo oblatas
criminationes repellere, sed ne ipsum quidem
esse suspiciosum, semper aliquid existimantē
68 ab amico esse violatum. Accedat huc suauitas
quędam oportet sermonum, atque morū haud
quaquam mediocre condimentum amicitiæ.
Tristitia autem in omni re & seueritas absit,
habet illa quidem grauitatem, sed amicitia re-
missior esse debet, & liberior, & dulcior, & ad
omnem comitatem, facilitatémque procli-
uior. Exsistit autem hoc loco quædam quæ-
69 stio subdifficilis: num quando amici noui, di-
gni amicitia, veteribus sint anteponendi, vt
equis vetulis teneros anteponere solemus. B
Indigna homine dubitatio. non enim amici-
tiarū esse debent, sicut aliarum rerum satieta-
tes. Veterrima quæq; (vt ea vina, quæ vetusta-
tem ferunt) esse debent suauissima: verúmque
illud est, quod vulgò dicitur, MVLTOS MO-
DIOS SALIS SIMVL EDENDOS ESSE, VT
70 amicitiæ munus expletum sit. nouitates autem
si spem afferunt, vt tanquam in herbis nō fal-
lacibus fructus appareat, non sunt illæ quidē
repudiandæ: vetustas tamen suo loco conser-
uanda est. maxima est enim vis vetustatis, &
consuetudinis. atqui in ipso equo, cuius modò
mentionem feci, si nulla res impediat, nemo
est, qui non eo, quo consueuit, libentiùs vta-
tur, quàm intractato, & nouo: nec modò in
hoc, quod est animal, sed in iis etiam, quæ
sunt inanimata, consuetudo valet: cùm locis
etiam ipsis mōtuosis delectemur, & siluestri-
71 bus, in quibus diutius commorati sumus. Sed
maximum est in amicitia, superiorem parem C
esse inferiori. sæpe enim excellentiæ quæ-
dam sunt: qualis erat Scipionis in nostro, vt
ita dicam, grege. Nunquam se ille Philo, nun-
quam Rutilio, numquam Mummio ante-
posuit, numquam inferioris ordinis amicis.
Q. verò Maximum fratrem, egregium virum,
omnino sibi nequaquam parem, quòd is an-
teibat ætate, tanquam superiorem colebat:
suósque omneis, per se esse ampliores vo-
72 lebat. Quod faciendum imitandúmque est om-
nibus: vt, siquam præstantiam virtutis, inge-
nij, fortunæ consecuti sunt, impertiant eam
suis, communicéntque cum proximis: vt, si
parentibus nati sint humilibus, si propinquos
habeant imbecilliores, vel animo, vel fortu-
na, eorum augeant opes, eísque honori sint,
& dignitati: vt in fabulis, qui aliquandiu pro-
pter ignorantiam stirpis, & generis in fa-
mulatu fuerint, cùm cogniti sunt, & aut deo-
rum, aut regum filij inuenti, retinent ta-
men caritatem in pastores, quos patres suos D
per multos annos esse duxerunt. Quod quidem
est multò profectò magis in veris patribus,
certísque faciendum, fructus enim ingenij, &
virtutis omnísque præstantiæ, tum maximè
capitur, cùm in proximum quemque con-
73 fertur. Vt igitur ij, qui sunt in amicitiæ, con-
iunctionísque necessitudine superiores, exæ-
quare se cum inferioribus debent, sic infe-

riores dolere non debent, se à suis amicis aut
ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari,
quorum plerique aut queruntur semper ali-
quid, aut etiam exprobrant, eóque magis, si
aliquid habere se putant, quod offensiosè aut
amicè, & cum labore aliquo suo factum queāt
dicere. Odiosum sanè genus hominum, of-
ficia exprobrantium: quæ meminisse debet
is, in quem collata sunt, non commemorare
qui contulit. Quamobrem, vt ij, qui superio- 74
res sunt, summittere se debent in amicitia,
sic quodam modo inferiores extollere. sunt
enim quidam, qui molestas amicitias faciunt,
cùm ipsi se contemni putant; quod non ferè
contingit nisi iis, qui etiam contemnendos se
arbitrantur: qui hac opinione non modò ver-
bis, sed etiam opere leuandi sunt. Tantum 75
aūt cuique tribuendum est, primùm, quantum
ipse efficere possit, deinde etiam, quantum
ille quem diligas, atque adiuues, possit susti-
nere. non enim tu possis, quantumuis licet
excellas, omneis tuos ad honores amplissi-
mos perducere: vt Scipio P. Rutilium potuit
consulem efficere, fratrem eius Lucium non
potuit. Quod si etiam possit quoduis deferre
ad alteram, videndum est tamen, quid ille
possit sustinere. Omnino amicitiæ, corrobora- 76
tis iam, confirmatísque & ingeniis & ætati-
bus, iudicandæ sunt: nec, si qui ineunte æta-
te venandi, aut pilæ studiosi fuerint, eos ha-
bere necessarios oportet, quos tum eodem
studio præditos dilexerunt, isto enim modo
nutrices, & pædagogi iure vetustatis pluri-
mum beneuolentię postulabunt: qui negligen-
di quidem non sunt. sed alio quodam modo
colendi, aliter enim amicitiæ stabiles perma-
nere non possunt. dispares enim mores dis-
paria studia sequuntur, quorum dissimilitudo
dissociat amicitias. nec ob aliam causam vllā
boni improbis: improbi bonis amici esse non
possunt, nisi quòd tanta est inter eos, quanta
maxima potest esse morū, studiorúmq. distan-
tia. Rectè etiam præcipi potest in amicitiis, 77
ne quis intemperata quadam beneuolentia
(quod persæpe fit) impediat magnas vtilitates
amicorū. nec enim (vt ad fabulas redeā) Troiā
Neoptolemus capere potuisset, si Lycome-
dem, apud quem erat educatus, multis cum
lacrymis iter suum impedientem audire vo-
luisset, & sæpe incidunt magnæ res, vt disce-
dendum sit ab amicis: quas qui impedire vult,
quòd desiderium non facile ferat, is & infir-
mus est, mollísq; natura, & ob eam ipsam cau-
sam in amicitia parum iustus. Atque in omni 78
re considerandum est & quid postules ab ami-
co, & quid patiare à te impetrari. Est etiam
quasi quædam calamitas in amicitiis dimittē-
dis nonnumquam necessaria: iam enim à sa-
pientum familiaritatibus ad vulgareis amici-
tias oratio nostra delabitur: erumpunt sæpe
vitia amicorum cùm in ipsos amicos, tum in
alienos: quorum tamen ad amicos redundet
infamia. tales igitur amicitiæ sunt remissio-
ne vsus eleuandæ, & (vt Catonem dicere au-
diui) dissuendæ magis, quàm discindendæ: nisi
quædam admodum intolerabilis iniuria exar-
serit, vt neque rectum, neque honestum sit,
nec fieri possit, vt non statim alienatio, dis-
iunctióque facienda sit. Sin autem morum,
aut studiorum cōmutatio quædam (vt fieri so- 79

let) facta erit, aut in reip. partibus dissensio A
intercesserit (loquitur enim, vt paulò antè
dixi, non de sapientum, sed de communibus
amicitiis) cauendum erit ne non solùm ami-
citiæ depositæ, sed inimicitiæ etiam susceptæ
videantur. Nihil enim est turpius, quam cum
eo bellum gerere, quocum familiariter vixe-
ris. Ab amicitia, Q. Pompeii meo nomine se
remouerat (vt scitis) Scipio propter dissensio-
nē autē, quæ erat in rep. alienatus est à colle-
ga nostro Metello. Vtrumque egit grauiter
auctoritate, & offensione animi non acerba.
80 Quamobrem primùm danda opera est, ne-
qua amicorum dissidia fiant: sin tale aliquid
euenerit: vt exstinctæ potiùs amicitiæ, quàm
oppressæ esse videantur. Cauendum verò est,
ne etiam in graues inimicitias conuertant se
amicitiæ: è quibus iurgia, maledicta, contume-
liæ gignuntur, quæ tamen si tolerabiles erūt,
ferendæ sunt: & hic honos veteri amicitiæ tri-
buendus est, vt is in culpa sit, qui faciat, non B
is qui patiatur iniuriā. Omnino omnium horū
vitiorum atque incommodorū vna cautio est,
atque vna prouisio, vt ne nimis citò diligere
81 incipiamus, neve indignos. Digni autem sunt
amicitia, quib. in ipsis inest causa, cur diligā-
tur. Rarum istud genus: & quidem omnia præ-
clara rara, nec quidquam difficilius, quàm re-
perire, quod sit omni ex parte in suo genere
perfectum, sed plerique neq; in rebus huma-
nis quidquam bonum norunt, nisi quod fru-
ctuosum sit: & amicos, tanquam pecudes eos
potissimùm diligunt: ex quibus sperāt se ma-
82 ximum fructum esse capturos. itaque pulcher-
rima illa, & maximè naturali carent amicitia,
per se, & propter se expetenda. nec ipsi sibi ex-
emplo sunt, hæc vis amicitiæ, qualis & quan-
ta sit. Ipse enim se quisque diligit, non vt ali-
quam à se ipso mercedem exigat caritatis suæ,
sed quòd per se sibi quisque carus est. quod ni-
si idem in amicitiā transferatur, verus amicus C
numquam reperietur. EST ENIM IS AMI-
CVS QVIDEM, qui est tanquam alter idem.
83 Quòd si hoc apparet in bestiis, volucribus,
nantibus, agrestibus, cicuribus, feris, pri-
mùm se vt ipsæ diligant (id enim pariter cū o-
mni animante nascitur) deinde, vt requirant,
atque appetant, ad quas se applicēt eiusdem
generis animantes: idque faciunt cum deside-
rio, & cum quadam similitudine amoris hu-
mani, quanto id magis in homine fit natura,
qui & se ipse diligit, & alterum anquirit, cuius
animum ita cum suo cōmisceat, vt efficiat pe-
84 nè vnum ex duobus? Sed plerique peruersè,
ne dicam impudenter amicum habere talem
volunt, quales ipsi esse non possunt: quæ-
que ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desi-
derant. Par est autem, primùm ipsum esse
virum bonum, tum alterum similem sui quæ-
rere. in talibus ea, quam iam dudum tracta-
bamus, stabilitas amicitiæ, confirmari potest: D
cùm homines beneuolentia coniuncti, pri-
mùm cupiditatibus iis, quibus ceteri serui-
unt, imperabunt: deinde æquitate, iustitiæque
gaudebunt, omniáque alter pro altero susci-
piet: neque quidquam vnquam nisi hone-
stum, & rectum, alter ab altero postulabit, neq.
solùm colent se inter se, ac diligent, sed e-
tiam verebuntur. nam maximum ornamen-
tum amicitiæ tollit, qui ex ea tollit vere-

cundiam. Itaque in iis perniciosus est error, 85
qui existimant, libidinum, peccatorumque omni-
um patere in amicitia licentiam. Virtutum a-
micitia adiutrix à natura data est, non
vitiorum comes, vt quoniam solitaria non
posset virtus ad ea quæ summa sunt peruenire,
coniuncta, & sociata cum altera perueniret,
quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut
futura est, eorum est habendus ad summum 86
naturæ bonum optimus, beatissimusque co-
mitatus. Hæc est, inquam, societas, in qua om-
nia insunt, quæ putant homines expetenda,
gloria, tranquillitas animi, atque iucunditas,
vt cùm hæc adsint, beata vita sit, & sine his es-
se non possit. Quod cùm optimum, maximum-
que sit, si id volumus adipisci, virtuti opera
danda est, sine qua neque amicitiam, neque
vllam rem expetendam consequi possimus. ea
verò neglecta qui se amicos habere arbitran-
tur, tum se denique errasse sentiunt, cùm eos 87
grauis aliquis casus experiri cogit. Quocirca
(dicendum est enim sæpius) cùm iudicaueris,
diligere oportet: non cùm dilexeris, iudicare.
sed cùm multis in rebus negligētia plectimur:
tum maximè in amicis & deligendis, & colen-
dis. præposteris enim vtimur consiliis, & acta
agimus, quod vetamur veteri prouerbio. Nam
implicati vltrò, & citro, vel vsu diuturno, vel
etiam officiis, repente in medio cursu amici-
tias exorta aliqua offensione, dirumpimus. 88
quo etiam magis vituperanda est rei maxi-
mè tam necessariæ tanta incuria. Vna est e-
nim amicitia in rebus humanis, de cuius vti-
litate omnes vno ore consentiunt. quamquam
à multis ipsa virtus contemnitur, & vendi-
tatio quædam, atque ostentatio esse dici-
tur. multi diuitias despiciunt, quos paruo
contentos tenuis victus, cultúsque dele-
ctat, honores verò, quorum cupiditate qui-
dam inflammantur, quàm multi ita con-
temnunt, vt nihil inanius esse, nihil leui-
us existiment. itémque cetera, quæ quibus-
dam admirabilia videntur, permulti sunt,
qui pro nihilo putent, de amicitia omnes
ad vnum idem sentiunt, & ij, qui ad rem-
pub. se contulerunt: & ij, qui rerum cogni-
tione, doctrináq; delectantur: & ij, qui suum
negotium gerunt otiosè: postremò ij, qui se
totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia
vitam esse nullam sentiunt, si modo velint ali-
qua ex parte liberaliter viuere. serpit enim
nescio quomodo per omnium vitam amici-
tia: nec vllam ætatis degendæ rationē patitur 89
esse expertem sui. Quinetiam si quis ea aspe-
ritate est, & immanitate naturæ, vt cōgressus
& societatem hominum fugiat, atque oderit,
qualem fuisse Athenis Timonem nescio
quem accepimus: tamen is pati non possit, vt
non acquirat aliquem, apud quem euomat vi-
rus acerbitatis suæ. Atque hoc maximè iudi-
caretur, si quid tale posset contingere, vt ali-
quis nos deus ex hac hominū frequentia tol-
leret, & in solitudine vspiam collocaret, at-
que ibi suppeditans omnium rerum, quas na-
tura desiderat, abundantiam, & copiam homi-
nis omnino adspiciendi potestatem eriperet.
quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre
posset, quique nō auferret fructum voluptatū
omnium solitudo? Verum igitur illud est quod 90
à Terentino Archyta, vt opinor, dici solitum
nostros

nostros senes commemorare audiui, ab aliis A
senibus auditum: Si quis cælum ascendisset,
naturámque mundi, & pulchritudinem siderũ
perspexisset, insuauem illam admirationem
ei fore: quæ iucũdissima fuisset, nisi aliquẽ, cui
narraret, habuisset. Sic natura solitarium ni-
hil amat, sempérque ad aliquod tanquam ad-
miniculum annititur: quod in amicissimo
quoque dulcissimum est. sed cùm tot signis
eadem natura declaret, quid velit, ac quærat,
quid desideret: obsurdescimus tamen nescio
quomodo: nec ea, quæ ab ea monemur, au-
dimus. est enim varius, multiplex vsus ami-
citiæ multæque causæ suspicionum, offensio-
númque dantur: quas tum euitare, tum ele-
uare, tum ferre, sapientis est. vna illa suble-
uanda offensio est, vt & veritas in amicitia, &
fides retineatur. nam & monendi amici sæpe
sunt, & obiurgandi: & hæc accipienda amicè,
91 cùm beneuolè fiunt. Sed nescio quomodo
verum est, quod in Andria familiaris meus
Terentius dixit: Obsequium amicos, veritas
odium parit. Molesta veritas est, si quidem ex
ea nascitur odium, quod est venenum amici-
tiæ, sed obsequium multò molestius, quod pec-
catis indulgens, præcipitem amicum ferri si-
nit. maxima autem culpa in eo est, qui & ve-
ritatem aspernatur, & in fraudem obsequio
impellitur. Omnis igitur hac in re haben-
da ratio, & diligentia est: primùm vt monitio
acerbitate, deinde obiurgatio contumelia ca-
reat. in obsequio autem (quoniam Terentia-
no verbo lubenter vtimur) comitas adsit, as-
sentatio, vitiorum adiutrix, procul amouea-
tur, quæ non modò amico, sed ne libero qui-
dem digna est. aliter enim cum tyranno, ali-
92 ter cum amico viuitur. Cuius autem aures
clausæ veritati sunt, vt ab amico verum audi-
re nequeat, huius salus desperanda est. scitum
est enim illud Catonis, Multò meliùs de qui-
busdam acerbos inimicos mereri, quam eos C
amicos, qui dulces videantur: illos verum sæ-
pe dicere, hos nunquam. Atque illud ab-
surdum est, quòd ij, qui monentur, eam mo-
lestiam, quam debent capere, non capiunt:
eam capiunt, qua debent carere. peccasse enim
se non anguntur, obiurgari molestè ferunt:
quod contra oportebat, delicto dolere, obiur-
93 gatione gaudere. Vt igitur & monere, & mo-
neri, proprium est veræ amicitiæ: & alterum
liberè facere, non asperè: alterum patienter
accipere, non repugnanter: sic habendum est,
nullam in amicitiis pestem esse maiorẽ, quàm
adulationem, blanditias, assentationẽ. quam-
uis enim multis nominibus est hoc vitium
notandum, leuium hominum, atque falla-
cium ad voluntatem loquentium omnia, ni-
94 hil ad veritatem. Cùm autem omnium re-
rum simulatio est vitiosa, tollit enim iudiciũ
veri, idque adulterat, tum amicitiæ repugnat
maximè, delet enim veritatem, sine qua no- D
men amicitiæ valere non potest, nam cùm a-
micitiæ vis sit in eo, vt vnus quasi animus
fiat ex pluribus, qui id fieri poterit, si ne in v-
no quidem vnus animus erit, idémque sem-
per, sed varius, cõmutabilis, multiplex? Quid
enim potest esse tam flexibile, tam deuium,
quàm animus eius, qui ad alterius non modò
sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum, at-
que nutum conuertitur? Negat quis? nego, ait?
A aio. postremò imperaui egomet mihi, omnia
assentari, vt ait idem Terentius, sed ille sub
Gnathonis persona, quod amici genus adhi-
bere, omnino leuitatis est. Multi autem Gna-
thonum similes cùm sint, loco, fortuna, fama
superiores, horum est assentatio molesta,
cum ad vanitatem accessit auctoritas. secerni 95
autem blandus amicus à vero, & internosci
tam potest, adhibita diligentia, quàm omnia
fucata, & simulata à sinceris, atque veris. Cõ-
cio, quæ ex imperitissimis constat, tamen iu-
dicare solet, quid intersit inter popularem, id
est, assentatorem, & leuem ciuem, & inter con-
stantem, seuerum, & grauem. Quibus blandi-
tiis C. Papirius consul nuper influebat in au-
reis concionis, cùm ferret legem de tribunis
pleb. reficiendis? Dissuasimus nos. Sed nihil 96
de me: de Scipione dicam libentiùs. Quanta
illi, dii immortales, fuit grauitas, quanta in
oratione maiestas? vt facilè ducem pop. Rom.
B non comitem diceres. sed affuistis: & est in ma-
nibus oratio. itaque lex popularis, suffragiis
populi repudiata est. Atque, vt id a me re-
deam, meministis, Q. Maximo fratre Scipionis,
& L. Mancino consulibus, quàm popularis lex
de sacerdotiis C. Licinij Crassi iubebatur. co-
optatio enim collegiorum ad populi benefi-
cium transferebatur. Atque is primum insti-
tuit in forum versus agere cum populo. ta-
mẽ illius vendibilem orationem religio deo-
rum immortalium, nobis defendentibus, fa-
cilè vincebat. atque id actum est, prætore me,
quinquennio ante, quàm consul sim factus
itaque re magis, quàm auctoritate causa illa
defensa est. Quòd si in scena, id est, in con-
cione, in qua rebus fictis, & adumbratis loci 97
plurimum est, tamen verum valet, si modò id
patefactum, & illustratum est: quid in amici-
tia fieri oportet, quæ tota veritate perpendi-
tur? in qua nisi (vt dicitur) apertum amici pe-
C ctus videas, tuúmque ostendas, nihil fidum, ni-
hil exploratum habeas. ne amare quidem, aut
amari possis, cùm id, quàm verè fiat ignores.
Quamquam ista assentatio perniciosa sit, no-
cere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam re-
cipit, atque ea delectatur, ita fit, vt is assenta-
toribus patefaciat aureis suas maximè, qui
ipse sibi assentetur, & se maximè ipse dele-
ctet. Omnino est amans sui virtus. optimè e- 98
nim se ipsa nouit, quamque amabilis sit, in-
telligit. ego autem non de virtute nunc lo-
quor, sed de virtutis opinione. virtute enim
ipsa non tam multi præditi esse, quam videri
volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad
eorum voluptatem sermo cùm adhibetur, o-
rationem illam vanam, testimonium esse lau-
dum suarum putant. nulla est igitur hæc ami-
citia, cùm alter verum audire non vult, alter
ad mentiendum paratus est, nec parasitorũ in
comœdiis assentatio nobis faceta videretur,
D nisi essent milites gloriosi. Magnas verò age-
re gratias Thais mihi? Satis erat respondere,
Magnas: Ingenteis, inquit. Semper auget as-
sentator id, quod is, cuius ad voluntatem dici-
tur, vult esse magnum. Quamobrem, quamuis 99
blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi
illam allectant, & inuitant: tamen etiam gra-
uiores, constantiorésque admonendi sunt, vt
animaduertant, ne callida assentatione capiã-
tur. apertè enim adulantem nemo non videt,

nisi qui admodum est excors. callidus ille, & A
occultus ne se insinuet, studiosè cauendum est,
nec enim facillimè agnoscitur, quippe qui e-
tiam aduersando sæpe assentetur: & litigare
se simulans, blandiatur, atque ad extremū det
manus, vincique se patiatur: vt is, qui illusus
sit plus illusisse videatur. Quid autē turpius,
quàm illudi? Quod ne accidat, magis cauendū
est, vt in Epicureo.

Hodie me ante omneis comicos stultos senes
Versaris, atque luseris lautissimè.

Hæc enim in fabulis stultissima persona est
800 improuidorum & credulorum senum. Sed
nescio quo pacto ab amicitiis perfectorum
hominum, id est, sapientium (de hac dico sa-
pientia, quæ videtur in hominem cadere pos-
se) ad leueis amicitias deflexit oratio. Quam-
obrem ad illam primam redeamus, eamque
ipsam concludamus aliquando. Virtus, inquā,
C. Fanni, & tu, Q. Muci, & conciliat amicitias,
& conseruat. in ea est enim conuenientia re- B
rum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ cùm
se extulit, & ostendit lumen suum, & idem ad-
spexit agnouitque in alio; ad id se admouet,
vicissimque accipit illud, quod in altero est:
ex quo exardescit amor, siue amicitia. vtrum-
que enim dictum est ab amando. AMARE
AVTEM NIHIL ALIVD EST,
nisi eum ipsum diligere quem ames, nulla in-
digentia, nulla vtilitate quæsita. quæ tamen
801 ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam
minus sequutus sis, hac nos adolescentes bene-
uolentia senes illos L. Paulum, M. Catonem,
C. Gallum, P. Nasicam, T. Gracchum, Scipio-
nis nostri socerum, dileximus. hæc etiam ma-
gis elucet inter æqualeis, vt inter me, & Sci-
pionem, L. Furium, P. Rutilium, Sp. Mum-
mium. vicissim autem senes in adolescentium
caritate acquiescimus, vt ego in vestra, & in
Q. Tuberonis: equidem etiam admodum ado-
lescentis, P. Rutilij, A. Virginij familiaritate C
delector. Quoniámque ita ratio comparata est
vitæ, naturæque nostræ, vt alia ætas oriatur ex

alia: maximè quidem optandum est, vt cum æ-
qualibus possis, quibuscum tanquam è carce-
rib. emissus sis, cū iisdē ad calcem, vt dicitur, 10
peruenire. Sed quoniam res humanæ fragi-
les, caducæque sunt, semper aliqui acquiren-
di sunt, quos diligamus, & à quibus diliga-
mur. caritate enim, beneuolentiáque sublata,
omnis est è vita sublata iucunditas. Mihi qui-
dem Scipio, quamquam est subitò ereptus, vi-
uit tamen, sempérque viuet, virtutem enim
semper amaui illius viri, quæ exstincta non
est: nec mihi soli versatur ante oculos, qui il-
lam semper in manibus habui, sed etiam po-
steris erit clara, & insignis. nemo vnquam a-
nimo, aut spe maiora suscipiet, qui sibi nō il-
lius memoriam, atque imaginem proponendā 19
putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi
aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo
quod cum amicitia Scipionis possim compa-
rare. In hac mihi de repub. consensus, in hac
rerum priuatarū cōsilium, in hac requies ple-
na oblectationis fuit. numquā illum ne mini-
ma quidē rē offendi, quod quidē senserim: ni-
hil audiui ex eo ipse, quod nollē. vna domus
erat, idem victus, isque cōmunis: neque solùm
militia, sed etiam peregrinationes rusticatio- 101
nesque cōmunes. Nam quid ego de studiis di-
cā cognoscendi semper aliquid, atque discen-
di? in quibus remoti ab oculis populi, omne
otiosum tempus contriuimus? Quarum rerum
recordatio & memoria, si vna cum illo occi-
disset, desiderium coniunctissimi viri, atque
amantissimi ferre nullo modo possem. sed nec
illa exstincta sunt, aluntúrque potiùs & augē-
tur cogitatione, & memoria, & si planè illis
orbatus essem, magnum tamen afferret mihi
ætas ipsa solatium: diutius enim iam in hoc
desiderio esse non possum. Omnia autem bre-
uia, tolerabilia esse debent, etiā si magna sint.
Hæc habui, de amicitia quæ dicerē. Vos autē
hortor, vt ita virtutem locetis, sine qua ami-
citia esse non potest, vt ea excepta, nihil ami-
citia præstabilius esse putetis.

M. TVLLII CICERONIS PARADOXA, AD MARCVM BRVTVM.

NIMADVERTI, D
Brute, sæpe Catonem a-
uunculum tuum, cùm in
senatu sententiā diceret,
locos graueis ex Philo-
sophia tractare, abhorrē-
tei ab hoc vsu forensi, &
publico: sed dicendo cō-
sequi tamen, vt illa etiam populo probabilia
viderentur. quod eo maius est illi, quā aut ti-
bi, aut nobis: quia nos ea Philosophia plus
vtimur, quæ peperit dicendi copiā, & in qua
dicuntur ea, quæ non multum discrepent ab
opinione populari. Cato autē perfectus (mea
sententia) Stoicus, & ea sentit, quæ non sanè
probantur in vulgus: & in ea est hæresi, quæ
nullum sequitur florem orationis, neq; dilatat
argumentum, sed minutis interrogatiunculis,
& quasi

& quasi pũctis, quod proposuit, efficit. Sed nihil est tã incredibile quod nõ dicẽdo fiat probabile: nihil tã horridum, tam incultum, quod nõ splendescat oratione, & tanquã excolatur. quod cũ ita putarẽ, feci etiã audacius, quã ille ipse de quo loquor. Cato enim dũtaxat de magnitudine animi, de continentia, de morte, de omni laude virtutis, de diis immortalibus, de caritate patriæ, Stoicè solet, nullis oratoriis ornamentis adhibitis, dicere. Ego autem illa ipsa, quæ vix in gymnasiis, & in otio Stoici probant, ludens conieci in communeis locos. quæ quia sunt admirabilia, contraque opinionem omnium ab ipsis etiam παράδοξα appellantur, tentare volui possentne proferri in lucẽ, id est, in forum, & ita dici, vt probarentur: an alia quædam esset erudita, alia popularis oratio: eóque scripsi libentiùs, quod mihi illa παράδοξα quę appellantur, maximè vidẽtur esse Socratica, lõgéque verissima. Accipies igitur hoc paruum opusculum, lucubratũ his B iam cõtractibus noctibus: quoniam illud maiorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit. & degustabis genus hoc exercitationũ mearum quibus vti consueui, cùm ea, quæ dicuntur in scholis θετικῶς, ad nostrum hoc oratorium transfero dicendi genus. Hoc tamen opus in apertũ vt proferas, nihil postulo. non enim est tale, vt in arce poni possit, quasi illa Minerua Phydiæ, sed tamen est tale, vt ex eadem officina exisse appareat.

Ὅτι μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν. id est, Quod honestum sit, id solum bonum esse.

VEREOR, ne cui vestrûm ex Stoicorum hominum disputationibus, non ex meo sensu deprompta hæc videatur oratio: dicam tamen quod sentiam: & dicam breuiùs, quàm res tanta dici possit. Numquam mehercule ego neque pecunias istorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neq; eas, C quibus maximè adstricti sunt, voluptates, in bonis rebus esse numerãdas duxi: quippe cùm viderem, homines rebus his circumfluenteis, ea tamen desiderare maximè, quibus abundarent. neque enim vmquam expletur, nec satiatur cupiditatis sitis: neque ea solùm, quæ habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. in quo equidem continentissimorum hominum, maiorum nostrorum, sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla, & commutabilia pecuniæ membra, solo verbo Bona putauerunt appellanda, cùm re, ac factis longè aliter iudicauissent. Potéstne bonũ cuiquam malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorũ ipse esse non bonus? Atqui ista omnia, talia videmus, vt etiam improbi habeant, & obsint probis. Quamóbrem licet irrideat, si quis velit: plus apud me vera ratio valebit, quàm vulgi opinio. neque ego vmquam illum bona perdidisse dicam, si quis pe- D cus, aut supellectilem amiserit: necnon sæpe laudabo sapientem illum, Biantem, vt opinor, qui enumeratur inter septem sapienteis: cuius cùm patriam Prienen cepisset hostis, ceterique ita fugerẽt, vt multa de suis rebus secũ asportarent: cùm esset admonitus à quodã, vt idẽ ipse faceret. Ego vero, inquit, facio. nam omnia mea porto mecum: ille hæc ludi- A bria fortunæ, ne sua quidem putauit, quæ nos appellamus etiam bona. Quid est igitur, quæret aliquis, bonum? si quid rectè fit, & honestè, & cum virtute id bene fieri, & rectè dicitur: &, quod rectum, & honestum, & cum virtute est, id solum opinor Bonũ. Sed hæc videri possunt obscuriora, cũ sine appositione exemplorum lentius disputantur. vita, atque factis illustranda sunt summorũ virorũ hæc, quæ verbis subtiliùs, quàm satis est, disputari videntur. Quæro enim à vobis, num vllam cogitationẽ habuisse videantur ii, qui hanc remp. tã præclarè fundatã nobis reliquerunt aut auri, aut argenti ad auaritiam aut amœnitatem ad delectationẽ, aut supellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos vnumquemq; regũ. Vultis incipiam à Romulo? vultis post liberam ciuitatem, ab iis ipsis, qui liberauerunt eam? Quibus tandẽ gradibus Romulus adscendit in cælum? iisne, qui isti B bona appellant? an rebus gestis, atque virtutibus? Quid autem Numa Põpilius? minúsve gratas diis immortalibus capedines, ac fictileis vrnulas fuisse, quàm delicatas aliorũ pateras arbitramur? Omitto reliquos. sunt enim omnes pares inter se, præter Superbũ. Brutum vero si quis roget, quid egerit in patria liberanda: si quis item reliquos eiusdem consilii socios, quid spectauerint, quid secuti sint: nũ quis existat, cui voluptas, cui diuitiæ, cui denique, præter officiũ fortis, & magni viri quidquam aliud propositum fuisse videatur? Quæ res ad necem Porsennę Quint. Mucium impulit, sine vlla spe salutis suæ? Quæ vis Horatiũ Coclitem contra omneis hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrem Decium, qui filium deuouit, atque immisit in armatas hostiũ copias? Quid continentia C. Fabricii, quid tenuitas victus M. Curii sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici, Cn. & P. Scipiones, qui Karthaginensium aduentum corpori- C bus suis intercludendũ putauerunt? quid Africanus maior? quid minor? quid inter horum ætates interiectus Cato? quid innumerabiles alii? num domesticis exemplis abundamus? An putamus quemquam horum cogitasse quidquam in vita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse, & præclarũ videretur? Veniant igitur isti irrisores huius orationis, ac sententiæ: & iam vel ipsi iudicent, vtrùm se horũ alicuius, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui cęlato auro, & argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, similes esse malint. Atque hæc quidem, quæ modò huc, modò illuc transferuntur, facilè adduci solent, vt in rebus bonis esse negent: illud tamen arctè tenent, accuratéque defendunt, voluptatem esse summum bonum. quæ quidem mihi vox pecudũ D videtur esse, non hominum. Tu, cùm tibi siue deus, siue mater (vt ita dicam) rerum omnium, natura, dederit animũ, quo nihil est præstantius, neque diuinius: sic te ipse abiicies, atque prosternes, vt nihil inter te, atque inter quadrupedem aliquid putes interesse? Quidquamne bonum est, quod nõ eum, qui possidet, meliorem faciat? Vt enim quisque est maximè boni particeps, ita & laudabilis maximè. neque est vllum bonum, de quo non is, qui

id habeat honestè possit gloriari. quid autem est horum in voluptate? Melioremne efficit, aut laudabiliorẽ virum? an quisquam in potiundis voluptatibus gloria sese & prædicatione effert? Atqui si voluptas, quæ plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda non est: eaque, quo est maior, eo magis mentem è sua sede, & statu dimouet: profectò nihil est aliud bene, & beatè viuere, nisi honestè, & rectè viuere.

Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν. i.
Se ipsa contentam esse virtutem ad beatè viuendum.

NEc verò ego M. Regulum, ærumnosum, nec infelicem, nec miserum, vnquã putaui. Non enim magnitudo animi eius cruciabatur à Pœnis, non grauitas, non fides, non constantia, non vlla virtus, non denique animus ipse: qui tot virtutum præsidio munitus, tantoque comitatu circumseptus, cùm corpus eius caperetur, capi certè ipse non potuit. Caiũ verò Marium vidimus, qui mihi secundis in rebus vnus ex fortunatis hominibus, in aduersis, vnus ex summis viris videbatur, quo beatius esse mortali nihil potest. Nescis, insane, nescis, quantas vireis virtus habeat. nomen tãtum virtutis vsurpas: quid ipsa valeat, ignoras. nemo potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quique in se vno suo ponit omnia: cuius autem spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna: huic nihil potest esse certi: nihilque quod exploratum habeat, permansurum sibi ne vnum quidem diem. Eum tu hominem terreto, si quem eris nactus, istiusmodi mortis, aut exsilij minis. mihi verò quidquid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recusanti quidem euenerit, nõ modò non repugnanti. Quid enim ego laboraui, aut quid egi, aut in quo euigilauerunt curæ, & cogitationes meæ, si quidem nihil peperi tale, nihil consecutus sum, vt eo statum essem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret iniuria? Mortémne mihi minitaris, vt omnino ab hominibus: an exsilium, vt ab improbis demigrandum sit? mors terribilis est iis, quorum cum vita omnia extinguuntur, non iis, quorum laus emori non potest: exilium autem terribile illis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus: non iis, qui omnem orbem terrarum, vnam vrbem esse ducunt. Te miseriæ, te ærumnæ premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem putas: tuæ libidines te torquent: tu dies noctésque cruciaris, cui nec satis est, quod est, & ipsum, quod habes, ne non sit diuturnum futurum, times: te conscientia stimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant iudiciorum, atq; legum: quocumque adspexisti, vt furiæ, sic tuæ tibi occurrunt iniuriæ, quæ te respirare non sinunt. Quamobrem vt improbo, & stulto, & inerti nemini bene esse potest: sic bonus vir, & sapiens, & fortis, miser esse non potest. Nec verò, cuius virtus, morésque laudandi sunt, eius non laudanda vita est, neque porrò fugiẽda vita quæ laudanda est. esset autem fugienda, si esset misera. Quamobrem quidquid est laudabile, idem & beatum, & florens & expetendum videri decet.

Ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ κατορθώματα, id est,
Aequalia esse peccata, & rectè facta.

PARVA, inquis, res est: atqui magna culpa. Nec enim peccata, rerum euentis sed vitiis hominum metienda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio maius esse, aut minus: ipsum quidem illud peccare, quoquo te verteris, vnum est. Auri nauem euertat gubernator, an paleæ in re aliquantum, in gubernatoris inscitia nihil interest. Lapsa est libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet quam si petulans fuisset in aliqua generosa, ac nobili virgine: peccauit verò nihilominus, si quidem est peccare, tanquam transilire lineas: quod cum feceris, culpa commissa est: quam longè progrediare, cum semel transieris, ad augendam transeundi culpam pertinet. Peccare certè licet nemini. Quod autẽ non licet, id hoc vno tenetur, si arguitur non licere. Id si nec maius, nec minus, vnquã fieri potest: quoniã in eo est peccatum si non licuit. Quod semper vnum, & idem est; quæ ex eo peccata nascantur, æqualia sint oportet. Quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse etiam vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorem, nec sapiente sapientiorem posse fieri, facillimè potest perspici. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste cùm lucrari impunè posset, auri pondo decẽ reddiderit: si idem in decem millibus pondo non idem fecerit? aut temperantẽ eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Vna virtus est consentiens cũ ratione & perpetua constantia: nihil huic addi potest, quo magis virtus sit: nihil demi, vt virtutis nomen relinquatur. etenim si bene facta, rectè facta sunt, & nihil recto rectius: certè ne bono quidẽ melius quidquam inueniri potest. Sequitur igitur, vt etiam vitia sint paria: siquidem prauitates animi rectè vitia dicuntur. Atqui quoniam pares virtutes sunt: rectè facta, quando à virtutibus proficiscuntur, paria esse debent: itémque peccata, quoniã ex vitiis manant, sint æqualia necesse est. A Philosophis, inquis, ista sumis. Metuebam, ne à lenonibus diceres. Socrates disputabat isto modo. Bene hercle narras. nam istum doctum, & sapientem virum fuisse, memoriæ traditum est. Sed tamen quæro ex te (quando verbis inter nos contendimus, non pugnis) vtrum potiùs de bonis est quærendum, quod baiuli, atque operarij, an quid homines doctissimi senserint? præsertim cùm hac sententia non modò verior, sed ne vtilior quidem hominũ vitæ reperiri vlla possit. Quæ vis enim, quæ magis arceat homines ab omni improbitate, quã si senserint nullam in delictis esse discrimen? æque peccare se, si priuatis, ac si magistratibus manus inferant? quamcumque in domum stuprum intulerint, eãdem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an seruum? Nuda ista si ponas, iudicari qualia sint, non facilè possunt. patrem vita priuare, si per se scelus est: Saguntini, qui parentes suos, liberos emori, quàm seruos viuere maluerunt, parricidæ fuerunt. ergo & parenti nonnunquam adimi vita

vita sine scelere potest & seruo sæpe sine iniuria non potest. Causa igitur hæc, non natura distinguit: quæ quando alteri accessit, id fit propensius. si vtrique adiuncta sit, paria fiant, necesse est, illud tamen interest, quòd in seruo necando, si adsit iniuria, semel peccatur. in patris vita violanda, multa peccantur. violatur is, qui procreauit. is, qui aluit: is, qui erudiuit: is, qui in sede, ac domo, atque in republica collocauit. multitudine peccatorũ præstat, eóque pœna maiore dignus est. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato pœna sit, sed quantum cuique liceat spectare debemus. quidquid non oportet, scelus esse: quidquid non licet, nefas putare debemus. etiamne in minimis rebus? etiam: siquidem rerum modũ fingere non possumus: animorum tenere possumus: histrio si paulò se mouit extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllaba vna breuior, aut longior, exsibilatur, & exploditur: in vita quæ omni gestu moderatior, omni versu aptior esse debet, vt in syllaba te peccare dices? poetam non audio in nugis: in vitæ societate audiam ciuem, digitis peccata dimetientem sua? quæ si visa sint breuiora, leniora qui possint videri cùm quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis? perturbata autem semel ratione & ordine, nihil possit addi, quo magis peccari posse videatur.

Ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται. id est,
Omnes stultos insanire.

EGO verò te non stultum, vt sæpe, non improbum, vt semper, sed dementem & insanum rebus addicam necessariis. sapientis animus magnitudine consilii tollerantia rerum humanarum, contemtione fortunæ virtutibus denique omnibus, vt mœnibus septus, vincetur, & expugnabitur, qui ne ciuitate quidem pelli potest? quæ est enim ciuitas? Omnisne conuentus ferorum, & immanium? omnisne etiam fugitiuorum, ac latronum congregata vnum in locum multitudo? certè negabis. nũ igitur erat illa tũ ciuitas, cùm leges in ea nihil valebant: cùm iudicia iacebant, cum mos patrius occiderat: cũ ferro pulsis magistratibus, senatus nomen in rep. non erat? Prædonũ ille concursus, & te duce latrocinium in foro constitutum & reliquiæ coniurationis à Catilinæ furiis ad tuũ scelus, furorémque conuersæ, num ciuitas erat? Itaque pulsus ego ciuitate non sum, quæ tum nulla erat: accersitus in ciuitatem sum, cùm esset in rep. consul, qui tum nullus fuerat: esset senatus, qui tum occiderat: esset cõsensus populi liberi: esset iuris & æquitatis (quæ vincula sunt ciuitatis) repetita memoria. At vide, quàm ista tui latrocinii tela contemserim. iactã, & immissam à te nefariam in me iniuriam semper duxi: peruenisse tamen ad me numquam putaui: nisi fortè, cùm parietes disturbabas, aut cum tectis sceleratas facies inferebas meorum aliquid ruere aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum est, neque cuiusquã, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses diuinam animi mei constantiam, meas curas, vigilias, consilia, quibus resp. inuita stat: si huius æterni beneficii immortalem memoriam deleuisses, multò etiam magis si illam mentem, vnde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me confiterer iniuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti: reditum mihi gloriosum iniuria tua dedit, non exitum calamitosum. ergo ego semper ciuis eram, & tum maximè, cùm meam salutem senatus exteris nationibus, vt ciuis optimi, commendabat: tu ne nunc quidem es ciuis: nisi fortè idem esse hostis, & ciuis potest. An tu ciuem ab hoste natura, ac loco, nõ animo, factisque distinguis? Cædem in foro fecisti: armatis latronibus templa tenuisti, priuatorum domos, ædésque sacras incendisti. Cur hostis Spartacus si tu ciuis? potes autem esse tu ciuis, propter quem aliquando ciuitas nõ fuit? & me exsulem, tuo nomine appellas, cùm omnes meo discessu exsulasse remp. putent? Nũquamne, homo amentissime, te circumspicies? nũquamne quid facias, considerabis, nec quid loquare? nescis, exsilium scelerum esse pœnã? meũ illud iter ob præclarissimas res a me gestas esse susceptum? Omnes scelerati, atq; impii, quorum tu te ducem esse profiteris, quos leges exsilio affici volunt, exsules sunt, etiam si solum non mutarunt. an cùm omnes leges te exsulem esse iubeant, non eris tu exsul? Non appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? ante senatum tua sica deprehensa est. qui hominem occiderit? tu plurimos occidisti. qui incendium fecerit? ædeis Nympharũ manu tua deflagrauit, qui tẽpla deorum occupauerit? in foro etiam castra posuisti. Sed quid ego cõmuneis leges profero, quibus omnib. es exul? Familiarissimus tuus de te priuilegiũ tulit, vt, si in opertũ Bonæ Deæ accessisses, exsulares. At te id fecisse, etiam gloriari soles. Quomodo igitur tot legibus in exsilium eiectus, nomen exsulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis. Et tu quidem in operto fuisti. Non igitur, vbi quisque erit, eius loci eius tenebit si ibi cum legibus esse non oportebit.

Ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ ἐλεύθεροι, πάντες δὲ μωροὶ δοῦλοι. id est,
Omneis sapienteis liberos esse, & stultos omneis, seruos.

LAVDETVR verò hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur, quomodo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Refrenet primùm libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat coerceat auaritiam, ceteras animi labes repellat: tum incipiat aliis imperare, cùm ipse improbissimis dominis, dedecori, ac turpitudini parere desierit. dum quidẽ his obedierit, non modò imperator, sed liber habendus omnino non erit. Præclarè enim est hoc vsurpatum à doctissimis, quorũ ego auctoritate non vterer, si mihi apud aliquos agresteis hæc habenda esset oratio. cùm verò apud prudentissimos loquar, quibus hæc inaudita non sunt. cur ego simulẽ, me si quid in his studiis operæ posuerim, perdidisse? Dictum est igitur ab eruditissimis viris, nisi sapientem, liberum esse neminẽ. Quid est enim libertas? potestas viuendi, vt velis. Quis igitur viuit, vt vult, nisi qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui viuendi via consi-

A siderata, atque prouisa est? qui legibus nō propter metū paret, sed eas sequitur, atque colit, quia id salutare maximè esse iudicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libenter, ac libere? cuius omnia consilia, résque omnes, quas gerit, ab ipso proficiscuntur, eodémque referuntur, nec est vlla res, quæ plus apud eum polleat, quàm ipsius voluntas, atq; iudicium: cui quidem etiam quæ vim habere maximam dicitur, Fortuna ipsa cedit: quæ, si-cut sapiēs poeta dixit, Suis ea cuique fingitur moribus. Soli igitur hoc contingit sapienti, vt nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. quod etsi ita esse pluribus verbis disserēdum est: illud tamen breui confitendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminē. Igitur omnes improbi, serui. nec hoc tam re est, quàm dictu inopinatum, atque mirabile. non enim ita dicunt, eos esse seruos, vt mancipia, quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo iure ciuili: sed, si seruitus sit, sicut est, obe- B dientia fracti animi, & abiecti, & arbitrio carentis suo, quis neget omneis leueis, omneis cupidos, omneis deniq; improbos, esse seruos? An ille mihi liber videatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, iubet, vetat quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit? dandum est. vocat? veniendū: eiicit? abeūdum: minatur? extimescēdum. ego verò istum non modo seruū, sed nequissimum seruum, etiā si in amplissima familia natus sit, appellādū puto. Atq; vt in magna familia stultorū sunt alij lautiores, vt sibi videntur, serui, sed tamen serui atrienses ac tu pari stultitia, quos signa, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. Ex summis, inquiunt, ciuitatis principes sumus. Vos verò ne conseruorum quidem vestrorum principes estis. Sed vt in familia, qui tractant ista, qui tergunt, qui vngunt, qui verrunt, qui C spargunt, nō honestissimum locum seruitutis tenent: sic in ciuitate, qui istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius ciuitatis locū penè infimum obtinēt. Magna, inquis, bella gessi: magnis imperiis, & prouinciis præfui. Gere igitur animum laude dignum. Aetionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Omitto, vnde sustuleris, & quomodo habeas. intuentē te, admirantem, clamores tollētem cùm video, seruum te esse ineptiarum omnium iudico. Nónne igitur sunt illa festiua? Sunt: nā nos quoque oculos eruditos habemus. sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, nō vt vincula virorum sint, sed vt oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si L. Mummius aliquē istorum videret matellionē Corinthiū cupidissimè tractantē, cùm ipse totam Corinthum contempsisset: virum illum ciuē excellentē, an atriensem diligentē putaret? Reuiuiscat Marcus Curius, aut eorum aliquis, quorū in D villa, ac domo nihil splendidum, nihil ornatū fuit, præter ipsos: & videat aliquē summis populi beneficiis vsum barbatulos mullulos excipientem de piscina, & pertractantem, & murænarum copia gloriantē: nónne hunc hominem ita seruū iudicet, vt ne in familia quidē dignum maiore aliquo negotio putet? An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate peculii nullā conditionem recusant durissimæ seruitutis? hereditatis spes quid iniquitatis in seruiendo non suscepit? quem nutum locupletis orbi senis nō obseruat? loquitur ad voluntatē. quidquid denuntiatum sit, facit, assectatur, assidet, muneratur. quid horū est liberi? quid denique non serui inertis? Quid? iam illa cupiditas, quæ videtur esse liberalior, honoris, imperii prouinciarum, quā dura est domina! quā imperiosa! quàm vehemens! Cethego, homini non probatissimo, seruire, coegit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur: mittere munera, noctu venire domum ad eum, precari, denique supplicare quę seruitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid? cum cupiditatum dominatus excessit, & alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum, timor? quàm est illa misera, quàm dura seruitus! adolescentibus paulò loquacioribus est seruiendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tanquam domini, timentur. Iudex verò quantum habet dominatum? quo timore nocenteis afficit? an non est omnis metus, seruitus? Quid valet igitur illa eloquentissimi viri, L. Crassi, copiosa magis, quam sapiens oratio? ERIPITE NOS EX SERVITVTE; quæ est ista est seruitus, tam claro homini, tàmque nobili? Omnis animi debilitati, & humilis, & fracti timiditas, seruitus est. NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE. In libertatē vindicari vult? minimè. Quid enim adiungit? NISI VOBIS VNIVERSIS. Dominum mutare, non liber esse vult. QVIBVS ET POSSVMVS, ET DEBEMVS. Nos verò, siquidem animo excelso & alto & virtutibus exaggerato sumus nec debemus, nec possumus. Tu posse te dicito, quandoquidem potes: debere ne dixeris: quoniam nihil quisquam debet, nisi quod est turpe, non reddere. Sed hæc hactenus. Ille videat, quomodo imperator esse possit, cùm eum ne liberum quidem esse ratio, & veritas ipsa conuincat.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος. id est, Solum sapientem esse diuitem.

QVAE est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? solúsne tu diues? Prò dii immortales, egóne me audiuisse, aliquid, & didicisse non gaudeam? solúsne tu diues? Quid si ne diues quidem? quid si pauper etiam? quē enim intelligimus diuitē? aut, opinor hoc verbum, in quo homine ponimus? opinor in eo, cui tanta possessio est, vt ad liberaliter viuendum facilè contentus sit: qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus enim oportet tuus se iudicet diuitem, non hominum sermo, neque possessiones tuę: qui si tibi nihil deesse putas, nihil curas amplius, satiatus es, aut contentus etiam pecunia, concedo, diues es. sin autem propter auiditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas, cùm isti ordini ne honestus quidem possit esse vllus: si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis: si socios spolias, ærarium expilas: si testamenta amicorum exspectas, aut ne exspectas quidem, atque ipse supponis: hæc vtrum abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis diues non arca appellari solet: quamuis illa sit plena, dum te inanē videbo diui-

diuitem non putabo. etenim ex eo, quantum A
cuique satis est, metiuntur homines diuitia-
rum modum. Filiam quis habet? pecunia est
opus. duas? maiores. plureis? maiore etiam si,
vt aiunt, Danai quinquaginta sunt filiæ, tot
dotes magnam quærunt pecuniam. quantum
enim cuique opus est, ad id accommodatur,
vt antè dixi, diuitiarum modus, qui igitur nõ
filias plureis, sed innumerabileis cupiditates
habet, quæ breui tempore maximas copias
exhaurire possint: hunc quomodo ego appel-
labo diuitem, cùm ipse egere se sentiat? mul-
ti ex te audierunt, cùm diceres, neminem esse
diuitem, nisi qui exercitum alere posset suis
fructibus: quod populus Rom. tantis vectiga-
libus iampridem vix potest. ergo hoc propo-
sito, numquam eris diues antè, quàm tibi ex
tuis possessionibus tantum reficiatur, vt ex eo
tueri sex legiones, & magna equitum, ac pedi-
tum auxilia possis. Iam fateris igitur non esse
te diuitẽ, cui tantum desit, vt expleas id, quod B
exoptas. itaque istam paupertatem, vel potiùs
egestatẽ, ac mendicitatẽ tuam numquam ob-
scurè tulisti. nam vt iis, qui honestèrem quæ-
runt mercaturis faciendis, operis dandis, pu-
blicis sumendis, intelligimus opus esse quæsi-
to: sic, qui videt domi tuæ pariter accusato-
rum, atque iudicum consociatos greges, qui
nocenteis, & pecuniosos reos eodem te au-
ctore corruptelam iudicii molienteis, qui tuas
mercedum pactiones in patrociniis, intercef-
siones pecuniarum in coitionibus candidato-
rum, demissiones libertorum ad fœnerendas
diripendasque prouincias: qui expulsiones vi-
cinorum, qui latrocinia in agris, qui cum ser-
uis cum libertis, cum clietibus societates, qui
possessiones vacuas, qui proscriptiones locu-
pletum, qui sedes municipiorum, qui illam
Syllani temporis messem recordetur, qui te-
stamenta subiecta, qui sublatos tot homines,
qui denique omnia venalia, delectum, decre- C
tum, alienam, suam sententiã, forum, domum,
vocem silentium: quis hũc non putet cõfiteri,
sibi quæsito opus esse? cui autem quæsito opus
sit, quis vmquam hunc verè dixerit diuitem?
est enim diuitiarum fructus in copia. copiam
autem declarat satietas rerum, atque abundã-
tia: quam tu quoniam numquã assequere, nũ-
quam omnino es futurus diues. Meam autem
quoniam pecuniã contemnis, & rectè (est enim
ad vulgi opinionem mediocris: ad tuam, nul-
la: ad meã modica) de me silebo: de te loquar.
Si censenda nobis, atque æstimanda res sit, v-
trum tandem pluris æstimabimus pecuniam
Pyrrhi, quã Fabricio dabat, an continentiam

A Fabricii, qui illam pecuniã repudiabat? verùm
aurum Samnitum, an responsum M. Curii? he-
reditatem L. Pauli, an libertatem Africani,
qui eius hereditatis Q. Maximo fratri partem
suam concessit? Hæc profectò quæ sunt sum-
marum virtutum, pluris æstimanda sunt, quàm
illa, quæ sunt pecuniæ. Quis igitur, si quidẽ vt
quisque, quod plurimi sit, possideat, ita ditis-
simus habendus sit, dubitet, qui in virtute di-
uitiæ sint? quoniam nulla possessio, nulla vis
auri, & argenti, pluris quàm virtus æstimanda
est. O dii immortales, nõ intelligunt homines,
quàm magnum vectigal sit parsimonia! Venio
enim ad sumtuosus: relinquo istum quæstuo-
sum. Capit ille ex suis prædiis sexcenta ses-
tertia, ego centena ex meis, illi aurata tecta in
villis, & sola marmorea facienti, & signa ta-
bulas, supplectilem, & vestẽ infinitè concupi-
scenti, nõ modò ad sumtum ille est fructus, sed
etiam ad fœnus, exiguus ex meo tenui vecti-
B gali, detractis sumtibus cupiditatis, aliquid e-
tiã redundabit. Vter igitur est ditior, cui deest,
an cui superat? qui eget, an qui abundat? Cu-
ius possessio quo est maior, eo plus requirit ad
se tuendam: an quæ suis se viribus sustinet? Sed
quid ego de me loquor, qui morum, ac tẽpo-
rum vitio aliquantum etiam ipse fortasse in
huius sæculi errore verser? M. Manilius patrũ
nostrorum memoria (ne semper Curios, & Lu-
scinos loquamur) pauper tandem fuit. habuit
enim ædiculas in Carinis, & fundum in Labi-
cano. nos igitur ditiores sumus, qui plura ha-
bemus? vtinam quidem essemus, sed non æsti-
matione census: verùm victu, atque cultu ter-
minatur pecuniæ modus. non esse cupidũ, pe-
cunia est: nõ esse emacem, vectigal est. conten-
tũ verò suis rebus esse, maximæ sunt, certissi-
mæq; diuitię. Etenim si isti callidi rerum ęsti-
matores prata, & areas quasdã magno æstimãt
quòd ei generi possessionũ minimè quasi no-
C ceri potest: quanti est æstimãda virtus, quæ nec
eripi, nec surripi potest vmquã: neque naufra-
gio, neq; incendio, neque incendio amittitur,
nec tempestatum, nec tẽporum permutatione
mutatur? qua prediti qui sunt, soli sunt diui-
tes. Soli enim possidẽt res, & fructuosas, & sem-
piternas: solique, quod est propriũ diuitiarum
cõtenti sunt rebus suis. satis esse putant, quod
est: nihil appetunt, nulla re egẽt, nihil sibi de-
esse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autẽ &
auari quoniã incertas, atq. in casu possessiones
positas habẽt, & plus semper appetũt, nec eorũ
quisquã adhuc inuentus est, cui quod haberet,
esset satis: non modò nõ copiosi ac diuites, sed
etiam inopes, ac pauperes existimandi sunt.

Q. C. DE PETITIONE CONSVLATVS. AD M. TVLLIVM FRATREM.

1 ETSI tibi omnia A
suppetunt, quæ con-
sequi ingenio, aut
vsu homines aut di-
ligentia possunt: ta-
men ab amore no-
stro non sum arbi-
tratus alienum, ad
te præscribere ea,
quæ mihi veniebāt
in mentem, dies ac
nocteis de petitione tua cogitandi. non vt ali-
quid ex iis noui adiiceres: sed vt ea, quæ in re
dispersa, atque infinita viderentur esse, ratio-
ne, & distributione sub vno aspectu poneren-
2 tur. Quanquam igitur plurimum natura va-
let, tamen videtur in paucorum mensiū nego-
tio posse simulatio naturam vincere. Ciuitas
quæ sit, cogita, quid petas, qui sis. Propè quo-
tidie ad forum tibi descendenti meditandum
hoc sit, nouus sum, cōsulatum peto, Roma est. B
Nominis nouitatem dicendi gloria maximè
subleuabis. Semper ea res plurimum dignita-
tis habuit. Non potest, qui dignus habetur pa-
tronus consulariū, indignus consulatu putari.
3 Qnamobrem, quoniam ab hac laude profici-
sceris, & quidquid es, ex hoc es: ita paratus ad
dicendum venito, quasi in singulis causis iudi-
cium de tuo omni ingenio futurum sit. Eius
facultatis adiumenta, quæ tibi scio esse sepo-
sita, vt parata ac promta sint, cura & sæpe, quę
de Demosthenis studio & exercitatione scri-
psit Demetrius, recordare. Deinde & amicorū
multitudo, & genera appareant: habes enim
ea, quæ noui non habuerunt, omneis publica-
nos, totum ferè equestrem ordinē, multa præ-
terea municipia, multos abs te defensos ho-
mines cuiusque ordinis, aliquot collegia: pręte-
rea studio dicendi conciliatos plurimos a-
dolescētulos, quotidianam amicorum assidui-
tatem & frequentiam. Hæc cura vt teneas &
commendando, & rogando, & omni ratione ef- C
ficiendo, vt intelligant & qui debent tua cau-
sa, referendæ gratiæ, & qui volunt, obligandi
tui tempus sibi aliud nullum fore. Etiam hoc
4 multum videtur adiuuare posse nouum homi-
nem, hominum nobilium volūtas, & maximè
consularium. Prodest enim, quorum in locum
ac numerum peruenire velis, ab his ipsis illo
loco, ac numero dignum putari. Hi rogandi
omnes sunt diligenter, & ad eos allegandum

persuadédúmque est iis, nos semper cum opti-
matib. de rep. sensisse, minimè populares fuisse;
si quid locuti populariter videmur, id nos eo
consilio fecisse, vt nobis Cn. Pompeium adiū-
geremus, vt eum, qui plurimum posset, aut a-
micū in nostra petitione haberemus, aut certè 5
non aduersarium. Præterea adolescenteis no-
bileis elabora vel vt habeas, vel vt teneas stu-
diosos tui quos habes. Multum dignitatis af-
ferent. Plurimos habes: perfice vt sciant, quan-
tum in his putes esse. Quod si adduxeris eos, vt
ij, qui nolunt, vt cupiant, plurimū proderunt.
Ac multum etiam nouitatem tuam adiuuat,
quòd eiusmodi nobiles tecum petunt, vt ne-
mo sit qui audeat dicere, plus illis nobilita-
tem, quàm tibi virtutem prodesse oportere.
Iam P. Galbam & L. Cassium summo loco
natos, quis est, qui petere consulatum putet?
vides igitur amplissimis ex familiis homines, 6
qui sine neruis sint, tibi pares esse non posse.
At Antonius & Catilina molesti sunt. Immò
homini nouo, industrio, innocenti, diserto,
gratioso apud eos, qui res iudicant, optandi
competitores: ambo à pueritia sicarij, ambo
libidinosi, ambo egentes. Eorum alterius bona
proscripta vidimus, vocé denique audiuimus
iurantis se Romæ iudicio æquo cum homine
Græco certare non posse: & ex senatu eiectum
scimus. Optima verò censorum existimatio-
ne in prætura competitorem habuimus, ami-
co Sabidio & Panthera, cùm ad tabulam quos 7
poneret, non habebat. Quo tamen in magi-
stratu amicam, quam palàm domi haberet, de
machinis emit. In petitione autem consulatus
caupones omneis hic compilare per turpissi-
mam legationem maluit, quàm adesse, & po-
pulo Ro. supplicare. Alter verò dij boni, quo
splendore est? primùm nobilitate eadem: dein-
de maiore non virtute, sed audacia. Quin ille
manias, & vmbram suam metuit: hic ne leges
quidem, natus in patris egestate, educatus in
sororis stupris, corroboratus in cæde ciuium:
cuius primus ad remp. aditus in equitibus R.
occidendis fuit. Nam illis, quos meminimus,
Gallis, qui Tantasiorum, ac Volumniorum
capita demebant, Sylla vnum Catilinam præ-
fecerat in quibus ille hominem optimum Q.
Cæcilium sororis suæ virum, equitem R. nul-
larum partium, cùm semper natura tum etiam
ætate iam quietū, suis manibus occidit. Quid 8
ego nunc dicam petere eum tecum consulatū,
qui ho-

qui hominem carissimum populo Ro. M.Ma- A
rium inspectante populo Ro. virgis per totam
vrbem cæciderit? ad bustum egerit? ibi omni
cruciatu viuum lacerarit? stanti collum gla-
dio sua dextera secuerit, cùm sinistra capil-
lum eius à vertice teneret? caput sua manu
tulerit, cum inter digitos eius riui sangui-
nis fluerent? qui postea cum histrionibus, &
cum gladiatoribus ita vixit, vt alteros libi-
dinis, alteros facinoris adiutores haberet? qui
nullum in locum tam sanctum ac tam religio-
sum accessit, in quo non, etsi in aliis culpa
non esset, tamen ex sua nequitia dedecoris
suspicionem relinqueret: qui ex curia Cu-
rios, & Annios, ab atriis Sapalas, & Carui-
lios, ex equestri ordine Pompilios, & Vet-
tios sibi amicissimos compararit? qui tantum
habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum deni-
que in libidine artis, & efficacitatis, vt pa-
rentum prope in gremiis prætextatos liberos
9 constuprarit. Quid ego nunc tibi de Africa, B
quid de testium dictis scribam? nota sunt: &
ea tu sæpius legito. Sed tamen hoc mihi non
prætermittendum videtur, quòd primùm tam
egens ex eo iudicio discessit, quam quidam
iudices eius ante illud iudicium fuerunt: de-
inde tam inuidiosus, vt aliud in eum iudi-
cium quotidie flagitetur. Hic se sic habet, vt
magis timeat, etiamsi quieuerit, quam vt cō-
temnat, si quid commouerit. Quantò melior
tibi fortuna petitionis data est, quàm nuper
homini nouo C. Cœlio? ille cum duobus ho-
minibus ita nobilissimis petebat, vt tamen in
iis omnia pluris essent, quam ipsa nobilitas:
summa ingenia, summus pudor, plurima be-
neficia, summa ratio, ac diligentia petendi.
Tamen eorum alterum, cùm deesset alter, Cœ-
lius, etiam cum multò esset inferior genere,
10 superior nulla re penè superauit. Quare si fa-
cies ea, quæ tibi natura, & studia, quibus v-
sus es semper, largiuntur, quæ temporis tui C
ratio desiderat, quæ potes, quæ debes, non
erit difficile certamen cum iis competitori-
bus, qui nequaquam sunt tam genere insi-
gnes, quam vitiis nobiles. Quis enim reperiri
tam improbus ciuis potest, qui velit vno suf-
fragio duas in remp. sicas distringere. Quo-
niam igitur, quæ subsidia nouitatis haberes,
& habere posses, exposui: nunc de magnitu-
11 dine petitionis dicendum videtur. Consula-
tum petis: quo honore, nemo est, qui te non
dignum arbitretur: sed multi, qui inuideant.
Petis enim homo ex equestri loco summum
locum ciuitatis, atque ita summum, vt forti
viro, diserto, innocenti multò ille idem ho-
nos plus amplitudinis, quam ceteris afferat.
Noli igitur putare, eos, qui sunt eo honore
vsi, non videre, tum cùm idem sis adeptus,
quid dignitatis habiturus sis. Eos verò, qui
consularibus familiis nati, locum maiorum
consecuti non sunt; suspicor tibi, nisi qui ad-
12 modum te amant, inuidere. Etiam nouos ho- D
mines prætorios existimo, nisi qui tuo bene-
ficio vincti sunt, nolle abs te se honore supe-
rari. Iam in populo quam multi inuidi sint;
quam multi consuetudine horum annorum
ab hominibus nouis alienati, venire tibi in
mentem certò scio. esse etiam nonnullos tibi
iratos ex iis causis, quas egisti, necesse est.
Iam illud tute circumspicito, quod ad Cn.
A Pompeij gloriam augendam tanto studio te
dedisti. num quos tibi putes ob eam causam
esse non amicos? quamobrem cùm & sum-
mum locum ciuitatis petas: & videas esse stu-
dia, quæ tibi aduersentur: adhibeas necesse
est omnem rationem, & curam, & laborem, &
diligentiam. Et petitio magistratuum diuisa 13
est in duarum rationum diligentiam: quarum
altera in amicorum studiis, altera in populari
voluntate ponenda est. Amicorum studia be-
neficiis, & officiis, & vetustate, & facilitate, ac
iucunditate naturæ parta esse oportet. Sed
hoc nomen amicorum in petitione latiùs pa-
tet, quam in cetera vita. Quisquis est enim,
qui ostendat aliquid in te voluntatis, qui co-
lat, qui domum ventitet, is in amicorum nu-
mero est habendus. Sed tamen qui sunt a- 14
mici ex causa honestiore, cognationis, aut
affinitatis, aut sodalitatis, aut alicuius ne-
cessitudinis, his carum & iucundum esse ma-
B ximè prodest. Deinde vt quisque est inti-
mus, ac maximè domesticus, vt is amet, &
quàm amplissimum esse te cupiat, valde ela-
borandum puto: tum vt tribules, vt vicini,
vt clientes, vt denique liberti, postremò etiam
serui tui, nam ferè omnis sermo ad forensem
famam à domesticis emanat auctoribus. De-
nique instituendi sunt cuiuscumque generis
amici ad speciem homines illustres honore ac
nomine, qui etiam si suffragandi studia non
nauant, tamen afferunt petitori aliquid di-
gnitatis ad iustitiam obtinendam. Magistra- 15
tus ex quibus maximè consules, deinde tribu-
ni pl. ad conficiendas centurias homines ex-
cellenti gratia, qui abs te tribum, aut centu-
riam, vt aliquod ex te beneficium aut habeāt,
aut vt habeant, sperent; eos prorsus magno-
pere compara, & confirma. Nam per hos an-
nos homines ambitiosi vehementer omni stu-
C dio atque opera elaborarunt, vt possent à tri-
bulibus suis ea, quæ peterent, impetrare. Hos
tu homines, quibuscumque rationibus tibi
adiungere poteris, vt ex animo atque vt ex
illa summa voluntate tui studiosi sint, labo-
rato. Quòd si satis grati homines essent, hæc
omnia tibi parata esse debebant, sicut parata 16
esse confido: nam hoc biennio quatuor soda-
litates ciuium ad ambitionem gratiosissimo-
rum tibi obligasti C. Fundani, Quint. Galli,
Cn. Cornelij & L. Coruini. horū in causis ad
te deferendis quidnam eorum sodales tibi re-
ceperint & confirmarint, scio. nam interfui.
Quare hoc tibi faciendum est, vt hoc tempo-
re ab iis qui debent, exigas, sæpe commo-
nendo, rogando, confirmando, curando vt in-
telligant nullum tempus aliud se vmquam
habituros restituendæ gratiæ, profectò ho-
mines & spe reliquorum tuorum officiorum,
etiam recentibus beneficiis ad studium na-
uandum excitabuntur. Et omninò quoniam 17
D eo genere amicitiarum petitio tua maximè
munita est, quod causarum defensionibus a-
deptus es: fac vt planè iis omnibus, quos de-
uinctos tenes, descriptum, ac depositum suum
cuique munus sit, & quemadmodum nemini
illorum nulla in re vmquam molestus fuisti,
sic cura vt intelligant omnia te, quæ ab illis
tibi deberi putaris, ad hoc tempus reseruasse.
Sed quoniam tribus rebus homines maximè
ad beneuolentiam, atque ad hæc suffragandi

studia adducuntur, beneficio, spe, adiunctio-
ne animi, vel voluntate: animaduertendum
est, quemadmodum cuique horum generi sit
18 inseruiendum. Minimis beneficiis homines
adducũtur, vt satis causæ putent se sibi ad stu-
dium suffragationis dedisse: nedum ii, quibus
saluti fuisti, quos tu habes plurimos: vt in-
telligant, si hoc tuo tempore non satisfece-
rint se probatos nemini vnquam fore. quod
cùm ita sit, tamen rogandi sunt, atque etiam
in hanc opinionem adducendi, vt, qui nobis
adhuc obligati fuerint, iis vicissim nos obli-
gari adhuc posse videamur. Qui autem spe
tenentur, quod genus hominum multò est di-
ligentius, atque officiosius: iis fac vt proposi-
tum ac paratum auxilium tuum esse videatur:
denique vt spectatorem te suorum officiorum
esse intelligant diligentem: vt videre te pla-
nè, atque animaduertere, quantum à quoque
proficiscatur, appareat: Tertium illud genus
19 est studiorum voluntarium, quod agendis gra-
tiis, accommodandis sermonibus ad eas ratio-
nes, propter quas quisque studiosus esse tui
videbitur, significando erga illos pari volun-
tate, adducenda amicitia in spem familiari-
tatis & consuetudinis confirmari oportebit.
Atque in iis omnibus generibus iudicato &
perpendito quantum quisque possit, vt scias
20 & quemadmodum cuique inseruias, & quid à
quoque exspectes & postules. Sunt enim qui-
dam homines in suis vicinitatibus & munici-
piis gratiosi: sunt diligenter & copiosi. qui e-
tiamsi antea non studuerunt huic gratiæ, ta-
men ex eo tempore elaborare eius causa, cu-
ius causa debent, aut volunt, facilè possunt.
his hominum generibus sic inseruiendum est,
vt ipsi intelligant, te videre quid à quoque
exspectes, sentire quid accipias, meminisse,
quid acceperis. Sunt autem alii, qui aut nihil
possunt, aut etiam odio sunt tribulibus suis:
nec habent tantum animi, aut facultatis, vt
enitantur ex tẽpore. hos vt internoscas vide-
to, ne, spe in aliquo maiore posita, præsidii pa-
21 rum comparetur. & quamquam partis & fun-
datis amicitiis fretum ac munitum esse opor-
teret: tamen ne ipsa petitione amicitiæ per-
multæ ac perutiles comparãtur. Nam in cete-
ris molestiis habet hoc tamen petitio com-
modi, vt possis honestè, quod in cetera vita
non queas quoscunque velis, adiungere ad a-
micitiam: quibuscum si alio tempore agas,
vt te vtantur, absurdè facere videare: in peti-
tione autem nisi id agas, & cum multis, & di-
ligenter, nullus petitor esse videare. Ego au-
tem tibi hoc confirmo, esse neminem nisi
aliqua necessitudine cõpetitorum alicui tuo-
rum sit adiunctus, à quo non facile, si con-
tenderis, impetrare possis, vt suo beneficio
promereatur, se vt ames, & sibi vt debeas: mo-
dò intelligat te magni æstimare, ex animo a-
gere, bene se ponere, fore ex eo non breuem
& suffragatoriam, sed firmam, & perpetuam
22 amicitiam. Nemo erit, mihi crede, in quo
modò aliquid virtutis sit, qui, hoc tempus sibi
oblatum amicitiæ tecum constituendæ præ-
termittat, præsertim quum id tibi casus affe-
rat, vt ii tecum petant, quorum amicitia aut
contemnenda, aut fugienda sit, & qui hoc,
quod ego te hortor, non modò non assequi,
sed ne incipere quidem possint. nam quid in-

A cipiat Antonius homines adiungere, atque in-
uitare ad amicitiam, quos per se nomine ap-
pellare non possit? mihi quidem stultius ni-
hil videtur, quàm existimare eum studiosum
tui, quem non noris. eximiam quandam glo-
riam, & dignitatem, ac rerum gestarum ma-
gnitudinem esse oportet in eo, quem homi-
nes ignoti, nullis suffragantibus meritis ho-
nore afficiant. vt quidem homo iners, sine of-
ficio, sine ingenio, cum infamia, nullis amicis
septus, hominem plurimorum studio, atque o-
mnium bona existimatione munitum præcur- 23
rat, sine magna culpa negligentiæ fieri non
potest. Quamobrem omneis centurias multis
& variis amicitiis cura vt confirmatas habeas:
& primum, id quod ante oculos situm est, senato-
res, equitésque Romanos ceterorum ordinum
nauos homines & gratiosos complectere. mul-
ti homines vrbani, industrii, multi libertini
gratiosi in foro, nauique versantur, quos per
B te, quos per communeis amicos poteris sum-
mere, cura vt tui cupidi sint: elaborato, ap-
petito, allegato, summo beneficio te affici
ostendito, deinde habeto rationem vrbis to- 24
tius, collegium omnium pagorum, vicinita-
tum. ex iis principes ad amicitiam tuam si
adiunxeris, per eos reliquam multitudinem
facile tenebis. postea totam Italiam fac vt in
animo, ac memoria tibi tributim descriptam
comprehensámque habeas, ne quod munici-
pium, coloniam præfecturam, locum deni-
que Italia ne quem esse patiare, in quo non
habeas firmamenti quod satis esse possit. per-
quiras etiam & inuestiges homines ex omni
regione cói; cognoscas, appetas, confirmes,
cures vt in suis vicinitatib. tibi aliquos petãt,
& tua causa quasi candidati sint, volent te a-
micum, si suam à te amicitiam expeti vide-
bunt. id, vt intelligant, oratione, quæ ad eam 25
rationem pertinet, habenda consequere. ho-
C mines municipales, ac rusticani, si nomine
tantùm nobis noti sunt, in amicitia se esse ar-
bitrantur. sin verò etiam præsidii in se ali-
quid tibi constitutum esse putant, non amit-
tunt occasionem promerendi. hos ceteri, &
maximè tui competitores ne norunt quidem:
tu & nosti, & facilè cognosces sine quo ami-
citia esse non potest. neque id tamen satis est,
tametsi magnum est, si non potest, si non con-
sequatur spes vtilitatis, atque amicitiæ, ne
nomenclator solum, sed amicus, etiam bo-
nus esse videare. ita quum & hos ipsos, qui
propter suam ambitionem, apud tribuleis
suos plurimùm gratia possint, tui studiosos
in centuriis habebis, & ceteros, qui apud ali-
quam partem tribulium propter municipii,
aut ciuitatis, aut collegii rationem valent, 26
cupidos tui constitueris in optima spe esse de-
bebis. Iam equitum centuriæ multò faciliùs
mihi diligentia posse teneri videntur. pri-
D mùm cognoscendi sunt equites, deinde adi-
piscendi, deinde habebis tecum ex iuuentute
optimum quemque, & studiosissimum huma-
nitatis. multò enim faciliùs illa adolescentu-
lorum ætas ad amicitiam adiungitur. tum au-
tem quòd equester ordo tuus est, sequentur
illi huius auctoritatem ordinis si abs te adhi-
betur ea diligentia, vt non ordinis solum vo-
luntate, sed etiam singulorum amicitiis eas
centurias confirmatas habeas. Iam studia ado-
lescen-

lescentulorum in suffragando, in obeundo, in A
nunciando, in affectando mirificè & magna,
27 & honesta sunt. Et quoniã affectationis men-
tio facta est, id quoque curandum est, vt quo-
tidiana cuiusque generis, & ordinis, & ætatis
vtare. nam ex ea ipsa copia coniectura fieri
poterit, quantum sis ex ipso campo virium
ac facultatis habiturus. Huius autem rei tres
partes sunt: vna salutatorum, quum domum
veniunt: altera deductorum, tertia affectato-
rum. In salutatoribus, qui magis vulgares
sunt, & hac consuetudine, quæ nunc est, plu-
res veniunt, hoc efficiendum est, vt hoc ipsum
minimum officium eorum tibi gratissimum
esse videatur. Cùm domum tuam venient, iis
significato, te animaduertere, & eorum ami-
cis, qui illis renuncient, ostendito, sæpe ipsis
dicito: sic homines sæpe, quum obeunt plu-
reis competitores & vident vnum esse ali-
quem, qui hæc officia maximè animaduertat,
ei se dedunt, deserunt cæteros, minutatim ex B
communibus proprii, ex fucosis firmi suf-
28 fragatores euadunt. Iam illud teneto dili-
genter, si eum, qui tibi promiserit, fucum
(vt dicitur) facere velle audieris, aut senseris,
vt te id audisse, aut scire dissimules: si quis
tibi se purgare volet, quod suspectum esse ar-
bitretur, affirmes te de illius voluntate nun-
quam dubitasse, nec debere dubitare, is enim,
qui se non putet satisfacere, amicus esse nullo
modo potest. Scire autem oportet, quo quis-
que animo sit, vt etiam, quantum cuique con-
fidas, constituere possis. Iam deductorum of-
ficium, quo maius est, quàm salutatorum, hoc
grauius tibi esse significato atque ostendito,
&, quoad eius fieri poterit, certis temporibus
descendito, magnam affert opinionem, ma-
gnam dignitatem quotidiana in deducendo
29 frequentia. Tertia est ex hoc genere assidua
affectatorum copia in ea quos voluntarios
habebis, cura vt intelligant te sibi in perpe-
tuum summo beneficio obligari, qui autem ti- C
bi debent, ab iis planè hoc munus exige: qui
per ætatẽ ac negotium poterunt, ipsi tecum vt
assidui sint, qui si ipsi affectari non poterunt,
necessarios suos in hoc munere constituant,
valde ego te volo, & ad rem pertinere arbi-
tror, semper cum multitudine esse, præterea
magnam affert laudem & summam dignita-
tem, si ii tecum erunt, qui à te defensi, & qui
per te seruati ac iudiciis liberati sunt. Hæc
tu planè ab iis postulato, vt quoniam nulla
impensa per te alii honestatem, alii salutem,
ac fortunas omneis obtinuerunt, nec aliud
vllum tempus futurum sit, vbi tibi referre
gratiam possint, hoc te officio remunerent:
30 Et quoniam in amicorũ studiis hæc omnis o-
ratio versatur: qui locus in hoc genere cauẽ-
dus sit, prætermittendum non videtur fraudis,
atque insidiarum, & perfidiæ plena sunt o-
mnia non est huius temporis perpetua illa de
hoc genere disputatio, quibus rebus beneuo- D
lus & simulator diiudicari possit, tantum est
huius temporis admonere. SVMMA TVA
VIRTVS EOSDEM NOMINES
& simulare tibi se esse amicos, & inuidere
cogit. Quamobrem Ἐπιχωριμεῖον illud te-
neto, NERVOS ATQVE ARTVS
ESSE SAPIENTIAE NON TE-
MERE CREDERE. & quum tuo-

rum amicorum studia constitueris, tum etiam
obtrectatorum, atque aduersariorum rationes
& genera cognoscito, hæc tria sunt: vnum ex 31
iis, quos læsisti: alterum, qui sine causa non a-
mant: tertium, qui competitorum valde ami-
ci sunt. Quos læsisti, quum contra eos pro
amico diceres, his te purgato planè: necessitu-
dines commemorato: in spem adducito: te in
eorum rebus, si se in amicitiam contulerint,
pari studio atque officio futurum spondeto.
Qui sine causa non amant, eos aut beneficio,
aut spe, aut significando tua erga illos studia
futura, delinito, dans operam, vt de illa ani-
mi prauitate deducas. Quorum voluntas erit 32
abs te propter competitorum amicitias alie-
nior, his quoque inseruito oratione eadem,
qua superioribus: &, si probare poteris, te
in eos ipsos competitores tuos beneuolo esse
animo, ostendito. Quoniam de amicitiis con-
stituendis satis dictum est, dicendũ est de illa
altera parte petitionis, quæ in populari ra-
tione versatur. Ea desiderat nomenclationẽ,
blanditiam, assiduitatem, benignitatem, ru-
morum, speciem in repub. Primùm id, quod
facis, vt homines notis, significa, vt appa-
reat: & auge, vt quotidie meliùs fiat. nihil
mihi tam populare, neque tam gratum vide-
tur. Deinde, id quod natura non habes, indue
in animum ita simulandum esse, vt natura fa-
cere videare, non comitas tibi, nec ea, quæ
no ac suaui homine digna sunt, sed opus est
magnopere blanditia: quæ etiam si vitiosa
est, & turpis in cætera vita, tamẽ in petitionẽ
est necessaria, etenim tibi cùm deteriorẽ ali-
quem assentando facit, improba est: cùm ami-
ciorem, non tam vituperanda, petitori verò
necessaria est, cuius & frons, & vultus, & ser-
mo ad eorum, quoscunque conuenerit, sen-
sum & voluntatem commutandus est, iam assi-
duitatis nullum est præceptum: verbúmque 33
ipsum docet, quæ res sit, prodest quidem vehe-
menter nusquam deesse: sed tamen hic fru-
ctus est assiduitatis, non solùm esse Romæ,
atque in foro, sed assiduè petere sæpe eosdem
appellare: non committere, vt quisquam
possit dicere, si, quod eius sit, consequi possis.
Se abs te non esse rogatum, & valde ac dili-
genter rogatum. Benignitas autem latè pa- 34
tet, & est in re familiari: quæ quamquam ad
multitudinem peruenire non potest, tamen
ab amicis laudatur, & multitudini grata est.
Est in conuiuiis, quæ facito & abs te, & ab
amicis tuis concelebrentur & passim, & tri-
butim, est etiam in opera, quam peruulga &
communica: curáque vt aditus ad te diurni
atque nocturni pateant, neque foribus so-
lùm ædium tuarum, sed etiam vultu & fron-
te, quæ est animi ianua, quæ si significant
voluntatem abditam esse ac retrusam, parui
refert patere ostium, homines enim non mo-
dò promitti sibi, præsertim quæ à candidato
petant, sed etiam largè atque honorificè pro-
mitti volunt, quare hoc quidem facile præ- 35
ceptum est, vt, quod acturus sis, id significes
te studiosè ac libenter esse facturum, illud
difficilius, & magis ad tempus, quàm ad natu-
ram accommodatum tiam: quod facere non
possis, vt id aut iucundè promittas, aut inge-
nuè neges, quorum alterum est boni viri, al-
terum boni petitoris; nam quum id petitur

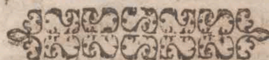
quod honestè, aut sine detrimento nostro pro- A
mittere non possumus: quo modo si quis ro-
get, vt contra amicum aliquam causam re-
cipiamus: bellè negandum est, vt ostendas ne-
cessitudinem, demonstres quam molestè feras,
aliis te id rebus exsarturum esse persuadeas.
Audiui hoc dicere quendam de quibusdam
oratoribus, ad quos causam suam detulisset,
gratiorem sibi fuisse orationem eius, qui ne-
gasset, quàm illius, qui recepisset, sic homines
fronte & oratione magis: quàm ipso beneficio,
réque capiuntur: verùm hoc probabile est.
36 Illud alterum subdurum tibi homini planè
perito suadere: sed tamen tempori tuo con-
sulam, quibus enim te propter aliquod of-
ficium necessitudinis affuturum negaris, ta-
men ii possunt abs te placati, æquique disce-
dere, quibus autem idcirco negaris, quòd te
impeditum esse dixeris, aut amicorum nego-
tiis, aut grauioribus causis antè susceptis: ini-
mici discedunt, omnes qui hoc animo sunt, vt B
sibi te mentiri malint, quàm negare. C. Cot-
ta in ambitione artifex dicere solebat, se o-
peram suam, quod non contra officium ro-
garetur, polliceri solere omnibus, impertire
iis, apud quos optimè poni arbitraretur: ideò
se negare nemini, quod sæpe accideret, vt is,
cui pollicitus esset, non vteretur: sæpe vt
ipse plus vacuus foret, quàm putaret: neque
posse domum eius compleri, qui tantum mo-
dò reciperet, quantum videret se obire pos-
se: casu fieri, vt agantur ea, quæ non putaris:
illa quæ credideris in manibus esse, vt aliqua
de causa non agantur: deinde esse extremum,
vt irascatur is, cui mendacium dixeris, id si
promittas, & incertum est, & in diem, & in
paucioribus. sin autem id neges, certè aba-
lienes & statim, & plureis: plures enim mul-
tò sunt qui rogât, vt vti liceat opera alterius,
quàm qui vtantur. Quare satius est, ex iis a-
liquos aliquando tibi in foro irasci, quàm o- C
mneis continuò domi: præsertim cùm multò
magis irascantur ei, qui neget, quàm ei, quem
videant iusta causa impeditum: vt facere,
quod promisit, cupiat, si vllo modo possit.
[illegible] Ac ne videar aberrasse à distributione mea,
qui hæc in hac populari parte petitionis di-
sputem: hoc sequor, hæc omnia non tam ad
amicorum studia quàm ad popularem famam
pertinere, etsi inest aliquid dictum ex illo ge-
nere, benignè respondere, studiosè inseruire
negotiis amicorum, ac periculis: tamen hoc
loco ea dico, quibus multitudinem capere
possis, vt de nocte domus compleatur, vt
multi spe tui præsidii teneantur, vt amiciores
abs te discedant, quàm accesserint, vt quam-
plurimorum aureis optimo sermone com-
39 pleantur. Sequitur, vt de rumore dicendũ sit:
cui maximè seruiẽdum est. sed quæ dicta sunt
omni superiori ratione, eadem ad celebran-
dum rumorem valent, dicendi laus, studia pu- D
blicanorum, & equestris ordinis, hominum
nobilium voluntas, adolescentulorum fre-
quentia, eorum qui abs te defensi sunt, assi-
duitas, ex municipiis multitudo eorum, quos
tua causa venisse appareat: bene vt homines
nosse, comiter appellare, assiduè ac diligen-
ter petere, benignus ac liberalis esse, bene
loqui existimare, domus vt multa nocte com-
pleatur, omnium generum frequentia adsit,

satisfiat oratione omnibus, re, operâque mul-
tis perficiatur id, quod fieri potest labore, &
arte, ac diligentia, non vt ad populum ab iis
hominibus fama perueniat, sed vt in his stu- 40
diis populus ipse versetur. Iam vrbanam il-
lam multitudinem, & eorum studia qui con-
ciones tenent, quæ adeptus es in Pompeio, or-
nando, in Manilii causa recipienda, Corne-
lio, defendendo, excitanda nobis sunt: quæ
adhuc habuit nemo, qui idem splendorem
omnium, voluntatésque haberet. Efficien-
dum etiam illud, vt sciant omnes, Cn. Pom-
peij summam erga te esse voluntatem, & ve-
hementer ad illius rationes, te id assequi,
quod petis, pertinere. Postremò tota peti-
tio cura vt pompæ plena sit, vt illustris, vt
splendida, vt popularis, vt habeat summam
speciem ac dignitatem, vt, etiam si quid
possit, ne competitoribus tui existat aut sce-
leris, aut libidinis, aut largitionis accommo- 41
data ad eorum mores infamia. Atque etiam
in hac petitione maximè videndum est, vt
spes pop. Rom. bona de te sit, & honesta opi-
nio. nec tamen in petendo resp. capessenda
est, neque in senatu, neque in concione: sed
hæc sunt tibi retinenda, vt senatus te existi-
met ex eo, quòd ita vixeris, defensorem
auctoritatis suæ fore: & equites Ro. viri bo-
ni & locupletes ex vita acta te studiosum o-
tii ac rerum tranquillarum: multitudo, ex
eo duntaxat quòd oratione in concionibus
ac iudicio popularis fuisti, te à suis commo-
dis alienum non futurum. Hæc mihi venie-
bat in mentem de duabus illis commonitio-
nibus matutinis, quod tibi quotidie ad fo-
rum descendenti meditãdum esse dixeramus: 42
Nouus sum, consulatum peto. Tertium re-
stat Roma est, ciuitas ex nationum conuen-
tu constituta: in qua multæ insidiæ, multæ
fallaciæ, multa in omni genere vitia versan-
tur multorum arrogantia, multorum contu-
macia, multorum maleuolentia, multorum
maleuolentia, multorum superbia, multo-
rum odia ac molestia perferenda est. video
esse magni consilii, atque artis, in tot homi-
num eiusmodi vitiis, tantisque versantem vi-
tare offensionem, vitare fabulam, vitare in-
sidias, esse vnum hominem accommodatum
ad tantam morum ac sermonum ac volunta-
tum varietatem. Quare etiam atque etiam
perge tenere istam viam, quam instituisti: ex-
celle dicendo: hoc & tenentur Romæ homi- 43
nes, & alliciuntur, & ab impediendo ac læ-
dendo repelluntur. Et quoniam in hoc vel
maximè vitiosa est ciuitas, quòd largitione
interposita, virtutis ac dignitatis obliuisci
solet, in hoc fac vt te bene noris, id est vt in-
telligas, eum esse te, qui iudicii ac pericu-
li metum maximum competitoribus afferre
possis. Fac vt se abs te custodiri atque obser-
uari sciant: cum diligentiam tuam, tum au-
ctoritatem, vimque dicendi, tum profectò e-
questris ordinis erga te studium pertimescent.
Atque hæc ita te volo illis proponere, non
vt videare iam accusationem meditari, sed
vt hoc terrore facilius hoc ipsum, quod a-
gis, consequare, & planè sic contende omni-
bus neruis ac facultatibus, vt adipiscamur
quod petimus. Video esse nulla comitia tam 44
inquinata largitione, quibus non gratis ali-
quæ

quæ centuriæ renuntient suos maximè necessarios. quare si aduigilamus pro rei dignitate, & si nostros ad summum studium beneuolos excitamus, & si hominibus gratiosis, studiosisque nostri suum cuique munus describimus, & si competitoribus iudicia proponimus, si equestribus metũ iniicimus, diuisores ratione aliqua coercemus, perfici potest, vt largitio aut nulla fiat, aut nihil valeat. Hæc sunt quæ putaui non melius scire me, quàm A te, sed faciliùs istis tuis occupationibus colligere vnũ in locũ posse, & ad te perscripta mittere. quę tamen etsi ita scripta sunt, vt non ad omneis, qui honores petant, sed ad te propriè, & ad hanc tuã petitionem valeant. tamen tu si quid tibi mutandum esse videbitur, aut omnino tollendum, aut si quid erit præteritum, velim hoc mihi dicas: volo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

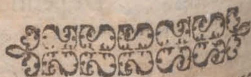
FINIS.

INDEX ORATIONVM *M. Tullij Ciceronis, quarum deinceps subijciuntur fragmenta.*

* * *

AVCTORES, EX QVIBVS *omnia Fragmenta librorum Ciceronis, Poëmatum, orationum, &c. à Rob. Stephano, Carolo Sigonio, Andrea Patricio. &c. collecta sunt.*

Aquila.
Asconius.
D. Augustinus.
Boëthus.
Carisius.
Ipse Cicero.
Columella.
Diomedes.
Donatus.
Festus.
Fortunatianus.
Gellius.
D. Hieronymus.
Isidorus.
Lactantius.
Macrobius.
Marcellinus.
Nonius Marcellus.
Plinius.
Priscianus.
Quinctilianus.
Seneca.
Seruius.
Suetonius.
Valerius.
Vlpianus.

EX O-

EX ORATIONE PRO MARCO TVLLIO I.

Deest principium.

PRISCIANVS.] Hoc iudicium sic exspectatur, vt non vni rei statui, sed omnibus constitui putetur.

QVINT. *libro capite* 1.] Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum.

QVINT. *lib.* 5. *c. de refutatione.*] Quis hoc statuit vnquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, vt eum iure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur?

QVINT.] Si quis furem occiderit, iniuria occiderit. quamobrem? quia ius constitutũ nullum est. quid si se telo defenderit? haud iniuria, quid ita? quia constitutum est.

Cetera desunt.

Pro L. Vareno.

Deest principium.

PRISC.] C. Ancharius Rufus fuit è municipio Fulginate.

PRISC.] in præfectura Fulginate.

QVINT. *lib.* 5. *c.* 13.] Cùm iter per agros, & loca sola faceret, cum Pop[illegible]eno, in familiã Anchariànam incidisse dixerũt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vinctum, adseruatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri vellet.

QVINT. *lib.* 7. *c.* 1.] In legem de sicariis cõmisit L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, & Cnæum vulnerando, & Salarium item occidendo, cadit.

QVINT. *lib.* 4. *c.* 1.] Tum C. Varenus is, qui à familia Anchariana occisus est (Hoc, quæso, iudices, diligenter attendite.)

PRISC *lib.* 3. & *Quint. lib.* 8. *c.* 3.] L. ille Septimius diceret, etenim est ad L. Crassi eloquẽtiam grauis, vehemens & volubilis. Erucius hic noster, Antoniaster est.

PRISC. *lib.* 12.] Ea cædes si potissimùm crimini datur, detur ei, cuia interfuit, nõ ei, cuia nihil interfuit.

QVINT. *lib.* 5. *c.* 10.] Optio vobis datur, vtrùm velitis, casu illo itinere Varenũ esse vsum, an huius persuasu, & inductu.

PRISC.] Deûm fidem.

Desunt reliqua.

Pro P. Oppio. III.

Deest principium.

QVINT. *lib.* 5. *c.* 10.] Vtrùm cùm Cottam appetisset, an cùm ipse sese conaretur occidere, telum è manibus ereptum est?

QVINT. *ibidem.*] Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit?

QVINT. *lib* 11. *c.* 1.] At enim verisimile non est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?

MARCELL.] Etenim multum posse ad salutem alterius, honoris multis: parum potuisse ad exitium, probro nemini fuit.

QVINT.] O amorem mirum! ô beneuolentiã singularem!

Cetera desiderantur.

Pro M. Fundanio. IIII.

Deest principium.

PRISC. *lib.* 7.] Non modò hoc à Iulio Annale, sed vix mehercule à Q. Mutone factũ probari potest.

PRISC. *lib.* 16.] Essétne id, quod Meno nuntiasset.

Plurima desunt.

Pro C. Cornelio. I.

PRISC. *lib.* 6.] Vt ab Ioue optimo maximo, ceterísque diis, deabúsq; omnibus opem & auxilium petamus.

PRISC. *lib.* 2.] ex promulgatione trinundinũ dies ad ferendum, potestásque venisset.

SERVIVS.] Arcades se proselenos esse asseuerant.

ASC.) *versu à primo circiter* CLXI.

Postulatur apud me prætorem primùm de pecuniis repetundis. prospectat videlicet Cominius, quid agatur videlicet homines fæneos, in medium ad tentandum periculũ proiectos.

ASC.] Quid? Metellus summa nobilitate, ac virtute, cùm bis iurasset, semel priuatim à patre: iterum publicè à lege coactus, destitit accusatione, an vi, an veritate? In quo suspicionem omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, & Q. Metelli adolescentia, ad summam laudẽ omnibus rebus ordinata.

ASC.] Legem, inquit, de libertinorum suffragiis Cornelius cum Manilio dedit. quid est hoc? dedit, an tulit, an rogauit, an hortatus est? nam tulisse ridiculum est. quasi legem aliquam aut ad scribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam: quæ lex paucis his annis non modò scripta, sed etiam lata esset.

ASC.] In quo cùm multa reprehensa sint, tum

in primis celeritas actionis.

ASC.] Petiuit tamen a me prætore maxima cõtestatione, vt causam Manilii defenderẽ.

versu à primo DCCCCL.

ASC.] Nam cùm is tribunus pleb. duas leges tulisset in eo magistratu, vnã perniciosam, alteram egregiam: quod summam remp. læsit, id ab ipso tribuno abiectum est, bonum autem, in summa rep. manet.

ASC.] Aliis ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulsus est, qui aliquod institui exemplum disturbandorum iudiciorum perniciosissimum, temporibus suis accõmodatissimum, meis alienissimum rationibus, cupierunt.

ASC.] Possum dicere, hominem summa prudentia clarum, C. Cottam, de legibus abrogandis ipsum ad senatum retulisse. possum & M. Cottæ legem de iudiciis priuatis, anno pòst quàm lata sit, à fratre eius abrogatam legem Liciniam & Muciam de ciuibus regundis, video constare inter omneis, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapiẽtissimi tulissent, non modo inutilem, sed perniciosam reip. fuisse.

ASC.] Quatuor omnino genera sunt, indices, in quibus per senatum, more maiorum, statuitur aliquid de legibus. vnum est einsmodi, placere legem abrogari, vt Q. Cæcilio, M. Iunio coss. quæ leges rem militarem impedirent, vt abrogarentur. alterum, quæ lex lata esse dicatur, ea non videri populum teneri, vt L. Marcio, Sext. Iul. coss. de legibus Liuiis, tertium est de legum derogationibus, quo de genere persæpe S. C. fiunt, vt nuper de ipsa lege Calpurnia, cui derogaretur.

ASC.] P. Africanus ille superior, vt dicitur, non solùm a sapientissimis hominibus, qui tum erant, verùm etiam à seipso sæpe accusatus est. quòd cùm consul esset cum Ti. lõgo, passus esset tũ primùm à populari consessu senatoria subsellia separari.

Circa medium.

ASC.] Est vtique ius vetandi, cùm ea feratur, quandiu non perfertur: quandiu qui suffragii ferundi causa conueniunt, huc & illuc transferuntur: dum priuati dicunt: dum tabellæ diribentur: dum sitella defertur, dum æquantur sortes, dum sortitio fit, & siqua sunt huius generis alia.

paulò pòst.

ASC.] Vnum tamen, quod hoc ipso tribuno pl. factum est, prætermittendum non videtur. neque enim maius est legere codicem, cùm intercedatur, quam sitellã ipsam cum ipso intercessore deferre, nec grauius, incipere ferre, quam perferre: nec vehemẽtius, ostendere se laturum, inuito collega, quam ipsi collegæ magistratum abrogare nec criminosius, tribus ad legem accipiendã, quam ad collegam reddendum priuatum, intro-uocare, quæ vir fortis, huius collega, A. Gabinius in re optima fecit omnia, neque, cum salutem populo Ro. atque omnibus gentibus finem diuturnæ captiuitatis, turpitudinis, & seruitutis afferret, passus est, plus vnius collegæ sui, quàm vniuersæ ciuitatis vocem valere, & voluntatem.

QVINT.] Codicem attigit.

ASC.] At enim de corrigenda lege retulerunt.

ASC.] Idem, nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset, decreuissem id, quod palam iam isti defensores iudiciorum pro-gnauerunt, senatui non placere, id iudicium de Syllæ bonis fieri. quam ego causam longè aliter prætor in concione defendi, cùm id dicerem, quod iidem iudices postea statuerunt, iudicium æquiore tempore fieri oportere. antea verò quàm multarum rerum iudicia sublata sint, & quia scitis, prætereo, & ne quem in iudicium oratio mea reuocare videatur.

paulò pòst.

ASC.] Non. Cn. Dolabella C. Volcatium, honestissimum virum, communi & quotidiano iure priuasset: non denique homo illorum & vita, & prudentia longè dissimilis, sed tamen nimis in gratificando iure liber, L. Sisenna, bonorum Cn. Cornelii possessionem ex edicto suo P. Scipioni adolescenti summa nobilitate, eximia virtute prædito, dedisset. Quare, cùm ambitum populus Ro. videret, & cùm à tribunis pl. doceretur, nisi pœna accessisset in diuisores, extingui nullo modo posse: legem hanc Cornelii flagitabat: illam, quæ ex S C. ferebatur, repudiabat.

paulò pòst.

ASC.] Vt spectaculum illud duorum designatorum consulum, calamitate, re, & tempore salubro, ac necessarium: genere, & exemplo miserum, ac funestum videremus.

ASC.] Quid ego nunc argumentis tibi respondeam, posse fieri, vt alius aliquis Cornelius sit, qui habeat Philerotem, res nota est, vulgare nomen est Philerotis: Cornelios verò ita multos, vt iam etiam collegium constitutum sit?

ASC.] At enim extremi, ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, consulem mittere coegisti, qui remp. saluam esse vellent, vt ad legem accipiendam adessent.

ASC.] Plebem ex Maniliana offensione victam, & domitam esse dicit. ante vestros annos propter illius tribuni pl. temeritatem posse adduci, vt omnino ne illius potestate abalienemur. Qui restituerunt eam potestatem, alterum nihil vnum posse contra multos, alterum longè abesse.

ASC. & PRISC. *lib. 6.*] Tanta igitur in illis virtus fuit, vt anno XVI. post reges exactos, propter nimiam dominationem potentium secederent, leges sacratas ipsi sibi restituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons Sacer nominatur, in quo armati consederant, æternæ memoriæ causa consecrarent. itaque auspicato, postero anno, X. tribuni pl. comitiis curiatis creati sunt.

ASC.] Tum interposita fide per treis legatos,

ampli-

amplissimos viros, Romam armati reuerterunt: in Auentino consederunt. inde armati in Capitolium venerunt. decem tribunos pl. per pontificem, quod magistratus nullus erat, creauerunt. Etiam hæc recentiora prætereo: ponam: principium iustissimæ libertatis: Cassiam, qua lege suffragiorum ius, potestásque conualuit: alteram Cassiam, quę populi iudicia firmauit.

A S C.] Qui non modò cum Sylla, verùm etiam, illo mortuo, semper hoc per se summis opibus retinendum putauerunt, inimicissimi C. Cottæ fuerũt, quòd is consul paulum tribunis pl. non potestatis, sed dignitatis addidit.

A S C.] Quandiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo se ostendit esse, cùm legem Aureliam, cùm Rosciam non modò accepit, sed etiam efflagitauit.

A S C.] Memoria teneo, cùm primùm senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem iis, ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium, causam lege Varia de maiestate dixisse. B

P R I S C. *lib. 8.*] Quæ intermissa complureis annos.

P R I S C. *ibidem.*] Num alicui gratificabantur aut homini, aut ordini?

P R I S C *lib. 10.*] Cœptum igitur per eos, qui agi volebant, desitum est per hunc qui decessit.

P R I S C. *lib 8.*] Circuitis rostris eiicerentur lapidibus homines.

P R I S C.] qui eloquentia ceteris antecellit.

A Q V I L A.] refertum tribunitiis legibus, exhaustum à quibus sit, ipsi sciunt.

Cetera desunt.

Pro C. Cornelio.

Deest initium.

A S C. *& Fortunatianus lib. 3. Rhet.*] Pugnem aperte contra nobilissimorum hominum voluntates, studia, consilia, cogitationésque eorum aperiam? C

CICERO ORATOR. PERF.] O callidos homines, ô rem excogitatem, ô ingenia metuenda. testeis dare volumus. quem, quæso, nostrum fefellit: ita vos esse facturos?

A S C.] Num in eo, qui sint hi testes, hæsitatis? ego vobis edam duos, reliqui sunt de consularibus: inimici tribunitiæ potesta is: pauci præterea assentatores eorum, atque asseclæ subsequuntur.

A S C.] Sed si familiariter ex Q. Catulo, sapientissimo viro, atque humanissimo, velim quærere, vtrius tandem tribunatus minùs probari potest, C. Cornelij, an non dicam P. Sulpicij, non L. Saturnini, non C. Grachi, non Tiberij, neminem, qué isti seditiosum existimant, nominabo, sed auunculi tui. Q. Catulo, clarissimi, patriæque amantissimi viri, quid mihi tandem responsurum putatis?

post xx. versus à præcedenti.

A S C.] Quid? auunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, auo, maioribus, non silẽtio, fauente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo R. dedit, & potentissimorum hominum collegiis eripuit cooptandorum sacerdotum potestatem? Quid? idẽ Domitius M. Silanum, consularem hominem, quemadmodum tribunus pl. vexauit.

A S C.] Hæc est controuersia eiusmodi, vt mihi trib. pl. Cn. Domitius, Catulo. *M. Terpolius contemtissimum nomen eiectum esse ex iis, qui tribuni pl. fuerunt.

Cic. Orat. perf. & Quint. lib. 9. c. 4.] Nam neque me diuitiæ mouẽt, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitiarij, mercatorésque superarunt, neq. vestis, aut cælatum aurũ, & argentũ, quo nostros veteres Marcellos, Maximósq. multi eunuchi è Syria, Ægyptóque vicerunt. neque verò mouent me ornamenta ista vallarum, quibus L. Paulum, & Mummium, qui rebus his vrbem, Italiamque omnem referserunt, ab aliquo video, perfacilè Deliaco, aut Syro potuisse superari.

P R I S C. *lib. 18.*] Quis tam abundans copiis.

Extrema desunt.

CONTRA C. ANTONIVM, & L. Catilinam, competitores in toga candida.

Deest principium.

O M N I A *ex Asconio.*] Dico, P. C. superiore nocte cuiusdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quæstu noti, & cogniti domum Catilinam & Antonium cum sequestribus suis conuenisse.

Quem enim aut amicum habere potest is, qui tot ciueis trucidauit, aut cliẽtem, qui in sua ciuitate cum peregrino negauit se iudicio æquo certare posse?

Nec se iam tum respexit, cùm grauissimis vestris decretis absens notatus est.

In iudiciis quanta vis esset, didicit, cùm est absolutus, si aut illud iudicium, aut illa absolutio nominanda est.

Populum verò cùm inspectante populo, collũ secuit hominis maximè popularis, quanti faceret, ostendit.

Me, qua amentia inductus sit, vt contemneret, constituere non possum, vtrum æquo animo laturum putauit? an in suo familiarissimo non viderat, me ne aliorum quidem iniurias mediocriter posse ferre?

Alter pecore omni vendito, & saltibus propè addictis pastores retinet, ex quibus ait, se, cùm velit, subitò fugitiuorum bellum excitaturum alter induxit eum, quem potuit, vt repente gladiatores, populo non debitos, polliceretur, quos ipse consularis cõdidus perspexit & legit, & emit, præsente populo R. factum est.

Quamobrem augere etiam mercedes si vultis, Q. Mucium conantem legem impedire, vt cœpit senatus, COS. prohibere. sed ego ea lege contentus sum, qua duos consules designatos vno tempore damnari vidimus.

Te tamen, Q. Muci, tã malè de rep. existimare, molestè fero, qui hesterno die me esse dignũ consulatu negabas. quid? populus Romanus minus diligenter scit sibi constituere defensorem, quàm tu tibi: qui cùm te furti L. Calenus argueret, me potissimùm fortunarũ tuarum patronum esse voluisti, & cuius tu consilium in tua turpissima causa delegisti,

A hunc honestissimarum rerũ defensorẽ populus R. auctore te, repudiare potuit? nisi fortè hoc dicturus es, quo tẽpore à L. Caleno furti delatus sis, te eo tempore in me tibi parum auxilii esse vidisse.

Atque, vt istum omittam in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium.

Te verò, Catilina, consulatum sperare aut cogitare, non prodigium, atque portentum est, à quibus enim petis? à principibus ciuitatis? qui tibi, cùm L. Volcatius consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt, à senatoribus? qui te auctoritate sua spoliatum ornamentis omnibus, vinctum penè Africanis oratoribus tradiderunt? ab equestri ordine? quem trucidasti? à plebe? cui spectaculum eiusmodi tua crudelitas præbuit, vt nemo sine luctu adspicere, sine gemitu recordari posset?

B ASCON.] Quod caput etiam tum plenum animæ & spiritus, ad Syllam vsque ab Ianiculo ad ædem Apollinis, manibus ipse suis detulit.

Quis? tu potes in defensione tua dicere, quod illi ne dixerunt quidem? tibi dicere non licebit.

Deniq; illi negare potuerunt. & negauerũt: tu tibi ne infitiandi quidem impudentię locum reliquisti. quare præclara dicẽtur iudicia tulisse, si qui infitiantem Luscium condemnarunt, Catilinam absoluerint confitentem.

Is ergo negat se ignatum esse, cùm etiam illis imperitos se homines esse, & si quẽ etiam interfecissent, imperatori ac dictatori paruisse dicerent, ac negare quoque posse: Catilinam verò infitiari non posse.

Hanc tu habes dignitatẽ, qua fretus me contẽnis, & despicis! in eam, quam reliqua vita es consecutus, cùm ita vixisti, vt nõ esset locus C tam sanctus, quò non aduentus tuus, etiam cùm culpa nulla subesset, crimen afferret.

Cùm deprehendebare in adulteriis, cũ deprehendebas adulteros ipse, cùm ex eodem stupro tibi, & vxorem & filiam inuenisti.

* stupris se omnibus, ac flagitiis cõtaminauit, cæde nefaria cruentauit, diripuit socios, leges, quæstiones, iudicia violauit.

Quid ego, vt violaueris prouinciam, prædicem cuncto po. Ro. & clamante, ac resistente? nã vt te illic gesseris, non audeo dicere, quoniam absolutus es mentitos esse equites R. falsas fuisse tabellas honestissimæ ciuitatis existimo: mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam: vidisse puto nescio quid illos indices, qui te innocentem iudicarunt. O miser, qui non sentias, illo iudicio te non absolutum, verùm ad aliquod seuerius iudicium, ac maius supplicium reseruatum!

Prætereo illũ nefarium conatum tuum, & penè D acerbum & luctuosum populo R. diem, cum Cn. Pisone socio, neque alio nemine cędem optimatium facere voluisti.

An oblitus es, te ex me, cùm præturam peteremus, petisse, vt tibi primum locum concederem? quod cùm sæpius ageres, & impudentiùs à me contenderes, meministi, me tibi respondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod auunculùs numquam impetrasset? Nescis, me prætorem primum esse factum, te concessione competitorum & collatione cẽturiarũ, & meo maxime beneficio, è postremo in tertium locum esse subiectũ?

Qui posteaquam illo, vt conati erant, Hispaniẽsi pugiunculo neruos incidere ciuium R. non potuerunt, duas vno tempore conantur in rem sicas destringere.

Hũc vos scitote Licinium gladiatorẽ iam immisisse, cupidũ Catilinæ, in sices, Quinctiumque Curium, hominem quæstorium.

Extremum deest.

Pro Q. Gallio.

Deest principium.

AQVIL. *& Quint. lib. 8. c. 3* *.) vt clamor conuiciũ, vt symphoniæ cantus, videbar mihi videre alios intranteis, alios autem exeunteis. partim ex vino vacillanteis, partim hesterna potatione, osci. ãteis versabatur inter hos Gallius, vnguentis oblitus, redimitus coronis, humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium.

D. HIER. *vit. cleric.*) Loquor, n. quæ sum ipse nuper expertus vnus. Quidã poeta nominatus, homo perliteratus, cuius sunt illa colloquia poetarũ, ac philosophorum, cùm facit Euripidẽ & Menandrum inter se, & in alio loco Socratem atque Epicurum differenteis, quorum ætates non annis, sed sæculis scimus esse disiunctas, quantos is plausus, & clamores monet: multos enim condiscipulos habet in theatro, qui simul literas non didicerunt.

QVINT.) An ista, si vera essent, sic à te dicerentur.

CIC. *Bruto.*) Tu istuc, M. Callidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cùm ista eloquentia alienorum, hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum negligeres? vbi dolor? vbi ardor animi? qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas solet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio. itaque (tantùm abfuit, vt inflãmares nostros animos) somnum isto loco vix tenebamus.

NON. *logi.*) Ego certè scio, omneis logos, qui ludis dicti sunt, animaduertisse.

CARIS) * poematorum.

Cetera desunt.

De proscriptorum liberis. IX.

Desunt cetera præter fragmentum quod sequitur.

QVINT. *lib 1. cap. 1.*) Quid enim crudelius, quàm homines honestis parentibus, ac maiorib. notos, à rep. submoueri? sed ita legibus Syllæ continetur status ciuitatis, vt his solutis, stare ipsa non possit.

Contra concionem Q. Metelli.

Deest principium.

FORTVN.) Sic enim, vt opinor, insequar fugientem, quoniam cõgredi non licet cum resistente.

PRISC. *lib. 9.*) * permulsa, atque recreata est.

PRISC.

PRISC.*lib.*18.) * nisi eorum exitio, non re- A quieturam.

GELL.*lib.*18.*c.*7.) Adscendi in contionem: concursus est populi factus.

QVIN.*li.*9.*c.*3.) Qui iudicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci iussit: in senatu sunt positi.

Reliqua desunt.

De consulatu suo.

NONIVS.) Quorum luxuries, fortunata censa peperit.

In Clodium & Curionem.

Desunt multa, nec quæ restant, digeri possunt in vllum ordinem.

NON.) Tu verò festiuus, tu elegans, tu solus vrbanus, quem decet muliebris ornatus, quẽ incessus psaltriæ, qui lævare vultum, molli re- B vocem potes.

NON. *Longus Speculum.*) Sed, credo, postquam tibi speculum allatum est, longè te à pulchris abesse sensisti.

NON.) At vide an facilè tu fieri potueris, cùm is factus non sit, cui tu concessisti.

NON. *Calantica.*) Tunc cùm vincirentur pedes fasciis, cùm calenticam capiti accõmodares, cùm strophio accuratè præcingerere.

QVINT. *lib.*8 *c.*6) Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit. vita anteacta seruauit.

QVINT. *lib.*9.*c.*2.) * Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile à se deos placari posse arbitrabatur.

QVINT.) Quo ex iudicio, velut ex incendio, nudus effugit.

CICERO, *ad Attic.*) Erras, Clodi: nõ te iudices vrbi, sed carceri reseruarunt: neque se retinere in ciuitate, sed exsulio priuare volue- C runt. Quamobrem, Patres conscripti, erigite animos, retinete vestram dignitatem: manet illa in rep. bonorum consensio, dolor accessit bonis viris, virtus non est imminuta: nihil est damni factum noui: quod erat, inuẽtum est. in vnius hominis perditi iudicio plures similes reperti sunt.

De rege Ptolemæo.

Nisi vnicum hoc fragmentum esset, vix ipsum orationis inscriptionem teneremus.

AQV & *Fortun.*) Difficilis ratio belli gerẽdi: at plena fidei, plena pietatis.

Pro M. Aemilio Scauro.

FORTVN. *August. in Rhet.*) Maximè optandũ M. Scauro, iudices, vt nullo suscepto cuiusquam odio, sine offensione ac molestia.

ASC.] *circa versum à primo XL.*

Subiit etiam populi iudicium, inquirente Cn. Domitio, tribuno pl. Reus factus est à Q. Seruilio Cæpione, lege Seruilia, cùm iudicia penes equestrem ordinem essent, & P. Rutilio damnato, nemo tam innocens videretur, vt non timeret illa. Ab eodem etiam lege varia custos ille reip. proditionis est crimen vocatus: vexatus L. Q. Vario tribuno pl. est, non multò antè.

ASC.] Non enim tãtùm admiratus sum ego illum virum, sicut omnes, sed etiam præcipuè dilexi. primus enim me flagrantem studio laudis, in spem impulit, posse virtutem sine præsidio fortunæ, qui contendisset, labore & constantia peruenire.

ASC.] Si me hercle, iudices, pro L. Tubulo dicerem, quem vnum ex omni memoria celeratissimum & audacissimum fuisse accepimus, tamen non timerem, venenum hospiti: aut conuiuæ si diceretur cenanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset.

ASC.] *circa tertiam partem à primo.*

Sic, inquam, se, iudices, res habet, neque hoc à me nouum disputatur, sed quæsitum ab aliis est.

ASC.] Illa, audiuimus: hoc verò meminimus ac penè vidimus, eiusdem stirpis & nominis P. Crassum, ne in manibus incideret inimicorum, se ipsum interemisse. Ac neque illius Crassi factum superioris, iisdem honoribus vsus, qui fortissimus in bellis fuisset, M. Aquilius potuit imitari.

paulò pòst.

ASC.] Quid verò alterum Crassum temporib⁹ eisdem, num aut carissimi viri Iulij, aut summo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?

PRISC. *li.*6.] Cùm dare nollet Aris, clàm ex Sardinia est fugere coactus.

PRISC.] Arinis vxorem pellicatus dolore concitatam.

Circa medium.

ASC.] Neque verò hæc ipsa quotidiana res App. Claudiũ, illa humanitate, & sapientia præditum, per se ipsa mouisset, nisi hunc Claudij fratris sui competitorem fore putasset, qui siue patricius, siue plebeius esset. [nondũ enim certum constitutum erat] cum illo sibi contentionem fore putabat.

ISID. *lib.*9.*c.*3.] Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum mastruca tentauit?

MARCEL.] Vos quoque de familia nobili cũ auctoritate orbis terrarum sentire debetis.

ASC.] *post duas parteis orationis.*

Nam cùm ex multis vnus ei restaret Dolabella paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione, propinquo suo, contra Scaurum, patrem suum, obsignauerat stateras, eas sibi inimicitias non susceptas, sed relata.

D ASC.] *post treis parteis orationes.*

Præsertim cum propinquitas, & celebritas loci suspicionem desidiæ tollat, aut cupiditatis.

ASC.] Ego porrò, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui.

QVINT. *lib.*5.*c.*3.] Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti, depressam cæcam, iacentem domum

pluris. quàm te, quàm fortunas tuas æstimasti. A

SERV. I. *Georgic.*] redimunt se ea parte corporis, propter quàm maximè expetuntur. ab ipsa stina mecum homines loquebantur.

ASC.] Hæc cùm tu effugere non potuisses: contédes tamen, & postulabis, vt M. Æmilius cum sua dignitate omni, cũ patris memoria, cum aui gloria, sordidissimæ, leuissimæ, vanissimę genti, ac propè dicam pellitis testib. condonetur?

Versu à nouissimo. CLX.

ASC.] Vndique mihi suppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocunque non modò mens, verùm etiam oculi inciderint. curia illa de grauissimo principatu patris, fortissimóque testatur, L. ipse Metellus, auus huius, sanctissimos deos illo constituisse in templo videtur, in vestro conspectu, iudices, B vt salutem à vobis nepotis sui deprecarentur.

CARISIVS.]* vniuersè.

LAMB. *addit hoc ex Quinti.*] Libertus patronum non occidit, sed duobus digitulis gulam oblisit.

Deest extremum.

Pro A. Gabinio. XV.

Desunt cetera, præter hoc.

HIER. *Apol. aduers. Rufinum.*) Ego cùm omnes amicitias tuendas semper putaui summa religione, fide, tum eas maximè, quæ essent ex inimicitiis reuocatæ in gratiam: propterea quòd integris amicitiis officium prætermissum, imprudentiæ, vel (vt grauiùs interpretemur) negligentiæ excusatione defenditur: post reditum in gratiam C si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur, nec imprudentiæ, sed perfidiæ assignari solet.

Pro P. Quinctio.

VLPIAN.) Turpis occultatio sui.

Pro M. Fonteio.

MARCELL. *lib.* 15.) Galli posthac dilutius potabunt, quod illi venenum esse arbitrabuntur.

QVIT. *lib.* 6. *cap.* 4.) Mater tua, dum vixit, ludum, postquam mortua est, magistros habuit.

AQVILA.) Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatus amplissimę copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia. D

Cetera in ea, quæ inter reliquas orationes exstat.

De lege Agraria. Kal. Ian.

Deest initium.

GELL. *lib.* 13. *c.* 24.) Prædam, manubias, sectionem. castra denique Cn. Pompeij, sedente imperatore, X. viri vendent.

GELL. *ibidem.*)* ex præda, ex manubiis, ex auro coronario.

AQV.) Veniet igitur sub præcone tota Propontis, atque Hellespontus: addicetur communis ora Lyciorum, atque Cilicum: Mysia & Phrygia item conditioni legique parebunt.

CARIS.) imberba iuuentute.

Cetera in ea, quæ exstat in senatu habita.

In L. Pisonem.

QVINT. *lib.* 9. *c.* 4. *Diom. lib.* 2.) Proh, dij immortales: qui hic illuxit dies?

SERIVS.) Quæ te beluam ex vtero, non hominem fudit.

ASCON.) Insuper quidam fuit, id est mercator, & præco. is cùm Romam cum filia venisset, adolescentem nobilem Cæsonium, hominis fortissimi filium, ausus est appellare. filiam collocauit.

QVINT. *lib.* 8. *c.* 3.) Cùm tibi tota cognatio in serraco aduehatur.

circa versum à primo.

ASCON.) * quod minimum in te specimen ingenij: ingenij autem? immò ingenui hominis, ac liberi, qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus moribus nomen?

ASC.) *circa versum à primo.* XXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, vnde se is ortum gloriari solet: neque enim hæc mea natura fert, nec municipij, præsertim de me optimè meritis, dignitas patitur.

PRIC.) Hic cùm Padum Placentiæ fortè consedisset, paucis pòst annis in eam ciuitatem (nam tum erat ciuitas.) adscendit priùs enim Gallus, dein Gallicanus, extremò Semiplacentinus haberi est cœptus.

ASC.) * *circa versum à primo.*

Lautiorem pater tuus socerum: quàm C. Piso in illo luctu, non ei filiam meam collocaui, quem ego potestas cùm omnium fuisset, vnum potissimùm delegissem.

DIOMED.] Proximè Pompeium, sedebam,

LAMB. *addit ex Quinct.*) Caput opponis, cum eo coniscans.

Ex commentariis lib XIII.

DIOMED.) * re vendita, iterum emta,

INDEX EPISTOLARVM M. TVLlij Ciceronis, quarum deinceps subiiciuntur Fragmenta.

INDEX FRAGMENTORVM EX EPISTOLIS.

INCERTARVM EPISTOLArum ex M. T. Ciceronis ad M. *Titinium epistolis.*

SVET. *cl. Rhet.*] Equidem memoria teneo, pueris nobis primùm Latinè docere cœpisse L. Plautium quendam, ad quem cùm fieret concursus, quòd studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. continebar autem doctissimorũ hominum auctoritate, qui existimabant, Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.

Ad Cornelium Nepotem epist. II.

MACR. *li. 2. c. 1. Saturn.*] Itaque nostri cùm omnia, quæ dixissemus, dicta essent, quæ facetè, & breuiter, & acutè locuti essemus, ea proprio nomine appellari dicteria voluerunt.

Ad eundem ex libro incerto.

PRISC. *lib. 8.*] Hoc restiterat etiam, vt à te fictis aggrederer donis.

PRISC. *Ibid.*] Qui habet, vltrò appetitur, qui est pauper, aspernatur.

SVET. *in Iul. Cæs.*] Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior?

MARCEL.] Neque enim quidquam aliud est felicitas, nisi honestarum rerum prosperitas: vel vt alio modo definiam, Felicitas est fortuna, adiutrix consiliorum bonorum: quibus qui non vtitur, felix nullo pacto esse potest. Ergo in perditis, impiisque consiliis, quibus Cæsar vsus erat,

A nulla potuit esse felicitas: feliciórque meo iudicio Camillus exsulans, quàm temporibus iisdem Manlius, etiamsi, id quod cupierat, regnare potuisset.

Ad C. Cæsarem epist. lib. I.

M. Cicero C. Cæsari S.

NONIVS. *Dicare.*] Balbum quanti faciam, quámq. ei me totũ dicauerim, ex ipso scies.

NON. *Consequi Honor.*] Tum cùm ea, quæ es ab senatu summo cũ honore consecutus.

NON. *Improbum.*] Debes odisse improbitatẽ eius, qui impudẽtissimũ nomẽ delegerit.

NON. *Tueri.*] Vt scires, maiore cura tuẽda esse, quæ parta sunt.

Ad eundem epist. lib. II.

NON. *Locare.*] vel quòd locatio ipsa pretiosa.

NON. *Putare.*] Quod sapientes homines, ac boni putant,

CARIS. *lib. I.*] Neque pro cauto, ac dili-

B gente se castris continuit.

NON. *Monumentum.*] Sed ego quæ monumẽti ratio sit, nomine ipso ad memoriã magis spectare debet posteritatis, quam ad præsentis temporis gratiam.

Ad eundem epist. lib. III.

NON. *Dimittere.*) Quę si videres non de exercitu retinendo tueri, sed eo tradito, aut dimisso.

NON. *contemno.*) amici nonnulli à te contẽni, ac despici, ac pro nihilo haberi senatũ velint.

Ad eundem ex lib. incerto.

NON. *leuare.* Iã amplitudinẽ, gloriãq. tuã magno mihi ornamento fore existimo, quòd me leuas cura.

NON. *consequi*) Extrema verò nec quanta, nec qualia sint, verbis consequi possum.

Ad Cæs. iuniorem epist lib. I.

Cicero Cæsari iuniori S.

OMNIA. *ex Nonio, Sagum.*) Pridie nonas Febr.

C cùm ad te literas manè dedissem, descendi ad forum togatus, cùm reliqui consulares sagati vellent descendere.

ADITVS.) & aut ad consules, aut ad te, aut ad Brutum adissent, his fraudi ne esset, quod cum Antonio fuissent.

RELATVM.) Sed hæc viderimus, cùm legati responsa retulerint.

VINDICARE.) Quasi si me ad id beneficiũ arcesseres, quo per te me vnà cum republ. in libertatem vindicassem.

ACCIPERE Rogare.) Roga ipsum quemadmodum ego eum Arimini receperim.

CVNCTAR.) Sed citò pœnituit, domum rediit: ceteri cunctabantur.

OPINIO.)Erat opinio bona de Planco,bona de Lepido. A

COMPARARE.)neminem tibi profectò hominem ex omnibus aut anteposuissem vnquam,aut etiam comparassem,

EXPEDIRE.) Ex ceteris autem generibus tunc pecunia expedietur, cum legionibus victricibus erant,quæ spopondimus,persoluenda.

CONFECTVM.) In singulas regulas impositis sexcentis,sexcenties confici posse.

DVCERE.)Ne res duceretur,fecimus vt Hercules Antianus in alium locum transferretur.

INVOLVERE.)Sed quòd videret nomine pacis bellum inuolutum fore.

IGNOSCERE.) à concedere. Quod mihi & Philippo vacationem das, bis gaudeo. nam & præteritis ignoscis & concedis futura.

FEROX.)Itaque vereor, ne ferociorem eum faciant tua tam præclara de eo iudicia. B

Ad eundem epist.lib.II.

OMNIA,*ex Nonio.*) INSVLSVM. Sed ita locutus insulse est, vt mirum senatus conuicium exceperit. In quo tua me prouocauit oratio,mea consecuta est signis.

CONFECTVM.)Bellum, vt opinio mea fert, ex consensu ciuitatis confectum iam haberemus.

CONSTAT.)*cùm constet, Cæsarem Lupercis idvectigal dedisse, qui antè poterat id constare?

DEIICERE.) Adest, Albe,nescio quis Claudius, quem cùm restitui iussisset, Ancone eum eo deiectus est ex senatusconsulto.

INSOLENS.)* insolens,arrogans,iactans.

SECVNDVM.) Scriptum erat equestre prœlium valde secundum, quin potius aduersum.

MERET.) Quem perisse ite de rep.merentem consulem,vehementer doleo. C

PRÆSTARE.)Tu si meam fidem præstiteris, quod confido te esse facturum.

SPVRCVS.)Cùm iter facerem Claternam tempestate spurcissima.

LOCVPLES.(Nihil omnino certi, nec locupletem ad hoc auctorem habebamus.

PALVDATVS.) Antonius demens ante lucem paludatus.

Ad eundem epist lib.III.

NON.*Inuehi.*) Itaque in eum palàm vehementer est inuectus.

NON.*Antiquus.*) Ego autem antiquissimum Scythis oriundum; quibus antiquior lætitia est,quàm lucrum.

Ad eundem ex lib.incerto.

NON.*Opinio.*) Posthac quod voles à me fieri, scribito.vincam opinionem tuam. D

NON. *Promittere.*) Promissa tua memoria teneas.

Ad C.Pansam epist.lib.I.

M.Cicero.C.Pansæ S.D.

NON.*Humaniter,& Prisc.li.15.*) De Antiocho fecisti humaniter quem quidem ego semper dilexi,meque ab eo diligi sensi.

NON. *Inaudire.**) quorum erupit illa vox de qua ex te primum quiddam inaudieram.

Ad eundem epist. lib.III.

NON.*Concalfacere.*) Nos Ventidianis rumoribus concalfecimus.

Ad A.Hirtium epist.lib.II.

NON.*Error.*) Qua in re si mediocriter lapsus sum, defendas velim tolerabile erratum.

Ad eundem epist.lib.V.

NON.*Impertio.*) Et quoniam,vt hoc tempus est,nihil habeo,patria quod impertiam.

Ad eundem epist.lib.IX.

NON.*Interfici.*) Dices,quid, quæso,istuc interierat? nescio, nisi tamen erat mihi verendum sæpius, ne qui casus perimeret superiora.

Ad eundem ex lib.incerto.

NON. *Vetustiscere à veterascere.*) Cùm enim nobilitas sit nihil aliud, quàm cognita virtus, quis in eo, quem veterascentem videt ad gloriam, generis antiquitatem desideret.

NONIVS. *Lutum.*) * luta & limum aggerebant.

Ad M.Brutum epist.lib.VII.

C NON.*Experiri.*) His contraria, atque paratas vt esse solent,expertus sum.

Ad eundem Epist lib.VIII.

NON *doct indag.*) Et quod te tantum amat, vt vel me audeat prouocare.

Has Ciceronis epistolas treis integras, & vnam extremo carentem, & vnam Bruti integram: vt a Germanis accepimus, ita tibi lector reddimus: atque inter Fragmenta, secuti Andr. Patricium Nidecicum collocauimus. Quamuis enim eas in nullo veteri exemplari inuenerimus, tamen nec Germanis fidem derogare (qui se in vetusto codice eas reperisse testati sunt) nec nostrum alterutram in partem iudicium interponere volumus. Si quis tamen sententiam nostram exquirat, videntur nobis Germanæ Bruti & Ciceronis esse.

AD BVN.

AD EVNDEM EX LIBRO incerto.

CICERO BRVTO, S.

CVM hæc scribebam, res existimabatur in extremum adducta discrimen. tristes enim de Bruto nostro literæ, nuntijque adferebantur me quidem non maximè conturbabant. his enim exercitibus, ducibúsque, quos habemus, nullo modo poteram diffidere. Neque assentiebar maiori parti hominum. fidem enim cōsulum non cōdēnabam, quæ suspecta vehemēter erat. Desiderabā nōnullis in rebus prudētiā, & celeritatē, qua si essent vsi, iampridem rē recuperassemus. nō enim ignoras, quāta momēta sint in repub. tēporū, & quid intersit, idē illud vtrū antè, an post decernatur, suscipiatur, agatur. Omnia, quę seuerè decreta sunt hoc tumultu si aut, quo die dixi sentētiā, perfecta essent, & nō in diē ex die dilata, aut quo ex tempore suscepta sūt, vt agerētur, non tardata, & procrastinata: bellū tam nullū haberemus. Omnia, Brute, præstiti reipub. quæ præstare debuit is, qui esset eo, quo ego sum gradu, senatus, populique iudicio collocatus: nec illa modò, quæ nimirum sola ab homine sūt postulāda, fidē, vigilātiā, patriæ caritatē. ea sūt enim, quæ nemo est, quæ non præstare debeat. Ego autē ei, qui sentētiā dicat in principibus de rep. puto etiā prudētiam esse præstādā. Nec me, cùm mihi tantum sumserim, vt gubernacula reip. prēderē, minùs putarim reprehēdēdum, si inutiliter aliquid senatui suaserim, quàm si infideliter. Acta quæ sint, quęq. agantur, scio perscribi ad te diligēter. Ex me autē illud est, quod te velim habere cognitū, meū quidē animū in aciē esse neq. respectū vllum quærere, nisi me vtilitas ciuitatis fortè cōuerterit. Maiores autē partes animi te, Cassiúmq. respiciunt. Quamobrem ita te para, Brute, vt intelligas, aut si hoc tempore bene res gesta sit, tibi meliorē rēp. esse faciendā, aut si quid offensum sit, per te esse eandē recuperandam.

CICERO BRVTO, S.

PLANCI animum in remp. egregium, legiones, auxilia, copias, ex literis eius, quarū exemplum tibi missum arbitror, perspicere potuisti, Lepidi tui necessarij (qui secundum fratrem affineis habet, quos oderit proximos) leuitatem, & inconstantiam, animúmque semper inimum reip. iam credo tibi ex tuorū literis esse perspectum. nos exspectatio sollicitat, quæ est omnis iam in extremum adducta discrimen. est enim spes omnis in Bruto expediendo, de quo vehementer timebamus. Ego hîc cum homine furioso satis habeo negotij. Seruilio, quem tulit diutius, quàm dignitas mea patiebatur: sed tuli reipublicæ causa, ne darē perditis ciuibus hominē parū sanum illum quidem, sed tamen nobilē, quò concurrerent: quod faciūt nihilominus: sed eū alienādū à rep. nō putabā. Finē feci eius ferendi. cœperat enim esse tanta insolētia, vt neminem liberum duceret. In Planci verò causa
A exarsit incredibili dolore, mecūq. per biduū ita contēdit, & à me ita fractus est, vt eum in perpetuum modestiorem sperem fore. Atq. in hac contentione ipsa, cùm maximè res ageretur ad V. idus Apr. literæ mihi in senatu redditæ sunt à Lentulo nostro, de Cassio, de legionibus, de Syria: quas statim cùm recitauissem, cecit Seruilius, complures præterea. sunt enim insignes aliquot, qui improbissimè sentiunt. sed acerbissimè tulit Seruilius, assensum esse mihi de Planco. Magnum illud monstrum in rep. est: sed quo

* *cetera desunt.*

BRVTVS CICERONI, S.

LITERAS tuas valde exspecto, quas scripsisti post nuntios nostrarū rerū, & de morte Trebonij. nō enim dubito, quin mihi consilium tuum explices. Indigno scelere & ciuem
B optimum amisimus, & prouinciæ possessione pulsi sumus, quàm recuperari facile est. Neq; minus turpe, aut flagitiosum erit, pōt recuperari. Antonius adhuc est nobiscum: sed medius fidius, & moueor hominis precibus, & timeo, ne illum aliquorum furor excipiat: planè æstuo. Quod si scirem, quid tibi placeret: sine sollicitudine essem. id enim optimū esse, persuasum esset mihi. Quare quàm primùm fac me certiorem, quid tibi placeat. Cassius noster Syriam, legiones Syriacas habet, vltrò quidem à Marco, & à Marcio, & ab exercitu ipso accersitus. Ego scripsi ad Tertiam sororem, & ad matrem, ne prius ederent hoc, quod optimè, ac felicissimè gessit Cassius, quàm tuum consilium cognouissent, tibiq; visum esse. Legi orationes duas tuas, quarum altera Kalendis Ian. vsus es; altera, de literis meis, quæ habita est abs te contra Calenum. Nunc scilicet
C hoc exspectas, dum eas laudem. Nescio animi, an ingenij tui maior in his libellis laus contineatur. Iam concedo, vt vel Philippici vocentur, quòd tu quadam epistola iocans scripsisti. Duabus rebus egemus, Cicero, pecunia & supplemento: quarum altera potest abs te expediri, vt aliqua pars militum istinc mittatur nobis, vel secreto consilio aduersus Pansam, vel actione in senatu: altera, quæ magis est necessaria, neq. meo exercitui magis quàm reliquorum. Hoc magis doleo, Asiam nos amisisse, quam sic vexari à Dolabella audio, vt iam non videatur crudelissimū eius facinus interfectio Trebonii. Vetus Antistius me tamē pecunia subleuauit. Cicero filius tuus sic mihi se probat, industria, patientia labore, animi magnitudine, omni deniq. officio, vt prorsus
D nūquā dimittere videatur cogitationē, cuius sit filius. Quare quoniā efficere nō possū, vt pluris facias eum, qui tibi est carissimus, illud tribue iudicio meo, vt tibi persuadeas non fore illi abutendū gloria tua, vt adipiscatur honores paternos. Kalend. Aprilib. Dyrrhachio.

CICERO BRVTO, S.

DATIS manè ad III. idus April. Scaptio

literis, eodem die tuas accepi, Kalendis April.
Dyrrhachio datas, vesperi. itaque manè pri-
pie idus April. cùm à Scaptio certior factus
essem, non esse eos profectos, quibus pridie
dederam, & statim ire, hoc paululum exaraui,
ipsa in turba matutinae salutationis. De Cas-
sio laetor, & reipu. gratulor mihi etiam, qui
repugnante, & irascente Pansa, sententiã di-
xerim, vt Dolabellam bello Cassius persequc-
retur. Et quidem audacter dicebã, sine nostro
S.C. iam illud eum bellum gerere. De te etiã
dixi tum, quae dicenda putaui. Haec ad te ora-
tio perferetur, quoniam te video delectari
Philippicis nostris. Quod me de Antonio cõ-
sulis. quoad Bruti exitum cognorimus, custo-
diendum puto. Ex his literis, quas mihi misi-
sti, Dolabella Asiam vexare videtur, & in ea se
gerere teterrimè. Compluribus autem scripsi-
sti, Dolabellam à Rhodiis esse exclusum: qui
si ad Rhodum accessit, videtur mihi Asiam re-
liquisse. Id si ita est, istic tibi censeo commo-
randum. sin eam semel cepit, mihi crede, non
erit: atque in Asiam censeo persequendũ. Ni-
hil mihi videris, hoc tẽpore, melius acturus.
Quòd egere te duabus necessariis rebus scri-
bis, supplemento, & pecunia, difficile consiliũ
est, non enim mihi occurrunt facultates, qui-
bus vti te posse videam, praeter illas, quas se-
natus decreuit, vt pecunias à ciuitatibus mu-
tuas sumeres. De supplemento autem non vi-
deo, quid fieri possit. tantũ enim abest, vt Pan-
sa de exercitu suo, aut delectu tibi aliquid
tribuat, vt etiam molestè ferat, tam multos
ad te ire voluntarios. quomodo equidem cre-
do, quod iis rebus, quae in Italia decernuntur,
nullas copias nimis magnas esse arbitretur.
quomodo autem multi suspicantur, ne te qui-
dem nimis firmum esse velit: quod ego nõ su-
spicor. Quod scribis te ad Tertiam sororem
scripsisse, vt ne prius ederent ea, quae gesta à
Cassio essent, quàm mihi visum esset: video te
veritum esse, id quod verendum fuit, ne animi
partium Caesaris, quomodo etiam nunc partes
appellantur, vehementer commouerentur. Sed
antequam tuas literas accepimus, audita res
erat, & peruulgata: tui etiam tabellarij ad
multos familiareis tuas literas attulerant.
Quare neque supprimenda res erat, praesertim
cùm id fieri non posset, neque si posset, non di-
uulgandum potiùs, quàm occultandum puta-
remus. De Cicerone meo, & si tantũ est in eo,
quantum scribis: tantum scilicet, quantum de-
beo, gaudeo: & si quòd amas eum, eo maiora
facis, id ipsum incredibiliter gaudeo: à te
eum diligi.

CICERO BRVTO S.D.

QVAE literae tuo nomine recitatae sunt
idib. April. in senatu eodémque tempore, An-
tonii credo ad te scripsisse tuos: quorum ego
nemini concedõ. Sed nihil necesse erat eadem
omneis: illud necesse, me ad te scribere, quid
sentirem de tota constitutione huius belli, &
quo iudicio essem, quaque sententia. volun-
tas mea, Brute, de summa repu. semper eadem
fuit, quae tua: ratio quibusdam in rebus, non
enim omnibus paulò fortasse vehementior.
Scis, mihi semper placuisse, non rege solùm,
sed regno liberari remp. Tu lenius, immor-
A tali omnino cum tua laude: sed quid melius
fuerit, magno dolore sentimus. Recenti illo
tempore tu omnia ad pacem, quae oratione
confici non poterant: ego omnia ad liberta-
tem, quae sine pace nulla est. pacem ipsam
bello atque armis effici posse arbitrabar. Stu-
dia non deerant arma poscentium, quorum
repressimus impetum, ardorémque restrinxi-
mus. Itaque res in eum locum venerat, vt nisi
Caesari Octauiano Deus quidam illam men-
tem dedisset, in potestatem perditissimi ho-
minis & turpissimi M. Antonii, veniendum
fuit: quocum vides hoc tempore ipso quod
sit, quantúmque certamen. Id profectò nullum
esset, nisi conseruatus esset Antonius. Sed haec
omitto. res enim à te gesta memorabilis, &
penè caelestis, repellit omneis reprehensiones:
quippe, quae ne laude quidem satis idonea af-
B fici possit, exstitisti nuper vultu seuero: exer-
citum, copias, legiones idoneas per te breui
tempore comparasti. Dii immortales! qui ille
nuntius, quae illae literae, quae laetitia senatus,
quae alacritas ciuitatis erat? Nihil vnquam
vidi tam omnium consensione laudatum. E-
rat exspectatio reliquiarum Antonii, quem
equitatu, legionibus magna ex parte spolia-
ras. Ea quoque habuit exitum optabilem. Nã
tuae literae, quae recitatae in senatu sunt, & im-
peratoris, & militum virtutem, & industriam
tuorum, in quibus Ciceronis mei declarant.
Quòd si tuis placuisset de his literis referri,
& nisi in tempus turbulentissimum, post di-
scessum Pansae consulis, incidissent: honos
quoque iustus, & debitus diis immortalibus
decretus esset. Ecce tibi idibus April. aduolat
manè Celer Pilus: qui vir, dii boni, quàm
grauis, quàm constans, quàm bonorum in rep.
partium! Hic epistolas affert duas: vnam, tuo
nomine: alteram Antonii dat Seruilio tribu-
C no pl. ille Cornuto: recitantur in senatu. AN-
TONIVS PROCOS. Magna admira-
tio, vt si esset recitatum, DOLABELLA
IMPERATOR, à quo quidé venerant ta-
bellarij: sed nemo Pili similis, qui proferre
literas auderet, aut magistratibus reddere.
Tuae recitantur, breues illae quidem, sed in
Antonium admodum lenes. vehementer ad-
miratus senatus. mihi autem non erat expli-
catum, quid agerem falsas dicerem? quid si
tu eas approbasses? confirmarem? non erat
dignitatis tuae. itaque ille dies silentio, po-
stridie autem cùm sermo increbuisset, Pilus-
que oculos vehementiùs hominum offendis-
set, natũ omnino est principium à me. De pro-
cos. Antonio multa: Sextius causae non defuit.
Post mecum, quanto suum filium, quanto meũ
in periculo futurum, diceret, si contra procos.
arma tulisset. Nosti hominem: causae non de-
D fuit. Dixerunt etiam alii, Labeo verò noster,
nec signum tuum in epistola, nec diem appo-
situm, nec scripsisse ad tuos, vt soleres. Hoc
cogere volebat, falsas literas esse, & si quaeris,
probabat. Nunc tuum est consilium, Brute,
de toto genere belli. video te lenitate delecta-
ri, & eum putare fructum esse maximum. Prae-
clarè quidem, sed aliis rebus, aliis tempori-
bus locus esse solet, debétque clementiae. Nũc
quid agitur Brute? templis deorum immor-
talium imminet hominum egentium, & per-
ditorum spes, nec quidquam aliud decernitur
hoc

hoc bello, nisi vtrum simus, nécne. Cui parcimus? aut quid agimus? His ergo consulimus, quibus victoribus vestigium nostrum nullum relinquetur? Nam quid interest inter Dolabellam, & quemuis Antoniorum triun? quorú si cui parcimus, duri fuin.[b] in Dolabella. Hęc vt ita sentiret senatus, populúsque Rom. & si res ipsa cogebat, tamen maxima ex parte nostro consilio, atque auctoritate perfectum est. Tu si hanc rationem non probas, tuam sententiam defendam, non relinquam meã. Neq. dissolutum à te quidquam expectant, nec crudele. huius rei moderatio facilis est, vt in duces vehemens sis, in milites liberalis. Ciceronem meum, mi Brute, velim quàm plurimum tecum habeas. Virtutis disciplinam meliorem reperiet, quàm contemplationem, atque imitationem tui. XVI. Kalendis Maij.

NON. *Amare & diligere, & Contentus.*] Sic igitur facies, & me aut amabis, aut quo contentus sum, diliges.

QVINCT. *lib.* 5 *c.*19.] Verius fortasse, ne nos in Catonem nostrum transferamus illinc mali aliquid etsi argumentum simile non erat.

QVINCT. *lib.*8.*c.*3.] Non eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam iudico.

QVINCT. *ibid.*] * & eum amorem, & eum, vt hoc verbo vtar, fauorem in consilium aduocabo.

QVINCT. *lib.*9.*c.*3.] Ego cùm in gratiam redierim cum Ap. Claudio, & redierim per Cn. Pompeium: ego ergo cùm redierim.

QVINT. *ibidem*] Sermo nullus, scilicet nisi de te. quid enim potius? Tum Flauius, Cras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter cenam exoraui.

QVINT. *ibid.*] Præstat enim nemini imperare, quàm alicui seruire. sine illo enim viuere honestè licet, cum hoc viuendi nulla conditio est.

QVINT. *libro* 3. *cap.* 10.] Símne bonus vir, si hoc suadeam; minimè. Suasoris enim est finis, vtilitas eius, cui quisque suadet. At recta sunt. quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus.

QVINT. *lib.*8.*c.*6.] Populo imposuimus, & oratores visi sumus.

QVINT. *lib.*6.*c.*4.] Res mihi inuisæ visæ sunt, Brute.

Ad M. filium lib. II.

PRISC. *lib.*8. & *lib.*10.] Quare effice, & labora vt excellas.

Ad eundem lib. II.

NON. *Commodare.*] Cui ego, quibuscunque rebus potero, libentissimè commodabo.

Ad eundem ex libro incerto.

DIOM *lib* 1.] Cetis delitis.

LACTANT. *lib.*4.*c.*14.] Philosophiæ quidem præcepta noscenda, viuendum autem ciuiliter.

Ad Licinium Caluum lib. I.

PRISC. *lib.* 9.] Tuli molestè, quod literæ delitæ sunt mihi à te redditæ.

NON *Augurio.*] Præsentit animus atque augurat quodam modo, quæ futura sit suauitas.

M.T.C. ad Q. Axium, epist. lib. I.

FRONTO.] Ad M. Bibulum adierunt.

FRONTO.] Si tu nos aliquid adiutare potes.

SVET. *in Iul. Cæs.*] Cæsar in consulatu confirmauit regnum de quo ædilis cogitarat.

Ad Catonem epistola.

NONIVS. *Plus & multum.*] Nec idcirco mihi desiderandum esse dignitatem meam, quòd eam multi impugnarint, sed eò magis recolendam, quòd plus desiderarint.

Ad Cerelliam epistola.

QVINT. *li.* 6.*c.*4.] Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho.

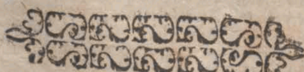
Ad L. Plancum.

GELLIVS *lib.* 1. *c.* 21.] Nam neque deesse reipublicæ volo, neque superesse.

Ex epistola incerta.

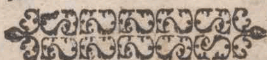
QVINT. *lib.*9 *c.*3] Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæsare.

QVINT. *lib.*6.*c.*4.] * Ne ulli sunt pedes faceti, ac delitiis ingredienti mollius.

INDEX LIBRORVM Philosophicorum M. T. Ciceronis, quorum deinceps subsequuntur Fragmenta.

Oeconomica è Xenophonte, libri III.
Protagoras, ex Platone.
De rep. lib. VI. in quorum vltimo inest.
Somnium Scipionis.
De iure ciuili liber.
De auguriis lib.
Hortensius, vel, De Philosophia.
M. Cato, seu, Laus M. Catonis.
De gloria lib. II.
De consolatione.
De suis consiliis.
De virtutibus.
De notis.
Chirographia,
Præterea fragmenta nonnulla librorum Academic.
De natura Deorum.
De diuinatione.
De legibus.
De fato.
Timæi, ex Platone.

OECONOMICO-
rum ex Xenophonte,
LIBER I.

PRISC. *lib.* 8.] Homo ex eo numero hominum, qui apud nos hoc nomine dignantur.

COLVM. *lib.* 12. *cap.* 1.] Maritale coniugium, sic comparatum est natura, vt non solùm iucundissima, verùm etiam vtilissima vitæ societas iniretur, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc mas cum fœmina est coniunctus; deinde vt ex hac eadem societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minùs propugnacula præparentur: tum etiam, cùm victus & cultus humanus, non, vti feris, in propatulo, ac siluestribus locis, sed domi sub tecto accurandus esset, necessarium fuit alterutrum foris sub dio esse, qui labore, & industria compararet: intus, qui in tectis reconderet, atq; custodiret: si quidem vel rusticari, vel nauigare, vel etiã alio genere negotiari necesse erat, vt aliquas facultates acquireremus. Cùm verò parata res sub tectũ essent congesta, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cetera conficere opera, quæ domi deberent administrari. nam & fruges, & cetera alimenta terrestria indigebant tecto: & ouium, ceterarúmque pecudũ fætus, atque fructus claustro custodienda erant, nec minus reliqua vtensilia, quibus aut aliter hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cùm & operam, & diligentiam ea quæ proposuimus, desiderarent, ne exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri oporteret: iure, vt dixi, à natura com parata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, viri autem ad exercitationem forensẽ, & extraneam, itaq. viro calores, & frigora perpetiẽda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id est, rusticationis, & militarium stipendiorum, distribuit: mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curandit tradidit. Et quoniam hunc sexum custodia & diligentiæ assignauerat, idcirco timidiorem reddidit, quàm virilem. nã metus plurimum confert ad diligentiam custodiendã. Quò autẽ necesse erat, foris, & in aperto victum quærentibus nonnumquam iniuriam propulsare, idcirco virum, quàm mulierem, fecit audaciorem. Quia verò partis opibus æquè fuit, opus memoria, & diligentia: non minorem fœminæ, quàm viro, earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam, quòd simplex natura non omneis res commodas amplecti volebat, idcirco alterum alterius indigere voluit: quoniã, quod alteri deest, præsto plerumque est alteri.

COLVM. *lib.* 12. *ca.* 2.] Nam vetus est prouerbium, *paupertatem certissimam esse, quum alicuius indigeas*, vti eo non posse, quia ignoretur, vbi proiectum iaceat quod desideretur, itaque in re familiari laborisior est negli-

A gentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione vitæ, dispositione, atque ordine; quod etiam ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere. Nam vbi chorus canentium, nõ certis modis, neque numeris præeũtis magistri cõsensit, dissonum quiddam, ac tumultuosum audientibus canere videtur. Ac vbi certis numeris, ac pedibus, velut facta conspiratione consensit, atque concinuit: ex eiusmodi vocum concordia, non solùm ipsis canentibus, amicum quiddam & dulce resonat, verum etiam spectantes, audientésque lætissima voluptate permulcentur.

DONAT. *in Ter.*) Quid igitur, pro deûm immortalium, primum eam docebas quæso.

COLVM.) Præparatis idoneis locis, instrumentum & supellectilem distribuere, cœpimus, ac primum ea secreuimus, quibus ad res diuinas vti solemus: postea mundum

B muliebrem, qui ad dies festos comparatur: deinde virilem: item dierum solemnium ornatum, nec minùs calceamenta vtrique sexui conuenientia: tum etiam iam seorsum arma, ac tela seponebãtur, & in altera parte instrumenta, quibus ad lanificia vtuntur, pòst quæ ad cibum conficiendum vasa (vt assolent) constituebantur, inde, quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam atque epulationem pertinerent, exponebantur, postea ex iis, quibus quotidie vtimur, quod menstruum esset, seposuimus: quod annuũ quoque, in duas parteis diuisimus. nam sic minùs fallit qui exitus futurus sit. Hæc postquam omnia secreuimus, tum suo quæque loco disposuimus: deinde quibus quotidie seruili vtuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda & conficienda pertinent, hæc ipsa iis, qui vti solent, tradidimus, & vbi ea po-

C nerent, demonstrauimus, & vt salua essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitum aduentum vtimur, hæc pr mò tradidimus, & loca singula demonstrauimus, & cuique sua annumerauimus, atque annumerata ipsi exscripsimus, eamque admonuimus, vt quocumque opus esset, sciret vnde daret: & meminisset atque adnotaret, quid & quando, & cui dedisset, & cùm recepisset, vt quidque suo loco reponeret.

M. T. C. OECONOMICO-
rum ex Xenophonte.
LIBER II.

COLVM. *lib.* 2. *c.* 1.] Vtrúmne Ischomache, inquã, si res familiaris desiderasset, mercari villicũ tãquã fabrũ, an ipse instituere con-suevisti? Ego verò ipse instituo. Etenim qui

D me absente in meum locum substituitur, & vicarius meæ diligentiæ succedit is ea, quæ ego, scire debet.

EIUSDEM OECONOMICORUM
EX XENOPHONTE,
Liber III.

NONIVS. *Interfici.*) Nullo modo facilius am-

Utror posse, neq. herbas arescere, & interfi-ci neque terram ab sole percoqui.

QVINT. *lib* 12. c. 5. NON. *Profligare.*) Cùm verò affecta iam prope ætate, vuas à sole mitesce re tempus est.

MACR. *lib.* 3. *cap.* 20.) Qui neque serit vitem, neque quæ sata est, diligenter colit: oleum, ficus, poma non habet.

CARIS *lib* 1.) apes in aluearium concesserunt.

CICERO *de Senectute.*) Cùm ad Cyrum minorem, regem Persarum, præstantem ingenio, atque imperij gloria Lysander Lacedæmonius, vir summæ virtutis, venisset Sardis, eique dona à sociis attulisset: & ceteris in rebus comis erga Lysandrum atque humanus rex fuit, & ei quendam conseptum agrum, diligenter consitum, ostendit. Cùm autem admiraretur Lysander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suauitatem odorum, qui afflarentur è floribus, tum dixit, Mirari se non modo diligentiam, sed etiam solertiam eius, à quo essent illa dimensa, atque descripta, & Cyrus respondit: Atqui ego ista sum omnia dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio: multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Tum Lysander, intuens eius purpuram, & nitorem corporis, ornatúmque Persicum, multo auro, multísque gemmis, dixit: Rectè verò te, Cyre, beatum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortuna coniuncta est.

SERVIVS *in* 2. *Georg.*) * Scrobes.

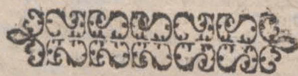
M.T.C. Protagoras ex Platone.

PRISC. *lib.* 6.) Quid tu? vnde tandem appares, ô Socrate? an id quidem dubium non est, quin ab Alcibiade?

PRISC. *li.* 8.) Nunc à vobis, Protagora, & Socrate, postulo, cócedatis alter alteri, & inter vos de huiusmodi rebus controuersemini, non concertetis.

PRISC. *lib.* 6.) Quæ igitur potest esse indignitas voluptatis ad molestiam, nisi in magnitudine, aut longitudine alterius vtrius posita?

DONATVS *in Phormion.*) Confirmandi genera complusia.

FRVSTA, SEV FRAGMENTA M T. C. Librorum sex de Republica.

EX M.T.C. DE REPVB. LIBRO I.

FRONTO.) Nuntiatum est, venire Lælium, domóque iam exisse.

NON. *Propter.*) Eum quoq; vt salutauit, propter Tuberonem iussit assidere.

A FRONTO.) Negotij publici expers.

NON. *Cituma.*) Quare, si placet, deduc orationem tuam de cœlo ad hæc cituma.

DIOMED.) Quasi alius assimulare remp. ac melius non possit, aut omnino non possit.

NON. *Accommodatum.*) * expositámque ad exemplum nostræ reip. accommodabo ad eã, si potero, omnem illam orationem quæ est mihi habenda de optimo ciuitatis statu.

NON. *Vrbs à ciuitate.*) Quàm cùm locis, manúque sepsissent, eiusmodi coniunctionem tectorum, oppidum, vel vrbem appellarunt, delubris distinctam, spatiisque communibus. omnis ergo populus, qui est talis cœtus multitudinis, qualem exposui, ciuitas est: omni ciuitasque est constitutio populi resp.

DAVGVST. *epist.* 5.) * breui multitudo diuersa atque vaga concordia ciuitas facta erat.

NON. *Cognoscere.*) Cognoscere mehercule, inquit, consuetudinem istam, & studium, sermonémque.

B SENECA *li.* 19. *epist.*) * duos Romanos reges esse, quorũ alter patrem non habet, alter matrem. Nã de Seruij matre dubitatur. 2 Anci Marcij pater quoque ignoratur. tantum hic Marcius, Numa nepos dicitur.

NON. *Dimittere.*) Tum instituti annui consules, tum dimissi populo fasces.

SENECA *lib.* 19. *epist.*) * prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse.

NON. *horrendum ab horrido.*) Horum enim seueritatem dicitur inhorruisse primum ciuitas.

SENECA. *lib* 19 *epist.*) Quem nos dictatorem dicimus, & in historia ita nominari legimus, apud antiquos magister populi vocatus est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est.

CIC. 6. *ad Attic.* 9) * Cn. Flau. * fastos protulit

FRONTO.) Ipsa cognitio nos delectauit.

C NON. *Æmulus.*) Quomodo enim iudicatur iste optimas, aut optimatium æmulus doctrina, artibus, studiis: audio, quando?

NON.) Sed audisse te credo, tum verò Platonem, Socrate mortuo, primùm in Ægyptum discendi causa, post in Italiam contendisse.

NON. *Anima.*) Tum virtute, labore, industria, quæreret summi viri indolem, nisi nimis animosè ferax natura illum nescio quo pacto.

NON. *Consitura.*) Quæ videlicet ille non ex agri consitura, quam cernebat, sed ex doctrinæ indiciis interpretabatur.

NON. *Antiquus Antiquior.*) Sed quoniam plurima beneficia continet patria, & est antiquior parens, quàm is, qui aiunt, creauerit, maior ei profectò, quàm parenti, debetur gratia.

NON. *Pignerari.*) Sed vt plurimas, & maximas nostri animi, ingenij, consilij prima

D ipsa sibi ad vtilitatem pigneraretur.

NON. *Concedere.*) Facillimam autem in ea repub. esse posse concordiam, in qua idem conducat omnibus.

NON. *Firmitudo.*) Habent æquabilitatem quandam, qua carere diutius vix possunt, liberi deinde firmitudinem.

NON. *lib. de doct. indagine.* Nec tamẽ Carthago habuisset opũ sexcentos ferè annos sine

consiliis, & disciplina.

NON *Dominatus.*] Quid? tunc cum es iratus, permittis illi iracundiæ dominatum animi tui?

NON. *Anima.*] Ergo non probares consilio pulso libidines, quæ sunt innumerabiles, iracundias, quæ terrent omnia Ego verò nihil isto animo, nihil ita animato homine miserius ducerem.

NON. *Inuitare.*] Denique ipsa natura non inuitaret solùm, sed etiam cogeret.

FRONTO.] Populo gratificans & aliena, & sua.

FRONTO.] Nec verò iam meo nomine abstinet.

NON. *horrendum ab horrido.*] Sed vt ille qui nauigat, cum subitò mare cœpit horrescere.

MACROB. *lib. de different. & societatibus. Græci, Latinique verbi.*] Libenter tibi, Læli, vti cum desideras, equidem concessero.

EX M. T. C. DE REPV. LIBRO. II.

* *
*

NON. *Exsultare.*] Est igitur quiddam turbulentum in hominibus singulis, quod vel exsultat voluptate, vel molestia frangitur.

NON. *Voluptabundus.*] Cupido autem, & expetenti, & lubidonoso, & voluptabundo in voluptatibus.

NON. *Anxitudo.*] quantáque anxitudo prona ad luctum, & mærens, sempérque ipsa sollicitans.

NON. *Timor, & timiditas.*] Esse autem angore, esse miseria afflictas, atque obiectas timiditate, & ignauia.

NON. *Elidere.*] 1. Vt auriga indoctus è curru trahitur, opteritur, eliditur, laniatur.

NON. *Offendere.*] Sed imitor Architam Tarentinum, qui, cùm ad villam venisset, & omnia aliter offendisset.

NON. *Vrbs à Ciuitate.*] * quo auctore, & principe vocitatur ciuitas.

NON. *Modicum.*] Satis esse optimè constitutam remp. quæ ex tribus generibus illis, regali, optimo, & populari confusa modicè, nec puniendo irritet animum immanem ac ferum, nec omnia prætermittendo, licentia ciueis deteriores reddat.

AVG. *lib. 2. c. 21. Ciuit.*] Vt in fidibus, ac tibiis, atque cantu ipso, ac vocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis, quem immutatum, ac discrepantem aures eruditæ ferre non possunt, isque concentus ex dissimillimarum vocum moderatione, concors tamen efficitur & congruens: sic ex summis & infimis, & mediis interiectis ordinibus, vt sonis, moderata ratione ciuitas consensu dissimillimorum concinit, & quæ harmonia à musicis dicitur in cantu, ea est ciuitate concordia, arctissimum atque optimum omni in rep. vinculum incolumitatis: quæ sine iustitia nullo pacto esse potest.

A NON. *Prolectum.*] Iustitia foras spectat, & proiecta tota est, atque eminet.

NON. *Explicare.*] Quæ virtus præter ceteras totam se ad alienas vtilitates porrigit, atque explicat.

NON. *Exultare.*]* quæ sanguine alitur, atque in omni crudelitate sic exultat, vt vix hominum acerbis funeribus satietur.

NON *lib de doct. indagine.*] Itaque Præclara illa institutio Romuli cùm ducentos annos & triginta fere firma mansisset.

NON. *Viritim.*] Ac primus agros quos bello Romulus ceperat diuisit viritim ciuibus.

FRONTO.] Cùm aliud nihil domum suam deportauisset.

NON. *Pecuniosus*] * multáque ditione ouium, & boum, quòd tunc erat res in pecore, & in locorũ possessionibus, ex quo pecuniosi, & locupletes vocabantur.

B NON. *Calumnia.*] * Carneadi respondeat iis qui sæpe optimas causas ingenij calumnia ludificari solebat.

FRONTO.] Neque enim ad mare admonitis quod ei fuit facillimum.

D. AVGVST. *lib. 2. c. 21. Ciuit.*] Nihil est quod adhuc de rep. putem dictum, & quò possim longius progredi, nisi sit confirmatum, non modo falsum esse illud, sine iniuria non posse, sed hoc verissimum, sine summa iustitia remp. regi non posse.

EX. M. T. C. DE REPV. LIBRO III.

AVG. *lib. 4. contra Pelagium.*] Homo non vt à matre, sed vt à nouerca natura editus est in vitam, corpore nudo, & fragili & infirmo: animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines: in quo tamen inest tanquam obrutus quidam diuinus ignis ingenij, & mentis.

C SENECA. *lib. 19. epist.*] Quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione reuocati.

LACTAN. *epitome, cap. 1.*] Nullum est ius naturale. itaque omnes animantes ipsa ducente natura commoda sua defendunt: & ideo iustitia, si alienis vtilitatibus consulat, suas negligat, stultitia est dicenda. Quod si omnes populi, penes quos sit imperium, ipsique Romani, qui orbem totum possedere, iustitiam sequi velint, ac suum cuique restituere, quod vi & armis occupauerunt, ad casas, & egestatem reuerterentur, quod si fecerint, iustos dicemus quidem, sed tamen stultos iudicare necesse est, qui, vt aliis prosint, sibi nocere contendunt.

D LACTAN. *lib. 5. c. 17. Epit. c. 1.*] Bonus vir si habeat seruum fugitiuum, vel domum insalubrem, ac pestilentem, quæ vitia solus sciat, & ideo proscribat, vt vendat: vtrùmne profitebitur, fugitiuum seruum, ac pestilentem domum se vendere, an celabit emtorem? si profitebitur emtori, fugitiuum esse: bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur, quia vel paruo vendet, vel omnino non vẽdet. si celauerit, erit quidem sapiens, quia rei consulet: sed idem malum

malus, quia fallet. Deinde si reperiat homi- A nem, qui aut aurum pro orichalco, aut argentum pro plumbo vendat per errorem, atque id emere necessitas cogat: vtrùm dissimulabit, & emet paruo, an potius indicabit? iustus vtique dicetur, quia non fefellit, sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum, sed facilè de damno est: quid si vita eius in periculum veniet, vt eùm aliquando necesse sit, aut occupare, aut mori, quid faciet? Potest hoc euenire, vt naufragio facto inueniat aliquem imbecillum, tabulæ inhærentem: aut victo exercitu, fugiens reperiat aliquem vulneratum, equo insidentem: vtrùmne aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, vt ipse possit euadere? si volet iustus esse, non faciet: sed idem stultus iudicabitur, qui dum alterius vitæ parcit, suam perdet, si faciet, sapiens quidem videbitur, quia sibi consulit: sed & idem B malus, quia nocebit.

LACTAN. *li.5.c.12.*] Quæro, si duo sint, quorū alter optimus vir, æquissimus, summa iustitia, singulari fide: alter insigni scelere & audacia existimetur: & si in eo sit errore ciuitas, vt bonum illum virum, sceleratum, facinorosum, nefarium putet: contra autem, qui sit improbissimus, summa esse probitate, ac fide existimet, próque hac opinione omnium ciuium, bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique auferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, vratur, exterminetur, egeat, postremò iure etiam optimo omnibus miserrimus esse videatur: contrà autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur, omnes ad eum honores, omnia imperia, omnes opes, omnes denique copiæ conferantur: vir denique optimus omnium existimatione, & dignissimus omni fortuna iudicetur: quis C tandem erit tam demens, qui dubitet, vtrùm se esse malit?

NON. *Famulatur.*] Est enim genus iniustæ seruitutis, cùm ij sunt alterius, qui sui possunt esse, cum autem hi famulantur.

NON. *Infestum mare Myoparo.*] Nam cùm quæreretur ex eo, quo scelere compulsus mare haberet infestum vno myoparone: Eodem, inquit, quo tu orbem terræ.

GELLIVS *lib.1.c.22.*] Non grauarer, Læli, nisi hos velle putarem, & ipse cuperem te quoq. aliquam partem huius nostri sermonis attingere: præsertim cùm heri dixeris, te nobis etiam superfuturum. verùm si id quidem fieri non potest, ne desis: omnes te rogamus

LACTAN. *lib.6.c.8.*] 2. Est quidem verò lex, recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omneis, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium iubendo, vetando à fraude deterreat: quæ tamen neque probos frustrà iubet, aut vetat, nec improbos iubendo, aut vetan- D do mouet. Huic legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per senatum, aut per populum solui hac lege possumus. Neque est quærendus explanator, aut interpres eius alius: nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac: sed & omneis genteis, & omni tempore vna

lex, & sempiterna, & immortalis continebit, vnúsque erit communis quasi magister, & imperator omnium deus ille, legis huius inuentor, disceptator, lator: cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur, atque hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cętera supplicia, quæ putantur, effugerit.

LACTAN. *lib.5.c.19.*] Huic tu viro quas diuitias obiicies? quæ imperia? quæ regna? qui ista omnia putat? humana, sua bona diuina iudicat.

PRISC. *lib.8.*] * quibus assentior, sollicitam, & periculosam iustitiam non esse sapientis.

NON. *Vbi genit. pro ablatiuo.*] Noster autē populus, sociis defendendis, terrarum iam omnium potitus est.

NON. *Largitas.*] 3. * Pyrrhi videtur largitas à COS aut Samnitiū copiæ Curio defuerunt.

NON. *Apud.*] Cuius etiam focum Cato ille noster, cùm venerat ad se in Sabinos, vt ex ipso audiebamus, visere solebat, apud quem sedens Samnitium quondam hostium, tum iam clientium suorum, dona repudiauerat.

D. AVG. *lib.22.c. 6.*] Nullum bellum suscipitur à ciuitate optima, nisi aut pro fide, aut pro salute.

D. AVGVST. *lib.23.c.4. Ciuit.*] * quorum non corpora sunt in cælum elata. neque enim natura pateretur, vt id, quod esset de terra, nisi in terra maneret.

D. AVG. *lib.22.c.6. Ciuit.*] Magis est in Romulo admirandum, quod ceteri, qui dii ex hominibus facti esse dicuntur, minùs eruditis hominum seculis fuerunt, vt fingendi procliuior esset ratio, cùm imperiti esset ratio, cùm imperiti facilè ad credendum impellerentur. Romuli autem ætatem minus his sexcentis annis, iam inueteratis literis, atq; doctrinis, omníque illo antiquo ex inculta hominū vita errore sublato fuisse cernimus

D. AVG. *ibidem.*] Ex quo intelligi potest, permultis annis ante Homerum fuisse, quàm Romulum, vt iam doctis hominibus, ac tēporibus ipsis eruditis ad fingendum vix quicquam esset loci. antiquitas enim recepit fabulas, fictas etiam nonnumquam inconditè. Hæc ætas autem, iam exculta præsertim, & erudita, omne, quod fieri non potest, respuit.

LACTAN. *lib.5.c.19.* SENECA. *lib.19.epist.*] Apud Ennium sic loquitur Africanus.

4. Si fas endo plagas cælestū adscendere cuiquam est.

Mi soli cœli maxima porta patet.

Est verò, inquit, Africanus, nam & Herculi eadem ipsa porta patuit.

SENECA. *ibidem.*] Hic est ille situs, cui nemo ciu' neque hostis.

Quiuit pro factis reddere opræpretium.

D. AVG. *lib.3c. 15. Ciuit.*] * tantum est consequutus, vt, cū subitò sole obscurato, nō comparuisset, deorū in numero collocatus putaretur: quā opinionē nemo vnquā mortalis assequi potuit sine eximia virtutis gloria.

D. AVG. *lib.22.c.6.*] Propterea & istum nō creditū inter deos receptum tali morte, quia fortasse quod erat in Romulo probatū, Romani vulgare noluerūt, si hoc & alteri tribuerentur.

LACTAN. *lib.5. c.19.*) Vult planè virtus honorem: nec est virtutis vlla alia merces, quã tamen illa accepit facilè, exigit non acerbè. sed si aut ingrati vniuersi, aut inuidi multi, aut inimici potentes suis virtutem præmiis spoliant, ne illa se tamen multis solatiis oblectat, maximéque suo decore se ipsam sustentat.

D.AVG.*lib.22.c.6.Ciuit.*) Sed his pœnis, quas etiam stultissimi sentiunt, egestate, exsulio, vinculis, verberibus elabũtur sæpe priuati, oblata mortis celeritate. Ciuitatibus autem mors ipsa pœna est: quæ videtur à pœna singulos vindicare. debet enim constituta sic esse ciuitas, vt æterna sit. Itaque nullus interitus est reip. naturalis, vt hominis, in quo mors non modò necessaria est, verùm etiam optanda persæpe. Ciuitas autem cùm tollitur, deletur, exstinguitur, simile est quodammodo, vt magnis parua conferamus, ac si omnis hic mundus intereat ac concidat.

D.AVG.*lib.2.c.21.Ciuit.*) Resp. est res populi. Populus autem non omnis cœtus multitudinis, sed cœtus iuris consensu & vtilitatis communione sociatus.

D.AVG.*lib ibid.*) Resp. res est populi, cùm bene ac iustè geritur, siue ab vno rege, siue à paucis optimatibus, siue ab vniuerso populo: cùm verò iniustus est rex, quem tyrannum voco: aut iniusti optimates, quorum consensus factio est: aut iniustus ipse populus, cui nomen vsitatum nullum reperio, nisi vt etiam ipsum tyrannum appellem: nõ iam vitiosa, sed omnino nulla resp. est, quoniam non est res populi, cùm tyrannus eã, factióve capessat, nec ipse populus iam populus est, si sit iniustus, quoniam non est multitudo iuris consensu & vtilitatis communione sociata.

D.AVG.*lib.22.c.21.*Ciuit.) Vbi verò iustitia non est, nec ius potest esse. quod enim iure fit, profectò iustè fit, quod autem fit iniustè, nec iure fieri potest. non enim iura dicenda sunt, vel putanda, iniqua hominum constituta, cùm illud etiam ipsi ius esse dicant, quod de iustitiæ fonte manauerit: falsúmque sit, quod à quibusdam non rectè sentientibus dici solet id ius esse, quod ei, qui plus potest, vtile est.

D.AVG.*lib.4. contra Pelagium.*) An non cernimus, optimo cuique dominatum ab ipsa natura, cum summa vtilitate infirmorum datum? Cur igitur deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, iracundiæque, & ceteris vitiosis eiusdem animi partibus?

D.AVG.*ibidem*) Sed & imperandi, & seruiendi sunt dissimilitudines cognoscendæ. Nam, vt animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini: sed corpori, vt rex ciuibus suis, aut parens liberis: libidini autem, vt seruis dominus, quod eam coercet, & frangit: sic regum, sic imperatorum, sic magistratuum, sic patrum, sic populorum imperia ciuibus, sociisque præsunt, vt corporibus animus: domini autem seruos ita fatigant, vt optima pars animi, id est, sapientia, eiusdem animi vitiosas, imbecillasque parteis, vt libidines, vt iracundias, & perturbationes ceteras.

NON.*Mercatura.*) Phœnices primi mercaturã & mercibus suis auaritiam, & magnificentiã, & inexplebileis cupiditates omnium rerum supportauerunt in Græciam.

NON.*Confidentia.*) * duas sibi res, quæ minùs in vulgus, & in foro diceret, confidentiam & vocem defuisse.

NON.*Proferre.*) Sapientia iubet proferre opes amplificare diuitias.

NON.*Periculum.*) * sed vt ipsi seu animum periclitentur, seu videant, quid se putent esse facturos.

NON.*Impigritas.*) Numquã viri fortissimi fortitudinis, impigritatis, patientiæ.

PRISC.*lib.5*) Quid ergo illa sibi vult absurda exceptio, nisi quis Athonem pro monumento vult funditus efficere? Quis enim est Athos aut Olympus tantus?

NON.*Vafrum.*) Non sunt in disputando vafri, non veteratores, non malitiosi.

EX M.T.C. DE REP.

LIB. IIII.

NON. *Vbi accusatiuus pro genitiuo.*) ATQVE ipsa mens, quæ futura videt, præterita meminit.

NON.*Mitis.*) Cúmque autumno terras ad concipiendas fruges patefecerit, hyeme ad conficiendas compresserit, vere ad effundendas relaxarit, æstate ac maturitate alias mitigauerit, alias torruerit.

NON.*Aptam.*) * eadémque soli obiecta vmbram noctémque efficiat, cùm ad numerum dierum aptam, tum ad laborum quietem.

LACT. *De opif. Dei.*) Nec voluntatem mihi defuisse, nec curam.

D.AVG. *li.9.c.9.Ciui.*) Numquam comœdiæ, consuetudo vitæ pateretur, probare sua theatris flagitia potuissent.

D.AVG.*ibidem.*) Quem illa non attigit, vel potius quem non vexauit? cui pepercit, esto: populareis homines, improbos in remp. seditiosos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum læsit. patiamur, etsi huiusmodi ciueis à censore melius est, quàm à poeta notari. Sed Periclem, cum iam suæ ciuitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuisset, violari versibus, & eos agi in scena, non plus decuit, quam si Plautus noster voluisset, aut Næuius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M.Catoni maledicere.

D.AVG. *ib.*) Nostræ cõtra XII. tabulæ cũ perpaucas res capite sanxissent, in his hãc quoque sanciendã putauerũt, si quis actitauisset, siue carmẽ condidisset, quod infamiã afferret, flagitiumve alteri. præclarè. iudiciis enim ac magistratuum disceptationibus legitimis propositam vitam, non poetarum ingeniis habere debemus, nec probrum audire, nisi ea lege, vt respondere liceat, & iudicio defendere.

D.AVG.*lib.2.c.10.Ciuit.*) Æschines Atheniensis, vir eloquentissimus, cùm adolescens tragœdias actitauisset, remp. capessiuit, & Aristode-

Aristodemum tragicum item actorē, maximis A de rebus pacis, ac belli legatum ad Philippum Athenienses sæpe miserunt.

D. AVG. *lib. 2. c. 12. Ciuit.*) * Probris & iniuriis poëtarum subiectam vitam, famámque habere noluerunt, capite etiam puniri sancientes, tale carmen condere si quis auderet.

D. AV. *li. 2. c. 13. Ciu.*) * Cùm artem ludicram, scenámque totam in probro ducerent: genus id hominū non modò honore ciuium reliquorum carere, sed etiam tribu moueri notatione censoria voluerunt.

D. AVG. *lib. 2. c. 14. Ciuit.*) Ad quos cùm accessit clamor, & approbatio populi, quasi magni cuiusdam, & sapientis magistri, quas illi obducunt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?

NON. *Fingere*) Ego verò eodem, quo ille Homerum redimitum coronis, & delibutum vnguentis, emittit ex ea vrbe, quam ipse sibi fingit.

MARCEL. *lib. 3.*) Cúmque nihil tam incorruptum esse debeat in rep. quam suffragium, quàm sententia: non intelligo, cur, qui ea pecunia corruperit, pœna dignus sit: qui eloquentia laudem etiam ferat. Mihi quidem hoc plus mali facere videtur, qui oratione, quàm qui pretio iudicem corrumpit, quòd pecunia corrumpere prudentem nemo potest, dicendo potest.

NON. *Impurus & immanis.*) * Sed iuuentuti nostræ minimè audiendus. Quippe si ita censit, vt loquitur, est homo impurus, sin aliter, quod malo, oratio est tamen immanis.

NON. *Ignominia.*) Censoris iudicium nihil ferè damnato affert, nisi ruborem. Itaque quia omnis ea iudicatio versatur tantummodo in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.

NON. *Vbi datiuus pro accusatiuo.*) Nec verò mulieribus præfectus praponatur, qui apud Græcos creari solet, sed sit censor, qui viros doceat moderari vxoribus.

NON. *Temulenta.*) Magnam habet vim disciplina verecundiæ, carent temeto omnes mulieres.

NON. *Fama.*)* atque etiam si qua erat famosa, ei cognati osculum non ferebant.

NON. *Clepere.*) Non modò vt Spartæ, rapere vbi pueri, & clepere discunt.

SERVIVS.) Apud Græcos opprobrio fuit adolescentibus, si amatores non haberent.

NON. *Iurgium à lite.*) * admiror, nec rerum solum, sed verborum etiam elegantiam, SI IVRGANT (inquit) beneuolorū concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur.

NON. *ibi.*) Iurgare igitur lex putat inter se vicinos non litigare.

NON. *Petulantia Procacitas.*) Itaque à petendo petulantia, à procando, id est, poscendo, procacitas nominata est.

NON. *Fides.*) Fides enim nomen ipsum mihi videtur habere, cùm fit, quod dicitur.

NON. *Blandimentum.*) In ciue excelso, atque homine nobili, blanditiam ostentationem, ambitionem, notam esse leuitatis.

NON. *Portitor* Nolo enim eundem populum, imperatorem, & portitorem esse terrarum: optimum autem & in priuatis familiis, & in rep. vectigal duos esse parsimoniam.

NON. *Pecuda.*) * cùm adhibent in pecuda pastores.

NON. *Excipere.*) * quos insepultos reliquissent eos, quos ex mari, propter vim tempestatis, excipere non potuissent, innocenteis necauerint.

NON. *Proprium.*) Et noster Plato magis etiam, quàm Lycurgus, omnia prosus iubet esse communia, ne quis ciuis propriam, aut suam rem vllam queat dicere.

NON. *de doct. ind.*) Nec in hac dissensione suscepi populi causam, sed bonorum.

NON. *Auguro.*) Cui quidem vtinam verè augurauerim.

NON. *Sanctitudo.*) * eosdem terminos hominum curæ, atque vitæ: sic pontificio iure, sanctitudo sepulturæ.

PRISC. *lib. 15.*) Non enim facilè valenti populo resistitur, si aut nihil impertias iuris, aut parum.

B PRISC. *Carm.*) Brachialia.

PRISC.) armamentum habeo.

EX M. T. C. DE REP. LIBRO V.

D. AVG. *lib. cap. 21 Ciuit. & Nonius. quendam locum, qui est in hoc fragm. profert in varium.*] Ennius.

Moribus antiquis res stat Romana, virisque.

Quem quidem ille versum, vel breuitate, vel veritate, tanquam ex oraculo mihi quodem esse effatus videtur. nam neque viri. nisi ita morata ciuitas fuisset, neque mores, nisi hi viri præfuissent, aut fundare, C aut tam diu tenere potuissent tantam, & tam longè latéque imperantem remp. Itaque ante nostram memoriam, & mos ipse patrius præstanteis viros adhibebat, & veterū morem ac maiorum instituta retinebant excellentes viri. nostra verò ætas cùm rep. sicut picturam accepisset egregiam, sed iam euanescentem vetustate, non modò eam coloribus iisdem, quibus fuerat, renouare neglexit, sed ne id quidem curauit, vt formā saltem eius, & extrema tanquam lineamenta seruaret. quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem stare Romanam? quos ita obliuione obsoletos videmus, vt non modò non colantur, sed etiam ignorentur. Nam de viris quid dicam? mores enim ipsi interierunt virorum penuria, cuius tanti mali non modò reddenda ratio nobis, sed etiam tanquam reis capitis quodammodo dicenda causa est. nostris enim vitiis non casu aliquo, remp. verbo retinemus: re ipse verò iampridem amisimus.

D CIC. *lib. 8. epist. ad Atticum.*) Vt enim gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria: sic huic moderatori reipu. beata ciuium vita proposita est. vt opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit. huius enim operis maximi inter homines, atque optimi, illum esse effectorem volo.

DIOMED *lib. 1.*) excellunt.

NON. *Contemtio.*] Quæ virtus fortitudo vocatur, in qua est magnitudo animi, mortis, dolorisque magna contemtio.

NON. *Lentum.*] Marcellus, vt acer, & pugnax: Maximus, vt consideratus, & lenius.

NONIVS. *vbi nominatiuus, vel.*] Sed tamē vt bono patrisfamilias colendi, ædificandi ratiocinandi quidam vsus, opus est.

GELL. *lib. 11. c. 2.*] Menelao Laconi quædam fuit suauiloquens iucunditas.

Idem, ibid.] Breuiloquentiam in dicendo colat.

NON. *Imbuere.*] Quæ cùm Scipio dixisset, admodum probans: nimio enim erat odio rhetorum imbutus.

NON. *Ferocia.*] Qui comperit eius vim, & effrenatam illam ferociam.

CARIS. *lib. 1. orbi*] orbi terrarū cōprehensor.

NON. *Impertire.*] quòd molestias senectutis suæ vestris familiis impertire posset.

NONIVS.] Quod non modò singulis hominibus, sed potentissimis populis sæpe cōtingit.

EX M. T. C. DE REP. LIBRO VI.

NON. *Prudentia.*] TOTAM igitur exspectas prudentiam huius rectoris, quæ ipsum nomen hoc nacta est ex prouidendo.

NON. *Tristis.*] Qui numeros optimatum, & principum obtulit his vocibus, & grauitatis sua liquit illum tristem, & plenum dignitatis sonum.

NON. *Expleri atque satiari.*] Graues enim dominæ cogitationum libidines infinita quædam cogunt, atque imperant: quæ quia expleri, atque satiari nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eas, qui illecebris suis incenduntur.

NON. *Samium.*] Oratio exstat, Læli, quam omnes habemus in manibus, quam simpinia pontificum diis immortalibus grata sint, Samia que, vt hic scribit, capedines.

NON. *Firmiter & Priscianus.*] Firmiter enim maiores nostri stabilia matrimonia esse voluerunt.

NON. *Comparere.*] Quamobrem se comparet hic ciuis ita necesse est, vt sit contra hæc, 2. quæ ciuitatis statum peruertunt, semper armatus.

NON. *Seditio.*] Eáque dissensio ciuium, quòd seorsum eunt alii ad alios, seditio dicitur.

NON. *de doctr. ind.*] Et verò in dissensione ciuili cū boni plus, quam multi valent, 3. expendendos ēi his, non numerandos puto.

GEL. *lib. 6. c. 6. & NON. Deprecari.*] Quod quidem eo fuit maius, quia cum in causa pari collegæ essent, non modò inuidia pari non erant, sed etiam Claudij inuidiā Gracchi caritas deprecabatur.

NON. *Mactare.*] Petunt hos laudibus, mactant honoribus.

D. AVGVST. *lib. 5. c. 13. Ciuit.*] Alendus hic est gloria.

NON. *Defsubito.*] * in his vt meministis, concursu leuissimæ multitudinis ære congesto funus de subitò esset ornatum.

NON. *Ubi genitiuus pro nominatiuo.*] 4. vti in quemadmodum scribit ille, quotidiano in forum mille hominum cum palliis cōchilio tinctis descenderent.

MARC. *lib. 1. Somn.*] Sed quamquam sapientiæ conscientia ipia factorum egregiorum amplissimum virtutis præmium est, tamen illa diuina virtus, non statuas plumbo inhærentes, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quædam, & viridiora præmiorum genera desiderat. Quæ tandem ista sunt? inquit Lælius, Tum Scipio, patimini me (inquit) quoniam tertium diem feriati sumus.

SOMNIVM SCIPIONIS.

Scipio loquitur.

CVM in Africā venissem, à Manlio consule ductus ad quartam legionem (vt scitis) tribunus militum: nihil mihi potius fuit, quam vt Masinissam conuenirem, regem familiæ nostræ iustis de causis amicissimum. Ad quem vt veni, cōplexus me senex collacrymauit, aliquantóque post suspexit in cœlum: & Grateis, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisque reliqui cælites, quod antè quàm ex hac vita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor: ita numquam ex animo meo discedit illius optimi, atque inuictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra rep. percontatus est, multisque verbis vltrò, citróque habitis, ille nobiscum consumtus est dies, post autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus, cùm senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniáque eius non solùm facta, sed etiam dicta meminisset. deinde, vt cubitum discessimus, me & fessum de via, & qui ad multam noctem vigilassem, arctor, quàm solebat, 1 somnus complexus est. ‖ Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti, fit enim ferè, vt cogitationes, sermonésque nostri pariant aliquid in sōno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare, & loqui) Africanus se ostendit illa forma, quæ mihi ex imagine eius, quam ex ipso, erat notior, quem vt agnoui, equidem cohorrui, sed ille, Ades, inquit, animo, & omitte timorem, Scipio, & quæ dicam trade memoriæ. Videsne illam vrbem, quæ parere populo R. coacta per me, renouat pristina bella, nec potest quiescere? (ostendebat autem Karthaginem de excelso, & pleno stellarum illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis penè miles? hanc hoc biennio consul euertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hæreditarium. ‖ Cum autem 3 Karthaginem deleueris, triumphum egeris, censórque fueris, & obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam, deligere iterum absens COS. bellúmque maximum conficies, Numantiam exscindes. Sed cùm eris curru Capitolium inuectus, offendes rempertur-

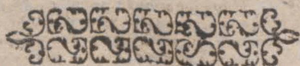
perturbatam consiliis nepotis mei. Hic tu, A
Africane, ostendas oportebit patriæ, lumen
animi, ingenii, consiliique tui. Sed eius tem-
poris ancipitem video quasi fatorum viam.
Nã cùm ætas tua septenos octies solis anfra-
ctus, reditusque conuerterit, duoque hi nume-
ri, quorũ vterque plenus, alter altera de cau-
sa, habetur, circuitu naturalj summam tibi fa-
talem confecerint: in te vnum, atque tuum no-
men, se tota conuertet ciuitas: te senatus, te
omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur:
tu eris vnus, in quo nitatur ciuitatis salus,
ac, ne multa, dictator rempub. constituas o-
portet, si impias propinquorum manus effu-
4 geris. ‖ Hic cùm exclamasset Lælius, inge-
muissentque ceteri vehementius: leniter arri-
dens Scipio. Quæso, inquit, ne me è somno
excitetis, & pax sit rebus: audite cetera. Sed
quò sis, Africane, alacrior ad tutandam remp.
sic habeto: Omnibus, qui patriam conser-
uauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse
in cælo, ac definitum locum, vbi beati æuo B
sempiterno fruantur. nihil est enim illi prin-
cipi Deo, qui omnem hunc mundum regit,
quod quidem in terris fiat, acceptius, quam
concilia, cœtúsque hominum, iure sociati,
quæ ciuitates appellantur: harum rectores, &
conseruatores hinc profecti, huc reuertemur.
5 ‖ Hic ego, etsi eram perterritus, non tam
metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæsiui
tamen viueretne ipse pater Paulus, & alii,
quos nos exstinctos arbitremur. Immò verò,
inquit, ij viuunt, qui ex corporum vinculis,
tamquam è carcere, euolauerunt: vestra ve-
rò, quæ dicitur vita, mors est. quin tu aspicias
ad te venientem Paulum patrem. Quem vt
vidi, equidem vim lacrymarum profudi. Il-
le autem me amplexus, atque osculans, flere
prohibebat. Atque ego vt primũ, fletu re-
6 presso, loqui posse cœpi. ‖ Quæso, inquam,
pater sanctissime, atque optime, quando hæc
est vita (vt Africanum audio dicere) quid C
moror in terris, quin huc ad vos venire pro-
pero? Nõ est ita, inquit ille. nisi enim Deus is,
cuius hoc templum est omne, quod conspi-
cis, istis te corporis custodiis liberauerit,
huc tibi aditus patere non potest. homines e-
nim sunt hac lege generati, qui tuerentur
illum globum, quem in hoc templo medium
vides, quæ dicitur terra: hisque animus da-
tus est ex illis sempiternis ignibus, quæ side-
ra, & stellas vocatis, quæ globosæ, & rotun-
dæ, diuinis animatæ mentibus, circulos suos,
orbesque conficiunt celeritate mirabili.
7 ‖ Quare & tibi, Publi, & piis omnibus re-
tinendus est animus in custodia corporis: nec
iniussu eius, à quo ille est vobis datus, ex ho-
minum vita migrandum est, ne munus huma-
num assignatum à Deo defugisse videamini.
Sed sic, Scipio, vt auus hic tuus, vt ego, qui te
genui, iustitiam cole, & pietatem: quæ, cùm
sit magna in parentibus, & propinquis, tum D
in patria maxima est: quia ea vita, via est in
cælum, & in hunc cœtum eorum, qui iam vi-
xerunt, & corpore laxati, illum incolunt
locum, quem vides. Erat autem is splendi-
dissimo candore inter flammas elucens circu-
lus) quem vos, vt à Graiis accepistis, orbem
8 lacteum nuncupatis. ‖ Ex quo omnia mihi
contemplanti, præclara cetera, & mirabilia

A videbantur. erant autem ex stellæ, quas num-
quam ex hoc loco vidimus: & ex magnitu-
dines omnium, quas esse numquam suspicati
sumus: ex quibus erat illa minima, quæ vlti-
ma cœlo, citima terris, luce lucebat aliena
stellarum autem globi terræ magnitudinem
facilè vincebant. Iam verò ipsa terra ita
mihi parua visa, est, vt me imperii nostri,
quo quasi punctum eius attingimus, pœnite-
ret. ‖ Quam cùm magis intuerer, Quæso, in- 9
quit Africanus, quousque humi defixa tua
mens erit? Nonne adspicis, quæ in templa
veneris? nouem tibi orbibus, vel potius glo-
bis, connexa sunt omnia: quorum vnus est
cælestis, extimus qui reliquos, omneis com-
plectitur, summus ipse Deus, arcens, & con-
tinens ceteros: in quo infixi sunt illi, qui
voluuntur, stellarum cursus sempiterni: cui
subiecti sunt septem, qui versantur retrò,
contrario motu, atque cælum, ex quibus v-
num globum possidet illa, quam in terris Sa-
turniam nominant. deinde est hominũ gene-
ri prosper, & salutaris ille fulgor, qui dici-
tur Iouis: tum rutilus, horribilisque terris,
quem Martem dicitis. ‖ Deinde subter me- 10
diam ferè regionem Sol obtinet, dux & prin-
ceps, & moderator luminum reliquorum,
mens mundi, & temperatio, tanta magnitu-
dine, vt cuncta sua luce lustret, & compleat.
hunc vt comites, consequuntur, alter Vene-
ris, alter Mercurij cursu: in infimóque orbe
Luna, radiis solis accensa, conuertitur. in-
frà autem iam nihil est, nisi mortale, & ca-
ducum, præter animos generi hominum,
munere deorum datos. supra lunam sunt æter-
na omnia. nam ea, quæ est media, & nona
tellus, neque mouetur, & infima est, & in
eam feruntur omnia suo nutu pondera.
‖ Quæ cùm intuerer stupens, vt me recepi, 11
Quis hic, inquam, quis est, qui complet au-
C reis meas tantus, & tantus dulcis sonus? Hic
est, inquit ille, qui interuallis coniunctus
imparibus, sed tamen pro rata portione di-
stinctis, impulsu, & motu ipsorum orbium
conficitur: qui acuta cum grauibus tempe-
rans, varios æquabiliter concentus efficit.
nec enim silentio tanti motus incitari pos-
sunt, & natura fert, vt extrema ex altera par-
te grauiter, ex altera autem acutè sonent.
‖ Quam ob causam summus ille cæli stelli- 12
feri cursus, cuius conuersio est concitatior,
acuto, & excitato mouetur sono: grauissimo
autem hic lunaris, atque infimus. Nam terra,
nona, immobilis manens, ima sede semper
hæret, complexa medium mundi locum, illi
autem octo cursus, in quibus eadem vis est
duorum, Mercurij, & Veneris, modorum septẽ
efficiunt distinctos interuallis sonos: qui nu-
merus rerũ omnium ferè modus est. quod do-
cti homines neruis imitati, atque cantibus, a-
D peruére sibi reditum ad hunc locum: sicut alii,
qui præstantibus ingeniis in vita humana di-
uina studia coluerunt. ‖ Hoc sonitu oppletæ 13
aures obsurduerunt: nec est vllus hebetior
sensus in vobis: sicut in illis, vbi Nilus ad il-
la, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex
altissimis montibus, ea gens, quæ illum locũ
accolit, propter magnitudinem sonitus, sensu
audiendi caret. Hic verò tãtus est totius mun-
di incitatissima conuersione sonitus, vt cum

aures hominum capere non possint: sicut in- A
tueri solem nequitis aduersum, eiúsque radiis
24 acies vestra, sensúsque vincitur. ‖ Hæc ego
admirans, referebam tamen oculos ad terram
identidem. Tum Africanus, Sentio, inquit, te
sedem etiam nunc hominum contemplari, ac
domum: quæ si tibi parua (vt est) ita videtur,
hæc cælestia semper spectato: illa humana cô-
temnito. Tu enim quam celebritatem sermo-
nis hominum, aut quam expetendam gloriam
consequi potes? Vides habitari in terra raris,
& angustis in locis: & in ipsis quasi maculis,
vbi habitatur, vastas solitudines interiectas:
hósque, qui incolunt terram, non modo in-
terruptos ita esse, vt nihil inter ipsos ab aliis
ad alios manare possit: sed partim obliquos,
partim auersos, partim etiam aduersos stare
vobis, à quibus expectare gloriam certè nul-
25 lam potestis. ‖ Cernis autem terram eandem,
quasi quibusdam redimitam, & circundatam
cingulis: è quibus duos maximè inter se di-
uersos, & cæli verticibus ipsis ex vtraque B
parte subnixos, obriguisse pruina vides. me-
dium autem illum, & maximum, solis ardore
torreri, duo sunt habitabiles, quorum austra-
lis ille, in quo qui insistunt, aduersa vobis
vrgent vestigia, nihil ad vestrum genus. hic
autem alter subiectus aquiloni, quem incoli-
tis, cerne, quàm vos tenui parte contingat. o-
mnis enim terra, quæ colitur à vobis, angusta
verticibus, lateribus latior, parua quædam in-
sula est, circumfusa illo mari, quod Atlanti-
cum, quod Magnum, quod Oceanum appella-
tis in terris: qui tamen tanto nomine, quàm
26 sit paruus, vides. ‖ Ex his ipsis cultis, notis-
que terris, num aut tuum, aut cuiusquam no-
strum nomen, vel Caucasum hunc, quem
cernis, transcendere potuit, vel illum Gan-
gem transnare? quis in reliquis Orientis, aut
abeuntis solis vltimis, aut Aquilonis, austrive
partibus tuum nomen audiet? quibus ampu- C
tatis, cernis profectò, quátis in angustiis vestra
gloria se dilatari velit. Ipsi autê qui de vobis
loquuntur, quàm diu loquentur: Quinetiã si
cupiat proles illa futurorum hominum dein-
ceps laudes vniuscuiusque nostrûm à patri-
bus acceptas posteris prodere: tamê propter e-
luuiones, exustionésque terrarum, quas acci-
dere tempore certo necesse est, non modò non
æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam
27 assequi possumus. ‖ Quid autem interest, ab
iis, qui postea nascentur, sermonem fore de
te, cùm ab iis nullus fuerit, qui antè nati
sint? qui nec pauciores, & certè meliores
fuerunt viri: cùm præsertim apud eos ipsos,
à quibus nomen nostrum potest audiri, nemo
vnius anni memoriam consequi possit. ho-
mines enim populariter annum tantummodo
solis, id est, vnius astri reditu metiuntur:
cùm autem ad idem, vnde semel profecta D
sunt, cuncta astra redierint, eandémque to-
tius cæli descriptionem longis interuallis re-
tulerint, tum ille verè vertens annus appel-
lari potest, in quo vix dicere audeo, quàm
multa sæcula hominum teneantur. namque,
vt olim deficere sol hominibus, exstingui-
que visus est, cùm Romuli animus hæc ipsa
i in templa penetrauit: ita quandocumque ea-
dem parte sol, eodémque tempore iterum
defecerit, tum signis omnibus ad idem prin-

A cipium, stellisque reuocatum, expletum: an-
num habeto. Huius quidem anni nondum vi- 28
cesimam partem scito esse conuersam. ‖ Quo-
circa si reditum in hunc locum speraueris, in
quo omnia sunt magnis, & præstantibus viris:
quanti tandem est ista hominum gloria, quæ
pertinere vix ad vnius anni partem exiguam
potest? Igitur altè spectare si voles, atque hãc
sedem, & æternam domum contueri: neque
sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis
humanis spem posueris rerum tuarum: suis
te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad ve-
rum decus. quid de te alii loquantur, ipsi vi-
deant: sed loquentur tamen. Sermo autem o-
mnis ille, & angustiis cingitur iis regionum,
quas vides, nec vmquam de vllo perennis fuit:
& obruitur hominum interitu, & obliuione 29
posteritatis exstinguitur. ‖ Quæ cùm dixis-
set. Ego verò, inquam, ô Africane, si quidem
bene meritis de patria quasi limes ad cæli a-
ditum patet, quamquam à pueritia vestigiis
B ingressus patriis, & tuis, decori vestro non de-
fui: nunc tamen, tanto præmio proposito, e-
nitar multò vigilantiùs. & ille, Tu verò eni-
tere, & sic habeto, te non esse mortalem, sed
corpus hoc. nec enim is es, quem forma ista
declarat: sed mens cuiusque, is est quisque non
ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deũ
te igitur scito esse: siquidem Deus est, qui vi-
get, qui sentit, qui meminit, qui prouidet,
qui tam regit, & moderatur, & mouet id cor-
pus, cui præpositus est, quam hunc mundum
princeps ille Deus: & vt ipsum mundum ex
quadam parte mortalem ipse Deus æternus,
sic fragile corpus animus sempiternus mouet. 30
‖ Nam quod semper mouetur, æternum est:
quod autem motum affert alicui, quod ipsum
agitatur aliunde, quando finem habet motus,
viuendi finem habeat necesse est. solum igi-
tur, quod sese mouet, quia numquam deseri-
C tur à se: numquam ne moueri quidem desinit:
quin etiam ceteris quæ mouentur, hic fons,
hoc principium est mouendi. principio autem
nulla est origo. nam ex principio oriuntur o-
mnia: ipsum autem nulla ex re fieri potest:
nec enim hoc esset principium, quod gigne-
retur aliunde, quod si numquam oritur, nec
occidit quidem vmquam. nam principium ex-
stinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex
se aliud creabit: siquidem necesse est a princi-
pio omnia oriri. Ita fit, vt motus principium
ex eo sit, quod ipsum à se mouetur: id autem
nec nasci potest, nec mori: vel concidat o-
mne cælum, omnísque natura consistat neces-
se est, nec vim vllam nanciscatur, quæ à pri- 31
mo impulsa moueatur. ‖ Cùm pateat igitur
æternum id esse, quod à se ipso moueatur,
quis est, qui hanc naturam animis esse tribu-
tam neget? inanimatum est enim omne, quod
impulsu agitatur externo: quod autem ani-
D ma est, id motu cietur interiore, & suo. nam
hæc est natura propria animæ, atque vis. Quæ
si est vna ex omnibus, quæ sese moueat. ne-
que nata est, certè & æterna est, hanc tu exer-
ce in optimis rebus. Sunt autem hæ optimæ
curæ, de salute patriæ: quibus agitatus, & ex-
ercitatus animus, velocius in hanc sedem,
& domum suam peruolabit: idque ocyus fa-
ciet, si iam tum, cùm erit inclusus in corpo-
re, eminebit foras, & ea, quæ extrà erant
contem-

contemplans, quàm maximè se à corpore abstrahet. ¶ Nam eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt, earúmque se quasi ministros præbuerunt, impulsúque libidinum voluptatibus obedientium, deorum, & hominum iura violauerunt: corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur, nec in hunc locum, nisi multis exagitati sæculis reuertuntur. Ille discessit: ego somno statim solutus sum.

TESTIMONIA QVÆDAM, EX IPSIVS CICERONIS SCRIPTIS, IN QUIBUS SUORUM DE REP. LIBRORUM MENTIONEM FACIT.

1 Quòd quæris, quid in illis libris fecerim, quos cùm essem in Cumano, scribere institui, non cessaui, neque cesso: sed sæpe iã scribendi totum consilium, rationémque mutaui. Nam iam duobus factis libris, in quibus Nouendialibus iis feriis, quæ fuerũt Tuditano & Aquillio COS. sermo est à me institutus Africani paulo ante mortem, & Lælii, Phili, Manilii-que, & Lælij, generorum Fannij, & Scæuulæ. Sermo autem in nouem dies, & libros distributus de optimo statu ciuitatis, & de optimo ciue. Sanè texebatur opus luculentè, hominúmq; dignitas aliquantũ orationi ponderis afferebat. Hi libri cùm in Tusculano mihi legerẽtur, audiente Sallustio, admonitus sum ab illo, multò maiore auctoritate illis de rebus dici posse, si ipse loquerer de repub. præsertim cùm essem non Heraclides Ponticus, sed cõsularis, & is, qui in maximis versatus in rep. rebus essem: quæ tam antiquis hominibus attribuerẽ, ea visum iri ficta esse. Oratorũ sermonem in illis nostris libris, quòd esset de ratione dicendi, bellè à me remouisse: ad eos tamen retulisse, quos ipse vidissem. Aristotelẽ denique, quæ de rep. & præstãte viro scribat, ipsum loqui. Cõmonuit me, & eo magis, quòd maximos motus nostræ ciuitatis attingere non poterã, quòd erant inferiores, quàm illorũ ætas, qui loquebantur. Ego autẽ id ipsum tum eram secutus, ne in nostra tẽpora incurrens, offenderẽ quempiam. Nunc & id vitabo, & loquar ipse tecum, & tamen illa, quæ institueram ad te, si Romam venero, mittam. Puto enim te existimaturum, à me illos libros, non sine aliquo meo stomacho esse relictos.

2 Varro, de quo ad me scribis, includetur in aliquem locum, si modò erit locus. sed nosti genus dialogorum meorũ, vt in Oratoriis, quos tu in cælum fers, non potuit mentio fieri cuiusquã ab iis, qui disputant, nisi eius, qui illis notus, aut auditus esset. Hanc ego de rep. quam institui disputationem, in Africani personam, & Phili, & Fœti Manilii contulit adiunxit, adolescentes, Q. Tuberonem. P. Rutilium, duos Lælij generos, Scæuulam & Fannium. Itaque cogitabam, quoniam in singulis libris vtor prœmiis, vt Ἀριστοτέλης in iis quos ἐξωτερικοὺς vocat, aliquid deficere, vt nõ sine causa istum appellarem. Id quod intelligo tibi placere: vtinam modò conata efficere possim, rem enim (quod te non fugit) magnam complexus sum. & grauẽ, & plurimi otii, quo ego maximè egeo.

3 Si Cottam, & Varronẽ fecissem inter se disputanteis, vt à te proximis literis admoneor, meum κωφὸν πρόσωπον esset. hoc in antiquis personis suauiter fit, vt & Heraclides in multis, & nos in sex de rep. libris fecimus.

4 Qui Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus, qui non tum hoc, tum illud (vt in plerisque) sed idẽ semper, animos hominum esse diuinos, iisque, cùm è corporibus excessissent, reditum in cælum patere optimóque & iustissimo cuique expeditissimum: quod idem Scipioni videbatur. Qui quidem, quasi præsagiret, perpaucis ante mortẽ diebus, cùm & Philus & Manilius adessent, & alii plures, túque etiam Scæuula mecũ venisses, triduum disseruit de rep. cuius disputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorum: quę se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat.

5 Atque his libris annumerandi sunt sex de R.P. quos tunc scripsimus, quum gubernacula reip. tenebamus: magnus locus, philosophiæq; proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totáque Peripateticorũ familia tractatus vberrimè.

6 Quum à primo vrbis ortu regiis institutis, partim etiam legibus, auspicia, cærimoniæ, comitia, prouocationes, patrum consilium, equitum, peditúmque descriptio, tota res militaris diuinitus esset constituta: tum progressio admirabilis, incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio rep. liberata. Nec verò hic locus est, vt de moribus, institutisque maiorum, & disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur: aliis locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximéque in iis sex libris, quos de rep. scripsimus.

7 Quod si ista nobis cogitatio de triumpho iniecta non esset, quã tu quoque approbas, ne tu haud multum requireres illũ virum, qui in sexto libro informatus est. Quid enim tibi faciã qui illos libros deuorasti? quin nũc ipsum non dubitabo rem tantam abiicere, si id erit rectius: vtrumque verò simul agi non potest, & de triumpho ambitiosè, & de repu. liberè. Sed ne dubitaris, quin quod honestius, id mihi futurum sit antiquius.

8 An cẽses, quum in illis de R.P. libris persuadere videatur Africanus, omnium rerũ publicarum nostram veterem illam fuisse optimam, non necesse esse optimæ reip. leges dare consentaneas? A. Immò prorsus ita censeo. M. Ergo adeò exspectate leges, quæ genus illud optimum reip. contineant.

9 Quoniam igitur eius reipu. quàm optimã esse docuit in illis sex libris Scipio, tenendus est nobis & seruandus status: omnésque leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus, serendi etiam mores, nec scriptis omnia sanciẽda: repetam stirpem iuris a natura.

10 Quàm breui frater in cóspectu posita est A à te omnium magistratuum descriptio, & ea penè nostræ ciuitatis? etsi à te paulum allatum est noui. M. Rectissimè, Quincte, animaduertis. Hæc est enim quam Scipio laudat in sex libris, & quam maximè probat temperationem reip. quæ effici non potuisset, nisi tali descriptione magistratuum. Nam sic habetote, magistratibus, iisque, qui præsunt, contineri rempub. & ex eorum compositione quod cuiusque reip. genus sit, intelligi. Quæ res quum sapientissimè, moderatissimeque cõstituta esset à maioribus nostris, nihil habui, sanè nõ multum, quod putarem nouandum in legibus.

11 Irascatur qui volet, patiar. τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ. præsertim cùm sex libris, tanquam prædibus meipsum obstrinxerim, quos tibi tã valdè probari gaudeo. E quibus vnum ἱστορικὸν requiris de Cn. Flauio, Annii F. ille verò ante X. viros non fuit, quippe qui ædilis curulis fuerit, B qui magistratus multis annis post X. viros institutus est. Quid ergo profecit, quòd protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, vt dies agendi peterentur à paucis. Nec verò pauci sunt actores. Cn. Flauium scribam fastos protulisse, actionésque composuisse, ne me hoc, vel potiùs Africanum (is enim loquitur) commentum putes.

12 Ain' tandem, Attice, laudator integritatis & elegantiæ nostræ? ausus es hoc ex ore tuo, inquit Ennius, vt equites Scaptio ad pecuniam cogendam darem, me rogare? an tu, si mecum esses (qui scribis morderi te interdum, quòd non simul sis) paterere me id facere, si vellem? *Et post aliquot versus.*

13 Sed iam quid opus est equitatu? soluunt enim Salaminii: nisi fortè id volumus armis efficere, vt fœnus quaternis cẽtesimis ducant. Et ego audebo legere vmquam, aut attingere C eos libros, quos tu dilaudas, si tale quid fecero?

14 Et, si (vt nos à te admonemur) rectè in illis libris diximus, nihil esse bonũ, nisi quod honestum: nihil malum, nisi quod turpe sit: certè vterque istorum est miserrimus, quorum vtrique semper patriæ salus, est dignitas posterior sua dominatione & domesticis commodis fuit.

15 Filiola tua te delectari lætor, & probari tibi στοργὴν φυσικὴν esse τὴν πρὸς τὰ τέκνα. Etenim, si hæc non est, nulla potest homini esse ad hominem naturæ adiunctio: qua sublata, vitæ societas tollitur. Bene eueniat, inquit Carneades. Spurcè: sed tamen prudentiùs, quàm Lucius noster, & Patro, qui cum omnia ad se referant, quidquam alterius causa fieri putent: cùm ea re bonum virum oportere esse dicant, ne malum habeat, non quo id natura rectum sit: non intelligunt, se de callido homine loqui, non de bono viro. Sed hæc, o- D pinor, sunt in iis libris, quos dilaudando, animos mihi addidisti.

16 Quoniam scriptum est à te de optimo reip. statu consequens esse videtur, vt scribas tu idem de legibus. Sic enim fecisse video Platonem illum tuum.

17 Quoniam leges damus liberis populis, quæque de optima rep. senseremus, in sex libris antè diximus, accommodabimus hoc tẽpore leges ad illum, quem probamus, ciuitatis statum.

18 A te peto (inquit Pomponius) vt scribas aliquid. iampridem enim conticuerunt literæ tuæ. Nam vt illos de rep. libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus, eisque nosmetipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendẽdam impulsi, atque incensi sumus. Sed illa cùm poteris, atque vt possis, rogo.

19 Quòd in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum distinguuntur status, id in rerum natura, tanto est magnificentius, tantóque præclarius, vt homines deorum agnatione & gente teneantur.

20 Sed heus tu, πυρεὺς εἰς δῆμον Athenis, placet hoc tibi? Etsi non impediebant mei certè libri. non enim ista largitio fuit in ciueis, sed in hospites liberalitas.

21 Sed de hoc genere toto in iis libris, quos de rep. scripsi, diligenter est disputatum.

22 Vt cupiditatibus principum & vitiis infici solet tota ciuitas, sic emendari & corrigi continentia.

Pòst, aliquot interpositis versibus.

23 Sed hæc & nunc satis, & in illis libris tractata sunt diligentiùs.

24 Non quòd hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. Nam Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. M. Vos demum, vt video, legem antiquastis sine tabella sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen libertatem istam largior populo, vt & auctoritate valeant, & vtantur bonis, sic enim à me recitata lex est de suffragiis: Optimatibus nota, plebi libera sunto.

M. T. CICERONIS
DE IVRE CIVILI.

CARIS.] Aliquo excellente, ac nobili viro.

GELLIVS *lib.* 7. c. 22.] Nec verò scientia iuris maioribus suis, Q. Ælius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit.

M. T. CICERONIS
DE AVGVRIIS.

OMNIA. *Ex Carisio.*] Oscen.
Aui incerta.
Oscinis.

M. T. CICERONIS
DE PHILOSOPHIA, SIue Hortensius.

NON. *Occupare.*] * Et Paulum Marcelli occupauisse.

NON.

NON. *Annuere.*] Quod cùm vterque nostrûm annuisset, omnésque ad id tempus, quod erat dictum, postero die venissemus.

FRONTO.] Lucullo quidem noster aduentus & gratus & iucundus fuisse.

Idem.] Hic primùm Catulus delectatur ipso loco.

NON. *Inanima.*] Nam cùm omnis, solertia admiranda est, tum ea quæ efficit, vt inanima quæ sunt, viuere, & spirare videantur.

NON. *Effero.*] * Præter ceteras nostras extulit ciuitas.

NON. *Lentus.*] * hunc Crassum, qui lentus (vt scitis) dicere solebat, ad imitationem quan nostri generis contendisse.

NON. *Imbuere Sufficere.*] Vt ij, qui combibi purpuram volunt, sufficiunt prius lanam medicamentis quibusdam, sic literis, alibúsque doctrinis antè excoli animos, & ad sapientiam concipiendam imbui, & præparari decet.

NON. *Subigere, Segetes.*] Vt enim segetes agricola subigunt aratris multò antè quam serant.

NON. *Graue, Acre, Mite.*] Quid enim aut Herodoto dulcius, aut Thucydide grauius, aut Philisto breuius, aut Theopompo acrius, aut Theophrasto mitius inueniri potest?

NON. *Cognoscere, Graue.*] Vnde autem facilius quam ex annalium monumentis, aut res bellica, aut omnis reip. disciplina cognoscitur? vnde ad agendum aut dicendum copia depromi maior grauissimorum exemplorum quasi incorruptorum testimonio-rum potest?

NON. *Exorsum.*] Perge, quæso: nec enim imperitè exorsus es.

NON. *Contendere.*] Magna enim animi contentio adhibenda est in explicando Aristotele, si legeris.

NON. *Comest.*] Se ad extremum pollicetur prolaturum, quæ seipsa comest: quod efficit dialecticorum ratio.

NON. *Relaxo, Remitto.*] Quæro enim, non quibus intendam rebus animum, sed quibus relaxem, & remittam.

LACTAN. *lib.3.c.15.*] Quando Philosophi, esse cœperunt? Thales, vt opinor, primus. recens hæc quidem ætas.

D. AVG. *lib. 3. contra Acad.*] Id enim est sapientis prouidere: ex quo sapientia est appellata, prudentia.

SERVIVS.] Epicurei plureis volunt esse cælos.

NON. *Vrgeo.*] Itaque tunc Democriti manus vrgebatur. est enim non magna.

SERVIVS *in 1. & 3. AEn.*] * annum magnum esse voluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum, quid fit post XII. millia nongentos quinquaginta quatuor annos.

D. AVGVST. *lib.12.c.4. Trin.*] Beati certè omnes esse volumus.

NON. *Differre.*] Quantum inter se homines studiis, moribus & omni vitæ ratione differant.

NON. *Præfractam.*] Huic contrarius Aristo Chius, præfractus, ferreus, nihil bonum nisi

A quod rectum, & honestum est.

D. AVG. *lib.13 c.5. Trin.*] Ecce autem nō Philosophi illi quidem, sed prompti tamen ad disputandum homines, omnes aiunt esse beatos, qui viuant, vt ipsi velint. Falsum id quidem. Velle enim quod non deceat, id ipsum miserrimum est: nec tam miserū est, nō adipisci quod velis, quàm adipisci velle quod non oporteat.

LACTAN. *lib. 1. c. 7.*] Si deus vnus est, quis beatus esse in solitudine queat.

NON. *Præcipere.*] Præcipiunt hoc isti, & facit nemo.

LACTAN *lib.3. c.16.* Profectò omnis istorum disputatio, quamquam vberrimos fonteis virtutis, & scientiæ contineat, tamen, collata cum horum actis, perfectisque rebus, vereor ne tantùm videatur attulisse negotii hominum quandam oblectationem otii.

B NON. *Lautum.*] Quæ est igitur Philosophia. Socrates. nec dubito, quin, quæcumque sit, lautum victum & elegantem, magnificè, neque minùs quàm deceret, colere instituisset.

NON. *de doct. ind.*] Vidi in dolore podagræ vel omnium maximum. Stoicorum Possidonium, nihilo ipsum, quàm Nicomachum Tyrium, hospitem meum, fortiorem.

NON. *Sublatum.*] * eloquentiam tueri, quā tu in cælum, Hortensi, credo, vt ipse cùm ea simul adscenderes, sustulisses.

NON. *Euentus.*] Tu me & aliàs nonnunquā, & paulò ante adhortatus es, vt aliorum facta, & euenta conquiram.

FRONTO.] Qui cùm hodie bellum cum mortuo gerant.

NON. *Summo.*] Quare velim dari mihi, Luculle, iubeas iudicem tragicorum, vt sumam, si qui fortè mihi desunt.

C NON. *Facesso.*] Facessant igitur omnes, qui docere nihil possunt, quo meliùs, sapientiúsque viuamus.

D. AVG. *lib. 14. c. 2. Trin.*] prudentiæ partes sunt, memoria, intelligentia, prouidentia.

D. AVG *ibid*] Si nobis, cùm ex hac vita migrauerimus, in beatorum insulis, immortaleum, vt fabulæ ferunt, degere liceret, quod opus esset eloquentia, cùm iudicia nulla fierent: aut ipsis etiam virtutibus, nec enim fortitudinis indigeremus, nullo proposito aut labore, aut periculo: nec iustitia, cùm esset nihil, quod appeteretur alieni: nec temperantia, quæ regeret eas, quæ nullæ essent, libidines: ne prudentia quidem egeremus, nullo dilectu proposito bonorum & malorum. Vna igitur essemus beati cognitione naturæ, & scientia, quæ sola etiam deorum est vita laudanda, ex quo intelligi potest, cetera necessitatis esse vnum hoc voluptatis.

D NON. *Capere.*] * deinde boni mores, & modestiores, & ad capienda præcepta molliores.

NON. *Aptum.*] Altera est nexa cum superiore. & inde aptéque pendens.

NON. *Spectare.*] * Cæli signorum admirabilem ordinem, insatiabilémque pulchritudinem magis spectant.

D. AVG. *lib. 4. c. 15. Ciuit.*] * Vt easdem tene-

bras efficiat, quas se efficit in interitu Romuli: qui in obscuratione solis factus est. A

NON.*increpo.*] Túne pseudomenon, & soritem, & totam dialecticam aut illudis, aut increpas?

N O N.*Pressum.*] Quis te aut est, aut fuit vmquam in partiundis rebus, in definiendis, in explanandis pressior.

L A C T.*lib.6.c.2.*] Malo vel vnum paruum de officio libellum, quàm longam orationem pro seditioso homine Cornelio.

N O N.*Conuenire.*] Nam quòd vereris, ne non conueniat nostris ætatibus ista oratio, quæ spectat ad hortandum.

NON.*Cædere.*] Aut tibi id ipsum peruertendũ fuit, quod tu ne attigisti quidé: aut eius partes, quasi membra quædam, cædendæ.

NON.*æra.*] Quid tu, inquam? soles, cùm rationem à dispensatore accipis, si æra singula probasti, summámque ex his cõfecta sit, non probare. B

N O N.*Scripta*.] Itaque tibi concedo, quod in duodecim scriptis solemus, vt calculum reducas, si te alicuius dati pœnitet.

N O N.*Gratificari.*] Quare egredere, quæso, & gratificare reip.

Idem, Tollere.] * nihil tamen esse, in quo se animus excellens tollat.

Idem, Capere.] Captum me fortasse, inquit, tu putas, & id quod nollem, confiteri coactum.

Idem, Subducere.] An cùm videat me, & meos comites, fortitudinem, magnitudinẽ animi, patientiam, constantiam, grauitatem, fidem, ipsa se subducat?

PRISC.*lib.6.*] * vt ait Ennius, Refugiat timido sanguen atque exalbescat metis.

NON.*Præstare.*] Itaq; nec in Philosophia cuiquam cessit, & vitæ, grauitate præstitit.

Idem, Contemtus.] *magnitudo animi, patientia laborum, mortis denique contemtio. C

Idem, Detrahere.] * vt ea sibi ratio vera restituat, quæ consuetudo vitiosa detraxerit.

Idem, Despicere.] Consolabitur eum magnitudo animi, & humanarum opinionum alta quædam despectio.

Idem, Deductum.] Habet enim ipsa certam & definitam viam, sed ex ea multis vitiis, & erroribus deprauata deducitur.

Idem, Vindicare.] * deinde imitator, vt sibi quidem videtur, naturæ mos vindicat.

Idem, Exsultáre.) Imbecillus autem est pudoris magister timor, qui si quando paululum aberrauerit, statim spe impunitatis exsultat.

SERVIVS.lib.*6.Aen.*) sufficit ad gloriam benefacti conscientia.

N O N.*Redundo.*) Tum intelligas, quàm illud non sit necessarium, quod redundat.

Idem, Glisco.) ad iuuenilem libidinem, copia voluptatum gliscit illa, vt ignis oleo. D

Idem, Verecundantur.) Hi nostri amici verecũdantur, capti splendore virtutis.

D.AVGVST. *Vita beata.*) Orata, homini ditissimo, amœnissimo, delicatissimo, neque ad voluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam, integrámque valetudinem. Nam & prædiis quæstuosissimis, amicis iucundissimis, quantum libuit, & abundauit, & iisdem omnibus aptissime ad salutem corporis vsus est: eiúsque (vt breuiter totum explicem) omne institutum, voluntatémque omnem successio, prospera consecuta est.

N O N.*Balneæ.*) Primus balneolas suspendit, inclusit pisceis.

P R I S C I A N.*lib.10.*)*& amœnitate summa perfructus est.

N O N.*Ostrea.*) * solertiámque eam, quæ posset vel in tegulis proseminare ostreas.

Idem Summus.) Vixit ad summam senectutem valetudine optima.

Idẽ, Inuitare.) Voluptates aut nulla ad res necessarias inuitamenta afferunt senibus.

D.AVG.*lib.4.contra Pelagium.* N O N.*Confitere.*) An verò voluptates corporis expetendæ, quæ verè & grauiter à Platone dictæ sunt illecebræ, atq; escæ malorũ? quæ enim confectio est valetudinis, quæ deformatio coloris, & corporis, quod turpe damnum, quod, dedecus, quod non euocetur, atq; eliciatur voluptate? cuius motus vt quisque est maximus, ita est inimicissimus Philosophiæ. congruere enim cum cogitatione magna voluptas corporis nõ potest, quis enim cùm vtatur voluptate ea, qua nulla possit maior esse, attendere animum, inire rationem, cogitare omnino quidquam potest? quis autem tantus est gurges, qui dies & noctes, sine vlla, minimi temporis intermissione velit ita moueri suos sensus, vt mouentur in summis voluptatibus? quis autem bona mente præditus non mallet nullas omnino nobis à natura voluptates datas?

D.A V G.*contra Pelag.lib.5. c.5.*) * tunc obsequatur naturę, cum sine magistro senserit, quid natura desideret.

N O N.*Ubi genitiuus pro ablatiuo.*) Et qui exspectat, pendet animi, quia semper, quid futurum sit, incertum est.

N O N.*noxia à noxa.*) Et ceteris quidem in rebus, in quibus peccata non maxima insunt, noxias tamen inferunt.

N O N *Equileus.*) Vt igitur domitores equorum non verbera solum adhibent ad domãdum, sed cibum etiam sæpe subtrahunt, vt fame debilitetur equuleorum nimis effrenata vis.

N O N.*lentum.*) Qui cùm publicas iniurias lentè tulisset, suam non tulit.

N O N. *Continens.*) In continentibus quidem terris vestrum nomen dilatari potest.

N O N.*Conficere.*) Ea facultas nostris maioribus erat, qui confectis senatusconsultis.

N O N. *Acre.*)* quod alterius ingenium sic acre, vt mel Hymettium dicimus. alterius sic dulce, vt acetum AEgyptium:

N O N.*Fides.*) Ponendæ sunt fides, & tibiæ.

N O N.*Seuerum.*) Aliud ex siluis seuerũ, & triste.

N O N. *Tenue.*) Eundem enim non modò ex mediocri pecunia. sed etiam ex tenui percipere possum.

N O N. *Priores à Primóres.*) Qui iidem nescio quid, quod in primoribus habent, vt aiunt, labris.

N O N *Subducere.*) * non & sine ea cogitatione iucundis, subducendisque rationibus.

D.AVG.*lib.4.contra Pelagium.*) Ex quibus hu-

manæ vitæ erroribus, & ærumnis fit, vt interdum veteres illi, siue vates, siue in sacris, initiisque tradendis diuinæ mentis interpretes, qui nos ob aliqua scelera suscepta in vita superiore, pœnarum luẽdarum causa natos esse dixerunt, aliquid vidisse videantur, verúmque sit illud, quod est apud Aristotelem, simili nos affectos esse supplicio, atque eos, qui quondam, quum in prædonum Etruscorum manus incidissent, crudelitate excogitata necabantur: quorum corpora viua cum mortuis, aduersa aduersis accommodata, quàm aptissimè colligabantur: ita nostros animos cum corporibus copulatos, vt viuos cum mortuis esse coniunctos.

NON. *Appendix.*] Vidit enim, quod videndum fuit, appendicem animi esse corpus, nihilque in eo esse magnum.

D. AVG. *lib.14.c.vlt.Trinit.*] Quæ nobis dies, noctesque considerantibus, acuentibúsque intelligentiam, quæ est mentis acies, cauentibúsque, nequãdo illa hebescat, magna spes est, aut si hoc, quod sentimus & sapimus, mortale & caducum est: iucundũ nobis, perfunctis muneribus humanis, occasum, neque molestam extinctionem, & quasi quietem vitæ fore: aut si, vt antiquis Philosophis, hisque max mis, longéque clariss. placuit, æternos animos, ac diuinos habemus, sic existimandum est, quo magis hi fuerint semper in cursu, id est, in ratione & in vestigandi cupiditate, & quo minus se admiscuerint, atque implicuerint hominum vitiis, atque erroribus, hoc illis faciliorẽ adscensum, & reditũ in cælum fore. Quapropter, vt aliquando terminetur oratio, si aut exstingui tranquillè volumus, cum in his artibus vixerimus, aut si ex hac in aliam haud paulò meliorem domũ sine mora demigrare, in his studiis nobis omnis opera, & cura ponenda est.

M. T. CICERONIS CATO, SEV, LAVS M. Catonis.

GELL. *lib.13. c.18.*] Pronepos M. Catonis Censorii.

MARC. *lib.6.c.1.*] Contingebat in eo, quòd plerisque contrà solet, vt maiora omnia res quàm fama viderentur, id quod non sæpe euenit, vt exspectatio à cognitione, aures ab oculis vincerentur.

M.T.C. de Gloria lib. I.

CARIS.] in Tusculanum mihi nuntiabantur gladiatorij sibili.

FESTVS *lib.13.*] Oppidorum appellationem vsurpatione appellatam esse existimo, quòd opem darent.

M.T.C. de Gloria lib. II.

GELL. *lib.15. cap 6.*] Apud eundem poetam Aiax cum Hectore congrediens depugnandi caussa, agit vt sepeliatur, si sit fortè victus, declarátque se velle, vt suum tumulum multis etiam pòst sæculis prætereuntes, sic loquantur.

Hic situs est vitæ iampridem lumina linquens.
Qui quondam Hectoreo perculsus cõcidit ense.
Fabitur hoc aliquis, mea semper gloria viuet.

CARISIVS.] Quo stante & incolumi.

EX M. T. C. DE CONSOLATIONE Liber.

PLINIVS *præfatione.*] Crantorem sequor.

LACTANT. *lib.3.c.18.*] Idcirco nati sumus, vt scelerum pœnas lueremus.

LACT. *lib.1.c.19.*] Non nasci longè optimum, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximũ autẽ, si natus sis, quàm primùm mori, & tanquam ex incendio effugere fortunæ.

LACT. *lib.3. c.14.*] Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri.

CIC. *Tusc.1.* LACT. *ira cap.10.lib.1.c.5. Instit.*] Animorum nulla in terris origo inueniri potest. Nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum, his enim in naturis nihil inest, quod vim memoria, mentis, cogitationis habeat: quot & præterita teneat, & futura prouideat, & cõplecti possit possit præsentia, quæ sola diuina sunt. Nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo. Singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, seiuncta ab his vsitatis, notísque naturis. Ita quidquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste & diuinum est: ob eámque rem æternum sit necesse est, nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsáque prædita motu sempiterno.

LACT. *lib.1.c.15.*] Cùm verò, & mares, & fæminas complureis ex hominibus in deorum numero esse videamus, & eorum in vrbibus, atque agris augustissima tẽpla veneremur: assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis, & inuentis omnem vitam legibus, & institutis excultam, constitutámque habemus. Quòd si vllum vnquam animal consecrandum fuit, illud profectò fuit, si Cadmi, aut Amphionis progenies, aut Tyndari, in cælum tollenda fama fuit, huic idem honos certe dicandus est. quod quidem faciam téque omnium optimam doctissimámque, approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem mortalium consecrabo.

LACT. *li.3.c.19.*] Nec enim omnibus iidẽ illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cœlum patere nam vitiis & sceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt: castos autem, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis atque artibus expolitos, leni quodam ac facili lapsu ad deos, id est, ad naturam sui similem peruolare.

LACT. *lib.3.c.28.*] Cedo, & manum tollo.

M. T. C. LIBER DE SVIS CONSILIIS, VEL expositio suorum consiliorum.

BOETH. *lib.1. Mus.*] Sed vt aliqua similitudine adductus, maximis minima conferam, vt cùm vinolenti adolescentes tibiarum etiam cantu, vt fit, instincti, mulieris pudicæ fores frangerent, admonuisse tibicinam, vt spôdæum caneret, Pythagoras dicitur, quòd cùm illa fecisset, tarditate modorum, & grauitate cantus, illorum furentem petulantiam resedisse.

M.T.Ciceronis de virtutibus liber.

CARIS. *lib.1.*] Illud neutiquam probares.

M.Tullij Ciceronis de notis liber.

Adprobat.
comprobat.
improbus.
probus.
probitas.
improbitas.
probabilis.
reprobat.
modus.
modulus.
modestus.
immodestus.
modicus.
immodicus.
commodus.
incommodus.
accommodat.
in modum.
admodum.
quemadmodum.
epistola.
litera.
literæ.
syllaba.
tempus.
pertempus.
per idem tempus.
temporalis.
extemporalis.
homo.

M.Tullij Cic. Chirographia.

PRISC. *lib.6.*] Ibi quercorum rami ad terram iacent, vt sues, quasi capræ ex ramis glande pascantur.

Ex M.Tullij Ciceronis, ad Varronem Academicorum lib.1.

NON. *Digladiari.*] Quid autem stomachetur Mnesarchus, quid Antipater digladietur cũ Carneade tot voluminibus?

Ex lib. II. Academicorum, ad Varronem.

NON. *Adhamare.*] Qui enim serius hono- A res adhamauerunt, vix admittuntur ad eos, nec satis commendati multitudini possunt esse.

NON. *Exponere.*] Frangere auaritiam, scelera ponere, vitam suam exponere ad imitandum iuuentuti.

NON. *Hebes.*] Quid? lunæ quæ lineamenta sint, potésne dicere? cur eius nascentis aliàs hebetiora, aliàs acutiora videantur cornua?

NON. *Purpurascit.*] Quid? mare nónne cæruleum? at eius vnda, cùm est pulsa remis purpurascit: & quidem aqua tinctum, quodammodo & infectum.

NON. *Aequor.*] Quid tam planum videtur, quàm mare? ex quo etiam æquor illud poetæ vocant.

NON. *Alabaster.*] Quibus etiam alabaster plenus vnguenti putere videatur.

NON. *Siccum.*] Alius adultis, alius senibus B alius ægris, alius sanis, alius siccis, alius vinolentis.

NON. *Vrinari.*] Si quando enim nos demersimus, vt qui vrinantur, aut nihil superum aut obscurè admodum cernimus.

NON. *Perpendiculum.*] Atqui, si id crederemus, non egeremus perpendiculis, non normis, non regulis.

NON. *Gallina.*] Cùm ouum inspexerant, quæ gallina peperisset, dicere solebant.

DIOMED.] Opera affixa.

Ex lib. III. Academicorum, ad Varronem.

NON. *Ingenerari.*] In tanta animalium varietate homini vt soli cupiditas ingeneraretur cognitionis, & scientiæ.

NON. *Vindico.*] Aliqua potestas si sit, vindicet se in libertatem.

NON. *Digladiari.*] Digladiari autẽ semper, C depugnare cum facinorosis, & audacibus qui non cùm miserrimum, tum etiam stultissimum dixerit?

NON. *Exsulto.*] Et vt nos nunc sedemus ad Lucrinum, pisciculósque exsultantes videmus.

LACT. *lib 6.c.24*] Quod si liceret, vt iis, qui in itinere deerrauissent, sic vitam deuiam secutis, corrigere errorem pœnitendo, facilior esse emendatio temeritatis.

Ex lib. incerto Academic, ad Varronem.

LACT. *lib.3.cap.15.*] Mihi autem non modo ad sapientiam cæci videmur, sed ad ea ipsa, quæ aliqua ex parte cerni videantur, hebetes & obtusi.

MARCIAN *lib.5.* FORTVNATIAN. *lib.3.*] Latent ista omnia, Varro, magnis obscurata, & circumfusa tenebris.

D AVG. *lib.3. contra Acad.*] Academico sapienti ab omnibus ceterarum sectarum, qui sibi sapientes viderentur, secundæ partes dantur, cùm primas sibi quemque vendicare necesse sit: ex quo potest probabiliter confici, eum rectè primum esse iudicio suo, qui omnium cæterorum iudicio sit secundus. Fac enim, verbi causa, Stoicum adesse sapientem, nam contra eos potissimùm Academicorum exarsit ingenium. Ergo Zenos vel Chry-

vel Chrysippus si interrogentur, quid sit sapiens, respondebit, eũ esse, quẽ ipse descripserit. Contra Epicurus, vel quis alius aduersariorum, negabit, suámque potius peritissimum voluptatum aucupẽ, sapientem esse contẽdet. Inde ad iurgium. Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominẽ natum ad nihil esse aliud quam honestatem: ipsam suo splendore in se animos ducere, nullo prorsus commodo extrinsecus posito, & quasi lenocinante mercede: voluptatémque illam Epicuri solis inter se pecoribus esse cõmunem, in quorum societatem & hominem, & sapiẽtem trudere nefas esse. Contrà ille, conuocata de hortulis in auxilium quasi libera turba temulentorum, quærentium tantùm, quem incomtis vnguibus bacchantes, asperóque ore discerpant, voluptatis nomẽ, suauitatem, quietem teste populo exaggerás, instat acriter, vt sine ea, beatus nemo esse posse videatur. In quorum rixã si Academicus incurrerit, vtrosque audiet trahenteis se ad suas parteis, sed si in illos, aut in istos cõcesserit, ab eis, quos deserit, insanus, imperitus, temerariúsque clamabitur. Itaque cùm & huc, & illuc aurem diligenter admouerit, interrogatus quid ei videatur, dubitare se dicet. Roga nunc Stoicum, quis sit melior, Epicurúsne, qui delirare illum clamat: an Academicus, qui sibi adhuc de re tanta deliberandum esse pronunciat. nemo dubitat Academicum prælatum iri. Rursus te ad illum cõuerte & quære, quem magis amet, Zenonem, à quo bestia nominatur, an Arcesilam, à quo audit, tu fortasse verum dicis, sed requiram diligentiùs, nónne apertum est totam illã porticum, insanam, Academicos autem præ illis modestos, cautósque homines visum iri Epicuro?

D. AVGVST. *lib.1. contra Academ.*] Talia mihi videntur omnia, quæ probabilia, vel verisimilia putaui nominanda: quæ tu si alio nomine vis vocare, nihil repugno. satis enim mihi est, te iã bene accepisse, quid dicant, id est, quibus rebus hæc nomina imponam. non enim vocabulorum opificem, sed rerum inquisitorem decet esse sapientem.

D. AVGVST. *lib.3. contra Academ.*] Mos fuit Academicis occultãdi sententiam suam, nec eam cuiquam, nisi qui secum ad senectutem vsque vixissent, aperiendi.

Ex lib. de natura deorum. III.

LACT. *lib.2.c.9.*] Primùm igitur nõ est probabile, eam materiam rerũ, vnde orta sunt omnia, esse diuina prouidentia, effectam, sed habere & habuisse vim, & naturam suã. Vt igitur faber, cùm quid ædificaturus est, non ipse facit materiam, sed ea vtitur, quæ sit parata: fictórque item è cera: sic isti prouidentię diuinæ materiam præstò esse oportuit, non quam ipsa faceret, sed quam haberet paratam: quod si non est à deo materia facta, ne terra quidem, & aqua, & aer, & ignis à Deo factus est.

LACTANT.] *lib.1.c.3.*] Non sunt ista vulgò disputanda, ne susceptas publicè religiones disputatio talis exstinguat.

Ex lib.1. de diuinatione.

DIOMED. *lib.1.*] preterea similiter cohortatione circum concilíabula antecellunt.

Ex lib.1. de Legibus.

LACT. *lib.5.c.8.*] Sicut vna, eadémque natura mundus omnibus partibus inter se congruẽtibus cohæret, ac nititur, sic omnes homines inter se natura confusi, prauitate dissentiunt, nec se intelligunt esse consanguineos, & subiectos omneis sub vnam, eãdémque tutelam: quod si teneretur, deorum profectò vitam omnes viuerent.

Ex lib. II. de legibus.

LACT. *lib.1.c.20.*] Magnum, audáxq; consiliũ Græcia suscepit, quòd Cupidinum, & Amorum simulacra in gymnasiis consecrauit.

Ex lib.5. de Legibus.

MACR. *lib.6.*] Vísne igitur, quoniam sol paululum a meridie iam deuexus videtur, neq; dum satis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur, descendamus ad Lirim, eáque, quæ restant, in illis alnorum vmbraculis persequamur?

Ex libro incerto de legibus.

LACT. *lib.3.c.19.*] Gratulemúrque nobis, quoniam mors aut meliorem, quàm qui est in vita, aut certè non deteriorem est allatura statum. nam sine corpore, animo vigente, diuina est vita: sensu carenti nihil profectò est mali.

AVGVST. *lib.21.c Ciuit.*] Octo pœnarum genera in legibus continentur, damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exsilium, mors, seruitus.

Ex lib. de Fato.

GELL. *lib.3.c.3.*] Chrysippus æstuans, laboránsque quónam pacto explicet, & fato omnia fieri, & esse aliquid in nobis, intricatur hoc modo.

MACR. *lib.3.*] Nã cùm esset apud se ad Lauernium Scipio, vnaq; Pontius: allatus est fortè Scipioni accipenser, qui admodũ raròcapitur, sed est piscis, vt ferũt, imprimis nobilis. Cùm autem Scipio vnum & alterum ex iis, qui eum salutatum venerant, inuitasset, pluriésque etiam inuitaturus videretur: in aurẽ Pontius, Scipio, inquit, vide quid agas, accipenser iste paucorum hominum est.

Ex Timæo seu de vniuerso, ex Platone.

NON *Curriculum.*] Ratione igitur, & mente diuina ad originem temporis curriculum inuentum est solis, & lunæ.

PRISC. *lib.1.pars.*) * Defenstrix.

M. TVLLII CICERONIS TIMÆVS, SEV DE VNIVERSO, FRAGMENTVM.

2 MVLTA sunt à nobis & in Academicis cōscripta contra Physicos, & sępe cum P. Nigidio, Carneadeo more & modo disputata. fuit enim vir ille cū ceteris artibus, quæ quidem dignæ libero essent, ornatus omnibus: tum acer inuestigator, & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutę videntur. Denique sic iudico, post illos nobileis Pythagoreos, quorū disciplina exstincta est quodāmodo, cùm aliquot sæcula in Italia, Siciliáque viguissent, hūc exstitisse, qui illam renouaret.
3 ‖ Qui cùm me in Ciliciam proficiscentem, Ephesi exspectauisset, Romā ex legatione ipse decedens: venissétque eodē Mytilenis mei salutandi, & visendi causa Cratippus, Peripateticorum omnium, quos quidē ego audiuerim, meo iudicio facilè princeps, perlibenter & Nigidium vidi, & Cratippum cognoui. Ac primum quidem tempus salutationibus, reliquū percunctatione consumsimus.

Desunt multa.

3 ‖ Quid est, quod semper sit, neque vllū habet ortum? & quod gignatur, nec vnquam sit? Quorum alterum intelligētia, & ratione comprehenditur, quod vnum semper, atque idem est, alterum, quod affert opinionem pes sensus, rationis expers: quod totum opinabile est, id gignitur, & interit, nec vnquam esse verè potest. Omne autem quod gignitur, ex aliqua causa gigni necesse est. nullius enim rei, causa remota, reperiri origo potest. Quocirca si is qui aliquod munus efficere molitur, eam speciem, quæ semper est eadem, intuebitur, atque eam sibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat necesse est. sin autem illam, quæ gignitur: numquam illam, quam expetet, pulchritudinem consequetur. Omne igitur cælū, siue mundus, siue quouis alio vocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus sit.
4 ‖ De quo id primùm consideremus, quod principio est in omni quæstione considerandū, sempérne fuerit, nullo generatus ortu: an ortus sit, an ab aliquo temporis principatu ortus est, quandoquidem cernitur, & tangitur, & est vndique corporatus. Omnia autem alia sensum mouent: sensúsque mouentia quæ sunt, eadem in opinione cōsidunt: quæ ortum habere, gigni quę diximus: nihil autem gigni posse sine causis. Atque illum quidem quasi parentem huius vniuersitatis inuenire, difficile: & cùm iam inueneris, indicare in vulgus, nefas.
5 ‖ Rursus igitur videndum, ille fabricator tanti operis vtrum sit imitatus exemplar, idne, quod semper vnum & idem, & sui simile, an id, quod generatum, ortúmque dicimus. Atqui si pulcher est hic mundus, si probus eius artifex, profectò speciem æternitatis imitari maluit: sin secus, quod ne dictu quidem fas est: generatum exemplum est pro æterno secutus. Non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exsequi, quandoquidem neque mundo quidquam pulchrius, neque eius ædificatore præstantius. Sic ergo generatus, ad id est effectus, quod ratione, sapientiaque comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. Ex quo efficitur, vt sit necesse, hunc quem cernimus, mundum, simulacrum æternum esse alicuius æterni. Difficillimum autem est in omni conquisitione rationis, exordium.
6 ‖ De iis igitur, quæ diximus, hæc sit prima distinctio. In omni ratione cùm iis rebus, de quibus explicandum videtur, esse cognitio. Itaque cùm de re stabili, & immutabili disputatur: oratio talis sit, qualis sit illa, quæ neque redargui, neque conuinci potest, cùm autem ingressa est imitata, & efficta simulacra, bene agi putat, si similitudinem veri consequatur. Quantum enim ad id, quod ortum est, æternitas valet: tantum ad idem veritas. Quocirca si fortè de deorum natura, ortúque mundi disserentes, minus id, quod habemus animo consequimur, vt tota dilucidè, & planè exornata oratio sibi constet, & ex omni parte secum ipsa consentiat: haud sanè erit mirum: contentique esse debebitis, si probabilia dicentur. æquum est enim meminisse, & me, qui disseram, hominem esse: & vos, qui iudicatis: vt si probabilia dicentur, nil vltrà requiratis.
7 Quæramus igitur causam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus sit, vt origenem rerum, & molitionem nouam quæreret. Probitate videlicet præstabat: probus autem, inuidet nemini: itaque sui similia generauit. Hæc nimirum gignendi mundi causa iustissima. Nam cùm constituisset Deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiscere, quoad natura pateretur: quidquid

erat,

ērat, quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi A
aſſumſit, non tranquillum, & quietum, ſed
immoderatè agitatum, & fluctuans: idque ex
inordinato in ordinem adduxit. hoc enim iu-
dicabat eſſe præſtantius. Fas autem nec eſt,
nec vnquam fuit, quidquam niſi pulcherri-
2 mum facere eum, qui eſſet optimus. || Cùm
rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil
eſſe eorum quæ natura cernerentur, non in-
telligens, intelligente, in toto genere, præ-
ſtantius: intelligentiam autem vlli rei adiun-
ctam eſſe, ſine animo nefas eſſe. Quocirca in-
telligentiam in animo, animum concluſit in
corpore. Sic ratus eſt opus illud effectum eſſe
pulcherrimum. Quam ob cauſam non eſt cun-
ctandum profiteri, ſi modò inueſtigari aliquid
coniectura poteſt, hunc mundum, animal eſſe,
idque intelligens, & diuina prouidentia con-
ſtitutum. Hoc poſito, quod ſequitur, videndum
eſt, cuiúſnam animantium Deus in fingendo
mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. Nullius B
profectò, eorum quidem, quæ ſunt nobis no-
ta animantia. ſunt enim omnia in quædam
genera partita, aut inchoata, nulla ex parte
perfecta. imperfecto autem, nec abſoluto ſi-
6 mile, pulchrum eſſe nihil poteſt. || Cuius er-
go omne animal quaſi particula quædam eſt,
ſiue in ſingulis, ſiue in diuerſo genere cerna-
tur, eius ſimilem mundum eſſe dicamus. O-
mnes igitur, qui animo cernuntur, & ratione
intelliguntur animantes, complexu rationis,
& intelligentiæ, ſicut homines, hoc mundo, &
pecudes, & omnia, quæ ſub adſpectum cadūt,
comprehenduntur, quod enim pulcherrimum
in rerum natura intelligi poteſt, & quod o-
mni parte abſolutiſſimum eſt, cùm Deus ſi-
milem mundum efficere vellet, animal vnum
adſpectabile, in quo omnia animalia conti-
10 nerentur, effecit. || Recténe igitur vnum mun-
dum dixerimus, an ſint plures, an innumera-
biles, dictu verius, & melius. Vnus profectò, C
ſiquidem factus ėſt ad exemplū. quod enim o-
mneis animanteis eos, qui ratione intelligun-
tur, complectitur, id non poteſt eſſe cum al-
tero. Rurſus enim alius animans, qui eum
contineat, ſit neceſſe eſt, cuius partes ſint, ani-
mantes ſuperiores, cælúmque hoc, ſimulacrū
illius vltimi ſit, non proximi. Quorum ne
quid accideret, atque vt hic mundus eſſet
animanti abſoluto ſimillimus, hoc ipſo, quòd
ſolus, atque vnus eſſet, idcirco ſingularem
Deus hunc mundum, atque vnigenam pro-
11 creauit. || Corporeum autem, & adſpectabile,
itémque tractabile omne neceſſe eſt, quod na-
tum eſt. Nihil porrò igni vacuum, videri po-
teſt: nec verò tangi, quod careat ſolido: ſoli-
dum autem nihil, quod terræ ſit expers: Quam-
obrem mundum efficere moliens Deus, terrā
primùm, ignémque iungebat. Omnia autem
duo ad cohærendum, tertium aliquid requi-
runt, & quaſi nodum vinculúmque deſide- D
rant. Sed vinculorum, id eſt, aptiſſimum, at-
que pulcherrimum, quod ex ſe, atque de his,
quæ adſtringit, quàm maximè vnum efficit.
12 || Id optimè aſſequitur quæ Græcè ἀναλο-
γία, Latinè (audendum eſt enim, quoniam
hæc primùm à nobis nouantur) comparatio,
proportióve dici poteſt. Quando enim trium
vel numerorum, vel figurarum, vel quorum-
cumque generum contingit, vt quid medium

A ſit, vti primum proportione, ita id poſtremò
comparetur, viciſsímque vt extremum cum
medio, ſic medium cum primo conferatur: id
quod medium eſt, tum primum ſit, tum po-
ſtremum: poſtrema verò, & prima media
fiunt. Ita neceſſitas cogit, vt eadem ſint ea, quæ
defuncta fuerunt. Eadē autem cùm facta ſint,
efficitur, vt omnia ſint vnū. || Quòd ſi vniuer- 13
ſitatis corpus, planum, & æquabile explicare-
tur, neq; in eo quidquam eſſet requiſitum: v-
num interiectū medium, & ſe ipſum, & ea qui-
bus eſſet interpoſitum, colligaret. Sed cùm ſo-
liditas mundo quæreretur, ſolida autē omnia
vno medio nunquā, duobus ſemper copulen-
tur: itaq; contigit, vt inter ignem & terram, a-
quam Deus, animamque poneret, eáque inter
ſe compararet, & proportione coniungeret, vt
quemadmodum, ignis animæ: ſic anima, aquæ:
quódq; anima, aquæ: id aqua, terræ proportio-
ne redderet. Qua ex coniunctione cælum ita
B aptū eſt, vt ſub adſpectum & tactū cadat. Itaq;
& ob eā cauſam, & ab iis rebus numero qua-
tuor mundi eſt corpus effectum, ea cōſtructum
proportione, qua dixi: ex quo ipſe ſe cōcordi
quadā amicitia, & caritate complectitur: atq;
ita aptè cohæret, vt diſſolui nullo modo que-
at, niſi ab eodem, à quo eſt colligatus. || Earū 14
autem quatuor rerum, quas ſuprà dixi, ſic in
omni mundo omnes partes collocatæ ſunt, vt
nulla pars huiuſce generis excederet extra, at-
que in hoc vniuerſo ineſſent genera illa vni-
uerſa. Id ob eas cauſas, primùm vt mundus a-
nimās, poſſit ex perfectis partibus eſſe perfe-
ctus, deinde vt vnus eſſet, nulla parte, vnde al-
ter gigneretur, relicta, poſtremò ne quis mor-
bus eum poſſit, aut ſenectus affligere. omnis e-
nim coagmentatio corporis, vel calore, vel
frigore, vel aliqua impulſione vehementi la-
befactatur, & frangitur, & ad morbos, ſenectu-
témq; cōpellitur. Hanc igitur habuit ratione
C effector mundi, molitórque Deus, vt vnum o-
pus totū, atque perfectū ex omnibus totis, at-
que perfectis abſolueretur: quod omni morbo,
ſeniove careret. || Formam autē & maximè 15
ſibi cognatā, & decorā dedit. A quo enim ani-
mante omneis reliquos contineri vellet ani-
manteis, hunc ea forma figurauit, qua vna o-
mnes reliquæ formæ cōcluduntur: & globoſus
eſt fabricatus: quod σφαιροειδὲς Græci vocāt:
cuius omnis extremitas partib. a medio radiis
attingitur: idq; ita tornauit, vt nihil effici poſ-
ſit rotundius, nihil vt aſperitatis haberet, ni-
hil offenſionis, nihil incluſum angulis, nihil
anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum:
omnéſq; partes ſimillimæ omnium, quod erit
præſtabat iudicio diſſimilitudini ſimilitudo.
Omni autem totam figuram mundi læuitate
circumdedit. || Nec enim oculis egebat, quia 16
nihil extrà, quod cerni poſſet, relictū erat: nec
auribus, quia ne quod audiretur quidē: neque
D erant anima circumfuſa extrema mūdi, vt re-
ſpirationem requireret: nec verò deſiderabat
aut alimenta corporis, aut detractionem con-
fecti, & conſumti cibi. neque enim vlla deceſ-
ſio fieri poterat, neque acceſſio: neque verò e-
rat vnde ita ſe ipſe conſumptione, & ſenio a-
lebat ſui, cùm ipſe per ſe, & a ſe & pateretur,
& faceret omnia. ſic enim ratus eſt ille, qui
iſta iunxit, & condidit, ipſum ſe contentum eſſe mundum, neque egere altero;

Itaque nec ei manus affinxit, quia nec capien-
dum quidquam erat, nec repellendum: nec pe-
des, nec alia membra, quibus ingressus corpo-
27 re sustineret. ‖ Motum enim dedit cælo eum,
qui figuræ eius sit, aptissimus, qui vnus ex se-
ptem motibus mentem, atque intelligentiā
cieret maximè. Itaque vna conuersione, at-
que eadem ipse circum se torquetur, & ver-
titur. Sex autem reliquos motus ab eo sepa-
rauit. itaque eum ab omni erratione libera-
uit. Ad hanc igitur conuersionem, quæ pedi-
bus, & gradu non egeret, ingrediendi mem-
bra non dedit. Hæc Deus is, qui erat, de ali-
quando Deo futuro cogitans, leuem eum ef-
fecit, & vndique æquabilem, & à medio ad
summum parem, & perfectum, atque abso-
28 lutum ex absolutis, atque perfectis. ‖ Ani-
mum autem vt in eius medio collocauit, ita
per totum tetendit: deinde eum circumdedit
corpore, & vestiuit extrinsecus: cæloque soli-
uago, & volubili, & in orbem incitato com- B
plexus est, quòd secum ipsum propter virtu-
tem facilè esse posset, nec desideraret alterum,
satis sibi ipse natus, & familiaris. Sic Deus il-
le æternus hunc perfectè beatum Deum pro-
creauit. ‖ Sed animum haud ita, vt modò
29 locuti sumus, tum denique, cùm corpus ei ef-
fecisset, inchoauit, neque enim esset rectum,
minori parere maiorem. Sed nos multa incō-
siderate, ac temerè dicimus. Deus autem &
ortu, & virtute antiquorum genuit animum,
eúmque vt dominum, atque imperantem, o-
bedienti, præfecit corpori: idque molitus tali
quodā est modo. Ex ea materia, quę indiuidua
est, & quæ semper vniusmodi, suique similis &
ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, ter-
tium materiæ genus ex duobus in mediū ad-
miscuit, quod esset eiusdem naturæ, & quod
alterius: idque interiecit inter indiuiduum,
atque id, quod diuiduum esset in corpore. Ea
cùm tria sumsisset, vnā in speciem tēperauit, C
naturámque illam, quam alterius diximus:
vel cum eadem coniunxit, fugientem, & eius
copulationis alienam permiscens cum mate-
ria, cum ex tribus effecisset vnam, id ipsum
in ea, quæ decuit, membra partitus est. ‖ Iam
30 parteis singulas ex eodem, & altero, & ex ma-
teria temperauit. Fuit autem talis illa parti-
tio. Vnam principiò partem detraxit ex toto:
secundam autem primæ partis duplam: dein-
de tertiam, quæ esse secundæ sesquialtera, pri-
mæ tripla: deinde quartam, quæ secundæ du-
pla esset: quintam inde, quæ tertiæ tripla:
tum sextam octuplem primæ: postremò se-
ptimam, quæ septem, & viginti partibus an-
tecederet primæ. Deinde instituit dupla,
& tripla interualla explere, parteis rursus
ex toto desecans: quas interuallis ita loca-
bat, vt in singulis essent bina media: vix enim
audeo dicere medietates, quas Græci μεσό-
τητας appellant: sed quasi ita dixerim, in- D
telligatur erit enim planius, earum alteram,
eadem parte præstantem extremis, eadémque
superatam: alteram pari numero præstantem
extremis, parique numero superantem. ‖ Ses-
quialteris autem interuallis, & sesquitertiis,
& sesquioctauis sumtis ex his colligationibus
in primis interuallis, sesquioctauo interual-
lo, sesquitertia omnia explebat, cùm parti-
culam singulorum relinqueret. Eius autem

A particulæ interuallo habebat numerus ad nu-
merum eandem proportionem, comparatio-
némque in extremis, quam habent C C L VI.
cum C C X L I I I. atque ita permistū illud, ex
quo hæc secuit, iam omne consumserat. Hanc
igitur omnem coniunctionem, duplicem in
longitudinem diffidit: mediąque accommo-
dans mediam, quasi decussauit: deinde in orbē
torsit, vt & ipse secum, & inter se, ex commis-
sura, quæ è regione esset, iungerentur: eoque
motu, cuius orbis semper in eodem erat, co- 31
démque modo ciebatur, vndique eas circum-
plexus. ‖ Atque ita cùm alterum esset exte-
riorem amplexus orbem illum eiusdem natu-
ræ: hunc alterius notauit: eamque, quæ e-
rat eiusdem, detorsit à latere in dextram par-
tem: hanc autem citimam, à media linea di-
rexit ad læuam: sed principatum dedit supe-
riori, quam solam indiuiduam reliquit. Inte-
riorem autem cùm in sex partes diuisisset, se-
ptem orbeis dispares, duplo, & triplo interual- B
lo moueri iussit, contrariis inter se cursibus:
eorum autem, trium fecit pareis celeritates:
sed quatuor, & inter se dispareis, & dissimi- 32
leis trium reliquorum. ‖ Animum igitur
cùm ille procreator mundi Deus ex sua men-
te, & diuinitate genuisset: tum denique omne,
quod erat concretum, atque corporeum, sub-
sternebat animo, interiúsque faciebat: atque
ita medio medium accommodans copulabat.
Sic animus à medio profectus, extremitatem
cæli à suprema regione rotundo ambitu cir-
cumiecit, seséque ipse versans, diuinæ, sempi-
ternæ, sapientisque vitæ induxit exordium. 33
‖ Et corpus quidem cæli spectabile effectū est,
animus autem oculorum effugit obtutum. Est
autem animus ex omnibus, rationis, conten-
tionisque (ἁρμονίη Græcè) sempiternarū rerū
& sub intelligentiam cadentium compos, &
particeps: quo nihil ab optimo, & præstantis-
simo genitore melius procreatum: quippe C
qui ex eadem vinctus, alteráque natura, ad-
iuncta materia, temperatione trium partium,
proportione compacta se ipse conuersans, cùm
materiam mutabilem arripuisset, & cum rur-
sus indiuiduam, atque simplicem, per quam
omnis mouetur, discernitque, quid sit eiusdem
generis, & quid alterius, & cetera diiudicat,
quid cuique rei sit maximè aptum, quid quo-
que loco, aut modo, aut tempore contingat:
quæque distinctio sit inter ea, quæ gignuntur, 34
& ea, quæ sint semper eadem. ‖ Ratio autem
vera, quæ versatur in iis, quæ sunt semper ea-
dem, & in iis, quæ mutantur, cum in eodem,
& in altero mouetur ipsa per se sine voce, &
sine vllo sono, cùm eandem partem attingit,
quæ sensus cieri potest. orbis illius generis
alterius immutatus, & rectus omnia animo
mentique denuntiat: tum opiniones, adsen-
sionésque firmæ, veræque gignuntur. Cùm au-
tem in illis rebus vertitur, quæ manente D
semper eadem, nō sensu, sed intelligentia con-
tinentur.

Desunt multa.

‖ Ratione igitur & mente diuina, ad origi- 35
nem temporis, curriculum inuentum est so-
lis & lunæ, *& aliorum quinque astrorum erran-*
tium cognomento, ad temporis numeros distin-
guendos

guendos, & conseruandos. Corpora autem eorũ A
singulorum cùm effecisset Deus, ea ad eas con-
uersiones collocauit, quas alterius circuitus
conficiebat, quæ sunt septem, vt & illa septé:
ita vim suam natura conuertit, vt terram lunę
cursus proximè ambiret, eique supra terram
proxima solis circũuectio esset. Lucifer dein-
de, & sancta Mercurii stella cursum habent
solis celerati parẽ, sed vim quandam contra-
riam: eáque conuersione, quam inter se habẽt
Lucifer, Mercurius, Sol, alii alios vincunt, vi-
cissimque vincuntur. Reliquorum siderũ quæ
causa collocandi fuerit, quæque eorũ sit col-
locatio, in sermonẽ alium differendum est, ne
in eo, quod attingendum fuit, quàm in eo, cu-
ius causa id attigimus, longior ponatur ora-
27 tio. || Quando igitur vnumquodque eorũ si-
derum cursum decorũ est adeptum: é quibus e-
rat motus tẽporis consignandus: colligatísque
corporibus vinculis animalibus, tum animan-
tia orta sunt: eáque imperio parere didicerũt:
tunc ex alterius naturæ motione trãsuersa, in
eiusdem naturæ motum incurrentia, in eóque
hærentia, atque impedita, cùm alia maiorem
lustrarent orbẽ, alia minorem, tardiúsque ma-
iorem, celeriúsque minorẽ, motu verò vnius,
eiusdémque naturæ: quæ velocissimè moue-
bantur, ea celeritate vinci à tardioribus, & cũ
superabant, superari videbantur. omnis enim
orbis eorum quarũ facilitatis inflexione ver-
tebatur: quã bifariam contrarie simul proce-
dentia efficiebant, vt quod esset tardissimum,
28 id proximum fieret celerrimo. || Atque vt ef-
set mensura quadam euidens, quæ in istis octo
cursibus celeritates, tarditatésq; declararet:
Deus ipse solem, quasi lumen, accendit ad se-
cundum supra terram ambitum, vt quàm ma-
ximè cælum omnibus colluceret, animantés-
que, quibus ius esset doceri, ab eiusdẽ motu
& ab eo, quod simile esset, numerorum natu-
ram, vimque cognoscerent. Nox igitur, & dies
ad hunc modum, & ob has generata causas, v-
num circuitum orbis efficit sapientissimum,
atque optimum: mensis autem, quando luna
lustrato suo cursu solem consecuta est: annus,
vbi sol suum totum confecit, & peragrauit
29 orbem. || Ceterorum autem siderum ambi-
tus ignorãtes homines, præter admodum pau-
cos, neque nomen appellant, neque inter se
numero commetiuntur. itaque nesciunt, hos
siderum errores, id ipsum esse, quod ritè dici-
tur tempus, multitudine infinita, varietate ad-
mirabili præditos. Attamen illud prospici,
& intelligi potest, absoluto, perfectóque nu-
mero temporis, absolutum, perfectúmque an-
num, tunc compleri denique, cùm se octo am-
bitus, confectis suis cursibus, ad idem caput
retulerunt, cúmque eos permensus est idem, &
30 semper sui similis orbis. || Has igitur ob cau-
sas nata astra sunt, quæ per cælum penetrantia
solstitiali se, & brumali reuocatione conuer-
terent: vt hoc omne animal, quod videmus,
esset illi animali, quod sentimus, ad æternita-
tis imitationem simillimum. Et cetera qui-
dem vsque ad temporis ortum impressa ab il-
lis, quæ imitabatur, effinxerat. Sed quia non-
dum omne animal in mũdo intus incluserat,
ex ea parte deficiebat ad propositum exẽplar
31 imaginis similitudo. || Quoti igitur, & qua-
leis animalium formas mẽs, in speciem rerum
intuens, poterat cernere, totidem, & taleis in
hoc mundo secum cogitauit effingere. Erant
autem animantium genera quatuor: quorum
vnum diuinum, atque cæleste: alterum penni-
gerum, & aerium: tertium aquatile: terrestre,
quartum. Diuinæ animationis maximè spe-
ciem faciebat ex igne, ita vt splendidissimus
esset, & adspectu pulcherrimus. cúmque simi-
lem vniuersitatis natura efficere vellet, ad vo-
lubilitatem rotundauit, comitémque eum sa-
pientia quam optimæ mentis effecit, circúm-
que cælum æquabiliter distribuit, vt hunc
hac varietate distinctum bene Græci κόσμον,
nos lucentem mundum nominaremus. || Dedit 32
autem diuinis duo genera motus: vnum, quod
semper esset in eodem æquè, & idem in omni-
bus, atque vno modo celeraret: alterum, quod
in antiquam partem à conuersione eiusdem,
& similis, pelleretur. Quinque autem reliquis
motibus orbem eum esse voluit expertem,
B immobilem, & stantem. Ex quo genere ea
sunt sidera, quæ infixa cælo non mouentur lo-
co: quæ sunt animantia eáque diuina, ob
eámque causam suis sedibus inhærent, & per-
petuò manent. Quæ autem vaga, & mutabili
ratione labuntur, ita generata sunt, vt suprà
diximus. Iam verò terram, altricem nostram,
quæ traiecto axe sustinetur, diei, noctísque ef-
fectricem, eandémque custodem, antiquissi-
mam deorum voluit esse eorum, qui intra cæ-
lum gignerentur. || Flexiones autem deorum, 33
& inter ipsos deos concursiones, quæque in
orbibus eorum conuersiones, antecessionésque
eueniant, cúmque inter se penè contin-
gant, eos, qui propè copulentur contraria re-
gione, & ponè quos, aut antè labantur, qui-
búsque temporibus à nostro aspectu oblite-
scant, rursúsque emersi errorem incutiant ra-
tionis expertibus, si verbis explicare cone-
mur, nullo posito sub oculis simulacro, earum
C rerum frustra suscipiatur labor. Sed hæc satis
sint dicta nobis. Quæ de deorum, qui cernun-
tur, quique orti sunt, natura præfati sumus,
habeant hunc terminum. || Reliquorum au- 34
tem, quos Græci δαίμονας appellant, nostri,
opinor, Lares, si modò hoc rectè conuersum
videri potest, & nosse, & nuntiare ortum eo-
rum, maius est, quàm vt profiteri scribere nos
audeamus. Credendum nimirum est veteri-
bus & priscis, vt aiunt, viris, qui se proge-
niem deorum esse dicebant. Itaque eorum vo-
cabula nobis prodiderunt. Nosse autem gene-
ratores suos optimè poterant: ac difficile fa-
ctu est, à diis ortis, fidem non habere, quam-
quem nec argumentis, nec rationibus certis
eorum oratio confirmatur: sed quia de suis
rebus notis videntur loqui, veteri legi moriq;
parendum est. || Sic igitur, vt ab his est tradi- 35
tum, horum deorum ortus habeatur, atque di-
catur, vt Oceanum, Salaciámque Cæli satu,
D Terræque conceptu generatos, editósque me-
moremus: ex his Phorcyn, Saturnum, & O-
pem, deinceps Iouem, atq; Iunonem, reliquos,
quos fratres inter se, agnatósque vsurpare, at-
que appellare videmus, & eorum, vt vtamur
veteri verbo, Prosapiam. Quando igitur om-
nes, & qui mouentur, palámque ostenduntur,
& qui catenus nobis declarantur, quo ipsi vo-
lunt creati sunt: tum ad eos is Deus, qui om-
nia genuit, fatur: Hæc vos, qui deorũ satu orti

eſtis, attendite: quorum operum ego parens, A effectórque ſum quæ per me facta, non ſunt diſſoluta, me inuito: quamquam omne colligatum ſolui poteſt: ſed haud quaquam boni eſt, ratione vinctum velle diſſoluere. Sed quoniam orti eſtis, immortales vos quidem eſſe, & indiſſolubiles non poteſtis: neutiquam tamen diſſoluemini, nec vos vlla mortis fata perimment, nec fraus valentior, quàm conſilium meum: quod maius eſt vinculum ad perpetuitatem veſtram, quàm illa, quibus eſtis tum, cùm gignebamini, colligati. Quid ſentiam igi-
36 tur, cognoſcite. ‖ Tria nobis genera reliqua ſunt, eáque mortalia: quibus prætermiſſis, cæli abſolutio perfecta non erit. omnia enim genera, animalium complexu non tenebit: teneat autem oportebit, vt eodem ne quid abſit, quæ à me ipſo effecta ſint, quod deorum vitam poſſint adæquare. Vt igitur mortali generentur conditione, vos ſuſcipite, vt illa gignatis, imitemínique vim meam, qua in veſtro B ortu me vſum eſſe meminiſtis: in quibus qui tales creantur, vt deorum immortalium, quaſi gentiles eſſe debeant, diuini generis appellentur, teneántque omnium animantium principatum vobiſque iure & lege volentes pareât: quorum vobis initium, ſatúſque traditur à me: vos autem ad id quod erit immortale, partem attexitote mortalem. Ita orientur animantes, quos & viuos alatis, & conſumtos
37 ſinu recipiatis. Hæc ille dixit. ‖ Deinde ad temperationem ſuperiorem reuertit: in qua omnem animum vniuerſæ naturæ temperans permiſcebat, ſuperioriſque permixtionis reliquas fundens æquabat, eodem modo ferè, niſi quòd non ita incorruptas, vt ea, quæ ſemper idem: ſed à diis ſecundum ſumebat, atque tertium. Toto igitur omnino conſtituto, ſideribus parem numerum diſtribuit animorũ, & ſingulos adiunxit ad ſingula, atque ita quaſi in currum vniuerſitati impoſuit, cõmonſtrauitq; C leges fataleis, ac neceſſarias, & oſtendit primũ ortum vnum fore omnibus, cúmque moderatum, atque conſtantem, nec ab vllo imminutum: ſatis autem, & quaſi ſparſis animis fore vti certis temporum interuallis oriretur animal, quod eſſet ad cultum deorum aptiſſi-
38 mum. ‖ Sed cùm duplex eſſet natura generis humani, ſic ſe res habebant, vt præſtâtius genus eſſet eorum, qui eſſent futuri viri. Cùm autem animis corpora cum neceſſitate inſeuiſſent, cùmque ad corpora neceſſitate tum acceſſio fieret, tũ abſceſſio, neceſſe erat, ſenſum exiſtere vnum, communémque omnium vehementiore motu excitato, coniunctóq; naturæ: deinde voluptate, & moleſtia mixtum amorẽ: poſt iram, & metum, & reliquos motus animi, comitem ſuperiorum, & his etiam contrarios diſſidentes: quos qui ratione rexerit, iuſtè vixerit: qui autẽ his ſe dediderit, iniuſtè. Atque ille, qui rectè, & honeſtè curriculum D viuendi à natura datum confecerit, ad illud aſtrum, quo cùm aptus fuerit, reuertetur. qui autem immoderatè, & intemperatè vixerit, cum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet.

* *anno autem milleſimo, vterque ad ſortitionem optionémque vitæ ſecundæ perueniens, optabit quod quiſque genus velit. vbi & in beluæ vitam, ac figuram animus humanus defertur.*

‖ & ſi ne tum quidem finẽ vitiorum faciet: 39 grauius etiam iactabitur, & in ſuis moribus ſimillimas figuras pecudum, & ferarum tranſferetur: neque malorum terminum priùs adſpiciet, quàm illam ſequi cœperit conuerſionem, quam habebat in ſeipſe eiuſdem, & vnius ſimul innatam, & inſitam. Quod tum eueniet, cùm illa, quæ ex igne, aere, aqua, atque terra, turbulenta, & rationis expertia inſederint, denique ratione depulerit, & ad primã atque optimam affectionem animi peruenerint. Quæ cùm ita deſignaſſet, ſéſéque, ſi quid poſtea fraudis, aut vitii eueniſſet, extra omnẽ culpam, cauſámque poſuiſſet: alios in terras, alios in lunã, alios in reliquas mundi parteis quæ ſunt ad ſpatiorum temporis ſignificationem notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. 40
‖ Poſt autem ſationem eam diis, vt ita dicam, iunioribus permiſit, vt corpora mortalia effingerent, quantúmque eſſet reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quæ cõſequentia eſſent, perpolirẽt, & abſoluerent: deinde vt huic animanti principem ſe, ducémque præberet, vitámque eius pulcherrimè regeret, & gubernaret: niſi quatenus ipſe beneficiis ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. Atque is quidem, qui cuncta compoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu. Qui autem erant ab eo creati, cùm parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebantur. 41
‖ Itaque cùm accepiſſent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem, & effectorem ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aeris à mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur, eáſque inter ſe copulabant, haud iiſdem vinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni non poſſent, propter paruitatẽ, crebris quaſi cuneolis interC iectis vnum efficiebât ex omnibus corpus: itémque in eo influente atque affluente animo diuino ambitus illigabant. Itaque illi in flumen immerſi, neque tenebant, neque tenebantur, ſed vi magna tum ferebant, tum ferebantur. Ita totum animal mouebatur illud quidem, ſed immoderatè, & fortuitu, vt ſex motibus veheretur. nam & antè, & ponè ad læuã, & ad dextram, & ſurſum, & deorſum, modo huc, modò illuc,

ſex oras, regionéſque verſus errans procedebat.

Deſunt nonnulla.

Iam verò earum imaginum, quæ finguntur, & redduntur in ſpeculis, eorúmque, quæ ſplendida, & leuia ſunt rationem perſpicere, haud difficile eſt. Nam ex ignis vtriuſque externi atque interni communione inter ipſos, cùm vnus per ſingulas D parteis effectus, & multis modis concors & aptus reditus in læuore conſtituit.

Sed ſi in ſplendore concedit: tum vel eadem ſpecie, vel interdum immutata redditur.

omniáque huiuſmodi neceſſariò in ſpeculo referuntur.

cùm ignis oculorum cum eo igne, qui eſt obos offuſus,

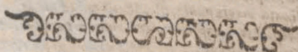
In re tenui, & splendida.

se confudit, & contulit. Dextra autem videntur, quæ læua sunt, quia contrariis partibus oculorum, contrarias parteis attingunt,

præter morem vsitatum adiectionis, & commissuræ.

42 ¶ Respondent autem dextra dextris, læua læuis conuersione luminum, cùm ea inter se non cohærescunt. Id fit, cùm speculorum læuitas hinc, illincque altitudinem assumsit, & ita dextra detrusit in læuam partem oculorum, læuáque in dextram. Supina etiam ora cernũtur depulsione luminum: quæ conuertens inferiora reddit, quæ sunt superiora. Atqui hæc omnia ex eo genere sunt, quæ rerum adiuuant causas. Quibus vtitur ministeriis Deus, cùm optimi speciem, quoad fieri potest, efficit. Sed existimant plerique non hæc adiuuantia causarum, sed has ipsas esse omnium causas, quæ vim habeant frigoris, & caloris, concretionis & liquoris: careant autem omni intelligentia, atque ratione, quæ, nisi in animo nulla a-
43 lia in natura reperiantur. ¶ Animus autem sensum omnem effugit oculorum. At ignis, & aqua, & terra, & aer, corpora sunt, eáque cernuntur. Illum autẽ qui intelligentiæ, sapientiæque se amatorem profitetur, necesse est, intelligentis, sapientisque naturæ primas causas conquirere, deinde secundas causas rerum earum, quæ necessariò mouent alias, cùm ipsæ ab aliis mouentur. Quocirca nobis sic cerno esse faciendum, vt de vtroque nos quidem dicamus genere causarum, separatim autem de iis, quæ, cum intelligentia sunt efficiẽtes pulcherrimarum rerum, atque atque optimarum: & de iis, quæ vacantes prudentia, inconstantia, perturbatáque efficiunt. Ac de oculorum quidem causis, vt haberent eam vim, quã nunc
44 habent, satis fermè esse dictum puto. ¶ Maxima autem eorum vtilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. Rerum enim optimarum cognitiones nobis oculi attulerunt. Nam hæc quæ est habita de vniuersitate oratio à nobis, haud vnquã esset inuenta, si neque sidera, neque sol, neque cælũ sub oculorũ adspectũ cadere potuissent. Nunc verò dies, noctésq; oculis cognitæ, tum mensiũ, annorúmq; conuersiones ad numerum machinata sunt, & spatium temporis demensæ sunt, & ad quæstionem totius natura impulerunt. Quibus ex rebus Philosophiam adepti sumus: quo bono nullum optabilius, nullum præstantius, neque datum est mortalium generi deorũ concessu, atque munere, neque dabitur.

Multa desiderantur.

M. T. CICERONIS PHÆNOMENΩN EX Arato fragmenta.

CICERO 2. leg 3.] AB IOVE *musarum primordia.*

A. LACT.) *Malebant tenui contenti viuere cultu.*

LACT.) *Et Iouis in regno cælique in parte resedit.*

Cic. 1. 2. de na. deor.) Cetera labuntur celeri cælestia motu.

Cum cæloque simul noctésque diésque feruntur.

Extremúsque adeò duplici de cardine vertex
Dicitur esse Polus. *
Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur.
Altera dicitur esse Helice.
Quas nostri Septem soliti vocitare triones.
Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
Sed prior illa, magis stellis distincta refulget,
Et latè prima confestim à nocte videtur.
Hæc verò parua est, sed nautis vsus in hac est.
Nam cursu interiore breui conuertitur orbe.
Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Toruus Draco serpit subter supráque reuoluens
B *Sese, conficiénsque sinus è corpore flexos.*
Huic non vna modò caput ornans stella relucet.
Verùm tempora sunt duplici fulgore notata.
E trucibúsque oculis duo feruida lumina flagrant,
Atque vno mentum radianti sidere lucet:
Obstipum caput & tereti ceruice reflexum.
Obtutum in cauda maioris figere dicas.
Quot caput hic paulum sese subitòque recondit.
Ortus vbi atque obitus partem admiscentur in vnam.

Id autem caput. *

Attingens defessa velut mærentis imago,
Vertitur. * quam quidem Græci
Ἐγγόνασιν *vocitant, genibus quod nixa feratur.*
Hic illa eximio posita est fulgore corona.
propter caput Anguitenentis.
Quem claro perhibent ὀφιοῦχον *nomine Graij.*
Huic supera duplices humeros affixa videtur
C *Stella micans tali specie, talique nitore.*
Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,
Eius & ipse manet religatus corpore toto.
Namque virũ mediũ Serpens sub pectora cingit.
Ille tamen nitens grauiter vestigia ponit.
Atque oculos vrget pedibus, pectúsque Nepai.

Septemtriones sequitur.

Arctophylax vulgò qui dicitur esse Bootes,
Quòd quasi temone adiunctã præ se quatit Arctum.

huic Booti.

* *subter præcordia fixa tenetur*
Stella micans radiis, Arcturus nomine claro.

* cui subiecta fertur.

Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.

D *Ferrea tum verò proles exorta repente est:*
Ausáque funestum primas est fabricarier ensem.
Et gustare manu victum domitúmque iuuencum.
Et nexos geminos inuises sub caput arcti.
Subiectus mediæ est Cancer: pedibúsque tenetur.
Magnũ leo tremulam quatiens è corpore flammam.

Hoc ꝑotu radientis Etesia in vada Pon…

Nauibus assumtis fluitantia quærere aplustra

auriga.

Sub læua geminorum obductus parte feretur,
Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.
*At Capra læuum humerum clara obtinet.**.

Verùm hæc est magno atque illustri prædita signo:
Contrà hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignem.

cuius sub pedibus *

Corniger est valido connixus corpore Taurus,
Has Græci stellas ὑάδας vocitare suerunt.
Námque ipsum ad tergū Cynosuræ vertitur arcti.

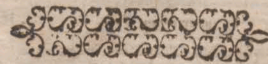
* hunc antecedit

Obscura specie stellarum Cassiepeia.

Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adspectum mœsta parentis.

Huic equus ille iubam quatiens fulgore micanti
Summa contingit caput aluo stellaque iungens
Vna tenet duplices communi lumine formas.
Æternum ex astris cupiens connectere nodum.

Exim contortis Aries cum cornibus hæret.

ARATI PHÆNOMENA à M. Tul. Cicerone adolescente, Latina facta.

* *
*

E quibus hinc subter possis cognoscere fultum,
Iam cæli mediam partem terit, vt prius illæ
Chelæ quum pectus quod cernitur Orionis
Et propè conspicies paruum sub pectore claro
Andromedæ signum, Deltōton dicere Graij,
Quod soliti, simili quia forma littera claret.
Huic spatio ductum simili latus exstat vtrumque.
At non tertia pars lateris: nam non minor illis,
Sed stellis longè densis præclara relucet.
Inferior paulò est Aries & flamen ad Austri
Inclinatior, atque etiam vehementius illo
Pisces, quorum alter paulò prælabitur antè,
Et magis horrisonis Aquilonis tangitur alis.
Atque horum è caudis duplices velut esse catenæ
Dicuntur sua diuersæ per lumina serpunt:
Atque vna tandem in stella communiter hærent,
Quam veteres soliti cælestem dicere Nodum,
Andromedæ læuo ex humero si quærere perges,
At positum poteris suprà cognoscere Piscem.
E pedibus natum summo natus Ioue Perseus,
Quos humeris retinet defixo corpore Perseus:
Quæ summa ab regione Aquilonis flamina pulsant,
Hic dextram ad sedes intendit Cassiepeæ.
Diuersósque pedes vinctos talaribus, aptis
Puluerulentus vti de terra lapsu repentè

A *In cælum victor magnum sub culmine portat.*
At propter læuum genus omni ex parte locatas
Paruas Vergilias tenui cum luce videbis.
Hæ septem vulgò perhibentur more vetusto
Stellæ, cernuntur verò sex vndique paruæ.
At non interiisse putari conuenit vnam:
Sed frustra temerè à vulgi ratione sine vlla
Septem dicier, vt veteres statuêre poetæ,
Æterno cunctas æuo qui nomine dignant.
Alcyone, Meropéque, Celæno, Taygetéque,
Electra, Steropéque, simul sanctissima Maia.
Hæ tenues paruo labentes lumine lucent:
At magnum nomen signi clarumq; vocatur,
Propterea quòd ad æstatis primordia claret,
Et pòst hyberni præpandens temporis ortus
Admonet vt mandent mortales semina terris.
Inde Fides leuiter posita & conuexa videtur,
Mercurius paruus manibus quam dicitur olim
Infirmis fabricatus in alta sede locasse.
B *Quæ genus ad læuum Nixi delapsa resedit,*
Atque inter flexum genus, & caput Alitis hæsit.
Namque est Ales auis lato sub tegmine cæli
Quæ volat, & serpens geminis secat aëra pennis.
Altera pars huic obscura est, & luminis expers.
Altera nec paruis, nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre iacit quatiens è corpore lumen.
Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam
Gestit, iam verò clinata est vngula vehemens
Fortis equi propter pennati corporis alam.
Ipse autem labens multis equus ille tenetur
Piscibus: hinc ceruix dextra mulcetur Aquari.
Serius hæc obitus terrai iussit equinus,
Quàm gelidum valido de corpore frigus anhelans
Corpore semifero magno Capricornus in orbe:
Quem quum perpetuo vestit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore cursum.
Hoc caue te Ponto studeas committere mense:
Nam non longinquum spatium labere diurnum:
Non hyberna cito voluitur curriculo nox:
C *Humida non sese vestris aurora querelis*
Ocyus ostendet, clari prænuntia solis:
At validis æquor pulsabit viribus Auster:
Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.
Sed tamen anni iam labuntur tempore toto.
Nec cæli signorum cedunt, neque flamina vitant,
Nec metuunt canos minitanti murmure fluctus.
Atque etiam supero naui pelagóque vagato
Mense fugiti potens solis cùm sustinet orbem.
Nam iam cùm minus exiguo lux tēpore præsto est.
Hoc signum veniens poterunt prænoscere nautæ:
Iam propè præcipiti antè licebit visere nocti
Vt sese ostendens emergit Scorpius altè.
Posteriore trahens flexum vi corporis arcum:
Iam superà cernes Arcti caput esse minoris,
Et magis erectum ad summum versarier orbem.
Tum sese Orion toto iam corpore condit.
Extrema propè nocte, & Cepheus conditur antè
Lumborum tenus à prima depulsus ad vndas.
Hic missō reuocans fulgens iacet vna sagitta,
D *Quam propter nitens penna conuoluitur Ales:*
Et clinata magis paulò est Aquilonis ad auras.
At propter se Aquila ardenti cum corpore portat
Igniferum mulgens tremebundis æthera pennis,
Non minus ingenti cum corpore, sed graue mæstis
Ostendit nautis perturbans æquora signum.
Tum magni curuus Capricorni corpore propter
Delphinus iacet haud nimio lustratus nitore,
Præter quadruplices stellas in fronte locatas,
Quas interuallum binas disterminat vnum.
Cetera pars læta tenui cum lumine serpit.

Illæ quæ

Illa quæ fulgent luces ex ore corusco,
Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ,
Atque inter spatium, & læti vestigia solis.
At pars inferior Delphini fusca videtur
Inter solis iter, simul inter flamina venti,
Viribus erumpit quà summi spiritus Austri.
Exinde Orion obliquo corpore nitens
Inferiora tenet truculenti corpora Tauri:
Quem qui suspiciet in cœlum nocte serena
Latè dispersum non viderit, abdita verò
Cetera se speret cognoscere signa potesse.
Námque pedes subter rutilo cum lumine claret
Feruidus ille Canis stellarum luce refulgens.
Hunc tegit obscurus subter præcordia Vesper:
Ver toto spirans rabido de corpore flammam
Æstiferos validis erumpit flatibus ignes:
Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.
Hic vbi se pariter cum Sole in lumina cæli
Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustrà
Suspensos animos arbusta ornata tenere.
Nam quorum stirpes tellus amplexa prehendit.
Hæc augens anima vitali flamine mulcet:
At quorum nequeunt radices findere terras,
Denudat foliis ramos & cortice truncos.
Hunc propter, subtérq; pedes, quos diximus antè,
Orionis iacet leuipes Lepus. hic fugit ictus
Horrificos metuens rostri tremebundus acuti,
Nam Canis infesto sequitur vestigia cursu
Præcipitantem agitans oriens iam denique paulò
Curriculum nunquam defesso corpore sedans.
At Canis ad caudam serpens prælabitur Argo,
Conuersam præ se portans cum lumine puppim:
Non aliæ nauet ut in alto pondere proras
Antè solent rostro Neptunia prata secantes,
Sed conuersa retrò cæli semper loca portat:
Sicut quum cœptant tutos constringere portus,
Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ,
Aduersámque trahunt optata ad littora puppim.
Sic conuersa vetus super æthera vertitur Argo
Atque vsque ad prora ad cœlū sine lumine malū,
A malo ad puppim cum lumine clara videtur,
Inde gubernaclum disperso lumine fulgens,
Clari posteriora Canis vestigia condit.
Exin semotam procul in tutóque locatam.
Andromedam tamē explorās fera quærere Pistrix
Pergit, & vsque sitā validas Aquilonis ad auras
Sæuula vestigat finita in partibus austri.
Hanc Aries tegit, & squammosi corpore Pisces
Fluminis illustri tangentem corpore ripas.
Námq. etiam Eridanum cernes in parte locatum
Cæli funestum magnis cum viribus amnem,
Quem lacrymis mœstæ Phaethontis sæpe sorores
Sparserunt lætum mærenti voce canentes.
Hunc Orionis sub læua cernere planta.
Serpentem poteris, procerásque vincla videbis,
Quæ retinent Pisces, caudarum parte locata,
Flumine mixta retro ad Pistricis terga reuerti.
Hic vna stella vertuntur, quam iacit ex se
Pistricis spinæ valida cum luce refulgens,
Exinde exiguæ tenui cum lumine multæ
Inter Pistricem fusæ sparsæque videntur,
Atque gubernaclum stellæ, quas contegit omnis
Formidans acrem morsum Lepus: his neque nomē,
Nec formam veteres certam statuisse videntur.
Nam quæ sideribus claris natura poliuit,
Et vario pinxit distinguens lumine formas,
Hæc ille astrorum custos ratione notauit,
Signáq signauit cælestia nomine vero:
Has autem, quæ sunt paruo sub culmine fusæ,
Consimili specie stellas parilique nitore,
A Non potuit nobis nota clarere figura.
Exinde australem soliti conuincere Piscem.
Voluitur inferior Capricorno versus ad Austrum,
Pistricem obseruans procul illis Piscibus hærens.
At propè conspicies expertes nominis omnes
Inter Pistricem & Piscem quem diximus Austri
Stellas sub pedibus stratas radiantis Aquari.
Propter Aquarius obscurum dextra rigat amnem,
Exiguo qui stellarum candore nitescit.
E multis tamen his duo latè lumina fulgent.
Vnum sub magnis pedibus cernetur Aquari.
Quod superest, gelido delapsum flumine fontis
Spiniferam subter caudam Pistricis adhæsit:
Et tenues stellæ perhibentur nomine Aquari.
Hic aliæ volitant paruo cum lumine claræ,
Atque priora pedum subeunt vestigia magni
Arcitenentis & obscuræ sine nomine condunt.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram, quam flatu permulcet spiritus Austri,
Exiguo superûm quæ lumina tempore tranat.
Nam procul Arcturo est aduersa parte locata.
B Arcturo magnum spatio superà dedit orbem
Iuppiter: hunc paruum inferiore in parte locauit.
Hic tamen æterno inuisens loca curriculo nox,
Signa dedit nautis, cuncti quæ noscere possent,
Commiserans hominum metuendos vndique casus.
Nam quum fulgentem cernes sine nubibus atris
Aram sub media cæli regione locatam,
A summa parte obscura caligine tectam.
Tum validis fugito deuitans viribus Austrum:
Quem si prospiciens vitaueris, omnia cautè
Armamenta locans tutò labere per vndas.
Sin grauis inciderit vehementi flamine ventus,
Perfringet celsos defixo robore malos:
Vt res nulla feras possit mulcere procellas,
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Cœperit. & subitis auris diduxerit Ara.
Sin humeros medio in cælo Centaurus habebit,
Ipséque cærulea contectus nube feretur,
Atque Aram tenui caligans vestiet umbra,
Ad signorum obitum vis est metuenda Fauoni.
Ille autem Centaurus in alta sede locatus,
C Quà sese claro collucens Scorpius infert,
Hæc subter partem præportans ipse virilem
Cedit, equi partes properans coniungere Chelis.
Hic dextrā porgens quadrupes quà vasta tenet turè
Quam nemo certo donauit nomine Graiûm,
Tendit, & illustrem truculentus cedit ad Aram,
Hic sese infernis de partibus erigit Hydra
Præcipiti lapsu flexo cum corpore serpens.
Hæc caput atque oculos torquens ad terga Nepaï,
Conuexóque sinu subiens inferna Leonis,
Centaurum leni contingit lubrica cauda:
In medióque sinu fulgens cratera relucet.
Extremum nitens plumato corpore Coruus
Rostro tundit, & hic Geminis est ille sub ipsis
Ante canem Graio Procyon qui nomine fertur.
Hæc sunt quæ visens nocturno tempore signa,
Æternúmq; volens mundi pernoscere motum,
Legitimo cernes cæli lustrantia cursu.
Nam quę per bis sex signorum labier orbes
D Quinque solent stellæ, simili ratione notari
Non possunt: quia quæ faciunt vestigia cursu,
Non eodem semper spatio portata feruntur.
Sic malunt errare vaga per nubila cœli,
Atque suos vario motu metirier orbes.
Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos,
Quum redeunt ad idem cæli sub tegmine signum.
Quare ego nunc nequeo totos euoluere cursus
Verum hæc, quę semper certo voluuntur in orbe:

Fixa simul magnos edem * gentibus orbes
Quatuor æterno lustrantes lumine mundum,
Orbes stelli geri portantes signa feruntur,
Amplexi terra cæli sub tegmine fulti.
E quibus annorum volitantia lumina nosces,
Quæ densis distincta licebit cernere signis.
Tum multos orbes magno cum lumine latos,
Vinctos inter se & nodis cælestibus aptos,
Atque pari spatio duo cernes esse duobus.
Nec si nocturno cognoscens tempore cælum,
Quum neque caligans detersit sidera nubes,
Nec pleno stellas superauit lumine Luna,
Vidisti magnum cãdentem serpere circum,
Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.
Hic non perpetuum detexens conficit orbem,
Sed spatio multum superis præstare duobus
Dicitur, & latè cæli lustrare cauernas.
Quorum alter tangens Aquilonis vertitur auras,
Ora petens geminorum, illustratum genus ardens
In sese retinens Auriga portat vtrumque.
Hunc supera læua Perseus, humeroque sinistro
Tãgit: ad Andromedã hic dextra de parte tenetur,
Imponitque pedes duplices Equus: & simul Ales
Ponit auis caput, & clinato corpore tergum,
Anguitenens humeris connititur: illa recedens
Austrum consequitur deuitans corpore Virgo.
At verò totum spatium conuestit & orbis
Magnus Leo, & claro collucens lumine Cancer,
In quo consistens conuertit curriculum sol
Æstiuus, medio distinguens corpore cursus.
Hic totus medius circo disiungitur ipso:
Pectoribus validis, atque aluo possidet orbem.
Hunc octo in partes diuisum noscere circum
Si potes, inuenies supero cõuertier orbe
Quinque pari spatio partes tres esse relictas,
Tempore nocturno quas vis inferna frequentet.
Alter ab infernis Austri conuertitur auris:
Distribuens medium subter secat hic Capricornũ,
Atque pedes gelidum vinum fundentis Aquari,
Cæruleaq́ feram caudam Pistricis, & illum
Fulgẽtẽ Leporẽ, inde pedes Canis, & simul amplã
Argolicam retinet crebro cum lumine Nauem:
Tergaq́; Centauri atque Nepai portat acumen:
Inde Sagittari defixum possidet arcum.
Hunc à clarisonis auris Aquilonis ad Austrum
Condens postremum tangit rota feruida solis:
Exinde in superas brumali tempore flexu
Se recepit sedis huic orbi quinque tributæ
Nocturnæ partes, supera tres luce dicantur.
Hasce inter mediam in partem retinere videtur
Tantus quantus erat collucens Lacteus orbis,
In quo autũnali, atque iterum sol lumine verno
Exæquat spatium lucis cum tempore noctis.
Hunc retinens Aries sublucet corpore totus,
Atque genu flexo Taurus connititur ingens:
Orion claro contingens corpore fertur.
Hydra tenet flexu Crateram Coruus adhæret:
Et paucæ Chelis stellæ simul Anguitenentis
Sunt genua, & summi Iouis Ales nuntius instat:
Propter Equus capite & ceruicum lumine tangit.
Hosce æquo spatio deuinctos sustinet axis.
Per medios summo cæli de vertice tranans,
Ille autem claro quartus cum lumine circus,
Partibus extremis extremos continet orbes.
Et simul à medio media de parte secatur,
Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur:
Vt nemo, cui sancta manu doctissima Pallas
Solertem ipsa dedit fabricæ rationibus artem,
Tam tranare catè contortos possidet orbes,
Quàm sunt in cælo diuino lumine flexi.

A Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
Culmine transuerso retinentes sidera fulta.
Quatuor hi motu cuncti voluuntur eodem,
Sed tantum supera terras semper tenet ille
Curriculum, obliquè inflexus tribus orbibus vnus,
Quanto est diuisus Cancer spatio à Capricorno,
Ac subter terras spatium par esse necesse est:
Et quantos radios iacimus de lumine nostro,
Queis luna conuexum cæli contigimus orbem,
Sex tanta poterunt sub eum succedere partes
Bina pari spatio cælestia signa tenentes.
Zodiacum hunc Græci vocitant, nostrique Latini
Orbem signiferum perhibebunt nomine vero.
Nam gerit hic voluens bis sex ardentia signa.
Aestifer est pandens feruentia sidera Cancer.
Hunc subter fulgens cedit vis torua Leonis,
Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo.
Exin proiectæ claro cum lumine Chelæ,
Ipsaque consequitur lucens vis magna Nepai:
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum.
B Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit:
Humidus inde loci collucet Aquarius orbem.
Exin squammigeri serpentes ludere Pisces:
Queis comes est Aries, obscuro lumine labens,
Inflexoque genu proiecto corpore Taurus,
Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem,
Hæc sol æterno conuestit lumine lustrans.
Annua conficiens vertentia tempora cursu,
Hic quantus terris consectus pellitur orbis,
Tantumdem ille patens superà mortalibus edit.
Sex omni semper cedunt labentia nocte.
Tot cælum iussu fugientia signa reuisunt.
Hoc spatium tranans cæcis nox conficit vmbris.
Quod supera terras prima de nocte relictum est
Signifero ex orbis & signorum ordine fultum.
Quod si solis aues certos cognoscere cursus,
Ortus signorum nocturno tempore vises:
Nam semper signum exoriens Titan trahit vnũ,
Sin autem officiens signis mons obstruet altus,
Aut adiment lucem cæca caligine nubes:
C Certas ipse notas cæli de tegmine sumes,
Ortus atque obitus omnes cognoscere possis.
Quæ simul existant cernes, quæ tempore eodem
Præcipitent obitum nocturno tempore nosces.
Iam simul vt supero se toto lumine Cancer
Extulit, exemplo cedit delapsa Corona,
Et loca conuisit cauda tenus infera Piscis.
Dimidiam retinens stellis distincta Corona
Partem, etiã supera atq; alia de parte repulsa est:
Quã tamen insequitur Piscis, nec totus ad vmbras
Tractus, sed supero contectus corpore cedit,
Atque humeros vsq; à genibus, clarũmque recõdit
Anguitenens validis magnũ à ceruicibus Anguẽ.
Iam verò Arctophilax non æqua parte secatur,
Nam breuior clara cæli de parte videtur,
Amplior infernas depulsus possidet vmbras.
Quatuor hic obiens secum deducere signa
Signifero solet ex orbi, tum serius illæ
Quum supera sese satiauit luce, recedit,
D Post mediam labens laco cum corpore noctem.
Hæc obscura tenens conuestit sidera tellus:
Dimidia retinet stellis distincta corona
At parte ex alia claris cum lucibus errat
Orion, humeris & lato pectore fulgens,
Et dextra retinens non cassum luminis ensem.
Sed quum de terris vis est patefacta Leonis,
Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu,
Cedunt obscurata, simul vis maior Aquari
Pellitur, ac flexo confidens corpore Nixus
Iam supera fermè depulsus lumine cedit.

Sed læuum genus, atque illustrem linquit in altū
Plātam.tum contrà exoritur clarum caput Hydræ.
Et Lepus, & Procyon, qui sese feruidus infert
Ante Canem: inde Canis vestigia prima videtur.
Non pauca è cælo depellens signa repente
Exoritur candens illustria lumina Virgo.
Cepit clara Fides Cyllenia mergitur vnda
Delphinus simul obtegitur depulsa Sagitta.
Atq; Auis ad summā caudam, primisq; recedit
Pinnas & magnus pariter delabitur Amnis.
Hic Equus à capite & longa ceruice latescit:
Longius exoritur iam claro corpore Serpens,
Crateráque tenus lucet mortalibus Hydra.
Inde pedes Canis ostendit iam posteriores,
Et pòst ipse trahit claro cum lumine Puppim:
Insequitur labens per cæli lumina Nauis.
Et iamiam toto processit corpore Virgo:
Hæc medium ostendit radiato stipite malum.
At quum procedunt obscuro corpore Chelæ,
Existit pariter larga cum luce Bootes,
Cuius in aduersum est Arcturus corpore fixus,
Totáque iam supera fulgens prolabitur Argo,
Hydráque quòd latè cælo dispersa tenetur,
Nondum tota latet non caudam contegit vmbra.
Iam dextrum genus & decoratam lumine suram
Erigit, ille vagans vulgato nomine Nixus,
Quem nocte exstinctū atque exortū vidimus vnà
Persæpe vt paruum tranans geminauerit orbem.
Hic genus & suram cum Chelis erigit altè:
Ipse autem præceps obscura nocte tenetur,
Dum Nepa & Arcitenens inuisant lumina cæli.
Non secum medium pandet Nepa, tollere vero
In cælum totum exoriens conabitur arcus,
Hic tribus elatus cum signis corpore toto
Lucterat exoritur media de parte Corona,
Caudáque Centauri extremo candore refulget.
Hic se iam totum cæcas Equus abdit in vmbras,
Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales.
Occidit Andromedæ clarū caput, & fera Pistrix
C Labitur: horribiles epulas funesta requirens.
Hanc contrà Cepheus non cessat tendere palmas,
Illa vsque ad spinam mergens se cærula condit.
At Cepheus caput atq. humeros, palmásq; reclinat.
Quum verò vis est vehemens exorta Nepai,
Latè fusa volat in terras labitur vnda,
Orionque metu perculsus conditur vna.
Pace huius liceat causam explicuisse timoris,
Virgo, tua: mihi quæso veni placata Diana.
Hęc fama est hominū, hæc per terras fama va-
Vt quōdā Oriō manibus violasse Dianā (gatur,
Dicitur excelsis errans in collibus amens,
Quos tenet Ægæo defixa in gurgite Echineis,
Brachia quam viridi conuestit tegmine vitis,
Ille feras vecors amenti corde necabat
OEnopionis auens epulas cenare nitentes.
At verò pedibus subitò perculsa Dianæ
Insula discessit, disiecitque saxa reuellens
Perculit, & cæcas lustrauit luce lacunas
D E quibus ingenti existit cum corpore præ se
Scorpius, infestus præportans flebile acumen.
Hic valido cupidè venantem perculit ictu,
Mortiferum in venas figens per vulnera virus
Ille graui moriens constrauit corpore terram,
Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert,
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tū verò fugit Andromeda, & Neptunia Pistrix.
Tota latet, cedit conuerso corpore Cepheus
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput & superas potis est demergere partes:
Infera lumborum quamquam conuestiet vmbra.

A Nam retinent Arcti lustrantes lumine suras.
Labitur illa simul gnatam lacrymosa requirens
Caßiepea, neque ex cælo depulsa decorè
Fertur: nam verso contingens vertice primum
Terras post humeros euersa sede refertur:
Hanc illi tribuunt pœnam Nereydes almæ,
Cum quibus (vt perhibent) ausa est cōtēdere forma.
Hæc obit inclinata: at pars exorta Corona est
Altera cum caudáq. omnis iam panditur Hydra.
At caput & totum sese Centaurus opacis
Eripit è tenebris, linquens vestigia parua
Ante pedum contecta simul cum lumine pandit:
Ipse feram dextra retinet, prolabitur inde
Anguitenēs capite & manib.: pfert simul Anguis
Iam caput, & summum flexo de corpore lumen.
Hic ille exoritur conuerso corpore Nixus,
Aluū, crura, humeros, simul & præcordia lustrans,
Et dextra radios læto cum lumine iactans.
Inde Sagittipotens superas conuisere luces
B Institit, & mergit Nixi caput, & simul effert
Sese clara Fides, & promit corpore Cepheus,
Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit,
Abditur Orion obiit & Lepus abditus vmbra.
Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapsu.
Inde obiens Capricornus ab alto lumine pellit
Aurigā instantemq; Caprā, paruos simul Hœdos,
Et magnam antiquo depellit nomine Nauem.
Obruitur Procyon emergunt Alite lapsum,
Et terris volucris exiliit clara Sagitta.
Crus dextrumq; pedem linquēs obit infera Perseus
In loca tum cedens à puppi linquitur Argo.

PRISC. lib. 8.) Sub pedibus profert finita Booti.
PRISC. lib. 6.) Tertia sub caudam ad genus ipsum lumina pandit.
PRISC. li. 10.) Quem neque tempestas perimet neque longa vetustas.
Interimet, stinguens præclara insignia cæli.

PROGNOSTICA.

PRISC. li. 10.) Vt cùm luna meā Hyperionis officit orbi,
Stinguuntur radij cæca caligine tecti.
PRISC. lib. 16.) Ast autem tenui quæ candent lumine Phatnæ.
CIC. 1. Diuin.) Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futuros.
Inflatum mare, cùm subitò penitúsq; tumescit,
Saxáque cana salis niueo spumata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut densus stridor cùm celso è vertice montis
Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsu.
Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans instare procellas,
Haud modicos tremulo fundens à gutture cantus.

Vos quoque signa videtis aquai dulcis alumnæ
D Cùm clamore paratis inaneis fundere voces.
Absurdóque sono fonteis & stagna cietis.
Quis est qui ranunculos hoc videre suspicari possit?
Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduas iacit ore querelas,
Cùm primùm gelidos rores aurora remittit
Fuscáque nonnumquam cursans per littora cornix,
Demersit caput, & fluctum ceruice recepit.
Mollipedésque boues spectantes lumina cæli
Naribus humiferum duxère ex aëre succum.
Iam verò semper viridis, semperq; grauata,

Lentiscus triplici solida grandescere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi,
PRISC. *lib.6. Caprigeni pecoris custos de gurgite vasto.*

CETERA DESIDERANTVR.

M. Tullij Ciceronis Alcyones.

NON.] *Alcyonem genuit claris delapsus ab astris Pranius auroræ, solis, noctisque satelles.*

M. Tullij Ciceronis Limon.

CIC.] *Tu quoq;, qui solus lecto sermone, Terenti,*
Conuersum, expressúmque Latina voce Menãdrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, atque omnia dulcia linquens.

M. Tullij Ciceronis Marius.

CIC.] *Nuntia fulua Iouis, miranda visa figura*
CIC.] *Hic Iouis altisoni subitò pinnata satelles,*
Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
Ipsa feris subigit transfigens vnguibus anguem
Semianimum, & varia grauiter ceruice micãtẽ,
Quem se intorquentem lanians, rostróq; cruentans,
Iam satiata animum, iam duros vlta dolores,
Abiicit efflantem, & laceratum affligit in vndas
Séque obitu à solis nitidos conuertit ad ortus.
Hanc vbi præpetibus pennis, lapsúque volantem
Conspexit Marius diuini numinis augur,
Faustáq; signa suæ laudis, reditúsque notauit:
Partibus intonuit cæli pater ipse sinistris.
Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.

M.T.C. de suo consulatu lib. II.

CICERO. 1. Diui.] *Principiò æthereo flammatus Iuppiter igni*
Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
Ménteque diuina cælum, terrásque petissit:
Quæ penitus sensus hominum, vitásque retentet,
Ætheris æterni septa, atque inclusa cauernis.
Et si stellarum motus cursúsque vaganteis.
Nosse velis, quæ sint signorum in sede locatæ,
Quæ verbo & falsis Graiorum vocibus errant,
Re vera certo lapsu spatióque feruntur:
Omnia iam cernes diuina mente notata.
Nam primùm astrorum volucres te Consule motus
Concursúsque graueis stellarum ardore micanteis.
Tu quoq; cùm tumulos Albano in monte niuales
Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,
Vidisti & claro tremulos ardore cometas,
Multáque misceri nocturna strage putasti,
Quod fermè dirum in tempus cecinêre Latinæ,
Cum claram speciem concreto lumine luna
Abdidit, & subitò stellanti nocte peremta est.

Quid verò Phœbi fax tristis nuntia belli,
Quæ magnum ad columẽ flãmato ardore volabat,
Præcipiteis cæli parteis obitúsque petisset:
Aut cùm terribili perculsus fulmine ciuis
Luce serenanti vitai lumina liquit:
Aut cùm se grauido tremefecit corpore tellus.
Iam verò variæ nocturno tempore visæ
Terribiles formæ bellum, motúsque monebant:
Multáque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant tristeis minitantia casus,

A *Atque ea, quæ lapsu tandem cecidêre vetusto,*
Hæc fore, perpetuis signis, clarísque frequentans
Ipse Deûm genitor cælo, terrísque canebat.
Nunc ea Torquato quæ quondam, & consule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruspex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo.
Ipse suos quondam tumulos ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus igneis.
Tum species ex ære vetus generosáq; Natæ
Concidit elapsáq. vetusto numine leges:
Et diuûm simulacra peremit fulminis ardor.
Hic syluestris erat Romani nominis altrix
Martia, quæ paruos Mauortis semine natos
Vberibus grauidis vitali rore rigebat
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque auulsa pedum vestigia liquit.
Tũ quis nõ artis scripta ac monumenta voluttans
Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
B *Omnes ciuili generosam stirpe profectam*
Vitare ingentem cladem, pestémque monebant,
Vel legum exitium constanti voce ferebant,
Templa deûmq adeo flammis, vrbeisq. iubebant
Eripere, & stragem horribilem, cædémque vereri.
Atque hec fixa graui fato, ac fundata teneri,
Ni post excisum ac columen formata decorè
Sancta Iouis species claros spectaret in ortus:
Tum fore, vt occultos populus, sanctúsque senatus
Cernere conatus posset, si solis ad ortum
Conuersa inde patrum sedes, populique videret.
Hæc tardata diu species, multúmque morata,
Consule te tandem celsa est in sede locata:
Atque vna fixi ac signati temporis hora
Iuppiter excelsa eleuabat sceptra columna:
At clades patriæ flamma ferróque parata.
Vocibus Allobrogum patribus, populóq patebat,
Ritè igitur veteres, quorum monumenta tenetis.
Qui populos, vrbeisque modo ac virtute regebant,
C *Ritè etiam vestri, quorum pietásque, fidésque*
Præstitit, ac longè vicit sapientia cunctos.
Præcipuè ingenii coluerunt numine diuo,
Hæc adeo penitus cura videre sagaci,
Otia qui studiis læti tenuêre decoris,
Indéq. Academia vmbrifera, nitidóque Lyceo
Fuderunt, claras fœcundi pectoris arteis.
E quibus ereptum primo iam à flore iuuenta
Te patria in media virtutum mole locauit,
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quod patriæ voces studiis nobisque sacrasti.

NONIVS.) *Atque animo pendens noctis euenta timebat.*

M.T.C. de suo Consulatu, lib. III.

CICER. 2. Att.) *Interea cursus, quos prima à parte iuuentæ.*
D *Quósque adeo consul virtute, animóque petistis*
Hos retine, atq. auge famã, laudémque bonorum.

M.T. Ciceronis de suis temporibus.

QVIN.) *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ*
QVIN.) *O fortunatam natam me Consule Romam.*

M.T. Ciceronis elegia Tamelastis.

SERVIVS in Æneid.) *Iam mare Thyrrhenum longè penitúsque palumbes Relliquit.*
AVG. lib. 5. cap. 8. Ciuit.) *Tales sunt hominum mentes qualis pater ipse.*

Iuppiter

Iuppiter auctiferas lustrauit lumine terras.

M.T.Ciceronis iocularis libellus.

QVINT.) *Fundum Varro vocat, quem possim mittere funda,*
Ni tamen exciderit, quà caua funda patet.

M.T.C. Fragmenta librorum incertorum.

LACT. *lib.3.c.16.*] Rectéque Tullius ciuileis viros, qui remp. gubernent, qui vrbeis aut nouas constituant, aut constitutas æquitate tueantur, qui salutem & libertatem ciuium, vel bonis legibus, vel salubribus consiliis, vel iudiciis grauibus conseruent, philosophiæ Doctoribus præfert.

AVG. *lib. 4. contra Pelagium.*] Eorum quippe opinioni conuenienter ait quodam loco Tullius se non putare idem esse arietis, & P. Africani bonum.

AVG. *Vita Beata*] An verò, quod ait Tullius, multorum in terris prædiorum dominos diuites appellamus, omnium virtutum possessores pauperes nominabimus. B

AVG. *Epist.1.*] * nullum vmquam verbum, quod reuocare vellet, emisit.

QVINT. *lib.11.c.1.*] * non se id egisse, vt ita diceret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo.

HIER. *super obitu Paulinæ.*] Cæsar, cùm quosdam ornare voluit, non illos honestauit, sed ornamenta ipsa turpauit.

LACT. *lib.5.c.11.*] Etenim si nemo est, qui non mori malit, quàm conuerti in aliquam figuram bestiæ, quamuis mentem hominis habiturus, quanto est miserius, in hominis figura animo esse efferato? mihi quidem tanto videtur, quanto est præstabilior animus corpore.

IDEM *lib. 7.c.11.*] Nihil esse, quod sit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur, vel iniuria hominum, vel ipsa confectrice omnium vetustate. C

QVINT. *lib.8.c.6.*] Hoc miror enim, querórque, hominem ita pessundare verbis alterum velle, vt etiam nauem perforet, in qua ipse nauiget.

PLINIVS *lib.7.c.2.*] Fœminas omnéis visu nocere quæ dupliceis pupillas habent.

PLIN. *lib.7.c.5.& lib.13.c.3.*] Meliora vnguenta sunt, quæ terram, quam quæ crocum sapiunt.

Idem lib.17 cap.1.21.) In nuce inclusam Iliada Homeri carmina in membrana scribunt.

IBIDEM.] qui peruideret. cxxxv.M.passuum.

SENEC. *Tranquil.*] Gladiatores inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt, fauemus, si contemtum eius præ se ferunt.

IDEM *in epist.*] Si mihi vitæ spatium duplicetur, vel iis tantummodò poetis percurrendis, qui λυρικοὶ à Græcis vocantur, non esset suffecturum. D

MARCELL. *lib.15.*] Et quamquam optatissimũ est, perpetuo fortunam quàm florentissimam permanere, ita tamen æquabilitas vitæ non tantum habet sensum, quantum cùm ex aduersis, & perditis rebus ad meliorem statum fortuna reuocatur.

PLINIVS.] In libris de rep. Platonis me comitem profiteor: in consolatione filiæ, Crantorem sequor, item Panætium de officiis.

AVGVST.]* Omnium pectora sic attingit, vt cogat in gemitum.

* O miserum cui peccare licebat.

AVGVST.] Nullæ sunt occultiores insidiæ, quàm quæ latent in simulatione officij, aut in aliquo necessitudinis nomine.

Philosophiam dij paucis quibusdam veram dederunt.

NONIVS.]* arcera.

NON.] Existimaui honestissimè molestias posse deponi, si me ad Philosophiam retulissem.

FORTVN.]* forem.

SERVIVS] Ad militiam euntibus dari solebant custodes, quibus primo anno regerentur.

IDEM *3.Geor.*] De accusatore lege quinctâ dicta.

IDEM *6.Aeneid.*] Est autem causa difficilis, laudare puerum. non enim res laudanda, sed spes est.

AVGVST.] Hippocrates nobilissimus medicus scriptum reliquit, quosdam fratres, cùm simul ægrotare cœpissent, & eorum morbus eodem tempore ingrauesceret, eodem leuaretur, geminos esse suspicatum.

MARC.] * cùm parcere, vel lædere potuissem, ignoscendi quærebam causas, non puniendi occasiones, quod iudicis lenti & considerati est proprium.

MARCEL. *lib.26.*] Infelices esse, qui omnia sibi licere existimarent.

IDEM *lib.31.*] Erythreo oppido superpositum montem Mimanta.

August.)* de plebeia fæce sellulariorum.

DIOMED.] Qui fuit locus religiosissimus, is erit desertissimus, & custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur.

LACT.) Lex Dei præclara & diuina semper, quæ recta & honesta iubet, vetat praua & turpia, cui parentem sanctissimę ac certissimæ. Legi, iustè ac legitimè necesse est viuere.

LACT.) Atque adeò in plerisque ciuitatibus intelligi potest acuendæ virtutis gratia, aut quo libentiùs reip. causa periculum adiret optimus quisque virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam.

FESTVS.)* ructaretur.

IDEM)Tesqua.

QVINT.) Dic mihi quæso Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, vtrúmne illius, an tuum malis? illius, inquit. Quid? si vestem & ceterum ornatum muliebrẽ pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuúmne, an illius malis? illius verò respondit, Age si, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, vtrúmne tuum virum malis, an illius; Hic mulier erubuit, & meritò, malè enim responderat se malle alienum aurum, quàm suum. nam est id improbum. At si respõdisset, se malle aurum suum tale esse, quale illud esset: potuisset pudicè respondere, malle se virum suum talem esse, qualis melior esset.

Ex Ausonio, de monosyllabis.

Seps.
Ex Cariso.) Plure venit.
COLVMELLA *li.3.c.8.*) Romanum fuisse ciuem Næuium Pollionem, pede longiorem, quàm quemquam longissimum.

Donatus in vita Terentij.

COMOEDIA.) est imitatio vitæ, speculum consuetudinis, imago veritatis.

In Andr.

Non solùm videam, sed etiam audiam, plenéque sentiat.
GELL. *lib.10.c.18.*) Mausolus rex terræ Cariæ.
ISID. *lib.19.c.1.*) Tunc se fluctigero tradit, mandáque paroni.

A LACT. *lib.7.c.8.*) Quoniam vtraque earum sententiarum doctissimos habuit auctores, nec quid certi sit, deuinari potest.
PLINIVS *lib.7.c.43.*) P. Ventidium mulionem castrensem suffraneum fuisse.
IDEM *lib.10.c.4.*)* formicas soliuagas.
IBID.) Mustella catulos suos quotidie transfert, mutatque sedem.
IDEM *lib.10.c.5.*) Animalia byturos vocari, qui viteis in Campania erodant.
IDEM *lib.31.c.2.*) Cicero in admirandis posuit, Reatinis tantum paludibus vngulas iumentorum indurari.
IDEM *lib.31.c.4.*) Quædam terræ imbribus sicciores fiunt, veluti in Narniensi agro, quòd admirandis suis inseruit M. Cicero, siccitate lutum fieri prodens, imbre puluerem.
SOLINVS *c.1.*) Romam conditam olympiade sextæ anno tertio.

FINIS.

Ex libris Casimiri Sepkowski

Ex libris Casimiri Sępkowski
Aud: Eloquen: Sub Rndo in
Chro Patre Kuncewicz
Anno Dni 1632

Ex libris Casimirus Sep

